

2ND INTERNATIONAL
**CONGRESS OF HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES**

2. ULUSLARARASI

**İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ**

PROCEEDING BOOK
&
BİLDİRİ KİTABI

İkütâbî

KİTÂBÎ YAYINLARI
2. Uluslararası
İnsan ve Toplum Bilimleri
Araştırmaları Kongresi
Bildiri Kitabı
İstanbul, 2019

ISBN
978-605-7828-10-1

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Baskı- Cilt

Step Ajans

Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11 Bağcılar / İstanbul
Tel. 0212 446 88 46 Fax. 0212 446 88 24
Matbaa Sertifika No: 45522

k i t â b î

Alayköşkü Cad. Zeynep Sultan Camii Sok. No: 2
Cağaloğlu- İSTANBUL

Telefon: 0212 512 45 43-512 51 66-512 90 40

web: www.bekakitap.com

e-mail: bekayay@hotmail.com

İnternet Satış: www.selamkitap.com

Yayıncılık Sertifika No: 16173

k i t â b î Beka Araştırma Danışmanlık Reklamcılık Eğitim
Yayıncılık ve Tic. Ltd. Şirketi'nin tescilli markasıdır.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Scienc Researches

4-6 Ekim/October 2019

(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Yerleşkesi)

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU

Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Kongre Onursal Başkanları / Honorary Heads of Congress

Prof. Dr. Refik POLAT, Karabük Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Yerzhan AMIRBEKULY, Kazakistan Taraz Pedagoji Üniversitesi Rektörü

Kongre Başkanı / Chair

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Editörü)

Kongre Koordinatörü / Coordinator

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (Karabük Üniversitesi)

Sekreteryası / Secretariat

Mustafa Süleyman ÖZCAN

Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

Dr. Öğr. Üyesi Ö. Faruk HABERGETİREN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Halim GÜL (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Erhan TECİM (Necmettin Erbakan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Hamdi KIZILER (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Sağlam (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZCAN (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Cennet GÖLOĞLU DEMİR ((Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Öğr. Gör. Can DOĞAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Öğr. Gör. Yılmaz BACAĞLI (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Bilim Kurulu /Hakemler/ Scientific Committee

Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO (Universidad De Almeira)

Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO (Universidade De Beira)

Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO (University of Zaragoza)

Prof. Dr. Georgi MARINOV (University of Economics Varna)

Prof. Dr. İ. Erkinay TOKTOGULOVA (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)

Prof. Dr. Mohammad ORAYF (King8 Abdulaziz University)

Prof. Dr. S. Nur KERİMKULOVIÇ (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)

Prof. Dr. Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf BUDAK (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan COŞKUN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Faruk KARACA (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Omirkhan ABDILMANULY (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Salih ARIC (Van 100. Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Casim AVCI (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekai METE (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali AYTEN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn-i Haldun Üniversitesi)

Prof. Dr. Asim YAPICI (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent AYTEMİZ (Karabük Üniversitesi)

Dr. Necdet SUBAŞI

- Doç. Dr. Almasbek MAULENOV (Al-Farabi Kazakh National University)
- Doç. Dr. Roza UMIRBEKOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
- Doç. Dr. Zhulduz ESIMOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
- Doç. Dr. Halil TOKCAN (N. Ömer Halis Demir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Şaban ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
- Assoc. Prof. Maciej MILCZANOWSKI (Information Technology University)
- Assoc. Prof. Ihor HURAK (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)
- Assoc. Prof. Saim KAYADİBİ (International Islamic University Malaysia)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ali YILDIRIM (GOP Üniversitesi)
- Doç. Dr. Recep ÖNAL (Balıkesir Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ (Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ATAR (Karabük Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi İ. Hakkı İMAMOĞLU (Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Aladdin GÜLTEKİN (Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU (Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Sahl DERCHAWI (Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Engin DEMİR (Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ergin ÖGCEM (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
II. International Congress of Human and Social Science Researches

İçindekiler / Contents

Editörler / Editors	2
Kongre Onursal Başkanları / Honorary Heads of Congress	2
Kongre Başkanı / Chair	2
Kongre Koordinatörü / Coordinator	2
Sekreteryaya / Secretariat.....	2
Düzenleme Kurulu / Organizing Committee	2
Bilim Kurulu /Hakemler/ Scientific Committee	3
İçindekiler / Contents	5
Türkiye’den Sosyal Medya Platformu Olarak Ekşi Sözlüğün İletişimsel Eylem Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi.....	17
Abdulkadir Atık, Sevda Bozkurt.....	17
Teaching Methods of M. Auezov’s Stories Based on Modern Education Technology	38
Abdikadyrova N.R., Abdimomynov E.B., Sarsembaeva M.K., Mehmet N.O.....	38
Arap Mesellerinde Çocuk Betimlemesi	51
Aladdin GÜLTEKİN.....	51
Children Portrayal in Arabic Proverbs	51
İşletmelerde Yapılan Hata ve Hilelerde İç Kontrolün Önemi	60
Ali ALTINBAY & Büşra ÖNCÜ.....	60
Brexit’in Birleşik Krallık ile Avrupa Birliği Açısından Sonuçları.....	77
Ali AYATA	77
Türk-Amerikan İlişkilerinin İnşa Süreci ve John Marshall’ın Türkiye Ziyareti 1948-1950.....	89
Ali ERKEN	89
Evanjeliclerin İslam Dünyası ve Türkiye Mottosu	94

Ali Rafet ÖZKAN	94
Dede Korkut Kitabı'nda Dini Motifler	103
Ali Rafet ÖZKAN, Kamalova F. B, Baytenova N.Zh., Kantarbaeva Zh.O.	103
BILIM BERÝ JÚIESINDEGI RÝHANI-ADAMGERSHILIK	113
BILIMNÍŇ BASYMDYLYGY	113
Alimbaeva Saýle Kýrmantaevna	113
Kazakistan'daki Eğitim Sistemi ve Öğretmenlik Mesleği.....	117
ALMURATOV B.T.....	117
BOLASHAQ MAMANNYŇ KÁSIBI QUZYRETTILIGINÍŇ.....	122
QALYPTASY ALGÝShARTTARY	122
Asılbekova Nýrjamal Ýzenbekovna, Rýstembekov Marat Kýlesbekovich	122
Okul İkliminin Sınıf ve Okul Büyüklüğü Açısından İncelenmesi	127
Aylin SALTÜRK, Cumhur GÜNGÖR	127
Türk Eğitim Sisteminde Kültürel Kodlar Üzerine Bir İnceleme	137
Aylin SALTÜRK, Cumhur GÜNGÖR	137
Geleğimize Yön Verecek Üstün-Özel Yetenekli Çocukların Haftalık Programı Üzerine Bir Çalışma	145
Ayşe YAŞAR PIRTI, Meryem TAŞÇI.....	145
Kur'an Yorumuna Katkısı Açısından Nekra İsimler	153
Avnullah Enes ATEŞ.....	153
Relations of Political Organizations in The Turkestan Region with The Bolsheviks	163
Bakhytzhhan JURSUNBAYEV, Seiilkhan TOKBOLAT	163
Caz Standartlarında Kullanılan Formlar	174
Başak YAVUZ	174
Səlcuq dövlətinin tarixi türk tarixçisi Ali Sevimin əsərlərində	184
Bayramov M.C.	184
Way of Introduction of The Dual Training System in the Preparation of The Global Competitive Trilingual Pedagogical Personnel in The Republic of Kazakhstan	191

Buzaubakova K.D.	191
Slav Mitolojisindeki 'Leşiy' (Orman Cini) Karakterinin Rus Atasözlerine Yansıması.....	210
Can KARAYEL.....	210
Öğretmenlerin Tübitak Ortaokul ve Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması ve Proje Hazırlama Sürecine Yönelik Görüşleri	217
Cennet GÖLOĞLU DEMİR	217
Büyük İskender'in Doğu Seferi ile Seferin İdari ve Yönetimsel Açından Sonuçları.....	229
Deniz Serhad SEZER	229
JEKE TULĞAĞA RÝHANI ADAMGERSHILIK.....	245
BILIM BERÝDİN NEGIZI.....	245
Djoldasova Orynqyz Kópbosynqyzy, Ótegenova Elenora Jomartqyzy	245
Dışavurumcu Sanat Terapisinde Sanat Nesnesi Olarak Mail Art (Posta Sanatı) Uygulamaları.....	252
Eda ÖZ ÇELİKBAŞ	252
Duygusal Emek Algısının Tükenmişlik Seviyesine Etkisi: Bandırma Belediyesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma	261
Edip ÖRÜCÜ, İtir UÇKU.....	261
27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Kadar Türkiye-Topluluk İlişkileri.....	274
Ekrem Yaşar AKÇAY	274
Erkek Egemen Yapının Taze Hasımı: Nafaka.....	288
Emel ÇOKOĞULLAR	288
Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	301
Engin DEMİR, Çetin TORAMAN	301
1916 Olayları ve Kazak Edebiyatına Yansımaları	312
Enver KAPAĞAN.....	312
Eflani Yöresinde Batıl İnançlar	320
Enver KAPAĞAN, Işıl YAMAN	320

Batı Düşüncesinde Ahlaka Dair Yaklaşımlar	329
Ergin ÖGCEM	329
İslam Tasavvurunda Ahlakın Kaynağına Dair Bir Soruşturma.....	347
Ergin ÖGCEM	347
Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar” Adlı Rapor Üzerine	360
Ersin MÜEZZİNOĞLU	360
İnsan Robot Etkileşimi Konusunu Kelime Bulutu Analizi İle Kavramsallaştırma.....	372
Esra TAŞBAŞ USTAOĞLU	372
Kamunun Aydınlatılmasında Web Siteleri: Elektrik Gaz ve Su Sektörü Örneği	388
Fatih TEMİZEL.....	388
Avrupa Birliği ve Türkiye Borsalarının Yatırımcı İlişkileri Açısından Karşılaştırılması	394
Fatih TEMİZEL, Ekrem MERİÇ	394
Fıkhî Açıdan Faizli Bir Borcun Nakli	402
Fatih TURAY	402
Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım.....	409
Fatma BALCI ARVAS	409
Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Çocuk Gelinler*	435
Fatma BAŞAR, Yıldı Arzu ABA.....	435
Osmanlı Devleti’nde Balıkesir ve Çevresindeki Avcılık Teşkilatı’nın Yapılanması	441
Ferdi GÖKBUĞA	441
II. Abdülhamit Dönemi İstanbul’unda Ramazan Eğlenceleri: Şehzadebaşı Piyasası	451
Fatma TUNÇ YAŞAR.....	451
XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Batı Türkiye Misyonuna Gelen Kadın Misyonerler ve Faaliyetleri.....	460
Fatma ÖKSÜZ	460

Üstün Yetenekli Bireylerin Benlik Saygısı ve Aile Tutumlarının İncelenmesi	473
Funda BULUT	473
DARYNDY BALALARMEN JÚRGIZILETIN ÁLEÝMETTİK-PEDAGOGİKALYQ JUMYS EREKSHELİKTERİ.....	494
Gaıbyllaeva S.S., Tadjibaeva J.S.	494
Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun (Yao-Kf) Türkçe Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi: Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma	500
Gülay GÜNAY, Ayfer AYDINER BOYLU, Cengiz KILIÇ	500
Anadolu Türkmen-Yörük Müzik Deneyimlerinden Örnekler.....	519
Gülcan ERTAN HACISÜLEYMANOĞLU	519
Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyon ve Yabancılaşma İlişkisi	533
Gökhan ZOBAR	533
XIX. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Macarlar.....	548
Hakan TÜRKKAN	548
Sünbül Sinan ve Bir İlahisi Bağlamında Tasavvufî Görüşleri	560
Halim GÜL	560
Din ve İnsan Bağlamında Deizm	572
Halis ÇAVUŞOĞLU	572
Değerler Eğitimi Kurumu Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar.....	578
Hamdi KIZILAR	578
Türkiye'deki Beşeri Sermaye ve Dış Ticaret İlişkisi.....	586
Hayrettin KESGİNGÖZ	586
Finansal Gelişmişlik Düzeyi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Değerlendirme.....	596
H. Nehrini TUNALI, Özlem ARSLAN	596
BehlülBehçet'in MuhammedoğullarıTarihinde "Teşrih Ve Muhakeme" İsimliEserindeTarihi Gerçeklerin Yansıması	609
Hicran BABAYEVA	609
Markaların Özel Günlerde Sosyal Ağ Sitelerinde Paylaştıkları Emojiler ve İletilen Mesajların Değerlendirilmesi.....	617

Hicran ÖZGÜNER KILIÇ.....	617
İletişim Çağında Kültür ve Kültürel Kimlik	628
İbrahim İPEK.....	628
Toplumsal ve Mekânsal Dışlanmada Etnisite; Edremit ve Lüleburgaz Kentinde Romanlar.....	637
İclal KAYA ALTAY	637
Sosyal Medya, 'Yeni İnsan Tipi' ve Etik Sorunlar	658
İhsan ÇAPCIOĞLU	658
Yaşlılık Döneminde Dini Yönelimler: Literatür Eksenli Bir Değerlendirme	669
İhsan ÇAPCIOĞLU, Ahmed Hamza ALPAY	669
Din, Kimlik ve Müfredat Ekseninde İmam-Hatip Liselerinin Değişen Profili	683
İhsan ÇAPCIOĞLU, Nurullah KARAKAŞ	683
Dijital Dönüşüm Çağının Sorunu Olan Dijital Yalnızlık Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme	694
İsmail KURTULDU	694
The Impact of Clil Technology on the Teaching of Physics in Secondary School.....	696
Issabekova G., Begaliev A., Duisenova N., Ilyas I.....	696
Notification of Divan-i Hikmet in Hoca Ahmed Yesevi's Culture...701	
Issabekova G.B., Rayimbekova D.L., Toyshibekova G., Alykhanova G.,	701
Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya ve Kimlik İlişkisi	711
Jale AVYÜZEN ZOBAR.....	711
Karagöz Müziğinin Tipler Üzerinden İncelenmesi.....	726
Kadriye BOZKURT KATIKCI.....	726
RÝHANI JAÑGYRÝ – JEKE TULGAĞA.....	739
RÝHANI-ADAMGERSHILIK TÁRBIE BERÝDÍÑ NEGIZI	739
Koshimbetova Seisekýl Aıtjanovna.....	739
Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi' nin Fâtiha Sûresi' nin Okunmasına Dâir Bir Risâlesi.....	743

M.Sami ÇÖLLÜOĞLU	743
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentində Qazax qəzası nümayəndələrinin fəaliyyəti	757
Məlikli Nurlanə	757
Turizm İşletmelerinde Kariyer Platosu Sorunu ve Çözüm Önerileri	766
Mehtap TÜRKAN	766
Turizm İşletmelerinde Çalışan Kadınların İş ve Aile Yaşamı Dengesi Üzerine Bir Araştırma	769
Mehtap TÜRKAN	769
Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emeviler Devletine Genel Bir Bakış.....	771
Melek YILMAZ GÖMBEYAZ	771
Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notları ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ..	779
Meltem Ece ÇOKMUTLU, Metin KILIÇ.....	779
Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği.....	794
Merve Çelik KEÇİLİ, Ethem ESEN	794
Bir Mûsikîşinas Azîz Mahmud Hüdayî.....	801
Merve Nur KAPTAN Volkan KAPTAN	801
Bir İnanç Problemi/Krizi Olarak Deizm ve Temelleri Üzerine Psiko- Kelim Analizleri	814
Meryem GÜNERİ	814
1998-2018 Yıllarında Yaşanan Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkisinin Değerlendirmesi.....	836
Murat YILDIRIM, İnci Merve ALTAN	836
Sosyal Medyada Nefret Söylemi: İslamofobi.....	847
Mustafa BOSTANCI.....	847
Parties, Campaigns, and Experts: An Overview of Political Marketing	849
Mustafa BÖLÜKBAŞI.....	849

The Shift from Paganism to Monotheism in Epic Poetry	856
Mustafa CANLI.....	856
Yıldırım-İmamoğlu tartışması: 23 Haziran İstanbul seçimi canlı yayını üzerine bir içerik analizi	866
Mustafa İNCE.....	866
Vur, Kır, Parçala, Bu Maçı Kazan! Futbolun Ekonomik Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme	879
Mustafa İNCE.....	879
İlyas Esenberlin'in Gazap (Göçebeler III) Romanında Sınıf Çatışması	898
Mustafa KUNDAKCI	898
Kırgız Türkleri ve Anadolu Türkleri Arasındaki Yas Benzerlikleri .	910
Mustafa KUNDAKCI	910
Balıkesir Çevresinde Bir Antik Kent: Hadrianoutherai.....	919
Mustafa TÜRK.....	919
Eski Ahit'te Yer Alan Bazı Müzik Aletleri	929
Mustafa YİĞİTOĞLU	929
Haklar ve Sorumluluklar Bağlamında Hz. Peygamber'in Aile Düzeninin İnşasında Hüsn-i Muamele.....	936
Mustafa YİĞİTOĞLU, Merve YİĞİTOĞLU	936
Kültürel Özelliklerin Sağlık Üzerine Etkileri.....	944
Nesrin İLHAN, Latife Utaş AKHAN.....	944
XXI GASYRDAĞY BILIM MAZMUNY JÁNE JAŇGYRÝ	955
PRINTSIPTERI	955
Nýrpeısov Mýhametjan Kenjetaevich.....	955
Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı Sorunu	959
Omca ALTIN	959
Teknoloji Devlerinin İfade Özgürlüğü İhlalleri Işığında Otoriterleşen Liberal Küresel Sistem.....	969
Ömer Kemal BUHARİ.....	969

Berger ve Luckmann'ın Modern Çağın Anlam Krizine İlişkin Teşhis ve Çözüm Önerileri: Eleştirel Bir Değerlendirme	983
Ömer KÜÇÜK	983
Çağrı Merkezi Çalışanlarının Duygusal Emek Boyutu	995
Özay Umut TÜRKAN	995
Gece Çalışmasının İşçi Sağlığı Üzerindeki Etkileri	997
Özay Umut TÜRKAN	997
M. Yu. Lermontov'un "Rusalka" (denizkızı) ve "Morskaya Tsarevna" (deniz prensesi) Adlı Şiirleri Örneğinde Rus Mitolojisindeki "Rusalka" Karakteri	999
Özlem ÜNSAL	999
Türkiye'nin Toplumsal Yapısında "Kalkınma" Söylemi: I. ve II. İktisat Kongreleri Örneği	1014
Öznur AKKAYALI, Celalettin YANIK	1014
Balıkesir Yöresi Türkülerine İlişkin Bir İnceleme	1035
Pınar KIZILHAN, Aşkın ÇELİK	1035
Bir Klasik Olan Nesefti Tefsirinde Yûsuf Sûresi/Kıssası	1049
Recep DEMİR	1049
İslam Teolojisinde Kutsal Kitap İnancı: Kutsal Metinlere Olan İhtiyacın Teolojik Temelleri	1067
Recep ÖNAL	1067
Milli Mücadele Dönemi'nde King-Crane Komisyonu'na Son Osmanlı Mebusan Meclisindeki Rum Mebusların Sundukları Memorandum	1082
Resul YAVUZ	1082
Muhasebe Alanındaki Dönüşüm ve Yapay Zeka	1092
Reyhan SARIÇİÇEK	1092
RÝHANI JAÑGYRÝ, PATRIOTTYQ TÁRBIE BASTAÝY –	1100
MEKTEPKE DEINGI TÁRBIE ÚDERISINDE QOLDANÝ	1100
Esenova Narıma Borıbaıqzy	1100
NURLY BOLASHAQTYÑ DAÑGYL JOLYNDAĞY	1107
BILIMDI JASTAR	1107

Sanai Gayhar Eraluevna.....	1107
The Role of Socialization in a Foreign Language Environment.....	1111
Seidaliev G.SH., Alymbayeva S.....	1111
معييار التشبيه والاستعارة في كتاب الموازنة للآمدي	1116
el Muvazene beyne šiiri- tayiyen) adlı kitabın teşbih ve istiare kriterleri.....	1116
Sehil DERŞEVİ.....	1116
Müzik Yoluyla Rekreasyon	1131
Serkan ÇELİK	1131
Analysis of Foreign Trade Between Turkey and Libya.....	1139
Serkan DİLEK, Nagmi M. Moftah Aimer, Mustafa Khalifa Thawadi El Hamoudi, Ammar Ayyad Zayid Bin Zaed	1139
Potential and History of Turkey-Portugal Foreign Trade.....	1144
Serkan DİLEK, Jose Ramos Pires MANSO.....	1144
The Role of Socialization in A Foreign Language Environment.....	1148
Seidaliev G.SH., Alymbayeva S.....	1148
Sanat Eseri Nedir? Kant ve Hegel Estetiği Üzerinden Bir İnceleme	1153
Suat Soner ERENÖZLÜ	1153
Türkiye’de Kolluğun Hesap Verebilirliğinde Yeni Bir Mekanizma: Kolluk Gözetim Komisyonu.....	1155
Süleyman SÖZEN	1155
İş Sağlığı Güvenliği Eğitiminin Üniversite Düzeyinde Gelişiminin Seçilmiş Bazı Üniversiteler ve İstanbul Gedik Üniversitesi’nde İncelenmesi	1165
Şenay KEÇECİ.....	1165
Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Ereğli Doğumlu Devlet Memurları	1174
Tahir BİLİRLİ.....	1174
«ÓZIN-ÓZI TANÝ» RÝHANI-ADAMGERSHILIK BILIM BERÝ BAĞDARLAMASY NEGIZINDE OQYTÝ MEN TÁRBIELEÝ EREKSHELİKTERİ	1193

Tlegenov Daýlet Bisenbaevich, Gaibýllaeva Saýle.....	1193
ETNO-MÁDENIET QUNDYLYQTARY NEGIZINDE RÝHANI- ADAMGERSHILIK QASIETTERDI QALYPTASTYRÝ JOLDARY .	1199
Toqbergenova Zaýira Sündetqyzy	1199
İbn Arabî'nin (638/1240) "Vahdet-i Vücûd ve İnsan-ı Kâmil" Anlayışı Çerçevesinde Din ve Değer Eğitimi	1204
Tuğba YAZICI.....	1204
Üsküdârî Muhammed Emin Efendî (1149/1736) Ve Tefsir Risaleleri	1221
Tuğrul TEZCAN	1221
Buhara Emirliğinin Sosyal ve Ekonomik Yaşamını İncelemede Saray Divanhanesi Belgelerinin Yeri (Mübareknameler)	1230
Uktambek SULTONOV, Mahfuza ABDUVAHABOVA.....	1230
Problems of Kirghiz Students in Turkey	1238
Umarov Abdurahab, Karimov Akram Abbasoviç, Azadbek Karamatov	1238
"Dergipark" Kapsamındaki Akademik Dergilerde "Göç ve Uyum" Başlıklı Makalelerin İncelenmesi	1243
Verda CANBEY-ÖZGÜLER.....	1243
Avrupa Birliğinin Göç Politikasının Aşırı Sağ Unsurlara Etkileri..	1252
Yasemin OĞUZLAR TEKİN	1252
Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro Hareketi'nde Şekillenen Devlet Tasavvuru	1272
Yasin TURNA.....	1272
Mağcan Cumabayulı'nın 'Künşığıs' Adlı Şiirinde Doğu Sembolü .	1293
Yılmaz BACAĞLI.....	1293
Enderunlu Vâsıf Divanı'nda Şair Özellikleri	1301
Zafer TOPAK.....	1301
The inter-parliamentary relations among the Republic of Azerbaijan and Western European states (1995-2015).....	1315
Zaur MAMMADOV, Raida ALIYEVA.....	1315

Ürdün’de Kısa Hikâye ve Musa İbrahim Abu Rayash’ın “Kelebek”
Adlı Hikâyesinin Tahlili 1323
Zeynep ÖZKANLI..... 1323
Group Work in Language Classes (Russian, Kazakh) With Students of
Non-Language Specialties in A Pedagogical University 1335
Аладьина Л.А., Минайдарова М.Е., Турарова А.Н., Асылбекова
Н.У 1335
Photosynthetic Activity and Accumulation of Harvest of Dry Mass of
Sugar Beet on Mead – Gray Soils of The South of Kazakhstan 1342
Мирзалиев К.М., Тулеубаев Ж.С., Зияева Г.К., Мураталиева А.А.,
..... 1342
Adaptation of First Graders in Primary School..... 1353
Сейдалиева Г.Ш. , Сматова К.Б., Сабралиева Ж.Т.,..... 1353

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Türkiye’den Sosyal Medya Platformu Olarak Ekşi Sözlüğün İletişimsel Eylem Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi

Abdulkadir Atik, Sevda Bozkurt

Doç. Dr.– Atatürk Üniversitesi – İletişim Fakültesi- kadiratik@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sevdabozkurt1025@gmail.com

Özet

Teknolojinin hızlı gelişimi ve iletişim teknolojilerinin her geçen gün çeşitlenmesiyle birlikte, kişilerin internet araçlarını kullanımı hızla artış göstermiştir. Günümüzde bu araçların en önemlisi olan sosyal medyadır ve gündelik yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bireylerin sosyal alana açılmasında önemli bir işleve sahip olan sosyal medya aynı zamanda bir kamusal alan işlevi de görmektedir. Günümüzün en popüler sosyal medya platformları Facebook, Instagram, Twitter, Flicker gibi ABD orijinli ortamlardır. Bu platformlar, yaş farkı gözetmeksizin toplumun her kesimince etkin bir biçimde kullanılmakta, bireylerin kendilerini farklı ortamlarda ifade edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Buna karşılık az da olsa ulusal ölçekli kitlesel sosyal medya oluşumlarına rastlamak mümkündür. 1999’dan bu yana yerli bir sosyal medya platformu olarak işlev gören Ekşi Sözlük günümüzde yaklaşık 600 bin civarındaki aktif kullanıcı sayısı, 119 bin yazar ve aylık 35 milyon takipçi sayısı ile ulusal bir sosyal medya platformu olarak işlev görmektedir. Alternatif kelime ve kavram hakkında kayıtlı yazarların yorumlarını içeren ve Kutsal Bilgi Kaynağı sloganıyla yayımda olan Ekşi Sözlük aynı zamanda kullanıcılar tarafından hem gündemin tartışıldığı hem de bilgi kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Yaşanan olay veya durumlar hakkında Ekşi Sözlük kullanıcıları entry girerek gündem oluşturabilmekte veya geçmişte yaşanmış mühim vakaları hatırlatarak gündeme taşıyabilmektedir. Bu çalışmada Habermas’ın kamusal alan yaklaşımından yola çıkarak Ekşi Sözlük’ün bir iletişimsel eylem alanı olup olmadığı ele alınmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle kamusal alan kavramsallaştırması üzerinde durulacak, kavramın tarihsel gelişimine kısaca değinilecek ve kamusal alan-internet ilişkisine dair analizler ele alınacaktır. Daha sonra ise popüler sosyal medya platformu olarak Ekşi Sözlük oluşumu incelenmeye çalışılacak ve sözlük içerisindeki kullanıcılar, yazarlar, başlıklar, entryler netnografik yöntem ile analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Habermas, Ekşi Sözlük, Kamusal Alan, İnternet, Sosyal Medya

Studying in the framework of Communicative Action Theory of Ekşi Sözlük As Social Media Platforms From Turkey

Abstract

With the rapid development of technology and the diversification of communication technologies, the use of internet tools has increased rapidly. Today, the most important of these tools is social media and has become an important part of daily life. Social media, which has an important function in opening individuals to the social sphere, also functions as a public sphere. Today's most popular social media platforms are US-based environments such as Facebook, Instagram, Twitter, Flicker. These platforms

are used effectively by all segments of the society regardless of age, and enable individuals to express themselves in different environments. On the other hand, it is possible to encounter mass social media formations on a national scale. Since 1999, Ekşi Sözlük has been functioning as a local social media platform. Today, has around 600 thousand active users, 119 thousand authors and 35 million followers per month. Ekşi Sözlük, which contains the comments of the registered authors about all kinds of words and concepts and published with the slogan of sacred information source, is accepted as a source of information by users. About the events or situations, users of Ekşi dictionary can create an agenda by entering an entry or bring it to the agenda by reminding the important cases that have happened in the past. In this study, whether the Ekşi dictionary is a field of communicative action is examined from Habermas' public space approach.

In this context, first of all, the concept of public sphere will be emphasized. The historical development of the concept will be briefly discussed and the relationship between the public domain and the Internet will be analyzed. Afterwards, the formation of the Sour Dictionary as a popular social media platform will be examined and the users, writers, titles, entrances will be analyzed by netnographic method.

Keywords: Habermas, Ekşi Sözlük, Public Space, Internet, Social media

Giriş

Sosyal ve politik bir varlık olan insanın bir arada bulunma zorunluluğu, kamusal alan olgusunu her zaman gündemine almasına neden olmuştur. Bu nedenledir ki kamusal alan, eski çağlardan bu yana sınırları ve işlevselliği bağlamında tartışmalı konulardan biri olarak var olagelmıştır. Zaman zaman iktidarların güç ve tahakküm alanı bazen de sınıfsal temsiliyet ve bireysel hak ve özgürlükler bağlamında mahrem alan kavramıyla birlikte değerlendirilmiştir. Günümüzde ise iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar kamusal alan kavramının, yeni fırsatlar bağlamında tekrar tartışılmasını sağlamıştır.

Bir tür sosyalizasyon, fikir ve tartışma ortamı oluşturarak insanların bir araya gelmesini sağlayan sosyal medya platformları, kamusal alan olgusuna en yakın ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya platformları kısa sürede, fiziksel olarak bir birinden uzakta olan milyonlarca insanı bir araya toplayabilmekte ve çeşitli konuların değerlendirilmesini sağlayabilmektedir. Buna rağmen yüz yüze iletişimin yoksunluğu, sistematik ve uzlaşmacı bir tartışma ortamının olmaması ve manipüle edilebilir yönleriyle sosyal medya kamusal alan kavramını daha da belirsiz bir hâle dönüştürebilmektedir. Bu çalışmada Türkiye koşullarında ortaya çıkan ve toplumsal ilgi, ihtiyaç ve beklentilere göre şekillenen Ekşi Sözlük'ün kamusal alan bağlamında Habermas'ın iletişim eylem modeline uygun olup olmadığı tartışılmaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi kamusal alan kavramına ve bu konuda öne çıkan kuramcılara ayrılmıştır. Ayrıca Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı ve iletişimsel eylem modeli ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın inceleme bölümünde ise Ekşi Sözlük'te gündeme gelen "Youtube'ta Hayvan Videoları Paylaşan Çocuk" paylaşımları incelenmektedir.

1. Kamusal Alan

Kamusal alan kapsamında yürütülen tartışmalar geniş ve henüz sınırları net olarak çizilmemiş bir alan oluşturmakla birlikte, kavrama yüklenen anlam ve işlevler de Eski Yunan'dan başlamak üzere Ortaçağ'da, burjuva devrimi sürecinde ve 20. yüzyılda farklılık göstermektedir (Çalışkan, 2014). Antik Yunan'a kadar uzanan kamusal alan tartışmaları 14. Yüzyıla gelindiğinde boyut değiştirerek; genelin gözetimine ve bilgisine açık anlamına evrilmiştir. 17. yüzyılda ise kamusal alan yanında özel alan kavramının kullanımı da gittikçe belirginleşmeye başlamıştır ve "Kamusal" kavramına, "herkesin denetimine açık olan"; "özel" kavramına da kişinin kendisi ve yakın çevresi ile ilişkilerini sınırlayan bir yaşam alanı (mahrem alanı) şeklinde bir anlam yüklenmiştir (Onat, 2013: 10).

18. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan rejim değişiklikleri, devlet ve toplum ilişkisinin yeniden yapılandırılması, devletin görevi sayılan eğitim, sağlık gibi birtakım faaliyetlerin kuruluşlara devredilmesi, dünya ekonomisindeki değişimlerle serbest piyasa koşullarının oluşması, toplumsal hareketlerin ivme kazanması gibi nedenler, kamusal alan ve kamuoyu kavramlarının hiç olmadığı kadar popülerlik kazanmasına neden olmuştur (Odabaş, 2018: 2051-2066).

Mill, eylem temelli yaptığı kamusal alan ve özel alan ayırımına göre, bireyin eyleminin sonuçları toplumu ilgilendiriyorsa kamusal eylem, bireyin kendisini ilgilendiriyorsa özel eylem niteliği taşımaktadır. Özel eylem devletin müdahale alanı dışındadır (Odabaş, 2018: 2051-2066).

Burjuva toplumunun eleştirisiyle yola çıkan Karl Marx ise, kamuoyunu yanlış bilinç olarak nitelendirmektedir. Karl Marx'a göre kamuoyu burjuva sınıfının çıkarlarının maskesidir (Odabaş, 2018: 2051-2066).

Kapitalist sistem odaklı ve araçsal akıl temelli eleştirileriyle ön plana çıkan Horkheimer ve Adorno da bireylerin sadece tüketici kimlikleriyle var olduğunu, sanat eseri dâhil her türlü şeyin metalaştığını savunarak kamusal alan tartışmalarına farklı bir pencere açmıştır. Bu düşünürlere göre bu sistemdeki kitle iletişim araçlarının işlevi, sistemin mesajlarını kitlelere taşımak, onları ikna etmek ve gösteri-eğlence aracılığıyla kitleleri uyuşturmaktan ibarettir (Odabaş, 2018: 2051-2066).

Manuel Castells'in "Enformasyonel Kapitalizm" diye adlandırdığı, Enformasyon Çağı'nın bir çıktısı olan Ağ Toplumu kavramı ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin süratli gelişimine paralel olarak ortaya çıkmış ve kamusal alan tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Klasik kapitalizmin yeni yüzü addedilen Bilgi Çağı'nda, özellikle iletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerlemeler bu alana yeni bir boyut kazandırmıştır. 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılda hayat bulan kamusal alan, kapitalist ekonomik sistemin etkisiyle 19. yüzyılda çöküş sürecine girmiş, 20. Yüzyılın sonlarına doğru ise Enformasyon Çağı ve Ağ Toplumu kavramlarına yeni medya kavramı da dâhil olmuştur. Yaşanan bu teknolojik dönüşüm, iletişim alanında bir devrim yaratarak, geleneksel medyaya atfedilen kamusal alan olma niteliği yeni medyaya devredilmiştir (Çalışkan, 2014). Bunun sonucunda yeni medya uygulamaları, yeni bir kamusal alan oluşturabilme potansiyelleriyle bu tartışmaların odağında yer almaya başlamışlardır. Nitekim "medyadaki gelişmeler kamusal alanı güçlü bir biçimde

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches etkilemektedir” (Verstraeten, 2002: 348). Habermas (2004), “günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır” diyerek kamusal alana aracılık etmesi bakımından basına önemli bir rol biçmiştir (Habermas, 2004: 95-99).

Genel olarak ifade edildiğinde kamusal alan; farklı bireylerin, farklı toplumsal kesimlerin, farklı fikirlerin medeni ve aynı zamanda demokratik biçimde bir arada bulunmalarına imkân veren, özgürlükleri geçiren alandır. Yani özgürlüklerin yok edildiği bir alan değil, insanların birbirleriyle etkileşerek her türlü farklılığın kendine hayat bulduğu bir alandır.

1.1. Jürgen Habermas’ın Kamusal Alanı

Kamusal alan ve özel alan kavramları düşünürlerce farklı yaklaşımlardan, siyasal ve tarihsel dönemlerden hareketle kavramsallaştırılmıştır. Karşılıklı rasyonel iletişimsel ilişkilerin mekanı olarak kamusal alan Habermas’ın en çok uğraştığı konudur ve kavramı literatüre kazandıran da yine Habermas olmuştur. (Onat, 2013: 66).

Habermas, kamusal alanın yapısal dönüşümü hakkındaki düşüncelerini eleştirel kuram ile ortaya çıkan Frankfurt Okulu’nun eleştirel görüşleri üstüne kurmuştur. 1960’lı yıllarda bu okulda yaptığı çalışmalar; tüketim toplumunun eleştirisi, akılcılık, iş, boş zaman, medya, kamuoyu ve kamusal alan üzerinedir (Yükselbaba, 2012: 54). Habermas kamusal alan kavramından bahsederken özel alan kavramına da değinmektedir. Kamusal alan, kamu erkiyle sınırlı olan alan iken özel alan, dar anlamda mal dolaşımını, toplumsal emek alanını kapsamaktadır. Aynı zamanda aile de mahremiyet alanıyla özel alana dahil olmaktadır. (Habermas, 2007: 97-98)

Habermas’a göre ailede yani özel alanın içinde yer alan bireyler; ekonomik aktörler ve eğitilmişler olmak üzere kamusal alanda bir araya gelmişlerdir. Özel alanların öneminin artmasıyla beraber insan özne olarak değerlendirilmeye ve devlet-kilise karşısında bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla insan için siyaset dışı ve seküler bir yaşam alanı inşa etmek kolaylaşmış ve kamusal alan da bunun üzerine gelişimini göstermiştir (Yükselbaba, 2012: 70).

Habermas kamusal alanın tanımı konusunda diğer düşünürlere göre daha net bir bakış açısına sahiptir: “Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kast ederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Bu tür bir biraradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasisinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar”

(Habermas, 2004: 95).

Habermas, kamusal alan kavramıyla toplumsal yaşam içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği, herkesin erişebildiği bir alanı kastetmektedir. Toplumda insanlara ve insanlararası eylemlere bakarak 'rasyonel insan'dan bahsetmektedir. Rasyonel insan, hareketleri, eylemleri o bağlama ait geçerlilik kıstasından herhangi birine uyan, rasyonel ilkelere uyumlu olan insandır. Habermas toplumda burjuva kamusunu incelerken, o dönemin rasyonalitesini anlamaya çalışmakta ve toplumdaki çoğunluk açısından insanların yapıp etmelerini kabul edilebilir kılan kodlara bakmaktadır. Bu aşamada 3 temel yapıp etme biçimi tespit etmektedir. 1. Normatif eylem: Topluma uygun davranmak, 2. Stratejik eylem: İnsanların amaçlarına yönelik hareket etmesi, 3. İletişimsel eylem. Bu 3 ilişkilene biçimi birbirinden bağımsız değilken, Habermas'ın kuramında iletişimsel eylemin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Habermas'ın ele aldığı kamusal alanda iletişimsel eylem temel eylem biçimi olarak görülmektedir (Olgun, 2017: 45-54).

Bireylerin kendi davranışları; meslek sahiplerinin işlerini yaparkenki davranışlarına da, devlet bürokrasisinin yasal düzen davranışlarına da benzememektedir. Yurttaşlar, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir şekilde; toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde ancak kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal alanda gerçekleşmesi, bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak araçları gerektirmektedir. Günümüzde medya ve iletişim araçları çok büyük bir kapasite ile bunu sağlamaktadır (Habermas, 2004: 95).

Demokrasinin bir ön koşulu olarak tanımlanan kamusal alanda insanlar toplumu ilgilendiren ortak konularda söz, irade ve eylemlerde bulunarak kamusal alanı var ederler hem de bu alanda etkinlikte bulunurlar (Özbek, 2004: 32).

Ortak bir konuşma ve tartışma alanı olarak kamusal alandaki iletişim gazete, dergi, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarıyla sağlanmaktadır ve böylece medya ile kamusal alan ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada medya hem kamusal alanın bir parçası hem de kamusal alan içindeki mücadeleyi olanaklı kılacak bir alan olarak durmaktadır (Olgun, 2017: 45-54).

Kamusal alan kavramını tarihsel bir perspektifle ele alan Habermas, öncelikle kamusal alan-özel alan ayrımının ilk kez gündeme geldiğini söylediği burjuva toplumu dönemine gitmektedir. Burjuva kamusal alanının başlangıç noktası, 17. Ve 18. yüzyıllarda salon ve kahvehanelerde yapılan edebiyat tartışmalarıdır. Sonrasında bu alanlar edebiyat tartışmalarının haricinde siyasal sorunların tartışıldığı bir alana dönüşmüştür. Aynı dönemde ortaya çıkan gazete, dergi gibi iletişim araçları toplumsal sorunları tartışmada, siyasal görüşleri aktarmada, devlet kurumlarının faaliyetlerinin yorumlanmasında bir kurum haline gelerek bu tartışmaların yapılmasını daha da kolaylaştırmıştır (Dağtaş, 2014: 52). İnsanlar; güç, statü gibi toplumsal konumlarından vazgeçip sadece insani özellikleri ile bir araya gelerek kamusal alanlarını oluşturmuşlardır. Bu alanlarda otoritenin sorgulanması,

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
eleştirilmesi yapılmaktadır. Sorgulama ve eleştirinin gerçekleştirilmesi için de tüm bilgi, herkesin erişebildiği bir alanda bulunmaktadır.

Yine 17. yüzyılda Yönetici vasfı taşıyan prensin özel hane masraflarının ayrılmasıyla ilk kez özel ve kamusal ayrımı ortaya çıkmıştır. Kamusal otoritenin kurumları, prensin özelleşmiş sarayından bağımsız hale gelerek, soylular kamusal otorite organlarını, parlamento ve hukuki kurumları oluşturmuşlardır. Çeşitli meslek dallarında çalışanlar ise bölgesel örgütler kurarak devletten ayrı özel alan yaratmışlardır ve böylece burjuva toplumu gelişmeye başlamıştır (Habermas, 2004, 97-98). Bugünkü ifadeyle; 18. yüzyıldaki kapitalist ekonominin gelişmesi, ulusal ve bölgesel devletlerin ortaya çıkması, feodalizmin gerilemeye başlamasıyla kamusal ve özel alanların birbirinden ayrılması mümkün olmuştur. Kamusal sözcüğü artık kraldan bağımsız olarak devleti temsil etmeye başlamıştır (Habermas, 1997: 71). Burjuva kamusu, devletle toplum arasındaki gerilim sahasında, fakat özel alanın parçası olarak kalacak şekilde gelişmektedir. Buradaki kamusal alan ve özel alanın bölünmesi, toplumsal yeniden üretim ve siyasal gücün ayrışmasını ifade etmektedir (Olgun, 2017: 46).

Burjuvanın kamusal alan temsiliyet anlayışıyla, ortaçağdaki temsili kamusal alan arasında hiçbir ilişki yoktur. Orta çağlardaki temsili kamusal alan için doğrudan bir yöneticinin varlığına bağlıdır (Habermas, 2004: 97). Temsili kamusal alan, bireylerin fikirlerini özgürce tartışabildiği gerçek bir kamusal alanı ifade etmemektedir.

Burjuva kamusal alanının ortaya çıkmasıyla, yeni toplumsal gelişmelerle birlikte kamusal alan dönüşüm yaşamıştır. Sevda Alankuş tarafından bu dönüşümün evreleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

“1) Ortaçağın başlarına kadar özel alanın bir parçası olan ekonomik faaliyet/işlik, ev’in alanından ayrılmıştır.

2) Ortaçağ’ın en önemli ruhani ve siyasal temsil kurumu kilisenin otoritesi ile kralın dünyevi otoritesi arasındaki çatışmada, kilise siyasal otorite alanını terk etmiştir. Böylece din ve ibadet siyasal/kamusal alandan ayrılarak, özel yaşam alanına ait işlerden sayılmaya başlamıştır.

3) Gelişen burjuvazi, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi için önce kentlerin özerk yönetime kavuşmasını; daha sonra da yine aynı nedenlerden dolayı, bu kentlerin bir başkent etrafında birleşmesini dayatmıştır. Bu, burjuvazinin de içinde belirli ölçüde temsil edildiği ulusal meclislerin oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle, temsili kamusal alan, kralın şahsından kurumları (bürokrasisi, ordusu, yasaması, yürütmesi ve yargısı), onu aşan bir devamlılığı olan devlete geçmiştir. Artık, yönetilenler için hukuk kurallarının varlığından söz edilebilir olmuştur.

4) 18. yüzyılın başından itibaren, burjuvazi tek başına iktidar olmak için güçlü bir muhalefet yapmaya başlayınca; kamusalın anlamı bir kez daha dönüşmüş ve bugünkü kullandığımız sivil anlamını kazanmıştır. Kamusal olan kendini siyasal olandan koparmıştır (1995: 28-29).

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan platformu Habermas (1997), burjuva kamusal alanı olarak tanımlamaktadır. Burjuva kamusal alanı; herkesin erişimine açık, katılımcı, aydınlanmacı, eleştirel, rasyonel ve özgür tartışma ortamıdır.

Habermas aynı zamanda, bireylerin kamusal alandaki politik ifade gücünden bahsetmektedir, dolayısıyla kamusal alanda bireylerin kendilerini ifade etmesi politik bir yönü vurgulamaktadır. Arendt'te kamusal alanın politik yönü daha da ön plana çıkacaktır.

1.2. Hannah Arendt'te Kamusal Alan Ve Özel Alan

Arendt; özel ve kamusal alan belirsizliğini eski kamusal alanın tarihselliğini çözümlenerek yapmaktadır. Kamusal alanın 18. Yüzyılda ortaya çıktığını savunan Habermas'ın aksine Arendt kamusal alanın bundan iki bin yıl önce Atinada doğduğunu savunmaktadır. Özel alan ve kamusal alan tartışmalarına Aristo'nun düşüncesinden hareketle katılan Düşünür, İnsanlık Durumu (1994) eserinde kamusal alan ve politik alanın birbiriyle tam olarak örtüştüğü ve özel alana karşıt olduğu bir Atina demokrasisini betimlemektedir.

Arendt'e (1994) göre, bir yanda zorunluluğa bağlı aile yaşamı, diğer yanda özgürlüğün alanı politik yaşam olmak üzere iki farklı alan vardır. Hayatı anlamlı hale getirmenin, onurlu iyi bir yaşam sürmenin yolu da, 'polis' örgütlenmesi içerisinde yer almaktan geçmektedir (Arendt, 1994, 52). Ancak bütün insanlar konuşma, eylemde bulunma yeteneğine sahip olsalar da, polis mekanı herkes için geçerli değildir. Eski Yunan'da bu mekanda yer alma hakkı sadece yurttaş kabul edilen erkeklere verilerek; köleler, yabancılar ve kadınlar mekânın dışında tutulmuştur (Arendt, 1994, 272). Burada mekân ifadesi somut bir mekânı gönderme yapmamakta, aksine orayı var kılan görünürlük ve eylem olmaktadır. Burada her şey aydınlık, herkes tarafından görülebilir, duyulabilir ve sözün şiddet içermeden sanatlı bir söyleyiş ile işlerlik kazandığı ortak bir dünya ifade edilmektedir (Arendt, 1994, 92-110).

Arendt'in özgürlük kavrayışının adaletle bir alakası bulunmamaktadır. Düşünür'ün ifade ettiği özgürlük *vita activa*'dan (eyleyen insandan) gelmektedir. Fakat bu dönemde, Arendt'in yücelttiği "eylem" in yerini iş ve emek, hatta daha mühimi "eyleyen insanın" yerini "davranan insan" almaktadır. Arendt'in "özgür insanı" ve "kamusal alanı" kavramsallaştırmasındaki hareket noktası olarak Eski Yunan'ı seçmesinin nedeni ise modernist dönemin koşullarına olan eleştirel tutumudur (Dağtaş, 2014, 55).

Arendt, 'kamusal alan' ve 'özel alan' dışında bir de 'toplumsal alan'dan bahsetmektedir. Kamusal-özel alanın ortaya çıkışını kent-devletin oluşumuna bağlarken, toplumsal alanın var oluşunu da modern döneme dayandırmaktadır. Toplumsal olan; özel alan ile kamusal alan arasında bir yerde yer almaktadır ve kamusal alan veya özele sızarak insanları davranışa kilitlemektedir. Üretim ilişkileri, meta üretimi ve kitle toplumu alanlarını çok eleştirmekte, bu nedenle toplumsal alanı olumsuzlamaktadır (Olgun, 2017: 49).

Arendt'e göre modern dünyada toplumsal alan ile siyasi alan arasındaki

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
mesafe iyice azalarak birbirine karışmıştır. Daha önce sadece ailenin özel alanında bulunan bütün konular kamusal bir mesele haline gelmiştir (Arendt, 2012: 71)

Arendt'e göre sadece kendine ait yaşamında yalnız olan ve yaşamını fakirleştirmiş insan Eski Yunan'da siyasetin dışında kalarak siyasetle ilgilenmeyen insan insan değil idiottur. Böyle yaşamın içindeki insan kamusal alanın dışında kalan, özel alana hapsolmuş insan demektir. Arendt'in idiot tanımı bugünkü 'ahmak, budala insan' anlamında değil, sadece kendine ait bir yaşamı olan insanı tanımlamak içindir. Ona göre insan olmak için toplumsal alanda veya kamusal alanda bulunmak gereklidir. Kamusal ve toplumsal alanda bulunmakla insan kendisini ve yaşamını zenginleştirmektedir (Arendt, 2012: 92-95). Bu alanda yapıp ettikleriyle var olan insan; özgür olmayı, insani değerlerden faydalanmayı öğrenerek kimliğini burada kazanmaktadır. Arendt'in kamusal alanında bulunan herkes eşittir ve bu alanda insanlar yüzyüze gelerek düşüncelerini birbirlerine aktarabilmekte, bir sorunu farklı açılardan ele alıp değerlendirebilmektedirler. Bu anlamda insan kendi bulunduğu noktadan biraz öteye geçerek düşüncelerini genişletip, kendi siyasal kimliğini oluşturabilmektedir. (Onat, 2013: 29) Buna karşılık özel insan, diğerlerinin gözüne görünmemekte ve bu nedenle yokmuş gibi, yaptıkları dikkate alınmamaktadır. Bunun nedeni de özel alandan çıkmamasıyla siyasal kimliğe sahip olmamasındandır (Olgun, 2017: 50).

Arendt'in kamusal alanı, iki şekilde açıklanmaktadır. Birincisine göre kamu alanında gözüken her şey herkes tarafından görülebilir, duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir. Gerçekliği oluşturan görünüştür. İkincisine göre ise kamu, içinde özel olarak bize ait olanın haricinde, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade etmektedir. Bu dünya, insanların üzerinde hareket ettikleri sınırlı bir alan olan doğayla aynı değildir. Arendt böyle bir dünyada yaşamayı şöyle tanımlamaktadır; şeylerden oluşmuş bir dünya, çevresinde yaşayan insanlar tarafından ortak sahiplenilen bir masa gibidir, arada olan her şey gibi bu dünya da insanları hem birbirine yaklaştırır hem de ayırır (Arendt, 2012: 92-95).

Arendt İnsanlık Durumu'nda kamusal alanda iş, emek, eylem üzerine yoğunlaşmaktadır. İş ve eylemden söz edilebilmesi için çoğulluğa ihtiyaç duyulmakta ve kamusal alandaki çoğulluğun oluşabilmesi için de kamusal alanda etkinlik gerekmektedir. Bu nedenle Arendt, "Birlikte yaşamak için ne yapılmalı?" sorusuna cevap bulmak için çabalamaktadır. Çünkü insan yalnız yaşadığı sürece kendisinin diğer canlılardan farklı olduğunu ortaya koyamamaktadır. İnsan ancak kamusal alan içerisinde eylemde olduğu müddetçe insan ve özgür olmaktadır (Olgun, 2017:50)

Arendt, oluşturduğu model aracılığıyla bizi düşünme ve eylemde bulunmaya teşvik etmektedir. Çünkü modern insanda uyusukluk olduğunu düşünmektedir. Bu uyusukluğun giderilmesi ve insan olma özelliğinin ortaya çıkması için insanlar konuşmalı, toplumsal çevrede var olmalıdırlar (Onat, 2013: 32). Arendt'in modelini oluşturan kavramlara bakıldığında "emek" ve

“iş” kavramlarının özel alana; “söz”, “eylem” ve “özgürlük” kavramlarının kamusal alana ait olduğu görülmektedir (Onat, 2013: 42).

1.3. Richard Sennett’te Kamusal Alan Ve Özel Alan: Geç Modern Dönemde Kamusal İnsanın Çöküşü

Kamusal alan kavramının üzerinde duran Jürgen Habermas ve Hannah Arendt’den sonra Richard Sennett kamusal alanı daha farklı bir perspektiften ele almaktadır. Sennett, kamusal alan ile kent mekanının özdeş olduğu bir yaklaşımla çalışmalara başka bir boyut kazandırmıştır. Ona göre kentin en önemli özelliği; kişisel farklılıkları ve değerleri gizlemeye gerek duymadan veya bir başkasına dayatmadan diğer insanlarla ilişki kurabilme şansı veren kamusal alan olmasından gelmektedir (Bahçeci, 2018: 111).

Sennett kamusal alanı cadde, meydan gibi somut alanları içeren maddi bir alan olarak ele almaktadır. Kamusal alanlar kenti dönüştürmek için bir araç olmasının yanında kentin ruhu ve ambiansıdır. Burada asıl olan şey ise “toplumsallık” tır. İnsanların toplanıp bir araya gelebildiği her yer kamusal alan olarak adlandırıldığı için kentlerin, kamusal yaşamın temelini oluşturan veya kamusal alanda var olabilmeyi sağlayan mekanlar olduğu söylenebilir (Bahçeci, 2018: 114-115).

Sennett’e göre, kamusal alan da özel alan da zaman içerisinde dönüşüm geçiren fenomenlerdir. İnsanın sosyal ortamı keşfetmesi çocukluk döneminde gerçekleşmektedir fakat 18. Yüzyılda yetişkin insanlar kendilerini çocuklardan farklı konumlandırmaktadır. Dolayısıyla kamusal alan sanki yetişkinlerin, özel alan ise çocukların alanı gibi algılanmakta ve yetişkinler ile çocuklar arasında daha önce görülmemiş keskin sınırlar çizilmektedir. Örneğin çocuklar kahvehane tartışmalarına katıldığında söyledikleri dikkate alınmayarak azarlanmaktadırlar. Böylece kamusal alanın sınırları yetişkinlerin oyun alanına dönüşmüştür (Sennett, 2010: 129).

Sennett’e göre 18. yüzyılda insan, kamusal alanda duygularını aktaran bir aktör olarak bulunmaktayken geç modern dönemde artık aktör değildir. İnsan kamusal alanı yitirmiştir ve kamunun zayıflaması sadece politik faaliyetleri etkilemekle kalmayarak insanların birbirleriyle olan iletişim hallerini de etkilemiştir. Ona göre; geç modern dönemde insanlar yabancıları bir tehdit unsuru olarak gördükleri için onlarla kurdukları ilişkiler yavan ve sahtedir. Kamusal alana katılım ise bir oluruna bırakma haline gelmiştir. Bu değişim kamusal alanın içinde bulunduğu kent gibi mekanları bozulma sürecine sokmuştur. (Sennett, 2010: 16).

Sennett, Otorite (2011) eserinde, özel ve kamusal alan arasındaki sınırların belirsizliğini ve gitgide izleri silinen kamusal yaşamın çöküşünü ele almaktadır. Düşünür’e göre, özel alan her yerdedir ve kamusal alan özel alan üzerinde biçimlenmektedir. Örneğin; politikacılar artık düşünceleri konusunda değil daha çok psikolojik özellikleri ile yargılanmaktadır. Bu gerekçeyle Sennett; kamusal alanın sadece karizmaları, içtenlikleri ve özel tutumları nedeniyle sevilen diktatörlerce ele geçirilebileceğinden korkmaktadır (Dacheux, 2012: 19-20)

Sennett “Kamusal İnsanın Çöküşü” nde (1996), 19. yüzyıldaki sanayileşmenin etkisiyle kent yaşamındaki kamu alanının geri çekilmeye başlamasından

bahsetmektedir. Bu yüzyılda özel yaşam; kamu yaşamından daha üstün ve daha gerçekçi bir alan olarak görülmeye, kamu yaşamı da görevler ve zorunluluklar alanı olarak görülmeye başlamıştır. İnsanlar artık sadece kendi ruh dünyalarına odaklanarak kendi aile, akraba ve yakın arkadaşları dışındaki yabancılarla kamusal alanda karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla giderek artan pasiflik kamusal alanı, ölü kamusal alan haline dönüştürmeye başlamıştır (Olgun, 2017: 51).

Kamusal insanın ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan yeni toplum, mahrem toplumdur. Mahrem olan bir toplumda, kişinin dışında olan toplumsal her şey anlam kazanabilmek için kişilik sorunlarına dönüştürülmektedir. Mahrem toplum narsizm ve cemaat olmak üzere iki ilkeye dayanmaktadır. Narsizm, insanın 'ben ne hissediyorum' a odaklanmasına neden olmaktadır. Cemaat ise artık kamunun olmadığı toplumdaki insanın başkalarıyla açık bir şekilde duygusal ilişkiler yaşamak üzere oluşturdukları bir oluşumdur. Ancak cemaat oluşumları, toplumda daha fazla ayrılmaya, ötekileştirmeye ve dışlanmaya neden olmaktadır. Bu nedenle cemaatler insanı kamusalıktan uzaklaştırmaktadır (Olgun, 2017: 51).

Görüldüğü gibi her üç düşünür de kamusal alana farklı bakış açılarıyla yaklaşmaktadır. Fakat hepsinin kamusal alan ile ilgili kesiştikleri noktalar da bulunmaktadır:

1. Üç düşünürü göre de kamusal alan politikanın meşrulaştırılma yeridir. Yurttaşlar tartışabilmek, fikir sahibi olabilmek ve siyasi iktidarı uygulayacak olan kişileri seçmek için bu alana kamusal alan aracılığıyla erişmektedirler. Kamusal alan aracılığıyla kendilerini, sadece yasaya maruz kalan kişiler olarak değil yasa yapıcıları olarak da hissetmektedirler.
2. Kamusal alan, farklı cemaatlere ait olan insanların politik bir topluluk oluşturmak amacıyla kendi aralarında ilişki kurmalarına imkan sağlayan simgesel bir alandır.
3. Üç düşünür için de kamusal alan politik aktörlerin sahne aldığı, kamusal sorunların görünürlük kazandığı bir alandır. (Dacheux, 2012: 20-21).
4. Tümüne göre kamusal alan temelde, bireyler için kendini inşa etme, var oluş alanıdır. Toplumda var olmak, kamusal alanda diğerleriyle iletişime geçmek ve söz söylemekle mümkündür (Olgun, 2017: 53).

Habermas'ın kamusu burjuva kamusudur, kadın kamusunu görmemektedir. Arendt kamusunda insanlık durumunu ön plana çıkararak özel ve kamusal alandan bahsetmektedir. Sennet'e göre ise geç modern dönemde kamusal insan zaten çökmüştür. Bu nedenle yaklaşımında karşıt kamular söz konusu değildir (Olgun, 2017: 53).

2. HABERMAS'TA İLETİŞİMSEL EYLEM

Habermas, İletişimsel Eylem Kuramı (1981) kitabında; rasyonel düşünceyle günümüzdeki kapitalist endüstriyel yapıyı bir kenara bırakıp, rasyonelliği kendi düşüncesine göre yeniden yorumlayarak rasyonelliği arayan, sonrasında insanlar arasındaki ilişkileri idealleştirilmiş iletişime indirgeyen

bir iletişim kuramı ortaya atmaktadır. Rasyonelliğin tam olarak yerini ve anlamını bulması için bilgi kurucu kapitalist çıkarıcı yapıyı terk ederek, dile ve kişiler arası iletişime yönelmektedir. Çünkü anlaşmaya ulaşabilmek sadece dil ve konuşma ile mümkündür.

İletişimsel eylem, dil ve eylem yetisi bulunan en az iki kişinin ilişkisinden oluşan, etkileşimlerini görüş birliğine ulaşmak amacıyla uygun şekilde koordine ederek gerçekleştirdikleri anlaşma arayışına ilişkindir. Burada esas kavram olan yorumlama, durum tanımlamalarının ortak görüş birliğine uygun olarak yapıldığı tartışma sürecidir (Habermas 2001: 122).

İletişimsel eylem, anlaşmaya yönelmiş olan eylem biçimidir. Anlaşma, dil ve eylem yetisi olan bireyler arasında bir görüş birliği oluşturmak amacıyla yönelik bir süreç olarak kabul edilmektedir. Rasyonel düşünce ile oluşan iletişimsel eylemlerden farklı olarak "benmerkezcilik" yerine "ortak durumların tanımı" söz konusu olmaktadır. Habermas, tüm konuşma konularında geçerli olabilecek evrensel sosyal iletişim üzerinde çalışmaktadır. İletişimsel eylemde bulunurken dört ayrı evrensel iddia bulunduğunu belirtmektedir; "anlaşılabilirlik, doğruluk, normatif meşruluk ve içtenlik". Her birey sezgisel bile olsa ortaya atılan iddialar konusunda bir anlayışa sahip olmaktadır (Habermas, 1995: 127). Aynı zamanda iletişimsel eylemde hangi evrensel ilkelerin var olduğunu araştırmaktadır. Araştırmasına göre iletişimsel eylemde bulunurken bir kişi başka bir kişiye bir şey söylediğinde şunlar gözlemlenir: (Habermas, 2001: 127)

1. Her konuşmacı dilsel iletişimde 'geçerlilik-iddiaları' ileri sürmektedir.
2. 'İdeal konuşma'; konuşmacılara eşit fırsatın verildiği, tahakkümden uzak, uzlaşımın mümkün olduğu bir durumun varlığı kabul edilmektedir. Anlaşma, etkileşimde bulunan insanların sözlerinin iddia edilen geçerlilikleri üzerinden birleşmeleri ile mümkün hale gelmektedir.

Habermas yapısal dönüşüme uğramış olan yeni kamusal alan için, tarafların birbirleri üzerinde tahakküm kurmadan özgürce fikirlerini paylaşabildiği ve iletişime geçebildiği bir iletişimsel eylem biçimini önermektedir.

İletişimsel eylem, söz eylemleriyle sınırlı olmayan aynı zamanda onlarla koordine edilen bir eylem tipidir. Habermas, sosyal gerekliliklerle dilin iletişimsel sınırlarını çizmekten kaçınsa da diğer yandan dilsel iletişimi gramer kuralları ile sınırlandırarak, mümkün ve yasal olan bir iletişim alanını hiçbir değişikliğe uğramayan, bozulmamış iletişim alanı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın dışında kalan diğer tüm konuşma türlerini, iletişimin asıl doğasını bozan ve yaşam dünyasının birliğine yönelen bir tehdit olarak görmektedir (Yıldırım, 2006: 252).

İnsanların bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunabileceği, kamusal meseleler hakkında tartışabileceği, ortak bir durum ortaya çıkarabileceği yer olan kamusal alandan bahsedebilmek için en uygun iletişim biçimi, iletişimsel eylemdir. İletişimsel eylem, insanların baskının olmadığı şekilde fikirlerini özgürce ifade edebildikleri, kimsenin kimseye üstünlük kurmadığı, fikirlerinden dolayı kimsenin alaya alınmadığı iletişim ortamını anlatmaktadır (Habermas, 2001: 47). İletişimsel eylem, insanların karşılıklı kabul veya tartışmalı iddialarının anlaşma süreçleri içinde dili araç olarak ön

Habermas, dil iletişimini ve sözün değerini, diğer eleştirel teorisyenler gibi değerden düşmüş ve sadece sürekli olumsuzlama aracı olarak olarak görmemektedir. İletişimsel eylemi para ve iktidarın karşısında yeni bir örgütlenme, toplumu bütünleştirme ilkesi olarak ortaya koyarak, konuşma ve sözün boyutlarını vurgulayarak iletişimsel eylemi 'ideal konuşma durumu' olarak ifade etmektedir. Habermas, dil aracılığıyla toplumun yeniden yapılandırılmasına yönelmektedir. Onun bu çalışması tıpkı Benjamin'in araçsal aklın modern sömürü ve baskının temeli olarak gösterilmesine karşı sözün değerini tekrar geri çağırmasına uygun düşmektedir (Yıldırım, 2006: 253).

Habermas'ın iletişimsel eyleminde dil hem bir olgu hem de bir değer olarak var olmaktadır. Dilsel kurallar iletişim imkanını tanımlar ve bu kurallar kabul edilmeksizin birey iletişim faaliyetine katılamamaktadır. Bu daha çok modern bireylerin kullanmaktan kaçınmayacağı kurallar anlamında büyük bir güce sahiptir (Habermas 2001: 235).

Habermas'a göre, toplum eş zamanlı olarak yaşantı dünyası ve sistem olarak kavranmalıdır. Sosyo-kültürel yaşam alanı "yaşantı dünyası" olarak, araçsal ve sistematik eylemlerden (ekonomik ve siyasal sistemden) oluşan toplumsal alanı da "sistem" olarak tanımlanmaktadır. Yaşantı dünyası; kültürün, anlamın, sembollerin ve kişiliğin dünyasıdır. Toplumdaki sıradan üyelerin gündelik yaşamlarında etkileşime girmek veya sonucunda ortak bir anlayışa ulaşmak amacıyla kullandıkları bir bilgi ve beceri alanıdır. Toplum üyeleri, gündelik yaşamdaki faaliyetleri anlamaya yönelik giriştikleri iletişimsel eylemler aracılığıyla yaşantı dünyasını yeniden üretmektedirler. Yaşam dünyası için temel önemde bir etkinlik olan iletişim ile sistem üzerinde etkili olunabilmektedir (Benhabib, 1999: 131).

Düşünür'e göre modern topluma geçişle birlikte sistem ve yaşantı dünyası üzerinde değişimler gerçekleşmiştir. Modern toplumlarda zaman içerisinde kurallardan bağımsız yapılar ortaya çıkarak özellikle güç ve para merkezinde işleyen siyasal ve ekonomik sistemlerin yaşantı dünyasına baskıları artmıştır. Sonrasındaki zaman içerisinde Habermas, sistem dünyasının yaşantı dünyasını ele geçirdiğini belirtmiştir. Habermas Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü (1990) kitabında ideal iletişimin ya da ideal konuşma durumunun ancak ve ancak sınıfsal sınırların, tahakkümün, toplumsal sömürünün olmadığı siyasal kamusal alanda gerçekleşebileceğini ifade etmektedir (Habermas, 1997).

3. BİR İLETİŞİMSEL EYLEM ALANI OLARAK EKŞİ SÖZLÜK

3.1. İncelemede Kullanılan Yöntem

Sosyal Bilimlerin bireyi ve grupları anlama çabası tarih boyunca süregelen bir durumdur. "Öteki ile karşılaşma deneyimi" ile insanlar karşındakini anlayabilmek için antropolojik bir araştırma yöntemi olan etnografiyi geliştirmiştir. Etnografi insan kültürü ve gündelik hayatına odaklanan ve bunların anlamına ulaşmaya çalışan bir araştırma yöntemidir. Yöntemin asıl

amacı; bir topluluğun kültürünü, geleneklerini, inançlarını ve davranışlarını anlamlandırmak ve açıklamaktır.

İnternet ile birlikte oluşan internet tabanlı sosyal ortamlar günlük hayatın her anını kuşatmaktadır. Toplumun geniş bir kesiminin bu değişimi onaylaması ve gönüllü katılım göstermesiyle birlikte sosyalleşme şekli de değişerek dijitalleşmektedir. Bu noktada “ötekini anlamak” için kurulmuş etnografi, internet ile şekil değiştirerek, internet üzerinden yürütülen bir araştırma yöntemi olan netnografi olarak karşımıza çıkmıştır. Netnografi kavramı, Kanadalı Profesör [Kozinets](#) tarafından literatüre kazandırılmıştır (Aksu, 2018: 15).

Netnografinin araştırma alanı, internet ortamında varlıklarını sürdüren gruplar ve bu grupların kültürel örüntüleri, yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları gibi konulardır. İçerik olarak yalnızca yazıyı değil, internette oluşturulmuş olan video, fotoğraf, sembol gibi tüm içerikleri ele alarak kültürel bağlamları, dilsel özellikleri ile bulunduğu internet ortamında çözümlenmeye çalışmaktadır. Netnografi ile birlikte (Aksu, 2018: 16) ;

1. İnternet üzerinde varlıklarını sürdüren gruplar tanımlanabilmekte,
2. Demografik yapıları ve varsa hiyerarşik düzenleri ile yapıları ortaya konulabilmekte,
3. Bu grupların kültürel örüntüleri ortaya konulabilmekte,
4. Ürettikleri dil, sembol ve ortak anlamlar çözümlenebilmekte,
5. Bu grupların belirlenmiş olan konular, ürünler vb. hakkında görüşleri tespit edilebilmekte,
6. Bu grupların geleceğe yönelik davranış ve tutumlarına yönelik öngörüler ortaya konulabilmektedir.

Netnografi, günümüz internet teknolojisi aracılı kültürün içindeki yaşamların araştırılmasına olanak sağlamaktadır. Özel alan ve kamusal alanın internet alanına kaymaya başlaması ile varlığını bu alanda gerçekleştiren grupların anlaşılması için netnografi önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Her gün yüzlerce entrinin girildiği ve açılan konu başlıklarına binlerce yorumun yapıldığı Ekşi Sözlük'te inceleme için tek bir örnek olay seçilmiştir. Yüzlerce konu arasından bu örnek olayın seçilme nedeni inceleme amacına uygunluğudur. Youtube'da Hayvan Videoları Çeken Çocuk başlığıyla gündeme gelen konu, Habermas'ın iletişimsel eylem kuramındaki konuşma, tartışma ve eylem aşamalarına uygunluğu nedeniyle somut bir örnek oluşturmaktadır. 19.08.2019 tarihinde saat 14.00'te gündeme getirilen konu; 290 aboneye sahip bir youtuberın konuşulmasını sağlamış ve kısa sürede youtuberın takipçi sayısının 100 binin üzerine çıkmasıyla eylem alanı bulmuştur. Ekşi Sözlük'te tartışılan her konu reel hayatta karşılığını bulmamakta veya eyleme dökülememektedir. Bu örnek olayın seçilmesinin ikinci nedeni ise konunun yalnızca Ekşi Sözlük'te gündeme getirilmesidir. Sözlükteki pek çok konu kurumsal medyada veya diğer sosyal paylaşım platformlarında da gündeme gelmektedir. Dolayısıyla eyleme geçme veya

sonuç alma noktasında hangi medyanın etkili olduğunun anlaşılması çok da mümkün olamamaktadır. Bir diğer gerekçe ise seçilen örnek olayın sonuçlanmış olması ve konuyu gündeme getiren kişinin sonrasında “başardık! mehmet artık 100 bin aboneye sahip. teşekkürler sözlük!” başlığıyla bunu somut bir şekilde belirtmesidir. Seçilen örnek olay Habermas’ın iletişimsel eylem kuramını ifade eden parametrelere göre incelemeye tabi tutulmuştur.

3.3. Bir Sosyalizasyon ve Tartışma Platformu Olarak Ekşi Sözlük

Ekşi sözlük, 1999 yılında bilgisayar programcısı olan ve “sbg” (Sedat Software Group) rumuzu ile tanınan Sedat Kapanoğlu tarafından oluşturulan başlangıçta amatör bir girişim olarak faaliyete geçmiştir. İlk kurulduğundan bu yana büyük atılımlar yapan ve popüler bir web sitesi haline gelen sözlük, internet üzerinde var olan alışılmış sözlük kalıplarının değişimine neden olmuştur. Ekşi sözlük; sözcük, terim, kavram ve kişilere ilişkin bilgi, deneyim, gözlem, espri, yorum, anket, link, kaynak içeren interaktif bir platform halini alarak, Türkiye’nin en çok takip edilen siteleri arasında yer alan, kültürün oluşumunda önemli bir rol üstlenen öncü bir internet oluşumu haline gelmiştir (Gürel ve Yakın, 2007: 203). Ekşi Sözlük zamanla kendi formatını oluşturmuş yerli bir tartışma ve sosyalizasyon platformu olarak kabul edilmektedir. Sözlüğe olan toplumsal ilgi ve talep benzer formatlarda başka sözlüklerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Konu ve kavram sınırlaması olmaksızın herhangi bir konu, durum ya da kişi ile ilgili bilgi, haber ve yorum niteliği taşıyan ifadeleri içeren bir site olan ekşi sözlük; yazarlar tarafından açılan ‘entry’ ile metin içindeki ‘bakınız’ şeklinde verilen linklerle sonsuz çağrışımlara olanak vererek, bireylerin metinlerdeki kavramlar hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır (Gürel ve Yakın, 2007: 204). İnsan çevresindeki her şeye dair bilgi içermesinden dolayı sitenin sloganı “Kutsal Bilgi Kaynağı”dır. Ansiklopedi gibi birçok uzmanın hazırladığı bilgi kaynağından ziyade, her kullanıcının içeriklerini istediği şekilde tasarlayabileceği bir ortam oluşturulmuştur (Zıraman, 2018: 179).

Katılımcı sözlük anlayışının dünyadaki ve Türkiye’deki başarılı öncülerinden olan ekşi sözlüğün kuruluşunda Douglas Adams’ın “Otostopçunun Galaksi Rehberi” kitabı Sedat Kapanoğlu’na esin kaynağı olmuştur. Adının ekşi olması ise Sedat Kapanoğlu’nun önceki zamanlarda bir arkadaşıyla birlikte kurmuş olduğu “Sourtimes” yani Ekşi Zamanlar adındaki siteden alınmıştır.

Aslında ekşi sözlüğün esas mantığı forum olarak bilinen web siteleriyle aynıdır. Kullanıcılar bir başlık altında, başlıkla ilgili olan her şeyi paylaşabilir. Ekşi sözlüğü forum sitelerinden ayıran en önemli fark, ekşi sözlüğün daha dinamik ve birçok ilişkilendirmeyi barındıran yapısından kaynaklanmaktadır (Zıraman, 2018: 180). Kullanıcıların fikirlerini özgürce ifade ettiği ve bu nedenle herhangi bir dışlanmaya maruz bırakılmadığı sözlük: “fikriniz her türlü karşıt görüş karşısında ayakta kalabiliyorsa doğrudur” mantığını temel alarak büyük bir popülerite kazanmaktadır. Aynı zamanda binlerce sitenin kapatıldığı Türkiye’de kullanıcıların fikirlerini özgürce söyleyebilme amacına hizmet ederek, fikir özgürlüğü konusunda güzel bir çerçeve çizmektedir

(etohum.com).

Ekşi sözlük içinde yalnızca kullanıcılar tarafından bilinen veya herkes tarafından bilinen kavramsal ögeler bulunmaktadır. Bu kavramlardan bazıları şunlardır:

Moderatör: Ekşi sözlükte yazarların sözlük kurallarına uyup uymadığını denetleyen, mahremiyet ihlallerini kontrol eden, entrylerin Türk Ceza Kanunu'na uygunluğunu gözeten, gerektiğinde yönlendirme yapabilen yazarları tanımlamak için kullanılmaktadır. Moderatörler gerekli gördükleri durumlarda entry silme, düzeltme, yazarı çaylak konumuna düşürme yetkilerine sahiptir.

Praetör: Ekşi sözlükte praetör, özgürlük ve yasalara uyum arasındaki dengeyi sağlayan ve bu nedenle genellikle hukuk tecrübesi olan gönüllü sözlük yazarlarını ifade etmektedir. Moderatörlerin suç teşkil edebileceklerinden şüphe duydukları entryler praetörlerce denetlenmekte ve fikir birliğine varılmaktadır.

Gammaz: Ekşi sözlükte gammazlar, denetim konusunda gerekli gördükleri durumlarda hatalı entryleri bildirerek moderatörlere yardımcı olan yazarlardır. Sözlük kuralları, hatalı entry gibi konularda belirli bilgiye sahip olan yazarlar arasından seçilen gammazlar yasal entry kavramından hareket etmektedir. Gammazlar, "gammazlar aktivitesi" ve "en başarılı gammazlar" bölümlerinde başarılarına göre sıralanmaktadır.

Yazar: Ekşi sözlükte yazar, belli bir kullanıcı adına ve metin yazma hakkına sahip olan kullanıcılarıdır. Başlık açarak veya entry girerek ekşi sözlüğün oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunmaktadır. Yazarlar, sözlük ile İngilizcede kullanıma anlamına gelen user kelimelerinin birleşiminden oluşan 'suser' olarak tanımlanmaktadır (Gürel ve Yakın, 2007: 207).

Çaylak: Tecrübesiz, acemi anlamına gelmektedir. Ekşi sözlükte çaylak, sözlüğe üye olmak için başvuran, geçici bir kullanıcı hesabı edinen ve deneme olarak girdiği on entry ile değerlendirme aşamasında olan kullanıcıları tanımlamaktadır. Çaylakların başvurularının onaylanması ve sürekli yazar konumuna ulaşması entrylerinin sözlük kurallarına uygunluğu, dil, üslup ve yaratıcılık bağlamında değerlendirilmesi sonucunda gerçekleşmektedir.

Sürekli Yazar: Üyelik başvurusunun ardından girdikleri on entrysi moderatörler tarafından onaylanan yazarları ifade etmektedir. Ekşi sözlüğün sürekli yazar statüsündeki kullanıcılarına açık olan "kontrol merkezi", "sözlük içi mesajlaşma", "sub-etha" gibi aktivitelerinden faydalanabilmektedirler. Bu yazarların açtıkları başlıklar ve entyler diğer yazarlar ile kullanıcılar tarafından okunabilmekte ve oylanabilmektedir (Gürel ve Yakın, 2007: 208).

Ekşi Sözlük birbirinden çok farklı görüşlerin bir araya gelerek özgürce dile getirilebildiği bir sosyal medya platformudur. Aynı şekilde, ulusal alanda en çok bilinen internet sitesi olması ile birçok işleve sahiptir. Bu işlevlerden bazıları şunlardır:

Sosyalizasyon Aracı Olarak: Sosyalizasyon kültürün insandan insana geçişi olarak tanımlanabilen bir öğrenme sürecidir ve bu süreç zarfında kullanıcılar

hangi durum karşısında nasıl davranacaklarını, toplumun diğer bireylerinin kendilerinden ne beklediklerini tecrübe etmektedir. Anonimlikleriyle gizemli bir duruşları olmasına rağmen ekşi sözlük yazarları “zirve” adını verdikleri toplantılar ile internet ortamındaki tanışıklıklarını gerçek hayata taşımaktadırlar. Zirveler sayesinde yazarlar birbirleriyle tanışmakta ve sosyalleşebilmekte, günlük yaşamda görüşebilecekleri benzer görüşlere sahip arkadaşlar edinebilmektedirler.

Sosyolojik Mizah Anlayışının Temsilcisi Olarak: Mizah, güldürürken düşündürme sanatı olmasının yanında gündelik yaşamda da önemli bir yer tutar. 1999’dan bu güne gündemi meşgul eden ve kullanıcılarına bağımlılık yaratan ekşi sözlük mizahi bir platform olarak da tanımlanmaktadır. Buradaki kullanıcıların esprilerini anlamak için onların fikirlerin ve dünya görüşlerinin de bilinmesi gerekmektedir (Gürel ve Yakın, 2007: 215). Bu nedenle mizahi unsuru yalnızca siteyi düzenli takip edenler anlayabilmektedir.

Tartışma Platformu Olarak: Tartışma platformu olarak ekşi sözlük, benzer ve farklı düşünceleri olan kişilerin bir arada bulunduğu ve taraflarca fikirlerin doğrulanmaya çalışıldığı bir oluşum olarak görülmektedir. Sözlük, fikirlerin özgürce ifade edilmesine olanak sağlayarak farklı düşüncelerden haberdar olunabilmesini ve fikirler üzerinde tartışmaların yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. Kullanıcıların rahatlıkla gündeme getirilemeyen konular hakkındaki fikirlerini özgürce ifade edebilmelerini, gerçek kimliklerini ortaya koymayıp anonim rumuzlar ile yazmaları sağlamaktadır. Bu sayede daha farklı düşünceler ortaya çıkmakta ve düşünce alanı genişlemektedir. Okuyucular için de birçok farklı görüşe tek kanaldan ulaşmak, bakış açılarının genişlemesine neden olmaktadır. Ayrıca, sözlükteki yazarların statüleri bilinmediği için her düşünceye aynı mesafede yaklaşılabilir (Yalçın, 2015: 80-81).

Arama Motoru: Ekşi sözlük kurulduğu ilk yıllarda arama motoru işlevi görmüştür. Yazar sayısının artması ve bilgi miktarının çoğalmasıyla birlikte arama motorlarının en çok ulaştığı sitelerden biri konumuna ulaşmıştır. Bu özelliği sayesinde ekşi sözlük herhangi bir bilgiye ulaşmak isteyen birinin ilk başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır. Tüm bunların yanında, eksik ya da yanlış bir bilgi paylaşıldığında bu bilgi diğer yazarların da katılımıyla doğru hale tamamlanmaktadır. Dolayısıyla bu ekşi sözlüğe olan güvenilirliği arttırmaktadır.

Tarihi Bir Belge Olarak: Günümüzün gerçeğini en iyi yansıtan oluşumlardan biri olan ekşi sözlük, toplumun gündemindeki kişi ve olayları ele almasının yanında girilen tüm entrylerin tarih ve saat bazında kayıtlı olması, onun toplumsal bir hafıza olarak değerlendirilmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle sözlük; yakın tarihe ışık tutan, dönemin sosyal ve kültürel yapısına ilişkin ipuçları içeren bir oluşum olarak değerlendirilmektedir. Ekşi sözlük, tarihi bir belge olarak resmi tarihe alternatif bir kaynak olarak son dakika haberleri, gündemle ilgili değerlendirmeleri sığağı sığağına, tanıklık edenler tarafından aktarılmasına ve kayıtlara geçirilmesine olanak tanımaktadır. Bu

işlevi bakımından, daha objektif yaklaşımların hayat bulmasına olanak tanımaktadır.

Reklam Mecrası Olarak: 2004'te sözlük reklam almaya başlayarak buradan ciddi bir gelir oluşmaya başlamıştır. Çağımızda bireylerin kendilerini ifade etmelerine yarayan tüm iletişim ortamlarında olduğu gibi ekşi sözlük de gördüğü yoğun ilgi dolayısıyla bir reklam ortamı olarak görülmeye başlamıştır (Gürel ve Yakın, 2007: 216). Daha fazla tüketiciye ulaşmak isteyen tüm üreticiler ekşi sözlüğe reklam vererek bu amaçlarına ulaşmaktadırlar. Aynı şekilde firmalar belirli yazarlarla anlaşma yaparak ürün başlığı altına olumlu entryler girilmesini sağlayarak reklamlarını ve ürün tanıtımlarını yapabilmektedirler.

Ekşi sözlük içerik üretimiyle oluşturulduğu için web 2.0 içinde yer almaktadır. Diğer web 2.0 uygulamalarından ayrıldığı yönü, birkaç web 2.0 uygulamasını aynı anda bünyesinde barındırmasındandır. Facebook gibi sosyal medya değildir ama Twitter gibi mikro blog özelliklerini taşımaktadır. Wikipedia gibi bilgilerin doğruluğunu gözetmez fakat bir şarkı sözünün kim tarafından yazıldığını barındırır. Ekşi sözlükte, bir makine hakkında bilgi içeren spesifik bir forum sitesi değildir ama makinenin performansı ile ilgili yazarların deneyimlerine ulaşmak mümkündür (Zıraman, 2018: 196).

3.4. Youtube'da Hayvan Videoları Çeken Çocuk Paylaşımıyla Ekşi Sözlük'te Kamuoyu Oluşumu

3.4.1. Ekşi Sözlük'ün Gündem Oluşturma Gücü

Ekşi Sözlük'te gündem, anasayfada oluşturulan Gündem başlıklı bölümdeki entrylerle ele alınmaktadır. Burada genelde gün içinde kurumsal medyada ve Youtube, İntagram, Twitter gibi sosyal medya platformlarında öne çıkan aktüel konular tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra hiçbir medyada gündeme gelmemiş konular veya gündeme getirilip de yeterince vurgu yapılmamış konular da sözlükte yer alabilmektedir. Dolayısıyla diğer medya platformlarıyla yatay bir etkileşim sergileyen Ekşi Sözlük, gündem konusunda hem etkilenmekte hem de etkileyebilmektedir.

19.08.2019 tarihinde saat 14.00'te bir Ekşi Sözlük yazarı tarafından gündeme getirilen Youtube'ta Hayvan Videoları çeken Çocuk entrysi 07.09.2019 tarihine kadar gündemde kalmış ve konu her sayfada onlarca yorumun paylaşıldığı 183 sayfalık bir tartışmaya dönüşmüştür. İlk entrylerde Youtube'ta eğitici yönü öne çıkan hayvan videoları çeken youtuberın sadece 290 takipçisi olduğu ve bu youtuberın çok daha fazla ilgiyi hak ettiği üzerinde durulmaktadır. Daha önce kurumsal medyada ve diğer sosyal medya platformlarında gündeme gelmemiş bir konu üzerinde kamuoyu oluşturulmuş ve konunun kurumsal medyanın da gündemine alması sağlanmıştır. 19 Ağustos'ta gündeme getirilen konu ikinci gündemden itibaren Akşam, Habertürk, Sabah, İnternethaber, mynet.com gibi gazete ve haber portallarında haber olarak gündeme gelmiştir. Bunun yanı sıra Show TV, CNN Türk gibi televizyon kanalları da özel haber olarak konuyu ele almışlardır. Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında ise kurumsal medyayla eşzamanlı olarak konu gündeme taşınmıştır.

Bu örnek olayda Ekşi Sözlük'ün toplumun yaşantı dünyasını yeniden

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
üretebildiği bir ortam sağlayabildiği görülmektedir. Toplumunu oluşturan bireylerin etkileşime girebildikleri ve bunun sonucunda ortak bir anlayışa ulaşmak amacıyla kullanabildikleri bir bilgi ve beceri alanı oluşturabilmektedir.

3.4.2. Çoğulcu ve Özgürlükçü Bir Tartışma Ortamının Sağlanması

Ekşi Sözlük'te yazar yetkisi verilen herkesin bir gündem maddesi açma ve bu konuda kamuoyu oluşturmaya olanak sağlanmaktadır. Yine yazar konumundaki herkesin açılan konu başlıklarına katılma ve fikir beyan edebilme hakkı bulunmaktadır.

İncelenen örnek olayda açılan konu başlığında binlerce yazarın tartışmaya katıldığı görülmektedir. Bu açıdan çoğulcu ortamın sağlandığı söylenebilir. Yazarlar genel anlamda söz konusu youtubera destek verilmesi yönünde fikir beyan etseler de aksini ifade edenlere de rastlanmaktadır. Aksini söyleyen yazarlar kısa süreli desteğin sanal bir destek olarak kalacağını, uzun vadede ilginin kesilmesine bağlı olarak youtuberın üzülebileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin bir yazar "İyilik yaptığınızı zannediyorsunuz. 1 saat sonra 30 bin abonesi olacak çocuğun. 1 hafta sonra kimse dönüp bakmayacak. Attığı videolar izlenmeyecek. Çocuğu depresyona sokarsınız. İzlemeyecekseniz hiç abone olmayın daha iyi." sözleriyle bu şekilde destek verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Sözlükte dilsel kurallara ilişkin herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Hatta bazı tartışmalarda yasaların ve genel ahlaki değerlerin sınırlarının zorlanmasına rağmen herkesin görüşlerini belirtmesine izin verilmektedir. Her ne kadar tartışmalar uzlaşma amaçlı ve sistematik yürütülme de nispeten çoğulcu ve özgürlükçü bir iletişimsel ortamın sağlandığı söylenebilir.

Habermas'ın iletişimsel eylem modelinde kamusal alanın herkese açık olması öncelenmektedir. Ekşi Sözlük ise milyonlarca takipçisine rağmen yalnızca binlerle ifade edilebilecek bir yazar kadrosuna sahiptir. Herkes yazar olamamaktadır. Bu açıdan Ekşi Sözlük'ün Twitter, Instagram gibi herkese açık ve kapsayıcı yönünün sınırlı kaldığını söylenebilir. Bu durum Habermas'ın üzerinde durduğu bir diğer unsur olan temsiliyet sorununu da gündeme getirmektedir. Kamusal alan çeşitli toplumsal kesimlerin eşit düzeyde temsiliyetine göre şekillenmelidir. Sözlükün yapısı ve işleyişinden dolayı toplumsal temsiliyet tam anlamıyla oluşmamaktadır. Diğer bir sorunlu durum da iletişimsel eylemin amaç ve niyetinde ortaya çıkmaktadır. Habermas iletişimsel eylemi, kimsenin kimseye üstünlük kurma amacının olmadığı ve düşüncelerinden ötürü kimsenin kimseyi aşağılamadığı bir olgu olarak ele almaktadır. Oysaki Ekşi Sözlük'te zaman zaman uzlaşmanın ve anlama çabasının ötesinde kendi üstünlüğü kanıtlama çabasının öne çıktığı görülmektedir. İfade edilen düşüncelerin aşağılanması ise daha sık rastlanan bir durumdur.

3.4.3. Ekşi Sözlük'ün Kamusal Eylem Alanı Olma Potansiyeli

Ekşi Sözlük her ne kadar yüz yüze etkileşime imkân sağlamayan sanal bir tartışma ve sosyalizasyon ortamı olsa da tartışılan konuların gündelik hayata

yansımaları olabilmektedir. İncelenen örnek olayda gündemde olmayan bir konunun kısa sürede kurumsal ve sosyal medyada gündeme gelmesi sağlanabilmiştir. Sözlük, konunun gündeme gelmesinin yanı sıra somut adımların atılmasını da sağlayabilmiştir. Youtube'da Hayvan Videoları Çeken Çocuk paylaşımı sonrasında abone sayısı 290 olan youtuber kısa sürede 100 bin abonenin üzerine çıkmıştır. Konuyla ilişkili olarak açılan ikinci entryde youtubera kamera alma kampanyası başlatılarak ikinci bir somut uygulama için kamuoyu oluşturulması sağlanmıştır.

Ekşi Sözlük'ün uzlaşma noktaları oluşturma ve sonuç alma bağlamında bir iletişimsel eylem alanı oluşturabildiği söylenebilir. Bazı durumlarda sözlüğün sağladığı olanaklar sayesinde gündelik hayattaki sosyolojik ve ekonomik engelleri aşabilmek çok daha kolay olabilmektedir. Ekşi sözlük, en fazla kullanılan web sitesi olması ve popülerliğinin de etkisiyle yazarların ihtiyacı olan kişilere yardım kampanyaları düzenleyebilmelerini mümkün kılarak sosyal sorumluluk projelerine katkıda bulunabilmektedir. Düzenlenen kampanyalarla ciddi miktarda para desteği sağlanmıştır. Örneğin; 2011 Van depreminden sonra yardım kampanyası başlatılarak çok fazla katılımcıyla ciddi miktarda yardımlar toplanmış, daha sonra AKUT ile işbirliği yapılarak yardımlar bölgeye ulaştırılmıştır. Aynı şekilde, 2013'ün 30 Aralık günü Bayramiç ilçesinde yalnız yaşayan Alzheimer hastası bir kadının evinde çıkan yangın sonucu evin tamamen kullanılamaz hale geldiği ekşi sözlükte yer alınca, kullanıcılar tarafından hemen bankada bir hesap açtırılmış ve ekşi sözlükte başlatılan kampanya ile hesaba yatırılan yardımlar 3 gün içinde 95 bin liraya ulaşmıştır. Yardım kampanyalarından bazıları da şunlardır: Yetim dördüzlere yardım kampanyası, Konyalı Hatice nineye yardım kampanyası, Ekşi Sözlük kanser hastalarına yardım kampanyası, Kızılay'da el işi satan ablaya yardım kampanyası, Çarşı köy okulları yardım kampanyası vb.

Sonuç

Endüstriyel toplumdan ağ toplumuna geçiş, pek çok kavramın yeniden anlamlandırılması zorunluluğunu ortaya çıkartmıştır. Yeni iletişim teknolojileri bir yandan geçmişte yaşanan sorunları ve engelleri ortadan kaldırırken bir yandan da yeni ve beklenmedik çözümsüzlükleri gündeme getirebilmektedir. Sosyal medya daha demokratik, daha eşitlikçi ve özgürlükçü yönleriyle fiziksel olarak bir arada bulunmalarına imkân olmayacak sayıda insanı sosyal platformlarda buluşturabilmektedir. Oluşan sanal kamusal alanlarda çok daha fazla konu tartışılmakta, daha fazla sayıda insan bu tartışmalara doğrudan katılabilmektedir. Ama uzlaşma ve eylem noktasında sonuç almak daha da güçleşebilmektedir.

Bir kamusal iletişimsel eylem alanı olarak Ekşi Sözlük'ün incelendiği bu çalışmada sözlüğün kısmen de olsa Habermas'ın iletişimsel eylem alanına uygun olarak bir kamusal alan oluşturduğu görülmektedir. İncelenen örnek olay; toplumsal konularda insanların bir araya gelebildiğini, tartışabildiğini, uzlaşma noktaları bulabildiğini ve uygulamaya geçip sonuç alabildiğini göstermektedir. Türk toplumuna özgü bir tartışma ve sosyalizasyon platformu olarak gelişen Ekşi Sözlük, gündelik hayat pratiklerinin dilsel araçlarla yeniden üretildiği bir iletişimsel eylem alanı olabilme potansiyelini

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches taşımaktadır. Bu potansiyel; anaakım medya karşısında alternatif gündem oluşturabilme gücü, nispeten özgürlükçü ve çoğulcu bir tartışma ve katılım ortamı sağlayabilme ve uygulamaya alanı bulabilme etkisiyle ortaya çıkmaktadır.

Ekşi Sözlük gibi sosyal medya platformlarının kamusal alan işlevini zayıflatan en önemli etkenler ise sanal ortamın manipülatif yapısı, bireysel çıkar ve beklentilerin kamusal beklentilerin önüne geçmesi, aşırıya kaçan tarafgirlik ve sistematik bir yapıdan uzak olunmasıdır.

Kaynakça

Alankuş-Kural, S. (1995). Temsili Kamuoyu, Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekanlar. (Yayımlanmamış Doçentlik çalışması). Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara.

Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu. (Çev.Bahadır Sina Şener) İstanbul: İletişim Yayınları

Arendt, H. (2012). İnsanlık Durumu. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları

Bahçeci H. I. (2018). "Kent Mekanında Kamusal Alan: Richard Sennett Perspektifinde Bir İnceleme", Memleket Siyaset Yönetim, C. 13, S.29, ss.101-116

Benhabib, S. (1999). Modernizm, Evrensellik ve Birey. (Çev.: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Biçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. Sosyolojik Düşün, C. 2, S. 1, ss. 45-54

Çalışkan, O. (2014). "Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı". Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, ss. 41-62

Dacheux, Eric. (2012). "Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı". Kamusal Alan içinde (Der. Eric Dacheux. Çev. Hüseyin Köse). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Dağtaş, E. (2014), Kamusal Alan ve Medya: Münevver Karabulut Cinayetinin Basındaki Yansımaları. Ankara: Ütopya Yayınevi

Habermas, J. (1984), Theory of Communicative Action (Boston: Beacon Press)

Habermas, Jürgen (1995), "Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale", Birikim, 70: 127 (Çev. N. Erol)

Habermas, J. (1997), "1990 Baskısına Önsöz". Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev.: T. Bora, M. Sancar). 9-56

Habermas, Jürgen (1997) Bilgi ve İnsansal İlgiler, Çev. Celal A. Kanat, Küyerel Yayınları, İstanbul

Habermas, J. (2001), İletişimsel Eylem Kuramı, I-II. (Çev.: M. Tüzel). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Habermas, Jürgen. (2004). "Kamusal Alan". Kamusal Alan (iç.). Der. ve Çev. Meral Özbek. İstanbul: Hil Yayın
- Habermas, Jürgen. (2007). Bölünmüş Batı, (Çev. Dilman Muradoğlu). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- "Ekşi Sözlük'ün Kuruluş Hikayesini Biliyor Musunuz?", E Tohum, <https://www.etohum.com/blog-tr/eksisozluk-adi-nereden-cikti/> Son erişim tarihi: 24.09.2019
- Gürel E. ve Yakın M. (2007), "Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür". Selçuk Üniversitesi iletişim Fakültesi Akademik Dergisi, C. 4, S. 4, ss. 203-218
- Odabaş, U. K. (2018). "Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Ekim 22 (Özel Sayı). ss. 2051-2066
- Onat, N. 2013, Kamusal Alan ve Sınırları, İstanbul: Durakİstanbul Yayınevi
- Özbek, M. (2004). Giriş: Kamusal Alanı Kavramsallaştırmak. Kamusal Alan. (ss.19-89) Editör M. Özbek. İstanbul: Hil Yayınları.
- Sennett, R. (2010). Kamusal İnsanın Çöküşü. (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennet, R. (2011). Otorite. (Çev. Kamil Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sennet, R. (1996). "Kamusal İnsanın Çöküşü" (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Yağın, Nagehan. (2015). Sosyal Medyada, Simgesel Şiddet: Ekşi Sözlük Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli
- Verstraeten, Hans. (2002). "Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü". İçinde Medya Kültür Siyaset. (Der. Ve çev. Süleyman İrvan). Ankara: Alp Yayınevi
- Yıldırım, Yılmaz. (2006). "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, S. 8, ss. 1-20
- Yükselbaba, Ü. (2012). Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusalılık İlkesinden, İletişimsel Kamusalığa Geçiş, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık
- Zıraman, D. E. (2018). "Kamusal Bir Alan Olarak İnternette Kimlik Tartışmaları: Ekşi Sözlük'te Hrant Dink Ve Tahir Elçi Başlıklarının Söylem Analizi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
II. International Congress of Human and Social Science Researches

Teaching Methods of M. Auezov's Stories Based on Modern Education Technology

Abdikadyrova N.R., Abdimomynov E.B., Sarsembaeva M.K., Mehmet N.O.

Prof. Dr. Abdikadyrova N.R. Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan
tursynai_1959@mail.ru

PhD Doc. Stud. Abdimomynov E.B. Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan edil889@mail.ru

Assoc Prof. Sarsembaeva M.K. Candidate of Philological Sciences, Taraz State Ped. University, Taraz, Kazakhstan, s_mira72@mail.ru

Prof Dr. Mehmet N.O. Mugla Sıtky Kochman University, Turkey onaci@mu.edu.tr

Abstract

Traditional methods of teaching technologies widely used in the educational process of modern higher education institutions are new comprehensively analyzed and reviewed. Careful conclusions were made about the history of the methodology of modern pedagogical science, as well as an analysis of the methodological legacies of the Alash figures in accordance with the modern technological requirements.

In addition the significance and importance of studying in higher educational institutions of the great writer M. Auezov's artistic stories are systematically analyzed on the scientific basis of the works of scientists who have contributed to the formation and development of the teaching methods of Kazakh literature. For this purpose the new views are comprehended by the object of study - the traditional methods of analyzing prose works that have been formed up to today in the history of literature. There are given original opinions about the censorship technique used by M.Auezov in creating artistic stories, each story is analyzed in the plot form. The article also provided statements and conclusions about the features and significance of artistic stories in the study of the works of the great writer in higher education institutions using new technologies. As a result, methods are offered for analyzing and studying M.Auezov's stories in higher education institutions which are interpreted in accordance with the dictates of time.

Keywords: Technology, Training, Methodology, Short Stories, Analysis, Auto Censorship.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РАССКАЗОВ М.АУЭЗОВА НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В статье по-новому всесторонне проанализированы и рассмотрены традиционные методики обучающих технологий, широко применяющихся в образовательном процессе современных высших учебных заведений. Сделаны тщательные выводы об истории методики современной педагогической науки, также анализ методических наследий деятелей Алаш в соответствии с современными технологическими требованиями.

Кроме того, значение и важность изучения в высших учебных заведениях художественных рассказов великого писателя М.Ауэзова систематически проанализированы на научной основе трудов ученых, внесших вклад в формирование и развитие методики обучения казахской литературы. Для этого новые взгляды осмысливаются путем объекта исследования – традиционных методов анализа прозаических произведений, сформировавшихся до сегодняшнего дня в истории литературы. Даются и оригинальные мнения об автоцензурном приеме, применявшегося М.Ауэзовым в создании художественных рассказов, каждый рассказ анализируется в фабульной фор. В рассказах писателя даются мысли о том, что наряду с проблемами о жизни и быте простого аула казахского народа, многовековых судьбоносных бытовых, нравственных проблемах казахского народа проявляются и общечеловеческие ценности. Реальное проявление в литературе гуманизма, начавшееся с художественных рассказов писателя и продолжившееся до большого романа-эпопеи определяется посредством противоположных описаний непримиримой взаимной борьбы человека и природы, человечности и злодейства, милосердия и насилия, добра и зла. В статье также предоставлены утверждения и выводы об особенностях и значимости художественных рассказов в изучении произведений великого писателя в высших учебных заведениях с применением новых технологий. В результате предлагаются методы анализа и изучения рассказов М.Ауэзова в высших учебных заведениях, которые интерпретируются в соответствии с велением времени.

Ключевые слова: технология, обучение, методология, рассказы, анализ, автоцензура.

Introduction

Nowadays it isn't possible to teach by the same technology constantly and give good knowledge in higher educational institutions of our country while preparing the modern specialists. Because today the education sphere of the country has undergone a number of changes in order to enter the global educational space due to the social needs of the society. New theoretical and practical foundations of the content and structure of educational services have been created in a new way and the content of education has been completely renewed. In the educational process of higher education institutions, a great deal of new technologies is being introduced, and a great attention is paid to qualitative teaching of younger generation. Pedagogical collectives in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan have the opportunity to work out the curriculum according to their discretion and serve on any model. In this direction, the content, the structure of the education in different variants, the new ideas based on science and practice, and the wide use of new technologies that are full of different learning methods are created.

In this regard nowadays critical thinking, modular learning, developmental education, information technology, interactive learning, humanization education, collective learning, individual learning, group training, collaborative learning, projecting training, problem education, complex analysis and other teaching technologies are widely used. Each technology has its own effectiveness. The main purpose of these training technologies is to implement and evaluate the methodology and didactic requirements of different methods and approaches in the learning process on the basis of the study of educational process, the use of a systematic approach to

programming. In short, ensuring the effectiveness of training and education of the harmonious combination of many creative thinking in the educational process. Based on these educational goals, the most fundamental and essential factor of the success of the 21st century is the "knowledge". Therefore, today the methodology of pedagogical science demonstrates dynamics of dynamic development and increases its significance in the education and upbringing of the younger generation.

However, a number of qualitative changes in the field of public life and education, innovations, and innovations in the field of science push teachers to criticize their own affairs. That is why some educators and scientists have a critical attitude to the fact that the teaching technologies that are a combination of teaching technologies and their comprehensive application in the field of modern social and natural sciences are a form of self-study and a specific science branch with specific goals. In most cases supporters of this opinion are mainly non-practicing theoretical scientists and teachers. Unfortunately, every scientist, every teacher does not take into consideration their methodologist-theorist and methodist-practitioner. Because any educator-scientist uses a variety of methods to educate and educate the student. Although they are not specifically mentioned in their names, the content of any teacher's educational approach is in line with the technological and methodological elements. Basically, in the world educational space, various reforms in the field of education change their own innovations in terms of teaching methods and technologies. In our country too.

Once the methods and techniques that are the most effective examples have been gradually transformed, the society gradually decreases its significance as a scholastic system in the depths of history. And new technologies and techniques that have come to their place through various reformations are supplemented by modern requirements. For example, the modern technologies and methods that were recognized as advanced in the post-Soviet period are now regarded as methods of scholastic education. In modern universities, the system has been replaced by a credit education system. Both of these systems have the same benefits and achievements as they are at the junction of the centuries and aim to meet the specific needs of each one of their time. That is why it is not the most scientific point of view to critically analyze the educational systems that meet the needs of public demand and to put forward their own priorities and to put forward one another the most important one.

Tasks:

- To determine the effectiveness of teaching technologies in high education institutions, to analyze scientifically.
- To find out premises of formation and developing of "methodic" sphere in history of pedagogic science
- To analyze the differences and priorities of reading M.Auezov's works of art at high education institutions on the bases of new teaching technologies;

- To analyze traditional methods of prose works forming in teaching method of Kazakh Literature from the new point of view.

The aim -tasks:

To form the new point of view considering the methods of teaching M. Auezov's stories on the base of new teaching technologies at high educational institutions.

Research history of the theme.

The history of teaching methods has been used from the appearance of the phenomena "knowledge", "study", "teaching". For example, the second teacher of human Abu Nassir al-Pharabi offered the pedagogical integration method first and proved its effectiveness, the using methods and divided the educators into two groups to take the qualitative knowledge in his works shown the opportunities of improving the of knowledge. The first group is striving people acquiring knowledge freely. He showed specially that it is easy to teach them and they put confidence in themselves. The second group is the group studying unwillingly. He offered to control strictly such kinds of pupils, and proved that the quality of knowledge depends on teacher's teaching methods. It is safe to say that effectiveness and importance of teaching methods has been started from Al- Pharabi's works. This ancient methodical custom of education is the base of teachers' labor. Our nation's scientist- teachers and figures at the end of XIX and at the beginning of XX centuries I. Altinsaryn, A. Baitursinuli, Zh. Aimaityov, M. Auezov, M. Zhumabayev, B. Mailin, G. Mussirepov, G. Karash, K. Zhubanov and etc. formed scientific opinions related to the methodic field, and published the methodical instructions shown the ways of mastering them on theoretical and practical point of view.

For example, I. Altynsarin 'Kazakh Chrestomathy', A. Baitursinuli "Bayanishi", "Nuskaushi", 'Alippe Astary', "Which method is the best", Zh. Aimaityov "Pedagogics", " How to teach Native Language", M. Auezov "Which do we use?", "New Village" 2 – a book for reading in Russian language for Kazakh children, school for the first degree", "A programme and letters for Kazakh peasant youth school", "A book of reading Kazakh literature in the beginning of XIX – XX centuries", M. Zhumabayev "Pedagogics", K. Zhubanov "The Native Language in Primary School", B. Mailin "The reading Book for half- educated pupils", "Power" a textbook for half- educated pupils, " Read and write contemporary", G. Mussirepov " Alphabet for illiterate pupils", G. Karash "Pedagogics", in K. Zhubanov's works "Kazakh Language Grammar", " New Grammar" the importance of methodics in scientific formation is written.

It's important to know such kinds of figures' methodical heritages written the pedagogical works on the base of idea "To reform the people we should start with the reforming of child teaching work " The well-known Methodist – scientists Ph. Sh. Orazbayeva and R. S. Rakhmetova has proved scientifically analyzing the well- known figures' heritages offered to name as the A. Baitursinuly's methodical heritages "Cognitive- educated technology", K. Zhumabayev's methodical heritage "The formation technology of

individual", Zh.Aimaitov's heritages "Stimulative teaching technology through intersubjective relations, K.Zhubanov's works " Developing teaching technology". By these great scientists' opinion scientists of those times didn't name them as "technology". But they paraphrased the main idea analyzing the main significations, inner contents and requirements of today's technology [1, 6 b]. That's why analyzing Alash figures' methodical opinions cognitively wholly we can name it as "technology". Then the pedagogical technologies that we call new is verified by above-mentioned facts. By analyzing them we notice that in every period of time there were teaching technologies offered the effective ways in teaching and upbringing the generation. From this point of view in future methodical technologies will have its own scientific side and must become as a stable axiom. It is appropriated to appraise as different point of view taken from scientific point the critics saying differently around this field. We should predominate over the great teacher A.Baitursinuly's opinion "The key of the qualified studying is to seek, to find effective methods and to apply them" [1, p.6].

The pedagogical science doesn't exist without applying the modern technologies. Within teaching technologies innovative teaching paradigms are introduced to the modern teaching process. It is important to teach interpretatively the classic of Kazakh literature great writer M.Aueazov's through up-to-date point. To study our great person's works using today's education technologies corresponding to modern paradigmatic priorities is suitable for today's generation. As M.Aueazov was a comprehensive intellectual writer we should use different teaching paradigms as antropobasic, humanistic, cognitive, cultural knowledge, competence mastering as the key of educated intellect development in reading his works. These are key tasks requiring individual analyzes, explanation. As we consider the great writer's literary works on the base of teaching technologies opportunities we didn't regard widely to this problem.

It is effective to teach analyzing his literary works according to modern education system technologies to explain writer's literary world thoroughly. Because rising to novel-epic degree of great writer, the first steps of the best proses entered the great writer's gold stock of the human culture and writing skill is shown in literary novels. Reading the stories of the writer to students of higher educational institutions, should be set out not only their content, but also, most importantly, its main problems, ideological and aesthetic ideal of the writer, success along the way. Subject and compositional integrity, language expressiveness, ways of character creation. The main problems in the work around the plot and compositional integrity, artistic speech, ways to create characters. Deepening of literary and theoretical concepts, stories, prototype, psychological state of characters, plot, composition, description, portraiture,reportings are one of the main aims of the lesson [2, p.103]. We can reach the aim through carrying out the literary analysis.

Currently, the use of modern teaching technologies in the literature lessons at the Universities in the new education one of the urgent problems of science methods of teaching literature is the analysis of the work of art. Therefore, the

method of analysis of the artistic level of the work is of particular importance in the study of subjects on the basis of modern paradigms of education. After all the essence of a work of art, artistic, aesthetic, spiritual and ethical force is revealed as a result of analysis, and only then the objectives of the lesson will be fully fulfilled.

Since 1930 Kazakh literature is studied as an independent subject since the beginning of work on the publication of curricula, textbooks, teaching AIDS are told as an actual problem.

In the works (textbooks, teaching AIDS, teaching materials, monographs) of scientists-Methodists A.Baitursinuly, M.Zholdibaiuli, Zh.Aimaituli, M.Auezov, A.Ussenov, M.Karayayev, Sh.Karibayev, A.Koshimbaiyev, A.Koniratbaiyev, T.Aksholakov, K.Tasbolatov, A.Dayirova, S.Tileshova, S.Kaliyev, T.Zumazhanov, B.Arinova, G.Kurmanbaiyeva, B.Smanov were commented about analyzing the works [3, p.57].

In this regard in the universities in studying of M.Auezov's artistic stories it is appropriately to use more widely the method of literary analysis, based on the basic principles of analysis of prose works formed in literary science. Because literary analysis is an important method of scientific study of the work. And this is one of the widening works on the scientific study of the work. When analyzing a work of art in the process of performing this action, first of all, one should pay attention to the specific historical context of the period in which the work is written. It is necessary to distinguish the concept of historical and historical-literary situation. To historical and literary conditions are belonged:

- Literary trends of that era;
- The place of this work among the works written by other authors in this period;
- History of writing the work ;
- Reviews of the work in a literary publication;
- Volatility of this work by the artist's contemporaries;
- Perception and evaluation of the work of the modern reader.

After that, it is necessary to consider the issues of ideological and artistic integrity of the work, its content and form (the degree that the author would like to tell and convey it). [4, p.97].

In analyzing M. Auezov's first prose works one should pay attention primarily on the analysis of historical contexts. Today the writer's stories from the point of view of scientific and theoretical knowledge in the 1920-ies stories about the life of the village and the life of people and as you know, the stories illustrating the new society of 1930, the team, ultimately divided into two large groups, and ultimately lie in the context of historical and literary panorama of the time.

At the same time as a result of achievement of the new European level of national literature in the Kazakh literature there were new literary directions.

Nowadays we are teaching the main directions in the General literature broken down into 9 groups.

M. Auezov's artistic stories are mainly written in three directions among these nine directions i.e. socialist realism, modernism, and critical realism.

The first novels as "Korgansizding kuni", "Kinamshil boizhetken", "Educated citizen", "Black beautiful" is written in the direction of describing the change of spiritual values in society in that modern period, the stories written in the latest 1930 «Arms to arms», «Kasen's phenomena», «Three days», «Changeable» and etc. are fiction stories written in the direction of socialist realism and critical realism. In the thorough analysis of the stories from the writer's pen in the scientific view, it is clear that the main issues that have been raised in them are, in essence, a distinct and clear picture of the society at that time. This is a sign of the tragedy of all Alash intelligents fought for national interests at that time. Nowadays, we see that those artifacts are sometimes one of the most pressing issues of literary criticism in the period of globalization, to discover the peculiarities of this artistic process, which has been transformed into a new, open-minded, or varied way. Therefore, when we study historical and literary analysis of M. Auezov's stories written in the beginning of the twentieth century, we examine the social changes and historical events of that time. In the brief history of the social phenomena in this period we are convinced that in the history of the Kazakh people, the first quarter of the twentieth century is a milestone in the changing political, economic, cultural, literary and social life. The years of the epicenter of the three-centennial colony colonialism, the task of which were to liberate the cobweb, and the so-called "Our Tree, Our Slogan - Alash." In the age when the country's consciousness was a time of awakening, a great spiritual breakthrough in the life of our people, all the Kazakh intellectuals fought for a state of national interest [5, p.10] This struggle, which originated from the internal struggle for the sake of the bright future of our nation, was borne out by the colonial conquerors, and continued for several years. In many cases, the spirituality of the country was strongly influenced by the appearance of the second type, the appearance of the underpass has had a profound effect. It is appropriate to regard it as the only expression of its character as a repatriation of our nation by intelligentsia to the brutal policy pursued by the empire, which seeks to colonize our country through missionary politics.

National Leader A. Baitursynov, who has been working with representatives of the Russian people who have been holding the Soviet government's hand in such a struggle for the sake of national interests, has been acquainted with the history of their principal positions. "The nationalism and colonialism, the long-suffering of Russian culture and Kazakh culture, a long-lasting illness." Alash people were persecuted for their idea of the cult conflicts among peoples, they were viewed as enemies of the Kazakh nation and their works were forbidden. All the works written in the national consciousness were subjected to severe censorship and the authors were exposed to intentional repression. As a result, for almost 70 years before the collapse of the Soviet

Union and the collapse of the Communist Party, literature and art, and humanitarian scientists, all looked at Marxism-Leninism.

However, during this difficult time the Kazakh writers found a wide variety of methods of escaping from politics and speaking the truth to avoid totalitarianism. To do this, he left today's themes and learned how to deal with the essence of the story, his ideas, his thoughts, and the nature of the word art. The best compositions of the world of magic, figuratively describing the secrets of the mystery, became the spiritual benefits of the nation, acquainted with the life, traditions and behavior of the country. Famous scientist R. Nurgali describes the mysterious nature of the epoch: "The Kazakh literature of the twentieth century is a golden age of national art, and it will be long." [6, p. 6]. The well-known literary scientist O. Abdibanovich noted that "the beginning of the twentieth century - a period in which the whole Russian public was able to thrive in the history of the Kazakh people, and the time when the royal sovereignty of the Russians was intentionally awakening" [7, p. 12] specifically mentioned.

Research methods. The research materials and research findings of today's Auezov study as a basis for the achievement of the goals set for the selected materials and approaches were paid attention in the article.

Analyzing, comparing, analyzing, analyzing, analyzing, comparing, analyzing, objectively analyzing, sorting, sorting, summarizing, summarizing, summarizing, analyzing, analyzing, analyzing, analyzing, compilation, interpretation, interpretation, etc. The scientific method was implemented in the network of approaches. The research methodology was based on the principles of objective, historical, systematic, comparative, formulated, thematic scientific knowledge, and in accordance with the requirements of writing scientific articles.

Researches results. Summarizing the opinions of the above-mentioned researchers, we can say that at the initial stage of the twentieth century, it was written in a car censorship manner, using the methods of anti-imperial policy, with the aim of awakening the national consciousness of national intelligentsia and writers. M. Auezov as a unique writer change this direction to the autocensor method recording his works.

A literary approach, often called autocentrism or self-censorship is often used to describe the true reality of the period he describes and to explicitly state the political-social requirement of a certain period. Today's literary science is considered as a legitimate phenomenon in the literary criticism that the author's own narrow pathway, some of which have been recognized in the life of a slippery period, by describing the layers of some realities in their own way, and sometimes occasionally expressing themselves in the conciliatory line or in the censorship approach. And, in general, the car censorship approach is not used by any writer. For example, the famous German poet Johannes R. Becher has published his manuscript called "Opheti", which has accumulated his aesthetic ideas and, when the grantee comes, he has drawn some of his criticisms about the worship of the individual who was born of the 20th Congress of the CPSU and made self-censorship. Johannes R. Becher's

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
autocensor was published in the journal "Zyuga und form" in the GDR after his death.

M.Auezov also has superficial stories, which simply mean that the thoughts of their thoughts are most relevant, and that the reader is "not aware of the unknown". Anyone who can not go without it prepares them if the researchers do not open the case with a thorough analysis of the problem while studying the writer's works in a textual sense and forming canonical text. From the point of today's view M.Auezov's stories of artistic expression of various situations in the society by car censorship are described as "The Day of Defenselessness" ", "Oblivion Girl", "Learned Citizen", "Dzhetyim", "Kasen's phenomena" can be attributed. For example, in the story "The Day of Defenselessness" Gaziza describes the tragic fate of a girl by describing her characters in the Kazakh society at that time by describing the images of heroes, such as Akan, Bolt, and his accomplice, Kalta. The author says: "Serious illusions, painful emotions emotions have not given a great effect to Akan. Because he has seen so many evil things in his day, and he is in the midst of all these words, all that hears is not familiar and surprising. It was like a learned lesson. "[8, p. 21] - shows that there are alien habits of our nation, such as the degradation of people, the degradation of humanity, by contrasting the heroes' opinions and actions. The idea of the great philosopher Abai's philosophical spectrum, "One of you is a friend of the Kazakhs, not a single one, is empty" has come to an end. In a society where the writer's idea is the main idea of the story, in a society that is in dire straits because of politics, if people find it difficult to cope with each other with kindness and mutual help, Gaziza warns that it is quite possible to overpower the girl.

The main theme raised in the story "Rducated citizen" is that if the national ideology is corrupted by the impact of changes on the life of the country, the main idea differs with that people who are adapted to the new society need to adapt to the national identity. It illustrates the true picture by describing Meyrkhan's image. In this regard the whole content of the work is devoted to revealing the theme and the main idea.

In the story "Innocent Girl" written in the modernistic literature the author describes the difficulties of tragic person as Gaisha and describes it as an image of the victim of that society period. The main idea of this work is the destruction of the spiritual values of our people. In the story is told that a young girl came up young men one after another thinking a momentary pleasure reflecting our national tradition. The writer said: "Two or three years later There were two other numbers besides Gaziz ... These were Kazakh guys. One of them was lucky, he was a disciple and he was a dancer. But he was jealous even of the sun Gaysha. Even though he was a bit sharp his love and passion were too abundant and he was bored as a long-lived fairy tale....

The other was the guy, older, grunted, dressed well, cunning, with sense of humor . His fraud and deceit increased ... Therefore, Gaisha was stick of him else. The first of these two guys was hurt by Gaisha. She didn't suffer from the latest one. That is just what happened to the younger girl less than the

former ", - is narrated. [8, p. 139]. It was a contradiction to our national values never been in the Kazakh society and there wasn't in the upbringing of traditions and generations. This was a manifestation of the damage to the spiritual values within the country where the writer pointed.

In story wit ful of ha psychological situations called "Kassen's phenomenon" the author described the psychological transformation of the society at that time by describing the images of Kassen, a clerk of the local government and his wife Jamilia. Both of these characters in the conversation grew up in the middle of the boiling Kazakh, and later lived in the city. Since then, various psychological phenomena have occurred in them, and the Kazakhs have started to commit mischief. He is depicted by a young brother, Salim, who lives in the Kssen's city and is studying at a university. The lines: "But this last month, especially the elderly man, and fifteen days since brother and sister-in-law has come Salim began to know well Kasen and Jamila." [9, p. 119] shows the psychological changes in Kasen and Jamila.

That is to say the unclear behavior of Kazakhs, the Kazakh brotherhood, which is the hospitable brother and the elder, has been shocked by the slightest and forced to leave their homes at the bottom. The story tells about the Kazakh people who remained in the back; ground through Salim's image to awaken them, to adapt quickly. At the same time M. Dulatov:

"Open your eyes, wake up, lift up Kazakhs,

Not spending time in the dark.

The land is gone, the religion becomes worse,

It isn't suitable to sleep now "[10, p. 96]. Called the famous scientist, national teacher A. Baitursynov told :

"My Kazakh people,

Your back is

Being broken.

The stock is in arrest,

Trouble in your soul,

Wake up, open your eyes.

It was the time when the Kazakh society was trying to wake up from a great sleep. M.Auezov, who has been alongside alash peoples in the struggle for national struggle and national ideals, presented the idea of struggle for independence, which Alaskan raised in his works. The only dream of the Kazakh people was to change the past and reflect on the desire and desire to survive the negative effects of the new society and to pursue other civilizations like culture and civilization. That is why Salim's words "You are still at the end. It's all gone from there ..." [9, p. 129] - striving to reach a new society and to try to open the eyes of the Kazakh people. The main hero of the story Kassen although was urban-like and has various psychological transformations and has made strange things to the outlook he rarely look at

Great Almaty top, analyzing his minds and sometimes he regrets his actions and acts in compassion.

It is true that in M. Auezov's stories written in the above-mentioned autocensor method the thoughts that describe public fates for the fate of the nation and its spirituality are the actions that are taking place in the real history of the past, which arose from the colonial policy of the Russian Empire. The prominent scientist M. Myrzahmetuly said, "When searching for the political and social roots of the autocensor phenomenon used by Mukhtar Auezov, the writer has a broad idea but then there is a lot of sincere and deep-rooted secrets in the bleeding of his thoughts, incomplete. In the writer's autocensor, underneath the thesis, underneath the abstract, we can not see it as an underwater stream, but if we continue along, we feel the power all the time." [11, p. 86]. Although it is compelled to resort to autocensor approach on the basis of political pressure, it is difficult to formulate more precisely because of the skillfulness of the writer's skill. Therefore, in the process of prose analysis of the writer's artistic stories, it is important first of all to study the historical-literary panorama of that period in the context of the scientific context. These are the works to be done at the first stage of literary works of prose works.

After that M. Auezov's stories should be determined on the basis of literary trends of the era and among the other stories written by other authors during that period. At the same time it is better to analyze the writer's stories in comparison with the stories of M. Zhumabayev, B. Maylin, G. Musrepov. In the same period, these writers also wrote that "Sholpan's Sin", "Kulpash", "Tuyebai", "Azamat Azamatovich", "Edige", "Blue House Neighbors", "Life Tale", "First Steps", "Shugyla", "girl" and so on. It is known that he wrote several stories and added to the golden fund of the Kazakh literature. After analyzing the writer's stories by comparative analysis, it is appropriate to examine the history of each conversation and the literary critique of that period. For this purpose it is necessary to familiarize with works of R. Abdigulov, who made a detailed analysis of M. Auezov's stories and made a textual analysis of the writer T. Dzhurtbay's writings. And it is appropriate to analyze the literary criticism by analyzing S. Mukanov's works (the Kazakh literature of the twentieth century), in parallel with the writer of that period, who lived in one society, who made the first criticism of his stories. At the next stage of literary analysis of the great writer's artistic tales, it is necessary to study the acceptance and appreciation of the modern reader's works. At the same time A. Nurkatov, M. Adibayev, K. Syzdykov, T. Akshulakov and others. It is important to get acquainted with the works of prominent scientist and scientist G. Prali who works successfully in modern Mukhtar study. The deeper cognitive analysis and acquaintance in these areas of literary analysis are the factors that make a special contribution to the analysis and interpretation of M. Auezov's contemporary stories in modern Kazakh literary criticism.

Conclusion

Based on the basic principles of the above-mentioned prose literature analysis, the following work on studying the art story should be a good idea. The complexity of the problem comes from learning this content. Although modern teaching methods have been divided into four different sections such as "learning," "mastering," "introduction," "development," and up to now the teaching methodology has been based on five different methods. The latter was a content issue, that is, the content of knowledge acquisition is a traditional principle that sets the basic concepts of the law and still does this function. Therefore, updating the content of education widely used in our country is one of the most important issues in education. This content problem has so far been studied by researchers in the field of literature study and has fixed the main definitions. The concept of content on this topic is both sides of the concept. In one it is the essence of the artwork (the subject matter). In the second case, the artistic idea of the work. One of these is reading, one of which is the analysis. In the majority of cases, this literature analysis works with methodical defects from the literature teachers and students who manage it. For example, in today's literature lessons students have been taught to comprehend the content of the art story as a whole. It is told without any planning. Most of the teachers tell students that they have read and to retell the text. In this case the student retold only about one-third of the conversation. Such paraphrase is useless.

There are essentially special types of content. The word "say" is not based on those forms. If first our students retell the story and then retell by plan the meaning of both of them is even different. When it comes to short content the meaning of the plan is different. And as the author says the need to say what comes from the plan. Therefore, when teaching the art story it is necessary to base on the basic laws of the literary analysis, to analyze, interpret and clarify the specific narrative. It should be borne in mind that the knowledge provided by a well-defined plan is reasonable for the child, based on the plan's conclusions. According to the plan, the main purpose of the literary content should be defined as follows: 1) Understanding the subject; 2) Logical expression of the story (plan); 3) speaking the language in the text; 4) artistic expression; 5) characters like understanding the nature of the main character. And the full content of the narrative, the short description, the artistic expression, the content of the talk, the content of the conversation, etc. The existence of the species is a traditional principle in the literary analysis. Clearly, the main features and types of this statement are focused on class scheduling, and in the correct teaching of the main content of the conversation, consciousness and logical uncertainty occur. An outstanding scientist A.Konyratbayev said: "The plan is necessary to understand the structure, content and theme of the work on the one hand and, on the other hand, to express our thoughts in logical order. It is very important in describing the content, composition or composition of the work. "[12, p. 202] - emphasized the essence and significance of the plan in the analysis of artistic compositions. It is appropriate to consider these principles in the analysis of M.Auezov's stories.

During the studying of M.Auezov's artistic stories, it is necessary to identify and reveal the theme of the work, the idea, the system of images, the linguistic

art, the plot, the composition and the poetics after the plan of work on its main content. The preservation of these structural components, which are traditionally carried out in the analysis of literary works, directly influences on the purpose of the literary work, the precise purpose of the literary work, the perception, the perception and perception of the main idea of the writer. Therefore, to read and recognize any great story of a great writer, we must pay attention to all these components. It is a traditional method of analysis and analysis in literature science. It is evident from the novelty of the modern educational technologies that we have mentioned above the views and analyzes made by M. Auezov's artistic narratives, the findings and the findings are now clearly reflected in the new methodology of Mukhtarstudy in the field of methodology.

References

1. Pedagogical scientific heritage. Traditional method and new technology. Editor-in-chief F.Sh.Orazbaeva. - Almaty: "An Arys" publishing house, 2009. - 120 p.
2. Bitibayeva K. Methods of teaching literature. - Almaty: "Rauan", 1997. - 288 pages.
3. Smanov B. Fundamentals of artistic analysis. Monography. - Almaty: Abai Kazakh National Pedagogical University, Publishing House "Ulagat", 2016. - 366 pages.
4. Tanjarikova A. Fundamentals of literary text analysis. Manual. - Almaty: Service Press, 2016. - 260p.
5. Smanov B. Mukhtar Auezov's activity in the KazPI. // Egemen Kazakhstan. 25.06.2018 Page 10.
6. R.Nurgali. The golden age of the Kazakh literature. Researching. Astana, «Kultegin» publishing house, 2002. - 528 p.
7. Abdimanuly O. Kazakh literature in the beginning of the twentieth century. Textbook. - Almaty, 2012. - 408 pages.
8. Auezov M. Day of defenseless people. Stories and prose works. Almaty: «Atamura», 2002. - 432 pages.
9. Auezov M. Kokserek's story and Berkutchi and other stories. Composer O. Askar. - Almaty: "Balansa" publishing house, 2006. - 512 p.
10. Abdikadyrova T.R. Abdumomynov EB Alash and national literature. (Kazakh literature of XX century). Manual. - Taraz, 2017. - 308 pages.
11. M. Myrzahmetuly. How did the Kazakh language grow? - Almaty, 2011. - 400 pages.
12. Konyratbayev A. Collection of multi-volume works. - Almaty:«MerSal» Publishing House, 2004. - T.6. Methods of teaching Kazakh literature. - 2005. - 520 pages.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Arap Mesellerinde Çocuk Betimlemesi

Aladdin GÜLTEKİN

Dr. Öğr. Üyesi Karabük İlahiyat Fakültesi
aladdingulteкин@karabuk.edu.tr

Öz

İnsanların yaşarken karşılaştıkları olaylara binaen telaffuz ettikleri sözlerin bir kısmı mesel olarak kabul görmüş, kulaktan kulağa dilden dile aktararak günümüze kadar yazılı ve sözlü edebiyatta kullanıla gelmiştir. Edebiyat özelinde meseller içinden çıkmış olduğu ve onu üreten toplumun kültür aynasında görülen edebi suretler içinde bulunmaktadır. Her milletin edebiyatında mesellerin ilk ortaya çıkış olayı zamanla unutulsa da onun için kullanılan sözler hafızalarda ve günlük kullanımlar vasıtasıyla canlı tutularak bugüne kadar gerek sözlü olarak gerekse emsal kitapları ve edebi eserler vasıtası vasıtasıyla günümüze aktarılmıştır.

İnsanların karşı karşıya kaldığı ilk olay (Vârid/Mevrid) esnasında kullandığı ifadenin daha sonra bir zaman diliminde ilkinde benzeyen yeni bir olay için (Madrib) kullanılmasına “darbu’l-mesel” denilmektedir. Arap mesellerinin kaynağı bilinsin veya bilinmesin her meselin gerçekte bir mevridi, bir de madribi vardır. Arap emsal kitaplarında geçen mesellerin pek çoğunun ortaya çıkmasına sebep olan olayı günümüzde kullananlar tarafından pek bilinmese de yine de hepsi için olmasa dahi bu olaylar meselin anlaşılması için kısaca zikredilmektedir. Mesellere yol açan olaylar, insan karakterini ve davranışını ortaya seren ahlaki ve insani meziyetlere yaklaşım ve tutumun veciz sözle ifade edilerek tespitine yol açmaktadır. Bu ahlaki ve insani diyebileceğimiz meziyetler onun cesaretine, cömertliğine, yardım severliğine vb. güzel görülen özelliklerine işaret edebileceği gibi, bazen de cimrilik, korkaklık, ahmaklık vb. gibi hoş görülmeyen meziyetlerine dair de olabilmektedir. Bu çalışmamızda bu Arap mesellerinde meselin ortaya çıkmasında etken olmuş çocuk figürlerini “Arap Mesellerinde Çocuk Betimlemesi” başlığı altında ele alıp inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Betimleme, Mesel, Çocuk, Darb-ı mesel, Vecize

Children Portrayal in Arabic Proverbs

Abstract

Proverbs are expressions humans committed in the aftermath of certain events they have witnessed in their life and are spread abroad from mouth to mouth all the way to today’s oral literature. In literature, proverbs are the representations of the society they are born in and a mirror of the literary pictures of culture. Although the first appearance event of a proverb in many nations are usually forgotten in time, the proverb itself is kept alive through history to today in daily expressions and memories and by oral means, precedent books and literary works.

The expression for a first time seen event (Vârid/Mevrid) and using the same expression after a new, similar second event (Madrib) is called “darbu’l-mesel”.

Whether the source of Arabic proverbs are known or not, every proverb has a mevrîd and a madrib. Even though the source of some of the proverbs in Arabic precedent books are commonly not know by the users, the proverb is still used to point out, if not all, the events they were born prior to.

The events that caused a proverb lead to epigrams pointing out towards the approach and attitude for the moral and humanitarian qualities that reveals humans' personas and behaviors. These moral and humanitarian qualities can point to one's courage, generosity, charitableness and such but they can also signal for unwanted attributions such as stinginess, cowardice, foolishness. This study examines the children figure that played a role in the events that revealed a proverb in Arabic proverbs.

Keywords: Portrayal, Proverb, Child, Darb-I Mesel, Epigram

Giriş

Arap mesellerinde pek çok şahıs isimi mesele damgasını vuracak şekilde geçmektedir. Zira bu kişilerin tutum ve davranışları, meselin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu tür mesellerin sayısı oldukça fazladır. Çok sayıda kadın veya erkek adı, meseller içinde kendine yer bulmuştur. Yetişkinlerin aksine araştırmamıza konu olan çocuklar ile ilgili mesellerde çocuk isimlerine hiç rastlamadık. Ancak çocuklara ait olan tutum ve davranışların mesel içinde isimleri zikredilmeden sabi, veled, tıfl ve benzeri gibi şekilde kullanılmış olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek isimlerinin mesellerde zikredilmesine rağmen mesellere konu olan çocukların adlarının zikredilmeyişi, çocukları çevrenin baskısından koruma duygusu sebebiyle mi yoksa çocukluk döneminin bir gelip geçici olduğu ön kabulü ile mi olduğunu tespit etmek oldukça güçtür.

Arap mesellerinin pek çoğu kıyas yapmaya imkan verecek şekilde *أفعال من* şekli üzerine, yaklaşık aynı miktarda mesel de müstakil cümle şeklinde gelmektedir. Bu çocuklar ile ilgili meseller içinde geçerli bir durumdur. Kaynaklarda geçen çocuklarla ilgili mesel örneklerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

Çocuklar İle İlgili Efâlu min (أفعال من) Kalıbı Üzerine Gelen Mesel Örnekleri

Arap meselleri içinde çocuklar ve onların üzerlerinde taşımış olduğu davranış ve içinde bulunduğu sosyal statü ile ilgili meseller çok fazla olmakla birlikte kadın isimlerinin aksine belirli bir çocuk adı ile meşhur olan ve kullanılan mesel örneğine rastlamadık. Çocuklar ile ilgili meseller daha çok onların davranış ve çevrelerine karşı takınmış olduğu tutum ile alakalı olmakla birlikte, bazen onları ilgilendiren olgularla da ilgili olabilmektedir.

Çocukların karakteristik davranışlarını sergileyen meseller daha çok kısa ve veciz bir şekilde *أفعال من* kalıbı üzere geldiğini tespit ettik. Bu kalıpta gelen mesellerde müşebbeh, daha çok gizli olup müşebbehin bih olan kelime ise zikredilmiştir. Müşebbeh ise cinsiyet ve adet olarak kişiye ve duruma göre

değişebilmektedir. Ancak şu tespitin burada yapılmasında fayda vardır: Bu çalışmamızda ele aldığımız Arap edebiyatında kullanılan çocuklar ile ilgili mesellerin elbette tamamı değildir. Zira bu örneklerde görüleceği üzere tamamı için olmasa da onlar hakkında okuyucuya aydınlatıcı bilgi vermektedir. Kendi dilimizde de çocuklar ile ilgili teşbih yollu deyim ifadeler oldukça fazla kullanılmaktadır. Örneğin: Çocuk gibi ağlama!.., Çocukça davranıyorsun... , Çocuktan al haberi... Bu kullanımlar, örneklerde görüleceği üzere daha çok çocuk ve onun davranış özellikleri üzerinde kendini göstermektedir. Her ne kadar bu özellikler çocuklarda görülse de bu davranış özelliklerini gösteren cinsiyet ayrımı olmaksızın yetişkinler için teşbih ve kinaye yollu kullanılmaktadır. Bu tespitlerimiz hiç kuşkusuz çocuklar ile ilgili sarf edilmiş Arap meselleri içinde geçerlidir.

Bu noktada bazı meselleri burada ele almakta yarar görülmektedir:

1- ¹ أبخل من صبي

Çocuktan daha cimri

2- ² أشح من صبي

Çocuktan daha nıkıs

3- ³ أمنع من صبي

Çocuktan daha cimri

Cimrilik elbette çocuğa özgü bir davranış şekli değildir. Ancak çocuk sevdiği ve sadece kendisinin olduğunu düşündüğü şeyi başkalarıyla paylaşma noktasında pek de istekli değildir. Onun bu paylaşım noktasındaki tutumu yetişkinlere ait davranış olan cimrilik ile nitelendirilmiştir.

4- ⁴ وأخف من الجماح

Çocukların kullandığı kısa oktan daha hafif

Çocukların oyun oynadıkları temreni olmayan ok olup çocuklar onu tüfek gibi boyunlarında taşırlar. Çocuk gelişimini tamamladığında artık bu okları bırakıp ucunda temreni olan ok taşımaya başlarlar.⁵

Bazen meseller, doğrudan çocuklar ile ilgili olmaz, ancak, yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere onların kullandıkları bir alet ile ilgili olabilir.

¹ Ebû Hilâl el-Askerî (h. 395). *Cemheretu'l-emşâl*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts. 1:204, 247; Ebû Sad el-Âbî, Mansûr b. el-Huseyin er-Râzî (h. 421), *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, thk. Hâlid Abdulganî Mahfûz, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2004. 6:73; Ebû'l-Fadl Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbûrî (h. 518). *Mecma'u'l-emşâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts., 1:120.

² Amr b. Bahr b. Ebû Usmân el-Câhiz (h. 255), *Resâilu'l-edebîyye*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1423, 146; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 1: 538.

³ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2:180; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:325.

⁴ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 1:427; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 1:255.

⁵ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 1:255.

أَخْطَأُ مِنْ صَبِيٍّ 6-5

Çocuktan daha hatalı

Bu örnekte görüldüğü gibi çocuk olayları algılamada yetersiz kalabilir. Malum olduğu üzere çocuğun anı yaşama isteği ve olguların gerisindeki tehlikelerin farkında olamayışı onu bir takım istenmeyen tehlikeler ile karşı karşıya getirebilmektedir. Bu meselle anlatılmak istenen kanaatimizce budur.

أَشْجَعُ مِنْ صَبِيٍّ 7-6

Çocuktan daha cesaretli

Ön bilgisi olmayan çocuğun pek çok tehlikeli duruma karşı cesaret göstermesini ifade eden bir meseldir.

أَضْبَطُ مِنْ صَبِيٍّ 8-7

Çocuktan daha zapt edici

Çocuğun zihin dünyası henüz canlı ve hayatın yoğunluğu ile henüz zayıflamadığı için yaşadıklarını ve duyduklarını zihninde koruma gücünü ifade eden bir meseldir.

أَطْفَلُ مِنْ طِفْلٍ 9-8

Çocuktan daha çocuk

Bu mesel ile çocuktan beklenen ve hoş görülen davranışın yetişkin kimselerden görülmesi durumu mübalağa ile ifade edilmiştir.

أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ 10-9

Çocuktan daha zalim

Bu meselle yetişkinler için zikredilen bir özellik üzerinden mübalağa yollu olarak çocuğun arzularını yerine getirmekte fütursuz davranışı ifade edilmiştir.

⁶ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 1: 412;

⁷ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 1: 538; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 6:73;

⁸ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 4; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 6:73;

⁹ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 14.

¹⁰ Amr b. Bahr b. Ebû Usmân el-Câhiz (h. 255), *el-Beyân ve't-tebyîn*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1423, 1:207; Amr b. Bahr b. Ebû Usmân el-Câhiz (h. 255). *Kitabu'l-hayoân*. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1424, 7:240; Muhammed b. Abbas el-Havârizmî (h. 383), *el-Emşâlu'l-muvellede*. Ebûdabi: el-Mecmau's-Sekâfi, 1424, 236; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 27; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 6:73; Meydânî, *Mecmau'l-emşâl*. 1:446; Ebû'l-Kasım Mahmud b. Amr ez-Zamahşerî, *el-Mustekşâ fi emsâli'l-Arab*. Beyrut: nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1987, 1:234.

10- 11 أكذب من صبي

Çocuktan daha yalancı

Bu meselde çocuğun temyiz melekesinin olmadığı ve diline geleni konuştuğu anlatılmaktadır.¹² Çocuklar yapmış oldukları fiillerin kendileri için bir cezalandırma olabileceğini anladıklarında bu cezadan kurtulabilmek için yalan söylemeyi tercih edebilirler. Onların bu özelliği fıkıh ilminin konusu dahi olmuştur. Nitekim fakihler çocukların şahitliği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer, çocuğun şahadeti caiz değildir demişlerdir. Bu görüş aynı zamanda İbnu's-Şibrime, Sufyanu's-Sevrî ve Şafî'nin de görüşüdür. İbn Ebi Leyla ise çocukları kendi aralarındaki yaralanmalarında birbirleri için şahadetleri caizdir görüşündedir.¹³

11- 14 ألام من صبي

Çocuktan daha cimri/ kötü huylu

Bu meselle çocukların büyümeleri esnasında ebeveynlerine ve çevrelerine verdiği sıkıntılar mübalağa ile ifade edilmiştir.

12- 15 أهون من دجندج

Dihindih'ten (Çocukların bir oyunu) daha kolay

Bu meselde çocuk ismi geçmemektedir. Ancak lokal bir bölgede çocukların oynadıkları bir oyun, özelliği itibarıyla mesel olarak ifade edilmiştir. Bu oyun, Arap çocuklarının toplanıp oyuna ismini veren kelimeyi (*Dihindih*) seslendirmek suretiyle ayakta oynadıkları bir oyundur. Oyun esnasında kelimenin telaffuzunda hata yapan kişi ceza olarak tek ayağı üzerine yedi defa sekmek zorunda kalmaktadır.¹⁶

Çocuklar İle İlgili Efulu Min (أفعال من) Kalıbı Dışında Gelen Mesel Örnekleri

1- 17 رويد العزوة ينمرق

¹¹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*. 1:207; Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs (h. 370), *Ahkâmu'l-Kurân*. thk. Muhammed Sadık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1405, 2:226; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 174; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 6:73; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:169.

¹² Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:169;

¹³ Bkz. Cassâs (h. 370), *Ahkâmu'l-Kurân*, 2:225-226;

¹⁴ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 293; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:256.

¹⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2:353, 371; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:407.

¹⁶ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:407.

¹⁷ Mufaddal b. Muhammed b. Yalâ b. Sâlim ed-Dabbî (h. 168). *Emsâlu'l-Arab*. thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru'r-Râidî'l-Arabî, 1983, 123,156; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâhu tâci'l-luğa ve şihâhu'l-Arabîyye*. nşr. Ahmet Abdulgâfur Attar. Beyrut: Daru'l-ilm, 1987, 4:554; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 1: 472; Zeyd b. Abdullah b. Mesûd Ebû Hayr el-Hâşimî (h. 400). *el-Emsâl*.

İslam'dan önce Beni Kinane kabilesinden Rikâş isminde savaşa katılan kadın, bu esnada daha önce payına düşen kölesinden hamile kalmış, kendisine savaş yapılacağı hatırlatılınca o da mesel olan bu sözü ile doğuma kadar savaşın ertelenmesini istemiştir.¹⁸ Mufaddal ed-Dabbî, bu kadının Tay kabilesinden Rikâş adında sözüne güvendikleri kahin bir kadın olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra bu söz, bir olayın sonucunu bekleyip görmek için mesel olarak kullanılmıştır.¹⁹

2-²⁰ إِنَّ بَنِي صَيْفِيُونَ

Çocuklarım yaz çocukları. (Geç evlendim)

3-²¹ كُلُّ امْرِيٍّ فِي بَيْتِهِ صَيٌّ

Herkes evinde çocuktur. (AİLESİYLE İYİ GEÇİNME)

4-²² كَيْفَ الطَّلَا وَأُمُّهُ

Dımaşk, Dâru's-Sadeddin, 1423, 141, 331; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 6:156; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 1:288; Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr (h. 711), *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: y.y., ts., 10: 341; Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub Firûzâbâdî (h. 817), *el-Kâmûsu'l-muhtâf*. Beyrut: Mektebetu't-Tahkîk ve't-Turâs fi Muesseseti'r-Risale, 2005, 923; Hasan b. Mesûd b. Muhammed el-Yûsî (h. 1102), *Zehru'l-ekem fi'l-emşâl ve'l-hikem*. thk. Muhammed Huccî-Muhammed el-Ehdâr. Mağrib: y.y., 1981, 3: 67, 68; Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî (h. 1205), *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. nşr. Mustafa Hicâzî. Kuveyt: y.y., 1998, 26:384.

¹⁸ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 1:288.

¹⁹ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 1:288.

²⁰ Câhiz, *Kitabu'l-hayvân*. 7:378; Ebu Amr Şihabuddin Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih (h. 328). *İkdu'l-ferîd*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404, 3:39; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 1: 59; Ebu Ubeyd b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî (h. 400), *Kitâbu'l-emşâl*. thk. Abdulmecid Katamiş. Suriye: Daru'l-Memûni li't-Turâs, 1980, 146; Ebû'l-Hasan Ali İbn Sîde (h. 458), *Kitâbu'l-muhtem ve'l-muhtâfi'l-azam*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000; 2:140; Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz el-Endelûsî (h. 487), *Faşu'l-makâl fi Şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, thk. İhsan Abbas. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1971, 222; Zamaşşerî. *el-Mustekşâ fi emsâli'l-Arab*. 1:141; Ebû'l-Kasım Ali b. Hibetullah İbn Asâkir (h. 571), *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amrevî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995, 70:68.

²¹ İbn Abdirabbih. *İkdu'l-ferîd*. 3:41; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 135, 145; İbnu Sellâm, *Kitâbu'l-emşâl*. thk. Abdulmecid Katamiş. Suriye: Daru'l-Memûni li't-Turâs, 1980. 159; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 2:98; Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail es-Seâlibî (h. 429). *et-Temsîl ve'l-muhtâdara*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv. Daru'l-Arabiyyeti'l-Kitab, 1981, 220; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*. 2:134; Zamaşşerî. *el-Mustekşâ fi emsâli'l-Arab*. 2:228; Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ali Ebu el-Meâlî İbn Hamdûn (h.538), *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*. Beyrut: Daru Sadr, 1417, 7:84; Ebû'l-Hasan Ali b. Mûsa b. Saîd el-Mağribî el-Endelûsî (h. 685), *el-Muktaţaf min ez-hârî'l-ı araf*, Kahire: Şeriketu Emel, 1425, 188; Şihabuddin Muhammed b. Ahmed b. Mansur el-Ebşîhî (h. 852), *el-Mustetraf fi kulli fenn mustezraf*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1419, 37.

²² Ebû Yusuf Yakub b. İshâk İbnu's-Sikkît, (h.244) *İşlâhu'l-mantîk*. thk. Muhammed Murib. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002, 246; Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî (h. 370), *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed Avd Murib. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, 2001, 10:126; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 160; İbn Sîde, *Kitâbu'l-muhtem ve'l-muhtâfi'l-azam*. 7:22; Ebû Bekr Abdulkadir b. Abdurrahman el-Curcânî (h. 471). *Esrâru'l-belâğa*. thk. Abdulhamid Hindavî.

Çocuk ve annesinden ne haber? (MUHABBETE BAŞLAMA)

مَنْ سَرَّهُ بَنُوهُ سَاءَتْهُ نَفْسُهُ²³ -5

Çocuklarına sevinse de kendi kendine kötülük etti. (ÇOCUKLARIYLA SEVİNMEK)

وَ أَبَايَ وَجُوهَ الْبَيْتَامَى²⁴ -6

Vah babama! Çocuklar ne olacak! (VEDALAŞMAK)

Bu meselde, çocuk ismi kullanılmamış ancak akil ve baliğ oluncaya kadar annesini kaybeden çocuklar için kullanılan yetim sıfatının cemisi kullanılmıştır. Aslında bu mesel daha çok beklenilmeyen bir durumda işin geride kalan ve olaylar ile ilgisi olmayan kimseler üzerindeki etkisini vurgulamak için kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada ele aldığımız meseller elbette Arapların çocuklar ile ilgili kullandığı mesellerin tamamı değildir. Ancak çocuklara dair Arap meselleri hakkında okuyucuya bir bilgi vereceği kanaatini taşımaktayız.

Arap mesellerine konu olan şahısların isimlerinin meseller içinde kullanılması oldukça yaygın bir durumdur. Öyle ki cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin bu şahıs isimleri kişiyi rencide edecek nitelermelerin bulunduğu mesellerde dahi açıkça ifade edilmiş, mesellerin ortaya çıkmasına neden olan olayların tamamı olmasa dahi pek çoğu bütün çıplaklığıyla emsal kitaplarında anlatılmıştır. Oysa bu çalışmamızda incelediğimiz mesellerin içinde çocuk isimleri geçmemektedir. Çocuk isimlerinin mesellerde kullanılmayışının nedeni olarak onları daha sonra karşılaştıkları itham ve rencideden korumak olduğunu kanaatindeyiz.

Çocuklar ile ilgili olan Arap mesellerinin daha çok "أَفْعَلٌ مِنْ..." üslubuyla ifade edildiği görülmektedir. Bu üslup üzere oluşmuş meseller doğal olarak kıyas yapmaya uygun olup, konuşan kişi tarafından benzer bir olayda kolayca kullanılabilir.

Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2001, 38; Matbatu'l-Medenî, ts., 40; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*. 10: 431;

²³ Dabbî. *Emsâlu'l-'Arab*. 115; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 246; Râzî, *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, 6:77; Seâlibî. *et-Temsîl ve'l-muhâdara*,307; Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî (h. 450). *el-Emsâl ve'l-hikem*. thk. Fuad Abdulmunim Ahmed. Riyad: nşr., Daru'l-Vatan, 1999, 1:264; Meydânî, *Mecmau'l-emşâl*. 2:300; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*. 7:126; Zamaşşerî. *el-Mustekşâ fi emsâli'l-'Arab*. 2:356;

²⁴ Dabbî. *Emsâlu'l-'Arab*, 114; Mufaddal b. İbn Âsım b. Seleme (h. 290). *el-Fâhîr*. thk. Abdulalim et-Tahâvî. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1380, 70; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*. 2: 331; Muhammed b. Eydemr el-Mustasamî (h.710), *ed-Durru'l-ferîd ve beyti'l-kaşîd*. thk. Kâmil Selman el-Cebûrî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 2015, 9:427; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*. 9: 147;

Araştırmamız esnasında, kaynaklarda geçen çocuklar ile ilgili mesellerin ortaya çıkış nedeni üzerine herhangi bir açıklamanın yapılmadığı, sadece anlamına yönelik zaman zaman kısa bilgiler verildiği tespit edilmiştir.

Çalışmamızda özellikle çocukların davranışları ile ilgili betimlemelerin ifade edildiği mesellerin günlük hayatta yetişkinlerin gösterdiği davranışa yönelik övme ya da yerme için kullanıldığı görülmektedir.

Mesel konuşan kişinin konuşması esnasında olaylar arasında kıyas yapmasına imkân verecek şekilde kullanılmaktadır. Oysa mesel kitaplarında geçen ve çalışmamızda ele aldığımız bazı mesellerin yukarıda geçtiği üzere iki durum arasında kıyasa imkan vermeyen ifadeler olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

Askerî, Ebû Hilâl. (ts.). *Cemheretu'l-emşâl*. Beyrut: Daru'l-Fikr.

Câhiz, Amr b. Bahr b. Ebû Usmân. (1423). *el-Beyân ve't-tebyîn*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl.

Câhiz, Amr b. Bahr b. Ebû Usmân. (1423). *Resâilu'l-edebiyye*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl.

Câhiz, Amr b. Bahr b. Ebû Usmân. (1424). *Kitabu'l-hayvân*. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye.

Cassâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî. (1405). *Ahkâmu'l-Kurân*. thk. Muhammed Sadık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs.

Cevherî, İsmail b. Hammâd. (1987). *eş -Şihâhu tâci'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*. nşr. Ahmet Abdulgâfur Attar. Beyrut: Daru'l-ilm.

Curcânî, Ebû Bekr Abdulkadir b. Abdurrahman. (2001). *Esrâru'l-belâğa*. thk. Abdulhamid Hindavî. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye.

Dabbî, Mufaddal b. Muhammed b. Yalâ b. Sâlim. (1983). *Emsâlu'l-'Arab*. thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru'r-Râidi'l-Arabî.

Ebşîhî, Şihabuddin Muhammed b. Ahmed b. Mansur. (1419). *el-Mustetraf fi kulli fenn mustezraf*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub.

Ebû Hayr, Zeyd b. Abdullah b. Mesûd el-Hâşimî. (1423). *el-Emşâl*. Dimaşk, Dâru's-Sadeddin.

Ebû Ubeyd, Abdullah b. Abdulaziz el-Endelusî. (1971). *Faşu'l-makâl fi Şerhi Kitâbi'l-Emşâl*, thk. İhsan Abbas. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.

Endelusî, Ebû'l-Hasan Ali b. Mûsa b. Saîd el-Mağribî. (1425). *el-Muqtataf min ezharî'l-ṭ araf*, Kahire: Şeriketu Emel.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî. (2001), *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed Avd Murîb. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî.

Fîrûzâbâdî, Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub. (2005). *el-Ķâmûsu'l-muḥîṭ*. Beyrut: Mektebetu't-Tahkîk ve't-Turâs fî Muesseseti'r-Risale.

- Havârizmî, Muhammed b. Abbas. (1424). *el-Emsâlu'l-muvellede*. Ebûdabi: el-Mecmau's-Sekâfî.
- İbn Abdîrabbih, Ebu Amr Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. (1404). *İkdu'l-ferîd*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. Hibetullah. (1995). *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amrevî. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hamdûn, Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ali Ebu el-Meâlî. (1417). *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*. Beyrut: Daru Sadr.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem. (ts). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut.
- İbn Seleme, Mufaddal b. İbn Âsım. (1380). *el-Fâhir*. thk. Abdulalim et-Tahâvî. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- İbn Sellâm, Ebu Ubeyd b. Abdullah el-Herevî. (1980), *Kitâbu'l-emşâl*. thk. Abdulmecid Katamiş. Suriye: Daru'l-Memûni li't-Turâs.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasan Ali. (2000)., *Kitâbu'l-muḥkem ve'l-muḥîṭi'l-a zam*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu Sellâm. (1980). *Kitâbu'l-emşâl*. thk. Abdulmecid Katamiş. Suriye: Daru'l-Memûni li't-Turâs.
- İbnu's-Sikkît, Ebû Yusuf Yakub b. İshâk. (2002). *İşlâhu'l-mantık*. thk. Muhammed Murîb. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Mâverdı, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb. (1999). *el-Emsâl ve'l-hikem*. thk. Fuad Abdulmunim Ahmed. Riyad: nşr., Daru'l-Vatan.
- Meydânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. (ts.). *Mecmau'l-emşâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Mustasamî, Muhammed b. Eydemr. (2015). *ed-Durru'l-ferîd ve beyti'l-kaşîd*. thk. Kâmil Selman el-Cebûrî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Râzî, Ebû Sad el-Âbî, Mansûr b. el-Huseyin. (2004). *Nesru'd-durr fi'l-Muhâdrât*, thk. Hâlid Abdulganî Mahfûz, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail. (1981). *et-Temşîl ve'l-muḥâḍara*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv. Daru'l-Arabiyyeti'l-Kitab.
- Yûsî, Hasan b. Mesûd b. Muhammed. (1981). *Zehru'l-ekem fi'l-emşâl ve'l-hikem*. thk. Muhammed Huccî-Muhammed el-Ehdâr. Mağrib: y.y.
- Zamahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Amr. (1987). *el-Mustekşâ fi emsâli'l-Arab*. Beyrut: nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî. (1998). *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. nşr. Mustafa Hicâzî. Kuveyt: y.y.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İşletmelerde Yapılan Hata ve Hilelerde İç Kontrolün Önemi

Ali ALTINBAY & Büşra ÖNCÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İşletme Fakültesi Asts. Prof.,
Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Business ali.altinbay@dpu.edu.tr

İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe ve Denetim Tezli Yüksek Lisans
Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi, Graduate Student in Department of
Business Administration, Accounting and Auditing Masters
withThesisbusraonc@gmail.com

Özet

Günümüzde gelişen teknoloji ve küreselleşmeyle birlikte, işletmelerde yapılan ticari işlemlerin çeşitliliğinin artması, işletmelerin büyümesiyle karmaşıklıkların meydana gelmesi, çalışanlara verilen görev ve sorumlulukların artması işletmelerde hata ve hilelerin yapılmasını artırmaktadır. Hata ve hilelerin yapılmasına sebep olan unsurların sonucunda ise işletmeler kendilerini hata ve hilelere karşı koruyamaz hale gelmektedir. Hata ve hileler işletmelerin, varlık ve kaynaklarını, işletmede verilecek kararları, işletmenin devamlılığını, işletmede günlük işlemesi gereken faaliyetleri, işletmenin karlılığını dahi olumsuz etkileyebilmektedir. Açıklanan olumsuz durumlara karşılık bu hata ve hilelerin oluşmasını engelleyebilmek için işletmeler iç kontrol yapılarının etkin olmasını istemektedir. Meydana gelebilecek olumsuz durumlara karşılık işletmeler bünyelerinde iç kontrol sistemi oluşturmaktadır. Oluşturulmak istenen iç kontrol sisteminin de etkin olması işletmeler için önem arz etmektedir. Etkin bir iç kontrol sistemi olumsuzlukları önleyebilmesi açısından müşteriler, işletme çalışanları ve işletme yöneticileri açısından önemlidir. Kontrol kavramındaki temel amaç işletmede yürütülen faaliyetlere yönelik iş ve işleyişlerin performansa dayalı araştırılması, performans değerlendirmelerinin yapılması ve işletmelerin amaçlarına uygun bir şekilde ulaşabilmesi gibi unsurları kapsamaktadır. İşletmelerin iç kontrol kavramını ön plana çıkarmalarındaki amaç yürütülecek işlemlerin kontrolünün sağlanması ve işletmelerde oluşabilecek risklerin karşısında önlem alınabilmesi için bir kontrol mekanizmasının kurulması işletme yapısı için önemlidir. İşletmelerde ortaya çıkabilecek hata ve hilelerin önlenmesinde iç kontrol sisteminin etkin bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu sayede çalışanlar ve yönetimde yer alan bireyler görev ve yetkilerini işletmenin tüm kural, ilke, politika ve prosedürlerini en uygun bir şekilde yerine getirebilmektedir. Çalışmanın amacı, işletmelerde oluşabilecek hata ve hilelerin önlenmesinde etkin bir şekilde çalışan iç kontrol sisteminin önemini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hata, Hile, Muhasebe Denetimi, İç kontrol, Etkin İç Kontrol Sistemi

Importance of Internal Control in Faults and Frauds Made in Business**Abstract**

Today, with the developing technology and globalization, increasing the variety of commercial transactions in enterprises, the complexity with the growth of enterprises, increasing the duties and responsibilities given to the employees increase the errors and frauds in the enterprises. As a result of the factors that cause mistakes and frauds, businesses cannot protect themselves against mistakes and frauds. Errors and frauds can adversely affect the assets and resources of the enterprises, the decisions to be made in the enterprise, the continuity of the enterprise, the activities that should be carried out daily in the enterprise and even the profitability of the enterprise. In order to prevent the occurrence of these errors and frauds in response to the unfavorable situations described, enterprises want their internal control structures to be effective. In case of negative situations that may occur, enterprises establish an internal control system. It is important for the enterprises that the internal control system to be established is also effective. An effective internal control system is important for customers, business employees and business executives in order to prevent negative effects. The main objective in the concept of control includes the performance-based investigation of business and operations related to the activities carried out in the enterprise, conducting performance evaluations and achieving the objectives of the enterprises in a proper manner. It is important for the business structure to establish a control mechanism in order to ensure the control of the transactions to be carried out and to take precautions against the risks that may occur in the enterprises. Internal control system should have an effective structure in order to prevent errors and frauds that may occur in the enterprises. In this way, employees and individuals involved in management are able to fulfill all the rules, principles, policies and procedures of the company in the most appropriate way. The aim of this study is to reveal the importance of effective internal control system in preventing errors and frauds that may occur in enterprises. The aim is to observe and eliminate potential risks before errors and tricks occur.

Keywords: Fault, Frauds, Accounting Audit, Internalcontrol, Effective Internal Control System

Giriş

İç kontrol sistemini; işletme varlık ve kaynaklarının korunmasını, muhasebe bilgilerinin güvenilirliğinin ve doğruluğunun etkinlik düzeyinin kontrolünü, faaliyetlerin etkinliğini ve etkinlik düzeyinin artırılmasını ve bunların geliştirilmesini, belirlenen politika ve yasalara uygunluğu test etme amacıyla kabul edilen tüm yöntemler olarak tanımlayabilmek mümkündür.

İç kontrolün hata ve hileler üzerindeki amacı ise hata ve hilelerin yapılmasının nedeninden çok yapılmadan önce olası riskleri tespit edip önleyebilmektir.

İşletmelerde yapılan hata ve hileler sonucunda, işletmenin kayıp ve zarara uğrama olasılığı oldukça fazladır. Bu sebepten dolayı kayıp ve zararlardan minimum şekilde etkilenmek üzere işletmelerde iç kontrol sisteminin etkinliği oldukça önem arz etmektedir.

Günümüzde hata ve hilelerin çok fazla oluşmasından dolayı çoğu işletme etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmayı amaçlamaktadır. İç kontrol sisteminin etkin olması işletmedeki hata ve hile oranlarını tam olarak ortadan kaldırmamaktadır. Ancak makul bir güvence sağlayabilmektedir.

Oluşan hata ve hilelerin önlenmesi için öncelikle bu hata ve hilelerin nedenini ve kimler tarafından oluşturulduğunu belirlemek gerekmektedir. Bu hususlar belirlendikten sonra etkin bir iç kontrol

sistemine başvurmak gerekmektedir. Çünkü hata ve hilelerin etkili bir şekilde önlenmesi etkin bir iç kontrol sistemine bağlı olmaktadır. Bunun sonucunda bir işletmede iç kontrol sistemi ne kadar etkin olursa o işletmede yapılan hata ve hile olasılığı düşüktür demek mümkün olacaktır.

Literatür Taraması

Colbert, J. tarafından 2000 yılında yazılan, "International and US Standards: ErrorandFraud" adlı makale bulunmaktadır.

Münevver YILANCI tarafından 2003 yılında yazılan "İç Denetim - Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerine Bir Araştırma-" adlı kitap bulunmaktadır.

Saim ŞENTÜRK tarafından 2004 yılında yazılan, "İşletmelerde Muhasebe Sisteminde Hata ve Hilelere Karşı Bir İç Kontrol Mekanizması Olarak Bilgi İşlem Teknolojilerinin Kullanılması" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Çağrı KÖROĞLU ve Tuğba UÇMA tarafından 2006 yılında yazılan, "İşletmelerdeki İç Kontrol Sisteminin Etkinliği ve Dış Denetimdeki Önemi" adlı makale bulunmaktadır.

Mikail EROL tarafından 2008 yılında yazılan, "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler" adlı makale bulunmaktadır.

Simay ERDOĞAN tarafından 2009 yılında yazılan, "İç Kontrol Sistemi: Kamu İktisadi Teşebbüsleri İçin İç Kontrol Modeli Önerisi" adlı kitap bulunmaktadır.

Mehmet BÜLBÜL tarafından 2009 yılında yazılan, "Kamu İç Kontrol Sistemi ve Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum" adlı kitap bulunmaktadır.

Ergün KÜÇÜK ve Şaban UZAY tarafından 2009 yılında yazılan, "Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar" adlı makale bulunmaktadır.

M. Fatih GÜNER tarafından 2009 yılında yazılan, "Kamu İdarelerinin Etkin Yönetiminde İç Kontrol Uygulamalarının Rolü" adlı makale bulunmaktadır.

Niyazi KURNAZ ve Tansel ÇETİNOĞLU tarafından 2010 yılında yazılan, "İç Denetim -Güncel yaklaşımlar-" adlı kitap bulunmaktadır.

Recai AKYEL tarafından 2010 yılında yazılan, "Türkiye'de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi" adlı makale bulunmaktadır.

Nurettin KOCA tarafından 2010 yılında yazılan, "Muhasebe Denetiminde İç Kontrolün Hata ve Hileleri Önlemedeki Rolü ve Bir Alan Çalışması" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Vesile ÖMÜRBEK ve Sevil Özge ALTAY tarafından 2011 yılında yazılan, "Turizm İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi ve Manavgat Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir

Araştırma” adlı makale bulunmaktadır.

Zeynep HATUNOĞLU, Nurettin KOCA ve Mustafa KILLI tarafından 2012 yılında yazılan, “İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması” adlı makale bulunmaktadır.

Durmuş ACAR ve Özen AKÇAKANAT tarafından 2012 yılında yazılan, “Devlet Üniversitelerinin Muhasebe Birimlerinin İç Kontrol Sistemine İlişkin Algı Düzeyleri ile Mevcut Uygulamalarının Karşılaştırılması” adlı makale bulunmaktadır.

Metin ATMACA tarafından 2012 yılında yazılan, “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi” adlı makale bulunmaktadır.

Nuray MERCAN, Ayşenur ALTINAY ve Yaşar AKSANYAR tarafından 2012 yılında yazılan, “Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü adlı makale bulunmaktadır.

Halis KIRAL tarafından 2014 yılında yazılan, “İç Denetim - Yönetime Değer Katmak-” adlı kitap bulunmaktadır.

Serkan ERCİNLER tarafından 2014 yılında yazılan, “Muhasebe Hile ve Hatalarının Engellenmesinde Bağımsız Denetim Faaliyetleri ve Bir Anket Uygulaması” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Saime DOĞAN ve Ertuğrul BURGAZLIOĞLU tarafından 2015 yılında yazılan, “İç Kontrol Sistemi ve Özel Bir Hastanede Uygulaması” adlı makale bulunmaktadır.

Zeki DOĞAN ve Elif NAZLI tarafından 2015 yılında yazılan, “Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma” adlı makale bulunmaktadır.

Yurniwati ve Afdhal RIZALDI tarafından 2015 yılında yazılan, “Control Environment Analysis at Government Internal Control System: Indonesia Case” adlı makale bulunmaktadır.

Lia MELİKİYAN tarafında 2015 yılında yazılan, “İşletmelerde İç Kontrol Sistemi ve İç Kontrol Sisteminin Risk Azaltıcı Etkileri” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır

Gencay KARAKAYA tarafından 2016 yılında yazılan, “Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi” adlı makale bulunmaktadır.

Ufuk UMUR tarafından 2016 yılında yazılan, “Bağımsız Denetim ve İç Kontrol Etkileşimi: İç Kontrol Eksikliklerinin Üst Yönetimden Sorumlu Olanlara ve Yönetime Bildirilmesi Durumu” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Hakan ÖZÇELİK, Özlem Nilüfer KARATAŞ ARACI ve Serkan KESKİN tarafından 2017 yılında yazılan, “Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma” adlı makale bulunmaktadır.

Saime DOĞAN ve Dilek KAYAKIRAN tarafından 2017 yılında yazılan, “İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi” adlı makale bulunmaktadır.

Chuni LIU, Bin LIN ve Wei SHU tarafından 2017 yılında yazılan, “Employee Quality, Monitoring Environment and Internal Control” adlı makale yer almaktadır.

Murat KARAHAN ve Medet İĞDE tarafından 2017 yılında yazılan, “Muhasebe Hata ve Hileleri Üzerinde İç Kontrolün Rolü” adlı makale bulunmaktadır.

J. DUBİHLELA ve Lisa NQALA tarafından 2017 yılında yazılan, “Internal Controls Systems and The Risk Performance Characterizing Small and Medium Manufacturing Firms In The Cape Metropole” adlı makale bulunmaktadır.

Onur TİPİ tarafından 2018 yılında yazılan, “İşletmelerde Hilelerin Önlenmesine Yönelik İç Kontroller ve Bist İmalat Sektöründe Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Nurten YILDIRIM tarafından 2018 yılında yazılan, “Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Önemi ve Kocaeli’nde Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Tekin DOĞAN tarafından 2018 yılında yazılan, “Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesinde İç Kontrol Sistemi ve İç Denetimin Etkinliği ve Bir Uygulama” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Gülçin EKER tarafından 2018 yılında yazılan, “Muhasebe Denetiminde Yapılan Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Önemi” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Feyza UĞURLU tarafından 2018 yılında yazılan, “İç Kontrol Sisteminin Yapısı, Kamu Kurumlarında İç Kontrol Sisteminin İşleyişi ve Üniversitelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliği: Üniversitelere Yönelik Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Keryn CHALMERSA, David HAY, Hichem KHLİF tarafından 2019 yılında yazılan, “Internal control in accounting research: A review” adlı makale bulunmaktadır.

Yu-Tzu CHANG, Hanchung CHEN, Rainbow K. CHENG ve Wuchun CHİ tarafından 2019 yılında yazılan, “The Impact Of Internal Audit Attributes On The Effectiveness of Internal Control Over Operations and Compliance” adlı makale bulunmaktadır.

1. İç Kontrol

İç kontrol, yasa ve mevzuatlara uygun, üst düzeydeki çalışanların yanlış karar vermesini önleyen, faaliyetlerin güvenilir olmasını sağlayan ve bu şekilde raporlayan, faaliyetlerin yürütülmesini etkin bir şekilde sağlayan, işletmenin finansal olan ve olmayan faaliyetlerini birleştiren, politika ve prosedürlerden oluşan bir süreçtir. İç kontrol

işletmenin amaçlarının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için makul güvence sağlayan ve işletme çalışanlarının bütünlüğünü sağlayan bir sistem olarak da tanımlanabilmektedir. (Acar ve Akçakanat, 2012:3).

1.1. İç Kontrolün Tarihi Gelişimi

Kavramın tarihi gelişimi ve ortaya çıkış nedenleri değerlendirildiğinde iç kontrolün kullanılmasının nedeni ilk olarak muhasebe ile sınırlı kaldığı ve en önemli amacın maliye raporlarında bulunan hata ve hilelerin bulunması veya önlenmesi olarak bilinmektedir. Büyüyen ve gelişen işletmeler de iç kontrolün gelişmesine olanak tanımışlardır. İç kontrolü ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki demiryolu işletmeleri, holdingler ve geniş endüstri işletmeleri uygulamışlardır. Ayrıca ulusal sermaye kaynakları arttıkça, işletme bütünleşmeleri oldukça, ticaret kısıtlamaları azalıp küresel boyutta finansal piyasalar arttıkça ve risk yönetim anlayışı önem arz ettikçe verimli bir şekilde çalışan iç kontrol sisteminin kurulması, değerlendirilmesi amacıyla yürütülen faaliyetlerde derinleşmiş ve iç kontrol dünya çapında önemli bir yere sahip hale gelmiştir (Erdoğan, 2009:13).

1.1. İç Kontrolün Yeri ve Önemi

İşletmenin üst birimlerine yönelik operasyonel ve finansal hedeflerine odaklanmasına yardımcı olmak için tasarlanmış dinamik ve yinelemeli bir süreçtir. Bir iç kontrol sistemi uygulamak, aşağıdaki üç hedefin gerçekleştirilmesine ilişkin makul güvence sağlar (Chang, vd., 2019:3):

- Operasyonların etkililiği ve etkinliği,
- Raporlamanın güvenilirliği,
- Geçerli yasa ve düzenlemelere uyumdur.

Yönetimin tercihlerine göre değişen operasyon hedefleri, bir firmanın temel misyonunun gerçekleştirilmesine aittir ve kalite ile birlikte inovasyonun iyileştirilmesi ve maliyetlerin ve üretim zamanının azaltılması ile ilgili olabilir.

Raporlama hedefleri, finansal veya finansal olmayan ve dahili veya harici raporlama olmak üzere güvenilir raporların hazırlanmasına ilişkindir.

Uyum hedefleri, bir şirketin ticari faaliyetlerinde yasalara ve düzenlemelere bağlı kalmasıyla ilgilidir. İlgili kontrol faaliyetlerinin birbirini destekleyebileceği veya üst üste gelebileceği için üç hedef birbirine bağlı olmalıdır. Örneğin, varlıkların zararlara karşı korunmasında (yani operasyon hedefleri) etkin bir iç kontrol, yönetim envanter kayıplarını tespit etmek için periyodik fiziksel muayene yapmadan sadece sürekli stok kayıtlarına dayandığında güvenilir raporlamanın yapılmasına yardımcı olur (Chang, vd., 2019:3).

1.2.1. İç Kontrol Neden Makul Güvence Sağlar?

İç kontrol işletme amaçlarının gerçekleştirilmesinde makul derecede güven sağlamaktadır. Bunun nedenleri aşağıda verilmiştir (Bülbül, 2009:13):

- İlerleyen zamanlarda oluşabilecek belirsizlik ve riskin tam olarak belirlenememesi,
- İşletmenin elinde olmayan dış faktörler,
- Yönetimin fazla istekleri,
- Bu aşamadaki art niyetli işbirlikçiler,
- Fayda-maliyet karşılaştırmaları olarak sıralamak mümkündür.

1.3. İç Kontrolün Amaçları

İç kontrol sistemlerinin, başarı ve amaçlara ulaşma derecesini arttırmak amacıyla makul bir güvence vermesinin birincil amacı, olan bir kuruluşun örgütsel liderliği tarafından oluşturulan prosedürler ve ilkeler bütünüünün yer aldığı raporun hedeflediği amaçları gerçekleştirmesini desteklemektedir. İç kontrolün üç ana hedefi bulunmaktadır (Dubihlela ve Nqala, 2017:91):

- Varlıkların korunması,
- Kanun ve yönetmeliklere uygunluk,
- Finansal kayıtların eksiksizliği ve doğruluğudur.

Bununla birlikte işlemlerin planlı, tutumlu, etkili bir biçimde işletme kurallarına uyarak gerçekleştirmek, politikalara ve mevzuatlara ve hesap verme görevinin ilkelerine uymak, kullanım hilelerine karşı varlık ve kaynakları koruyabilmektir (Akyel, 2010:85).

İç kontrollerin gelişmiş bilgisi, riskleri tespit etme ve caydırma yetenekleri ile bilindikleri için, işletme veya organizasyonun büyümesine veya sürekliliğini sağlaması açısından da önemli bir role sahiptir (Dubihlela ve Nqala, 2017:88).

Yukarıda verdiğimiz bilgileri toparlayacak olursak eğer iç kontrolün amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Erdoğan, 2009:25):

- İşletme kaynak ve varlıkların korunması,
- Muhasebe bilgilerinin güvenilir ve doğru şekilde raporlanması,
- İşletme çalışmalarının etkin ve verimli olması,
- Yapılacak çalışmalarda işletme planlarına ve yasalara uyması,
- İşletmenin belirlediği amaç ve hedeflerin

sağlıklı bir şekilde uygulanmasıdır.

2. İç Kontrol Sistemi

İç kontrol, işletmenin ileriye yönelik amaçlarına ulaşırken başvurduğu bütün politika ve prosedürleri içerir. Bağımsız denetim hata ve hilelerin ortaya çıkarılması için mevcut iken; iç kontrol sürece uyum sağlayarak, hata ve hileler ortaya çıkmadan risklerin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Böylece kayıplar oluşmadan işletme varlıklarının ve kaynaklarının daha verimli kullanımı sağlanmış olacaktır (Doğan ve Burgazlıoğlu, 2015:22).

İç kontrol sistemi muhasebe kontrolleri ve yönetsel kontroller olarak ikiye ayrılabilir:

Muhasebe Kontrolleri: Kabul etme ve yetkilendirme, kayıt tutma ve muhasebe raporlarının hazırlanması gibi sorumluluklar ile faaliyetler veya varlıkların korunması, varlıklardaki fiziki kontroller ve iç denetim gibi konuları ele almaktadır.

Muhasebede kontrolünün güven sağlaması için aşağıda yer alan esaslar yürütülmelidir (Yılancı, 2003:34-35):

1. İşlemler yönetimin tüm kurallarına uygun olmalıdır.
2. İşlemler politika ve mevzuatlara uygun olarak muhasebe raporlarının hazırlanmasını sağlayacak ve aktifler için hesap verme yükümlülüğünü yerine getirecek şekilde kaydedilmelidir.
3. Aktifleri kullanma hakkı sadece yönetimin iznine göre verilmelidir.
4. Aktiflerin korunması ile ilgili sorumluluğu belirlemek için yapılmış kayıtlar belirli zaman aralıklarında mevcut aktiflerle karşılaştırılmalı ve bir fark bulunduğunda gerekli işlem yapılmalıdır.

Yönetsel kontroller: İşletme çalışmalarının etkililiğine, çalışmaların etkinliğini ve yönetim mevzuat ve prosedürlerine bağlı kalmayı sağlamakla beraber olan fakat işlem kayıpları ile doğrudan ilgisi bulunmayan bütün politika ve prosedürler ile yapılacak olan planı kapsar. İstatistikte yapılan analizler, hareket etütleri, çalışanları eğitime programı ile kalite kontrolü gibi örnekler verilebilmektedir (Kurnaz ve Çetinoğlu, 2010:37).

Daha kapsamlı ifade edecek olursak; Yönetim Kontrolleri (Yılancı, 2003:34):

1. İşlemlerin prosedürlere, politikalara ve mevzuata uygunluğu,
2. Kaynak ve varlıkların tutumluluğu ve etkinliği,

3. Belirli faaliyetlerin hedeflerine ulaşmasıyla alakalı usuller olarak açıklanabilir.

2.1. İç Kontrol Sisteminin Amaçları

İç kontrol sisteminin başlıca amaçları şu şekildedir (Köroğlu, Uçma,2006:4):

- ⊙ İşletme kaynaklarını-varlıklarını korumak ve her türlü eksilmeyi önlemek,
- ⊙ Muhasebe bilgilerinin doğruluk ve güvenilirliğini sağlamak,
- ⊙ İşletme çalışmalarının verimliliğini ve etkililiğini arttırmak,
- ⊙ Politika ve yasalara uygunluğunu sağlamadan oluşmaktadır.

2.2. İç Kontrol Sistemini Gerektiren Nedenler

İşletmeler gelişen ekonomiyle, faaliyetlerde ortaya çıkan değer yaratma sayısı ve karmaşıklığı çoğaldıkça, işletmenin yönetimi işletme faaliyetlerini dolaysız şekilde kontrol etme imkânı mümkün olmamaktadır. İşletmenin bu karışık yapısıyla birlikte varlıklarını ve kaynaklarının korunması, kayıtların doğru ve güvenilir tutulabilmesiyle iç kontrol sistemi önem arz etmektedir. İşletme yönetimi görev prosedürlerini oluşturmakla ve prosedürler sonucu oluşan görevlerin kontrolünü sağlama gibi işlemlerle işletme varlık ve kaynaklarının hem korunmasını hem de bu varlık ve kaynakların etkin ve etkili kullanımını sağlamaktadır (Hatunoğlu, Koca ve Kılıç, 2012:173).

Bu nedenlerden dolayı ve işletmenin sürekliliğini sağlamak için işletmelerde oluşabilecek hata ve hile risklerinin işletmeye vereceği zararları minimize etmek için iç kontrol sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.

İç kontrol yetersizliklerinin tespiti aynı zamanda denetim riskini arttırmakta, onaylayıcı yaklaşımlarla daha fazla denetim testi yapılmasını gerektirmekte ve denetim kapsamını ve verimini arttırmaktadır (Chalmers, Hay ve Khlif, 2019:98).

2.2.1. İç Kontrol Sistemini Etkileyen Faktörler

İç kontrol sistemini etkileyen faktörleri; işletme büyüklüğü, kurumsallaşan yönetim, değer katma, fırsatlar ve riskler, politik organizeler gibi sıralayabilmek mümkündür (Erdoğan, 2009:36).

İç kontrol sisteminin oluşturulması günümüzde, bazı işletmelerde zorunlu hale getirilmiştir. Türkiye'den örnekler verecek olursak eğer bunlardan bazıları (Kıral, 2014:299);

- SPK Mevzuatına tabi aracı kurumlar,
- BDDK düzenlemelerine tabi bankalar,
- Yeni TTK'de belirtilen halka açık işletmeler,

5018 sayılı Kanun'a tabi kamu idareleri gibi kurumlar ve kuruluşlar yapılarında riskleri en aza indirmek veya bu riskleri yönlendirmek için iç kontrol sistemini oluşturma gereksinimi duymaktadırlar. İç kontrolün yasal zorunluluğu olduğu sektör ve kuruluşlarda, iç kontrol uygulama çalışmaları oluşmakta ve yönetimde bu çalışmalara destek olmaktadır (Kıral, 2014:299).

2.2.2. İç Kontrol Sistemi Yapısının Bileşenleri

İç kontrol sisteminin 5 tane bileşeni aşağıda sıralanmıştır (Karakaya, 2016: 162):

- Kontrol Ortamı/ Çevresi (Control Environment),
- Risk Değerleme (Risk Assessment),
- Kontrol Faaliyetleri (Control Activities),
- Bilgi ve İletişim (Information and Communication),
- İzleme/Gözlem (Monitoring) olmak üzere beş bileşenden oluşmaktadır.

1.2. Kontrol Ortamı/Çevresi

Kontrol ortamı, iç kontrolün ana ögesidir, iç kontrolün etkili olup olmaması, iç kontrol aşamasında bulunduğu kontrol ortamına bağlıdır. Kontrol ortamı güven, dürüstlük, etiklik, insan kaynakları yönetimi, yönetimin yetkiye olan bağlılığı, organizasyonun yapısı, yetki ve sorumlulukların devri gibi unsurlardan meydana gelmektedir. Kısaca açıklamak gerekirse iç kontrol, işletmenin iş görme olarak görülen bir bileşenidir. Kontrol ortamının güçlü olmasıyla birlikte faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği artırılıp, başarılı bir yönetim kurularak hata ve hilelerin önlenmesi ile işletme verilerinin güvenilirliğini, doğruluk ve şeffaflığını sağlamış olacaktır. (Güner, 2009:188).

Kontrol Ortamı, işletme içindeki iç kontrolün devamlılığı için temel sağlayan bir dizi standart, süreç ve yapıdır. Verimli çalışan kontrol ortamı olumlu bir atmosfer yaratır ve etkili iç kontrolün uygulanmasının düzeyini ayarlar (Yurniwati ve Rizaldi, 2015:846).

Kontrol Ortamı organizasyondaki hileli faaliyetlerinin azaltılmasına yol gösterdiğini, iç kontrol sisteminin kalitesinin kontrol ortamının işlevine ve kalitesine bağlı olduğu belirtilmiştir. Romanya kamu sektörü kuruluşundaki araştırmasında, yöneticilerin pozitif etik düzeyini artırarak daha etkin bir kontrol ortamı oluşturulmasından sorumlu olduğu, daha etkili davranış ve

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
kararlar alınması için kılavuzlar geliştirdiğini, etkililiği sağlamada engel yaratabilecek unsurları ortadan kaldırdığını, disiplinli ve sorumluluk sağlamayı başarma yetisi olan yazılı bir kod hazırladığını ortaya koymuştur (Yurniwati ve Rizaldi, 2015:846).

2.3.1. Risk Değerleme

Tüm işletmeler hedeflerine ulaşmayı planlarken birçok riskle karşı karşıya kalmaktadırlar. İşletmelerin en büyük riske katlanma nedeni kar elde etmesi olarak bilinmektedir. Etkin çalışan işletmenin idaresi, oluşacak riskleri olası şekilde bu riskleri en aza indirmek için muhasebe ve işletme çalışmalarına ilişkin kontrol politika ve yasaların uygulanmasına ihtiyaç duymaktadır. İç kontrol sistemi oluşmadan önce, işletme idaresi oluşan risk çeşitleriyle birlikte ve mühimlik seviyesini ölçerek iç kontrol sistemini ne derece etkili şekilde kurabileceğini öngörmektedir (Ömürbek ve Altay, 2011:384).

2.3.1. Kontrol Faaliyetleri

Kontrol faaliyetleri, yöneticilerin talimatlarının belirlenmesine yardımcı olan politika ve prosedürlerdir. İşletmenin amaçları doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler sırasında karşılaşılabilecek çeşitli riskler için alınacak gerekli tedbirleri sağlayan bu faaliyetler, bir organizasyonunun bütün aşama ve fonksiyonlarında görülebilmektedir. Kontrol faaliyetleri birçok eylem kapsamaktadır (Doğan ve Burgazlıoğlu, 2015:23):

- Görevlerin ayrımı
- Bilgi işleme
- Performans ölçütleri
- Fiziksel kontroller
- Bilgi ve iletişim
- İzleme

2.3.2. Bilgi ve İletişim

“Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği” ile bilgi ve iletişim standardına ilişkin dört ilke mevcuttur ve şu şekilde sıralanmaktadır; bilgi ve iletişim, raporlama, kayıt ve dosyalama sistemi, hata ve hilelerin bildirilmesi unsurlarını kapsamaktadır (Acar ve Akçakanat, 2012:6).

İç kontrollerin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak için tüm iş paydaşlarına bilgi iletilmelidir. İşletmenin dışındaki ve içindeki diğer ilişkili taraflarla iletişim kurmak, etkili iç kontroller için çok önemlidir (Dubihlela ve Nqala, 2017:93).

2.3.3. İzleme/Gözetim

İç kontrol sürekli gelişim gösteren bir konudur. Gelişimin sürekli olması izleme, değerlendirme ve iç kontrol sistemi ile meydana gelebilir. Gözetim, iç kontrol faaliyetlerinin kalitesinin, kontrollerin ve

alınması gereken önlemlerin incelenmesinden oluşan süreçtir. İç kontrol sistemini iç kontrol biriminin kendisi, işletme yöneticileri, iç denetim birimi ve bağımsız denetçi gözden geçirebilir. Bu süreçte inceleme sonucu meydana gelen kayıpların giderilmesi, önerilerin uygulanması iç kontrol sisteminin sürekli gelişimi için önem ehemmiyet göstermektedir (Güner, 2009:190).

Muhasebe de oluşan skandalların önlenmesinde işletmelerde iç kontrol sisteminin etkinleştirilmesi önemlidir. IFAC, raporunda etkin iç kontrol sisteminin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde bazı hususlar yer almaktadır ve bunlar aşağıdaki gibidir (Atmaca, 2012:201):

- İşletmenin amaçlarına sağlıklı şekilde ulaşmasını sağlamalı, işletmedeki risk yönetimi ve kurumsal yönetimi ile ilişkili olması önemlidir.
- İşletmede görevler belirlenerek iç kontrol sistemiyle düzen oluşturulmalıdır.
- İşletme çalışanlarının amaçlarına ulaşmada performanslarını değerlendirmelidir.
- Oluşabilecek risklere karşı sürekli yönetim ile iletişim halinde olmalı; hataları ve eksik noktalarını düzenli olarak incelemeli ve gözlemlemelidir.

Hata ve Hile Kavramları

3.1. Hata Kavramı

Hata kavramı sözlükte "yanlış, istemeden yapılan yanlış, yanılma, yanılğı" olarak tanımlanmaktadır. Finansal tablolarda meydana gelen yanlışlıklar yapılan hata veya hilelerden kaynaklanmamaktadır. Bahsedilen iki unsuru birbirinden ayıran en önemli etken işlemin kasıtlı yapıp yapılmadığıyla ilgilidir. Hata, işletme çalışanlarının veya yönetimin bilmeden, istemeden yaptıkları yanlışlıklardır (Özçelik, Aracı ve Keskin, 2017:199).

3.1.1. Muhasebe Hataları

Muhasebede hata kavramı, işletmelerin muhasebe kayıtlarında ve finansal tablolarında yapılan matematiksel yanlışlıklar veya muhasebe ilkelerine uygun olmadan gözden kaçırılarak kasıtlı yapılmayan yanlışlıklardır (Doğan ve Nazlı, 2015:196). Hataları genel olarak şöyle sıralamak mümkündür (Karahan ve İğde, 2017:148);

- Sayısal hatalar
- Kaydetme ve nakil hataları
- Birden fazla kayıt ve kaydetmeyi unutma
- Hesap hataları

- Değerleme hataları olarak sıralanabilmektedir.

Muhasebe sisteminde ortaya çıkan hatalar, ilgili personel veya görevlilerin dalgınlık, gerekli önemi göstermemesi, ihmal kaynaklı, tecrübe yetersizliği veya yeterli bilimsel bilgi donanımına sahip olmaması sonucu ortaya çıkan muhasebe işlemlerinde, yapılan kayıtlarda, belgelerde ve hesaplamalarda ortaya çıkan kasıt unsuru barındırmayan yanlışlıklar ve eksikliklerdir. Hatalar kasıt unsuru barındırmayan ve bilhassa yapılmayan yanlışlıklardan meydana gelirken, hileler ise kasıt unsuru içeren çeşitli eylemler veya fiiller sonucu meydana gelmektedir (Colbert, 2000:97).

3.2 Hile Kavramı

İşletme çalışanları veya işletmenin yönetimi tarafından yapılan; davranış, etik olmayan ve kural dışı faaliyetlerde bulunulmasıdır. Hile, “belli bir amaçla işletmenin faaliyetlerini bilinçli olarak kötüye kullanmaktır (Erol, 2008:230).

3.2.1. Muhasebe Hileleri

İşletme finansal tablolarının ve bu tablolardaki verilerin gerçek durumu göstermesi gerekmektedir. Hileli, hatalı ve usulsüz bilgiler taşıyan raporlarda, yatırım yapacaklar, işletme sahipleri, kamu kuruluşları açısından karar verme etkinliği ve verimliliğini negatif şekilde etkileyecektir. Muhasebe ile ilgili ise, çıkar sağlama amacıyla; muhasebe bilgilerinin toplanması, kaydedilmesi ve rapor edilmesi sürecinde iyi amaç gütmeyen, yasalara aykırı ve bilinçli şekilde belge üstünde gerçekleştirilen hatalardır (Doğan ve Kayakıran, 2017:169).

Hata ve hile kavramlarıyla birlikte yolsuzluk kavramını da açıklamakta fayda vardır. ‘Yolsuzluk’ kelimesi, yönetimdeki şahısların, üçüncü şahısların ve işletme çalışanlarının haksız veya usulsüz bir faaliyette bulunmalarını ifade eder. Çalışanların bulunduğu yolsuzluk ‘çalışan yolsuzluğu’;

Yönetimdeki kişilerin yer aldığı yolsuzluk ‘yönetim yolsuzluğu’ olarak açıklanmaktadır (Mercan ve Altınay, 2012:169).

3.2.1.1.Hile Üçgeni

Hile üçgeni tutumuna göre hilenin işlenmesinde mevcut olan durumlar şunlardır:

Hilenin ortaya çıkması için aşağıdaki üç durumdan birinin mevcut olması yeterlidir (Küçük ve Uzay, 2009:244):

Teşvik ve Baskı: Yönetim veya işletme çalışanlarını hileli davranışa iten kârlılık hedeflemesi, performansa dayalı ücretlendirme ya da çalışan kişinin özel hayatındaki baskılar gibi bazı teşvik veya baskı unsurları vardır.

Fırsatlar: Yetersiz kontroller veya yönetim kontrollerinin etkisizliğinden dolayı fırsatlar doğabilmektedir. Fırsatların olduğu

yerde hilenin olması kaçınılmazdır.

Tavırlar ve Meşrulaştırma: Hileli davranışta bulunan kişiler kendini haklı gösterecek tavırlar sergileyip, mazur gösterme eğilimine yönelmektedirler.

Genelde yapılan hata ve hilelerin yöneticiler tarafından yapılan kısmı şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Doğan ve Nazlı, 2015:197);

- Faaliyetlerin ilerleyişinden doğan aksaklıklar,
- Yöneticilerin kişisel özellikleriyle alakalı bozukluklar,
- Örgütsel yapı bozuklukları,
- İlişkilerdeki üçüncü şahıslarla olan bozukluklar,
- Yönetimi ilgilendiren işletme çalışanları tarafından yapılan değişimler olarak sıralamak mümkündür.

3.3.Hata ve Hilelerin Önlenmesinde Muhasebe İçin Kullanılacak Yöntemler

Muhasebede hata ve hilelere neden olan unsurların ortadan kaldırılmasına yönelik yöntemleri şöyle sıralamak mümkündür (Doğan ve Nazlı, 2015:198):

- İç Kontrol Sisteminin Kurulması
- Analitik Değerleme Yönteminin Kullanılması
- Veri Madenciliğinin Kullanımı
- Benford Yasasından Faydalanılması
- Caydırıcı Cezalar Yönteminden Faydalanılması
- Diğer Yöntemlerin Kullanılması: Trend Analizi ve Oran Analizi gibi yöntemler kullanılabilir.

3.4 Yapılan Hata ve Hilelerde İç Kontrolün Önemi

Zayıf yatırımcı ülkelerinde yerleşik çapraz listelenmiş şirketler için, yöneticilerini, firmalarını kontrol eden paya sahip olması ve nakit akışının yürütülmesinin ötesinde nakit akışın yönünü değiştirecek yetkin oy hakkına sahip olması, iç kontrol zayıflıklarından dolayı diğer firmalardan daha fazla yanlış yapma ihtimalinin yüksek olduğunu savunmaktadırlar. Güçlü personel ilişkilerinin de iç kontrol zayıflığını arttırdığı sonuçlarına varılmıştır (Liu, Lin ve Shu, 2017:53)

Yapılan bazı araştırmalar sonucunda iç kontrol sistemi zayıf olan işletmelerin daha az nitelikli CFO'lara sahip olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca yönetim mekanizmaları açısından, denetim komitesi özelliklerinin iç kontrol zayıflıkları üzerindeki etkilerini analiz etmekte ve bağımsız denetim komitelerinin finansal uzmanlığa sahip

olduğunu anlamlı bulmaktadır. Böylece iç kontrol zayıflığı olma olasılığı daha düşüktür (Liu, Lin ve Shu, 2017:54).

Hata ve hilelerin yapılmasında iç kontrol oldukça fazla önem taşımaktadır. İç kontrol sisteminin etkin olmasının sonucunda işletmelerde hile ve hata yapılma olasılığı düşüktür. Ayrıca etkin bir iç kontrolü hata ve hile oluşuktan sonra değil oluşmadan önce birtakım önlemler planlanmalıdır ve yönetim tarafından uygulanmalıdır.

Sonuç

İşletmelerde yapılan hata ve hilelerin çoğu işletme bünyesinde çalışanlar tarafından veya işletme yöneticileri tarafından yapılmaktadır. Hata ve hilelerin önlenmesinde öncelikle etkin, yeterli sayıda ve yeterli kapasitede çalışanların mevcut olması gerekmektedir. Aynı zamanda yönetimin de etkinliği ve verimliliği sağlama düzeyini sağlayacak bir kurumsallaşma seviyesine sahip olunması gerekmektedir.

İç kontrol sistemi, işletme varlık ve kaynakların korunmasını temel amaç olarak belirlemektedir. İç kontrol sistemi, politika ve yasalara uygun raporlar oluşturulmasını amaç edinirken, hile ve hata sonucunda yanlış bilgilerin yer alacağı raporlar yatırımcılar ve müşterilerin alacakları kararları olumsuz düzeyde etkilemektedir. Bu kararların negatif düzeyi ve etkisi ile işletmenin sürdürülebilirliği arasında bir bağ vardır. Yatırımcılar ve müşterilerin raporlara bakarak alacakları kararlar doğrultusunda bu kararların hata ve hileden etkilendiği, bunun sonucunda ise zarar etme ihtimallerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu zararın sonucunda işletmeye olan güven düzeyleri azalacak ve bu hata ve hilelerin raporlarda devam etmesi işletmenin temel ilkelerinden biri olan sürdürülebilirliğini tehlikeye sokacaktır.

Hata ve hileleri önleyebilmenin en önemli etkeni geliştirilmiş ve etkili bir iç kontrol sistemine sahip olmaktır. Bir işletmede etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı oluşabilecek hata ve hileleri minimize edecektir. Bu da raporlara olan güvenin artmasına ve yatırımcıların ve müşterilerin işletmeye olan güven düzeyinin sarsılmamasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak işletmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması temel iki nedene bağlıdır. Bunlar etkin bir iç kontrol sistemi ve bu kontrol sistemin sağlayacak kurumsallaşma derecesidir. Etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması ile birlikte, hile hatalar ortaya çıkmadan önlenmesi sağlanmış olacaktır. Varlık ve kaynakların korunması ilkesine bağlı olarak, işletmenin varlık kaybının önüne geçilecek ve temel amaç olan kar elde etme amacı gerçekleştirilmiş olacaktır. İç kontrol sisteminin etkinliği yatırımcılara ve müşterilere güven sağlayarak işletmenin mevcut olduğu pazarda rakiplerinden üstünlük sağlayabilmesinin ve farkındalık yaratmasına imkân sağlayacaktır. Bu imkânı etkili bir biçimde kullanabilecek donanımlı ve bilgili yöneticiler

sayesinde işletmenin stratejik hedefleri ve vizyonu sağlanmış olacaktır. Pazar üstünlüğüne sahip, raporlarına güven duyulan, organizasyon şeması ve kurumsallaşma derecesi ile birlikte rakiplerine üstünlük sağlayan, farkındalık yaratan ürünler üreten bir işletme olabilmenin temel şartlarının başında iyi ve etkili bir şekilde kurulmuş bir iç kontrol sistemine sahip olmak gelmektedir.

Kaynakça

AKYEL, Recai (2010), "Türkiye'de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi", Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 17 Sayı 1, Ocak 2010, ss. 83-97.

ACAR, Durmuş ve Özen, AKÇAKANAT (2012), "Devlet Üniversitelerinin Muhasebe Birimlerinin İç Kontrol Sistemine İlişkin Algı Düzeyleri ile Mevcut Uygulamalarının Karşılaştırılması", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:28, ss. 1-17.

ATMACA, Metin (2012), "Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi" Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 19, Sayı:11, ss. 191-205.

BÜLBÜL, Mehmet (2009), "İç Kontrol Sistemi ve Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum", Ümit Ofset Basım, Ankara.

COLBERT, J., (2000), "International and US Standards: Error and Fraud", Managerial Auditing Journal Vol. 15 Issue: 3, pp. 97-107.

CHALMERSA, Keryn, David HAY, Hichem KHLİF (2019), "Internal control in accounting research: A review", Journal of Accounting Literature, Vol: 42, pp. 80-103.

CHANG, Yu-Tzu, Hanchung, CHEN, Rainbow, K. CHENG, Wuchun, CHİ (2019), "The Impact Of Internal Audit Attributes On The Effectiveness Of Internal Control Over Operations and Compliance", Journal of Contemporary Accounting & Economics Vol:15, pp.1-19.

DOĞAN, Saime ve Ertuğrul, BURGAZLIOĞLU (2015), "İç Kontrol Sistemi ve Özel Bir Hastanede Uygulaması" Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 18-33.

DOĞAN, Zeki ve Elif, NAZLI (2015), "Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma" Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:4, ss:195-212.

DOĞAN, Saime ve Dilek, KAYAKIRAN (2017), "İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi" Maliye Finans Yazıları, Sayı: 108, ss:167-188.

DUBİHLELA, J., Lisa, NQALA, (2017), "Internal Controls Systems and The Risk Performance Characterizing Small and Medium Manufacturing Firms

In The Cape Metropole", International Journal Of Business And Management Studies Vol: 9, No: 2, pp. 87-103.

EROL, Mikail (2008), "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Cilt:13, Sayı:1, ss. 229-237.

ERDOĞAN, Simay (2009), "İç Kontrol Sistemi: Kamu İktisadi Teşebbüsleri İçin İç Kontrol Modeli Önerisi" DPT Uzmanlık Tezleri, No: 2799, Ankara.

GÜNER, Fatih (2009), "Kamu İdarelerinin Etkin Yönetiminde İç Kontrol

HATUNOĞLU, Zeynep, Nurettin, KOCA ve Mustafa, KILLI (2012), “İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:9 Sayı:20, ss. 169-189.

KÖROĞLU, Çağrı ve Tuğba, UÇMA (2006), “İşletmelerdeki İç Kontrol Sisteminin Etkinliği ve Dış Denetimdeki Önemi”, Mevzuat Dergisi, Sayı:103, Temmuz 2006.

KÜÇÜK, Ergün ve Şaban, UZAY (2009), “Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, Ocak-Haziran 2009, ss. 239-258.

KURNAZ, Niyazi ve Tansel, ÇETİNOĞLU (2010), “İç Denetim- Güncel yaklaşımlar-” Umuttepe Yayınları No:33, Kocaeli.

KIRAL, Halis (2014), “İç Denetim -Yönetime Değer Katmak-” İç Denetim Koordinasyon Kurulu Yayınları No:1, Nisan, Ankara.

KARAKAYA, Gencay (2016), “Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:330, ss.159-172.

KARAHAN, Murat, Medet, İÇDE (2017), “Muhasebe Hata ve Hileleri Üzerinde İç Kontrolün Rolü” Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 7, Sayı: İktisat Özel Sayısı, ss. 143-158.

LİU, Chuni, Bin, LİN, Wei, SHU (2017), “Employee Quality, Monitoring Environment and Internal Control” China Journal of Accounting Research. Vol:10 pp. 51-70.

MERCAN, Nuray, Ayşenur, ALTINAY ve Yaşar, AKSANYAR (2012), “Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç

Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 4, Sayı 2, ss. 167-176.

ÖMÜRBEK, Vesile ve Sevil Özge ALTAY (2011), “Turizm İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi ve Manavgat Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1 ss. 379-402.

ÖZÇELİK, Hakan, Özlem, Nilüfer, KARATAŞ ARACI ve Serkan. KESKİN (2017), “Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:29, ss.197-214.

RIZALDI, Yurniwati, Afdhal, (2015), “Control Environment Analysis at Government Internal Control System: Indonesia Case” Procedia - Social and Behavioral Sciences Vol: 211, pp. 844-850.

YILANCI, Münevver (2003), İç Denetim- Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerine Bir Araştırma-” Osmangazi Üniversitesi Yayınları No:086, Eskişehir.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Brexit'in Birleşik Krallık ile Avrupa Birliği Açısından Sonuçları

Ali AYATA

Prof. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

aayata@kmu.edu.tr

Özet

İngiltere'nin AB'ye girişi sancılı olmuştur. İki kez Fransa tarafından veto edildikten sonra 1973'te, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olan İngiltere, içine girdiği andan itibaren en kritik konularda Birlik için hep sorun oldu. Ekonomik bütünleşme için son derece önemli iki konu olan Schengen Alanı ile Avro Alanının dışında kalmayı tercih eden İngiltere, siyasi konularda da sık sık Almanya-Fransa eksenindeki ülkelerle ters düştü. İngiltere'nin AB'den çıkış tartışmalarının hız kazanması Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'ndan sonradır. Brexit, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinde en önemli dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle, Brexit'e giden süreci, nedenlerini ve sonuçlarını incelemek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Referandum, arkasında bölünmüş bir ülke bırakmıştır. Özellikle İskoçya ve Kuzey İrlanda'da gençler ve kentsel nüfus AB'de kalmayı tercih ederken, büyük metropol alanlarının dışında yaşayan daha yaşlı ve az eğitilmiş nüfus İngiltere'nin AB'den ayrılması yönünde oy kullanmıştır. Referandum sonrasında Avrupa'nın geri kalanı şok içinde ve güvensiz bir durumda kalmıştır. Kimin kazandığının tam olarak belli olmadığı bir referandumun ardından, Brexit'in sonucunda da ne olacağı tam olarak belli değildir. Referandum neticesinde İngiltere tarafından elde edilen siyasi pozisyon, Birleşik Krallık'ın ve belki de AB'nin, dünya siyasetinde egemenlik iddiasını bırakması sonucunu doğurabilir. Bu çalışmanın amacı; AB üyeliğinin devamının İngiltere açısından ekonomik getirileri açıkça ortadayken Brexit nasıl gerçekleşmiştir? Birleşik Krallık'ın AB'ye tam üyeliğine ilişkin alternatifleri nelerdir? Antlaşmasız bir ayrılığın taraflar açısından sonuçları neler olabilir? sorularının yanıtını bulmaktır.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Krallık, AB, Brexit, Siyasi Kriz

The Outcomes of The Brexit for The United Kingdom And The European Union

Abstract

Britain's entry into the EU was painful. After being vetoed by France twice, in 1973, Britain, which was then a member of the European Economic Community, has always been a problem for the Union on the most critical issues since it entered into EU. Britain, which preferred to stay outside the Schengen Area and the Euro Area, which are two very important issues for economic integration, often contradicted the German-French axis in political issues. The acceleration of the UK's exit from the EU was after the Lisbon Treaty, which came into force in December 2009. Brexit has been the most important turning point in the UK's relations with the European Union. Therefore, the examination of the process leading to Brexit, and its causes and consequences will provide a better understanding of the issue. The referendum left behind a divided country. In particular, in Scotland and Northern Ireland, young people and the urban population preferred to remain in the EU, while the older and less educated population living outside the major

metropolitan areas voted to leave Britain in the EU. After the referendum, the rest of Europe remained in shock and insecurity. After the referendum in which the winner is not clear, it is also unclear about what will happen as a result of Brexit. The political position of Britain as a result of the referendum may result in the UK's and perhaps the EU's abandoning the claim of sovereignty in world politics. The aim of this study is to answer the questions of 'How was the Brexit happened as long as the economic benefits of the continuation of EU membership for the UK were clearly apparent? What are the UK's alternatives to full EU membership? What could be the consequences for a party without a treaty?'

Keywords: United Kingdom, the EU, Brexit, Political Crisis

Giriş

Büyük oranda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yönlendirmesi ile şekillenen Avrupa bütünleşmesi, bir yandan bölgesel ekonomik işbirliği hareketi, öte yandan Sovyet yayılmasına karşı hür Avrupa'nın bir araya gelme faaliyetidir. Sürecin başlangıcında esas faktör Almanya'nın kontrol altında tutulmasıydı dolayısıyla ilk anlaşma kömür ve çelik üretimi zemininde imzalanmıştır. Robert Schumann Almanya ve Fransa'nın kömür ve çelik endüstrilerini tek bir yetki altında birleştiren planını açıkladı. Bu planın amacı, barışın inşasına başlamak aynı zamanda da Avrupa'yı birleştirmek için bir adımdı. Diğer tarafta birleşik krallık için savaş sonrasında işler pek de iyi gitmedi. Savaş öncesinde gücü biraz kırılmış olsa da İngiltere hala dünyanın en güçlü ülkelerinden biriydi. Oysa savaş sonunda dünya yeni iki gücün etkisi altına girdi: Sovyetler Birliği ve ABD. İngiltere'nin ne ekonomik ne de askeri olarak bu iki güçle baş edebilecek kapasitesi kalmamıştı. Ekonomik olarak da izole olmuştu. AB güçlü bir ekonomi yaratmış ve üye ülkeler bunun faydalarından yararlanmaya başlamıştı. Almanya hızla kendini toparlıyor ve çok yakında yeniden Avrupa'nın en güçlü endüstrisi olacağına sinyallerini veriyordu. İngiltere buna karşılık kuzey Avrupa ülkeleriyle birlikte EFTA isimli bir ekonomik birlik kurdu ama EFTA hiçbir zaman AB kadar güçlü bir etki yaratamadı. Geriye tek bir seçenek kalıyordu. Ya o birliğe katılacak ya da yavaş yavaş sıradan bir ülke konumuna düşecekti (Klein, 2016, s. 112 – 113).

İngiltere'nin çekincelerini ortadan kaldırabilecek bir çözüm olarak siyasi bir birliktelik yerine 1957 Roma Anlaşması imzalanırken Birliğin serbest bir ticari bölge yaratmasını önermesi, İngiltere'nin en başından beri AB'ye yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. 1961'de yapılan üyelik başvurusu Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle tarafından İngiltere'nin içinde bulunduğu sıkıntılar ve ABD'ye bağımlılığı öne sürülerek geri çevrilmiştir. İngiltere'nin 1967 yılındaki ikinci başvurusu da yine aynı gerekçelerle reddedilince bu bekleyiş Fransa Cumhurbaşkanı'nın değişmesine kadar sürmüş ve ancak 1973 tarihinde AB kapıları İngiltere'ye açılmıştır. İngiltere birliğe katıldıktan sonra bile birliğe olan şüphesi ve uzak tavrından hiçbir zaman taviz vermedi. Birliğin getirdiği ekonomik faydalardan yararlandı. Buna bir itirazı da yoktu hatta ekonomik bütünleşmenin daha ileri safhalara geçmesini de destekliyordu ama siyasi birlik ve egemenlik haklarının devri gibi konular İngilizlerin hiç hoşuna giden bir durum değildi (Felbermayr, 2016, s. 450–451).

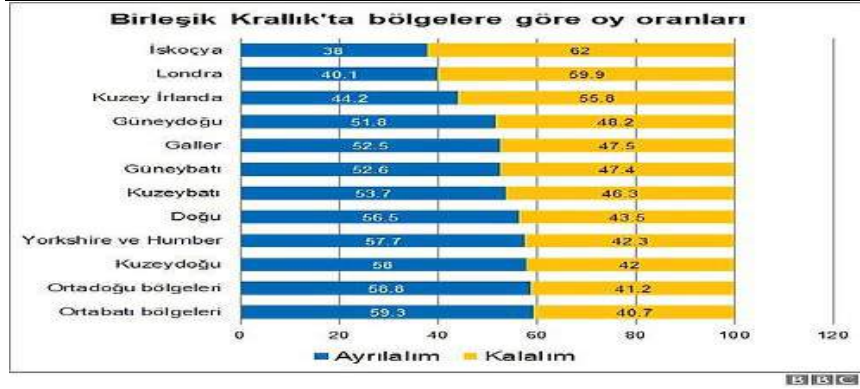
Avrupa bütünleşmesini sadece bölgesel ekonomik işbirliği hareketi olarak algılayan İngiltere uzun yıllar bu durumu lehine çevirmeyi başarmış, özellikle iş imkânlarının, Finans Kapitalinin, hizmet sektörünün ve turizmin merkezi olan Londra'da ve çevresinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen ne toplum nede iş başına gelen hükümetler Avrupa bütünleşmesini içselleştirememiş, Avrupa Birliği'ndeki ulusal çıkarlarını her zaman için korumayı ve bunu kendi lehlerine çevirmeyi seçmişlerdir. 23 Haziran 2016'da yapılan "Brexit" referandumunda % 52 oy oranı ile ülkelerinin Avrupa Birliğinden ayrılması yönünde tercih bildiren İngiliz halkı hayati öneme sahip bir karar aldı. Bu karar sadece İngilizlerin yakın tarihlerinde verdikleri en önemli siyasi karar olmayıp aynı zamanda Avrupa Birliği'nin uluslararası sistemdeki yeri ve kurumsal geleceği açısından kapsamlı değişiklikleri beraberinde getirecek yoğun bir belirsizlik ve tartışma sürecini beraberinde getirmiştir (Kutluay, 2017, s. 8-9). Buradan yola çıkarak çalışma kapsamında; AB üyeliğinin devamının İngiltere açısından ekonomik getirileri açıkça ortadayken Brexit nasıl gerçekleşmiştir? Birleşik Krallık'ın AB'ye tam üyeliğine ilişkin alternatifleri nelerdir? Avrupa Birliği'nin İngiltere ile yapacağı müzakerelerdeki tutumu ne olacaktır? gibi soruların yanıtları aranmaya çalışılacaktır.

23 Haziran Referandumu

Westminster'daki partiler arasındaki büyüyen kopukluk, parti üyeleri ve seçmenlerin son zamanlarda İskoç Ulusal ve Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'ni (UKIP) desteklemesiyle sonuçlanmıştı. Yönetici sınıfların saygısını kaybetmesi (yozlaşma, kayırmacılık ve bayağılık) ve yine yönetici sınıfların aralarındaki güven kaybı, bu durumdan memnun olmayan kitlelerin pasiflikten kurtulup değişim için radikal taleplerde bulunmaya başlayarak özerk bir güç olarak siyasal hayata girmelerine neden olmuştur. Birbirini izleyen neoliberal projelerin yarattığı meşruiyet krizi ulus bazında refahın tesis edilememesine neden olmuş ve fisco finansal bir kriz için şartların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu ve diğer faktörler muhafazakâr parti lideri ve başbakan David Cameron'ı partisini ve ülkesini demagojik söylemlerle belirsiz bir geleceğe doğru sürükleyerek parti içi muhalefeti etkisizleştirme çabasında hatalar yapmasına ve UKIP'in (United Kingdom Independence Party) destekleyenleri azımsamasına neden olmuştur (Kutluay, 2017, s. 8-9). Cameron bu durumla karşılaşacağını ummuyordu çünkü parlamentoda çoğunluğun kazanacağını düşünmüyordu ve aynı zamanda korku politikasının İskoçya referandumunda olduğu gibi zaferle sonuçlanacağını zannediyordu. Bu taktikteki problem, güç bloğunun kamuoyuyla birlikte politik ve Avrupa birliğine ilişkin sivil toplum arasındaki dayanışma üzerindeki kontrolünü kaybetmesiydi. Bu durum yazılı basın %82 sini oluşturan ve çevrimiçi okuyucuları olan ve kendini başka zamanlarda sağda konumlandırırsa bile seçimlerde normal olarak muhafazakâr partiyi destekleyecek olan Brexit yanlısı basının on yıllar süren düşmanlığından kaynaklanmaktadır. Bu belirsiz zamanlarda kamuoyunun görüşlerinin değişmesinde diğer önemli bir faktör "kaderin karizmatik adamları" olarak bilinen Nigel Farage (UKIP'in lideri) ve Boris Johnson'ın

İngiltere'nin AB'ye girişi de sancılı olmuştur. İki kez Fransa tarafından veto edildikten sonra 1973'te, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olan İngiltere, içine girdiği andan itibaren en kritik konularda Birlik için hep baş ağrısı oldu. Ekonomik bütünleşme için son derece önemli iki konu olan Schengen Alanı ile Avro Alanının dışında kalmayı tercih eden İngiltere, siyasi konularda da sık sık Almanya-Fransa eksenindeki ülkelerle ters düştü. Bu sürtüşme en bariz şekilde 2003'teki ABD'nin Irak saldırısı sırasında görüldü. Başlangıçta hissedilmese de, İngiltere'nin -1960'larda Londra'yı Washington'un Truva Atı olmakla itham eden Charles De Gaulle'ü haklı çıkartırcasına- Irak Savaşı sırasındaki tavrı, hem 2005'te AB Anayasal Antlaşması'nın reddedilmesinde, hem de Lizbon Antlaşması'nın bütünleşmeyi temin etmeyen gevşek bir yapıda ortaya çıkmasında etkili oldu. İngiltere'nin AB'den çıkış tartışmalarının hız kazanması da Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'ndan sonradır. Katılımın yaklaşık % 72 civarında olduğu referandumun sonuçları gerek İngiliz gerekse de Avrupa açısından bir şok etkisi yaratmıştır. Ortaya çıkan sonucun şaşkınlık yaratmasının temel sebeplerinden birisi de referandum öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarında AB'de kalma yanlılarının daha fazla oy alacağını tahmin ediliyor olmasından dolayıdır (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 16.05.2016). Çıkan sonuç masaya yatırıldığında iki önemli husus dikkatleri çekiyor. Bunlardan ilki; Referanduma katılan kitlenin içerisinde genç nüfusun net bir şekilde AB yanlısı bir tavır takındıklarını görüyoruz. Yaş gruplarına göre yapılan analizlerde görülmektedir ki 18-24 yaş aralığındaki kitle % 64 oranında AB yanlısı oy kullanmıştır. Buna mukabil 50 üstü yaş aralığındaki nüfusun ise büyük oranda AB'den ayrılma yönünde oy kullandıkları tespit edilmiştir. Yine aynı grubun genç nüfusa oranla referanduma daha fazla ilgi gösterdiğini ve gençlere kıyasla daha fazla katılım sağladıkları görülmüştür. Referandum sonuçlarının analizine binaen ortaya çıkan ikinci önemli husus ise; Katılımın kent ve kırsal kesimlerde farklılık göstermesidir. Londra ve çevresi ile AB üyeliğini kuvvetli bir şekilde destekleyen Kuzey İrlanda ve İskoçya'da büyük oranda Birlik yanlısı sonuçlar ortaya çıkmışken, eğitim seviyesinin düşük olduğu kırsal kesimlerde tam tersi bir eğilim gerçekleşmiştir (Kutluay, 2017, s. 11).

Tablo 1 Oy oranları

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160625_brexit_gencler (Erişim Tarihi: 02.08.2019)

Bu Ayrılık Ne İfade Ediyor?

Brexit kararı ile ortaya çıkan sonuç hem İngiltere hem de Avrupa Birliği açısından belirsizliğin yoğun olduğu bir dönemi başlatmıştır diyebiliriz. Ortaya çıkan tablo AB tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri olarak tanımlanabilir. Çünkü İngiltere AB açısından herhangi bir üye olmayıp aynı zamanda birliğin en büyük finans merkezine, en büyük askeri gücüne ve ikinci büyük ekonomisine ve sahiptir (Mayer ve Manz). Dolayısıyla, bu ayrılık her iki tarafa açısında da büyük güç kaybı anlamına geleceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tarafların birbirlerine olan siyasi ve ekonomik bağımlılığı düşünüldüğünde İngiltere-AB ilişkilerinin bundan sonra nasıl şekilleneceğini öngörebilmek ve buna bağlı olarak Avrupa bütünleşmesinin gelecekteki formatı hakkında analiz yapabilmekte oldukça zordur. Öte taraftan ayrılık kararını birtakım siyasi ve ekonomik sebeplerle açıklamak yeterli olmayacaktır. Zira bu durumun Avrupa bütünleşmesi üzerine önemli etkileri olacağı öngörülmektedir. AB tarihi incelendiğinde ortaya çıkan krizlerin Avrupa bütünleşmesini tetiklediğini görmekteyiz. Lakin böylesine bir kriz daha önce yaşanmadığı için daha önceki dönemlerin baskın teması olan bütünleşme ekseninden çıkıp dağılma eksenine kayma riski bulunmaktadır. Bu durumda birlik üyesi diğer ülkeler (başta Almanya) bir yandan İngiltere'nin çıkışını en az hasarla yönetmeye çalışacak, diğer taraftan da bu ayrılığın diğer ülkelere emsal teşkil ederek AB için çözümlere neden olacak bir domino etkisi yaratmasının önüne geçmeyi hedefleyecektir (Röttgen vd., 2016, s. 7). İngiltere'nin AB'den ayrılmasının Avrupa bütünleşmesine etkisi Avrupalı liderlerin siyasi ufku ve Avrupa halklarının bütünleşme projesine gösterecekleri sadakatin derecesine göre şekillenecektir.

Bu durumda İngiltere'nin yapacağı şey farklı alternatifler bulmak olacaktır. Mesela ABD ile bir ticari birlik anlaşması olabilir. Ama burada İngilizler uzun uzun düşünürler. Çünkü ABD'nin ekonomik devasallığı ile eşit değiller. Çin Halk Cumhuriyeti gündeme gelebilir mi? Pek mümkün değil; Ucuz Çin malları ülkeye sokulması değil kısıtlanması gereken bir konu. İngiliz ürünlerinin de fakir Çin halkı için bir seçenek olmayacağı aşikâr. Rusya!

Rusya ile birliktelik belki de ABD ile işbirliğinden çok daha mantıklı. O Rusya'dan enerji alır; üstelik Rusya'nın İngiliz piyasalarını domine edecek bir sanayisi de yok. Ama İngiliz ürünleri tüm Rusya'da oldukça rahat bir şekilde hâkim olabilir. Çünkü Rusya'nın zaten AB ile de bir anlaşması yok ve anlaşmaya niyeti de yok. Siyasi güç elde etmek için Rusya pazarlarını İngilizlere açabilir. Ama bu da İngiltere'yi tamamen Avrupa dışına iter bunun da tüm dünyada inanılmaz bir değişimi getireceği kesindir (Petersen, Aichele ve Felbermayr, 2015, s. 5). Siyaset yapma konusunda uzmanlığını yüzyıllar boyunca dünyaya kanıtlamış olan İngilizler, artık yeni baştan bir dış politika üretecek ve büyük olasılıkla Rusya ve Türkiye gibi ülkeler üzerinde daha etkin bir politikayla taşları yerinden oynatacak.

Referandum sonuçları okunduğunda ekonomi ve dış politika haricinde iki önemli konu daha var: Demografik ve Coğrafi sonuçlar. Referandum sonuçları incelendiğinde orta yaş ve üstü İngilizler ayrılık derken genç nesil AB'yi savunduğunu görüyoruz. Yaşlı İngilizler, bunun tam aksi yönde karar vermiş olan genç neslin geleceğini belirlemiş oldular (Süddeutsche Zeitung, 24. Juni 2016). Oyalama da AB üyesi olarak hayatlarının geri kalan kısmını geçirmek isteyen gençler geriye kalan uzun yıllarda bu isteklerinden mahrum ve bu sonucun getireceği sonuçlarla yüzleşerek yaşayacaklardır. Bir diğer mesele coğrafi farklarda. İngiltere de iki sene önce İskoçya halkı bağımsızlık için referanduma gitti. Sonuç var olan durumu değiştirmede, bugün hala İskoçya birleşik Krallık'ın bir üyesi ama bu sonuç tüm suları da dinginleştirmemişti. İskoç ayrılıkçılar bu referandumu sadece bir başlangıç olarak gördüklerini ifade ettiler çünkü çok büyük bir hezimet de ortada yoktu: İskoçların sadece %55'i hayır deyip ayrılığı desteklemediler. %45 ayrılıktan yanaydı. Bu kadar fark kısa sürede ve tek bir olaya bağlı olarak tam tersine şekilde değişebilir (Asch, 2016, s. 18).

Bağımsızlık referandumu öncesinde İskoçların aklındaki en önemli sorulardan birisi Avrupa birliğiydi. Bağımsızlık kararı veren İskoçya, AB üyesi olarak kalabilir miydi yoksa hayır en baştan başlamak ve üyeliğe başvurmak zorunda mı kalacaklardı? Müktesebat bunun tam bir yanıtını vermiyordu. İngiltere burada kartını iyi oynadı. Açık bir şekilde İskoçya'nın AB üyesi sayılamayacağını, resmi bir şekilde olmasa da aba altından sopayı gösterdi: Evet yeniden başvurabilirsiniz ama bizi böyle terk ederseniz biz sizin üyeliğinizi veto etmez miyiz? AB'den kopmuş, İngiltere'den ayrılmış, yüzyıllardır milli egemenliği olmayan İskoçya tek başına ayakta kalamaz. İskoçlar en çok bundan korktular. Gelecek onlar için karanlıktı. Buna bir de AB'den darbe geldi. AB de resmi olmadan ama açık bir şekilde İskoçya'nın İngiltere'den ayrılırsa en baştan müzakerelere başlaması gerektiğini söyledi. O dönemde AB için İngiltere'yi savunmak daha önemliydi? Evet, İngiltere, AB'den ayrılma referandumu düzenleyeceğini o zaman zaten ilan etmişti ama kimse bunun ayrılık yönünde bir kararla sonuçlanacağını pek düşünmüyordu. Şimdi ise durum çok farklı.

Haritaya baktığımızda Birleşik Krallık'ta tüm İskoçya ve kuzey İrlanda'nın AB lehine oy verdiği ortaya çıktı. Oysa İngiltere, birleşik krallık olarak

yanında İskoçya ve Kuzey İrlanda'yı da alarak birlikten ayrılıyor (Asch, 2016, s. 19). İskoçya'nın bu durumda yeni bir referandum düzenlemek isteyeceği aşikâr. Buna bir de kuzey İrlanda'da da eklenebilir. Şu açıdan bakalım: İrlanda hala AB üyesi. Kuzey İrlanda AB üyesi olmak istedi ama İngiltere yüzünden artık değil. Bu oradaki ayrılıkçıların elini de kesinlikle güçlendirecektir. Tüm bunlara İngiltere'nin yaklaşımı nasıl olur? 2014 referandumu illegal değildi elbette; ayrılmak isteyen İskoçların talepleri bizzat birleşik krallık hükümeti ve westminster tarafından verildi (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 28. 04. 2016). Ama şimdi AB'den ayrılmış, tek kalmış İngiltere bir de muhtemel sonuçları ayrılık olacak yeni bir İskoç ve kuzey İrlanda bağımsızlık referandumlarına bu kadar kolay karar verebilecek mi? Üstelik AB referandumunda böyle bir sonuç çıktıktan sonra? Yoksa gözlerini ve kulaklarını bu taleplere eskiden yaptıkları gibi yeniden kapayacaklar mı? Şüphesiz yeni bir denge ve dış politika kuracak olan ülke öncelikle kendi iç politikasını bir düzene koymak zorunda.

Süreç Nasıl İşleyecek?

24 Haziran'da Başbakan Cameron 2010 yılından beri sürdürmüş olduğu İngiltere Başbakanlık görevinden ayrılacağını belirtmiştir. Brexit sonrası ülkenin ekonomisinde ciddi dalgalanmalar ortaya çıkmış, son 30 yıl değerlendirildiğinde Pound en düşük değeri görmüş, İngiltere'nin 250 şirketinin hisse fiyatları bir gün içerisinde yaklaşık olarak 25 milyar Pound değer kaybetmiş, ülkenin önde gelen siyasi partileri büyük bir karışıklığa sürüklenmiş, referandumda Brexit'i destekleyen oylar ırkçılığı meşrulaştıran bir tablo ortaya koymuştur. (Aras ve Günar, 2018: 7). Cameron'ın istifa etmesinden sonra Conservative Party'den Theresa May Başbakan olarak seçilmiştir. May, Brexit müzakereleri sürecinde ülkesini ve partisini bir arada tutmaya çalışırken, ekonomik sonuçları belirsiz olan bir müzakere sürecini yönetme görevini de üstlenmiştir. Brexit referandumu sonrası iyi bir performans göstermiş ve orta ve uzun vadede ayrılmanın daha olumlu olacağı fikri ortaya çıkmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, yeni Başbakan Theresa May'in Lizbon Antlaşması'nın (AB Antlaşması) 50. maddesini yürürlüğe koyma konusunda ilk anda takındığı geciktirici tutum olmuştur.

İngiltere, Lizbon Anlaşmasının 50. maddesini işleterek, Avrupa Birliği'nden ayrılma sürecini resmen başlattı. İngiltere Başbakanı Theresa May'in AB'den çıkış sürecini resmen başlatan mektubu Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk'a ulaştı. Nisan 2017 - Avrupa Konseyi Başkanı Tusk, Komisyon'a müzakereleri yürütmesi için yetki vermeleri adına 27 üye ülkeyi acil zirveye çağırdı. Zirveden sonra, Avrupa Komisyonu, liderlerin verdiği yetkiye dayanarak müzakerelerin prensipleri üzerine bir rehber yayımlandı. İngiltere'nin 50'inci maddeyi resmen işletmesinden sonra ayrılma koşulları ve gelecekteki ilişkilerin nasıl şekillendirileceği müzakere edildi. Sonbahar 2017 de İngiltere hükümeti AB'den ayrılmak ve AB ile ilişkili bütün yasaların devreden kalkması yasasını onayladı. Ekim 2018 de Müzakereler sona erdi. Müzakereler sonunda varılacak anlaşmanın AB tarafından kabul edilmesi için AB üyesi ülkelerin yüzde 72'sinin onayı gerekiyor. Ekim 2018 - Mart 2019

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
arası İngiltere Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu yapılan herhangi bir anlaşma üzerinde oylama yapıp Mart 2019 - İngiltere resmen AB'den ayrılması bekleniyordu (Ladurner, Zeit Online 30.03.2017).

Lizbon Antlaşması ve 50. Madde

1. Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik'ten çekilmeye karar verebilir.

2. Çekilme kararı alan üye devlet, niyetini Avrupa Birliği Zirvesi'ne bildirir. Birlik, söz konusu devletle, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenen yönlendirici ilkeler ışığında, bu devletin Birlik ile gelecekteki ilişkisinin çerçevesini dikkate alarak, çekilmeye ilişkin kuralları belirleyen bir anlaşmayı müzakere eder ve akdeder. Bu anlaşma, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın 218. maddesinin

3. Paragrafına uygun olarak müzakere edilir. Anlaşma, Birlik adına, Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra, nitelikli çoğunlukla hareket eden Konsey tarafından akdedilir. 3. Antlaşmaların ilgili üye devlete uygulanması, çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa Birliği Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili üye devletle mutabık kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2. paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer.

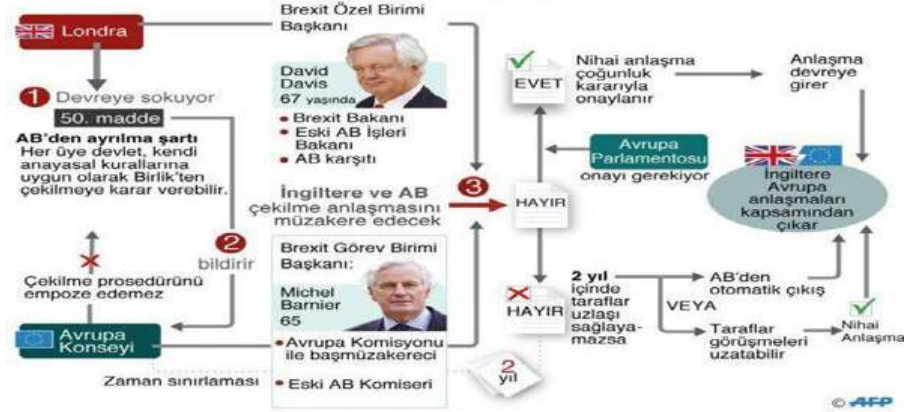
4. 2 ve 3. paragrafların amaçları doğrultusunda, çekilen üye devletin Avrupa Birliği Zirvesi'ndeki veya Konsey'deki temsilcisi, Avrupa Birliği Zirvesi veya Konsey'de kendisini ilgilendiren görüşmelere ve kararlara katılamaz. Nitelikli çoğunluk, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın 238. maddesinin 3. paragrafının (b) bendine göre belirlenir.

5. Birlikten çekilen bir devlet Birliğe yeniden katılmak isterse, talebi 49. maddede belirtilen usule tabi olur. **Madde 49 2. maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosu'na ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu, Komisyon'a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey'e yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır.**

Katılımın şartları ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Antlaşmalar'da yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün âkit devletlere sunulur.

Tablo 2 Brexit süreci nasıl işleyecek

50. Madde: Brexit süreci nasıl başlayacak

<http://www.milliyet.com.tr/ve-tarihi-imzayi-atti-brexit-dunya-2422416/>

(Erişim Tarihi: 02.08.2019)

Müzakere edilen ayrılma anlaşmasının Avam Kamarası tarafından üç defa reddedilmesi nedeniyle istifa eden Başbakan Theresa May'in koltuğuna Boris Johnson oturdu. Özellikle Kuzey İrlanda ile AB üyesi İrlanda arasında katı bir sınırı önlemek amacıyla geçtiğimiz aylarda Almanya ve Fransa'ya yaptığı ziyaretlerden net bir sonuç alamayan Johnson'un, 31 Ekim 2019'da yeni bir süre uzatım talebinde bulunmayarak AB'den anlaşmasız olarak ayrılmayı göze aldığı, beyanlarına açıkça yansıyor. Başbakan Johnson'un (açıkça dile getirilmese ve rutin bir işlem olduğu ifade edilse de) anlaşmasız Brexit'in Avam Kamarası tarafından engellenmesinin önüne geçmek amacıyla 14 Ekim 2019 tarihine kadar meclisi tatil etme kararıyla birlikte kriz yeni bir boyut kazandı. Başbakan Johnson'un (muhalafete göre) anayasal usulü ve gelenekleri kötüye kullanması, muhalafet cephesinden gecikmeden gelen bir karşı hamleyle yanıtladı. Bilhassa Meclis Başkanı John Bercow, Türkiye'deki tatilini yarıda kesip, Johnson'un 31 Ekim 2019'da anlaşmasız Brexit için meclisi devre dışı bırakmasına engel olmak üzere kolları sıvadı. Bu çaba 9 Eylül 2019'da meclisin tatil edildiği günün gece yarısına kadar, Avam Kamarası'nın son zamanlarda gördüğü en hararetli tartışmaların yaşandığı oturumun sonuna kadar devam etti. Başbakan Johnson'un (meclis üye tam sayısının en az üçte ikisinin oyunu alması gereken) erken seçim talebi de bu oturumda bir kez daha reddedildi (Can, 2019).

Netice itibarıyla, muhalafetteki İşçi Partisi, AB'den çıkma konusunda yeniden referanduma gidilmesini savunan Liberal Demokrat Parti, diğer muhalafet partileri ve 21 kişilik Muhafazakâr Partili milletvekilinin desteğiyle Avam Kamarası'ndan geçip Lordlar Kamarası'na giden, orada da kabul edilmesinin ardından Kraliçe'nin onayından geçerek 9 Eylül'de yürürlüğe giren kanunla birlikte, Başbakan Johnson'un meclisi tatil etme hamlesi bir anlamda boşa çıkarılmış oldu. Zira "Benn-Burt" tasarısının kanunlaşması, Başbakan Johnson'un manevra alanını epey sınırlamış oluyor. Bu kanun hükümleri Başbakan Johnson'a, 19 Ekim 2019'a kadar AB ile müzakereler neticesinde bir anlaşma sağlayamaması halinde, Birleşik Krallık'ın en erken 31 Ocak 2020 tarihine kadar AB'den üyeliğini uzatma talebinde bulunması mecburiyeti

getiriyor. Bu kanuna isyan eden Johnson ise böylece elinin kolunun bağlandığını ve bu durumun Birleşik Krallık'ın müzakerelerde elini zayıflattığını ileri sürüyor. Mevcut durumda, Başbakan Johnson'ın anlaşmasız ayrılma kartını elinde tutarak AB ile daha güçlü müzakere etme planı, anlaşmasız Brexit'in önünü kesen kanunla geçerliliğini yitirmiş görünüyor (Can, 2019). Anketlerde Muhafazakar Parti'nin önde olmasını da dikkate alarak 31 Ekim 2019 öncesinde seçime gitme planı da muhalefet tarafından engellenen Başbakan Johnson'ın, başka bir formülle Birleşik Krallık için artık bölgesel bir örgütten çıkmanın ötesinde bir anlam kazanan Brexit sürecini nihayetlendirerek ulusal bir kahraman haline mi geleceğini, yoksa May ile aynı kaderi mi paylaşacağını ise önümüzdeki günler gösterecek.

Sonuç

AB'den çıkış sürecinin nasıl olacağı Lizbon Antlaşması'nda ilk kez hükme bağlanırken, antlaşmayı imzalayanlar şayet ileride bir üye AB'den çıkacak olursa onun İngiltere olacağını tahmin ediyorlardı. Ama hiç kimse, İngiltere'nin çıkışının bir anlaşma olmadan ve hem kendisine hem de AB'ye bu denli zarar vererek gerçekleşebileceğini düşünmemiştir. Çıkışın İngiltere ve AB açılarından ekonomik etkilerinin ne olacağı tartışılarsun, bu önemli olayın üçüncü ülkelere de ciddi maliyetleri olacak. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) Mayıs 2019'da hazırladığı bir rapora göre, anlaşmasız Brexit'ten AB üyeleri toplam 34,5 milyar dolarlık zarar görecek. AB'den sonra en fazla ticari zarar görecek olan ülke Türkiye. İngiltere'ye 2018'de 11 milyar dolarlık ihracat gerçekleştiren Türkiye'nin anlaşmasız Brexit'ten kaynaklanan ihracat kaybı 2,4 milyar doları bulabilecek. Türkiye'yi; 714 milyon dolarla Güney Kore, 497 milyon dolarla Pakistan ve 209 milyon dolarla Norveç izliyor. Brexit'ten kazançlı çıkacaklar da var. TİM raporuna göre, Brexit sonrası Çin'in İngiltere'ye ihracatı 10,2 milyar dolar artacak. ABD 5,3 milyar dolar, Japonya 4,9 milyar dolar, Tayland 3,9 milyar dolar, Güney Afrika da 3 milyar dolar tutarında İngiltere'ye daha fazla ihracat yapabilecekler (Anlaşmasız Brexit ve Türkiye İhracatına Olası Etkisi, <http://tim.org.tr/files/downloads>).

İngiltere'nin anlaşmasız Brexit durumunda bazı ürün gruplarında sıfır gümrük vergisi uygulayacağını açıklaması üçüncü ülkelerin zararını nispeten azaltacak. Türkiye'nin İngiltere'ye yaptığı ihracat tutarının yaklaşık %27'si bu ürün gruplarından. Yine de, geriye kalan ürünlerde vergilerin artacak olması İngiltere pazarında Türk ihraç ürünlerinin rekabet gücünü olumsuz etkileyecek. Dahası, üçüncü ülkelere sıfır gümrük vergisi uygulanacak alanlar içinde tekstil ve hazır giyim ürünlerinin de bulunması Türkiye'ye avantaj değil, dezavantaj getiriyor. Zira evvelce zaten Gümrük Birliği sebebiyle bu ürünleri İngiltere pazarına gümrüksüz sokabilen Türkiye'nin karşısında, Brexit sonrasında kendilerine birdenbire sıfır gümrük piyngosu vuran Çin ve Güneydoğu Asya ülkeleri rakip olarak gelecek. En az tekstil ve hazır giyim sektörü kadar anlaşmasız Brexit'ten etkilenecek bir sektör de otomotivdir. 2018'de 3 milyar dolar civarında gerçekleşen İngiltere'ye otomotiv

ihracatının, anlaşmasız Brexit sonrasında düşüşe geçme ihtimali kuvvetli. Diyebilirsiniz ki; "Madem İngiltere AB'den anlaşma yapmadan çıkıyor ve Türkiye'ye bunun zararı oluyor, biz İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapalım ve eski avantajlarımızı koruyalım." Akla ve mantığa çok uygun bu önerinin gerçekleşmesi maalesef mümkün değil. Çünkü 1996'da yürürlüğe giren 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı yani "Gümrük Birliği Anlaşması" sebebiyle Türkiye'nin, AB ile herhangi bir ülke arasında Serbest Ticaret Antlaşması yapılmadan, tek başına o ülkeyle oturup anlaşması imkânsız (Anlaşmasız Brexit ve Türkiye İhracatına Olası Etkisi, <http://tim.org.tr/files/downloads>). Yani Brüksel ile Londra anlaşmadan, Türkiye-İngiltere ticaret anlaşması imzalanamaz. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatında sağladığı olumlu katkıların yanında, AB dışı ülkelerle ticari ilişkilerinde yol açtığı olumsuz etkilerin artık giderilmesi lazım.

Brexit, o kadar karmaşık bir süreçtir ki şu an net bir tanımını yapmak ve onun gelecekteki yörüngesini kestirmek oldukça güçtür. Önümüzdeki iki ya da üç yıl içerisinde, pek çok katılımcının dâhil olduğu üç boyutlu bir satranç oyunu oynamaya benzer bir sürece şahitlik edeceğiz ve tartışmalı, yeniden görüşmeye açık, belirsiz kurallara göre oynayan paydaşların sayısı daha da artacaktır. Brexit referandumunun sonuçlarıyla siyasi durum ve siyasi iklim açıkça değişirken, siyasal konjonktür, İngiliz Devleti'nin ve toplumunun süregelen kalıtsal/yapısal sorunları ve organik krizleri ve aynı zamanda Avrupa Birliği'nin benzer olaylara karşı tutumunun şekillenmesinde önem arz etmektedir. Bu stratejik yeniden yönlendirme, toplumsal hareketleri birleştiren popüler hareketlenmeler yoluyla güç dengesini değiştirmeyi tetikleyecektir (Ayaz, 2015, s. 155). Bu perspektiften bakıldığında ortaya çıkan sonuç hali hazırda AB entegrasyonunun içinde bulunduğu çelişkiyi de ortaya koymaktadır. Yani; Avrupa bütünleşmesine olan kuvvetli destek küreselleşmenin kaybedenleri nezdinde kuvvetli bir Avrupa-şüphencilğe dönüşmüş durumdadır. Bu durum maalesef ırkçı ve yabancı düşmanı partilerin manipüle edebildikleri bir alana dönüşmüştür. Dolayısıyla küreselleşme süreçlerinin etkin yönetilebilmesi ve Avrupa bütünleşmesinin kazanımlarının daha adil dağıtılabilmesi AB'yi daha derin bütünleşmeye götürmek isteyen elitlerin kafa yorması gereken temel konulara dönüşmüştür. Bir de şunun altını çizmek lazım: Hem İngiltere hem de AB oldukça güçlü iki aktör. Dolayısıyla ne AB'nin tamamen bu ayrılıktan sarsılıp çok zayıflayacağını ya da çökeceğini ne de İngiltere gibi bir ülkenin sağlam yeni politikalar üretemeyip güçsüzleşeceğini ya da yalnız kalacağını düşünüyorum.

Kaynakça

Aras, İ., & Günar, A. (2018). Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları, *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 6(2).

Asch R. G. (2016). This realm of England is an empire: Die Krise der EU, das Brexit-Referendum und die europäische Rechtsgemeinschaft“, *ZSE Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften*, Jahrgang 14, Heft 2, ss. 174 – 191.

Ayaz E. (2015). Küreselleşme Sürecinde Modern Devlet ve Avrupa Birliği Özelinde Ulus-Üstülük İle İmtihani, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:15, Yıl: 15, S. 2, ss. 135-158.

Brexit-Debatte belastet die Briten, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28. April, 2016.

Budras C. EU-Referendum: Gibt es ein Leben nach dem Brexit?, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 16.05.2016.

Can F. (2019). Köprüden önce son çıkış: İngiltere’de muhalefetin Brexit planı ne? <https://tr.euronews.com>, (Erişim Tarihi 18/09/2019)

“Das sind die wirtschaftlichen Folgen des Brexit“, *Süddeutsche Zeitung*, 24. Juni 2016.

Dünya Bülteni, *Referandumdan sonra süreç nasıl işleyecek?* Erişim Tarihi: 02.04.20017, <http://www.dunyabulteni.net/haber/368318/referandumdan-sonra-surec-nasil-isleyecek>

Felbermayr, G. (2016). Brexit: Was jetzt?. *Wirtschaftsdienst*, 96(7), 450–451.

Hummer W. (2016). Konsequenzen der Zusagen an das Vereinigte Königreich zur Abwehr eines Brexit, *Zeitschrift Integration*, Jahrgang 39, Heft 2, ss. 144 – 150.

Klein J. (2016). Brexit, Werner Weidenfeld, Wolfgang Wessels (ed.) *Europa von A bis Z*, Taschenbuch der europäischen Integration 14. Auflage, Nomos, ss. 112 – 113.

Kutluay M. (2017). Brexit Sonrası İngiltere ve AB Bütünleşmesinin Geleceği, *Liberal Perspektif Analiz* Sayı: 4, ss. 5-25.

Ladurner U. *Wie der Brexit Realität Wird*, Zeit Online 30.03.2017.

Mayer B. ve Manz G. Der Brexit und seine Folgen auf den Rechtsverkehr zwischen der EU und dem Vereinigten Königreich, Erişim Tarihi: 09.08.2019 http://www.fgvw.de/files/brexit_160725_bb.pdf

Pisani-Ferry, J., Röttgen, N., Sapir, A., Tucker, P., & Wolff, G. B. (2016). Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership. *Bruegel External Publication*, Brussels.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, *Anlaşmazlıkların Brexit ve Türkiye İhracatına Olası Etkisi*, <http://tim.org.tr/files/downloads> (Erişim Tarihi: 10/08/2019).

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Türk-Amerikan İlişkilerinin İnşa Süreci ve John Marshall'ın Türkiye Ziyareti 1948-1950

Ali ERKEN

Doç Dr, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü

Assoc.Prof., Marmara University Institute of Middle East and Islamic Countries Studies, ali.erken@marmara.edu.tr

Özet

Marshall Yardımı ve Truman Doktrininin Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktaları oldukları bilinmektedir. Ancak Türk-Amerikan ilişkilerinin ağırlıklı olarak 1950 sonrası dönemi incelenmeye tabi tutulmuştur. Bu açıdan 1947-1950 yılları arasında olanlar daha derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Amerika merkezli Rockefeller Vakfının Türkiye'ye yönelik faaliyetleri 1950 sonrası yoğunluk kazansa da aslında Vakıf temsilcisi John Marshall Türkiye'deki ilk ziyaretini 1948 senesinde gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin kayıtlı raporları ilgi çekici görüşmeler ve değerlendirmeler içermektedir.

Marshall'ın ziyaretine Amerikan konsolosluğunda başladıktan sonra görüşmelerine İstanbul ve Ankara üniversitesinden hocalar ve çeşitli yazarlar ile devam eder. Bu ziyaretlerinde Rockefeller Vakfının olası faaliyet alanlarını tespit eder. Akademisyenlerin Marshall ve Rockefeller Vakfından farklı beklentileri olur. Fuat Köprülü, Süheyl Ünver, Ömer Celal Sarç, Adnan Adıvar gibi meşhur isimler de görüşmeciler arasında yer alırlar. Burada önemli bir nokta Marshall'ın ziyaretleri esnasında henüz Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı olmasıdır. Görüşmeler CHP'nin Amerikan yanlısı siyaseti hakkında da ipuçları vermektedir. Rockefeller Vakfı'nın Türkiye'de faaliyetlerine hız vermesi için gerekli ortamın hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Marshall'ın görüştüğü Amerikan yetkililer arasında dikkat çeken bir isim de Mortimer Graves'tir. Graves'e göre Amerika'nın Türkiye'de özellikle kültürel sahada yapılacak faaliyetler bulunmaktadır. Tercüme ve basım yayının geliştirilmesi, eski eserler korunması ve araştırma faaliyetlerinin desteklenmesi önerilmiştir. John Marshall ile bu çerçevede bir mutabakata vardıklarını söylemek mümkündür. Marshall bu çerçevede Türkiye'de basılan romanları, dergileri inceleyip ve olası araştırma olanaklarını tespit etmeye çalışır.

John Marshall'ın ziyaretleri bireysel görüş alışverişinden öte Türkiye'nin Amerika ile kurmakta olduğu yeni ilişkinin temellerini yansıtmaktadır. Bu açıdan Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretler daha yakından incelenmeyi hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerika-Türkiye İlişkileri, Rockefeller Vakfı, Soğuk Savaş, Modern Türkiye Tarihi

The Construction of Turkish-American Relations and John Marshall's Visit to Turkey, 1948-1950.

Abstract

Marshall Aid and the Truman Doctrine were the two turning points in the history of Turkish-American relations. Most of available scholarship deal with the post-1950 period of this relationship. It is thus worthwhile to explore the developments between 1947 and 1950. The Rockefeller Foundation activities in Turkey intensified after 1950 yet the Foundation representative John Marshall paid his first visit to Turkey in 1948. The records of this visit contain interesting information on modern Turkish-American relations.

Marshall starts his visit from the US Consulate and continues with meeting scholars from the Universities of Istanbul and Ankara. Scholars had different expectations from Marshall. He tries to map out possible areas of activities for the Foundation. Among the people he met were Fuat Köprülü, Süheyl Ünver, Ömer Celal Sarç and Adnan Adıvar. Another telling point was that the Republican People Party-Cumhuriyet Halk Partisi was still in power in Turkey. These visits signified the CHP's pro-American policy and it can be understood that the activities of Rockefeller Foundation were encouraged in Turkey.

Another interesting personality Marshall met in Turkey was Mortimer Graves, who was an US officer in Turkey. According to Graves there were various options for the US especially in the field of culture. He stressed the importance of translation, printing and publications, preservation of historical monuments and the support of advanced research. It can be said that he and John Marshall had similar views on these priorities. Marshall thus explored novels, magazines and searched for research options in Turkey.

Marshall's visits paved the way for the foundation of a new relationship between the United States and Turkey after the World War II. It is therefore worthy to explore the content of his early visits to Turkey in further detail.

Keywords: American-Turkish Relations, Rockefeller Foundation, Cold War, Modern Turkish History

Türk-Amerikan İlişkilerinin İnşa Süreci ve John Marshall'ın Türkiye Ziyareti 1948-1950

Rockefeller Vakfı'nın Türkiye'ye gelişi 1945 öncesine dayanmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa süre sonra sağlık alanında araştırma yapmak üzere Türkiye'ye gelen Vakıf çalışanları Refik Saydam ve İsmet İnönü ile görüşmüşler ve Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda iş birliği yapmak için mutabık kalmışlardı. Bu dönemde Rockefeller'in Amerika'daki faaliyetlerinde de sağlık çalışmaları önemli bir yer tutmaktaydı. 1945 sonrası yeni siyasi konjonktürde Türkiye'nin Marshall Yardımı ve Truman Doktrini ile birlikte Amerikan etki alanına girmesi yeni faaliyet alanlarına kapı araladı. Rockefeller Vakfı'nın da kendi öncelikleri Amerikan'ın değişen ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmeye başlamıştı. Beşerî bilimlere daha çok ağırlık verilmesi bu açıdan yeni bir eğilimdi.

Türkiye'ye ilk ziyaretini 1948 senesinde gerçekleştiren John Marshall aslında

Vakfın beşerî bilimlerle ilgili personellerden bir tanesiydi. Marshall Türkiye'deki olası faaliyet alanlarını tesbite çalışırken öncelikli olarak İstanbul ve Ankara Üniversitelerindeki personel ile görüş alışverişi yapmıştı. Bunlara ilaveten edebiyatçı ve gazeteciler ile de görüşmeler yapmaya gayret eden Marshall ilgili kimselerle temas kurmakta bir zorluk yaşamamış, kendisiyle tanışmak isteyenler randevu takvimini hızlı bir şekilde doldurmuştur. Görüşmelerini özetlediği günlükleri bu açıdan ilgi çekicidir.

İlgili kitabımda (*America and the Making of Modern Turkey*) tafsilatlı olarak açıklamaya gayret ettiğim üzere Marshall'ın Türkiye ziyaretleri neticesinde vardığı sonuçlar Vakfın Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine yön vermiştir. Ancak Marshall'ın ağırlıklı olarak 1950 sonrası raporları öne çıkmıştır. Bu sunumda ise kendisinin Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretin bir özetini içeren 1948 tarihli günlükleri ve raporlarının kısa bir değerlendirmesini incelemeye gayret edeceğim.

Marshall'ın ilk ziyaretinde Süheyl Ünver, Fuat Köprülü, Sıddık Sami Onar, Enver Ziya Karal, Halide Edib Adıvar, Adnan Adıvar, Süreyya Ağaoglu, Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahit Yalçın, Celal Sarç, Neşet Halil Atay, Mazhar İbişoğlu, Zeki Velidi Togan, Ömer Lütfi Barkan, Ziyaeddin Fındıkoğlu, Mükremin Halil İnanc, Vehbi Eralp, Sadrettin Celal Antel, Sedad Eldes, Osman Okyar, Tefik Sağlam, Fadıl Hakkın Sur, Helmut Ritter ve Birge gibi isimlerle görüşmeler yapar.¹ Bunlara ilaveten İstanbul ve Ankara'daki kütüphane müdürleri ve Milli Eğitim Bakanlığında üst düzey yetkililer ile de görüşür. Aynı dönemde Türkiye'de görev yapan Amerikalı Mortimer Graves, Don Webster, Ernest Ramseur İngiliz Richard Robinson gibi isimler ile de istişarelerde bulunur. Mortimer Graves daha sonraki yıllarda ACLS (American Council for Learned Societies)'in başkanlığını yürütür.²

Marshall'ın görüşmelerinde farklı noktalar öne çıkar. Türk akademisyen ve edebiyatçılar genelde Türk kültürünün Batılılar tarafından yeterince bilinmediğini, bu açığın kapatılması için İngilizce çalışma yapmalarına destek olunması gerektiğini belirtirler. Marshall da Türkiye merkezli bir Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi kurulması, Şarkiyatçılık alanında yeni çalışmalar üretilmesi gibi meseleler üzerinde durur. Bunun dışında Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri ve el yazmaları kütüphanelerinin desteklenip geliştirilmesi kanaatine sahip olur. Kütüphanelerin sıkça gündeme getirilmesi Marshall'ın uzun vadeli düşündüğünü ve altyapı noktalarına eğilmek istediğine işaret etmektedir. Türkiye'deki Amerikan okullarının Türkiye'yi anlama noktasında çok yeterli olamadıklarını, Anadolu'daki hayat hakkında daha detaylı bilgi sahibi olunması gerektiğini belirtir.³ Özellikle tarih ve sosyal bilimler alanında

Çalışma yapan akademisyenleri tespit etmeye çalışır. Marshall'a göre Türkiye Amerikan'ın Yakın Doğu'ya yönelik eğitiminin istediği standart ve içeriğe

¹ John Marshall, Diary, 5-11 December 1948

² John Marshall, Diary, 5-11 December 1948

³ John Marshall, Diary, 5-11 December 1948

ulaşabilmesi için kendi vatandaşlarını yetiştirecek potansiyele sahiptir.⁴ Diğer bir ifadeyle, Yakın Doğu'ya dair uzmanların yine bu bölgenin insanları olması gerektiğine inanmaktadır. Türkiye'de Yakın Doğu araştırma merkezinin kurulması da bu eğilimi yansıtmaktadır. Türkiye'deki eğitilmiş kesimin Türkiye'nin kendi tecrübesini İngilizce olarak dış dünyaya duyurmak istemesi, Amerikalı yetkililerin de yeni aşına olmaya başladıkları Yakın Doğu coğrafyasında beraber çalışmaya istekli isimler tespit etmiş olmaları iki grubu birbirine daha yakınlaştırmıştır.

Bu noktalar Mortimer Graves tarafından da önemli bulunmuştur. Graves'e göre Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye sunabileceği destekler özellikle basın yayın ve tercüme sahasına odaklanmalıdır. Türkiye'nin Amerika'ya olan borcu da yine Türkiye'de basılan kitapların Amerikan kütüphanelerine gönderilmeleriyle veya Türkçe çalışmaların İngilizce'ye tercüme edilmesiyle azaltılabilir. Üniversitelere sunulacak destek de bunun bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bir diğer ifadeyle, Graves Türkiye'nin ortaya koyacağı kültür ürünleri ile Amerika'ya olan borcunu ödeme yoluna gidebileceğini düşünmektedir. Bu şekilde Amerika'nın en azından Türkiye'ye dair daha doğru ve sağlıklı bilgiye kavuşmuş olacağına ve belli bir sayıda uzman yetiştirmeye muvaffak olacağına inanmaktadır. Graves aynı zamanda yurtdışına gidip Türkiye'ye dönen isimlerin üniversitelerde önemli bir değişim getirmeye başladığını, bu açıdan şimdiki durumdan ziyade gelecekteki durumun nasıl olacağını düşünmeleri gerektiğinin altını çizer.⁵

Marshall'ın dans, bale ve tiyatroya yönelik ilgisi ise Türkiye'de batılılaşma sürecine bakışını yansıtmaktadır. 1948 senesinde bu sahalarda öğretmenlik yapan isimlerin çoğu yabancıdır ve Marshall ilgililerden Türkiye'deki genel seviye hakkında bilgi alır. Tiyatro ve balenin Türkiye'de daha çok tanınırlık kazanması ve özellikle Türk öğrencilerin desteklenmesi gerektiğine inanır.⁶

Marshall'ın bu gezisi esnasında henüz CHP iktidarı devam etmektedir. Türkiye'de Amerikan etkisinin artması ve batılılaşmada Amerikan modelinin ağırlık kazanması Demokrat Parti dönemine atfedilen bir eğilimdir. Ancak Marshall'ın mülakatları ve görüşmelerinden anlaşıldığı kadarıyla CHP'nin yönettiği eğitim ve kültür kadroları Amerikan'ın Türkiye'ye yardımından hoşnuttur ve birlikte çalışma konusunda isteklidir. Marshalla'a veya Amerikan'ın Türkiye'ye karşı yaklaşımına karşı herhangi bir eleştirel tavır gözlemlenmez (Marshall sadece P.Naili Boratav ve Behice Boran gibi komünist olarak bilinen birkaç isimden bahsetmektedir) Yukarıda bahsi geçen isimlerin birçoğu bizzat Atatürk ile birlikte çalışmış veya kurduğu kurumlarda yer almıştır. Diğer bir ifadeyle birçoğunun Atatürk'ün Batılılaşma çizgisini benimsemiş isimler olduğunu söylemek mümkündür. Marshall bazı noktalarda Batılılaşmanın tanımı ve içeriği ile ilgili tartışmalar yapar, ilgili kişilerin nasıl bir Batılılaşma tahayyül ettiklerini anlamaya gayret eder. Bu ziyaret esnasında İsmet İnönü ile görüşme imkânı olduğu not

⁴ RFA, Rockefeller Foundation Records, RG 3, 805 R

⁵ RFA, Rockefeller Foundation Records, RG 3, 805 R

⁶ John Marshall, Diary, 5-11 December 1948

edilmemiştir ancak İnönü'nün genel hatlarıyla Marshall Yardımı ve NATO üyeliği gibi meselelerde istekli davrandığı bilinmektedir. Aslında Rockefeller görevlileri 1920'li yıllarda yaptıkları ziyarette İnönü ile görüşmüş ve oldukça olumlu bir izlenim edinmiştir.

Marshall dönemin muhalif isimlerinden Köprülü ve Adıvar ile yaptığı görüşmelerde de Cumhuriyet devrimlerine ve batılılaşma eğilimine dair herhangi bir eleştiri ile karşılaşmaz. Bu isimlerin eleştirileri yönetsel ve içerik özelinde yoğunlaşmaktadır.⁷ Marshall'ın da güncel siyasi tartışmalara çok değinmeden bu genel konsensüs üzerinden bir iş birliği önerdiğini söylemek mümkündür. Yine Marshall'ın ifadelerinde CHP'nin güncel yönetimi veya Atatürk'ün icraatlarına dair eleştirel bir yaklaşım hissedilmemektedir. Nitekim daha sonraki yıllarda yaşanan iktidar değişiklikleri Türk-Amerikan ilişkilerini ciddi olarak etkilememiş, özellikle beşerî bilimler ve kültür sahasında Türkiye'deki Amerikan

Etkisi devam etmiştir. İngilizce'nin yaygınlık kazanması, tiyatro, müzik ve balede ciddi çalışmaların yapılması, üniversite bünyesinde Amerika tecrübesi kazanmış akademisyenlerin hatırı sayılır bir literatür üretmesi Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından olumlanmıştır.

Askeri ve ekonomik anlamda Demokrat Parti döneminde Türkiye ve Amerika arası ilişkilerin çok yakınlaştığı bilinmektedir. Ancak her iki ülke arasındaki fikri ve kültüre temasın temellerinin CHP iktidarı döneminde atıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. 1950'deki hükümet değişikliğinin kültürel ve fikri yakınlaşmaya nasıl bir ivme kazandırdığı 1946-1950 yılları arasındaki ilişkilerin daha detaylı incelenmesi ile anlaşılabilir.

Kaynakça:

Rockefeller Foundation Archive, Rockefeller Foundation Records (RFR)

⁷ John Marshall, Diary, 5-11 December 1948

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Evanjeliclerin İslam Dünyası ve Türkiye Mottosu

Ali Rafet ÖZKAN

Prof. Dr. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Genel Hıristiyan misyonerliğinin mottosu, dünyanın Hıristiyanlıkla tanışması iken, Evanjelic grupların mottosu ise, bir an önce İsa Mesih'in yeryüzüne gelişini gerçekleştirmektir. Yani "Millennial Tanrısal Krallık" Evanjeliclerin ana parolasıdır. Onlar, Mesih'in yeryüzüne gelmesi ve "Bin Yıllık Tanrısal Krallığın" kurulması için ise dünyanın bir an önce Hıristiyanlaştırılması gerektiğine inanmaktadır. Dünya Hıristiyanlığın önündeki en büyük engeli Müslümanlar oluşturmaktadır. Yahudilerin arz-ı mev'udu üzerinde bulunan Müslümanlarla en iyi mücadeleyi verecek olan da hiç şüphesiz Yahudiler olacaktır. Kutsal Kitaba dayalı yenedünya düzeninin kurulması, İsa Mesih'in dünyaya gelişi anlamına geleceği gibi beklenen kıyametin de kopuşu olacaktır. Dolayısıyla bu zannedildiği gibi "Yahudi Kıyameti" değil, bilakis bir Hıristiyan "Armededonu" (kıyameti) olacaktır.

Evanjelikalizm olarak adlandırılan öğreti pek çok Protestan grubu içine almaktadır. Bu terim, "iyi haber", "İncil, Hz. İsa'nın öğretileri" anlamına gelen Yunanca "evangelion" kelimesinden gelmektedir. Kutsal Kitaba dönmek, yönelmek gibi anlamları da vardır.

Reform süreciyle birlikte "evanjelic" terimi, öğretilerini yalnızca İncillere dayandırma iddialarından dolayı Protestan kiliselere atfedilmiştir. İlk zamanlardan itibaren Almanya ve İsviçre'de özellikle Lutherci gruplar için kullanılan evanjelic terimi, günümüzde hâlâ Almanya'da Lutheran Kiliseleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bu kavram, İngilizce konuşulan ülkelerde Kuzey Atlantik Anglo-Sakson dini geleneğini, 18. ve 19. yüzyılda değiştiren ve farklılaştıran dinî hareketleri ve mezhepleri de ifade etmektedir. Bugünkü evanjelizmin temellerinin Avrupa'daki Puritan• hareketle başladığını ve Baptistlerle geliştirildiğini söylemek mümkündür. İngiliz evanjelic George Whitefield (1715-1770), Methodizmin kurucusu olan John Wesley (1703-1791) ve Amerikalı filozof ve teolog Jonathan Edwards (1703-1758)'in evanjelizmin gelişmesinde çok büyük katkıları olmuştur.

Amerikan ekonomisi, politikası ve entelektüel kültüründeki değişmeler, bağımsızlığı müteakip on yıl içerisinde dini duygunun yaygınlaşan gelişmesi ve ikinci büyük aydınlanma olarak bilinen kilise üyeliğinin yeni açılım kazanması gibi sebepleri doğurmuştur. Aydınlanma, 1790'lardan 1840'lara kadar yaklaşık 50 yıl devam etmiş ve Birleşik Devletlerin en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Aydınlanmanın temsil ettiği dini canlanma, yöresel farklılıklara ve kilise konumuna göre farklı yollarda kendini ispat eden bir Protestan fenomeni olmuştur. Bu dönemde bilhassa gezici vaizlik çok

yaygınlaşmış, Baptist ve Methodist kiliseler güçlü vaizleriyle ülkenin her köşesine ulaşarak taraftarlar kazanmışlardır. Bu dini toplantılar gelişmesi ve başarılı olması, farklı bir dini tebliğ metodolojisini de gelişimiyle kitleler halinde halkın din değiştirmesi yani kendi mezheplerine kazanılması amaçlanmıştır. Protestanlığın Birleşik Devletlerdeki bu girişimi, “evanjelikalizm çağı” olarak da adlandırılmaktadır.

İkinci büyük aydınlanmanın sosyal etkisi, ilmi literatürdeki çeşitli temel saldırılarının yeniden gözden geçirilmesiyle ölçülmektedir. İkinci büyük aydınlanma, merkeze yeniden yönlendirme, merkezileşmiş dini otoritenin hakkını yeniden talep etme gibi kurulmuş kiliselerin muhafazakâr etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Öyle ki, aydınlanmanın etkisi sadece dindarlaşma alanında olmamış, mimari ve felsefe anlayışına da yansımıştır. Her ne kadar bu dini çağ, teolojik evrimi ile ön plana çıksa da sosyal görüntüsü içerisinde aydınlanma, Amerikan hükümeti üzerindeki anayasa ve Amerikan ekonomisi üzerindeki Hamilton sistemi kadar Amerikan kültürü üzerinde çok derin bir etkiye sahip olmuştur. Bununla beraber aydınlanmanın değişmez bir fenomen olduğu da söylenemez. Etkilediği teolojik ve sosyal değişimler, farklı zamanlarda farklı yoğunluklarda devletin farklı alanlarında yer almıştır. Bir anlamda aydınlanma, Evanjelik Protestanlığın yaptığı karşı konulmaz derecede halkın dinini birleştirici bir fonksiyon icra etmiştir. Aynı zamanda aydınlanma, Protestanlığın parametreleri ile birlikte çok sayıda bölünmeyi de beraberinde getirmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse çok sayıda insan, kendisine Protestan demesine rağmen, kendilerini diğer Protestanlardan ayırmasını da bilmiştir

Günümüzde evanjelikalizm, Amerika’daki Protestan grupların tutucu kesimini ifade için de kullanılmaktadır. Bilhassa 20. yüzyılın başlarından itibaren ABD’de Protestanlar arasında liberaller ve muhafazakârlar ayrımıyla birlikte, kendilerini “fundamentalist” olarak tanımlamayı tercih eden tutucular, zaman içerisinde kendilerini “evanjelikler” olarak tanımlamaya başlamışlardır.

Evanjelizm kavramı, günümüzde farklı anlam kazanmıştır. Bilhassa Protestanlık orijinlerini hâlâ muhafaza etmekte olan evanjelik Hıristiyanlar, bazı inanç esaslarında ve ibadetlerinde diğer Hıristiyanlardan farklılaşmışlardır. Kutsal Kitaba aşırı bağlılıkları sebebiyle kitapta mevcut olmayan her türlü uygulamanın Hıristiyanlıktan ayıklanması gerektiğini savunan fundamentalist eğilimli gruplar, Eski ve Yeni Ahit arasında hiçbir ayırım yapmazlar. Her iki kitaba da Tanrı kelamı olarak saygı gösterirler. Dolayısıyla bunlar, Eski Ahit’teki Yahudilerin seçkinliğini de kabul ederler. Yahudilerin seçkinliğini tasdik ettikleri için onların korunması gerektiğini düşüncesini de taşırlar. Bu düşüncelerinden dolayı bilhassa 1880’li yıllarda ABD’deki siyonist kongrelerin düzenlenmesini gerçekleştiren ve Filistin’de İsrail devletinin kurulması gerektiği fikrini savunanlar yine bu gruplar olmuştur.

Kanaatimizce bu muhafazakâr grupların Yahudileri kollamalarının arkasında dünyanın Hıristiyanlaştırılması ideali yatmaktadır. Ortadoğu’ya Yahudilerin

yerleştirilmesi, o bölgedeki kaos ve kargaşa sebebiyle Hıristiyanların dünya misyonerlik faaliyetlerini rahatça yapmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca Hıristiyanlığın çok fazla gelişme imkânı bulamadığı bu coğrafyanın, Yahudiler vasıtasıyla engellenmesi de gerçekleştirilmiş olacaktır. Hıristiyanların desteğiyle İsrail devletini kuran Yahudilerin tahminlerin ötesinde bir güç kazanması ihtimali bu gruplarca tartışılmış ve Yahudilerin Müslümanlar kadar tehdit olamayacağı sonucuna varıldığı için Hıristiyanlarca desteklenen bir devlet kurmalarında bir sakınca görülmemiştir. Evanjelist Hıristiyanların esas amacı, Yahudilerin dünya hakimiyetini gerçekleştirmek değil, bilakis Hıristiyanlığın -Amerikalıların- dünyaya tamamen hakim olabilmesi için Yahudilerden yararlanmaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse günümüzde evanjelikalizm; Alman Pietizm hareketinden, İngiliz Methodizmi ve 19. yüzyılın Aydınlanma hareketine kadar gerilere giden Protestanlık akımını ifade etmektedir. Evanjelikalizm, belli başlı bir grup hareketi değildir. Birbirinden farklı ama benzer amaçlar doğrultusunda hareket eden pek çok fundamentalist grup, evanjelikalizm içerisinde değerlendirilmektedir. Fundamentalist kavramını günümüzde sadece Müslümanlarla özdeşleştirme arzusunda olan aşırı Protestan grupların, kendileri için evanjeliktirimi tercih ettiklerini de söylemek mümkündür. Bu grupların başında Baptistlerin Güney Baptist Konvansiyonu (Southern Baptist Convention), Methodistler, Mormonlar, Adventistler, Pentakostaliler ve Assemblies of God sayılabilir.

Amerikan Fundamentalizmi'ni anlayabilmenin yolu, Denominationalizm'in belirlenmesinden geçmektedir. Denominationalizm, Amerikan İnkılabı'nın bir neticesidir ve bu fenomen, Kuzey Amerika'daki Amerikan Protestanlığı'na münhasırdır. Bunun dalları ise Kuzey Amerika'daki kolonileşmenin başlangıcındadır. Zira o zamanlar hiç bir kilise yan yana yaşamamıştır. Aksine her kolonide yeni dinî gruplar ortaya çıkmıştır. Yeni İngiltere (New England) kolonilerinde (Connecticut, Massachusetts ve New Hampshire) sadece Kongregasyonistlerin Kalvinist kilisesi hâkimdir. Bu kilise, o dönemlerde bütün eyalet genelinde bir kilise teşkilatına da sahip değildir. Aksine her bölgede yöre halkının otomatik olarak bağlı olduğu bir Hıristiyan cemaati vardır. Maryland, başlangıçtan itibaren inananlar için farklı mezheplere açıktır ve bu koloni bölgesi Katolikler için 1649'da kurulmuştur. Rhode Adası, toleranslı bir koloni olarak 1663'de kurulmuştur ve burada Baptistler ve Kuveykırklar bulunmaktadır. Pensilvanya, Kuveykır William Penn tarafından vicdan hürriyetine dayalı "kutsal deneme" olarak 1681'de kurulmuştur. Daha sonra buraya Baptistler de yerleşmiştir. Virjinya, devlet kilisesinin yönlendirilmesiyle İngiltere tarafından 1606'da alınmış ve tıpkı İngiltere'deki gibi müsamahasız ve toleranssız olmuştur. Diğer kolonilerde de çok farklı menşelere sahip olan müstemlekecilere karşı kilise dindarlığı icra edilmemiştir. Bütün halk kendi eyaletinde resmî kiliselerine kilise vergisi ödemiştir. Politik cemiyetlerdeki dinî cemaatlerin genel bir aydınlanışı, herkesi kuşatan dinî özgürlük olan Amerikan İnkılabı'na götürmüştür.

Amerika'daki bu mezheplerin (Denomination) dallarını; reformcu menşede, Amerikan Anayasası'nda, Amerikan İnkılâbı'nda ve "büyük aydınlanma" (Great Awakening) olarak ifade edilen "Revivalizm" (ihya) hareketinde aramak gerekmektedir.

Dindarlaşma dalgası, Amerikan İnkılâbı'ndan çok önce başlamıştır. Büyük uyanış, İngiltere'den Amerika'ya gelerek, kolonilerde canlı inancı uyandırmak için seyahatler yapan George Whitefield'ın vaazlarını müteakip 1739/40'da başlamıştır. Uyanış vaazlarının ana hedefi, uyuşuk Hıristiyanların uyandırılmasıdır. Bu vaazlarda daha ziyade günahkârlara karşı Tanrı'nın gazabı anlatılmıştır. Kişilerin uyandırılışından sonra da bütün halkın, milletin hidayete erdirilme girişimi ve Protestanlığın ulus genelinde yayılması başlatılmıştır. Özellikle Presbiteryenler, Kongregasyonistler, Baptistler, Methodistler ve Adventistler tarafından Amerikan halkının hidayete erdirilme işi üstlenilmiştir.

Amerika, kendi ülkelerindeki sıkıntı ve müsamahasızlıktan kaçan herkese büyük ölçüde sığınak olmuş ve müstemlekecilere müsamahakâr bir yönetim sergilemiştir. Burada insanlar sınırsız arazilere, akarsulara ve kendi ülkelerine nispetle daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır. Ancak buna rağmen oradaki hayat arzu edilen seviyeye ulaşamamış ve sivilleşme gerçekleşmemiştir. Sekülerleşmeye başlayan göçmenler, sık sık kendi kiliseleriyle olan irtibatlarını kaybetmiş ve dinsizleşme tehlikesiyle de karşı karşıya gelmişlerdir .

Kiliseler ise taraftarlarının kiliselerinden kopuşuna ve sekülerleşmesine seyirci kalmıştır. Batıda özellikle Methodistler, taraftarlarının Allah'a yabancılaşma dalgasını kırabilmek için büyük bir gayret içine girmişlerdir. Bunlar, gezici vaizler "circuit riders " oluşturmuştur. Bu gezici vaizler, toplantılar düzenlemiş ve grupları organize etmişlerdir. Gezici vaizlik fikri, diğer gruplarca da kabul görmüştür. Batıda kiliseler sık sık birlikte çalışmış, ama daha çok da rakip olarak mücadele etmişlerdir .

Büyük canlanmanın "Great Revival" tesir ve neticeleri, Amerika'nın devam eden dinî gelişiminde büyük bir etki yapmıştır. Aynı zamanda bu uyanma dalgası, sadece büyük dinî umutların değil, bilakis millî ve ekonomik inkişafların da büyük ilham kaynağı olmuştur . İlerlemenin dinî, ekonomik ve politik tandansları, büyük bir istikbal umudu olan "Millenium" (Hz. İsa'nın 1000 yıllık saltanatı, kıyameti) fikrinde birleşmiştir . "Millenium" adı altında; Yahudilerin ve bütün putperestlerin Hıristiyan olacağı, hiç bir savaşın olmayacağı ve dünyanın Hıristiyan kanunlarına göre yönetileceği 1000 yıllık huzur hükümranlığı anlaşılmaktadır. Bu bin yılın bitiminde günahkar ve kafir olarak ölmüş olanların dirilişi ve mahkeme edilmesi beklenmiştir. Bu öğretinin esas kurucusu XVIII. yüzyılda yaşamış olan Daniel Whitby (1638-1726)'dir. Whitby'nin bu teorisi, bütün Avrupa Protestanlığı'nda hızla yayılarak 1800'lü yıllarda Kuzey Amerika ülkelerine hakim olmuştur .

Yukarıda bahsedilen "Great Revival" hareketinin direkt neticesi olarak,

hedefleri Batıyı Hıristiyanlaştırmak olan birçok müessese ve topluluk meydana gelmiştir. Bunun başlangıcı, 1802'de Boston'da kurulmuş olan "Massachusetts Baptist Missionary Society" (Massachusetts Baptist Misyon Topluluğu) kabul edilmektedir. William Colloge ve Andover Seminary, "American Board of Commissioners for Forein Missions" (Amerikan Harici Misyoner Komisyon Heyeti) adı altında 1810'da kurulmuştur. Bunu, 1816'da "American Education Society"nin (Amerikan Eğitim Grubu) kuruluşu takip etmiş ve aynı yılda Samuel Mills tarafından bütün Amerika ailelerini 2 yıl zarfında İncil sahibi etmeyi hedefleyen "American Bible Society" (Amerikan İncil Grubu) kurulmuştur. Hedefi, her yerde dini eğitimi yayacak bir pazar okulunu kurmak olan "Sunday School Union" (Pazar Okul Birliği) 1824 yılında ortaya çıkmıştır. 1825'de kurulan "American Tract Society" (Amerikan İlmî Araştırma Topluluğu), fakir ailelere dinî literatür yardımını üstlenmiştir. 1826 yılında "American Home Missionary Society" (Amerikan İç Misyon Topluluğu), farklı Hıristiyan gruplarının cemaat planlaması ve faaliyetlerinde Amerika'daki Hıristiyanlığın genişletilmesini gerçekleştirmek amacıyla devreye girdi. Bu dinî kuruluşlar, Amerika'nın dinî yapısında önemli rol oynamıştır. Aslında bu kuruluşların sadece dinî yapıda değil, Amerika'nın sosyal, kültürel ve siyasî hayatında da çok önemli katkıları olmuştur.

Baptistler, Kalvinistler, Lutheranlar, Methodistler ve Adventistler asabî, hiddetli ve evhamlı olarak sık sık yan yana yaşamışlardır. Normalde hiç bir grubun, kurtuluş yolunun yegâne hakkını kendinde görmemeleri gerekirken, zikredilen bu grupların hepsi kurtuluşu kendi grup tandanslarında aramışlardır. Protestanlık içinde "Denomination" şeklinde adlandırılan farklı mezhepler, erken dönemdeki Amerika'nın politik ve cemiyet organizasyon biçimlerinde sosyal hayatın bütün branşlarında kontrolü ele geçirmek için çalışmışlardır. Özellikle devlet baskısının bulunmadığı aile ve cemiyet içerisindeki moral eğitimde etkili olmak için gayret sarf etmişlerdir. Amerika'da kilisenin uzun ömürlü gücü varlığını hala devam ettirmektedir.

Amerikan geleneği, Avrupa'daki ilk modern Protestanlığın gelişmesiyle sıkı bir bağlantısı olan de-facto-Pluralizmi'dir. Büyük ölçüde kilise teşkilât şekillerinin şahsi moral disiplininin ve ferdî gelişimin, günah ve merhametin doğrudan tecrübesinin vurgulanmasıyla "Yeni-İngiltere-Teolojisi", Avrupa'daki "Pietist Hareket"e karışmıştır. Bu hareketin fizikî güç şekillerinin kabulünde, "Amerikan Aydınlanma Hareketi" meydana çıkmıştır. Bu Amerikan Aydınlanma Hareketi'nde Baptizm, Methodizm, ve Adventizm'den oluşan üç büyük dalga olmuştur.

Yukarda bahsi geçen Amerika'nın yeni Protestan Mezhepleri (Denomination), fundamentalizmi pek fazla telaffuz etmemişler, ancak faaliyetlerini tamamen fundamentalist tavır içerisinde yürütmüşlerdir. Buna karşın fundamentalizm kavramı ilk olarak 1910'dan 1915 yılına kadar zengin dindarların finanse ettiği "The Fundamentals" (Temel Prensipler) adı altında neşredilen yazı dizisiyle ortaya çıkmıştır. Böylece Amerikan Protestalığı içinde kilise ve cemaatlerdeki modernleşmeye karşı verilen kavgada, büyük

bir gruplaşma başlamıştır. Temel Prensipler (The Fundamentals), Kutsal Kitab'ın yanılmazlığı, ferdî hidayetin mutlak gerekliliği ve dünyanın günahkarlığından dolayı İsa Mesih'in yeryüzüne gelmesinin yakın oluşu gibi hususlarda Hıristiyan inancının önemli bir dava yönünü savunmuştur. Temel Prensipler yazı dizisini neşreden Amerikalı Protestan Hıristiyanlar, bir müddet sonra 1919'da "World's Christian Fundamentals Association"ı (Dünya Fundamentalist Hıristiyanlar Birliği) kurmuştur. Böylece fundamentalizmin bu şekli Hıristiyan dindarlığında doğmuş ve o zamandan beri genel bilimsel saha kavramı olarak varlığını sürdürmüştür .

Esasen fundamentalizm terimi özellikle Hıristiyanlık bağlamında belirgindir. Çünkü fundamentalizm öncelikle Amerikan Protestanlığı'na özgü bir fenomendir ve Evangelikalizmin bir alt türüdür. 1920'lerde Amerika'da sıkça kullanılmaya başlanan bu terim, modernist teolojiye ve belirli dünyevileştirici kültürel eğilimlere karşı uzlaşmaz bir savaş vermeyi, iyi bir Hıristiyan olmanın göstergesi sayan bir akımın adıdır. Günümüzde de etkili olan bu akım, muhafazakar çevrelerle bir tür koalisyon halindedir ve anti-modernist kampanyanın sorumlusudur. Temel karakterleri; Literalizm, Pietizm ve Millenarizm'dir .

Fundamentalistler, Kitab-ı Mukaddes'in (Bible) tümüyle Tanrı sözü olduğuna inandıkları için, harfiyen okunmasını, anlaşılmasını ve uygulanmasını isterler. Ortaya atılan felsefî ve bilimsel teorilerin İncil doktrinleri için tehdit teşkil ettiği durumlarda militanca bir tepkiyi göze almaktan çekinmezler. Pietist tutumları ise yer yer rasyonalizm aleyhtarlığına dönüşür ve bu grupların mesiyanelik (Hz. İsa'nın yeryüzüne gelmesi beklentisi) beklentileri en belirgin özellikleridir.

Amerikan Protestanlığı'nın bir çok bakış açısı XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başındaki İngiliz Hıristiyanlığına dayanmaktadır. Bilhassa "chiliastik*" öncesi bir dogma, teolojik bir müdafaname teolojisiyle birlikte Amerikan "Yeniden Diriliş Hareketi" ile bağlantı kurmuştur. Amerika'daki bu "Yeniden Diriliş Hareketi", aynı şekilde hesap günü, inananların güçlendirilişi, alçak ve günahkar dünyaya karşı savaş da ilan etmiştir. Amerikan Protestanlığının önemli mütemmim bir cüzü, dünyanın tanrının sevk ve idaresi anlamına gelen "Dispensationalizm" (takdirî ilâhîcilik = kadercilik) teolojisiydi. Tarihin seyrinde gruplaşmalar meydana gelmiştir. Dünyevî hadiseler, zamanın ilerleyişini kendi sonunun ve kendini tamamlayışının alametidir .

Fundamentalist Hıristiyanların en temel özelliklerinden biri olan Kutsal Kitab'a dayalı dünya nizamı kurma arzularının gerisinde, İsa Mesih'in yeryüzüne tekrar gelişiyle birlikte dünyada kurulacağına inandıkları "Bin Yıllık Tanrı Krallığı"ın zeminini hazırlamak yatmaktadır. Zira onların inançlarına göre Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne gelebilmesi için dünyanın Hıristiyanlaştırılması gerekmektedir. Onlar hem İsa Mesih'in gelişini hem de dünyanın sona doğru gidişini kıyamet alâmetleri olarak yorumladıkları Armagedon inancıyla da desteklemektedirler.

Günümüzde de fundamentalist eğilimler hız kesmeden varlıklarını bütün canlılıklarıyla devam ettirmektedir. Dünyada yaşanan büyük global hadiseler de bunları daha fazla motive etmektedir. Hatta istikbalde vuku bulacağını iddia ettikleri büyük felaketleri, günümüz insanının yaşıyor olması, onlara kehanetlerinin gerçekleşmeye başladığı güvenini aşılacaktır. Fundamentalist inanca göre bu günahkâr dünya, günahlarıyla kendi kaderini belirlemektedir. Yani artık kıyamet kopmak üzeredir ve fundamentalistlerin apokalipteki bekleyişi gerçekleşecektir. 11 Eylül 2001 tarihindeki ABD'ye yapılan terörist saldırılarından sonra yapılan istatistiklere göre Amerikan halkının % 50'si kıyametin kendileri hayattayken kopacağına inanmaya başlamıştır. Eskiden sadece marjinal gruplar bu arzu ve beklenti içerisindeyken, artık günümüzde dünyanın bilhassa da Amerika'nın yaşadığı bazı felaketler, insanları kıyametin kopacağına inandırmaya başlamıştır. Ancak onlar bizim gibi inanmıyorlar, eğer bizim gibi inansalar Müslüman olurlar.

Hıristiyan yayılmasının önündeki en büyük engelin Türkler olduğu düşünülmektedir. Oysa bu dönemde Hz. İsa'nın yeryüzüne gelebilmesi için dünyanın hızla Hıristiyanlaştırılması gerekmektedir. Zira dünyanın Hıristiyanlaşmasını sağlamadan İsa Mesih'in gelişini beklemek hayal olacaktır. Bundan dolayı fundamentalist gruplar, Anadolu'nun parçalanmasını Armegeidon (Kıyamet alâmeti) olarak algılamışlar ve bu düşüncelerini kutsal kitapları Yeni Ahit'in Vahiy Kitabı'nın 9. ve 16. bablarına dayandırmışlardır: "Altıncı melek borazanını çaldı. Tanrının önündeki altın sunağın dört boynuzundan gelen bir ses işittim. Ses, 'elinde borazan olan altıncı meleğe, Büyük Fırat Irmağı'nın yanında bağlı duran dört meleği çöz' dedi. Tam o saat, gün, ay ve yıl için hazır tutulan dört melek, insanların üçte birini öldürmek üzere çözüldü ", "Altıncı melek tasını Büyük Fırat Irmağı'na boşalttı. Gündoğusundan gelen kralların yolu açılsın diye Fırat Irmağı kurudu... " Buradaki İncil'ifadelerinden anlaşılan mana, Tanrının bizzat meleklerini kıyametin kopmasında görevlendirmiş olmasıdır. Dicle ve Fırat ırmaklarının görevli melekler tarafından kurutulması ve bu bölgedeki kaosu ve savaşların ortaya çıkartılması ise kıyametin başlaması olarak algılanmaktadır. Türklerin Anadolu'yu fethi, İncil ifadelerinin kaleme alınışından bin yıl sonraya denk düşmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerden, doğrudan Türkiye'nin parçalanması gibi bir mana çıkarmak zordur. Ancak İncil'e göre kıyametin zuhurunda vuku bulacak hadiseler Anadolu topraklarında başlayacaktır. Anadolu'nun şu anki sakinleri Türklerdir. Günümüzde bazı evanjeliklerin kıyametin kopmasını hızlandırmak için çırpınmalarının ülkemize zarar verme ihtimali vardır.

Malum olduğu üzere Ortadoğu, büyük ölçüde Müslüman ülkelerden oluşmaktadır. Evanjelik Hıristiyanlara göre yenedünya düzeni kurabilmenin yolu Ortadoğu'dan geçmektedir. Çünkü İslam ülkelerinin gücü tamamen kırılmadan, güçsüz ve yetersiz hale getirilmeden, dünyaya şekil vermenin zor olduğu düşünülmektedir. Günümüzde Müslüman ülkelerin görünürde çok fazla güçlü olduklarını da söylemek zordur. Ancak Evanjelik kurguya göre,

Müslüman ülkelerin İslam'dan aldıkları ilhamla kendilerine yeniden çeki düzen verebilmesi ve güç birliği yapmaları da ihtimal dâhilindedir. Yenidünya düzeni kurma arzusundaki Evanjelikler, bu ve buna benzer pek çok ihtimali de hesaplamaktadırlar.

Irakla başlayan, Libya, Suriye, Yemen, Mısır devam eden sözde demokratikleştirme hareketi, dalga halinde bütün bölge ülkelerine kaydırılmış durumdadır. Unutmamak gerekir ki Türkiye'de bu ülkelere birisidir. Dolayısıyla gönlümüz hiçbir zaman arzu etmese de Türkiye de, komşularının kaderini paylaşmak durumunda kalabilir. Temennimiz ülkemizin başına asla bir belânın gelmemesidir; ancak temenniler olacakları önlemeye yeterli de olmayabilir. Bu cümleden olarak dikkatli ve tedbirli olmamız gerektiğini hatırlatmak isteriz.

Günümüzdeki moda ifadeyle sözde demokrasi ve insan hakları ve terörle mücadele adı altında bölgeye Hıristiyanlık da götürülmektedir. Bölge insanın Hıristiyanlaştırılması, ezilmelerine ve sömürülmelerine asla engel teşkil etmeyecektir. 1948 yılında bu coğrafyada İsrail devletinin kurulması, belki de bu projenin ilk ayağını oluşturmaktadır. İsrail devletinin evanjelikal Hıristiyanların desteğiyle kurulmuş olması, onların Yahudileri vazgeçilmez bir bağlılıkla sevdikleri anlamına da gelmemektedir. Onlar, bu girişimle Müslümanları sürekli meşgul edecek bir düşman yaratmış ve bölgedeki gelişmelerini engelleyici bir güç oluşturmuştur.

19. yüzyıl Hıristiyan misyonerliğinin altın çağı olmuştur. Bunun en önemli müsebbibi ise Evanjelik grupların çok iyi organize olarak dünya misyonuna hız vermeleri ve İsa Mesih'in yeryüzüne gelerek millennial tanrısal krallığın başlaması için büyük çaba sarf etmeleridir. Bu Evanjelik grupların ana hedefi, Hz.İsa'nın yeryüzüne gelebilmesi için dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun Hıristiyanlaştırılmasıdır. Aksi takdirde İsa Mesih'in yeryüzüne gelmeyeceği ve bin yıllık tanrısal krallığın kurulamayacağı düşünülmektedir. Bunun için dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı Ekvatorun kuzeyinde 10 ila 40 paralelleri arasında yer alan Batı Afrika'dan doğu Asya'ya kadar uzanan "10/40 Penceresi" olarak tanımlanan ve Hıristiyan olmayan coğrafyanın Hıristiyanlaştırılmasıdır.

Evanjelik Hıristiyanlar hedeflerine ulaşabilmek için çok kararlı ve sarsılmaz politikalar izlemektedir. Bilhassa Yeni Dünya Dinleri olarak adlandırılan Yeni Dini Hareketleri de kendi emelleri için profesyonelce kullanılmaktadırlar. Türkiye'de "Fetö", Irakta "Keşnizani", Kore'de "Moonculuk" bunların sadece birer örneğidir. Hedefe giden her yol mubahtır prensibinden hareketle bu Evanjelikler, Müslüman ülkelerde son zamanlarda LGPT akımlarını da kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaktadır. Buradaki temel amaç, yapı bozumudur. İnsanları Hıristiyanlaştıramadıkları durumlarda, mevcut inançlarını bozmak ve ya ahlaken çökertmek de onların istedikleri bir şeydir. İnsan haklarını savunuyor görüntüsü içerisinde ahlaki çöküşü hızlandırmak için eşcinselliği özendirmek ve yaygınlaştırmak da bunların örtülü taktiklerindedir.

Kaynakça

- BACKMAN, Milton V., *Cristian Churches of America, Origins and Beliefs*, Charles Schibner's Sons, New York, 1976.
- BAKER, Alonzo L., *Glaube und Werk der Siebententags-Adventisten*, Brookfield, Illinois, 1942.
- BARNES, William Wright, *The Southern Baptis Convention 1845-1953*, Nashville, 1954.
- CARROLL, h. K., *American Church History the Religious Forces of the United States*, The Cristian Literatur Co., New York, 1897.
- ÇATALBAŞ, Resul, *Radikal Reformistler Hıristiyanlıkta Anabaptist Hareketi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.
- HALİDİ, Mustafa-FERRUH, Ömer, *Sömürgecilerin İslam Coğrafyasındaki Birlikleri*, İstanbul, 1991.
- HALLSELL, *Grace, Tanrıyı Kıyamete Zorlamak Armegeidon, Hırsitiyan Kıyametçiliği ve İsrail*, Çev. Mustafa Acar-Hüsnu Özen, Kim yayınları, Ankara, 2002.
- LUMPKIN, William L., *Baptist Confession on Faith*, Philedephia, 1959.
- ÖZKAN, Ali Rafet, *Fundamentalist Hıristiyanlık (Yedinci Gün Adventizmi)*, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZKAN, A. R., *Amerikan Eoanjelikleri Baptistler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Erzurum, 2005
- Seventh-day Adventist Yearbook, Review and Herald Pupliching Association, 1999.
- WILSON, Bryan, *Dini Mezhepler*, Çev. Ali İhsan Yitik-A. Bülent Ünal, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- WREDE, William, *Advent Zeit der Erwartung*, Kyrios Verlag, Meitingen, 1990.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Dede Korkut Kitabı'nda Dini Motifler

Ali Rafet ÖZKAN, Kamalova F. B, Baytenova N.Zh., Kantarbaeva Zh.O.

Prof. Dr. Kastamonu University, Kastamonu, Turkey, E-mail:
ozkanar@kastamonu.edu.tr /ozkanarafet@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Özet:

Dede Korkut Kitabı Oğuz Türklerinin bilinen en eski epik destansı hikâyeleridir. İçerdiği hikâyeler tarih boyunca dilden dile, anlatıcıdan anlatıcıya aktarılan birer sözlü gelenek ürünüdür. Hikâyeler kulaktan kulağa aktarıldığından dolayı gerçek hâlinin dışına çıkmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilir. Oğuzların yaşam biçimlerinden, ekonomisine, inançlarından, giyinişlerine, beslenmelerinden içinde yaşadıkları doğaya kadar pek çok konuda bilgi sağlayan bir kaynaktır. Günümüze ulaşan iki el yazması nüshadan birisi Dresden Kütüphanesi'nde, birisi Vatikan Kütüphanesi'ndedir.

Dede Korkut Hikâyeleri Türk dilinin ve edebiyatının, Türklerin örf ve âdetlerinin, Türk ahlâk ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının, kısacası Türk hayatının olduğu gibi verildiği bir eserdir. Tek bir kişinin kaleminden çıkmamıştır, bu bir halkın ortak hikâyesidir. Bu halkın uzun göçü boyunca belleklerde taşınıp gelmiş, şamanizmden islamiyete uzanan inanç değişimleri, büyük kahramanlar, tarihteki dönüm noktaları, içinde yaşanan coğrafyanın özellikleri, düşmanların nitelikleri ve bizzat halkın yaşayışındaki değişimler bu hikâyelerin içinde yer bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tanrı Kültü, Dağ Kültü, Ağaç Kültü, Ata Kültü, Allah İnancı, Kur'an-ı Kerim İnancı ve İbadet.

Abstract:

The book of Dede Korkut is the oldest known epic stories of the Oghuz Turks. The stories it contains are products of oral traditions that are transmitted from language to language and from narrator to narrator throughout history. The stories went out of their true form because they were closed from ear to ear. XV. It is presumed to be written in the second half of the century. It is a resource that provides information on many subjects ranging from the life styles of Oghuzes to their economy, beliefs, dressing, feeding and the nature in which they live. One of the two manuscripts reached today is in the Dresden Library and one in the Vatican Library.

Dede Korkut Stories is a work in which Turkish language and literature, customs and traditions of Turkish people, Turkish morals and customs, beliefs, heroism and in short Turkish life are given. It has not come from the

pen of a single person, this is the common story of a people. During these long migrations of the people, the belief changes, shamanism, Islam, the turning points in history, the characteristics of the geography in it, the characteristics of the enemies and the changes in the life of the people have been included in these stories.

Keywords. The Cult of God, The Cult of the Mountain, The Cult of the Tree, The Cult of the Father, The Belief of Allah, The Holy Quran and Worship.

Giriş

İnsanlık tarihinde yerini alan bütün milletler geçmişteki değerlerini yansıtan birçok eserler ortaya koymuş ve bu eserlerin bir kısmı kaybolurken, bazıları da günümüze kadar gelebilmiştir. Dede Korkut Kitabı da günümüze ulaşan ve müslüman Türk Milleti'nin tarihteki din, dil, örf-adet gibi değerlerle, günlük yaşantılarını en güzel şekilde yansıtan önemli kaynaklardan biridir.

Dede Korkut hikayeleri iki nüshadır. Bunlardan biri, Dresden Kral Kütüphanesi'nde bulunan "Kitab-i Dedem Korkut ala lisan-i taife-i Oğuz han" isimli nüsha olup, içerisinde giriş ve oniki hikaye bulunmaktadır. Diğer nüsha, Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan "Hikayet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve Gayri" isimli nüsha olup, içerisinde giriş ve altı hikaye vardır.

Dede Korkut Kiabı'nın her iki nüshasında bulunan hikayeler, XV. asrın ikinci yarısında tesbit edilip, XVI. asırda yazıya geçirilmiştir. Fakat kimin tarafından yazıldığı hakkında bir bilgi yoktur (1).

Dede Korkut Kitabı'nı Türkiye'de ilk olarak 1916'da Kilisli Rifat Arap harfleriyle neşretmiş, daha sonra 1938'de Orhan Şaik Gökyay neşretmiştir. Fakat her iki neşir de Dede Korkut Kitabı'nın asıl nüshasına değil, o nüshanın bozuk bir kopyasına dayanmaktadır (2). Son olarak, Muharrem Ergin, içerisinde giriş, metin ve faksimile bölümlerinden oluşan Dede Korkut Kitabı'nı neşretti. Dede Korkut Kitabı hakkında bunlardan başka, yerli ve yabancı araştırmacıların ortaya koydukları, birçok eser bulunmaktadır. Korkut Ata, Dede Korkut ve Dedem Korkut şekilleleriyle Oğuzların menkıbevi bilici ozanı, Oğuzhanların vezir-müşarivi olup Oğuzların destani hikayelerini toplayan kitap bu şahsa atfedilerek, Dede Korkut Kitabı diye, adlandırılmıştır (3). Dede Korkut Kitabının girişinde, Korkut Ata yani, Dede Korkut olarak bahsedilen bu zat Oğuz'un bilicisi, gaybdan haber veren, kavmin müşkilini halleden, her konuda kendisine danışılan ve sözü tutulan üstün bir şahsiyet olarak tanıtılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki coğrafi adlara bakıldığında, Oğuzların, Azerbeycan ve Doğanadolu yörelerinde yaşadıkları görülmektedir (4). M. Fahrettin Kırzioğlu, Dede Korkut Hikayelerinin coğrafyasını tesbit etmeye çalışmış, coğrafi isimlerden hareket ederek bir harita hazırlamıştır (5). O.Ş. Gökyay da, bu haritadaki bilgilere dayanarak benzer bir harita hazırlamıştır. Dede Korkut Kitabındaki hikayeler mahiyet itibarıyla, Oğuzların inanç, ahlak gibi manevi değerlerle, günlük yaşantılarındaki özellikleri açıkça gösteriyor. Dede Korkut

Kitabı'nın en önemli özelliklerinden biri de alpler devri Anadolu'sunun bütün zevk ve ahlak hususiyetlerini en göze çarpar bir şekilde yansıtmasıdır (6).

Dede Korkut Kitabı, Türk-İslam Taihi açısından önemli bir eser olarak günümüzde de önemini korumaktadır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki dini motiflere geçmeden önce, Eski Türk Dini ve Türklerin İslamiyete girişlerini görmenin, konumuzun daha iyi anlaşılması açısından, önemli olduğu kanaatindeyiz.

Eski Türk Dini

İslam'ı kabul etmeden önce Türkler, çeşitli din ve kültürlerle çevrili bir bölgede yerleşmişlerdir. Dolayısıyla Türkler'in Buddizm, Zerdüştilik, Hristiyanlık, Maniheizm, Yahudilik gibi dinlerle temasları olmuştur. Türkler, bunlardan bazılarını din olarak kabul etmiş olmalarına rağmen, hiçbirini sahip oldukları inanç ve gelenekleriyle bağdaştıramamışlardır (7).

İslam öncesi Türkler, yukarıda belirtilen dinlerden hiçbirine bağlanmadığı halde, hangi dine mensup olduklarını B. Ögel: Türkler'in disiplinli bir hayat ve toplum düzenleri yüzünden "Tek Tanrı" düşüncesine erişmeleriyle izah ediyor (8).

Eski Türk inancı'nın Şamanlık olduğu kanaati, Ortaasya Türkleri arasında yapılan araştırmalara neticesinde, iyice yerleşmiştir. Altay ve Yakutlar'ın çeşitli dinlerin etkisiyle ortaya çıkan inanç sistemlerine bakarak (9), "Eski Türkler şüphesiz Şamanist idiler." (10) gibi bir ifade bugün artık yapılan araştırmalar neticesinde: "Eski Türkler Şamanist değildiler" şekline dönüşmüştür (11).

Ş. Kuzgun, Eski Türk Dini'nin ilahi kaynaklı bir din olduğunu ileri sürmüş ve Eski Türk Dini'nin Haniflik olduğu neticesine varmıştır (12).

Türkler'in İslam'ı Kabulleri

Çeşitli inanç ve dinleri tetkik etmiş olan Türkler, İslamiyet'i anlayacak bir olgunluğa sahiptiler. Çeşitli yollarla müslümanlar arasına giren Türkler, İslamiyet'i inceleme fırsatı bulmuşlar, kendi inanç ve yaşayışlarıyla, İslam Dini ilkeleri ve müslümanların yaşayışları arasında bazı benzerlikler tespit etmişlerdir. Türkler'in İslamiyet'e geçişlerinde, İslamiyet'in evrensel bir din olmasının tesiri olduğu kadar, İslam öncesi inançlarının verdiği yakınlığın da etkisi görülmüştür. Türklerin Araplarla olan münasebetleri, İslamiyet'ten önce, Sasani İmparatorluğu aracılığıyla başlamıştır. V. asrın sonlarına doğru batıya yönelen Sasaniler ile temasa geçen Türkler, bu batı komşularının iç ve dış siyasetleri üzerinde etkili olmuşlardır (13).

Halife Hz. Ömer'in komutanlarından Numan b. Mukarrin, Sasani hükümdarı III. Yazducerd'i 642 yılında Nihavend'de yenince İslam orduları Horasan'a girerek Herat, Nişabur ve Serashs'ı alarak Merv üzerine yürüdü. Böylece Arap oldular İslamiyet'in doğuşundan sonar ilk defa Türkler ile karşı karşıya geldi (14).

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
751 yılında Araplarla Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı'nda Türkler (Karluk)'in Abbasiler tarafını tutması, yalnız muharebenin değil, tarihlerin istikametini de değiştirmiştir (15).

Daha sonra Maverünnahr ve Horasan tamamen İslamlaşmış, böylece Türklük dünyasındaki boyların çoğu kitleler halinde müslüman olmuşlardır (16).

Türk Irkı'nın hiçbir maddi mecburiyet altında olmaksızın sırf kendi ihtiyariyle ihtida etmiş olması kadar, büyük kitleler halinde ihtida etmiş olması da ehemmiyetle kaydedilecek bir noktadır (17).

Dede Korkut Kitabı'nda İslam Öncesi İnanışlar

Dede Korkut Kitabı'nda Türklerin müslüman olmasıyla ortaya çıkan bir takım İslami unsurlar bulunmakla beraber, İslam öncesi dönemlere ait olup, İslam'ın temel prensiplerine ters düşmeyen, birçok İslam Öncesi unsurlar da mevcuttur.

Tanrı Kültü

Dede Korkut Kitabı'ndaki Tanrı Kültü'ne geçmeden önce, İslamiyet'ten önceki Türk Destanları'na bakmak, konunun anlaşılması açısından iyi olacaktır.

Türklerin yaratılış Destanı'nda: "Daha hiçbir şey yokken Tanrı Kayra Han'la uçsuz bucaksız su vardı. Kayra Han'dan başka gören, sudan başka görünen yoktu ... "(18) ifadelerinde, Tanrı'nın varlığı ve O'ndan başka yaratıcı olmadığı belirtilmektedir.

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan, oğullarına yurdunu paylaştırıp verdikten sonra, onlara hitap ederken:

" ... Kök Tengriye men ötedim,

Sen-ler gebire men yurtum ... "

(Gök – Tanrı'ya (borcunu) ödedim, sizlere de yurdumu veriyorum) (19) diyor. Burada Oğuz Kağan, milletine yaptıklarından dolayı Tanrı'ya karşı sorumlu olduğunu ve milletine de iyi davrandığı için, Tanrı katında sorumluluktan kurtulduğunu ifade ederken, Tanrı inancını da açıkça gösteriyor.

Ergenekon Destanı'ndan: Türkler zamanla Ergenekon'a sığmıyor. Ergenekon'dan çıkmak için demir madeni olan dağı eritip bir yol açmak istiyorlar ve ateş için gerekli olan odun, kömür ve bunları tutuşturacak körükler hazırlayıp ateşi yakıyorlar. Ve destan: "Tanrı'nın gücüyle ateş kızdıktan sonra dağ eriyip akıverdi ... " (20) diye devam ediyor.

Yine yukarıdaki ifadede "Tanrı'nın gücü ile" darken: Tanrı'nın yardımı ile bu işi başardıklarını ve Tanrı'nın yardımı olmadan hiçbir işin olamayacağını ifade ediyorlar. Burada İslam öncesi Türkler'deki Tanrı inancının mahiyeti açıkça görülmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesinde: "Allah Allah dimeyince işler olmaz, Kadir Tanrı virmeyince er baymaz ...!"(21) denilirken, Allah ve Tanrı kelimelerinin aynı manada yani, tek bir ilahı ifade eder şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Dede Korkut: "Aguz açup öger olsam üstümüzde Tanrı görklü" (22) derken, Gök Tanrı inancı'nı belirtiyor.

Beğil, Oğuz'a asi olduğunu söyleyince hatunu:

"yiğidim big yiğidüm, Padişahlar Tanrı'nın kölgesidir, Padişahına asi olanın işi rastgelmez ..." (23) diyerek Türklerdeki Tanrı Kültü'nü ve padişah anlayışını ifade ediyor.

Dağ Kültü

Tanrı ile dağlar arasında ilgi kuran, dağları insan gibi canlı sayan Türkler, dağları, Tanrı ile konuşuyor ve ilgi kurar gibi görmüşlerdir. Göğün direği dağ, yeri bastıran ve Tanrı'ya giden en yakın yol dağ olduğundan Ortaasya'daki dağların çoğu Tanrı ile ilgili adlar almışlardır (24).

Dede Korkut Kitabı'nda, Buğaç Han yaralandığı zaman, Hızır İlyas O'na geliyor ve: "Korkma oğlan ölüm yoktur tağ çiçeği anan südiyle senin yarana melhemdür dedi ve gayıp oldu." (25) diye ifade ediliyor.

Burada dağ çiçeğinin etkisiyle yaradan kurtulması, dağ kültürünün bir görüntüsüdür.

Buğaç Han'ın anası oğlunu yaralı bir halde gördüğünde:

"... Akar senün suların Kazılık Tağı

Akar iken akmaz olmuş

Biter senün otların Kazılık Tağı

Biter iken bitmez olmuş

Kaçar senün geyiklerin Kazılık Tağı

Kaçar iken kaçmaz olsun taşa dönsün ..." (26) diyor.

Buğaç Han'ın anası, sanki karşısında kendisini anlayan biri varmış gibi beddua ediyor ve bu felaketin sebebini dağa yüklerken, dağ kültürünü açıkça ifade ediyor.

Dede Korkut, destanların sonunda dua ederken: "Yirlü kara dağların yıkılmasın ..." (27) diyerek, dağ kültürünü belirtiyor.

Ağaç Kültü

Dede Korkut Kitabı'nda geçen kültürlerden biri de ağaç kültürüdür. Dede Korkut, destanların sonunda dua ederken: "... Kölgelüce kaba ağacın kesilmesün ..." (28) diyor.

Burada, ağaca verdiği değeri belirtirken, ağaç kültürünü de gösteriyor.

Salur Kazan Destanı'nda, kafirler Han Uruz'u öldürmek için ağacın yanına getirdikleri zaman, Uruz ağaca hitap ederken:

"Ağaç ağaç dir isem sana erilenme ağaç

Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç

Musa kelimün asası ağaç

Şah-ı Merdan Ali'nün Düldülinün eyeri ağaç

Zülfikar'un kınıyile kabzası ağaç

Şah Hasan ile Hüseyinün bişigi ağaç ..." (29) diyor ve devamında ağaca tehditvari sözler söylerken, Türklerdeki İslam öncesi ağaç kültürünün müslüman olduktan sonra da devam ettiğini görüyoruz.

Bugün Anadolu'nun muhtelif yörelerinde ağaç kültürünün, bazı ağaçlara bez bağlama şeklinde devam ettiğini açıkça görebiliiz.

Su Kültü

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı'nda: Salur Kazan, evi yağmalandıktan sonra kafir üzerine giderken, önüne bir su geliyor ve Salur Kazan: "Su hak dizarın gömüştür, ben bu suyile haberleşeceğim" diyor. Bu ifadeyle suyun Tanrı'yı gördüğünü ve kutsal bir varlık olduğunu anarak, su'dan haber almak istiyor. Bunun üzerine:

"Çağnam çağnam kayalardan çıkan su

Ağaç gemileri oynatan su

Hasan ile Hüseyinün hasreti su

Bağ ve bostanın ziyneti su

Ayişe ile Fatıma'nın nigahı su

Şahbaz atlar gelip içtiği su

Kızıl develer gelik kiçtuğu su

Ağ koyunlar gelip çevresinde yattığı su

Ordumun haberin bilürmisin değil mana

Kara başum kurban olsun suyum sana" (30) derken, karşısında kendini anlayan bir varlık varmış gibi ifadeler kullanması, su kültürünün açık bir görüntüsüdür.

Dede Korkut destanlarının sonunda: "... Karnın akan görklü suyun kurumusun ..." (31) diye dua ederken, suyun değerini ve su kültürünü ifade ediyor.

Ata Kültü

Salur Kazan Destanı'nda, Salur Kazan'ın hanımı Burla Hatun kafirlerin elinde tutsak iken, namusunu korumakla, oğlunun hayatını korumak arasında tercih yapmak zorunda kalıyor. Ve oğluna hitaben: namusumu korumayım da seni

öldürsünler mi, yoksa seni öldürmemeleri için kafirin yatağına mı gireyim, diyor. Oğlu anasına: "Ana hakkı Tanrı hakkı değülmiseydi ... " (32) diyor. Anasının bu şekilde konuşmasına kızan Uruz, anasının namusunu korumasını söylüyor. Burla, Hatun'un oğlu Uruz, ana hakkının Tanrı hakkı olduğunu söylerken ata kültürünü de açıkça ifade ediyor.

Bu konuda Ş. Çemşidov: "Kadın-ana destanda çok büyük bir gururla tasvir ediliyor. Ana hakkı Tanrı hakkıyla beraber tutuluyor. Ve ana, Tanrı derecesine yükselip, mukaddesleştirilir. Bu, ananın Oğuz cemiyyetinde yüksek şerefli bir yer tuttuğunu gösterir." (33) diyerek konuya açıklık getiriyor.

Dede Korkut destanlarının sonunda dua ederken:

" ... ağ pürçekli anan yeri behişt olsun,

ağ sakallı baban yiri uçmağ olsun ... " (34) diye, ana babaya dua etmesi, Türklerdeki ataya saygının ve ata kültürünün açık bir göstergesidir.

Dede Korkut Kitabı'nda İslamiyet'in izleri

Dede Korkut Kitabı'nda, İslam öncesi Türk inanç ve gelenekleri bulunmakla birlikte, Türklerin İslam Dini'ne girdikten sonraki dönemlerinde, İslamı unsurlar da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Allah İnancı

Dede Korkut Kitabı'na başlarken, müellifin kitaba besmele ile başlaması, İslam'daki Allah inancının mevcudiyetini gösteriyor. Her işe O'nun ismini anarak başlamak müslümanlığın alametlerinden ve Allah'a olan inançtan kaynaklanmaktadır (35).

" ... Kamusına benzemedü cümle alemleri yaradan Allah Tanrı görklü ... " (36) diyen Dede Korkut: Allah'ın, herşeyin yaratıcısı olduğu-nu ve hiçbir şeyin, O'nun benzeri olmadığını söylüyor. Böylece İslam'daki Allah inancını da bariz bir şekilde gösteriyor.

Kazılık Oğlu Yiğenek Destanı'nda: Yiğenek Allah'a sığınarak:

"Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin

Sen anadan olmadın

Kimse rızkın yimedün

Kamu yirde ahedsin

Sen Allah-u Samedsin ... " diyor.

Yukarıdaki ifadelerde Allah inancı ve Allah'ın sıfatları açıkça belirtilmektedir. Aynı zamanda bu ifadeler İhlas Suresi'nin bir çevirisidir (37).

Peygamber İnancı

Dede Korkut Kitabı'na göre, İslam Dini'nin en belirgin özelliklerinden birisi de peygamber inancıdır. Hikayelerde Hz. Peygamber'in Tanrı dostu olarak

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
belirtilmesi, günahların bağışlanması için Hz. Muhammed'in şefaatçi kılınması, peygambere olan sevginin ve peygamber inancının açık bir ifadesidir (38).

Kur'an-ı Kerim İnancı ve İbadet

Dede Korkut Kitabı'nda, Kur'an-ı Kerim'in Tanrı ilmi olduğundan, Hz. Osman'ın ve alimlerin Kur'an-ı Kerimi düzenlediğinden bahsederken, o zamanki Oğuz Türkleri'nin Kur'an-ı Kerim hakkındaki bilgilerin bir çoğuna sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca, abdest alıp namaz kılan ve Aziz Tanrı adına hutbe okutan Oğuzlar'ın dini ibadetlerini de yerine getirdikleri görülmektedir (39).

Türkler, İslam'dan önce Tek Tanrı (Gök Tanrı)'ya inanarak birlikte, tabiatta bulunan dağ, ağaç ve su gibi bazı varlıkları kutsal saymışlardır.

Dede Korkut hikayelerinde, İslam Dini'ni benimseyen Oğuz Türkleri'nin, bu varlıkların kutsallığını devam ettirdikleri, onlara birer canlı varlıklarmış gibi davranarak temas kurmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Bu varlıklara bu denli önem vermelerini sebebi, onlarla devamlı iç içe yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

İslam öncesi dönemlere ait olup, İslam'ın zuhurundan sonra, İslami kisveye bürünen bu inançlar, birer dini inanç ya da örf ve adet olarak, günümüz müslüman Anadolu halkında da görülmektedir. Ağaçlara ve türbelere paçavra bağlamak, mezarlardan medet ummak gibi hurafeler bu inançların somut misalleridir.

Toplumumuzda bu türlü hurafelerin yaygınlaşması, toplumumuzun İslam Dini'nin özünden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Son zamanlarda, İslam'ın özüyle alakası olmayan ve İslam'ın kesinlikle tasvip etmediği, ruh çağırma, falcılık gibi faaliyetlerin yaygınlaşması, Müslüman Türk toplumunun inanç zaafına uğramasına sebep olmaktadır.

Bu durumda yapılacak olan şey: İslam Dini ile alakası olmayıp, günümüz müslümanlarında dini inanç veya örf ve adet gibi yerleşmiş olan hurafelerin, iyice araştırılıp tesbit edilerek, toplumumuzun bu konuda eğitilmesini sağlamak gerekir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: "Allah nezdinde hak din İslam'dır ... " (40) ve "Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter" (41) ayetlerine uygun olarak, milletimizi, itikadi, ameli ve ahlaki konularda, İslam'ın emirleri doğrultusunda bilinçlendirip, ruhen sağlam bir toplum olma vasfını korumamız gerekmektedir.

Kaynakça

1 Muharrem Ergin; Dede Korkut Kitabı, Ankara 1989, s. 64-67.

2 M. Ergin; a.g.e, s. XIII.

3 Pertev Naili Boratav; Korkut Ata", İslam Ans. 1967, C. VI. s. 860.

- 4 O. Ş. Gökyay; Dedem Korkut'un Kitabı, İst. 1973, s. XC.
- 5 M. Fahrettin Kırzioğlu; "Milli Destanlarımızdan Dede Korkut Oğuznamelerinin Tarih Belgesi Bakımından Değerleri", Belleten, C.L., S. 198, Aralık 1986,s. 915-926.
- 6 Fuad Köprülü; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984,s. 253.
- 7 Günay TÜMER, Abdurrahman KÜÇÜK, Dinler Tarihi, Ankara 1980, s. 60.
- 8 Bahaddin Öge], Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları. Ankara 1979, C. II, s. 60.
- 9 İbrahim Kafesolu, Türk Milli Kültürü, Ankara 1977, s. 251.
- 10 Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1986, s. 1; Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, s. 2
- 11 İ. Kafesoğlu, a.g.e, s. 253; Eski Türk Dini, Ankara 1980, s. 6; İbn Fazlan Seyehatnamesi (Çev. Ramazan Şeşen) İst. 1975, s. 31; Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Melkuresi, İst. 1986, s. 116; Harun Güngör, Süryani Kaynaklarına Göre Türklerin Menşesi, Dini İnanç ve Adetleri, Türk Dünyası Araştırmaları, İst. 1986, s. 40-84
- 12 Şaban Kuzgun, Hazar ve Karay Türkleri, Ankara, 1993, s. 120-122.
- 13 z. Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İst. 1981, s. 72; Hakkı Dursun Yıldız, İslamiyet ve Türkler, İst. s. 3.
- 14 H.D. Yıldız,a.g.e. s. 78.
- 15 Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, İst. 1971, s. II; Z.V. Togan, a.g.e, s.74-75; H.D. Yıldız,a.g.e, s. 33.
- 16 Z. V. Togan, a.g.e, s. 75-76; Faruk Sümer, Oğuzlar, Ankara, 1970, s. 50.
- 17 İ. Hami Danişmend, Türk Irkçılığının Müslüman Olmuştur, İst. 1959, s. 47.
- 18 N. Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1971, C.I, s. 12.
- 19 N. Sami Banarlı, a.g.e., s. 20.
- 20 N. S. Banarlı, a.g.e., s. 26.
- 21 Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1989, s. 73.
- 22 M. Ergin, a.g.e, s. 75.
- 23 M. Ergin, a.g.e, s. 218.
- 24 H. Tanyu Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara, 1973, s. 43.
- 25 M. Ergin, a.g.e, s. 88.
- 26 M. Ergin, a.g.e, 89; A.İnan, Makaleler ve incelemeler, C. 1. Ankara 1987, s. 468; O. Şaik Gökyay, Dedem Korkudan Kitabı, İst. 1973, CCXCIX.
- 27 M. Ergin, a.g.e. s. 94, 153, 176.
- 28 M. Ergin. a.g.e. s. 115, 176, 184; O. Ş. Gökyay, a.g.e. s. CCXCV.

29 M. Ergin, a.g.e. s. 108; A. inan, Makaleler, C. I, s. 468-469.

30 M. Ergin, a.g.e. s. 101; A. İnan Makaleler, C.I, s. 492.

31 M. Ergin, a.g.e. s. 94, 115.

32 M. Ergin, a.g.e. s. 107.

33 Şamil Çemşidov, Kitab-ı Dede Korkut, Ankara, 1990, s. 85.

34 M. Ergin, a.g.e. s. 107, 153. 206,251.

35 O. Ş. Gökyay,a.g.e. s. CCLXXIV.

36 M. Ergin, a.g.e. s. 76; O. Ş. Gökyay, a.g.e s. CCLXXII.; Şükrü Elçin Dede Korkut Kitabı'nda İslami Unsurlar, Nemeth Annağanı, Ankara, 1962, s. 47.

37 M. Ergin, a.g.e. s. 204;

Ş. Elçin, a.g.e s. 147; O. Ş. Gökyay,a.g.e. s. CCLXXIII.

38 M. Ergin, a.g.e. s. 75, 115; Ş. Elçin, a.g.e. s. 147.

39 M. Ergin, a.g.e. s. 75, 114, 152, 256.

40 Kur'an-ı kerim, Al-i İmran, 19.

41 Kur'an-ı Kerim, Fetih, 28.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

**BILIM BERÝ JÚIESINDEGI RÝHANI-ADAMGERSHILIK
BILIMNIŇ BASYMDYLYĜY
Alimbaeva Saýle Kýrmantaevna**

áleýmettaný gylymdarynyň kandidaty, dotsent,

oqý-isi jónindegi prorektor

Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti

bapanova@inbox.ru

Búgingi tańda elimiz jańa tarihi kezeńge aıaq basyp, álemdegi damyǵan 30 eldiń qataryna qosylǵa bet túzep otyr. Memleket basshysy N.Á. Nazarbaev «Bolashaqqa baǵdar: rýhani jańǵyry» atly maqalasynda: «Biz jańǵyry jolynda babalardan miras bolyp, qanymyzǵa sińgen, búginde tamyrymyzda búlkildep jatqan izgi qasietterdi qaita túletýimiz kerek. Pragmatizm – óziniń ulttyq jáne jeke baılyǵyńdy naqty bilý, ony únemdi pıdalanyp, soǵan saıkes bolashaǵyńdy josparlaı aly, ysyrapshyldyq pen astamshylyqqa, dańǵoılyq pen kerdeńdikke jol bermeý degen sóz. Qazirgi qoǵamda shynaiy mádenienniń belgisi – orynsyz sán-saltanat emes. Kerisinshe, ustamdylyq, qanaǵatshyldyq pen qarapaimdylyq, únemshildik pen oryndy pıdalaný kórgendilikti kórsetedi – deidi [1]. Bul atalǵan máseleler álemdik bilim berý keńistiginde de ózekti bolyp otyr. Naqtyraq aıtsaq, HHI ǵasyrǵa arnalǵan bilim berýdiń halyqaralyq komissuasy baıandamasynda tórt bazalyq ustanym: birge ómir súryge úrený, tanyp-bilýge úrený, áreket etýge úrený jáne qatar ómir súryge úrenýdi bilim berýdiń negizi retinde atap kórsetedi [2].

Búgingi kúni elimizde bul ózekti másele Sara Alpysqyzynıń bastaýymen jaryq kórip, elimizde jáne alys, jaqyn shetelderde oń baǵasyn alǵan «Ózin-ózi taný» rýhani-adamgershilik baǵdarlamasy arqyly sheshimin taýyp, jaqsy jolǵa qoılyp otyr.

«Ózin-ózi taný» rýhani-adamgershilik bilim balalaryń óziniń ómirlik ustanymyn anyqtaý, ár túrli máselelerdi adamgershilik normalarǵa saıkes konstrýktivti sheshý, ózine, adamdarǵa jáne qorshaǵan álemge izgilikti qarym-qatynas jasaý, adamdarǵa qoldan kelgenshe kómek berý, tıystaryna jáne jaqyndaryna qamqorlyq kórsetý, ózimen ózi úndestikte ómir súry; oıy, sózi jáne is-áreketterinde shynaiy bolý, jasampazdyq belsendilik, azamattyq jáne otansúıgishtik tanyty, adamgershilik turǵysynan tańdaýǵa daıarlyǵyn tanyty jáne óz oıy, sózi men isine jaýapty bolý, qoǵamǵa qyzmet etý

ITOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
daǵdıylaryn is júzinde damytý [3] sınaqta maqsattar bolyp júıelenip, óskeleń urpaqtań «segiz qyrly, bir syrly», rýhy bıık, jaqsy azamat bolýyn kózdeıdi.

«Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilim berý Baǵdarlamasynyń avtory Sara Alpysqyzy óziniń «Ómir ádebi» kitabında: «Búginde «Tirshilik tiregin» rýhanı negizderden izdegenimiz abzal. Bul túsiniktiń astarynda ne jatyr? Menińshe, munda kóp nárese bar. Bárinen buryn adamnyń adamǵa, Jaratýshyǵa, adamnyń tabıǵatqa degen qarym-qatynasy tereń maǵynaǵa toly ekendigin túesine bilýshilik. Sondai-aq, ómirde ata-babalarymyzdyń adamgershilik tájiribelerin basshylyqqa alýǵa ázir bolý: taza net, qayrymdylyq isterdi jasaýǵa degen talpynys, bizdiń jaqsy-jaman áreketterimizdiń barlyǵy amalamyzǵa áser etetindigi, iaǵni, ómirde ózgeretindigi jaily, bir qaraǵanda, qarapayım kórinetin shyndyqta sózsiz túsiný. Sondyqtan ózimizdiń barlyq is-áreketterimiz úshin jaýap berýge daıar bolýmyzdy, jalpyadamzattyq moral ólshemderimen udai salystyryp otyrý qajettigin eskerý qajet» [4] dep atap kórsetken.

Ǵylym men tájiribe bilim berý keńistigin izgilendirýde «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilimniń múmkindikteri orasan zor ekendigin dáledep otyr. Osy turǵyda ǵalym J.M. Jumabaiqyzy «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik baǵdarlamasynyń jalpy bilim keńistigin izgilendirý maqsatyndaǵy basqa pándermen jáne búkil oqý-tárbie úderisimen integratsıalaıdyń birneshe baǵytta júretinin aita kelip, olardy tómendegidei jiktep kórsetedi:

- mindetti oqylatyn jeke oqý pánderiniń mazmunyn rýhanı-adamgershilik qundylyqtarmen yqpaldastyrý arqyly olardyń tárbielik mánin kúsheıtý;
- oqý júktemesiniń jyljymaly komponenti bolyp esepteletin qoldanbaly, tańdaý kырstarynyń mazmunyn rýhanı-adamgershilik bilim júesi boıynsha naqtylangan nátjelermen ushtastyrý, kiriktirý;
- mekteptiń keshendi tárbie isiniń mazmunyn rýhanı-adamgershilik bilim boıynsha kútiletin nátjelermen yqpaldastyrý;
- mektepten tys mádeni sharalarga rýhanı-adamgershilik qundylyqtardy kiriktirý;
- mekteptiń áleýmettik seriktestik aıasyndaǵy is-áreketin rýhanı-adamgershilik qundylyqtarmen qanyqtyrý [5].

Sondyqtan da búginde elimizde ǵylymı-zertteý jumystary men naqta tájiribe nátjelerine súene otyryp, bilim berý keńistigin izgilendirýdegi «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilimniń múmkindikteri eskerilip, bilim berý uymdarynda jalpyadamzattyq qundylyqtarǵa negizdelgen birtutas tárbie ortasyn qurý maqsatynda elimizde pilottyq bilim berý uymdarynyń (PBU) jelisi quryldy. 2014 jyly respýblikanyń 4 aimaǵynan 24 uym qurylsa, 2017 jyldan bastap qalǵan óńirlerden 48 bilim mekemesi irikteldi, onyń ishinde árbir aimaqtan: 1 kolledj, 2 – jalpy bilim beretin mektepter (onyń biri qyn jasospirimderden quralǵan mektep, ekinshi shaǵyn jınaqta mektep). Búgingi kúni elimizde barlyǵy 72 bilim berý uymy pilottyq jobaǵa kirgizildi [6].

Búgingi tańda elimizde pilottyq bilim berý uymdary «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilim berý baǵdarlamasynyń pilottyq jobasyn júzege asyrý tujyrymdamasy negizinde júeli túrde, naqty jumystar júrgizýde iaǵnı bilim berý uymdarynda jalpyadamzattyq qundylyqtarǵa negizdelgen birtutas tárбие ortasyn qurý maqsatyndaǵy jumystar tómendegi mindetterdi sheshýge jumyldyrylyp otyr.

Atap aıtsaq,

- Tutas pedagogıkalyq úderis sýbektileriniń jalpyadamzattyq qundylyqtar negizindegi tárbiениń basym rólin túsiniýine kómektesý;
- Jalpyadamzattyq qundylyqtardy tutas pedagogıkalyq úderiske integratsıalaý negizinde tulǵany rýhanı-adamgershilik damytý isinde bilim berý uymdarynyń, otbasynyń jáne basqa da áleymettik institúttardyń kúshlerin biriktirý;
- Tutas pedagogıkalyq úderis sýbektileriniń jalpyadamzattyq qundylyqtar negizinde jaǵymdy oilaýyn damytýǵa jáne qundylyq baǵdarlaryn aıqyndaýyna jaǵdai jasaý;
- Qundylyqtyq dúnietanymdyq ustanymdy jáne adamgershilik tańday jasaýǵa daiarlyqty qalyptastyrýǵa kómektesý;
- Qoǵamǵa ruıasyz qyzmet etý daǵdylaryn jáne óziniń oıy, sózi men isine jaıapkershiligin damytý [6].

Bilim berý júesindegi rýhanı-adamgershilik bilimniń basymdylyǵy izgilendirý ideiasyna kelip sailady. Jalpy izgilendirý degenimizdiń ózi – adamnyń jeke tulǵa retinde qundylyǵyn tanıtyn, onyń izgi qasietteri men damý erkindigin qorǵaýmen sıpattalatyn, adamdar arasyndaǵy qatynastardyń teńdigi men ádilettiligi ustanymdaryna súnetin kózqarastar júesi.

Bilim berý júesin izgilendirýde jalpy bilim beýdiń maqsaty, mazmuny, printsıpteri, pedagogıkalyq is-áreket máseleleri gýmanistik jáne gýmanitarlyq tanymǵa baǵyttalýy tis.

Sonymen qatar, básekege qabiletti, óz betinshe oilap, durys sheshim qabyldaı alatyn, urpaqty tárbielý úshin balaǵa tárбие беретin ortasy men ustazdardyń qarym-qatynasy izgi iaǵnı, oqýshynyń Rýhanı Menin áleymettik ortada kórsetýge, durys áreket jasai alýǵa múmkindik беретindei bolýy kerek. Jalpy pedagogıka men psıhologuada adamdardyń qarym-qatynasy úsh túrli sıpatta órbip otyratynyn bilemiz. Atap aıtsaq, gýmanistik, avtoritarlyq, liberaldyq (beibereket). Endi osy qarym-qatynastarǵa jeke-jeke toqtalyp, onyń balaǵa qalai áser etetindigine iaǵnı sońǵy nátjesine zer salsaq, oqý-tárбие úderisinde rýhanı-adamgershilik bilimniń ózekti ǵana bolyp qoımai, sheshimin tabýy tis negizgi mindetterdiń biri ekenine kóz jetkizýge bolady.

Jas urpaqty ózgermeli álemde kezdesken qıyndyqtardy ar-ujdanmen, ózine de ózgege de quanat jasamai, adal jeńe alatyn urpaq tárbielýde bilim berý

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
mazmunynyn qundylyqtyq áleyetin kúsheitip, ony izgilendirý kezek kúttirmetin máselelerdin biri ekendigi daýsyz.

Bilim berý júesindegi rýhanı-adamgershilik bilimniń mańyzy jáne ózektiligi jóninde aıtylǵan oımyzdy Elbasy N. Nazarbaevtyń myna sózderimen qorytyndylayyq: «Naqıy maqsatqa jetýge, bilim alýǵa, salamatty ómir saltyn ustanýǵa, kásibi turǵydan jetilýge basymdyq bere otyryp, osy jolda ár nárseni utymdy pıdalaný – minez-qulyqıyn pragmatızmi degen osy. Bul – zamanaýı álemdegi birden-bir tabysty úlgi» [1].

Padalanylǵan ádebietter tizimi:

1. Elbasy maqalasy: Bolashaqqa baǵdar: rýhanı jańǵyrý. 2017 jylǵy 12 sáyir. <https://egemen.kz/.../nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar>
2. Obrazovanie: sokrytoe sokrovie (Learning: The Treasure Within). Osnovnye polojenıa Doklada Mejdýnarodnoi komıssıı po obrazovanıı dlia XXI veka. Izdatelstvo İNESKO 1996
3. Qazaqstan Respýblikasy Bilim berýdiń memlekettik jalpyǵa mindetti standarty. Almaty: «Bóbek»UǴPBBSO, 2006
4. Alpysqyzy Sara. Ómir ádebi. Ádebi esse, tolǵanystar. – Almaty: Bóbek, 2003
5. M. Jadrına. Bilim berý keńistigin izgilendirýdegi «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilimniń múmkindikteri. «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilimi negizinde oqý-tárбие jumysyn izgilendirý» taqyrybynda respýblikalyq ǵylymı-ádistemelik seminar. Qyzylorda qalasy, 2008
6. «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilim berý Baǵdarlamasynyn pilottyq jobasyn júzege asyrý tuıyrymdamasy. Almaty, «Bóbek» 2017

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Kazakistan'daki Eğitim Sistemi ve Öğretmenlik Mesleği

ALMURATOV B.T.

Almuratov B. Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi'nin Öğretim üyesi,
Taraz, Kazakistan almuratov.b@mail.ru

Özet

Eğitim alanının en önemli özelliklerinden biri, ülkenin tüm bölgelerinde eğitim verici okullardır. Bugüne kadar, eğitim sistemi öğretim sırasında bilgi araçlarının geniş bir uygulama gerektirir. Bu nedenle, eğitim sürecinde yeni bilgi teknolojisinin kullanımı zaman şartlarından kaynaklanmaktadır. Araştırma alanı eğitimin toplum gelişmesi ve değişmesindeki yeri gösterilmektedir.

Şu anda, ülkenin her yerinde bulunan küçük kasabalardaki okulların büyük çoğunluğu küçük okullardır. Bu tür okulların bağımsızlık yıllarından sonra her yıl arttığı bilinmektedir. Kırsal nüfusun nüfusu kent nüfusu ile birlikte arttıkça, yerleşim yerindeki insanların sayısı azalmakta ve öğrenci sayısı azalmaktadır.

Küçük ölçekli okul, eğitim sürecinin planlanmasında ve düzenlenmesinde benzersiz özelliklere sahip, az sayıda öğrenci, entegre sınıflar, küçük topluluklarda çalıştıkları gibi eksik sınıflar içeren genel bir eğitim kurumudur.

Küçük ölçekli okul araştırmacıları J.Astambaeva ve G. Uaissova, "Küçük okuldaki pedagojik süreç teorisi ve teknolojisi", Küçük ölçekli okul tarihi, ilk günlerden L.Tolstoy, K.Ushinsky döneminden başlıyor. Böyle bir okulun Kazakistan topraklarında ortaya çıkması, XVIII yüzyılın 60. yılında, doğrudan Y. Altynsarin'in eğitim faaliyetleriyle ilgili olarak doğdu. O zamandan beri, bu tür bir okul konusu hala gündemde oldu.

Küçük ölçekli okullarda eğitim sürecinin organizasyonunun özellikleri: Derse hazırlanırken, öğretmen aşırı yük yapıyor; öğretmenin dikkati iki veya daha fazla öğrenci arasında bölünür; az sayıdaki öğretmene bağlı olarak, her öğretmenin yaratıcı etkinliğini artırmanın bir yolu yoktur.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Eğitim Sosyolojisi, Statü, Eğitim Sistemi, Eğitim Süreci, Bilgi Teknolojisi.

Education System and Profession of Teaching in Kazakhstan

Abstract

One of the most important features of the field of education is educational schools in all regions of the country. To date, the education system requires an extensive application of knowledge tools during teaching. Therefore, the use of new information technology in the education process is due to time requirements. His research area shows the place of education in community development and change.

Currently, the vast majority of schools in small towns located all over the country are small schools. Such schools are known to increase every year after the years of independence. As the population of the rural population increases along with the urban population, the number of people in the settlement decreases and the number of students decreases.

A small-scale school is a general educational institution with unique features in the planning and regulation of the educational process, with a small number of students, integrated classes, incomplete classes as they operate in small communities.

Small-scale School researchers J.Astambaeva and G. Uaissova,"pedagogical process theory and technology in small school", small-scale school history, early days L.Tolstoy, K. Ushinsky begins in the era. The emergence of such a school in the territory of Kazakhstan, in the 60th of the XVIII century. in, direct Y. He was born in relation to the educational activities of altynsarin. Since then, this kind of school issue has still been on the agenda.

Features of the organization of the educational process in small-scale schools: when preparing for Class, the teacher is overburdened; the teacher's attention is divided between two or more students; depending on the small number of teachers, there is no way to increase the creative effectiveness of each teacher.

Keywords: Education, Sociology of Education, Status, Education System, Education Process, Information Technology.

Giriş

Eğitimin ekonomik, toplumsal, siyasal ve bireysel amaçları bulunmaktadır. Eğitimin bireysel amacı, bireyin kişisel ve psikolojik gelişimine yardımcı olarak, bireyde özerk ve özgür düşünce yetisini geliştirmektir. Eğitim, bireyin bireyselleşmesi kadar aynı zamanda onun toplumsallaşmasının da aracıdır. Bireyselleşme, bireyin özgüven ve öz karar yeteneklerinin gelişmesi anlamına gelir. bireyin toplumsallaşması ise, eğitim yolu ile toplumsal birikimden yararlanması ve böylece elde edilen yararın toplumsal işbölümü içinde tekrar topluma döndürülmesi anlamına gelmektedir [1].

"YENİ OLUŞUM ÖĞRETMENİ – ruhsal olarak gelişmiş, sosyal olarak olgunlaşmış, pedagojik araçlar her türlü ustaya sahip nitelikli bir uzman her zaman mükemmellik isteyen yaratıcı kişilik. O yüksek öğretim ile yaratıcı bir kişiyi oluşturur ve gelişiminden sorumludur», diyen Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev.

2011-2020 yılları için Kazakistan Cumhuriyeti eğitim geliştirme devlet programında, öncelikli yönlerden biri «Küçük ölçekli okulların gelişim sorunu» olarak etiketlenmiştir. Buna ek olarak, bu belge, ağ sistemi, uzaktan eğitim programlarının uygulanması yoluyla yetersiz okulların lojistik tabanının iyileştirilmesi yetersiz okulların uzmanlarının sağlanması, profesyonel ve pedagojik personelin mesleki geliştirilmesini sağlar.

Küçük ölçekli okul - o küçük bölgelerde faaliyet gösterdiği için, planlama ve eğitim sürecinin organizasyonunda belirli özelliklere sahip küçük, birleştirilmiş sınıflar, eksik sınıflardan oluşan bir genel eğitim kurumudur. Şu anda küçük ölçekli okul:

- kombine sınıflarla;
- kombine sınıflar ve eksik sınıf ile çalışır.

Bu bağlamda, küçük ölçekli okul, eğitim faaliyetlerinde aşağıdaki ilkeler ve yaklaşımlar tarafından yönlendirilir:

- farklı yaşta öğrenenlerin yaşını göz önünde bulundurması;
- tek bir konu ve tek bir tematik yaklaşıma dayalı entegre eğitim oturumları organizasyonu;
- entegre sınıflar için sınıf takvimi esnek derleme;
- bireysel ve farklılaştırılmış eğitim;
- esneklik ve içerik varyasyon ve teknoloji eğitim sürecinin uygulanması;
- kendini eğitmek için eğitim yeteneklerinin geliştirilmesi;
- eğitim çalışmalarının organizasyonunda kültürel merkezlerden uzaklığı göz önünde bulundurması;
- öğrenme sürecinde öğrencilerin etkileşim ve karşılıklı yardım.

Devletin eğitim içeriğinin güncellenmesi tüm eğitim sistemi yanı sıra küçük ölçekli okullar da içerir. Bu nedenle, küçük ölçekli okullar öğretmenleri için aşağıdaki gereksinimleri vardır:

- etkili yollar ve kendini eğitmeyi geliştirmek için yöntemler seçimi;
- en iyi öğrenme yöntemlerini seçme, seçme ve oluşturma becerisi;
- farklı yaştaki öğrencilerin grup yönetme becerisi;;
- eğitim ve eğitim sürecinin organizasyonun yeni formların arama;
- geliştirin ve sürekli mesleki düzeyde geliştirmek;
- geniş öğrenme, Yeni öğrenme teknolojileri ve interaktif teknikler uygulamaya giriş.

Açıkçası, bu gereksinimler öğretmenlere büyük yaratıcı çalışma gerektirir. Yaratıcılık, öğretmenin günlük yaşamda kendini tanımaya, kendi kendine kaliteli, motive edici kararlar alma becerisine olan çabasıdır.

Bilimsel literatürde aşağıdaki yaratıcılık türlerini tanımlar:

- 1) lojistik;
- 2) ruhsal-teorik;
- 3) sosyo-organizasyon;
- 4) pedagojik;
- 5) sanatsal ve yaratıcı vs.

Profesör M. Potashnik, öğretmenin yaratıcılığının aşağıdaki gibi olduğunu düşünüyor:

- 1) sorunun çözümünde beceriklilik;
- 2) yeni formlar, teknikler, yöntemler ve bunların etkin kullanımı geliştirilmesi;
- 3) yeni koşullar altında belirli bir deneyimi etkin bir şekilde kullanması;

- 4) yeni görevlere göre belirli bilgileri geliştirir ve değiştirmesi;
- 5) yüksek sezgi ile net hesaplama dayalı başarılı doğaçlama;
- 6) tek bir sorunu çözmek için birkaç yol görebiliyor;
- 7) belirli bir pedagojik aktiviteye teorik hükümler ve metodik rehberlik dönüşümü [2].

Öğretmen yaratıcı faaliyetlerde önemli bir yer olumlu bir itme ve çok daha fazlası oluşumu, onun çalışma, memnuniyeti, onun performansında özerklik eleştirel yeniden yorumlanması alır. Ayrıca, iyileştirme yaratıcı yeteneklerini geliştirmek gibi nitelikleri derinliği genel eğitim sınıf öğretmeni, farklılaşmış uzmanlık, gelişmiş zihinsel yetenekleri ve esneklik, beceri sevinmek için buluş ve derin bir anlayış ve seçim için en etkili yol, çözüm, uyum, hoşgörü, yeteneğini sonuna kadar getirmek için geliştirilen bir anlaşmaya dayanarak, riski, farkındalık, aktif yaşam pozisyonu.

Öğrencilerin yaratıcı yeteneklerini geliştirirken, gelişmiş eğitimci, öğrenme ve ebeveynlik yöntemlerinin yeni formlarını arayan yaratıcı bir kişiliği geliştirir. Bu durumda, araştırmacı öğretmen öğrencilerin yaratıcı yeteneklerini geliştirmek için aşağıdaki şartları yerine getirmelidir:

- yaratıcı yeteneklerin erken gelişimi;
- öğrencinin yaratıcı faaliyetleri için koşullar oluşturması;
- yaratıcı faaliyetlerin sistematik durumu;
- maksimum düşünce gücü seviyesine ulaşmak.

Bugün, "kişisel odaklı" öğretim sürecinin uygulanması çerçevesinde, özel bir yer öğretmenin kendi kendine eğitim alması. Bu bağlamda, eğitim sürecinde yenilikçi teknolojilerin kullanımı kaliteli eğitimin temel koşullarından biridir. Bu eğitim içeriğini güncellemek ve yenilikçi teknolojilerden uygulama içi interaktif teknikler kullanmak önemlidir.

Etkileşimli yöntemler pedagojik yaklaşımlarda bir değişikliğe yol açar, dinleyicilerin kendi kendini geliştirmesine, yeteneklerini ve değerlerini anlama ve değerlendirmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda, eğitim sürecinde öğretmenin görevi, dinleyicilerin en büyük etkinliği için koşullar yaratmaktır ve gerekirse-yollar açmaktadır. Aynı zamanda, öğretmenin yaratıcı çalışması büyük bir rol oynamaktadır.

Öğrenme sürecine katılan öğrencilerin dikkatini çekmek için, öğretmen aşağıdaki interaktif öğrenme koşullarına tanık olmalıdır:

- olumlu bir psikolojik ortamın kurulması (örneğin, biopoem, arzu vb.);
- ilgi (motivasyon, özlem) artırmak için içeriden ilginç ve gizemli sorular sormak;
- ekip çalışması (psikolojik düşünürler, tablolar hazırlanması). Bu koşulları kendiniz gerçekleştirebiliyorsanız, öğrencilerin psikolojik durumunu belirleyebilirsiniz.

Buna karşılık, interaktif öğrenme öğrenenler sonucu ortak iletişim ve etkileşim yoluyla elde edilebiliyor. Bu nedenle, bu tür derslerde, olumlu psikolojik iklim ve karşılıklı güven atmosferi yaratmaya özel önem verilmektedir. Bu bağlamda, öğretmen interaktif öğrenme sırasında öğrenenleri uyarır, ortaya çıkması ve iç motivasyon etkileşim teşvik eder.

Buna ek olarak, bugüne kadar, eğitim sistemi öğretim sırasında bilgi araçlarının geniş bir uygulama gerektirir. Bu nedenle, eğitim sürecinde yeni bilgi teknolojisinin kullanımı zaman şartlarından kaynaklanmaktadır. Bilgi teknolojisi eğitimi, bilgi, pedagojik teknoloji, yazılım ve teknik araçlar (film, ses ve video bilgileri, bilgisayarlar, elektronik öğreticiler, telekomünikasyon ağları) ile çalışmak için özel yaklaşımlardır. Eğitim sürecinin bilgisayar bilimi, yeni bir bilgi teknolojisi kullanarak gelişmiş bir dünya deneyimine dayanarak, yeni bir tür öğrenme, her öğrencinin yeteneklerinin kapsamlı gelişimi, eğitim ve eğitim sürecinin tüm seviyelerinin verimliliğini ve kalitesini artırmak için kapsamlı bir gelişme için koşulların oluşturulmasını içerir.

Çeşitli güzel, pozitif çizimler, şemalar, teknikleri ile grafik çizimler dayalı herhangi bir bilgi teknolojisi ders kullanımı sadece öğrenme bilişsel aktivitesini artırmak değil, aynı zamanda mantıksal düşünme, yaratıcı çalışma sisteminin oluşumunu teşvik etmektedir.

Sonuç olarak, düzgün bir şekilde oluşturulmuş bir plan, etkili bir ders, yaratıcı, arama öğretmeni, modern sosyal talebe göre öğretmen, öğrenci tarafından organize edilen bir çalışmanın bir sonucu olarak, bağımsız olarak bilimsel araştırma ve araştırma geliştirme, bağımsız olarak geliştirme, aktif hareket etme, hızlı kararlar alma, sistematik olarak benlik saygısı, refleks, kültür, estetik tat, bilgi, sanat haberlerine olan ilgiyi hakim olmak, sürekli olarak yaratıcı benlik saygısı geliştirmektir.

Kaynakça

1. Dönmez, Ö. (2008) Türkiye’de Öğretmen kimliğinin Dönüşümüne İlişkin Bir Çözümleme. A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
2. М. Поташник «Урок XXI века» из курса лекций в г.Орле – материалы для педсовета, 2012

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

BOLASHAQ MAMANNYŇ KÁSIBI QUZYRETTILIGINIŇ QALYPTASY ALĞYSHARTTARY

**Asilbekova Nýrjamal Ýzenbekovna, Rýstembekov Marat
Kýlesbekovich**

**filologiya gylymdarynyň kandidaty, dotsent
Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti
nurjamal2704@mail.ru, +77015775840**

**Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti
nurjamal2704@mail.ru, +77015775840**

Bolashaq muǵalimniň maman retindegi kásibi quzyrettiliginiň qalyptasý negizi olardyň joǵary oqý ornynda alǵan teoriýalyq bilimi men praktikalyq daǵdylarynyň ushtasýnan, sondaı-aq sol bilik, daǵdylaryn is júzinde, ıaǵnı pedagogikalyq is-árekette qoldana alýynan tanylady. Kredittik oqytý júesiniň, búgingi JOO bilim berýdi uıymdastyry júmystarynyň náıjesi básekege qabiletti, mamandyǵyna saúkes quzyrettiligi qalyptasqan bilikti maman bolǵandyqtan, bolashaq mamannyň kásibi biliginiň sapasynyň deńgein kóterý negizgi talaptardyň biri bolyp otyr. Biliktilik degendi shartty túrde belgili bir arnayı baǵdarlama boıynsha ıgerilgen bilimdi tájiribe júzinde iske asyryda qoldanylatyn ádisterdi meńgerý dep sanatyn bolsaq, bolashaq mamannyň kásibi biliginiň qalyptasý onyň arnayı beriletin bilim baǵdarlamasyn ıgere otyryp, ony tájiribede qoldanydyň ádis-amaldaryn úrený bolyp tabylady eken.

Stýdentiň kásibi maman retinde qalyptasýynyň alǵysharttary onyň kásibi is-áreketine degen daıyndyǵynyň deńgeinen kórinedi. Bul daıyndyqtyň psihologıalyq sıpaty basym. Sondyqtan da bolashaq maman kásibi qyzmetin joǵary deńgeide atqarý úshin, oǵan eń aldymen psihologıalyq daıyndyq kerek. Bul qubylys stýdentiň joǵary oqý orny qabyrgasynda bilim alý men tájiribe jnaý protsesinde óte qarqyndy bolady da, tiisti biliktilik berilgen maman pedagogikalyq qyzmetine kirirken kezeńde bar qyrynan kórinedi.

Kásibi quzyrettiliktiň qalyptasý deńgeiniň joǵary ne tómen bolýy bolashaq mamannyň óz kásibine degen kózqarasynyň mańyzynan da kórinedi. Bul úshin ony aıqyndatyn birneshe kásibi komponent iske asýy kerek. Zertteýshi J.Sadıyova bul týraly: «Kásibi komponenttiň júzege asýy bolashaq mamandardyň óz kásibi áreketteriniň áleýmettik mańyzyn anyqtaıdan turady» – dep kórsetedi. Sondyqtan, tańdaǵan kásibiniň mańyzyn (áleýmettik) aıqyndaı úshin jáne sol mańyzdylyqty seziny úshin stýdent ózi ómir súrip otyrǵan áleýmettik qoǵamdy, onyň

ereksheliklerin, álemdik qaýymdastyqtaǵy ornyn aıqyndaı alýy qajet. Óz kásibiniń máni men mańyzyn jete taný úshin ol gýmanizm talaptaryn saqtap, azamattyq ustanymyna berik bolyp, áleýmettik ádildikti jaqtaýy tiis ári óziniń rýhanı qajettiliklerin de anyqtaı alýy kerek.

Zertteýshiler bolashaq mamannyń kásibi quzyrettiliginiń qalyptasýyna alǵyshart bolatyn kelesideı kásibi komponent túrlerin usynady: 1) dúnieni qabyldaı jáne oǵan kózqarasy; 2) kásibi-toptyq integratsualay; 3) kásibi qajettilik (áleýmettik-psihologıualyq sıpatta); 4) kásibi mádenıettilik; 5) kásibi ózin-ózi taný. Bul komponentter bolashaq mamannyń quzyrettiliktiń qalyptasý úrdisinde kezeń kezeńimen júzege asatyn bilimdik tsıklardı ıgerýmen birge, ártúrli qoǵamdyq qubylystaraǵa ózindik obektivti ári sýbektivti qatystylyǵyn da bildiredi. Bilim berý standarttary negizinde júeli beriletin pándik bilimder bolashaq mamannyń jan-jaqty qalyptasqan bilikti, kásibi tulǵasyn tolyq jasaqtaı almasy anyq. Sondyqtan, bul jerde bilim alýshynyń mamandyq tańdaıdaǵy ustanymy, bolashaq kásibine degen qyzyǵyshylyǵy, óz kásibine tán burlınnan bar stereotıpterdı boıyna sińire alýy, bolashaqtaǵy ómirin tek óz kásibiniń qundylyqtary men ózge de qoǵamdyq, áleýmettik toptardıń qundylyqtarymen bailanysta qarai alýy, moraldyq, quyqyqyq talaptardy únemi eskerip, mádeni-rýhanı álemin damytýy, ózindik menin kásibi sapasymen ushtastyra alýy suaqty asa mańyzdy áreketter jyntyǵy oryndalýy shart ekenin baiqaimyz. Al kásibi sapa degenimiz – qoǵamdyq ortada, áleýmettik top ishinde (bul jerde top, kýrs) ózin-ózi taný, ózine ózi baǵa berý. Mamannyń kásibi sapasynyń kórsetkishteri oqy, bilim, tárбие úrdisiniń keshendi túrde iske asýynyń nátjesinde qalyptasady. Mundaı kúrdeli úrdistiń túpkilikti nátjesi mamannyń kásibi quzyrettiligi bolyp tabylady. HHI ǵasyrdaǵy otandyq bilim berý salasyndaǵy bilim sapasynyń negizgi kórsetkishi retinde quzyrettiliktiń sapalyq sıpatyn zerttegen ǵalymdardıń biri B.T. Kenjebekov kásibi quzyrettiliktiń túrlerin arnayı, áleýmettik, jeke tulǵa, dara quzyrettilikter dep jikteidi de, olardıń árqaisysynyń ózine tán ereksheliklerin sıpattadı:

- arnayı quzyrettilik – óziniń kásibi is-áreketin jetkilikti dárejede meńgerý, óziniń kásibi qalyptasýyn jobalaı bilý;

- áleýmettik quzyrettilik – birlise (toppen) kásibi is-áreketti atqarýdy, yntymaqtasýdy, sondaı-aq osy kásipke qarasty qatysymdy meńgerý; óziniń kásibi eńbeginiń nátjeleri úshin áleýmettik jaıapkershilik;

- jeke tulǵa quzyrettiligi – ózin kórsete bilý men qalyptastyrýdyń amaldaryn, jeke tulǵanyń kásibi deformatsualaryna qarsy turý quraldaryn ıgerý;

- dara quzyrettilik – óziniń qabiletin júzege asyrý jáne kásip aiasynda óz daralyǵyn qalyptastyrýǵa qabilettilik, kásibi turǵydan qartaıǵa boı bermeý, óz eńbegin artyq kúsh jumsamaı-aq utymdy uıymdastyrýǵa ikemdiligi, eńbektı qıyndyqsyz, sharshaýsyz, sergity

arqyly nátijege jetkizý [2, 16-17 b]. Zertteýshi ózi daralap kórsetken joǵarydaǵy kásibi quzyrettilikterdiń ár túrine mamandyqqa quzyrettilik, jeke tulǵa quzyrettiligi men dara quzyrettilikterdiń enetinín aıtady jáne olardy kásiparalyq jalpy komponentter dep ataıdy. Bul komponentterdiń de ózine tán áreketter jıntyǵy men qabiletilik túrleri bar. Olar bolashaq mamannyń kásibi tulǵasynyń tolyq qalyptasqandyǵyn nemese mamannyń óz kásibimen tikelei aınalysý úrdisinde ózin-ózi jetildirý qabileterin kórsetedi. Zertteýshi bul quzyrettilik túrlerin tómendegidei saralady:

- mamandyqqa quzyrettilik – óndiris úderisin josparlaǵa qabiletilik, kompiýtermen, orgtehnıkamen jumys isteı bilý, tehnikalyq qujattamalardy oqý, qol mashyqtyǵy;

- jeke tulǵa quzyrettiligi – óziniń eńbegin josparlaǵa, baqylaǵa jáne retteýge qabiletilik, óz betimen sheshim qabyldaǵa, úrenshikti emes (nestandartnoe) sheshimder tabýǵa (kreativtilik), qısyndy teorıalyq jáne praktikalıyq oılaý; problemany kóre bilý, óz betimen jańa bilim men iskerlikti ıgerý qabileti;

- dara quzyrettilik – jetistik motivatsıasy tabystyń qorlanýy, óz jumysynyń sapaly bolýyna umtylý, ózin-ózi motivatsıalaǵa qabiletiligi, ózine degen senimi, optimizm [2, 17 b].

Kórip otyrǵanymyzdaı, kásibi quzyrettilikti qalyptastyryshy komponentterdi taratyp taldaǵan eki zertteýshiniń de pikiri bir arnaǵa oıysady. Iaǵni, kásibilik – jeke mamannyń kásip iesi retinde qalyptasý jolynda alǵan bilimi, jınaqtaǵan tájirıbesi, qabileti, qarymy men yntasy. Al maman degen kim? Maman (latyn. profiteor – óz jumysym dep jarıalaimyn) – belgili bir kásip iesi. Mamandyq – adamnyń is-áreketiniń, eńbeginiń, jumysynyń túri, onyń materialdyq, rýhani qajettilikterin ótetin qural. Iaǵni, maman – belgili bir mamandyq boıynsha joǵary biliktilikke ie bolǵan jumysshy. Al onyń biliktiliginiń sıpattatyn qubylstar mamannyń kásibi eńbekte belgili bir nátjelerge jetýine múmkindik beredi. Máselen, qandaı da bir mamannyń óz mamandyǵyndaǵy jetistikti ózge mamandardyń jetistigimen salıstırylýy arqyly aıqyndalady. Mamandyqqa qatysty tapsyrmalardy ártúrli mamannyń oryndaıyndaǵy kásibilik deńgeıleri arqyly ajyratyp, kimniń kásibi deńgeıi joǵary ekendigi anyqtalady. Osydan kelip kásibiliktiń tulǵanyń tolyqqandy bilim iesi bolýymen baılanysty ekendigi kórinedi. Joǵarydaǵy pikirlerimizdi jınaqtaı kele tulǵalyq bilim – kásibi bilimdilik jáne tulǵanyń qasıetteriniń jıntyǵy degen qorytyndyǵa kelemiz. Al osy eki komponenttiń kiriktirilgen (integratsııalyq) áreketi – eńbek nátjesi bolady. Buǵan tájirıbe de, ǵylymı derekter de dálel.

Maman daıyndaı degenimiz – bilim alýshyny belgili bir kásipke daıyndaı. Sondyqtan maman kásibi bilim berý úrdisinde ǵana daıyndalady degen sóz. Al bilim alý – oqý úderisinde ıgerilgen bilim, iskerlik, daǵdy, oı áreketi júesi bolǵandyqtan belgili bir mólsherli

merzim aralyğynda júzege asyrylatyn qubylys. Alaida, bul áreketter mólsherli ýaqytta tolyq isek asyrylğanmen, sonyń nátiyesinde qalyptasqan mamandyq iesiniń kásibi deńgeiniń talapqa sáikes bolýyna tolyq kepildik bola almaıdy. Ótkeni, kásibiliktiń kóptegen komponentterdiń jyntyğynan quralyp, qalyptasatyn kúrdeli sapa ekendigi belgili.

Bilim alý júesindegi atqarylar komponentterdiń árqaisysynyn quzyrettilik qalyptastyrdáğy mańzy erekshe. Bilim – naqty bir bolmystyń teoriualyq nusqasy bolyp tabylatyn idealardyń jyntyğy. Bilim – adamdardyń belgili bir júedegi uğymdarynyń, derekteri men payymdaýlarynyń, t.b. jyntyğy. Bilim adamzat mádenietiniń eń aýqymdy uğymdarynyń biri bolyp tabylady.

Ol sana, tanym, obektivti álem, sýbekt, oılaý, logıka, aqıqat, parasat, gylymı jáne t.b. kúrdelide tereń uğymdarmen tyğyz bailanysta ári solar arqyly anyqталady. Bilim filosofıa men ratsionaldy bilim paida bolğannan kóp buryn dúniege kelgen [3]. Búgingi bilim berý keńistigi mamannan kásibi bilimdi talap etip otyr. Integratsualyq úrdisterdiń qarqyndy beleń alğandyğyna qaramastan, mamannyń tek óz kásibine qatysty bilimderdi jan-jaqty ári tereń ıgerýi onyń kásibi biliminiń deńgein anyqталady. Ótkeni kez kelgen mamandyq iesi másele sheshýde, sheshim qabyldaýda, áreket ádisterin tańdaýda, nátijeni baqylaýda jáne ony bağalaýda bilimge súenedi. Bilimge súený – túsinigin arttyrady. Al maman máseleni qanshalyqty tereń túsinse, onyń sheberligi de sonshalyqty artyp, is-áreketi maqsatty ári sátti bolady. Kásibi bilimniń barynsha kórinis beretin tusy – básekelestik jağdayndağy eńbek naryğy. Bul naryqtyń zańdylyğy boıynsha kim kóp bilse, kim máseleni tez ári tiimdi sheshe bilse, sol jeńiske jetedi. Kásibi bilimge ie bolý mamannyń keleshekti boljai alýyna, kásibi is-áreketin jalqydan jalpyға bağyttaı otyryp, ırgeli gylymı negizderge qura alýyna, keshendi qyzmetter túrin uymdastyryp, onyń nátiyeleriniń qoldanbaly sıpat alýyna qol jetkizýge múmkindik beredi.

Alyngan bilim negizinde biliktilik qalyptasady. Biliktilik – ıgerilgen bilimdi tájiribe barysynda júzege asyryda qoldanylatyn ádisterdi meńgerý. Ol iskerlikpen de tyğyz bailanysty. Mamannyń iskerligi men kásibi bilimi birlese kele biliktilikti sıpattıady. Biliktilik pen quzyrettiliktiń uqsas qyrlaryna súene kele, bulardy egiz uğym, birin biri qaitalattyn analogualyq qubylys dep qaramaý kerek. Bulardyń tek ózderine ғana tán erekshelikteri bar. Mysaly, quzyrettiliktiń ózindik sıpattaryn zerttegen O.B. Hovov atalğan qos uğymdy salystyra kelip, «biliktilik» termininen «quzyrettilik» termininiń mağynasy keńirek ekenin aitady. Ótkeni, quzyrettilikke biliktilikti sıpattattyn taza kásibi bilim men iskerlikpen qosa kópshilikpen, topta jumys isteýge degen yntyzarlyq, yntymaqtastyq, qabiletilik, kommýnikativtilik, oqý, bağalaý, logikalyq oılaý, aqparat alý men ony paidalaný t.b. sıaқты keshendi is-áreketter túri kiredi [4, 317 s].

Kásıbı bilim negizinde qalyptasqan biliktilikten kásıbı daǵdy kelip shyǵady. Bul – kásıbı maman qalyptasýy úrdisinde birizdilikke baǵynǵan is-áreketter nátijesinde parda bolatyn júeli qubylystar. Kásıbı daǵdy – avtomatty oryndaý deńgeine deyin jetkizilgen iskerlik, eń joǵarǵy dárejedeǵi jetistik deńgei, taǵrı belgili bir kásıbı áreketin tiimdi jasalý ádisi. Mamannyń kásıbı daǵdysyna naqtylyq, únemdeýshilik, jyldamdyq, zeindilik, stereotiptilik, konservativtilik, qajetti áreketterdi oryndaýdaǵy senimdilik pen sáttilik sıaqty qasıetter jatady. Bilim qansha dárejede mańyzdy bolǵanymen, maman degenimiz eń aldymen kásıbı áreket ete alatyn adam bolýy kerek. Kásıbı áreket etýge degen qabilet kásıbı sheberlikten tanyлады. Sondyqtan, mamannyń kásıbı bilimi, daǵdysy men bilikeriniń birliginen turatyn kásıbı sapa – kásıbı sheberlik bolyp tabylady eken.

Bilim berý men tárbieleý úrdisindeǵi kez kelgen áreket belgili bir nátiजेге baǵyttalatyny sózsiz. Másele osy áreketterdiń maqsattylyǵy men kásıbılik deńgeiniń sapasyna baılanysty. Ótkeni, bilim berýdeǵi nátiजेге qol jetkizýdiń basty kriteriuleriniń ózi mamannyń kásıbı deńgeine baılanysty. Nátiजे – oqý úderisi barysynda qoıylǵan maqsatty alǵa aparý úshin qol jetken kórsetkishter. Oqý úderisi – oqytýshy men bilim alýshynyń ózara úlesimdi qarym-qatynasy negizinde iske asyrylatyn eńbek bolyp tabylady. Bul úrdis «sýbekt-obekt» qatysynda emes, «sýbekt-sýbekt» formatynda júrgizilgende ǵana nátiјeli bolatyndyǵy búgingi bilim berý paradıgmalarynyń negizgi qalyptasý sharty bolyp otyr. Sondyqtan oqý úrdisi sanaly túrde oryndalatyn eńbek túri retinde qabyldanýy kerek. Al eńbek nátiјesiniń kórsetkishi – mamannyń quzyrettiligi.

Qoryta kelgende, bolashaq mamannyń kásıbı quzyrettiligi joǵary oqý ornynda bilim alýdyń birtutas júesinde iske asyrylatyn úrdister aiasynda kásıbı komponentterdiń júzege asýy men kásıbı sapalardyń qalyptasýy negizinde qalyptasady eken.

Paidalanylǵan ádebietter tizimi:

1. Sadýova J.N. Jańa pedagogikalyq tehnologıalar arqyly bolashaq muǵalimderdiń kásıbı baǵyttylyǵyn qalyptastyrý. Ped.ǵyl.kan.dıss.– Túrkistan, 2008
2. Kenjebekov B.T. Joǵary oqý orny júesinde bolashaq mamandardyń kásıbı quziretiligin qalyptastyrý. Ped.ǵyl.dok.dıss. – Qaraǵandy, 2005. – 32 b.
3. Biekenov K., Sadyrova M. Áleýmettanýdyń túsindirme sózdigi. – Almaty: Sózdik-Slovar, 2007. – 344 bet.
4. Professionalnaya pedagogika // Ýchebnik dlia stýdentov, obýchaiýhsia po pedagogicheskim spetsialnostiam i napravlenıiam. – Moskva, 1997. – 511 str.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Okul İkliminin Sınıf ve Okul Büyüklüğü Açısından İncelenmesi

Aylin SALTÜRK, Cumhur GÜNGÖR

Arş.Gör. - Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu - salturkaylin@gmail.com

Dr.Öğrt.Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu - gunkor@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı, okul ikliminin, sınıf ve okul büyüklüğü açısından incelenmesi ve alanyazındaki güncel çalışmalar ışığında tartışılmasıdır. Bu amaçla ilgili alanyazın kapsamında içerik analizi yürütülmüştür. Bu bağlamda konuyla ilgili makale, kitap, çalışma ve etkinlikleri kapsayan kaynaklara ulaşmak amacıyla arşiv taraması yürütülmüştür.

Okul ikliminin örgütün içsel değişkenleri kadar dışsal değişkenlerinden etkilendiği belirtilmektedir. Bu faktörler; okulun fiziksel özellikleri, okuldaki insanların demografik ve kültürel özgeçmişi, insan ilişkilerinin niteliği ve okuldaki bireylerin paylaştıkları normlar, değerler veya inançlar olarak tanımlanmaktadır. Bu faktörleri göz önüne aldığımızda okul ikliminin örgütte her şeyi kapsadığı ve dolaylı yoldan bireylerin örgütteki davranış biçimlerini ve performanslarını etkileyeceğinden söz edilebilmektedir. Bu nedenle okullar sağlıklı bir örgütsel ortam sunmak ve içindeki insanların en yüksek düzeyde kişisel, sosyal ve akademik öğrenmeleri için imkân tanımak zorundadır.

Eğitim ortamlarında örgüt büyüklüğü okul düzeyinde başlamakta, akabinde sınıf düzeyine inmektedir. Sınıf ikliminin, okul iklimine göre daha küçük bir örgütü ele almakta olduğu ancak okul örgütsel niteliklerinin tümünü içinde barındırdığı söylenebilir. Bu bağlamda sınıf büyüklüğü öğretmenin öğrencilerle olan etkileşimi, seçeceği öğretim araç, yöntem ve teknikleri, güdüleme yolları, öğrencilerin henüz tam biçimlenmemiş ya da rahatsız edici davranışlarıyla nasıl baş edebileceği gibi konularda engelleyici ya da destekleyici bir rol oynamaktadır. Bazı araştırmalarda küçük ve büyük sınıflar arasında etkililik yönünden çoğu zaman anlamsız düzeyde bir fark bulunurken bazı çalışmalarda küçük sınıfların büyük sınıflara kıyasla daha etkili bir eğitim öğretim ortamı sağladığı tespit edilmiştir. Alanyazında farklılaşan bu bulgular, sınıf büyüklüğüne ilişkin bir karar vermeden önce öğrencilerin özellikleri ve düzeyi, konunun niteliği, öğretmenin kullandığı öğretim teknik ve yöntemi ile sahip olunan mekânın özelliği gibi durumların göz önünde bulundurulması gerektiğini düşündürmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen okul iklimi değişkenine ilişkin gelişim psikolojisi bağlamında yapılabilecek çıkarımların başında bu değişkenlerin okulda öğretim ve öğrenmeyi etkilediği gelmektedir. Etkili ve başarılı okul; öğretmen, öğrenci ve diğer çalışanların mutluluk duyarak yaşadıkları bir kurumdur. Okul iklimindeki iyiye gitme yöneticinin etkililiğini, öğretmenlerin performansını ve öğrencilerin başarısını artırır. Dolayısıyla okulların yönetiminden sorumlu olan yöneticilerin olumlu, sağlıklı ve güvenli bir okul iklimi oluşturmaları en önemli görevleri olmalıdır. Çünkü iyi bir okul iklimi okulda çalışanların performanslarını artırmakta ve buna bağlı olarak kuruluş amacı olan öğrenci yetiştirmeyi doğrudan olumlu yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul İklimi, Sınıf Büyüklüğü, Eğitim Ortamı, Gelişim Psikolojisi, Eğitsel Başarı.

Analysis of School Climate in Terms of Class and School Size

Abstract

The aim of this study is to examine the school climate in terms of class and school size and to discuss it in the light of current studies in the literature. For this purpose, content analysis was conducted within the scope of the related literature. In this context, an archive search was conducted to reach the sources including articles, books, studies and activities.

It is stated that the school climate is affected by the external variables as well as the internal variables of the organization. These factors are; the physical characteristics of the school, the demographic and cultural background of the people in the school, the quality of human relations and the norms, values or beliefs shared by the individuals in the school. When we consider these factors, it can be said that the school climate covers everything in the organization and indirectly affects the behavior and performance of individuals in the organization. For this reason, schools must provide a healthy organizational environment and allow people within it to have the highest level of personal, social and academic learning.

In educational environments, organizational size starts at school level and then decreases to class level. It can be said that the classroom climate covers a smaller organization than the school climate, but includes all of the school organizational qualities. In this context, classroom size plays a preventive or supportive role in the teacher's interaction with the students, the teaching tools, methods and techniques he / she chooses, the ways of motivation, how the students can cope with their unformed or disturbing behaviors. While some studies have often found a meaningless difference between small and large classes, some studies have found that small classes provide a more effective educational environment than large classes. These findings, which differ in the literature, make us think that the characteristics and the level of the students, the quality of the subject, the teaching techniques and methods used by the teacher and the property of the place should be taken into consideration before making a decision about the size of the class.

One of the inferences that can be made in the context of developmental psychology related to the school climate variable examined in this study is that these variables affect teaching and learning at school. Effective and successful school; It is an institution where teachers, students and other employees live happily. Improving school climate improves the effectiveness of the manager, teachers 'performance and students' success. Therefore, the managers responsible for the management of the schools should create a positive, healthy and safe school climate. Because a good school climate improves the performance of the employees in the school and therefore directly affects positively the training of students with the purpose of establishment.

Keywords: School Climate, Class Size, Educational Environment, Developmental Psychology, Educational Achievement

1. GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, okul ikliminin, sınıf ve okul büyüklüğü açısından incelenmesi ve alanyazındaki güncel çalışmalar ışığında tartışılmasıdır. Bu amaçla ilgili alanyazın kapsamında içerik analizi yürütülmüştür. Bu bağlamda konuyla ilgili makale, kitap, çalışma ve etkinlikleri kapsayan kaynaklara ulaşmak amacıyla arşiv taraması yürütülmüştür. Konuya ilişkin genel bir değerlendirme *Sonuç* bölümünde yapılmış ve raporlaştırmada kullanılan kaynaklar çalışmanın en sonunda verilmiştir.

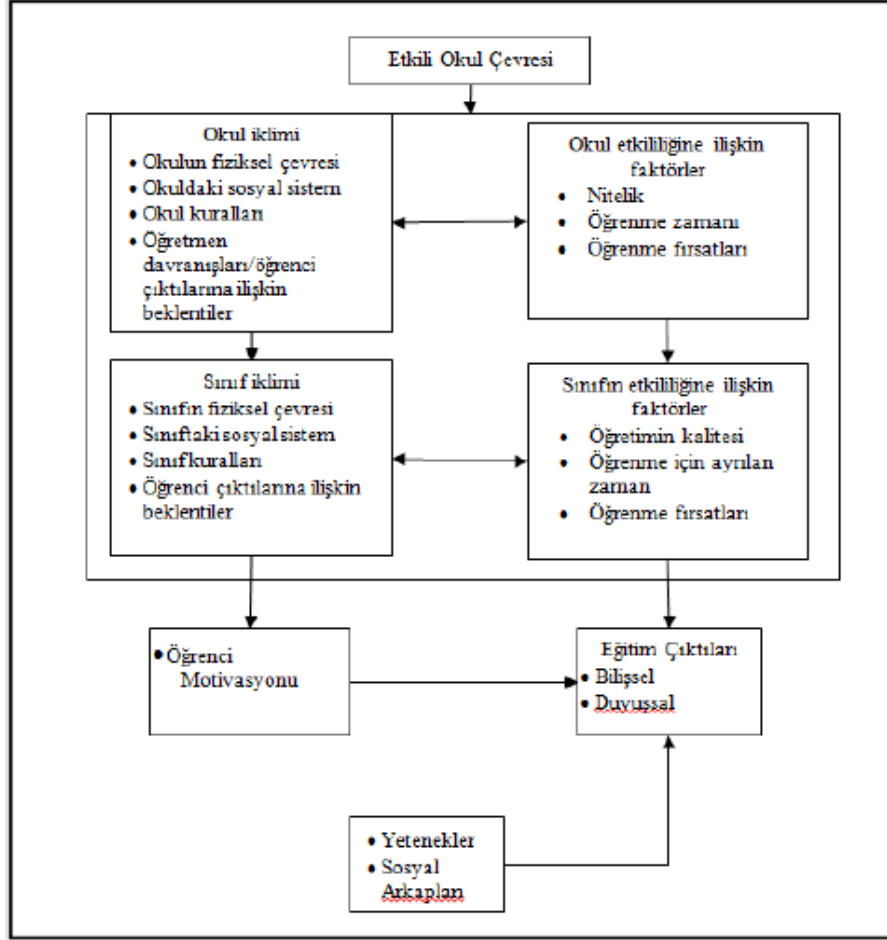
2. OKUL İKLİMİ

Sosyal bilimler alanında *örgüt iklimi* üzerinde sıklıkla durulan ve güncelliğini yitirmeyen, zengin bir geçmişe sahip bir kavramdır. Örgüt iklimi, örgüte kimliğini kazandıran, görevlilerin davranışlarını etkileyen ve onlar tarafından algılanan, örgüte egemen olan tüm özellikler dizidir (Ertekin, 1978) ve birey, ekoloji, sosyal sistem, örgüt ve kültür olmak üzere 5 öğeden (Taymaz, 2003) oluşmaktadır. Kavramın okul ve diğer örgütlere ilişkin kullanımının yaygınlaşması George Sterns'in yükseköğretim kurumlarında yaptığı çalışması ile olmuştur (Hoy, 2003).

Algılaması kolay fakat tanımlaması, ölçmesi ve yönlendirmesi bir o kadar zor bir kavram olan okul ikliminin (Ellis, 1988) çok farklı tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Farklılaşan bu tanımların çoğunun okuldaki insan ilişkileri çerçevesinde ortak paydada buluşmaları dikkat çekmektedir. Kimi araştırmacılar okul ikliminde öğretmenlerin ilişkileri ve okul müdürünün liderlik stilleri (Sweetland ve Hoy, 2000), kimileri ise okuldaki öğrencilerin ilişkileri (Scales ve Taccogna, 2001) üzerine odaklanmıştır. Örgüt içindeki kişi ve grupların ilişkilerinin bir ürünü (Bursalıoğlu, 2002) olan okul iklimi, okuldaki kolektif davranış algılarını yansıtarak üyelerin okul içindeki günlük yaşantılarında hissedip yaşadıkları okulun daimi bir özelliğini (Hoy, 2003) oluşturmaktadır. Okul iklimi kavramı tüm okulu ve sınıf düzeyini (Tableman, 2004) kapsamakta ve bir okuldan diğerine farklılaşmaktadır (Hoy, 2003).

Okul ikliminin örgütün içsel değişkenleri kadar dışsal değişkenlerinden etkilendiği (Hoy, 2003) belirtilmektedir. Bu faktörler; okulun fiziksel özellikleri, okuldaki insanların demografik ve kültürel özgeçmişi, insan ilişkilerinin niteliği ve okuldaki bireylerin paylaştıkları normlar, değerler veya inançlar (Hoy, 2003) olarak tanımlanmaktadır. Bu faktörleri göz önüne aldığımızda okul ikliminin örgütte her şeyi kapsadığı ve dolaylı yoldan bireylerin örgütteki davranış biçimlerini ve performanslarını etkileyeceğinden (Hoy ve Miskel, 1991) söz edilebilmektedir. Bu nedenle okullar sağlıklı bir örgütsel ortam sunmak ve içindeki insanların en yüksek düzeyde kişisel, sosyal ve akademik öğrenmeleri için imkân tanımak zorundadır (Taşkiran, 2008). Creemers ve Reezigt (1999) öğrenmenin bilişsel ve duyuşsal çıktılarını etkileyen örgüt iklimi değişkenlerini bir ilişki ağı içerisinde ele almıştır.

Şekil 1. Etkili Okul Çevresi (Creemers ve Reezigt, 1999, s.31)

Tüm bu ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, eğitim ortamlarına ilişkin örgüt ikliminin okul ve sınıf iklimi bağlamında daha yakından incelenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada etkili okul çevresini oluşturan okul/sınıf büyüklüğü kavramının tanımlanması, bu kavrama ilişkin yapılan güncel çalışmaların incelenmesi ve sonucunda bir alanyazın taraması ortaya konulması amaçlanmıştır.

3. SINIF VE OKUL BÜYÜKLÜĞÜ

Sosyal psikolojide grup ve örgüt büyüklüğü bir çevresel değişken olarak ele alınmakta, grup büyüklüğü arttıkça gruba katkıda bulunmayan üyelerin sayısının arttığına, daha az etkili saldırgan yarışmacı ve saygısız üyelerin olduğuna ve grubun daha lider merkezli olduklarına dair veriler bulunmaktadır (Williems, 1964; akt. Öğülmüş, 1995). Birim küçüldükçe moral yükselmekte, üyelerin doyumunu ve aidiyet duygusu yükselmekte, bireylerin sosyal etkileşimi artmakta, insanlar daha aktif olmaktadır. Okul ortamı da bir çevresel değişken olduğundan sosyal psikolojideki çevreye ilişkin bu olgu, okulları da kapsamaktadır. Bu bağlamda okul ve sınıf büyüklüğü öğrencilerin deneyimlerini (Öğülmüş, 1995), bunun bir sonucu olarak da gelişimlerini en

az sosyoekonomik ve sosyopsikolojik özgeçmişleri kadar (Başaran, 1974) etkilediği söylenebilmektedir.

Alanyazında okul büyüklüğü kavramına ilişkin tartışmalar, Barker ve Gump'un 1964 yılında yayımladıkları "Büyük Okul, Küçük Okul: Okul Büyüklüğü ve Öğrenci Davranışı" adlı kitap ile başlamıştır (Cotton, 1996). Barker ve Gump (1964), küçük okulların daha yararlı olduğu, büyük okulların varsayılan üstün yanlarının bir yanılsama olduğu sonucuna varmışlardır (akt. Cotton, 1996). Baker ve Gump (1964) ile başlayan bu tartışmalar ve araştırmalar neticesinde günümüzde okul büyüklüğü belirlenirken dikkate alınması gereken noktalar en az, en fazla ve en uygun olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır (UNESCO, 1991; Akt. Karakütük ve Tunç, 2004: 1);

- En az büyüklük, ülkelere, sistemlere ve eğitim düzeylerine göre değişmektedir. Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu bölgelerde ve küçük yerleşim birimlerinde, okullaşmanın güç ya da olanaksız olması, en az okul büyüklüğünü saptamayı gerektirmektedir. İlköğretimde, bu saptama yapılırken ders sayısı, öğretimin tek öğretmenli okullarda sürdürülüp sürdürülmeyeceği, öğretmenler için sunulacak imkanlar, öğretimin tam gün ya da ikili olması gibi koşullar dikkate alınmalıdır.
- En fazla büyüklük ise, daha çok büyük kentlerde, nüfusun yoğun olduğu bölgelerde karşılaşılan bir sorundur. En fazla büyüklük tanımlanırken, eğitim ve yönetimin iyi yapılabilmesine dikkat edilmelidir.
- Eğitimin niteliğinin korunması, kaynakların verimli kullanılması için en az ve en fazla büyüklükteki okul sayılarının mümkün olduğunca düşük tutulması gerekmektedir. Bu nedenle eğitimin temel politikası, okulu en uygun büyüklükte kurmak ve yaygınlaştırmak olmalıdır.

Dikkate alınması gereken bu noktaların ortak özelliklerine bakıldığında ülkelerin okulların en düşük ve en yüksek kapasitelerini belirlerken ekonomik ve eğitsel kaygıları temel aldıkları görülmektedir. Çünkü eğitim ortamını oluşturan bir etkenin istenen güçte olmamasının eğitime zararı olduğu kadar, istenen güçten fazla olması da kaynakların boşa harcanmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda en uygun okul büyüklüğünü bulmak, eğitim ortamını oluşturan her etkenin zarar ve savurganlığa yol açmayacak sayı ve nitelikte olması gerektiğini belirleyip bunları uygun şekilde birleştirmek olarak kabul edilmektedir (Başaran, 1982: 29).

Eğitim ortamlarında örgüt büyüklüğü okul düzeyinde başlamakta, akabinde sınıf düzeyine inmektedir. Sınıf ikliminin, okul iklimine göre daha küçük bir örgütü ele almakta olduğu ancak okul örgütsel niteliklerinin tümünü içinde barındırdığı söylenebilir. Bu bağlamda sınıf büyüklüğü öğretmenin öğrencilerle olan etkileşimi, seçeceği öğretim araç, yöntem ve teknikleri, güdüleme yolları, öğrencilerin henüz tam biçimlenmemiş ya da rahatsız edici davranışlarıyla nasıl baş edebileceği gibi konularda engelleyici ya da destekleyici bir rol oynamaktadır (Burgaz, 2004: 36). Bazı araştırmalarda

küçük ve büyük sınıflar arasında etkililik yönünden çoğu zaman anlamsız düzeyde bir fark bulunurken bazı çalışmalarda küçük sınıfların büyük sınıflara kıyasla daha etkili bir eğitim öğretim ortamı sağladığı tespit edilmiştir (Işık, 2004). Alan yazında farklılaşan bu bulgular, sınıf büyüklüğüne ilişkin bir karar vermeden önce öğrencilerin özellikleri ve düzeyi, konunun niteliği, öğretmenin kullandığı öğretim teknik ve yöntemi ile sahip olunan mekânın özelliği gibi durumların göz önünde bulundurulması (Işık, 2004: 16) gerektiğini düşündürmektedir.

McGuire (1989) örgüt büyüklüğünün (okul ve sınıf bazında) eğitim kalitesinde ölçülebilir bir fark oluşturup oluşturmadığı konusunu tartışmalı olarak ele almaktadır. Zira alanyazın incelendiğinde okul büyüklüğünün başarıyı ne derece yordadığına dair yapılan çalışmalarda iki değişken arasında pozitif ve negatif ilişki bulunan çalışmalara rastlamak mümkündür (Bradley, 2004). Görülen bu tutarsızlıklar okul büyüklüğü ile ilişkili başka değişkenlerin etkisini gösteriyor olabilir. Bu konudaki diğer çalışmalar incelendiğinde okulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı (Borland, Howsen ve Trawick, 2005), eğitim kaynaklarının kalitesi ve okulun bulunduğu çevrenin büyüklüğü (Kuziemko, 2006) gibi değişkenlerin de okul büyüklüğü ve eğitim kalitesi ilişkisinde aracı rol oynadığı görülmektedir. Okulla ilgili değişkenlerin öğrencilerin PISA 2012 başarı puanlarını ne derece yordadığını belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada sınıf büyüklüğü ve okul büyüklüğü gibi nicel göstergelerin bir fark yarattığını, ancak okul iklimi, eğitimsel kaynakların kalitesi ve öğrencilere sunulan ekstra etkinlikler gibi değişkenlerinin gölgesinde kaldığı görülmektedir (Özkan, 2015). Buna karşılık Türkiye'deki ortaöğretim kurumlarının büyüklüğü ile okul iklimi arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka çalışmada, öğrenci sayısı arttıkça istenmeyen davranışlarda da artış olduğu, iletişim, insan ilişkileri, okula aitlik duygusu açısından küçük ve orta ölçekteki okulların daha üstün olduğu görülmüştür (Karakütük, Özdem, Tunç Taşdan ve diğerleri, 2014). Benzer şekilde küçük ve orta ölçekli okullarda ve sınıflarda öğrenci başarısı kadar öğretmen motivasyonu da yüksek olmakta, yönetimi daha kolay olduğu için disiplin sorunlarının daha az yaşandığına, öğrenci merkezli ve bireyselleştirilmiş eğitim programlarının yürütülmesine imkan verildiğine ilişkin veriler bulunmaktadır (Barker, 1986). Okul ve sınıf büyüklüğüne ilişkin araştırmalar sürmekle birlikte, ideal okul ve sınıf büyüklüğüne ilişkin kesin bir kanı bulunmamaktadır. Çünkü etkili sınıf ve okul büyüklüğü çeşitli faktörlerin sonucuna bağlıdır (Öğülmüş, 1995). Bu durumdan hareketle eğitim kalitesinde gözlenebilir farkları oluşturan değişkenleri bütüncül bir yaklaşım ile değerlendirilmenin gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Zira eğitim kalitesini etkileyen değişkenler birbiri ile ilişkili bir örüntü içerisindedirler.

Okul ve sınıf büyüklüğünü belirleyen önemli bir faktör ülkenin ekonomik durumudur (Öğülmüş, 1995). Türkiye'de pek çok devlet okulunda eksiklikler ve yetersizlikler eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir. Öğrencilerin keyif alacağı mekanlar olmaktan uzaklaşan bu okullar çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda MEB "Kampüs Okul" projesi

geliştirmiştir. Kamu-özel ortaklığında yürütülecek olan bu proje ile 10.000 öğrenci kapasiteli 33 eğitim kampüsü/yerleşkesi oluşturulması planlanmaktadır. Oluşturulacak kampüslerde özel eğitim kurumları seviyesinde laboratuvar, yüzme havuzu, spor salonu, pansiyon gibi her türlü imkanın sağlanacağı; yeşillikler içinde tam donanım ile öğrencilerin bir çok imkana sahip olacağı belirtilmektedir. Kurulan bu kampüsler sunacakları olanaklar açısından mevcut devlet okullarına göre hayli tatmin edici görünmekte, yüksek maliyetler nedeniyle birçok okulda ulaşılamayan olanakların kampüsler ile öğrenci başına maliyetinin düşürülerek ulaşılabilir kılınacağı görülmektedir. Projenin sıkıntı yaratacak unsurun ise kampüste öğrenim göreceğ öğrenci sayısı açısından olabileceği düşünülmektedir. Türkiye OECD ülkeleri arasında sınıf mevcutları açısından en yüksek rakamlara sahip ülkeler arasında yer almaktadır (OECD, 2014). Bu kampüslerde 25 kişilik sınıfların oluşturulması hedeflenmekte, bu sayede 23,5 olan OECD ortalamasının yakalanabileceği düşünülmektedir. Ancak buna karşılık okul büyüklüğünün standartların hayli üzerinde olmasının yaratacağı sorunlar gözden kaçırılmaktadır. ABD’de öğrenci sayısı 8.000’e varan okullar bulunmakta, Avrupa Birliği’nde ise en büyük okulun 3.600 kişiden oluştuğu görülmektedir (School with 3600, 2009; akt. Büyükcan ve Yelken, 2015). Bakanlık ilk etapta belirlediği 10.000 kişi kapasitesini daha sonra 5.000’e düşürmesine karşılık (MEB, 2012) sayının yine de optimal standartların üstünde kaldığı görülmektedir. Bu durum kampüsün sunacağı geniş imkanlara rağmen yönetimde yaşanabilecek sıkıntılar ile bu imkanlara erişimde eşitsizlik olabileceği düşünülmektedir. Projeyi okul ve sınıf büyüklüğü değişkeni açısından incelediğimizde, kampüslerin belirtilen rakamlarda öğrenci ile eğitime başlaması halinde alanyazında yer alan araştırma bulgularına paralel bir biçimde okula aidiyet, kişilerarası iletişim, öğrenci başarısı, öğretmen motivasyonu, yönetim ve disiplin sorunları (Karakütük, Özdem, Tunç Taşdan ve diğerleri, 2014) gibi problemlerin yaşanması olası görülmektedir.

Okul ve sınıf büyüklüğünün öğrencilerin deneyimlerini ve buna bağlı olarak gelişimlerini etkilediğini söylemek mümkündür (Öğülmüş, 1995). Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde eğitim ortamlarında örgüt büyüklüğünün ülkeden ülkeye, yöreden yöreye farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Tarihi açıdan bakıldığında, hemen hemen bütün ülkelerde, okul ve sınıflardaki öğrenci sayısının azaltılması yönünde büyük bir çaba sarfedildiği gözlenmektedir. Burada belirleyici olanın her bir öğrencinin en üst düzeyde katılım gösterebildiği ve sonuçta da etkili öğretimin sunulduğu ve gerçekleştirildiği bir okul/sınıf büyüklüğü olması (Işık, 2004: 16) gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca okul ve sınıf büyüklüğü değişkenine ilişkin verileri tek başına almak eğitim kalitesinde birbiri ile ilişkili olan diğer değişkenleri göz ardı etmeye neden olabilir. Bu bağlamda eğitim ortamlarının bütüncül bir yaklaşım ile değerlendirmesinde fayda olacağı düşünülmektedir.

4. SONUÇ

Gelişim psikolojisinin bağlamında ele alınan güncel konuların tespit edilmesi ile başlayan bu ders, insan gelişimi ve psikolojinin kesiştiği köşebaşlarına ilişkin farklı bakış açıları geliştirmeme neden olmuştur. Dil gelişimi, alternatif okullar, kültürel bağlam ve aile yapısı, göçmen sorunları gibi kritik ve güncel konuların farklı kaynaklar üzerinden ve ders içi tartışmalar eşliğinde ele alınmış olması dersi şahsım açısından keyifli ve verimli kılmıştır.

Bu çalışma kapsamında incelenen okul iklimi değişkenine ilişkin gelişim psikolojisi bağlamında yapılabilecek çıkarımların başında bu değişkenlerin okulda öğretme ve öğrenmeyi etkilediği (Ekşi, 2006) gelmektedir. Etkili ve başarılı okul; öğretmen, öğrenci ve diğer çalışanların mutluluk duyarak yaşadıkları bir kurumdur (Taşdemirci, 2009). Okul iklimindeki iyiye gitme yöneticinin etkililiğini, öğretmenlerin performansını ve öğrencilerin başarısını artırır (Akman, 2010). Dolayısıyla okulların yönetiminden sorumlu olan yöneticilerin olumlu, sağlıklı ve güvenli bir okul iklimi oluşturmaları en önemli görevleri olmalıdır. Çünkü iyi bir okul iklimi okulda çalışanların performanslarını artırmakta ve buna bağlı olarak kuruluş amacı olan öğrenci yetiştirmeyi doğrudan olumlu yönde etkilemektedir.

Kaynakça

- Akman Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin şiddet ve okul iklimi algıları arasındaki ilişki. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Barker, B.O. (1986). The advantages of small school. Office of Education Research and Improvement. Washington DC: Feb, 1986.
- Başaran, İ.E. (1974). Türkiye'nin Zorunlu Öğrenim Sorunları ve Çözüm Yolları. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Başaran, İ.E. (1982). Temeleğitim ve Yönetimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını No: 112.
- Büyükcan, T. Ve Yelken, E. (2015). Şehir Dışına Göç Eden Okullar: Eğitim Kampüsleri. Eğitim, Bilim, Toplum, 13(49):9-31.
- Borland, MV., Howsen, RM. Ve Trawick, MW. (2005). An investigation of the effect of class size on student academic achievement. Education Economics, 13(1), 73-83.
- Bursalıoğlu, Z (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Burgaz, B. (2004). Kalabalık Sınıf Nitelikli Öğretmen. Eğitim ve Denetim Dergisi. Sayı 2.
- Cotton, K. (1996). School Size, School Climate, and Student Performance Academic Search Premier, 47 (4). İndirildi: 11Aralık2016. URL <http://www.nwrel.org/scpd/sirs/10/c020.html>
- Creemers, B.M.P. ve Reezigt, G.J. (1999). The role of school and classroom climate in elementary school learning environments. In H. J. Freiberg

(Ed.), *School Climate: Measuring, Improving and Sustaining Healthy Learning Environments* (pp. 30-48). London: Taylor&Francis.

Ellis, T. I. (1988). *School climate*. İndirildi: 18 Aralık 2016. URL <http://www.eric.ed.gov> ERIC No: ED291154.

Ertekin, Y. (1978). *Örgüt İklimi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Ekşi, F. (2006). *Rehber öğretmenlerin okul iklimi algıları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Hoy, W.K. (2003). School Climate. In J.W. Guhtrie (Ed.), *Encyclopedia of education* (second edition) (ss.2121-2124), New York: Thompson Gale.

Hoy, W. K., Miskel, C.C. (1991). *Educationl adimistration: theory research and practice*. Boston: Mc. Graw Hill. Inc.

Işık, H. (2004). Öğrenme Ortamlarının Fiziksel Düzeni., M. Şişman ve S. Turan (Editörler). *Sınıf Yönetimi*. İkinci Baskı. Ankara: Pegem AYayıncılık,

Karakütük, K.; Tunç, B. (2004). Okul Büyüklüğü-Sınıf Büyüklüğü. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı 1.

Karakütük, K., Özdem, G., Tunç, B., Taşdan, M., Ayram, A., Bülbül, T. Ve Çelikkaleli, Ö. (2014). Examining the relationship between school size and school climate in public high schools. *Education and Science*, 39(171): 304-316.

Kuziemko, I. (2006). Using shocks to school enrollment to estimate the effect of school size on student achievement. *Economics of Education Review*, 25, 63-75.

MEB, 2012. "Eğitim Öğretim Tesislerinin Kiralama Karşılığı Yaptırılması ile Tesislerdeki Eğitim Öğretim Hizmet Alanları Dışındaki Hizmet ve Alanların İşletilmesi Karşılığında Yenilenmesine Dair Yönetmelik" <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/09/20120908-24-1.pdf>

McGuire, K. (1989). School Size: The continuing Controversy. *Education and Urban Society*, 21(2), 164-174.

OECD (2014). *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, OECD Publishing, <http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>

Özkan, M. (2015). PISA 2012 Türkiye verilerine göre okul değişkenlerinin öğrenci başarısını yordama gücü. *InesJournal*, 2(5):477-489.

Öğülmüş, S. ve Özdemir, S. (1995). Sınıf ve Okul Büyüklüğünün Öğrenciler Üzerindeki Etkisi. *Eğitim Yönetimi*, 1(2),

Sweetland, S. R. ve Hoy, W. K. (2000) School characteristics and educational outcomes: Toward an organizational model of student achievement in middle schools. *Educational Administration Quarterly*. 36 (5), 703-729.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Scales., P.C., ve Taccogna, J. (2001). Developmental assets for school and life.
The Education Digest, 66 (6), 34-39.

Tableman, B. (2004) School climate and learning. *Best Practice Briefs*. İndirildi:
12 Aralık 2016. URL:
<http://outreach.msu.edu/bpbriefs/archive.asp>.

Taşdemirci E. (2009). Genel liselerde görev yapan öğretmenlerin, okullarının
örgüt iklimine ilişkin algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi
(İzmir İli Örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi,
İzmir.

Taşkıran, A. (2008) Meslek lisesi öğrencilerinin okul iklimi algıları ile mesleki
olgunluk düzeyleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans
tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Türk Eğitim Sisteminde Kültürel Kodlar Üzerine Bir İnceleme

Aylin SALTÜRK, Cumhur GÜNGÖR

Arş.Gör. - Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu - salturkaylin@gmail.com

Dr.Öğrt.Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu - gunkor@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türk eğitim sistemine ilişkin bazı kültürel kodların metafor analizi aracılığıyla katılımcıların görüş ve duyguları çerçevesinde tespit edilmesidir. Bu amaçla, öğretmen, ödev, zorunluluk, başarı, okul ve sınav kavramları ile Türk eğitim sistemine ilişkin kültürel kodlarını tespit etmeye çalıştığı küçük örneklemler (N=28) saha çalışmasında katılımcılara öncelikle bahsi geçen kavramla ilgili akıllarına gelen ilk şey (bilgi) sorulmuş, ardından o kavrama ilişkin en eski anılarını (duygu) yazmaları istenmiştir. Bu çalışmada metafor bir durum üzerinde betimleme amacıyla kullanılmıştır. Böylece çalışma, nitel bir yaklaşımla yapılandırılmıştır. Metaforlar betimleme amacıyla kullanıldığında bir durum, olay ve olgu var olduğu haliyle betimlenir. Bu kapsamda nitel araştırma türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır.

Yapılan saha çalışması sonucunda öğretmenin sevginin yoğun yaşandığı, dediğine sorgusuzca itimat edilen, dünyasının bizimkinden farklı olduğunu düşündüğümüz bir 'üst insan' gibi algılandığı görülmüştür. Cinsiyete göre bazı farklılaşmalar olsa da (erkek öğretmen otorite figürü iken kadın öğretmenin şefkat dolu olarak nitelendirilmesi), öğretmene bağlılığın tam olduğu görülmektedir. Ödev kavramına ilişkin metaforlar incelendiğinde, öğretmenlerin kaliteyi değil niceliği önemseydiği ve bu açığı fark eden öğrencilerin etik olmayan davranışları itiliyor olduğu görülmüştür. Araştırmada sınav kavramının heyecan, kaygı, utanç, korku gibi duygusal süreçleri beraberinde çeşitli somatik belirtiler ile birlikte açığa çıkardığı gözlenmiştir. Sınava ilişkin metaforların bilgi düzeyinde değil, daha çok duygusal düzeyde olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada okul kavramına ilişkin ortak paydada buluşan bir metafor tespit edilememiştir. Başarı kavramının kırmızı kurdele, hediye bisiklet, yarışmada temsilci seçilmek, takdir almak, maaş artışı gibi ödüller ile ilişkilendirilmesi, başarıyı bir dışsal motivasyon unsuruna çevirmekte, amaç olmaktan çıkartıp bir araç haline getirmektedir.

Eğitime ilişkin metaforlar genel olarak incelendiğinde, öğretmen kavramı hariç diğer unsurların olumsuz imgeler içerdiği görülmektedir. Öğretmene ilişkin bu olumlu algının kişilerin vakitlerinin önemli bir kısmını öğretmenleriyle geçirmelerinden ve informal olarak aileleriyle başlayan öğrenme süreçlerini, formal olarak, öğretmenleriyle devam ettirmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu çalışmanın bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışmada örneklemin çoğunlukla eğitimcilerden oluşmaktadır.

Bununla birlikte bu çalışmada, yalnızca dilsel metaforlar kullanılmıştır. Sonraki çalışmada öğretmen, öğrenci ve toplumun diğer kesimlerinin bakış açıları da dikkate alınabilir. Ayrıca imgesel metaforlar kullanılarak özellikle görsel ayrıntıların

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
oluşturulmasına katkı sağlanabilir. Bu metaforların açığa çıkarılması kişilerin ve dahası kültürün eğitime dair sahip oldukları algıları anlamada, açığa çıkarmada ve açıklamada güçlü birer araştırma aracı olarak kullanılabilir. Bu sayede bu metaforlar aracılığı ile kültür kodları tespit edilerek bunların eğitim sistemimizdeki sorunların çözümünde birer araç olarak kullanılabilceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Başarı, Ödev, Metafor, Kültürel Kod, Eğitim Sistemi.

An Analysis on Cultural Codes in Turkish Education System

Abstract

The aim of this study is to determine some cultural codes related to Turkish education system by means of metaphor analysis within the framework of participants' views and emotions. For this purpose, in a small sample (N = 28) field study in which teachers, homework, necessity, success, school and exam concepts and cultural codes related to Turkish education system were tried to be determined, firstly the first thing that came to mind (cognition) was asked to the participants. he was asked to write the oldest memories (emotions) of the concept. In this study, metaphor is used to describe a situation. Thus, the study was structured with a qualitative approach. When metaphors are used for descriptive purposes, a situation, event and phenomenon is described as it exists. In this context, descriptive analysis was used.

As a result of the field study, it was seen that the teacher experienced love intensely and was perceived as an 'upper person en whose world was different from ours. Although there are some differences according to gender (male teacher is an authority figure while female teacher is described as compassionate), it is seen that the commitment to the teacher is complete. When the metaphors related to the concept of homework were examined, it was seen that teachers cared about quantity rather than quality and that unethical behaviors of the students who noticed this deficit were pushed. In the study, it was observed that the concept of exam revealed emotional processes such as excitement, anxiety, shame and fear along with various somatic symptoms. Metaphors related to the exam were found not to be cognitive, but rather emotional. In the research, a common metaphor about the concept of school could not be found. Associating the concept of success with rewards such as red ribbon, gift bike, being elected representative in the competition, receiving appreciation and salary increase turns the success into an external motivation element and turns it from a goal to a tool.

When the metaphors related to education are examined in general, it is seen that other elements except the concept of teacher contain negative images. This positive perception of the teacher may be due to the fact that people spend most of their time with their teachers and that they continue their learning processes that begin informally with their families formally with their teachers. However, this study has some limitations. First of all, in this study, the sample mostly consists of educators.

However, only linguistic metaphors were used in this study. In the next study, the perspectives of teachers, students and other segments of society can be taken into consideration. In addition, imaginary metaphors can be used to contribute to the creation of visual details. Revelation of these metaphors can be used as powerful research tools in understanding, revealing, and explaining the perceptions that individuals and culture have about education. In this way, it is thought that culture codes can be determined by means of these metaphors and they can be used as tools for solving the problems in our education system.

Keywords: Teacher, Success, Homework, Metaphor, Cultural Code, Education System.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Türk eğitim sistemine ilişkin bazı kültürel kodların metafor analizi aracılığıyla katılımcıların görüş ve duyguları çerçevesinde tespit edilmesidir. Bu amaçla, öğretmen, ödev, zorunluluk, başarı, okul ve sınav kavramları ile Türk eğitim sistemine ilişkin kültürel kodlarını tespit etmeye çalıştığı küçük örneklemlerle (N=28) saha çalışmasında katılımcılara öncelikle bahsi geçen kavramla ilgili akıllarına gelen ilk şey (bilgi) sorulmuş, ardından o kavrama ilişkin en eski anılarını (duygu) yazmaları istenmiştir. Bu çalışmada metafor bir durum üzerinde betimleme amacıyla kullanılmıştır. Böylece çalışma, nitel bir yaklaşımla yapılandırılmıştır. Metaforlar betimleme amacıyla kullanıldığında bir durum, olay ve olgu var olduğu haliyle betimlenir. Bu kapsamda nitel araştırma türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır.

2. KÜLTÜR KODU

Psikoloji alanındaki çalışmalar incelendiğinde, kuramsal temelde oluşan fikir birliğine karşılık çeşitli etmenlerden dolayı insan davranışlarına ilişkin yaklaşımlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Çoğunluğu kültür ile davranış arasındaki neden ve etki ilişkilerini ele alma biçimlerinden kaynaklanan bu yaklaşımsal farklılıkları anlayabilmek için öncelikle kültür olgusunu anlamak gerekir. Kültür, "bir grubun/toplumun üyesi olan bireylerin bilişsel şemalarını etkilemekte, davranış kalıplarını ve tercihlerini biçimlendirmektedir" (Özdemir, 2014: 351). Dolayısıyla birey, bir taraftan kültür tarafından şekillenirken, bir taraftan içinde bulunduğu kültürü de şekillendirmektedir. Kültür ve zihin birbirini tamamlamaktadır (Shweder, 1990, 1991; akt. Berry, 2015).

Jung'un *kolektif bilinçaltı* kavramını uluslara uyarlayan ve kültürlerin kendine özgü zihin kümelerini ortaya koyan Rapaille (2009), neden davrandığımız biçimde davrandığımızı anlamamızın önemli yolunun duyguları ve ona bağlı olan anlamları keşfetmekten geçtiğini vurgulamaktadır. Bu tür bir anlamı keşfedebilmek için öncelikle o kültür unsurlarının kodunu çözmek gerekmektedir. Kültür kodu; herhangi bir şeye içinde bulunduğumuz kültür aracılığıyla yüklediğimiz bilinçsiz anlamdır (Rapaille, 2009). Kültürlerin birbirinden farklı olması nedeniyle aynı obje veya duruma biçilen değer de birbirinden farklılaşmaktadır. Ancak farklılıklara ilişkin bu anlam çözümlemesine insanlara doğrudan soru sorularak ulaşılması mümkün değildir nitekim insanlar bir şeyi tanımlarken bilişleri ile yanıtlamaktadırlar. İçgüdü ve duygulardan izole edilmiş bir anlam ilgili nesnenin kültür kodunu çözmek için elverişli değildir (Rapaille, 2009). Bu nedenle Rapaille (2009) "keşif (imprint) seansları" adını verdiği bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemle insanların aklı temsil eden korteksleri ile yanıt vermelerinin önüne geçip onları uyku öncesi hale getirme ve kültür kodlarını çözme yoluna gitmiş

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ve sağlık, iş, mükemmellik, seks gibi kavramların kültürel kodlarını
çözümlemiştir. Kitap boyunca bu çözümlenmeleri ABD-Avrupa
karşılaştırmaları şeklinde ele alınmıştır.

Çalışma grubunun *öğretmen, ödev, zorunluluk, başarı, okul* ve *sınav* kavramları ile Türk eğitim sistemine ilişkin kültüre kodlarını tespit etmeye çalıştığı küçük örneklemli (N=28) saha çalışmasında katılımcılara öncelikle bahsi geçen kavramla ilgili akıllarına gelen ilk şey (bilis) sorulmuş, ardından o kavrama ilişkin en eski anılarını (duygu) yazmaları istenmiştir. Bu çalışma dahilinde kavramlara ilişkin ortaya çıkan ortak temalar aşağıda belirtildiği gibidir:

- **Öğretmen:** anne yarası, otorite figürü, herşeyi bilen, fedakar, hayatı değiştiren kişi
- **Ödev:** zorunluluk, Pazar akşamları, neden yapıldığını anlamadığımız şey
- **Başarı:** dışsal motivasyon, araç, ödül beklentisi, kırmızı kurdele
- **Okul:** meeting point, kasvetli ve ürkütücü tesis
- **Sınav:** kaygı, karın ağrısı, dönüm noktası, korku, geçilmesi gereken engel, kopya çekme becerisi

Herkesin öğrenim yaşamında etkilendiği öğretmenleri vardır. Bu öğretmenler; kişilikleri, davranışları, ders anlatma yaklaşımları ve benzeri yönlerden bizde iz bırakmışlardır. Yapılan saha çalışması sonucunda öğretmenin sevginin yoğun yaşandığı, dediğine sorgusuzca itimat edilen, dünyasının bizimkinden farklı olduğunu düşündüğümüz bir 'üst insan' gibi algılandığı görülmüştür. Cinsiyete göre bazı farklılaşmalar olsa da (erkek öğretmen otorite figürü iken kadın öğretmenin şefkat dolu olarak nitelendirilmesi), öğretmene bağlılığın tam olduğu görülmektedir. Hiyerarşik olarak öğrenciden üstün, ebeveynle eş hatta kimi koşullarda onlardan da üstün kabul edildiği görülen öğretmen figürünün, aileye yeni katılan bir üye gibi tanımlanabileceği düşünülmektedir. Öğretmen sevgisi de kızgınlığı da kabul sınırlarımız dahilinde olan, hastalandığında üzüldüğümüz, bağlandığımız bir figürdür. Sosyal algı boyutları açısından bakacak olduğumuzda öğretmeni güçlü, aktif, iyi, sosyal, entelektüel tarafta gördüğümüzü söylemek mümkündür. Öğretmeni adeta bir 'üst insan' olarak algılama nedenimiz bu olabilir. Ancak bu algının çoğunlukla ilkökul öğretmene ilişkin olduğu görüldüğünden, ilkökul öğretmenin çocuğun evden ilk kez ayrıldığı dönemde karşısına çıkan ilk kişi olması nedeniyle bir bağlanma figürü haline geldiği düşünülmektedir. Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarını inceleyen bir çalışmada (Yılmaz, Göçen ve Yılmaz, 2013) öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforlar temel alındığında, öğretmen kavramının birden fazla ve birbirinden farklı metaforla açıklandığı görülmüştür. Bu metaforlar "anne-baba, aile, bahçıvan, rehber, ışık, çoban" şeklindedir. Bununla birlikte öğretmen adayları, öğretmen kavramını "sosyal sigorta, asgari ücretli, aslan terbiyecisi, beyaz eşya, bozuk plak, değersiz eşya, dizi, inşaat işçisi, yeni doğan bebek, şüpheli paket" gibi

metaforlarla da özdeşleştirmiştir. Öğretmenliğin eğitsel yönünü ön plana çıkaran metaforlar olumlu iken, toplumsal statüsünü vurgulayan metaforların hayli olumsuz olduğu görülmüştür. Öğretmen kavramının birden fazla metafor ile açıklanıyor olması bizim araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni öğretmenin eğitim- öğretimle birlikte daha birçok vazifeyi de beraberinde yerine getirmesi olabilir (Yılmaz, Göçen ve Yılmaz, 2013). Ayrıca öğretmene ilişkin en çok tekrar eden “anne-baba, aile” metaforunun alanyazındaki diğer çalışma bulguları ile (Ocak ve Gündüz, 2006; Yılmaz, Göçen ve Yılmaz, 2013) örtüştüğü görülmüştür.

Ödev kavramına ilişkin metaforlar incelendiğinde, öğretmenlerin kaliteyi değil niceliği önemseydiği ve bu açığı farkedemeyen öğrencilerin etik olmayan davranışları itiliyor olduğu görülmüştür. Ödevi yapmayan öğrenci hissettiği olumsuz duygular ile başa çıkmaya çalışmakta, ödevi götüremiyorsa dahi uygun bir yalan ile öğretmenine gitmektedir. Ödevle ilişkin bir diğer olumsuz nokta çoğu öğrencinin bunu neden yaptığını ilişkin bir fikrinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Geri bildirim alamayan ve niteliğe dikkat edilmediğini farkedemeyen öğrencinin motivasyonu düşmektedir. PISA 2015 sonuçları, okul dışında geçen ödevsiz zamanın başarıyı olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (OECD, PISA 2015). Bu durum eğitim sistemimiz içerisinde çeşitli sınavların yükünü omuzlarında hisseden öğrencilerin bir de ödevlerin sorumluluğu ve yoğunluğu altında eziliyor olması, onların ödevi adeta bir “borç” gibi algılamasına neden oluyor olabilir.

Araştırmada sınav kavramının heyecan, kaygı, utanç, korku gibi duygusal süreçleri beraberinde çeşitli somatik belirtiler ile birlikte açığa çıkardığı gözlenmiştir. Sınava ilişkin metaforların biliş düzeyinde değil, daha çok duygusal düzeyde olduğu görülmüştür. Sınavı adeta bir “dönemeç” gibi gören bireyler için sınav bir “doğum sancısı” etkisi yaratmaktadır. Sınav sonucunda başarılı olma zorunluluğunu hissedilmesi sınavı adeta bir “meydanda kazanılması gereken muharebe” ye çevirmektedir.

Yapılan araştırmada okul kavramına ilişkin ortak paydada buluşan bir metafor tespit edilememiştir. Hem ev ortamı gibi algılayan, hem evden ilk ayrılma nedeniyle ürkütücü ve kasvetli gelen bu yapıda kişilerin unutulma korkusu, kaybolma korkusu yaşadıkları görülmüştür. Bu ürkütücü ve kasvetli algı okul büyüklüğü ile olabilir. Kalabalık içinde kaybolma korkusunu tetikleyen şey okul büyüdükçe oluşan insan ilişkilerindeki kopukluk ve buna bağlı olarak oluşan aidiyet duygusunun zedelenmesi (Williems, 1964; akt. Ögülmüş, 1995) ile ilişkili olabilir.

Başarı kavramının kırmızı kurdele, hediye bisiklet, yarışmada temsilci seçilmek, takdir almak, maaş artışı gibi ödüller ile ilişkilendirilmesi, başarıyı bir dışsal motivasyon unsuruna çevirmekte, amaç olmaktan çıkartıp bir araç haline getirmektedir. Kişiler kendilerini iyi hissetmek için değil, hissettikleri güç ihtiyacını tatmin etmek, ödülendirilmek maksadı ile başarı olma çabası içindedirler. Ulusal eğitim sistemimizde eğlenme ve öğrenme arasındaki ilişkinin kurulamaması kişilerin başarının verdiği hazzı tadını almama nedeni olabilir. Başarı gibi kişisel bir olgunun dahi araç haline getirilmiş olmasının

3. SONUÇ

Bu çalışmada, eğitime ilişkin metaforlar genel olarak incelendiğinde, öğretmen kavramı hariç diğer unsurların olumsuz imgeler içerdiği görülmektedir. Öğretmene ilişkin bu olumlu algının kişilerin vakitlerinin önemli bir kısmını öğretmenleriyle geçirmelerinden ve informel olarak aileleriyle başlayan öğrenme süreçlerini, formel olarak, öğretmenleriyle devam ettirmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu çalışmanın bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışmada örneklemin çoğunlukla eğitimcilerden oluşmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada, yalnızca dilsel metaforlar kullanılmıştır. Sonraki çalışmada öğretmen, öğrenci ve toplumun diğer kesimlerinin bakış açıları da dikkate alınabilir. Ayrıca imgesel metaforlar kullanılarak özellikle görsel ayrıntıların oluşturulmasına katkı sağlanabilir. Bu metaforların açığa çıkarılması kişilerin ve dahası kültürün eğitime dair sahip oldukları algıları anlamada, açığa çıkarmada ve açıklamada güçlü birer araştırma aracı olarak kullanılabilir. Bu sayede bu metaforlar aracılığı ile kültür kodları tespit edilerek bunların eğitim sistemimizdeki sorunların çözümünde birer araç olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aydın, M. (1998). Eğitim Yönetimi, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara.
- Aydoğan, D. (2013). Bilim ve Psikoloji. Eğitim Psikolojisi (Ed. Ş. Terzi). Ankara: Pegem Yay.
- Berry, JW. (2015). Kültürlerarası Psikoloji. (L.P. Tosun, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Balyer, A. (2001). Üniversitelerde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Kendilerini İlgilendiren Konularda Ne Derece Karara Katılmaktadırlar, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bursalıoğlu, Z. (1998). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem Yayınları Ankara
- Barker, B.O. (1986). The advantages of small school. Office of Education Research and Improvement. Washington DC: Feb, 1986.
- Büyükcan, T. Ve Yelken, E. (2015). Şehir Dışına Göç Eden Okullar: Eğitim Kampüsleri. Eğitim, Bilim, Toplum, 13(49):9-31.
- Borland, MV., Howsen, RM. Ve Trawick, MW. (2005). An investigation of the effect of class size on student academic achievement. Education Economics, 13(1), 73-83.
- Can, CD. (2007). İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Careers in Psychology Guide, APA 2011: <http://www.apa.org/careers/resources/guides/careers.pdf>
- Connecticut State Department of Education, 2004: <http://www.sde.ct.gov/sde/lib/sde/PDF/DEPS/Student/PsychSocial/GuidelinesSchoolPsychology.pdf>
- Educational Psychologist Job Description: <https://job-descriptions.careerplanner.com/Educational-Psychologists.cfm>
- Izgar, G. (2013). İlköğretim Okulu 8. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Demokratik Tutum Ve Davranışlarına Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Lehrer, J. (2009). Karar Anı. İstanbul: Boğaziçi Üni Yayınevi
- MEB, 2012. "Eğitim Öğretim Tesislerinin Kiralama Karşılığı Yapıtırılması ile Tesislerdeki Eğitim Öğretim Hizmet Alanları Dışındaki Hizmet ve Alanların İşletilmesi Karşılığında Yenilenmesine Dair Yönetmelik" <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/09/20120908-24-1.pdf>
- McGuire, K. (1989). School Size: The continuing Controversy. Education and Urban Society, 21(2), 164-174.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda Değer Eğitimi ve Hikâyeler. Milli Eğitim Dergisi, S. 198, s. 97- 104.
- Kantar, Ş (2014). İlköğretim 4 ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde 100 Temel Eser Yoluyla Değerler Eğitimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuziemko, I. (2006). Using shocks to school enrollment to estimate the effect of school size on student achievement. Economics of Education Review, 25, 63-75.
- Kıranlı, S. ve İlğan, A. (2007). Eğitim Örgütlerinde Karar Verme Sürecinde Etik. Mehmet Akif Ersoy Üni. Eğitim Fakültesi Dergisi, 150-162.
- Karakütük, K., Özdem, G., Tunç, B., Taşdan, M., Ayram, A., Bülbül, T. Ve Çelikkaleli, Ö. (2014). Examining the relationship between school size and school climate in public high schools. Education and Science, 39(171): 304-316.
- Koçel, T. (2003). "İşletme Yöneticiliği", Beta Yayınları.
- Öğülmüş, S. (2006). Türkiye’de eğitim psikolojisi: Dünü, bugünü ve yarını, Türkiye’de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi (Editörler: M. Hesapçıoğlu ve A. Durmuç), Nobel Yayın, Dağıtım.
- Yeşilyaprak, B. (2000). "Eğitimde Rehberlik Hizmetleri" Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Ocak, G. ve Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması.
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 293- 310.

OECD (2015). PISA 2015 Results, OECD Publishing,

<http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>

OECD (2014). Education at a Glance 2014: OECD Indicators, OECD Publishing, <http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>

Özkan, M. (2015). PISA 2012 Türkiye verilerine göre okul değişkenlerinin öğrenci başarısını yordama gücü. InesJournal, 2(5):477-489.

Öğülmüş, S. ve Özdemir, S. (1995). Sınıf ve Okul Büyüklüğünün Öğrenciler Üzerindeki Etkisi. Eğitim Yönetimi, 1(2),

Özdemir, A. A. (2014) Kültür, benlik saygısı ve girişimcilik eğilimi: Amerikan ve Türk üniversite öğrencilerinde karşılaştırmalı bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 351-367.

Plous, S. "The Psychology of Judgment and Decision Making" McGrawv-Hill, New York, 302,1993

Rapaille, C. (2009). Kültür Kodu. FGP Yayıncılık.

Samur, AÖ. (2011). Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sağır, C. (2006). Karar verme sürecini etkileyen faktörler ve karar verme sürecinde etğin önemi: uygulamalı bir araştırma. Trakya Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yılmaz, F., Göçen, S. ve Yılmaz, F. (2013) Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metaforik Çalışma. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2013, ss.151-164.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Geleğimize Yön Verecek Üstün-Özel Yetenekli Çocukların Haftalık Programı Üzerine Bir Çalışma

Ayşe YAŞAR PIRTI, Meryem TAŞÇI

Zeytinburnu Şehitler BİLSEM / İstanbul ayseyasarpirti@gmail.com

Zeytinburnu Şehitler BİLSEM / İstanbul meryem_tc@hotmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı üstün-özel yetenekli çocukların haftalık çalışma yoğunluklarını araştırmak ve gelişim boyutlarına uygun sağlıklı, mutlu bireyler yetiştirme sürecine katkı sağlayacak örnek haftalık program önerisinde bulunmaktır. Bugün dünya çapında sürdürülen araştırmalar göstermektedir ki, her toplumda zekânın dağılımı bir çan eğrisi şeklindedir. Çan eğrisinin bir ucundaki %10'luk dilimi de üstün zekâlılar oluşturmaktadır. Dünya popülasyonuna bakıldığında üstün-özel yetenekli çocukların oranının % 2,5-3 oranında olduğu görülmektedir. Bu oran Dünya ülkelerine göre değişmemektedir. Türkiye nüfusünde da %2,5-3 civarında üstün-özel yetenekli çocuklar vardır. Bu çocukları doğru ve yeterli bir şekilde desteklenebildiğinde elde edeceğimiz sonuçlar ile nüfus piramidindeki daha üst basamaklara yön verebilecek hedefler elde edilecektir.

Üstün-özel yetenekli bireylerin ileride topluma daha yararlı olabilmesi ve kapasitesini iyi düzeyde kullanabilmeleri için bu çocukların iyi tanınması ve çocuğun eğitimi ile ilgilenen ebeveyn, okul, öğretmen vs. kişilerin de üstün-özel yetenekli çocukların özelliklerini kavramaları sağlıklı bir gelişim süreci yürütülebilmesi için çok önemlidir. Çocukların gelişim boyutları fiziksel, davranışsal, duygusal ve bilişsel olarak sıralanabilir. Üstün-özel yetenekli çocukların eğitimlerinden bahsedilirken akademik olarak başarısından, kapasitesinden konuşulur; fakat çocuğun çocuk olduğunu unutulmaması sağlıklı ve mutlu bir birey yetiştirmeyi göz ardı edildiği görülmektedir. Üstün-özel yetenekli çocukların ebeveynlerinden çocuklarına ait haftalık programları toplanarak elde edilen sonuçlar bunu göstermektedir. Çalışmamızda bir üstün-özel yetenekli bir çocuğun haftalık program örnekleri oluşturularak; gelişimlerinin daha sağlıklı yürütülmesinde örnek teşkil edecektir. Programda akademik başarılarına destek çalışmaların yanında duygusal ve sosyal boyuttada katkı sağlayacak çocuk için önemli olan oyun saatlerinde yer vererek mutlu ve sağlıklı bireyler yetiştirilmesinde katkısı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Üstün Zeka, Özel Yetenekli Çocuk, Haftalık Program, Sosyal Hayat

A Study on Weekly Programme of Gifted-Talented Children Who Will Shape Our Future

Abstract

The purpose of this study is to investigate intensity of the weekly program of gifted- talented children and to make suggestion of a sample weekly program which is going to contribute to the growth process of healthy, happy individuals in line with the development aspects. Today, the studies around the world show that distribution of intelligence is like a bell-shaped curve in every society. Gifted children constitute 10 percentage of the curve. When the population of the world is considered, it is seen that the percentage of gifted-talented children is around 2.5-3. This rate does not vary according to World countries. In Turkey's population, there are about 2.5-3 %

gifted-talented children. As these children are supported correctly and adequately, objectives which will be able to shape the upper steps of population pyramid, will be obtained with the results we will have.

In order to carry out a healthy development process, it is very important to recognize these children to make them more beneficial to society and to enable them use their capacities at good level and to understand the characteristics of gifted-talented children by the people who are interested in the child's education such as parent, school and teacher etc. Development aspects of children can be sorted as physical, behavioral, emotional and cognitive. When it is talked about the education of gifted-talented children, academic success and capacity are discussed; but it is seen that the child is ignored to be a child and it is neglected to raise a healthy and happy individual. The results obtained by collecting weekly programs belonging to their children from parents of gifted-talented children show this. In our study, weekly program samples of a gifted-talented child were created and it will serve as an example for the better execution of their development. The program will contribute to the development of happy and healthy individuals by contributing to the academic achievements as well as the emotional and social aspects of the child by providing play hours that are important for the child.

Keywords: Child, Superior Intelligence, Gifted Child, Weekly Program, Social Life

Giriş

Bir çocuğun üstün-özel yetenekli olduğunun tanınması ne demektir? Zeka nasıl tanımlanır? Zekanın tanımı insanlık var olduğu sürece tanımlanmaya çalışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeka kavramının soyut olması bu tanımlamayı zorlaştırır. Bir eğitimciye göre zeka hızlı öğrenme becerisi iken, bir psikoloğa göre akıl yürütetek sonuca ulaşabilme becerisi olduğu gibi bir başka akademisyen olarak biyologlara göre zeka tanımı çevreye uyum sağlayabilme becerisi olarak tanımlanabilmektedir.

Binet; 1905 yılında zekayı tanımlarken "iyi muhakeme edebilme, iyi hüküm verebilme, eleştirisel bir görüşe sahip olma" şeklindeki ifadeleri kullanmıştır (Özgüven, 1994). Zekanın tanımlanması genel olarak zihinsel becerileri(düşünme, akıl yürütme, muhakeme etme, objektif gerçekleri algılama yorumlama ve çıkarım yapabilme) kullanabilme olarak görülmektedir. Amerikan Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Birliği (NAGC, 2017) üstün-özel yetenekli çocuğu, "bütün alanların birinde ya da birden fazlasında olağanüstü performans gösteren ya da gösterme potansiyeline sahip kişiler" olarak ifade etmiştir. Türkiye'de ise üstün-özel yetenekli bireyler, "yaşlıtlarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey" olarak ifade edilmektedir (MEB, 2007).

Ülkemizde bu özellikleri gösteren çocuklara, öncelikle "üstün zekalı", sonra "üstün yetenekli", en son olarak da "özel yetenekli bireyler" olarak isimlendirilmişlerdir. Bunu sebebi "üstün" kelimesinin aile ve çocukta yüksek özgüvenden dolayı rehavete ve tembelliğe sebep olmaması içindir. Bilinen bir gerçek şu ki zeka-yeteneğin geliştirilebilmesi için çalışma şarttır. Therman' a göre iyi çevre şartlarının zekayı 20 puan yukarı çıkardığını; kötü çevre şartlarının da zekayı 20 puan aşağı çektiğini belirtmiştir. Zekayı etkileyen

faktörler olarak kalıtım ve çevresel faktörlerin etkisi olduğunu literatürde ki araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Ataman, 1998).

Üstün-özel yetenekli çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini anlayabilmek için bilişsel gelişimlerini ve buna katkıda bulunan faktörlerini psikolojik uyum süreçlerinin gözlemlenmesi ile tanımlanabilir. Bilişsel değerlendirmenin süreç uyumunda kullanılması bireyin çevresel uyumunu sağlayabilen davranış sergilemesini sağlamaktadır (Callahan, 2004).

Üstün-özel yetenekli çocukları nitelendirirken onlardan her aşamada üstün başarı ve beceri göstermesini beklenmektedir. Burada yapılan beklenti büyük bir hatadır. Normal olarak gelişim gösteren bireylere göre bazı alanlarda üstün başarı göstermeyle üstün-özel yetenekli birey olarak tanımlanan bireyi doğru tanımadığımız takdirde; duygusal ve sosyal alandaki gelişimini sekteye uğratmış oluruz. Bu bireyler tanımlanmış oldukları bazı alanlarda üstün olması her alanda üstün olduğunu göstermemektedir (Saranlı, 2017). Bu bireylerin farklı gelişim alanlarında farklı hızlarda ilerlemesi literatürde karşımıza “Eş Zamanlı Olmayan Gelişim” veya “Uyumsuz Gelişim” (*Asynchronous Development*) olarak çıkmaktadır (Saranlı, 2017; Ataman, 2003; Lovecky, 1998; Morelock ve Morrison, 1999; Silverman, 2002). Burada belirtilmesi gereken bir önemli notada şudur ki; bireyin belirlenen alandaki üstünlüğü ne derecede fazla ise diğer gelişim alanlarındaki makas o kadar açıktır (Silverman, 2002).

Okul öncesi dönemde çocukların gelişim alanlarına göre değerlendirildiğinde; öz bakım, dil gelişimi, bilişsel gelişim, sosyal ve duygusal gelişim ve motor gelişim alanları incelenmektedir. Okul çağına gelmiş bir çocuğun ise bilişsel gelişim, fiziksel gelişim, duygusal-sosyal gelişim ve zihinsel alanlarda araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Şentürk, 2018). Üstün-özel yetenekli bireylerin gelişim alanlarından en az biri yada daha fazla alanlarda biyolojik yaşının üzerinde performan göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Peki bu tanım bile göstermektedir ki; bazı alanlarda üstün gelişim gösteren bu bireylerin diğer alanlarda göstermiş oldukları gelişim normal boyutlarda mı? Bu konuda yapılan araştırmalar göstermektedir ki üstün-özel yetenekli çocukların en az gelişim gösterdiği alan, sosyal-duygusal alandır (Saranlı, 2017).

Eğitim; “belli bir bilim dalında, belli bir konuda bilgi ve beceri kazandırma, yetiştirme ve geliştirme işi” olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde eğitim kazanım odaklı yapılmakta olup kazanım istendik davranış değişikliği olarak ifade edilmektedir. Ortalama yeteneğe sahip bireylere göre tasarlanmış eğitim programlarında bireysel eğitime ihtiyaç duyan üstün-özel yetenekli çocukların gereksinimlerinin tamamını karşılayamamaktadır. Burada ki boşluk bu bireylerin toplumsal olarak uyum sağlama, sıkılma, içe kapanıklık, bencil, kaygı düzeyi yüksek vb. gibi problemlerle karşılaşmasına neden olmaktadır (Tortop, 2012). Üstün-özel yetenekli çocukların ilgi alanları, yetenekleri, farklılıkları göz önünde bulundurularak bireyselleştirilmiş eğitim programları hazırlanarak eğitim almaları sağlanmalıdır (Ataman, 2003; Tassel-Baska, 2005).

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı örgün eğitim kurumlarında Üstün-özel yetenekli çocuklara velisinin onayı ile kurumda oluşturulan BEP birimi tarafından proglamlar hazırlanmaktadır. Fakat burada hazırlanan program bireyin sadece okul saatlerini kapsayacak düzeyde olmakta ve okul derslerine entegre edilmektedir. Çocuğun tüm gelişim alanlarında yeterli doyuma ulaşabilme için üstün-özel yetekli bireylerin haftalık programlarını sağlıklı bir şekilde dengelenmelidir.

Çalışmamızda Zeytinburnu Şehitler Bilim Ve Sanat Merkezinde öğrenim gören üstün-özel yetenekli çocukların, 2018-2019 eğitim öğretim döneminde ki çocukların 7-24 haftalık programları incelenerek; programlardaki denge-dengesizlikler belirtilerek, gelişim alanlarına göre bölüm ler oluşturularak örnek7-24 haftalık proglamlar önerilecektir.

Üstün-Özel Yetenekli Çocukların Gelişimi

Okul çağında bulunan çocuklar zihinsel gelişim, bilişsel gelişim, sosyal-duygusal gelişim ve fiziksel gelişim olmak üzere dört ana gelişim alanlarında incelenmektedir.

Üstün yetenekli çocukların zeka alanları daha çok bilişsel zeka ile ilişkilendirilip bu alanda inceleme yapılmaktadır. Fakat Üstün zekalı bireylerin zeka alanlarının toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik göstermeleri bu alanın yeterli olmadığına ,sosyolojik öğretilerin ve kültüründe üstün zekalı bireyin zekası üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. İnançlar, kültürün getirdikleri , değerler zekanın gelişimini etkilemiştir. Ayrıca Gelişimsel zeka kuramlarında ; çevreye uyum göstermek dikkat çekmektedir. Piaget'e göre zeka kavramı çevreye uyum yeteneğidir ki, bu sebeple kişinin çevreye gösterdiği uyumun kalıtmından çok çevre ile etkileşimine bağlı olduğu görülür. Bireyin sosyal zeka düzeyi , yapılan araştırmalara göre genetik yolu ile kişiye geçmemektedir. Bireyin yaşantıları, etkileşimleri , içinde bulunduğu kültürün yapısı ve sosyal çevresine göre değişim göstermektedir. Yani sosyal zekası çevreye gösterdiği uyumlama süreci yakından ilişkili olup gelişebilmektedir.Buna bağlı olarak sosyal zekalarının , empati kurma yeteneklerinin kalıtmından çok buldukları sosyo-kültüren yapıdan etkilendikleri görülmüştür (Pak-Özden, 2018).

Üstün-özel yetenekli bireyler çevrelerine karşı aşırı duyarlı ve hassas olabilirler. Dünyada soyu tükenmekte olan canlılara, ekolojik problemlere veya sosyal ilişkilerde bulunduğu çevreye karşı daha hassas ve duyarlıdırlar (Pak-Özden, 2018).

Hafızaları güçlü olduğu için oldukça çabuk öğrenebilirler.Yenilik ve değişiklikleri çabuk kavrayabilir bunlarla ilgili derinlemesine analiz yapabilirler. Mükemmeliyetçi yapıları sayesinde başladıkları bir işi en iyisini oluşturacak şekilde tamamlayabilirler (Pak-Özden, 2018).

Yöntem ve Amaç

Bu çalışmada İstanbul ilinin Zeytinburnu İlçesinde bulunan Şehitler Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin 2018-2019 eğitim öğretim döneminde uygulamış

oldukları 7-24 haftalık programlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmamızın evreni Türkiye’deki üstün-özel yetenekli çocukların 7-24 haftalık ders programlarıdır. Çalışmamızda üstün-özel yetenekli çocukların haftalık çalışma yoğunluklarını araştırmak için odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Odak grup görüşmesinde birbiri ile benzer özelliklere sahip 8-12 kişi den oluşan kişilerin oluşturduğu bir grup ile görüşme formu kullanılarak bir moderatör yönetiminde yapılan araştırma tekniğidir. (Odabaşı, 2004, s. 152-153). Çalışmada Zeytinburnu İlçesinde bulunan Şehitler Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinden oluşan 10 ar kişilik iki ayrı odak grup görüşmesi yapılmıştır. Öğrenciler 10-12 yaş aralığında bulunan öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılara aşağıdaki sorular sorulmuştur;

1. Kendinizi tanıtabilirmisiniz?
2. Bir hafta boyunca yaptıklarınızdan bahsedermisiniz?
3. Günün yada haftanın hangi zaman diliminde kendinizi en rahat hissediyordunuz?
4. Size vereceğimiz programı uyguladığınız program olarak doldurabilirmisiniz? (Boş haftalık program çizelgesi verilir.)
5. Doldurduğunuz uyguladığınız 7-24 program ile ilgili düşüncelerinizi söyleyebilirmisiniz?
6. Uyguladığınız 7-24 programınızda çıkartmak istediğiniz olmasada olur dediğiniz bölüm nedir?
7. Uyguladığınız 7-24 programınıza eklemek istediğiniz bir şey olsaydı, eklemek istediğiniz nedir?
8. Size boş bir haftalık program verseler istediğiniz gibi programlaya bileceğiniz söylense nasıl doldururdunuz? (Boş haftalık program çizelgesi verilir.)
9. Haftalık programınızın yoğunluğu konusunda düşüncenizi alabilirmiyiz?
10. Kendini başarılı yada mutlu buluyormusun?
11. Son olarak eklemek istediğiniz bir şey varmı?

Odak grup görüşmesi aracılığıyla yürütülen araştırmanın amacı; her iki grupta bulunan katılımcılara yöneltilen sorular ile ulaşılmak istenen üstün-özel yetenekli çocukların haftalık çalışma yoğunluklarını araştırıp, gelişim boyutlarına uygun sağlıklı, mutlu bireyler yetiştirme sürecine katkı sağlayacak örnek haftalık program önerisinde bulmaktır.

BULGULAR

Çalışmada yapılan odak grup çalışmalarında elde edilen bulgular özetleyecek olursak;

1.ve 2. odak gruplarında bulunan katılımcılar Zeytinburnu Şehitler Bilim ve

Sanat Merkezi öğrencilerinden 10-12 yaş arasından seçilmiştir. Her iki grup da 3 kız, 7 erkek öğrenciden oluşturulan gruplar ile çalışma yürütülmüştür. Öğrenciler Milli Eğitim Bakanlığı BİLSEM yönergesindeki usul ve esaslara göre tanılanmış üstün-özel yetekli çocuklardan oluşmaktadır. 1. odak grup daki katılımcılar; 3 öğrenci özel okulda tam gün eğitim- öğrenim görmekte, 7 öğrenci devlet okullarında eğitim görmektedir. Devlet okullarında eğitim-öğretim gören 2 öğrenci ikili eğitim verilen krumlardan eğitim aldıklarında yarım gün, 5 öğrenci devlet okullarında tam gün eğitim görmektedirler. 2. odak grup daki katılımcılar; 4 öğrenci özel okulda tam gün eğitim- öğrenim görmekte, 6 öğrenci devlet okullarında eğitim görmektedir. Çocuklar; yönlendirilecek sorulara cevap verebilecek dilsel becereye sahip ve mantıksal çıkarımlar yapabilecek yetekleri olan çocuklardır. Bu çocuklar, akademik başarı kaygısı olmayan, yoğun programlar ile baş etmeye çalışan çocuklardır.

Katılımcılar genel olarak bir yoğunluklardan bahsederken kelimeleri çok hızlı ve alışılmış bir şekilde tekrarlayarak söylerler.

Katılımcılara “Günün yada haftanın hangi zaman diliminde kendinizi en rahat hissediyordunuz?” sorusu sorulduğunda ,istinasız her öğrenci kendini günün yada haftanın yapılandırılmamış olan saatlerini işaret etmiştir. Kimisi için bu sabah uyandıklarından ebeveynlerinin uyandıkları zaman aralığı, kimisi için Cuma günü okuldan geldikleri zaman diliminde ebeveynlerinin görev vermediği aralık, kimisi için haftasonu sabah saatleri,(sebep olarak isterlerse uyuyorlar ,isterlerse oyun oynuyor yada kitap okuyorlar.) Burada asıl vurgulanması gereken tüm çocukların kendini rahat hissettikleri zaman aralıklarının onlar için başka bir şekilde yapılandırılmamış olmasıdır.

Katılımcılara verilen 7-24 haftalık programlarını doldurmalarını istememizin akabinde sorduğumuz; “Doldurduğunuz uyguladığınız 7-24 program ile ilgili düşüncelerinizi söyleyebilirmisiniz?” sorusuna; Odak gruplarda bulunan 20 katılımcıdan 5 inin olumlu görüş belirtmelerinin aksine 15 katılımcı programlarını sıkıcı, yorucu, memnun olmadığı şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Öğrenciler Her ne kadar olumsuz görüş belirtirlerde programlarını uyguladıklarını ifade ediyorlar. Bir katılımcının ifadesi şu şekildedir. “ haftalık programım çok sıkıcı geçiyor, programım çok yoğun olduğu için eğlenebileceğim kısımlar bile eğlenceli geçmiyor”

Bu cevapların akabinde sorulan “Uyguladığınız 7-24 programınızda çıkartmak istediğiniz olmasada olur dediğiniz bölüm nedir?” sorusunda ise Programdan memnun olduğunu ifade eden bir katılımcı bulunmaktadır. Olumsuz görüş belirtenlerin hepsi programda olmasada olurlarını sıralamışlardır. Bunlar; test çözmek, okuldan 1 veya 2 saat erken çıkmak, okula gittikleri gün ve saatin azalması gibi isteklerde bulunmuştur. Hatta okulun programdan tamamen çıkılmasını isteyen 3 katılımcı olmuştur. Burada dikkat çeken, her öğrencinin vazgeçtiği kısmın okulda geçirdikleri zaman diliminden olmasıdır.

Katılımcılara 7. Sorumuzu “Uyguladığınız 7-24 programınıza eklemek istediğiniz bir şey olsaydı, eklemek istediğiniz nedir?” yönelttiğimizde 20

katılımcıdan 7'si okul yada test çözmek yerine BİLSEM de olmak istediklerini ifade etmişlerdir. 7'si istedikleri alanda yapılandırılmış kurs almak istediklerini ifade etmişlerdir (piyano, satranç ve robotik kursları). Diğer 6 katılımcı ise tatil günlerinin olması, boş zamanlarının olmasını istediklerini söylemişlerdir. İlginç olan bu boş zamanları için vaz geçtikleri alan uykularından feragat etmeleri, haftanın 8gün olmasını, 8. gününde tatil istemeleridir. Burada iki durum söz konusudur; birincisi çocuklar programı öyle içselleştirmişlerdir ki programdaki yapılandırmaların hepsine uymaları gerektiğini kabul etmişler, ikincisi ise boş yapılandırılmış zamana ihtiyaçları var ama hangi program içeriğinden vazgeçmesi gerektiğini bilmiyorlardır.

Diğer bir soru olan "Haftalık programınızın yoğunluğu konusunda düşüncenizi alabilir miyiz?" 1. odak grup ve 2. odak grupta bulunan katılımcılardan 2 si yoğun olduğunu, 2 si çok yoğun olduğunu ve diğer katılımcılar yoğunluk seviyesini orta olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerimiz kendilerini başarılı bulmuşlardır. Fakat mutluluk konusunda net ifadeler kullanan öğrenci sayısı 1. odak grupta 5 öğrenci iken 2. odak grup da 6 öğrenci olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

BİLSEM öğrencisi olan katılımcılarımız yoğun programlarla çalışmalarını sürdürmeye alışmış görünüyorlar. Burada özlem duydukları nokta ise yapılandırılmamış zaman dilimlerinin az olmasıdır. Kendilerini geliştirmek için yapılandırılmış kursların, okulun, BİLSEM in olması gerektiğini kabul etmiş durumdadırlar. Fakat öğrencilerin farkında oldukları bir durum şudur ki okulda geçirdikleri sürenin uzun olması ve okulda yeteri kadar mutlu olmadıklarıdır. Okullarda buldukları süre zarfında BİLSEM öğrencilerinin, yapılandırılmış kurslarını almaları sağlanması okul dışında kurslara ayrılan zaman diliminin artmasına neden olacaktır.

İnsan sağlıklı bir birey olarak yetişmesi için gelişim alanlarının yeterince doldurulması gerekmektedir. Çocuklarımızın bilişsel gelişimlerine önem verdiğimiz kadar duygusal gelişimlerine önem vermemiz gerekmektedir.

Çocuğun duygusal gelişimi için her gün için yapılandırılmamış zamanı, haftalık programlarında yer vermemiz gerekmektedir. Gelişim alanlarına göre doğru tanımlanmış çocukların haftalık programları her çocuk için özel olarak hazırlanarak gelişim alanları arasındaki farkı en aza indirgeyerek sağlıklı ve mutlu bireyler oluşturulmalıdır.

Kaynakça

Ataman, A. (1998). Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler. İçinde S. Eripek (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Özel Eğitim Kitabı (ss:173-190). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Ataman, A. (2003). Özel eğitim/sorunlar, yaklaşımlar, öneriler: Üstün yetenekli/zekâlı çocuk ile yaşamak. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 4(39), 17-20.

Callahan, C. M., et al. (2004). The Social and Emotional Development of Gifted Students, University of Connecticut University of Virginia Yale University

Karasar, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Lovecky, D. V. (1998). Spiritual sensitivity in gifted children. *Roeper Review*, 20(3), 178-183.

Milli Eğitim Bakanlığı (2016). *Sosyometri*. mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/38/03/.../2012.../21024844_sosyometri.doc adresinden elde edilmiştir.

MEB (2007). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*. Erişim Tarihi: 02.07.2018, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2593_0.html - Önbellek - adresinden ulaşılmıştır

Morelock. M. J., & Morrison, K. (1999). Differentiating 'developmentally appropriate': The multidimensional curriculum model for young gifted children. *Roeper Review*, 21(3), 195-200.

NAGC. (2017). *What is giftedness?* National Association For Gifted Children. Erişim Tarihi: 09.09.2019, <http://www.nagc.org/resources-publications/resources/what-giftedness>

Özgülven, İ., E. "Psikolojik Testler", Yeni Doğu Matbaası, Ankara, 1994

Pak, M.D., Özden, S. A. (2018). Üstün Yetenekli Çocukların Eğitim Hakkı, *Türkiye sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2602-3393

Saranlı, A. G. (2017). Eş zamanlı olmayan gelişimin üstün yetenekli çocuklardaki görünümü üzerine bir örnek olay çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(1), 89-108.

Silverman, L. K. (2002). Asynchronous development. In M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson & S. Moon (Eds.), *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (pp. 31-37). Waco, TX: Prufrock Press.

Şentürk, Ş. (2018). Little Man Tate ve Gifted Filmleri Üzerinden Üstün Yetenekliliğe Bakış, *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 107-122

Tortop, H.S. (2012). Olağanüstü Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Radikal Hızlandırma ve Türkiye'nin Durumu, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 106-113

Tassel-Baska, J. (2005). Gifted Programs and Services: What are the Negotiables? *Theory Into Practice*, 44(2). Columbus OH: The Ohio State University.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Kur'an Yorumuna Katkısı Açısından Nekra İsimler

Avnullah Enes ATEŞ

Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Gülümbe Kampüsü, Merkez/BİLECİK enes.ates@bilecik.edu.tr

Özet

Arap Dili çok zengin bir dildir. Bunun en büyük göstergelerinden biri de Kur'an'ın bu dille indirilmiş olmasıdır. İlahi mesajın engin manalarını, tüm çağları kapsayabilecek bir formda ifade etmede Arapça uygun bir dil olmasaydı Kur'an'ın dili belki de farklı bir dil olacaktı. Bu dilin bu gibi derin anlamları kuşatabilmesinde, az kelimeyle çok anlam ifade edebilme anlamına gelen veciz ifadeler barındırması büyük bir etkidir. Bu ifadeler sayesinde tek bir kelime yeri ve zamanına göre farklı anlaşılma potansiyeli kazanabilmektedir. Hatta bazen okuyucudan okuyucuya göre aynı kelimeye verilen anlam başkalaşabilmektedir. Veciz ifade üslubu bu elastikiyeti iki türlü elde edebilmektedir. Birincisi, cümle içerisinde hazf edilen harf, kelime ve cümlelerle, ikincisi, birden çok anlam yüklenebilen kelimelerin seçimiyle. Kur'an'da her iki tür kullanım da bulunmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Kur'an baştan sona bu tür veciz bir üslubu kullanmamıştır. Zira hitap ettiği toplumun sahip oldukları durum ve şartlar kimi zaman veciz konuşmayı, kimi zaman da uzun anlatımı gerektirmiştir. Bir diğer deyişle veciz konuşma üslubu, gelişmiş güzel kullanılan, muhataplardan ve şartlarından bağımsız değildir. Bizim bu çalışmada ele alacağımız nekra isimler veciz ifade türlerinin ikinci kısmına, yani birden çok anlamı bulunan kelime seçimleriyle veciz konuşma kısmına girmektedir. Kur'an'ın dilindeki bu kuşatıcı özelliklerin etkisini ortaya koymak daha çok ve öncelikle tefsir çalışmaları yapanların üzerine düşmektedir. Bu bakımdan Arap Dilinin yapısal özelliklerinin Kur'an yorumuna etkisinin incelendiği çalışmalar artırılmalıdır. Buna katkı amacıyla biz de nekra isimler üzerinde duracak, bu isimlerin Kur'an'ın veciz ifade üslubundaki yerini göstereceğiz. Öncelikle nekra ismin tanımı ve kullanım alanlarını anlatacak, sonrasında Kur'an ayetleri üzerinde bu isimlerin farklı yorumlara nasıl kapı araladığını zikredeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Yorumu, Veciz Konuşma, Nekra İsimler, Tazim, Tahkir.

NAKRA NAMES IN TERMS OF CONTRIBUTION TO THE QURAN INTERPRETATION

Abstract

Arabic is a very rich language. One of the major indicators of this is that the Quran was downloaded with this language. If Arabic was not the appropriate language to express the vast meanings of the divine message in a form that could encompass all ages, the language of the Quran would perhaps be a

different language. It is a major factor in the fact that this language contains such expressive meanings, which means to express much meaning with less words. Through these expressions, a single word can gain different understanding potential according to place and time. Sometimes even the meaning given to the same word from the reader to the reader can be metamorphosed. Poetry expression style can achieve this elasticity in two ways. First, with the letters, words and sentences used in the sentence, second, with the selection of words that can be loaded more than one meaning. There are both types of use in the Quran. It should be noted here that the Quran did not use such a terse style from start to finish. Because the conditions and conditions of the society they address have sometimes required a terse speech and sometimes a long narrative. In other words, the terse speaking style is not used independently of the interlocutors and conditions. The nakra names that we will discuss in this study are included in the second part of the terse phrase types, that is, the terse speech part with word choices that have more than one meaning. To reveal the effect of these encircling features in the language of the Quran, it is more and more primarily on those who do exegesis. In this respect, studies on the effect of the structural features of the Arabic language on the interpretation of the Quran should be increased. In order to contribute to this, we will also focus on the nakra names and show them the place of the Quran in the terse expression style. First of all, we will explain the definition and usage areas of the nakra name, and then mention how these names open the door to different interpretations on the Quran verses.

Keywords: Quran interpretation, Terse speech, Nakra names, Sublimation, Lowering

Giriş

Kur'an Araçların fesahat ve belagatte zirvede olduğu bir zaman diliminde nazil olmuştur.¹ Her yıl düzenlenen panayırarda en güzel şiirlerin okunduğu, seçilen en iyi şiirin Kabe'ye asıldığı bir dönemde, böylesi dile meftun bir topluma gelen ilahi mesajın bu yapıdan bigane kalması düşünülemezdi. Bu nedenle Kur'an'ın kullandığı dil ve üslup o dönemin gereksinimlerini tastamam karşılamakta ve bununda ötesinde kendisine hayranlık uyandırmaktaydı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaletine düşman olanlar bile onun getirdiği ilahi mesajlar karşısında bu hayranlıklarını gizleyememişlerdir.² Kur'an'ın inmesiyle onun büyüüne kapılan kimi şairler şiir yazmaktan vazgeçmiş, kimisi de inanmadığı halde onun tınısı karşısında secde etmiştir.³

Allah'ın indirdiği kelamının bu denli etkileyici olması inananlar için şaşırılacak bir durum değildir. Onlar zaten iman ettikleri rablerinin iletlediği mesajlar karşısında tam bir teslim halini yaşamaktadırlar ve o mesajları

¹ Ali el-Cündî, *Fî Tarîhi'l-edebi'l-câhilî*, Beyrut: Dâru't-Türâs, 1412-1991, s. 91-92.

² Velîd b. Muğîra'nın Kur'an hakkında söyledikleri için bkz. Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nahvî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421, 5: 46.

³ Cürcânî, Ebû Bekir Abdulkahir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *er-Risâletü's-şâfiye*, thk. Muhammed Halefullah ve Muhammed Zağlûl Selâm, Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976, s. 124.

okuduklarında imanları gitgide artmaktadır. Bununla birlikte o dönemin dil yapısına hakim oldukları için Müslümanlar ayetler karşısında tarifi mümkün olmayan bir lezzet duyuyorlardı. Günümüzde de Kur'an'ın bu etkileyciliğini duyurabilmek Arap dili ve belagatinin Kur'an'ın anlaşılmasına etki ve katkısını göstermekle mümkündür. Kur'an'ın muhataplarına benzerini getirme konusunda meydan okuduğu birçok ayette zikredilmiştir.⁴ Bu ayetlerde meydan okunan husus Kur'an'ın kullandığı kelimeler değil; bu kelimelerin bir meseleyi anlatırken dizilimi ve anlatım üslubudur.⁵ Yoksa o dönemin Arapları da örneğin *suhuf* kelimesini, *mutahhera* kelimesini kullanıyorlardı. Ancak bir konuyu muhataplara iletirken seçilen kelimelerin dizilimi yani nazmı ve kullanılan edebi anlatım üslupları Kur'an'ı benzeri getirilemez kılmaktadır. Günümüz insanlarına, özellikle de anadili Arapça olmayan kimselere Kur'an'ın o harikulade etkileyici anlatım tarzını ve kelimeleri dizmedeki ilahi kudreti göstermenin çabasında olunmalıdır. Bu başta tefsir ve Arap dili ile ilgili araştırma yapan ilim adamlarına düşmektedir.

Kur'an'ın nazmındaki ve anlatımındaki ilahiliği izhar etmek için bütün yönleriyle Arap dili ve belagatinin ele alındığı bir çalışma yapmak mümkün değildir. Her araştırmacı bu noktada katkı sağlamak için spesifik çalışmalar yapmalıdır. Biz de bu çalışmada Kur'an'ın veciz ifade tarzı içerisinde değerlendirilebilecek olan nekra kullanımını inceledik. Veciz ifade, belagatteki tabiriyle îcâz olarak anılır. Özlü konuşma diye çevirebileceğimiz bu üslup Kur'an'ın Mekke döneminde daha ziyade kullandığı bir üsluptur. Zira muhataplar uzun uzadıya verilen mesajları dinleme erdemini gösterecek kimseler olmadığından söylenmesi gerekenleri kısa ama çok etkili bir şekilde verilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla zaman ve zeminle birebir ilişkili olan veciz konuşma üslubunun Mekke daha çok tercih edilmesi, Mekke toplumunun gereksinimi sebebiyledir. Medine döneminde İslam devletinin kurulması ve Müslümanların çoğalmasıyla artık uzun anlatımlarla hükümler iletilmeye başlamıştır.

Cümlede az kelimeyle çok mana ifade etmek -ki buna îcâz-ı kısar denilir- veya cümleden belli kelimeleri çıkarmak -buna da îcâz-ı hazf denilir- şeklinde gerçekleşen veciz konuşma üslubu⁶ Kur'an'ın îcâz, yani muhatapları benzerini getirme konusunda aciz bırakan yönüne en büyük katkı sunan etkenlerdendir. Nekra isimler de az kelimeyle çok anlam ifade etmeye yardımcı olan bir unsur olarak Kur'an'ın veciz konuşma türleri arasında sayılır. Aslında bu çalışma dolaylı da olsa Kur'an'ın îcâz yönünü gösteren bir çalışma olacaktır. Çalışmada nekra isimlerin ne anlam ifade ettiği öncelikle anlatılacak, sonrasında dilde nekra kullanım gerekçeleri ve Kur'an yorumuna katkısı irdelenecektir.

⁴ Örneğin bkz. Bakara 2/23; Yûnus 10/38.

⁵ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1394/1974, 4: 15-17.

⁶ Hafîb el-Kazvîni, Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *Telhîsu'l-Miftâh*, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2002, s. 119.

1. Nekra Kavramı

Nekra (النكرة) kelimesi bilinmeyen, garipsenen, yadırganan şeyler için kullanılan bir isimdir. Fiil olarak bu *enkertü's-şey'e / nekirtühû* "O şeyi yadırgadım, kabul edemedim" şeklinde hem if'âl hem de sülâsî baptan ifade edilebiliyor.⁷ Ayrıca Araplar deha anlamında *nükrun* ismini kullanmakta, dehşet veren, şaşkınlığa düşüren zorlu ve şiddetli işleri yapan kimse için *fe`alehû min nükrihû* "Bunu dehasından yaptı" demektedirler.⁸ Deha, insanların bilemedikleri bir yetenek olduğu için muhtemelen bunu nekra isminden türetilen bir kelimeyle ifade etmişlerdir. Zira İbn Fâris *nkr* harflerinden türetilen kelimelerin temelde tanınmayan, bilinmeyen, kabul edilmeyen şeylerle ilgisinin olduğunu söylemektedir.⁹

Nekra kelimesi nahiv ilminin bir terimi olarak ise iki ve daha fazla ismi kuşatıp kapsayan, bunlara üst isim olabilen her isim için kullanılmaktadır. Bu tür isimlere nekra denilmesi, bizzat bu ismin şamil olduklarının bilinmemesindedir.¹⁰ Nekra isimler, birbirinden ayrılması için cinslere verilen isimlerdir.¹¹ Aynı cins giren herkese isim olabilmektedir. İnsan, kuş, karınca ve diğer bütün cinsler böyledir. Aynıyla bir insan bilinmedikçe, gelen birinden bahsederken "Bir adam geldi" denilir. Bu haber verilirken muhatapın en azından zihninde başka varlıklar elenmiş olur. Ancak hala muhatap açısından gelen adam belirsiz, bilinmezdir.

2. Nekra Kullanım Gerekçeleri

Nekra isimlerin cümle içerisinde belirsizlik ifade etmesinin yanında farklı anlamları da bulunmaktadır. Bu anlamlar için bir sınır çizilebileceği söylenemez. Çünkü her hatip, konuşmacı kendi içerisinde bulunduğu duruma göre bir maksat güdebilir ve buna uygun düşen bir anlamı kullandığı nekra isimle hissettirmeye çalışabilir. Bu anlamların tümü siyak yardımıyla, yani konuşmanın cereyan ettiği zaman, zemin, konuşmacının ve muhatapların durumu ve lafzın kendi akışından anlaşılır. Biz bunlar içerisinden daha sık rastlanması muhtemel olanlarını örnekleriyle zikredeceğiz.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki cümlenin bir ögesi olarak nekra gelmesi genel bir kural olan isimleri bu kapsamın dışında tutmak gerekir. Mübtedânın haberinin, hâlin, nekra olan bir isme getirilen sıfatın genel bir kural olarak nekra gelmesi gerektiğinden bu tür isimlerde bahsi geçecek olan anlamlar aranmaz.

⁷ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'İvad Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2001, 10: 109.

⁸ Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmirâî, Beyrut: Dâru'l-Hilâl, t.y., 5: 355.

⁹ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîya el-Kazvînî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979, 5: 476.

¹⁰ İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. es-Serî b. Sehl, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y., 1: 148.

¹¹ İbn Ya'îş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001, 3: 347.

Nekra kullanımın gerekçelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Bilinmesini istememek: Bir konu hakkında konuşan kişi bahsini yaptığı kişinin bilinmesini istemeyebilir ve bu nedenle konuyu anlatırken nekra isim kullanma gereği duyar. Bunu ya o kişiyi korumak, muhatapların onun hakkında yapması muhtemel kötülükleri önlemek ya da o kişiye karşı beslediği kin ve hasetten ötürü ona değer katacak bir şeyle onu anmamak için yapar. Örneği: Bir öğretmenin sevmediği bir öğrencisinin elde ettiği başarısını ismini anarak anlatmak yerine “فَارْ طَالِبٌ مِنْ مَدْرَسَتِنَا فِي الْمُسَابَقَةِ” “Okulumuzdan bir öğrenci yarışmada başarılı oldu” diyerek nekra isim kullanması, öğrencisine duyduğu öfke sebebiyle onun hakkında olumlu bir imaj oluşmasını istememesindedir.

2) Tek olduğunu ifade etmek: Bahsi edilen kişinin tek bir kişi olduğunu ifade etmek için de nekra isim kullanılır. Örneği: Üniversitede eğitimin başladığı ilk haftada dersine kaç kişinin katıldığı sorulan bir hocanın “حَضَرَ طَالِبٌ” “Bir öğrenci geldi” derken nekra isim kullanması tek bir kişinin geldiğini belirtmek içindir.

3) Tazim veya tahkir etmek: Cümlede nekra kullanılarak yüceltme veya küçümseme anlamı sağlanabilir. Örneği: Şairin şu dizelerinde kullanılan nekra isimlerden ilki tazim, ikincisi tahkir içindir:

وَلَيْسَ لَهُ عَنِ طَالِبِ الْعُرْفِ حَاجِبٌ لَهُ حَاجِبٌ فِي كُلِّ أَمْرٍ يَشِينُهُ

Onu lekeleyecek her işte onun öyle bir bekçisi vardır ki!

Ama iyilik isteyene karşı en basit bir bekçisi bile yoktur.¹²

Dizelerde geçen ilk *hâcib* ismi nekradır ve tazim içindir. Hakkında konuşulan kimsenin her türlü ayıp ve çirkin işlerden uzak olduğu, adeta onu bunlardan engelleyen muazzam bir bekçinin bulunduğu söyleniyor. İkinci *hâcib* ismi de nekra olarak tahkir ifade ediyor. Mezkur kişinin kendisinden iyilik isteyenlere karşı asla engel koymadığı anlatılıyor.

4) Azlık ve çokluğu ifade etmek: Hocasının kütüphanesinde gördüğü kitapların çokluğu karşısında arkadaşlarına bu durumu “إِنَّ فِي مَكْتَبَتِهِ كُتُبًا” “Kütüphanesinde öyle çok kitap var ki!” sözleriyle anlatan bir öğrencinin kurmuş olduğu cümlede kullandığı nekra çokluk içindir. Azlığa delalet eden nekra için de “تَبَسُّمٌ مِنَ الْحَبِيبِ يَكْفِي لِلْمُحِبِّ” “Sevgilinin azıcık bir tebessümü sevene yeter de artar” cümlesi örnek gösterilebilir.

5) Umumiyet ifade etmek için: Olumsuzluk emir veya olumsuz cümlelerin siyakında bulunan nekra isimler umum ifade eder.¹³ “مَا جَاءَ الْيَوْمَ أَحَدٌ” “Bugün kimse gelmedi” diyen kişinin kullandığı nekra, olumsuz bir cümlede kullanıldığı için umum ifade eder.¹⁴

¹² Sübkî, Ebû Hâmid Bahâuddin Ahmed b. Ali b. Abdilkâfi, ‘*Arûsu’l-efrâh fi şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1423/2003, 1: 203.

¹³ Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin, *Mahsûl*, thk. Tâhâ Câbir Feyyâd el-‘Alvânî, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1418/1997, 2: 343.

¹⁴ Nekranın kullanım amaçlarıyla ilgili örneklerin hemen hepsini kendimiz oluşturduk. Bunu daha anlaşılır olması için yaptık. Alıntı yaptığımız örnek olduğunda kaynağını verdik. Nekranın

Nekranın kullanım gayeleri bunlarla sınırlı değildir. Ancak biz en bilinen ve yaygın olarak kullanılanları zikrettik. Bir sonraki başlıkta nekra kullanımının Kur'an yorumuna etkisine değineceğiz.

3. Nekra İsimlerin Kur'an Yorumuna Katkısı

Kur'an, muhataplarının diliyle indirildiğinden o dilin hususiyetlerini içerisinde barındırmıştır. Böylelikle karşısındakilere etki edebilmiş, onları sarsabilmiştir. Bu açıdan nekra isimlerin Kur'an'daki kullanımlarında, dönemin Arap toplumunun nekra isimleri kullanma gerekçelerinin gözlenmesi yadsınacak bir durum değildir. Aşağıda verilecek örnekler üzerinden Kur'an yorumunda nekra isimlerin yeri tebarüz etmiş olacaktır.

1. Örnek (Nûr 24/36-37):

Ayet-i kerimenin metni şu şekildedir:

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ دُكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

“Allah'ın, yükselmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği öyle evler vardır ki; oralarda, **hiçbir ticaretin** ve **alış-verişin** kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymadığı; kalplerin ve gözlerin dönüp duracağı **o dehşetli günden** korkan **büyük adamlar** O'nun için sabah-akşam tesbih ederler.”

Zikredilen iki ayette birçok nekra isim bulunmaktadır. Başta “evler” anlamına gelen *buyût* kelimesi nekra getirilmiş ve akabinde nitelikleri sayılmıştır. Bu ismin nekra getirilmesinin **tür belirtmek** için olduğu söylenmiştir.¹⁵ Alelade evler değil; Allah'ın zikredileceği, sabah-akşam sürekli içerisinde insanların tesbih edeceği türden evler. Bu tür evlerin ise Allah'ın meşitleri olduğu ifade edilmiştir.¹⁶

Ayetlerde geçen bir diğer nekra isim ise *ricâl* kelimesidir. “Adamlar” anlamına gelen bu nekra isim **tazim**, yüceltme anlamındadır. Bu adamlarla kastedilen başta Allah Resulünün (s.a.v.) ashabıdır.¹⁷ Aynı zamanda gönüllü meşitlere bağlı diğer tüm Müslümanları da kapsamına alır.

Ayetin devamında geçen “ticaret” ve “alış-veriş” anlamlarındaki *ticara* ve *bey* isimlerinin nekra getirilmesinin nedeni **umumiyet** anlamını sağlamaktır. Böylelikle bahsi geçen o büyük adamları Allah'ı zikretmekten ve diğer hayırlı işlerden alıkoyabilecek hiçbir ticaretin ve alış-verişin olmadığı belirtilmiş

kullanım amaçlarıyla ilgili verilen bilgiler hakkında detaylı bilgi için ise bkz. Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 1: 203-215.

¹⁵ Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîmi ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415, 9: 366.

¹⁶ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Çâlib b. Abdirrahmân el-Endelûsî, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422, 4: 185-186.

¹⁷ Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-kerîm*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y., 6: 179.

olmaktadır.¹⁸

Son olarak ayetteki korkulan “gün” için nekra bir isim olarak *yeomin* getirilmesi tehvîl denilen, korkutmak, dehşetini belirtmek amacına matuftur. Dehşet verici bir günden korkulduğu böylece sağlanmaktadır.¹⁹

Görüldüğü üzere zikredilen ayette dört farklı anlama sahip olan dört nekra isim geçti ve her biri kendi bulunduğu yerde kendi anlamını ifade etti. Nekra isimlerin bu farklı anlamları bilinmediğinde ayetlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılması imkansız hale gelmektedir.

2. Örnek (Kasas 28/12):

Nekra isimlerin Kur’an yorumuna etkisine bir diğer örnek olarak ele alacağımız Kasas suresinin 12’nci ayetinin metni şu şekildedir:

وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَ لَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ

“Daha öncesinde ona emziren kadınları haram kılmıştık da ablası “Size, onu sizin için üstlenecek ve ona içtenlikle bakacak **bir ev halkı** önereyim mi?” demişti.”

Rivayetlere göre Firavun İsrail oğullarının doğan erkek çocuklarını bir sene öldürtüyor bir sene de bırakıyormuş. Hz. Musa (a.s.) da Firavunun ölüm emri verdiği sene doğmuş. Annesi bu nedenle endişe içerisindeymiş.²⁰ Allah Teala da onun kalbine ilham ederek çocuğu emzirmesini, hakkında kötü bir şeyler yapılacağını sezdiğinde, bu konuda endişe ettiğinde çocuğu tabuta koyup nehre bırakmasını söylüyor.²¹ Annesi de böyle bir durum gerçekleşince çocuğunu nehre bırakıyor. Çocuğunun halinden emin olmak için de kızını sepetin nereye gittiğini takip etmesi için gönderiyor.²² Hz. Musa’nın (a.s.) ablası bakıyor ki kardeşini Firavunun eşinin hizmetçileri alıyor.²³ Firavunun eşi çocuğu çok seviyor ve eşini ikna ederek yanlarında kalmasını sağlıyor.²⁴ Ancak çocuğu emzikli ne kadar kadın getirdilerse emzirebilen olmuyor. Şehirde çocuğu emzirebilecek biri arandığı haberi yayılınca²⁵ Hz. Musa’nın (a.s.) ablası gidip ayette geçen ifadeyi kullanıyor. Dikkat edilirse ayette “bir ev halkı” denilmiştir. Hz. Musa’nın (a.s.) İsrail oğullarından olduğunu anlaması halinde Firavunun onu öldürmesinden endişe eden ablası nekra bir isim kullanarak bu tehlikeyi def edebilmiştir. Bu ayette nekra ismin, özellikle, kullanım amaçlarından olan “bahsedilenin bilinmesini istememek” amacına matuf kullanıldığı görülmektedir.

Ayetin siyakına bakıldığında Musa’nın (a.s.) ablasının böyle bir endişeyle

¹⁸ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420, 8: 49.

¹⁹ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnusiyye, 1984, 18: 249.

²⁰ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi’u’l-beyân `an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420/2000, 19: 519.

²¹ Kasas 28/7.

²² Kasas 28/11.

²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19: 522.

²⁴ Kasas 28/9.

²⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19: 534.

bunu gizli tuttuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ilgili ayetteki nekra kullanımı da bu anlamın ortaya çıkmasına yardım eden bir unsur olduğundan nekra kullanımının amaçlarının bilinmesinin Kur'an yorumuna etki ettiği anlaşılmaktadır.

3. Örnek (Teğâbun 64/6):

Teğâbun suresinin 6'ncı ayetinde, kendileri gibi bir insanın Allah'ın elçisi kılınması yadırganıyor²⁶ ve bu durum tahkir edilerek şöyle dile getiriliyor:

أَبَشَّرَ يَهْدُونَنَا

“Bir insan mı bize yol gösterecek?!”

Bunu söyleyen inkarcılar tanrı edindikleri taşları yadırgamazken bir insanın elçi kılınmasını hem yadırgıyorlar hem de kullandıkları nekra ile gönderilen kişiyi tahkir edip aşağılıyorlar.²⁷ Bu kullanımda da nekra ismin tahkir ifadesini bilmek ayetin daha berrak bir şekilde anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

4. Örnek (Tevbe 9/72):

Allah Teala'nın inanan erkek ve kadınlara ahirette bahşedeceği nimetlerin anlatıldığı bu ayette geçen şu nekra ifade dikkat çekicidir:

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ

“Allah'tan gelecek olan azıcık bir rıza hepsinden büyüktür.”

Cennetlerin ve nimetlerinin anlatılması, güzel meskenlerin bahsedilmesinden sonra Allah'ın rızasının ne kadar önemli ve her şeyin ötesinde olduğu tebarüz etsin diye taklîl, yani azlık anlamına gelen nekra bir ifade olarak *rıdvân* denildi.²⁸ Burada Allah'ın lütfedeceği azıcık bir razı olma halinin bile bütün cennet nimetlerinden daha büyük olduğu ifade edildi. Nekra isimlerin farklı manalarının bilinmemesi halinde bu ayetteki nüansın anlaşılması, ayetin verdiği o muazzam mananın yakalanması imkansız olacaktı.

Sonuç

Kur'an'ın doğru anlaşılması başta dilini iyi öğrenmeye bağlıdır. Grameriyle, belagatiyle, edebiyatıyla Arap dili öğrenilmeden Kur'an'ın doğru anlaşıldığı iddiası asla doğrulanamaz. Tefsir alanında çalışma yapanların bu nedenle Kur'an ayetlerinin hem doğru anlaşılması hem de o etkili anlatımının hissedilir kılınması için Arap dili ve belagatiyle ilgili konuları Kur'an yorumuna katkısı açısından incelemelidir. Bu çalışmanın temel amacı da bunun önemini vurgulamaktır. Çalışmamızda spesifik olarak nekra isimleri ele aldık ve Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkısını ortaya koymaya çalıştık. Nekra isimlerin kullanıldığı siyaka göre farklı anlamlar ifade edebildiğini, bu

²⁶ Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidit-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407, 4: 547.

²⁷ İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Girnâfi, *et-Teshîl li 'ulûmi't-Tenzîl*, thk. Abdullah Hâlidî, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1416, 2: 380-381.

²⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 5: 326.

nedenle her nekranın aynı değerlendirilmemesi gerektiğini gösterdik. Araştırmamızın sonucunda Kur'an'da geçen nekra isimlerin tazim, tahkir, taklîl, bahsedileni gizleme gibi anlamları olduğunu gördük. Bu anlamların ayetlerin siyakından tespit edilebildiğini, bunun yanında nekra isimlerin kullanım gerekçelerinin bilinmesinin ayetlerin siyakının ve anlamının anlaşılmasında bir unsur olarak kabul edilmesi gerektiği kanısına vardık. Yine nekra isimlerin aynı ayet içerisinde birden çok kullanıldığında her birinin birbirinden farklı bir mana ifade edebileceği gerçeğini müşahade ettik. Nekra isimlerin doğru anlamının tespit edilmesi halinde Kur'an ayetlerinin çok etkili anlamlara kapı araladığı hakikatine tanık olduk. Bu nedenlerle Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılması ve etkili manalarının ortaya koyulması için Kur'an'da geçen her bir nekra üzerinde durup inceleme yapılması gerektiği sonucuna ulaştık.

Kaynakça

Ali el-Cündî, *Fî Tarîhi'l-edebi'l-câhilî*, Beyrut: Dâru't-Türâs, 1412-1991.

Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîmi ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Cürcânî, Ebû Bekir Abdulkahir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *er-Risâletü's-şâfiye*, thk. Muhammed Halefullah ve Muhammed Zağlûl Selâm, Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.

Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-kerîm*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.y.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed İvad Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2001.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmîrâî, Beyrut: Dâru'l-Hilâl, t.y.

Hatîb el-Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *Telhîsu'l-Miftâh*, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2002.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib b. Abdirrahmân el-Endelûsî, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.

İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Gırnâtî, *et-Teshîl li 'ulûmi't-Tenzîl*, thk. Abdullah Hâlidî, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1416.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriya el-Kazvînî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut: Dâru'l-Fikr,

İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. es-Serî b. Sehl, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.

İbn Ya'îş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nahvî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin, *Mahsûl*, thk. Tâhâ Câbir Feyyâd el-'Alvânî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-İtkân fi'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1394/1974.

Sübkî, Ebû Hâmid Bahâuddin Ahmed b. Ali b. Abdilkâfî, *'Arûsu'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423/2003.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Relations of Political Organizations in The Turkestan Region with The Bolsheviks

Bakhytzhan JURUNBAYEV, Seiilkhan TOKBOLAT

Assoc.Prof. Dr., Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan,
bakytzhan_72@mail.ru

Assoc.Prof. Dr., Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan,
seiltokbolat@gmail.com

Abstract

The research studies the positions and activities of the socio-political organizations in the Turkestan region following the revolutionary events in 1917. Socio-political organizations in the Turkestan region had a positive influence on the formation of national state structures. The issue of the proclamation the Turkestan autonomy is given impetus to the active involvement of national socio-political organizations. Such actions show that all national social and political organizations in the region had not supported the creation of Turkestan autonomy. Also at the same time other national socio-political organizations in the region, which expressed their intention to support the creation of autonomy, were formed during this period. That is, during the same period, when the public-political organizations came to the question of autonomy, their thoughts were divided into several thoughts. The indicate of the position of the national political organizations of the Turkestan region regarding the establishment of the Soviet power promotes a deeper understanding of the political life of the region at that time. By studying the liberation of local political organizations in the Turkestan region in 1917-1918, we were able to describe the socio-political situation of the region at that time. Functions and goals of public-political organizations in Turkestan region differed and their positions did not go unnoticed.

Therefore, we have been able to determine the direction of the main political forces in the region by identifying the activities of public and political organizations.

Keywords: Turkestan autonomy, Turkestan region, political organizations, Shuroi-Islam, Shuroi-Ulamo, Bolsheviks.

Türk Bölgesinde Bolshevikler ile Siyasal Organizasyonların İlişkileri

Özet

1917'deki devrimci olaylar, Türkistan bölgesindeki sosyo-politik örgütlerin konumları ve faaliyetleri ulusal sosyo-politik örgütlerin aktif katılımına ivme kazandırdığı bellidir. Bununla birlikte, bölgedeki tüm ulusal sosyal ve politik örgütlerin Türkistan özerkliğinin oluşturulmasını desteklemediği de ortadadır. Aynı zamanda, bölgedeki, özerklik oluşumunu destekleme niyetini ifade eden diğer ulusal sosyo-politik örgütler de bu dönemde kurulmuştur. Yani, aynı dönemde, özerklik meselesine geldiğinde kamu-politik örgütlerin düşünceleri ortak değildir. Sovyet iktidarının kurulmasıyla ilgili olarak, Türk halkları yerleşen bölgedeki ulusal siyasi örgütlerin konumunun belirtilmesi, o dönemde bölgenin siyasi yaşamının daha derinden anlaşılmasını amaç ettiğimiz bu çalışmamızda, 1917-1918 yılları arasında Türk halkları yerleşen bölgedeki yerel siyasi örgütlerin kurtuluşu incelenmiş ve o zaman bölgenin sosyo-politik durumu tanımlanmıştır. Türkistan bölgesindeki sosyo-politik örgütler yerel halkın sosyal sorunlarını

çözme çalıştı. Bunun yanı sıra Türkistan bölgesindeki kamu-politik örgütlerinin işlevleri ve hedefleri farklı olduğundan dolayı bölgedeki ana siyasi güçlerin yönü, kamu ve siyasi örgütlerin faaliyetleri tanımlanmıştır.

Türkistan'daki Sovyet otoriteler bölgedeki tüm ulusal sosyal-politik örgütlere hoşgörüsüzlük gösterdi. Onları, Türkistan özerkliğinin destekçileri ve Alashorda hükümeti olarak imha etmek niyetindeydi. Bu girişim, Şubat 1918'de, Türkistan Özerkliğinin silahlı kuvvetler tarafından çöküşünden sonra güçlendirildi. Böylece, Sovyet hükümeti, ulusal siyasi örgütlerle bir uzlaşmayı tanımadı ve onları ortadan kaldırmak için önlemler aldı. Yirminci yüzyılın başında, ulusal sosyopolitik örgütler, Türkistan'ın ulusal çıkarlarını savunabildi ve tarihlerine derin bir etki bıraktılar.

Anahtar kelimeler: Türkistan özerkliği, Türkistan bölgesi, siyasal örgütler, Shuroi-İslam, Shuroi-Ulamo, Bolşevikler.

1. Introduction

Characterized by the culmination of the nation-liberation movement of the people of the Turkestan region at the beginning of the twentieth century. After the February Revolution of 1917, the political struggle in the Turkestan region began to get a new impetus. In order to achieve autonomous freedom, formed local political societies. The escalation of the political situation led to the arrival of new political forces in Russia to take concrete steps to address the situation in the empire.

2. Discussion result

National socio-political organizations founded in the Turkestan region at the beginning of the twentieth century were not considered as objects of special research in Soviet history. Such a situation was mainly caused by the ideological demands of that time. In this regard, political organizations of the region had been regarded as a barrier to the establishment of the Soviet power.

The collapse of the Soviet Union and the emergence of new national states the Marxism-Leninist methodology and party requirements and the standpoints on the activities of socio-political organizations of the Turkestan region were totally changed.

The proceedings of such professors as Koygeldiyev (Koygeldiev 1995), Nurpeisov (Nurpeisov 1995) and D. Amanzholova (Amanzholova 1994), who made a great contribution to the research of the activity of such social and political organizations. They have made the first step towards making an objective assessment of national social-political organizations of Turkestan region. The works of these authors have shown that the Alash party and other national organizations, created in the political situation of 1917, are actively worked to protect national interests. Also, the proceedings of these authors have contributed to a thorough study of the formation and functioning of national socio-political organizations in Turkestan. Moreover, in the research of professor K. Yesmagambetov (Yesmagambetov 2008) on prominent activist M.Shokai's life and activities were evaluated meticulously the activities of the Central Council of Muslims of the Turkestan region, "Shuroi-Islam" and "

Shuroi-Ulamo" organizations.

3. Main part

On November 25-29, 1917 the Central Council of Muslims of Turkestan organized in Kokand the Fourth Congress of Muslims of Turkestan region. In this Congress participated about 250 delegates from Syrdarya, Ferghana, Samarkand, Zakaspy Regions and Bukhara, Khiva Khanates. Among them were the representatives of the national socio-political organizations, such as "Shuroi-Islam", "Shuroi-Ulamo", "Turan", the Party of Turkish federates, Syrdarya regional Kazakh-Kyrgyz Council, Turkestan regional Kazakh-Kyrgyz Council and the representatives of the Jewish community "Paolai-Zion". The agenda of the Congress included the tasks how to govern Turkestan region, joining the Turkestan region to the South-East Union, the election of the Executive Committee and Turkestan Constituent Assembly. There was elected the composition of the 12 person Presidium of the Congress and included a number of prominent figures from social and political organizations such as M. Shokai, U. Hodjaev, O. Makhmudov and S. Akaev (Kukond muvakkat khalk shurosi khayati, 1917, Ulug Turkestan).

The participants of the Congress assessed the decision of the Congress at the III Congress of the Soviets as ignoring the rights of the Turkestan people and discussed how to govern the Turkestan region and to support the idea Turkistan as a regional autonomy within the Russian Federation. The decision of the Congress about declaring Turkestan autonomy was published in the local "Birlik Tuy" newspaper (27 noyabrya hokan shaharinde bolgan zhalpy musylman syezinin kaulylary, 1917, Birlik tuy).

On November 28, the delegates of the Congress elected members of the National Assembly of the Turkestan Autonomy. Following personalities M. Shokai, I. Shagihamedov, M. Tynyshbaev, U. Hodjaev, A. Orazayev, S. A. Hertzfeldt, K. Kozhikov, T. Narbotabekov, S. Lapin, S. Mirzhalelov, X. Agaev, G. Derbisalin, M. Akchurin, M. Bechbodi, I. Dauletshin, T. Musabayev, S. Yusupov, S. Saidov, G. Gabdullin, M. Myrzakhmetov, G. Kushbegeyev, G. Mahmudov, J. Karabekov, H. Shirinski, A. Gafurov, G. Gabdysalimov, A. Mansurov, T. Hodjaev, K. Rakhmanberdiev, A. Shakirkhantureev, N. Kamalkhantureev, S. Sharafhodzhaev were elected as the members of National Assembly. According to the decision of the Congress, four delegates from the City Dumas and one delegate from the next each organizations such as railway, postal and telegraph, Peasant council, Socialist Revolutionary Party, Social Democrats Party, Council of Workers-Soldier Deputies, Polish and Jewish organizations, factory workers, the Cooperatives and the Cossacks formed the National Assembly (Ishki khabarlar, 1917, Birlik tuy).

Members of the National Assembly choose composition of the Turkestan Autonomy provisional government as follows: 1) the Chief Minister and the Minister of Internal Affairs – M. Tynyshbayev, 2) Deputy Minister – I. Shagiahmedov, 3) Head of the Department of Foreign Affairs – M. Shokai, 4) Head of the Department of National Police and Public Safety – U. Hodjaev, 5)

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Minister of land and water use Kh. Agaev, 6) Minister of Food – A. Mahmudov, 7) Deputy Minister of Internal Affairs – A. Orazhev, 8) Minister of Finance – S.A. Hertzfeldt (Yesmagambetov 2008: 131).

On November 28, the Kokand community was informed that the Fourth Congress of Muslims of Turkestan declared the Turkestan autonomy and determined its composition of the National Assembly and the Government. In this regard, the Muslim community of Kokand held the march together with representatives of national political organizations is like Shuroi-Islam, Shuroi-Ulamo, Turan and Muslim Workers Union. They demonstrated their willingness to support the Turkestan autonomy and its government (27 noyabrya hokan shaharinde bolgan zhalpy musylman syezinin kaulylary, 1917, Birlik tuy.). The Congress of Muslims of the Turkestan region sent a telegram to the chairman of the temporary Siberian government G.N. Potanin about declaring the Turkestan autonomy. At the last day of the Congress, the representatives of the Shura-i Islam also raised the issue of counteraction to the Tashkent Bolsheviks' violence against the local population. Speakers of the Congress noted that the arrests in Tashkent which was held by the Bolsheviks against local people became a normal issue and that such a situation was not in harmony with the freedoms declared by the February Revolution. In this connection, the congress demanded that the Bolsheviks of Tashkent should immediately release the detainees, cease their investigations and send the resolution to the Council of People's Commissars of Tashkent (Kukond muvakkat khalk shurosi khayati, 1917, Ulug Turkestan).

On December 1 the government of the Turkestan Autonomy announced the appeal in which was urged the local people on supporting the newly established Turkestan Autonomy and announced the statement: "The Turkestan people, who were freed from the oppression, we have an opportunity to start the new chapter of our history as the owners of our land (Kukond muvakkat khalk shurosi khayati, 1917, Ulug Turkestan). Representatives of the local people were delighted to announce the Turkestan autonomy. There were rallies in support of the Turkestan Autonomy in the cities of the region. For example, in the central streets of Namangan people were carrying posters, "Young Turkistan Autonomy and its Government!". On December 6, Tashkent hosted a rally in support of the Turkestan autonomy, organized by the organization Shuroi Islam for over 60,000 people. Muslims of the city of Shymkent marched in the meeting on supporting the established Turkestan Autonomy. The Kazakhs of Perovsk and Kazalinsk cities sent a telegram of their support to the Turkestan Autonomy. Also, intention on supporting was expressed by the Kazakhs of the Irgiz district (Kukond muvakkat khalk shurosi khayati, 1917, Ulug Turkestan).

The Turkestan autonomy was not only supported by local people, but also by other nations' organizations. On December 25, The Russian social-revolutionary party held the congress in Kokand and declared that they support Turkestan autonomy and are ready to cooperate with its government (Kozhanuly, Birlik tuy). Moreover, Jews Societies "Bund" in Tashkent and

"Weiner" in Kokand sent congratulations letters to the Turkestan autonomy government and showed the willingness to collaboration and assistance (Kukond muvakkat khalk shurosi khayati, 1917, Ulug Turkestan).

In November 1917, formed the dual power in the Turkestan region, the first of which was created in a Soviet basis, primarily for the benefit of the Russian migrants, and the latter was the ant colonial and based on religious and national socio-political organizations thereby the aim was to strengthen the right to self-government of the population (Koygeldiyev: 343-345).

The Council of People's Commissars of the Turkestan Region refused to recognize the Turkestan autonomy, which expresses the will of the local population. S. Kozhanov wrote in the January 1918 in "Birlik Tuy" newspaper: "Since the beginning of November last year, the Bolshevik Party took over power in the Turkestan region by force. At the time, small Muslim organizations expressed, "We do not subdue to those who have committed such violence and violate freedom. We will not do what they said. But Bolsheviks even did not pay attention. Knowing that he could not do so, on November 25, Turkestan Muslims in order to not subdue to Bolsheviks held a congress in Kokand and declared autonomy. Even in this case, Bolsheviks found a way to explain that only local wealthy people had an intention of declaring autonomy, there is nothing relating to usual people. Thereafter, Muslims of Turkestan held a congress on December 25. At the Congress, Muslims showed support to Turkestan autonomy at the same time opposite to Bolsheviks. However, Bolsheviks explained that as a local people were under the pressure by rich Muslims" (Kozhanuly, 1918, Birlik tuy).

Although the issue of the Turkestan autonomy was a stimulus for the active involvement of the national socio-political organizations, there were also organizations that sought to compromise with the Soviet authorities. One of such organizations was Shuroi-Ulamo. The leader of this organization Lapin, despite the fact that he was elected to the National Assembly of the Turkestan Autonomy during the Fourth Congress of Muslims, began to struggle against the autonomy. He announced that he would leave the National Assembly at the beginning of December and began to campaign against the Turkestan Autonomy. On January 11, 1918, Kazakhs, Tatars and Uzbeks in the Tashkent city of the Syrdarya oblast held a Congress at Koilyk to support the Turkistan autonomy. Lapin sent representatives of the Shuroi-Ulamo to the congress. During the congress, these delegates made a statement proclaiming that they cannot make a benefit by establishing Turkestan autonomy. But delegates did not follow their advice and continued to look at ways to support the Turkestan autonomy (Kozhanuly, Birlik tuy).

At the meeting in Tashkent on January 5, 1918 Shuroi-Ulamo expressed its resistant to the Turkestan Autonomy and we can notice it in the article which published then in local newspaper "Birlik tuy" (Banner of Unity): "On January 5, Shuroi-Ulamo organized a meeting in the mosque in Tashkent and made the following statement regarding the Turkestan Autonomy:" This autonomy is not for us, we do not recognize it, and do not follow the promise of the

ITOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
provisional government" (Yeski Tashkenttegi gulamalar zhiylysy, 1918, Birlik tuy).

The position of the Shuroi-Ulamo was also expressed at the meeting of the Tashkent Municipal Duma held on December 6th. The agenda included issues such as supporting the Turkestan autonomy. At the time when the issue related to the Turkestan autonomy was discussed, Seraly Lapin who participated in the meeting on behalf of Shuroi-Ulamo stressed that the Turkestan autonomy cannot fully satisfy the interests of the Muslims in the region, they even did not involve in the election of members of the autonomy government, moreover, its program did not provide specific actions to protect the interests of the local people in the region. According to S.Lapin, the government of the Turkestan Autonomy has not been willing to implement the program of Shuroi-Ulamo, thus they did not guide the Shariah bases in establishing a state structure. In this regard, S. Lapin publicly stated that the organization "Shuroi-Ulamo" will stay firm against supporting the Turkestan autonomy, in this regard is willing to collaborate with the Turkestan Regional Council of People's Commissars in order to implement the organization's own program (Kukond muvakkat khalk shurosi khayati, 1917, Ulug Turkestan).

Such a move by Shuroi-Ulamo shows that not all national-political organizations of the region supported the Turkestan autonomy. It should be noted that there were other national socio-political organizations in the region which did not fully support the activity of the Turkestan autonomy. On the contrary, representatives of the Zhetysu Regional Kazakh-Kyrgyz Committee and other national socio-political organizations in the region tried to back the creation of a common Kazakh autonomy.

We can notice that among the 82 delegates of the Second All-Kazakh Congress that started its work in Orenburg on December 5, 1917, were the representatives of national socio-political organizations from Syrdarya and Zhetysu Oblasts. From the Zhetysu Oblast represented O. Aibosynuly, Zh. Otarbayuly, M. Ismailov, I. Tergeusizovich, S. Sabataev, N. Khamitovich, N. Zhakypbaiuly, I. Arabaev, from Syrdarya Oblast A. Kenesarin, I. Sarysakuly, I. Erzhituly, S. Aldabergenuly, M. Baizakuly, M.Shokai. Chairman of the Muslim Committee in Urdzhar S. Amanzholov and Chairman of the Turkestan Autonomy M. Tynyshbayev with the member of the Government of Turkestan autonomy M. Shokai simultaneously became the members of newly declared in this congress the Alash-Orda government (Aldajumanov, Zulqasheva, Koygeldiyev 2004: 122). At the Congress was also discussed the issue about the activity of Turkestan autonomy. There M. Shokai informed the participants about the formation of the Turkestan autonomy (Koygeldiyev 1995: 345). Consequently, the participants were engaged in a hot debate over the issue of declaring the Alash autonomy, thereafter, at the end the congress adopted the following resolution: "In a month, residents of the Turkestan region should join Alash-Orda, although if they show reluctance to join us, despite that we must officially declare our autonomy" (Syrdariya kazak-kyrgyzdarynyn syezi, 1918, Birlik tuy).

Upon completion of the congress, the Government of Alash-Orda in order to unite the entire Kazakh population decided to convene the Congress of Syrdarya residents in Turkestan city and sent the inviting telegrams. Alash-Orda sent to the Congress of their representatives such as Baktygeri Kulmanov, Mirzhakyp Dulatov, and Turagul Kunanbayev to convince Turkestan Kazakhs to join them. The national socio-political organizations of Turkestan region were also involved to hold the Congress of the Kazakhs of Syrdarya oblast. The Congress was attended by 82 delegates. Among them was the chairman of the society "İllyatiya" K. Kozhikov, chairman of the Kazakh-Kyrgyz Council of Aulie-Ata city A. Kenesarin and the representatives Turkestan autonomy government. Led the Congress the leader of Syrdarya regional Kazakh-Kyrgyz Council A. Kotibarov (Syrdariya kazak-kyrgyzdarynyn syezi, 1918, Birlik tuy).

The agenda of the Congress of Kazakhs in the Syrdarya region included the issue of joining of the Kazakhs of the region to the Alash autonomy, national treasury and food supplying. At the congress, there was a hot debate on the first issue for two days. About it "Birlik Tuy" newspaper wrote: Representatives of the Turkestan autonomy emphasized that the Kazakhs of the Syrdarya oblast lived with the Turkestan people up this day and that they could not join the Alash autonomy. On the other side representatives from the Alash Orda opposed such an opinion, and concluded they need to join Alash. In conclusion, in order to bring the opinions of the two sides together, Congress resolute to create a commission to solve the problem with the representatives from each side (Turkistan shaharynda Syrdariya kazak-kyrgyzynyn syezi, 1918, Birlik tuy). Representative of Alash Orda in the congress, M. Dulatov proposed the following suggestions on joining the Alash autonomy of the Syrdaria Kazakhs: "1. Before the Alash Autonomy was declared, Syrdarya should remain under the Turkestan Autonomy. 2. When the Alash autonomy is declared, Sirdariya will be considered as the Alash province. 3. Capital of Alash autonomy should be Turkestan city. 4. Alash Orda and Turkestan should be united under the common government" (Turkistan shaharynda Syrdariya kazak-kyrgyzynyn syezi, 1918, Birlik tuy).

M. Dulatov's proposal was not accepted by the delegates. The delegates made amendments to the draft developed by the special commission and adopted it unanimously. It states: "1. Syrdarya oblast remains Turkestan autonomy.

2. When Alash autonomy was declared and after the formation of Alliance with Turkestan, from that day Syrdarya Kazakh-Kyrgyz's may join Alash Autonomy.

3. When the Syrdarya Kazakh-Kyrgyz's join the Alash autonomy, then the capital of Alash will be Turkestan.

4. When Syrdarya joins Alash, the representatives elected to the Turkestan government will be elected as representatives of the Alash government.

5. The resolutions at the congress will be the basis for the representatives elected to the Turkestan government" (Turkistan shaharynda Syrdariya

Member of the Council of People's Commissars of Turkestan region, Bolshevik Poltaratsky took part in the congress of the Kazakhs in the Syrdarya oblast. At the congress, he was given a speech. He said in his speech that national government structures are not needed and that support for it is futile. This opinion was compelled by the representatives of the national public and political organizations who came to the congress and forced them to abandon the congress (Turkistan shaharynda Syrdariya kazak-kyrgyzynyn syezi, 1918, Birlik tuy).

At the congress, it was decided to support the Turkestan autonomy and to help with the aid. In order to provide such assistance, the national public and political organizations in the Syrdarya oblast were instructed to undertake the task of building a people's militia immediately (Turkistan shaharynda Syrdariya kazak-kyrgyzynyn syezi, 1918, Birlik tuy).

At the last meeting of the Congress, delegates gave specific instructions to the local public-political organizations to establish a people's militia and regarding the Bolshevik Party's policy was made the following decisions: "1. Kazakhs do not recognize the power of the Bolsheviks. For this reason, they are required to avoid violent acts and do not disturb a peaceful situation. 2. If the Kazakhs who follow the Bolsheviks and tortured the nation, let them be declared as an enemy of the nation" (Turkistan shaharynda Syrdariya kazak-kyrgyzynyn syezi, 1918, Birlik tuy).

During the congress of the Kazakhs in the Syrdarya oblast decided not to support the Bolsheviks policy and to protest against the Bolsheviks meanwhile in some parts of the region, the Soviet power gained momentum. One of these regions was the Aulie-Ata city. By December 1917, the Kazakh Bolsheviks of the district pressured the activity of the Kazakh-Kyrgyz Council and then at the end shut down it. The Union of Muslim Workers of Uzbekistan in Tashkent has sent representatives to the Regional People's Congress on November 15 and said it was part of the Council of Workers-Soldiers and Peasants Deputies. As a result, this organization was forced to suspend own activities (ARSPH F.71, R34, F.1475: p. 4).

In addition to the Aulieata and Perovsk cities, in other regions, national socio-political organizations have been harassed by local Bolshevik organizations. Prominent Kazakh Bolshevik T. Bokin in order to spread the Bolshevik Party policy among Kazakhs and Kyrgyz' firstly tried to eliminate Zhetysu regional Kazakh-Kyrgyz Committee (APRK F.811, R4, F.391: p.14).

But despite this, on January 10-31, 1918 held the second Kazakh-Kirghiz Congress of the Zhetysu oblast where was discussed the issue of implementing the decisions of the second All-Kazakh Congress. The participants of the congress, organized by the Zhetysu regional Kazakh-Kyrgyz Committee, came to the conclusion that it is necessary first of all to fight against Bolshevism in the region in order to implement the decisions of the Second All-Kazakh Congress. At the same time, it was decided to

immediately establish a militia of Kazakhs and Kyrgyz'. The Congress decided henceforth to name the Kazakh-Kyrgyz Committee as "Alash" Council. It means that the Kazakh-Kyrgyz Committee at the time began operating as a local unit of the Alashorda government (Makhayeva 2007: 318).

Furthermore, "Bukhara" organization in Pishpek city, also joined the Alash Council in Zhetysu oblast. Until the spring of 1918, members of this organization were completely included in the Alash government (APRK F.811, R.23, F.171: p.41).

Then, the regional "Alash" council started the attempt to build their militia. They wanted to oblige this issue to the former Commissioner O. Sckapski. However, this case was not successful due to the fact that I. Zhaynakov, S. Sabataev, and O. Shkapskiy were captured by the Bolsheviks and were imprisoned for four months.

In this regard, Zhetysu regional council of "Alash" had called for the peace of the peoples of the region and invited all ethnic groups of the region to a good neighborhood (SAARRK F.489, R1, F.8: p. 78-79). On March 21, 1918, the Zhetysu oblast public prosecutor's office issued a statement (Aldajumanov, Zulqışeva, Koygeldiyev 2004: 122). From the content of this appeal, the "Alash" council gradually began to bend to Bolsheviks' policies. At that time, the Pishpek city council "Alash" made a decision to change its name to Pishpek Kyrgyz Revolutionary Council. The organization, which changed its name, is now headed by A. Koybagarov, who is known for his active involvement in the protection of the Kazakh-Kyrgyz people's interests. But not long after that, on June 10, 1918, Karynbay and Zhapar Kanatovs, Kassym Abukin, Nakir Naydalin, Musa Kasymov, Muratali Batyrkhanov, Kurman Lepasov, Ibrahim Bayalin, Isak Kurmanov, Bolatbek Kusherbayev, Mambetali Muratalin, Basaba Toregeldin, Narynkul Abirov was accused by the Soviet authorities as counter-revolutionaries and allies of Alash Orda (Makhayeva 2007: 319).

When the conflict between the Turkestan autonomy and the Council of People's Commissars began to elevate, the Shoura-i-Islam organization urged its regional offices not to recognize the Soviet power. Meanwhile, Shuroi-Ulamo was on the way to compromise with the Soviet authorities. In this regard, Shuroi-Ulamo had sent a statement to the Council of People's Commissars, if these requirements are met then they will recognize the Soviet authorities. The requirements of the organization Shuroi-Ulamo consisted of 14 articles. It provides for the return of land seized by the Tsarist government from the local people, establishing a religious administration in the Turkestan region, harmonizing the laws of Turkestan with the Shari'a, preserving the waqf (clerically owned) lands, establishing a separate headquarters of Muslims in Turkestan, and trading with other countries (ARSPH F.71, R.34, F.1632: p. 76-81).

The Soviet authorities did not respond to these requirements set by Shuroi-Ulamo. Because the Soviets did not interested in the demand of Shuroi-Ulamo

to establish a separate branch of the Muslims in the region. The Soviet authorities in Turkestan showed intolerance to all the national social-political organizations in the region. It was intended to destroy them as the supporters of the Turkestan autonomy and the government of Alash-Orda. Especially, such attempts were intensified in February 1918 after the fall of the Turkestan Autonomy.

After the collapse of the Turkestan autonomy by the military forces, killing about 200,000 people and destroying the city of Kokand, the Soviet authorities also began to incite the national-political organizations. K.Bulganbayuly wrote in the newspaper "Birlik Tuy" about the cruelty of the Soviet authorities in the eradication of Turkestan autonomy: "From January 13 to February 10, Turkestan people will not be remembered. These days are the days of Turkestan's history, will write not by ink, but in blood. (Bolganbayuly, 1917, Birlik tuy).

After the overthrow of the Turkestan autonomy, on March 1, the Council of People's Commissars of Turkestan declared all the leaders of the Turkestan Autonomy illegal and confiscated their property. Thirty members of the provisional government of the Turkestan autonomy were arrested and deported to Russia (Yesmagambetov 2008: 151).

The Council of People's Commissars of Turkestan issued a decree to close all national-political organizations established in the region. At the same time, national periodicals were also banned (Abdullayev, Agzamkhodzhayev, Alimov 2000: 80).

4. Conclusion

Thus, the socio-political organizations in the Turkestan region had had a positive impact on the formation of national state structures. Among the national public and political organizations, the organizations that compromised the Soviet power were also reluctant to protect national interests. But such organizations were not effective. With the collapse of the Turkestan Autonomy, the Soviet authorities banned the existence of national associations established on a voluntary basis.

References

"27 noyabrya hokan shaharinde bolgan zhalpy musylman syezinin kaulylary". (1917, 12 December). *Birlik tuy*.

Abdullayev, R.M., Agzamkhodzhayev, S.S., Alimov, I.A. (2000). Turkestan v nachale 19 veka: K istorii istokov natsionalnoy nezavisimosti. Tashkent: Shark.

Aldajumanov, Q, Zulqasheva, A, and Koygeldiyev, M. (2004). Alash kozgalysy. Kuzhattar men materialdar zhinagy. Zheltoksan 1917. - May 1920. Volume 2. Almaty: Alash, 2004.

Amanzholova, D. (1994). Kazakhskiy avtonomizm i Rossiya. Istoriya dvizheniya Alash. Moscow: Rossiya molodaya.

Archive of Russian State Socio-Political History, (ARSPH). Fond 71, Register 4, File 1475.

Archive of Russian State Socio-Political history, (ARSPH). Fond 71, Register 34, File 1632.

Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, (APRK). Fond 811, Register 23, File 171.

Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, (APRK). Fond 811, Register, File 391.

“Auliyeatada kazak-kyrgyz bolshevikteri”. (1918, 18 January). *Birlik tuy.*

Bolganbayuly, K. (1917, 15 March). “Tula boyy kan sasidy”. *Birlik tuy.*

“Ishki khabarlar” (1917, 23 December). *Birlik tuy.*

Koygeldiyev, M. (1995). *Alash kozgalysy*. Almaty: Sanat.

Kozhanuly, S. (1918, 29 January). “Turkistanda orys syezderi”. *Birlik tuy.*

“Kukond muvakkat khalk shurosi khayati”. (1917, 8 December). *Ulug Turkestan*.

Makhayeva, A. (2007) *Kazak-kyrgyz sayasi baylanystarynyn tarikh*. Almaty: Tsennyye bumagi.

Nurpeyisov, K. (1995). *Alash ham Alashorda*. Almaty: Atatek.

State Archive of the Almaty region of the Republic of Kazakhstan, (SAARRK). Fond 489, Register 1, File 8.

“Syrdariya kazak-kyrgyzdarynyn syezi” (1918, 18 January). *Birlik tuy.*

“Tashkent uyezdnyye musulmandar syezi”. (1918, 18 January). *Birlik tuy.*

“Turkistan shaharynda Syrdariya kazak-kyrgyzynyn syezi. Yanvar 4-9”. (1918, 29 January). *Birlik tuy.*

“Yeski Tashkenttegi gulamalar zhiylisy”. (1918, 18 January). *Birlik tuy.*

Yesmagambetov, K. (2008). *Alem tanygan tulga*. Almaty: Dayk-Press.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Caz Standartlarında Kullanılan Formlar

Başak YAVUZ

Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi-Bahçeşehir Üniversitesi, Bilgi
Üniversitesi - Büyükdere Mahallesi Çayırbaşı Caddesi No: 83 Sarıyer
34453 İstanbul - basakyavuz@gmail.com

Özet

Uluslararası boyutta caz repertuvarlarında sıkça rastladığımız parçalar ve şarkılar bütünü olan "caz standartları", caz müziğinin omurgasını oluşturmaktadır. Bu şarkılar bütünü incelendiğinde, form açısından önemli ortak noktalar olduğu saptanmıştır. Bu araştırma kapsamında, caz standartlarında sık kullanılan formların yapısal olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

"Great American Songbook" olarak da adlandırılan bu binlerce şarkılık repertuarın bestecileri ve söz yazarları arasında George&Ira Gershwin, Cole Porter, Rodgers&Hart, Irving Berlin isimleri sıkça görülmektedir.

Cazda sık kullanılan şarkı formlarından en temeli *blues* formudur. *Blues* müziği kente kavuştuğunda, birlikte icra edilen bir *genre* haline gelmiş, form ve armoniyle ilişkilendirilmiştir. Genellikle 8 ya da 12 ölçüden oluşan *blues* döngüsü, minör ya da majör olarak icra edilmektedir. Cazda sıkça karşılaştığımız bir başka form da *blues*den türemiş olan *rhythm changes* formudur. Caz müziğinde *rhythm changes* terimi, Gershwin kardeşlerin "I Got Rhythm" şarkısındaki yapı için kullanılmaktadır ve ismini yine bu şarkıdan almıştır. 12 ölçülük *blues* formundan sonra en sık karşılaştığımız yapı, *rhythm changes*'dir. Bu form, tarihsel süreçte *bebop* müzisyenleri arasında oldukça popülerleşmiş ve *uptempo* doğaçlama yapma olanağı sağlaması sebebiyle *rhythm changes* formunda birçok parça yazılmıştır.

Caz standartları çoğunlukla 32 ölçüden oluşmaktadır ve AABA ve ABAC formlarında yazılmıştır. A, B ya da C olarak isimlendirdiğimiz her bölüm istisnalar olsa da çoğunlukla sekizer ölçüden oluşmaktadır. Sekizer ölçüden oluşan dört bölüm bir araya gelerek formun bütünü oluşturulmaktadır.

Bu çalışma kapsamında araştırma yöntem ve tekniklerinden literatür taraması tekniği kullanılarak elde edilen veriler incelenmiş, caz müziğinin geleneksel formları bir çatı altında toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Caz, Caz Standardı, Caz Formları, Rhythm Changes, Blues, Main-Stream Jazz

Forms Used in Jazz Standards

Abstract

The "jazz standards", which are the collection of songs and tunes that we frequently come across in international jazz repertoires, are the backbone of jazz music. When these songs were examined, it was found that they have a common ground in terms of form. In this study, it is aimed to examine the frequently used forms in jazz standards.

Among the composers and songwriters of the jazz repertoire, which consists

thousands of songs and tunes, also called "Great American Songbook", are George & Ira Gershwin, Cole Porter, Rodgers & Hart, Irving Berlin. One of the most frequently used forms in jazz is blues. When blues music became a genre performed in an ensemble setting, it was associated with form and harmony. The blues cycle, which usually consists of 8 or 12 measures, can be structured as minor or major.

Another form that we often encounter in jazz is the "rhythm changes" form, which is derived from blues. The term "rhythm changes" in jazz is used for the structure of Gershwin's "I Got Rhythm" and is also named after this song. After 12 bar blues, the most common form is "rhythm changes". This form has been very popular throughout jazz history, especially among bebop musicians, and many pieces have been written in the form of "rhythm changes", since it provides the opportunity for uptempo improvisation. Jazz standards consist of 32 measures and are often written in AABA and ABAC forms. Each section called A, B or C consists of 8 measures, although sometimes there are exceptions. Four sections of eight measures come together for the whole form. Within the scope of this study, the data obtained from the research methods and techniques by using literature search technique were examined and traditional forms of jazz music are gathered under one roof.

Keywords: Jazz, Jazz Standard, Caz Forms, Rhythm Changes, Blues, Main-Stream Jazz

Giriş

Cazın öğretilebilip öğretilemeyeceği konusu yıllardır tartışıla dursun, bir caz müzisyeninin yetişmesi/yetiştirilmesi sürecinde enstrüman tekniği dışında atacağı adımlar çoğunlukla aynıdır. Bazen adımların sırası yer değiştirebilmekle birlikte bir caz çırağı, ilk doğaçlamasını ya *pedal point*¹, ya *vamp*² vb. değişmeyen bir armonik düzlem ya da *blues* üzerine yapar. Mesleki gelişimini ileri düzeylere taşımayı başaran bir caz müzisyeni, bu konulara ileriki yıllarda mutlaka bambaşka bir bakış açısıyla dönüş yapacaktır. Fakat mesleki gelişimini ileri seviyelere taşıyın ya da taşıyasın, her caz müzisyeni için *blues* deneyimi, bir biçimde ömür boyu sürecektir.

Caz müzisyeni, *blues*la başlayan eğitime erken dönem caz standartlarını öğrenerek devam eder. Binlerce şarkıdan oluşan ve sayısı artmakta olan caz standartları repertuarı "Great American Songbook" olarak adlandırılmaktadır. George Gershwin, Ira Gershwin, Cole Porter, Richard Rodgers, Lorenz Hart, Irving Berlin, Jerome Kern, Oscar Hammerstein, Harold Arlen, Jimmy McHugh, Isham Jones, Gus Kahn, Victor Young bu repertuarın en büyük bestecileri ve söz yazarlarından yalnızca birkaçıdır.

Bir caz müzisyeninin, cazın ana taşıyıcısı olan caz standartlarından en çok çalınan birkaç yüz tanesini öğrenmesi mutlaka gerekmektedir, tıpkı bir klasik müzisyenin Bach, Beethoven veya Mozart'ın parçalarını çalışması gerektiği gibi (Pease, 2003). Bu süreçte eserlerin sözlerinin öğrenilmesi, melodi ve

¹ "Pedal point" terimi parçanın diğer bölümlerinde hareket devam etmekteyken çok sayıda ölçü boyunca tutulan tek bir notayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu ifade org çalımından türetilmiştir. "Pedal point" çoğunlukla pes bir bas notası için kullanılmakla birlikte müzikal dokudaki başka bir nota için de kullanılabilir. Genellikle seçilen sesin fonksiyonu dominanttır (Walker, 1984).

² Popüler müzik ve cazda "vamp" terimi giriş ya da geçişteki akorların, solistin girizgahına kadar tekrar edilmesi için kullanılır. *Vamp*ın süresi soliste bağlıdır (Kidson, Root, 1984).

armonisinin on iki tondan çalınabilecek şekilde ezbere bilinmesi ve form üzerinde akıcı bir şekilde doğaçlama yapılabilmesi ilk hedeftir. Böylelikle bu şarkılar/parçaların benzer formlarda, armonik ve melodik yapılarda yazılmış olduğu kavranacak ve özgün bir yaklaşım benimsenecektir.

Bu çalışma kapsamında, caz müziğinde kullanılan temel formlar araştırılmış, bu formlar arasındaki benzerlik, farklılık ve etkileşimler belirlenerek gruplara ayrılmıştır.

Blues

Blues, anlamı itibariyle hüznü, sıkıntıyı belirtmek için kullanılan bir kelimedir. Geçmişte incelendiğinde izleri Afrika'ya kadar sürülebilmektedir. Kırsal ve siyahi kökenli bir müzik olup yoksulluğu ve sefaleti sembolize eder. XIX. yüzyılın sonlarında Mississippi'nin kuzeybatısında bulunan Delta bölgesinde Afrika gelenekleri ve Avrupa ağaçlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bir müzik türüdür (Bergerot, 2004). Afrika kültürünün sözlü gelenekleri, kölelerin hayatta kalmalarına ve *bluesun* temelini oluşturan ritimleri kullanarak deneyimlerini açıklamalarına yardımcı olmuştur (Yurdakul, 2006).

Kendine özgü bir tür olan *bluesun* öğeleri, caz, rock, çağdaş şarkı yazımı ve hatta Gershwin'in "Rhapsody in Blue" eseri gibi eserler için bir temel teşkil etmektedir. Özellikle Amerikan müzik kültüründeki yeri açısından bakıldığında öğrencilere tanıdık gelmesi kaçınılmazdır (Sowash, 2016).

Caz müziği de armonik açıdan özünde *blues* müziğinden etkilenmiştir. Oldukça zengin bir kromatizme sahip caz, zenginliğinin bir bölümünü XIX. yüzyıl itibariyle Avrupa müziğinden almakla birlikte cazın asıl ifadesi 12 ölçüden oluşan *bluesdan* gelmektedir (Mulholland, Hojnacki, 2013).

İlk *blues* yayını, yirminci yüzyılın başlarında New Orleans'ta yaşayan İtalyan-Amerikalı besteci Antonio Maggio'nun piyano parçası "I Got the Blues" dur ve 12 ölçüden oluşmaktadır. Ancak bu yapının birkaç *ragtime*³ sanatçısı tarafından geliştirilmiş olması da muhtemel olarak görülmektedir (Monod, 2007).

Kornetçi W. C. Handy de 12 ölçülük *bluesu* notasyona döken ilk müzisyenlerden biridir ve 1909 tarihinde yazılıp 1912'de yayımlanan "Memphis Blues" ile 1914 tarihli "St. Louis Blues" eserleri oldukça popüler olmuştur (Shipton, 2007). 12 ölçülük *bluesun* herkesçe bilinen tarihine göre bu müziğin başlangıcı, armonisini tanımlayan özelliklerinden pesleşmiş üçlü ve yedilileri de içeren "Mempis Blues" ve "St. Louis Blues" şarkılarının yayımlanmasıdır (Teachout, 2010).

Blues müziğinin erken icra örnekleri incelendiğinde, tıpkı yurdumuzdaki bozlaklarda olduğu gibi dört ölçünün katları bir yapının olduğu kesin olarak

³ *Ragtime*, 1896'dan 1918'e kadar gelişen bir popüler müzik stildir. En tanımlayıcı özelliği senkoplu ritmik yapısıdır. Günümüzde çoğunlukla bir piyano stili olarak düşünülse de *ragtime*, enstrümantal, vokal ve dansı da içeren bir dönemi tanımlar.

söylenemez. Erken örneklerde 7,9,11,13 gibi tek sayılardan oluşan form döngülerine dahi rastlamak mümkündür. Ancak *blues* bir topluluk eşliğinde çalınmaya başladığında, çoğunlukla 12 ölçüden oluşmakla birlikte 8,12 ve 16 ölçülük *blues* formları da benimsenmiştir.

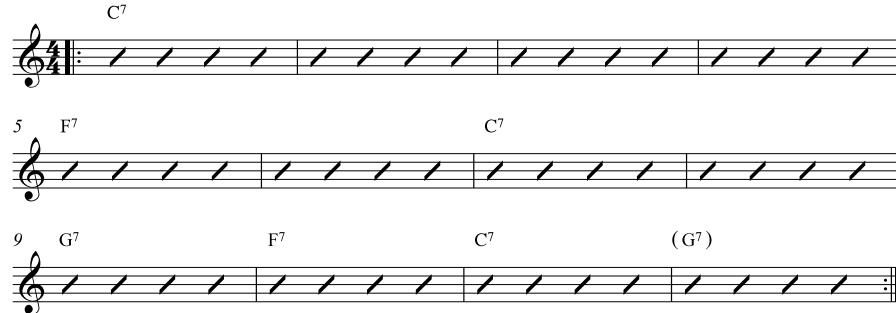
Blues yapısını içerdiği cümleler açısından incelediğimizde dörder ölçülük üç cümleden oluştuğunu görmekteyiz. Özellikle vokalli örneklerde aab yapısı en sık karşılaşılan yapı olsa da aaa ve abc yapıları da mevcuttur (Pease, 2003). Aab yapısındaki *blues*larda cümlelerin ilk ikisi birbirinin aynı ya da birbirinin varyasyonu, üçüncüsü ise cevap şeklindedir. Aynı yapı sözlerde de görülmektedir.

Delta'dan Arthur "Big Boy" Crudup'un "Chicago Blues" parçası buna bir örnektir (Nall, 2001):

*Everytime I hear a whistle, see the smoke from a railroad train,
Everytime I hear a whistle, see the smoke from a railroad train,
My mind gits to wanderin', want to go back to Chicago again.
Chicago, Chicago is the grandest place on earth,
Chicago, Chicago is the grandest place on earth,^[L SEP]
You know I ain't heard it, I ain't heard it from by birth.
Some day I'll git lucky, I'm gon' make Chicago my home.^[L SEP]
Some day I'll git lucky, I'm gon' make Chicago my home.
I'm tired of staying down South, always treated wrong.*

*Blues*un en temel hali armonik açıdan incelendiğinde tüm akorların dominant yedili olduğunu görülmektedir. Bu kapsamda ilk dört ölçü tonik, beşinci ve altıncı ölçüler subdominant, yedinci ve sekizinci ölçüler tonik, dokuzuncu ölçü dominant, onuncu ölçü subdominant, onbirinci ve onikinci ölçüler ise tonik olmakla birlikte eğer tekrar mevcutsa onikinci ölçü dominant olarak çalınmaktadır.

Basit *blues* formu olarak kabul edilen 12 ölçüden oluşan yapıyı incelediğimizde ana strüktür aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Basit Blues Formu

Özellikle enstümantal icralarda *blues*un en temel haline nadiren

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
rastlanmaktadır. Bunun yerine aşağıdaki gibi alterasyonlar kullanılabilir:

C⁷ F⁷ C⁷ Gm⁷ C⁷

5 F⁷ C⁷ Em⁷ A⁷

9 Dm⁷ G⁷ E⁷ A⁷ D⁷ G⁷

Şekil 2: Alternatif Blues Formu

Yukarıdaki örneği armonik açıdan incelediğimizde tüm akorların dominant yedili olmadığını görmekteyiz. İlk cümledeki IV⁷ akoru, dört ölçülük tonik yapısından anlık bir uzaklaşma olmakla birlikte cümlelerin genel dengesini bozmamaktadır. Dokuzuncu ve onuncu ölçülerdeki kadans paterni olan IIm⁷'den V⁷'ye geçiş, cazın temel paternlerinden biri olup birçok caz müzisyenleri tarafından rearmonize⁴ edilmektedir. Blues, doğaçlama açısından çok tercih edilen bir form olduğundan dolayı müzisyenler kendi rearmonizasyon yaklaşımları vesilesiyle bu formda kişisel ifadelerinin arayışı içindedirler (Mulholland, Hojnacki, 2013). Triton substitute⁵ varyasyonu, bu rearmonizasyon yaklaşımları içinde en sık kullanılanlardan biridir. Aynı bakış açısıyla birinci ve ikinci cümlelerin sonundaki IIm⁷-V⁷ kadansı ile cümle sonundaki *turnaround* olarak adlandırılan III⁷-VI⁷-II⁷-V⁷ kadansı da yine benzer şekilde rearmonizasyona tabi tutulabilir.

Bir başka sık karşılaşılan blues formu da *bebop blues*dur. Charlie Parker'ın "Blues for Alice" parçasında kullandığı bu armonik yapının diğer blues yapılarından en önemli farkı sekizinci ölçüdeki kromatik iniştir.

Cmaj⁷ Bm⁷(b5) E⁷(b9) Am⁷ D⁷ Gm⁷ C⁷

5 F⁷ Fm⁷ Bb⁷ Em⁷ A⁷ Eb⁷ Ab⁷

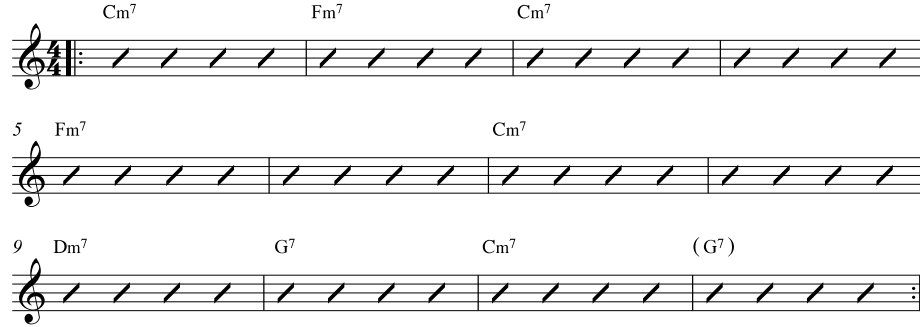
9 Dm⁷ G⁷ C Am⁷ Dm⁷ G⁷

Şekil 3: Bebop Blues Formu

⁴ Bir parça rearmonize edildiğinde, armonik yapısı melodiyi destekleyerek değişime uğrar ve böylece yeni bir renk elde edilmiş olur (Felts, 2002).

⁵ Her dominant yedili akoru, triton aralığı üzerine kurulmuş bir dominant yedili akouyla yer değiştirilebilir (Felts, 2002). Böylelikle kromatik bir kök hareketi elde edilmiş olup bu hareket kompozisyonel açıdan tercih edilebilmekle birlikte doğaçlamalarda da yeni kapılar açabilmektedir.

Minör *blues* formu caz müzisyenleri ve bestecileri tarafından beraberinde getirdiği yeni olanaklar ve farklı *soundu* sebebiyle benimsenmiştir. Minör *blues*ların da çeşitli varyantları olmakla birlikte tonik ve subdominant yedililerinin minör yedili olarak kurulması major *blues*lardan en büyük farktır.

Şekil 4: Minör Blues Formu

Tıpkı *major blues*larda olduğu gibi minor *blues*lar da daha komplike armonik anlayışlara tabi olmuştur. John Carisi'nin "Israel", Frank Foster'ın "Simone", Oliver Nelson'un "Stolen Moments"ı bu arayışlara örnek teşkil etmektedir. Charles Mingus'un "Goodbye Pork Pie Hat" eseri ise belki de minör *blues* komplikeliliği açısından en önemli ifadeye sahiptir (Mulholland, Hojnacki, 2013).

Seçilen örneklerde görüldüğü üzere *blues* müziği gerek ölçü sayısı, gerek majör ya da minör olması, gerek armoninin ve melodinin kişisel yaklaşımlara tabi tutulması sonucunda tek tip bir yapı olmaktan çıkmış; her caz müzisyenin kendini ifade edebileceği şekilde değişip dönüşebilen bir form haline ulaşmıştır. Temel yapısının dominant yedililerden oluşması sebebiyle de her türlü alterasyona ve kromatik yaklaşıma tabi tutulabilen *blues* hiçbir zaman eskimemiş, tazeliğini ve özgünlüğünü korumuştur.

Rhythm Changes

Gershwin kardeşlerin "I Got Rhythm" parçasının armonik yapısı, caz müziğinde *blues*dan sonra en sık kullanılan yapıdır. Bu yapıya caz müzisyenleri "*rhythm changes*" ismini vermişlerdir (Smith, 2008). AABA formunda yazılan bu parça 1930'larda piyasa çıkar çıkmaz hit olmuştur (Levine, 1995).

Müziği George Gershwin, sözleri ise kardeşi Ira Gershwin tarafından, 1930'da piyasaya çıkan "Girl Crazy" isimli müzikal için yazılan "I Got Rhythm", orijinal halinde 34 ölçü olmasına rağmen caz müzisyenleri tarafından çoğunlukla 32 ölçüden oluşan standart formunda icra edilmiştir (Pease, 2003).

1940'larda *bebop*un ortaya çıkmasıyla birlikte *rhythm changes* formunda sayısız beste yapılmıştır. Bunlardan bazıları Sonny Rollins'den "Oleo", Miles Davis'den "The Theme", Benny Harris'ten "Crazeology", Thelonious Monk'tan "Rhythm-A-Ning", Sonny Stitt'ten "The Eternal Triangle", Charlie Parker'dan "Anthropology" ve "Moose the Mooch"tur (Levine, 1995).

Bluesdan türeyen *rhythm changes* formunun caz müzisyenlerince bu denli benimsenmesinin şarkının popülerliği dışında bir başka sebebi de armonik çeşitlemeye sayısız olanak sağlaması ve *uptempo* yani yüksek hızda doğaçlama yapılabilmesine zemin hazırlamasıdır. *Verse*⁶ bölümü caz yorumlarında genellikle atlanarak temanın başından icraya başlanılmaktadır.

The image displays the piano accompaniment for the song "I Got Rhythm" in 4/4 time. The score is written in B-flat major and consists of four systems of music. Each system includes a treble clef staff with chords and a bass clef staff with a bass line. The chords are: Bb, G-7, C-7, F7, Bb, G-7, C-7, F7, Bb, Bb7, Eb, Eb- in the first system; Bb, G-7, C-7, F7 in the first measure of the second system, and Bb, F7, Bb, D7 in the second measure; G7, C7, F7, Bb, G-7, C-7, F7 in the third system; and Bb, G-7, C-7, F7, Bb, Bb7, Eb, Eb-, Bb, F7, Bb in the fourth system.

Şekil 5: "I Got Rhythm" şarkısının formu (Levine, 1995)

Şarkının armonik yapısını analiz edecek olursak, A bölümünün üçüncü iki ölçülük cümlesi haricinde I-VI-II-V *turnaround* yapısı kullanılmıştır. İkinci ve son A bölümlerinde ise son iki ölçü *turnaround* ile değil, I-V-I kadansıyla bitirilmiştir. A bölümünün beşinci ve altıncı ölçüsünde ise subdominant bölgesine giden şarkı, V/IV'ünden IV'e bağlanmış, oradan yedinci ölçüdeki toniğe çözülmüştür.

Rhythm changes'ın B bölümünde armonik ritim değişmekte, ikişer ölçüden oluşan geniş bir *turnaround* ile III7-VI7-II7-V7 olarak ikinci A'nın aynısı olan son A'ya bağlanılmaktadır. *Blues*da olduğu gibi *rhythm changes*'da da olan

⁶ "Great American Songbook" repertuarındaki birçok şarkı *verse* adı verilen, temanın bir parçası olmayan bir giriş bölümünü içermektedir. Şarkıların müzikal yorumlarında mutlaka sahnelenen *verse* bölümleri çoğunlukla tonal olarak stabil değildir, sık modülasyon içerir ve son olarak dominant yedili akoruyla parçanın temasında çözümlenir.

dominant yedili akorlar, aynı şekilde sayısız alterasyona tabi tutulabilmektedir ve caz müzisyeninin kişisel dokunuşu ve özgünlüğü tam olarak burada devreye girmektedir.

AABA ve AABC

Tıpkı "I Got Rhythm" gibi "Great American Songbook" repertuarında yer alan şarkıların birçoğu AABA ya da AABC formunda yazılmıştır. C harfinin kullanımı, bu formda yazılan şarkıların son bölümünün biraz farklılık göstermesi anlamına gelmektedir.

A,B,C gibi harfler atayarak belirttiğimiz her bölüm çoğunlukla sekizer ölçüden oluşmaktadır. Sekizer ölçüden oluşan dört bölüm bir araya gelerek formun bütünü oluşturulmaktadır. Bu bölümler, dörder ölçülük iki cümleden oluşmaktadır. Bu sebeple ana-akım cazda müzik, dörder ölçülük cümleler halinde düşünülmektedir ve dördün katlarından oluşan müzikal bir anlayış benimsenmiş, doğaçlamaların temeline kadar tesir etmiştir. B harfiyle gösterilen bölüme *bridge* yani köprü denilir; iki A'yı birbirine bağlayan bir köprü vazifesi gördüğünden bu ismi almıştır.

Gerek AABA gerek ABAC formunda bölümler çoğunlukla sekizer ölçüden oluşsalar da böyle bir kesin yargı yoktur. Bazı yapıtlarda alışlagelmemiş hatta simetrik olmayan ölçü sayılarına rastlamak da mümkündür. Köprülerde A'ya kontrast oluşturacak yeni bir fikir sunulmaktadır. Ayrıca bu bölümde parçanın yeni bir tona ya da moda modüle olması da kuvvetle muhtemeldir (Pease, 2003).

Her ne kadar AABA oldukça popüler bir şarkı formu olsa da birçok şarkı da ABAC formunda yazılmıştır. Bu formdaki B harfi, *bridge* yani köprü niteliğinde değildir (Levine, 1995). İlk A ve B den oluşan formun ilk yarısını öncül ve ikinci yarısını ardıl olarak daha geniş çerçevede düşündüğümüzde "periyod" terimi daha uygun gelmektedir. Ancak caz müzisyenleri nadiren bu terimi kullanmaktadırlar. Genellikle C bölümü, parçanın *climax* da denen doruk noktasını oluşturmaktadır (Pease, 2003).

Sonuç

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar *blues* haricindeki caz parçalarının ya da şarkılarının uzunlukları çoğunlukla 32 ölçüden oluşmaktaydı. Bu zamana kadar caz müzisyenleri, George & Ira Gershwin, Cole Porter, Jerome Kern, Rodgers&Hart gibi besteci ve söz yazarlarının parçalarını ya da şarkılarını çalarlardı (Pease, 2003). Günümüzde "caz standartları" dediğimiz repertuarın çoğunu hala bu şarkılar oluşturmaktadır. Bu repertuvardaki diğer parçaların/ şarkıların birçoğu da aynı yapısal kurgu kullanılarak bestelenmiştir. Grammy ödüllü piyanist Fred Hersch'in de dediği gibi sayısı onu geçmeyecek armonik patern ile bunların kombinasyonları ve varyasyonları, caz standartları repertuarının temelini oluşturmaktadır (Berliner, 1994).

Yirminci yüzyılın ilk yarısında tipik caz icrasında parçanın formu ne olursa

olsun, öncelikle "head" ya da "chorus"⁷ denilen tema çalınmakta, temadan sonra solo bölümüne geçilmektedir. Solo bölümünde temanın akor dizilimi üzerine aynı armonik ritim yapısı kullanılmaktadır. Solistler, armonik formun her dönüşünde spontane olarak bu form üzerine yeniden beste yapmaktadır. Sololardan sonra icracılar temayı yeniden çalarak böylece performansı tamamlamış olmaktadır.

Günümüzde de ana-akım caz performanslarında hala aynı yöntem kullanılmaktadır. Bu performanslarda son dört, dördün katları ya da vamp ile, önden bir anlaşma gerektirmeyen tipik bir başlangıç yöntemiyle parça başlamaktadır. Parçanın çıkışında ise Duke Ellington, Count Basie bitirişi veya son dört ölçünün üç kere tekrarı sonucunda ritardando veya staccato vb. geleneksel bir yöntemle parça bitirilmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle caz bestecileri farklı uzunluklarda farklı formlar kullanmışlardır. Armonik olarak kimi zaman sadeleşme yönüne gitmiş, kimi zaman ise daha komplike armoniler kullanmayı seçmişlerdir. Bu süreçte klasik müzik besteciliği yöntemlerini ödünç alarak caza uyarlamışlardır, tıpkı klasik müziğin cazdan birçok yöntemi ödünç alması gibi. Ayrıca dünya müziği etkileri de cazda görülmeye başlamıştır. Böylece farklı form yapılarının yanı sıra farklı ritmik yapılar, enstrümantasyon denemeleri, tonal, modal ve melodik yenilikler caza eklenmiş, bunun sonucunda caz doğaçlaması da gelişerek dallanıp budaklanmıştır.

Kaynakça

- Bergerot, F. "Tarih Boyunca Caz". Dost Yayınevi, 2004.
- Berlin, E.A. "The New Grove Dictionary of Music and Musicians: Ragtime", 1984.
- Berliner, P. "Thinking in Jazz". The University of Chicago Press, 1994.
- Felts, R. "Reharmonization Techniques". Berklee Press, 2002.
- Gioia, T. "Jazz Standards". Oxford University Press, 2012.
- Kidson F., Root D. L. "The New Grove Dictionary of Music and Musicians: Vamp", 1984.
- Levine, M. "The Jazz Theory Book". Sher Music Co., 1995.
- Monod, D. "Ev'rybody's Crazy 'Bout the Doggone Blues: Creating the Country Blues in the Early Twentieth Century". Journal of Popular Music Studies, Vol. 19, Issue 2, 2007.
- Mulholland, J., Hojnacki, T., "The Berklee Book of Jazz Harmony". Berklee

⁷ Cazda chorus terimi, tema ve varyasyonlarını içeren bir anlatıya tekabül etmektedir. Genellikle icrada tema, tema üzerine varyasyonlar ve temanın tekrarı sırasında uygulanmakla birlikte özgür doğaçlamanın, varyasyonun yerini aldığı caz stillerinde uygulama böyle değildir (Young, Smith, 1984).

Press, 2013.

Nall, H. "From Down South to Up South: An Examination of Geography in the Blues". *Midwest Quarterly*, Vol. 42, Issue 3, Spring 2001.

Pease, T. "Jazz Composition Theory and Practice". Berklee Press, 2003.

Sipton, A. "A New History of Jazz". Continuum, 2007.

Smith, S. "Jazz Theory". Stuart Smith, 2008.

Sowash, B. "Blues 101: Basics". *Clavier Companion*, March/April 2016.

Teachout, T. "De-Romanticizing the Blues". *Commentary*, Volume 130, Issue 4, November 2010.

Walker, P. M. "The New Grove Dictionary of Music and Musicians: Pedal Point", 1984.

Young, P. M., Smith, J.G. "The New Grove Dictionary of Music and Musicians: Chorus", 1984.

Yurdakul, Y. "Blues and Arabesk. A Comparative Study". Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Səlcuq dövlətinin tarixi türk tarixçisi Ali Sevimin əsərlərində

Bayramov M.C.

Lənkəran Dövlət Universiteti, mushfiq76@mail.ru

Xulasə

Məqalədə Türkiyənin tanınmış tarixçi alimi professor Ali Sevimin Böyük Səlcuqlar dövlətinin tarixinə həsr edilmiş çoxsaylı elmi əsərləri tarixşünaslıq baxımından araşdırılmışdır. Müəllifin “Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Suleymaşaḥ”, “Genel Gizgileriyle Selcuklu – Ermeni ilişkileri”, “Malzgird meydan savaşı”, “Unlu Səlcuqlu komutanları”, “Anadolunun fəthi, səlcuqlar dönemi”, “Miratuz – zaman fi tarihi ayanda səlcuqlar” və s. adlı Səlcuqlar dövlətinin tarixinin müxtlif problemlərinə yazdığı çoxsaylı əsərləri nəzərdən keçirilmiş və onların orta əsrlərin ən böyük dövlətlərindən olan Səlcuqlar dövlətinin tarixinin öyrənilməsindəki rolu müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Tarixşünaslıq, Səlcuq dövləti,

Yaxın və Orta Şərqi bir çox ölkələrinin, o cümlədən Azərbaycanın tarixi taleyində mühüm yer tutan Səlcuq imperiyası Ərəb Xilafətindən sonra Qərbi Asiyada yaranan ən geniş ərazili dövlət birləşməsi olmuşdur. 1035-ci ildə kiçik köçəri icmalar halında yaşayan Səlcuqlar Ceyhun çayını keçərək Xorasanda 1040-cı ildə Qəznəvilər üzərində qələbə qazanaraq güclü bir dövlət qurdular. Qısa müddət ərzində böyük bir imperiyaya çevrilən bu dövlət Çin sərhədlərindən İstanbula, Aral gölü və Qafqazdan Qırmızı dəniz və Misrə qədər geniş bir əraziyə sahib olmuşdur.

1040-cı ildən 1198-ci il tarixinədək hökmranlıq edən Böyük Səlcuqlu imperiyası Azərbaycan, Rusiya, Türkiyə, İran və qərb tarixşünaslığının həmişə maraq dairəsində olmuşdur. Lakin Səlcuqlu tarixinin araşdırılması əssən XX əsrdə xüsusilə də əsrin ortalarından başlayaraq M. F.Köprülü, M. H. Yinanç, O. Turan, İ. Kafesoğlu, M. Koymen, F. Sümer, N. Kaymaz, C. Alptekin, A. Sevim, E. Merçil, F. Ş. Arık, A. Özaydın, A. K. S. Lambton, A. İqbal, Cl. Cahen, C. E. Bosworth, K. A. Lüter və S. G. Agacanov və s. tədqiqatçıların əsərlərində tədqiq edilmişdir. Hazırkı məqalə Səlcuq dövlətinin tarixinin türk tarixçisi Ali Sevimin əsərlərində tədqiqinə həsr edilmişdir.

Professor Ali Sevim Səlcuqlar dövlətinin tarixinin müxtlif problemlərinə bir çox əsərlər həsr etmişdir. Bunlardan “Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Suleymaşaḥ”, “Genel Gizgileriyle Selcuklu – Ermeni ilişkileri”, “Malzgird meydan savaşı”, “Unlu Səlcuqlu komutanları”, “Anadolunun fəthi, səlcuqlar dönemi”, “Miratuz – zaman fi tarihi ayanda səlcuqlar” və s.

Ali Sevimin səlcuqlu tarixinə həsr etdiyi əsərlərdən biri “Səlcuqlar dövründə

Anadolunun Fəthi" (başlanğıcdan 1086-cı ilə qədər) adlanır. Bu tarixi əsər Anadolunun Səlcuq türkləri tərəfindən işğalına həsr edilmişdir. Əsərin başlanğıcında Anadolunun səlcuqlar tərəfindən fəthi ərəfəsində Orta Şərqi siyasi vəziyyəti tam öz əksinin tapmışdır. Bu dövrdə orta şərqdə böyük siyasi birliklər olaraq Bizans imparatorluğu, Bağdad Abbasi və Mısır Fatimi xəlifəlikləri ilə İran Büveyhoğulları dövləti idi. Bu böyük dövlətlərdən başqa İsfahanda və Həmədanda Kakuyoğulları, Qafqazda Abxazlar və Gürcülər, Cürcan və Təbəristanda Ziyaroğulları, Təbrizdə Rəvvadilər, Arranda Şəddadilər, Diyarbəkər və ətraflarında Mərvanoğulları, Mosul və ətrafında Ukayloğulları, Hillədə Mezyedoğulları, Hələb və ətrafında Mirdasoğulları əmirlikləri mövcud idi. Bunlardan Abxazlar və Gürcülər əvvəllər Bizansa, digərləri isə Böyük Səlcuklu dövlətinə tabe idilər (1, s.10).

Əsərin ilk bölməsi Anadoluya gələn ilk türklər adlanır. Əsərdə türklərin Anadoluya ilk gəlişi IV əsrin sonlarına təsadüf etdiyi göstərilir. Belə ki, Anadoluya gələn ilk türklərin hunlar olduğu bildirilir. 21 türk tayfasının birləşməsindən yaranmış hun tayfa birliyi tarixdə Xalqların böyük köçü adlanan yürüşləri zamanı buraya gəlmişlər. 378-ci ildə Hunlar Dunay çayını keçərək Qərbi Roma və Bizans imperatorlarının torpaqlarını istila etməyə başlamışlar. Roma imperatoru Feodosinin ölümündən sonra Hun türkləri bir yandan Balkanlar üzərindən Trakyaya hərəkət emiş, o biri tərəfdən Qafqaz dağlarını aşaraq Anadolunun istilasına başlamışlar. 3 il ərzində 395-398-ci illərdə baş vermiş bu istila fəaliyyətlərinə qarşı Şərqi Roma imperiyası hər hansı bir ciddi tədbir görməmişdir.

Əsərdə Anadolunun ikinci dəfə türklər tərəfindən istila edilməsi Sabirlər(Suvarlar) tərəfindən həyata keçirildiyi bildirilir. Məlum olduğu kimi Suvarlar 515-516-cı ildə İtil, Don və Kuban çayları arasındakı ərazilərə yerləşərək müstəqil dövlət qurdular. Burada möhkəmləndikdən sonra onlar Sasaniylərlə itifaqa girərək Bizans torpaqlarına o cümlədən Anadoluya işğalçı yürüşlər etmişlər (1, s.14-15)

Səlcuqların Anadoluya gəlişi onların dövlət qurmadan əvvəl Çağrı bəy dövründən başladığı bildirilir. Dövlət qurduqdan sonra, səlcuqlar xüsusilə Toğrul bəy, Alp Aslan və Məlikşah dövründə burada genişmiqyaslı istilalar həyata keçirmişlər ki, əsərdə bu barədə tam təfəsilatı ilə məlumat verilmişdir.

Tarixçi alimin Səlcuq dövlətinin tarixinə həsr etdiyi əsərlərdən biri 1971-ci ildə yazdığı "Malazgirt meydan savaşı" adlanır. Əsər Səlcuqlar dövləti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən 1071-ci ildə Səlcuqlarla Bizans arasında baş vermiş Malazgirt döyüşünün 900 ildönümü münasibəti ilə yazılmışdır (2, s.6).

Kiçik bir əsər olmasına baxmayaraq, müəllif onu hazırlayarkən türk tarixində mühüm rol oynayan Anadolunun türk torpaqlarına çevrilməsində bir dönüş nöqtəsi olan, Kadisiye və Yermük döyüşlərinə bənzədilən Malazgirt döyüşü haqqında yazılmış demək olar ki, bütün tarixi mənbələri nəzərdən keçirmişdir.

Əsərdə Səlcuqların hələ Sultan Toğrul bəy zamanından Anadolunu ələ keçirmək üçün aqapardığı döyüşlər, daha sonra nəvəsi Alp-Aslanın

Anadolunu türk torparına çevirmək üçün apardığı muharibələr geniş şəkildə verilmişdir. Malazgirt döyüşü, onu tarixi nəticələri, döyüşdə yunanların məğlub olmasının səbəbləri göstərilmiş, Malazgirt döyüşünün təkcə Səlcuq türklərinin deyil bütün türk və islam dünyasının zəfəri kimi dəyərləndirilmişdir.

Ali Sevimin Səlcuqlar tarixinə həsr etdiyi əsərlərdən biri “Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Suleymanşah” əsəridir. Bu əsər Anadolu səlcuqlu dövlətinin əsasını qoymuş Böyük səlcuqlu sərkərdəsi Suleyman şahın Anadoludakı fəaliyyətinə həsr edilmişdir. Kutalmışoğulları və onların Anadoluya gəlişi adlı əsərin birinci fəslində müəllif Kutalmışoğullarının Anadoluya gəlişi, 1075-ci ildə bir sıra ərazilərlə yanaşı İstanbulun yaxınlığında yerləşən İznik şəhərini işğal edərək Anadolu səlcuqlu dövlətini paytaxtına çevirməsindən bəhs edir.

Suleyman şahın öz adına xutbə oxutmaması və pul kəsdirməməsi kimi araşdırmaları müəllifə belə bir qənaətə gəlməyə imkan vermişdir ki, onun yaratdığı dövlət müstəqil olmamış hüquqi cəhətdən Türkiyə Səlcuqlu dövlətinə tabe olmuşdur. Bundan başqa müəllif səlcuqlu dövləti haqqında yazılmış elmi mənbələrə əsaslanaraq əsərdə Suleymanşahın Böyük Səlcuqlu Sultanı Məlik şaha çox bağlı şəxs olduğunu yazır (6, s.31).

Lakin Türk tarixçisi Mehmet Şekerin Anadoluda bir türk dövləti quran Suleyman şahı itaətə gətirmək üçün Böyük Səlcuqlu sultanı Məlik şahın əmir Porsukun başçılığı altında bir ordu göndərməsi ilə bağlı tarixi mənbələrdə rəvayətlərin olması haqqında məlumatı, həmçinin Antakyanı fəth edən Suleyman şahın bu haqqda sultan Məlikşaha məktubunda bunu öz adına etməsini bildirməsi bu fikri təkzib edir.

Sultan Suleyman şahın Antakyanı fəthindən sonra Hələb əmiri Şərəfuddövlə Muslimin və sultan Məlik şahın qardaşı Şam Əmiri Tutuşu ona qarşı qalxmaları və onlar arasında baş verən döyüşlər də Anadolu səlcuqlu dövlətinin müstəqil olmaması, Böyük Səlcuqlu imperiyasına tabe olması fikrini şübhə altına alır (7, s.43-48)

Lakin Müəllif haqlı olaraq Anadoluda ilk səlcuqlu dövlətini qurmağa nail olan Suleymanşahın bu ərazilərin türk torpağına, türk yurduna çevrilməsi sahəsində fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir və bu barədə əsərdə geniş məlumat verir.

Pr. doktor Ali Sevim Səlcuqlar dövlətinin tarixinə həsr etdiyi əsərlərdən biri 1983-cü ildə nəşr olunmuş “Genel Gizgileriyle Selcuklu-Ermeni ilişkileri” adlı əsərdir. Əsərdə Ərəb, Fars, Bizans, Gürcü, Süriya mənbələrinə istinadən ilk Türk erməni münasibətlərinin 1018-ci ildə Səlcuqlar tərəfindən başladıldığı və təqribən 300 ilə qədər davam etdiyi qeyd olunmuşdur. Əsrəin elmi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu əsərə qədər yəni, XX əsrin ikinci yarısına qədər Səlcuqlu dövlətinin tarixinə həsr edilmiş əsərlərdə erməni-səlcuqlu münasibətləri barədə müəyyən məlumatlar olmasına baxmayaraq bu problemə ayrıca elmi tədqiqat əsəri həsr edilməmişdir.

Müəllif Səlcuqlu erməni münasibətlərinin hələ Səlcuq dövlətinin yaranmasından əvvəl Səlcuqlu dövlətinin hökmdarı Alp Arslanın babası Çağrı bəy dövründə mövcud olduğunu bildirir. İlk Səlcuqlu - erməni münasibətlərinin qurulduğu bu dövrdə, yəni 1015-1021-ci illərdə ermənilər və gürcülər Bizansın tabeliyində olmuşlar.

Ali Sevim bu əsərdə yazır ki, O zamana qədər türk əsgəri görməmiş ermənilər, erməni qaynaqlarında qeyd edildiyi kimi "Mizraq, ox və yayla silahlanan, beli kəmərlili qadınların saçına oxşar uzun, hörülmüş saçlı, külək kimi uçan türk atıları" qarşısında qorxu və dəhşətə qapılmışlardır. Döyüşlərdə Senekerimin oğlu Davit və Şapuhun kamandasında olan dəstələr bir az muqavimət göstərməyə çalışsalar da, çox keçmədən, xüsusi ilə yağış kimi atılan oxların yaratdığı çaxnaşmadan onların sıraları pozulmuşdu.

Əsərdə Səlcuqlu imperiyası ərazisində yaşayan qeyri müsəlmanlara səlcuq hökdarlarının xoş münasibəti haqqında da məlumat verilir. Müəllif bu barədə erməni və suriya tarixçilərinin əsərlərində çox gözəl ifadələr işləndiyini qeyd edərək yazır: "Erməni müəllifi Urfalı Mateos öz əsərində yazır: Hər kəsin babası, bütün insanlara qarşı mərhəmət və hüsnüyyət sahibi sultanın ölümü, bütün dünyanı böyük bir matəm üçün düşürdü. Həmin müəllif Səlcuqlu sultanı İsmail Qutbiddin haqqında da çoxgözəl ifadələr işlədir. "İsmayıl yaxşı və çox mərhəmətli, abadlıq işləri aparan bir şəxsdir. O bütün ermənistanı öz hakimiyyəti altına almış, abadlaşdırmağa başlamış və bütün monastırları İranlıların pisləklərinə qarşı müdafiə etmişdir" (3, s.21).

Əsərdə Səlcuqların Anadoluda işğalları zamanı Bizansla ermənilər arasında siyasi vəziyyətin gərgin olduğu bildirərək müəllif yazır: Səlcuqların Anadoluda işğalları zamanında bizansdan narazı olan ermənilər də usyana qalxaraq Anadoluda Bizans hakimiyyətinin iflasına uğramasını sürətləndirir və səlcuqları özlərinin xilaskarı kimi qarşılayırdılar. Hətta erməni Bogusaq ailəsinin üzvlərinin islam dinini qəbul edərək Sultan Alp Arslandan Siverek bölgəsində yerləşmə icazəsi almışlardır".

Müəllifin Səlcuqlar dövlətinin tarixinə həsr etdiyi əsərlərdən biri professor Erdoğan Merçillə birlikdə 1995-ci ildə yazdıqları "Səlcuq dövlətləri tarixi. Siyasət, təşkilat və mədəniyyət" (Selçuklu devletleri tarihi siyaset, teşkilât ve kültür) kitabıdır.

Çoxsaylı mənbələrdən istifadə edərək yazılmış bu dəyərli əsər Böyük Səlcuq imperatorluğuna həsr edilmiş ən sanballı əsər olmaqla Səlcuq dövlətinin yaranmasından başlayaraq, onun inkişaf mərhələləri, parçalanması, süqutu, təşkilati və mədəni tarixini əhatə edir.

Kitabın giriş hissəsində böyük bir tətixi ərazini Şərqdə Sırdərya çayından qərbdə Mərmərə dənizi, Cənubda Qafqaz, şimalda Misirə qədər torpaqları əhatə edən Böyük səlcuqlar dövlətinin yaranmasından əvvəl Mərkəzi və Ön Asiyanın siyasi durumu verilmişdir.

Əsərin birinci fəslində Səlcuqların söyköku, onların tarix səhnəsinə çıxışı, Samanilər, Qəznəvilər və Qaraxanilərlə münasibətləri, Dəndənəkan döyüşü və dövlətin qurulması, Sultan toğrul dövrü onun Anadolu səfərləri, Sultan

Alp Arslan dövrü, onun Anadolu və Gürcüstan səfəri, Malazgirt döyüşü, Sultan Məlikşah dövrü, Məlikşahın Suriya səfəri, Sultan Börküyarik dövrü, Məlik Tutuşun səltənət davası, Sultan Börküyariklə Məhəmməd Təpər çəkişmələri, Sultan Məhəmməd Təpər dövrü, Sultan Səncər dövrü və s. məsələlər öz əksini tapmışdır. Kitabın İkinci fəslə İrak Səlcuklu dövləti, III fəslə Kirman Səlcuqlu dövlətinə həsr edilmişdir.

Ali Sevimin səlcuq tarixi ilə bağlı yazdığı əsərlərdən biri "Ünlü Səlcuqlu komutanları" adlı əsərdir. əsər 1990-cı ildə nəşr olunmuşdur. Əsərdə 4 məşhur səlcuq sərkərdəsinin- Bekçioğlu Əmir Afşin, Uvakoğlu Atsız, Eksikoğlu Artur və Qasımüddövlə Ağsungurun Səlcuqlu dövləti tarixində fəaliyyətləri öz əksini tapmışdır.

Bu sərkərdələrdən biri İslam mənbələrində "Qələbənin özünü olmadığı heç bir döyüşdə iştirak etməmişdir" kimi təsvir edilən Eksikoğlu Artur Sultan Alp Aslan və Məlikşahın hakimiyyəti illərində ən qabaqcıl sərkərdədən olmuşlar. Alp Aslanın əmri ilə Anadoluda fəthlər həyata keçirmiş, Kelkit, Yeşilmark hövzələrindən İzmitə kimi ərazilərdə hərbi fəaliyyətlərdə iştirak etmişdir.

Əsərdə haqqında bəhs edilən böyük səlcuqlu sərkərdələrindən ikincisi Bekçioğlu Əmir Afşindir. Müəllif Əmir Afşinin Sultan Alp Aslan dövründə ilk dəfə tarix səhnəsinə çıxdığını qeyd edir. 1066-cı ilə Sultan Anadolunun fəthini dövlət adamı Hacib Gümüştəkinlə birlikdə Əmir Afşinə tapşırır. Afşin Anadoluda Gümüştəkinlə apardığı bir neçə döyüşdə qalib gəlsələr də müəllif yazılı mənbələrə əsasən bəzi səbəblərdən sonradan Afşinlə Gümüştəkin arasındakı münasibətlərin pozulduğunu onun Gümüştəkinini öldürdüyünü yazır (5, s.19).

Daha sonra sultanın qəzəbindən qorxaraq Anadolunun içərilərinə çəkilərək geniş işğal planlarını həyata keçirən Afşinin Alp Aslan tərəfindən bağışlanıldığı və Məşhur Malazgirt döyüşündə qələbənin qazanmasında əsas rol oynadığını bildirilir.

Əsərdə haqqında danışılan sərkərdələrdən biri tarixdə Suriya fəthi kimi tanınan, səlcuqların mənsub olduğu oğuzların Qınıq boyundan olan Uvakoğlu Atsızdır. Sultan Məlikşahın ən şöhrətli sərkərdələrindən olan Uvakoğlu Atsız Misir Fatimi dövlətinin tabeliyində olan Suriya və Fələstində çox böyük əraziləri fəth edərək Böyük Səlcuqlu dövlətində tabe olan ilk Suriya və Fələstin adı ilə ilk Türk dövlətini qurmuşdur. Əsərdə 1079-cü ildə Suriyanın Dəməşq şəhərini mühasirəyə alan Atsızın kömək üçün Melikşahın qardaşı Tacüddövlə Əbu Səidə müraciət etməsi daha sonra onun tərəfindən öldürüldüyü bildirilir (5, s.21-22).

Əsərdə haqqında çox maraqlı məlumatlar verilən, dövrün ən adil və qurucu şəxslərindən biri kimi təsvir edilən dördüncü türk sərkərdəsi Qasımüddövlə Aksunqurdur.

1086-cı ildə Hələbi ələ keçirən Məlik şah onu Hələbin hakimi təyin edir. Yazılı mənbələrə əsaslanaraq müəllif Ağsunqurun çox ədalətli rəhbər olduğunu qeyd edir. O, Məşhur Ərəb tarixçisi İbnül Adimin "Buğyetüt taleb fi Tarihi

haleb” və digər ərəb tarixçilərinin əsərlərindən istifadə edərək Ağsunqur haqqında əsərdə ətraflı məlumatlar vermişdir.

Ali Sevimin səlcuqlara həsr etdiyi əsərlərdən biri Sibt ibnul Cevzinin “Miratuz – Zaman fi tarihi ayanda səlcuqlar” adlı əsəridir. Türk mənşəli Husaməddin Kızıoğlunun oğlu Sibt ibnul Cevzi ləqəbi ilə tanınan Əbu Muzəffər Yusif XIII əsrin tanınmış tarixçilərindən olmuşdur. Onun səlcuqlara tarixi haqqında ən qiymətli məlumat verdiyi “Miratuz – Zaman fi tarihi ayan” adlı əsəridir.

Əsərdə dünyanın yaranmasından başlayaraq müəllifin ölüm ilinə qədər, yəni 1257-ci ilə qədər baş vermiş hadisələr əksini tapmışdır. Sibt İbnul Cevzi bu əsərdə abbasi xəlifələrindən əl-Qaim Biəmrillahın dövründə xidmət etmiş Əbul Həsən Məhəmməd ibn Hilal əs-Sabi adlı müəllifin bugün elimizdə olmayan Uyûnü't-tevârîh (Tarixlərin qaynakları) adlı əsərindən geniş istiadə etmişdir. Bununla yanaşı əsərdə Əbdülməlik Həmədəni, İbnus Səmani, İsmayıl İbn Əbu Fəzl , İbnul Kalanisi, İbnul Cevzi və dövrün digər tarixçilərinin əsərlərindən də geniş istifadə edilmişdir.

Onu da qeyd edək ki, Sibt ibul Cevzinin əsərinin əsli bizə gəlib çatmamışdır. Ali Sevim bu əsərini onun əsərini sonralar Məhəmməd əl-Yunini tərəfində qısaltılaraq yenidən qələmə alınmış nüsxəsinə əsasən yazmışdır.

Kitabda Səlcuqların dövlət təşkilatı, dini, iqtisadi və mədəni quruculuq siyasəti, xəlifə-sultan münasibətləri, sultan-vəzir münasibətləri və s. haqqında çox maraqlı məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Tarxçi alimin Səlcuqlar dövlətinin tarixinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən əsərlərindən biri də “Munkizi müəliflərinin Səlcuqlarla bağlı kayıtları” adlı məqaləsidir. Məqalədə Səlcuqların vassalı olmuş Suriya da hökmranlıq edən, Munkizoğulları ailəsindən olan dörd müəllifin səlcuqlarla bağlı qeydləri araşdırılmışdır.

Munkizi tarixçilərinin əsərlərinin orujinalları bu günə qədər gəlib çatmamışdır. Ali Sevim onların Səlcuqlarla bağlı qeydlərini XIII əsrin hələb tarixçisi Kemalüddin İbnül-Adimin (1192-1260) “Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb” adlı biografik əsərinə istinadən qeyd etmişdir.

Bu müəlliflərdən ailənin yaşca ən böyüyü olan Əbul-Həsən Əli ibn Mürşidin (1095-1150) və Kitabül-itibar əsərinin müəllifi Müeyyidüddövlə Ebul-Muzaffar Usama ibn Mürşidin (1095-1188) Səlcuqlarla bağlı qeydlərində çox maraqlı məlumatlar əldə edilmişdir ki, hələlik bu məlumatlara digər mənbələrdə rast gəlinməmişdir.

Ali Sevimin Səlcuqlar tarixinə həsr etdiyi əsərlərdən biri professor Faruk Şumerlə birlikdə yazdıqları “İslam qaynaqlarında Malazgirt döyüşü” əsəridir. Müəllif əsərdə islam tarixçiləri Əl Kalanisinin “Zeylu tarixu Dimaşk”, İbnul Ezrakın “Tarixu Meyyafarikin və amid”, İbnul Cevzinin “Kitabü-l muntezem və multakatü-l multazam fi ahbari-l müluk və Üməm” Bundarinin “Zibdetun-nusra və Nuhbätü l-usra” bñul Əsirin “Əl-Kamil fit-tarix”, Sibt ibnul Cevzinin “Miratuz- zaman fi tarixil-ayan, Kerimuddin

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Mahmudun "Musamərətül-ahbar və Musayərətül – ahyar", Həmdullah Mustavfinin "Tarixə qozide" digərlərinin əsərlərində "Malazgirt meydan savaşı haqqında verilmiş məlumatları vermişdir və onları təhlil etmişdir.

Yuxarıda qeyd olunana əsərlərlə yanaşı tarixçi alim professor Ali Sevimin "Suriya və Fələstin səlcuqları tarixi" adlı əsəri və 3 cilddən ibarət məqalələr toplusunda Səlcuqlar dövlətinin tarixinə həsr edilmiş məqalələri Böyük Səlcuqlar dövlətinin tarixinin bu və ya digər problemlərinin həllində çox qiymətli mənbələrdir.

Beləliklə türk tarixçisi Ali Sevimin Səlcuqlar dövlətinin tarixinə həsr edilmiş əsərlərini tədqiq edərkən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, müəllif Səlcuqlar dövlətinin yaranmasından başlayaraq onun inkişaf mərhələləri, məşhur səlcuqlu sərkərdələri, səlcuqlu-erməni, Səlcuqlu-bizans, səlcuqlu-xilafət münasibətləri və s. problemlərinə həsr edilmiş çoxsaylı əsərlər yazmışdır ki, bu əsərlər Səlcuqlar dövlətinin tarixşünaslıq baxımında tədqiq edilməsinə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. A. Sevim. Anadolunun Fethi. Səlcuqlar dönemi(başlanğıcdan 1068-ci ilə qədər). Ankara, 1998
2. A. Sevim. Malazgirt Meydan savaşı. Ankara, 1971
3. A. Sevim. Genel Gizgileriyle Selcuklu – Ermeni ilişkileri. Ankara, 1983
4. E.Merçil, A. Sevim. Selçuklu devletleri tarihi siyaset, teşkilât ve kültür. Ankara, 1995
5. A. Sevim. Ünlü Selcuklu komutanları. Afşin, Atsız, Artuk ve Aksunqur. Ankara, 1990
6. A. Sevim.Kutalmışoğlu Suleyman şah. Ankara, 1990
7. M. Şeker Süleyman şah (i), rukne'd-din Süleyman şah b. Kutalmış (Ö.479/1086), Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin Kurucusu ve ilk sultanı (1075-1086)- [Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi](#). 2016
8. F.Şumer, A.Sevim İslam qaynaqlarına görə Malaqzgirt savaşı. Ankara, 1971.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
II. International Congress of Human and Social Science Researches

Way of Introduction of The Dual Training System in the Preparation of The Global Competitive Trilingual Pedagogical Personnel in The Republic of Kazakhstan

Buzaubakova K.D.

Assos Prof. Бузаубакова К.Д., Таразский государственный педагогический университет, г.Тараз, Казахстан klara_1101@mail.ru

Abstract

The article reflects the ways of implementation of the dual system of training in the preparation of global competitive trilingual teaching staff. Within the framework of integration of Kazakhstan and European education in improving the system of higher pedagogical education in the framework of the Third modernization of Kazakhstan, the ways and theoretical and methodological foundations of the introduction and implementation of the system of dual training in the preparation of global competitive trilingual teaching staff on the basis of partnership of innovative cooperation of Taraz state pedagogical university (TarSPU) and Leipzig University of Germany are defined.

There is a need to introduce a dual system of education in the training of trilingual teaching staff to improve the competitiveness of pedagogical education, creative qualities of the individual, corresponding to the best international experience in the system of continuous education of the country, industrial and innovative development that meets the needs of the labor market, the development of human capital, ensuring the availability of quality education.

Keywords: dual training, base of dual training, Center "dual education", Department "dual education", global competitiveness, trilingual teacher, cooperation, partnerships, foreign partner universities.

ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КОНКУРЕНТОСПОБНЫХ ТРЕХЯЗЫЧНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Бузаубакова К.Д.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются пути внедрения дуального обучения при подготовке конкурентоспособных трехязычных педагогических кадров. Определены теоретико-методологические основы и особенности внедрения и реализации дуального обучения при подготовке трехязычных педагогических кадров в эпоху Третьей модернизацией Казахстана при совершенствовании высшего педагогического

интеграции Казахских и Европейских образования на примере инновационного сотрудничества Таразского государственного педагогического университета (ТарГПУ) и Лейпцигского университета Германии.

В высших педагогических образовательных учреждениях внедряется новый подход к проблемам подготовки педагогов новой формации; педагогов, способных к реализации инновационных процессов в сфере образования, духовно развитых, креативно мыслящих, сформированными инновационными знаниями и технологиями, обладающих информационно-коммуникативной компетентностью, высокой профессионально-педагогической квалификацией.

А также раскрываются результаты проведенной опытно-экспериментальной работы по подготовке педагогических кадров РК по дуальной системе обучения на примере Таразского государственного педагогического университета.

Ключевые слова: дуальное обучение, база дуального обучения, центр «Дуальное образование», кафедра «Дуальное образование», конкурентоспособность, трехязычный педагог, инновационное сотрудничество, вуз- зарубежный партнер.

Introduction

One of the most important principles of modern society is continuous improvement, development of the system of industrial-innovative economy and higher education. Pedagogical universities should produce employers and specialists who meet the modern competitive requirements of the labor market. In the Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan "growth of welfare of Kazakhstan people: improving the quality of income and life", the head of state drew attention to the need for funding for the implementation of relevant reforms that provide a significant improvement in the quality of real services to the population [1].

The main criterion for assessing the success of the university – the employment of students who have completed their studies, and employment with high wages, noted the need for a policy of consolidation of universities. Of course, to improve the economy requires qualified specialists, and for the training of qualified personnel it is important to improve the quality of education. To do this, it is advisable to strengthen the requirements for today's universities that train specialists for tomorrow's market [2].

There is a need to introduce a dual system of education in the training of teaching staff to improve the competitiveness of pedagogical education,

creative qualities of the individual corresponding to the best international experience in the system of continuous education of the country, industrial and innovative development that meets the needs of the labor market, the development of human capital, ensuring the availability of quality education.

The purpose of the research work is to determine the ways, the definition of theoretical and methodological foundations of the introduction and implementation of the dual training system in the preparation of global competitive trilingual teaching staff on the basis of the partnership of innovative cooperation of Taraz state pedagogical university and Leipzig University of Germany in the framework of the integration of Kazakhstan and European education in improving the system of higher education in the Third modernization of Kazakhstan.

Features of dual training system

There is a need to introduce dual training in the system of pedagogical education to prepare competitive specialists of the world. In the process of dual training is a combination of theory and practice. Dual training first appeared, and laid in Germany. In the world practice it is proved that the system of dual training is more effective and efficient in the training of professional staff (Germany, Austria, Switzerland, etc.).

In the process of dual training is a combination of theory and practice. The system of dual education is a system of education that provides training in educational institutions in combination with productive activities [3].

It is important that the future specialist combining education with production activity remains to work at this enterprise. Educational institutions must cooperate with employers [4].

The practical (production) part of the dual training is about two-thirds of the training time, and the theoretical (professional) part is about one-third of the training time [5].

Germany leads the world in training specialists in the dual system of education. Germany's education system has been proven by life experience and adopted as an example in the European Union [6].

Therefore, in order to effectively implement the dual system of training in the preparation of trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan among the countries of the European Union, Germany was adopted with low unemployment and a developed economy [7].

Training the training program is developed on request of the employer, an opportunity to consider the volume of a teaching material on the discipline in the framework of one specialty. Part 2/3 of the training period is directed to the production (pedagogical) practice, part 1/3-theoretical (professional) education [8].

The main advantages of the dual education system:

1) dual educational programs offer additional opportunities to improve the

- 2) provides diversification of vocational education, that is, expands the range of professional programs offered.
- 3) contributes to the comprehensive professional development of the future teacher.
- 4) provides interconnection, interaction, mutual interaction of various systems of professional education (science and education, science and production, University and partner University, etc.), leading to qualitative change.
- 5) employers purposefully invest their funds in education, as "the output" they get a trilingual ready-made specialist familiar with the peculiarities of its production facilities.
- 6) in the system of dual education, future teachers receive not only professional pedagogical experience: students undergo a strict test, learn to prove their positions in the conditions of production, in the conditions of "real life".
- 7) upon completion of training, trilingual trained personnel are immediately involved in the production, the need for professional adaptation remains unnecessary.

The system of dual education is special: the employer provides not only employment, but also the effective passage of the educational process. The student spends 60-75% of training time in the workplace, complements practical knowledge and skills. The educational institution provides only the necessary theoretical knowledge and basic practical knowledge (25-40% of school time) [9].

The purpose of dual training-the formation of students ' theoretical and practical competencies, promoting its active use in cognitive and professional activities.

Dual vocational education is carried out after the conclusion of the contract with the trained industrial institution on dual vocational education. Participants support dual vocational education and ensure its quality [10].

The main directions of cooperation of partners in dual education:

- 1) involvement of employers in the development of state educational standards, standard curricula and curricula;
- 2) the Use of the technological base of production in the organization of professional practice of students;
- 3) development of cooperation in training of specialists and assistance in employment;
- 4) providing the labor market with highly qualified specialists, working personnel in accordance with the professional qualification requirements of

the specialty;

5) involvement in the process of training specialists with experience in the necessary sectors of the economy;

6) direct participation in the final certification of students, the organization of quality control of training;

7) attracting funds from employers in the development of education.

Table 1-competence of dual education participants

Future specialist	Employers	State
<ul style="list-style-type: none"> • Possess professional skills and competences necessary for pedagogical activity • Receives a salary for the period of vocational education • Training in educational institutions in a real pedagogical process • In theory, the basics of mastering • Has pedagogical competence 	<ul style="list-style-type: none"> • Recruit competent professionals to meet the needs for updated educational content • Improve the quality of education • Will soon see the results of their educational services that have allocated funds • Participates in the development of professional educational programs 	<ul style="list-style-type: none"> • Obtaining economic benefits for the positive support of dual vocational education in the development of the economy and society • Covers the need (need) for a specialist on the basis of dual training • Has the ability to improve the system of professional education at a high level • Effectively manages and ensures the quality of vocational education • Receive timely information on the labor market and economy

The higher school of Kazakhstan should strive to achieve the world level of education and to enter into a single educational space. It requires a new approach to the problem of training a creative teacher with innovative knowledge and technology, possessing information and communication competencies, having a high level of professional and pedagogical skills, creative thinking, spiritually developed, able to implement innovative processes in education.

Dual training is the result of close cooperation between educational institutions and employers on professional and social adaptation of future specialists. Features of implementation of the dual system of training in the preparation of global competitive trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan

In improving the system of higher pedagogical education there is a need to introduce and implement a system of dual training in the preparation of global competitive teaching staff: future teachers should have a high level of professional qualification, testing personality-oriented innovative learning technologies only on the basis of non-theoretical industrial training [11].

Now the main goal-the formation of national consciousness in the direction of spiritual modernization of Kazakhstan; the creation of Kazakhstan's updated model of education; consideration of theoretical and methodological foundations of professional training of teachers in the globalization of education; the study of innovative best practices in the formation of intellectual personality in the light of new paradigms of modern education in a global competitive environment; improving the creative potential of the teacher; consideration of ways to improve the scientific and methodological level of education and quality of education.

Domestic higher education institutions should work with artificial intelligence and extensive data, introducing information technology, together with leading foreign educational institutions and research centers to start implementing various projects [12].

In the conditions of the Fourth industrial revolution, new technologies become the main driving force of growth and development[13].

There is a need to introduce a dual system of education in the training of teaching staff to improve the competitiveness of pedagogical education, creative qualities of the individual corresponding to the best international experience in the system of continuous education of the country, industrial and innovative development that meets the needs of the labor market, the development of human capital, ensuring the availability of quality education.:

1. The pedagogical University should train trilingual specialists who are able to resist global competition in the field of natural Sciences.
2. To improve the quality of education, the future teacher must possess modern technologies of training, not only theoretical, but also high professional competencies, having an internship on the basis of industrial training.
3. We need a creative teacher who is able to think constructively and freely enter the world arena with his new idea and innovative experience.

Pedagogical universities from today need to implement and implement a system of dual training in the preparation of global competitive trilingual teaching staff.

Since in the Republic of Kazakhstan since 2019 in the senior classes of subjects of natural and mathematical direction will begin to teach in English, the demand for trilingual specialists is already growing.

The higher school of Kazakhstan should strive to achieve the world level of education and to enter into a single educational space. The mechanism for achieving these goals is the implementation of the parameters of the Bologna process.

It requires a new approach to the problem of training a creative teacher with innovative knowledge and technology, possessing information and communication competencies, having a high level of professional and pedagogical skills, creative thinking, spiritually developed, able to implement innovative processes in education.

At the present stage, there is a need to introduce a dual system of training in pedagogical universities for the preparation of competitive teaching staff. In the new rapidly changing century in the development plan of the state, as well as the education system as a whole, a single University is constantly making changes in life.

In this regard, each educational institution complements the platform of continuing education relating to the environment (labor market, partnership, etc.) and the changing situation. In accordance with the state program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 in Taraz state pedagogical University introduced a model of dual training for students of accelerated group with a training period of three years of study enrolled on the basis of secondary special education.

Currently, in Taraz state pedagogical university the following specialties are transferred to the system of dual training in experimental mode: 5B010100 - preschool education and upbringing; 5B010500-Defectology; 5B010800-Physical culture and sports; 5B012000 - vocational training; 5B042100-Design; 5B01300-Chemistry .

The practical part of the training of future teachers (methods of teaching of professional disciplines) is held in new sports Palace "Taraz-arena", College "Aspara", the fashion House "ASYL-Design", the centre of children's creative development and nursery-kindergarten №33 "Isole", innovative kindergartens №35 "Ertostik", Nazarbayev Intellectual school of Taraz, secondary schools №23, №44. Since 2018, Taraz state pedagogical University has been implementing a pilot project "Improving the system of higher pedagogical education in the framework of the Third modernization of Kazakhstan: ways of implementing and implementing a dual system of training in the preparation of global competitive trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan".

The main goal of the project is to determine the theoretical and methodological foundations of the introduction and implementation of the system of dual training in the training of trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan; Development of a model of partnership for

innovation cooperation of Taraz state pedagogical University (Targu) and Leipzig University of Germany for the introduction and implementation of dual training system in the preparation of the global competitive trilingual pedagogical personnel in the Republic of Kazakhstan within the Kazakhstan and European integration of the education, the definition of a integrative methodology and implementation mechanisms.

The purpose of dual training in the system of dual training - training of trilingual teaching staff capable of providing education at the world level in accordance with the needs of the market; the introduction of modern teaching technologies in the educational process of pedagogical education; the development of continuous professional education; development, development and improvement of professional standards of pedagogical specialties.

The tasks of dual training in the training of teachers in the system of dual training:

1. Improving the training of trilingual teachers as needed in the labor market in accordance with the economic strategy and innovative development of Kazakhstan.
2. Development of a multi-profile and multi-functional network of educational institutions for training and retraining of trilingual teachers that meet the needs of the labor market and modern educational institutions.
3. Qualitative updating and change of the content and structure of educational programs of the system of professional training and retraining, providing high professional skills and mobility of trilingual teaching staff in the light of new development opportunities in the Fourth industrial revolution of Kazakhstan.
4. Creation of favorable conditions for personnel, scientific-methodical and material-technical support of educational organizations in the training and retraining of specialists [14].

Features of dual education in the training of teachers in the system of dual training:

Firstly, the level of employment of graduates is high, as they almost completely meet the requirements of employers. In the process of training, the production enterprise trains specialists in "orders". Secondly, the student will be highly motivated. A new Psychology of the future specialist is being formed. The future teachers, first of all, after registration in the workplace as workers, there is a different approach, they have a great interest in their profession. Thirdly, the principle "from practice to theory" is realized: the student devotes a lot of time not to theoretical material, but to production (pedagogical) circumstances. Fourth, employers assess the quality of training of trilingual teachers. Employers will be able to assess the level of training of the future specialist directly in the conditions of the real pedagogical process.

Fifth, as a result of the introduction of a dual system of training in the preparation of trilingual teaching staff, the University develops a new curriculum that meets the needs of modern schools, develops its potential, improves the skills of teachers. This, in turn, will improve the quality of training of trilingual teachers and the competitiveness of the University [15].

As a result of the introduction of dual training system, the educational institution develops training programs that meet the needs of the market in the region, develops its potential, improves the skills of teachers. This, in turn, will improve the quality of training and global competitiveness of the University [16]. As a result of conducted research works on the basis of TarSPU opened the center of "dual education". Here secondary school teachers and future teachers conduct lessons and research work on the study of innovative technologies. The center of dual education is a scientific center, which will establish a link between the University and the base of dual education, aimed at the disclosure of scientific and methodological, scientific and theoretical, methodological and technological foundations of dual education and dual training.

Features of the introduction of dual education system in higher pedagogical education:

- Students of universities in the on-line mode will be able to study independently from foreign scientists;
- secondly, future teachers will be able to test their knowledge in theory on a dual basis;
- thirdly, in the on-line mode there is an opportunity to exchange experience, information, methodical help;
- fourth, future teachers, university teachers will work together with foreign scientists to carry out innovative research work to improve the quality of education.

For the purpose of dual education in pedagogical universities opened the Department of "dual education".

The Department of "dual education" is a specialized Department that trains future teachers in the system of dual education of the University. Taraz state pedagogical university closely cooperates with the National center of advanced training "Orleu", Nazarbayev University, Nazarbayev Intellectual schools, the Center of pedagogical skills and partner universities of Leipzig University (Germany), Kazakhstan Academy of pedagogical Sciences, National Academy of education.I. Altynsarina, Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan (Fig.1). Branch of the Department "dual education" -the Department opened at the specialized Department for the training of future teachers of the University in the system of dual education and conducting research work to implement the dual system of education in the educational process of the University. Department of "dual training" - a specialized Department, opened on a dual basis, which will contribute to the

training of future specialists in the system of dual education. Branch of the Department "dual training" -a specialized Department of the University, which opens on a dual basis, which will contribute to the training of future specialists in the system of dual education.

In order to explore and study innovative foreign experience of introduction and implementation of dual training system in the preparation of the global competitive trilingual pedagogical personnel in the Republic of Kazakhstan on the basis of TarSPU opened the center of "dual education" to establish integrative connections "the UNIVERSITY is a dual base training-foreign University - partner" as the partner University opened a branch of the Department of "dual education" at the University of Leipzig Germany. The dual system of education is a system of education that provides a combination of education in educational institutions with productive activities. The difference between the system of dual education and the traditional system of higher education is the integration of theory and practice [17]. At the Department of " dual training", a branch of the Department of" dual training " together with scientists,teachers and experienced specialists of secondary school, that is, the dual base (industrial enterprises) conducted joint research to improve the quality of education.

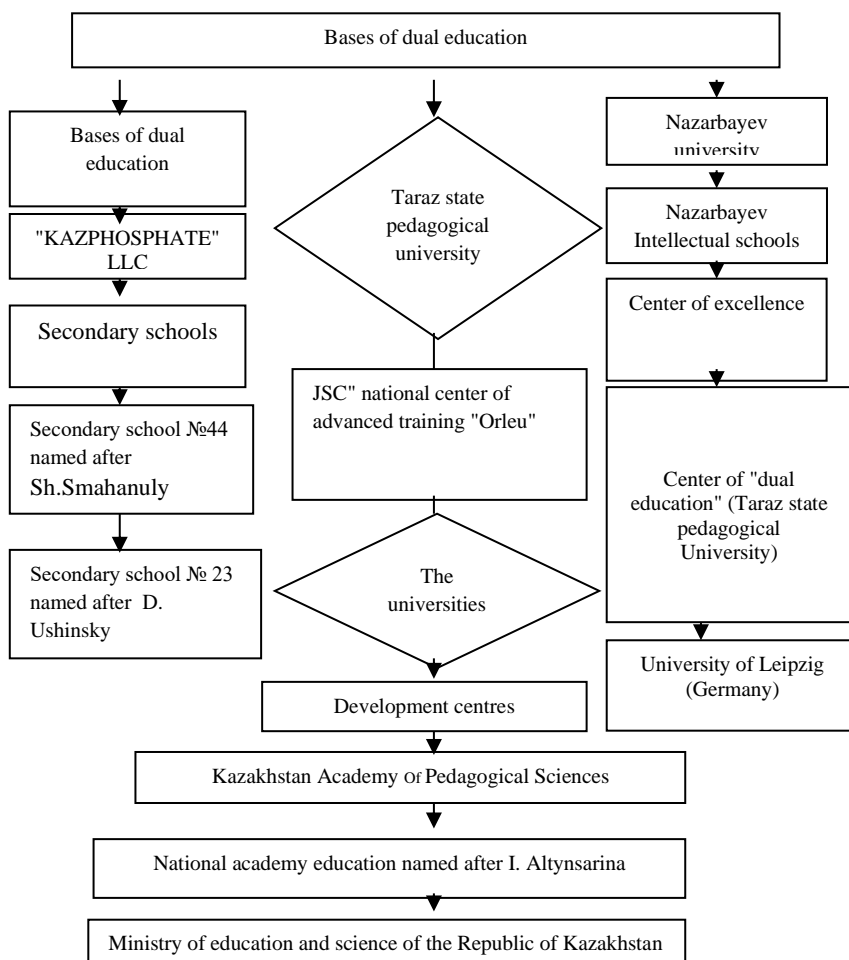

Figure 1 - Taraz state pedagogical University

bases of dual education

The organization of the dual educational process in the pedagogical University, the definition of the structure of the school year is carried out on the basis of its order higher education institution (University).

The university within the framework of academic mobility distributes the academic year for academic periods (semester, trimester), it is advisable to introduce a notebook-modular system of dual training.

The dual education center operates in 3 directions (table 2).

In the center of "dual education" will be organized pedagogical seminars, round tables, methodical trainings, providing effective use of innovative technologies.

In the center of "dual education" lectures and laboratory classes on disciplines of the professional cycle of the specialties transferred to dual system of training are held.

The purpose of the research work is to determine the theoretical and methodological foundations, develop methods of implementation and implementation of dual training in the system of higher pedagogical education in the training of qualified trilingual teaching staff on the basis of innovative cooperation between the pedagogical University and the niches of the Republic.

The purpose of the training practice is to familiarize the future teacher with the scientific foundations of the organization of professional pedagogical activity, increasing interest in the profession, the formation of a single pedagogical process and its subjects.

The practice can be organized at the departments and laboratories of the same University, as well as in other educational institutions, provided with the necessary personnel-personnel and scientific and technical potential.

The purpose of the production (pedagogical) practice is to consolidate the key competencies in the process of independent activity of the teacher in educational institutions of various types, improving the system of professional skills and the formation of their own style of pedagogical activity[18].

Table 2-Activities of the dual education Center

Educational and methodical work	Research work	Scientific and experimental works
<ul style="list-style-type: none"> New approaches in teaching and learning Critical thinking 	<ul style="list-style-type: none"> Improving the quality of education Introduction of 	<ul style="list-style-type: none"> Conducting an experiment on the introduction of innovative

<p>training</p> <ul style="list-style-type: none"> • Use of ICT in education and training • Teaching talented and gifted children • Learning management and leadership • Assessment for learning and assessment of learning • Dual education and dual training 	<p>innovative technologies in the educational process</p> <ul style="list-style-type: none"> • Conducting research with talented and gifted children; • Advantages of dual education and dual training. 	<p>learning technologies in the educational process of the school</p> <ul style="list-style-type: none"> • Testing copyright innovative technology • Introduction of dual education and dual training in the educational process of the University
---	---	--

Production (pedagogical) practices should be carried out in educational institutions that determine the types and objects of professional activity of the future teacher.

The purpose of continuous pedagogical practice: to acquaint students with the educational process of educational institutions and to adapt them to the conditions of future professional activity.

The University should be provided with the basis for the professional practice of each student in accordance with the specifics of the specialty specified in the state educational standards.

The system of dual education increases the practical component of the educational process, practical classes are held directly at the production enterprises, the opportunity for the future teacher to reveal their features.

The priority is given to the practical training of future specialists, mastering production skills on the basis of the dual system of education.

In the system of dual education, the educational process is organized as follows: in higher education institutions, colleges or other vocational education institutions (General education training), along with daily classes, visits a particular enterprise or firm, acquires practical experience (vocational training).

Acquaintance in the system of dual education in the course of continuous pedagogical practice gets acquainted with the future trilingual teacher of chemistry:

- state standards, model programs of academic disciplines, specialty;
- regulatory framework, updated content of secondary education;
- documents of the updated educational institution;

- organization of education with updated documents (school work plan, class teacher plan, electronic journal, long-term plan, medium-term plan, short-term plan, etc.)

- the main directions of the school in terms of reforming education;

- state standards, model programs of academic disciplines, specialty;

- management system in the integral pedagogical process at school (actions of the Director, Deputy Directors));

- activity of the subject teacher and the class teacher, based on the use of different methods (questioning, control, interviews, familiarization with school documents, etc.).)

the activities of the school psychologist;

- sanitary and hygienic condition of the school;

- schedule, diet, daily routine, features of physical development;

- with the state of material and technical equipment of the school.

The future teacher of trilingual chemistry will be trained in the system of dual education in the process of continuous pedagogical practice:

- the use of some research methods of performing tasks;

- creation of "socio-pedagogical portrait of the teacher";

- to make a psychological characteristic of the student's personality.

Acquaintance in the system of dual education in the course of continuous pedagogical practice future trilingual teacher:

analysis of educational activities of the class (group) in accordance with the work plan of the class teacher;

the subject teacher in his specialty knows the selection of didactic materials of a particular lesson.

As a result of the research work carried out in the 2018-2019 academic year Taraz state pedagogical university experimentally switched to a dual system of training in the specialty 5B011200-Chemistry.

As a result of the research work of LLP "Kazphosphate" is recognized as a dual base for the experimental transfer of specialty 5B011200-Chemistry in the dual system of training.

Taraz state pedagogical university when transferring specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education was adopted as a dual base of LLP "Kazphosphate" Taraz and secondary school №44.Sh. SmakhanulyTaraz and secondary school №23 named after K. D. Ushinsky. The University of Leipzig in Germany was chosen as a partner University.

In the 2018-2019 academic year on the basis of LLP "Kazphosphate" conducted practical training in Chemistry, continuous pedagogical practice.

On the basis of LLP" Kazphosphate "opened a branch of the Department of" dual training "Department of" Chemistry and methods of teaching chemistry " TarSPU for the experimental transition of the specialty 5B011200-Chemistry dual system of education.

In specialty 5B011200-Chemistry, experimentally transferred to the system of dual training, the quality of education increased from 88.5% to 98%.

In the 2018-2019 academic year, an agreement was signed between Taraz state pedagogical University and the German University of Leipzig and cooperation was established with Professor of the University of Leipzig K. Reshko and doctor of PhD, Professor A. Garber. In Leipzig University of Germany opened a branch of the Department "dual education" Taraz state pedagogical University.

The survey was attended by students of 1-4 courses of the specialty 5B011200-Chemistry TarSPU, pupils of the senior classes of secondary school No. 44 to them.Sh.Smakhanuly G. Taraz and school №23 named after K. D. Ushinsky and teachers of natural science, 182 respondents were surveyed.

In the beginning of the experiment "can I transfer trilingual training of pedagogical personnel in the Republic of Kazakhstan in the system of dual training?"the question 72.2% of respondents answered" Yes", and during the experiment the proportion of respondents" Yes " was 78.8%.

"Is it possible to transfer to the pedagogical University specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?"the question" Yes "was answered by 61.9% of respondents, and during the experiment the proportion of respondents "Yes" was 72.6%, i.e. 10.7%.

Table 3 presents the results of the survey on the implementation of the dual system of training specialty 5B011200-Chemistry in pedagogical universities of Kazakhstan.

Table 3-Results of the survey on the implementation of the dual system of training specialty 5B011200-Chemistry

№	Question	«Yes» %	"No», %	«Abstained», %
1	Is it possible to transfer the training of trilingual teachers in Kazakhstan to the dual system of education?	72,2/ 78,8	17,0/ 15,6	10,8 / 5,6
2	Is it possible to transfer to the pedagogical University specialty 5B011200-Chemistry on the dual system of education?	61,9 / 72,6	25,3/ 16,9	12,8 / 10,5

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

3	Is there any difficulty in translating into a pedagogical UNIVERSITY specialty 5B011200-Chemistry on the dual system of education?	84,2/ 88,8	14,9/ 11,2	0,9 /0
4	Is it possible to use foreign experience in the translation of specialty 5B011200-Chemistry on the dual system of training?	60,6/ 74,8	32,1/ 22,8	7,3 / 2,4
5	Is it necessary to introduce a new Kazakh model of transition specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?	47,7/ 59,5	37,9/ 26,5	14,4 / 14,0
6	Can the dual training base meet the modern requirements of the labor market?	78,5/ 88,9	17,0/ 9,6	4,5 / 1,5
7	Are there all conditions for the transfer of specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?	40,2/ 68,5	58,0/ 30,9	1,8 / 0,6
8	Does the material and technical base of the modern pedagogical University correspond to the transfer of specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?	60,9/ 78,9	34,2/ 19,6	4,9 / 1,5
9	Is it possible to transfer all the specialties of the pedagogical University to the dual system of education?	27,7/ 45,5	67,8/ 34,6	4,5 / 19,9
10	Is it necessary to increase the volume of continuous practice of transferring specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?	89,8/ 100,0	9,0/ 0	1,2 / 0

At the beginning of the experiment " are there any difficulties in translating into a pedagogical UNIVERSITY specialty 5B011200-Chemistry on the dual system of education?"the question 84.2% of respondents answered" Yes", and during the experiment the proportion of respondents" Yes " was 88.8%.

Is it possible at the beginning of the experiment to use the foreign experience

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Science Researches
of transition specialty 5B011200-Chemistry on the dual system of training?"the question "Yes" was answered by 60.6% of respondents, and during the experiment the proportion of those who answered "Yes" was 74.8%, which is 14.2% more.

Is it necessary at the beginning of the experiment to introduce a new Kazakh model of transition specialty 5B011200-Chemistry on the dual system of education?"the question 47.7% of respondents answered "Yes", and at the end of the experiment the proportion of respondents "Yes" was 59.5%.

Can at the beginning of the experiment "dual training base meet the modern requirements of the labor market?"the question 78.5% of respondents answered "Yes", and during the experiment the proportion of respondents "Yes" was 88.9%, i.e. 1.1 times more.

Are all the conditions for the transition of specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education created at the beginning of the experiment?"the question of 40.2% of respondents answered "Yes", and during the experiment the proportion of respondents "Yes" was 68.5%, i.e. the proportion of supporting the system of dual training increased by 1.7 times.

At the beginning of the experiment, does the material and technical base of the modern pedagogical University correspond to the transition of the specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?"the question 60.9% of respondents answered "Yes", and during the experiment the proportion of respondents "Yes" was 78.9%, i.e. the proportion of supporting the system of dual training increased 1.3 times.

At the beginning of the experiment "is it possible to transfer all the specialties of the pedagogical University to the dual system of education?"the question "Yes" was answered by 27.7% of respondents, and during the experiment the share of respondents "Yes" was 45.5%, i.e. the share of supporting the system of dual training increased by 1.5 times.

Is it necessary at the beginning of the experiment to increase the volume of continuous practice of transferring specialty 5B011200-Chemistry to the dual system of education?"the question 89.8% of respondents answered "Yes", and during the experiment the share of respondents "Yes" was 100%, i.e. the share of supporting the dual system of education increased 2.1 times.

At the beginning of the experiment "is it necessary to increase the volume of continuous practice in the system of dual training?"the question 69.7% of respondents answered "Yes", and during the experiment the share of respondents "Yes" was 100%, i.e. the share of supporting the dual system of education increased by 1.1 times (Fig.2).

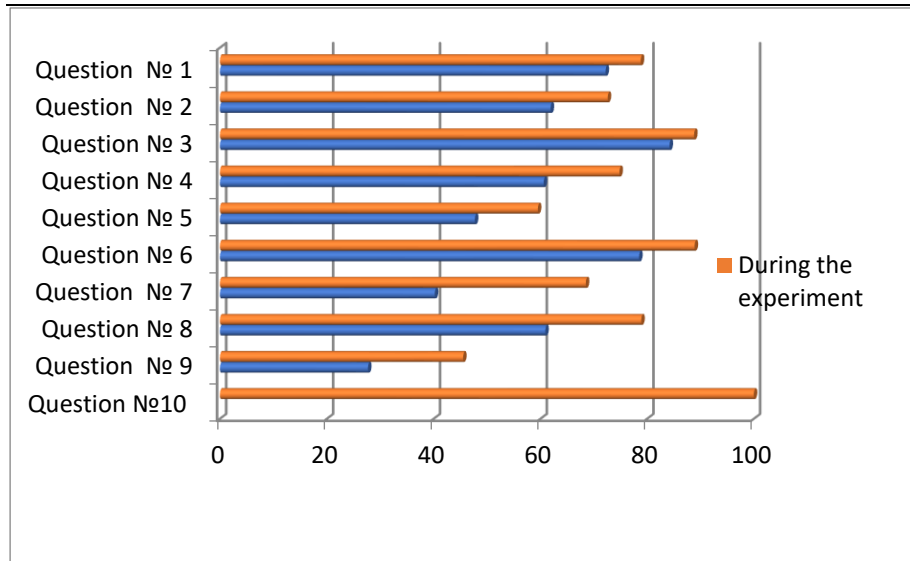

Figure 2. the results of the survey on the implementation of dual training system specialty 5B011200-Chemistry

The system of dual training facilitates the establishment of close links between educational institutions and enterprises. The system of dual training is able to effectively solve the issues of comprehensive training of the student, solving the problems of unemployment in the labor market, the formation of a labor force capable of a young student to become popular in the labor market, mastering new technologies, etc.

Conclusion

Dual training system is the main training system, which provides training in the professional industry in order to form the theoretical and practical skills of the student. The dual system of education is successfully conducted in many developed countries. The dual system of training is one of the main systems that fully satisfy the training of specialists necessary for the industry.

For the effective implementation of the dual education system in the training of trilingual teachers, it is necessary to study the experience of advanced countries leading in the implementation of the dual education system.

Achieved as a result of scientific research:

- 1.The features of the introduction of dual training system in the preparation of global competitive trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan.
- 2.The content of the introduction of dual training system in the preparation of global competitive trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan is determined.
- 3.Pedagogical preconditions of introduction of system of dual training in preparation of global competitive trilingual pedagogical shots in the Republic of Kazakhstan are defined.
- 4.On the basis of Taraz state pedagogical University opened the center " dual

ITOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Science Researches
education", which determines the effective ways of implementation of the dual system of training in the preparation of global competitive trilingual teaching staff in the Republic of Kazakhstan.

5. In Leipzig University of Germany opened a branch of the Department "dual education" Taraz state pedagogical university.

References

1 "The growth of welfare of Kazakhstan: improving the quality of income and life " /Message of the President of Kazakhstan NursultanNazarbayev to the people of Kazakhstan. - Astana, 2018.

2. "New opportunities for development in the Fourth industrial revolution " /Message of the President of the Republic of Kazakhstan NursultanNazarbayev to the people of Kazakhstan. - Astana, 2018.

3. Prospects and conditions of vocational education in Germany // HTTP: vt_061205.

4. Greinert, W. D.: Arrangements model und Lernkonzepte in der beruflichen Bildung. -Stuttgart, 2001.

5. Sapegina K. V., Chachina L. V. Dual system of vocational education in Germany// Vocational education and the labor market . - №1. - 2013. – p. 28-29.

6. Bulakh, K. V., Zhukova N. N. The history of the development of the dual system of vocational education in the countries of the European Union //Bulletin of the ASU, No. 4(208). - 2017. - p. 58-64.

7. Listvin A. A. Dual training in Russia: from concept to practice/ Education and science. - №3 (132). - 2016. – p. 44-56.

8. Fedotov, G. A. the Development of dual forms of vocational education (the experience of Germany and Russia). Disk. for the Uch. St. Dr. PED.- M.: Science, 2002. – p. 340. – Access mode [ER]: <http://www.dissercat.com/content/razvitie-dualnoi-formy-professionalnogo-obrazovaniya-opyt-frg-i-rossii>

9. Toropov D. A. Development of the system of secondary vocational education of the United Germany (90 years of XX-early XXI centuries). Disk. for the degree of candidate PED.M.: Kazan Publishing house, 2007. – p. 205. – Access mode [ER]:

<http://www.dissercat.com/content/razvitie-sistemy-srednego-professionalnogo-obrazovaniya-obedinennoi-germanii-90-gody-xx-nach>

10. Tereshenkova E. V. Dual system of education as a basis for training/ / Scientific and methodical electronic journal "Concept". - P. 4. - ART 14087. - 0.4 п.л. - URL: <http://e-koncept.ru/2014/14087.html>.

11. Grigoria N. V., Shvets N. A. Model of training in the conditions of dual training// Modern problems of science and education. – 2016. - № 6.; URL:

<http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25763>

12.Terekhova G. V., Eremina N. V., Kabanova O. V. Intensification of educational activity in the system of professional training of students. Modern problems of science and education. -2015. –№3.

URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19847>

13.Bolotova M. I., Spasskaya I. Yu. Professional self-development of personality in the dual system of education. Modern problems of science and education.No. 6.; URL:

<http://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=25931>

14.Breus, M., Dovgopol N. V., A. V. Nogovitsyn, Simonin P. V. Dual system of education – the key to professional mobility of graduates of agricultural universities on the labor market//Internet-journal "science of SCIENCE"Tom8,№1(2016);URL:<http://naukovedenie.ru/PDF/17EVN116.pdf>

15.Beidalieva A. K. the development of vocational education in the dual system of the Republican information and methodological centre "Prosveschenie". - Access mode [ER]: <http://old.prosveshenie.kz/index.php?newsid=900>

16. V. V. Kolga, I. O. Shuvalov Training specialists in the system of dual education// Herald KSPU them. V. P. Astafieva, Krasnoyarsk, № 3,2015– - P. 66-69; URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/podgotovka-sovremennyh-spetsialistov-v-sisteme-dualnogo-obrazovaniya.pdf>

17.Berestovsky S. M., Yatsunov A. N., Pavlyuchenko K. V., Parshukova S. S. Interaction of educational organizations and enterprises: dual approach in training //Electronic scientific and methodical journal of Omsk state UNIVERSITY. - 2017. - Special issue #3. - URL: <http://ejournal.omgau.ru/index.php/spetsvypusk-3/36-spets03/719-00257-ISSN 2413-4066>

18.Bulavko O. V., Ivanitskaya M. V. Dual system of training for production and educational organizations//Electronic scientific and methodical journal of Omsk state UNIVERSITY. 2017. - Special issue #3. - URL <http://ejournal.omgau.ru/index.php/spetsvypusk-3/36-spets03/720-00258-ISSN 2413-4066>

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Slav Mitolojisindeki 'Leşiy' (Orman Cini) Karakterinin Rus Atasözlerine Yansıması

Can KARAYEL

Arş. Gör. – Atatürk Üniversitesi – can.karayel@atauni.edu.tr

Özet

Slav mitolojisi, Hristiyanlığın kabulünden önce Slav halklarının çok tanrılı inanç sistemlerinden türemiştir. Slav mitolojisi ile ilgili bilgiler daha çok sözlü olarak günümüze kadar ulaşmıştır; çünkü Hristiyanlığa kadar Slav toplumlarında yazı sistemi gelişmemiş olup Hristiyanlığın kabulüyle beraber yazılı kaynaklara rastlanmıştır. Slavların kökenlerine dair doğruluğu ispatlanmış kesin bilgiler olmamasına rağmen kısmen doğru kabul edilen çeşitli görüşler vardır. Tarih boyunca bütün milletler gibi Slavlar da öncelikle kabileler halinde yaşamış olup zaman içerisinde gerek coğrafi koşullar, gerek toplumsal koşullar, gerek yıkıcı savaşlar, gerekse iklim koşullarından ötürü birleşip dağılarak günümüzdeki Slav ülkelerine dönüşmüşlerdir. Slavları üçe ayırarak kategorize etmek mümkündür: Batı Slavları, Güney Slavları ve Doğu Slavları. Ruslar ise Ukrayna ve Beyaz Rusya ile beraber Doğu Slavlarını oluşturmaktadır. Ortaya çıkışlarından günümüze kadar pek çok tarihi süreçten geçmiş olan Ruslar küçük prensliklerden çarlığa, çarlıktan imparatorluğa, imparatorluktan komünizme ve komünizmden ise günümüzde varlığını devam ettirmekte olan Rusya Federasyonu'na dönüşmüşlerdir. Bütün bu tarihsel süreç içerisinde Hristiyanlık öncesinde inanma ihtiyaçlarını doğa olaylarını, ormanları, akarsuları, dağları ve hayatlarına dair unsurları tanımlayarak gidermişlerdir. Oldukça zengin mitolojik unsurlara sahip olmuşlardır. Hristiyanlığın kabulünden sonra ve hatta günümüzde bile çok tanrılı dönemlerden kalan batıl inançları ve çeşitli gelenekleri gözlemlemek mümkündür. Öyle ki; Slav mitolojisinin güçlü karakterlerinden biri olan ve Rusça 'orman' yani 'лес' kelimesinden türemiş olan orman cini "Leşiy" karakterini atasözlerinde kullanmaya devam etmektedirler. Slavlar daha çok ormanlık alanlarda yaşamış olan bir toplum olduğu için orman cini 'Leşiy' Slav mitolojisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ormanın koruyucu ruhu olarak bilinir ve asıl görevi hemen hemen bütün ihtiyaçlarını ormanlardan karşılayan Slavların ormanlara ve orada yaşayan canlılara zarar vermelerine engel olmak, insanların ihtiyaçlarından fazlasını ormandan almamalarını sağlamaktır. Görünüşü Slav toplumları arasında farklılık gösterse de genellikle ağaca benzemektedir, bir çam ağacı kadar büyük ve bir çalı kadar küçük olabilir.

Anahtar Kelimeler: Slav, Rus, mitoloji, Leşiy, atasözü

The Reflection of The Chracter "Leshiy" (The Forest Genie) In Slavic Mythology to The Russian Proverbs

Abstract

Slavic mythology was derived from the polytheistic belief systems of Slavic peoples before the adoption of Christianity. Information about Slavic mythology has been mostly verbally; because the writing system did not develop in Slavic societies until Christianity and written sources were found with the adoption of Christianity. Although there is no conclusive evidence on the origins of Slavs, there are various

views that are considered partially correct. Like all nations throughout the history, Slavs at fist lived as tribes, and in time they became united and dispersed due to geographical conditions, social conditions, destructive wars and climatic conditions. It is possible to categorize Slavs into three categories: Western Slavs, Southern Slavs and Eastern Slavs. The Russians are the Eastern Slavs together with Ukraine and Belarus. The Russians, who have gone through many historical processes since their emergence, have been transformed from small principals to tsarism, from tsarism to empire, from empire to communism, and from communism to the Russian Federation which continues to exist today. In the course of this historical process, before Christianity, they fulfilled their need to believe by deifying natural phenomena, forests, rivers, mountains and elements of their lives. They have very rich mythological elements. After the adoption of Christianity, and even today, it is possible to observe the superstitious beliefs and various traditions of polytheism. Such that; one of the strongest characters of Slavic mythology the forest genie, derived from the Russian word 'лес', which means 'forest' continue to use the character 'Leshiy in their proverbs. Since Slavs are a society that mostly lived in forest areas, forest genie 'Leshiy' has a very important place in Slavic mythology. It is known as the protective spirit of the forest and its main task is to prevent the Slavs who meet almost all their needs from the forests from harming the forests and the living things there and to ensure that the people do not get more than they need. Although its appearance differs between Slavic societies, it often resembles a tree, it might be as large as a pine tree and as small as a shrub.

Keywords: Slavic, Russian, mythology, Leshiy, proverbs

Giriş

Bu çalışmada Slavların kökeni, Ruslar, Slav mitolojisi ve mitolojik varlık Leşiy'den bahsederek bu varlıkla ilgili atasözlerine değineceğiz. Tarih boyunca Slavlar Avrupa ve çevresinde çeşitli devletler kurarak varlıklarını günümüzde de sürdürmeye devam eden çeşitli ülke bayrakları altında yaşayan topluluktur. Hristiyanlığın kabulüne kadar yazı sistemlerinin gelişmiş olmaması ve Hristiyanlık öncesi inanç sistemlerinin daha çok sözlü olarak günümüze kadar ulaşması onları daha da gizemli bir hale getirmiştir. İnanç sistemleri daha çok doğa olayları ve coğrafi koşullara göre şekillenerek günümüzde bile batıl inanç şeklinde devam etmekte olan çeşitli durumlarla karşılaşmamız mümkündür. Slav mitolojisi dediğimizde akla çok çeşitli ve zengin kavramlar, kültler, mitler ve karakterler gelmektedir. Bunların arasından ormanların koruyucu ruhu olan orman cini Leşiy ise çalışmamızın ana konusudur. Leşiy bir ruhtur, bir gölgedir ve aynı zamanda insani özelliklere sahiptir. O aslında ormanı korumak için yaratılmıştır. Ormanı, ağaçları, hayvanları insanların aşırı ve gereksiz tüketiminden koruyarak eko sistemi dengede tutmaya çalışır. İnanışa göre ormana ve içindeki canlılara zarar verilmediği sürece ve Leşiy'e saygı duyulduğu sürece kimseye zararı yoktur. Slav toplumları kadar kadim olan Leşiy'e günümüzde de hala saygı duyan ve inanan insanların olduğu ve bu karakterin Rus atasözlerinde yaşamaya devam ettiği gözlenmektedir.

Slavlar Kimdir?

Orta ve Doğu Avrupa'nın bir kısmına yayılmış olan halklara "Slav" denir. Slavlar hakkında en kadim kaynaklara Yunanlarda ve Roma

İmparatorluğunda rastlanmaktadır. (Karamzin, 2006: 25) Slavların kökenine dair kesin ve net bilgilerin bulunamamasıyla beraber M. S. I. yy'da Romalı yazarların "Venedi" adı altında sözünü ettiği, Vistül'le Dnieper arasına yerleşmiş olan Roma kaynaklarında adı geçen halkın Slavların ataları oldukları düşünülmektedir. Slav adı ise ilk kez VI. yy'da Avrupa'yı etkileyen Kavimler Göçü sırasında ortaya çıkmıştır. Slav halkları güneyde Balkan yarımadasına doğuda ise Dnieper ve yukarı Volga havzasına doğru yayılmıştır. Boylar halinde örgütlenerek geçimlerini tarımla sağlamış ve doğa güçlerine inanmışlardır. ('Yardımcı Kaynaklar', 2014)

Slavları üç gruba ayırmak mümkündür: Ruslar ve Ukraynalıların içinde olduğu Doğu Slavlar, Polonyalılar, Çekler ve Slovakların içinde olduğu Batı Slavlar ve son olarak özellikle Sırp'ların ve Hırvatların içinde olduğu Güney Slavlar. Slavlar için devlet oluşturmanın ilk adımı Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin benimsenmesi ve kiril yazı sisteminin bulunmasıyla atılmıştır. Kurulan bu küçük devletler arasında en öne çıkanı 988 yılında kral I. Vladimir zamanında Slav olmayan Vareglerin¹ kurduğu Kiev Knyazlığıdır². Kurulan ilk Slav devletleri XI. yy'da Bizans İmparatorluğu ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tarafından, XIII. yy'da ise Moğollar tarafından yıkılma noktasına gelmiştir. ('Yardımcı Kaynaklar', 2014)

Yabancı egemenliğine boyun eğmek zorunda kalan Slavlar milli benliklerini korumakta zorluk çekmişlerdir. Bağımlılığa karşı direnip galip gelen ilk Slavlar Ruslardır. XV. yy'da Moskova knyazı III. İvan Rus topraklarındaki knyazlıkları bir araya getirmeye çalışarak Tatar egemenliğine karşı koymuştur. Sonra ise IV. İvan Rus İmparatorluğunu kurmuştur. ('Yardımcı Kaynaklar', 2014)

XII. – XV. yıllar arası Bizans egemenliğinden kurtulan Sırp'lar ve Bulgarlar dört yüzyıl süren Osmanlı egemenliğine girmiştir, Almanya'nın baskısı altındaki Çekler Habsburg İmparatorluğu'na başlanmıştır, Polonya ise XVIII. yy'ın sonlarında Prusya, Avusturya ve Rusya arasında paylaşılmıştır. ('Yardımcı Kaynaklar', 2014)

Birinci Dünya Savaşı ile beraber Rus, Alman ve Avusturya – Macaristan imparatorluklarının çökmesi Slav dünyasını derinden değiştirmiştir. Yeni bir Polonya devleti, Çekoslovakya ve Yugoslavya kurulmuştur. 1939 da ise Alman – Sovyet anlaşmasıyla Polonya yeniden bölünerek Çekoslovakya ve Yugoslavya toprakları yeniden parçalanmıştır. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından yaklaşık 30 yıl sonra Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya sosyalist rejimi benimsemiş olsalar da 1990'dan itibaren sosyalist rejim her birinde çökerek tekrar demokrasiye dönmüştür. ('Yardımcı Kaynaklar', 2014)

Ruslar Kimdir?

Slav uzmanı Niderle'nin (2000: 158) belirttiğine göre "Rus" adına ilk kez

¹ Vikinglerin bir türevidir, İsveç kökenlidir.

² Prenslik; boylar halinde yaşamış olan Slavların Çarlık ve İmparatorluk öncesi yönetim şekilleri.

Kievli bir vakanüvisin³ yazdığı kronikte rastlanmaktadır. Buna göre vakanüvis, 852, 859 ve 862 yıllarını işaret ederek Rusların Çargrad'a⁴ geldiklerinden ve bu tarihten itibaren bir Rus toprağından söz edildiğinden, daha sonra denizlerin ötesinden gelen Varyaglarla beraber Finlerin, kuzey Slav kabileleri olan Slovenlerin ve Kriviçlerin⁵ üzerinde hakimiyet kurarak Slav topraklarına yerleştiklerinden söz eder. (Öksüz, 2014: 31)

“Rus” adının ilk kez ortaya nasıl çıktığıyla alakalı farklı iki görüş daha vardır: Slav teorisi ve Norman⁶ teorisi. Slav görüşüne göre Rusların kökeni Slav kavimlerine bağlanmaktadır, Norman görüşüne göre ise Ruslar, Cermenlerin İskandinav kabilelerinden gelmektedirler. (Öksüz, 2014: 31)

Bazı Arap kaynakları ise VIII. yy'ın sonlarında ve IX. yy'ın başlarında Rusların bir kavim olarak kuzeyde İlmen ve Ladoga gölleri ile Dinyeper ve Volga civarlarında yaşadıklarından söz eder. (Öksüz, 2014: 32)

Bizanslıların doğu ile ticaretini sağlayan aracı tüccar gruplar da “Rus” adından söz etmektedirler. Onların, Rusların kuzeyde bataklıklarla çevrili bölgede yaşadıklarını ileri sürmeleri, İskandinavya'dan gelen Rusların ilk yerleşim yerlerinin İlmen ve Lagoda göllerinin ortası olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Buradan Rusların önce doğuda Beloozero Gölü'ne ve Volga'ya, daha sonraları ise Volkov ve Lovat nehirleri üzerinden Dinyaper'e yöneldikleri düşünülmektedir. (Öksüz, 2014: 32)

Ortak sonuca göre Ruslar, merkez olarak uzun süre Vadley tepeleri ile İlmen Gölü civarında yaşadıkdan sonra merkezden kopmalar neticesinde dağılmaya başlamış, tüm Doğu Slavları ancak 882 yılında Oleg'in Kiev'de askeri birlikler oluşturmasıyla tekrar birleşebilmişlerdir. Bu tarihten itibaren Kiev, bütün Rus şehirlerinin atası sayılmıştır. (Öksüz, 2014: 32) Sonuç olarak Rus kavimleri 'Rus Devleti' olarak adlandırılacak olan coğrafyaya 859 – 862 yılları civarında gelip yerleşmişlerdir. (Öksüz, 2014: 33)

Zamanla Rus askeri birlikleri tüm Slav halkları arasında en yüksek askeri ve ticari düzeye ulaşarak ilk Rus prensliklerinin temellerini atmışlardır ve bu prensliklerin birleşmesiyle Büyük Kiev Prenslığı ortaya çıkmıştır. Slav, Fin-Ugor, Leton ve Litvan gibi pek çok halkı bünyesinde barındıran Kiev Rusyası, Avrupa'da dönemin en büyük merkezi devleti haline gelmiş, daha sonraki tarihlerde adı 'Rus', 'Rus Toprağı' gibi sıfatlarla anılmaya başlanmıştır. (Öksüz, 2014: 34) XI. yy'ın sonlarından itibaren güneyden gelen Tatar ve Moğol istilalarıyla zayıflayan Kiev Rusyasından kuzeye doğru başlayan göç dalgaları sonucunda siyasal güç kuzeydeki Vladimir ve Moskova şehirlerine kaymış ve modern Rusya bu bölgelerde kurulmaya başlanmıştır. (Öksüz, 2014: 34)

³ Tarihi olayları kayıt altına alan kişi.

⁴ Slavlar tarafından İstanbul'a verilen isim.

⁵ Rus ve Beyaz Rusların ataları

⁶ Frenk ve İskandinav karışımı olan halk.

Slav Mitolojisinde Leşiy

Mitoloji; çok eski zamanlarda gelmiş ve yaşamış olan ulusların inandıkları Tanrıların, kahramanların, perilerin, devlerin hayat ve maceralarından bahseden mitler ve hikayelerdir. (Can, 2011: 17) Mitoslar, onları üreten toplumun aynalarıdır. (Powell, 2018: 31) Her halkın kendine has mitolojik unsurları vardır. (Madlevskaya, 2005: 5) “Лесовик” (lesovik), “лешак” (leşak), “лесной дедушка” (lesnoy deduşka), “лесной житель” (lesnoy jitel), “лесной хозяин” (lesnoy hozyain), “лес праведный” (les pravedniy) gibi isimlerle de adlandırılan Leşiy, Slav mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. (Levkiyevskaya, 2000: 320) Leşiy, Slav halklarının mitolojik tasvirlerinde ormanın efendisidir. (Artemov, 2014: 10) Eski Slav toplumlarında çiftçiler, avcılar, balıkçılar hayatlarını ormana borçluydular. Yaşadıkları ortamlarda ormanlık alanlar geniş yer tutmaktaydı bu yüzden ormanla ilgili mitolojik varlıklar ve kültler oldukça fazladır. Ormanlar, barınma, ısınma, yeme ve her türlü ihtiyaca cevap vermekteydi. Slavlar için avlanma çok önemli bir geçim kaynağıydı ve her avcının belli bir avlanma bölgesi bulunmaktaydı. Avlanmakla ilgili en büyük şart ise kendine, ormana ve hayvanlara zarar vermemek, ihtiyacından fazlasını almamaktır; çünkü ormanın koruyucu ruhu olan ‘Leşiy’ i kızdırmayı kimse istemezdi.

Ormanın yeri ve önemi oldukça büyüktü Slavlar için; avlanmaya gelen avcılar, meyve ve mantar toplamaya gelen kadınlar ve çocuklar, dolayısıyla orman her türlü ihtiyaçlarını karşılardı insanların. Rusçada ‘orman’ yani “лес” sözcüğünden türemiş olan ormanın koruyucu ruhu Leşiy için çeşitli ritüeller yapmak gerekirdi. Orman cini olduğu için görünüşü ağaca benzeyen, çeşitli Slav toplumlarında, mitlerde farklı görünüşe sahip olan daha çok iğne yapraklı ağaçlarla özdeşleştirilen Leşiy’in en önemli özelliği bulunduğu ortama göre boyunun cüssesinin değişebilmesidir.

Bazı Slav toplumlarında ise Leşiy, ladin ağacına benzer, ve dallarının arsındaki beşiklerde yavruları vardır. Başka bir tasavvura göre Leşiy, meşe gövdesi kadar kalın ve güçlü kollara sahiptir, kafasında kırmızımsı bir kellik vardır, el ve ayak tırnakları eğri ve kıvrıktır, sağ kulağı yoktur ve gölgesi de yoktur çünkü zaten kendisi gölgedir. Yosunla kaplı, koyu renkli, kaba kumaştan yapılmış bir erkek mantosu giyer. Bu giysiyle insan içinde fark edilmesi zordur. (Öksüz, 2014: 141) Ancak düğmeleri yanlış ilikleme, donuk gözlerle bakma, gözlerini kırıştırmama, sağ gözün sol gözden büyük ve hareketsiz olması, kaşsız ya da kirpiksiz olma ve yürürken ayak izi bırakmama gibi ipuçlarıyla kendisini ele verir. (Öksüz, 2014: 142)

Genellikle yeşil, kırmızı, siyah ya da beyaz kıyafetler içinde olan Leşiy’in en büyük özelliği kuşak takmamasıdır çünkü Slav toplumlarında kuşak takmak vaftizliğin simgesidir ve doğum, düğün ve ölüm gibi törenlerde çok kullanılır. Kötü ruhlar kuşak takan insanlara bulaşmazlar. Bu sebeple kuşak takmamak yer altına ait bir ruh olmanın göstergesidir. Orman cinlerinin zamansız ölen lanetlenmiş kişilerin ya da vaftiz edilmeden ölen çocukların ruhları olduğuna inanılır. (Öksüz, 2014: 142)

Leşiy'in ilk olarak ne zaman ve nasıl ortaya çıktığına dair farklı görüşler vardır. Halk arasındaki inanca göre Leşiy yeryüzünde ormanların yaratıldığı ilk günden beri mevcuttur. Dolayısıyla ormanların hem efendisi hem de koruyucusudur. Bunun tam tersi bir versiyona göre, orman cinleri lanetlenmiş kişilerin ruhları olduğu için sonradan ortaya çıkmışlardır. Hristiyan öğretilerine göre ise orman cinleri, Tanrıya karşı geldikleri için gökyüzünden aşağı atılan meleklerdir. (Öksüz, 2014: 143)

İnanışa göre Leşiy ormana duasız ve inançsız girenleri, küfür ya da beddua edenleri, çocuklarına sahip çıkmayanları, ormana, ağaçlara ve hayvanlara zarar verenleri, gereğinden fazla avlananları korkutmak ve cezalandırmak için yaratılmıştır. Leşiy'i kızdırmamak için kütüklerin üzerine ekmek koyulur, giysiler ve ayakkabılar tersten giyilir ve ormandan geri geri yürüyerek çıkar. Ormana avlanmaya gelen avcılar ve sürüsünü olatmaya gelen çobanlar Leşiy'e kurban sunarak onunla anlaşma yapmak zorundadır, aksi taktirde işler ters gidebilir, avcı umduğunu bulamaz, çobanın ise hayvanları telef olabilir.

Rus inançlarına göre Leşiy her yıl 27 Ağustosta ormanda hüküm sürdüğü tüm hayvanları ortak bir yerde toplayarak bir çeşit gövde gösterisi yapar. Bu hareketiyle gelmekte olan kış mevsimini işaret eder. Dolayısıyla yılın bu döneminde ormana girilmesi uygun görülmez. 4 Ekimden itibaren ise Leşiy, ormanda gezinmeye ara verir ve yeraltının derinliklerinde kaybolur. Karlar yeryüzünde erimeye başladığı zaman orman cini yeni bir hayata başlar. (Öksüz, 2014: 145 – 146)

Rus Atasözlerinde Leşiy

- **Было бы болото, а черти будут. Был бы лес, будет и леший.**

Bataklık varsa, şeytanlar da vardır. Orman varsa Leşiy de vardır.

- **Крестьяне в лес не ходят. Леший бесится.**

Köylüler ormana gitmezler. Leşiy çok kızgındır.

- **Чтоб леший не обошёл, вывернуть на себе рубаху наизнанку.**

Leşiy etrafta dolaşmasın diye gömleğini ters giy.

- **Домовой тешится, леший заводит, а водяной топит.**

Ev cini kendini eğlendirir, Leşiy harekete başlar, su cini ise boğulur.

- **Леший живёт остроголовый, мохнатый.**

Leşiy sivri kafalı ve kıllı bir şekilde yaşar.

- **Кричит, как леший.**

Leşiy gibi bağıyor.

- **Перегоняет с места на место, как леший зверя.**

Sonuç

Yapmış olduğumuz çalışmada oldukça kadim olan Leşiy karakterinin günümüzde Rus atasözlerinde yaşamaya devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Zaman içerisinde büyük değişimler geçiren Slavlar en eski inanışlarından hala tam anlamıyla vazgeçmemişlerdir. Temel yaşam ve inanç sistemleri köklü değişiklikler geçirmiş olsa da, zaman içerisinde çeşitli savaşlar, yıkımlar geçirmiş olsalar da, genlerine kodlanmış olan kadim izlerden asla tam anlamıyla kopamamışlardır. Toplumun ve dilin değişmez temel taşlarından olan atasözlerinde eskiden inandıkları, saygı duydukları ve zaman zaman korktukları mitolojik varlıkları yaşatmaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

- Artemov V. (2014), *Slavyanskije mificheskie sushestvo*, OLMA Media Grup, Moskova
- Can Ş. (2011), *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken, İstanbul
- Karamzin N. (2006), *İstoriya gosudarstva rossiyskogo*, 1. Kitap, Tranzitkniga, Moskova
- Levkiyevskaya E. E. (2000), *Mifi russkogo naroda*, Astrel-AST, Moskova
- Madlevskaya E. L. (2005), *Russkaya mifologiya*, Eksmo, Midgard, Moskova
- Öksüz G. (2014), *Rus Mitolojisi*, çeviri bilim, İstanbul
- Powell B. B. (2018), *Klasik Mitoloji*, (Çev. S. O. Çavuş), Bilgi Kültür Sanat, İstanbul
- Dal V. İ. (t.y.). Poslovitsı russkogo naroda. Erişim adresi <https://vdahl.ru/word/%D0%BB%D0%B5%D1%88%D0%B8%D0%B9/>
- Yardımcı Kaynaklar. (2014). Erişim adresi <http://www.yardimcikaynaklar.com/slavlari-slavlari-hakkinda-bilgi/>

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Öğretmenlerin Tübitak Ortaokul ve Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması ve Proje Hazırlama Sürecine Yönelik Görüşleri

Cennet GÖLOĞLU DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi,
gologlu.cennet@gmail.com

Özet

Lise ve ortaokul öğrencilerini temel, sosyal ve uygulamalı bilim alanlarında çalışmalar yapmaya teşvik etmek, çalışmalarını yönlendirmek ve mevcut bilimsel çalışmalarının gelişimine katkı sağlamak amacıyla Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu araştırma projeleri yarışması düzenlemektedir. Yarışmalara olan katılım yıldan yıla artmaktadır. Öğretmenler bu yarışmalara katılım sürecinde öğrencilere rehberlik etmektedir. Hem öğretmenler, hem de öğrencilerin araştırma projelerini hazırlamak için ders saatleri dışında zaman ayırmaları gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin Tübitak ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmaları ve proje hazırlama sürecine yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme türlerinden kartopu örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma 16 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda altı tema ortaya konulmuştur: Başvuru Süreci ve Değerlendirme, Öğrencilerin Gelişimine Katkısı, Öğrencilerin Katılımı ve İlgisi, Öğretmen Motivasyonu, Proje Hazırlama Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar, Proje Hazırlama Sürecinde Öğretmen Rehberliği. Araştırma sonucunda öğretmenler başvuru süresini kısa bulduklarını, Tübitak'ın değerlendirme kriterlerinin hafifletilmesi gerektiği ve değerlendirme sonucunun daha şeffaf bir şekilde ilan edilmesini istemektedirler. Yarışmalara katılım konusunda öğrencilerin zaman, sınav kaygısı gibi çeşitli sebeplerden dolayı yeterli ilgiliyi göstermedikleri belirtilmiştir. Öğretmenler yarışmalara katılmanın öğrencilere sosyal ve akademik olarak katkı sağladığını belirtmiştir. Öğretmenler proje hazırlama sürecinde maddi yetersizliklerle karşılaştıklarını, proje hazırlama konusunda eğitim ihtiyaçları olduğunu ve öğrencilerin de bu konuda yeterli olmadığını belirtmiştir. Araştırma sonuçları ışığında Tübitak ortaokullar arası araştırma projeleri yarışmasında proje seçiminde projelerin öğretim programı ve öğrenci seviyesine uygunluğu değerlendirme kriteri olarak konulabilir. Öğrencilerin yarışmalara katılımını ve ilgisini arttırmak amacıyla sadece dereceye giren öğrenciler değil, okul içinde projelere katılan öğrenciler de ödüllendirilebilir. Öğretmenlere proje hazırlama, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri eğitimi verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Proje, Bilimsel Araştırma, Ders Dışı Zaman Kullanımı, Öğretmen, Yarışma

Teachers' Views On Tubitak Secondary School and High School Students Research Projects Competition and Project Preparation Process

Abstract

Scientific and Technological Research Council of Turkey organizes competition of research projects in order to encourage and conduct studies in the fields of social and applied sciences, and to contribute to the development of existing scientific studies for secondary and high school students. Participation in the competitions increase from year to year. Teachers guide students to work on research projects in the process of competition. Both teachers and students are required to spend extra-curricular time to prepare their research projects. The aim of this study is to determine the opinions of teachers about research projects competitions and project preparation process for Tübitak secondary and high school students. Case study, one of the qualitative research methods, was used in the study. The working group of the study was determined by snowball sampling which is one of the purposive sampling types. The study data were collected through a semi-structured interview form. Obtained data were analyzed by content analysis technique. Research was conducted with 16 teachers. As a result of the analysis, six themes were revealed: Application Process and Evaluation, Contribution to Students' Development, Participation and Interest of Students, Teacher Motivation, Problems Encountered in Project Preparation Process, Teachers Guide Students to Project Preparation Process. As a result of the research, the teachers stated that the application period was short, the evaluation criteria of TUBITAK should be simplify and the evaluation result should be announced more transparently. Teachers stated that students did not show enough interest in participating in the competitions due to various reasons such as time and exam anxiety. Teachers expressed that participating in the competitions contributed to students socially and academically. Teachers thought that project preparation process improved students' social and academic skills. Teachers face with financial deficiencies and they need to in service training on project preparation. As a result of these findings , the following recommendations can be put forward to authority. Project evaluation criteria can be rearranged according to suitability of the curriculum and the student level. In order to increase the participation and interest of the students towards competitions, not only the winner students, but also the students who participate in competitions can be rewarded within the school.

Keywords: Project, Scientific Research, Extra-curricular Time Usage, Teacher, Competition

1. Giriş

Bilimsel proje yarışmaları öğrencileri bilime teşvik etme bilime yönelik pozitif tutumlar geliştirme açısından oldukça önemlidir (Bruce & Bruce,2000). Birçok okul, özel gereksinimli öğrenciler için farklılaştırılmış bir öğretim programı sunma konusunda yetersiz kalmaktadır. Yarışmalar bu öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama, yetenekli öğrencileri erken keşfetme ve keşfedilen yetenekli öğrencilerin topluma katkıda bulunmasını sağlama açısından oldukça önemlidir (Campbell, Wagner &Walberg, 2000). Proje yarışmalarının ilk örnekleri 1921

yılında Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanmaya başlamıştır. Günümüzde uluslararası düzeyde çeşitli proje yarışmaları (International Science and Engineering Fair, LEGO Education vb.) yapılmaktadır (Ünver, Arabacıoğlu ve Okulu, 2015). Uluslararası gelişmelere paralel olarak Türkiye’de, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK] tarafından düzenlenen lise ve ortaokul öğrencileri araştırma projeleri yarışması da bunlardan biridir. 2017 yılından önce Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen ortaokul araştırma projeleri yarışmasının adı “Bu Benim Eserim” dir. 2017 yılından itibaren yarışmaların yürütücülüğü Tübitak yapmaktadır. Bu sebeple ilgili alan yazın taraması yapılırken “Bu Benim Eserim” proje yarışmalarına yönelik araştırmalarda ele alınmıştır. Tübitak tarafından yapılan yarışmanın amacı öğrencileri temel, sosyal ve uygulamalı bilim alanlarında çalışmalar yapmaya teşvik etmek, çalışmalarını yönlendirmek ve mevcut bilimsel çalışmalarının gelişimine katkı sağlamaktır. Yarışmalara olan katılım yıldan yıla artmaktadır. Yarışmalara lise düzeyinde 2004 yılında 528 öğrenci , 2018 yılında ise 16181 öğrenci katılmıştır. Her ne kadar katılım yıldan yıla artsa bile Türkiye genelindeki öğrenci sayıları düşünüldüğünde, lise kademesinde yarışmaya katılma oranı %00.3 (binde üç)tür (MEB, 2018-2019 Öğretim Yılı İstatistikleri, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361). Projeler başta kullanılan bilimsel yöntem olmak üzere, yaratıcılık, tutarlılık, özgünlük, sosyal ve ekonomik fayda sağlaması, kaynak taraması, uygulanabilirlik gibi kriterler doğrultusunda değerlendirilmektedir (TÜBİTAK, 2018).

Öğretmenler ders saatleri dışında öğrencileri ile birlikte okul dışı eğitim faaliyetleri, bilimsel, sanatsal ve kültürel faaliyetler için zaman ayırmaktadır. Bu faaliyetler arasında resim, şiir gibi sanatsal yarışmalar olabildiği gibi matematik, fen ve sosyal alanlarda bilimsel nitelikli yarışmalarda olabilmektedir. TÜBİTAK tarafından yürütülen lise ve ortaokul öğrencileri araştırma projeleri yarışması da öğretmenler öğrencilere danışmanlık yaptığı ders dışı eğitim faaliyetlerinden biridir (Lise kademesinde danışman öğretmen bulunma zorunluluğu yoktur yani öğrenciler isterse bireysel başvuru da yapabilir). Projelerin kapsamlı çalışmalar olması, farklı paydaşlarla işbirliği gerektirmesi, öğretim programının dışında bilgi ve beceriler gerektirmesi öğretmen ve öğrencilerin hem okul hem de okul dışında çalışmalar yapmasını gerektirebilmektedir. Süreçte öğretmen ve öğrencilerin karşılaştıkları sorunların belirlenmesi, yarışmaya yönelik görüşlerinin ortaya koyulması yarışmalara olan katılımı ve niteliği arttırma açısından önem arz etmektedir. İlgili alan yazında yapılan araştırmalar incelendiğinde ise yarışmalara yönelik daha çok öğrenci görüşlerine başvurulduğu görülmüştür. (Avcı, Özenir ve Yücel, 2016; Yerdelen Damar, Soyalp, 2016; Akçöltekin, 2014). Bu noktadan hareketle bu araştırmada “Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışması ve proje hazırlama sürecine yönelik görüşleri” nin belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı “Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışması ve proje hazırlama sürecine yönelik görüşleri” nin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

- Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışması başvuru ve değerlendirme sürecine yönelik görüşleri nelerdir?

- Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmasının öğrencilerin gelişimine katkısına yönelik görüşleri nelerdir?
- Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına katılım konusunda öğrenci ve öğretmenlerin yaklaşımlarına yönelik görüşleri nelerdir?
- Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına proje hazırlarken karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- Öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına hazırlanan öğrencilere yönelik ne tür rehberlik yapmaktadırlar?

2.Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması güncel bir olgunun kendi yaşam çerçevesi içinde çalışılması ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılabilir. Yani durum çalışması araştırmacının “niçin?” ve “nasıl?” sorularına odaklanarak “hedeflenen durumu” derinlemesine ve ayrıntılı olarak irdelemek istediğinde kullanılmaktadır. (Yin, 2003:6). Araştırmada tek bir analiz birimi ve tek bir durumun incelendiği bütüncül tekli durum deseni, kullanılmıştır (Yin, 2003:40).

2.1 Çalışma Grubu

Çalışmada nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemlerinden “kartopu örnekleme” ile belirlenmiştir. Kartopu örneklemede, araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkilidir. Süreç, “Bu konuyla ilgili kim en çok şeyi bilir?- Kiminle görüşmeliyim? sorularıyla başlar ve elde edilen isimler kartopu gibi büyür (Patton, 2002, s.237). Bu araştırmada “TÜBİTAK ortaokul ve liseler arası proje yarışmasına başvurmuş kimlerle görüşmemi istersiniz?” sorusuyla süreç başlamıştır. Bu şekilde 16 öğretmenle görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar özellikleri şu şekildedir:

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

Cinsiyet	Kadın	11
	Erkek	5
Mesleki Deneyim	1-5	1
	6-10	4
	11-15	4
	15 ve üstü	7
Eğitim Düzeyi	Lisans	14
	Yüksek Lisans	2

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin yarısından fazlasının kadın, yarıya yakınının 15 yıl ve üstü mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir. Öğretmenlerden yalnızca ikisi lisansüstü eğitime sahiptir.

2.2 Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu kapsamda görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken kolay anlaşılabilir, açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Katılımcıların ayrıntılı bilgi vermesini sağlamak için cevabı evet ya da hayır olabilecek soru türlerinden kaçınılmıştır. Soru cümlelerinde yanlış anlamaya sebebiyet verebilecek ifadelerden ve kavramlardan kaçınılmıştır. Alternatif ve sonda sorulara da yer verilerek gerektiğinde görüşmecinin soruları anlamasına yardımcı olunmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2018:136-145). Bu şekilde toplam 11 soru görüşme formunda yer almıştır. Daha sonra iki akademisyen ve ön görüşme yapılan iki öğretmenin form hakkındaki görüşleri alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda soru ifadelerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Formun son halinde 8 soru yer almaktadır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar izin veren öğretmenler için ses kaydı altına alınarak, ses kaydına alınmasını istemeyen öğretmen görüşmelerinde ise araştırmacı tarafından notlar alınarak veriler toplanmıştır. Ortalama her bir öğretmen ile 20-25 dakika arasında görüşme yapılmıştır.

2.3 Verilerin Analizi

Araştırma verileri içerik analizi ile çözümlenmiştir. Analiz a) verilerin kodlanması, b) temaların bulunması, c) kodların ve temaların düzenlenmesi, d) bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşamada gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:243). Veriler analiz edilirken Microsoft Excel 2010 programından yararlanılmıştır.

2.4 Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik (inandırıcılık ve aktarılabilirlik) ve güvenirliliğinin (tutarlılık) sağlanabilmesi çeşitli stratejiler izlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:277-285). İnanırıcılık (iç geçerlilik) için katılımcı teyidinde başvurulmuştur. Görüşmenin sonunda araştırmacı tarafından veriler özetlenmiş ve görüşmeciden doğruluğu hakkında dönüt alınmıştır. Aktarılabilirlik için ayrıntılı betimlemelere yer verilmiştir. Bu hususta doğrudan alıntılar bulgular bölümünde sıklıkla sunulmuştur. Tutarlılık için daha önce, görüşme ve içerik analizi yöntemlerini kullanmış bir araştırmacı ile ham veriler, kodlar ve temalar konusunda toplantı yapılmıştır. Görüş birliğine varıncaya kadar kodlar ve temalar incelenmiştir.

2. Bulgular

Araştırmada ham veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen temalar ve kodlar doğrudan alıntılara ve yorumlara yer verilerek aktarılmıştır. Bu kapsamda altı tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar: Başvuru Süreci ve Değerlendirme, Öğrencilerin Gelişimine Katkısı, Öğrencilerin Katılımı ve İlgi, Öğretmen Motivasyonu, Proje Hazırlama Sürecinde Karşılaşılan Sorunla ve Proje Hazırlama Sürecinde Öğretmen Rehberliğidir.

Tema 1: Başvuru Süreci ve Değerlendirme

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda öğretmenlerin TÜBİTAK ortaokul ve lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmalarının başvuru süreci ve projelerin değerlendirilmesine yönelik bulgular elde edilmiştir. Öğretmenler başvuru süresini kısa bulduklarını belirtmektedir. Bu konuda Ö12 numaralı öğretmen,

“Başvuru süresi yaklaşık 15 gün çok kısa. Milli Eğitim Müdürlüğü de geç duyurduğu zaman projeleri yetiştirmekte geç kalıyoruz.”

Sözleri ile yaşadığı sorunu anlatmaktadır. Başvuru süresini kısa bulan öğretmenlerin aslında duyuru yapıncaya kadar proje çalışmalarına başlamadıkları görülmektedir. Bu da öğretmenlerin araştırma proje yarışmalarına katılım konusunda ileriye dönük bir planlama yapmadıklarını göstermektedir.

Öğretmenler başvuru tarihinin aralık-ocak aylarında olmasının öğrenci ve öğretmenler için uygun olmadığını belirtmişlerdir. Ö13 numaralı öğretmen,

“Başvuru süresi ortaöğretim ve ilköğretim ile uyumlu değil. 04 ocak dönem sonu olduğu için, öğretmen ve öğrenciler için yoğun bir dönem. Proje çalışmaları için etik kurul onayları için ocak ayı çok erken. Başvurular Mart-Nisan dönemi gibi alınmalı gerekirse bir sonraki eğitim öğretim dönemimde sonuçlandırılmalı”

TÜBİTAK ortaokul ve lise araştırma projeleri yarışmasında ortaokul öğretmenleri istedikleri alandan öğrencilere danışmanlık yapabilmekte iken lise öğretmenleri sadece kendi branşların da danışmanlık yapabilmektedir. Kısaca ortaokullarda sosyal bilgiler öğretmeni Türkçe alanında da proje danışmanlığı yapabiliyorken, lisede Edebiyat öğretmeni, Tarih alanında danışmanlık yapamamaktadır. Bu hususta araştırmaya katılan lise öğretmenlerinden bir kısmı başvurularda ortaokullarda olduğu gibi alan sınırlamamasının olmamasını istemektedir. Bu konuda Ö7 numaralı öğretmen,

“... öğretmen istekli olarak, sevdiği bir alanda çalışma yaptırabilmeli “ sözleri ile alan sınırlamasına değinmiştir.

Ayrıca başvuru sürecinde gereksiz ayrıntılar olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda Ö6 numaralı öğretmen,

“...neden arbise üye olduğumuzu bir türlü anlamadım. Neden 200 kelime ya da 100 kelime bulmak zorundayız? Gereksiz ayrıntılar işte”

Öğretmenlerin en çok eleştirdikleri konulardan biride projelerin değerlendirme sürecine yönelik olmuştur. Öğretmenler TÜBİTAK' ın belirtmiş olduğu değerlendirme kriterlerinin asıl amacının dışında olduğu, TÜBİTAK'ın beklentilerinin çok yüksek olduğu, değerlendirme kriterlerinin daha basit olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte değerlendiricilerin öğretmen gözüyle projelere bakmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Ö8 numaralı öğretmen bu konudaki görüşleri şu sözlerle ifade etmiştir:

“...TÜBİTAK'ın projeleri şekilsel olarak değerlendirdiğini düşünüyorum. Asıl amacı projeyi öğrencinin yapıp yamadığını anlamak olmalı”

Ö9 numaralı öğretmen,

“Öğrencilere yaptıkları projenin nasıl değerlendirileceğine yönelik kriterleri gösterdiğimde çocukların hevesi kaçıyor. Keşke daha basit olsa.”

Öğretmenlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biride değerlendirme sonuçlarının daha şeffaf bir şekilde açıklanmasıdır. Ön elemeyi geçen her projenin değerlendirme sonuçlarının şeffaf bir şekilde herkese ilan edilmesidir. Bu konuda Ö13 ve Ö15 numaralı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

“Projelerin değerlendirilmesi ile ilgili önyargılar giderilmelidir. Derece alan projelerinde değerlendirme kriterlerine göre puanları açıklanmalı” (Ö13)

“Geçen yıl bizim projemiz elendi. Bölge sergisine seçilen projelere baktığımda bizim projemizden daha iyi olduğunu düşünüyorum. Neden biz değil de onlar? Aklımda birtakım şüpheler var. Bence elenen ve geçen her projenin değerlendirme kriterlerine göre sonuçları herkesin göreceği şekilde ilan edilmeli.”(Ö15)

Öğretmenler projelerin yüksek oranda elendiğini daha fazla projenin sergilenmesine imkân tanınması gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda Ö14 numaralı öğretmen;

“Proje değerlendirme sürecinde çok yüksek oranda projeler eleniyor. Oysa öğrenci projelerinde ortaya nasıl bir ürün çıkarsa çıksın katkı sağlayacağı göz önüne alınarak eleme yapılmamalı. Ya da elenen projelerin farklı bir yerde (İlde, ilçede, okulda) sergilenmesine imkân sağlanmalı.”

Bütün bu eleştirilerle birlikte öğretmenlerden değerlendirme sürecinde herhangi bir sıkıntı olmadığını, başvuru sürecinde belirtilen şekilde projelerin değerlendirildiğini belirtenler de bulunmaktadır.

Tema 2: Öğrencilerin Gelişimine Katkısı

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda TÜBİTAK ortaokul ve liseler arası araştırma projeleri yarışmasına katılmanın öğrencilere çok sayıda katkısı olduğu öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Öğretmenlere göre bu yarışmalara katılmak öğrencilerin: sosyal, akademik, iletişim, gözlem, işbirliği içinde çalışma, araştırma yapma ve farklı şekillerde düşünme becerilerini geliştirmektedir. Bu hususta Ö16 numaralı öğretmen;

“Öğrencileri araştırmaya sevk etme, tez ve hipotez üretme, analiz yapma gibi konularda faydalı olduğunu düşünüyorum”

Benzer şekilde Ö5 numaralı öğretmen;

“Öğrenciler için kendine ifade etme açısından yararlı buluyorum... akademik, sosyal ve duygusal alanda da olumlu olduğunu düşünüyorum.”

Öğretmenler bu yarışmalar sayesinde öğrencilerin bilimsel araştırma süreçlerini öğrendiklerini, yaparak ve yaşayarak öğrendiklerini belirtmişlerdir. Başarı güdülerinin artması, yaratıcılıklarının gelişmesi, kendine güvenlerinin artması konusunda proje çalışmalarının katkı sağladığını belirtmişlerdir. Ö4 numaralı ve Ö16 numaralı öğretmen,

“Akademik ve araştırma becerisi yüksek öğrenciler yetiştirmek, geleceğin bilim adamları olma yönünde ilerlemelerini sağlamak açısından iyi oluyor”(Ö4)

“Bilimsel araştırmanın nasıl yapılması gerektiğini, literatür taramasını, araştırma için yöntem ve tekniklerin nasıl yapıldığını, elde edilen bulguların nasıl ifade edildiğini öğrenir.”(Ö16)

Tema 3: Öğrencilerin Katılımı ve İlgisi

Elde edilen verilerin analizi sonucunda öğrencilerin TÜBİTAK ortaokul ve liseler arası araştırma projeleri yarışmasına yönelik katılım ve ilgileri ortaya çıkmıştır. Öğretmenler başlangıçta proje yarışmasına katılacak öğrenci bulmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler sınavlara çalışmama, zaman kaybı olarak görme, ders saatleri dışında okula gelme, başaramayacağım kaygısı gibi sebeplerden dolayı proje yapmaya yönelik isteksiz olduklarını ve yarışmaya katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Ö4 numaralı öğretmen,

“Öğrencilerimiz ilgi ve alaka göstermemektedir. Okul içi ders yoğunluğu sebebiyle, okul dışı ders saatlerinde buluşmak gerektiğinden...”

Öğretmenler öğrencilerin proje yazmak için öğrencilerin akademik yeterliliğe sahip olmadıklarını düşünmektedir. Bu konuda Ö15 numaralı öğretmen;

“... İlgi az, zaten çocukların akademik becerileri zayıf...anket vb. uygulamalarda öğrenciler zorlanıyor”

Bununla birlikte yarışmaya katılan öğrencilerin zamanla proje çalışmalarını istekli bir şekilde yaptıklarını belirtmiştir. Ö14 numaralı öğretmen,

“Başta çok ilgisiz davranıyorlar ama zamanla işin içine girdikçe tavır ve düşünceleri değişiyor, Daha bir istekli oluyorlar.”

Tema 4: Öğretmen Motivasyonu

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda öğretmenlerin motivasyonunu etkileyen olumlu ve olumsuz faktörler ortaya çıkmıştır. Olumsuz faktörler: öğrencilerin isteksiz olması, idare tarafından öğretmenlerin yarışmalara zorla katılmalarının istenmesi, meslektaşların yapılan projeye yönelik olumsuz eleştirileri, ebeveynlerin olumsuz tutumları, iş yükünün artması, zaman sorunu, ders yükünün fazla olması öğretmenleri olumsuz etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ö8 numaralı öğretmen,

“Görevler zorla veriliyor. Kurum amirlerine projenin amacını anlatmak zor oluyor...”

Ö10 numaralı öğretmen

“Diğer branş öğretmenlerinin-meslektaşlarımızın, öğrenciyi ve projesini eleştirilmesi(yıkıcı) bir şekilde çok üzücü...”

Öğretmenlerin motivasyonlarını olumlu etkileyen faktörler ise, öğrencilerin projelerini yaparken istekli olması, öğrencilerle daha iyi iletişim kurmaları ve onların yeteneklerini keşfetmeleri ile proje yapma sürecinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlaması. Bu konuda öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

“...sürekli okuyor ve araştırıyorsunuz. Öğrencilerin becerilerini keşfediyorsunuz.”(Ö15)

“Öğrencilerle hem daha fazla vakit geçirerek iyi iletişim kuruyoruz, hem de öğrencilerin gelişimlerine katkı sağlıyor. Farklı konularla ilgilenerek kendi gelişimime katkı sağlaması beni mutlu ediyor”(Ö14)

Tema 5: Proje Hazırlama Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Öğretmenler proje hazırlama sürecinde fiziksel ve donanımsal yetersizlikler, paydaş desteğinin bulunmaması, okul idaresinden kaynaklanan sorunlar, maddi kaynak yetersizliği, araştırma izni alma sırasında karşılaşılan sorunlar, öğretmenlerinin ders yükünün fazla olması, öğrencilerin proje üretecek kadar

akademik yeterliğe sahip olmaması ve öğrencilerin ders saatleri dışında kalmak istememeleri başlıca sorunlar arasında yer almaktadır. Bu hususta Ö20 numaralı öğretmen;

"... Öğrenciler ilgi ve alaka göstermemektedir. Okul içi ders yoğunluğu sebebiyle. Okul dışı saatlerde öğrenci bulunmamaktadır."

Öğretmenlerin tamamının üzerinde durduğu husus ise öğrencilerin TÜBİTAK'ın istediği düzeyde proje hazırlama konusunda yetersiz olduğu ve süreçte öğrenciden çok öğretmenin çalışmasıdır. Ö8 numaralı öğretmen ise ;

"...Kurum amirlerine projenin amacını anlatmak zor. Öğrenci yeterlilikleri proje üretmeye çok uygun değil"

Sözleri ile sorunlarını ifade etmiştir.

Öğretmenlerden 10'u proje hazırlama ile araştırma yöntem ve teknikleri konusunda herhangi bir eğitim almadığını, kendi çabalarıyla örnek projelere bakarak yapmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin dördü araştırma yöntem ve teknikleri konusunda eğitim aldığını belirtirken 2 kişide yüksek lisans yaptığı için proje hazırlama ve bu konuda öğrencilere rehberlik etme konusunda sorun yaşamadığını belirtmiştir. Öğretmenlerin kendini yetersiz buldukları hususlar ise şunlardır: Proje konusu bulmak, proje raporunu yazmak, araştırma yöntem ve tekniklerini bilmemek, ölçme aracı geliştirme. Ö6 ve Ö3 öğretmenler;

Bu konuda Ö6 numaralı öğretmen, *"...doğrusunu söylemek gerekirse kendim bile bilmiyorum ki proje yazmayı... Rapor yazmak çok zor..."*

Benzer şekilde Ö3 numaralı öğretmen, *"...bilgi yetersizliği. Farklı yöntem ve teknikler konusunda somut örneklerin eksiliği..."*

Sözleri ile kendilerine yetersiz buldukları hususları belirtmişlerdir. Bunların aksine Ö14 numaralı öğretmen *"...Yüksek lisans yaptım. Bu, proje hazırlarken ve araştırma yaparken bana fayda sağladı. Farklı konularda proje eğitimlerine katıldım."*

Tema 6: Proje Hazırlama Sürecinde Öğretmen Rehberliği

Öğretmenlerin proje yazma sürecinde öğrencilere TÜBİTAK'ın yayınlamış olduğu örnek projeleri göstererek, konu bulmaya yardımcı olma, literatür tarama, veri toplama, rapor yazma, izin alma konularında öğrencilere yardımcı olmaktadır.

Ö2 numaralı öğretmen, *"...makale taramalarında, veri toplamalarında ve izin için yol gösteriyorum..."*

Ö11 numaralı öğretmen ise *"...Çocuklarla oturuyoruz sohbet ediyoruz. Ne çalışabilir, konu bulmaya çalışıyoruz bu şekilde."*

Öğretmenler öğrencileri süreç içerisinde motive ederek de öğrencilere yardımcı olduğunu belirtmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonucunda öğretmenler başvuru süresini kısa bulduklarını, TÜBİTAK'ın değerlendirme kriterlerinin hafifletilmesi gerektiği ve değerlendirme sonucunun daha şeffaf bir şekilde ilan edilmesini istemektedirler. Çeken ve Eş (2013) tarafından 2005-2012 yılları arasında Fen ve teknoloji alanında

alanın da ilk 100'e giren 455 proje incelenmiştir. Yürürlükteki Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı'nda yer almayan program dışı bilgiler taranmıştır. Araştırma sonucunda 121 proje de program üstü bilgiler olduğunu saptamışlar. Bu durum araştırmada öğretmenlerin ortaya koydukları değerlendirme kriterlerinin asıl amacının dışında olduğu, TÜBİTAK'ın beklentilerinin çok yüksek olduğu görüşü ile öğrencilerin yeteri akademik yeterliliğe sahip olmadığı görüşleri ile örtüşmektedir. Öğrencilerin sınavlara çalışmama, zaman kaybı olarak görme, ders saatleri dışında okula gelme, başaramayacağım kaygısı gibi sebeplerden dolayı proje yapmaya yönelik isteksiz olduklarını ve yarışmaya katılmak istemedikleri ortaya koyulmuştur.

Öğretmenler yarışmalara katılmanın öğrencilerin: sosyal, akademik, iletişim, gözlem, işbirliği içinde çalışma, araştırma yapma ve farklı şekillerde düşünme becerilerini geliştirmektedir. Benzer şekilde Sözer (2017) proje hazırlama sürecinin öğrenciler ile öğretmenler arasındaki ilişkileri güçlendirmesi, öğrencilerin bilimsel araştırma becerileri, merak duygusu, özgüven duygusu, iletişim becerileri gibi farklı özelliklerini geliştiren çok yönlü katkılar sağladığı bulgularına ulaşılmıştır. Bir diğer araştırmada Avcı, Özenir ve Yücel (2016) TÜBİTAK Ortaöğretim Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması'na en az bölge sergisi düzeyinde katılmış 55 öğrenciye "proje deneyim formu" gönderilerek veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda öğrenciler, proje hazırlamanın analitik düşünme, analiz ve gözlem yeteneklerini, özgüvenlerini, iletişim becerilerini, girişimciliklerini, yaratıcılıklarını geliştirdiğini belirtmektedir

Araştırma sonucunda öğretmenlerin motivasyonunu etkileyen olumlu ve olumsuz faktörler ortaya çıkmıştır. Olumsuz faktörler: Öğrenci, ebeveyn ve meslektaşların olumsuz tutumları, idare tarafından öğretmenlerin yarışmalara zorla katılmalarının istenmesi, iş yükünün artması, zaman sorunu olması öğretmenleri olumsuz etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin projelerini yaparken istekli olması, öğrencilerle daha iyi iletişim kurmaları ve onların yeteneklerini keşfetmeleri ile proje yapma sürecinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlaması ise olumlu faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğretmenlerin proje yazma sürecinde öğrencilere TÜBİTAK'ın yayınlamış olduğu örnek projeleri göstererek, konu bulmaya yardımcı olma literatür tarama, veri toplama, rapor yazma, izin alma konularında öğrencilere yardımcı rehberlik ettiği tespit edilmiştir. Tortop (2013), öğretmenlerle yaptığı araştırmada öğretmenlerin rehberlik konusunda yeterli düzeye sahip olmadıklarını belirtmiştir. Windschitl (2003) öğretmenlerin proje hazırlama sürecinde doğru veri toplama yöntemlerini belirleme, verileri analiz ve görselleştirmede konularda öğrencilere rehberlik yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada öğretmenlerin doğru hususlarda öğrencilere yardımcı olmaya çalıştığı söylenebilir.

Öğretmenler proje hazırlama sürecinde maddi yetersizliklerle karşılaştıklarını, proje hazırlama konusunda eğitim ihtiyaçları olduğunu ve öğrencilerin de bu konuda yeterli olmadığını belirtmiştir. Özel ve Akyol (2006) tarafından yapılan öğrenci, öğretmen ve yönetici görüşleri elde edilen bulgular ışığında Bu Benim Eserim proje yarışmasında maddi imkânlar, proje yazma, proje fikri bulma ve projenin sisteme girilmesi hususlarında sorunlarla karşılaşıldığı bulunmuştur. Bu

problemlerin nedenleri öğrenci motivasyonu, öğretmen motivasyonu ve bilgi eksikliği olarak belirlenmiştir. Bu durumda araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Avcı, Özenir ve Yücel (2016) yaptıkları çalışmada öğrencilerin proje hazırlama süresinde, rapor yazımı, izin alma, istatistik programı ile yorumlama, gibi konularda zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, Tübitak Ortaokul ve Lise öğrencileri araştırma projeleri öğrencilere olumlu katkı sağlaması açısından sürdürülmesi gereken bir yarışmadır. Yarışmalara olan katılımın artırılması için süreçte ortaya çıkan problemlerin çözülmesi gerekmektedir. TÜBİTAK ortaokullar arası araştırma projeleri yarışmasında proje seçiminde projelerin öğretim programı ve öğrenci seviyesine uygunluğu değerlendirme kriteri olarak kullanılabilir. Elenen projeler, sergileye katılacak projeler ve ödül alan projelerin değerlendirme kriterleri doğrultusunda aldıkları puanlar yayınlanabilir. Başvuru süresi ve tarihleri öğretmen görüşleri doğrultusunda değiştirilebilir. Öğrencilerin yarışmalara katılımını ve ilgisini arttırmak amacıyla sadece dereceye giren öğrenciler değil, okul içinde projelere katılan öğrenciler de ödüllendirilebilir. Proje hazırlama konusunda danışman öğretmenlik yapmak isteyen öğretmenlerin ders yükü azaltılabilir. Bütün bu süreci etkilediği düşünülen en önemli husus öğretmenlerin eğitim ihtiyaçlarıdır. Nitekim proje hazırlama ve araştırma yöntem ve teknikleri konusunda kendini yeterli görmeyen bir öğretmenin süreçte öğrenciye yapacağı rehberlik yüzeysel kalacaktır. Dolayısıyla öğretmenlere proje hazırlama, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri konusunda hizmet-içi eğitim verilebilir. Öğretmenlerin yüksek lisans yapmaya teşvik edilmesi de bu konuda eğitim ihtiyacını giderebilmesi açısından önemlidir. Nitel araştırmalarının en önemli sınırlılığı genellenabilirliğidir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçları ve önerilerinin de genellenmesi mümkün değildir. Bu bağlamda konuyla ilgili olarak daha büyük örnekleme ulaşılabilecek şekilde tarama araştırması yapılması araştırmacılara önerilebilir.

Kaynakça

- Akçöltekin, A. (2014). Ardahan İlinin TÜBİTAK projelerine katılmama nedenleri ve öğrencilerin araştırma kaygılarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9(2), 41-51,
- Avcı E., Su Özenir Ö. ve Yücel E. (2016). TÜBİTAK ortaöğretim öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına katılan öğrencilerin yarışma sürecindeki deneyimlerinin üniversite yaşamlarına yansımaları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (3),1-21
- Bruce, S.P., ve Bruce, B.C. (2000). Constructing images of science: People, technologies, and practices. *Computers in Human Behavior*, 16, 241-256.
- Campbell, J. R., Wagner, H.& Walberg, H. J. (2000). "Academic competitions and programs designed to challenge the exceptionally talented ". Heller, K. A, Mönks, F. J, Sternberg, R. J & Subotnik (Ed), *In International handbook of giftedness and talent*, (pp.523–535). Oxford: Pergamon Press.
- Çeken R. ve Eş. H. (2013). "Meb Bu Benim Eserim" projelerindeki fizik bilgilerinin içerik analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(1), 691-705

MEB 2018-2019 Öğretim Yılı
İstatistikleri, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361
adresinden 01.10.2019 tarihinde erişildi.

Özel, M. Ve Akyol C. (2016). "Bu Benim Eserim" projeleri hazırlamada karşılaşılan sorunlar, nedenleri ve çözüm önerileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 36(1), 141-173

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. (3rd edition). Sage Publications

Sözer Y. (2017). TÜBİTAK ortaöğretim proje yarışmasına hazırlanan öğrencilerin proje geliştirme sürecinin incelenmesi: Bir Eylem Araştırması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 139-158

Tortop, H.S. (2013). Science Teachers' Views about the Science Fair at Primary Education Level, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 4(2), 56-64.

Ünver, A. O., Arabacıoğlu, S., & Okulu, H. Z. (2015). Öğretmenlerin bu benim eserim proje yarışması rehberlik sürecine ilişkin görüşleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(3).

Windschitl, M. (2003). Inquiry Projects in Science Teacher Education: What Can Investigative Experiences Reveal about Teacher Thinking and Eventual Classroom Practice? *Science Education*, 87(1), 112-143

Yerdelen Damar S. ve Soyalp F. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinin proje yarışması ve okul bağlamında kullandıkları öğrenme yaklaşımları: epistemolojik değişkenlik *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13,(1),593-630

Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2018) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (2003). *Case study research. design and methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA.: Sage.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Büyük İskender'in Doğu Seferi ile Seferin İdari ve Yönetimsel Açından Sonuçları

Deniz Serhad SEZER

Bursa Uludağ Üniversitesi Tarih ABD Doktora Öğrencisi
sezerdenizserhad@gmail.com

Özet

Büyük İskender'in Doğu seferi; her ne kadar Kserkses'in Yunan seferine bir karşılık olarak, "intikam seferi" şeklinde görünse de aslında bu sefer, sadece, gerçek nedenleri perdelemek için gerçekleştirilen bir seferdi. Zira; bu seferdeki esas amaç; büyük zenginliklere sahip olan Asya topraklarında bir "Dünya Devleti" kurmaktır. Bu nedenle; İskender'in fetihlerinden sonra uyguladığı yeni devlet modelinde, artık, Yunan-Barbar ayrımı yoktu ve herkes orduda veya yönetimde olsun, çeşitli yüksek mevkilere gelebilirdi. Bunların yanı sıra, İskender, uyguladığı yeni modele ek olarak, yerel unsurları da dikkate almış ve toplumsal ile yönetimsel açıdan iyi bir denge de kurmuştu. Ancak bu yeniden yapılandırma; zamanla, krallığın topraklarında hâkim unsur olan Makedon ve Yunanlılar tarafından yoğun tepkilere neden olmuştu. İşte tam bu bağlamda cevaplanması gereken sorular şunlardır: İskender eski ve yeni yönetim sistemleri arasında nasıl bir denge sağlamıştı? Pers sistemini kendi devlet sistemine nasıl entegre etmişti? Diğer taraftan ise; Perslerle birlikte, bölgede, yaklaşık iki yüz yıldır iyi bir şekilde uygulanan yönetim sistemi, ne olmuştu da İskender'den sonra uygulanamamış ve çözülme sürecine girmişti? İskender neleri doğru yapmıştı, ondan sonraki yöneticiler neleri yanlış yapmışlardı? Onun "Hellenizm" hedefi yoksa bir başarısızlık mıydı? Hellen Devleti; İskender'in ölümünden sonraki yıllarda tam bir çözülme sürecine girmiş ve toprakları İskender'in generalleri arasında paylaşılarak bölüşülmüştü. Generaller bu süreç içerisinde, kendi merkezi devletlerini kurmaya çalışmış ve İskender'in uyguladığı politikaları terk etmişlerdi. Kurulu idari sistemin terk edilmesiyle birlikte meydana gelen sorunlar ve yönetimsel zafiyetler, en çok, Batıda, zaman içerisinde güçlenen Roma'nın işine yaramış ve İskender'in ardılı olan tüm Hellenistik Krallıklar, Roma'ya boyun eğmek zorunda kalmıştı.

Anahtar Kelimeler: Büyük İskender, Hellenizm, Hellenistik Krallıklar, Panhellen, Makedon.

Alexander The Great's East Campaign With Administrative and Governmental Results of The Campaign

Abstract

Alexander the Great's Eastern Campaign; although as a response to the Greek Campaign of Xerxes, even if it looks like a "revenge campaign", in fact this campaign, just it was a campaign to conceal real causes. For main purpose at this campaign; to establish a "World State" in Asian territory with great wealth. Therefore; in the new state model that Alexander applied after the conquests, no longer, there was no Greek-Barbarian distinction and everyone could come to various high positions, whether in the army or in the administration. As well as, in addition to the new model, Alexander took into account the local elements and established a good balance between social and administrative aspects. However, this restructuring; in the course of time, it caused intense reactions by the Macedonians and Greeks who dominated the kingdom's territory. Here are the questions to be answered in this context: What balance did Alexander achieve between the old and the new management systems? How did he integrate the Persian system

into his state system? On the other hand; with the Persians, in the region, what has been a well-implemented management system for nearly two hundred years, what could not have been implemented after Alexander and entered the process of dissolution? What did Alexander do right, and what did the next rulers do wrong? Was it a goal of "Hellenism" or a failure? Hellenic State; in the years following Alexander's death, he went through a process of complete dissolution and his land was divided and shared among Alexander's generals. In the process, the generals tried to establish their own central state and abandoned the policies of Alexander. The problems and administrative weaknesses that emerged with the abandonment of the established administrative system worked best for Rome, which became stronger in the west over time and all Hellenistic Kingdoms, Alexander's successors, had to submit to Rome.

Keywords: Alexander the Great, Hellenism, Hellenistic Kingdoms, Panhellen, Macedonian.

Giriş

Makedonya Kralı Büyük İskender; MÖ. 334'ün ilkbaharında, yanındaki, yaklaşık kırk beş bin askerle Asya'ya geçerek, Balkanlar'dan Hindistan'a kadar uzanan uçsuz bucaksız toprakları içeren büyük bir imparatorluğun temellerini atmıştı. Bu sefer; ana fikir olarak, Kserkses'in Yunan seferine karşılık, bir "intikam seferi" olarak görünse de gerçek nedenleri perdelemek üzere gözükten bir bahaneydi. Esas amaç; bütün zenginliklere sahip olan Asya topraklarında bir "dünya devleti" kurmaktı ki bu da, ancak, yeni bir siyasal, sosyal ve ekonomik teşkilatlanma sayesinde olabilirdi. MÖ. 334'te Granikos Savaşıyla beraber, Anadolu'nun kapıları İskender'e açılacaktı. Ancak, bu savaş; aynı zamanda İskender'in, yabancı ülkelerin üzerinde uygulayacağı yeni model teşkilatlanmasının da miladı olacaktı. İskender'in, uyguladığı yeni modelde, artık, Yunan-Barbar ayrımı yoktu ve herkes, orduda veya yönetimde, yüksek mevkilere gelebiliyordu. Bunun yanı sıra, İskender; uyguladığı yeni modele ek olarak, yerel unsurları da dikkate almak suretiyle, toplumsal ve yönetsel açıdan iyi bir denge de kurmuştu. Yaklaşık iki yüz yıldır, bölgede, sorunsuz işleyen Pers sistemini kendi modeliyle entegre ederek, devlet işlerinin, daha iyi bir şekilde yürümesini sağlamıştı. Ancak; bu yeniden yapılandırma, zamanla, hâkim unsur olan Makedon ve Yunanlılar tarafından yoğun tepkilere neden olacaktı. İşte, tam da bu noktada cevaplanması gereken bazı sorular ortaya çıkmaktadır ki, bu soruları şöyle sıralayabiliriz: İskender; fethettiği topraklarda yıkıcı mıydı yoksa kurucu muydu? Kuşkusuz, fatih ve otoriter bir kraldı ancak, yeni bir sosyal ve ekonomik teşkilatlanmayı ne derecede özgün bir şekilde yapabilmişti? Eski ve yeni arasında nasıl bir denge sağlamıştı? Yunan-Barbar kültürünü birbirine nasıl entegre etmişti? Fethettiği topraklarda Akhaimenid mirasını kullanmak, aslında bir yağmacılık mıydı, yoksa, mevcut düzeni benimseyerek kalıcı olmaya çalışmak mıydı? Diğer taraftan ise; Perslerle birlikte, bölgede, yaklaşık iki yüz yıldır iyi bir şekilde işleyen yönetim sistemi, ne olmuştu da, İskender'den sonra tutmamıştı ve çözülmeye sürecine girmişti? İskender; neleri doğru yapmıştı, ondan sonraki yöneticiler neleri yanlış yapmıştı? "Hellenizm" hedefi yoksa bir başarısızlık mıydı? Ayrıca, İskender'in; egosuyla şan, şöhret ve tarihte iz bırakmak üzere hareket ettiği, krallığının geleceğini düşünmediği; belki de, kendisi; büyük Pers Devleti'nin sınırlarını da aşmaya çalışan, daha da büyüğü için sonuna kadar şansını ve

yaşamını zorlayan bir vizyona sahipti, denebilir miydi?

Bu hususlar ile ilgili olarak, Briant şu yorumları yapmaktadır:

“Önerilen cevaplardan yola çıkıldığında, bir kez daha son derece çelişkili İskender imgeleri karşımıza çıkar: Ya ülkeleri ve insanları kırıp geçiren bir yıkıcı imgesi ya da fethedilen halklara, Perslerin ‘despot idaresi’ altında asla görmedikleri barışı, refahı ve iktisadi gelişmeyi getiren ve ‘Doğu’nun, Batı’nın’ gelişmişlik seviyesine yükselmesini sağlayan bir ‘uygarlaştırıcı fatih’ imgesi. Böylece insan kendini, İskender’e dair iki tez ve iki imge arasında seçim yapmak zorunda hisseder; ancak bunların her ikisi de 15 ile 20. yüzyıl arası Avrupa kolonyal ve ticari tarihine açık ya da zımni referansla inşa edilmiş tezler ve imgelerdir. Aslında İskender çoğu zaman sömürgeci bir model ya da anti-model olarak tahlil edilmiştir” (Briant, 2005: 9-65; 2019: 72).

1. Fethedilen Toprakların İdaresi

İskender; Küçükasya’da, karaya çıktığında, siyasi değeri yüksek sembolik bir harekette bulunmuştu:

“Kıyıya vardıklarında İskender önce bir mızrak fırlattı, düşman toprağa atarmış gibi...” (Justinus, XI. 5. 10); “Sonra gemiden atladı... mızrağın ucuyla fethedilmiş bir toprak gibi, tanrıların Asyası’nı geri alıyordu sanki” (Diodoros, XVII. 17. 2).

İskender; Doğu’ya doğru ilerlerken, Sardes’in sınırlarına dayandığında (MÖ. 334), Sardes’in ileri gelenlerinden bir topluluk ile kalenin Pers komutanı Mithrenes, İskender’e gelerek, kenti ve hazineyi yeni krala teslim etmişlerdi. Bunun üzerine; İskender de yeni kralının meşruiyetini tanınması nedeniyle, onu, aynı rütbeyle onurlandırmış ve maiyetine almıştı (Arrianos, I. 17. 4). Böylelikle İskender; Pers ileri gelenlerinin sadakatini kazanarak kendisine bağlama konusundaki politikasını, ilk kez burada uygulamıştı. Ayrıca; tıpkı Akhaimenid döneminde olduğu gibi, Sardeslilerin, eski Lidya kanunlarını koruyarak yaşamlarını sürdürebileceklerine dair izin de vermişti.

Geride bıraktığı topraklarda ise; olası sorunların ve çıkabilecek isyanların önüne geçmek için, bütün kasabalardan, eli silahlı 30 bin genci Makedon ordusuna katmıştı. Bundaki temel amacı da; bu gençleri, hem rehine, hem de asker olarak kullanabilmek olmuştu (Curtius VIII. 5. 1). Konuyla ilgili mantık gayet basitti: İskender’e gönüllü olarak boyun eğenlerin hayatı kurtulurdu (Diodoros, XVII. 103. 8; 104. 4), karşı koyanlar ise, kılıçtan geçirilmeye mahkumdu (Arrianos, VI. 21. 3). Bunun neticesi olarak da; İskender’in orduya katılım çağrısına uymamanın sonuçları gayet açık görülüyordu.

Burada; İskender’in “doğuyu keşfettiği” şeklindeki bir algı hakkında, öncelikle şunu tespit etmekte fayda vardır: İskender; İran’ın doğusunda ve Hindistan coğrafyasında bir kaşif gibi, yeni yerler keşfetmemişti. I. Darieos zamanında, bu bölgenin çoğu, zaten Akhaimenid Hanedanlığına bağlanmıştı. Bu nedenle de, İskender; bu yolculukta bir bilinmeze doğru yol almamış, aksine, devirdiği ve yerini aldığı devlete bağlı olan bu toprakları yeniden kazanarak, hükümdarlığını pekiştirmeyi hedeflemişti.

Bu bağlamda, İskender’in; Mısır ve Babil’de yönetimi devralması, diğer bölgelere göre, nispeten daha kolay olmuştu; çünkü, bu bölgelerde, diğer

doğu bölgelerine nazaran, halk, istisnai bir şekilde, Pers yönetiminden memnun olmamakla birlikte, Persleri, “zorba” olarak da görüyordu. Nitekim, buralarda Pers yönetimine karşı birçok isyan çıkmış; hatta, MÖ. 430-MÖ. 343 yılları arasında Mısır, bağımsızlığını kazanmış olsa bile, yeniden Pers egemenliğine girmişti. Dolayısıyla; İskender, buralarda büyük bir konukseverlik ile bir “kurtarıcı” şeklinde karşılanmış, yeni kral da onların gönlünü kazanmak için, yeni halkının tanrılarına kurban kesmiş ve büyük saygı göstermişti. Arrianos’a göre de; Babil’e girdikten sonra Persler döneminde yıkılan tapınakların yeniden inşa edilmesini sağlamıştı (Arrianos, III. 14. 4).

İskender’den önceki dönemde; merkezi bir devlet olarak Pers İmparatorluğu’nun varlığı ticari açıdan, Doğu Akdeniz havzasına huzur ve barış getirmişti; özellikle bu dönemdeki ticaret trafiği, bölgedeki uyrukların refah seviyesinin artmasını sağlamış, bunun yanı sıra, yoğun bir kültürel etkileşim sürecinin de başlamasına neden olmuştu. Bu etkileşim; aynı zamanda, Doğu Akdeniz havzasında uyrukların ortak bir paydada buluşmasına ve bunu sağlayacak merkezi bir otoritenin oluşmasını da sağlamıştı. Persler; vergiler ödediği ve egemenliklerine karşı bir hareket bulunmadığı sürece, yerel gelenek ve göreneklere olabildiğince az müdahale etmişlerdi. Satraplıklar, Pers döneminde özerkliklerini korumuşlardı. İskender de; uyguladığı politika ile Pers yönetim biçimini koruyarak, sadece, var olan satraplıkların başına, kendi seçtiği adamlarını getirmişti. İskender’in yaptığı uygulamalar ve yaptığı hareketler göz önüne alındığında, tam olarak Akhaimenidler’in gerçek mirasçısı gibi davrandığı söylenebilirdi. Bu nedenle; özünde, “Persler, eski düşmanken yeni müttefiklere dönüşmelidir” fikri yatan politika ile kurulmuş olan bu düzeni sürdürmek, aslında İskender’in de işine gelmişti. Dolayısıyla; kazanılan yeni topraklarda tutunabilmek için yapılan ilk atamalar da askeriydi. İskender; Pers karşı saldırısına önlem olarak, bölgelerini savunacak insanlar atamıştı. Sivil yönetim, ilk etapta çok da önemli değildi ve alt kademelere bırakabilirdi. İskender, eski Pers uygulamasını sürdürmüştü (Bosworth, 2005: 282). Bu nedenlerle; Guagamela Savaşı’ndan sonra İskender’in yönetim politikası yeni bir dönemece girmişti. Ertesi yıl boyunca, satrapları, Pers aristokratları arasından seçmişti (Bosworth, 2005: 287).

İskender’in, bu Pers soylularıyla yakınlaşmasını Lendering, şöyle değerlendirir:

“Pers soylularına açık çek sunuluyordu ve bunu yaparken de verilmek istenen mesaj oldukça netti: III. Dareios’un hevesini boşa çıkartır da İskender’e koşarlarsa hiç de fena görünmeyen fırsatlara kavuşacak, yönetsel anlamda söz sahibi olacaklardı...İskender’in gerçekleştirdiği bu göstermelik atamalarla yerli halkın kalbini kazanmayı planladığı anlaşılmaktadır” (Lendering, 2018: 180).

Prensipte; yeni fethedilen topraklar, “mızrak hakkı” olarak, doğrudan, krala bağlıydı. Resmi olarak, durumun böyle olmasına rağmen, çok hızlı bir şekilde genişleyen topraklar ve kralın, sabit durmayarak, yeni fetihler için sürekli ilerlemesi, beraberinde, idari teşkilatlanmaya yeteri kadar vakit

ayırmasını da getirmişti. Bu nedenle; İskender de, yeni fethettiği topraklarda, büyük oranda Perslere ait olan “Hanedanlar, Krallar, Kentler, Halklar” formülünü kullanmaya devam etmişti. Özetle, bu idari tarz için şunlar söylenebilir ki: söz konusu topraklar, farklı bağımlılık dereceleri arasından, doğrudan doğruya kraliyet satrapları tarafından idare edilen bölgeler ve “dolaylı idare” bölgelerine ayrılmıştı, Yunan kent devletlerinin özel durumu bunların dışında idi (Briant, 2019: 59).

Kralın, yeni fethettiği bu topraklarda, Pers mülki idaresindeki satraplık modelini muhafaza ettiği açıktı. Dolaylı idare bölgelerinde ise, durum, biraz daha farklıydı. Pers döneminde doğrudan merkeze bağlı olmayan, hukuki bağımsızlığı olup vergi veren veya müttefik olan ve özerkliğini muhafaza eden, bazı tanınmış ayrıcalıkları ile statüleri olan bölgeler de vardı. Bu muğlak siyasi durum içerisinde, İskender; Kapadokia ve Armenia örneklerinde olduğu gibi, bu bölgeleri, satraplık statüsüne yükselterek resmi olarak kendisine bağlamak istemişti.

Küçükasya’da, İskender’in “özgürleştirdiği” Yunan şehirleri ve Avrupa’daki Yunanlıların statüsü ise, bambaşka idi. Teoride özgür olan bu şehirler, aslında, askeri ve ekonomik açıdan Asya’daki Makedon ordusunu beslemek üzere, üst bir otorite şeklinde kontrol altında tutuluyordu. Şehirlere verilen sözlerin, pratikte pek anlamı yoktu. Pers egemenliğinden “kurtarılan” halklar, yeni “sahip” Makedon bir satrapa, yine aynı şekilde vergi veriyordu. Özgürlükleri verilmiş olabilirdi, ancak, Küçükasya’daki Yunanlılar, fethedilmiş topraklarda yaşıyorlardı ve İskender de bir fatih olarak haklarından vazgeçmiyordu. Bunun neticesinde, Yunan şehirleriyle yapılan tüm anlaşmaların şartları, tek taraflı bir şekilde kral tarafından belirleniyordu. Kimlerin yönetici olacağına o karar veriyor, vergileri o belirliyor ve armağan verir gibi de bağımsızlık dağıtıyordu. Asla, ikili ittifak, hatta dostluk anlaşması söz konusu değildi. Bir despot ve fatih olarak istediği koşulları koyuyordu ve karşı tarafın da söz hakkı yoktu (Bosworth, 2005: 306). Dolayısıyla İskender, MÖ. 333’ten sonra, Küçükasya’daki Yunan şehirlerinin sorunlarıyla doğrudan ilgilenmemişti. Çünkü, Guagamela Savaşı’ndan sonra ilan ettiği, gibi bölgedeki mevcut tiranlıkların hepsi ortadan kaldırılmış ve artık, her yer bağımsız olduğuna göre, onun gözünde, artık, hepsi özgürlüğünü kazanmıştı (Plutarkhos, Alex. 34. 2).

Doğuda yeni fethedilen bölgelere hakimiyeti pekiştirmek için yeni şehirler (İskenderiyeler) ve askeri koloniler kurulmuştu. Buradaki temel amaç: Askeri savunma, göçebelerin yerleştirilmesi ve ekonomiye katkı sağlanmasıydı. Bu politikaya, bir örnek olarak da verilebilen Sir Derya İskenderiyesi (Eskhate) hakkında şunlar söylenebilir ki; “Mekan, kentin büyük oranda genişlemesi için müsait bir yere kurulmuş, gereğinde İskitlerin peşine düşülmesi ve ırmağın diğer tarafında yaşayan barbarların akınlarına karşı bölgenin savunması için elverişli görünmüştü...” (Arrianos, IV. 1. 3-4). Yine Sogdiana, Baktria, Hindistan, Media gibi birçok bölgede müstahkem mevkiilerin oluşturulduğunun da tespit edilmesi, bu politikayı desteklemişti (Briant, 2019: 69). Dolayısıyla Kral; Diodoros’un deyişiyle: “ülkenin en güçlü

mevkilerinde dikkate şayan kentler kurmuştu” (Diodoros, XVII. 111. 6). Bu politika doğrultusunda, İskender’in ilk kurduğu şehir Aleksandropolis (Dedeğaç)’di. Sonraki on yıl boyunca hiç şehir kurmamış, ancak doğu seferindeyken Mısır’da İskenderiye’yi kurmuştu. Kuşkusuz bu şehir; İskender’in üzerinde en çok çalıştığı, planlarında odak noktası yaptığı ve kurduğu en görkemli şehir olmuştu. Bu şehir üzerinde özellikle duran Kral, burayı tam anlamıyla, bir Yunan şehri yapmak istemişti (Arrianos, III. 1. 5).

Bölgedeki Makedon yönetimi altında, siyasi ve idari teşkilatlanmanın yanı sıra, ekonomik sistem de pek değişmemişti. Makedon yönetimi altındaki satraplar, vergi toplama hususunda, önceden olduğu gibi yine aynı şekilde görevlendirilmişti. Satraplar; topladıkları parayla, kendi bölgeleri için gerekli olan harcamalarını karşılıyor, geri kalanı da merkeze yolluyorlardı. Buna ek olarak, İskender; Anadolu’da uyguladığı bu idari politika gereği, Pers döneminde İonia şehirlerinden alınan “haraç”ı, bu şehirleri Pers hakimiyetinden kurtardıktan sonra, “bağış” olarak düzenlemişti ve İonialılara, bu toplanan paranın Persler’e karşı yapılan “özgürlük” mücadelesinde kullanılacağını söylemişti (Lendering, 2018: 98).

2. Persepolis’in Yakılması Meselesi

Bu olay hakkında, Briant; üç evreye ayırmakta fayda vardır demektedir:

“-Bir yandan, kent ve kalenin tesliminden (331 Aralık sonu-Ocak 330) kısa süre sonra askerlerin özel meskenleri yağmalaması ve İskender’in kraliyet hazinelerini ele geçirmesi (A evresi),

-Diğer yandan, dört ay sonra (Mayıs 330) İskender’in teraslar üzerindeki bazı resmi binaları ateşe verme emri (C evresi),

-B evresiye, Diodoros ve Quintus Curtius’ta doğrulanan ya da sadece yetersiz bir şekilde sözü edilen olayları kapsar; bu evre, dört ayda İskender’in neden ve nasıl C evresini başlatmaya karar verdiğini anlamamızı sağlamalıdır” (Briant, 2019: 86).

Tabi bu noktada, Diodoros XVII. 70. 2-6. ve Quintus Curtius’un V. 6. 1-8. kısımlarında yer alan bilgiler; Arrianos ve Plutarkhos da geçmediği için, dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır.

Persepolis’in yakılması sürecini, Briant şöyle yorumlamaktadır:

“Her ne kadar sık sık teyit edilmiş olsa da antik versiyonlardan birine inanmak zordur, yani misilleme savaşları bağlamında sarayların ateşe verilmesine içkinin etkisi altında karar verilmiş olduğuna (ki bu mecazen Atinalı kibar fahişe ile temsil edilir) kesinlikle çok daha güvenilir bir diğer versiyona göre, aksine, İskender tarafından uzun uzun düşünülmüş bir karar söz konusudur. Daha sonra ifade edilen siyasi pişmanlıklar bu kararın kolay verilmediğini gösterir, zira İskender, itirazların hiçbirinden habersiz değildi. Persepolisi yıkmak- Arrianos’un Parmenion’un ağzından ifade ettiği gibi (Arrianos, III. 18. 11) ‘kendisine ait olanı yıkmak’tı. Bu aynı zamanda, kendisine bağlamak istediği Pers hakim sınıfını kendisinden koparma riski demektir, tek gerçek Akhaimenid olan III. Dareios’un askeri durumunu kendi lehine çevirme umudunu kaybetmediği ve Ekbatana ile Media’da yeni bir ordu

hazırladığı sırada, kendi konumunu ve ideolojik statüsünü ciddi şekilde zayıflatmak demektir” (Briant, 2019: 87).

Bu konu hakkında biraz romantik ve biraz da eleştirilmesi muhtemel bir şekilde, Droysen ise şöyle söylemektedir:

“Şimdi Makedonya Kralı ve Hellen Birliği başkomutanı, krallara ait bu yerlerin, bu sarayların egemeniydi. Eski haksızlığın öcünü almak, tanrıları, o dünyada ölüleri barıştırmak zamanı gelmiş gibi görünüyordu. Burada, Pers gücünün kaynağı olan bu yerde bir zamanlar katlananların karşılığını vermek hukuku uygulanmalı eski günahların cezası ödettirilmeliydi; Asya uluslarının gözleri önünde kanıtlanmalıydı ki, şimdiye kadar kendilerini köleleştiren kuvvetin artık ortadan kalktığı; bu kuvvetin öldüğü, bir daha gelemecek şekilde yeryüzünden silindiği bilinsindi. İskender, kral sarayının şerbin ağacından yapılmış damının ateşe verilmesini emretti; bu bir kızgınlık eseri değil, iyice düşünülmüş bir hareketti. Böyle olduğunu kanıtlamak için elimizde yeterince delil var... Belki de İskender, bir çeşit tahttan indirme töreni yapmak amacıyla bu sarayı ateşe vermişti.... İskender bir barış yapmak umudunu en sonunda kaybetmiş oluyordu. Bunlardan sonra artık Akhaimenid soyunun egemenliğinin sona erdiğinin ilanı için bir tören yapmaktan, böylece Asya devletine el koymuş olduğunu açıklamaktan başka bir çare kalmamıştı. Bu öyle bir hükümdü ki infaz edilmesi, bundan sonraki askeri hareketlerin amacı olmalıydı” (Droysen, 2007: 335-339).

Antik kaynaklara dayanarak, Bosworth da konu hakkında şu şekilde yorum yapmaktadır:

“...Kleitarkhos’a göre (Diodoros, XVII. 72.1-5; Curtius, V. 7. 2-7; Plutarkhos, Alex. 38. 1-8) kirizi başlatan Atinalı Thais oldu; Kserkses’in Atina’ya yaptıklarının bedeli olarak sarayın hemen oracıkta yakılmasını önerdi. İskender dahil olmak üzere ziyafettekiler hemen harekete geçerek meşalelerle sarayı ateşe verdiler...Sarayı tamamen tahrip olmuştu, gün ağarıp ortalık yatıştığında ortaya çıkan manzarayı görenlerin kafasında yıkımla ilgili soru işaretleri oluşuyordu. İskender’in olaydan pişmanlık duyduğunu ifade ettiği söylenmektedir (Plutarkhos, Alex. 38. 8; Curtius V. 8. 11)... ve yaklaşık altı yıl sonra Persepolis’e döndüğünde olaydan pişmanlık duyduğunu kabul etmeye hazırды (Arrianos, VI. 30. 1). Ancak propaganda hazırды. Persepolis, intikam amacıyla yağmalanmıştı...Ancak gerçekler propagandadan farklıydı. Saray gerçekten kullanılmaz haldeydi ama şehir satraplık merkezi olarak kullanılıyordu (Diodoros, XIX. 21. 2; 46. 6). Çoğu Pers başkentlerinin mahvedilmesinden etkilenmemişti. Yenilgi ve işgalin şoku geçtikten çok sonra işgalcileri kabullenmeye hazırдыlar...” (Bosworth, 2005: 119-120).

Buna karşın; Pers aristokrat sınıfı, İskender’den uzaklaşmak yerine, yeni kralın yanında olmayı tercih etmiştir. Tabii ki, burada; kendi siyasal konumlarını ve çıkarlarını korumak istedikleri de göz ardı edilmemelidir. Persepolis’in yakılıp yıkılmasına rağmen Bessos ve III. Dareios çatışmasından gelen haberler, olayların, İskender’in son derece leyhine bir seyir göstermesine neden olmuştu. Bessos; mevcut Pers Kralı III. Dareios’u öldürüp, kendini kral ilan edince, İskender de karşı bir hamlede bulunup, “mızrak hakkıyla” aldığı toprakların meşru vârisi olduğunu vurgulamış,

dolayısıyla, Bessos'un gayrimeşru bir kral olduğunu söyleyerek, ordusu ve Pers aristokratları için yeni bir hedef göstermişti. Bunun içindir ki; İskender'in Babil'e girişi (MÖ. 331) bu açıdan çok önemli bir dönüm noktasıydı. Burada; ilk defa kendisine katılan bir Pers soylusuna (Mazaios) yeni fethedilmiş bir satraplık olan Babil'i emanet etmişti. Bunu takiben; birçok Pers aristokrati, Susa'da, Persepolis'te ve İran Platosunda göreve çağrılmıştı. MÖ. 331-MÖ. 327 yılları arasında fethedilen on iki satraplıktan, yalnızca bir tanesi (Arakhosia), Menes adında bir Makedona yönetilmesi için emanet edilmişti (Briant, 2019: 91).

İskender'in; eski satrap düzenini, yine, aynı yerel yönetici unsurlarla sürdürmesi, onun, aslında, idari devamlılık kaygısı içinde olduğunu gösteriyordu. Bu bağlamda; kendi huzuruna gelen ve saygı ile sadakatlerini sunan tüm yerel yöneticileri kabul ettiği ve bir şekilde görevlendirdiği, hem onların tecrübesinden, hem de bölgelerindeki nüfuzundan yararlandığı görülmekteydi. Örneğin: Abulites ve Oksyarthes Susiana'da, Aspates Karmania'da, Otophradates Taberistanlılarla Amaradların topraklarında, Satibarzanes de Aria-Dragiana'da görevlendirilmişlerdi (Briant, 2019: 91). Fakat, bu satraplıkların yönetiminde, idari ve askeri denge unsurunu da göz ardı etmemek gerekiyordu. İskender; idari açıdan yetkili olarak görünen yerel satrapların yanına, askeri kuvvetler üzerinde, kalelerde ve hazine üzerinde tam yetkili Makedon kumandanlar bırakarak, geride kalan toprakları üzerinde, adeta kendisini garantiye almıştı. Bu konuyla ilgili Makedonyalı Peukestas'a, ayrı bir parantez açmak gerekir. Hindistan seferi sırasında önemli bir rolü olan Peukestas; MÖ. 326 Malva kuşatması sırasında, İskender'in hayatını kurtarmış ve bunun neticesinde de altın bir taç ile "kralın muhafızı" ünvanıyla ödüllendirilmişti. Ayrıca, İskender; sefer dönüşü, onu, çok kritik bir bölge olan Persis'in başına satrap olarak atamıştı. Peukestas'ın, bu satraplık görevini almasında sadece kralı kurtarması etkili değildi. Bunun yanı sıra; Perslere karşı hoşgörülü yaklaşmasıyla beraber, onları benimsemesi, İskender'in oluşturmak istediği "Hellenistik Uygarlık" hedefi ile paralellik gösteriyordu ki, bu da böyle kritik bir bölgede, Peukestas'ın görevlendirilmesinde büyük etki sağlamıştı. Böylelikle; bu istisnai satrap için, Arrianos, şu ifadeleri kullanacaktı: "Persis satrapı olarak tayin edilir edilmez, Med kıyafeti giyerek, Makedon olarak, Pers dilini öğrenerek ve her alanda Pers adetlerine uyum göstererek bunu ispatladı. İskender bunun için onu övdü, Persler de onun kendi adetlerini öz vatanının adetlerine tercih ettiğini görmekten memnun oldular" (Arrianos, VI. 30. 2-3). Diodoros da İskender'in bu konuyla ilgili izlediği politikayı, şöyle yorumlamaktadır: "İskender bu tavrı, ulusu her alanda itaat altında tutmanın tek yolu olarak görüyordu" (Diodoros, XIX. 4. 5).

3. Siyasi Evlilikler

Pers Kralı'nın mağlup edildiği İssos Muharebesi'nin ardından, Pers kraliyet ailesi mensupları, Makedonlar tarafından savaş esiri olarak ele geçirilmişti (Arrianos, II. 12. 3-8). İskender; Akhaimenid Hanedanının bu esareti boyunca, Ana Kraliçe Sisygambis'e saygıda kusur etmediği gibi; Kraliçe de bu hoşgörü

dolayısıyla, Asya Fatihî'nin, Pers aristokratlarının bir bölümünün sempatisini kazanmasına yardımcı olmuştu. III. Dareios'un karısı Stateira ve Veliaht Prensi Okhos, bu sırada yaşamlarını yitirmişlerdi, fakat, Prensesler Barsine ve Drypetis hayattaydılar. Prensesler; Makedon eğitimiyle yetiştikleri gibi, evlenecek yaşa da geldiklerinden, doğal olarak seçkin bir Makedon'la evlenmeyi umut ediyorlardı. Pers aristokrat kızları içerisinde, beklenti içinde olanlar sadece onlar değildi. Susa'da, gelinlik çağa gelmiş kalabalık bir kız grubu da İskender'in önde gelen subaylarından biriyle evlenmek üzere hazır bekliyordu. Bu konuyla ilgili Makedon Saray mensuplarının ve Pers soylularının listesi uzayıp gidiyordu.

İskender; kafasındaki "Hellenistik Uygarlık" hedefine ulaşmak için, Susa'da (MÖ. 324) Makedonyalılar ile İran coğrafyasındaki halkları, kültürel anlamda birbirine karıştırma idealine temel atmak amacıyla, büyük çapta bir düğün tertip etmişti (Carney, 2000: 110-113). Kral; kendi askerlerine örnek olmak için, mevcut eşi Roksane'ye ek olarak, iki Akhaimenid Prensesiyle (Dareios kızı Stateira ve Okhos'un kızı Parisatis) daha evlenmişti. Aynı zamanda; en yakın dostu Hephaistion'u da Stateira'nın kardeşi Dripetis ile evlendirmişti. Bunların yanı sıra; seksen arkadaşını da Perslilerle evlenmeye ikna etmişti. Hephaistion'a tanınan ayrıcalığın bir benzeri de Krateros'un eş seçiminde görülmüştü. O da bir Akhaimenid Prensesi olan III. Dareios'un kardeşi Oksyatres'in kızı Amatrix evlenmişti. Süvari komutanı Perdikkas, Media satrapı Atropates'in kızıyla evlenmişti; kralın sekreteri Eumenes ve İskender'in muhafızlarından Ptolemaios ise sadık Artabazus'un kızıyla evlenmiş, Barsine de Nearkhos'a eş olmuştu. Son olarak İskender'in muhafızlarından Seleukos ise; Sogdiana isyanının elebaşı Spitamenes'in kızı Apame ile evlenmişti (Lendering, 2018: 376).

4. Makedon Askerlerinin Muhalefeti ve Uzayan Seferden Hoşnutsuzluğu

İskender'in; her geçen gün artan tüm dünyayı fethetme isteği, yeni kazanılmış olan doğu topraklarında, bir takım problemler doğurmuştu. Kısa bir süre içinde kurulan bu evrensel devlette, çok çeşitli ırktan, başka başka kültür ve geleneklere sahip insanlar yaşıyordu. Bu nedenle de tedbirler almak isteyen yeni kralın, bu kavimleri birbiriyle karıştırıp kaynaştırma politikasına, gün geçtikçe daha fazla önem verdiği anlaşılıyordu. Onu, böyle hareket etmeye sevk eden etkenlerin başlıcaları da özellikle askeri nitelikteydi. Kral; ordusunu nasıl tamamlayabilir, kurmay subaylarını ya da idare adamlarını hangi kaynaklardan sağlayabilirdi? Asya seferinin başlangıcından beri, İskender'in, Yunanlılara, aslında pek fazla güvenmemiş olduğu anlaşılıyordu. Bu düşünüldüğünde, geriye Makedonyalılar kalıyordu fakat, Makedonya gibi küçük bir ülkenin ekonomik, askeri ve insani kaynakları sınırlıydı. Asıl yönetim gücü, Makedonyalılar'ın elinde olmalıydı, ancak, bunlara, bölgeyi iyi tanıyan yardımcı elemanlar da bulmak gerekiyordu. İşte bu iş için, İskender, Persler'i ve diğer İranlılar'ı seçti. Çünkü bunlar, hala güçlü, bölgede daha tecrübeli, teşkilatçı ve hükmetmeye alışkın insanlardı.

İskender'in, uzun yıllar süren Doğu seferinde, ana hedef olarak belirlenen Persepolis'in işgali; ordudaki Makedon askerler için, artık, eve dönüşün bir

işaretiydi. Bu yüzden de Makedon askerler arasındaki, seferin uzamaması doğrultusundaki ilk muhalif tavırlar da burada görülmüştü:

"...Haberı duyan diğerk Makedonyalılar ellerinde meşalelerle neşede içinde koşuşturuyorlardı: İskender'in sarayı yakıp yıkmasının, sila hasretinin ve barbarların ülkesine yerleşmeme iradesinin göstergesi olduğunu düşünüyorlardı" (Plutarkhos, Alex. 38. 6-7).

Birkaç hafta sonra ise; Yunan askerlerinin geri gönderilmesi, sanılanın aksine, ordu içerisindeki askerlerin, terhislerin başladığı ve geri dönüşün yakın olduğu fikrine kapılmasına neden olmuştu: Bu günlerde;

"Kralın yaptığından tatmin olduğu, derhal Makedonya'ya geri dönmeye karar verdiği söylentisi... (buna imkan veren hiçbir şey olmadığı halde) yayıldı. Askerler her yönden çılgınca çadırlara koşuşturuyor, yol için çıkınlarını hazırlıyorlardı; sanki bütün ordugahta eşyaları toplama emri verilmiş gibiydi. Kimileri çadır arkadaşlarını arıyor, kimileri arabaları yüklüyordu..." (Curtius VI. 2. 15-16).

Neticede, ordu içerisindeki Makedon muhalifler, Hindistan seferi sırasında, Hyphasis üzerinde (MÖ. 326) Kralın, seferi Ganj'a doğru ilerletme fikrini duyunca, sefere engel olma kararı almışlardı. Yabancı topraklardaki zor koşullar; farklı iklim, ev hasreti, verilen büyük kayıplar, hastalıklar, yıllardan beri devam eden yorgunluk, psikolojik tükenmezlik ve diğer uyruklara ait orduda yer alan unsurlarla meydana gelen çekişmeler gibi bir çok sebep, Makedon askerler için, artık, yolun sonuna geldiğini gösteriyordu. Arkasından gelmeyi reddeden askerleri gören İskender de sonunda, ilerlemeyi durdurma kararı alarak, (mecburen) askerlerine, dönüşü müjdeleyecekti.

Bu seferden dönüş yolundaki gelişmeleri Briant şöyle yorumlamaktadır:

"Bir yandan, özellikle yaşlı Makedonyalılar, ülkelerini yeniden görmek ve orada, Asya'da topladıkları ganimetlerin keyfini çıkarmak için acele ediyorlardı. Ancak Hindistan'dan geri dönüş yolculuğu temel bir yanlış anlamayla gerçekleşti. Askerler, kesin olarak ve başlarında krallarıyla Makedonya'ya döndüklerine inanmışlardı.İskender'in niyeti bu değildi. Opis'te (MÖ. 324), askerler 'İskender'in krallığın merkezini daimi olarak Asya'da kuracağını farkettilerinde' büyük bir öfke koptu. Hiçbir olay, fetih karşısında Makedonyalılar ile krallarının tutumu arasındaki farkı bu kadar iyi ortaya koyamaz. Makedonyalılar Avrupa'nın ufuklarından kerhen ayrılmışlardı; İskender ise bilhakis, İranlıları da hizmetine alarak Asya'ya yerleşmeye ve fetihlerini Arabistan'a doğru sürdürmeye kesin olarak karar vermişti" (Briant, 2019: 57).

Bunların yanı sıra; Hindistan'a doğru yola çıkılmadan önce, doğu satraplıklarından, yaklaşık 30 bin genç Pers askere alınmıştı. Quintus Curtius'a göre, bu genç Persler; İskender'in, Hindistan seferi öncesi, arkasına güvenle bakmasını sağlayacak bir nevi rehinelere (Curtius, VIII. 5. 1). Kısa vadede, bu şekilde bir politika gibi görünse de aynı zamanda, uzun vadede İskender'in, ordunun çekirdeğini oluşturan Makedon phalankslarıyla entegre olabilecek Pers birliklerinin temellerini atmayı da düşündüğü açıktı.

III. Dareios'un ölümünden sonra, İskender, verdiği emirle; Korinthos Birliği adına görev alan askerleri terhis edilmelerini ve Yunanistan'daki memleketlerine geri gönderilmesini söylemişti. Kserkes'in Yunanistan seferinden dolayı Persler cezalandırılmış, Persepolis yağmalanarak, İmparatorluğun son hükümdarı da öldürülerek ortadan kaldırılmış, dolayısıyla, savaşın resmi sebepleri göz önünde bulundurulduğunda, intikam savaşı, her anlamda tamamlanmıştı. Yunan askerleri, hala orduda tutmak, artık, gereksiz bir politik karardan öte bir şey olamayacaktı. Antipatros; ayaklanan Yunanlıları, daimi ve ağır bir bozguna uğrattığından, rehine olarak tutulmalarına da gerek kalmamıştı. Bununla birlikte; hiçbir zaman ön saflarda görev verilmeyen Yunan piyadesinin yerini, artık, tümüyle, kısa bir süre önce III. Dareios'un hizmetinde görev yapan, şimdi ise teslim olan paralı askerler alabilecekti. Akhaimenid Hanedanı'nın düşmesinden sonra, Makedon ordusunda köklü değişiklikler yapılmıştı. Bu sebeple, ordunun yapısı, artık geri dönülemez şekilde değişmişti. Orduda, artık, Makedon üstünlüğü kalmamıştı. Sayıca azalmalarının yanı sıra, orduda da neredeyse kendileri kadar prestijli Pers birlikleri bulunuyordu. Bu köklü dönüşüm; adeta, İskender'in, Makedonya Kralı'ndan Asya Kralı'na dönüşmesini yansıtıyordu. Artık, Makedon askerleri, onun gözünde, ayrıcalıklı ve seçkin askerler değildi; Perslerle hemen hemen aynı düzeydeydiler.

Ordu içerisindeki, zamanla gelen bu kültür kaynaşması ve karmaşası, bazı problemler oluşturmaya başlamıştı. Daha İskender hayattayken; elde edilen başarıların, bütünüyle, İskender'in liderlik vasıfları ve askeri dehasına mal edilmesi, bazı kıdemli subaylar arasında küskünlüğe yol açmış, İskender'in, giderek Doğululaştığı, açıkça dile getirilir olmuştu. Hatta bu konuda, Kleiatos; tertiplenen bir yemek meclisinde: "İskender'in iddia edildiği kadar olağanüstü işlerin üstesinden gelmediğini, öte yandan zaten bunları tek başına yapmadığını, başarı payının en büyüğünün Makedonlara mal edilmesi gerektiğini söylemişti" (Arrianos, IV. 8. 4-5).

Makedon askerler için ayrılık zamanı geldiğinde; Kral, adamlarına bunu duyurunca; askerler eve dönecek olmalarından dolayı sevinç duyduklarını, ama, yerlerini mağlup ettikleri insanların almasını istemediklerini, ağır bir dille yeniden söylemişlerdi. İskender'in; giderek bir Asyalı'ya dönüştüğünü, Makedon kültürünü ve kendi yurttaşlarını hor gördüğünü söylüyorlardı. Yıllardır Pers kıyafetlerini giyiyor, kendisini savaş arabasında taşıtıyordu; dahası, davranışları da tam doğulu bir otokrat gibiydi. Ayrıca; Hephaiston'u da baş veziri yapmıştı. Şimdi de zaferlerini borçlu olduğu adamlarının yarısını terhis edip memleketlerine gönderirken, diğer yarısını da çoğunluğunun Pers askerlerinin oluşturduğu bir orduda hizmet etmeye çağırıyordu. Bu, kabul edilemezdi. Tüm bunların üzerine, bir de İskender, Sogdia lideri Oksyarthes'in kızı Roksane ile siyasi amaçlı bir evlilik yapınca, Kral ile orduda yer alan birçok önde gelen Makedonyalı askerlerin, neredeyse kopma noktasına gelmişti (Arrianos, IV. 19. 5; Curtius, VIII. 4.21-30; Plutarkhos, Alex. 47. 7-8).

5. İskender'in Doğu Geleneklerini Benimsemesi

Makedonlar; krallarının, olabildiğine sıradan bir yurttaş gibi davranmasını, her ne kadar soylu da olsa, gereksiz gösteriş ve abartıdan uzak durmasını, hatta kendilerine, kraldan çok, arkadaş gibi yaklaşması gerektiğini düşünüyorlardı. İskender de uzun bir süre halkına yaklaşımı hakkındaki bu beklentilere, aynı doğrultuda cevap vermişti. Aynı zamanda da adamlarının yanında yer aldığını, her fırsatta ispatlıyordu. Persler ise; "Krallarının Kralından" bu duruma tam ters bir şekilde farklı davranmasını bekliyorlardı. Ahura Mazda'nın gözdesi ve yeryüzündeki yansıması; onlara göre, kulları tarafından tapınılması gereken yüce bir varlıktı. Bu doğrultuda; Perslerin saygı ve teslimiyetlerini simgeleyen davranış şekillerinden biri de "proskynesis"di. Bu karmaşık Pers ritüelinde, Pers Krallarını ziyarete gelenler, Büyük Kral'ın önünde yere kapanır, alt düzeydeki asilzadeler öne doğru hafifçe eğilirken, en üst düzeydeki aristokratlar Büyük Kralı, öpücük yollamak suretiyle selamlardı. Bu konudaki kural ve uygulamalar, birbirinden farklılık gösteriyordu. Pers kültüründe, Ahura Mazda, "yeryüzünü ve üzerinde uzanan gökler alemini yaratan, insana ve insanlığın kaderini belirleyen, başlarına bir hükümdarı getiren; bir hükümdar ki tüm insanlığa hükmeden" idi. İnsanların arasındaki sınıf farklılıklarını tayin eden Tanrı'ydı; bu yüzden, O'nun elçisine saygı sunmakla yükümlü herkesin aynı biçimde davranması beklenemezdi. Oysa Makedonya'da yaygın olduğu şekliyle "proskynesis", tanrılar huzurunda yapılan, bütünüyle dinsel içerikli bir hareketti, dolayısıyla, Ahura Mazda tarafından tayin edilen hiyerarşik düzene uyularak sergilenmesi, Makedonlar tarafından kabul edilemezdi. Onlar tarafından "sefil bir davranış biçimi" olarak nitelendirilen bu protokole, riayet etmeleri düşünülemezdi, ama beraber yaşayabilmek için, Perslerle ortak bir paydada buluşulması gerekiyordu. İşte bu sebeple, İskender'in; hükümlerinin ikinci yarısında yüzleşmek zorunda bırakıldığı sorunların özünü de bu oluşturacaktı.

Söz konusu ortak paydalardan biri de, İskender'in Doğulu hükümdarlar gibi ipek sorguç ve püsküllerle süslenmiş, altından bir baldekenin çevrelediği bir tahtta oturması olmuştur. Törenin tarihi tam olarak bilinmemektedir ama belki de Pers coğrafyasının yeni kralı; yeni kutlamalar esnasında, soylu Pers aristokratlarının kendisini benimseyip, gelip, saygı ve sadakatlerini sunmalarını umarak bu tahtta oturmuştu Ancak, bütün kış boyunca, Phrasaortes olarak bilinen biri dışında, hiçbir Pers soylusu, III. Dareios'a ihanet etmemişti. İskender de bu jesti, Phrasaortes'i Persis satraplığına getirerek iade etmişti.

İskender'in halkının; manevi dünyasına ve gönüllerine hitap etmek için uyguladığı bir takım politikalar da olmuştur. Kral; Achilleus'un soyundan geldiğini iddia ediyor ve onunla kıyaslanmaktan gurur duyuyordu. Bu nedenle de; Troia'yı ziyaret etmiş, kurbanlar kesmiş, Achilleus'un mezarından onun silahlarını almış ve savaşlarda kullanmıştı. Kuşkusuz İskender'in bu hareketleri; siyasi otoritesini, tanrılar katında göstererek meşru bir zemine oturtmasını sağlamış ve liderliğini pekiştirmişti (Arrianos, I. 11. 7).

Ra'ya kurban kesmek ya da Helipolis'te geleneksel bir taç giyme töreni; yeni kralın yerli halkın göreneklerine ve yaşam biçimine duyduğu saygıyı sergilemesi ve onları ikna etmesi için iyi bir fırsattı. Makedon Kralı; tıpkı Pers Kralları Kambyes ve I. Dareios gibi "Horus, Mısır'ın Koruyucusu" ve "Amon'un Sevgilisi, Ra'nın Gözdesi" ünvanlarını almıştı. Bu sıfatları almasıyla birlikte, İskender, kendisi için derin anlamlar ifade eden "Güneşin Oğlu" mertebesine yükselmişti (Lendering, 2018: 173).

6. İskender'in Tanrısallaştırılması

Bu husus; Briant tarafından şöyle yorumlanmaktadır:

"İskender'in figüratif temsillerinin tetkiki, kralın kendisinden, tanrılarla değilse bile kahramanlarla eş düzeyde bir üstinsan imgesi yaymak istediğini ortaya koyar. İskender, gerçekten de kendisiyle birlikte, bu propaganda misyonu ile görevli resmi sanatçılar götürmüştür: Heykeltıraş Lysippos, ressam Apelles ve kuyumcu Pirgoteles. İskender, sıklıkla gözleri gökyüzüne doğru dönmüş olarak temsil edilmiştir. Plutarkhos bu tavrın anlamını gizlemez; İskender, Zeus'la konuşmak için gökyüzüne doğru bakıyor gibidir: 'Olympos'u sen al, Dünya'yı bana bırak!' Sanatçılar, giderek artan oranda onu başında taçla temsil ederler, ki bu, Doğu kökenli bir kraliyet simgesidir. Bu dönüşüm özellikle, -belki de Pirgoteles'in modelleri üzerinden – darp edilen sikkelerde açıkça görülebilir. Sanatçı çoğu zaman başında aslan postuyla bir Herakles temsil etmiştir, fakat Portre o kadar bireyselleştirilmiştir ki insan bu figürde, bir kahramanın yüz çizgileri altında İskender'i seçer gibi olur..." (Briant, 2019: 108).

MÖ. 323'e gelindiğinde; uçsuz bucaksız bu toprakların yeni kralı, çok kültürlülüğün de tesiriyle, birçok ünvanı kendinde barındırıyordu. Düşünün ki; İskender, aynı anda Makedonyalıların "Kralı", Thessalia Birliği'nin "Arkhonu", Korinthos Birliği'nin "Hegemonu", Asya Yunan şehirlerinin "Kurtarıcısı", Mısırlıların "Firavunu", Babil'de "Dünyanın Dört Bir Yanının Kralı" ve Perslerin de yeni meşru "Büyük Kralıydı".

Sonuç

III. Darieos'un öldürülmesi ve Persepolis'in düşüşünden sonra; ordudaki Makedon unsurlar, görevin tamamlandığını söyleyerek evlerine dönmek istemiş, ancak İskender, Hindistan ve çevresini de fethetmek istediğini söyleyince, ordudaki Makedon unsurlarla arası açılmış, uzun soluklu olan ve adeta psikolojik bir savaşa dönüşen bu seferde ordunun da morali bozulmuştu. Neticede Makedon unsurların muhalefeti, onu, fetihleri Hyphasis'te durdurup (MÖ. 326) Babil'e geri dönmeye zorlamıştı.

Ayrıca; bu bağlamda olmak üzere, İskender; Akhaimenid Krallığını, her geçen gün daha fazla taklit etmeye başlamış, mutlak bir kral gibi davranarak Pers soylularını etrafında toplayabilmiş, ancak tam tersine, Makedon soylularının ise zamanla antipatisini kazanmaya başlamış, bunun sonucunda da öz kimliğinden uzaklaşmıştı. Philatos davası, Parmenion'un öldürülmesi, Kleitos'un öldürülmesi, yere kapanarak selamlama (proskynesis) ve Kallisthenes'in tutuklanması meseleleri, İskender ile Makedonların arasının açılmasına neden olan başlıca etkenler olmuştu. Bu olayların da altında yatan gerçek ise; İskender'in, kendi otoritesini tartışmayan Hephaestion, Krateros,

MÖ. 330'dan itibaren, İskender'in kişiliğinde de bazı önemli değişiklikler oluşmaya başlamıştı. Pers aristokrasisinin sadakatini kazanmaya çalışan yeni kral, giderek, doğulu kralların adetlerini ve giyim tarzını benimsemeye başlamıştı. Ardından; Pers tacını, kuşaklı beyaz tuniğini, uzun kollu kaftan ve pantolon dışındaki diğer bütün Pers kıyafetlerini kuşanmıştı. Burada; egemenliğini en açık biçimde sembolize edebilmek için, İskender'in Pers saray kıyafetlerini kuşanması, siyasi bir gereklilik olarak açıklanabilir. Ayrıca; bunun, ne kadar katkı sağladığı da tartışmalıdır. Sadece birkaç hafta içinde, bütün bu çabaların, Persleri ikna etmeye yetmediği, öte yandan, Makedonları da fazlasıyla öfkeliendirdiği anlaşılmıştı. Hatta, ilerleyen süreçte, İskender'e, Demetrios ve Dimnos tarafından bir suikast tertip edildiği de görülmüştü. Bunun nedeni olarak da; İskender'in doğu seferinin amacından saptığı, bu işin fazla uzadığı ve imparatorluk sınırlarının genişlemesine, artık, bir "dur" denilmesi gerektiği düşüncesi gösterilmişti.

İskender'in; beklenmedik bir zamanda, kendisine bir halef göstermeksizin ölmesi, kurmuş olduğu evrensel devlet için büyük bir felaketti. Babil'de, piyadelerle süvariler arasında meydana mücadelelerden sonra tahta çıkan, İskender'in üvey kardeşi Philippos Arrhiadaios ve İskender'in ölümünden sonra Roksane'den dünyaya gelen oğlu İskender, hükümeti idare edebilecek durumda ve düzeyde değillerdi. Bundan dolayı, ordunun başında bulunan generaller, devlet işlerini fiilen yürütmeye adaydılar. Yönetime ağırlığını koyan ve toprakları bölüşen generaller, mevcut toprakların muhafazasına ve İskender'in planladığı yeni fetihlerin yapılmamasına karar vermişlerdi. Aynı zamanda; İskender'in Yunan, Makedon ve Asyalıları birbiriyle kaynaştırma politikasından da yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamışlardı.

İskender'in ölümünden sonra yeni fetihler gerçekleştirmediği için Makedonya'ya maddi kaynak da gelmiyordu. Siyasal, sosyal ve ekonomik yapı tamamen savaş ganimetlerine dayalıydı. Dolayısıyla, düşüş ve dağılma kaçınılmaz olmuştu. İskender; kendi döneminde, muzaffer ve fatih bir kral olarak, devasa büyüklükte bir toprak ve aynı derecede ganimeti miras olarak bırakmıştı. Avrupa'da Philippos'un, Asya 'da ise III. Dareios'un varisi olarak kendi kabul ettirmesi, bunda büyük bir etken olmuştu. O yıllarda; yeni fethedilen yerlerden ganimentler, Babil, Susa ve Ekbatana gibi Pers başkentlerinde birikiyordu. Dolayısıyla da, Pella'ya, bu fetihlerden, çok fazla pay akmamıştı. Sonuçta; elindeki insan gücünü de savaşçı ve asker olarak gönderen, ancak, maddi bir şekilde karşılığını alamayan Makedonya, kısa zamanda gücünü yitirmişti.

İskender'in ölümüyle başlayan ve Aktium Muharebesine kadar gelen üç yüz yıllık dönem; karışık olaylar ve bitmez tükenmez harplerle dolu bir dönemdi. Fakat; detaylar bir kenara bırakılıp, olaylar ana hatlarıyla değerlendirildiğinde, ilk zamanlar, İskender'in evrensel devletini tümüyle korumak fikrinin ön planda geldiği, ancak, bir süre sonra aralarında bu devleti paylaşmak isteyen ve bu yüzden bir takım bağımsız krallıklar meydana getirmiş olan İskender generallerinin, birbiriyle yaptıkları sürekli

savaşlar sonunda, bu birlik fikrinin ortadan kalktığı, büyük Hellenizm Krallıklarının zamanla parçalanmaya başladığı, bunun yanında, bir takım küçük devletler kurulduğu, birbiriyle aralıksız boğuşan bu irili ufaklı devletlerin, kendilerini yıpratmaları sonunda, günden güne güç kazanan ve egemenliğini Akdeniz'in doğu bölgelerine yaymak isteyen Roma'ya karşı koyamadıkları görülecekti.

Kralın ölümünün ardından, Perdikkas; bir hükümet darbesiyle, yönetimi aktif bir şekilde eline geçirmişti. Onun düşüncesine göre; imparatorluğun sınır bölgelerinin yönetimine liyakatli satrapların getirilmesi ve alınan kararlar için imparatorluğun merkezinde konsensüs sağlanması gerekiyordu. Bu nedenle, Perdikkas, birkaç yetkin Makedon subayını satraplığa terfi ettirmişti. İskender'in muhafızları Ptolemaios, Peithon ve Leonnatos, sırasıyla Mısır, Media ve Hellespontos Frigyası'nın yönetimlerini devralmışlardı. Kraliyet Katibi Eumenes de Kapadokya satrapı olmuştu. Suriye güneyindeki Triparadeisus konferansı, satraplıklar ve diğer önemli yönetim birimleri, generaller arasında paylaşılmıştı. Antigonos; eski topraklarını, Peithon; Media ve çevresindeki doğu satraplıklarını almıştı. Antipatros ise; Naip ilan edilerek, Kral Philoppos Arrhiadaios, Roksane ve Küçük İskender ile birlikte Makedonya'ya dönmüştü. Taşra yönetiminde ise; İskender'in ölümünden sonra, Pers kökenli satraplar görevden alınmaya başlamıştı. Bunun başlıca sebebi ise; Pers kökenli satrapın; eninde sonunda hemşerilerine yakınlık duymaya başlayacağı ve isyanın, kaçınılmaz bir son olacağı endişesi olmuştu.

Kağıt üzerinde uçsuz bucaksız görünmesine rağmen, İskender'in İmparatorluğu gerçekte, parçalanmıştı. Bir süre sonra, Makedonya'da da işlerin karışmasıyla birlikte, Kral Philoppos Arrhiadaios'un öldürülmesiyle, artık, ortada bir hanedan kalmamıştı ve üç komutan resmen bağımsızlıklarını ilan etmişler, bunun sonucunda; Avrupa'da Makedonya, Asya'da Ptolemaios ve Mısır'da Seleukos Krallıkları ortaya çıkmıştı. Böylelikle; iki yüzyıldan fazla süren siyasi bütünlük sona ermişti. Bu krallıklar, bir süre istikrarını korusalar da MÖ. 200 yılına doğru, önce Mısır, toprak kaybetmeye başlamıştı, ardından, Makedonya; Roma tarafından bozguna uğratılırken, Seleukos Devleti de; Pergamon, Ermenistan, Parthia, Baktria ve İudaea Krallıklarına karşı topraklarını kaybetmişti.

Roma; üç gücü (Antigonos, Seleukos, Ptolemaios) aynı anda ve aynı ölçüde etkilememişti. Süreç; aşamalıydı, fakat, Hellenistik Dünyada bir anda hız kazanmıştı. Hannibal ile yapılan savaş, Roma'nın, sadece Kartaca'ya değil, çevresindeki tüm dünyaya karşı tutumunu da değiştirmişti. Savaş; Romalı aristokratların, Adriyatik ötesi olaylara aktif ilgi duymalarına neden olmuştu. Bu nedenle, Akdeniz; öncelikli hedef haline almıştı. Hellenistik güçler ise; tam tersine, İtalya'da olan bitenlerin, kendilerini etkilemediğini düşünüyorlardı. Üç büyük krallığın her biri, öncelikle kendi iç sorunlarıyla ilgiliydi. Hepsisi de beklenmedik biçimde, yakın zamanda rejim değişiklikleriyle uğraşmak zorunda kalmıştı: Antigonos Dosan, III. Seleukos ve III. Ptolemaios iki yıl içinde ölmüşlerdi. Yeni krallar, Makedonya'da V. Phlippos, Seleukoslar'da III. Antiokhos ve Mısır'da IV. Ptolemaios yönetim kabiliyeti açısından genç ve

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
tecrübesizdiler. İşte tüm bu nedenlerle İskender'in mirasçıları için, yıkım kaçınılmaz olmuştur. Roma; bu süreçte, tüm Hellenizm izlerini silmeyi başarmıştı, böylelikle, yaklaşık üç yüzyıl süren düzen ve sistem son bulmuştu.

Kaynakça

ARRIAN. (1929). *Anabasis Alexandri*, (Çev.) ILIFF ROBSON, E., Harvard University Press, Cambridge.

BOSWORTH, A. B. (2005). *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri*, (Çev.) ÇALIŞKAN, H., Dost Yayınları, Ankara.

BRIANT P. (2019). *Büyük İskender, Fetihler ve Siyaset*, (Çev.) ÖZYILDIRIM, N., Alfa Yayınları, İstanbul.

BRIANT, P. (2005). "Alexandre et l'hellénisation de l'Asie: l'histoire au passé et au présent", *Studi Ellenistici*, VII, s. 9-69.

BRIANT, P. (1996). *Histoire de l'Empire perse. De Cyrus a Alexandre*, Fayard, Paris.

CARNEY, E. (2000). *Women and Monarchy in Macedonia*, University of Oklahoma Press, Norman.

DIODORUS OF SICILY (1935). *Bibliothèque Historique*, (Çev.) OLDFATHER, C. H., Harvard University Press, Cambridge.

DROYSEN, G. (2007). *Büyük İskender Tarihi*, (Çev.) BAYKAL, B. S., Dharma Yayınları, İstanbul.

ERRINGTON, M. (2017). *Hellenistik Dünya Tarihi*, (Çev.) GÜNATA, G., Homer Yayınları, İstanbul.

JUSTINUS. (1936). *Abrege de Histories Philippiques*, (Çev.) CHAMBRY, E. L., Classiques Garnier, Paris.

LENDERING, J. (2018). *Büyük İskender*, (Çev.) SUNGUR, B., Kronik Yayınları, İstanbul.

PLUTARKHOS. (2017). *Paralel Hayatlar, İskender-Sezar*, (Çev.) ÇOKONA, İ., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

QUINTUS CURTIUS. (1946). *History of Alexander*, (Çev.) ROLFE, J. C., Harvard University Press, Cambridge.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

JEKE TULĞAĞA RÝHANI ADAMGERSHILIK

BILIM BERÝDİŇ NEGIZI

Djoldasova Orynqyz Kópbosynqyzy, Ótegenova Elenora
Jomartqyzy

ekonomika gylymdarynyň kandidaty, dotsent

«Tárбие jumysy jáne áleýmettik máseleler jónindegi» prorektor

Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti

joldassova.o.k@mail.ru, +77752187188

oqytýshy, «Áleýmettik pedagogika jáne ózin-ózi taný» kafedrasy

Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti

elio_93-93@mail.ru, +77009681319

Annotatsııa

Bul maqalada jalpyadamzattyq qundylyqtardy tulğağa rýhanı-adamgershilik bilim berýdiň negizgi ózege retinde qarastyrady. Sondai-aq, absolýttik jalpyadamzattyq qundylyqtardyň adam boıyna, tımysynan berilgen syı jáne adamnyň rýhanı damýynyň barlyq kezeńine, ony oqytý úderisine engizý adamnyň izgilikti qasıetterin ashýğa, onyň rýhanı damýyna yqpalynyň maңызdylygy kórsetilgen.

Absolýttik jalpyadamzattyq qundylyqtar ýaqytqa bağynbaityn, eshqandai ortamen qoğammen shektelmeitin, búkil adamzat úshin maңызy zor qundylyqtar retinde qarastyryp, taldaý jasalğan. Qundylyqqa bağyttalğan materialdy bilim berýdiň bazalyq mazmunyna engizý máselesi rýhanı-adamgershilik jáne jalpyadamzattyq ózekti máseleler qamtylğan.

Maqalada gymanustik bağytymen, jalpyadamzattyq mánimen, maңызdylyq deńgeimen, jan-jaqtylygy men ereksheletin qundylyqtar basshylyqqa alynğan. Tulğa mádenietiniň negizi onyň jalpyadamzattyq qundylyqtarynyň negizinde T.I. Petrakovanyň tujyrymyna súengen.

Kiltti sózder: aksiologua, qundylyq, bolmys, aqıqat, súispenshilik, durys áreket, ishki tynyshtyq, quanat jasamaý.

Abstract

In this article focuses the universal values that are the foundation of spiritual and moral upbringing and education. Thus, universal values given to man from birth as a gift for the disclosure of the best qualities of the personality and spiritual development at all stages.

Human values are raised, analyzed as an important values, do not obey time,

not limited to any society, no medium. For the introduction of the basic content of education are taken materials aimed not spiritual and moral development.

This article being based on universal values, humanistic orientation, and especially significant. The basis of cultural identity and human values based on generalizations T.I. Petrakovoy.

Keywords: Axiology, Values, Being, Reality, Love, Right Actions, Internal Calmness, Don't Do Worse.

Aksiologua filosofıalyq zertteý jáne ony taldaýy boıynsha bolmys úgymynyn eki elementke ydyraýnan týyndap: qundylyq jáne naqtylyq, talap pen umtylys nysany retinde qarastyrylady. Aksiologua gylymynyn maqsaty – bolmystyn, jalpy qurylymyndaғы qundylyq múmkindigin jáne onyn naqtylyq oıynyn arǵaqtaryna degen túsinigin, qatynasyn, baılanystaryn kórsetip úgymdaryn qalyptastyrady.

«Qundylyq» termini bolmystyn belgili qubylystarynyn adamı, áleymettik jáne mádeni mán-maǵynasyn bildirý úshin qoldanylady. Adam ómiriniń ózegi-qundylyqtar, al basqa maqsattar oǵan jetkizetin baspaldaqtar ǵana. Bul qaǵıdaǵa súensek, qoǵamnyń jańarý kezindegi jańasha kózqarastardyn biri – qundylyq baǵdar bolmaq.

Osy turǵyda absoliýttik jalpyadamzattyq qundylyqtar tulǵaǵa rýhani-adamgershilik bilim berýdiń negizgi ózegi bolyp tabylady. Absoliýttik jalpyadamzattyq qundylyqtar adam boıyna, tımysynan berilgen syı jáne adamnyń rýhani damýynyn barlyq kezeńine nár beredi, ony oqytý úderisine engizý adamnyń izgilikti qasietterin ashýǵa, onyn rýhani damýyna yqpal etedi.

Rýhani-adamgershilik qundylyqtar adamzat paida bolǵan kezden bastap adam sanasyna enip damyp otyrды desek te bolady. Sebebi, rýhani-adamgershilik qundylyq adamnyń ózine, qorshaǵan áleymettik ortaǵa bir-birine degen qarym-qatynasy, ómir súry salty, damý deńgein beıneletin qurlymdyq element. Rýhani qundylyqtnyń sapasy jan dúmesiniń damýy, sana seziminiń deńgei bilimdiligi, ónerliligi, aqyldylyǵy, mádeniettiligi t.b. kóptegen sapalary arqyly ólshenetin bolsa, adamgershilik qundylyq adamnyń adamı qasieti, bir-birine degen qayrymdylyq kórsetyi, meirimdilik sezimi, is-árekettegi adaldyǵy, ádildigi, ómir súry saltyndaǵy týystyq, dostyq qarym-qatynasymen birigý ideiasymen erekshelenedi.

Adamzat tarhynda gylymı oıdyn úzdiksiz damý barysynda adamnyń ózin tanymaqtyq jónindegi ilimniń algashqy qadamy kóne grek filosofтарыnan bastalsa da, ony óz zamanynda gylymı júege túsirip, qalyptastyrǵan Farabi eńbegi erekshe[1].

Negizgi rýhani-adamgershilik qundylyqtar bul adam boınan bastaý alady desek te bolady. Sebebi, rýhani-adamgershilik qundylyqtar adam jaratylysy, olardyn ómirge qarym qatynasy, turmys tirshiligi, sanaly is-áreketi men sezimi arqyly ólshenip, saralanyp otyrady. Sondyqtan, eń joǵary

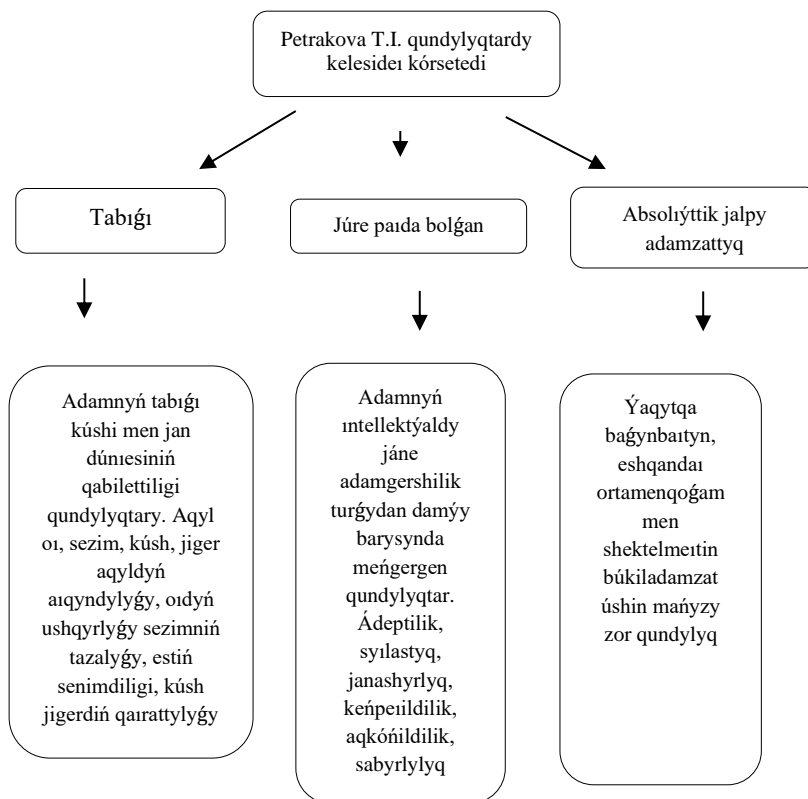
qundylyqtardyń ózegi – bul adamı qasietter jáne adam ekendigi qoǵam damýynda árdaiym dáleldenip kelgen.

Máselen, Abai: «Adamzattyń bárin súi, baýyrym dep» deý arqyly tiline, dinine, diline, násiline qaramai álemdegi barlyq adamdarǵa izgi nıetpen, aq kónilmen, jaqsylyq jasa degen oıdy bildiredi[2].

Qundylyqtar ierarahuasy jeke adam sanasyna mángilik turaqtap qalmaıdy. Ómir aǵyny barysynda bir qundylyqtar birinshi kezekke shyqsa, endi biri ekinshi kezekke jyljıdy, iaǵnı qundylyqtar orny mańyzdylyǵyna bailanysty aýysyp turady. Qundylyqtar ómirge, eńbekke, shyǵarmashylyqqa, adam ómiriniń mánine baǵa berýden turady. Qundylyqtar qoǵam úshin eń mańzdy degen ádep ǵuryptar men normalar qyzmetin ózine baǵyndırady jáne retteidi. Adam ózin qorshaǵan zattyq jáne rýhanı álemdi qundylyqtar arqyly baǵalaıdy.

Qundylyqtar – bul, qasietter. Qasietsiz adam janýarǵa analyp ketedi. Olar bizge bala kezden, ana sútimen birge, ana tili arqyly, moral negizderi retinde, óz tarihn, mádenietin, ádet ǵuryptary men salt dástúrlerin ıgerý nátijesinde ornyǵady. Qundylyqqa baǵyttalǵan materialdy bilim berýdiń bazalyq mazmunyna engizý máselesi rýhanı-adamgershilik jáne jalpyadamzattyq qundylyqtardy jańartýǵa bailanysty ózekti máselege analyp otyr. Munda ǵymanistik baǵytymen, jalpyadamzattyq mánimen, mańyzdylyq deńgeimen, jan-jaqtylyǵymen ereksheletin qundylyqtar basshylyqqa alynady. Tulǵa mádenietiniń negizi onyń jalpyadamzattyq qundylyqtarynyń negizinde kórinedi. Biz munda T.I. Petrakovanyń tuıyrymyna súenemiz. T.I. Petrakova qundylyqtardy úsh túрге bóledi (Keste-1) [3].

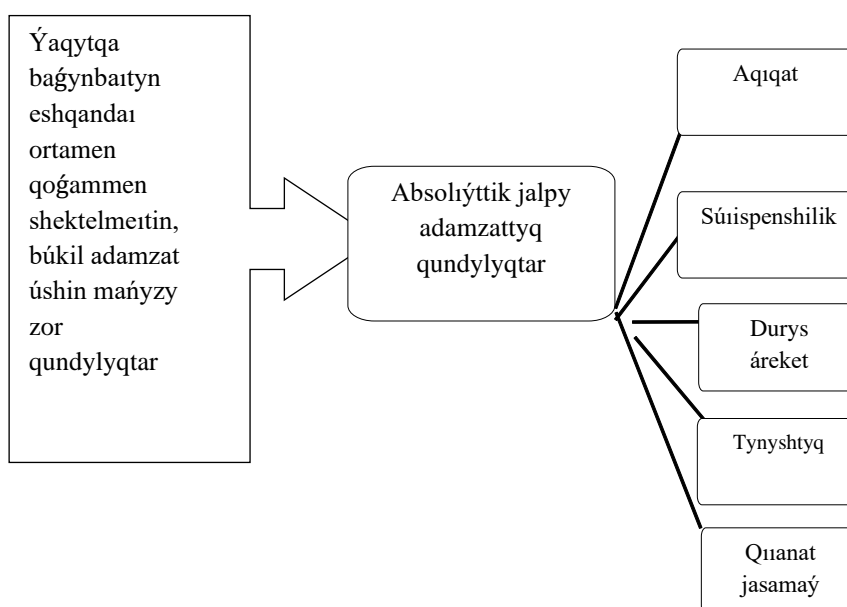
Petrakova qundylyqtardy úsh túрге bóledi

Tabıǵı jáne júre paida bolatyn qundylyqtar tárbie júzinde adam boynda qalyptasady. Al, absalıyttik jalpyadamzattyq qundylyq yaqytqa baǵynbaityn, ózgermeitin, búkil adamzat úshin mańyzy zor mańgilik qundylyqtar. Absalıyttik jalpyadamzattyq qundylyqtar tulǵaǵa rýhanı adamgershilik bilim berýdiń negizgi ózegi bolyp tabylady. Jalpyadamzattyq qundylyqtar adam boıyna, tımysyna berilgen syı jáne adamnyń rýhanı damýynyń barlyq kezeneine nár beredi. Absalıyttik jalpyadamzattyq qundylyqtardy oqytý úderisine engizý izgilikti qasıetterin ashýǵa onyń rýhanı damýyna yqpal etedi.

Negizgi bes absalıyttik jalpyadamzattyq qundylyqtardy atap aıtar bolsaq: aqıqat, súıspenshilik, durys áreket, ishki tynyshtyq, qıanat jasamaý.

(Keste-2)

Aqıqat – tanym teoriasynyń negizgi kategorıasy, adam oınyń ómir shyndyǵymen saıkestiligi. Aqıqat – tanýshy kisiniń obektini durys, dál beıeleýi, adam sanasynan tys jáne táýelsiz kúinde, ómir súrgen qalpynda kórsetýi. Aqıqat kategorıasy bilimniń zatqa saıkes kelýin ǵana emes, tanymdyq qyzmet tásilin de sıpattaidy. Obektivti aqıqat – biliminiń adamǵa da, adamzatqa da táýelsiz mazmuny. Aqıqat – salıstırmaly, sebebi ol ishki qaıshylyqta únemi damyp, tolyqtyrylyp, tereńdetilip, túzetilip otyratyn protsess. Absalıyttik aqıqat – zatty tolyq sıpattaityn, tanym damýynda teriske shyǵarylýy múmkin emes myzǵymas ilim. Salıstırmaly aqıqat pen absalıyttik aqıqat dialektikalıyq baılanysta. Salıstırmaly aqıqatta absalıyttik aqıqatnyń ushqyny bar, al absalıyttik aqıqat salıstırmaly aqıqatnyń jıntyǵy (q. Absalıytti jáne salıstırmaly aqıqat) negizinde quralady.

(Keste -3)

Absolýttik jáne salystymaly aqıqat. «Tap qazır» sátiniń kúshi. Adam ómirindegi shyndyqtyń máni, onyń ar-ujdanmen bailanysy.

Osy oraida M.Gandi. «Osy shaqpen ómir súrińiz. Men bolashaqty bolǵaym kelmeidi. Meni qazirgi is-áreketim tolǵandyradı, Jaratýshy maǵan bolashaqty boljai alatyn bilik bergen joq. Men myna nárseni túsindim – Osy shaq pen ómir súrip, ony qabyldaı alý kerek, alǵa qarai umtylýǵa kedergi bolyp jatqan ishki qarsylaǵymyzdy jeńýge ulyjol osy. Nege? Óitkeni siz osy shaqpen ómir súrseńiz, onda siz bolashaqta ne bolatynyna úńile bermeisiz, sebebisiz bolashaǵyńyzdy bileı almaisyz ǵoi» – deidi[4].

Aqıqat dep adamnyń obektivtik ómir shyndyǵyn durys, dál beinelenyi, onyń sanaǵa ómirde qandaı bolsa, sondaı kúinde túsýin aitady. Súispenshilik – dúnieni ózgertıge beim, ómir berýshi jáne demeyshi qýatty energua. Durys áreket – júreken shyǵyp, sosyn sóz retinde beinelenetin jáne iz júzinde qoldanylatyn qundylyq. Al ishki tynyshtyq degenimiz adamdy aqıqatty tanýda, súispenshilik pen durys áreket istegende ǵana jan tynyshtyǵyn taba alady. Jan tynyshtyǵy ornaǵanda adam ózine de ózgege de quanat jasaı almaı qalady. Quanat jasamaı degenimiz basqalarǵa esh zıan keltirmeı ómir súrydi bildiredi. Atalǵan osy máńgilik bes jalpyadamzattyq qundylyqtar adamnyń ultyna, násiline, ortasyna, dinine qaramatyn, yaqytpen ózgermetin qubylys [5].

Jeke adamnyń barlyq qundylyqtary belgili bir deńgeide ierarhualanǵan jeke adam úshin biriniń mańyzy joǵaryraq bolsa,ekinshiniń mańyzy azyraq bolady. Ierarhuanyń basynda adam ómirin aıqyndaityn bir nemese birneshe bazalyq qundylyqtar qatar bolýy múmkin. Qundylyqtar ierarhuasy jeke adam sanasynda máńgilik turaqtap qalmaıdy. Ómir aǵyny barysynda bir

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
qundylyqtar birinshi kezekke shyqsa, endi bir ekinshi kezekke jyljidy, iaǵnı qundylyqtardyń ornı mańyzdylyǵyna bailyasty aýysyp turady.

Ómirdegi túrli jaǵdaıattar, másele, aýyr syrقات jáne t.b jaǵdailar jeke tulǵanyń qundylyqtar júesi de atarlyqtai yqpal etedi. Jeke tulǵaǵa basqa bir bedeldi tulǵa da óziniń qundylyqtar kózqarastarymen zor yqpal ete alady. Iaǵnı, adamı qundylyqtar júesi adam ómiriniń sońyna deın turaqtalyp qalmaidı.

Qundylyqtarǵa baǵyttalǵan materialdarda bilim berýdiń bazalyq mazmunyn engizý máselesi rýhanı adamgershilik jáne jalpyadamzattyq qundylyqtardy jańǵyrtýǵa bailyasty ózekti máselege ainalyp otyr. Sondyqtan da, qazirgi bilim mazmunynda bar materialdy paidalaný, onda nazardan tys qalǵan qundylyqtyń áleýetin, jaryqqa shyǵarý mindetteri týyndap otyr.

Aksiologuanyń negizgi máselesi – «Igilik degen ne?» degen suraqty alǵashqy bolyp qoıǵan Sokrat ekenin bilemiz. Qundylyqtar ómirge, eńbekke, shyǵarmashylyqqa, adam ómiriniń mánine baǵa berýden turady. Qundylyqtar qoǵam úshin eń mańyzdy degen ádet-ǵuryptar men normalar qyzmetin ózine baǵyndyrady jáne retteidi. Adam ózin qorshaǵan zattyq jáne rýhanı álemdi qundylyqtar arqyly baǵalady. Qundylyqtar – qasietter. Qundylyqtardy tanýdaǵy eń qıyn másele – naǵyz qundylyqtardy jalǵandarynan ajyrata bilý. Qundylyqtar ár adam úshin ár túrli bolady. Rettiligine qarai, mańyzdylyǵyna qarai ózgerip otyrady.

Barlyǵynyń qanar kózi bolyp tabylatyn tek bir ǵana aqiqat bar, ol absolýttik aqiqat. Sen ony tapqan kezde ǵana, seniń is áreketiń onymen úlesim tabady. Aqiqat – kópqyrlylyqtyń birtutastyǵy túsiný, ózin bárine qatysy bar. Adam úshin shyndyqty aıtý óte mańyzdy. Jalǵan sóleý adamǵa kúiretýshi, kerı áser etedi. Árqashan shyndyqty aıtý kerek, shyndyqty óte jumsaq jetkizý kerek.

Qundylyqtar degenimiz – igilikter men olarǵa qol jetkizý tásilderi túraly qorytyndylaǵan, belgili kózqarastar, ornyqta oılar, úlgi alarlyq obektiniń ozyq tájiribeleri, synnan ótken pikirler arqyly óziniń minez-qulqyn anyqtaıdy. Joǵaryda aıtylǵan pikirlerdi tujyrymdai kelip, qorytyndylysaq: qundylyq zat ta, nárese de, másele de emes, olardyń qasietteri de emes, ol adam oıynyń qandai da bir joǵary túri bolyp tabylady.

Paidalanylǵan ádebietter tizimi

1. Ál-Farabi. Filosofualyq traktattar. – Almaty: Ǵylym. 1973. – 448 b.
2. Qunanbaev A. Shyǵarmalarynyń eki tomdyq toly jınaǵy /Jaıapty red. M.Áyezov. – Almaty: Kórkem ádebiet, 1957. – 368 b.
3. Petrakova T. I. Ǵýmanisticheskie tsennosti obrazovaniia v protsesse dýhovno-nravstvennogo vospitaniiia podrostkov. Tekst. / Avtoref. dokt.ped. naýk Moskva 1999
4. Ǵalamtor jelisi. <http://blogtime.kz/Referat/mahatma-gandi-kyskasha-omirbayany-referat-3.html>

5. Aqiqatty tanı bil: VII kitap. Danalyq – ár kúnde /Qurastyryshylar: Seitaqov A.S., Igenbaeva B.Q. – Almaty, 2005. -112 b.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Dışavurumcu Sanat Terapisinde Sanat Nesnesi Olarak Mail Art (Posta Sanatı) Uygulamaları

Eda ÖZ ÇELİKBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi-Karabük Üniversitesi-edaaz@karabuk.edu.tr
Ass. Prof.- Karabuk University, Faculty of Arts and Design-Painting
Department/-edaaz@karabuk.edu.tr

Özet

Posta sanatı (mail art), sanat postası adından da anlaşılacağı gibi posta sistemini alan olarak kullanır. Sanat postasında ileti, nesne, yapılan çalışma sanatçılar arasında eş zamanlı postalanır. Bu postalanma süreci başından itibaren, gönderilen postanın sanat nesnesine dönüşme sürecini oluşturur. Dada ve Fluxus akımlarıyla evrilen posta sanatı geçirmiş olduğu postalama sürecinde ister istemez bir dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm sanat nesnesi olarak postanın ulaştığı noktaya geldiğinde ortaya çıkan son haliyle kendini gösterir.

Posta sanatı, pullar (artistamp) ve kartlarla zarfların da dahil olduğu sanatçıların karşılıklı ya da günümüzde tek taraflı postalama süreçlerini kapsar.

Sanat ve Terapi, Sanat Terapisi ya da Sanatla Terapi de kişiler üzerinde uygulanan sanatsal çalışmalarla bireye kendi terapötik sürecini yansıtır. Kişi kendi kendini tedavi etmiş, kendiyile şifa bulmuş olur. Sanat terapisinde de posta sanatıyla bağlantılı yöntemlerden ikisi bu çalışmada kullanılmıştır. Birincisi: En çok posta göndermek istenilen kişiye hazırlanan posta ve ikincisi: asla posta göndermek istemeyeceğiniz kişiye hazırlanan posta.

Bu çalışmada posta sanatına, sanat terapisine ve Karabük Üniversitesi Resim Bölümü Deneysel Atölye Dersi kapsamında Karabük ilinde ilk kez gerçekleştirilmiş olan Posta Sanatı Proje Çalışmalarına ve bu ders kapsamında gerçekleştirilen Ulusal Sergiye yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Posta Sanatı, Artistamp, Sanat Terapisi, Terapötik, Karabük Üniversitesi, Deneysel Atölye

Mail Art as An Object Of Art in Expressive Art Therapy

Abstract

Mail art uses the mail system as the domain, as the name implies. In art post, the message, object and work are mailed simultaneously between artists.

This postal process constitutes the process of transforming the sent mail into an art object from the beginning. The postal art evolved by the Dada and Fluxus currents inevitably undergoes a transformation in its mailing process.

This transformation is manifested in its final form when it reaches the point where the mail reaches the art object. The art of postage encompasses the process of mutual or unilateral mailing of artists, including stamps (artistamp) and cards and envelopes.

Art and Therapy, Art Therapy or Therapy with Art also reflects the individual's own therapeutic process through artistic work on individuals. The person has cured himself and healed himself. In art therapy, two methods related to postal art were used in this study. First: the mail prepared for the person you want to send the most mail, and second: the mail prepared for the person you never want to send mail to.

In this study, postal art, mail art, art therapy and Mail Art Project works which were realized for the first time in Karabük province within the scope of Karabük University Painting Department Experimental Workshop Course and National Exhibition will be included.

Keywords: Mail Art, Artistamp, Art Therapy, Therapeutic, Karabuk University, Experimental Workshop.

Giriş

Posta Sanatı, 1950'li yıllarda Dada ve Fluxus akımlarıyla evrilmiştir. 1960 ve 70'li yıllarda elektroniğin kullanımı 1990'larda internet ve 20. Yüzyılın sonunda da bilgisayar ve yazıcı artık evlerimizin de bir parçası haline gelmiştir. Posta Sanatı, Sanat Postası, Mail Art; pullar ve kartlarla zarfların da dahil olduğu sanatçıların ya da katılımcıların karşılıklı postalaşma, pul üretme (artistamp) süreçlerini kapsar. Ama son yılların Güncel Sanatı her anlamda sanatçıya kapı araladığından Posta Sanatının alanını da genişletmiştir. Böylece posta sanatı internasyonel ve erişilebilir olmuştur. Sanat ve Terapi ya da Sanat Terapisi de kişiler üzerinde sanatsal uygulamalarla terapik nesnelere dönüşen sanat ürünleri ortaya çıkarmayı hedefler. Bu sanat nesnesi tamamen kişinin iç dünyasının dışavurumudur. Posta Sanatıyla da ortaya çıkan posta nesnesi tamamen kişinin iç dünyasını yansıtan malzeme ve kompozisyondan oluşur. Sanat terapisi sanat etkinlikleri anlamında geniş bir repertuara sahiptir. Amerikan Sanat Terapisi Topluluğu'na (1969) göre:

“Sanat terapi danışanın duygularını dışa vurmasını, duygusal çatışmaları çözümlemesini, farkındalığını güçlendirmesini, davranışlarını ve bağımlılıklarını yönetmesini ve sosyal becerilerini geliştirmesi için sanat terapistinin sanatı, yaratıcı süreçleri, ve ortaya çıkan sanat çalışmasını kullanarak düzenlenen ruh sağlığı uzmanlık alanıdır. Sanat terapisi, duyu ve düşüncelerin sözsüz iletişim kuran formu olan sanatı yaratma süreci içinde kullanarak, hayatı zenginleştirmeyi amaçlayan tedavi sürecidir.”

“Sanat terapi boyalar, kalemler gibi materyalleri kullanan bir tür dışavurum terapisi. Sanat terapisi klasik psikoterapi kuramlarını sanatın duygusal öğeleri ve yaratıcılık anlayışı ile birleştirir. Sanat terapi klinik çalışma grupları ile kullanılabilirdiği gibi yaratıcılığı arttırmak amacıyla çeşitli atölye çalışmalarında, okullarda da kullanılabilir.”

Sanat terapisi anlamlarından da anlaşılacağı üzere genel bir başlıkta alt dallarını barındırır. Resim, müzik, edebiyat, dans, sahne sanat terapisinin alt dallarından bazılarıdır. Uygulayıcı ve dışavurumcu sanat terapisinde posta sanatı 1950'li yıllardan bu yana kendini göstermektedir. Gelişen teknoloji, inovasyon ihtiyacı, insanların üretenden çok tüketen olmasına tepki olarak kullanımı artan postalama yöntemine öykünmek amaçlı posta sanatı kendisini göstermiştir. Posta sanatında kişiler karşılıklı olarak postalaşır. Fakat postaları onların dertleştikleri biblioterapik alandan çok kendilerini, duygularını dışa vurdukları alanlardır ve sanat nesnelidir. Malzeme de ister zarf, ister kartpostal olsun, gönderilen nesne aynı zamanda sanatsal değeriyle de oldukça kıymetlidir. Postalarını göndermeye karar veren kişiler öncelikle zarf ya da kartpostal şekline karar verir. Postalarını kendileri diledikleri gibi hazırlarlar çünkü posta gönderiminde de boyut ve klasik kısıtlamalar yoktur. Postalarını dilediği gibi kesip, boyayıp, kolaj-asamblaj tekniklerini kullanarak süsleme ve bezemelerle donatabilirler. Posta nesneleri aynı zamanda onların dışavurumlarıdır. Her dışavurum da şüphesiz ki psikolojik verilerle doludur. Bu noktada posta sanatı kendisini sanat ve terapi alanında etkinlik olarak gösterir. Resim terapisinde de bir etkinlik çeşiti olan posta oluşturma, kartpostal tasarımı, mektup süsleme terapötik olma özelliğindedir.

Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi: Posta Sanatı

Bu çalışmada Karabük Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersin kapsamında öğrencilerle gerçekleştirilen “Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi Olarak Posta Sanatı” isimli ulusal posta sanatı etkinliğinden bahsedilecektir. Bu çalışma sonucunda örnekler verilecektir. Verilen örneklerde ulusal katılımlı karma posta sanatı sergisi de yer alacaktır. Çalışma Karabük Üniversitesi ve Karabük ilinde ilk olma özelliğiyle de oldukça kıymetlidir (Resim 1).

Resim 1: Karabük Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersi kapsamında öğrencilerle gerçekleştirilen “Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi Olarak Posta Sanatı” isimli ulusal posta sanatı etkinliği Sergi Afışı.

Çalışmada katılımcılara manifestoda posta sanatı bağlamında iki sanat ve terapi yöntemi sunulmuştur:

1-Bu postayı kime göndermek isterdin? *(Bu en çok posta göndermek istediğin kişi olmalı)*

2-Bu postayı kime göndermek istemezdin? *(Bu postayı hazırlayacağın, tüm duygularını yansıtacağın ve fakat asla postanı ona göndermeyeceğin kişi olmalı)*

Bu iki seçenektен hareketle posta nesneleri hazırlanmaya başlandı. Bu noktada süre geniş tutuldu çünkü ilk kez konu ve çalışmayla karşılaşan katılımcılara düşünceleri ve kendilerinin rahat hissedilmesi sağlanmak istendi (Resim 2).

BİR SANAT VE TERAPİ NESNESİ OLARAK POSTA SANATI

Posta Sanatı, 1950'li yıllarda Dada ve Fluxus akımlarıyla evrilmiştir. 1960 ve 70'li yıllarda elektroniğin kullanımı 1990'larda internet ve 20. Yüzyılın sonunda da bilgisayar ve yazıcı artık evlerimizde de bir parçası haline gelmiştir.

Posta Sanatı, Sanat Postası, Mail Art; pullar ve kartlarla zarfların da dahil olduğu sanatçıların karşılıklı postalaşma ipullü üretim (artistamp) süreçlerini kapsamıştır. Ama son yılların Güncel Sanatı her anlamda sanatçıya kapı araladığından Posta Sanatının alanını da genişletmiştir.

Sanat ve Terapi ya da Sanat Terapisi de kişiler üzerinde sanatsal uygulamalarla terapik nesnelere dönüşen sanat ürünleri ortaya çıkarmayı hedefler. Bu sanat nesnesi tamamen kişinin iç dünyasını dışavurumdur. Posta Sanatıyla da ortaya çıkan posta nesnesi tamamen kişinin iç dünyasını yansıtan malzeme ve kompozisyonlardan oluşur.

Biz istedik ki Sanat ve Terapi de posta yöntemi olan iki temel soru ile postalarımızı üretelim:

- 1-Bu postayı kime göndermek isterdin?
- 2-Bu postayı kime göndermek istemezdin?

Bakalım sizler sanat nesnesine dönüşen postalarımıza bakmak isteyecek misiniz?
Bakmak istemeyecek misiniz?

İYİ SEYİRLER

DÖR. GÖR. DR. EDA ÖZ ÇELİKBAŞ
SAFRANBOLU-2019

Resim 2: Karabük Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersi kapsamında öğrencilerle gerçekleştirilen "Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi Olarak Posta Sanatı" isimli ulusal posta sanatı etkinliği Manifestosu.

Postayı tasarlamaya başlayan katılımcılar zihinlerinde imgeledikleri ve ruhlarında iz bırakan (farkında oldukları ya da olmadıkları) psikolojik verileri dışavurmuşlardır. Sanat terapisinde de bu nokta çok önemlidir. Böylece posta tasarlayan kişi aslında zihnini ve ruhunu tasarlamış olmaktadır. Göndereceği ya da asla posta göndermeyeceği kişinin izlerini psikolojik mesajlarla tasarımına yansıtmış da olur. Bizler postayı tasarlayan kişi ve posta gönderilecek kişi hakkında düşünceler, arzu ve istekleri mesaj olarak posta tasarımında görebiliriz (Resim 3).

Resim 3: Katılımcı öğrenci tarafından yapılan bir posta nesnesi

Yapılan posta çalışmaları sırasında katılımcı öğrencilerin kendilerini rahat ve açık hissettikleri ve ifade ettikleri görülmüştür. Aynı zamanda sorumlu öğretim üyesine de güvenleri oluşmuştur. Çünkü bu sanat terapisinde çok önemlidir. Kişi, karşısındaki sanat terapistine ya da sanat uygulayıcısına güvenmeli ve onlara kendini rahat bir şekilde ifade edebilmelidir. Ortaya çıkan posta nesnelerinden hareketle her bir çalışma kendine has özellikte olup manifestolarıyla da uyumuştur. Aslında sanat nesnesi manifestosu burada katılımcı kişinin kendini ve düşüncelerini yorumudur. Bu da tıpkı sanat terapisi seansında kişinin kendi kendini tedavi edebilme özelliği ile uyur. Posta hazırlama sürecinde sunulan iki seçenekten her ikisini de seçen olmuştur. Çoğunluk postalarını en çok göndermek istedikleri kişiye tasarlama seçeneğinde olmuştur. Güven duyguları ile ilgili hiçbir endişe yaşamayan katılımcılar çalışmalarını sergilerken de herhangi bir anlaşılma korkusu ya da endişesi dahi yaşamamıştır (Resim 4).

Resim 4: Karabük Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersi kapsamında öğrencilerle gerçekleştirilen "Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi Olarak Posta Sanatı" isimli ulusal posta sanatı etkinliği Tüm Katılımcılarla oldukça mutlu bir tablo.

Sanat terapisine göre aslında kendi kendilerini çözümlemeyi başarmışlardır. Sanat terapisinde etkinliklerin uygulandığı süreçte katılımcının kendini rahat ve güvende hissetmesi çok önemlidir. Çünkü kişi kendisiyle baş başa kalabilmeyi ve yüzleşmeyi etkinliklerle öğrenerek çözümleme yoluna gidebilir. Bu baş başa kalma durumu aynı zamanda da terapötiktir ve tedavi edicidir. Ayrıca dışavurumcu sanat terapisinde hareket terapisi kavramında dans ve tiyatro da müthiş bir dışavurum ve tedavi süreci sağlamaktadır. Sanat terapisinde genelde atölyedeki hareketsiz sanat etkinliklerinde resim terapisinden faydalanılır. Çünkü atölyede, ofiste, derslikte ve seçilen mekanda hareketsiz üretilen çalışmalar resim etkinliği bağlamında ortaya çıkar. Yapılan posta sanatı sergisi ve çalışması da sanat terapisinde yeni bir etkinlik kolu oluşturmuştur (Resim 5-6-7).

Resim 5: Karabük Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersi kapsamında öğrencilerle gerçekleştirilen "Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi Olarak Posta Sanatı" isimli ulusal posta sanatı etkinliği Galeride Sanat Nesnesine dönüşürken sergide (Yer: Safranbolu Cıngıllıoğlu Sanat Galerisi).

Resim 6: Karabük Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersi kapsamında öğrencilerle gerçekleştirilen “Bir Sanat Ve Terapi Nesnesi Olarak Posta Sanatı” isimli ulusal posta sanatı etkinliği Galeride Sanat Nesnesine dönüşürken serginin zihnimizi hatırlatan taş duvarları (Yer: Safranbolu Cingilloğlu Sanat Galerisi)

Resim 7: İlk kez şehirde ve Üniversitede yapıma özelliği ile oldukça çok ilgi çeken Posta Sanatı Etkinliği Sosyal Medya yansımalarından bir örnek

Sonuç

Türkiye’de 2000’li yılların başında keşfedilmeye başlanan sanat terapisi kavramı günümüzde oldukça ilgi çekmeye devam etmektedir. Sanat terapisi bağlamında ülkemizde herhangi bir lisans ya da lisansüstü eğitim birimleri bulunmamaktadır. Yeni müfredatlarda ders olarak kendisini gösteren sanat terapisi aslında psikoloji ve psikoterapinin alt anabilim dalıdır. Bu noktada şu çok önemlidir: kurs olarak ya da kısa süreli eğitimlerle ve sanat eğitimi olarak sanat terapisti olunamaz. Sanat terapisi pek tabii ki sanat çalışmalarına sanat tetkinliği olarak eşlik edebilir ve yöntem olarak sunulabilir. Fakat gerçek bir sanat terapisi senansı tıpkı psikoterapi gibi 8-10 seans arası değişen ilk 3-4 seansta katılımcı ve psikoterapist arasında bağın oluşmasını kapsayan bir

süreçten oluşur. Günümüzde Amerika ve İngiltere’de sempozyum ve çalıştaylarda psikoterapistler eşliğinde uygulayıcı sanat eğitimcileri tarafından doğru ve sağlıklı eğitimler ve çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde de 2012 yılından itibaren kısa süreli sertifika eğitimi, çalıştay, etkinlik vb. şekilde kendisini göstermektedir. Ülkemizdeki uygulama biçiminde yanlış uygulayıcılar olsa da doğru ve sanat terapisti olan psikolog ve psikoterapistler sayesinde ilk elden ulaşılabilen uygulamalar da mevcuttur. Karabük Üniversitesi Resim Bölümü Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü Deneysel Atölye dersi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmanın uygulayıcı öğretim üyesi sanat eğitimcisi ve uygulayıcı sanat terapisi uzman sanat eğitimcisidir.

Kaynakça

- Çoban, A. (2005). Müzikterapi: Cana Şifa Ruha Gıda. Timaş yay., İstanbul, s. 43.
- Eracar, N., (2013). Sözden Öte. Sanatla Terapi ve Yaratıcılık, 3p Yay., İstanbul, s.168-169, s. 15,16,17,21,23,34,37,168,.
- Öz Çelikbaş, E., (2019). *Dışavurumcu Sanat Terapisi*, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi (Saffron Journal of Culture and Tourism Researches) 2019, 2(1): 20-37
- Rappaport, L., (2009). *Focusing-Oriented Art Therapy, Accessing the Body’s Wisdom and Creative Intelligence*, Jessica Kingsley yay., London, s. 64,71.
- Silverstone, L., (2009). *Art Therapy Exercises: Inspirational and Practical Ideas to Stimulate the Imagination*. MPG Books yay.: İngiltere.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Duygusal Emek Algısının Tükenmişlik Seviyesine Etkisi: Bandırma Belediyesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Edip ÖRÜCÜ, İtir UÇKU

Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Fakültesi İşletme
Ana Bilim Dalı – eorucu@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Fakültesi İşletme Ana Bilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi – itir8686@gmail.com

Özet

Hizmet sektörünün yükselişi ile önemli hale gelen duygusal emek kavramı, çalışanlarla hizmet alanları arasında doğan yakın ilişkiler için belirli işlerde, işin gerekleri sebebiyle sarf edilen emek biçimidir. Bu kavram çalışanın çalışma ortamında göstermiş olduğu gayretlerinin neticesini ifade etmekle beraber aslında var olmayan duyguların gerçekte mevcut gibi karşı tarafa aktarılmasıdır. Duygusal emeği etkileyen pek çok faktör mevcuttur. Bunlar yüzeysel davranış ve derinlemesine davranışı da etkiler. Yüzeysel davranışta gerçekte var olmayan duyguların hareketlere yansımaları olası iken, derinlemesine davranışta içsel duygular ve samimiyet ön plandadır. Yani çalışan samimi davranış sergilerse baskı görmeden içinden nasıl geliyorsa hareket edebilir. Böylece tükenmişlik kavramından uzak kalır. Duygusal emek kavramıyla beraber gündeme gelen tükenmişlik ise; işi gereği insanlarla yoğun bir ilişki içerisinde bulunan iş görenlerde görülen duygusal olarak tükenme, duyarsızlaşma, hissizleşme ve yetersiz hissetme hali olarak tanımlanabilir. Belirttiğimiz tanımlardan yola çıkarak bu çalışmanın amacı; Balıkesir'in Bandırma ilçesinde mevcut belediye çalışanlarının duygusal emek ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Anket çalışması 120 Bandırma Belediyesi çalışanı içerisinde 111 kişiye ulaşılarak gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler paket program yardımıyla analiz edilmiştir. Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisini belirlemek amacıyla korelasyon ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde duygusal emeğin bir alt boyutu olan samimi davranışın tükenmişlik üzerinde kısmen dahi olsa bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Duygusal emeğin diğer alt boyutları yüzeysel davranış ve derin davranışın tükenmişlik ile ilişkisi saptanamamıştır. Ayrıca duygusal emek ile tükenmişlik arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Tüm bunlara ilave olarak çalışanların demografik özellikleriyle duygusal emek ve tükenmişlik düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğu da çalışma kapsamında ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Emek, Tükenmişlik Düzeyi, Samimi Davranış, Derin Davranış, Yüzeysel Davranış

The Effect of Emotional Labor On Burnout: A Research in Bandırma Municipality

Abstract

The concept of emotional labor, which becomes important with the rise of the service sector in today's conditions, is the form of labor that is consumed due to the needs of the job in certain jobs for the close relationships that arise between the employees and the service recipients. This concept is the effort of the employee in the working environment. There are many factors that effect emotional labor as superficial behavior and in-depth behavior. In superficial behavior, it is possible that feelings that do not actually exist are reflected in movements, whereas in deep behavior, internal emotions are at the forefront. That is, if the employee exhibits intimate

behavior, he / she can act as he / she comes from within without pressure. So it stays away from the concept of burnout. Burnout, which comes up with the concept of emotional labor, is; it is the state of emotional exhaustion, depersonalization, numbness and insufficient feeling seen in those who have an intense relationship with people due to their jobs. The aim of this study is to examine the relationship between emotional labour and exhaustion levels of Bandırma Municipality employees. The survey was carried out with 111 people from 120 municipal employees. Correlation and multiple regression analyses were applied to determine the relationship between emotional labor and burnout with a package program. Intimate behavior, which is a sub-dimension of emotional labor, has been determined to have even a partial effect on burnout. There was also no association between emotional labor and burnout. In addition, the relationship between the demographic characteristics of the employees and the levels of emotional labor and burnout was discussed.

Keywords: Emotional Labor, Burnout, Sincere Behavior, Deep Behavior, Superficial Behavior

Giriş ve Çalışmanın Amacı

Örgütsel yaşam söz konusu olduğunda insanlar için önemi büyük olan duygu kavramının beklenenden daha az önemsendiği görülmüştür (Oral ve Köse, 2011: 464). İnsan olgusu örgüt içerisinde herhangi bir varlık gibi görülmekte ve duygusal nitelikleri de olabileceği göz ardı edilmektedir. Örgütler çalışanlarından kendi isteklerine uymaları hususunda bir beklenti içine girerler ve ortaya duygusal emek kavramı çıkar. Bu da çalışanlar üzerinde olumlu veya olumsuz durumlar yaratabilir (Dursun, Bayram ve Aykaç, 2011: 652).

Hizmet sektöründe müşteri ve işgören arasındaki iletişimin temelini duygular oluşturmaktadır. Hizmet sunanlar, duygusal tepkilerini müşterinin memnun olacağı şekilde düzenlemekle yükümlüdür. Bu yükümlülük elbette rekabetin ağır sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Çalışanların aldıkları ücret karşılığında kendi duygularını da dâhil ederek müşterilerinin duygularını kontrol etmek mecburiyetindedirler. Duygusal emek bu tanımlardan yola çıkarak oluşmuş bir kavramdır.

Örgütler insan kaynakları ile ilgili hem kurum açısından hem de hizmet verdikleri insanlar bazında gelişme göstermek zorundadırlar. İş görenlere çalıştıkları kurumun beklentileri yazılı veya sözlü olarak sunulabilir ve iş gören üzerinde bir denetim kurulmaya başlandığı görülür. Şayet işgören kendisine yapılan bu uyarıları önemsemezse belirli yaptırımlara tabi tutulur (Oğuz, Özkul, 2016: 131).

Örgütler müşterilerinin memnuniyet düzeylerine göre belirli çalışma koşulları ve hizmet oluşturmaya çalışırlar. Bu durumu çalışanlara yönelik kalite standartlarının oluşturulması takip eder. Kuralların dışında hareket eden ve yaptırımlara tabi tutulan işgören tükenmişlik ile karşılaşır. Çalışmanın amacı, duygusal emek davranışlarının iş görenler üzerindeki etkilerini Bandırma Belediyesi çalışanları aracılığıyla belirtmektedir. Bu amaçla, iş görenlerin duygusal emek tutumlarıyla tükenmişlikleri de ele alınmıştır.

Literatür Analizi (Kavramsal / Kuramsal Çerçeve)

Çalışmanın kavramsal çerçevesi duygusal emek, tükenmişlik ve alt boyutlarının tanımlarından oluşmaktadır.

Duygusal Emek (Emotional Labor)

Duygularımız, hem bulunduğumuz ortamda sergileyeceğimiz bireysel faaliyetler için hem de çevremiz ile iletişim kurabilmemiz için birer araçtır. Belki tüm ifadelerimizi yansıtamayabiliriz ama mimiklerimiz duygularımızı ve düşüncelerimizi açıkça ortaya koymamız için net bir yol çizer bizlere. Bu sebeple çoğumuz belli yüz ifadelerini belli duyguları ifade etmek için sergileriz.

1983 senesinde Hochschild tarafından ortaya atılan duygusal emek kavramı, tanımlandığı günden bu yana birçok araştırmaya konu olmuş ve birçok değişkenle ilişkilendirilmiştir. Hochschild (1983) duygusal emek olgusunu iş görenlerin karşı tarafın tutumlarına göre kendi tavır ve davranışlarını değiştirerek hareket etmesi olarak tanımlamış olmakla beraber bu kavramdan asıl beklenen olumsuz hareketlerini karşı tarafa yansıtmamanızdır. Hal ve hareketlerinizi kontrol ederek davranmak bunun en iyi tanımıdır (Köse ve diğ. , 2011: 168). Bir başka tanımla duygusal emek, duygusal ifadelerin uygun örgütsel kurallara daha iyi uyum sağlamak için çalışanların gerekli çabayı sarf etmesi demektir (Tang ve diğ. , 2013: 51).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hochschild (1983), duygusal emeği inceleyen ilk kişiydi. Hochschild, çalışanlar görevleri gereği müşterilere duygularını duygusal emek kavramı ile yerine getirmek durumundadırlar şeklinde bir ifade kullanmıştır. Hochschild duygusal emeği iki şekilde tanımlamıştır. Birincisi kişinin gerçekten hissetmediği halde hissediyor gibi rol yaparak sahte duygularla karşı tarafa yaklaşmasıdır. Örneğin; yorgun bir garson öfkeli, uykusuz dahi olsa sırf işyeri müşterilere karşı hoş tutum sergilemesini istiyor diye rol yapabilir. İkinci kavram ise derin oyunculuktur. Bu kavram yine bir rol yapma yeteneğini daha beraberinde getiren faktörleri içerir (Ashkanasy ve Humphrey, 2011: 216). Mumby ve Putnam ise duygusal emeği, kendilerinden çalıştıkları kurum tarafından gerçekleştirmeleri beklenen davranışları adeta bir rol oynayarak yerine getirmeleri şeklinde tanımlamıştır. Bu görüşe göre, işyerinde daha geniş duygu yelpazesinin ifadesi, verimliliği arttırmak, örgütsel üyelerin öznel refahını teşvik etmek için arzu edilir (Mishra, 2007: 5). Morris ve Feldman duygusal emeği, organizasyonel olarak istenen duyguyu ifade etmek için gereken çaba, planlama ve kontrol olarak belirtmiştir. Duygusal emeğin bu tanımı, çalışanlar için müşterilerle olan etkileşimlerinde örgütsel beklentileri ve gerçek duygularından uzak duyguları gösterdiğinde ortaya çıkan iç gerginlik durumunu içerir. (Morris ve Feldman, 1996: 986-1010).

Liu, Perrewe, Hochwarter, Kachmar, (2004) ise duygusal emeği, bireyin hissettiği ve hissetmeyip aslında rol olarak gerçekleştirdiği duygular arası uyumsuzluk olarak tanımlamaktadır (Liu, Perrewe, Hochwarter, Kachmar, 2004: 12-25).

Günümüzde artan rekabet ortamıyla birlikte her işletme müşterilerine daha farklı hizmet verme fikri taşımaya başlamıştır. Bu durum beraberinde müşteri odaklı pazarlama kavramını getirmektedir. Hizmet sektöründe faaliyet göstermekte olan işletmeler bazında müşteri memnuniyetini ön planda tutmak uzun dönemde örgütsel başarıyı beraberinde getirir (Yağcı ve Duman, 2006: 218-238). Çelik ve Turunç duygusal emeğin iki alt boyutunun meydana geldiğini belirtmişlerdir. Bunlar, yüzeysel rol yapma davranışı ve derinsel rol yapma şeklinde ifade edilir (Çelik ve Turunç, 2011: 228). Ayrıca duygusal emeğin günümüzde firmaların müşterilere sattıkları paketin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Duygusal emeğin kadını ve erkeği çok farklı boyutlarda ve altyapılarda etkilediğini vurgulamaktadır (Özkaplan, 2009: 19).

Örgüt kuralları çalışanların duygusal olarak kendilerini nasıl ön plana çıkarabileceklerini kendi kurallarıyla belirlemelerini sağlar ve çalışanlar da bu kurallar çerçevesinde iş yaşantılarına devam ederler. (Leung, 2008: 4). Bu tanımlamalardan yola çıkarak Oğuz ve Özkul duygusal emek kavramının bir süreç olduğunu ve bu süreç içerisinde çalışanların dikkat ettikleri hususun; çalışma yaşamlarıyla ilgili duygularını belirli kurallara göre denetim altına alarak, yöneticilerinin onlardan beklediği asıl başarıya ulaşabilmek şeklinde seyrettiğini ifade etmektedirler. Duygusal emek süreci, çalışanların duygularını yansıtmaya biçimlerine göre değişiklik gösterir. Örneğin; çalışanın içinden gelen davranışı bastırarak kurumun kendisinden beklediği davranışı sergilemesi yüzeysel bir yaklaşımdır. Bu durum aslında örgütün kendisinden beklediği davranış ile ve iç dünyasında barındırdığı duygular ile örtüşmemektedir. (Oğuz ve Özkul, 2016: 133). Duygusal emeğin alt boyutlarını da ele alırsak:

1-)Yüzeysel Davranış: Bu kavramda asıl gerçekleştirilen işgörenin çalıştığı örgüt kendisinden nasıl hareket etmesini talep ediyorsa o şekilde müşteriye hal ve hareketlerini yansıtmadır. Bu davranış art niyet barındırmaktadır (Ulutaş ve Kaplan, 2016: 167) .

2-)Derin Davranış: Bu kavram çalışanın sergilemesi gereken duyguyu gerçekten hissetmeye çabalamasıdır. Hochschild (1983) derin davranışın iki şekilde sergileneceğini ifade etmiştir:

- Duyguları bastırmak veya çağrışım yapmak,
- Asıl duyguyu oluşturmak için kişinin eski düşüncelerini hatırlaması (Ashforth and Humphrey, 1993: 93).

3-)Samimi Davranış: Samimi davranış, işletme tarafından sergilenmesi istenilen davranışların çalışanlar tarafından da sergilenmesi şeklindedir. Duygusal emeği barındırmıyor denilse bile az da olsa içerdiği söylenir (Köksel, 2009: 35). İş görenin hissettiği duygular ile sergilediği duyguların uyumlu olması samimi davranış olarak tanımlanmaktadır (Chu ve Murmann, 2006: 1182).

Tükenmişlik (Burnout)

Tükenmişlik, aşırı ve uzun süreli stresin neden olduğu duygusal, zihinsel ve fiziksel yıpranma halidir (Jeung vd., 2018: 188). 1970'lerden sonra tükenmişliğe yönelim git gide artmış ve tükenmişlik ile ilgili ilk bilimsel çalışma faaliyetleri 1974 yılında Freudenberger tarafından yapılmıştır (Aslan ve Özata, 2008: 78). Freudenberger tükenmişliği mesleki bir tehdit olarak nitelendirmiş ve çalışanın aşırı enerji, güç gibi istekler nedeniyle performansının bitmesi ve yıpranması şeklinde tanımını yapmıştır. Maslach'ın tanımına göre ise; tükenmişlik yüz yüze çalışmak zorunda olan ve yoğun duygusal taleplere maruz kalan çalışan kesimin bitkinlik ve yorgunluk gibi sıkıntılarla iç içe kalması, çaresizlik gibi duygularının artış göstermesi, sonuç olarak da bunu işine yansıtmasıdır (Bolat, 2011: 66).

Tükenmişliğin yoğun çalışma şartlarında mesleki faaliyetlerini sürdüren kişilerde olmasının sebebi, çalışanların kendilerinden hizmet alan kesimle yakın ilişki içinde olması ve bu durumun mesleklerinin zorunlu bir parçası haline gelmesidir. Ayrıca kendilerine gelen talepleri karşılamakta zorluk çekmektedirler (Eroğlu, 2014: 150).

Edelvvich ve Brodsky (1980)'e göre birey, tükenmişlik sürecini dört aşama ile yaşar. Bu aşamalar: 1- İdealistik aşamasıdır. Bu, fazla enerji, yüksek umut ve beklentileri kapsar. Yüksek prensipler ve seçtiği mesleğin niteliklerine ulaşmak için fazla çaba gösterme eğilimidir. Bireyler, övülmeyi beklerken sık sık ön yargıyı, prensipleri ve amaçlarla ilgili soruları yanıtlamak zorunda kalırlar. Sonuç olarak kişi çalışmaya başladıktan yaklaşık bir yıl sonra durgunlaşmaya başlar. 2- Durgunluk: Kişi için önemli olan meslek, işyerinde uzun saatler çalışması ve sıkıntılı çalışma ortamı, yorgunluk gibi sıkıntılı faktörlerin birleşimiyle tekrar gözden geçirilir. 3- Engellenme: Birey hissettiği engellenme seviyesine göre, işiyle ilgili bu gerçekliği gözden geçirip, sık sık mesleğinde devam edip etmeyeceğini düşünür (Baysal ve Çam, 1997: 60-61) Tükenmişlik ile iş hayatında duygusal zeka kavramı ortaya çıkmıştır ve bu kavram empati kurma kabiliyetini kazanmak ve bireyler arası iletişimi kuvvetlendirmek bakımından önem taşır (Aslan ve Özata, 2008: 80).

Tüm anlatımlardan yola çıkarak tükenmişliğin negatif çıktılarını kinisizm (her türlü ruhsal ve bedensel isteğe sırt çevirmek), memnuniyetsizlik ve işgücü devri şeklinde belirtebiliriz. Tükenmişlik tek başına o bireye zarar vermekle kalmaz, onun etrafında bulunan kişi veya kişileri de yıkıma uğratabilir. Maslach, tükenmişliğin beraberinde ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen anksiyete, depresyon ve panik atak gibi sıkıntıları da getirebileceğini belirtmiştir (Konakay, 2013: 125-126). Tükenmişliğin alt boyutları da şöyle sıralanır:

- 1-) Duyarsızlaşma: Bu kavramda birey öfkeli ve kendisini korumak adına çevresine karşı kayıtsız kalabilir (Maslach and Goldberg, 1998: 64). İş gören işinden uzaklaşır ve karşılaştığı kişileri önemsemez (Basım ve Şeşen, 2006: 16).
- 2-) Duygusal Tükenme: Duygusal tükenme süresince bireyin enerjisi düşük, duyguları yıpranmış bir hal alır ve genel olarak bir yorgunluk hali içindedir.

Bir diğer tanım da kişilerin duygusal ve bireysel kaynaklarının azalması şeklindedir(Budak ve Sürgevil, 2005: 96).

3-) Düşük Başarı Hissi: Maslach ve Jackson bireyin yaptığı işte kendini olumsuz değerlendirmesi sonucunda kendini yetersiz ve başarısız görmesi olarak tanımlar. Strese bağlı olarak kişide tükenme başlar ve bireyde duygusal tükenmeye karşı duyarsızlaşma hissi oluşur. Yani çalıştığı kurumla kişi arasında bir duvar oluşur. Ve birey kendini yetersiz hisseder. Bu durum da düşük kişisel başarı hissini oluşturur.

Tasarım ve Yöntem

Çalışmada Duygusal Emek Davranışı ile Tükenmişlik arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmıştır ve araştırmanın temel hipotezleri ve alt boyutları şu şekilde belirlenmiştir:

H1: Duygusal Emek Davranışı ile Tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: Duygusal Emek Davranışının bir alt boyutu olan yüzeysel davranış ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Duygusal Emek Davranışının bir alt boyutu olan samimi davranış ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Duygusal Emek Davranışının bir alt boyutu olan derin davranış ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Örgütlerde duygusal emek, tükenmişliği etkiler.

H2a: Örgütlerde duygusal emeğin alt boyutu olan yüzeysel davranış tükenmişliği etkiler.

H2b: Örgütlerde duygusal emeğin alt boyutu olan samimi davranış tükenmişliği etkiler.

H2c: Örgütlerde duygusal emeğin alt boyutu olan derin davranış tükenmişliği etkiler.

Soru formunda duygusal emek boyutunu ölçmek için, (Chu ve Murmann, 2006) tarafından geliştirilen ve (Pala ve Sürgevil, 2016) tarafından Türkçe 'ye çevrilen 5'li 1) Kesinlikle Katılıyorum- 5) Kesinlikle Katılmıyorum likert ölçeği; tükenmişlik boyutu için ise (Maslach ve Jackson, 1981) tarafından geliştirilen 1) Hiçbir zaman ve 5) Her zaman ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmanın ana kütesini Bandırma Belediyesi personeli oluşturmaktadır. Bandırma Belediyesi'nde toplam 120 kişi çalıştığı öğrenilmiştir. Örneklemin ana küteleye oranı %92,5'dir. Anket yöntemi kullanılarak, 43'ü kadın ve 68'i erkek olmak üzere 111 iş gören üzerinde, tesadüfi örnekleme yöntemi ile birebir uygulamalı bir çalışma şekli izlenmiştir. Bunların yanı sıra, örneklemin demografik özelliklerinin tespiti için cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir ve iş tecrübesi ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Toplanan veriler bir paket program ile istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Cronbach's

Alpha katsayısı duygusal emek ve tükenmişlik boyutları için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmada kullanılan duygusal emek ölçeği üzerine yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha değeri, 0,728'dir. Tükenmişlik ölçeği için güvenilirlik analizi yapıldığında elde edilen sonuç ise 0,778 şeklindedir. Tükenmişlik faktörünü etkilediğini belirttiğimiz samimi davranış için hesaplanan Cronbach's Alpha Değeri ise 0,69'dur. Belirtilen sayısal ifadeler analizin yapılabileceğini ifade etmektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's Alpha Değeri	N
Duygusal Emek	0,728	19
Tükenmişlik	0,778	22

Elde edilen tüm değerler 0,65'ten yüksektir. Bu durumda ölçeklerin güvenilirliği yüksektir.

Aşağıda verdiğimiz Tablo 2 örnekleme ait demografik özellikleri göstermektedir. Araştırmaya katılan 111 çalışanın %38,7'sinin kadın (43 kişi) ve %61,3'ünün (68 kişi) erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca %73,9 gibi büyük bir çoğunluğun da evli olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %0,09'u 24, %41'i 25-34, %41'i 35-45, %15'i 46-54, %13'ü 55-64 yaş aralığındadır. Katılımcıların anketlere verdikleri cevaplar doğrultusunda aylık gelirlerine bakıldığında, 1501-2500 TL arası %9,9, 2501-3500 TL arası %28,8, 3501-4500 TL arası %24,3 ve 4501 ve üstü arası maaş alanların ise %36,9 oranında olduğu görülmüştür. Eğitim durumlarındaki yüzdeler ise ortaöğretim %3,7, lise %25,2, ön lisans %21,6, lisans %47,7 ve yüksek lisans ve doktora %2,7 şeklindedir. İş tecrübeleri ise, 1 yıldan az %2,7, 2-5 yıl arası %20,7, 6-10 yıl arası %33,3, 11-15 yıl arası %13,5, 16-20 arası %8,1 ve 21 yıl ve üzeri %21,6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	43	38,7
	Erkek	68	61,3
Medeni Durum	Evli	82	73,9
	Bekâr	29	26,1
Yaş	24 ve altı	1	,9
	25-34	41	36,9
	35-45	41	36,9
	46-54	15	13,5
	55-64	13	11,7

	65 ve üzeri	0	0
Aylık Gelir(TL)	1500 ve altı	0	0
	1501-2500	11	9,9
	2501-3500	32	28,8
	3501-4500	27	24,3
	4501 ve üstü	41	36,9
Eğitim Durumu	İlkokul	0	0
	Ortaöğretim	3	2,7
	Lise	28	25,2
	Ön Lisans	24	21,6
	Lisans	53	47,7
	Yüksek Lisans ve Doktora	3	2,7
İş Tecrübesi	1 Yıldan az	3	2,7
	2-5 Yıl	23	20,7
	6-10 Yıl	37	33,3
	11-15 Yıl	15	13,5
	16-20 Yıl	9	8,1
	21 Yıl ve üzeri	24	21,6

Tablo 3. Duygusal Emegın Alt boyutları Açısından Korelasyon Analizi Tablosu

	Tükenmişlik	Yüzeysel Davranış	Derinlemesine Davranış	Samimi Davranış
Pearson Korelasyon	1,000			
Tükenmişlik	,174	1,000		
Yüzeysel Davranış			1,000	
Derinlemesine Davranış	-,106	,096		1,000
Samimi Davranış	-,256	,186	,271	

Sig.(1 - tailed)				
Tükenmişlik		,034	,134	,003
Yüzeysel Davranış	,034	.	,159	,025
Derinlemesine Davranış	,134	,159	.	,002
Samimi Davranış	,003	,025	,002	.

Çoklu regresyon analizi yapılarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni (tükenmişlik) ne oranda açıklayabildiği incelenmiştir. Bu sebeple duygusal emeğin alt değişkenleri yüzeysel davranış, samimi davranış ve derin davranış bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Tablo 4. Tükenmişliği Etkilediği Düşünülen Duygusal Emek Boyutlarının Regresyon Katsayıları

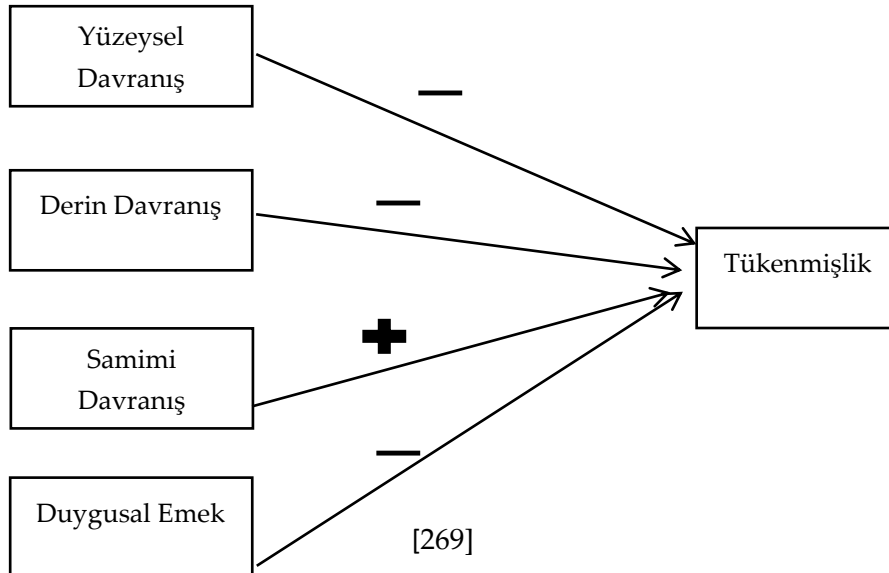
	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	3,205	,266		12,041	,000
Yüzeysel Davranış	-,063	,043	+,140	+1,470	,144
Derinlemesine Davranış	+,035	,055	-,062	-,636	,526
Samimi Davranış	-,117	,054	-,213	-2,160	,033

Tablo 4'ten elde edilen değerler doğrultusunda samimi davranış faktörünün ($p=0,033$) tükenmişlik üzerinde kısmen dahi olsa etkisi olduğunu söyleyebiliriz ($p<0,05$).

$$\text{Tükenmişlik} = 3,205 - ,117.(DE3)$$

Bu sonuçlara göre Hipotez H1b kabul edilmiştir.

Tablo 5. Duygusal Emeğin Alt Boyutları İle Tükenmişlik Seviyesini Arası İlişki

Sonuç, Öneriler ve Kısıtlar

Arlie Hochschild'in 1983 yılında yayınladığı "Yönetilen Kalp: İnsan Duygularının Ticarileştirilmesi" adlı kitabın yayınlanmasıyla ortaya çıkan "Duygusal Emek" kavramı, bu tarihten sonra giderek artan bir ilgiyle karşı karşıya kalmıştır. Hochschild'in hostesler üzerinde gerçekleştirdiği deneye dayalı çalışmada duygusal emek, toplumsal yapıda net bir şekilde gözlemlenebilen yüz ifadeleri ve bedensel hareketleriyle bu kavramı açıklamıştır. Tükenmişlik ise ilk olarak "A Burnt-out Case" romanında kullanılmış bir kavramdır. Roman, yorgun ve kendini her şeyden soyutlanmış bir mimarın işini bırakmasını konu edinmektedir ve bu terim kronik stres ile başa çıkmak için son noktadır (Süren vd. ,2016: 248). Bir bakıma; duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve kişisel başarı eksikliği ile ifade edilebilir. Bu çalışmada, hizmet sektöründe fiziksel ve zihinsel emeğe ilave olarak, duyguların da bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Kaya ve Özhan, 2012: 110).

Araştırma, Bandırma Belediyesi çalışanları arasında duygusal emek, alt boyutları ve tükenmişlik boyutları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda duygusal emeğin bir alt boyutu olan samimi davranış ile tükenmişlik arasında bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç araştırma süreci sonunda yapılan çoklu regresyon analizinde p değerinin 0,003 bulunmasıyla belirlenmiştir. H1b hipotezi kabul edilmiştir. Son olarak diğer alt boyut olan derinlemesine davranış için p değeri 0,134 olarak hesaplanmıştır ve tükenmişlik ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. H1c hipotezimiz de reddedilmiştir.

Tablo 6. Hipotezlerin Kabul Ve Red Durumları

H1: Duygusal Emek Davranışı ile Tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED
H1a: Duygusal Emek Davranışının bir alt boyutu olan yüzeysel davranış ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	RED
H1b: Duygusal Emek Davranışının bir alt boyutu olan samimi davranış ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H1c: Duygusal Emek Davranışının bir alt boyutu olan derin davranış ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H2: Örgütlerde Duygusal emek tükenmişliği etkiler.	KISMEN KABUL

H2a: Örgütlerde duygusal emeğin alt boyutu olan yüzeysel davranış tükenmişliği etkiler.	RED
H2b: Örgütlerde duygusal emeğin alt boyutu olan samimi davranış tükenmişliği etkiler.	KABUL
H2c: Örgütlerde duygusal emeğin alt boyutu olan derin davranış tükenmişliği etkiler.	RED

Tükenmişlik; bir şevk ve amaç kaybıdır. Kişiler sürekli umutsuz bir tutum içinde ilerleyerek, ruhen ve fiziken ciddi hasarlar almaya başlarlar (Çapri, 2006: 63). Samimi davranış hali de aslında bu boyutun önüne geçebilecek önemli bir faktördür. Örgütlerde samimi davranış ile ilgili uyumu yakalayabilmek için gerekli olan tüm çaba yalnızca çalışanlara ait değildir elbet. Samimi davranışta birey gerçekten hissettiği duyguları yaşantısına yansıtır (Ashforth ve Humphrey, 1993: 94). İş gören müşterisine gülümserken gerçekten içinden geldiği gibi yapıyorsa bu davranışı samimi bir davranış sergilemiş demektir. Yahut bir doktor hastasına üzgünüm dediğinde gerçekten o an o kişiye üzölmüş olabilir. Dışa dönüklük kişiler olumlu duyguları sıklıkla yaşarlar, böylece yüzeysel davranmaya gerek duymazlar (Diefendorf vd. , 2005:341).

Çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, ortalamalara bakarak çalışanların genel itibarıyla gün içinde çalıştıkları kurum tarafından sergilemelerini istedikleri davranışları aslında içten yaşayarak ortaya koymakta zorlandıklarını söyleyebiliriz. Bu durum bir nevi kişisel başarı hissini ve motivasyonu artırma özelliğine sahip olmakla birlikte samimi davranışın ister çalıştığınız örgütte ister günlük yaşantınızda ne kadar önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Bu kavramın yerine yüzeysel davranış tercih edilirse boş vermiş bir tutum, mesleğe duyulan ilgisizlik hali oluşmaya başlar. Belirtilenlerden yola çıkarak Bandırma Belediyesi çalışanlarının, mesleğin gerektirdiği duygular ile kendi duygularının uyumlu olduğu samimi davranışı tercih ettikleri durumlarda, hayatlarında ciddi bir sorun olan duygusal tükenmeyi tecrübe etmeyeceklerini söyleyebiliriz.

Çalışmanın birinci kısıtı örneklem sayısının az olması ve 111 kişiden oluşmasıdır. Daha geniş bir örneklem içinde yinelenmesi halinde güvenilir sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Çalışmanın bir diğer kısıtlılığı ise verilerin sadece Bandırma İlçesinde mevcut belediye binasında, sınırlı şartlarda yapılmış olmasıdır. Sonuçların daha sağlıklı bir hal alabilmesi için geniş örneklem içeren bir örgüt içerisinde yapılmasında yarar vardır.

Kaynakça

- Ashforth, B.E. ve Humphrey, R.H. (1993). "Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity", *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Ashkanasy, N. ve Humphrey, R. (2011). "Current Emotion Research in Organizational Behavior" , *Emotion Review*, 3(2), 216.
- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2008). "Duygusal Zekâ Ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkilerin Araştırılması: Sağlık Çalışanları Örneği" , *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30), 78.
- Basım, N. ve Şeşen, H.(2006). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama Ve Karşılaştırma Çalışması" , *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61(4), 86.
- Bolat, İ. (2011). "Lider Üye Etkileşimi Ve Tükenmişlik İlişkisi" , *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 66.
- Budak, G. ve Sürgevil, O. (2005). "Tükenmişlik Ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama" , *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 96.
- Chu, K.H. ve Murrmann, S.K. (2006). "Development And Validation Of The Emotional Labor Scale" , *Tourism Management*, 27(6), 1181–1191.
- Çapri, B. (2006). "Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması" *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 62-77.
- Çelik, M. (2011). "Duygusal Emek Ve Psikolojik Sıkıntı: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Etkisi" *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 228.
- Diefendorff, J.M. vd. (2005). "The Dimensionality And Antecedents Of Emotional Labor Strategies" , *Journal Of Vocational Behavior*, 66(2), 339-359.
- Eroğlu, Ş. (2014). "Örgütlerde Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" , *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 150.
- Jeung, D. vd. (2018). "Emotional Labor And Burnout: A Review Of The Literature" , *Yansei Medical Journal*, 59(2), 187-193.
- Kaplan, M. ve Ulutaş, Ö. (2016). "Duygusal Emegın Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 165-174.
- Kaya, U. ve Özhan, K. (2012). "Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma" *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Konakay, G. (2013). "Akademisyenlerde Duygusal Zekâ Faktörlerinin Tükenmişlik Faktörleri İle İlişisine Yönelik Bir Araştırma: Kocaeli Üniversitesi Örneği" *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 125-126.

- Köksel, L. (2009). İş Yaşamında Duygusal Emek Ve Ampirik Bir Çalışma, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Köse, S. vd. (2011). "Duygusal Emek Davranışlarının İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeyleri İle İlişkisi Üzerine Sağlık Sektöründe Bir Araştırma" Celal Bayar Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 12(2), 165-185.
- Leung, G. (2008). Examining The Relationship Of Emotional Labor With An Ability-Based Conceptualization Of Emotional Intelligence, The Graduate Faculty of The University of Akron, Yüksek Lisans Tezi, Akron.
- Liu, Y. vd. (2004). "Dispositional antecedents and consequences of emotional labor at work" Journal of Leadership and Organizational Studies, 10(4), 12-25.
- Maslach, C. ve Goldberg, J. (1998). "Prevention Of Burnout: New Perspectives" University Of California, (7), 63-74.
- Mishra, S. (2007). "What Emotional Labor Is: A Review Of Literature" Indian University Of Management, 2-33.
- Morris, J. ve Feldman, D. (1996). "The Dimensions, Antecedents, And Consequences Of Emotional Labor" Academy of Management Review, 21(4), 986-1010.
- Oğuz, H. ve Özkul, M. (2016). "Duygusal Emek Sürecine Yön Veren Sosyolojik Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Batı Akdeniz Uygulaması" Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 16(7), 130-154.
- Oral, L. ve Köse, S. (2011). "Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı İle İş Doyumu Ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 463-492.
- Özkaplan, N. (2009). "Duygusal Emek ve Kadın İş/Erkek İş" Çalışma ve Toplum Dergisi, (2), 15-22.
- Süren, S. vd. (2016). "Banka Çalışanlarında Tükenmişlik ve Beş Büyük Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması" Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F,23(1), 247-262.
- Tang, C. vd. (2013). "Emotional Labor: The Role of Employee Acting Strategies on Customer Emotional Experience and Subsequent Buying Decisions" International Review of Management and Marketing, 3(2), 50-57.
- Yağcı, M. ve Duman, T. (2006). "Hizmet Kalitesi-Müşteri Memnuniyeti İlişkisinin Hastane Türlerine Göre Karşılaştırılması: Devlet, Özel ve Üniversite Hastaneleri Uygulaması" Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(2), 218-238.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Kadar Türkiye- Topluluk İlişkileri

Ekrem Yaşar AKÇAY

Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

Özet

Askeri darbe yaşanan ülkeler, darbe gerçekleşikten sonra siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkileri açısından olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında buna benzer örnekler görmek mümkündür. Askeri darbeler, söz konusu ülkenin dış politikasının durağanlaşmasına hatta zarar görmesine neden olmaktadır. Örneğin Türkiye'de 27 Mayıs 1960'daki darbe sonrasında yönetimi ele geçiren ordu, Türkiye'nin diğer ülke ve aktörlerle ilişkilerinin devam edeceğini söylemesine rağmen, Türkiye'nin dış politikasında durağan bir döneme girildiğini söylemek mümkündür. Bu süreçten önce Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık başvurusu yapan Türkiye'nin AET ile ortaklık anlaşmasını imzalaması gecikmiştir. Üstelik Türkiye'de yaşanan bu durumdan ötürü AET yetkililerinin de tedirgin olduğu görülmüştür. Bütün bunlara rağmen Türkiye 12 Eylül 1963'te Ankara Anlaşması'nı imzalamış ve AET ile ortaklık ilişkisini yasal bir zemine oturtmuştur. Bu süreçten sonra Türkiye AET ile olan ilişkilerine geliştirmeye çalışırken 12 Mart 1971'de Türkiye'de yeni bir askeri müdahale yaşanmış ve Türkiye yeniden bir zorlu sürece girmiştir. Bu kapsamda bu çalışma iki askeri müdahale arası dönemde Türkiye'nin AET ile olan ilişkilerini inceleyecek, ardından iki darbe arasında ilişkilerde ne tür zorlukların yaşandığı ve hem Topluluğun hem de Türkiye'nin politikalarını analiz etmeye çalışacaktır. Bu sayede bu dönemde ilişkilerin nasıl geliştiği ve darbenin ilişkilere ne kadar etki ettiği değerlendirilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Topluluk, Darbe, İki Darbe Arası Dönem, Ortaklık Süreci

Turkey-Community Relations from 27 May Military Coup to 12 March Memorandum

Abstract

Countries which experience a military coup tend to be negatively affected in terms of their political, economic, and socio-cultural relations. Noteworthy, Turkey's political history is a testament to this observation. In particular, military coups in the country previously damaged Turkey's foreign policy, even causing it to become stagnant. For example, after the military coup on 27 May 1960, the military administration seized control in Turkey, and although the military administration stated that the country would continue its relations with other countries and actors, the evidence indicates that Turkey's foreign policy entered a stable period as a consequence. Before this process, Turkey had applied for an association with the European Economic Community (EEC), and due to the events that transpired, it eventually delayed signing the association agreement. Moreover, given the uncertain nature of the situation, Turkish authorities were reportedly uneasy at the EEC. Nevertheless, on 12 September 1963, Turkey signed the Ankara Agreement, which put its association relations with the EEC on a legal basis. After the process, however, Turkey experienced another military intervention on 12 March 1971. Significantly, despite trying to improve its relations with the EEC, the country re-entered a challenging period. In this context, the purpose of this study is to examine relations between Turkey and the EEC in the period between the two military interventions that occurred in 1960

and 1971. The study will investigate the nature of the relations between these two entities, the types of challenges they encountered, and the effect on each's policies. In this way, the questions of how the relations developed during this period and how the impacts affected the relationship are evaluated.

Keywords: Turkey, The Community, Military Coup, Period between Two Military Coup, Association Process.

Giriş

Askeri darbe, ordunun siyasi olarak iktidara zorla el koyarak rejimi değiştirmesidir. Askeri darbenin mevcut hükümetin ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları çözmeye başarısız oldukları için yapıldığına dair pek çok sebep üretmek mümkündür. Bu sayede yönetimi ele geçirerek ülkeyi kendileri yönetmek isterler. Ancak genel olarak hiçbir askeri darbe ilan edilmiş amaçlarına ulaşamazlar.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da başlayan darbeler Türk siyasi hayatını, sosyal ve ekonomik yapısını ciddi biçimde etkilemiş ve ülkeye zararlar vermiştir. Türkiye'de yaşanan darbeler ile ülkenin demokratikleşme süreci de ciddi sekteye uğramış ve ülkenin gelişimi yavaşlamış ve gecikmiştir. Türkiye'de yaşanan darbeler, ülkenin dış politikasını da etkilemiştir. Yönetime el koyan ordu, ülkenin mevcut antlaşmalara sadık kalacağını, devletler, uluslararası örgütler ve diğer aktörlerle olan ilişkilerine de devam edeceklerini söylediler de, ilişkiler her zaman istendiği gibi olmamıştır.

31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunan Türkiye, ortaklık ilişkisinin esaslarına ilişkin görüşmeler yaptığı sırada askeri darbe ile karşı karşıya kalmıştır. Yeni yönetim, uluslararası sistemdeki aktörlerin desteklerini almak ve darbeyi meşrulaştırmak için mevcut ilişkilerine devam edeceğini beyan etse de, Türkiye'de yaşanan idamlar ve anti-demokratik uygulamalar, demokrasi, insan hakları gibi temel değerler üzerine kurulmuş Toplulukta endişelere yol açmıştır. Söz konusu bu uygulamalar zaten ağır aksak devam eden görüşmelerin ertelenmesine ve ortaklık anlaşmasının gecikmesine neden olmuştur. Çünkü Topluluk, Türkiye'de demokratik seçimler yapılana kadar ortaklık ilişkisi için planlanan görüşmelerin ertelenmesine karar vermiştir. Ancak iki taraf arasındaki ilişkilerin sadece askeri darbe ile zarar gördüğünü ileri sürmek yanlış bir tespit olacaktır. Türkiye, ortaklık başvurusu yaptığı andan itibaren Topluluk içinde farklı bakış açılarına neden olmuştur. Genel olarak Türkiye'nin başvurusu Topluluk tarafından olumlu karşılanırken Türkiye'nin ekonomik yapısındaki yetersizlikler, siyasi yapısından kaynaklanan istikrarsızlıklar nedeniyle Topluluk üyesi bazı devletler için dikkate değer görülmüştür. Bunun yanında bazı liderlerin Türkiye'nin Avrupa devleti olmadığı, başka bir medeniyet olduğu ve Topluluk içinde yer alamayacağına dair söylemleri de iki taraf arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiş ve süreci uzatmıştır. 27 Mayıs'ta yaşanan askeri darbe bu söylemlerin ve Türkiye'ye karşı uygulanacak politikaların meşrulaştırılmasına neden olmuştur.

Bu anlamda söz konusu bu çalışma 27 Mayıs darbesinden 12 Mart Muhtırasına kadar geçen dönemde Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerini ele

alacaktır. Çalışmada darbenin iki taraf arasındaki ilişkilerin zarar görmesinde temel belirleyici unsur olup olmadığı ele alınacak ve darbeden çok ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi başka unsurların daha etkin olduğu ileri sürülecektir.

27 Mayıs Öncesi Türkiye-Topluluk İlişkileri

Topluluk ile Türkiye'nin ilişkileri 31 Temmuz 1959'da başlamıştır. Türkiye Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunarak ilişkileri başlatmıştır. Türkiye'nin bu başvurusunun pek çok sebebi bulunmaktadır (Seydi, 2007: 296). Bunlardan birincisi siyasidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İsmet İnönü tek parti yönetiminin daha fazla gitmeyeceğini anlamış bu yüzden Türkiye'nin Batı sistemi içinde yer alması gerektiğini fark etmiştir (Aksoy, 2011: 34). Daha sonra 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti de Batı ile bütünleşmenin gerekli olduğunu düşünerek bu kapsamda politikalar geliştirmiş ve bu bütünleşme sürecine dâhil olmak gerektiğini vurgulamıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 1282). Çünkü Türk Dış Politikası için Batı ile bütünleşme çağdaşlaşma ile bir tutulmuştur. Bu anlamda, Türkiye'nin çağdaşlaşmasında Topluluğa üye olmak önemli bir adım olarak görülmüştür (Erhan ve Arat, 2005: 813). İkinci neden ise güvenlikle ilgilidir. Türkiye'nin Batı sistemi içinde yer alması ulusal güç kapasitesi yalnız kalamayacak düzeyde olan ülkenin SSCB karşısında ulusal güvenliğini sağlamak için gerekli görülmüştür (Koçer, 2009: 38-40). Topluluğa ortaklık başvurusunun üçüncü nedeni ekonomiktir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonomik kalkınma için Batı'dan yardım almak için Marshall Planı'na dâhil olmuştur (Bilgin, 2005: 251). Ancak Marshall Planı ile verilen yardım bitince, 1958 yılında ekonomi sekteye uğramış, ödemeler dengesinde sorunlar çıkmıştır. Örneğin 1957'de ihracat 345 milyon \$ iken 1958'de 247 milyon \$'a gerilemiştir. 1958'de yapılan devalüasyon sonucunda 1 Dolar 2.8 Liradan 9 Liraya çıkmıştır. 1958'de enflasyon % 14,3 iken 1959'da % 19 olmuştur (TÜİK, 2019). Aynı zamanda bu dönem ABD ile sorunların yaşanmaya başladığı, ekonomik yardımların azaldığı bir dönem olmuştur. Bunun üzerine Demokrat Parti, Topluluk ile yeni bir açılım oluşturma düşüncesiyle karşı karşıya kalmış, Topluluğu adeta bir can simidi olarak görerek ve Türkiye'nin ekonomik kalkınması için Toplulukla ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Eralp, 1997: 91). Çünkü Topluluk üyeleri, Türk dış ticaretinde önemli bir paya sahip durumdadır. Ayrıca coğrafi olarak yakınlığı sebebiyle, Türkiye Avrupa mallarının Asya ve Afrika'ya ihracında bir yol olarak kullanılabilmesi ve böylece Türkiye'nin ticari kazancında artış olabileceği düşünülmüştür. Hükümet programında da Avrupa'da oluşturulan bütünleşme hareketinin ekonomik olarak yeterli düzeyde olmayan Avrupa devletlerini kalkındırmak için yardım ettiği Türkiye'nin de bu yapılmaya dahil olmasının elzem olduğu vurgulanmıştır (TBMM, 1957). Ortaklık başvurusunun dördüncü nedeni ise Yunanistan faktörü olmuştur. Yunanistan'ın Topluluğa 15 Haziran 1959'da başvurması Türkiye'yi Topluluğa başvuruya itmiştir. Çünkü Türkiye, Yunanistan ile benzer ürünler üretmektedir. İki ülke de tarımsal ekonomi ağırlıklıdır. Yunanistan'ın Avrupa

pazarına girmesi durumunda Türkiye, Pazar payının azalması ve zarar etmesinden çekinmiştir. Bunun yanında Türkiye de diplomatik açıdan zora girmemek için, Yunanistan'ı Avrupa'da yalnız bırakmak istememiştir (Çalış, 2006: 60). Bunun yanında Yunanistan'la yaşanan Kıbrıs sorunu Londra ve Zürih Anlaşmalarıyla çözüme kavuşturulmuş gibi görünse de Yunanistan'ın bu tür siyasi sorunların Türkiye'nin taraf olmadığı bir oluşuma girerek bu sorunları kullanıp güçlenmesini de istememektedir (Erhan ve Arat, 2005: 814).

Türkiye'nin üyelik başvurusuna karşı Topluluk içinde net bir tavır belirlenememiştir. Bir grup için Topluluk, farklılıklardan ziyade benzerlikler üzerinde durması gereken bir yapı olmalıdır. Bu benzerlikler ise Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu mirasına olan yapı üzerine oturtulmalıdır. Bu anlamda Türkiye, bu mirasın dışında kaldığı için tam üye olarak kabul edilmemelidir. Aynı şekilde Türkiye'nin ekonomik olarak Topluluk üyelerinden zayıf, kötü ve istikrarsız bir ekonomiye sahip olması, Topluluğun yükümlülüklerini kaldıracak düzeyde olmaması, sanayide yüksek gümrük duvarlarının olması, devletçi uygulamaların varlığı Türkiye'nin tam üyeliği yönünde olumsuz bir izlenim bırakmıştır. Buna karşın Topluluk içinde başka bir grup içinse Türkiye'nin genç nüfusu, coğrafi konumu, jeopolitik ve jeo-stratejik önemi, büyümekte olan ekonomisi yüzünden Topluluk tarafından kaçırılmaması gereken bir Pazar olarak görülmüş ve bu durum tam üyelik yolunda olumlu bir izlenime yol açmıştır. Ancak bu olumlu unsurların Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğini zorunlu kılmadığının da altı çizilmiştir. Çünkü Topluluğa göre, Ortak Pazar yeni yeni oturmaya başlamışken Türkiye ile mümkün olan en üst düzeyde, her iki tarafı da memnun edecek bir ilişkinin kurulması yeterli olacak ve bu sayede Türk ekonomisinin de istenen düzeye ulaşabilecektir (Erhan ve Arat, 2005: 817). Heinz Kramer'e göre Soğuk Savaş ortamı, Komünizm tehdidi nedeniyle Türkiye Batı Bloku içinde tutulmak istenmiştir. Yani o dönemde siyasi anlamda Avrupa'nın sınırlarını çizmek için Türkiye gerekli görülmüştür (Kramer, 2009: 5).

Aslında siyasal açıdan da Topluluk, Türkiye'ye çok da olumsuz bakmamıştır. Çünkü Türkiye zaten Batı'ya yönelmiş Avrupa Konseyi, NATO gibi Batı'nın oluşturduğu mekanizmalara üye olarak bunu göstermiştir (Kibaroğlu, 2009: 163). Bu durumda Yunanistan'ın Birliğe tam üye olarak kabul edilmesi ve Türkiye'nin dışarıda bırakılmasının Türkiye'nin, Birliğin en ciddi rakibi EFTA'ya doğru kaymasına, Türkiye'nin Topluluktan uzaklaşmasına ve Birliğin büyük bir pazarı kaybetmesine aynı zamanda bu durumun Birliğin tarafsızlığına da zarar verebileceğinden endişe etmişlerdir.

Topluluk, Türkiye'ye güvenlik temelli bir bakış açısıyla da yaklaşmıştır. Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olduktan sonra Batı savunma sistemine oldukça önemli katkı sağlamıştır. Öyle ki Türkiye, NATO'nun "Güney Kanadı" olarak görülmüş ve Avrupa için vazgeçilmez bir hal almıştır. Ekonomik temelli bir yapılanma olan Birliğin kuruluş amaçları arasında var olan barış ve istikrarı koruma, politikaları açısından Türkiye'yi Topluluk için önemli kılmıştır. Yani NATO'nun varlığı yanında Topluluğun kendi güvenlik

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
yapılanmasını ve politikasını oluşturmak için Türkiye gerekli görülmüştür (Erhan ve Arat, 2005: 820).

Türkiye, ortaklık başvurusunu yaptıktan sonra ve taraflar arasındaki ilk toplantı 28 Eylül 1959'da Brüksel'de gerçekleşmiştir (Özer, 2009: 92). Başvuru, Topluluk tarafınca olumlu karşılanırsa da başvurunun mali ve ticari boyutu detaylıca incelenince konunun karmaşık olduğu görülmüştür. Yapılan toplantıya Semih Güner ve ekibi katılmıştır. Toplantıda ilk olarak Ankara'da hazırlanan memorandumunu sunan Türkiye heyeti hem Türkiye'nin görüşlerini hem de Topluluktan beklentilerini açıklamışlardır. Türkiye'nin temel amacının Birliğe üye olmak olduğu belirtilmiş, ortaklık anlaşması önerilmiş ve yapılacak anlaşmanın Gümrük Birliği prensiplerine uygun olması şartı konulmuştur. Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi 22-25 yıl olarak planlanmış ve ortaklık hazırlık ve geçiş olmak üzere iki aşamadan oluşacağı ifade edilmiştir (Çalış, 2006: 82). Buna göre, Hazırlık aşaması 6-10 yıl sürecek, topluluktan finansal destek beklenecektir. Ayrıca Türkiye, her türlü serbest ticaret istisna ve düzenlemelerinden de yararlanacaktır. Hazırlık aşamasında Türkiye'ye fazla yük yüklenmeyecek ve Türkiye kendisini geçiş aşamasına hazırlayacaktır. Ancak Topluluk, mütekabiliyet prensibinde ısrar etmiş ve aşamalı bir ortaklık anlaşmasına gerek olmadığını söylemiştir. Ortaklık süresinin en az 25 yıl olması anlayışla karşılanmış ve bu sürede Türkiye'ye parasal yardım yapılması öngörülmüştür (Erhan ve Arat, 2005: 822).

Yapılan ilk toplantıda herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun üzerine 2-4 Aralık 1959'da ikinci bir toplantı yapılmıştır. Türkiye, ekonomik, ticari, sanayi ve tarım konusundaki gerekli bilgileri topluluğa sunmuş ve ilk toplantıda söylediklerini yinelemiştir. Ancak Türkiye'nin ekonomik anlamda ciddi problemler yaşamasından dolayı Topluluğun görüşünün net olmamıştır. Bu nedenle ikinci toplantıdan da bir sonuç alınamamış, üstelik Topluluk Türkiye ile üçüncü toplantının yapılması hususunda çok aceleci davranmak istememiştir (Karluk, 2002: 467). Bunun birinci sebebi Türkiye'de yaşanan olaylar nedeniyle istikrarsız bir ortama kayıştır. Çünkü Demokrat Parti'nin grev yasağı, basın üzerindeki denetimi gibi sert uygulamaları Topluluğun ilkelerine uymamaktadır. İkinci neden ise Türkiye'nin ortaklığın getireceği yükü kaldıracak durumda olmaması inancıdır. Çünkü Türkiye ekonomik olarak yüksek gümrük duvarları ve vergilerle ayakta durmaktadır. Bu yüzden Topluluk Türkiye'nin kat edeceği duruma göre bekleyip bir yol haritası oluşturmayı daha mantıklı bulmuştur (Erhan ve Arat, 2005: 822).

Bu sırada 1-2 Mart 1960'da Topluluk, Yunanistan ile görüşmeleri bitirip anlaşma için gerekli müzakerelere başlama talimatı vermiş ve Türkiye ile yürütülen çalışmalara devam edileceğini söylemekle yetinmiştir. Bu durum, Türkiye'de tepki çekmiştir. Öyle ki Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu Topluluk ülkelerinin Ankara'daki büyükelçilerini çağırarak Türkiye'nin bu tepkisini iletmiştir. Ona göre Topluluk, Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştırmaya ve Doğu ile ilişkiler kurmaya itmektedir. Bunun üzerine Topluluk kararını gözden geçirerek Türkiye ile de müzakerelere başlama kararı almıştır. 10 Mayıs 1960'ta ise Türkiye ile esas müzakerelere başlama talimatı verilmiştir

(Çalış, 2006: 85). Buna göre Türkiye ile müzakereler resmen başlayacak, 12 yılda Gümrük Birliği oluşturulacak ya da müzakereler başlayacak ve Gümrük Birliği Türkiye'nin istediği gibi 22-24 yılda olacaktır. Türkiye müzakerelerin resmi olarak başlatılmasını 7 Haziran 1960 olarak belirlese de, 27 Mayıs 1960'da Türkiye'de askeri darbe olmuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrasında Türkiye-Topluluk İlişkileri

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da yaşanan askeri darbe sonrasında ordu, Türkiye'nin mevcut politikalarına devam edeceklerini açıklamıştır. Milli Topluluk Komitesi'nin Topluluk ile ilişkileri sürdürme isteği, dış destek ve ekonomiye dış kredi aramanın yanı sıra, Atatürk'ün hedeflediği ve gösterdiği Batı medeniyetlerine doğru ilerleme niyetinden ileri gelmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 1309). Darbeden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından Cemal Gürsel Başbakanlığında bir hükümet kurulmuş ve Selim Rauf Sarper Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır. Yeni hükümet, Toplulukla ilişkilere kaldığı yerden devam edileceği, müzakerelerin mümkün olan en kısa zamanda tamamlanacağı söylemiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 1311). Ancak Topluluk bu durum karşısında net bir şey söylememiş ve tepkisiz kalmayı tercih etmiştir. Çünkü demokrasiyi temel unsur olarak kabul eden Topluluk, Türkiye'deki darbe ve idamlardan tedirgin olmuştur. Bu tedirginliği gidermek için en iyi yolun görüşmelere devam edilmesi gerektiğini düşünene Türkiye ise, Topluluğu görüşmelere çağırmış ve 14-21 Ekim 1960'da üçüncü görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde Türkiye'nin daha evvel sunduğu memorandum geri çekilmiş ve onun yerine Milli Birlik Komitesi'nin "*Yeni Türk Tezi*" olarak bilinen öneri paketi sunulmuştur. Burada geçiş döneminin tek aşamalı ve 22 yıl olması ve mütekabiliyet ilkesi kabul edilmektedir. Karşılığında ise, esnek bir geçiş programına sahip, Gümrük Birliği esasına dayanan mali yardım beklenmiştir. Ancak Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve politik durum Topluluğu endişelendirmiştir. Çünkü Türkiye ve Topluluk arasında çok büyük bir uçurum olduğu görülmüştür. Bu yüzden Türkiye'nin bu dönemde beklentilerinin karşılanması zor görünmüştür. Bunun üzerine Topluluk, Yunanistan'la olan görüşmelerde son aşamaya gelindiğini söyleyerek yapılacak toplantının tarihini ertelemiştir (Karluk, 2002: 468).

10 Nisan 1961'de dördüncü toplantı yapılmıştır. Türkiye, daha önceki isteklerini yinelemiştir. Topluluk ise, farklı bir tavır alarak Gümrük Birliği'nin önemli olmadığı ve Türkiye'ye uygun bir formül üretilmesini önermiştir. Türkiye'nin kendini hazır hissettiği zaman Gümrük Birliği'ne girebileceğini söylemiştir. Türkiye asıl amacının tam üyelik olduğunu söyleyerek Topluluğun tutumu karşısında hayal kırıklığı yaşadığını belirtse de, bu toplantıda da ciddi bir karar alınamamıştır. Buna karşın, Türkiye, kamuoyuna toplantının çok iyi bir diplomatik başarı olduğunu duyurmuştur. Topluluk ise dördüncü toplantının görüşlerini incelemiş ve 14 Ocak 1962'ye kadar bir açıklama yapmamıştır. İki taraf da sessiz kalmış ve bir bekle ve gör politikası izlenmiştir (Karluk, 2002: 468).

Bu durum 9 Temmuz 1961'de Atina Anlaşması ile bozulmuştur. Bu anlaşma ile Türkiye kamuoyundaki iyimserlik havası kaybolmuş, Türk yetkililer ise

bu anlaşmanın Türkiye'nin Topluluktan dışlandığı anlamına gelmediğini söylemiştir. Daha sonra Türkiye, Birliğe Yunanistan ile yapılan anlaşmaya ilişkin fikirlerini ve beklentilerini söylemişlerdir (Çalış, 2006: 97). Komisyon da 8 Ağustos 1961'de Türkiye konusunda olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun üzerine Türkiye bir memorandum sunmuştur. Buna göre, Türkiye Avrupalı olmak istediğini, NATO üyesi olarak da yer aldığı Topluluğa da üye olarak katılmak istediğini söylemiş, ayrıca Birliğe mali açıdan yük olmak istemediğini, yapılacak anlaşmanın GATT'a uygun olmasını istediklerini, 22 yıl sürecek ve iki aşamadan oluşacak bir anlaşmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Bu anlaşmaya göre, ilk aşama beş yıl sürecek ve Türkiye bir takım sorumluluklar yüklenecektir. Bu aşama iki kez birer yıl daha uzatılabilecek ve karşılığında Türkiye'ye Topluluk mali yardımda bulunup pazarlarını Türk mallarına açacaktı. Geçiş Aşamasına geçilmesine ise Ortaklık Konseyi karar verecektir (Erhan ve Arat, 2005: 830).

Türkiye bu memorandumunu Komisyon'a iletmesine karşın AB Bakanlar Konseyi ise Türkiye'de serbest seçimler yapılana kadar müzakereleri tekrar erteleme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında Fransa etkili olmuştur. Fransa'nın bu dönemde Cumhurbaşkanı olan Charles De Gaulle, Türkiye'nin Avrupalı olmadığını, Ortadoğu'nun tek gerçek ve en büyük ülkesi olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin Topluluğa ihtiyacı olmadığını ileri sürmüştür. Yani Topluluk içinde bir lider ulusal çıkarlarına aykırı olduğu için Türkiye'nin Birliğe tam üye olması konusunda işbirliğine yanaşmamış ve bundan dolayı Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğine karşı bir dış politika üretilip ulus-üstü yapıyı etkilemeye çalışmıştır. Bu sırada, Türkiye'de ise İsmet İnönü Başbakanlığında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Adalet Partisi (AP) koalisyon hükümeti kurulmuştur. Başbakan İnönü'nün ilk isteği, Topluluk ile ilişkileri düzeltmek ve Fransız vetosunu kaldırmak olmuştur. Bunun için, yeni hükümet Toplulukla ilişkileri düzeltmek için çabalamış ve Topluluk politikalarının belirlenmesine yardımcı olacak özel bir komite kurulmasına neden olmuştur. Feridun Cemal Erkin'i Dışişleri Bakanı olarak atayana hükümet, Altıları ikna etmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur (Çalış, 2006: 94). Örneğin 21 Ağustos 1961'de Türkiye, Topluluk üyesi ülkelerin başkentlerine bir memorandum göndermiştir. Burada Türkiye Topluluğun Yunanistan ile anlaşmalarına rağmen kendileriyle anlaşmalarını protesto etmiş ve Gümrük Birliği dışında bir modeli kabul etmeyeceğini bildirmiştir.

Ayrıca, Türkiye 4-5 Mart 1962 tarihlerinde Topluluğa bir memorandum vererek onları resmi müzakerelere çağırmış ve amacının Gümrük Birliğini gerçekleştirmek olduğunu yinelemiştir (Kılıç, 2006: 15). Bu çabalar ve Erkin'in istekli tavrı nedeniyle 15 Mayıs 1962'de AB Bakanlar Konseyi, ara verilen müzakerelere başlama kararı almıştır. Bunun üzerine 18-22 Haziran 1962'de beşinci görüşme yapılmış ve burada hem Ankara hükümeti hem de Brüksel'deki Büyükelçi Hasan Esat Işık da ilişkilerin süratle biçim alması gerektiğini söylemiştir. Bu toplantıda Türkiye tarafı, anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin kısa ve geçiş döneminin ise otomatik bir süreç olmasında

ısrar etmiştir. Hazırlık aşaması beş yıl olmakla Toplulukta burada ticari ayrıcalıklar istenmiş geçiş aşaması ise Gümrük Birliği'nin ön görmüştür. Ancak Topluluk tarafı buna olumlu yaklaşmamıştır. Çünkü GATT Anlaşması'nın 24. maddesine göre, kesin plan ve takvim verilmeyen bir Gümrük Birliği ilkesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir (Tekeli ve İlkin, 1993: 173).

8-12 Ekim 1962'de de altıncı görüşmeler yapılmış ve burada Topluluk tarafı bir anlaşma taslağı getirerek görüşlerini dile getirmişlerdir. Buna göre, Topluluk, sürekli ve gittikçe sıklaşan bağlar kurmayı amaçlamakta ve bunun için ortaklık koşul ve yöntemleri ileride saptanacak olan bir Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesine yönelmiştir. Türkiye tarafı ise bunu yetersiz bulmuş ve "*Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesine yönelmiştir*" ifadesi yerine Gümrük Birliği'nin oluşturulacağı kesin biçimde anlaşmada yer almasını istemiştir. Bu anlamda hazırlık döneminin Gümrük Birliği dışında ele alınmasının yerine, onun ilk dönemi biçiminde kabul edilmesini istemiştir.

14-24 Ocak 1963'te ise yedinci toplantı yapılmıştır. Toplantının yapıldığı dönemde Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle, İngiltere'nin üyelik başvurusunu Birliğe üyeliğe hazır olmadığı için geri çevirmiştir. Aslında bunun sebebi İngiltere'nin genel olarak Birliğe ve Ortak Tarım Politikasına karşı olmasındandır. Dış politikadaki hedeflerini AB'yi bir araç olarak kullanıp gerçekleştirmeye çalışan Fransa da ulusal çıkarları gereği İngiltere'nin Topluluğa üye olması hususunda işbirliğine yanaşmamıştır. Türkiye tarafı da buna benzer bir gelişme yaşanacağından korksa da tam tersine olumlu bir hava yaşanmıştır. Çünkü Türkiye tarafı Topluluk tarafını olumlu olmaya zorlamıştır. Bu görüşmelerden önce Topluluk ile Türkiye'nin hazırladığı taslaklardan hangisinin çalışma belgesi olarak ele alınacağı tartışması yapılmıştır. Topluluk tarafı, Türkiye tarafının taslağını oldukça ayrıntılı ve uygulanması zor hatta amacının kaybolabileceği kadar derin olduğunu söylerken Türkiye tarafı ise Topluluk taslağının çok zayıf bir bağ kurma amacı taşıdığını söylemiştir. Görüşmenin sonunda Türkiye'nin baskısıyla kendi görüşlerinde bir değişiklik olduğu anlamında yorumlanmaması kaydıyla Türkiye tarafının taslağı görüşmede esas alınmıştır (Tekeli ve İlkin, 1993: 180).

Bu görüşme ile bağlayıcılığı olmasa da ilk yazılı doküman ortaya çıkmıştır. Buna göre:

- Ortaklık Roma Antlaşması'nın 238. maddesine göre yapılacaktır.
- Ortaklık Hazırlık, Geçiş ve Gümrük Birliği olmak üzere üç aşamadan oluşacaktır.
- Ortaklık Anlaşması GATT'ın 24. maddesinin 10. fıkrasına dayandırılarak götürülecektir.
- Ortaklıkla ilgili ve süreklilik gösteren ana hükümler, esas anlaşmada yer alacaktır.
- Geçiş Dönemi'ne Ortaklık Konseyi kararı ile geçilecektir.

- Ortaklık Konseyi'nin kuruluş, çalışma gibi esasları Atina Anlaşması'ndaki gibi olacaktır.

Bununla Toplulukta üzerinde anlaşılamayan konular da olmuştur. Bunlar hazırlık döneminin süresi, bu dönemin uzatılması ya da kısaltılması, Gümrük Birliği'nin gerçekleşme süresi, tarım politikasına uyum, yeni katılımı, hakem usulleri ve korunmayla ilgili ilkeler ve ticari ayrıcalıklardır (Tekeli ve İlkin, 1993: 182). Bu sorunlarda yapılan sekizinci görüşmeyle şu şekilde çözümlenmiştir. Buna göre:

- Hazırlık Dönemi Türkiye tarafının isteğine uygun olarak beş yıl olacaktır. Bu döneme ait ilkeler, Topluluk tarafının istediği gibi "geçici protokol" de yer alacaktır.
- Hazırlık Döneminin süresi, gerekli görülürse üç yıl uzatılacaktır. Burada bu süreye iki yıl diyen Türkiye tarafı ile dört yıl diyen Topluluk tarafı uzlaştırılmıştır.
- Geçiş Dönemi süresi, Topluluğun görüşü doğrultusunda istisnalar hariç 12 yıl olarak saptanmıştır. İstisnaların da Gümrük Birliğinin makul bir süre içinde tamamlanmasına engel olmaması şartı koşulmuştur. Hazırlık süresinin ne kadar süreceği tam olarak kestirilmediğinden Türkiye tarafı 22 yıllık sürede ısrar etmemiştir.
- Tarım politikasına uyumda Türkiye tarafının talebine uygun bir ifade eklenmiştir. Bu, Türkiye'nin önceki müzakerede talep ettiği tarım politikasına katılma biçiminde değil, Gümrük Birliğine konu malların tamamının dâhil olacağı biçimde bir genel ifadedir.
- Yeni katılımlar halinde, Türkiye'ye de Yunanistan gibi veto hakkının tanınması kabul edilmemiştir. Yalnız tarafların, Topluluğa katılım veya ortaklık durumları da dâhil üçüncü ülkeler karşısında çıkarlarını korumak için danışma usulleri oluşturulması uygun bulunmuştur. Hakeme müracaat ile ilgili Türk talepleri de benzer biçimde çözümlenmiştir. Korumayla ilgili Türk talepleri hazırlık dönemi sonrasına bırakılmıştır.

Bununla Toplulukta, 23-24 Nisan 1963'te yapılan dokuzuncu görüşme ise anlaşma metninin hazırlandığı bir çalışma grubu biçiminde olmuş ve sonunda 25 Temmuz 1963 tarihli son oturumda Türkiye ile Topluluk Arasında Ortaklık Tesis Eden son uzlaşma metni, heyetler tarafından paraf edilip anlaşma olarak imzaya hazır hale getirilmiştir. Anlaşma ise, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanarak ilişkiler ortaklık ilişkisi çerçevesinde hukuki olarak başlamıştır (Gülmez, 2008: 423).

Ankara Anlaşmasından 12 Mart Muhtırasına Kadar Türkiye-Topluluk İlişkileri

Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963'te yapılmıştır ancak anlaşmanın yürürlüğe girmesi zaman almıştır. Çünkü 1963'te CHP-AP koalisyonundan oluşan hükümet istifa etmiş ve ardından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Yeni

Türkiye Partisi (YTP) koalisyonu kurulmuştur. Yeni hükümet, 25 Aralık 1963'ten 20 Şubat 1965'e kadar devam etmiş ve Topluluk ile ilişkileri geliştirecek, Türkiye'nin ekonomik yapısını güçlendirecek bir ortaklık anlaşması için uğraştıklarını belirtmiştir (TBMM, 1963). Bu nedenle Anlaşma ancak 14 Ocak'ta Meclise getirilebilmiş ve anlaşma 1 Kasım 1964'te yürürlüğe girmiş ve hazırlık dönemi başlamıştır (Çakmak, 2007: 104). Bu sırada Türkiye'de yapısal değişiklikler devam etmiştir. 13 Şubat 1965'te İnönü hükümetinin bütçe teklifi mecliste reddedilince istifa etmiş ve Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Fakat 10 Ekim 1965 seçimlerinde AP çoğunluğu elde etmiş ve 11 Kasım 1965'te Süleyman Demirel'in başkanlığında iktidar olmuştur (Çakmak, 2007: 104). Başlangıçta Ankara Anlaşması'nın uygulanması ve Topluluk ile ilişkiler önem verilse de zamanla rutin işlere dönmüş ve Ankara Anlaşması dolayısıyla Toplulukla ilişkiler rafa kaldırılmıştır. Yani Topluluk ile ilişkilerde önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Bunun en önemli sebebi Türkiye'de yaşanan idamlara Birliğin kuşkuyla bakması olmuştur. Ancak buna rağmen Türkiye herhangi bir yükümlülüğe tabi olmadan Topluluktan mali destek almış, Topluluk Türkiye ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve pazarlarını açmıştır (Hale, 2003: 183).

İlişkiler bu şekilde devam ederken Süleyman Demirel 16 Mayıs 1967 yılında Ortaklık Konseyi Toplantısında geçiş dönemine başlanması konusunda Birliğe talepte bulunmuştur. Topluluk ise, Türkiye'nin talebine karşılık Ankara Anlaşmasının "*Ortaklık Konseyi, eğer Türkiye'nin ekonomik durumunu uygun bulursa Katma Protokol yaparak Geçiş Dönemini başlatır*" hükmüne atf yaparak cevap vermiştir (European Parliament, 1963). Ancak Türkiye'nin ısrarı ve baskısı karşısında Topluluk, 1968'de geçiş dönemine ilişkin müzakerelerin başlanması kararını almıştır. Ancak Geçiş Dönemi sancılı bir süreç olmuştur. 1965'te iktidara gelen Demirel hükümeti, hazırlık döneminde yapılması gerekenlerin yapılmadığı bir dönemde geçiş dönemine geçiş için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu kadar acele etmesinin altında değişik sebepler yatmaktadır. Bunlardan biri, İngiltere'nin Birliğe katılma çabalarıken diğeri ise Yunanistan'da Cunta yönetiminin iktidarı ele geçirmesidir. İngiltere, ısrarla Birliğe üye olmak istemiş ancak Fransız lider De Gaulle'ün Fransa'nın ulusal çıkarını korumak istemesi nedeniyle süreç uzamıştır. Türkiye ise, İngiltere'nin Birliğe üye olmasının Türkiye'nin yolunu uzatacağını düşündüğü için bu fırsattan faydalanmak istemiştir. İkinci neden olarak Yunanistan'da 1967'de Cunta yönetiminin iktidara gelmesiyle Yunanistan'ın Topluluk ile ilişkiler donmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Birliğe bütünleşme sürecinde gerisinde kaldığı Yunanistan ile arasındaki farkı kapatabilmesi için önemli bir fırsat doğurmuştur.

Türkiye, Geçiş Dönemi'nin başlatılmasına ilişkin ilk olarak 16 Mayıs 1967'de bir talepte bulununca, Topluluk sürenin henüz dolmadığını söylemiştir. Ancak Türkiye, bu talebini dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile 5 Nisan 1968'de ikinci kez dile getirince Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu 29 Nisan 1968'de Türkiye'nin ikinci döneme geçmeyi hazırlık döneminin uzatılmasının Türkiye için yararlı olduğunu bildirmiştir (Karluk,

2011: 451). Birliğe göre Türkiye ekonomik açıdan geçiş dönemine hazır görünmemiştir. Çünkü Türkiye hazırlık dönemini tam olarak verimli geçirmemiş ve gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştirememiştir. Diğer yandan Topluluk bu dönemde sanayileşmiş İrlanda, İngiltere, Danimarka gibi ülkelerle daha fazla ilgilenmek istemiştir. Bu yüzden Topluluk, gündemi bu kadar yoğunken Türkiye'nin hazırlık döneminde beklemesini istemiştir. Bunun yanında Topluluk bu süreçte Akdeniz ülkelerine yönelik de bir politika geliştirmiştir. Bu kapsamda Fas ve Tunus ile anlaşma yapılmıştır. Topluluk Türkiye ve Yunanistan'ın da tam üyelik yerine bu politika kapsamında değerlendirmek istemiştir. Bu yüzden de Türkiye'nin tam üyelik sürecinin hızlı ilerleyişini durdurmak istemiştir. Ancak Türkiye'nin ısrarı karşısında Türkiye-Topluluk Katma Protokol görüşmeleri 9 Aralık 1968 tarihinde başlamıştır (Keskin, 2011: 36-38).

Yapılan görüşmeler sonucunda Katma Protokol, TBMM'de 5 Temmuz 1971'de Senato'da ise 22 Temmuz 1971'de onaylanmış ve 1 Eylül 1971 tarihinde de kanunlaştırılmıştır. Daha sonra Protokol, üye ülkelerin parlamentolarında onaylandıktan sonra 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir (Council of the European Communities, 1992: 21). 64 maddeden oluşan Katma Protokol, Geçiş Dönemi'nin düzenleyen, malların serbest dolaşımı yanı sıra, kişilerin, sermayenin, hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, vergileme, mevzuatın uyumlaştırılması gibi konuları da hükme bağlayan, ekonomik, sosyal ve siyasal nitelik bakımından Ankara Anlaşması'na paralellik gösteren, Ankara Anlaşması'nın eki olan bir protokoldür (Başbakanlık DPT AET Başkanlığı, 1993: 7).

1970'lerde Katma Protokol imzalandıktan sonra, temel sorun Katma Protokol'ün getirileri ve Türkiye'ye verilen yükümlülüklerin Türkiye için pek de olumlu olmayacağına ilişkin olmuştur. Bu hassas konu yüzünden, Türkiye için pek çok siyasi parti, bürokratik yapı Topluluk ile Geçiş Dönemi'nin başlatılmasına sıcak bakmamış ve Geçiş Dönemi'nin Türkiye'ye bir takım sıkıntılar doğuracağını söylemişlerdir. Bu ortam içinde, her şeye rağmen Geçiş Dönemi'nin başlatılmasını isteyen Adalet Partisi, bu yönde adımlar atmıştır. Bu yüzden 70'li yıllar ilk başlarda Katma Protokol'ün yaratacağı etkileri tartışmakla geçmiştir. 1970'li yıllar, her iki taraf için de önemli olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin iç siyasi gündeminde istikrarsızlıkların olduğunu görülmektedir. Merkez sağda bulunan Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) oy potansiyeli karşısında söylemini sertleştirmeye ve milliyetçiliği ön plana çıkarmaya başlamıştır. Geçiş Dönemiyle Topluluğun ülke içindeki etkisi de artmaya başlamıştır. Özellikle, Katma ile birlikte artan dış açık yüzünden Türkiye'de Toplulukla ilişkiler tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Topluluğa karşı olmamakla Toplulukla, ilerleyen süreçten rahatsız olduğunu dile getirmiş ve ortak pazarı Türk sanayisinin mezarı olacağını söylemiştir (CHP, 1973: 16).

Katma Protokol'ün imzalanmasından sonra Türkiye'de 12 Mart 1971'de askeri muhtıra yapılmış ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) kapatılmış, diğer sol partiler de Topluluk sağlayamayınca CHP yükselişe geçmiştir. Bu yükselişte, sağ partilerin ekonomik başarısızlığı karşısında Ecevit'in halkçı söylemi de etkili olmuştur. Ancak şunu söylemek gerekir ki, askerlerin zorlamaları haricinde hiçbir dönem istikrarlı bir hükümetle yönetilememiştir. Pek çok koalisyon hükümeti kurulup yıkılmıştır. Muhtıra, Toplulukla ilişkileri çok etkilememiş ve ilişkiler devam etmiştir. Bu süreçte Toplulukla ortaklıktan beklenen, ekonomik durumu düzlüğe çıkarmak, kalkınmasına kaynak ve destek sağlamak olmuştur (CHP, 1973: 223).

Sonuç

Darbe, bir devletin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını değiştiren ve ona zarar veren bir faaliyettir. Bir ülkede gerçekleşen sivil ya da askeri adı ne olursa olsun bir darbe, o ülkenin siyasi ve ekonomik olarak gelişmesine ve ülkenin demokratikleşme sürecinin sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Devletin darbe nedeniyle siyasi ve ekonomik olarak yaşadığı olumsuz durumlar, zaman zaman onun dış politikasına ve uluslararası sistemdeki aktörlerle olan ilişkilerine de yansımaktadır. Örneğin 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen albaylar cuntası sonrası ABD, cuntaya destek verirken Avrupalı devletler darbeye karşı olmuşlar ve Yunanistan ile ilişkilerini askıya almışlardır.

27 Mayıs 1960'da Türkiye'de yaşanan askeri darbe sonrasında Türkiye'nin özellikle demokrasi ve insan hakları gibi temel değerleri misyon edinen Topluluk ile ilişkileri çok büyük bir zarar görmemiştir. Darbe iki taraf arasındaki ilişkilerin gecikmesine neden olsa da, ilişkiler devam etmiştir. Darbe sonrasında İsmet İnönü Başbakanlığında kurulan koalisyon hükümeti, Toplulukla ortaklık ilişkisini kuran Ankara Anlaşması'nı imzalamışlar ve hazırlık sürecini başlatmışlardır. 12 Mart 1971'de gerçekleşen Muhtıraya kadar geçen sürede de Türkiye, bütün olumsuz söylemlere rağmen geçiş sürecini başlatmış ve Katma Protokol'ü imzalamıştır.

27 Mayıs'tan 12 Mart'a kadar geçen sürede Topluluk Türkiye ile ilişkilerini sürdürmüştür. Yaşanan darbeler, iki taraf arasındaki ilişkilerin gecikmesine yol açsa da ilişkileri kesmemiştir. Bu dönemde iki taraf arasında yaşanan ilişkiler darbelerden çok Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısı ve bazı Avrupa liderlerinin Türkiye'ye karşı söylemleri zarar vermiştir. 1950'den 2002'ye kadar Türkiye'de 58 hükümet kurulmuş ve bu hükümetler ortalama bir yıl kadar görev yapabilmişlerdir. 1950'den itibaren de ortalama 10'ar yıllık aralarla askeri darbeler gerçekleşmiştir. Bu da siyasi istikrarı zayıflatmıştır. Bu durum Topluluk tarafından ciddi biçimde eleştirilmiştir. Diğer yandan özellikle Marshall Yardımının kesilmesinden sonra dış ticaret açığı, enflasyon oranı artan ve büyüme oranı azalan Türkiye, Topluluk tarafından yeterli görülmemiş ve üyelik süreciyle birlikte hem Topluluğun hem de Türkiye'nin zarar göreceği belirtilerek ortaklık süreci uzatılmak istenmiştir. Hatta Topluluk, Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından sonra başlayan hazırlık

sürecinin de mümkün olduğu kadar uzun tutularak Türkiye'nin sürece hazırlanmasından yana bir görüş bildirmiştir. Ancak Türkiye Yunanistan'daki cunta rejimi ve De Gaulle'ün İngiltere'nin başvurusunu veto etmesi gibi uluslararası konjonktürdeki olayları fırsata çevirmek için erken bir dönemde geçiş döneminin başlatılması için harekete geçmiştir. Hem Türkiye içinde hem de Topluluk nezdindeki bütün eleştirilere rağmen de geçiş süreci bu dönemde başlatılmıştır. Katma Protokol'ün imzalanmasından sonra Türkiye'de 12 Mart Muhtırası yaşanmış ancak iki taraf arasındaki ilişkiler bu Muhtıra nedeniyle zarar görmemiştir.

Bu anlamda iki taraf arasında 27 Mayıs'tan 12 Mart'a kadar geçen sürede ilişkiler darbelerden çok ekonomik ve siyasi sebeplerden zarar görmüştür. Örneğin Türkiye, Topluluk tarafından ekonomik durumu yeterli görülmemesine rağmen geçiş döneminin başlatmış, Katma Protokol imzalandıktan sonra Topluluk tarafından beklenen yükümlülüklerini yerine getirememiştir. Türkiye, Geçiş döneminde Topluluk tarafından yapılması istenen Gümrük Vergilerin Kaldırılmasını 1988'de Ortak Gümrük Tarifesine Geçişini de 1989'da yapabirmiştir. Böyle bir ortamda darbe, ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlık gibi faktörler Topluluğun ilişkilerde süreci uzatmasında ve görüşlerini meşrulaştırmasında elini güçlendirmiştir.

Kaynakça

Aksoy, M. (2011). Avusturya ve Türkiye-AB İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi, İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16 (22), 33-57.

Başbakanlık DPT AET Başkanlığı. (1993). *Katma Protokol*. Ankara: DPT

Bilgin, M. S. (2005). Türkiye'nin AB'ye Katılma Sürecinde Ortadoğu'da Sahip Olduğu Stratejik Konumu ve Önemi. Harun Arıkan, Muhsin Kar (ed.). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Siyasal, Bölgesel ve Ekonomik Boyutlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

CHP. (1973). Ak Günlere. *CHP Seçim Bildirgesi*. Ankara.

Council of the European Communities. (1992). EEC-Turkey Association Agreement and Protocols and Other Basic Texts. Brussels.

Çakmak, H. (2007). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Beta Yayınları.

Çalış, Ş. (2006). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayınları.

Eralp, A. (1997). Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Atilla Eralp (Ed). *Türkiye ve Avrupa*. Ankara: İmge Kitabevi.

Erhan, Ç. ve Arat, T. (2005). AET İle İlişkiler. Baskın Oran (ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

European Parliament. (1963). EU-Turkey Association Agreement (the "Ankara Agreement"). Erişim Tarihi: 26.07.2019. <https://www.europarl.europa.eu/delegations/en/d-tr/documents/eu-texts>

- Gülmez, S. B. (2008). The EU Policy of the Rebuglican People's Party: An Inquiry on the Opposition Party and Euro-Skepticism in Turkey. *Turkish Studies*. 9 (3), 423-436.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Petek Demir (çev.), İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Karluk, R. (2002). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Karluk, R. (2011). *Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları*. 10. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Keskin, Y. (2011). *Avrupa Yollarında Türkiye*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kılıç, M. (2006). *Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)*. Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Kıbaroğlu, M. (2009). Dış Politikada Duygusal Boyuta Çok Fazla Yer Yok. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin (Ed.). *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları.
- Koçer, G. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası: Uluslararası İlişkiler Açısından Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal ve İktisadi İncelemeler Dergisi*, 1 (2), 37-59.
- Kramer, H. (2009). Turkey's Accession Process to the EU. *SWP Comments*. 25, 1-8.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeler*. Cilt 2, Ankara: TBMM Basımevi.
- Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Eşiğinde Türkiye. *Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 16 (1), 89-105.
- Seydi, S. (2007). Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (ed.). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*. 2. Baskı, Ankara: Anı Yayınları.
- TBMM. (1957). V. Menderes Hükümeti Programı. Erişim Tarihi: 24.07.2019. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html
- TBMM. (1963). XI. İneönü Hükümeti Programı. Erişim Tarihi: 26.07.2019. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1993). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devleti'nin Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı*. 1. Kitap, Ankara: Ümit Yayınları.
- TÜİK. (2019). Dış Ticaret İstatistikleri. Erişim Tarihi: 13.05.2019. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Erkek Egemen Yapının Taze Hasmı: Nafaka

Emel ÇOKOĞULLAR

Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kutahya Dumlupınar University

emelcokogullar@hotmail.com

Özet

Türkiye'de son zamanlarda alevlenen tartışmalar arasında nafaka konusu yer almaktadır. Genel olarak bu tartışmaların da erkeğin mağduriyeti, kadının ise boşanma sonucunda elde ettiği kazanç ile rahat bir yaşam sürdüğü üzerinden şekillendiği görülmektedir. Nafakanın süresiz oluşu eleştirilerin temelini oluşturmakta ve bu durumun yeni mağduriyetler yarattığı ileri sürülmektedir. "Boşanmış babalar" ya da "mağdur babalar" adıyla çeşitli platformlarda bir araya gelen erkekler, boşandıkları eşlerine nafaka ödeme yükümlülüğünün kendi yaşamlarını devam ettirebilmelerine engel olduğu şeklinde açıklamalarda bulunmaktadırlar. Nitekim bu iddialarını ve taleplerini siyasetin gündemine de taşıyarak hem muhalefet partilerini hem de iktidar partisini yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu noktasında âdeta uzlaştırmayı başarmışlardır. Farklı sosyo-ekonomik düzeylere sahip bu erkek gruplarının temel özelliği, boşandıkları eşlerine nafaka ödemek istememeleri olmuştur. Nafaka ödemek istememe nedenlerini de çoğunlukla kendilerini "mağdur", kadını da yani eski eşlerini de "hasım" ve onların ödedikleri bu para ile keyif süren "asalak" ya da "fırsatçı" şeklinde göstererek açıklamaya çalışmışlardır. Oysaki Medeni Kanun'un nafaka konusunu düzenleyen hükümleri incelendiğinde, bu hükümlerin oldukça açık bir şekilde cinsiyet eşitliği vurgusu yaptığı ve tarafların gelir durumlarına ve kusur derecelerine odaklandığı oldukça açıktır. Toplumumuzda kadının cinsiyet eşitsizliği nedeniyle çoğunlukla kendisine nafaka ödenen taraf olması, yeni mağduriyetler yaratmaktan ziyade aslında çok temel olan bir mağduriyetin giderilmesini amaçlamaktadır. Ancak erkeğin egemenliğinin önemli göstergelerinden biri olan ve güç tasavvurunun izlenebildiği maddi gücünün, söz konusu bu ödeme neticesinde zarar görmesi ataerkinin zafiyet yaşamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu ana neden, nafakanın farklı anlam mecralarına ve belki de hiç yeri olmayan tartışmaların merkezine taşınması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Aile, Erkek egemenliği, Evlilik, Nafaka, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.

Fresh Hostile of Male Dominated Structure: Alimony

Abstract

The debate flared up recently in Turkey include a maintenance issue. In general, it is seen that these discussions are based on the victimization of the man and the fact that the woman has a comfortable life with the gain as a result of the divorce. The fact that alimony is indefinitely constitutes the basis of the criticism and it is claimed that this situation creates new grievances. Men, who come together on various platforms under the name "divorced fathers" or "victim fathers" declare that the obligation to pay alimony to their divorced spouse prevents them from continuing their lives. As a matter of fact, they have succeeded in reconciling both the opposition parties and the ruling party to the point that a new legal regulation is needed by bringing these claims and demands to the agenda of politics. The main feature of these groups of men with

different socio-economic levels was their unwillingness to pay alimony to their divorced spouses. They tried to explain the reasons for not wanting to pay alimony by showing themselves as "victims", women and their ex-wives as "adversary" and "parasitic" or "opportunist" who enjoyed this money they paid. However, when the provisions of the Civil Code regulating alimony issues are examined, it is quite clear that these provisions clearly emphasize gender equality and focus on the income status of the parties and the degree of defect. In our society, the fact that women are often paid alimony because of gender inequality aims to eliminate a victimization which is actually very basic rather than creating new grievances. However, one of the important indicators of male sovereignty and the power of the imagination of power can be traced, as a result of this payment is damaged due to the weakness of the patriarchy. Therefore, this main reason leads to the fact that alimony is moved to different channels of meaning and perhaps to the center of discussions that have no place.

Keywords: Family, Male domination, Marriage, Alimony, Gender Inequality.

Giriş

Nafaka, bilindiği üzere boşanma durumunda yani evlilik birliğinin sonlanması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun 175'inci maddesine göre de *"Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz."* Kanunun bu maddesi, oldukça açık bir şekilde boşanmanın sonucunda cinsiyet farkı gözetmeksizin taraflardan birine bir yükümlülük tanımlamaktadır. Bu yükümlülük de boşanmanın gerçekleşmesi nedeniyle bir tarafın, diğer taraf ile karşılaştırıldığında ekonomik açıdan önemli sorunlarla karşılaşması süreci ile ilgili olmaktadır. Evliliğin sonlanmasının hangi tarafın aleyhine gerçekleşmesi ya da varlığı muhtemel tehdit ve riskler olduğu konularına odaklanılmaktadır. Yoksulluk/Yoksullaşma, bu noktada ele alınan temel tehdit ve risk kategorisinde değerlendirilmektedir. Öte yandan kanun koyucu açısından yalnızca yoksulluk kriteri tek başına yeterli olmamakta davanın niteliğini de göz önünde bulundurarak tarafların kusur dereceleri de karar sürecinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla evliliğin sona ermesinde toplumsal birtakım değerler de göz önünde bulundurulurken kusuru olmayanın ya da kusuru daha az olanın boşanma nedeni ile yoksulluk yaşamasının önlenmesi amaçlanmaktadır¹ (Velidedeoğlu, 1960: 261).

Nafaka yükümlülüğü açısından cinsiyet eşitliği, nihai karar aşamasına ulaşıncaya kadar kanun koyucu tarafından düzenlenmekte ve mali güç ve kusur, nafakanın belirlenim sürecinde temel kriterler olmaktadır. Başka bir ifadeyle, nafaka ödenmesine karar verilirken tarafların cinsiyeti belirleyici olmamaktadır. 2001'de yapılan değişikliklerle Anayasa'nın 41. maddesinde *"eşler arası eşitlik"* tanımlanmaya çalışılmıştır. Medeni Kanun, boşanmanın gerçekleşmesi sonucunda yoksulluğa düşecek olan tarafı tarif ederken de

¹ Ayrıca bkz. Bilge Öztan, **Türk Medeni Kanunu'nun Kabulünün 70. Yılında Aile Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 44, Ankara, 1995; Bülent Köprülü & Selim Kaneti, **Aile Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.

kadın-erkek ayrımı yapmamıştır. Oldukça açık bir şekilde taraflar arasında yoksulluğun hangi taraf aleyhine yükseleceğinin tespit edilmesini istemiştir. Yine Medeni Kanun'un 176. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkralarında, nafakanın miktarının değişimi ve ortadan kalkma durumları ele alınmıştır. Üçüncü fıkra, "*İrat biçiminde ödenmesine karar verilen maddi tazminat veya nafaka, alacaklı tarafın yeniden evlenmesi ya da taraflardan birinin ölümü halinde kendiliğinden kalkar.*" Aynı maddenin dördüncü fıkrası ise "*Tarafların mali durumlarının değişmesi veya hakkaniyetin gerektirdiği hallerde iradın artırılması veya azaltılmasına karar verilebilir.*" şeklindedir. Ancak toplumumuzda nafaka, kadın ile özdeşleştirilmiş ve neredeyse tamamen kadın ile anılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar kanun, yalnızca kadına yapılabilecek bir ödeme şeklinde tanımlamasa da Türkiye'de nafaka dendiğinde öncelikle akıllara nafaka ödenen taraf olarak kadın gelmektedir. Kuşkusuz bu algının ortaya çıkması, genel olarak bilinen ve sıklıkla tekrarlanan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kadının istihdama yetersiz katılımı, eğitim seviyesinin düşük olması, erkek egemen yapının kadını aile içerisinde tanımlaması ve en önemlisi de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı bahsedilen bu nedenler arasında yer almaktadır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ve yapısal birtakım sorunları olan Türkiye'de istatistiki veriler incelendiğinde, kadınların % 18,9'u işsizdir. Büyük bir bölümü de erkeklerle aynı işi yapmasına rağmen eşit ücret alamamakta ve çoğunlukla da geliri düşük güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Kadın istihdamının oldukça düşük oranlarda seyretmesi, sıklıkla belirtildiği üzere kadının birincil sorumluluk alanının ev işleri ve çocuk bakımı ekseninde tanımlanıyor oluşu ile ilgilidir. Kadının yerine getirmesi neredeyse zorunlu olarak kabul edilen bu işlerle çevrili yaşamının doğal sonucu da ya istihdama hiç katılmaması ya da tam zamanlı olarak katılmamasıdır.

Türkiye'de genel olarak 2018'in başlarından itibaren sosyal medyada örgütlenerek bir araya gelen ve ortak noktaları boşandıkları eşlerine nafaka ödemek istemeyen bir grup erkeğin, süresiz nafakanın yeniden bir yasal düzenlemenin konusu olması talebine rastlanmaktadır. Genellikle eleştiriler nafakanın süresiz oluşu üzerinde yoğunlaşırken sona eren evlilik ile ilgili bu şekilde bir bağlantının devam etmesinin nafaka ödeyen erkeklerin şu andaki yaşamlarını olumsuz etkilediği yönünde açıklamalarda bulunmaktadır. Nafakanın süresiz oluşunun, ekonomik ve toplumsal açıdan birçok problemi ve yozlaşmayı da beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir. Örneğin kendisine yoksulluk nafakası ödenen kadının, çalışmak istememesine ve evlilik yapmaktan kaçınmasına neden olduğu yine benzer şekilde nafaka ödeyen tarafın da geliri artsa dahi yeni bir dava açılarak nafaka miktarının arttırılması talebi ile karşılaşma endişesi ile gerçek dışı veriler sunduğu üzerinde durulmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun 175'inci maddesi üzerinden nafakanın süresiz olarak belirlenmesi ile ilgili olarak yürütülen bu eleştiriler incelendiğinde, her şeyden önce nafakanın, süresiz olduğunu söyleyebilmek pek mümkün görünmemektedir. Tam aksine, nafaka ödenen

tarafın ekonomik açıdan güçlenmesi, evlenmesi, haysiyetsiz bir yaşam sürmesi, fiilen evliymiş gibi yaşaması hallerinde kendisine nafaka ödeme yükümlülüğünün ortadan kalkacağı kanun koyucu tarafından oldukça açık bir şekilde belirtilmektedir. Nafaka ödeme yükümlülüğünün ortadan kalkması için geçerli olabilecek konunun ruhu ile birebir uyumlu olan bu temel nedenlere yer verilmektedir. Eski eşlerine nafaka ödeyen erkeklerin temel itirazı da bu noktada belirginlik kazanmaktadır. Kanunda, nafaka ödeme yükümlülüğünün hangi hallerde ortadan kalkacağı açık bir şekilde sıralansa dahi bu hallerin gizlendiği, kaçınıldığı ya da kötüye kullanma örneklerinin söz konusu olduğu ileri sürülmektedir. Başka bir ifadeyle, kadının halihazırdaki iyileşmeleri veya değişimleri doğru beyan etmediği üzerinde durulmaktadır. Bahsi geçen bu iddiaların örneklerinin varlığı kabul edilebilir ancak bu örnekler, oldukça istisnai niteliktedir ve toplumun geneline yayılacak kadar kapsamlı değildir. Nitekim nafaka ödenen kadının yasal olmayan birtakım eylemlerinin varlığının yine başka bir yasal sürecin konusu olması gerekmektedir.

Nafaka tartışmaları ile birlikte genellikle bir "mağduriyet" söylemine rastlanmaktadır. Boşanmış erkeğin, eski eşine nafaka ödüyor olması "mağdur" olarak adlandırılması için yeterli sayılmaktadır. Kadının çok temel bir yasal hakkını kullanıyor olması, nafaka ödeme yükümlülüğü içerisindeki erkek açısından büyük bir problem olarak kabul edilmekte ve nafakanın kendisi değil, daha ziyade kendisine nafaka ödenen kadının sorunsallaştırıldığı görülmektedir. Erkek egemen dil, bu nafaka tartışmaları eşliğinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yinelemekte, yeniden üretmekte ve kadını âdetâ "hasım"laştırmaktadır. Dolayısıyla bu "mağduriyet" söylemi temelinde ataerkinin, ahlâki öğretiler ve kalıp yargılar eşliğinde toplumun geleneksel yapısı ile uyumlu bir şekilde "kadın olmak" ile ilgili tanıdık argümanlardan yararlandığı görülmektedir. Aksu Bora'nın (2019) da bahsettiği gibi hem son derece "riyakâr" hem de çok daha geniş bir "kadın düşmanlığı"nın parçası olarak okunabilecek bir sürecin özellikleri belirginlik kazanmaktadır.

1. "Mağdur" Erkekler

2018'in başlarından itibaren çeşitli platformlarda bir araya gelen ve özellikle sosyal medyada örgütlenerek nafaka ile ilgili yeni bir düzenleme talep eden toplumun farklı kesimlerinden oluşan erkek gruplarının, bu taleplerini dile getirirken kadını aşağılayan ve kötücülleştirilen bir dil kullandıkları görülmektedir.² Bu dilin içeriğini, aslında çok tanıdık erkek egemen yapının argümanları belirlemekte ve ileri sürülen iddialar yine bu argümanlar aracılığıyla desteklenmektedir. Zira nafaka, egemen olan erkeğin egemenlik

² Bu tartışmaların bu şekilde gelişmesinde medyaya yansıyan ünlülerin boşanma davaları sonucunda kadına ödenen nafakaların oldukça yüksek olması ile ilgili olduğu da ileri sürülmektedir. Ancak ünlülerin nafaka miktarları da bu noktada yasal açıdan herhangi bir problem ortaya çıkarmamaktadır çünkü nafaka, kanunda düzenlendiği üzere ödeme yükümlülüğü olan tarafın mali gücü ile orantılı bir şekilde belirlenmektedir.

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
alanını daraltan ve sıkıştıran bir süreci imlemektedir. Başka bir ifadeyle, eski eşe ödenen nafaka, erkeğin maddi gücünü sınırlandırmaktadır.

Yoksulluk nafakası ile ilgili olarak başlayan tartışmanın temel nedeninin, nafakanın süresiz oluşu ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Sosyal medyada örgütlenerek eleştirilerini dile getiren ve kendilerini genellikle "mağdur" olarak tanımlayan boşanmış erkekler, eski eşlerine süresiz bir şekilde nafaka ödemek istememektedirler. Boşandıkları eşlerine nafaka ödemelerinin, kendi yaşamlarını büyük ölçüde sekteye uğrattığını ve kendilerinin bu nedenle büyük bir mağduriyet içerisinde olduğunu ileri sürmektedirler. Boşandıkları eşlerine ödedikleri nafakanın adalete aykırı olduğu yönünde açıklamalarda bulunmaktadırlar. Bir grup erkek tarafından başlatılan bu nafaka karşıtlığı, özellikle sosyal medya aracılığıyla dillendirilmekte ve süresiz nafakanın yeni bir yasal düzenleme yapılarak sonlandırılması talep edilmektedir. Mağduriyet söylemi de tam da bu sıkıştırılma/sınırlandırılma hissini ya da öğrenilen geleneksel kalıplara aykırılık olduğu fikrinin ortaya çıkması ile güç kazanmaktadır.

Türkiye'de boşanma vakalarında erkeğin değil, aslında kadının mağduriyeti ile karşılaşmaktadır. Bilindiği üzere kadınlar, ev içi hizmet ve bakım işlerine odaklanan rolleri nedeniyle çoğunlukla istihdama katılamamaktadırlar. Genellikle de ya güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmakta ya da erkek ile aynı işi yapmasına rağmen eşit ücret alamamaktadırlar. TÜİK 2018 verilerine göre kadınların işgücüne katılım oranları % 34,2, istihdam oranı ise % 29,4'tür (TÜİK, 2018, Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007). Kadınlarda işgücü ve istihdam oranları bu kadar düşük olurken; erkeklerin işgücü katılım oranı ise % 72,7 iken istihdam oranları ise % 65,7'dir (TÜİK, 2018, Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007). Dolayısıyla kadınlar, boşanma sonucunda yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ve üretim modelindeki değişim ile birlikte istihdam oranlarındaki artışa rağmen her geçen gün yoksullaşmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, Diana Pearce'ın Amerika'da kadının yoksullar içerisindeki yerini incelediği *The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare* (1978) adlı çalışmasında değindiği üzere, kadınlar yoksullaşmakta, kadınların yoksullar içerisindeki oranı artmakta ve yine Pearce'ın kavramsallaştırması ile "yoksulluğun kadınlaşması" süreci yaşanmaktadır. Pearce'ın bahsettiği bu yoksullaşma sürecini, ataerkinin eşitsizliği güçlendirmek için belirlediği sınırlardan da ayrı ya da uzak düşünmek elbette ki zordur. Kadınlar, toplumsal ve siyasal olarak eşitsizliğe ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Kadının yoksullaşması, toplumsal olarak onay verilen "eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin sonucu" olmaktadır³ (Kümbetoğlu, 2002: 130). Genel bir başlık altında "ev işleri" olarak tanımlanan

³ Kadının toplum içerisindeki eşitsiz konumunun ve cinsiyet temelli şekillenen iş bölümünün nasıl "kadının yoksullaşması"na ve bu yoksullaşmanın, kadının toplumdaki eşitsizliğinin pekiştirilmesine neden olduğu konusundaki ayrıntı için bkz. Çağla Ünlütürk Ulutaş, "Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek", *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, ss. 25-40.

rol ve görev alanında kadının gündelik yaşamı, bu işlerin yerine getirilmesi sürecinde sarf ettiği ve karşılığı olmayan emeği anlatmaktadır. "Görünmez emek" olarak adlandırılan ve ev içinde harcanan bu emeğin ücreti ödenmemektedir (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008: 11).

Kadın, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bu eşitsizliğin yarattığı sorun alanında varoluşsal bir mücadele yürütmektedir. Boşanma neticesinde de kültürel, ahlâki ve toplumsal vb. açılardan da bu sorun alanına farklı boyutların eklendiği görülmektedir. Erkeğin boşanmanın sonuçlanması ile birlikte başka bir evlilik gerçekleştirerek yaşamına devam edebilmesi çok daha kolay ve hızlı gerçekleşirken; yani, toplumsal ve kültürel özellikler göz önünde bulundurulduğunda boşanmış erkeğin, bu süreci çoğu zaman sorunsuz aşabildiği görülürken; kadın için durum oldukça sancılı bir hal alabilmektedir. Türkiye'de kadının, namus tanımlamaları eşliğinde anılması ve nedeni ne olursa olsun boşanmayı tercih etmesi bahsedildiği üzere toplumun büyük çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmamakta ve kabul edilmemektedir. Boşanma, özellikle kadın için kolay yolun seçilmesi olarak dahi görülmektedir. Ahlâki öğretiler ve değerler, evliliğin ve ailenin istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi sürecinde "yapıcı" ya da "yıkıcı" olarak çoğunlukla kadını sorumlu tutmaktadır. Erkeğin sorumluluğu, aslında kadına yüklenen ağır toplumsal ödevler ile görünmez kılınmaya çalışılmaktadır. Evlilik sona ermişse, kadın ya yeterince sabır ve sükûnet gösterememiştir ya da "dişi kuşluk" rollerinde marazlı denebilecek tavırlar sergilemiştir.

Türkiye'de kadın, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle hem özel hayat hem de kamusal hayatın ikincil uygulamaları ya da pratikleri ile karşı karşıyadır. Kadına yönelik şiddet, farklı türleri ile varlığını sürdürmeye devam etmekte ve hemen her gün bir kadının eşi ya da birlikte yaşadığı bir erkek tarafından öldürüldüğü görülmektedir. Birlikte olduğu kadının eşi ya da değil, kendisinden ayrılmak istemesine tahammül edemeyen ve kadının bu son derece doğal olan talebini ataerkinin namus kodları ile birlikte zihinsel dünyasına yerleştiremeyen erkek, "öldürme hakkı"nın kendisi için doğduğunu ilan etmektedir. Böylece uyguladığı şiddetin tüm türlerini ve hatta öldürme eylemini dahi meşrulaştırmakta, topluma ahlâki mesajlar verdiğini düşünmekte ve diğer hemcinslerine de bu şekilde âdeta ne yapılması gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ataerkinin namus kalıplarına aykırı düşerek ya da "erkeklik" kriterlerinin kendileri için tanımladığı rol ve görevlerle bağdaşmayacak şekilde özellikle kadından gelen boşanma talebi neticesinde boşanmanın gerçekleşmesi ve üstelik bu boşanma neticesinde eski eşine nafaka ödeme yükümlülüğü içerisinde olunması "mağduriyet" ile anlatılmak isteneni ortaya koymaktadır.

2. "Dul" ve "İdeal"

Türkiye'nin toplumsal gerçeklikleri incelendiğinde sıklıkla ifade edildiği üzere, kadının idealize edilerek sunulmasına tanıklık edilmektedir. Kadının anne ve eş olarak rol ve görevlerini, çalışma hayatına katılımına bakılmaksızın aksatmadan yerine getirmesinin önemi toplumsal ve kültürel

yapı ile uyumlu bir şekilde anlatılmaktadır. Türkiye'de kadın olmak, öncelikle temel ve oldukça kapsamlı görev ve sorumlulukların kusursuz ve itirazsız bir şekilde yerine getirilmesi ile neredeyse aynı anlama gelmektedir. Öncelikle kadın, namus örüntüleri içerisinde tanımlanmakta ve namus ile olan ilişkisi de yine erkekler üzerinden kurulmaya çalışılmaktadır. Erkek ile olan ilişkisinin ataerkinin kabul ettiği çizgi ve sınırlar içerisinde gerçekleşmesi kadının namus açısından övülmesini sağlarken; belirlenmiş olanın dışına çıkılması ya da önceden kabul edilmiş kurallara aykırı davranılması namusunun zarar görmesidir.

AK Parti'nin özellikle 2011'den itibaren başlattığı aile merkezli politikalar ile kadın, bilfiil aile içerisinde tanımlanmaktadır (Çokoğullar Bozaslan, 2018). Ailenin en temel unsuru olarak kadın görülmektedir. Bu temel olma rolü de toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu bir şekilde ele alınmaktadır. Kadın, aile içerisinde konumlandırılmakta ve dolayısıyla ev içi hizmet-bakım ile ilgili işleri de kadına yüklenmektedir. Kadının evliliği ertelememesi, en az üç çocuk doğurması "yuva"nın yapımını ve sürdürülebilirliğini üstlenmesi beklenmektedir. Bunları yerine getirebilme sürecinde çalışma yaşamına katılamayacağı öngörülebilme ve bunun için de çeşitli yardımlar ve yine aile merkezli destekler sunulmaktadır.

"İdeal" kadın tanımlamaları yapılmakta ve bu "ideal" olan toplumsal cinsiyet rolleri ile doğrudan örtüşmektedir. Dini öğretiler ve geleneksel yapıdan üretilen malzemeler de bu "ideal" olanın ortaya konabilmesi aşamasında oldukça işlevsel olabilmektedir. Dolayısıyla kadınlar, çocukluk çağından itibaren bu "ideal" olana yakınlıkları nispetinde onaylanırken; uzaklaştıkları ölçüde de uyarılmakta ve hatta cezalandırılmaktadırlar. Sosyalleşme ve özgün eğitim dönemi boyunca da bu onaylama ve reddiye arasında gitgeller yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

Türkiye'de dul olmak ise bir kadın için -özellikle toplumsal açıdan- başlı başına sorunların kaynağını oluşturmaktadır. "Dulluk", boşanma neticesinde gerçekleşmişse bu sorunlar çok daha çetrefil ve kadının yaşamı üzerinde yıkıcı etkilerde bulunacak nitelikte ortaya çıkabilmektedir. Birçok faktörün etkisi ile toplumsal bakışların yıkıcılığı bir nebze olsa körelse de hâlâ güçlüdür. Özellikle kırsal kesimde boşanmanın gerçekleşmesi, o çevrede yaşayan insanlar için sebebi ne olursa olsun kolaylıkla kabul edilememektedir.

Kadınlar, Türkiye'de aslında "dul" ve "ideal" arasında tanımlanmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, kendisine verilen tüm rol ve görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getiren bir ideal profil bulunmakta; bir de bu rol ve görevlerini yerine getirme aşamasında yetersiz kalan bir profil ortaya çıkmaktadır. Bu da ülkemizde boşanma neticesinde dul kalan kadının karşı karşıya kaldığı muhtemel yetersizlik algısıdır. Erkek, büyük çoğunlukla erkek egemen yapının lehine sunduğu olanaklardan yararlanmaya devam etmektedir. Kadın ise toplumsal, dini ve kültürel faktörlerin etkisi ile boşanma neticesinde yaşamını kolaylıkla idame ettirememektedir. Ekonomik açıdan güçsüzlük ise bu faktörlerin etkisinin şiddetini arttırmaktadır. Özellikle eğitim seviyesi

düşük ve herhangi bir mesleği bulunmayan kadın grubu açısından bu sürecin çok daha trajik boyutları olduğu bilinmektedir. Yoksulluk nafakası, tam da bu aşamada kadının yaşamına devam edebilmesini sağlamaktadır.

Erkek egemen yapının, kadını ev ve aile ile sınırlandırarak kamusal hayatın dışında kalmasına ve istihdam olanaklarından erkekle birlikte eşit bir şekilde yararlanamamasına neden olduğu bilinmektedir. Kadının yaşamının ev içerisinde ve aile merkezli bir şekilde tanımlanmasının doğal sonucu, onun geçiminin bir başkası tarafından yani evli bir kadın ise kocası tarafından sağlanmasıdır. Boşanma gerçekleştiğinde ise bu tanımlamanın ortaya çıkaracağı bir diğer doğal sonuç da kadının herhangi bir sosyal güvencesi ve işi olmadan yaşamını sürdürme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmasıdır.

Nafaka, kanunda tanımlanmış ve koşulları belirlenmiş bir haktır. Bu hakkın kadın aleyhine olacak şekilde yeniden bir düzenlemeye tabî tutulması, erkek egemen yapının nafakayı bir külfet olarak tanımlaması ile doğrudan bağlantılıdır. Toplumda boşanmış bir kadının "dul" olarak anılmaya başlaması ile birlikte yaşadığı zorluklar ve yaftalamalar, toplumun geneli tarafından bilinen bir gerçekliktir. Özellikle kocası ölmeden dul kalan; yani, boşanan bir kadın, toplumda yalnızca ahlâki açıdan olumsuzlanmamakta aynı zamanda boşanmanın kolay bir yol olarak görülmesi nedeniyle cefakâr olmadığı ileri sürülerek eleştirilmektedir.

"Erkeği" için yaşayan, "erkeği"ne mutluluk ve saadet üretebilen kadınlar en "makbul" olarak tanımlanan kadınlardır. Bu kadınlar ki toplumun temel taşı olarak görülen ailenin, saadetini ve huzurunu sağlamaktadır. Ailenin esenliği de kadının, evin erkeğinin yaşamını ne kadar kolaylaştırdığı ve mutluluğunu sürekli kıldığı ile ilgilidir. "Mutlu aileler" ve "ideal kadınlık" arasında kurulan ilişki⁴, "ideal" ve "mutluluk" tanımlamalarının içeriğine yeni eklemeler ya da çıkarmalar olmakla birlikte benzer söylemsel karakterde varlığını sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle, "ideal" kadının olduğu bir evliliğin sona ermeyeceği, evlilik sona ermişse yani boşanma gerçekleşmişse toplumun beklentileri ile temel bir aykırılığın ortaya çıktığı mesajı verilmektedir.

3. Eşitsizlik, Şiddet ve Nafaka

Türkiye'de nafaka tartışmaları ve nafakanın süresiz oluşuna ilişkin eleştiriler, kadın üzerinden şekillenmekte ve nafaka konusunun kadın üzerinden içeriği derinleşen bir mesele olarak ele alındığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tüm boyutlarıyla ülke gerçekliğinde yaşanıyorsa ve gündelik yaşamın içerisinde âdeta rutinlerle tekrarlanıyorsa nafakanın, ileri sürüldüğü gibi siyasal ve toplumsal bir sorun olarak varlığını sürdürmesi beklenmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamaması ve kadının hâlâ yalnızca aile içerisinde konumlandırılması, sorun olarak imlenen nafakanın temelde başka bir sorunun daha az hasarlı aşılması amacını taşıdığı görülmektedir. Eşitsizlik, uygulanan sosyal politikalar nedeniyle giderek daha da derinleşmekte ve çok daha farklı krizler yaratma potansiyeline ulaşmaya

⁴ Bu konuda bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

çalışmaktadır. *Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 Cinsiyet Eşitliği Raporu*'na göre Türkiye, cinsiyet eşitliği açısından yapılan karşılaştırmalar değerlendirildiğinde 149 ülke arasında 130'uncu sırada yer almaktadır. Eğitim, sağlık, siyaset ve iş alanının incelendiği bu araştırma raporunun sonucunda ortaya konan sıralama, Türkiye'de kadının karşı karşıya kaldığı problemlerin varlığının çok ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Öncelikle bilinmektedir ki Türkiye'de kadın, ekonomik açıdan güçsüzdür ve çoğunlukla kadının, bu güçsüzlüğü evlilik birliği ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Eğitim seviyesinin ve hatta günümüzde dahi okuryazarlık oranının oldukça düşük olması nedeniyle kadın, ekonomik özgürlüğünü tam manasıyla gerçekleştirmiş durumda değildir.

Ayrımcılık ve eşitsizliği farklı boyut ve türleri ile yaşamının neredeyse hemen her evresinde görmek zorunda olan kadınların, karşı karşıya kaldığı bir diğer gerçeklik de şiddet olmaktadır. Kadınlar, çeşitli nedenler öne sürülerek yaygın bir şekilde fiziksel şiddete maruz kalmakta ve her yıl, yüzlerce kadın öldürülmektedir. Ekonomik şiddet ve psikolojik şiddet de birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de varlığını sürdürmektedir. Kadınlar, eş, sözlü, nişanlı ya da arkadaş olmak üzere ilişki kurdukları erkeğin şiddetine maruz kalmaktadırlar. Kadın cinayetlerinin temel nedeni olarak ise kadının boşanmak istemesi karşımıza çıkmaktadır. Erkek, bu boşanma talebini "namus" kriteri ile doğrudan bağlantı kurarak zihinsel dünyasında şekillendirmektedir. Bu sakatlanmış zihinsel tasavvurda, kendisinden boşanmak isteyen eşi, diğer erkeklerin "kötü" bakışlarının ve emellerinin odağında yer almaktadır. Erkek, ataerkinin toplumda sahip olduğu gücün de etkisiyle kendisini, eşinin sahibi olarak görmekte ve dolayısıyla aslında yine bu tasavvurda erkeğin namusu zarar görmekte ve aşağılanmaktadır. Boşanma sürecinin sonuçlanması ile yani boşanmanın gerçekleşmesi ile birlikte, eğer nafaka ödeme yükümlülüğü de kadın lehine sonuçlanmışsa, bu tasavvurda nafaka, çok daha büyük bir problem olarak görülmektedir.

İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi, düzenlenen Nafaka Çalıştayı'nın sonuç bildirgesine ilişkin yaptıkları basın açıklamasında, nafakanın Roma Dönemi'nden itibaren var olduğunu, Osmanlı'da da örneklerine rastlandığını, yoksulluk nafakasının belirlenmesi aşamasında eşler arasında cinsiyet ayrımı gözetilmediğini, Medeni Kanun'un 176'ıncı maddesinin nafakanın sona ermesi ya da değişikliklere göre yeniden düzenlenmesini sağladığını, yoksulluk nafakasının süresiz olmasının yasaya ve adalete aykırı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuruların reddedildiğini, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve kadınların güçlendirilmesi konularının yer aldığını, yoksulluk nafakasının genel olarak kadınlara verilmesinin nedeninin kadının ekonomik güçsüzlüğü ile ilgili olduğunu ve nihayetinde nafakanın süreli hale getirilmesinin kadınları mağdur edeceğini ele almıştır.⁵

⁵ Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesine İlişkin Basın Açıklaması, Erişim adresi: <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14782&Desc=Nafaka-Calistayi-Sonuc-Bildirgesine-Iliskin-Basin-Aciklamasi>, Erişim tarihi: 16.07.2019.

Nafakanın süresiz olduğu yönünde yapılan eleştiriler neticesinde nafaka ile ilgili özellikle süreyi esas alan yeni bir düzenleme yapılmaya çalışılmaktadır. Buna göre, muhtemel yeni yasanın tarafların ne kadar evli kaldığı üzerine odaklanacağı ve dolayısıyla bu evli kalınan süreyi temel alarak bir nafaka talebine yanıt üretme çabasının ortaya çıkacağı görülmektedir. Oysaki neredeyse tüm feminist örgütlerin ve derneklerin gerek yazılı gerekse de sözlü açıklamalarında belirttiği gibi nafaka ile ilgili yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç bulunmamaktadır. Nafaka, iddia edilenin aksine yalnızca kadına ödenmemekte ya da yalnızca kadını koruma altına alma amacı taşımamaktadır. Nafaka talebinde bulunabilmek için boşanma sonucunda yoksulluk durumunun ortaya çıkması ve bu talepte bulunanın kusurunun diğer taraftan daha ağır olmaması şartı yasada çok açık bir şekilde ele alınmıştır. Medeni Kanun, hangi şartlarda yoksulluk nafakası verileceğini ve verilen nafakanın hangi şartlarda ortadan kalkacağını ya da mali birtakım değişiklikler gerçekleşmişse değişikliğe uğrayacağını açıklamıştır (Öztaş, 2015: 849-850). Nafaka ile ilgili kanun koyucunun ulaşmaya çalıştığı ya da elde etmeyi planladığı asıl yarar, taraflardan herhangi birinin evlilik akdinin son bulması neticesinde karşı karşıya kalacağı zararın telafisidir ya da yokluğun/yoksulluğun bertaraf edilmesidir. Kadın ya da erkek fark etmeksizin, kusuru ağır olanın maddi gücü ile orantılı olarak katlanmak zorunda olduğu bir bedeldir. Yoksulluk nafakasının süresiz olması ile ilgili Anayasa'ya aykırılık iddiaları da bu noktada geçerli değildir çünkü Anayasa Mahkemesi, nafakanın süresiz oluşunun Anayasa'ya aykırı olmadığını oldukça açık bir şekilde hükme bağlamıştır. Yargıtay kararları da nafakanın süresiz olarak talep edilebileceğini belirtmiştir.

Nafaka Hakkı Kadın Platformu, nafaka ile ilgili yapılması planlanan yasal düzenlemeye ilişkin bir imza kampanyası da başlatmış ve *Kadınların Nafaka Hakkına Dokunmayın!* başlıklı bildirisinde nafaka hakkının süreli hale getirilerek sınırlandırılmasının kadınları her açıdan daha da güçsüz bir hale getireceği üzerinde durulmuştur. Ülkemizde özellikle evliliğin tek seçenek olarak sunulan, herhangi bir meslek grubuna dahil olmayan ya da mesleği bulunmakla birlikte çalışmasına izin verilmeyen kadınlar düşünüldüğünde yoksulluk nafakasının sınırlanması girişimlerinin sonlanması taleplerini dile getirmişlerdir.⁶

Sonuç

Türkiye'de her şeyden önce kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesi gerekmektedir. Kadının kamusal hayatta bizatihi görünürlüğü sağlanmalı, istihdam olanakları arttırılmalı ve en önemlisi de kadının eğitim seviyesi yükseltilerek meslek sahibi olabilmesi için her türlü tedbirin alınması gerekmektedir. Her alanda toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına uygulanabilirlik açısından alan açılmalı ve uluslararası

⁶ KADINLARIN NAFKA HAKKINA DOKUNMAYIN!, Erişim adresi: https://nafakahakkinadokunma.com/?fbclid=IwAR1SqaMiw6fhWVbhVAKMPTDi_dqyWON6OwrmCT4FCZ4sXrG8--IokN2SgAU, Erişim tarihi: 21.08.2019.

sözleşmelere de uygun yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Devletin, öncelikle bir kadın politikasının olması gerekmektedir. Günübirlik ya da siyasal kaygılarla hazırlanmış politikalar, ülke gerçekliklerine somut çözümler üretememektedir. Uluslararası sözleşmeler ve imza atılan bu sözleşmelere uygun hareket edilmesi de bu aşamada oldukça büyük önem taşımaktadır. Örneğin 8 Mart 2012'de yürürlüğe giren başta İstanbul Sözleşmesi, bu konuda yapılması gerekenler ile ilgili ayrıntılı bilgilendirme sağladığı gibi yapılmayanlarla ilgili de ayrıntılı raporlar sunmaktadır. GREVIO (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu) raporunda Türkiye'de kadınların karşı karşıya kaldığı mağduriyetlere değinmekte ve devletin mağduriyetlerin yaşanmaması adına üzerine düşen görevleri yerine getiremediğine değinmektedir.⁷

Kadına yönelik şiddet, Türkiye'nin en temel sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her yıl yüzlerce kadın, boşanmak ya da ayrılmak istedikleri eşleri/partnerleri tarafından öldürülmektedir.⁸ Böylesi temel bir sorun varlığını sürdürüyorsa ve kadına yönelik şiddetin farklı türlerine gündelik yaşam içerisinde rastlamak mümkünse nafakayı ve nafaka almaya hak kazanan bir kadını sorunsallaştırmak anlamsız hale gelmektedir. Nafakanın amacı erkeğin mağduriyetine dayanmamakta aksine toplumda yaşanan eşitsizlik/ayrımcılık gibi nedenlerden kaynaklanan kadının yaşamsal varlığı ile ilgili ortaya çıkan sorunların aşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla nafaka süresinin evli kalınan süre vb. kriterler göz önünde bulundurularak kısıtlanmaya çalışılması, ekonomik özgürlüğü olmayan kadınların yaşamlarını devam ettirebilmelerini olanaksız hale getirmektedir.

Ülkenin mevcut sosyo-ekonomik gerçeklikleri değerlendirildiğinde nafaka ile ilgili yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olmadığı oldukça açıktır. Erkekleri mağdur ettiği ya da kadınların, boşandıkları eşlerinden aldıkları ödemeler neticesinde konforlu bir yaşam sürdükleri iddiası da somut veriler eşliğinde incelendiğinde doğruluğunu yitirmektedir. Kadının, özellikle geleneksel aile yapısının sürdüğü coğrafi bölge ve bölümlerde çocukluk çağından itibaren evliliğe ve evliliğe dair işleri görmeye hazırlandığı düşünüldüğünde, evliliğin sona ermesi ile birlikte ortaya çıkacak sorunlar tahmin edilmesi zor olmayacak niteliktedir.

Kaynakça

⁷ Ayrıntı için bkz. **Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO)**, GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, GREVIO/Inf(2018)6, Published on 15 October 2018, erişim için yine bkz. https://humanrightscntr.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/10/18/ENG_GREVIO_Report_Turkey.pdf, Erişim tarihi: 14.10.2019.

⁸ Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2018 Yılı Raporu'na göre Türkiye'de 2018'de 440 kadın, erkekler tarafından öldürülmüş ve 317 kadına cinsel şiddet uygulanmıştır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2018 Veri Raporu, Erişim adresi: <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2869/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2018-veri-raporu>, Erişim tarihi: 09.10.2019.

Acar-Savran, Gülnur & Nesrin Tura Demiryontan, **Kadının Görünmeyen Emeği**, Yordam, İstanbul, 2008.

Akıntürk, Turgut & Derya Ateş, **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku**, İkinci Cilt, Yenilenmiş 20. Basım, İstanbul, Beta Yayınevi, Eylül 2017.

Bora, Aksu, "Nafaka Hakkına Dokunma!", **Birikim**, 25 Haziran 2019, Erişim adresi: http://www.birikimdergisi.com/haftalik/9552/nafaka-hakkinda-dokunma?fbclid=IwAR2JeJ3moDqZ_HG75ILWh1UF8oXiYEwFnT6eR3Y1AzooZY2zIcP0OKqgbxs#.XaDSIEYzZPa, Erişim tarihi: 11.10.2019.

Çokoğullar Bozaslan, Emel, **Muhafazakârlık ve Ak Parti'nin Aile Politikaları**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, GREVIO/Inf(2018)6, Published on 15 October 2018, Erişim adresi: https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/10/18/ENG_GREVIO_Report_Turkey.pdf, Erişim tarihi: 14.10.2019.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2018 Veri Raporu, Erişim adresi: <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2869/kadincinayetlerini-durduracagiz-platformu-2018-veri-raporu>, Erişim tarihi: 09.10.2019.

KADINLARIN NAFKA HAKKINA DOKUNMAYIN!, Erişim adresi: https://nafakahakkindadokunma.com/?fbclid=IwAR1SqaMiw6fhWVbhVAKMPTDi_dqyWQN6OwrMCT4FCZ4sXrG8--IokN2SgAU, Erişim tarihi: 21.08.2019.

Köprülü, Bülent & Selim Kaneti, **Aile Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.

Kümbetoğlu, Belkıs, "Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk", **Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri**, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002, ss. - 142.

Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesine İlişkin Basın Açıklaması, İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi, Erişim adresi: <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14782&Desc=Nafaka-Calistayi-Sonuc-Bildirgesine-Iliskin-Basın-Açıklaması>, Erişim tarihi: 16.07.2019.

Öztan, Bilge, "Türk Medeni Kanunu'nun Kabulününün 70. Yılında Aile Hukuku", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, Ankara, 1995.

Öztan, Bilge, **Aile Hukuku**, 6. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.

Pearce, Diana, "The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare", **Urban & Social Change Review**, 1978, 11(1), ss. 28-36.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Sancar, Serpil, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

TÜİK, 2018, Erişim adresi: (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007,
Erişim tarihi: 14.09.2019.

Ünlütürk Ulutaş, Çağla, "Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek",
Çalışma ve Toplum, 2009/2, ss. 25-40.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türk Medeni Hukuku Cilt II Aile Hukuku**,
İstanbul, Sermet Yayınevi, 1960.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Engin DEMİR, Çetin TORAMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, edemirakademik@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
toromanacademic@gmail.com

Özet

Dijitalleşmenin hızla yayıldığı dünyada bilginin hızlı bir şekilde öğrenilmesi, işlenmesi ve sonuçlandırılması gereği öğrencilerin farklı becerilerle donatılması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu becerilerden biri de problem çözme becerisidir. Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma tarama modelinde olup nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karabük İlindeki üç devlet okulundan seçilen toplam 350 adet 5, 6, 7 ve 8. sınıf ortaokul öğrencisi araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri kullanılmıştır. 24 maddeden oluşan ölçek üç faktörlü yapıya sahiptir. Araştırma sonuçlarına göre; 5. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin problem çözme becerileri ile problem çözme noktasında kendilerine güvenlerinin üst sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu; öğrencilerin problem çözme becerileri ile cinsiyet, anne ve babanın eğitim durumları arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul öğrencileri, problem çözme becerisi, problem çözme, tarama modeli.

A STUDY ON PROBLEM SOLVING SKILLS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Abstract

In the world where digitalization is spreading rapidly, information needs to be learned quickly, processed and finalized. This situation reveals the need to equip students with different skills. One of these skills is problem solving skills. The aim of this study is to examine the problem solving skills of secondary school students in terms of various variables. The research was in relational survey model and quantitative research method was used. The sample of the study consisted of 350 secondary school students in 5th, 6th, 7th and 8th grades selected from three public schools in Karabük city. In this research, Problem Solving Inventory for Children was used as data collection tool. The scale consists of 24 items and has a three-factor structure. According to the results of the research; 5th grade students' problem solving skills and self-confidence in problem solving point were higher than upper grade

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
students; It was found that there is no relationship between students' problem solving skills and gender, education level of parents.

Keywords: Secondary school students, problem solving skills, problem solving, survey model.

Problem Durumu

Toplum yapısı ve teknolojik gelişmeler, siyasi sosyal ve ekonomik krizler, şehir hayatı, dijitalleşme, göç gibi birçok unsur gün geçtikçe bireylerin yaşamı boyunca üstesinden gelmesi gereken problemleri artırmaktadır. Bu duruma bağlı olarak bireyin yaşama uyumu açısından problem çözme psikolojide uzun yıllardır ilgi odağı olan önemli bir konudur. Problem kelimesi birbirinden farklı ve çok çeşitli durumların açıklanmasında kullanılır. Araştırmacılar günlük hayatta problem ve sorun kelimelerinin birbirleri yerine kullanıldığını, ilgili literatür incelendiğinde ise problem ve sorun kelimelerinin farklı anlamlar taşıdığını ifade etmektedirler. Türkçe'de iyi yapılandırılmış ya da kapalı uçlu problemler için "problem" sözcüğü tercih edilirken, iyi yapılandırılmamış ya da açık uçlu olanlar için "sorun" sözcüğünün tercih edildiğini kanısına varmışlardır (Öğülmüş, 2004). Problem bazen bir matematiksel denklem, bazen kişiler arası iletişim, bazen de bir cihazın çalışmaması olabilir. Problemler başarıyı elde etme yolunda karşılaştığımız belirsizlik ve zorluklardır. Başka bir deyişle amaca ulaşma yolunda önümüze çıkan engellerdir de denebilir. Pesen (2008) problemi, çözüme ulaşma yolu açık olmayan, öğrencilerin mevcut bilgileri ile akıl yürütme becerilerini kullanmasını gerektiren bir durum olarak tanımlar. Bu kavramsal çerçevede problemin tanımı Stephen Krulik ve Jesse Rudnick'in (1980, p.3), "Problem Solving: A Handbook for Teachers" adlı kitabında şu şekilde yapılmıştır: Problem sayısal olan ya da olmayan, çözüme ulaşmada birey ya da grup olarak belirli bir anlamı olmayan ya da çözüm yolu açık olmayan ve tekrar çözüm gerektirebilen durumlardır. Problem çözme tek başına bir beceri değil birçok düşünme becerilerinin birlikte kullanıldığı bir beceridir. Her yönüyle mantıksal-yaratıcı düşünme, analiz, sentez, değerlendirme, sıralama, karar verme, araştırma ve öngörü gibi özellikleri içerisinde barındırır (Teare, 2006). Problem çözme çeşitli düşünme becerilerinin bulunduğu ve öğretmenlerin öğrencilere düşünmeyi öğrettiği bir modeldir. Düşünme becerilerinin geliştirilmesi, probleme dayalı öğrenme, yaratıcı düşünme becerileri, karar verme, kavramsallaştırma ve bilgi işleme terimleriyle ilişkilendirilir (Ellis, 2005).

Şehirleşme ve dijitalleşmenin bu denli yoğun olduğu günümüzde hayata tutunmak ve iş hayatında başarılı olabilmek için problem çözme becerisine sahip olmak kaçınılmazdır. Problem çözme teori ve uygulaması, problemi çözmek için bilgiden çok düşünmenin daha önemli olduğu gerçeğini ortaya koyar. Bu doğrultuda bilginin hiç olmadığı ya da çok az olduğu problemlerde düşünmenin öğretilmesi gereksinimi ortaya çıkar. Bu yaklaşımın savunucuları bilgi sahibi olunmayan (no knowledge) ve sezgisel temelli düşünmeyi problem çözmenin birincil ögesi olarak görürken kavramsal

bilginin uygulaması ve yer değiştirmesini temel alan teoriyi ikinci sıraya indirmiştir (Carson, 2007, p.7).

Artık hızla değişen global ekonomiye sahip dünyada yenilikçi düşünme yeteneklerine sahip öğrencilerin yetiştirilmesi gereği gün geçtikçe daha fazla kabul görmektedir. Problem çözmeye başarılı olan öğrenciler kendilerini problem çözmeye karşı güdülenmiş ve bu konuda şansın az olduğuna inanmış olarak değerlendirmekte ve daha kararlı, dikkatli, sezgili, tutarlı ve sistematik olarak algılamaktadırlar (Heppner ve ark., 1991). Problem çözme becerisi de bu önemli yeteneklerden biridir. Problem çözme çocukluktan itibaren öğrenilmekte, okul yıllarında ise problem çözme becerileri geliştirilmektedir (Miller & Nunn, 2001). Her öğrenin seviyesinde öğrencilerin problem çözme becerileri farklılık göstermektedir. Literatür incelendiğinde problem çözme becerisine yönelik araştırmalar yoğunlukta olup çocuklarda problem çözme becerileri üzerine az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Problem çözme becerisi kazanmış öğrenciler eğitim, meslek ve kişisel hayatlarında daha başarılı olurlar. Artık hızla değişen global ekonomiye sahip dünyada yenilikçi düşünme yeteneklerine sahip öğrencilerin yetiştirilmesi gereği gün geçtikçe daha fazla kabul görmektedir. Problem çözme becerisi de bu önemli yeteneklerden biridir ve bu beceriye yönelik araştırmalar önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin belirlenmesi ve cinsiyeti, anne ve babanın eğitim durumu, sınıf düzeyi açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda verilen soruları cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisi puan ortalamaları ne düzeydedir?
2. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisi puan ortalamaları arasında,
 - Cinsiyet
 - Sınıf kademesi
 - Annenin eğitim düzeyi
 - Babanın eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık bulunmakta mıdır?

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2007). Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin belirlenmesi ve cinsiyeti, anne ve babanın eğitim durumu ve sınıf düzeyi açısından incelenmesi amaçlandığından betimsel türde olup tarama modeli kullanılmıştır.

Veri toplama aracı olarak Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri (ÇPÇE) kullanılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin problem çözme becerisi ile ilgili kendilerini algılama düzeylerini ölçmek amacıyla Serin, Bulut Serin ve Saygılı (2010) tarafından geliştirilmiştir. Envanter, “Problem Becerisine Güven” (12 madde), “Öz Denetim” (7 madde) ve “Kaçınma” (5 madde) olmak üzere üç faktör ve 24 maddeden oluşmaktadır. Üç faktörün birlikte açıkladığı toplam varyans % 42.26’dır. Ölçekte “Hiçbir zaman böyle davranmam (1)”, “Ender olarak böyle davranırım (2)”, “Arada sırada böyle davranırım (3)”, “Sık sık böyle davranırım (4)”, “Her zaman böyle davranırım (5)” şeklinde beşli Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Cronbach alfa değeri ölçek genelinde $\alpha=0.80$ olarak bulunmuştur. Ölçeği oluşturan alt faktörlerden 1. faktörün de güvenilir (0,85), 2. faktörün de güvenilir (0,79) ve 3. faktörlerin ise kabul edilebilir güvenilirlik seviyesinin altında (0,66) ancak 0,70’e yakın olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise cronbach alfa değerleri, Problem Çözme Becerisine Güven alt boyutunda $\alpha=0.856$, Öz Denetim boyutunda $\alpha=0.675$, Kaçınma boyutunda $\alpha=0.645$ ve ölçek genelinde ise $\alpha=0.873$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, ölçeğin güvenilir sayılabilmesi için güvenilirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması gerektiği (Tavşancıl, 2005; Büyüköztürk, 2006; Büyüköztürk ve ark., 2008) düşünüldüğünde, ölçeğin tamamının (0,80) güvenilir olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Genel Problem Çözme Becerisi, ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile cinsiyet, anne ve babanın eğitim durumu, sınıf düzeyi değişkenleri açısından incelenecektir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Karabük İli’nde üç farklı devlet ortaokulunda öğrenim gören 350 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma 2017/2018 eğitim öğretim yılında tesadüfi (random) yolla seçilmiş ilköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubuna yönelik demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Özellikler

		Frekans(f)	Yüzde(%)
Cinsiyet	Kadın	180	51,4
	Erkek	170	48,6
Sınıf Düzeyi	5. Sınıf	85	24,3
	6.Sınıf	77	22,0
	7.Sınıf	107	30,6
	8.Sınıf	81	23,1
Annenin Eğitim Durumu	İlkokul	78	22,3
	Ortaokul	76	21,7
	Lise	141	40,3
	Üniversite ve üstü	47	13,4

Babanın Eğitim Durumu	İlkokul	42	12,0
	Ortaokul	60	17,1
	Lise	135	38,6
	Üniversite ve üstü	106	30,3

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadın(%51) ve erkek(%49) öğrencilerin oranının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde öğrencilerin sınıf düzeylerine göre oranları %22 ile %30 arasındadır. Ebeveynlerin eğitim durumu incelendiğinde ise hem anne(%40) hem de baba(%39) için en yüksek oranda lise mezunu oldukları görülmektedir. En düşük mezuniyet oranı anne için üniversite ve üstü (%13), baba için ise ilkokul (%12) olarak tespit edilmiştir.

Veri Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS paket programında analiz edilmiştir. Sürekli değişken özelliği taşıyan verilerin dağılımlarının parametrik test istatistiğine uygun olup olmadığını bakılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Verilerin analizinde .05 anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın 1. Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 2: Öğrencilerin Problem Çözme Becerisine Yönelik Betimsel İstatistik Değerleri

	N	Madde Sayısı	Min	Max	Ortalama	Standart Sapma
Problem Çözme Becerisine Güven	350	12	1,08	5,00	3,61	,82
Öz Denetim	350	7	1,00	5,00	3,46	,78
Kaçınma	350	5	1,00	5,00	3,89	,82
Genel Problem Çözme Becerisi	350	24	1,13	5,00	3,62	,65

Öğrencilerin problem çözme becerisine yönelik puan ortalamaları incelendiğinde, "Problem Çözme Becerisine Güven", "Öz Denetim" ve "Kaçınma" alt boyutları ile genel "Problem Çözme Becerisi" alt boyutunda puan ortalamalarının "sık sık böyle davranırım" düzeyinde olduğunda görülmektedir.

Araştırmanın 2. Alt Problemine İlişkin Bulgular

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Problem Çözme Becerisi U-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra	Sıra Toplamı	U	P
----------	---	------	--------------	---	---

		Ortalaması				
Problem Çözme Becerisine Güven	Kadın	180	185,11	33320,50	13569,500	,067
	Erkek	170	165,32	28104,50		
Öz Denetim	Kadın	180	173,78	31279,50	14989,500	,742
	Erkek	170	177,33	30145,50		
Kaçınma	Kadın	180	181,04	32587,00	14303,000	,290
	Erkek	170	169,64	28838,00		
Genel Problem Çözme Becerisi	Kadın	180	180,52	32493,50	14396,500	,339
	Erkek	170	170,19	28931,50		

Tablo 3'te cinsiyet değişkenine göre problem çözme becerisi Mann Whitney-U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre ortaokul öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre "Problem Çözme Becerisine Güven", "Öz Denetim", "Kaçınma" alt boyutları ile genel "Problem Çözme Becerisi" puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4: Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonucu

	Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Problem Çözme Becerisine Güven	5. Sınıf	85	217,28	3	22,765	,000	5-6,5-7,5-8
	6.Sınıf	77	180,18				
	7.Sınıf	107	152,40				
	8.Sınıf	81	157,72				
Öz Denetim	5. Sınıf	85	189,66	3	2,800	,424	-
	6.Sınıf	77	176,67				
	7.Sınıf	107	165,43				
	8.Sınıf	81	172,84				
Kaçınma	5. Sınıf	85	190,42	3	3,164	,367	-
	6.Sınıf	77	173,55				
	7.Sınıf	107	164,52				
	8.Sınıf	81	176,21				
Genel Problem Çözme Becerisi	5. Sınıf	85	205,00	3	13,114	,004	5-7,5-8
	6.Sınıf	77	182,18				
	7.Sınıf	107	217,28				

Tablo 4’te sınıf düzeyi değişkenine göre Kruskal Wallis Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi değişkenine göre “Öz Denetim” ve “Kaçınma” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Problem çözme becerisinde ise anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır ($X^2 = 22,765$ $p = ,000$, $p < 0,05$). Farklılığı hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan Mann Whitney-U testi sonuçlarına göre 5. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin “problem çözme becerisine güven” lerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde 5. Sınıfta öğrenim gören problem çözme becerilerinin 7. ve 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Annenin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonucu

	Annenin Eğitim Durumu	N	Sıra Ort	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Problem Çözme Becerisine Güven	İlkokul	78	165,12	3	,498	,919	-
	Ortaokul	76	170,76				
	Lise	141	174,27				
	Üniversite ve üstü	47	174,97				
Öz Denetim	İlkokul	78	157,62	3	5,025	,170	-
	Ortaokul	76	159,43				
	Lise	141	180,47				
	Üniversite ve üstü	47	187,15				
Kaçınma	İlkokul	78	169,34	3	3,120	,374	-
	Ortaokul	76	155,66				
	Lise	141	180,00				
	Üniversite ve üstü	47	175,21				
Genel Problem Çözme Becerisi	İlkokul	78	158,65	3	3,378	,337	-
	Ortaokul	76	162,97				
	Lise	141	180,65				
	Üniversite ve üstü	47	179,17				

Tablo 5'te annenin eğitim durumu değişkenine göre Kruskal Wallis Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre ortaokul öğrencilerinin annenin eğitim durumu değişkenine göre "Problem Çözme Becerisine Güven", "Öz Denetim", "Kaçınma" alt boyutları ile genel "Problem Çözme Becerisi" puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 6: Babanın Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonucu

	Babanın Eğitim Durumu	N	Sıra Ort	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Problem Çözme Becerisine Güven	İlkokul	42	164,43	3	2,101	,552	-
	Ortaokul	60	176,64				
	Lise	135	164,74				
	Üniversite ve üstü	106	181,62				
Öz Denetim	İlkokul	42	152,36	3	5,836	,120	-
	Ortaokul	60	175,58				
	Lise	135	163,30				
	Üniversite ve üstü	106	188,83				
Kaçınma	İlkokul	42	170,88	3	3,273	,351	-
	Ortaokul	60	180,30				
	Lise	135	160,77				
	Üniversite ve üstü	106	182,05				
Genel Problem Çözme Becerisi	İlkokul	42	159,68	3	3,186	,364	-
	Ortaokul	60	178,32				
	Lise	135	164,02				
	Üniversite ve üstü	106	183,47				

Tablo 6'da babanın eğitim durumu değişkenine göre Kruskal Wallis Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre ortaokul öğrencilerinin babanın eğitim durumu değişkenine göre "Problem Çözme Becerisine Güven", "Öz Denetim", "Kaçınma" alt boyutları ile genel "Problem Çözme Becerisi" puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sonuçlar ve Tartışma

Araştırma sonucunda araştırma problemi doğrultusunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Öğrencilerin problem çözme beceri düzeylerinin cinsiyete

bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Bu bulgular ilköğretim öğrencileriyle yapılan birkaç araştırmayla benzerlik göstermektedir (Kasap, 1997; Taylan, 1990; Terzi, 2001). Serin ve Derin, 2008 ilköğretim öğrencilerinin kişilerarası problem çözme becerisi algularını inceleyen çalışmalarında kızların erkek öğrencilere göre, genel problem çözme beceri düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ancak cinsiyetin problem çözme becerisine etkisini anlamlı kılan çalışmalar oldukça azdır.

Bu araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin problem çözme becerileri anne ve babanın eğitim durumuna bağlı olarak anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Hatay- Polat (2008) tarafından yapılan araştırmada sınıf öğretmenliği öğrencilerinin düşünme ihtiyacı düzeyi ile cinsiyet, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre "problem çözme becerileri" arasında anlamlı farklılık çıkmamıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; 5. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin problem çözme becerileri ile problem çözme noktasında kendilerine güvenlerinin üst sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, 5. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerinin, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar Sezen ve Paliç, (2011) lise öğrencilerinin problem çözme becerileri üzerine yapılan çalışmalarıyla paralellik göstermektedir.

Öğrencilerin problem çözme becerisine yönelik puan ortalamaları incelendiğinde, "Problem Çözme Becerisine Güven", "Öz Denetim" ve "Kaçınma" alt boyutları ile genel "Problem Çözme Becerisi" alt boyutunda puan ortalamalarının "sık sık böyle davranırım" düzeyinde olduğunda görülmektedir. Öğrencilerin cinsiyeti, annenin ve babanın eğitim düzeyinin problem çözme becerisini etkilemediği buna karşın sınıf düzeyinin 5. Sınıf öğrencileri lehine problem çözme becerisine güven ve genel problem çözme becerisi boyutlarında etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum 5. Sınıf öğrencilerinin yaş itibarıyla özgüvenlerinin yüksek olması ile açıklanabilir. Problem çözme becerisini ve çeşitli değişkenlerle ilişkisini ortaya koymak amacıyla farklı değişkenleri de ele alan yeni araştırmalar yapılması konula ilgi literatürü zenginleşmesi bakımından faydalı olabilir. Öğrencilerin problem çözme basamaklarındaki yetkinliğini ortaya koyan farklı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri (14. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayınları

Carson, J. (2007). A Problem With Problem Solving: Teaching Thinking Without Teaching Knowledge. *The Mathematics Educator*, Vol. 17, No. 2, 7–14

Ellis, A. K. (2005). *Research on educational innovations* (4th ed.). Larchmont, NY: Eye on Education.

Hatay-Polat, R. (2008). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin bazı sosyo-demografik özellikleri ve düşünme ihtiyacına göre problem çözme becerilerinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Heppner, P. P., Cook, S.W., Strozier, A. L., Heppner, M. J., (1991) An investigation of coping styles and gender differences with farmers in career transition *Journal of Counseling Psychology*, 38(2):167-174.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kasap, Z. (1997). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin sosyo- ekonomik düzeye göre problem çözme başarısı ile problem çözme tutumu arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Krulik, S., & Rudnick, J. A. (1987). *Problem solving: A handbook for teachers* (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Miller, M., & Nunn, G. D. (2001). Using Group Discussions To Improve Social Problem-Solving and Learning. *Education*, 121(3).

Öğülmüş, S. (2004). *Ben Sorun Çözebilirim: Kişilerarası Sorun Çözme Becerileri ve Eğitimi*, Ankara, Babil Yayıncılık.

Pesen, C. (2008). *Yapılandırmacı Öğretme Yaklaşımına Göre Matematik Öğretimi* (4. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Serin, O., Serin, N. B., & Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 446-458.

Serin, N.B. ve Derin, R. (2008). İlköğretim öğrencilerinin kişilerarası problem çözme becerisi algıları ve denetim odağı düzeylerini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 1-18.

Sezen, G. ve Paliç, G. (2011). Lise Öğrencilerin Problem Çözme Becerisi Algılarının Belirlenmesi. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications 27-29 April, Antalya-Turkey.

Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Taylan, S., (1990). Heppner'in problem çözme envanterinin uyarılama, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Teare, B. (2006). *Problem-Solving and Thinking Skills Resources for Able and Talented Children*. Network Continuum Education. London.

Terzi, (Işık), Ş. (2001). "İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin kişilerarası problem çözme beceri algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi" VI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, Ankara.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

1916 Olayları ve Kazak Edebiyatına Yansımaları

Enver KAPAĞAN

Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, enverkapan@hotmail.com

Özet

Her milletin hayatında iz bırakan olaylar vardır. Çok geniş bir coğrafyada hüküm süren Türk toplulukları dahayat sürdükleri yerlerde iyi ve kötü olaylar yaşamış veya yaşamak zorunda kalmışlardır. Kazak Türkleri de bazı dönemlerde hiçbir milletin maruz kalmak istemediği sıkıntılar ile karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Çarlık Rusya'sının bölgeyi işgali ile başlayan sıkıntılar Birinci Dünya Savaşı sürecinde zirveye ulaşmış ve halkın yaşama dair ümitlerini yok edecek gelişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmelerin en önemlilerinden birisi de Birinci Dünya Savaşı'ndaki kayıplarını telafi etmek isteyen Çarlık Rusya'sının Türkistan coğrafyasında eli silah tutan herkesi cephe gerisinde görev almaları noktasında zorunlu göreve tabi tutmasıdır. Bu durum 1916 başkaldırısının başlaması ve bağımsızlık hareketine dönüşmesine vesile olur. Özellikle 1916 yılına kadarki süreçte Çarlık Rusya'sı ekonomik, sosyal, askeri ve eğitim alanlarında uyguladığı politikalar ile bölge halkını her konuda çaresiz bırakır. Halka yüklediği ağır vergiler ile halka ait toprakların ellerinden alınıp Rus köylüsüne verilmesi gibi konuların yanında kültür, din ve dil olarak farklı bgelekenlere sahip olan Rusların kendi milli kimliklerini halka dayatma çabaları ise toplumu yıldırır. Bütün bunların yanında devam eden işgal politikaları da halkta ciddi bir nefret birikimi meydana getirir. Bu nedenle 1916 olaylarının gerekçesi olan askere alma hadisesi başkaldırının fitilini ateşleyen bir sebep olur. Bahse konu başkaldırını Çarlık Rusya'sı sert askeri tedbirler ile bastırır. Bu olay yüz binlerce insanın katledilip milyonlarcasının da sürgün edilmesi ile son bulur. Bu nedenle halkın büyük zorluklarla karşı karşıya kalmasına sebep olan 1916 olayları yaşandığı dönemde aydınların eserlerinde en çok yer bulan konuların başında gelir. Bu bildiride de tarihe "Ürkün Olayı" olarak yer edinmiş olan 1916 Olayları ve bu olayların Kazak aydınlarının eserlerine yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1916 Olayları, Ürkün, başkaldırı, Kazak Türkleri, Çarlık Rusyası.

The Events Of 1916 And Their Reflections On Kazakh Literature

Abstract

There are events that leave a mark on the lives of every nation. The Turkish communities, which reigned in a very wide geography, had experienced or had to experience good and bad events in the places where they lived. Kazakh Turks have also in some periods they have faced difficulties that no nation wants to be exposed to. Especially the troubles that started with the occupation of the region by Czarist Russia had reached to the peak during the First World War and had been the scene of developments that will destroy the hopes of the people for life. One of the most important of these developments is that the Czarist Russia, who wants to compensate for the casualties in the First World War, obliges everyone who holds a hand gun in Turkestan geography to take charge behind the front. This situation led to the start of the 1916 uprising and to turn into an independence movement. Especially until the year 1916, the Czarist Russia's have left the people of the region helpless in all matters with the policies it implemented in economic, social, military and educational fields. That the Russians, who have a different culture in religion

and language make an effort to impose their national identity on the people, the heavy taxes imposed with the people, the land of the people was taken away and given to the Russian peasant intimidate the society. On the other hand, ongoing occupation policies have created a serious accumulation of hatred among the people. For this reason, the military recruitment event, which was the cause of the 1916 incidents, was a reason that triggered the uprising. Czarist Russia suppressed the uprising with harsh military measures. This event ended with the massacre of hundreds of thousands of people and the exile of millions. For this reason, the events of 1916, which caused the people to face great difficulties, became one of the most popular subjects in the works of intellectuals. In this paper, the events of 1916, which have been included in history as the Urkun event and their reflections on the works of Kazakh intellectuals will be discussed.

Keywords: The Events of 1916 , Urkun, Uprising, Kazakh Turks, Czarist Russia.

Giriş

Kazakistan coğrafyası tarihin her döneminde büyük olaylara sahne olmuş önemli noktalardan biridir. Bir tarafında Rusya diğer tarafında ise Çin gibi iki büyük gücün arasında yer alması dolayısı ile her zaman işgal edilme riski ile karşı karşıya kalmış olmasının yanında tarihte birçok soykırım ve asimile hareketinin de merkezi haline gelir.

Çarlık Rusya'sının ve Sovyet Rusya'nın yerli halkı yurdundan ederken diğer taraftan sürgün ve iskân politikaları neticesinde başka milletlerden birçok insanı Kazak coğrafyasına yerleştirmiş olması çok çeşitli milletlerin Kazakistan'a yığılmasına sebep olur. Bu durum günümüze kadar gelen temel sorunlardan biri olarak varlığını devam ettirir (Kutalmış, 2004: 9).

Kazak Türkleri, her ne kadar tarihin yakın bir döneminde devletleşme sürecini gerçekleştirmiş olsalar da Türk boyları içinde adları ile bilinen en eski topluluklardan biri olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Özellikle üç cüze bölünmüş boy yapısı ile buldukları coğrafyada kendilerine has bir kültür meydana getirmiş olmalarının yanında savaşçı özellikleri ile ön plana çıkışlardır. Geniş ve verimli arazilere sahip olmaları dolayısı ile komşuları tarafından her zaman saldırılara maruz kalmışlar veya birlikte yaşadıkları büyük güçler tarafından kendilerine ait olmayan kavgaların bir parçası haline getirilmeye çalışılmışlardır. Bütün Türkistan Türklerinde olduğu gibi Kazaklar da, Çarlık Rusya idaresine girdikten sonra ağır vergilerin yanında toprak reformu ile ellerindeki geniş arazileri kaybetmişlerdir. Toprağından olan halk ekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşamaya başlamıştır (Kundakçı, 2019:191). Diğer taraftan adil olmayan yönetim anlayışı ile Çarlık Rusya'sı kardeşi kardeşe kırdırma politikaları ile halkı kendine mahkûm hale getirme yoluna gider. Eğitim alanında attığı adımlar ile de dil ve kültür bakımından hâkimiyetlerindeki diğer Türk boylarında olduğu gibi Kazakları için de asimile etme sürecini başlatırlar (Saray, 1993: 29-63).

1916 Olayları ve Kazak Edebiyatına Yansımaları

Kazak Türkleri bir taraftan Rusların sebep olduğu iç sorunlarla başa çıkmaya çalışırken diğer taraftan bütün dünyayı saran Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunlardan en çok etkilenen topluluklardan biri olur. Birinci Dünya Savaşı ile sıcak denizlere inme hayalleri kuran Çarlık Rusya'sı güçlenmek ve Birinci Dünya Savaşı'nda başarısını artırmak için bütün yolları dener fakat

arzu ettiği başarıyı gösteremez. Bunun neticesinde cephe gerisindeki bazı ihtiyaçlarını işgalinde bulundurduğu -Slav olan ve olmayan- coğrafyalardan temin etme yoluna gider. Başvurduğu bu yol onun kendi içinde yeni sorunlar ile uğraşmasını beraberinde getirirken sonunu da hazırlayan önemli etkenlerden biri olur. Çünkü özellikle Lenin ve Stalin, Bolşevik devrimi sürecinde bu olayları ve olayların sebep olduğu sürgünleri referans göstererek herkesin kendi yurduna dönme umudunu artırma gayretine girerlerken diğer taraftan eskiye benzemeyeceklerinin sözünü verirler. Bu vesile ile denilebilir ki; devrimciler, esas güçlerini Çarlık Rusya'sının zulmü altında ezilen halk ve onun özgürleşme isteğinden alır. Bu nedenle 1916 yılı Çarlık Rusya'sında ekonom çöker, tarım zarar görür, adalet ve eşitlik gibi halkı bir arada tutan mekanizmalar sadece sözde varlığını devam ettirir. Bu durum büyük kitlelerin açlık ile karşı karşıya kalmasını da beraberinde getirir. Onca sıkıntının yanında başlayan Birinci Dünya Savaşı nedeni ile geniş coğrafyayı elinde tutmakta zorlanan Çarlık Rusya'sı 1916 yılı olayları ile de hâkimiyetini tümünden kaybeder. Netice olarak bir yıl daha varlığını devam ettirdikten sonra özellikle ağırlaşan iktisadi, siyasi ve kültürel sorunların yanında güçlenen milliyetçi düşünceler ile diğer milletlerin kendi kendilerini yönetme istekleri neticesinde oluşan kaos ortamında gerçekleşen devrim ile Çarlık Rusya'sı yıkılır (Ekici, 2017: 265-275).

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sıkıntılı dönemlerde Çarlık Rusya'sı her türlü sıkıntıyı halkın sırtına yüklerken Kazak aydınları da bütün dünyadaki aydınlar gibi Birinci Dünya Savaşı'nı dikkatle takip ediyor ve bütün hadiseleri hızlı bir şekilde Aykap ve Kazak gazeteleri vasıtası ile halka yayıyorlardı. Bu yayın organları vasıtası ile -her ne kadar kendilerine ait olmayan bir savaş olsa da- Çarlık Rusya'nın işgalinde oldukları için kendilerini de yakından ilgilendiren bir savaşı, savaşın sebep olduğu sorun ve sıkıntıları, coğrafyaya yüklediği ağır ekonomik yükü ve bunun müsebbiplerini işaret ederek halkı aydınlatma yoluna giderler. Kendilerine bağımsızlığı getirecek çareler arama gayretine girerler (Abdimanuli, 2017: 23).

Bu dönemde kurtuluş çaresi olarak aydınlanmayı esas alarak halka önderlik etmek sureti ile öne çıkan aydınlardan özellikle edebi alanda Ahmet Baytursunoğlu ile Mirjakıp Dualatoğlu'nun ve siyasi alanda Alihan Bökeyhan ile taraftarlarının ortaya koyduğu fikirler bilinçli bir neslin yetişmesinde ön ayak olur. Bu dönemde halk nezdinde büyük bir yankı uyandıran Süleyman Toraygırov, Mağcan Cumabayoğlu, S. Dönentayev, M. Searin, S. Köbeev, J. Aymaitov, S. Seyfulin, B. Maylin, M. Avezov ve daha nice aydın yetişir. Bu aydınlar özellikle Kazak Gazetesi ile halkın geniş kesimlerine bağımsızlığa dair düşüncelerini yayar ve halk heyecan ile bağımsızlığın geleceği günü bekler (Kirabaev, vd., 2011: 55).

Birinci Dünya Savaşı'nda bir türlü aradığı başarıyı elde edemeyen Çarlık hükümeti bir taraftan da savaşın getirdiği ağır yükün altından kalkamaz hale gelir. Ekonomik sıkıntıların yanında ciddi sayıda insana da ihtiyaç duyar. Bunun üzerine insan ihtiyacını karşılamak ve ekonomik açıdan rahatlayabilmek için gözünü Türkistan coğrafyasına diker. Bütün Türkistan

Türkleri için kendilerine ait olmayan bir savaşa insan ve ekonomik açıdan destek vermelerini ister. O güne kadar ekonomik açıdan her türlü sıkıntıya katlanarak hükümetin dediklerini yapan halk sıra çocuklarının askere alınma sürecine gelince top yekûn karşı koyar. Başta Kazak ve Kırgızlar olmak üzere her yerde ciddi protestolar yapılır. Bu durum Çarlık Rusya'sının zor kullanmasını beraberinde getirir. Yıllardır ağır vergiler, adaletsiz yönetim, toprak reformu ve benzeri birçok konuda eziyet çeken halk için 25 Haziran 1916 yılında yayımlanan emirname ile 19-31 yaş arası bütün erkeklerin cephe gerisinde görev almaları için savaşa katılmalarının istenmesi bardağı taşıran son damla olur (Abdimanuli, 2017: 23). Aynı zamanda 1905 yılı Japon yenilgisi ile zaman kazanmak için hükümetin bazı konularda aydınların düşüncelerini yaymaları için onları serbest bırakması ile başlayan rahatlatma dönemi yerini daha baskıcı ve bütün özgürlükleri kısıtlayıcı bir duruma bırakır. Her ne kadar askere alınma başkaldırının çıkış sebebi olarak görülse de esasında başkaldırının temel sebebi geçmişten gelen birikmiş sorunlar ve aydınlar ile halkın bağımsızlık arzusudur. Nihayetinde bütün Türkistan'ı saran -bağımsızlık başkaldırısı da denen- 1916 Başkaldırısı başlar. Özellikle bu başkaldırını değerlendirirken dönemin aydınlarının 1916 yılına kadar yaptıkları hazırlıklar göz önüne alındığında geçmişten 1916 yılına kadarki süreçte bağımsızlık hareketi için aydınların fırsat kolladığını da göstermektedir. Aynı dönem Alaş aydınları, basın, şiir, roman gibi yazı ve halkı aydınlatacak başka her yol ile milleti aydınlatmak ve bağımsızlığa giden yolda gerekli adımları atmak için uğraş verirlir. Çar hükümeti de yaptığı fiili hareket tarzı ve yarattığı sorunlar ile halk nazarında hiçbir itibarı olmayan bir yönetim halini alır. Bu noktadan bakıldığında 1916 yılı bağımsızlık hareketleri için en uygun dönemlerden biri olur. Bunun yanında Rusya bütün dünyanın dâhil olduğu kendi gücünü aşan bir savaşta ve birçok cephede savaşıyor olmasının yanında bir başarı da göstermiş değildir. Bununla beraber içerde çıkacak bir sorun Rusya düşmanlarının Rusya'ya daha kuvvetli saldırılarını sağlayacak ve merkezi hükümet daha da zayıflayacaktır. Bir de başkaldırının başladığı bölge savaştan her ne kadar etkileniyor olsa da fiilen savaşın sürdüğü bir coğrafya değildir. Bu durum başkaldırının başladığı coğrafyalarda başarılı olmasına zemin hazırlayabilir ve beraberinde bağımsızlığa ulaştırabilir düşüncesi ile hareket edilir. Ne yazık ki, Çarlık Rusya'nın işgali altında her türlü zulme uğrayan halk savaştan daha beter bir vaziyetin içine düşer.

Gelenekten güçlü bir şekilde beslenip sözlü edebiyatı kuvvetli bir biçimde yaşatan toplumlarda saz ve söz ustaları önemli bir konumda olurlar. Toplumu yöneten ve yönlendiren dönemin aydın kişileri olarak öne çıkarlar. Bu yüzden bu toplumlara hükmetmek isteyenler de bu şahıslar üzerinden halka ulaşma ve kendilerini anlatma ihtiyacı hissederler. 1916 yılı askere alma olayı halkta büyük bir karşı hareketlenme meydana getirince yetkililer halkın ikna olması için toplumun ileri gelenlerinden yardım isteyerek bir taraftan Çarı övmelerini talep ederken bir taraftan da Çarlığın yaptığı her işin ancak halkın faydasına olacağını ve halkın geleceğine dönük önemli adımlar olduğunu anlatmalarını ister. Çarlık Rusya yetkilileri, özellikle sözlü

geleneğin güçlü olduğu Kazaklar arasında ozanların bu işi yapması için baskılara başvururlar. Ancak başta dönemin en ileri gelen ozanlarından biri olan Jambıl Jabaev olmak üzere hiç biri bu isteğe olumlu yanıt vermez. Bunun üzerine birçok ozan Almatı'da ahırlarda hapsedilir. Bütün baskılara ve bir haftadan fazla süre hapse atılmalarına rağmen ozanların padişahı övmeyi reddederler. Bunun neticesinde halk tarafından sevilen kişilerin daha fazla baskı altına alınmasının başka sıkıntılara neden olacağı düşüncesi ile ozanlar serbest bırakılır (İsmail-Göngör, 1996: 21). Bu süreci Jambıl Jabaev, süreci şiirinde şu şekilde ifade eder:

Үгім айт, патшаны мақта деді,

Болып жатқан соғысты жақта деді.

Жыр айтсаң, құдай менен пайғамбарды айт,

Онан басқа жырыңды таста деді,

(http://bilimsite.kz/akin_zhazushi/64-zhambyl-zhabaev.html 03.09.2014),

Nasihat ver, Padişahı öv dediler,

Devam etmekte olan savaşı destekle dediler,

Şiir söyleyen, Allah ile Peygamberi Söyle,

Ondan gayri şiirini bırak dedi

(Kapağan, 2015: 76).

Zor günleri gören aydınlardan biri olan Saken Seyfulin dönemi şöyle anlatır: "Halk o zamana kadar görmediği eziyete maruz kaldı. Kurşunlanan insanlar... kıp kıp kızıl gözyaşları...cebir ve zorluk gören kız-kadınlar, ağlayan çocuklar ve altı üstüne geldiğinden telaşlanan halk... Kısacası, bozkırı karanlıklar bastı."(Abdimanuli, 2017:25).

1916 yılında yaşanan olaylar neticesinde milyonlarca kişi ya sürgün edilir ya da öldürülür. Bu durum o kadar büyük acılara sebep olur ki, olaylar birçok esere de konu olur. Bunlardan biri de 1916-1991 dönemleri arasını kapsayan olayların anlatıldığı Beksultan Nurjekeuli'nin "Ey, Dünya Ey!" adlı romanıdır. Bu romanda bir taraftan uygulanan baskılar ve çekilen sıkıntılar ele alınırken diğer taraftan asıl kavga sebebinin askere alma ile beraber işgal altında ezilen Kazakların şerefini kurtarmak olduğu vurgusu yapılır. Romanda, 1916 yılı başkaldırısına katılan Kazak ileri gelenlerinden Jakıpberdi, katılma gerekçesini aşağıdaki cümleleri ile açıklar: "...Benim işim, Rusların öldürdüğü Tazebek atamızın da Ebubekir kardeşimin de intikamını almak değil, horlanan (çiğnenen) Kazakların şerefini korumak! Hepimiz bugün (bu) şerefimiz için toplandık, onun için ata bindik!" (Bacaklı, 2019: 262).

Olaylar sırasındaki en büyük sıkıntılardan biri de Rusların zenginleri yanına çekmek için onların çocuklarını yaşlarını küçültmek veya büyütme sureti ile askerden muaf olmalarını sağlamanın yanında fakir ve garibanların çocuklarını da kılıfına uydurmak sureti ile askere almaya çalışmasıdır. Bu durum menfaat için Ruslarla birlikte hareket eden bir kitlenin oluşmasını da

beraberinde getirir. Bu tür insanlar da çok sert bir dille eleştirilerden nasibini alırlar. Dönemin en etkin devlet adamlarından biri olan Ahmet Baytursunoğlu bu konu ile ilgili şöyle hitap eder:

Kazağım-halkım,
Bükülmüş belin,
Kırılmış dayanmayıp,
Talan edilmiş malın,
Esir alınmış ruhun,
Aç gözünü, uyan,
Uykuya hala doymadın mı?

(Nurğali R. N., 2011:10)

1916 olaylarını eserlerine taşıyan şairlerden biri olan da İsa Davkebaev'dir. O da olayların sebebi olarak ezeli intikamı gösterirken "Haziran Fermanı" adlı şiirinde o günleri şöyle anlatır:

On altı yılında
Yirmi altı Haziranda
Bozkırı kara bir bulut kapladı
Şimşek çakıp ateş saçtı
Huzur içinde olan sahraya
Basar gibi oldu albastı
Fermanı çıkıp Çar'ın
Halk şaştı yiğitler hayrete düştü
Ezeli intikam uyanıp
Uğuldaşıp isyan etti halk
Öldürüp yok edip Kazağı
Folbaum(Çar ordusu ajanları) çıktı küplere binip
Sürmek için savaşa

(Koç-İşina-Korganbekov, 2007:432).

Sonuç olarak,

Kazak Türkleri için 1916 yılında yaşanan olaylar tarihin hiçbir döneminde hafızalardan silinmeyecek acılarla doludur. Başkaldırının sebebi olarak gösterilen askere alma sadece sebeplerden biridir. Ancak başkaldırının fitilini ateşleyen önemli bir gerekçedir. Olayların yaşandığı dönemi aydınların eserlerine geniş manada konu olacak kadar sebep ve sonuçlar içerdiğinden o dönemden sonra kaleme alınan; Jambıl'ın "Zildi Buyruk", "Paşa Emri Tarıldı", Köbdikov Tölev'in "Sarırganın Sarını", Ciyenbekov Cüsipbek'in

“İyun Carlığı”, İsa Davkebayev’in “Bekbolat”, “Haziran Fermanı”, Beksultan Nurjekeuli’nın “Ey Dünya Ey” v.b. birçok eserde yer bulurken halen de yazılmaya devam etmektedir. Fakat bu olaylar sadece Kazaklar ve diğer Türk topluluklarına zarar vermekle kalmaz rejimin de sonunu getirir. Çünkü bu sorun neticesinde geniş arazileri işleyecek insanların yok edilmesi veya sürgüne gönderilmesi neticesinde topraklar işlenemez hale gelir, kıtlık baş gösterir, hükümete nefret katlanır. Beraberinde merkezi hükümetin zayıflaması ve yıkılmasına sebep olur.

Bütün yaşanan acılara rağmen Kazak aydınları ve gayretkeşleri için 1916 olayları ciddi bir sınav olur. Çünkü Çarlık Rusya’sı başkaldırını en şiddetli tedbirlerle basmış olsa da ne aydınları ne de halkı kendine baş eğdirebilmiştir. Ancak günün şartlarında sorunu öteleyebilmiştir. Bunun neticesi ise çok kısa zamanda kendini göstermiş ve Ekim Devrimi ile Çarlık Rusya’sı yıkılmış yerine yeni Sovyet rejimi gelmiştir. 1916 yılı sıkıntılarını hafifletecek, sürgüne gönderilenler vatanlarına dönebilecek düşüncesi ile Ekim evrimine hem halk hem de aydınlar güçlü destek verilmiştir.

KAYNAKÇA

ABDİMANULİ Ömirhan, (2017), 20. Asır Başındaki Kazak Edebiyatı, Kazakistan Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Almatı.

BACAKLI Yılmaz, (2019), Beksultan Nurjekeuli’nın “Ey, Dünya Ey!” Adlı Romanında Kazak Kimliği Ve Rus İmajı, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi Volume: 42, Summer-2019, p. 254-274.

EKİCİ Yunus, (2017), Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı: 1, s. 265-275.

http://bilimsite.kz/akin_zhazushi/64-zhambyl-zhabaev.html, (03.09.2014).

İSMAİL Z., GÖNGÖR A., (1996), Jambıl, “hmet Yesevi Vakfı Yayınları, “Ankara.

KAPAĞAN Enver, (2015), Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Gerçekleşen Olaylar ve Bu Olaylar Karşısında Kazak Aydınlarının Tavrı, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, sayı-1, s. 72-80.

KİRABAEV C.C. vd., (2011), 20. Asır Edebiyatındaki Teyelsizdik İdeasının Körkem Şeşimi, Arda basım evi, Almatı.

KOÇ Kenan, İŞİNA A. ve KORGANBEKOV B., (2007). Kazak Edebiyatı ©, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

KUNDAKCI Mustafa., (2019). Kırgız Şiirinde ‘Akan Su’ Akımı İle Yapılan Tabiat Güzellemesinin Çağrışımları Üzerine (Ceñicok Kökö Uulu, Togolok Moldo Ve Barpı Alıkulov’un Şiirleri Örneğinde), *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.557352Volume: 42, Summer-2019, p. 188-203.

KUTALMIŞ Mehmet, (2004), Tarihte ve Günümüzde Kazakistan’ın Alfabe Meselesi, *Bilig*, Güz/2004, sayı: 31, s. 1-21.

NURĖALI R.N. vd., (2011), Koğamdık Gumanitarlık Bağıt, Kazak Edebiyeti 11, Jazuşı Yayınevi, Almatı.

SARAY Mehmet, (1993), Kazak Türkleri Tarihi, Kazakların Uyanışı, Nesil yayıncılık, İstanbul.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Eflani Yöresinde Batıl İnançlar*

Enver KAPAĞAN, Işıl YAMAN

Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, enverkapan@hotmail.com

Öğrt. Karabük, MEB., isilyamann@hotmail.com,

Özet

Toplumlar geçmişleri ile sıkı ilişki içinde yaşarlar. Bu ilişkinin temelinde halkın hayata bakış açısı, gelenek ve göreneklere yatar. Her milletin geçmişinde çeşitli inanışlar var olmuştur. Fakat toplumların tarihi süreç içinde kabul ettikleri değişik düşünce ve karşılaştıkları kültürler neticesinde inanışlarında da çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Özellikle yeni dinlerin benimsenmesi ve fetihlerin sonucu olarak yeni komşuların edinilmesi insanların daha farklı düşünce ve inanışlar ile de karşılaşmalarını beraberinde getirmiştir. Karşılaşılan yeni düşünce ve inanışların bazılarının benimsenmesi geçmişte var olan düşünce ve inanışların bir kısmının tamamen terk edilmesine sebep olmuştur. Fakat toplumların -din değiştirenseler dahi- geçmiş yaşantılarını bir günde terk etmeleri mümkün değildir. Bu yüzden bir kısmı zamanla değişime uğramış bir kısmı ise hiç değişmeden halkın hafızasında yaşamaya devam edegelmiştir. Geniş bir coğrafyada yaşamlarını sürdüren Türkler de tarih sahnesine çıktıklarından beri kendilerine has bir kültüre sahip önemli milletlerden biri olmuşlardır. Özellikle İslamiyet öncesi tarihlerinin içinde en önemli unsurların başında eski dinleri ve inanışları yer alır. Türkler, gittikleri her yere sadece kendilerine ait maddi kültür unsurlarını değil manevi kültür unsurlarını ve yaşam biçimlerini de taşımışlardır. Bu vesile ile başka milletlerin sayıca fazla olmasına veya baskılarına rağmen kültürlerinden etkilendikleri ya da zarar gördükleri olmuştur. Fakat kendilerinin tümü ile yok olmalarını meydana getirecek olası asimile faaliyetlerinden korunmuşlardır. Bahse konu yaşam biçiminin içinde batıl inançlar da önemli bir yer tutar. Bütün Türk coğrafyasında olduğu gibi Karabük ili Eflani ilçesi de batıl inançlar bakımından zengin ve çeşitli örnekleri barındıran önemli coğrafi alanlardan biridir. Bu bildiride de Eflani yöresinde halk arasında varlığını devam ettiren batıl inançlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eflani, Batıl İnançlar, İnanışlar, Halk Bilgisi, Folklor.

Supertitious Beliefs In Eflani District

Abstract

Communities live in tight relationship with their past. This relationship constitutes the way of regarding life, their customs and traditions. Every nation has had their own thoughts in their past. But there have been some changes in the thoughts of nations due to the thoughts they accepted and cultures they met. Especially the acceptance of new religions and new neighbours as a result of conquest has caused that the people had new thoughts and beliefs in the past. However it is impossible for the communities to ignore their life in one day even if they change their religions. For this reason some of them have changed, some of them have survived in peoples mind. Turkish people who survived their life in a large geographic area have been one of the important nations since they appeared on the stage of history with their private cultures. Their

* Bu bildiri 23.05.2019'da Doç. Dr. Enver KAPAĞAN'IN danışmanlığında, Işıl YAMAN tarafından yüksek lisans tezi olarak sunulan "Eflani İlçesinde Bulunan "Alkış-Kargış ve Batıl İnançların" Dil ve Anlam Yönünden İncelenmesi" adlı çalışmadan üretilmiştir.

old religion and their beliefs played a great role in their history before accepting the Islam religion. They have brought to the places where they went not only their concrete belongings but also their moral values and the way of their life as well. Due to the other nations dominance or their outnumbered quantity, they have been affected by their cultures or they have been bodily hurt. However, they have been able to be free from a possible assimilation which will cause their full extinction. Superstitious beliefs constitute a big place in such life. As it is in all large geographic area, Eflani in the province of Karabük is rich regarding its superstitious beliefs and it is one of the important areas containing different examples. In this article will deal with the superstitious beliefs which survive in the society in Eflani.

Keywords: Eflani, Superstitious Beliefs, Beliefs, Information About People.

Giriş

Bütün toplumlarda batıl inançlar vardır. Türkçe sözlükte; İnanç; “Tanrı’ya, bir dine inanma, iman, itikat, birine duyulan güven, inanma duygusudur”(TDK,1998:1080). Batıl: “İnançlar açısından gerçek olmayan, çürük, temelsiz, asılsız, boş, beyhude, geçersiz” (TDK, 2011: 282). Batıl inanç: “Doğüstü olaylara, gizli ve akıl dışı güçlere aşırı derecede bağlı boş inanç, batıl itikat” (TDK, 2011:283). olarak tanımlanmaktadır. Batıl İnanç, hurafe, bid’at, mit, fal ve benzeri unsurlar bir biri ile karıştırılsa da her birinin çıkış noktası ve muhtevası farklıdır.

İnanç ve inanış konusu bütün toplumlar için her devirde en önemli konulardan olmuştur. Bugün batıl olarak adlandırılan inanışların çoğu geçmişte insanların anlamlandıramadıkları birçok doğa olayı veya ritüele farklı kutsal anlamlar yüklemesi şeklinde ortaya çıkan mitolojik unsurlara dayanmaktadır (Kapağan, 2014: 801). Türkler gittikleri her yere kendi kültürlerini de taşıyarak kendi dünya görüşlerine göre şekillendirdikleri bir yaşam alanı oluşturmuşlardır. Öyle ki, özellikle kırsalda kalan bazı bölgelerde batıl inanışlar hayatın bir parçası haline gelmiştir. Örneğin, kırkına varmayan çocuklara cinlerin, perilerin, şeytanların musallat olabileceği ve çocukların bahsedilen varlıkların etkisinde kalabileceğine inanıldığı için bu devrede çocuk son derece titizlik ile büyütülür. Odada yalnız bırakılmaz, çok yakınlarından başkasına gösterilmez. Yolculuğa çıkanların ardından su dökülür, bıçakla ekmek kesilmez yoksa evin bereketi kaçır, köpek havaya bakarak havlarsa kan dökülecek demektir, külün üstüne su dökülmez, kapı eşğine oturulmaz, gece tırnak kesilmez gibi sayısız misal verilebilir (Yaman, 2019: 51-60).

Eflani’de Batıl İnançlardan Örnekler

Karabük ili Eflani ilçesi, batıl inançların çok yoğun olarak yaşandığı bölgelerden biridir. Eflani’de hemen her konuda batıl inançlara rastlanılmak mümkündür. Bölgedeki bütün batıl inançlar bir bildiri için çok hacimli olduğundan dolayı Eflani’deki batıl inançlara dikkat çekmek için belli başlı bazı örnekler sunulmuştur.

Yeni Evliler Ve Yeni Evlilerin Çocuk Sahibi Olmaları İle İlgili Batıl İnanışlar; Dünyanın her yerinde ve her toplumda aile kutsal bir müessesedir. Bu yüzden öncesi, evlilik süreci ve sonrası ile ilgili birçok inanış ortaya çıkmıştır. Eflanide de bu konuda çok çeşitli inanışlar varlığını sürdürmektedir.

Kedi Koyma; Yeni evlenen gelin ile damadın evine evlendiklerinin ertesi günü erkek tarafı eve bir kedi sokar. O gün gelin uyandığında ilk misafiri olarak kediyi görür ve bütün kinini kediyeye aktaracağından dolayı o günden sonra gelinin evine gelecek misafirlerden hiçbir kimseye kin duyamayacağına inanılır. Bu yolla damadın ailesine kötü ve kibirli davranması da engellenmiş olduğuna inanılır (KK-3).

Yeni evliliklerin en büyük gerekçelerinden ve yeni evlilerden beklenen en önemli unsurlardan biri nesillerinin devamı için çocuk sahibi olmalarıdır. Dede Korkut hikâyelerinde de öne çıkan sorunlardan biri çocuk sahibi olamamadır. Oğlu olanların değerli görülüp ak çadıra alınması, kızı olanların kızıl çadıra ve hiç çocuğu olmayanların kara çadıra alınıp ona uygun ağırlanması bu düşüncenin tezahürüdür (Özsoy, 2006:7). Öyle ki, günümüzde az da olsa devam eden geçmişte sık yaşandığı bilinen, çocuk sahibi olamadığı için yuvaların dağıldığı veya gelinin üzerine kuma getirildiği gerçeğidir. Bu sebepten çocuk sahibi olmak için her türlü çareye başvurulmuştur. Kız veya erkek sahibi olmak önemli olsa da özellikle geçmiş devirlerde savaşta, tarlada, avda etkin olarak görev alacağı ve babadan oğula geçmekte olan nesli devam ettireceği için kadının vazifelerinden biri de erine bir evlat vermektir (Kara ve Yılmaz, 2010: 199). Bu çerçevede oluşan birçok inanış, efsane ve anlatının tesiri Eflani halkı arasında yaşamaktadır. Bunlardan bir kaçını örnek vermek gerekirse;

Türbeye Adak Adama: çocuk sahibi olmak için Anadolu'da başvurulan en yaygın batıl inançlardan biri türbeye adak adama geleneğidir. Eflani yöresi de bu inanışı canlı olarak yaşatmaktadır. Türbeye adak adama inanışından, adaklık bir koç veya koyunla birlikte çocuk sahibi olmak isteyenler türbeye gider. Bölgede bu özelliğiyle meşhur olmuş Şeyh Mahmud Türbesi bulunmaktadır. Bu türbe Küre-i Hadid (Demirli köyü) de yer alan 1451 yılında yapılmış Candaroğlu İsmail Bey Camii yanında yer almaktadır. Getirilen adaklık koç veya koyun türbe çevresinde dolandırılır. Bu dolanma sırasında, Allah'tan hayırlı bir çocuk vermesi ve çocuk sahibi olmak istenir. Dualar edildikten sonra adaklık koç veya koyun türbede kesilir. Bu ritüel yapıldıktan sonra ileriki zamanlarda çocuk sahibi olunursa, onu türbeye sattım niyeti ve duasını ettikleri için doğan çocuk kız olursa Satiye, erkek olursa Satı veya Satılmış isimleri verilir (KK-5).

Kaplıca Bulguru: Yöre halkı arasında çocuk sahibi olamayan kadınların çocuk sahibi olmaları için bir leğen içerisine kaynatılmış sulu kaplıca bulguru konur. Kadının üstüne boylu boyunca bir örtü örtülür. Kaplıca bulgurunun buharı çıkarken çocuk sahibi olmak isteyen kadın leğenin üstünde durur. Bu şekilde kaplıca bulguru tedavisi uygulanarak kadının çocuk sahibi olması beklenir (KK-6).

Taş Alma: Eflani yöresinde, çocuk sahibi olmak için inanılan bir diğer batıl inanç taş alma inancıdır. Karabük'ün güneyinde Sipahiler köyünde "Küre Havuzu" denilen eski bir yapı bulunmaktadır. "Küre Havuzu" denilen yapı, Roma dönemine ait demir ocağı ve benzeri binalara ait kalıntıları içermektedir. Yöre halkı arasında "Küre Havuzu" kutsal bir yer olarak

bilinmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyenler bu “Küre Havuzu” denen yerden fındık ve ceviz büyüklüğünde taş toplarlar ve bu taşları çocuk sahibi olacakları zamana kadar saklarlar. Taşları toplama sırasında çeşitli dualar ederek, taş toplama ve dua etmeleri sayesinde çocuk sahibi olabacaklarına inanırlar. İleriki zamanlarda çocuk sahibi oldukları takdirde aynı taşları geri getirerek, topladıkları yere bırakırlar(KK-5).

Gökkuşağının Altından Geçmek: Halk arasında yağmur yağdıktan sonra gökkuşağı çıktığında altından yoğurt kabıyla yeni gelinin geçmesi inancı bulunmaktadır. Bu sayede çocuk sahibi olunacağına inanılmaktadır(KK-9).

Hastalık ve Halk Hekimliği; Özellikle bilimsel tıbbın gelişmediği çağlarda toplumlar hastalıkların tedavisi için çeşitli yöntemler aramışlar ve kendilerine göre birçok tedavi yolu tespit etmişler. Hatta bunların birçoğu günümüzde halen sık sık başvurulan yöntemler olarak karşımıza çıkarken bu tedavi yöntemlerinin bir kısmı da modern tıbbın doğuşu ve gelişmesinde büyük etkiye sahip olmuştur (Doğan, 2011:120-121).

Kan Korkusu: Kişilerde kan korkusunun önüne geçmek ve oluşmasını engellemek için kesilen büyük bir baş hayvanın kanı kişinin alınına sürülür (KK-4).

Hafıza Kaybı: Mezarlık başında bulunan yazıların okunması halinde, okuyan kişide hafıza kaybı hastalığının ortaya çıkacağına inanılır(KK-11; KK-7).

Taşın İçinden Karşıya Geçirme: Yöre halkı arasında büyüemeyen, gelişemeyen, rahatsızlığı olan çocuklar Eflani Bostancı Köyü’nde yer alan kutsal olduğuna inanılan delikli bir taşın içinden karşıya geçirilmektedir. Hasta çocuk üç defa bu taşın içinden karşıya geçirilir. Bu inanış özellikle Cumartesi günü yapılır. Çocuğun taştan geçirilmesinden sonra taşın altına para, düğme gibi bir nesne koyulur. Günümüzde bu kutsal sayılan taş bulunmasa da yöre ismi bu taş etrafında anlatılan efsanelerden hareketle burayı “Delikli Taş” olarak adlandırmıştır. Ayrıca bu “Delikli Taş” yöresindeki mezardan alınan toprağın ağrıyan bacak, kol, ve başa sürülmesi halinde ağrının geçeceğine inanılır (KK-11; KK-7).

Alazlama: TaşıEflani, Ediller Mahallesiine yakın yerlerde bulunan Alazlama Taşı adı verilen taşlar yöre halkı tarafından hastalıkların tedavisi için kullanılır. Bu bölgeden alınan taşlar ağrıyan bölgeye konulmakta ve taşlar ağrıyan bölgeye yapışmaktadır. Zamanla Alazlama Taşı vücuttaki ağrıyı almakta ve daha sonra kendiliğinden vücuttan düşmektedir. Günümüzde bu uygulama hala devam etmektedir (KK-11; KK-7).

Baş Aşağı Sallandırma: Özellikle çocuğu olmayan kadınları ayaklarından bağlayıp baş aşağı olacak şekilde sallandırılıp bırakırlar. Bu şekilde çocuk sahibi olmak isteyen kadının çocuğunun olmamasına sebep olan her ne hastalığı var ise tedavi edildiğine inanılmaktadır (KK-11; KK-7).

Geyrek Batması: Yöre halkı arasında Geyrek Batması adı verilen bir tedavi yöntemi vardır. Bu tedavi yönteminde, Kara Sakız olarak adlandırılan bir zift çeşidi bulunmaktadır. Bu Kara Sakız, demir çelik fabrikasında özel zift

çukurları içerisinde kazınarak çıkarılmaktadır. Daha sonra bu zift, ısıtılarak bir bezin üzerine yayılmaktadır. Isıtıldığı zaman bu zift kolayca bez üzerine yayılabilmektedir. Daha sonra bu bez, kaburgaların alt kısmına doğru sarılmaktadır. Böylece, kaburga bölgesindeki ağrıların geçeceğine inanılmaktadır (KK-11; KK-7).

Köstek Kesme Âdeti: Yürümeyi beceremeyen ve devamlı düşen çocuklar için köstek kesme adeti uygulanmaktadır. Bu adette köstek, iyi yürüyen birine değirmenden geldikten sonra veya cuma namazından ilk çıkan kişiye köstek kestirilir. Köstek kesmede, köstek kesen kişi eline bir bıçak alır ve çocuğun etrafına bir daire çizer. Daha sonra çocuğun içinde durduğu daireyi, yine çocuğun bacak arasından ikiye böler ve ne yaptığını soranlara köstek kesiyorum der. Bir başka inanışta ise yürüyemeyen çocuk cuma namazından sonra kibleye doğru döndürülerek sallandırılır. Bu yolla çocuğun hastalığından hastalığından kurtularak yürüyebileceğine inanılır (KK-2).

Tereyağı Sürme: Eflani yöresinde bazı eski evlerde büyük ocaklar bulunmaktadır. Selam köyünde ocak bulunan evde bir kadın tereyağına dua okur. Tedavi için gelen hasta bu tereyağını ağrıyan bölgesine sürer ve iyileşeceğine inanır. Şifa dağıttığı söylenen bu kadın şu an yaşamamaktadır (KK-2).

Halazlamak İnanıcı: Eflani yöresinde Ediller Köyü'nde "muduklar" lakabı ile bilinen (Eski Demirciler) vücutta ağrı olan yerlere kül sürerler. Halk da bu sayede ağrının geçeceğine inanır. Bu küller ise ocak adı verilen özel evlerde bulunmaktadır (KK-10).

Sarılık İyileştirilmesi: Esencik Köyü'nde Maçanın Mehmet isimli kişinin yeni doğan ve sarılık geçiren bebekleri iyileştirdiğine inanılmaktadır. Sarılık geçiren bebek özellikle cumartesi günü yıkanır ve sarılığın bu yıkama işlemi ile geçeceğine inanılır. Sarılık için bir diğer tedavi yöntemi tülbent örtme işlemidir. Bu uygulamada sarılık olan bebeğin üzerine sarı tülbent örtülür veya bebeğe sarı zıbın giydirilir. Örtülen tülbent ve giydirilen zıbının sarı renkli olması sebebiyle sarılık hastalığını geçeceğine geçireceklerine inanılır (KK-10).

Şerbet Dökme: Karabasan, kötü rüyalar gibi olaylara maruz kalan ve üç harflilerin üstüne basmış olduğuna inanılan kişiler için yapılan bir tedavi şeklidir. Bu uygulamada üç-beş tane bulgur şekeri ve su bir kaptan karıştırılarak kaynatılır. Bu karışım hasta kişiye nefesi güçlü ve dua bilen birileri tarafından verilir. Hasta kişi karışımı akşam namazından sonra pencereden saçakların altına gelecek şekilde döker ve dökme işleminde "Al hastalığımı ver sağlığımı, al hastalığımı ver sağlığımı" şeklinde üç kere söyler. Bu şekilde hasta kişinin bu dertlerinden kurtarılacağına inanılır (KK-3).

Kekeme ve Konuşamayan Çocuğun Dilinin Açılması: Eflani yöresinde konuşamayan veya konuşma zorluğu çekme hastalığına yakalanan çocukların dillerinin açılması ve çözülmesi için iki inanış bulunmaktadır. Birinci inanışta, evin tuvaletinin çamdu başından (köşesinden), merdiven başından, merdivenlerin basamaklarının ucundan veya ortasından bıçak

kullanılarak çeşitli yongalar alınır ve daha sonra alınan bu yongalar bilinen dualar ile (evladım bülbül gibi ötsün, herkes gibi konuşsun şeklinde) ocakta yakılır. Yanan bu yongaların dumanı ve kokusu tütsü olarak kekeme veya konuşma zorluğu çeken çocuğa verilir. İkinci inanışta, cuma günü cuma namazı sırasında iç ezan okunurken (iç ezan, Cuma hutbesinden önce cuma namazının sünnetinden sonra müezzinin okuduğu ezan) kömür ve inek tıngıroğuna (çanına) su koyulur. Buzağılar için kullanılan çanlar genellikle ince ve küçük olur, sesleri de az çıkar. Diğer yandan, inek tıngıroğunun büyük olması ve sesinin de gür çıkması sebebiyle bu çan kullanılır. Doldurulan bu su cuma namazı vaktinde iç ezan okunurken kekeme veya konuşma zorluğu çeken çocuğa içirilir. Böylece bu hastalığından kurtulacağına inanılır (KK-5).

Küpürleme: Çelebiler Mahallesi bölgesinde kaşıntıların geçmesi için küpürleme adında bir tedavi uygulanmaktadır. Küpürleme inancında koyun postu hastanın sırtına serilir, kaşıntı olan bölgeye toprak dökülür, bu toprak da daha sonra süpürgeyle süpürülür. Küpürleme tedavisi sonunda Allah'a dua edilerek tedavinin gerçekleşeceğine inanılır. Küpürleme el üstünde yuvarlak madeni şekil para şeklindeki yaraların iyileştirilmesi için kullanılır. Sakalar köyünde Lazın Mustafa lakaplı bir kişinin bu yaraları tedavi ettiğine inanılır. Bu kişinin evinde ocak bulunmakta ve bu ocaktaki külü alıp özellikle cumartesi günü hasta kişinin yaralarının üzerine sürer. Külün yaranın üstüne sürülmesi ile yaraların iyileştirildiğine inanılır. Akören Köyünde ise Şeref Esat isimli bir kişinin ayrı kül sürme yöntemini uyguladığı ve yaraları iyileştirdiğine inanılır. Kül sürme işini evin en yaşlısı yapar ve ocaklara cumartesi günü dışında gidilmeli inancı vardır (KK-11; KK-7; KK-10).

Ölüm: Ölüm, her devirde ve bütün toplumlar için gizemini koruyan bir durumdur. Bu nedenle ölüme karşı, ölüm zamanı veya öldükten sonraki süreçlerin her biri için halk arasında birçok anlatı, efsane ve inanış vardır. Özellikle ölümün rahat gerçekleşmesi ve gidenin gittiği yerde rahat etmesi için bu süreçte her şeye dikkat edilir ve bütün ritüeller titizlikle yapılır.

Eşyaların Yakılması: Yöre halkının inanışına göre bir kişi öldüğü zaman tüm eşyaları ailesi tarafından yakılmalıdır. Bir fakir veya tanıdığa vermeye kıyamazlar ve bunu da istemezler. Çünkü ölen kişinin anılarının eşyaların verildiği kişide yaşayacağına, onun kötü bir kader ile karşılaşma ihtimali le karşılaşma olasılığı bulunduğuna bu yüzden de kendisine yazık olacağına inanılır(KK-8).

Öldüğü Gün Ev Temizlenmez: Ölen kişinin evinin öldüğü gün temizlenmeyeceği inancı halk arasında yaygındır. Kişinin ruhunun hâlâ evde olduğuna ve ruhun rahatsız olacağına inanılır. Aynı zamanda ölünün yattığı odada badana yapılır. Öldüğü zaman kişinin kanının sıçramış olabileceğini veya ondan kalan izlerin bulunacağını, bunun da sonrakileri rahatsız edeceğini düşünürler(KK-1).

Kırk Gün Cam Kapatılmaz: Eflani halkında ölen bir kişi var ise ailesi kırk gün boyunca evin camlarını kapatmaz. Kırk gün boyunca ölen kişinin

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ruhunun eve uğrayabileceğine inanılır fakat camlar kapalı olursa eve giremeyeceğini düşünürler(KK-1).

Çiftçilik ile İlgili Batıl İnançlar: Geçim ve geçim kaynakları insan hayatının devamı için en önemli konulardandır. Bu yüzden geçim kaynaklarına dikkat edilir. Bereketin kaçmaması için ne gerekiyorsa yapılır.

Kasım Ayında Ekin Ekmek İçin Dolunay Bekleme Geleneği: Yörede ekin ekmek için dolunay zamanının beklenmesinin gerektiğine inanılır. Dolunayın bolluk ve bereket olduğuna inanılmakta ve tarla ekmek için bu zaman beklenmektedir. Böylece, tarladan alınan verimin artacağı, ekinlerin kat kat fazlaca yetişeceğine inanılır (KK-12).

Hıdırellez'de Tarla Ekilmez: Eflani halkı Hıdırellez'den on gün önce veya on gün sonra tarlanın ekilmeyeceğine inanırlar. Bu tarihlerde tarla ekilir ise ürünün verimsiz olacağı düşünülür. Ayrıca Hıdırellez gününde ambarların kapıları açılır. Hz. Hızır'ın ambara uğramasıyla ürünlerin bereketleneceğini düşünürler. Ekim yapılmayacak bir diğer zaman ise ay karanlığıdır. Yine yöre halkı ay karanlığında tarlada ekim yapmamaktadır. Bu durumun bereketi kaçıracağına inanılır (KK-10).

Bayramın Sonuna Kadar Sebze, Meyve Toplanmaz: Bu bölge halkının inanişına göre bereketin kaçmaması için Kurban Bayramı'nın ve Ramazan Bayramı'nın sonuna kadar bahçe ve tarladan sebze ve meyve kopartılmaz (KK-10).

Nazar: İnsanoğlu, geçmişten bugüne kadar anlamlandıramadığı bir takım biyolojik rahatsızlıklarının gerekçesini bulamadığında bunu kendisine göre doğüstü şeylere, çeşitli objelere, mekanlara ve diğer insanlarda var olduğuna inandığı -adına da Nazar dediği- bazı gizli güçlere bağlamıştır(Keskin, 2008: 191-192).

Ayakkabıyı İğne İle Delmek: Eflani'de eve gelen misafirin nazarı evin çocuğuna değdiğinde evin çocuğu huysuzlanır ve rahat durmaz. Bu durumda ev sahibinden biri nazarının değmesinden şüphelendiği kişinin ayakkabısını, misafirin haberi olmadan büyük çarşaf iğnesi ile deler (KK-3).

Hayvanlara Nazar Değmesi: Yöre insanları, tıpkı insanlara olduğu gibi hayvanlara da nazar değdiğine inanmaktadır. Bu inanişta hayvanlara nazar değmemesi için, nazar duasını hayvanın yemine ve tuza okutarak bu yem ve tuzu hayvana yedirirler. Hayvanlara nazar değmesine bir diğer uygulama da hayvanına nazar değdiğini düşünen kişi hocaya giderek nazar duasını bir yumurtaya okutur. Okunan bu yumurtayı hayvanının alnının ortasına vurarak kırar. Yumurtanın kırılması ile nazarın çıktığına inanılır(KK-10; KK-8)

Sonuç

Günlük hayatın her anında ve sözlü kültürün temelinde batıl inançların kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Geçmişten günümüze insanoğlu gerçeklik payı olmayan, korkuları, çaresizlikleri, doğüstü olayları dile

getirirken batıl inançlar üretmiş ve kendisi için batıl inançları bir çeşit psikolojik rahatlama aracı olarak görmüştür. Batıl inançlar her ne kadar din dışı inanışlar olsa da batıl inançların içinde Allah, peygamber, Kur'an-ı Kerim, cin, büyü gibi söylemler bulunmaktadır. Bu söylemler, Eflani ilçesinde yaşayan yöre halkının ve geçmişten günümüze kadar gelen toplumların ahlak ve inanç yapısı hakkında ipuçları verir. Bu inançların dini ve milli birçok unsuru ihtiva ettiği görülmektedir. İncelenen batıl inançların, somut ve nesnel bir sebebe dayalı olmadığı görülmüş genel olarak yöre halkının somut nedenler ile açıklayamayacağı durumları inanç sistemi ile açıkladığı gözlemlenmiştir. Bilgi eksikliği ve yetersizliği gibi durumlarda ortaya çıkan batıl inançların her toplumda olduğu gibi Eflani'de de çok çeşitli konularda halk arasında varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bütün bunlar Eflani'de Türk kültürüne ait inanışların güçlü bir şekilde yaşadığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

DOĞAN Şaban (2011), XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri, Millî Folklor, 2011, Yıl 23, Sayı 89, s. 120-132.

KAPAĞAN Enver (2014), Gök Tanrı İnancı Ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua Ve Dilekler, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter 2014, p.801-810,

KARA Ruhi - YILMAZ Oğuzhan (2019), Dede Korkut Hşkâyelerinde Sosyal Hayat, EÜSBED 2010 [III] 1, 193-2011.

KESKİN Yahya Mustafa (2008), Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Orneđi, Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 2008, Cilt: II, s. 32, ss. 191-214.

ÖZSOY Bekir (2006), Dede Korkut Kitabı, Akçağ, Ankara.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1998), Türkçe Sözlük, Ankara.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük/ Haz.: Şükrü Haluk Akalın Vd. (2011). 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

YAMAN Işıl (2019), Eflani İlçesinde Bulunan "Alkış-Kargış ve Batıl İnançların" Dil ve Anlam Yönünden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaynak Kişiler

KK-1: AYKUT Ali, Karabük Eflani, İmam, 24, Lisans.

KK-2: BİLDİK İsmail, Karabük Eflani, Kahvehane İşletmecisi, 77, İlkokul.

KK-3: CEYHAN Bergüzar, Karabük Eflani, Esnaf, 71, İlkokul.

KK-4: ÇIKRIKÇI Yaşar, Karabük Eflani, İmam, 58, Lise.

KK-5: ERSOY Hüseyin Lütfi, Karabük Eflani, İmam-Yazar, 45, Önlisans.

KK-6: İŞGÖREN Kadriye, Karabük Eflani, Kuran Kursu Öğreticisi, 42, Lisans.

KK-7: KARAGÖZOĞLU Vasfi, Karabük Eflani, Muhtar, 65, Lise.

KK-8: ÖZTÜRK Rafet, Karabük Eflani, Esnaf, 65, İlkokul.

KK-9: ÖZTÜRK Yusuf, Karabük Eflani, Şöfür, 50, Önlisans.

KK-10: ŞAHİN İbrahim, Karabük Eflani, Kasap, 43, İlkokul.

KK-11: YAPICI Muhammer, Karabük Eflani, İmam, 48, Önlisans.

KK-12: YAVUZ Selçuk, Karabük Eflani, Ev Hanımı, 58, İlkokul

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Batı Düşüncesinde Ahlaka Dair Yaklaşımlar

Ergin ÖGCEM

Dr. Öğr. Üyesi-KDPÜ İslami İlimler Fakültesi ergin.ogcem@dpu.edu.tr

Öz

Ahlak konusu Batı düşünce tarihinde üzerinde en fazla durulmuş olan konulardan birisidir. Hem vahiyden bağımsız Antik Yunan düşüncesinde, hem vahiy ekseninde şekillenmiş olan Ortaçağ Batı düşüncesinde ve hem de Modern Batı düşüncesinde konu her daim güncelliğini korumuştur. Antik Yunan'da ahlak vahiyden bağımsız olarak, insan özelinde ve daha çok onun mutluluğu, ilgileri istek ve arzularıyla olan ilişkisi bakımından ele alınmıştır. Bu bağlamda insanın arzularına, entelektüel kaygılarına hitap eden ve onu mutlu kılan hususlar ahlaki noktada iyi kabul edilmiş, bu standardı yakalayamamış iş ve eylemlere ahlaki bir değer atfedilmemiştir. Ortaçağ'a gelindiğinde ahlakın doğrudan vahiyle ilişkisi kurulmuş ve konu herhangi bir düşünce, tutum ve eylemin Tanrısal buyruğa uygun olup olmaması bakımından ele alınmıştır. Modern dönemde ise yeniden akla ve dolayısıyla insana bir dönüş yaşanmış, konu bütünüyle vahiyden bağımsızlaştırılmamış olsa da mümkün olduğu kadar insan aklı özelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan ahlak konusu özelindeki tartışmalar ağırlıklı olarak, ahlakın temelinde neyin olduğu, objektif bir ahlak sisteminden söz etmenin mümkün olup olmadığı konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Doğal olarak bu tartışmalar belli dönemlerde belli anlayış ve kişilerin ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bildiride biz ahlakın genel anlamda ne manaya geldiğini, Batı düşünce tarihinde nasıl ele alındığını ve bu konu ile ilgili ne tür alternatiflerin ortaya konulduğu üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Ödev, Hazcı, Erdem, Pozitif.

The Approaches of Morality in Western Thought

Abstract

The issue of morality is one of the most emphasized subjects in the history of western thought. The subject has always been kept up to date in ancient Greek thought, in the medieval Western thought and in Modern Western thought. In ancient Greece, morality as independent from revelation was dealt with in terms of human happiness and desires. In this context, the issues that appeal to human desires and intellectual concerns were considered good; no moral value was attributed to the works and actions that have not achieved this standard. In the Middle Ages, the relationship between morality and revelation was established and the issue was dealt with in terms of whether any thought, attitude or action was in accordance with the Divine commandment. In the modern period, there was a return to the reason and human being, and although the subject could not be completely independent from revelation, it was tried to be evaluated in the human mind as much as possible. On the other hand, debates on the subject of morality have mainly focused on what the basis of morality is and whether it is possible to speak of an objective moral system. Naturally, these discussions paved the way for that certain understandings and people came to the fore in certain periods. In this paper, we will try to emphasize what morals mean in general, how it is handled in the history of Western thought, and what alternatives are put forward.

Keywords: Morality, Duty, Hedonistic, Virtue, Positive.

Giriş

Sözlük anlamı, tarz, tavır, davranış, gelenek olan ahlakın; Latincesi “moralis”, Grekçesi ise “êthos”tur. Latince kullanımı olan moralis kişinin sosyal organizasyon içerisindeki ahlaki konumunu ön plana çıkarırken, Grekçe kullanımındaki êthos, kişinin daha çok bireysel karakterine vurgu yapar.¹ Felsefi bir terim olarak ahlak genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam tarzından kaynaklanan kurallar bütünü şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda ahlak; insanların rehber aldıkları ilkeler ve kurallar; insanın çevresiyle ve kendisi dışındaki varlıklarla ilişkilerini düzenleyen norm, ilke ve değerler bütünüdür. Kişiye nispetle düşünüldüğünde ise bir kimsenin olumlu niteliklerini ya da bir bütün olarak kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar olarak tanımlanabilir.²

Ahlak insan yaşamına dair pratiklerdir. Yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kuralları, terbiyeli, kibar ve takdire değer davranış biçimleri bu ahlaki pratikler içerisinde yer alır. Hatta Batı düşüncesinden farklı olarak, İslam düşünce tarihinde bu tür hususları içeren ve “edep” veya “âdâb” şeklinde isimlendirilmiş olan eserler dahi vücuda getirilmiştir. İslâmî literatürde edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış alanları hakkında kullanılırken; ahlâk, tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhî ve mânevî melekeleri, insanın ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir.³

Ahlak yerine Batı düşüncesinde etik kavramı kullanılmıştır. Etik daha çok ahlaki pratiklere konu olan hususların teorik anlamda kavramlaşmış biçimini ifade eder.⁴ Etik kavramıyla erdem, ödev, sorumluluk gibi anlamlar kastedilmiş; doğruluk ya da yanlışlık, iyi ya da kötüye dair ahlaki yargılar değerlendirme konusu yapılmış; böylece ahlaki eylemin doğası ve daha iyi, erdemli bir hayatın nasıl olması gerektiği üzerine birtakım teorik yargılar geliştirilmiştir. Dolayısıyla burada pratik bir durumdan daha ziyade normatif bir tavrın teorik anlamda dile getirilmesi ve etkinliği söz konusudur.⁵

İnsan hayatını düzenleyen ilkelerin nasıl anlaşılması gerektiği ve bunların gerisinde ne olduğu hususu günümüze kadar tartışılacak kadar kadim bir problemdir. İnsanlık tarihi boyunca bu konuda çok çeşitli yaklaşımlar sergilenmiş, ahlakın kaynağı olarak, Tanrı, insan, toplum vs. gibi alternatifler üzerinde durulmuştur. Ahlak konusunda Batı düşünce tarihinde çok çeşitli tartışma örnekleri olmakla birlikte, ahlakın kökenine dair bilinen en sistematik yaklaşım Platon’un *Euthyphro* diyalogunda sergilenmiştir.⁶

Ahlaki iyinin kökenine dair felsefe tarihindeki ilk soruşturma örneği

¹ Bunnin N. and Yu J., (2004), *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Malden: Blackwell Publishing, s. 443.

² Cevizci A., (2000), *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, s.5.

³ Çağrıncı, M., (1989), “Ahlak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 2, s. 1.

⁴ Pieper, A., (2012), *Etiğe Giriş*, (çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 171.

⁵ Lacey, A.R., (1996), *A Dictionary of Philosophy*, London: Routledge & Kegan Paul Ltd., s. 102-104.

⁶ Wainwright, W. J., (2005), *Religion and Morality*, Burlington: Ashgate Publishing Company, ss. 73-83.

“Euthyphro Dilemi”dir. Burada tartışılan konu bir öncelik sonralık meselesidir. Buna göre, dindarlık hakkında otorite olduğunu iddia eden Euthyphron, dindarlığı “tanrıların beğendiği şey,” dinsizliği ise “tanrıların beğenmediği, nefret ettiği şey” olarak tanımlıyordu. Fakat geleneğin rasyonel bir eleştiriye tabi tutulması gerektiğini düşünen Sokrates aynı diyalogda, Euthyphron’u, dindarlığın sadece tanrıların beğenmesi sebebiyle iyi olmadığını, özünde iyi olduğu için tanrılar tarafından beğenildiğini ileri sürüyordu.⁷ Dolayısıyla burada üzerinde odaklanılan konu “Bir şey, Tanrı istediği için mi iyidir, yoksa iyi olduğu için mi Tanrı onu istemiştir?” sorusu olmuştur.

Tartışmada ilk olarak, ahlaki ilkelerin ilahi buyruklar vasıtasıyla tespit ve tayin edildiği üzerinde durulur. Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, mutlak iyi olan bir Tanrı inancına sahip olmak aynı zamanda ahlak dâhil her şeyin sebebi olarak O’nu görmeyi gerekli kılar. Zira Tanrı ontolojik açıdan mutlak anlamda tam ve mükemmel olarak her şeyin var edici sebebi ise, O’nun dilediği ve emrettiği şeyler de iyi olmak zorundadır. Tanrı’nın iyi olduğuna inanan bir kimse O’nun kötüyü isteyebileceğini hiçbir şekilde kabul edemez. Ahlaki iyinin ve kötünün ancak Tanrı’nın dilemesine bağlı olduğunu düşünen filozoflar, doğal olarak iyiyi O’nun emrettiği, kötüyü ise O’nun yasakladığı şey olarak tarif ederler.⁸

Ahlaki normların Tanrı tarafından belirlendiğini iddia eden yaklaşımların temel dayanak noktası, Tanrının varlığının diğer tüm varlığa temel teşkil etmesi ve onlara ait düzen üzerindeki mutlak ve zorunlu hâkimiyetidir.⁹ Eğer Tanrı’nın evreni var ettiği kabul edilecekse, bu evrendeki kural ve kaideleri belirleme hakkını kendi üzerinde bulundurması gerektiği hususu da kabul edilecektir. Kaldı ki, kendisi dışındaki tüm varlığın vücuda gelişini ve devamını mümkün kılan Tanrı’nın, o varlık düzeninin hangi esaslara göre işleyeceğini belirlememiş olmasını düşünmek saçmadır. Dolayısıyla burada tam tasarrufa yetkili varlığın Tanrı olduğunu tasavvur etmemek için bir sebep yoktur.

Tartışmanın bir sonraki aşamasında, iyilik ve kötülük Tanrı’dan bağımsız bir değer olarak ortaya konur. Yani Tanrı’nın bir durum hakkındaki iyi ya da kötüye dair belirlemesi, Tanrı’nın arzusuna göre değil, bizzat o şey ya da eylemin tabiatında var olan özelliğe göre olur. Dolayısıyla burada insanın özgürlüğü ve belirleyiciliği ortaya çıkmakta, din ise bu durumda sürecin bir parçası haline gelmektedir. Platon’un yaklaşımında, “iyilik, iyi olan Tanrı’dan önce gelir. O nedenle bir şey Tanrı istediği için iyi değildir. Bizatihi kendisi iyi olduğu için Tanrı onu istemiştir. Dolayısıyla Tanrı iyinin kaynağı veya güvencesi değil; tersine iyi, Tanrı’nın dilemesinin kaynağı ve belirleyicisidir.”¹⁰şeklindedir.

⁷ Platon, (2011), *Euthyphron*, (trc. Güvenç Şar), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.

⁸ Özlem, D., (2010), *Etik*, İstanbul: Say Yayınları, s. 31.

⁹ Runes, D. D. (ed.), (1996), *The Dictionary of Philosophy*, New York: Philosophical Library, Inc., s. 202.

¹⁰ Özlem, D., *a.g.e.*, s. 31-32.

Euthyphro Dilemi'nde olduğu gibi, filozofların bir kısmı ahlaki dinden kaynaklı ve dolayısıyla da dinle ilişkili görürken bir kısmı da ahlakın kökeninde dinin değil, insanın var olduğunu ileri sürmüş ve insanın ahlakla olan münasebetini kendi eğilimlerine göre farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Bazıları ahlaki değer ve eylemleri her şeyden bağımsız ve sırf kendileri vesilesiyle itibar edilen durumlar olarak ele alırken, bazıları da, belli şeyleri elde etmeye ya da belli duyguları tatmaya aracılık etmeleri yönüyle ele almışlardır. Konuya sosyolojik açıdan yaklaşan diğer bazı düşünürler ise ahlakın bireyden ziyade toplumsal yönünü ele almış ve onun toplumsal normlara göre hareket etmekten kaynaklı bir durum olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Batı Düşünce Tarihinde Ahlaka Dair Yaklaşımlar

1. Mutçu Ahlak Anlayışı

Ahlaktan söz edildiğinde ilk akla gelmesi gereken isim hiç şüphesiz Sokrates (öl. M.Ö. 399) olmalıdır. Sokrates bir bakıma ahlakın kurucusu olarak da değerlendirilebilir. Elbette ondan önce de ahlaka dair fikir beyan eden, bu konuda görüş sahibi olan düşünür ve filozoflar olmuştur. Ancak konuyu derli toplu, gerekçeli bir şekilde ve belli prensipler doğrultusunda değerlendiren Sokrates olmuştur. Antik Yunan site devletinde meydana gelen ahlaki yozlaşmaya karşı belli prensipler çerçevesinde verdiği mücadele ve bu mücadele neticesinde idam ile infaz edilmesi de ahlaki anlamda onu felsefe tarihinin kahramanı haline getirmiştir.¹¹

Sokrates'i farklı kılan husus, felsefenin istikametinde meydana getirmiş olduğu değişimdir. O, felsefeyi tabiat üzerine düşünme ameliyesi olmaktan, insana odaklanmış bir faaliyet haline getirmiştir. Dolayısıyla felsefenin gündemine ahlak, siyaset, mutluluk gibi insana dair kaygı ve pratikler ön plana Sokrates insanı beden ve ruh (psukhe) bütünlüğü içerisinde ele almış ancak ruhi yönünü çok daha fazla ön plana çıkarmıştır. Çünkü ruh onun anlayışında insanı canlı kılan yön olmanın yanında, akıl ve tefekkürün de merkezidir. Beden bakımından ölümlü olan insanın ruhu ölümsüzdür. İnsan bu âlemde sadece yaşamak için var değildir, asıl amacı iyi yaşamaktır. O sebeple insan herhangi bir aleti yaparken onu nasıl, niçin ve hangi amaçla tesis ettiği üzerine düşündüğü gibi, kendi yaşamının amaçlarını da bilmek ve ona göre ahlaki bir zemin oluşturmak durumundadır. Ahlak onun için yalnız teorik bir endişe değil, aynı zamanda hayatın pratiklerinde yer alması gereken bir hedeftir. İnsanın yaşamının temel hedefi ise mutluluktur ve bu mutluluğu temin edecek olan da ahlaklı bir yaşamdır.¹²

Mutluluk, erdemli bir yaşam vesilesiyle elde edilecek olan semeredir. Sokrates açısından mutlu bir yaşamın erdemle doğrudan ilişkisi vardır. Erdem'in merkezi insanın ruhudur. İnsan ruhundaki bilme ve ahlaki eylemde bulunma yetenekleri, onu erdemli bir yaşama ulaştıran özelliklerdir. İnsan dış

¹¹ Khan, C. H., (2005), "PreSocratic Greek Ethics", *A History of Western Ethics*, (ed. Lawrence C. Becker-Charlotte B. Becker), New York: Routledge, ss.1-7.

¹² Cevizci, A., (2014), *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, s. 139.

âlemde bulunan ve kendisi için faydalı ya da zararlı olan şeyleri bilme yeteneği ile kavrar, tefekkür ve sorgulama vasıtasıyla mahiyetlerini tayin eder. İşte ruhun bu sorgulayıcı özelliği adalet, ölçü, bilgelik ve cesaret gibi faziletlerin insan yaşamında yer almasına olanak tanır.¹³

Benzer bir yaklaşımı Stoa Felsefesinde de görmek mümkündür. Stoa etik anlayışında en yüksek iyi erdemdir ve mutluluğa ancak erdem sayesinde ulaşılabilir. Erdem dışında kendiliğinden iyi olan başka bir şey yoktur. Erdem duygularımızın istekleri karşısında gösterdiğimiz özgürlüktür. Akıllı bir varlık olarak insan için en önemli ödev, aklına ve tabiatına uygun bir şekilde yaşamaktır. Akla uygun yaşamak, erdemli olmanın, erdemli yaşamak ise mutlu olmanın tek yoludur. Erdemli olmanın yolu da logosu, yani bilgelige sahip olmaktan geçer.¹⁴

Sokrates'in felsefi öğretilerinde, evrensel ahlâk yasası ulaşılması gereken hedeftir. Bu hedefe bizi götürecektir olan ise hayatımıza dair nitelikli sorgulamadır. Zira Sokrates açısından, sorgulanmamış, muhasebesi yapılmamış hayat gerçek bir hayat değildir.¹⁵ Bilgi gibi erdemler de insanda doğuştandır. Ancak bunlar sorgulamakla ortaya çıkabilen yeteneklerdir. İnsanları birbirinden değer ve nitelik bakımından farklı kılan da, sorgulama noktasındaki dirayet ya da dirayetsizlikleridir. Sorgulama yeteneği bilgiyle de ilişkili olduğundan, Sokrates nezdinde bilginin önemli bir yeri vardır. Bilgili olmak onun için en büyük erdemlerden birisidir. Doğru bilgi, insanı erdeme götüren yegâne yoldur.¹⁶ İnsanın görevi bilgi vasıtasıyla iyi ve faydalı olana ulaşmak; geçici haz, acı, öfke ve tembellik gibi duygulardan kurtulmaktır.

Sokrate'e göre Tanrı bir nevi insanın kendi derununda duyduğu yüce bir ses ya da vicdandır. Bu aynı zamanda insan yaşamını organize eden kudretin de adıdır. İnsan, kendi içerisinden gelen bu ses sayesinde gündelik sıkıntı ve bunalımlardan kurtulur. Bu nedenle her insan kendi içerisinde bulunan o ses ya da vicdana kulak vermeli ve yaşamını ona göre organize etmelidir. Bu ise ancak insanın kendini tanımasıyla mümkündür. İdeal yaşamın tek bir kuralı vardır, o da: iyi olan mutlu olacak, kötü olan ise bundan mahrum kalacaktır.¹⁷

Sokrates sonrası ahlak alanında öğrencisi Platon (öl. M.Ö. 347)'un ismi ön plana çıkar. Bunda, Yunan toplumunda meydana gelen ahlaki yozlaşmaya karşı sergilediği duruş kadar, önünde çok ilkeli bir hayat sürmüş ve bu yaşamın bedelini canı ile ödemiş Sokrates gibi bir efsaneye talebelik yapmış olması da etkili olmuştur. Siyasi ve sosyal kaoslar, Sokrates'in haksız bir şekilde öldürülmesi, Platon'un dönemin mevcut anlayışına ciddi eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Platon iyi ideası perspektifli

¹³ Versenyi, L. (1995), *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları, s. 4-6.

¹⁴ Tepe, H., (1998), "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: Etik Kavramı, Tarihi ve Dünümüzde Etik", *Doğu-Batı*, Sayı:4, s. 16, Ankara.

¹⁵ Platon, (1982), *Sokrates'in Savunması*, (çev. Teoman Aktürel), İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 34.

¹⁶ Gökberk, M., (1996), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 50.

¹⁷ Platon, (1975), *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüpoğlu), İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 74.

kendine has bir ahlak anlayışı geliştirmiş, toplumun ancak iyi ideasına ulaşmak koşuluyla kurtulacağını savunmuştur. Bunu mümkün kılacak vasıtaları ise, doğruluk, adalet, bilgelik gibi değerler olarak belirlemiştir.¹⁸

Platon'a göre, en yüksek bilgi, iyi ideasını konu edinen bilgidir. Değerler ancak insanı iyiye götürürse yararlı olabilirler. Nesnelere gerçekliğini, akla da bilme gücünü veren iyi ideasıdır. Çünkü gerçeğin ve bilimin kaynağı odur. Bilim ve gerçek ne kadar güzel olursa olsun, iyi ideası yine de onların üzerindedir. Görünen dünyada ışığın ve gözün güneşle yakınlığı olduğunu düşünmek doğru ama onları güneşle bir saymak yanlış olduğu gibi, kavranan dünyada da bilim ve gerçeği yakın saymak doğru ama onları iyinin kendisi saymak yanlıştır. Zira iyinin ikisinin de üstünde, çok yükseklerde bir yeri vardır.¹⁹

Erdem Platon'a göre istenebilecek şeylerle, istenilmemesi ve kaçınılması gereken şeyler hakkındaki bilgidir. Bu bilgi doğruyu ve iyiyi bilmek ve buna göre hareket etmekle elde edilir. Doğruyu, erdemi bilen kişi mutlu ve huzurlu olur. Kişi yaşamının her anında erdemli davranmak durumundadır. Zira insan ancak bilgece ve erdemli bir yaşam sürmekle ahlaklı ve huzurlu olabilir. İnsana mutluluk getirecek erdem ve bilgiler bütünüyle burada değildir, onların özü idealar dünyasına aittir. İdeaların bilgisi duyular aracılığı ile elde edilemeyeceği gibi, tekil varlıklara ait de değildirler. Bunlar ancak insanın kendi özüne yönelmesi ile elde edebileceği bilgilerdir. İnsan bu bilgiye ulaşır, onunla uyumlu bir yaşamı gerçekleştirdiğinde mutlu olacaktır.²⁰

Antik Yunan düşüncesinde ahlaka dair tutumuyla ön plana çıkan bir diğer büyük filozof Aristoteles (öl. M.Ö. 322)'tir. O ahlaka dair görüşlerini, *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinin ilk bölümünde ele alır ve orada erdemleri düşünce ve karakter erdemleri olmak üzere ikiye ayırır. Düşünce erdemleri eğitimle gelişim gösteren erdemlerdir. Bu nedenle deneyim ve zaman gerektirir. Karakter erdemleri ise alışkanlıkla edinilen erdemlerdir.²¹

Aristoteles'in ahlâk anlayışı realist bir görünüm arz eder. Ona göre ahlâkta esas olan eylemdir. Ahlaklı olmak, bilmenin yanında bilgece davranışı da gerektirir. İnsanlar iyiyi kendi hayatlarında özgür iradeleriyle ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirebiliyorsa ahlâklı olabilirler. Özgür irade ve istenç olmadan insan için ahlaklı olmak söz konusu değildir. O sebeptendir ki, insanın cebr altında işlediği eylemler değil, kendi özgür seçimiyle gerçekleştirdiği fiiller övgü ya da yergiye konu olabilmektedir.²²

Erdemli insan tutkuyla değil, akli ile hareket eder. İyi ve kötünün ayırdını yapar ve buna göre tercihte bulunur. İstemli davranışlar insanlarla birlikte hayvanlarda da bulunur ancak akıl ile hareket etmek yalnızca insana özgü bir durumdur. Erdemli bir eylemin tespiti için aklın eğitilmiş olması gerekir.

¹⁸ Platon, (1982), *Menon*, (çev. Adnan Cemgil), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s. 191.

¹⁹ Platon, *Devlet*, s. 96.

²⁰ Platon, (2012), *Phaidon*, (çev. Nazile Kalaycı), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, s. 96.

²¹ Aristoteles, (2009), *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayınları, s. 30.

²² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 44.

Eğitimsiz bir akıl bu konuda doğru karar veremez. İnsanın temel gayesi mutlu olmaktır ve her insan bunun arayışı içerisinde. Erdeme uygun davranış sergileyenler en doğru hareketleri yapacak, mutlu olacak; erdemden yoksun bir hayata ilgi duyanlar ise acı ve keder içerisinde bulunacak, gerçek anlamda mutlu bir yaşamı asla elde edemeyeceklerdir.²³

Aristoteles'e göre kişide olması istenilen bir davranış onda geçici bir süreliğine değil, yaşam boyu bulunmalıdır. Diğer taraftan insan toplumsal bir varlık olduğu için, onun mutluluğu ve erdemleri de ancak toplumsal bir yapı içerisinde gerçekleşebilir. Kendisini toplumdan soyutlayan insan ideal anlamda erdemli ve mutlu olamaz. Mutluluk, ruhun tam erdeme göre etkinliği ile sağlanabilecek bir durumdur. Erdem ise ruhun akla göre etkinliği neticesinde ulaşılan bir değerdir. Yine erdem, yalnızca doğru akla uygun eylem değil, aynı zamanda doğru akılla yürümekte olan bir haldir. Mutluluk dış dünyada değil, insanın içindedir. O sebeple ancak özüne uygun davranan onu yakalayabilir.²⁴

2. Haz ve Fayda Odaklı Ahlak Anlayışı

Aristo sonrası, Yunan site devlet sistemi çökmüş ve bunun bir neticesi olarak iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi insanların mutluluğu ve ahlaki değerler sorunu, ikincisi ise seçkin Yunan anlayışına dayalı toplumsal katmanlar arasındaki farkın kalkmasıyla ortaya çıkan yeni sosyolojik durum. Mevcut sosyal düzendeki kaos, ileriye görememenin verdiği endişe ve istikrarsızlık ortamında insanlar hazzı odaklı bir ahlak anlayışına yönelmişlerdir. Bu noktada ilk örnek Kirene hazcılığı olmakla birlikte²⁵, Epiküros ve onun fikirlerini paylaşan ekol çok daha ön plana çıkmıştır. Kirene hazcılığında kişinin kendi hazları her şeyin üzerinde bir değere sahipti. Dolayısıyla öncelikli olarak tatmin edilmesi gereken onlardı. Bu anlayışta, maddi hazlar (cinsellik vs.), manevi hazlardan (vatan sevgisi vs.) çok daha değerlidir. Çünkü bu tür hazlar aktüel anlamda tecrübe edilen canlı hazlardır.²⁶

Hazcı ahlak anlayışının sembol ismi Epiküros (öl. M.Ö. 270)'tur. Epiküros tüm hayvanların acıdan kaçıp hazzı yöneltmelerinden hareketle, hazzın hayatın gerçek amacı olduğu kanaatine varmış ve mutlu bir yaşam için insan hayatının başlangıcından sonuna hazzın mutlaka bulunması gerektiğine inanmıştır. Ona göre yaşantımızda bize haz veren şeyler iyi, acı veren şeyler ise kötüdür.²⁷

Epiküros, bizim için ruhumuz açısından huzur ya da rahatsızlık veren inanışları, uygun, talep edilebilir veya sakınılması gereken şeyleri tespit eden ve böylece bizi mutlu kılan şeyin bilgece bir akıl olduğunu ifade eder. Ona göre iyiliklerin en yücesi bilgeliktir. Hatta bilgelik felsefeden de yüksekte

²³ Aristoteles, *a.g.e.*, s. 24.

²⁴ Aristoteles, *a.g.e.*, ss. 109-114.

²⁵ Cevizci, A., *Etik: Ahlak Felsefesi*, s. 46-47.

²⁶ Cevizci, A., *a.g.e.*, s. 48-49.

²⁷ Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, s. 157.

tutulması gereken bir erdemdir. O, diğer bütün erdemlerin kaynağıdır. Bilgelik dışında, doğruluk ve namus insanı mutlu eden diğer erdemlerdir. Bunlar olmaksızın mutlu yaşam elde edilemez. Bilgelik, mutlu yaşamın, hem nedeni ve hem de sonucudur.²⁸

Epiküros'a göre felsefenin ilk ve son hedefi hazdır. Ancak burada peşinden koşulması gereken hazlar, Kirene okulunda olduğu gibi maddi ve fiziksel hazlar değildir. Dolayısıyla zenginlik, şan, şeref ve para gibi şeylere sahip olmak aslında değersiz hazlardır. İnsan böyle gelip geçici hazlar yerine, uzun süreli ve yararlı hazların peşinden koşmalıdır.²⁹ Epiküros hazları üç gruba ayırır: Birinci grupta beslenme ve giyinme gibi fizyolojik ve zorunlu hazlar bulunur. Bunlar temini gereken ve karşılanması nispeten kolay hazlardır. İkinci grupta, cinsellik gibi doğal olmakla birlikte zorunlu olmayan hazlar vardır. İnsan bunlardan yoksun olarak da yaşamını sürdürebilir. Üçüncü grupta ise şan, şeref, hırs gibi ne tabii ne de zorunlu olmayan hazlar vardır ki, bunlardan muhakkak surette kaçınmak gerekir. Çünkü bunlar en nihayetinde insana mutsuzluk ve sıkıntı verecek olan hazlardır.

Haz, doğanın canlı varlıklara aşladığı bir duygudur. Dünyaya bir kez gelindiği ve ölümlle birlikte her şey biteceği için mümkün olduğu kadar bu hayattan haz almak gerekir. Onun için insan kendisini mutlu edecek şeylerle meşgul olmalıdır. Haz, bütün eylemlerimizin ve çabalarımızın ölçüsü olduğunda gerçek mutluluk elde edilecektir. Bu ise bedensel anlamda acı çekmemek, ruhsal anlamda ise hiçbir huzursuzluk duymamakla mümkün olacaktır. Ancak tüm bunları amaçlarken ölçülü olmak gerekir. Zira ölçülü olmak bir insan için en büyük zenginlik ve diğer bütün erdemler için belirleyici bir standarttır.³⁰

Haz odaklı ve sonuca endeksli yaklaşımların bir benzeri Hobbes (ö. 1679)'ta görülür. Hobbes'un erdem anlayışı ve eylemlerin yönlendiricisi olarak kendi çıkarları peşinde koşan bencil birey tasavvuru, daha sonraki liberal, yararcı ve özgürlükçü tüm ahlak modellerini etkilemiştir. Temelinde Tanrı'nın olduğu varsayılan, Ortaçağ ahlak anlayışından, merkezde bireyin olduğu ahlaka geçiş Hobbes'la yaşanmıştır. Hobbes'un anlayışında, Tanrı ya da dış bir etkenin ahlaki noktada belirleyiciliği reddedilirken, onun yerine insan konmuştur.³¹

Hobbes felsefesinde insan doğasını öne çıkarır ve ahlaki noktada insana ait bencil duyguların belirleyici olduğunu ifade eder. Varoluşsal gayesi hayatta kalmak olan insan bunu gerçekleştirecek olan bireysel istek ve arzularının peşindedir. Toplumsal yaşama adaptasyonu, kamu düzenine riayet etmesi toplumsal bir varlık olması dolayısıyla değil, şartların onu buna mecbur etmesi sebebiyledir. Çünkü her insan benzer tabiatta yaratıldığı, kendi

²⁸ Epiküros, (1949), *Herotodos'a Mektup*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul: Devlet Kitapları, ss. 59-68.

²⁹ Epiküros, (1962), *Mektuplar ve Maksimler*, (çev: Hayrullah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 38.

³⁰ Epiküros, *a.g.e.*, s. 38-39.

³¹ Rawls, J.,- Herman, B., (2000), *Lectures on the History of Moral Philosophy*, Cambridge: Harvard University Press, s. 7.

menfaatlerine uygun olan şeyleri talep ettiği ve bunun için bir mücadele verdiği için, bireysel menfaatlerinin temini adına bazı haklarından feragat ederek karşılığında toplumsal hiyerarşiden bir nevi kendi güvenliğini satın almış olur.³²

Bireysel egonun tatmini gerektiğinde farklı imkânlar bu uğurda kullanılabilir. Burada amaç bireysel egonun tatmin edilmesi ve kişinin mutluluğudur. Tanrı'nın insan üzerindeki etki ve tasarrufunu kabul etmeyen Hobbes bir gün St. Paul Katedralinin bahçesinde dilenmekte olan bir yoksula bazı şeyler vermiş, bu eylemini İsa Mesih'e olan inancıyla ilişkilendirmek isteyenlere, bunu o niyetle yapmadığını, dilencinin sevinip mutlu olmasının kendi egosunu da tatmin ettiği için böyle bir eylemde bulunduğunu dile getirmiştir.³³ Dolayısıyla görünüş itibarıyla dini bir kaygının sevkiyle yapıldığı düşünülebilecek davranışlar dahi onun açısından bireysel egoyu tatmine yönelik bencil duyguların yönlendirmesiyle gerçekleşir.

Hobbes'un ahlak anlayışında iyi ve kötü insanın kararı ve yönelimiyle meydana gelir. İnsan özgür iradesiyle bir şeye yöneldiğinde o kendisi açısından iyi, bir şeyden tiksindiğinde ve uzaklaştığında ise kötüdür. İnsandan bağımsız doğada iyi ya da kötü diye bir şey yoktur. Ayrıca iyilik ve kötülük sabit değildir. Duruma ve şartlara göre değişiklik gösterebilir. Nesnelere doğasından çıkarılabilecek objektif iyi ya da kötü yargısı yoktur. Dolayısıyla iddia edildiği gibi Tanrısal ya da nesnel iyi veya kötü de yoktur.³⁴

Hobbes'un bencil-egoist ahlak anlayışı, sonuca endeksli ve fayda esası gözetilerek modern dönemde Jeremy Bentham (ö. 1832) ve John Stuart Mill (ö. 1873) tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Burada ahlaki eylemler genel anlamda sağladıkları fayda ve yarara göre değerlendirilmiş, fayda sağlayan eylemler ahlaki anlamda iyi, sağlamayanlar ise kötü olarak nitelendirilmiştir. Mutluluk da hazzın varlığı ve acının yokluğu olarak tarif edilmiştir. Yararlı ahlak teorisinin temelinde haz vardır. Mutluluk ise asli ve yegâne değerdir. Diğer hususlar ancak mutluluğa katkı sağladıkları takdirde bir kıymete sahiptir.³⁵

Bentham'ın yararlı ahlak anlayışında belirleyici olan bireyin kendisidir. Her insan tabiatı gereği faydasına olacak şeylere ilgi duyar, onları elde etmeye çalışır ve böylece mutlu olmak ister. Fakat burada bireyden çok daha önemli olan toplumdur. O sebeple birey kendine özel bir fayda yerine, herkes için fayda sağlayacak ve mutluluk verecek şeyleri talep etmelidir. Çünkü bireysel fayda istemi hiçbir zaman ahlaki anlamda yetkinliğe sahip olamayacaktır. İnsan kendisi için arzu ettiği şeyleri başkaları için de arzu ederse işte o zaman ideal anlamda mutluluk meydana gelecektir. Bentham için en fazla sayıdaki

³² Choen, G.A., (2014), *Lectures on the History of Moral and Political Philosophy*, New Jersey: Princeton University Press, ss. 65-102.

³³ MacIntyre, A., (2000), *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, (çev. H. Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 153.

³⁴ Hobbes, T., (2016), *Leviathan*, (çev. Semih Lim), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 46-48.

³⁵ Cevizci, A., *Etik: Ahlak Felsefesi*, s. 73-74.

Bentham'a göre göre hazlar arasında göreceli bir fark olmakla birlikte, niteliksel anlamda bütün hazlar aynıdır. Bizde haz duygusunu arttıran şeyler ahlaken iyi, acıyı arttıranlar ise kötüdür. Aynı şekilde hazzın artmasına sebep olan eylemler doğru, acıyı arttıranlar ise yanlıştır. Arzuyla ödev arasında da bir çatışma yoktur. Çatışma, arzular arasında seçim yapamamaktan kaynaklanan bir durumdur. Hangi arzunun tatmininin daha fazla haz vereceği anlaşıldığında bu çatışma da ortadan kalkacaktır.³⁷

John S. Mill ise hazların arttırılması yerine, acıların azaltılmasına odaklı bir ahlak anlayışı geliştirmiştir. Acı ne kadar az olur ya da ortadan kaldırılırsa, mutsuzluk da o derece azalmış veya ortadan kalkmış olur. Aslolan mutluluğun arttırılması değil, acıların azaltılmasıdır. Eyleme odaklı yararcılık kuralsızlığa neden olacağından ve kuralsızlık da ahlakın imkânını ortadan kaldıracığından, kurallara saygılı bir yaklaşımın gözetilmesi gerektiğini düşünür. Diğer taraftan Mill niceliksel hazlar yerine, niteliksel hazları tercih eder ve kaliteli bir yaşamın ancak manevi hazlarla temin edilebileceğini ileri sürer.³⁸

3. Dine Dayalı Ahlak Anlayışı

Dini perspektiften bakıldığında, ahlakın Tanrısal kökene sahip bir husus olduğunun ileri sürüldüğü görülecektir. İnsanın güçlü ve zayıf yönlerini bilme noktasında en yetkin varlık olan Tanrı, onun istikametini tayin etme noktasında da aynı şekilde en yetkin varlıktır. Bu anlayışa göre insanın akli ve ahlaki anlamdaki sağlıklı gelişimi yine Tanrı sayesinde mümkün olacaktır. Dolayısıyla insanın akli ve ahlaki melekeleri ancak Tanrısal buyruk istikametinde yol aldığı istikrarlı bir durum kazanacaktır. Aynı otoritenin eseri olan akıl ve onu kendisine muhatap almış vahyin çelişmesi düşünülemeyeceğine göre, Tanrı akla neyi teklif etmişse, uygun olan o, neyi de yasaklamışsa uzak durulması gereken de o olacaktır. Bu noktada bir terslik ya da çelişki olduğu düşünülüyorsa, bilinmelidir ki bu ilahi buyruğun tam olarak anlaşılmasını veya yanlış yorumlanmış olması sebebiyledir.³⁹

Vahiy geleneğinin ürünü olan dinler açısından ahlaki iyi ancak Tanrı'nın emirlerine itaat etmek ve sakındırdığı şeylerden uzak durmakla gerçekleşir. Bu yaklaşım çerçevesinde, bir şeyi niçin yapmamız gerektiği ya da yapmamamız gerektiği sorularının cevabı: "Tanrı öyle istediği veya istemediği için" şeklinde olmalıdır. Tanrının mutlak iyi, kudretli ve kutsal bir varlık olduğuna inanç, bu sorulara böyle cevaplar vermeyi gerektiren

³⁶ Cevizci, A., *a.g.e.*, s. 74-75.

³⁷ Duignan, B., (2011), *The History of Western Ethics*, New York: Britannica Educational Publishing, s. 80-81.

³⁸ Cavalier, R. J. vd. (ed.), (1989), *Ethics in the History of Western Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, ss. 246-268.

³⁹ İbn Rüşd, (1995), "Fasl-ül-Mekaal", *İbn Rüşd'ün Felsefesi*, (çev. Nevzad Ayasbeyoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, ss. 6-8., (Ayrıca bu konuda geniş bir bilgi için Bkz. Fehrullah Terkan, *Çatışmanın Dinamikleri: Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*, Ankara: Elis Yayınları, 2007.)

sebeplerdir. Burada inanmış bir mümin için kendisine herhangi bir açıklama yapmaya gerek olmamakla birlikte, bu inancın hakikatini rasyonel bir temelde başkalarına anlatma çabası belli noktalarda açıklama yapmayı zorunlu kılmaktadır.⁴⁰

Ahlaka dair ifadelerin belirgin bir şekilde dile getirildiği başlıca inanç yapılarından birisi Hıristiyanlıktır. Hıristiyan inancında insanların yaşam koşul ve kurallarını belirleyen ise Tanrı'dır. Tüm insanlık kısa olan bu dünya hayatından sonra İsa Mesih'in Krallığı'nda yeniden buluşacaktır. Tanrı'nın Krallığı'nda gerçekleşecek olan bu buluşmanın şeklini, dünya hayatı ile olan münasebet belirleyecektir. O sebeple Hıristiyan inancına sahip herkes dünya hayatının faniliğini fark etmeli, buranın nimetlerine değil, Tanrının Krallığında gerçekleşecek olan o büyük ve gerçek buluşmaya kendini hazırlamalıdır.⁴¹

Eski ve Yeni Ahit'e bakıldığında (ikisi arasında birtakım farklılıklar olmasına rağmen) ahlakın kaynağının Tanrı olduğuna güçlü bir gönderme yapıldığı fark edilecektir. Eski Ahit'te Tanrı'ya itaat daha çok bir tehdit ve korku dili (Çıkış 21/24, 25) aracılığı ile temin edilmeye çalışılırken, Yeni Ahit'te bu sevgi ve teşvik diliyle (Matta 5/38) sağlanmaya çalışılmıştır. Eski Ahitte Tanrı'nın karakteri kin güden, intikam duygusuyla hareket eden bir profile karşılık gelirken (Çıkış 20/5), Yeni Ahit'te Tanrı tam aksine şefkatli ve sevgi dolu bir karakter olarak belirir.⁴²

Hıristiyan ahlakı denildiğinde bundan tekdüze bir ahlak yapısından söz edildiği anlaşılmamalıdır. Zira Hıristiyan ahlakı gelişim süreci itibarıyla kendi içerisinde Pastoral Hıristiyan ahlakı, Kilise ahlakı ve Reform sonrası ahlak olmak üzere üç farklı seyir izlemiştir. Pastoral Hıristiyan ahlakı, içerisinde Yahudi ve Pers dinlerinden etkiler barındıran, On Emri, İsa'nın öğretisi ve törenlerini esas alan bir ahlaktır. Bu ahlaki anlayışta, felsefi tartışma ve ihtilaflardan uzak tam bir teslimiyet söz konusudur. Kilise ahlakı, sosyal, siyasal ve dini bir kurum olarak ortaya çıkmış olan Katolik kilisesi elinde şekillenmiş olan ahlaktır. Reform sonrası Protestanlığın gelişmesiyle ortaya çıkan ahlak ise daha çok Katolik anlayışın görüşlerini reddeden bir duruşa karşılık gelen ahlaki anlayıştır.⁴³

Hıristiyan inancında insanın Tanrı karşısındaki konumu adeta bir öğrencinin öğretmeni karşısındaki durumu gibidir. Nasıl ki bir öğrenci, öğretmeni sayesinde ilmi ve ahlaki bakımdan gelişim gösteriyorsa, aynı şekilde insan da Tanrı vasıtasıyla belli bir ahlak ve irfan eğitimine konu olmakta ve ilerleme kaydetmektedir. İnsanın Tanrı ile olan ilişkisi, ona olan saygı ve bağlılığı bu eğitim sayesinde gerçekleşmektedir. Din denilen şey de aslında Kutsal Ruh'un insanoğluna bahşetmiş olduğu Tanrı üzerine tefekkür etme

⁴⁰ MacIntyre, A., (2001), *Ethik'in Kısa Tarihi*, (çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyut Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 127.

⁴¹ Alasdair MacIntyre, *a.g.e.*, s. 131.

⁴² Hazlitt, H., (2006), *Ahlakın Temelleri*, (çev. M. Aydın - R. Tapramaz), Ankara: Liberte Yayınları, s. 412.

⁴³ Stroll, A. - Popkin, R. H., (1956), *Philosophy Made Simple*, New York: Routledge, ss. 29-32.

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
eyleminden ibaret bir faaliyettir (Elçilerin İşleri 2/38). Üzerine tefekkürle, din denenen olgunun imkânına olanak tanıyan Tanrı, nihai olarak arzulan ve son derece iyi olanıdır.⁴⁴

Dini yaşamda gerçek erek Tanrı'ya kavuşmak, onun rızasına layık olmaktır. Bu öğretinin açısından en yüksek ideal budur. Ahlaki hayat, insanın özgür olarak kendi seçimiyle ortaya koyduğu eylemleri sayesinde ortaya çıkmış olan hayattır. Bu özgür seçim doğru olan seçenek üzerinden yürüdüğünde hakiki anlamda ahlaki olana ulaşılır ve böylece huzura erişilmiş olur. İnsanı nihai anlamda huzura eriştirecek olan şey yaratıcısına kavuşmasıdır. Bu ise ancak O'nun buyrukları çerçevesinde hareket etmekle mümkündür.

İyi elde etmek, doğru olanı tercih etmek ya da ahlaki anlamda ideal olana ulaşmak, insanın kendi çabasıyla da olabilir. İnsanlığın mevcut birikimi ve kişinin bireysel donanımı buna imkân vermekle birlikte, kişinin seçim ve tercihleri her zaman isabetli olmayabilir. İnsan doğru bir akıl yürütmeyle doğru hedeflere yönelebilir ancak bunları nihai kerte de kendi doğasından çıkarsayamaz. Zira Tanrı'nın o hedef doğrultusunda salık vereceği başka muhtemel seçenekler de bulunabilir. Dolayısıyla burada, bir şeyi iyi yapan asıl etmen gerçekten de Tanrının onu buyurmuş olmasıdır.

İnsana ait düşünce ve ahlak alanının Tanrı tarafından düzenlendiği kabul edildiğinde, doğal olarak bir şeyin iyi ya da ahlaka uygunluğunun akıl tarafından değil, bizzat Tanrı tarafından tespit edilmiş olduğu da onaylanmış olur. Bu durumda ahlaki anlamda tek otorite vahiydir ve her şey Tanrının yargısına göre değer kazanmıştır. İyi dediği şey iyi, kötü dediği ise kötüdür. Ancak burada insanın seçimi de önemlidir, zira eylemin ahlaki bir boyut kazanması mecburiyetle değil seçimle olur. Sonuçları açısından düşünüldüğünde, ahlaki olanı belirleyen Tanrının iradesidir ve insanın seçimi ancak bu iradeye uygunluk gösterdiği zaman ahlaki olabilmektedir.

Hıristiyan inancı adına, Tanrı ahlak ilişkisi açısından problem teşkil eden en önemli konu hiç şüphesiz asli günah doktrini'dir. Aziz Pavlus (ö. 66/67) ile birlikte Hıristiyan inancına girmiş olan asli günah doktrini, dini temelli ahlak tasavvurunun Hıristiyanlık lehine yorumlanmasını güçleştirmektedir. Zira ceza ve mükâfatın şahsiliği ilkesine rağmen, Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına, böylece günah, ölüm, ceza gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olduğu varsayılan bir günahattan, Âdem'in neslinden gelen her insan tekine pay çıkarılması, ahlakın temelinde Tanrı'nın bulunduğu düşüncesini zedelemektedir. Nitekim Batı düşünce tarihinde bu doktrine karşı şiddetli itirazlar olmuş, kötülüğün insanlar arasında yayılmasının sebebi olarak bunu görmeyen büyük bir saçmalık olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁵

Bu doktrinin önemli bir açmazı da, insanın bu günahı işlemekle Tanrı karşısındaki değer ve itibarında büyük bir düşüş meydana geldiği kanaatidir. İnsan Tanrı'ya karşı ilk günahı işlediğinde sadece cenneti kaybetmemiş, akli

⁴⁴ Dönmez, S., (2004), *Aziz Thomas'ta Felsefe-Teoloji İlişkisi*, Ankara: Karahan Kitabevi, s. 42.

⁴⁵ Quinn, Philip L., (2010), "Sin and Original Sin", *A Companion to Philosophy of Religion*, ed. C. Taliaferro - P. Draper - P. L. Quinn, Oxford: Blackwell Publishers, s. 616.

ve ahlaki melekelerinde, kavrayışında da bir bozulma meydana gelmiştir. Tanrı'ya isyan etmekle insanın, ilahi kökenli ahlaki umdeleri tanıma ve kavrama yeteneğinde ciddi düşüşler olmuştur.⁴⁶ Eğer bu kanaat benimsenecek olursa, insanın Tanrı ile ilişkisi problemlili hale gelecek, bulunduğu durumdan hiçbir şekilde kurtulamayacağı hissi uyanacak ve bu da insanın Tanrı'ya olan sevgi ve güvenini zedeleyecektir. Hâlbuki bu Tanrısal buyrukların ruhuna aykırı bir durumdur.

4. Ödev Ahlakı

Modern Batı düşüncesinde en önemli kilometre taşlarından birisi Immanuel Kant (1724-1804)'tır. Kant genel felsefesi yanında özellikle ahlaka dair fikirleriyle ön plana çıkmış bir filozoftur. O, bir eylemin ahlaki nitelik taşımasını, evrensel bir gerekçeye uygun yani ödev duygusuyla yapılmış olmasına bağlar. Kant'ın kastettiği bu ödev duygusu, Tanrısal buyruktan kaynaklanan bir itaat değildir. Bu her anlamda özgür insan aklının kararıyla şekillenmiş olan bir ödev duygusudur. Kant için ancak özgür bir aklın tercihi ödev ahlakını meydana getirebilir. İnsan varlığının özgür olabilmesi ise eyleminin kendi tabiatına ait bir şey tarafından belirlenmesi ile mümkün olur. Zira Tanrısal ahlak yasası insandan tam bir itaat beklediği halde, Kant'ın ödev ahlakında esas olan insanın özgürlüğüdür.⁴⁷

Tanrı tarafından vazedilen veya toplumsal herhangi bir yasa ile belirlenen ahlaki normlara itaat insanı ahlaklı yapmaz. İnsanda isteme yön veren ve yalnızca iyiyi istemeye yetkin pratik yeti akıldır.⁴⁸ Kant için insan aklı ile ön plana çıkmış ve yalnız onunla anlam kazanmış bir varlıktır. Bu nedenle haz ve mutluluk gibi itkiler insan eylemlerinin ahlaki yönü açısından referans ya da ölçü olamaz. İstek ve arzularına itibar eden bir insan hiçbir zaman en yüksek iyiyi elde edemez. Oysa insandan beklenen en yüksek iyi için çaba harcaması ve onu elde etmeye çalışmasıdır.⁴⁹

Kant iyi ile ödev kavramları arasında sıkı bir ilişki kurmuş; ahlaklı davranışı ödevden kaynaklanan ve ona uygun olan davranış olarak tavsif etmiştir. Ödevden kastı ise belli kaygı, beklenti ya da çekincelere göre değil, sırf yasaya saygıdan dolayı yerine getirilmiş eylemdir. Ödev insan aklının ürünü, yapılması zorunlu kategorik bir buyruktur. Bu buyruk a priori'dir. Ondaki gereklilik, koşul ya da durumlara bağlı değildir. Kategorik buyruk belli bir eylemi arzu edilen herhangi bir sonuçtan bağımsız olarak emreder. Dolayısıyla Kant için ahlak yasası: "eyleminin maksimi (ilke) sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun"⁵⁰ şeklinde ifade edilebilecek bir yasadır. Bununla birlikte bu yasanın işlerlik kazanması ruhun ölümsüzlüğü ve postulat olarak Tanrı'nın varlığının kabul edilmesi

⁴⁶ Peterson, M., vd., (2013), *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, (çev. Rahim Acar), İstanbul: Küre Yayınları, s. 808-809.

⁴⁷ Ahmet Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 115-116.

⁴⁸ Kant, I., (2015), *Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi*, (çev. İonna Kuçuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 11.

⁴⁹ Aydın, M. S., (1991), *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 29.

⁵⁰ Kant, I., *a.g.e.*, ss. 15-38.

şartına bağlanmıştır.⁵¹ Böylece din, salt aklın sınırları içerisinde konumlandırılmış, ödev ahlaki dini bir hüviyet kazanmış ve ahlaki eylemlerin aynı zamanda Tanrı adına da olması temin edilmiştir.⁵²

5. Sosyoloji Temelli Pozitivist Ahlak

19. asırda sosyal bilimlerin gelişim ve müstakilleşme süreci başlamış, bu bağlamda toplum üzerine çalışmalarıyla ön plana çıkan "Sosyoloji" disiplini doğmuştur. Dönemin hâkim paradigmasına paralel olarak sosyologlar da toplum hayatında geçerli olan ahlak kurallarını pozitivist bir yaklaşımla ele almışlardır. A. Comte (ö. 1857), E. Durkheim (ö. 1917), L. Bruhl (ö. 1939) gibi sosyolog ve antropologlar bu yaklaşıma örnek teşkil edebilecek isimlerdir. Sosyolojinin bir alt disiplini olarak teşekkül etmiş olan "Ahlak Sosyolojisi" ise ahlaki değer yargılarının kaynağını, bu yargıları belirleyen faktörleri, ahlak kurallarının zaman ve toplumlara göre nasıl değişim gösterdiğini kendisine konu edinmiştir.

İnsanı sosyolojik anlamda değerlendirme konusu yapan Durkheim'a göre onun davranışları, toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı zorunlu eylem biçimidir. İnsanın ahlaklaşma süreci aynı zamanda bir sosyalleşme süreci olduğundan, ahlaki anlamda gelişim bir sosyal guruba üye olmakla başlar. Ahlaki davranışlar toplumsal bir organizasyon içerisinde ancak söz konusu olacağından, ahlakın mahiyeti ve kalitesi de insanın sosyalleşme konusundaki başarısına göre bir gelişim gösterecektir. Durkheim'a göre, toplum için iyi olan iyidir. Bireysel iyiliğin kendi başına bir değeri yoktur. İyilik denilen şey esasında ahlakın objektifleşmiş halidir ve özünde toplumsal bir eylemdir.⁵³

Durkheim'a göre insan özgür doğamaz. Özgürlük toplumsallaşma ve topluma ait değerlere entegre olma sayesinde gerçekleşir. İradenin özgürlüğü de toplum içerisinde ve eğitim vasıtasıyla mümkün olur. Ahlaki ya da gayr-i ahlaki olarak nitelendirilen şeyler toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Çünkü toplumların mevcut kabullerinin bu noktada etkisi söz konusudur. Dolayısıyla toplumsal yapı ve örgütlerin zamanla değişmesi gibi, o topluma ait değer ve yargılarda da farklılaşmalar meydana gelebilir. Bu anlamda evrensel bir toplum düzeninden ve ahlak yasasından söz etmek olanaksızdır.⁵⁴

Sosyolojinin kurucusu olarak bilinen Auguste Comte'un da sosyolojik temelli bir ahlak anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Comte'un ahlak anlayışı Durkheim'ın ahlak anlayışından farklı olarak pozitivist bir karakter arz eder. Comte'un ilerlemeci tarih anlayışına bağlı olarak bu ahlak, insanın gelmiş olduğu veya olması gereken son aşamanın ahlakıdır. Auguste

⁵¹ Kant, I., (1999), *Pratik Aklın Eleştirisi*, (çev. İonna Kuçuradi vd.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 133-135.

⁵² Kant, I., (2017), *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, (çev. Lokman Çilingir - Aslı Avcan), Ankara: Elis Yayınları, ss. 105-124.

⁵³ Tiryakian, E. A., (1997), "Emile Durkheim", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (çev. Mete Tunçay, Aydın Uğur), Ankara: Ayraç Yayınları, s. 230.

⁵⁴ Tiryakian, Edward A., "Emile Durkheim", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, s. 230-231.

Comte üç hal yasası olarak da bilinen tasnifinde teolojik, metafizik ve nihayet pozitivist olmak üzere üç önemli evreden söz eder. Dolayısıyla insana ait her hususta olduğu gibi ahlak konusunda da bu evreler yaşanmıştır.⁵⁵

Comte'a göre teolojik dönem, kişinin akıyla anlamlandıramadığı olayları doğüstü bir güçle açıklamaya çalıştığı dönemdir. Bu dönem insanı, doğaya ve insana hâkim birtakım Tanrısal güçlerin olduğunu varsaydığı için, insana ait alanın ahlaki normlarının da yine bu tanrısal güçler tarafından belirlendiğini düşünmüştür. Metafizik dönem teolojik etkilerin henüz tamamen ortadan kalkmadığı, nispeten daha soyut düşüncenin güçlendiği bir döneme karşılık gelir. Burada da aklın tam bir hâkimiyeti olmadığı için doğüstü güçlerin insan üzerindeki etkisi noktasında bağımlılık devam etmektedir. Comte, son olarak pozitivist evreden söz eder. Ona göre bu evre insan açısından en yetkin özellikleri bünyesinde barındıran nihai evredir. Burada artık Tanrısal ya da metafizik unsurların değil, aklın hâkimiyeti söz konusudur. İnsana ait tüm alan insan akli marifetiyle düzenlendiği için doğal olarak ahlak konusunda da yegâne karar mercii artık insan aklıdır. Tanrısal buyrukların, insanın ahlak alanını düzenlemesi gibi bir durum hiçbir şekilde söz konusu değildir.⁵⁶

Modern Batı tasavvurunda düşüncenin merkezine yeniden insanın yerleşmesi, insan yaşamına yön veren her şeyin yine insan tarafından belirlenmesi gerektiği kanaatini gündeme getirdi. Auguste Comte ile birlikte bu genel kanaat çok daha somut bir hal aldı. Pozitivist felsefi görüşü benimsemiş olan Comte; din, metafizik ve ahlak soyut alanları ve bu alanlara ait iddiaları, nesnel karşılıkları bulunmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Pozitivist düşüncenin bir nevi devamı niteliğinde olan Mantıkçı Pozitivistler de benzer gerekçelerle bu alanlara ait he türlü söylem ve iddiayı reddetmişlerdir.⁵⁷

Gerçeklik üzerine doğru bilgi edinebilmenin olanaklı tek aracı olarak bilimi ve onun yöntemini gören bu yaklaşım felsefeyi, bilimin mantıksal yapısını kavramak, ortaya koyduğu önermelerin ve kavramların mantıksal çözümlemesini yapmakla sınırlandırmıştır. Felsefe bu sınırlar içerisinde hareket ettiği sürece bilimin kavramlarını anlam bakımından açıklığa kavuşturma ve aydınlatma imkânına sahip olacaktır. Mantıkçı Pozitivistlere göre bilimlerin görevi deneysel araştırmalar yapmak, felsefenin görevi ise bilimin mantıksal çözümlemesini yaparak bilgi üretmektir.⁵⁸

Mantıksal olguculuğun en güçlü karakterlerinden birisi Alfred Jules Ayer (ö. 1989)'dır. Ayer herhangi bir önermenin anlamlı olmasını, onun doğrulanabilir olma imkanına bağlamıştır. Bir önerme, matematiğin, mantığın yöntemleriyle

⁵⁵ John Urry , Russel Keat, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, çev. Nilgün Çelebi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s. 118.

⁵⁶ John Urry , Russel Keat, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, s. 121.

⁵⁷ Julius R. Weinberg, *An Examination of Logical Positivism*, New Jersey: Littlefield, Adams Co., 1960, s. 6.

⁵⁸ H.I. Brown, *Perception, Theory and Commitment: The New Philosophy of Science*, The University of Chicago Press, Chicago 1977, s. 21.

ya da bilimsel deneyler aracılığı ile doğrulanabiliyorsa anlamlı, değilse içerikten yoksun boş bir önermedir. Tanrı ve onun buyrukları olduğu iddia edilen ahlaki ilkeler mantıksal açıdan doğrulanması mümkün olmayan iddialardır ve dolayısıyla anlamdan yoksundurlar. Esasında ahlaka dair fenomenleri betimleyen ifade ve bildirimler psikoloji ya da sosyolojinin alanına aittir. Bunları önerme değil de birer buyruk veya ünlem olarak değerlendirmek gerekir. O sebeple Ayer ahlaka dair ifadeleri, insan hayatını şekillendirmesi, toplumsal düzene katkı sunması bakımından faydalı ve değerli görür. Bununla birlikte olgusal içerikten yoksun ve doğrulanması mümkün olmayan ifadeler olarak kabul eder.⁵⁹

Bir önermede ahlaki simge ya da göndermelerin bulunması, o önermenin olgusal içerik kazanmasını temin etmez. Örneğin birisine, “bu parayı çalmakla yanlış davrandınız” dediğinizde, “bu parayı çaldınız” demenin ötesinde bir şey söylemiş olmazsınız. Buradaki “yanlış” sözcüğü sadece para çalma eylemini ahlaksal olarak onaylamadığınızı bildirir. Böyle durumlarda, ifadeyi dile getiren de, buna karşı tavır sergileyen de objektif ve geçerli bir nedenden dolayı değil, kendi ahlaki tutumuna uygun düşen sebepler çerçevesinde hareket eder. Dolayısıyla ahlaki önermelerin gerçekte bilgisel bir temeli ve değeri yoktur. İnsanlar üzerinde bir etki ve duygu meydana getirmek için kullanılırlar. Bunlardan illa ki önerme olarak söz edilecekse, en iyi ihtimalle sahte önermeler olduğunu söylemek gerekir.⁶⁰

Batı düşünce tarihinde ahlaka dair tutum Tanrı’ya nispetle ve Tanrı’dan bağımsız olmak üzere iki şekilde tezahür etmiştir. Ahlakın temelinde Tanrı’nın var olduğunu düşünenlerden bir kesim, ahlaka dair her ne varsa belirleme hakkının ve tasarrufunun ona ait olduğunu ifade etmişler, bu noktada insana dair bir tasarruf alanı bırakmamışlardır. Bir diğer kesim ise, ahlakın kaynağında mutlak bir irade olarak Tanrı’yı kabul etmekle birlikte, insana ahlaki tercihler arasında bir seçim hakkı vermişlerdir. Dahası bir eylemin ahlaki bir karakter taşımasını insanın bu özgür seçimine bağlamışlardır.

Ahlakın temelinde Tanrı’yı görmeyenlerin ise yaklaşımlarında birkaç farklı durum ortaya çıkmıştır. Antik dönemde bir eylemin ahlakiliğini, onun insanda meydana getirdiği mutluluğa bağlayanlar olduğu gibi, bir kısmı da insana sağladığı bedeni ve ruhsal hazlarla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla bir eylemin ahlakiliği, insana getirdiği mutluluk veya sağladığı hazla orantılı olarak ele alınmıştır. Kant ise ahlakı ödev bilincine entegre etmiş ve hiçbir sebep veya beklenti ile ilişkilendirilmeyen, sırf kendi tabiatının zorlamasıyla yapılan eylemleri ahlaki eylem olarak kabul etmiştir. Bazı düşünürler ise ahlakı sosyolojik ve bilimsel bir anlayışla ele almış ve daha çok pozitivist bir mantıkla değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla insanın mevcut tecrübe imkânlarıyla deneyimleyip doğrulayabildiği şeyleri ancak ahlaki olarak kabul

⁵⁹ Ayer, (1998), *Dil Doğruluk ve Mantık*, (çev. Vehbi Hacıkadıroğlu), İstanbul: Metis Yayınları, s. 91.

⁶⁰ Ayer, *a.g.e.*, s. 84.

etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (2009), *Nikomakhos'a Etik*, (çev: Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Aydın, M. S., (1991), *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayer, (1998), *Dil Doğruluk ve Mantık*, (çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bunnin, N. and Yu, J., (2004), *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Malden: Blackwell Publishing.
- Cavalier, R. J. vd., (ed.), (1989), *Ethics in the History of Western Philosophy*, Oxford: Oxford University Press.
- Cevizci, A., (2000), *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A., (2015), *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Choen, G.A., (2014), *Lectures on the History of Moral and Political Philosophy*, New Jersey: Princeton University Press.
- Çağrı, M., (1989), "Ahlak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 2, ss. 1-9.
- Dönmez, S., (2004), *Aziz Thomas'ta Felsefe-Teoloji İlişkisi*, Ankara: Karahan Kitabevi.
- Duignan, B., (2011), *The History of Western Ethics*, New York: Britannica Educational Publishing.
- Epikuros, (1949), *Herotodos'a Mektup*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul: Devlet Kitapları.
- Epikuros, (1962), *Mektuplar ve Maksimler*, (çev: Hayrullah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökberk, M., (1996), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hazlitt, H., (2006), *Ahlakın Temelleri*, (çev. M. Aydın - R. Tapramaz), Ankara: Liberte Yayınları.
- Hobbes, T., (2016), *Leviathan*, (çev. Semih Lim), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Rüşd, (1995), "Fasl-ül-Mekaal", *İbn Rüşd'ün Felsefesi*, (çev. Nevzad Ayasbeyoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, ss. 1-34.
- Kant, I., (1999), *Pratik Aklın Eleştirisi*, (çev. İonna Kuçuradi vd.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I., (2015), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. İonna Kuçuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant, I., (2015), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. İonna Kuçuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant, I., (2017), *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, (çev. Lokman Çilingir - Aslı Avcan), Ankara: Elis Yayınları.

Khan, C. H., (2005), "PreSocratic Greek Ethics", *A History of Western Ethics*, (ed. Lawrence C. Becker-Charlotte B. Becker), New York: Routledge.

Lacey, A.R., (1996), *A Dictionary of Philosophy*, London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

MacIntyre, A., (2000), *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, (çev. H. Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları.

MacIntyre, A., (2001), *Etik'in Kısa Tarihi*, (çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyut Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Özlem, D., (2010), *Etik*, İstanbul: Say Yayınları.

Peterson, M., vd., (2013), *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, (çev. Rahim Acar), İstanbul: Küre Yayınları.

Pieper, A., (2012), *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Platon, (1975), *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüpoğlu), İstanbul: Remzi Kitapevi.

Platon, (1982), *Menon*, (çev. Adnan Cemgil), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Platon, (1982), *Sokrates'in Savunması*, (çev. Teoman Aktürel), İstanbul: Remzi Kitabevi

Platon, (2012), *Phaidon*, (çev: Nazile Kalaycı), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Rawls, J.,- Herman, B., (2000), *Lectures on the History of Moral Philosophy*, Cambridge: Harvard University Press

Runes, D. D. (ed.), (1996), *The Dictionary of Philosophy*, New York: Philosophical Library.

Stroll, A. - Popkin, R. H., (1956), *Philosophy Made Simple*, New York: Routledge.

Tepe, H., (1998), "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: Etik Kavramı, Tarihçesi ve Dünümüzde Etik", *Doğu-Batı*, Sayı:4, Ankara, ss. 9-24.

Tiryakian, E. A., (1997), "Emile Durkheim", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (çev. Mete Tunçay, Aydın Uğur), Ankara: Ayraç Yayınları.

Versenyi, L. (1995), *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Wainwright, W. J., (2005), *Religion and Morality*, Burlington: Ashgate Publishing Company.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İslam Tasavvurunda Ahlakın Kaynağına Dair Bir Soruşturma Ergin ÖGCEM

Dr. Öğr. Üyesi-KDPÜ İslami İlimler Fakültesi ergin.ogcem@dpu.edu.tr

Özet

Ahlak, hem dinin ve hem de felsefenin ilgi duyduğu konuların başında gelir. İnsanlık düşünce tarihinde; "Ahlak nereden kaynaklanır? Onun ilke ve kriterlerini belirleyen mutlak bir öğretisi var mıdır? Her yerde herkes için geçerli bir ahlak sisteminden, kural ve ilkeler bütününden söz etmek mümkün müdür?" vb. sorular hem dini telakkinin ve hem de felsefi düşüncenin cevabını araştırdığı bir konu olmuştur. Diğer taraftan ahlakın somut ve görünür bir şey olup olmadığı, dolayısıyla söze ve ispata konu olabilecek bir yönünün bulunup bulunmadığı da üzerinde durulan önemli bir mesele olmuştur. Ahlakın mahiyet, ilke ve kaynağına dair yaklaşımlar farklı olduğundan, farklı coğrafya ve inanç sistemlerinde ahlaki yaşamın tezahürleri de farklı olmuştur. Ahlak konusunun çok ciddi bir şekilde ele alındığı inanç sistemlerinden birisi de insanlık tarihinin son ve mütakâmil dini olan İslam'dır. İslam'ın ahlaki yaşama olan güçlü vurgusu insanlarda çoğu zaman onun ahlakla özdeş bir din olduğu kanaati uyandırmıştır. Zira İslam inanç sistemi içerisinde vücuda gelmiş Kelam, Tefsir, Akaid, Fıkıh, Tasavvuf gibi hemen her disiplin açısından ahlak ele alınması gereken en öncelikli konulardan birisi olmuştur. Bu bildiride hem İslam dininin birincil kaynaklarında ahlak konusunun ne şekilde ele alındığı ve hem de buradan hareketle İslam düşünce tarihinde bu meseleye dair ne tür görüşlerin ileri sürüldüğü inceleme konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Vahiy, Ahlak, İrade, Sorumluluk.

An Investigation on the Source of Morality in Islamic Thought

Abstract

Morality is one of the topics attracting interest from both religion and philosophy. In the history of human thought, many questions have been the subject of both religion and philosophical thought such as where does morality come from? Is there an absolute doctrine that determines its principles and criteria? Is it possible to speak of a moral system, a set of rules and principles that apply to everyone everywhere?. On the other hand, it has also been an important issue whether morality is a tangible and visible thing and whether there is an aspect that can be subject to verbal and proof. Because of the approaches regarding the nature, principle and source of morality are different, the manifestations of moral life are different in various geography and belief systems. One of the belief systems in which the issue of morality is handled very seriously is Islam. The strong emphasis of Islam on moral life has often led people to believe that it is a religion that is identical to morality. Because morality has become one of the most important issues that is dealt with in all disciplines such as Kalam, Tafsir, Akaid, Fiqh and Sufism. In this paper, how the issue of morality is addressed in the primary sources of Islamic religion and what views are put forward about this issue in the history of Islamic thought will be examined.

Keywords: Islam, Revelation, Morality, Will, Responsibility.

1. Ahlakın Tanımı

Sözlük anlamı, tarz, tavır, davranış, gelenek olan ahlakın; Latincesi "moralis", Grekçesi ise "êthos"tur. Latince kullanımı olan moralis kişinin sosyal

organizasyon içerisindeki ahlaki konumunu ön plana çıkarırken, Grekçe kullanımındaki êthos, kişinin daha çok bireysel karakterine vurgu yapar.¹ Felsefi bir terim olarak ahlak genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam tarzından kaynaklanan kurallar bütünü şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda ahlak; insanların rehber aldıkları ilkeler ve kurallar; insanın çevresiyle ve kendisi dışındaki varlıklarla ilişkilerini düzenleyen norm, ilke ve değerler bütünüdür. Kişiye nispetle düşünüldüğünde ise bir kimsenin olumlu niteliklerini ya da bir bütün olarak kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar olarak tanımlanabilir.² Ahlak özünde insan yaşamına dair pratiklerdir. Onun yerine kullanılan etik ise bu pratiğin teorik anlamda kavramlaşmış şeklidir.³

İslam düşünce geleneğinde ahlak, insanın varoluşsal temellerine vurgu yapacak şekilde ele alınmış ve bu sebeple çok derin bir anlam kazanmıştır. Ahlak Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen "hulk" veya "huluk" kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde insanın fizik yapısı için "halk", mânevî yapısı için ise "hulk" kelimesi tercih edilmiştir. Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlâk terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmış; özellikle iyi huylar ve faziletli davranışlar hüsnü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk, el-ahlâku'l-hasene, el-ahlâku'l-hamîde; kötü huylar ve fena hareketler ise sûtü'l-huluk, el-ahlâku'z-zemîme, el-ahlâku's-seyyie gibi terimlerle ifade edilmiştir.⁴

Ayrıca ahlâk yanında yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kurallarına, terbiyeli, kibar ve takdire değer davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt verici kısa ve hikmetli sözlere ve bu sözlerin derlendiği eserlere "edep" veya "âdâb" da denilmiştir. İslâmî literatürde edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış alanları hakkında kullanılırken; ahlâk, tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhî ve mânevî melekeleri, insanın ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir.⁵

İslâm filozofları hulk veya huluk'un çoğulu olan ahlâkı, "nefiste yerleşik olan yatkinlikler" şeklinde tarif etmişler, bu yatkinlikler sayesinde "fiiller, nefisten herhangi bir fikrî ve iradî güçlüğü hacet kalmaksızın sâdır olur" demişlerdir. Eğer bu yatkinlikler iyi olursa nefisten "faziletler", kötü olursa "reziletler" sâdır olur. Böylece İslam filozofları tarafından ahlâkın temel vazifesi, nefis hakkında bilgiler vermek ve nefsi kendisinden faziletli fiiller sâdır olacak

¹ Bunnin N. and Yu J., (2004), *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Malden: Blackwell Publishing, s. 443.

² Cevizci A., (2000), *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, s.5.

³ Pieper, A., (2012), *Etiğe Giriş*, (çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 171.

⁴ Atik, M. K. vd., (1997), *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, ss. 29-32., (Ayrıca Bkz. Mustafa Çağrı, "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, Cilt 2, s. 1.)

⁵ Çağrı, M., "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, s. 1.

şekilde terbiye etmek olarak belirlenmiştir.⁶

Felsefede ahlaka karşılık olarak etik kavramı da kullanılmış, bununla daha ziyade erdem, ödev, sorumluluk gibi anlamlar kastedilmiş; doğruluk ya da yanlışlık, iyi ya da kötüye dair ahlaki yargılar değerlendirme konusu yapılmış, böylece ahlaki eylemin doğası ve daha iyi, erdemli bir hayatın nasıl olması gerektiği üzerine birtakım teorik yargılar geliştirilmiştir. Dolayısıyla burada pratik bir durumdan daha ziyade normatif bir tavrın teorik anlamda dile getirilmesi ve etkinliği söz konusudur.⁷

2. Köken İtibariyle Din Ahlak İlişkisi

Dini perspektiften bakıldığında, ahlakın Tanrısal kökene sahip bir husus olduğunun ileri sürüldüğü görülecektir. İnsanın güçlü ve zayıf yönlerini bilme noktasında en yetkin varlık olan Tanrı, onun istikametini tayin etme noktasında da aynı yetkinliğe sahiptir. Bu anlayışa göre insanın akli ve ahlaki anlamdaki sağlıklı gelişimi yine Tanrı sayesinde mümkün olacaktır. Dolayısıyla insanın akli ve ahlaki melekeleri ancak Tanrısal buyruklar istikametinde yol aldığı istikrarlı bir hal alacaktır. Aynı otoritenin eseri olan akıl ve onu kendisine muhatap almış vahyin çelişmesi düşünülemeyeceğine göre, Tanrı akla neyi teklif etmişse uygun olan o, neyi de yasaklamışsa uzak durulması gereken o olacaktır. Bu noktada bir terslik ya da çelişki olduğu düşünülüyorsa bu ilahi buyrukla ilgili bir problem değil, onun tam olarak anlaşılmasını veya yanlış yorumlanmış olmasıyla ilgili bir sorundur.⁸

Vahiy geleneğinin ürünü olan dinler açısından ahlaki iyi ancak Tanrı'nın emirlerine itaat etmek ve sakındırdığı şeylerden uzak durmakla gerçekleşir. Bu yaklaşım çerçevesinde, bir şeyi niçin yapmamız gerektiği ya da yapmamamız gerektiği sorularının cevabı: "Tanrı öyle istediği veya istemediği için" şeklinde olmalıdır. Tanrının mutlak iyi, kudretli ve kutsal bir varlık olduğuna inanç, bu sorulara böyle cevaplar vermeyi gerektiren sebeplerdir. Burada inanmış bir mümin için kendisine herhangi bir açıklama yapmaya gerek olmamakla birlikte, bu inancın hakikatini rasyonel bir temelde başkalarına anlatma çabası belli noktalarda açıklama yapmayı zorunlu kılmaktadır.⁹

Ahlaki din çerçevesinde değerlendiren, onu dinden kaynaklı bir durum olarak değerlendiren başlıca inanç yapıları hiç şüphesiz Hıristiyanlık ve İslam'dır. İslam ahlak anlayışını daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için bu aşamada kısa da olsa Hıristiyan ahlak anlayışına temas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Her şeyden önce şu hususu dile getirmek gerekir ki;

⁶ Aydın, M. S., (1989), "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 2, s. 10.

⁷ Lacey, A.R., (1996), *A Dictionary of Philosophy*, London: Routledge & Kegan Paul Ltd., s. 102-104.

⁸ İbn Rüşd, (1995), "Fasl-ül-Mekaal", *İbn Rüşd'ün Felsefesi*, (çev. Nevzad Ayasbeyoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, ss. 6-8., (Ayrıca bu konuda geniş bir bilgi için Bkz. Fehrullah Terkan, *Çatışmanın Dinamikleri: Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*, Ankara: Elis Yayınları, 2007.)

⁹ MacIntyre, A., (2001), *Ethik'in Kısa Tarihi*, (çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyut Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 127.

Hıristiyan inancında insanların yaşam koşul ve kurallarını belirleyen Tanrı'dır. Tüm insanlık kısa olan bu dünya hayatından sonra İsa Mesih'in Krallığı'nda yeniden buluşacaktır. Tanrı'nın Krallığı'nda gerçekleşecek olan bu buluşmanın mahiyetini, dünya hayatında icra etmiş olduğu kulluğun şekli belirleyecektir. O sebeple Hıristiyan inancına sahip herkes dünya hayatının faniliğini fark etmeli, buranın nimetlerine değil, Tanrının Krallığında gerçekleşecek olan o büyük ve gerçek buluşmaya kendini hazırlamalıdır.¹⁰

Eski ve Yeni Ahit incelendiğinde, her ikisinde de ahlakın kaynağının Tanrı olduğuna güçlü bir gönderme yapıldığı fark edilecektir. Eski Ahit'te Tanrı'ya itaat daha çok bir tehdit ve korku dili (Çıkış 21/24, 25) aracılığı ile temin edilmeye çalışılırken, Yeni Ahit'te bu sevgi ve teşvik diliyle (Matta 5/38) sağlanmaya çalışılmıştır. Eski Ahitte Tanrı'nın karakteri, kin güden, intikam duygusuyla hareket eden ve bu sebeple cezalandırmayı önceleyen bir profile karşılık gelirken (Çıkış 20/5), Yeni Ahit'te Tanrı tam aksine şefkatli ve sevgi dolu ve bu sebeple de mükâfatı öne almış bir karakter olarak belirir.¹¹

Hıristiyan ahlakı denildiğinde bundan tek tip bir ahlak yapısının olduğu anlaşılmamalıdır. Zira Hıristiyan ahlakı gelişim süreci itibarıyla kendi içerisinde Pastoral Hıristiyan ahlakı, Kilise ahlakı ve Reform sonrası ahlak olmak üzere üç farklı seyir izlemiştir. Pastoral Hıristiyan ahlakı, içerisinde Yahudi ve Pers dinlerinden etkiler barındıran, On Emri, İsa'nın öğretisi ve törenlerini esas alan bir ahlaktır. Bu ahlaki anlayışta, felsefi tartışma ve ihtilaflardan uzak tam bir teslimiyet söz konusudur. Kilise ahlakı, sosyal, siyasal ve dini bir kurum olarak ortaya çıkmış olan Katolik kilisesi elinde şekillenmiş olan ahlaktır. Reform sonrası Protestanlığın gelişmesiyle ortaya çıkan ahlak ise daha çok Katolik anlayışın görüşlerini reddeden bir duruşa karşılık gelen ahlaki anlayıştır.¹²

Hıristiyan inancında insanın Tanrı karşısındaki konumu, bir öğrencinin öğretmeni karşısındaki durumuna benzetilmiştir. Nasıl ki bir öğrenci, öğretmeni sayesinde ilmi ve ahlaki bakımdan gelişim gösteriyorsa, aynı şekilde insan da Tanrı vasıtasıyla belli bir ahlak ve irfan eğitimine konu olmakta ve ilerleme kaydetmektedir. İnsanın Tanrı ile olan ilişkisi, ona olan saygı ve bağlılığı bu eğitim sayesinde gerçekleşmektedir. Din denilen şey de aslında Kutsal Ruh'un insanoğluna bahşetmiş olduğu Tanrı üzerine tefekkür etme eyleminden ibaret bir faaliyettir (Elçilerin İşleri 2/38). Üzerine tefekkürle, din denen olgunun imkânına olanak tanıyan Tanrı, nihai olarak arzulanan ve son derece iyi olandır.¹³

Dini yaşamda gerçek erek Tanrı'ya kavuşmak, onun rızasına layık olmaktır. Bu öğretisi açısından en yüksek ideal budur. Ahlaki hayat, insanın özgür olarak kendi seçimiyle ortaya koyduğu eylemleri sayesinde ortaya çıkmış olan hayattır. Bu özgür seçim doğru olan seçenek üzerinden yürüdüğünde hakiki

¹⁰ MacIntyre, A., *Ethik'in Kısa Tarihi*, s. 131.

¹¹ Hazlitt, H., (2006), *Ahlakın Temelleri*, (çev. M. Aydın - R. Tapramaz), Ankara: Liberte Yayınları, s. 412.

¹² Stroll, A. - Popkin, R. H., (1956), *Philosophy Made Simple*, New York: Routledge, ss. 29-32.

¹³ Dönmez, S., (2004), *Aziz Thomas'ta Felsefe-Teoloji İlişkisi*, Ankara: Karahan Kitabevi, s. 42.

anlamda ahlaki olana ulaşılır ve böylece huzura erişilmiş olur. İnsanı nihai anlamda huzura eriştirecek olan şey yaratıcısına kavuşmasıdır. Bu ise ancak O'nun buyrukları çerçevesinde hareket etmekle mümkündür.

İyiye elde etmek, doğru olanı tercih etmek ya da ahlaki anlamda ideal olana ulaşmak, insanın kendi çabasıyla da olabilir. İnsanlığın mevcut birikimi ve kişinin bireysel donanımı buna imkân vermekle birlikte, kişinin seçim ve tercihleri her zaman isabetli olmayabilir. İnsan doğru bir akıl yürütmeye doğru hedeflere yönelebilir ancak bunları nihai kertede kendi doğasından çıkarsayamaz. Zira Tanrı'nın o hedef doğrultusunda salık vereceği başka muhtemel seçenekler de bulunabilir. Dolayısıyla burada, bir şeyi iyi yapan asıl etmen gerçekten de Tanrının onu buyurmuş olmasıdır.

İnsana ait düşünce ve ahlak alanının Tanrı tarafından düzenlendiği kabul edildiğinde, doğal olarak bir şeyin iyi ya da ahlaka uygunluğunun akıl tarafından değil, bizatihi Tanrı tarafından tespit edilmiş olduğu da onaylanmış olur. Bu durumda ahlaki anlamda tek otorite vahiydir ve her şey Tanrının yargısına göre değer kazanmıştır. İyi dediği şey iyi, kötü dediği ise kötüdür. Ancak burada insanın seçimi de çok kritik bir öneme sahiptir, zira eylemin ahlaki bir boyut kazanması mecburiyetle değil seçimle olur. Sonuçları açısından düşünüldüğünde, ahlaki olanı belirleyen Tanrının iradesidir ve insanın seçimi ancak bu iradeye uygunluk gösterdiği zaman ahlaki olabilmektedir.

Hıristiyan inancı adına, Tanrı ahlak ilişkisi açısından problem teşkil eden en önemli konu hiç şüphesiz asli günah doktrini. Aziz Pavlus (ö. 66/67) ile birlikte Hıristiyan inancına girmiş olan asli günah doktrini, dini temelli ahlak tasavvurunun Hıristiyanlık lehine yorumlanmasını güçleştirmektedir. Zira ceza ve mükâfatın şahsiliği ilkesine rağmen, Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına, böylece günah, ölüm, ceza gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olduğu varsayılan bir günahattan, Âdem'in neslinden gelen her insan tekine pay çıkarılması, ahlakın temelinde Tanrı'nın bulunduğu düşüncesini zedelemektedir. Nitekim Batı düşünce tarihinde bu doktrine karşı şiddetli itirazlar olmuş, kötülüğün insanlar arasında yayılmasının sebebi olarak bunu görmenin büyük bir saçmalık olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴

Bu doktrinin önemli bir açmazı da, insanın bu günahı işlemekle Tanrı karşısındaki değer ve itibarında büyük bir düşüş meydana geldiği kanaatidir. İnsan Tanrı'ya karşı ilk günahı işlediğinde sadece cenneti kaybetmemiş, akli ve ahlaki melekelerinde, kavrayışında da bir bozulma meydana gelmiştir. Tanrı'ya isyan etmekle insanın, ilahi kökenli ahlaki umdeleri tanıma ve kavrama yeteneğinde ciddi düşüşler olmuştur.¹⁵ Eğer bu kanaat benimsenecek olursa, insanın Tanrı ile ilişkisi problemlile hale gelecek, bulunduğu durumdan hiçbir şekilde kurtulamayacağı hissi uyanacak ve bu da insanın Tanrı'ya olan sevgi ve güvenini zedeleyecektir. Hâlbuki bu

¹⁴ Philip L. Quinn, "Sin and Original Sin", *A Companion to Philosophy of Religion*, ed. C. Taliaferro - P. Draper - P. L. Quinn, Oxford: Blackwell Publishers, 2010, 616.

¹⁵ Michael Peterson vd., *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, çev. Rahim Acar, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 808-809.

İslam düşünce geleneğinde de (bazı farklı yaklaşımlara rağmen), ahlaki sahayı tesis edenin Tanrı olduğu kanaati hâkimdir. Ahlakın İslam düşünce sistemi içerisinde ele alınması gelenekçi, tasavvufi ve felsefi olmak üzere üç şekilde olmuştur. Buna göre Kur'an ve sünneti ahlakın asli ve mutlak kaynağı kabul eden ve bunu her türlü ahlak tasavvurunun üstünde gören yaklaşım gelenekçi ahlak olarak değerlendirilmiştir. Tasavvufi ahlakta ön plana çıkan yine Allah'ın emir ve yasaklarına riayet, Allah ve Resulünün ahlakı ile ahlaklanmak olmakla birlikte, burada kalbi ve deruni yön çok daha ön plandadır. Ahlakın ağırlıklı olarak teorik yönünü ele alan yaklaşım ise felsefi ahlaka karşılık gelen tavrı temsil eder.¹⁶

İslam inancına göre Kur'an insan yaşamının merkezindedir ve hayatın her alanını kapsayan prensipleri muhtevi bir kitaptır. O, iman, ahlak, ibadet ve sosyal hayata dair ilkeleriyle, insanın hem dünya ve hem de ahiret hayatına hükmeden bir özelliğe sahiptir. Kur'ani ölçütler dünya-ahiret, inanç-eylem, ruh-beden dengesi gözetilerek tesis edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'a ait prensipler bir bütün olarak ele alındığında, hayata tatbik edildiğinde gerçek anlamda istikrarlı ve ahlaki bir yaşam mümkün olabilir. Bunlardan birisinin ihmal edilmesi ya da eksik bırakılması böyle bir yaşamın imkânını ortadan kaldırmış olacaktır.

Müslüman bir kişinin dünya hayatını tanzim ederken Kur'an ile birlikte müracaat ettiği diğer bir temel referans Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Kur'an'da Hz. Muhammed'e itaatın, Allah'a itaat olduğunun belirtilmesi (Âl-i İmrân 3/32, Nisâ 4/13, 14, 80, Nûr 24/54), O'nun yüce bir ahlak üzere olduğunun (Kalem/4), Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman kimseler için O'nda güzel örnekler bulunduğu (Ahzâb 33/21) ifade edilmesi; ahlakın Kur'ani prensipler vasıtasıyla Hz. Muhammed'in hayatında mücessem hale geldiğini gösterir. Kaldı ki, Hz. Muhammed yalnız kendisine vahyedilene uymuş (En'âm 6/50), yalnız onu bildirmiş, kendi heva ve hevesinden konuşmamıştır (Necm 53/3-4).¹⁷

Kur'an'ın temel hedefi birtakım emir ve yasaklar ve bunların tatbiki vasıtasıyla insanlar arasından ahlaki temelde örnek modeller çıkarmaktır. Kur'an'da yer alan insan tipolojileri (mü'min, kâfir, münafık) ile ilgili açıklamalar okunduğunda da, aslında bu nitelermelerin ahlaki temele almak suretiyle bir gönderimde bulunduğu fark edilecektir. Çünkü bu insan modellerinin tamamı, belli tanımlara ve ahlaki niteliklere uygun düşen karakterlerdir. Bu çerçevede ele alındığında Kur'an'ın yaklaşımında mümin insan tipi makul ve ideal olana karşılık gelirken, münafık ve kâfir, tutum ve eylemleri dolayısıyla yerilmiş ve kınanmış bir insan modeline karşılık gelmektedir. Diğer taraftan vahyin geliş sürecinde öncelikle insanın zihni ve

¹⁶ Çağrı, *İslam Ahlakı*, ss. 61-67. (Benzer bir tasnif için Bk. Macid Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.)

¹⁷ Görgün, T., (2010), *İslam Ahlak Esasları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 30.

kalbi hayatının ele alınması, oraların ıslahıyla işe başlanması ve sonrasında ibadetlerin teklif edilmesi de bu dinin ilk hedefinin, ahlaki kemale sahip bir toplum teşekkül ettirmek olduğunu gösterir.

İslam düşünce geleneğinde konunun nasıl ele alındığına bakıldığında ise, ahlaki ifade ve eylemlerin daha ziyade mahiyetlerine istinaden “hüsün-kubuh” başlığı altında ele alındığı görülür. Bu düşünce sisteminde, Allah katında sevaba layık olan şeyler “iyi/hüsün” ve cezayı gerektiren eylemler ise “kötü/kubuh” olarak tavsif edilmiştir. İslam ahlak anlayışında bir eylemin iyi ya da kötü olması, Allah’ın onu onaylayıp onaylamamasına bağlanmıştır. Kur’an ayetleri, fiillerin mahiyetinde onların iyi veya kötü olduğuna dair durumun mevcut olduğunu (Nahl: 16/90), bu fiillerin insan aklı tarafından önceden teşhis edilebileceğini ima eder.¹⁸ Bununla birlikte İslam düşünce geleneğinde akıl, vahiy ve ahlak ilişkisine dolayısıyla da ahlakın kaynağına dair çeşitli disiplinlerde farklı yaklaşımlar sergilenmiştir.

İslam düşünce tarihinde ahlaki meselelere ilgi gösteren disiplinlerden birisi ve hatta ilki Kelam’dır. Bu bağlamda Allah’ın adaletini ve kulun hürriyetini kurtarma adına, aklın ve iradenin insan yaşamında mutlak belirleyici olduğunu gerekçeli bir biçimde gündeme getiren ilk İslami disiplin Mu’tezile olmuştur. Mu’tezili ekole mensup düşünürler bu yaklaşımlarının bir gereği olarak iyilik ve kötülüğün akıl yoluyla bilinebileceğini ileri sürmüşlerdir. İnsan kendisi için uygun ve müspet neticeler doğuracak olan paylaşma, yardımlaşma, ayıpları kapatma ve benzeri fiilleri aklıyla bileceği gibi; aleyhine olabilecek yalan söyleme, hırsızlık yapma, bir insana zarar verme ya da adam öldürme gibi menfi fiilleri de yine aklıyla teşhis edebilir. Vahyin buradaki rolü, aklın fiiller hakkında sahip olduğu kanaati desteklemek ve pekiştirmektir.

Mu’tezile’nin önemli bir özelliği kendi döneminin konjonktürel şartları neticesinde ortaya çıkmış bir disiplin olmasıdır. Bu özelliğinin bir tezahürü olarak Mu’tezile bir bakıma, İslam tarihinde meydana gelmiş olan siyasi mücadelelerin acı neticelerini kadere yükleme teşebbüsüne karşı verilmiş olan güçlü tepkinin adıdır. Bahse konu bu olayların birçok neticesi yanında, ahlaki anlamda bir bakiyesi de olmuştur. İnsanın eylemlerini kendi güç ve sorumluluğu ile ilişkilendiren Mu’tezili anlayış buradaki tüm sorumluluğun iddia edildiği gibi Allah’a değil, fiili işleyen insana ait olduğunu savunur. Çünkü insandaki akıl ve o aklın belirlediği şeyi yapabilme gücü olarak bir irade vardır. Böyle bir evsaftaki varlığın eyleminin neticelerini Allah’a havale etmek ve bundan O’nu mesul tutmak Mutezile açısından kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Kaldı ki normal donanıma sahip her insan, eylemde bulunduğu esnada, eylemini sevk ve idare eden şeyin kendi akli ve iradesi olduğunu bilir.

Mu’tezilî âlimler, Allah’ın adalet ve hikmeti ile uyumlu olarak eylemin insan tarafından ve ödev bilinci ile yapılması gerektiğini ifade ederler. Üstelik

¹⁸ Çelebi, İ., (1999), “Hüsün ve Kubuh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 19, s. 60.

insanın kendisini bunu yapmaya zorunlu hissetmesi de gerekir. Allah'ın gayesiz iş yapmayacağına dikkat çekerek, eylemde, onu iyi ya da kötü kılan bazı özelliklerin bulunması gerektiğini savunurlar.¹⁹ Kur'an'da mutlak hikmet sahibi olduğunu ifade eden Allah, amaçsız ve çirkin bir fiili emretmez. Bu aynı zamanda O'nun emrinde ve nehyinde bağımsız olmadığını gösterir. Çünkü O, emrinde ve nehyinde fiillerin zatında bulunan iyilik ve kötülüğe tâbidir.

İslam düşüncesinde ehl-i sünnet itikadını temsil eden ve kısmen orta bir yol olarak görülebilecek olan Eş'ari Kelam anlayışı, hüsün-kubuh meselesinin tayininde tek otorite olarak vahyi görür. Eş'ari (ö. 936), iradenin yaratılması ve sevki noktasında Tanrı'yı mutlak otorite gördüğü için, ahlakın kaynağında da Tanrı'nın olduğu fikrini ileri sürer. Bu anlayış perspektifinde, eylemdeki iyilik ya da kötülüğün insan tarafından bilinmesinin imkânı yoktur. İnsanın eylemiyle bir şey iyi ya da kötü bir nitelik kazanmaz. Çünkü insanın eylemlerinde etkin olduğu düşünülen irade gerçek değildir, mecazi bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla bir şeyin iyi ya da kötü, ahlaki veya gayri ahlaki olması bütünüyle vahiyle tespit edilmiş olmasına bağlıdır. Allah mutlak kudret, güç ve hürriyet sahibi bir varlık olduğu için, Mu'tezili anlayışın iyi ya da kötüye dair eylem veya şeyler konusunda Tanrı için yapmış olduğu sınırlandırma da kabul edilemez.

Eş'ari; "Allah'tan başka bir yaratıcı mı var?" (Nahl 16/20), "Onlar hiçbir şey yaratamazlar. Onlar kendileri yaratılıyorlar." (Nahl 16/20), "Yaratan, yaratmayan gibi midir?" (Fâtır 35/11) ve benzeri ayetleri örnek göstererek, yaratma kudret ve tasarrufunun yalnız Allah'a ait olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde; "Allah kimi doğru yola iletirse doğru yolu bulan onlardır. Kimi de saptırırsa işte onlar hüsrana uğrayanlardır." (A'râf 7/178) ayetini örnek göstererek, insanları hidayete ve doğru yola sevk edecek olanın yalnız Allah olduğunu beyan etmiş, bu konuda Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi insana ait bir yaratma ve eylemin niteliğini belirleme tasarrufunun olmadığını ileri sürmüştür. Eş'ari'ye göre hayır da, şer de ancak Allah'ın dilemesiyedir.²⁰

Eş'ari, insanın özgürlük ve irade alanını bütünüyle kısıtlayan bu tutumunun yanında, kısmen ona muhayyerlik sahası açan "kesb" diye bir kavramdan söz eder. Fiillerin her hal ü karda yaratıcısı Allah'tır. Allah insanın eyleme arzusu doğrultusunda fiili yaratır, insan da yaratılmış olan bu fiili kesbetmek suretiyle sürece dâhil olur. Böylece yaratma sürecinin doğrudan yönlendiricisi olmamakla birlikte insan talep etmesi nedeniyle yaratma olayının ikincil bir parçası olur. İşte insan bu talep etme ve kesb gücü sayesinde ahlaki sahanın içerisine girmekte ve sorumlu olmaktadır. Ancak Allah'ın hem fiili ve hem de onu isteme ve kesbetme gücünü yaratan bir pozisyonda olması, burada inanın hürriyetinin hakikatini ve eyleminin ahlakiliğini tartışmalı hale getirmektedir. Yaratma her durumda fiilden önce

¹⁹ Barlak, M., (2016), *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, s. 82, 83.

²⁰ Ebu'l Hasan el-Eş'arî, (2005), *el-İbane 'an Usûli'd-Diyâne*, (çev. Mustafa Çevik), Ankara: İlahiyat Yayınları, s. 19.

gerçekleştiği için burada bir özgürlük değil, aslında bir zorunluluk söz konusudur.²¹

Mutezilenin ahlak teorisi daha çok teolojik anlamda, Eş'ari'nin ahlak anlayışı ise felsefi ve mantıki karakterde bazı problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Maturidi (ö. 944) ahlaki sorumluluk ve yükümlülüğün temellendirilmesinde Eş'ari'ye, ahlaki değerler bahsinde ise Mu'tezile'ye yakın bir duruş sergiler. Maturidi kendi sistemini bilgi üzerinden hareketle tesis etmeye çalışmış, bu bağlamda bilgiyi ezeli ve hadis olarak ikiye ayırmıştır. Ezeli bilgiyi Allah'a ait, O'nun zatıyla birlikte bulunan bilgi olarak, hadis bilgiyi ise yaratıkların bilgisi olarak tarif etmiş, bu bilgiyi de kendi içerisinde zorunlu ve mükteseb olmak üzere iki şekilde değerlendirmiştir. Maturidi insanın bilgi edinme vasıtalarını da, duyu, haber ve akıl yürütme şeklinde üç kısma ayırmıştır. İnsan hayatının devamını mümkün kılan bilgiler zorunlu bilgilerdir ve bu bilgiler duyular vasıtasıyla elde edilir. Bununla birlikte duyuların mahiyetini bilmek insan açısından mümkün değildir.²²

Bilgi edinme yollarından haber, kaynağının Allah ya da insan olmasına göre iki türdür. Kaynağında Allah ve peygamberlerinin bulunduğu haberler açık, net ve gerçek bilgilerdir. Ancak peygamberlerden gelen haberlerin bize ulaşma şekline göre sıhhati farklıdır. Yalan söylemesi mümkün olmayan bir topluluk aracılığı ile bize ulaşan bilgiler, mütevatir ve güvenilir bilgiler iken, bu standartlara sahip olmayan bilgiler zayıftır. Dolayısıyla bunların sağlamlığının ve hakikatinin araştırılmasına ihtiyaç vardır.²³

Kur'an ayetlerinin (Fussilet, 41/53; Ğaşiye, 88/17-18) de sık sık vurguladığı üzere, bilgi edinme yollarının bir diğer şekli nazar yani akıl yürütmedir. Maturidi bunu tefekkür, tedebbür, teemmül kavramlarıyla da ifade eder. İnsanın kendisi dışındaki varlıkları idare etmesi, faydalı ve iyi olan şeyleri seçmesi bu özelliği sayesinde gerçekleşir. Maturidi'ye göre eşyanın hakikatinin kavranması, duyu ve haber ile elde edilen verilerin bilgi değeri kazanması ancak aklın istidlali ile mümkün olmaktadır.²⁴

Ahlaki fiiller dâhil, insana ait tüm fiiller bir yönü itibari ile Allah'a, diğer yönüyle insana aittir. Fiillerin yokluktan varlığa getirilmesi Allah'ın yaratma (Saffat, 37/9; En'am, 6/102; Ra'd, 13/16) eyleminin bir sonucudur ve bu yönüyle tamamen Allah'a aittir. Bu düşüncesiyle Maturidi, fiillerinin yaratıcısı olarak insanın kendisini kabul eden Mu'tezile'ye muhalif bir duruş sergiler. İnsanın gerçekte böyle bir kudreti olsaydı, fiilleri doğuracağı sonuçlarla beraber bilir, dolayısıyla hep arzu ettiği şekilde sonuç doğuracak fiiller yaratırdı. Ancak realitede durum böyle değildir. Bu da insanın kendi fiillerini yaratmadığının çok açık bir delilidir.²⁵

²¹ Öner, N., (2013), *İnsan Hürriyeti*, Ankara: Divan Kitap, s. 51.

²² Kılıç, R., (2005), *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 115-116.

²³ Kılıç, R., *Ahlakın Dini Temeli*, s.116-117.

²⁴ Ebu Mansur Mâtürîdî, (2016), *Kitâbü't-Tevhîd*, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul: İSAM Yayınları, s.339.

²⁵ Kılıç, R., *a.g.e.*, s. 117-120.

Maturidi'ye göre fiillerin insanlar tarafından sahiplenilmesi kesb yoluyla olur. İnsan fiilleri kesbettiği ve bu fiil üzerinde tasarrufta bulunduğu kadar o fiille bir ilişki kurar. İnsanın fiilleri kesbetmesi cebri değil, muhayyerdir. Herhangi bir fiili insan, kendi hür iradesiyle tercih ettiğini hissi olarak da bilir. Dolayısıyla fiiller yaratma yönüyle Allah'a, kazanma yönüyle insana aittir. İnsanın tercihiyle bu fiil onun eylemi haline gelir. İnsanın fiiller konusunda ahlaki sorumluluğunu doğuran işte bu seçebilme hürriyetidir. Bu sebeptedir ki insanın eylemleri kul nezdinde övülüp-yerilmeye, Allah nazarında ise sevap ya da günaha konu olur.

Maturidi fiilleri kendi tabiatından kaynaklı olarak zorunlu iyi ya da kötü ve bir de sonuçlarına ya da ihtiyaca istinaden iyi ya da kötü olarak iki şekilde değerlendirir. Adalet ve doğruluk tabiatı itibariyle zorunlu iyidirler. Aynı şekilde fesat ve bozgunculuk çıkarmak, zulmetmek zorunlu olarak kötüdür. Bunlar vahiyden bağımsız bir şekilde akıl tarafından mahiyeti zorunlu olarak tespit edilebilen fiillerdir. Bir de bozgunculuk yapandan intikam alınması, hayvanların kurban edilmesi gibi fiiller vardır ki, bunlar görünüş olarak kötü gibi algılsa da sonuçları itibariyle iyidir. Genel anlamda iyilik ve kötülük Allah'ın iradesinden bağımsız objektif bir var oluşa sahiptir ve insan bu değerleri akli ile kavrayabilir. Maturidi düşüncesinde akıl, iyinin-kötünün, güzelin-çirkinin kendisiyle kavrandığı melekedir. Dolayısıyla, akıyla iyinin-kötünün ayırdını yapabilecek kapasitede olan insan Maturidi'ye göre tercihlerinden sorumlu ahlaki bir varlıktır. İyi olanı tercih ettiğinde mükâfata, kötü olanı yaptığında ise cezaya konu olacaktır.²⁶

Özetle ifade etmek gerekirse; ahlaki dinle ilişkilendiren, onun temelinde dini öğretilerin olduğunu varsayan İslam Kelam anlayışına göre, moral değerlerin ve ahlaki yasaların gerçek kaynağı Allah'tır. Buna göre ahlaki normlar ve uygulama esasları Allah tarafından belirlenmiştir. O sebeptedir ki, İslam inancını ve bu inancın kaynaklık ettiği düşünceyi benimseyenler açısından, Allah'ın hesaba katılmadığı bir ahlak sisteminden söz etmek olanaksızdır. Dolayısıyla bu bakış açısından yaklaşıldığında ahlak ile din arasında, ahlakın koordinatlarını belirleme açısından zorunlu bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkündür.²⁷

İslam ahlak anlayışının tahlili ve temellendirilmesi konusunda önemli katkı sunmuş olan disiplinlerden birisi de felsefe ve dolayısıyla İslam filozofları ve düşünce adamlarıdır. İslam filozoflarının ahlak meselesini yaklaşımlarında dikkat çeken husus, ahlakın ilahi buyruklardan bağımsız olmakla birlikte, onunla onaylanan bir formda ele alınmış olmasıdır. İslam filozoflarına göre ahlak, vahiy tarafından doğrulanabilen fakat ilkeleri vahiyden bağımsız olarak ele alınan bir disiplindir. Filozofların ahlak tasavvurunda akli yöntemler Kelamcılara göre çok daha ön plandadır. Ancak bu onların bütünüyle akıl çerçevesinde hareket edip, Kur'andan bağımsız bir tavır sergiledikleri şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü İslam filozofları da ahlaki

²⁶ Kılıç, R., *a.g.e.*, s. 121-125.

²⁷ Taylan, N., (2015), *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, İstanbul: Mahya Yayıncılık, s. 97.

tasavvurda Kur'an ve Sünnete uygunluk arayışı içerisinde olmuşlardır. Onlar açısından da ahlaki eylemlerin temel gayesi, kulun Allah'ın arzuladığı standartta bir ahlakla ahlaklanmasını temin etmek biçiminde tayin edilmiştir.

İlk İslam filozoflarından Kindî (ö. 873), Platoncu görüşten hareketle nefsin akıl gücünü aktif tutan; düşünme, iyiyi kötüden ayırma, eşyanın hakikatlerini tanıma, kapalı bilgi alanlarını araştırma gibi faaliyetleri adet haline getiren kimsenin bir bakıma Allah'a benzeme seviyesinde erdemli bir insan olacağını belirtmiştir. Kindî'ye göre nefis cisimden bağımsız ve ondan farklı bir yapıdadır. Onun cevheri ilahi ve ruhanîdir. Ölümden sonra nefis bâkî kalacaktır.²⁸ Ölümsüzlüğü yaratıcıdan kaynaklanan insanın bu hal üzere kalması ise nefsini arındırmasına, cismani tutkularдан kurtulmasına ve erdemleri gaye edinmesine bağlıdır. Dolayısıyla Kindî açısından bir kişinin ahlaklı bir fert olması, cismani yönünden ziyade, ruhi yönünü ön planda tutup onu geliştirmesiyle ilişkilendirilmiştir.

X. yüzyılda Basra'da ortaya çıkan İhvan-ı Safa, "beşerin gücü ölçüsünde Allah'a benzeme çabasından" söz eder. Burada insanın ilahi buyruklar çerçevesinde Yüce Allah'ın ahlaki ile ahlaklanma hususuna bir vurgu vardır. Dolayısıyla ahlaki olandan kasıt, ilahi nitelik taşıyan bir ahlak nosyonudur. Bu bağlamda İhvan-ı Safa, insanların en fenasının dini olmayan ve hesap gününe inanmayan kimseler olduğunu dile getirir. Zira İhvan-ı Safa'ya göre, insanın kötülük yapmasını engelleyecek en büyük güç, din ve imandan kaynaklanan erdemlerdir. Eğer bir insan bu erdemlerden yoksun ise, onun her türlü kötü ve şerli işleri yapması muhtemeldir.²⁹

İslam düşünce tarihinin önemli isimlerinden birisi olan İbn Miskeveyh (ö. 1030) de İhvanı Safa benzeri bir düşünce ortaya koymuş ve ahlakın en yüksek amacının, Allah'a yakınlaşmak ve O'nun fiillerine benzer fiiller gerçekleştirmek olduğunu ifade etmiştir. İbni Miskeveyh'e göre insanın hikmetle olan münasebeti ölçüsünde faziletleri, ruh yüceliği ve arınmışlığı artacak, böylece insan ilahi nurun feyzinden çok daha fazla istifade ederek mutlu olacaktır. Bu sebeptendir ki, İbni Miskeveyh, dindar olmayı iyi ahlaklı olmanın ön koşulu olarak belirlemiştir. Bütün şaibelerden uzak saf erdem ancak insanın fiillerinin ilahi özellikte olmasıyla mümkündür. İnsanın erdemde ulaştığı bu en yüksek nokta aynı zamanda rabbine de en çok benzediği noktadır.³⁰

Yine İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri olan ve Batı'da en çok tanınan isimlerden birisi olan İbn Rüşd (ö. 1198)'ün ahlaka dair yaklaşımları da dikkat çekicidir. Onun ahlaka dair görüşleri büyük oranda Eş'ari ahlak anlayışının eleştirisi çerçevesinde şekillenmiştir. İbn Rüşd felsefi ve dini deliller üzerinden hareketle Eş'ariyye'nin katı iradeci tutumunu çok ciddi bir biçimde

²⁸ Kindî, (2014), "Nefis Üzerine", *Felsefi Risaleler*, (çev. Mahmut Kaya), İstanbul: Klasik Yayınları, s. 244.

²⁹ İhvan-ı Safa, (2012), *İhvân-ı Sâfa Risaleleri I*, (ed. Abdullah Kahraman), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 209.

³⁰ İbn Miskeveyh, Ahmed bin Muhammed, (2013), *Tehzîbu'l-Ahlak*, (çev. Abdulkadir Şener vd.), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, s. 105-112.

eleştirmiştir. Bu yaklaşımın, temel değerlerin özünde var olan iyi ya da kötülüğü reddetmesinin birçok apaçık bilgiyi anlamsız kıldığına dikkat çekerek kabul edilemez olduğuna vurgu yapmıştır. Kur'an'dan "Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara zulmedici değildir." (Fussilet 41/46) ve "Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler." (Yûnus 10/44) ayetlerini delil göstererek dinen de Eş'arîyye yaklaşımının yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır.³¹

İslam ahlak anlayışı ve kaynağı ile ilgili görüş bildirmiş olan düşünürlerden çok daha fazla örnek vermek elbette ki mümkündür. Ancak böyle bir şeye teşebbüs etmek pek doğaldır ki bu bildirinin sınırlarını hayli zorlayacaktır. Kaldı ki burada zikredilen isimlerin, maksadın anlaşılması açısından yeterli olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla ele alınan isimler çerçevesinde değerlendirecek olursak, sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

İslam inanç ve düşüncesinde her şeyin kaynağı Allah olduğu gibi ahlakın da kaynağı Allah'tır. O sebeple herhangi bir eylemin ahlaki değer taşıması ancak Allah'a nispetle tespit edilebilir. Her ne kadar bazı iş ve eylemlerin vahiy olmadan da ahlaki bir özellik taşıdığına anlaşılabilceği düşünülmüş olsa da, bunlara bir değer atfedilmesi, yaptırım gücünün olması, dünyevi ve uhrevi sonuçlar meydana getirmesi ancak o iş ve eylemler hakkında vahiy ya da peygamber vasıtasıyla bir açıklama getirilmiş olmasıyla mümkündür. Bununla birlikte insanın ahlaki bir varlık olarak görülmesi, hemen her İslam mütefekkeri tarafından onun özgür olma şartına bağlanmıştır. İslam düşünce geleneğinde cebir ve zorlama vasıtasıyla hürriyetinden yoksun bırakılmış veya akli melekesini kaybetmiş olanların eylemlerine ahlaki bir değer yüklenmemiştir. Gerçek bir irade ancak selim bir akıl ve bu aklın muhayyerliği eşliğinde tezahür ettiği için, kişilerin karar ve eylemlerine ahlaki bir nitelik yükleneceği zaman, orada bizatihi faaliyette bulunan kişinin kasıtlı ve bilinçli bir aksiyonunun olup olmadığına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla İslam düşünce geleneğinde ahlak Allah ile ilişkilendirilirken, realizasyonu özgür fert olma opsiyonuna bağlanmıştır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Atik, M. K. vd., (1997), *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları.

Aydın, M. S., (1989), "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları.

Barlak, M., (2016), *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Bunnin N. and Yu J., (2004), *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Malden: Blackwell Publishing.

³¹ İbn Rüşd, "Tehâfütü't-Tehâfüt", *Felsefi Metinler*, trc. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 485.

- Cevizci A., (2000), *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çağrı, M., (1989), "Ahlak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 2, ss. 1-9.
- Çelebi, İ., (1999), "Hüsün ve Kubuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları.
- Dönmez, S., (2004), *Aziz Thomas'ta Felsefe-Teoloji İlişkisi*, Ankara: Karahan Kitabevi.
- Ebu Mansur Mâtürîdî, (2016), *Kitâbü't-Tevhîd*, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul: İSAM Yayınları.
- Ebu'l Hasan el-Eş'arî, (2005), *el-İbane 'an Usûli'd-Diyâne*, (çev. Mustafa Çevik), Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Görgün, T., (2010), *İslam Ahlak Esasları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Hazlitt, H., (2006), *Ahlakın Temelleri*, (çev. M. Aydın - R. Tapramaz), Ankara: Liberte Yayınları.
- İbn Miskeveyh, Ahmed bin Muhammed, (2013), *Tehzîbu'l-Ahlak*, (çev. Abdulkadir Şener vd.), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- İbn Rüşd, (1995), "Fasl-ül-Mekaal", *İbn Rüşd'ün Felsefesi*, (çev. Nevzad Ayasbeyoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, ss. 1-34.
- İhvan-ı Safa, (2012), *İhvân-ı Sâfa Risaleleri I*, (ed. Abdullah Kahraman), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kılıç, R., (2005), *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kindî, (2014), "Nefis Üzerine", *Felsefî Risaleler*, (çev. Mahmut Kaya), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Lacey, A.R., (1996), *A Dictionary of Philosophy*, London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- MacIntyre, A., (2001), *Ethik'in Kısa Tarihi*, (çev. Hakkı Hünler-Solmaz Zelyut Hünler), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Öner, N., (2013), *İnsan Hürriyeti*, Ankara: Divan Kitap.
- Pieper, A., (2012), *Etiğe Giriş*, (çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stroll, A. - Popkin, R. H., (1956), *Philosophy Made Simple*, New York: Routledge.
- Taylan, N., (2015), *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, İstanbul: Mahya Yayıncılık.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar” Adlı Rapor Üzerine

Ersin MÜZZİNOĞLU

Doç. Dr.-Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi-
ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr

Özet

Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar adlı Osmanlıca yazılmış 46 sayfalık rapor, 1921 senesinde Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yayınlanmıştır. İstanbul’da haremelerde ve müesseselerde yüzbinlerce Rum ve Ermeni kadın ve çocukların gizlendiğine dair Romanyalı Matmazel Vacarescu’nun iddiası ve talebi üzerine Cemiyet-i Akvam bir müfettiş gönderme kararı almıştır.

Dahiliye Nezareti bu gelişme üzerine ortaya atılan iddialara cevap vermek için, Türkiye’deki Rum ve Ermenilerin dolayısıyla azınlıkların Osmanlı idaresindeki durumlarına dair detaylı ve çarpıcı bilgileri ihtiva eden bir rapor hazırlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin güç kaybederek, yabancı devletlerin müdahalelerinin arttığı dönemde bu müdahalenin araçlarından biri de anasır-ı gayrimüslime olarak adlandırılan azınlıklar olmuştur.

Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasi ile azınlıklarla devletin ilişkileri yeniden gözden geçirilmiş ve azınlıklara kapsamlı hak ve hukuk bahşedilmiştir. Bunlara rağmen Osmanlı Devleti’nin ve toplumun bu unsurlarla ilişkileri sorunlu olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Ermenilerin ulusçu ve ayrılıkçı düşüncelerle tedhiş ve terör metotlarını kullandıkları ve Osmanlı Devleti için öncelikli sorunlardan biri haline geldikleri görülür. Devletin huzursuzluk yaratan Ermenilere karşı aldığı önlemler Avrupa’nın büyük devletlerinin hoşnutsuzluğuna ve bunu da Osmanlı Devleti’ne yönelik politikalarına yansıtmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında savaşa girmesi ve savaşın sonunda mağlup gelmesi sonucunda ağır koşullara sahip bir antlaşmayı imzalamak zorunda bırakılması ile azınlıklar ayrılıkçı ve bölücü faaliyetlerini artırmışlardır.

Büyük devletlerin Osmanlı azınlıklarına yönelik bakışını Sevr Antlaşması hükümlerinde gözlemlemek mümkündür. Savaş sırasında “Sevk ve İskân Kanunu” gibi Ermenilere karşı alınan önlemler ve bunların sonucunda Ermenilerin haksız şekilde mağdur edildiği düşüncesi Avrupa’da Osmanlı Devleti aleyhine ciddi bir kamuoyu oluşumuna da zemin hazırlamıştır.

İşte Cemiyet-i Akvam raporu Ermeni ve Rumların geçmişten itibaren sahip oldukları huzur ve imkân ortamını örnekleriyle göstermekte, bu unsurlara kötü muamele edildiği iddialarını yalanlamaktadır. Bu tebliğde rapor yukarıda sunulan perspektiften hareketle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Cemiyet-i Akvam, Ermeniler, Rumlar, Elena Vacarescu, Azınlıklar,

**About the report "League of Nations and Armenians and Greeks in
Turkey"**

Abstract

The 46-page report named "*League of Nations and Armenians and Greeks in Turkey*", written in Ottoman Turkish was published by the General Directorate of Immigrants of the Ministry of Internal Affairs in 1921. Upon the claim and request of the Romanian Mademoiselle Vacarescu that hundreds of thousands of Greek and Armenian women and children were hidden in harems and institutions in Istanbul, the League of Nations decided to send an inspector.

Following these developments, the Ministry of Internal Affairs prepared a report containing detailed and stunning information about the situation of Greeks and Armenians and accordingly other minorities in Turkey under the Ottoman Rule. Particularly in this period when the Ottoman Empire lost power and the interventions of foreign states increased, one of the means of this intervention was the minorities called non-Muslim elements.

Thanks to the Edict of Gulhane, the Imperial Reform Edict, and the Ottoman constitution of 1876, the relations of minorities and the state were reviewed and comprehensive rights were granted to the minorities. Nevertheless, the relations of the Ottoman Empire and society with these elements have been problematic. Towards the end of the 19th century, it was seen that Armenians used terrorist methods with nationalist and separatist ideas and became one of the primary problems for the Ottoman Empire. The measures taken by the state against the Armenians creating unrest caused the discontent of the European Great Powers and they reflected this in their policies towards the Ottoman Empire. The separatist and subversive activities of the minorities increased as the Ottoman Empire was forced to sign a treaty with heavy conditions as a result of the war it was allied with Germany and defeated at the end of it.

It is possible to observe the attitude of the Great Powers towards the Ottoman minorities in the provisions of the Treaty of Sevres. During the war, the measures taken against Armenians, such as the Dispatch and Settlement Law, and the idea that Armenians were unjustly victimized as a result of this, prepared the ground for a serious public opinion against the Ottoman Empire in Europe.

Here, the report of League of Nations depicts the examples of the peace and opportunity that Armenians and Greeks have had since the past and denies the allegations that these elements have been mistreated. In this communiqué, this report will be evaluated from the perspective mentioned above.

Keywords: Turkey, League of Nations, Armenians, Greeks, Minorities

Giriş

Etnik ve dini bakımdan çok sayıda unsurun bir arada yaşadığı çok uluslu bir imparatorluk yapısına sahip Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler denilince nüfusları dikkate alındığında özellikle üç topluluk yani Rumlar, Ermeniler ve Museviler/Yahudiler akla gelmiştir. Bu topluluklar için Osmanlı Devleti yönetimi hayli zaman rahatsız edici görülmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı ve dağılma dönemi olarak adlandırılan 19. yüzyılın gelişmeleri -bu yüzyılın dünya siyasi tarihine yöne veren başlıca hususiyeti-ulusçuluk çağı olarak da adlandırılmasıdır- bu üç unsurun özellikle de ilk ikisinin Osmanlı idaresine bağlarının azalmasına ve bu idareden kopmayla neticelenecek farklı arayışlara yönelmelerine yol açmıştır. Öncelikle Balkanlardaki Rumlar arasında görülen bu gelişme 1830'da bağımsız bir Yunanistan devletinin kurulmasıyla neticelenmiştir. Ancak

Osmanlı Rumlarının Yunanistan ile Yunanistan'ın da Osmanlı Rumları ve tarihi hak ettiği Osmanlı topraklarıyla ilgisi kesilmemiş bu kez büyük Yunanistan'ı gerçekleştirme yönünde bir siyaset güdülmüştür. Bu süreçte özellikle Fener Rum Patrikhanesi ve bağlı kiliseleri ile birtakım Rum örgütlerinin aktif rol aldıkları görülür. Bu minvaldeki gelişmeler çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiş, önce Girit'in Yunanistan ile birleşmesi ardından Balkan Savaşları ile Rumeli'nin taksimi ve Bahrişefid adalarının ekseriyetinin elden çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Dünya Savaşı'na sonradan katılan Yunanistan'ın savaşın sonucunda galip tarafında yer alması, Anadolu topraklarıyla ilgili iştahını kabartmıştır".¹

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Ermenileri de Balkan ulusları örneğinde ıslahat, muhtariyet ve istiklal aşamalarını takip ederek nihayetinde bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı amaçlamışlardır. Bilinmeli ki bu iki topluluğun Osmanlı yönetimindeki durumları ve ulusçuluğa yönelmelerinin etkenleri bütünüyle benzer değildir. Osmanlı ülkesinde hemen hemen hiçbir yerde çoğunluğu oluşturmaları ve Yunanistan gibi büyük devletlerin erken ve yoğun yardımını elde edememeleri ayrıca büyük çoğunluğu Gregoryen mezhebine mensup olmakla beraber çeşitli mezheplere ayrılmış olmaları gibi hususlar, Ermenilerin amaçları yolunda ciddi handikaplar doğurmuştur. Bu dezavantajlara rağmen Ermeni komiteleri, Ermeni Patrikhanesi ve kiliseleri, Ermeni okulları aracılığıyla ayrılıkçı düşünceler yolunda aktif ve yoğun bir çalışma içerisine girilmiştir. Ermeniler için Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları bağımsız yolunda önemli bir aşama oluşturur. Bu topluluk söz konusu antlaşmalarla elde ettikleri kazanımlara dayanarak büyük devletlerin dikkatlerini çekmeye ve onları Osmanlı Devleti'ne müdahaleye yöneltecek çoğu tehdit/terör yöntemini içeren eylemlere girişmişlerdir. Bu tür eylemler özellikle 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında yoğunlaşmıştır.²

Osmanlı ülkesindeki nüfusları bakımından üçüncü sırada yer alan Yahudilerin politikaları ve Osmanlı yönetimi ile ilişkileri Rum ve Ermeni unsurlarından oldukça farklı bir görünümde olmuştur. Ülkede çok geniş bir alana dağılan bu topluluk için ulusçuluk "moda ve makbul bir akım" görülmemiştir. Dindarlık ve dini kimliği hayatta tutacak bir eğitim öncelikli addedilmiştir. Yahudi aydınların neredeyse tamamına yakını, İkinci Meşrutiyet hareketine destek vermişler, bu sıralarda milli kulüplerini bile meydana getirmemişlerdir. Buna ilave olarak Osmanlı Yahudilerini de aşan evrensel bir Yahudi hareketi olan Siyonizm siyaseti Osmanlı ülkesinde makbul görülmemiştir.³

Raporun İçeriği

¹ Ersin Müezzinoğlu, "Hilafetin Kaldırılması Sonrası Patrikhaneler ve Hahambaşılık Tartışmaları", *The Journal of Academic Social Science Studies(JASS)*, Number: 46 , Spring IV 2016, p. 112.

² Müezzinoğlu, a.g.m., s. 113.

³ Ahmet Almaz, *Teorati'nin Türk Evlatları: Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın Dilleri, Eğitimleri ve Devletle İlişkileri Açısından Osmanlı Yahudileri Ekiyle*, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2008, s. 206-209; Müezzinoğlu, a.g.m., s. 114.

Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar başlıklı Osmanlıca yazılmış 46 sayfalık rapor, 1921’de Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yayınlanmıştır. Romanyalı Matmazel Vacarescu’nun⁴, İstanbul’da haremelerde ve müesseselerde yüzbinlerce Rum ve Ermeni kadın ve çocukların saklandığını iddia etmesi ve bunun incelenmesini istemesi üzerine Cemiyet-i Akvam bir müfettiş gönderme kararı almıştır.

Bu gelişme üzerine Dahiliye Nezareti ortaya konulan iddialara cevap vermek üzere⁵, Türkiye’deki Rum ve Ermenilerin dolayısıyla azınlıkların Osmanlı yönetimindeki durumlarına dair detaylı ve çarpıcı bilgileri içeren bir rapor hazırlamış ve yayınlamıştır. Bu çalışmada rapor hakkında, doğrudan alıntı ve özetlemeler yapılarak bilgi verilecek ve nihayetinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Raporun başında Cemiyet-i Akvamın iddiaları incelemek üzere müfettiş göndermesi, üç sebeple tuhaf bulunmamıştır:⁶

1. “Ondördüncü asr-ı miladiden beri bir devlet tebaası olarak yaşayan Türk, Ermeni, Rum milletleri hakkındaki yedi asırlık tarih ile işbu

⁴ Romen kökenli Elena Vacarescu(1864-1947) şair ve romancıdır. Romanya kraliyet prensi Ferdinand’la evlenmeleri söz konusu iken, Romanya Kralı I. Carol tarafından karşı çıkılmış ve Fransa’da sürgün olarak yaşamak zorunda bırakılmıştır. Vacarescu, 1919’da, Romanya’nın Paris Barış Konferansı delegasyonuna seçilmiş, ardından da yine Romanya’nın Cemiyet-i Akvam temsilcisi/elçisi olarak atanmıştır. 1922-1924 ve 1926-1939 yılları arasında bu görevde bulunan Vacarescu, Cemiyet-i Akvamın ilk ve tek kadın elçisi olmuştur. Yine Romanya’nın temsilciliğini yaptığı bu görev sırasında ünlü Romen diplomat Nicolae Titulescu ile birlikte çalışmıştır. Bkz. <https://www.britannica.com/topic/Vacarescu-family>(Erişim Tarihi: 20.10.2019); <http://romaniacentenary.org/elena-vacarescu/>(Erişim Tarihi: 20.10.2019); <https://www.womeninpeace.org/v-names/2017/7/7/elena-vacarescu/> (Erişim Tarihi: 20.10.2019); Sadece Vacarescu değil, başkaları da inceleme yapılması için önerge sunmuşlardır. Sevr Anlaşması’nın revizyonu ve Osmanlı’dan bağımsız olarak Ermenilere yurt verilmesi konusunun Cemiyet-i Akvamda ele alınmasının sözkonusu olduğu sıralarda, “Anadolu ve komşu topraklarda birçok Ermeni kadın ve çocuğun zorla evlerinden alınıp kadınların Türk haremine kapatıldığı, çocukların müslüman kurumlarına yerleştirildiği iddialarını havi” Dr. Kennedy, Miss Emma Cushman ve Miss Jeppe tarafından Cemiyet-i Akvama bilgi verilmiş ve yapılacaklarla ilgili önergeler sunulmuştur. Bkz. COA; Dosya Adı: HR. İM., Yer Bilgisi: 59-15, Tarih: 01.10.1921.

⁵ Hariciye Nezaretinin bilgilendirmesi üzerine Sadaret Makamının Dahiliye Nezaretine yazmış olduğu 15 Ekim 1921 tarihli bir belgeye göre; Cemiyet-i Akvam Meclisi son zamanlarda yaptığı bir toplantıda, Türkiye’de binlerce kadın ve çocuğun tehirciye tabi kılındığı, halihazırda darüleytamlardaki yetimlerin yarısının Hristiyan olduğu iddia edilmiş ve bunun üzerine Cemiyet Meclisi adına bir müfettişin İstanbul’a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu noktada Müfettiş, İstanbul’a geldiğinde Rum ve Ermeni patrikhaneleri tarafından iğfal edilmemesi ve özellikle, darüleytamlarımızdaki Müslüman çocukların alınması gibi elim olaylara meydan verilmemesi için, bu konuda yapılacak her türlü araştırma ve incelemeye Osmanlı hükümetinin de dahil edilmesinin sağlanması, Cemiyet-i Akvama delilleriyle bir dosya gönderilmesi ve son olarak durumun gazete ve ajanslar vasıtasıyla tektip ve tenvirine girişildiği üzerinde durulmuştur. Bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi(COA); Yer Bilgisi: 4696-352144, Belge Tarihi : 16.10.1921; Osmanlı Hükümeti Vacarescu’nun iddialarına detaylı bir raporla cevap verdiği gibi aynı zamanda Cemiyet-i Akvam Genel Sekreteri Eric Drummond’a mektup göndermek suretiyle, Hristiyan çocukların müslüman evlerinde zorla alıkonulması konusunda Vacarescu tarafından hazırlanan raporda verilen bilgilerin gerçek dışı olduğunu bildirmiştir. Bkz. COA; Dosya Adı: HR.İM., Yer Bilgisi: 60-24, Tarih: 25.02.1922.

⁶ Adı Geçen Rapor (A.g.r.), s. 1.

milletlerin maarif, iktisat, mezhep, hukuk-ı siyâsiye nokta-i nazarından geçirdiği safahâtın tedkik edilmemiş olması,

2. “Kendi hükümeti vatandaşları için efkâr-ı mahsusa ve siyâsiyeye ve bazı ecnebi hükümetleri tarafından vuku’ bulan tahrikât ve teşvikâta müsteniden, Ermeni ve Rumlar tarafından Avrupada tevâli iden neşriyât ve irâe olunan hadisâtın mevzuubahs üç milletle temâs idilerek mahallerinde tahkik kılınmamış olması,
3. Mütâreken sonra düvel-i mu’telif ve bilhassa İngiltere Devleti murahhaslarıyla hükümet-i Osmâniye memurlarının müştereken îfâ ve takîb ittikleri muâmelâtdan haber alınmamış olması”.

Raporda bu üç sebeple ilgili bilgiler ve evrak özetle anlatılmıştır. Birinci sebeple ilgili verilen bilgilere göre; Ermenilerle yedi yüzyıldır, Rumlarla beş yüzyıldır birlikte yaşayan Türkler bu unsurları hakiki bir vatandaş olarak görmüşlerdir. 15. Yüzyılda Türkler İstanbul’u ve Yunanistan’ı fethettikleri sırada Avrupa’da mezhep mücadeleleri ve çatışmaları olduğu dönemde Anadolu’daki ve Yunanistan’daki Rum ve Ermenilere mezhep, ticaret, eğitim ayrıcalıkları bahşedilerek adalet sergilenmiştir. Ermeni ve Rumların ticaretleri ve okulları tamamen serbest bırakılmıştır. Dünyanın hiçbir yerinde azınlıklara gösterilmeyen tam bir itimat içerisinde hükümette, bakanlıklarda bakan ve müsteşar düzeylerinde, mahkemelerde başkan ve aza pozisyonlarında olduğu gibi en mahrem ve en mühim görevlere getirilmek suretiyle kendilerine güven duyulmuştur. Yine taşradaki yerel meclislerde Hristiyan aza bulundurulması kanuni bir zorunluk haline getirilmiştir. Öyle ki, Ermeni ve Rumlara ülkedeki çoğunluk unsurlarından daha fazla hukuk tanınmıştır. Mesela 800 haneli bir Müslüman kasabasında sadece 2-3 hane Rum ve Ermeni olmasına rağmen bu unsurlardan Meclise aza alınmış, belediye ve mebusan seçimlerinde Türklerden farklı olmayarak seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları yasal hükümler haline getirilmiştir.⁷

Rapora göre; Türkler savaşta mahvolur ve iktisadi varlıklarını kaybederken, son on üç seneye kadar⁸, bu unsurlar askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır. Savaşta mahvolmazlar, eğitimleri serbest, ticaretlerini genişletir, patrikhanelerine dokunulmaz, Anadolu’nun her yerinde Türklerle tam bir emniyet içinde yaşarlarken, Türklerin Rum ve Ermenileri tehcir kararı alması nereden ileri gelmiştir? Konunun bu yönüyle incelenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Beş altı yüzyıla bakmayıp sadece son hadiseleri esas alma, hadiselerle ilgili gerçeklere ve hukuk ve insafa uygun düşmeyeceği ifade olunmuştur. Kendilerine beslenen bunca emniyet ve bunun sayesinde ülkenin iktisaden en önemli mevkilerini işgal etmelerine rağmen Rum ve Ermeniler, ihtilal komiteleri ve düşmanlar yararına casuslukları ile Türk’ü ezmek ve Türkün cenazesine basıp bağımsızlıklarını ilan etmek istemişlerdir. Bu tarzdaki hareketlerini Osmanlı kaynaklarına göre değil, İngiliz, Fransız ve Rus önde gelenleri tarafından yayınlanan kitaplara ve ortaya konan delillere

⁷ A.g.r., s. 4.

⁸ 1908 senesi

dayanarak kanıtlamak şüpheye yer bırakılmaması için tek çaredir. Bu noktada raporda şu tespit yapılmıştır:⁹

“İnsanlar hal-i içtimada yaşamağa ve devlet teşkilatını vücuda getirmeğe başladıkları zamandan bu güne kadar dünyada hangi devlet ve hangi kanun vardır ki, kendi tebaası ve alelhusus müreffeh tebaası metbuunu ezmek, ifna etmek istesin ve düşman saflarından memleketine kurşun atsin, ihtilaller çıkarsın ve düşmanlara daimi ve açık casusluklarda bulunsun da o tebaayı olduğu gibi bıraksın! Pek tabi onları daha az muzır olacak menatıka nakl etmek ve zararlarını mümkün olduğu kadar izâle eylemek gayr-i kabil-i red ve inkar esaslı hukukundandır. [] Nitekim, bugün en büyük devlet tebaalarının bir kısmının ayrılmak ve metbunu parçalamak teşebbüsleri muharebe, mukatele, mitralyözlerle karşılanmakta berdevamdır”.*¹⁰

Raporda dipnotta açıklamaya gidilerek, Rumların naklinin düzen ve esenlik içerisinde yapıldığı ancak Ermenilerin naklinde başlangıçta intikam hisleriyle hareket eden bazı Müslümanların işledikleri ve devletçe kesinlikle desteklenmeyen, uygulama ve detaylardan kaynaklanan hadiselerin Çanakkale, Doğu Trakya, Irak, Filistin, Kafkas ve İran tarafından Rus cepheleri gibi beş farklı alanda şiddetli savaşların verildiği bir zamana tesadüf ettiği, böyle iken gerek savaş sırasında gerekse Mütarekeden sonra yukarıdaki fiilleri işleyenlerin sorgulandıkları ve aralarında idam bile edilenlerin olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Raporda ayrıca bu konuda İngilizlerin Doğu'daki konsoloslarından Williams, Fransız elçilerinden Cambon, Rus Generallerinden Mayewski ve yine Rus Yarbayı Twerdo Khlebof'un hatıratlarından alınan notların raporun ilişikte yer aldığı belirtilmiştir.¹¹

İkinci sebep

Rapora göre; Türkler neredeyse çoğu Avrupa hakkında sıhhatli bilgilere sahipken, maalesef Avrupa sadece Türk tebaası olan Rum ve Ermeniler tarafından ortaya atılan ve yayınlanan veya bazı yabancı ülkeler tarafından telkin edilen bilgilere dayanır ki bunların yüzde onu bile gerçeklerle, yaşananlarla uyumlu değildir. Mesela Erzurum ve Van'da konsolosluk yapan General Mayewski'nin Rus Genelkurmayına verilmek üzere yazdığı raporlardan meydana gelen eserinin 3.sayfasında: “Ermeniler tarafından Türkiye’de yapılan fecâyîin mesuliyeti evvela, Ermeni ihtilal komiteleriyle müştereken hareket eden Ermeni ihtilalilerine, saniyen bunları teşci ve teşvik eden bazı ecnebi hükümetlerine racidir” ifadeleri geçmektedir. Yine Mayewski'nin eserinin 9. sayfasında “Kürdistan dahilinde sakin Ermeniler, daima Kürtler tarafından tecavüze maruz kaldıklarına inanmak caiz değildir.

⁹ A.g.r., s. 5.

¹⁰ A.g.r., s. 5-6.

¹¹ A.g.r., s. 6; Raporu önemli kılan hususlardan biri, Mütareke döneminde bazen de Milli Mücadele'nin lideri ve yeni Türk devletinin banisi Gazi Mustafa Kemal'e atfen, Ermeni hadiselerinde İttihatçıların suçlu olduğuna dair bir bakışın raporda sergilenen tutumla ortadan kaldırılmasıdır. Mütareke hükümetlerinin günümüz bazı Ermeni iddialarına dayanak teşkil eden bazı söylemleri ortadadır. Rapor o günün koşullarında iyi hazırlanmış, kuvvetli argümanlara ve kuvvetli bir mantıka sahiptir.

Çünkü, bu suretle oralarda hiçbir Ermeni'nin kalmayacağı muhakkak idi. Halbuki o civarın en zengin ve müreffeh halkı Ermenilerdir" denmiştir. Mayeswski'nin eserinin 11. sayfasında anlatıldığına göre ise 1895-96 senelerinde Ermeni ihtilal komitelerinin ektiği fesat tohumları bölge halkını üzerinde o kadar emniyetsizlik yaratmıştır ki ki hiçbir ıslahat burada kalıcı yaşayamazdı. Yine Doğu'daki Hristiyanlar ve kiliseleri Hristiyanlık esaslarını değil, propagandacılığı başlıca görevleri olarak benimsemişlerdir. Van'da İngiliz Konsolosu olan Williams'ın 1896'da yayınlanan Mavi Kitabında "Ermeni Kıtali" hakkında, "umumiyetle matbuatta Ermeni mesailine ait tesadüf edilen yazılar hakikate mukaren değildir. Ermeni mesaili hakkında yazılan şeylerin hepsi yalandır" ifadeleri geçmiştir.¹²

Yine Williams'ın eserinde yazdığına göre, ihtilal liderleri arasında Bulgar ve Rus Ermenileri yer almaktadır. Hükümetin işi zordur. Hükümetin aldığı tedbirler sayesinde Van Ermenileri katliamdan kurtulmuşlardır. Matbuatın Van katliamı olarak yayınladığı hadiselerin esası budur. Anadolu'da yaşayan unsurlar içerisinde, Müslüman unsurlar da dahil olmak üzere, en iyi unsur Türklerdir. Rus ve Avrupa basınının aleyhlerinde yazdıkları iftiralara hiç layık değildirlir. Bu görüşler Fransız elçilerinden Cambon'un 1897'de yayınladığı Sarı Kitabında yer verdiği raporda da teyit edilmektedir.¹³

Rapora göre; Birinci Dünya Savaşı sırasında Erzurum Müstahkem Mevli Kumandanı olan Rus İkinci Topçu Alayı Kumandanı Yarbay Twerdo Klebof' 1918'de Erzurum'da yazdığı hatıratında, Erzurum'un Türk birlikleri tarafından işgalinden iki ay önce gördükleri ve duydukları ile sabit olduğu üzere Ermenilerin İslam ahali üzerinde tatbik ettikleri musibetlerin tasavvurun çok üzerinde mezalimlerle dolu olduğunu yazmıştır. Raporun bu kısmında Ermenilerin sergilediği mezalime ilişkin müşahhas örnekler sunulmaktadır. Klebof eserinde, *Oudichhelidze* gibi kumandanlardan duyduklarını paylaşmıştır. Buna göre; Erzincan'da Ermeniler 800'den fazla silahsız ve müdafaasız Müslümanı katletmişler, cesetlerini açtıkları büyük çukurlara atmışlar, hayvan boğazlar gibi onları kesmişlerdir. Yine Erzincan'dan Erzurum'a doğru bir hatta Ermeniler köyler yakmışlar, katliamlar yapmışlardır. Klebof, bu köylülerden birçoğunu kurtardıklarını ama ılıca nahiyesinde Müslümanların katliama uğradıklarını özellikle baltalarla öldürüldüklerini yazmıştır.¹⁴

Klebof'un eserinde Ermenilerin bir akşamda 3000 Türkü katlettikleri, kendilerine nasihatte bulunduğu ise, siz Ruslar Ermeni mefkuresini hiç anlayamazsınız şeklinde karşılık verildiğini nakletmiştir. Raporun bu kısmında Ermeni ihtilal komiteleri başlığıyla ikinci sebeple ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre, 1882'de Erzurum'da Silahlılar Cemiyetinin kurulduğu, Van'da ihtilal çıkardıkları, son olarak Avrupa'yı etkilemek için 1896 senesinde Osmanlı Bankasının bombalarla basıldığı, 3 Ağustos 1914'de Zeytun'da ihtilal başlatıldığı, 17 Ağustos 1914'te yüzü aşkın Osmanlı

¹² A.g.r., s. 7.

¹³ A.g.r., s. 8.

¹⁴ A.g.r., s. 9.

vatandaşının katledildiği, Şubat 1915’de tekrar ihtilal başladığı anlatılmaktadır. Yine Kayseri’de Şubat 1915’de suikast, gasp ve saldırı gibi filler işlendiği yazılmaktadır.¹⁵

Rapora göre, Taşnaksutyun komitesi Van ve Bitlis bölgelerini iki mntıkaya ayırarak, Muş ve Bitlis havalisini Van Mebusu Papasyan’a, Van mntikasını ise Mebus Veremyan’a vermiş, bu kişiler isyan hareketini idare etmişlerdir. Bölgede silah altına alınan efradın bir kısmı düşman tarafına firar etmişler, bir kısmı ise Osmanlı ordusuna karşı çeteler oluşturmuşlardır. Ocak 1915’de Van-Bitlis arasında önemli bir yol olan Gevaş, Ermenilerce kapatılmış, telgraf hatları kesilmiştir. Mamüratülaziz’de isyan ve firarlar genel bir durum olmuş, Dersim’e ise isyan çıkarmak için komiteciler gelmiş, cepheden dönen malul ve yaralı Osmanlı askerlerinin yollarını keserek katletmişlerdir. Yine Diyarbakır’da Dam tabur adıyla çeteler kurulmuş, 27 Nisan 1915’de bomba dinamit gibi silahlar bulunmuştur.¹⁶

Sırasıyla, Sivas, Trabzon, Ankara, Van, İzmit, Bursa, Adana, İzmir, Halep’te gerçekleşen Ermeni ihtilal ve silahlı isyanları ile bunun sonucunda katledilen nüfusa dair bilgiler paylaşılmıştır.¹⁷

Üçüncü sebep

Rapora göre; Mütarekeden sonra 1150000 lira harcanarak ve yüzlerce memur görevlendirilerek Rum ve Ermenilerden sevk edilenlerin kendi memleketlerine dönmeleri sağlanmıştır. Bu geriye dönüşler ve gayrimenkullerinin kendilerine teslimi İngiliz Yüksek komiserliğinin görevlendirdiği subaylar, Osmanlı memurları ve milletlerden birer temsilcinin bulunduğu karma heyetlerce yapılmıştır. İngiliz ve Osmanlı memurlarından oluşan 62 kişiden oluşan bir heyet, ülkenin her yerine gitmiştir. Müslümanlarla evlenen kadınlar davet edilerek, durumlarından memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Raporda yer verilen şu tespite göre; İstanbul’da haremelerde ve yetimhanelerde yüzbinlerce Ermeni ve Rum kadın ve çocuğu değil, iki çocuk bile yoktur. Aksine ana babası belli kısmen de hayatta olan bazı Müslüman çocukları Ermenidir diye Ermeni yetimhanelerinde bulunmaktadır. Raporda bu durumda, nasıl yüzbinlerce Ermeni çocuğu Türklerin yanında kalır diye sorulmaktadır! İstanbul’da bütün azametleriyle faaliyette olan büyük devletlerin güvenlik kuvvetlerinin ve karma heyetlerinin bulamadığı veya alamadığı çocukların ve kadınların var olduğu nasıl düşünülebilir, denilmiştir. Yine, 30 yıl Türkiye’de kalan bir Amerikalı bile para ile satılan kadın ve çocukları ararsa Ermeni ve Rum zaviyesinden bakan Romanyalı Matmazel Vacarescu’nun Binbir Gece Hikâyelerini hatırlatan takrir ve nutku garipsenmemelidir denilmiş ve şu tespit yapılmıştır: “Şu kadar ki üç devlet-i muazzama-i mutelifenin nazar-ı tedkik ve teftişinden güya kaçan bir mesele-i mühimmenin yalnız İsviçre’de mukim Matmazel Vacarescu tarafından görülebilmiş olması acaba neye atf

¹⁵ A.g.r., s. 10.

¹⁶ A.g.r., s. 11.

¹⁷ A.g.r., s. 12-13.

Raporun 15. sayfasındaki “Rumlar” başlığında bu unsurun refah ve inkişaf gördükleri, ticari ve eğitim serbestliğine sahip oldukları üzerinde durulmuş, Türk hükümetinin himaye ve ayrıcalıklarını gördükleri ancak bu Osmanlı Rumlarının Harb-i Umumi sırasında ve 1921 itibariyle düşman saflarına karışarak kendi memleketine kurşun attığı ve atmakta bulunduğu aktarılmıştır. Rapora göre; Seferberliğin ilanına müteakip, Marmara, Karadeniz, Adalar Denizi sahilindeki ve adalardaki Rumlar bağlı oldukları devlet aleyhine harekete geçmişlerdir. Düşman gemi ve denizaltılarına casusluk hatta gemilere rehberlik etmişlerdir. Bütün bunlar görülmesine rağmen kendilerine nasihat edilmiştir. Bu etkisiz olunca hükümet, yalnız sahildeki Rumları en az zarar verecekleri yerlere nakletmiştir. Yine rapora göre; Marmara ve Adalar Denizi sahilindeki Rumlar, Müslümanların yüzde onunu bile oluşturamaz. Bunlar Pontus ve Bizans imparatorluğu hayali küraralar. Açık tecavüz ve şımarıklıkları sözkonusudur. Yunan askeri ile ortak çalışırlar. Zülüm ve tecavüz yaparlar. Yakılan şehir ve kasaba 700’ü aşmıştır. Bunlar İngiliz, Fransız, İtalyan heyetleri ve Uluslararası Kızılhaç Heyetleri tarafından da görülmüştür. Bu zulümler şimdilik iki ciltlik kitapla Uluslararası Kızılhaç Murahhası Mösyö Grey[Geri] tarafından dergilerde yayınlanmıştır. Türkiye hakkındaki iddialar kötü amaçlıdır. Hayali ve çirkindir ve ithamdan ibarettir. İstanbul’da öteden beri aylıklı Rum ve Ermeni hizmetli vardır. Raporun bu bölümü şöyle tespitle sona ermektedir:¹⁹

“Alem-i islam bihakın intizar ediyor ki, yine Avrupa ekabiri tarafından görülüp tasdik olunan ermeni ihtilal ve isyaları ve katl olunan binlerce bigünah Müslüman ahali ve yunan asakari ile yerli Rumların yakıp yıktığı şehir ve kasabaları ve yüzde yetmiş katl ve ifna olunup yirmi beşi sağ kalabilen ve İstanbul’da, Anadolu içlerinde sefalet ve zaruretin birer zihayat şahidi halinde inleyen yüzbinlerce Türkiye Müslümanları için müfettiş veya bir heyeti tahkikiye izam etmese bile, cemiyeti akvam heyet-i muhteremesince medeniyeti hazıra namına bir kelime-i teessüf sadır oldun!

Raporda 19. sayfadan itibaren “Notlar” bölümü bulunmaktadır. Bu kısmın 20-28. sayfalarında yabancı general ve siyasiler tarafından yazılan raporlar(Mayevski, Klebof gibi) ve ecnebilerin tanıklıkları; 29-38. sayfalarında Ermeni ihtilal komiteleri ve seferberliğe müteakip Ermenilerin müsellaah isyanları(raporda şehir şehir bunlarla ilgili hadiseler verilmiştir), 39-41. sayfalarında yetim çocuklar konu edilmiştir.

¹⁸ A.g.r., s. 14-15; Türk heyeti Yunan entrikalarının merkezi olduğu düşüncesiyle kurtuluş savaşına son veren barış konferansının Lozan’da yapılmasını çok da iyi karşılamamıştır. bkz. Bkz., Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sev’den Lozan’a*, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 200; Ermenilerin de İsviçre’de güçlü olduğunu belirtmek gerekir. İsviçre’de güçlü bir Ermeni lobisi bulunmaktadır. Buradaki Ermeniler yoğun bir Türkiye aleyhtarı propaganda içerisinde olmuşlardır. Buna karşı Türkiye yanlısı unsurlar da buna karşı faaliyet içerisinde olmuşlardır. Bkz. Cengiz Mutlu, “Birinci Dünya Savaşı’ndan Milli Mücadele’ye İsviçre’de Osmanlı Aleyhtarı Propaganda ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, *History Studies*, Volume 4 Issue 4, November 2012, p. 245-260.

¹⁹ A.g.r., s. 15-18.

Raporun şikâyete ve incelenmeye konu olan “Yetim Çocukları” başlığı altında, hükümetin kimsesiz, annesiz ve babasız korunmaya muhtaç çocuklar için darüleytamlar açtığı, mezhep ve cins ayırmadan hepsine şefkat ve himaye gösterdiği, başlangıçta bunların hayatlarını korumanın düşünüldüğü ve mezhep ve milletlerine ayırmaya vakit kalmadığı, sonra İslam ve Ermenilerin ayrıldığı, vilayetlerdeki darüleytamların Mütarekeden bir yıl önce tahsisat yokluğu nedeniyle kapatıldığı, bilgileri yer almıştır. Raporda yer alan bilgilere göre; onların yakın ve uzak akrabalarına teslim edildiği, akrabaları yoksa cemaatlerine teslimi için tebligat yapıldığı, Mütarekeden öne İtilaf devletleri memurları nezaretinde 260 Ermeni çocuğun tespitinin yapılarak ailelerine veya cemaatlerine bırakıldığı, 59 Ermeni çocuk da kendi kimliklerini saklamışlar, Müslümanlarla araları iyi kardeş olan, darüleytama almışlar hoşlanmışlar, mütareke sonrası Ermeniler tarafsız bir hane açmışlar hatta Hilali Ahmer’den bir hanım aza yazılmış ancak çocukları İslam zorla Ermeni yapmağa zorlamışlar bu da protesto edilmiş hanım istifa etmiş. Şişlide de açılmış bir hane tehdit taltif dayak Ermeni olmağa İslam çocukları zorlanmış. 42 İslam çocuğu işkence görülmüş dinlerini değiştirmemişler.¹⁴ İslam çocuğun adları değiştireler Ermeni darüleytamların gönderilmiş. Tarafsız haneler amacından sapmış mütarekeyi müteakip kapanan Kayseri darüleytamından 339 hüviyetleri belli çocuk Haydarpaşa’da Ermenilerce karşılanmış, nümayiş, kilise, ihtilattan geçirilme, tazyik. Bunların tamamı Müslüman hüviyetli. Teşebbüsler sonucu 165’i iade edilmiş diğerleri Rızaları dışında Ermeni darüleytamlarına dağıtılmış. Türk darüleytamlarında Hristiyanlığı söz konusu olan çocuk olmadığı gibi aksine izleri kaybedilerek Ermeni darüleytamlarına birçok Müslüman çocuğu karıştırılmıştır.²⁰

Değerlendirme

Türkiye’deki Ermeni ve Rumların durumları ile ilgili Osmanlı Hükümetini suçlamaya yönelik olarak, başta Romanya’nın Cemiyet-i Akvam temsilcisi Vacarescu olmak üzere Cemiyet-i Akvam Meclisinde yapılan birtakım konuşma ve verilen önergelerden dolayı sözkonusu Meclisin, bir müfettiş gönderme kararı almasından dolayı hazırlanmış olan bu rapor, özellikle Osmanlı Hükümetine tehcir kararını zorlayan gelişmeleri ve Osmanlı hükümetinin 1915 olaylarına bakışını yansıtmaya bakımından oldukça önemlidir. Raporun, Osmanlı Devleti için çok ağır hükümleri içeren ve Türklere Anadolu’da bağımsız bir devlet olarak yaşama imkanı vermeyen Sevr Antlaşması’nın ufak tefek tadillerle revize edilmeğe çalışıldığı bir dönemde yayınlanması da zamanlama olarak bir hayli manidardır. Zira burada Cemiyet-i Akvam kullanılarak, bazı devletlerin ortaya atılan iddialar üzerinden Türkiye’yi sıkıştırma ve barış-içeriği itibariyle teslimiyet de denebilir- koşullarını kabul ettirme amacı sözkonusudur. Sevr’de ekalliyetlerin hukuku ve Ermeni meselesi dikkate alındığında raporda yer verilen bilgiler oldukça önemlidir. Belirtilmeli ki, yakın zamanlara kadar Ermeni ve Rum meseleleri üzerine yazılan makale ve kitapların çoğunda bu rapordan söz edilmemesi ve üzerine bir değerlendirme yapılmaması bir

²⁰ A.g.r., s. 39-41.

eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Hüseyin Nazım Paşa'nın Zaptiye Nazırlığı sırasında gerçekleşen olayları derlediği ve iki ciltlik rapor halinde *Ermeni Tarih-i Vukuatı* adıyla 1897'de İkinci Abdülhamit'e sunduğu ve bilahare *Ermeni Olayları Tarihi* adıyla yayınlanan raporu Ermeni meselesine ait Türkçe literatürde oldukça başvurulan bir kaynak olmasına rağmen, kapsadığı zaman dilimi itibariyle tabidir ki tehcir kararından çok öncesini ele alan ve ağırlıklı olarak 1890'ları anlatan bir çalışmadır. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında raporda, Ermeni ve Rum azınlıkların Osmanlı idaresindeki yaşantıları ve devletle ilişkileri, zamanla ulusçu ve ayrılıkçı düşüncelere kapılarak hangi eylemlere giriştikleri ve tabi oldukları Osmanlı hükümetine karşı nasıl aleyhte faaliyet içerisinde oldukları, özellikle yabancı bazı üst düzey resmi görevlilerin tanıklıklarıyla ortaya konulmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlara ve savaş sonrası gelişmelere yönelik verdiği bilgiler de kayda değerdir. Bu yönüyle rapor, incelenmeye ve bahsettiği konular itibariyle referans gösterilmeye değer bir yayındır.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi(COA)

COA; Dosya Adı: HR. İM., Yer Bilgisi: 59-15, Tarih: 01.10.1921.

COA; Dosya No:DH.SYS/33, Yer No: 4696-352144, Tarih : 16.10.1921.

COA; Dosya No: HR.İM., Yer No: 60-24, Belge Tarihi: 25.02.1922.

2.Kitap ve Makaleler

Almaz, Ahmet, *Tevrat'ın Türk Evlatları: Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın Dilleri, Eğitimleri ve Devletle İlişkileri Açısından Osmanlı Yahudileri Ekiyle*, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2008.

Cemiyet-i Akvam ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar, Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Yayını, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul 1337.

Mutlu, Cengiz, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye İsviçre'de Osmanlı Aleyhtarı Propaganda ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Faaliyetleri", *History Studies*, Volume 4 Issue 4, November 2012, p. 245-260.

Müezzinoğlu, Ersin, "Hilafetin Kaldırılması Sonrası Patrikhaneler ve Hahambaşılık Tartışmaları", *The Journal of Academic Social Science Studies(JASS)*, Number: 46 , Spring IV 2016, p. 111-127.

Uluslan, Şayan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-İ Akvam) Girişi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), ss.237-258.

3. İnternet Kaynakları

<https://www.britannica.com/topic/Vacarescu-family>(Erişim Tarihi: 20.10.2019).

<http://romaniacentenary.org/elena-vacarescu/>(Erişim Tarihi: 20.10.2019).

<https://www.womeninpeace.org/v-names/2017/7/7/elena-vacarescu>(Erişim Tarihi: 20.10.2019).

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İnsan Robot Etkileşimi Konusunu Kelime Bulutu Analizi İle Kavramsallaştırma

Esra TAŞBAŞ USTAOĞLU

Dr. Öğretim Görevlisi-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

esra_tasbas@yahoo.com / esra.tasbas@ikc.edu.tr

Özet

İnsan robot etkileşimi bilimsel araştırmalarda, modeller, uygulamalar ve yöntemler üzerine literatüre katkılar sunan bir konudur. Robotik sistemlerin tasarımı için sunulan kılavuzlarda, mekanik kontrol tasarımı için belirlenen kriterler olsa da yazında bu sistemlerin insanlar ile etkileşimi konusunda yol gösterici çalışmalar ile yaygın olarak karşılaşılmamaktadır. İnsan robot etkileşimi konusunda geri bildirimler genellikle kısıtlı bir alandaki deneysel sonuçlardan oluşmaktadır.

Günümüzde robotlar, insanlar tarafından erişilemeyen, erişilmesi güç olan veya güvenli olmayan ortamlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Robotik sistemler uzay araştırmalarında, tıpta, arama ve kurtarma çalışmalarında, insan operatörlere tehlikeli düzeyde iş yükü yükleyen faaliyetler sırasında ve karmaşık taktiksel bilgi entegrasyonu gerektiren eylemleri içeren iş süreçlerinde kullanılmaktadır. İnsansı robotlara olan ilgi ise, robotik dinamikleri etkilemekte ve değiştirmektedir. Sensörler robotlarda yaygın olarak kullanılmakta ve sensör kullanımının sağladığı olanaklar ile robotlara insansı özellikler kazandırılması amaçlanmaktadır. Robotlara insansı özellikler sağlanması aşamasında yapay zekâ uygulamalarından da faydalanılmaktadır. Mühendislik uygulaması olarak karşımıza çıkan robotların ve robotik sistemlerin, Endüstri 4.0 gündemi ile birlikte toplum yapısını da etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda; robotik alanında çalışan mühendislerin, sosyal bilim uzmanları ile işbirliği yaparak kavramsal tasarım ve değerlendirme konularında araştırmalara katkı sunmaları gerektiği düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında; insan robot etkileşimi konusu ile ilişkilendirilen konuların dağılımını görsel veri analizi ile sunmak amacı ile üniversite kütüphanesi üzerinden literatür taramaları yapılarak anahtar kelimelerinden biri "insan robot etkileşimi" olan yayınlara erişilmiş ve ulaşılan yayınların konularına göre dağılımları çıkarılmıştır. Konulara, wordle yazılımı aracılığı ile kelime bulutu analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz ile insan robot etkileşimi konusunun multidisipliner doğasına göre farklı araştırma alanları ve bilim disiplinlerinin öne çıktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Robot Etkileşimi, Yapay Zekâ Uygulamaları, Robotik, Robot, Görsel Veri Analizi, Kelime Bulutu Analizi

Conceptualization Of Human Robot Interaction Through Word Cloud Analysis

Abstract

Human robot interaction is a topic that contributes to the literature on models, applications and methods in scientific research. Although the guidelines provided for the design of robotic systems have criteria for the design of mechanical control, in the literature, guiding studies on the interaction of these systems with humans are not commonly encountered. Feedback on human robot interaction often consists of experimental results in a limited space.

Today, robots are often used in environments that are inaccessible, difficult to access, or unsafe for humans. Robotic systems are used in space research, medicine, search and rescue operations, activities that impose dangerous workloads on human operators and in business processes involving complex tactical information integration. Interest in humanoid robots also affects and changes robotic dynamics. Sensors are widely used in robots and with the opportunities provided by the use of these sensors, it is aimed to provide humanoid features to the robots. Artificial intelligence applications are also used for the goal of providing humanoid features to robots. It is possible to say that robots, robotic systems and Industry 4.0 technologies, which are encountered as engineering applications, can affect the society structure. In this context; The engineers working in the field of robotics are expected to cooperate with social sciences experts to contribute to studies on conceptual design and evaluation.

Within the scope of the study; In order to present the distribution of subjects related to human robot interaction with visual data analysis, literature searches were conducted through the university library and publications with keyword "human robot interaction" were accessed and the distribution of the publications were obtained by subject. Word cloud analysis was applied to the subjects via wordle software. As a result of the analysis, it is seen that different research fields and science disciplines come into prominence according to the multidisciplinary nature of human robot interaction.

Keywords: Human Robot Interaction, Artificial Intelligence Applications, Robotics, Robot, Visual Data Analysis, Word Cloud Analysis

Giriş

Robot sözcüğü, Çek dilinde işçi, köle anlamına gelen "robota" kelimesinden gelmektedir. Robot kavramı, insanların yapabileceği görevleri ve işleri yapabilen makineleri ifade etmektedir. Hızla ilerleyen robotik teknolojiler ile robotların insanların hayatındaki yeri ve önemi artmaktadır. Teknolojik yönelimli hayat biçimlerinin benimsenmesiyle, robotlara olan ilginin daha yoğun olacağı düşünülmektedir. İnsana ait özelliklerin robotlara aktarılması için yapılan çalışmalarda mühendislik uygulamalarının yanı sıra, fizyoloji, psikoloji ve biyoloji bilimlerinden faydalanılmakta, yapay zekâ teknolojileri

İnsan robot etkileşimi, çok kapsamlı bir araştırma konusu ve tasarım etkinliğidir. Her yıl yüzlerce yayınlara ve çoğu makine mühendisliği, elektrik mühendisliği, bilgisayar bilimleri gibi teknik disiplinlerde birçok profesyonel topluluğun etkinlikleri ile literatür hızla genişlemektedir (Sheridan, 2016:525). 2011 yılında Almanya'da Hannover fuarında lanse edilen Endüstri 4.0 ile birlikte robotlara ve robotik sistemlere olan ilgi artmıştır (Ustaoglu ve Akyol, 2018: 452). Robotik sistemler yetenekleri arttırılabilen sistemlerdir. Sanayide daha çok kullanılan robotik sistemlerin yeteneklerinin arttırılması ile iş süreçlerindeki belirsizlikler azaltılabilmekte, karar verme süreçleri hızlandırılabilen ve verimlilik arttırılabilmektedir (Hancock ve diğerleri, 2011:518). İnsanların çalışmasının tehlikeli olduğu ortamlarda da robotlardan faydalanılmaktadır.

İnsanlar ile robotlar arasındaki etkileşim çok yönlüdür. Son zamanlarda robot teknolojilerinin hızlı ilerlemesi, robotları; evler, okullar, hastaneler ve müzeler gibi günlük ortamlarda insanlar ile doğrudan etkileşime sokmaktadır. Bunun sonucu olarak insanlar ile robotlar arasındaki etkileşim gittikçe artmaya başlamıştır. İnsanlar ile robotların sosyal ve duygusal etkileşim seviyeleri, kişilerin bu yeni robotik teknolojileri benimsemesinde rol oynamaktadır (Young ve diğerleri, 2011:53).

Kavramsal Çerçeve

Robot teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte birçok alanda endüstriyel robotlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu robotların çoğu, boyama, kaynak, basit montaj işi gibi önceden programlanmış görevlerin yerine getirilmesi için programlanabilir makineler olarak kullanılmış ve insanlardan izole edilmiştir. Ancak robotlar ile insanlar arasında birçok işbirliği türü düşünülebilmektedir. Aktif olarak kullanılan insan-robot koordinasyon sistemlerinin çoğunda robotlar görevlerini yürütmek için bir insan tarafından sisteme uygulanan kuvvet/momenti temel alarak pasif bir şekilde hareket etmektedirler. Bu sistemler, bir nesnenin kullanımı gibi basit görevleri yerine getirmede etkili olmaktadır (Kosuge ve Hirata, 2004: 8). Robot teknolojilerinin gelişimi, robotların insanlar için yararlı olabileceği alanları arttırmaktadır. Bu alanların çoğunda insanların görevi yönlendirmeleri ve robotlar ile etkileşime girmeleri gerekmektedir. Etkileşim için gereken verilerin bir kısmı sensörler aracılığı ile elde edilmektedir (Goodrich ve Olsen, 2003:3943). Kablosuz iletişim ve elektronik alanındaki son gelişmeler, düşük maliyetli sensör ağlarının geliştirilmesini sağlamıştır (Akyildiz, Sankarasubramaniam ve Cayirci, 2002:102). Sensör ağlarının gelişimi ise robotik alanına katkılar sunmuştur.

Robotik sistemlerin sağlamış olduğu avantajlardan biri simülasyon olanağıdır. Simülatörler, robotik araştırmalarda, yeni kavramların, stratejilerin ve algoritmaların hızlı ve etkin bir şekilde test edilmesine yönelik araçlar olarak kritik bir rol oynamaktadır (Koenig ve Howard, 2004:2149). Bu özelliği ile robotik sistemler hataların azaltılmasını ve güvenlik açıklarının

giderilmesini sağlamaktadır. Robotlar, sanayiden ev ya da ofis gibi insan ortamlarına geçtikçe, robotlar ile etkileşime giren insanların güvenliği kilit bir sorun haline gelmektedir. Robotik sistemlerden beklenen, belirsiz bir ortamda ve eğitimsiz kullanıcılarla etkileşime girdiğinde insan güvenliğini sağlamasıdır. Yapısal tasarım yoluyla güvenlik iyileştirmeleri yapılabilmektedir, ancak çevrede beklenmeyen değişikliklere yanıt vermek için çevrimiçi stratejiler gerekmektedir. Etkileşimin güvenliğini ve sezgiselliğini sağlamak için tüm sistem güvenli mekanik tasarım, doğal dil etkileşimi gibi insan dostu ara yüzler ve güvenli planlama ile kontrol stratejilerini içermelidir (Kulić ve Croft, 2006:1). Robotik sistemlerin ve insanların aynı fiziksel alandaki arzulan birlikteliği, aynı çalışma alanını paylaşarak ve fiziksel olarak işbirliği yaparak hem kullanıcının hem de robotun güvenliğinin sağlanmasında çok temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Haddadin, Albu-Schäffer ve Hirzinger, 2007:217).

Sanayileşmiş ülkelerin yaşlı egemen toplum yapısı, günlük işleri otomatikleştirme isteği, ilgili çalışma alanında yeteri kadar uzman personel bulunmaması ve personel maliyetlerinin yükselmesi gibi nedenlerle uygulama alanları fabrikalardan insan ortamlarına yayılmaktadır. Güvenlik ve güvenilirlik, robotların insan ortamlarına başarılı bir şekilde girmesinin anahtarıdır. İnsanlara fiziksel yardım için robotlar yorgunluğu ve stresi azaltmalı, kuvvet, hız, hassasiyet anlamında insan yeteneklerini arttırmalıdır. Robotlardan beklenen insanların yaşam kalitelerini arttırmalarıdır (De Santis ve diğerleri, 2008:254). Ortak eylemlerde, işbirliği içinde bulunan tarafların eylemlerini ve niyetlerini karşı tarafa aktarmaları gerekmektedir. Robot insan etkileşimini arttırmak için, insan-insan etkileşimi konusundaki deneylerden edinilen bilgilerin teknik sistemlere aktarımı gerekmektedir. Robot insan etkileşimi hem sosyal hem fizikseldir. İnsanın robotu karmaşık bir görevi çözmesi için kendine yardım etmeyi öğretmesiyle insan ve robot arasındaki etkileşim fiziksel olacaktır. Bu ilişki usta-çırak arasındaki ilişkiye benzemektedir (Huber ve diğerleri, 2008:107). İnsan robot etkileşiminde hem insanların davranışı hem de robotların davranışı hakkında çalışmalar devam etmektedir. Davranış temelli robotik alanında tamamen kurallara dayalı sistemlerin yanı sıra, bulanık mantık tabanlı sistemlerden de faydalanılmaktadır. Robotik sistemler için bulanık mantık tabanlı davranış mimarisinin uyarlamadaki rolü ilgili alanda tartışılan bir konudur. Robotların davranışına ilişkin özerk robot navigasyonu ve kontrolüne yönelik çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Hoffmann, 2003:544).

Robotik ve yapay zekâ alanlarında sosyal robotlar geliştirmeye yönelik birçok araştırma yaklaşımı bulunmaktadır. Sosyal robot, insanlar ile etkileşime giren ve insan toplumuna katılan bir robottur. Sosyal robotlar geliştirmenin en önemli özelliklerinden biri insana yakınlıktır. Sosyal robotların gövdesi ve karmaşık bir mekanizması vardır. Ayrıca duyusal bilgilere dayanarak özerk davranmaktadırlar. İnsan robot etkileşimi alanında çalışan araştırmacıların büyük bir çoğunluğu robotların hareketlerini değerlendirmekte, robotun teknik özelliklerini ayrıntılı olarak incelememektedir (Kanda, Ishiguro ve Ishida, 2001: 4166).

Robotlar birçok fiziksel form alabilmektedir. İnsanların robotların görünüşüne göre farklı tepkiler gösterdiğini ileri süren çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda bir robotun şeklinin ve yapısının sosyal beklentileri belirlediğini söylemek mümkündür (Yanco ve Drury, 2004:2842). Robot tasarımında kavrama ve algılama fonksiyonlarının yerine getirilmesinde kullanılacak mekanik yapı önemlidir. Robotların hareket yeteneği her zaman ölçülememektedir. Endüstriyel robotların başarısını belirlemek için kullanılan tekrarlanabilirlik ve nesnelerin işlenmesi gibi ölçütler vardır. Ancak insanlar ile etkileşimde olan robotlar çevresinden etkilenmektedir. Robotların kendi sistemi ile çevresi arasındaki etkileşimi ölçmek için belirlenmiş somut kriterler yoktur ve ölçütlerin bir kısmı kişisel yorumlara bağlıdır, bu nedenle insansı robotların başarısının belirlenmesi kolay değildir (Şabanoviç ve Yannier, 2003:3). İnsansı robotların baş boyutları ve toplam yüz özellikleri, insanların algılarına etki etmektedir (DiSalvo ve diğerleri, 2002:321). Boyut, güç ve ağırlık gibi birçok faktör, modüler robotların tasarımını kısıtlamaktadır. Bu faktörleri göz önünde bulundurarak tasarlanan robotlar karmaşık bir mekanik ve elektrik mimarisinin uygulanmasını gerektirmektedir (Wright ve diğerleri, 2007:2609).

İnsansı robotların, diğer robotlara göre farkı insanlar ile etkileşime girmesidir (Rich ve diğerleri, 2010:375). İnsanların sahip oldukları tutumlar ve duygular, robotlara karşı davranışlarını etkilemektedir. Günlük yaşamda insanlar ile iletişim kurabilen robotların birçok alanda kullanılması beklenmektedir. Ancak bazı kişilik özelliklerinin robotları kabul etmekte zorluklar oluşturacağı ile ilgili endişeler vardır. Robotik iletişime yönelik insan görüşlerinin kutuplaşma eğiliminde olduğunu belirten araştırmalar bulunmaktadır (Nomura ve diğerleri, 2008:442). Robotlara kazandırılan insansı özelliklerin artması ile insanların robotlar ile duygusal bağ kurma ve yakınlık kurma isteklerinin artacağını gösteren çalışmalar mevcuttur. İnsanlar ile robotların arasında gelişen ilişkiler için kullanılan lovotiks kavramı Hooman Samani tarafından önerilmiştir. Lovotiks, multidisipliner bir çalışma alanıdır. Lovotiks robotlarının duygusal geçişlerini sağlamak için insana özgü biyolojik hormonlar kullanılmaktadır (Morsünbül, 2018: 428-437). Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, insan robot etkileşiminde cinsiyet faktörünün göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yapılan araştırmalar, erkekler ve kadınların aynı kaygı derecelerine ve hatta robotlara karşı aynı olumsuz tutumlara sahip olsalar bile robotlara karşı aynı davranmama ihtimalini ortaya koymaktadır. Ancak genelleme yapılabilecek yeterli çalışma yoktur (Nomura ve diğerleri, 2008:449).

Araştırma

Çalışmanın Amacı

Robotlara olan ilgi ilerleyen teknolojilere ve Endüstri 4.0 gündemine paralel olarak artış göstermektedir. Robotların evlere, işyerlerine, hastanelere, askeri uygulama alanlarına girmesi ile birlikte, insanlar ile robotların etkileşimi artmıştır. Kişiler arasında robotlarla iletişime geçme konusunda derin görüş

ayrılıkları olduğunu savunan çalışmalar bulunmaktadır. Robotların endüstride kullanılması ile verimliliğin ve karlılığın artırılması amaçlanmaktadır. Ancak insansız robotlardan beklentiler çok yönlüdür. İnsansız robotların gelişimi, alanda çalışmalar yapan araştırmacılar ve uygulayıcıların robotlardan beklentilerine göre şekillenmektedir. Teknik bilgi, sosyal beklentilere uygun olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda ilgili konunun teknik ve sosyal boyutlara sahip multidisipliner bir çalışma alanı olduğu söylenebilmektedir.

Çalışma kapsamında, insan-robot etkileşimi alanında yapılmış yayınların odaklandığı noktaları belirlemek amacı ile kelime bulutu analizi yapılmıştır. İlgili konunun birçok bilim dalının ilgi alanına girmesi nedeniyle, bu alanda çalışmalar yapmak isteyen ve robotik alanında uzmanlığı bulunmayan yenilikçi araştırmacılara, konunun odaklandığı noktaları görsel bir biçimde sunmak amaçlanmıştır.

Ayrıca, çalışmada kullanılan yöntem yerli yazında nadiren, yabancı yazında ise sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle, yerli yazına katkılar sunan araştırmacılara yöntem hakkında bilgilendirmelerde bulunmak, çalışmanın bir diğer amacı olarak ifade edilebilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Kelime bulutları, sık kullanılan kelimelerin genel kompozisyonunun belirli bir bağlamda anlaşılmasını sağlamaktadır ve araştırmacıların verilerden çıkan temaları görsel olarak sunmalarına olanak tanımaktadır (Williams, Parkes ve Davies, 2013: 45). Verileri görselleştirmenin amacı ise estetik açıdan güzel kılmak değil, anlaşılır olmasını sağlamaktır. Görselleştirme, konu ile ilgilenen kişilere hızlı bir bilgilendirme sağlamaktadır (Fronza ve diğerleri, 2013: 57-58). Kelime bulutlarını her geçen gün daha çok kişi kullanmaktadır. Kelime bulutu analizi, bir konu hakkındaki ilişkili kelimelerin sanatsal ve sosyal biçimde ifade edilmesinde başarılı bir yöntemdir (Koh ve diğerleri, 2010: 1991). 2015 yılında yapılan bir çalışmada; kelime bulutlarının öğrencilerin öğrenme becerilerine etkileri ölçülmüş ve kullanılan sözcük bulutlarının öğrenmeye katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız, 2015).

Çalışmada kelime bulutu analizi için Wordle uygulaması kullanılmıştır. Söz konusu uygulama, konunun uzmanı olmayan kullanıcılar tarafından da kullanılabilir şekilde tasarlanmış kullanıcı dostu arayüzlere sahiptir (Viegas, Wattenberg ve Feinberg, 2009: 1138). Uygulama klasik bir masaüstü uygulaması olarak çalışmaktadır. IOS ve Windows işletim sistemleri için farklı versiyonları mevcuttur. Wordle uygulamasının kodları IBM'e ait olup, kullanıcılara uygulamanın kaynak kodlarına erişim imkânı sunulmamaktadır. Programın algoritma

ası ve kodları hakkında ayrıntılı bilginin sunulduğu dokümanlar mevcuttur (Feinberg, 2014). Wordle araştırmalar için yardımcı bir araçtır ve bu yöntemin geleneksel içerik analizi yöntemleriyle karşılaştırılabilir bağımsız bir araştırma aracı olarak kullanılması önerilmemektedir (McNaught ve Lam, 2010: 630). Kelime bulutu analizleri ile ilgili olarak gündeme getirilen kaygılar

bulunmasına rağmen, Wordle 2008 yılındaki tanıtımından bu yana birçok kullanıcı tarafından benimsenmiştir. Wordle uygulaması, kelime bulutlarının özelleştirilmesini ve paylaşılabilir duruma getirilmesini sağlamaktadır. Uygulama aracılığı ile elde edilen çıktının estetik hedeflere ulaşması için sözcüklerin eklenmesi, silinmesi veya değiştirilmesini mümkün kılması nedeniyle manipülasyona açık olduğu söylenebilmektedir (Wang ve diğerleri, 2017: 647). Ancak manipülasyonun bireylerin güdülerini doğrultusunda ortaya çıkan bir risk olması nedeni ile tüm istatistik analizler için risk oluşturması olasılığı vardır. Manipulasyon, verinin eldesinden bilginin ortaya çıkması sürecinde her aşamada karşılaşılabilecek bir sorundur.

Çalışma kapsamında, üniversite kütüphanesi üzerinden anahtar kelime ile yayın taramaları yapılarak, ulaşılan yayınlar konularına göre gruplandırılmış ve konuların tekrarlanma sıklıklarına göre Wordle programı aracılığı ile kelime bulutları oluşturulmuştur. Taramalardan elde edilen veriler Wordle programına yüklenmeden önce, kişisel yargılara göre gruplandırmalar yapılmamış, yazar veya yayının yer aldığı dergi tarafından belirtilen konular kullanılmıştır. Tekrarlanan kelimelerin metine dönüştürülmesi için Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Anahtar kelimelere göre ulaşılan konuların sıklıkları tablolar halinde ayrıca sunulmuştur.

Çalışmanın Bulguları

Çalışma kapsamında öncelikle kullanılan yöntemin akademik yazında yer alma sıklığını ve ilişkilendirildiği konuları belirlemek amacıyla yazında taramalar yapılmıştır. Üniversite kütüphanesi üzerinden “word cloud” anahtar kelimesi ile arama yapılarak, kelime bulutu analizi ile ilgili yayınlara erişim sağlanmıştır. Yabancı akademik yazında “kelime bulutu” anahtar kelimesi ile yer almış yayınların konularına kelime bulutu analizi uygulanarak görselleştirilmesi hedeflenmiştir.

Erişim sağlanan yayınların konuları sıklıklarına göre listelenmiştir. Tablo 1’de akademik yazında kelime bulutu anahtar kelimesi ile yer almış yayınların konuları arasında en sık çalışılan 20 konu listelenmiştir.

Tablo 1. Akademik Yazında Kelime Bulutu Anahtar Kelimesi İle Yer Almış Yayınların Konularının Dağılımı

Konu	Çalışılma Sıklığı
Sosyal Medya	316
Bulut Bilişim	220
Veri Madenciliği	155
Enformasyonun Görselleştirilmesi	155
Büyük Veri	149

Metin Madenciliği	137
Twitter	124
Araştırma	118
Görselleştirme	109
Veri Analizi	103
İçerik Analizi	99
Bilgisayar Yazılımı	98
Nitel Araştırma	95
Eğitim	94
Kelime Bulutu	94
İnternet	92
Makine Öğrenmesi	92
Duyarlılık Analizi	88
Yaşam Bilimleri	86
Enformasyon Teknolojileri	86

Akademik yazında kelime bulutu anahtar kelimesi ile yer almış yayınların konularının arasında ilk sırada sosyal medya yer almaktadır. Sosyal medya konusunu bulut bilişim ve veri madenciliği konuları izlemektedir. Kelime bulutu oluşturmanın amaçlarından biri olarak sunulan enformasyonun görselleştirilmesi konusu ise en çok ilişkilendirilen konulardan biridir. Büyük veri, metin madenciliği, veri analizi ve içerik analizi konularının da kelime bulutu ile sıklıkla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Kelime bulutu anahtar kelimesi ile 7.346 adet yayına ulaşılmış ve erişim sağlanan yayınların odaklandığı konular için kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutunun oluşturulmasında en çok ilişkilendirilen ilk 50 konu temel alınmıştır. Konuları oluşturan kelimeler sıklıklarına göre tekrarlanma koşulu ile Microsoft Excel programı kullanılarak metin haline dönüştürülmüştür. Kelimelerin anlam bütünlüğünü ve kullanım kalıplarını bozmamak amacı ile İngilizceden çeviri yapılmamıştır. Wordle programı aracılığı ile oluşturulan kelime bulutu Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kelime bulutu anahtar kelimesi ile yayınlanan yayınların odaklandığı konulara ilişkin kelime bulutu

Şekil 1'de sosyal, enformasyon, görselleştirme, veri, madencilik, analiz, bulut, bilişim, araştırma, bilim, teknoloji ve bilişim gibi kelimelerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, kelime bulutu aracılığı ile yapılan veri görselleştirmesinin sonucunda öne çıkan kelimelerin, konular ile uyumlu olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmada yöntem hakkındaki taramalardan sonra, yine üniversite kütüphanesi (lib.ikc.edu.tr) üzerinden insan robot etkileşimi alanında yapılan çalışmalar taranmış ve erişim sağlanan yayınlarda belirtilmiş olan konu terimleri sıklıklarına göre gruplandırılmıştır. Yayınların konu terimlerinin belirlenmesinde kişisel yargılara göre gruplar oluşturulmamış, yayının yer aldığı derginin ya da çalışmayı yapan kişinin belirtmiş olduğu konu terimleri kullanılmıştır. İnsan robot etkileşimi anahtar kelimesi ile erişim sağlanan yayınların konuları tekrarlanma sıklıkları Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablo 2'de 500 kereden daha çok tekrarlanmış konulara yer verilmiştir.

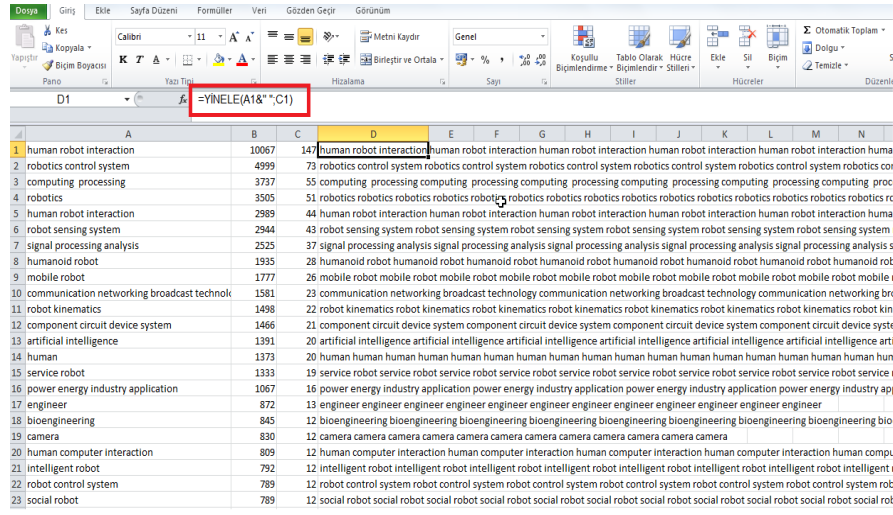
Tablo 2. Yabancı Akademik Yazında İnsan Robot Etkileşimi Anahtar Kelimesi İle Yer Almış Yayınların Konularının Dağılımı

İlişkilendirilen Konu	Tekrarlanma Sıklığı
İnsan Robot Etkileşimi	10067
Robotik Kontrol Sistemleri	4999
Bilgi İşleme	3737
Robotik	3505
Robot Algılama Sistemleri	2944

Sinyal İşleme	2525
İnsansı Robot	1935
Mobil Robot	1777
İletişim Ağları Ve Yayın Teknolojileri	1581
Kinematik	1498
Bileşen Devreleri Ve Cihaz Sistemleri	1466
Yapay Zeka	1391
İnsan	1373
Servis Robotu	1333
Güç, Enerji Ve Endüstri Uygulamaları	1067
Mühendis	872
Biyomühendislik	845
Kamera	830
Akıllı Robotlar	792
Sosyal Robotlar	789
Makine Öğrenmesi	772
Otomasyon	762
Psikoloji	719
Navigasyon	650
Aktüatör	616
Robot Hareketleri	614
Robot Görüş Sistemleri	578
Güvenlik	574
Fiziksel İnsan Robot Etkileşimi	562
Bilişsel Robot	543
Özellik Çıkarma	538
Sanal Gerçeklik	528
Manipülâtör	513

Yabancı yazında insan robot etkileşimi alanında 47.610 adet yayına erişim sağlanmıştır. Anahtar kelimesi insan robot etkileşimi olan yayınların konuları arasında robotik, robotik kontrol sistemleri, robotik algılama sistemleri, sinyal işleme, kinematik ve yapay zeka gibi teknik kavramların öne çıktığı görülmektedir. Elde edilen verilere göre, sosyal ve psikolojik konularında ilgili alan ile ilişkilendirildiği ancak teknik konular kadar yoğun çalışılmadığı

İnsan robot etkileşimi anahtar kelimesi kullanılarak yayınlanmış yayınların konularına göre kelime bulutu oluşturulmadan önce tekrarlanan kelimeler sıklıklarına göre metin haline dönüştürülmüştür. Kelimelerin tekrarlanma sayıları belirlenerek metin haline dönüştürülmesinde Microsoft Excel programından faydalanılmıştır. Excel üzerinde “yinele” fonksiyonu yardımıyla kelimelerin kullanım sıklıkları kadar metin eldesi sağlanmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan örnek excel dokümanlarından biri Şekil 2’de gösterilmiştir.

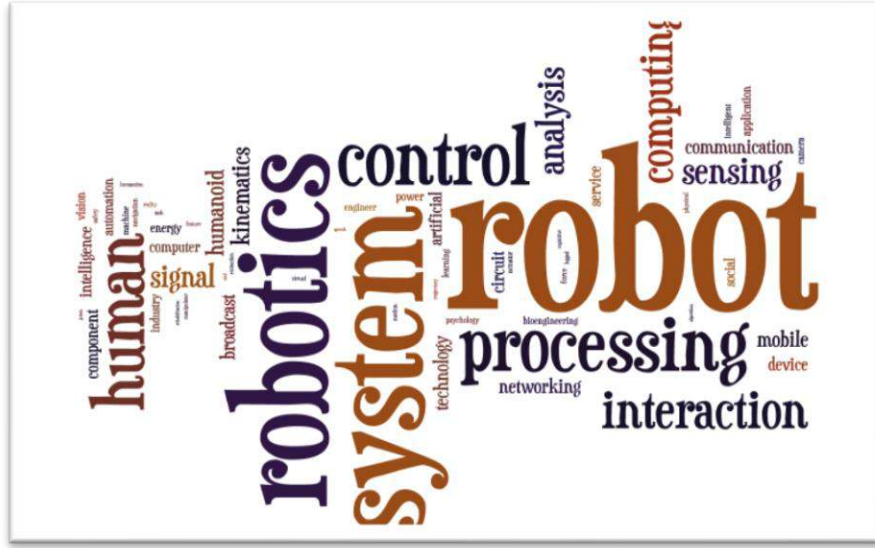

The screenshot shows the Microsoft Excel interface. The formula bar at the top displays the formula '=YINELE(A1&" data-bbox="232 271 794 500"/>

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
1	human robot interaction	10067	147	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction
2	robotics control system	4999	73	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system	robotics control system
3	computing processing	3737	55	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing	computing processing
4	robotics	3505	51	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics	robotics
5	human robot interaction	2989	44	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction	human robot interaction
6	robot sensing system	2944	43	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system	robot sensing system
7	signal processing analysis	2525	37	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis	signal processing analysis
8	humanoid robot	1935	28	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot	humanoid robot
9	mobile robot	1777	26	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot	mobile robot
10	communication networking broadcast technol	1581	23	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology	communication networking broadcast technology
11	robot kinematics	1498	22	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics	robot kinematics
12	component circuit device system	1466	21	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system	component circuit device system
13	artificial intelligence	1391	20	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence	artificial intelligence
14	human	1373	20	human	human	human	human	human	human	human	human	human	human	human
15	service robot	1333	19	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot	service robot
16	power energy industry application	1067	16	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application	power energy industry application
17	engineer	872	13	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer	engineer
18	bioengineering	845	12	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering	bioengineering
19	camera	830	12	camera	camera	camera	camera	camera	camera	camera	camera	camera	camera	camera
20	human computer interaction	809	12	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction	human computer interaction
21	intelligent robot	792	12	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot	intelligent robot
22	robot control system	789	12	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system	robot control system
23	social robot	789	12	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot	social robot

Şekil 2. İnsan Robot Etkileşimi İle İlişkilendirilen Konuların Sıklıklarına Göre Metin Elde Edilmesi

Microsoft Excel programı üzerinde metin eldesi aşamasında, konuların ilişkilendirilme sayılarının çokluğu nedeniyle sayılar oranlanmıştır. Yayınların konu terimlerinin görselleştirilmesinde Wordle yazılımı kullanılmıştır. Şekil 3’te “human robot interaction” anahtar kelimesi ile erişim sağlanan yayınların konularına göre oluşturulan kelime bulutu verilmiştir. Kelime bulutu oluşturulurken, kelimelerin anlam bütünlüğünü ve kullanım kalıplarını bozmamak amacı ile İngilizceden çeviri yapılmamıştır.

Şekil 3. “Human Robot Interaction” anahtar kelimesi ile ulaşılan yayınların odaklandığı konulara ilişkin kelime bulutu

Yabancı yazında insan robot etkileşimi anahtar kelimesi ile erişim sağlanan yayınlarının konularına göre oluşturulan kelime bulutunda robot, robotik, sistem, etkileşim, insan, kontrol ve analiz gibi kelimelerin öne çıktığı görülmektedir. İnsan robot etkileşimini konu alan yayınlarda ilgili alanın multidisipliner yapısı olduğu belirtilmesine rağmen, teknik konuların öne çıktığı söylenebilmektedir.

Yerli yazında ise insan robot etkileşimi alanında 13 adet yayına erişim sağlanmıştır. Erişim sağlanan yayınların en çok ilişkilendirildiği ilk 10 konu ve sıklıkları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Yerli Akademik Yazında İnsan Robot Etkileşimi Anahtar Kelimesi İle Yer Almış Yayınların Konularının Dağılımı

İlişkilendirilen Konu	Tekrarlanma Sıklığı
İnsan Robot Etkileşimi	6
Görüntü İşleme	6
Yüz İfade Tanıma	5
Biyomimetik Kontrol	4
Rotasyon Ve Hareket	4
Endüstriyel Robot	3
Eğitim	2
Robot	2
Mühendislik	2
Kısaç Kontrol	2

Yerli yazında, yüz ifadelerini tanıma, görüntü işleme, hareket ve endüstriyel robot gibi teknik konuların öne çıktığı görülmektedir.

Yerli yazın için kelime bulutu oluşturulmasında yabancı yazında kullanılan yöntem tercih edilmiştir. Sonuçların birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamak amacıyla aynı süreç yerli yazına uygulanmıştır. Yayınların konu terimlerinin görselleştirilmesinde Wordle yazılımı kullanılmıştır. Yerli yazın için oluşturulan kelime bulutu Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. “İnsan Robot Etkileşimi” anahtar kelimesi ile ulaşılan yayınların odaklandığı konulara ilişkin kelime bulutu

Yerli yazında insan robot etkileşimi anahtar kelimesi ile erişim sağlanan yayınlarının konularına göre oluşturulan kelime bulutunda; robot, kontrol, etkileşim, insan, görüntü, işleme, hareket, rotasyon, ifade, kinematik ve tanıma gibi kelimelerin öne çıktığı görülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma üniversite kütüphanesi üzerinden yapılmıştır. Bu nedenle tüm yazına erişim sağlanamamıştır. Çalışmanın üniversite kütüphanesinden erişilebilen yayınlar üzerinden yapılması araştırmanın sınırını oluşturmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmada, kelime bulutu için kullanılan Wordle uygulamasının ilgililenen konu hakkında öne çıkan kavramları belirlemek için kullanılabilir yardımcı bir araç olduğu sonucuna varılabilmektedir. İnsan robot etkileşimi alanında öne çıkan kavramların robot, robotik, teknoloji, sistem, insan, etkileşim, kontrol, hareket, görüntü ve işleme kavramları olduğunu söylemek mümkündür.

Yazında, insan robot etkileşiminin multidisipliner yapısı nedeniyle, yaşam bilimleri, teknik bilimler ve sosyal bilimler uzmanlarının birlikte çalışması gerektirdiğini belirten çalışmalar yer almaktadır. Ancak, yapılan taramalar sonucunda ilgili alanda sıklıkla teknik konuların üzerinde durulduğu, biyolojik ve fizyolojik gereklilikler üzerine yeterince yoğunlaşmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Göze çarpan bir diğer bulgu ise, insan robot etkileşimi konusunun sosyolojik ve psikolojik boyutlarının yeterince incelenmemiş olmasıdır.

Robotların hayatlarımıza girmesi ile birlikte bu alana olan ilgi artmıştır. Bireyler arasında kutuplaşmalara neden olabileceği öne sürülen robotların oluşturacağı sosyolojik ve psikolojik etkiler henüz aktif olarak incelenmemektedir. Bu bağlamda, toplum bilimleri ve psikoloji alanında çalışmalar yapan bilim insanlarına, konunun sosyal boyutu ile ilgili araştırmalar yapmaları önerilebilmektedir. Ayrıca, robotik alanında çalışan teknik bilimler uzmanlarının, sosyal bilimler uzmanları ile işbirliği yaparak alana katkı sunmaları gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akyildiz, I. F., Su, W., Sankarasubramaniam, Y., & Cayirci, E. (2002). A survey on sensor networks. *IEEE Communications magazine*, 40(8), 102-114.
- De Santis, A., Siciliano, B., De Luca, A., & Bicchi, A. (2008). An atlas of physical human-robot interaction. *Mechanism and Machine Theory*, 43(3), 253-270.
- DiSalvo, C. F., Gemperle, F., Forlizzi, J., & Kiesler, S. (2002, June). All robots are not created equal: the design and perception of humanoid robot heads. In *Proceedings of the 4th conference on Designing interactive systems: processes, practices, methods, and techniques* (pp. 321-326). ACM.
- Goodrich, M. A., & Olsen, D. R. (2003, October). Seven principles of efficient human robot interaction. In *SMC'03 Conference Proceedings. 2003 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics. Conference Theme-System Security and Assurance (Cat. No. 03CH37483)* (Vol. 4, pp. 3942-3948). IEEE.
- Feinberg, J. (2014). Wordle.
- Fronza, I., Janes, A., Sillitti, A., Succi, G., & Trebeschi, S. (2013, May). Cooperation wordle using pre-attentive processing techniques. In *2013 6th International Workshop on Cooperative and Human Aspects of Software Engineering (CHASE)* (pp. 57-64). IEEE.
- Haddadin, S., Albu-Schäffer, A., & Hirzinger, G. (2007, June). Safety Evaluation of Physical Human-Robot Interaction via Crash-Testing. In *Robotics: Science and Systems* (Vol. 3, pp. 217-224).
- Hancock, P. A., Billings, D. R., Schaefer, K. E., Chen, J. Y., De Visser, E. J., & Parasuraman, R. (2011). A meta-analysis of factors affecting trust in human-robot interaction. *Human factors*, 53(5), 517-527.
- Hoffmann, F. (2003, June). An overview on soft computing in behavior based

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
robotics. In *International Fuzzy Systems Association World Congress* (pp. 544-551). Springer, Berlin, Heidelberg.

Huber, M., Rickert, M., Knoll, A., Brandt, T., & Glasauer, S. (2008, August). Human-robot interaction in handing-over tasks. In *RO-MAN 2008-The 17th IEEE International Symposium on Robot and Human Interactive Communication* (pp. 107-112). IEEE.

Kanda, T., Ishiguro, H., & Ishida, T. (2001, May). Psychological analysis on human-robot interaction. In *Proceedings 2001 ICRA. IEEE International Conference on Robotics and Automation (Cat. No. 01CH37164)* (Vol. 4, pp. 4166-4173). IEEE.

Koenig, N., & Howard, A. (2004, September). Design and use paradigms for gazebo, an open-source multi-robot simulator. In *2004 IEEE/RSJ International Conference on Intelligent Robots and Systems (IROS)(IEEE Cat. No. 04CH37566)* (Vol. 3, pp. 2149-2154). IEEE.

Lee, B., Kim, B., & Seo, J. (2010). Maniwordle: Providing flexible control over wordle. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 16(6), 1190-1197.

Kosuge, K., & Hirata, Y. (2004, August). Human-robot interaction. In *2004 IEEE International Conference on Robotics and Biomimetics* (pp. 8-11). IEEE.

Kulić, D., & Croft, E. A. (2006). Real-time safety for human-robot interaction. *Robotics and Autonomous Systems*, 54(1), 1-12.

McNaught, C., & Lam, P. (2010). Using Wordle as a supplementary research tool. *The qualitative report*, 15(3), 630-643.

Morsünbül, Ü. (2018). Robotlarla Bağlanma ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(4), 427-439.

Nomura, T., Kanda, T., Suzuki, T., & Kato, K. (2008). Prediction of human behavior in human-robot interaction using psychological scales for anxiety and negative attitudes toward robots. *IEEE transactions on robotics*, 24(2), 442-451.

Rich, C., Ponsler, B., Holroyd, A., & Sidner, C. L. (2010, March). Recognizing engagement in human-robot interaction. In *2010 5th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction (HRI)* (pp. 375-382). IEEE.

Sheridan, T. B. (2016). Human-robot interaction: status and challenges. *Human factors*, 58(4), 525-532.

Şabanoviç, A., & Yannier, S. (2003). Robotlar: Sosyal etkileşimli makineler. *TÜBİTAK Bilim Teknik Dergisi*.

Ustaoglu, E.T., & Akyol, E.M. (2018). Endüstri 4.0 Çalışmalarının Yerli Ve Yabancı Yazın Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi: Betimsel Bir Araştırma. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 444-453.

Viegas, F. B., Wattenberg, M., & Feinberg, J. (2009). Participatory visualization

with wordle. *IEEE transactions on visualization and computer graphics*, 15(6), 1137-1144.

Wang, Y., Chu, X., Bao, C., Zhu, L., Deussen, O., Chen, B., & Sedlmair, M. (2017). Edwordle: Consistency-preserving word cloud editing. *IEEE transactions on visualization and computer graphics*, 24(1), 647-656.

Williams, W., Parkes, E. L., & Davies, P. (2013). Wordle: A method for analysing MBA student induction experience. *The International Journal of Management Education*, 11(1), 44-53.

Wright, C., Johnson, A., Peck, A., McCord, Z., Naaktgeboren, A., Gianfortoni, P., ... & Choset, H. (2007, October). Design of a modular snake robot. In *2007 IEEE/RSJ International Conference on Intelligent Robots and Systems* (pp. 2609-2614). IEEE.

Yanco, H. A., & Drury, J. (2004, October). Classifying human-robot interaction: an updated taxonomy. In *2004 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics (IEEE Cat. No. 04CH37583)* (Vol. 3, pp. 2841-2846). IEEE.

Yıldız, D. (2015). *Ortaokul yedinci sınıf İngilizce dersinde okuma öncesi etkinliklerde sözcük bulutu kullanımının kelime öğrenmeye etkisi* (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Young, J. E., Sung, J., Voids, A., Sharlin, E., Igarashi, T., Christensen, H. I., & Grinter, R. E. (2011). Evaluating human-robot interaction. *International Journal of Social Robotics*, 3(1), 53-67.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Kamunun Aydınlatılmasında Web Siteleri: Elektrik Gaz ve Su Sektörü Örneği

Fatih TEMİZEL

Doç. Dr.- Anadolu Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

ftemizel@anadolu.edu.tr

Özet

Halka arz edilen şirketlerin hedefi, daha yüksek piyasa değerine ulaşmaktır. Bu, yatırımcı ilişkileri yönetimi uygulamalarının önemini ortaya koymaktadır. Şirketlerin finansal piyasalardaki aktörler ile iletişim kurma çabaları güven inşa etmek ve sürdürülebilir kılmak için vazgeçilmezdir. Hedef kitleye ulaşım çabasının aracı web siteleridir. Bu nedenle araştırma konusu edilmiştir. Türkiye Yatırımcı İlişkileri Derneği (TÜYİD), Türkiye'de yatırımcı ilişkileri ile ilişkili farklı hedef kitleleri kurumsal ve bireysel platformda bir araya getirerek, mesleki bilgi üretmek ve yatırımcı ilişkileri uygulamalarında dünya standartlarına ulaşmak amacıyla kurulmuş bir kurumdur. Misyonlarını, Türkiye piyasalarının ve şirketlerinin yatırımcılara en iyi şekilde tanıtılmasına ve şirketlerin adil piyasa değerlerine ulaşmalarına katkıda bulunmak olarak tanımlamaktadır. TÜYİD, web siteleri özelinde yatırımcı ilişkileri yönetimi uygulamalarının araştırma ve ölçümlerinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi adına bir Skor Kart çalışması gerçekleştirmiştir. Şirketlere sorulacak 170 (bankalar için 186) soruyu barındıran Skor Kart; faaliyet raporu (66), finansal sonuç açıklama (45) ve web sitesi (59) soru içeren toplam üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada bu skor kart aracılığı ile veri toplanmıştır. İncelemede cevaplar -VAR-, -YOK- veya -UYGULANAMAZ- şeklindedir. Puanlama, -VAR- cevabı verilen sorulara -1- puan, -YOK- cevabı verilen sorulara -0- puan olarak alınmıştır. Her bir şirketin puanları yukarıda belirtilen üç kategori altında ayrı ayrı toplanarak oluşturulmuştur. İncelenen sektörde on altı şirket bulunmaktadır. Bu çalışmada Borsa İstanbul'da elektrik gaz ve su sektörünü temsil eden şirketlerin web siteleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kamunun aydınlatılmasına verilen önem ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yatırımcı İlişkileri Yönetimi, Borsa İstanbul, Finansal İletişim, Sermaye Piyasaları, Kamunun Aydınlatılması

Web Sites In Public Disclosure: Example Of Electricity Gas and Water Sector

Abstract

The target of publicly traded companies is to reach a higher market value. This fact demonstrates the importance of investor relations management practices. The efforts of companies to communicate with actors in financial

markets are indispensable to building trust and making them sustainable. The target of the effort to reach the target web sites. Therefore it has been the subject of research. Association of Turkey Investor Relations (TUYİD), different target audiences related to investor relations in Turkey, bringing together institutional and individual platform to generate professional knowledge and investor relations is an institution established in practice in order to reach world standards. Missions, Turkey introduced to the market and the company in the best way for investors and companies are identified as contributing to achieving the fair market value. TÜYİD conducted a Score Card study for the purpose of conducting research and measurements of investor relations management applications in web sites in a healthy way. Score Card which includes the question of 170 companies (186 for banks); The activity report (66), the financial results disclosure (45) and the web site (59) are composed of three parts. In this study, data were collected via this score card. In the examination, the answers are -AVAILABLE-, -NO- or -NOT APPLICABLE-. Scoring, -AVAILABLE- answers were given as 1 point, and, NO as 0 points. The scores of each company were collected separately under the three categories mentioned above. There are sixteen companies in the sector. In this study, the web sites of companies representing the electricity, gas and water sector in Borsa Istanbul were examined. According to the findings, the importance given to public disclosure was put forward.

Keywords: Investor Relations Management, Borsa Istanbul, Financial Communication, Capital Markets, Public Disclosure

Giriş

Bir ekonomide yatırım yapmak için gereken girdiler arasında finansal kaynaklar önde gelmektedir. Finansal kaynakların çok sayıda özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerinden bazıları diğer yatırım girdilerinde bulunmamaktadır. Günümüzde finansal kaynaklar neredeyse dünyanın tamamında serbestçe hareket edebilmektedir. Küreselleşme olgusunun en üst düzeyde yaşama geçtiği alan finansal işlemlerdir. Finansal Serbestleşme ve İletişim Teknolojisindeki gelişmeler fonların saniyeler içinde en uzak coğrafyalar arasında bile transfer edilebilmesini olanaklı hale getirmektedir. Böylece finansal kaynakları kendi yatırımlarına çekebilmek isteyen çok sayıda ülke ve yatırımcı rekabet etmek durumunda kalmaktadır. Rekabet sürecinde doğru davranışlar yoğun fon akımları ile ödüllendirilmektedir. Aksi durumda ise fon çıkışları ile bir tür cezalandırma gündeme gelmektedir.

Bu nedenle genelde ekonomi politikasını belirleyenler, özelde ise yatırım yöneticileri, kendisine en uygun yatırım alternatifini arayan küresel fon akımlarına cazip gelecek uygulamalar geliştirmelidir. Aynı zamanda bu tür uygulamaları sürdürülebilir kılmalıdır. Bu türden uygulamaların başında şeffaflık, hesap verebilirlik, açıklık ile inşa edilen güven oluşturmak ve devamlılığını sağlamak gelmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan temel alan yatırımcının bilgilendirilmesidir. Yatırımcıların bilgilendirilmesi yukarıda adı geçen güven inşa etmenin önde gelen koşuludur.

Modern ekonomilerde girişimci ile yatırımcı birbirinden ayrılmıştır. Bir işi kuran ve yöneten ile finanse eden birbirinden farklıdır. Bu modelde işi finanse eden yatırımcı bilgi sahibi olmak istemektedir. Kendisine yeterli bilgilendirme yapan girişimcileri daha fazla finanse etmektedir. Bu yol ile finansal esneklik elde eden girişimler ise hızla büyümektedir. Büyüme de kendisini yüksek piyasa değeri ile göstermektedir. Yükselen piyasa değeri de yatırımcıların servetini artırmaktadır. Bu döngü taraflar için mutluluk üretmektedir. Döngünün tersine işlemesi ise gün sonunda sadece sefalet üretmektedir.

Çalışma kapsamında yatırımcının bilgilendirilmesinde önemli bir konum kazanan yatırımcı ilişkileri faaliyeti incelenmektedir. Pay senetleri Borsa İstanbul Pay Piyasasında işlem gören elektrik-gaz-su sektöründeki şirketlerin yatırımcı ilişkileri yönetimi biriminin web tabanlı faaliyetleri analiz edilmektedir. Analizde Türkiye Yatırımcı İlişkileri Derneği (TÜYİD) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek ile web tabanlı yatırımcı ilişkileri faaliyetlerinin niteliği değerlendirilmektedir. Elektrik, gaz ve su sektöründeki genel görünüm ve sektörde faaliyet gösteren işletmelerin birbirlerine göre konumu belirlenmektedir.

Literatür

Küresel fon akımları girişimler için önemli fırsat ve tehditler sunmaktadır. Tam da bu neden ile şirketlerin kendilerini yatırımcılara doğru anlatması gereği ortaya çıkmıştır. Şirketlerin kendini anlatması olarak tanımlanan faaliyetin literatürdeki karşılığı kamunun aydınlatılmasıdır. Kamunun Aydınlatılması yatırımcıların korunması için güçlü bir araç olarak değerlendirilmektedir (Arsoy, 2008).

Şirketlerin kendilerini yatırımcılara doğru ve iyi anlatması işlevini, şirketlerin yatırımcı ilişkileri birimi üstlenmiştir (Akpınar vd.2009). Bu aksiyonun alınmasında finansal piyasaların haber ve bilgi ile yönlendirilmesi gerçeği bulunmaktadır (Brunnermeir, 2001). Günümüzde yatırımcının bilgilendirilmesinde sürat önde gelmektedir. Ulusal ve uluslararası gelişmeleri izleyerek gereğini yerine getirmek, rekabette avantaj oluşturmaktadır (Coşkun, 2009).

Bu alandaki çalışmaların finansal piyasalar tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Finansal piyasa katılımcıları şirketlerin yaptığı bilgilendirme faaliyetlerini dikkate almaktadır. Açıklanan bilgileri şirketin ihraç ettiği finansal varlıkların fiyatlama sürecinde değerlendirmektedir.

Yatırımcılar ile ilişkilerin yönetimi ile finansal piyasalara ve yatırımcılara, işletmeleri değerleyebilecek nitelikte bilginin ulaştırılması hedeflenmektedir. Bu özellik yatırımcı ilişkileri etkinliklerinin önemini arttırmaktadır (Hamid vd., 2002). Finansal piyasalarda asimetrik bilginin varlığı durumunda tersine seçim, ahlaki riziko ve takip maliyeti vb sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yatırımcı ile etkin iletişim, bu gelişmeye engel olabilmektedir. (Bebczuk, 2003).

Ampirik analizlere uygun bilgilendirme yapan şirketlerin pay senedi performanslarının daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Akpınar vd.2009). BIST30 endeksinde bulunan altı imalat işletmesinin kurumsal sosyal sorumluluk açıklamaları ile finansal performans arasında ilişki saptanmıştır. Finansal topluluk kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarına duyarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sakarya vd. 2014). Bu örnek bilgiye duyarlılığı ortaya koyması bakımından değerlidir. Üstelik tek örnek te değildir.

Yapılan çalışmada bilginin yatırımcıya iletilmesinde kullanılan araçlardan birisi ve en günceli olarak web tabanlı uygulamalar değerlendirilmiştir. Bu konudaki sektörel fark ya da bezerlikleri belirleyebilmek yönündeki uzun yolda bir adım atılmasına gayret gösterilmiştir.

Yöntem

Türkiye Yatırımcı İlişkileri Derneği -TÜYİD- sermaye piyasalarında işlem gören işletmelerin yatırımcıları en iyi şekilde bilgilendirmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, web siteleri özelinde yatırımcı ilişkileri yönetimi uygulamalarının geliştirilip iyileştirilebilmesi için bir Skor Kart hazırlamıştır. Skor Kart 170 (bankalar için 186) soru içermektedir. "FAALİYET RAPORU" (66), "FİNANSAL SONUÇ AÇIKLAMA" (45) ve "WEB SİTESİ" bölümleri (59) sorudan oluşmaktadır. Bu skor kart kullanılarak çalışmanın verileri toplanmıştır.

Faaliyet Raporu bölümünde yıllık faaliyet raporlarında bulunması gereken bilgiler ve yeterlilikleri test edilmektedir. Çalışmada ele alınan şirketlerin web sitesinde yayınlanan son yıla ait faaliyet raporunun güncelliği önemsenmiştir.

Finansal Sonuç Açıklama bölümünde web sitesi, basın bülteni, yatırımcı sunumu analiz edilmiştir.

Web Sitesi bölümünde şirket ve yatırımcı arasında doğrudan iletişim kurulabilmesi için önemli olan internet sayfalarının içerik analizi 59 soru ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın uygulamasında yanıtlar; -VAR-, -YOK-, -UYGULANAMAZ'- olarak belirlenmiştir. Skorklama, -VAR- yanıtı için 1 puan, -YOK- yanıtı için 0 puan olarak gerçekleştirilmiştir. Her şirket için puanlar belirlenen üç bölümde toplanarak belirlenmiştir.

Bulgular

Elektrik, gaz ve su sektöründe faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin, web tabanlı yatırımcı ilişki yönetim faaliyetlerinin skor karta dayalı incelenmesi ile toplulaştırılmış sonuçları Tablo-1'de gözlenebilmektedir.

İşletmelerine ait her kategorinin puanların toplanması ile işletmenin skorları tespit edilmiştir. Sözü edilen skorlar Tablo-1'de topluca sunulmaktadır. Tablo-1'deki skorklardan öncelikle ölçek ekonomisi ile ilişkili bir yapı gözlemlenmiştir. Buna göre büyük ölçekteki işletmelerin skorları da büyük, küçük ölçekteki işletmelerin skorları da küçüktür.

Sonuç

Küresel yatırım arenasında bir iş geliştirebilmenin bedeli çok yüksek tutarlara ulaşmış bulunmaktadır. Öte yandan yatırımcılar artık tek bir iş modelinin tüm riskini almak yerine riski çeşitlendirme yolu ile yönetmeyi tercih etmektedir. Bu gelişmeler anglo-sakson ekolünün geliştirdiği anonim-çok ortaklı yönetim modelinin yaygın kabul görmesine yol açmaktadır. Bu süreçte elbette anonim ortaklığın temel gereklerinin yerine getirilmesi önem kazanmaktadır. Adı geçen gerekliliklerden bu çalışmanın konusunu oluşturan bölümü ise kamunun aydınlatılması ve güven inşa edilmesi oluşturmaktadır.

Sermaye koyarak bir iş fikrini finanse eden yatırımcılar, finanse ettikleri işletmenin en son durumunu bilmek istemektedir. Finansal piyasalarda bilginin doğru, zamanlı, anlaşılır olması vb nitelikler vasat bilginin ötesinde katma değer üretebilmektedir. Gerçekleştirilen çalışmanın Borsa İstanbul'da pay senetleri işlemde olan elektrik-gaz-su sektöründeki şirketlerin yatırımcılarını bilgilendirme adına gerçekleştirdikleri web tabanlı uygulamalar incelenmiştir. İnceleme konusu şirketler temelde enerji üretimine odaklanmıştır. Türkiye enerji piyasası görece genç, dinamik ve hızla gelişme göstermektedir. Enerji piyasasındaki liberalleşme ile özel sektör artan bir ilgi ile bu alana yatırım yapmıştır. Yatırım için gerekli olan sermaye yurt içi ve yurt dışı finansal piyasalardan temin edilmiştir. Sermaye ihtiyacı süregelmektedir. Bu nedenle finansal piyasalar ile etkin bir iletişim yönetiminin somut karşılık bulabilmesi olasılığı son derece yüksektir. Yapılan incelemeler bu konuda ele alınan şirketlerin bireysel ve sektörel konumunu ortaya koymaktadır. Toplam skor kart puanlarında ilk üç sırada açık ara Aksa Enerji, Zorlu Enerji ve Akenerji yer almaktadır. Bu şirketler sektörün geri kalanından dikkat çekici biçimde ayrılmaktadır. Bu sonuçta kurumsal yapı, ölçek ekonomisi, yabancı yatırımcı ilgisi önemli etkiye sahip olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın geleceğe dönük yüzünde ise büyük resimdeki konumu görebilmek için Borsa İstanbul'daki tüm sektörlerin aynı incelemeden geçirildikten sonra topluca değerlendirilmesi yer almaktadır. Gelecekteki çalışmaların vizyonunda bu gereksinimin bulunması finansal piyasa katılımcılarına, finansal iletişim yöneticilerine faydalı bilgiler üretebilme potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

- Akpınar, F. G., Köstem, O. N., Özdemir, H., (2009). Sermaye Piyasalarına Açılan Pencere. TÜYİD. Rota Yayın Yapım Tanıtım Tic. Ltd. Şti. İstanbul.
- Arsoy, A. P. (2008). Kurumsal Şeffaflık ve Muhasebe Standartları. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:X, Sayı:II, ss.17-35.
- Bebczuk, R. N. (2003). Asymmetric Information In Financial Markets. United Kingdom: Cambridge University Press, 7.

Brunnermeir, K. M., (2001). *Asset Pricing Under Asymmetric Information*, New York: Oxford University Pres.

Coşkun, M. (2009). *Kamunun Aydınlatılması ve Sermaye Piyasaları Açısından Önemi*. Nurhan Aydın (Ed.), *Kamuoyunun Aydınlatılmasında Yatırımcı İlişkileri içinde* (s.1-42). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Hamid, F. Z. A.; Salleh, S. and Yusof, M. (2002). *Investor Relations in Developing Country: A Disclosure Strategy*. Universiti Utrara Malaysia, School Of Accountancy.

Sakarya, Ş., Yıldırım, A., Aytekin, S., (2014). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Açıklamalarının Finansal Performans Üzerine Etkisi: BIST-30'da Bir Uygulama*. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:XVI, Sayı:I, ss.1-16.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Avrupa Birliği ve Türkiye Borsalarının Yatırımcı İlişkileri Açısından Karşılaştırılması

Fatih TEMİZEL, Ekrem MERİÇ

Doç. Dr. – Anadolu Üniversitesi – ftemizel@anadolu.edu.tr

Öğr. Gör. – Anadolu Üniversitesi – emeric@anadolu.edu.tr

Özet

Dinamik bir ortam olarak menkul kıymet borsaları yerel ve global gelişmelerin menkul kıymet fiyatlarına anlık olarak yansıdığı piyasalardır. Bu dinamizmin şeffaflıktan uzaklaşması, fiyatların belirlenmesi sürecine olumsuz etki ederek, yatırımcıların zarara uğramaları ve borsalarda güvenin kaybedilmesi sonucunu doğuracaktır. Genel kural olarak tarafsız olması gereken borsaların, fiyat belirleme sürecine etkide bulunabilecek gelişmeleri piyasa katılımcıları ile eşzamanlı olarak paylaşması gerekmektedir. Olası uyuşmazlıklarda uygulanacak kurallar, piyasanın işlem kuralları, sunulan hizmetler ve bu hizmetlerin kullanım bedelleri ile işlem sonuçları katılımcılara düzenli olarak aktarılmalıdır. Bunlara ek olarak yerel ve küresel ölçekte bireysel ve kurumsal yatırımcıların borsa yönetimlerine ulaşmasının önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Günümüz finansal piyasalarında finansal enstrümanlarda çeşitliliğin artması, piyasada derinliğin sağlanması, bilginin işlenmesi ve iletilmesindeki gelişmelere bağlı olarak, yatırımcı ilişkileri özellikle de yatırımcıların bilgilendirmesi önem kazanmıştır. Bu alanda özellikle internet kullanımının yaygınlaşması, yatırımcıların bilgiye anlık ulaşması bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Bireysel ve kurumsal yatırımcılar açısından internet kullanımının yaygınlaşması ile güncel, hatta anlık bilgiye ulaşım anlamında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Finansal yatırımlarda bireysel ve kurumsal yatırımcıların işletmelere ait web sayfalarının yanı sıra, finansal enstrümanların işlem gördüğü borsaların internet sayfaları üzerinden edindikleri anlık bilgiye verdiği önem büyük oranda artmaktadır.

Bu çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinden seçilmiş önde gelen borsalardan 6 borsa ve aday ülke statüsündeki Türkiye Borsası'na (Borsa İstanbul) ilişkin web sayfaları, genel görünüş, kullanıcı kolaylıkları, teknik özellikler ve iletişim özellikleri açısından karşılaştırılarak, elde edilen bulguların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırımcı İlişkileri, Yatırımcı bilgilendirme, Bilgi Erişimi, Avrupa Birliği, Borsa Web Sayfaları

Comparison in Terms of Investor Relations of The European Union and Turkey Stock Exchange

Abstract

As a dynamic environment, stock exchanges are markets in which domestic and global developments are reflected instantly on securities prices. The lack of transparency in stock exchanges will have a negative impact on the price setting process, resulting in loss of investors and loss of confidence in stock exchanges. As a general rule, stock exchanges, which should be impartial, should share the developments that may affect the price determination process with the market participants simultaneously. The rules to be applied in case of possible disputes, the rules of the market, the services offered and the usage costs of these services and the results of the transactions should be communicated to the participants regularly. In addition, the obstacles to the access of individual and institutional investors to stock market management at local and global levels should be eliminated.

In today's financial markets, due to the increase in the diversity of financial instruments, providing depth in the market, developments in the processing and transmission of information, investor relations and especially informing investors have gained importance. The widespread use of internet in this area has been an important development in terms of instant access to information by investors. With the widespread use of internet for individual and corporate investors, positive developments have been experienced in terms of access to current and even instant information. In financial investments, the importance that individual and corporate investors attach to the web pages of the enterprises as well as the instant information obtained from the stock exchanges on which the financial instruments are traded increases.

There are 64 countries in Europe as 50 independent, 8 dependent and 6 unrecognized countries. In the European Union (including the UK in the separation process) 28 members, there are five candidate countries, including Turkey. In this study, selected from European Union countries 6 stock market and the candidate country status in Turkey Exchange (Borsa Istanbul) on web pages, overall appearance, user friendliness is compared in terms of technical features and communication features, aimed to evaluate the findings.

Keywords: Investor Relations, Informing Investors, Information Retrieval, European Union, Stock Exchange's Web Sites.

1. Giriş

Finansal enstrümanların çeşitlenmesi, piyasalarda derinliğin artması, bilişimde ve iletişimde gözlenen gelişim sonucu, yatırımcıların bilgi gereksinimi de şekillenerek değişime uğramıştır. İnternet kullanımının yaygınlaşması da bilgiye erişim sağlaması açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Yatırımcıların, işletme internet sayfalarının yanında, hukuki ve idari düzeni

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
sağlayan borsa internet sayfalarının sağlanan eşzamanlı bilgiye de verdiği önemde artmıştır.

Dinamik bir ortam olan menkul kıymet borsaları; yerel ve küresel gelişmelerin anlık olarak menkul kıymet fiyatlarına yansıtıldığı mekanlardır. Bu dinamizmin şeffaflıktan uzaklaşması, fiyatlama sürecine olumsuz etkide bulunarak yatırımcıların haksız kazanç-kayıplara uğramasını borsaların ise güvenilirliklerinin zedelenmesi sonucunu doğurur. (Bayram ve Temizel, 2007:306)

Bu çalışmada, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Hollanda gibi Avrupa Birliği üye ülke borsalarının yanı sıra, Avrupa Birliği'nin ikinci büyük ekonomisi konumunda olmakla birlikte, birlikten ayrılma sürecinde olan Birleşik Krallık (Londra) ve aday ülke konumunda olan Türkiye (Borsa İstanbul) borsalarının web sayfaları, içerik analizi yöntemi ile genel görünüm, kullanım kolaylığı, içerik, teknik özellik ve iletişim olanakları açısından karşılaştırılarak Türkiye'nin konumunun ortaya konması amaçlanmıştır.

2. İnternet Sitelerinin Değerlendirilmesi

Web sayfalarının biçim ve içeriğine ilişkin yapılan değerlendirmelerde, bir Web sayfasında olması gereken bazı temel noktalar belirtilmektedir. Bunlar: doğruluk, yetkinlik, yansızlık, içerik ve güncelliktir (Sebek, 2004).

Doğruluk, sitede yer alan bilgilerin güvenilir, tam ve başka kaynaklarca da doğrulanabilir olmasını ifade etmektedir.

Yetkinlik, sitenin amacı ve politikası doğrultusunda işlemesi ve sitede yer alan bilgilere ilişkin bağlantı kurulabilecek yetkili kişilerin olmasını ifade eder.

Yansızlık, sitede yer alan bilgilerin yoruma ve farklı algılamalara yer vermemesi anlamındadır.

İçerik, sitenin yapılış amacı ve işlevinin, kullanıcının siteyi kullanma amacıyla örtüşmesi noktasında, sitede yer alan ses, metin, görüntü gibi bilgi içeriğini ifade eder.

Güncellik, sitede yer alan bilgilerin ne zaman güncellendiği, linklerin güncel olması gibi özellikleri içerir.

Bu ölçütlerin yanında siteye ulaşılabilirlik, genel görünüş, kullanım kolaylığı ve teknik özellikler de önem taşımaktadır. Bir Web sitesinin kolay kullanılabilir olması ve içeriğindeki bilginin kolay ulaşılabilir bir düzenlemeye sahip olması anlamına gelen kullanılabilirlik kavramı hem Web hizmetini sunanlar hem de kullanıcılar için büyük öneme sahiptir (Nielsen, 2000: 388- 389).

3. Veri ve Yöntem

Çalışmada Almanya (Frankfurt), Fransa (Euronext Paris), Hollanda (Euronext Amsterdam), İtalya (Milano), İspanya (Madrid), İngiltere (Londra) ve Türkiye (İstanbul) borsalarının web sayfaları, içerik analizi yöntemi ile genel

görünüm, kullanım kolaylığı, içerik, teknik özellik ve iletişim olanakları açısından karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

3.1. Almanya – Frankfurt Borsası

Dünyanın en büyük borsalarından olan Frankfurt Borsası, Almanya'nın Frankfurt am Main kentinde bulunmaktadır. Paris Borsası ile birlikte Avrupa'nın en büyük ikinci borsasıdır.

3.2. Fransa – Euronext Paris

Paris Borsası adıyla bilinen ama 2000 yılından sonra Euronext Paris adını alan bir borsadır. Borsa, Paris Borsası adıyla bilinmesine rağmen 2000 yılından sonra Euronext Paris adını almıştır. Merkezi Paris olan borsa işlem hacmi nedeniyle dünyanın 5. büyük borsasıdır.

3.3. Hollanda – Euronext Amsterdam

Amsterdam Borsası, 1602 yılında kurulmuş ve Dutch East India şirketinin hisse senedi ve fonlarını basmayla yetkilendirilmiştir. Daha sonra da bu hisse ve fonların alım – satım işlemleriyle ilgilenecek borsa tarihine başlangıç yapmıştır. Euronext bünyesine ilk dahil olan borsadır.

3.4. İtalya – Milano Borsası

İtalya'nın Milano kentinde bulunmaktadır. 1997 yılında özelleştirilmiş, 2007 yılında da London Stock Exchange Group'un bir parçası olmuştur. İtalyan Borsası'nın Londra Borsası Grubu'na geçmesiyle endeksler de FTSE Group altına girmiştir.

3.5. İspanya – Madrid Borsası

1831 yılında kurulan Madrid Borsası, dünya savaşları sırasında kapanmamış ve işlem hacimleri artarak devam etmiştir. Madrid Borsasının sahibi olan Bolsas y Mercados Españoles, Madrid, Barselona, Bilbao ve Valencia'daki borsaları içeren İspanya borsalarının ve finansal piyasaların örgütsel yönleriyle ilgilenmektedir.

3.6. İngiltere – Londra Borsası

1801 yılında ilk olarak Londra'da bulunan ve ticari evrakların alım satımı amacıyla insanların buluştuğu bir kahvehanede kurulan kurulan Londra borsası, günümüzde dünyanın en büyük 3., Avrupa'nın ise en büyük işlem hacmine sahip borsasıdır.

3.7. Türkiye – Borsa İstanbul

1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) adıyla borsacılık faaliyetlerine başlayan borsa Avrupa borsaları arasında yer almaktadır. 2013 Nisan Borsa İstanbul adını almıştır. İsim değişikliği sonrasında Nasdaq OMX ile bir ortaklık anlaşması da imzalanmıştır

Seçilen borsa internet siteleri, yatırımcıların bilgilendirilmesi açısından incelenmiştir. Bu amaçla küreselleşmenin en yoğun biçimde yaşandığı, finansal piyasaların bir unsuru olan sermaye

piyasalarının birbiri ile rekabet halindeki bir bölümü olan seçilen borsalar yatırımcıların bilgilendirilmesine dönük çabalar yönünden değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Seçilen borsa internet sitelerinin incelenmesinde genel görünüm, kullanım kolaylığı, içerik, teknik özellikler ve iletişim bilgileri değerlendirilmiştir.

4.1. Genel Görünüm

	ALMANYA	FRANSA	İTALYA	İSPANYA	HOLLANDA	İNGİLTERE	TÜRKİYE
GENEL GÖRÜNÜM							
Ana sayfanın genel görünüşü	E	E	E	E	E	E	E
Ana sayfanın kullanım rahatlığı	E	E	E	E	E	E	E
Sayfalarda renk kullanımı	E	E	E	E	E	E	E
Zemin rengi (beyaz)	E	E	H	E	E	E	E
Sayfalar arası uyum	E	E	E	E	E	E	E
Sitenin yüklenme süresi (5" ve altı)	E	E	E	E	E	E	E
Anasayfa uzunluğu (10 ve üzeri click sayısı)	H	H	H	H	H	H	H
Sayfa kenar boşlukları	H	E	E	E	E	E	E
Sayfadaki butonların işlevliliği	E	E	E	E	E	E	E
Site haritası	E	H	H	E	H	E	E

4.2. Kullanım Kolaylığı

	ALMANYA	FRANSA	İTALYA	İSPANYA	HOLLANDA	İNGİLTERE	TÜRKİYE
KULLANIM KOLAYLIĞI							
Sayfalar arası geçiş-bağlantı	E	E	E	E	E	E	E
Site içi arama	H	E	E	E	E	E	E
Finansal araçlara ilişkin geçmiş veriler	E	E	E	E	E	E	E
İngilizce Dışında Dil Seçim Olanağı	H	E	H	H	E	H	H
Kaç Dilde Yayın Yapılmakta (üç dil)	H	E	H	H	E	H	H

4.3. İçerik

İÇERİK	ALMANYA	FRANSA	İTALYA	İSPANYA	HOLLANDA	İNGİLTERE	TÜRKİYE
DUYURULAR	E	E	E	E	E	E	H
GÜNLÜK BÜLTEN	H	E	H	E	E	H	E
KURUMSAL BİLGİLER							
Organizasyon Yapısı	E	E	E	E	E	H	E
Vizyon&Miyon	H	H	H	H	H	H	E
Mevzuat	H	H	H	E	H	E	E
Önemli Tarihler(Milestone)	H	H	E	E	H	E	H
Tarihçe	E	E	E	E	E	E	E
Üyelikler	H	E	H	H	E	E	E
Uluslararası İşbirlikleri (Tanınmalar)	H	E	H	H	E	H	E
Hissedarlar	E	E	H	E	E	H	H
YATIRIMLAR(İŞTİRAKLER)	E	E	H	H	E	H	E
İŞLEM PROSEDÜRLERİ	E	E	E	E	E	E	E
KOTE ŞİRKETLER	E	E	E	E	E	E	E
HALKA ARZ BİLGİLERİ	E	E	E	H	E	E	E
MALİ TABLOLAR ARŞİVİ	E	E	H	H	E	E	E
PİYASA VERİLERİ ARŞİVİ	E	E	H	E	E	E	E
PİYASALARA İLİŞKİN TANITIM BİLGİLERİ	E	E	E	E	E	E	E
BORSA ÜYELERİNE İLİŞKİN BİLGİLER	H	E	H	E	E	E	E
ÜYE SAYISI (Borsada işlem yapan kurumlar/ 50 ve üzeri)	H	E	H	E	E	E	E
FİNANSAL ARAÇLARIN SAYISAL DEĞERLERİ(BONO VB KAPANIŞ)	E	E	E	E	E	E	H
YABANCI YATIRIMLAR	H	H	H	H	H	H	H
PİYASALARA İLİŞKİN ENDEKSLER	E	E	E	E	E	E	E
YAYINLAR							
İçeriği Web de Yer Alan Yayınlar	E	E	E	E	E	E	E
Yayın Listesi	H	E	E	E	E	E	E
EĞİTİM STAJ OLNAKLARI	H	E	H	E	E	E	E
BORSA İŞLEM TARİFESİ	E	E	E	E	E	H	E
TICKER (Fiyatları gösteren kayan bant)	H	H	H	H	H	H	E
YARDIM	H	H	H	H	H	H	H
MENKUL KIYMET ARAMA(FİRMA SAYFASI)	E	E	E	H	E	E	H
SEMBOL ARAMA	H	H	H	H	H	H	H
İLGİLİ KURUMLARA LİNK	E	E	H	H	E	E	E
FİNANSAL TERİMLER SÖZLÜĞÜ	E	H	E	H	H	H	H
İŞLEM EKRANI(TRADE SCREEN)	E	H	E	H	H	E	H
KAYITLI KULLANICI UYGULAMASI	E	E	E	E	E	H	H

4. 4. Teknik Özellikler

TEKNİK ÖZELLİKLER	ALMANYA	FRANSA	İTALYA	İSPANYA	HOLLANDA	İNGİLTERE	TÜRKİYE
Bütün linklerin çalışması	E	E	E	E	E	E	E
Bağlantıları yeni pencerede açma	H	H	H	E	H	E	H
Ana sayfaya dönüş kolaylığı	E	E	E	E	E	E	E
Ekran çözünürlüğü bilgisi	H	H	H	H	H	H	H
Sıkça sorulan sorular sayfası	E	E	H	H	E	E	E
Site tasarımı bilgisi	H	H	H	H	H	H	H
Site telif bilgilerine yer verme	E	E	E	E	E	E	H
Ziyaretçi Sayacı	H	H	H	H	H	H	H

4. 5. İletişim Bilgileri

İLETİŞİM BİLGİLERİ	ALMANYA	FRANSA	İTALYA	İSPANYA	HOLLANDA	İNGİLTERE	TÜRKİYE
Posta adresi	E	E	H	E	E	E	E
Telefon	E	E	H	E	E	E	E
e-Posta	E	H	H	E	H	E	E
Fax	E	H	H	H	H	H	E

5. Sonuç

Gerek kurumsal gerekse bireysel yatırımcılar için bilgiye erişim büyük önem taşımaktadır.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin büyük gelişim gösterdiği günümüzde, internet sayfalarının yatırımcıların bilgi gereksinimini sağlamada ve piyasa etkinliğinin sağlanmasında önemi büyüktür.

Bu çalışmada Avrupa Birliği üyesi 6 ülke ve aday ülke statüsündeki Türkiye borsaları yatırımcıların bilgilendirilmesi, şeffaf ve güvenli bir ortamda yatırım yapmalarını sağlayacak yapıya sahip olup olmaması kriterine göre değerlendirilmiştir.

Genel görünüm, kullanım kolaylığı, içerik, teknik özellikler, iletişim bilgileri Başlıkları altında 62 maddeden oluşan bir değerlendirme ölçeği ve içerik analizi yöntemi kullanılan çalışma sonucunda Türkiye borsasının incelenen Avrupa Birliği üyesi ülke borsalarına yakın, hatta bazı kategorilerde daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Ulaşılan bu sonuç; dolaylı yatırımda bulunan finansal varlık yatırımcıları açısından Türkiye'nin tercih nedeni olabileceğini, doğrudan yatırım yapacak yatırımcılara fon aktarımı anlamında destek sağlayabileceğini göstermektedir.

Çalışma ek olarak incelenen kriter açısından Avrupa Birliği ile uyum sorununun yaşanmayacağını ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Bayram, F., Temizel, F. (2007). Yatırımcıların Bilgilendirilmesinde Borsa Web Sitelerinin Özellikleri: FEAS Üyesi Borsalar Örneği, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 305-326.

Bolsa de Madrid, <http://www.bolsamadrid.es/esp/aspx/Portada/Portada.aspx> Erişim Tarihi: 05.08.2019

Borsa Italiana, <https://www.borsaitaliana.it/homepage/homepage.en.htm> Erişim Tarihi: 05.08.2019

Börse Frankfurt, [boerse-frankfurt.de](http://www.boerse-frankfurt.de) Erişim Tarihi: 05.08.2019

Euronext Amsterdam, <https://www.aex.nl/> Erişim Tarihi: 05.08.2019

Euronext Paris, <https://www.boursede.paris.fr/> Erişim Tarihi: 05.08.2019

Federation of European Securities Exchanges, <https://fese.eu/> Erişim Tarihi: 05.08.2019

London Stock Exchange, <https://londonstockexchange.com/home/homepage.htm>

Erişim Tarihi: 05.08.2019

Nielsen, J. (2000). Designing Web Usability. New Riders Publishing, Indianapolis.

Sebek, R. (2004). "Evaluating internet information", <http://www.lib.vt.edu/help/instruct/evaluate/evaluating.html> Erişim Tarihi: 05.08.2019

World Federation of Exchanges, <https://www.world-exchanges.org/> Erişim Tarihi: 05.08.2019

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Fıkhî Açıdan Faizli Bir Borcun Nakli

Fatih TURAY

Dr. Öğr. Üyesi-Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-
fatih_turay@hotmail.com

Öz

İslam hukuk ve iktisat sisteminde, borçlunun zimmetinde bulunan borcun üçüncü kişilere nakli, havale akdi çerçevesinde caiz görülmektedir. Ayrıca alacağın nakli de havale akdi çerçevesinde ve belirli şartlar dâhilinde fukahanın bir kısmına göre meşru kabul edilmektedir. Borcun veya alacağın nakli bakımından havale akdi, iktisadi ve finansal hayatın işlerliğini sağlama noktasında son derece önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Nitekim havale akdinin modern finansal sistem içerisinde; kredi kartları, çek, poliçe, vb. kıymetli evrak ve factoring gibi pek çok finansal yöntemle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Esasen söz konusu işlemlerin fıkhî mahiyetinin tespiti ve izahı genellikle havale akdini bir yönüyle ilgilendirmektedir.

Günümüzde finansal alanda karşılaşılan ve fıkhî boyutu bakımından değerlendirilmesi gereken problemlerden birisi de, faizli bir kredi aracılığıyla satın alınan bir malın borcuyla birlikte üçüncü bir tarafa devrinin cevazı yahut adem-i cevazı meselesidir. Örneğin faizli bankalardan kullanılan krediler yoluyla borçlanarak yapılan emlak/konut alım satımlarında borcunu ödeme hususunda zorlanan mal sahibi daha sonra malını borcuyla birlikte üçüncü bir kişiye devretmek isteyebilmektedir. Yahut faizli kredi ile aldığı bu malın uhrevi sorumluluğundan kurtulmak amacıyla elinden çıkarmak ve faizli borcu sonlandırmak isteyebilmektedir. Yine başka sebeplerle söz konusu borcun günümüz hukuki mevzuatı bakımından üçüncü kişilere çeşitli usullerde nakli söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte fıkhîde meşru bir akit olarak havale akdinin, diğer bütün akitler gibi, kendisine mahsus birtakım özel hükümleri bulunmaktadır. Çalışmamızda havale akdi ile ilgili özel hükümler çerçevesinde söz konusu sorunun cevabı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Borç, Havale, Borcun Nakli, Alacağın Nakli.

Transfer of Debt With Interest in Terms of Fiqh

Abstract

In the Islamic law and economic system, the transfer of debts that are debited to the third parties is permissible within the framework of the transfer (havale) contract. Furthermore, according to some scholars the transfer of the receivable is considered legitimate within the framework of the transfer contract and under certain conditions. In terms of the transfer of debt or receivable, the transfer contract fulfills an extremely important function in

ensuring the functioning of economic and financial life. As a matter of fact, within the modern financial system; credit cards, check, bond, etc. It is related to many financial methods such as negotiable instruments and factoring. Essentially, the determination and explanation of the legal nature of the said transactions is generally related to one aspect of the transfer contract.

One of the problems faced in the financial field today, which should be evaluated in terms of fiqh dimension, is the transfer of a property purchased through a loan with interest to a third person. For example, the owner who is forced to pay his debt in real estate / housing purchase and sale transactions through borrowing from interest-bearing banks may then want to transfer his property to a third party with his debt. Or he may want to sell the goods in order to get rid of the responsibility of the interest rate loan. Again, for other reasons, it is possible to transfer the debt to third parties in terms of today's legal legislation. However, the transfer contract as a legitimate contract in fiqh, like all other contracts, has its own special provisions. In our study, the answer to this question will be searched within the framework of special provisions regarding the transfer contract.

Keywords: Interest, Debt, Contract of transfer, Transfer of debt, Transfer of receivables.

Faizli Bir Borcun Niteliği

Borcun nakline geçmeden önce, mevcut faizli bir borcun bağlayıcılık bakımından fikhî durumunu değerlendirmekte yarar vardır. Bilindiği üzere faizli bir kredi ile borçlanmak İslam'ın en büyük günahlar arasında saydığı bir fiildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadis-i şeriflerinde faiz; en büyük günahlar arasında zikredilmektedir. (Bakara, 2/275-279; Âl-i İmrân, 3/130; Buhâri, Buyû', 112, Vesâyâ, 23; Müslim, İmân, 145, Müsâkât, 105, 106; Ebû Dâvûd, Buyû', 4, Vesâyâ, 10; İbn Mâce, Ticârât, 58).

İslam borçlar hukuku açısından faiz akitlerde bir fesad sebebidir. Bir akitte faiz bulunması o akdi derhal feshedilmesi gereken bir akit konumuna getirmektedir. (Aliyyü'l-Kârî, t.y., c.2, s. 345, 356; Mevsilî, 1953/1372, c. 2, s. 41). Ayrıca faizli bir akit sonucunda ödenmesi gerektiği iddia edilen borç, İslam hukuku açısından ödenmesi gerekli olan bir borç değil, tam tersine yapılması (ödenmesi) haram olan bir fiildir. Zira İslam şeriatı, böyle bir borcun varlığını meşru ve muteber olarak görmemekte, bir Müslümanın zimmetinde faiz borcu bulunmasını tanımamaktadır. Buna göre, faiz borcu diyâneten ödenmesi gereken bir borç olmadığı gibi kazaen de desteklenen **sahih/lâzım/meşru bir borç değildir**. (AAOIFI, 139). Nitekim fıkıh kaynaklarında kullanılan **vacip, sahih, lâzım** deyn gibi tabirler, ödenmesi **kazâen ve diyâneten** gerekli olan borçları ifade etmektedir. Ancak bir kimsenin faiz borcu bu nitelikleri taşımamaktadır. Tam aksine faiz alan tarafın aldığı fazlalık, esasında geri iade edilmesi gereken bir haksız iktisap/kazançtır. (Kaya, 2005, s. 188; Turay, 2019, s. 263). Şu hâlde faizli bir kredi sözleşmesi, İslam hukuku açısından fasid bir karz akdi niteliğinde olup,

böyle bir akit yapıldığı takdirde tarafların derhal tevbe etmeleri ve akdi sonlandırmaları gerekmektedir. Ancak genel olarak fasit bir akitte bulunan fesad sebebinin akitten ayıklanabilmesinin mümkün olduğu takdirde akdin sahih hale dönebilmesi mümkündür. (Aliyyü'l-Kârî, t.y., c.2, s. 345). Faizli bir kredi sözleşmesinden faiz şartı kaldırılarak faizsiz borç şekline döndürüldüğü takdirde akdin sıhhat kazanacağı anlaşılmaktadır. Zira ayet-i kerimede ifade edildiği üzere “**şayet tevbe ederseniz anaparalarınız sizindir**” buyurulmaktadır. (Bakara, 2/279). Dolayısıyla borç veren taraf yalnızca borç vermiş olduğu anapasını geri alabilecektir. Esasında faizli bir akdi yapmanın haramlığı bir yana, faiz ödemesi yapılmaya devam edildiği takdirde hem veren hem de alan taraf ayrıca haram işlemeye devam etmektedirler. (AAOIFI, 139).

Öte yandan faiz alacağı olan tarafın (bankanın), rehin veya kefâlet gibi teminât yöntemlerinden istifade etmesi de haramdır. (AAOIFI, 140, 721). Zira faizli bir muamelenin yazılması ve buna şahitlik edilmesi dahi haram iken faiz alacağına mukabil rehin konulması daha tehlikeli bir aşamayı ifade etmektedir. (AAOIFI, 140). Dolayısıyla faizli bir kredi ile satın alınan bir mal için **rehin/ipotek** konulması İslam hukuku açısından meşru bir alacağı olmayan tarafın haksızca bir başkasının malına el koyması anlamına gelmektedir.

Borcun Nakli Hususunda Fıkıhta Aranılan Şartlar

Borcun ve alacağın nakli fıkıhta, havale akdi çerçevesinde ele alınmaktadır. Borcun nakli, fukahanın çoğunluğu tarafından belirli şartlarla birlikte caiz görülmektedir. Alacağın nakli ise, ancak havale yoluyla caiz olup alacağın satımı (bey'u'd-deyn) şeklinde olduğunda caiz değildir. (Bardakoğlu, “Havâle”, 1997, s. 507; Aydın, “Borç”, 290). Esasen havale akdinden çoğunlukla **borcun nakli** anlaşılmaktadır. Bizim çalışmamızı, havale akdinin daha ziyade bu yönü ilgilendirmektedir.

Havâle akdi, “**borcun (deyn) bir zimmetten başka bir zimmete nakledilmesi**” şeklinde tanımlanmaktadır. (Nesefî, 2014/1435, s. 458). Havalede üç tarafın yani muhîl (eski borçlu), muhal aleyh (yeni borçlu) ve alacaklının (muhal leh) rızası da şarttır. (AAOIFI, 2012, s. 145, 155).

Havâle akdinden bahsedebilmek için ortada **deyn cinsinden bir borç bulunmak mecburiyeti** vardır. Zira ayn borçları için havâle mümkün değildir. (Nesefî, 458; Aydın, 290).

Havâle akdine konu olabilmesi için deyn borcunun taşınması gereken birtakım şartlar vardır. Buna göre deynin **meşru, sahih, belirli, zimmette müstekar, bağlayıcı, ödenmesi gerekli ve nakledilebilir** bir borç olması gerekmektedir. (Karaman, c.2, 2016, s. 566; AAOIFI, 146). Bu durum kefâlet geçerli olan her deyn üzerine havâle caizdir, şeklinde ifade edilmektedir. (Bilmen, t.y., c. 6, 291.)

Ayrıca havâle akdinde **nakledilen borç miktarı ile muhâlun aleyhin, yani borcu üstlenen kişinin ödeyeceği borç** arasında **miktar, sıfat ve vade**

bakımından tam bir denklik olması şarttır. Aksi takdirde faiz gerçekleşmiş olacaktır. (Bilmen, c. 6, s. 293; AAOIFI, 146, 156).

Bankacılık Uygulamaları Açısından Kredi Devri

Günümüzde bankacılık uygulamaları açısından bakıldığında, kredilerin üçüncü kişilere devrine bankalar genellikle sıcak bakmamaktadır. Bununla birlikte, kredi devrine ilişkin talepleri değerlendirmek bankaların inisiyatifine bırakılmış olup istisnai olarak bu durum söz konusu olabilmektedir. Ayrıca kredi devri talebini kabul eden bankalar, genellikle bu devri yeni bir kredi olarak değerlendirerek, önceki borçlunun ödemek durumunda olduğu toplam kalan borçtan daha fazla bir ödeme tutarını yeni borçludan istemektedirler. Ancak, kredi borcu devam eden bir konutun aynı bankadan kredi kullanılarak satın alınmasına bankalar daha sıcak bakmaktadırlar. Öte yandan, krediyle satın alınmış ve borcu devam eden bir konutun bir başkasına nakit olarak satılmak istenmesi durumunda, konut üzerinde tesis edilmiş olan ipotek hakkında bankalar hemen vazgeçmemekte ve konutun müşteriye ipotekli olarak satılmasına izin vererek, borcun yeni müşteri tarafından kapatılmasının ardından ipoteğin kaldırılması için izin vermektedirler.

Faizli Borcun Üçüncü Bir Kişiye Devredilmesi

Faizli banka kredileriyle satın alınan konut/taşıtlar vb. mallarda, bankadan alınan **faizli kredi** ile **mal** arasında doğrudan irtibat bulunmamaktadır. Şöyle ki, faizli kredi kullanarak mal satın alan kişi, esasında malı bir başkasından (satıcıdan) satın almakta, ancak bu malın bedelini ödeyebilmek için üçüncü bir taraf olan bankadan borç istemekte, banka ise ancak belirli bir miktar faiz ödemesi karşılığında bu borcu vermektedir. Dolayısıyla bankanın, satın alınan mal ile doğrudan bir irtibatı bulunmayıp, yalnızca faiz karşılığında borç veren taraf konumundadır. Ancak banka borç verdiği paraya ilave ettiği faizle birlikte toplam alacağı olarak varsaydığı miktarı garanti altına almak için, malın üzerinde **rehin/ipotek** tesis etmektedir.

Faizli bir kredi ile satın alınan bir malın her ne kadar doğrudan faiz borcu ile bir irtibatı bulunmasa da yukarıda ifade edildiği üzere, **derhal faiz ödeme durumunun sonlandırılması, tövbe edilip akdin derhal feshedilmesi** gerekmektedir. Zira faizli akit yapmak da faiz ödemek de haramdır. Ancak **günümüz uygulaması açısından bakıldığında** bankalardan kullanılan kredilerde yalnızca anapara borcunun ödenerek sonlandırılması gibi bir seçeneği bankalar kesinlikle kabul etmemektedirler. Kredinin erken ödenerek kapatılması durumunda bir miktar faiz indirim söz konusu olmakla birlikte, bankalar **erken ödeme cezası tatbik etmekte** ve kalan anapara borcunun belirli bir yüzdesini “ceza” olarak talep etmektedirler. Dolayısıyla bankalardan alınan bir kredinin yalnızca anaparanın geri ödenmesi gibi bir seçeneği bulunmamaktadır. **Zira her halükârda geri ödenen para bankadan alınan miktardan daha fazla olmaktadır.**

Faizli bir kredi ile satın alınan bir malın esasen faiz borcuyla doğrudan irtibatı bulunmadığından mutlaka elden çıkarılması gerekmeseydi de bankaya olan

borcun derhal sonlandırılması şarttır. Bunun için şayet **malın satılması dışında borcu kapatılabilecek başka meşru bir seçenek varsa, bu yolun kullanılması mümkündür**. Esasen faizli kredi ile satın alınan bir konut için ilk satıcıya ödenen bedel, evin asıl bedelini teşkil etmektedir ki, bu da mal sahibinin peşinat olarak ödediği miktar ile bankanın borç olarak verdiği anaparaya tekabül etmektedir. Dolayısıyla aslında ev üzerindeki mülkiyet hakkına esas teşkil eden miktar gayrimeşru olmayıp, problem teşkil eden husus bankaya fazladan ödenen faiz (anapara haricindeki bütün fazlalıklar) miktarıdır. Ancak şu hususu da ifade etmek gerekir ki, her halükârda faiz yoluyla elde edilen bir malın, banka faizi ilave edilmeksizin yalnızca “bankadan borç alınan anapara ve başlangıçta konulan peşinat” miktarına denk gelen bir fiyata (yani ilk satıcıdan satın alınan fiyata) hatta zararına elden çıkarılması takvaya daha uygundur.

Faizli bir kredi kullanarak bir mal satın alan kişi, günahından tevbe ederek, faiz ödemeye devam etmemek için bu malını **kredi borcu devam ederken satmak istemesi durumunda**, birkaç farklı seçenek söz konusu olabilir. Şimdi sırayla bunları ele alalım. Öncelikle malın yeni alıcıya satılabilmesi için, bankanın tesis ettiği ipoteğin kaldırılması gerekmektedir. Banka, ipoteğin kaldırılması için mevcut borcun -kısmen indirim mümkün olsa bile- bir miktar faizle birlikte ödenmesini istemektedir.

Öncelikle **nakit parası ile kredi borcu devam eden bir evi satın almak isteyen alıcının** durumuna bakalım. Şayet alıcının banka ile hiçbir surette muhatap olmayıp mal sahibinin talep ettiği tutarı mal sahibine ödeyerek malı satın alabilmesi mümkün ise bu durumda özellikle yeni alıcı açısından bir beis olmadığı söylenebilir. Ancak bankanın, mal üzerinde tesis ettiği ipoteği, yeni mal sahibi aleyhine olmak üzere bir müddet daha devam ettirmek istemesi durumunda bu işlemin yeni alıcı açısından faizli bir işlem olmamakla birlikte, fasid bir akit olduğu söylenebilir. Zira bu durumda alıcı “bankanın bir müddet daha haksız yere ipotek hakkı sürdürmesi” şeklindeki fasid bir şartı kabul etmek suretiyle malı satın almaktadır. Bu durumda ipoteğin ortadan kalkmasından itibaren akdin sıhhat kazanacağı ve yeni alıcı açısından mal üzerindeki mülkiyet hakkına ilişkin bir problemin bulunmayacağı söylenebilir.

Ancak özellikle yeni alıcı ile satıcı arasında bir güven ilişkisi bulunmaması durumunda satıcıya/mal sahibine ödenecek para alıcı tarafından bankaya yatırılmakta ve satıcıya blokeli çek verilmektedir. Tapu ipotekli olarak alıcıya devredilmekte ve sonrasında satıcı alacağı miktarı bankaya gelerek çeki ibraz ederek almaktadır. **Dolayısıyla bu durumda esasen satıcı, mülkiyetinde fakat bankanın ipoteğinde bulunan malını alıcıya satmış, parasını almış, bankaya devam eden faizli kredi borcunu ise alıcıya havale etmiş olmaktadır**. Alıcı ise satın aldığı malın bedelinin bir kısmını satıcıya ödemiş olmakta, kalan kısmını ise muhalun aleyh olarak üstlenmiş olduğu kredi borcunu ödemek/kapatmak durumunda olmaktadır. Dolayısıyla bu durumda alıcı esasında havale akdine konu olması caiz olmayan bir borcu üstlenmiş olmaktadır. Zira **borcu havale eden muhîlin ilk olarak üstlendiği**

bu borç meşru ve sahih bir deyn borcu değildir. (AAOIFI, 139). Faiz, borcun kaynakları arasında olmadığı gibi faiz borcunun havale akdine konu olması da caiz değildir. Ayrıca **nakledilen borç miktarı ile muhâlun aleyhin, yani borcu üstlenen kişinin ödeyeceği borç** arasında **miktar, sıfat ve vade** bakımından tam bir denklik olması şartı da (AAOIFI, 146) gerçekleşmemektedir. Zira bankaya ödenecek toplam miktarda değişiklik söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla böyle bir işlemin fikhî açıdan sakıncalı olduğu ifade edilebilir.

Faizli bir kredi ile satın alınan **malın bankaya olan borcu ile birlikte alıcıya devredilmesinin mümkün olduğunu varsayarsak**, bu durum için şu değerlendirmelerin yapılması mümkündür. Öncelikle mevcut bir kredi borcunun **miktar ve vadesinde hiçbir değişiklik olmaksızın aynı şartlarda devrinin mümkün olduğunu varsayarak** bu sorunun cevabına bakalım. Bu durumda asıl borçlu tarafından (muhi) üstlenilmiş olan faizli bir borcun diğer bir kişi (muhalun aleyh) tarafından üstlenilmesi durumu söz konusudur. Buna göre asıl borçlu olan muhi'nin üstlendiği bu borç meşru ve sahih bir deyn borcu olmadığı için yine mahzurlu bir durum söz konusudur.

Uygulamada kimi zaman karşılaşılan durumlar açısından değerlendirildiğinde ise bankalar kredi devrini yeni bir kredi olarak değerlendirip farklı vade ve miktar belirlediklerinden **evleviyetle faizli bir işlem** söz konusu olmaktadır.

Katılım Bankaları Aracılığıyla Satın Alınan Bir Malın Borcunun Nakli

Öncelikle işleyiş bakımından kısaca ifade etmek gerekirse murabaha denilen yöntemle katılım bankalarından satın alınan bir mal, esasında katılım bankası tarafından satın alınarak müşteriye taksitle satılmaktadır. Katılım bankalarının işleyişinde özellikle murabaha yöntemine ilişkin problemler bulunmakla birlikte -ki bu problemler tebliğimizin sınırlarını aşmaktadır- son tahlilde katılım bankası faizli bankaların aksine doğrudan konut/taşıt vb. malı satan satıcı konumundadır. Katılım bankasına ödenen taksitler ise malın bedelini teşkil etmektedir. Şu hâlde katılım bankasına olan bir borç, havale akdine konu olması caiz olan sahih ve meşru bir deyn borcu olmaktadır. Zira Allah, alım satımı helal faizi ise haram kılmıştır. (Bakara, 2/275). Katılım bankasına olan borcun alım satımdan kaynaklanan bir borç olduğu sabit olduğu takdirde, katılım bankasına borcu devam eden herhangi bir malın yukarıda zikredilen usuller çerçevesinde üçüncü bir kişiye satılmasının da fikhî meşruiyet çizgisi içerisinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte katılım bankalarının özellikle finansman işlemlerinde hakiki alım satım yapmalarının kesinlikle sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions), *Faizsiz Bankacılık Standartları*, (Çev. M. Odabaşı, İ. A. Aktepe), İstanbul, 2012

Aliyyü'l-Kârî, Nûruddin Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan b. Muhammed, *Fethu Bâbi'l-Înâye bişerhi'n-Nukâye*, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut, Tarih yok

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Aydın, M. Âkif, "Borç", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. VI, ss. 285-290.

Bardakoğlu, Ali, "Havâle", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. XVI, ss. 507-512.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul

Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016

Kaya, Ali, *İslam Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme*, Emin Yayınları, Bursa 2005

Mevsilî, Ebu'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud, *El-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul 1953.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Kenzü'd-dekâik*, (Thk. Said Bektaş), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2014.

Turay, Fatih, *Finansal Açıdan İslam Borçlar Hukuku (İslâmî Finans Teorisi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2019

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım

Fatma BALCI ARVAS

Dr. - Öğretmen – MEB fatmabalcı55@hotmail.com

Özet

Bu çalışma, evlilik ve aile hayatında önemli olan değerler ve dinin bu değerlerin desteklenmesindeki rolünü konu edinmektedir. Aile yaşamında önemli olan sevgi, saygı, güven sadakat, fedakârlık gibi aile değerleri, dinlerin de tavsiye ettiği ve aile hayatındaki önemini vurguladığı değerlerdir. Din ve aile kurumlarının her ikisi de benzer değerler üzerine odaklanmaları ve sosyalleşmeyi sağlama amaçları açısından benzerdirler. Din, faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlar. Dinlerin, aile içi geçimsizliğini önlemede ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmada, ilişki erdemleri olarak da adlandırılan bu değerleri besleyerek yardımcı olduğu söylenebilir.

Dini kurumlar, birçok insan için ahlaki konulardaki yasaklar ve beklentilerin ana kaynağıdır. Bu durum evlilik hayatı için de böyledir. Örneğin dini öğretiler, çocuk yetiştirme, cinsel tutum ve davranışlar, arkadaşlık ilişkileri ve evlilikle ilgili diğer birçok konuya kadar temel beklentileri şekillendirir. Ayrıca aile, çocukların sosyo-kültürel kişiliğini etkileyen birincil sosyal çevre grubudur. Sevgi, saygı, itaat, fedakârlık, paylaşma, yardımlaşma gibi değerlerle birlikte dini yapı da ailede öğrenilir.

İslam dini ve kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. Ancak İslam dininin insani ilişkiler ve aile içi ilişkilerde özellikle vurguladığı değerler de söz konusudur. İslam dini, insani ilişkilerin esaslarını genel olarak merhamet ve sevgiye bağlamıştır. İster birbirine aile bağı ile bağlı olan karı-koca, anne-baba-çocuk veya akrabalar, isterse insanlık camiasını oluşturan herhangi kişiler arasındaki merhamet ve sevgi, İslam dininde insanları birbirine bağlayan en önemli bağ olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aile, Değerler, Din, Evlilik Doyumu, Çocuk Yetiştirme.

Family, Values and Religion: A Theoretical Approach

Abstract

This study deals with the values that are important in marriage and family life and the role of religion in supporting these values. Family values such as love, respect, trust, loyalty and sacrifice which are important in family life are the values that religions also recommend and emphasize their importance in family life. Both religious and family institutions are similar in that they focus on similar values and strengthen socialization. Religion provides useful family behavior and a belief system that supports positive family life. It can

be said that religions help to prevent domestic conflict and to create a peaceful family environment by nurturing these values, also called relationship virtues.

Religious institutions are the main source of moral prohibitions and expectations for many people. This is also the case for marriage. Religious doctrines, for example, shape basic expectations, including child rearing, sexual attitudes and behaviors, friendship relationships, and many other issues related to marriage. In addition, the family is the primary social environment group that affects the socio-cultural personality of children. Values such as love, respect, obedience, sacrifice, sharing, and help are learned along with religious values in the family.

In Islamic religion and culture, family values are part of the basic values and principles of general morality. However, there are values that the Islamic religion emphasizes in human relations and family relations. Islam has linked the principles of human relations to compassion and love in general. Compassion and love between husband and wife, parents, children or relatives who are connected with each other by family ties, or any person forming the human community have been seen as the most important ties in Islam.

Keywords: Family, Values, Religion, Marital Satisfaction, Child Rearing.

Giriş

Genel tanımı itibarı ile toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aile, insan gelişimi ve psiko sosyal yaşantısı için temel bir kurum niteliğini taşımaktadır. Aile, ilk insan toplumundan beri var olan, en kadim ve en temel kurumlardan olması sebebi ile geçmişten günümüze pek çok düşünür ve gözlemcinin dikkatini çekmiş ve çeşitli incelemelere konu olmuştur (Canatan, Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi, 2011, s. 21). Aile hayatının başlangıcını evlilik, aile kurumunun temel öğelerini de eşler oluşturmaktadır. Evlilik, bir bireyin tüm yaşamı boyunca sevme, sevilme, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan bir aile ortamının kurulmasının temelini oluşturmaktadır (Çelik, Evlilik Doyumu, 2015, s. 21).

Evlilik hayatını etkileyen birçok etmen olmakla birlikte, aile içi yaşantıda önemli olan bir takım değerler vardır. Esasen insani ilişkilerde önemli olan tüm ahlaki değerler aile yaşantısında da önemlidir. Ancak bununla birlikte sevgi saygı, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. gibi değerlerin de aile hayatının temelini oluşturan değerler olduğu söylenebilir.

Önemli fonksiyonlarından biri de geniş bir değerler sistemi sunmak olan dinin, bireysel ve toplumsal ilişkilere referans kaynağı olduğu aşikârdır. Bu bağlamda en küçük toplum birimi olan aile ve bu aileyi oluşturan temel unsurlar olan eşlerin (karı-kocanın) birbirleri ile ilişkilerinde de dinin rolü önem arz etmektedir.

Tarih boyunca dini kurumlar, evli çiftlerin birbirleriyle ilişkilerinin niteliğini ve özelliklerini belirleyen merkezi bir rol oynamışlardır. Tüm dinler insanları

evliliğe teşvik etmiş ve evliliğin sürdürülmesini tavsiye etmiştir. İlâveten dinler, evliliğin başlangıcından sonlandırılmasına ve eşlerin birbirleri üzerindeki yükümlülüklerinden çocuk yetiştirmeye kadar, evlilik hayatının tüm kurallarını belirlemiştir. Tüm bunları yaparken evrensel ahlaki değerlerin korunması ve ailede değerlerin merkezi rolü üzerinde vurgu yapmıştır.

Özellikle monoteist dinlerin zina ve aldatmayı yasaklayarak sadakate vurgu yapması, evlilik ve aile kurumunun, din tarafından özel koruma altına alındığının bir göstergesidir (Yapıcı, 2007, s. 76). Bunların yanı sıra, sevgi, saygı, dürüstlük, fedakârlık, yardımlaşma, sabırlı olma, minnettarlık duyma gibi, dinler tarafından önemi vurgulanan değerlerin, evlilik hayatının güçlü ve doyum sağlayıcı olmasında etkileri olduğu söylenebilir.

A. Evlilik ve Aile Kurumu

1. Evlilik: Tanımlama

Oldukça önemli sosyo-kültürel bir olgu olduğu için evliliğin pek çok tanımı bulunmaktadır. Evlilik, kültürler arasında farklılık gösterse de tüm toplumlarda geleneksel olarak oturmuş ve resmi olarak kabul edilmiş tek birliktelik şeklidir (Tarhan, 2013, s. 13). Evlilik, bir bireyin tüm yaşamı boyunca sevme, sevilme, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan bir aile ortamının kurulmasının temelini oluşturmaktadır (Çelik, Evlilik Doyumu, 2015, s. 21). Evlilik genel olarak, iki karşı cins arasında hukuken kabul edilen ve/veya toplumca onaylanan, taraflara çeşitli hak ve yükümlülükler veren, aile kurmayı, çocuk sahibi olmayı, bu çocuklara belli bir statü sağlamayı ve kültürel, sosyo ekonomik, psikolojik, biyolojik amaçları hedefleyen bir anlaşma, dayanışma ve yasal bir ilişki olarak tanımlanabilir (Budak, 2002, s. 281; İbrahimoglu, 2003, s. 21; Canel, 2007, s. 55).

Evlilik bireylerin hayatını etkileyen önemli tecrübelerden biridir. Evlilik ilişkisi bireylere fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını giderme olanağı sağlamaktadır (Çelik, Evlilik Uyumunu, 2015, s. 7). Maddi ve manevi doyum sağlayarak uyumlu bir birey olabilmek için evlilik gereklidir. Evlilikle birlikte bireyler belli bir statü de kazanmaktadır. Bu şekilde toplumda bir yer edinen bireyler, evlilik kurumu sayesinde toplumla daha sağlıklı bir bütünleşme olanağı sağlamış olur.

Evlilik kurumu kişilerarası ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerdir. Birçok insan için evlilik, bütün yakın ilişkiler içerisindeki en samimi ve devamlı olanıdır (Levenson, Carstensen ve Gottman, 1993, s. 301). Bu kurumun, kendine ait sosyal ve psikolojik sınırları vardır. Bu sınırlar iyi öğrenildiğinde evlilik de iyi yürümektedir (Tarhan, 2013, s. 13). Evlilik, iki insanın ortak yaşam belirlediği, mutlu olmayı amaçladığı bir kurumdur. İnsanların en fazla iletişim kurdukları, beklentilerinin en fazla olduğu kişiler eşleridir. Bu sebeple elde ettikleri haz ve doyum, yaşadıkları evliliğin kalitesini de belirlemektedir (Üncü, 2007, s. 3). Evlilik, yakınlık, anlayış, duyguların paylaşılması ve empati gibi önemli öğeler içeren sosyal ve duygusal desteklerle, eşlerin fiziksel,

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ruhsal ve sosyal iyi oluşlarına katkı sağlamaktadır (Ersanlı ve Kalkan, 2008, s. 2).

Tarhan'a göre evliliğin üç dönemi vardır. İlk dönemde eşlerin ilişkisine romantik duygular hâkimdir. Daha sonra karşılıklı kişilik çatışmalarının yaşandığı dönem başlar. Eğer kişiler bu dönemi sağlıklı atlarsa bağıllık dönemi gelir (Tarhan, 2013, s. 53). Evlilik, deniz misali sınırları görünmeyen bir kavramdır. Eşler o denizde yüzerek hayatlarını devam ettiren kişilerdir. Arada sırada hayati tehlike geçirseler de hep birbirinin yanında ve ihtiyaçlarının farkında oldukları için kurtulurlar (Ürkmez ve Oğurtkan, 2011, s. 6).

2. Aile Kurumu

Toplumun temel taşı olarak nitelendirilen aile, sosyal değerler, gelenek, görenek ve kanunların öngördüğü biçimde kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirmek amacıyla yaptıkları sosyal sözleşme yani evlilik sonucu oluşturdukları evrensel ve sosyal bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Ersanlı ve Kalkan, 2008, s. 1). Daha geniş bir ifade ile, insan türünün sürekliliğini sağlayan ilk toplumsallaşma sürecini oluşturan, karşılıklı ilişkileri belirli kurallara bağlayan, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur (Çağan, 2011, s. 84; Dönmezer, 2009, s. 13). Toplumsal kurallar, gelenekler ve yasaların ön gördüğü biçimde kurulduğundan, aile özel olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak ele alınmaktadır (Bilen, 2009, s. 79). Ancak aile kurumu tam bir kurum gibi de görülemez. Çünkü kurumlarda genel olarak resmiyet esastır. Ailede ise resmiyet değil sevgi ve samimiyet vardır (Yeniçeri, 2009, s. 28).

Hangi çağ ve toplumda olursa olsun aile kurmak, insanların en önemli karakteristiği olmuştur. Aile toplumdaki diğer sosyal gruplara nazaran daima hem nitelik hem nicelik yönünden üstünlük arz eder. Toplumdaki hiçbir sosyal grubun sayısı aile sayısına ulaşamayacağı gibi hiçbir sosyal topluluğun fertleri arasındaki ilişkiler aile fertleri arasındaki kadar sıkı fıkı olamaz (İbrahimoglu, 2003, s. 68). Aile, bireye biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir özne olarak kendini anlamlı bulduğu ve diğer kurumlarda olmayan bir ilişki örüntüsü sağlamaktadır (Dönmezer, 2009, s. 14). Çünkü aile, birbiriyle etkileşim içinde olan kişilerin oluşturdukları bir kurumdur. Bu kişilerden birinde ya da ilişkilerde oluşacak bir bozukluk aile sisteminin diğer yönlerini de bozmaktadır (Dönmezer, 2009, s. 47).

Evrensel bir kurum olan aile, tüm toplumlarda genel olarak dört temel işlevi yerine getirmektedir. Bu işlevler, cinsel, ekonomik, üreme ve yetiştirme işlevleridir (Canatan, Aile Kavramının Tanımı, 2011, s. 59-60). Farklı açıklamalardan hareketle bu işlevlere, sosyalleştirme, aile üyelerinin birbirlerini koruması, toplumsal rol ve statüleri belirleme, boş zaman etkinliklerini gerçekleştirme, karşılıklı sevgi ortamı yaratma, duygusal destek ve dini eğitim gibi işlevler ilave edilebilir (Çağan, 2011, s. 85; Güngör, 2007, s. 14-15).

Ailenin birçok fonksiyonu içerisinde psikolojik fonksiyonu en etkili ve sürekli olanıdır. Aile insana yalnızca biyolojik varlığını değil, insan olmanın bütün niteliklerini kazandırır. İnsanın bireysel varlığı adeta aile içerisinde oluşturulur, çok erken yaşlarda gelişmeye başlayan benlik yapısı ana baba ve yakın akrabalarla kurulan ilişkilerin niteliğine göre biçimlenir (Hökelekli, 2009, s. 173).

Toplumsal bir varlık olan insan, hayatını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için belli bir eğitimden geçmek zorundadır. Bu eğitim süreci, bir taraftan insanın toplumsallaşmasını sağlarken, diğer taraftan da toplumsal hayata uyum sağlamasını temin edecek kimi bilgileri, değerleri ve davranış örüntülerini edinmesini sağlar. İşte bu sürecin ilk başladığı yer ailedir (Çağan, 2011, s. 87). Aile, kurallara uymayı, istenilen şeyleri yapmayı, görevleri yerine getirmeyi öğretir. Bu davranışların aile dışında öğrenilenlere göre daha kalıcı olmasının temelinde, aile içi duygusal bağlar bulunmaktadır (Bilgin, 1998, s. 388). Çocuğun her türlü eğitim öğretim formasyonu belirli bir yaşa kadar aile tarafından verilir. Özellikle sosyo kültürel normlar, ahlaki değerler ve dini eğitimin temeli ailede atılır (Uysal, 2006, s. 26). Dini fonksiyonu bağlamında aile, tüm gelenek, inanç ve ibadet şekillerini nesillere en iyi aktaran bir sosyal kurumdur. Bu geleneksel işlevle aile, hem sosyal kontrolün temel harcını oluşturmakta hem de bireyin inanç fonksiyonlarını ilk kez öğretmektedir (Kutupyıldızı, 2013, s.49-50).

Toplumlar bir makine gibi düşünülemez, toplumun makinaya dönüşmemesi güçlü bir duygusal kimliğe sahip olmasına bağlıdır. Güçlü bir duygusal yapı da esas olarak aile içerisinde kazanılır. Babalık, annelik, kardeşlik duyguları bu yapının temelini oluşturur. Bu duyguların içerisinde aidiyet, bağlanma, sahiplenme, sevmeye, yardımlaşma ve fedakârlık gibi duyguları içeren güçlü bir duygu yumağı oluşur (Bilgin, 1998, s. 388).

B. Evlilik ve Aile Değerleri

Evlilik ve aile değerleri dediğimizde, aile ve evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için gerekli değerleri kastedeceğiz. Buradaki evlilik ve aile değerleri ile ahlaki değerler kapsamında olan ve kişisel olarak sahip olmamız gereken, ancak insani ilişkilerde daha da önem arz eden değerlerden bahsedilecektir.

Genellikle değerleri, dini, siyasal, ekonomik ve benzer açılardan ayırırız. Aile gibi temel bir sosyal grupta karşılıklı olarak işlevlerde bulunan kişiler, aile yaşantılarında uymaları gereken belirli temel değerler olduğunu bilirler. Canatan (Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler, 2011, s. 269), aile kurumunu düzenleyen bu değerleri, "ailevi değerler" olarak adlandırmaktadır. Aile değerleri, Faver'e göre, bir kişinin ailesi içerisindeki yakın ve önemser şekilde ilişkilerini sürdürmesi ve geliştirilmesine dayalıdır. Aile değerleri, kişinin yaşamının amacının ve anlamının kaynağı olarak ailesine verdiği öneme işaret eder (akt. Güngördü, 2016, s. 344).

"Aile değerleri" olarak ifade edilen değerler seti güncel dilde bir klişe olarak kullanılmakla birlikte, kültürel anlamda aile ile ilişkili bir dizi değer ve normu

ifade etmektedir. Canatan'a göre sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, paylaşma, sıcaklık ve güven duygusu, bu değer ve normların başında gelmektedir. Söz konusu değer ve normlar, önemli oranda büyük dünya dinlerinin doğrudan ya da dolaylı etkileriyle oluşturulmuş ve günümüzde de aile yapıları üzerinde etkili olmaya devam etmektedir (Canatan, Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri, 2011, s. 198).

Bazı araştırmacılar, aile sistemini güçlü kılan faktörlerin neler olduğunu araştırmış ve beş özelliğe ulaşmışlardır. Bunlar, olumlu düşünme, organize olmak, esnek olmak, soruna odaklanabilme, öngörü sahibi olabilme (Güney, 2010, s. 249-250). Robinson ve Blanton, ortalama 40 yıllık evli olan çiftlerle yaptıkları çalışmalarla mutlu evliliklerin özelliklerini tanımlamışlardır. Bunlar, a) Yakınlık b) Adanmışlık c) İletişim d) Benzerlik e) Paylaşılan dini yönelimdir (akt. Güngör, 2007, s. 34). Çağ ve Yıldırım (2013) da, ilişkisel değerleri, çatışmanın kontrolü, karar vermede ortaklık, iletişim kalitesi, cinsel ve psikolojik yakınlık ve güven, saygı, empatik anlayış ve eşitlik olarak sıralanmaktadır (s. 14).

Podbelski en az yirmi yıllık evli ve yetişkin çocukları olan evliliklerle ilgili araştırmasında; eşler arasındaki uyum, beklentiler, roller, iletişim, problem çözme, kişisel farklılıkları ele alma, çocuk yetiştirme, cinsellik, samimiyet gibi değişkenler açısından incelemiş ve uyumun değerler ile yakından ilgili olduğunu saptamıştır (akt. Ürkmez, 2011, s. 104). Farklı çalışmalarda da araştırmacılar, mizaçtan memnuniyet, güven, aşk, sadakat ve bağlılığın evlilik doyumu ile, kıskançlık, ihanet, alkol ve ilaç kullanma ve çok para harcamanın da evlilik problemleri ve boşanma ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır (Hünler, 2005, s. 124). Yapılan bir çalışmada da, uzun süreli mutlu evliliklerde bağlılık, saygı, güven, duygusal yakınlık ve arkadaşlık gibi olumlu özellikler olduğu; mutsuz evliliklerde veya boşanan çiftlerde ise çatışma ve olumsuzluklar olduğu bulunmuştur (Öngider, 2010, s. 93).

Evlilik yaşamında bağlılığın önemine değinen Larson ve Goltz (1989), evlilerin ahlaki değerlere daha uygun bir şekilde davranmalarını bağlılık duygusu ile ilişkilendirmişlerdir. "...Evliler, daha adil ve diğerkâm bir şekilde davranabilirler, çünkü onlar bağlı olmaktan daha da çok bağlıdırlar... Bağlılık, iyi bir evlilik hayatı tecrübe etmenin sonucu değildir. Bunun yerine, bağlılık, iyi (veya zayıf) evlilikleri daha iyi bir hale getirmenin bireysel ve ilişkisel kaynağıdır." (s. 397)

Tarhan (2013)'a göre evliliğin üç temel bağı olan sevgi, saygı ve güven, eşlerin duygularına göre şekillenir. Bu üç temel bağ, birbiriyle ilintilidir ve evliliği ayakta tutar (s. 58). Tural'a göre ise, aile kurumu sağlam kurulmuş toplumlarda "sadakat, namus, iffet, dürüstlük, şefkat ve merhamet" başta olmak üzere, insanî yüce değerler daha kolay korunmakta ve canlılığını devam ettirmektedir (akt. Belen, 2014, s. 179).

Belen (2014)'in yaptığı çalışmada, eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerler "doğruluk" "yalan söylememe" "dürüstlük" "sevgi" "saygı" "güven" "din" olarak belirlenmiştir. Doğruluk, dürüstlük gibi değerleri sözlü

ve eylemsel olarak yaşayan çiftlerin kendinden emin ve huzurlu oldukları görülmüştür. Araştırmada misafirperverlik, affetme, cömertlik gibi değerlerin katılımcılar tarafından ifade edilmemesi oldukça manidardır. Cevapların hepsi değerlendirildiğinde özellikle “edep, sabır, misafirperverlik ve cömertlik” katılımcılar tarafından zikredilmemesi kültürümüzün en önemli değerlerinin yavaş yavaş unutulmaya başladığı izleniminin oluşmasına sebep olmuştur (s. 191).

“Dünya Değerler Araştırması”, sonuçlarına göre aileyi çok önemli bulan insanların dünyadaki genel ortalaması %90’a ulaşmaktadır. Nijerya, Bosna Hersek, Endonezya, Filipinler ve Makedonya aileyi önemli gören ülkeler arasında ilk beş sıradadır. Türkiye bu sıralamada sekizinci sıradadır. Çin, Litvanya, Estonya, Letonya ve Rusya ise en alt sıralarda yer almaktadır (Bkz. Canatan, Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri, 2011, s. 198).

“Türkiye’de Aile Değerleri” araştırmasının sonuçları da önem arz etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre öncelikle Türk toplumunda aile kurumu çok önemli görülmektedir. Araştırmaya katılanların %83,7’si “maddi ve manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken ilk yer ailedir” ifadesine katıldığını belirtmiştir. Benzer şekilde “ailemin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabilirim” ifadesine %90,3 oranında katılım gözlenmiştir. Akrabalık ilişkiler ve çocuklar da aile değerleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Evlilik ve eşler arası ilişkilere yönelik de önemli bulgular vardır. Evliliğin temelinin sadakat olduğuna inananların oranı %89’dur. Sadakati zedeleyici davranışlar hem erkek hem kadınlar için uygun görülmemektedir. Evlilikte öne çıkan bir diğer husus da, fedakârlıktır. Görüşülen kişilerin %91,6’sı, evlilikte eşlerin her türlü fedakârlığı yapması gerektiğini düşünmektedir. Boşanmaya yönelik bakış açısını ölçen “anlaşamayan eşler boşanmaktan kaçınmamalıdır” ifadesine katılımcıların %60,6’sı katıldığını, %21,2’si katılmadığını, %18,2’si de kararsız olduğunu belirtmiştir. Aile ve din ilişkileri bağlamında da önemli sonuçlar elde edilmiştir. “aile dini ve manevi değerlerine bağlı olmalıdır” ifadesi, %87,1 oranında desteklenmektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010, s. 302-304).

Aile, toplumdaki eğitim ve kültürel kurumların en önemlisidir. Bu sebeple aile değerlerinin ortadan kalkması, toplumun esasının yıkımı -toplum kurumlarının da ortadan kalkması- anlamına gelmektedir. Aile konusu ile ilgilenen birçok sosyal bilimci, ailenin, içerisinde diğer toplumsal kurum ve bu kurumların fonksiyonlarının yer aldığı, tam anlamıyla küçük bir toplum olduğunu söylemektedir (Dowlatabadi, Saadat ve Jahangiri, 2013, s. 608). Nitekim tarihsel olarak da tüm toplumsal kurumların oluşumundan önceye dayandığı için hepsinin çekirdeğini oluşturur diyebiliriz. Bu sebeple aile değerlerinin korunması, toplumların sağlıklı bir şekilde işleyişini devam ettirmesi için hayati öneme sahiptir. Aile değerlerinin ve ailenin ortadan kalkması, toplumun hem organik hem de ahlaki olarak çözümlenmesine zemin hazırlayacaktır.

Farklı araştırmacılar tarafından yapılan değerlendirmelerden hareketle aile

hayatında etkili olan birçok değer olduğu görülmektedir. Ancak daha detaylı bilgi vermek açısından, insani ilişkilerde, aile hayatında ve özellikle eşler arası iletişimde oldukça büyük bir etkiye sahip olduğunu düşündüğümüz bazı değerler burada ele alıp kısaca incelenecektir.

1. Sevgi ve Saygı

İnsani ilişkiler bağlamında en temel değerlerden olan sevgi, evlilik ilişkisine her zaman olumlu yönde katkı sağlayacak güçlerden birisidir (Ürkmez, 2011, s. 42). Denebilir ki, toplumun temeli aile, ailenin temeli de sevgidir. Sevgi; sevdiğimiz şeyin büyümesi ve yaşaması için gösterdiğimiz etkin ilgidir. İlgi, sevginin bir unsuru olan sorumluluğu açığa çıkarır, yani diğer insanın gereksinimlerine verilen yanıttır. Sevgi, sadece hazzla dayalı bir duygu değildir, bir düşünce, bir yargı, verilen bir sözdür (Tutarel-Kışlak, 2002, s. 38). Sevgi, bir kadınla bir erkeği anne baba yapan ve bir arada tutan en yüce, en kutsal duygudur. İnsana kendi boyutlarından öte bir derinlik enginlik ve zenginlik kazandırır. İnsani özellikleri geliştirir, zira bütün insani özellik ve değerlerin sevgiden beslendiği söylenebilir (Vakkasoğlu, 2012, s.17).

Sevgi, tutku ve aşkın birbirleri ile ilişkili kavramlar olmasına rağmen aynı şeyler olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Nitekim yoğun yaşanan duygulardan olan tutku ve aşk, her zaman sevgi değerini ve bu değer sonuçları merhamet, diğerkâmlık ve sorumluluk gibi diğer değerleri beraberinde getirmez. Çünkü tensel anlamda aşk, ömür boyu sürmesi mümkün olmayan geçici bir haldir, bir erdem değildir (Hökelekli, 2013, s. 25). Bu bağlamda evlilik için aşkın değil ama sevginin zorunlu olduğu söylenebilir. Günümüzde evlilikte aşkın muhakkak olması gerektiği söylemi, evlilikte sevginin yerine aşkın kıstas olarak alınmasını ve gerçek sevgiden yoksun olabilecek evliliklerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Yapılan araştırmalarda eşler arasında karşılıklı sevginin olmasının ve birbirlerine bağılılıklarının, evlilik doyumu üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Çelik, Evlilik Doyumu, 2015, s. 26). Tarhan'a göre eşlerin birbirine duydukları sevgiyi canlı tutmaları, aynı zamanda nörolojik bir ihtiyaçtır. Beynin duyguları düzenleyen alanlarının sevgiye ihtiyacı vardır. Bu alanlar sevgiyle beslendiği için, sevgi olmadığı zaman beyinde bir boşluk hissi oluşur ve kişi sevilmediğini düşünür. Bu da kişinin depresif bir ruh haline girmesine ve farklı arayışlara yönelmesine sebep olur. Buna "evlilikte duygusal ihmal" denmektedir (Tarhan, 2013, s. 63).

Genellikle sevgi değeri ile birlikte zikredilen ve evlilik hayatının mutluluğu için ilk aşamada gerekli olan değerlerden biri de saygıdır. Saygı, bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan özel bir tutumdur. Saygı duyulan şeye yüksek değer verilir, hürmet ve ihtiram gösterilir; onu rahatsız etmekten, incitmekten çekinilir; ona yakın durmaya çalışılır (Hökelekli, 2013, s. 39).

Gerçek sevgide saygı muhakkak olmalı ve sevgi yoğunluğu eşleri birbirine karşı saygısız davranışlara itmemelidir. Nitekim sevgi, saygıdan bağımsız bir şey değil, tam tersine gerçek sevginin yansımasıdır. Vakkasoğlu, aile

mutluluğunun sağlanması ve devamı için sevgi iletişimini ve yanı sıra bu iletişimin üç "s" si olarak belirttiği, saygı, sabır ve sadakatin de sevgi kadar önemli olduğunu söyler (Vakkasoğlu, 2012, s. 94-95). Eşler arası saygı sınırının muhafaza edilmesi ve kendini koruyup güvence altında hissetme duygusu, ilişkinin kalitesini ve eşlerin mutluluğunu daha da artıracaktır (Solmuş, 2011, s. 33).

2. Güven ve Dürüstlük

İnsanlar arası ilişkilerde sevginin en önemli sonucu, güven duygusu oluşturmaktır. Güven, evliliğin sevgi ve saygı ile birlikte anılan üçüncü sacayağı olarak görülmektedir. Sevgi, eşler arasındaki güveni artırır, korkuyu azaltır. Korkunun azalması da insanın kendisini rahat hissetmesini sağlar. Sonuçta da eşler arasında dostluk duyguları ortaya çıkar (Tarhan, 2013, s. 56).

Güven, kavramı özünde bir beklenti ve inanç içermektedir. Bir kişinin, karşı tarafın adil, ahlaki kurallara uygun ve öngörülebilir biçimde davranacağına ilişkin inancı temsil eder (Hökelekli, 2013, s. 209). Kişilerarası ilişkilerde güven duygusu, genel olarak karşı taraf hakkındaki algılara, bilgilere, geçmiş yaşam deneyimlerine, duygulanımlara, saygıya, işbirliğine, iletişime, güven duyulan kişinin özelliklerine ve karşılıklı dayanışmaya bağlı olarak gelişir. Kazanılan, oluşturulan, sürdürülen, bazen yeniden yapılandırılan ve sürekli olarak sınanan bir yapıyı ifade eden güven duygusu insan ilişkilerinin dinamik bir özelliğidir (Solmuş, 2011, s. 17-18).

Günümüz evliliklerinde sıkça yaşanan ihanet ve aldatmalar, yıllar boyu oluşturulan güven duygusunu bir çırpıda yok edebilir. Çoğu evlilik bu sebeple biter. Bazen o güveni yeniden tesis etmek imkânsızdır, bazen de hata yapan tarafın samimi pişmanlığı ve eşinin güvenini yeniden inşa etme gayretiyle evlilik yeniden toparlanabilir.

Güvenle birebir ilişkili olan bir değer olarak dürüstlük, eşler arasında güvenin tesis edilmesi için olmazsa olmaz bir kriterdir. Evlilik hayatının uyum ve mutluluğu, düzgün bir iletişim kurabilmekten geçmektedir. Düzgün bir iletişim ise ancak birbirlerine karşı dürüst olan çiftlerin arasında tam anlamıyla sağlanabilir. Yalan, hayattaki tüm insani ilişkileri zedelediği gibi, evlilikte eşler arasındaki ilişkinin temel dinamikleri olan saygı, sevgi ve güveni de zedeleyerek evlilik hayatını derinden sarsmaktadır.

3. İffet ve Sadakat

İffet kavramı olarak, cinsel dürtülerini kontrol etmek, namuslu olmak, nezih ve temiz olmak, saf ve lekesiz olmak, ılımlı ve alçak gönüllü olmak gibi anlamlara gelir (Hökelekli, 2013, s. 93). Daha dar anlamda iffet, ahlâk kurallarının kınadığı her türlü cinsel zevkten uzak durmaktır. Karı koca arasında, evlilik kurumu çerçevesinde normal cinsel ilişkiler kurmak ise iffetlilik kabul edilir (Kasapoğlu, 2007, s. 151).

Namuslu ve iffetli olmak bizatihi bir değerdir. Aile temelde bir iman ve namus temeli üzerine kurulur. Namus değerinin yıpratıldığı bir iklim zemininde hem evlenme iradeleri olması gerekenin çok altlarında kalmaya

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
başlar hem de mevcut sarsıntı ve yıkılmalarla karşı karşıya gelir (Yeniçeri, 2009, s. 46).

İffet erdemi ile ilişkili olan ve evlilik hayatının vazgeçilmez özelliklerinden olması gereken bir erdem de, sadakattir. Sadakat, hem fiziksel hem de ruhen eşine bağlılıktır. Sadakatin olmadığı yerde aldatma vardır. Sadakat, evliliğin temel şartlarından olup zedelenmesi kolay, tamiri ise çok zor bir durumdur (Vakkasoğlu, 2012, s. 106-107). Evlilik ilişkilerinde yaşanan aldatma, evlilik birliği ve bütünlüğü için hem sosyal hem de psikolojik yönden tehdit oluşturan ciddi bir problemdir. Aldatma, eşler arasındaki anlaşma ve güvenin, başka bir bireyin duygusal, cinsel ya da romantik biçimde ilişkiye dâhil olması ile bozulması olarak tanımlanabilir (Kantarıcı ve Şendil, 2012, s. 284-285).

Sadakatsizlik/ihanet, evlilik ilişkilerinde yaygın bir konudur. Hem ilişkiye hem de çiftlere ciddi zararlar vermektedir. Sadakatsizlik, birçok romantik ilişkinin beklenen roller ve kurallarına yönelik alçakça bir ihlale karşılık gelmektedir ve ortaya çıktığında önemli yaralanmalar meydana gelir. Bu davranışın vahameti ise, devam eden bir evlilik ilişkisinde veya romantik ilişkide ortaya çıkması sebebiyledir. Yapılan araştırmalara göre, evlilik dışı ihanet ilişkileri, cinsel yolla enfeksiyon kapma sebebiyle fiziksel hastalıkların bulaşma riskini artır ve halk sağlığını ilgilendiren birçok sebeple ilişkili olma potansiyeline sahiptir (Fincham ve Lambert, 2010, s. 651).

Modern dönemde cinsel mutluluğu hayatın merkezine koyan anlayışlar, bireyi cinsel mutluluğu sınırsız yaşamaya teşvik ederken, özellikle de erkekleri bu konuda kontrolsüz davranmaya itmektedir (Tarhan, 2013, s. 95). Bauman'a göre cinsellikle aile arasında bir boşanma yaşanmakta, yani cinsellik artık aile dışında yaşanan bir deneyim olarak görülmektedir (akt. Şişman, 2007, s. 597). Günümüzde cinsel aldatma, çoğu toplum için sosyal bir sorun haline gelmiştir ve tarihin hiçbir döneminde eşlerin birbirini aldatması, modern dünyadaki kadar yaygın olmamıştır. Örneğin Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre evli kadınların %25'i en az bir kere, evli erkeklerin de %70'i en az bir kere eşlerini aldatmışlardır (Bkz. Tarhan, 2013, s. 93).

Toplumdaki ahlaki değerler azaldıkça, rastgele evlilik dışı cinsel yaşamlar da yaygınlaşmıştır. Her iki ebeveynin çocuk yetiştirmede vermeye çalıştıkları aile değerleri yavaş yavaş yok olurken, kürtaj, gayrimeşru çocuklar, fuhuş, sadakatsizlik ve evlilik dışı ilişkiler artmaya başlar. Bunların hepsi, aile bütünlüğünü bozarken, aileyi boşanmaya iten sebepler olarak işlev görmektedir (Ahmadi ve Hossein-Abadi 2009, s. 213; Hosseinkhanzadeh ve Niyazi, 2011, s.506).

4. Hoşgörü, Anlayış ve Empati

Aile hayatının huzuru için gerekli bir ahlaki değer olarak hoşgörü, bir konuda kolaylık ve yumuşaklıkla muamele edip anlayış göstermek, şiddet, zorluk, sertlik ve kabalıktan sakınmak manalarında kullanılmaktadır (Hökelekli, 2013, s. 93).

Aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi, hoşgörü ve anlayışla sürdürdükleri karı koca ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler ana ve babadan çocuklara doğru yayılır. Gergin ve sürtüşmeli bir karı koca ilişkisi ise, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır (Hökelekli, 2009, s. 183).

İyi evlilik ilişkileri kurabilen eşlerin karşılıklı konuşabilmeleri ve birçok konu hakkında fikir alışverişinde bulunabilmeleri beklenir. Aralarındaki yakınlık, bağlılık ve anlayış bu tür iletişimle büyür ve gelişir. Ama her ailede tartışmaktan kaçınılması gereken belirli konular vardır. Erkeğin ve kadının annesi, babası ve kardeşleri aleyhinde ya da onları eleştirmek amacıyla yapılan konuşmalar gibi her iki eşin önceki sevgilileri veya eşleri hakkındaki konuşmalar bunlara örnek gösterilebilir (Bilen, 2009, s. 133). Gerginliklerin olmaması, hoşgörü ortamının devam etmesi için bunlara dikkat etmek gerekir.

Eşler arasındaki olumlu iletişimin kurulmasında en önemli etkenlerden biri, eşinin hali ile hâllenmek, şimdiki anlamı ile empati ile yaklaşarak onu anlamak ve yardımcı olmaya çalışmaktır (Vakkasoğlu, 2012, s. 158). Ben-merkezcilik ve empatik anlayış birbiriyle bağdaşmaz. Empati kurabilmek için ön şartın, ben-merkezcilikten kurtulmak olduğu söylenilebilir (Atilla, 2007, s. 76). Empati, bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde ve hayatın her alanında sağlıklı iletişim kurabilmeleri için gerekli bir unsurdur (Ayten, 2010, s. 79). Bu özellikleri ile de empatinin, hoşgörü ve anlayışlı tutum ve davranışların temelini oluşturduğu söylenebilir.

Eşlerin uyumlu bir evlilik yaşantısına sahip olmaları için duygularını paylaşmaları, empatik anlayış sergilemeleri, bireysel farkları kabul etmeleri, ilgi ve sevgi duygusunu birbirlerine iletebilmeleri gerekmektedir. Empatik anlayış eksikliği evlilikte sorun yaratma potansiyeli olan belli başlı alanlardan biridir (Tutarel-Kışlak ve Göztepe, 2012, s. 28). Empati ile evlilik uyumuna ilişkin çeşitli çalışmalar, empatinin evlilik uyumunun önemli belirleyicilerinden bir diğeri olduğunu göstermektedir. Hem kadınlar hem erkekler için karşısındakinin bakış açısını anlamamanın ve ona göre davranmanın, evlilik uyumlarını belirlemede önemli bir etmen olduğu düşünülmektedir (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002).

5. Yardımlaşma, Dayanışma ve Paylaşma

Sağlıklı bir evlilik ilişkisinde ilişkinin sağlam temeller üzerine bina edilmesinin birkaç önemli ögesinden biri de, anlama çabası, uzlaşma, iş birliği, yardımlaşma ve paylaşımlardır (Şahin, 2011, s. 178). Aynı ev içinde birlikte yaşayan, aynı hayatı güzellikleri ve zorlukları ile birlikte paylaşan eşlerin, birbirinin yardım ve desteğine ihtiyaç duyması çok olağandır. Eşler arasındaki karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma duygusunun ve davranışının gelişmiş olması, evlilik uyumu ve evlilikteki mutluluğu artırıcı bir etken olarak işlev görecektir. Nitekim yardımsever bir eş ile uyum sağlamak da daha kolaydır. Bir insanın sosyal duygusunu ortaya koyan en iyi ölçüt, o insanın başkalarına yardım etmeye hazırlıklı olup olmadığıdır (İbrahimoglu,

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
2003, s. 35). Sosyal duygunun gelişmiş olması da evlilik yaşantısını ve evlilikteki sağlıklı iletişimi kolaylaştıran bir etkidir.

Evli bireyler arasındaki etkileşim, iletişim kalitesi ve ortak paylaşımlar, evlilik doyumunu etkileyebilmektedir (Çelik, Evlilik Doyumu, 2015, s. 26). Dayanışma, evlilik hayatının düzenli ve uyumlu yürümesini sağlayacak önemli öğelerden birisidir. Evlilikte amaç, eğer bir hayatın beraberce mutlu ve uyum içinde yaşanması ise, mümkün olan en çok şeyin birlikte yapılması, bu amacı gerçekleştirmeye imkân sağlar. (Baltaş ve Baltaş, 2010, s. 107) Yapılan bir araştırmada, eşler arasında duygu ve düşüncelerin paylaşılma derecesi arttıkça hem kadın hem de erkeklerin evlilik uyum puan ortalamaları artmaktadır. Eşlerin yaşamlarında yer alan değerlerin önceliklerinin eşleriyle benzerlik derecesi arttıkça da evlilik uyum puan ortalamalarının arttığı görülmüştür (Güngör, 2007, s. 24).

Yardımlaşma, dayanışma ve ortak paylaşımların yokluğu veya azalması ise, müşterek bir ilişki olan evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için bir tehdit oluşturmaktadır. Yardımlaşma ve dayanışmanın azalması, bireyselliğin daha yaygın olarak geliştiği, aile bağlarının zayıf olduğu kent ailesinin önemli görünümülerindendir (Yıldırım, 2011, s. 131). Aile bağlarının kuvvetlenmesi ve evlilik ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devamı için, öncelikle eşler arası ve devamında diğer aile üyeleri ve hatta yakın akrabalarla yardımlaşma, dayanışma ve ortak paylaşımların artırılması gerekmektedir.

6. Affedicilik

Affetme, "kişinin kendisine yönelik kusur işleyen ve onu inciten birine karşı, onun hak etmediği merhamet ve sevgiyi göstererek, gücenme, darılma, öç alma gibi olumsuz davranma hakkından vazgeçme isteği" olarak tanımlanmıştır (Ayten, 2009, s. 113). Affetme ile ilgili dört aşamadan bahsedilmektedir; ilki incinme, ikincisi nefret etme, üçüncüsü iyileşme ve dördüncüsü de ilişkiyi devam ettirmedi. İlişkinin devam edebilmesi için karşı tarafın da buna istekli olması gerekir, diğer türlü affetme süreci iyileşme aşamasında tek taraflı olarak gerçekleştirilmiş olur (Smedes, 1998, s. 2). Affetme, sadece öfke ve intikam gibi olumsuz duygulardan vazgeçme değildir. Bu olumsuz duygulardan vazgeçmenin yanı sıra affetme sürecinin tamamlanması için suçluya karşı olumlu duyguların beslenmesi ve ilişkilerin düzelebileceğine dair bir ümidin olması ve canlı tutulması da gereklidir (Ayten, 2009, s. 114).

Affedici olma, evliliklerde önemli bir unsurdur, çünkü sıklıkla kişiler eşlerini incitir, affetmenin olmadığı ilişkilerde olumsuz iletişim meydana gelir, psikolojik şiddet ve kötü davranışlar (küfür, taciz, dayak gibi) artar ve ilişkinin pozitif boyutları manevi olarak zarar görür. Hakarete uğrayan, aldatılan ve saldırgan davranışlara maruz kalan bireyler kaçınma ve intikam davranışları göstermektedirler (Atçeken, 2014, s. 12). Bu sebeple evlilikte çatışma ortaya çıktığında affedici olma, öfke ve intikam döngüsünü kırmakta ve bunun yerine güven ve ilişki için umut oluşturmaktadır denilebilir. Ayrıca affetme, evliliğin uzun süreli olmasına (longevity) olumlu katkıda

bulunmakta ve evlilikteki olumsuz döngünün kırılmasına yardımcı olduğu için evlilikteki sorunların çözümünde bir müdahale yöntemi olarak kullanılmaktadır (Taysi, 2010, s. 41).

Orathinkal ve Vansteenwegen (2006), affetme ve evlilik doyumunun evliliğin devamı üzerindeki etkisini incelenmiştir. Belçika'nın Flanders bölgesinde yaşayan ilk evliliği ve ilk evliliği olmayan 787 katılımcı ile yapılan araştırma şunları ortaya koymuştur. Affedicilik, ilk evliliği olan ve ilk evliliği olmayanlarda kısmen değişmektedir. İlk evliliği olanlarda affedicilik oranı, ikinci evliliği olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. İlk evliliği olan ve olmayanlar arasında evlilik doyumu açısından da fark bulunmuştur. Evlilik doyumu ikinci evliliği olanlarda daha yüksek bulunurken genel uyum problemi de daha düşük bulunmuştur. Son olarak affedicilik ve genel uyum problemi arasında negatif, evlilik doyumu arasında da pozitif ilişki tespit edilmiştir.

7. Diğerkâmlık ve Fedakârlık

Diğerkâmlık, bir başka ifadeyle özgecilik, sosyal ortamda kendisini gösteren ve etkileşimsel yönü de olan bir değer olduğu gibi, evlilik hayatında eşler arası ilişkide de önemli bir değer olarak göze çarpmaktadır.

Diğerkâmlık, başkasının iyiliğini isteme, başkasına faydalı olma eğilimini ifade eden bir ahlaki özellik, aynı zamanda insanoğlunun bir başkasına yardım etmesi için ortaya çıkan özel bir motivasyon şeklidir (Batson, vd., 2002, s. 485). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere diğerkâmlık, fedakârlıkla ilgili bir değerdir. Daha geniş bir ifade ile tanımlayacak olursak diğerkâmlık, bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde bulursa dahi, sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkalarını yararına fedakârlıkta bulunması demektir (Hökelekli, 2013, s. 243).

Diğerkâmlığın zıttı olan egoizm/bencillik, insanın yalnız kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği anlamına gelmekte, ahlak sistemlerinde ve insan davranışlarında ciddi bir kusur olarak kabul edilmektedir. Bencillik, hemen her konuda ve alanda yardımlaşmaya, dayanışmaya ve işbirliğine engel olmaktadır. Kibir, cimrilik, kin gütmeye, aşırı hırs, açgözlülük, tamahkârlık gibi bazı kötü huylar da, bencillik duygusundan kaynaklanabilmektedir (Sancaklı, 2006, s. 31).

İki farklı karakterdeki insanın bir arada yaşaması anlamında ele alındığında evlilik hayatı için fedakârlık yapmanın ne derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Hemen her insanın hayatında fedakârlık yapmak durumunda hatta zorunda kaldığı anlar olabilir. Fedakârlık, yapıldığında insana huzur veren bir olgudur (Yiğit, 2010, s. 52). Tarhan (2013)'a göre fedakârlık, sevginin bir göstergesidir. İnsan sevdiği için kendi rahatından, zevkinden, eğlencesinden vs. fedakârlık yapabilir (s. 68). Halk arasında evlilikle ilgili yaygın bir inanç vardır, "evlilik uzlaşmadır" denilir. Ancak herhangi bir tutum veya zevk konusunda iki ayrı uçta olan karı kocanın orta noktada buluşması zordur. Bu durumda fedakârlıklar ortaya çıkmaktadır (Baltaş ve Baltaş, 2010, s. 107-108).

Fedakârlıkların olmadığı bir evlilik hayatı yoktur. Her evlilikte az veya çok fedakârlığın olması, o evliliğin devamı ve eşlerin mutluluğu için önem arz etmektedir. Bencil olmamayı göstermenin, evlilik çatışmalarında uzlaşmaya varmanın yollarından biri fedakârlıktır. Bozulan karı-koca ilişkilerinde, eşlerden birinin olumlu davranışı, diğerinin isteklerini karşılamak uğruna kendi isteklerinden ödün vermesi, ilişkilerin düzeltilmesinde olumlu sonuçlar verir (Kasapoğlu, 2007, s. 48).

Tabii ki burada önemli bir nokta, fedakârlığın hep tek taraftan beklenmemesi, ya da kişinin gücünün üstünde bir fedakârlığın karşı tarafa dayatılmamasıdır. Ölçsüz yapılan fedakârlık da, aile hayatı ve eşler arası ilişkide, sağlıklı ve kalıcı bir iletişimi engellemektedir. Kendi arzularını daima bastırarak, sürekli başkalarını veya eşini önde tutan, hep uyan, adeta kendi varlığını yok sayan bir yaklaşım ile kalıcı iletişim kurulamaz. Çünkü insanın gücü ve fedakârlığı sınırlıdır. Bu sebeple kişiler karşı taraftan da aşırı fedakârlıklar beklememelidir. Kurulan bu sağlıksız ilişki biçimi beklenmedik bir anda kopabilir, öfke patlamalarına ve hatta boşanmalara yok açabilir (Vakkasoğlu, 2012, s. 63). Bu noktada eşlerin her ikisinin de evlenmeden evvel genel anlamda yaşam tarzları konusunda birbirini iyi tanınması ve evlilik yaşamında karşı tarafı olduğu gibi kabullenerek anlayışlı ve hoşgörülü olması, yaşanan çatışmaların azalmasını sağlayabilir.

8. Şefkat ve Merhamet

Aile hayatının önemli erdemlerinden biri de, olumlu ilişkiler kurulmasını sağlayan bir motive olan şefkat ve merhamet değerleridir. Şefkat, çevresindeki insanları kabullenme, onlarla yakından ilgilenme, onlara sevecenlik ve sempati ile yönelme, başkasını koruma ve himaye altında bulundurmaktır (Hökelekli, 2013, s. 199). Yüksek dereceli şefkat olarak da tanımlanan merhamet ise, başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onunla birlikte ızdırap çekmedir. Merhamet iki kişi arasında yakınlaşma ve sempatiye yol açmaktadır. Bu da bir başkası ile birlikte hissetmek ya da duymaktır (Hökelekli, 2013, s. 117).

Evlilik yaşamında eşlerin birbirini şefkatli ve merhametli olarak algılaması, evlilik doyumları için oldukça önemlidir. Fincham ve Bradbury (1993)'nin yaptığı boylamsal bir araştırmada 130 çift bir yıl arayla iki kez incelenmiştir. Eşinin olumsuz davranışları ile ilgili "merhametsiz" yüklemelere sahip olan eşlerin, bir yıl sonra evlilik doyumları daha da düşük çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki, eşinden merhametsiz tavır ve davranışlar gören eşin evlilik doyumu düşmekte ve aile mutsuzluklar başlamaktadır. Bu da, her iki eşin de karşılıklı olarak gösterdiği merhamet ve davranışlara yansıtılan bu değer, evlilik yaşamının devamı ve mutluluğu için gerekliliğini ortaya koymaktadır.

9. Sabır ve Şükür

İnsan hayatı her zaman kendi istediği doğrultusunda devam etmez. Yaşam içerisinde, hastalık, yakın ölümü, kaza vb. gibi başımıza gelen bir takım olumsuz olaylara dayanmamız, ya da anlaşılmadığımızı ya da zarar

gördüğümüzü hissettiğimiz bir takım insanlarla ilişkimizde öfke duygularımıza yenilmememiz gerekmektedir. Tüm bu ve benzeri durumlar karşısında sakin, soğukkanlı ve dirençli olmak için ihtiyacımız olan değer, sabır erdemidir.

Sabır, her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında gönüllü bir şekilde dayanma, direnme, göğüs germe ve sonucu bekleme eğilimi olmakla birlikte duygusal, bilişsel, davranışsal boyutlarıyla yaşanan çözümleyici psikolojik bir süreç olarak tanımlanabilir. Bireyin hayatı anlamlandırmasından başlayarak ömrünün sonuna kadar süreçte yaşamsal mücadelesinde ona güç veren, denge ve uyum arayışında destek sağlayan sabır, onu başarıya götüren ve ardından mutluluk hedefine ulaşmasına aracılık eden psikolojik bir olgudur (Doğan ve Gülmez, 2014, s. 264). Sabır insanda otomatik olarak ortaya çıkan bir durum değil, çaba ile elde edilen bir erdemdir. Sabır yaşadığımız sorunu önce kabul etme ve sonra çözüm yolunda çaba sarf etmedir (Hökelekli, 2013, s. 199).

Evlilik ilişkilerinde sabır önemli bir tutum olarak değerlendirilebilir. Nitekim evlilik hayatı, güzel anları olduğu kadar zorlukları da içinde barındıran bir yaşantıdır. Bu bağlamda sabır bir başa çıkma yöntemidir. Zorluklar ve anlaşmazlıklar karşısında eşlerin birbirlerine karşı düşmanlık duyguları beslememesi için, mevcut olumsuz durumlara karşı sabırlı olunması ve öfkenin kontrol edilmesi gerekir.

Sevgiyi ifade etmenin yollarından biri de yapılanları takdir etmektir/minnettarlık. Takdir ve iltifat, herkesin anladığı ve hoşlandığı bir dildir. Bu sebeple eşler arasında karşılıklı takdir ve minnettarlık duyguları geliştirilmeli ve sözcüklerle ifade edilmelidir (Vakkasoğlu, 2012, s. 153). Minnettarlık kavramı ile birbirinin yerine kullanılabilen ancak minnettarlıktan daha kapsamlı bir kavram olan şükür ise, insanın hayat şartları içerisinde diğer insanlarla ilişki içinde olmasını sağlayan, hayatın en önemli boyutlarından biridir (Göcen, 2014, s. 37). Şükretmek, minnettarlığa göre daha somut yarar sağlayan ya da daha soyut olarak görülen bir tavır ve davranış karşısında kişinin duyduğu sevinç ve minnettarlığı da içine alan daha geniş bir kavramdır (Hökelekli, 2013, s. 143). Aile içinde sevgi ifadesi olarak kullanılan şükür kelimelerinin, aile üyelerinin birbirleri hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olmasını sağlayarak ailevi bağları kuvvetlendirdiği söylenebilir.

10. Sorumluluk

Sorumluluk, kişinin kendisine verilen ya da üzerine aldığı işin sonuçlarını üstlenme, bir işi istenen nitelik ve nicelikte yapma olarak tanımlanabilir. Daha kapsamlı bir tanıma göre ise sorumluluk, kişinin kendisine ve başkalarına özen ve bakım göstermesini, yükümlülüklerini yerine getirmesini, toplumsal sürece katılmasını, acıları dindirmeye çalışmasını ve daha iyi bir dünya için çaba harcamasını içeren bir erdemdir (Hökelekli, 2013, s. 57).

Her bireyin hayatında belli sorumluluk alanları ve yerine getirmesi gereken ödevler vardır. Evlilik yaşamı da, eşlerin farklı görev ve sorumluluklarının

olduğu, yapıp ettikleri ile birbirlerini tamamladıkları ve mutlu bir birliktelik için çabaladıkları bir yaşantıdır. Bu sebeple eşlerin sorumluluk duygusunun gelişmiş olması ve kendi sorumluluklarını yerine getirecek tutum ve davranışlarda bulunmalarını oldukça önemlidir. Evlilikte her iki taraf için de gerçek bir huzur ve rahatlık vardır. Fakat rahatlığın anlamı, zevk ve heveslere dalıp kendisine tabi olanlardan kaçma, sosyal yükümlülüklerden uzaklaşma değildir (Ebu Zehra, 2004, s. 106). Hiç kimse sorumsuz ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir eşle evli kalmak istemez. Evli kalmak için farklı sebepler varsa da bu evlilik, mutlu bir aile hayatının özelliklerinden uzak olacaktır.

C. Aile Değerleri ve Din

Aile yaşamında özellikle önemli olan sevgi, saygı, güven sadakat, fedakârlık vb. gibi daha önceki bölümlerde bahsi geçen aile değerleri, dinlerin de tavsiye ettiği ve aile hayatında önem verilmesini vurguladığı değerlerdir. Din ve aile kurumlarının her ikisi de benzer değerler üzerine odaklanmaları ve sosyalleşmeyi sağlama çabaları açısından benzerdirler. Araştırmacılar, din ve ailenin özellikleri ve yakınlıkları sebebiyle aralarında bir ilişki olabileceğini öngörmüşlerdir (Call ve Heaton, 1997, s. 382). Din, faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlar (Ahmadi, Azad-Marzabadi ve Ashrafi, 2008, 104). Dinlerin, aile içi geçimsizliğini önlemede ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmada, ilişki erdemleri olarak da adlandırılan bu değerleri besleyerek yardımcı olduğu söylenebilir (Lambert ve Dollahite, 2006, s. 443).

Dini kurumlar, birçok insan için ahlaki konulardaki yasaklar ve normatif beklentilerin ana kaynağıdır. Bu durum evlilik hayatı için de böyledir. Örneğin, dini öğretiler, çocuk büyüme, cinsel tutum ve davranışlar, arkadaşlık ilişkileri ve evlilikle ilgili diğer birçok konuya kadar temel beklentileri şekillendirir (Call ve Heaton, 1997, s. 332). Dindar aile bireyleri içerisinde dini/manevi görevleri yerine getirmeye yönelik bir yetiştirme tarzı söz konusudur. Bu da dini/manevi konularla ilgili anlam ve amaçları, önemli hususları ve dini değerleri öğretmek yoluyla gerçekleşir ve aile bireyleri birbirini bu konuda cesaretlendirir (Dollahite ve Marks, 2009, s. 384.).

Bazı araştırmacılar, aşk/sevgi, merhamet, sadakat, affetme, dürüstlük, fedakârlık ve bağlılık gibi aile değerleri kavramların dinin yerini aldığını iddia etmektedir. Nitekim bu kavramlar, dini literatür ve toplumlar kadar, dini olmayanlarda da desteklenir. Bazıları ise, bu değerlerin, psikolojik güçlerini hafifletmeksizin tabiatı gereği dini bağlamından koparılamayacak manevi yapılar olduğunda ısrar ederler (Mahoney, Pargament, Tarakeshwar ve Swank, 2001, s. 588).

Konuya çocuklar açısından yaklaştığımızda, aile-din ilişkisinin en köklü biçimi olarak değer aktarımından bahsetmek gerekmektedir. Aile, çocukların sosyo-kültürel kişiliğini etkileyen birincil sosyal çevre grubudur. Sevgi, saygı, itaat, fedakârlık, paylaşma, yardımlaşma gibi değerlerle birlikte dini yapı da ailede kazanılır (Bahadır, 2012, s. 105).

Yapılan araştırmalar, evlilik hayatında etkili olan farklı değerler ve dinin bu değerler üzerindeki etkisini tespit etmişlerdir. Örneğin, Belen (2014) tarafından yapılan bir araştırmada eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerlerin “doğruluk”, “dürüstlük”, “sevgi”, “saygı” “güven” ve “din” olduğu ifade edilmiştir (s. 187). Lambert ve Dollahite (2006)’in yaptığı araştırmada ise, çiftler, eşler arası uzlaşmaya, ilişki devamlılığına bağlılık ve bağışlama istekliliği yoluyla olanak sağlandığından bahsetmişlerdir. Bununla birlikte araştırmaya katılanlar, dindarlığın onlara ibadetler, kutsal metinler ve kutsal bağışlayıcılığa, şükür vasıtasıyla yardım ettiğini ifade etmişlerdir (s. 448). Dollahite ve Marks (2009)’a göre, din evliliğe yönelik duyulan güven ve mutluluğu, sadakat ve bağlılığı, uyumu, ortak değerleri, sorunları çözümlenmeyi, evlilik devamını, saygıyı, rollerin netliğini ve paylaşılan amaçları artırmaktadır (s. 387) Mahoney vd. (2001)’e göre de, dini ritüeller ve birlikte dua etmek, çiftlere kendi hatalarını kabul etmek ve diğerine karşı affedici olmanın yöntemlerini vermektedir. Bu dini uygulamaların sürekli yapılması, çiftler arasında dargınlık ve düşmanlığı önleyici bir vazife görmektedir. Dini faaliyetlere katılma, çiftlere ortak değerler geliştirme imkânı sunarak, birbirlerine özellikle dini manevi ve ahlaki konularda destek olmalarını sağlamaktadır (s. 587).

Din-değer-aile ilişkisinde önemli bir husus da, dinin aileye zarar verici nitelikte yasadışı aktiviteler ve maddeleri yasaklayarak bireyleri ondan uzaklaştırmasıdır (Dollahite ve Marks, 2009, s. 383.). Uyuşturucu madde kullanımı, bazı dinler için kumar oynamak ve alkol kullanmak, evlilik öncesi cinsel hayat, evlilik sonrası sadakatsizlik bunlar içerisinde sayılabilir. Dinlerde evliliğe atfedilen önem ile özellikle zinayı yasaklayan öğretiler, dinin, evlilik dışı ilişkilere ve bu sebeple gerçekleşen boşanmalara karşı bariyer işlevi gördüğünün de kanıtıdır (Call ve Heaton, 1997, s. 383). İng’in, dindarlık ile evlilik uyumu arasında güçlü bir ilişki tespit ettiği araştırmasında da paylaşılan değerler, günlük aktiviteler ve eşlerin aile yaşantılarına ve birbirlerine olan sadakatlerinin, dini tecrübe, inanç ve ibadetlerden en çok etkilenen değişkenler olduğu tespit edilmiştir (akt. Bahadır, 2012, s. 107).

Bireyin gelişimi sürecinde kişiliğine kattığı dini değerler, inançlar ve tutumlar, onun evlilikteki tutum ve davranışlarını da etkileyecektir. Karşılıklı ortak dini kişilik, dini duygu, düşünce, inanç, tutum ve davranışların ahenkli olması, evlilik uyumunu olumlu yönde etkileyecektir (Ürkmez, 2005, s. 40).

Dindarlığın evlilik üzerindeki etkileri hakkında tanımlanan ana konulardan biri, dini katılımın çiftlere “başkalarının ihtiyaçları hakkında düşünme, daha sevgi dolu ve bağışlayıcı olma, diğerkâmlık, birbirine saygıyla davranma ve geçimsizlik çözme” konularında yardımcı olmasıdır. Lambert vd. (2006) araştırmasında bu gibi ilişki değerlerini, evlilikteki geçimsizliğin önlenmesine bağlayarak alana katkı yapmaktadır (Lambert ve Dollahite, 2006, s. 446).

Din bilginleri, bütün büyük dinlerin affetmeyi teşvik eden öğretilere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Geyer ve Baumeister’a (2013) göre, dinler birkaç şekilde affetmeyi desteklemektedirler. Öncelikle dini anlam sistemleri

affediciliği bir değer olarak görüp merhamet, empati gibi duyguları teşvik edebilir. Ayrıca kutsal kitap ve dini ritüeller vasıtasıyla affetme eylemi güçlendirilebilir. İkinci olarak, din affetme davranışı için rol modeller göstererek ve bireylerin olayları ve ilişkileri affetmeyi kolaylaştıracak şekilde yorumlamalarını sağlayan dünya görüşü sunarak affediciliği kutsallaştırabilir (s. 242).

Din ile sevgi temelli empati, sempati gibi olumlu duygularla bağlantılı bir duruma karşılık gelen affetme arasındaki bir ilişkiyi öngören araştırmacılar bu iki değişken arasındaki irtibatı incelemişler ve genel olarak din ve affetme arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Dini anlam sisteminin affetmeyi bir değer olarak kabul edip kişileri merhamet ve empati duyguları ile affetmeye yönlendirmesi ve affetmeyi kutsallaştırmaları affetme ve din ilişkisinde dinin etkisini ortaya koymaktadır (Worthington, Berry ve Parrot, 2001, s. 108-109; McCullough, Bono ve Root, 2005, s. 397).

Eşlerin aralarındaki birleştirici unsur, kaynağını Tanrı'dan alan ve evliliği kutsal bir birliğe dönüştüren "sevgi" dir. Bu nedenle aile kurumu, sevginin gerçekleşmesi gereken en önemli sosyal ortamdır (Bahadır, 2012, s. 75). Dollahite ve Marks (2009)'a göre aileye, inananlar topluluğu veya daha geniş insan topluluklarına yönelik duyulan manevi/dini sevgi, onlara yönelik hizmet davranışını da beraberinde getirebilir (s. 382). Bu bağlamda sevginin dini olarak temellenmesinin, aile içi ilişkilerin daha sıcak daha pozitif olmasına katkıda bulunacağı söylenebilir.

Din, evli çiftler arasındaki cinsel aktivite üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Din, ergenleri evlilik öncesi cinsel faaliyete karşı, onların sonuçlarını da vurgulayarak bilgilendirmek suretiyle faydalı bir araç olarak işlev görmektedir (Ahmadi ve Hossein-abadi, 2009, s.212). Son yıllarda yapılan çalışmalara göre, bir toplumda ahlaki değerler azalırsa evlilik kurumunu olumsuz etkileyen gelişigüzel cinsel yaşantılar artmaya başlar; kürtaj, gayrimeşru çocuklar, sadakatsizlik ve evlilik dışı ilişkiler yaygınlaşır, çocuk yetiştirmede her iki ebeveynin de kullandığı ataerkil ahlaki değerler yavaş yavaş yok olmaya mahkûm olur. Tüm bunlar ise aile kurumunun parçalanmasına zemin hazırlayarak boşanma oranlarının toplumdaki artışına sebep olur (Ahmadi, Azad-Marzabadi ve Ashrafi, 2008, s.104).

Farklı dinlerde benzer aile değerlerinin vurgulanması, aile hayatının mutluluğu ile ilgili hemen hemen ortak bir değer sınıflandırmasının olduğunu da göstermektedir. Hem Tevrat hem de İncil ayetleri, kadının kocasına bağlı olmasını, kocanın da karısını sevmesini ve onlara şefkatle muamele etmesi emretmektedir (Efesoslulara Mektup 5: 22-33; Koloselilere Mektup, 3: 19).

İslam dini ve kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. Ancak insani ilişkiler ve aile içi ilişkilerde özellikle vurguladığı değerler de söz konusudur. İslam dini, insani ilişkilerin esaslarını genel olarak merhamet ve sevgiye bağlamıştır (Rum 30:21). İster birbirine aile bağı ile bağlı olan karı koca veya akrabalar, isterse komşuluk ilişkileriyle

birbirine bağlı olanlar yahut insanlık camiasını oluşturan herhangi kişiler arasındaki merhamet ve sevgi, insanları birbirine bağlayan en önemli bağ olarak görülmüştür (Ebu Zehra, 2004, s. 81). Eşler arası ilişkide de Rum Suresi 21. Ayette geçen “meveddet” ve “rahmet” ifadeleri, aile hayatında sevgi ve merhametin olmazsa olmaz değerler olduğunun bir delili olarak gösterilebilir.

İslam dininde çocukların ana babaya sadakati de vurgulanmaktadır. “Allah’tan başkasına kulluk etmeyeceksin, anaya babaya, yakınlarla, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz” (Bakara 2:83) ayeti, çocukların, aynı evde yaşamıyor olsalar dahi anne babalarına karşı görevlerini yerine getirmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır.

İslam dininde aile içi ilişkilerin yanı sıra akrabalık ilişkilerine de büyük bir önem verilmiş, akrabalık bağlarının devam ettirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bir ayette, Allah'ın emrettiği üç husus, "adalet, iyilik yapmak ve akrabaya bakmak" (Nhl 16:90) şeklinde sıralanır. Hz. Peygamber de, cennete girmesine vesile olacak amelleri soran bir kişiye verdiği cevapta şöyle buyurmuştur: "Hiç bir şeyi ortak koşmaksızın Allah'a kullukta bulunursun, namazı kılırsın, zekâtı verirsin ve sila-i rahim yaparsın." (Buhari, Zekat, 1; İbn Hanbel, V, 418) Ayrıca İslam dini, sila-i rahmin terkinin yani akrabalık bağlarının kesilmesini, şiddetle kınayarak yasaklar. Bu konudaki ayetlerin birinde şöyle buyrulur: "Adını anıp kendisini vesile ederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlık etmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının." (Nisâ 4:1)

Klâsik İslâm düşünürlerine göre dört temel ahlâkî erdemden biri olan iffet kavramı, cinsel alanda ahlâklı olma konusunu da içine alacak şekilde genel manada bir kullanıma sahiptir ve aile değerleri bağlamında da temel değerler arasında yer alır (Kasapoğlu, 2007, s.150). Çünkü iffetli olmak, evlilik söz konusu olduğunda ilk akla gelen karakterdir. Kur’an’a göre, evlenecek olan eşler iffet konusunda benzer karakter özellikleri ortaya koyabilmelidirler. İffetli olabilmeyi ve kalabilmeyi başarabilmiş birisinin yine aynı özelliklere sahip birisiyle evlenmesi önemli bir karakter uyumudur. Kur’an bu uyumu o derece önemli görür ki, konuya dinî açıdan bağlayıcılık bile getirir. İffetsiz bir kimsenin iffetli bir kimseyle evlenmesine izin vermez (Nur 24:3).

Kur’an, kadın ve erkeği eş olarak bir araya getiren en temel duygunun sevgi olduğuna işaret etmektedir. Kur’an’a göre kadın ve erkek arasındaki bu sevgi karşılıklıdır (Bkz. Rum 30:21). Kadın ve erkek arasındaki sevginin karşılıklı olması da ayrıca onların fitraten türdeş olduklarının göstergesidir (Gülmez, 2014, s. 154). İslam dinine göre insanın evleneceği insanı beğenmesi ve aralarında bir ünsiyet ve sevgi oluşması önemlidir. Bu sebeple İslam insanlar arasında sevgi oluşturan nedenlerin gözetilmesini tavsiye etmiş, bu amaca uygun olarak erkeğin evleneceği kadını daha önceden görmesini uygun bulmuştur (Gazali, 1999, s. 70).

Ailede nesillerin yetiştirilmesi için huzurlu bir ortama ihtiyaç vardır. Bu huzur da, eşler arasındaki karşılıklı anlayış, hoşgörü, tahammül, sabır ve

fedakârlıklarla mümkün olabilecektir (Canan, 2012, s. 182). Kuran'da bizler için örnek olarak gösterilen Peygamberimizin sadakat, güven, iffet, fedakârlık, sevgi, hoşgörü ve mutluluk örnekleri ile dolu aile hayatı da ayrı bir önem arz etmektedir (Yiğit, 2010, s. 189).

İslam dininin çerçevesini çizmeye çalıştığı aile, öncelikle toplumsal değer üreten bir kurum olarak görülmektedir. Bununa birlikte, modern dönemde Müslüman ailenin birçok ideoloji ve enformasyonlarla karşı karşıya geldiğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu karşı karşıya geliş, ailedeki İslam ve değer boyutunu ciddi olarak etkilemiştir (Tekin, 2011, s. 256). Bunun sonucunda ise, ailenin dini ve ahlaki değerlerden uzaklaştığı ve bu değerlerin aile içerisindeki yaşanırılığının azalmaya başladığı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Evlilik hayatını olumlu ya da olumsuz etkileyen çok fazla etken bulunmaktadır. Nitekim diğer insani ilişkiler gibi evlilik ilişkisi de oldukça girift ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Evlilik hayatını etkileyen etmenler içerisinde değerlerin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Kişilerin yaşantısının her noktasına etki eden din, bireysel ve toplumsal ilişkilere de referans kaynağıdır. Kişiler, inançları doğrultusunda yaşamlarını biçimlendirip ilişkilerini bu çerçevede şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda en küçük toplum birimi olan aile ve bu aileyi oluşturan temel unsurlar olan eşlerin (karı-kocanın) birbirleri ile ilişkilerinde de dinin rolü önem arz etmektedir.

Dinin birey davranışını büyük ölçüde etkilediği gerçeğinden hareketle, din ile aile ve evliliğe yönelik tutumlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu söylemek gerekir. Nitekim dini gelenekler, evliliğin önemine ve evlilik hayatının mutlu bir şekilde devam etmesine yönelik birçok öğretilere sahiptir. Evlilik hayatı ile ilgili sahip olunması gereken değerleri teşvik etmesi de evlilik hayatına ve evlilik mutluluğuna olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan aile kurumu, her ne kadar bir kurum olarak varlığını devam ettirse de, günümüz modern çağındaki toplumsal değişim ile, hemen her kurumda olduğu gibi onda da kırılmaların olduğunu söylemek gerekmektedir. Modernleşmenin aile kurumu üzerindeki en önemli etkisi, ailenin fonksiyonlarındaki azalma olmuştur. Daha önceleri ekonomik, siyasi, eğitsel ve dini pek çok işlevi olan ailenin bu işlevleri modern dönemde farklı kurumlara devredilmiştir. Artık aile ağırlıklı olarak tüketim birimi haline gelmiş, ailenin odağı, üretimden bağımsızlık isteklerine ve duygusal doyuma doğru kaymıştır (Şişman, 2007, s. 587; Alptekin, 2011, s. 38). Her iki cins açısından da hayat arkadaşı olarak tercih edilecek kişide aranan niteliklerin başında psikolojik doyum ön planda tutulmaktadır (Bilen, 2009, s. 96; Aydın ve Baran, 2010, s. 120).

Günümüz modern dünyasında insanların nikâha yaklaşımı da önemli ölçüde değişim geçirmiştir. Evliliğin özellikle gençler arasında sorgulanmaya başlanması ve 1960'lardan itibaren tüm dünyada başlayan nikâh karşıtı

akımlar, evlilik dışı beraber yaşamayı teşvik etmiştir (Tarhan, 2013, s. 15). Bir çiftin evli olmadan cinsel bir ilişki içinde birlikte yaşaması, batı ülkelerinin çoğunda evliliğe alternatif yaygın bir kültür haline gelmiştir (Şişman, 2007, s. 603). Bu durum, geleneksel kültürdeki cinselliğin anlamı ve neslin devamı amacının değiştiğini ve bunları düzenleyen toplumsal ve dini değerlerin yeteri kadar dikkate alınmadığının göstergesidir.

Bugün modern batılı toplumlarda artık ailenin tanımı değişmiş, tek ebeveynli aileler yaygınlık kazanmış, eşcinsel çiftlerden, evlat edinilen çocuklarla ya da kiralık anne veya babalardan olan çocuklarla oluşan ailelerden bahsedilmeye başlanmıştır. Batıda ailenin böyle bir değişim geçirmesinin ardında yatan nedenin, bireysellikteki artış olduğu söylenebilir. Gelenek ve din bağlarından kurtulmaya çalışan insan, aileyi de kurtulması gereken bir bağ olarak addetmiştir (Şişman, 2007, s. 588-589).

Türk toplumunda, her ne kadar aile hayatında hızlı bir dönüşüm yaşansa ve çekirdek aile yaşantısı artsa da aile değerlerinin korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Evlenmek ve aile kurmak hala önemini korumaktadır. Türk toplumunda dini değerlerin yaptırım gücünün de etkisi ile akrabalık ve komşuluk ilişkileri de sürdürülmeye devam etmektedir.

Günümüz toplumlarında aile sistemi değişme halindedir. Modernleşmenin ortaya çıkardığı manevi boşluğun, aile sisteminin mana etrafındaki bütünlüğünü ortadan kaldırdığı söylenebilir (Uysal, 2006, s. 28). Geleneksel toplumlardan endüstri toplumları ve modern topluma geçişte ortaya çıkan en önemli aile problemlerinden biri, aile ruh sağlığı konusunda olmuştur. Aile terapisi konusundaki uzmanların artışı, arabulucu kriz merkezleri ve özelleşmiş yardım faaliyetlerinin artışı, aile ruh sağlığı konusunda ciddi problemler olduğunun göstergesidir. Bu da evlilik, aile ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamı için toplumların ve devletlerin daha fazla çaba harcaması gerektiğini göstermektedir.

Evlilik ve aile ile ilgili politikalar ve projeler yürüten kurumların, aile değerlerini artırmaya yönelik çalışmalar yapmaları ve bu sayede aile mutluluğunu ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaya çalışmaları tavsiye edilebilir. Aile değerleri ile ilgili ise, dini kaynaklar ve dinin aile değerlerini koruyucu ve aileyi bir arada tutmaya yardımcı olan söylemleri dikkate alınarak, dinin yaptırım gücü aktifleştirilebilir.

Hem önemli bir mutluluk kaynağı, hem de ciddi derecede stres kaynağı olabilen evlilik ve aile hayatının iyileştirilmesi, aile kurumunun devamı, eşlerin ve çocukların psiko-sosyal faydaları için gereklidir. Evlilik hayatında ortaya çıkan aksaklıklar ve mutsuzluklar, eşler ile birlikte tüm aileyi hatta genel olarak toplumu etkileyebilmektedir. Bu bakımdan daha mutlu evlilikler için, ailevi değerler ve dinin etkisi birlikte işe koşulmalı, bununla ilgili kuramsal, uygulamalı ve eğitici çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça / References

Ahmadi K., Azad-Marzabadi, E., Ashrafi, S. M. N. (2008). The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction. *Journal of Social Science*, 4 (2), 103-110.

Ahmadi K., Hossein-Abadi, F. H. (2009). Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing. *Pastoral Psychology*, 57, 211-221.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010). Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması. Erişim adresi: http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf (5Mayıs2014)

Alptekin, K. (2011). Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmetler*, 22 (2), 37-62.

Atçeken, Merve (2014). Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Atilla, G. (2007). Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Aydın, O., Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 117-126.

Ayten, A. (2009). Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 111-128.

Ayten, A. (2010). Empati ve Din: Türkiye’de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma. İstanbul: İz yayınları.

Bahadır, A. (2012). Aile Psikolojisi ve Din. Konya: İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağıtım.

Baltaş, Z., Baltas, A. (2010). Stres ve Başaçıkma Yolları. 26. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Batson, C.D., vd. (2002). Empathy and Altruism. C.R. Snyder, Shane J. Lopez (Ed.), *Handbook of Positive Psychology* içinde (485-498). Oxford University Press.

Belen, F. Z. (2014). Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8 (15), 177-194.

Bilen, M. (2009). Sağlıklı İnsan İlişkileri. 7. Baskı, Ankara: Anı yayınları.

Bilgin, V. (1998). Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri. *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 387-413.

Budak, S. (2002). Psikoloji Sözlüğü. 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Call, V. R. A., Heaton, T. B. (1997). Religious Influence on Marital Stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (3), 382-392.

Canan, İ. (2012). Aile İçi Eğitim. 7. Baskı, İzmir: Gülyurdu yayınları.

Canatan, K. (2011). Aile Kavramının Tanımı. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), *Aile Sosyolojisi* içinde (53-64). 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.

- Canatan, K. (2011). Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), Aile Sosyolojisi içinde (15-30). 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.
- Canatan, K. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), Aile Sosyolojisi içinde (197-213). 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.
- Canatan, K. (2011). Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), Aile Sosyolojisi içinde (263-290). 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.
- Canel, A. N. (2007). Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çağ, P., Yıldırım, İ. (2013). Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4 (39), 13-23.
- Çağan, K. (2011). Ailenin İşlevleri. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), Aile Sosyolojisi içinde (83-93). 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.
- Çelik, E. (2015). Evlilik Doyumu. Doç. Dr. Ahmet Akın, Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik (Ed.), Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik içinde (s. 21-36). Ankara: Nobel yayınları.
- Çelik, E. (2015). Evlilik Uyumu. Doç. Dr. Ahmet Akın, Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik (Ed.), Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik içinde (s. 1-20). Ankara: Nobel yayınları.
- Doğan, M., Gülmez, Ç. (2014). Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42, 263-279.
- Dollahite, D.C., Marks, L. D. (2009). A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families. Review of Religious Research, 50 (4), 373-391.
- Dowlatabadi, F.H., Saadat, S., Jahangiri, S. (2013). The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran. International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science, 1 (6), 608-615.
- Dönmezer, İ. (2009). Ailede İletişim ve Etkileşim. 6. Baskı, Ankara: Hegem yayınları.
- Ebu Zehra, M. (2004). Sosyal Hayatta Aile ve Toplum. (çev. Nurettin Demir, M. Vesim Taylan), 2. Baskı, İstanbul: Kayıhan yayınları.
- Ersanlı, K., Kalkan, M. (2008). Evlilik İlişkilerini Geliştirme: Kuram ve Uygulama. Ankara: Nobel yayınları.
- Fincham, F. D., Bradbury, T. N. (1993). Marital Satisfaction, Depression, and Attributions: A Longitudinal Analysis. Journal of Personality and Social

Fincham, F. D., Lambert, N. M., Beach, S. R. H. (2010). Faith and Unfaithfulness: Can Praying for Your Partner Reduce Infidelity?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99 (4), 649-659.

Geyer, A. L., Baumeister, R. F. (2013). Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar (Çev. Metin Güven). Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park (Der.), Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları (Çev. Ed. İhsan Çapçioğlu-Ali Ayten) içinde (s.241-291). Ankara: Phoenix yayınları.

Göcen, G. (2014). Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü. İstanbul: DEM yayınları.

Gülmez, Ç. (2014). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

Güney, S. (2010). Aile Yaşam Döngüsü. Tarık Solmuş (Ed.), Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri içinde (229-252), Ankara: Nobel yayın dağıtım.

Güngör, H. C. (2007). Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güngördü, A. (2016). Aile Değerleri ve Dindarlığın Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 342-359.

Hosseinkhanzadeh A.A., Niyazi, E. (2011). Investigate Relationships between Religious Orientation with Public Health and Marital Satisfaction Among Married Students of University of Tehran. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 505-509.

Hökelekli, H. (2009). Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din. İstanbul: DEM yayınları.

Hökelekli, H. (2013). Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler. İstanbul: DEM yayınları.

Hünler, O. S., Gençöz, T. (2005). The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing the Mediator Role of Marital Problem Solving Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship. *Contemporary Family Therapy*, 27 (1), 123-136.

İbrahimoğlu, D. (2003). Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk. İstanbul: Hayat yayınları.

İmam Gazali (1999). İslam'da Evlilik ve Aile Hayatı. (Çev. Mehmet Ali Kayabağlar), İstanbul: Kahraman yayınları.

Kantarıcı, D., Şendil, G. (2012). Bağlanma ve Aldatma. Tarık Solmuş (Ed.),

Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi içinde (284-295), 2. Baskı, İstanbul: Sistem yayınları.

Kasapoğlu, A. (2007) İslam'a Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu. *Bilimname*, 12, 137-161.

Kutupyıldızı, M. İ. (2013). Türkiye Geleneğinde Aile Tahlili ve Evlilik Sanatı. İstanbul: Sokak Kitapları yayınları.

Lambert, N. M., Dollahite, D. C. (2006). How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict. *Family Relations*, 55 (4), 439-449.

Larson, L. E., Goltz, J. W. (1989). Religious Participation and Marital Commitment. *Review of Religious Research*, 30, 387-400.

Levenson, R. W., Carstensen, L. L., Gottman, J. M. (1993). Long-Term Marriage: Age, Gender, and Satisfaction. *Psychology and Aging*, 8 (2), 301-313.

Mahoney A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., Swank, A. B. (2001). Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting. *Journal of Family Psychology*, 15 (4), 559-596.

Mccullough, M.E., Bono, G., Root, L.M. (2005). Religion and Forgiveness. Raymond F. Paloutzian, Crystal Park (Ed.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (s. 394-411) içinde. New York-London: The Guilford Press.

Orathinkal, J., Vansteenwegen, A. (2006). The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability. *Contemp. Fam. Ther.*, 28, 251-260.

Öngider, N. (2010). Romantik İlişki ve Evlilik Sorunları ile Başa Çıkma. Tarık Solmuş (Ed.), *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri* içinde (91-99), Ankara: Nobel yayın dağıtım.

Sancaklı, S. (2006). Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsrâ (Diğerkâmlık) Kavramına Verdiği Önem. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (17), 29-56.

Smedes, L. B. (1998). Bağışlayın ve Unutun: Haketmediğiniz Yaraları İyileştirmenin Yolları. (Çev. Gülder Tümer), Ankara: Hyb yayınları.

Solmuş, T. (2011). Çift, Evlilik ve Aile Terapisi. İstanbul: Doruk yayınları.

Şahin, H. (2011). Güncel Problemlere Psikolojik Analizler. İstanbul: Akademik kitaplar yayınları.

Şişman, N. (2007). Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın. *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu* içinde (587-612), İstanbul.

Tarhan, N. (2013). Evlilik Psikolojisi. 17. Baskı, İstanbul: Timaş yayınları.

Taysi, E. (2010). Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyumu ve Yüklemelerin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25 (65), 40-52.

Tekin, M. (2011). Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), Aile Sosyolojisi içinde (235-262), 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.

Tutarel-Kışlak, Ş. (2002). İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması. Kriz Dergisi, 10 (1), 37-43.

Tutarel-Kışlak, Ş., Çabukça, F. (2002). Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. Aile ve Toplum, 2(5), 2002, 35-42.

Tutarel-Kışlak, Ş., Göztepe, I. (2012). Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (2), 27-46.

Uysal, V. (2006). Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın. İstanbul: Dem yayınları.

Üncü, S. (2007). Duygusal Zekâ ve Evlilik Doyum İlişkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ürkmez, E. (2005). Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ürkmez, M., Oğurtan, S. G. (2011). Aile Kurmak Aile Olmak. 4. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi.

Vakkasoğlu, V. (2012). Ailede Sevgi İletişimi, 36. Baskı, İstanbul: Nesil yayınları.

Worthington, E.L., Berry, J.W., Parrot, L. (2001). Unforgiveness, Forgiveness, Religion, and Health. (Ed.) T.G. Plante, A.C. Sherman, Faith and Health: Psychological Perspectives içinde (107-138), New York-London: The Guilford Press.

Yapıcı, A. (2007). Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık. Adana: Karahan kitabevi.

Yeniçeri, C. (2009). Hukuki-Ahlaki-Felsefi Boyutları ve Günceli ile İslam Ailesi ve Ev İdaresi. İstanbul: Çamlıca yayınları.

Yıldırım, E. (2011). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım (Der.), Aile Sosyolojisi içinde (121-138), 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap yayınları.

Yiğit, Y. (2010). En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları. 3. Baskı, Ankara: DİB yayınları.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Çocuk Gelinler*

Fatma BAŞAR, Yıldı Arzu ABA

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği ABD, Kütahya. Email: fatma.basar@ksbu.edu.tr

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, Bandırma. Email: yildaarzum@hotmail.com

Özet

Çocuk istismarının dünyadaki en yaygın biçimlerinden biri de çocuk evliliğidir. Çocuk evliliği genellikle 18 yaşından küçük bir çocuğun evlenmesi anlamına gelir. Bu evliliklerin çoğunluğu çocuğun bilinçli rızası olmaksızın yapıldığı için "erken ve zorla gerçekleştirilen evlilikler" olarak da tanımlanmaktadır. Çocuk yaşta yapılan evlilikler, sadece Türkiye’de değil, gelişmiş Batılı ülkeler de dahil olmak üzere, dünyanın farklı coğrafyalarında rastlanan başlıca toplumsal sorunlardan bir tanesidir. Bu sorunun hem kız hem erkeğin yaşının yasal evlilik yaşının altında olduğu evlilikler ve kızların yaşının küçük, erkeklerin ise büyük olduğu evlilikler olmak üzere temelde iki farklı boyutundan bahsedilebilir. Erkek çocuklar içerisinde çocuk evliliklere rastlanmakla birlikte, dünya genelinde bu oran kızlar içerisinde daha fazla olup, erkek çocuklardan yaklaşık 5 kat daha fazladır. Bu durumun altında kadına yönelik bakış açısının yani toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü bulunmaktadır. Dünya çapında, 700 milyondan fazla kız çocuğu 18. yaş gününden önce evlendirilmekte, bunların 3’te 1’inden fazlası ise 15 yaşından önce evlendirilmektedir. Dünya genelinde erken evlilik ve çocuk gelinlerin sıklığına baktığımızda; gelişmiş ülkelerde (İsveç’ te % 0.4, Kanada, Finlandiya ve Fransa’ da %0.6) daha az sıklıkta görülmekte iken, az gelişmiş ülkelerde (Nijer’ de % 61.9, Afganistan’ da %53.9) daha fazla sıklıkta görülmektedir. Türkiye’ye bakıldığında 16 yaşın altındaki evlilikler resmi olarak kayıt altına alınmadığından erken evliliklerinin oranı hakkında kesin bilgiler yoktur. Fakat UNICEF 2014’ ün raporuna göre Türkiye’de 18 yaş altında evlenen kız çocuklarının oranı %14’tür. Türkiye İstatistik Kurumu 2015 verilerine bakıldığında, 16-17 yaşında evlenen kız çocuklarının evlilik oranı %5.2’iken, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013 sonuçlarına göre ise 15-19 yaş grubundaki kız çocuklarının evlilik oranı %16.1’dir. Sonuç olarak, çocuk gelinlerin önlenmesinde en önemli koruyucu faktörler tüm çocukların, özellikle kız çocuklarının eğitiminin sağlanması ve sosyal eşitsizliklerin en aza indirilmesidir. Bu derlemede sosyal bir sorun olan çocuk gelinlere farkındalık ve beraberinde oluşturacağı sorunlara yer verilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Gelinler, Toplumsal Cinsiyet

*Bu çalışma Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje

Children Brides in the Context of Gender

Abstract

One of the most common forms of child abuse in the world is child marriage. Child marriage usually means the marriage of a child under 18 years of age. Most of these marriages are defined as “early and forced marriages” due to in which the child is made without the conscious consent of the child. Made as a child marriage is not only in Turkey, including the advanced Western countries and encountered in different geographies is one of the world’s major social problems. There are basically two different aspects of this problem: marriages where the age of both girls and boys is below the legal age of marriage and marriages where the age of girls is small and the boys are older. Although there are child marriages among boys, this rate is higher among girls worldwide, approximately 5 times more than boys. Under this situation has a role the perspective intended for women, namely gender inequality. Worldwide, more than 700 million girls are married before their 18th birthday and more than one-third of these are married before the age of 15. When the frequency of early marriage and child brides are examined; while it is less common in developed countries (0.4% in Sweden, 0.6% in Canada, Finland and France), more frequently in less developed countries (61.9% in Niger and 53.9% in Afghanistan). There is no precise information about the proportion of early marriages in Turkey because marriage under the age of 16 are not formally documented. However according to the report of UNICEF 2014 the proportion of married girls under 18 years of age in Turkey is 14%. When the 2015 Turkey Statistical Institute data, 16-17 years old married girls marriage meantime rate 5.2%, Turkey Demographic and Health Survey 2013 results, according to the rate of marriage for girls in the 15-19 age group is 16.1%. As a result, the most important protective factors in preventing child brides are the education of all children, especially girls, and minimizing social inequalities. In this review, it is aimed to give awareness to the child brides who are a social problem and the problems they will create with them.

Keywords: Child brides, gender

Giriş

Erken evlilik erkek ya da kadının 18 yaşını tamamlamadan yasa dışı veya yasal olarak evlenmesidir. On sekiz yaşın altında evlendirilen kız çocuklarına ‘çocuk gelin’ denilmektedir. Çocuk yaşta yapılan evlilikler, sadece Türkiye’de değil, gelişmiş Batılı ülkeler de dahil olmak üzere, dünyanın farklı coğrafyalarında rastlanan başlıca toplumsal sorunlardan birisidir. Bu sorunun hem kız hem erkeğin yaşının yasal evlilik yaşının altında olduğu evlilikler ve kızların yaşının küçük, erkeklerin ise büyük olduğu evlilikler olmak üzere temelde iki farklı boyutundan bahsedilebilir. Erkek çocuklar içerisinde çocuk evliliklere rastlanmakla birlikte, dünya genelinde bu oran kızlar içerisinde daha fazla olup, erkek çocuklardan yaklaşık 5 kat daha fazladır. Erken yaşta evliliklerin yaygınlığı ve biçimleri tarihsel ve kültürel

olarak toplumlara göre değişse de, ataerkil toplumlarda çocuk yaşta evlilikler benzer sonuçlar yaratan önemli sosyal sorunlardan biridir. Erken yaşta yaşanan cinsellik ve anneliğin getirdiği anne ve çocuk sağlığı sorunlarının yanı sıra eğitim ve istihdamda erkeklerin gerisinde kalma, sosyal dışlanma, eş ve eşin ailesinden daha fazla baskı ve şiddete maruz kalma, erken evliliklerin getirdiği sonuçlardandır. Bu olumsuz sonuçlardan daha çok kadınların etkilenmesi, çocuk gelin sorununun toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yaşandığını göstermektedir. Kız çocuklarının erken yaşta evliliklerini teşvik eden nedenler arasında ekonomik problemler, evlilik öncesi cinsel ilişki yaşanma olasılığını azaltarak aile namusunun korunma kaygısı, küçük yaşta evlenen kadınların daha kolay kontrol edilebilmesi ve daha fazla sayıda çocuk doğurabilmeleri sayılabilir. Evliliğin yaygın bir kurum olduğu, evlilik kararını ailenin erkek üyelerinin verdiği, ataerkil ilişkilerin daha baskın olduğu toplumlar ile kalkınma düzeyinin düşük olduğu toplumlarda çocuk yaşlardaki evlilikler her zaman daha fazladır.

Bu derlemede, sosyal bir sorun olan çocuk gelinlere farkındalık ve beraberinde oluşturacağı sorunlara yer verilmek istenmiştir.

Bulgular

Haziran 2016 yılında yayınlanan UNICEF raporuna göre, dünyada her yıl 15 milyon kız çocuğu, çocuk gelin olarak evlendirilmektedir. Özellikle (Nijer ve Çad başta olmak üzere) Sahra-altı Afrika ve Güney Asya'nın kırsal bölgelerinde bu türden evliliklere sıklıkla rastlanmaktadır. 2015 yılındaki UNICEF raporuna göre, 125 milyonu Afrika'da olmak üzere, dünyada 700 milyondan fazla çocuk gelin bulunmaktadır. Bu çocukların yaklaşık 250 milyonu 15 yaşın altında evlendirilenlerden oluşmaktadır. % 42 oranıyla dünyada çocuk evliliklerinin neredeyse yarısının olduğu Güney Asya'da Bangladeş, 15 yaşın altındaki kız çocuk evliliklerinde, dünyadaki en yüksek orana sahip ülke olarak; Hindistan ise dünyadaki çocuk evliliklerinin 1/3'ünü barındıran ülke olarak dikkat çekmektedir. Bu konuda herhangi bir ilerleme kat edilememesi ve sorunun aynı şekilde devam etmesi durumunda ise 2030 yılında, dünyadaki çocuk gelinlerin sayısının 950 milyon civarında olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de on altı yaşın altındaki çocuk evlilikleri resmi olarak kayıt altına alınmadığından çocuk evliliklerinin oranı hakkında net bilgiye ulaşılamamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) verilerine göre kız çocukların (16-17 yaş grubu) evliliklerinin, toplam resmi evlilikler içindeki oranı 2014 yılında %5.8, 2015 yılında ise %5.2'dir. Bu tür evliliklerin en çok olduğu iller sırasıyla, %15 ile Kilis, %15.2 ile Kars ve % 15.1 ile Ağrı'dır. Türkiye'de ilk evlenme yaşı ile ilgili Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan Aile Yapısı Araştırması'na (2011) göre on sekiz yaşından önce evlenme oranı kadınlarda %29.2; erkelerde ise %6.5'tir. Ülkemizde 15 veya daha düşük yaşlardaki evlilikler medeni kanuna göre yasal değildir. Ülkemizde bu evlilikleri net olarak belirleyebilecek çalışmalar bulunmamakla birlikte, Köse (2014) ve Sivashoğlu (2015)'nin araştırma sonuçları ve Diyarbakır'da "Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi"nin rapor sonuçları, istatistiklere yansımayan 15 yaş ve altı evliliklerin varlığını

göstermektedir. Sonuçlara göre adet görmeye başlamadan evlendirilen çocukların oranının nerdeyse %20 olduğunu, çocukların yarısından fazlasının 15 yaşın altında olduğunu, Diyarbakır'da çocuk yaşta evlendirilen (%32.8) kadınların % 20.4'ünün 18 yaşından önce doğum yaptığı bildirilmiştir. Bu çocukların resmi nikâhlarının olmaması ve gebe kaldıklarında sağlık kurumlarından hizmet almamaları, tam olarak sayılarının belirlenebilmesinde önemli bir engeldir.

İnsan hakkı ihlali olan erken evlilikler, çocukların henüz gelişimlerini tamamlamadan gerçekleşmesi nedeniyle fizyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik ve sağlık sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Hatta erken yaşta evlilik kadına hazır olmadığı sorumluluklar yüklemekte ve yaşadığı sorunlar ilerleyen yaşta psikolojik sorunlar yaşamasına, intihar girişiminde bulunmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca bu kadınlar fizyolojik gelişimlerini tamamlanmadan oluşan gebeliklerin sonucunda anne ve çocuk sağlığını da tehdit edebilecek önemli kadın sağlığı sorunlarıyla karşı karşıya gelebilmektedirler. Hindistan Batı Bengal kırsalında Ghosh ve arkadaşları (2017) yürüttükleri çalışmada yaş ortalaması 16 olan kadınların evliliklerinin başlangıcında uyum problemi yaşadıkları bildirilmiştir. Benzer şekilde Güneş ve arkadaşları (2017) çiftlerin uyumunun bozulmuş olduğu, bunun en önemli nedenlerinin de çocukluk çağı ruhsal travması, çocuk yaşta gebe kalma, cinsel istismar ve cinsel şiddete maruz kalma olduğunu belirtmişlerdir. Güney Asya'da yapılan çalışmalarda da bu tür evliliklerin eş şiddeti açısından risk faktörü olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç

Dünyada ve Türkiye'de erken yaşta evliliğe ilişkin veriler incelendiğinde erken evlilik sorununun birçok toplumda var olduğu görülmektedir. Bundan en çok da kız çocuklarının etkilendiği görülmektedir. Bunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansması olduğu kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu sorunun ortadan kaldırılması için yapılması gereken başlıca hususlardan biri, bu konuyla ilgili özellikle eğitim, sağlık, güvenlik birimleri ile aile bakanlığına bağlı ilgili birimler arasında bu konuda koordinasyonun sağlanması oldukça önemlidir. Ülkemizde Çocuk Koruma Kanunu (3 Temmuz 2005) ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (20 Kasım 1989) 18 yaş altındaki bireyi korunması gereken çocuk olarak kabul etmektedir. Ancak Türk Medeni Kanunu'nun (22 Kasım 2001) 124. Maddesine göre : 'Olağan üstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş kadın ve erkek evlenebilir.' diğer bir ifade ile, 16 yaşını doldurmuş bireyler 18 yaşına kadar yasalarla çocuk olarak kabul edilmelerine rağmen bu bireylere yine yasaların ön gördüğü şekilde mahkeme kararıyla evlilik izni verilebilmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak çocuk evliliklerinin kanunlar tarafından engellenmesi gerekmektedir. Yine bu konuda yerel yönetim birimleri ile etkin bir işbirliği içerisinde olunması ve ayrıca bu konuda çalışmalarda bulunan STK'lar ile eşgüdüm sağlanması da oldukça önem arz etmektedir. Diğer türlü her birimin ya da örgütün kendi çapında yapacakları tekil mücadele, bu sosyal sorunun azaltılması ve de ortadan kaldırılması açısından yetersiz kalacaktır. Daha genel çerçevede de

ana sınıfından başlayarak toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir eğitimin verilmesi, eğitim materyallerinin, eğitim müfredatının bu doğrultuda gözden geçirilmesi ve yeniden üretilmesi, eğitim ortamının cinsiyet eşitliğine uygun olarak düzenlenmesinin uzun vadede çocuk evlilikleri sorununun önlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Anık, M., & Barlin, R. (2017). Türkiye'de Çocuk Gelinler Sorunu: Balıkesir Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1827-1841.

Boran, P., Gökçay, G., Devocioğlu, E., & Eren, T. (2013). Çocuk Gelinler. *Marmara Medical Journal*, 26, 58-62

Buran, G., & Aksu, H. (2018). Çocuk yaştaki evlilikler ve kadın sağlığına etkileri: Literatür incelemesi. *International Journal of Human Sciences*, 15(2), 1327-1337.

Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., & Sanıyaman, S. (2015). Çiçeklerin Kaderi: Türkiye'de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma. *bilig*, 73.

Durdu, Z., & Yelboğa, Y. (2016). Türkiye'de Çocuk Gelinler Üzerine Bir Araştırma: Mersin Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 800-807.

Düzen, N., & Atalay, Z. (2014). Türkiye'deki Erken Yaşta Evlilikleri Farklı Bakış Açılarında Bakarak Değerlendirmeyi ve Varolan Çözüm Önerilerini Geliştirmeyi Amaçlayan Özgür Proje.

Kaynak-Malatyalı, M. (2014). Türkiye'de 'Çocuk Gelin' Sorunu. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 2(3), 27-38.

Kıran, E. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye'de Çocuk Gelinler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, ICOMEP 2017 ÖZEL SAYISI*, 1-8.

Kidjo, Angélique. (2016). A Fair Chance for Girls – End Child Marriage. *The State of the World's Children 2016: A Fair Chance for Every Child*. New York: UNICEF, 38-39.

TÜİK. Çocuk gelinlere ilişkin kamuoyu duyurusu. 2014. www.tuik.gov.tr/duyurular/duyuru_2860.pdf

utm_source=twitterfeed&utm. Erişim Tarihi: 03.11.2017.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). *Aile Yapısı Araştırması*. Ankara: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi.

United Nations Children's Fund. (2014). *Ending Child Marriage: Progress and Prospects*. New York: UNICEF.

United Nations Children's Fund. (2015). *A Profile of Child Marriage in Africa*. New York: UNICEF.

United Nations Children's Fund. (2016). *The State of the World's Children 2016: A Fair Chance for Every Child*. New York: UNICEF.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
United Nations Population Found-UNFPA. (2012). *Marrying too Young: End Child Marriage*. New York: The United Nations Population Fund.

Yüksel-Kaptanođlu, İ., & Ergöçmen, B. (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 129-161.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Osmanlı Devleti'nde Balıkesir ve Çevresindeki Avcılık Teşkilatı'nın Yapılanması

Ferdi GÖKBUĞA

Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: ferdigokbuga@karabuk.edu.tr

Öz

Avcılık, İnsanoğlunun en eski faaliyetlerinden biridir ve tarih boyunca insanların yaşamlarında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Avcılık, Başlangıçta insanların yabanî hayvanlardan korunmak, karınlarını doyurmak amacıyla yapılmış, daha sonraları bu temel sebeplerin yanında geçimlerini sağlamak, yiğitlik, gücünü kanıtlama, harbe hazırlık, eğlence, spor ve tutku adı altında yaptıkları bir iş, bir uğraşı haline gelmiştir. Türk devletlerinin hemen hepsinde ata geleneği olarak kabul edilen av faaliyetleri, İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklu, Memlûk, Karahanlı, Gazneli, Anadolu Beylikleri ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nde kurumsal varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sarayda bir avcılık kurumu vardır ve erken devirlerden itibaren teşkilatlanmıştır. Avcılık teşkilatın taşra idaresinde de belli sancaklarda uzantıları oluşturulmuştur. Taşra yapılanmasının terkihi, sayısı, yayılımı ve görevleri hakkında Osmanlı arşivlerinde epeyce kayıtlara rastlanılmaktadır. İmparatorluğun geneline yayılmış olan avcılık, devletin tamamında var olmakla birlikte bazı idari merkezlerde daha çok gelişmiştir.

Çalışmamıza konu olan Balıkesir ve çevresi, pek çok avcı kuş yuvasını ve bunları yetiştirmek ile saraya tedarikçiliği hizmetiyle yükümlü mühim miktardaki doğancıyı barındırması bakımından avcılık teşkilatının önemli merkezlerinden olmuştur. Bu itibarla bu çalışmada Balıkesir ve çevresinde avcılık teşkilatı ve bu teşkilatın taşra yapılanması, arşiv kaynaklarından da istifade edilerek ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Av, Avcılık Teşkilatı, Osmanlı Devleti, Balıkesir, Doğancılık

The Hunting Organization in and Around Balıkesir in Ottoman Empire

Abstract

Hunting is one of the oldest activities of mankind and has been very important in the lives of people throughout history. Hunting, which was originally carried out for basic reasons such as to protect people from wild animals, to feed them, provide livelihood, bravery, proving its strength, war preparation, entertainment, sports and passion under the name of a job, has become an occupation. Hunting activities, which are accepted as ancestral tradition in almost all of the Turkish states, continued their institutional

existence in the Seljuk, Mamluk, Karahanli, Gazneli, Anatolian Principalities and ultimately the Ottoman Empire as in the pre-Islamic Turkish states. There was a hunting institution in the palace since the establishment of the Ottoman Empire and it was organized since the early periods. In the provincial administration of the hunting organization, extensions were established in certain regions. There are quite a few records in the Ottoman archives about the composition, number, distribution and duties of the provincial structure. Spreading throughout the empire, hunting has existed throughout the state, but has developed more in some administrative centers.

Balıkesir and its environs, which are the subject of our declaration, have become one of the most important centers of hunting organization in terms of having many hunting bird nests and hosting them to grow and supply them to the palace. In this study, hunting organization and rural structure of Balıkesir and its surroundings will be discussed in detail by taking advantage of archive resources.

Keywords: Hunting, Hunting Organization, Ottoman Empire, Balıkesir, Falconry.

Giriş

Avcılık, İnsanoğlunun en eski faaliyetlerinden biridir ve tarih boyunca insanların yaşamlarında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Başlangıçta insanların yabanî hayvanlardan korunmak, karınlarını doyurmak amacıyla yapılmış (Erdem, 1991, s.100), daha sonraları bu temel sebepler yanında geçimlerini sağlamak, yiğitlik, gücünü kanıtlama, harbe hazırlık (And, 1970, s.17), eğlence, spor ve tutku adı altında yerine göre de ayinsel bir tören amaçlı olarak yaptıkları bir iş, bir uğraşı haline gelmiştir. Bu gibi çeşitli sebeplerle insanoğlu, tarih boyunca keyif veren bu uğraşısına devam etmiş, avcılık faaliyetlerini sürdürmüştür (Caferoğlu, 1972, s.169).

Av ve avcılığa duyulan merak her dönemde birçok toplumda olduğu gibi Türklerin de yaşamlarında önemli bir yer tutmuş, onların askerî, sosyal, iktisadî ve günlük hayatlarında etkili olmuştur. Önceleri bir ihtiyaçtan doğan, zamanla eğlence ve spor mahiyetine dönüşen "avcılık", Türk insanını hem bedenen hem de zihnen zirvede tutmuş, kültürümüzü besleyen diğer unsurlarla bir bütünlük oluşturmasını sağlamıştır (Kafesoğlu, 1998, s.275). Türklerde av faaliyetleri, tesadüfe bırakılmayıp belli kanun ve töreler dâhilinde yapılmış, devlet teşkilatlanmasının da bir parçası gibi görülmüştür. Türk devletlerinin hemen hepsinde ata geleneği olarak kabul edilen avcılık, İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklu, Memlûk, Karahanlı, Gazneli devletlerinde ve Anadolu beyliklerinde kurumsal varlığını devam ettirmiştir (Işık, 1991, s.114).

Türk devletlerinin hemen hepsinde avcılık ile ilgili kuruluşlar oluşturulmuş ve Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, avcılığı resmi bir kurum haline getirmiştir (Güven, 1992, s.146). Devletlerin avcılığa verdikleri öneme göre oluşturulan teşkilat görevlilerinin sayısı, terkihi ve yayılımı zamansal olarak farklılıklar göstermektedir. Teşkilatın görevlileri "Emîr-i Şikâr (Av Emîri)"

adıyla anılmıştır. Emîr-i Şikâr isimli görevli; hükümdarın av hayvanlarının temini, korunması ve eğitimi ile ilgilenen onları ava hazırlayan ve sultan ava gittiği zaman beraberinde bulunup hizmet eden görevlilerin emiridir (Develioğlu, 2008, s.218).

Türklerde av o kadar değerli olmuştur ki, birçok elçi kabulleri gayr-i müslim reayanın Müslümanlığa geçme törenleri ve halkın şikâyetlerinin dinlenmesi hükümdarların av faaliyetleri esnasında gerçekleşmiştir. Av merasimleri devletin askeri gücünün gösterilebilmesi için bir fırsat kabul edilmiş ve bu nedenle yabancı elçiler de av faaliyetlerine dâhil edilmişlerdir. (Can, 2019, s.337, 339). Avcılık konusunda birçok eser kaleme alınmış, yüksek rütbeli devlet adamlarının birçoğu Emîr-i Şikâr veya Bâzdârlık görevlerinde bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde Avcılık Teşkilatı ve Taşra Doğancılığı

Avcılık, Türk devletleri içerisinde en mükemmel şeklini Osmanlı Devleti'nde almıştır. Bu dönemde avcılık, teşkilatça ileri seviyede olup padişahlar ve şehzadelerin yanında devlet adamları, beylerbeyi ve hatta sancak beyleri dahi av ve avcılığa ayrı bir ilgi göstermişler ve saraylarında özel olarak bu işlerle ilgili birimler oluşturmuşlardır (Çelik, 2002, s.1887).

Osmanlı Devleti'nde av faaliyetlerinin düzenlenmesi devletin kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. Nitekim padişahın av merasimlerini düzenleyen, avcılık teşkilatının yüksek rütbeli devlet görevlileri olan Çakırcıbaşı, Şahincibaşı, Atmacıbaşı ve Doğancıbaşlarının Osmanlı saray teşkilatında görev yapmışlardır (Uzunçarşılı, 2014, s. 403). "Şikâr Halkı", "Şikâr Ağaları", ya da "Av Ağaları" olarak adlandırılan bu görevlilerin amiri Çakırcıbaşıdır. Padişahın en yakınında bulunma hakkına sahip Rikâb-ı Hümâyün ağalarındandır ve Osmanlı devlet protokolünde ön sıralarda bulunmuştur (Özcan, 2010, s.162).

Osmanlı padişahlarından birçoğu, şehzadeler ve devlet erkânı savaş olmadığı dönemlerde genellikle av faaliyetleri içinde olmuş, çeşitli avlar tertip etmiş ve avcılıkla meşgul olmuşlardır. Bunların içinde Osmanlı padişahlarından bizzat avcılıkla uğraşanlar ve ava merak duyanlar şunlardır: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa (ö.1357), I. Murad, Yıldırım Bayezid, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murad, I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad, I. İbrahim, IV. Mehmed, II. Ahmed ve II. Mustafa'dır (Güven, 1992, s.152). Bu Osmanlı padişahlarından bazıları ava ayrı bir ilgi göstermişlerdir. Padişah İbrahim'in tahttan indirilmesinin ardından 1648'de 7 yaşında tahta çıkan, en genç Osmanlı padişahı olan ve 39 yıllık saltanatıyla Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra en uzun süre hükümdarlık yapan IV. Mehmed, avcılıktaki maharetinden ve ava olan düşkünlüğünden dolayı "Avcı Mehmed" veya Osmanlı Vakanüvisleri tarafından "Avcı Hünkâr" lakabıyla anılmıştır (And, s. 17).

Türk devletlerinin hemen hepsinde avcılık ile ilgili görevliler (Emir-i Şikâr) merkezde hükümdarın çevresinde bulunurken Osmanlı Devleti'nde bütün ülke geneline yayılmış ve teşkilatlanmıştır. Merkez teşkilatı bölümünde

sarayda avcı kuşların bakımı ve eğitimiyle ilgilenen, padişahların ava çıkması halinde sorumlu oldukları kuşlarla ava dâhil olan Çakırcıbaşı, Şahincibaşı, Atmacacıbaşı ve Doğancıbaşı gibi yüksek rütbeli görevliler yer almıştır (Uzunçarşılı, s. 403-404).

Avcılık, saray teşkilatı içerisinde yer alan merkez biriminden başka ülke sathına yayılmış olan taşra koluyla iki yönlü teşkilatlanmıştır. Taşra doğancılığı diye adlandırılan teşkilat ülke genelinde var olmakla birlikte bazı sancak ve idari merkezlerde daha gelişmiştir. Doğancılar, sarayın avcı kuşu ihtiyacını karşılamak için Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif yerlerine, av yapabilen yırtıcı kuşların yaşamlarına müsait olan mahallere yayılmışlardır. Taşradaki avcı kuş yetiştiricileri merkezden atanmışlardır. Taşrada vazifelenen bu görevlilerin merkez tarafından tayin edilmesi kanun gereğiydi (Işık, 1991. s.114).

Taşra doğancılarının yerine getirdikleri en önemli görevleri kuşların yaşadığı yuvalarının bulunduğu yerlerin muhafazası, kuşların telef olmamasını sağlamak ve buldukları bölgenin özelliğine göre doğan, kartal, sunkur, toygun, karçığa, şahin, zağanos, balaban, çakır, taştülek, devlengeç, karakuş, atmaca, seyfi, bâz, vahşi, lâçin, karagöz gibi yırtıcı kuşları ele geçirip bunlardan en iyi olanlarını saraya göndermekti. Eflâk ve Boğdan Voyvodaları özellikle Dubrovnik, Dobruca ve Silistre çevresi Rumeli vilayetlerinden Osmanlı sarayına şahin gönderilen merkezlerdi. Bu yerlerden avcı kuş gönderilmesi yapılan anlaşmalara da konu olmuştur. Eflak voyvodası adet olduğu üzere her sene 25 adet şahini İstanbul'a göndermekle mükellef kılınmıştır (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s. 141, 161, 458, 468.) Atmaca ise daha çok Doğu Karadeniz sahilindeki vilayetlerden temin edilmiştir. Yine Osmanlı sarayına, Erzurum-İspir başta olmak üzere Güney ve Doğu Anadolu vilayetlerinden şahin, seyfi ve balaban, Adana ve Maraş vilayetlerinden ise pek çok farklı yırtıcı kuş tedarik edilmiştir (Sarı, 2018, s.304).

Avcılık teşkilatının taşradaki görevlileri, dağlarda kaya diplerindeki yuvalara çıkarak, yavru kuşları toplayıp av için yetiştirirler ve besleyip eğittikleri avcı kuşlarını saraya götürürlerdi. Padişahların avlanmaları için saraya avcı kuşu getirenlere, hizmetleri karşılığında timar tevcih edilmiştir. Bu timarlara "*bâzdâr*" adı verilmiştir. Bâzdâr, avcı kuşlara bakanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Lügat manası doğancı olup, kuşların terbiyesine ve beslenmesiyle ilgilenen kişilere denilmektedir. Bu görevliler baktıkları kuşların adlarına göre çakırcı, doğancı, şahinci ve atmacacı gibi isimler almıştır (Pakalın, 1983, s.182). Taşrada hizmet gören vazife sahiplerinin isimleri, görev yerleri, muafiyet sınırlarını gösteren kayıtlar müstakil veya vilâyet tahrirlerindeki defterlere kaydedilmiştir (Alkan-Gökbuğa, 2015, s.29).

Avcılık teşkilatına halktan doğancı alınmamıştır, görev genellikle babadan oğula veya kardeşe, o da yoksa yakın akrabaya intikal etmiştir. Bu hizmetle mükellef olanlardan birinin vefatında hizmetleri bu kişilere verilmiştir. Doğancılar müslim veya zımmî kişilerden olabilmekteydi (Işık, s.114). Bu işi yaparken de, öşür, çift resmi, avâız gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.

Görevlerini devam ettirebilmeleri için de ellerinde padişah tarafından verilmiş “doğancı berati” bulunurdu. Bu görevlilerden müslüman olanlar çiftlik, Hristiyan olanlar ise “*baştina*” denilen mülk topraklarını ekip biçmekle geçimlerini sağlardı. Baştina ise Balkanlardaki gayr-i müslim halkın elinde bulunan büyük çiftliklere verilen addır. Bu topraklar babadan oğula miras yoluyla geçer ve sipahi bu topraklardan tapu resmi alamazdı (Emecen, 1992, s.135-136; Pakalın, s.170).

Taşradaki doğancıların tayin ve azilleri bağlı buldukları ocağın ağası tarafından yapılırdı. Anadolu ve Rumeli’nin uygun yerlerine dağılmış olan bu doğancılar, öncelikle kendi amirleri olan bir kuşçuya tabiydi. Başka bir deyişle şahinci o bölgenin şahincibaşısına, diğerleri de aynı şekilde kendi amirine, onlarda taşra doğancibaşısına ve bunlarda merkezdeki Şikâr Ağalarına bağlıydı. Bunların tamamının amiri ise merkezdeki Çakırcıbaşı’dır. Bütün şikâr ağalarının en yetkili ve kıdemlisi Çakırcıbaşı olup, avcılık teşkilatlarının başı olarak görünmektedir. (Türkmen, 2013, s.49-50).

Osmanlı Devleti’nde Avcılık Teşkilatı arşiv kayıtlarından tespit ettiğimiz kadarıyla Anadolu’da Balıkesir’le birlikte 31 merkezde, Rumeli’de 38 merkezde, ayrıca Ege adalarında ve Kıbrıs’ta teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanma, Rumeli ve Anadolu’nun muhtelif yerlerinde av kuşu yetiştirmeye elverişli, avcılığa uygun av alanlarında oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti’nde avcı kuşların çeşitliliği ve ava uygun coğrafi özellikleri Anadolu’da avcılığın gelişmesinde en önemli etken olmuş, Osmanlı padişahlarının avcılığı bir devlet politikası olarak benimsenmeleri ise bu alanda teşkilatlanmayı sağlamıştır. Bununla birlikte Avcı kuş yetiştiricileri Anadolu’da Karadeniz Bölgesinin batısı ile doğusunda, Doğu Akdeniz bölgesi ve Güneybatı Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesinin sulak ve ormanlık yerlerinde yoğunlukta bulunmuşlar ve örgütlenmişlerdir (Alkan-Gökbuğa, s.30). Avcılığa uygun ve avcı kuşların yaşamasına elverişli coğrafi etkenler ile doğal çevreyle ilgili şartların belirlediği bu idari merkezlerdeki görevliler azımsanmayacak sayıdadır. Avcılık teşkilatının 16. Yüzyılda Anadolu’daki taşra yapılanmasında 2171 avcı kuş yetiştiricisi bulunmaktadır (Özcan, 1994, s.488).

Osmanlı Devleti’nde Anadolu’da taşrada avcı kuş yetiştiricilerinin yoğun olarak görev aldığı idari merkezler: Başta Balıkesir olmak üzere Biga, Kütahya, Manisa, Erzurum, Kars, İspir, Diyarbakır, Trabzon, Çemişgezek (Tunceli), Malatya, Arapkir, Ayıntab, Maraş, Kayseri, Adana, Tarsus, İçel, Silifke, Karaman, Kastamonu, Taşköprü, Küre, Daday, İnebolu, Ankara, Bolu, Kocaeli, Çanakkale, Şile, Yalova’dır (Alkan- Gökbuğa, s.30).

Balıkesir ve Çevresinde Avcılık Teşkilatı

Balıkesir bölgesindeki ilk iskân yerinin şehrin 26 km. doğusunda Kepsut civarındaki Akhyaous (Hadrianoutherai) olduğu tahmin edilmektedir. Kuzey batı Anadolu’da kurulan üç kentten biri olan Hadrianoutherai, Roma ve Bizans kaynaklarında özellikle kuruluş hikâyesiyle yer almıştır. Balıkesir’in Hadriana tarafından kurulması rivayetinde anlatıldığı üzere

Hadriana bölgeye av sırasında gelmiş ve bu şehri kurduğu rivayet edilmiştir (Türk, 2019, s.270). Balıkesir sahip olduğu coğrafi etkenlerin sebebiyle avcılığa uygun bir konumdadır. Balıkesir ve çevresinde kurulan Karesi Beyliği Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey döneminde hâkimiyet altına almasıyla Avcılık teşkilatının buradaki yapılanması erken dönemden itibaren gerçekleşmiştir. Osmanlı idari teşkilatında Anadolu eyaletine bağlı olan bu sancak varlığını da yüzyıllarca sürdürmüştür (İlgürel, s. 13).

Balıkesir erken dönemlerden itibaren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiş ve Karesi sancağı oluşturulmuştur. Osmanlı padişahlarından Çelebi Mehmed zamanında Balıkesir Karesi sancağının merkezi haline gelmiştir. Osmanlı idari teşkilatında Anadolu eyaletine bağlı olan bu sancak varlığını yüzyıllarca sürdürmüştür. Karesi sancağının sınırları hemen hemen bugünkü Balıkesir vilayeti sınırlarına tekabül etmektedir. 1590'lardan sonra sancak Balıkesir, Bigadiç, Sındırgı, Baş Gelenbe, Kemer- Edremit (Burhaniye), Ayazment (Altınova), Edremit, Kozak, İvrindi, Manyas, Fırt (Susurluk) kazalarını ihtiva etmiştir (İlgürel, 1992, s. 13).

Karesi sancağı Osmanlı Devleti'nde önemli avcılık (balık ve türevleri hariç) merkezlerindedir. Ayrıca taşra doğancibaşılık merkezlerindedir. Balıkesir, Bigadiç, Manyas ve Balya sancakları doğancuların teşkilatlandıkları yerlerdir. Osmanlı arşivindeki mühimme kaydında Karesi sancağının Mihaliç Kadısı olan Piyale Bey'e gönderilen emirle buradaki doğancuların sayılarının belirlenmesi için tahririnin yapması istenmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri, 1998, s. 184.)

Balıkesir'de avcılık ile ilgili önemli bir kaynak olan şer'iyye sicili defterindeki H.1010, H.1030 ve H.1085 yıllarına ait kayıtlarda Balıkesir, Bigadiç ve Balya kadılıklarına hitaben yazılan vesikalardan anlaşılan Osmanlı Devleti'nde Karesi sancağı Doğancibaşılık mıntıkasıdır. Bu doğancibaşılar merkezden tayin edilmişlerdir. Karesi sancağı doğancularının yerine getirdikleri en önemli görevleri ise Avcı kuşların yaşadığı yuvalarının bulunduğu yerlerin muhafazasını sağlamak, Dağlarda kaya diplerindeki yuvalara çıkarak, yavru kuşları toplayıp av için yetiştirmek ve besleyip eğitmektir. Balıkesir taşra doğancuları buldukları bölgenin özelliğine göre doğan, şahin, zağanos, balaban, çakır, devlengeç, karakuş, atmaca, kartal, sunkur, toygun, karçığa, seyfi, bâz, vahşi, lâçin, karagöz gibi yırtıcı kuşları ele geçirip bunlardan en iyi olanlarını saraya göndermiştir. Ayrıca besleyip eğittikleri avcı kuşlarını ve avladıkları hayvanların postlarını her altı ayda bir saraya götürmüşlerdir. Bu görevleri yerine getiren kimselere bir takım imtiyazlar tanınmış ve vergiden muaf tutulmuştur. Saraya göndermekle yükümlü olduğu avcı kuşları teslim etmeyenler için ağır vergi cezaları da uygulanmıştır. Mürde baha ve doğan baha adıyla yükümlü kişiden 150 akçe vergi alınmıştır (Su, 1937, s.127).

Taşra doğancılığında her kuş yuvası için genel olarak iki ilâ beş doğancı vazifelendirilirdi. Doğancılar öncelikle görevlendirildikleri bölgede bulunan kuş yuvalarını dış müdahalelere karşı korur, kimseyi yuvaya yaklaştırmazdı. Yaptıkları gözetleme işine istinaden didebân olarak da anılan bu kimseler, doğancı zümresi dışında bir kişinin yuvadan yavru yahut yumurta almasına

mani olurlar; aksi durumda derhâl Doğancabaşının bölgede bulunan adamına vaziyeti iletirlerdi. Karesi sancağına ait Hicri 1070 tarihli belgede Avcı kuşların yuvalarını bozan, Doğan çalan ve doğan telef edenlerden, esiri Doğan için beş yüz akçe ceza alınmıştır. Avcı kuş yuvaları görevliler tarafından korunmuş ve yuvalarının bulunduğu yerlerde ağaç kesmek, tüfek atmak, ateş yakmak, koyun otlatmak, tuzak kurmak, güvercin uçurmak ve doğan tutmak yasaklanmıştır. Bu yasağı dinlemeyip aksine iş görenlerden, Doğancabaşı marifetiyle 500 akçe ceza alınmıştır (Su, s.130).

Doğanlıların arasında kuş yuvalarındaki yavruların alınması vazifesini üstlenenlere de yuvacı veya kayacı denilmekteydi. Yavruların kanatlanmaya başlamasını takip eden yuvacıların onları uçmalarına fırsat vermeden avcılar bellerine bağladıkları organlarla sarp kayalardaki yavru kuşları ele geçirirlerdi. Kayacılar, yuvadan yavru kuşların yanında bazen yumurtaları da alırlardı. Ele geçen yavru kuşlar, bu safhadan sonra taşındıkları sunî yuvalarda bakılırdı. Bu işi yürüten avcıya kuşların tünemelerini de temin ettiklerinden tülekçi de denilmekteydi. Bu esnada görüçülere, kuşların eğitiminde kullanıldığı anlaşılan üveyik ile yine küçük bir yırtıcı kuş olan devlengeç (çaylak) kuşunun yakalanması işlerini yapan avcılar yardım ediyordu. Uсталık alanlarına nazaran tuzakçı da denilen bu avcılar kurdukları ağlarla av kuşlarını bazen de kartal, şahin ve doğan gibi alıcı kuşları da yakalarlardı. Avcılık teşkilatı içinde yer alan bu görevliler, Karesi sancağında da görev yapmışlardır (Yıldız, 1986, s.12-13).

Balıkesir'deki taşra doğancısı üleş zamanı denilen dönemde İstanbul'a gidip yavruları şikâr ağalarının idaresinde çakırcılar, şahinciler, atmacacılar ve doğancılar dairelerine teslim ederler böylece taşra doğancısı o seneye ait vazifeleri de tamamlanmış olurdu (Uzunçarşılı, s.403-404). Avcı kuş yetiştiricilerinin hizmetleri karşılığında muâfiyetleri vardır. Kanunnameye bunlar hakkında 'atadan, kadimden, doğancı olanların berat-ı hümayûnla vergilerden muâflardır' ifadesi yer almaktadır (Barkan, 2001, s.296). Mühimme defterlerinden Balıkesir'deki doğancılar ve yuvacılarla ilgili olarak tespit edebildiğimiz hükümler arasında devletin verdiği yükümlülüklerden ve vergilerden kaçmak için yuvacı, doğancı olduklarını iddia eden kişilerin olduğu görülmüştür (COA MD, nr. 28. hk.450 H.984/M.1576'dır).

Osmanlı padişahlarının avlarında kullandıkları Anadolu'ya has bir av köpeği ırkı olan tazılar da Balıkesir'de yetiştirilmiştir. H.1089 yılına ait Mühimme defterindeki kayıta Karesi sancağındaki tazıların toplanarak şikâr-ı hümayunda olan padişah IV. Mehmed'in bulunduğu yere gönderilmesi emredilmiştir. Padişahın Şikâr-ı Hümayunu için avcılıkta kullanılan avcı kuşları ile av yapmaya uygun eğitilmiş av köpekleri, avcılık merkezlerinde bulunan kadılara gönderilen emr-i şeriflerle istenmiştir. Belgede şöyle denilmiştir: "Kazanızda oturan sipahi, yeniçeri ve diğer asker zümresinden kimin elinde avlağıma lâyıq güzide tazı var ise, bu iş için tâyin edilen ve eline ferman verilen mübaşirin, tazıları alıp getirmesi için gereken işlemleri yapınız" denilmektedir. Ava olan düşkünlüğü ile bilinen Sultan IV. Mehmet bu vesika ile Balıkesir ve çevresindeki kadılardan avlağına layık tazı

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
istemıştır. Ayrıca aynı dönemde Diyarbekir, Rakka, Karaman beylerbeyine ve Hüdavendigâr sancağındaki kadınlara da av yapmaya elverişli tazıların kimde varsa toplanarak Tazıcıbaşı Ramazan'a gönderilmesi emredilmiştir (COA MD, nr. 96. hk.722 H.1089/ M. 1678-1679'dur).

Osmanlı Devletinin erken devirlerinden itibaren müesseseleşmiş olan avcılık teşkilatı, asırlarca varlığını devam ettirmiştir. Padişahların av sevgisi ve av kuruluşlarının ihtişamı varlıkları 18. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık 400 sene boyunca devam etmiştir. Padişahların ava olan alâkalarının azalıp çoğalmasına bağlı olarak değişiklik gösteren bu teşkilâta duyulan ilgi, Sultan IV. Mehmed'den sonra gittikçe azalmıştır. Şehzadelerin eğitimlerinin sarayda yapılmağa başlanması, taşraya çıkmamaları da hükümdarların ve şehzadelerin avla münasebetlerini kesmiştir. Diğer bir faktör ise, ateşli silâhların küçülerek taşınabilir ebatlara inmesidir. Tüfeklerin avlarda kullanılmağa başlanması, avcı kuşları ikinci plâna itmiştir. Avcı kuşlarına ilginin azalmasıyla, teşkilât da gittikçe fonksiyonunu kaybetmiştir. Merkezdeki mensupları azaldığı gibi taşradaki teşkilat mensuplarının sayıları da azalmıştır. XIX. aşırın ilk yarısında Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından hemen sonra başlayan devlet içindeki büyük değişiklikler sırasında avcı kuşu yetiştiricileri teşkilâtı tarihe karışmıştır (Alkan-Gökbuğa, s.35).

Sonuç olarak imparatorluğun birçok bölgesinin muhtelif yerlerinde avcı kuşu yetiştirmeye elverişli, avcılığa uygun av alanlarında örgütlenmiş olan teşkilat yapısı Osmanlıdan günümüze hala isim olarak varlığını sürdürmektedir. Avcı kuşlara ve onların yetiştiricileri olan doğancı, çakırcı, şahinci ve atmacacı isimlerine, Anadolu ve özellikle Rumeli yakasında bu avcı kuşların adı altında pek çok yerleşim yeri, köy, çiftlik ve mahallenin bulunması ve isim olarak varlığını sürdürmesi, Avcılık Teşkilatının Osmanlı topraklarında ne kadar yaygın ve yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Taşra doğancıları Osmanlı ülkesinin genelinde var olmakla birlikte bunlar daha çok yırtıcı kuş yuvalarının fazlaca bulunduğu ormanlık ve kayalık sahalarda yoğunlaşmıştır. Coğrafi özellikleri bakımından doğancılaşma uygun olan Balıkesir, hem merkez doğancı teşkilatının hem de ahaliden vazifelendirilen taşra doğancılarının fazlaca bulunduğu yerlerden olmuştur.

Bununla birlikte sancağa ait Şeriyeye sicil defterlerinden ve mühimme kayıtlarından taşra doğancılaşmanın örgütlenme ve işleyiş biçiminin diğer sancaklarla kıyaslandığında daha teşkilatlı olduğu da müşahede edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Balıkesir'i de içerisine alan Batı Anadolu'da kurulmuş olması, Balıkesir taşra doğancılaşmasının da erken dönemden itibaren bu bölgede teşkilatlanmasını sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri. Cilt: 28 (H-25-07-984).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Mühimme

Defterleri. Cilt: 96 (H-20-N-1089.)

3 Numaralı Mühimme Defteri, (1993), (966-968/1558-1560, Özet-Transkripsiyon), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

7 Numaralı Mühimme Defteri, (1998), (975-976 / 1567-1569, Özet-Transkripsiyon), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

Kitap ve Makaleler

Alkan, M. - Gökbuğa, F. (2015), "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Av Teşkilatı'nın Silistre Sancağındaki Yapılanması", Gazi Akademik Bakış, Sayı. 17, Ankara, s.23-39.

And, M. (1970), "XVI. Yüzyılda Av ve Avcılık", Hayat Tarih Mecmuası, Yıl. 5, Sayı. 12, s. 17-21.

Barkan, Ö. L. (2001), XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mâli Esasları", İstanbul.

Caferoğlu, A. (1972), "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.169-175.

Can, M. (2019), Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler), Gazi Kitabevi, Ankara.

Çelik, Ş. (2002), "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", XIII. Türk Tarihi Kongresi, 4-8 Kasım 1999, Cilt. III, 3. Kısım, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.1887- 1903.

Develioğlu, F. (2008), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.

Emecen, F. (1992). "Baştına", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. V, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.135-136.

Erdem, S. (1991). "Av", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. IV, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.100-101.

Güven, Ö. (1992), Türklerde Spor Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Işık, A. (1991). "Avcı", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. IV, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.113-115.

İlgürel, M. (1992). "Balıkesir", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. V, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.12-14.

Kafesoğlu, İ. (1998) Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Özcan, A. (1994). "Doğancı", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. IX, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.487-489.

Özcan, A. (2010). "Şikâr Ağaları", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. XXXIX,

Pakalın, M. Z. "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", Cilt. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Sarı, A. (2018), XVI. "Yüzyılda Osmanlı'da Taşra Doğancılığı: Kocaeli Sancağı Örneği", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi - Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri, Kocaeli, s.303-309.

Su, K. (1937), XVII ve XVIII'inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı, Balıkesir Halkevi Yayınları, Balıkesir.

TÜRK, M. (2019), "Hadrianoutherai'ın Kuruluş Hikâyesi Mitos Mu, Gerçek Mi?", Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt.XXXIV, Sayı 1, İzmir, 2019, s.279-280.

Türkmen, M. N. (2013), *Osmanlı'da Av Kültürü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (2014), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yıldız, H. (1986), "Osmanlılarda Avcılık Düzeni", *Av dergisi*, Sayı. 17/1, Ankara, s.8-14.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

II. Abdülhamit Dönemi İstanbul’unda Ramazan Eğlenceleri: Şehzadebaşı Piyasası

Fatma TUNÇ YAŞAR

Dr. Öğretim Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, ftyasar@yildiz.edu.tr

Özet

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Şehzadebaşı semti, Ramazan etkinlikleriyle özdeşleşmiş ve önemli bir eğlence mekânına dönüşmüştür. Şehzadebaşı semtinin 1880’ler itibarıyla yoğun ilgi görmesinde yeni çayhane ve kıraathanelerin açılması, tiyatro faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve Ramazan ayının bahar ve yaz mevsimlerine denk gelmesi etkili olmuştur. Şehzadebaşı, farklı sosyal sınıflardan kimselerin eğlenmek, keyifli vakit geçirmek ve sosyalleşmek için geldikleri bir muhittir. Şehzadebaşı’nda Vezneciler’den Saraçhanebaşı’na kadar uzanan güzergâh üzerinde yayaların gezintisini tanımlamak için dönemin kaynaklarında *piyasa* tabiri kullanılmaktadır. Şehzadebaşı’nın Ramazan eğlencelerinin toplumun farklı kesimlerinden insanların yoğun ilgisine mazhar olmasının nedeni burada sunulan eğlence çeşitliğidir. Burada cadde boyu gezinti yapmak, karagöz, meddah, ortaoyunu, sirk gösterilerini ve at cambazlarını izlemek, kahvehane ve çayhane gibi mekânlarda musiki eşliğinde keyifli vakit geçirmek ve meşrebine göre tiyatro ve sinema gösterileri izlemek mümkündür. II. Meşrutiyet döneminde ise Şehzadebaşı’ndaki Ramazan eğlencelerine yönelik algılar değişmeye başlamış, dini ve muhafazakâr çevreler eğlenceleri din dışı olmakla itham ederken, reform yanlıları buradaki eğlenceyi modern, medeni ve Batılı eğlence anlayışına ters bulmaya başlamıştır. Şehzadebaşı’nın kalabalık, çok renkli ve sesli eğlenceleri sağlıksız, kaba ve düzensiz görünmeye başlamıştır. Bu bildiride dönemin edebi eserleri ve süreli yayınları üzerinden Şehzadebaşı’nın piyasa olarak tabir edilen eğlence kültürü, 1880’lerden İkinci Meşrutiyet dönemine kadar değişim ve dönüşüm bağlamında dinamik bir süreç olarak incelenecek ve II. Abdülhamit yönetiminin Şehzadebaşı piyasasına yönelik gözetim mekanizmaları ve tutumu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ramazan, Şehzadebaşı, eğlence, piyasa, II. Abdülhamit.

Ramadan Entertainment in the Period of Abdülhamid II: The Piyasa of Şehzadebaşı)

Abstract

In the last quarter of the nineteenth century, Şehzadebaşı District was

identified with the festivities of Ramadan and became an important entertainment venue. The opening of new teahouses and literary cafés (*kıraathane*), the expansion of theatrical activities and the fact that Ramadan coincided with the spring and summer seasons were effective in attracting great interest in the 1880s. Şehzadebaşı had become a place where people from different parts of society come to entertain, have a pleasant time and socialize. The term, *piyasa* is used in the contemporary sources to define the pedestrians' walk on the route extending from Vezneciler to Saraçhanebaşı in Şehzadebaşı. The diversity of entertainment offered here is the reason why the Ramadan entertainment of the Şehzadebaşı is so much appealing to people from different segments of society. Here it is possible to stroll along the street, to watch *Karagöz*, *meddah*, and *ortaoyunu*, circus shows, and horse acrobats, to spend a pleasant time with music in places such as coffeehouses and teahouses and to watch theater and cinema. In the Second Constitutional Period, perceptions about the Ramadan entertainment in Şehzadebaşı began to change. While religious and conservative circles began to accuse the entertainment of Şehzadebaşı as being profane, reformists began to find it contrary to modern, civilized and Western style of entertainment. The crowded and multicolored entertainment of Şehzadebaşı started to appear unhealthy, rude and uneven. This paper examines the entertainment culture of Şehzadebaşı called as *piyasa* as a dynamic process in the context of change and transformation from the 1880s to the Second Constitutional Period through literary works and periodicals of the period. I scrutinizes the monitoring and control mechanisms and attitudes of Abdülhamid II's administration towards the Şehzadebaşı *piyasa*.

Keywords: Ramadan, Şehzadebaşı, entertainment, *piyasa*, Abdülhamid II.

Giriş

Bu bildiri, 1880-1910 yılları arasında Şehzadebaşı'nın İstanbul'un eğlence kültüründeki merkezi konumunu tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Ramazan nedeniyle ortaya çıkan eğlence tarzları ve piyasa özelinde ortaya çıkan önemli sosyalleşme ortamları incelenmektedir. Şehzadebaşı'nda ortaya çıkan eğlence kültürü, 1880'lerden İkinci Meşrutiyet dönemine kadar değişim ve dönüşüm bağlamında dinamik bir süreç olarak incelenmektedir. Edebiyatçıların anıları, Şehzadebaşı üzerine yazılmış literatürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Öte yandan, her ne kadar bu hatıralar Şehzadebaşı'nın atmosferini ve kültürel canlılığını iyi yansıtsa da, bu yazılar Şehzadebaşı ve eğlence kültürünü geçmişinin donmuş resmi olarak ele almakta, dolayısıyla geçmişe özlem ve öykünmesinin ötesine geçememektedir. Öte yandan, Şehzadebaşı'nın popüler olduğu dönemde pek çok Osmanlı gazetesi ve dergisi yayımlanmakta, İstanbul ve kültürü ile ilgili makaleler neşredilmektedir. Özellikle Ramazan ayında yayımlanan dergilerde Şehzadebaşı ve kültürel atmosferine geniş yer verilmektedir. Bu nedenle, bu yayınlar Şehzadebaşı'nı belirli bir zaman diliminde tasvir etmek için oldukça elverişlidir. Ayrıca, Şehzadebaşı sosyalleşmesi ve eğlence kültürü, siyasi otoriteler tarafından yakından izlenmekte ve bu mekâna dair

kamusal yaşamı düzenleyen birçok belge bulunmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Şehzadebaşı, suriçi İstanbul'un en canlı ve dinamik eğlence mekânlarından biri olarak ortaya çıkmış ve çayhaneleri, kıraathaneleri, tiyatroları ve sinemaları ile Ramazan eğlencelerinin merkezi olmuştur. Burası, yeniçerilere ait Eski Odalar bölgenin güney tarafında yer aldığından on dokuzuncu yüzyıla kadar yeniçerilerin gezinti ve eğlence mekânı olarak bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da II. Mahmut tarafından kaldırılması, bölgede birçok değişikliğe neden olmuş ve Vezneciler'den Şehzade Mehmet Camii'ne kadar uzanan cadde merkezde olmak üzere Şehzadebaşı semti, yüzyılın ortalarından itibaren Ramazan ayında canlı bir alışveriş, gezi ve eğlence mekânına dönüşmüştür. Şehzadebaşı, bu dönem boyunca sadece eğlence ve gezinti yeri değil aynı zamanda kültür, edebiyat ve sanatta da önemli bir yer edinmiştir. Yeni açılan çayhaneler ve kıraathaneler, dönemin aydınlarının, şairlerinin ve yazarlarının buluştuğu yerlerdir; insanlar günlük dergi ve gazeteleri bu mekânlarda okumakta ve tartışmaktadırlar. 1880'lerde ortaoyunu, meddah ve Karagöz gibi geleneksel Osmanlı sahne sanatları büyük kahvehanelerde icra edilmeye devam ederken; pek çok modern tiyatro sahnelerini Şehzadebaşı'nda halka açmaya başlamıştır. Şehzadebaşı ve çevresi Osmanlı toplumunun farklı kesimlerinden insanlara eklektik bir kültür ve eğlence merkezi olarak hizmet etmiştir.

Ramazan Piyasası

Tanzimat döneminin başında Ramazan'ın en hareketli mekânı Laleli-Aksaray arasında sıralı dükkânları ve karagöz ve meddah gösterilerine ev sahipliği yapan meşhur kahvehaneleriyle Aksaray Caddesi'dir. Daha sonra ise tiyatro topluluğuyla ünlü Gedikpaşa ve ilk kıraathanelere ev sahipliği yapan Beyazıt Meydanı Ramazan etkinliklerinin merkezi olmuştur. 1860'larda ise kıraathanelerin bulunduğu Divanyolu'nun II. Mahmut Türbesi ile Sultanahmet Meydanı arasında kalan bölümüdür. Ancak belirli bir mekânın Ramazan etkinlikleriyle özdeşleşmesi Divanyolu'nun Vezneciler ve Şehzade Mehmet Cami arasında kalan bölümü olan Direklerarası ile olmuştur (Georgeon, 2008: 97-98). On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Direklerarası ve çevresi olan Şehzadebaşı, tiyatro, sinema, ortaoyunu, Karagöz, hokkabaz, cambaz, fonograf ve pantomim gibi görsel ve işitsel sanatların yanında pehlivan güreşleri gibi spor müsabakalarının yapıldığı bir "Ramazan külliyesi" gibidir (Yazıcı, 2010: 105). Ayrıca Ramazan dışında da kahvehane, çayhane ve kıraathanelerin yanı sıra eczane, sucu, manav, fırın, fes kalıpcısı, kunduracı, börekçi, şekerlemeci, muhallebici, ud imalatçısı, müzik aletleri satıcısı, kırtasiye ve kitapçı, resimli kartpostalcı, kadın terzisi, berberleri ile de bir yaşam merkezidir (Mazak, 2008: 178).

Şehzadebaşı'nın Ramazan ile özdeşleşmesinde Fatih, Şehzade, Beyazıt ve Süleymaniye gibi büyük selatin camilerinin tam ortasında bulunması ve şehrin ana hatlarını belirleyen Divan yolunun bir bölümü olarak şehrin geri kalanıyla aktif iletişim halinde olması etkilidir. Fakat 1880'ler itibarıyla yoğun ilgi görmesinde yeni çayhane ve kıraathanelerin açılması ve Beyazıt

civarındakilerin buraya kayması, tiyatro faaliyetlerinin artması ve çeşitlenmesi ve Ramazan ayının bahar ve yaz mevsimlerine denk gelmesi etkili olmuş gözükmetedir. Ayrıca Şehzadebaşı çoğu yeni açılan birçok resmi daire ile eğitim kurumuna yakın bir noktada bulunmaktadır (Georgeon, 2018: 118-119).

Ahmed Rasim, Ramazan ayında Boğaz'ın Anadolu ve Rumeli yakalarından, Haliç'ten, Kuledibi mahallelerinden halkın buraya akın akın geldiğini ifade etmektedir. Cenap Şahabeddin de İstanbul'da Ramazan gecelerinin toplanma yerinin Şehzadebaşı olduğunu, iftardan sonra Vezneciler'den Saraçhanebaşı'na kadar uzanan bir miting manzarasının ortaya çıktığını ve bunun artık bir gelenek halini aldığını ifade etmektedir (Cenab Şahabeddin, 1994: 72). Şehzadebaşı'nda yayaların gezintisini tanımlamak için dönemin kaynaklarında *piyasa* tabiri kullanılmaktadır. İtalyanca kökenli bir kelime olan piyasa esasında "pazar, pazar fiyatı" anlamına gelmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren yayımlanan Osmanlıca sözlüklerde ise piyasa Osmanlıların daha önce ağırlıklı olarak mesire alanları için kullandıkları gezinti, tenezzüh ve teferrüc anlamında kullanılmaktadır. Yüzyılın sonlarında hazırlanan *Osmanlıca-İngilizce Redhouse* sözlüğünde piyasanın birinci anlamı "keyifli bir gezintiye çıkmak" olarak verilirken ikinci anlam olarak "döviz kuru, cari fiyat, pazar" olarak verilmektedir (Redhouse, 2000: 937). Yirminci yüzyılın başında yayımlanan *Kamus-ı Türki*'de de piyasaya "meydan, açıklık, gezilecek yer, teferrücgah, gezme, gezinme, teferrüc" anlamı verilmekte, kavramın "çarşı ve meydanda geçen fiyat" anlamındaki ekonomik karşılığı daha sonra gelmektedir (Şemseddin Sami, 1996: 365). Şehzadebaşı'ndaki gezinti o günün deyimini ile "piyasaya çıkmak" şeklinde ifade edilmektedir.

Recaizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında tasvir ettiği bir ucu Şehzade karakoluna diğeri Beyazıt Meydanı'na ulaşan hareketli zincir Şehzadebaşı piyasasıdır (Recaizade Mahmut Ekrem, 2009: 208). Mahmut Yesari de İstanbul'da meşhur piyasalarının Vezneciler'den başlayarak Saraçhanebaşı'na uzandığını, oradan geri dönerek tekrar Vezneciler'e ulaştığını ifade etmektedir (Mahmut Yesari, 1973: 235). Samiha Ayverdi de yirminci yüzyılın ilk çeyreğini konu alan *İstanbul Geceleri*'nde Şehzadebaşı piyasasının müdavim profilini "sarıklı, cübbeli, şalvarlı, mintanlı, redingot, istanbulin, setre pantolonlu, kürklü, hurkalı, poturlu, hülasa asker, kâtip, esnaf, köylü, külhani" olarak tasvir etmekte, hemen her çevreden insanın çeşitli sebeplerle buraya akın ederek bir insan seli oluşturduğunu ifade etmektedir (Ayverdi, 2016: 43).

Suriçi İstanbul'un Pera'sı

Şehzadebaşı'nın Ramazan eğlencelerinin toplumun farklı kesimlerinden insanların yoğun ilgisine mazhar olmasının nedeni burada sunulan eğlence çeşitliğidir. Burada cadde boyu gezinti yapmak, Karagöz, meddah, orta oyunu, sirk gösterilerini ve at cambazlarını izlemek, kahvehane ve çayhane gibi mekânlarda müzik eşliğinde keyifli vakit geçirmek ve meşrebine göre tiyatro ve sinema gösterileri izlemek mümkündür. Avanzade Mehmed

Süleyman, 4 Nisan 1892 tarihli, “Ramazan Geceleri” başlıklı yazısında eğlencelerin çeşitliğinden bahsetmekte ve okuyucularına kahvehanelerde oynatılan Karagöz’ü, kalabalıktan hoşlanmayan ve muhabbet ortamı arayanlar için Kazım’ın Kıraathanesi’ni, izdihama katlanabilenler ve nasihat dinlemek isteyenlere Mınakyan’ın Osmanlı Tiyatrosu’nu ve umum için Tourniaire’in cambazhanesini, Hasan’ın hayalhanesini ve kukla gösterilerini tavsiye etmektedir (Avanzade Mehmed Süleyman, 1892: 127).

On bir yıl sonra, 1903 yılında Safvet Nezihî de, Şehzadebaşı’ndaki değişim üzerinden eğlenceleri tasvir etmektedir. Safvet Nezihî yeni çayhanelerin açıldığını, Şems ve Ali Çavuş’un kıraathanelerinin zamana ayak uydurarak musiki kıraathanesine dönüştüklerini, fiziksel ortamını övdüğü, oyunlarını eleştirdiği Mınakyan’ın Osmanlı Tiyatrosu’nun faaliyetine devam ettiğini, Fevziye Kıraathanesi’nin aynı yerinde olduğunu, Şevki ve Hasan Efendi’nin tiyatrolarının rekabet halinde olduklarını, at cambazhanesinin gösterilerinin hala ilgi gördüğünü, Karagöz’ün yine her köşe başında oynatıldığını, meddah gösterilerinin devam ettiğini, eski tiyatrodaki ortaoyunun oynandığını ifade etmektedir. Safvet Nezihî, yazısında sadece değişimi tasvir etmemekte, çağa uygun olarak eğlence kültürünün de değişmesi gerektiğine dikkati çekmektedir. Ona göre Şehzadebaşı balık istifi kalabalık, havasız ve sağlıksız koşullarda saatlerce tembel tembel oturan insanların mekânıdır. Asra uygun olmayan Ortaoyunu ise artık terkedilmelidir (Safvet Nezihî, 1903: 223).

Şehzadebaşı, eğlence mekânı olarak Müslüman İstanbul’un Pera’sı olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten de Suriçinde yaşayan halk, ilk sinema gösterimini burada izlenmiş, modern tiyatrolar, Avrupalı gösteriler ile burada tanışmıştır. Öte yandan Şehzadebaşı pek çok açıdan Pera’dan farklıdır. Halit Fahri’nin nazarında Şehzadebaşı “şık ve züppe beylerin” meskeni olarak tanımlansa da burası her sınıftan insanın kendine uygun bir eğlence vasıtası bulabileceği bir yerdir (Ozansoy, 2014: 39). Ayrıca Şehzadebaşı’ndaki eğlencelerin ve gösterilerin çoğu Ramazan ayına özgüdür. Refik Halit’e göre Ramazan’da adım atmanın mümkün olmadığı Şehzadebaşı’nda Ramazan sonrasında sokak köpekleri caddenin ortasına kıvrılıp yatma imkânı bulmaktadırlar (Karay, 2009: 135). Pera’da ise tiyatro, sinema ve genel olarak eğlencenin belirli bir zamanı yoktur.

Ağırlıklı olarak gayrimüslim nüfusun yaşadığı Pera ve Beyoğlu alafranga hayat tarzının sahnesi olarak kabul edilmektedir. Müslümanların Pera tecrübesi günlük ziyaretler ile sınırlıdır. Bu ziyaretler ise dönemin edebi eserlerinde genellikle yüzeysel batılılaşmanın eleştirisi olarak yer almaktadır. Şehzadebaşı’nda ise baskın ve homojen bir kültürden bahsetmek güçtür. Şehzadebaşı, 1880’li yıllardan itibaren Ramazan eğlenceleri kapsamında Karagöz, meddah, ortaoyunu, kukla, pehlivan güreşleri, at cambazları, kanto, sirk gösterileri, tiyatro ve sinema ile geleneksel ve modern farklı gösteri sanatlarının merkezi haline gelmiştir. Bu haliyle Osmanlı yaşayışının müzesi gibidir. Şehzadebaşı ve Pera karşılaştırması Yakup Kadri’nin Kiralık Konak’ta yaptığı *istanbulin* ve *redingot* karşılaştırmasını çağrıştırmaktadır. Osmanlı yaşayışı ile modern Avrupa yaşayışının bir sentezi olarak görülen *istanbulin*

Tanzimat dönemi İstanbul beyefendisinin kıyafetidir. Redingot ise baştan aşağı Avrupalı bir kıyafettir ve İkinci Meşrutiyet döneminin şeklen alafranga, züppe karakterini temsil etmektedir (Karaosmanoğlu, 2001: 10-11).

Şehzadebaşı'nda her sınıftan insanın bir arada eğlendiğine dair yabancı gözlemcilerin yazılarında ve edebiyatçıların hatıratlarında zikredilen anekdotlar karnaval havasını andırmaktadır. Özellikle de Müslümanlar için kutsal kabul edilen Ramazan ayı etkinliklerine gayrimüslim unsurların aktör ve izleyici olarak katılımı dikkat çekmektedir. Şehzadebaşı'nın Ramazan etkinliklerinde pek çok Yahudi ve Ermeni müzisyen, Ermeni tiyatro oyuncusu ve çingene yer almaktadır. Öte yandan Georjeon'a göre Şehzadebaşı'nda ortaya çıkan heterojen eğlence atmosferi karnaval olarak nitelendirilemez. Karnaval değerlerin tersine çevrildiği ve düzenin altüst olduğu bir zaman dilimidir. Siyasi düzene eleştiri, töre ve ahlak eleştirisi, müstehcenlik gibi unsurlar Karagöz oyununda görülmekle beraber, bu sadece bir gösteridir ve temsil boyunca geçerlidir. Ramazan ayına mahsus gibi gözüken gevşeme ve rahatlama ise sınırları aşan bir taşkınlık değil, ihtiyatlı bir eğlenme ve meşru bir düzensizliktir (Georjeon, 2018: 75-76).

Eğlencenin Sınırı: Siyasi Denetim ve Kontrol

Şehzadebaşı'ndaki Ramazan eğlencelerini konu alan literatürde yılın geri kalan kısmına kıyasla Ramazan eğlencelerinin daha geniş bir hoşgörüyle karşılandığı düşüncesi hâkimdir. Halit Fahri, istibdat devrinde bunalan halk için Ramazan ayının bir eğlence ve hafifleme ayı olduğunu, evlerde daha serbest toplantılar yapılabildiğini ifade etmektedir (Ozansoy, 2014: 19). Daha fazla camiye gitme, sokakta dolaşma, alışveriş yapma, tiyatro ve karagöz izleme imkânına sahip olan kadınlar için de Şehzadebaşı'nda Ramazan yılın geri kalanına göre daha fazla serbestiyet anlamına gelmektedir.

Şehzadebaşı'nda Ramazan kısmi rahatlama dönemi olarak görülse de II. Abdülhamit yönetimi Şehzadebaşı'nı yakından izlemekte ve kontrol etmektedir. Ayverdi, Fehim Paşa'nın hafiye teşkilatına bağlı hususi bir şube açıldığını, kapıda bir posta beygiriyle bekleyen nöbetçinin büyüklerden kimlerin piyasada görüldüğünü, kimlerin hangi tiyatrolara girip çıktığını Mabeyn'e haber verdiğini aktarmaktadır (Ayverdi, 2016: 40). Bunun yanı sıra, kamu düzeni bağlamında, adaba aykırı davranışları, dükkânların önünde oturmayı ve piyasa yapmayı yasaklayan ilanname ve tenbihnameler yayımlanmaktadır. *Takvim-i Vekayi'*de 20 Aralık 1868'de yayımlanan ilannamenin ikinci maddesinde Beyazıt ve Şehzadebaşı'ndaki kahve ve çaycı dükkânlarının yola uzanan kısımlarında gelen geçene rahatsızlık verecek şekilde oturmak yasaklanmakta, yasağa uymayan esnafın dükkânlarının kapatılacağı, araba aralarında dolaşarak arabalı ve arabasız dolaşan kadınlara yönelik adaba aykırı davranışta bulunanların cezalandırılacağı bildirilmektedir (Takvim-i Vekayi, 1868: 1-2).

Meşrutiyet taraftarlarının yayımladığı *Şura-yı Ümmet* gazetesi ise 1903 Ramazan'ında "Direklerarası Piyasasının Men'i" başlıklı bir tenbih yayımlayarak Abdülhamit'in topluma olan güvensizliğini eleştirmektedir. Bu

tenbihde Ramazan'da ibadet ile meşgul olması gereken bazı ehl-i İslam'ın arabalara binerek piyasa etmeyi alışkanlık haline getirdikleri, Müslüman kadınların bazılarının da piyasaya karıştıklarından adaba aykırı davranışlara maruz kaldıkları ifade edilmekte, piyasanın tamamen yasaklandığı, yasağa uymayan kira arabacılarının cezalandırılması, konak arabalarının ise kimlere ait olduğu tespit edilerek sahiplerine ihtar gönderilmesi emredilmektedir (Şura-yı Ümmet, 1903: 1).

Şehzadebaşı Eğlencelerinin Gözden Düşmesi: Farklı Tepkiler ve Eleştiriler

İkinci Meşrutiyet döneminde Şehzadebaşı'ndaki Ramazan eğlencelerine yönelik algının değişmeye başladığı gözlemlenmektedir. Dini ve gelenekçi çevreler, Ramazan'ın kutsallığına vurgu yaparak Ramazan eğlencelerinin dindışılığına dikkati çekmektedirler. Cami vaazlarında ve bazı süreli yayınlarda Karagöz eleştirisi, kadınların serbestiyeti, tiyatroların içeriği gibi pek çok konu gündeme gelmektedir. Onlara göre Şehzadebaşı gereğinden fazla Batılılaşmış özellikle Müslüman kadınlar için bir teşhir sahnesine dönüşmüştür. *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlanan bir yazıda Şehzadebaşı'na otomobille gelen iki kadının adab-ı İslamiyeye uygun olmadığı iddia edilen giyimi ve tavırları rezalet olarak nitelendirilmekte, hükümetin bu konuda gazetelerde emirler yayımlamasına rağmen bunları uygulamada yetersiz kaldığı dile getirilmektedir (Sırat-ı Müstakim, 1910: 27). Buna karşılık, başka bir çevre ise Şehzadebaşı'nın Ramazan eğlencelerini modern, medeni ve Batılı eğlence anlayışına ters bulmaya başlamıştır. Şehzadebaşı'nın kalabalık, çok renkli ve sesli eğlenceleri sağlıklı, kaba ve düzensiz görünmeye başlamıştır. 1909'da Ramazan dolayısıyla yayımlanan bir dergide Direklerarası, "dar ve bi-nasib-i ümran (medeniyet yoksunu) bir cadde" olarak tasvir edilmekte, atmosferi ise "ahensiz bir manzara" olarak nitelendirilmekte ve medeni asra uygun olmadığı dile getirilmektedir (R. N., 1909: 2).

İkinci Meşrutiyet döneminde Şehzadebaşı'na yönelik farklı çevrelerden gelen eleştirilerin yanısıra, 1910 yılında Beyazıt'ı Fatih'e bağlayan tramvay hattının inşası için Direklerarası'na ismini veren ve revaklar altında kaldırım boyu gezintiyi mümkün kılan direklerin yıkılması, 23 Temmuz 1911'de Beyazıt, Laleli ve Şehzadebaşı'nı etkileyen Uzunçarşı yangınında Şehzadebaşı'nın pek çok dükkânın zarar görmesi ve Trablusgarp Savaşı ve akabinde Balkan Savaşları sırasında yaşanan iktisadi kriz dolayısıyla Şehzadebaşı'nın başlıca müdavim kitleleri Osmanlı memurunun alım gücünün düşmesi Şehzadebaşı'nın gözden düşmesine neden olmuştur (Ürekli, 2010: 117). Şehzadebaşı eğlencelerinin ana caddesi olan Direklerarası'nın eski görüntüsünü kaybetmesi, bölgenin popülerliğini yitirmesinde etkili olmuştur. Mizah dergisi *Karagöz*'ün 31 Ağustos 1911 tarihli Ramazan sayısında Direklerarası'nın durumu gündeme taşınmaktadır. Karagöz ve Hacivat direklerin yıkıldığını dolayısıyla Direklerarası diye bir yer kalmadığını tartışmakta ve buraya yeni bir isim aramaktadırlar. Karagöz, Direklerarası'nda çayın bir kuruş (bir kuruş=40 para) olduğunu, çaycının saat başı önüne bir çay getirdiğini ve dolayısıyla akşamdan sahura kadar sekiz saatte sekiz kuruş ödemek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Tokatlıyan'da

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
akşamdan sabaha oturduklarında 60 para verip kendilerini tokatlanmış farz ettiklerini Hacivat'a hatırlatmakta "Öyleyse sekiz kuruşa ne demeli?" diye sormaktadır. Hacivat "kazık" cevabını verince, Karagöz bu semte "Kazıklararası" isminin uygun olacağını ifade etmektedir (Karagöz, 1911: 2).

Sonuç

Şehzadebaşı'nın yakın dönem tarihinde üç gelişme önem arz etmektedir. İlki Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve buranın sivil halka açılmasıdır. İkincisi şehrin Batılılaşma ve reform sürecinin hızlandığını 1860 sonrası dönemdir. Son olarak ise 1908 Jön Türk Devrimi'dir (Georgeon, 2008: 133-134). Bu yarım asırlık dönemde, 1880'lerin Şehzadebaşı'nın canlılığında önemli bir ivme olduğu söylenebilir. 1910'lar itibariyle ise Şehzadebaşı önemini kaybetmeye başlamıştır. Şehzadebaşı'na dair kaleme alınan edebi literatürde dikkat çeken "Nerede o eski Ramazanlar" şeklinde ifade bulan geçmişe özlem ve öykünmenin daha İkinci Meşrutiyet dönemlerinde ortaya çıkmaya başladığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında devam ettiği görülmektedir. Bunda en önemli etkenlerden birisi de şehrin belirli mekân ya da mekânlarıyla özdeşleşen ve ortak bir tecrübe olarak yaşanan Ramazan'ın dünyevi ve uhrevi boyutlarının ayrışarak daha çok özel alanda yaşanmaya başlanmasıdır. İkinci Meşrutiyet sonrasında değişen eğlence kültürü dolayısıyla eleştirilmeye başlansa da, Şehzadebaşı'nın eklettik eğlence kültürü özellikle dönemin süreli yayınlarında övgüyle anlatılmakta, köşe yazarları çeşitli eğlence vasıtaları hakkında okuyucuyu bilgilendirmekte ve farklı beklentiler için tavsiyelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla Şehzadebaşı'nda Ramazan merkezli olarak ortaya çıkan eğlence kültürü çok katmanlı bir sentezdir. Bu sentezde eski ile yeni, doğu ile batı, alaturka ile alafranga, bir arada, yan yana ve iç içe bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

'Direklerarası'nda Hanımların Otomobille Gece Piyasaları', *Sırat-ı Müstakim* 5/106 (Eylül, 1910).

'Piyasa', *Redhouse Sözlüğü: Türkçe/Osmanlıca-İngilizce* (İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık, 2000).

'Yasak', *Şura-yı Ümmet* 43 (1 Şevval 1321/ 21 Aralık, 1903).

Avanzade Mehmed Süleyman, 'Ramazan Geceleri', *Maarif* 2/34 (23 Mart 1308/ 4 Nisan, 1892).

Cenab Şahabeddin, *İstanbul'da Bir Ramazan*, ed. Abdullah Uçman (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994).

Ezgi Yazıcı, 'Theater in Nineteenth Century Istanbul: Cases for the Translation of an Architectural Typology' (Ph.D. diss., Middle East Technical University, 2010).

Fatma Ürekli, 'Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür', *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/16 (2010).

Ferda Mazak, 'Eski Bir Kültür Adası Olarak Direklerarası', *3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı* (İstanbul: Eminönü Belediyesi & Haliç Belediyeler Birliği, 2008).

François Georgeon, 'İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan', *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, ed. François Georgeon and Paul Dumont, çev. Maide Selen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

François Georgeon, *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları Bütün Âdetleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları*, ed. Yakup Öztürk (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014).

Mahmut Yesari, 'Direklerarası', *Bu Şehr-i İstanbul ki*, ed. Şemsettin Kutlu (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973).

Muhavere', *Karagöz* 331 (4 Ramazan 1329/ 29 Ağustos, 1911).

R. N., 'Ramazan ve Direklerarası', *Ramazan* 8 (8 Ramazan 1327/ 23 Eylül, 1909).

Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, (Konya: Mola Kitap, 2009).

Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009).

Safvet Nezihi, 'Musahabe: Ramazan-ı Şerif'e Dair', *Malumat* 411 (6 Ramazan1321/ 26 Kasım, 1903).

Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2016).

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996).

Takvim-i Vekayi 1033 (5 Ramazan 1285/ 20 Aralık, 1868).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Batı Türkiye Misyonuna Gelen Kadın Misyonerler ve Faaliyetleri

Fatma ÖKSÜZ

Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta:
fatmaoksuz@karabuk.edu.tr

Öz

Günümüzde misyoner ve misyonerlik kavramları söz konusu olduğunda akla Hristiyanlık dini ile Hristiyanlar gelmektedir. Bunun nedeni misyonerliğe Hristiyanlık'ın daha çok başvurması ve Ortaçağ'ın başlarından beri faaliyetlerine devam etmesidir. Hristiyan misyonerlerin amacı ulaşabildikleri hemen her bölgeye Hristiyanlık'ı yaymak ve Hristiyan olmayan insanları kendi dinlerine dahil etmektir. Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin başı çektiği misyoner gruplar ortaya çıktıkları andan itibaren eğitim, sağlık ve sosyal gibi alanlarda sürekli olarak çalışmışlardır. Ancak Hristiyan misyonerlerin çalışmaları XIX. yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştır. Bunda 1810 yılında American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM)'un kurulması büyük rol oynamıştır. Çünkü ABCFM XIX. yüzyılın en kıdemli ve en büyük misyoner örgütlerinden biridir. 1819 yılında Osmanlı topraklarını programına alan ABCFM 1820'den itibaren bölgeye misyonerlerini göndermeye başlamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında başlayan misyoner akını yüzyılın ikinci yarısında büyük bir artış göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum misyonerler için teşvik edici bir unsur olmuş, ayrıca Tanzimat ve Islahat Fermanları misyonerlerin daha kolay çalışmalarına imkan vermiştir.

Osmanlı Devleti'ni Batı Türkiye Misyonu, Orta Türkiye Misyonu ve Doğu Türkiye Misyonu olmak üzere üç ana bölgeye ayıran misyonerler merkezi ve uç istasyonlar kurarak faaliyette bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti ve Ortadoğu coğrafyasında, toplumun kadınları arasına girmenin yolunun yine kadınlardan geçtiğini anlayan misyonerler bu bölgelere kadın misyonerlerin gönderilmesine özen göstermişlerdir. Çalışma konusunu oluşturan Batı Türkiye Misyonu hem içine aldığı coğrafi bölgenin genişliği hem de misyoner sayısı açısından çok önemli bir misyon bölgesidir. İstanbul, İzmir, Bursa ve Balıkesir gibi önemli merkezleri içine alan Batı Türkiye Misyonu'na 1850-1900 yılları arasında yaklaşık 100 kadın misyoner gelmiştir. Özellikle eşleri ile bölgeye gelen kadın misyonerler daha kolay şekilde topluma girebilmişler ve uzun yıllar çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu çalışmada özellikle İstanbul, İzmir ve Bursa şehirlerinde kadın misyonerlerin yürüttüğü çalışmalar ele alınmış ve konuya genel bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyon, Misyonerlik, Amerikan Board, Batı Türkiye Misyonu.

Women's Missioners Who Come Into Western Turkey Mission And Their Activities In The Second Half of The 19th Century

Abstract

Today, when it comes to missionary and missionary concepts, the Christian religion with Christians is come to mind. The reason for this was that Christianity applied more to the mission and continued its activities since the beginning of the Middle Ages. The aim of Christian missionaries is spread Christianity in almost every region they can reach and is include non-Christian people in their own religion. The missionary groups, led by American and British missionaries, have worked continuously in fields such as education, health and social since their emergence. However, the work of Christian missionaries has experienced the most brilliant period in 19th century. The establishment of the American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM) in 1810 was played a major role in this. Because ABCFM is one of the most senior and largest missionary organizations of 19th century. The ABCFM, which included the Ottoman territories in its program in 1819, began to send its missionaries to the region as from 1820. The influx of missionaries, which began in the first half of the century, is showed a large increase in the second half of the century. The situation of the Ottoman Empire was an encouraging element for the missionaries also the Tanzimat and Islahat Fermans allowed the missionaries to work more easily.

Missionaries who separate to the Ottoman Empire into three main regions as Western Turkey Mission, the Middle Turkey Mission and East Turkey Missio, have been function by setting up central and end stations. In the Ottoman Empire and the Middle East, the missionaries who understood that the way to enter among the women of the society passed through the women took care to send the women missionaries to these regions. Western Turkey Mission forming the subject of this study, is a very important area in term of both wideness of the geographical area which its involve and number of missionaries. Western Turkey Mission which involve major centers such as Istanbul, Izmir, Bursa and Balikesir, between the years 1850-1900 estimated 100 women missionaries went to the mission. Especially the women missionaries who came to the region with their spouses could enter the society more easily and continued their work for many years. In this study, especially the studies carried out by women missionaries in Istanbul, İzmir and Bursa cities are discussed and an overview is tried to be provided.

Keywords: Mission, Missionary, American Board, Western Turkey Mission.

Giriş

Latince bir sözcük olan “missio” kelimesinden türetilen “mittere” fiili “göndermek” anlamına gelmektedir. Aynı kökten türetilen misyon kelimesi aynı anlamı taşır. Ayrıca kelime anlamı olarak misyon; görev ve yetki gibi anlamların dışında göndermek ve bir kişiye verilmiş özel bir görevi de kapsamaktadır. Özel anlamı ile misyon Hristiyanlık dinini Hristiyan olmayan yerlerde yaymak amacıyla ortaya çıkan kuruluşları ifade etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte kiliselerin Hristiyanlık’ı yaymak için kurdukları müesseseler de misyon kelimesi ile ifade edilmektedir (Cilacı, 1992, s.12). Misyondan türetilen misyoner kelimesi dolayısıyla bu kuruluşlarda görevli olan kimse anlamını taşımaktadır (Küçük, 2011, s.17). Zaman zaman iç ve dış misyonlarda görev yapan rahip, papaz ve din adamlarına da misyoner denmiştir (Cilacı, 1992. s.12). Hristiyanlık’ın ilk

yıllarından günümüze kadar olan süreçte Hristiyan olmayanları bu dine dahil etmek veya belirli bir mezhepten olmayanları kendi mezhebine döndürmek anlamındaki faaliyetler ise misyonerlik kelimesi ile karşılanmıştır (Cevzililer, 2014, s.121). İlmî bir terim olarak misyonerlik; dinî teşkilat oluşturarak o dinin propagandasını yapmak ve insanları bu dine katmak şeklinde tanımlanmıştır (Kocabaş, 2002, s.9).

Bazı Batılı araştırmacılar misyonerlikle ilgili kavramları genel anlamları ile kullanmakta ve Batılı dinler tarihçilerinden bir kısmı dinleri sınıflandırırken misyoner olan ve olmayan dinler şeklinde iki kısma ayırmaktadır. Yahudilik, Zerdüştlük ve Hinduizm'i misyoner olmayan dinler arasında kabul ederken Budizm, Hristiyanlık ve İslâmiyet'i misyoner olan dinler olarak kabul etmişlerdir. Fakat misyon ve misyoner kelimeleri daha çok Hristiyanlar ve Hristiyanlık dini için kullanılmaktadır (Kuzgun, 1983, s.59). Kuvvetle muhtemel bu sebeple misyonerlik dendiğinde akla Hristiyanlık gelir.

Hz. İsa'nın Havarilerine, "Gidiniz ve Gerçeği (Kutsal Kitabı) onlara anlatınız" şeklinde başlayan buyruğu Hristiyan misyonerleri için dinî bir referans olmuştur (Kocabaşoğlu, 2000, s.13). Uzun bir tarihi olan misyonerlik Hristiyanlık'ın ortaya çıkışından itibaren aralıklı olsa da sürekli varlığını sürdürmüştür. Ancak XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Çağdaş misyonerler dönemi olarak bilinen yüzyılın son dönemleri misyonerliğin en aktif olduğu zaman olmuştur. Bu dönemdeki en aktif misyonerler genellikle İngiliz ve Amerikalılardan oluşan Protestan misyoner gruplardır. (Cevzililer, 2014, s.121). Protestan misyonerlerin amacı Hristiyanlık'ı ulaşabildikleri kadar geniş alanlara yaymaktır. Başlangıçta böyle bir dinî hedefle yola çıkan misyonerler XVII. yüzyıldan sonra siyasî, politik, sosyal ve ekonomik hedeflerle çalışmaya devam etmişlerdir (Işık, 2010, s.169). Bu açıdan bazı misyoner örgütlerinin salt bir dinsel kurum olmaktan çıkıp özellikle sömürgecilik döneminde millî birer teşkilata dönüşerek emperyalizme öncülük ettikleri çeşitli görüşler arasındadır (Sevinç, 1975, s.20).

Hristiyanlık dininin önemli bir mezhebi olan Protestanlık başından beri Avrupa ülkeleri, İngiltere ve Amerika başta olmak üzere birçok bölgeye yayılma meselesine özen göstermiştir (Küçük, 2011, s.80). Ayrıca İslam ülkelerine dinlerini yaymak onlar için önemli bir vazife olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle XVI. yüzyıldan sonra misyonerler hem İslam dünyasına hem de Uzak Doğu, Hindistan, Çin, Japonya ve Afrika'da faaliyetlerine başlamışlardır. Orta Doğu ve Osmanlı Devleti'nin bulunduğu topraklar ise misyonerler için özellikle XIX. yüzyılda odak noktası olmuştur. Bu bölgenin hem stratejik önemi hem de Kudüs gibi dini bir bölgeyi içinde barındırması misyonerlerin dikkatini bu bölgelere çevirmelerinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra bu coğrafi bölgelerin etnik çeşitliliği ve Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda içinde bulunduğu durum misyonerler için burayı daha cazip hâle getirmiştir. XIX. yüzyıldan beri faaliyetlerini sürdüren Hristiyan misyonerler günümüzde dünyanın pek çok yerinde çalışmalarına devam etmektedirler.

American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM)'un Kuruluşu ve Misyonerlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişleri

American Board of Commissioners for Foreign Mission'a bağlı misyonerler 1820 yılından sonra Osmanlı Devleti ve Orta Doğu coğrafyasına gelerek çalışmalarına başlamışlardır. En büyük misyonerlik örgütlerinden biri olan American Board of Commissioners for Foreign Mission ya da kısa adıyla American Board Amerika'nın Boston eyaletinde 1810 yılında kurulmuştur (Wollons, 2003, s.55). Bu örgüt Protestanlık'ı dünyanın her yerine yayma amacıyla ortaya çıkmıştır (Açıkses, 2003, s.35). Amerikalı bir misyoner olan George E. White örgütün amacını '*... tek ve ana gaye Hristiyan kadın ve erkeklerine, Mukaddes Kitap'ın ve Hz. İsa'nın anlattıklarını öğretmek ve bu ümit vaat eden genç insanların kendi insanları ve akrabaları arasında, bu eğitimin neticelerini faydalı ve kabul edilebilir şekilde yaymalarını*' sağlamak şeklinde ifade etmiştir (Dalyan, 2011, s.342).

Hristiyanlık dinini kendi ifadeleriyle "dinsizler arasında yaymak" amacıyla olan American Board, ilk başta Amerika'ya ardından dünyanın her yerine Protestanlık'ı yaymak üzere misyonerlerini göndermek isteyen bir örgüttür (Akgün, 1992, s.2). Bu dinî hedefle yurt dışına misyoner gönderen American Board ilk misyonerlerini 1813'te Hindistan'a göndermiştir (Kocabaş, 2002, s.192-193). Örgüt XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren dünyanın hemen her bölgesine misyonerlerini göndermeye ve Hristiyanlık propagandası yapmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılda American Board misyonerleri İran, Irak, Suriye, Ürdün, Mısır, Filistin ve Anadolu'da yoğun bir faaliyete koyulmuşlardır. Bu örgüt bünyesinde, özellikle Amerikan kökenli kiliselere bağlı misyonerler aktif olarak çalışmıştır (Gündüz, 2006, s.74). 1819 yılında Anadolu topraklarını programına alan American Board 1820, yılından itibaren bu bölgeye misyonerlerini göndermiştir.

İstanbul ve Anadolu XIX. yüzyılda Osmanlı dışında Balkanlar'dan Orta Asya'ya, Orta Doğu'dan Kafkaslara uzanan geniş bir bölgenin tabii merkezi durumundaydı (Harman, 2005, s.217). Osmanlı toprakları Hristiyan misyonerler için daima ilgi alanı olmuş, misyonerliğin ilk dönemlerinde Amerikan misyonerleri İstanbul'u merkez olarak seçmişlerdir. Bunda İstanbul'un bilinen özellikleri ve yüzyıllarca Müslüman Arap akınlarına karşı, Avrupa'nın savunma mevkiini teşkil etmesi bu şehrin merkez olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca ilk Hristiyan misyonerliğinin yayıldığı yer de İstanbul'dur (Tozlu, 1991, s.19).

Osmanlı topraklarına Protestanlık ilk kez İngiliz misyonerleri tarafından XVII. yüzyılın başlarında gönderilen misyonerlerle sokulmuştur. Fakat bu misyonerlerin çalışmaları bir keşif gezisi niteliğinde olmuştur. XVIII. yüzyıldan sonra Protestanların çalışmaları daha örgütlü hâle gelmiş, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başları misyonerlik faaliyetlerinin en yoğun olarak yaşandığı dönem olmuştur (Aydın, 2006, s.80). 1820'den itibaren

Osmanlı'ya misyoner gönderen Protestan misyonerler, Müslümanların ve Yahudilerin dinî açıdan sert tepkileriyle karşılaştıkları için azınlıklar özellikle de Ermeniler üzerinde çalışmanın doğru olacağına karar vermişlerdir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasî, sosyal, ekonomik zorluklar ve Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı'nın azınlıklara getirdiği haklar da misyonerlerin çalışmalarını kolaylaştırmıştır.

American Board'a bağlı olarak Osmanlı'ya gelen ilk Protestan misyonerler Levi Parsons ve Pliny Fisk'tir. Asıl görev yerleri Filistin olan Parsons ve Fisk ilk olarak 3 Kasım 1919'da Suriye'ye gitmiştir (Fendoğlu, 2002, s.5). Burada bir keşif turu yaptıktan sonra Ocak 1820'de İzmir'e ayak basmışlardır. Bu iki misyoner Osmanlı'yı hem coğrafi, hem sosyal hem de dinî açıdan araştırmaları ve bu coğrafyayı yakından tanımaları için gönderilmiştir. İlk gelen misyonerlerin yaptıkları seyahatler ve tuttıkları raporlar kendilerinden sonra gelecek olan misyonerler için adeta rehber olmuştur.

Protestan misyonerler 1823 tarihinde ilk istasyonu İzmir'de kurarak çalışmalarına başlamışlardır. İzmir istasyonu İstanbul istasyonu kuruluncaya kadar Board'un en önemli istasyonu olarak kalmıştır. İzmir istasyonunda toplam dört dönemde misyonerlik çalışmaları yürütülmüştür. "Başlangıç dönemi" olarak bilinen birinci dönemde bölgedeki Rum tebaa arasında çalışmaya başlayan misyonerler kendi dinlerini Rumlara anlatmak istemişler ancak dil bilmedikleri için iletişim kurmakta güçlük çekmişlerdir. Bu nedenle Sakız Adası'na giderek modern Rumca öğrenmişlerdir. İzmir'e döndükten sonra yerel okullarda ve manastırlarda dinî risaleler dağıtarak faaliyetlere başlamışlardır. Ardından Anadolu turuna çıkan bu iki misyoner Efes, Ayvalık, Manisa, Turgutlu, Sardes ve Alaşehir'i ziyaret etmiştir (Erdoğan, 2012, s.102-103).

Levi Parsons ve Pliny Fisk'ten sonra İzmir'e gelen Elnathan Gridley ve Josiah Brewer, Isaac Bird, William Goodell ve Daniel Temple diğer önemli isimler arasındadır. Onlar da Parsons ve Fisk gibi dil çalışmalarına öncelik vermişler daha sonra faaliyetlerine başlamışlardır. Yapılan araştırmalarda hemen her misyonerin önceliği dil konusuna verdiği ve iletişime büyük bir önem gösterdiği görülmektedir. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne gelen Protestan misyonerler eğitim, din, sağlık ve sosyal alanlarda çalışmalar yapmışlardır. Okullar, basın-yayın organları, dikiş-nakış kursları, ev toplantıları ve Pazar okullarını araç olarak kullanmışlardır. Bu araçlar aracılığıyla bölge halkıyla doğrudan iletişime geçebilmişlerdir. Ancak erkek misyonerlerin toplumun bazı kesimlerine doğrudan giremeyişi kadın misyonerlerin de sahaya gönderilmesine sebep olmuştur.

Kadınların Misyoner Olarak Görev Yapmaya Başlamaları ve Misyonerlik Faaliyetlerindeki Yeri

Hristiyan misyonerliği ile ilgili kaynaklara bakıldığında misyonerlik faaliyetlerinde kadın misyonerlerin etkilerine yeterince değinilmediği görülmektedir. Ancak kadınlar Hristiyanlık'ın ilk dönemlerinden itibaren misyon sahasında yerlerini almışlar ve üstlendikleri görevlerle Hristiyanlık'ın

yayıllış sürecine büyük katkıları sağlamışlardır (Turan, 2009, s.1). Ancak kadınlar XIX. yüzyıl ortalarından itibaren bir misyoner olarak kabul edilmeye başlanmıştır. XIX. yüzyılın en ünlü Amerikan kadın misyoneri olan Ann Hasseltine Judson da bir misyoner eşidir ve Board tarafından 1812’de gönderilen ilk grubun bir üyesidir.

Özellikle XIX. yüzyılın başlarında Amerika’nın iyi okullarında eğitim görmüş ancak iş hayatına girememiş kadınlar Amerikan toplumun içinde seslerini duyurmak için misyonerlik faaliyetlerine katılmak için gönüllü olmuşlardır. Bu iş onlar için kaçırılmaz bir fırsat olarak görülmüş olmalıdır ki birçok kadın misyoner olmak için Board’a başvuruda bulunmuştur. Kadınlara tam bir misyoner statüsü başlarda verilmemiş ve onlar erkekler kadar maaş almamışlardır. Örneğin bekar kadın yardımcı misyonerlere evli ya da bekar bir erkekten daha az ödeme yapılmıştır. Amerikan Board’un Nasturî Misyonu için 1846’da tahmini masraflarının bir listesinde ailesiyle her bir erkek misyonere 600 dolar, tek bir erkeğe 400 dolar verilirken bir kadına 200 dolar verildiği görülmüştür (White, 1988, s.26). Amerikalı misyonerlerin yaklaşımlarına bakıldığında kadın misyonerlerin erkeklerle aynı yasal statü ve haklara sahip olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu gibi olumsuz koşullara rağmen kadınlar misyoner olarak çalışmayı seçmişlerdir. Kadın misyonerler genç kızların ve kadınların aralarına girerek yaptıkları çalışmalarla başarılı olduklarını Hristiyan misyonerlere ispat etmişlerdir.

Misyonerliğin ilk yıllarında misyoner olarak kabul edilmeyen kadınlar XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde genellikle eşlerine “yardımcı misyoner”ler olarak eşlik etmişlerdir. Erkek misyonerlerin haklarına ve maaşlarına sahip olmayan kadın misyonerlerin misyonerlik için önemi Amerika’da yaptıkları bazı çalışmalar ve kurdukları kadın misyoner teşkilâtlarının elde ettiği başarılarından sonra anlaşılmıştır. Başta kadınların misyoner olarak sahaya gönderilmesine karşı çıkan Amerikan misyonerleri 1830’lardan sonra kadınları da görevlendirmeye başlamıştır. Özellikle Anadolu ve Orta Doğu’da kadınların ve kız çocuklarının arasına girebilecek kişilerin yine kadınlar olması misyonerlerin onları çalışma sahasına göndermesini kolaylaştırmıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kadınlar da en az erkekler kadar misyonerlik çalışmalarına katılmışlardır. American Board Archive’da kayıtlı olan 720 misyonerden yaklaşık 460’ının kadın misyoner olduğu tespit edilmiştir. 1850-1900 yılları arasında ise bu 460 kadın misyonerden yaklaşık 240’ı Osmanlı Devleti topraklarında ve Orta Doğu bölgesinde görev yapmıştır.

Batı Anadolu Misyonu ve Burada Görev Yapan Kadın Misyonerler

Osmanlı Devleti’ni programına alan kadın ve erkek misyonerler Anadolu’yu üç bölgeye ayırmışlardır. Bu bölgelerden birincisi İstanbul, Trabzon ve Merzifon’u içine Batı Türkiye Misyonudur. Merkez şehir olan İstanbul’daki istasyon bölge için önemli bir üs durumundadır. Manisa, İzmit, Bursa, Merzifon, Kayseri, Sivas gibi merkezlerin dışında Samsun, Çarşamba, Ünye,

Tokat, Amasya, Niğde, Yozgat, Talas, Aksaray, Sungurlu, Bilecik, Bandırma, İzmir, Kütahya, Aydın, Afyon, Akhisar, Gürün ve Zara Batı Türkiye Misyonu içinde kabul edilmiştir. (Küçüköğlu, 2005, s.73-74).

Merkezi Antep şehri olan Orta Türkiye Misyonu Halep, Adana, Antakya, Maraş merkezlerini içine almaktadır ve bunlara bağlı Urfa, Kilis, Elbistan, Adıyaman ve Siverek uç istasyonları bulunmaktadır. Doğu Türkiye Misyonu" üçüncü bölgeyi oluşturur ve merkezi Harput şehridir. Üçüncü bölgeye bağlı olarak faaliyet gösteren istasyonlar ise Bitlis, Erzurum ve Mardin ile bunlara bağlı Arapgir, Eğin, Muş, Diyarbakır ve Trabzon uç istasyonlarıdır (Küçüköğlu, 2005, s.73-74).

Misyonerler üç bölgeye ayırdıkları Anadolu misyonları ile ilgili olarak Batı Türkiye'nin Pontus, Bitinya, Paflagonya, Galatya, Kapadokya, Frigya, Likaonya, Misya, Asya ve Troas antik şehirlerini içine alan Roma bölgesi olduğunu belirtmişlerdir. Misyon bölgelerindeki çalışmaları kronolojik olarak üç döneme ayıran misyonerler 1831-1846 yılları arasındaki dönemi hazırlık dönemi olarak adlandırmışlardır. Bu dönem içinde İstanbul (1831), İzmir (1833), Bursa (1834), Trabzon (1836) ve Erzurum (1839) istasyonlarının başarılı bir şekilde kurulduğu bilinmektedir. Hazırlık dönemi boyunca misyonerler dil çalışmaları, okul açma ve yayın yapma gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Bu dönemde misyonerlerin halkla yakınlaşmayı sürdürerek fırsatlar el verdiği ölçüde ve öğretmenler güvende olduğu sürece okul açmak için çalışmışlardır. Ardından İncil'in ülkenin konuşma diline çevrilmesini sağlamışlar, okullar için broşür ve kitapların basım ve dağıtımıyla ilgilenmişlerdir. Bu sırada bireylere ve küçük topluluklara vaaz vermeye de başlamışlardır (A Sketch of the Mission, 1908, s.8).

1850-1900 yılları arasında Batı Türkiye Misyonuna Board'a bağlı olarak yaklaşık 104 evli ve bekar kadın misyoner gelmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen misyonerler bölgeye girişlerini Batı Türkiye Misyonunda yer alan şehirlerinden yapmışlardır. Özellikle İstanbul ve İzmir'den Osmanlı topraklarına giren Hristiyan misyonerler buradan görev yapacakları merkez ya da uç istasyonlara dağılmışlardır. 1852 yılı başında İzmir'e ayak basan aynı yılın Şubat ayında Halep'e giden Hannah M. C. Edy, Bayan Edy'den yaklaşık 10 gün sonra yine İzmir'e gelen ve Temmuz 1852'de Merzifon'a giden Susan Huntington K. S. Morgan ve 21 Ocak 1853 tarihinde İzmir'e gelip 2 Mart 1853'te Antep'e gönderilen Bayan Sarah Frances Goodyear Pratt de bu isimler arasındadır (American Board Archive, ARIT).

Batı Anadolu Misyonu birçok şehri içinde barındırmaktadır. Fakat bazı istasyonlar bölgedeki misyonerlik çalışmaları için özel bir önem taşıyarak adeta üs görevi görmüştür. İzmir, İstanbul, Manisa ve Bursa şehirlerinin önde geldiği bu misyon bölgesi gelen kadın misyoner sayısı bakımından da önde olmuştur. 1850-1870 yılları arasında 49, 1870-1890 yılları arasında 38, 1890-1900 yılları arasında da 17 kadın misyoner olmak üzere 50 yıllık dönemde yaklaşık 104 kadın misyoner Board'a bağlı olarak Batı Anadolu Misyonu'na gelmiş ve görev yapmıştır.

Batı Türkiye misyonu için önemli şehirlerden biri olan İstanbul'a ilk gelen kadınlar arasında olan Emily Ann Bird Van Lennep 12 Temmuz 1850'de şehre gelerek Ermeniler arasında çalışmalarını yürütmüştür (American Board Archive, ARIT). 21 Eylül 1853'te İstanbul'a gelerek faaliyetlere katılan Caroline W. Smith Ball da önemli isimler arasındadır. Ayrıca William Goodell'in kızı Mary Eunice Goodell Barnum da bu şehirde çalışmıştır. Bir diğer önemli merkez olan İzmir de birçok kadın misyonerin görev yeri olmuştur. Buraya gelen kadınlardan biri 20 Nisan 1853'te İzmir'e ayak basan Mary Ann Brackett Jewett'tir. Eşi Fayette Jewet ile 14 Mart 1853'te Boston'dan yola çıkan Mary Jewett 1853-1860 yılları arasında Merzifon, Tokat, Sivas ve Yozgat'ta da görev yapmış önemli bir misyonerdir. İzmir'den sonra Tokat ve Sivas'a giden Sarah W. Powers Parsons ise eşi Benjamin Parsons ile 8 Ağustos 1854'te Boston'dan yola çıkmış, 25 Eylül 1854'te İzmir'e ulaşmıştır (American Board Archive, ARIT).

18 Kasım 1868'de Bursa'ya gelen Bayan Ursula C. Clarke Marsh önemli bir kadın misyoner okulu olan Mount Holyoke Seminary'den mezun olmuştur. Bursa da özellikle eğitim alanında çalışan ve bir öğretmen olan Bayan Clarke burada 8 öğrenci ile bir yatılı kız okulu açmıştır. Öğrenci sayısı daha sonra 16'ya çıkmış ve eğitim kalitesi zamanla yükselmiştir. Ayrıca Bursa'nın bir başka noktasında Pazar Okulu açılması için çalışmalara yardım etmiştir. Burada açılan yatılı kız okulunun Bursa halkında okul açmak için teşvik edici bir örnek olduğu belirtilmiştir. 1872 yılında Bursa'ya gelen Ellen Richardson Baird önemli kadın misyonerler arasındadır. 1885 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş ve kısa bir Amerika ziyaretinden sonra 1897 yılına kadar görev yapmıştır. Ayrıca Mayıs 1881'de Osmanlı topraklarına gelen Olive N. Twichell Crawford, Temmuz 1882'de gelen Fannie Maria Beacham Newell, Kasım 1886'da gelen Jeannie Grace Greenough Crawford, Aralık 1891'de gelen Florence Elizabeth Grsiwold da Bursa'da görev yapmış Board misyonerlerindendir (American Board Archive, ARIT).

Amerikan Board kayıtlarından elde edilen verilere göre Batı Anadolu Misyonu içinde kadın misyonerlerin özellikle İstanbul ve İzmir'de faaliyette buldukları dikkat çekmektedir. Bilhassa 1850-1860 yılları arasında İzmir'e çok sayıda kadının geldiği görülmektedir. Bu on yıllık süreçte Board'a kayıtlı misyonerler içinden tespit edilenlerin sayısı 28'dir. İzmir ve İstanbul dışında Bursa ile Adapazarı da önemli merkezler arasındadır. Özellikle yüzyılın son çeyreğinde bu iki şehre yoğun olarak kadın misyoner gönderilmiştir. Başlarda misyoner dahi kabul edilmeyen fakat daha sonra erkek misyonerler kadar başarılı olan kadın misyonerler sosyal hayatta, eğitim ve sağlık alanlarında gerçekleştirdikleri faaliyetlerle dikkat çekmişlerdir. Misyoner kadınlar görev aldıkları bölgelerde bazen bir eş bazen bir anne olarak bölge halkına rol model olmuşlardır. Öncelikle buldukları bölgeyi ve bölge halkını tanıyarak işe başlayan bu kadınlar zamanla toplumun güvenini kazanmaya ve böylece hedeflerine ulaşabileceği ortamı oluşturmaya çalışmışlardır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren daha aktif bir şekilde misyonerlik faaliyetlerinin içinde olan kadınlardan bazıları bölge halkına kendini

sevdirmeyi başarmış ve onlardan biri gibi aralarında yaşamaya başlamıştır. Evli kadın misyonerlerden olan ve Mart 1853'te Merzifon'a gelen Caroline E. P. Farnsworth bu kadınlardan biridir. Kibar bir duruşunun olduğundan söz edilen bayan Farnsworth'un görev yaptığı bölgenin insanları tarafından "güzel madama" ya da "Gülej Madama" olarak anıldığı bilinmektedir (American Board Archive, ARIT).

Board tarafından gönderilen kadın misyonerlerin zeki, çalışkan ve özverili olmasına özen gösterilmiştir. Örneğin; 9 Ağustos 1867 yılında İstanbul'a, 1870'te Manisa'ya gelen Matilda J. L. Baldwin bu tarihe kadar Amerikan Board tarafından gönderilen en zeki kadınlardan biri olarak anılmaktadır. Şaşılacak kadar kolay bir şekilde dil öğrenmiş ve Ermenice, Türkçe ve Rumca'da akıcılık kazanmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin tüm dallarına kendini adayan Mrs. Baldwin seyahatlerinde kocasına eşlik etmiş, sahayı yakından tanımaya çalışmıştır. Onun insanlar arasında çalışmaktan ve onların evlerini ziyaret etmekten daima mutluluk duyduğu belirtilmiştir.

Sonuç

Hristiyanlık'ı yayma hedefi ile ortaya çıkan ve daha sonra bu hedeflerini genişleterek sömürgeci bir yapıya bürünen misyonerler Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü buhranlı durumdan faydalanarak bölge üzerinde çalışmalarını hızlandırmıştır. Amerikalı misyonerler için Anadolu coğrafyası daima odak noktası olmuş ve büyük bir faaliyet alanı olarak görülmüştür. Bunda devletin bulunduğu stratejik konum kadar bünyesinde barındırdığı etnik çeşitliliğin de önemi vardır. XIX. yüzyıl başlarından beri Anadolu'da görülen Amerikalı misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri yüzyılın ortalarından itibaren zirveye ulaşmıştır. Bu nedenle Hristiyan misyonerliğinin köken olarak Ortaçağ'a dayandığı bilinse de tam olarak olgunlaştığı dönem XIX. yüzyıldır denilebilir.

Osmanlı Devleti'ne gönderilen ilk misyonerlerin çalışmaları çoğunlukla keşif amaçlı olup bölgeyi tanımak için çalıştıkları görülmektedir. Misyonerler bu keşif gezilerinde kaydettiklerinin kendilerinden sonra bölgeye gönderilecek misyonerler için büyük önem taşıdığı ve adeta kendileri için bir rehber olacağı farkındadırlar. Faaliyet gösterecekleri toplumu ve coğrafyayı tanıyarak işe başlayan Amerikan misyonerlerinin uzun yıllar kullandıkları araçlar eğitim, sağlık ve sosyal olmak üzere üç temel alanda toplanmaktadır. Basın-yayın, matbaa ve özellikle okullaşma ile toplumun büyük bir kısmına hitap etme fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca açtıkları hastahaneler, sağlık ocakları, dispanserler gibi kuruluşlar vasıtasıyla insanlarla doğrudan iletişime geçmişlerdir. Toplumun neye ihtiyaç duyduğunu belirleyerek o alana yönelen misyonerler bu sayede kendilerine sempati duyulmasını da sağlamışlardır. Eğitim ve sağlık kuruluşlarının dışında organize ettikleri ev okulları, ev sohbet ve ziyaretleri, dikiş-nakış kursları gibi özellikle kadınlarla ve kız çocuklarıyla biraraya gelebildikleri sosyal faaliyetler içinde olmuşlardır.

Sonuç olarak 1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarına gelerek görev yapan gerek erkek gerekse kadın misyonerlerin toplumda meydana getirdiği etki

yadsınamayacak ölçüde olmuştur. Misyonerlerin açtıkları okullara çocuklarını göndermek istemeyen Müslüman ailelerin bir süre sonra kendi istekleriyle kız çocuklarını dahi bu okullara göndermeleri misyonerlerin toplum yapısında değişim meydana getirdiğinin en açık örneklerindedir. Bir toplumun dini, kültürel ve sosyal açıdan fethedilmedikçe o toplumu Hristiyanlaştırmanın mümkün olmadığını bilen misyonerler çalışmalarını bu eksende yürütmüşlerdir. Tüm çalışmalarını kayıt altına alan Amerikan misyonerlerinin bu konuda oldukça dikkatli ve titiz davrandıkları tuttukları günlüklere ve yıllık raporlarına bakıldığında anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan misyonerlik faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-5.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-57.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-65.

Kitap ve Makaleler

AÇIKSES, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

AKGÜN, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* 03, 1992.

AYDIN, Mithat, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri Ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişisine Etkisi", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19, 2006.

A Sketch of the Mission of The American Board, Boston Massachusetts, 1908.

CEVİZLİLER, Erkan, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, 2014.

CİLACI, Osman, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

DALYAN, Murat Gökhan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın Ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/2 Spring 2011.

ERDOĞAN, İ. Dilşen, "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.33, Bahar 2012.

FENDOĞLU, H. Tahsin, "Amerika Birleşik Devletlerinin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.XIV, Ankara 2002.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Misyonerlik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.

HARMAN, Ömer Faruk, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

IŞIK, Ramazan , "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15: 2, 2010.

KOCABAŞ, Süleyman, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler*, Vatan Yayınları, İstanbul, 2002.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Anadolu'daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.

KUZGUN, Şaban, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 1983.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Misyonerlik ve Dinlerarası Diyalog*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

KÜÇÜKOĞLU, Bayram, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını'*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2005.

SEVİNÇ, Necdet, *Ajan Okulları*, Oymak Yayınları, İstanbul, 1975.

TOZLU, Necmettin, *Kültür Ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

TURAN, Süleyman, "Kadınların Hristiyan Misyon Tarihindeki Yeri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, 2009/1.

WHITE, Ann, *Counting the Cost of Faith: America's Early Female Missionaries*, *Church History*, Vol.57, 1988.

WOLLONS, Roberta, *Travelling for God and Adventure: Women Missionaries in the Late 19th Century*, *Asian Journal of Social Science*, Vol.31, 2003.

EK

Ek 1: Matilda Baldwin (İstanbul), Mary Eunice Goodell Barnum (İstanbul), Elizabeth Augusta Davis Greene (İzmir) ve Susan M. Abbott Schneider (Antep)'in DLIR'da kayıtlı bulunan resimleri.

Matilda Baldwin

Mary Eunice Goodell Barnum

Elizabeth Augusta Davis
Greene

Susan M. Abbott Schneider

MISS MARTHA E. LAWRENCE.

Born in Garrettsville, Ohio, September 11, 1843.
 Graduated Lake Erie College for Women, 1864.
 Sailed from New York, April 23, 1881.
 Arrived Constantinople, May, 1881.
 Returned to U.S.A., 1884.
 Resumed teaching in Lake Erie College (Seminary)
 Made her home in St. Mary's, Ohio, 1909.
 Died at St. Mary's, Ohio, May 29, 1928.

Miss Lawrence was the daughter of Rev. Hubbard Lawrence, of Painesville, Ohio. Shortly after graduating at what was then known as Lake Erie Seminary, she became a teacher there, about 1866, and continued to do so until 1909. The one interlude was at the Home School in Scutari, when she left her Alma Mater to render most timely and efficient assistance, and was a highly prized teacher. She came for two years, and not under missionary appointment, but finally agreed to stay on a third year. She then felt that her sacred obligations to her aged parents and her Seminary required her to go back, much to the regret of both students and teachers at Scutari. On her way back she went to Jerusalem for Biblical study, to Rome for ancient and modern history, and to London for English history and literature. One of her students at Lake Erie said of her: "She put so much of her own faith and Christian spirit into each lesson, that every Bible character seemed to live and move and breathe a divine personality." She loved to do all possible for her church and her friends; and she donated considerable money to colored schools in the South, to homes for crippled children, etc. When she finally gave up teaching, she made her home with a brother in St. Mary's, Ohio, until the close of her long life. Her place at the Home School was filled by Miss Isabel F. Dodd.

LAWRENCE MARTHA E. Lake Erie Seminary
 Sailed fr. N.Y. Apr. 23, 1881
 Arr. Constantinople May 1881 for Home School
 Ret. U.S.A. 1884

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Üstün Yetenekli Bireylerin Benlik Saygısı ve Aile Tutumlarının İncelenmesi

Funda BULUT

Bandırma Bilim ve Sanat Merkezi, Balıkesir, fundademiroglu_bulut@hotmail.com

Özet

Üstün yetenekli bireyler, zeka ölçümleri normalin üstünde olan, bilişsel gelişimini önce tamamlayan, motor becerileri yaşlarına göre daha üstün olan bireylerdir. Üstün yeteneğin yanında kişisel özellikler ve aile tutumlarının birey üzerinde etkileri de büyük öneme sahiptir. Üstün yetenekli çocukların farklı duyuşsal ve zihinsel gelişimlerine bağılı olarak benlik saygısı puanlarının normal gelişim gösteren yaşlarına göre farklı olduğu düşünölmektedir. Üstün yetenekli bireylerin benlik kavramlarına ilişkin literatürde iki farklı görüşün olduğu belirlenmiştir. Bu görüşlerden ilki üstün yetenekli çocukların normal çocuklara göre daha olumlu bir benlik kavramına sahip olabilecekleri görüşüdür. Bu görüş; üstün yetenekli çocukların yeteneklerinin herkes tarafından görölebilen başarlara dönüşmesinin ve üstün yetenekli olarak tanınmanın çocuk üzerinde olumlu bir imaj yaratacağı ve bunun da benlik saygısını arttıracacağı temellerine dayanmaktadır. İkinci görüş ise üstün yetenekli çocukların normal çocuklara oranla daha olumsuz bir benlik kavramı geliştirebileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmanın amacı özel yetenekli bireylerin benlik saygısı düzeylerini ve aile tutumlarının buna etkisini belirlemektir.

Araştırma tanımlayıcı tipte bir araştırmadır. Araştırmanın evreni, Bandırma Bilim ve Sanat Merkezi'ndeki 186 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya, evrenin tamamı dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğı, Ana-Baba Tutum Ölçeğı, Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler SPSS programında, "Varyans analizi", "t testi" ve One Way ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre; bireylerin %90 oranında yüksek benlik saygısı puanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Benlik saygısı puanları cinsiyet, yaş ve yetenek türü değişkenleri ile karşılaştırılmış, istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık saptanmamıştır. Bu sonuç tüm bireylerin benlik saygısı puanlarının benzer düzeyde olduğunu göstermektedir. Araştırmada diğeri bir bulgu ise; Demokratik Tutum Alt ölçeğinden alınan puanların, Koruyucu-İstekçi Tutum ve Otoriter Tutum Alt ölçeklerinden alınan puanlardan daha yüksek olduğudur. Araştırmanın bulguları üstün yetenekli öğrencilerde yüksek benlik saygısı ile algılanan anne baba tutumunun demokratik olması arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Üstün yetenekli bireylerin benlik saygısının yüksek olduğui, anne baba tutumlarının demokratik olmasının benlik saygısına olumlu etki yaptığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anne Baba tutumu, Benlik Saygısı, Üstün Yetenek

1.GİRİŞ

Benlik kavramı kişiliğı etkileyen en önemli faktörlerdendir. Bireyin kendini ve çevresini algılayış biçimi, davranışlarını büyük ölçüde etkiler. Benlik kendimize ilişkin fikirlerimiz ve kendimizi nasıl gördüğümüz ile ilgilidir. Benlik, bireyin üstünlükleri, yetenekleri, değer yargıları ve ideallerine ilişkin

yargılarının değişken bir bütünüdür. Benlik saygısı ise insanın kendisine biçtiği genel değerlerin bir parçasıdır. Bu sebeple psikoloji alanında uzun yıllardır bu konuda birçok araştırma yapılmaktadır.

Bireyin benliği doğduğu andan itibaren başından geçen sayısız olaylarla, çevresindeki kişilerin etkisiyle yavaş yavaş oluşur. Psikososyal benliği gelişme yoluna giren çocuk, önce aile üyeleri ile sosyal bağlar kurar daha sonra kendi akranları ve yaşlılarının dünyasını keşfeder. Önce ev sonra mahalle daha sonra okul ve başka çevrelerle ilişkiler kurarak, bireyin benliği gittikçe genişleyen halkalar halinde gelişmeye devam eder. (Baymur,1994) Önce ailede oluşmaya başlayan sonra diğer insanlar ile desteklenen benlik saygısı, kişinin kendisine ilişkin yaptığı ve alışkanlık haline getirdiği bir değerlendirmedir. (Coopersmith, 1967; Aktaran: Taşçılar ve Topçu, 2016)

Rogers' a göre hayatın ilk yıllarından itibaren insanın yakın çevresi ile etkileşimi, onun kendini gerçekleştirme düzeyini etkileyen en önemli etkidir. Rogers kendini gerçekleştirme tüm davranışların temelinde yatan ana güdü saymakla birlikte üstünlükle hayatın ilk yıllarında iki ihtiyaca üstün bir önem vermiştir. Bunlar olumlu saygı ve benlik saygısı ihtiyaçlarıdır. (Aktaran: Kuzgun,1972)

Benlik saygısı, duygusal yaşantının olmazsa olmazlarından. Psikolojik olarak var olabilmek için en temel faktörlerdendir. Bu yüzden literatürde benlik saygısına ilişkin farklı çalışmalar ve tanımlamalar mevcuttur. Literatürde benlik saygısı ile ilgili yapılan tanımlamalarda benlik saygısının üç kavramla ilişkilendirildiği görülmüştür. Bu kavramlar "benlik", "ideal benlik", "benlik imgesi" kavramlarıdır. (Akan,2001;Aktaran: Taşçılar ve Kanlı,2014) Bunlardan başka benlik saygısı ile ilgili araştırmalarda kişinin kendisine ilişkin fikirlerini ve kendini nasıl gördüğünü ifade etmek için özsaygı kavramı da kullanılmaktadır.

Rogers 'a göre bir kimsenin benlik bilinci onun kendisiyle ilgili düşüncelerini, algılamalarını ve kanaatlerini içerir; kendisini nasıl gördüğünü özetler. Benlik bilinci kendimizi nasıl gördüğümüzü ifade eder. Herkes daha olumlu bir benlik geliştirme çabası içindedir. Olumlu bir benlik bilinci geliştirmemiz için koşulsuz sevgi içinde yetişmemiz gerekir. Koşulsuz sevgi birey ne yaparsa yapsın onu sevgi ve saygıya layık olduğunu kabul eden anlayışın ürünüdür. Bu anlayış içerisinde ana-babalar, çocuklarına "Yaptığın davranış kötüydü, ama unutma ki sen benim gözümde hatalarının ötesinde değerli bir yaratıksın, seni seviyor ve sayıyorum" şeklinde yaklaşmalıdır. Koşulsuz sevgi içinde büyüyen kişilerin benlik anlayışları güçlü ve olumludur. (Cüceloğlu,1997) Eğer çocuk olduğu gibi kabul edilir, davranışları diğer yetişkinleri hoşnut etmekten çok organizmanın gelişimini sağlaması açısından değerlendirilirse -değer için herhangi bir şart konmazsa- çocuğun ihtiyaçları ile çevre beklentileri ahenkli bir birlik teşkil eder. Böylece, kendini gerçekleştirme için uygun ortam yaratılmış olur. (Kuzgun,1972)

İki yönlü bir oluşum olan benlik saygısı bazen olumlu tutum ve davranışları ortaya çıkaran bir neden, bazen de olumlu tutum ve davranışlardan dolayı

çevresinden aldığı olumlu geri bildirimlerle oluşan yeterlilik ve kendini gerçekleştirme duygusu, kendini değerli görmesi ve sevmesi şeklinde bir sonuç olarak alınabilir. Ancak ister neden ister sonuç şeklinde olsun bir döngü halinde devam edecek ve bireyin yaşam kalitesinin artmasına daha huzurlu ve daha medeni bir toplumun oluşmasına katkı sağlayacaktır.(Yıldız ve Çapar,2010; Aktaran: Taşçılar ve Topçu,2016)

Üstün yetenekli çocukların gelişim süreçleri normal bireylerden farklıdır. Üstün yetenekli öğrencilerin doğuştan var olan potansiyellerini doğru kullanabilmeleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri benlik saygılarının olumlu olması ile mümkündür. Bu yüzden gelişimsel süreçleri sadece zihinsel açıdan değil sosyal yaşantı ve duygular boyutlarıyla da ele alınmalıdır.

Üstün zeka düzeyine sahip öğrenciler, sosyal, politik konularla ilgili güçlü bir empati yeteneğine ve ahlaki sorumluluk duygusuna sahiptir. Bu da üstün zekâ düzeyine sahip öğrencilerde bilişsel yeteneğin yanında duyuşsal yeteneğinde araştırılması gerektiğini göstermektedir.(Metin ve Bencik, 2012;Aktaran: Taşçılar ve Topçu,2016)

Üstün yetenekli çocuklar kendileri ile ilgili karmaşık duygu ve düşüncelere sahiptirler. Üstün yetenekli olarak algılanmak onları olumlu bir düşünceye sevk etmemesine karşın çevrelerindeki kişilerin kendileriyle ilgili olumsuz bir bakış açısına sahip olduğunu düşünebilmektedirler. Bu sebeple üstünlikle sınıf seviyeleri yükseldikçe benlik saygısı düzeylerinde düşüş gözlemlenmektedir.(Colangelo veDavis,2003;Aktaran: Taşçılar,2017)

Üstün yetenekli çocuklar çevreyi akranlarından farklı algılamakta ve daha farklı etkilenmektedirler. Bu onların düşünce süreçlerinin ve duygusal yoğunluklarının karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. (Metin, N,1999; Yakmacı,2004; Aktaran: Metin ve Kanga,2012) Üstün yetenekli çocukların farklı duygusal ve zihinsel gelişimlerine bağlı olarak öz-saygı düzeylerinin de normal gelişim gösteren yaşlılarına göre farklı olduğu düşünülmektedir. (Taşçılar ve Kanlı,2014)

Üstün yetenekli çocukların benlik kavramlarına ilişkin literatürde iki farklı görüşe rastlanılmaktadır. Bu görüşlerden ilki üstün yetenekli çocukların normal çocuklara göre daha olumlu bir benlik kavramına sahip olabilecekleri görüşünü savunanlar; bunu üstün yetenekli çocukların yeteneklerinin herkes tarafından görülebilen başarılarla dönüşmesinin ve üstün yetenekli olarak tanınmanın çocuk üzerinde olumlu bir imaj yaratacağı ve bunun da benlik saygısını arttıracacağı temellerine dayandırmışlardır. İkinci görüş ise üstün yetenekli çocukların normal çocuklara oranla daha olumsuz benlik kavramı geliştirebileceğini ileri sürmektedir. (Karagöllü,1995;Aktaran: Metin ve Kanga,2012) Buescher (1991) üstün yetenekli olarak tanımlanmış olmanın yüksek beklentilere neden olabileceği ve çocuğun bu beklentileri karşılayamadığı durumlarda kendini başarısız hissedebileceği veya ideal benlik kavramı geliştirmeye yönelebileceğini ifade etmiştir. (Aktaran: Metin ve Kanga,2012)

Hoge ve Renzulli(1993), üstün yetenekli çocukların benlik kavramlarını

karşılaştırmalı olarak inceleyen 15 araştırmanın bulgularını analiz ettikleri çalışmalarında, genel olarak üstün yetenekli çocukların, normal gruba göre çok az bir farklılıkla daha olumlu benlik kavramına sahip olduklarını kaydetmişlerdir. Bununla beraber Coleman ve Fults (1982), çalışmalarında üstün yetenekli çocuklar ve normal gelişim gösteren yaşlıları arasında benlik kavramlarının olumluluk düzeyi açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın görülmediğini kaydetmişlerdir. Benzer şekilde Burak(1995)'ın üstün yetenekli çocuklara eğitim veren üstün bir okulun 6. ve 7. Sınıflarına devam eden üstün yetenekli çocuklar ve aynı yaşlardaki normal çocuklarla yaptığı karşılaştırmalı çalışma sonucunda, üstün yetenekli öğrencilerin benlik kavramlarının olumluluk düzeyi açısından normal öğrencilerle farklılaşmadığı görülmüştür. Buna karşın Yürük (2003) Bilim ve Sanat merkezlerine devam eden 12-14 yaşlarındaki 132 çocuk ve aynı yaşlardaki normal gelişim gösteren 146 çocuğun benlik saygılarını karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmasında ise üstün yetenekli çocukların benlik saygılarının normal gelişim gösterenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. (Aktaran: Metin ve Kangal,2012)

Yüksek farkındalık ve duyarlılık yetenekleri sayesinde, çevrede olup bitenlerden etkilenme yüksek olmasına karşın, düzeltici bir şey yapmamaktan duydukları çaresizlik, kendilerine ilişkin olumsuz algı, ailesinin ve sosyal çevrenin kendilerinden yüksek düzeyde beklentiye girmeleri ve buna dayalı baskıların oluşması, kendine karşı eleştirel yaklaşım ve kendisi hakkında daha fazla bilgiye sahip olma, sosyal destek ve geri bildirimde daha fazla gereksinim duyma gibi üstünlükler, bu çocukların akranlarına göre benlik kavramlarının olumsuz yönde etkilenebileceğini akla getirmektedir. Diğer taraftan üstün yeteneklilerin sahip olduğu yüksek zihinsel potansiyelin, etkili savunma mekanizmaları oluşturmalarına yardım ettiği ve bunun karşılaşılan olumsuzlukların üstesinden gelme, duruma uyum sağlama becerilerini geliştirmede etkili olduğu ve bu şekilde olumlu benlik kavramı geliştirebilecekleri de düşünülmektedir. (Ataman, 1984;Metin,1999;Yürük,2003;Aktaran: Metin ve Kangal,2012)

Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı düzeyi ile ilgili yapılan araştırmalarda farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Üstün yetenekli olup olmadığına bakılmaksızın genel anlamda olumlu bir benlik saygısının oluşabilmesi için bireyin karşılıklı sevgi, güven, anlayış ve saygı içeren sosyal ilişkiler kurabilmesi ve onu kabul eden, kendini ifade etmede özgürlük ve bağımsızlık tanıyan sosyal koşulların içinde bulunması gerekir. Bireyin yaşamında üstünlikle aile çok önemli bir yere sahiptir. Bireyin tüm gelişim alanlarının temelini atıldığı yer ailedir. Bireyin potansiyelinin tümüyle açığa çıkabilmesi, sağlıklı bir aile ortamında yetişmesine bağlıdır. Bireyin anne-babası ile olan ilişkisinin olumlu olması kendisine ve çevresine duyduğu saygıyı doğrudan etkilemektedir. Çocukluk çağında algılanan anne-baba tutumunun çocuğun sağlıklı gelişimi üzerinde birçok etkisi vardır. Yapılan birçok araştırma ile anne-baba tutumunun etkisi ve önemi gösterilmiştir.

Hiçbir çocuk, benlik kavramına sahip olarak dünyaya gelmemektedir.

Doğuştan gelen bir üstünlük değildir. Doğumdan itibaren başlayan benlik kavramı bir çocuğun sadece kendi algılamaları ve beklentileri ile değil, hayatındaki diğer önemli insanların, ailesi, öğretmenleri, arkadaşları vb. hakkındaki düşüncelerinden ve davranışlarından etkilenmektedir. (Frisby ve Tucker, 1993; Aktaran: Taşçılar ve Topçu, 2016)

Aile çocuğa duygusal açıdan güçlü olma üstünlüğü kazandırarak, kendine güven duygusunu sağlayarak, hayata uyum için beceriler kazandırarak, toplumda kabul görmesini sağlayacak ortam hazırlayarak, çocuğun kendi kendini denetleme ve kontrol sistemi geliştirerek ve çocuğun bilişsel, sosyal, duyuşsal ve bedensel gelişimine yardım ederek etkili bir görev üstlenmektedir. (Özcan,1996;Aktaran: Gök,2010) Özsaygının gelişmesini etkileyen temel etmenler arasında aile, okul, akademik başarı ve sosyoekonomik durum yer almaktadır. Kendisini ailesinin değerli bir üyesi olarak hisseden, ailesine katkıda bulunan ebeveynlerinden ve kardeşlerinden gördüğü sevgi ve saygı konusunda kendisini güvende hisseden bir çocuk olumlu benlik saygısına sahip olacaktır. (Pope, Mchale ve Craighead,1988; Aktaran: Taşçılar ve Kanlı,2014)

Maslow, Adler, Rogers, Otto Rank ve hümanist psikolojinin diğer önde gelen birçok kuramcısının farklı şekillerde ele aldığı kendini gerçekleştirme süreci yaşamın başlangıcından başlamaktadır. Bu nedenle kişinin bu sürece girebilmesinde ailenin, diğer toplumsal kurumların ve kişinin içinde büyüdüğü sosyal çevrenin etkisi çok büyüktür. (Erden ve Akman,2001;Aktaran: Dağlı ve Beyazsaçlı,2010)

Maslow'a göre anne-baba çocuğun temel ihtiyaçları yanında ve hemen onlar kadar önemli olan sevilme ve saygı görme ihtiyacına da kulak vermeli, bunu yeterince karşılamaya çalışmalıdır. Çocuğuna içten bir sevgi ve saygı gösteren anne-baba bazı hatalı davranışlarda olsa da çocuk eğitiminde başarılı sayılır. Hayatın ilk yıllarında kendini güvende hisseden çocuklar, gelecekte tehdit edici durumlar karşısında aynı güveni devam ettirirler. Sevgiden yoksun kalan çocuklar devamlı güvenlik, hayranlık ve sevgi ararlar ve bunu elde edebilmek için yetişkin çağlarda bile her türlü çocuksu, olumsuz yollara başvurabilirler. (Aktaran: Kuzgun,1972)

Hiç kuşkusuz benlik saygısı insanın en çok değer verdiği anne ve babasının, kendine verdiği değere sıkı sıkıya bağlıdır. Anne babanın değersiz bulduğu, umursamadığı bir çocuğun kendisine saygı duyması beklenemez. Benlik saygısı düşük bir kişi başta anne babası olmak üzere onun için önemli kişilerin kendisini sevmediklerine, değer vermediklerine inanır. Çünkü sürekli etkileşim yoluyla çocuk kendisini anne babasının gözüyle görmeye çalışır. Benlik saygısı kavramı; öğrenilmiş bir yaşantıdır, yaşam boyu devam eder. (Günday,2010,Aktaran: Aktaş,2011)

Aile içi ilişkiler ve ana-babanın çocuk yetiştirirken benimsedikleri yöntemler çocuğun psikososyal gelişimini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Bireyin dengeli uyumlu bir kişilik yapısına sahip olması veya kaygılı ve nevrotik bir kişiliğinin olması içinde yetiştiği aile ortamı ile yakından ilişkilidir. (Kuzgun

ve Eldeleklioğlu,1999) Aile içi sürekli yakın ilişkiler bazen aşırı oranda teklifsiz ve özensiz olabilir. Örneğin “Şu Allah’ın belası kapıyı kapatmanı kaç kere söyleyeceğim?” ifadesi ile “Şu kapıyı kapatır mısın lütfen?” ifadesi arasında karşıdaki kişinin özsaygısını etkilemesi açısından büyük bir fark vardır. Birinci ifade tarzı yöneldiği kişi tarafından çoğunlukla öz saygısına bir saldırı olarak algılanabilir. (Tezel,2006) Çocuk, anne-babasıyla olumlu ilişkiler kurabilmişse yeteneklerini tanır, geliştirir ve kendi hakkında olumlu kanatlara ulaşabilir. Bu ilişki olumsuz olursa, çocuk sürekli engelleneceği için yeterli bir benlik gelişimine sahip olamayacağı düşünülebilir (Kurtman,1991; Aktaran: Kaya,1997).

Kişilik gelişiminin temeli sayılan çocukluk çağında ebeveynlerin çocuklarına karşı gösterdiği tutumlar önem kazanmaktadır. Anne-babaların tutumları farklı çalışmalarda farklı şekillerde sınıflandırılmakla birlikte genel olarak üç grupta toplanır. Bunlar demokratik anne-baba tutumu, koruyucu ve istekçi anne-baba tutumu, otoriter anne-baba tutumudur.

Demokratik anne-baba tutumu bireylerin kişilik gelişimi için en uygun olan tutumdur. Bu tutumdaki anne-babalar çocuklarına koşulsuz saygı ve sevgi gösterirler. Ebeveynler her çocuğun farklı bir gelişim gösterebileceğini bilir, bu nedenle belli kurallar dâhilinde özgürce hareket etmesi, yeteneklerini ortaya çıkarması ve kendini gerçekleştirmesine izin verilir. (Baumrind,1966, Aktaran: Oğuz,2016)

Yavuzer’e göre Demokratik anne-baba çocuğun arzu ve ihtiyaçlarına karşı ilgilidir. Çocuğun davranışlarını ilgi ve anlayışla izler, onun iradesine ve sağlıklı uyumuna değer verir. Çocukları yaşına göre kendisiyle ilgili bazı kararlar almaya teşvik eder. Önemli konularda alınan kararların nedenlerini çocukla tartışır, onun görüşlerine değer verir. Her konuda çocuğa iyi bir rehber olmaya çalışır. (Aktaran: Aktaş,2011)

Demokratik anne babalar çocuğun kişiliğine ve isteklerine saygı göstermekte, özerk davranmasına izin vermekte, yaşına göre kendisiyle ilgili bazı kararları alması için onu teşvik ederek deneyim kazanmasını sağlamaktadır. (Eldeleklioğlu,2016)

Otoriter anne-baba tutumu ise, çocuğa olan sevgisini bile çocuğu istenilen şekilde davrandıkça -şartlı- gösterir. Sevgiyi bir pekiştirici olarak kullanır. İstenen davranışlarda çoğunlukla gelenek ve daha üst otoritelerce saptanmış kurallara uygun davranışlardır. (Herken ve Özkan, 1996,Aktaran: Aktaş,2011)

Otoriter anne-baba tutumunda ebeveynler çocuğun gelişim düzeyini, kişilik üstünlüklerini ve isteklerini dikkate almadan çocuktan kendilerinin uygun gördüğü gibi davranmalarını isterler. Otoriter tutumun çocuklarda bağımsız kişilik gelişimini engellediği üstünlikle erkek çocuklarda saldırganlık düzeyini arttırdığı ve benlik saygısı düzeyini düşürdüğü görülmektedir. (Maccoby ve Martin, 1983;Aktaran: Oğuz,2016)

Koruyucu-istekçi anne-baba tutumunda ebeveynler çocuklarını aşırı korurlar.

Çocuklara sorumluluk verilmez ve pek çok şey ebeveynleri tarafından yapılır. Gereğinden fazla müdahale edilerek, çocukların kendilerine yeter hale gelmelerine ve kendilerine güvenmeyi öğrenmelerine engel olunur. (Navaro,1989;Aktaran: Oğuz,2016)

Ülkemizde yürütülen anne-baba tutumuyla ilgili çalışmalara genel olarak bakıldığında, batı ülkelerindeki eğilimle tutarlı olarak gözden geçirilen çoğu araştırmanın Baumrind (1971) ve Maccoby ve Martin 'in (1983) ileri sürdüğü kuramsal temele dayanarak yürütüldüğü görülmektedir. (Aktaran: Sümer, Aktürk ve Helvacı,2010) Anne-baba tutumları ve benlik kavramı ilişkisi ile ilgili araştırma sonuçları otoriter tutumun fazlaca uygulanmasının, çocukta dışsal denetim odağına neden olarak, çocukta bağımsız bir girişimde bulunmada kendisine güvenmeme duygusuna neden olduğunu bu yüzden kontrol edici, otoriter tutumun olumsuz benlik kavramına yol açtığını desteklemektedir. (Maccoby ve Martin 1983;Aksoy ve Mağden1993;Aktaran: Oğuz,2016) Yapılan pek çok çalışmada otoriter anne-baba tutumuna sahip olan çocuk ve gençlerin benlik saygılarının düşük olduğu gözlenmiştir. (Kulaksızoğlu,1998;Aktaran: Oğuz,2016)

Örgün(2000), demokratik anne-baba tutumla yetiştirildiklerini düşünen öğrenciler, baskıcı otoriter ve aşırı koruyucu tutumla yetiştirildiklerini düşünen öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek benlik algısına sahip olarak bulunmuştur.(Aktaran: Oğuz,2016)

Kuzgun (1972), üniversite öğrencileri arasında yaptığı çalışmada demokratik, otoriter ve ilgisiz anne-baba tutumlarının, bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisini araştırmıştır. Demokratik anne-baba tutumları, bireyin kendini gerçekleştirme için en uygun ortamı oluştururken, otoriter anne-baba tutumunun bireyin kendini gerçekleştirme düzeyini olumsuz yönde etkilediğini savunmuştur. (Aktaran: Oğuz,2016)

Literatürdeki çalışmalar anne-baba tutumunun benlik saygısı üzerindeki etkisinin olduğuna işaret etmektedir. Fakat üstün yeteneklilerle ilgili yapılan çalışmalar, üstün yetenekli öğrenciler ile normal kabul edilen öğrenciler arasındaki benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırılması ve üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygıları ile ilgili durum tespitinden ibarettir. Üstün yetenekli öğrencilerdeki benlik saygısının anne-baba tutumu ile ilişkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısını etkileyebileceği öngörülen değişkenlerle ilgili yeni araştırmalar yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

1.1. Problem ve Alt Problemler

Bu araştırmanın temel problemi; ilçemizde bulunan Bilim ve Sanat Merkezinde eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılan üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısının yetenek türü, cinsiyet, yaş ve algılanan anne-baba tutumları değişkenleri açısından incelenmesidir.

1-Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2-Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı yetenek türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

3-Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

4-Üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

5- Üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

6- Üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları yetenek türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

7-Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı ile algıladıkları anne-baba tutumu arasında bir ilişki var mıdır?

1.2. Sınırlılıklar

Araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim yılında ilçemizde bulunan Bilim ve Sanat Merkezinde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılan üstün yetenekli öğrencilerin,“Rosenberg Benlik Saygısı ölçeği“ ne, “Algılanan Ana-Baba tutum ölçeği “ne ve kişisel bilgi formuna verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

1.3. Sayıtlılar

Araştırmaya katılan öğrencilerin uygulanan ölçeklere ve kişisel bilgi formlarına samimi cevaplar vermiş oldukları varsayılmaktadır.

1.4. Araştırmanın Gerekçesi

Literatürde üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı ile ilgili araştırmalar mevcuttur. Ancak bu araştırmalarda benlik saygısını etkileyebilecek değişkenlerin etkisinden söz edilmemiştir. Üstün yetenekli öğrencilerde benlik saygısı ile ilgili çalışmalar bu konudaki durum tespitinden ve normal bireylerle karşılaştırmalardan ibarettir. Üstün yetenekli olmayan normal bireylerin benlik saygısı ile algılanan anne-baba tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı ile algılanan anne-baba tutumları arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma mevcut değildir. Mevcut durum bu araştırmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1.5. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma üstün yetenekli öğrencilerde algılanan anne-baba tutumunun, yaşın, cinsiyetin ve yetenek türünün benlik saygısı üzerindeki etkisini tespit etmeyi öngördüğü için; üstün yetenekli öğrencilerde olumlu benlik saygısı kazandırılmasına yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerine kaynaklık etmesi açısından önem taşımaktadır.

2.YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırma betimsel özellikte nitel bir araştırmadır. Ayrıca benlik saygısı ile algılanan anne-baba tutumu arasındaki ilişki de belirleneceğinden ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni ilçemizde bulunan Bilim Sanat Merkezinde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılan üstün yetenekli olarak tanınmış 186 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme, araştırma evreninin tamamıdır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada benlik saygısı puanlarını belirlemek için, 1963 yılında Morris Rosenberg tarafından geliştirilmiş ve ülkemizde 1986 yılında Prof. Dr. Füsün Çuhadaroğlu tarafından Türkçeye uyarlanmış ve geçerlik, güvenilirlik çalışması yapılmış "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği" kullanılmıştır. 63 maddeden oluşan bu ölçeğin 12 alt testi vardır. Bu araştırmada 10 maddeden oluşan benlik saygısı bölümü uygulanmıştır. Sorulardan her biri "çok doğru", "doğru", "yanlış", "çok yanlış" olmak üzere 4 farklı biçimde cevaplanmaktadır. Ölçeğin kendi içinde değerlendirme sistemine göre, denekler 0-6 arasında puan almaktadırlar.

Sayısal ölçümler sonucunda benlik saygısı yüksek (0-1) puan, orta (2-4) puan ve düşük (5-6) puan olarak değerlendirilmektedir. Puanın yüksek olması benlik saygısının düşük, düşük olması ise benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmada öğrencilerin anne babalarının yetiştirme tutumlarını algılama biçimlerini ölçmek amacıyla 1972 yılında Prof. Dr. Yıldız Kuzgun tarafından geliştirilen ve 2005 yılında Prof. Dr. Jale Eldeleklioğlu tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak tekrar düzenlenen "Ana-Baba Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek "hiç uygun değil" den "tamamen uygun" a kadar değişen 5 basamaklı likert tipi bir cevap anahtarı ile derecelendirilmektedir.

Ölçekte "demokratik", "otoriter" ve "koruyucu-istekçi" anne-baba tutumlarını ölçen üç alt ölçek bulunmaktadır. Toplam 40 maddeden oluşan ölçekte 15 madde "demokratik", 15 madde "koruyucu istekçi" ve 10 madde "otoriter" anne-baba tutumunu ölçmektedir. Ölçeğin uygulandığı yaş gruplarından bir kısmı tarafından yeterince iyi anlaşılamayacağını öngördüğümüz 31. ve 35. maddeler ölçekten çıkarılarak tekrar düzenlenmiştir. Ölçekten çıkarılan bu iki madde otoriter anne-baba tutumunu ölçen maddelerin içinde yer almaktadır.

Araştırma kapsamında etkisi araştırılan diğer değişkenlerle ilgili bilgileri edinebilmek için (yaş, cinsiyet, yetenek türü) kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

Ölçekler ve kişisel bilgi formu, ilçemizde bulunan Bilim Sanat Merkezinde eğitim öğretim faaliyetlerine katılan 186 öğrenciye 2 haftalık bir sürede uygulanmıştır. Uygulama süresi gruplara göre farklılık gösterse de ortalama 30-35 dakika sürmüştür.

3.BULGULAR

İlçemizde bulunan Bilim ve Sanat Merkezinde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılan 186 öğrenciye, “Rosenberg Benlik Saygısı”, “Anne-Baba Tutum Ölçeği” ve kişisel bilgi formu uygulanmıştır. 15 öğrenci ölçekleri ve kişisel bilgi formunu uygun bir şekilde cevaplamadığı için geçersiz kabul edilmiştir. Verilerin analizi geçerli kabul edilen 77 kız öğrenci, 94 erkek öğrenciden oluşan toplam 171 öğrencinin verdiği cevaplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veriler SPSS programına girilip, “Varyans analizi”, “t testi” ve One Way Anova kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi ve değerlendirilmesi sırasında ilçemizde bulunan Bilim Sanat Merkezi rehber öğretmeninden ve ilimizdeki üniversitenin eğitim fakültesinin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünden yardım alınmıştır.

1. Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Tablo 1: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Cinsiyete Göre Benlik Saygılarına İlişkin T Testi

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	T	p
Benlik Saygısı	Kız	77	1,0052	,80163	-,462	,645
	Erkek	94	1,0568	,66042		

Tablo 1’de üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyetleri açısından benlik saygısı düzeylerine ait puan ortalamaları ve standart sapmaları görülmektedir. Tablo 1’de görüldüğü gibi, cinsiyetleri açısından benlik saygısı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır, ($p = ,645$, $p > .05$). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde kız ve erkek üstün yetenekli öğrencilerin birbirlerine benzer benlik saygısı düzeylerine sahip oldukları ifade edilebilir.

2. Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı yetenek türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Tablo 2: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yetenek Türüne Göre Benlik Saygılarına İlişkin Betimsel İstatistiği

Değişken	Yetenek Türü	N	\bar{x}	ss
Benlik saygısı	Genel zihinsel	153	1,042	,744
	Resim	12	,972	,516

	Müzik	2	1,00	1,060
	Resim+ genel zihinsel	2	1,00	,707
	Müzik + genel zihinsel	2	,750	0,707

171

Yetenek türüne göre üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı düzeylerine ait puan ortalamaları ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, benlik saygısı puan ortalaması en yüksek olan genel zihinsel yetenek alanına aittir. Benlik saygısı puan ortalaması en düşük olan ise müzik-genel zihinsel yetenek türündeki üstün yetenekli öğrencilere aittir.

Tablo 3: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yetenek Türüne Göre Benlik

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd.	Kareler Ortalaması	f	p
Benlik Saygısı	Gruplar Arası	,224	4	,056	,104	,0981
	Grup içi	89,289	166	,538		

Saygılarının Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Tablo 3’ de yetenek alanları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı düzeylerine ait puan ortalamaları arasındaki farkı belirten varyans analizi sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre yetenek alanları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygıları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır.

($p > 0,05$). Bu sonuçlara göre üstün yetenekli öğrencilerin yetenek alanlarına göre benlik saygısının anlamlı farklılaşmadığı bir başka ifadeyle, farklı yetenek alanlarına sahip üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygılarının birbirlerine yakın olduğu söylenebilir.

3. Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygıları yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 4: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yaşa Göre Benlik Saygılarına İlişkin Betimsel İstatistiği

Değişken	Yaş	N	\bar{x}	ss
	7	3	1.110	,831

Benlik Saygısı	8	32	1,149	,608
	9	22	,787	,550
	10	13	1,038	,565
	11	39	1,064	,758
	12	39	1,029	,935
	13	10	,800	,453
	14	6	,833	,562
	15	5	1,316	,603
	16	2	2,330	,353

171

Yaşa göre üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı düzeylerine ait puan ortalamaları ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Tablo 4’de görüldüğü gibi, benlik saygısı puan ortalaması en yüksek olan 16 yaşa aittir. Benlik saygısı puan ortalaması en düşük olan ise 9 yaşındaki üstün yetenekli öğrencilere aittir.

Tablo 5: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Benlik Saygılarının Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd.	Kareler Ortalaması	f	p
Benlik Saygısı	Gruplar Arası	6,342	9	,705	1,364	,209
	Grup içi	83,171	161	,517		

Tablo 5’de yaşları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı düzeylerine ait puan ortalamaları arasındaki farkı belirten varyans analizi sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre yaşları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygıları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır, ($p = ,209$, $p > .05$).

4. Üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne baba tutumları cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 6: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Cinsiyete Göre Benlik Saygılarına İlişkin T Testi

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	t	p

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

Demokratik	Kız	77	65,142	10,254	1,582	,115
	Erkek	94	62,766	9,277		
Koruyucu	Kız	77	38,389	10,538	-1,371	,172
	Erkek	94	40,468	9,273		
Otoriter	Kız	77	14,116	5,846	-,518	,605
	Erkek	94	14,574	5,667		

Tablo 6’da üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyetleri açısından algılanan anne baba tutumlarına ait puan ortalamaları ve standart sapmaları görülmektedir. Tablo 6’ da görüldüğü gibi, cinsiyetleri açısından algıladıkları anne baba tutumlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. ($p = ,115, p > .05$) ($p = ,172, p > .05$) ($p = ,605, p > .05$). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde kız ve erkek üstün yetenekli öğrencilerin birbirlerine benzer algılanan anne baba tutumlarına sahip oldukları ifade edilebilir.

5. Üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne baba tutumları yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 7: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yaşa Göre Algılanan Anne-Baba Tutumuna İlişkin Betimsel İstatistiği

Değişken	Yaş	N	\bar{x}	ss
Demokratik ABT	7-8	35	65,600	8,211
	9	22	62,090	11,779
	10	13	67,846	7,459
	11	39	64,743	7,600
	12	39	64,102	9,834
	13	10	58,300	13,283
	14-16	13	58,846	12,415
Koruyucu ABT	7-8	35	42,114	1,730
	9	22	40,181	2,053
	10	13	45,538	3,137
	11	39	39,076	1,547
	12	39	37,410	1,356
	13	10	34,500	2,659
	14-16	13	37,076	3,037

Otoriter ABT	7-8	35	16,457	7,109
	9	22	12,409	4,797
	10	13	14,230	5,356
	11	39	14,102	5,245
	12	39	13,923	5,357
	13	10	14,300	5,457
	14-16	13	14,384	5,737

Yaşa göre üstün yetenekli öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarına ait puan ortalamaları ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Tablo 7'de görüldüğü gibi algılanan anne baba tutumları, demokratik anne baba tutumunda puan ortalaması en yüksek olan 10 yaşa aittir. Demokratik anne baba tutumu puan ortalaması en düşük olan ise 13 yaşındaki üstün yetenekli öğrencilere aittir. Koruyucu anne baba tutumunda puan ortalaması en yüksek puan 10 yaş grubu öğrencilerinde görülmüştür. Koruyucu anne baba tutumunda puan ortalaması en düşük olan 13 yaşındaki öğrencilere aittir. Otoriter anne baba tutumunda puan ortalaması en yüksek olan 7-8 yaşa aittir. Otoriter anne baba tutumunda puan ortalaması en düşük olan 9 yaşındaki üstün yetenekli öğrencilere ait olduğu görülmüştür.

Tablo 8: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Anne-Baba Tutumlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd.	Kareler Ortalaması	f	p
Demokratik ABT	Gruplar Arası	1050,008	6	175,001	1,890	,085
	Grup içi	15182,73	164	92,578		
Koruyucu ABT	Gruplar Arası	1226,899	6	204,483	2,179	,048
	Grup içi	15393,67	164	93,864		
Otoriter ABT	Gruplar Arası	247,942	6	41,324	1,268	,275
	Grup içi	5345,847	164	32,597		

Tablo 8'de yaşları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin anne-baba tutumlarına ait puan ortalamaları arasındaki farkı belirten varyans analizi sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre yaşları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin demokratik ve otoriter tutumları puan ortalamaları

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır ($p = ,085$, $p > .05$) ($p = ,275$, $p > .05$). Yaşları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin koruyucu anne baba tutumu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır. ($p = ,048$, $p < .05$)

Tablo 9: Üstün yetenekli Öğrencilerin Yaş Değişkenine Göre Algılanan Anne Baba Tutumları LSD Testi Sonuçları

	(I)Yaş	(J) Yaş	Ortalamalar arası fark(I-J)	Standart Hata	P
Demokratik ABT	7-8 yaş	13 yaş	7,300*	3,450	,036
	7-8 yaş	14-16 yaş	6,753*	3,125	,032
	10 yaş	13 yaş	9,546*	4,047	,020
	10 yaş	14-16 yaş	9,000*	3,773	,018
Koruyucu-İstekçi ABT	7-8 yaş	12 yaş	4,703*	2,255	,039
	7-8 yaş	13yaş	7,614*	3,473	,030
	10 yaş	11yaş	6,461*	3,102	,039
	10 yaş	12yaş	8,128*	3,102	,010
	10 yaş	13yaş	11,038*	4,075	,007
	10 yaş	14-16yaş	8,461*	3,800	,027
Otoriter ABT	7-8 yaş	9 yaş	4,048*	1,553	,010

Tablo 9’da demokratik anne-baba tutumunda 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 14-16 yaş grubu arasındaki öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 14-16 yaş grubu arasındaki öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Koruyucu- istekçi anne-baba tutumunda 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 12 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 13yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
 öğrenciler ile 14 yaş grubu öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Otoriter anne-baba tutumunda 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 9 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

5. Üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları yetenek türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Tablo 10: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yetenek Türüne Göre Algılanan Anne-Baba Tutumuna İlişkin Betimsel İstatistiği

Değişken	Yetenek Türü	N	\bar{x}	ss
Demokratik ABT	Genel Zihinsel Yetenek	153	63,960	9,479
	Resim Yeteneği	12	63,083	14,513
	Müzik Yeteneği	2	65,000	5,656
	Resim+ Genel Zihinsel	2	61,500	13,435
	Müzik+ Genel Zihinsel	2	60,500	,707
Koruyucu ABT	Genel Zihinsel Yetenek	153	39,287	9,619
	Resim Yeteneği	12	42,916	12,398
	Müzik Yeteneği	2	40,500	20,506
	Resim+ Genel Zihinsel	2	44,500	7,778
	Müzik+ Genel Zihinsel	2	32,000	8,485
Otoriter ABT	Genel Zihinsel Yetenek	153	14,352	5,734
	Resim Yeteneği	12	13,666	5,122
	Müzik Yeteneği	2	18,500	9,192
	Resim+ Genel Zihinsel	2	19,000	9,899
	Müzik+ Genel Zihinsel	2	11,000	4,242

Tablo 10'da Yetenek türüne göre üstün yetenekli öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarına ait puan ortalamaları ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi algılanan anne baba tutumları, demokratik anne baba tutumunda puan ortalaması en yüksek olan müzik yeteneğine sahip öğrencilere aittir. Demokratik anne baba tutumu puan ortalaması en düşük olan ise müzik+ genel zihinsel yeteneğe sahip öğrencilere aittir. Koruyucu anne baba tutumunda puan ortalaması en yüksek puan resim+ genel zihinsel yetenek öğrencilerinde görülmüştür. Koruyucu anne baba tutumunda puan ortalaması en düşük olan müzik+ genel zihinsel yetenekli öğrencilere aittir. Otoriter anne baba tutumunda puan ortalaması en yüksek olan resim+ genel zihinsel yetenek öğrencilerine aittir. Otoriter anne baba tutumunda puan ortalaması en düşük olan resim yeteneğine sahip üstün yetenekli öğrencilere ait olduğu görülmüştür.

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd.	Kareler Ortalaması	f	p
Demokratik ABT	Gruplar Arası	45,055	4	11,264	,116	,977
	Grup içi	16187,68	166	97,516		
Koruyucu ABT	Gruplar Arası	311,310	4	77,828	,792	,532
	Grup içi	16309,26	166	98,249		
Otoriter ABT	Gruplar Arası	105,682	4	26,420	,799	,527
	Grup içi	5488,108	166	33,061		

Tablo 11: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yetenek Türüne Göre Algılanan Anne-Baba Tutumlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Tablo 11'de yetenek alanları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarına ait puan ortalamaları arasındaki farkı belirten varyans analizi sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre yetenek alanları farklı olan üstün yetenekli öğrencilerin anne baba tutumu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır. ($p = ,977$, $p > .05$) ($p = ,532$, $p > .05$) ($p = ,527$, $p > .05$)

6.Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı ile algıladıkları anne-baba tutumu arasında bir ilişki var mıdır?

Tablo12: Üstün Yetenekli öğrencilerin yetenek türüne göre benlik saygısı düzeyleri kişi sayısı dağılımı ve algılanan anne baba tutumu puan ortalamaları

	BENLİK SAYGISI		ANNE BABA TUTUMU		
	Yüksek Benlik Saygısı	Orta Benlik Saygısı	Demokratik puan ortalamaları	Koruyucu puan ortalamaları	Otoriter puan ortalamaları
Genel zihinsel yetenek	136	17	63,960	39,287	14,352
Resim yeteneği	12	0	63,083	42,916	13,666
Müzik yeteneği	2	0	65,000	40,500	18,500
Resim+ genel zihinsel	2	0	61,500	44,500	19,000
Müzik + genel zihinsel	2	0	60,500	32,000	11,000
Toplam	154	17	63,842	39,532	14,368

Tablo 12’de üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı ölçeğinden aldığı puanlara göre % 90 oranında yüksek benlik saygısı, %10 oranında orta benlik saygısı düzeyinde olduğu görülmektedir. Düşük benlik saygısına sahip öğrenci bulunmamaktadır. Algılanan anne baba tutumu ölçeğinin alt ölçeklerinden en yüksek puan demokratik anne baba tutumuna aittir. Seçilen örnekleme düşük benlik saygısına rastlanmadığı için algılanan anne baba tutumu ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi ölçen bir analiz yapılamamıştır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada ilçemizde bulunan Bilim ve Sanat merkezinde eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılan ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinde üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygıları düzeyleri ve algılanan anne-baba tutumları, yaş, cinsiyet ve yetenek türü değişkenlerine göre incelenmiştir. İlçemizde bulunan Bilim Sanat Merkezinde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılan öğrencilerin % 90 oranında yüksek benlik saygısı puanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Normal okula devam etmenin yanı sıra üstün bir eğitime yerleştirilmiş olmanın üstün yetenekli çocukların benlik algısının gelişimine olumlu etkilerinin olabileceği düşünülmektedir.(Metin ve Kangal,2012)

Üstün yetenekli öğrencilerin benlik saygısı puanlarında cinsiyet, yaş ve yetenek türü değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Literatürde benlik saygısı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sonuçları arasında çelişkiler mevcuttur. Bartell ve Reynolds (1986) ve Erol (2004)’un yaptıkları çalışma sonuçlarına göre üstün zekâ düzeyine sahip kızların benlik saygısı düzeyleri, üstün zekâ düzeyine sahip erkeklere göre daha yüksek olarak bulgulamıştır. Bu bulguların aksine Harper ve Marshall

(1991) ve Bencik (2006) üstün zekâ düzeyine sahip kızların, erkeklere göre daha düşük benlik saygısına sahip olduğunu belirtmişlerdir. Leana-Taşçılar ve Kanlı (2014)'nın üstün eğitim alan 2. ve 3. sınıf üstün zekalı öğrencileriyle yaptıkları araştırmada erkeklerin lehine sonuçlar elde etmişlerdir. Çetinkaya ve diğerleri (2006), Çankaya (2007), Çevik ve Atıcı (2009) ise üstün düzeyine sahip öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark bulmamışlardır. (Aktaran: Topçu ve Taşçılar, 2016) Bu araştırma da Çetinkaya ve diğerleri (2006), Çankaya (2007), Çevik ve Atıcı (2009)'nın çalışmalarıyla paralellik göstermiş ve benlik saygısı düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Benlik saygısı ve cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir farkın oluşmamasında günümüzde kadın-erkek eşitliğine daha fazla önem verilmesi gösterilebilir. Geçmişte erkek çocuklar daha az kısıtlanıp, daha özgür ve sorumluluk sahibi olarak, kız çocukları ise daha fazla baskı altında yetiştirilmekteydi. Ancak günümüzde kız ve erkek çocuklara verilen önem ve roller giderek daha eşitlikçi bir yapıya bürünmektedir (Bencik, 2006, Aktaran: Topçu ve Taşçılar, 2016)

Araştırmadan edinilen bulgulara göre üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları yetenek türü ve cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmamakta ancak üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Demokratik anne-baba tutumunda 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 14-16 yaş grubu arasındaki öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 14-16 yaş grubu arasındaki öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Bu bulgulara dayanarak yaş büyüdükçe üstün yetenekli öğrenciler anne-baba tutumlarını daha az demokratik olarak algılamakta olduğu söylenebilir. Araştırmada 171 üstün yetenekli öğrencinin 154'nün benlik saygısı puanının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat algılanan anne-baba tutumları yaş arttıkça daha az demokratik olarak algılanmaktadır. Bu durum ergenlik dönemindeki bireylerin anne-babalarını olumsuz yönde algılamalarıyla uygunluk gösterse de üstün yetenekli öğrencilerde yaş arttıkça anne-baba tutumunun bireyin benlik saygısına etkisinin azalabileceği de düşünülebilir.

Koruyucu anne-baba tutumunda 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 12 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 13 yaş grubu öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark, 10 yaş grubu öğrenciler ile 14 yaş grubu öğrenciler 10 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak daha küçük yaşlardaki üstün yetenekli öğrencilerin anne-baba tutumlarını daha fazla koruyucu-istekçi olarak algılamakta olduğu söylenebilir.

Otoriter anne-baba tutumunda 7-8 yaş grubu öğrenciler ile 9 yaş grubu öğrenciler arasında 7-8 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu bulguya dayanarak 7-8 yaş grubu öğrenciler, 9 yaş grubu öğrencilere göre anneye ve babaya daha bağımlı olduklarından dolayı anne-babalarının tutumlarını daha otoriter olarak algıladıkları söylenebilir.

Türkiye’de anne-baba tutumları ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında örneklemelerin genel olarak ergenlerden ve üniversite öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Türkiye’de anne-baba tutumları yazınının genellikle ergenler tarafından algılanan anne-baba tutumlarından oluştuğu söylenebilir. Ebeveyn ve diğer kaynaklardan alınan ölçümlere pek başvurulmadığı görülmüştür. (Sümer, Gündoğdu Aktürk ve Helvacı, 2010)

Mevcut araştırmadaki örnekleme ise ilçemizde bulunan Bilim ve Sanat Merkezinde eğitim- öğretim faaliyetlerine katılan her yaş düzeyinden öğrenciler mevcuttur. Öğrencilerin %90’ ı yüksek benlik saygısı düzeyinde, %10’ u ise orta benlik saygısı düzeyindedir, düşük benlik saygısı düzeyinde bir öğrenci bulunmaması nedeniyle algılanan anne-baba tutumları ile benlik saygısı puanları arasında ilişki bir analize ihtiyaç duyulmamıştır. Seçilen örnekleme genel olarak, anne baba tutumu ölçeğinin demokratik tutum alt ölçeğinden alınan puanların, koruyucu-istekçi tutum ve otoriter tutum alt ölçeklerinden alınan puanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bulguları üstün yetenekli öğrencilerde yüksek benlik saygısı ile algılanan anne baba tutumunun demokratik olması arasında bir ilişkinin olabileceğini işaret etmektedir. Dağlı ve Beyazsaçlı (2010)’nın araştırmasında da demokratik tutumla bireylerin kendilerine olan saygıları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülürken, otoriter aile tutumu ile bireylerin kendilerine olan saygıları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur

Kaynakça

Aktaş, S. (2011). *9. sınıfta anne baba tutumları ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*(Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Baymur, F. (1994). Genel Psikoloji (13. Baskı). *İstanbul: İnkılap Yayınları*.

Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranışı*. Remzi Kitabevi.

DAĞLI, G., & BEYAZSAÇLI, M. (2010). Ana-Baba Tutumu ve Kendini Gerçekleştirme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi Mediterranean Journal of Educational Research*, 123, 1.

Eldeklioğlu, J. (2016). Karar stratejileri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(11).

Gök, D. (2010). *Anne tutumlarının öğrencilerin başarıları ve yetenekleri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi).

Kaya, Mevlüt (1997). Ailede anne-baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik

gelişimindeki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 193-204.

Kuzgun, Y. (1972). Kendini gerçekleştirme. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 10(1).

KUZGUN, Y., & ELDELEKLİOĞLU, J. (1999). Ana baba tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1).

LEANA-TAŞÇILAR, M. Z.(2017).Üstün Yetenekli Çocukların Psikolojisi :Teoriden Uygulamaya.Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık

Leana-Taşçılar, M. Z., & Kanlı, E. (2014). Üstün zekalı ve normal gelişim gösteren çocukların, mükemmeliyetçilik ve öz saygı düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(2), 1-20.

Metin, N., & Kangal, S. B. (2012). Bilim Sanat merkezlerine devam eden 12–14 yaş grubu üstün yetenekli çocukların benlik algılarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(163).

Oğuz,N.(2016).Genç yetişkinlerde anne baba tutumu,anksiyete ve benlik saygısı ilişkisi.(Yüksek Lisans tezi,Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E., & Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.

Tezel, A. (2006). Aile İçi İletişim. *Journal of Human Sciences*, 1(1).

TOPÇU, S., & TAŞÇILAR, M. Z. L. (2016). ÜSTÜN ZEKALI ÖĞRENCİLERDE MOTİVASYON VE BENLİK SAYGISI DÜZEYLERİNİN CİNSİYET VE SINIF DÜZEYİNE GÖRE İNCELENMESİ. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 590-621.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

DARYNDY BALALARMEN JÚRGIZILETIN ÁLEÝMETTIK- PEDAGOGIKALYQ JUMYS EREKSHELIKTERI

Gaıbyllaeva S.S., Tadjıbaeva J.S.

oqytýshy, «Áleýmettik pedagogıka jáne ózin-ózi taný» kafedrası

Taraz memlekettik pedagogıkalıq ýnıversıteti

saule_22.10.93@mail.ru, +77058469814

aga oqytýshy, «Áleýmettik pedagogıka jáne ózin-ózi taný»

kafedrası Taraz memlekettik pedagogıkalıq ýnıversıteti

zhanna.tadzhibaeva.84@mail.ru, +77712313121

Ańdatpa

Bul maqalada daryndılyq máseleleri qarastyrylyp, «daryndılyq» jáne daryndy bala túsinikteriniń máni ashylǵan. Áleýmettik pedagogtyń daryndy balalarmen jáne olardıń otbasymen jumys erekshelikteri, onyń negizgi mindetteri men is-áreket baǵyttary aıqyndalǵan.

Kilttik Sózder: qyzyǵyshylyq, is-áreket, qabilet, daryndılyq, áleýmettik pedagog.

Abstract

This article consider a problem of children's giftedness. It describes the nature of giftedness and the concept of a «gifted child». Identified the specificity the work of the social pedagogic with gifted children and their families, its main tasks and activities. The specificity of the social work educator with gifted children and their families, its objectives and activities.

Keywords: Interesting, Activity, Ability, Giftedness, Social Pedagog.

«Urpaǵymyz básekege qabiletti bolý úshin aldymen bilim júesin nyqtap alýymyz qajet» – dep zańǵar jazýshymyz M.O. Áyezov atqandaı, básekege qabiletti el bolý úshin básekege qabiletti urpaq tárbielıyimiz kerek. Demek, bolashaǵymyz jarqyn bolsyn desek, tárbieli, ónerli, daryndy balalardyń qabiletin asha bilý árbir ustazdyń mindeti ekenin umytpaǵan jón. Balanyń boyndaǵy tylsym kúshti ashý jolynda ata-ana men muǵalimderdiń atqaratyn eńbegi orasan zor. Qabiletsiz bala bolmaıdy. Bala er jete kele jasqanshaq bolyp qalmas úshin, boyndaǵy daryndılyqty yaqtynda asha bilgen jaqsy. Sonda ǵana bala jetilip, ómirge degen kózqarasy ózgere túsedı. Bir bala ónerge jaqyn bolsa, ekinshisiniń bilimge, sportqa, qolónerge degen beıimdiligin baiqaǵa bolady. Bala boyndaǵy daryndy ashý jolynda áleýmettik pedagogtyń da róli joǵary. Bul jandardyń bala boyndaǵy daryndılyqty anyqtaıda muǵalimge

berer kómeđi kóp. Túrli jarystar, is-sharalardıń kómegimen bala qabileti arta túseri anyq. Al endi qođamǵa, árbir oqýshy men onyń otbasyna qajet bolyp otyrǵan áleymettik pedagog degenimiz kim, ol qandai bolýy kerek?

Ár adam balalyq, jasóspirim jáne jastyq shaǵynan bastap, ómirde úlken jetistikterge jetýdi armandaidy. Jasóspirimdik shaq – bul izdenis, úmit, kúmándaný, mazasyzdaný kezi. Kópregen balalar erte kezden bastap, ártúrli is-áreket túrlerine qabiletti ekenin kórsetip jatady, aita ketsek, olar tamasha sýret salady, bileidi, múzykalyq instrýmentterde onaidy, án aitady, óleńder shyǵarady, ertegi jazady t.b. Biraq ýaqyty kele, bul qabiletilikterdiń kórinisi báseńdep, jas adamnyń mamandyǵynyń negizine ainalmaidy, ol adam jai ǵana «ortasha» kásipkerge analady.

Qazirgi kezdegi jańa áleymettik-ekonomikalyq jaǵdai boıynsha, kásipkerlik is-árekette tabysqa jalpy jáne arnaly qabilettiń eń bolmaǵanda az ǵana bóligimen, bilimlikpen, shyǵarmashylyqpen qamtamasyz etilgende ǵana jetýge bolady. Sondyqtan, balalar aldynda, sonymen qatar, ata-analar, muǵalimler aldynda da jańa mindet tur, iaǵrı jeke tulǵanyń áleyetti múmkindikterin zertteý, damytý jáne osynyń negizinde balanyń bolashaǵyn anyqtaý qajet jáne bolashaǵyna durys jol kórsetý.

Ár túrli is-áreketterge bailanysty adam qandai da qyzmetti oryndaýy qajet jáne sol istiń timdi nátijesin qamtamasyz etýge járdem beretin sapalarǵa ie bolýy tuis. Mundaı dara psihologalyq erekshelikter mindetti túrde, bir jaǵynan, ózindik psihikalyq tabıǵatyna ie bolýdan, ekinshiden – árkimde óz aldynda, qaitalanbas kórinisin jeke adam qabileti dep ataımyz.

Adam qabiletindegi ayrımashylyq is-árekettiń nátijesinen, iaǵrı onyń sáttiliginen ne sátsizdiginen baiqalady. Qyzyǵyshylyq – adamda obektivtilikti jan-jaqty beıimdilik. Naqty is-áreketi oryndaýǵa talpyny, qyzyǵyshylyq pen beıimdilik sapalarynyń únemi ózara úlesim taýyp, bir baǵytta toǵysyp otyrýy múmkin emes. Oǵan túrli jaǵdailar sebepshi, mysaly, adam kórkemóner týyndylaryn tamashalaýy yqtimal, biraq ol osy saladaǵy óner túrlerimen shuǵyldanýǵa beıimsiz bolýy múmkin. Degenmen, belgili bir is-áreket túrine qabileti bar adamdardyń qyzyǵyshylyǵy men beıimdiligi bir-birimen úlesim taba alady [1. 105 b].

Is-áreketpen analysqanda adamnyń tabysqa jetýi úshin qabilet, qyzyǵyshylyq, beıimdilikten tys onyń minez-qulqynda kelesi sapalyq kórinister bolýy qajet: eń aldymen – eńbeksúgishtik, tabandylyq, batyldyq. Biraq, osyndaı erekshe qabileti bar adamnyń ózi de atarlyqtai ónimge qol jetkize bermedi. Negizi, adam óziniń is-áreketin, jeke basyna sapalaryn aıqyn ajyrata alarlyq deńgeide bolýy kerek.

Adam qabiletiliginiń daralyq erekshelikterine daryndylyq, sheberlik, talant, danyshpandyq, shabyt kiredi.

Ár túrli is-áreketter aimaǵyna qajet bilim, eptilik-daǵdylar birligin jeńil ári nátijeli ıgerýdi qamtamasyz etýshi jalpy qabiletter ereksheligin daryndylyq dep ataıdy. Daryndylyq árbir adamnyń aqyl-sana, oqý, shyǵarmashylyq, kórkem-óner, adam aralyq qatynastar túzý jáne psihomotorlyq

qyzmetterinde kórinis beredi. Daryndy adamdarǵa tán qasietter: zeindilik, jınaqlylyq, turaqlylyq, árqashan qyzmetke daıyn bolý; mundai tulǵalar, sonymen birge, maqsatqa jetýde aqylǵa saı tabandylyqqa ie, eńbekte sharshap-shaldyǵydy bilmeidi, basqalarmen salystyrganda zuatkerlik deńgei anaǵurlym joǵary [2. 183b].

Óz qyzyǵylary baǵytynda daryndy adamdar qaitpas qajyrlylyq tanyta alady. Bul qasiettiń adamdaǵy kórinisi 2-3 jasar balanyń bir ispen úzbeı shuǵyldana alý ýaqyty, basqa qatarlarymen salystyrganda áldeqaida uzaq bolady. Daryndy bala ózin qyzyqtyrǵan ispen birneshe saǵat shuǵyldanyp, qajet bolsa, oǵan birneshe kúnder boı qaita oralyp, kózdegenine jetpeiinshe, áreketin toqtatpaydy.

Daryndylyq dárejesiniń artýy qajetti bilimder men eptilik, daǵdylardy ıgerip, jetildirip damytyǵa tikelei táyeldi.

Daryndylyqtyń ózindik ereksheligi eń aldymen qyzyǵyshylyq baǵdarǵa bailanysty. Osydan, birey matematikaǵa qumar, ekinshi – tarihqǵa jáne qoǵamdyq jumystarǵa, kóshbasshy bolýda óz daryndylyǵyn iske qosyp, ony naqty is-áreketke keın damyta túseı.

Daryndy balalar – jalpy jáne arnayı daryndylyǵyn (mýzykaǵa, sýret, tehnikaǵa t.b.) baiqatqan balalar. Daryndylyqty aqyl-oi damýynyń qarqyny boıynsha basqadaı jaǵdailar birdei bolǵanda balanyń óz qurdistarynyń ozyqtyq dárejesi boıynsha diagnostikalay qabyldanǵan (aqyl-oi daryndylyǵy testerı osyǵan negizdelgen).

Mundai kórsetkishti asyra baǵalaýǵa bolmaıdy, óitkeni aqylıdyq shyǵarmashylyq jaǵynyń birinshi dárejeli mańyzy bar. Basqalardan buryn balalaryń kórkemdik daryndylyǵyn (mýzyka salasyndaǵy, odan soń sýret salýda) baiqaýǵa bolady. Ǵylym salasynda bárinen góri matematikaǵa daryndylyq tezirek baiqalady. Balanyń jalpy aqyl-oi deńgei men neǵurlym arnayı qabiletiliktiń kórkemdigi arasynda alshaqtyq bolatyn jaǵdailar az emes. Aqyl-oi qabileti tym erte damyǵan, erekshe aıqyn jetistikterge jetken balalarydy vınderkindter dep atıady. Alaida, balanyń tipti eń úzdik degen jetistikteriniń ózi bolashaq talanttyń jetkilikti kepili bola almaıdy. Týa bitken beıimdilikter individymdyq psihologualyq erekshelikterdiń qalyptasýynyń kúrdeli protsesiniń bir sharty ǵana, onyń bári qorshaǵan ortaǵa bailanysty. Balada erekshe qabiletilikter bolýynyń nyshandary onyń jasyndan ajyragysyz: olar kóbine kemeldenı qarqynyna jáne jastyq ózgeristerge bailanysty [2. 168b].

Daryndylyqtyń baǵalanýy testileýge ǵana negizdelmeýi kerek – onyń dárejesi men ózindik ereksheligi oqytý men tárbielıy barysynda, balalaryń belgili bir mazmundaqy is-áreketi atqarýy kezinde baiqalady. Erte bastan mamandandyryń kún ilgeri jáne shamadan tys bolmaýy kerek. Daryndy balalaryń anyqtalyp kemeldendirilýi mektepter (mysaly, mýzyka, matematika mektepterı) qosymsha sabaqtar, alýan túrli úıirmeler, stýdualar, mektep oqýshylarynyń olimpiadalaryn, balalaryń kórkem ónerleriniń konkýrstaryn ótkizý jáne t.b. jaǵdaı jasaıdy. Daryndy balalaryń damýynyń

tejelýine jol berýge bolmaıdy. Mundai balalaryn oqý júktemesi, oqytý jáne tárbielý nysandary olardyn múmkindiklerine sai kelyi tis. Daryndy balalar týraly qamqorlyq qabiletterdiń damytylýyn jalpy bilimdik daryndyqpen jáne tulǵany kemeldendirýmen ushtastyrylýyn kózdeidi.

Balanyń daryndylyǵy dep – birdei ómir shartynda, óz qurbylarymen salystyrǵanda oqýǵa qabiletilik jáne shyǵarmashylyq qubylystary joǵary bolyp tabylýy túsindiriledi.

«Daryndylyq» – bul «daryn» sózinen shyqqan jáne ol damýdyń asa qolaily, syrtqy alǵysharttaryn bildiredi. Pedagogikalıq entsiklopediada buǵan kelesi túsiniń beriledi: «Daryndylyq» – adamnyń belgili is-áreket aýmaǵynda erekshe tabystarǵa jetýge kómektesetin, qabiletilik damýynyń joǵary deńgei.

«Daryndylyq» túsiniń «qabiletilik» túsinińge óte jaqyn. Talqylyq sózdigi boıynsha:

- tabıǵı daryn
- bir nárseni jasaı alý múmkindigi

Biz «qabiletilik» syn esiminiń birinshi sózdik maǵnasynda (mysaly, «qabiletilik oqıshy», «qabiletilik jas ǵalym») qoldanamyz. Osyndaı jaǵdaıda bul terminder, iaǵni «daryndylyq» jáne «qabiletilik» óte tyǵyz baılanısty, mándes, olardy aıyra almaı da qalasyń. Biraq joǵaryda keltirilgen «qabiletilik» sóziniń basqa da maǵnasy bar. Ol – jınaqtalǵan tájiribe nátiyesi jáne ol tolyǵymen soǵan baǵyttalady [3. 115b].

Qabiletilikke filosofıalıq entsiklopedıalıq sózdikte mynadaı túsiniń berilgen: «Qabiletilik – bul sýbektivti jaǵdaıda belgili bir is-áreketiń tabısty oryndalýındaǵy jeke tulǵalıq daralıq erekshelekteri». Qabiletilik individte bar bilim, daǵdy, úrenýge baǵyttalmaıdy. Ol keibir is-áreketterdi orındaıda basqalardyn ádisteri men tásilderinen tereńdegi men beriktiginen kórinis beredi jáne oǵan jetýge múmkindik beretin ishki psihologıalıq retteýshi bolyp tabylady [4. 169 b].

Daryndylyqtyń damýyndada januaıa óte mańyzdy jaǵdaı bolyp keledi, sonyn ishinde:

- januaıa qurylymy men onyn emotsionaldy ahýaly;
- bala men ata-ana arasyndaǵy qarym-qatynas stilderi;
- ata-analardyn bala daryndylyǵyna qatynasy.

Daryndylyq – tabıǵı jáne tárbielý barysındaǵy daryndylyq bolýy múmkin, sondyqtan da onyn qalai paida bolǵanyna qaramastan diagnostikasy bolý kerek. Osy turǵyda áleymettik-pedagogtyń róli artady, olar pedagogtarǵa kómek kórsetedi. Daryndy oqıshyny diagnostikalady myna baǵytta júrgizýge bolady:

- Oqıshynyń kreativti oılaýyna;
- Oqıshynyń ózin-ózi baǵalayı deńgeine;

- Oqýshynyń toleranttylyǵyna;
- Oqýshynyń intýitsuasyna;
- Ol kóshbasshy ma?
- Ózin oqymysty dep baǵalai ma?
- Oqýshynyń qyzyǵyshylyǵy;
- Oqýshynyń kónilinen shyǵatyn is-áreketi;
- Oqýshynyń tulǵalyq beımdiligi men qabiletiligi.

Sonymen qatar, mektep ákimshiligi tarapynan muǵalimniń de daryndy oqýshylar men jumys jasaý beımdiligin de «sýbekt – sýbekt» paradıemasynyń oryndalýy, oqýshy men muǵalim arasyndaǵy sinergetikalıq pedagogikanyń basshylyqqa alynýynyń mańyzy zor.

Qazirgi tańda daryndy oqýshylar men jumys jasaýdyń negizgi baǵyttary berilgen. Bul baǵyttardyń maqsattary men mindetteri tómendegidei:

- Daryndy oqýshynyń aqyl-oıynyń, emotsionaldyq jáne áleymettik damýy men erekshelikteriniń ózindik ashylý deńgei men ólshemin eskery;
- Jan-jaqty aqparattandyry;
- Kommúnikativti beıimdey;
- Daryndy oqýshynyń shyǵarmashylyq baǵytynyń ashylýyna kómek kórsety;
- Daryndy oqýshynyń qorshaǵan ortaǵa ózin-ózi jarnamalaýy;
- Jeke bas quzyrettiligin damytý.

Bul maqsattar men mindetterdi oryndaý úshin mynandaı áleymettik pedagogikalıq is-áreket túrleri usynylady:

1. Oqýshy men jasalynatyn jumystyń ikemdi jáne utqyr josparyn qury;
2. Jeke pánderdi oqytýda táýelsiz qozǵalys jasaý;
3. Daryndy oqýshynyń óziniń jumysyn ózi josparlap, sheshim qabyldaýyna yqpal ety;
4. Daryndy oqýshynyń qyzyǵyshylyǵyna bailyasty oqý josparyn qury;
5. Qashyqytan oqytýdy uıymdastyry [5. 89b].

Osyndaı is-áreket túrlerin uıymdastyryda áleymettik pedagog mynandaı máselelerge basa nazar aýdarýy kerek:

1. Sabaqtarynda shyǵarmashylyq sıpattaǵy tapsyrmalardy iriktey, oryndaý, taldaý jumystaryn júeli júrgizy;
2. Daryndy oqýshylardyń bilim deńgei men olardyń óz múmkindikterin paidalaný kórsetkishin arnayı ádistemeler boyynsha júeli túrde tekserip otyry;
3. Sabaqtan tys mezgilinde júrgiziletin is-áreketterdi – pándik olimpiada,

ğylymı konferentsıağa, zıatkerlik tırnırler men shyğarmashylyq baiqaýlarğa daiyndyq jumystaryn jyl boıy josparly júrgizý kerek;

4. Bilim berý mekemelerinde daryndy oqýshylar úshin arnayı synyptar men toptar quryp, oqý bađdarlamalaryn jedeldetip oqytýdy uıymdastyry;

5. Jedeldetip oqytý bađdarlamasyn muğalim oqýshymen jáne ata-anamen birigip qurýy tıs [6. 166-168b].

Mektepte daryndy oqýshylarmen jumys nátjeli bolý úshin, balalaryn ata-analarymen de birqatar jumystar júrgizilýi kerek. Olar:

- Ata-analar kúnderin uıymdastyry;
- Mektep psihology tarapynan ata-analarğa keńes berý t.b.

Sonymen, áleymettik pedagog – óziniń negizgi jumys bađytyn oqýshylardyń sabaqtan bos ýaqytyn tiimdi paidalaný máselesimen analysady. Olar ata-analarmen birlese otyryp, mektepten tys kóptegen qyzyqty jumystar júrgize alady. Oqýshylardyń sabaqtan tys ýaqyttaғы is-áreketteri áleymettik pedagogtyń úlesine tiedi. Qabiletti, daryndy oqýshylardy taba bilip, árqaısysyna jeke tulğa retinde qarap, olardyń ózderine degen senimin arttyryp, ata-ana, mektep, oqýshy, ustaz balanysyn joğary ustap, shyğarmashylyqpen jumys istep oqýshynyń bilimge yntasyn arttyry kerek.

Tabıgattyń adamzatqa bergen tamasha sııyn odan ári damytyp, erekshe qabiletti oqýshyny darynğa analdyra bileik!

Paidalanylğan ádebıetter tizimi:

1. Chehonina O.I. Osobennosti psicheskogo razvıtıa odarenyh detı doshkolnogo vozrasta. Ýchebnoe posobie. – Saransk: MGPI im. M.E. Evseveva, 2000. – 122 s.
2. Savenkov A., Beliaeva N. Odarenyye detı v obychnoi shkole // Narodnoe obrazovanie. 1999. – №9. – S. 16-18
3. Qazaq tili terminderiniń salalyqğylymı túsindirme sózdigi: Pedagogika jәne psihologıa. – Almaty: Mektep, – 2002. 66 b.
4. Filosofıalyq sózdik. Qurastyrgan Nurgaliev R.N. – Almaty: Qazaq entsiklopedıasy, 1996. 342 b.
5. Átemova Q.T. Áleymettik pedagogika. Oqýlyq. – Almaty: 2012. – 272 bet
6. Halitova I.R. Áleymettik pedagogika: – Almaty: «Bilim» baspasy, 2007. – 200 bet

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun (Yao-Kf) Türkçe Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi: Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma

Gülay GÜNAY, Ayfer AYDINER BOYLU, Cengiz KILIÇ

Prof. Dr. Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail:glygunay@gmail.com

Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü e-mail:ayfer_boylu@hacettepe.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail:cengizkilig@atauni.edu.tr

Özet

Son yıllarda yaşlı popülasyonun hem mutlak hem de göreceli olarak artış göstermesi, yaşlılıkta refahın, yaşam kalitesinin, fiziksel ve psikolojik sağlığın, sosyalizasyonun ve ekonomik güvenliğin daha fazla öne çıkmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yaşlı bireylerin yaşam tecrübeleri, yaşlılığa yönelik oluşturulacak politika ve uygulamalarda yol gösterici bir özellik taşımaktadır. Bu nedenle yaşlı yetişkinlerin, yaşlanma ile ilgili algıları, fiziksel sağlık düzeyinin korunmasında, yaşam kalitesinin önemli belirleyicilerdir. Bireylerin yaşlılığa ilişkin algıları yaşam boyu edindikleri deneyimler, inanç ve tutumlar çerçevesinde şekillenmekte aynı zamanda yaşlanmaya yönelik daha geniş toplumsal tutumlardan etkilenmektedir. Bu çalışma kapsamında Barker ve arkadaşları tarafından (2007) geliştirilmiş olan daha sonra Sexton ve arkadaşlarının (2014) kısa formunu oluşturdukları “Yaşlanma Algısı Ölçeği – Aging Perceptions Questionnaire (APQ)”nin kısa formunun Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılması amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Karabük ilinde yaşayan 55 ve daha yukarı yaş grubunda olan farklı mahallelerde yaşamlarını sürdüren ve basit rasgele örnekleme yöntemi ile seçilen 720 kişi oluşturmuştur. Çalışma kapsamında Yaşlanma Algısı Ölçeğinin kısa formunun geçerlilik çalışmaları iki farklı örneklem üzerinde hem temel bileşenler analizi (n=400) hem de doğrulayıcı faktör analizi (n=320) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için madde-toplam test puanı korelasyonuna ve Cronbach Alfa iç güvenilirlik katsayına ve iki yarı test güvenilirliğine bakılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Yaşlanma Algısı Ölçeğinin Sexton ve arkadaşları tarafından (2014) kısa formuna ilişkin elde edilen psikometrik özellikler ile benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Yaşlılık algısını farklı boyutları ile ele alan Kısa Yaşlanma Algısı Ölçeği ortaya çıkabilecek sağlık ve psikososyal sorunların belirlenmesinde önemli bir veri kaynağı sağlayabilir. Kısa Yaşlanma Algısı Ölçeğinin özellikle Türk toplumunda yaşlılık ve yaşlılara ilişkin gerçekleştirilecek olan çalışmalarda kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Yaşlılık, Yaşlanma Algısı, Kendilik Algısı, Kısa Yaşlanma Algısı Ölçeği.

Investigation of Turkish Psychometric Properties of Brief Ageing Perceptions Questionnaire (B-APQ): A Study On Older People

In recent years, the increase in both absolute and relative numbers of the elderly population has led to the prominence of welfare, quality of life, physical and psychological health of the older community, social integration and economic security. On the other hand, old people's their own life experiences have a guiding feature in the social policies and practices to be created for elderly people. Therefore, older adults' own perceptions of aging are important determinants of quality of life in maintaining physical health. Individuals' perceptions of old age are shaped within the framework of their lifelong experiences, beliefs and attitudes, and are also influenced by broader social attitudes towards aging. In this study, it was aimed to the validity and reliability analyzes of the Turkish version of the Brief Ageing Perceptions Questionnaire (APQ), which was developed by Barker et al. (2007) and then carried out validity and reliability analysis with brief version by Sexton et al. (2014). The sample of the study consisted of 720 people who were living in different neighborhoods in the age group of 55 and over in Karabuk and selected by simple random sampling method. Within the scope of the study, validity studies of Brief Ageing Perception Questionnaire were performed on two different samples, both principal component analysis (n= 400) and confirmatory factor analysis (n= 320). In order to determine the reliability of the scale, item-total test score correlation and Cronbach's Alpha internal reliability coefficient and two half-test reliability were evaluated. As a result of the statistical analyzes, it was found that the Brief Ageing Perception Questionnaire was similar to the psychometric properties obtained by Sexton et al. (2014). The Brief Ageing Perception Questionnaire can provide an important data source for identifying important health and psychosocial problems that may address the perception of old age with different dimensions. Brief Aging Perception Questionnaire is a valid and reliable measurement tool that can be used in the studies to be performed on the ageing populations.

Keywords: Ageing, Age, Ageing Perception, Self Perception, Brief Ageing Perception Questionnaire.

Giriş

Günümüzün modern dünyasında, sosyoekonomik gelişme nüfus artışının azalmasına ve yaşam beklentisinin artmasına neden olmuştur. Bu durum yaşlı yetişkin nüfus oranında artışla sonuçlanmıştır (Nassiri, 2008). Yaşam beklentisinin artması dolayısıyla da yaşlı nüfustaki artışla beraber yaşam kalitesi kavramı daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

Bireylerin sağlıkları, refahları, yaşlılıktaki davranışları hakkında fikir edinmek için yaşlanma algılarını anlamak esastır (Demakakos, Hacker ve Gjonça, 2006; Rice, 1992). Nitekim yaşlı yetişkinlerin yaşlanma ile ilgili algıları fiziksel sağlık ve ölüm oranlarının önemli belirleyicileri olmakla birlikte, yaşam kalitesi gibi refahın temel belirleyicilerindedir (Wurm, Tesch-Römer ve Tomasik, 2007; Hickey, O'Hanlon ve McGee, 2010). Yaşlanma algısı ile yaşam doyumu, yaşam kalitesi, yalnızlık ve depresyon gibi psikolojik sağlık sonuçları arasındaki ilişkiler de yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur

“Yaşlanma algısı”, bireylerin yaşları ve yaşlanma ile ilgili algılarını ifade eder (Levy, 2003). Bir başka ifade ile yaşlanma ile ilgili algı, bireyin mevcut sağlığı, geçmiş deneyimleri ve toplumsal normları ile şekillenen öznel yaşlanma algıdır (Barker, O’Hanlon, McGee, Hickey ve Conroy, 2007). Kişilerarası ilişkiler ve egemen kültürel bağlam göz önüne alındığında, insanlar yaşlılığa ilişkin çok farklı biyolojik, psikolojik ve sosyal algılara sahiptir (De Freitas, Queiroz ve De Sousa, 2010). Yaşam boyu şekillenen deneyimden ve yaşlanmaya yönelik daha geniş toplumsal tutumlardan etkilenen yaşlanma algıları için alan yazında kişisel büyüme ve gelişimin devam etmesi gibi olumlu ve fiziksel gerileme gibi olumsuz iki farklı boyut tanımlanmıştır (Steverink, Westerhof, Bode ve Dittmann-Kohli, 2001).

Her ne kadar yaşlılığa ilişkin olumlu ve olumsuz algılar olsa da, olumsuz algılar olumlu algılardan daha ağır basmaktadır (Hummert, 1990; Kite ve Johnson, 1988). Bu noktada yaşam kalitesi açısından olumlu algılar önem kazanmaktadır. Nitekim İrlanda'daki Sağlıklı Yaşlanma Araştırma Programı (HARP) toplumda yaşayan yaşlılar arasında yaşlanma ile ilgili olumsuz algıların, yaşam kalitesinin düşük olması ile ilişkili olduğunu bulmuştur (Hickey, O’Hanlon ve McGee, 2010).

“Etiketleme teorisi”, yaş klişeleriyle karşılaştığında, yaşlı yetişkinlerin klişeleşmiş bilgileri kendi öz değerlendirmelerine entegre ettiklerini ve dolayısıyla asimilasyon etkileri gösterdiğini öne sürmektedir (Rothermund ve Brandtstädter, 2003). Negatif yaş stereotiplerinin, yavaş yürüme veya daha kötü bellek performansı (Hess, Hinson ve Statham, 2004; Levy, 1996) gibi yaşa özgü performansla sonuçlanması, asimilasyon etkisi fikrini desteklemektedir.

Alternatif kavramsal model de benzer şekilde yaşlanma algılarının ve sağlık deneyimlerinin birbiriyle ilişkili olduğunu ve birlikte değiştiğini göstermektedir. Sağlık deneyimleri yaşlı bireyin yaşlanma algısının hem belirleyicisi hem de sonucu olabilir. Bu modeli destekleyen bazı araştırmalar, yaşlı yetişkinlerin sağlık durumunun azalmasının yaşlanma ile ilgili olumsuz algıların bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur (Sargent-Cox, Anstey ve Luszcz, 2012).

Bireylerin yaşlılığa ilişkin algıları, insanların düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını farkında olmadan etkileyebilir (Levy, 2001). Dolayısıyla bireylerin davranışları, algılarına bağlı olarak sağlıklarını, refahlarını dolayısıyla yaşam kalitelerini etkilemektedir. Örneğin, yaşlı yetişkinlerin yaşlandıkça sağlıklarını iyileştirebilecekleri veya koruyabilecekleri inancı da dahil olmak üzere, yaşlanmaya ilişkin daha olumlu görüşler, daha iyi fonksiyonel sağlık, daha az hastalık ve yaşlanma konusunda daha olumsuz beklentileri olan insanlara kıyasla daha uzun ömürlülük ile ilişkilidir (Moser, Spagnoli ve Santos-Eggimann, 2011; Sargent-Cox, Anstey ve Luszcz, 2014; Wurm, Tesch-Römer ve Tomasik, 2007). Benzer şekilde, yaşlanmaya ilişkin daha olumlu algıları olan yaşlı yetişkinlerin daha ileri yaşlarda daha fazla

sosyal desteğe sahip oldukları ve daha fazla yeni arkadaşlıklar kurabildikleri saptanmıştır (Menkin, Robles, Gruenewald, Tanner ve Seeman, 2017).

Birçok çalışma da, başarılı yaşlanma açısından yaşlanma algısının önemine ilişkin sonuçlara ulaşmıştır. Yapılan çalışmalarda yaşlanmayı pozitif olarak algılayan yaşlı bireylerin koruyucu sağlık davranışlarıyla daha ilgili olduğu, daha az fonksiyonel kısıtlamaya sahip olduğu ve daha uzun yaşama olasılıkları olduğu saptanmıştır (Levy ve Myers, 2004; Levy, Slade ve Kasl, 2002; Levy, Slade, Kunkel ve Kasl, 2002; Steverink, Westerhof, Bode ve Dittmann-Kohli, 2001; Uotinen, Rantanen ve Suutama, 2005). Genel olarak yaşlanma konusunda iyimser olan yaşlı insanlar daha iyi sağlık durumuna (Kim, 2009) ve daha iyi hafıza performansına sahip olmaya meyillidir (Fernandez-Ballesteros, Bustillos ve Huici, 2015). Öte yandan, olumsuz yaşlanma algıları, hastaneye yatış ve düşme riskini de içeren ileri yaşlardaki sağlıksızlıkla ilişkili bulunmuştur (Meisner, 2012; Moser, Spagnoli ve Santos-Eggimann, 2011).

Yaşlılar arasında yaşlanma algısı, yaşam kalitelerini değerlendirmek için bir kriterdir. Ancak Türkiye’de bu amaç için geçerli ve güvenilir bir ölçek bulunmamaktadır. Bu amaçla bu çalışmada Yaşlanma Algısı Ölçeğinin kısa formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılarak Türk toplumunda da kullanılabilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Örnekleme

Çalışmanın evrenini Karabük il merkezi oluşturmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemine göre 2018 yılında Karabük il merkezinde 55 yaş ve üzerinde 188.642 kişi yaşamaktadır. Bu sayının 92.211’ini erkek, 96.431’ini kadınlar oluşturmaktadır. Örneklem genişliği formülünden yararlanılarak %95 güven aralığı ve 0.05 hata payında örnekleme en az 383 bireyin alınması gerektiği belirlenmiştir. Çalışmanın ölçek geçerlilik ve güvenilirlik çalışması olması nedeniyle çalışmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla araştırmacılar tarafından örnekleme toplamda 800 bireyin alınması planlanmıştır. Örnekleme alınacak bireylerin seçiminde Karabük merkezine bağlı olan toplam 29 mahalleden “Basit Rasgele Örnekleme” yöntemi ile beş mahalle seçilmiştir ve bu mahallelerde ikamet eden 55 yaş ve üzerinde olan bireylere ulaşmada muhtarlıklardaki listelerden yararlanılmıştır. Araştırmacılar bu listelerde yer alan adreslerdeki bireylerle yüz yüze görüşmüşlerdir. Ancak araştırmanın veri toplama aşamasında bazı bireylerin çalışmaya katılmak istememesi, eksik ve hatalı araştırma formunun doldurulması nedeniyle örneklem 720 bireyden oluşmaktadır.

Süreç

Araştırma verilerinin toplanması aşamasına geçilmeden önce resmi kurumlardan gerekli izinler alınmıştır. Çalışma kapsamında çalışmaya katılacak olan bireylere araştırmacılar tarafından çalışmanın amacı, konusu ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve araştırma formunun doldurulması

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
sürecinde istemezlerse herhangi bir aşamada bırakabilecekleri de ifade edilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan araştırma formunun katılımcılar tarafından doldurulması yaklaşık 20 dk. sürmüştür ve veriler 5 haftada toplanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Sexton ve arkadaşlarının (2014) kısa formunu oluşturdukları “Yaşlanma Algısı Ölçeği Kısa Formu – Aging Perceptions Questionnaire (APQ)”, Diener ve arkadaşlarının (1985) hazırladıkları yaşam doyumu ölçeği ve araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Yaşlanma Algıları Ölçeği – Kısa Formu (K-YAO): Yaşlanma Algıları ölçeği Baker ve arkadaşları (2007) tarafından yaşlı yetişkinlerin yaşlanmaya ilişkin algılarını belirlemeye yönelik çok boyutlu bir öz bildirim ölçme aracı olarak geliştirilmiştir. Baker ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan ve 32 maddeden oluşan ölçek; kronik zaman çizelgesi, döngüsel zaman çizelgesi, olumlu sonuçlar, olumsuz sonuçlar, duygusal gösterim, pozitif kontrol ve negatif kontrol olmak üzere toplam 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Baker ve arkadaşlarının (2007) 65 – 102 yaş arasındaki toplam 2033 örneklem ile gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda 32 maddelik yaşlanma algıları ölçeğinin Cronbach Alfa iç güvenilirlik katsayısının 7 alt boyut için .70 üzerinde olduğu belirlenmiştir (zaman çizelgesi (kronik):.86, zaman çizelgesi (döngüsel):.89, olumlu sonuçlar:.64, olumsuz sonuçlar:.80, duygusal gösterim:.74, pozitif kontrol:.80 ve negatif kontrol:.73). Katılımcılar “1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum” beşli Likert seçeneklerinden biri ile maddeleri değerlendirmektedirler. Ölçek “Her zaman yaşlandığım gerçeğinin farkındayım” ve “Yaşlanmak beni daha az bağımsız yapar” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Ölçekte olumsuz ifadeler içeren maddeler ters kodlanmaktadır. Yaşlanma Algıları ölçeğinden alınan yüksek puanlar daha olumlu yaşlılık algılarını göstermektedir (Sexton, King-Kallimanis, Morgan ve McGee, 2014; Baker, O’Hanlon, McGee, Hickey ve Conroy, 2007).

Sexton ve arkadaşları (2014) 50 yaş ve üzerinde olan toplam 6718 birey ile yaşlanma algıları ölçeğinin kısa formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını gerçekleştirmişlerdir. Sexton ve arkadaşlarının (2014) yaptıkları çalışmada 11 madde çıkartılarak revize edilen ölçek 17 maddeden ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. 17 madde ve beş alt boyuttan oluşan ölçeğin kısa formunun iyi uyum indekslerine sahip olduğu bulunmuştur ($X^2=1433.54$, $df=109$, $p < 0.01$, $RMSEA=0.04$, $CFI=0.97$, $TLI=0.96$). Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa formunda iç tutarlılık açısından güvenilirlik korunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1985 yılında geliştirilmiştir. Toplam beş maddeden oluşan ölçek ile bireyin yaşamını bir bütün olarak değerlendirmesi ve yaşamdan aldığı tatmin düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ölçekte yer alan beş madde Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirildiği şekli ile 7’li Likert seçeneklerinden (1=Kesinlikle katılmıyorum – 7=Kesinlikle katılıyorum) biri ile

değerlendirilmektedir. Diener ve arkadaşları (1985) geliştirmiş oldukları yaşam doyumu ölçeğinin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısını .87, ölçüt bağımlı geçerliğini .82 olarak hesaplamışlardır. Yaşam doyumu ölçeğinden alınan puanlar yükseldikçe yaşam doyumu da artmaktadır. Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ilk olarak 1991 yılında Köker tarafından gerçekleştirilmiştir. Durak, Şenol-Durak ve Gençöz tarafından 2010 yılında üç farklı örneklem grubu (üniversite öğrencileri, infaz ve koruma memurları ve yaşlı yetişkinler) ile 5'li Likert seçenekleri ile değerlendirilen (1=Kesinlikle katılmıyorum – 5=Kesinlikle katılıyorum) geçerlilik güvenilirlik çalışmasında; ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını .89, düzeltilmiş madde toplam korelasyonunu ise .68 ile .78 arasında değiştiğini bulmuşlardır. Yaşlı yetişkin örnekleme (n=123) ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile tek faktörlü yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe formunun iyi uyum endekslerine sahip olduğu belirlenmiştir (Durak, Şenol Durak, Gençöz, 2010). Bu çalışma kapsamında yaşam doyumu ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alfa) araştırmacılar tarafından .83 olarak hesaplanmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Çalışmada katılımcılar hakkında genel bilgiler edinmek amacıyla cinsiyet, yaş, aylık ortalama gelir düzeyi, medeni durum, öğrenim durumu, fiziksel açıdan sağlık düzeyi, tanı konulmuş hastalığın olma durumu gibi sorulara yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan hazırlanan araştırma formu yoluyla toplanmış olan veriler "SPSS for Windows 18.0" ve "LISREL 8.80" istatistik paket programları ile değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra hatalı ve eksik veri ayıklaması yapılmış, daha sonra verilere ilişkin sayı ve yüzde dağılımlarının yanı sıra ortalama ve standart sapma gibi betimsel analizler gerçekleştirilmiştir.

Yaşlanma Algıları Ölçeğinin kısa formunun Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında açımlayıcı (exploratory) faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı (comformatory) faktör analizi (DFA) iki farklı örneklem üzerine uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki ilişkiden hareketle faktör bulmaya yönelik 400 örneklem ile AFA çalışması yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiden hareketle AFA ile belirlenmiş olan faktör sayısının uygun olup olmadığı 320 örneklem üzerinden DFA ile belirlenmeye çalışılmıştır. DFA uyum modelinde literatürde yaygın kullanılan X^2 değeri, X^2/sd değeri, GFI, CFI, AGFI, RMR, SRMR ve RMSEA değerleri dikkate alınmıştır (Şimşek, 2007: 73; Tabachnick ve Fidell, 2007:723).

Türkçe uyarlama çalışması yapılan ölçeğin ölçüt bağımlı geçerlilik çalışmasında Yaşlanma Algıları ölçeğinin kısa formunun demografik değişkenler ve yaşam doyumu arasındaki ilişkisi Korelasyon analizi ile incelenmiştir (Büyüköztürk, 2007: 39).

Bulgular

Araştırmaya gönüllü olarak katılan bireylerin yaş ortalaması 67 (S=6.1) olup, yaş aralığı ise 55 ile 93 arasında değişmektedir. Katılımcıların aylık ortalama gelirleri 750 TL ile 10000 TL arasında farklılık göstermektedir ve ortalama gelir düzeyi 2213.0 (S=1160.0)TL'dir. Katılımcıların %59.6'sı erkeklerden %40.4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Bireyler arasında evli olduklarını belirtenlerin oranı (%77.1) bekar (%13.9) ve dul (%9.0) olanlara göre daha yüksektir. Bireylerin %28.1'i ilkokul mezunu, %20.1'i okur yazar olmadıklarını, %20.4'ü orta okul, %19.7'si lise, %6.8'i üniversite ve %4.9'u önlisans mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Fiziksel olarak sağlık düzeyini "orta" olduğunu belirtenlerin oranı yüksek olup (%46.4), bunu "iyi" (%31.8) ve "kötü" (%14.7) olduğunu belirtenlerin izlediği görülmektedir. Aynı zamanda katılımcıların %43.1'i tanı konulmuş bir hastalığı olmadığını, %39.0 ise tanı konulmuş bir hastalığının olduğunu ve katılımcıların %17.9 ise tanı konulmuş birden fazla hastalığının olduğunu belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Demografik Bilgi Formu

Demografik Değişkenler	1. Örneklem Grubu (n=400)		2. Örneklem Grubu (n=320)		Toplam (n=720)	
	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S
Yaş	65.9	5.8	67.9	6.2	66.8	6.1
Aylık Ortalama Gelir	2426.4	1197.2	1946.3	1054.5	2213.0	1160.0
Cinsiyet	S	%	S	%	S	%
Kadın	156	39,0	135	42,2	291	40,4
Erkek	244	61,0	185	57,8	429	59,6
Medeni Durum	S	%	S	%	S	%
Bekar	47	11,8	53	16,5	100	13,9
Evli	310	77,5	245	76,6	555	77,1
Dul	43	10,7	22	6,9	65	9,0
Öğrenim Durumu	S	%	S	%	S	%
Okur-yazar değil	78	19,5	67	20,9	145	20,1
İlkokul mezunu	81	20,3	121	37,8	202	28,1
Ortaokul mezunu	102	25,5	45	14,1	147	20,4
Lise mezunu	85	21,3	57	17,8	142	19,7
Yüksekokul mezunu	25	6,2	10	3,1	35	4,9
Üniversite mezunu	29	7,2	20	6,3	49	6,8
Fiziksel açıdan sağlık düzeyi	S	%	S	%	S	%
Çok iyi	23	5,7	12	3,7	35	4,9
İyi	115	28,8	114	35,6	229	31,8

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

Orta	201	50,3	133	41,6	334	46,4
Kötü	51	12,7	55	17,2	106	14,7
Çok kötü	10	2,5	6	1,9	16	2,2
Tanı konulmuş hastalık durumu	S	%	S	%	S	%
Evet	148	37,0	133	41,6	281	39,0
Evet (birden fazla)	60	15,0	69	21,5	129	17,9
Hayır	192	48,0	118	36,9	310	43,1

Bu çalışmada Yaşlanma Algıları Ölçeğinin (YAO-KF) kısa formunun yapı geçerliliği; dil geçerliliği ve kapsam geçerliliği, ölçüt bağımlık geçerli açısından ele alınmıştır.

Dil ve Kapsam Geçerliliği: Yaşlanma Algıları Ölçeğinin kısa formunu dil ve kapsam geçerliliği çalışmasında, öncelikle ölçeğin maddeleri ve yönergesi araştırmacılar tarafından incelenmiş ve Türkçe'ye çeviri işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formunun Türkçe'ye çevirisi bir İngiliz filoloğu tarafından araştırmacılardan bağımsız olarak yapılmıştır. Hem araştırmacılar hem de İngiliz dil bilimcisi tarafından bağımsız olarak çevrilen ölçek ifadeleri karşılaştırılmış ve farklılıklar giderilmiştir. Oluşturulmuş olan Türkçe ölçek formun istenilen davranışları ölçüp ölçmediği sosyal hizmet alanında uzman olan 3 farklı akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bir Türkçe dil bilgisi uzmanı tarafından ifadelerin Türkçe diline uygunluğu değerlendirilmiştir. Yaşlanma Algıları ölçeği kısa formunun Türkçe maddeleri uzmanların değerlendirmeleri doğrultusunda düzenlenmiş ve ölçülmek istenilen davranışlara uygunluğu açısından fikir birliğine varılmıştır. Son olarak ölçek maddeleri tekrar İngilizce'ye çevrilerek orijinal formundan sapmalar olup olmadığı kontrol edilmiştir.

Türkçe formu oluşturulan YAO-KF'nun dil ve kapsam geçerliliği çalışmasının tamamlanmasından sonra, ölçeğin psikometrik özelliklerini test etmek için 55 yaş ve üstü bir gruba (n=40) araştırmacılar tarafından deneme formu uygulanmıştır. Böylece Türkçe dil uyarlaması yapılan ölçeğin orijinal ölçekle anlamsal eşitlik, deyimsel eşitlik ve kavramsal eşitliğe sahip olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak dil ve kapsam geçerliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapı Geçerliliği: Araştırmacılar tarafından araştırma formu yoluyla toplanan verilerin Açıklayıcı Faktör Analizine (AFA) uygun olup olmadığının belirlenmesinde KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) ve Bartlett Sphericity testlerine bakılmıştır. KMO örneklem uygunluğu test değeri .82 ve Bartlett Sphericity testi ($X^2=1971.937$; $sd=136$; $p<0.001$) değeri anlamlı çıkmıştır. KMO değerinin 0.60'dan yüksek olması ve Bartlett Sphericity testi sonucunun anlamlı çıkması verilerin AFA için uygun olduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında da Bartlett Sphericity test sonucunun anlamlı olması verilerin birbirleriyle

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
uyumlu olduğunu ve KMO'nun yüksek çıkması veri sayısının faktör analizi için yeterli olduğunu ifade etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010:207).

Yaşlanma Algıları Ölçeğinin kısa formunun Sexton ve arkadaşları (2014) tarafından belirlenen yapı ile uyumlu olup olmadığını belirlemek amacıyla öncelikle 400 kişilik örneklem grubundan toplanan verilere Açımlayıcı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. Uygulanan AFA analizi sonucunda ölçeğin Türkçe formunun orijinalinden farklı olarak özdeğeri 1'in üzerinde olan 4 faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Yaşlanma Algıları ölçeğinin kısa formunun bu dört faktörü toplam varyansın %56.4'ünü açıklamaktadır.

Yaşlanma Algıları Ölçeğinin kısa formunun Türkçe'ye uyarlama çalışması kapsamında AFA analizinde ortaya çıkan dört faktörlü yapının 1. faktörü altında toplam 8 madde yer almaktadır. 8 maddenin madde yük değerleri .72 - .48 arasında değişmektedir. Bu faktörün özdeğeri 4.363 olarak belirlenmiştir. Özdeğeri 2.411 olarak hesaplanan ölçeğin 2. faktörü toplam üç maddeden oluşmakta ve madde yük değerleri .82 ve .65 arasındadır. 2. faktör orijinal ölçekteki "Duygusal gösterim" olarak isimlendirilmiştir. 3. faktör orijinal formda yer alan "İleriki yaşlarımda başkalarıyla olan ilişkilerimin kalitesi bana bağlıdır", "İleriki yaşlarımda sosyal yaşamımın kalitesi bana bağlıdır." ve "Yaşamımı tam anlamıyla yaşayabilmem bana bağlıdır" maddelerinden oluşmakta olup özdeğeri 1,806'dır. 3. faktör orijinal formda "pozitif kontrol" olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörde yer alan maddelerin madde yük değerleri .82 - .76 arasında değişmektedir. Bu faktör toplam varyansın %10.6'sını açıklamaktadır. Türkçe formun istatistiksel analiz sonuçlarına göre ölçeğin 4. faktörünün özdeğeri 1.003 olup, toplam varyansın %5.9'unu açıklamaktadır. Toplam 3 maddeden oluşan 4. faktörde yer alan maddelerin, madde yük değerleri ise .63 - .52 arasında farklılaşmaktadır. Bu faktör "olumlu sonuçlar" olarak isimlendirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Yaşlanma Algıları Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun ölçek maddeleri	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
YAO-KF_1	,715			
YAO-KF_2	,713			
YAO-KF_3	,674			
YAO-KF_4	,652			
YAO-KF_5	,649			
YAO-KF_6	,585			
YAO-KF_7	,548			
YAO-KF_8	,482			
YAO-KF_9		,816		
YAO-KF_10		,800		
YAO-KF_11		,646		
YAO-KF_12			,818	
YAO-KF_13			,797	
YAO-KF_14			,757	
YAO-KF_15				,632
YAO-KF_16				,616
YAO-KF_17				,524
Eigenvalue (özdeğer)	4,363	2,411	1,806	1,003
Açıklanan varyans oranı	25,67	14,18	10,63	5,90

Çalışmada AFA analizi sonucu elde edilen 4 faktörlü yapının uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla 320 örneklemden elde edilen verilere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun AFA analizi elde edilen 4 faktörlü yapı üzerinden uygulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile elde edilen bulgular Tablo 3'de yer almaktadır. Tablo 3'de de görüldüğü gibi DFA kabul edilebilir ve mükemmel uyum sınır değerleri dikkate alındığında Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun dört faktörlü yapısının model veri uyum sınırlarını sağlayamadığı gözlemlenmiştir. DFA analizi modifikasyon indeksleri incelendiğinde de madde hata varyansları ve maddelerle faktörler arasında yapılacak ilişkilendirmelerin 4 faktörlü yapıya ilişkin önemli bir düzeltme sağlamadığı görülmüştür. Bu nedenle verilere ayrıca Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun orijinal çalışmasında olduğu gibi 5 faktörlü yapı üzerinden DFA analizi yapılmıştır. Tablo 3'de yer alan bulgulara göre ölçeğin

5 faktörlü yapısının Türkçe formunun da kabul edilebilir iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir ($X^2/sd=4.7$, CFI=0.95, GFI=0.90, AGFI=0.90, RMR=.078, RMSEA=.077).

Tablo 3. Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formu için Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum değerleri	Kabul Edilebilir Sınır	Mükemmel Uyum Sınırı	4 Faktörlü Model	5 Faktörlü Model
X^2			1040.67	515.87
sd			113	109
X^2/sd	X^2/sd değerinin 5'den küçük olması	X^2/sd değerinin 3'den küçük olması	1040.67/113=9.2	515.87/109=4.7
CFI	=.95 ve üzeri	=.97 ve üzeri	.86	.95
GFI	=.85 ve üzeri	=.90 ve üzeri	.72	.90
AGFI	=.85 ve üzeri	=.95 ve üzeri	.62	.88
RMR	=.050 ve .080 arası	=.000 ve <.050 arası	0.180	.078
RMSEA (%90 GA)	=.050 ve .080 arası	=.000 ve <.050 arası	0.160	.077

Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formuna uygulanan DFA analizi sonucunda 5 faktörlü modelin orijinal formunda olduğu gibi iyi uyum indekslerine sahip olması nedeniyle 5 Faktörlü yapıya tekrar açımlyıcı faktör analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'de yer almaktadır. Yaşlanma Algıları ölçeği-kısa formu beş faktörlü yapısının toplam varyansın %61.7'sini açıklamaktadır. Yaşlanma Algıları ölçeği-kısa formunun "zaman çizelgesi (kronik)" olarak adlandırılan birinci alt boyutu 3.,4.,5.,8.,20. ve 21. maddelerden oluşmakta madde yük değerleri ise .81 ve .43 arasında yer almaktadır. 2. faktör "pozitif kontrol" toplam 4 maddeden (9.,10.,11. ve 12. maddeler) oluşmakta ve bu alt boyutta yer alan maddelerin madde yük değerleri .81 ve .51 arasında değişmektedir. 24., 26. ve 29. maddelerden oluşan 4. faktörün madde yük değerlerinin .79 ile .69 arasında olduğu ve bu faktörün orijinal formunda "duygusal gösterim" olarak adlandırıldığı belirlenmiştir. "olumlu sonuçlar" şeklinde isimlendirilen 4. faktörün Türkçe formunda 6. ve 7. maddeler yer almaktadır (madde yük değeri 6. madde için .69, 7. madde

için .68). Son faktör olan 5. faktörün “negatif kontrol ve sonuçlar” olarak adlandırıldığı gözlemlenmiştir. Bu faktör 17. ve 19. maddelerden oluşmakta olup madde yük değerlerinin ise .83 ve .63 olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun ölçek maddeleri	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
YAO-KF_5	,811				
YAO-KF_2	,661				
YAO-KF_1	,621				
YAO-KF_3	,569				
YAO-KF_4	,470				
YAO-KF_6	,432				
YAO-KF_12		,808			
YAO-KF_13		,791			
YAO-KF_14		,758			
YAO-KF_17		,510			
YAO-KF_9			,788		
YAO-KF_10			,756		
YAO-KF_11			,685		
YAO-KF_16				,678	
YAO-KF_15				,676	
YAO-KF_8					,826
YAO-KF_7					,629
Eigenvalue (özdeğer)	4,363	2,411	1,806	1,003	0,911
Açıklanan varyans oranı	25,67	14,18	10,63	5,90	5,36

Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formunun güvenilirlik düzeyini belirlemek için literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerine ve madde toplam test puanı korelasyonuna bakılmıştır. YAO-KF'nun geneli için Cronbach Alfa iç güvenilirlik katsayısı .78, zaman çizelgesi alt boyutu için .76, pozitif kontrol alt boyutu için .62, duygusal gösterim için .54, olumlu sonuçlar alt boyutu için .70 ve negatif kontrol ve sonuçlar için .67 olduğu bulunmuştur. Madde ile toplam ve madde ile alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayılarını belirlemek için yapılan istatistiksel analizde ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının alt boyutlar için sırasıyla zaman çizelgesi alt

boyutu için .61 – .36, pozitif kontrol alt boyutu için .49 –.47, duygusal gösterim için .57 –.47, olumlu sonuçlar alt boyutu için .37. –.37 ve negatif kontrol ve sonuçlar için .50 –.50 arasında değiştiği belirlenmiştir (Tablo 5). Güvenilirlik analizi sonuçlarına göre YAO-KF'nun ölçeğin geneli ve alt boyutlarına ilişkin madde–toplam test puan korelasyonları ve Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayılarının kabul edilebilir sınır değerleri içinde olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formuna Ait Madde-Toplam Korelasyonu, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

8	Ortalama	Standart Sapma	Madde Toplam Korelasyon
<i>Faktör 1: Zaman Çizelgesi – Kronik (Cronbach Alpha:.76)</i>			
YAO-KF_4	3,5	1,1	,58
YAO-KF_1	3,9	,9	,56
YAO-KF_3	3,7	1,0	,61
YAO-KF_6	4,0	1,0	,36
YAO-KF_2	3,2	1,1	,54
YAO-KF_5	3,6	1,0	,48
<i>Faktör 2: Pozitif Kontrol (Cronbach Alpha:.62)</i>			
YAO-KF_17	3,6	1,2	,47
YAO-KF_13	3,6	,9	,48
YAO-KF_12	3,7	,9	,48
YAO-KF_14	3,6	,9	,49
<i>Faktör 3: Duygusal Gösterim (Cronbach Alpha:.54)</i>			
YAO-KF_11	3,1	1,1	,50
YAO-KF_10	3,0	1,1	,57
YAO-KF_9	2,7	1,2	,47
<i>Faktör 4: Olumlu Sonuçlar (Cronbach Alpha:.70)</i>			
YAO-KF_15	4,0	,9	,37
YAO-KF_16	3,7	1,0	,37
<i>Faktör 5: Negatif Kontrol ve Sonuçlar (Cronbach Alpha:.67)</i>			
YAO-KF_8	3,4	1,1	,50
YAO-KF_7	3,7	1,0	,50

Çalışma kapsamında ayrıca Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun ölçüt bağımlı geçerliliğini belirlemek amacıyla ölçeğin geneli ile alt boyutları ve yaşam doyumu puanları arasındaki korelasyon incelenmiştir. YAO-KF'nun geneli ile 5 alt boyutunun birbirleri ile zaman çizelgesi alt boyutu ($r=.84$,

p<0.01), pozitif kontrol alt boyutu (r=.31, p<0.01), duygusal gösterim alt boyutu (r=.59, p<0.01) ve negatif kontrol ve sonuçlar alt boyutu (r=.64, p<0.01) ile 0.01 düzeyinde pozitif yönlü bir ilişkisi söz konusu iken, olumlu sonuçlar alt boyutu ile (r=-.57, p<0.01) negatif yönlü bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara göre, alt ölçekler arasında zayıf ilişkiden yüksek ilişkiye doğru değişen korelasyon değerleri elde edilmiştir. Aynı zamanda çalışmada Yaşlanma Algıları ölçeği kısa formu ile yaşam doyumu puanları arasında 0.05 düzeyinde pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki olduğu da saptanmıştır (r=.09, p<0.05) (Tablo 6).

Tablo 6. Yaşlanma Algıları Ölçeği-Kısa Formu ile Alt Boyutları ve Yaşam Doyumu Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	AYO-KF	Yaşam Doyumu
Faktör 1: Zaman Çizelgesi	1						
Faktör 2: Pozitif Kontrol	-,02	1					
Faktör 3: Duygusal Gösterim	,36**	-,13**	1				
Faktör 4: Olumlu Sonuçlar	-,40**	-,23**	,01	1			
Faktör 5: Negatif Kontrol ve Sonuçlar	,49**	-,08*	,45**	-,12**	1		
AYO-KF	,84**	,31**	,59**	-,57**	,64**	1	
Yaşam Doyumu	-,03	,28**	-,10**	-,16**	,07	,09*	1

*p<0.05;**p<0.01

Tartışma

Yaşlı bireylerin yaşlanmaya yönelik algılarının sağlık düzeyi ile ilişkisi üzerine yapılmış nitel ve nicel çalışmalar mevcuttur. Yapılan bu çalışmalarda yaşlanmaya yönelik olumlu ve olumsuz algıların sağlık işlevleri ve ölüm oranları üzerinde farklı etkilere sahip olduğu bulunmuştur (Levy, Slade, Kunkel ve Kasl, 2002; Levy ve Myers, 2005). Ayrıca yaşlanmaya yönelik yaşlı bireylerin algıları ile yaşam doyumu, yaşam kalitesi, yalnızlık ve depresyon gibi psikososyal etkenler arasında da anlamlı ilişkiler belirlenmiştir (Efklides, Kalaitzidou ve Chankin, 2003; Steverink, Westerhof, Bode ve Dittmann-Kohli, 2001; Beyene, Becker ve Mayen, 2002; Sun, Kim ve Smith, 2017; Kotter-Grühn ve Hess, 2012; Ory, Hoffman, Hawkins, Sanner ve Mockenhaupt, 2003). Yaşlı bireylerin yaşlanmaya yönelik olarak kendi deneyimlerine ilişkin olumlu algıları günlük yaşam aktiviteleri ve ortaya çıkabilecek çeşitli boyutlardaki sorunlarla başa çıkabilmelerini destekleyecek, yaşam doyumlarının artırılmasında rehberlik oluşturacaktır. Öte yandan yaşlı bireylerin kendilik algıları, yaşlanma ile ilgili olumsuz stereotiplerin, algıların ve inançların değişmesine olanak sağlayarak, bireylerin toplumsal yaşam içinde yeni roller almalarına ve böylece sosyal destek sistemlerine dahil olmalarına da fırsat oluşturması açısından önemlidir (Demakakos, Hacker ve Gjonça, 2006; Beyene, Becker ve Mayen, 2002; De Freitas, Queiroz ve De Sousa, 2010;

Hickey, O'Hanlon ve McGee, 2010). Bu nedenle bu çalışma kapsamında Barker ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen Sexton ve arkadaşlarının (2014) kısa formunun geçerlilik ve güvenilirliğini çalıştıkları "Yaşlanma Algısı Ölçeği-Kısa Form – Brief Ageing Perceptions Questionnaire (B-APQ)"unun Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapılarak, Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda iki farklı örneklem grubu ile çalışılarak Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun (YAO-KF) yapı geçerliliği, dil geçerliliği ve kapsam geçerliliği, ölçüt bağımlık geçerlilikleri ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formuna (YAO-KF) öncelikle 400 bireyden oluşan örneklem üzerinden AFA uygulanmıştır. AFA analizi sonucunda ölçeğin toplam varyansın %56.4'ünü açıklayan 4 faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen 4 faktörlü yapının desteklenip desteklenmediğini belirlemek amacıyla Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formuna, 320 bireyden oluşan örneklem üzerinden DFA analizi uygulanmıştır. Ancak DFA analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü yapısına ilişkin elde edilen uyum indekslerinin literatürde yaygın olarak kullanılan iyi uyum veya mükemmel uyum sınır değerlerini karşılamaması nedeniyle ($X^2/sd=9.2$, CFI=0.86, GFI=0.72, AGFI=0.62, RMR=.0180, RMSEA=.160) (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010:207) Sexton ve arkadaşları (2014) tarafından rapor edilen 5 faktörlü yapısı analiz edilmiştir. Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formuna tekrar uygulanan AFA sonucunda ölçeğin 5 faktörlü yapısının toplam varyansın %61.7'sini açıkladığı görülmüştür. Aynı zamanda DFA analizi sonucunda elde edilen değerlerin kabul edilebilir iyi uyum değerlerine sahip olduğu bulunmuştur ($X^2/sd=4.7$, CFI=0.95, GFI=0.90, AGFI=0.90, RMR=.078, RMSEA=.077). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda her bir faktör altında toplanan maddelerin madde yük değerlerinin literatürde yaygın olarak kullanılan değerlerle uyumlu olduğu da belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2013:125; Şimşek, 2007:74). Yaşlanma Algıları Ölçeğinin farklı kültürlere uyarlanması söz konusudur. Örneğin; Slotman, Cromm ve Nieboer'in (2015) Hollandada yaşları 70 ile 90 arasında değişen toplam 1280 birey ile yaptıkları geçerlilik güvenilirlik çalışması sonucunda ölçeğin 21 maddeden oluşan şeklinin kabul edilebilir uyum indekslerine sahip olduğu rapor edilmiştir. Sadegh Moghadam ve arkadaşları (2016) 60 ve daha yukarı yaş grubunda olan 400 yaşlı birey ile yürüttükleri çalışma sonucunda Yaşlanma Algıları Ölçeğinin kısa formunun Sexton ve arkadaşları (2014) tarafından belirtilen 5 faktörlü yapısıyla uyumlu bir yapıya sahip olduğunu bulmuşlardır. Bu durumda ölçeğin farklı kültür ve toplum yapılarında farklı yapılar oluşturduğu söylenebilir.

Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun güvenilirlik analizleri kapsamında Cronbach Alfa değeri ve madde toplam test puanı korelasyonu incelenmiştir. YAO-KF'nun geneli için Cronbach Alfa iç güvenilirlik katsayısının .78 olduğu belirlenmiştir. Cronbach'ın alfa, iç tutarlılık güvenilirliğinin değerlendirilmesinde kullanılan en iyi standarttır (Seçer, 2013:171; Büyüköztürk, 2007:170). Madde ile toplam ve madde ile alt boyutlar

arasındaki korelasyon katsayıları ise .61 – .36 arasında değişmektedir. Büyüköztürk (2007:171) madde toplam korelasyonunun .30 ve daha yüksek olmasının genel olarak maddeleri iyi derecede ayırt ettiğini, .20 – .30 arasında kalan maddelerin zorunlu görülmesi durumunda alınabileceğini, .20 altında olanların ölçekten çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir. Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun geliştirilmesi ve farklı kültürlere uyarlama çalışmalarında ölçeğin iç güvenilirlik katsayısı Cronbach Alfa değeri; Baker ve arkadaşlarının (2007) çalışmasında ölçeğin alt boyutları için .70'in üzerinde, Sexton ve arkadaşlarının (2014) çalışmasında beş faktörün .75 ile .84 arasında değiştiği, Sadegh Moghadam ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında ise .75 olduğu bulunmuştur. Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formuna uygulanan güvenilirlik analizleri değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu söylenebilir.

Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun alt ölçeklerinin birbirleri, ölçeğin geneli ve yaşam doyumu ile gerçekleştirilen ölçüt bağımlı geçerliliği sonuçlarına göre YAO-KF'nun geneli ve alt boyutları arasında orta ve yüksek düzeyde korelasyona sahip olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda YAO-KF geneli ile "pozitif kontrol", "duygusal gösterim" ve "olumlu sonuçlar" alt boyutlarının yaşam doyumu ile ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yaşlanma Algıları Ölçeği Kısa Formunun Türkçe psikometrik özelliklerini belirlemek ve ölçeğin Türk kültürüne kazandırılması çalışmaları ışığında ölçeğin Türkiye'de yaşlı bireylerle yapılacak araştırmalarda kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu söylemek mümkündür.

Yaşlı bireylerin yaşlanmaya yönelik olumlu ve olumsuz algılarının, yaşlılığa hem fiziksel hem de psiko-sosyal uyum sağlamalarında önemli bir etken olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu nedenle toplumumuzda diğer yaş gruplarının yanı sıra yaşlı bireylerin yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik algılarının belirlenmesi, yaşlılara yönelik oluşturulacak olan sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarında yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmanın bazı önemli sınırlılıkları vardır. Bu sınırlılıklardan ilki, yapılan diğer ölçek uyarlama çalışmalarında olduğu gibi kavramsal içerik ve kapsamın farklı bir kültür için geliştirilmiş olan ölçek maddeleri ile sınırlandırılmış olmasıdır. İkinci bir sınırlılık zaman ve mekân kısıtlılığıdır. Araştırmanın verileri Karabük il merkezi ile sınırlandırılmıştır. Bölgesel farklılıklar dikkate alınarak farklı şehirlerde veya kırsal ve kentsel alanlarda yaşamlarını sürdüren yaşlı bireyler arası karşılaştırmalar yapılabilir.

Yaşlanma Algıları Ölçeği kısa formunun Türkçeye uyarlanmasında iki örneklem grubu ile çalışılmış olması araştırmanın güçlü yönüdür. Ancak örneklem gruplarının benzer yaşam tarzlarına sahip olmasından dolayı homojen bir yapı ortaya koymaktadır. Heterojen (farklı etnik köken, yaşam tarzı, sosyoekonomik ve kültürel farklılıklar vb.) örneklem grupları ile gerçekleştirilecek araştırmalar önerilmektedir.

Son olarak, bu çalışmada kesit verilerinden yararlanıldığı için nedensel çıkarımlar yapılamamaktadır. Yaşlanma ile ilgili olumsuz algılar yaşlıların fiziksel işleyişi ve refahı için uygun olsa da, yaşlanma veya fiziksel rahatsızlıklara dair daha olumsuz bir bakış açısının insanların yaşlanma sürecini nasıl algıladıklarını etkilemesi de söz konusudur. Refah ve fiziksel işleyiş göstergeleri yaşlanma sürecine başarılı bir şekilde uyum sağlamada önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, bu ilişkilerin yönünü daha iyi değerlendirmek için boylamsal verilerle yapılmış çalışmalar daha detaylı sonuçların alınması için oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Barker M., O'Hanlon A., McGee H. M., Hickey A. & Conroy R. M. (2007). Cross-sectional validation of the Aging Perceptions Questionnaire: A multidimensional instrument for assessing self-perceptions of aging. *BMC Geriatrics*, 7(1), 9.
- Beyene Y., Becker G., Mayen N. (2002). Perceptions of aging and sense of well-being among Latino elderly. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 17(2):155-172.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (8. Baskı) Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik. SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi, Ankara.
- De Freitas M.C., Queiroz T.A., De Sousa J.A. (2010). The meaning of old age and the aging experience of in the elderly. *Rev Esc Enferm USP*, 44(2): 407–412.
- Demakakos P., Hacker E., Gjonça E. (2006). Perceptions of ageing (In Eds. Banks J, Breeze E, Lessof C, Nazroo J) Retirement, Health and Relationships of the Older Population in England: The 2004 English Longitudinal Study of Ageing (Wave 2). London: The Institute for Fiscal Studies,339–351.
- Efklides A., Kalaitzidou M., Chankin G. (2003). Subjective quality of life in old age in Greece: The effect of demographic factors, emotional state and adaptation to aging. *European Psychologist*, 8(3):178-191.
- Fernandez-Ballesteros R., Bustillos A. & Huici C. (2015). Positive perception of aging and performance in a memory task: Compensating for stereotype threat? *Experimental Aging Research*, 41(4), 410–425.
- Gattuso S. (2001). Healthy and wise: Promoting mental health in Australian rural elders. *Journal of Mental Health and Aging*, 7(4):425-433.
- Hess T. M., Hinson J. T. & Statham J. A. (2004). Explicit and implicit stereotype activation effects on memory: Do age and awareness moderate the impact of priming? *Psychology and Aging*, 19, 495–505.
- Hickey A., O'Hanlon A., McGee H. (2010). Quality of life in community-dwelling older people in Ireland: Association with ageing perceptions, physical health and psychological well-being. *Irish Journal of Psychology*, 31(3-

4):135-50.

Hummert M. L. (1990). Multiple stereotypes of elderly and young adults: A comparison of structure and evaluations. *Psychology and Aging, 5*, 182–193.

Kim S. H. (2009). Older people's expectations regarding ageing, health-promoting behaviour and health status. *Journal of Advanced Nursing, 65*(1), 84–91.

Kite M. E. & Johnson B. T. (1988). Attitudes toward older and younger adults: A meta-analysis. *Psychology and Aging, 3*, 233–244.

Levy B. R. (1996). Improving memory in old age through implicit selfstereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*, 1092–1107.

Levy B. R. (2001). Eradication of ageism requires addressing the enemy within. *The Gerontologist, 41*, 578-579.

Levy B. R. (2003). Mind matters: Cognitive and physical effects of aging self-stereotypes. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 58*, 203–211.

Levy B.R., Myers L.M. (2004). Preventive health behaviors influenced by self-perceptions of aging. *Prev Med., 39*(3):625-9.

Levy B.R., Slade M.D., Kasl S.V. (2002). Longitudinal benefit of positive self-perceptions of aging on functional health. *Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 57*(5):409- 17.

Levy B.R., Slade M.D., Kunkel S.R., Kasl S.V. (2002). Longevity increased by positive selfperceptions of aging. *J Pers Soc Psychol., 83*(2):261-70.

Meisner B. A. (2012). A meta-analysis of positive and negative age stereotype priming effects on behavior among older adults. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 67*(1), 13–17.

Menkin J. A., Robles T. F., Gruenewald T. L., Tanner E. K. & Seeman T. E. (2017). Positive expectations regarding aging linked to more new friends in later life. *The Journals of Gerontology: Series B, 72*, 771-781.

Moser C., Spagnoli J. & Santos-Eggimann B. (2011). Self-perception of aging and vulnerability to adverse outcomes at the age of 65-70 years. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 66*(6), 675–680.

Nassiri N. M. (2008). Demographic determinants of population ageing and related indicators in Iran. *IJOSS, 18*(2):1–14.

Rice P.F. (1992). *Human Development: A Life-Span Approach*. New York: Macmillan Publishing Company.

Rothermund K. & Brandtstädter J. (2003). Age stereotypes and selfviews in later life: Evaluating rival assumptions. *International Journal of Behavioral Development, 27*, 549–554.

Sadegh Moghadam, L., Foroughan, M., Mohammadi Shahboulaghi, F., Ahmadi, F., Sajjadi, M., and Farhadi, A. (2016). Validity and reliability of the

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Persian version of the Brief Aging Perceptions Questionnaire in Iranian older adults. *Clinical Intervention Aging*, 11,507-511.

Sargent-Cox K. A., Anstey K. J. & Luszcz M. A. (2014). Longitudinal change of self-perceptions of aging and mortality. *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 69, 168-173.

Sargent-Cox K. A., Anstey K. J., & Luszcz M. A. (2012). Change in health and self-perceptions of aging over 16 years: The role of psychological resources. *Health Psychology*, 31, 423–432.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ekinoks, Ankara:

Slotman, A., Cramm, J.M. and Nieboer, A.P. (2015). Validation of the Dutch Aging Perceptions Questionnaire and development of a short version. *Health and Quality of Life Outcomes*, 13(54):1-13.

Steverink N., Westerhof G.J., Bode C., Dittmann-Kohli F. (2001). The personal experience of aging, individual resources, and subjective well-being. *Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 56B(6):364-373.

Tabachnick, B.G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (Sixth Edition). Pearson International Edition.

Uotinen V., Rantanen T. & Suutama T. (2005). Perceived age as a predictor of old age mortality: A 13-year prospective study. *Age and Ageing*, 34, 368–372.

Wurm S., Tesch-Römer C. & Tomasik M. J. (2007). Longitudinal findings on aging-related cognitions, control beliefs, and health in later life. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 62B, 156-164.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Anadolu Türkmen-Yörük Müzik Deneyimlerinden Örnekler

Gülcan ERTAN HACISÜLEYMANOĞLU

Öğr. Gör. - Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar
ve Tasarım Fakültesi Müzik Bölümü, Prof Dr. Metin Sözen Cad.
Safranbolu Kaymakamlığı Yanı Safranbolu/Karabük,
gulcanhso@karabuk.edu.tr

Özet

Bu makale Türkmen/Yörüklerin sosyal ve kültürel yaşam alanlarında deneyimledikleri müzik uygulamaları içerisinde yer alan farklı ezgi, ritm, söz, icra şekilleri, yöre müziğinde bulunan çok seslilik unsurları ve Yörük müziğinde kadın konularını ele almaktadır. Anadolu'ya göç eden göçebe toplulukları, 16. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devlet politikasındaki değişiklik sonucu iskân etmeye zorlanmışlar bu politikalar, sosyal, kültürel ve de ekonomik sonuçlara sebep olmuştur. Devlet mekanizmasından kopuk yaşama eğilimi olan bu topluluklar kültürel olarak kapalı yapıda kalmışlardır. Böylece yakın zamana kadar Yörük müzik kültürü, çevre kültürlerle ciddi bir kültürel alışveriş gerçekleştirilmemiş; kendine has özelliklere sahip olmuştur. Araştırma kapsamında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Yörük müzik uygulamaları hakkında tespit edilmiş olan bilgilerin bir arada verilmesi amaçlanmıştır.

Doğusundan, batısına, kuzeyinden, güneyine Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarını yurt tutan Türkmen- Yörük boyları yurdumuza gerek özgün müzik icralarını, gerekse konakladıkları coğrafyadan etkilenerek kendi kültürleri ile harmanladıkları müzik uygulamalarını getirmişlerdir.

Türkmen-Yörük müzik deneyimleri konusu üzerine derleme makalesi niteliği taşıyan bu çalışmada, toplamda sekiz tez ve iki makale incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Türkmen-Yörük müzikleri hakkında melodik yapı, ritmik yapı, söz unsuru, yöre ağzı, kullanılan sazlar hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Ulaşılan bilgilerden yararlanılarak bölgesel, yöresel benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, incelenen literatür kapsamında Türkmen- Yörük folklorunda müzik pratiklerinin nasıl olduğunun tespit edilmesi ve yeni araştırmalara kaynaklık edebilmesi gibi açılardan önem taşımaktadır. Türk Halk Müziğinin icra çeşitliliğini ve uygulama alanını zenginleştirmek bakımından önem arz eden bu tarz araştırmaların henüz incelenmemiş Yörük bölgelerinde de ele alınarak kültür mirasımıza kazandırılması gerekliliği ve önemi belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Türkmen/ Yörük, Müzik, Kültür, İcra

Examples From The Music Experiences of Anatolian Turkmen-Yoruk

Abstract

This article deals with the different melodies, rhythms, lyrics, performances, polyphonic elements in the local music which are included in the music practices experienced by the Turkmen-Yoruk in social and cultural life and women themes in Yoruk music. The nomadic communities that migrated to Anatolia were forced to resettle as a result of the change in Ottoman State policy starting from the 16th century. These policies caused social, cultural and economic consequences. These communities, which have a tendency to live away from the state mechanism, have remained in a culturally closed structure. Thus, until recently, Yoruk music culture has not realized a significant cultural exchange with the surrounding cultures.; it has its own characteristics. Within the scope of the research, it is aimed to give together the information determined about Yoruk music practices in various regions of Anatolia.

The Turkmen-Yoruk tribes, which hold various geographies of Anatolia from east, west, north and south, have brought to our country both the original music performances and the music practices that they have blended with their own cultures by being influenced by the geography that they settled

Eight theses and two articles have been examined in this research, which is a compilation article on Turkmen-Yoruk music experiences. As a result of the research, information about the melodic structure, rhythmic structure, speech element, villagism(the mount of the region) and the instruments used in Turkmen-Yoruk music were obtained. Local and regional similarities and differences were determined by using the information obtained.

As a result, this study is important in terms of determining how music practices in Turkmen-Yoruk folklore and being a source of new research within the scope of the literature examined. These kinds of researches which are important in terms of enriching the variety and performance of Turkish Folk Music emphasize the necessity and importance of gaining to our cultural heritage by dealing with them on the Yoruk regions which have not been examined yet.

Keywords: Anatolia, Turkmen / Yoruk, Music, Culture, Performance

1. GİRİŞ

Anadolu' ya IX. asırdan itibaren gelen ve bu toprakları yakından tanıyan Türkler'in Anadolu' yu yurt edinme emelleri tam olarak 1071 Malazgirt zaferinden sonra gerçekleşecektir. Türklerin Orta Asya bozkırlarından göç ederek Anadolu'ya girişleri X-XI. yy' dır (Roux, 2004, s. 31). Anadolu'da kazanılan Malazgirt Zaferi (1071), göç hareketlerini hızlandırmıştır. Bu sayede, Oğuz Türkleri başta olmak üzere birçok Türkmen Boyu Anadolu'ya

akın etmiş ve bu bölgeyi yurt edinmişlerdir (İnalçık, 2003). Anadolu'ya gelen Türkmen Boyları, ya kendiliğinden bir bölgeye yerleşmiş ya da uygulanan politikalar gereği bilinçli olarak belirli bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde uygulanan bu zorunlu yerleştirme (iskân) politikalarının nedeni, "fethedilen yerleri Türkleştirme geleneğini sürdürmektir" (Karaca, 2002, s. 62). Osmanlı Devleti'nde idari sistem, eyaletler ve eyaletlere bağlı sancaklar şeklindedir (İnalçık, 2003, s. 43). Devletin sınırlarının genişlemesiyle eyaletler zamanla çoğalmış ve buna bağlı olarak sancak sayıları da artmıştır.

15.yy.dan itibaren Anadolu'daki Oğuz boylarının koyduğu köy adları sayesinde değişimlerin başladığı bilinse de ilk kaynaklar, araştırmacılara ışık tutmaya devam etmektedir. Aşağıda, Prof. Dr. Sümer'in 16.yy.a ait detaylı yer adları listesinden özetlenmiş bir şekilde, Anadolu'ya göç eden Oğuz boylarının yerleşim merkezleri yazılıdır. Parantez içindeki rakamlar, yer sayısını ifade etmektedir;

"Kayı Boyu: Sivas (8 yer adı), Kütahya (8), Kengiri-Çankırı (7), Konya (6), Menteşe-Muğla bölgesi (6), Kastamonu (6), Hamid-Isparta ve Burdur bölgesi (5), Amasya (4), Çorum (4), Ankara (4). **Bayat Boyu:** Konya (7), Hüdavendigâr-Bursa bölgesi (4), Kara Hisar-ı Sahib-Afyon (4), Karasi-Balıkesir (4). **Kara-Evli Boyu :** Bolu (4), Kastamonu (2), Sivas-Tokat (2). **Yazır Boyu:** Hamid (5). **Dodurga Boyu:** Bolu (7), Kastamonu (5). **Avşar (Afşar) Boyu:** Bolu (17), Kastamonu (9), Konya (9), Kütahya (5), Ankara (4), Kayseriyye (4). **Karkın Boyu:** Sivas (8), Kara Hisar-ı Sahib (6), Saru-Han Manisa (5), Karasi (4). **Bayındır Boyu:** Bolu (6), Hamid (5), Hüdavendigâr (5). **Peçenek Boyu:** Ankara (4). **Çavuldur (Çavundur) Boyu:** Kastamonu (4), Konya (3), Sivas (3), Ankara (3). **Çepni Boyu:** Trabzon (yöre), Kastamonu (6), Bolu (5), Dulkadır (1). **Salur Boyu:** Sivas (9), Saru-Han (4), Hamid (3). **Ala-Yundlu Boyu:** Ak-Saray (5), Saru-Han (3), Sivas (3), Ankara (3), Trabzon (1). **Eymür Boyu:** Hüdâvendigâr (10), Kastamonu (8), Sivas (7), Ankara (5), Kütahya (5), Çorum (4), Trabzon (1). **Yüreğir Boyu:** Adana (yöre), Kastamonu (6), Hamid (4), Teke-Antalya bölgesi (4), Trabzon (1). **İğdir Boyu:** Kastamonu (8), Teke (6). **Büğdüz Boyu:** Hamid (4), Kastamonu (3), Ankara (1). **Kınık Boyu:** Adana (yöre), Ankara (9), Kütahya (9), Sivas (8), Konya (5), Kengiri (5), Kara Hisar-ı Sahib (5), Malatya (4), Karasi (4)" (Sümer, 1971, s. 235).

Konumuz çerçevesinde boylarla ve yerleşim yerleri ile ilgi paylaşılan bu bilgiler Yörüklerin Anadolu coğrafyasında ne kadar geniş bir alana yayıldığını belgelemektedir. Yörüklerin yerleşim bölgeleri dâhilinde henüz araştırılmamış bölgelerin görülebilmesi ve alan araştırmalarına oluşum sağlaması açısından önemlidir.

Yukarıda adı geçen bölgelerde bulunmayan fakat araştırma kapsamında var olan diğer bir bölge ise Irak Türkmenleridir. Irak Türkmenleri üzerine geniş çapta araştırmalar yapmış olan Prof. Dr. Suphi Saatçi konu hakkında şunları belirtmiştir;

" Irak'ta yaşayan soydaşlarımız, yönetim tarafından kendilerine verilen 'Türkmen'

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
adından rahatsızlık duymamışlar, hiç yadırgamadan da bu deyim kullanmaktan çekinmemişlerdir. Zira 'Türkmen' deyimini, geniş ve bilindiği anlamda batıya göç eden Türkleri, yani Oğuzları, ayrıca İslâmiyet'i kabul eden Türkleri ifade eder ki, bu anlamda günümüzde Türkiye, Azerbaycan, Balkan, Kıbrıs, Suriye ve Irak Türkleri'ni de içine alır" (Saatçi, 2003).

Anadolu coğrafyasına gelindiğinde Türkmen kimliği iki farklı anlam kazanır ve farklı terimlerle ifade edilmeye başlanır. Bunlardan birincisi Türk/Türkmen kimliğidir ve içinde çeşitli boyları barındırır. Diğeri ise Yörük kimliğidir ve daha geçen yüzyıla kadar göçer Türkmenleri ifade etmek için kullanılmıştır (Köprülü, 1994, s. 68-73).

Peter Alford Andrews, "Türkiye'de Yaşayan Etnik Gruplar" adlı kitabında Türkmen ve Yörük kavramlarının karıştırıldığından söz ederek, bu hususa şöyle açıklık getirmiştir;

"Türkmen ve Yörük kavramları, pek çok Yörüğün, Türkmen asıllı olmasından dolayı karıştırılmaktadır. Arada sırada Türkmenler' e Yörük diyenler çıkmaktadır. Ancak pek çok Türkmen, bu ilişkilendirmeyi reddetmektedir. Bu husustaki en geçerli açıklama, isimlendirmelerin ne boya ait, ne de dînî bağlılığın göstergesi olmadığı ancak Osmanlı İmparatorluğu döneminin sınıflandırmasından kaynaklandığıdır. Bu sınıflandırmada, pek çok Türkmen topluluğu, doğrudan Sultan ya da ailesinin nüfusuna dâhil edilebilirken, Yörükler bu hakka sahip değildi" (Andrews, 1989, s. 64).

Konar-göçer Türkmen/Yörük kültüründe sanatsal değer üretme, her kültürde olduğu gibi oldukça yaygındır. Türk halk kültürü, kökeni itibariyle evrensel kültürün bir parçası olan "bozkır" kültürüdür. Türklerin boylar/aşiretler halinde konar-göçer yaşamalarını zorunlu kılan neden, değişen koşullar ve kısıtlı imkânlar olsa da bu durum bozkır kültürünün gelişmesini sağlamıştır. Toplumsal değişimi sağlayan iç ve dış kültürel kaynakların varlığına rağmen Türkmenler sanatsal değerlerini her zaman yaşatmışlar, pek çok alanda olduğu gibi müzik kültürü alanında da ürünler vermişlerdir. Bu sayede, kendi özgün kültürel sistemlerini oluşturarak bu kültür sisteminin gelişmesini, yayılarak birbirlerini etkiler hale gelmesini sağlamışlardır.

Problem Durumu

Anadolu' da Türkmen-Yörük müzik deneyimlerinin örnekleri nelerdir? Konu hakkında yurdumuzda yapılan araştırma örnekleri hangileridir?

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Yörüklerinin sosyal yaşamlarında müzik uygulamalarının nasıl olduğunun araştırılması, Anadolu müzik kültürü ile Türkmen-Yörük müzik kültürleri arasındaki benzerlik, farklılık ve etkileşimlerin belirlenmesi, konu ile ilgili literatür çalışması bulgularının incelenmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda, Türkmen-Yörük halk müziği geleneğinin açıklanması ve anlaşılması noktasında ışık tutacak veriler, mümkün olduğunca açık biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Önem

Daha önce Türkiye'nin muhtelif illerinde yaşamış olan Türkmen-Yörük gruplarının müzik deneyimleri ile ilgili araştırmaların yapılmış olması, ancak bu grupların yaşadığı diğer merkezlerde henüz el değmemiş bölgelerin olduğunun fark edilmesi açısından konunun önemli olduğu söylenebilir. Türkmen-Yörük müzik deneyimleri ile ilgili sınırlılıklarımız kapsamında incelenen verilerin benzerlik ve farklılıklarının belirlenmesi de bu araştırmayı gerekli kılmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırma alanı YÖK Tez' de yayınlanmış Türkmen-Yörük müzikleri üzerine yazılmış yüksek lisans ve doktora tezine sekiz örnek, ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış makalelerden iki örnek ile sınırlandırılmıştır.

1. ANADOLUDA TÜRKMEN-YÖRÜK MÜZİK DENEYİMLERİNDEN ÖRNEKLER

Doğusundan, batısına, kuzeyinden, güneyine Anadolu' nun çeşitli coğrafyalarını yurt tutan Türkmen- Yörük boyları yurdumuza gerek özgün müzik icralarını, gerekse konakladıkları coğrafyadan etkilenecekleri kendi kültürleri ile harmanladıkları müzik uygulamalarını getirmişlerdir. Geçimlerini sağlamak için yaşamlarının odak noktasında bulunan hayvancılık, beraberinde ayrılmaz bir bütün olan çobanlık, Yörüklerin müziklerine etkisini yansıtmıştır. Örneğin hayvanların dâhil edildiği birçok etkinlik ve törende, bir oyun aracı olarak kullanılan hayvanlar, eğlence temelli etkinliklerde aslında insan ile olan kuvvetli bağlarını da ortaya koymaktadır. Daha çok at, eşek, kuş, kedi, köpek, horoz, deve, boğa, koyun gibi hayvanların güç, görünüş, ötüş ve ses özelliklerinden yararlanılarak birçok etkinlik gerçekleştirilmiştir.

Denizli ili Çal ilçesine bağlı Aşağıseyit Köyü'nde gerçekleştirilen "Sudan Koyun Atlatma Yarışları" Türk kültüründeki halk eğlenceleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu tür etkinlikler, eğlencenin yanı sıra aynı zamanda çoban kültürünün de bir uzantısı olarak, bereket ve hasadı konu alan etkinlikler olarak da değerlendirilmektedir. "Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışları" asırlardır geleneksel olarak sürdürülmektedir. Bu yarışlarda sadece koyunlar sudan atlatılmakla kalmaz aynı zamanda Yörük yaşam biçimi de canlandırılır. Bu yüzden bu etkinliğin adına "Yörük Şenliği" de eklenmiştir. Koyunun sudan atlatılması esnasında çobanlar, koyunlarının sadakatini ve sevgisini ispatlamaya çalışırlar. Bu şenlik hem ölümsüz bir aşkı anma töreni hem de sağlıklı hayvanlar yetiştirmenin gurur göstergesidir (Koyuncu Okca, 2015).

Anadolu'daki süreçte hayvancılığı temel ekonomik model olarak sürdürmeye devam eden Yörükler için çobanların rolü azımsanmayacak derecede önem arz etmektedir. Bir Yörük çocuğu küçük yaştan itibaren hayvanlarla vakit geçirir ve büyük bir sürüyü nasıl edeceğini erkenden öğrenir. Çobanların sürüyü yönetmekte kullandıkları, farklı melodik yapılar içeren ıslıklardan, sesleniş biçimlerine, haykırıslara, ezgilere, hatta folklor

literatürüne “Kara Koyun” efsanesi benzeri hikâyeleriyle mesele olan, kaval çalma tekniklerine kadar uzanan bir müzik-çobanlık ilişkisiyle karşılaşırız. Müzik unsuru Yörüklerin hayatına çobanlık eğitimiyle eş zamanlı girmektedir. Bu süreçte küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklarının ıklık, kaval, cura gibi taşınması kolay ve küçük çalgıları öğrenmeye başladıklarını görüyoruz. Kız çocuklarının ise erkekler gibi belli bir alet çalmak yerine boğazlarının ön kısmına vurarak, “Boğaz Çalma” yı gerçekleştirdiklerine şahit oluyoruz. Boğaz çalma denilen teknik herhangi bir çalgıyı çalmaktan farklı sayılmamaktadır, yani kız çobanlar bir bakıma herhangi bir çalgıyı çalar gibi boğazlarını çalmışlardır. Burada dikkate değer olan unsurların başında, kızların boğaz çalmada yarattıkları ezgilerde çok daha serbest davrandıkları, erkek çobanların ise çoğunlukla boğaz çalmada kullanılan ezgileri taklit ve tekrar ettikleri bilgisidir. Nitekim bugün Teke yöresinde erkekler tarafından çalgıyla veya çalgı eşliğinde icra edilen “Boğaz havaları”nın menşei, yaygın görüşe göre “Boğaz çalma” olarak gösterilmekte, kadınlar tarafından gırtlığa vurularak söylenen bu boğaz ezgilerinin çalgıda tekrar edilmesi ve zaman içinde yeniden biçimlenmesiyle ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bölgelere göre farklılık göstermesine rağmen, genel olarak boğaz çalma; ezgi söyleme sırasında parmakların boğaza bastırılarak ritmik hareketlerle aşağı yukarı kaydırılması ya da boğaza dikey hareketlerle vurulmasıyla, seste perde değişikliği yaratma esasına dayalı icra biçimidir. Bu icra geleneği uygulandığı bölgeye göre Hoyya, Hollu, Dova, Göğüs Çalma, Ümük Çalma, Hada gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Boğaz çalmada iki ayrı teknik kullanılmaktadır, bunlar “Vurma” ve “Kaydırma” tekniği olarak adlandırılmaktadır. Boğaz çalma döneminin ortalama 8-18 yaşları arasındadır, kullanılan sesler, ses aralıkları, vurgular, harmonikler, ünlü harf kombinasyonları, sözlü-sözsüz oluşları, usul değişimleri gibi teknik detaylar ile Yörük müziği kültüründe dolayısı ile ortak coğrafyayı paylaşan toplumumuzda önemli ve farklı bir yere sahiptir. Ezginin metni a+a+b+a kafiye yapısı ve yedili hece ölçüsüyle bir mani örneğidir. Sözlü kısım 10/8’lik ritimde iken, aralardaki sözsüz bölümler serbest başlayıp 9/16’lık ritimde devam etmektedir. Sözlü kısım, karar sesi la ve kararın beşlisi olan mi perdeleri arasında seyretmektedir. Sözsüz bölümde ise tonun yedinci derecesi olan sol’ den inici bir seyirle karara gelinmektedir. Benzer icra biçimlerine dünyanın farklı bölgelerinde de rastlamak mümkündür. Dünya literatüründe genellikle Throat Singing terimiyle ifade edilen bu uygulamalar taşıdıkları işlevler bakımından boğaz çalmayla birçok anlamda ortaklık taşırlar (Yılmaz Z. , 2013).

Yörük müziklerinde ayrıca yerel çok sesliliklerin olduğunu söylemek gerekir. Eserlerde en çok, büyük ikili, tam dörtlü, tam beşli, küçük yedili aralıkları kullanılmış, büyük boy sazların ve mızrap kavramının yöre müziğine girmesiyle birlikte mızrap icrası önem kazanmış, yöre müziği karakterinde değişimler meydana gelmiştir. Bireysel icrada dem, paralelizm gibi çok seslilik unsurlarının yanısıra uygusal ve kontrpuantal çok seslilik unsurlarına rastlanmıştır. Teke yöresinde Anadolu’da görülen diğer usullerin de bulunmasına karşın 9 zamanlı usuller repertuarın büyük ağırlığını

oluşturmaktadır. *“İncelenen ezgilerde değişik zaman sıralamalarının yer aldığı düzüm örneklerinden en çok kullanılmış olanı üçlü vuruşun sonda yer aldığı (2+2+2+3) şeklindeki zaman sıralamasının oluşturduğu düzendir”* (Erdem, 1998, s. 171). Bu usuller dışında özellikle çalgı repertuarında 10/8, 12/8 gibi ölçülere sahip usuller de yörede bulunmaktadır. Teke yöresi Yörük-Türkmen müziğinde kullanılan çalgı çeşitliliği şaşırtıcı boyutlardadır. Bunların pek çoğu Teke Yöresi Yörük-Türkmen müziğine özgündür. Bunlar; ikitelli bağlama, üçtelli bağlama, kabak kemane, ıklığ, kemane, çam düdüğü, sipsi, çoban düdüğü, uyguncaklı düdük ve hegittir. Bu sazlardan özellikle kabak kemane yurt çapında tanınmış, sevilmiş ve yöresel müziğin dışında da kullanılmıştır. Sipsi ve üç telli bağlamalar da yöre sınırlarını aşan bir üne sahiptir. Diğer sazların akıbeti, gerek yöredeki gençlerin bu sazlara karşı ilgi göstermemeleri; gerekse çalan ve yapan ustaların az sayıda olmaları sebebiyle yok olma noktasına kadar gelmiştir. Yörede ayrıca diğer bölgelerdeki Türkmenler tarafından çalınan zurna, davul, kaval, çığırtma, delbek gibi sazlar da yaşatılmaktadır. Büyük boy bağlamalar ve incesaz olarak tabir edilen sazlar da Teke yöresi Yörük Türkmen müzik kültürüne sonradan giren sazlardır (Ayyıldız, 2013).

Batı Anadolu Yörük kültüründe kadın müzik icralarını daha çok hıdrellez eğlenceleri, güz ve bahar şenlikleri, bayram eğlenceleri ile nişan ve düğün kutlamalarında gerçekleştirmektedirler. Kadın müzik icraları, iki kişiden az olmayan icracı kimliği ve olmazsa olmaz bir ritm eşliğine sahiptir. Kullanılan ritm çalgı yöreye göre çeşitlilik gösterebildiği gibi, ritm çalgının bulunamaması durumunda elde mevcut herhangi bir aracın (leğen, güğüm, sini vb.) ritm çalgı yerine kullanılması genel eğilimdir. Bölge genelindeki vokal icraların, sesin mümkün olan en yüksek perdesinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle Balıkesir yöresi vokal icralarında bu özellik ön plana çıkmaktadır. Vokal icralarda icracı aynı zamanda yüksek desibelli bir sese de sahip olmalıdır. Vokal icralarda sözel bölümlerin birbiri ile bağlantısının sağlanması ve böylelikle ezgisel bütünlüğün bozulmadan korunabilmesi çeşitli şekillerde gerçekleştirilir, genelde gözlenen uygulama şekli, söz bitiminden itibaren birkaç ölçü boyunca son sesin uzatılmasıdır. İcraların tarla, bağ, bahçe işlerinde işgücünü ve motivasyonu arttırma; geçiş dönemleri, mevsimlik törenler ve düğün bayram eğlenceleri gibi çeşitli kutlamalarda eğlenme, vakit geçirme; profesyonel anlamda müzik icracılığı ile para kazanma; belirli bir gün, düğün bayram vb. bağlı olmaksızın kadınların bir araya gelerek müzik icra etmeleri ile birlik, beraberlik ve dayanışmayı sağlaması; kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, psikolojik rahatlama (bilinçaltının dışa vurumu) vb. işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla müzik, kadın için eğlenme ve toplumsal bir olayın ifade edilmesi amaçlarını taşıdığı gibi, kişisel duygu ve düşüncelerin dışa vurumun da başvuru bir özgürlük, iletişim, paylaşım aracı olma özelliğine de sahiptir. Belki de müziğin kadın hayatındaki en önemli işlevi budur (Yamener Okdan, 2012).

Evrensel kültürün bir parçası olan Türk halk kültürü köken itibarıyla “bozkır” kültürüdür, değişen koşullar ve kısıtlı imkânlardan dolayı Türklerin

boylar/aşiretler halinde zorunlu yer değiştirmeleri bozkır kültürünü geliştirmiştir. Konar-göçer Türkmen/Yörük kültüründe sanatsal değer üretme yaygındır, Türkmenler sanatsal değerlerini her zaman yaşatmış, pek çok alanda olduğu gibi müzik kültürü alanında da ürünler vererek bu sayede, kendi özgün kültürel sistemlerinin oluşmasını sağlamışlardır. Teke yöresi müzik kültürü içinde yaşayan özgün icra türleri; gurbet havaları, teke zortlamaları (zortlatmaları), kabaardıç (gabardıç), dımıdan ve boğaz havaları (hada) şeklinde sıralanabilir (Ersoydan & Göl, 2017, s. 182-197).

Doğu ve güneydoğu bölgelerinde Türkmen-Yörük müziği ile ilgili yapılan araştırmalara “Türkmen halk ezgilerinin sınıflamalı müzikal analizi (Kuzey Irak Bölgesi Erbil Örneği)” göre Erbil Türkmen halk ezgilerinin Erbil şehrindeki yerel basılı kaynaklar ve daha önce notaya alınmamış toplamda 70 halk ezgisi notaya alınmıştır. Bunlardan 17 adedinin “Uşşak” makamına ait, 31 adedi 2/4 usulünde yazılmış olup, 62 adedi 10 ve daha fazla ölçü sayısına sahip olduğu rapor edilmiştir (Bilal, 2017). Ardahan Türkmenleri müzik geleneğine bakıldığında bölge müzik kültüründe, Ardahan Türkmenlerinden derlenen ezgiler, Anadolu” nun iç kesimlerinde görülen ezgi yapılarıyla benzer özellikler taşımalarıyla birlikte bölgede yaşayan diğer grupların ağız, ritmik ve melodik özelliklerinin de etkisi altındadır. Bu bağlamda, Türkmenlerin bu bölgede oluşturmuş oldukları müzik kültürü genel hatlarıyla Anadolu ve Kafkasları kapsayan bölge müzik kültürlerinin bir sentezi özelliğini taşımaktadır. Sözlü kültürün oldukça zengin olduğu bu bölgedeki âşik meclislerinde hikâye anlatma ve topluluğa hitap edebilme özelliklerinin enstrüman icrasından daha öncelikli tutulması, yöre âşıklarında enstrüman icrasının gelişimini engellemiştir (Yılmaz B. , 2010).

Yine Güneydoğu Anadolu bölgemizde Türkmen-Yörük müzikleri hakkında Gaziantep yöresinde Türkmen yerleşimlerinin bulunduğu bölgede Barak ağzı uzun havalar araştırılmıştır. Barak uzun havaların yerel aktarım süreçlerinde “usta- çırak” ilişkileri neticesinde ortaya çıkan “sanat” ve “icra” unsurları, bu kültürün devamı için son derece önemlidir. Bahsi edilen bu aktarım, zaman içinde toplumsal bir beğeni ile oluşan tavır unsurlarına dayalı sağlam bir kök yapının, aktarım süreçleri içerisinde kişisel yorum unsurları ile zenginleşmesini sağlamıştır. Seyir özellikleri olarak çıkıcı, inici, inici- çıkıcı, olmakla birlikte, bu seyir karakterlerini sergilemeyen, dar bir ses sahası içinde icra edilen eserler de yörede gözlenmektedir. Ritmik unsurlar hususunda rastlanan ilk özellik, eserlerin her ne kadar sabit bir yürüyüş ve ölçü karakterleri olmasa da, belli sabit akış özellikleri sergilemekte olmasıdır. Düzensiz olarak birbiri ardına sıralanmış üç zamanlı ve iki zamanlı kalıplar ve bu kalıpların icra edilişleri zarfında kullanılan zamansal tercihler yöreye has özellikler göstermektedir. Bu kullanımların en dikkat çekenlerinin başında üçlemeli kalıplar gelmektedir ve yaygın olarak ve hemen her eserde belirgin bir şekilde varlık göstermektedir. Özellikle bağlama icrası üzerinde mevcut genele yayılmış teknikler Anadolu’nun diğer yönlerinde kullanılan tezene vuruş kalıplarından farklı bir şekilde ortaya çıkan vuruş tercihleridir. Sürekli alttan, sürekli yukardan, vurgulu vuruşların varlığı, yöre tavrının

özelliklerindedir. Ses teknikleri açısından yöre icracıları sesleri çıkartırken, ağız veya yüz bölümünde olan ses boşluklarını, eserin akışı içinde kullanmamaktadırlar. İracıların konuşma sesleri ile eserleri yorumlarken çıkardıkları ses arasında tını farkı yoktur. Yani eser icrasında ses doğasının dışında başkalaştırılmamaktadır. Eserler içindeki hançere kalıpları, aynı ses üzerinde yapılan icralar ile şekillenen hançere yapıları ve farklı sesler arasında gerçekleşen hançere yapıları olarak gruplandırılabilir (Hacıoğlu, 2009).

Irak Türkmen'lerinin müzik icralarında belirtilmesi gereken en önemli hususlardan biri, öncelikle Irak Türkmenleri olmak üzere, Azerbaycan, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin müzik kültürlerinde kullanılan cinaslı söylemlerdir. Ancak ağırlıkla, Irak Türkmenleri' nin arasında yaygın olan cinaslı edebî tür yani hoyratlardır. Bu bölgede yaygın olan hoyrat geleneği incelendiğinde, Irak Türkmenleri' nin hoyratlarının müzikal üslup itibarı ile diğer yörelerden farklılıklar sergilediği göze çarpmaktadır. Bu yörelerdeki diğer kültür merkezlerinde icra edilen hoyratlar ile Irak Türkmen hoyratları arasında da ortak paydalar adları farklı olsa da- kullanılan makamlar arasındaki benzerlikler ve söze -dolayısı ile dile- dayalı ortak anlam dünyasının varlığıdır. Bu kültür dairesinde kullanıldığı biçimi ile "cinas", Türk dilinin özel kodlarını içermektedir. Bu özel kodlar Türk kimliğinin bir parçası konumundadır. Dolayısı ile hoyratlar, bu coğrafyada yaşayan topluluklardan biri olan Irak Türkmenleri ile diğer bölgelerde yaşayan Türk toplumları arasındaki soy birliğinin kültürel kanıtlarından yalnızca biridir. Bir edebî ve müzikal tür olan "hoyrat" ın, Irak Türkmenleri arasında bir "toplumsal kimlik belirteci" görevini üstlendiği ve bu toplumun sosyal ve siyasi yaşantısında belirleyici bir unsur olduğu ortaya konulmuştur. Bu bölgede yaygın olan hoyrat geleneği incelendiğinde, Irak Türkmenleri' nin hoyratlarının müzikal üslup itibarı ile diğer yörelerden farklılıklar sergilediği göze çarptığı söylenebilir (Okan, 2007). Diyarbakır ili - Bismil ilçesi Türkmenacı köyü halk kültüründe müzik unsurları incelendiğinde, notaları ve sözleri ile sunulan 'ağıt' lar konu olarak Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve yörelerinde işlenen anlatımlarla aynı özelliği gösterirken ezgi tipi olarak daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin özelliğini taşıdığı gözlenmiştir. Ağıtlar ritmik yapı olarak serbest ritimli bir özellik göstermektedir. Köy halkının, 'Kıraç Yırı' ve 'Çöp Yırı' olarak adlandırdığı ezgi tiplerinin konusu genellikle aşk, sevgi ve ayrılık temalarıdır. Ancak ezgi tipi ritmik yapı bakımından çok az farklılıklar olsa da ağıt türüyle benzerlik göstermektedirler. Serbest ritimli bir ezgi tipi olan kıraç yırı ve çöp yırı manilerin artarda sıralanmasıyla oluşmaktadır. Ninnilerin ezgi tipi de 'ağıt' türüne benzerlik göstermektedir. Diyarbakır İli' nin genelinde hoyratlar hâkim olmasına rağmen Türkmenacı Köyü'nde hemen hemen hiç hoyrat okunmamaktadır. Zaman zaman Malatya'dan ve farklı illerden gelen âşıkların etkisinde kalan ve aynı zamanda kendi âşıklarını da yaratan köylülerin 'Malatya Arguvan' halk müziği örneklerinin etkisinde kaldığı gözlenmektedir. Köye ait iki uzun hava tespit edilmiş olup "Bende Şu Dünyaya Geldim Geleli" adlı uzun havanın Gaziantep yöresinde 'Türkmen

Bozlağı' olarak adlandırılan uzun havayla hem sözel hem de ezgisel olarak birebir benzerlik içinde olduğu gözlenmiştir. Bu uzun havanın Gaziantep' li Âşıklar' ın zaman zaman köye gelişlerinde okudukları ve köy halkının belleğine yerleştiği düşünülmektedir. Köyün Türkmen Alevi oluşu beraberinde 'Tasavvufi Halk Müziği'nin ve Âşık Müziğinin' yoğunlukta yaşamasını ortaya koymuştur. Özellikle Cem Ayinleri' nde ve muhabbet ortamlarında çalınıp söylenen deyişler, dâvazlar ve semahlar köy halkının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bilhassa Bektaşî Şairleri' nin sözlerini konu alan ezgilere yer verilmektedir. Pir Mehmed, Sefil Hüseyin, Seyit Nizamoglu, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Âşık Süleymani en çok sözlerinin konu olduğu Şair ve Ozan'lardır. Karacaoğlan, Âşık Veysel ve Âşık Mahsuni Şerif yine Cem' lerde ve muhabbet ortamlarında deyişlerine yer verilen âşıklardır. Sürekli yapılan Cem' ler sayesinde köyün kendine ait olan deyişleri, dâvaz-ı imamları ve semahları günümüze kadar gelmiştir. Cem' lerde ve muhabbet ortamlarında kullanılan başlıca eşlik sazlar yirmi yıl öncesine kadar uzun saplı bağlamayla olurken günümüzde ise gerek kullanım rahatlığı gerekse deyişlerde ve semahlarda ses tınısının daha uygun olması nedeniyle kısa saplı bağlama (çöğür bağlama) kullanılmaktadır. Köyden derlenen ve icra edilen ezgiler dizi olarak incelendiğinde genelde Hüseyini ve Uşşak dizilerinin özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Hüseyini ve Uşşak dizilerinin yanısıra az da olsa Hicaz dizisinde eserlerin de icra edildiği tespit edilmiştir. Türkmenacı Köyü' nde ezgilerin içinde görülen tartımlar ise 2/4, 4/4, 6/4'lük olmalarının yanısıra genellikle âşık müziğinde ve Tasavvufî Halk Müziği'nde de kullanılan 5/8, 7/8 ve 9/8'lik tartımlar da kullanılmıştır (Yaşar, 2006).

Sonuç

Yörükler üzerine yapılan pek çok araştırmada konar-göçer yaşamın sosyal hayatlarına maddi manevi olumsuz etkiler yansıttığı, yoksulluk, iskân gibi sorunların çoğu zaman bellerini büktüğü görülmektedir. Geleneksel olarak yürütmeye devam etmeye çalıştıkları Yörük şenliklerinde dahi birlik beraberliği oluşturmakta zorlandıkları meselesinden bahsetmek maalesef kaçınılmazdır.

Türkmen-Yörük müzik deneyimleri konusu üzerine derleme makalesi niteliği taşıyan bu araştırmada, toplamda sekiz tez ve iki makale incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Türkmen-Yörük müzikleri hakkında melodik yapı, ritmik yapı, söz unsuru, yöre ağzı, kullanılan sazlar hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Ulaşılan bilgilerden yararlanılarak bölgesel, yöresel benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalar bölgesel olarak Teke bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu olarak iki grupta karşılaştırılabilir. Teke bölgesinde Türkmen-Yörük müzik özelliklerini sıralandığında:

- Eserlerde en çok, büyük ikili, tam dördü, tam beşli, küçük yedili aralıkları kullanılmıştır. Boğaz Havalarında Kullanılan Ses Dizisi Hüseyini- Uşşak makam dizilerine uymaktadır. “Ancak bu dizide

zaman zaman serbest bölümlerde tizden peste doğru inilirken dördüncü derece olan "Re" sesi üzerinde bir garip geçkisi yapılmaktadır. Az da olsa, üçüncü derece "Do bekar" sesinin "Do diyez" olduğu görülür" (Parlak, 2000). Bireysel icrada dem, paralelizm gibi çok seslilik unsurlarının yanısıra uygusal ve kontrpuantal çok seslilik unsurlarına rastlanmıştır.

- Bölge genelindeki vokal icraların, sesin mümkün olan en yüksek perdesinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle Balıkesir yöresi vokal icralarında bu özellik ön plana çıkmaktadır. Vokal icralarda icracı aynı zamanda yüksek desibelli bir sese de sahip olmalıdır. Vokal icralarda sözel bölümlerin birbiri ile bağlantısının sağlanması ve böylelikle ezgisel bütünlüğün bozulmadan korunabilmesi çeşitli şekillerde gerçekleştirilir, genelde gözlenen uygulama şekli, söz bitiminden itibaren birkaç ölçü boyunca son sesin uzatılmasıdır.
- Türkmen-Yörük müzik deneyimlerinde kadın icracıların özellikle "Boğaz Çalma" hususunda, kendilerine has bir icra şekli sergileyerek, hatırı sayılır bir sanatsal özelliğin temsilini geleneğimiz içinde yaşatmaktadırlar.
- Teke yöresinde Anadolu'da görülen diğer usullerin de bulunmasına karşın 9 zamanlı usuller repertuarın büyük ağırlığını oluşturmaktadır. İncelenen ezgilerde değişik zaman sıralamalarının yer aldığı düzum örneklerinden en çok kullanılmış olanı üçlü vuruşun sonda yer aldığı (2+2+2+3) şeklindeki zaman sıralamasının oluşturduğu düzendir.
- Teke yöresi müzik kültürü içinde yaşayan özgün icra türleri; gurbet havaları, teke zotlamaları (zortlatmaları), kabaardıç (gabardıç), dımıdan ve boğaz havaları (hada) şeklinde sıralanabilir.
- Ezginin metni a+a+b+a kafiye yapısı ve yedili hece ölçüsüyle bir mani örneğidir.
- Teke yöresi Yörük Türkmen müziğinde kullanılan çalgılar; ikitelli bağlama, üçtelli bağlama, kabak kemane, ıklığ, kemane, çam düdüğü, sipsi, çoban düdüğü, uyguncaklı düdük ve hegitir. Zurna, davul, kaval, çığırtma, delbek gibi sazlar da yaşatılmaktadır. Özellikle kadınlar arasında kullanılan ritm çalgı yöreye göre çeşitlilik gösterebildiği gibi, ritm çalgının bulunamaması durumunda elde mevcut herhangi bir aracın (leğen, güğüm, sini vb.) ritm çalgı yerine kullanılması genel eğilimdir.

Doğu-Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak (Erbil) bölgesi Türkmen-Yörük müzik özelliklerini sıralandığında:

- Bu bölgede Türkmen halk ezgilerinin çoğunluğunun Hüseyini ve

Uşşak dizilerinin özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Hüseyini ve Uşşak dizilerinin yanısıra az da olsa Hicaz dizisinde eserlerin de icra edildiği tespit edilmiştir. Seyir özellikleri olarak çıkıcı, inici, inici- çıkıcı, olmakla birlikte, bu seyir karakterlerini sergilemeyen, dar bir ses sahası içinde icra edilen eserler de yörede gözlenmektedir.

- Ritmik olarak ağırlıklı olarak 10 ve daha fazla zamanlı usul yapısı kullanılmaktadır. Düzensiz olarak birbiri ardına sıralanmış üç zamanlı ve iki zamanlı kalıplar ve bu kalıpların icra edilişleri zarfında kullanılan zamansal tercihler yöreye has özellikler göstermektedir. Bu kullanımların en dikkat çekenlerinin başında üçlemeli kalıplar gelmektedir ve yaygın olarak ve hemen her eserde belirgin bir şekilde varlık göstermektedir. 2/4, 4/4, 6/4'lük ritmlerin yanısıra genellikle âşık müziğinde ve Tasavvufî Halk Müziği'nde 5/8, 7/8 ve 9/8'lik tartımlar kullanılmıştır.
- Ses teknikleri açısından yöre icracıları sesleri çıkartırken, ağız veya yüz bölümünde olan ses boşluklarını, eserin akışı içinde kullanmamaktadırlar. Eserler içindeki hançere kalıpları, aynı ses üzerinde yapılan icralar ile şekillenen hançere yapıları ve farklı sesler arasında gerçekleşen hançere yapıları olarak gruplandırılabilir.
- Öncelikle Irak Türkmenleri olmak üzere, Azerbaycan, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin müzik kültürleri arasında yaygın olan cinaslı edebî tür, yani hoyratlardır. Yine bu bölgede serbest ritimli türlerden Baraklar ve Ağıtlar da serbest ritimli yapı özellikleri ile önemli bir yere sahiptir. Ninnilerin ezgi tipi de 'ağıt' türüne benzerlik göstermektedir. Serbest ritimli bir ezgi tipi olan kıraç yırı ve çöp yırı manilerin artarda sıralanmasıyla oluşmaktadır.
- Özellikle Cem Ayinleri'nde ve muhabbet ortamlarında çalınıp söylenen deyişler, dûvazlar, semahlar ve bilhassa Bektaşî Şairleri'nin sözlerini konu alan ezgilere yer verilmektedir. Pir Mehmed, Sefil Hüseyin, Seyit Nizamoğlu, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Âşık Süleymani en çok sözlerinin konu olduğu Şair ve Ozan'lardır. Karacaoğlan, Âşık Veysel ve Âşık Mahsuni Şerif yine Cem'lerde ve muhabbet ortamlarında deyişlerine yer verilen âşıklardır.
- Bağlama ve Çöğür (Kısa sap bağlama) en yaygın kullanılan müzik aleti olarak belirtilmelidir. Özellikle Âşık bölgelerinde söz unsurunun ön planda olmasından Bağlama çalım teknikleri gelişmemiş, sadeliğini korumuştur.

Bu araştırmada başlangıçta belirtildiği sınırlılıklar çerçevesinde Türkmen-Yörük müzik deneyimleri incelenmiştir. İncelenen verilere bakıldığında Teke bölgesi ve Doğu-Güneydoğu Türkmen-Yörük müzik deneylerinin

birbirinden farklı olduğu söylenebilir. Örneğin her iki bölgede de serbest ritimli ezgilere rastlanmaktadır, ancak Teke bölgesinde vokal icrada glisandolu, söz bitimlerinde uzun kalımlı bir icra şekli kullanılırken Doğu' da ağız içi ses rezonanslarının tamamen farklı kullanıldığı bir icra şekli görülmektedir. Genel anlamda söz konusu bölgeler arasında vokal icra, Çalgısal icra, edebi tür, kullanılan enstrümanlar, ritmik yapılar gibi pek çok açıdan farklı olduğu söylenmelidir. Bunu sebebi konar-göçer bu toplulukların yaşadıkları bölgenin sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerinden etkilenmesi şeklinde yorumlanabilir. Son olarak bu çalışma, incelenen literatür kapsamında Türkmen- Yörük folklorunda müzik pratiklerinin nasıl olduğunun tespit edilmesi ve yeni araştırmalara kaynaklık edebilmesi gibi açılardan önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Andrews, P. A. (1989). *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Ayyıldız, S. (2013). *Teke Yöresi Yörük Türkmen Müzik Kültüründe Yerel Çok Sesslilik Özellikleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Müziği Anabilim Dalı. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilal, Y. H. (2017). *Türkmen Halk Ezgilerinin Sınıflamalı Müzikal Analizi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Müzik Eğitimi Bilim Dalı. Van: Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erdem, F. (1998). *Teke Yöresi Halk Müziğinden Seçilmiş Ezgiler Üzerine Analitik İncelemeler*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ersoydan, M. Y., & Göl, M. (2017). Teke Yöresi Müzik Kültürü İçinde Yer Alan Özgün İcra Türleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*(39), 182-197.
- Hacıoğlu, M. E. (2009). *Gaziantep Yöresi Türkmenleri Barak Ağzı Uzun Havalarının Müzikal Analizi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Müziği Ana Bilim Dalı. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalcık, H. (2003). *The Ottoman Empire Classical Age (1300-1600)*. (R. Sezer, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaca, B. (2002). *XV. Ve XVI. yüzyıllarda Teke Sancağı*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Koyuncu Okca, A. (2015). Asırlık Bir Sevda Öyküsü: "Aşağı Seyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*(10(14)), 483-508.
- Köprülü, M. F. (1994). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Okan, S. (2007). *Irak Türkmenleri' nin Türkiye ile Sosyo Kültürel İlişkileri*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Müzikoloji Ana Bilim Dalı. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Parlak, E. (2000). *Türkiye' de El ile (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Roux, J. P. (2004). *Historie Des Turks*. (A. Kazancıgil, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Saatçi, S. (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Sümer, F. (1971). *Mes'ud Muhammed Tapar* (Cilt VIII). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yamener Okdan, H. (2012). *Batı Anadolu' da Yörük Müziği ve Kadın İcracıları*. Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı. İzmir: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşar, S. (2006). *Diyarbakır ili Bismil ilçesi Türkmenacı Köyü Halk Kültüründe Müzik*. Afyon Koca Tepe Üniversitesi, Müzik Ana Bilim Dalı. Afyon: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, B. (2010). *Ardahan Türkmenleri Müzik Geleneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Müzik Bilimleri Bölümü. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, Z. (2013). *Yörüklerde boğaz çalmanın anlamı ve tekniklerinin analizi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Müziği Anasanat Dalı. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyon ve Yabancılaşma İlişkisi

Gökhan ZOBAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi İnsan ve Toplum Araştırmaları ABD, Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, gokhanzobar@hotmail.com

Özet

Kitle iletişim araçlarının amiral gemisi olan televizyon, insan hayatına girdiği günden bu yana etkisini giderek artırmaktadır. Hangi kültürden, dinden veya ekonomik sınıftan olursa olsun televizyon, günümüzde milyarlarca insanın kolayca ulaşabildiği bir iletişim aracıdır. Her ne kadar son 20 yılda baş döndürücü bir şekilde gelişen teknolojiyle kitle iletişim araçlarının önemli bir kolunu oluşturan sosyal medyanın insanlar üzerindeki tahakkümü artsa da televizyon, yönlendirici ve hissizleştirici etkisinden çok da bir şey kaybetmemiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından radyonun egemenliğini kırarak önce Batı toplumlarında, ardından tüm dünyada insanları yönlendiren bir araç haline gelen televizyon, birey üzerinde belirleyici etkiler oluşturur konuma gelmiştir. İcadından bu yana televizyon, ürettiği içerikler ve tüketimin sihirli değneği olan reklamlarla bireyleri yönlendirmektedir. Bu içerikler, gelişen teknolojinin de yardımıyla, dünya genelinde fakirinden zenginine kadar herkesin evindeki televizyon vasıtasıyla iletilmektedir. Fiziki olarak evlerin başköşesinde duran televizyon, bireylerin hayatında da o denli önemli bir yer kaplamaktadır. Televizyon, birey ve toplum üzerinde yaptığı etkilerle yabancılaşmayı tetiklemektedir. Bireyi, izlediği kutuyla karşı karşıya bırakan ve onu reel dünyadan alıp hayaller dünyasına götüren bu araç, kişinin ilk olarak kendisine daha sonra ise topluma karşı yalnızlaşmasına ve yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada kitle iletişim araçlarının en yaygın kullanım ağına sahip olan televizyonun birey ve toplum üzerindeki yabancılaştırıcı etkisini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, yabancılaşma, kitle iletişimi, birey, tüketim kültürü

The Relationship of Television and Alienation as a Mass Media

Abstract

Television, which the flagship of mass media, has been increasing its influence since the day it entered human life. Television, regardless of culture, religion or economic class, is a means of communication easily accessible to billions of people today. Although the domination of social media, which comprise an important part of mass media with giddy technology in the last 20 years, has increased, television hasn't lost much of its referring and numbing effect.

After World War II, by breaking the sovereignty of radio, television has become a means of create decisive effects on people first in Western societies and then all over the world. Since its invention, television has been directing individuals with advertisement that is the magic wand of consumption and the content it produces. These contents are transmitted through television in the home of everyone from the poor to the rich throughout the world, with the help of advancing technology. The television, which stands physically head corner of houses, holds such an important place in the lives of individuals as well. Television is triggerred alienation by its effects on the individual and society. This tool, which leaves the individual confronted with the box he watches and takes him from the real world to the world of dreams, is caused the person to become lonely and alienated against himself and then to the society. In this study, we will discuss the alienating effect of television, which has the most widespread network use of mass media, on individuals and society.

Keywords: Television, alienation, mass media, individual, consumption culture

1.Giriş

Modern yaşamın simgelerinden olan televizyon, insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Kitle iletişim araçlarının en güçlüsü olan televizyon, İngiltere’de ilk düzenli yayınların yapılmaya başlamasıyla toplumu etkisi altına almaya başlamıştır ve günümüzdeki etkin rolüne II. Dünya Savaşı’nın ardından kısa bir süre içinde kavuşmuştur. Televizyon, evlerdeki değişmez aletlerin başında gelmektedir. Öyle ki televizyon evlerde en güzel noktaya konmakta ve içinde bulunduğu odanın tasarımı dahi televizyona göre yapılmaktadır (Arslan, 2018, s.46-47). Geniş kitlelere rahatlıkla ulaşabilen televizyon, ürettiği içeriklerle birey ve toplumu etkisi altına almayı her zaman başarmıştır. Gazete ve radyonun aksine televizyon, sunduğu görüntü ve ses ile daha ilgi çeken bir alettir. Yaygın olarak kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren televizyonun hitap ettiği kitle ve izlerkitleye sunduğu veriler gazete ve radyonun etkisinin çok üzerinde olmuştur (Bourdieu, 2019, s.55). Gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak ulaşılabilirliği son 50 yıl içinde oldukça artan televizyon, dünya genelinde her ekonomik sınıftan insanın kolaylıkla sahip olabildiği ve izleyebildiği bir alet haline gelmiştir. Yaygın izlenme ağına bağlı olarak televizyonun etki alanı, teknolojiyle tanışmamış ilkel toplumlar hariç tüm insanlığı kapsar konumdadır. Her ne kadar televizyonun kamuyu bilgilendirme ve eğitim verme gibi toplum yararına amaçları da bulunsa, bu amaçlar her zaman birer iyi dilek temennisi olarak kalmış, televizyonun olumsuz etkileri iyi yönlerini görünmez kılmış ve kılmaya devam etmektedir. Televizyonu boş zaman geçirme ve eğlence aracı olarak gören birey, televizyon içeriklerinin etkisiyle yalnızlaşmış ve yabancılaşmıştır.

Bireylerin modern yaşamın stresinden ve iş yoğunluğunun getirdiği karmaşadan kurtulmak için televizyona sarılması farklı sorunlara yol açmaktadır. Televizyonun kurgusal yapısı ve reklamlar, bireyi bir ferdi olduğu dünyanın gerçeklerine yabancılaştırmaktadır. Televizyonun yarattığı

olumsuz etkilerin toplum tarafından bilinmesine ve kabul edilmesine rağmen bu sihirli kutu, toplumun büyük bir kısmında adeta afyon etkisi yaparak bireyleri kendisine bir anlamda köle haline getirmiş durumdadır. Televizyon ve üretilen televizyon içerikleri bireyde ve toplumda yalnızlaşma ve yabancılaşmayı tetiklemektedir. Kısaca bir kimsenin veya bir şeyin özünden uzaklaşması olarak tanımlayabileceğimiz yabancılaşmayı Pappenheim, insan varoluşunun evrensel bir kaderi olarak nitelendirmiştir. Pappenheim'in dediği gibi insanlığın daimi sorunlarından olan ancak Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak kitle toplumuyla daha da büyüyen ve birey üzerindeki etkisini artıran yabancılaşma olgusunu bu çalışmada, televizyonun etki alanı üzerinden ele alacağız. (Pappenheim, 1959, s.100). Bunu yaparken ilk olarak yabancılaşma kavramının toplumsal boyutuna, Marx üzerinden değineceğiz. Ardından televizyonun tarihsel gelişiminden bahsedip yabancılaşma ve televizyon ilişkisini irdedeceğiz.

2.Yabancılaşmaya Genel Bir Bakış

Yabancılaşma olgusu tarih boyunca farklı anlamlarda ele alınmış olsa da felsefi düzeyde ilk olarak Hegel tarafından kullanılmıştır. Hegel'den sonra başta Marx olmak üzere pek çok düşünür bu olgu ve etkileri üzerinde çalışmalar yapmıştır. Yabancılaşma kavramı bir kimsenin veya bir şeyin özünden uzaklaşmasıdır. Öznenin nesnenin yerine geçmesi yabancılaşmanın ortaya çıkmasına neden olur. Teknolojik gelişmeler ve yaşamın her alanının giderek makineleşmesi insanı, kendi bağlamından koparmaktadır (Pappenheim, 1959, s.33). Yabancılaşma ve beraberinde getirdiği sorunlar geçmişten günümüze insan yaşamını olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Marx, yabancılaşmayı emek kavramı üzerinden anlamlandırmış, yabancılaşmanın insan üzerindeki somut etkilerini anlatmaya çalışmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte büyüyen kitle toplumunda bireysel ve toplumsal bağlamda yeni sorunları doğmuştur. Yabancılaşma da kitle toplumu içindeki bireyin yaşadığı sıkıntıların başında gelmektedir. Birey, içinde yaşadığı toplumdaki üretim, tüketim ve sosyal süreçlerde kendi özünden uzaklaşarak nesneleşmektedir ve yabancılaşmaktadır.

Yabancılaşmayı emek kavramıyla anlatan Marx'a göre, yabancılaşmanın ortaya çıkışı insanın üretim, üretim araçları ve üretim süreciyle olan ilişkisi tarafından belirlenir. Bu durumu toplum düzeninden koparmadan ekonomik ve maddi öğelere bağlayan Marx, tarihsel koşulun önemli bir ölçüt olduğunu belirtmektedir. Yabancılaşma teorisinde işçinin emeğinin yabancılaştığını anlatan Marx, bunu insanın doğadan, kendisinden, türsel varlığından ve çevresinden yabancılaşması şeklinde dört aşamada sıralar (Swingewood, 2014, s.69).

İşçinin doğadan hem yaşamak hem de üretmek için gerekli olan araçları temin ettiğini belirten Marx'a göre burada olumlu olduğu kadar işçinin kendi yarattığı nesnenin kölesi olmasına neden olan olumsuz bir durum da söz konusudur. Marx, bu durumu şöyle özetlemiştir:

...İşçi emeğiyle dışsal dünyaya, duyuşal doğaya ne kadar çok sahip olursa, kendini iki bakımdan da yaşama araçlarından yoksun kılmış olur. İlkin,

duyusal dışsal dünya gitgide onun kendi emeğine ait bir nesne olmaktan, emeğinin yaşama aracı olmaktan çıkar; sonra da dolaysız anlatımıyla yaşama aracı, fiziksel beslenme aracı olmaktan habire uzaklaşır (Marx, 2014, s.76).

Yani işçi sahip olduğu doğadaki yaşam araçlarının kontrolünü elden geçirir. Çünkü Marx'a göre işçi ne kadar çok üretim gücünü arttırırsa bunun karşılığında kendisi bir o kadar fakirleşir. Ürettiği ürün artık kendisine yabancı gelir ve ürün artık bir meta formu kazanmış olur. İşçinin üretici etkinliği olarak üretime yabancılaşması, yabancılaşmanın bir diğer boyutudur. Çalışmanın işçinin özsel varlığında olmadığını söyleyen Marx, bu konumda işçinin mutsuz ve zihninin yok olduğunu belirtir. Çalışırken enerjisi biten işçi ancak serbest zamanında kendisine gelir. Burada işçinin gönüllü çalışmasından ziyade zorla çalıştırılmasından bahsedildiği için işçi çalışma eylemine yabancılaşır. Marx'ın da belirttiği üzere "...İşçinin etkinliği onun kendiliğinden etkinliği değildir. Bir başkasına aittir; kendi benliğinin yitirilmesidir" (Marx, 2014, s.79).

Emeğine, ürettiği ürüne ve üretime yabancılaşan işçi artık insan olarak kendi türüne yabancılaşmıştır. İşçinin karşısında duran şey yabancılaşmış bir emektir. Marx'a göre üretim, insanın özsel varlığında bulunduğu için tür olarak kendisini hayvanlardan ve diğer varlıklardan ayırmaktadır. Çünkü "... İnsandan kendi üretiminin nesneni koparılıp alındığında, kendi gerçek türsel nesneliliğinden koparılıp almış olur ve onun hayvanlar karşısında üstünlüğünü, organik olmayan bedeninin, doğanın elinden alınması elverişsizliğine dönüştürür" (Marx, 2014, s.82). Marx'ın yabancılaşmış emek kavramında son olarak kendi türüne yabancılaşan insan artık diğer insanlara da yabancılaşmıştır. İşçi bu süreçte emeğine, ürettiği ürüne, kendisine ve en son olarak da başkalarına yabancılaşmıştır. "İnsan nasıl kendi kendisiyle karşı karşıya geliyorsa, öteki insanla da karşı karşıya gelmektedir" (Marx, 2014, s.83). Marx için bu son aşama beklenen bir durumdur. Kişi kendinde yaşadığı yabancılaşmayı diğer insanlarla arasında bulunan sosyal etki ve iletişimle çevresine yayar.

Kültür Endüstrisi kavramını ortaya atan Frankfurt Okulu temsilcilerinden Adorno ise yabancılaşma kavramını "şeyleşme" olarak açıklamıştır. Adorno, sanayi devrimiyle birlikte toplum yapısının değiştiğini, kentleşmenin de etkisiyle sermaye alanlarının çeşitlendiğini dile getirir. Adorno'ya göre, toplumda tüketim bilincinin giderek yerleşmesi için sistematik bir şekilde tüketimi yapacak insanlar planlı olarak üretilir. Üretilen ürünler karşısında pasif konuma düşen birey tıpkı Marx'taki ürüne karşı yabancılaşma konumundadır ve Adorno'nun ifadesiyle şeyleşmiştir (Adorno, 2016, s. 57). Kişilerde bir ihtiyaçmış hissi yaratan ürünlerin satın alınması ve bu satın almanın kişide iç huzuru sağlaması gibi anlamları karşıladığı için Adorno, bu sistemi kültür endüstrisi olarak kuramlaştırır. Burada bireyler nesne konumuna geçmektedir. Kendisi de belli ekonomik çıkarlar için kuşatılan insan özne konumundan düşer.

3.İletişim, Kitle iletişimi ve Televizyon

İletişim, ilk insanlardan günümüze bireylerin barınma ve beslenme gibi önemli ihtiyaçlarından biri olmuştur. Bireyler ve toplumlar bu ihtiyaçlarını gidermek için zaman içinde farklı metotlar geliştirmiştir. Dumanla iletişimden günümüzde tek tıkla her yere ulaşılabilme, iletişim modellerinin geldiği noktayı açıkça göstermektedir. İnsanlar, tarihten günümüze kendi yaptıkları eylemlerin ve söyledikleri sözlerin kalıcı olması, ortaya çıkan ürünlerin zaman ve mekan sınırını aşması için çok sayıda iletişim aracı icat etmiştir. İnsan türüne ait olan anlamlı konuşma özelliği hiçbir zaman birey için yeterli olmamış, icat edilen sistemler üzerinden iletişim kurulmaya çalışılmıştır (Taş, 2017, s.12). İnsana dair bir olgu olan iletişim insanlık tarihinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur.

İletişim sözcüğü, Latince kökenli communication sözcüğüne karşılık gelir. Yine Latince'deki communis kelimesinden türeyen communication birbirine benzeyen olgu, nesne ve olayların bir toplumdaki ortak bildirişimlerini anlatır (Oskay, 2005, s.9). Pek çok farklı şekilde tanımlanabilecek iletişim kavramı, Türkiye'de iletişim alanında önemli çalışmalar yapmış olan Ünsal Oskay tarafından *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri* adlı eserinde şöyle tanımlanmaktadır:

İletişim, insanın türsel özelliği olan toplumsallaşırılığının bir yansımasıdır. Doğal ortamına uyumlanmayı dolaysız olarak yapma durumundaki diğer tüm canlı türlerinin tersine, insan doğal ortamındaki fırtınalara, soğuğa, göllere, denizlere vb. uyumlanmak için ayı olmak, balık olmak zorunda kalmamış; bunu toplumsallaşırılığı ile oluşturduğu kültürü aracılığı ile yapmıştır (Oskay, 2017, s.393).

Oskay, iletişimi üç temel ögede toplamış ve bunun üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Kaynak, hedef kitle ve ileti, iletişimin öğeleridir. İletiyi gönderen diye belirtilen kaynak, bazen sadece bir kişiden oluşur, bazen de bir televizyon, haber ajansı veya gazetedir. İletinin gönderildiği yani o ürünü alan veya maruz kalan birey veya topluluk ise hedef kitledir. İletişim sürecinde hedef kitleye yollanan bildirim ise iletidir. İletişim süreci bu üç temel üzerinden birey ve toplumları etkisi altına alır. Buradaki güzergahın belirleyicisi aslında hedef kitledir. Gönderilmek istenen ileti, hedef kitleye göre uygun bir kaynak üzerinden ulaştırılarak etkin bir hale getirilir (Oskay, 2005, s.10).

İletişim olgusu ve beraberinde getirdiği ilişki ağları, bireyin ve toplumların yaşamında gün geçtikçe daha etkin bir hale gelmektedir. İletişimin doğurduğu sonuçları ya da kullanım sürecini ele aldığımızda, insan hayatındaki ağırlığının geçmişten günümüze dek büyüdüğünü görmek mümkündür. İletişimin bu denli insan yaşamına hakim olması modernizmle birlikte doğan gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının son 200 yıldaki ilerlemesiyle meydana gelmiştir. İletişimin kendi içinde dönüşümüyle kitle iletişimi ve bunun iletimini sağlayan kitle iletişim araçları olgusu doğmuştur. Kitle iletişim araçları iletişimin endüstrileşmiş hali olan araçlardır. İletişim teknolojisi verilerinin üretilmesinden, çoğaltılmasına, dağıtılmasına, saklanmasına ve gösterilmesine kadar yaşanan farklı süreçlerde bu araçlar kullanılır (Adıgüzel, 2001, s.78). Sanayi Devrimi'yle birlikte oluşmaya

başlayan kitle toplumu beraberinde kitle iletişim araçlarının varlığına yol açmıştır. Bu süreçle birlikte ortaya çıkan iletişim açlığı bu araçların gelişmesine ve teknolojinin sürekli büyümesi ve dönüşmesine sebep olmuştur. Bu süreç içerisinde kitle iletişim araçları her zaman bireyi ve toplumları etkisi altına almıştır. Bu büyük etki de insanın yabancılaşmasına uygun bir zemin oluşturmuştur.

Kitle iletişim araçlarının en önemlilerinden biri olan televizyon, 1920'li yıllarda farklı ülkelerdeki bilim insanlarının çalışmalarıyla icat edilmiş ve ilk deneme yayınları yapılmıştır. İlk düzenli televizyon yayınları 1930'ların sonunda İngiltere'de başlarken İngiltere'yi Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve diğer Avrupa ülkeleri takip etmiştir. II. Dünya Savaşı'yla dünya genelinde kesintiye uğrayan yayınlar savaşın ardından öncü ülkeler başta olmak üzere diğer ülkelerde yaygınlaşarak bugün ki etkin konumuna gelmiştir (Arslan, 2018, s.46). Günümüzde yüksek çözünürlüklü yayınlar led ekranlı televizyonlar vasıtasıyla yapılırken, televizyonun ilk icadında yayınlar siyah-beyaz ve günümüzden bakınca oldukça eski bir teknolojiyle izleyicilere ulaşmıştır (Küçükdoğan, 2009, s.10). Son 200 yılda önce gazete ile başlayan ardından radyo ile büyüyen ve televizyonla zirve noktaya ulaşan kitle iletişim araçlarına 2000'li yıllarla birlikte yaygın olarak internet ve sosyal medya ağları eklenmiştir. İnternet ve kullanım araçları olan telefon, tablet ve bilgisayar gibi aletlerin etki alanının hızla ilerlemesine karşın kitle iletişim araçlarının en güçlüsü hala televizyondur. Bunun en önemli sebebi, hem yıllar içinde dünyanın geneli anlamında ulaşılabilirliğini en üst seviyeye taşıması hem de günümüzdeki en güçlü rakibi olan internet ve onun kullanım araçları bilgisayar ve akıllı telefonlara nazaran ucuz olmasıdır. Bu anlamda içerisinde radyo ve sinema gibi araçları aynı potada eritmeyi başaran ve onları da kapsayan televizyon, insanların bir numaralı eğlence ve sosyalleşme aracı olma özelliğini devam ettirmektedir.

4.Neden televizyon izleriz

Televizyon izleme saati ülkelere ve sosyo-kültürel gruplara göre değişse de günlük ortalama iki saati geçmektedir. İnsanlar boş zamanlarını birbirinden farklı içeriklerin üretildiği televizyonu izleyerek geçirmeyi tercih etmektedir. Televizyon, ses ve görüntüyü aynı anda sunarak, insanların zevklerine ve ruhlarına hitap eder. Genel olarak dünyada olup biteni ve insanların talep ettiği içerikleri farklı gösterimlerle sunan televizyon, bunu yaparken bu ürünleri küresel hale getirir ve ortak kullanıma sokar (Küçükdoğan, 2009, s.9-10). Televizyon diye adlandırdığımız teknolojik aletin insanları bu denli etkilemesinin en önemli sebebi sunduğu görselliktir. Televizyonun kitle iletişim araçları arasından hızlı şekilde büyüyen ve sıyrılmasının altındaki sihir buradan gelmektedir. Radyoda sadece ses duyan gazetede ise sadece kelimeler okuyan ve fotoğraflar gören birey, televizyonda bunların hepsini bir arada bulmaktadır. Birey bunu yaparken kendisini yormadan veri elde etmektedir. Bu durum sunulan içeriğe kolay erişim sağlarken, bireyin düşünsel yaşamına son derece zarar vermektedir. Televizyon karşısındaki insan için 'armut piş ağızma düş' deyiimi onun içinde bulunduğu konumu

izah etmekte son derece açıklayıcıdır. Televizyonda sunulan içerikler, verilmek istenen mesaj ve söylem genellikle görsel imaj üzerinden aktarılır. Birçok iletişim aracından farklı olarak televizyon bireye, konuşmaları sözcüklerle değil görüntüler vasıtasıyla yansıtır. Televizyonda görsel imajlar diğer araçlarda hiç olmadığı kadar etkilidir (Postman, 2018, s.16-17). Televizyon, izleyicisiyle bulunduğu 1940'lı yıllardan itibaren insanların tüketim anlayışlarına ve hayat tarzlarına etki eder hale gelmiştir. Sunduğu içeriklerle bireylerin ilgiyle takip ettikleri spor, politika, eğlence vb. ürünlere ev sahipliği yapan televizyon her zaman ilgi odağı olmayı başarmıştır. Toplumsal hayatı etkilemeye başladığı zamanlardan günümüze eğlence ve eğlendirme dürtüsüyle hareket eden televizyon, günümüz bilgisayar teknolojisiyle daha ışıltılı, daha renkli içeriklerle insanları ekrana kitler hale gelmiştir. Sunduğu içeriklerin yanı sıra kablolu yayınlar, uydu yayınları ve online yayınlar televizyonun dünyanın dört bir yanına ulaşmasına olanak sağlamıştır (Kellner, 2013, s.30).

İcadından bu yana izlenme sıklığını ve ulaşılabilirlik oranını sürekli artıran ve birçok ortamda akıllı kutu olarak adlandırılan televizyon, neredeyse insanlar için yaşamsal bir önem arz etmektedir. Evlerin vazgeçilmezleri arasında yer alan televizyon, çoğu zaman bireylerin fark etmeden karşısında oturduğu bir alettir. İnsanlar televizyonu kimi zaman vakit geçirmek, kimi zaman karşısında uyumak, kimi zaman eğlenmek, kimi zaman ise haber almak için izlemektedir. Uzun yıllardır yapılan pek çok araştırma ve inceleme televizyonun temel olarak insanların boş zamanlarını doldurmak için izlediği bir alet olduğunu yansıtmaktadır. İzleyicilerin birçoğu televizyonda popüler programları izlemeyi tercih ederken, çok küçük bir kısmı televizyonun şiddet dolu, ayrımcı ve kötü içeriklerinden şikayet etmektedir. Toplumsal hassasiyetlerle konuya yaklaşan birey sayısı televizyonun büyümesine kapılıp, sürekli eğlence talep eden insanlara göre oldukça azdır (Groombridge, 1995, s.19). Günlük yaşamın rutininden bıkan ve sıkılan bireyler, hayatın getirdiği stres ve sıklıktan kurtulma yolunu genellikle akşamları ciddi olmayan haberleri ve eğlence içerikli yapımları izleyerek geçirmektedir. Genellikle çalışma saatlerinin bitimi diye adlandırabileceğimiz ve bireylerin görece daha özgür zamanlarının olduğu bu dönemde, televizyon karşısında düşünmeye en az sevk eden ya da magazine boğulmuş programlar en çok tercih edilen türlerdir. İletişim kuramcısı Oskay, *İletişimin ABC'si* adlı eserinde, boş vakitlerin bu şekilde iletişim araçları karşısında geçirilmesinin "Realiteden kaçış eğilimi" olarak adlandırmıştır. Realiteden kaçış eğilimi, birbirini tetikleyen iki farklı olguyu aktarır. İlk olarak birey, üzücü, içinden çıkılması onun için imkansız ve yaşanan durum karşısında kaçma arzusu içinde olduğu bir realiteyle yüz yüze kaldığını fark eder. Bununla beraber bu durum bireyi, toplumsal realite için bir farkındalık oluşturma ve bu sıkıcı durumu değiştirme konusunda kendinde bir güç bulamayacağı hissini uyandırır (Oskay, 2005, s.80).

Televizyon, farklı alanlarda ürettiği eğitim içerikleriyle bireyin ve toplumun gelişimine bir nebze katkı sağlasa da, varoluş temelini insanı eğlendirmek üzerine kurmasından dolayı hiçbir zaman beklenen olumlu katkıyı

yapamamıştır. Yani bu yönüyle eksiler her zaman artıları götürmüştür, televizyon sunduğu içeriklerle, bireyi bir anlamda köleleştirmiştir. İzleyiciler, çoğu zaman televizyonun etkilerini tam olarak anlamlandıramasa da bireyin düşünce pratiklerindeki görünmez pranga varlığını korumuştur. İletişim kuramcısı Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence* adlı eserinde televizyonun “eğlence” yönüyle insanı ne denli etkisi altına aldığını çarpıcı şekilde ele almıştır. Telgrafın iletişim hayatında yaptığı etkinin zirveye çıkmış hali olarak tanımlayabileceğimiz televizyon, sunduğu içeriklerle eğlenceyi insanlara benimsetmiş, bireyin her türlü düşüncesine bu anlayışı yerleştirmiştir. Televizyon, bireyi her zaman dünyada olup bitenle ilgili bilgilendirir. Ancak bunu kendi kavramlarıyla ve istediği şekilde sunar. Bu yüzden söz konusu aracın bilgilendirmesi de şüphelidir. Postman, televizyon ve eğlence arasındaki ilişkiindeki en önemli sorunun eğlence içeriklerinin değil, sunulan tüm temaların eğlence olarak sunulmasından kaynaklandığını belirtir. Bu durum çok farklı problemlerin doğmasına neden olmuştur. Eğlencenin televizyondaki her türlü söylemin üst ideolojisi olduğunu ifade eden Postman, bu durumla ilgili şunları söylemiştir:

Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıtıldığının hiçbir önemi yoktur; her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır. Bu nedenle, bize her gün trajedi ve barbarlık örnekleri sunan haber programlarında bile televizyon muhabirlerinin bu haberleri “yarınla ilişkilendirme” teranelerini dinleriz. Peki, ne adına? Birkaç dakikalık cinayet ve sakatlama görüntülerinin bir ay boyunca uykusuz geceler yaşanmasına neden olacak malzemeyi meydana getireceği düşünülür. Televizyon muhabirlerinin, “haberler”in ciddiye alınmayacağını bildiğimiz için, deyiş yerindeyse her şeyin eğlenceye çevrilmesi önerilerini kabul ederiz (Postman, 2018, s.112).

Televizyonun yeni epistemolojik anlayışın kumanda merkezi olduğunu belirten Postman, her yaştaki insanın televizyonun esiri olduğunu vurgulamıştır. Toplumun tüm ilgi alanlarının televizyon içeriklerini oluşturduğunu vurgulayan Postman, bireyin bu alanlardaki olayları televizyonun sunduğu şekilde anlamlandırdığını belirtmiştir. Televizyon baskın özelliğiyle bireyin, diğer iletişim araçlarını ne şekilde kullanacağını dahi yönlendirir. Televizyon bir anlamda bireylerin kendi özgür düşüncelerini tahakküm altına alarak, bireylerin düşünce pratiklerini düzenler (Postman, 2018, s.101).

5. Televizyonun Yabancılaştırıcı Etkisi

Televizyon izleme alışkanlıkları ve en çok takip edilen saat dilimleriyle ilgili yapılan araştırmalarda, televizyon kanallarının prime time diye adlandırılan yayın diliminde en çok eğlence içerikli programları tercih edildiği gözlemlenmiştir. Akşam yemeği sonrasında denk düşen ve insanların işten sonra evde dinlenmeye çekildikleri dönemi içeren bu sürede televizyon, bireyi gündelik yaşam stresinden uzaklaştırıp, güzel vakit geçirmelerine yönelik eğlendirici içerikler sunmaktadır. Bu içeriklerde bireylerin düşünsel aktiviteleri en aza inmektedir. Magazinleştirilerek sunulan içerikler bireyleri anlık olarak eğlendirse de insanları gerçek hayattan izole etmektedir. Bu

anlamda insanı bireysel ve toplumsal yabancılaşmaya sürüklemektedir (Güllüoğlu, 2012, s.75). Televizyonun 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan etkileri günümüzde de devam etmektedir. Kitle iletişim araçlarının en yaygın kullanılanlarından olan televizyonun bireyleri ekran karşısına bağlaması, bir uyuşturucu bağımlısının esrara veya kokaine duyduğu his gibi bir bağımlılık oluşturması, bu teknolojik aletin zararlarını aslında açık şekilde ortaya koymaktadır (Yengin, 2009, s.256-257).

Televizyonun barındırdığı özellikleriyle insanı hipnotize ettiğini iddia etmek abartı olmaz. Bireyin televizyonla kurduğu ilişki kontrolü kendisinde olmasına karşın, alete verdiği önem, daha doğrusu onun karşısında yaşadığı acizlik günümüzün en önemli sorunlarından. Çünkü birey, televizyon izlemeyi farkında olmadan günlük yaşamında yapması gereken birçok şeye tercih etmektedir. Bu durum bazen yapılması gereken zorunlulukları bile engellemektedir. Televizyonun esiri haline gelen birey, bunun farkında olsa dahi bundan kurtulmak için pek çaba göstermemektedir. Televizyon ve birey arasında kurulan bu ilişkinin kapitalist sistem tarafından sürekli olarak pompalandığını da eklemek gerekmektedir. Televizyonu bir teknolojik ürün olarak bireye sunan sistem, daha sonra televizyon içerikleriyle bireyleri yönlendirmektedir. Çalışmada altını çizerek belirttiğimiz üzere televizyon günümüzde bireyler için vazgeçilmez bir teknolojik alettir. Televizyonsuz bir yaşamın mümkün olup olmadığı konuları tartışılrsa da toplumun genelinin söz konusu araçla kurulan ilişki, bu durumun pek de mümkün olmadığını göstermektedir. Televizyon bazı marjinal bakış açısına sahip veya büyük yoksulluk içinde bulunan toplumlar dışında herkesin evinde, iş yerinde, aracında kısacası insanın olduğu her yerde yerini almıştır. Toplumun geneli sürekli olarak bu aletin kötü yönlerini gün yüzüne çıkarıp, ağır bir şekilde eleştirirse de yine televizyon izlemekten geri durmaz (Mutlu, 2016, s.86).

Reklamlar, diziler, eğlence programları, haber diye sunulan magazin içeriklerinin hepsi aslında bir zihin kontrol hapıdır. Daha da ileri gidecek olursak kapitalist sistem, bireye televizyonu nasıl izlemesi gerektiğini dahi dayatmaktadır. Televizyon koltukları bunun en bariz örneğidir. Aletin kendisini ve içeriklerini bireye satan sistem yetmezmiş gibi nasıl seyredilmesi gerektiğini de söyler. Bu söylemi de yine en güçlü şekilde televizyon reklamlarıyla yapar. Yani televizyon bireyin yaşamında bir tahakküm mekanizması oluşturur. Ancak birey ya da toplum televizyonla kurduğu bu ilişkiden genel anlamda memnundur. Yukarıda da belirtildiği gibi bir boş vakit geçirme aracı olan, en azından geniş bir kesim tarafından bu şekilde tanımlanan televizyon insanların günlük yaşamın yoğunluğundan kaçış aracıdır. Yabancılaşmış insanın uğrak bir yeridir. Kapitalist sistemin televizyon üzerinden sunduğu en önemli içerik reklamlardır. Aslında televizyon içeriklerinin hepsini bir reklam olarak değerlendirebiliriz. Burada kast etmek istediğimiz televizyonda saniyelere sığdırılan reklamdan ziyade televizyonun yayın yaptığı her anın bir reklam ögesi olmasıdır. Televizyonda görülen her şey izleyici için bir simgedir. Bu simgeler izleyiciyi dolaylı ya da dolaysız olarak etkiler. Dizi kahramanının kullandığı otomobil, haber sunucusunun giydiği ceket, film oyuncusunun içtiği sigara önemsiz gibi

görünen ancak izleyiciyi etkileyen şeylerdir. Reklamlar ekranda gördüğümüz 30-40 saniyelik hızlı görüntülerden ibaret değildir. Reklam, bireyin tüketim anlayışını bariz bir şekilde etkiler. Reklamların sürekli izleyici karşısına çıkması kapitalist sistemin en büyük silahlarından biridir. Reklamlar bireylerin hangi ürünleri satın alacağını yanı sıra bu ürünleri kültürel olarak nasıl kullanacağını da göstermektedir. Reklamlara harcanan maliyetler göz önüne alındığında reklamların kapitalist sistem için önemini daha iyi görebiliriz. 30 saniyelik bir reklamın çekim ve televizyonda gösterim bedeli, içinde gösterileceği 1 saatlik programın maliyeti kadar olabilir. Bu durum reklamların bireylerin tüketim anlayışı üzerindeki etkisini açıkça ortaya koyar (Fiske, 2012, s.44). Televizyon reklamları ulaşılabilirliği ve yaptığı etkileriyle en kapsayıcı ve önemli iletişim türüdür. Postman'a göre 40 yaşına gelen bir Amerikalı, hayatı boyunca bir milyondan fazla televizyon reklamı seyretmiş ve bu reklamların etkilerine maruz kalmıştır. Bu açıdan bakınca televizyon reklamları bireylerin her türlü düşünce pratiği üzerinde birer belirteç olmuştur. Reklamlar üzerinden oluşturulan toplumsal söylem bireylerin yönlendirilmesi için bir araçtır. Televizyon reklamları hem kapitalist sistemin çarklarının önemli bir dişlisi hem de verilmek istenen mesajların en çarpıcı şekilde bireye ulaşmasını sağlayan bir söylemdir (Postman, 2018 s. 157). Televizyon reklamlarının politik alanda yoğun şekilde kullanıldığını belirten Postman, reklamlarla izleyicilere kendileriyle ilgili cazip bir imaj noktası sunulduğunu aktararak parti politikasından televizyon politikasına geçişi şöyle anlatır:

Başkan, Vali ya da Senatör olarak en çok kimin uygun olduğunu bilmenize olanak tanımaz, ama en çok hangisinin imajının, bizim hoşnutsuzluklarımızın derinliklerine ulaşip yatıştıracağını gösterir. Televizyon ekranına bakar ve Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler'deki Kraliçe'nin oburluğuyla "Ayna, ayna en güzel hangimiz?" diye sorarız. Oylarımızı daha çok, ekranda yansıyan imajıyla kişiliği, aile yaşamı ve tarzı, Kraliçe'nin aldığından daha iyi bir yanıt sunanlara veririz. Xenophanes'in yirmi beş yüzyıl önce söylediği gibi, insanlar tanrılarını daima kendi hayallerindeki gibi yaratırlar. Ancak televizyonun buna ekleyecek yeni bir yöntemi vardır: Muhtemel tanrılar kendilerine, izleyicilerin onlardan olmasını istedikleri imaja göre yeniden şekil vereceklerdir. Dolayısıyla, imaj politikası kendi çıkarları doğrultusunda oy verme fikrini korurken, "kendi çıkarını düşünmenin anlamını da değiştirir (Postman, 2018, s.166-167).

Televizyon sağladığı içeriklerle, bireyin küresel ölçekte birçok enformasyona ve yaşamı ilgilendiren birçok olaya kolayca ulaşmasını sağlar. Ancak bu durum bireyin televizyon karşısında geçirdiği zamanı artırıp hayatın getirdiği olgular karşısında fiili katılımını azaltır. İnsanın yaşamı üzerinde tahakküm kuran ve kendisi için ayırdığı zamanın üzerine oturan televizyon, bireyin hayatının belli bölümlerini gerçek anlamda denetim altında tutmaktadır. Bu durum endişe edilmesi gereken bir sorundur. Birey bazı durumlarda bunun farkın varsa bile kurtulmak için pek çaba sarf etmemektedir. Bu ilişki de televizyonun birey üzerindeki baskıcı ve bir o kadar yönlendirici etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Mutlu, 2016 s.87-88). Hayatının belki de en verimli anlarını televizyon izleyerek geçiren ve onun etkilerine maruz kalan birey, kendisinin ve ailesinin bu durumdan ne şekilde

etkilendiğini hesap edememektedir. Televizyonun bir elin parmaklarını geçmeyecek iyi yönlerini kenara koyarsak şiddet dolu, pornografik, ırkçı ve bölücü yayınlar insanların ruhsal dünyalarını adeta etkisi altına almaktadır. Bu yayınları izleyen bireyler, kötülüğü çağrıştıran durumlardan etkilenmekte, özellikle kişisel gelişimlerini tam manasıyla tamamlayamamış çocuklar için kalıcı zararlar oluşabilmektedir. Günümüzde şiddetin her türlü dünyanın her yerinde artmaktadır. Bu durumun altında farklı birçok sebep olsa da kitle iletişim araçlarının en yaygını olan televizyon bu faktörlerin önde gelenlerindedir. Televizyon içeriklerinde şiddet pervasızca izleyiciye yansıtılmakta ve özendirilmektedir (Yengin, 2009, s.261).

İletişim bilimci Erol Mutlu, *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya* adlı eserinde televizyona ilişkin olumsuz düşünceleri Jerry Mander'ın *Televizyonu Yok Etmek İçin Dört Neden* eseri üzerinden anlatmıştır. Televizyon bireyi bağımlılaştırmakta ve kendisine yabancılaştırmaktadır. Mander, 2000 kadar kişiyle televizyonla ilgili yaptığı sözlü ve yazılı betimleme de bireylerin televizyonun olumsuz etkilerine dair en sık dile getirdiği eleştirileri şöyle sıralamıştır:

- 1)Televizyon izlediğimizde hipnotize olmuş gibi oluyorum;
- 2)Televizyon enerjimi emip yok ediyor;
- 3)Televizyon beynimi yıkıyor;
- 4)Televizyona takıldığımda kendimi zerzevat gibi hissediyorum;
- 5)Televizyon beni dünyadan uzaklaştırıyor;
- 6)Televizyon bir uyuşturucu, ben de bir bağımlıyım;
- 7)Çocuklarım televizyon izlerken zombiye benziyorlar;
- 8)Televizyon zihnimi mahvediyor;
- 9)Çocuklarım televizyon yüzünden rüyada gibi geziyorlar;
- 10)Televizyon insanları salaklaştırıyor;
- 11)Televizyon beynimi mantarlaştırıyor;
- 12)Televizyon açıkken gözlerimi ondan ayıramıyorum;
- 13)Televizyon beni sersemleştiriyor;
- 14)Televizyon beynimi sömürgeleştiriyor;
- 15)Çocuklarımı televizyondan nasıl uzaklaştırıp yeniden hayatın içine sokabilirim? (Mander'den akt. Mutlu, 2009, s.88-89).

Son 100 yılda yaşanan sosyal, kültürel ve toplumsal gelişmelere karşın, bu gelişmelerin beraberinde getirdiği sorunlar bireylerin çareyi televizyonda bulmasına yol açmıştır. Ancak televizyon, modern dünyanın sorunlarıyla boğuşan bireyin sorunlarını çözmek bir yana sorunları içinden daha da çıkılmaz bir hale taşımıştır. Bireyler televizyonun olumsuz etkilerini görmesine rağmen alışkanlıklar listesinde ilk sıraları işgal eden bu aletten

kopma gayreti göstermekten kaçınmaktadır. Bu durumu Stockholm Sendromu'na benzetmek mümkündür. Stockholm Sendromu'nu, kaçırılan ve işkence edilen kişinin bunu yapan kişiye aşık olması ve bağlanması olarak basit şekilde tanımlayabiliriz. Bu sendromda olduğu gibi televizyon-birey ilişkisini de bu düzlemde görebiliriz. Birey, televizyonun olumsuz etkilerini bilse dahi ondan vazgeçmemekte ve hatta onsuz bir yaşamı hayal dahi edememektedir. Televizyonun sanal parmaklıkları içinde hapsolmayı seçen birey, onun dayattığı tüm sosyal ve psikolojik edimleri kabullenip, yaşamaktadır.

Teknoloji ve bilimsel gelişmeler toplumu daha müreffeh ve daha huzurlu hale getirmek için birer araçtır. Bu araçlar Sanayi Devrimi'nin ardından baş döndürücü bir şekilde bireyin hayatına girdiği günden bu yana insanlığın faydasına kullanılırken, insana ait olan özelliklerini de yerle bir etmiştir. Her geçen gün ilerleyen teknoloji, insanı birer makine haline getirmektedir. Makineleri icat eden ve onlara yön verdiğini düşünen insan aklı, farkında olmadan o araçların güdümüne girmiş ve onların yönlendirmesi altında kalmıştır. Bu araçlardan en etkililerinden biri olan televizyon da insanları tahakküm altında tutup, bireyi adeta mankurtlaştırmaktadır. Özelde televizyon genel manasıyla makineleşme, bireyi adeta aptallaştırmakta ve yaşam amacını sağlam temeller üzerine kurmasında sorunlara yol açmaktadır. İş yaşamına sıkışıp kalan birey, kendisinin farkında olamamakta, hayatın içinde hem fiziki hem de ruhsal olarak zarar görmektedir. Binlerce insanla bir arada yaşamasına rağmen yalnızlaşan ve yabancılaşan birey, yaşamın anlamından uzaklaşmıştır. Büyük kalabalıklar içinde tüm bireyler birer yabancı silüete dönüşmüştür. Sosyal anlamda büyük buhranlar yaşamaya başlayan birey için hayat, tadı tuzu olmayan bir yemeğe dönüşmüştür (Adıgüzel, 2001, s.6263).

Birey, televizyonun büyüdü dünyasına kapılarak, kontrol noktası olan zihnini, bu aletle paylaşır konuma gelmiştir. Televizyona adeta bir canlı organizma rolü atfeden birey, kimi zaman onunla konuşur kimi zaman sinirlendiğinde eline gelen bir şeyi fırlatır kimi zaman da onun ışığı ve sesiyle uyumaktadır. Televizyonla birey arasındaki bu durum bir teknolojik alete duyulan ilgiyi geçmiş, birey açısından sosyolojik ve psikolojik bir problem haline gelmiştir. Televizyonla yatan ve kalkan birey ona yüklediği aşırı değerden dolayı kendi duygularına karşı yabancılaşmıştır. Televizyon izleyerek o renkli dünyanın içinde kaybolan birey, kendisinin türsel özelliği olan düşünme, sorgulama ve muhakeme etme yetilerini kaybetmeyle karşı karşıya kalmıştır. Televizyon karşısında insan ruhu farkında olmadığı bir boşluk içindedir. Bu duygu durumları televizyonun birey üzerindeki yalnızlaşma ve yabancılaşma durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Televizyona bağlanarak sosyal bir izolasyona maruz kalan birey, diğer teknolojik araçların da etkisiyle hem kendine hem de topluma karşı yabancılaşır. Televizyonun eğlencesinde sürüklenen birey, kendini izlediği içeriklerle özdeşleştirir. Bireyin, eğlence için ve amaçsızca izlediği içerikler arttıkça yabancılaşma da o denli artar. Gerçekte olmayan olayları insanları ekran başında tutmak için olmuş gibi

gösteren ve onları manipüle eden televizyon, bireyi reel dünyasından koparır. Bunun sonucunda da onları yaşamın normal rutiniyle alakası olmayan bir çizgiye sevk eder. Bireyin reel yaşamla bağının kopmasına yol açan televizyon, kişinin kendi duygularından uzaklaşmasını tetikler (Debord, 2018, s.43-44). En nihayetinde bilgi edinme aracı olarak varsayılan televizyon, bireyin yabancılaşmasını yoğunlaştıran bir teknik aygıt dönüşür.

6.Sonuç

Bu çalışmada 1930'ların sonunda insan hayatına giren ve özellikle son 50 yılda birey üzerindeki etkileri yoğun şekilde büyüyen kitle iletişim araçlarından televizyonun olumsuz yönleri, yabancılaşma kavramı üzerinden ele alındı. Emeğin yabancılaşmasında insan, ekonomik ve sosyolojik bir yönden etkilenir ve söz konusu etkinin zararları tolere edilebilir derecededir. Ancak televizyonun yabancılaştırıcı etkisi göz önüne alındığında insan daha çok zarar görmektedir. Çünkü televizyon içerikleriyle adeta insan aklına mesken kuran ve bireyi denetimi altında tutarak istediği yöne çeken bir yapıdadır. Bu anlamda yabancılaşmanın boyutu çok daha derindir. Televizyonun büyüdüğü dünyasına kapılan birey sadece kendine yabancılaşmakla kalmaz aynı zamanda topluma da yabancılaşır. Bu yabancılaşma durumu toplumsal bilincin körelmesine ve istenmeyen sorunların oluşmasına zemin hazırlar.

Küresel dünyanın yönlendirici aktörlerinden televizyonun özellikle ulaşılabilirliğinin zirveye çıktığı günümüzde, birey üzerindeki sömürücü ve yönlendirici etkisi göz ardı edilemez duruma gelmiştir. Toplumun belli bölümü bu olumsuz etkileri görüp eleştirel bir tavırla yaklaşmasına rağmen, kapitalist hayatın kıskaçındaki birey bu zararları görmezden gelip, kısır döngünün içinde savrulmayı kendine şiar edinmektedir. Televizyona körü körüne bağlanan birey, bu durumda duygularını, normalde kontrolü kendisinde olması gereken makineye teslim etmiş durumdadır.

Yabancılaşma ve yalnızlaşma sadece günümüzün ya da modern dönemin sorunu değildir. Bununla birlikte makineleşme ve çalışmada ele aldığımız televizyonun yabancılaştırıcı etkisi birey ve toplum üzerinde etkili olmaya devam edecektir. Bireyi sosyal ve psikolojik yönden etkileyen bu durumun aşılmasında bireyin iradesi önemli bir direnç noktasıdır. Görünen o ki, televizyondan bağımsız bir yaşam mümkün değildir. Küresel ve kapitalist sistem, televizyonun bu kontrol mekanizması hüviyetini korumak ve sürdürmek için elinden geleni yapmaya devam edecektir. Önemli olan bireyin ve toplumun, bir düğmeyle kontrol edebildiği bu alete karşı göstereceği tavidir. İlk başta birey, televizyon ve ona bağlı olarak televizyon içeriklerinin sunulduğu tüm mecraları kullanırken kendi oto kontrolünü geliştirmelidir. Makineleşmenin giderek arttığı ve buna bağlı olarak insanın doğasında olan eylemlerden hızla uzaklaştığı günümüzde, bu teknolojik aletlere karşı kendini doğru şekilde konumlaması her ne kadar güç olsa da temel çözüm bireyin ve beraberinde toplumun bu etkilere karşı duruşu olacaktır.

Kaynakça

Adıgüzel, Yusuf, (2001). Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi, İstanbul: Şehir Yayınları, 1. Baskı

Adorno, Theodor W. (2016). Kültür Endüstrisi, Çev. Ülner & M. Tüzel & E. Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 10. Baskı

Arslan, Durmuş Ali, Gülten, (2018). İletişim Sosyolojisi, Çanakkale, Paradigma Akademi, 1. Baskı

Bourdieu, Pierre, (2019). Televizyon Üzerine, Çev. Alper Bakım, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1. Baskı

Debord, Guy, (2018). Gösteri Toplumu, Çev. Ayşen Ekmekçi, Okan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Baskı

Fiske, John, (2012). Popüler Kültürü Anlamak, Çev. Süleyman İrvan, İstanbul: Parşömen Yayıncılık, 1. Baskı

Groombridge, Brain, (1995). Televizyon ve İnsanlar, Çev. İbrahim Şener, İstanbul: Der Yayınları, 1. Baskı

Güllüoğlu, Özlem, "Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme", Global Media Journal Turkish Edition, Cilt: 2, Sayı: 4, 2012 s.75

Kellner, Douglas, (2013). Medya Gösterisi, Çev. Zeynep S. Doğruer, İstanbul: Açılım Kitap, 2. Baskı

Küçükdoğan, Bülent, (2009). Televizyon ve... Ankara: Ütopya Yayınevi,

Küçükdoğan, Rengin, (2009). "Televizyon Eğlendirir mi? Yoksa", Televizyon ve... Ed. Bülent Küçükdoğan, Ankara: Ütopya Yayınevi, s.s.9-10

Marx, Karl (2014). 1844 El Yazmaları, Çev. Murat Belge, İstanbul: Birikim Yayınları, 9. Baskı

Mutlu, Erol, (2016). Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2. Baskı

Oskay, Ünsal, (2005). İletişimin ABC'si, İstanbul: Der Yayınları, 4. Baskı

Oskay, Ünsal, (2017). Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2. Baskı.

Papenheimer, Fritz, (2002). Modern İnsanın Yabancılaşması, Çev. Salih Ak, Ankara: Phoenix Yayınevi, 1. Baskı

Postman, Neil, (2018), Televizyon: Öldüren Eğlence, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Baskı

Swingewood, Alan, (2014). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev. O. Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 4. Baskı

Taş, Oğuzhan, (2017). İletişim, Medya ve Kültür Anahtar Kavramlar, Ankara: Ütopya Yayınları, 1. Baskı.

Yengin, Deniz, (2009). "Televizyon Şiddet", Televizyon ve... Ed. Bülent Küçükerdođan, Ankara: Ütopya Yayınevi, s.s.256-261

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

XIX. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Macarlar

Hakan TÜRKKAN

Dr. Öğr. Üy. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

hakanturkkan@karabuk.edu.tr

Özet

Osmanlı devlet ve toplumu XIX. yüzyılda siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yönden pek çok yeni unsurla karşılaşmıştır. Bunlardan biri de çeşitli sebep veya vesilelerle Osmanlı Devleti topraklarına gelen yabancılardır. Osmanlı Devleti'nin etkileşime açık olduğu bir dönem olan XIX. yüzyılda yabancıların Osmanlı Devleti'ndeki varlıkları daha da önemli hale gelmiştir. Bu süreçte yabancılar Osmanlı Devlet ve toplumunun fikir ve düşünceleriyle tanışmışlardır. Buna karşılık Osmanlılar da yabancıların fikir ve anlayışlarıyla tanışmışlardır. Bu etkileşim Osmanlı Devlet ve toplum hayatını pek çok yönden etkilemiştir. Ayrıca Yabancıların Osmanlı coğrafyasında bireysel veya kendi devletlerinin çıkarları adına faaliyette bulunmaları göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan yabancıların Osmanlı topraklarındaki varlıkları çeşitli diplomatik ve casusluk görevlerinden ticari ve sanatsal faaliyetlere kadar geniş bir yelpazeye sahiptir.

Macarlar da XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'ni çeşitli nedenlerle ziyaret etmiş hatta Osmanlı topraklarında yaşamış bir millettir. Macarların Osmanlı Devleti'ndeki varlıkları en fazla Macar Mültecileri gibi siyasi bir konuyla ön planda olsa bile onların Osmanlı Anadolu'sunda bulunmalarının ekonomik veya kültürel sebeplerinin olduğu da anlaşılmaktadır.

Çalışmada Macarların Osmanlı topraklarına gelme sebepleri, Osmanlı devlet ve toplumu ile ilişkileri ve yürüttükleri faaliyetler üzerinde durulacaktır. Ayrıca gerek Osmanlı devlet ve toplumunun Macarların varlığından gerekse Macarların Osmanlı devlet ve toplumundan nasıl etkilendiği sorularına cevap aranacaktır.

Çalışma Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme modeli ile yürütülmüş olup konuyla ilgili literatürün yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan konuyla ilgili arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Osmanlı, Macar, Anadolu.

Hungarians in Anatolia of Ottoman in 19th Century

Abstract

The Ottoman state and society encountered many new elements in political, military, economic and cultural terms in the 19th century. One of them is foreigners coming to the Ottoman Empire for various reasons. The 19th

century was a period when the Ottoman Empire was open to interaction, and the presence of foreigners in the Ottoman Empire became even more important. During this period, foreigners met with the ideas and thoughts of the Ottoman State and society. On the other hand, Ottomans met with the ideas and thoughts of foreigners. This interaction affected the Ottoman state and society in many ways. In addition, foreigners in the Ottoman geography to operate in the interests of individual or in the interests of their own state should not be ignored. In this respect, the presence of foreigners in Ottoman lands has a wide range from various diplomatic and espionage tasks to commercial and artistic activities.

During the 19th century, Hungarians visited the Ottoman Empire for various reasons and even lived in Ottoman lands. Even if the presence of the Hungarians in the Ottoman Empire was at the forefront of a political issue like the Hungarian Refugees, it is understood that there were economic or cultural reasons for their presence in the Ottoman Anatolia.

In this study, the reasons of the Hungarians coming to Ottoman lands, their relations with the Ottoman state and society and their activities will be discussed. In addition, the question of how the Ottoman state and society was influenced by the presence of Hungarians and how the Hungarians were affected by the Ottoman state and society will be answered.

The study was carried out with document review model of qualitative research methods and alongside literature with which issue benefit from archival documents which is take part in Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi (Archives of the General Directorate of State Archives) related to the issue.

Keywords: 19th Century, Ottoman, Hungarians, Anatolia.

Giriş

Günümüzde Macaristan Cumhuriyeti olarak anılan devlet Avusturya, Slovakya, Ukrayna, Romanya, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya gibi ülkelerle komşudur. Macarlar, kendilerini “*Magyar*”, ülkelerini ise “*Magyarország*” olarak adlandırırlar. Avrupalılar ise Macarlara “*Hungar*”, Macar ülkesine ise “*Hungary*” adını verilmiştir. Hungar kelimesinin “Onogur” kelimesinden geldiği ve Türkçe “on boy” anlamına geldiğine dair görüşler mevcuttur (Duran-Orhun, 2019, s.559). Macar topraklarında bilinen yaşam Neolitik çağlara kadar geri gider ve bu dönemlerde Balkanlardan gelerek bölgede ziraat ve hayvancılık yapan unsurlardan söz edilmektedir. I. yüzyılda Romalılar Tuna'nın batısındaki bölgelerde Pannonia eyaletini kurmuşlar ve Macaristan bölgesi de Roma hakimiyeti altına girmiştir. IV. yüzyıl sonunda ise Hun istilasından kaçan Got, Vandal ve Alan gibi barbar kavimler bölgeyi ele geçirmiş ve Roma dönemi de son bulmuştur (David, 2003, s.286,287). Macarların bugünkü Macaristan coğrafyasına ne zaman ve nereden geldiklerine yönelik farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden biri onların Macar birliğini kuruşlarını V. yüzyıla kadar götürür. Bu görüşe göre

Macarlar V. yüzyılın ikinci yarısında günümüz Başkurdistan coğrafyasındaki yurtlarından Orta İdil ve Don nehri boylarına gelmişlerdir. Onların Türklerle olan münasebetleri de bu evrelerde başlar. Öyle ki bu dönemde aralarında Türklerin de bulunduğu bazı boylarla birlikte Macar birliğini oluşturmuşlardır. Onların bugünkü yurtlarına gelişi, başta Peçenekler olmak üzere muhtelif kavimlerin baskısı sonucunda batıya yönelmeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Çünkü bu baskılar Macarların günümüz Macaristan ve Erdel topraklarına gelmesini sağlayacak ve Macarlar bu sayede yurt tutacaklardır (Duran-Orhun, 2019, s.559). Macar liderlerinden Géza, Macar boyları arasındaki birliği sağlayarak Hıristiyan olmuştur. O, Katolik ve Ortodoksluk arasında bir tercih yapmak zorunda kalmış ve Katolikliği tercih etmiştir (David, 2003, s.286,287).

Türklerle Macarlar tarihin çeşitli dönemlerinde yakın ilişkiler kurmuş ve kaynaşmış iki kavimdir. Türk-Macar ilişkileri ana hatlarıyla incelendiğinde Türk – Macar tarihi ilişkilerinin üç ana dönemde toplandığı anlaşılmaktadır. V. yüzyılda gerçekleşen aynı zamanda Macarların yurt tuttıkları göç hareketleri sırasındaki ilişkiler Türk-Macar ilişkilerinin ilk dönemini oluşturur. Bu dönem aynı zamanda Macarların Türkçe ile etkileşime girdiği bir dönem olmuştur. Türk – Macar ilişkilerinin ikinci önemli evresi ise X. yüzyıldan itibaren Macaristan’a yerleşen ve XIII. yüzyıldan itibaren Macarlar arasında eriyen Peçenekler sayesinde gerçekleşmiştir. Yine 1223 dolaylarında Moğollara yenilerek kitlesel olarak Macar topraklarına yerleşen Kumanlar da Türk – Macar ilişkilerinde dikkat çeker. Gerek Peçeneklerin gerekse Kumanların özellikle askeri alanda önemli roller oynamalarına rağmen Macarlar içinde erimeleri ve dinlerini de değiştirerek Macarların asli unsuru haline gelmeleri söz konusudur. 1526 yılından 1686 yılında Budin’in tekrar Macarların eline geçmesine kadar olan 150 yıllık dönem ise Türk-Macar ilişkileri açısından üçüncü önemli evreyi teşkil eder (Doğan, 2007, s.4). Bu evre şüphesiz diğerlerinden çok daha etkili kalıcı olmuştur.

Osmanlı-Macar İlişkileri

Osmanlılarla Macarların ilk karşılaşmaları 1375 tarihine kadar götürülebilir. İlk karşılaşma olarak ifade edebileceğimiz bu dönemden itibaren Osmanlıların Macar topraklarına yönelik süreklilik arz eden askeri faaliyetleri olmuştur. Macarlar Hıristiyan bir kavim olarak çeşitli dönemlerde Osmanlıların batıya ilerlemesini durdurma amacıyla düzenlenen Haçlı Seferlerine iştirak etmişlerdir. Ancak II. Kosova Savaşı ve Varna Savaşı gibi önemli savaşlarda Osmanlılara yenilmişlerdir. Yine de XV. yüzyıl sonlarında Macaristan Krallığı Orta Avrupa’nın önemli ve etkili bir devleti haline gelmiş, Osmanlıların da dahil olduğu rakiplerinden bazı şehir ve kalelerini geri almışlardır. Bu dönemde Osmanlılar Macar sınırlarından kısmen de olsa uzaklaştırılmış ve Osmanlı hakimiyeti Sırbistan, Bosna, ve Eflak gibi kritik öneme sahip bölgelerde zayıflamaya başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan seferlerle Osmanlılar yeniden Macar topraklarında etkin hale gelmişlerdir. 1521 tarihinde Belgrad’ın fethi 1526 Mohaç’ta elde edilen galibiyet, 1552 tarihinde Temeşvar’ın ele geçirilerek eyalet haline getirilmesi

aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi de olan Sigetvar seferi Osmanlıların Macar topraklarındaki önemli askeri başarılarıdır. Osmanlı Devleti, sözü edilen askeri başarılar sayesinde Macaristan'da elde ettiği nüfuz sayesinde Macarları siyasi ve dini olarak şekillendirmeye de çalışmıştır. Bu arayış en somut biçimde dini alanda görülür. Öyle ki Hıristiyanlığa girdikleri ilk dönemlerden itibaren Katolik olan Macarlara karşı Osmanlılar Protestanlık kozunu kullanmışlardır. Osmanlılar Kanuni Sultan Süleyman döneminde Katolikleri resim ve putlara tapanlar sınıfında görerek inanış olarak benzerliklerden dolayı kendisine daha yakın hissettiği Protestanları destekleme yolunu tercih etmiştir. Özellikle Türk hakimiyetinin kesinleştiği Macar topraklarında Protestanlığın desteklenerek yayılmasının sağlanmasıyla Macarların Avrupa'dan dini anlamda farklılaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır (Çoban, 1996, s.101).

Bununla birlikte sözü edilen bütün askeri başarılarla ve Macarları elde etmeye yönelik siyasi ve dini hamlelere rağmen Osmanlıların Macar topraklarına tümüyle hâkim olamadıkları anlaşılmaktadır. Bu itibarla 1568 yılında iki ülke arasında Edirne Antlaşması imzalanmış ve 23 yıl süren bir barış evresi yaşanmıştır. 1591 yılında başlayan askeri faaliyetler 1606 Zitvatorok Antlaşması ile sona ermiş ve yeniden bir barış evresi başlamıştır. XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlılar Macaristan'a yönelik askeri faaliyetlere yeniden başlasa ve bazı şehirleri ele geçirseler de 1683 tarihli II. Viyana kuşatması Osmanlı-Macar ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. 1699 Karlofça ve 1718 tarihli Pasarofça Antlaşmaları Osmanlı – Macar ilişkilerinin geri döndürülemez bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhine geliştiğini gösteren belgelerdir (David, 2003, s.289,290). Bu dönem Osmanlıların Macaristan'la olan siyasi ve askeri bağının giderek zayıfladığı ve sonunda tümüyle koptuğu bir dönemi ifade etmektedir. Bununla birlikte Osmanlıların Macaristan'da buldukları yaklaşık 150 yıllık dönem Macarları ve Macaristan'ı pek çok yönden etkilemiştir. Bu süre zarfında Macaristan'da yapılan cami, mescit, medrese, hamam, tekke, türbe vb. yaklaşık 750 adet mimari eser bile Osmanlıların Macaristan'a dair anlayışlarının ve izlerinin bir tezahürü durumundadır (Denknbant, 2003, s.295).

Macarlar 1739'dan itibaren 70 yıllık bir barış evresine girmiş ve bu dönem Macarlar için bir derlenme ve toparlanma dönemi olmuştur. Macar toplumu bu dönem ve sonrasında Batı'dan gelen etkilerden ilham alan aydınlarla birlikte ekonomik ve kültürel açıdan yeniliklere açık bir yapı haline gelmiştir (David, 2003, s.289,290). Yenilik ve reformlar sürecinin en önemli unsurlarından biri ise özgürlük anlayışı olacak ve Macarlar Osmanlı'dan sonraki sahiplerine ve onların işbirlikçilerine karşı özgürlük mücadelesi vereceklerdir.

Macarların Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı Devleti'ne Yönelmeleri

Macarlar Osmanlı hakimiyetinden sonra Habsburgların idaresine girmiştir. Bundan sonraki süreçte Macarlar içinde milliyetçilik giderek gelişmeye başlamıştır. Milliyetçilik yalnızca ekonomik ve siyasi konularda şikayeti olan

kesimler arasında değil herhangi bir sömürüye uğramamış Macarlar arasında da gelişmiş ve Habsburglara karşı mücadeleye dönüşmüştür. Bu noktada onların kökenlerine yönelik arayışlarına bağlı olarak “doğuculuk” yani köklerinin doğudan geldiği anlayışı oluşmaya başlamıştır. Kökenlerini aramada doğuya yönelmeleri Macarların “Turan” anlayışına yönelmeleriyle sonuçlanmıştır. Böylece Turan anlayışını “Uzak anayurt” idealiyle ifade ederek Ural-Altay ile Fin-Macar halklarının birliğini ispatlamaya çalışan siyasi ve ideolojik bir akım meydana getirmişlerdir. Macarlar Turan anlayışıyla hem Orta çağlardaki itibarlı Macar Krallığı’na atıf yapmışlar hem de Avrupa’daki yalnızlıklarını doğu ile kapatmaya çalışmışlardır (Duran-Orhun, 2019, s.558-560).

Gerek Macarların Habsburglara karşı verdiği mücadeleler gerekse Avrupa’daki siyasi mücadeleler sonucunda kaybeden tarafın Osmanlı Devleti’ne sığınması söz konusudur. 1718’de Macar özgürlük savaşçısı Rakoczi Ferenc ve beraberindekilerin Habsburgların baskı ve zulmünden kaçarak Osmanlı Devleti’ne sığınmaları da bu türden bir iltica hareketi olup Osmanlı tarihinde önemli bir yer işgal eder. Bu dönemde de Macarlar Habsburgların zulüm ve baskısından, din ve vicdan özgürlüklerine karşı tecavüzler nedeniyle Osmanlı hakimiyetindeki topraklara sığınmışlardır (Gökbilgin, 2019, s.249). Mutlaki rejimlere karşı özellikle 1820’lerden itibaren gittikçe güçlenen bir özgürlükçü tepkiler 1830 yılında aniden patlak vermiş ve Avrupa’ya yayılmıştır. Bu nedenle Avrupa’da liberalizm ve sosyalist düşünce ve faaliyetlerinden dolayı 1830-1840 döneminden sonra baskı ve zulme uğrayan binlerce kişi Osmanlı topraklarına iltica etmeye başlamıştır (Uçarol, 1995, s.117). 1848 ihtilalinden sonra ise içlerinde politikacı, aydın ve bilim adamlarının da bulunduğu pek çok Macar, Bohemyalı, Polonyalı mülteci Osmanlı topraklarına yönelmiştir (Saydam, 2010, s.94). 1848 ihtilalleri liberal ve sosyalist eğilimleri nedeniyle pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Macarlar arasında da milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerini arttırmıştır. Macarlar Mart 1848 dolaylarında Habsburg egemenliğine karşı özgürlük savaşı başlatmışlar ve ilk aylarda önemli başarılar elde etmişlerdir. Ancak bu dönemde Habsburgların Ruslarla ittifak yapıyor olması Macar özgürlükçülerinin karşı koymalarını engellemiştir. Macar ulusalcıları Rus ve Habsburg ittifakı karşısında gerilemek zorunda kalmışlardır. Avusturyalılar Rus ve Habsburg ittifakına karşı mücadele edenleri idama kadar uzanan şiddetli cezalarla cezalandırmışlardır (Üçok, 1978, s.104). Bu nedenle 11 Ağustos 1849’dan itibaren Macar ihtilalciler Kossuth önderliğinde Türk sınırına doğru harekete geçmişlerdir (Saylan, 2013, s.113). Osmanlı Devleti’ne sığınan ilk mülteci kafilesi içerisinde general ve subay gibi askeri sınıftan kimseler de bulunuyordu ve yaklaşık 1120 kişilik bir gruptu (Gümüş, 2010, s.260). Türk sınırına doğru hareket eden Macar ihtilalciler Osmanlı Devleti’ne iltica talebinde bulunmuşlar Padişahın kabul ve güvencesi sayesinde Osmanlı Devleti’ne sığınmışlardır. İlk kafilenin Osmanlı Devleti’ne gelmesinin ardından Polonyalı ve İtalyan mülteciler de gelecektir. İhtilalci Macarların Osmanlı Devleti’ne sığınmaları Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında önemli bir diplomatik krize de neden olmuş ve Osmanlı Devleti hem

Avusturya hem de Rusya'nın tehditleri ile karşı karşıya kalmıştır. Mültecilerin iade edilmesi talebinin net bir biçimde geri çevrilmesi sorunu büyütmüş ve Osmanlı Devleti'nin durumunu diplomatik ve askerî açıdan daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Ancak Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı yanlısı bir tavır sergilemeleri Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı direnebilmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti tüm baskı ve diplomatik krizlere rağmen Macar mültecilerini iade etmeyerek kendi topraklarında yaşamalarına izin vermiştir. Bu konuda Rusya ve Avusturya, mültecilerin Balkanlardan uzak bölgelere yerleştirilmesi şartıyla Osmanlı Devleti ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ihtilalci Macarların Avusturya'ya karşı özgürlükçü ve ihtilalci faaliyette bulunmalarını önleyecek şekilde muhafaza etmeyi taahhüt etmiştir (Saylan, 2013, s.114). Fakat İhtilalci Macarların insan hakları, anayasal düşünceler ve hürriyet anlayışları bu dönemde Osmanlı Devleti açısından da tehlikelidir. İçlerinde insan hakları, kendi kendini yönetim, anayasal düzen gibi konularda eserler kaleme alanlar olmuştur. Bu durum onların sahip oldukları ihtilalci anlayışları Osmanlı devlet ve toplumunun daha fazla tanınmasına katkıda bulunmuştur. Bu bakımdan Osmanlı idaresi Macar mültecileri içerisinde bulunan aydınları gözetim altında tutarak ihtilalci fikirlerinin yayılmasını önlemeye çalışmıştır. Ancak Macar mültecilerin büyük bir bölümü Osmanlı Devleti'ne uyum sağlamışlar, kent hayatına katılarak İstanbul veya Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde asker, itfaiyeci, esnaf, mühendis, öğretmen veya doktor gibi çeşitli meslekleri icra etmişlerdir (Csorba, 2002, s.807).

Macar Mültecilerin İskân ve İstihdamları

Macar mültecilerinin Osmanlı Devleti'ndeki varlıklarının siyasi yönü dışında sosyal ve ekonomik yönleri de bulunmaktadır. Macar mültecileri de Osmanlı Devleti'ne gerek iltica gerekse yurtlarından atılmaları sebebiyle göç eden diğer göçmenler gibi muamele görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ne özellikle batı yönünden gelen mülteci ve muhacirlerin genelinde olduğu gibi Macar mültecilerinin de öncelikli olarak yöneldikleri veya getirildikleri bölge Dersaadet olmuş daha sonra muhtelif bölgelere dağıtılmışlardır (BOA, A} MKT. UM./414-81). Fakat Macarlarla ilgili siyasi endişeler onların iskân ve istihdamlarına da etki etmiştir. Bu nedenle onların istihdam edilecekleri yerler tespit edilirken öncelikle gözetim ve kontrol altında tutulabilecekleri bölgeler tercih edilmiştir (BOA, A.} DVN. DVE / 14-89; BOA, HR. MKT./29-36). Bu itibarla Hıristiyan olan Macar mültecilerin Kütahya ve çevresinde, Müslüman olan mültecilerin ise Halep dolaylarında iskânlarına karar verilmiştir (Saylan, 2013, s.114). Bunun yanı sıra Macar tebaasından bazı kimseler Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan bazı köy veya kasabalarda ikamet etmek ve sıradan bir hayat sürmek talebinde bulunmuşlardır. Macarların bu tür bireysel taleplerinin kabulü politika ile asla meşgul olmamaları şartına bağlanmıştır (BOA, DH. EUM.5.Şb /41-13; BOA, Y.A.. HUS./239-81). Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde bulunan Macarlardan doğrudan doğruya Osmanlı tâbiyetine geçenler (BOA, DH.SN..THR./42-70;

BOA, HR.MKT./158-1), Müslüman olanlar (BOA, HR.MKT./110-62; BOA, A.}MKT.NZD/81-5) ve Osmanlılarla evlenenler de olmuştur (BOA, HR.MKT./337-96; BOA, DH.SN.THR./36-58).

Osmanlı Devleti topraklarında iskân edilmesi uygun görülenlerin uygun bir işe yerleştirilmeleri yönünde talepte buldukları görülür. Bu itibarla Osmanlı Devleti'ne sığındıkları ilk zamanlardan itibaren Macarların istihdamına yönelik faaliyetlere rastlanır. Osmanlı Devleti, yalnızca Macar mülteci ve muhacirlerine değil çeşitli sebeplerle yurtlarından ayrılp Osmanlı topraklarına yönelen bütün mülteci ve muhacirlere yönelik iskân ve istihdam faaliyetlerinde bulunmuş, onları gerek Dersaadet'te gerekse Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde yeteneklerine göre işlere yerleştirmiş veya meslek edindirmeye çalışmıştır (Ağanoğlu, 2001, s.200). Macarlar için de aynı çabanın gösterildiği görülür. Bir işte istihdam edilmelerini talep eden Macarların içinde askerlik, tıp, mühendislik, mimari gibi mesleklere sahip olanların bulunması Osmanlı Devleti'nin nitelikli personel ihtiyacının karşılamasına katkıda bulunmuştur (Celep, 2009, s.171). Örneğin Macar asıllı mühtedi Mehmet polis olarak istihdam edilmiştir (BOA, DH.MUI./94-35). Yine mültecilerden mühtedi Yusuf Ağa'nın Kolağası olarak, bazı Eflaklı Macarların da Serdar-ı Ekrem maiyyetinde istihdamları söz konusudur (BOA, A.}MKT.DV./ 121-85; BOA, HR. SYS./1347-57). Ayrıca mülteci Mehmed, mühtedi Selahaddin, Macar askerliğinden firar edip aynı zamanda ihtida edip Dersaadet'e gelen Andon Dragiç ve bazı Macarların Osmanlı Devleti'nde askerlik mesleğine kabul edilmelerine yönelik talepleri olmuş ve bunlardan önemli bir kısmı kabul edilmiştir (BOA, A.}MKT.NZD/241-4; BOA, A.}MKT.NZD./7-76; BOA, ZB./397-84). Askerlik mesleğine kabul edilen Macarlardan bazılarının Osmanlı Devleti'ne yıllarca hizmet ettikleri hatta emekli bile oldukları görülür (BOA, Y.PRK.EŞA/12-55; BOA, İ.DH../1214-95055; BOA, Y..A..HUS./227-66). Macarların Osmanlı Devleti'nde istihdamları yalnız askeri saha ile sınırlı kalmamıştır. Örneğin Macar Romer 1877'li yıllarda Hüdavendigar Vilayet mühendisi olarak görevlendirilmiştir (BOA, Y.PRK.UM../1-18). Yine Macar mühtedilerinden olan Ahmet ve Veli mühendislik ve mimarlık alanındaki bilgi ve becerilerine dayanılarak Darülfünun ve Selimiye Kışlası'nda görevlendirilmişlerdir (BOA, C.MF../144-7190; BOA, A.}MKT.NZD/11-89). Macar ahalisinden olup Müslüman olmuş olan Ali Rıza isimli kimsenin demir fabrikasında istihdamı, Joseph Martin isimli bir Macar vatandaşının demiryollarında yönetici olarak istihdam edilmesi birbirinden farklı sahalarda ve farklı dönemlerde bile Macarların Osmanlı Devleti'nde istihdam edildiklerinin işaretidir (BOA, HR.SYS./2452-31; BOA, A.}MKT.NZD/99-41). Osmanlı Devleti Macar mültecilerinden tıp alanında da yararlanmıştı. Aynı zamanda askerlik mesleğine de mensup olan Macarlı tıpçılar eczacı veya hekim olarak Osmanlı Devleti'nde istihdam edilmişler ve yıllarca önemli hizmetlerde bulunmuşlardır (BOA, C.S.H../13-605; BOA, A.}MKT.NZD/234-70; BOA, DH.MKT./2412-44; BOA, İ.DH../1267-99621) Bazı Macarlar hizmetleri karşılığında Osmanlı Devleti tarafından ödüllendirilmişlerdir. Ödüllendirilen yani taltif veya çeşitli nişanlar verilenler arasında Macarların ileri gelenlerinden ve saygın bazı kimselerle, asker,

öğretmen, tabip, tüccar, seyyah veya musikişinas gibi çeşitli meslek ve alanlara mensup kimseler bulunur (BOA, İ.DH../1181-92347; BOA, HR.TH../107-56; BOA, C..AS../1073-47278; BOA, İ.DH../1195-93519; BOA, İ.DH../1279-100661; BOA, İ.TAL /486-3).

Macar Mültecilerin Ticari Faaliyetleri

Macarların devlet tarafından istihdam talebinde bulunmayarak İstanbul veya Anadolu'da ticari faaliyette bulunanları da mevcuttur. Bunlar arasında Macar tebaasından Barfos örneğinde olduğu üzere Beyoğlu'ndaki dükkanında içki satışı yapmak şeklinde küçük çapta ticaret yapanlar olduğu gibi daha büyük işletmeler kuran veya ticari faaliyetlerde bulunanlar da mevcuttur. Bu faaliyetlerin özellikle Anadolu'nun batı kesimlerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Macar Sole isimli tüccarın bir Osmanlı ile kereste işine girmesi daha geniş kapsamlı bir ticari faaliyet örneğidir. (BOA, MVL/457-9). Bunun yanı sıra Osmanlı topraklarına sığınan Macarların tıp ve eczalık dallarında bilgi ve tecrübelerinin olduğu ve bunu ticari anlamda da değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu itibarla ecza işiyle uğraşan bazı Macarlar satın aldıkları makineleri İzmir Gümrüğünden Osmanlı topraklarına sokmak istemişlerdir (BOA, İ.RSM./16-27). Macarlar ayrıca Birinci Dünya Savaşı sıralarında ayakkabı üretim veya ithalatı yapmak suretiyle de ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hatta bazı Macarlar ayakkabı imalatı konusunda bazı yenilikler ortaya koyabilmişlerdir (BOA, BEO/4426-331912; BOA, BEO/4337-325271). Bunun yanı sıra Macar asıllı olup Osmanlı tebaasından olan bazı kimselerin fabrika düzeyindeki ticari faaliyetleri de dikkati çeker. Bunlardan biri Edremit'te kurulan bir zeytinyağı fabrikasıdır (BOA, İ.RSM./8-16). Osmanlı Devleti'nde yaşayan Macarlardan bazıları ise devletin ilgili makamlarına müracaat ederek bazı demiryolları veya limanların işletme imtiyazlarını da almaya çalışmışlardır. Macar tebaasından olup İzmir'de yaşamakta olan Oride Cortoriem bu konuda en somut örnektir. O, Aydın Valiliği'ne müracaat ederek İzmir ile Karesi, Bursa ve Ertuğrul Sancakları dahilinde bir demiryolu hattı imtiyazı istemiştir. Yine aynı kişi Ege Denizi sahilinde bir ticaret limanı imtiyazı almak suretiyle ticari faaliyette bulunmaya çalışmıştır (BOA, Y.EE..KP../24-2378).

Böylece Macarlar gerek devlet tarafından istihdam edilmek suretiyle gerekse Osmanlı topraklarında ticari faaliyette bulunarak hayatlarını devam ettirme imkânı bulmuşlardır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti Macar mültecilerinden muhtaç durumda olanların birtakım masraflarını karşılamak veya işlerini temin etmek gibi yollarla sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır (BOA, A.}MKT.UM../414-81; BOA, Y..PRK.ASK./1-9; BOA, A.}MKT.UM../463-58; BOA, A.}MKT.NZD./353-9).

Siyasi sebepleri de olmakla birlikte gerek Osmanlı Devleti'nin gösterdiği misafirperverlik gerekse Macar mültecilerin Osmanlı topraklarında askerlikten ticarete kadar pek çok sahada hizmet ve faaliyette bulunmaları Türk – Macar dostluğu olarak ifade edilebilecek yakınlaşmayı doğurmuştur (BOA, HR.SYS./176-3; BOA, HR.SYS./176-36; BOA, DH.EUM.SSM./28-15;

BOA, İ.HR../275-16734). Türk millet ve devletinin en sıkıntılı dönemlerinde Macarlara göstermiş olduğu yakınlık Macarlar tarafından yıllar sonra da unutulmamış ve çeşitli dönemlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin Samuel Taylor ve Samuel Epiç adındaki Macar tüccarların yaralı Osmanlı askerlerine yardım etmeleri Macarların Osmanlılara duyduğu yakınlıkla ilgili olmalıdır (BOA, HR.TO../347-18). Ayrıca 1876'larda ve sonrasında ortaya çıkacak olan Sırp meselesi, Osmanlı-Rus Savaşı ve Yunan Harbi'nde Macarların Osmanlı Devleti'ne sempati duymaları hatta onları desteklemeleri iki ülke ve millet arasındaki yakınlığa işarettir (Gökbilgin, 2019, s.273; BOA, Y..PRK.ASK./5-35).

Sonuç

Osmanlı Devleti'ne yönelen göçler XIX. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Savaşlar nedeniyle yurtlarından sürülerek Osmanlı topraklarına sığınan göçmenlerin çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur. Avrupa'da yayılan özgürlük, insan hakları ve kendi kendini yönetim gibi anlayışlar çeşitli kriz ve çatışmaların doğmasına neden olmuştur. Macarlar da sözü edilen anlayışlardan etkilenmiş ve bu anlayışların mücadelesini vermişlerdir. Bu durum Avrupa'nın ortasında yeni krizleri beraberinde getirmiş ve mücadelelerini kaybeden Macarlar Osmanlı topraklarına kaçmışlardır. Bu bakımdan onların durumları Osmanlı Devleti'ne sığınan diğer muhacir ve mültecilerden farklılık arz eder. Birbirinden farklı unsurları bir arada tutmak zorunda olan Osmanlılar bu dönemde Macar mültecilerinin mücadelesini verdiklerini fikir akımlarının kendi topraklarında yayılması tehlikesini endişeyle karşılamışlardır. Buna rağmen Osmanlılar iki güçlü düşmanına karşı Macar ihtilaline katılan mültecileri iade etmeyerek riskli bir politika izlemişlerdir. Sözünü ettiğimiz politik durumlarından ötürü Osmanlılar topraklarında bulunan Macarlara karşı daha temkinli bir yol izlemiştir. Bu durum onların iskân ve istihdamlarına da yansımıştır. Avusturya ve Rusya tehlikesinden dolayı Macar mülteciler gözetim altında bulundurulmak istenmiştir. Bu nedenle onların iskânları için daha çok rahatça kontrol altında tutulabilecekleri bölgeler tercih edilmiştir. Batı Anadolu coğrafyası bu açıdan uygun bir saha olarak görülmüştür. Macarlar politik faaliyette bulunmamaları şartıyla Osmanlı hizmetinde bulunmuşlar, bir kısmı Müslümanlığı tercih etmiş, bir kısmı da Osmanlı topraklarında evlenmiş veya Osmanlı tâbiyyetine geçmiştir. Ziraatten hekimliğe, askerlikten tüccarlığa kadar geniş bir yelpazede çalışmışlar veya doğrudan devlet hizmetinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti bu dönemde Macarların bilgi ve becerilerinden yararlanma yoluna gitmiş ve yetenekli ve meslek sahibi olanlardan yararlanmaya çalışmıştır. Yıllarca çalışarak Osmanlı Devleti'nden tekaüd yani emekli olmaları Osmanlı Devleti'ne ve Anadolu'ya ne kadar uyum sağladıklarına işaret etmektedir. Buna karşılık Osmanlı Devleti de başından itibaren büyük diplomatik krizlere hatta savaş tehlikesine rağmen Macar mültecilere sahip çıkmış, onlara maaş vermiş, çeşitli masraflarını karşılamış ve yardımlarda bulunmuştur. Bununla da kalmamış çeşitli sahalarda yararlılıkları görülen Macarlar nişan ve atiyelerle taltif edilmeye

çalışılmıştır. Bu durum XIX. yüzyıl ortalarından itibaren bir Türk – Macar dostluğunun doğmasına da vesile olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA, A.} DVN. DVE / 14-89 (H.29.12.1265).
BOA, A.}MKT.DV./ 121-85 (H.10.05.1276).
BOA, A.}MKT.NZD./353-9 (H.09.11.1277).
BOA, A.}MKT.NZD./7-76 (H.15.07.1266).
BOA, A.}MKT.NZD/11-89 (H.28.09.1266).
BOA, A.}MKT.NZD/234-70 (H.10.01.1274).
BOA, A.}MKT.NZD/241-4 (H.21.03.1274).
BOA, A.}MKT.NZD/81-5 (H.08.09.1269).
BOA, A.}MKT.NZD/99-41 (H.08.02.1270).
BOA, A.}MKT.UM../414-81 (H.28.12.1276).
BOA, A.}MKT.UM../463-58 (H.24.09.1277).
BOA, A} MKT. UM./414-81 (H.28.12.1276).
BOA, BEO/4337-325271 (H.02.04.1333).
BOA, BEO/4426-331912 (H.17.10.1334).
BOA, C..AS../1073-47278 (H.08.05.1267).
BOA, C.MF../144-7190 (H.10.11.1266).
BOA, C.S.H../13-605 (H.09.07.1256).
BOA, DH. EUM.5.Şb /41-13 (H.17.10.1335).
BOA, DH.EUM.SSM./28-15 (19.11.1336).
BOA, DH.MKT./2412-44 (H.13.06.1318).
BOA, DH.MUİ./94-35 (H.05.05.1328).
BOA, DH.SN..THR./42-70 (H.05.06.1331).
BOA, DH.SN.THR./36-58 (H25.09.1330).
BOA, HR. MKT./29-36 (H. 28.01.1266).
BOA, HR. SYS./1347-57 (M.11.04.1854).
BOA, HR.MKT./110-62 (H.11.10.1271).
BOA, HR.MKT./158-1 ((H.03.01.1273).
BOA, HR.MKT./337-96 (H.21.11.1276).

- BOA, HR.SYS./176-3 (M.22.10.1876).
BOA, HR.SYS./176-36 (M.21.12.1877).
BOA, HR.SYS./2452-31 (M.04.05.1918).
BOA, HR.TH../107-56 (M.28.02.1891).
BOA, İ..DH../1181-92347 (H.11.10.1307).
BOA, İ..DH../1195-93519 (H.19.02.1308).
BOA, İ..HR../275-16734 (H.20.11.1294).
BOA, İ..RSM./16-27 (H.18.06.1320).
BOA, İ..RSM./8-16 (H.08.12.1315).
BOA, İ..TAL /486-3 (H.03.11.1331).
BOA, İ..DH../1214-95055 (H.14.06.1308).
BOA, İ..DH../1267-99621 (H.23.08.1309).
BOA, İ..DH../1279-100661 (H.23.11.1309).
BOA, MVL/457-9 (H.1.06.1281).
BOA, Y..A..HUS./227-66 (22.11.1306).
BOA, Y..PRK.ASK./1-9 (H.25.05.1266).
BOA, Y..PRK.ASK./5-35 (H.10.01.1298).
BOA, Y.A.. HUS./239-81 (H.23.02.1308).
BOA, Y.EE..KP../24-2378 (H.29.02.1323).
BOA, Y.PRK.EŞA/12-55 (H.21.04.1308).
BOA, Y.PRK.UM../1-18 (H.17.04.1294).
BOA, ZB./397-84 (R.18.10.1321).
BOA, ZB.-375-53 (R.10.10.1322).

Kitap ve Makaleler

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Celep, Ö. (2009). 1848-1849 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı Siyasetinde Macar-Polonyalı Mülteciler Sorunu, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Csorba, G. (2002). "Macar Mültecileri", Türkler Ansiklopedisi, Erol Hatıplı (çev.), Cilt .12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.805-812.
- Çoban, E. (1996). "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 7, s. 99-112. DOI Number: 10.1501/OTAM_0000000159

- David, G. (2003). "Macaristan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 286-295.
- Denknbant, A. (2003). "Macaristan'da Osmanlı Sanat Eserleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 295-296.
- Doğan, İ. (2007). "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi, AÜDTCF Dergisi, Cilt 47, Sayı 2, s.1-12.
- Duran, A. ve Çalık Orhun, F. (2019). "Macarlar, Macaristan ve Turancılık", History Studies International Journal of History, Cilt 11, Sayı 2, s. 557-571. DOI Number: 10.9737/hist.2019.730.
- Gökbilgin, M.T. (2019). Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri, İstanbul.
- Gümüş, M. (2010). "1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi", History Studies International Journal of History, yıl 10, cilt 2, sayı 2, s.255-280. DOI Number :http://dx.doi.org/10.9737/hist_72
- Saydam, A. (2010). Kırım ve Kafkas Gözleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Saylan, K. (2013). "Bir Mültecinin Balkan İzlenimleri, History Studies International Journal of History, Yıl 2013, Cilt . 5, Sayı 6, s. 113-130. DOI Number :10.9737/historyS958
- Uçarol, R. (1995). Siyasi Tarih (1789-1994), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Üçok, C. (1978), Siyasal Tarih (1789-1960), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Sünbül Sinan ve Bir İlahisi Bağlamında Tasavvufî Görüşleri

Halim GÜL

Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İlahiyat fakültesi halimgul@karabuk.edu.tr

Öz

Amasya'nın Merzifon ilçesinde dünyaya gelen ve Halvetiyye-Cemaliyye tarikatının Sünbülüyye kolu, kendisine nispet edilen Sünbül Sinan'ın asıl adı Yusuf Sinan'dır. Sünbül lakabı şeyhi, Cemâl-i Halvetî tarafından kendisine verilmiştir. Daha sonra ise bu lakapla meşhur olmuştur. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerini yaşayan Sünbül Sinan, oldukça aktif geçen bir hayata sahiptir. Sufimiz önce medrese eğitimi almıştır. Bu eğitim esnasında tasavvufî düşünceye muhaliftir. Ancak şeyhi ve müridi Cemâl-i Halvetî ile karşılaşınca bu görüş ve düşüncelerinden vazgeçip; tasavvufî eğitimine onun gözetiminde başlayıp üç senede seyr ü sülûkünü tamamlayarak hilafet icâzetini alıp, Mısır'a halkı irşadla görevlendirilmiştir. Hocası ve şeyhi Cemâl-i Halvetî'nin vefatından sonra Koca Mustafa Paşa Dergâhında postnişin olmuştur. Bu tarihten vefatına kadar, kendi adıyla anılacak olan bu dergâhta irşad faaliyetini sürdürmüştür. Bu tekkede müridlerinin eğitimi ile uğraşırken cuma günleri Ayasofya ve Fatih camilerinde vaaz vermiştir. Bu gelenek Sünbül Sinan'dan sonraki şeyhlerle devam etmiştir. Çünkü bu tekkede göreve gelen müridler genelde medrese kökenli, zahir ve batın ilimlerine sahip kimselerdir. Sufimiz 1529 yılında İstanbul'da vefat etmiş; cenaze namazı Fâtih Camii'nde Kemalpaşazâde tarafından kıldırılmış ve görev yaptığı Koca Mustafa Paşa dergâhının hazîresine defnedilmiştir.

Zahiri ve bâtni ilimlere vakıf olan Sünbül Sinan birçok eser kaleme almıştır. Bu eserleri yanında, Bursalı Mehmed Tahir Efendi'in belirttiğine göre, Sünbül Sinan'ın bazı arifane ilahileri bulunmaktadır. "Gel ey salik diyem bir söz ki hakır" mısrasıyla başlayan on beyitlik bir ilahisi bestelenmiş ve tekkelerde zikir törenleri sırasında okuna gelmiştir. Bu ilahi, Cabbarzâde (Çapanzâde) Mehmet Ârif Bey "Miftâh-ı Hazâin-i Rahmâniyye" adıyla şerh edilmiştir. Bu çalışmada Cabbarzâde Mehmet Ârif Bey'in bu şerhi çerçevesinde Sünbül Sinan'ın tasavvufî görüş ve düşünceleri izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünbül Sinan, Tasavvuf, Zühd, Aşk, Sünbülüyye

Sunbul Sinan and his sufi views in the context of a hymn

Abstract

Yusuf Sinan, who was born in Merzifon district of Amasya, was called Sunbul Sinan, who was from Sunbuliyye branch of Halvetiyye-Cemaliyye sect. The nickname Sunbul was given to him by his sheikh Cemali Halveti. Later, he became famous for this nickname. Sunbul Sinan, who lived during the reigns of II. Bayezid, sultan Selim the stern and Suleyman the magnificent, has a very

active life. Sufi first received madrasah education. During this education, he opposed Sufi thought. However, when he met with sheikh and his master, Cemali Halveti, he gave up his views and thoughts; he started his Sufi education under his supervision and completed his course in three years and the people of Egypt were assigned with guidance. After the death of his master and sheikh Cemali Halveti, there was sheikhs in Koca Mustafa Pasha dervish convent. From this date until his death, he continued his guidance in this dervish convent which will be named after him. While dealing with the training of his disciples in this dervish convent he preached in the mosques of Hagia Sophia and Fatih on Fridays. This tradition continued with the sheikhs after Sunbul Sinan, because the master who came to this duty in this dervish convent was the madrasah origin of the people who had apparent and esoteric sciences. Sufi died in Istanbul in 1529; the funeral prayer was made by Kemalpasazade in Fatih mosque and buried in the treasury of Koca Mustafa Pasha dervish convent where he served.

Sunbul Sinan, who is familiar with apparent and esoteric sciences, has written many works. Beside these works, Mehmed Tahir Efendi stated that there are some gnostic hymns of Sunbul Sinan. "Come and say a loyal word" a ten-couplet hymn, which began with his verse, was composed and was read during invocation ceremonies in the dervish convent. This hymn, Cabbarzade (Capanzade) Mehmet Arif Bey "Miftah-i Hazain-i Rahmaniye" was annotated with the name. In this study, within the framework of this annotate of Cabbarzade Mehmet Arif Bey, Sunbul Sinan's sufi views and thoughts will be tried to be explained.

Keywords: Sunbul Sinan, Sufism, Ascetism, Divine love, Sunbuliyye.

Giriş

Tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış şehirlerimizden biri olan Amasya, Selçuklu ve özellikle Osmanlı Devletleri Dönemlerinde idari merkez konumuna sahip olması, tarihi ve kültürel açıdan öne çıkmasında büyük rol oynamıştır. Özellikle Osmanlı şehzadelerinin yetiştirilmesi için, üst düzey devlet erkânının gelip şehre yerleşmesi Amasya kentinin ilim, kültür ve sanat alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur.¹ Amasya, şehzadeler şehri olarak tanınmasının yanında ilmi yönden de birçok alanda alimlerin temayüz ettiği bir merkez olmuştur. Halvetiyye'nin Sünbüliyye kolunun kendisine nispet edilen, Sünbül Sinan da Amasya doğumlu alimlerden birisidir. Sufimiz zahir ve batın ilimlerinde temayüz etmiş, muhakkik bir alimdir. Müellifin birçok eseri bulunmaktadır. Eserlerinin yanında bazı arifane şiirlerinin olduğunu ve bu şiirlerden birini Cebbârzâde Mehmet Ârif Bey'in "**Miftahu Hazâin-i Rahmâniyye Fî Memleketi Vücûdî'l-İnsâniyye**" isimli eserinde şerh ettiğini yukarıda ifade etmiştik.

Cebbârzâde Mehmet Ârif Bey, 2 Temmuz 1825 yılında Balta Limanı'nda dar-

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, Milli Matbaa, İstanbul 1927, s.109; Abdî-zâde Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2007, I, s.152.

ı dünyaya teşrif etmişlerdir. Babası Çapan -zade Şakir Bey'dir. Mekteb-i İrfân'dan mezun olduktan sonra Bâbîâlî Mâliye Kalemî'nde ve Hazîne-i Mâliye Bedelât Kalemî'nde memuriyetlerde bulunmuştur. Otuz üç yıllık devlet hizmetini müteakiben 52 yaşında iken kendi isteğiyle tekaüde ayrılmış ve Çengelköy'deki Dr. İrfan Bey Köşkü'nü kiralayarak hayatının kalan kırk küsur yılını eser telifine vermiştir. İnsan ömrünün en zorlu dönemi kabul edilebilecek tekaüd yıllarını onca sıkıntılara rağmen evinde eser vererek geçiren Ârif Bey, 95 yaşlarında vefat etmiş ve "masrafları ceyb-i hümayûndan karşılanmak suretiyle" Nakkaş'ta defnedilmiştir.²

Ârif Bey, manevî terbiyesini, Halveti-Şabânî Tarikatı şeyhlerinden olan Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin halifelerinden Hammâmî Muhammed Tevfik Efendi gözetiminde tamamlamıştır. Ömür Celan Bey'in ifade ettiğine göre; Cabbarzâde Ârif Bey'in bir kısmına yalnız ismen ulaşabildiği 17 adet eseri vardır. Bunlardan yalnız *Atiyye-i Sübhâniyye şerh-i Gavsıyye-i Geylâniyye* ile Kur'ân-ı Kerîm'in esrârına dair yazdığı *Hazine-i Nûr* adlı eserleri matbudur. Aralarında Dîvânçe'sinin bulunduğu diğer eserlerinden bir kısmına ise henüz ulaşamamıştır. Hüdâyî Dergâhı Kütüphanesi'ne vakfettiği söylenen ve söz konusu kütüphanedeki diğer eserlerle birlikte Hacı Selim Ağa Kütüphanesine nakledilen yazmalar arasında bu eserlerin büyük bir kısmı bulunamamıştır. Cabbarzâde'nin eserleri arasında şerhler önemli bir yer tutar. Bu şerhlerden biri de Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunan Nutk-ı Sünbül Sinan şerhi'dir. Eser, Rik'a hatla yazılmış 37 varaktan oluşmaktadır.³

Bu girişten sonra Sünbül Sinan'ın irad etmiş olduğu ilâhinin on beytini toplu bir halde aktardıktan sonra bu beyitler muvacehesinde tasavvufî görüşlerini izah etmeye çalışalım.

Nutk-u Sünbül Sinan

Gel ey sâlik diyem bir söz ki hakdır

İşidir hakkı şol kim hak kulakdır

Ey Allah yoluna giren kişi! Gel de sana bir hakîkatden bahsedeyim...Unutma ki hakîkatleri ancak hak kulak sâhibi olanlar anlar...

Hadîs-i hak durur hak söz hakîkat

Eğerçi söyleyen dildir dudakdır

Her ne kadar söyleyen bir insanın dili ve dudağı da olsa hakîkatleri beyân eden sözler Hakk'ın sözleridir...

Şol kim geçmedi cân u cihândan

²Geniş bilgi için bkz.: Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000, II, 345-346; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şiirleri*, İstanbul 1988, I, 39-40; Osanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 212-216; Ömür Ceylan, "Üsküdar'ın "Kravatlı Evliyâ"sı Cebbarzâde (Çapanzâde) Mehmet Ârif Bey ve Nutk-ı Sünbül Sinan Şerhi", *Üsküdar Sempozyumu IV*, İstanbul 2006, I, s. 609-623.

³ Ceylan, age., s. 614-615.

Ne duydu aşkı ne de duyacaktır

Nefsinin hevâsını terk etmeyenlerin ve dünyâ muhabbetini kalblerinden çıkarmayanların Allah aşkından hiç nasîbi yokdur...

Sorarsan hânkâh-ı aşk-ı zâhid

Makâmı âlîdir ulu ocaktır

Eğer Allah âşıklarının tekkesini merâk ediyorsan şunu bil ki orası pek yüce, pek ulu bir ocaktır...

Münevver olamaz zühdüyle zâhid

Anın yeri karanlık bir bucaktır

Kuru kuruya ibâdet eden ama aşkdan nasîbi olmayanlar ibâdetlerinden nûr alamaz, feyz alamaz, karanlıklarda kalır...

Kalanlar zühd ü takvâda mukarrer

Sefer ehli değildir o duraktır

Aşkdan nasîbi olmayıp da Allah'a sırf cennet arzusu veya cehennem korkusu ile ibâdet edenler belki cennete vâsıl olurlar ama Hakk'a vâsıl olamazlar...

Hümâ-yı 'aşkı sayd itmek dilersen

Dil-i vîrâneme gel ki yatakdir

Eğer aşk kuşunu avlamak istersen benim kalbime gir ki orası Allah aşkı ile doludur...

Anın 'aşkında iken gayre bakma

Ki zîrâ 'âşıkına ol kıyaktır

Birisine âşık olan nasıl ki başkasına bakmazsa sen de eğer Allah'ı seviyorsan O'ndan gayrısına bakmazsın yani dünyâyâ ve ehl-i dünyâyâ iltifât etmezsin...

Şi'âr-ı 'âşıkı benden sorarsan

Cünûn u âh u vâh u ağlamaktır

Eğer aşkın kâidesini sorarsan derim ki aşkın tesiriyle deli gibi olmak ve âh u vâh edip sürekli ağlamaktır...

Gerekmez âşika keşf ü kerâmet

Ki âşık olana bunlar tuzaktır (Bu beyt şerhte yoktur)

Âşıklara keşf ü kerâmet gerekmez zîrâ bunlar onu yoldan alakoyan tuzaklardır...

*Şarâb-ı aşkı içmiş **Sünbülî** çok*

Velâkin mest iden şol son ayaktır⁴

Sünbülî aşk şarâbını kana kana içdi ama O'nu sarhoş eden şu son kadehdir...

Şimdi Sünbül Efendinin bu manzumesi çerçevesinde tasavvuf düşüncesini açıklamaya çalışalım.

Sünbül Sinan'ın Tasavvufî Görüşleri

Sünbül Sinan, Halvetî-Cemalî tarikatında seyr ü sülûkünü tamamlamış, insanlara manevî konularda rehberlik yapabileceğine dair kendisine icazet verilmiş ve adına "Sünbülüyye" tarikatı nispet edilmiş büyük bir sufidir. Sünbülüyye tarikatı, Sünbül Sinan'ın, İstanbul'un fethinden sonra harap halde bulunan kilisenin, Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından 1486 yılında cami ve tekkeye dönüştürülerek Cemal-i Halvetî'ye tahsis edilen Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nde, şeyhi Cemal-i Halvetî'nin yerine geçerek irşad faaliyetine başlamıştır. Sünbül Efendi Koca Mustafa Paşa dergahında saliklere manevi rehberlik yaparken bir yandansa camilerde vaazları ile halkı irşad etmekte idi. Yukarıda zikrettiğimiz manzumesinde daha çok bir mürşid-i kâmile intisap eden, manevi olgunlaşmayı isteyerek bu yola giren salike hitap ederek şöyle demektedir:

Gel ey sâlik diyem bir söz ki hakdır

İşidir hakkı şol kim hak kulaktır

Bu beyitte sufimiz tasavvufî terbiye için bir yola ram olmuş kimseye seslenmekte, kendisine gelip ondan birtakım hakikatleri dinlemesini istemektedir. Bununla birlikte, bu hakikatleri ancak Hakk'ın sıfatları ile vasıflananların bihakkın anlayabileceği uyarısında bulunmaktadır.

Sünbül Efendi'nin bu ilahisine şerh yazan ve bu eserine de "**Miftâh-ı Hazâin-i Rahmâniyye**" diye isim koyan Cebbârzâde, ilk beytin ana konusu olarak insanı ele almakta ve insanların; avâm, havâs ve ahas olarak üç grupta toplanabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca birinci grupta olan avâmı da kendi içinde üçe ayırmaktadır. **Biri**, giriftari-yi pençe-i hevâ/ kendi nefsinin hevasına esir olan **diğeri**; muftahir-i sermâye-i ginâ/ zenginlikle övünen ve **sonuncusu** ise, tûl-i emel ve düçâriyi hayâl-i dünya/ uzun emel sahibi ve dünya hayalına mübtela olan kimse olarak belirtmektedir. Yine havassı da üç grupta ele almakta ilk iki gruba tabi olunamayacağı, çünkü sürekli manevi sarhoşluk yaşadıklarından temyiz güçlerini kaybetmişlerdir. Bu nedenle başkasına rehberlik yapamazlar. Halbuki havassın üçüncü grubunda olanlar seyr ü sülûklerinin sonunda marifete vasıl olduklarından ehl-i temyiz zümresine dahil olduklarından ancak bunlarla arkadaşlık yapılabileceği ve sohbetlerine katılma bileceğini ifade ettikten sonra Cebbârzâde Sünbül Sinan Hazretleri'nin de mürşid-i kâmil ve mürebbî-yi mükemmil olduğundan sâlik'e seyr'in ve sülûk'un güzergâhını öğretmek/demek, söylemek için "Gel

⁴ Cabbarzâde Ârif Bey, *Miftâhu Hazâ'inü'r-Rahmâniyye fi-Vücûdi Memleketi'l-İnsâniyye*, Taksim Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, No: 1146, vr.1b-2a

ey sâlik diyem bir söz ki hakdır” diye sözlerine başladığını belirtmektedir.⁵

Sünbül Sinan Efendi hak yolcusu olarak kabul ettiği sâlike: Ey sâlik bana gel sana Allah dostlarının vakıf oldukları esrarı ve marifet ehli ile bu ilme vakıf olmayanların durumlarını anlatayım. Fakat bu anlatacaklarımı ancak benliğini Hakk’ın benliğinde yok edip onun benliğine bürünen kimse anlayabilir, demektedir.

Bu mertebeye ulaşmak için her tarikatın seyr ü sülük esnasında uyguladığı prensiplere göre hareket etmek gerekmektedir. Sünbül Efendi, Sünbülüyye tarikatında uyulması gereken prensipleri *Tarikatname* adlı risalesinde şöyle açıklamaktadır: Mürid abdestsiz gezmeme, teheccüd ve evrada dikkat etmeli, amaçları yalnızca Allah’ın rızası olmalı, şeyhe muhalefet etmekten kaçınmalı, verilen görevleri eksiksiz yapmalı, rüyalarını şeyhe arz etmeli, şeyhin huzurunda başka şeylerle meşgul olmamalı, yüksek sesle konuşmamalı ve gülmeme, öfkelenince susmalı, günlük virdleri bitirmeden yatağa girmeme, sabah namazından işrak vaktine kadar yatmamalı, yatsı namazından sonra abdest alırken dünya kelamı etmemeli, pazartesi ve Perşembe oruçlarına devam etmeli, Cuma günü gusül abdesti almalı, kimseden bir şey istememe, sarıksız elbise giymeme, müridler birbirlerine kardeş diye hitap etmeli, bütün fakirlerin/müridlerin birbirini anne baba bir kardeşlerden daha fazla sevmeli, dışarıdan gelen ve tarikata yeni giren müridlere tecrübeliler yardımcı olmalıdır. Sünbül Sinan, bunların tarikatın şartlarından olduğunu, salike sülükün kapısının ancak bunlarla açılacağını belirtmektedir.⁶

Sünbül Efendi ayrıca bu beyti ile tasavvufî terbiyede mürşid-i kamilin meclisinde bulunup onun sohbetini dinlemenin önemine işaret etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, ashabını sohbetle terbiye etmiştir. İnsan-ı kâmile sohbette, hem sözlü eğitim, irşad ve tebliğ vardır; hem de hal eğitimi, manevî yansıma söz konusudur. Seyr ü sülükte en etkili yol güzel huylarla donanmış kimselerle beraber olmaktır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim; “Ey iman edenler, Allah’tan korkun; sadık ve Salihlerle beraber olun.”⁷ Hz. Peygamber de; “İyilerle oturup kalkan kimseyi misk satan kimse ile arkadaşlık yapana; kötü ahlak sahibi kimselerle oturup kalkanı da demirci dükkanında bulunan kimseye benzetmektedir.”⁸ Kısaca ifade edecek olursak: Sünbül Efendi ilk beyt-i ile sâliki kendisine çağırıp onunla sohbet ederek olgun insanın vasıflarını kazandırmak istemektedir. Nitekim Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî meşhur eseri *Mesnevî’ye* “Bişnev ez ney çün şikâyet mî koned/ Şu neyin nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle, diyerek insan-ı kamillerin sohbetlerine katılıp, onları dinleyerek kemâlata ulaşabileceğine işaret etmektedir.

Sufimiz nasihatlarını ilahinin ikinci beyti ile sürdürmektedir.

⁵ Cabbarzâde Ârif Bey, *Miftâhu Hazâ’in*, vr.1b-4a

⁶ Sünbül Sinan, *Tarikatnâme*: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin, No: 2956, vr. 1-7.

⁷ Tevbe 19.

⁸ Buhârî, Zebâih 31; Buyû’ 38; Müslim, Bir 146; Edeb 16.

Hadîs-i hak durur hak söz hakikat

Eğerçi söyleyen dildir dudakdır

Bu beyit ile Sünbül Efendi salike yapacağı nasihatlerin kendine ait sözler olmadığını, her ne kadar söyleyen bir insanın dili ve dudağı da olsa hakikatleri beyân eden sözlerin Hakk'ın sözleri olduğunu ifade etmektedir.

Şarih Cebbârzâde bu beyti izah ederken hak sözden maksadın acaba Kur'an-ı Kerim'den hangi ayete işaret edebileceğini sorar sonra da "Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiya 107) ayet-i celilesinin olabileceğini ileri sürerek Hakikat- Muhammediyye konusuna işaret eder.⁹ Bilindiği gibi vahdet-i vücûd düşüncesine sahip olan sufilere gör, "Vücûd-ı mutlak"ın taayyün ettiği ilk mertebeye taayyün-i evvel/ Hakikat-i Muhammediyye adı verilir. Hakikat-i Muhammediyye, vücûd-ı mutlakın ahadiyyetini vâhidîyyete dönüştürmek suretiyle taayyüne başlamasıdır. Vücûd-ı mutlak açısından bakıldığında bu mertebeye var oluşun başlangıcıdır. Mevcûdat açısından bakıldığında ise gerçek yaratma (halk) fiili, vücûd-ı mutlakın hakikat-i Muhammediyye mertebesine tenezzülünden sonra olmuş ve her şey ondan yaratılmıştır.¹⁰

Şol kim geçmedi cân u cihândan

Ne duydu aşkı ne de duyacaktır

İlahînin üçüncü beytinde Sünbül Efendi tasavvufi kavramlardan aşk konusuna değinmekte ve şöyle demektedir: Nefsinin hevâ ve hevesini terk etmeyenlerin ve dünya muhabbetini kalplerinden çıkarmayanların Allah aşkıdan hiç nasibi yoktur.

Aşkın aslında zehirli bir sarmaşık türü olduğunu, pençesine düşeni perişan eden kara sevdanın da onun için sarıldığı yeri kurutan bu sarmaşıka benzetildiğini ve mecâzî ile hakîkî olmak üzere iki türü bulunduğunu söyleyen Ârif Bey, mecâzî (beşerî) aşkı "üzüm suyu"na, hakîkî aşk ise "şarab"a benzetir. Ona göre gönüllerdeki mecâzî aşk, sabır ve metanetle bir süre sonra hakîkî aşka dönüşebilir. Şarih aşkı bu şekilde tanımladıktan sonra önemini belirten bir hikâye zikreder. Şöyle ki; halktan bir kimse çölde eşeğini kaybeder. Çok araştırır fakat eşeğini bulamaz. Şehre vardığında caminin birisinde vaiz efendinin, kalabalık bir cemaate vaz u nasihat ettiğini görür. Bu cemaatten birisi benim eşeğimi görmüştür diye düşünür. Vaiz Efendi'ye bir pusula göndererek kendisinden bir yardım ister. Vaiz Efendi pusulayı okuyunca, pusula sahibine: Biraz bekle, sohbetin sonunda sana yardımcı olacağım, der. Adamda bir köşeye oturup vaazı dinlemeye başlar. Vaiz Efendi sohbetin sonunda cemaate hitaben: Ey cemaati Müslim'in! Başından hiç aşk geçmemiş olan varsa ayağı kalkıp beklesin, der. Bunun üzerine yaşlı bir adam ayağa kalkıp şöyle der: "Ey Hoca Efendi! Ben şu yaşıma kadar böyle bir şeye

⁹ Cabbarzâde, *Miftâhu Hazâ'in*, vr. 22b-23a.

¹⁰ Mehmet Demirci, "Hakikat-İ Muhammediyye", TDV. İslam Asiklopedisi, İstanbul 1997, c. 15, s. 179-180

müptela olmadım.” Bunun üzerine vaiz eşeğini kaybeden kimseye; “Evlâdım! Merkebin yuları yanında ise işte şu adamın başına hemândem tak da merkebinin göreceği cümle işi buna gördür. Zîrâ gâ’ib olan merkebden bu adamın kat’â farkı yoktur, belki eşek ondan daha a’lâdır!” demiş¹¹

Sufi düşünceye göre hakiki aşka ulaşamayan kimse gerçek manada Hakk’ı tanıyamamıştır. Bu nedenle Hakk ve hakikata götüren yolun aşk olduğu tasavvuf düşüncesinde çok vurgulanmıştır. Sufimiz Sünbül Sinan da bu ilahisinin üçüncü beytinden onuncu beytine kadar bu konun ehemmiyetinden bahsetmekte ve şöyle demektedir:

Sorarsan hânkâh-ı aşk-ı zâhid

Makâmı âlîdir ulu ocaktır

Eğer Allah âşıklarının tekkesini merâk ediyorsan şunu bil ki orası pek yüce, pek ulu bir ocaktır...

Şârih Arif Bey bu beytin şerhinde Sünbül Sinan Efendi’nin, aşkın mahiyetini bilmeyen, ondan bî-haber ve gaflette olanlar hakkında söz ederek, bunu soranlara dahi aşkın makamı ne kadar yüce olduğunu anlattığını belirtir. Ayrıca Şârih Hânkâhı şöyle anlatır; “Ma’lûmdur ki Nakşîyye meşâyihinin buldukları mahalle Hânkâh ve Mevlevîyâne mevlevîhâne diye elsine-i halkta şâ’î olduğu gibi diğer taraf-ı ‘aliyye Tekke ve Dergâh ve Zâviye nâmıyla yâd kılınmaktadır.”¹²

Sünbül Sinan sözlerine şöyle devam etmektedir:

Münevver olamaz zühdüyle zâhid

Anın yeri karanlık bir bucaktır

Kuru kuruya ibâdet eden ama aşkdan nasîbi olmayanlar ibâdetlerinden nûr alamaz, feyz alamaz, karanlıklarda kalırlar...

Bilindiği gibi zühd; dünyaya önem vermemek, sırt çevirmek, rağbet etmemek gibi anlamlara gelmektedir. İslam düşünce geleneğinde zühd, dünyaya karşı olumsuz tavır ve davranışların bütünüdür anlatmak için kullanılır. Halbuki zühd dünyada hiçbir şeye sahip olmamak değil, aksine dünya ve içindekilerin sana sahip olmaması yani gönlünü işgal etmemesidir.¹³ Tasavvuf ilminin geçirdiği dönemlerin ilki zühd dönemidir. Bu nedenle tasavvufi eğitimde salikin kazanması gereken ilk sıfatlardan birisi zahidliktir. Fakat sufi zühde takılıp kalmamalı seyr ü sülûke devam edip diğer hal ve makamlara terakki etmelidir.

Şârih Arif Efendi bu beytin şerhinde Hz. Musa (a) zamanında zühd ve takvası ile meşhur olan Bel’am b. Baur’u zikrederek, zühd ve takvanın ona bir takım fazilet ve kerametler kazandırdığı halde ma’rifet ehli olmadığından

¹¹ Cabbarzâde, *Miftâhu Hazâ’in*, vr. 28a-30b

¹² Cabbarzâde, *Miftâhu Hazâ’in*, vr. 31a.

¹³ Geniş bilgi için bkz.; Kıziler, Hamdi, *Tasavvufta Karakter Eğitimi, İlahiyat Yayınları*, Ankara 2017, s. 160-165.

Fravun'un safında yer aldığını, Allah'ın gazabına maruz kaldığını ifade etmektedir.¹⁴ Zühtte takılıp kalanlar, sufi düşüncede özü esas almadan sadece şeklen icra edilmeye çalışılan dini bir yaşantı, dindarlığı görüntüde yaşama, zâhiri âbâd edip bâtını viran etme olarak telakki edilmiş ve tenkide tabi tutulmuştur. Zühdî bir hayat yaşayan Zahitler, kendilerini âşık veya rind olarak tavsif eden şairlerce eleştiri oklarının hedefi olmuşlardır. Bu şairler manzumelerinde zühdün karşısına her şeyin özü addettikleri 'aşk'ı koymuşlar ve zühdün soğukluğunu ve kuruluşunu tenkit ve aşkı ise tebciil etmişlerdir. Bu nedenle Sünbül Efendi Şöyle demektedir:

Kalanlar zühd ü takvâda mukarrer

Sefer ehli değildir o durakdır

Aşktan nasîbi olmayıp da Allah'a sırf cennet arzusu veya cehennem korkusu ile ibâdet edenler belki cennete vâsıl olurlar ama Hakk'a vâsıl olamazlar...

Cebbarzade şöyle demektedir: "Câyi dikkat şurasıdır ki tarakkîden geri kalmış ve ma'rifet ve fazîletten haberdâr olamamış ekser kimesneler hayâlinde bir zühd tasavvur edip inzivâyâ iştigâl birde halka kendisini büyük göstererek hoşça geçinmek yolunu tutmuşdur. Daha garîbî şudur ki bizim en 'ukalâ halkımız bu makûle mahcûb münzevîlere 'azîmetle el ve ayak öperek nice nice hediye ve 'atiyyeler takdîmiyle himmet almak ümniyesinde bulunurlar."¹⁵ Demek ki kuru kuruya zühd insanı menzil-i maksuda ulaştırmamakta, salık, bunun geçilmesi gereken bir makam olduğunu idrak edip hakiki aşkı elde edinceye kadar yola devam etmelidir. Bu aşkın nasıl elde edilmesi gerekir? Sünbül Sinan'a kulak verelim:

Hümâ-yı 'aşkı sayd itmek dilersen

Dil-i vîrâneme gel ki yatakdır

Eğer aşk kuşunu avlamak istersen benim kalbime gir ki orası Allah aşkı ile doludur...

Sufiler "Allah, Adem'i kendi suretinde yarattı."¹⁶ Hadisinden yola çıkarak, Allah'ın, kendi isim ve sıfatlarının hepsini ihata eden suret vücuda getirdiğini ifade etmektedirler. Nitekim İbn Arabî (ö.638/1240)'ye göre kâinat cilası vurulmamış bir ayna gibiydi. Âdem bu kâinatın cilası ve ruhu oldu. Bu nedenle İbn Arabî, insan-ı kâmilî, Allah'ın isim ve sıfatlarını yansıtan, âlemin bütün hakikatlerini kendinde toplayan bir varlık olarak kabul etmektedir.

Tasavvuf düşüncesinde insan-ı kâmil ilahî tecellileri temsil eden bir konumda olduğundan onu tanımak, ona tabi olmak Allah'ı tanımak ve onun muhabbetine ulaşmak demektir.

Sünbül Sinan'a göre gerçek/hakiki aşka ulaşmanın ilk basamağı gerçek bir mürşid-i kâmile kurbiyyet kesbetmektir. Çünkü o yeryüzünde Allah'ın

¹⁴ Cabbarzâde, *Miftâhu Hazâ'in*, vr. 35b.

¹⁵ Cabbarzâde, *Miftâhu Hazâ'in*, vr. 37b.

¹⁶ Buhari, *İstizan 1*; Müslim, *Bir 115*.

halifesidir. Ona duyulan muhabbet aslında Allah'a karşı duyulan muhabbettir. Tasavvufi terbiyede belli mesafe almak isteyen kimsenin, şeyhe tabi olup ona karşı muhabbet besleyip itirazsız teslim olması gerekmektedir.

Anın 'aşkımda iken gayre bakma

Ki zîrâ 'âşıkına ol kıyakdır

Birisine âşık olan nasıl ki başkasına bakmazsa sen de eğer Allah'ı seviyorsan O'ndan gayrısına bakmazsın yani dünyâya ve ehl-i dünyâya iltifât etmezsin...

Sünbül Efendi'ye göre, Allah aşkının gönle yerleşmesinin ikinci yolu ise, nefsin Allah'ın dışındaki şeylerle ilişkisini keserek, onlara duyulan muhabbeti gönülden çıkarmaktır. Bu da ancak tasavvufun ön gördüğü riyâzet ve mücahede ile mümkündür. Gönül de iki sevginin yer alamayacağını şu ayet-i kerime işaret etmektedir : « Allah Teâla insanoğlunun kalbinde iki kalp yaratmamıştır. »¹⁷ Bu nedenle tasavvufî eğitimde salikin kalbinin masiva ile ilişkisini kesmesi için ona çeşitli riyazetler yapması önerilir. Diğer Halveti şubeleri gibi Sünbülüyye şubesi de nefis terbiyesine, Allah'ı yedi ism-i ilahi ile zikretmeye, riyazet ve çileye çok önem vermektedir. Tarikatta erba'în ve halvetin büyük önemi vardır. Nitekim Sünbül Sinan, şeyhi Cemal-i Halvetî tarafından üç yıl süren bir riyazet ve mücahedeyle tabi tutulmuştur. Hulvî, Sünbül Sinan'ın mücahede ve riyazet döneminin aralıksız on sekiz yıl sürdüğünü kaydeder.¹⁸ Bu durum halvet ve riyazet geleneğinin tasavvufî seyr ü sülükteki önemine işaret etmektedir. İşte bütün bu temrinler sonucunda sufi kendini dünyaya bağlayan Allah'tan başka her şeyi gönlünden çıkartarak, kalbini sadece Allah'la, O'nun sevgi ve muhabbetiyle doldurmuş, zihni sadece O'nunla meşgul olma derecesine yükseltmiş olur.

Tasavvufî terbiyede salikin şahsiyeti yeniden yapılanması söz konusudur. Duyguda, düşüncede, dikkat ve ilgide, arzu ve isteklerde, ibadet ve diğer tüm davranışlarda Allah'ın arzusuna uyma, kendi beninden sıyrılarak O'na ulaşma istikametinde şahsiyet yeniden şekillenir. Bunun için tarikatlarda az-çok farklı şekillerde de olsa sistemli bir tarzda belirlenmiş olan zikir ve mücahede davranışları ile bir taraftan kalbinden ve zihninden nefse ait istek ve arzuları, düşünceleri silmeye çalışırken, diğer taraftan zihnini ve kalbini sadece Allah'la doldurmanın uğraşını verir.

Şi'âr-ı 'âşıkı benden sorarsan

Cünûn u âh u vâh u ağlamaktır

Eğer aşkın kâidesini sorarsan derim ki aşkın tesiriyle deli gibi olmak ve âh u vâh edip sürekli ağlamaktır...

Şârih Cebbarzade'ye göre, aşkla marifetullahı hedeflemeyen kimselerin bir

¹⁷ Ahzâb 4.

¹⁸ Cemâleddin Hulvî, Lemezât-ı Hulviyye haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul 1993, s. 447.

takım bela ve musibetlere düşer olacağına Sünbül Efendi işaret etmektedir.¹⁹

Sünbül Efendi ilahisinin son beytinde şöyle demektedir:

Şarâb-ı aşkı içmiş Sünbülî çok

Velâkin mest iden şol son ayaktır

Sünbülî aşk şarâbını kana kana içdi ama O'nu sarhoş eden şu son kadehdir...

Şarih Arif Efendi bu beyti şerh ederken şöyle demektedir: “Cenâbı pîr kudde sırıruhu işbu beyti ile ebyât-ı sâ'ire kudsiyyelerini neticelendirmek ve bi'z-zât mazhar oldukları iltifât-ı cihân derecât-ı celîle-i risâleti zikr ü beyân-ı 'atf-ı makâl-ı himmet ederek, Şarâb-ı 'aşkı içmiş SÜN BÜ LÜ çün ve lâkin mest eden son ayaktır buyurdular.”²⁰

Bilindiği gibi diğer eğitim sistemlerinde olduğu gibi tasavvufî terbiyede de bir hiyerarşi söz konusudur. Tasavvufî eğitimde sâlik/ Hak yolcusu önce şeyhine tabi olup ona karşı muhabbet ve sevgi duyar. Bu sevgi onda manevî bir sarhoşluk oluşturur. Buna tasavvuf literatüründe “fenâ fişşeyh/şeyhte yok olma” denir. Bu eğitimin ilerleyen safhalarında sâlik/Hak yolcusu Rasulullah'a karşı aşırı bir muhabbet duymaya başlar, bu sevgi onu “fena firrasûl/Peygamberde yok olma mertebesine ulaştırır. Eğitimin son aşamasında yani vuslata eren sâlik ise artık “fenafillah/Allah'ta yok olma”a ulaşmıştır. İşte yukarıda Sünbül Efendi de son beytinde dile getirdiği ve kendisini gerçek aşka ulaştırırken son merhale olan “fenafillah” mertebesi olduğunu ifade etmektedir.

SONUÇ

Halveti tarikatının, Cemaliye kolu sünbülüye şubesi kendisine nispet edilen Sünbül Sinan Efendi'nin on beyitlik ilahisi bağlamında tasavvufî görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Sünbül Efendi'nin tasavvufî görüşlerini izah ederken bu ilahisine şerh yazan ve bu eserine de “**Miftâh-ı Hazâin-i Rahmâniyye**” diye isim koyan Cebbârzâde'nin şerhinden istifade ettik. Sünbül Efendi bu şiiri ile tasavvufî terbiyeye girmiş olan salike seslenerek, seyr ü sülûkte insanı terakki ettirecek hususlara dikkat çekmektedir. Tasavvuf, bir amacı gerçekleştirme, bir hedefe varma yoludur. Bu hedef de vuslattır. Yani Allah'ta yok olma/Fenafillahtır. Bu makama ulaşmak için sâlik bir çalışma ve mücadele içinde olması gerekir. Bu mücadele, insanı nefsin/içgüdülerin, maddi istek ve arzuların hakimiyetinden kurtarma ve Allah'ta yok olup Allah'la dirilme mücadelesidir. Bunun için sufi hem zihinsel hem de bedensel bir çaba harcar. Duygu, düşünce ve davranışlarıyla bir bütün olarak kendini buna hazırlar. Bu nedenle Sünbül Sinan ilk beyti ile tasavvufî terbiyeye karşı ilgi ve istekte bulunan kimse anlamında olan salike seslenerek; bu yolun ilk şartının bir mürşid-i kamile varıp ona intisap edip nasihatlarına kulak vermektir, uyarısında bulunmaktadır.

Şiirin diğer beyitlerinde üzerinde durulan tasavvufî kavramlardan zühd ve

¹⁹ Cabbarzâde Ârif Bey, *Miftâhu Hazâ'i*, vr. 51b.

²⁰ Cabbarzâde, *Miftâhu Hazâ'in*, vr. 53b.

aşktır. Bu iki kavram tasavvufi eğitimde önem arz etmektedir. Zühd sufinin eğitimin başında önemle üzerinde durması gereken bir makamdır. Yalnız bunun son merhale olmadığı bilincinde olup yoluna devam edip bir üst merhaleye geçmesi gerekir. Bu nedenle Sünbül Sinan Efendi şu uyarıda bulunmaktadır:

Münevver olamaz zühdüyle zâhid

Anın yeri karanlık bir bucaktır

Kuru kuruya ibâdet edip aşktan nasibi olmayan kimselerin ibadetlerinden nur ve feyz alamayacağından, karanlıklarda kalırlar.

Aşk ise; benliğin tamamen kaybolması, kişinin iradesi Allah'ın iradesinde yok olmasıdır. Bu halde bütün şuur Allah tarafından kaplanmıştır. Sufî artık Allah'ta yok olmuş/Fenafillah, Allah'la dirilmiştir/Bekabillah. Sufimiz salike zühd makamında takılıp kalmamasını terakki ederek aşkullah'a ulaşmasını öğütlemektedir. Çünkü bu mertebeye ulaşamayan kimsenin ibadetlerde taklitte kalıp tahkike ulaşamayacağını ifade etmektedir.

Kaynakça

ABDÎ-ZÂDE Hüseyin, Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2007.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

BURSALI, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000.

CABBARZÂDE, Ârif Bey, *Miftâhu Hazâ'inü'r-Rahmâniyye fi-Vücûdi Memleketi'l-İnsâniyye*, Taksim

CEMÂLEDDİN, Hulvî, Lemezât-ı Hulviyye haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul 1993.

CEYLAN, Ömür, "Üsküdar'ın "Kravatlı Evliyâ"sı Cebbarzâde (Çapanzâde) Mehmet Ârif Bey ve Nutk-ı Sünbül Sinan Şerhi", Üsküdar Sempozyumu IV, İstanbul 2006, I, s. 609-623.

DEMİRCİ, Mehmet, "Hakikat-İ Muhammediyye", TDV. İslam Asiklopedisi, İstanbul 1997, c. 15, s. 179-180.

İBNÜLEMİN, Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şiirleri*, İstanbul 1988, I, 39-40.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

SÜNBL, Sinan, *Tarîkatnâme*: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin, No: 2956,

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, Milli Matbaa, İstanbul 1927.

VASSÂF, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Din ve İnsan Bağlamında Deizm

Halis ÇAVUŞOĞLU

Araştırma Görevlisi - Bursa Uludağ Üniversitesi - filozof.25@hotmail.com

Özet

Deizm, yakın zamana kadar gerçekte Hristiyanlığın hurafe içerikleriyle dolu olan ve bunlara karşı akıl ve mantığın isyan etmesiyle etkili olmaya başlayan dini bir akımdır. Özellikle 17. yüzyıl Newton ve sonrasındaki Kepler, Copernicus ve Galileo gibi doğa bilimcilerinin çalışmalarını etkileyen deizm, akıl kökenli bilimsel yaklaşımın dine uygulanması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bununla bağlantılı olarak, İslam literatüründe deizm, Allah'ın evreni yarattıktan sonra tabiat kanunlarını devreye sokmak suretiyle evreni kendi haline terk ettiği düşüncesi önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma içerisinde din ve insan bağlamında deizm ele alınacak, deizmin yanlış kullanımına dayalı görüşlere bir eleştiri sunulacaktır. Bununla birlikte, çalışma sonrasında deizmin özgünlüğü ortaya konulmuş olacaktır.

Deizm felsefesine göre, kâinatı ve insanı yaratan bir yaratıcı vardır. Fakat yaratıcı yaratma durumunu, yarattığı hiçbir şeyden ve özellikle insandan bir şey beklemeden yaratmıştır. Tanrı yarattıktan sonra hiçbir şeye karışmamakla birlikte, insanları özgür bir halde bırakmıştır. Deizm bu yönüyle, sadece yaratıcıya inanan insanların benimsediği bir akımdır. Fakat bu akıma neden olan faktörlerle bağlantılı olarak deizm belli çevreler tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve çarpıtılarak yanlış kullanımlara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda deizmin kendisi de başlı başına kendi içerisinde bazı eksiklik ve yetersizlikler barındırmaktadır. Nitekim deizmin din ve insan arasındaki ilişkiyi oluşturan birçok unsuru dışarda bıraktığı açıktır.

Sonuç olarak, her ne kadar deizmde var olan yanlış anlaşılmalardan, yanlış kullanımlardan bahsediliyor olsa da deizmin günümüzde benimsendiği görülmektedir. Çünkü modern çağda insan özgürlüğü insanların din anlayışını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla deizm din ve insan bağlamında bize farklı anlayışlar ve perspektifler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deizm, Din, Bilim, İnanç, Yaratma

Deism in the Context of Religion and Human

Abstract

Deism is a religious movement that, until recently, was actually full of the superstitions of Christianity and began to be influenced by the rebellion of reason and logic. In particular, deism, which influenced the work of naturalists such as Kepler, Copernicus and Galileo in the 17th century Newton and its aftermath, brought forth the idea of applying the scientific

approach to reason. In connection with this, deism has an important place in the Islamic literature, after the creation of the universe, by leaving the universe in its own place by enacting the laws of nature. Therefore, in this study, deism in the context of religion and human will be discussed and a criticism will be presented to the views based on the misunderstanding of deism. However, the originality of deism will be demonstrated after the study.

According to the philosophy of deism, there is a creator who creates the universe and man. But he has created the state of creative creation without expecting anything he has created, and especially man. After God's creation, he did not interfere with anything, but he left people free. In this aspect, deism is a trend adopted only by people who believe in the creator. However, in connection with the factors that cause this current, deism has been dealt with in different ways by certain circles and has been distorted causing misuse. In this context, deism itself contains deficiencies and deficiencies in itself. As a matter of fact, it is clear that deism leaves out many elements that make up the relationship between religion and human.

As a result, although the misunderstandings and misuses used in deism are mentioned, it is seen that deism is adopted today. Because in the modern age, human freedom seriously affects people's understanding of religion. Therefore, deism offers us a different understanding and perspective of religion in the context of religion and human.

Keywords: Deism, Religion, Science, Faith, Creation.

Giriş

Deizm kelime anlamını Tanrı anlamına gelen “Deus” dan almaktadır. Özellikle on yedinci yüzyılda İngiltere’de ortaya çıktığı bilinen bir Tanrı tasavvurudur. Deizm tanrı tasavvurunu tam olarak kavrayabilmek için, öncelikle onun ortaya çıkmasında etkili olan sebepleri ve etkenleri bilmemiz gerekmektedir. Yani deizm, hangi düşünceyi destekleyen şekilde ve hangi fikri eleştiren-reddeden bir şekilde ortaya çıktığı önemli bir yere sahiptir. Aslında deizm, Ortaçağ düşünce tarzına, Hristiyanlık dini anlayışına, kilise ve papazların inanç uygulamalarına karşı onların eksiklik ve yetersizliklerinden kaynaklı sıkıntıları ele alan bir tanrı tasavvuru olmuştur.

Deizm kavramsal olarak Tanrı ile bağlantılı bir şekilde yaratıcılık anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda, bir yaratıcı gücün var olduğunu, ancak tüm dinlerde vahiy, peygamber, mucize, kutsal kitap, ahiret inancı gibi dini unsurların olamadığı anlayışı savunulmaktadır. Çünkü deizm de bu gibi dini durumlara ve unsurlara gerek duyulmamaktadır. Bu durum ile alakalı olarak, yine de Hristiyanlığa bir tepki olarak ortaya çıkan ve bu dindeki teslis, ruhbanlık, günah çıkarma ve cennetten tapu alma-verme gibi durumlara bir alternatif olarak ortaya çıktığını da söylememiz mümkündür.

Deizm, yakın zamana kadar gerçekte Hristiyanlığın hurafe içerikleriyle dolu olan ve bunlara karşı akıl ve mantığın isyan etmesiyle etkili olmaya başlayan

dini bir akımdır. Özellikle 17. yüzyıl Newton ve sonrasındaki Keppler, Copernicus ve Galileo gibi doğa bilimcilerinin çalışmalarını etkileyen deizm, akıl kökenli bilimsel yaklaşımın dine uygulanması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bununla bağlantılı olarak, İslam literatüründe deizm, Allah'ın evreni yarattıktan sonra tabiat kanunlarını devreye sokmak suretiyle evreni kendi haline terk ettiği düşüncesi önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma içerisinde din ve insan bağlamında deizm ele alınacak, deizmin yanlış kullanımına dayalı görüşlere bir eleştiri sunulacaktır. Bununla birlikte, çalışma sonrasında deizmin özgünlüğü ortaya konulmuş olacaktır.

Deizm de Tanrı evreni yaratmıştır, fakat sonrasında evrenin kendi yasalarına göre işleyiş gösterdiği anlayışı hakimdir. Yani Tanrı evreni yarattıktan sonra yaptığı ve yapması gereken hiçbir sorumluluğa sahip değildir ve yapmamaktadır. Hatta İslam literatüründe sürekli olarak dillendirilen örneğe göre, François Marie Arouet Voltaire'ın kullanmış olduğu saat örneğine göre, Tanrı evreni saatini kurmuştur ve böylece bırakmıştır. O saat kendi mekanik işleyişine göre çalışmaya devam ettiği gibi, evrende kendi kanunlarına göre işleyişini devam ettirmektedir.

Deizm felsefesine göre, kâinatı ve insanı yaratan bir yaratıcı vardır. Fakat yaratıcı yaratma durumunu, yarattığı hiçbir şeyden ve özellikle insandan bir şey beklemeden yaratmıştır. Tanrı yarattıktan sonra hiçbir şeye karışmamakla birlikte, insanları özgür bir halde bırakmıştır. Deizm bu yönüyle, sadece yaratıcıya inanan insanların benimsediği bir akımdır. Fakat bu akıma neden olan faktörlerle bağlantılı olarak deizm belli çevreler tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve çarpıtılarak yanlış kullanımlara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda deizmin kendisi de başlı başına kendi içerisinde bazı eksiklik ve yetersizlikler barındırmaktadır. Nitekim deizmin din ve insan arasındaki ilişkisiyi oluşturan birçok unsuru dışarda bıraktığı açıktır.

Deizmin kullandığı argümanlar her ne kadar bir ilah inancı anlayışını benimsemiş olsalar da, kısmen veya gizli bir şekilde ateizm akımının kullandığı içeriklerle benzerlik göstermektedir. Günah, cehennem, hesap, emirler, yasaklar, kader, ahiret vs. gibi kavramlar inkâr düşüncesi insanların bu akıma meyletmesinin temel sebeplerinden bazılarıdır. Bu unsurların olmaması beraberinde peygamber ve kutsal kitabın da olmamasını gerektirmektedir. Böylece insanların özgür bir şekilde dini anlayışlarını yaşayabilmelerinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca deizm Tanrı tasavvurunun kabul ettiği tek şey olan Tanrı'nın varlığını ise biz sadece akıl yolu ile bilebilir ve kavrayabiliriz. Hatta o dönemin düşünürleri, bu konunun "katı akılcılık" diye tabir edilen durumun dışında hiçbir şekilde bilinmeyeceğini ve anlaşılamayacağını ifade etmişlerdir. Bu durum din felsefesi alanında "Doğal Din" anlayışı olarak ifade edilmekte ve kullanılmaktadır. Bunun diğer bir kullanılan ismi ise "Katı Rasyonalizm" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, Tanrı, akıl ve ahlaktan başka bir kutsal tanımayan deizm tasavvuru, böyle bir inanç olarak bilinmekte ve benimsenmektedir. Bu bağlamda deizm, olgusal dünya ile inanç dünyasını

ayrı tutmaktadır. Çünkü deizm, ya tanımlama ya da tanımlayamama durumunu ortaya koymaktadır.

Ancak şurası çok önemlidir ki: Deizm ne teizmin varmak istediği ve vardığı bir sonuçtur, ne de ateizmin başlangıcında önemli bir görev üstlenen bir sebeptir. Bu durum hakkında sadece, kısaca deizmin aslında gizli ve korkak bir ateizm anlayışı olduğunu ifade ederek aralarındaki ilişkiyi özetleyebiliriz. Bu bağlamda deizmin, ateizm anlayışını ekmeğine yağ sürdüğü iddia edilmektedir. Yani deizm, tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi keserek ve dindarlığı ortadan kaldırarak önemli bir durumu dolaylı olarak desteklemiş olmaktadır. Yoksa deizm, ateizm anlayışının başlangıcında ve gelişmesinde sebep ve sonuç olarak hiçbir gaye gütmemiş ve üstlenmemiştir.

Deist tanrı tasavvuru, özellikle dini konuda sapkın düşüncelere sahip olan insanların oluşturduğu bir anlayıştır. Bu nedenle deizm, geçmişteki gibi saf ve cüretli bir şekilde varlığını ortaya koyamamaktadır ve sürdürememektedir. Deizm kelimesini ilk kez kullanan, savunan ve benimseyen düşünürlerden bazıları, F. M. A. Votaire, J. J. Rousseau, I. Kant, L. Herbert, J. Toland, T. Morgan vb. şeklinde sıralanabilir.

Deizm Tanrı'nın varlığını kabul eder, ancak Tanrı'nın transandental(aşkın) olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Tanrı, plan yapar, program belirler ve bu doğrultuda yaratır, sonrasında hiçbir şeye hiçbir şekilde dâhil olmaz. Sonuç olarak, her ne kadar deizmde var olan yanlış anlaşılmalardan, yanlış kullanımlardan bahsediliyor olsa da deizmin günümüzde benimsendiği görülmektedir. Çünkü modern çağda insan özgürlüğü insanların din anlayışını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla deizm din ve insan bağlamında bize farklı anlayışlar ve perspektifler sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu aşkınlık durumuna rağmen neden son zamanlarda deizm Tanrı tasavvuru özellikle gençler arasında yaygınlaşmaya başladığını maddeler halinde sıralayalım:

- Ortaçağ, Hristiyanlık dini, kilise ve papazların dini uygulamalarında ki baskıcı tavrından kurtulmak için
- İnsanların fikir, inanç ve yaşantılarında özgür olmak isteklerinden dolayı
- Bilinçli bir şekilde yapılan ve tahrip edici olan ideolojik ve dini anlayışlara karşı yapılan saldırılara karşı bir tepki ortaya koymak için
- Özellikle dini gruplar, dini inanca sahip olan insanlar(topluluklar) ve farklı dinlerin mensupları arasındaki şiddetli ayrımcılık ve çatışmalardan dolayı
- Aydınlanma dönemi ile birlikte ön plana çıkan bilim, teknoloji, deney, gözlem ve akıl gibi durumların önem kazanmasından dolayı
- Din âlimleri ve din yetkililerinin yetersiz ilim sahibi olmaları ve bu nedenle yanlış yönlendirmelerinden dolayı

- Farklı dini gruplar ve dini yetkililer arasındaki tutarsızlıklardan dolayı
- Toplumun yetersiz saha araştırması yapması veya hiç yapmamasından dolayı
- İnsanların herhangi bir şey hakkında bir sorumluluk ve yetki almaktan korkmasından ve çekinmesinden dolayı
- İnsanların herhangi bir şeye bağımlılık ve bağımlık durumlarını istememesinden ve kabul etmemesinden dolayı
- İnsanların yaptıkları şeylerden dolayı hesap vermek istememesi ve ceza-mükafat ile yüzleşmelerinden çekindikleri için
- Hayatlarında her şeye müdahale edilmesini istemedikleri için
- "Rahat bırakın 'lan' beni" tabirinin terbiyeli bir kılıfa sokulmak istenmesinden dolayı

Sonuç olarak, deizm Tanrı'yı yaratıcı kabul etmekle birlikte Tanrı'nın yarattıktan sonra âlem ile ilişkisinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Yaratmaya inanılır, ancak özellikle vahye inanılmaz. Tanrı'nın işi sadece yaratmaya kadardır sonrasında işi bitmektedir. Bu nedenle insan her bilgiye kendi aklıyla ulaşabilmektedir. Tabiat, mekanik olarak kendi kendine işlemektedir. Votaire'ın evreni saate benzettiği gibi, saatçi saati yapar ve gerisine hiç karışmaz, kendi kendine işler. Alem de aynen böyle tabiat kanunlarıyla işlemektedir.

Deizmi ortaya çıkaran sebeplerle bağlantılı olarak, kilise ile bilim adamlarının çatışması önemli bir oynamıştır. Dünyanın anlaşılması yalnızca din ile mümkündür ve bu nedenle bilimi bir tehdit olarak görmektedir. Bilim adamları tüm bu eleştirileri reddetmiştir ve Tanrı'yı yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Aristoteles'in Tanrı görüşünü örnek alarak, bunu kendi tutumlarına ve düşüncelerine uydurmuşlardır. Böylece ateist olarak, kiliseye ters düşmekten de kurtulmuşlardır. Hesap sormayan bir Tanrı'nın varlığı insanlara çekici ve cazip gelmektedir. Bu nedenle deistler dinsiz Tanrı tasavvurunu ortaya konmaya çalışmışlardır.

Deizme yöneltilen eleştiriler ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Deizm toplumlara ve kitlelere mal olmamıştır. Sadece sınırlı entelektüel kitlelere hitap etmektedir. Akla aşırı önem vermiştir ve akli mutlaklaştırmıştır. Fakat bir yol gösterici olmadan akıl, gerçekliği bulunamaz. Deizm sır ve gizem düşüncesini kabul etmez. Çünkü mistik olaylar insanları olumsuz etkilemektedir. Ancak her sır veya mistik olay, her zaman olumsuz olmaz, bazen motive edici yönleri de olabilir. Deizm, Tanrı ile insan ilişkisini kopardığı için, Tanrı'nın olup-olmaması insanlar için bir önem ifade etmemektedir. Bu durum, birçok kelam-i problemlere de neden olmuş ve zemin hazırlamıştır. Çünkü deizm, şimdiye kadar hiçbir soruya tam olarak cevap vermemiştir.

Kaynakça

1. [Arık](#), E.(2019). Deizm Ve Ateizm Çıkmazı. İstanbul: Hayy Kitap Yayınevi.
2. Capra, F.(2018). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası. (Çev. Mustafa Armağan). İstanbul: İnsan Yayınları.
3. [Cınar](#), A. (2018).Deizm Ve Ateizm Üzerine. İstanbul: Köprü Kitapları Yayınevi.
4. Dorman, E.(2017). Tarihsel ve Teolojik Açından Deizm ve Eleştirisi Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu Bildirileri. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
5. Dutlu, D. (2010). Din Bilim İlişkisinde İndirgemecilik Ve Yarattığı Sorunlar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
6. Erdoğan, H.İ. (2018).Deizm Ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 11 Sayı: 57 Haziran.
7. [Gürbüz](#), C.(2017). İslam'dan Deizme. İstanbul. [Berfin Yayınları](#).
8. Harman, V.(2017). Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl Ve Âlem Tasavvuru. Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 1.
9. Küçükcalp, K.(2008). Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger Ve Derrida. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa.
10. Özalp, H. (2012).Bilim-Din İlişkisinde Uzlaşmacı Yaklaşımlar. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul.
11. Özelçi,H.K.(2018). Richard Dawkins'e Göre Din-Bilim İlişkisi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya
12. [Öztürk](#), Y. N.(2015). Tanrı'dan Başka İnsanüstü Tanımayan İnanç Deizm. İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi.
13. Wood, A. W. (2011).Kant'ın Deizmi, (Çev.: Necmettin Tan).Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 52:327-347.
14. [Yaşar,H., Ö. F. Korkmaz, Y. Karakoç](#),(2019).Modern Bir Akıl Sapması: Deizm. İstanbul: Dirayet Yayınları.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Değerler Eğitimi Kurumu Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar

Hamdi KIZILER

Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hamdikiziler@gmail.com

Özet

Değerler, bireyin ve toplumun huzur ve mutluluğunu hedefleyen manevi unsurlardır. Değerler, insanın iç dünyasından doğar ve söz, tutum ve davranışları yönlendirme gücüne sahiptir. Bu sebeple değerler, tasavvuf ve kurumsallaşmış hali olan tarikatlarla pek çok ortak özellik içerir. Tasavvuf, İslam'ın temel kurallarının yanında ahlak ve değerleri de içselleştirerek yaşamaya gayret gösterme çabası olarak nitelendirilebilir. İnsanın ruhsal tekamülünü hedefleyen tasavvuf, kişinin dininden veya inancından kaynaklanan değerleri veya ahlak ilkelerini, titizlikle uyulması gereken erdemler olarak kabul eder. Tasavvuf anlayışına göre değerler, bireysel ve toplumsal eylemleri etkilediği için bu eylemlerin olumlu, iyi, güzel ve yararlı hale gelmesi, ancak öğretilmesi ve benimsetilerek bir yaşam tarzı haline getirilmesi ile mümkün olur. Zira değerler, din ve ahlak gibi bireysel ve toplumsal kimliği belirlemede ve ortaya çıkarmada temel unsurdur. Bundan dolayı değer veya ahlak gibi manevi unsurların sadece örgün eğitimle verilmesinin yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır. Aile, okul, çevre gibi faktörlerin yanında değerleri yaşayarak zevk ve tecrübe ile keşfeden tasavvuf ve tarikat gibi uygulama alanlarına da ihtiyaç vardır. Bu sebeple tasavvuf ve tarikatları, değer üreten olmakla beraber aynı zamanda değerler eğitiminin verildiği kurumlar olarak da görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikatlar, Ahlak, Değerler, Değerler Eğitimi

Sufism and Order as Values Education Institutions

Abstract

Values are bodiless entities that aims to accomplish a happy and peaceful community and the individual. Values are born in one's inner world and has the power to alter speech, approach and behavior. For this reason, values have many common features with Sufism and its institutionalized version, Order. Sufism can be interpreted as Islam's effort on embracing morality and values along with its basic principles. Sufism, which aims at the spiritual

development of the individual, accepts the values and moral laws of one's religions and belief to be a virtue needs to be applied studiously. Values, according to Sufism, being effective on individual and social actions, can only be made beneficial with proper education and adopting it as a way of life. Because values are main factors in determining the moral and religious identity of the individual and the community. Therefore, it is clear that formal education in its own is not enough for teaching spiritual elements such as values and morality. Besides the factors such as family, school and environment, applications such as Sufism and Orders that seeks discovery in experience and peace are also necessary. For this reason, it is possible to see Sufism and Order as not only value producers but also institutes that provide values education.

Keywords: Sufism, Orders, Morality, Values, Values Education

Değer

Değer, geçmişten günümüze pek çok bilim dalı tarafından ele alınmış oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Birey ve toplumun davranışlarını yönlendirmesi nedeniyle din, ahlak, psikoloji, sosyoloji, felsefe, iktisat gibi alanların değerlerle ilişkisi öteden beri var olmuştur. Şüphesiz insanın iç dünyasını yani ahlakını güzelleştirme çabasıyla hareket eden tasavvuf da değerler ve değerler eğitimi ile yakından ilgilidir. Bu anlamda tasavvuf ve kurumsallaşmış hali olan tarikatlar hem değer üretir hem de değerleri benimseterek bir yaşam tarzı haline getirme kurumu olarak nitelendirilebilir.

Sözlüklerde değişik şekillerde ifade edilen değer kavramı, genel olarak bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin sahip olduğu önem ve kıymet, yararlı ve yüksek nitelik taşıyan şey, paha olarak tanımlanmıştır. Değerler, bireyin ve toplumların sahip olduğu sosyal, kültürel, bilimsel, ahlaki ve ekonomik unsurları içeren maddi ve manevi düşünce ile tutum ve davranışların bütünü şeklinde de tanımlanmaktadır (Kızıler ve Canikli, 2018, s. 9 vd; [Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr), 5 Ekim 2019). Kısa ve genel bir ifadeyle söylenecek olursa değer, birey ve toplumun önem ve kıymet verdiği şeydir.

Değer, genel olarak İslam ahlak anlayışlarında erdem ve fazilet gibi benzer kavramlarla ifade edilmiştir. Buna göre değer, birey ve toplumun doğru, güzel ve iyi kabul ettikleri söz, tutum ve davranışlar kastedilir. Özellikle ahlak ve tasavvuf düşüncesinde iyi, güzel ve doğru kabul edilen davranışlar, sadece örgün eğitimle değil, birey ve toplum tarafından hayat boyunca zevk ve tecrübe edilerek kazanılacak eylemlerdir (Gürbüz, 2003, s. 39; Cengiz, 2014, s.

3: 225). Buradan hareketle denilebilir ki, tasavvuf ve tarikatların öngörüp uyguladığı yaşam tarzı, ahlak ve değerler bütünü ile bunların yaşama biçimidir (Demirli, 2009, s. 20, 21).

Esasen değerlerin ve değerler eğitiminin amacı, birey ve toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. Elbette bu, aynı zamanda Yüce Allah'ın gönderdiği bütün dinlerin de temel amacı ve hedefidir. Bunun için insanın yaratıldığı günden beri Yüce Allah her zaman ve mekâna göre din göndermiş ve insanların huzur ve mutlulukları için de gelen dinlere uymasını istemiştir. Bu duruma paralel olarak denilebilir ki, insanın var olduğu günden beri bütün beşerî topluluklarda zamana ve topluluklara göre çeşitli farklılıklar gösterse de temel değerler ve ahlaki prensipler de her zaman ve coğrafyada var olmuştur (Çağrı, 1995, 12: 268-272; Aydın, 1992, 6: 24; Cengiz, 2014, 3: 225.) Zira din veya inançlar, bütün değerlerin en derininde yer alır ve onların oluşumunda en belirleyici role sahiptir. Bundan dolayıdır ki değerler, en çok din veya inançlardan kaynaklanmış ve onlardan beslenmiştir. Bu sebeple değerler; iyilik, kötülük, doğruluk, yanlışlık, güzellik, çirkinlik gibi kavramların kriterlerini ve sınırlarını belirleyici özelliklere sahiptir (Çandır, 2018, s. 629; Bozkurt, 2008, s. 93).

Ancak söz konusu durumun gerçekleşebilmesi için, değer kabul edilen olguların özümsemesi ve hayatı anlamlandırmada yönlendirici olması gerekir. Tasavvuf ve tarikatların ortaya çıkış nedenlerinin başında da insanın ruhsal gelişimini tekamüle yardımcı olan manevi anlamda önem ve değer verilen duygu, düşünce, tutum ve davranışların titizlikle uygulanması gelmektedir. Bu da tasavvuf ve tarikatların ahlak, erdem, fazilet, değer gibi manevi olguları hayata yansıtan ve tecrübe ederek yaşam tarzı haline getiren bir kurum olduğunu gösterir.

Değer ve Tasavvuf

Yüce Allah, bireyin ve toplumun ahlak ve değerlerine bağlı olması için gerekli olan maddi ve manevi değerler manzumelerini Kur'an-ı Kerim'in geneline yayarak bildirmiştir. Ayrıca bu değerleri hayatında uygulayan sevgili Peygamberimizi de rol model alınması için insanlığa rehber olarak gönderdiğini; "Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin." (Kalem 68/4), "Andolsun ki, Rasûlullah sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir." (Ahzâb 33/21) ayetleriyle teyit etmiştir. Buna göre İslam; ahlak, erdem, değerler ile bunların eğitimini mükemmel bir şekilde hayatın her aşamasında nasıl uygulanacağını Kur'an ve sünnetle belirlerken temel değerlerine bağlı bir insanın yetişmesinin önemini ve gereğini de uygulamalı biçimde anlatmıştır.

Şüphesiz İslam'da, insanı ontolojik ve teolojik boyutlarıyla ele alan, yani dünya hayatı ile birlikte bu hayatın öncesini ve sonrasını da hesaba katan mebd'e (yaratılış anı) ve mead (Allah'a dönüş) sınırlarına kadar etkileri uzanan bir eğitim anlayışı vardır. Başka bir ifadeyle İslam'ın eğitim anlayışı, genel olarak hayatın tüm alanlarını kapsar (Kara, 2006, s. 110).

Din eğitiminin; iç ve dış gözlemleri gelişmiş, kâinatı, varlıkları ibret gözüyle gözlemleyen, iç âleminin derinliklerini de derin bir iç müşahade ve basiretle görüp kendi kusurlarını itiraf eden, tutum ve davranışlarını ıslah eden, kötü vasıf ve huylarını görerek değiştirebilen değer, ahlak, fazilet gibi unsurları üzerinde taşıyan bir insan yetiştirme hedefleri vardır. Söz konusu hedefleri en azından kısmen benimseyip tutum ve davranışlarını onlara göre düzenlemeyen insanlar, iç dünyalarında mevcut olumsuz yönlerinin tesiriyle yanlışlarını görüp düzeltmek yerine zamanla onların etkisine kapılarak yanlışlıklara düşebilirler (Çamdibi, 2000, 13/3-4: 445; Gül, 2014, s. 407). Tasavvuf, söz konusu olumsuzlukları dikkate alarak insanın hata ve yanlışlara düşmemesi için en başta ahlak, fazilet, değer gibi unsurların titizlikle uyulması gerektiğini ve bunun için nefis terbiyesine özen gösterilmesini savunmuştur.

Eğitim sayesinde insanda istenen olumlu tutum ve davranışlar elde edilir. Esasen eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumun inançlarını, değerlerini, kültürünü, örf ve âdetlerini vs kazanma sürecidir. Bu anlamda eğitimin amacı, insanda doğuştan gelen ruhsal ve bedensel kabiliyetleri geliştirmek, sağlıklı ve uyumlu bir şekilde temayüller ve kabiliyetler arasında denge kurmak olarak söylenebilir. Başka bir ifade ile insanda iyi, doğru ve güzel olan yönelişleri bularak ortaya çıkarmak, bu alanda ulaşabileceği en son noktaya kadar çıkmasına yardımcı olmak, kötü, yanlış ve çirkin olan temayülleri de zamanında yönlendirmektir. Zararlı eğilimleri faaliyetten men etmeyi öğreterek kendine ve topluma zararlı bir şekilde gelmesine engel olacak dayanma gücü kazandırmaktır. Eğitimin belki de en zor ve önemli görevi burada saklıdır. Şüphesiz yukarıda zikredilenler dikkate alındığında eğitim sürecinin sonunda kişinin manevi anlamda ya da ahlak ve değerler açısından gelişmesi sağlanmış olur (Avcı, 2003, s. 2; Kara, 2006, s. 109).

Esasen din, iman (inanç), ibadet (amel/davranış/eylem) ve ahlak (kalb/özümseme/içselleştirme/güzelleştirme) gibi üç temel unsurdan oluşan ilahi kurallardır. Dinin bu üç temelinin de insanın iç dünyası yani kalp olduğu kabul edilebilir. Buradan yola çıkarak din eğitiminin bir anlamda gönül eğitimi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sadece bilgi aktarımı, din eğitiminin öğretim boyutunu karşılayabilirken bu bilginin iyilik, doğruluk, güzellik,

sevgi, tevazu gibi değerler manzumesiyle yoğrularak birey ve topluma kazandırılması ve pratiğe dönüştürülmesi, din eğitiminin aynı zamanda kalp eğitimi, manevi eğitim veya değerler eğitimi olduğunu da gösterir. Buradan hareketle tasavvufun ve kurumları olarak tarikatların gönül eğitimini esas alarak ahlak ve değerler eğitimine sağladığı katkı ile bunları gerçekleştirmek için izlediği yöntem, kullandığı materyal gibi olgular daha rahat ve kolay anlaşılabilir. Tasavvufun İslam ahlakı ve eğitimini esas alan bir anlayış olduğu gerçeğinden yola çıkarak yukarıda değerler ve eğitimi hakkında verilen bilgiler dikkate alındığında, onun aynı zamanda bir değerler manzumelerinin eğitimi olduğu da söylenebilir (Kızıler, 2017, s. 50).

Tasavvuf eğitimi, ruhun tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi hususunda izlenilecek yöntemleri ifade eder. Tasavvufun tariflerine bakıldığında aynı zamanda tasavvuf eğitiminin kapsam ve içeriği de görülmektedir. Nitekim kaynaklarda tasavvuf, Kur'an ve Sünnette yer alan, insanın iç dünyası ile gönül terbiyesine işaret eden, maddenin ve dünyanın geçiciliğini işleyen, kalbi davranışları esas alan kuralların değişik yorumlarından ibaret bir ahlak ve eğitim anlayışı olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle tasavvuf, bir gönül eğitimidir. Gayesi ise insanın kalbini ve ruhunu arındırarak nefsinin kötülüklerden temizleyip kemal seviyesine çıkarmaktır. Yani insan-ı kâmil yetiştirmektir.

Yukarıda verilen eğitimin gayesinin yanında aynı zamanda; 'insanı bireysel, toplumsal, evrensel değerlerin veya insanı ilgilendiren maddi ve manevi değerlerin yaşandığı bir hayata hazırlamak, buna ulaşmanın yollarını göstermek' şeklinde ifade etmek de mümkündür. Aslında buna "değerler eğitimi" veya "karakter eğitimi" de denilmektedir. Zira insan, değerler ve karakter eğitimi ile kişiliğini veya şahsiyetini dengede tutar. Böylece ifrat ve tefritin tam ortasında, nefsin de hakkını gözeterek bütün hareketlerde denge ve itidal koruma, nefsinin kontrol altında tutma olgunluğuna ulaşır. Varlıklarla olan münasebetlerinde olgunluk ve ülfet kazanır. Kendine ve diğer varlıklara hizmetle kendini aşar ve böylece değerler hiyerarşisinin nihai hedefi olan Allah sevgisine (muhabbetullah) ulaşır (Çamdibi, 2006, s. 291).

Tasavvuf, farklı tarifleri olmakla beraber, İslam'ın emir ve yasakları ile nafileler dahil ahlak, manevi ve deruni yönlerini, en güzel inceliklerine kadar ihlas ve samimiyetle yaşamaktır. Genel anlamda bu tarif, günümüzde eğitim, ahlak, değerler ve karakter eğitimi ile ilgilenen uzman bilim insanlarının ilgili oldukları alan için de söylediği düşüncelerdir. Nitekim tasavvufun tarifleri arasında, "kalbin ve ruhun tasfiyesi ile nefsin tezkiyesi ve ahlakın güzelleştirilmesi" de vardır (Yılmaz, 1994, s. 59; Eraydın, 1994, s. 56). Yine

tasavvuf tarihinin ilk dönem sûfilerinin de ifade ettiği gibi tasavvuf, “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak” ya da “Güzel ahlak”tır (Kuşeyrî, 1990, s. 279 vd; trc. s. 367; Cebecioğlu, 1987, s. 393). Bütün bunlar Yüce Allah’ın rızasını kazanmak ve nihayette insan-ı kâmil olmak gayesi ile yapılır. Bu durumda sûfî kişilik, bu gayeye ulaşmak için çaba harcar. Söz, tutum ve davranışlarını buna göre düzenler. Buna göre tasavvufi hayatın öngördüğü kişilik, dünyanın nimetlerine dönük ihtirasları aşabilen, Allah’la birliktelik duygusuyla dünyaya ve çevresine bakan, sevgi ve merhametle davranan insandır. Ancak bu düşünce ve duygulara sahip olabilmek belli bir eğitimi gerektirir. İşte bu açıdan tasavvuf, bir tür manevî eğitim, ahlak eğitimi veya değerler eğitimi sistemi olarak da görülebilir (Karacoşkun, 2007, 79).

Tasavvuf tarihi ve düşüncesi konusunda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, tasavvufun öngördüğü ve uyguladığı hayat tarzının yaşandığı organizasyonlar, yani tarikatlar ve uygulama mekânı olarak tekkeler, esas itibarıyla tam anlamıyla din eğitiminin yanı sıra birer ahlak ve değerler eğitimi kurumudur (Gözütok, 1996, s. 159).

Sonuç

Yüce Allah, insanları yarattığı günden beri onların huzur ve mutlu olmaları için farklı zaman ve coğrafyalara bağlı olarak dinler göndermiştir. Gönderdiği dinler üç temel esasa dayanmıştır. Bunlar; iman, ibadet ve ahlak. İslam düşünce geleneğinde erdem ve fazilet gibi kavramlarla ifade edilen ahlak, günümüzde daha çok değer veya değerler kavramlarıyla dile getirilmektedir.

Değer, bireyin ve toplumların önem ve kıymet verdiği her türlü maddi ve manevi unsurları içine alacak kadar geniş kapsamlı bir kavramdır. Değerler de din gibi insanlıkla beraber var olmuşlardır. Zira insanın sahip olduğu en güçlü ve köklü olgu, dindir. Bu güçlü olgu, elbette değerler manzumesinin oluşmasında temel unsur olmuştur. Bu sebeple değerler ve değerler eğitiminin de temel hedefi, bireyin ve toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. Şüphesiz bunun için insanın manevi yönünün veya iç âleminin eğitilmesi ve güzelleştirilmesi gerekir.

İşte bu noktada değerle eğitimi ile tasavvuf ve tasavvufun kurumsallaşmış hali olan tarikatlar arasında ortak pek çok benzerliğin olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim tasavvufun doğuş sebeplerinin başında, kişinin ruhsal gelişiminin sağlanması, nefsin istek ve arzularının kontrol altına alınması, kalbin kötülüklerden arındırılması, ahlakın güzelleştirilmesi gelmektedir. Bütün bunlar; iyi, doğru, güzel, olumlu gibi özelliklerle bezenmiş olgun bir insan yetiştirmek içindir. Yani insan-ı kamil yetiştirmek içindir. İşte değerler

ve değerler eğitiminin de hedefleri arasında bireysel ve toplumsal yönden maddi ve manevi gelişimini sağlayan insan yetiştirmek vardır. Bu da değerler eğitimi ile tasavvuf ve tarikatların aynı amaç ve hedef için çabalarken ortak yönlerinin olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Avcı, Ülkü Pınar. (Güz (2003). "Tasavvuf ve İnsan Eğitimi". *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 27.

Aydın, Mehmet. (1992). "Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim". *Felsefe Dünyası*, 6.

Bozkurt, Veysel. (2008). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Bursa: Ekin Yayınları.

Cebecioğlu, Ethem. (1987). "Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX.

Cengiz, Muammer. (2014). "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf". *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu* (Erzurum, 19-21 Haziran).

Çağrı, Mustafa. (1995). "Fazilet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çamdibi, Mahmut. (2006). "Din Eğitiminde Yetişkinler ve Şahsiyet Terbiyesi". *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Çamdibi, Mahmut. (2000). "Gazalî'nin Şahsiyet Terbiyesi, Eğitim ve Din Eğitimi". *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 13/3-4.

Çandır, Muzaffer. (2018) "Ahmet Yesevî'nin Şiirlerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi". *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu (Yesevîlik)* (Kastamonu 23-25 Kasım).

Demirli, Ekrem. (2009). "Tasavvufun Değer Aktarma Yolu: Dil ile Eğitmek, Meslek ile Olgunlaştırmak". *Din ve Hayat*, 1.

Eraydın, Selçuk. (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Gözütok, Şakir. (1996). *Sûfi Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Gül, Halim. (2014). *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Gürbüz, Ahmet. (2003). *Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular: Harabede Define*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kara, İhsan. (2006). "Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Tasavvuf". *Diyanet İlmî Dergi*, 42/2.

Karacoşkun, M. Doğan. (2007). "İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/2.

Kızıler, Hamdi – Canikli, İlyas. (2018). *Değerler Eğitimi*. Karabük: Deneme Yayınları.

Kızıler, Hamdi. (2017). *Tasavvufta Karakter Eğitimi*. Ankara: İlahiyat Yayınları.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin. (1990). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî ilmi't-tasavvuf*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin. (1999). *Kuşeyrî Risâlesi*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (5 Ekim 2019). "Güncel Türkçe Sözlük", www.tdk.gov.tr.

Yılmaz, Hasan Kamil. (1994). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Türkiye'deki Beşeri Sermaye ve Dış Ticaret İlişkisi

Hayrettin KESGİNGÖZ

Doç.Dr. Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü,
hayrettinkesgingoz@karabuk.edu.tr

Özet

Beşerî sermaye denilince akla ilk olarak gelen eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarının toplamıyla oluşan insan sermayesidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için beşerî sermaye oldukça önemli bir girdidir. Dış ticaretin gerçekleşmesi ve dış ticaretin ülke ekonomisine katkısı için ise beşerî sermaye hem ileriye doğru bağlantılı hem de geriye doğru bağlantılıdır. Ülkeler ne kadar çok beşerî sermayeye sahip olurlarsa o kadar çok gelişmekte ve ülke ekonomisinin refahının artmasında yardımcı olan en önemli faktördür. Gelişmiş ve dünya konjonktüründe söz sahibi olan ülkelerin sahip olduğu beşerî sermaye miktarının diğer ülkelere göre fazla olması tesadüf değildir. Gelişmiş ülke olmak için üretim faktörleri etkin kullanılarak beşerî sermayeyi arttırmalı ve artan sermaye ülke ekonomisi için katma değer yaratan bir sürece dönüşmelidir. Dış ticaretin gerçekleşmesi ve ekonominin yükselen refah düzeyine erişmesi ülkenin ne kadar beşerî sermaye ye sahip olduğu ile ilgili literatürde oldukça güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Beşerî sermaye ülkeye dış ticaret, istihdam, gelir ve yüksek teknoloji sağlar. Bu çalışmada Türkiye'nin sahip olduğu beşerî sermaye analiz edilerek beşerî sermayenin ülke ekonomisinin büyümesinde önemli bir girdi olan dış ticaretle bağlantı kurulmuştur. Türkiye'nin beşerî sermaye ile gerçekleştirdiği dış ticaret makroekonomik göstergelerle analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ise beşerî sermaye ve dış ticaret arasında güçlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Beşerî sermaye miktarının etkinliği ülke ekonomisinin milli gelirinin artışında anahtar bir rol oynamaktadır.

Anahtar kelimeler: Beşerî Sermaye, İhracat, İthalat, Dış Ticaret, Türkiye

Human Capital And Foreign Trade Relations in Turkey

Abstract

Human capital which is the human capital comes to mind with the sum of education, health and infrastructure expenditures. Human capital for developing countries such as Turkey is a very important input. For the realization of foreign trade and the contribution of foreign trade to the

national economy, human capital is both forward-linked and back-linked. The more human capital they have, the more important they are in developing and helping to increase the welfare of the country's economy. It is not a coincidence that the amount of human capital possessed by developed and world countries having a say in the world conjuncture is higher than that of other countries. In order to become a developed country, production factors should be used effectively and human capital should be increased and increasing capital should be transformed into a process that creates added value for the national economy. There is a strong correlation in the literature about how much human capital the country has in terms of foreign trade and the welfare of the economy. Human capital provides the country with foreign trade, employment, income and high technology. In this study, the growth of Turkey's human capital that has been established by analyzing human capital of the country's economy to foreign trade links are an important input. Turkey's foreign trade conducted with human capital were analyzed with macroeconomic indicators. As a result of the analysis, it was found that there is a strong relationship between human capital and foreign trade. The efficiency of human capital plays a key role in increasing the national income of the national economy.

Keywords: Human Capital, Export, Import, Foreign Trade, Turkey

1- Giriş

Beşeri sermaye ile ilgili teoriler Mincer (1958) ve Schultz (1961) tarafından gerçekleştirilmiştir. beşeri sermaye, fiziki sermaye gibi eğitim ve sağlık alanlarında yatırımların yapılması ile bireyin verimliliğinin ve çıktı miktarının artırılmasını sağlayan ve ülkelerin büyümesinde etkin rol oynayan en önemli faktördür. Beşeri sermayenin bir ülke ekonomisi için ne kadar çok artması o ülkenin sahip olduğu çıktı miktarına ve katma değerine yansımaları anlamına gelmektedir. Beşeri sermayenin artışı her ülkenin sahip olmayı istediği istihdamını, üretimini, gelir düzeyini, gelişmişliğini ve yüksek teknolojisini beraberinde getirmektedir. Beşeri sermaye ve dış ticaret üzerine pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Beşeri sermayenin önemi günümüz küreselleşen dünyada çok uluslu şirketlerin CEO'lara ödedikleri ücretlerle görülebilir.

Bu çalışmada beşeri sermaye ve dış ticaret ilişkisi belirtildikten sonra çalışma makro ekonomik göstergeler yardımıyla beşeri sermayenin oluşumunu sağlayan eğitim ve sağlık harcamalarının gelişimi incelenmiştir. Ayrıca beşeri sermayenin oluşmasıyla birlikte net ihracatın durumunun gözlenmesiyle birlikte beşeri sermayenin dış ticaret üzerine etkisi araştırılmış ve çalışma tamamlanmıştır.

2- BEŞERİ SERMAYE VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

Beşeri sermaye ile dış ticaret arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Dış ticaret, gelişmiş ülkelere doğru teknoloji transferleri ile mümkün olmaktadır. Teknoloji transferi nitelikli işgücünü talep edilir hale getirirken, beşeri sermayeye doğru da yatırımı teşvik eder (Pissarides, 1997). Ayrıca, ihracat; yaparak öğrenmeyi özendirir (Chuang, 1998 ve 2000). Öğrenmenin yanı sıra sermaye ve işgücü üretkenliğinin artmasına yardımcı olur (Grossman ve Helpman, 1991; Kim, 1998). Gelişmiş ülkelerde büyümeyi sağlayan önemli faktörlerden birisi beşeri sermayedir. Bunun nedeni, fiziksel sermayeye göre beşeri sermayenin toplam çıktı hacminde daha fazla artış gerçekleştirmesidir (Wang, 2009: 139). Solow (1956), ekonomik büyümenin sağlanmasında beşeri sermayeye herhangi bir önem atfetmemektedir. Lucas (1988) ve Romer (1989) tarafından verilmiş ve içsel büyüme teorilerinde beşeri sermayenin büyümenin itici gücü olduğu ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak Mankiw vd. (1992), Aghion ve Howitt (1992), Barro (2001)'ya göre beşeri sermaye potansiyel büyümenin önemli bir kaynağıdır.

Beşeri sermayenin niteliğini belirleyen en önemli faktörler eğitim düzeyi, beşeri sermayenin kalitesini artırarak ülkelerin kalkınmasını sağlamaktadır (Cingi ve Güran, 2003: 109, 111). Beşeri sermayeyi oluşturan diğer unsurlar sağlık ve altyapı harcamaları da beşeri sermayenin olgunlaşmasını sağlayan faktörlerdendir. Beşeri sermaye yatırımı ikiye ayrılır bunlar; sağlık ve eğitimidir. Sağlık daha iyi olduğu ülkelerde gelir düzeyi artacaktır. Eğitim beşeri sermayenin en önemli yatırımı haline gelmiştir (Weil, 2009: 155 - 161). Beşeri sermayenin oluşmasında katkı sağlayan eğitim harcamalarının Türkiye için yıllar içerisindeki seyrine bakarsak;

Tablo 1: Türkiye'nin Eğitim Harcamaları

	Toplam Eğitim Bütçesi (Bin TL)	Toplam Eğitim Bütçesinin Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçe Payı (Yüzde)	Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH (Payı (Yüzde))
1997	706763	11.1	2.4
1998	1635534	11.1	2.27
1999	2808708	10.3	2.62
2000	4396875	9.4	2.57
2001	5411216	11.2	2.2
2002	9956959	10.1	2.77
2003	13588605	9.2	2.98361

2004	16748713	11.1	2.902
2005	20100726	12.9	2.983
2006	22414968	12.8	2.84
2007	27942326	13.6	3.17
2008	30233850	13.6	3.03924
2009	36656415	14	3.6686
2010	37592870	13.1	3.2407
2011	45616090	14.6	3.2711
2012	51912982	14.79	3.30725
2013	62724139	15.52	3.465
2014	72643827	16.7	3.553
2015	80493500	17.02	3.441
2016	99945002	17.52	3.831
2017	110669034	17.15	3.645

Kaynak: MEB

Tablo 1’de görüldüğü gibi yıllar geçtikçe eğitim harcamalarının bütçesi olsun, bütçe payı olsun ve milli gelir içerisindeki payı zamanla artmaktadır.

Tablo 2: Sağlık Göstergeleri

	1950	1960	1970	1980	1985	1990
Hastane Yatağı Sayısı	18837	45807	87134	114217	119018	137662
Yatak Başına Nüfus	1100	600	409	389	423	408
Doktor Başına Nüfus	3038	2825	2572	1631	1381	1109
	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Hastane Yatağı Sayısı	136072	150855	156610	164471	165465	166707
Yatak Başına Nüfus	406	425.965	415.906	403.73	406.051	407.963
Doktor Başına Nüfus	890	754.949	717.686	722.16	711.232	700.342

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Hastane Yatağı Sayısı	170972	174342	178000	183183	188638	200239
Yatak Başına Nüfus	402.759	399.961	396.552	390.413	384.659	368.175
Doktor Başına Nüfus	682.781	664.475	648.106	632.049	611.601	597.204
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hastane Yatağı Sayısı	194504	200072	202031	206836	209648	217771
Yatak Başına Nüfus	384.179	378.001	379.486	375	375	366
Doktor Başına Nüfus	592.913	582.771	573.111	572	557	551

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı

Tablo 2’de görülmektedir ki eğitim harcamalarındaki artış gibi yıllar geçtikçe hasta yatağı sayısı artarken, bu artışın tersine yatak başına nüfus azalmıştır. Doktor başına nüfus ise 2016 yılında en düşük seviyededir.

Tablo 3: Sağlık Personeli

	1953	1960	1970	1980	1985	1990
Hekim	6881	8214	13843	27241	36427	50639
Dişhekimi	957	1367	3245	7077	8305	10514
Eczacı	1026	1406	3011	12039	12202	15792
Hemşire	1496	2420	8796	26880	30854	44984
Ebe	1946	3126	11321	15872	17987	30415
	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Hekim	69349	85117	90757	91949	94466	97110
Dişhekimi	11717	16002	15866	16371	17744	17893
Eczacı	19090	21266	22022	22289	22371	22608
Hemşire	64243	71600	75879	72393	74483	75753

Ebe	39551	41590	41158	41479	41662	43229
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Hekim	100853	104475	108402	113151	118641	123447
Dişhekimi	18149	18332	19278	19959	20589	21432
Eczacı	22756	23140	23977	24778	25201	26506
Hemşire	78182	82626	94661	99910	105176	114772
Ebe	43541	44483	47175	47673	49357	50343
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hekim	126029	129772	133775	135616	141259	144827
Dişhekimi	21099	21404	22295	22996	24834	26647
Eczacı	26089	26571	27012	27199	27530	27864
Hemşire	124982	134906	139544	142432	152803	152952
Ebe	51905	53466	53427	52838	53086	52456

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı

Tablo 3'te sağlık personeli sayısı verilmiştir. Yıllar geçtikçe hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire ve ebe sayıları beşeri sermayeye yapılan yatırımların seyri gibi artış trendine sahiptir.

Tablo 4: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Dağılımı

Yıllar	Kamu Yönetimi, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri (Yüzde)
1998	8.6
1999	10.3
2000	9.6
2001	10.1
2002	10.4
2003	10.7

2004	10.5
2005	10.3
2006	10.3
2007	10.7
2008	10.7
2009	11.9
2010	11.6
2011	11.0
2012	11.3
2013	11.0
2014	11.2
2015	10.9
2016	11.6
2017	10.9

Kaynak: <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/>

Tablo 4'te görüldüğü gibi GSYH'nın % 10-11'lik payı eğitim, sağlık, altyapı harcamalarına gitmektedir. Beşeri sermayenin oluşması için yapılan bu yatırım oranının artışı ülke ekonomisine uzun dönemde çıktı, üretim, istihdam sağlamaktadır.

Tablo 5: Net İhracatın Katkısı

Yıllar İtibariyle Net İhracatın Büyüme Katkısı	
1999	-1.4
2000	-1.3
2001	1.1
2002	0.4
2003	-0.3
2004	-0.7
2005	-0.8

2006	-0.7
2007	-0.7
2008	-0.5
2009	-0.2
2010	-0.5
2011	-0.6
2012	-0.3
2013	-0.4
2014	-0.3
2015	-0.2
2016	-0.3
2017	-0.3

Kaynak: <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/>

Tablo 5'te Türkiye'nin beşeri sermayesinin oluşması için gerekli ihracat ve ithalat arasındaki farka bakıldığında 2001 ve 2002 yıllarında pozitif anlamda büyümeye katkı sağlayan net ihracat diğer yıllarda Türkiye'nin dış ticaret yapması için gerekli hammadde temininin dışardan alınması ve sağlanması nedeniyle net ihracat maliyetli olmaktadır. Bu maliyet büyümeye negatif olarak yansımaktadır. Bu negatif rakamlardan kurtulmak için ülke ekonomisinin sahip olduğu beşeri sermaye artırılarak gelişmiş ülkeler gibi teknolojik yoğun üretime geçilmelidir. Teknolojik yoğun üretimin yanında ithalata olan bağımlılık azaltılarak ihracatın yoğun bir şekilde desteklenmesi gerekir.

3- Sonuç

Türkiye'nin sahip olduğu eğitim, sağlık, altyapı harcamalarına yıllar itibarıyla yatırımlar yapıldıkça hem dışa olan bağımlılık azalmakta hem de ülkenin gelir düzeyindeki artışlar yaşanmaktadır. Artan beşeri sermaye ile ülke ekonomisinde çıktı düzeyi artmaktadır. Çıktı miktarının artışı da ülkeye istihdam, yatırım, yabancı sermaye, ihracat ve azalan maliyetler olarak ekonomiye yansımaktadır. Türkiye'nin beşeri sermaye miktarının artmasına yoğunlaşması çıktı miktarı ve ihracata bağlı olarak ülkenin gelir seviyesini arttıran bir unsurdur. Artan gelir seviyesiyle daha yoğun teknolojik üretim ve yatırımlar gerçekleşir. Yüksek teknoloji ülkeye gelir sağlar. Artan gelirle

birlikte daha çok beşeri sermaye yatırımları yapılarak ülke ekonomisinin gelişmiş ülke seviyesine hızla taşınması gerekli yatırımlardan olan beşeri sermaye artırılmalıdır. Bu çalışma daha sonra genişletilip ekonometrik analizlerle birlikte sonuç kısmı desteklenecektir.

4- Kaynakça

Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60, 323-51.

Chuang, Y. C. (1998), "Learning By Doing, the Technology Gap and Growth," *International Economic Review*, 39 (3), pp. 697-721.

Chuang, Y. C. (2000), "Human Capital, Exports and Economic Growth: A Causality Analysis for Taiwan, 1952-1995", *Review of International Economics*, 8, pp. 712-20.

Cingi, Selçuk & Cahit Güran (2003), "Türkiye'de İktisadi Kalkınmayı Tehdit Eden Sorun: Eğitim", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2): 109-137

Grossman, G. & Helpman, E. (1991), *Innovation and Growth in the Global Economy*, Cambridge MA: MIT Press.

<http://meb.gov.tr/>

<http://www.sbb.gov.tr/?l=ae6c539-6ca3-484c-aea6-ea4551a35a71&i=708>

<http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/>

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

<https://www.saglik.gov.tr/>

Kim, J. (1998), "Economic Analysis of Foreign Education and Students Abroad", *Journal of Development Economics*, 56 (2), pp. 337-356.

Lucas Jr, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.

Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107, 407-437.

Mincer, Jacob (1958), "Investments in Human Capital and Personal Income Distribution", *Journal of Political Economy*, Vol. 56, pp. 281-302

Pissarides, C. (1997), "Learning by Trading and the Returns to Human Capital in Developing Countries", *World Bank Economic Review*, 11 (1), pp. 17-32.

Romer, Paul (1989), "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", NBER Working Paper, Working Paper No: 3173

Schultz, W. T (1961), "Investment in Human Capital", *American Economic Review*, 61: 1.17.

Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 70(1), 65-94.

Wang, Jinbo (2009), "A Study of Education Investment and Xinjiang Economic Development", *Journal of Business and Management*, 4(5): 139-144

Weil, D. N. (2009). *Economic growth*. London: Addison Wesley.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Finansal Gelişmişlik Düzeyi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Değerlendirme

H. Nehrîn TUNALI, Özlem ARSLAN

Prj.Asist. Bursa Uludağ Üniversitesi, ntunali@uludag.edu.tr

Prj.Asist Bursa Uludağ Üniversitesi, ozlemarslan@uludag.edu.tr

Özet

Finansal gelişmişlik kavramı, iktisat teorisinde, finansal kurumların ve piyasaların büyümesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme ise en basit hâliyle, bir ülkenin üretim kapasitesinde ya da hacminde bir dönemden diğerine meydana gelen pozitif değişimleri ifade etmektedir. Teoride bir kısım görüş, finansal gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu ekonomilerde büyümeye öncülük eden temel unsurlardan birinin finansal piyasalar olduğu savunurken, bir diğer görüş ise ülkelerin ekonomik büyümelerinde meydana gelen artışların finansal gelişmeyi sağlayacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, literatür incelendiğinde, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin yönü hakkında herhangi bir fikir birliği olmadığı anlaşılmıştır. Söz konusu görüşler, ilişkinin yönünün finansal gelişmeden ekonomik büyümeye ya da ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olacağı ile çift taraflı ilişki olması veya ilişkinin olmaması şeklinde dörde ayrılmaktadır. Bu noktadan hareketle, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin Türkiye özelindeki yönü, araştırmacıların ilk motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, 1980 sonrası Türkiye’de liberalleşmenin hız kazanması hem sermaye hareketlerinin hem de bankacılık faaliyetlerinin finansal piyasaların gelişmesinde oynadığı rolü merak edilir hâle getirmektedir.

Çalışmamızda, bahsedilen temel unsurlardan hareketle, yakın dönem (2003Q1-2018Q4) için finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişkinin yönü araştırılacaktır. Araştırma da, ekonomik büyüme için reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (RGSYH), finansal gelişmişlik düzeyi için ise, BİST endeksi/GSYİH, M2/GSYİH ve toplam krediler/GSYİH değişkenlerine ait verilerden faydalanılacaktır. Analizde, öncelikle birim kök sınaması yapılacak sonraki adımda ise ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin yönünün tespiti için *Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi*’nden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişmişlik, Finansal Derinlik, Ekonomik Büyüme, Birim Kök Analizi, *Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi*.

The Relations Between Financial Development And Economical Growth: An Empirical Evaluation For Turkey

Abstract

In economic theory, the concept of financial development is defined as the growth of finance institutions and markets. Economic growth reflects, in the simplest way, the positive change in a country's production capacity or volume from one period to the other. It is observed that the relationship of the phenomenon of financial development with economic growth which has started to attract attention with the increase of liberalization movements has been researched by many authors. When reviewing literature, it is understood that there is no consensus about the direction of the relationship between economic growth and financial development. From this point the Turkey-specific direction of the relationship between economic growth and financial development is the first motivation source for researchers.

In this study, in regard with the aforementioned basic elements the direction of the role between financial development and growth in the recent era (2003 Q1-2017 Q4) will be researched. In this research, the real gross domestic product (RGDP) for economic growth whereas for financial development BIST index/GSYİH, M2/GSYİH and total credits/GSYİH variants data will be utilized. In the analysis, the unit root testing will be made and the stagnation of the data will be researched and Toda-Yamamoto Causality Analysis will be used for the determination of the direction of the relation between economic growth and financial development.

Keywords: Financial Development, Financial Depth, Economic Growth, Unit Root Test, Toda-Yamamoto Causality Analysis.

Giriş

İktisadi büyüme, dar kapsamlı tanımından hareketle, bir ülkenin üretim kapasitesinde veya hacminde bir dönemden diğerine gerçekleşen artış olarak tanımlanmaktadır. (Lipsey, Steiner ve Douglas,1985; 732). Daha basit bir tanımlamayla ise, kişi başına düşen reel hâsıladaki artışlardır (Kibritçioğlu, 1998; 8). Literatürde büyümenin birçok belirleyicisi olmasıyla birlikte finansal gelişmişlik düzeyinin ekonomik büyümeye katkısı önemli kanallardan biri olarak sayılabilmektedir. Finansal gelişmişlik kavramı ise, iktisat teorisinde, finansal kurumların ve piyasaların büyümesi olarak tanımlanmaktadır.

Bir ekonomide biriken tasarrufların yatırıma dönüşmesi ve ekonomik büyümeye katkı sağlaması kolay değildir. Belirsizlikler ve riskler ile dolu bir piyasada yatırımcının yatırım kararı alabilmesi için bilgi edinmesi ve bilgiyi kullanarak yatırım yapması maliyetlidir. Piyasadaki risk ve belirsizlikler tasarrufların en verimli alanlara aktarılmasını engelleyerek bireylerin refah seviyelerinin yükselmesini geciktirmektedir. Piyasada mevcut risk ve belirsizliklerin azaltılması için çeşitli sözleşmeler, piyasalar ve aracı kurumlar ortaya çıkmıştır (Cihak vd., 2012; 4). Khan (2000) tüm bu kavramları bir bütün olarak ele alır ve bütünü "finansal sistem" olarak tanımlar. Finansal sistem, şirketlerin hane halkından borçlanma maliyetlerini azaltarak yatırım miktarını arttırabilir ve böylece refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlayabilmektedir (Khan, 2000; 4).

Finansal sistemin gelişmişlik düzeyi fon sahiplerinin birikimlerini yatırıma dönüştürme yeteneğine göre değerlendirilir. Finansal gelişme, fon arz edenlerin kâr kazancı elde edebilmesi için çeşitli ürünler sunarak etkin kaynak transferi sağlama işlemini kolaylaşmaktadır. Ayrıca, gelişmiş finansal piyasada fon arz eden ve fon talep edenler arasındaki bilgi akışını daha güçlü olması yine finansal gelişmişlik göstergelerindedir (Güneş, 2013; 74). Açıklanmaya çalışılan finansal gelişmişlik kavramından hareketle, gelişmişlik düzeyinin belirlenebilmesi için tek bir değişkenden hareket etmek imkânsızdır. Gelişmiş bir finansal sistemin beklenen hizmetleri yerine getirip getirmediğinin anlaşılabilmesi için finansal derinlik kavramının açıklanması fayda sağlayacaktır. Finansal derinlik, mevcut iktisadi sistem içerisinde tasarrufları yatırıma dönüştüren kanalların türetilmesi ve yaygınlaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Finansal sistemin ne kadar genişlediği, finansal araç çeşitliliğinin ne düzeyde olduğu ve hem ulusal hem de uluslararası tasarruflarda hareketlilik sağlayabilme yeteneği finansal derinlik kavramının kapsamına girmektedir (Seven, 2015; 43).

Levin (1997), araştırmasında finansal sistem tarafından sunulan hizmetlerin ekonomik büyüme için çok önemli olduğunu savunmaktadır. Finansal sistem ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çok karmaşık olabilmektedir. Bu karmaşıklık, ülkeler arasındaki farklı finansal kurumlar, piyasa yapıları ve işlem araçlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte finansal sistem geliştikçe, işlem yapmanın kolaylaşması, risk yönetimindeki beceri artışı ve tasarrufların hareketlendirilmesi ekonomik büyümenin önemli belirleyicileri arasına girmektedir (Levin, 1997; 232). Stiglitz (1994) ise daha farklı bir yaklaşım ile finansal piyasaların kaynak tahsis edilmesine sağladığı katkıların önemine atıf yapmakta ve finansal piyasaları ekonominin *beyni* olarak tanımlamaktadır. İktisadi ajanlar yatırım kararı vermek için finansal piyasanın yapısını dikkate alır ve ekonominin genel durumu hakkında *bilgi* edinmeye çalışırlar. Finansal piyasaların durumunun, ekonominin durumunu yansıtacağını belirten Stiglitz, finansal piyasaların durumunun kötü olmasının ekonomide yeterli kâr oranlarının olmadığını göstergesi olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle iktisadi ajanların yatırım ve tasarruf oranlarının düzeylerinin belirlenmesinde finansal piyasaların durumu ve yapısı önemli kazanmaktadır (Stiglitz, 1994; 32-33).

Tarihsel süreç içerisinde, liberalizasyon hareketlerinin artmasıyla birlikte daha fazla dikkat çekmeye başlayan finansal gelişme kavramının ekonomik büyüme ile olan ilişkisi literatürde birçok kez tartışılmıştır. Yapılan çeşitli araştırmalarda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme kavramı arasında ilişkinin nasıl olduğu hakkında görüş birliği sağlanamadığı görülmektedir. Graff (2001), bu iki önemli kavram arasındaki ilişkiyi dört ayrı maddede özetlemektedir. Buna göre, (a)*Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında ilişki yoktur*: Yapılan araştırmalarda iki kavram arasında nedensellik olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığını savunulmaktadır. (b)*Finansal gelişme ekonomik gelişmeyi takip eder*: Ekonomik faaliyetler geliştikçe ekonomide daha fazla fon talebi ortaya çıkar. Gerekli fonların toplanması ve en etkin alanlarda yatırıma

dönüştürülmesi gerekir ve yeni araçların yaratılmasının ihtiyaç haline gelmesi ile finansal gelişmeyi sağlar. (c)*Finansal gelişme ekonomik büyümenin belirleyicisidir*: Reel ekonomik gelişme için birçok farklı faktörün bir arada olması gerekir ve finansal gelişme de bu faktörlerin gerekli olanlardandır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yatırım için tasarruf açıklarını dikkate alarak yapılan çalışmalar bu düşünceyi savunmaktadır. *Finansal gelişme –en azından kısa vadede ve zaman zaman- ekonomik büyümeye engel olabilir*: Burada meseleyi ele alış biçimi bir önceki maddedeki ile benzerdir. Fakat finansal sistemin aşırı riskli işleyişi potansiyel krizler ile ekonomide görülecek istikrarsızlıkların ana kaynağı olabilecek niteliktedir düşüncesini savunulmaktadır (Graff, 2001; 83-85).

Bu noktadan hareketle, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin Türkiye özelindeki yönü, araştırmacıların ilk motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, 1980 sonrası Türkiye’de liberalleşmenin hız kazanması hem sermaye hareketlerinin hem de bankacılık faaliyetlerinin finansal piyasaların gelişmesinde oynadığı rolü merak edilir hâle getirmektedir. Çalışmamızda, yukarıda bahsedilen temel unsurlardan hareketle, yakın dönem (2003Q1-2017Q4) için finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişkinin yönü araştırılacaktır. Araştırma da, ekonomik büyüme için reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (RGSYH), finansal gelişmişlik düzeyi için ise, BİST endeksi/ GSYİH, M2/GSYİH ve toplam krediler/GSYİH değişkenlerine ait verilerden faydalanılacaktır. Analizde, öncelikle birim kök sınaması yapılarak verilerin durağanlığı araştırılacak, buradan elde edilen sonuçlara göre ise ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin yönünün tespiti için başta *Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi’nden* faydalanılacaktır.

Literatür Taraması

Kar ve Pentecost (2000), beş farklı finansal gösterge değişkeni kullanarak finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile araştırmışlardır. 1965-1995 yılları arasındaki dönem için analiz yapılmıştır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de, finansal gelişmişlik göstergesi olarak kullanılan değişkenlerin ne olduğuna bağlı olarak iki kavram arasındaki ilişkinin gücü ve yönü hakkında farklı sonuçlara ulaşılabileceği vurgulanmıştır. Ancak, yapılan analiz sonucunda, ekonomik büyümeden finansal gelişmişliğe doğru olan ilişkinin gücü finansal gelişmeden ekonomik büyümeye olan ilişkiden daha güçlü olduğu sonucuna varılmıştır (Kar ve Pentecost, 2000; 11-13).

Graff (2001), finansal gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin saptanabilmesi için 1970-1990 yılları arasında 93 ülke kapsamında analiz oluşturmuştur. Analiz sonucu olarak hızlı büyüme dönemleri için finansal gelişmenin arz itişli etkisinin önemli olduğu görülmüştür. Ülkelerin kalkınmaları için tek etken olmamakla birlikte finansal aracılık sistemlerinin gelişmesi, ekonomik büyüme ve refah artışı için önemli bir argümandır.

Analizde ele alınan ülkeler çerçevesinde özellikle az gelişmiş ülkelerde büyüme için finansal gelişme önemli olduğu sonucuna varılmıştır (Graff, 2001;106).

Ghirmay (2004) tarafından yapılan çalışmada ise, 13 Sahra altı Afrika ülkesi için finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. VAR modelinden faydalanılan analizde, ekonomik büyüme göstergesi olarak reel gayrisafi yurtiçi hasılda meydana gelen artışlar, finansal gelişmişlik göstergesi olarak ise özel sektöre sağlanan krediler tercih edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, 12 ülke için ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, 6 ülkede çift yönlü ilişki mevcutken, 8 ülke için ise finansal gelişmişlikten ekonomik büyümeye doğru ilişki mevcuttur.

Demir, Öztürk ve Albeni (2007) tarafından, 1995-2005 yıllarını kapsayan çalışmada ise, Türkiye için ekonomik büyüme ile hisse senedi piyasası ve bankacılık sistemi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada başvuru koentegrasyon analizi ve hata düzeltme modelinin sonuçları neticesinde, uzun vadede hisse senedi piyasası ve bankacılık sisteminden ekonomik büyümeye doğru zayıf ancak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise, bankacılık sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin hisse senedi piyasasının etkisine nazaran daha yüksek olduğu yönündedir.

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için ele alan Halıcıoğlu (2007), Graff (2001)'ın analizinde kullandığı gibi arz itişli ve talep çekişli hipotez çerçevesinde yapılan analiz sonucu, ele alınan dönemler için, finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğu saptanmıştır. Ayrıca faiz oranları ve finansal sisteme müdahalenin az olduğu dönemlerde bu etkinin daha yüksek olacağını vurgulamaktadır (Halıcıoğlu, 2007; 6-7).

Ferria (2008), Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin birliğe katıldıktan sonra gelişme gösteren finansal piyasaların büyümeye olan etkisini incelemektedir. 1980-1998 dönem aralığında ilk 11 üye ülke ele alınırken, 1998-2002 dönem aralığında ise birliğin genişlemiş hâlinde 24 üye ülke analize dâhil edilerek inceleme yapılmıştır. İlk kurulan panelde ülkeler daha homojen davranışlar sergilerken ikinci panel ülke grubunda daha heterojen davranışlar görülmektedir. Ülkeler Avrupa pazarındaki yeni koşullara uyum sağlamalarının yanında giderek kişi başına düşen GSYİH miktarındaki artışın gelişen piyasaların ve artan rekabetin olumlu yansımaları olduğunu göstermektedir. Bu olumlu etkinin yanında bankacılık sektörünün tasarruf toplama oranlarının GSYİH'ya katkısının ilk panel grubundan daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise düşük faiz politikasının uygulanmasının yansımalarıdır (Ferria, 2008; 523).

Yay ve Oktayer (2009) tarafından yapılan, 21 gelişmekte olan ve 16 gelişmiş ülkeyi kapsayan çalışmada ise, panel veri analizi yapılarak finansal

gelişmişlik düzeyi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1975-2007 dönemlerini kapsayan analize göre, gelişmekte olan ülkeler için finansal gelişmişlik düzeyinden ekonomik büyümeye olan ilişkiyi etkileyen birden fazla araç mevcut iken, gelişmiş ülkeler için ise bu sayı azalmaktadır.

Soultanaeva (2010), Estonya, Letonya ve Litvanya olmak üzere üç Baltık ülkesi için yapmış olduğu çalışmada, finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1995-2008 dönemlerindeki çeyreklik verilerden hareketle incelemiştir. VAR modelinden ve Li ile Maddala (1997) kritik değerlerinden faydalanan yazara göre, ilişkinin yönü söz konusu ülkeler için finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olarak ortaya çıkmaktadır.

Tennant, Kirton ve Abdulkadri (2010) yaptıkları çalışmada finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan ülke örneği üzerinden incelemektedirler. 1986Q1-2005Q4 dönemlerini kapsayan analizde, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin uzun dönemde sağlandığını ileri sürmüşlerdir. Finansal sistemdeki gelişmeler kademeli olarak büyümeye yansımaktadır. Finansal sistemdeki tasarruf artışı ve finansal hizmetler aracılığı ile bunların yatırımlara dönüşmesinin zaman alıyor olması nedeniyle böyle bir ilişkinin varlığı normaldir. Yapılan analizde farklı olarak gelişmekte olan ülkelerdeki borsaların fazla likit olmasının ekonomik büyümeye olumsuz katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Aşırı likit borsanın yatırımcıyı aşırı bilgiye maruz bırakacağı ve doğru yatırım yapılmasını engelleyeceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle finansal gelişmeyi desteklerken aslında tasarruf artışının en önemli unsur olduğu ve bunun gelişmesi için çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Tennant, Kirton ve Abdulkadri, 2010: 194-198).

Obradović ve Grbić (2015) yapmış oldukları çalışmalarında, Sırbistan için finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2004-2011 yılları için araştırmışlardır. İki büyüklük arasındaki nedenselliği Toda-Yamamoto analizinden hareketle test eden araştırmacılar, ilişkinin yönünün finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca çalışmada, ekonomik birimlerin toplam kredi miktarından aldıkları payların gayrisafi yurt içi hâsıla içerisindeki büyüklüğünün, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü üzerinde etkiye sahip olacağı belirtilmektedir.

Türkoğlu (2016) ise, 1960-2013 yılları arasındaki verilerden hareketle Türkiye için finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Analizinde Granger nedensellik analizine başvuran yazara göre, söz konusu dönem içerisinde finansal gelişmişlik düzeyi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki bulunmaktadır.

Veri Seti ve Yöntem

Finansal gelişmişliğin göstergesi olarak tek bir değişkenin ele alınması oldukça güçtür. Bu alanda yapılan birçok çalışma incelendiğinde finansal

gelişmişliğin göstergesi olarak farklı ekonomik değişken/değişkenler kullandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, hangi değişkenin finansal gelişmenin tam anlamıyla göstergesi olduğu konusunda görüş birliğinin sağlanamamış olmasıdır. Bu nedenle, literatürdeki çalışmalardan ve söz konusu değişkenlere ait verilerin ulaşılabilirliğinden hareketle analiz yapılması fayda sağlayacaktır.

En basit tanımıyla, bir ülkenin kendi sınırları içerisinde, belirli bir dönemde yerli ve yabancı nüfus tarafından üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerinin parasal değerini ifade eden gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) kavramı bilindiği üzere ekonomik büyümenin en temel göstergelerinden olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, çalışma da ekonomik büyüme göstergesi olarak GSYİH kavramından hareketle söz konusu büyüklüğün enflasyondan arındırılmış reel hâli tercih edilmiştir.

Geleneksel olarak finansal gelişme ve derinleşme ölçütleri için para ve kredi miktarlarının toplamları gösterge olarak kullanılmaktadır. Söz konusu göstergelerin doğru bir değerlendirme aracı olup olmadıkları noktasında tartışmalar devam etse de uluslararası resmi kurumların ortak göstergeler üzerinde durdukları görülmektedir. Bu açıdan en temel gösterge olarak *ekonomideki likidite derecesini ölçen para M2 / GSYİH oranı*²¹² kullanılmaktadır. Daha geniş bir parasal tanımı temsil eden M2'nin, ilgili literatürde finansal sektörün büyüklüğünü ölçmede yeterli bir ölçüt olduğu konusunda görüş birliği oluşmuştur. Outreville (1999) çalışmasında, M2/GSYİH oranını dikkate almakta ve bu oranın finansal aracılık sektörünün genel boyutunu ölçtüğünü ve kişi başına düşen reel GSYİH'nin hem seviyesi hem de değişim oranı ile yakın ilişkide olduğunu savunmaktadır (Outreville, 1999;4). Eric ve Pentecost (2000), ekonomide M1/GSYİH oranının yüksek olmasını finansal az gelişmişliğin sonucu olarak görmektedir. Dar para tanımı yerine M2/GSYİH oranının yüksek olması bireylerin tasarruf yapmalarına olanak sağlayan gelişmiş bir finansal piyasanın göstergesi olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, gösterge olarak banka mevduat yükümlülüklerinin gelire oranı da yine önemli bir rasyo olarak ele alınmaktadır (Eric ve Pentecost,2000; 6). Tüm bu değişkenlerle birlikte literatürde yapılan birçok çalışmada borsa işlem hacminin de kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle tasarrufları yatırıma dönüştürme yeteneği açısından borsalar ülkeler için önemli finansal gelişmişlik göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle borsa işlem hacimlerinin GSYİH'ya oranı veya kişi başına düşen borsa değeri kullanılan önemli göstergeler olmaktadır (Teker ve Özer, 2012; 3-5).

Finansal gelişmişlik için bir başka önemli gösterge olarak toplam kredi hacmi içinde özel sektöre verilen kredilerin payının miktarıdır. Bu oran, ülke içindeki varlık dağılımının da önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kamu kesimine ve kamu kesiminin işletmelere kolay kredi

²¹² Çalışmada finansal gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen değişkenler, ekonometrik analizin sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi amacı ile yapılan literatür taraması neticesinde, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL) miktarına oranlanılarak elde edilmiştir.

tahsisi finansal sistemin önemli görevi olan risk havuzlama yeteneğini özel sektör yatırımları için kredi tahsis eden bir finansal kurum ile aynı düzeyde kullanmadığını göstermektedir. Böyle bir durum finansal piyasa etkinliğinin gelişmesini engelleyen önemli argümanlardan biri olarak sayılabilmektedir (Eric ve Pentecost, 2000; 8).

Yukarıda bahsedilen unsurlardan hareketle çalışmada, 2003Q1-2017Q4 yılları arasındaki verilerden faydalanılarak, Türkiye için finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre çalışmada, reel gayrisafi yurt içi hasıla (RGSYİH) değişkeni bağımlı değişkeni, M2/GSYİH, Toplam Krediler/GSYİH ve BİST İşlem Hacmi/GSYİH değişkenleri ise bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Söz konusu değişkenlere ait veriler IMF (International Money Found) ve TCMB'den (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) sağlanmıştır.

Analizin gerçekleştirilebilmesi için, literatürdeki nedensellik testleri incelenmiştir. Bilindiği üzere *Granger nedensellik analizinin* (1969) uygulanabilmesi için serilerin durağan durumda olmaları oldukça önemlidir. Bu durum, *Toda ve Yamamoto* (1995) tarafından yapılan çalışmada eleştirilmiş ve serilerin durağan olmasına gerek duyulmadan da nedensellik analizi yapılabileceği öne sürülmüştür. Ancak, nedensellik testi ile ilgili tercihe yönelik sağlıklı karar alınabilmesi için öncelikle birim kök testinin yapılması fayda sağlayacaktır. Bu sebeple çalışmaya, *Augmented Dickey-Fuller (ADF)* ve *Phillips-Peron (PP)* birim kök testleri ile başlanmış, daha sonra elde edilen sonuçlardan hareketle bütünleşme dereceleri elde edilmiş ve son aşamada söz konusu serilere nedensellik analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Yukarıda da bahsedildiği üzere, doğru yöntemin saptanabilmesi amacıyla tüm serilere ADF ve PP birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 1'de söz konusu testlere ait sonuçlar görülmektedir. Buna göre, ADF ve PP testleri için serilerin düzey değerlerinde, durağan dışılığı ifade eden H_0 (sıfır hipotezi) kabul edilmektedir. Dolayısıyla, serilerin birinci farklarında durağanlık araştırmasına devam edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan analiz neticesinde, serilerin birinci farklarında durağan oldukları saptanmıştır.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Birim kök Testleri Değişkenler	Düzy		1. Fark	
	ADF	PP	ADF	PP

Rgsyih (İntercept)	-2,57 (-2,91) [0,103]	-2,93 (-2,91) [0,047]	-5,46 (-2,91) [0,000]	-7,04 (-2,91) [0,000]
Rgsyih(Trend and İntercept)	-2,54 (-3,48) [0,307]	-2,90 (-3,48) [0,16]	-5,43 (-3,49) [0,000]	-6,96 (-3,48) [0,000]
M2/GSYİH (İntercept)	0,51 (-2,91) [0,98]	0,673 (-2,91) [0,99]	-8,02 (-2,91) [0,000]	-8,02 (-2,91) [0,000]
M2/GSYİH (Trend and İntercept)	-2,28 (-3,48) [0,43]	-2,32 (-3,48) [0,41]	-8,01 (-3,48) [0,000]	-8,02 (-3,48) [0,000]
Topl. Krd/GSYİH(İntercept)	4,95 (-2,91) [1,000]	5,52 (-2,91) [1,000]	-5,209 (-2,91) [0,000]	-5,11 (-2,91) [0,000]
Topl. Krd/GSYİH (Trend and İntercept)	-0,65 (-3,48) [0,97]	-5,56 (-3,48) [0,97]	-7,06 (-3,48) [0,000]	-7,27 (-3,48) [0,000]
İşl. Hacmi/GSYİH(İntercept)	-1,91 (-2,91) [0,32]	-3,46 (-2,91) [0,000]	-14,52 (-2,91) [0,000]	---
İşl. Hacmi/GSYİH (Trend and İntercept)	-3,26 (-3,48) [0,08]	-6,00 (-3,48) [0,000]	-14,40 (-3,48) [0,000]	---

*Tablo 1'de [] olasılık değerlerini, () %5 kritik değerleri ifade etmektedir.

Sonuçlarda hareketle, nedensellik analizinin uygulanabilirliği için durağanlık şartı aramaması, koentegrasyon ön bilgisine ihtiyaç duymaması ve Granger nedensellik analizine getirdiği eleştiriler sebebiyle değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi *Toda-Yamamoto* testi uygulanarak araştırılmıştır. Modelin gecikme uzunluğu *Akaike Bilge Kriterine (AIC)* göre belirlenmiş ve 1 olarak

tespit edilmiştir. Nedensellik analizi öncesinde, VAR modeline ait gecikme sayısı tespit edilmiş ve elde edilen gecikme sayısına modele dâhil olan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi eklenmiştir. Böylelikle ikinci dereceden VAR modelinin olduğu sonucuna ulaşılmış ve analize bu çerçevede devam edilmiştir. Finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için uygulanan Toda-Yamamoto testine ait sonuçlar Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

	p+1	Wald	p_ değeri	İlişkinin Yönü
$RGSYİH=f(\text{Top. Krediler} /GSYİH)$	2	1,7365	0.5220	YOK
$\text{Top. Krediler}/GSYİH=f(RSYİH)$	2	3,9628	0.0752	Top. Krediler /GSYİH’den RGSYİH’ya doğru ilişki mevcuttur.
$RGSYİH=f(M2/GSYİH)$	2	4,8765	0.0867	RGSYİH’den M2/GSYİH’ya doğru ilişki mevcuttur.
$M2/GSYİH=f(RGSYİH)$	2	1,9357	0.6732	YOK
$RGSYİH=f(BİST/GSYİH)$	2	1.3652	0.7430	YOK
$BİST/GSYİH=f(RGSYİH)$	2	3.5627	0.0521	BİST/GSYİH’den RGSYİH’ya doğru ilişki mevcuttur.

Gecikmelerin dâhil edildiği VAR modelinden hareketle, modeldeki p gecikmeli değerlere Wald istatistiği uygulanmış ve Wald istatistiğine ait p değerleri (olasılık değerleri) dikkate alınarak nedensellik analizine ait sonuçlar yorumlanmıştır. Buna göre, Tablo 2’de görüldüğü üzere, ekonomik büyüme göstergesi olarak kullanılan reel gayrisafi yurt içi hâsıla (RGSYİH)

değişkeninden, finansal gelişme göstergelerinden biri olarak kullanılan Toplam Krediler/GSYİH değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak Toplam Krediler/GSYİH değişkeninden RGSYİH'ya doğru ilişki mevcuttur. Yapılan analiz neticesinde, bir diğer finansal gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen, M2/GSYİH ile RGSYİH arasındaki nedensellik ilişkisinin de tek yönlü olduğu saptanmış ve ilişkinin yönünün ekonomik büyümeden finansal gelişmişlik göstergesine doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen bir diğer bulgu ise borsa işlem hacmi ile RGSYİH arasındaki ilişkinin yönü hakkındadır. Buna göre, ilişkinin yönü borsa işlem hacminden (*çalışmada finansal gelişmenin bir diğer göstergesi olarak kabul edilmiştir*) ekonomik büyümeye doğru olarak saptanmıştır.

Sonuç

Ülke ekonomileri arasındaki entegrasyonun ve küreselleşmenin artması ile birlikte sermaye ile para piyasalarını kapsayan finansal piyasaların giderek önemli hâle geldiği görülmektedir. Yatırımcılar ile tasarruf sahiplerinin bir araya gelmesini sağlayan finansal sistemin doğru bir işleyişe sahip olması ülke ekonomileri açısından son derece önemlidir. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler özelinde incelendiğinde, belirli bir ekonomik büyüme hedefine sahip olan ülkelerin, tasarruflarını ekonomiye dâhil edebilmeleri, yatırımlarını doğru alanlara yönlendirebilmeleri ve amaçladıkları ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmeleri için, finansal sistemlerini geliştirebilmeleri gerekmektedir.

İktisadi literatür incelendiğinde, finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü hakkında tartışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Söz konusu tartışmalar, finansal gelişmişlik düzeyinde meydana gelen artışların ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği ya da ekonomik büyüme seviyesinde sağlanan gelişmelerin finansal yapıyı da güçlendireceği yönündeki farklı savlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik göstergeleri olarak kabul edilen değişkenler arasındaki etkileşim her dönem merak uyandıran konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma, Türkiye için 2003Q1-2017Q4 arasındaki verilerden hareketle ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto analizinden faydalanarak araştırmaktadır. Daha önceki bölümde de ifade edildiği üzere, analiz sırasında, finansal gelişmişlik göstergeleri olarak, *Toplam krediler/ GSYİH*, *M2/GSYİH*, *Borsa İşlem Hacmi (BİST) /GSYİH* değişkenleri kullanılırken, ekonomik büyüme göstergesi olarak ise *reel gayri safi yurtiçi hâsıla (RGSYİH)* oranı kullanılmıştır. Buna göre, toplam krediler/GSYİH ve BİST/GSYİH değişkenlerinden RGSYİH'ya doğru bir ilişkinin varlığı saptanırken, M2/GSYİH'dan RGSYİH'ya doğru bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Toplam Krediler/GSYİH'dan RGSYİH'ya doğru olan bir ilişkinin varlığı bankacılık sektöründe meydana gelen aracılık

faaliyetlerinin yani yatırım ve tüketim düzeyinin artışı ile açıklanabilirken, BİST/GSYİH değişkeninden RGSYİH'ya doğru olan bir ilişki ise gelişen bir finansal derinlik düzeyi ile açıklanabilmektedir. M2/GSYİH'dan RGSYİH'ya doğru bir ilişkinin varlığının tespit edilememesi ise beklenmeyen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. İki değişken arasında ortaya çıkan bu beklenmeyen durum, söz konusu inceleme döneminin 2008 küresel finans krizini kapsamaması sebebiyle, araştırmanın 2008 öncesi ve sonrası dönemleri birbirinden ayırarak yapılması gerekliliğini akla getirmektedir. Ayrıca, oluşturulacak bir finansal gelişmişlik endeksinden yola çıkılarak yapılacak bir incelemede çalışmanın ayrı bir boyutunu ortaya koyacak olması sebebiyle araştırmacılar açısından farklı bir soruya kaynaklık edecek niteliktedir.

Sonuç itibariyle, literatürdeki görüş ayrılıklarına rağmen, ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin önemli olduğu görülmektedir. Başta Türkiye olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler açısından ele alındığında, sağlıklı bir finansal sistemin varlığı, süreklilik sağlayan ve artış gösteren bir ekonomik büyüme düzeyinin yakalanması için son derece büyük bir önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Demir, Y., Öztürk E., ve Albeni, M. (2007). "Türkiye'de Finansal Piyasalar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13, 438-455.
- Ferria, C. (2008). "The Banking Sector Economic Growth and European Integration", Portugal Journal of Economic Studies, 35 (6), 512-527.
- Ghirmay, T. (2004). Financial Development and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries: Evidence from Time Series Analysis. African Development Review, 16(3), 415-432.
- Graff, M. (2001). "Financial Development and Economic Growth – new data and Empirical Analysis", METU Studies in Development, 28, 83-110.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and CrossSpectral Methods, Econometrica, (37).
- Güneş, S. (2013). "Finansal Gelişmişlik Ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği", Doğu Üniversitesi Dergisi, 73-85.
- Halıcıoğlu, F. (2007). "The Financial Development and Economic Growth Nexus for Turkey", MPRA Paper, 3566, <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/3566>.
- Kar, M., Pentecost E. J. (2000). "Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue, Centre for International, Financial and Economics Research, 27, 3-20.
- Levine, R. (1997). "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", Journal of Economic Literature, 35 (2), 688-726.

- Obradovic, S. ve M. GRBİC, (2015), "Causality Relationship Between Financial Intermediation by Banks and Economic Growth: Evidence From Serbia", Prague Economic Papers, 24(1), 60-72.
- Outreville, J. F. (1999). "Financial Development, Human Capital And Political Stability", UNCTAD Discussion Papers, 142, 1-18.
- Soultaneva, A., (2011), "Financial Intermediation and Economic Growth: Evidence From the Baltic Countries", Umea Economic Studies, 187, 1-11.
- Stiglitz, J. E. (1993). "The Role of the State in Financial Markets", Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics, 19-61.
- Teker, S., Özer B. (2012). "Sermaye Piyasaları Yapısal Karşılaştırması: Gelişmiş, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 1-10.
- Tennant, D., Kirton C. ve Abdulkadri A. (2010). "Modelling The Effects Of Financial Sector Functions On Economic Growth In A Developing Country: A Cointegration And Error Correction Approach", Journal Of Developing Areas, 183-205.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T., (1995). "Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes", Journal of Econometrics, 66(1): 225-250.
- Türkoğlu, M., (2016), "Türkiye'de Finansal Gelişimin Ekonomik Büyümeye Etkileri: Nedensellik Analizi", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6 (1), ss.84-93.
- Yay, G., & Oktayer, A. (2009). Financial Development and Economic Growth: A Comparative Analysis. Journal for Economic Forecasting, 6(3), 56-74.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Behlül Behçet'in Muhammedoğulları Tarihinde "Teşrih Ve Muhakeme" İsmi Eserinde Tarihi Gerçeklerin Yansıması

Hicran BABAYEVA

Bakı Avrasiya Universiteti- Azərbaycan, Bakı bshafiqa@mail.ru

Hijran Babayeva. Azerbaijan, Baku. Baku Eurasia University

Özet

B.Behçet Azerbaycan edebiyatının, folklorunun, kültürünün ve sanatın, din tarihinin öğrenilmesine, araştırılmasına ve yayılmasına büyük önem veren alimlerden biriydi. Bilimsel-edebi yaratıcılığının çok küçük bir kısmı bu günümüze ulaştı. B.Behçet tarihsel gerçekleri okuyucuya basit ve anlaşılır bir dille iletmeye çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Behlül Behçet'in "Muhammedoğulları tarihinde Teşrih ve muhakeme" isimli eseri özel bir öneme sahiptir. Bu çalışma objektif ve öznel nedenlerle araştırmacıların dikkatinin dışında kalmıştır. Eser ilk olarak 1924 yılında Tehran'da farsca yayınlandı.

B.Behçet'in "Teşrih ve muhakeme" isimli çalışmasında İslam tarihinde önemli yer edinen insanların yaşam ve mücadelelerini, tarihi gerçekleri yansıması bu eserin değerini iki katına çıkardı. Bu nedenle eser Türkiye'de yoğun ilgiden dolayı bir kaç kez yayınlandı.

Eserin Türkçe versiyonunun daha mükemmel ve daha anlaşılır bir dilde olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebepten başka Cafer Bendiderya ve Abbas Akyüz olmak üzere "Kevser" yayın evine ve başka Kahraman Özkök olmak üzere "Revak" kitabevine teşekkür ederiz.

Behçet "Muhammedoğulları tarihinde teşrih ve muhakeme" isimli çalışması ile İslamın yayılmasında önemli rol oynayan insanların yaşamlarını, inanclarını, dinlerini ve mücadelelerini yansıtmaya çalışmıştır. Yazar ehli beyt imamlarının tek-tek hayatını, maruz kaldıkları zulüm ve haksızlıkları, adaletsizlikleri gözler önüne sermiştir. B.Behçet'in böyle bir eser yazmakta amacı insanları İslam birliğine davet etmek, İslam dini ve onun büyük lideri Hz.Muhammed(s.a.a) ve ailesi hakkındaki karanlık anları aydınlatmaktır. Yazar öne sürdüğü her iddianın ispatlanması için güçlü delillere atıfta bulunmuştur. Eser şii düşüncesi ile yazılmış olsa da, İslam'ın tarihini, yaratılışını, yayılmasını ve bu amaçla kutsal insanların mücadelelerini öğrenmek ve analiz etmek için önemlidir. Bu çalışma, B.Behçet'in hem bilgin, hem de tarihçi olarak değerini artırmaktadır. Yorum ve yargılarını okuduğumuzda, yazarın yeterli dini ve tarihi bilgiye sahip olduğu kanaatine varıyoruz. Bu çalışma hem fiilidir, hem de konuya ve içeriğe tabiidir.

Anahtar Kelimeler: Behlül Behçet, İslam tarihi, Muhammed Peygamber(s.a.a.), tarihi gerçek, Ehli beyt.

Historical Truths in Bahlul Behjat's Book "Commentary and judgment in the history of Mohammed's Family"

Abstract

Bahlul Behjat has been one of the scholars who has always attached great importance to the study, research and promotion of Azerbaijani literature, folklore, culture and art, religion history. Very little of his scientific and literary creativity has survived to this day.

Bahlul Behjat tried to convey the historical facts to the reader by providing clear and concise arguments. From this point of view, B.Behjat's book "Commentary and Judgment in the History of Mohammed's family" written on religious subject is of particular importance.

This work has long been out of the reach of researchers for objective and subjective reasons and has not been published. The work was first published in Tehran in 1924 in Persian.

B.Behjat's book "Commentary and Judgment in the History of Mohammed's family" illuminated the lives and struggles of important personalities in Islamic history and reflected historical facts. It increased the value of this work. That's why it was necessary to publish this valuable work several times in Turkey. It is bold to say that the Turkish version of the work is more perfect and more understandable.

Writing his work "Commentary and Judgment in the History of Muhammad's family", B.Behjat reflected the lives, beliefs, religions and struggles of the people who played a great role in the emergence and spread of Islam.

The purpose of Bahlul Behjat's writing of this work is to invite the people to the Islamic community, and to clarify the dark aspects of the Islamic history.

Though written entirely in Shiite thinking, and given a broader focus on subjective ideas, it is very important in terms of learning and analyzing the history and struggles of the holy people.

Keywords: Bahlul Behjat, Islamic history, Prophet Muhammad, historical facts, Ahl al-Bayt

Giriş

Müasir dövrimüzdə ümumiyyətlə dinə və xüsusilə İslam dininə münasibət birmənalı deyildir. Eyni zamanda dinlərarası əlaqə və dinlərin bir-birinə münasibəti haqqında da eyni sözləri demək olar. İslam dini multikultural din olub əvvəlki dinləri və onların iddialarını qəbul etdiyi halda, bəzi xristian dünyasında və hətta bəzi müsəlman ölkələrində islam dini təhrif edilir. XIX və XX əsrin bir sıra görkəmli nümayəndəsi İslam haqqında düşüncələri olduqca maraqlıdır. Dahi şəxsiyyət Mustafa Kamal Paşa Atatürk demişdir: "Bizim dinimiz, akla ən uyğun və ən doğəl bir dindir. Ve ancak bu nederledir ki son din olmuştur. Bir dinin doğəl olması için akla, tekniqe, bilime ve

mantığa uyması gereklidir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur”.¹

Məşhur ingilis yazıçısı George Bernard Shaw İslam haqqında deyir: “... Mən Məhəmmədin (s) dinini onda olan həyat gücü və yaşam əhvali-ruhiyyəsi baxımından yüksək dəyərləndirirəm. Fikrimcə, İslam dini bütün əsrlərdə insanların həyat tərzilə yanaşı addımlamağı bacaran yeganə dindir. Mən Məhəmmədin (s) dini ilə bağlı öncədən xəbər verirəm. Bu din, bugünkü avropalılar tərəfindən məqbul hesab olunduğu kimi, sabahın Avropası tərəfindən də qəbul ediləcək”.² Bəli, bu gün İslam Xristian dünyasında da yüksək qiymətləndirilir. Bəs nə üçün indi dünyanın bəzi yerlərində İslam dini təhrif edilir, Quran təhqir olunur? Bunun bir neçə səbəbi var:

1. Xristianlıq getdikcə güclənən, özünü doğruldan İslam mühakimələrindən və müddəalarından qorxuya düşür.

2. İslam aləminin özündə baş verən parçalanma hökm sürür. Fars şovinizminin təsiri altında İslam dini İran dövlətçiliyinə xidmət edir. Beləliklə onlar şübhəli təriqətini əsas alıb sünnilik adı ilə Hz. Əbubəkrin, Hz. Osmanın, Hz. Ömər in bütün tarixi xidmətlərini inkar edirlər.

İndi, müasir dövrümüzdə İslam dininin bir neçə modeli var.

1. Türkiyə modeli – bu model ən mütərəqqi, ən doğru modeldir. Çünki, dinimizi heç bir təriqətə, heç bir məzhəbə parçalamadan yaşadır.

2. İran modeli – bu model fars şovinst məqsədinə xidmət edir.

İslam dininə olan müxtəlif cür yanaşmalar dinin parçalanmasına, müxtəlif təriqətlərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda da İslam dininə fərqli münasibət olmuşdur. Xüsusilə də Sovet imperiyası dönməndə dinin yasaq olunduğu, insanların namaz qıldığı, Quran oxuduğu üçün təqib olunduğu danılmaz faktdır. 1930-cu illərdə repressiya olunanların əsas günahı panislamizm kimi göstərilirdi. Bu dövrdə İslam dininə, onun tarixinə, şərhinə həsr olunan əsərlər yasaq edildi. Belə Azərbaycan alimlərindən biri də 1869-cu ildə Zəngəzurda anadan olan Bəhlul Behcətdir. Bu məqalədə Bəhlul Əfəndi Behcətin “Məhəmmədoğulları tarixində təşrih və mühakimə” adlı əsərindən bəhs edəcək, İslamın yayılmasında rolu olan insanların, xüsusilə də Rəsulullahın (s.a.a.) əhli beytinin tarixini müəllifin prizmasından öyrənəcəyik. Yazar bu müqəddəs sülalənin hal və yaşantılarını qələmə almaqla bərabər, həm də onların məruz qaldıqları haqsızlıqlara qarşı səssiz qalmamış, öz fikir və mülahizələrini də paylaşmaqdan çəkinməmişdir.

İslam tarix yazarlarının nəzərində. İslam tarixi yarandığı gündən bu günümüze qədər bir çox tarix yazarların, din alimlərinin diqqətini çəkmiş, onminlərlə kitabın mövzusu olmuşdur. Bu əsərlər bir birinin təkrarı kimi görünsə də, hər biri ayrı-ayrı zaman kəsiyində, müxtəlif prizmalardan işıqlandırılmış və dəyərləndirilmişdir.

İslam tarixi ilə bağlı həqiqətləri öyrənmək, keçmişdə baş verən hadisələr və

¹<http://www.atam.gov.tr/duyurular/din-ve-islam-dini>

²<http://www.ahlibeyt.ge/bilirsinizmi/498-dunya-alimlerinin-islam-haqqinda-fikirleri.html>

şəxsiyyətlər haqqında düzgün təsəvvür yaratmaq, bu həqiqətləri gələcək nəsillərə düzgün bir şəkildə çatdırmaq üçün tarixçi alimlərin tarixi daha dürüst, daha insafli bir şəkildə qələmə almaları önəmlidir.

Lakin bəzi tarix yazarlar tarixi düzgün yazmadıqları kimi, tarixi gerçəklərin üzərini örtməyə də çalışmışlar. Bunun da səbəbi İslam bilginlərinin tarix yazarkən daha çox öz şəxsi hiss və duyğularına önəm vermələri, subyektiv fikirlərini ortaya qoymaları olmuşdur. Bu baxımdan dos. dr. Sabri Hizmetlinin fikirləri olduqca maraqlıdır. "Gerçekte, tarixçilikte en önemli husus, tarafsız araştırma ve bilimsel incelemedir; tarihçinin tarih olaylarını tüm gerçekliği ile yansıtması, tıpkı bir fotoğraf makinası gibi görüntülemesidir. Hangi inanç ve düşüncede olursa olsun, olayları, oluş tarzlarını ve kahramanlarını tam bir bilimsel tarafsızlık anlayışı ile en iyi bir şekilde tesbit etmesidir. Ne var ki, bu temel ilkeye bağlı kalarak tarih yazarlar oldukça azdır. Tarihle uğraşanların çoğunluğu tarih yazıcılığında ya inanç ve ideolojilerinin ya da sömürgeci ve emperyalist düşüncelerinin etkisinde kalmışlardır. Bazıları da kişisel duygu ve düşüncelerini, politik ve ekonomik eğilimlerini tarihe sokmuşlardır".³ Bəhlul Behcət qələmə aldığı "Təşrih və mühakimə" isimli əsərində də bir qism İslam tarixçilərinin əsərlərində müsəlmanların sevgisini qazanmış müqəddəs sülalənin, Rəsulullahın (s.a.a.) əhli beytinin həyatlarını önəmsəmədikləri üçün onların nə qədər haqq və həqiqətdən uzaq olduğunu təəssüf hissi ilə qeyd etmişdir. "İslam alimləri birçok alanlarda çok sayıda önemli eserler yazdıkları halde, sevgi ve muhabbeti İslam'ın önemli şartlarından sayılan Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeyt'inin tarih ve yaşantısı hakkında kapsamlı bir eser hazırlanmış değildir. Örneğin, "Samanlılar, Selçuklular, Büveyhoğulları ve Osmanlıları tarihi gibi birçok eserler olduğu hâlde "Muhammedoğulları" tarihinden bahseden bir esere rastlanmaması gerçekten teessüf edilecek bir durumdur".⁴ Daha sonra müəllif Təbəri, İbn-i Haldun, İbn-i Esir, İbn-i Hullekan, Mes-udi kimi islam tarixçilərinin əsərlərində bir çox hürufələrə yer verdiyi halda Məhəmmədoğullarının tarixindən ətraflıca bəhs etmədiyini yazır. Onunla eyni fikirdə olan S.Hizmətli belə deyir. "Gerçek şu ki, İslam Tarihi konusunda çok eser yazıldı ve çok farklı değerlendirmeler yapıldı. Müslüman tarihçiler genellikle nakli tarihçiliğe ve ya rivayetlerin aktarılmasına dayanan tarih yazıcılığına değer verdiler.

Ancak olaylara önem verirlerken, olaylarla ilgili haberleri metin ve senet yönünden eleştirmediler. Genellikle karşılaştırma, eleştiri ve tahlil onların eserlerine girmedir".⁵

Bəhlul Behcətin bu əsərini İslam tarixinə dair yazılan digər əsərlərdən fərqləndirən cəhət də budur. Yazar əsər boyu tarixi gerçəkləri qələmə almaqla bərabər həm də tarix yazarların bu gerçəklərə olan münasibətini eləştirmişdir. Məsələn, S.Hizmetlinin Təbəri haqqında yazdıqları yerində deyilmiş bir

³ Hizmetli Sabri. İslam tarihi. Ankara1991

⁴ Behcet Behlül. Ali Muhammed Tarihinde Teşrih ve Mühakeme. İstanbul 2012 s.8

⁵ Hizmetli Sabri. İslam tarihi. Ankara1991. s37

fikirdir: “İsrailiyat meraklısı ve kıssa hayranı gösterilen ünlü tarihçi, önüne gelen rivâyeti ve bilgiyi, bulduğu her haber ve malumâtı, tenkide tabi tutmadan, olduğu gibi kitabına almıştır. İşte Taberi tarihinin en büyük özelliği, herhangi bir olay hakkındaki tüm rivayetleri toplayıp nakletmesidir; öyle ki bazan tekbir olayla ilgili birçok rivâyet zikreder, bu yönden Kitab'ı bir tarihi rivayetler ve bilgiler hazinesidir. Ancak, anlatılan olayların hakikatına aykırı ve İslâm'a taban tabana zıt haberler de bu büyük hacimli ve ünlü eserde mevcuttur”.⁶ Bundan təsirlənən Bəhlul Behcət istər Ümeyyeoğulları, istərsə də Abbasoğulları dövründə. siyasət məsələlərinin dinə təsir göstərdiyi bir vaxtda Rəsulullahın (s.a.a.) əhlibeytinə qarşı olan zülm və haqqsızlıqları bir islam alimi kimi şərhini vermiş, mühakimələrdə bulunmuşdur.

Bu əsərin yazılması ilə Bəhlul Behcət İslamın yaranmasında, yayılmasında rolu olan insanların hayatını, inanclarını, dinlərini, mübarizələrini əks etdirmişdir.

Əsərin əhəmiyyəti: Bəhlul Behcətin “Muhammedoğulları tarixində Təşrih və mahakeme” əsəri İslam Tarixini öyrənmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Əsərin yazılma tarixi dəqiq məlum olmasa da onun 1920-ci illərdə yazıldığını güman etmək olar. Bəhlul Behcətin bu əsəri ilk dəfə Tehrandə çap olunmuşdur. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, o dövrdə Azərbaycanda belə bir mövzuda və buna bənzər bir əsər yazılmamışdı. Çünki Sovet İmperiyasının tufan qoparan bir dövründə belə bir əsər yazmağa kimsə cürət edə bilməzdi. Yazsa belə bu əsərin çap olunması qeyri mümkün idi. Bəhlul Behcətin “Təşrih və Mühakimə” əsərini ilk dəfə 2003-cü ildə həm Türkiyədə, həm də Azərbaycanda geniş oxucu kütləsinə tanıtdıran Cafer Bendideryaya, Abbas Akyüzə öz minnətdarlığımızı bildiririk.

Müəllif əsərdə İslamın yaranmasında və yayılmasında önəmli yeri olan insanların – Al-i Məhəmmədin, başqa sözlə desək Əhlibeytinin (a.s.) həyatından, başlarına gələn müsibətlərdən, uğradıqları haqsızlıqlardan danışır. Əsər ön söz, giriş və müxtəlif başlıqlı hissələrdən ibarətdir. Öncəliklə Əhli beyt dedikdə kimlər nəzərdə tutulur – buna bir aydınlıq gətirək. “Əhli-beyt ərəbcədən ev əhli, ailə üzvləri deməkdir. Rəsulullahın Əhli beyti dedikdə onunla birlikdə bir evdə yaşayan ailə üzvləri nəzərdə tutulur. Hz.Peyğəmbərin xanımları, uşaqları, nəvələri və əmisi oğlu eyni zamanda kürəkəni olan Hz.Əli bu müqəddəs zətin əhli-beytini təşkil edirdi. Müəllifin fikrinə görə İslam aləminin vəhdətinə mane olan məsələ Hz.Peyğəmbərin Əhli beytinə olan ikili münasibətdir.

“İslami Vəhdət” adlı ön sözdə yazar islamın təməllərini uçuran ixtilaf və fikir ayrılıqlarından bəhs edərək yazır: “Biz yeganə ixtilafın Al-i Məhəmməd tarixi və Rəsulullahın Əhlibeytinin haqlarında olduğu inancındayız. Bizcə əsl ixtilaf bu dairədə olduğu kimi ümmətin vəhdəti də bu dairədə olmalıdır, çünki hər üzv düşdüyü yerdən bağlanmalı və hər ip qopduğu yerdən

⁶ Hizmetli Sabri. İslam tarihi. Ankara1991. s26

dünyülənmlldlr".⁷

"Glrş"hlssəndə bu əsəri yazmaqda məqsədlnl açlqlaylr: "Məqsədlm sadəcə yuce " Âl-l Aba" adıyla məşhur olan Emırü'l-Mümlnln Alı b. Ebutalib ve Resulullah'ln (s.a.a) göz nuru ve yadlgarı Fatımatü'z-Zehra (Allah'ln selamı üzerlerine olsun) ve bu değerli zatın evlatları olan on bir imamdır. Onların hayat ve tarlhlerini, hak ve hukukunu ve uğradıkları felaketleri ciddi bir lisan ile açıklayıp sorgulayacağım".⁸ Bəhlul Behcət əsərdə Hz Əlınln bütönl İslam ümmətındən üstünlüyü, Peyğəmbərdən sonra elmdə Hz. Əliyə bərabər olan bir kimsənl olmadığı fikrlnl irəli sürmüş və bu iddiasını əqli və nəqli dəlillərlə isbatlamağa çalışmışdır. Nəqli dəlil dedikdə Qurani Kərim və Rəsulullahın (s.a.a.) hədislərlnl nəzərdə tutan yazar bir çox ayətlərdən (Tathir ayeti, Mveddet ayeti) və hədislərdən (Sekaleyn Hədisi, Gadiri Hum Hədisi, Mənzilət hədisi, Tayr Hədisi və s.) örnəklər verir.

Qurani Kərimdə və hədisi şəriflərdə Rəsulullahın (s.a.a.)əhli beytındən sevgi və sayqı ilə bəhs edildiyinə müsəlmanlar arasında heç bir şübhə yoxdur. İslam ümmətlnl fikir və yol ayrılığına salan məqam xilafət və imamət məsələsidir. Bunun da kökündə ümmətln Sünnü və Şiə deyə iki fırqəyə ayrılması dayanır. Məhz bu səbəbdən Bəhlul Behcət sünnü alimi olaraq bu məsələnl təşrih və mühakimə etmək qərarına gəldi. Əsəri oxuduqca İslam tarixinə dair bir çox qaynaqlara müraciət olunduğunu söyləmək mümkündür. Bu da yazarın nə qədər bilgili və tarixi hadisələrdən təhlillər aparacaq qədər xəbərdar olduğunu göstərir. Behcət Əfəndi əsər boyu Al-l Məhəmmədln həyatını və xüsusilə də məruz qaldıkları haqsızlıqları qələmə alaraq irəli sürdüyü hər iddianı dəlillərlə sübut etməyə çalışmışdır.

Əsərdə diqqət çəkən məsələlərdən biri o dönəmln iqtidarlarının əhli beyt mənsulbarına olan münasibəti və Bəhlul Behcətln fikirləridir. Bəhlul Əfəndi xəlifələr dönəmindən sonra Ümeyyəoğulları və Abbasoğullarının hakimliyəti dövründə Hz. Əli və onun övladlarına olan düşmən mövqeylnl sərgiləyən hadisə və rəvayətləri lazım gəldikcə qələmə almışdır. Əməvilər zamanı Müaviyənl Əli oğullarına qarşı cinayətkar əməllərlnl pisləyərək haqqı görməzlikdən gələn sahabə Əbu Hüreyrənl onun tərəfində olduğu üçün tənqid atəşinə tutmuşdur.

Müasir dövrümüzdə İslam tarixlnl araşdıran bir sıra alimlər də bu hadisələrln həqiqətə uyğun olduğunu dilə gətirməkdən çəkinməmişlər. "Bu dönemde Hz. Ali tarafından yönetimden uzaklaştırılan Ümeyye Oğulları'nın muhalefeti sonucu Cemel ve Sıffin gibi on binlerce müslümanın kanının döküldüğü iç savaşlar meydana gelmiştir. Emevilerin iktidarı haksız bir şekilde ele geçirmesi sonucunda ise bu iki aile arasındaki gerginliğin geçmişe nispetle daha şiddetli bir boyut kazandığı görülmüştür".⁹

Abbasoğulları dövründə də Ali Məhəmməd bir sıra fəlakətlərlə qarşı- qarşıya

⁷ Behcet Behlül, Ali Muhammed Tarihinde Teşrih ve Mühakeme. İstanbul 2012 s.7

⁸ Behcet Behlül, Ali Muhammed Tarihinde Teşrih ve Mühakeme. İstanbul 2012 s.11

⁹ Uyar Gülgün, 2004, Ehl-i Beyt, Gelenek yayıncılık. s. 75.

qalmışlar. Öz siyasi məqsədləri uğruna Ali-Fatimə övladlarına zülmələr etmiş hakim zümrələr və onların əlaltıları Bəhlül Behcətin bu əsərində kəskin tənqid olunmuşdu. Tarixdən örnəklər verərək Əməvilər və Abbasilər zamanında müqəddəs sülalənin haqlarının tapdalandığını demək olar ki, hər səhifədə vurğulayır və sözlərinin təsdiqini İslam qaynaqlarında axtarmağı məsləhət görür. İslam tarixçiləri də bu hadisələrin gerçəkliyini öz əsərlərində göstərmişlər. "Ehli-sünnet alimlerinden Ebu'l-Ferec b. Cevzi, "Əğani" adlı kitabında, İbn-i Abdurabbih, "Ik-du'l-Ferid" adlı kitabında və Cahiz "Əl-Beyan ve't-Tebyin" adlı kitabında naklettikleri gibi, digər İslam tarixi kitaplarda da yazılmışdır. İbn-i Haldun, Fetretü'l-İslam, İbn-i Hullekan, Tarih-i Taberi, İbn-i Ebi'l-Hadid, Allame Ayni ve Allame Dimyeri de bu acı olaya şahadət etmişlərdir"¹⁰ "Hz. Hasan'ın antlaşma yolu ilə hilafeti devretməsi sonucunda iktidarı tamamıyla ele geçiren Muaviye b. Ebî Süfyân'ın (60/680) Emevi Devleti'nin temellerini attıktan sonraki ilk işi, Haşim Oğulları'nı yönetimden tamamen uzaklaştırmak olmuştur. Bununla da yetinmeyen Muaviye halk arasında Hz. Ali ve yakınlarına duyulan bağlılığın izlerini silmek için elinden geleni yapmıştır. Yine bu dönemde, Hz. Ali Oğulları ile taraftarları, Muaviye tarafından dolaylı ve ya doğrudan gözden düşürülmeye, sindirilmeye ve çeşitli şekillerde cezalandırılmaya çalışılmıştır".¹¹

"132/749 yılında yönetimi ele geçiren Abbasiler, iktidarı Ali Oğulları ile paylaşmak istememiş ve kısa bir süre sonra da onlara sırt çevirmişlerdir. Dahası yönetimden uzak tutulan Ali Oğulları, bu sefer Abbasi yönetiminin baskısına maruz kalmışlardır. Bu tarihten itibaren Ali Oğulları, Abbasiler'in de en az Emeviler kadar düşmanları olduğunu anlamaya başlamışlardır".¹² Hz. Əli zamanından başlayaraq bütün imamlar daima təqib və təzyiqlərə məruz qalaraq siyasi səhnədən çıxarılmışlar.

Bu günümüzün araşdırmaçıları Əlioğulları ilə Ümeyyə oğulları arasında münasibətlərə fikir bildirərkən onların bəzən sırf iki qəbilə arasında qan davasından doğan düşmənçilik bəzən isə dini, siyasi, iqtisadi səbəblərdən yaranan bir ədavət olduğunu söyləyirlər.¹³ Bütün bu hadisələr və siyasi münaqişələr İslam ümmətini bir-birindən ayırmadan, qardaşı qardaşa düşmən etməkdən başqa bir şeyə xidmət etməmişdir. Rəsulullahın (s.a.a.) vəfatından sonra da İslam cəmiyyəti bütünlüklə onun qoyduğu qanunlarla idarə olunsaydı, İmamların bu qanunları həyata keçirərkən qarşılıqlı əngəllər çıxmasaydı, İslam ümmətində daim firavanlıq və rifah hökm sürərdi.

İslam alimləri arasında mübahisə mövzusu olan digər bir məsələ xilafət və imamət məsələsi olmuşdur ki, B. Behcətin də bu mövzuya toxunmaması

¹⁰ <http://www.cafertilik.com> Behcet Behlül, 2012. Ali Muhammed Tarihinde Teşrih ve Mühakeme. İstanbul. s.39

¹¹ <https://dergipark.org.tr/download/article-file/669736>

¹² Büyükkara Ali, İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları s. 12-24.

¹³ <https://www.academia.edu/34069337/Emevi-Hasimi-Iliskileri-Islam-Oncesinden-Abbasiler-Donemine-Kadar>

mümkün deyil. O da bir sıra alimlər kimi düşünür ki, xilafət məsələsindən başqa İslami vəhdətə zərbə vuran heç nə yoxdur. Sünnü –Şiə qarşıdurmasına zəmin yaradan belə bir sual çıxır ortaya. Hz.Əli Rəsulullahdan sonra ilk xəlifə, yoxsa dördüncü xəlifə olmuşdur. Əhli-sünnət İmam Əlini dördüncü xəlifə, Şiə isə onu Rəsulullahın ilk mütləq xəlifəsi bilir. O bildirmişdir ki, Rəsulullah (s.a.a) özündən sonra bir nəfəri vasi təyin etmişdir ki, bu da Əli b. Əbutalibdir. Bunu sübut etmək üçün çeşidli hədis və rəvayətlərdən nümunələr göstərir. Xilafət Əlinin haqqı olduğu, lakin Bəni Saidə Sakifəsində toplanan icmanın Hz. Əbubəkiri xəlifə elan etməsinə etiraz olaraq yazır: “Rəsulullahın (s.a.a) Əhlibeytinin öndə gələnlərindən bir nəfər belə o icmada yox idi, olmazdı da heç”.¹⁴ Burada Bəhlül əfəndinin fikri ilə razılaşmaq düzgün olmazdı, çünki Əhli beytin „öndə gələnləri“ dedikdə Hz. Əli, Hz. Fatimə və onların övladları İmam Həsən və İmam Hüseyin nəzərdə tutulur. Hz. Əli Rəsulullahın dəfn işləri ilə məşğul olduğundan, İmam Həsən və İmam Hüseyin azyaşlı olduqları üçün icmada olmamaları təbii idi. Əbu Bəkirin xəlifə seçilməsi isə xilafətin daha təcrübəli biri tərəfindən idarə edilməsi ilə əlaqədar olduğu düşünülür. Bu fikir bir sıra mənbələrdə də təsdiq olunur.

Xəlifələrin üstünlüyü haqqında Bəhlül Behcətin fikirləri olduqca maraqlıdır. Əhli sünnət alimi Nəsəfinin „xəlifələrdə fəzilət və üstünlük xilafət sırasına görədir“¹⁵ fikrinə etiraz edərək bunun dəlilsiz bir hökm olduğu qənaətinə gəlmişdir. Quran ayələrindən örnəklər verərək Əmirəl-Möminin Əlini xəlifələrdən ən üstünü olduğunu isbata çalışmışdır. Biz isə bu barədə bunu deyə bilərik ki, xəlifələrdən hansının daha üstün olduğunu xəlifəlik sırası deyil, onun ağılı, zəkası, qəhrəmanlığı, islamı yaymaq və yaşatmaq uğrunda etdiyi cihad və mübarizə müəyyənləşdirir. Hər kəsin də bildiyi kimi ilk üç xəlifə zamanında İslam coğrafiyasının genişlənməsinə doğru mühüm addımlar atılmış, siyasi idarəçilikdə önəmli işlər görülmüşdü.¹⁶ İlk üç xəlifənin İslamın yayılması uğrunda xidmətlərini gözdə tutmaq bizcə insafsızlıq olardı.

Əsər təmənilə şiə düşüncəsi ilə yazılsa da, subyektiv fikirlərə daha geniş yer verilsə də, İslam tarixini, yaradılışını, yayılmasını, bu məqsədlə müqəddəs insanların apardığı mübarizələri öyrənmək, təhlil etmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Bu əsər B.Behcətin həm dinşünas alim, həm də bir tarixçi kimi dəyərini artırır. Əsər həm mövzu, həm də ideya, məzmun etibarilə bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

¹⁴ Behcet Behlül, 2003 Ali Muhammed Tarihinde Teşrih ve Mühakeme. İstanbul. Kevser yayımları s.49

¹⁵ Nesefi Ömer. 1992 İslam İnançının temelleri Akaid 12.baskı. Bayrak yayımları. s122

¹⁶ T DV İslâm Ansiklopedisi'nin 18. Cild s. 328-331

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Markaların Özel Günlerde Sosyal Ağ Sitelerinde Paylaştıkları Emojiler ve İletilen Mesajların Değerlendirilmesi

Hicran ÖZGÜNER KILIÇ

Dr. Öğr. Üye. Hicran ÖZGÜNER KILIÇ, Bandırma Onyedi Eylül
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
Bandırma, hkilic@bandirma.edu.tr

Öz

Markalar tarafından farklı kanallardan tüketicilere iletilen mesajlar birbiriyle uyumlu ve bireylerin algısını olumlu yönde geliştiren iletişim araçlarıyla sunulması ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması için markalar birbirinden farklı araçlar kullanmaktadır. Markaların ve toplumu oluşturan bireylerin büyük bir çoğunluğu iletişimlerini geleneksel araçlarla devam ettirdikleri gibi aynı zamanda teknolojiye dayalı gelişen iletişim araçlarından da faydalanmaktadır. Teknolojiye dayalı iletişim araçlarından biri olan sosyal ağ sitelerinin oldukça popülerlik kazanması, bunun farkına varan markaları da harekete geçirmiş, tüketicilere sosyal ağ siteleri aracılığıyla mesajlarını iletme yönünde eğilimlerinde bir artış gözlemlenmesine neden olmuştur. Tüketicilerin sosyal ağ sitelerinde oldukça fazla zaman geçirmesi ve markaların pazarlama faaliyetlerini bu yöne kaydırması ile başlayan maceralı yolculuk içerisinde gün geçtikçe rekabet artmış, duygu ve düşüncelerin, verilmek istenen mesajların etkisini arttırmak, farklılık yaratabilmek ihtiyaç haline gelmiştir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte dijital platformlara doğru yönelen markalar yazılı iletişimlerinde verilen mesajların anlamı kuvvetlendirmek, hız kazandırmak ve keyifli hale getirebilmek, fark yaratabilme ihtiyacını karşılayabilmek adına emojileri kullanmaya başlamışlardır. Markaların iletişim dili olarak emoji kullanımı, son birkaç yıldır daha fazla artış göstermiş ve pek çok marka tarafından tercih edilir bir konuma gelmiştir. Emojiler; küçük resimler, ifadeler ve görsel sembollerle birbirinden çok değişik biçimlerde ortaya konmaktadır. Bu çalışmada; markaların özel günlerde sosyal ağ siteleri üzerinden paylaştıkları emojilerin incelenmesi ve tüketicilere ilettikleri mesajların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; BİST İletişim Endeksi'nde yer alan markaların özel günlerde (dini ve milli bayramlar, yılbaşı, emoji günü vb.) sosyal ağ siteleri üzerinden paylaştıkları emojiler incelenmiş, tüketicilere ilettikleri mesajlar değerlendirmeye alınmıştır. Markaların sosyal ağ siteleri üzerinden ilettikleri mesajların emoji kullanımıyla tüketicilere nasıl mesajlar vermeye çalıştığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Sosyal Ağ Siteleri, İletişim, Emoji, BİST.

THE EMOJIS THAT BRANDS SHARE ON SOCIAL NETWORKING SITES ON SPECIAL DAYS AND EVALUATING THE MESSAGES THEY TRANSMIT

Abstract

The messages conveyed to consumers by brands through different channels are needed to be presented with communication tools that are compatible with each other and improve the perception of individuals in a positive way. To meet this need, brands use different tools. The vast majority of brands and individuals who make up the society continue to communicate with traditional means as well as technology-based communication tools. Social networking sites, which are one of the technology-based communication tools, have gained a lot of popularity and this has triggered the brands that have become aware of this and caused an increase in their tendency to convey their messages to consumers through social networking sites. In the adventurous journey that started with the consumer spending quite a lot of time on social networking sites and the brands moving their marketing activities in this direction, competition has increased day by day, increasing the effect of feelings and thoughts and the messages that are desired to be given has become a necessity. With the development of technology, the brands are directed towards digital platforms, and they have begun to use emojis in order to strengthen the meaning of the messages given in their written communications, to speed up and make them enjoyable, and to meet the need to make a difference. The use of emoji as the communication language of brands has increased more in the last few years and has become a favorable position for many brands. Emoji; it is presented in many different ways with small pictures, expressions and visual symbols. In this study; it is aimed to examine the emojis that brands share on social networking sites on special days and to evaluate the messages they convey to consumers. In accordance with this purpose; The emojis shared by the brands in the BIST Communication Index on special days (religious and national holidays, New Year's Day, Emoji Day, etc.) via social networking sites were examined and messages conveyed to consumers were evaluated. It has been tried to determine how the messages conveyed by brands through social networking sites try to give messages to consumers through the use of emoji.

Keywords: Brand, Social Networking Sites, Communication, Emoji, BIST.

Giriş

Sosyal ağ siteleri hayatın içerisinde gün geçtikçe daha fazla yer bulmakta, yaratıcı uygulamalarla kapsamı giderek genişlemektedir. Tüketicilerin sosyal ağ sitelerinde oldukça fazla zaman geçirmesi, markaların sosyal ağ sitelerinde yer alma çabasında etkili olmuştur. Bu durum markaları hedef kitleleri ile buluşturan, iletişim ve etkileşimlerini arttıran bir mecra olarak sosyal ağ sitelerinin gelişmesine ve işletmelerinde pazarlama faaliyetlerini bu mecralara entegre etme çabası içerisinde girmelerine yol açmıştır. Markaların

pazarlama faaliyetlerini sosyal ağ sitelerine yönlendirmesiyle beraber bu mecra da rekabet artmış, duygu ve düşüncelerin, iletilmek istenen mesajların etkisini güçlendirmek, farklılık ve farkındalık yaratabilmek ihtiyaç haline gelmiştir. Sosyal ağ siteleri üzerinden hedef kitlelere yönlendirilen mesajları daha etkili hale getirmenin ve güçlendirmenin yollarından biri olarak iletişimde emojilerin kullanılması, işletmeler için destekleyici bir iletişim dili olmuştur.

Hedef kitlelerle aynı dili konuşmak ve pazarlama mesajlarının etkisini güçlendirmek adına markaların emoji kullanımının yeri önemlidir. Emojiler markalara, iletişimin etkisini artırma, duyguları, düşünceleri daha iyi ifade edebilme, empati kurabilme fırsatı sunabilmekte ve sosyal ağlarda ayrıcalıklı konuma getirebilmektedir. Bu ayrıcalıklar markaların sosyal ağlar üzerinden pazarlama faaliyetlerinde yankı uyandıran kampanyalar ve dikkat çekici, farklı uygulamalar sunabilmesinde etkili olabilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada; kültürel değerlerin yaşatılması, birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi amacıyla kutlanan dini ve milli bayramlar, yılbaşı vb. gibi özel günlerde iletişim markalarının sosyal ağ siteleri üzerinden paylaşımlarında emojilerin ne kadar yer aldığı, iletişimlerinde hangi emojilere yer verdikleri ve mesajların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; BİST İletişim endeksinde yer alan markaların özel günlerde (dini ve resmi bayramlar, yılbaşı, emoji günü vb.) sosyal ağ siteleri (facebook, twitter, instagram) üzerinden paylaştıkları emojiler incelenmiş, tüketicilere ilettikleri mesajlar değerlendirmeye alınmıştır.

1.Sosyal Ağ Siteleri

Dijitalleşme ile birlikte geleneksel iletişim yöntemleri giderek yerini dijital iletişim araçlarına yönlendirmekte, uzun telefon görüşmeleri yerini sosyal ağlar yoluyla iletişim ya da çeşitli mesajlaşma uygulamaları vasıtası ile gönderilen kısa mesajlara bırakmaktadır (Özdemir, Gökdağ & Neslihanoglu, 2019: 427). Dijitalleşmenin geldiği boyutu yansıtan “We Are Social Sosyal Medya Ajansı”nın yapmış olduğu “Global Dijital 2019” raporunda 2019 yılı Ocak ayı verilerine göre; dünya genelinde internet kullanıcı sayısı 4,388 milyar ve aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 3,484 milyar kişi olarak belirtilmiştir. 2019 Ocak ayı verilerine göre; Türkiye’de internet kullanıcı sayısı 59,360 milyon ve aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 52 milyondur (www.wearesocial.com). Bu istatistiklerde gösteriyor ki sosyal medya platformlarından olan sosyal ağ siteleri, dünya genelinde kullanımı artmakta ve teknolojinin gelişimine paralel bir şekilde yaşamın birçok alanında kendine yer bulmaktadır. Sosyal ağ siteleri; “bireylerin çevrimiçi mecralarda kendini yansıtabildiği, ilgili oldukları alanlarda gruplara katıldığı, fikir ve yorumlarıyla destekleme olanağı sağlayan web siteleri” olarak tanımlanmaktadır (Anık, Kırık ve Soncu, 2017: 48). Başka bir ifadeyle sosyal ağ siteleri; “birçok insanla bağlantı kurmayı kolay hale getiren, kendilerine veya şirketlerine hesap açtıklarında kişisel veya kurumsal ağlarını genişletme fırsatı veren, çeşitli topluluklara katılarak sosyalleşme imkânı yaratan ve özendirilen sistemler” şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal ağ siteleri iş veya

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
meslek bazlı olabileceği gibi, arkadaşlık ilişkileri, politika, bilim, sanat gibi ortak ilgi alanlarından da oluşabilmektedir (Köseoğlu, 2012: 61-62).

Sosyal medya platformlarından sosyal ağ siteleri, aslında sadece bireyler arasındaki iletişim için değil, aynı zamanda markaların tanıtım faaliyetlerinde, pazarlanmasında, ürün ve hizmetlerin dağıtımı ve bilgiye dayalı karar destek sistemleri gibi iş sektörlerinin bazı yönleri için bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır (Arora, Bansal, Kandpal, Aswani & Dwivedi, 2019: 86).

2.Sosyal Ağ Sitelerinde Emoji Kullanımı

Sosyal ağ sitelerinde kullanılan teknolojilerin birçoğunda olduğu gibi emojilerde, öncelikli olarak gençler tarafından benimsenmekle birlikte farklı yaş gruplarından kullanıcılarında emojileri çevrimiçi iletişimlerinde kullandıkları gözlemlenmektedir (Chan & Leung, 2019: 1). Emojiler, bir mesajın duygusal tonunu yoğunlaştırmak ve düzenlemekte, sözsüz çevrimiçi iletişimin önemli bir bölümünü yerine getirmek için kullanılabilir (Vaiciukynaite, Massara & Gatautis, 2017: 469). Özellikle emojiler, metin ve ifadelerle kıyasla, renkli görsel simgelerle daha çekici, daha farklı ve daha anlamlı ayrıca ifadelerden daha karmaşık duyguların aktarılmasına da izin vermektedir (Ge & Gretzel, 2018: 1276). Bu yönüyle emojiler, akıllı telefon yazışmalarında ve sosyal ağ platformlarında oldukça popüler hale gelmiştir.

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda araştırmacılar, sadece kullanım kolaylığı ve zenginlik anlamında değil, aynı zamanda sosyo-duygusal sağlayıcılar olarak hizmet ettikleri için dijital iletişimde emojilerin benimsendiğini belirtmişlerdir (Zareen, Karim & Khan, 2016:257). Ayrıca yazılı iletişimde emoji kullanımı, iletişim kurmak isteyen kişiler arasında verilmek istenen mesajın amacına ulaşmasını netleştirebilmekte ve daha anlaşılır hale getirebilmektedir (Kaye, Malone & Wall, 2017: 67).

2015 yılında yapılan bir çalışmada emojilerin; “interaktif bağlantıyı devam ettirmek, konuşmayı daha eğlenceli bir hale getirme ve konuşulan kişiyle ortak ve özel bir alan yaratmak” amacıyla kullanıldığına dair bulgulara yer verilmiştir (Özant & Kelleci, 2017: 402).

3. Markaların Özel Günlerde Sosyal Ağ Sitelerindeki Paylaştıkları Emojiler

Bireyler emojiyi kendi kültürlerinin bir parçası olarak benimserlerken, markalar da emojileri, markaya uygun bir anlatımla yeniden üretmekte, dijital iletişimlerini dönüştürmekte ve geliştirmektedir (Gökaliiler & Saatcıoğlu, 2016: 71). Markalar fark yaratabilmek ve rakiplerine göre üstün olabilmek için başvurdukları çeşitli iletişim yollarından biri olarak sosyal ağ sitelerinde emoji kullanımına sıkça yer vermektedir. Markalar emojiler aracılığıyla, hedef kitlelerine yönelik paylaşımlarında iletilen mesajların etkisini arttırabilme ve daha güçlü hale getirebilme çabası içerisinde. Emojiler, tüketicilerle aynı dili konuşmada ve iletişimi keyifli hale getirmede etkili olabilmektedir. Markalar, mesajlarını iletmek için uzun yazılı mesajlar

yerine veya mesajlarını pekiştiren daha kısa, ilgi çekici iletişim dili emoji'lere eğilim göstermektedir. Emojilerle; markalarına kişilik kazandırabilmeleri, içeriğe dair bilginin aktarılabilmesi, eğlenceli hale getirilebilmesi, müşterilerine sundukları teşekkürlerin ifade edilebilmesi sağlanabilmektedir (Pilon, 2016).

Markalar, özel günlerde sosyal ağ sitelerinde mevcut olan resmi hesapları üzerinden hedef kitlelerine mesajlar göndermektedir. Bu mesajlar; şirketleri ile ilgili kamuoyuna açıklamalarda bulunmak, kampanyalardan haberdar etmek, ikna etmek, etkileşimi arttırmak, sadakat ve bağlılık yaratmak, ilişkileri geliştirmek vb. çeşitli amaçlarla iletilmektedir.

Mevcut araştırmalar, markaların pazarlama iletişimlerinde emoji kullanımının hedef kitleleri olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir (Das, Wiener & Kareklas, 2019: 148). Günümüzde bu eğilimin farkına varan markalar emojileri avantajlarından yararlanabilecekleri ve en iyi kullanabilecekleri stratejiler düzenlemektedir. Örneğin; emoji kullanıma eğilimini ifade eden bir açıklamada Twitter'daki küresel marka stratejisi direktörü Ross Hoffman tarafından, "Şirketler, markalarının reklamı için özelleştirilmiş emoji talep ediyor" şeklinde ifade edilmektedir. Akıllı telefonlar için emoji klavyesi geliştiren Swyft Media'ya göre, insanlar günde 6 milyar emoji göndermektedir (Arya, Sethi & Verma, 2018: 655). Özellikle küresel markaların sosyal medya pazarlama iletişiminde emojilerin evrensel bir dil oluşturma potansiyelinin farkına varmaları dijital iletişimde giderek daha büyük oranda yer verilmesine sebep olmaktadır (Kurtoğlu & Özbölük, 2016: 149).

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Soruları

Çalışmada; kültürel değerlerin yaşatılması, birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi amacıyla kutlanan dini ve milli bayramlar, yılbaşı vb. gibi özel günlerde iletişim markalarının sosyal ağ siteleri üzerinden paylaşımlarında emojilerin ne kadar yer aldığı, iletişimlerinde hangi emoji'lere yer verdikleri ve mesajların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmayı gerçekleştirmenin en önemli nedeni; teknolojinin gelişimine paralel bir şekilde gelişim gösteren sosyal ağ sitelerinde emoji kullanımının yaygınlaşması ve emojilerin evrensel bir dil olma kapasitesinin giderek artış göstermesidir. Farklı sektörler, farklı faaliyet alanları tarafından kullanımı artan emojiler; gıda, iletişim ve finans sektöründe faaliyet gösteren markalar tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada BİST (Borsa İstanbul) İletişim Endeksi'nde yer alan Turkcell ve Telekom olmak üzere iki şirket incelemeye alınmış ve özel günlerde sosyal ağ siteleri üzerinden emoji paylaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 3 temel soru oluşturulmuştur.

1. BİST İletişim Endeksi'nde yer alan markalar özel günlerde sosyal ağ sitelerinde emoji kullanılmaktadır?
2. BİST İletişim Endeksi'nde yer alan markalar özel günlerde sosyal ağ sitelerinde iletişimlerinde hangi emoji'lere yer vermişlerdir?

3. BİST İletişim Endeksi'nde yer alan markalar özel günlerde sosyal ağ sitelerinde iletişimlerinde paylaştıkları emojilerle nasıl mesajlar vermektedir?

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi; sözel, yazılı ve diğer materyallerin objektif ve sistematik bir şekilde incelenmesine imkân tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır. İçerik analizi, bir metin içeriği toplama ve analiz etme tekniğidir. Analiz edilen içerik, iletilen kelimeler, anlamlar, semboller, düşünceler, temalar veya herhangi bir iletiye gönderme yapmaktadır. Metin ise; bir iletişim ortamı olarak görev yapan her türlü yazılı, görsel ya da sözlü unsurdur (Neuman, 2009: 466). Araştırmada

içeriği incelenecek olan metinler örnekleme oluşturan BİST İletişim Endeksi'nde yer alan Turkcell ve Turk Telekom şirketinin Facebook, Twitter ve Instagram hesaplarında özel günlerde paylaştıkları emojilerdir. Bu doğrultuda, bu iki şirketin özel günlerde 2019 yılı kapsamında geriye doğru tarama yapılarak, sosyal ağ siteleri (facebook, twitter ve instagram) üzerinden paylaşımlarında emoji paylaşım-paylaşmadıkları, emoji paylaşımı var ise hangi emojileri tercih ettikleri incelenmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada pazarlama iletişim unsurlarından halkla ilişkiler faaliyetleri içerisinde özel günlerde yapılan paylaşımlar kategori olarak belirlenmiştir.

3.3. Araştırma Bulguları

BİST İletişim Endeksi'nde incelenen iki şirkete dair bulgular yer almaktadır.

Turkcell ve Turk Telekom Şirketlerinin Özel Günlerde Facebook, Twitter ve Instagram Hesaplarında Emoji Paylaşımları

Turkcell'in Yılbaşı, Sevgililer Günü, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Emek ve Dayanışma Günü, Anneler Günü, Ramazan Bayramı, Babalar Günü, Demokrasi ve Milli Birlik Günü, Dünya Emoji Günü, Kurban Bayramı ve Zafer Bayramı'nda emoji paylaşımları tablo 1'de görülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere; Turkcell şirketi, 8 Mart, 1 Mayıs ve 19 Mayıs hariç emoji paylaşımında bulunmuştur. Turk Telekom ise sadece 17 Temmuz Dünya Emoji Günü'nde emoji paylaşmıştır.

Tablo 1: İki şirketin Sosyal Ağ Sitelerinde Özel Günlerdeki Emoji Paylaşımları

Özel Günler	Facebook		Twitter		Instagram	
	Turkcell	T.T.	Turkcell	T.T.	Turkcell	T.T.
31 Aralık	❤️	-----	❤️	-----	❤️	-----
14 Şubat	❤️	-----	❤️	-----	❤️	-----
8 Mart	-----	-----	-----	-----	-----	-----
23 Nisan	❤️	-----	❤️	-----	❤️	-----
1 Mayıs	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Anneler	❤️	-----	❤️	-----	❤️	-----
19 Mayıs	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ramazan	😎	-----	😎	-----	😎	-----
Babalar	💙	-----	💙	-----	👨👩👧	-----
15 Temmuz	🇹🇷	-----	🇹🇷	-----	-----	-----
17 Temmuz	💕❤️😎	-----	-----	-----	😎💕😎	👨👩
Kurban	❤️	-----	❤️	-----	❤️	-----
30 Ağustos	🇹🇷	-----	🇹🇷	-----	🇹🇷	-----

Turkcell Yeni yıla adım atılan 31 Aralık kutlamalarına yönelik sarı kalp 🇹🇷 emoji paylaşmıştır. Sarı renk bilindiği üzere Turkcell logosunun rengidir. Bu paylaşım ile sevgi, saygı, mutluluk ve huzur içerisinde hep birlikte yeni bir yıl geçirme dileğini kendi logo rengiyle bütünleşen kalp emoji ile de pekiştirmektedir. Aynı şekilde 14 Şubat sevgililer gününde, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda, Anneler Günü'nde ve Kurban Bayramı'nda da sarı kalp emoji paylaşarak; sevginin gücünü, bağımsızlığın huzurunu ve çocukların mutluluğunu, annelerimizin fedakârlığını ve kurban bayramının maneviyatını sizlerle paylaşıyoruz algısı yaratarak imaj güçlendirmeye destek olunmaktadır.

1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü sosyal ağ siteleri hesaplarından emoji veya herhangi başka bir paylaşım yapılmamıştır. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ve 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'nda da sadece mesaj paylaşmış, emoji paylaşımı yapılmamıştır.

Ramazan Bayramı'nda ise gözlüklü tebessüm eden 😎 emoji paylaşmıştır. Bu emoji paylaşımı ile ramazan bayramının 2019 yılı içerisinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin kapanmasına denk gelmesi, öğrenciler ve eğitim kurumlarında çalışanlar için tatil aynı zamanda yaz başlangıcı olması sebebiyle sevdiğinizle geçireceğiniz güzel yaz günlerinde ve tatilin her anını paylaşıyoruz, sizinle keyifli iletişim kuracağınız zamanlarda yanınızdayız mesajı vermektedirler.

Babalar gününde Facebook ve Twitter'da kalp emoji 💙 paylaşmıştır. Bu paylaşım ile mavi kalp emoji tam güvenin sembolü olarak kullanılır. Hayatımızda güvenli bir liman olarak sığınabileceğimiz, sırtımızı yaslayabileceğimiz babalarımızın önemini vurgulanmasında destekleyici

mesaj niteliği taşımaktadır. Instagram'da araç ve aile emoji 🚗👨👩👧

paylaşmıştır. Bu emojiyle; bir evin çatısı gibi yağmurdan, fırtınadan koruyan babaların, aile emoji ile önemi yansıtılmıştır. Aynı zamanda babalar günü kutlamasında Turkcell'in geliştirdiği araç takip sistemlerinin sağladığı özelliklerin ötesinde akıllı ve güvenli sürüşü öne çıkardığı Kopilot ile sizde babanızın her daim yanında ve onun güvenli bir sürüş yapmasına katkı sağlayabilirsiniz algısı ortaya konmaktadır.

15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü ve 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda

paylaşımında bayrak emoji bulunmaktadır. Bu emojiinin paylaşımı; aziz şehit ve gazilerimizin kanları, canları pahasına kazandıkları toprakların simgesi olan bayrağımızın anlam ve önemini vurgulamak, değerlerimizin kıymetini bilmek adına bu duyguların pekişmesinde yardımcı olmaktadır.

17 Temmuz Dünya Emoji Günü'nde Facebook paylaşımında birden fazla

duyguyu içerisinde barındıran emoji paylaşmıştır. Bu emojiyle; gülme, ağlama, sevgi, mutluluk vb. her gününüzde biz birbirinden değişik paylaşımlarla iletişim kurmanıza yardımcı olmaya hazırız imajı desteklenmiştir. Twitter'da emoji veya herhangi bir paylaşımı bulunmamaktadır. Instagram paylaşımında birkaç farklı emoji   paylaşmıştır. Bu emojiyle mutluluk, huzur, rahatlık, dostluk, sevgi, gülümseme vb. duyguları yaşadığımız günlerde iletişimin gücüyle varlığımızla hep yanınızdayız algısını pekiştirmektedir.

Türk Telekom'un gerek dini gerekse milli bayramlarda vb. özel günlerde Facebook, Twitter ve Instagram paylaşımında emoji kullanımı bulunmamaktadır. 2014 yılından beri kutlanan 17 Temmuz Dünya Emoji Günü'nde Türk Telekom Instagram hesabı üzerinden emojiyle ilgili bir video paylaşmıştır (https://www.instagram.com/p/BIVsoRAjn_/).

Sonuç

Dijital çağın sosyalleşme ve iletişim aracı olarak kullanım eğilimi artan sosyal ağ siteleri, çağımızda giderek daha fazla popülerlik kazanmaktadır. Bireylerin farklı amaçlarla rağbet gösterdikleri sosyal ağ sitelerine markalarda oldukça yoğun ilgi göstermekte ve hedef kitleleriyle iletişim mecrası olarak kullanılmaktadır.

Markalar sosyal ağ siteleri üzerinden reklam, hakla ilişkiler, satış özendirme gibi pazarlama iletişim faaliyetleri kapsamında hedef kitlelerine yönelik mesajlar vermektedir. Bu mesajlarda pazarlama iletişimlerinde yarattıkları etkiyi arttırmak, küçük resimlerle reaksiyonları hızlı bir şekilde iletmek, iletilen mesajları keyifli, eğlenceli hale getirmek ve anlamını kuvvetlendirmek vb. nedenlerle emoji kullanımına yer vermektedirler. Bu bağlamda markalar birbirinden farklı kampanyalarda sosyal ağ siteleri üzerinden emoji kullanmakta, çok başarılı çalışmalarla hedef kitlelerinin dikkatini çekebilmekte ve zihninde yer edinebilmektedir. Ayrıca dünyaca ünlü pek çok

marka kendi faaliyet alanına özel karakterlerden oluşan emoji klavyeleri yaratmaktadır.

Markaların pazarlama iletişim faaliyetleri içerisinde özel günlerde yarattıkları mesaj içerikleri; hedef kitleyle ilişkileri geliştirmek, marka imajlarını güçlendirmek, duygusal bağ kurmak amacıyla sunulan halkla ilişkiler faaliyetlerinin bir parçası olarak görülmektedir. Çalışmada; BİST İletişim endeksinde yer alan Turkcell şirketinin halkla ilişkiler kapsamında özel günlerde sosyal ağ sitelerindeki hesapları üzerinden paylaştıkları mesajlar incelendiğinde emoji paylaşımlarının olduğu ancak bu paylaşımlarda çok fazla yaratıcı uygulamaların olmadığı sonucuna varılmıştır. Halbuki özellikle Turkcell'in yarattığı, birbirinden farklı karakterlerle insanlaştırdıkları emoji olan 'EMOCANLAR"'ı reklam kampanyalarında sıkça kullanmakta ve emoji kullanımı konusunda da teşvik edici olabilmektedirler. Emojilerin yenilikçi, çarpıcı bir şekilde reklam kampanyalarında kullanılmasının aksine özel günlerde daha sıradan emoji tercih edilmiştir.

Aynı şekilde çalışmada incelenen Turk Telekom şirketinin Türkiye'nin ilk milli dijital klavyesi olarak TAMBU adıyla hayata geçirdiği akıllı klavyede "tambuji" olarak adlandırılan emoji kullanılmaktadır. Bu klavyede kullanıma sunulan birbirinden farklı emoji yer almaktadır. Ayrıca kültürel değerlerimize uygun geliştirdikleri emoji bulmaktadır. Ancak incelediğimiz Türk Telekom şirketinin gerek dini gerekse milli bayramlarda vb. özel günlerde Facebook, Twitter ve Instagram paylaşımlarında emoji kullanımı bulunmamaktadır. Sadece 17 Temmuz Dünya Emoji Günü'nde Instagram üzerinden emoji kullandığı bir video paylaşmıştır.

Sonuç olarak; Turkcell'in özel günlerde de sosyal ağ siteleri üzerinden emoji paylaşımlarında farklı karakterler veya uygulamalarla hedef kitleleriyle duygusal bağını arttırabilir, ilişkilerini ve imajını geliştirmede katkı sağlayabilir. Turk Telekom'da geliştirdiği dijital klavyede özel karakterlere sahip emoji özellikle değerlerimize uygun emoji, özel günlerde sosyal ağ siteleri üzerinden yaptığı paylaşımlarda da kullanabilir. Bu kullanım hem kendi imajını geliştirebilir hem de hedef kitleleriyle duygusal bir bağ yaratabilir. Aynı zamanda pazarlama iletişim faaliyetlerinde katkı sağlayarak uzun dönemli karlı ilişkilerin gelişmesinde ve sürdürülmesinde destek olabilir.

Kaynakça

Arya, V., Sethi, D. & Verma, H. (2018). "Are Emojis Fascinating Brand Value More than Textual Language? Mediating role of Brand Communication to SNS and Brand Attachment: An Insight from India", *Corporate Communications: An International Journal*, 23 (4), 648-670.

Anık, C., Kırık, A.M. & Soncu, A.G. (2017). "Sosyal Medyanın Göstegebilimsel Dili: Emojiler" *Academic Journal of Information Technology*, 8 (26), 41-54.

Arora, A., Bansal, S., Kandpal, C., Aswani, R., & Dwivedi, Y. (2019). "Measuring Social Media Influencer Index-Insights from Facebook, Twitter and Instagram", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 49, 86-101.

Chan, W.T.Y. & Leung, C.H. (2019). "An Empirical Study on the Effective Usage of Emojis in Marketing Communication", *The International Journal of Technology, Knowledge and Society*, 15 (1), 1-18.

Das, G., Wiener, H. J., & Kareklas, I. (2019). "To Emoji or not to Emoji? Examining the Influence of Emoji on Consumer Reactions to Advertising", *Journal of Business Research*, 96, 147-156.

Ge, J. & Gretzel, U. (2018). "Emoji Rhetoric: a Social Media Influencer Perspective", *Journal of Marketing Management*, 34(15-16), 1272-1295.

Gökaliiler, E. & Saatcıoğlu, E. (2016). "Reklamlarda Emoji Kullanımı: Emoji İçerikli Reklamlara Yönelik Tüketicilerin Tutumlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 63-91.

Kaye, L.K., Malone, S.A. & Wall, H.J. (2017). "Emojis: Insights, Affordances, and Possibilities for Psychological Science", *Trends in Cognitive Sciences*, February, 21 (2), 66-68.

Köseoğlu, Ö. (2012). "Sosyal Ağ Sitesi Kullanıcılarının Motivasyonları: Facebook Üzerine Bir Araştırma" *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(2), 58-81.

Kurtoğlu, R. & Özbölük, T. (2016). "Görsel İletişim Çağında Markaların Emojî'ye Adaptasyonu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (29), 144-155.

Neuman, W. L.(2009). "*Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*", Çev:Sedef Özge, Yayın Odası yayınları, 3. Basım, İstanbul.

Özant, N. & Kelleci, M. (2017). "Dijital İletişimde Sözel Olmayan İpuçları: Emojilerle Etkileşim ve Duygulanım", *Moment Dergi*, 4 (2), 397-417.

Özdemir, G., Gökdağ, R. & Neslihanoglu, S. (2019). "Sosyal Medyada Emoji Kullanımı ve Anlamlandırılması: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Örneği", *Selçuk İletişim Dergisi*, 12 (1), 425-443.

Pilon, A. (2016). "Markaların Twitter Trendi: Emojiler" <https://www.pazarlama30.com/markalarin-yukselen-trendi-twitterda-emoji-kullanmak/>, Erişim Tarihi: 01.09.2019.

Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). "*İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*", Epsilon Yayınları, İstanbul.

Turkcell, <https://twitter.com/Turkcell>, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

Turkcell, <https://www.instagram.com/turkcell/>, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

Turkcell, <https://www.facebook.com/Turkcell>, Erişim Tarihi: 05.09.2019.

Turk Telekom, <https://twitter.com/turktelekom>, Erişim Tarihi: 07.09.2019.

Turk Telekom, <https://www.instagram.com/TurkTelekom/>, Erişim Tarihi: 07.09.2019.

Turk Telekom, https://www.instagram.com/p/BIVsoRAjn_/, Erişim Tarihi: 07.09.2019.

Turk Telekom, <https://www.facebook.com/TurkTelekom>, Erişim Tarihi: 07.09.2019.

Vaiciukynaite, E., Massara, F. & Gatautis, R. (2017). "An Investigation on Consumer Sociability Behaviour on Facebook", *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 28(4), 467-474.

Zareen, N., Karim, N. & Khan, U.A. (2016). "Psycho Emotional Impact of Social Media Emojis", *Isra Medical Journal*, 8 (4), 257-262.

<https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>, Erişim tarihi: 04.09.2019.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İletişim Çağında Kültür ve Kültürel Kimlik

İbrahim İPEK

Dr., Balıkesir MEB, İbrahimipek83@gmail.com

Özet

İnsanlık tarihinin önemli birikimlerinden olan kültür tarihsel süreçte doğduğu coğrafyadan farklı coğrafyalara taşınmıştır. Teknolojik gelişmelerin insan yaşamını kolaylaştırmanın yanında insanların sahip olduğu kültür ve kültürel kimliğin değişim ve dönüşümüne etkisi birçok araştırmaya konu olmuştur. İnsanların yerleşik yaşamla birlikte geliştirdiği, yazının bulunmasıyla da gelecek nesillere daha etkin yolla aktardığı kültürel değerler, zamanla insanın sahip olduğu kimliklerde önemli bir noktaya yükselmiştir. Ulaşım alanındaki teknolojik devrimler insanların bir yerden bir yere çok daha kısa bir zamanda seyahat etmesini sağlarken televizyon ve internet kültürel hareketliliği önemli ölçüde arttırmıştır. İletişim araçlarının yayınlaması ile özellikle internet üzerinden gelişen sosyal medya kullanıcılarının artması kültürel hareketliliğe yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu hareketlilik kültürlerin kimlikleşmesi kadar kültürel kimliklerin çatışmasına da neden olabilmektedir. Teknolojik gelişmelerle hız kazanan ulaşım ve iletişim kültürlerin birbirlerine yaklaşmasına ve birbirine karşı konumlanmasına da neden olabilmektedir. Kültürden kültürel kimliğe geçiş de farklılıklarını ve kültürel geleneklerini korumaya çalışan diasporalar önemli rol almıştır. Küreselleşme ile artan göçler kültürlerin yer değiştirmesi kadar kültürlerin kolektif bir kimliğe dönüşmesinde de etkili olmaktadır. Bu çalışmada sosyolojik araştırmalara da konu olan kültürün ve kültürel kimliğin iletişim çağındaki yönelimleri ve potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Kimlik, İletişim, Küreselleşme

Culture and Cultural Identity in The Age of Communication

Abstract

As important accumulations of human history, cultures have traversed between geographic locations throughout history. Migrations that increase with globalization are effective in changing cultures as well as transforming them into a collective identity. Transportation and communication accelerated by technological developments can also lead to the convergence of cultures. While preserving their cultural traditions, diasporas have played an important role in the transition from culture to cultural identity. In addition to facilitating human life, the effects of technological developments on the change and transformation of culture and cultural identity have been the subject of many studies. While technological revolutions in transportation have enabled people to travel from place to place in a much shorter time,

television and the Internet have significantly increased cultural mobility. With the development of communication tools particularly through social media, the internet has brought a new dimension to cultural mobility. This mobility can also cause cultural conflicts as well contribute to the identity of cultures. This study aimed to reveal the orientations and potential of culture and cultural identity in the current age of communication.

Keywords: Culture, Cultural Identity, Communication, Globalization

Giriş

Modernizmle ulus devletlerin güç kazanması ve küreselleşme olgusu, kültürlerin entegrasyonu konusunda çeşitli problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Küreselleşmenin ulusal duyguların ve kültürlerin bir kısmını aşındırması hâkim Batı kültürünü empoze ettiği eleştirileri sıklıkla dile getirilmektedir. Modernizmin tektipleştirici yaklaşımı karşısında kültürlerin var olma mücadelesi, kültürün önemli bir kimliğe dönüşmesine ve politize olmasına etki etmiştir. Fakat küreselleşme Batı karşıtı toplulukların ya da mikro milliyetçi grupların lokal kültürel değerlerine daha sıkı bağlanmasına, kültürünü kimikleştirmesine de neden olabilmektedir. Ulus-devletler için küreselleşmenin hız kazanması büyük yaşam sorunları için çok küçük; küçük yaşam sorunları içinse çok büyük duruma gelmiştir. Bölgesel kültüre ait kimliklerin yaşadıkları problemler de ulus devletler ile küreselleşme kaskacında eş zamanlı olarak büyüktedir (Giddens, 1994: 63). Küreselleşme ile uzak mesafeler hızla kısılırken kültürlerin birbirlerine mesafesi aynı hızda olmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında iletişim araçlarının ucuzlaması ve erişiminin kolaylaşması kadar kültürlerin köklerine olan bağlılığı ve diasporaların etkin çalışmaları gösterilebilir.

Tarih boyunca yaşanan göçler toplumsal bazda birçok nedene ve sonuca etki etmiştir/etmektedir. İnsanların gönüllü ya da zorunlu gerçekleştirdikleri göçlerle yer değiştiren kültür ve kültürel değerler zamanla lokal kültürün içinde kaybolmaya yüz tutarken bazen de içine kapanıp kendine bir savunma mekanizması oluşturabilir. Kültürlerin iç içe yaşadığı çağımızda kültürel farklılıklar ve benzerlikler arttığı gibi kültürel çatışmalar da yaşanabilmektedir. Durkheim'a (2013: 177) göre, toplumsal bir olgunun açıklanabilmesi için yine bir başka toplumsal olgu olması gerektiğinden yola çıkarak kültürlerin farklılıklarını da ortaya koymak için bir başka kültüre her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Kültürlerin iç içe geçtiği baş döndürücü teknolojik gelişmelerin yaşandığı çağımızda kültürel farklılıklar bir şekilde varlığını koruma refleksi göstermektedir. Kültürü kimliğin önemli bir parçasına çevirmek ulus devletlerde okullar aracılığı ile sağlanmaya çalışılırken sınırların ötesindeki akraba kültürler/soydaşlar için ise diasporalar önemli rol üstlenmektedir.

Kültür ve Kültürel Kimlik

Günlük hayattan akademik çalışmalara değin hemen hemen her alanda kullanılan kültür kavramına yüklenen anlamlara her gün bir yenisi eklendiği gibi yeni bir tanımı yapılabilmektedir. Habermas'a (2001: 571) göre, kültür bir

bilgi birikimi ile dünyada olan biteni ya da bir şeyi anlamalarına katkı sunmaktadır. Toplum ise kedisini oluşturan gruplar arasındaki aidiyet üzerinden meşruiyeti ve dayanışmayı sağlayan bir olgudur. Özgün bir şekilde kendi kimliğini oluşturan, eylemde bulunan ve fikirlerini beyan eden ise kişiliktir. Yaşama evrenini oluşturan yani toplumsal bütünleştirme ve kültürel üretimi sağlayan kültür, toplum ve kişi evrenin yapısal bileşenleri konumundadır. Bu evrende de her aktörün üzerine çeşitli görevler düşmektedir.

Sosyal bir süreç olduğu kadar sosyal yaşama yön veren kültür aynı zamanda toplumu düzenleyici olarak da görülmektedir. İnsanlar toplumu oluştururken bir arada yaşamaktan doğan ya da bir arada olmalarına neden olan tüm üretim, kural, ritüel ya da eylemleri kültürel kökenleri olması nedeni ile sosyolojinin bir alt dalı olan kültür sosyolojisinin konusudur (Köktürk, 2013: 25). Yüzün üzerinde tanıma sahip olan kültür kavramı insanların doğayla doğanın insanlarla olan ilişkisiyle gelişmektedir. Eagleton'a (2012: 9) göre, doğa kültürü üretirken kültürde de doğayı değiştirip dönüştürmektedir. Kültür kavramı üzerinden üretilen sosyolojik değerlendirmeler zamanla kimlik tanımlarının da merkezine taşınmıştır. Her dilde farklı anlamlar yüklenen kültür kelimesi tanımı en çok yapılan kavramlardan biridir. Kültür kavramı insanların yerleşik hayata geçmesiyle başlayan tarımsal üretimle yakından ilişkilidir. Kültür kavramı, dil bilimi üzerinden de içeriği yönüyle birçok araştırmaya/çalışmaya konu olmuştur. Toplumsal dönüşümlerin etkin dinamikleri değişkenlik gösterirken var olan kültür algısına da yön verebilmektedir. Kültür kavramının Türkçedeki karşılığı olarak *ekin* terimi türetilmiştir. Kültür kavramının tarımsal üretim anlamı, devamında kültüre yüklenen diğer anlamları ve kullanımları da etkilediği görülmektedir (Özlem, 2004: 142). Kültürün kimlik üzerindeki etkinliği özellikle uluslaşma ve küreselleşme çağlarında etkinliğini arttırmıştır.

Günümüz dünyasında ekonomiler süratle küreselleşirken kültürler ise yerleşmeye/bölgeselleşmeye başlamıştır (Bilgin; 2007: 22). Küreselleşen dünyanın hızlanan iletişim aygıtları kültürleri birbirine yaklaştırdığı gibi farklılıklarını da daha ortaya koymaktadır. Farklı kültürlerle gelişen etkileşim kültürlerin yerelliklerini koruma refleksini de güçlendirmiştir. Larrian'a (1995: 212) göre, birey kişisel kimliklerini oluştururken genellikle din, ırk, sınıf, etnik köken, cinsiyet ve milliyet gibi belirli grup bağlarını ve özelliklerini paylaşmaktadır. Bu özellikler onlara özneyi ve öznenin kimlik anlayışını nitelermekte yardımcı olmaktadır. Böylece kültürel kimlik fikri ortaya çıkmıştır.

İlk devlet oluşumlarının ortaya çıkmasından günümüze, dünyevi ya da uhrevi efendinin yerini tutan cemaat ya da parti gibi toplulukların kültürel değerlerinden ideolojik kimlikler ortaya çıkmıştır (Weber, 2012: 326). Kültürel değerler, bireyin içerisinde yaşadığı toplumdan aldığı öğretilerle şekillenerek bir kimliğe dönüşmektedir. Kültürel kimlik, bireyin içinde yaşadığı toplumun değerlerini taşıması açısından ulus devletin vatandaşlarında yaratmaya

çalıştığı ortak değer/davranış bütünlüğü oluşturmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kültürel kimliğin içereceği değerler, ortak paydada değerlendirilerek kapsayıcı vatandaş olgusu için geçerli olacak şekilde düzenlenmeye çalışılmaktadır. Kültür unsurlarının özümsemesi amacı ile bireyler değer rasyonel bir anlayış çerçevesinde, ulus devlet için ideal tip olarak toplumda yer almalıdır. Toplum; kültürel aidiyetine göre düşünmeli, davranmalı, yaşamalı ve ritüellerini bu doğrultuda oluşturmalıdır (Mora, 2008: 5). Başta aile olmak üzere bireyin, sosyal çevresinden ve eğitim yolu ile edindiği kökenlerini sorgulanmadan kabul ettiği kültürel değerler, kişinin kültürel kimliğini ortaya çıkarmaktadır. Bireyin sosyalleşme sürecine yön veren okul, aynı zamanda siyasal sosyalleşme sürecinin en önemli parçasından biridir. Bu durumda bireyin okul, sosyal çevre, medya ve aile üzerinden edindiği davranış şekilleri ve değerler kültürünün en temel parçalarına dönüşebilmektedir. Zamanla bireyin edindiği kültür, farklı kültürlerle temasa geçtikçe kimliğe dönüşmesi kaçınılmazdır.

Kültür ve kimlik kavramlarının küreselleşen dünyada homojenliğini kaybetmeye başlaması bu kavramlardaki durağanlığı da bozmuştur. Antropolojide ve sosyolojide artan kimlik ve kültür araştırmaları ulusal bağımlılıktan sıyrılmaya ve değişken kültürel kimliklere sahip olunabileceği üzerinde durmuştur. İşgücü, sermaye, hammadde, ürün, medya ve teknoloji insanların başını döndürecek ölçüde hızlı bir yer değiştirme sürecine girmiştir. Bu durumda da yerel kültürün bir süre sonra bir başka bölgede kimlik olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Kymlicka'ya (1998: 148-152) göre, kültürel kimlik ulusal aidiyet açısından, bireyin haysiyeti ve öz kimliğini desteklemektedir. Toplumun kültürü yönlendirme gücü ve etkisi ile belli değer ve inançları sorgulama ve dönüştürme gücüne sahip olması ulus devletler ile ulusal kültürün ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Kültürel kimlik ise toplumda kabul edilen ve edilmeyen kültürel değerler üzerinden yaratılabilir. Bu kimlikler ise alt kültürel kimlikler olarak da tanımlanabilir.

Morley ve Robins'e (1997: 106) göre, kültürel kimlik kuramsal olarak anlaşılamayan bir kara kutudur. Bu bağlamda ortaya çıkan en önemli sorun kültürel kimliğin "yabancı" iletişim kartellerinden yani dıştan gelen güçlerine karşı hassasiyetidir. Bu durumda, kültürel emperyalizme karşı direnme ve yerli kültürü tahkim etme meselesidir. Hâkim kültüre adaptasyon ise bir sorun olarak kültürel erozyon ya da yok olma olarak görülebilmektedir. Kültürel kimliklerin varlıklarını koruma mücadelesinde küreselleşen dünyada yeni tartışmaları da ortaya çıkarmıştır. İletişimde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmelerle kültürel kimliğin aynı kültüre/ideolojiye yakın insanları internet üzerinden sanal ortamda kolaylıkla bir araya getirmesi kültürel kimliğin canlı tutulması için önemli bir hareket alanı yaratmaktadır.

Bauman'a (2012: 61- 62) göre, dünya ekonomisindeki küreselleşme ulus devletlerin hakimiyet alanlarındaki ekonomideki etkinliğini minimize etmektedir. Aynı şekilde ekonomiler küreselleşirken dünya siyaseti yerel kalmaya devam etmekte ve kültürel kimliğin ulusal politikadaki yerini sağlamlaşmaya devam etmektedir. Sermayenin küreselleşmesi karşısında

ulusların kültürel değerlerini ve varlıklarını devam ettirmek yolunda milliyetçi duyguları canlı tutmaya ihtiyaçları duymaktadır. Milliyetçi duyguların canlılığının korumasında özellikle küreselleşen dünyaya karşı milli ulusa ait en güçlü olan milli dil önemini korumaya devam etmektedir. Kültürel kimliğin yaşamasında ve devamlılığının sağlanmasında milli dil, ulus devletler için genellikle kırmızı çizgi konumundadır. Küreselleşmeyle sınırların önemini hızla yitirmesine rağmen milli dil aracılığıyla ulus devletler soydaşlarına kültürel kimliklerini kaybetmemeleri konusunda yoğun çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda özellikle uydu yayıncılığına gelişmesiyle ve internet üzerinden iletişimin ucuzlamasıyla bireyin kendine yakın olan kültüre erişimi de kolaylaşmıştır.

İletişim Araçlarının Kültüre ve Kültürel Kimliğe Etkisi

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması toplumların birbirine benzeşmesine neden olduğu kadar farklılıklarının da ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kültür sosyolojinde birçok araştırmaya konu olan kültür ve kültürel farklılaşma çalışmaları toplumların kültürel kimlik kazanımında iletişim araçlarının rolünü de incelemektedir. Özellikle internet ve uydu üzerinden yayın yapan medya organları baskın kültürün hegemonyasında yok olmaya yüz tutan kültürleri diriltmiş ya da varlığını sürdürmesini sağlamada önemli katkı sunmuştur. Sömürgecilik döneminin kalıntıları olarak bir zamanlar sömürgecilik yapan ülkelerin bugünkü sınırlarında yaşayan sömürgelerden getirilen insanların sayısından da ortaya çıkmaktadır. Fransa'da yaşayan başta Cezayirli olmak üzere Afrikalı Fransızlar, İngiltere'de yaşayan İngiliz-Pakistanlı ve İngiliz-Hindular, Hollanda'da yaşayan Hollandalı-Endonezyalı-Malezyalı gibi birçok örnek sunulabilir.

Diaspora topluluğu olarak tanımlanan kültürünü kaybetmeden farklı coğrafyada yaşayabilen topluluk maddi/manevi bağını akrabası olduğu toplulukla sürdürebilmektedir. Karayipler'de iki adadan oluşan Trinidad Tobago'nun 1.234.388 olan nüfusunun yüzde 40'ını Hindular oluşturmaktadır. Hindistan'dan çok uzak bir bölge olan bu coğrafyadaki Hindular sömürgecilik çağında Hindistan getirilen kölelerin akrabalarıdır. Kendi kültürlerini korumak ve sürdürmek için Trinidadlı Hinduların oluşturduğu diaspora 1980'de bir dergi çıkarmıştır. 1990'larda internetin yaygınlaşmasıyla beraber Hint dünyasıyla iletişimini güçlendirmiş ve kültürünün kültürel kimliğe evrilmesinde önemli bir adım atmıştır (Eriksen, 2015: 447-448). Miller ve Slater'e (2001: 176) göre, Hindistan'daki kültürel değişim ve dönüşüm internetin hızı ile Trinidadlı Hindulara da aynı hızda ulaşmaktadır. Kastın azalması, aile yapısındaki değişim ve Hristiyanlığın etkisi gibi kültürel bazda yaşanan değişim, aynı zaman diliminde hem Trinidad Tobago'da hem Hindistan'da görülmektedir. Kültürel değişim ve dönüşümü farklı coğrafyalarda olsa dahi eş zamanlı yaşayan aynı kültürün taşıyıcıları iletişim araçlarının kültüre etkisinde önemli bir örneklem oluşturmaktadır.

Küreselleşme ile sermaye ve iş gücünün de dünyada hızla yer değiştirmesi günümüz dünyasının doğal olarak karşılanmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası

Almanya'nın yeniden inşası ve sanayisi için gerekli iş gücünde çeşitli ülkelerden karşılanmıştır. Bu ülkelerden biri olan Türkiye'de 1961 yılında Almanya ile yaptığı "İşgücü Alım Anlaşması" ile Türkiye'den Almanya'ya 2.500 işçi göndermiştir. Almanya'nın ek talepleri doğrultusunda hızla artan sayı günümüzde milyonlarla ifade edilmektedir. 1961'den günümüze 3 kuşak neslin yaşadığı Almanya'da kitle iletişim araçlarının gelişip yayınlaşması kültürel farkındalığı da arttırmıştır. Kitle iletişim araçlarıyla artan ve ucuzlayan iletişim imkanları Almanya'ya göç eden tüm göçmenler gibi Türkiye'den göç edenlerinde anavatanları ile iletişimini ve kültürel etkileşimini arttırmıştır. Bozdağ'ın (2015: 152-153) yapmış olduğu araştırmada elde ettiği bulgulara göre de Almanya'da yaşayan 2. ve 3. kuşak Türkiyeli göçmenlerin Türkiye'ye düzenli seyahat ettiğini, akrabalık ve arkadaşlık bağlarını güçlendirdiğini, Türkiye ile anlık iletişim kurabilecek cep ya da ev telefonu tarifelerine sahip olduğunu belirtmiştir. İki kültür arasında yaşayan göçmenler tercihlerini hangi taraftan kullanırsa kullansın içinde yaşadığı toplumun kurallarını da asgari düzeyde de olsa öğrenmek zorunda olduğunun farkındalığına sahiptir.

Farklı kültürel değerlerin bir arada var olması bir zenginlik olduğu kadar toplumsal çatışmalarında potansiyel nedeni olabilmektedir. Göçmenlerin yaşadığı bölgelere yönelik ırkçı saldırılar bu duruma bir örnektir. Kitle iletişim araçları toplumların kültürlerini korumasına ve yaşatmasına imkân sağladığı gibi homojen bir kültür ve ırk hayali kuran ırkçı/yabancı düşmanı topluluklar içinde bir örgütlenme alanı yaratmaktadır. Almanya'da medya Türkler için genellikle "Misafir İşçiler" ya da "göçmen" kavramını kullanmıştır. Sayıları günden güne artan bu göçmen ya da misafir işçilere yönelik ırkçı saldırılar da zamanla artmıştır. 1993 yılında Almanya'da ırkçı saldırılara maruz kalan 5 Türkün ölümüyle sonuçlanan olay sonrası Der Spiegel dergisi "Alman Türkleri" ifadesini kullanılmıştır. Bu ırkçı saldırılar aynı zamanda Türklerin misafir değil kalıcı olduğunu ve Alman Türklerini somutlaştırdığını da göstermiştir (Çağlar, 2000: 133-134). "Alman Türkleri" ifadesi Türklerin artık Almanya'nın bir parçası olduğunu ve yok saymanın toplumsal barışa hizmet etmeyeceğinin kabulü olduğu söylenebilir. Aşırı sağın oluşturacağı tehlikeye karşı önlem alabilmek adına farkı kültürel kimliklerin bir arada yaşayabileceği politikalara olan ilgi de artabilir.

Göçmenlerin yoğun yaşadığı ülkelerde yerli halk ile göçmenler arasından sosyal farklılıklar doğal iken göçmen nesillerle ikinci nesil arasındaki farklılıklar sosyolojik olarak daha da karmaşık bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bu farklılıklar ve ayrımlar çözüm beklerken biriktiği yerde önemli problemlerin doğabilme ihtimalini arttırmaktadır. Genellikle ikinci nesil göçmen ailelerde dil ve gelenek olarak farklılar belirgindir. Bu ailelerin inançları, çalıştıkları sektörler ve dış görünüşleri de bu farklılıklar arasında olabilir. İkinci nesil de bu özelliklerin hepsi veya bazıları farklılık olarak taşınabilir. Hâkim kültüre mensup çoğunluk genellikle kendileri ile göçmenler arasına mesafe koyarak toplumsal yapıya da hâkim olma gayretindedir. Çoğunluğu oluşturan kimliğin kültürü aynı zamanda toplumsal ve bürokratik sistemin kilit kurumlarında da belirleyici bir rol

almaktadır. Ancak hâkim kültürün göçmenlerle çizdiği sınırdaki kültürel, yasal ve kurumsal kavramlar göçmenlerin geçmişlerine/karakterlerine empoze edilebilir. Bu durumda da sınırsal yapı her yerde aynı kalmaz ve değişen şartlara bağlı olarak göçmenlerin bir miktarda olsa asimile olmasına izin verilir. Bu asimilasyonun şartı ise toplumun yapısına göre değişebilir (Alba, 2014: 105). Hâkim kültürlerin alt kültürlerle yönelik yaklaşımı karşılıklı bir refleks gibi başta kendi kültürü ve kültürel kimliğini koruma içgüdüsü şeklinde gelişmektedir.

Kültürel etkileşimi diasporalar dışında yaşatmanın önemli bir alternatifi ise teknolojinin sunduğu iletişim imkanlarından yararlanmaktır. Türkiye'nin resmi medya kuruluşu olan Türkiye Radyo Televizyonu (TRT) da Türk kültürüne ait değerlerin farklı coğrafyada yaşayan Türklerce unutulmaması ve yaşatılması için çeşitli televizyon kanalları aracılığı ile çalışmalar yapmıştır/yapmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da kurulan Türki cumhuriyetlerle iletişime geçmek ve ortak kültürel değerleri yeniden canlandırmak amacıyla TİKA, TÜRKSOY gibi kurumların yanında TRT'nin açtığı TRT-INT, TRT Türk ve TRT AVAZ gibi televizyon faaliyete geçmiştir. TRT'nin 2003 yılında hazırladığı TRT Genel Yayın Planında yer alan "Soydaşlarımıza Yönelik Programlar" başlığı altında belirlenen hedefler ve ilkelere bakıldığında kültür ve dil politikaları ön plana çıkmaktadır. Hedefler arasında uzak coğrafyalarda olsa da Türkiye Türkçesini öğretmek, Türkiye'ye karşı ilgileri arttırmak, kültürel ve dini bağları güçlendirmek vurgulanmıştır. İlkesel olarak da yine başta dil olmak üzere kültür ve din içerikli ortak paydalara değinilmiştir (TRT Genel Yayın Planı 2003: 46-47). TRT'nin kültürel kimlik temelli diaspora faaliyetleri politik temelli olduğu kadar kültürel bazda da önem arz etmektedir. Türk kültürünün devamlılığını sağlamak ve soydaş olarak kabul edilen ülke vatandaşlarının Türkiye'ye yakınlık duymasını sağlamaya yönelik çalışmalardır. Kolektifleşen kültür politikaları kültürel faaliyetten ziyade daha çok kültür üzerinden politik amaca hizmet etmektedir.

Sanayileşme ve küreselleşme süreciyle birlikte büyüyen kentlerde farklı kültürleri görmezden gelmek yerine kültürel değerlerini yaşatmalarına imkân sunmak üzerine kurulu çokkültürcülük politikaları daha gür bir sesle tartışılmaya başlanmıştır. Çokkültürcülük politikalarının geliştirilmesine katkı sunacak olan antropologlar ve sosyologlar bu değişim hareketinde ABD ve İngiltere gibi (Anglosakson ve Avrupa) kültürel kimliklere diğer kültürle eşit olduğu çağrısını yapabilmelidir. Kültür, bu süreçte çokkültürcülük bağlamında sosyal eşitlik için önem arz edebilir (Turner, 1993: 412). Kültürlerin birbirinden üstünlüğüne değil de farklılıklarını ortaya koymak kültür sosyolojinin önemli bir çalışma alanıdır. Kültürlerin iletişim/teknoloji çağında yoğunlaşan etkileşimi göçlerin artması, batı kültürünün geçmişten gelen hegemonyası kültürel farklılıkları hiyerarşik bir değerlendirmeye sokması kültürlerin çatışmasına neden olabilir.

Sonuç

İletişim çağıyla birlikte daha hızlı bir şekilde küreselleşen dünyada

kültürlerin birbirine olan yaklaşması doğal olarak artmıştır. Kültür çatışmalarının olumsuz sonuçlarını minimize etmek ise kültür sosyolojisinin çalışma alanında farklılıkları sadece ortaya koyarak bir hiyerarşi yaratmadan nasıl çözüm üretilir noktasındadır. Ancak siyasal ve ekonomik manada geçmişten gelen hiyerarşik anlayışı değiştirmek uzun bir süreç de değişim gösterebilir. Bunun gerçekleşebilmesi içinde kültürlerin varlığını koruması konusunda yapılacak çalışmalarda kültürlerin uzlaşısı içerisinde olmasını sağlayacak bilinç geliştirilmelidir. Küreselleşme kadar küyerelleşmeye yönelim artmakta ve kültürleri birbirlerinin daha etkin tanıyabilmektedir.

Teknolojik devrimlerin yaşandığı iletişimin ucuzladığı ve yaygınlaştığı bu çağda iletişim araçlarını etkin kullanan kültürlerin artık eskisi kadar hızlı kaybolmayacağı düşünülebilir. Ancak kültürün hızlı etkileşimi melezleşen kültürlerin yaygınlaşmasına da neden olabilir. Bu durumda kültürlerin artık bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birbirlerini yok etmesi oldukça zor görünmektedir. Bu durumun en temel noktası ise kültürün kimliğe bürünmesidir. Kültürün kimikleşmesiyle birlikte güç kazanan kültürü koruma bilinci şiddetten arındırıldığı sürece toplumsal barışında gelişeceği bilinmelidir. Bu nedenle kültür temalı yayınların kültürel hiyerarşiden uzak, sadece kültürel farklılıkları ortaya koyan bilinçlendiren yayınlar/programlar olmasına dikkat edilmelidir.

Kaynakça

Bozdağ, Çiğdem. (2017). Almanya ve Türkiye’de Okullarda Teknoloji Entegrasyonu. eTwinning Örneği Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi, 1 (1), 42-64.

Tongut, Süleyman, Yavuz, Cevit. (2014). Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Kırgızistan İle İlişkilerde Türk Medyası: Trt-Avrasya, Trt-Türk Ve Trt-Avaz. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (3), 133-145.

TRT Genel Yayın Planı 2003, <http://www.trt.net.tr/medya/dosya/2008/08/28/1f6abded-824b-44cb-b084-ea27e0f1ffc2.doc>, Erişim Tarihi: 20.12.2013

Turner, Terence. (1993), Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of it? *Cultural Anthropology*, Vol. 8, No. 4, Nov., 411-429.

Çağlar, Ayşe. (2000). Tireli Kimlikler: Teori ve Yönteme İlişkin Bazı Arayışlar, Toplum ve Bilim, Dergisi, Bahar 84, s. 129-151.

Köktürk Milay. (2013). “Kültür sosyolojisinin temel meseleleri”, (Ed. Köksal Alver, Necmettin Doğan), s. 13-47, “Kültür Sosyolojisi”, Hece Yayınları, Ankara.

Kymlicka, Will. (1998). Çokkültürlü Yurttaşlık, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Mora, Necla. (2008). Medya ve Kültürel Kimlik, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 5, sayı 1, s.1-14.

Larrain, Jorge. (1995). İdeoloji ve Kültürel Kimlik, çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Weber, Max. (2012). Ekonomi ve Toplum Cilt 2, (Çev. Latif Boyacı), Yarı Yayınları, İstanbul.

Özlem, Doğan, (2004). Mantık Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi, 7. baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

ALBA, Richard. (2014). Net ve Bulanık Sınırlar: Fransa, Almanya Ve Amerika Birleşik Devletlerinde İkinci Nesil Asimile Ve Dışlanması. (Çev. Özcan Güngör, R.) Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (1), 87-111.

Morley David, Robins Kevin. (1997). Kimlik Mekanlar, (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Durkheim, Emile, (2013). Toplumbilimin Yöntem Kuralları, (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul.

Habermas, Jürgen. (2001). İletişimsel Eylem Kuramı, (Çev. Mustafa Tüzel), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Giddens, Antony. (1994). Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları İstanbul.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Toplumsal ve Mekânsal Dışlanmada Etnisite; Edremit ve Lüleburgaz Kentinde Romanlar

İclal KAYA ALTAY

Dr. Öğr. Üye. M.S.G.S.Ü-M. F/Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

iclalkaya@yahoo.com

Özet

Toplumsal dışlanma; sosyal içermenin karşıtı olarak, yeterli kaynak ve gelirden yoksun olma, iş piyasası, sosyal hizmetler ve güvenceden yoksunluk ile toplumsal ilişkiler dışında kalma olarak açıklanabilir. Genel olarak, bireyin toplumla bütünleşmesine olanak veren, sivil, politik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamaması durumu olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanmanın, konut hatta mahalle düzeyinde mekansal bir boyutu olduğu da kabul edilmektedir.

Güvenlik, çevre kalitesi, sosyal ve kentsel hizmetler yönünden yetersiz olan mahalleler işsiz ve yoksulların yanı sıra toplumun göreceli benzer kimliği dışında kalan etnik toplulukların ağırlıklı olarak yer aldığı mekanlara dönüşmektedir. Dezavantajlı gruplar tarafından iskan edilen mahallerde gelir düzeyi ve yaşam kalitesinin düşük olduğu, buna karşın suç ve adli olaylar ile anılma düzeylerinin ise yüksek olduğu görülmektedir.

Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) 1996 yılında kuruluşundan itibaren Romanların insan haklarının geliştirilmesi ve ayrımcılık ile mücadele etme konusunda yoğun çaba göstermiş ve yasal anlamda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Ancak, AB İrk Eşitliği Direktivi'nin (Directive 2000/43/EC) kabul edilmesinden yıllar sonra yapılan ayrımcılık üzerine kamuoyu araştırması (EU MIDIS, 2009) Avrupa'da iş bulma konusunda Romanların halen ayrımcılık ile karşılaştıklarını göstermektedir. EU-MIDIS II, Romanların % 80'inin ülkelerinin yoksulluk risk sınırının eşliğinin altında yaşamaya devam ettiğini; her üç Romandan birinin musluk suyunun olmadığı ve 10'da birinin elektriksiz konutlarda yaşadığını göstermiştir.

Türkiye'de Romanların önemli bir kısmı artık göçebe yaşam biçimini terk etmişlerdir. Bununla birlikte genellikle buldukları şehir veya kasabaların kenar mahallelerinde, çoğunlukla içe dönük veya diğer sosyal gruplar ile çok az temas halinde yaşamaktadırlar. Ekonomik ve sosyal anlamda içinde buldukların toplumun ulaştığı ortalama refah düzeyinin oldukça altında yer aldıkları görülmektedir. Çalışmanın amacı; toplumsal dışlanma konusunda etnisitenin, yeterli gelir ve eğitim olanağından yoksunlukla birleşerek sosyal dışlanmanın önemli bir bileşeni olduğu ve mekansal ayrışma ile bu etkinin derinleştiğinin örnek alan üzerinden incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler; Etnisite, Çingene, Roman, Edremit, Lüleburgaz, Sosyal Dışlanma, Mekansal Ayrışma

ETHNICITY IN SOCIAL AND SPATIAL EXCLUSION; ROMA IN THE CITY OF EDREMIT AND LÜLEBURGAZ

Abstract

Social exclusion; as opposed to social inclusion, deprivation of adequate resources and income, labor market, social services and lack of security and social relations. In general, it is defined as the lack of access to civil, political and social rights by some

individuals and groups, which enables the integration of the individual into society. It is accepted that social exclusion has a spatial dimension at the housing or even neighborhood level.

The areas that are insufficient in terms of security, environmental quality, social and urban services turn into places where the unemployed and the poor, as well as the ethnic communities outside the relatively similar identity of the society, are predominantly located. It is observed that the income level and quality of life are low in the places inhabited by the disadvantaged groups, whereas the crime and judicial incidents and mentioning levels are high.

Since its inception in 1996, The European Roma Rights Center (ERRC) has been working hard to promote the human rights of Roma and fight against discrimination and to achieve significant legal gains. However, a public opinion survey (EU MIDIS, 2009) years after the adoption of the EU Racial Equality Directive (Directive 2000/43 / EC) shows that Roma are still facing discrimination in employment in Europe.

EU-MIDIS II shows that 80 % of Roma continue to live below the at-risk-of-poverty threshold of their country; that every third Roma lives in housing without tap water; one in 10 in housing without electricity.

An important part of Roma in Turkey have now abandoned the nomadic way of life. However, they usually live in the suburbs of the cities or towns in which they are located, mostly inward or in very little contact with other social groups. In economic and social terms, it is seen that they are well below the average welfare level of the society.

Purpose of the study; to show that ethnicity is as effective as economic and social factors such as low income and education level, low employment opportunities or lack of social security, and sometimes to point out that the root cause of social exclusion is ethnicity and to investigate its effects on spatial segregation.

Keywords; Ethnicity / Gypsy / Roma / , Edremit, Lüleburgaz, Social Exclusion, Spatial Segregation

Giriş

Yaşadıkları coğrafyalarda uğraşları, renkleri ya da kültürlerini yansıttığı düşünülen çeşitli adlar (Çingene, Rom, Dom,Romani,Kıpti,Gypsy) ile bilinmelerine rağmen son yıllarda Roman adı altında anılmak ve ayrımcılığa karşı mücadele etmektedirler. Roman adının öne çıkarılması, kamusal söylemde Çingeneliğe göre istenilen ve kabul edilen bir tanımlama olmasından kaynaklanmaktadır (Kolukırık, 2007). Bu nedenle çalışmada Romanlar olarak adlandırılacaklardır. Ancak alıntılarda kullanılan adlandırmalar olduğu gibi verilecektir. Geçmiş mitler ve anlatılara dayalı söylenceler ve son yıllarda dilbilimsel (Romani dili üzerinde)çalışmalar henüz doğrulamaya yeterli kabul edilmemekle beraber,Romanların Hindistan'dan ayrılarak İran üzerinden batıya göç etmiş olduklarını göstermektedir(Flaser,2005). Çingeneler'in V-XI. yüzyıllar arasında farklı yollar takip ederek Hindistan'dan İran'a, oradan batıya ve güneye olmak üzere iki kola ayrılmışlardır. İlk kolun Suriye üzerinden Mısır'a ve oradan da Avrupa'ya geçerken ikinci kol, İran üzerinden Hazar denizinin kuzeyini takip ederek Romanya yoluyla Balkanlar'a ulaşmıştır

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler>). Ian Hancock ise, Hint etnik gruplarından geldikleri ve 1000'li yıllarda Müslümanların Hindistanı işgaline karşı mücadele etmek üzere bir askeri güç olarak birleştirildiklerini ileri sürmektedir(Karlsson,2006, 146).

Roman topluluklarına işaret ettiği var sayılan ilk kaynaklardan itibaren 11.yüzyıl İran(Firdevsi-Şahname)'nde müzik ile uğraştıkları ve Bizans ait (1068 ,life of Saint Georgia the Athonite , akt. Flaser,2005) falcılık ve büyücülük gibi uğraşlar ile 1400 ve sonraki yüzyıllar Osmanlı ve Avrupa ülkelerinde göçebe toplulukları olarak at yetiştiriciliği, bakırcılık,sepetçilik gibi el zanaatlarının yanı sıra falcılık ,müzik, dans, at oynatıcılığı gibi eğlenceli uğraşlar ile birlikte anılmaktadırlar. Diğer yandan Romanların tarihleri yakın çağlara hatta günümüze kadar aşağı görme,dışlanma, sürgün ile mücadele ve bir var oluş tarihi olduğu görülmektedir. Çingeneler daima asimile edilmeye veya ortadan kaldırılmaya çalışıldıkları bir toplum içinde ayrı bir grup olarak kendilerini muhafaza etmek adına belli etnik sınırları korumaktadır(Okley,1984,Akt.Yilgur,2018).

Folklorik ve antropolojik yaklaşımlar dışında Romanların etnik kimliğine ilişkin en belirgin unsur onların sınırlar ötesi ve yaşadıkları coğrafya içinde de hep göç etmiş olmalarıdır.Çingenelerin kendilerini tanımladığı başlıca kriterlerden biri "göçebe soydur". Dolayısıyla, "köken toprakların neresi olduğu Çingenelerin kendisi için büyük önem taşır gibi görünmemektedir" (Okley,1984,Akt.Yilgur,2018).

Bizans ,Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğundan itibaren Anadolu ve Trakya'da bulunana Romanlar yörelere göre değişen adlar ile tanınmışlardır. Cumhuriyet döneminde ise Lozan Antlaşması çerçevesinde Yunanistan'dan gelen ve sayıları tam olarak belli olmayan Çingene nüfusunun varlığı söz konusudur(Kolukırık,2006). Bunu Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gönüllü göçmen statüsünde gelen Çingeneler takip etmiştir (Alexandris, 2005,Akt, Kolukırık,2006).

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde(Orta, Doğu ve Güneydoğu) renklerinin esmer olması dolayısıyla 'Poça' ya da 'Boça', 'Karaçi', 'Mutrip'ya da 'Mıtrıp', 'Kıpti', 'Elek-çi', 'Cono', 'Köçer',Akdeniz bölgesinde yaşayan Çingeneler, genellikle 'Arabacılar', 'Cono'lar, 'Sepetçi'ler olarak anılmaktadır (Arayıcı,2008). Türkçede kullanılan Çingene kelimesi 'çengigan' veya 'çengigane' yani çengencilik, çengilik yahut çengi'lerden gelmektedir(Özkan,2000).

Fraser (2005), Çingene tabirinin,The Oxford English Dictionary(1989,2. basım) yer alan; *gipsy (Çingene) ...İngiltere'ye ilk olarak 16.yüzyıl başlarında gelen, o dönemde Mısırlı oldukları düşünülen, Hint kökenli gezgin bir ırkın üyesi (kendilerine Roman derler). Esmer tenli,siyah saçlıdırlar.Geçim kaynakları arasında sepetçilik, falcılık, at satıcılığı, vs vardır ve göçebe yaşayış tarzlarından dolayı şüphe duyulan insanlar olmuşlardır...*" şeklindeki tanımlamaya da gönderme yaparak Çingene kelimesinin esasen ırksal bir anlam çağrıştırmakta olduğunu ifade etmektedir (Fraser,2005,s.11).

Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Avrupa ülkelerinde,“Çingene”ler sistematik ve baskıcı yasalara maruz kalmamışlardır(Fraser,2005,sh154) Osmanlı’da, XIV. yüzyıla kadar çizye ve ispençe ödeyerek yükümlülüklerini yerine getirdikleri ve 1520 yılında Rumeli Eyaleti ve İstanbul ve yöresinde yaşayanlar “mir-i Kıbtıyané” sancağı altında toplanmış olduklarını ve sancak beyinin görevlerinden biri de Müslüman ve gayri Müslim Çingenelerin birilkte hareket etmesini önlemektir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler>).

Geçmiş yüzyıllardan beri buldukları coğrafyalarda ötekileştirilen Romanlar için 20.yüzyılda aşağı görülme devam etmiş hatta 18 Eylül 1942 ‘de ünlü Wanese konferansında /Nazi Almanya’sı nda Çingenelerin iş yoluyla yok edilmesi karar alınmıştır.(Karlsson,2005,s.149). Günümüzde Avrupa’da ve İngiltere’de görüldüğü üzere keskin yasalar çerçevesinde dışlanmasalar dahi günümüzde de somut olmayan yasalar eliyle buldukları görece benzer toplumsal yapılar içinde dışlanmışlıkları devam etmektedir.

1980’lerden itibaren artan etnisite, çalışmalarına rağmen Romanların bu ilgiden yeterince pay aldıkları söylenemez.Mollaer(2008)Romanları “görünmez ötekiler”olarak adlandırmaktadır. Etnisiteler arasında ayrımcılığa gerekçe bulmak değil ancak bu görünmezliği, toplumsal örgütlülüğe imkan tanımayacak kadar enformel ve gündelik yaşamın kıyısında olmaları ile ilişkilendirilebileceği gibi onların varlıklarını koruma sürecinde beraber oldukları toplumlar ve otoritelerin tanımladığı sınırların dışına çıkacak ekonomik-sosyal-politik güç ve ağlar içinde olmamaları ile ilişkilendirilebilir. Roman topluluklarına ait göstergeler,onları Avrupa’nın parya grupları (Barth, 1969, Akt. Yalgür,2018)arasında sayılmasını haklı çıkartmaktadır.

Materyal ve Yöntem;

Mekansal Ayrışama;

Kentler yapıları gereği karmaşık sosyal –ekonomik ağalara sahiptir. Homojen bir yapı göstermeleri beklenmez.Ancak kentsel mekanın keskin gelir farklılıkları ya da sosyal ,kültürel ve etnisiteye dayalı bölünmüşlüğü, mekansal ayrışmaya yol açarak kentsel ilişkiler ağının işleyişini sekteye uğratabilir. Ayrışmaya konu kentsel mekan sosyal gerilim, çatışma alanı olabileceği gibi mekanın kendisi süreç içinde çöküntü alanı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Andersen (2004) göre, mekansal ayrışma ;mekanda sosyal ve kültürel farklılıkların artması ve /veya , etnik ya da sosyal olarak farklı grupların mekansal olarak ayrışmasıdır. Şen,(2005) göre etnik ya da ırksal özellikler, mekansal ayrışmayı belirleyen faktörler arasındadır. ABD’de mekansal ayrışmana daha çok etnik sorunlar çerçevesinde ele alındığı görülürken, İngiltere de sınıf temellidir.

Mekansal ayrışma, sosyal dışlanmanın bir göstergesi olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Bu anlamda sosyal dışlanma mekansal ayrışmayı içeren daha kapsayıcı bir çerçeve sunduğu da söylenebilir. Sosyal dışlanma; kişilerin

yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla- toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımların engellenmesi olarak tariflenmektedir. Sosyal dışlanma , bir kesimin bir yandan emek piyasalarına gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır(Keyder, 2006).

Avrupa Komisyonu Sosyal İçerme Ortak Raporu'na (2004:8)göre: Gelir ve kaynakları yaşadığı toplumda kabul edilebilir bir yaşam standardından mahrum bırakacak şekilde yetersiz olan bireyler yoksul sayılmaktadır. Yoksulluk yüzünden bu kişiler işsizlik, düşük gelir, barınma sorunu, yetersiz sağlık hizmetleri ve yaşam boyu eğitim, kültür, spor ve diğer etkinliklere katılımda engellerle karşılaşabilmektedir. Yoksulluğun kapsamı, mekândan mekâna ve dönemden döneme refah düzeyindeki farklılıklara bağlı olarak değişiklik gösterir(Gündoğan, 2008).

Romanların Anadolu'ya girişleri 10 ve 11 yüzyıl Selçuklu dönemine kadar uzanmakta olup, 20 yüzyılda Kurtuluş Savaşı sonrası 'Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi' uyarınca göç eden Türk göçmenlerle birlikte belirli bir oranda Çingene nüfusu da Türkiye'ye gelmiştir (Özkan, 2000). Göçle gelen Çingeneler, Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleştirilmişlerdir(Kolukırık, 2009). Türkiye'de yaşayan Çingenelerin pek çoğu kendi aralarında adadilleri olan 'Romani ' diliyle konuşmakta ve kendilerinden olmayanlar (Gocolar) ile ise Türkçe iletişim kurmaktadır. Yüzyıllardır birlikte yaşanılmış olmasına rağmen Romanlar Türkiye içinde de sosyolojik olarak ayrımcılık ile karşılaşmışlardır. Çingenelere ilişkin olarak kullanılan pek çok tanımlama, atasözü ve deyim aşağı yada küçük görme anlamlarını içerecek şekilde Türkçeye yerleşmiştir;Çingene çalar, Kürt oynar, Çingene Pembesi, (göz alıcı, çiğ, pembe renk), Çingene borcu(ufak tefek borç için kullanılan) deyimlerdir(Arayıcı,2008). 1934 tarihli, 2510 sayılı İskân Yasasının 4.maddesinde 'Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, göçebe Çingeneler, casuslar ve memleket dışına çıkartılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir göçmen olarak kabul edilemez " şeklindeki ifade de aşağı görme yaklaşımına bir örnek oluşturmaktadır.

Yüzyıllardır sosyolojik olarak dışlanmış ve baskılanmış olan Romanlar günümüzde de dışa kapalı ancak kendi içlerinde dayanışmacı bir tutum sergilemektedirler. Kentlerin çeperinde veya merkezde genellikle düşük standartlara ile karakterize bir yapı çevrede yaşamaktadırlar.Bu alanlar aynı zamanda yoksulluk ve yoksunluğun hakim olduğu mekanlar olup kentsel bütün dışında yer aldıkları görülmektedir.

Çalışmanın Yöntemi; Kırklareli /Lüleburgaz ve Balıkesir /Edremit kent merkezinde yürütülen mekansal planlama saha çalışmaları kapsamında ¹

¹ 2017 -2018 MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama 3.Sınıf Mekansal Planlama Atölyesi (Lüleburgaz Çalışmaları Dr. Öğrt. Üyesi İclal kaya Altay Yürütücülüğünde gerçekleştirilmiştir.)
2015 MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama 3.sınıf Mekansal Planlama Atölyesi (Edremit Çalışmaları Doç. Dr. Rifat Akbulut Yürütücülüğünde gerçekleştirilmiştir.)

Romen vatandaşların yer aldığı mahalleler sosyo-ekonomik ve mekansal analizler ve hane halkı anket çalışmalarına dayalı olarak incelenmiştir. Anılan saha çalışmaları farklı tarihlerde gerçekleşmiş olduğundan saha sorgulama biçimlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında farklı sorguyla kriterleri yinede benzer bulgu ve tespitlerimizi desteklediği düşünülerek kullanılmıştır. Her iki kentte de Romen Mahalleri Roman Dernek yetkilileri eşliğinde gezilmiş ve dernek başkanları ile görüşme ve mülhaktalar yapılmıştır.

Balıkesir /Edremit Kentinde Roman Mahalleleri

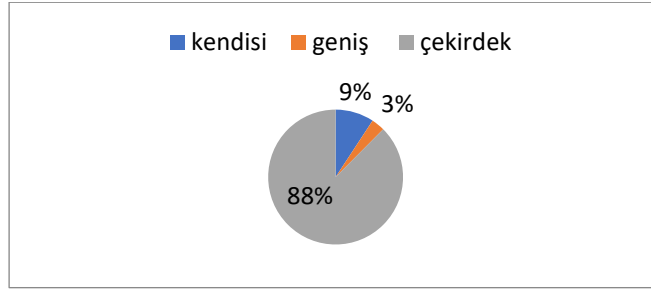
Antik çağlardan itibaren denizcilik geçmişi bulunan şehir, Türk idaresine girdikten sonra da aynı faaliyetleri devam ettirmiştir. Özellikle XVII yüzyıldan itibaren zeytin ve zeytin yağı üretimi Edremit kentinin Osmanlı başkenti İstanbul için önemini artırmıştır. XIX. yüzyılın sonlarından başlayarak XX. yüzyılın ilk yarısında, Ayvalık ve Edremit iskeleleri diğer büyük şehirlere zeytinyağı gönderen ihracat limanları haline gelmiştir(Gökçe,2018).

Körfez de bulunan yerleşmeler, Edremit dahil, Osmanlı -Rus harbi ve 1914, 1. Dünya savaşı sonrası Yunanistan'ın bağımsızlığını almasının ardından Balkanlar ve Yunanistan'dan gelen muhacirlerin iskan yerlerinden bir olmuştur.1923 sonrası Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sonrasında da Trakya bölgesinin yanı sıra Balıkesir ili ve Edremit mübadil göç alıp veren bölgeler arasındadır.

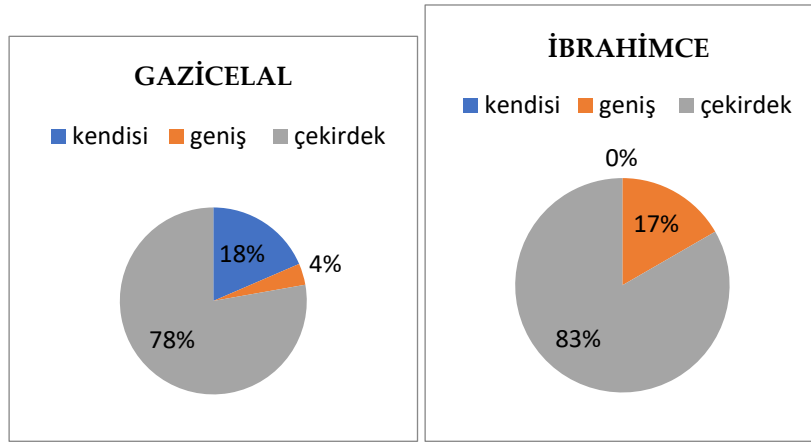
Günümüz,Edremit şehrinin ilk yerleşimi Soğanyemez Mahallesi'dir. Mahallenin Kazakistan Türklerinden oluştuğu rivayet edilmektedir(Derin, 1968). Romanlar ağırlıklı olarak geleneksel kent merkezi konumunda Soğanyemez Mahallesi'nin kuzey batısında yer alan İbrahimce ve Gazi Celal mahallerinde yerleşmişlerdir. İbrahimce Mahallesi'nin neredeyse tamamı Romanlardan oluşmaktadır. Merkeze yürüme mesafesinde yer almalarına rağmen kuzey yönünde mekansal doku ve yapılı çevre farklılık göstermektedir. Bu iki mahalle şehre hakim Çardaktepe ve Çamtepe mevkinin yamaçlarından güneye doğru inmektedir.Kentin gecekondularının en yüksek olduğu bölgeler Gazi Celal ve İbrahimce Mahalleri kuzeyidir(Gümüštepe ,1993).

İbrahimce ve Gazi Celal Mahallesi kuzeyi, kent geneline göre altyapısı yetersiz dar sokaklardan, dereme çatma ve birbirine bitişik konutlardan oluşmaktadır. Bu yapı bitişik düzen veya bahçeli konut formundan ziyade , süreç içinde oda eklenerek oluşturulmuş, tek veya iki katlı yığma ya da betonarme yapılardan ibarettir. Mahallelerde dini tesis (camii) dışında ,park alanı, çocuk oyun alanı, aile sağlık merkezi gibi kentsel hizmet tesislerine rastlanmamıştır. Erişilebilirlik sınırları içinde komşuluğunda yer alan mahallede bulunan İlköğretim okuluna ise sadece Romen çocuklarının devam ettiği belirtilmiştir. Gazi Celal Mahallesi'nin kuzeybatısında TOKİ konutları yer almaktadır.Ancak yüksek katlı bloklar formunda yapılanmış toplu konut alanı ile güneyinde yer alan Roman yerleşim alanı aynı mahalle

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
genelinde geniş aile oranı %3 iken, Mahalleler bazında yapılan incelemede İbrahimce Mahallesi'nde geniş aile %17 ve Gazi Celal'de %4 düzeyindedir.

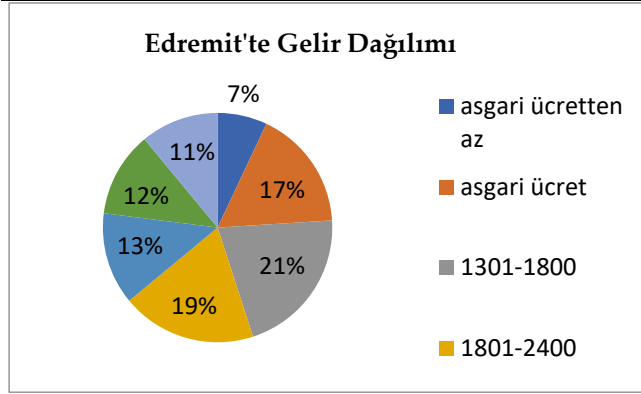

Grafik1. Edremit Aile Yapısı ,MSGSÜ,2016

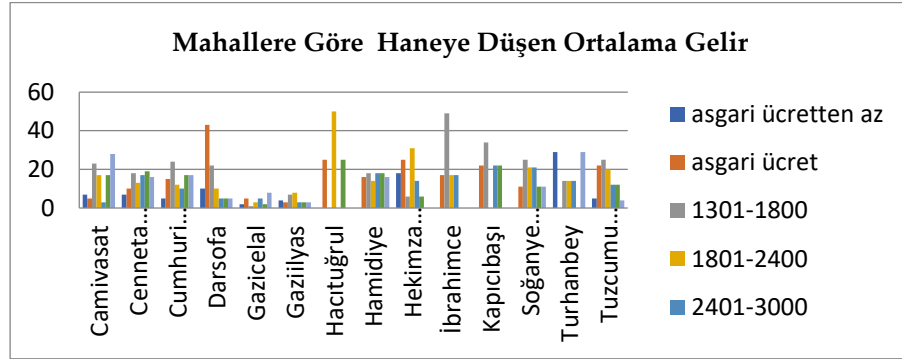

Grafik 2,3Mahallelere Göre Hane Yapısı ,MSGSÜ,2016

Edremit hane halkı verilerine göre, anket yapılan hane halkının; %21 'i, 1300-1800 Tl. arasında ve %17'si ise asgari ücret (1300Tl) ve %7'lik bir kısmı ise asgari ücretin altında gelire sahip olduklarının belirtmiştir. Mahallere göre gelir dağılımında ise İbrahimce Mahaltesinde, en yüksek gelir dilimi %50 ile 1300-1800 arasında olduğu, %18'nin asgari gelir seviyesinin altında olduğu görülmüştür. Gazi Celal mahallesinde ise yeterince hane halkı anketi yapılamadığından gelir dağılımı dilimleri arasında çok fazla farklılaşma olmadığı görülmüştür. Bu nedenle çok sağlıklı bir değerlendirme yapılamayacağı söylenebilir.

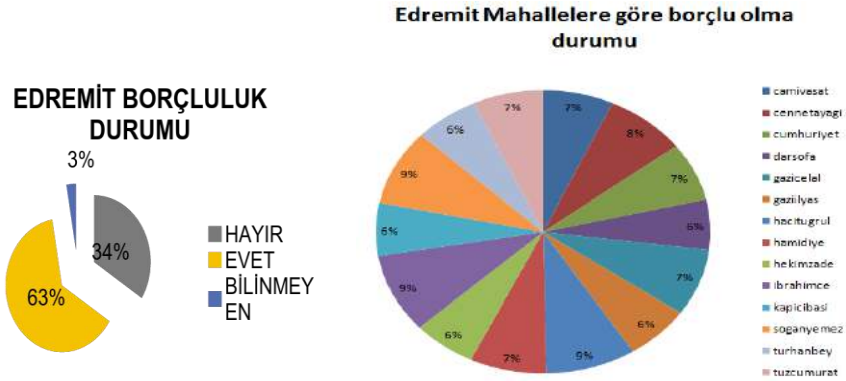

Grafik 4 Edremit kenti gelir dağılımı , MSGSÜ,2016

Grafik 5.Hane halkı Anketleri, Planlama Atölye 3, MSGSÜ,2016

Refah seviyesini ölçmeye yönelik borcunuz var mı sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde kent bütününde %63 düzeyinde evet yanıtı alınmıştır. Mahaller dağılımında ise en yüksek borçluluk düzeyi % 9 ile Gazi Celal ve İbrahimce mahalleri olduğu görülmüştür. Kaymakamlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma Vakfı'nda yardım talebinde bulunanların büyük çoğunluğunu Romanlar oluşturmaktadır. Burada ihtiyacı olanlara kışlık yakacak, yiyecek ya da aylık az bir miktar para yardımı yapılmaktadır.

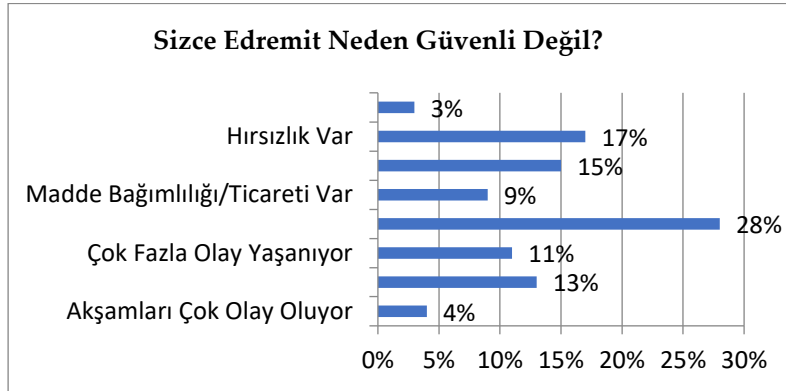
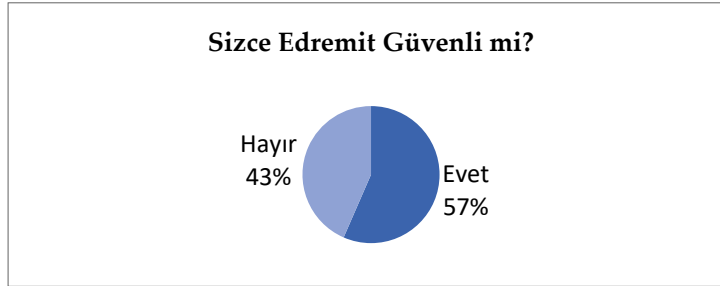

Anket ve mülakatlara dayalı olarak edinilen bilgilere göre Romanlar, geçimlerini genellikle mevsimlik zeytin toplama işinde ve pazarcılıkla sağladıklarının, bunun dışında geçici/ günlük bulabildikleri işler ile meşgul olduklarını belirtmişlerdir.

Roman Derneği ile yaptığımız görüşmede Roman vatandaşların işsizlik ve yoksulluk sebebiyle gayrimeşru işlere teşebbüs edenlerin olabildiği söylenmiş ancak kendilerinin sürekli suçlu muamelesi altında kalmalarından rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir.

Kentsel Güvenlik Ve Toplumsal Cinsiyet

Kentsel güvenlik ve toplumsal cinsiyet yönünden Edremit kentin değerlendirilmeye yönelik hane halkı anketlerinde sizce Edremit güvenli bir kent mi sorusu ile “Kadın ve çocukların gidemediği yerler nereleridir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar incelendiğinde kenti güvensiz olduğunu söyleyenlerin oranı % 43’tür. Anketlere göre güvensiz oluşunun başlıca nedenleri arasında kentin çok fazla göç almış olması birinci sırada gelirken, hırsızlık ve madde bağımlılığı ile Roman Mahalleleri kenti güvensiz kılan diğer nedenler olarak gösterilmektedir.

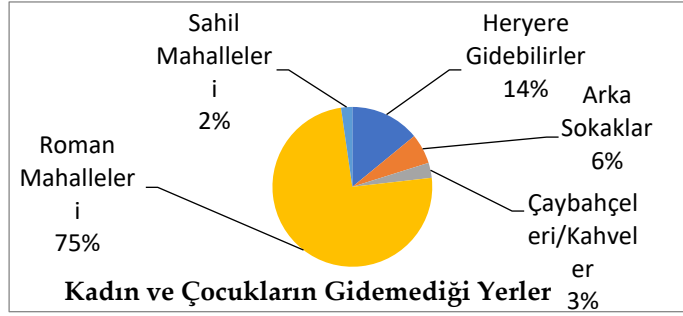

Grafik 8.

Grafik,8 Kentsel Güvenlik MSGSÜ,2016

Edremit’te kadınlar ve çocukların gidemediği yerler olarak %75 düzeyinde Roman mahalleri işaret edilmiştir. “Roman Mahalleleri” cevabını verenlerin

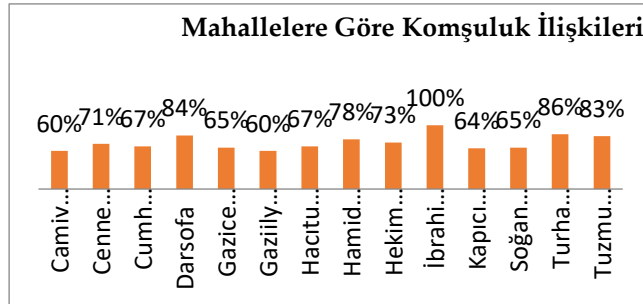
büyük çoğunluğu sadece kadın ve çocuklar değil Romanlar dışında kimsenin bu mahallelere gidemediğini belirtmişlerdir.

Grafik 9. Toplumsal Cinsiyet Planlama Atölyesi, MSGSÜ, 2016

Komşuluk İlişkileri

Edremit kent genelinde komşuluk ilişkileri üzerine yöneltilen hane halkı soruları değerlendirildiğinde; Cennetayağı, Cumhuriyet gibi site yoğun yapılaşmanın hakim olduğu yerlerde genellikle insanların birbirlerini hiç tanımadıkları ve komşuluk ilişkilerinin bu yüzden zayıflamaya başladığı ifade edilmiştir. Komşuluk ilişkilerini zayıf olmasının nedenleri; Edremit'in çok fazla göç almış olması ve çok fazla yabancı olması, insanların birbiriyle iletişim kuramaması, apartmanlaşma/siteleşme şeklinde sıralanmaktadır. Roman Mahallesi olarak bilinen İbrahimce'de %100 lük bir oranla komşuluk ilişkilerinin iyi ve sürekli olduğu, Gazicelal Mahallesinde ise bu oran %65 olarak gerçekleşmektedir. Gazi Celal sınırları içinde farklı sosyal grup ve TOKİ konutlarının varlığı bu oranı düşürmüş olabileceği sonucuna varılabilir.

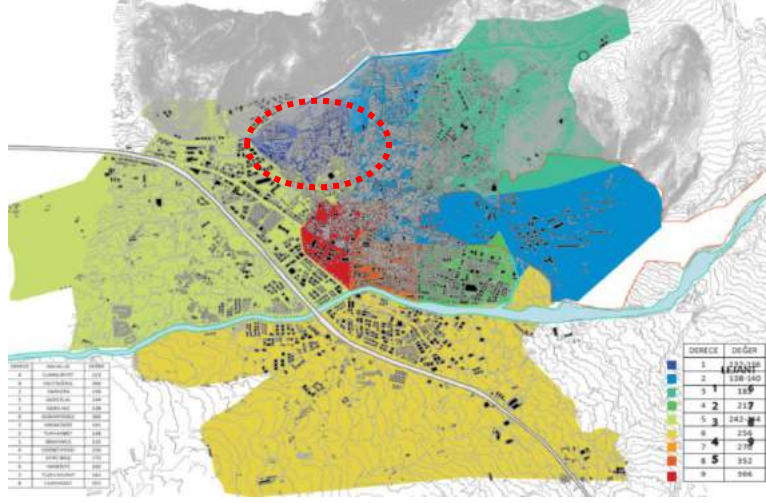

Grafik 10. Edremit kenti komşuluk ilişkileri Planlama Atölyesi, MSGSÜ, 2016

Mahallelere Göre Rayiç Bedeller

Emlakçılar ile yapılan görüşmelere göre mahallelerin yaklaşık rayiç bedelleri çıkarılmış olup, kent genelinde en yüksek fiyatlı satılık konut 400.000 TL. ve üzeri olarak kabul edilmiş buna göre yapılan haritalamada en düşük değer ise 50.000 TL ile İbrahimce ve Gazicelal olarak görülmüştür. Cennetayağı 350-400 ve eski kent merkezinin olduğu lokasyonda ise 150.000 TL. olduğu

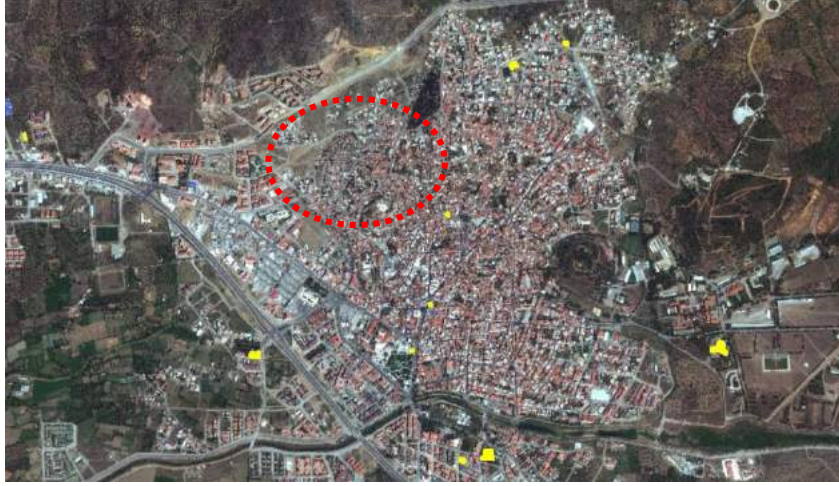
İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
görülmüştür. Kentsel rant değerinin belirlenmesinde etnisite,güvenlik ve merkeze uzaklığın etkisini göstermesi açısından mülakat veren bir emlak çının ifadeleri ilginçtir:

Şekil 2. Edremit Kentsel Rayiç Planlama Atölyesi, MSGSÜ,2016

“Merkezde Çingene ve Kürtlere pek ev verilmez. Burada üçgen parkta oturursunuz gece bile aydınlıktır. Eski hastanenin orada ve yukarı kesimlerde Romanlar daha yaygın yerleşmiştir. Yukarı mahallelerde gece silah sesleri duyabilirsiniz. Bir kadının oraya yalnız başına gitmesi biraz tehlikelidir. Merkez mahallenin profili daha yüksek ve güvenlidir. ...Merkezde insanlar birbirini genelde göz aşinalığı bile olsa tanır. Yukarı doğru gittiğinizde herkes yabancı, birine nereden gelmiş nereye gidiyor diye bakar. Burada 300 lira verip eski evde oturacağımıza tertemiz geniş bir evde oturmayı tercih etmeniz gerekir normalde. Ama tercih edilmiyor. Yeni evli bile oraya gittiyse çocuk düşündüğü zaman o tarafı düşünmüyor. Çalışan kadınlar tercih etmiyor.”

Kentsel hizmetler Edremit'te Cennetayağı, Soğanyemez ve Tuzcumurat yoğunlaştığı görülmektedir. Hacı Tuğrul, Gazi İlyas, İbrahimce ve Turhanbey Mahallelerinde ise herhangi bir eğitim-öğretim kurumu bulunmamaktadır. Yeşil alan ve spor alanı donatılarında ise Soğanyemez, Cumhuriyet ve Altınoluk Mahalleleri standartları yakalarken, İbrahimce Mahallesi, Tuzcumurat Mahallesi'nin kuzeydoğusu ve Cennetayağı Mahallesi'nin güneyinde yeşil alan ve sağlık tesis alanın bulunmamaktadır.

Şekil 3.Edremit Merkez Sağlık Donatıları Dağılımı

Kırklareli /Lüleburgaz’da Roman Mahalleleri

Bizans döneminde Lüleburgaz bölgenin diğer şehirleri Silivri, Enez, Vize ve Çatalca gibi piskoposluk düzeyinde önemli bir dini merkezdir. Rumeli’deki fetihler sırasında önce Çorlu, sonra kuzeybatıda bir piskoposluk merkezi olan Arcadiopolis (Lüleburgaz) alınarak surların yıktırıldığı ve daha sonra da Anadolu’dan göçmen getirilerek yerleştirilmek suretiyle iskan olunmuştur (Uzunçarşılı,1998). 1357-1362 tarihlerinde, Osmanlı topraklarına katılan Lüleburgaz, İstanbul’a yakınlığı ve Balkanlara ulaşan anayol üstünde bulunması itibariyle ekonomik sosyal anlamda güçlü bir merkez olmuş ve Kanunun Sultan Süleyman’ın da veziri olan Sokullu tarafından imar edilmiş büyük bir Külliye ve Kervansaray yaptırılmıştır.

Coğrafi konumu itibariyle Lüleburgaz önceki yüzyıllarda olduğu üzere 19.ve 20 yüzyılın başında çok sayıda işgal ve savaş görmüştür. Osmanlı- Rus harbi ve 1912 Balkan harbi kentin ekonomik, sosyal ve mekansal anlamda çöküntüye uğramsına sebebiyet vermiştir. Lozan Mübadelesi sonrası kentte yerleşik Rumlardan boşalan yerlere Yunanistan’dan gelen mübadiller yerleşmişlerdir. 1950’li yıllara kadar kentte Yahudi nüfusunun olduğu bilinmektedir. Kentin aldığı son dış göçlerden biride 1980 sonrası Bulgaristan’dan göçe zorlanan Müslüman Türk kökenliler olmuştur. Dolayısıyla Lüleburgaz kentin mekansal ve sosyolojik gelişiminde Edremit’te olduğu üzere işgal ve göç hareketleri etkili olmuştur. Doğrudan kayıtlarda Kentteki geçmiş ve günümüzde Roman nüfusuna ait veriler açık olmamakla birlikte İslam ansiklopedisinde mîr-i Kıbtîyan ya da Çingene beyi olarak adlandırılmış olduğu belirtilen Çingene sancak merkezinin Kırkkilise (Kırklareli) olduğu (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler>) düşünüldüğünde bu bölgede Roman nüfusunun yüksek olduğu kabul edilebilir.

Türkiye’de Romanların ilk resmi dernek girişimi olan ve 2004 yılında *Edirne Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği* (EDÇİNKAY, daha sonra Edirne Romanlar Derneği (EDROM),) ile Kırklareli ve Lüleburgaz da dernekleşmiş oldukları (Akgül, 2010, s. 217) düşünüldüğünde, bölgedeki Roman nüfusunun günümüzde de belli bir büyüklüğe işaret ettiği anlaşılabilir.

Lüleburgaz kentinde Romanlar, Özerler, Güneş ve kısmen de Yıldırım Mahallesi’nde yerleşiktirler. Dere Mahallesi ile Güneş Mahallesi’nin dış sınırlarında ise gezgin tabir edebilen Romanlar yaşamaktadır. Lüleburgaz ve Tarkaya genelinde yerleşik Romanların önemli bir kısmı 1923 mübadelesi sonrası Yunanistan’dan gelmiş, olduklarının belirtmişlerdir. Yapılan mülakatlarda kendilerini Lüleburgazlı olarak kabul ettikleri ve “Çadircı/gezgin Romanlar”ın kendileriyle bir ilgilerinin olmadığını ifade etmektedirler.

Özerler ve Güneş Mahallelerinde yapılan incelemelerde , yol dokusunun asfalt ve beton parke ile döşeli olduğu,merkeze yakın alanlarda konut stokunun kısmen daha nitelikli olduğu görülmüştür. her iki mahallenin büyük kısmının ise tek katlı ve küçük betonarme evlerden oluştuğu görülmüştür. Az sayıda ise tek odalı ve sağlıksız yapılar olduğu, ancak mahalle içinde alışveriş hizmetinin sağlanacağı ticaret ve hizmet tesislerinin yer almadığı,birkaç açık tezgahta az sayıda ürünün tek tek satılmakta olduğu gözlenmiştir.

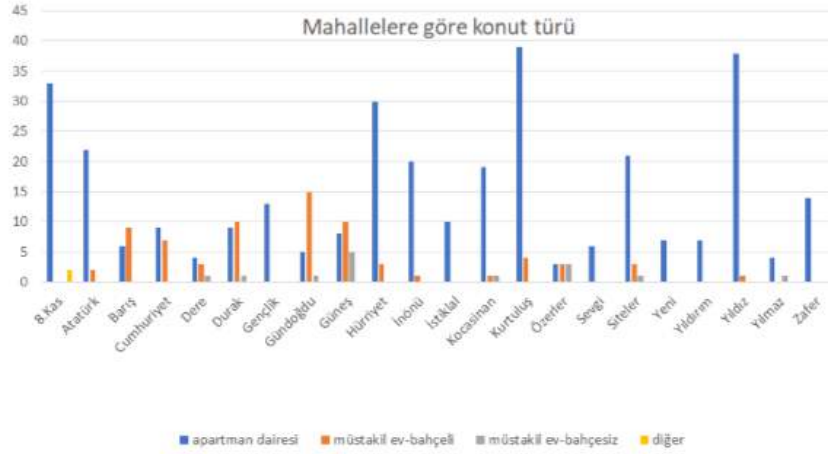
Dernek Başkanı; Lüleburgaz’lı Romanların pazarcılık, hamallık gibi enformel işler ve müzisyenlik ile geçimlerini sağladıkları ,kadınların da iş bulduklarında gündelikçilik (temizlik)işlerini yaptıklarını belirtmiştir. Mahalle ve kent genelinde en büyük sorunlarının yeterli gelir elde edecek işlerinin olmaması ve çocuklarının eğitim sorununun olduğunu belirtmişlerdir.

ÖZERLER MAHALLESİ

Özerler Mahallesi Lüleburgaz merkezde yer almakta olup, geleneksel ticaret merkezinin kuzeyinde yer almaktadır. Yüz ölçümü itibariyle Lüleburgaz’ın en küçük mahallelerinden biridir. Lüleburgaz kent genelindeki yapıların %4’ü Özerler Mahallesinde bulunmaktadır. Yapı cinsi açısından incelendiğinde mahallenin %95’i betonarme yapıları; yapı kat sayısı açısından incelendiğinde %37’si 1 katlı, %18’i 2 katlı binaları içerdiği görülmektedir. Yapı kalitesi açısından bakıldığında ise %43’ü orta durumda olduğu görülmektedir.

Foto.3 Lüleburgaz, Özerler Mahallesi

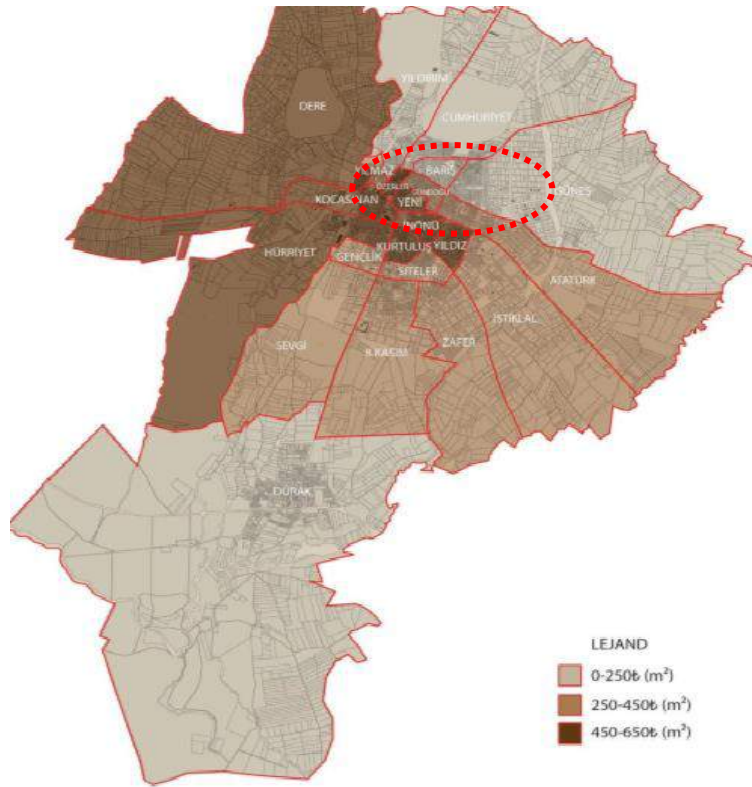
Grafik 11. Lüleburgaz Mahallere göre konut türü

Mahaller Yönünden Kentsel Rant

Lüleburgaz Belediyesi'nin E-Belediye sisteminden alınan verilere göre 2017 yılının mahallelere göre metrekaare başı rayiç bedelleri aşağıdaki gibi haritalandırılmıştır. Bu verilere göre rayiç bedelleri en yüksek olan (m^2 değeri 450-650₺ arasında) mahalleler Dere, Kurtuluş, Kocasinan, Hürriyet, İnönü, Özerler, Yeni Mahalle ve Yıldız mahalleleridir. m^2 si 250-450 TL. arasında olan mahalleler ise Atatürk, Gençlik, Gündoğdu, İstiklal, Sevgi, Siteler, Yılmaz, Zafer ve 8 Kasım mahalleleridir. En düşük rayiç bedeline sahip olan mahalleler ise (m^2 değeri 0-250 TL arasında olan) Barış, Cumhuriyet, Durak, Güneş ve Yıldırım mahalleleridir.

Ancak kent genelinde 19 emlakçı ile yapılan görüşmelerde E-Belediye sisteminden alınan 2017 verileri arasında bir uyumsuzluk olduğu

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
görülmüştür. Lüleburgaz Belediyesinin ele alışında merkeze yakın olan mahalle rayiç bedellerinin yüksek kabul edildiği, piyasa da ise , merkeze yakınlık , erişilebilirlik gibi unsurların yanı sıra mekan kalitesi ve etnisitenin konut m2 fiyatlarında etkili olduğu sonucuna varılmıştır. E-Belediye sistemine göre rayiç bedeli en yüksek mahalleler merkez mahalleler görünürken, emlakçılar ile yapılan mülakatlara göre başta Dere olmak üzere Güneş, Gündoğu, Özerler rayiç bedeli en düşük olan mahalleler olarak nitelendirmektedir. Kentte en yüksek aralık 700-900 bin iken Özerler ve Güneş Mahallerinde 140 -170 bin arasında değişmektedir.

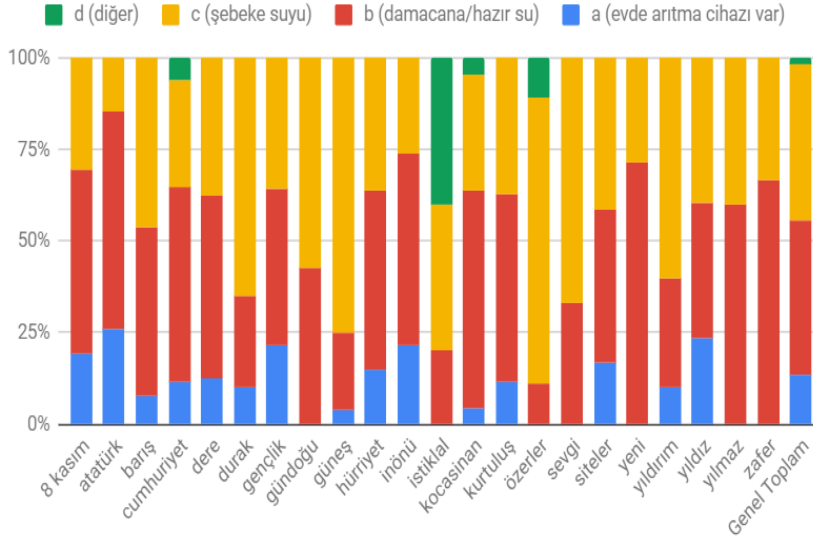
Şekil 5. Lüleburgaz Mahalle Sınırları ve Rayiç Bedeller

Kentsel Hizmetler ve İçme Suyu

Lüleburgaz kent genelinde en çok hissedilen teknik alt yapı sorunlar %86'lık bir çöp, su ve kanalizasyondur. Hizmetler yönünden mahalle bazında incelendiğinde tüm mahallelerde çöp ve temizlik konusunda sorun yaşandığı görülmüştür. Ancak, yaşam kalitesi ve gelir düzeyini göstermesi bakımından içme suyunun mahallelere göre dağılımı incelendiğinde Özerler ve Güneş Mahallerinde içme suyunun büyük oranda (%90-80) şebeke suyundan temin edildiği tespit edilmiştir. Diğer mahallelerde ise büyük oranda dışarıdan su temini veya evdeki arıtma cihazı ile içme suyu ihtiyacı karşılanmaktadır. İlçe

genelinde ise %55 oranında hazır su +evdeki arıtma cihazı cevabı alınırken %42 şebeke suyu yanıtını vermiştir.

İçme Suyunuzu Nereden Karşılıyorsunuz?

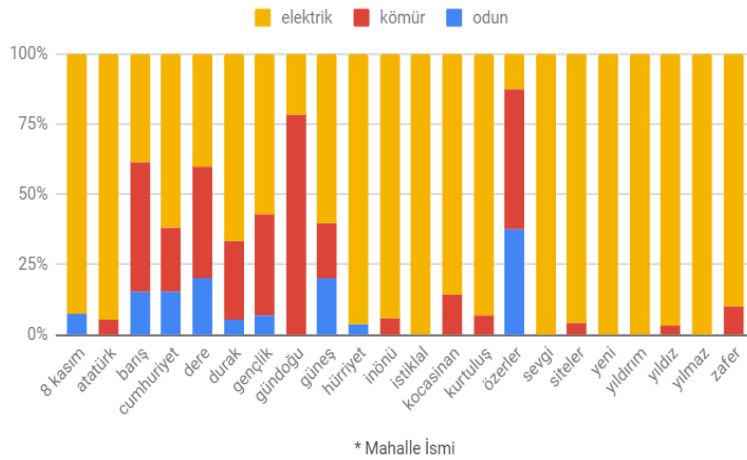

Grafik 12. İçme Suyu Temini MSGSÜ Planlama Atölyesi ,2018

Konut Yakıt Kullanımı

Lüleburgaz genelinde konut yakıt cinsi olarak %76,6 oranında elektrik, %15,3 kömür, %5,1 odun kullanılmaktadır. Mahalle ölçeğinde yapılan incelemede ise Gündoğdu Mahallesi'nde %78,6 oranında kömür kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Özerler ile Güneş mahallelerinde ise yakıt cinsi %35 Odun ve %45 düzeylerinde kömür kullanılmaktadır.

KONUT YAKIT CİNSİ

Kent genelinde mekansal kalite (konut konfor durumu, sosyal donatılar, altyapı ve güvenlik gibi unsurlar) yönünden yapılan yaşam kalitesi gerileyen mahallerin çoğunluğunun Roman Mahalleri ile ve konut dokusu da eskimiş bulunan Dere Mahallesi olduğu görülmüştür.

Grafik 14.Kentsel Güvenlik ve Toplumsal Cinsiyet

Lüleburgaz'da yapılan hane halkı anketleri kadın ve çocukların kent içinde gidemediği yerlerin %53 oranında Roman mahalleleri olduğu (Özerler, Gündoğdu ve Güneş Mahalleri) tespit edilmiştir.

Grafik15. Lüleburgaz'da kadın ve çocukların gidemediği yerler

MSGSÜ,Planlama Atölyesi 2018

Sosyal Dışlanma ve Dayanışma

Lüleburgaz Romanları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile yapılan görüşmelerin bir kısmı buraya doğrudan aktarılarak Romanların içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullar kendi yorumları ile aşağıda yer almaktadır;

Güneş Mahallesi'nde yaşayan bir Roman;.. *"Roman mahallesinde 1 tane okul var. Roman haricindekiler çocuklarını başka okullara gönderiyor. Kaynaşma sağlanamıyor. Lüleburgaz'ın vatandaşı Romanları dışlıyor. Gittiği yerlere gitmiyorlar. Romanlar en fazla ortaokula kadar okuyorlar. Bu seferde gene istihdam yok, gene açlık, gene ayrımcılık. Okumayı boş vermişler, geçinme derdindeler, işe alınmıyorlar. 10 haneden 4'ünün tapusu yok .Buranın en rahat, popüler mahallesi gene burası [Güneş Mah.]. Daha ileriye gitseniz (Kuştepe Mevki)parmağınızı ısırırsınız. O insanlar, yemin ederim, farelerle yemek yiyorlar. Ne yapacak,yokluk var, istihdam yok, işe alınmıyor. Benim arkadaşım mesela bir tanesi gider tüp taşır,diğeri gider hamallık yapar. O tüp taşıyanın bugün işi oluyor, hamallık yapanın bugün işi olamıyor. Fabrikaya gidince bakıyorlar Güneş Mahallesi, tamam diyorlar 'biz sizi ararız'. E ben babayım, iki tane çocuğum bir kız bir oğlum var, şimdi ben bugün çalışmıyorsam ne olacak, aç kalmayı da boş verin, bana 'baba 1 lira verir misin?' dediğinde veremiyorsam, ... Ne oldu, hayat bitti, evlilik bitti, darmaduman oldu. Bizim önce bize sahip çıkmamız lazım, sonra bize sahip çıkacaklarla görüşmemiz lazım."*

Bir başka Roman;*"Bakın ben Lüleburgaz çocuğuyum, benim babam da Lüleburgazlı, dedem de Selanik Serez'den geldi, ama ben bugün Doğulu bir adamın yanına gideyim, bana öcüye bakar gibi bakıyor. Sen dün gelmişsin Lüleburgaz'a, ben buranın yerlisiyim, tabanım, ama niye ayrıştırılıyor?"*

Lüleburgaz Batı Trakya Romanları Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile yapılan görüşmede Başkan Yardımcısı², dernek olarak okuyan Roman çocuklarına bağış yoluyla destek olduklarını toplu sünnet ve nikah törenleri ile çeşitli kültürel etkinlikler gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca kendi ifadesi ile ;*"Amacımız Romanların sağlık, barınma, istihdam ve eğitimiyle alakalı sıkıntılarını dile getirerek onlara yardımcı olmak. Bunları ileri götürerek çocukların eğitimine önem veriyoruz. Vizyonumuz; oku bir yerlere gel, okumadan bir yerlere gelmek imkânsız. Eğitim şart. ..."* .

Sonuç

Bu çalışmada, Edremit ve Lüleburgaz kent merkezinde arazi kullanımı, hane halkı anket verileri ve Roman Dernek yetkilileri ile yapılan mülakatlara dayalı olarak Edremit ve Lüleburgaz kent merkezinde yerleşik bulunan Romanların ekonomik, sosyal ve mekansal olarak gündelik yaşam koşullarının irdelenmesi ve kentsel bütünde mekansal ve sosyal anlamada bir dışlanmanın olup olmadığı araştırılmak istenmiştir.

Saha çalışmaları her iki kentte yerleşik bulunan Romanların Anadolu'nun pek çok bölgesinde olduğu üzere Lüleburgaz ve Edremit'te oturdukları mahallelerin kuruluş tarihlerinden itibaren yerlisi oldukları, önemli bir

²Lüleburgaz Batı Trakya Romanları Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Metin AYGUR,

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
kısımının aile geçmişinin 1923 Lozan mübadelesi sonrası Yunanistan'dan göç etmiş mübadillere dayandığı görülmüştür.

Her iki kentteki Roman nüfusunun yer aldığı mahallelerin kentin ilk yerleşik mahallesinin hemen komşuluğunda olduğu, ancak mekan kalitesi ve konut konfor ve kalitesi yönünden kent ortalamasının altında oldukları, Edremit kentinde yer alan İbrahimce ve Gazi Celal 'de konut ve teknik altyapı koşullarının daha ağır olduğu, buna karşın Lüleburgaz kentinde yerleşik mahalle sınırı dışında yer alan Güneş Mahallesi Kuştepe mevkiinde Çadırcı olarak tabir edilen mevsimlik yada geçici konaklamanın yapıldığı Kuştepe mevkiinde koşulların daha ağır olduğu Roman dernek yetkililerince ifade edilmiştir. Kentlilerce Roman Mahalleri olarak adlandırılan mahalle rayiç badeleri kent ortalamasının en altında olduğu, diğer kent sakinleri tarafından bu mahaller %50 'nin üzerinde bir oranla gidilmek istenmeyen, güvensiz yerler olarak anılmaktadır. Edremit'te bu oran %70 kadar çıkmaktadır.

Dayanışma ve komşuluk ilişkilerinin ise bu mahallelerde yüksek olması aynı kültür ve yaşam koşullarını paylaşıyor olmaları ile yakından ilgisi olduğu ile açıklanabilir. Roman mahalleri Edremit ve Lüleburgaz kentleri gelir seviyesinin de en düşük olduğu ve borçluluk düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle mülakatlarda eğitim düzeyinin çoğunlukla ilköğretim ilk sınıflarından terk düzeyinde kaldığı ve eğitim düzeyindeki düşüklük ve Roman kimliğinin formel iş bulmaları ve daha iyi yaşam sürememeleri önündeki en büyük engel olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Akgül,B.(2010).“Türkiye Çingenerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, s. 217
- Andersen,H. S. (2004), *Urban Sores. On the Interaction Between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods*, Danish Building and Social Research
- Arayıcı,A.(2008). *Avrupa 'nın Vatansızları :Çingenerler*, Kalkedon Yayınevi
- Derin,N.(1968).*Yaşadığımız Çevre Edremit, İzmir*
- Fraser,A,(2005)*AvrupaHalkları;Çingenerler,İlkinİnanç(Çev.)*.Homer Kitabevi,İstanbul, orijinal baskı Blacwell Publsheer (1997)
- Gökçe,E. (2018). *Edremit Körfezi'nde Küçük Bir İskele: Kemeredremit (Burhaniye) İskelesi, Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi* cilt I sayı 2, (Kış/Winter),
- Gümüştepe, F. K.(1993), *“Edremit Şehri”*, Türk Coğrafya Dergisi, S.28, İstanbul,
- Gündoğan, N. (2008), *“Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”*, *Ankara Sanayi Odası (ASO)*, OcakŞubat 2008,

Karlsson,I.(2006). Avrupa'nın Üvey Evlatları, Turhan Kayaoğlu (Çev.) Homer Kitabevi,İstanbul

Keyder,Ç.(2005).“Globalization and Social Exclusion in İstanbul”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 29.

KOLUKIRIK,S.(2006), Sosyolojik Perspektiften Türk(iye) Çingeneri *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 3,sayı 1 ISSN: 1303-5134 https://www.researchgate.net/profile/Suat_Kolukirik/publication/

Mollaer,F.(2008) “Görünmez Ötekiler, Çingener Örneği ve Ötekiliğin Dayanılmaz Hali”, *Doğu _Batı Düşünce Dergisi*,Yıl:11, Şubat,Mart;Nisan ;2008, ISSN;13003-72-42

ÖZKAN,A.R. (2006). “Marriage among the Gypsies of Turkey”, *The Social Science Journal*, Vol. 43, Issue 3.

ŞEN,B(2005).“Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, *Hatice Kurtuluş (Ed), İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar* , Ankara: Bağlam Yayınları.

Uzunçarşılı,İ.H.(1998). Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu yayınevi, Ankara

Yılıgür,E.(2018).Roman-“Çingene”-Peripatetik MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi *Journal of Social Sciences*Cilt 2 Sayı 18,ISSN 1309-4815

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler>.

https://www.ab.gov.tr/files/evt/1_9_politikalar/1_9_5_azinlik_politikasi

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Sosyal Medya, 'Yeni İnsan Tipi' ve Etik Sorunlar

İhsan ÇAPCIOĞLU

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 06500, Beşevler/Ankara.

E-Posta: ihsancapcioglu@yahoo.com

Öz

Medya ve iletişim alanında çalışan araştırmacılar, medyayı genellikle geleneksel ve yeni olmak üzere ikiye ayırarak incelemeyi tercih ederler. Geleneksel medyada bireyler sadece pasif birer alıcı ya da tüketici durumundadır; dolayısıyla içerik üzerinde yorum ve değişiklik yapamaz. Yeni medyada ise, monolog değil, diyalog ya da iletim değil, iletişim söz konusudur. Yeni medyanın türlerinden olan sosyal medya için de, aynı durum geçerlidir. Sosyal medya da izleyicisini, okuyucusunu ya da dinleyicisini sadece pasif bir alıcı olarak konumlandırmak yerine aktif bir içerik üreticisi olarak değerlendirir. Sosyal medyayla birlikte, hızı ve kapsama alanı geleneksel medyanın önüne geçen; düzeyi ve etkinliği sözlü iletişimdeki kadar olmasa da, bilginin istenildiği anda seçilebildiği, adreslenebildiği, paylaşılabilirdiği ve geri bildiriminin anında yapılabildiği bir "sanal" etkileşim çerçevesi ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın bu etkileşimsel niteliği, bir taraftan imkan olarak görülmesine, diğer taraftan ise çeşitli etik sorunları beraberinde getirmesine yol açmıştır. Bu çalışmada, sosyal medyanın beraberinde getirdiği söz konusu etik sorunlara ve ortaya çıkışına katkıda bulunduğu 'yeni insan tipi'ne ilişkin bazı tespit ve önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel medya, yeni medya, sosyal medya, etik, yeni insan tipi.

Social Media, 'New Human Type' and Ethical Issues

Abstract

Researchers working in the field of media and communication prefer to examine the media by dividing it into traditional and new ones. In traditional media, individuals are only passive buyers or consumers; therefore they cannot comment or modify the content. In the new media, there is communication, not monologue, not dialogue or transmission. The same is true for social media, which is a derivative of new media. Social media also treats its audience, reader or audience as an active content producer, rather than just a passive buyer. Together with the social media, a virtual interaction framework has emerged where information can be selected, addressed, shared and feedback can be made at any time, its speed and coverage exceeds traditional media, although its level and effectiveness are as much as verbal communication. This interactional nature of social media, on the one hand, is seen as an opportunity, on the other hand has led to various ethical problems. In this study, some determinations and suggestions are made about the ethical problems brought about by social media and "new human type" whose emergence it contributed to.

Keywords: Traditional media, new media, social media, ethics, new human type.

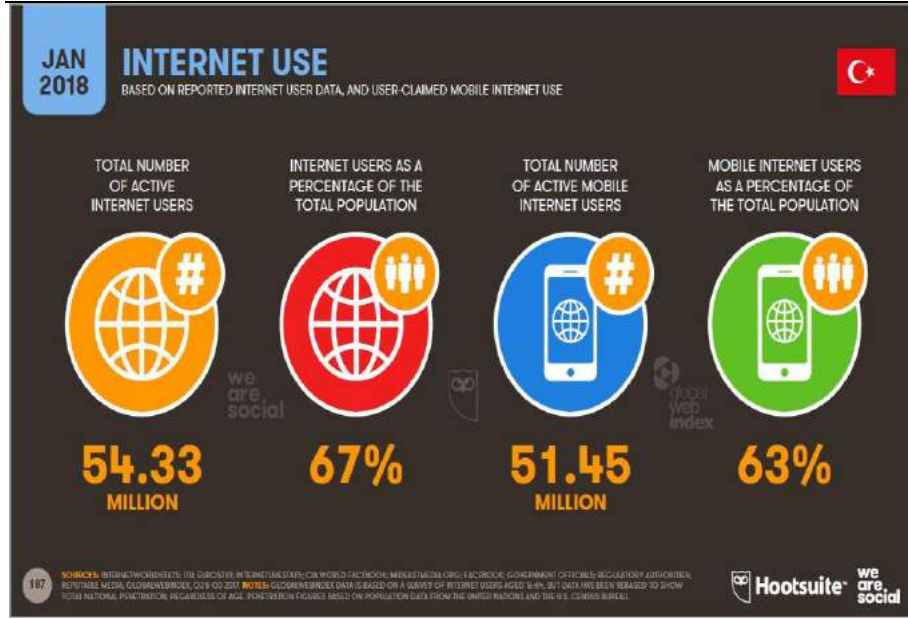
Giriş

Günümüzde sosyal medya, farklı tezahürleriyle hayatımıza her geçen gün daha fazla dâhil olmaktadır. Bu durum, çeşitli biçimlerde gündelik hayatımızın önemli bir bileşeni haline gelen içerikler üzerinden gerçekleşmektedir. Sosyal medyanın gündelik hayatımız üzerinden toplumsal ilişkilerimize yansıyan söz konusu etkileri, özellikle kimlik, akışkanlık, gözetim, tüketim ve mahremiyet gibi alanlarda dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Esasen bireyler, sosyal medyanın sunduğu kolaylıklar sayesinde sanal da olsa daha önceleri hiç olmadığı ölçüde bireysel beğeni yoluyla daha çok görünürlük elde etme imkânına kavuşmaktadır. Ancak bu imkânın kullanılması, birey ve toplum açısından her zaman arzu edilen sonuçlara yol açmamaktadır. Bu çalışmada, öncelikle dünyada ve Türkiye’de sosyal medya kullanımına ilişkin bazı istatistikler üzerinde duracak, ardından sosyal medyanın beraberinde getirdiği etik sorunlara ve ortaya çıkışına katkıda bulunduğu ‘yeni insan tipi’ne ilişkin bazı tespitlerde bulunacağız.

Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Medya Kullanımı

Günümüzde teknolojinin içine doğup onunla tanışıklığı eskiye dayanan kuşaklar için kullanılan “dijital yerli” kavramı ile, teknolojiyle sonradan tanışıp ona yavaş yavaş uyum sağlamaya çalışanları nitelemek için kullanılan “dijital göçmen” kavramı daha az tercih edilir hale gelmektedir. Çünkü bugün teknolojiyle tanışıklığı ister eski ister yeni olsun, dijital iletişim teknolojileriyle tanışan insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Sosyal medyanın sunduğu imkânlar sayesinde zaman ve mekân engellerinin sınırlılıklarından kurtulan çağımız insanı, artık çok daha kolay ve hızlı bir biçimde iletişim kurabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal medya platformları, paylaşımın ve tartışmanın esas olduğu uygulamaları ile her yaşta kullanıcının ilgisini çekmeyi başarmış durumdadır. Öyle ki, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de internet, mobil telefon ve sosyal medya kullanıcılarının sayısı gittikçe artmaktadır.

Tablo 1: Dünya Geneline İnternet Kullanım İstatistikleri

Kaynak: <https://digitalreport.wearesocial.com>

“We are social and Hootsuite” tarafından yayımlanan ve Dünya genelinde 239 ülkeyi kapsayan Rapora göre (<https://digitalreport.wearesocial.com>, erişim: 25.09.2019), 2018 yılı, dünya üzerindeki pek çok şeyin dijital olarak büyümesi bakımından yeni rekorlara sahne olmuştur. 2018 Yılı Dünya Dijital Raporu’nun en dikkat çekici yönlerinden biri, küresel çapta internet kullanıcılarının sayısının 4 milyarı aşmış olmasıdır. Bu sonuç, dünya nüfusunun yarıdan fazlasının internet kullandığını göstermektedir. Bu rakama, sadece içinde bulunduğumuz yılda eklenen yeni kullanıcı sayısı 250 milyon civarındadır. Aktif sosyal medya kullanıcılarının sayısı, bir önceki yıla göre, 362 milyon kişi eklenerek % 13’lük bir artış göstermiştir. Bunların yaklaşık 360 milyonu sosyal ağları akıllı cihazları üzerinden kullananlardan oluşmaktadır. Bu kullanıcıların, her gün yaklaşık 6 saatini kolay ve hızlı erişilebilir cihazları başında geçirdiğini düşündüğümüzde, 2017 yılında insanlık yaklaşık 1 milyar yılını dijital dünyada harcamış görünmektedir. Kuşkusuz internet kullanımındaki bu hızlı artışın sebeplerinden biri, mobil telefonlara erişimin her geçen gün kolaylaşmasıdır. 2017 yılında 200 milyondan fazla insan, ilk defa mobil telefonla tanışmış ve böylece dünya nüfusunun 7,6 milyarı mobil telefon kullanıcısı haline gelmiştir. Bu telefonların yarıdan fazlasının ‘akıllı cihaz’ özelliğine sahip olduğu düşünüldüğünde, günümüzde dünyanın neresinde olursa olsun insanların internete erişimlerinin gittikçe kolaylaştığı söylenebilir. Bu durum, dünya genelinde sosyal medya ağları kullananların sayısını da her geçen gün artırmaktadır. İstatistikler bu sayının, saniyede 12, ayda ise yaklaşık 2,3 milyon kişi arttığını göstermektedir. Bugün dünya genelinde 3 milyardan fazla insan ise, sosyal medyayı kullanmaktadır.

Raporda, bölgelere ve ülkelere göre istatistiklere de yer verilmiştir. Buna göre yaklaşık, 1.2 milyarlık Afrika kıtası nüfusunun % 34’üne karşılık gelen

yaklaşık 435 milyon kişi internet kullanıcısı durumundadır. Bunların % 15'i aynı zamanda aktif sosyal medya kullanıcısı durumundadır. Bununla birlikte, Afrika nüfusunun yaklaşık % 82'si mobil telefon sahibidir. Ancak bunların sadece % 14'ü mobil telefonları üzerinden sosyal ağlara erişim sağlayabilmektedir. Afrika'da internet kullanımında her yıl ortalama % 20'lik bir artış olduğu düşünüldüğünde, bu sayının önümüzdeki yıllarda hızla yükselmesini beklemek hayal değildir.

Nüfusu 1 milyarı aşan ve yaklaşık % 81'i kentlerde yaşayan Amerika kıtası sakinlerinin internet kullanım istatistikleri ise, Afrika kıtasında yaşayanlara göre oldukça farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Amerika kıtasında insanların yaklaşık dörtte üçü internet kullanıcısıdır. Bunların tamamına yakını aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Nüfusun % 106'sı mobil telefon sahibidir. Başka bir ifadeyle, kişi başına birden fazla mobil telefon düşmektedir. Ayrıca nüfusun yaklaşık % 60'ı akıllı cihazları üzerinden sosyal medya ağlarına kolaylıkla erişim sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, Amerika kıtasındaki internet kullanıcılarının sayısal artışının, Afrika'daki kullanıcılara göre, kısmen daha az arttığı görülmektedir. Esasen bu durum, Amerika kıtasında yaşayan internet kullanıcılarının fazlalığıyla doğru orantılıdır. Çünkü Amerikalıların zaten önemli bir kısmının internet erişimi bulunmaktadır. Bununla birlikte, kıtada her yıl yaklaşık 50 milyon kişi yeni kullanıcı olarak sosyal medya ağlarına aktif katılım sağlamaktadır.

Tablo 2: Türkiye'de İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Telefon Kullanım İstatistikleri

Kaynak: <https://digitalreport.wearesocial.com>

2018 yılı Türkiye İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Telefon İstatistiklerine göre ise, 81.33 milyonluk nüfusumuzun % 67'sine karşılık gelen 54.33 milyon kişisi aktif internet kullanıcısı durumundadır. "Digital in 2018 in Western Asia" başlığını taşıyan söz konusu çalışmaya göre, ülkemizde aktif sosyal medya kullanıcılarının sayısı 51 milyon, sadece mobil telefon kullanıcıları 59 milyon, mobil telefonları üzerinden sosyal medyayı aktif olarak kullananların sayısı

ise 44 milyon civarındadır. Bununla birlikte, ülkemizde yetişkin nüfusun yaklaşık % 98'i mobil telefon kullanmaktadır. Bu oran, dünyanın gelişmiş ülkelerine yakındır. İnternetin yaygın etkisi açısından değerlendirildiğinde ise, Türkiye Doğu Avrupa ülkelerinden çok Batı Avrupa ülkelerine yakın görünmektedir. Dünya'da nüfuz bakımından internetin en etkili olduğu ülkeler ise, % 94'lük oranla Kuzey Avrupa ülkeleridir. Kuzey Avrupa'yı sırasıyla; Batı Avrupa (% 90), Kuzey Amerika (% 88), Güneydoğu Avrupa (% 77), Doğu Avrupa (% 74), Okyanusya (% 69), Güney Amerika (% 68), Batı Asya (% 65), Orta Amerika (% 61), Güneydoğu Asya (% 58), Doğu Asya (% 57), Güney Afrika (% 51) ve Orta Asya (% 50) izlemektedir. Güney (% 51) ve Kuzey Afrika (% 49) hariç, Afrika'nın diğer bölgelerinde internetin yaygın etkisi oldukça düşük durumdadır. Buna göre, Batı Afrika % 39, Doğu Afrika % 27 ve Orta Afrika % 12'lik bir paya sahiptir. Buraya kadar aktarılan istatistikler sosyal medyanın gerek dünyada gerekse ülkemizde ne ölçüde yaygın bir kullanım ağına sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak geniş kullanım ağına rağmen, bugün sosyal medya formatlarının ve içeriklerinin ne kadar amacına uygun kullanıldığı, özellikle sosyal medya etiği bağlamında tartışılmaya devam etmektedir.

'Geleneksel-Yeni' Etkileşiminde Sosyal Medya ve Etik

İletişim araştırmalarında yaygın olan tasnife göre, medyayı; geleneksel ve yeni olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Yeni medya formatlarının ortaya çıktığı yakın tarihe kadar uzun süre varlığını sürdüren geleneksel medyada her şey tek taraflı iletim ya da monolog üzerine kuruludur. Yeni medyada ise, monolog değil, diyalog ya da iletim değil, iletişim söz konusudur. Bu özelliğinden dolayı yeni medya; izleyicisini, okuyucusunu ya da dinleyicisini sadece pasif bir alıcı olarak konumlandırmak yerine aktif bir içerik üreticisi olarak değerlendirir. Başka bir ifadeyle, yeni medyada kullanıcılar reaktif değil, proaktif bir konuma yükseltilmiştir. Geleneksel medya araçlarından yeni medyaya geçiş yapan kullanıcılar, paylaşımlarıyla etki gücünü ya da etkileme katsayısını yükselttiği ölçüde konuya müdahil olma fırsatı yakalamış olur (Bulunmaz, 2014, s.25).

Yeni medya içeriklerinin yaygın dolaşım imkanı bulduğu platformların başında sosyal medya gelmektedir. Sosyal medyanın etkileşimsel ve katılımcı özelliğinin kitleler tarafından yaygın kabul görmesinin ardından geleneksel medyaya yönelik ilginin düşüşe geçtiği görülmektedir. Söz konusu azalan ilgiyi yeniden canlandırmak için geleneksel medya formatları, kendilerini sosyal mecralarda da görünür kılmak için yollarını aramaya başlamışlardır. Bu amaçla, geleneksel medyada yayın yapan üreticiler, sosyal medyanın etkisini fark ettiklerinde, geleneksel ile sosyal medyayı birleştirme ve birlikte kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda, geleneksel medya üreticileri, Facebook, YouTube ve Twitter başta olmak üzere sosyal ağlar ile kendi yayınları arasında bağlantı kurmaya başlamış ve *medyalararası öyküleme* süreçlerine geçmişlerdir. *Medyalararası öyküleme* bir metnin, ilk oluşturulduğu mecradan farklı bir mecrada yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir.

Örneğin, roman olarak üretilen bir edebi ürünün sinema, televizyon, tiyatro gibi farklı bir mecrada yeniden üretilmesi *medyalararası öyküleme* tekniği kapsamına değerlendirilmektedir (Scolari, 2009, s.586-590).

Reklam endüstrisi, medyalararası öyküleme tekniğini kullanarak, daha fazla müşteriye ulaşabilmek için araçsallaştırıp popüler kültür ürünü haline getirdiği bir yapıttan, ürün yerleştirme stratejisi yoluyla daha çok faydalanmayı tercih etmektedir (Geçer, 2013). “Logonun veya ürünün medyasal bir dokümana yerleştirilmesi anlamına gelen ürün yerleştirme bireylerin bilinçaltına etki edip, reklamı yapılan ürünün satın alınmasını teşvik eden göstergesel bir unsurdur. Ürün yerleştirmede, birey çoğu kez bir reklama maruz kaldığının farkına bile varamamaktadır. Örneğin, beğenilen bir dizinin başrol oyuncusunun koluna taktığı saatin markasının belli edilmesi veya yine o karakterin sürdüğü parfüm markasının ekranda görünmesi ürün yerleştirmeye verilebilecek örnekler arasındadır ve izleyici farkında olmadan bu mesaj bombardımanının etkisi altına girerek o saati veya o parfümü alma eğilimi göstermeye başlayabilmektedir” (Ünür, 2013, s.50-51).

Ürün yerleştirme yoluyla kullanıcıların yoğun biçimde reklamsal içeriklere maruz bırakılması, sosyal medyada yaşanan etik sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntem kullanılarak dijital ortamda aradığınız herhangi bir bilgi ya da ziyaret ettiğiniz herhangi bir sitenin kayıtları reklam endüstrisinin araçları tarafından depolanmakta, müşteri profiliniz oluşturulmakta ve sonraki ziyaretlerinizde size özel reklam içerikleri sayfanızda belirlemektedir. Böylece potansiyel müşteriler olarak gündeminize henüz girmemiş ya da ihtiyacınız olmayan söz konusu ürün(ler)e ilişkin satın alma isteğiniz güdülenerek alış-veriş eğiliminiz güçlendirilmektedir. Esasen burada ‘bireyin sadece tüketici olarak konumlandırılması’ da etik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, ayrıca, haber ile ticari enformasyonun sınırlarını belirsizleştirmekte ve kullanıcılar arasında haberin kaynağına ilişkin güvensizliğin gittikçe artmasına neden olmaktadır (Çapcıoğlu & Akın, 2019a, s.599).

Sosyal medya doğası gereği başka etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Esasen etik sorunların odağında, geleneksel medyaya göre sosyal medya içeriklerinin kaynağının belirsiz olması yer almaktadır. Kaynağında kimin ya da ne tür bir amacın olduğu bilinmeyen içerikler, informel bir karaktere sahip olup kullanıcılar arasında kolaylıkla bir dedikodu zincirine dönüşebilme potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla, sosyal medya mecralarında kimin tarafından, nerede, ne zaman ve ne amaçla üretildiği meçhul içeriklerin dolaşıma girmesi, üstelik bu içeriklerin her yaş, ilgi ve ihtiyaç grubundan muhataba ulaşması, bilgi kirliliğinin ve kargaşanın boyutunu genişletmekte, etkisini artırmaktadır. Bu bağlamda informellik ve anonimlik, sosyal medya içeriklerinde karşılaşılan etik sorunlar arasında yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, içeriklerin informel olması kadar anonim olması da, etik sorunlara zemin hazırlamaktadır. Çünkü geleneksel medyada içerik üreticileri olarak gazeteciler, yayıncılar ve programcılar gibi yapımcılar,

sadece belirli bir formatı ve içeriği üretmekle kalmıyor, aynı zamanda izleyicilerin nazarında bir rol model işlevi de görüyordu.

Sosyal medyada ise formatların ve içeriğin çeşitlenmesi ile birlikte, informel ve anonim üretimlerin sayısı artmış, bu durum da kaynağa olan güveni zayıflatmıştır. Söz konusu yeni durumda, örneğin sıradan bir izleyici bir YouTube kanalı açarak içerik üreticisi, hatta kendi medyasını kurarak onun patronu olabilmektedir. Elbette sosyal medya içeriklerinin üretilmesi gibi denetlenmesi de önemli etik sorunlardan biridir. Bu bağlamda sosyal medya mecralarında üretilen içeriklerin olgunlaşmadan ve doğruluğu teyit edilmeden yayıldığı görülmektedir. Genellikle internet gazeteciliği ile ilişkili olarak yaşanan bu sorunda, gündemdeki konulara ilişkin haberlerin henüz olgunlaşmadan okuyucuya sunulduğu anlaşılmaktadır. Haberlerin yeterince özenli hazırlanmaması ve kısa sürede çok sayıda okuyucu ile buluşması, kişilerin özel ve kamusal yaşamlarına ilişkin bazen telafisi neredeyse imkânsız etik sorunları beraberinde getirmekte, bu ise özel yaşamın gizliliğinin ya da mahremiyetin ihlaline yol açmaktadır.

Sosyal medyada kullanıcıların, kendi ürettikleri içerikleri çok kolay bir şekilde internet ortamında ve mobil ortamlarda yayımlayabilmesi, özel yaşam ile kamusal yaşam ayrımının silikleşmesini beraberinde getirmektedir. Esasen sosyal medya platformlarında yayımlanan özel yaşama ait bilgi ve görüntüler, genellikle, kullanıcıların kendi rızalarıyla paylaşılmaktadır. Ancak bu paylaşımlar, bazen paylaşan kişinin izni alınmaksızın üçüncü kişiler tarafından yeniden üretilebilmekte ve kişinin kamusallaşmasını istemediği içerikler de bu şekilde herkese açık bir platformda görünür hale gelebilmektedir. Bu durum, sosyal medya formatları yoluyla kullanıcıların 'rıızalarının/onaylarının' yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Böylece, öncelikle tüketicilerin düşünce, kanaat, inanç, tutum, beğeni ve alışkanlıkları belirlenmekte, daha sonra söz konusu belirlenimler çerçevesinde içerikler üretilerek müşterilerin beğenisine sunulmaktadır. Ancak bu süreç, anlatıldığı kadar yalın işlememekte, son derece karmaşık süreçler içinde tüketici davranışlarına yön veren içerikler yeniden kurgulanarak bireysel ve toplumsal beğeni ölçütleri oluşturulmaktadır.

Sosyal medyanın dönüştürücü gücüyle bir taraftan özel alan-kamusal alan ayrımı önemini kaybederken, diğer taraftan mahremiyetin bir hak olarak korunmasına yönelik taleplerin de gittikçe arttığı ve mahremiyete yönelik tehditlerin yoğun bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu taleplere ve tartışmalara konu olan olguyu ifade etmek için kullanılan mahremiyetin anlamı ve kapsamı üzerinde bir oydaşımdan söz etmek zordur. Esasen "mahremiyet, başkaları tarafından ne ölçüde tanınıp bilindiğimiz ve başkalarının fiziksel olarak bize ne ölçüde ulaşabilir olduklarının yanı sıra, başkalarının ilgi ve dikkatinin ne ölçüde nesnesi olduğumuzla da yakından ilişkili bir kavramdır. Bu bağlamda mahremiyet hakkı, bireylerin, grupların veya kurumların, diğerleriyle iletişime girdiklerinde kendileri hakkındaki bilgiyi ne zaman, nasıl ve ne ölçüde vereceklerini belirleme yetkisini ifade eder. Sosyal hayata bireysel katılım açısından bakıldığında mahremiyet, bir

kimsenin fiziksel veya psikolojik araçlar yoluyla genel toplum yaşamından gönüllü ve geçici olarak çekilmesiyle yakından ilişkilidir” (Çapcıoğlu & Akın, 2019b, s.9).

Sosyal medya içerikleri yoluyla sürekli olarak başkaları arasında yaşayan, hayatının her anını diğerleriyle paylaşmaya zorlanan insan, kendi bireyselliğinden, onurundan ve saygınlığından yoksun kalma riskiyle karşılaşmaktadır. Böylece her ihtiyacı, arzusu, zevki ve düşüncesi, kamusal bir soruşturmaya veya denetime konu olan birey, bireyselliğini yitirerek ortalama bir varlığa dönüşmektedir. Oysa kolektif toplumsal yaşamın, bireyin bağımsızlığına müdahalesinin bir sınırı olmalıdır. Zira bu sınırı bulmak ve onu saldırılara karşı korumak, toplumsal yaşamın iyi bir şekilde sürdürülebilmesi bakımından vazgeçilmez öneme sahiptir (Yüksel, 2009, s.280-294). Bununla birlikte sosyal medyanın ürettiği etik sorunlardan biri olan “gözetim”in gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir. Sosyal medyada insanlar, başka kullanıcıların içeriklerini ve yorumlarını takip edebildikleri için, hem takip eden hem de takip edilen olarak, gözetimin bir taraftan öznesi, diğer taraftan ise nesnesi olmaktadır. Esasen özne-nesne dikotomisi, sosyal medyadaki etik sorunların anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Çünkü kişinin içerik üreticisi, gözlemcisi, takipçisi ve denetleyicisi olarak üstlendiği özne rolü, içerik tüketicisi olarak maruz kaldığı nesne konumu ile birlikte gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle kişi, aynı anda hem gözetleyen hem de gözetlenen konumundadır.

Dijital gözetim, bireyler açısından çeşitli avantajlara sahip görünmekle birlikte, çoğu zaman, dezavantajlı ve riskli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Dijital gözetimin yol açtığı başlıca sorunlardan ya da tehditlerden biri, çeşitli istismar alanlarına zemin oluşturmasıdır. Bu bağlamda, günümüzde siber suçlar kapsamında değerlendirilen yetkisiz erişim ve sabotaj, dolandırıcılık ve yasadışı yayınların yanı sıra, taciz, çocuk istismarı ve pornografi gibi etik sorunlar sayılabilir. Örneğin, sabotaj ve dolandırıcılık durumunda kişisel verilerin güvenliği ihlal edilmekte; taciz ve istismar durumunda ise kişiler açısından çeşitli travmatik sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Sosyal medya üzerinden bu tür etik dışı örneklerin yaygınlaşması ise, toplumsal açıdan duyarsızlaşma ve çözülme riskini beraberinde getirmektedir. Esasen bu tür sapkın davranışlar karşısında emniyet birimleri tarafından alınacak güvenlik tedbirleri kadar, toplumsal bilinçlenme ve kontrol süreçlerinin de harekete geçirilmesi gerekir. Çünkü, özellikle taciz ve istismar olayları karşısında duyarsız kalınması, toplumsal açıdan anomik sorunları beraberinde getirmekte, bu durum ise ahlaki dejenerasyonu hızlandırıcı etkilere yol açmaktadır.

Sosyal medya, bir taraftan dünyanın diğer bir ucundaki arkadaşınızla ya da akrabamızla görüntülü bir şekilde görüşebilme imkânı sunarken, diğer taraftan bizi, yakınımızdaki arkadaşlarımız ve dostlarımızla gerçek ve nitelikli iletişim kurmaktan alıkoyabilmektedir. Dolayısıyla insanlar, fiziksel olarak çok yakınındaki diğer insanlarla bile sosyal medya ortamlarında duygusuzca mesajlaşmayı tercih edebilmektedir. Aynı şekilde dijital

teknolojiler sayesinde özel günlerde ve zamanlarda eskiye göre daha çok bir araya gelme imkânı varken, bunu tercih etmek yerine, daha kolay olanı, belki bir standart mesajla, söz gelimi herkesin bayramını tek bir tuşla tebrik etme yolunu seçebilmektedir. Peki, bu kolaylığın ortaya çıkardığı sonuçlar neler?

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, sosyal medyanın yaşam kalitesini ve doyumunu yükseltmek yerine her geçen gün daha da düşürdüğünü göstermektedir. Başka bir deyişle, sosyal medyanın alt yapısını kullandığı dijital ortamlar, bir taraftan iletişimin hızını artırırken, diğer taraftan genel olarak yaşam memnuniyetini azaltmaktadır. Sosyal medyanın yaygınlık kazanmasıyla birlikte, içtenlikli ilişkilerin yerini her geçen gün yapay ilişkilere bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu durum, sosyal medya içerikleri yoluyla birbirimizle kurduğumuz hızlı iletişimin doğasında sorun olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu sorunun, gerçek ve nitelikli iletişimden her geçen gün daha da uzaklaşmamız olduğunda kuşku yoktur.

Bireylerin yaşam kalitesinin/doyumunun, sosyal medya içerikleriyle henüz bu düzeyde yaygın muhatap olmadığı dönemlerde daha yüksek olduğu iddia edilebilir. Bu çerçevede, söz konusu dönemlerde kendimizi daha huzurlu, daha mutlu hissediyorduk diyebiliriz. Günümüzde bu konuda bir yoksullaşma içerisinde olduğumuz aşıkardır. Bu durumun, pek çok nedeninden söz edilebilmekle birlikte, gerçek nedenin, büyük oranda, yüz yüze, içten ve nitelikli ilişki biçiminden gittikçe uzaklaşıyor olmamız olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal medya ortamlarında sanal ilişki biçimlerinin gerçek yaşamdaki ilişkilerimizin yerini alması, hedonist ve narsist duygulardaki yükselişin tetiklediği gösterişçi formları ön plana çıkararak, bireyselleşmenin radikal örneği olarak bencilleşmeyi beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, tek tek bireyler olduğu gibi insanlık olarak da her geçen gün çok daha diğerkâm olmamız gerekirken, aksine daha hodkâm; çok daha özgeci davranışlar sergilememiz gerekirken daha bencil tavır, tutum ve alışkanlıklara doğru bir yönelim içerisinde olduğumuza ilişkin göstergelerde dikkat çekici bir artış gözlenmektedir.

Günümüzde sosyal medyada kurgulanan yeni yaşam biçimleri ve alışkanlıklar üzerinden sanki önümüze sınırsız bir alan sunuluyormuş gibi görünmektedir. Ancak gerçek tablo, kendisine sunulan seçenekler karşısında gittikçe özgürleştiğini düşünen, ancak aslında bolluk içinde daha da yoksunlaşan/yoksullaşan yalnız ve mutsuz bireylerden oluşan atomize toplulukların artmasıdır. Tatminsizliği ve çaresizliği her geçen gün artan birey, gerçek dünyada kuramadığı sağlıklı ilişkileri sanal dünyada kurmayı denemekte ve sosyal medyada kendini beğendirme ve onaylatma yoluyla toplumsal kabul görme ihtiyacını gidermeye çalışmaktadır. Böylece, düşük maliyetle kısa sürede ünlü olduğunu zanneden kişiler, bu şöhretini sürdürüp popülerliğini arttırabilmek için sosyal medya akımlarının moda trendlerine eklenmeye çalışmaktadır. Ancak bu kişiler, istedikleri ölçüde tatmin olamadıklarını ya da doyum sağlayamadıklarını fark ettiklerinde, bir kısır döngünün içinde bocalayıp durmaktadır. Nihayet bu durum, kişide bir tür bağımlılığa yol açmakta ve kişi, tıpkı madde bağımlısı kişilerde olduğu gibi,

zararlı etkilere maruz kaldığı halde anlık ve geçici hazzın peşinden giderek hedonist, narsist ve egoist duyguların kısılcından bir türlü kurtulamamaktadır.

Sonuç: ‘Yeni İnsan Tipi’

Sosyal medya platformlarında kurulan yapay ilişkilerin yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Esasen literatürde kısmen kavramsallaştırılan bu insan tipine ‘teflon insan’ denilebilir (Çapcıoğlu, 2019). Bilindiği gibi ‘gerçek insan’, kendine özgü beşeri, ahlaki ve kültürel değerleriyle yaşamını kurar ve sürdürür. Ancak bugün bu değerlerin gittikçe aşındığını gözlemliyoruz. Bu yüzden, böyle bir toplumsal vasatta adına ‘teflon insan’ denilen bir kavramsallaştırmadan söz etmek mümkün görünmektedir. Peki, nedir teflon insan? Esasen tek kelimeyle ‘-mış gibi yaşayan’ insandır. Başka bir ifadeyle, olaylar karşısında duyarlı gibi görünen ancak gerçekte hiç de öyle olmayan insandır. Sosyal medya mecralarında yaygınlaştırılan içerikler, gerçeklik algılarımızı çarpıtıp dönüştürerek, üretilen yeni kurgusal/sanal biçimler ve içerikler yoluyla bizi, gerçek insan tipinden yavaş yavaş teflon insan tipine doğru taşımaktadır. Esasen nasıl ki ‘teflon’, yanmaz ve yapışmaz niteliklere sahip bir malzemedir üretilmişse, teflon insan da benzer nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Burada ‘yanma’yı başkasının elemeni ya da acısını kendi elemi ya da acısı olarak görüp onunla hemhal olma olarak düşünüldüğünde, bu insan tipinin böyle bir duygudaşlıkla hareket etmesi, dolayısıyla onunla hemhâl olması, içtenlikli, empatik ve sempatik bir iletişim kurması, acıyı duyumsayıp hissetmesi beklenemez. ‘Yapışma’ özelliği ise, ‘teflon insan’ın etrafında yaşananlarla sahici bir tarzda ilişki kurmamasıyla açıklanabilir. Bu insan tipi, gerçekte ne tür trajik durumlarla karşılaşsa karşılaşsın onda bu olaylar herhangi bir iz/etki bırakmaz; çünkü kendisini etrafında olup bitenlere dâhil etmez ve kendisi dışındakilerin yaşantılarına katılıp içtenlikle onların duygularını paylaşmaz. Hal böyleyken, bugün dünyanın en fazla ihtiyaç duyduğu, her dönemde olduğu gibi elbette ‘Gerçek İnsan Tipi’dir. Çünkü gerçek insanın içinde teflonluk yoktur. Sosyal medya ve dijital platformlar gittikçe yaygınlaşmasına rağmen, çevresiyle duyarlı, sahici ve içtenlikli ilişki/iletişim kuran insan tipine daha çok özlem ve ihtiyaç duyar hale geldiğimizde ise kuşku yoktur.

Kaynakça

Bulunmaz, Barış (2014). Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kim Kazanacak. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4 (7): 22-29.

Çapcıoğlu, İhsan & Akın, Mehmet (2019a), "Yeni Medyada Etik ve Etkili İletişimin İmkânı", 596-602, edit. Muntazir Mehdi & Sakina Bayramova, *II. Teras Shevchenko International Congress on Social Sciences Proceedings Book*, Ankara: Institute of Economic Development and Social Researches Publications.

Çapcıoğlu, İhsan & Akın, Mehmet (2019b), "Sosyal Medya ve Yeni Risk Alanları: Mahremiyet Bağlamında Özel yaşamın Dönüşümü", 7-11, edit. İhsan Çapcıoğlu, 6. *Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, Elazığ: Asos Yayınları.

Çapcıoğlu, İhsan (2019), "Tele-Fetvalar Kargaşaya Sebep Oluyor", www.islamvemedya.com [Erişim Tarihi: 28.09.2019].

Digital in 2018: Essential Insights Into Internet, Social Media, Mobile, and Ecommerce Use Around The World, <https://digitalreport.wearesocial.com> [Erişim Tarihi: 25.09.2019].

Geçer, Ekber (2013). *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*. İstanbul: Metamorfoz.

Scolari, Carlos Alberto (2009), "Transmedia Storytelling: Implicit Consumers, Narrative Worlds, and Branding in Contemporary Media Production", *International Journal of Communication*, (3): 586-606.

Ünür, Ece (2013), "Bir Tüketim Trendi Olarak Medyalararası Öyküleme ve Medyalarötesi Yeniden Üretim", *Akdeniz İletişim Dergisi*, (20): 43-52.

Yüksel, Mehmet (2009), "Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (1): 275-298.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Yaşlılık Döneminde Dini Yönelimler: Literatür Eksenli Bir Değerlendirme

İhsan ÇAPCIOĞLU, Ahmed Hamza ALPAY

Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 06500, Beşevler/Ankara.
ih sancapcioglu@yahoo.com

Doktora Öğrencisi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 06500,
Beşevler/Ankara ahmedhamza0606@outlook.com

Öz

Yaşlılık, bireylerin hayata bakışının, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının farklılaştığı kendine özgü nitelikler taşıyan bir dönemdir. Bu dönemde bazı sınırlamalar olsa da, yaşlanma; hakları, sorumlulukları, beklentileri ve etkileşimleri kapsayan karmaşık ve dinamik toplumsal rollerle örüntülenmiş bir süreçtir. Esasen bireyin hayatı boyunca karşılaştığı her yeni durum anlamlandırma sürecinin aktifliğini zorunlu kılar. Böylece o, bir yandan hayatın kendisine sunduğu fırsatları değerlendirerek, diğer yandan ise güçlükler karşısında çözümler üreterek anlamlandırma sürecini işlevsel kılabilir. Bu süreçte bireyi psiko-sosyal açıdan destekleyip güçlendiren alanlardan biri de dindir. Din olgusu, özellikle yaşlılık döneminde işlevselliği artan alanların başında gelir. Çünkü o, çeşitli boyutlarıyla yaşlanmayı kabullenmeyi kolaylaştıran bir dünya görüşü temin eder. Bu nedenle yaşlılık döneminde sosyal aktivitelerin gerilediği, ancak dini inanç ve ritüellere yönelimin arttığı görülmektedir. Bu artış, fiziksel yeterliliğe bağlı olarak ileri yaşlara kadar sürmektedir. Zira din ya da maneviyat olgusu, hastalıklarla, arkadaşlarını ya da aile bireylerini kaybetmeyle ve ekonomik güçlüklerle karşılaşan yaşlılar açısından anlamlandırıcı/telafi edici işlevler yerine getirmektedir. Dünya'da yaşlı dindarlığı konusundaki literatür, Hristiyan kültürü merkezlidir ve bu literatürde genellikle kilise katılım oranları ile yaşlıların dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Türkiye'de ise yaşlılığın dini, manevi boyutlarına ve ilişkili değişkenlere bağlı olarak yapılan sosyal bilimsel araştırmalara ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmalarda yaşlılık dönemi dindarlığında belirleyici bir değişken olarak alınan yaşa bağlı olarak dindarlığın ya da dine bağlılık düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Yaşlıların, orta yaş grubundakilere ve gençlere göre dinin inanç, ibadet, bilgi, duygu ve tecrübe boyutlarında daha yüksek katılım sergiledikleri bulgulanmaktadır. Ayrıca yaşlanmayla birlikte bireylerin yaşam doyumu, mutluluk ve hayattan zevk alma düzeyleri azalırken; dindarlık, ölüm kaygısı ve maneviyat arayışı düzeylerinde artış görülmektedir. Bu çalışmada –ülkemiz nüfusunun da yaşlanmakta olduğu gerçeği dikkate alınarak- yaşlılık dönemindeki dini yönelimler çeşitli boyutlarıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaşlanma, Birey, Değişim, Maneviyat, Din.

Religious Orientation in Old Age: An Evaluation Based on Literature

Abstract

Old age is a period with unique characteristics in which individuals' view on life and their physical and psychological needs differ. Although there are some limitations in this period, aging is a process characterized by complex and dynamic social roles covering rights, responsibilities, expectations and interactions. Essentially, every new situation that an individual encounters during his/her life necessitates the activity of the sense-making process. Thus, on the one hand, he/she can make the interpretation process functional by making use of the opportunities that life presents to him/her, and on the other by producing solutions in the face of difficulties. In this process, one of the fields that support and strengthen the individual psycho-socially is religion. The phenomenon of religion is one of the most important areas whose functionality increases especially in old age. Because it provides a world view that makes it easier to accept aging in its various dimensions. Therefore, it is seen that social activities decline in old age, but the tendency towards religious beliefs and rituals increases. This increase continues until the elderly due to physical competence, because the phenomenon of religion or spirituality fulfills meaningful/compensatory functions for the elderly who face illnesses, loss of friends or family members and economic difficulties. In Turkey, it is seen that interest in social scientific researches concerning religious, spiritual dimensions of old age and related variables has been increased. In these studies, it is seen that age-related religiosity or religious devotion level, which is taken as a determining variable in the piety of old age, increases. It is found that elderly people have higher participation in religion, worship, knowledge, emotion and experience dimensions compared to middle age group and young people. In addition, individuals' life satisfaction, happiness and pleasure in life decreases with aging, while religiosity, death anxiety and spirituality seeking levels increase. In this study, considering the fact that the population of our country is also aging, the religious orientations in old age will be examined in various dimension.

Keywords: Old Age, Aging, Individual, Change, Spirituality, Religion.

Giriş

Yaşlılık dönemi ve yaşlanma sürecine ilişkin değerlendirmeler gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda, bir taraftan sağlık alanındaki gelişmeler ortalama yaşam süresini uzatırken, diğer taraftan yaş ortalamasına bağlı olarak yaşlı nüfus artışı üzerine değerlendirmeler güncelliğini korumaktadır. Modern yaşam tarzlarındaki farklılaşmaya bağlı olarak çocuk sayısının azalması, yaşlı nüfus artışındaki belirleyici etkenlerin başında gelmektedir. Elbette nüfusun yaşlanması, pek çok sorunu da beraberinde getirmekte, bu çerçevede yaşlanan nüfusun toplumsal yaşama aktif katılımın sağlanması, önemi gittikçe artan sorunlar arasında yer almaktadır. Esasen fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyolojik değişimlerin meydana geldiği yaşlanma sürecinde

manevi ya da dinsel eğilimler, söz konusu alanlardaki değişimlerin anlaşılmasında etkin rol oynamaktadır. Çünkü yaşlanma sürecinde azalan bazı yetilerin duygusal, dinsel ve manevi katkılar yoluyla telafisi mümkün olmaktadır (Gürsu & Ay, 2018, s.1176-1181). Gerontososyolojik yaklaşım yaşlıları, toplumda öteki bireylerle toplumsal ilişkiler sağlayan ve toplumsal uyuma katkıda bulunan; yaşadığı kent, çevre ve ülke için önerileri ve öngörülerini dile getiren bireyler olarak görmektedir. Bu sebeple ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda kesintisiz şekilde kurgulanan günlük hayattaki örgütlenmelerin; yaşlılığı bir sorun olmaktan öte bir imkân dahilinde planlaması ve vatandaşlara nitelikli yaşlanmanın koşullarını sunması gerekmektedir (Alptekin, 2011, s.8). Bu kapsamda, çalışmamızda –ülkemiz nüfusunun da yaşlanmakta olduğu gerçeği dikkate alınarak-, yaşlanma süreci ve yaşlılık olgusuna ilişkin temel yaklaşımlar çerçevesinde yaşlılık, din ve maneviyat ilişkisi, ilgili literatürdeki bulgulardan hareketle incelenecektir.

Yaşlanma Süreci ve Yaşlılık Olgusu

Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş isimli kitabında Giddens, toplumsal yapının dönüşümü üzerinde etkili olan üç büyük devrimden söz eder. Bunlardan ilk ikisi olan Fransız ve Sanayi Devrimleri gibi, özellikle 18. yüzyıldan sonra dünya nüfusunun hızlı artışı da “tarihte binlerce yıldır insanoğlunun yaşadığı tüm toplumsal örgütlenme biçimlerini tamamen ortadan kaldırmış”tır. Küresel çapta nüfusun benzeri görülmemiş biçimdeki artışında, insan ömrünün uzaması ve çocuk ölümleri oranlarındaki düşüş önemli ölçüde etkili olmuştur. Nitekim demografide “tavandan yaşlanma” olarak ifade edilen bu iki eğilim, günümüz toplumlarının eskiye oranla daha fazla sayıda yaşlı içeriyor olmasını açıklamaktadır (Erol, 2016, s.159). Demografik bir olgu olarak yaşlılık, toplumsal yaşamın tüm alanlarıyla doğrudan ya da dolaylı bir ilişkiye sahip olmasından dolayı, hem sosyal sistemin her alanını etkilemekte hem de her alandaki değişimlerden etkilenerek şekillenmektedir (Şentürk, 2018, s.171).

Tarihsel süreçte bedenin zayıflaması, organların işlevsizliği, ömrün sınırlı olması ve biyolojik özelliklerdeki deformasyon; yaşlılıktan kaynaklı problemlerin çeşitli evreleri olarak görülmüştür. Diğer taraftan, geleneksel toplumlarda, bir biyolojik yetersizlikler evresi olan yaşlılık dönemindeki yaşlılar, toplumsal yaşamın temel aktörleri olarak statü sahibidirler (Özkul & Kalaycı, 2015, s.260). Ancak günümüz toplumların nüfus yapısı; doğum oranlarındaki azalma ve yaşam süresinin uzamasının yanı sıra, modern kent ve iş yaşamının beraberinde getirdiği sorunlara bağlı olarak dünya genelinde farklılaşmıştır. Bu çerçevede, modern toplumun demografik yapılanmasının üç yaş döneminden oluştuğu söylenebilir. Bu dönemler; eğitim, bilinçlenme, gelişim ve hayata hazırlık aşamalarından oluşan *birinci yaş dönemi*; çalışma hayatından oluşan *ikinci yaş dönemi*; aktif çalışma hayatının son bulduğu ve yaşlanma sürecinin etkilerinin başladığı *üçüncü yaş dönemi*dir (Aydemir & Kılıç, 2017, s.19). Özellikle üçüncü yaş dönemindeki kişiler için “yaşam doyumu” ve “yaşam kalitesi” çok daha önemli hale gelmiştir (Kankaya & Karadakovan, 2017, s.22). Çünkü günümüz toplumlarında yaşlanma

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
süreciyle birlikte bireylerdeki fiziksel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal değişimlerin boyutları da çeşitlenmiştir (Yuvakgil, 2017, s.15).

Yaşlılık, özellikle fiziksel ve zihinsel yönden gerileme ile başlayan bir süreç olduğu için ne zaman başladığının kesin bir çizgiyle belirlenmesi mümkün değildir (Dağlı, 2018, s.21). Yaşlılar, düzenli yaşam beklentisinin de etkisiyle yaşam biçimlerini, mevcut alışkanlıklarını “yaşlılık ve ileri yaşlılık” süreçlerinde devam ettirmek istemektedirler (Müftüler, 2018, s.99-100). Bununla birlikte, yaşlanma sürecinde artan ve çeşitlenen sorunlarla ilgilenme konusunda geleneksel bakış açılarının yetersiz kalması, yeni bilim dallarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, yaşlı sağlığına etki eden nedensellikleri akademik çalışmalarla inceleyen bilim dalı olarak geriatri ile yaşlılık ya da yaşlanma bilimi olarak gerontoloji, yaşlılık çalışmalarıyla ilgilenen yeni bilim dalları olarak ortaya çıkmıştır. Yaşlılık ve yaşlanma süreçlerine bağlı nedensellikleri sosyal gerçeklikte inceleyen ve bu süreçlerdeki politika tespitlerine akademik olarak yoğunlaşan gerontoloji bilimi ülkemizde de henüz “yeni” bir bilimdir. Gerontoloji alanında, bir taraftan yaşlılığın toplumsal, siyasi, kültürel biçimleri, demografik değişimlere, toplumsal problemlere etkisi incelenirken; diğer taraftan yaşlıların toplumsal ve iktisadi koşulları, toplumsal ilişki biçimleri, sosyal katılım düzeyleri, ikamet ve konut durumları, yaşam kaliteleri ve bakıma gereksinim durumları gibi sosyo-ekonomik ve kültürel koşulları deneysel veriler yoluyla araştırılarak çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Esasen gerontoloji, yaşlanma olgusunu; sosyoloji, hukuk, din, tarih, felsefe ve psikoloji başta olmak üzere kapsamlı bir alanda incelemektedir (Özkul & Kalaycı, 2015, s.263-264).

Kronolojik yaşla birlikte sosyolojik, psikolojik ve biyolojik yönleriyle belirgin hale gelen yaşlılık; yaşam sürecinde -gelişim dönemleriyle birlikte- bakım ve tıbbi yardım boyutlarında da yüksek bir oranda seyretmektedir (Top vd., 2010, s.15). Bilimsel çalışmalar çoğunlukla 65 yaş ve üzerindeki bireyleri “yaşlı” grubunda kabul etmektedir. Gerontolojik çalışmalar üçüncü yaş dönemini yaşlılık süreciyle birlikte gözlemlemektedir. Yaşlı nüfusun gelecekte daha da artacağı öngörüsü bu durumun nedenidir. Dünya nüfusu gün geçtikçe yaşlanmakta; toplumsal, ruhsal ve iktisadi değişimler yoğun şekilde yaşanmakta ve bu süreç yaşlılık dönemini disiplinlerarası bir yaklaşımla incelemeyi zorunlu hale getirmektedir. Buna bağlı olarak yaşlılığı toplumsal ve kültürel eksenli olarak ele alan gerontososyoloji de, gittikçe işlevsel hale gelmektedir (Alptekin, 2011, s.8).

Yaşlılık dönemi, yaşamı bağımsız bir biçimde sürdürebilmek için yardıma ve desteğe ihtiyacın arttığı bir dönemdir. Bu nedenle yaşlı bireyin aktif yaşlanması için iyilik halini engelleyen fiziksel, psiko-sosyal, ailevi, kültürel, etnik, örgütsel ve toplumsal koşulların iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, yaşlının sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere kolaylıkla erişebilmesi önemlidir. Özellikle yaşlı bireyin yaşamını aile ya da kurum desteği ile sürdürememesi, bakıma ve ekonomik yardıma muhtaç olması durumunda, sosyal hizmetlere yönelik ihtiyacı artmaktadır. Örneğin yeterli

ekonomik geliri olmayan yaşlı bir bireyin yeterli ve dengeli beslenmesi mümkün değildir. Benzer biçimde problem çözme becerisi yetersiz olan yaşlı bir birey ise, kendi problemleri ile baş etmede yetersiz kalabilmekte, kendini ifade etme konusunda yetersiz hissedebilmekte ve nihayet çevresi ile iletişimini sürdürümemeyerek sosyal izolasyon sorunu yaşayabilmektedir. Hatta sağlık güvencesi olmayan yaşlı bir birey sağlık kurumlarına erişemiyorsa bu durum, yaşlının ölümüne bile neden olabilmektedir (Yıldırım vd., 2018, s.3147).

Yaşlılık dönemi, yukarıda ifade edilen sorunlarla birlikte, yaşamın sonuna yaklaşmanın beraberinde getirdiği umutsuzluk duygularını ve yaşam deneyimlerinin kemale ermesiyle birlikte olgunlaşmayı da içeren bir dönemdir. Yaşlılar, yaşadıklarından anlam çıkarıp bunu kendi gelişimleri ve toplumun diğer üyelerinin gelişiminde kullandıkları sürece kendilerini değerli hissedebilmektedir. Bu durumda onlar, kişisel bütünlükte olduğu gibi yaşadıkları ve yaşayabilecekleri zorlukları daha kolay kabul edebilmekte, onlarla baş edebilmekte, başardıklarıyla gurur duyarak ölüm kaygısıyla yüzleşmekte ve bu süreci tamamlamaya çalışmaktadır. Söz konusu süreçte yaşlı bireylerin öz değerlendirmeleri olumlu ise, bu olumlu değerlendirme, onlara enerji ve motivasyon sağlayarak, başkalarına bağımlı olmadan daha uzun süre kendi kendine yetebilmelerine imkan sağlamakta ve yaşam kalitelerini artırmaktadır (Mersin vd., 2018, s.137).

Gelişimsel bir dönem olarak yaşlılıkta bireysel hafıza zayıflamakta, ruhsal sıkıntılar belirginleşmekte ve bu durumlardan kaynaklanan motivasyon eksikliği, çabuk sinirlenme, telkine kapılma ve uykusuzluk sorunları görülebilmektedir. Bununla birlikte yaşlılar, geçmişte yaşadıkları anıları bir başkasıyla paylaşmayı çok severler. Diğer taraftan yaşlılarda; olağan dışı güçlü korkular, depresyonlar, obsesyonlar, anksiyete bozuklukları; ölüme dair korkuları ve kaygıları artıran psikolojik rahatsızlıklar olarak görülmektedir. Yaşlılık sürecinde ölümle ilgili korku ve kaygılar da artmaktadır. Esasen ölüm korkusu, ölüm olgusunun bireysel ve toplumsal bilinçteki anlamlandırılma biçimiyle alakalıdır. Çünkü minimum öğrenme seviyesindeki yaşlıların dahi ölüm ve öğrenmeye ilişkin tutumlarında tespit edilen korelasyonlar oldukça anlamlıdır. Bununla birlikte, yaşlılık ve yaşlanma süreci büsbütün “gerileme” süreci olarak adlandırılmaz. Zira gençler parlayan bir zekâya sahipken; yaşlılar güçlü bir muhakeme yeteneğine sahiptir. Onlar bunu, zamanla deneyimleyerek ve öğrenme yoluyla kazanmışlardır. Muhakemenin ve deneyimin zekâ karşısındaki konumu, kayıp değerleri telafi etmek için ruhsal bir denge arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2002, s.289-290).

Yaşlılık, Din ve Maneviyat İlişkisinin İşlevselliği

Ölüm kaygısı ve korkusunun hafifletilmesinin yanı sıra, “kayıplar”ın anlamlandırılmasında dinin ve maneviyatın önemli işlevlere aracılık ettiğini gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Esasen din, bireysel, toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında önemli bir işleve sahip bulunmaktadır (Çapcıoğlu, 2009, s.220; Çapcıoğlu, 2008,

s.171). Başka bir ifadeyle, yaşamın erken yaşlarında edinilen, sosyal öğrenme süreçlerinde geliştirilen ve sosyal etkileşim yoluyla pekiştirilen dini davranışlar, beceriler ve alışkanlıklar, yaşlılık döneminde bireyin yaşam kalitesini sürdürerek aktif olarak yaşlanmasında işlevsel sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin toplumun dinsel kurallarını, -bir etkileşim dâhilinde- inanma duygularını ve pratiklerini öğrenme ve özümseme aşaması "*dini sosyalleşme*" olarak ifade edilmektedir. Dini sosyalleşmeye ilişkin kazanımlar, çocukluk döneminde yoğunlaşırken; sosyalleşme sürecinin geneli gibi hayat boyu devam eden etkilere sahiptir. Sosyoloji literatüründe yaşlılık dönemi sosyalleşmesi "*ikincil sosyalleşme*" kavramıyla tanımlanmaktadır (Arslan, 2009, s.119).

Yaşlılık dönemi dindarlığı ile ilgili araştırmalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Konunun çok önemli olduğunu ama üzerinde yeterince durulmadığını dile getiren McFadden, dinin, insan davranışlarının temel belirleyicilerinden biri olduğunu; gelişime bağlı dönemlerin nihai aşaması olan yaşlılık döneminde yaşamın sınırlılığının bilindiğini, geçiciliğin kaçınılmazlığını dengeleyen ana unsurun dinsel inanışlar olduğunu, ancak konunun gerontolojide henüz yeterince ele alınmadığını belirtir. Bu durum şaşırtıcıdır. Çünkü din ve maneviyat alanına ilişkin bulgular, yaşlılığın getirdiği pek çok varoluşsal sorunla başa çıkma konusunda çözümler sunmaktadır. McFadden'in bu düşüncesini Krause de desteklemektedir. Krause'ye göre dindarlık araştırmaları, özellikle dindarlığın ölçülmesi çalışmaları, daha çok çocukluk ve gençlik dönemleri ile ilgili olup yaşlılık dönemi ihmal edilmektedir. Hatta Krause'ye göre yaşlı Müslümanların veya geleneksel doğu dinlerine mensup yaşlıların dindarlıklarına ilişkin çok az çalışma vardır. Yaşlı bireylerin ölüm ve varoluş deneyimlerini bilme ihtiyacı, konunun önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte son yıllarda yapılan araştırmalar, yaşlı bireylerde dengeli ve kesin bir Allah inancının varlığını göstermekte; cennet, cehennem ve ölüm ötesi hayatın varlığının açık bir biçimde inanç boyutunda belirginleştiğini ortaya koymaktadır (akt. Hasyılmaz, 2007, s.43-44). Ayrıca, inananların, dua yoluyla, hayatlarındaki amaç, anlam ve doyumluk duygularını pratize ettiklerini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Horozcu, 2010, s.218-219).

Son yıllarda dini inanç ve davranışların sıklığındaki yaşa bağlı değişimler de, çeşitli yönleriyle toplumsal araştırmalara konu olmaktadır. Bu değişikliklerin analizinde üç model geliştirilmiştir. Bu modellerden a) "*geleneksel model*", yaş artışına bağlı olarak dindarlık artışını vurgularken; b) "*stabilite/sabitlik modeli*", yaşlanmayla birlikte dindarlığın değişmediğini vurgularken; c) "*ilgisizlik modeli*", yaş artışına bağlı olarak dini aktivitelerde kesintisiz olarak bir düşüş gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Dini pratikler, inançlar ve dinsel topluluklara katılımların değişik alanlarda ortaya koyduğu sonuçlar; din ve yaşla ilgili araştırmaları yeni modellemelerin değerlendirilmesine bağlı kılmıştır (Arslan, 2009, s.114).

Yaşlılık döneminde, bireyin yaşam kalitesine ve aktif yaşlanma sürecine etkisi bakımından belirleyici değişkenlerden biri de maneviyattır. "Maneviyat"

sözcüğünün tarihsel gelişimine baktığımızda, dinle yakın bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ilişki, karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla maneviyatın tanımında olduğu gibi din ve maneviyat kavramlarının sınırları konusunda da keskin ayrımlara gidilmesi mümkün görünmemektedir. Yapılan araştırmalar, bireylerin dine ve maneviyata ilişkin tanımlarında, genellikle öznel deneyimlerinden etkilendiklerini göstermektedir. Bu kapsamda olmak üzere, din ve maneviyat ilişkisine yönelik üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Birinci yaklaşıma göre maneviyat, daha büyük bir yapının parçası olarak, dinin sadece bir yönünü oluşturur. İkinci yaklaşım, dinin maneviyat içerisinde küçük bir alanı temsil ettiğini savunur. Üçüncü yaklaşım ise, konuya daha geniş perspektiften yaklaşarak, bireylerin öznel davranış ve deneyimlerini din ya da maneviyat olarak tanımlayabildiklerini iddia eder. Maneviyatı dinin parçası olarak gören yaklaşım, dinin kurumsal yapısının sorgulanması ve geri planda kalmasıyla birlikte eskimiş bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak bu, bütünüyle göz ardı edilebilecek bir yaklaşım da değildir. Popüler olan yaklaşım maneviyatın dini içerdiğini, iç katmanında ise inancın olduğunu belirtmektedir. Buna göre maneviyat, çatı kavram olarak en üstte olup dini de içine almaktadır. Dinsel olan her şey aynı zamanda manevidir. Ancak manevi olan, sadece dinle sınırlı değildir. Çünkü maneviyat öznel ve içsel deneyime dayalı bir olgudur, dolayısıyla dinin kurumsal yapıları ile sınırlandırılmaz. Dinin dışında manevi olgular da vardır. Özetle; manevi niteliği olan her şey, dinsel olmak zorunda değildir (Gürsu & Ay, 2018, s.1178).

Din ve maneviyat ilişkisi bağlamındaki bu değerlendirmelerden hareketle insanın manevi ihtiyaçlarını, ana hatlarıyla şöyle özetlemek mümkündür: İnsan, öncelikle sevmek, sevilmek, affetmek, affedilmek, uzlaşma, doğruluk, özgüven, üretkenlik, mutluluk ve sabır gibi değerlerle '*var olma*'ya ihtiyaç duyar. Var olma ihtiyacının, tek başına gerçekleşebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, insanın kendi dışındaki kişi, olay, olgu ve durumlarla örüntülenmiş bir sosyal çevreye '*aidiyet*' beslemesi gerekir. Elbette insanın söz konusu çevreye aidiyetinin gerçekleşebilmesi ve bunun sürdürülebilmesi için yaşantılarını '*anlam*'lı hale getirebilmesine ihtiyaç vardır. Çünkü onun, sınırlılıklarından kurtulup yaratılışını, yeryüzü yaşamını ve ölüm sonrasını anlamlandırarak '*kendini aşma*'sı, ancak bu şekilde gerçekleşebilir (Çapcıoğlu, 2013, s.12).

Dindarlık ve manevi iyi oluş arasındaki ilişkiye dikkat çeken Acar'a (2014) göre, manevi iyi oluş; varoluşsal iyilik ve dinsel iyilik olmak üzere iki alt boyutta değerlendirilebilir. Varoluşsal iyiliğin odağı anlam bulma çabasıdır. İnsan karşılaştığı her şeyin aslını anlamaya yönelik içsel bir eğilime sahiptir. İnsan kendi varlığını ve çevresini anlamlandığı sürece yaşamını devam ettirebilmekte ve ona yön verebilmektedir. Pargament (2002, 168-181)'e göre ise, insan hayatına yön veren bu anlamlandırma süreci dini nitelikli olabilir. Dinsel inanışlar, bireylerin anlamlandırma ihtiyaçlarını tatmin edebilir. Dini bakımdan iyi oluş, maneviyatın önemli boyutlarından biridir. Bireylerin Tanrı ile ya da en üstün güçle olan ilişkisini içermektedir. Hayatı anlamlandırma çabası dini bir inanç sistemine bağlanma eğilimini artırmaktadır. İnsanın

Tanrı'nın aşkınlığına gösterdiği ilginin değişik gerekçeleri bulunmaktadır. Bağlanış; günahkâr olma, zayıflık ve çaresizlik gibi duygular da insanın Tanrı'ya olan ilgisini artırmıştır. Dini inanış veya dini bağlılığın, manevi iyilik haline katkısının varlığı şimdiye kadar tartışılmıştır. Fakat dinsel içerikler manevi anlamdaki iyiliğe katkı sunmaktadır. Kişinin kendisini adayacağı anlam duygusu, zaman zaman yaşadığı boşluk hissini ortadan kaldırmaktadır. İnsanın zihninde üst seviyelerde anlam taşıyan bir varlığa bağlanması; sıkıntılı zamanlarında ya da mutluluk veren anlarında - bağlanma yoluyla- korunabileceği bir rehberdir. Söz konusu bağlanmayla birlikte kişinin güven duygusu kazanarak manevi iyiliğe ulaşabilmesi mümkündür (Gürsu & Ay, 2018, s.1188).

Geçmiş yaşantılarını onarmaya çalışan yaşlılar da; geçmişlerindeki günahların ve yanlışların oluşturduğu suçluluk ve günahkârlık duygusunu, güvendiği varlığa bağışlatma yönünde davranışlara dönüştürebilmektedir. Çünkü dinsel uygulamalardaki süreklilik ve sıklığın artışı -bu dönemde- ibadetlere ve dualara yönelmiştir. Ayrıca dinsel konularda duygusal heyecanlar ve kaygılar azalmaktadır. Bu nedenle, azim dolu, tevekkülcü bir kaderciliğin yanı sıra, teslimiyetçi bir tutum bu dönemin belirgin özelliği olarak değerlendirilmektedir (Koç, 2002, s.296-297). Böylelikle yaşlı bireyler; büyük önem taşıyan dinsel inanışlar yoluyla, ölüme verdikleri anlamı ve varoluş ihtiyacını karşılamaktadırlar. Kimi yaşlı bireyler, geçmişte deneyimledikleri suçluluklarına bağlı duygusallıklarını -aykırı yaşantıları nedeniyle- azaltabilmek için; bağışlatırma yönündeki davranışlarıyla geçmişlerini onarmaya çalışırlar. Yakınlaşan sonlu hayat, yaşlı bireylerin dine daha fazla bağlanmasına ya da bir dine yönelmesine neden olmakta, her iki tercihte de etkin bir rol oynamaktadır (Hasyılmaz, 2007, s.41-42). Yaşlı bireylerde; yaşlanma sürecindeki Allah, ilahi mahkeme, cennet ve cehennem inancının açık bir biçimde yükselmesi birçok araştırmaya konu olmuştur (Koç, 2002, s.296).

Yaşlıların hayatlarındaki dini yönelimlerin, kendilerine, diğer yollarla ulaşamayacakları bir gönül rahatlığı ve mutlu yaşantı sunması güncelliğini koruyan din psikolojisi ve din sosyolojisi çalışmalarında teyit edilmiştir. Bu doğrultuda, din ve yaşlanma dönemi ilişkisinde; yalnızca yaşlı bireylerin hayatlarındaki doğaötesi bir olgudan çok, sıkıntı ve zorluklarla geçen bir süreçte, yaşlı bireylerin dirlik duygusuyla hareket etmesini ve ölüm endişesiyle mücadele etmesini sağlayan bir olgu söz konusudur. Yaş aldıkça dini yönelimler artmasına rağmen "*kendisine özgü özellikleri*" olan yaşlılığa bağlı dindarlık tipi ortaya çıkmaktadır. Zira yaş aldıkça yükselen dindarlık eğilimleri ergenlikte zirve yapan dindarlık tipinden oldukça farklılık gösterir. His karışımlarının kaygı, kuşku ve duraksamalar gösterdiği ergenlik dönemindeki dinsel durumlar; yaş aldıkça kuşkulardan uzaklaşan, yerleşik, durağan ve istikrarlı bir özellikle karakterize edilir (Arslan, 2009, s.115).

Türkiye'de Yaşlılık, Din ve Maneviyat İlişkisi

Türkiye'deki demografik göstergelerdeki yükseliş eğilimi, yaşlılık çalışmalarına yönelik ilgiyi her geçen gün artırmaktadır. Öyle ki 2013

itibariyle yaşlı nüfusumuzun genel nüfusa oranı %7,7 iken; 2017 itibariyle %8,5'e yükselmiş, 2023 itibariyle ise %10,5 olarak öngörülmüştür (Gürsu & Ay, 2018, s.1177). OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye, yaşam beklentisi bakımından artış gösteren ülkelerdendir. Türkiye'de beklenen yaşam süresine baktığımızda, 1990 itibariyle 64,2; 2000 itibariyle 70; 2018 itibariyle ise 76 yıl olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ülkemiz nüfusunda 65 ve yukarıdaki yaş grubu bireylerin oranı %8,8, karşılığı ise 7.186.204 kişidir. Türkiye'de yaşlı nüfus 2023 itibariyle 8.600.000 kişi; 2050 itibariyle ise 19.442.000 kişi olarak öngörülmektedir. Dünya'da 60 yaş ve üzeri nüfusun 2030 yılında 1,4 milyara ve Türkiye'de 15 milyona ulaşacağı; genel nüfus içindeki oranının katlanarak Dünya'da %32'ye, Türkiye'de %16'ya yükseleceği; yaşlı nüfusun genç nüfusu sayıca geçeceği ve bu benzersiz yükselişten gelişmekte olan ülkelerin önemli ölçüde etkileneyeceği kaydedilmektedir. Sağlık hizmetleri ile sosyal hizmetlerin gelişmesi ülkemizde yaşam beklentisini yükseltmekte, bunun sonucunda yaşlı nüfusumuzun genel nüfusumuza oranı hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde yaşlı nüfusun çoklu ihtiyaçlarının bütüncül bir yaklaşımla karşılanması giderek daha önemli hale gelmektedir (I. Yaşlılık Şûrası, 2019). Zira "nüfus bilimsel" açıdan toplumlar sınıflandırıldığında, bir ülkede yaşlı nüfusun %7-%10 arasındaki oranda gerçekleşmesi "*yaşlı toplumu*"; %10'u aşması ise, *ileri yaşlı toplumu*" ifade etmektedir. Mevcut sınıflandırma -öngörüler çerçevesinde- 5 yıllık süreçten sonra Türkiye'nin "*yaşlı toplum*" sınıfından "*ileri yaşlı topluma*" evrileceğini göstermekte ve yaşlılık olgusunun önemini daha iyi kavramamızı gerektirmektedir (Gürsu & Ay, 2018, s.1177). Çünkü Ülkemiz özelinde; iktisadi problemlerin var olması, iç ve dış göçlerin çekirdek aile yapısını dönüştürmesi, sanayileşme ve kentleşmenin gelişmesi, kadınlar açısından iş gücüne katılımın artması ve buna bağlı olarak konutlarda meydana gelen küçülmeler, nüfus artışındaki hızlanma, gençlerde yaşlanmayı algılama, kuşaklararası iletişimsizlik ve sağlık sorunları; evde bakımı zorlaştırmakta, yaşlı bireyler için elverişli ve gereksinimlerine cevap veren ortamları azaltmakta ve bunların sonucu olarak yaşlı bireyler aile ortamının dışındaki kurumsal yapılara -huzurevlerine- yönlendirilmektedir (Top vd., 2010, s.15).

Ülkemizde yaşlı bireyler üzerinde yapılan çalışmalar, yaşlanmayla birlikte dini yönelimlerde de bir artışın yaşanacağı yönündeki '*Geleneksel Model*'i destekler niteliktedir. Yaşlı bireyler yerleşik toplulukların inanış ve uygulamalarını çoğunlukla özümsemişlerdir. Bu paradigmaya dayanak oluşturacak bulgular, Arslan'ın (2009) gerçekleştirdiği çalışmada da ortaya konmuştur. Yaşlılar öteki yaş gruplarındaki bireylere göre dini konulara daha fazla isteklidirler. Dolaylı olarak dindar olmayla yaş arasındaki anlamlılık; normatif ve bilinen üsluptaki iki ayrımlı dinsel inanış boyutunda da geçerlidir. Araştırmanın içeriğinde; yaşlı bireylerin dinsel bilgileri temin ettikleri mekânlar, diğer bir anlatımla dinsel sosyalleşme yolları ve bu süreçlerin yaşlı bireyler üzerinde oluşturduğu etkiler yer almıştır. Bu çerçevede, yaşlıların dini sosyalleşme süreçlerinde cami, en etkili kurum olarak öne çıkmakta, camiyi aile izlemekte, okulun ise diğerlerine göre daha

Uysal'ın, yetişkinlerde dinsel hayatın kültürel arka planını anlamaya yönelik araştırmasında ise, yaşlılık dönemindeki dinsel ve manevi yönelimlere ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yaş ilerledikçe hayat daha sadeleşmekte ve önemli görülen işler üstünde odaklanılmaktadır.
- Yaşlılar, bu dönemde yaşadıkları gerilimden, bunalımdan ve sıkıntılardan kurtulmak için dine ilgi duymaktadır.
- Çocukluk ve ilk yetişkinlik dönemlerinde dini kültürün yaygın olduğu bir ortamda büyüyen kişiler, yaşlılık döneminde dine daha da yaklaşarak, bu döneme daha kolay uyum sağlamaktadır.
- Yaşlılık döneminde en belirgin durum, belirli bir yaşamdan hoşnutluk düzeyini yakalamaktır.
- Yaş ilerledikçe dinsel arayış azalırken, dinsel yaşayışta derinlik artmaktadır.
- İnsanların erdemli ve dindar olmaları olgunlaşmalarıyla beraber düşünülmektedir.
- Yaş ilerledikçe değerlerin insanileşmesi ve dinsel hayat arasında örtüşme görülmektedir.
- Dindarlık arttıkça geleneksel zihniyeti benimseme eğilimi artmakta, modern zihniyeti benimseme eğilimi ise azalmaktadır (akt. Güngör, 2015, s.259).

Türkiye'de dindarlık ölçmeye yönelik çeşitli araştırmalarda, cinsiyetin dindarlık üzerindeki etkisine ilişkin farklı sonuçlar bulgulanmıştır. Örneğin Yapıcı'nın genel dindarlık ve dindarlığın alt boyutları bağlamında yürüttüğü meta-analitik çalışmada, bazı araştırmalarda kadın dindarlığının önde olduğu, bazı araştırmalarda erkek dindarlığının öne çıktığı, diğer bazı araştırmalarda ise cinsiyetin herhangi bir farka yol açmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Yapıcı (2012), kadınların, erkeklerden kısmen daha dindar olma yönünde bir eğiliminin bulunduğu kanaatini bildirmektedir. Ayten (2013, 18) tarafından yapılan bir araştırmaya göre kadınlar (Ort=27,4), erkeklere (Ort=25,9) oranla daha dindardır. Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan 838 kişilik örneklem grubu üzerinde yürütülen bir araştırmada, genel dindarlık ve alt boyutlarının ortalamalarında cinsiyetin fark oluşturduğu tespit edilmiştir. Genel dindarlık bakımından kadınlar 3,80 ortalama elde ederken, erkekler 3,68 ortalama elde etmiştir. Bununla birlikte yapılan bazı dindarlık araştırmalarında, cinsiyetin fark oluşturmadığı veya erkeklerin dindarlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Uysal (2016, 26) tarafından yürütülen bir araştırmada kadın (4,40) veya erkek (4,31) olmanın dindarlık bakımından manidar bir farklılığa yol açmadığı tespit edilmiştir. Ayten ve Tura (2017, 44) tarafından yürütülen bir araştırmada ise, genel dindarlık (erkekler: 4,21 kadınlar: 4,19) ve dindarlığın bilgi-ibadet (erkekler:

4,08 kadınlar: 3,89) boyutlarında erkeklerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, inanç-etki boyutunda ise kadınların (Ort:4,40) erkeklere (Ort:4,29) göre daha dindar olduğu bulgulanmıştır. Bununla birlikte, sadece bilgi-ibadet boyutundaki farklılığın istatistiki bakımdan anlamlılık düzeyine ulaştığı rapor edilmiştir (Turan, 2018, s.633-634).

Cinsiyet değişkenine bağlı olarak yapılan söz konusu araştırmaların ortaya çıkardığı sonuçların, yaşlılar için de geçerli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, yaşlılık çalışmalarında dinsel/manevi boyutların derinlikli olarak incelenmesine yönelik girişimlerin artması, yaşlanma sürecine giren ülkemiz nüfusu açısından gittikçe daha da zorunlu hale gelmektedir. Zira ülkemizde dindarlık; zihin dünyalarında ve hareket biçimlerinde bireyleri yönlendirmeye yönelik etkisiyle önemli kültürel değişkenlerden biri durumundadır. Kendilerini şu ya da bu şekilde dini bir kimlikle ilişkilendiren kişiler; dini kimliğin gücünün, değişik hayat alanlarındaki tercihlerini derinden etkilediğini bildirmektedir. Yaşlanma sürecinde yaşam doyumu fazla olan, mutlu, dirlik içinde ve kaliteli yaşlanmaya destek olan dinin, Anadolu insanına çok önemli katkılar sağlayacağı bilinmektedir. Bu nedenle, ülkemizde disiplinlerarası yaklaşıma dayalı çalışmalar yoluyla yaşlanma sürecinin dinsel/manevi boyutlarına yönelik ilginin artması ve söz konusu araştırmalardan elde edilecek bulgular çerçevesinde yaşlı nüfusa yönelik düzenlemelerin iyileştirici politikalarla desteklenmesi gerekir (Çapcıoğlu & Bilgin, 2011, s.110).

Değerlendirme ve Sonuç

Din, özellikle yaşlılıkla birlikte deneyimlenen hayatın negatif görüntü, algı ve yansımalarını, pozitif bir biçimde algılamada oldukça fonksiyonel görünmektedir (Özbolet, 2016, s.66). Mutluluk; bütünsel olarak değerlendirildiğinde, insanın varoluşunda, yaşamdan haz almaya odaklanan bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Dindar olma durumu ise yaşamdan duyulan haz, inanış, his, idrak veya davranış ve tutumların mutlulukla içselleştirilmesidir. Yaşlı bireylerde yaşamdan haz alma durumu; yaşlanma süreciyle birleşen dindarlığın, manevi yönlerinde tamamlanan faktörlere bağlı mutlulukla ilişkilidir (Akgül, 2004, s.23). Çünkü yaşlanmanın fiziksel, sosyal, psikolojik/ruhsal ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Bu çerçevede, fiziksel yaşlanma (*physical aging*); insan organizmasının zamanla gelişimini, olgunlaşmasını ifade eder ve doğal/normal bir süreç olarak kabul edilir. Bu süreç, saçların beyazlaması, deride kırışıklıkların meydana gelmesi gibi fiziksel değişimlere işaret eder. Ancak "normal" değişimi "normal olmayan (patolojik)" değişimden ayırt etmek gerekmektedir. Sosyal yaşlanma (*social aging*); yaşlanmanın toplumun şekillendirdiği çerçevede anlamlandırılmasıdır. Bu bağlamda, sosyal yaşlanma, farklı yaş dönemlerinde toplum içinde nasıl davranmamız ve neleri yapıp nelerden kaçınmamız gerektiği gibi hususlardaki beklentilerimizi ve varsayımlarımızı içerir. Psikolojik/ruhsal yaşlanma (*psychological aging*); kişilikte ve zihinsel işlevsellikte oluşan değişimlere işaret eder. Bu kategoride bilişsel işlevlerdeki gerilemenin tek nedeninin yaşlanma olmadığına da vurgu yapılmaktadır.

Toplumsal yaşlanma (*societal aging*) ise; toplumlarda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payında artma ile birlikte demografik, yapısal ve kültürel değişimler olarak tanımlanır. Bu değişim bireyi, aileyi, kurumsal yapıları, çalışma ortamını, vb. yakından etkiler (Aslan vd., 2018, s.33-34). Farklı boyutlarıyla birlikte dine yönelimdeki artış, yaşlılık döneminin belirgin özelliklerindedir. Başka bir ifadeyle, dini inançlar yaşlılar açısından çeşitli özellikleriyle önem arz etmektedir. Bu özellikler, yaşlılıktaki varoluşsal sorunlar (Akbolat, 2014, s.60) ve dindarlığın kendisine özgü esasları ya da kapsamı olarak tanımlanabilir.

Yaşlılık, din, dindarlık ve maneviyat ilişkisine yönelik boyutlara etki eden değişkenlerden biri de, yaşlıların, yaşlanma sürecindeki toplumsal ilişkilerinde entegrasyon sorunuyla karşılaşmalarıdır. Yaşlı bireylerin toplumsal uyumları, toplumsal ilişkilerdeki girişkenlik seviyeleri ve aileleriyle olan temasları, önceki yaş dönemlerine göre farklılık göstermektedir (Kurt vd., 2010, s.34). Esasen toplumsal hayat, kendi dışımızdaki bireylerle yaşamayı ve varlığımızı birlik içerisinde sürdürmeyi gerekli kılmaktadır (Baran, 2011, s.1). Aile bağlarının yeniden değerlendirilmesi, özellikle bakım ihtiyacı olan yaşlı bireyler ve aileleri açısından önemlidir (Tufan & Yazıcı, 2009, s.48). Zira yaşlanma olgusu problem olmadığı gibi yaşlı bireyler de problemlili insanlar değildir. Bununla birlikte, yaşlılık döneminde çocukluğa, gençliğe veya yetişkinliğe benzer şekilde bir türdeşlikten bahsedilemez. Aynı şekilde yaşlı bireyler, yeniliklere uzak, ağırcaanlı, çağdaş olmayan ve geçmişte kalan şeklindeki sıfatlarla ilişkilendirilmemelidir. Yaşlılar söz konusu olduğunda, ölüm ve hastalığın haricindeki betimlemelerin sınırlı olması, bu türden yanlış algıları pekiştiren değişkenler durumundadır. Yine yaşlılar; sönük, cansız, eski, pır sıfatlarıyla önemsiz bir nitelikte tanımlanan sosyal bir grubun mensubu değildir (Arun, 2017, s.2). Buraya kadar aktarılan pejoratif algıların düzeltilmesi için yaşlanan insanların, sadece bakım ve sağlık boyutu açısından değil, sosyal, kültürel, iktisadi, adli ve güvenlik boyutuyla da mutlaka derinlemesine araştırılması ve değerlendirilmesi gerekir. Yaşlıların sürekli hasta olduğunu düşünmek ya da yaşlılığı hastalık olarak tanımlamak ayrımcılığın göstergesidir (Arun, 2018, s.13). Bu durumda yaşlı bireylerin toplumsal hayata kazandırılmaları ve huzurlu bir yaşam sürmeleri, bütün bireyler için bir görev niteliğindedir (Özer & Karabulut, 2003: 73). Esendemir'in de belirttiği gibi (2016, s.413), yaşlanma sürecinin beraberinde getirdiği dünya çapındaki problemler karşısında yerel çözümlere odaklanmak ve böylece mevcut değişimleri kavrayıcı, çevre/ortam uyumunu sağlayıcı '*başarılı yaşlanma*' paradigmasını öne çıkarmak yararlı olacaktır.

Kaynakça

Akbolat, A. (2014). *Yaşlılık Döneminde Yaşam Kalitesi ve Dindarlık İlişkisi (Şanlıurfa İli Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, Konya.

Akgül, M. (2004). Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk

- İlişkisi (Konya Huzurevi Örneği). *Dini Araştırmalar*, 7(19), 19-56.
- Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin Sosyo-Ekonomik Boyutları. *Yardım ve Dayanışma*, 2 (3), 7-15.
- Arslan, M. (2009). Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2 (2), 112-125.
- Arun, Ö. (2017). Senex'le Tanışmak: Yaşlılık Çalışmaları için Düşünsel Bir Alan. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1, 1-3.
- Arun, Ö. (2018). Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. Edit. Ö. Arun, *Yaşlanmayı Aşmak*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 7-20.
- Aslan, D., Koç, E., & Çolaklar, M. (2018). Yaşlıların Sağlık/Hastalık Durumlarının Toplum Sağlığı Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 29-48.
- Aydemir, B. & Kılıç, S. N. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizmi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3), 18-28.
- Baran, A. G. (2011). Yaşlılığın Sosyal Boyutu. Ed. Y. K. Gökçe, *Yaşlanmak Ayrıcalıktır*. GEBAM, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. & Bilgin, Ö. (2011). Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Yaşlılık-Din İlişkisinin Tarihsel Gelişimi Ve Ülkemizdeki Durumu Üzerine. *EKEV Akademi Dergisi*, 15 (47), 103-112.
- Çapcıoğlu, İ. (2008). Küreselleşme, Kültür ve Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 153-183.
- Çapcıoğlu, İ. (2009). Türkiye'de Din Sosyolojisi: Tarihsel Arkaplan ve Yeni Gelişmeler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2 (1), 219-233.
- Çapcıoğlu, İ. (2013). Aktif Manevi Yaşlanma. *İzmir 6. İleri Yaş Sempozyumu: Özet Kitap*. 19-20 Mart 2013, Balçova Termal Otel, İzmir, 11-14.
- Dağlı, Y. (2018). *Yaşlılığa Hazır mıyız?* 1.Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Erol, P. Ö. (2016). Türkiye'de Yaşlanma Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmalara Dair Kısa Bir Değerlendirme. *Sosyolojisi Dergisi*, (1), 157-166.
- Esendemir, Ş. (2016). Türkiye'de Yerinde Yaşlanma ve Mekân Gerontolojisinin Temel Parametreleri. *Sosyoloji Dergisi*, 36 (2), 411-429.
- Güngör, Ö. (2015). Yaşlılık ve Din. Edit. N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*. 3.Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 253-267.
- Gürsu, O. & Ay, Y. (2018). Din, Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (61), 1176-1190.
- Hasyılmaz, H. (2007). *Huzurevlerinde Yaşayan Yaşlılarda Dini Hayat (Antalya Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, Konya.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel ve Nihal*, 7 (1), 209-240.
- Kankaya, H. & Karadakovan, A. (2017). Yaşlı Bireylerde Günlük Yaşam Aktivite Düzeylerinin Yaşam Kalitesi ve Yaşam Doyumuna Etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi*

- Koç, M. (2002). Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (12), 287-304.
- Kurt, G., Beyaztaş, F. Y., & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24 (2), 32-39.
- Mersin, S., Demiralp, M., & Öz, F. (2018). Yaşlı Bireylerin Kendilerine ve Yaşamlarına İlişkin Öz Değerlendirmeleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18 (40), 135-155.
- Müftüler, H. G. (2018). Yaşlılar Açısından Yaşlılık Gerçeği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 93-129.
- Özbolat, A. (2016). Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din: Adana Örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 53-76.
- Özer, M. & Karabulut, Ö. Ö. (2003). Yaşlılarda Yaşam Doyumu. *Geriatrı*, 6 (2), 72-74.
- Özkul, M. & Kalaycı, I. (2015). Türkiye’de Yaşlılık Çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları*, (52), 259-290.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. 1. Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Top, F. Ü., Saraç, A., & Yaşar, G. (2010). Huzurevinde Yaşayan Bireylerde Depresyon Düzeyi, Ölüm Kaygısı ve Günlük Yaşam İşlevlerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 13 (1), 14-22.
- Tufan, İ. & Yazıcı, S. (2009). Yaşlılıkta Kuşaklararası İlişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 47-52.
- Turan, Y. (2018). Dindarlık Benlik Saygısı ve Sosyal Medyada Benlik Odaklı Doyumlar. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 624-650.
- Yaşlılık Şûrası. (2019). *I. Yaşlılık Şûrası Hakkında-Sonuç Bildirgesi*. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 20-22 Şubat 2019, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kongre ve Kültür Merkezi-Greenpark Hotel, Ankara.
- Yıldırım, F., Purutçuoğlu, E., Abukan, B., Öztaş, D., & Arkan, E. S. (2018). Türkiye’de Kırsal Alanda Aktif Yaşlanmanın Belirleyicisi Olarak “Sosyal Hizmetler”. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 4 (21), 3141-3151.
- Yuvakgil, Z. (2017). *Yaşlılarda Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri, Sosyal Ağ Büyüklükleri İle Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yaşlı Sağlığı ve Bakımı Yüksek Lisans Programı, Aydın.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Din, Kimlik ve Müfredat Ekseninde İmam-Hatip Liselerinin Değişen Profili

İhsan ÇAPCIOĞLU, Nurullah KARAKAŞ

Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 06500, Beşevler/Ankara.
ih sancapcioglu@yahoo.com

Doktora Öğrencisi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 06500, Beşevler/Ankara.
nurullahx@hotmail.com

Öz

İmam Hatip Liselerinin öğrenci, öğretmen ve veli profilinde yaşanan değişim sürecinin çok yönlü etkilerinden söz etmek mümkündür. Bu kapsamda, İmam Hatiplerde okuyan öğrenci sayısının yanı sıra, bu okulların kendi içindeki çeşitliliği de zamanla artmıştır. Günümüzde sosyal bilimler ve fen bilimleri ağırlıklı İmam-Hatip okullarının yanı sıra, hafızlık eğitimi veren proje okullarından ve uluslararası İmam-Hatip okullarından bahsedilebilmektedir. İmam-Hatip okullarının sorunları, öğrenci, öğretmen, veli ve idareci olmak üzere belli başlı alanlarda toplanabilir. Bu araştırmada, İmam Hatip Liseleri'ni tercih eden öğrencilerin bu okulları tercih etmelerindeki temel faktörler nelerdir? Öğrencilerin, öğretmenlerin, velilerin ve idarecilerin nazarında 'İmam-Hatipli Olmak' ne anlama gelmektedir? İmam Hatip Liselerinin mevcut durumuna ilişkin tespit, değerlendirme ve beklentileri nelerdir? İmam Hatip Liselerinin müfredatı hakkındaki düşünceleri hangi öncelikli parametreler üzerine kurulmuştur? gibi sorular çerçevesinde, İmam Hatip okullarının değişen profili üzerinde durulmaktadır. Araştırma kapsamında 6 İHL öğrencisi, 4 öğretmen-idareci ve 4 veli ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Nitel bir desen üzerine kurulan çalışmanın temel amacı, İmam Hatiplerin mevcut durumuna ilişkin öğrenci, öğretmen, veli ve idarecilerden oluşan tüm paydaş temsilcilerinin görüşlerini alarak bir ihtiyaç analizi yapmaktır. Çalışmanın İmam Hatip Liselerinin dünden bugüne din, kimlik ve müfredat eksenindeki durumunu betimlemeye yönelik güncel bir çerçevenin ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, kimlik, aidiyet, müfredat, İmam Hatip Liseleri.

The Changing Profile of İmam-Hatip High Schools in Religion, Identity and Curriculum

Abstract

It is possible to talk about the multifaceted effects of the change process in student, teacher and parent profile of İmam Hatip High Schools. In this context, as well as the number of students studying in İmam Hatip Schools,

the diversity of these schools within itself has increased over time. Today, it is possible to talk about predominantly social sciences and naturel and appiled sciences oriented Imam-Hatip Schools as well as project schools providing memorised Quran education (hafızlık) and International Imam-Hatip Schools. The problems of Imam-Hatip Schools can be gathered in certain areas as students, teachers, parents and administrators. In this study, what are the main factors in the preference of the students who prefer Imam Hatip High Schools? What does 'being from Imam-Hatip' mean to students, teachers, parents and administrators? What are the determination, evaluation and expectations of the current status of Imam Hatip High Schools? What priority parameters are their opinions about Imam Hatip High Schools based on their curriculum? In this context, the changing profile of Imam Hatip schools is emphasized. In-depth interviews were conducted with 6 Imam-Hatip high school students, 4 teacher-administrators and 4 parents. The main purpose of the study, which is based on a qualitative design, is to make a needs analysis based on the opinions of all partner representatives consisting of students, teachers, parents and administrators regarding the current status of Imam Hatip. It is thought that the study will contribute to the emergence of an up-to-date framework for describing the status of Imam Hatip High Schools on the axis of religion, identity and curriculum from past to present.

Keywords: Religion, identity, belonging, curriculum, Imam Hatip High Schools.

Giriş

Bu araştırmada, İmam Hatip Liseleri'ni tercih eden öğrencilerin bu okulları tercih etmelerindeki temel faktörler nelerdir? Öğrencilerin, öğretmenlerin, velilerin ve idarecilerin nazarında 'İmam-Hatipli Olmak' ne anlama gelmektedir? İmam Hatip Liselerinin mevcut durumuna ilişkin tespit, değerlendirme ve beklentileri nelerdir? İmam Hatip Liselerinin müfredatı hakkındaki düşünceleri hangi öncelikli parametreler üzerine kurulmuştur? gibi sorular çerçevesinde, İmam Hatip okullarının değişen profili üzerinde durulmaktadır. Nitel bir desen üzerine kurulan çalışmanın temel amacı, İmam Hatiplerin mevcut durumuna ilişkin öğrenci, öğretmen, veli ve idarecilerden oluşan tüm paydaş temsilcilerinin görüşlerini alarak bir ihtiyaç analizi yapmaktır. Çalışmanın İmam Hatip Liselerinin dünden bugüne din, kimlik ve müfredat eksenindeki durumunu betimlemeye yönelik güncel bir çerçevenin ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Günümüzde İmam-Hatip okullarının son durumunu ve değişen profilini öğrenci, öğretmen, veli ve idareci olmak üzere belli başlı alanlarda görmek mümkündür. Bu çerçevede tebliğimizde, alan araştırmasından elde edilecek bulgulardan hareketle söz konusu değişim "Din, Kimlik ve Müfredat Ekseninde İmam-Hatip Liselerinin Değişen Profili" başlığı altında ortaya konulmuştur. Bugün itibariyle Anadolu İmam Hatip Liseleri bünyesinde aşağıdaki okul türleri bulunmaktadır (Doğan & Çapcıoğlu, 2017, s. 168-170):

- Fen ve Sosyal Bilimler Proje İmam Hatip Liseleri

- Fen ve Sosyal Bilimler Programı Uygulayan İmam Hatip Liseleri
- Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri
- Yurt Dışında Açılan İmam Hatip Okulları
- Güzel Sanatlar İmam Hatip Liseleri
- Yabancı Dil Ağırlıklı İmam Hatip Okulları
- Hazırlık Sınıfı Bulunan Anadolu İmam Hatip Liseleri
- Örgün Eğitim ile Birlikte Hafızlık Programı Uygulayan İmam Hatip Ortaokulları.²³¹

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilinin Sincan ilçesinde bulunan İmam Hatip Liselerinden seçilen ve kendileriyle görüşmeler yapılan veli, öğrenci, öğretmen ve idareciler oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda, söz konusu ilçede bulunan İmam-Hatip Liselerinden gönüllülük esasına göre seçilen toplam 6 öğrenci, 4 veli, 4 öğretmen ve 4 idareci ile 2019 yılının Haziran ayında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

İmam-Hatip Okullarını Neden Tercih Ediyorlar?

Çalışmada öğrencilere; öncelikle “İmam Hatip Lisesi’ni neden tercih ettikleri” sorulmuştur. Bu soruya verilen cevapları kategorize ettiğimizde, özellikle aile ve çevre faktörünün öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, ailelerinin isteği ya da yakın çevresinin imam hatip lisesine yönlendirmesi ve bizzat öğrencinin kendisinin tercih etmesi faktörlerinin belirtildiği görülmektedir. Öğrenciler arasında bir diğer tercih sebebi liselere geçiş sınavı not ortalamasının düşük olmasıyla ilgilidir. Liseye geçiş sınavından (LGS) düşük not alarak istedikleri nitelikli okullara giremeyen öğrenciler ailelerinin isteğiyle imam hatipleri tercih etmektedirler. Bazı öğrencilerin ortaokulu imam hatipte okuması da tercih nedenleri arasındadır. Çevresindekilerin imam hatiplilere olumsuz bakışlarını değiştirmek amacıyla imam hatip lisesini tercih ettiğini belirten öğrenciler de vardır.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin imam hatip lisesini tercih etmelerindeki temel etken aile ve çevrelerinin yönlendirmesi olarak görülmektedir. Ancak bu tercihin tamamen kendisine ait olduğunu belirten öğrenciler söz konusu tercihlerinde imam hatip ortaokulunda eğitim görmüş olmalarının ve buradaki güzel ve samimi ortamın önemli payı olduğunu ifade etmektedirler. İmam hatip lisesinin kendi tercihleri olduğunu söyleyen öğrencilerin bazı ifadeleri şöyledir: “İmam hatip lisesini tercih sebepim

²³¹ Bu araştırmada, İmam Hatip Liseleri’nin güncel durumu üzerine odaklanıldığı için geçmişteki durumuna ilişkin bilgilere yer verilmemiştir. İmam Hatip Liselerin günümüzdeki profilinin yanı sıra, geçmişteki durumuna ilişkin detaylı bilgi için özellikle şu kaynaklara başvurulmasını öneriyoruz: Aşlamacı, 2017a; Aşlamacı, 2017b; Ayhan, 2004; Bozkurt & Sönmez, 2016; Coştu, 2018; Doğan & Çapcıoğlu, 2017; Göcen & Kaya 2014; Kanburoğlu & Betül, 2013; Karateke, 2015; Kaymakcan & Aşlamacı, 2011; Koç, 2009; Mücahit, 2017.

burada dini dersler ile diğer derslerin birlikte verilmesidir. Hem dünyam hem de ahiretim için faydalı olacağını düşündüğüm için burayı seçtim.”, “Annem ve babam İmam Hatip Lisesi mezunu ve çevremizdekiler İmam Hatip Lisesi için ‘imam hatip mezunu bir şey olamaz, bir şey başaramaz. İmam mı olacaksın? Ölümü yıkayacaksın?’ gibi olumsuz şeyler söylüyorlardı. Ben bu söylemlerin anlamsız olduğunu ve başarılı olduğumuzu göstermek için İmam Hatip Lisesi’ni istedim. Fen Lisesi’ne gidersen fencisindir, sosyale gidersen sosyalcisindir; din eğitimi alırsan da dincisindir; söylemleri arasında ben her ikisinin de bir arada olabileceğini göstermek amacıyla İmam Hatip Lisesi’ni seçtim. Bunu başardığıma da inanıyorum.”

İmam hatip lisesinin kendi tercihi olmadığını ifade eden ve son sınıfta okuyan bir öğrencinin ifadesi ise şöyledir: “Burası kendi tercihim değil, ailemin tercihi. Çevremdekilerin imam-hatip denildiğinde garip yani olumsuz tepki vermelerinden de etkilendiğimi söyleyebilirim. İmam-hatip deyince verdikleri tepkinin nedenini anlamıyordum ama endişe ediyordum. Ben düz ortaokulda okudum, şimdi imam hatip lisesi 12. sınıftayım ve düşüncelerim biraz değişti tabii. Söyledikleri kadar kötü değilmiş. Burada iyi şeyler kazandım diyebilirim. Toplum içinde nasıl davranmam gerektiği gibi birçok ahlaki konuyu ve daha birçok şeyi burada öğrendim. 4 yıl içerisinde iyi ve güzel davranışları öğrendim. Dini konularda başkalarına bir şey sormama gerek duymayacak kadar dini bilgilerimi öğrendim. Bu da benim için önemli bir kazanç oldu.”

“İmam Hatipli Olma”nın Anlamı: Kimlik/Aidiyet Azaldı mı?

Çalışma grubundaki öğrencilere göre imam hatipli olmak, toplum içinde diğer okullardan farklı olmak anlamına geliyor. Her şeyden önce dini konularda önemli ölçüde bilgili olmak bu farklılığın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrıca imam hatipli olmak, milli ve manevi değerlere sahip olmak ve buna uygun yaşamakla özdeşleştirilmektedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin sorumuza verdikleri yanıtlar şöyledir: “Çevremdeki arkadaşlarıma göre, imam hatipli olmam nedeniyle daha dindarım. Toplum bize bazı şeyler yüklüyor. Bizden iyi olmamızı, iyi şeyler yapmamızı ve ahlaklı olmamızı bekliyorlar.”, “Hayatını, işini ve geleceğini inancına göre şekillendirmektir. Bence imam hatipte okumak dini bilgileri kaynağından öğrenmektir. İmam hatipli olmak, din ile hayatı birleştirmektir.” “Bence imam hatipli olmak samimi olmaktır. Babam imam hatip mezunu. Mezun arkadaşları ve onların hocaları hala görüşüyorlar. Bence bu samimiyettir, vefadır. Bunun İmam Hatip Lisesi’nde okudukları için böyle olduğunu düşünüyorum. Çevremde diğer okullardan mezun olan tanıdıklarım böyle değiller. Aralarında bu samimiyet yok. Bir de imam hatipli olmak, dünyaya iki açıdan bakabilmek, maddi ve manevi olarak dünyayı algılayabilmektir. Dünya ve ahireti beraber düşünebilmektir.” “İmam hatip ruhuna sahip olmaktır. Yani çevrene karşı sorumlu olmaktır. Aldığı dini bilgi ve görgüyü toplumuyla paylaşmak ve topluma rehberlik etmektir, örnek insan olmaktır.”

Bu olumlu tasvirlerin yanında bugün 'imam hatipli olmak' kavramının karşılıksız olduğunu ifade eden öğrenciler de vardır. "Bana göre günümüzde imam hatipli olmak çok bir şey ifade etmiyor. Sadece İmam Hatip Lisesi'ne giden öğrencilere imam hatipli diyorlar. İmam hatipli olmak çok duyduğum bir ifade ama benim duyduğumda hoşuma gitmeyen bir ifade. İmam Hatip Lisesi'nde okumakla ve imam hatipli olmakla ilgili birçok olumlu şey söyleniyor ama bakıyorum, okulda hiç kimse böyle değil. Yani imam hatipli gibi değil. Bu anlamda sıradan bir okuldaki farkı çok yok gibi benim için. Bana göre, imam hatipli olmak İslam dinini ve ahlaki değerlerini yaşamak olmalıdır. Kendisini ve çevresini kötülüklerden uzak tutmaktır."

Veliler için ise imam hatipli olmak, doğru, dürüst ve ahlaklı olmak demektir. İmam hatipli güvenilir insandır. Vatanına, milletine ve dini değerlerine bağlı olandır. Dünyaya ve ahirete bakış açısıyla diğer insanlardan farklı olandır. Toplum menfaatini güden dindar ve ahlaklı insandır. Bir öğrenci velisi, yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak imam hatipli olmayı şöyle ifade etmektedir: "Ben ticaretle uğraşıyorum. İmam hatip mezunu olduğumu alışveriş yaptığım diğer esnaflar biliyor ve bana buna göre davranıyorlar. Mesela, bir arkadaşım benimle alışverişinde güven duyduğunu söylüyor. Çünkü benden kendisine zarar gelmeyeceğini iyi biliyor. Benim yanımda, mesela küfür etmez, saygısını bozmaz, ona ayıplı veya fahiş fiyatta mal satmayacağını iyi bilir. Yani imam hatipli olmak esnaf camiasında güvenli biri olmak demektir. Benim yaşadığım tecrübelerde bu böyle. Düzgün insan olmak demektir. Hani anlatılan Malezya örneğinde olduğu gibi Müslüman tüccarlardan etkilenen esnafın ve halkın Müslüman olması gibi güven ve huzur dağıtmaktır. Vatanına ve milletine zarar vermeyen kimse demektir İmam hatipli."

İdareci ve öğretmenler için imam hatipli olmak, samimi Müslüman olmayı gerektirir. Olduğu gibi görünmek, görüldüğü gibi olmaktır. Ayrıca Peygambere layık bir ümmet olmayı ifade eder. Ahlak ve özgüven sahibi olmayı gerektirir. İmam Hatipli olmak kirlenen ve deforme olan dünyanın içinde iyi ve güzeli aramaktır. Her şeyin maddeden ibaret olmadığını bilmek ve öğrenmektir. Dünyaya farklı bir perspektiften bakmaktır.

Bir idareciye göre ise, 'imam hatipli olmak' ifadesi bugün içi doldurulamayan bir kavramdır. "Birçok öğrenci istemeyerek buraya geliyor. Bugün öğrenciler bu misyon konusunda biraz zayıflar. Neredeyse bu ifadenin bugün karşılığı yok gibi. Bence imam hatipli olmak, Kur'an bilen, dinini yaşayan ve inancının hayatına etki ettiği bir insan profili demektir."

İHL Müfredatına Nasıl Bakıyorlar?

Müfredat konusundaki sorular sadece öğrencilere sorulmuştur. Öğrenciler, ders sayısının fazlalığı ve mesleki derslerin çoğunun ezbere dayalı olması nedeniyle zorlandıklarını belirtmektedirler. Buna karşın, beden, resim ve müzik gibi spor ve sanat derslerinin yeterli olmadığı görüşündedirler. Beden, resim ve müzik "görsel sanatlar" olarak tek bir ders olarak işlenmektedir. Müfredatın bu açıdan yeniden düzenlenmesini talep eden öğrenciler Kur'an

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ve Arapça derslerinin sayısının artırılmasının ve yabancı dil derslerinin modern metotlarla işlenmesinin faydalı olacağı kanaatindedirler.

Dil sınıfında okuyan bir öğrenci müfredatı eleştirirken şunları ifade etmiştir: “Dil yanlış bir metotla öğretiliyor. Arapça dersinde, birinci sınıfta renkleri, saatleri, rakamları öğreniyoruz ama ikinci sınıfta bunlarla ilgili hiçbir şey yapmıyoruz. Yani konu devam etmiyor ve orada kalıyor. Yeni konulara geçiliyor. Arapça dinleme, Arapça konuşma konusu yok denecek kadar az, hatta hiç yok. Dört yıl boyunca bir kere konuşma denendi. Dört yıl boyunca aldığım Arapça dersleri sonunda sadece biraz okuyup yazabiliyorum. Bu, çok anlamsız.”

Müfredat konusundaki eleştirilerden biri de sanatsal yönelimlerin karşılanamadığına ilişkindir. “Sanatsal yetenekleri olan öğrenciler heba oluyorlar. Sadece ilahi okuyanlar sanatla uğraşmış oluyor. Burada ebru, hat, resim gibi geleneksel İslam sanatlarına yer verilmelidir. Sosyal ve kültürel faaliyetler İmam Hatip Liseleri'ne yakışmayacak şekilde çok az ve yetersiz. Okulumuzdaki en belirgin sosyal ve kültürel çalışma her yıl kutlanan ‘18 Mart Çanakkale Zaferi’dir. Her yıl aynı senaryo, aynı tiyatro aynı kişiler tarafından oynanıyor. Sosyal ve kültürel durum çok zayıf. Meslek derslerinin yoğunluğundan sosyal faaliyetlere ve spora yer ve zaman kalmıyor.”

İHL-Diğerleri, Dün-Bugün Kıyaslaması Ne Kadar Anamlı?

İmam-hatip liselerinin diğer liselerden farkına ilişkin soru, veli, öğretmen ve idarecilere yöneltilmiştir. Veliler, imam hatipleri; dini derslerin verilmesi, dini ve ahlaki davranışların diğer okullara göre daha belirgin olarak görülmesi açısından farklı görmektedir ve dini hassasiyetlerinden dolayı çocuklarını imam hatip lisesine gönderdiklerini ifade etmektedirler. Velilerin imam hatip liselerinin diğer okullardan farklı olması konusundaki görüşleri şöyle sıralanabilir: “Bir veli olarak imam hatip lisesini tercih etme nedenim çocuğumun dini bir eğitim almasını istememdir. Çocuğum için bu okulun, dünya ve ahiret açısından faydalı olacağını düşünüyorum. İmam hatip liseleri ahlaki davranışlar konusunda diğer liselerden farklıdır. Diğer lise öğrencileri ile imam hatip öğrencileri dünyaya bakışları açısından da farklıdır. Bir başka yönden ben İHL mezunuyum ve okuduğum dönemdeki birçok öğretmenimle ve arkadaşımda olan olumlu ilişkim halen devam ediyor. Aramızdaki saygı ve sevgi hala canlılığını koruyor. Bu okulların din eğitimi vermesi çocuklarımın ahlaki davranışlarını olumlu yönde etkiliyor. Bu anlamda elbette önemli bir fark söz konusudur.

İdareci ve öğretmenlere göre, daha çok muhafazakâr ailelerin tercih ettiği imam hatip liselerinde diğer okullara göre en önemli fark meslek derslerinin olmasıdır. Bu derslerden dolayı da öğrencilerde farklı bir kimlik ve karakter oluşuyor. Dolayısıyla bu farklılık, imam hatiplerden milli ve manevi yönü daha baskın öğrenciler çıkmasına neden oluyor.

Hiç imam hatip tecrübesi olmayan ve üç yıl önce imam hatip lisesine aynı ilçedeki mesleki teknik liseden gelen bir idareci iki okul arasındaki farkı şöyle değerlendirmektedir: “Bundan önceki okulum bir Anadolu Teknik Lisesiydi.

Buradaki öğrenciler geldiğim okuldaki öğrencilerle kıyaslanamayacak kadar iyiler. Disiplin konusunda çok farklılar ve akademik olarak onlara göre daha iyiler. Çocuklar daha terbiyeli ve disiplinli. Diğer liselere göre de bu açılarından bir farklılık görüyorum.”

İmam Hatip Liseleri'nin geçmişle mukayesesine yönelik sorular ise, sadece tecrübeli öğretmen ve idarecilere yöneltilmiştir. Günümüzde ailelerin, çocukları üzerinde çok etkili olmadıklarını dile getiren idareci ve öğretmenler daha önceki öğrencilerle şimdikiiler arasında önemli bir farkın olduğunu belirtmektedirler. Buna göre, geçmişteki öğrencilerin ailelerden kaynaklanan bir bakış açıları ve hazır bulunuşlukları vardı. Bu okulları sahiplenme vardı. Bugün aile profili çok değişmiş durumda ve aileler maalesef bilinçli değil, bu durum çocuğa da yansıyor. Geçmişe göre şu an çok rahat bir ortam var fakat aileler ve öğretmenler bu rahatlık ortamını iyi değerlendiremiyor. Daha önce baskılar vardı, üniversiteye girişte katsayı adaletsizliği vardı. Ama bugün hepsi kalkmış durumda. Eğitimden kaynaklanan problemler ve eksikliklerden dolayı iyi yetiştirilemeyen öğretmenlerin öğrencilere bir şeyler kazandırma derdi yok. Maalesef öğrenci ile ilgilenmeyen bir çoğunluk var. Rahatlık bazen iyi sonuçlar doğurmuyor. Ortaokulu İmam Hatip'te okuyarak gelen öğrenciler ortaokulu düz okuyan öğrencilerden daha başarılılar ve aralarında büyük bir fark var.

İHL'lilerin Perspektifinden Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri

Öğrenciler eğitim gördükleri okulun mevcut durumunu fiziki yapısından ikili ilişkilere, öğretmen tutumlarından ders saatlerine kadar geniş bir yelpazeden değerlendirmişlerdir. Buna göre okulun fiziki yapısı, sınıf mevcutları gibi konular genelde olumlu olarak değerlendirilirken öğretmenlerin öğrencilerle ilişkileri, okulun temizliği, sanat ve spor ders saatlerinin azlığı, kantinin yetersizliği, sosyal ve kültürel içerikli etkinliklere yeteri kadar yer verilmemesi gibi sorunlar dile getirilmiştir. Görüşmeye katılan öğrencilerin çoğu, birçok arkadaşının söz ve davranışlarıyla imam hatip lisesine uygun davranışlarda bulunmadığını ve bunun kendilerini de etkileyen genel bir rahatsızlık oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu soruna bir çözüm önerisi olarak imam hatip lisesine uygun olmayan ve burada okumak istemeyen öğrencilerin aileleri tarafından zorla gönderilmemesini teklif etmektedirler. Öğretmenlerle ilişkiler konusunda öğretmenlerin özellikle kafalarına takılan dini konularda kendilerine sorulan sorulara tatminkâr cevaplar verememesi veya bu sorulara çok sert eleştiriler getirmesi yanında, yine öğretmenlerin öğrencilerini daha çok kendi dönemleriyle karşılaştırarak eleştirmeleri diğer bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerine daha çok ilgi göstermesi ve özellikle meslek derslerini sevdirecek işlemleri öğrencilerin beklentileri arasındadır. Olumsuzlukların genelde öğretmen-öğrenci ilişkileri ekseninde bir zemin bulunduğu görülmektedir.

Genel durumun her geçen yıl daha iyiye gittiğini ifade eden bir öğrenci, “Son zamanlarda iyiye doğru giden şeyler var, yeni şeyler yapılmaya çalışılıyor. Kitap okumaya önemli bir yönlendirme var. Mesela, Edebiyat Sokağı açıldı,

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
kütüphane yeniden düzenlendi ve modernleştirildi. Okulumuza yeni şeyler getirildi ve yavaş yavaş her şey iyileştiriliyor” yorumunda bulunmuştur.

Öğrencilerin diğer beklentileri ve sorun algıları ise şöyle sıralanabilir: Hocalar bizim dilimizi anlamalı ve bizimle bu dilde diyalog kurmalılar. Okul idaresi ve öğretmenler disipline gereğinden fazla önem veriyorlar. Burada biraz daha özgün ve özgür bir ortam olmalı. Çevremizde bizim için ‘imam mı olacaksın? Müezzin mi olacaksın?’ gibi olumsuz şeyler söylüyorlar. ‘İmam Hatipte okursan bir mesleğin olmaz.’ ‘İmam hatip okuyup bir şey olamazsın’ gibi dışarıda imam hatiplere karşı olumsuz bir söylem var, bu söylemlerden rahatsız oluyoruz. Okul öğrenci alırken daha seçici olmalı. Birçok öğrenci okulun profiline uygun değil ve yanlış davranışları İmam Hatip Lisesi’nin profilini etkiliyor ve bu da yukarıdaki olumsuz söylemleri oluşturuyor. Aileler çocuklarını zorla imam hatibe göndermesinler. Çok istiyorlarsa sevdirecek göndersinler. Maalesef buradan başarısız olarak mezun olanlar da yeni giren öğrencilere “burası iyi değil, zor dersler var, dersler çok ağır” ve benzeri gibi telkinlerde bulunarak kötü bir algı ve imam hatip imajı oluşturuyorlar. Burada üniversite konusunda bizi yeteri kadar motive etmiyorlar. Sınıfların karma olması daha iyi olabilirdi. Kız öğrencilerle aynı sınıfta olmak erkeklerin biraz daha dikkatli davranmalarına neden olabilirdi. Bazı dersler birleştirilerek müfredat konusunda iyileştirmeler yapılabilir. Örneğin Akait ve Kelam ile Siyer ve Hadis dersleri birleştirilebilir. Böylece meslek dersleri birleştirilerek spor ve sanat derslerine daha çok yer verilebilir. Yine Kur’an dersinde ezberler azaltılarak yüzüne okuma saati çoğaltılabilir. İmam Hatip Lisesi’nde son sınıfta olup hala Kur’an okuyamayan öğrenciler var ve maalesef bir de bu öğrencilerden ezber yapmalarını bekliyorlar.

Veliler, imam hatip lisesindeki mevcut durumun genel olarak iyi olduğunu değerlendirirken idareci ve öğretmenlerin imam hatip meselesine sahip çıkmamalarını, öğrencilerle yeteri kadar ilgilenmemelerini ve öğrencilerin akademik başarılarının düşük olmasını bir sorun olarak görmektedirler. Okulların sayısının artmasıyla birlikte nitelik konusunun tartışıldığı ancak nitelik ve niceliğin zamanla bir zemine oturacağı görüşündedirler. Veliler, okula sınavla öğrenci alınması ve proje imam hatip okullarına sunulan imkânların diğer imam hatip liselerine de verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Halen imam hatip öğrencileri üzerinde devam eden “imam mı olacak, ölü mü yıkayacak, başka bir şey olamaz” gibi söylemlerden -öğrenciler gibi- rahatsız olduklarını ifade etmektedirler.

Velilere göre, bu okullara destek olmaya çalışan imam hatip dernekleri güçlendirilmeli ve mezunlar tarafından sahiplenilmelidir. Siyasetin ve cemaatlerin imam hatip liselerinden ellerini çekmesi gerektiğini ifade eden bazı veliler, imam hatiplerin özgün ve özgür bireylerin yetişeceği okullar olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu amaca yönelik bir öneri olarak bu işin en önemli tarafı olan eğitim kadrolarının yeniden kendini bu okullara ve bu okulda okuyan öğrencilere adanmalarını; İbn Haldun ve Gazzali gibi önemli şahsiyetlerin ve eserlerinin imam hatiplerde ders olarak okutulmasını tavsiye etmektedirler.

Öz eleştiride bulunan bir velinin ifadesi şöyledir: “Aileler bekliyor ki, bu okula gönderdikleri öğrencileri âlim olacak, hemen dönüşüm sağlayacak. Ama bu konuda yanılıyorlar. Aileler destek olmaz ise okuldan büyük bir dönüşüm beklemek anlamsız olur. Aileler bu sürece dâhil olmalı ve çocuklarını okumaya yönlendirmeli ve bunu sevdirecek yapmalıdırlar.”

İdareci ve öğretmenlere göre, imam hatip liseleri şu an bir geçiş dönemindedir ve özellikle 28 Şubat sonrası yaşanan kırılmanın düzeltilmesi üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Öz eleştiride bulunan tecrübeli bir okul idarecisi: “Şu anda eksikliklerimizi de kabul ederek günümüz öğrencisinden memnunuz. Bir eleştiri yapacak durumumuz yok. Öğrencilerimize yeteri kadar örnek olamadığımıza inanıyorum. Aile ve idareciler olarak örnek olamadığımızı görüyorum.” Başka bir idareci, İmam Hatip Lisesi’ne istemeyerek gelen öğrencilerin çok fazla olduğunu, dolayısıyla bunun akademik başarıyı da etkilediğini ifade ediyor ve şöyle devam ediyor: ‘Meslek dersleri öğretmenlerimiz geçmişin izlerini taşıyor ve o günün öğrencisini bekliyorlar. Meslek dersleri öğretmenleri dışındakiler ise (birkaçı hariç) sabah yüzlerine bir maske takarak geliyor. Öğretmenlerimiz maalesef öğrencilerle çok ilgilenmiyorlar. Meslek dersleri öğretmenleri de sorumluluklarını yeteri kadar yerine getirmiyorlar. Çocuklara okulu ve dersleri sevdirmiyorlar. Bunu başaran çok az hocamız var.”

Tecrübeli bir idarecinin müfredata yönelik önerisi ise, şöyledir: “Çocuklar gerçekten bu işi meslek olarak yapmayı düşünüyorsa onu yapsın. Ama bu öğrenciler için ayrı bir sınıf oluşturulup mesleğe yönelik bir program uygulanmalıdır. Diğer öğrenciler için temel dini bilgilerle beraber diğer dersleri içeren bir müfredat hazırlanabilir. Dini alanda meslek sahibi olmak istemeyene ‘çok zayıf’ ama meslek olarak düşünmeyen öğrencilere ise ‘eziyet olan’ bir müfredat var. Bu kadar ders yoğunluğunda iki dil bile (Arapça ve İngilizce) çok zorlamadır. Mevcut program zayıf ve bu anlamda güçlendirilmelidir. Burada verilen eğitimi kategorilere ayırarak bir eğitim verebiliriz. Sadece basit dini bilgileri öğrenmek isteyenlere bir program hazırlanabilir. Akademik çalışma yapacaklar için akademik bir program sunulabilir. Mesleki eğitim ağırlıklı bir program belirleyerek dini kadrolara eleman yetiştiren bir diğer program ile müfredatta birkaç farklı program oluşturulabilir.”

Veliler yukarıda belirtildiği üzere imam hatip liselerine öğrencilerin seçilerek alınması gerektiğini önerirken; idareciler, öğretmenlerin bu okulun şartlarına uygun bir mülakat ile seçilmesini ve İHL’ye gelen öğrencileri motive etmesini, bu misyonu iyi anlatmasını, dini değerleri ve dini dersleri sevdirmesi gerektiğini önermektedir.

İdareci ve öğretmenler imam hatip ortaokulundan gelen öğrencilerden umutlu olduklarını ve genel durumun ileride daha iyi olacağını ifade etmektedirler. Dışarıda imam hatipler açısından nitelik ve nicelik konusunda olumsuz bir algının devam ettiğini ancak bunun gerçeği yansıtmadığını savunmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sürecinde öğrenci, öğretmen, idareci ve velilerden elde edilen verilerin genel olarak değerlendirilmesinden hareketle, günümüz imam hatip liselerinin bugünü ve geleceğine ilişkin aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Öğrencilerin kendi tercihlerine saygı gösterilmeli ve zorla İmam Hatip Lisesi'ne yönlendirilmemelidir.
- Özellikle meslek dersleri öğretmenleri öğrencileriyle ilişkilerini gözden geçirmeli ve gerek mesleki dersleri gerekse okulu sevdirmelidirler.
- Okulun fiziksel sorunları kadar idareci, öğretmen ve öğrencilerin problemleriyle de ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Farklı sosyal çalışmalar ile aile-okul-öğrenci arasındaki ilişkiler güçlendirilebilir.
- 'İmam hatip kimliği' imam-hatip lisesi öğrencisine kazandırılmalı ve bunun için gereken müfredat belirlenerek buna yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Müfredat üzerinde yeniden durulmalı, resim, müzik ve beden eğitimi ve geleneksel sanatlara yönelik dersler artırılmalıdır. Sadece akademik başarı değil, sosyal-sportif ve kültürel yönü güçlü bireyler yetiştirmek de amaçlanmalıdır.
- Okul, aile, öğrenci işbirliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu anlamda imam hatip mezun dernekleriyle işbirliği yapılabilir.
- İmam hatip liselerinde görev alacak öğretmenlerin seçiminde, mesleki yeterliklerinin yanı sıra, iletişim becerisi, özverili olmak, pozitif kişiliğe ve bakış açısına sahip olmak gibi niteliklerin de göz önünde bulundurulması ve öğretmen seçimlerinde okul idarecisinin bu sürece dâhil edilmesi faydalı olabilir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın, İmam-Hatip okullarının ülkemizin gelecek vizyonunun gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan insan sermayesinin yetiştirilmesindeki rolünün belirlenmesine ve konuyla ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalara katkı sunması dileğimizdir.

Kaynakça

Aşlamacı, İ. (2017a). İHL Öğrencilerinin Meslek Dersleri ve Meslek Dersi Öğretmenlerine Yönelik Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17 (1): 197-232.

Aşlamacı, İ. (2017b). İmam-Hatip Liselerinde Görev Yapan Öğretmenlerin. Mesleki Doyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler. Açısından İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (31): 175-201.

Ayhan, H. (2004). *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yay.

- Bozkurt, E. & Sönmez, H. (2016). İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinin Ergen Öznel İyi Oluşlarının Kişisel ve Sosyal Özelliklerine Göre İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 231-248.
- Coştu, K. (2018). İmam Hatip Okullarında Din Eğitimi. *Din Eğitimi*, edit. H. Dam, İstanbul: Lisans Yay.
- Doğan, R. & Çapcıoğlu, F. (2017). İmam Hatip Liseleri, 143-174, *Din Eğitimi El Kitabı*, edit. R. Doğan & R. Ege, Ankara: Grafiker Yay.
- Göcen, G. & Kaya, Z. (2014). İmam-Hatip Liselerinde Çalışan Öğretmen ve Yöneticilerin Okul İklim Algısı ve Bu Algıya Etki Eden Faktörler (İstanbul Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36: 67-102.
- Kanburoğlu, Ü. Betül (2013). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Benlik ve Kurum Algıları: Öteki Olmadan İmam Hatipli Olmak Mümkün Mü?. 100. Yılında İmam Hatip Liseler, Sempozyumu 23-24 Kasım 2013, İstanbul: DEM Yay.
- Karateke, T. (2015). İmam-Hatip Liselerinde İdarecilerin Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Çalışma. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 145-171.
- Kaymakcan, R. & Aşlamacı, İ. (2011). İmam-Hatip Liseleri Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9 (22), 71-101.
- Koç, A. (2009). İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 131-174.
- Mücahit, M. (2017). "Öğrencilerin Gözüyle İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri ve Meslek Dersleri Öğretmenleri (Sivas İli Örneği)". *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2017, 41 (1): 73-99.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Dijital Dönüşüm Çağının Sorunu Olan Dijital Yalnızlık Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

İsmail KURTULDU

Arş. Gör. Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Sakarya\Serdivan

ismailkurtuldu@sakarya.edu.tr

Özet

Kitle iletişim araçlarının hayatımıza girdiği ilk günden bu güne kadar etkileri üzerine birçok önemli çalışma yapıldı. Bazı çalışmalar etkinin sanıldığı kadar çok olmadığını savunsa da, her geçen yıl toplumsal çözümlemeler etkinin boyutlarını gözler önüne serdi. Sanayileşme sürecinin insanlara yeni olanaklar sunması yanında bazı şeyleri alıp götürdüğü kuşkusuz bir gerçek. Her geçen yıl dijitalleşmenin artması ve bize yeni olanaklar sunması ile birlikte ciddi sorunları da beraberinde getirdi. Bunların başında da; özellikle çocuklarda dikkat bozukluğu, bağımlılık ve yalnızlık kavramları.

Televizyonun hayatımıza girmesi ile aile içi iletişim bir nebze sekteye uğramasına rağmen Türk Halkı Televizyonu ailecek izledi. Akşamları tüm aile bireyleri hatta komşularla bir araya gelinerek oturma odasında televizyon seyredildi. 1990'lı yıllarda İnternetin hayatımıza girmesi ile Z kuşak diye tanımlanan gençler oturma odasını terk eden ilk bireyler oldu. Önce internet kafede daha sonra evdeki kendi odalarında yalnız kalmaya başladılar. İnternetin bilgisayardan kurtulması ile birlikte arabada, otobüste, trende, yolda vb. yerlerde internet ile meşgul olma oranı arttı. Kamusal alan diye adlandırılan yerlerde bireyselleşme ve yalnızlaşma kavramları ortaya çıktı. Z kuşağı bunu her ne kadar özgürleşme olarak tanımlasa da yapılan birçok çalışma tanımın bu kadar masum olmadığını gözler önüne serdi. Kendini özgür zanneden yalnız kalabalıklar oluştu. Asıl sorun ise Z kuşağının kendini kalabalık hissetmesiydi.

Bu çalışma, kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkilerin den yola çıkarak günümüzde oluşan Dijital Yalnızlık kavramını ele alacaktır. İlk etki çalışmalarından günümüze kadar etki çalışmalarının değişimi incelenecektir. Geçmişte bu konuların ele alınma biçimleri tartışılarak konu hakkında bir literatür taraması yapılacaktır. Dijital yalnızlık ile ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Yalnızlık, Z Kuşağı, Kitle İletişim Araçları, İnternet, Televizyon, Akıllı Telefon.

An Evaluation on the Concept of Digital Lonely as a Problem of the Digital Transformation Age

Abstract

Many important studies have been done on the effects of mass media since the first day of our life. Although some studies have argued that the impact is not as much as it is believed, social analysis has revealed the dimensions of the impact every year. There is no doubt that the process of industrialization brings new possibilities to people and takes away certain things. Each year, with the increase of digitalization and new opportunities, it has brought serious problems. At the beginning of these; especially attention deficit, addiction and loneliness in children.

Although the family communication was interrupted by the introduction of television, Turkish people watched the family as a family. In the evening, all the family members and even the neighbors came together and watched television in the living room. With the introduction of the Internet in the 1990s, young people identified as Z generations were the first to leave the living room. They started to be alone in the internet cafe and then in their own rooms in the house. Internet with the computer to get rid of the car, bus, train, etc. on the road. The rate of being busy with internet in places increased. In the so-called public sphere, the concepts of individualization and loneliness emerged. Although generation Z has described it as emancipation, many studies have shown that the definition is not so innocent. There were lonely crowds who thought they were free. The problem was that generation Z felt crowded.

This study will focus on the concept of Digital Loneliness, which is based on the effects of mass media on society. The change of impact studies from the first impact studies to the present will be examined. In the past, the ways in which these issues are handled will be discussed and a literature review will be made on the subject. It is aimed to contribute to the studies about digital loneliness.

Keywords: Digital Loneliness, Generation Z, Mass Media, Internet, Television, Smartphone.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

The Impact of Clil Technology on the Teaching of Physics in Secondary School

Issabekova G., Begaliev A., Duisenova N., Ilyas I.

PhD, associated professor Issabekova G.B., Taraz State Pedagogical University, gulnur_taraz@mail.ru Taraz, Kazakhstan

Candidate of philology Begaliev A., Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan

Teacher Duisenova N., Taraz State Pedagogical University, nasym67@mail.ru, Taraz, Kazakhstan

Ilyas I. Teacher of Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan

Abstract

This article presents the practical experience of using CLIL technology in physics classes at secondary school. Methodological experiment to determine the effectiveness of the CLIL technology elements was conducted in the article analyzed a number of sources by this method. The necessity of using a number of methods at the lessons taught not only in Kazakh, but also in English is experimentally established and theoretically marked. The presented technologies are used in physics classes both in general education schools of Zhambyl region at lessons and in Taraz State Pedagogical University within the framework of teaching natural sciences.

Keywords: CLIL methodology, physics teaching, component of updated education content, polylingual, modern technologies.

Аннотация

В статье представлен практический опыт использования технологии CLIL на уроках физики в средней школе. Методологический эксперимент по определению эффективности элементов технологии CLIL был проведен в статье, в которой проанализирован ряд источников с помощью данного метода. Экспериментально установлена и теоретически отмечена необходимость использования ряда методик на уроках не только казахского, но и английского языка. Представленные технологии используются на уроках физики как в общеобразовательных школах Жамбылской области на уроках, так и в Таразском государственном педагогическом университете в рамках преподавания естественных наук.

Ключевые слова: Методология CLIL, преподавание физики, компонент обновленного содержания образования, многоязычные, современные технологии.

Introduce:

Education has always been the leading factor in the development of a civilized society. After all, the transition from a culture of war and violence to a culture of peace is becoming the most important task facing humanity in the 21st century. In accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Law "On Education" systematically carries out the work on formation of conditions for development of the national model of Kazakhstani education system. The main pillar of the national model of education is the continuity and continuity of its structural links.

At present, Kazakhstan is developing a new education system focused on entering the world space. This process is accompanied by significant changes in the theory and practice of the pedagogical process.

In the Message of the first President of Kazakhstan N.A.Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Strategy "Kazakhstan – 2050". The New political course of the established state" is noted: "Kazakhstan should be perceived all over the world as a highly educated country, the population of which uses three languages: Kazakh as the state language, Russian as the language of international communication and English as the language of successful integration into the global economy" [1, p. 228].

1. In modern society the issues of socialization of modern man in interethnic and intercultural space become a priority. Possession of English nowadays is considered as one of the tools for expanding professional knowledge and opportunities. In this connection, new educational technologies of teaching English language appear. One such technology is the subject matter-language integrated learning CLIL (Content and Language Integrated Learning).

2. The CLIL methodology sees English as a tool for learning other subjects, such as physics, thus creating a need for students to learn, to know the terms of physics in English, and to rethink and develop their communication skills. The most common definition is: CLIL is a didactic technique that allows students to develop linguistic and communicative competencies in a language other than their own in the same learning context in which they develop their general learning knowledge and skills. Now, in the context of the updated educational content, the transition to the study of the science cycle subjects in English is taking place. In addition, in defining the basic principles of CLIL, there are four C's, each of which is implemented in different ways, depending on the age of the learners, the socio-linguistic environment and the degree of immersion in the CLIL methodology. These are such techniques:

Content

Communication

Cognition

Culture [2, p. 2].

The use of this technique makes it possible to highlight its advantages. At first, of course, there may be some problems with the implementation of CLIL in the learning process, namely in the subject, but with the years, practices and experience, the problems will go away. One of the main advantages of this method will be the increased motivation of students to study physics in English. Also, learning English will become more focused, as the teaching of subjects of natural science will be completely transferred to English. In addition, students will have more opportunities to learn and understand the culture of the language being studied, which will necessarily lead to the formation of socio-cultural competence of students and teachers, as well as students and teachers themselves. Pupils, students will pass through themselves a fairly large amount of language material, which is a full immersion in the natural language environment. It should also be noted that the work on different topics allows students to learn terms, certain language constructions (transcription, spelling), which contributes to the enrichment of their vocabulary with subject terminology and will prepare them for further application of the knowledge and skills in practice [3, p. 8].

Advantages of CLIL:

- 1) Enables students to communicate more effectively with each other using a foreign language;
- 2) Increases the intercultural knowledge of students;
- 3) Develops communication skills in a foreign language in natural conditions;
- 4) Develops thinking and creativity of students;
- 5) Increases students' motivation and self-confidence;
- 6) Trains all language skills;
- 7) Improves language competence and natural speech skills;
- 8) Develops interest in different languages, their use in different spheres of life;
- 9) Does not require additional hours of training [4, p. 11].

Organization of learning activities using CLIL

When using the method of subject matter and language teaching, the teacher should select materials, i.e. determine their purpose, to revise the content of the studied material, select methods, means and forms of training organization adequate to the purpose, predict the result. Teachers who teach in English and provide subject matter and language instruction should be proficient in a foreign language, with special attention to the scientific style of speech in a foreign language.

1. Before introducing subject matter and language teaching methods, teachers and physics teachers should determine the level of language proficiency of students. To do so, they will need to attend English lessons in their classrooms and be sure to ask for help and talk to an English teacher.

Only then can the degree of inclusion of a foreign language in physics education be determined. Such cooperation between teachers will help to create a positive educational environment in the classroom.

2. The activities of the teacher in the course of subject matter and language teaching in the classroom include
3. Disclosure to students of the algorithm of their activities in the subject-language integrated learning.
4. Provision of thematic (subject) information in English (oral story, conversation, written text, video, etc.).
5. Providing various means of subject and language education in physics, chemistry, biology and informatics for the full work of the student: dictionaries, didactic cards, comparative schemes, visual support cards, etc.
6. Providing assistance to students in the process of work using the CLIL method.
7. Verification of the results of the students' work in the subject area.
8. Summing up the work [4, p. 259].

As a practical illustration, the following examples of the use of activating CLIL in physics lessons can be given.

Activity "Question loop" Questions and answers sheets are distributed in English. On one side of the question, on the other side of the sheet, the answer to another question. When one reads, everyone should listen carefully, the one who found the answer reads the answer to the question and reads their question and so on. Activity develops care, correct pronunciation.

Activity "What is it?"

Students are divided into groups. For each group, a large sheet of stickers is distributed. Behind the stickers there are illustrations of physical phenomena or concepts. In the middle of the sheet are questions, terms. Each member of the group answers a question or explains the meaning of words in English and removes one sticker each. Having answered all the questions, students should talk about physical phenomena and concepts.

Activity "Internal and external circle"

Pupils count on the first, second and make up questions on the passed theme in English. Then two circles form: internal and external. The children face each other and ask questions. The students move from the outer circle and create new pairs. The same work with questions continues [5, p. 22].

The CLIL methodology requires a completely new approach to learning. It is now, in the renewed content of education that teachers and educators need to use a variety of forms of presentation, organization of work, and emphasis on individual, paired, group and creative activities of students. This means that the study of core subjects will be much more interesting and effective for

students if it takes place within the framework of the activity, collaborative and communicative approach inherent in CLIL classes. The introduction of the CLIL methodology in the updated educational content will improve the learning process. At the moment, the government is doing a lot for this purpose. Various educational organizations conduct long-term language courses in order to prepare teachers of schools and teachers of colleges and higher education institutions for a new stage in education, which is likely to remain in the history of Kazakhstan for a long time [6, p. 55].

References

1. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Strategy "Kazakhstan – 2050": a new political course of the established state": materials of the events devoted to the discussion of the Message of the Head of the state... / Editor-in-chief B. Sultanov. - Almaty: KISI, 2013. - 228 c.
2. Policy of trilingual education in Nazarbayev Intellectual Schools. - Astana. - 2013. P. 2–3.
3. Nurakaeva L.T., Shegenova Z.K. Methodological recommendations to teachers on the use of the method of subject integrated education (CLIL). - 2013.– P.8 – 10.
4. L.V. Babina, Y.O. Party CLIL technology at English lessons with. 359.
5. Laletina, T.A. Integrated approach and use of subject and language integration in foreign language teaching. [Electronic resource]. Access mode: uploads/3_Laletina%20T%5B1%5D.A.pdf.
6. Stoyanova A., Glushkova M. Guidelines for designing and implementing multilingual programs.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Notification of Divan-i Hikmet in Hoca Ahmed Yesevi's Culture

Issabekova G.B., Rayimbekova D.L., Toyshibekova G., Alykhanova G.,
PhD, associated professor Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan
gulnur_taraz@mail.ru

Teacher Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan
dinnara08@gmail.com

Teacher Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan

Teacher Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan

Abstract

In the works of Hoca Ahmed Yesevi, who is the representative of XII century, the ideal of asceticism, the subject of compatibility, high culture and individual is examined in terms of religion. The main subject of Hoca Ahmed Yesevi's an Divan-ı Hikmet " is a highly cultured person. The scholar describes it as "mature, mature". In the poems of Hodja Ahmed Yesevi, he tells that the culture of the person was formed during the maturation of the person. Hodja Ahmed Yesevi appreciates patience, compassion, hard work and endurance from the qualities that people should have. Saying that one's experiences are related to God's will, he describes the human character and the enthusiasm of culture. He states his limit with respect to the Turkish people with his understanding of sab Patience in difficulty and gratitude in goodness". It is not difficult to realize that the science of asceticism developed in harmony with the ideal of multi-culturalism in Hoca Ahmed Yesevi's Divan-ı Hikmet "book. This is explained by the characteristics that will determine the culture and knowledge of each person to reach the mature level and withstand the difficulties on that road. Hodja Ahmed Yesevi first says that every person should live according to the Shariah based on religious foundations. Hodja Ahmed Yesevi fulfills the duties of humanity and connects to living according to Sharia without lying, stealing and harming someone. We see this as a compulsory Sharia way or a Sharia culture for man. Second sect. It aims to improve itself, which is not mandatory for every human being, but urges to be patient, important to mature (maturation). Third way of forgiveness. Here is the human endeavor that loves research and investigation. Hodja Ahmed Yesevi says that being an enthusiast of walking and research towards science should be a characteristic of humanity. In this way, human beings can develop and develop relationships with others by developing education and science. The fourth way of truth. Here there is non-stop work and research to reach the level of access to reality and females.

Keywords: Culture, Sufism, Shariat, Cult, Magripat, Truth.

**ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ «ДИУАНИ ХИКМЕТ» (ДАНАЛЫҚ
КІТАБЫ) ЕҢБЕГІНДЕ ДІНИ МӘДЕНИЕТ ПЕН
ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ШАРТТАРЫ**

АННОТАЦИЯ

XII ғасырдың өкілі болып табылатын Қожа Ахмет Ясауидің жұмыстарында аскетизм идеалы, үйлесімдік, жоғары мәдениет пен жеке тұлғаның мәні дін терминдерінде қарастырылады. Қожа Ахмет Есевтің «диван-э Хикмет» кітабының басты кейіпкері - жоғары мәдениетті адам. Ғалым оны «кемел» деп сипаттайды. Қожа Ахмет Ясауидің өлеңдерінде адам мәдениеті жеке тұлғаның жетілу кезеңінде қалыптасқанын айтады. Қожа Ахмед Ясауи шыдамдылық, жанашырлық, еңбексүйгіштік пен төзімділікті бағалайды. Адамның уайымдары Құдайдың еркімен байланысты, ол мәдениеттің адам сипаты мен ынтасын сипаттайды. Ол түрік халқына қатысты өз шегін оның қиындықтарға төзбеушілік пен қайырымдылыққа деген ықыласын түсінеді. Қожа Ахмет Ясауи «Диван-и-Хикмет» кітабында идеалымен үйлесімде дамығанын түсіну қиын емес. Бұл жетілген деңгейге жету және осы жолдағы қиындықтарға қарсы тұру үшін әрбір адамның мәдениеті мен білімін анықтайтын ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Қожа Ахмет Ясауи бірінші болып әрбір адам діни негіздерге негізделген шарифатта өмір сүруі тиіс дейді. Қожа Ахмед Ясауи міндеттерін орындайды адамзат қосылады өмірге сәйкес, шарифатпен емес, өтірікпен емес ешкімді алдамай және ешкімге зиян келтірмей. Біз мұны міндетті шарифат жолы немесе шарифат мәдениеті ретінде қарастырамыз. Екінші тәсілі. Ол әрбір адам үшін міндетті емес, өзін-өзі жетілдіруге бағытталған, бірақ өсуге (жетілуге) маңызды шыдамды болуға шақырады. Кешірудің үшінші тәсілі. Міне, зерттеу мен зерттеуді ұнататын адам ұмтылысы. Ходжа Ахмед Ясауи ғылым бағытындағы зерттеулер мен жүрістің энтузиаст болуы адамзаттың тән сипаты болуы тиіс дейді. Осылайша, адамдар білім мен ғылымды дамыта отырып, басқалармен қарым-қатынасты дамыта алады. Шындықтың төртінші жолы. Мұнда Шындық пен оған қол жеткізу деңгейіне шығу үшін тоқтаусыз жұмыс пен зерттеулер жүргізу.

Кілт сөздер: мәдениет, суфизм, шарифат, культ, мағрипат, шындық.

Қазақстан Республикасы егеменді ел болғалы ғылым, мәдениет салаларында жасалып жатқан шаралардың барлығы жастарға жалпы адамзаттық және жеке ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейге көтеруге ықпал етуде.

Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен, жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы

түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтардың, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты[1].

Жоғары оқу орындары білім беру қызметімен шектеліп қалмауы тиіс. Олар қолданбалы және ғылыми-зерттеушілік бөлімшелерін құруы және дамытуы қажет», -деп мамандардың кәсіби дамуының тұлғалық жан-жақтылығын көрсететінін ерекше атап өткен болатын.

Бұл ойларды іске асыру қазақ халқының бүгінгі жетістіктері мен жоспарлары арқылы емес, кешегісі арқылы бастау алып, тамырын тереңнен өрбіткені тиімді. Қазақ халқының сан ғасырлық тарихын зерделеген академик философ Әбдімәлік Нысанбаев ағамыз қазақ халқының тарихи дамуы мен қалыптасуын түркілік кезеңнен бөліп қарастыруға болмайтындығын, сондықтан ата тегіміз болып келетін түркі халықтарының ділі мен дінін, дүниетанымы мен әлемді философиялық тұрғыдан игеру тәжірибесін қазіргі дамуымызда, өркениеттік жолында және ел тәуелсіздігін нығайту тұрғысында толық ескеруіміз керек деп Елбасы пікірін толықтыра түскен еді[2]. Осылайша мамандар даярлау үрдісінде әлемдік идеяларды пайдаланумен қатар түп тамырымызда орын алған түркі әлемінің озық идеяларын да сабақтастықта пайдаланудың маңыздылығын меңзеген. Рухани өмірдің бедерсізденуін еңсеру мен қазақ халқының өзіндік санасын жаңғырту міндеттері әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар, әсіресе педагогика ғылымы саласында, оның ішінде түркі өркениетінің ерекшеліктері мен тарихи тамырларын дүниежүзілік мәдениетпен салыстыра отырып, кешенді түрде зерттеулер жүргізу қажеттігінен туындатып отыр. Ол үшін ең әуелі түркі тектес ойшылдардың еңбектеріндегі педагогикалық ойлар тарихын жан-жақты зерттеп, түпкі мәнін айқындап, зерттеу жүйесін саралап, теориялық тұжырымдар жасап, тәлім-тәрбие әдістерін анықтап алуымыз керек болды.

Сондықтан ерте дәуірге жататын кейбір жазба деректер мен ескерткіштер әдеби еңбектер қазіргі түркі тілдес елдерге ортақ мұра болып табылады. Қазіргі заман талабына сай педагогикалық ғылымда осы түркі тілдес ойшылдарымыздың халықтық, мұралық тәлімі пікірлерін жастарға оқыту және саналарына сіңіру бүгінгі күннің сұранысына айналып, үлкен маңызға ие болып отыр. Осы жағдайда қоғамның алға басуы және болашақ ұрпақтың қандай дәрежеде қалыптасуы тарихи тәжірибеміздегі педагогикалық құнды мұраларды қайта жаңғырта отырып, пайдалануға тікелей байланысты. Өйткені, адамзаттың дамуындағы мәдени білімдерді нақты, анық танып біле отырып, оны қайта қарау арқылы ғана бүгінгі қоғамдық мәдениетті құруға қол жеткіземіз. Педагогика тарихында қазақ халқының өзіне тән тұлға тәрбиесінің қалыптасуында ертедегі түркі мәдениетінің орны ерекше екендігі белгілі. Осыған байланысты бүгінгі күні рухани салада жүріп жатқан сананың жаңаруы, адами құндылықтарды қайта бағамдау үрдістері нәтижесінде ғасырлар бойы жинақталып, ата-баба тарихынан бізге жеткен мол мұраларын болашақ ұрпақты тәрбиелеуге пайдалану

заман талабы деп қабылдай отырып, ертедегі түркі халықтарының тұлға тәрбиесі идеяларының мәнін және оны бүгінгі тәжірибеде ескерудің өзіндік ерекшеліктерін, сонымен қатар бүгінгі ғылымдағы пікір сабақтастығын жан-жақты жүйелі зерттеу өзекті мәселелердің бірі деп санаймыз.

Қашан да түркі халықтары, соның ішінде қазақ халқы ұрпақ тәрбиесінде дінді тәрбие құралы етіп келгендігі бәрімізге белгілі. Әсіресе сонау орта ғасырдағы ғұламалар мұраларында тәлім-тәрбие идеяларының бәрі де діни талаптармен байланыстырылып қарастырылып келді. Діннің тәрбиедегі құдіреттілігі мен жемісі бүгінгі күні де өзінің өміршеңдігін жоймай, баршаның сұранысын өзіне аударып келеді. Оған Қазақстандағы “Дін, қоғам және халықаралық қауіпсіздік” тақырыбындағы әлемдік және дәстүрлі діндердің лидерлерінің жыл сайын елімізде құрылтайының шақырылуы осының дәлелі бола алады. Осы құрылтайда елбасы Н.Ә.Назарбаев баяндама жасап, онда былай деді: “Жаһандық өлшеммен қарағанда әлемдік және дәстүрлі діндердің рөлі көкейкесті бола түсіп қана қоймай, олар адамның шынайы рухани қазынаны сақтап қалуының түйінді факторына да айналып келеді. Адамның, діннің, жердің мұндайлық терең өзара кірігуі – жүздеген жылдар бойы менің халқымның жанын сақтап қалған құтқарушы сүзгі сынды. Қазақтар кең болғанның кем болмайтынын кітаптан оқып емес, өмірден тоқып білген”,– деп атап көрсетуі бүгінгі жаһандану жағдайындағы тәрбие саласында жастарды өз болмысының түпкі өзегінен айырмайтын діннің, сенімнің қажетін тағы бір нақтылай түседі [3].

Жалпы мәлімет

Түркі халықтарының орта ғасыр кезіндегі Ислам мәдениетінің ықпалының күшеюі және біржола араб жазуына көшуі, өмірге көптеген ойшылдарды алып келді. Сонымен қатар бұл кез шығыс әлемінде сопылық ағымның әсері күшейіп, бірте-бірте канатын кең жая түскен кез еді. Бұл кезең Орта Азия мұсылмандары үшін де аса жауапты уақыт болатын. Осы шақта елдің бірлігін, халықтың татулығын, адамгершілік пен имандылықты, Алла тағала адалдықты көкसेген, соны ту етіп, өз шығармаларына арқау еткен. Ақын-шайырлар тобы тарих сахнасына шықты. Олардың ішінде ерекше талантымен көзге түскендер хорезмдік Ахмет Үнеки, Ахмет Ясауи, Сүлеймен Бақырғани (Отырар өлкесінен) тағы да басқа көптеген сопылық өкілдер болды. Бұлардың арасында асқан шеберлігімен, елге сыйлылығымен, кайырымдылық пен мейірімділікті өміріне арқау етіп, бүкіл түркі жұртын татулыққа, тазалыққа үндеген, қасиетті әулиесі атанған XII ғасыр өкілі, сопылық идеясының негізін салушы Қожа Ахмет Ясауи мұраларында сабақтастық ғұламаның көзқарасындағы жоғары мәдениеттілік пен тұлға мәселесі діни түсінік тұрғысында сипатталады. Оның «Диуани Хикмет» («Даналық кітабы») еңбегінің негізгі өзегі де осы жоғары мәдениетті тұлға болмысына арналады. Оны ғұлама «Кемел адам» идеясы астарында

сипаттап түсіндіреді. Тұлғаның кемелденуі, толығып жетелуі барысында оның мінез-құлқы мен іс-әрекеті, мәдениетімен көрініс табатындығын өлең қатарларымен білдіреді. Өзінің «Диуани хикмет» (Даналық кітабы) еңбегінде діни мәдениет пен қайырымдылық шарттарын төмендегідей етіп баяндайды [4]:

«Бісмиллә» деп баян еттім хикмет айтып,
Шәкірттерге дүр мен гауһар шаштым міне.
Сөзді айттым кімдерге де етсе талап,
Ашық сөйлеп жақын жанды жанға балап.
Ғаріп, пақыр, жетімдердің басын сипап,
Діні қатты халайықтан қаштым, міне

Осылайша, Қожа Ахмет Ясауи тұлғаның бойынан табылатын қасиеттері ретінде сабырлылықты, мейірімділік пен қайырымдылықты, еңбекқорлық пен кез-келген қиындыққа төзімділікті жоғары бағалайды. Адам баласының басынан өткен әрбір құбылыстарды Жаратушының қалауымен байланыстыра отырып, адамның сол сәттердегі мінез-құлқы мен мәдениеттінің талаптарын сипаттайды. Оның шегін: «Қиындық келсе сабыр, жақсылық келсе шүкіршілік» деген пайымдаулар арқылы түркі халықтарына тән діни мінез - құлық пен мәдениеттің нормасын көрсетеді.

Қожа Ахмет Ясауидың «Диуани Хикмет» («Даналық кітабы») кітабының мазмұнында сопылық ілімнің негіздерін баяндау көпмәдениеттілік идеясымен сабақтастықта өрбігендігін байқау қиын емес. Олай дейтін себебіміз, ғұлама әрбір адамның кемел адамдық дәрежеге жету үшін жүріп өтетін жолы оның білімі мен мәдениетін айғақтайтын және сол жолда басынан өткеретін қиындықтарына төтеп беретін адами сапаларымен түсіндіріледі. Ең алдымен, әрбір адамның Алладан берілген шариғат жолын ұстанып, адамға тән мәдениетті сақтауын айтады. Ол адамзат парыздарын орындап, өтірік айтпай, ұрлық қылмай, ешкімге зәбір көрсетпей дұрыс жүруді қажет етсе, бұл оның шариғи әдептерді сақтауымен байланысты қарастырады. Мұны адамзатқа міндетті болған шариғат жолы немесе шариғи мәдениет деп қарастырамыз.

Екінші тариқат жолы. Бұл кез-келген адам үшін міндетті емес, әйтсе де кемелдене түсу үшін үнемі ізденісті қажет етіп, өзін-өзі ұстамдылыққа, сабырға шақыра отырып, өзі әрі қарай жетілдіруді мақсат етеді.

Үшінші мағрипат жолы, яғни мұның астарында тынымсыз ізденістің арқасында адамның өз әрекеті мен оның себептерін іздеуге деген сұранысы жатыр. Осы арқылы ғұлама Қ. А. Ясауи ғылым-білімге ұмтылу мен ізденімпаздық та адамзатқа тән қасиет болуы тиіс дегенді айтады. Осы жолда ғылым-білімді меңгеру арқылы адамзат өзгелермен қарым-қатынастың жоғары мәдениетін меңгереді.

Төртінші ақиқат жолы. Мұнда өзінің тынымсыз еңбегімен ізденімпаздығының арқасында ақиқат шындықты білу, кемелдену дәрежесіне жету жатыр.

Жоғарыда айтылып кеткендей, «Диуани Хикметте» негізінен төрт нәрсеге аса көңіл бөлінеді. Олар: шарифат, тариқат, мағрипат және ақиқат. «Шарифат» ислам дінінің заңдары мен әдет ғұрыптарының жинағы «тариқат» сопылықтың идеясы, сопылық мүддесіне жеткізген жол, «ақиқат» құдаймен бірігу оған жақындау, «мағрипат» - дін жолын танып, оқып білу. Ахмет Ясауидің пікірінше «Шарифатсыз», «Тариқатсыз» «Мағрипатсыз» «Ақиқатсыз» болуы мүмкін емес. Қ. А. Ясауи мұны өз өлеңінде былай деп өрнектейді:

... Өтті өмірім шарифатқа жете алмадым,

Шарифатсыз тариқатқа өте алмадым,

Хақиқатсыз мағрифатқа бата алмадым,

Қиын жолдар пірсіз қайтіп өтем достар...

Осы өлең жолдарынан көріп отырғанымыздай, Қ. Ясауи сопылық ілімдерінің өте күрделі екенін, діни мистикалық сарындағы бұл төрт қағиданың арғы жағында үлкен философиялық арналардан бұлақ көздері бітеліп жатқанын мезгейді. Қ. Ясауи өз хикметтерінде сопылық дін ілімі туралы өте көп әрі шын беріле айтады, ол бұл шын мәніндегі білім деп айтады, ал сопылықтың барлық ұсақ-түйегін білмейтін адамды ол «надан» «түк білмейтін», «жалған сүюші», «жалған сопы» деп есептеді [4].

Әсіресе, «Диуани хикмет» әрбір тұлғаны имандылыққа, ізгілікке, жоғары адамгершілік қасиеттерге жетелейтін құдіретті күш, айқын бағдарлама деуге болады. Қожа Ахмет Ясауи әрбір адамның қадір-қасиетін, өмірде алатын орнын оның ішкі жан дүниесінің тазалығымен өлшейді. Тұлғаның өз бойындағы ізгі адамгершілік қасиеттерді ұдайы жетілдіріп отыруы немесе бүкіл адамгершілік қасиетінен жұрдай болуы сол кісінің имандылығына байланысты деген түйін жасайды. Ал имандылық дегеніміздің өзі Алланың құлына ғана тән, адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеп, оны құдай жолына салып отыратын киелі күш деп түсіндіреді. Ғұламаның айтуы бойынша, имандылықтың ең басты көрінісі – мейірімді, кешірімді, өзгелерге жанашырлықпен қарау болып табылады. «Диуани хикметте» әрбір адамға қажетті қанағат-ынсап сезіміне ерекше мән беріліп, нәпсіні тыя білу мұсылмандықтың басты шарттарының бірі екенін Қ.Ясауи оқырманға қайта-қайта ескертіп отырады. «Даналық кітабы» адамның ішкі жан-дүниесінің түрлі теріс ой-пиғылдардан, жаман ниеттерден таза болуын талдап, Алла алдында пәк, кіршіксіз болуға шақырады.

Ахмет Ясауи арқылы сопылық түркі тілдес халықтардың рухани танымында шешуші орын алды. Сопылық философиялық жүйе ретінде адамдардың дүние-танымының қалыптасуына үлкен ықпал жасады.

Бұған дәлел Ясауиден кейінгі көптеген қазақ ақын, жырауларының шығармаларынан да сопылықтың тікелей әсерін байқаймыз.

«Қазақстан мен Орта Азия халықтары арасында сопылықтың кеңінен және табыспен таралуына мына жағдай да әсер етті. Ол өз ілімін жеңіл және түсінікті тілмен, әсем бояулы өлең, жырлары мен баяндайды, сопылық идеяларды жергілікті салт жырларымен үйлестіре дәріптелді.

Тағы да бір көңіл бөлетін нәрсе Қ. Ясауидің «Даналық кітабы» кітабында былай деп жазылған: «Кімде-кім құдайды есіне алса, ол онымен табысқанын көре алады» [5]. Сондықтан да, Қ. Ясауи үшін құдайды тану өзін-өзі танумен бірдей екеніне тоқталып тұр. Ал, оның пайымдауынша сопылықтағы доктрина құдайды мистикалық сүю болып табылады. Қ. Ясауи ілімінде бұл доктрина оның «таным» теориясының бөлінбес бөлігі бола тұрып, ерекше орын алады.

Әрине, Қ. Ясауиден бұрын түркі нәсілдері Тәңірге табынатын болса, енді олар Аллаға сыйынатын болды. Қ. Ясауи сопылығы арқылы бүтін шығыс философиясымен, әлемдік діни философиямен хабардар боламыз.

Сопылықтың ықпалын, Қ. Ясауиден кейін де өмір сүрген көптеген ақын, ойшыл ғұламалардың еңбектерінен кездестіре аламыз..

«Диуани хикметтегі»:

«Бес жасымда шарифатқа белім будым,

Дін жолында ораза ұстап, әдет қылдым» – деген сөздері оның өз ұстанымына қаншалықты адалдықпен қарағанын айқындайды [4]. Яғни, ғұлама шарифат ілімін, атап айтқанда, Құран аяттары мен хадистерге қанық болуға, Ислам дінінің заңдарын білуге бес жасынан бастап ден қойып, көңіл бөлуіне мән берген. Ал, тариқат - ақиқатқа жетелейтін жолдардың біріне түсуді білдіреді. Ұлы ойшыл оны әр тұлғаның еркіндегі дүние деп қаралған. Ақиқат – сол жолда жанкештілікпен жатпай-тұрмай ізденген адамның дүние сырын там-тұмдап тани бастауы, ал мағрипат абсолютті шындықты толықтай түсінуді, Хақпен дидаласуды білдіреді.

Қ. Ясауидың пікірінше, алғашқы үшеуі тиянақсыз болса, ақиқатқа жету мүмкін емес. Ол үшін арнайы ұстаз, пір (пірмұған) керектігін алға тартады. Сол себепті Қ. Ясауи бір сөзінде «Тариқатқа шарифатсыз кіргендердің, шайтан келіп, имандарын алар екен» деп ащы айтқаны да мәлім. Ахмет Ясауидің Исламдық моралды дәріптеген даналық сөздерінің Дешті Қыпшақтың бай өлкесіне, Еділ бойында, аяққы Азияда кең тарауына тілінің түсініктілігі мен қарапайым бейнелеулерге бай болып келуі өз ықпалын тигізді. Өз дәуірінде Ясауидың кең насихатының арқасында түркі танымында кездесетін Шаман, Зорафра, Манихей, Будда, Христиан діндеріне негізделген күрделі, кейде бір-біріне қайшы келетін ұғымдар ысырылып, Алла және пайғамбарлар, қасиетті кәлам Құран жайлы қалыпты ұстанымы бар жүйелі ілім Ислам келді.

Ахмет Ясауи адам бойында кездесетін даңқ құмарлық, мақтансүйгіштік,

күншілдік, екіжүзділік, сатқындық, надандық, кекшілдік, алдау сияқты жаман әдеттердің болатынына қынжылыс білдіреді. Ұят, ынсап, әділдік, кішіпейілдік, қарапайымдылық, адалдық, тақуалық секілді ізгі қасиеттердің төмендеп кеткеніне күйінеді. Саналы болуға, терең ойлануға, өмірдің ақиқатын түсінуге шақырады. Сол үшін әдептілік пен тектілікті дәріптеуді, туған ел мен жерге деген сүйіспеншілікті өз шығармашылығының мұраты етеді. Ясауи мұраларының мәні ешқашан жойылмақ емес. Ол бүгінгі өмір үшін де аса маңызды. Әсіресе, жастарды имандылық пен ізгілікке, отансүйгіштікке, адалдық пен тазалыққа, төзімділікке шақыруда оның берері мол.

Қожа Ахмет Ясауи бір Аллаға деген қалтқысыз сенім-нанымның ақыры оған жан-тәнімен берілген шын сүйіспендікке, ғашықтыққа ұласуын қалайды. Егер адам тек сырттан ғана құдайшыл болып, іштен басқа пейілде болса, ол екіжүзділікке, опасыздыққа ұрынады деп баяндайды. Мұндай алдамшы, аяр жаңдар сабырсыз, төзімсіз келеді, оның соңы надандыққа (жәһілдікке) ұрындырады деген ой ұсынады.

Ол надандықтың адам баласына келтірер зияны мен бүлігін жеріне жеткізе, өлтіре сынап, бұған жаңалықты ғана қарама-қарсы қояды, үміт-тілегін де даналарға арнайды:

Наданмен өткен өмірің тозақ болар,

Надан барса тозақ одан қашар.

Наданмен тозаққа қарай қылма сапар,

Надандардың ортасында суық шалғандай болдым мен-ә.

Надан хәлін менен сұрама, көңілім қапа,

Хақтан қорқып, қайғы тұтсам, күлер «қақа».

Араны ашық, нәпсі ұлық, мысалы лақа,

Надандардан қорқып саған келдім мен-ә.

Жер астына қашып кірдім надандардан,

Қолым жайып дұға тілеймін жомарттардан.

Ғаріп жаным мың садаға даналардан,

Дана таппай жер астына кірдім мен-ә!

Бүкіл әлемдегі түркі халқы «Диуани хикмет» арқылы исламның рухани әлемімен, сол дәуір үшін ілгерішіл саналған сопылық ағымның философиялық ой-пікірлерімен танысты. «Диуани хикметте» жырланған адамгершілік, имандылық, қанағат, кішіпейілділік, жомарттық жайындағы этикалық-дидактикалық тұжырымдар бертін келе, қазақ ақын-жыраулары поэзиясынан өзінің көркемдік жалғасын тапты[6].

«Ислам дінін тану, ұстану тек араб тілі мен дәстүрі арқылы ғана жүзеге

асуы тиіс» деген ұғымға соққы беріп, түркі-шағатай тіліне, әдебиетіне, мәдениетіне жаңа тыныс берген Қожа Ахмет Яссауидің бұл өнегелі жолының көрінісін ХІХ ғасырдағы Шағабуддин Маржани, ХХ ғасырдағы Исмаил Ғаспыралылардың іс-қызметінен аңғаруға болады. Түркі халықтарының ежелден келе жатқан ауыз әдебиеті дәстүріне негіздей, шығыстық, түркілік өлең формаларының мүмкіндігін пайдалана отырып, Қожа Ахмет Яссауи негізінен трактаттар түрінде жеткізілуге бейім исламдық ұғымдар мен қағидаларды поэзия тілімен баяндау үрдісін қалыптастыруы түркі халықтарының мұсылманшылықты етене қабылдауына барынша игі әсер еткені анық.

Қорытынды

Ғұлама жетілудің басты жолы - жақсылық, қайырымдылық жасау деп біледі. Сонда ғана бауырластық қалыптасады, дамиды және әрекетте айқын байқалады. Жақсылық істеген адам ғана мәңгілікке жақындайды дейді.

Адам өмірінде жаман мінез-құлықтан, надандықтан арылу арқылы іштей тазалыққа жақындайды. Ойшыл Қожа Ахмет Яссауи үшін адамдық дегеніміз «дүние үшін қам жемеу, хақтан өзгені бар демеу», ал надандық дегеніміз, хақты беріле іздемеу. Наданның көңілі қатал, тілі ащы, өзі зәлім. Сондықтан шын «жараңдарға қызмет, ғашықтарға құрмет қылмайды», зәлімдігімен адамдарға «шапағат қылмай», «білгендердің халыққа айтқан сөзін тыңдамайды». Надандықтың қиянаты көп, одан ізгілікті із қалмайды. Надан білім іздеп бақыт құшудың немесе болашағын ойлап әулетін дәмелендірудің қажеттілігін ұқпайды. Ақылы таяз жетімдердің көңілін аулауды ескермейді де, ойына да алмайды дейді.

Адам тазалығы оның тілегінен, мақсатынан, кішіпейілділігінен көрініс табады. Бұл сыпайылық пен жанашырлықтан туындайтын имандылық түйіндері болып табылады. Имандылық–ынтымақ бірліктен, досқа адалдықтан, досқа беріктіктен, еңбек сүйгіштіктен, сұлулықты түсіне білуден құралады, сондай - ақ, ізгі де, мейірімді мінездерден нәр алады. Иманды жан инабатты да ризашыл болады. Ондай жан ешкімге зиян келтірмеуі тиіс, мағынасыз сөз айтудан сақтанады. Шарифат заңдарына келісіп, барлық күмәндардан арылуға көмектеседі, күмәнді мақсаттан аулақ болуды дәріптейді, қайырымсыз және моральға сай емес әрекеттерден бас тартуды үгіттейді. Ризашыл барға шүкір етеді. Тек діни сенімдер ғана адамзатты дұрыс жолдан тайдырмайды, сенім болмағанда жауыздық пен қатігездік үстем болады деп түйеді. Осыдан ғұламаның көзқарасында оның барлық тәрбиелік иеяларының дінге негіздеушілік бағытының басымдығын айқын танимыз.

Осылайша, Қ. А. Ясауидың кемел адам идеясы бір-бірімен сабақтасып жатқан сатылы кезеңдерді қамтитын адамның өсу жолдары оның өзгелермен қарым-қатынасында толығып, қажеттіліктерден жетіле түсетін адамзаттың көпмәдениеттілігін сипаттайтын сапаларды

айқындайды. Қ.Ясауи көзқарасы бойынша да «Диуани Хикмет» кітабының мазмұны діни әрекеттегі адам имани мінез-құлқын өзінің қоғамдық – саяси, шариғи, ғылыми және адами тұрғыдағы мәдениеттілігінің жиынтығы ретінде көрсететіндігін баяндайтынтығын аңғартады. Олай болса, Қ. А. Ясауи мұрасының негізгі өзегі де тұлға идеясы арқылы діни көзқарасын дәлелдеуге бағдар алғанын көреміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы – Астана, 2007.
2. Дінаралық түсіністікке тағы бір қадам. Әлемдік және дәстүрлі діндер басшыларының Астанада өткен II құрылтайындағы Н.Назарбаевтың сөйлеген сөзі. // Президент және халық. –2006.– № 37(052). –1 б.
3. Нысанбаев Ә. Қазақ философиясы // Егемен Қазақстан. - 2006, қазан - 28. – Б. 3.
4. Ясауи Қожа Ахмет. Даналық кітабы. Аударған Ж.Әбдірашев. Шымкент, 1993 жыл.
5. Кенжетаев Д.Т. Қожа Ахмет Иасауи философиясы және оның түркі дүниетанымы тарихындағы орны. Филос. ғыл. док. ғыл. дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2007. – 259б.
6. Ясауи Ахмет. Диуани хикметтен сежмелер. Әзірлеген К.Ераслан. Анкара. 1991ж.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
II. International Congress of Human and Social Science Researches

Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya ve Kimlik İlişkisi

Jale AVYÜZEN ZOBAR

Master, Trakya Üniversitesi İnsan ve Toplum Araştırmaları ABD, Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne,
jale_avyuzen@hotmail.com

Özet

İçinde yaşadığımız toplumu şekillendiren ve ondan etkilenen insanlar olarak her birimizin hayatı gün geçtikçe değişmektedir. Günümüzde şahit olduğumuz hızlı toplumsal değişimin birçok sebebi olmakla birlikte, bu değişimin en önemli nedenlerinden birinin iletişim araçları olduğu söylenebilir. Bireyselliğin hatırı sayılır derecede arttığı çağımızda teknolojik araçlarla kurduğumuz bağ ya da kendimizi bu araçlar üzerinden ifade ediş şeklimiz ele alınması gereken önemli bir husustur. Zira teknolojinin her geçen gün geliştiği bir zeminde bireyin toplumla kurduğu ilişkinin teknik araçlar üzerinden evrildiğini söylemek mümkündür. Postmodern dönemde oldukça değer kazanan kitle iletişim araçlarının önemi ve bu araçların toplumsal uzamda edindikleri yeri ve işlevleri, bireylerle oluşturdukları organik bağ ile açığa çıkmaktadır. Şöyle ki küresel dünyanın vazgeçilmez bir unsuru olan kitle iletişim araçları ve özelinde sosyal medya, bireylerin her an ulaşabileceği mobil uygulamalardır. Söz konusu araçların mobil oluşu, görünürlük kazandırma yöntemlerinden biri olması ve bireylerin kimliklerini yansıttıkları çeşitli uygulamaları içermesi bu çalışmada ele alınmak istenen hususlardır. Tüm bunlardan yola çıkarak, sosyal medyanın bireylerle kurduğu ilişki teorik kapsamda ele alınarak, açıklanmak istenmiştir. Çalışmanın önemi buradan gelmekte olup genel olarak vardığı sonuç ise, birey ile özdeş olan kimliğinin sosyal medya ortamında nasıl şekil değiştirdiğini göstermektir. Bu bağlamda sosyal medya uygulamalarının bireyin kimliği ile olan bağına ve bu çerçevede ürettiği anlamlara eleştirel bir bakışla yaklaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Sosyal Medya, Kitle İletişimi, Sosyal Ağlar, Gözetim

The Relationship Between Social Media and Identity as a Mass Media

Abstract

As the people who shape the society we live in and are affected by it, each of our lives are changing day by day. While there are many reasons for the rapid social change we are witnessing today, one of the most important reasons for this change can be said to be communication means. In our age, when individuality is increasing to a considerable degree, the connection we have established with technological tools or the way we express ourselves through

these tools is an important issue that needs to be addressed. Therefore it is possible to say that on a ground where technology is evolving every day, the relationship established by the individual with the society has evolved through technical means. The importance of mass media, which gained a lot of value in the Postmodern period, and the place and functions of these instruments in the social space are revealed by the organic bond they form with individuals. That is, mass media, which is an indispensable element of the global world, and social media in particular, are mobile applications that individuals can reach at any time. The fact that these means are mobile, they are one of the methods of gaining visibility and they contain various applications that reflect the identity of the individuals are the issues to be discussed in this study. Based on all of these, the relationship established by social media with individuals was considered in a theoretical context and wanted to be explained. This is where the importance of the study comes from, and the overall conclusion is to show how the identity of the individual is changing shape in the social media environment. In this context, the connection of social media applications with the identity of the individual and the meanings produced in this context has been approached with a critical view.

Keywords: Identity, Social Media, Mass Communication, Social Networks, Observance

1.Giriş

İletişim teknolojilerinin çığır açtığı toplumsal yaşamda sosyalleşme aracı olarak kabul ettiğimiz sosyal medya ve genel tabiriyle yeni medya, bireyler olarak bizlerin yaşantısında birtakım farklılıklar meydana getirmektedir. Radyo, sinema ve televizyon gibi yaygın kitle iletişim araçlarını kullanırken zaman ve mekan sıkışması yaşamayan birey, sosyal medyanın hayatına girmesinin ardından yeni araçların anlık ve her daim yanında olması nedeniyle yeni bir boyuta geçmiştir. Birey, kitle iletişiminin giderek kabuk değiştirdiği sosyal medya araçları üzerinden kimliğini yeniden inşa edebildiğini kendisine göstermiştir. Zamanının önemli bir bölümünü sosyal medyada geçiren günümüz insanının söz konusu araçlarla olan ilişkisi bu çalışmada önemli görülen bir diğer husus olmuştur. Sosyal medyanın bireyi sosyalleştirdiği, toplumsal örgütlenmede aktif rol aldığı literatürde kabul edilen yaygın bir görüşken buna karşın söz konusu uygulamaların tümünün duyguların manipülasyonuna dayandığı ve anonimleşmeye zemin hazırladığı varsayılan bir diğer görüş olarak sosyal bilimlerde ele alınmaktadır. Buradan hareketle, bireyin sosyal medyada kendisini nerede konumlandığı göz ardı edilemeyeceği için söz konusu araştırmada duygu üretimine imkan sağlayan sosyal medyanın bir kimlik üretme aracı mı yoksa kimlik tüketme aracı mı olduğu tartışılmıştır. İki temel bölümü bulunan çalışmanın birinci bölümünde öncelikle iletişim-kitle iletişimi arasındaki farktan, kitle iletişim araçlarından ve işlevlerinden bahsedilmiştir. Kitle iletişiminin nasıl yaygın hale geldiği ve bireyin özel hayatında ne derece etkili olduğu çalışmanın tamamında ele alınmıştır. Tüm bunlarla birlikte önemli

olması hasebiyle meydana gelen kitle kültürüne de çalışmada yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise sosyal medya ve kimlik ilişkisi ele alınmıştır. Konu bütünlüğünü sağlamak adına öncelikle iletişimin kendisi ardından kitle iletişimi ve birbiri arasındaki farklar açıklanmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde ise elde edilen teorik çıkarımlar ve öneriler yorumlanmıştır.

2. İletişim, Kitle İletişimi ve Kitle Kültürü

İletişimin kültür ve insan faaliyetleriyle olan yakın bağı, onu disiplinler arası bir bakış açısıyla yorumlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu nedenle iletişim kuramcıları, toplum bilimciler ve sosyologlar, iletişimi yalnızca insanların etkileşimine yarayan unsur olarak görmemiştir. Yine bu nedendir ki iletişim alanında oldukça farklı tanımlamalar ve yorumlamalar mevcuttur. Öncelikle “İletişim, *communis* kelimesinden türetilmiş *communication* kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır” (Oskay, 2017, s. 393). Burada iletişim daha çok bireyler arasında gerçekleşen ve bireyin toplumsallaşma sürecine katkıda bulunan bir anlamda kullanılmaktadır. Zira toplum ve doğa ile etkileşimi sağlayan unsur olarak iletişim, “insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgudur” (Oskay, 2005, s. 1). İnsanın yapıp ettiklerini ve bunları nasıl ortaya koyduğunu gösteren kültürün iletişimle olan bağı onun dinamik bir yapıda olduğunu göstermektedir. Nasıl ki teknolojik araç ve uygulamalar doğrultusunda iletişim çeşitleniyorsa, kültür de tıpkı iletişim gibi olağan bir değişime uğramaktadır. Bu nedenle toplumun öznesi olan bireylerin iletişimle ve kültürle olan bağı bize kişinin kendisini toplumsal alanda nerede konumlandığı hakkında bilgiler vermektedir. İletişim sayesinde kişi hakkında ipucu edinebildiğimiz duruma örnek olarak Oskay’ın da belirttiği üzere realiteden kaçışı gösterebiliriz. Şöyle ki, toplumda hem sosyal hayatında hem de iş yaşamında yaşadığı problemleri aşmakta zorluk çeken bireyler, iletişim araçlarına sığınmaktadır (Oskay, 2005, s. 80). Bunun nedeni bir bakıma kişinin kendisini eğlemek isteğidir. Karşılaştığı sorunları aşamayan kişi çareyi iletişim araçlarına başvurmada görse dahi aslında kendisini iletişime kapatmaktadır. Bunun yanı sıra kişi çözemeyeceği bir realite ile karşı karşıya olduğunun farkına varamamaktadır (Oskay, 2005, s. 80). Buradaki kilit nokta iletişim süreci ve kanallarıyla insan zihninde bir takım ön kabullerin oluşturulduğudur. Zira “zihinleri şekillendirmek, yıldırma ve şiddetle bedenlere boyun eğdirmekten daha keskin ve kalıcı bir hakimiyet biçimidir” (Castells, 2016, s. 1).

İletişim ile kitle iletişimi arasında birtakım farklar bulunmaktadır. Örneğin iletişim pratikleri bireyler arasında meydana gelen iletişime ve iletişim aygıtlarına dayanmaktadır. Bu nedenle verilerin aktarılan mesajların işlenmesi ve bundan doğan etkileşimle ortaya çıkan iletişim daha sınırlı ve belirli bir uzamı kapsamaktadır. Ancak kitle iletişim araçlarının gelişmesi iletişimi de dönüşüme uğratmıştır (Işık, 2002, s. 14). Bilhassa son yıllarda teknolojik araçlar sayesinde yaşanan dönüşüm, iletişim alanını yeniden şekillendirmiştir. İletişim alanı, bireylerin değer ve tutumlarını mevcut

duruma göre toplumsal düzeni yeniden şekillendirdiği, uğruna mücadele ettiği, billurlaşan iktidar ilişkilerinin hakimiyetini kırmak için tartışmalara girdiği ve tüm bunlarla yaşanan etkileşim sonucunda meydana gelen yeni pratiklerdir (Castells, 2016, s. 4). Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte kişinin iletişim alanına müdahale edildiğini söylememiz mümkündür. Çünkü iletişim alanında etki gücü olan tek şey söz konusu araçlar değildir. Bununla birlikte yaşanan kitle kültürü ve onun pratikleri de devreye girmektedir. Bu noktadan hareketle kitle iletişim araçlarının işlevlerine geçmeden önce kitlenin ve kitle kültürünün tanımını yapmak konu bütünlüğünü sağlayacaktır.

Kitle iletişim araçları tarafından yaygınlaştırılan kitle kültürünün ortaya çıkışı sanayi devriminin bir sonucudur. İnsanlık tarihine yön veren sanayileşme ve kentleşme gibi "...olgularının bir sonucu olarak 18. yüzyılda kamuların ortaya çıkması ve bunun ardından kamuların kitleye dönüşmesi beraberinde kitle kültürü olgusunu da gündeme getirmiştir" (Işık, 2002, s. 18). İletişim kurmanın yanı sıra kentlere göç eden yığınları kontrol etmek ve yönlendirmek amacıyla yaygınlaşan kitle iletişim araçları, toplumsal hayat üzerinde oldukça söz sahibi bir konuma yükselmiştir. Buradan hareketle iletişim süreçleri ve kitle iletişim araçları Castells'in de ifade ettiği gibi bir tür hakimiyet şeklidir. Zira zihin üzerinde bir diaspora oluşturmak kitleler üzerinde daha kalıcı olacaktır ve ortaya daha büyük hasar çıkacaktır (Castells, 2016, s. 1). Nitekim, kitle iletişim araçları, kitleleri yığınlar şeklinde oluşturmak yerine, kitle insanının üretilmesinde ve kalıcı olmasında zihinleri dalgınlaştırılmış bir yığını öceleemektedir (Oskay, 2017, s. 35). Bu durum da kitle iletişiminin birey üzerinde yabancılaştırıcı bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Böylece kitleler kendi kendini üretir hale gelmiştir ve "...görebildikleri ile tanıdığı dış dünya, aslında onun kendi gereksinimlerine ve darlaştırılmış..." bir dünyada yaşamaktadır (Oskay, 2017, s. 37).

Kitlenin kitle iletişim araçlarının etrafında şekillendiğini belirten Baudrillard, onu "toplumsalın yok olduğu kitle iletişim araçlarının pençesinde yetileri elinden alınmış toplumsal artıkların bir araya getirilişidir" şeklinde tanımlamaktadır (Baudrillard, 2015a, s. 12). Kitle iletişim araçlarını gerçeği alıp şekillendiren aygıtlar olarak yorumlayan Baudrillard'ın da belirttiği üzere, "Kitleyi, kitle iletişim araçlarının dışında bir yerde aramak boşunadır" (Baudrillard, 2015a, s. 33). Kitle iletişim araçları üzerinden gerçekleştirilen kitle iletişimde kaynak bir kişinin yerini daha sistemli olan bir örgüt almaktadır (Işık, 2002, s. 16). Sistemli olması hasebiyle daha kurumsallaşmış ve uzmanlaşmış bir iletişim ağı meydana gelmektedir. Hedef kitleye ulaştırılmak istenen mesaj ve içerikler bir düzen içerisinde hesaplanmış şekildedir. Bu noktada iletişimin sınırlarını kaldırdığını söylemek mümkündür ancak kitle ile olan soğuk bağı nedeniyle kitle iletişiminin de belli bir oranda sınıra sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki, bir noktadan dünyanın başka bir noktasına dakikalar içinde ulaşmak olasıdır ancak mesafenin ortadan kalkması daha büyük bir sorun oluşturmaktadır. Yaşanan olay ve zaman arasındaki mesafenin daralması sonucunda araçlar

kendisiyle insan ilişkisini daha sıkı bir bağ olarak dokumaktadır. Özellikle sanal metinlerde zaman ve mekan sınırının olmaması, mesafenin interaktif bir sürece dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle gerçek bir olay veya olgu ile sanal görüntü eşit bir hale gelmiştir. Kişi, doğrudan bulunduğu ortamda ekranlardan sunulan görüntülere ve içeriklere dahil olmaktadır. Bu durumu sanal gerçeklik olarak yorumlayan Baudrillard, bütün bir dünyada interaktif süreçler ve araçlar tarafından kuşatılma yaşandığını ifade etmiştir (Baudrillard, 2015b, s. 70). Bu durumda internet ortamı ve sosyal medyada zihinsel bir özgürlük sunmak yerine öğrenilmek istenen verilerin simülasyonunu sağlamaktadır (Baudrillard, 2015b, s. 77). Etkileşim sürecinin araç üzerinden gitmesiyle internette bireyin bir araca dönüştüğünü anlatan Baudrillard'ın şu tespiti önemlidir:

İnternet olayında arama parametrelerinin ötesinde bulabileceğiniz hiçbir şey yoktur. Her sorunun önceden belirlenmiş bir yanıtı vardır. Makineye soruyu sorduğunuz anda yanıtını da otomatikman vermiş oluyorsunuz. Aynı zamanda hem kodluyor hem de kod çözüyorsunuz. Aslında kendi kendinize bir terminal görevi yapmaktan başka bir işe yaramıyorsunuz. İnsanın kendinden geçmesine yol açan iletişim süreci işte böyle bir şeydir (Baudrillard, 2015b, s. 77).

Buradan da anlaşılacağı üzere söz konusu araçlar, teknolojik gelişme olarak yorumlanmasının yanı sıra aslında bireyin kendisinden geçmesine sebep olan bir süreci de barındırmaktadır. Bahsi geçen araçların etki gücü sürekli tartışlagelmiştir. Sanayi Devrimiyle birlikte yükselişe geçen kitle iletişim araçları, güçlü etkiler dönemi, sınırlı etkiler dönemi ve güçlü etkilere geri dönüş dönemi olarak ele alınmaktadır. Her dönemde söz konusu araçların birey ve toplum üzerinde nasıl bir etkisi olduğu araştırılmıştır ve bilhassa şimdilerde etki gücü yüksek olan araçlar olarak hayatımızdaki varlığını sürdürmektedir (Işık, 2002, s. 20-25). Postmodern dönemde etkisi daha da belirgin hale gelen kitle iletişimi ve medya araçları artık vazgeçilmez bir noktadadır.

Günümüzde artık kitle iletişiminin de evrildiğini savunan Castells, büyük bir dönüşümün yaşandığını ifade ederek, kitle iletişiminin kitlesel öz iletişime geçtiğini belirtmektedir. Bunu biraz daha açıklarsak, sosyal medyanın adeta uzvumuz haline gelmesiyle kitleler de iletişim aracına dönüşmüştür. Kitlesel öz iletişimde ortaya çıkan mesajları üretenler kitlenin kendisidir. Mesajı üreten ve istediği platforma yollayan kitle, iletişim ağlarında diğer kullanıcılarla ortak bir etkileşim içindedir. Burada Castells, bilakis sosyal medya platformlarında içeriklerin kişilerin kendileri tarafından oluşturulabileceğini ve bireylerin seçimlerine dayalı olarak internetin kamusal bir alana dönüştüğünü vurgulamaktadır (Castells, 2016, s. 1-5). Bu noktada bireylerin seçimlerini sorgulamak gerekmektedir. Sosyal medya üzerinden üretilen içeriklerin birçoğunun diğer insanlarla paylaşılabilmesi ya da kullanıcıların içerik oluşturabilmesi nedeniyle internet araçları görece özerk bir iletişime ev sahipliği yapmaktadır. Ancak kullanıcıların girdikleri internet sitelerinin otomatik olarak kayıt altına alındığının ve bunun sonucunda da araçların aslında birer profil oluşturabildiğini unutmamak gerekir. Bu nedenle özgürce bir seçimden bahsetmek zorlaşmaktadır. Söz

konusu mecralarda üretilen içeriklerin büyük çoğunluğunun kalıplaşmış iletilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Zira sosyal medya en kısa en kolay şekliyle mobilize olması nedeniyle basit içerikleri kullanıcılara sunmaktadır (Göker, 2015, s. 403). İçeriklerin basitleşmiş olması iletişimi etkili kılmak amacıyla yapılırken, bu durum birey üzerinde ters bir etkiye sahiptir. Örneğin, Twitter’da gönderilerde karakter sınırlaması olmasının nedeni içeriğin kolay, anlaşılabilir ve verimli bir hale ulaşmasıdır (Göker, 2015, s. 403). Benzer bir şekilde daha çok görsele dayalı olan ve anlık yaşamın iksiri konumundaki Instagram uygulamasında da yazı ön planda değildir. Tüm bunlar kitle için basit olabilir ancak kişinin imgesinde canlandırmadan ya da iletileri düşünce süzgecinden geçirmeden hayatına dahil etmesi nedeniyle tehlike arz etmektedir. Bireyin zihninde tezahür etmediği bir gönderiyi basit bir şekilde karşı tarafa ulaştırmasının iletişimi verimli kılıp kılmayacağı tartışma yaratabilir fakat bu durumda kişinin kitleye dönüşmesine zemin hazırladığı gerçeği yadsınamaz haldedir. Baudrillard’ın da belirttiği üzere, sanal uzamda bireyler, yeni kişilere dönüşmektedir ve kimlik sorunu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kitleler bu ortamda eriyip yok olma tehlikesi yaşamaktadır. Çünkü kullanıcılar, mutluluk hayaliyle bu araçlarda kendilerini yansıtmakta ve genellikle sanal bir tatminsizliği paylaşmaktadırlar. Sosyal mecrada hemen her birey, kendisini kusursuz bir kişiliğe sahipmiş gibi yansıtmaktadır. Bunun nedenini sanal mutlulukla açıklayan Baudrillard, araçlarla mesafesi giderek daralan kişilerin kusursuzlaştığı ölçüde nesneye döndüğünü ve sanalın egemenliğinin arttığını vurgulamaktadır (Baudrillard, 2015b, s. 78).

Sanalın egemenliği altında kendisine özerk bir iletişim kanalı kurduğunu sanan birey için gerçeklik çoktan elden çıkmıştır. Son tahlilde araçların birer makine olduğu unutulmakla birlikte kişi, dijitalleşen iletişim ağlarında hem yabancılaşmakta hem de yalnızlaşmaktadır. Teknolojik araçların bireyler üzerinde yabancılaştırıcı bir etkiye mahal verdiğini söyleyen Pappenheim, araçların yalnızca maddi yaşamı rahatlığa ulaştırmak gibi işlevleri olmadığını dile getirmiştir. Tüm bu araçlara umutla sarılan kitleler için tahakkümün boyutu teknolojik gelişmelere eş oranla artmaktadır. İletişim alanı başta olmak üzere hemen her alanda “yaşamın giderek makineleşmesi, doğaya ve topluma karşı hesaplı bir bakış açısı doğurmakta ve bireyin bunlarla arasındaki birlik bağını yok etmektedir” (Pappenheim, 2002, s. 33). Ne yazık ki yok edilen bu bağda gerçeklik, kitle iletişim araçlarının ellerine kalmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gerçekliği olduğu gibi yansıtan ve aktaran araçlar olduğu kimi çevreler arasında hep tartışılmıştır. Bu sorgulamada kitle iletişim araçlarının bir ayna görevi olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Şöyle ki, söz konusu araçlar üzerinden aktarılan veriler bile öneminden ziyade kitlenin dikkatini çekip çekmeyeceğine bakılarak seçilir ve bu yolla sunulur (Poyraz, 2002, s. 11). İnternet ortamında da benzer bir durum söz konusudur. Sansasyonel başlıklar, kullanıcıların linki tıklayıp içeriği görmesini sağlamak için atılmaktadır. Bu yolla kullanıcıların kontrolden çıkışına izin verilmez. Haber siteleri ve içerik üreticileri internet ortamında bunu yaparken kullanıcıların dikkatini ve ilgisini çekmek üzere merak

unsurunu ön plana çıkardığı için de duyguları manipüle etmektedir. Duygu politikası üzerinden imal edilen gönderiler kullanıcıların ilgisine sunulmaktadır. Medya araçlarının duygu politikasını geliştirdiğini ve çeşitlendirdiğini belirten Massumi, duygu kavramının birçok şekle bürünebileceğinden bahsetmektedir. Bilakis, kitle iletişim araçlarından internet ve sosyal medya bu noktada daha da önem kazanmaktadır. Çünkü duygular, düşüncelerimiz üzerinde doğrudan etkiye sahiptir ve duygu unsuru ön plana çıkarıldığında bireylerin sorgulama alanı problematiğe dönüşmektedir. Nihayetinde duygu, karşıdakini etkilemeyi barındırmaktadır (Massumi, 2019, s. 61-62). Sonuç olarak hem internetin içerik üreticileri hem de sosyal medya kullanıcıları için duygu kullanılan ortak bir özelliktir ve etkileme gücü yüksektir.

Ağ toplumu kuramcısı ve teknolojik gelişmeler zemininde ortaya çıkan iletişim ağlarının toplumsal dönüşüme nasıl yansıdığını inceleyen Castells'in görüşleri bizlere iletişim alanında yaşanan değişimi aktarmaktadır. Şöyle ki, günümüze gelene kadar iletişim eylemi iktidar ilişkilerinin gölgesinde gerçekleşmekle birlikte, tek bir yöne gittiği için sınırlı bir alan olarak görülmüştür. Ancak günümüzde düşündüğünü anında paylaşabilmek, gezdiği ve gördüğü noktaları mobil bir şekilde kullanıcıların beğenisine sunmak, iletişime dahil olabilmek gibi özellikleriyle sosyal medya ağları büyük ölçüde tekel bir alan olarak görülen tekli iletişimin içinden çıkmayı başarmıştır. Bu yönüyle radyo, televizyon ve sinema gibi tek bir alıcının olduğu iletişim görece özerk bir yapıya dönüşmüştür (Castells, 2013, s. 17). Burada önemli bir husus göze çarpmaktadır. İletişim tekniklerinin çeşitlenmesi sosyal medya ağlarının ortaya çıkması elbette önemli gelişmelerdir. Fakat bu platform üzerinden bir araya gelen kitleler, "...üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak, birbiriyle bağlar kurarak..." giderek bağımlı yığınları oluşturmuşlardır (Castells, 2013, s. 18). Böylece isyanlarını, gerçek olup olmadığı tartışmalı olan duygularını ve taşıdıkları tüm umutlarını bu ağlar üzerinden yansıtan bireyler, sosyal medyada anlamlar inşa etmeye başlamıştır. Kablosuz ağlar ve çeşitli paylaşım siteleriyle bizleri birbirine bağlayan sosyal medyanın ya da genel anlamda internet ağlarının günlük rutinimizde yarattığı etkiyi anlamamız bakımından Castells'in vurgusu önem arz etmektedir:

Gelgim insanların bir arada yaşaması, hayatı doğayla paylaşması kapasitesinin son noktasına gelmiş bir dünyanın eşliğindeki bireyler, "biz" olabilmenin, insan olabilmenin yeni biçimlerini bulmak için bir araya geldi. Başta birkaç kişiydiler, sonra onlara yüzlercesi katıldı, sonra binlere ulaşmış ağlar kurdular, sonra ne kadar bulanık olursa olsun ideoloji ve yutturmacaları kesip atan, yeniden hak iddia edilen gerçek insani deneyimin içindeki gerçek insanların gerçek kaygılarıyla birleşmeye çalışan milyonların sesiyle ve içlerindeki umut arayışıyla desteklendiler (Castells, 2013, s. 17).

Buradan da anlaşıldığı üzere, sosyal ağlar yalnızca bir paylaşım ve tüketim alanı değildir. Onlar aynı zamanda bireylerin duygularını yansıttıkları, bu duyguları tükettikleri ve tüketirken de anlamlar inşa ettikleri alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu araçların bir anlamda duygu üretim aracı

olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Zira bireylerin toplumsal alanda anlam kazandıkları temel kaynak, toplumsallaşmış iletişimi barındırmaktadır. Kitle iletişimi diye tabir ettiğimiz temel şey, kişiler arası iletişimin ikincil plana düştüğü ve toplumsallaşmış iletişimin önem kazandığı bir noktadır. Duyguların üretildiği ve yayıldığı sosyal ağlarda ortaya çıkan hemen her şey toplumsal alanın geneline ulaşır. Neredeyse hemen her bireyin bu alanları kullandığı göz önünde bulundurulduğunda ortaya daha karmaşık olan bir sembolik anlam inşası çıkmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki oluşturulan bu sembolik anlamlar, iletişim teknolojilerinin gölgesinde kalması ve kolayca kişiler arasında aktarılması nedeniyle büyük oranda multimedya iletişim teknikleri tarafından oluşturulan bir güce dayanır. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: “Her bireysel insan zihni kendisine iletilen malzemeyi kendi koşulları çerçevesinde yorumlayarak kendi anlamını yaratsa da bu zihinsel iletişim ortamı tarafından koşullanmıştır” (Castells, 2013, s. 21).

Ağlar üzerinden elde edilen paylaşımların ve verilerin hepsi kitlesel bir iletişimi oluşturmaktadır. Bu yönüyle görece özerk olduğu düşünülen sosyal ağların taşıdığı tehlike daha da önemli olmaktadır. Bunu detaylıca açıklamak gerekirse öncelikle toplumsal bilincin arttırılmasında ve toplumsal hareketlerin özgürlüğünde iletişim kaynaklarının önemli bir payı olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Yine de tüm bu gelişmelerin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için de özerk bir iletişim ağının var olması kaçınılmazdır. Bugün kitlesel anlamda yayın yapan büyük medya kuruluşlarının iktidar ilişkileri gölgesinde hizmet verdiği açıktır. Kitle iletişim araçlarının çoğunluğu toplumda belirli bir grubun çıkarına uygun şekilde sistemleştirilmiştir. “Bu araçlar herkesin yararına değildir; kitle iletişim araçları mülkiyet ilişkilerinin bir parçasıdır” (Erol, 2012, s. 22). Buna karşın sosyal ağların tam anlamıyla etkili ve özerk olduğunu söylemek de hatalı ve eksik olacaktır. Çünkü sosyal medya kullanıcısı olan bireylerin birbirleriyle ağlar üzerinden kurdukları ilişki gözetim altında meydana gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere tahakkümün hüküm sürdüğü tek alan kitlesel medya değildir. Nitekim sosyal medya kullanıcıları için de benzer bir durum söz konusudur. Şöyle ki, etkili bir örgütlenme aracı olması bakımından sosyal medyanın belirleyiciliği elzemdir. Direniş ve örgütlenme açısından bazı olanakları olmasına rağmen sosyal medya ortamı en baştan bir gözetim alanıdır (Bauman & Lyon, 2018b, s. 18). Teknik araçlar üzerinden etkileşim içinde olduğumuz bu platformda kalıcı ve gerçek ilişkilerin kurulması söz konusu değildir. Çünkü kamusal bir alan haline gelen sosyal medya ortamında birçok kullanıcı anonimleşmiştir. Bu nedenlerle de olumlu yönlerinin yanı sıra sosyal medyanın kısıtlayıcı olduğu göz ardı edilemez bir haldedir (Bauman & Lyon, 2018b, s. 18). Yine de sağladığı eğlence ve kişinin kendisini, kimliğini paylaşabilmesi nedeniyle sosyal medya, kitle iletişiminde bugün hızla yükselen bir trend oluşturmuştur. Bu araçlar ve ortamlar üzerinden birey, benliğini sunarken çeşitli şekil ve kimliğe bürünmektedir. Yalnızca birer kullanıcı olmayan kişiler, sosyal medya ortamında kimliğinin temsil değerini yansıtan içeriklerle sanal bir gerçeklik yaşamaktadır. Duygu

üretimini gerçekleştirdiği ve kimliğin yeniden şekillendiği bu mecrada söz konusu ilişki çalışmanın amacı açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki bölümünde sosyal medyanın kimlik ile kurduğu bağ ele alınacaktır.

3.Sosyal Medya ve Kimlik

İletişimin dijitalleşmesiyle kültürel yaşamında değişiklik yaşayan birey aynı zamanda kimlik ediniminde ve inşasında da bir takım farklılaşma yaşamaktadır. Kullanıcılara interaktif bir iletişim sunan sosyal medya, kişilerin günlük rutinlerini, düşüncelerini, profillerini ve pratiklerini yansıtmaları bakımından önemli bir göstergedir (Babacan, 2017, s. 33). Kimlik, bireyin kendisini gösterebildiği edimlerini ve kişiliğini yansıtabildiği bir süreçtir. Sosyal bilimlerde çeşitli bağlamlarda ele alınan kimlik kavramına yönelik epeyce bir görüş vardır. Bu çalışmada, kimlik sosyal ve dijital boyutlarıyla ele alınmaktadır ve onun yeni medya olarak tabir edilen sosyal medya ortamındaki dönüşümü ön plana çıkarılmıştır.

Bireyler ortamda yeni karşılaştıkları birisi için hemen hakkında fikir yürütür ve bilgi sahibi olmak ister. Birtakım özelliklerimizi vurgulamak, eksik yönlerimizi saklamak ve karşımızdaki bireyin kişiliğini çözmek için benliğimizi ve kimliğimizi kullanırız. Kimlik, toplumsal olarak etkileşim içinde olduğumuz faktörlerle yoğrulan, psikolojik, sosyolojik ve biyolojik bir parçamızdır. Durağan bir yapısı olmayan kimlik, bireyin hayatı boyunca devam eden bir süreci oluşturur. Toplumsal olarak kimlik edinimi, verili roller ve cinsiyetlerle yakından ilişkiliyken kimliği inşası da kültürle bağlantılıdır. Bu bağlamda sosyal yönümüzü kapsayan değer yargılarımız, görünüşümüz kadar aidiyet duyduğumuz etnik yapımız, içinde bulunduğumuz sosyal gruplar ve toplumdaki statümüz kimliğimize etki eden önemli hususlardır (Boz, 2012, s. 31-32).

Modern yaşamın akışkan bir döngüde olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bireyler sürekli bir kimlik inşa etmektedir. Sosyal ağlarda özellikle gençler ihtiyacı olduğunda ya da yansıtmak istedikleri kişi olmaya çabalarlarken kimliğini yeniden şekillendirmektedir (Bauman, 2018a, s. 21). Bu durum kimliği sürekli giyilip çıkarılabilen bir kıyafete dönüştürürken kimlik kaygısının yerini ise "...aralıksız yeniden kimlik saptama kaygısını..." doldurmaktadır (Bauman, 2018a, s. 21). Görüldüğü üzere kimlik oluşumunu toplumsal rollere ve ortamına dayanarak yapan bireyler için büyük bir anonimleşmeden bahsetmek mümkündür. Bu problem arasında sıkışıp kalan birey çözüm olarak sahip olduğu nesnelere kendisinden anlamlar katarak bireyselliğini ön plana çıkarmakta ve kimliğini yeni bağlamında tekrar edinmeye çalışmaktadır (Oskay, 2017, s. 247.) Fakat burada bireyin ürettiği kimlik aslında kazandığı ya da inşa ettiği bir şey değildir. Bu noktada kimlik üretiminden ziyade kimlik tüketiminden bahsetmek yanlış olmayacaktır. Belki de kişinin ürettiği tek şey, tükettiği kimliğinden kalan ve yansıtmak istediği anlamlardır.

Kimlik ile ayrılmaz bir bütünü oluşturan benlik, kişinin sahip olduğu ya da

olmadığı şeyden ziyade yapıp ettiklerini yansıtan eylemleri kapsamaktadır. Bireyin davranışlarını benlikleriyle açıklayan Giddens, kişinin dış görünüşünün ve eylemlerinin toplumsal ortama göre ayarlandığını ifade etmektedir. Bireyin dış görünüşü kişisel kimliğinin bir parçası olduğu kadar aslında toplumsal kimliğini de simgelemektedir. Bireyselliğini, benliğini ve kimliğini yansıtmak için dış görünüşüne dayanan kişi, eylemlerini de bu kanal üzerinden gerçekleştirmektedir (Giddens, 2014, s. 133). Örneğin ne kadar zengin olduğunu göstermek için kişinin kıyafeti, kullandığı otomobili, sosyal medyadan yansıttığı profili önemli hale gelmiştir. Kimliğini sembolik değerler üzerinden göstermeye çalışan kişinin temsili sosyal medya araçlarında da aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yediği yemeği, giydiği kıyafeti ve daha birçok kişisel özelliğini sosyal medya üzerinden paylaşan kişiler, bu mecrada kimliklerini yansıtmaya çalışmakla birlikte kullanıcıların çoğunluğu arasında olduğunu göstermekte ve onaylanma ihtiyacını karşılamak istemektedir (Mutluer, 2019, s. 34). Yine bununla birlikte kullanıcıların birçoğu psikolojik tatminlerine, ihtiyaçlarına göre bireysel ve toplumsal nedenlerle sosyal medyayı kullanmakta ve sosyal kimliklerini sınırsız bir şekilde üretmektedir (Babacan, 2017, s. 74). Bireyin söz konusu mecrada kimliğini ürettiği ölçüde anonimleşmesi göz önünde bulundurulduğunda sanal ortamın tehlikesi açığa çıkmaktadır. Nitekim, yapıp ettiklerini, kendisini ve kimliğini tatmin olmak amacıyla sanal mecrada yansıtmaya çalışan birey, kendisinin aşırı önemli olduğunu düşünmektedir. Bu durum kişinin ben duygusunu arttırarak, narsist bir kimliğe bürünmesine neden olmaktadır. Bilhassa sosyal medya araçlarının bu eğilimi besleyen bir yönü bulunmaktadır (Babacan, 2017, s. 76).

Sosyal medya ortamında kullanıcıların kendilerine ait bir profil oluşturabilme, etkileşime geçebilecek yeni kişileri bir noktadan görebilme nedeniyle sosyal kimlik önemli hale gelmektedir. Zira kişiler, kullandıkları sosyal medya hesaplarında vurgulamak istedikleri yönlerini ve benliklerini sergileyebildikleri gibi istemediği yönlerini de bu mecrada saklı tutabilmektedir. Kullanıcıların birçoğu bu iki özellikte birlikte olmak istedikleri kişilere bürünerek yeni bir sosyal kimlik yaratabilmekte ve yeni bir benlik sunumu gösterebilmektedir (Kuşay, 2013, s. 92). Bu noktada ele alınması gereken bir diğer husus benliğin kişinin kim olduğunu ve kim olacağını yansıtan değerler toplamıyken çevrimiçi çevrelerde oluşturulan benliğin ve kimliğin yapay bir şeyden ibaret olduğudur. Duygulara ev sahipliği yapan sosyal medya ağlarında bireyin kendisini ifade etmesi Goffman'ın da belirttiği üzere verdiği ve yaydığı izlenimle yakından alakalıdır. En nihayetinde kişinin verdiği izlenimi, öncelikle kendisinin ve karşısındakinin görmesini istediği simgeler bütününden oluşmaktadır. Yaydığı izlenim ise, karşısındaki kişinin kendisi hakkında zaten bir fikir sahibi olabileceğini ima etmek adına sergilediği eylemlerdir. Görüldüğü üzere iki türlü sunumda da kandırma ve rol yapma söz konusudur (Goffman, 2018, s. 16). Kişi kendisini ifade etmek için hangi yola başvurursa başvursun bu durumda yalnızca yapay bir duygu ağında iletişim içinde kalacaktır. Bu bağlamda teknolojik bir araç ve uygulama olarak değerlendirdiğimiz sosyal

medya bireysel tehlikeleriyle birlikte toplumsal birtakım sorunları da doğurmaktadır. Sosyal medya çevresinde geliştirilen iletişim, kültürü de dönüştürmektedir. Daha doğrusu kültür, teknik araçların gölgesinde yeniden şekillenmektedir. Geliştirilen yeni teknolojiler, kültürün birer dönüştürücüsü olarak kişinin düşünce ağını direkt olarak tehdit etmektedir. Çünkü teknik araçların çoğu topluma ya da insana uyarlanmaktan ziyade onları kendisine uyarlayarak, dönüştürmektedir (Postman, 2016, s. 25-33). Kimlikleri anonimleştiren, kültüre kendi boyunduruğu altında istediği şekli veren teknik araçların yalnızca insanlığın ilerlemesine hizmet etmediğini buna karşın teknik ilerleme fikrinin yaygınlaştırdığını belirtmek mümkündür. Söz konusu zeminde kişi kendisini geliştirmek yerine araçların ayrılmaz bir parçası olduğu için bilgi ile kendisi arasında kurduğu bağı da ortadan kaldırmaktadır. Bireyin yaptığı şey teknolojinin toplumsal hayattaki gereklerine uymak olmuştur (Postman, 2016, s. 70-71).

Teknolojinin ve özelde sosyal medyanın bireyle birlikte toplumu böylesine güçlü bir şekilde yönlendirmesinde hızın, eğlencenin ve sanallığın getirdiği uyumsuzluk büyük etkiye sahiptir. Kendisine reel dünyada bir kimlik yaratamayan çoğu kullanıcı artık yalnızca tüketim araçlarına başvuramamaktadır. Kişinin kendisini daha kolay bir şekilde gösterebildiği sosyal medya araçları, kullanıcı için popüler olması, kimliğini sınırsız şekillerde yansıtmaya pratiklerini kapsamaya ve aynı anda eğlendirici olması hasebiyle tercih edilmektedir. Günümüzü özetlerken sıkça kullandığımız hız kavramı da kişinin hayatını tayin edici bir duruma ulaşmıştır. Alışkanlıklarımız, düşüncelerimiz, günlük hayatın neredeyse tüm pratikleri hızın etrafında bir araya gelmektedir bununla birlikte büyük bir değişim ve boşluk yaşanmaktadır. Öyle ki, “Topyekûn toplumsalın büyük bir hızla dönüştüğü zaman diliminde, iletişim aracı ve süreçlerinin bu değişim sürecinin hem nesnesi hem öznesi olması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır” (Babacan, 2017, s. 61). Sosyal medya araçlarının mobil ve hızlı olması kişileri de mobil hale getirdiği gibi yansıtılan duygular da gününbirlik olarak değişmektedir. Bu bağlamda dışlandığı ya da boğuştuğu reel dünyada bireyin gününbirlik düşüncelerini, büründüğü kimlikleri sosyal medya platformlarına taşıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Sosyal medyanın kullanıcılarına vadettiği sınırsızlık, özgürlük ve hız da tüm bunlara eklenildiğinde girift bir yapı meydana gelmektedir. Bu yapı; dünyanın hemen her noktasındaki kullanıcılardan oluşan, toplumsal ve bireysel kimliği ayırt edilmeksizin aynı mecrada bir araya gelen bir yığına denk düşmektedir (Babacan, 2017, s. 63). Söz konusu yığına sosyal medya araçlarını benimseten husus, kitle iletişim araçlarının propagandasına ve küreselleşmenin tüm araçlarına karşın yenik düşen bireyin kendisidir, çünkü kitle iletişim araçlarıyla algısı önceden hazır hale getirilmiştir. Başka bir deyişle, sosyal medya araçları üzerinden için için kaynayan popüler kültür, hız ve sınırsız aktivite bolluğu bireye geleneksel olarak tabir edilen kitle iletişim araçları tarafından aşılacaktır. Söz konusu araçların ürettiği içerikler ve sunduğu ‘renkli’ dünya bireyin ve toplumun yaşantısında kodlanmıştır. Sosyal medya araçlarının bireyin yaşantısının her alanına sirayet etmesiyle de birlikte

Facebook gibi sosyal medya uygulamalarının sosyolojik bakış açısıyla yorumlanması gerektiğini belirten Bauman, dijital ortamın gündelik hayatla güçlü bir şekilde birleştiğine örnek olarak Facebook nedeniyle ilişkisini sonlandıran çiftlerden vermektedir. Öyle ki, ilişki durumunu güncelleme, çift olan kullanıcıların birbirleriyle ilişkilerinin olduğunu tek tıkla gösterebilme gibi Facebook özellikleri sayesinde kullanıcılar kendilerini ve mahremiyetlerini sergilemektedir. Diğer kullanıcılarla adeta bir rakip olarak yarışan çiftlerin paylaşımları ya da uygulamanın kendisini kullanma nedeniyle ayrılık yaşamaları halinde yine Facebook'u suçlamaktadır. Bu durum da sosyal ağlarda reel bir duygunun yaşanmadığını özetlemektedir (Bauman & Lyon 2018b, s. 48-49). Bu örnekte de olduğu gibi bireyin yaşantısı 'çevrimiçi' ve 'çevrimdışı' olmak üzere iki merkezli bir dünya halini almıştır (Bauman & Lyon 2018b, s. 51). Bunun sonucunda iki dünyada da geçerli olan kendine has kurallar bütünüyle bireyler, anlam değişikliği yaşasa dahi bu durumun farkında varmadan sosyal medyada birer kullanıcı olmaktadır. İki dünya arasındaki her giriş çıkışta aynı dil malzemesi kullanılsa dahi ortaya çıkan anlamlar ve duygular birbirinden farklıdır (Bauman & Lyon 2018b, s. 51). İki dünyada da kesin olay şey, bireyi bekleyen muğlaklık ve geçici doyumlardır. Sanal dünyanın reel yaşama göre kaçış yeri olması ve tercih edilmesi ise çelişkilerin ve karşıtlıkların bir tıkla yok edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnternetin karşıtlıkları kendi içinde erittiği bu büyüdü dünyada nicelik oldukça önemlidir. Nitelikli bir iletişimin bu kanallar üzerinden kurulamadığını belirten Bauman'ın da ifade ettiği gibi en çok dinlenen hit parçaların, son çıkan moda ürünlerinin, kaçırılmaması gereken etkinlik ve festivallerin niceliği sayesinde bu mecranın ışığı sönmeyecektir. Buna ek olarak kişinin geçmiş profilini yine bir tıkla internetin diplerine gömmeye imkanı, önceden benimsediği bir içerikten utanç duyduktan sonra onu kaldırabilme özelliği ve daha nicesiyle çevrimiçi hayat cömert davranmaktadır. Elektronik neslin çevrimiçi dünyada geçirdiği zaman reel dünyadaki aksine uzayıp gitmektedir (Bauman, 2018a, s. 21). Yine burada hemen belirtilmelidir ki sosyal ağlarda kurulan ilişkiler reel hayattakine oranla daha az emek sarf edilerek gerçekleştirildiği için de çok daha zayıf, yüzeysel ve daha az arzuları tatmin etmektedir (Bauman, 2018a, s. 29). Fakat sosyal ağların hızlı oluşu bu tatminsizliği hemen kapatmaktadır ta ki bir başka sosyal ilişki kurulana dek.

Sosyal ağlarda paylaşılan günlük hayatın yanı sıra ilişkiler, olaylar, haberler de gerçek yaşamın yalnızca bir enstantanesini sunmaktadır. Tüm bu paylaşımların anlık olması aslında onların kısa ömürlü olduklarını da göstermektedir (Bauman, 2018a, s. 22). Sosyal medyanın anlık içerikleri barındırmasıyla ortaya çıkan bir diğer şey ise, iletişimin verimliliğini arttırmak amacıyla uygulamaların kısa metin içermesi, görüntüye dayalı olması ya da hiç metin içermemesidir. Bu duruma örnek olarak Twitter uygulamasının karakter sınırlamasını, Instagram uygulamasının çoğunlukla

anlık durum paylaşma ve fotoğrafa dayalı olması, aynı şekilde YouTube uygulamasının görüntülerden oluşmasını örnek verebiliriz. Bauman, İngilizcede ötücü kuşlar anlamına denk gelen Twitter uygulamasındaki karakter sınırlamasını yorumlarken aslında önemli bir noktayı görmemizi kolaylaştırmaktadır. Şöyle ki, uygulamadaki karakter sınırlaması hızlı, pratik ve hazmı kolay olan içerikleri kullanıcılara aktarmakla birlikte bireyleri de koşullandırmaktadır. Tıpkı birer kuş ötüşü gibi olan içerikler sınırlama nedeniyle “‘peynirli pizza yiyorum’ ya da ‘camdan bakıyorum’ ya da ‘uykum geldi, yatıyorum’ ya da ‘ölesiye sıkılıyorum’” gibi cümlelerden öteye geçememektedir (Bauman, 2018a, s. 24). Özetle, sosyal medya uygulamaları kullanıcı olan bireyin neyi neden yaptığı, ne düşündüğü ve neyi hedeflediği gibi davranışları bir paranteze alarak bir sanal dünya yaratmaktadır. Sanal alemde önemli görülen tek şey, göz önünde olmak, diğer kullanıcılara şu anda ne yaptığımızı bilmeleri için paylaşım yapmaktan öteye gitmemektedir. Tüm bunların önemliymiş gibi görüldüğü sanal mecrada kullanıcılar, eylemlerinin önemine bakmaksızın paylaşım yapmaktadır. (Bauman, 2018a, s. 24). Bunun nedeni kişinin kendisini sergilemesiyle beraber bahsi geçen mecrada görüldüğü oranda var olduğunu ispatlamaya çalışmaktır. Görüldüğü ölçüde önemli olduğu masalına kanan bireyin çevrimiçi dünyadaki yeni hali ise sanal vitrinde bulunan bir hapiste sergilenmektedir.

Sonuç

İletişimin kültürle olan bağı toplumsal alanı şekillendirip onu dönüştürürken bireyi de kendi bünyesine katmıştır. Bilhassa postmodern dönemle birlikte önem kazanan kitle iletişim araçları, tıpkı kültüre yön verdiği gibi kişiyi ve kimliğini de ele geçirmiştir. Kimlik, bireyin toplumsal rolleriyle ve içinde yaşadığı kültürle edindiği bir şey iken, kişinin artık sanal mecrada istediği kimliklere bir tıkla bürünmesi büyük bir anonimleşmeye neden olmaktadır. Bu anonimleşme içinde bir yabancılaşma yaşayan birey aslında zihinsel bir çöküntüyle de karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü sosyal medyanın olumlu yönlerinden ziyade birey üzerinde yıkıcı etkisi bulunan diğer yönleri onu cazibeli ve renkli kılmaktadır. Hızın ve eğlencenin dijital hali olan sosyal medya, sunduğu renkli dünyası ile bireyin yaşadığı yabancılaşmayı derinleştirmektedir. Zihinsel çöküntü de tam olarak burada meydana gelmektedir. Kullanıcı olan bireyler, reel dünyanın getirdiği sorunlardan uzaklaşmak için anonimleşen ve internetin kamusal alanı diyebileceğimiz sosyal mecradaki konumunda yerini almaktadır. Burada yaptığı paylaşımlardan etkileşim ve beğeni aldıkça birey mutlu olmakta ve yapay-sanal bir kimlik oluşturmaktadır. İsteddiği kimliği profiline taşıyabilen birey, istemediği tüm yönlerini burada saklayabilmektedir ve hatta olmadığı ancak olmak istediği bir kimliğe bile bürünebilmektedir. Bu noktada sosyal ağlarda yaşamından anlık kesitleri, duygu ve düşüncelerini paylaşan birey, kimlik üretmekten ziyade kimlik tüketimi içerisindedir. Burada üretilen tek şey, kimliğini yansıttığı bu mecrada oluşturduğu anlamlardır. Ancak ne yazık ki bu anlam ve duygular da ağlar üzerinden gerçekleştiği için kısa, miadını kısa sürede dolduracak bir özelliğe sahiptir.

Sanal mecrada yaşanan anonimleşme nedeniyle kimlik kargaşası meydana gelirken, bireyin gerçeklik algısı da zedelenmektedir. Standart birer kullanıcılara dönüşen bireyler, bu mecra üzerinden edindiği bilgi ve deneyimlerini gerçek bir zemine oturtmamakla birlikte deyim yerindeyse düşünmeden hareket etmektedir. Sanal uygulamaların artık hemen hepimizin cebinde yer alan cep telefonlarına girmesiyle çevrimiçi ve çevrimdışı dünya hemen her yeredir. Birey bu iki dünya arasında mekik dokumakta ve standart kalıplara girip çıkmakta, gerçek duygularını hırpalamaktadır. Burada yapılması gereken şey, teknolojik araçlara uyum sağlamak yerine, teknolojik araçların günlük hayata uyum sağlamasına zemin hazırlamaktır. Kültür, teknolojik araçlara uyum sağladıkça iletişim araçları için gelişen teknoloji ters etki yaratacaktır. Bireyler olarak bizlere düşen görev araçların hegemonik yapısını bir nebze olsa kırmak ve çevrimiçi dünyanın, sosyal ağların gerçeklik üzerine kurulmadığını hatırlamaktır. Bunu yaptığımız ölçüde araçların otomatikleştirdiği bireyler olmaktan çıkıp, sosyal medyada görülmek istediği için var olmayan ve iki dünya arasındaki ince çizgiyi her daim ayırt edebilen kişiler olarak kalacağımız gibi kimliklerimizi de bu alanlarda tüketmek yerine onu koruyabileceğimiz ortadadır.

Kaynakça

- Babacan, E. M. (2017). *Sosyal Medya ve Gençlik*, Bir Yayıncılık, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2015a). *Sessiz Yığımların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Baudrillard, J. (2015b). *Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. (2018a). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, Çev. Pelin Sıral, Habitus Yayıncılık, İstanbul.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2018b). *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Boz, N. (2012). *Yeni İletişim Ortamlarında Dijital Kimlik ve Benlik Sunumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Castells, M. (2013). *İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, Çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2016). *İletişimin Gücü*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erol, G. (2012). *İletişim ve Etik*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik-Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul.
- Goffman, E. (2018). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul.

- Göker, G. (2015). "İletişimin Mcdonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies Dergisi*, Volume: 10/2, Kış, Ankara.
- Işık, M. (2002). *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*, Eğitim Kitabevi, Ankara.
- Kuşay, Y. (2013). *Sosyal Medya Ortamında Çekicilik ve Bağımlılık Facebook Üzerine Bir Araştırma*, Beta Basım, İstanbul.
- Massumi, B. (2019). *Duygu Politikası*, Çev. Hakan Erdoğan, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Mutluer, T. (2019). *Sosyal Medyada Benlik Sunumu: Instagram Anneleri Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oskay, Ü. (2005). *İletişimin ABC'si*, Der Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ü. (2017). *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Bakış*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Pappenheim, F. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum*, Çev. Salih Ak, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Postman, N. (2016). *Teknopoli*, Çev. Mustafa Emre Yılmaz, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Poyraz, B. (2002). *Haber ve Gerçeklik Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Karagöz Müziğinin Tipler Üzerinden İncelenmesi*

Kadriye BOZKURT KATIKCI

Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi

kadriyebozzkurt@gmail.com

Özet

Karagöz oyununun yüzyıllar boyunca, tipik İstanbul mahallesini karikatürize eden bir ayna olarak Osmanlı toplumunu yansıtmaya kadar, iki boyutlu tasvirler ve perde aracılığıyla izleyiciyle kurduğu etkileşim de dikkat çekicidir. Az malzeme ile çok işleve sahip Karagöz, toplumsal hicvi de perdeye indirgeyebilmiş, padişahlar da dahil olmak üzere istediği her kişiyi diline dolayabilmiştir. Bu dokunulmazlığın kazanılmasında tip boyutundaki kişilerin önemli bir işlevi olmuş, oyunun ifade alanları genişlemiştir. Geçmiş ve gelecekle olmayan, karakter gelişimleri göstermeyen soyutlanmış tipler, mahalle gerçeği adı altında toplumsal gerçeklerin sergilenmesi noktasında özel bir konumdadırlar. Belli bir zamana oturtulmayan ve kişilikleri silinmiş tipler aracılığıyla seyircide eleştirilen kişi ya da olayın uzakta olduğu düşüncesi oluşturulabilmiş, böylece ele alınan konular soyutlanmış tiplerin diyalogları ile rahat bir şekilde hicvedilebilmiştir.

Farklı kültürel etkileşimlere açık yapısıyla Karagöz, gerek konuları ve tiplerini gerekse zengin müzik repertuarıyla özgün bir türe dönüşerek varlığını son dönemlere kadar devam ettirmiştir. Karagöz perdesindeki yerel ve dinsel çeşitlilik repertuvara da yansımış, dinamik yapısına uygun bir özellik kazanmıştır. Hayâl şarkısı olarak adlandırılan eserler tiplerin özelliklerine göre seçilmiş; eserlerin sözleri, melodik ve ritmik yapısı ile tiplere göndermeler yapılması amaçlanmıştır. Tiplere göndermeler yapması için seçilen, karakterlerle özdeşleşmiş Karagöz repertuarı çalışmanın inceleme konusudur. Çalışma ile repertuardaki eserlerin formları, sözleri, melodik ve ritmik yapıları ile tipler arasında ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda Karagöz repertuarındaki Türk makam müziğinin klâsik eserleri, Anadolu ve Rumeli türküleri, tavs,anca, köçekçe ve oyun havaları, Arapça ve Yahudice güfteli şarkılar, Avrupa kaynaklı müzik formlarının yanı sıra Çingene şarkılarının perdede özdeşleştiği tiplerle arasındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karagöz, Tipleme, Karagöz Müziği, Karagöz Mûsikîsi, Hayâl Şarkıları, Kanto

Examining Karagöz Music Based On The Character

Abstract

For centuries, the Karagöz play has stood out not only for its reflection of the Ottoman society that characterizes a typical Istanbul neighborhood, but also for the interaction established with the audience using two dimensional figures and a curtain . Karagöz, a multi-functional play with limited

* Bu bildiri "Brecht'in Epik Tiyatrosu Bağlamında Karagöz Oyununda Müziğin İşlevi" adlı Yüksek Lisans Tezi'nden geliştirilmiştir.

equipment, managed to simplify the social satire to the curtain and become a topic of conversation for everyone, including the sultans. Highlighting the significance of the individuals included in the play in the character dimension contributed to earning this inviolability. The abstract typecast that had no past, no future and showed no character development, has a special position in displaying social facts in the name of neighborhood realities. Through these characters not associated with a specific time and deprived of identity, the play managed to generate the opinion that the individual or event, that was the subject of criticism was distant from the audience, and therefore with the topics addressed these were satirized freely with the dialogue of these abstract characters.

Karagöz, with its structure open to different cultural interactions, continued to exist until the latest period by transforming both its topics and typecasts, and its rich music repertoire into a distinctive form. The ethnic and religious diversity on stage also reflected in the repertoire, and gained characteristics suitable with Karagöz's dynamic nature. The musical effects, called fictional songs and chosen according to the characteristics of the typecast, were aimed at highlighting the characters with their words, melodic and rhythmic structure. The Karagöz repertoire, selected to highlight the typecast and identified with the characters is the subject of this study. The aim of this study is to examine the connection between the characters and the forms, words, melodic and rhythmic structure of the pieces included in the repertoire. As a result of this study, in addition to the classic works of Turkish Makam music, Anatolian and Rumeli ballads, tavşanca, köçekçe, traditional dance music, Arabic and Jewish songs, and music forms originating from Europe, I will also attempt to reveal the relationship with the gypsy songs identified with the characters on the curtain.

Keywords: Karagöz, Typecasts, Karagöz Music, Karagöz Musical, Hayâl Songs, Kanto

Giriş

16. yüzyılda Mısır'dan Osmanlı'ya gelen Gölge oyunu, Türk kültürü ve yaratıcılığıyla yoğrularak renklenmiş ve hareket olanakları genişleyen tasvirleriyle kendi ayırt edici özelliklerini kazanmış; 17. yüzyıl itibarıyla özgün biçimine ulaşarak Karagöz adını almıştır. İmparatorluğun etki alanı ve çevresinde yayılarak halkın ilgisini kazanan Karagöz; Ramazan eğlencelerinden zafer ve doğum şenliklerine, şehzâdelerin sünnet düğünlerine kadar açık hava, kahvehâne, çadır, konak ve saraylara kurduğu perdelerle halkın her kesimi tarafından ilgiyle izlenmiştir. Karagöz perdesi aracılığıyla imparatorluğun dil, etnik ve dinsel çeşitliliği perdeye yansımış, oyunun doğaçlamaya olanak tanıyan parçalı-esnek yapısı ile ele alınan her konu hicvedilerek mizah malzemesi haline getirilmiştir¹. Toplumun çok

¹ Sabri Esat Siyavuşgil alanında bir ilk olma özelliği taşıyan 'Karagöz- Psiko-Sosyolojik Bir Deneme' adlı kitabında Karagöz'ün Fatih döneminden sonra satirik bir özellik kazandığını, konularını toplumsal olaylardan aldığını ve toplumun uzun süre büyük değişimler

katmanlı yapısı dilde de kendini göstermiş, Osmanlı seçkinlerinin ve yerli halkın konuşmaları dışında azınlık, taşralı veya yabancı kişilerin diyalogları söz oyunlarıyla pekiştirilmiştir. Karagöz, dil ve hareket güldürücülüğüne dayanan, taklidin esas olduğu bir oyundur². Seyirci önceden ne izleyeceğini bilir fakat nasıl taklit edildiğiyle ilgilenir. Bu sebeple hayâliler kanavalar³ üzerine seyircilerle etkileşimlerine göre doğaçlama olarak ekledikleri tekerlemeler, cinaslar, lehçe taklitleri ve nüktelerle oyunu işleyerek zenginleştirmişlerdir.

İstanbul başta olmak üzere Osmanlı şehir yaşamından beslenen Karagöz'ün kültürel etkileşimlere açık yapısının izlerini konularında, tiplmelerinde, tiplmelerin diyaloglarında ve müzik repertuvarında görmek mümkündür. Halk hikayeleri, romanlar, masallar, efsaneler, Doğu edebiyatı ve tiyatro eserleri de dahil olmak üzere geniş bir yelpazeye sahip konular Karagöz'ün dikkate değer özelliklerinden biridir ve Karagöz'ün güncelliğini koruması noktasında önemli bir işleve sahiptir. Perdeye yansıyan her konu tip boyutundaki kişilerle istenildiği gibi hicvedilmiş, müziğin destekleyici ve tamamlayıcı işlevi de Karagöz'ün popüleritesini yüzyıllarca korumasına olanak sağlamıştır⁴.

1. Karagöz Müziği

Müziğin dikkat çekici bir konumda ve işlevde yer aldığı Karagöz'de perdedeki yerel çeşitlilik nedeniyle birçok müzik türü ve formu bir arada kullanılmış, müzik başından sonuna kadar oyunun her bölümünde yer alan vazgeçilmez bir öğe olmuştur⁵. Tiplmeleri ifade etmesi açısından tercih edilen Türk Makam müziğinin klâsik eserleri, Anadolu ve Rumeli türküleri, tavs,anca, köçekçe ve oyun havaları, Çingene şarkılarının yanı sıra Arapça ve Yahudice güfteli şarkılar, Rum ve Ermeni müziklerine ait melodiler de perdenin vazgeçilmez repertuarı arasında yerini almıştır. 19. yüzyılda etkileri güçlü bir şekilde hissedilen Batılılaşma sürecinin etkisiyle görülen

göstermemesi nedeniyle oyunların aktüel kaldığınının altını çizer. Fakat Siyavuşgil'in halk ruhunu aradığı kitabını, 'aramaktan' öte "millî kimlik inşası" çabalarının bir parçası olduğuna değinerek konuya oldukça ilgi çekici tespit ve yorumlar getiren Sertan Batur'un araştırması konuya farklı bir perspektif kazandırması açısından incelenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Batur, S., Efe, P. (Ed.). (2013). Zilli Hayal ve "Türk Halk Ruhı": Sabri Esat Siyavuşgil'in "Halk Psikolojisi", *Hayal Perdesinde Ulus, Değişim ve Geleceğin İcadı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 147.; Siyavuşgil, S. E. (1941). *Karagöz: Psiko-Sosyolojik Bir Deneme*. İstanbul: Maarif Matbaası, 38.

² Bu konuda ilgi çekici iki araştırma için bkz. Mizrahi, D. ve Efe, P. (Ed.). (2013). Ciddi Hayatın Komik Gölgeleleri: Osmanlı'da Karagöz Oyunları, *Hayal Perdesinde Ulus, Değişim ve Geleceğin İcadı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 48-63. ; And, M., Sönmez, S. (Ed.). (2005). İnesco ve Karagöz, *Karagöz Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, 59-65.

³ Oyunun iskeleti

⁴ Murat Birer'a ait "Osmanlı Eğlence Müziği Geleneklerinde Sosyo-Kültürel Etkileşimler" adlı makale Osmanlı eğlencesi Karagöz'le ilgili tamamlayıcı bilgiler içeren önemli bir araştırmadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Birer, M. (2018). Osmanlı Eğlence Müziği Geleneklerinde Sosyo-Kültürel Etkileşimler, *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, 3.

⁵ Konuyu Türklerin Orta Asya asırlarından bu yana her hareketlerini müzik ile yapmaları ve İslam inancıyla yeniden şekillenen müzik bağlamında değerlendiren Muhittin Sevilen'e göre de Şeyh Küsterî meydanındaki türlü hayat sahnelerinin müziksiz canlandırılması düşünülemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevilen, M. (1969). *Karagöz*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 10.

kanto⁶, duetto, polka gibi Avrupa kaynaklı müzik formları da Karagöz müziği repertuarına girmiştir. Alanında önemli bir çalışmaya imza atan Etem Ruhi Üngör de (1989, s. 1) Karagöz’de oyunun metinlere uygun karakterli bestelerle desteklenerek müziğin ayrı bir özellik kazandığını ifade etmiş ve ‘Karagöz Müziği’ kavramına dikkat çekerek önemini vurgulamıştır. Repertuarın Karagöz oyununa özel olarak mı bestelendiği yoksa Türk müziği repertuarından mı aktarıldığı kesin olarak bilinmediğini fakat tiplerle özdeşleşen şarkılar düşünülecek olursa repertuarın bir bölümünün Karagöz için hayâliiler tarafından bestelenmiş olduğunu tahmin ettiğini belirtmiştir. Bu noktada Yücel Özdemir (2017, s. 250) Karagözcüler tarafından Karagöz müziği bestelediklerine dair bir kayıt bulunmadığını, Etem Ruhi Üngör’ün “Karagöz Mûsikîsi” eserinin Karagöz’e özel bestelenen eserler olduğu algılaması yarattığını ifade ederek konuya başka bir perspektif kazandırmıştır. Ayrıca konuya müzikolojik ve halkbilimsel olarak iki farklı pencereden bakarak incelemiş, Karagöz müziğini “İstanbul kent folklorunda yaşamış meşk kültürü ürünlerinin, karagözcü belleği ile hayal perdesinde karagöz tarzı müzik söyleme geleneği ile çeşitlenerek aktarılmış musiki eserleri” olarak tanımlamıştır. Karagöz müziği tanımında Karagöz için bestelenen eserler yerine Karagöz tarzı icraya odaklanmanın daha doğru olacağını altını çizmiştir.

Karagöz müziğinde enstrümanlar da özel bir konumda yer almış, sadece Karagöz perdesine has bir enstrüman olan ‘nâreke’ ve Türk makam müziği enstrümanı def oyunla özdeşleşmiştir. Nâreke ve def yer yer hayâli, yer yer de yârdağı tarafından çalınarak diğer enstrümanların olmadığı durumlarda oyunun tamamlayıcısı olmuştur. Karagöz’de enstrümanlar perdede ve perdede gerisinde olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Perdede kullanılanların çoğu Türk halk müziği enstrümanlarıdır. Daima Karagöz tarafından çalınan davul ve zurna dışında; bağlama, kabak kemane, kemençe ve tulum perdede kullanılan enstrümanlar arasında yer alır. Perdede kullanılan ve Türk makam müziği alanında özellikle de fasıl müziğinde kullanılan enstrümanlardan olan defi ise Hacivat çalar ve def çalgısı Hacivat ile özdeşleşmiştir (Üngör, 1989, s. 3). Perde gerisinde ise santur, kanun, keman, kemençe, ud, ney ve tanbura ek olarak klârinet, flüt gibi Batı müziği enstrümanlarına da yer verilmiştir (Sevin, 1968, s. 67).

Karagöz oyunun dört bölümünden ilki olan Mukaddime (Öndeyiş veya Giriş) ve üçüncü bölüm olan Fasil (Oyunun kendisi) müziğin en çok kullanıldığı bölümlerdir. İkinci bölüm olan Muhavere (Söyleşme) daha çok Karagöz ve Hacivat arasındaki söyleşmeler üzerine kuruludur. Bitiş bölümünde de Karagöz ve Hacivat oyunu bitirdiğini söyler ve genellikle bir saz eseri ya da güftesiz, enstrümantal olarak çalınan bir hayâl şarkısı ile oyun son bulur.

⁶ Kantolar Hayali Kâtip Salih’in perdeye getirdiği en büyük yeniliklerdendir. Hayâli Kâtip Salih hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özhan, M. (2011). Doğumunun 125. Yılı Anısına Cumhuriyet Döneminin Büyük Karagöz Sanatçısı Hayâli Küçük Ali. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 66,157-172.; Kaynak, M. (2012). İhsan Rahim’in Neşrettiği Şarkılı Kantolu Karagöz Oyunları (İnceleme-Metinler). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

1.1. Semâî

Semâîler oyunun ilk bölümünde Hacivat tarafından seslendirilen eserlerdir. Fasil bölümünde de icra edilir. Semâî, usûl, halk şiiri ve Türk makam müziği beste formu olarak üç farklı anlamda karşımıza çıkarken⁷ Karagöz perdesindeki kullanılan terim karşılığı diğerlerinden farklıdır.

Karagöz müziğindeki semâîler beste, şarkı ve saz eserleri formlarından oluşan repertuvara verilen isimdir. Ağır Semâî, Yürük Semâî, Longa ve Sirta da bu formlar arasında yer alır. Semâî olarak tanımlanan repertuvara giren eserlerin tamamı okunmaz; perdeye gelecek tiplere hakkında fikir vererek metni desteklemesi açısından Mukaddime ve Fasil bölümlerinde tercih edilir. Türk makam müziğinin saz eseri formu olan Saz Semâîsi formu da Karagöz oyununun bitiş bölümünde isteğe bağlı olarak kullanılmaktadır.

1.2. Perde Gazeli

Oyunun Mukaddime olarak adlandırılan ilk bölümünde Hacivat bir Semâî seslendirdikten sonra *Off... Hay Hak* diye seslenir ve bir perde gazeli⁸ okur. Perde gazelleri dünyanın geçiciliğini, görünenlere aldanmayıp ardındaki gerçeklerin görünmesi gerektiği tasavvuf görüşünü ifade eden şiirlerdir (Kudret, 1968, s. 18). Oyunlarda perde gazellerini Karagöz'ün seslendirdiği söylene de eski ve yeni oyun metinleri incelendiğinde perde gazellerini Hacivat'ın seslendirdiği görülmektedir. Karagöz oyununda hayâîlerin seslendirdiği gazeller müzik bilgileri ve yeteneklerine göre farklı makam ve icralarla seslendirilmiş, müzik bilgi ve yeteneklerinin daha zayıf olduğu durumlarda ise gazelleri bir gazelhandan farklı olarak daha vurgulu, mizansen ve tiyatral bir icra ile seslendirmişlerdir (Elibaş, 2012, s. 37). Gazel icraları iyi bir müzik bilgisi ve yeteneği gerektirdiğinden, ilerleyen zamanlarda perde gazelleri yalnızca metin olarak okunmaya başlanmıştır. Bu sebeple Karagöz'deki perde gazellerini divan edebiyatı nazım şekli ya da

⁷ Semâî usûl, halk şiiri ve Türk Makam müziği beste formu olmak üzere üç farklı anlam barındırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salgar, F. (2017). *Türk Müziği'nde Makamlar, Usuller ve Seyir Örnekleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 206; "Semâî Karagöz oyunu eserlerinde ritim ögesi olarak yer alır. Şiir olarak semai Anadolu Türk halk şiirinde bir formdur. Bu şiir besteye okunursa yine aynı adı alır ve semâî usûlü ile ilgisi yoktur. Türk Makam müziğinde semâî, lâdîni ve güfteli eserler için kullanılan bir kompozisyon formudur. Semâî formu adını ölçüldüğü usûlden alır; yalnız Aksak Semâî, Yürük Semâî usûlleri ve mertebeleri ile ölçülür. Ağır Semâî ve Yürük Semâî olarak ikiye ayrılır. Saz Semâîsi Türk Makam müziğinin saz eseri formudur. Ağır Semâî yapısı ağır, etkili bir formdur. Fasil içerisinde besteler ve yürük semâîler arasında icrâ edilir ve terennümlüdür." Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztuna, Y. (2000). *Türk Müsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 418-419.

⁸ Perde gazelleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kınışoğlu, Z. (2015). Karagöz'de Perde Gazelleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum.; Oral Ü. (1996). *Karagöz'de Perde Gazelleri*. 1 bs, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları; Aytaç, P. (2006). *Karagöz'ün Perde Gazellerinde Tasavvuf*. Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Karagöz Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi, 162-183.; Solmaz, S. (2016). Klasik Türk Edebiyatı ile Halk Edebiyatının Kesişme Noktalarından Biri: Perde Gazelleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 43, 443-450.

Türk makam müziğindeki gazel formu⁹ ile karıştırmamak gerekir. Karagöz perdesinde farklı bir şekilde yer alarak *perde gazeli* olarak adlandırılmış ve Karagöz oyun terminolojisinde yerini almıştır.

1.3. Hayâl Şarkıları

Semâî ve gazel formu dışında Karagöz perdesinde yer alan müzik formları hayâl şarkıları olarak tanımlanır. Hayâl şarkıları genellikle şarkı ve türkü formulu eserlerden oluşur ve oyunun fasıl bölümünde yer alır. Hayâl şarkıları sözleriyle göndermeler yapılması için seçilmiş, tekrar tekrar söylenerek perdeye gelen tiplerle özdeşleşmiştir. Seslendirilen eserlerin tiplerle uygun bir güfte ve beste yapısı olmasına dikkat edilmiştir. Bu sebeple, Karagöz eserlerinin icrası sırasında, icracının yorumunda tipleri sahiplenmesi; dil özelliklerini tiyatral yorumunu da katarak icra etmesi ve eserlerin tempo özelliklerine dikkat etmesi çok önemlidir. Bu noktada tiplerin ağız-şive özelliklerini taklit etme amacı ön plana çıkar. Müzikten çok tipleri tanımlamaya odaklanılır ve hareketli tasvirler ritimle desteklenerek görsel ve işitsel uyum yakalanır (Özdemir, 2017, s. 248). Ritim o kadar önemlidir ki eserlerin vurgularından bir kadına mı yoksa bir erkeğe mi ait olduğu bile anlaşılabilir.

2. Karagöz Oyununda Tipler ve Müzikle İlişkisi

Karagöz oyununda kişiler tip boyutundadır. Kişilerin değişmez özellikleri ve davranışları vardır, daima kendilerinden beklenildiği gibi davranırlar. Seyirci bu kişilerden değişik davranışlar beklemez, olaylar bu kişilerin davranışlarına bir şey katmaz. Birbirleri ile ilişkilerinde de değişmez kurallar vardır. Soyutlaştırılan bu kişiler canlı oldukları yanılsamasını yaratmazlar. Bu tiplerin kişilikleri silinmiştir, belirli bir zamana oturtulmamışlardır. Genelleştirilen bu tiplerin bir geçmişi ve gelecekleri yoktur (And, 1969, s. 276). Tiplerle kişilerin ait olduğu sosyo-kültürel-yerel yapıya ait temel özellikler aktarılır.

Dilek Tihan'a göre Karagöz'de amaç "*Karakterlerin başından geçen olaylar üzerinde değil, tipler ve onların ilişkileri aracılığıyla, görünürde bir mahallenin gerçeğini sergilerken, soyutlama yoluyla aslında bir toplumun gerçeğini sergilemektir* (Tihan, 2010)". Böylelikle tip boyutundaki kişiler sayesinde eleştiri kişiye değil, onun temsil ettiği zümreye yapılmış olur.

Karagöz oyunundaki tipler birçok araştırmacı tarafından sınıflandırılmıştır¹⁰. Bu çalışmada aralarında en kapsamlı olan Metin And'ın sınıflandırması tercih

⁹ Gazel, Türk Makam müziğinde çalgı ile yapılan taksim ses ile yapılmasıdır. Ses taksimlerindeki güftenin gazel formundaki şiirlerden seçilmesi nedeniyle gazel adını almıştır. Gazele ek olarak Rubâî ve Murabbâ şekilleri de kullanılır. Usûlsüz ve serbest bir biçimde okunur. Gazel okuyan sanatçıya "*Gazelhan*" adı verilir. Gazel önceden hazırlanmaz, icracının o anki ilhamına bağlıdır; buna 'irticâl' denilir. İrticâlen okunan gazeller notaya alınmamıştır.

¹⁰ Sabri Esat Siyavuşgil perdedeki tipleri ikiye ayırır: Mahallenin yerlileri Karagöz, Hacivat, Çelebi, Zenne, Tiryaki, Beberuhi, Sarhoş, Külhanbeyi ve Tuzsuz'dur. Dışarıklı tipler Rumelili, Kastamonulu, Bolulu, Kayserili, Aydınlu, Trabzonlu, Harputlu ve Tatar'a ek olarak imparatorluk kategorisi de mevcuttur. Bu kategoride Arap, Yahudi, Rum-Tatlısu Frengi ve Ermeni yer alır. Siyavuşgil, S. E. (1941). *Karagöz: Psiko-Sosyolojik Bir Deneme*. İstanbul: Maarif Matbaası.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches edilmiştir. Metin And perdedeki tiplerini Eksen Kişiler, Zenneler, İstanbul Ağzı Kullanan Kişiler, Anadolu Kişiler, Anadolu Dışından Gelenler, Zimmî (Müslüman Olmayan) Kişiler, Kusurlu ve Ruhsal Hastalar, Kabadayılar ve Sarhoşlar, Eğlendirici Kişiler, Olağanüstü Kişiler ve Yaratıklar, Geçici, İkincil Kişiler ve Çocuklar olarak sınıflandırmıştır.

2.1.Eksen Kişiler

Karagöz oyununda eksen kişiler Karagöz ve Hacivat'tır. Hacivat perdede İstanbul şehir kültürünü yansıtan ve perdede en çok eser seslendiren tipler arasında yer almaktadır. Okumuşluğu bile şüpheli olduğu halde kendisini Osmanlı seçkinler sınıfından gösterme amacındadır. Bilgisi yüzeysel olsa da Arap ve Fars diline ait gramer şekillerini sıkça kullanır (Göktaş, 1992, s. 53). Görgü kurallarını bilir, sanattan biraz da olsa anlar. Perdeye gelen kişilerin işlerine aracılık eder, herkesin nabzına göre şerbet vermeyi bilir. Çöpçatanlık bile yapar. Çalışıp kazanmaktan çok birilerinin işlerine aracılık edip kazanmayı tercih eder. Afyon tiryakisidir (Kudret, 1968, s. 8). Karagöz'ün tamamıyla zıttıdır ve Karagöz'le devamı atışır. Bu atışmalar Zehra Kımışoğlu'na (2015, s. 45)'a göre : "Zıt kutuplu bu iki tipin yollarının bir noktada kesişmesi ve bundan sonra başlayan aksiyon, oyun entrikasının sürdürülmesi açısından gereklidir". Belli bir sınıfa dahil olma amacındaki Hacivat'ın söylediği şarkılar bu sebeple şehir müziği olan Türk Makam müziği repertuarına ait semâilerdir¹¹. Eviç makamındaki *On Kere Demedim mi Sana* Hacivat'la özdeşleşmiş bir eserdir. Yegâh makamındaki *Benim Âfet-i Cihânım*, Muhayyer Yürük Semâi *Bir Elif Çekti Yine Sineme*, Rast Kar *Ehinnü Şevkan İla Diyarı*, Rast Ağır Semâi *Ey Mâh-ı Men Der*, Rast Yürük Semâi *Gelse O Şûh Meclise* Rast Nakış Beste *Amed Nesim-i Subhu Dem*, Şehnâz Makamındaki *Didem Yüzüne Nâzır, Nâzır Yüzüne Didem*, Dügâh makamındaki *Dil Mest Olur Huş Yâr İken*, Ferahfezâ makamındaki *Ey Kaşı Kemân Tir-i Müjlen*, Segâh makamındaki *Etti O Güzel Ahde Vefâ*, Mahur Beste *Ey Gonca Dehen Har-ı Elem*, Isfahân Beste *Gel Ey Nesim-i Sabâ*, Evc makamındaki *Sabreyleyemem Ol Güle*, Ferahnâk makamındaki "Sözü Canlar Bağışlar, Müsteâr Ağır Semâi O Nevreside Nihâlim Hacivat'ın seslendirdiği semâiler arasında yer alır.

Karagöz, halk diliyle konuşan okumamış, saf bir adamdır. Öğrenim gördüğünü iddia eden kişilerin (Hacivat, Çelebi, Tiryaki, vb.) sözlerini anlamaz, anladıklarını da anlamamazlıktan gelir. Duyduklarını başka kelimelere benzeterek ters anlamlar çıkarır. Böylece toplumdaki iki ayrı zümrenin çarpışmasıyla gülünçlükler doğar (Kudret, 1968, s. 26-27). Kaba, cahil ve patavatsız gibi olumsuz özelliklerle nitelendirilse de halk tarafından dışlanmamıştır. Daima işsizdir, Hacivat'ın yardımıyla iş bulur ama hepsinde

¹¹ Günil Ayayaydın Cebe "Perdedeki Aşk: 'Karagöz ve Hacivat' adlı makalesinde Hacivat'ın seslendirdiği semâilerin teknik ve estetik işlevler taşımasına ek olarak bir seslenme olduğunu, semâilerin Osmanlı Divan edebiyatının şiir ve dil estetiğinin kullanıldığı, 'âşık' ve 'mâşuk' ikilisinin ilişkisi üzerine örülü mazmunlar dizgesini içerdiğini belirterek konuyla ilgili ilgi çekici saptamalarda bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cebe, G. A. (2006). *Perdedeki Aşk: "Karagöz ve Hacivat". Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Karagöz Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 184-197.

de başarısız olur¹². Saf, cesur ve dürüst olan Karagöz perdede halkın ahlak anlayışının ve sağduyusunun temsilcisi konumundadır. Karagöz perdeye gelirken şarkı söylemez. Perdede devamlı bulunduğundan oyun ve durum gereği uydurma ya da benzetme sözlü ezgiler seslendirir (Ünlü, 2008, s.117). Karagöz perdede daha çok Türk halk müziği enstrümanlarından davul ve zurna çalar. Evc Rumeli türküsü *Sabah Oldu Uyansana* Karagöz'le özdeşleşmiş bir hayâl şarkısıdır. Bestenîgâr makamındaki *Gücenmezsen Budur Arz-ı Niyâzım, Kavak Kavaktan Uzundur* Karagöz'ün seslendirdiği hayâl şarkıları arasında en bilindik olanlarıdır. 19. yüzyıldaki Batılılaşma sürecinin etkisiyle görülen Avrupa kaynaklı müzik formları da Karagöz perdesinde icra edilmeye başlanmış, kanto, düetto gibi formlar Karagöz perdesinde yer almıştır. Kanto formunu Karagöz perdesinde ilk olarak Hayâlî Kâtip Salih seslendirmiş, *Karagöz'ün Köylü Kantosu* Karagöz perdeye gelirken seslendirilen hayâl şarkıları arasında yer almıştır.¹³

2.2. Zenneler

Karagöz oyunlarındaki kadınların tümüne *Zenneler'dir* fakat ilerleyen zamanlarda Zenneler bağımsız kişiler olmuş; *Kaynana, Görümce, Dadı, Hamamcı* gibi isimler almışlardır. Hayâliler zennelere ait şarkıları naif bir icrayla seslendirmişlerdir. Müsteâr makamındaki *Evvel Benim Nazlı Yârim* adlı şarkı duygu yüklü özelliğiyle zennelerle özdeşleşmiştir. Nihavend İstanbul türküsü *Üsküdar'a Gider İken Aldı da Bir Yağmur*, Hicâz makamındaki *Âteş-i Sûzan-ı Firkat*, Rast makamındaki *Bir Acâib Hâb-ı Gaflete Düştüm*, Müsteâr makamındaki *Ey Tûti-i Mir'at-ı Tekellüm*, Sabâ makamındaki *Nigâh-ı Mestine Cânlar Dayanmaz* zennelerin perdede seslendirdiği hayâl şarkıları arasında yer alır.

2.3. İstanbul Ağzı Kullanan Tipler

Çelebi, Tiryâki ve Beberûhi İstanbul ağzı kullanan tipler arasında yer alır. Perdenin önemli tiplerinden olan Çelebi, genç ve kibar aile çocuğudur. İstanbul ağzı konuşur, İstanbul şehir kültürünü yansıtır. Keyif düşkündür. Bazen miras yedidir, babadan kalma mallarını yönetmesi için Hacivat'a himâye eder; bazen de meteliksizdir. Kadınlara karşı bencil, katı yürekli vefasız bir aşıktır (And, 1969, s. 293-294). Hayâl şarkılarını en çok seslendiren tiplerdendir. Okumuş zümreyi temsil eden ve aşkla anılan Çelebi'nin şarkıları da karakter özelliklerine uygun Türk Makam müziği formlarından tercih edilmiştir. Hicâz Makamındaki *Aşkınla Sinem Dağlarım*, Uşşak makamındaki *Âteş-i Aşk Olmada*, Hicâz makamındaki *Açmazsan Eğer Kalbime*, Uşşak makamındaki *Cânâ Rakibi Handân Edersin*, Sûznâk makamındaki *Aşık Oldum Sana Ey Gonca Dehen*, Sûznâk makamındaki *Affetme sakın Hançer-i*

¹² Karagöz ve Hacivat'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz Doğanç, H. A. (1985). Karagöz'ün Kendi. *Halk Kültürü Yayınları Sürekli Kitaplar Dizisi*, S. 4, İstanbul: Halk Kültürü Yayınları, 67-72.

¹³ Karagöz'ün Köylü Kantosu Hayali Katip Salih'in yorumuyla Cemal Ünlü'nün 78 *Devirli Taş Plak Kayıtlarıyla Karagöz* adlı çalışmasında yer almaktadır. Cemal Ünlü, Karagöz repertuarında başka Köylü Kanto'larının da olduğunu; Peruz, Virjin, Şaman ve Küçük Açelya hanımefendilerin bu isimler kantolar bestelediklerini belirtir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünlü, C. (2008). 78 *Devirli Taş Plak Kayıtlarıyla Türk Gölge Oyunu Karagöz*. İstanbul: Saydam Tekstil.

Müjgâmnı Nâgâh, Hicâz makamındaki *Aşkınla Ey Nâzenîn*, Hüseyinî Aşîran makamındaki *Baktım Lebine Gülşen-i Sevdâ*, Dügâh makamındaki *Düştü Gönülüm Sen Gibi Bir Zâlîme Çelebi'nin* söylediği aşk konulu hayâl şarkıları arasındadır.

Perdenin en eski ve en önemli tiplerinden olan Tiryâki afyon, tütün, nargile ve kahve düşkünüdür. Hayâl perdesinde özdeşleştiği İsfahân makamındaki *Fesleğen Ektim Gül Bitti* tam da dalgınlığıyla tanınan Tiryâki'nin karakterine uygun bir şarkıdır. Sabâ makamındaki *Bir Esmere Gönül Verdim* ve *Fasl-ı Güldür Nevbahar Eyyâmıdır* da Tiryâki'nin seslendirdiği hayâl şarkıları arasında yer alır.

Altı Kulaç, Altı Karış ve Pişbop gibi isimlerle de anılan Beberûhi boyunun kısa olmasıyla tanınır. Kimseyi dinlemeyen, çabuk konuşan ve ağzı bozuk yapısıyla konuşmaları oldubittiye getirir. Alaycıdır ve taşıdığı laflarla ortalığı karıştırır. Perdeye gelirken seslendirdiği Sabâ şarkı *Vardım Halebe Girdim Dolaba* Beberûhi'nin karakter özellikleri hakkında fikir vermesi açısından dikkat çekicidir.

2.4. Anadolulu Kişiler

Laz (Karadenizli), Kastamonulu-Bolulu, Kayserili, Eğinli ve Harputlu tiplerinden Anadolulu kişiler arasında yer alır. Perdenin önemli tiplerinden Laz-Karadenizli çok çabuk konuşan ve kimseyi dinlemeyen bir tiptir. Sadece konuşması değil her hareketi acelecidir. Çoğu oyunda elinde kemeçe bulunur. Hacivat ona *Trabzon Gülü* diye, Laz da Hacivat'a *Meydan Bülbülü* diye hitap eder (And, 1969, s. 297). Hem ölçü (7/8) hem de şive özelliğiyle tiplerine göndermeler yapan Karadeniz türküsü *Yavuz geliyor Yavuz* Laz(Karadenizli) ile özdeşleşmiş hayâl şarkıları arasında yer alır. *Kalk Gidelim Dağlara* Laz(Karadenizli) ile özdeşleşmiş hayâl şarkılarından.

Kastamonulu-Bolulu Karagöz perdesinin en uzun boylu tiplerindedir. Karagöz onunla konuşmak için merdivene çıkar. Kabadır, iyi şeyler söylendiğinde ters cevaplar verir. Hakaret edildiğinde de hoşuna gider ve güzel cevaplarla karşılık verir (Göktaş, 1992, s. 60). Hayâl perdesinde Bolu yöresine ait *Armut Dalda Sıra Sıra* türküsü ile özdeşleşmiştir.

Kayserili ve Karamanlı birbirinin benzeri iki tipleridir. Orta Anadolu aksanlarından dolayı çok alay edilirler. Kurnaz, saldırgan ve fırsatçılardır. Türkü söyleyip oyun oynarlar (Göktaş, 2005, s. 7; And, 1977, s. 307). Muhayyer türkü *Gökte Yıldız Urgan Urgan*, *Kayserinin Dağı Taşı Bostandır* Kayseri ve Karamanlı'nın seslendirdiği hayâl şarkıları arasında yer alır.

2.5. Anadolu Dışından Gelenler

Acem, Arnavut, Arap, Muhâcir-Rumelili, Tatar ve Çingene'dir. Acem, Azeri ya da İran Azeri Türkü'dür. Abartmayı çok sever, atar tutar. Varlıktır ve eli de açıktır. Halı tüccarı, tefeci, antikacı ya da tömbekici olarak perdede yer alır (And, 1969, s. 99). Şiiri sever. Acem'in Hayyamdan, Firdevsî'den Fârisi beyitler okumasına Karagöz'ün aynı vezin ve uyakla Türkçe manilerle karşılık vermesi komik bir diyalog yaratır (Sevin, 1968, s. 3). Acem perdede

Müstear makamındaki *İsfahan'da bir kuyu var* adlı şarkıyla özdeşleşmiştir. Ünlü'ye (2008, s. 2) göre Acem ağzına uydurularak icra edilen bu şarkı, özel bir besteden çok bir Acem ezgisidir.

Dürüst ve mert olan Arnavut, cahilliği ile de tanınır. *Mori* kelimesini sıklıkla kullanır. Bahçıvan veya korucu olarak çıkar perdeye. Yüksek sesle konuşur; şeref, namus kelimeleri dilinden düşmez. Memnuniyetsiz ve her an çileden çıkacakmış gibi bir tavrı vardır (Sevin, 1968, s. 63). Gerdâniye *Tuna'da Çırpar Bezini* adlı hayâl şarkısıyla özdeşleşmiştir.

Arap, Ak Arap ve Kara Arap olmak üzere ikiye ayrılır. Ak Arap genellikler Suriye, Şam, Beyrut, Akba, Yafa, Halep, Bağdat veya Basra'dan gelmiştir. Perdedeki kına tüccarlığı, kahve dövücülüğü, fıstık satıcılığı, devecilik gibi meslekler Arap tipine aittir. Hacı Fıfış, Hacı Fettah, Hacı Kandil, Ebu-l Hasan adlarıyla tanınır. Kara Arap da "*Mercan Ağa*" olarak bilinir. Arapça kelimeler kullandığından Karagöz'ün onu anlamaması güldürüye olanak tanır. Halayık, uşak ve laladır (And, 1969, s. 299). Hayâl şarkıları repertuarının bir kısmını da formu bozularak ya da uydurma sözler eklenerek karakterlere uyarlanan şarkılar oluşturur. Bunlardan biri de Arap sahneye gelirken söylenen Nihavend makamındaki *Befta Hindi Şaş Harir* adlı eserdir. Arap tiplerine ait bu şarkı uydurma Arapça sözcüklerle icra edilir (Ünlü, 2008, s. 117). Rast Kanto *Şevk-i Fil Hamam Vahi Zalâni* de Arap tiplerinin seslendirdiği hayâl şarkılarından biridir.

Rumelili Çatalca'dan gelir, pehlivan ya da arabacıdır. Mızıkçı olarak bilinir, yenilince 'ayağım kırıldı, ayağım burkuldu' gibi bahaneler uydurur. *Kalçın ağızlı, susak kafalı, kızan, paytak* gibi kelimeleri sıkça kullanır (And, 1977, s. 309). Rumelili Oduncu Himmet'in perdeye gelmesiyle *Oduncular Dağdan Odun İndirir* adlı Rumeli türküsü seslendirilir. Güftesi ile de oyuna uygun olan türkü Rumelili tiplerine ait özdeşleşmiştir. Uşşak makamındaki *Alişimin Kaşları Kâre* adlı Rumeli türküsü de Rumelilinin seslendirdiği hayâl şarkıları arasında yer alır.

Çingene'nin perdeye gelisinde icra edilen Nihavend makamındaki *Çeribaşının Gelini* adlı şarkı; sözleri, ritmi ve hayâlinin ifade şekliyle seyirciye istenen bilgilendirmeyi uygun bir şekilde yerine getirme noktasında dikkat çekici bir eserdir.

2.6. Zımmi (Müslüman Olmayan) Kişiler¹⁴

Frenk, Yahudi, Rum ve Ermeni'dir. Frenk tiplerine perdeye gelirken Polka çalar. Frenk kelimesi Fransa'ya adını veren Frank'ları tanımlasa da İslam coğrafyasında Frenk, Avrupalı anlamında kullanılmıştır. Aslen Avrupalı olmasa da, Avrupalı gibi davranıp, Avrupalı gibi konuşan gayrimüslimlere Frenk denilir. Polka Polonya'ya ait bir dans olsa da gayrimüslimleri temsil etmesi açısından Frenk perdeye gelirken Polka çalınır.

Yahudi perdeye gelirken çalınan Hüseyinî makamındaki Seferad şarkısı *Balat*

¹⁴ Karagöz oyunundaki zımmî tiplerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akarınar, B. (2004). Türk Gölge Oyunu Karagöz'de Zımmî Tipler, *Millî Folklor Dergisi*. S. 62, s:19-34.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Kapusundan Girdim İçeri Yahudi'nin sevilen ve bilinen ezgisidir. "1942 yılında Osmanlı topraklarına göç eden İspanyol Yahudileri kısaca; "Seferad Musevileri" olarak bilinir. Musevilerin yoğun olarak oturdukları Balat semti ile ilgili olan bu ilginç İstanbul ezgisi, Türkçe ve İspanyolca sözcüklerle komik bir hayal şarkısına dönüşür" (Ünlü, 2008, s. 117). Acem kürdî makamındaki *Altın Tasta Yol Kuruttum* adlı eser Yahudi perdeye gelirken çalınan hayâl şarkılarından biridir.

2.7. Kusurlu ve Ruhsal Hastalar

Kambur, Deli, Kekeme, Esrarkeş, Himhim, Sağır, Aptal, Kötürüm ya da Denyo'dur. Bu tiplere ek olarak İstanbul şehir kültürünü yansıtan tiplerden Himhim Uşşak makamındaki *Arzu Ediyor Vuslatı* ve Hacivat'ın kızı da Hicâz makamındaki *Açmazsan Eğer Kalbime Sen Yâre-i Hicran* adlı şarkılarla perdeye gelirler.

2.8. Kabadayılar ve Sarhoşlar

Efe, Zeybek, Matiz, Tuzsuz, Sarhoş ve Külhanbeyi'dir. Sarhoş/Kabadayı perdeye gelirken söylenen Sabâ makamındaki *On Yedi Tek Düz Mastika İçtim* adlı şarkı tiplenin erdemlerini ve özlemlerini aktarması açısından dikkat çekicidir (Ünlü, 2008, s.118). Ferahnâk makamındaki *Çıkabilseydim Şu Yokuşun Başına* Sarhoş'la özdeşleşen manidar hayâl şarkılarından biridir.

Tuzsuz Deli Bekir olarak da bilinen Bekri Mustafa perdeye Hicâz makamındaki *Külhanbeylik Omuzdaşlar Bize Pek Şandır* adlı şarkıyla gelir. Eviçhûzi makamındaki *Bir Gemim Var Salıverdim Engine* adlı şarkı da Bekri Mustafa'nın seslendirdiği hayâl şarkıları arasında yer alır.

2.9. Eğlendirici Kişiler

Hokkabaz, Canbaz, Köçek, Çengi, Hayâlcı, Kantocu, Curcunabaz ve Çalgıcı'dır. Bu tipler perdeye gelirken daha çok enstrümantal eserlerle yer alırlar. Köçek ve Çengiler Osmanlı dans sanatının formlarından köçekçe, tavşanca ve oyun havaları ile perdede yer alırlar. Gerdâniye köçekçe *İlkbahar Olunca Leylim Şen Olur Dağlar*, Karcıgar köçekce *Benliyi Aldım Kaçaktan* perdede çalınan köçekçeler arasındadır.

2.10. Olağanüstü Kişiler ve Yaratıklar

Büyücü, Cinler ve Cazu'lardır. Bu tipler perdeye gelirken Karagöz perdesine has bir çalgı olan 'nâreke' çalınır. Olağanüstü tiplerini ifade etmede nârekenin zırlıtlı sesinden faydalanılır.

Sonuç

Kültürel etkileşimlere açık yapısını müziğinde de gördüğümüz Karagöz oyunu, her dönem çağının popüler müzik kültürünü perdeye taşımış, zengin müzik repertuarı ile oyunu ve tiplerini desteklemiştir. Sosyo-kültürel hayatın içinden olanın halka sunulduğu bu oyunda, Karagöz müziği halkın duygu ve düşüncelerini ifade eden bir işlev de kazanmıştır.

Karagöz müziği, oyundaki tiplerin temsil ettiği zümrelere göndermeler

yapması ve tiplerin özellikleri hakkında fikirler vermesi açısından önemli bir konumda yer almıştır. Eğitimli zümreyi temsil eden ya da şehir kültürünü yansıtan tiplerin Türk makam müziği, halkın içinden gelen daha çok dışarıklı tiplerin Türk halk müziği formlarından eserlerle özdeşleştiği dikkati çekmiştir. Bu ince ayrışmayı, Karagöz karakterlerine has eserlerin icra edildiği enstrümanlarda da görmek mümkündür. Bu durum 17. yüzyıldan günümüze dek var olan Karagöz'de, müziğin toplumdaki sosyolojik katmanların temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Karagöz oyununda müzik sadece metni ve tipleri desteklemekle kalmamış; halk adamı-kent soylu çatışmasında devreye girerek perçinleyici bir işlevde de yer almıştır.

Kaynakça / Reference

- Akarpınar, B. (2004). Türk Gölge Oyunu Karagöz'de Zimmî Tipler. *Milli Folklor Dergisi*, 62, 19-34.
- And, M. (1967). Karagöz ve Ortaoyunu'nda Kişiler ve Kişileştirme. *I. Türk Dili Dergisi*, 184, 273-278.
- And, M. (1969). *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Karagöz-Ortaoyunu)*, 1. bs, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- And, M. (1977). *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, 1. bs, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- And, M., Sönmez, S. (Ed.). (2005). İnesco ve Karagöz, *Karagöz Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.
- Aytaç, P. (2006). *Karagöz'ün Perde Gazellerinde Tasavvuf*. Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Karagöz Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi, 162-183.
- Batur, S., Efe, P. (Ed.). (2013). Zilli Hayal ve "Türk Halk Ruhı": Sabri Esat Siyavuşgil'in "Halk Psikolojisi", *Hayal Perdesinde Ulus, Değişim ve Geleceğin İcadı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Birer, M. (2018). Osmanlı Eğlence Müziği Geleneklerinde Sosyo-Kültürel Etkileşimler. *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, 3, 66-83.
- Cebe, G. A. (2006). *Perdedeki Aşk: "Karagöz ve Hacıvat"*. Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Karagöz Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 184-197.
- Doğanç, H. A. (1985). Karagöz'ün Kendi. *Halk Kültürü Yayınları Sürekli Kitaplar Dizisi*, S. 4, İstanbul: Halk Kültürü Yayınları, 67-72.
- Elibaş, E. (2012). Türk Gölge Oyunu'nda Müzik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Göktaş, U. (1992). *Dünkü Karagöz*. İzmir: Sade Matbaacılık.
- Katıkcı, K. B. (2019). Brecht'in Epik Tiyatrosu Bağlamında Karagöz Oyununda Müziğin İşlevi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kaynak, M. (2012). İhsan Rahim'in Neşrettiği Şarkılı Kantolu Karagöz Oyunları (İnceleme-Metinler). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi,

- Kımışoğlu, Z. (2015). Karagöz'de Perde Gazelleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kudret, C. (1968). *Karagöz*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mevlüt Ö. (2011). Doğumunun 125. Yılı Anısına Cumhuriyet Döneminin Büyük Karagöz Sanatçısı Hayâli Küçük Ali. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 66, 157-172.
- Mizrahi, D. ve Efe, P. (Ed.). (2013). Ciddi Hayatın Komik Gölgeleeri: Osmanlı'da Karagöz Oyunları, *Hayal Perdesinde Ullus, Değişim ve Geleceğin İcadı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Oral Ü. (1996). *Karagöz'de Perde Gazelleri*. 1 bs, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, Y. (2017). *Karagöz Müziğinin Anonimleşme Süreci*. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Müzik, Oyun ve Eğlence-Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalışmaları, 243-251.
- Özhan, M. (2011). Doğumunun 125. Yılı Anısına Cumhuriyet Döneminin Büyük Karagöz Sanatçısı Hayâli Küçük Ali. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 66,157-172.
- Öztuna, Y. (2000). *Türk Müsîkîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Salgar, F. (2017). *Türk Müziği'nde Makamlar, Usüller ve Seyir Örnekleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sevilen, M. (1969). *Karagöz*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sevin, N. (1968). *Türk Gölge Oyunu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Siyavuşgil, S. E. (1941). *Karagöz: Psiko-Sosyolojik Bir Deneme*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Solmaz, S. (2005). Klasik Türk Edebiyatı ile Halk Edebiyatının Kesişme Noktalarından Biri: Perde Gazelleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 43, 443-450.
- Tihan, D. Karagözü Besleyen Kaynaklar. Erişim Adresi: <https://www.xing.com/communities/posts/karagoezue-besleyen-kaynaklar-1006950220>, [22/09/2019], 20:25.
- Uğur, G., Sönmez, S. (Ed.). (2005). Türk Gölge Oyunu Tasvirleri, Kişileri. *Karagöz Kitabı*. İstanbul: Kitabevi.
- Üngör, E. R. (1989). *Karagöz Musikisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ünlü, C. (2008). *78 Devirli Taş Plak Kayıtlarıyla Türk Gölge Oyunu Karagöz*, İstanbul: Saydam Tekstil.

RÝHANI JAŇGYRÝ – JEKE TULĠAĠA RÝHANI-ADAMGERSHILIK TÁRBIE BERÝDİN NEGIZI

Koshımbetova Seisekyl Aıtjanovna

pedagogıka ғыlymdarynyń kandidaty,

«Jalpy pedagogıka jáne psihologıa» kafedrasynyń dotsenti

Taraz memlekettik pedagogıkalıq ынiversiteti

g.sanai1975@mail.ru, +77477687704

Búgingi tańda Elbasymyzdın «Bolashaqqa baġdar: rýhanı jańgyrý» aty maqalasy ulttıń aldaġy kezeńdegi júrip óter aıqyn jolyn kórsetken tarihu qujatqa analdy. Sana sezimi biik, dúnetanymy mol, parasattın, mádeniettiń, salt-dástúrdiń qundylyġyn túsingen adamǵa bul maqalada ulttıń aldaġy kezeńdegi júrip óter baġyt joly aıqyndalǵan.

Rýhanı másele adamnyń sanasyn kúrt ózgeretý, saıyp kelgende, qoǵam jańgyrýynyń eń kúrdeli, eń qıyn salasy. Qoǵamdaġy iri ózgerister men kúrdelene túsken ekonomıkalıq jaǵdailar jas urpaq psihologıasyna aıyqsha áser etip qana qoımai, kún saıyn kúsheie túsken bul qolaysız faktorlar mekteptegi oqý tárbie úrdisterin jaqsartýdın balamaly joldaryn izdestirýdi talap etedi.

Ejelden málim qaǵıda – adam boıyndaġy taza qasıetterdiń paida bolyp, qalyptasýynda otbasılyq yqpaldın alar orny erekshe. Otbasynyń rýhanı tiregi – ata-ana. Ókinishke orai, keıbir retterde mekteptegi tyń jańalyqtar men baǵdarlamalardy erkin meńgerip, ómirdiń barlyq kedergilerinen súrinbei ótýge beıimdiligi bar oqýshylarǵa rýhanı jáne materialdyq qoldaı kórsetýge oi-órisi, shamalary jetpetin ata-analarda kezdesip qalady.

Adamgershilik – bul rýhanı tárbie. Adamgershilik – adam boıyndaġy eń asıl qasiet jáne adamzat balasynyń eń joǵarǵy maqsatyna baǵyttalady. Bul qasiet adamdy meıirimdikke, Otanyn, elin, otbasyn súıýge úretdedi. Eger adamda adamgershilik qasiet bolmasa, ol adam óz-ózin syılamaıdy.

Rýhanı-adamgershilik tárbiesi – ózindik sanany damytýǵa jaǵdai jasaıdy, jeke tulǵanyń ádep ustanymyn, onyń qoǵam ómiriniń normalary men dástúrlerimen kelistiriletin moraldik qasıetterin jáne baǵdarlaryn qalyptastyrýdy bolıady. Oqýshylardy rýhanı-adamgershilikke tárbieley, bolashaǵyna jol silteý – búgingi qajetti, kezek kúttirmes másele. Ásirse, mektep jasyna deıingi balalardy adamgershilikke tárbieleydiń mazmuny osy jastagı balalardyń erekshelikterine saı kelýi tiis. Negizgi mindet – balalardyń jaqsı ádet, minez-qulyqyn qalyptastyrý. Balanyń sezimine áser etý arqyly ishki jan dúnesin oıatý nátijesinde onyń rýhanı-adamgershilik qasıetteri qalyptasady.

Rýhanı-adamgershilik qundylyqtarmen bilim júesin damytyp qalyptastyry jańa qoǵamnyń damýyndaǵy máni zor, mańyzdy baǵyt. Rýhanı-adamgershilikke tárbieley bilim berýmen ǵana shektelmeidi.

Adamgershilik taqyryby – máńgilik. Jas urpaqtyń boıyna adamgershilik qasıetterdi sıńirý ata-ana men ustazdardyń basty mindeti. Adamgershilik ár adamǵa tán asyl qasıetter. Adamgershiliktiń qanar bulaǵy – halqynda, otbasynda, olardyń ónerlerinde, ádet-ǵurpynda. Ár adam adamgershilikti kúndelikti turmys-tirshiliginen, ózin qorshaǵan tabıǵattan boıyna sıńiredi.

Kórnekti pedagog V. Sýhomlınsku «Eger balaǵa qýanysh pen baqyt bere bilsek, ol bala solai bola alady», – deidi. Demek, shákirtke jan-jaqty tereń bilim berip, onyń júregine adamgershiliktiń asyl qasıetterin úzdiksiz ualata bilsek, erteńgi azamat jeke tulǵanyń ózindik kózqarasynyń qalyptasýyna, analasymen sanasýyna yqpal eteri sózsiz.

Rýhanı-adamgershilik bilim berý – jas urpaqtyń boıyna ómirdiń máni, súispenshilik, baqyt, sylastyq, tatýlyq, birlik, tózimdilik syndy qundylyqtardy darytý arqyly adamnyń qoǵamda óz ornyn tabýyna, qabilet-darynynyń ashyla túsýine, aqyl-parasatyn damytýyna ıaǵni sámdi de mándi ómir súrýine qyzmet etedi.

Adamgershilik tárbiesi oqýshylardy adamgershilik uǵymy, printsipteri, minez-qulyq normalary jayındaǵy bilimmen kemeldeńdiredi. Oqýshylar olardy oqyp úrenýmen shektelmei, oqý, tárbie, eńbek protsesinde iske asyrǵanda adamgershilik olardyń senimine amalady.

Adamgershilik qatynastar moraldyq normalarmen ólshenedi. Moraldyń negizgi mindeti – adamnyń minez-qulqyn tárbieley, osy arqyly olardyń boıynda ádep saqtaý qatynastaryn qalyptastyry, adam men qoǵam arasyndaǵy qatynasty retteý. Adamgershilik tárbiesi oqýshylardyń moraldyq senimderin, jaǵymdy minez-qulyq daǵdylary men ádetterin qalyptastyrady. Adamgershilik tárbiesiniń teorualyq máseleleri ól-Farabı, Ybyrai, Abai, t.b. eńbekterinde keńinen qoldanys tapqan.

Eger ata-anasynyń rýhanı jan-dúniesi kedei, mádenieti tómen bolsa, ondaı adamdardan aqyl-sezimi nashar, jigersiz náreste keletini shyndyq. Ejelgi Qytaı traktattarynda, úndilerdiń kielı jazbalarynda bala qursaǵynda ony dúniege ákelýdiń naqty áreketterinen kóp buryn-aq bienergetikalıq jaǵynan qalyptasatyny atylǵan. Bala ata-anasynyń psihobioenergetikalıq jaǵdaynan jáne olardyń súispenshilik seziminen, jan-dúniesiniń tolqynystarynan paida bolady. Osynaı kózsiz de móldir qarym-qatynastar arqyly erli-zaiptylar ǵaryshtan balaǵa tirshilik dánin egetin qýat, qazaqsha aıtsaq, balanyń janyn taratyn kórinedi. Eger erli-zaiptylardyń ortasynda mahabbat bolmasa jáne rýhanı jaǵynan múgedek bolsa, álgi ǵashyqtyq qýatty tolyq tartýǵa shamalary kelmei, olardan týǵan sábilер ómirdegi jaǵymsyz qubylystardyń aldynda álsiz bolyp jaratylady. Amaladaǵy zuandy áreketterdi boıyna tez sıńirip alatyn, tuanaqsyz, jaqsy nárselerge jýymaityn sodyrlar osyındalardyń arasyнан shyǵady. Sondyqtan qoǵam aldynda rýhanı kemeldengen adam qalyptasýyndaǵy ata-ananyń jaıapkershiligi asa zor.

Mektepke balalar kóbinese otbasynan minez-qulqy qalyptasyp keledi de, budan keingi oqý tárbie isi olarǵa ata-anasy bergen qabileterin shyndaý úshin baǵyttalady. Mine, osy oranda, balalardyń boıyndaǵy jaǵymdy qasıetterdi oıatyp, jaǵymsyz minez, ádetterdi joıy talaby pedagogikalıq is-áreketterdiń tiımdiligine baılanysty bolmaq.

Muǵalimdik is-tájiribede ata-analardan únemi: «balam tóbelese beredi, bir orynda tynysh otyra almaıdy, nemese taqtada jaıap berýge qorqady, ne isteý kerek?» degen suraqtar jı qoıylady. Al muǵalimder qaıymynan: Qazirgi balalar ózgeshe «qıyn» bolyp ketken degen lebizder estimiz. Bul suraýlarǵa mektep muǵalimi, dáriger, ata-ana, áleýmettik pedagog, psiholog birlesken is-áreket negizinde ǵana kómek bere alamyz. Bastayısh synyp oqýshylaryna bilim berý úrdisinde ásirese «erekshe» balalar minez qulqy ózine kónil áydartady. «Erekshe» balalarǵa ár synypta kezdesetin: agresivti balalar, óte belsendi balalar, mazasız balalar toby jatady.

Bolashaq qoǵamnyń negizin – mektep oqýshylary qurady desek, solarǵa jan jaqty durys tárbie berip, bilikti azamat etip ósirý bárinende buryn muǵalimderdiń enshisinde. Mundaı abyroıly maqsatty atqarý úshin, árıne muǵalimderdiń ózderi saıatty, bilimdi, ulttyq tálım-tárbie men minez-qulqy máselelerine barynsha qanyq bolýy kerek. Biraq olardyń ózderi osyndaı bilimdi qaıdan alady degen suraq boı kótereri anyq.

Mine, soǵan baılanysty bolashaq ustaz mamandarǵa balalarmen tiımdi qarym-qatynasta bolý, ásirese agresivti balalarmen jumys júrgizý baǵdarlamasyn usynyp, ádistemesin úretýdi júzege asyrý qolǵa alyndy.

Agressıua árıne, kenetten paıda bolmaıdy. Ol jeke adamdar arasyndaǵy ár túrli qarym-qatynastar, qorqytyp-úrkitýden paıda bolady.

Adamnyń túsken ortasynyń ereksheıigi agresivti áreketiń joǵary nemese tómen bolýyna áserin tigizedi. Mysaly: aıasy tar, temekiniń isi bar bólmedegi agresivti áreket, aıasy taza bólmedegilerge qaraǵanda kúshtirek bolady. Adamnyń jeke basynyń tártibine baılanysty bolady. Aıtalyq «durys» adamdardyń arasynda basqalarǵa qaraǵanda ashýlanshaq, ózin-ózi ustaı almaıtyn dar agresivti kórinedi.

Psiholog – ǵalymdar aggressıuanı birneshe túrge bóledi. E.From eki túri bar deidi: «zuandy», «zuansız».

Zuansız aggressıua: qaııp tóngen kezde ǵana paıda bolyp (qorǵaný maqsatynda) artynan basylady.

Zuandy aggressıua: qatygezdik pen qaııpke toly bolady.

Al, Z.Freid pen K.Lorents adam balasy aggressıuanı baǵyndyra almaıdy, sondyqtan ony kerek baǵytqa burý kerek degen.

Agressıua mı bólıkteriniń ár túrli aırýǵa shaldyǵýy nemese áleýmettik jaǵdailarǵa baılanysty paıda bolýy múmkin.

Búgingi kino, beınefilmderdegi qatygezdik, kúsh kórsetý kórinisteri kóremenderdiń agresivti deńgein arttırýǵa sebep bolatyn dyǵyn qazir

Eger qandai da bir agressivti qylyq kórsetkeni úshin ata-ana balany qatan jazalasa, ol óz yza-ashýyn, ata-ana aldynda kórsetpei ishine saqtaýğa úrenedi, biraq bul onýn basqa jaǵdailarda agressivti qylyq kórsetpeitinine kepil bola almaidy.

Balalar kóp jaǵdaida barlyq nazardy ózine aýdarý úshin de agressivti qylyq kórsetedi.

Ata-ananyń kóngishtigi, sheshim qabyldaýdaǵy senimsizdigi, minez jumsaqtyǵy balanyń boiynda «aitqanymdy istetemin» degen agressivti áreket týǵyzady.

Sondyqtan agressivti balalardyń minez-qulqyn tártipke keltirýde myna baǵyttarda jumys isteý qajet:

I. Ashý-yzany qoldanýǵa bolatyn jaǵdailarǵa úretý;

II. Balalardy ár túrli jaǵdailarda ózin-ózi ustai alýǵa, ózin-ózi basqary adisterine úretý;

III. Shielenisken jaǵdailarda sólesý daǵdylaryn qalyptastyrý;

IV. Adamdarǵa sený, jany ashý ssaqty qasietterdi qalyptastyrý.

Daryndy psiholog ári pedagog Júsipbek Aimaýytovtyń «Dáriger adamnyń denesin saýyqyrtatyn bolsa, muǵalim adamnyń aqylyn, janyn saýyqyrtady» degen qanatty qaǵidasyn árqashan jadyмыzda ustaýdy umytpaǵanymyz abzal.

Adamgershilik tárbieniń, adam boiynda osy jaqsy qasietterdiń bolýy, januaǵa, ósken ortasyna bailanysty. Bala isiniń durys ekenin qoshtap, on baǵyt berip, teris jerin dereý jóndep, demep jiberý ata-ana men tárbieshige júkteler mindet. “Adam boiynda jaqsy qasietter kóp bolsa, oǵan baq ta, baqytta qonady” degen sózge súensek, jaǵymsyz qylyq-qasietter bolsa odan aryltý qajet. Kóptegen qairyymdy ister jasap, jaqsy minez-qulyqtardy on boiyńa jinap, aqyldylyq tanytsań, mine adamshyldyq bolǵany.

Qoryta kelgende, ýaqyt talabynan týyndap, bilim berý júesinde bolyp jatqan ózgerister balany tárbielý osy zaman talabyna sai úlesimdi deńgeidi qaita qurýdy mindetteidi. Tárbi men oqý egiz degen sóz bar. «Tárbi bar jerde ǵana sapaly bilim sanaly urpaq bolady» degen dana halqymyzdyń maqal sózine súenemiz.

Paidalanylǵan ádebietter tizimi:

1. Nazarbaev N. «Memleket basshysynyń «Bolashaqqa baǵdar: rýhanı jańǵyrý» atty maqalasy» //Egemen Qazaqstan 26.04.2017
2. Kochetov A.I., Vertsinskaia N.N., Rabota s trýdnymi detmi. M, 1986
3. Qaiyrova,J, «Aýytqýshy minez-qulyqtyń shyǵý sebepteri men faktorlary», Qazaqstan mektebi, №1.2006

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi' nin Fâtiha Sûresi'nin Okunmasına Dâir Bir Risâlesi

M.Sami ÇÖLLÜOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi-Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr, Karabuk University Theology Faculty, mscolluoglu@karabuk.edu.tr

Özet

Çalışmada, Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi tarafından herhangi bir isimlendirme yapılmadan kaleme alınan ancak daha sonra "*Risâletün fi Kıraati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*" adıyla kayda geçmiş eser incelenecektir. Kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'nin, telif ettiği risâlelerdeki karinelerden XVIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Müellifin risâlelerinde kullandığı el-Borlevî ve ez-Za'ferânî nisbelerinden Safranbolulu olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu risâlede Fâtiha sûresinin ölen anne-baba ve yakınlarına okunması bağlamında Kadızâdeliler-Sûfîler arasındaki tartışmalara atıfta bulunmaktadır.

Safranbolu, başta ilmî, kültürel, ticârî ve sosyal alanlarda olmak üzere pek çok sahada köklü geçmişe sahip bir şehir olarak anılagelmiştir. Şehrin kadim geçmişindeki ilmî birikiminin ortaya çıkarılması doğrultusunda yapılacak akademik çalışmalar, geçmişten geleceğe köprülerin kurulmasında ve geçmişin mirasından ilham alınarak geleceğin inşa edilmesinde önem arz etmektedir. Bu çerçevede farklı disiplinlerde yapılacak çalışmaların söz konusu değerli mirasın gündüzüne çıkartılmasındaki rolü yadsınamaz. Bu çalışmada da yaklaşık üç asır önce yaşamış olduğu sanılan Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'nin yazma halindeki eserinin tanınıp bilinmesine katkı sağlamaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi, Fâtiha Sûresi, Kıraat, Anne-baba, Yakınlar

Ali b. Ibrahim al-Za'farani Effendi's Treatise on Reading the Chapter of al-Fatiha

Abstract

In the study, a treatise that was not named by its author, Ali b. Ibrahim al-Za'farani Effendi, but subsequently recorded as "*Risala fi Qiraat al-Fatiha li al-Walidayn*" will be examined. Based on the indications found in the treatises he authored, it may be assumed that Ali b. Ibrahim al-Za'farani Effendi lived in the 18th century. Given that the author used the *nisba* of al-Borlawi or al-Za'farani, it is understood that he was from Safranbolu. In the treatise he refers to the discussions between the scholars known as *Qadizadalis*, and the Sufis about reading the chapter of al-Fatiha for the deceased parents and

Safranbolu is a town with a deep-rooted past in various fields, especially in scientific, cultural, commercial and social spheres. Academic studies aiming to reveal the scientific knowledge of the city's ancient past are important to construct bridges spanning from the past to the future, and to build the future with the inspiration of the heritage. In this context, the role of the studies to be conducted in different disciplines in unveiling the valuable heritage is undeniable. Therefore, this study aims to contribute to the public recognition of the said manuscript work of Ali b. Ibrahim al-Za'farani Effendi, who is thought to be lived approximately three centuries ago.

Keywords: Ali b. Ibrahim al-Za'farani Effendi, the Chapter of al-Fatiha, Reading, Parents, Relatives.

Giriş

Bu çalışmada, ölen anne-baba ve yakınların ruhuna Fâtiha sûresinin okunmasına ilişkin tartışmalar çerçevesinde Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi tarafından kaleme alınan bir risâle incelenecektir. Risâlede XVII. yüzyılda gündemde olan Kadızâdeliler-Sivâsîler (Sûfiler) arasındaki dini konularda çıkan ihtilaflar kapsamında Fâtiha sûresinin, anne-baba ve yakın akrabalarından ölen kimselere okunup okunamayacağına dair tartışmalara atıfta bulunulmakta, sözü edilen her iki grubun anlamsız ve gereksiz çekişmelerine bir son verilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Müellifin risâlesinde aklî ve naklî gerçeklikler ön plana çıkarılarak taraflar arasındaki gerginliğin düşürülmesi amaçlanmaktadır. Farklı görüşler dile getirilirken bunun, muhataplar ötekileştirilmeden ve bir maslahata mebni olarak yapılmasının önemine değinilen risâlede, müellifin uzlaştırıcı bir yaklaşım içerisinde olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Risâlede sözü edilen taraflardan biri olan Kadızâdeliler, bir hareket olarak XVII. yüzyılda ortaya çıkmış ve adını döneminin vâizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö.1045/1635) almıştır. Kadızâde Mehmet Efendi'ye babası kadı olduğu için Kadızâde (kadı oğlu) lakabı verilmiştir. Kadızâde Mehmet Efendi, İbn Teymiyye (ö.728/1328) ekolünden etkilenen Birgivî Mehmed Efendi'nin (ö. 981/1573) öğrencilerinden ilim tahsil etmiş ve fikri gelişimi bu istikamette şekillenmiştir.¹ Ancak zamanla Birgivî'nin öne çıkardığı değerleri savunma noktasında farklı bir üslup ve tavır içerisinde hareket etmiştir. Kadızâde Mehmed Efendi ve onunla aynı fikrî çizgide olanlar, din adına sonradan ortaya çıkan birtakım adet ve uygulamaları bidat² olarak niteleyerek karşı çıkmışlardır. Onların bu muhalif çıkışlarının

¹ Kâtip Çelebi, *Mizânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak* (İslam'da Tenkit ve Tartışma Usûlü), sad. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 137-138.

² Arapça BDA kökünden türeyen "bidat" kelimesi bir şeyi icat etmek, örneği olmadan yapmak, bir şeyi baştan inşa etmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise "Dinin tamamlanmasından sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şeye bidat denmektedir." Bkz. İbn Manzûr, Ebul-Fadl, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1993, VIII, s. 6; Muhammed Ali et-Tahânevî, *Keşşâfu Istilâhâtil'-Funûn ve'l-Ulûm*, Lübnan, 1996, I, 313.

(zahirdeki) amacı, İslam'ı, Kur'ân ve sünnet dışında bidat kapsamında kabul edilen unsurlardan arındırmak ve devletin tüm kurumlarında bu anlayışı yaygın hale getirmek olmuştur.³

Medrese-tekke çekişmesi olarak da nitelendirilebilen bu tartışmanın diğer tarafında ise sûfiler yer almaktadır. Bu cenahta öne çıkan şahsiyet ise dönemin halveti şeyhlerinden Abdülmecid Sivâsî'dir. (ö. 1049/1639) Kaynaklarda âlim, fâdıl ve kabiliyetli bir şahsiyet olarak zikredilen Abdülmecid Sivâsî, aynı zamanda Kur'ân okuduğunda insanları mest eden güzel bir sese de sahiptir. Abdülmecid Sivâsî, "Şeyhî" mahlasıyla şiirler yazmış, hacim ve ilmî nitelik bakımından değerli eserler telif etmiştir. Ayasofya, Yavuz Sultan Selim, Şehzâdebaşı gibi İstanbul'un selâtin camilerinde va'z u nasihatte bulunan Abdülmecid Sivâsî, Sultan Ahmed Camii'nin inşâsı tamamlanınca caminin açılışında ilk cuma vaazını vermiş ve vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür.⁴ Başta Kadızâde Mehmet Efendi olmak üzere bu harekete mensup vaizlerin kürsülerde tarikat mensuplarına karşı takındıkları olumsuz tavırlara ve sataşmalara cevap veren Abdülmecid Sivâsî, tartışmalara dahil olarak tasavvuf ve tarikatları savunmuştur. Söz konusu tartışmalarda mutasavvıflar/sûfiler tarafından savunulan düşünce ve fikirler Abdülmecid Sivâsî ile karşıt görüşler ise Kadızâde Mehmed Efendi ile aynîleşmiş ve söz konusu taraflar arasındaki çekişme ve tartışmalar Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak anılmaya başlanmıştır.⁵ Genel olarak bakıldığında bu iki grup arasında tasavvufî düşünce ve uygulama ile ilgili meselelerle, dini inanış ve ibadetlere ilişkin meseleler ve toplumsal ve siyasi hayatla ilgili meselelerde anlaşmazlıklar çıktığı görülmektedir.⁶

Aynı inanca mensup olsalar da ayrı meşrepteki insanların dinî, toplumsal ve siyasî konulara yaklaşımlarının bir olmaması yadırganacak, sıra dışı bir durum değildir. İslami ve imâni gerçekliklerin anlaşılıp içselleştirilmesi ve hayata aktarılması çerçevesinde farklı yaklaşım ve yöntemlerle hareket edilip hakikatin etrafında buluşulması mümkündür. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de genel bir çerçeve çizilerek, sözü dinleyip en güzeline uyanlar, Allah'ın hidayete erdirdiği ve akıllarını kullanıp sağduyuyla hareket eden kimseler olarak vasıflandırılmaktadır.⁷ Ancak bunun anlamsız bir çekişme ve tartışma ortamı oluşturularak kutuplaşmalara neden olacak tutum ve davranışlarla gerçekleşmesi pek olası görünmemektedir. İş şirazesinden çıktığında arzu edilmeyen çeşitli olumsuzluklarla karşı karşıya kalılabilmektedir. Nitekim

³ Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", *Türk Kültür Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, Ankara (1979-1983), s. 208; Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), XXIV, 100.

⁴ Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fî İhtiyârî'l-Ehak*, s. 137; Çağfer Karadaş, "Sivâsîler-Kadızâdeliler Olayı ve İnanç Boyutu" *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyum Tebliğleri*, Sivas Kemal İbn-i Hümm'am Vakfı Yayınları, 2011, s. 115.; Cengiz Gündoğdu, "Sivâsî, Abdülmecid" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), XXXVI, 286.

⁵ Gündoğdu, "Sivâsî, Abdülmecid", s. 287.

⁶ Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", s. 100. ; Karadaş, "Sivâsîler-Kadızâdeliler Olayı ve İnanç Boyutu" s. 116.

⁷ Zümer 39/18.

Kadıızâdeliler-Sûfîler arasında yaşanan bu çekişmeler sürerken meydana gelen hadiselerde özellikle Kadıızâdeliler cepesinde tasvip edilmeyen pek çok hata ve yanlışların yaşandığı görülmektedir.⁸

Bu tartışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı XVII. yüzyılın ikinci yarısında taraflar arasında çıkan ihtilaflara çare olmak, anlaşmazlıkları sona erdirmek ve ifrat-tefrit açmazında kalanlara itidal telkin etmek için Kâtip Çelebi (ö. 1659) tarafından olağanüstü bir çaba gösterilmiş, sorunların halli çerçevesinde *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak* isimli eser kaleme alınmıştır. Müellif eserinde söz konusu çekişmeler ekseninde eleştiri yapmanın ve tartışmanın yöntemi üzerinde durarak çeşitli değerlendirme ve analizlerde bulunmuştur. Eserde taraflardan birinin ifratta, diğğinin ise tefritte olduğu ifade edilirken daha ziyade Kadıızâdeliler taraftarları mahkum edilip yerilmiş, sûfîlere olabildiğince pozitif ayrımcılık yapılmıştır.⁹ Söz konusu eserde ele alınan yirmi bir meselenin¹⁰ Kadıızâdeliler-Sivâsîler (Sûfîler) arasında süregelen tartışmalarla örtüşüğünü söylemek mümkündür.¹¹

Kadıızâdeliler-Sivâsîler (Sûfîler) arasında önce fikri seviyede başlayan tartışmalar, zamanla sosyal ve dînî hayatın yanında devletin kurumlarını da etkisi altına alacak şekilde olumsuz gelişmelere zemin hazırlamıştır. Tarafların arasına kin ve nefret girmiş, hocaların çoğu ikiye bölünerek taraf tutar hale gelmiştir. Abdülmecid Sivâsî ile Kadıızâde Mehmet Efendi'nin meşreplerinin tamamen birbirine zıt olması, ardı arkası kesilmeyen bu tartışmalarda önemli rol oynamıştır.¹² Abdülmecid Sivâsî, sûfî bir meşrebe sahip iken Kadıızâde Mehmet Efendi tam tersi bir kişiliğğ sahiptir. Bununla birlikte Kâtip Çelebi'ye göre her iki şahsiyet de samimiyetten uzaklaşmış ve şöhret peşinde koşarak dünyevileşmiş, onlara tabi olanlar da bu tartışmaların büyüyerek genişlemesine neden olmuşlardır. Durumun farkına varan akl-ı selim sahibi kimseler ise bu kavgadan uzak durmuşlardır. Ancak her iki taraftan da şöhret umuduyla hareket eden bazı kimseler bu anlamsız çekişmeyi sürdürmüş, birbirlerini tenkit edip bu kısır tartışmayı

⁸ Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak*, s. 139; Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadıızâdeliler Hareketi", s. 220-221.

⁹ Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak*, s. 16.

¹⁰ Kâtip Çelebi'nin en doğru olanı tercih etmede hakkı ölçü edindiğğ kitabının mukaddimesinde aklî ilimlerin lüzumuna değğindikten sonra şu konuların üzerinde durur: 1-Hızır'ın Hayatı Meselesi. 2- Teganni Meselesi. 3- Raks ve Deverân Meselesi. 4-Tasliye ve Tardiye Meselesi.5-Tütün Meselesi. 6-Kahve Meselesi. 7- Afyon ve Diğğ Keyif verici Maddelerin Kullanımı Meselesi. 8- Rasulullah'ın Anne ve Babasının Dini Durumu ile İlgili Mesele. 9- Firavun'un İmanı Meselesi. 10- Muhiddin İbnü'l-Arabî'nin Durumu Konusunda Oluşan İhtilaf Meselesi. 11- Yezid'e Lanet Okuma Meselesi. 12- Bidat Meselesi. 13- Kabir Ziyareti Meselesi. 14- Kandil Gecelerinde Kılınan Namazlarla İlgili Mesele. 15- Musâfaha Meselesi. 16- İnhinâ Meselesi. 17- İyiliğğ Emretme, Kötülükten Alıkoyma Meselesi. 18- Milletin Anlam İçeriğğ ile ilgili Mesele. 19- Rüşvet Meselesi. Ebussuûd Efendi ile Mehmet Birgili Efendi ile İlgili Mesele. 20- Sivâsî Efendi ve Kadıızâde Efendi ile İlgili Mesele. 21- Nimeti Dile Getirme ile İlgili Mesele. Bkz. Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak*, s. 5-6.

¹¹ İlhan Kutluer, "Mîzânu'l-Hak" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), XXX, 217.

¹² Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadıızâdeliler Hareketi", s. 217; Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak*, s. 138.

alevlendirmekten geri durmamışlardır. Cami kürsüleri bile bu hararetle çekişmelerin mekânı haline gelmiş, iş birbirlerini tekfir edip hayatlarına kastedecek seviyeye kadar gelince, devlet tarafından çeşitli caydırıcı tedbirler alınarak yükselen gerilim düşürülmeye çalışılmıştır.¹³ Ancak söz konusu tartışmalar bir müddet hararetini yitirse bile tamamen ortadan kalkmamış, daha sonra tekrar gündeme gelerek toplumunda yeniden kamplaşmalara neden olmuştur. Kamuoyu bir asra yakın bir süre bu gündemle meşgul olmuştur.¹⁴

Tarihe göz atıldığında benzeri hadiseler, çoğunlukla toplumsal yapıda ve siyasi şartlardaki bozulmaların ortaya çıktığı zamanlarda görülmektedir.¹⁵ Nitekim bu tartışma ve çekişmeler de Osmanlı'nın XVII. yüzyılda içinde bulunduğu birtakım karışıklıklar, merkezi yönetimde zuhur eden zaafılar, artan ekonomik sıkıntılar, sürekli devam eden savaşlar ve neticesinde toprak kaybına uğranması, nüfus hareketlerindeki yoğunluk ve çıkan isyanlar gibi istikrarsız ortamlar içerisinde ortaya çıkıp gelişme imkanı bulmuştur.¹⁶

Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi tarafından kaleme alınan mezkur risâlede de Kadızâdeliler-Sûfiler arasındaki tartışmalar kapsamında o dönemde gündemde olan Fâtiha sûresinin ölen anne-baba ve yakınlarla okunması meselesi ele alınmıştır. Esasen ölenlerin arkasından Kur'ân okunma hususu İslami gelenekte çok erken dönemlerden itibaren alimler arasında tartışıla gelmiştir.

Bu ekseninde yapılan tartışmalarda birbirine aykırı iki görüşün öne çıktığını ifade etmek mümkündür. Alimlerin büyük bir kısmı ölenlerin ardından dua amacıyla Kur'ân okunmasına olumsuz bakmazken bazı alimler Kur'ân'ın okunup sevabının ölümlere bağışlanmasını çeşitli gerekçeler ileri sürerek doğru bulmamışlardır.¹⁷ Ancak daha önce ifade edildiği üzere farklı görüşe sahip olan tarafların bu tutumlarını fikri seviyede savunmalarının ötesinde birbirine karşı eleştiri ve tenkitlerinde makuliyet sınırlarını aşarak bunu ifrat-tefrit derecesine ulaştırmaları, birbirlerine karşı hakkaniyet ölçüsünün dışına çıkarak haksız ve mesnetsiz itham ve yargılamalarda bulunmaları, toplumda tedirginliklerin ve gerginliklerin artmasına neden olmuştur.¹⁸ Nitekim, tıpkı

¹³ Çelebi, *Mizânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak*, s. 138-139; Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", s. 218.

¹⁴ Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", s. 219; Karadaş, "Sivâsiler-Kadızâdeliler Olayı ve İnanç Boyutu" s. 115.

¹⁵ Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", s. 100; Karadaş, "Sivâsiler-Kadızâdeliler Olayı ve İnanç Boyutu" s. 121.

¹⁶ Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", s. 209; Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", s. 100.; Karadaş, "Sivâsiler-Kadızâdeliler Olayı ve İnanç Boyutu", s. 112.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, "Ölümlere Dua ve İstiğfar Niyetiyle Kur'ân Okuma Meselesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (Nisan 2019), ss. 85-106.

¹⁸ Bu dönemde taraflar arasında yaşanan tartışmalara örneklik teşkil etmesi bakımından bkz. Hamdi Kızılar, "XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Sûfi'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risâlesi", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 24/3, Ankara 2014, ss. 137-145; Hamdi Kızılar, "Şa'bâniye Temsilcilerinden Ömer Fuâdî'nin 'Türbenâme' Risâlesi: Tasavvuf Karşıtlarına Verilen Cevaplara Bir Örnek", *4-6 Mayıs 2012 Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu Üniversitesi, 2015, ss. 373-390.

Kâtip Çelebi'nin yaklaşımına benzer bir yaklaşımla hareket eden Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi de toplumda dini konulardaki görüş farklılıklarından ortaya çıkan bu olumsuz tabloyu akl-ı selim ile aşabilmenin çabası içerisinde. İşte bu yaklaşımla ve bu çerçevede kaleme alınan risâlede, taraflara özellikle dini konularda birbirleriyle olan çekişmelerinde itidalle hareket etmeleri salık verilmektedir.

Çalışmada girişi takiben müellifin hayatı ve eserleri ile incelenen eserin fiziksel özelliklerine temas edilecek sonrasında eserin muhteva incelemesine geçilecektir.

1. Müellifin Hayatı ve Eserleri

Kaynaklarda Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'nin hayatına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu çalışmada incelenen eserin dışında başka bir eserinde¹⁹ yer alan karinelere²⁰ müellifin 1754-1757 yıllarında tahtta olan Osmanlı Padişahı III. Osman²¹ (ö.1171/1757) ile 1755 yılında Şeyhu'l-İslamlık görevinde bulunan Vassâf Abdullah Efendi²² (ö.1174/1761)'ye saygı ve övgü sadedinde isimlerini anarak atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle XVIII. yüzyılda yaşamış olduğu tahmin edilen müellifin, eserlerini de büyük olasılıkla 1755-1757 yılları arasında kaleme almış olduğu söylenebilir.

Eserlerinde "Borlu" ve "Za'ferân" kelimelerine nispet ederek kullandığı el-Borlevî²³ ve ez-Za'ferânî²⁴ nisbelerinden müellifin Safranbolulu olduğu anlaşılmaktadır. Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi "*Zübdetü'l Fevâid*" isimli risâlesinde zikrettiği ez-Za'ferânî nisbesinin kenarına düştüğü notta da bu kelimenin, "Za'ferânborlu"²⁵ ismine mensubiyeti ifade ettiğini belirtmektedir.²⁶

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu bölümünde 06 Mil Yz A 1569/3

¹⁹ Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî, *İlzâmu'l-Muânidîn ve İbtâlu Za'mi'l-Hâsidîn*, Milli Ktp., Yazmalar Koleksiyonu, no: 1569/2, vr. 32b.

²⁰ Müellif, mezkur risâlesinde III. Osman için "Sultanımız/Padişahımız Osman" ifadesini kullanırken dönemin Şeyhu'l İslâmı Vassâf Abdullah Efendi için de övücü nitelendirmelerde bulunmakta, Acem diyarındaki (İran'da) bilinirliğine işaret etmektedir. Nitekim Şeyhu'l-İslâm Vassâf Abdullah Efendi İran'da bulunmuş, hatta orada kalış süresi uzun olmasından ötürü kendisine "İrânî Abdullah" lakabı verilmiştir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Vassâf Abdullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XXXX, 559.

²¹ Fikret Sarıcaoğlu, "Osman III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), XXXIII, 456.

²² Mehmet İpşirli, "Vassâf Abdullah Efendi", s. 559-560.

²³ ez-Za'ferânî, *İlzâmu'l- Muânidîn ve İbtâlu Za'mi'l-Hâsidîn*, vr. 31b; ez-Za'ferânî, *Risâletü'n fi Kirâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, Milli Ktp., Yazmalar Koleksiyonu, no: 1569/4, vr. 44b.

²⁴ ez-Za'ferânî, *Zübdetü'l Fevâid*, Milli Ktp., Yazmalar Koleksiyonu, no: 1569/3, vr. 41b.

²⁵ İbn Battûta tarafından XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinde "Borlu" adıyla zikredilen Safranbolu, Osmanlı döneminde de "Borlu" ya da "Taraklıborlu" şeklinde isimlendirilmiştir. Şehrin adından geldiği "Za'ferânborlu" isminin XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 164,181; Feridun Emecen, "Safranbolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), XXXV, 481.; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017, Ankara, s. 659.

²⁶ ez-Za'ferânî, *Zübdetü'l Fevâid*, vr. 41b.

numara kaydıyla bir mecmua içerisinde 1b-45b varakları arasında Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'ye ait olduğu anlaşılan yazma halinde dört risâle bulunmaktadır. Mecmuanın zahriyesinde, içinde yer alan risâlelerin başlangıç sahifeleri ile isimlerinin zikredildiği bir fihrist²⁷ bulunmaktadır. Zahriyeye düşülen nota göre bu fihristin h. 1218/ m. 1803 tarihinde Zât-ı Sâbık Sandık Emîni Mehmet Muhyittin Pamuk Efendi tarafından oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Temellük kaydı olarak nitelendirilebilecek bu bilgilerin altında mecmuanın, h. 1251/ m. 1835 tarihinde Büyük Ayasofya müderrislerinden el-Hâcc Hasan b. Mehmed'e intikal ettiğini ifade eden bir not yer almaktadır. Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'nin zikredilen mecmuda yer alan eserleri²⁸ şunlardır:

a- Zübdetü'l Ezhâr: Mecmuanın ilk risâlesi²⁹ olarak 1b- 28a varakları arasında yer alan bu eserin dili Arapça'dır. Risâlenin başlarında İslâmî ilimlere ve nahiv ilminin önemine özellikle dikkat çekilmektedir. Müellifin, Birgivî Mehmed Efendi (ö. 981/1573)'ye ait "İzhâr"³⁰ isimli eserde ele alınan nahiv konularının özünü ilim ehlinin hizmetine sunmak üzere bu risâleyi yazdığı anlaşılmaktadır. Risâle; mukaddime, üç makale ve sonunda yer alan bir hatimeden oluşmaktadır.³¹

b- İlzâmu'l- Muânidîn ve İbtâlu Za'mi'l-Hâsidîn: Risâlede, insanların bilgi eksikliklerinden kaynaklanan yersiz tartışmalar içine girerek peygamberlerin ismet sıfatı çerçevesinde bazı kavramları yanlış anlamaları ve bunu taassup derecesine vardırmaları eleştirilmektedir. Müellif, risâlesinde oluşturduğu üç başlık (bab) altında ısrarcı ve inatçı kimselerin dayanaksız iddialarını, ortaya koyduğu argümanlarla boşa çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece körü körüne yanlıştaki direnen kimselerin hatalarını anlamaları ve doğruyla buluşmaları için bir zemin oluşturulmuş olacaktır. Risâlenin dili Arapçadır. Mecmuda 31b-38b varaklar arasında ikinci sırada yer almaktadır.³²

²⁷ Müellife ait risâlelerin yer aldığı mecmua, Milli Kütüphane kayıtlarında mecmuanın içinde yer alan üçüncü risâlenin (Zübdetü'l Fevâid) ismiyle anılmaktadır. Mecmuanın zahriyesine sonradan ilave edildiği tahmin edilen fihristin ise risâlelerin içeriklerine göre oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ancak müellifin risâleleri isimlendirmesinde fihriste göre bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Buna göre ilk risâle fihristte "Şerh-u İzhâr" ismiyle yer alırken müellif tarafından "Zübdetü'l-Ezhâr" ismi verilmiştir. İkinci risâle hem fihristte hem de müellif tarafından "İlzâmu'l-Muânidîn ve İbtâlu Za'mi'l-Hâsidîn" ismiyle zikredilmiştir. Üçüncü risâle fihristte "Zübdetü'l Fevâid fi Âyeti'l-Kürsî" ismiyle anılırken müellif tarafından sadece "Zübdetü'l Fevâid" ismi verilmiştir. Sonuncu risâleye ise oluşturulan fihristte "Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn" ismi verilirken müellif tarafından herhangi bir isim verilmemiştir. Bu çalışmada ele alınan sonuncu risâle (Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn), içeriği ile örtüştüğü için fihristte zikredilen isimle anılmıştır. Bkz. ez-Za'ferânî, *Zübdetü'l Fevâid*, vr. 1a.

²⁸ Çalışmada zikredilen bu eserlerin dışında kaynaklarda müellife ait bir esere rastlanamamıştır.
²⁹ Müellifin mecmuada yer alan yazma eserlerinden sadece üçüncü sırada yer alan *Zübdetü'l Fevâid* isimli eser ile ilgili kütüphane kayıt bilgisi bulunurken diğer eserlerine ilişkin müstakil bilgi kaydına ulaşılamamıştır. Bu durumda diğer eserlerin mecmua içerisindeki sırasına göre demirbaş kayıt bilgisi tespit edilip zikredilmiştir.

³⁰ Takıyyüddin Muhammed b. Ali Birgivî, *İzhârü'l-Esrâr*, İstanbul, 1804. Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), XXIII, 507.

³¹ ez-Za'ferânî, *Zübdetü'l Ezhâr*, Milli Ktp., Yazmalar Koleksiyonu, no: 1569/1, vr. 1b-28a.

³² ez-Za'ferânî, *İlzâmu'l- Muânidîn ve İbtâlu Za'mi'l-Hâsidîn*, vr. 31b-38b.

c- Zübdetü'l Fevâid: Bu eserinde müellif, namazlardan sonra Âyet'ül-Kürsî'nin açıktan okunmasının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan cehalet kaynaklı anlamsız tartışma ve çekişmelere ivedi bir çözüm getirmek istemektedir. Bu nedenle kaleme aldığı risâlesinde konu hakkında bilinmesinde fayda gördüğü hususları özlü bir şekilde aktarılıp açıklamaya çalışmaktadır. Üç başlıkta ele alınan konunun her bir başlığı, içerdiği özlü ve güzel sözlerinden dolayı "ferîde" olarak isimlendirilmiştir. Arapça yazılan eser, mecmuanın üçüncü risâlesidir ve 41b-44a varakları arasında yer almaktadır.³³

d- Risâletün fî Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn: Bu çalışmada ele alınacak olan risâlede de tarihi süreçte Kadızâdeliler-Sûfîler arasında geçen dini içerikli tartışmalar ekseninde Fâtiha sûresinin anne-baba ve yakınların ruhunu okunması hususunda çıkan anlaşmazlıklara değinilmektedir. Mecmuanın sonunda 44b-45b varakları arasında yer alan eserin dili Arapça'dır.³⁴

Müellifin tahsil hayatı ile ilgili her ne kadar bilgi sahibi olunmasa da yukarıda zikredilen eserleri ve bu eserlerin içeriklerinden anlaşıldığına göre kendisinin Arap dili ve belâgati ile İslami ilimlere vukûfiyetinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim eserlerinde ifade ettiği görüşlerini temellendirip delillendirirken alanının temel referans kaynaklarına atıfta bulunması bunun bir göstergesi olarak görülebilir.

2. Eserin Fiziksel Özellikleri

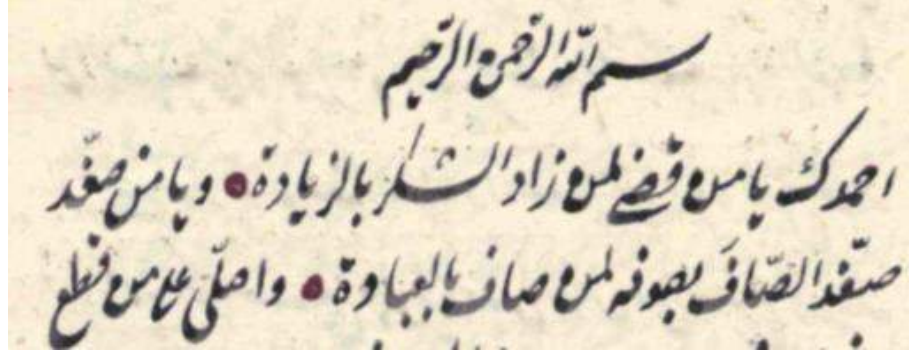
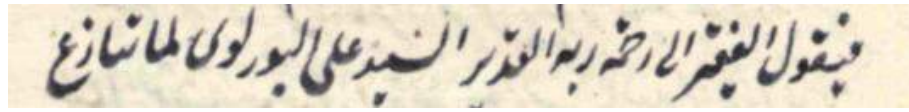
Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi tarafından telif edilen "*Risâletün fî Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*" isimli yazma eserin, müellif hattı ya da müstensih hattı olup olmadığı, yazıldığı tarih, müstensihi ve istinsah tarihine dâir bir bilgi mevcut değildir. Eser tek nüsha olup daha önce belirtildiği üzere Milli Kütüphane'de Yazmalar Koleksiyonu bölümünde 06 Mil Yz A 1569/4³⁵ numara kaydıyla bir mecmua içerisinde 45a-46a varaklar arasında yer almaktadır. Eserin ölçüleri 210x130-140x68 mm'dir. Günümüze kadar ulaşabilen eserin yazıları okunaklıdır. Ta'lik hattı ile Arapça kaleme alınan eserin bazı sözleri kırmızı mürekkeple yazılıp önemli görülen kısımlarının üstü işaretlenmiştir. Sırtı ve kenarları kahve renkli meşin müklepli, satırları ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisinde yer almaktadır. Yazmanın ilk varığında telif amacının ifade edildiği derkenar bilgileri mevcuttur.

³³ ez-Za'ferânî, *Zübdetü'l Fevâid*, vr. 41b-44a.

³⁴ ez-Za'ferânî, *Risâletün fî Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b-45b.

³⁵ Risâlenin mecmua içerisindeki sıralanışına göre yapılmış bir tespittir. Bkz. (dipnot 27 ve 29).

Eserin Başlangıç Kısmı

Eserde Müellifin İsmi³⁶ Geçtiği Kısım

3. Risâletün fî Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn

Eserine hamdele ile başlayan müellif, bu kısımda seçerek kullandığı kelimelerle özellikle Kadızâdeliler ve Sûfilere atıfta bulunması dikkat çekicidir. Şöyle ki, "أحمدك يا من قضى لمن زاد الشكر بالزيادة" "Şükürü artırana fazlasını takdir edip hükmeden! (Allahım!) Sana hamdediyorum." ifadesi içinde yer alan "قضى" ve "زاد" kelimeleri gelişmiş güzel bir şekilde sıralanmış değildir. Sözcükler hem hamdelerin bir ögesi hem de Kadızâdelileri işaret eden bir gösterge olarak kullanılmıştır. Yine "و يا من صفد الصائف بصفوفه لمن صاف بالعبادة". "Kullukta içtenlikle davrananları ve samimiyet içerisinde duranları birbirine kenetledikçe kenetleyen! (Allahım!)" ifadesi içinde yer alan "صاف" ve "بصفوفه" lafızları da aynı şekilde sûfilerle ilişkilendirilerek zikredilmiştir.³⁷ Hamdelede "Berâatu'l-İstihlâl"³⁸ adı verilen edebî sanata başvurulması, müellifin tarafları uzlaştırmadaki niyetinin bir tezahürü olarak görülebilir. Nitekim müellif bu risâlesinin Kadızâdelilerle Sûfiler arasındaki anlaşmazlıkları sona erdirmek amacıyla yazıldığını ifade etmektedir.³⁹

Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi, risâlenin salvele kısmında ise Kur'ân-ı

³⁶Müellifin eserlerinde kullandığı el-Borlevî ve ez-Za'ferânî nisbeleri, aynı yere yani Safranbolu'ya mensubiyeti ifade ettiği için bu çalışmada müellif ez-Za'ferânî nisbesiyle ilişkilendirilmiştir. Bkz. (dipnot 25). Ayrıca Milli Kütüphane kayıtlarında da müellif, diğer risâlelerinde yer alan el-Borlevî nisbesiyle ya da her ikisi ile değil de sadece *Zübdetü'l Fevâid* isimli eserinde kullandığı ez-Za'ferânî nisbesi ile anılmaktadır. Bkz. ez-Za'ferânî, *Zübdetü'l Fevâid*, vr. 41b.

³⁷ ez-Za'ferânî, *Risâletün fî Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b.

³⁸ Hüsnü'l-İbtidâ ya da Berâatu'l-İstihlâl: Müttekellimin sözüne amaca ve içeriğe delâlet eden kelime ve deyimlerden yararlanarak ilgi çekici güzel bir üslupla başlama sanatıdır. Bkz. Ebu'l Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bed'î*, Dâru'l- Cîl, 1990, I, 42.; Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el- Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme lil-Küttâb, 1974, III, 363.

³⁹ Müellife ait olduğu anlaşılan derkenarda verilen bilgiye göre risâle, Kadızâdelilerle Sûfiler arasındaki çatışmayı sona erdirmek için kaleme alınmıştır. Bkz. ez-Za'ferânî, *Risâletün fî Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b.

Kerîm'in hükümlerini açıklamak suretiyle dindeki bilinmezleri ortadan kaldıran Hz. Peygamber'e, onun aile fertlerine ve ashabına salât-u selamda bulunmaktadır. Özellikle ashabın kendilerinden sonra gelecek nesiller için kapalılık arz eden hususların anlaşılmasında farklı görüşler ortaya koymalarının önemine vurgu yapmaktadır.⁴⁰ Müellif, eserin hamdele kısmında geçen ifadelerin sonunu " ﷻ " harfi ile bitirerek edebi sanatlardan seci⁴¹ üslûbunu kullanmıştır. Aynı şekilde salvele kısmında da " ﷻ " harfi kullanılmıştır.⁴²

Bir kul olarak Cenab-ı Hakk karşısındaki acizliğini ve O'nun rahmetine olan muhtaçlığını şahsıyla ilgili olarak kullandığı "el fakîr" kelimesiyle ifade eden müellif, toplumda bazı kimselerin birbirlerine iftira atarak tartışıklarına değinmektedir. Ona göre insanların bir kısmı aslında açık olan ve anlaşılmasında zorluk olmayan konuları kendi zihinlerinde kalıplaşmış düşünceler haline getirince herkes birbirine itiraz edip cevap yetiştirmeye, karşı tarafı hedefleyen mesajlar ve kınamaların yer aldığı kitaplar yazmaya başlamıştır. Ancak müellif, onların bu itirazlarının gerçekçi ve yeterli olmadığı görüşündedir. Çünkü muhalif konumda yer alınırken, itirazda bulunurken ya da eleştirirken nezaketi ve terbiyeyi terk etmişlerdir. Açıklanması gereken bu durumu açıklığa kavuşturmayı ve başarılı olmayı hedeflendiğini ifade müellif, doğru yolu gösterenin sadece Allah olduğunun altını çizmektedir.⁴³

Müellif, anne-baba ve yakınların ruhuna ve Allah rızası için Fâtiha sûresinin okunması hususunun bir mesele haline getirilmesiyle insanların ikiye bölündüğünü ifade etmektedir. Bazı kimselere göre bunda herhangi bir sakınca yoktur. Bazılarına göre ise sakıncalı bir durumdur. Hatta Allah'a şirk koşmak söz konusudur. ⁴⁴ Bu ayrışma neticesinde her iki grupta yer alan insanlar arasında birbirlerine fiziksel şiddet uygulayacak boyutlara varan tartışmalar ve kavgalar çıkmıştır. Bu çerçevede çıkan tartışmalar başlangıçta hafif düzeyde iken daha sonra insanlar için telâfisi olmayan sonuçlar doğurmuştur.⁴⁵

İki karşıt görüşün toplumda fikri dalgalanmalara ve med-cezirlere neden olmasını düşünce denizlerinin dalgalanıp çalkalanmasına benzeten ez-Za'ferânî Efendi, bu keşmekeş içinde kalanların tartışıklar meselenin içine dalıp boğulduklarını ve kafalarının karmakarışık hale geldiğini ifade

⁴⁰ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b.

⁴¹ Şiirdeki kafiye gibi nesirde de ifadelerin sonlarının aynı olmasıdır. Şiirdeki kafiyenin nesirdeki karşılığı seci'dir. Bkz. Mecdüddin İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî- Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Beyrut 1979, II, 343; İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tâcu'l-Luġa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulġafûr Attâr, Dâru'l- İlm Lil-Melâyin), Beyrut 1987, III, 1228; Ebû'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luġa*, (thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, 1979, III, 135.; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1983, I, 117.

⁴² ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b.

⁴³ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b.

⁴⁴ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 44b.

⁴⁵ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

etmektedir.⁴⁶ Ancak ona göre insanlar gerekli olmasına rağmen meselelerin arka planı ya da sebepleri üzerine eğilip kafa yormamışlardır.⁴⁷ Konulara yüzeysel bakıldığında taraf haline gelineceğine ve kolaylıkla tartışmaların içerisine dahil olunacağına işaret eden müellife göre meseleler yüzeysellikten kurtulup biraz etraflıca ele alınmalıdır.

Bu sebeple Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi, Fâtiha sûresinin ölen kimselere okunması hususunda problem olarak görülen ifade şekli üzerinde durur. Ona göre tartışmada taraf olanlar kimseler eğer "الروح والوالدين والأقربين و رضاء الله تعالى، الفاتحة" "Anne-baba ve yakınların ruhu ile Allah rızası için el-Fâtiha" sözleri ile "إقروا الفاتحة لهم و له تعالى" "Onlar ve Allah rızası için Fâtiha'yı okuyunuz." demek istiyorlarsa, zikredilen kimseler (anne-baba ve yakınları) ile Allah'ı bir arada söyledikleri için ibadet olan kıraat, Allah'la birlikte zikredilen kimselere de tahsis edilmiş olur. Zikredilen ifadedeki و harfi çoğul, لهم ve له ifadeleri de tahsis anlamı taşıdığı için bu da Allah'a şirk koşmak anlamına gelmektedir. Oysa Allah bundan münezze olup çok yücedir.⁴⁸ İbadetin sadece Allah'a mahsus olduğu, Fâtiha sûresinde yer alan "إياك نعبد / Ancak sana kulluk ederiz.⁴⁹ " lafızları ile Beyyine sûresinde geçen " وما أمروا إلا ليعبدوا الله مخلصين / Onlara, ancak dini Allah'a has kılarak O'na kulluk etmeleri emrolunmuştur.⁵⁰ " ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır.⁵¹

"Bu ifadelerde şirk vardır." diyen kimselerle "Mutlak anlamda şirk vardır." demeyen kimselerin, kasıtları ne olursa olsun onun bu tespitinden kendi hisselerine düşen cevapları aldıklarını, ayrıca "Şirk vardır." demenin bunu söyleyenler için birtakım sonuçlar doğuracağına değinen ez-Za'ferânî Efendi, aksini düşünmenin pek hoş olmayacağını ifade etmektedir. Diğer taraftan müellife göre tartışmanın tarafı olan kimseler şayet bu ifadeleriyle bedenî ibadet olan kırâatın sadece Allah'a mahsus olduğunu kastediyorlarsa bu Allah'a şirk koşma anlamına gelmez. Bu durumda Allah'ın okuyana verdiği sevap, kırâat sonrasında adı zikredilen kimseler sebebiyledir.⁵² Yapılan tespit doğrultusunda "Bu sözde bir sakınca yoktur." diyenlerin de mutlak olmamakla birlikte cevaplarını aldığına değinen eden Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi, aksi bir değerlendirme yapılmasını da doğru bulmamaktadır.⁵³

Müellif netice itibariyle anne-baba ve yakınların ruhuna Fâtiha sûresinin okunması meselesinin iki yönü olduğuna dikkat çekmiştir. Birincisi kırâat yönüdür ki o da her hâlükârda Allah rıza içindir. İkincisi ise sevap yönüdür. O da okuyan kimse için söz konusudur. Kişi okuduğu sûreyi ölenlere bağışlasa da bağışlamasa da her hâlükârda sevabı kendisinedir. Bağışlaması

⁴⁶ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

⁴⁷ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

⁴⁸ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

⁴⁹ Fâtiha 1/5.

⁵⁰ Beyyine 98/5.

⁵¹ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

⁵² ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

⁵³ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

ez-Za'ferânî Efendi, karşılıklı soru-cevap tarzındaki tartışmaların olumsuz sonuçlarının sorumluluğu üstlenilerek hata işlenmesini, özellikle de kitap yazmak suretiyle karşılıklı atışma içerisine girilmesini anlamsız bulmaktadır. Ona göre daha doğru ve tercihe daha layık olanın ihtiyaten bu gibi tartışmaları körükleyecek söz ve ifadelerden kaçınarak Fâtiha sûresi okunduktan sonra "Okunan sûrenin sevabını anne-baba ve yakınlar(ım)a bağışladım." denmesi ve uygun olan şekilde onlara dua edilmesidir. Bu şekilde hareket edildiğinde asla yanlış anlama ve zanda bulunma söz konusu olmaz.⁵⁵

Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi, yaşadığı dönemdeki cahil kimselerden yakınlıkla onların, söylenen sözlerin doğrusuyla eğrisini birbirinden ayırt edemediklerini, sözlere göre kişilerin değil de kişilere göre sözlerin önemsendiğini ifade etmektedir. Bu şekilde hareket eden kimselerin bir şekilde hataya düşeceklerini dikkat çeken müellif, bu iki durumun birbirinden ayırt edilmesini ve en saygın olanın seçilmesini tavsiye etmektedir.⁵⁶

Değerlendirme

Bu çalışmada Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'nin, XVIII. yüzyılda telif edildiği tahmin edilen, "*Risâletün fi Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*" isimli yazma eseri ele alınmaya çalışılmıştır. Kaleme aldığı bu eseri ve diğer eserleri birlikte değerlendirildiğinde müellifin Arap dili ve İslâmî ilimlerde belli seviyede bir birikime sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Eser incelendiğinde XVII. yüzyılda başlayan ve etkisini kısa sürede kaybetmeyen Kadızâdeliler- Sivâsîler (Sûfîler) arasındaki tartışmaların, XVIII. yüzyılda da Osmanlı toplumunun gündemine yansımış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'nin bu eserinin telif sebebinin de taraflar arasında süregelen anlamsız tartışmalara son vermek olduğu anlaşılmaktadır.

Kadızâdeliler-Sûfîler arasındaki çekişmelere Kâtip Çelebi'nin perspektifinden baktığı anlaşılan müellif, dini konulardaki bilgi eksikliği ve taassuptan kaynaklanan gerginliklerin akl-ı selim ile aşılabileceği kanısındadır. Bu yönde çaba harcayan müellif, kaleme aldığı eserinde yaptığı izâhlarla, her iki tarafın takipçilerini, tartışmalarında etik değerlere riayet etmeye çağırılmaktadır. Tarafların ismini edebî bir uslubla dolaylı olarak risâlesinde zikreden müellif, onlardan bahsederken "bazıları" şeklinde belgisiz zamirler kullanmıştır. Bu da şahısların ya da tarafların öne çıkarılmayıp düşülen hataların giderilmesi için çaba sarf edildiğini göstermektedir. Müellif, sade ve anlaşılır bir dilde kaleme aldığı eserinde, ibadetin sadece Allah'ın zâtına mahsus olduğunu vurgulamak için zikrettiği

⁵⁴ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a-45b.

⁵⁵ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45b.

⁵⁶ ez-Za'ferânî, *Risâletün fi Kırâati'l-Fâtiha Li'l-Vâlideyn*, vr. 45a.

ayetlerin dışında, herhangi bir kaynağı görüşlerini desteklemek amacıyla referans olarak vermemiş, kendi mülahazalarını aktarmıştır.

Dini konularda bilgi ile mücehhez bir toplum oluşumuna katkı sağlama arayışıyla uzlaşmacı ve çözüm odaklı bir yaklaşım içerisinde meselelere yaklaşan müellif, iftira atılarak bir tartışma zemininde buluşulmasının mümkün olamayacağını, aslında insanların anlaşılması gayet kolay ve açık olan hususları kendi zihinlerinde bir problem haline getirmelerinin anlamsızlığını dile getirmektedir. İçi boş tartışmalarla insanların enerjilerinin boşa harcandığı kanısında olan ez-Za'ferânî Efendi, tarafların ileri sürdükleri argümanların yetersiz ve gerçeklikten uzak olduğu görüşündedir.

Müellife göre insanlar tartışma ve tenkit etme nezaketini yitirmişlerdir. Halbuki, yüzeysellikten kurtulup üzerinde kafa yorulsa meseleler çözüme kavuşacaktır. Bu çerçevede bazı hususların açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünen müellif, taraflar arasındaki anlaşmazlığın sebepleri üzerinde durarak, risâlesinde ele aldığı konu üzerinde tartışmaları ortadan kaldıracak bazı tespitlerde bulunmuştur.

Ali b. İbrâhim ez-Za'ferânî Efendi'ye göre lüzumsuz ve faydasız tartışmalar cehaletten kaynaklanmaktadır. Söylemlerin öncelikle zihinde bir değerlendirilmesi yapılmalı; kimin ne söylediğine değil, sözün doğru olup olmadığına bakılmalıdır. Aksi takdirde hataya düşmekten kurtulunması mümkün değildir. Kişi, makul ve mantıklı olanı diğerlerinden ayırt etmeli ve en değerli olanını tercih etmelidir.

Kaynakça

- Akbayar**, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Birgivi**, (1804). T. M. A. *İzhâru'l-Esrâr*. İstanbul.
- Cevherî**, İ. (1987). *es-Sıhah Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*. (thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr). Beyrut: Dâru'l-İlm Lil-Melâyîn.
- Cürcânî**, S. Ş. (1983). *el-Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Çavuşoğlu**, S. (2001). "Kadızedeliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXIV/100-102). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Elmalı**, H. (2001). "İzhâru'l-Esrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXIII/506-507). İstanbul: TDV Yayınları.
- Emecen**, F. (2008). "Safranbolu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXV/481-483). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündoğdu**, C. (2009). "Sivâsî, Abdülmecid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXVI/286-287). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbnü'l-Esir**, M. (1979). *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tanâhî). Beyrut.
- İbn Fâris**, E. A. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. (thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr**, E. (1993). *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.

İpşirli, M. (2012). "Vassâf Abdullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXII/559-560). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karadaş, C. (2011). "Sivâsîler-Kadıızâdeliler Olayı ve İnanç Boyutu" *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyum Tebliğleri*, s. 107-124. Sivas Kemal İbn-i Hü'm'am Vakfı Yayınları.

Kızıler, H. (2014). "XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Sûffî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dâir Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risâlesi". *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 24/3, s. 137-145.

_____, (2015). "Şa'bâniye Temsilcilerinden Ömer Fuâdî'nin 'Türbenâme' Risâlesi: Tasavvuf Karşıtlarına Verilen Cevaplara Bir Örnek", *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, (I, 373-390). Kastamonu Üniversitesi.

Kutluer, İ. (2005). "Mîzânu'l-Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXX/219-218). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mu'tez, E. A. (1990). *Kitâbu'l-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l- Cîl.

Ocak, A. Y. (1979-1983). "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadıızâdeliler Hareketi". Ankara: *Türk Kültür Araştırmaları*. XVII-XXI/1-2, s. 208-225.

Öztürk, M. (2019). "Ölümlere Dua ve İstiğfâr Niyetiyle Kur'ân Okuma Meselesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/1, s. 85-106.

Sarıcaoğlu, F. (2007). "Osman III". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXIII/456-459). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Suyûtî, C. (1974). *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. el-Hey'etu'l-Mısıryye el-Âmme lil-Küttâb.

Tahânevî, M. A. (1996). *Keşşâfu Istilâhâtil'-Funûn ve'l-Ulûm*, Lübnan: Mektebetu Lübnan Nâşirûn.

Za'ferânî, A. İ. *Zübdetü'l Ezhâr*. (no: 1569/1). Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu.

_____, *İlzâmu'l- Muânidîn ve İbtâlu Za'mi'l-Hâsidîn*. (no: 1569/2). Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu.

_____, *Zübdetü'l Fevâid*. (no: 1569/3). Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu.

_____, *Risâletün fi Kurâati'l- Fâtiha Li'l-Vâlideyn*. (no: 1569/4). Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentində Qazax qəzası nümayəndələrinin fəaliyyəti

Məlikli Nurlanə

nurlanamalikli@yahoo.com Lənkəran Dövlət Universiteti

Birinci Dünya müharibəsində böyük dövlətlərin dünyanı bölüşdürmək uğrunda mübarizəsinin həlledici mərhələyə daxil olduğu mürəkkəb daxili və beynəlxalq şəraitdə yaradılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətində onun parlamenti xüsusi rola malikdir. Təqdim olunan məqalə AXС parlamentində Qazax qəzası nümayəndələrinin fəaliyyətini və onların parlamentin işinə təsirini tədqiq edir.

Açar sözlər: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, parlament, Qazax qəzası

Keywords: Azerbaijan Democratic Republic, parliament, Kazakh district

Ключевые слова: Азербайджанская Демократическая Республика, парламент, Газахской уездъ,

Activities of the Kazakh district representatives in the Parliament of Azerbaijan Democratic Republic

Summary

In the First World War, the Parliament of Azerbaijan has a special role in the activities of the People's Republic of Azerbaijan, created in a complex internal and international environment, where the struggle of great powers to share the world is in a crucial stage. The article examines the activities of the Kazakh district representatives in the ADR parliament and their impact on the work of the parliament.

Деятельность представителей Казахского уездъ в Парламенте Азербайджанская Демократическая Республика

Резюме

Во время Первой мировой войны Парламент Азербайджана играл особую роль в деятельности Азербайджанская Демократическая Республика, созданной в сложной внутренней и международной среде, где борьба великих держав за разделение мира находится на решающем этапе. В статье рассматривается деятельность представителей Газахской уездъ в парламенте АДР и их влияние на работу парламента.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinin təşkili və onun dünya dövlətləri tərəfindən tanınmasına nail olmaq üçün parlamentin fəaliyyətə

başlaması dövrün tələbindən doğan zərurət idi¹. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti bu zərurəti nəzərə alaraq, Müəsislər Məclisinə seçkilərəqədərki dövr üçün qanunvericilik fəaliyyətini həyata keçirmək məqsədilə 1918-ci ilin noyabr ayının 20-də "Azərbaycan Məclisi-Məbusanının Təsisini" haqqında qanun qəbul edir². Qanun 1918-ci ilin dekabr ayının 7-dən 1920-ci il aprel ayının 27-dək olan müddət ərzində Azərbaycan Cümhuriyyətində qanunverici hakimiyyəti həyata keçirən orqanın formalaşmasının əsaslarını özündə əks etdirirdi. Həmin qanunda Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanının) 120 üzvdən (əzadan) ibarət tərkibdə təsis ediləcəyi və onun Azərbaycan Müəsislər Məclisi çağrılanadək fəaliyyət göstərəcəyi qeyd edilirdi. Məclisi-Məbusanın say tərkibinin məyyən edilməsi zamanı əvvəllər Cənubi Qafqazın müsəlman əhalisi tərəfindən dörd müxtəlif siyasi firqə tərəfindən Rusiya Müəsislər Məclisinə seçilmiş 14 nəfər saxlanılmaqla genişləndirilmiş siyahı üzrə sayı 44 nəfərədək artırılmış və Cənubi Qafqaz Seymində təmsil olunaraq Azərbaycan Milli Şurasını təşkil etmiş üzvlərindən, eləcə də Azərbaycanın əyalətlərində əvvəldən fəaliyyət göstərən müsəlman komitələri tərəfindən, azlıq təşkil edən millətlərin öz aralarından və nəhayət, Bakı Həmkarlar Şurası ilə ticarət, sənaye sovetləri ittifaqından seçilmiş təmsilçilərdən ibarət heyətdə formalaşdırılması nəzərdə tutulmuşdu Həmin qanuna əsasən, əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş 44 nəfərdən əlavə daha 76 nəfər parlament üzvünün müəyyənləşdirilməsi lazım idi ki, bu zaman ölkənin demoqrafik vəziyyəti, əhalinin milli və dini mənsubiyyəti məsələləri əsas götürülərək, hər 24.000 nəfər əhali üçün təmsilçi olaraq bir məbusun (parlament üzvünün) seçilməsi nəzərdə tutulurdu³.

"Azərbaycan Məclisi-Məbusanının Təsisini" haqqındakı 1918-ci il 20 noyabr tarixli qanuna əsasən Qazax qəzasından 1 nəfər nümayəndənin seçilərək, Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanına göndərilməsi nəzərdə tutulurdu⁴. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə inzibati-ərazi vahidi olan Qazax qəzası Qafqaz və Zaqafqaziya diyarının idarə olunmasının dəyişdirilməsi haqqında" 1867-ci il 9 dekabr tarixli çar fərmanı ilə yeni Yelizavetpol quberniyası təşkil edilmişdi. Həmin fərman əsasında Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının tərkibində ayrıca Qazax qəzası yaradılmışdı. Fevral inqilabından (1917) sonra Qazax qəzasında Müvəqqəti hökumətin yerli hakimiyyət orqanları yaradılmağa başladı. Oktyabr çevrilişindən (1917) sonra Qazax qəzası *Zaqafqaziya komissarlığının*

¹ Baxışov Vüsal Bünyamin oğlu. Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanında Nuxa qəzasını təmsil etmiş Şəxslər/ Ədalət. - 2018.- 7 iyun. - № 101. - S. 7.

² Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, I c., Bakı, 1998, s.14-15; Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyası və Azərbaycan Milli Şurası iclaslarının protokolları. 1918-ci il", Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2006, s.82

³ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, I c., Bakı, 1998, s.14-15; Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyası və Azərbaycan Milli Şurası iclaslarının protokolları. 1918-ci il", Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2006, s.82; Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, II c., Bakı: Lider, 2004, s.36

⁴ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, I c., Bakı, 1998, s.14-15; "Azərbaycan"qəzetində parlament hesabatları və şərhləri (araşdırıb toplayanı, ərəb əlifbasından latın əlifbasına çevirəni, ön sözün müəllifi, lüğətin tərtibçisi Şirməmməd Hüseynov). I cild. Bakı: Qanun, 2016, s.36-38

hakimiyyəti altına keçdi. Bu dövrdə qəzada kəndli hərəkatı genişləndi. 1918-ci il yanvarın əvvəllərində kəndli çıxışları artdı. Bəzi tədqiqatlarda Qazax qəzasında 1918-ci ilin yanvar-iyun aylarında sovet hakimiyyəti qurulduğu qeyd edilir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1918-ci ilin iyununda Qazax qəzasında öz hakimiyyətini bərqərar edə bildi⁵.

“Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanının Təsisini” haqqındakı 1918-ci il 20 noyabr tarixli qanunun tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanına Qazax qəzası tərəfindən namizədliyi irəli sürülmüş Hacı Kərim Saniyevin etibarnaməsi parlamentin 1918-ci il 15 dekabr tarixli 3 sayılı iclasında təsdiq olunmuşdur[1, s.34-37]. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin Qazax qəzası nümayəndəsi, şair, maarifçi, ictimai xadim kimi fəaliyyət göstərən Hacı Kərim Saniyev kəndli ailəsində doğulmuşdur. Mollaxanada oxumuş (1886-93), Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir (1898). 1905-ci ildə siyasi fəaliyyətə başlamış, "Difai" partiyasının fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdir. 1917-ci ildən Tiflis menşevik "Hümmət" təşkilatının üzvü olmuşdur. 1918-ci ildə Qazax qəzasının general-qubernatoru vəzifəsində işləmişdir. 1918-ci ilin noyabrında Tiflis "Hümmət" partiyasından Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinə seçilmiş, Sosialistlər fraksiyasının və sorğu komissiyasının üzvü olmuşdur⁶.

Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanının iclas protokolları və stenoqrafik hesabatları ilə tanışlıq zamanı Qazax qəzası nümayəndəsi Hacı Kərim Saniyevin əsasən sorğu komissiyasının üzvü kimi parlamentin əksər plenar iclaslarda müxtəlif problemlərə dair məruzə və çıxışlar etmiş və çoxsaylı təkliflər irəli sürmüşdür. Belə ki, parlamentin 5 fevral 1919-cu il №13 sayılı iclasında Ticarət nazirinə bez, neft və buğda haqqında sorğunun müzakirəsi zamanı Saniyev fikrini belə ifadə edir: “Bakı nefti tamamilə gedir Qarabağa, Qazax - Azərbaycanın qapısı, daha doğrusu birjası olmuşdur. Bütün dəmir yolu düşmüşdür möhtəkirlərin əlinə, hər kəsin mayası çoxdur, yaxud qohum əqrabaları da iş başında duranı var, istədiyi qədər neft alış-veriş edə bilər. Bu sürətlə çox pulsuzlar, cibində altı şahısı olmayanlar şimdiki milyonçu olmuşlar. Milyonluq mülklər almışlar. Stansiyalardan məlumat toplasanız görərsiniz ki Qazaxdan bəzi stansiyalarda camaat ehtiyacı üçün lazım olan neft tapılmır, çünki oralara neft getmir, ya ipək az gedir”⁷. O əlavə edərək fikrini belə əsaslandırır: “möhtəkirlərin həpsi daxiliyyə və ədliyyə nəzarəti qulluğunda olan adamlardır ki, Ermənistanda və Gürcüstanda milyonlar qazanıb, ev alır, mülk tikdirirlər. Türklər zamanında nökrəçilik ilə dolananlar, indi dövlətli, milyonçu olmuşlardır. Qərbdədir ki, əski və hazırkı hökumət dövründə bu işləri görənlər yenə də öz yerlərində dururlar. Hökumət bu beş həftədə bu işlərin qabağını almamışdır. Halbuki yenə bir

⁵ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, II c., Bakı: Lider, 2004, s.147-148

⁶ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, I c., Bakı: Lider, 2004, s.165; Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, II c., Bakı: Lider, 2004, s.330; Azərbaycan Respublikası Dövlət arxivi (ARDA): f.895, siy.1, iş 19, vər. 1, 2.

⁷ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, I c., Bakı, 1998, s.104-105

İclasda ərzaq məsələsinə münasibətdə Sanıyev qeyd edir ki, daxiliyyə naziri gərək deməyə türklər ərzağı alıb getdilər və əmrədən xəbərimiz yoxdur. O əlavə edir ki, əvvəla, türklər alıb getməmişlərdir və gedərkən ərzağı bizim məmurlarımıza tapşırılmışlardır. O satanın da, dağıdanın da öz məmurlarımız olduğunu bildirir⁹.

Parlamentin 29 may 1919-cu il №43 sayılı iclasında Məclisi-Məbusan seçkisi haqqında qanun layihəsinin ikinci oxunuşunun müzakirəsi zamanı seçki yaşına dair 3-cü maddəyə münasibətdə Sanıyev seçki yaşının da əsgərlik yaşı ilə eyni olması fikrini qəbul edərək qeyd edir ki, əsgərlik yaşında olanlar seçkidə də iştirak edə bilsinlər. Çünki bir çox 19 yaşlı tələbə və darülfünün qurtarmışlarımız var ki, qubernator, vəzir müavini olmağa layiqdir¹⁰.

Parlamentin 7 iyul 1919-cu il №52 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan Poylu stansiyasında Gömrük idarəsi təsisi haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Hacı Kərim Poylunun sərəhdə çox yaxın olduğundan gömrükxananın Ağstafada olmasını təklif edir. O, əlavə olaraq, Poyluda postun olduğunun kifayət etdiyini, gömrükxananın Poyluda olmamasının məsləhətli olduğunu vurğulayır¹¹.

Parlamentin 14 iyul 1919-cu il №55 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan Zəngəzur qaçqınlarına yardım etmək üçün smetadan xaric olaraq 18.750.000 manat buraxılması haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Sanıyev qaçqınların siyahısının tutulmasının vacibliyini vurğulayaraq qeyd edir : "Qaçqınlara buğda paylanır, 1.500 siyahı göstərilir. Fəqət hazırda 200 nəfər də yoxdur. Görürsünüz ki, bir nəfər on ailə üçün buğda aldı. Halbuki, bir nəfərin on ailəsi olamaz. Əldə heç bir məlumat yoxdur. Gərək baxılsın təhqiq edilsin..Uezdlərin birində anbar müdiri, mühafizəçi var, katibi var, anbar icarə edilmişdir. Amma içində heç zad yoxdur. Məmurlar məvacib alıb yeyir, qaçqınlara heç bir şey verilmir" [1, s.366]. O təklif edir ki, üç nəzarət deyil mərkəzlərdə bütün nəzarətlərin nümayəndələrindən ibarət bir komissiya yaradılsın və əhali tərəfindən də oraya adamlar seçilsin. O, nə qədər adam çox olarsa, o qədər də işin düzgün olacağını vurğulayır¹².

Həmin iclasda Ermənistandakı müsəlman qaçqınlarına yardım etmək üçün smetadan xaric olaraq üç milyon rüblə buraxılması haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı Sanıyev layihənin təsdiq olunmasını və bu ianənin həqiqətən də qaçqınlara, möhtaqlara çatmasının vacibliyini vurğulayır. Məsələ münasibətdə Sanıyev əlavə edir : "İrəvan qaçqın və aclarına axır dəfə göndərilən pullar qaçqınlara paylamaq əvəzinə "Oriyant" qastinində yemək içində gizləndiyini də biz bilirik. O millətpərəstlər ki iki milləti vuruşdurub bir-birinə qırdırmaq istəyirlər. İrəvanda da var. Cəfərqulu

⁸ Yenə orada, s.105

⁹ Yenə orada, s.105

¹⁰ Yenə orada, s.283

¹¹ Yenə orada, s.338

¹² Yenə orada, s.366

xan əvvəlcə xalqı qızıdırıb bir-biri ilə vuruşdurur, sonradan da Ordubada gedib. Cəfərqulu xan Kəlbəli xan əvvəlcə xalqı qızıdırıb bir-biri ilə vuruşdurur sonradan da Ordubada gedib, Ordubad camaatını Ermənistanı tabe etmək istəyirlər. Əvvəlcə xalqı vuruşdurub, sonra özləri erməni başqaları ilə bir yerdə kef çəkirlər. Amma orada fəqirlər qırılır. Bunlar da millətpərəstlərdir. Biz onu demək istəyirik ki, həqiqi millətpərəst olsunlar, cəmaət qırdırmasınlar. Aranı qarışdırıb onların arvad-uşaqlarının qırılmasına bais olmasınlar”¹³.

Parlamentin 29 iyul 1919-cu il №60 sayılı iclasında hərbi xidmətin müddəti haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı Sanıyev hərbi xidmətin müddətinin bir il olmasının tərəfdarı olduğunu qeyd edərək bildirir ki, Azərbaycanda yaşayanlar təbii cəhətcə hərbidilər. Əsgərlik elmini öyrənmək bir ilin özü onlar üçün uzun məktəbdir, uzun vaxtdır. Çünki onlar həqiqətən elə əsgər yaranıblar. Bunları mülahizə edib bir ildən artıq onları saxlamaq, hər halda bizə zərərdir ¹⁴.

Parlamentin 14 avqust 1919-cu il №65 sayılı iclasında Azərbaycan sərhədində mühafizə polkunun təsis edilməsi haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı Sanıyev təklif edir ki, sərhədi qorumaq üçün sərhəd mühafizəsi böliüyü əmələ gətirib, hərbiyə nəzarəti idarəsinə verilsin. Əlavə olaraq, o qəza naçalniklərinin də sərhəd mühafizəsinə cəlb olunması fikrini irəli sürür¹⁵.

Parlamentin 20 sentyabr 1919-cu il №75 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan içki, spirt məhsullarından alınan aksiz vergisinin artırılması haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Sanıyev təklif edir ki, biz şəriətin hökmünə görə içkini tamamilə qaldırmalıyıq. O əlavə edir ki, içki məhsullarından xəzinəyə-dövlətə gələcək xərc də haramdır. Buna görə də Sanıyev içki məhsullarının alınıb-satılmasının qarşısının alınmalı olduğunu vurğulayaraq fikrini belə əsaslandırır: “...əxlaqımız içkidən axır vaxtlar pozulmaqdadır. Axır vaxtlarda içki kəndlilərə də sirayət enir. Hər gah indidən bunun qabağı alınmasa, bu əxlaq pozğunluğu daha da artacaq və tezliklə əxlaqımız bilkülən xarablaşacaqdır. Mən təklif edirəm ki, Azərbaycanda çıxır qayıрмаq, satmaq qadağan edilsin. Və illa bizi böyük fəlakətlər gözləyir”¹⁶.

Parlamentin 11 oktyabr 1919-cu il tarixli №82 sayılı iclasında Azərbaycan ümuri-xeyriyyə ştatı və maaşlarının artırılması haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Hacı Kərim Sanıyev ştat artırılmasını və qaçqınlara müavinət üsulunun yoluna qoyulmasını təklif edir. O məsələ ilə bağlı fikrini belə əsaslandırır: Ümuri-xeyriyyə nəzarəti vaxtını ancaq qaçqın işlərinə sərf edir. Qaçqın məsələsinə gəldikdə onun heç bir fəaliyyəti görülmür. Nümunədən ötəri bir-ikisini deyəcəyəm ki, dəlillər nəzarətin nə kimi bir fəaliyyət göstərdiyini anlaşıdır. Siz bilirsiniz ki, qaçqınlar Ermənistandan Qazaxa və şəhərə gəlməkdədirlər. Nəzarətin orada olan nümayəndəsi rusdur və burada

¹³ Yenə orada, s.375

¹⁴ Yenə orada, s.393

¹⁵ Yenə orada, s.414

¹⁶ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, II c., Bakı, 1998, s.45

da deyildi, ona bir tərcüman lazımdır. Mən bir şeyə təəccüb edirəm ki, Azərbaycanda bir nəfər türk dili bilən yoxdur ki, oraya rus təyin olunubdur ki, heç bir vaxt orada tapılmır. Məsələn, orada qaçqınlara kömək edən xanımlar cəmiyyətidir ki, olar hər gün qaçqınların ölümlərini basdırsınlar, ancaq onların da fəaliyyəti yalnız on nəfər ölü basdırmaq ilə qurtarır. Şimdi böylə bir nəzarətə ştat artırmaq nahaqdır. İnsaf deyil ki, fəqr amalı fəaliyyətsiz olan bir nəzarətin yeni məmurlarına verilsin”¹⁷.

Parlamentin 25 oktyabr 1919-cu il tarixli №88 sayılı iclasında mətbuat nizamnaməsi haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı Saniyev qanunun dəyişdirilməsi tərəfdarı olduğunu qeyd edərək fikrini belə əsaslandırır: “ Fəqət, bu qanun deyildir. Bu qanun sözlərin qabağını kəsməkdir. Siz firqəçilik nöqtəyi-nəzərindən işin qabağına sədd çəkmək istəyirsiniz. Bu səhv fikirdir. İşin qabağını kəsmək mümkün olmayacaqdır. Siz nə qədər sıxıdırsanız, o qədər hürriyyət tərəfdarı çoxalacaqdır. O şey əsla mümkün deyil, onu qəbul etmək olmaz”¹⁸.

Parlamentin 20 noyabr 1919-cu il tarixli №99 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan Suraxanı-Mərdəkan yolu çəkməkdən ötəri 3.300.000 rublə buraxılması haqqında qanun layihəsinin məruzəçisi Musa bəy Rəfiyev qanunun iki əsas məqsədinin – qaçqınlara iş vermək və Azərbaycan yollarını təmir etmək və yolları yaxşı hala salmaq olduğunu nəzərə çatdırır¹⁹. Məsələyə münasibətdə Saniyev qaçqınların işləməsi ilə bağlı layihənin məqsədinə münasibətdə qeyd edir ki, yol işlərində daş lazım olacaq və topraq daşımaq üçün arabaya, ata sərf olacaq ki, bu da qaçqınlarda yoxdur. O əlavə edir ki, qaçqınların işi yalnız quru fəhləlik olacaqdır. Bunda buraxılan pulun çoxusu qaçqınların bu yolda işləməsi üçün onların yatıb-durmağından ötəri və mənzil lazım gələcək ki, bu da yoxdur. O, qaçqınların şəhərdə yaşamaqla gedib orada işləyə bilməyəcəklərini vurğulayır. Bundan əlavə, Saniyev ayrılacaq pulun camaat üçün az əhəmiyyətli olduğu fikrini irəli sürür. O fikrini belə əsaslandırır: “Mən öylə bilirəm ki, kəndliləri cəbrən yollarda işlətməkdən və qırmancaq altından xilas etmək, bir kərəlik bu zülmədən onları qurtarmaq üçün bu üç milyonu buraxmaq lazımdır. Qaçqınlara bunun bir o qədər mənfəəti olmayacaqdır. Böylə pullar almaqla, onların dərдинə çarə olmaz, ayrı ciddi işlər lazımdır. Onlara öylə tədbirlər lazımdır ki, onları küçələrdə sərgərdan gəzməkdən qurtarsınlar. Əgər Suraxanı-Mərdəkan yolunda işləməklə qaçqınların dərдинə bir çarə olsun, onda onları xalq dəmir yoluna aparıb, çalışdırınız. Böylə cüzi şeylər ilə elə bilirəm ki, qaçqınlar üçün bir iş düzələ bilməyəcəkdir”²⁰.

Parlamentin 11 dekabr 1919-cu il tarixli №106 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan Xam malların Azərbaycan daxilindən xaricə çıxarılması şəraiti haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Saniyev qeyd edir ki, biz xam malı gələcək mənfəətli və ehtiyacımız olduğu mallara dəyişmək tərəfdarıyıq, mal

¹⁷ Yenə orada, s.96

¹⁸ Yenə orada, s.143

¹⁹ Yenə orada, s.204

²⁰ Yenə orada, s.206

verib, mal alağ, yoxsa möhtəkirlərin əllərinə verilməsindən yararlı olmaz. O əlavə edir ki, ona görə xammalı möhtəkirlərin əlinə verib dördə biri alıb, xaricə çıxarmaq qətiyyən yanlış fikirdir və əgər meydana gəlsə, Azərbaycan daxilində sənət və sənətkarlıq da öləcəkdir və pulumuz qiymətdən düşəcəkdir.

Hacı Kərim Saniyev xam malların kənara buraxılmasını göstərməklə, daxilə fabrik və xalqımıza mənfəət yolları göstərdi²¹.

Parlamentin 5 yanvar 1920-ci il №114 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan möhtac qaçqınların cümhuriyyətin məskun köylərində yerləşdirilməsi, onların toxumçuluq taxıl tədarüku üçün smetadan xaric ümüri-xeyriyyə nəzarətinə 21.000.000 rüblə buraxılması haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Saniyev firqələrinin qaçqınlar faydasına buraxılacaq pulların heç bir zaman əleyhində olmadığını bildirir. Əlavə edir ki, bizim istədiyimiz budur ki, qaçqınlar üçün buraxılan pullar onlara çatsın, nəinki məmurların cibinə girsin²².

Parlamentin 26 fevral 1920-ci il 128 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan baş maarif müfəttişliyi vəzifəsi öhdəsinə aid qanun layihəsinə münasibətdə Hacı Kərim Saniyev maarif müfəttişinin vəzifəsi məktəbləri təftiş etmək olduğunu bildirir. Əlavə edir ki, müfəttiş yalnız ildə bir və yaxud iki dəfə məktəbləri təftiş edəcəyini iddia edir. O qeyd edir ki, qəzalardakı məktəblərin əksəriyyəti bərhad haldadır, bəzi məktəblər yanacaq yoxluğundan bağlanmaq məcburiyyətində olmuşdur. O, belə bir halda yeni müfəttişliklər qurulmasının vacibliyini vurğulayır²³.

Parlamentin Qazax qəzasının digər nümayəndəsi Aslan bəy Səfikürdski "Azərbaycan Məclisi-Məbusanının Təsisini" haqqındakı 1918-ci il 20 noyabr tarixli qanuna əsasən Azərbaycan Milli Şurasını təşkil etmiş 44 üzvdən biri kimi seçkisiz parlamentə daxil olmuşdur. Səfikürdski Azərbaycanın Cümhuriyyəti 3-cü hökumət kabinetində poçt-teleqraf və əmək naziri, 4-cü kabinetdə isə ədliyyə və əmək naziri kimi parlamentdə müxtəlif problemlərə dair məruzə və çıxışlar etmiş, çoxsaylı təkliflər irəli sürmüşdür. Bundan əlavə O, siyasi məhbuslara əfvi-ümumi verilməsi üzrə xüsusi komissiyanın üzvü idi. Onun təklifi ilə əfvi-ümuminin kənd yerlərindən olan siyasi məhbuslara da tətbiq edilməsi qəbul olunmuşdu²⁴. Səfikürdski parlamentin – 7 dekabr 1918-ci il tarixli №1 sayılı açılış iclasında etimadnamə, tərtibat və ləvazimat, nizamnamə komissiyalarına üzv seçilməsi ilə bağlı rəyində hər komissiyanın 5 üzvdən ibarət olmasını təklif edir. Həmin iclasda "İttihad" fraksiyası tərəfindən Məclisi-Məbusanın açılışı münasibətilə siyasi məhbuslar üçün əfvi-ümumi elanının təklifinə münasibətdə Səfikürdski bildirir ki, millət uğrunda, müqəddəs fikir yolunda çalışanlar müqəssir hesab edilməməlidirlər. Əlavə edir ki, bizim bu parlamentimiz gözlərdə bir ağ kimidir və çox imperialistlər onu görmək belə istəməzlər. Səfikürdski qeyd

²¹ Yenə orada, s.250

²² Yenə orada, s.292

²³ Yenə orada, s.326

²⁴ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, II c., Bakı: Lider, 2004, s.339

edir ki, Cümhuriyyətimizə Türk Cümhuriyyəti deyil, Azərbaycan Cümhuriyyəti dedik ki, hamı vətəndaşlara ümumi bir vətən olsun. O, Azərbaycanda hamı hürr yaşamalını olduğu, heç kəsə fərq qoyulmamasını vurğulayır və hürriyyət, inqilab yolunda həbs olunanların azad edilməsini təkli edir²⁵.

Parlamentin 8 yanvar 1919-cu il №7 sayılı iclasında Əfvi-umumi haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı Səfikürdski əfv-ümumi qanunun maddələrini şərh edir və qabaqcadan xəbər verir ki, hökumət qanunu qəbul edir Qanun bir səsle qəbul edilir [1, s.69].Həmin iclasda fəhlə məsələsi haqqında "Müsavat" şöbəsi tərəfindən əmək nazirinə xitabən verilən sorğuya münasibətdə əmək naziri vəzifəsini əvəz edən Səfikürdski belə münasibət bildirir: " axır zamanlar fəhlə məsələsinə çox əhəmiyyət veririz. Əlavə burada fəhlə konfransı vardır. Orada fəhlə tərəfindən gələn nümayəndə hər nə danışılırsa, ancaq Azərbaycan istiqlalı, Azərbaycan hökuməti zərərinədir. Bunlardan Azərbaycan istiqlalını müdafiə nöqtəyi-nəzərində bulunan yoxdur. İçlərində müsəlman fəhləsi də var. Amma azdır. Biz təşəbbüs edirik ki, konfransda müsəlman fəhləsi nümayəndələrinin miqdarı artıq olsun. Konfransda müsəlman fəhləsinin miqdarı çox olarsa, o sözləri ki, parlamentə, istiqlalımıza toxunur müsəlman nümayəndələri orada müdafiə edə bilərlər". O əlavə edir ki, hökuməti və parlamenti ancaq fəhlənin köməyilə saxlaya bilərik. Bunu bilən bir hökumət əlbəttə fəhləni nəzərdən uzaq tutmaz. Ona görədir ki, bütün nazirlərin həmrəy olduqları halda bacardığı qədər fəhlələrə mənzil, xəstəxana, məvacib və məktəb məsələləri uğrunda çalışır²⁶.

Parlamentin 22 dekabr 1919-cu il tarixli №109 sayılı iclasında hökumət bəyannaməsinin müzakirəsi zamanı Səfikürdski Azərbaycanın Moskva hökumətinə öz nümayəndəsini göndərməsini, onlar ilə danışığa girməsini, Zaqafqaziya hökumətlərinin fikirləri bir olmasını təklif edir. Əlavə edir ki, fəhlələr ilə kəndçilər məsələsinin yeni təşkil edilmiş hökuməti bir qədər çalışsın və onlarda az olmuş olsa da xeyirə çatsın²⁷. O, bildirir ki, Biz hökumətə ona görə etimad edirik ki, Denikin qabağına gedəcəkdir və xaricdən gələn düşmənlərdən Azərbaycanı müdafiə edəcəkdir. O xaricdən gələn düşmən qüvvələrini dəf etmək üçün bütün İttihad, sosialist, müsavat və bütün firqələrin birləşməsini təklif edir²⁸.

Parlamentin 12 aprel 1920-ci il №140 sayılı iclasında Azərbaycandan xaricə çıxarılan mallardan yeni gömrük rüsumu alınması haqqında qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı Səfikürdski təklif edir ki, hər mala bir qanun olmamaq üçün ya bu qanun rədd edilsin və ya hökumətə tapşırılsın ki, ümumi mallar xüsusunda bir qanun qəbul edilsin²⁹.

²⁵ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, I c., Bakı, 1998, s.20-21

²⁶ Yəne orada, s.70

²⁷ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, II c., Bakı, 1998, s.267

²⁸ Yəne orada, s.272

²⁹ Yəne orada, s.395

Həmin iclasda müzakirəyə çıxarılan Gəncə, Şuşa, Nuxa şəhərlərində dövlət müfəttişliyi şöbələri təsis edilməsi haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Səfikürdski bildirir ki, məmur nə qədər çox olsa o qədər qanunsuzluq olar. O əlavə edir ki, məmurların artıqlığına qətiyyəən ehtiyac olmadığından təklif edirəm bu layihəni qəbul etməyəsınız³⁰.

Parlamentin 19 aprel 1920-ci il №142 sayılı iclasında müzakirəyə çıxarılan Azərbaycan Cümhuriyyəti tərəfindən 6 siyasi heyətin Avropanın qərb tərəfinə və Amerikaya göndərilməsi haqqında qanun layihəsinə münasibətdə Səfikürdski əvvəlcə, nümayəndə bizə yaxın olan Rusiya, Yaponiya, Çin, Əfqanıstan dövlətlərinə, bizə inanıb, kömək ola biləcək dövlətlərə nümayəndə göndərməli, sonra Amerika və İngiltərəyə, Osmanlı və İrandan sonra başqa şərq ölkələrinə. O qərb ölkələrindən daha çox şərqə nümayəndə göndərməyin tərəfdarı olduğunu bildirərək öz fraksiyası tərəfindən qanun layihəsinin rədd olunmasını təklif edir³¹.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, I c., Bakı, 1998, 427 s.
2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament (stenoqrafik hesabatlar): 2 cildə, II c., Bakı, 1998, 434 s.
3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, I c., Bakı: Lider, 2004, 471 s.
4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə, II c., Bakı: Lider, 2004, 476 s.
5. "Azərbaycan" qəzetində parlament hesabatları və şərhləri (araşdırıb toplayanı, ərəb əlifbasından latın əlifbasına çevirəni, ön sözün müəllifi, lüğətin tərtibçisi Şirməmməd Hüseynov). I cild. Bakı: Qanun, 2016, 655 s.
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət arxivi (ARDA): f.895, siy.1, iş 19, vər. 1, 2.
7. Baxışov Vüsal Bünyamin oğlu. Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanında Nuxa qəzasını təmsil etmiş Şəxslər/ Ədalət. - 2018.- 7 iyun. - № 101. - S. 7.
8. Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyası və Azərbaycan Milli Şurası iclaslarının protokolları. 1918-ci il", Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2006, 216 səh.

³⁰ Yenə orada, s.396

³¹ Yenə orada, s.407

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Turizm İşletmelerinde Kariyer Platosu Sorunu ve Çözüm Önerileri

Mehtap TÜRKAN

Öğr. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, 17500 Gelibolu, e-posta: mehtapturkan@comu.edu.tr

Özet

Fransızca “carriere” sözcüğünden gelen kariyer kavramı; bireyin, çalışma hayatının başından sonuna kadar mesleğinde ilerleme kaydetmesi, para ve saygınlık kazanması, tecrübelerini ve becerilerini artırması gibi kazanımlarını ifade etmektedir.

Rekabetin şiddetinin hızla arttığı günümüzde rakipleri ile mücadele etmek zorunda olan işletmeler için insan kaynağının kalitesi, o işletmenin yaşam süresi üzerinde oldukça etkilidir. Özellikle küresel düzeyde faaliyet gösteren işletmelerin katma değeri yüksek çalışanlara ihtiyaç duydukları aşikardır. Bu durum, çalışanlarla hedef birliği içinde olmak isteyen işletmeler için kariyer yönetimi kavramını, daha da önemli hale getirmiştir.

Çalışanlar, kariyer basamaklarını tırmanırken kariyer yönetiminde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Güncel kariyer sorunlarından biri de kariyer platosu kavramıdır. Literatürde “mesleki durgunluk” veya “kariyer düzleşmesi” olarak da ifade edilen kariyer platosu, özellikle orta yaş döneminde, bazı hiyerarşik kademelerdeki yığılmalar sebebiyle üst basamaklara yükselmenin zor olması, bireyin bilgi ve tecrübe düzeyini yeterli görerek işinde uzmanlığa eriştiğini düşünmesi, işin cazibesini kaybetmesi gibi gerekçelere bağlı olarak terfi imkanlarının azaldığı ya da kalmadığı durumları ifade eder.

Turizm işletmelerinde çalışanların kariyer yönetimi hem bireysel hem de örgütsel performansın artırılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Her işin herkes tarafından kolaylıkla yapılabileceği düşüncesinin hâkim olduğu turizm sektöründe kariyer platosu kavramıyla sıklıkla karşılaşmaktadır. Yeterli alan bilgisine sahip olmayan çalışanların çeşitli pozisyonlarda istihdam edilebildikleri turizm işletmelerinde görülen kariyer platosu sorunundan dolayı maddi ve manevi kayıplar yaşanabilmektedir. Öncelikle, mesleki ilerlemede, gösterilecek çabanın tek başına yeterli olamayacağı düşüncesini taşıyan bireylerin kariyer beklentisinin azalması veya tamamen ortadan kalkması şeklinde kendini gösteren bu sorun, dış etkenler kadar bireysel etkenler nedeniyle de oluşabilmektedir. Turizm işletmelerindeki dinamik yapı dolayısıyla evlilik, doğum gibi gerekçelerle işlerinden ayrılan kadın çalışanların işlerine geri dönüşlerinin her zaman mümkün olamaması veya döndüklerinde performans sorunu yaşamaları da

kariyer kayıplarına yol açabilmektedir.

Bu çalışmada; sağlıklı bir işletme ortamında yeri olmayan kariyer platosu sorunu turizm işletmeleri özelinde bütün yönleriyle incelenecek, kavramın işletme ve çalışan üzerindeki olumsuz etkileri ortaya konarak çözüm önerilerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Platosu, Kariyer Sorunu, Kariyer Yönetimi, Terfi, Turizm İşletmeleri

Career Plateau Problem In Tourism Enterprises And Solution Proposals

Abstract

The concept of career coming from the French word *carriere*; It means that the individual achieves progress in his profession from the beginning to the end of his working life, earning money and respectability, increasing his experiences and skills.

The quality of human resources is very effective on the life expectancy of the enterprises for the companies that have to struggle with their rivals today, where the severity of competition is rapidly increasing. It is evident that especially the enterprises operating at global level need high value added employees. This situation made the concept of career management even more important for the companies that want to cooperate with the employees.

Employees may face various challenges in career management as they climb the career ladder. One of the current career problems is the concept of career plateau. Career plateau, which is also referred to as “vocational stagnation” or “career flattening” in literature, corresponds to the situation that there are no or few promotional opportunities available, especially at midlife, as getting promoted is highly challenging due to overstaffing at higher levels, one’s believing that having sufficient knowledge and experience he or she has already achieved expertise in the field and jobs being less attractive.

Career management of employees in tourism enterprises is of great importance in terms of increasing both individual and organizational performance. The concept of career plateau is frequently encountered in the tourism sector where the idea that every job can be done easily by everyone. Financial and moral losses may be experienced due to the career plateau problem in tourism enterprises where employees who do not have sufficient field knowledge can be employed in various positions. First of all, this problem, which manifests itself as a decrease or complete disappearance of career expectation of individuals who think that the effort to be made alone will not be sufficient in professional progress, can be caused by individual factors as well as external factors. Due to the dynamic structure in tourism enterprises, women who leave their jobs due to reasons such as marriage and birth cannot always be able to return to their jobs or experience performance problems when they return may cause career losses.

In this study; the problem of career plateau which has no place in a healthy business environment will be examined in all aspects of tourism enterprises,

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
the negative effects of the concept on the business and the employee will be put forward and solutions will be put forward.

Keywords: Career Plateau, Career Problem, Career Management, Promotion, Tourism Enterprises

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Turizm İşletmelerinde Çalışan Kadınların İş ve Aile Yaşamı Dengesi Üzerine Bir Araştırma

Mehtap TÜRKAN

Öğr. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, 17500 Gelibolu, e-posta: mehtapturkan@comu.edu.tr

Özet

Geleneksel toplumlarda sadece erkeklerin çalıştığı aile yapısı yerini post modern toplumlarda hem erkeğin hem de kadının çalıştığı bir yapıya bırakmıştır. Bu değişim, aileleri maddi kazanım olarak rahatlatırsa da çocukların bakımı, evdeki düzenin kurulması ve devamının getirilmesi gibi birtakım sorunların yanında her iki bireyin de kariyer planlanmasının gündeme gelmesi neticesinde rol dağılımlarında mecburi değişikliklere gidilmiştir.

Konu, bireyle birlikte toplum dinamiklerini de yakından ilgilendirdiği için literatürdeki önemini korumaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılım oranının artmasına bağlı olarak son yıllarda üzerinde önemle durulan iş ve aile yaşamı dengesi, bireyin her iki husustaki yükümlülüklerinin ve rollerinin gereklerini etkin şekilde yerine getirebilmesinin bir ifadesidir.

Turizm işletmelerinde çalışma saatlerinin uzunluğu ve iş yükünün fazlalığı gibi nedenlerle kadınların iş ve aile yaşamı dengesini koruyabilmesi için büyük mücadeleler vermesi gerekmektedir. Özellikle evli ve çocuk sahibi çalışanlarda bu dengeyi koruyabilmek daha da güçtür. Bu amaçla bekar çalışanlar sosyal yaşamlarından fedakârlık etmek zorunda kalırlarken evli çalışanlar ise başta eş ve çocuklarla ilgili roller olmak üzere iş dışı yaşamdaki bazı rollerden vazgeçmektedirler.

Bu çalışmanın amacı; turizm işletmelerinde görev yapan kadın çalışanların iş ve aile yaşamı dengesi hususundaki durumlarını ve davranışlarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda farklı kademelerde bulunan 20 turizm çalışanı kadın ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlardan daha fazla bilgi elde edebilmek amacıyla açık uçlu sorulardan faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, turizm işletmelerindeki kadın çalışanların uzun çalışma süreleri dolayısıyla eşlerine ve çocuklarına yeterli zaman ayıramadıklarını, bu sebeple aile birliği sorunu yaşadıklarını, çalışma sürecinde ise iç ve dış müşterilerin uygunsuz davranışlarıyla sıklıkla karşılaştıklarını ve bütün bunlara bağlı olarak yaşadıkları psikolojik sorunların aile yaşamları üzerinde adeta bir tehdit oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İş ve Aile Yaşam Dengesi, Kadın Çalışan, Rol Dağılımı, Sosyal Yaşam, Turizm İşletmeleri

A Research on the Balance of Work and Family Life of Women Working in Tourism Enterprises

Abstract

In traditional societies, the family structure where only men work has been replaced by a structure where both men and women work in post-modern societies. Although this change relieves families in terms of financial gain, in addition to some problems such as care of children, establishment of order in the home and the continuation of the order, compulsory changes have been made in the distribution of roles as a result of the career planning of both individuals.

Since the subject closely concerns the dynamics of society together with the individual, it maintains its importance in the literature. The balance of work and family life, which has been emphasized in recent years due to the increase in the participation rate of women in the labor market, is an expression of the effective fulfillment of the obligations and roles of the individual in both matters.

Women should struggle to maintain the balance between work and family life due to reasons such as length of working hours and excessive workload in tourism enterprises. It is even more difficult to maintain this balance especially in married and having children. For this purpose, single employees are forced to sacrifice their social lives, while married employees give up some roles in non-business life especially those related to spouses and children.

The aim of this study; is to examine the status and behaviors of female employees working in tourism enterprises about work and family life balance. In line with this aim, in-depth interviews were conducted with 20 tourism employees women at different levels. Open-ended questions were used to obtain more information from the interviews. As a result of this research, they have expressed that female employees in tourism enterprises cannot allocate sufficient time to their spouses and children due to their long working hours, therefore they have problems of family unity, and they often encounter inappropriate behaviors of internal and external customers in the working process and the psychological problems they face due to all these problems are almost a threat to their family lives.

Keywords: Work and Family Life Balance, Female Employee, Role Distribution, Social Life, Tourism Enterprises

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emeviler Devletine Genel Bir Bakış

Melek YILMAZ GÖMBEYAZ

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı Başiskele-Kocaeli İlçe Müftülüğü Kur'an
Kursu Öğreticisi / mygombeyaz@gmail.com

Öz

Asr-ı Saadet ve Hulefa-i Raşidin dönemlerinden sonra, onların devamı niteliğinden ziyade yeni bir kimlik kazanmaya başladığı görülen Emeviler devleti, özellikle idarede kullandıkları cezai yöntemler açısından da bu özelliğini gözler önüne sermiş ve İslam toplumunun ilk kez muhatap olduğu veya maruz kaldığı bu ceza yöntemleriyle de tarihteki yerini almıştır. Genellikle, Haccac b. Yusuf, Ziyad b. Ebih, Yusuf b. Ömer gibi Irak bölgesi valileriyle ön plana çıkan hatta onlarla özdeşleşen bu yöntemler, uygulandıkları dönemde iktidarın dış yüzünü de temsil etmiş, öte yandan idarecilerin gerçekleştirdiği askeri, iktisadi, zirai, ilmi gibi birçok faaliyetlerini bir anlamda görünmez kılmış veya gölgelemiştir.

Emevi idarecilerinin, çoğunlukla, toplumda mutlak bir asayişin sağlanması hedefi doğrultusunda, kimi zaman kişiye özel kimi zamansa genele yayarak uyguladığı görülen ceza yöntemleri hiçbir suçun cezasız kalamayacağı ilkesine de işaret etmektedir. Bu yöntemlerin icrasının çoğu zaman görevli memurlar tarafından gerçekleştirilmesinin yanısıra, bilhassa bizzat valiler ve hatta halifeler tarafından de yerine getirilmesi, söz konusu yöntemlerle ilgili dikkat çeken noktalardan biridir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Emeviler, Ceza, Haccac, Ziyad b. Ebih

A General Outlook at The Umayyads in Terms of Their Methods of Punishment

Abstract

Umayyads, that appeared with a new distinctive identity instead of being a continuum of the period of the Rightly Guided Caliphates, maintained this quality in methods of punishment particularly in the administration and became well-known with those methods of punishment to which the Islamic society firstly met and suffered. These methods that became prominent, even identified with governors of Iraq district such as Hajjaj b. Yusuf, Ziyad b. Abih, Yusuf b. Umar, represented the exposed face of the state in the period when executed, on the other, made many various military, economical, agricultural, scientific etc. activities of administrators invisible or overshadowed them.

The methods of punishments carried out by Umayyad administrators that were sometimes special to certain persons, and sometimes in general mostly in the aim of maintaining the absolute public order points out the principle that no crime goes unpunished. One of the interesting features of these methods is that they were carried out mostly by appointed staff and sometimes by governors, even caliphates themselves.

Keywords: History of Islam, Umayyads, Punishment, Hajjaj, Ziyad b. Abih

Giriş

Devlet yönetimini elinde bulunduran kişi veya gruplar, idarecisi oldukları toplumun huzur ve refahı, devletin devamı gibi temel amaçların yanısıra sahip oldukları güç ve beraberindeki unsur veya kazanımları ellerinde tutmak adına kanunlar koyar, devamında da bunların hem icracısı hem koruyucusu, hem de takipçisi olur. Bu bağlamda kanunların ihlal edildiği durumlar için bazı yaptırımlar belirler, cezalar koyar. Yaşanılan zaman, zemin ve şartlara göre belirlenen, şekillenen, sürdürülen veya icat edilen bu ceza uygulamaları, en hafifinden en ağırına kadar tüm çeşitliliğiyle Emevî iktidarında da karşımıza çıkar.

Bu çalışmamızda, ana hatlarıyla, rivayetler doğrultusunda, örneklerden yola çıkarak -haklı haksız çabasına girmeksizin, tarafların lehinde veya aleyhinde olma gayretinde olmaksızın, dinî, hukukî veya ahlakî boyutunu tartışmaksızın- Emevîlerde uygulanan ceza yöntemlerine değinmek, genel bir malumat ve beraberinde bakış açısı sunabilmek, temel gayemizdir. Bu meyanda, Emevî devletinde uygulanan, eski veya yeni, hafif veya ağır, meşru veya gayrı meşru vs. her türlü cezalandırma usullerini genel başlıklarla şu şekilde sıralayarak ifade etmek mümkündür:

1- Hapis

Hemen her devlette ve hatta devlet vasfı taşımayan oluşumlarda dahi ilk akla gelen hapis cezası, en eski ceza yöntemlerinden olup kimi zaman suçun kesinleştirilmesine dair bekleme sürecinde, kimi zaman suçun gerçekleştirilmesi engellemek kimi zaman da suçun suçlunun cezası adına tercih edilen en yaygın uygulamalardan biridir. Bir başka ifadeyle, suçun öncesi, suç anı ve dahi suç sonrası hemen her aşamada en fazla kullanılagelmiş etkili yöntemlerden biridir. Bu bağlamda Emevi idarecileri de benzer sebep veya gerekçelerle bu yönteme başvurmuşlardır.

Emevî Devletinin kurucu lideri Muaviye b. Ebi Sufyan'ın en gözde icracı valilerinden olan ve aynı zamanda Muaviye'nin onu kendi safına çekmek için hiçbir maddi manevi tasarruftan kaçınmadığı, nihayetinde kardeş ilan ederek tabiri caizse ibn Ebi Süfyan kimliğini kazandırdığı Ziyad b. Ebih, -tam bir toplumsal kaosu yaşadığı devletin ilk dönemlerinde asayişini sağlamayı başarmış bir vali olarak- bu konuda verilebilecek ilk akla gelen örneklerdendir. Nitekim, Muaviye tarafından en sorunlu bölge olan Irak valiliğine atanan Ziyad, beyat almak için Kufe'ye gelip konuşma yaptığında,

ılımlı üslubuna rağmen insanlar onu adeta taş yağmuruna tutmuşlardı. Ziyâd ise sakin bir tavırla, mescidin kapısının önüne oturmuş, içeride bulunanları dörtlü gruplar halinde çağırarak onlara kendisini taşıyıp taşlamadıklarına dair tek tek yemin ettirdikten sonra taşlamadığı hususunda yemin etmeyi hapse attırmıştı.

Hapis cezası bireysel işlenen suçlarda uygulanabildiği gibi grup halinde gerçekleştirilen suçlarda da tercih edilen bir yöntemdi. Örneğin Emevi Devletine karşı isyan hazırlığında olan veya isyan girişiminde bulunan Harici veya Şii gruplara yönelik verilen mücadelede tutuklama ve hapsedme en etkili yöntemlerden olmuştur. Örneğin yine Irak valilerinden Ubeydullah b. Ziyad, önceleri Haricîler'e karşı ılımlı bir siyaset izlemişse de bundan maraz doğduğunu görünce, seleflerini geride bırakan sertlikte tedbir ve cezalara başvurmuştu (Müberred, 3:181; Taberî, 5:312 vd.; İbnü'l-Esîr, 3:516 vd.; Wellhausen, 37).

Emevîlerde, kamu düzeninin sağlanmasıyla yakından ilişkisi nedeniyle olsa gerek, ceza davalarının neredeyse tamamını bizzat hükme bağlayan valilere ve tabi ki halifelere sıkça rastlandığı görülür ki, Ziyad, Ubeydullah b. Ziyad, Yusuf b. Ömer, Haccac b. Yusuf gibi isimler rivayetlerde en çok rastlanan (Akyüz, 229) ve dolayısıyla da bu çalışmamızda isimlerine sıkça yer vereceğimiz sembol mesabesinde şahsiyetlerdir. Örneğin, Ziyâd'ın cezalandırma sistemi ile ilgili olarak nakledilen bir rivayete göre o, cezalandırmak istediği kişiyi önce üç gün hapseder, sonra onunla görüşür, yanına çağırır, bundan sonra -muhtemelen bir görüşmenin ardından ardından da uygun görürse cezalandırırdı (Belâzürî, 5:284).

Diğer bazı örneklerde ise, suç işleyenlerin yakınlarının da -muhtemelen, suçla dolaylı veya doğrudan iştirak edebilme şüphe veya gerekçesiyle veya aranan kişiyi ele geçirebilmede ikna edici olması maksadıyla bir koz olarak- hapiste tutulduğu görülür. Bu bağlamda, Hz. Ali taraftarlarından Amr b. el-Hamık'ın yakalanması sürecinde karısının hapiste tutulduğu (Belâzürî, 5:282), yine Hz. Ali taraftarlarından Hucr b. Adiy'e sahip çıkan arkadaşlarının da gerekli görüldükçe hapsedildiği örneğini ortaya koymak mümkündür. Keza o, kabilesinden bir kaçağın yakalanması hususunda kendisine yardım etmeyen, toplumun saygın şahsiyetlerinden Adiy b. Hâtim'i dahi bir süre hapsedmiş; daha sonra Yemenî kabilelerin yoğun ricası üzerine onu serbest bırakmıştı. Öte yandan, yakalananların bir kısmı ise, serbest bırakılma seçeneğine rağmen, Hz. Ali'ye sebbetmediği gerekçesiyle dövülerek hapsedilmişti (Taberî, 5:263 vd.; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 17:145; İbnü'l-Esîr, 3:476 vd.). Zira bu beyan (sebb), o dönemde veya süreçte, bir anlamda kişinin, iktidarın meşruluğunu ve Muaviye'ye olan beyatinin ilanı mesabesindeydi; tabiri caizse kelime-i şehadet vazifesi görmekteydi.

Hapis sadece suçun cezası değil aynı zamanda suçun sabitliği hakkında karar verme sürecinde de en çok kullanılan, bir anlamda zaman kazandıran bir uygulama niteliğini de taşımıştır. Örneğin Muaviye, tutuklanarak kendisine getirilmek üzere yola çıkarılmış olan Hucr ve adamlarının o sırada buldukları Merc-i Azrâ'da hapsedilerek bir süre bekletilmelerini emretmiş,

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
böylelikle onlar hakkında karar vermenin yollarını aramıştı (Taberî, 5:263; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 17:148-149; İbnü'l-Esîr, 3:476).

2- Sürgün

Emevîlerde göze çarpan cezalandırma yöntemlerinden biri de insanlık tarihinin hayli alışık olduğu sürgün cezasıdır. Bu dönemde insanların, itham edildikleri veya işledikleri bazı eylemler yahut suçlar sebebiyle ferdî olarak sürgüne gönderildiği gibi, gruplar hatta kabileler halinde de zorunlu göçe tabi tutuldukları görülür. Bu husustaki en yoğun örnekler ise yine Muaviye döneminde rastlamak mümkündür. Nitekim, Muaviye'nin sadık valisi Ziyad, özellikle iktidar karşıtı iki ana grup olan Hariciler ve Şia'ya karşı bu yöntemi kullanmış, hatta bu uygulamayı iskan politikasının bir parçası haline getirmiştir. Nitekim o, Basra'da isyan eden Kureyb ve Zehhâf adlı Haricîlerin bu girişiminden dolayı Ezd kabilesini sorumlu tutmuş ve ceza olarak bu kabileden yüz otuz kişilik bir grubu Basra'dan Mısır'a sürgün etmişti (Makrîzî, 1:298; 2:107). Bir başka rivayete göre de Ziyâd, Kûfe'de Hz. Ali taraftarlarınca muhalefet lideri konumuna getirilen Hucr b. Adiy'ın yakalanması sürecini zorlaştıranları veya bu işte ona arka çıkanları takibata almış ve yakaladıklarının bir kısmını sürgüne göndermişti (Taberî, 5:263 vd; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 17:145; İbnü'l-Esîr, 3:476 vd.).

Sürgün cezasının bireysel boyutuna işaret eden bir örneğe göre ise, Muaviye b. Ebî Süfyan, Hârise b. Sahr el-Kaynî adlı bir kişiyi Mısır'a sürgün etmiş, o ise muhalefetinden vazgeçmeyerek orada Haricilere katılmıştı (Belâzürî, 5:182).

3- Maddi veya Manevi Cezalarla İtibarsızlaştırma: (Müsâdere, Azl, Sebb, Mesalib)

Emevi devlet idarecilerinin, iktidarın muhafazası, toplumsal huzurun ikame ve idamesi gibi temel hususları tavizsiz bir şekilde korumak adına kullandıkları cezalandırma usullerinin bir diğeri de, -kimi zaman tedbiren kimi zaman da cezaen- başvurdukları, maddi ve manevi tenzil içerikli uygulamalardır (Taberî, 5:213-214; İbnü'l-Esîr, 3:441; İbn Haldûn, 3:8-9). Bu bağlamda göze çarpan uygulamalardan biri müsâdere, yani, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur ki, buradaki hedef kitle özellikle haksız kazançla gündeme gelen kamu görevlileridir. Öte yandan müsâdere, çoğu zaman bir tehdit ve intikam aracı haline dönüşmüş, bazı kişilerin mirası dahi müsâdere edilmiştir. Nitekim Halife Muâviye, Irak Valisi Ziyâd b. Ebîh'in, Haccâc b. Yûsuf da Abdullah b. Zübeyr'in terekesine el koymuştur.

Konuyla ilgili benzer bir başka rivayete göre de Muaviye, hakkında gelen çeşitli şikayetlerden dolayı Basra valisi İbn Âmir'i azletmeye karar vermiş; ona bazı gayrı menkullerine el konması ve valiyken yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekilmesi kaydıyla görevde kalmayı mı, yoksa azledilmek şartıyla tüm bunlardan muaf tutulmayı mı istediğini sormuş, İbn Âmir ise, azledilmeyi tercih etmişti (Taberî, 5:213-214; İbnü'l-Esîr, 3:441; İbn Haldûn

3:8-9).

Müsâdere Hişâm b. Abdülmelik zamanında daha kurumsal bir hal almış, suçun yaygınlaşmasına mukabil halife, konuyla ilgili takip ve cezaya gidilmesini sistemli hale getirmiştir (Tomar, 2006, 32:67-68).

Emevi devletinde en az maddi cezalar kadar, manevi denebilecek, içerisinde tahkir, tehdit gibi unsurlar barındıran, itibara yönelik cezaların da ön planda olduğu göze çarpar ki, bunların başında “sebb” gelir. En genel anlamda, Hz. Ali ve taraftarlarını zem, Hz. Osman ve taraftarlarını meth etmek şeklinde tezahür eden bu uygulama, zamanla adeta beyat ve itaatin amentüsü halini almış; dolayısıyla iktidar karşıtı gruplar için fikir ve itibarlarına yapılarına karşı yapılan bu saldırı onlar için en büyük cezalardan biri olmuştur. Bu konuda kaynaklardaki rivayetlerin çokluğu da bu duruma işaret eder mahiyettedir.

Örneğin, Muaviye'nin eski valilerinden Mugîre b. Şu'be, keza, Mugîre'nin Rey valiliğine getirdiği Kesîr b. Şihâb, minberde Hz. Ali'ye sürekli küfreder dururdu (İbnü'l-Esîr, 3: 413-414).

Emeviler'de, bilhassa Ziyad döneminde adından söz edilen bir uygulama daha vardır ki, onun bu yola başvuran ilk kişi olduğu kaydedilir (İbnü'n-Nedîm, 89; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 20:77; İbn Hallikân, 6:364). Mesâlib denen bu uygulama, bireylere değil, kabile, etnik grup veya klanlara ait ayıplar, hatalar ya da kötü özelliklerden bahsetme (Ferruh, 1:388; Pellat, 6:828) merkezlidir. Nitekim Ziyad, Muaviye tarafından kardeş ilan edilerek İbn Ebî Süfyan kimliğini aldığı anda (istilhâk) (Yılmaz Gömbeyaz, 2015: 84 vd.), bu duruma karşı çıkararak Ziyad'ın şahsına ve ailesine hakaret edenlere mukabil bir kitap yazılmasını ve bu kitapta, kendisine ve nesebine laf eden Arapların ne kadar hata ve ayıpları varsa hepsinin kaydedilerek ifşa edilmesini emretmiş (Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 20:77-78), kendince düşmanlarını bu şekilde cezalandırmıştı.

Psikolojik baskı ve itibar suikasti mahiyetinde olan bu tür cezalara başka örnekler de vermek mümkündür. Dayak cezasından sonra kişinin öküze veya eşeğe ters bindirilerek sokaklarda dolaştırılması, öldürüldükten sonra cesedinin evinin kapısına veya meydana asılarak sergilenmesi yahut da boş bir araziye atılması gibi cezaları aktaran rivayetlerin sayısı az değildir.

4- Ölüm Cezası

Hemen her devlette suça veya suçluya göre tercih edilen ölüm cezası yöntemi, Emevîlerde de uygulanagelmiş; bilhassa iç karışıklıkların yoğun yaşandığı devletin teşekkül dönemi ve ona yakın süreçte cereyan eden ölüm cezalarının çokluğu eleştiri noktalarından biri olmuştur. Kişiler bazen bireysel, bazen grup halinde, bazen fiille eş zamanlı bazen çok sonra, bazen doğrudan bazen işkenceyle dolaylı yoldan, bazen suçun faili bazen de destekçisi olarak veya tali sebeplerle öldürülmek suretiyle cezalandırılmışlardır.

Başta, iktidarın iki ana karşıt grubunu temsil eden Haricî veya Şii'lerden olmak üzere, birçok kişinin -zan ve şüpheye dayalı olsa dahi (Belâzürî, 5:192)- asayiş bozduğu ve devlet için tehlike arz ettiği gibi gerekçelerle öldürüldüğü

(Taberî, 5:235-236; İbnü'l-Esîr, 3:462), bilhassa Ziyad b. Ebîh, Haccac b. Yusuf, Yusuf b. Ömer gibi valilerin idareleri sürecinde binlerce kişinin ölüm cezasıyla infaz edildiği nakledilir. Nitekim kaynaklarda bu durumla ilgili rivayetlerin hatırı sayılır derecede çokluğuna paralel olarak, Hz. Hüseyin (ve ailesi) (Taberî, 5:255), Hucr b. Adıyy (ve arkadaşları) (Belâzürî, 5:266-267; Taberî, 5:276-277; Temîmî, 2: 120-121; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 17:153) gibi toplumun muteber isimlerinin dahi bu akibete uğramaktan kurtulamadığını hatırlamak gerekir.

Konuyla ilgili rivayetlerde göze çarpan bir diğer husus da, ölüm cezasına çarptırılan bazı isimlerin, "öldürdükleri şekilde öldürülmeleri" kaydına tabi tutulmalarıdır. Örneğin, iktidara karşı birtakım faaliyetler içerisinde olan Amr b. el-Hâmık ele geçirildiğinde Muaviye onun Hz. Osman'a yaptığı gibi -dokuz yerinden mızraklanarak- öldürülmesini emretmişti (Belâzürî, 5:281-282; Taberî, 5:265; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, 17:144; İbnü'l-Esîr, 3: 477; Nüveyrî, 20:209). Yeri gelmişken ilave etmek gerekir ki Ziyad, Irak valisi olarak halka yaptığı ilk konuşmasında kimleri nasıl cezalandıracağını ilan ve izah etmiş, şöyle demişti: "...Sizler, daha önce olmayan pek çok şey ihdâs ettiniz; biz de her bir yeni günaha mukabil yeni cezalar ihdâs ettik. Bir kimseyi boğanı boğacak, yakanı yakacak, ev yıkanın evini yıkacak, kabir soyanı, diri diri kabre gömeceğiz..."(Taberî 5:218-221; İbnü'l-A'sem, 4: 302-304; İbn Abdirabbih, 4: 199-201; İbn Asâkir, 19: 179-181).

5- İşkence Niteliğindeki Cezalandırma Yöntemleri

Emevîler döneminde özellikle Ziyad, Haccac, Ömer b. Hübeyre gibi mutlak otoriter Irak valilerinin yönetiminde birçok sıradışı denebilecek cezalandırmalar daha doğrusu işkence uygulamalarının vuku bulduğu rivayet edilir. En hafifi suçlunun -sopayla (celand) veya tokatlayarak (saf') olmak üzere- dövülmesi (Taberî, 5:256), zincire/prangaya vurmak (Taberî, 5:256; Temîmî, 2:123-124; İbn Kesîr, 8:51), kırbaçlamak (Belâzürî, 5:283-284), bazı uzuvlarını kesmek, koparmak (temsil-müsle) (Belâzürî, 5:233, 282), diri diri gömmek, boğdurmak veya yakmak (Câhız, 2:62-65; Taberî, 5:218-221), bedene -karınca eşliğinde- hava üfleyerek şişirmek (nefh) (Câhız, 2:73), kızgın güneş altında yün kıyafetlerle bırakmak (Yılmaz, 2008, 77-116), açlık ve susuzluğa terk etmek, yüksek yerden aşağıya atmak (Belâzürî, 5:233) gibi nice yöntemler ceza veya sindirme aracı olarak kullanılmış, bazıları ilk kez uygulanma özelliğiyle temayüz etmiştir. Bu noktada bilhassa Haccac'ın valiliği döneminde birçok hapisane yapıldığı, bunların dolup taşıdığı, yüzbinlerle ifade edilen kişilerin bu meşhur olan hapisanelerde, kadın erkek ayırt edilmeksizin işkenceyle öldürüldüğüne işaret eden rivayetler kaynaklarda büyük ve ayrı bir yere sahiptir.

Sonuç

Hulefa-i Râşidîn döneminin ardından devlet idaresini resmen ele alan Emevîler, kökeni çok daha eskiye dayanmakla birlikte ana hatlarıyla Hz. Ali döneminde dallanıp budaklanan bir rekabetin gölgesinde güçlü bir yönetim tesis ederek iktidarlarını çeşitli yöntemlerle mutlak surette sürdürmeye

gayret etmiş; bu ana hedef doğrultusunda da kimi zaman para, makam, itibar gibi mükâfatlarla, kimi zaman da eşi benzeri görülmemiş, ağır işkence ifadesinin dahi hafif kalacağı bazı uygulamaların da dahil olduğu ceza yöntemleriyle hakimiyetini tesis ve tahkime çalışmıştır. Özellikle bazı halife ve tabiri caizse onların sırtlarını yasladıkları geniş yetkili, adeta sınır tanımayan valiler zamanında ihdâs edilen veya ön plana çıkan bu ceza yöntemleri, meşru veya gayrı meşruluğu, din, hukuk, ahlak vs. çerçevesine uygun olup olmadığı bir yana, halk üzerinde hayli etkili olmuş; iç karışıklıkların temel saikleri olan Hâricîler ve özellikle Şianın büyük ölçüde pasivize olduğu görülmüştür.

Ayrıca, idarecilerin kahir ekseriyetle cezadan önce, hatta suçun oluşumundan önce çeşitli ikna yöntemleri ile muhalifleri kazanmaya çalıştığı, sonuç alınmadığı durumlarda son aşamada cezalandırma cihetine gittikleri de gözden kaçırılmamalıdır. Keza, cezanın ortaya çıkmasında, hafiflik veya ağırlığında, işlenen suç ve onu işleyeninin durumu gibi hususların da etkili olduğu, rivayetlerden anlaşılan bir diğer husustur.

Hasılı, sebebi veya sonucu ne olursa olsun, yaklaşık bir asır varlığını sürdüren Emevî devletinin tarihte temayüz ettiği en belirgin vasıflarından biri, bilhassa bazı dönemlere damgasını vuran cezalandırma yöntemleri olmuş; ayrıca bu uygulamalar İslam Tarihinin en çok tartışılan konuları arasında ilk sıralardaki yerini almıştır.

Kaynakça

- Akyüz (1991), Vecdi, *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi*, İstanbul.
- Belâzürî (1996), Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya, *Ensâbü'l-eşrâf*, I-XIII, thk. Süleyman Zekkâr - Riyaz Zirikli, Beyrut.
- Câhız (1998), Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-IV, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire.
- Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (1993), Ali b. Hüseyin, *Kitabu'l-Egânî*, I-XXI, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut.
- Ferruh (1981), Ömer, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I-VI, Beyrut.
- İbn A'sem (1411 H), Ebu Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, I-VIII, thk. Ali Şîrî, Beyrut.
- İbn Abdirabbih (1965), Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed, *el-Ikdu'l-Ferîd*, Kahire.
- İbn Asâkir (1995), Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan, *Târîhu Medîneti Dimas,k*, Beyrut.
- İbn Haldûn (2001), Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Târîh*, I-VIII, thk. Halil Şehâde - Süheyl Zekkâr, Beyrut.
- İbn Hallikân (ts), Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-Ayan*, I- VIII, thk. İhsan Abbas, Beyrut.
- İbn Kesîr (1966), Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV,

İbnü'l-Cevzî (1992), Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, I-XIX, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ- Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut.

İbnü'l-Esîr (1965), Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Beyrut.

İbnü'n-Nedîm (1971), Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, yy.

Makrîzî (ts), Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, *İmtâu'l-esmâ*, I-XV, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Beyrut.

Müberred (1997), Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-IV, Kahire.

Nüveyrî (2004), Şehabüddîn Ahmed b. Abdülvehhab, *Nihâyetu'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, I-XXXIII, thk. Müfid Kumeyha, Beyrut.

Pellat, Ch, "Matha-li-b", *The Encyclopaedia of Islam Second Edition*, I-XIII, C. VI, ss. 828-829.

Taberî (1970), Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-hulefâ ve'l-ümem*, I-XI, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut.

Temîmî (2006), Ebu'l-Arab Muhammed b. Ahmed, *el-Mihan*, I-V, thk. Yahya Vehib el-Cubûrî, Beyrut.

Tomari Cengiz (2006), "Müsadere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 32:67-68.

Wellhausen (1989), Julius, *İslamiyetin İlk Dönemlerinde Dînî-Siyâsî Muhalefet Partileri*, çev. Fikret İşiltan, Ankara.

Yılmaz Gömbeyaz, Melek (2015), *Ziyâd b. Ebîh -Hayatı, Kişiliği, Devlet Adamlığı-*, Doktora Tezi, Bursa: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notları ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Meltem Ece ÇOKMUTLU, Metin KILIÇ

Dr.Arş. Gör. Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü-
meltemece@karabuk.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi-Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi,
Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü-metinkilic@bandirma.edu.tr

Öz

Kurumsal sürdürülebilirlik hem günümüz nesillerinin ihtiyaçlarının karşılanması hem de gelecek nesillerin ihtiyaç duyacakları kaynakların korunması adına işletmeler tarafından geliştirilen stratejiler ve faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal yönetim ise, işletmelerin hak ve sorumluluklarının menfaat sahipleri arasında dağılımını düzenleyen, işletme yönetim ve kontrolüne ilişkin bir sistem olarak tanımlanabilir. Günümüz işletmelerinin kurumsal yönetim ilkelerini de temel alarak tüm menfaat sahiplerinin hak ve sorumluluklarını gözetmesi, sürekliliğini sağlaması ve bunu yaparken de ekonomik, sosyal, çevresel ve yönetsel dengeyi kurması kurumsal vatandaş olmalarının bir gereğidir. Bu gerekliliklerden hareketle bu çalışmada Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde 2015-2017 yılları itibariyle yer alan ve kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinde öncü olduğu düşünülen imalat sanayi işletmelerinin endekse dahi oldukları yıllar itibariyle yayınlamış oldukları sürdürülebilirlik raporları Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI), Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi ve literatürde yapılan çalışmalar incelenerek belirlenen göstergeler üzerinden analize tabi tutulmuş ve içerik analizi, entropi ve TOPSIS yöntemleri ile işletmeler için sürdürülebilirlik notları oluşturulmuştur. Hesaplanan bu notlar aynı işletmelerin derecelendirme şirketleri tarafından verilen kurumsal yönetim derecelendirme notları ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada sürdürülebilirlik performansı açısından başarılı olan işletmelerin kurumsal yönetim açısından seviyeleri belirlemek temel amaçtır. Belirlenen başarı sıralamaları Spearman sıra korelasyonu ile istatistiksel açıdan test edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; 2015, 2016 ve 2017 yılları itibariyle kurumsal sürdürülebilirlik performans başarılarının kurumsal yönetim notları ile aynı doğrultuda hareket etmediği görülmüştür. Belirlenen hipotezler reddedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sürdürülebilirlik, Kurumsal Yönetim, Entropi, TOPSIS Spearman Sıra Korelasyonu

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE RATING NOTES AND CORPORATE SUSTAINABILITY

¹ Bu çalışmada "Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Sürdürülebilirlik Performansları ile Finansal Performanslarının Karşılaştırılması" isimli doktora tezinden yararlanılmıştır.

Abstract

Corporate sustainability is defined as a set of strategies and activities developed by enterprises in order to meet the needs of today's generations and to protect the resources that future generations need. Corporate governance, on the other hand, can be defined as a system of business management and control that regulates the distribution of rights and responsibilities of enterprises among stakeholders. It is a necessity of the corporate citizens that today's businesses should take into consideration the rights and responsibilities of all stakeholders based on the corporate governance principles, ensure their continuity and establish the economic, social, environmental and administrative balance while doing so. In this study, sustainability reports published in the Borsa Istanbul Sustainability Index by 2015-2017 and considered to be the pioneer in corporate sustainability activities by the years they were included in the index were published in the Global Reporting Initiative (GRI), United Nations Global Compact and in the literature. The studies were examined and analyzed based on the indicators determined and sustainability notes were created for the enterprises by content analysis, entropy and TOPSIS methods. These ratings are compared with the corporate governance ratings given by the rating companies of the same enterprises. The main purpose of this study is to determine the level of corporate governance of the enterprises that are successful in terms of sustainability performance. The determined success rankings were statistically tested with Spearman rank correlation. As a result of the research; As of 2015, 2016 and 2017, corporate sustainability performance achievements were not in line with corporate governance ratings. The hypotheses identified were rejected.

Keywords: Corporate Sustainability, Corporate Governance, Entropy, TOPSIS, Spearman Rank Correlation

1. Giriş

Sanayi devrimi sonrasında işletmelerin sermaye ihtiyaçları talep artışları, üretim sistemlerinin değişmesi vb. nedenlerle artmıştır. Artan bu sermaye ihtiyacı ise yeni ortak alımı ile karşılanmış, işletmelerin yönetimi profesyonel yöneticilere bırakılmış bu durum da vekalet probleminin doğmasına neden olmuştur. Çözüm olarak birtakım yeni yönetim anlayışlarına ilke ve kurallara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Yüksel, 2017, s. 3). İşletmelerin sadece hissedarlarına karşı değil tüm menfaat sahiplerine karşı sorumlu olduğu ve tüm menfaat sahiplerinin hak ve menfaatlerini gözetmesi gerektiği anlayışının hakim olmasıyla kurumsal yönetim kavramı literatüre girmiştir. Sahiplik ve kontrolün birbirinden ayrı olması, işletme birleşmeleri, satın almalar, finansal krizler, şirket skandalları ve iflasları, küreselleşme ve özelleştirme ile de tüm dünyada kurumsal yönetime verilen önem artmıştır. (Özgül ve Tarhan Mengi, 2016, s. 29; Yüksel, 2017, s. 3; Özsoy, 2011, s. 17-18).

Kurumsal yönetim kavramı ilk olarak 1960 yılında işletme politikası ve yapısıyla bağdaştırılarak kullanılmaya başlanmıştır. Kavram kullanılırken şehirlerin, devletlerin yönetiminden esinlenilmiştir. Literatürdeki kullanımına bakıldığında kurumsal yönetim tanımı ilk kez Cadbury Raporunda (1992) yapılmış ve "kurumsal yönetim; işletmelerin yönetildiği ve kontrol edildiği sistem" olarak tanımlanmıştır. Bu raporda kurumsal yönetim

sistem olarak tanımlanmasının yanı sıra bu sistemi oluşturan parçaların önemi üzerinde de durulmuştur (Yüksel, 2017, s. 4; Kılıç, 2009, s. 142).

Literatürde en bilinen ve kabul gören kurumsal yönetim tanımlarından biri OECD tarafından yapılmış olandır OECD (1999) Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde kurumsal yönetimi; yönetim kurulu, hissedarlar ve paydaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen sistemler topluluğu' olarak tanımlamıştır.

Kurumsal yönetim, işletmelerin hak ve sorumluluklarının menfaat sahipleri arasında dağılımını düzenleyen, işletme yönetim ve kontrolüne ilişkin bir sistem olarak özetlenebilir (Kılıç ve Benligiray, 2012, s. 61).

Kurumsal yönetimin amaç ve faydalarına değinildiğinde;

- Üst yönetimin yetkilerini kötü niyetli kullanımını engeller
- Tüm menfaat sahiplerinin hakları korunur ve güvence altına alınır
- Hisse sahiplerine adil davranılır
- Şeffaflık ilkesi gereği işletme performansı tüm kamuoyu ile paylaşılır
- Yönetim kurulunun sorumlulukları netleşir
- Vekalet maliyetleri azalır
- Kurumsal yatırımcı için güven ortamı sağlanır
- Piyasa değeri artışı sağlanır
- Kredi notu artışı ve risk azalışı sağlanır
- Rekabet avantajı elde edilir
- Yeni pazar bulma şansı elde edilir
- Kurumsal itibar artışı sağlanır (Aras ve Crowther, 2009, s. 17; Kılıç, 2009, s. 129-130; Özgül ve Tarhan Mengi, 2016, s. 26-27).

Yönetimdeki sorunların önüne geçmek, işletmelerin gösterdiği performansı arttırmak... vb. temel ihtiyaçlarla küresel çerçevede kabul görmüş dört kurumsal yönetim ilkesi bulunmaktadır. Bunlar şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk şeklinde ifade edilmektedir (Özsoy, 2011, s. 17-18, Önder, 2018, s. 36).

Ekonomik düzende kurumsal yönetim anlayışının ortaya çıkışı ve benimsenmesi sürecinde bir yandan da yaşanan çevresel ve sosyal olumsuzluklar nedeniyle sürdürülebilirlik kavramı ortaya atılmış, ülkelere, uluslararası kuruluşlara, işletmelere ve hatta bireylere birtakım sorumluluklar verilmeye başlanmıştır. Küresel düzeydeki iklim değişikliği, çölleşme, temiz su kaynaklarının azalması, insan hakları ihlalleri, eşitlik arayışı, artan enerji ihtiyacı ...vb. birçok çevresel ve sosyal soruna çözüm bulma arayışı sonunda sürdürülebilir kalkınma ve işletmelerdeki karşılığı olan kurumsal sürdürülebilirlik anlayışı benimsenmeye başlanmıştır (Tutulmaz, 2012, s. 603; Yüksel, 2017, s.1).

Kurumsal sürdürülebilirlik hem günümüz nesillerinin ihtiyaçlarının

karşılanması hem de gelecek nesillerin ihtiyaç duyacakları kaynakların korunması adına işletmeler tarafından geliştirilen stratejiler ve faaliyetler olarak tanımlanabilir (Roca ve Searcy, 2012, s. 104). Sürdürülebilirliği benimsemiş işletmelerin, faaliyetlerini gerçekleştirirken ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik boyutlarını dengeli bir şekilde yönetmesi sürdürülebilir başarı sağlamalarında yarar sağlayacaktır (Dyllick ve Hockerts, 2002, s. 131-132).

Kurumsal sürdürülebilirliği iş yapış süreçlerine entegre eden işletmelerden, tüm menfaat sahiplerince gerçekleştirdikleri ekonomik, sosyal çevresel faaliyetlerine ilişkin bilgilendirme de beklenilmektedir. Bu gerekliliklerle artık işletmeler yalnızca finansal raporlama değil, ekonomik, sosyal çevresel, yönetsel faaliyetlerini kapsayan sürdürülebilirlik raporları gibi finansal olmayan raporlar da sunar olmuşlardır (Yüksel, 2017, s. 27).

Kurumsal yönetimin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin gereği, tüm menfaat sahiplerinin artan bilgi ihtiyacı gereği vb. birçok temel nedenle işletmeler gerçekleştirdikleri faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini sürdürülebilirlik raporları aracılığıyla paylaşır olmuşlardır (Kolk, 2004, s. 24; Berthelot ve diğerleri, 2012).

Sürdürülebilir bir işletme olabilmek için kurumsal yönetim ilkeleri temel alınarak hem pay sahiplerinin (işletmenin hisselerinin sahipleri) hem de menfaat sahiplerinin (işletme ile ilgili olan tüm kesimlerin) haklarını koruması gereklidir (Çıtak, 2015, s. 3).

Bir işletmenin kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarında ayaklarının yere sağlam basabilmesi, sürdürülebilirliğe destek olabilmesi için kurumsal yönetimin temel ilkeleri olan şeffaflık, adillik, hesap verebilirlik ve sorumluluğu tam anlamıyla içselleştirerek uygulamaya koyabilmesi, üretimin her aşamasında çevre bilinciyle hareket edebilmesi, tüketiciler/müşteriler için uygun nitelikte ürünler üretebilmesi, enerji tasarrufu, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı gibi temel girdiler açısından sorumlu davranabilmesi, çevre dostu yenilikçi ürünler geliştirebilmesi, sosyal açıdan bakıldığında çalışanlarının çalışma standartlarını iyileştirebilmeli, topluma hizmet sağlayabilmesi gereklidir. (BIST, 2014, s. 5; Özgül ve Tarhan Mengi, 2016, s. 122).

“Kurumsal yönetim işletme performansının sürdürülebilirliğinin güvencesidir”. İşletmeler kurumsal yönetimin adillik, şeffaflık hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerini yerine getirirken işletmenin performansının sürekliliğini de sağlamış olurlar. Bu ilkelerin uygulanması finansal başarıyı, finansal başarı da sürdürülebilir değer yaratmayı beraberinde getirecektir (Aras, 2006, s. 2-3).

Kurumsal yönetim, global ölçekte bir işletme olabilmenin ve kurumsal sürdürülebilirliği sağlayabilmenin temel koşullarından biridir (Aras, 2006, s. 3). Kurumsal yönetim kurumsal sürdürülebilirliğin neredeyse sigortasıdır (Çıtak, 2015, s. 3).

İşletmeler varlıklarının sürekliliğini sağlamak ve vicdanlarını rahatlatmak adına evrensel yönetim değerlerini kendi değerleriyle birleştirmelidir. Çünkü işletmeler dünya ile bağlı olan canlı varlıklardır ve dünya kaynaklarında yaşanan yetersiz olma durumu işletmeleri de derinden etkileyecektir. İşletmeler kurumsal yönetim ilkelerinin öncülüğünde kaynakları doğru kullanma, varlığını devam ettirebilme ve menfaat gruplarına bugün ve gelecekte değer yaratabilme sorumluluklarını yerine getirebilecektir (Saydam, 2014, s. 87). Hem işletmelerin hem de ülkelerin sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamaları da etkili kurumsal yönetim uygulamaları ile mümkün olacaktır (Kılıç, 2009b, s. 127).

Bu çalışmada ilk olarak kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal yönetim ve bu iki kavram arasındaki ilişki kısaca ifade edilmiştir. Sonrasında literatürde kurumsal yönetim ve kurumsal sürdürülebilirliğe ilişkin yapılan çalışma örneklerine değinilmiş, uygulama bölümünde ise BIST Sürdürülebilirlik endeksi imalat işletmelerinin sürdürülebilirlik notlarıyla kurumsal yönetim derecelendirme notları karşılaştırılmıştır.

2. Literatür Taraması

Yapılan literatür taraması sonucunda kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmaların bir kısmında teorik incelemelerde bulunulmuş, kavramsal çıkarımlara yer verilmiş, bazı çalışmalarda ise konuya ilişkin ampirik araştırmalar yapılmıştır.

Aras ve Crowther (2008) tarafından yapılan çalışmada kurumsal yönetim ve kurumsal sürdürülebilirlik arasındaki ilişki belirlenen 5 hipotez üzerinden ortaya koyulmaya çalışılmıştır. FTSE 100’de yer alan işletmelerin kurumsallık ve kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisini nasıl kurduklarına dair veriler 2006 veya 2007 yıllık raporlarından elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; işletmelerin %7’si kurumsal yönetimin kurumsal sürdürülebilirlikle bağlantılı olduğunu vurgulamıştır.

Sancar (2013) tarafından yapılan çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal yönetim kavramları teorik açıdan incelenmiş, iki kavramın birbirini tamamladığı, kurumların sürdürülebilirliğini sağlamanın kurumsal yönetimden geçtiği üzerinde durulmuştur.

Krechovska ve Prochazkova (2013) sürdürülebilirliği ve onun kurumsal yönetime entegrasyonunu inceledikleri çalışmalarında Çek Cumhuriyeti’nde küçük orta ve büyük ölçekli 300 işletmeye 2012 yılında anket yöntemi ile sorular sorulmuş ve 193 işletmeden geri dönüş alınabilmiştir. Kurumsal yönetim ve kurumsal stratejilerin sürdürülebilirlik ile ilişkisi zayıf bulunmuştur. Cevaplayıcı işletmelerin yarısından fazlasında kurumsal yönetim ve kurumsal stratejinin sürdürülebilirlikle ilişkisi kurulmamıştır.

Ege vd., (2013) BIST Kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notları ile finansal performans notları arasındaki ilişkiyi TOPSIS yöntemi ile inceledikleri çalışmalarında 2009, 2010 ve 2011 yılları itibarıyla başarı sıralamaları belirlenmişler ve genel olarak bu

başarı sıralamaları arasında pozitif bir ilişki bulamamışlardır. Yüksek finansal performans sıralamasına sahip bir işletmenin düşük bir kurumsal yönetim derecelendirme sıralaması olduğu ve tersi durumların da geçerli olduğu görülmüştür.

Esendemirli ve Erdener-Acar (2016) tarafından yapılan çalışmada 2013 ve 2014 yıllarında BIST Kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerin finansal performansları TOPSIS yöntemi ile belirlenmiş ve belirlenen bu notlar kurumsal yönetim derecelendirme notları ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak işletmelerin finansal performansları ile kurumsal yönetim notlarının aynı doğrultuda hareket etmediği görülmüştür.

Ceran (2017) tarafından hazırlanan ampirik çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik kavramı kurumsal yönetim bağlamında incelenmiştir. Kurumsal sürdürülebilirliğin ölçülmesi için ihtiyaç duyulan boyut sayılarının artırılması gerekliliği araştırmanın çıkış noktası olmuştur. BIST Sürdürülebilirlik Endeksi 2014-2015 yılı işletmeleri tarafından yayınlanan raporlar N Vivo 11 programı ile içerik analizine tabi tutulmuş ve raporlarda sıklıkla tekrarlanan kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal yönetim terimleri belirlenmiştir.

Ataman vd., (2017) kurumsal yönetim algısı ve kurumsal yönetim notları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında; ilk olarak BIST kurumsal yönetim endeksindeki işletmelerin kurumsal yönetim algısı anket yöntemi ile ölçülmüş sonrasında elde edilen veriler ile kurumsal yönetim notları arasındaki korelasyona bakılmıştır. Pozitif yönde ve zayıf derecede bir ilişki olduğu görülmüştür.

Literatürde işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk-sürdürülebilirlik raporlarından içerik analizi ile ekonomik, çevresel sosyal yönetsel, finansal açıdan veriler elde edip, bu veriler sayısallaştırıp çeşitli istatistiksel-ekonometrik yöntemlerle analizler gerçekleştiren çalışmalara örnek olarak; Sobhani vd., (2012), Eş (2008), Ameer ve Othman (2012), Özbay (2013), Aras vd., (2017), Küçükgergerli (2017) çalışmaları verilebilir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacını 2015-2017 yıllarında Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan imalat işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarının TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi ile sıralanması ve kurumsal yönetim derecelendirme notları karşılaştırılması oluşturmaktadır. Araştırmada yer alan işletmeler endekse dahil oldukları yıllar itibarıyla araştırmanın kapsamına alınmıştır. Endekste yer alan imalat işletmelerinin tümünün kurumsal yönetim derecelendirme notuna sahip olmadığı görülmüş ve çalışma 2015 yılında 8 işletme 2016 ve 2017 yıllarında da 11 işletme üzerinden yürütülmüştür.

3.2. Verilerin Elde Edilmesi, Hipotez ve Yöntem

İşletmelerin sürdürülebilirlik raporlarından elde edilen ekonomik, sosyal ve çevresel veriler için belirlenen göstergeler GRI, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi, Özbay (2013), Aras vd., (2017), Küçükgergerli (2017) ve diğer literatür çalışmaları incelenerek oluşturulmuştur. Tablo 1’de ekonomik, sosyal ve çevresel temel boyutlar ve bunların alt boyutları için belirlenen göstergeler sayılarına ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur.

Kurumsal yönetim derecelendirme notları; SPK tarafından yetkilendirilmiş derecelendirme şirketleri tarafından işletmelerin kurumsal yönetim ilkelerine uyumuna ilişkin (pay sahipleri, yönetim kurulu, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ve menfaat sahipleri) 1 ila 10 arasında verilen notlardır. 1 en zayıf derece notunu 10 ise en güçlü derece notunu temsil etmektedir (Saha Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme, 2019). Bu araştırmada da işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notları web siteleri incelenerek kurumsal yönetim derecelendirme raporlarından elde edilmiştir.

Tablo1: Temel ve Alt Boyutlarda Sürdürülebilirlik Göstergesi Sayıları

TEMEL VE ALT BOYUTLARDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇIKLAMALARI	GÖSTERGE SAYISI
EKONOMİK PERFORMANS	17
<i>Dolaylı Ekonomik Etkiler</i>	3
<i>Ekonomik Performans Açıklamaları</i>	14
ÇEVRESEL PERFORMANS	37
<i>Enerji Tüketimi ve Tasarrufu Açıklamaları</i>	8
<i>Doğal Çevre Açıklamaları</i>	22
<i>Ürün ve Hizmet Açıklamaları</i>	7
SOSYAL PERFORMANS	48
<i>Topluma Katkı Açıklamaları</i>	5
<i>Yönetim Açıklamaları</i>	8
<i>İnsan Kaynaklarının Gelişimi Açıklamaları</i>	23
<i>Ürün Sorumluluğu Açıklamaları</i>	12
TOPLAM	102

Araştırmanın Hipotezi; "BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan imalat işletmelerin sürdürülebilirlik performans sıralamaları ile kurumsal yönetim derecelendirme notları sıralamaları arasında pozitif ilişki vardır" şeklinde kurulmuştur.

Araştırmada sürdürülebilirlik performans göstergelerine ilişkin veriler içerik analizi yöntemi ile sürdürülebilirlik raporlarından toplanmıştır. İçerik analizi; araştırılmak istenen bir metin içerisindeki belirli kelimelerin, kavramların veya nesnelerin var olup olmadığını tespit etmek için kullanılan bir yöntemdir. Temel nitel analiz yöntemi olan içerik analizi sayesinde istenilen kelimeler, kavramlar bir metin, kitap, bölüm, makale vb. eser içinde araştırılır ve bir çıkarımda bulunulur. İstenilirse bu veriler sayısal bir veri haline de dönüştürülebilir. İçerik analizi yöntemi son zamanlarda sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesinde sıklıkla kullanılan bir araç olmuştur. Raporlardaki nitel bilgi düzeyinin oldukça fazla olması ve karşılaştırmaya imkân vermemesi nedeniyle bu yöntem kullanılarak metin hakkında daha rahat veri elde edilmektedir. İçerik analizinde araştırılan kavram kelime düzeyinde, cümle düzeyinde, sayfa düzeyinde incelenebilir (Aras, Tezcan ve

Araştırmada TOPSIS yönteminde ihtiyaç duyulan ağırlıklar için entropi yöntemi kullanılmıştır. Entropi yöntemi; karar vericiler için objektif bir ağırlıklandırma tekniği olarak kullanılan yöntemdir. Subjektif yöntemlere göre (AHP, Delphi) elde edilen veriyi kullanarak kriterler için ağırlıklar hesaplanmaktadır (Gerşil ve Palamutçuoğlu, 2016, s. 63).

Araştırmada TOPSIS yöntemi ile işletmelerin sürdürülebilirlik performansları sıralaması yapılmıştır. Yöntemin mantığı pozitif ve negatif ideal çözüm setleri belirlemektir. Yöntemde alternatiflerin sıralanması ideal çözüme göreli yakınlık temeline dayanır. Pozitif ideal çözüm, fayda kriterini maksimize, maliyet kriterini minimize eden bir çözümdür. Negatif ideal çözüm ise fayda kriterini minimize maliyet kriterini maksimize eden bir çözümdür. En uygun seçenek ideal çözüme en yakın ve negatif ideal çözüme en uzak olan seçenektir (Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011, s. 77). TOPSIS yöntemi aşağıdaki adımlarla uygulanır:

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması:

Karar matrisinin satırlarında üstünlükleri sıralanmak istenen karar noktaları, sütunlarda ise karar vermede kullanılacak değerlendirme faktörleri yer almaktadır. Karar verici tarafından oluşturulan A matrisi başlangıç matrisi olarak tanımlanmaktadır ve aşağıdaki gibi gösterilmektedir. Bu çalışmada karar matrisinin satırlarını üstünlükleri sıralanmak istenen imalat sanayi işletmeleri, sütunlarını ise karar vermede kullanılacak olan finansal oranlar oluşturmaktadır.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Matriste m karar noktası sayısını, n değerlendirme faktörü sayısını ifade etmektedir.

2. Adım: Karar Matrisinin Standardize Edilmesi:

Bu adımda karşılaştırılabilir ölçek elde edilmek üzere, her kritere ait değerler o kriterlerin kareleri toplamının kareköküne bölünerek normalleştirilir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad i = 1, \dots, m, j = 1, \dots, n \quad (1)$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

3. Adım: Standardize Edilmiş Karar Matrisinin Ağırlıklandırılması:

Bu adımda standardize edilen karar matrisi belirlenen ağırlıklarla çarpılır. Bu

araştırmada kriter ağırlıkları entropi yöntemiyle hesaplanmıştır. TOPSIS yönteminde karar almada kullanılan kriterler her zaman eşit önem derecesinde olmayabilir bu durumda farklı ağırlıklandırma yapılması çalışmanın objektifliğine yarar sağlayacaktır. Zira ağırlıkların subjektif olarak belirlenmesi, sürecin dengesiz ve rasgele olmasına neden olmakta ve optimal olmayan sonuçlar elde edilebilmektedir (Aras, Tezcan ve Kutlu Furtuna, 2016). Kriterlerin ağırlıkları ($\sum_{j=1}^n w_j = 1$) R matrisi sütunundaki değerler ile çarpılarak V matrisi elde edilir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

4. Adım: Pozitif ve Negatif İdeal Çözümlerin Oluşturulması

Bu adımda pozitif ve negatif ideal değer setleri belirlenir. Ağırlıklandırılmış matriste her sütundaki maksimum ve minimum değerler tespit edilir.

$$A^+ = (V_{1+}, V_{2+}, V_{3+}, \dots, V_{n+}) \text{ (maksimum değerler)}$$

$$A^- = (V_{1-}, V_{2-}, V_{3-}, \dots, V_{n-}) \text{ (minimum değerler)}$$

5. Adım: Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması:

Bu adımda maksimum ve minimum ideal noktalara olan uzaklık değerleri aşağıdaki formüller yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum (V_{ij} - V_j^+)^2} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (2)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum (V_{ij} - V_j^-)^2} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (3)$$

Burada hesaplanacak olan S_i^+ ve S_i^- sayısı alternatif sayısı kadar olmaktadır.

6. Adım: İdeal Çözüme Göre Nispi Yakınlığın Hesaplanması ve Sıralama

Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığının C_i^* Hesaplanmasında ideal ve negatif ayırım ölçülerinden yararlanılmaktadır. Burada kullanılan ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ayırım ölçüsü içindeki payıdır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması aşağıdaki formül yardımıyla gerçekleştirilir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad i=1,2,3,\dots,m$$

Formüldeki C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer almaktadır. $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını göstermektedir. TOPSIS'in bu son aşamasında, elde edilen değerler büyüklük sırasına göre dizilerek alternatiflerin önem sıraları belirlenmektedir. Belirlenen yakınlık değerleri büyükten küçüğe sıralanarak

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
alternatiflerin sıralaması yapılır. Sıralamada öncelik ideal çözüme olan yüksek yakınlık anlamına gelmektedir (Alptekin ve Şıklar, 2009, s. 189-191; Uygurtürk ve Korkmaz, 2012, s. 103-105; Gerşil ve Palamutçuoğlu, 2016, s. 61-63).

Araştırmada sıralamaların karşılaştırılması amacıyla Spearman Sıra Korelasyonu kullanılmıştır. Spearman sıra korelasyon katsayısı iki sıralama arasındaki tutarlılığı ölçmek için, hesaplanmaktadır (İç vd., 2015, s.80). Spearman sıra korelasyon katsayısı (rs) belli bir kritere göre sıralanmış olan iki değişkenin ilişki miktarını belirlemek amacıyla kullanılır (Korelasyon Analizi, 2014). Katsayı aşağıda belirtildiği şekilde hesaplanmaktadır (İç ve diğerleri, 2015, s.80):

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{j=1}^k d_j^2}{K(K^2-1)}$$

d_j : J. gözlemin sıra numaraları arasındaki farkı

k: gözlem sayısını temsil etmektedir.

3.3. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Sürdürülebilirlik performans göstergelerine ilişkin açıklamalar içerik analizi yöntemi ile toplanmış, oluşturulan puanlama modeli ile sayısallaştırılmış ve TOPSIS yöntemi kullanılarak işletmelerin sürdürülebilirlik performansları açısından başarı sıralamaları oluşturulmuştur. 2015, 2016 ve 2017 yılları itibarıyla elde edilen sürdürülebilirlik performans sıralamaları ve kurumsal yönetim derecelendirme notlarına ilişkin sıralamalar Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 2: 2015 Yılı Performans Sıralamaları

2015 YILI İŞLETMELERİ	\$ ⁺	\$	SÜRD. NOTLARI (Cİ)	KURUMSAL YÖNETİM NOTLARI	SÜRD. SIRA	KUR.UMSAL YÖNETİM SIRA
TOFAŞ	0,0120	0,1383	0,920389	90,6100	1	7
ARÇELİK	0,0245	0,1212	0,831797	94,8000	2	2
TÜPRAŞ	0,0766	0,0805	0,512386	94,4000	3	3
COCA COLA	0,1135	0,0741	0,394811	94,0200	4	4
ANADOLU E.	0,0969	0,0592	0,379407	95,4900	5	1
OTOKAR	0,0992	0,0523	0,345076	93,1900	6	5
VESTEL E.	0,1309	0,0183	0,122497	91,2000	7	6
EREĞLİ	0,1386	0,0100	0,067111	88,3000	8	8

Tablo 2'de yer alan 2015 yılı sıralamaları incelendiğinde kurumsal

sürdürülebilirlik performansı açısından ilk sırada yer alan Tofaş işletmesi kurumsal yönetim notu açısından son sıralarda yer alan işletmelerden olmuştur. Anadolu Efes işletmesi ise kurumsal yönetim notu açısından ilk sırada yer alır iken sürdürülebilirlik performans sıralaması ise orta sıralarda yer almıştır. Diğer altı işletme için ise benzer sıralamalara sahip olduğu görülmüştür. 2015 yılı itibariyle işletmelerin sürdürülebilirlik performansları ve kurumsal yönetim notları sıralamaları için yapılan Spearman Sıra Testi sonucunda $r_s=0,357$, anlamlılık düzeyi $p=0,385$ olarak hesaplanmıştır. H_{1a} hipotezinin %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. H_{1a} hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3: 2016 Yılı Performans Sıralamaları

2016 YILI İŞLETMELERİ	\$+	\$-	SÜRD. NOTLARI (Ci)	KURUMSAL YÖNETİM NOTLARI	SÜRD. SIRA	KUR.UMSAL YÖNETİM SIRA
FORD OTO.	0,0138	0,1052	0,884175	91,4000	1	9
KORDSA G.	0,0245	0,0993	0,802131	94,1500	2	4
TOFAŞ	0,0240	0,0944	0,796957	91,3800	3	10
ARÇELİK	0,0280	0,0957	0,773892	95,2300	4	2
TÜPRAŞ	0,0541	0,0615	0,531912	94,1500	5	5
COCA-COLA	0,0843	0,0704	0,454880	94,4800	6	3
ANADOLU E.	0,0779	0,0486	0,384333	95,8000	7	1
OTOKAR	0,0834	0,0371	0,308102	93,3200	8	7
VESTEL ELEK.	0,1074	0,0116	0,097663	93,6000	9	6
TÜRK TRAK.	0,1131	0,0093	0,075729	91,4900	10	4
EREĞLİ D.	0,1100	0,0074	0,063278	90,0200	11	11

Tablo 3'te 2016 yılında 11 işletmenin sürdürülebilirlik performans sıralamaları ve kurumsal yönetim sıralamaları incelendiğinde; Ford Otosan sürdürülebilirlik performansı açısından ilk sırada, Kordsa Global ikinci sırada ve Tofaş üçüncü sırada yer alan işletme olmuştur. Sürdürülebilirlik performansı açısından zayıf durumda olan işletmeler ise sırasıyla Vestel Elektronik, Türk Traktör ve Ereğli Demir Çelik olmuştur. Kurumsal yönetim açısından ise Anadolu Efes, Arçelik ve Coca Cola sırasıyla ilk üçte yer alan işletmeler olmuştur. Kurumsal yönetim derecelendirme notları açısından son sıralarda yer alan işletmeler ise sırasıyla Ford Otosan, Tofaş ve Ereğli Demir Çelik olmuştur. 2016 yılı itibariyle işletmelerin performans başarı sıralamalarının benzer doğrultuda hareket etmediğini söylemek mümkündür. 2016 yılı itibariyle işletmelerin sürdürülebilirlik performansları ve kurumsal yönetim notları sıralamaları için yapılan Spearman Sıra Testi

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
sonucunda $r_s=0,073$, anlamlılık düzeyi $p=0,831$ olarak hesaplanmıştır. H_{1b} hipotezinin %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. H_{1b} hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4: 2017 Yılı Performans Sıralamaları

2017 YILI İŞLETMELERİ	Ş	Ş	SÜRD. NOTLARI (G)	KURUMSAL YÖNETİM NOTLARI	SÜRD. SIRA	KUR.UMSAL YÖNETİM SIRA
ARÇELİK	0,0113	0,1285	0,9194	95,2300	1	3
EREĞLİ D.	0,0134	0,1218	0,9005	92,2000	2	9
OTOKAR	0,0296	0,1052	0,7802	93,0800	3	8
FORD OTOSAN	0,0425	0,0958	0,6927	96,3000	4	1
ANADOLU EFES	0,0829	0,0869	0,5117	95,8000	5	2
COCA COLA	0,0849	0,0754	0,4703	94,5200	6	6
TOFAŞ	0,0997	0,0616	0,3820	91,4800	7	11
VESTEL ELEK.	0,1008	0,0416	0,2922	94,8600	8	4
TÜRK TRAKTÖR	0,1120	0,0250	0,1827	92,1000	9	10
TÜPRAŞ	0,1178	0,0215	0,1541	94,6700	10	5
KORDSA G.	0,1263	0,0188	0,1294	93,5100	11	7

2017 yılında analize dahil edilen 11 işletmenin sürdürülebilirlik notlarına ilişkin başarı sıralamalarına bakıldığında; Arçelik, Ereğli Demir Çelik ve Otokar en başarılı üç işletme olmuştur. Türk Traktör, Tüpraş ve Kordsa Global ise sürdürülebilirlik performansları en düşük işletmeler olmuştur. Kurumsal yönetim notlarına ilişkin başarı sıralamalarına bakıldığında; Ford Otosan, Anadolu Efes ve Arçelik kurumsal yönetim notları açısından en başarılı işletmeler olmuşlardır. Ereğli Demir Çelik, Türk Traktör ve Tofaş ise kurumsal yönetim notları açısından son sıralarda yer alan işletmeler olmuşlardır. 2017 yılı genel olarak değerlendirildiğinde işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik performans başarılarının kurumsal yönetim notlarıyla aynı doğrultuda hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. 2017 yılı itibariyle işletmelerin sürdürülebilirlik performansları ve kurumsal yönetin notları sıralamaları için yapılan Spearman Sıra Testi sonucunda $r_s=0,227$, anlamlılık düzeyi $p=0,502$ olarak hesaplanmıştır. H_{1a} hipotezinin %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. H_{1c} hipotezi reddedilmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Sınırları ortadan kaldırılmış bu yeni ekonomik düzen içerisinde yer alan işletmelerin sürekliliklerini sağlamak adına gerçekleştirdikleri faaliyetlerinde

ekonomik, sosyal çevresel, yönetsel dengelerin sağlanması oldukça önemlidir. İşletmelerin kurumsal yönetim ilkelerini de rehber alarak varlıklarını devam ettirmeleri, bugün ve gelecek için değer yaratabilmeleri sorumlu vatandaş olmalarının da temel gerekliliğidir.

Bu çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik konusunda öncü olan işletmelerin yer aldığı BIST Sürdürülebilirlik Endeksi imalat işletmelerinin kurumsal sürdürülebilirlik performansları ve kurumsal yönetim derecelendirme notlarının karşılaştırılması ve böylece kurumsal sürdürülebilirlik açısından başarılı olan işletmelerin kurumsal yönetim çabalarındaki geldikleri noktayı görebilmek amaçlanmıştır. Bu amaçla işletmeler için 102 sürdürülebilirlik göstergesi belirlenmiş ve bu göstergeler sürdürülebilirlik raporlarından içerik analizi ile toplanmış, entropi ve TOPSIS yöntemleri ile de işletmeler için 2015, 2016 ve 2017 yılları için sürdürülebilirlik notları oluşturulmuştur. Bu notlar işletmelerin derecelendirme şirketleri tarafından aldıkları kurumsal yönetim derecelendirme notları ile karşılaştırılmış ve bu iki sıralamalar arasındaki korelasyona bakılmıştır. Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde analize dahil edilen yıllar itibarıyla işletmelerin sürdürülebilirlik performans notları ile kurumsal yönetim notlarının aynı doğrultuda hareket etmediği görülmüştür. Sürdürülebilirlik notları açısından başarısı sıralaması yüksek olan işletmelerin kurumsal yönetim notları açısından sıralamada gerilerde olabildiği görülmüştür. Ters durumlar da söz konusu olmuştur. İki sıralama arasındaki korelasyona bakıldığında sıralamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Belirlenen hipotezler reddedilmiştir.

Sonraki araştırmalarda farklı çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak, veri setinin kapsamı genişletilerek çalışma tekrarlanabilir veya farklı çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

Akyüz, Y., Bozdoğan, T., ve Hantekin, E. (2011). Topsis Yöntemiyle Finansal Performansın Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 13 (1): 73-92.

Alptekin, N., ve Şıklar, E. (2009). Türk Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonlarının Çok Kriterli Performans Değerlendirmesi: Topsis Metodu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 185-196.

Aras, G. (2006). Kurumsal Yönetim ve Sürdürülebilir İşletme Performansı. https://www.researchgate.net/publication/290607522_KURUMSAL_YONETIM_VE_SURDURULEBILIR_ISLETME_PERFORMANSI
Erişim Tarihi:22.08.2019.

Aras, G. ve Crowther, D. (2008). Governance And Sustainability: An Investigation Into The Relationship Between Corporate Governance And Corporate Sustainability. *Management Decision*, 46(3), 433-448.

Aras, G. ve Crowther, D. (2009). Corporate Sustainability Reporting: A Study in Disingenuity?. *Journal of Business Ethics*, 87, 279-288.

Aras, G., Tezcan, N., ve Kutlu Furtuna, Ö. (2016). Geleneksel Bankacılık ve

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Katılım Bankacılığında Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Topsis
Yöntemiyle Karşılaştırılması. *Istanbul Management Journal*, 58-81.

Aras, G., Tezcan, N., Kutlu Furtuna, Ö., ve Hacıoğlu Kazak, E. (2017).
Corporate Sustainability Measurement Based On Entropy Weight And
TOPSIS A Turkish Banking Case Study. *Meditari Accountancy Research*, 25 (3),
3391-413.

Ataman., B., Gökçen., G., Cavlak., H., Cebeci, Y. (2017). Kurumsal Yönetim
Algısı ile Kurumsal Yönetim Notu Arasındaki İlişkinin Analizi. *Maliye Finans
Yazıları*.107, 161-186.

Berthelot, S., Coulmont, M. and Serret, V. (2012), Do Investors Value
Sustainability Reports? A Canadian Study. *Corporate Social Responsibility
Environment Management*, 19, 355-363.

BIST. (2014). "Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi". Borsa İstanbul, Ekim.

Ceran., E.B. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı ve Ölçümüne İlişkin
Bir Ön Çalışma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 46, 59-70.

Çıtak, N. (2015). *Hesap Verebilirlik AccountAbility-AA1000 Güvence Standartları
Serileri*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Dyllick, T. ve Hockerts, K. (2002). Beyond The Busines Case For Corporate
Sustainability. *Business Strategity and The Environment*, 130-141.

Ege, İ., Topaloğlu, E. E., ve Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal Performans ile
Kurumsal Yönetim Notları Arasındaki İlişki: BIST Üzerine Bir Uygulama.
Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5 (9): 100-117.

Esendemirli., E. ve Erdener-Acar., E. (2016). Finansal Performans ve
Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notları: Borsa İstanbul Kurumsal
Yönetim Endeksi 2013-2014 Yılları Karşılaştırması. *Muhasebe Bilim Dünyası
Dergisi*. 18 (Özel Sayı-1); 625-671.

Eş, A. (2008). *Sürdürülebilirlik ve Firma Düzeyinde Sürdürülebilirlik Performans
Ölçümü*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gerşil, M., ve Palamutçuoğlu, T. (2016). Hisseleri Bist'te İşlem Gören Teknoloji
Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesinde Topsis Çok
Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Ağırlıklandırma Yöntemlerinin
Karşılaştırılması. *İzmir Smmmo -Dayanışma*, 57-71.

İç, Y.T., Tekin, M., Pamukoğlu, F.Z., ve Yıldırım, E. (2015). Kurumsal Firmalar
İçin Bir Finansal Performans Karşılaştırma Modelinin Geliştirilmesi. *Gazi
Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30(1), 71-85.

Kılıç, M. (2009a). *Kurumsal Yönetim ve Derecelendirmesi: Halka Açık Şirketler için
Talepsiz Kurumsal Yönetim Derecelendirme Model Önerisi*. Anadolu Üniversitesi:
Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Kılıç, M. (2009b). Kurumsal Yönetim. S. Besler (Ed.), *Yönetim Yaklaşımlarıyla
Kurumsal Sürdürülebilirlik* içinde (s. 127-165). İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Kılıç, M., ve Benligiray, Y. (2012). Kurumsal Yönetim ve Derecelendirme Süreci. *Denetim Dergisi*, 60-73.
- Kolk, A. (2004). A Decade of Sustainability Reporting: Developments and Significance, *International Journal of Environment and Sustainable Development*, 3(1): 51-64.
- Krechowska, M. ve Prochazkova, P.T. (2014). Sustainability and its Integration into Corporate Governance Focusing on Corporate Performance Management and Reporting. *Procedia Engineering*. 69, 1144 – 1151.
- Küçükgergerli, N. (2017). *Entegre Raporlama Endeksi*. İstanbul: Türkmen Yayıncılık.
- Önder, Ş. (2018). *Kurumsal Raporlamanın Yeni Trendi Entegre Raporlama*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Özbay, D. (2013). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Endeksi: Bir Model Önerisi*. Marmara Üniversitesi: Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Özsoy, Z. 2011. *Kurumsal Yönetim ve Yönetim Kurulları*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Özgül, B. Ve Tarhan Mengi, B. (2016). *Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Güvencesi İç Denetim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Roca, L. C. ve Searcy C. (2012). An Analysis of Indicators Disclosed in Corporate Sustainability Reports. *Journal of Cleaner Production*, (20), 103-118.
- Sancar, G.A. (2013). Kurumsal Sürdürülebilirlik Bağlamında Kurumsal Yönetim Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 8(1): 71-84.
- Saydam, A. (2014). *Sürdürülebilirlik İletişimin Derin Mavisi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Sobhani, F., Amran, A. ve Zainuddin, Y. (2012). Sustainability Disclosure in Annual Reports and Websites: A Study of the Banking Industry in Bangladesh, *Journal of Cleaner Production*, 23: 75-85.
- Tutulmaz, O. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma: Sürdürülebilirlik için Bir Çözüm Vizyonu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 601-626.
- Uygurtürk, H., ve Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (2): 95-115.
- Yüksel, F. (2017). *Entegre Raporlama*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği

Merve Çelik KEÇİLİ, Ethem ESEN

Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İktisadi ve İdari
Programlar Bölümü, Yunus Emre Kampüsü, 26470, Eskişehir, Türkiye,
mervecelik722@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat
Bölümü, Yunus Emre Kampüsü, 26470, Eskişehir, Türkiye,
etheme@anadolu.edu.tr

Özet

Bir ülkenin ekonomik ve sosyal olarak gelişiminde eğitimin önemli bir rolü vardır. Dolayısıyla bir ülkede eğitim alanına yapılan harcamalar, ülkelerin refah düzeyinin önemli göstergelerinden biri olan ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde de önemli artışlara neden olabilmektedir. İktisat literatüründe eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki oldukça yoğun bir şekilde ilgi görmektedir. Çünkü eğitim ve eğitim üzerine yapılan harcamalar her ülkede ülkenin her bir bireyini yakından ilgilendiren bir konudur. Eğitim harcamaları, bir ülkenin eğitime verdiği değer önemli göstergelerinden biridir. Literatürde yapılan ampirik çalışmalarda eğitime yapılan harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin zaman zaman farklı sonuçlar elde edilmiştir. Birçok çalışma eğitim üzerine yapılan harcamaların ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koyarken, bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin çoğunlukla eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru olduğu görülmektedir. Bazı ampirik çalışmalarda ise bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin iki yönlü olduğu vurgulanmaktadır. Bununla yanında, daha az çalışmada ise, eğitim üzerine yapılan harcamalar ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye özelinde, eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığı 1998:Q1 ile 2019:Q2 arasındaki dönem için incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada, eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında bir eşbütünlük ilişkisinin olup olmadığının tespiti için eşbütünlük analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonuçları göstermektedir ki; Türkiye’de eğitim harcamaları ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla, ülkenin gelişmişlik düzeyinin artırılması için eğitime yönelik politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Eşbütünlük, Türkiye.

Relationship Between Education Expenditures and Economic

Growth: The Case of Turkey

Abstract

Education has an important role in the economic and social development of a country. Therefore, spending on education in a country can lead to significant increases in the economic growth of the country, which is one of the important indicators of the welfare level of the countries. In the economic literature, the relationship between education and economic growth has received considerable attention. Because education and training expenditures are a subject that is closely related to each individual in every country. Empirical studies in the literature find different results from time to time on the effect of education expenditures on economic growth. While many studies have shown that spending on education has positive effects on the economic growth of the country, the causal relationship between these variables is mostly from educational expenditures to economic growth. In some empirical studies, it is emphasized that the causality relationship between these two variables is two-way. However, much less studies have shown that there is no relationship between spending on education and economic growth. In this study, the relationship between education expenditures and economic growth was investigated for the period of 1998:Q1 and 2019:Q2 in Turkey. For this purpose, cointegration analysis was conducted to determine whether there is a cointegration relationship between education expenditures and economic growth variables. According to results of the study, education expenditures have an important impact on economic growth in Turkey. Therefore, education policies should be developed in order to increase the level of development of the country.

Keywords: Education, Education Expenditures, Economic Growth, Cointegration, Turkey.

1. Giriş

Eğitim ülkelerin kalkınmaları konusunda büyük öneme sahiptir. Alanında uzman işgücünün yetişmesine olanak vermesinin yanı sıra ülkelerin kaynaklarını verimli kullanıp katma değeri yüksek ürünleri üretebilmesi konusunda başat güç oluşturmaktadır. Böylesine verimli çıktıların yaratılması beşeri sermayenin geliştirilip nüfus içerisinde genişletilmesine bağlıdır. Eğitim faktörü de beşeri sermayenin en önemli ayaklarından biridir. Ülkeler arasındaki büyüme ve kalkınma farklılıklarına bakıldığında, en önemli nedenlerinden birinin eğitim seviyesinin nicelik ve nitelik olarak farklılaşmasıdır.

Eğitimin ülkelerin büyümesinde ve kalkınmasında ne derecede etkili olduğunu ifade eden göstergelerden birisi eğitime yapılan harcamalardır. İktisat teorisi de eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye olumlu yönde etki gösterdiğini desteklemektedir. Bu konuda literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme

arasındaki ilişki, 2008 yılının birinci çeyreği ile 2019 yılının ikinci çeyreği arasındaki dönem için incelenmiştir. Bu amaçla, eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Türkiye verileri doğrultusunda, literatürü destekler nitelikte olup olmadığına yönelik ampirik bir çalışma yapılmıştır.

2. Literatür

Literatürde eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine pek çok çalışma bulunmaktadır. Türkiye için yapılan çalışmalarda yer yer farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. Bazı çalışmalarda bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki varlığı ortaya konarken, diğer çalışmalarda herhangi bir uzun dönemli ilişki bulunamamıştır.

Afşar (2009), beşeri sermayeyi temsilen eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için incelemiştir. Yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada, dönem olarak 1963-2005 arasındaki dönem dikkate alınmıştır. Çalışmada uygulanan Johansen eşbütünleşme analizi sonucunda eğitim yatırımları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun yanında, yapılan Granger nedensellik testi sonuçları ise iki değişken arasında, eğitim yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

Eriçok ve Yılanıcı (2013), eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1968-2005 yılları arasındaki dönemde Türkiye için ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde sadece kısa dönemde olumlu etkisinin olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle çalışma sonucuna göre, Türkiye’de ekonomik büyümeyle eğitim harcamaları arasında sadece kısa dönem bir ilişki mevcuttur.

Akçacı (2013), ekonomik büyümeyle eğitim harcamaları arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmada, 1998:Q1-2012:Q3 dönemini incelemiştir. Türkiye’nin verilerine Toda-Yamamoto nedensellik testinin uygulandığı çalışmada, eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Pamuk ve Bektaş (2014), Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1998:Q1-2013:Q2 arasındaki dönem için incelemiştir. Birim kök testlerinin, ARDL sınır testi yaklaşımının ve Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışma sonucunda, eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Bununla birlikte, Granger nedensellik testinin ortaya koyduğu sonuca göre, GSYH’den eğitim harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Uçan ve Yeşilyurt (2016), Türkiye için ekonomik büyüme ile eğitim harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 2006:Q1-2015:Q4 arasındaki dönem ele alınmıştır. Çalışmada eğitim harcamaları ile ekonomik

büyüme arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, Granger nedensellik testi sonucunda ekonomik büyümeyle eğitim harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konmuştur.

Akıncı (2017) çalışmasında, Türkiye’de merkezi yönetim bütçesi içinde yer alan eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. 2006:Q1-2017:Q2 arası dönemin ele alındığı çalışmada, ARDL modeli uygulanmıştır. Çalışmada, eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığını tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguları, eğitim harcamalarındaki yüzde birlik artışın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde yaklaşık yüzde 0,86 artışa yol açacağını göstermiştir.

Şimşek (2017), Türkiye için 1991-2016 yılları arası dönemde, ekonomik büyümeyle eğitim harcamaları arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada uygulanan Granger nedensellik testi sonuçları, hem kısa hem de uzun dönemde eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermiştir.

Çalışkan, Karabacak ve Meçik (2018), Türkiye’de 1998:Q1-2016:Q2 dönemi için eğitim ve sağlık harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan Maki eşbütünleşme testini kullanarak incelemiştir. Çalışmada uygulanan eşbütünleşme eşitliğindeki değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre, eğitim harcamalarında ortaya çıkan %1’lik bir artış, GSYH’de %0,51’lik artışa neden olmaktadır.

3. Veri ve Analiz

Çalışmada veri seti olarak, 2008 yılının ilk çeyreği ile 2019 yılının ikinci çeyreği arasındaki dönem alınmıştır. Türkiye’ye ait Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verilerini temsilen “Gsyh” sembolü ve eğitim harcamalarını temsilen “Eğitim” sembolü kullanılmıştır. Çalışma her iki değişkenin logaritmaları alınarak yürütülmüştür. GSYH verileri Merkez Bankasının Zincirlenmiş Hacim yöntemiyle oluşturulan veri setinden (Merkez Bankası, 2019), eğitim harcamaları ise Hazine ve Maliye Bakanlığında (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019) alınmıştır.

3.1. Birim Kök Testi

Çalışmada değişkenlerin durağanlıkları Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testiyle analiz edilmiştir. Birim kök testinin öncesinde değişkenler mevsimsellikten arındırılmıştır. Tablo 1’de GSYH ve eğitim harcamaları verileri üzerine uygulanan ADF Testi sonuçları gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre, iki değişken de düzey seviyelerinde durağan değildir. Serilerin birinci dereceden farkları alındığında iki değişken de durağan hale gelmektedir.

Tablo 1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test	Değişkenler	ADF Test	Kritik Değer		
				%1	%5	%10
Gsyh	-1.62[3]	Egitim	0.11	-4.15	-3.5	-3.18
Δ Gsyh	-4.91[3]	Δ Egitim	-4.83	-4.15	-3.5	-3.18

3.2. Eşbütünleşme Analizi

Birim kök testine göre serilerin düzey seviyesinde durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması, uzun dönemde serilerin birlikte hareket ettiğini göstermektedir (Pesaran vd., 2001, Gujarati, 1999). Bu durumda bu serilerin düzey seviyelerinde yapılan analizlerde regresyon sorunu ile karşılaşmamaktadır. Fark almak değişkenlerin uzun dönemde bilgi kaybına uğramalarına neden olmaktadır. Nedeni ise fark alma işleminin uzun dönemde çözüme olanak tanımamasıdır. Durağan olmayan değişkenlerin zaman serisi içerisinde doğrusal birleşimlerinin durağan sürece yönelmesi eşbütünleşme ile mümkün olmaktadır. Bu analiz yöntemiyle durağan olmayan zaman serilerinin uzun dönemdeki ilişkileri ortaya konulmaktadır (Bozkurt, 2007). Durağan olmayan ancak eşbütünleşik ilişkiye sahip serilerin nedensellik ilişkisi vektör hata düzeltme modeli (VECM) vasıtası ile ortaya konulmaktadır. Bu model ile birlikte, Granger nedensellik testiyle ortaya konulamayan kısa ve uzun dönemli ilişkiler VECM yardımıyla tespit edilmektedir (Yavuz, 2005).

Serilerin aynı seviyede durağan oldukları belirlendikten sonra seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığının analizi için Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Kısaca modelde var olan değişkenler arasında eşbütünleşik vektör olup olmadığı test edilmiştir. Bu amaçla uygulanan Johansen Eşbütünleşme test sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Johansen Eşbütünleşme testinin içinde yer alan İz (trace) ve Özdeğer (max) test sonuçları yer almaktadır. “ $r=0$ ” şeklinde ifade edilen hipotez herhangi bir eşbütünleşik vektörün olmadığını ifade ederken; “ $r \leq 1$ ” ifadesi ile H_0 hipotezi en çok 1 adet eşbütünleşik vektörün var olduğunu ifade etmektedir. Birinci hipotez İz ve Özdeğer Test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile hiçbir eşbütünleşik vektörün bulunmadığı hipotezi reddedilmiştir. En çok 1 adet eşbütünleşik vektör bulunmaktadır. Bu sonuç her iki test sonucu için de geçerlidir. Değişkenler arasında uzun dönemde 1 adet vektörel ilişki bulunmaktadır. Bu durum, eğitim harcamaları ile GSYH arasında uzun dönemde ilişki bulunduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

$H_0: rank=p$	λ_{max}	%95	λ_{trace}	%95
$r = 0$	39.02	15.67	46.00	19.96
$r \leq 1$	6.97	9.24	6.97	9.24

3.3. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Eşbütünleşme analizi eğitim harcamalarıyla GSYH arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Engle ve Granger (1987), değişkenler arasında eşbütünleşmenin var olması durumunda, kısa dönemdeki dengesizlikleri yok eden vektör hata düzeltme modelinin (VECM) olduğunu belirtmişlerdir. Bu sistem ile değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkisiyle kısa dönemdeki dengesizliklerin bütünleştirilmesine imkân tanınmaktadır. VECM, durağan olmayan ancak eşbütünleşik ilişkiye sahip veri formlarında kullanılmaktadır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespit edilmesinin ardından yapılacak işlem hata düzeltme modelini kullanmaktır.

VECM, eşbütünleşme ile uzun dönemli bir ilişkinin varlığının tespitinden sonra, eşbütünleşik serilerin birbirleri üzerinde hangi derecede etkili olduğunu ölçmek için kullanılmaktadır. Türkiye’de 2008 yılı ilk çeyreğinden 2019 yılı ikinci çeyreğine kadar geçen süre içerisinde GSYH ile eğitim harcamaları arasında uzun dönemde bir adet eşbütünleşik vektör olduğu dikkate alınarak elde edilen ilişki aşağıdaki gibidir:

$$Gsyh_{t-1}=0.37*Egitim_{t-1}+6.4$$

Elde edilen sonuç doğrultusunda eğitim harcamaları GSYH’yi uzun dönemde pozitif yönde etkilemektedir. Bu doğrultuda eğitim harcamalarında ortaya çıkan %1’lik bir artış GSYH’yi % 0,37 artırmaktadır.

4. Sonuç

Eğitim, özellikle gelişmiş ülkelerde büyük önem verilen bir konudur. Eğitim seviyesinin yüksek olması ekonomik büyümenin yanı sıra kalkınmayı da olumlu yönde etkilemektedir. İktisat teorisi de eğitimin ülkeler üzerinde meydana getirdiği olumlu etkiyi desteklemektedir. Bu çalışmada, eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 2008 yılının birinci çeyreği ile 2019 yılının ikinci çeyreği arasındaki dönemi kapsayacak şekilde Türkiye verileri için incelenmiştir. Uygulanan Johansen eşbütünleşme analizi, eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına göre, eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi pozitif yönde olmuştur.

Kaynakların bir bölümünün eğitim alanına tahsisinin önemi çalışmanın sonuçlarında da görülmektedir. Daha fazla kaynağın eğitim kanalına aktarılması, özellikle yükseköğretime ayrılan kaynakların genişletilmesi ve geliştirilmesi beşeri sermayenin önemli bir unsuru olan eğitimin etkinliğini daha fazla artıracaktır. Ekonomideki kaynakların verimli şekilde kullanılması ve çıktının artan oranda getiri sağlaması için eğitim harcamalarının artırılması çok önemlidir.

Kaynakça

Afşar, M. (2009). Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 85-98.

Akçacı, T. (2013). Eğitim harcamalarının iktisadi büyümeye etkisi. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(5), 65-79.

Akıncı, A. (2017). Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. Maliye Dergisi, 173, 387-397.

Bozkurt, H.(2007). Zaman Serileri Analizi. Bursa: Ekin Kitabevi.

Çalışkan, Ş., Karabacak, M. & Meçik, O. (2018). Türkiye’de Uzun Dönemde Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(1), 75-96.

Dickey, D., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74: 427-431.

Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. Econometrica: journal of the Econometric Society, 251-276.

Eriçok, R. E. & Yılandı, V. (2013). Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 8(1), 87-101.

Gujarati, D. N. (1999). Temel Ekonometri, (Çev. Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen). İstanbul: Literatür Yayınları.

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2019). <https://www.hmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

Merkez Bankası (2019). <https://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

Pamuk, M., & Bektaş, H. (2014). Türkiye’de eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2).

Pesaran, M., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of Applied Econometrics, 16: 289-326

Şimşek, T. (2017). Türkiye’de Eğitim Harcaması ve Ekonomik Büyüme: ARDL Sınır Testi. Enderun, 1(1), 54-60.

Uçan, O. & Yeşilyurt, H. (2016). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Büyüme İlişkisi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 179-185.

Yavuz, N.(2005). Türkiye’de İhracat ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,49, 961-972.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Bir Mûsikîşinas Azîz Mahmud Hûdayî

Merve Nur KAPTAN Volkan KAPTAN

Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türk Müziği Devlet
Konservatuvarı, mnkaptan@hotmail.com

Müzik Öğretmeni, Tekirdağ Fatih Anadolu Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı,
vlknkptn7979@hotmail.com

Özet

Mûsikî beşeriyet ile tezahür etmiş, içinde yer aldığı içtimai alanın kültürel özellikleri ile biçimlenmiştir. Muhtelif alanlarla iç içe olan mûsikî aynı zamanda din ile de ayrılmaz bir bütün olmuştur. Bu bütünlük tarih boyunca devam etmiş, birtakım unsurlar yardımı ile tekâmül etmiştir. Mûsikî ve dinin inkişafındaki unsurların içinde mûsikîşinasların rolünün yadsınamayacağı bir realitedir. Bu mûsikîşinaslardan biri de Azîz Mahmud Hûdayîdir. Hûdayî, yaşamını Koçhisar, Sivrihisar, İstanbul, Bursa, Edirne, Mısır ve Balkanlarda geçirmiş, din ve dinî mûsikînin inkişafında büyük hizmetlerde bulunmuş mutasavvıf, şair, yazar ve bestekârdır. Hûdayî hazretleri ilmî, tasavvufî eserleri ve özellikle manzumeleri ile bilinir. Temcid, münacaat, teravîh tesbihleri, tevşih ve ilâhîler yazan Hûdayî, aynı zamanda birçok eser bestelemiştir. Bu bağlamda Hûdayî'nin günümüze ulaşan ve tarihi kaynaklarda tespit edilen dört eseri bulunmaktadır. Bu eserler ihtiva bakımından ilâhî ve tevşihlerden oluşur. Hûdayî hazretleri eserlerinin büyük bir kısmını Arapça, şiirlerini ise öz Türkçe ile kaleme almıştır. Sade bir dil ve çoğunlukla aruz vezni kullanarak yazdığı şiirlerini aynı zamanda dinî ve ahlâkî bilgileri öğretmede bir araç olarak kullanmıştır. Şiirleri yaşadığı dönemde ve sonraki yüzyıllarda birçok kişi tarafından bestelenmiştir. Celvetîlik tarikatının kurulmasında önemli bir rol oynayan Hûdayî hazretleri, XVI. asrın son nüsünde büyük şöhrete mazhar olmuş, şöhreti Türkiye ve tüm İslâm coğrafyasında yayılmıştır. Kurmuş olduğu tarîkatta mûsikîye hem kendisi hem de tarikat mensupları tarafından büyük ehemmiyet verilmiştir. Çalışmanın amacı Azîz Mahmud Hûdayî hakkında bilgi vermek, kendisine ait olan beste ve güftelerin dinî mûsikînin gelişimine katkılarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür taraması yapılmış, Azîz Mahmud Hûdayî ile ilgili din ve dinî mûsikîde yer alan kaynaklar incelenmiş, Hûdayî'nin ilmî bilgisi, tarîkatı ve eserlerinden daha ziyade mûsikîşinaslığına vurgu yapılmıştır. Kendisinin bestelediği eserler, bestelenmiş güfteleri makam ve usûl yönünden alfabetik bir şekilde sıralanmıştır. Araştırmanın sonucunda Azîz Mahmud Hûdayî'nin dinî mûsikî sahasında yapmış olduğu çalışmalar ve bu çalışmaların dinî mûsikîye olan katkıları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azîz Mahmud Hûdayî, Din, Mûsikî, Dinî Mûsikî, Mûsikîşinas,

A Musician Azîz Mahmud Hûdayî

Abstract

Music manifests itself in humanity and is shaped by the cultural characteristics of the social space in which it is located. The music, which is intertwined with various fields, has also become an inseparable whole with religion. This integrity continued throughout history and evolved with the help of a number of elements. It is a reality

that the role of the musicians within the elements of the development of music and religion cannot be denied. One of these musicians is Azîz Mahmud Hüdâyî. Hüdâyî is a sufi, poet, writer and composer who spent his life in Koçhisar, Sivrihisar, İstanbul, Bursa, Edirne, Egypt and the Balkans and made great services in the development of religion and religious music. His Holiness Hüdâyî is known for his scholarly, mystical works and especially his verses. Hüdâyî, who wrote temcid, münacaat, teravîh tesbihs, tevşih and the hymns, also composed many works. In this context, Hüdâyî has four works that have survived to the present day and are identified in historical sources. These works consist of divine and tevşih in terms of the content. His most important works are written in Arabic and poems in Turkish. His poems, which he wrote using simple language and mostly prosody meter, were also used as a tool for teaching religious and moral knowledge. His poems were composed by many during his lifetime and later centuries. His Holiness, who played an important role in the establishment of the Celvetilik sect, XVI. In the last century half reached been great reputation, reputation is spread over the entire Islamic world and Turkey In the sect he established, the musician was given great importance both by himself and the members of the sect. The aim of the study is to give information about Azîz Mahmud Hüdâyî and to reveal the contribution of his own compositions and lyrics to the development of religious music. In this direction, the literature was searched by using qualitative research method, and the sources of Azîz Mahmud Hüdâyî related to religion and religious music were examined, and the scientific knowledge, religious history and works of Hüdâyî were emphasized rather than music. The works he composed and the lyrics he composed are listed in alphabetical order in terms of makam and rhythm. As a result of the research, the studies of Azîz Mahmud Hüdâyî in the field of religious music and their contribution to the religious music were determined.

Keywords: Azîz Mahmud Hüdâyî, Religion, Music, Religious Music, Musician.

Giriş

İptidai toplumlarda konuşmadan evvel var olduğu düşünölen mûsikî, beşeriyet ile inkişaf etmiş bir sanat dalıdır. Başlangıçta insanoğlu günlük işlerini ritim, bilahare ritimlere eşlik eden birtakım sadâlarla, yani mûsikî ile idame ettirmişlerdir. Münhasıran bazı devinimler sonucunda raks meydana gelmiş, ritim, ses ve raksın bir arada kullanılması da dinî âyinlerin temelini oluşturmuştur (Özkan, 2000). Bu dini mahiyetteki oluşumlar da sanatın ilk tohumları olmuştur (Tekin, 2016).

Sanatın bir kolu olarak mûsikî, din ile her daim iç içe yer alır. Bu durumun beşerin hayatına müspet derecede tesir ettiği görülür (Kaplan, 1991). İçtimai sahada zamanla mûsikî ve dinin geliştiği, bu gelişimde de birçok unsurun etken olduğu düşünölebilir. Bu unsurlar arasında mûsikîşanaslar da yer alır. Çalışmamızın odağında bulunan Azîz Mahmud Hüdâyî de dinî mûsikînin inkişafına hizmet etmiş mûsikîşanaslardan biridir.

Hüdâyî birçok hocaya mürit olmuş, özellikle şeyhlik sonrası kendini din ve dinî hizmetlere vakfetmiştir. Sivrihisar, Bursa, Edirne, Mısır ve Balkanlarda hizmetlerde bulunan, İstanbul'da ise büyük şöhrete mazhar olan Hüdâyî hak, hakikat ve irfânî tecrübesini halka ulaştırmak gayesiyle burada bir tarikat kurmuştur.

Muhtelif sebeplerle inşa edilen tarikatlar içtimai alanın tekâmülünde âmil olan kurumlar olarak gösterilebilir. Azîz Mahmud Hüdayî zamanında kurumsallaşan, Orta Anadolu ve Balkanlara yayılan Celvetîlik tarîkatı da bu kurumlardan bir tanesidir. Bu doğrultuda din ve dinî mûsikîsinin inkişafında etken olan Celvetîlik tarîkatı bünyesinde birçok mûsikîşinasın yetişmesine de katkı sağlamıştır.

Hüdayî'nin kaleme almış olduğu şiirler yaşadığı dönemde ve sonraki dönemlerde bestelenmiş, önemli gün ve gecelerde icra edilmiştir. Keza günümüzde de eserleri icra edilmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür taraması yapılmış, -Azîz Mahmud Hüdayî ile alakalı kaynaklar incelenmiş- Hüdayî'nin şeyhlik öncesi ve sonrası hayatı, ilmî bilgisi, kurmuş olduğu Celvetîlik tarîkatı, yazarlık ve şairliğinin yanı sıra mûsikîşinaslığı vurgulanmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda Azîz Mahmud Hüdayî'nin dinî mûsikî sahasında yapmış olduğu çalışmalar ve bu çalışmaların dinî mûsikîye olan katkıları ele alınmıştır.

Azîz Mahmud Hüdayî Hayatı

Ailesi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yetişmiş âlim ve sûfilerden biri olan, muhtelif alanlarda eserleri bulunan müderrislik ve kadılık derecelerine erişen Azîz Mahmud Hüdayî, ünü ve etkisi günümüze kadar intikal etmiş büyük bir tasavvuf ehli, kâmil bir mürşit, aynı zamanda bir musikişinastır (Türer, 2005). Asıl adı Mahmud olup, "Hüdayî" sıfatı şeyhi Üftâde tarafından "Azîz" sıfatı da devrinde gördüğü itibardan ötürü verilen Azîz Mahmud Hüdayî'nin, Ankara Şereflikoçhisar'da ve Eskişehir Sivrihisar'da dünyaya geldiğine dair iki telakki ileri sürülmektedir. Hüdayî'nin Vâkıat isimli eserini incelediğimizde kendisinin Koçhisar'da dünyaya geldiğine dair teyîd edici bilgiler bulunmaktadır (Yılmaz, 2015). Ebeveynlerden babasının Sivrihisarlı, annesinin ise Koçhisarlı olduğu bilinmektedir. Hüdayî'nin babası Fadlullah b. Mahmud adında bir zâttır. Fakat mesleği ve vefatı hakkında bilgilere ulaşamamıştır.

Azîz Mahmud Hüdayî, Cüneyd-i Bağdadî ve Hz. Peygamber'in soyundan gelen bir Seyyid'dir. Hüdayî'nin

N'ola eylersen Hüdayî'ye nazar

Ceddim ü pîrimsen Ey Kân-ı Atâ

dizeleri Hz. Peygamber soyundan geldiğinin kanıtı mahiyetindedir (Tezeren, 1987).

Hüdayî'nin Sicill-i Osmânî ve türbedeki sandukalarından anlaşıldığı üzere dört oğlu ve yedi kızı olmak üzere on bir çocuğu olduğu bilinmektedir.

Şeyhlik Öncesi ve Sonrası Hayatı

Tahsiline Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Sivrihisar'da başlayan

Hüdayî, ilim ve irfânını artırmak maksadıyla İstanbul'a gelerek Küçük Ayasofya Medresesine talebe olmuştur. "Hüdayî, İstanbul'daki medrese tahsîli esnâsında hocalarından Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin dikkatini çekmiş, ona önce müd/asistan, sonra yanında kadı mülâzimi; yâni stajyer hâkim olmuştur. Hüdayî'nin hayatında Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin ayrı bir yeri vardır" (Yılmaz, 2015: 17).

Sultan II. Selim, Edirne Sultan Selim Medresesi'ne Nâzırzâde Ramazan Efendi'yi müderris olarak atayınca, Hüdayî de hocasının yanında Edirne'ye gitmiş, aynı yıl mülâzimlik unvanını aldıktan sonra Mısır/Şam kadılıklarında kadı vekili olarak görevini ifa etmiştir (Tansel, 1967).

1573 yılında Nâzırzâde Ramazan Efendi Bursa Kadılığına tayin edilince Hüdayî de Ferhâdiye medresesi ve Mahkeme-i atik naibliğine atanır. Hüdayî bu iki görevden de memnun değildir. Hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin ölümünden sonra buhran yaşayan Hüdayî, rüyalarındaki manevi işaretler sebebiyle Üftâde Efendi'nin sohbet meclislerine katılır ve kısa bir süre sonra Üftâde Hazretlerine intisâb eder. Üftâde Hazretleri müridi Hüdayî'den malî ve mülkü, memurluğu ve son olarak nefsinin ayaklar altına almasını ister. Hüdayî itiraz etmeden hocasının bütün söylediklerini yerine getirir.

Azîz Mahmud Hüdayî, Üftâde Efendi'ye intisab ettikten üç yıl sonra halîfe olarak Sivrihisar'a gönderilir. Sivrihisar'da altı ay kaldıktan sonra şeyhinin yanına Bursa'ya dönen Hüdayî, şeyhi Üftâde Efendinin ebedi hayata intikal etmesinin ardından ailesini yanına alarak tekrar Sivrihisar'a döner. Sivrihisar'da bir müddet kaldıktan sonra Bursa'ya, bilahare Rumelî'ye oradan da İstanbul'a geçer. İstanbul Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşen Hüdayî, buradan da Üsküdar'a taşınır.

Hüdayî'nin Üsküdar Fâtih Câmii'nde vaizlik ve müzekkirlik görevlerini yerine getirdiği zamanlarda Hüdayî Külliyesi'nin inşaatı tamamlanır. Muhtelif sebeplerden dolayı Fâtih Câmii'ndeki vazifelerini bırakmak zorunda kalan Hüdayî, Mihrimah Sultan Câmii'nde vâizlik görevine başlar.

Devrinin Padişahlarıyla Münasebeti

Azîz Mahmud Hüdayî İstanbul'da görev yaptığı yıllarda şöhrete mazhar olmuş, devrinin padişahlarıyla münasebetlerde bulunmuş bir zattır. Çocukluk yıllarında Hüdayî'yi gören Evliya Çelebi, meşhur eseri Seyahatnâme'de Hüdayî ile ilgili şunları söylemektedir:

"... Yedi padişah elini öpmüşlerdir. Sultan Ahmet Han atının yanında yaya yürümüşlerdir. Yüz yetmiş bin müride izin vermiştir. O asrın kutbu, hakikat sırlarına ulaşmış, marifet çeşmesinin başı, mücahede mihrabının ışığı ve müşahede ehlinin gören gözü idiler. Vasıfları sayılamayacak kadar çok, yaptıkları hayır işleri binden fazladır. Tasavvufa ait yüz cildlik eserleri, ilahi beyitleri vardır" (1986: 368).

Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman ve IV. Murad devrini idrak eden Hüdayî, münhasıran III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman ile ilişkilerde bulunmuştur. Rivayetlerde bu

ilişkilerin Hüdayî'nin padişahların gördüğü rüyaları tabir etmesiyle başladığı ve bu ilişkilerin zamanla daha ileri bir seviye ulaştığı zikredilmektedir. Bu padişahlara devletin idaresi konusunda halkın görüşlerini içeren mektuplar yazan Hüdayî, aynı zamanda IV. Murad'a saltanat kılıcını kuşatmıştır. Bulgurlu köyü civarındaki tarlaların I. Ahmed tarafından kendisine verilmiş olması gibi hususlar Hüdayî ile sarayın arasındaki münasebetin göstergesidir (Tavukçu, 2003).

Celvetîlik Tarîkatı ve Mûsikî

Celvet kelimesi sözlükte "kılıç ve ayna gibi eşyaların pasının alınıp parlatılması, bir şeyin ortaya çıkması; açık olması" manasına gelir. Tasavvuf teriminde ise "ilâhî nitelikler kazanan sâlikin halvetten çıkması" olarak ifade edilir (Uludağ, 1991: 112). Tasavvufta başlarda bir meşrep ve makam ismi olan "celvet" bilahare bir tarikat ismi olarak zikredilmiştir (Gençdoğan, 2010).

Celvetîlik tarîkatı ismini Mehmed Muhyiddin Üftâde'den nakille ilk kez Azîz Mahmud Hüdayî kullanmıştır. Celvetîlik, Hüdayî'nin yetiştirmiş olduğu ve muhtelif yerlere gönderdiği müritleri sayesinde İstanbul, İzmir, Balıkesir, Orta Anadolu ve Balkanlar'da yaygın hale gelmiştir (Yılmaz, 2015). Celvetîlik tarîkatının bu bölgelerde yaygın hale gelmesinde Hüdayî'nin göndermiş olduğu müritlerin yanı sıra Osmanlı padişahlarından bazılarının bu tarikata mensup olmasının da âmil olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Celvetîlik tarîkatının ilerleyen safhalarda Türk toplumunu siyasi, askeri, sanat vb. birçok alanda müspet derecede etkilediği görülmektedir (Ünsal, 2012).

Celvetîlik tarîkatında dinî mûsikî büyük ehemmiyete haizdir. Bu durumun oluşmasında Hüdayî'nin mûsikîşinaslığının rolü yadsınamaz. Gerek tarikat mensuplarının gerekse halkın Hüdayî'nin kurmuş olduğu Celvetîlik tarikatına ilgi gösterdiği (Küçükaya, 2005), tarikattaki sohbet ve zikir meclislerinde ifa edilen tekbiir ve ilâhîlerle tasavvufi atmosferin Üsküdar'da yayıldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi de Seyahatnâme'sinde bu durumu: "...Bu şehirde tarîk-i Celvetî iştihar bulmağıyla Ayîn-i Ezgâr mahallinde ilmû edvâr üzre gûna-gûn ilâhiyatları ve zikir ü zecel ü tasnifât okır" (Gökyay, 1996: 204) şeklinde ifade etmiştir.

Celvetîlik tarîkatında mûsikîye verilen önem neticesinde tarîkat mensupları arasından birçok mûsikîşinas yetişmiştir (Ergun, 2017). Bu musikişinaslardan Şaban Dede, Üsküdar'daki Celvetîlik dergâhında zâkirbaşılık (tarîkat âyini esnasında zikir yapanları vecde getiren, ilâhî okuyanları yöneten kişi) yapmıştır. Hüdayî'nin eserlerini besteleyen Şaban Dede'nin bu eserlerinden sadece birkaç tanesi günümüze ulaşmıştır (Özcan, 2005).

Azîz Mahmud Hüdayî'nin tekkesinde Es'ad Efendi'nin ifadesiyle "Azîz Mahmud Efendi âsitâne-i aliyyesinde" zâkirbaşı olarak görev yapmış diğer bir şahsiyet de Hâfız Kumral lakaplı Mehmed Efendi'dir (Behar, 2017). Hâfız Kumral ekseriyetle Hüdayî'nin ilâhî ve diğer türdeki eserlerini vücuda getirmiştir.

Hâfız Kumral ve Şaban Dede gibi zâkirbaşılardan görevi ayin esnasında topluluğu vecde getirmek, ilâhî okuyanları yönetmek idi. Celvetîlik

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
tarikatında gerçekleştirilen âyin, kişiyi huşû ve huzû'a davet eden dokunaklı bir mûsikî ile zikir ise "Nısf-ı kıyâm" şeklinde yani diz çökmüş bir pozisyonda yarı ayakta yapılırdı (Çakır, 2015). Tarıkatta tevhid ile esma-i seb'a (la ilahe illallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kayyum) zikirlerinin önemi büyüktü.

Şairliği ve Mûsikîşinaslığı (Besteleri ve Güfteleri)

Şiirleriyle tanınan, aynı zamanda bir mûsikîşinas olan Azîz Mahmud Hüdayî'nin mûsikî eğitimini kimden aldığı ve ne derecede eğitim aldığı ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır (Ertan, 2005). İlmi çalışmalarının yanı sıra dinî mûsikî sahasında da hizmetlerde bulunan Hüdayî, birtakım manzumeler, temcid, münacaat, teravîh tesbihleri, tevşih ve ilâhîler kaleme almıştır (Ergun, 2017). Kaleme almış olduğu tesbih ve temcidleri ise kendisinin bestelemiş olduğu rivayet edilmektedir.

Hüdayî'nin günümüze intikal eden ve tarihi kaynaklarda tespit edilen - muhtelif güfte mecmualarında yer alan- (Turabi, 2018) dört ilâhîsi mevcuttur. Bu ilâhîler çârgâh makamında "Kudûmün rahmet-i zevk-u safâdır", nevâ makamında "Açıldı çün bezm-i elest", hüseyni makamında "Ey nefsi şûm" ve nevâ makamında "Tahkik eder tasdıkını" adlı eserlerdir (Özcan, 2005).

Kendisinin bestelemiş olduğu eserler dışında, birçok güfte de vücuda getiren Azîz Mahmud Hüdayî'nin güfteleri yaşadığı dönemde ve sonraki yüzyıllarda birçok mûsikîşinas tarafından bestelenmiştir. Hatta aynı güftenin farklı şahıslar tarafından da bestelendiği görülmektedir. Örneğin; Hüdayî'nin "Buyruk senin ferman senin" adlı eseri hem Hüseyin Saadettin Arel hem de Dellalzâde İsmâil Efendi tarafından bestelenmiştir. Bu doğrultuda Azîz Mahmud Hüdayî dinî mûsikînin inkişafına hizmetlerde bulunmuş bir şahsiyet olarak görülmektedir (Tekin, 2016).

Aşağıda Hüdayî'nin bestelemiş olduğu eserleri makam, usûl, güfte yazarı, bestelenmiş güfteleri de makam, usûl, bestekâr sırasıyla alfabetik bir şekilde listelenmiştir.

Besteleri

[İlk dize (alfabetik), makam, usûl, güfte yazarı]

1. "Açıldı çün bezm-i elest", Nevâ İlâhi, Sofyan, Azîz Mahmud Hüdayî.
2. "Ey nefsi şûm", Hüseyni, Azîz Mahmud Hüdayî.
3. "Kudûmün rahmet-i zevk-u safâdır", Çârgâh Tevşih, Sofyan, Azîz Mahmud Hüdayî.
4. "Tahkik eder tasdıkını", Nevâ İlâhi, Sofyan, Azîz Mahmud Hüdayî.

Bestelenmiş Güfteleri

[İlk dize (alfabetik), makam, usûl, bestekâr]

1. "Arif ol âyine-i insâne bak", Hicaz İlâhî, Düyek, Hâfız Osman Efendi.
2. Âşıkın maksûdu ol mahbûb-i bî-hemtâ imiş", Çârgâh I. Beste, Devr-î Kebîr, Cinuçen Tanrıkorum.
3. "Âşıklar sadıklar işitmiş olun", Nikriz İlâhî, Sofyan, Zekâizade Ahmed Irsoy.
4. "Bağ-ı aşkın andelîbi hazreti üftâdedir", Bayatî Tevşîh, Devr-î Revân, Cinuçen Tanrıkorum.
5. "Bağ-ı aşkın andelîbi hazreti üftâdedir", Rast İlâhî, Müsemmen, Hüseyin Sebilci.
6. "Bahar oldu yine açıldı güller", Ferahnâk İlâhi, Düyek, Cinuçen Tanrıkorum.
7. "Bana bu ten gerekmez can gerektir", Şehnaz İlâhi, Düyek, Sâdetin Kaynak.
8. "Be-hey bülbül nedir feryâd vâ eyle", Şedaraban Durak, Durak Evferi, Dr. Suphi Ezgi.
9. "Be-hey bülbül nedir feryâd", Bayatiaraban, Bektaşî Raksî Evferi, Doğan Ergin.
10. "Be-hey bülbül nedir feryâd", Dilkeşhâveran Durak, Durak Evferi.
11. "Be-hey bülbül nedir feryâd", Gülizar İlâhi, Sofyan, Cinuçen Tanrıkorum.
12. "Benim maksûdum âlemde değildir lâkin illâ", Ferahnâk İlâhi, Düyek, Zekâi Dede.
13. "Benim maksûdum âlemde değildir lâkin illâ Hû", Hüzzam Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
14. "Bir pâdişeh kul ol kim milki zâil olmaz ola", Mâhur İlâhî, Sofyan, M. İsmail Hakkı Bey.
15. "Bizi insan eden sensin", Bûselik İlâhi, Yürük Sofyan, Cinuçen Tanrıkorum.
16. "Bunda gelen ey pir ü civandır", Nikriz İlâhi, Düyek, Cinuçen Tanrıkorum.
17. "Buyruğun tut rahmanın tevhîde gel tevhîde", Hicaz İlâhî, Sofyan, Şahabettin Efendi.
18. "Buyruk senin ferman senin", Beyâtî Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
19. "Buyruk senin ferman senin", Şehnaz İlâhî, Ağır Düyek, Dellalzâde İsmâil Efendi.

20. "Bülbül ki âşîyân-ı kadîmi koyup gelir", Çârgâh Nakış II. Beste, Lenk Fahte, Cinuçen Tanrıkorum.
21. "Cenâb-ı Pâkine lâyük âmel yok", Karcıgar İlâhî, Düyek, Cinuçen Tanrıkorum.
22. "Cenâb-ı Pâkine lâyük âmel yok", Karcıgar İlâhî, Düyek, Cinuçen Tanrıkorum.
23. "Cenâb-ı Pâkine lâyük âmel yok", Kürdi Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
24. "Elden çıkardık mâhımız eflâke çıksın âhımız", Hüseyin İlâhî, Evsat.
25. "Ey dertlilerin derdine dermân eden Allah", Reng-i Dil Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
26. "Ey gönül şol şâh-ı âlîşânı gör", Acemkürdî İlâhî, Evsat, Mustafa Düzgünman.
27. "Ey gülleri handân eden bülbülleri nâlân eden", Rast İlâhî, Sofyan, S. Eyyûbi Işıksal.
28. "Ey tâlib-i dîdâr olan gel Hakk'a pervâz edelim", Ferahfezâ İlâhî, Düyek, Seyfettin Osmanoglu.
29. "Ey Vahid ü Ferdü's-Samed", Hüseyin İlâhî, Sofyan, Cinuçen Tanrıkorum.
30. "Gider şekk ü inkârı tevhîde gel tevhîde", Arazbâr İlâhî, Düyek, Ahmed Irsoy.
31. "Gördünse cânân illerin", Karcıgar İlâhî, Düyek, Cüneyt Kosal.
32. "Hak'dan özge nesne yokdur gayrıdan ümmîdi kes", Hüseyin Cumhuri İlâhî, Nim Evsat, Hâfız Post.
33. "Halâs et kalbimiz Hubb-ı Sivâdan", Ferahfezâ İlâhî, Düyek, Seyfettin Osmanoglu.
34. "Her şeb terâvih taatı", Müstear İlâhî, Evsat.
35. "Hûdâyâ cümle âlem sana âşık seni özler Resûlullah", Karcıgar İlâhî, Düyek, Cinuçen Tanrıkorum.
36. "Hûdâyâ cümle âlem sana âşık seni özler Resûlullah", Şivenüma Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
37. "İrişti hicrânın demi ey mâh-ı gufran elveda", Dügâh İlâhî, Evsat.
38. "İsteyen yârin hâk eder varın", Neveser İlâhî, Sofyan.
39. "İsteyen yârin hâk ider varın", Sûzidil İlâhî, Düyek.

40. "Kudûmün rahmet-i zevk-u safâdır", Sâba İlâhi, Düyek, Erdiñ Çelikkol.
41. "Lûtf eyleyip bir kez nazar eylerse ger sultânımız", Acemaşîrân Durak, Serbest, Zekâi Dede.
42. "Lûtf eyleyip bir kez nazar eylerse ger sultânımız", Hüseyni Beste, Düyek.
43. "Medhini oku yâre koymaya seni nâre" Bestenigâr İlâhi, Düyek, Aslan Hepgür.
44. "Medhini oku yâre koymaya seni nâre" Rast İlâhi, Sofyan, Aslan Hepgür.
45. "Mevlâ'm senin âşıkların devrân ederler Hû ile", Beyâtî İlâhi, Yürük Semâî.
46. "Mevlâ'm senin âşıkların devrân ederler Hû ile", Eviç İlâhi, Sofyan.
47. "Mevlâ'm senin âşıkların devrân ederler Hû ile", Hisârbûselik Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
48. "Münâdiler nidâ eyler", Beyâtî İlâhî, Hafif, Zekâizade Ahmed Irsoy.
49. "Nefse uyup râh-ı Hak'dan taşra çıkmak yol mudur", Hüseyinî Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
50. "Nefse uyup râh-ı Hak'dan taşra çıkmak yol mudur", Sûzidîl İlâhî, Düyek, Veysel Dalsaldı.
51. "Nefse uyup râh-ı Hak'dan taşra çıkmak yol mudur", Uşşak İlâhi, Evsat, Hacı Fâik Bey.
52. "Neyleyim dünyayı bana Allah'ım gerek", Acemaşîrân İlâhî, Düyek.
53. "Neyleyim dünyayı bana Allah'ım gerek", Hicaz İlâhî, Sofyan, Cüneyt Kosal.
54. "Neyleyim dünyayı bana Allah'ım gerek", Karcıgar İlâhî, Düyek, Zeki Altun.
55. "Neyleyim dünyayı bana Allah'ım gerek", Kürdi İlâhî, Düyek.
56. "Neyleyim dünyayı bana Allah'ım gerek", Rast İlâhî, Sofyan, Âmir Ateş.
57. "Neyleyim dünyayı bana Allah'ım gerek", Uşşak İlâhî, Düyek, Şeyh Sinan Efendi.
58. "Nûr ile doldu yine kevn ü mekân", Acemaşîran İlâhî, Nim Evsat, Zekâizade Ahmed Irsoy.

59. "Nur ile doldu yine kevn ü mekân", Sabâ İlâhî, Düyek.
60. "Ol ey Hüdâyî subh u şam", Eviç İlâhi, Evsat.
61. "Olmayacak senden atâ kul n'eylesin yâ Rabbenâ", Sabâ İlâhî, Ağır Düyek, Hammamîzâde İsmail Dede Efendi.
62. "Olmayacak senden atâ kul n'eylesin yâ Rabbenâ", Sultani-ı Irak Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
63. "Sadr-ı cem'-i mürselin sensin ya Resûlallah", Segâh Tevşîh, Evsat, Hacı Ârif Bey.
64. "Sadr-ı cem'-i mürselin sensin ya Resûlallah", Uşşak İlâhî, Sofyan, Aslan Hepgür.
65. "Sakın dünyaya aldanma", Isfahan İlâhi, Düyek, Zekâi Dede.
66. "Seherde açılan güller nedendir", Hüz zam İlâhi, Düyek, Cinuçen Tanrıkorur.
67. "Sehv ile olduysa günah", Nişaburek Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
68. "Tecellî-i cemâl ister gönül eylenmez eylenmez", Şedaraban İlâhi, Düyek, Hacı Nâfiz Bey.
69. "Tıynet-i âlemde konmasa eğer sevdâ-yı aşk", Şevkefza Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
70. "Vuslat gibi ni'met mi olur", Eviç Durak, Durak Evferi, H. Sadettin Arel.
71. "Yâr ile ettiğin ahdi unutma", Acemaşîran İlâhî, Düyek.
72. "Yeter dost meclisinde keşf-i râz et", Eviç İlâhî, Düyek.

Hem şâir hem de besteci olan Hüdâyî'nin yetmiş altı tane tespit edilen bestelenmiş şiirinin Bayram, Ramazan, Mevlîd, Mi'râc, tarîkat âyini gibi önemli günlerde icra edildiği bilinmektedir (Tansel, 1967).

Eserleri

Gerek ilmi bilgisi ve fikirleriyle gerekse tasavvufî yönüyle içtimai alanda geniş kitlelere tesir eden Azîz Mahmud Hüdâyî birçok eser kaleme almıştır. İlâhîlerini öz Türkçe ile eserlerinin büyük bir kısmını ise Arapça olarak yazan Hüdâyî'nin Arapça ve Türkçe eserleri şu şekildedir:

1. Ahvâlu'n-Nebiyî'l-Muhtâr aleyhi Salevâtullahi'l-Meliki'l-Cebbâr
2. Câmîu'l-fazâil ve kâmiu'r-rezâil
3. Dîvan
4. Ecvibe-i Mutasavvifâne

5. el-Es'ile ve'l-ecvibe fi ahvâli'l-mevtâ
6. el-Fethu'l-ilâhî
7. el-Mecâlisü'l-va'ziyye
8. el-Mecâlisü'l-Va'ziye
9. en-Nasâyih ve'l-Mevâiz
10. et-Tarîkatü'l-Muhammediyye
11. Fethu'l-bâb ve ref'u'l-hicâb
12. Habbetü'l-mahabbe
13. Hâşiye Kuhistânî fi şerh-ı fikh-ı Keydânî
14. Hayâtü'l-ervâh necâtü'l-eşbâh
15. Hulâsatü'l-Ahbâr fi Ahvâli'n-Nebiyi'l-Muhtâr
16. Hulâsatü'l-ahbâr fi ahvâli'n-nebiyyi'l-muhtâr
17. Hutbeler
18. Keşfü'l-kınâ'an vechi's-semâ
19. Mecmûa-i Hutab
20. Mektûbat
21. Merâtibu's-sülûk
22. Mi'râciyye
23. Miftâhu's-salât ve mirkâtü'n-necât
24. Nasâih ve Mevâiz
25. Necâtü'l-garîk fi'l-cem'i ve't-tefrîk
26. Nefâisü'l-mecâlis
27. Şemâilu'n-nübüvveti'l-Ahmediyye-ti'l-Muhammediye
28. Tarîkatnâme
29. Tecelliyât
30. Vâki'ât

Hüdayî'nin yazmış olduğu otuz eseri birçok mutasavvıf tarafından şerh edilmiş ve bunlardan bazıları Türkçe'ye çevrilmiştir (Ertan, 2005).

Vefatı

Azîz Mahmud Hüdayî, 1628 yılında -IV. Murad devrinde- bu fani dünyadan ebedi hayata intikal etmiş, cenazesi kendisinin yaptırmış olduğu türbeye defnedilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Azîz Mahmud Hüdâyî'nin hayatı, Celvetîlik tarîkatı ve bu tarikatın dinî mûsikîye yansımaları, eserleri, şairliği ve mûsikîşinaslığı, besteleri ve bestelenmiş güfteleri incelenmiş, elde edilen bulgular şu şekilde özetlenmiştir.

Hız. Peygamber soyundan gelip seyyid olan Hüdâyî Hazretleri, gerek şeyhlik öncesi gerekse şeyhlik sonrası hayatında ilim ve irfânını arttırmak gayesiyle muhtelif hocalara intisab etmiştir. Kendini Allah'a ve Allah yolunda hayırlı işler yapmaya adanmış Hüdâyî, Anadolu ve Balkanların dinî inkişafına büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Celvetîlik tarîkatı, Azîz Mahmud Hüdâyî zamanında teşekkül etmiş bir kurumdur. Bu kurum Hüdâyî'nin yetiştirmiş olduğu mürit ve halifeleri sayesinde İstanbul, İzmir, Balıkesir, Orta Anadolu ve Balkanlar'da yaygın hale gelmiştir. Celvetîlik tarikatında mûsikîye ehemmiyet verilmesinde Hüdâyî'nin mûsikîşinaslığının rolü yadsınamaz. Mûsikîye verilen önemin sonucunda tarîkatta Hafız Kumral, Şaban Dede gibi birçok mûsikîşinas yetişmiştir.

İlâhîlerini öz Türkçe ile eserlerinin büyük bir kısmını ise Arapça olarak yazan Hüdâyî'nin Arapça ve Türkçe eserleri alfabetik bir biçimde sıralanmıştır.

Tasavvufî eserleri yanında şiirleri ile de tanınan Hüdâyî, dinî mûsikî sahasında hizmetlerde bulunmuş bir şahsiyettir. Bestelenmek üzere birtakım manzumeler, temcid, münacaat, teravîh tesbihleri, tevşih ve ilâhîler yazan Hüdâyî aynı zamanda birçok eser bestelemiştir. Fakat tarihi kaynaklarda bu eserlerden dört tanesine ulaşılmaktadır. Yaşamış olduğu devirde ve sonraki dönemlerde yazmış olduğu güfteler birçok mûsikîşinas tarafından bestelenmiştir. Bu çalışmada tespit edilen yetmiş altı tane bestelenmiş şiirinin Bayram, Ramazan, Mevlîd, Mi'râc, tarîkat âyini gibi önemli günlerde icra edildiği bilinmektedir.

Araştırma neticesinde Azîz Mahmud Hüdâyî'nin yapmış olduğu çalışmaların din ve dinî mûsikî sahasına tesirleri tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akdoğan, B. (2010). *Türk Din Mûsikîsi Dersleri*. Ankara: Bilge Ajans.
- Ateş, E. (2015). *Türk Din Musikisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Behar, C. (2017). *Şeyhülislâm'ın Müziği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, A. (2015) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ecvibe-i Mutasavvîfâne'si ve Celvetiyye Tarîkatının Bazı Esasları. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 1 (35), 59-96.
- Ergun, S. (2017). *Türk Musikisi Antolojisi*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Ertan, M. (2005). Seyyîd Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Edebî Şahsiyeti. *Üsküdar Sempozyumu-III: Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, İstanbul, s. 449-463.
- Gençdoğan, İ. (2010). *Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvânı'nda Dinî Muhtevâ*. (Yüksek

- Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökyay, O. (1996). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi (Evlîya Çelebi b. Dervîş Muhammed Zillî, Evlîya Çelebi Seyahatnamesi)*. Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini) Haz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Z. (1991). *Dinî Musîkî Dersleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Küçükkaya, A. (2005). Evliyâ Çelebi Seyahatname'sinde Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikati. Üsküdar Sempozyumu-III: Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyi Sempozyumu, 23-25 Mayıs, İstanbul, s. 83-94.
- Özcan, N. (2005). Azîz Mahmud Hüdâyî Âsithânesinde Hizmet Etmîş Mûsikîşinas Şeyhler. Üsküdar Sempozyumu-III: Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyi Sempozyumu, 23-25 Mayıs, İstanbul, s. 267-278.
- Özkan, İ. (2000). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1967). Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî. A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XV, 1-42.
- Tavukçu, O. (2003). Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Edebi Kişiliği. Üsküdar Sempozyumu-I: Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyi Sempozyumu, 23-25 Mayıs, İstanbul, s. 276-284.
- Tekin, A. (2016). *İslâma Göre Ses ve Mûsikî Sanatı*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Tezeren, Z. (1987). *Azîz Mahmûd Hüdâyî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Turabi, A. (2018). *Türk Din Mûsikîsi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Türer, O. (2005). Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Bir Şiirinin Varlık ve İnsan Felsefesi Açısından Tahlili. Üsküdar Sempozyumu-III: Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyi Sempozyumu, 23-25 Mayıs, İstanbul, s. 211-221.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Ünsal, M. (2012). Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetilik. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2), 91-104.
- Yılmaz, H. (2015). *Azîz Mahmûd Hüdâyî Dîvânı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Zillîoğlu, M. (1986). *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Bir İnanç Problemi/Krizi Olarak Deizm ve Temelleri Üzerine Psiko-Kelam Analizleri

Meryem GÜNERİ

Kelam Anabilim Dalı YL Öğr. - Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

gunerimeryem@hotmail.com

Özet

16. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında bilimde, teknikte ve sanatta yaşanan köklü değişimler dinin algılanış biçimlerinde de köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuş, bilhassa din-bilim ilişkisine dair yürütülen tartışmalar döneme damgasını vurmuş, genelde vahiy dinleri özelde Hıristiyanlık sorgulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte dine karşı cephe alan inkârcı akımların da temelleri atılmıştır. Kökleri 16. yy. kadar geriye giden ama günümüzde de etkilerini devam ettiren bu akımlar arasında deizm, ateizm, materyalizm, pozitivizm, darwinizm, agnostisizm, nihilizmi sayabiliriz. İnanç problemleri bağlamında ortaya çıkan söz konusu akımlar, sadece Batı/Hıristiyan toplumunda değil Doğu/İslam toplumunda da çeşitli söylem ve iddialarla varlığını hissettirmektedir. Bunda insanlığın bilim ve teknikte ilerleme kaydetmesinin yanı sıra son dönemlerde radikal dinî örgütler, cemaatler ve tarikatların dini yanlış anlamaları ve uygulamaları, ötekileştirici, ayrıştırıcı bir din anlayışına sahip olmaları da önemli rol oynamıştır. Bu tür olumsuzluklardan kurtulmanın yolu ise dini temel kaynaklarından öğrenerek insanlara sahih bir din anlayışı sunmak gerekmektedir ki bu misyon, kelam ilminin temel görevlerinden biridir.

Kendi içinde birçok farklı görüşlere ayrılan ve oldukça çeşitli tezahürleri bulunan deizm, temel görüşleri bakımından genel olarak akıllı ve gözlemi/deneyi ana ilke kabul eden, Tanrı bilgisine aracısız biçimde sadece akıl/düşünce yoluyla ulaşılabileceği savunan, bu nedenle vahye dayalı tüm dinleri reddeden tek Tanrı inancını benimseyen akım olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle deizm, kâinatı yaratan fakat yarattıklarına müdahale etmeyen sadece yaratıcı sifata sahip olan insanüstü yüce bir varlığı/Tanrı'yı kabul eden, bununla birlikte Tanrı'nın bir iletişim biçimi olarak insanlarla irtibata geçmesi anlamına gelen vahyi/nübüvveti inkâr eden düşünce sistemidir. Bu bakımdan deizmin en temel itiraz noktasının nübüvmete yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onlara göre insanın doğuştan gelen aklıyla, doğa ve evrendeki kanun ve tasarımı kişisel gözlemleriyle onaylayabilir, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilebilir. Bu bakımdan vahye, peygamberlere, dine ihtiyaç yoktur. Bunların yanı sıra deistler dinî ritüelleri, ahiret âlemini, ceza ve mükâfatı, dünya işlerine ilahî müdahaleyi reddederler.

Bu tebliğde Avrupa'da 16. yüzyılın ikinci yarısında semavî dinlere (bilhassa

Hıristiyanlığa) karşı olarak ortaya çıkan ve günümüzde daha çok gençler arasında oldukça etkili olan “deizm” konusu ele alınacaktır. Bu çerçevede söz konusu akımın temel iddiaları tespit edilip, akabinde psiko-kelam çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslam, Deizm, Tanrı, Vahiy, Peygamberlik

Psycho-Kalam Analysis on Deism and Its Foundations as a Faith Problem/Crisis

Abstract

Since 16th Century, the radical changes in the Western world in science, technique and art have led to radical changes in the perception of religion. Specifically, the debates on the relationship between religion and science left their mark on the period and the divine religions in general and Christianity in particular began to be questioned. Some of these movements, the roots of which date back to 16th Century and continue today, are deism, atheism, materialism, positivism, Darwinism, agnosticism, nihilism. These movements, which emerge in the context of the problems of faith, make their presence felt not only in Western/Christian society but also in Eastern/Islamic society with various discourses and claims. In addition to the progress of humanity in science and technique, radical misconceptions and practices of radical religious organizations, congregations and sects have also played an important role in this process. The way to get rid of this kind of negativity is to learn from the basic sources of religion and to offer people a true understanding of religion, which is one of the basic tasks of Kalam.

Deism, which is divided into many different views and manifests itself in a wide variety of manifestations, is a monotheistic belief that accepts wisdom and observation/experiment as the main principle, argues that the knowledge of God can be reached only through reason/thought, and therefore rejects all religions based on revelation. In other words, deism is a system of thought that accepts a superhuman supreme being/God who creates the universe but does not interfere with what it creates but denies the revelation/prophethood which means that God comes into contact with people as a form of communication. In this respect, we can say that the most fundamental objection of deism is prophethood. Because, according to them, humans can reason the law and design in nature and the universe with his personal observations and innate ability and know what is right and what is wrong. In this respect, there is no need for revelation, prophets, religion. In addition, they reject religious rituals, the Hereafter, punishment and reward, and divine intervention in world affairs.

This paper will focus on the topic of deism that emerged in Europe in the second half of the 16th century, which was opposed to heavenly religions (especially Christianity) and is now highly influential among young people.

Keywords: Religion, Islam, Deism, God, Revelation, Prophethood

Giriş

Deizm, İngillere ve Fransa'da 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve 19. yüzyıla kadar süren eleştirel din hareketine denir. Etimolojik olarak deizm (Déisme), Latince Tanrı anlamına gelen "deus" sözcüğünden türetilmiş ve ilk önce "tanrıtanımazlık" anlamındaki "ateizm/athéisme" e karşı "tanrıçılık" anlamında kullanılmıştır. Metafizikte ilkin geniş anlamda teizm (théisme) ile anlamdaş olarak kullanılan deizm, daha sonra ateizm anlamına itilmiş ve doğal din deyimiyle anlamdaş kılınmıştır. Türkçede ise teizm ve deizm arasında anlam farkı gözetilmiş, deizm "yaratımcılık" ve "yaradancılık", teizm ise "tanrıçılık" deyimleriyle karşılanarak iki terim birbirinden ayrılmıştır (Hançerlioğlu, ts., 4: 237). Ayrıca 16. yüzyıldan itibaren Hıristiyan dünyasında başlayan felsefî ve teolojik tartışmalarla birlikte teizm terimi Ortodoks inançları savunan kesim için, deizm ise geleneksel inançlardan sapan düşünürler için kullanılmıştır (Erdem, 1994, 9: 109).

Herkesin üzerinde ittifak ettiği bir deizm tanımı yapmak mümkün olmadığı için deizmin ıstılahtaki anlamı hususunda birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bir kaçını şu şekilde özetleyebiliriz: Deizm "doğal teolojinin ve rasyonel bir ahlakın, dinin olanaklı ve tek içeriğini meydana getirdiği görüşüne; vahyi, vahyin bildirdiği Tanrı'yı ve dini inkâr ederek, yalnızca akıl yoluyla kavranan bir Tanrı'nın varlığına inanan akımdır." (Cevizci, 1997, s. 172). Bir başka tarifi ise şöyledir: "Tanrı'nın varlığını ve âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı bir tabii din anlayışı çerçevesinde nübüvveti şüphe ile karşılayan veya inkâr eden felsefi ekoldür." Deizmi şu şekilde tanımlamak da mümkündür: "vahyedilmiş herhangi bir dine bağlı olmaksızın Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte ilim ve irade gibi sıfatlarını reddetmek, böyle bir varlığın âlemde tesirleri gözlenen veya tezahür eden hikmet ve inâyetinin bulunmadığına inanmak, âhireti inkâr, hususi bir dine ait bütün itikad esaslarını reddeden bir oluşumdur." (Erdem, 1994, 9: 109-110).

Bu üç tanım dikkate alındığında deizmi kısaca "varlığı akılla bilinen ve sadece kâinatı yaratan fakat ona müdahale etmeyip kendi haline bırakan Tanrı tasavvuru" olarak tanımlayabiliriz.

Günümüzde kazandığı yaygın anlam itibariyle aşağıdaki tanımın modern çağda ortaya çıkan deizmin temel unsurlarını ve maksadını ifade ettiğini söylemek daha makul görünmektedir:

Deizm, 17. ve 18. y.y.'da Batı'da Hıristiyanlığı doğrulamak girişimi ile akıl-vahiy arasındaki uyumu kurmakla başlayan, ancak bir müddet sonra geleneksel doğaüstücülüğe saldıran, dışsal vahiy ve gizem ima eden dogmalardan hareketle vahyin gereksiz olduğu sonucuna varan bir ekoldür. Ayrıca aklın, dinin geçerliliğinin mihenk taşı, din ve ahlakın ise doğal olgular olduğu, ahlakî ve dinî yaşam için gerekli rehberi doğada bulan insanın, geleneksel dine başvurmasına gerek kalmadığını öne süren dinî ve felsefî bir anlayış temsil etmektedir (Coşkun, 2017, s. 41; Dorman, 2009, s. 1).

Deizmi kabul eden kişiye "deist" denir ve bununla şu anlam kastedilir:

“Tanrı’nın dünyayı yarattığına, ancak bu yaratışından sonra herhangi bir müdahalede bulunmadığına, bir yaratıcıya inanmasına rağmen herhangi bir ilahi vahyi reddeden, ahlaksal ve dinsel açıdan doğru bir yaşamı, yalnızca insan aklının sunabileceğine inanan kimsedir” (Coşkun, 2017, s. 43-44).

Deizm’in ne olduğuna ilişkin yukarıda verilen tanımlar dikkate alındığında deizmin, ateizm ve panteizm ile bir takım ortak ve farklı yönlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan deizmi söz konusu akımlardan ayırmak için bu farklılıklar üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

Deizm, her ne kadar tanrı inancını benimsemeye “teizm” ile ortak bir paydada buluşsa da her iki akım arasında kıyaslanamayacak derecede farklılıklar vardır. Şöyle ki; deizm, zihnin doğal güçleriyle tanrısal gerçeğe ulaşabileceğini, bu gerçeğin salt inanca dayanan vahyedilmiş bir doğru olarak kabul edilmek ihtiyacında olmadığını ve Tanrı’nın yalnızca varlık bakımından değil, fakat etkinlik bakımından da doğanın üstünde ve tümüyle dışında olduğunu ileri sürmesiyle “teizm”den ayrılır (Frolov, 1997, s. 100). Yine bu çerçevede Tanrı’nın içkinliğini ve yaşamdaki otoritesini reddetmesi, vahiy, peygamberlik, mucize vb. gibi dinî değerlere de kaşı çıkmasıyla da “teizm”den ayrılmaktadır (Topaloğlu, 2001, s. 31). Çünkü deizmin temelinde, evrene müdahale etmeyen bir tanrı anlayışı ve Aydınlanmanın doğal bir sonucu olarak akıl ile bilime gösterilen büyük güven yer alır (Cevizci, 1997, s. 172). Bu nedenle deizm vahyolunmuş dine karşı inançsızlık olarak da değerlendirilmiştir. Zira onlara göre dünyada herhangi bir biçimde Tanrı’nın müdahalesi söz konusu değildir. Tanrı’nın var olup olmaması yaşamda pek de fark etmemektedir. Bu açıdan deizm, Tanrı’yı dünyaya sokmamakla “teizm”den ayrılmaktadır (Topaloğlu, 2001, s. 32). Öte yandan deizm ile teizm arasında Tanrı’nın “yaratıcı” vasfa sahip olması hususunda ortak bir nokta bulunsa da aralarında telif edilemeyecek kadar farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki; Deizmin “yaratma” fikri, teizmdeki yaratma fikrine yakın olsa da ikisi arasındaki en önemli fark, birincinin (deizm) yaratmayı olmuş-bitmiş bir fiil gibi görmesi; ikincinin (teizm) ise genellikle yaratmanın sürekliliğine inanmaktadır (Aydın, 1999, s. 185). Dolayısıyla, deizm, yaratmayı, devam eden bir fiil olarak değil, artık müdahale gerektirmeyecek şekilde “olmuş bitmiş bir sonuç” olarak gören bir Tanrı anlayışını savunmaktadır. Buna ek olarak deizm tanrının aşkınlığı fikrine dayandığı için teizmden farklı olarak Tanrı’nın içkinliği ve hayattaki otoritesi reddetmiş, vahiy, peygamberlik, mucize gibi dini değerleri de bir kenara bırakmıştır (Özcan, 2013, s. 27).

“Deizm”in “ateizm” ile karşılaştırılmasına gelince; hiç şüphesiz deizm, Tanrı’nın varoluşunu inkâr eden “ateizm”den ayrılır (Frolov, 1997, s. 100). Bu açıdan deizm, evrenin ötesinde bulunan bununla birlikte yaşama müdahale etmeyen Tanrı düşüncesiyle, her ne kadar teizme ters düşse de “ateizm” olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü deistler Tanrı fikrini muhafaza etmiş ve ateizmi reddetmişlerdir. Teistik olmasa da bir biçimde Tanrı kavramına sahip oldukları için deistlerin ateistlerden ayıldığını söyleyebiliriz. Çünkü benimsedikleri tanrı anlayışıyla deistlerin, evreni yaratan, var eden ve başlangıçta evrene vermiş olduğu enerji ve değişmez yasalarla onun idame

etmesini sağlayanın Tanrı olduğu konusunda şüpheleri yoktur. Onların bu Tanrı anlayışına sahip olmalarının temel nedeni, “doğal teoloji” olarak adlandırdığımız “sırf akla dayanan” düşünme şekli ile bilimsel gözlemlerden kaynaklanan kozmolojik ve teleolojik delillerin bazı versiyonları gibi rasyonel deliller ve felsefi düşüncelerdir (Topaloğlu, 2001, s. 32).

Deizm’in “panteizm” ile ilişkisine gelince; Tanrı’nın aşkınlığını savunan ve içkinliği reddeden deizm, hiç şüphe yok ki Tanrı’yı doğaya katıştırıp eriten ve içkinliğini benimseyen “panteizm”den de ayrılır (Frolov, 1997, s. 100). Deizm Tanrı’nın varlığını kabul etmekle birlikte evrendeki otoritesini, vahyettiği dini reddetmekteydi. Panteizm ise Tanrı’yı evrenle içkin bir varlık olarak düşünerek evrenin ötesindeki varlığını yani aşkınlığını reddetmiştir. Panteizm Tanrı-evren özdeşliğini ileri sürmüş Tanrı’nın aşkınlığını ve evrenden ayrı olarak ontolojik varlığını reddetmiştir. Panteizmde, teizmde olduğu gibi Tanrı’nın yaratıcılık niteliği söz konusu olmamıştır. Çünkü Tanrı, panteizme göre evrenin aşkın nedeni değildir. Zaten panteistin dünyasında birbirinde ayrı varlıklar olan yaratıcı ve yaratılan ilişkisi de görülmektedir (Topaloğlu, 2001, s. 32).

Deizm ile agnostisizm karşılaştırılmasına gelince; agnostikler, Tanrı’nın varlığı ya da yokluğunun bilinemeyeceği, akıl yoluyla varlığının ispat ya da inkâr edilemeyeceği ve O’nun hakkında mutlak bilgi edinmenin imkânsız olduğunu savunmaktadır. Buna mukabil deistler, akıldan hareketle, Tanrı’nın varlığına, birliğine, âlemi yaratmış olduğuna ve âlem ile ilgili bilgilere doğal yollarla ulaşılabileceğini savunmaktadırlar. Görüldüğü üzere epistemolojik açıdan deistler agnostiklere karşı bir duruş sergilemektedirler (Dorman, 2009, s. 25).

Deizm’in Ortaya Çıkmasının Temel Sebepleri

Deizm Avrupa’da ortaya çıkmış ve 17. ve 18. yüzyıllarda çok güçlü bir şekilde varlığını hissettirmiş felsefi ve dinî bir harekettir. Deizmin Avrupa’da en çok yaygın olduğu ülke ise İngiltere’dir. Deizminin babası ve temsilcisi ise “De Verritate” adlı eseriyle gündeme gelen İngiliz düşünür Cherbury’li Lord Herbert (ö. 1648) kabul edilir (Erdem, 1994, 9: 110). Deizmin Avrupa’da ortaya çıkmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenle kilise tarafından ortaya konulan ve gerek deistler gerekse dönemin diğer bazı düşünürleri tarafından eleştirilen bir takım temel Hıristiyan öğretilerinden hareketle deizmin hangi inanç ve süreçler sebebiyle Batı dünyasında ortaya çıktığı üzerine birbirinden farklı birçok görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Dorman, 2009, s. 363):

Bazı araştırmacılar, deizm’in ortaya çıkmasının temel sebepleri arasında Avrupa’da hakim konumda olan Hıristiyanlığı kabul etmiş ve deizmi bu dine karşı bir protesto hareketi olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü onlara göre Hıristiyan din adamları Hıristiyanlığı, insan aklını ve tecrübesini değersizleştiren, kendinden başka dinlere hoşgörülü davranmayan ve kendi içindeki farklılıklara dahi tahammül edemeyerek dini parçalayıcı, ayrıştırıcı, ötekileştirici bir mekanizmaya dönüştürmüşlerdir. Ayrıca insanın

kurtuluşunu kendi düşünce ve eylemlerine değil sadece Kiliseye aidiyetine bağlamışlar, bunun dışındakilere kurtuluş yolu sunmamışlardır. Deist düşünürler, Hıristiyan din adamlarının bu tutumlarına karşı bir protesto hareketi başlatmışlar, onların bu mücadeleleri Hıristiyanlığa karşı ortaya çıkan teolojik-felsefî bir akım olarak değerlendirilmiştir. Martin Luther'in (ö. 1546) İslam'ı eleştirirken kullandığı argümanı düşündüğümüzde Hıristiyanlığın neden karşıt bir hareketi ortaya çıkardığını görebiliriz (Düzgün, 2017, s. 9).

Öte yandan deizminin babası kabul edilen Herbert'in eleştirilerine de bakıldığında bu durum daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Herbert, Tanrı'ya ve âhiret hayatına inanmakla birlikte kutsal metinlerin doğruluğu konusunda ciddi kuşkular beslemiş, din adamlığı kurumunu şiddetle eleştirmiş, ayrıca evrensel gerçekleri kavramaya aklın yeteceğini savunmuştur (Erdem, 1994, 9: 110). Kimiştirilmiş ve yöneticiliği kabul edilmiş tanrı anlayışına karşı kişilikdışı ve sadece ilk neden olmakla yetinen bir tanrı anlayışını dile getirir. Ona göre bu ilke tanrı, evreni yaratmakla işini bitirmiştir ve evren artık kendi yasalarıyla işlemektedir. Vahiy, ilham, peygamber, kutsal kitap, kazâ ve kader, kilise, papaz vb. düzmece şeylerdir. Bir tanrı vardır, bu tanrı dünyayı yaratmıştır, bu tanrıya tapılmalıdır. Bunlar doğal hakikatlerdir. Çeşitli dinler bu doğal hakikatlere bile gölge düşüren akıl dışı tasarımlar ileri sürmüşlerdir. Bu tasarımlarla ilgilenmemeli ve bu doğal hakikatlerle yetinmelidir (Frolov, 1997, s. 100).

Herbert'tin bu görüşleri sonraki bazı düşünürler tarafından da benimsenmiştir. Söz gelimi Charles Blount (ö. 1693), bir deist olduğunu açıkça beyan eden ilk düşünür olmuştur ve intihar ettikten sonra yayımlanan *Summary Account of the Deist's Religion* (1693) adlı eseri deist fikirlerin yayılmasında bir hayli etkili olmuştur (Erdem, 1994, 9: 110). Daha sonra deist fikirler John Toland (ö. 1722), Anthony Collins (ö. 1729), John Locke (ö. 1704) ve Isaac Newton (ö. 1727) tarafından da savunulmuştur. Bunlar arasında özellikle John Toland *Christianity not Mysterious* (1696) adlı yapıtıyla deist anlayışın bütün İngiltere'ye yayılmasında öncülük etmiştir (Frolov, 1997, s. 100). Diğer taraftan deizmin önemli temsilcilerinden kabul edilen Newton'un Tanrı-kâinat ilişkisine dair açıklamaları da Batı'da deist görüşlerin revaçta olmasına önemli katkı sağlamıştır. Ona göre Tanrı kudretiyle o kadar mükemmel yaratır ki, yarattıklarına bir daha müdahale etmesine gerek kalmaz. Ürettiği makineye ömür boyu garanti veren bir firmayla kıyaslanırsa, Allah sınırsız kudretiyle yarattığı âlemi kurullarla donatmış ve kıyamete kadar işleyecek bir sistem olarak planlamıştır. Aslında Newton'un bu açıklamaları deizmin, mutlak determinist bir sistem öngördüğünü göstermektedir (Düzgün, 2013, s. 67).

Bunların dışında Matthew Tindal (ö. 1733) da "deistlerin mukaddes kitabı" olarak anılan *Christianity as Old as the Creation* (1730) adlı eserinde deist fikirlerin yayılmasında önemli rol oynamıştır (Erdem, 1994, IX: 110). Deizmin Fransa'daki en önemli savunucuları ise J. J. Rousseau (ö. 1778) ve F. M. Arouet Voltaire (ö. 1778), Rusya'da Aleksandr Radışçev'i (ö. 1802),

Amerika'da Thomas Paine (ö. 1809), Almanya'da H. Samuel Reimarus'u (1694-1768) sayabiliriz (Hançerlioğlu, ts., 4: 237; Topaloğlu, 2001, s. 31). Wilhelm Leibniz (ö. 1716) ve David Hume (ö. 1776) gibi idealistler ile düalistler de deizm kılığında gözükmüşlerdir (Frolov, 1997, s. 100).

Avrupa'da deizmin ortaya çıkmasının ya da eski dönemlere göre daha fazla taraftar bulmasının bir takım özel nedenleri de vardır. Yapılan araştırmalar bu nedenlerin başında Hıristiyan teolojisinin olduğunu göstermektedir. Teslis (üçlü tanrı tasavvuru), insanın doğuştan günahkâr olduğu, Hz. İsa'nın insanları günahlarından arındırmak üzere yeryüzüne geldiği ve ilahî bir tabiata sahip olduğu iddiaları deist düşüncelerin ortaya çıkmasının en önde gelen nedenlerindendir. Söz konusu iki temel inanç aynı zamanda İslâm dininin, Hıristiyan mezheplere karşı getirdiği en temel eleştiri noktalarını da oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında deistler tarafından Hıristiyan mezheplerinin söz konusu temel inançlarına yönelik getirilen eleştirilerin İslâm dini açısından da yerinde eleştiriler olduğunu söylemek mümkündür (Dorman, 2009, s. 362).

Öte yandan deizmin bir ekol olarak ortaya çıkmasında Hıristiyanlığın esrarengizliği, gizemliği, mucize anlayışı ve kilisenin taassubu da en etkili nedenlerin başında gelmektedir (Topaloğlu, 2001, s. 31; Arıcan, 2014, s. 64). Çünkü deistler insan aklının, Tanrı'ya inanma ve hayatın doğru ve yanlışlarını keşfetmeye yetkin olduğunu savunmaktaydı. Onların bu görüşü, maddi ve manevî yönüyle insan hayatının tamamını kontrol altında tutmaya çalışan "kilise" kavramıyla bağdaşması beklenemezdi. Zira âlemi yarattıktan sonra ona müdahale etmeyen bir tanrı anlayışı, hiçbir kimseye Tanrı ve din adına insana müdahale etme ve işine karışma hakkı tanımıyordu. O halde, bir kurum olarak kilise artık insanlara, dolayısıyla topluma müdahale edemezdi ve hatta tarih boyu kiliseden kaynaklanan problemler tartışılıp artık kilisenin dokunulmazlığı ve kutsallığı sorgulanabilirdi (Özcan, 2013, s. 27). Bu açıdan deist anlayış, gelenekselleşen anlayış ve yorumların tenkit edilmesine imkân sağlamıştır. Şöyle ki; Mademki Tanrı kâinata müdahale etmiyor, o halde tarihte olup biten hiçbir şey dokunulmaz veya kutsal sayılamazdı. Bu nedenle kilise, Tanrı'nın bedeni değil, bir insan eseridir. O halde kimse Kilisenin arkasına sığınarak başkalarını mahkûm edemez (Aydın, 1999, s. 180-181).

Bunların yanı sıra Hıristiyan dünyası içindeki dinsel ve mezhepsel çatışma ve savaşların ortaya çıkarmış olduğu farklı inanç ve düşüncelere karşı tahammülsüzlük ortamı da deistler tarafından eleştirilmiş ve insanların özgür bir şekilde diledikleri gibi inanmaları gerektiği savunulmuştur. Kilise'nin bozuk görülen düzeni ve öğretilerinin insanlara zorla dayatılmaya çalışıldığının düşünülmesi de Kiliseyi deistlerin ortak hedeflerinden biri haline getirmiştir (Erdoğan, 2018, s. 790).

Öte yandan 16. yüzyıldan itibaren empirik bilgiye ağırlık verilmesi, söz konusu problemlerin derinleşmesine neden olmuştur. Bilgi felsefesindeki köklü değişimin doğal bir sonucu olarak Hıristiyan çevrelerde din-bilim çatışmasının yaşanması, Hıristiyan inancının içerisinde barındırdığı çelişkili

doktrinlerden kaynaklı akıl-vahiy çatışması ve kilisenin fikirle karşı koyamadığı bilim çevrelerine karşı acımasızca baskı ve zulümler uygulaması da deizmin geniş kitlelerce kabul edilmesine neden olmuştur (Coşkun, 2017, s. 45). Özellikle Rönesans'la başlayan ve hızlı bir gelişim gösteren bilimsel faaliyetlerin etkisiyle insanlar dine dayandırılan bazı öğretilerin yanlışlığını görmüş ve dini sorgulamaya başlamışlardır. Bu durum deizme giden yolu açmıştır.

Deizm inancının ortaya çıktığı coğrafya ve zaman dilimine bakıldığında da 17. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan Hıristiyanlık dini ile bilim adamları arasında bir husumetin olduğu açıktır. Bu husumet sonucunda Avrupa toplumu, dini ritüelleri reddetmeyi bir çıkış yolu olarak görmüştür (Erdoğan, 2018, s. 790). Neticede Kilise ile bilim adamlarının arası açıldıkça ve din adamlarının bilim adamlarının faaliyetlerine Tanrı ve din adına müdahale etmeleri sonucunda deizmin temsil ettiği görüş, bilim dünyasına bir rahatlık getirmiş ve daha fazla rağbet görmüştür (Aydın, 1999, s. 180-181). Dolayısıyla deizmin, asıl itibarıyla uydurulmuş Hıristiyanlık inancının ortaya koyduğu, Tanrı ve din tasavvuruna karşı toplumsal bir reaksiyon hareketi olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2018, s. 790).

Modern çağ deizmini taraftar bulmasında ortaçağda kilise öğretisinin dünya-ahiret dengesini kuramaması, dünyayı "aslı suç"tan dolayı ceza çekilen yer olarak görmesi dünya nimetlerinden ne kadar uzak durulursa o oranda kurtuluşa erilebileceğini empoze etmesi de deizmin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Coşkun, 2017, 41).

Sonuçta dünyanın değişim ve dönüşümüne ayak uyduramayan batıdaki kilise ve din adamlarının söz konusu tutumları, batı toplumunu doğal bir din arayışına sürüklemiştir. Fitratın insana sunduğu ulûhiyet inancı ile Hıristiyan din adamlarının öngördüğü dini inancın birbiri ile çeliştiğini fark eden batı toplumu adeta bilimin önünde bir engel gibi duran semavi din doktrininden kurtulmanın çabası içine girmişlerdir. Tahrif olmuş bir kitap ve uydurulmuş bir din, asıl vahiy ürünü olan bilgilerle hiç ilgisi bulunmayan dini ritüeller, kiliseler arasında bile büyük tartışmalar yaratmıştır. Aslında bugün bile batı toplumundaki durumun eskiye göre çokta farklı bir mecrada olduğu söylenemez (Erdoğan, 2018, s. 791).

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız deizmin ortaya çıkmasında etkili olan nedenleri daha anlaşılır olabilmesi için maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Hıristiyan Teolojisinden ve Hıristiyan Din Adamlarından Kaynaklanan nedenler

- 1.1. Teslîs inancı ve Hz. İsa'nın ulûhiyeti
- 1.2. Hıristiyanlığın mucizeler ve sırlar/gizemler dinine dönüşmesi
- 1.3. Aslî Günah İnancı
- 1.4. Kurtuluşun sadece Hıristiyanlıkta olduğu inancı

- 1.5. Hıristiyanlıkta din adamlarının Allah ile kul arasında aracı kabul edilmesi
- 1.6. Papalık kurumu ve kilisenin yanılmaz kabul edilen dini otoritesi (Farklı görüşlerdeki kişilerin aforoz edilmesi)
- 1.7. Kutsal Kitab'a karşı güvensizlik/ vahyin ve doğal dinin bozulması
- 1.8. Hıristiyanlıkta dünya-ahiret dengesinin kurulamaması
- 1.9. Din-bilim çatışması
 - 1.9.1. Hıristiyan teolojisinin bilimsel gerçeklere aykırı olması
 - 1.9.2. Modern bilimlerin bazı Hıristiyan inançlarını geçersiz kılması
 - 1.9.3. Kilise ve din adamlarının bilim adamlarına baskı uygulamaları
- 1.10. Akıl-Vahiy ilişkisi
 - 1.10.1. Dinin sadece iman meselesi kılınması ve aklın saf dışı bırakılması
 - 1.10.2. Saçma olduğu için inanıyorum anlayışı

2. Genel Sebepler

- 2.1. Kilise'nin Ortaçağ'daki Skolastik düşünce yapısı
- 2.2. Rönesans ve reform süreci (Luther'in Katolik kilisesine başkaldırması)
- 2.3. Reform ile yükselen dini ihtilaf
- 2.4. Yeni dinsel yaklaşımlar
- 2.5. Aydınlanma düşüncesi (Aklın gücüne duyulan güven)
- 2.6. Felsefi düşüncelerin deizm üzerindeki etkileri
- 2.7. Dinî, mezhebî ve siyasi savaşlar
- 2.8. Büyük coğrafi keşiflerin dinsel yaklaşımlara etkileri
- 2.9. Bilimsel gelişmelerin dinsel yaklaşımlara etkileri
- 2.10. Ortaçağ'a hâkim evren anlayışı ve Rönesans ile birlikte ortaya çıkan değişim evrenin bir makine olarak tasavvur edilmesi
- 2.11. Doğadan hareketle yaratıcıya ulaşma yolu: doğal teoloji

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız söz konusu sebepler neticesinde tabiatla ilgili yeni bilgilere ulaşan birçok batılı bilginin dini inançlara başvurmaksızın kâinatta olup biteni açıklayabileceğine inanmasına neden oldu. Bu da dışarıdan müdahale edilmeyen kâinat fikrine güç kattı. Hatta bazı deistler, daha da ileri giderek vahyin olamayacağını, çünkü bunun da bir çeşit müdahale anlamına geleceğini öne sürdüler. Onlara göre Akıl, Tanrı'nın var olduğunu, iyiyi ve kötüyü bilebilecek yetkinliğe sahiptir. Dolayısıyla vahye ihtiyaç yoktur. İşte özellikle bu son anlayıştan dolayı deizm ile "Tabiî din"

fikrini savunanlar aynı noktada birleşmişlerdir (Aydın, 1999, s. 181).

Deizm'in babası kabul edilen Herbert'in, Tanrı'nın ve ahiret hayatının varlığını kabul ettiğini, fakat kutsal metinlerin doğruluğunu reddettiğini, din adamlığı kurumunu şiddetle eleştirdiğini, evrensel gerçekleri kavramada aklın yeterli olduğunu savunduğunu daha önce ifade etmiştik (Erdoğan, 2018, s. 790). Tanrı'nın varlığını kabul etmesine rağmen nübüvveti ve vahyi reddeden bu tür deist anlayışlar, Müslümanlar için yeni bir görüş değildir. Çünkü İslam düşünce tarihinde nübüvvet konusu incelenirken, nübüvvet ve vahiy karşıtı felsefi düşüncenin sembolü olarak Doğu menşeli Berâhime kabul edilmiştir.

Berâhime'nin nübüvvete yaptıkları en önemli itirazın başında ise bilginin yegâne kaynağının akıl olduğu ve akli bilgilerin her şeyi kavramada yeterli olduğu tezi gelmektedir. Bu teze göre akıl, mutlak hakikate ulaşmada tek vasıta ve insana rehberlik etmede yeterlidir. Aklın iyi ve güzel gördüğü her şey makbul, kötü ve çirkin gördüğü şeyler ise merduttur. Dolayısıyla akıl, insanlara rehberlik etmede peygamber için bir alternatif teşkil ettiği için peygamber göndermek faydasız, anlamsız ve imkânsızdır (Cüveynî, 2003, s. 214; Zebîdî, 2002, 2: 311). Berâhime bu tezini şu şekilde temellendirir: peygamberin insanlığa sunacakları şeyler ya aklın idrak alanı içerisindedir ya da değildir. Şayet bunlar aklın kavrayabileceği nitelikte ise, o zaman peygamber gönderilmesine zaten ihtiyaç yok demektir. Çünkü insan aklıyla bunları bilebilir. Yok, eğer söz konusu bilgiler aklın kavrayamayacağı türden bilgilerse, o zaman da onları peygamberlerin getirmesinin bir anlamı yoktur. Zira akıl kendisiyle kavranabilir (makul) şeyleri kabul eder, makbul olmayanları reddeder. Kaldı ki akıl, Allah'ın hüccetidir ve O'nun hüccetleri birbirini nakzetmez. Buna göre her iki durumda da peygamber gönderilmesinde bir fayda yoktur. Öte yandan Allah'ın peygamber göndermesi, insanları bazı fiilleri yapmaya mecbur tuttuğu anlamına gelir. Mecbur tutulan şeylerin aksini yapmak mümkün olmadığından bu bir zorlamadır. Buna göre kendisine isyan edeceklerini bildiği halde Allah'ın insanlara peygamber göndermesi ilâhî hikmete aykırıdır (İbn Hazm, 1999, 1: 86; Şehristânî, ts., 3: 706-709; Önal, 2007, s. 89).

Nübüvvet karşıtı bu tür fikirlerin Batı'ya taşınmasının ardından 17. yüzyıldan itibaren Fransa'da ve İngiltere'de ortaya çıkan deizm de benzer söylemlerle nübüvvet ve vahiy inkâr etmiştir. Deist düşünürler de daha önce ifade edildiği üzere evreni ve tâbi olduğu işleyiş düzenini mükemmel bir şekilde yaratan bir Tanrı fikrine sahip olmakla birlikte, bu Tanrı'nın evrene müdahale etmediğini, dolayısıyla insanlara peygamberler ve kutsal kitaplar göndermediğini, bu tür inançların insanlarca uydurulduğunu iddia etmişlerdir (Yavuz, 2007, 33: 281).

Bununla birlikte şunu da ifade etmemiz gerekir ki Berâhime'nin nübüvveti ve vahiy kabul etmemesi, batıdaki Hıristiyanlık dinine tepki olarak ortaya çıkan deizm ile aynı kategoride değerlendirmemek gerekir. Çünkü Berâhime, vahiy ve nübüvvet kültürü olmayan bir toplum geleneğine sahip kimseler olarak Allah'ın peygamber göndermesinin abesle iştigal olacağına inanırken, deizm,

tahrif edilmiş bir dinin hakim olduğu orta çağ Avrupa'sındaki Hıristiyan din adamlarının kendi arzularına göre inşa ettikleri bir konsept çerçevesinde baskıcı tutumlarına ve ilkel din konseptine karşı, yeni bir din arayışı sonucunda ortaya çıkmış bir akımdır. Bunların her ikisi de ilke olarak vahyi reddetme prensibinde birleşseler bile ortaya çıkışları açısından farklı kulvarlarda oldukları söylenebilir (Erdoğan, 2018, s. 792, 802). Bu nedenle deizm, daha ziyade Hıristiyan Batı dünyası çerçevesi içinde ele alınması gereken bir konu olarak görülmelidir. Bununla birlikte Berâhime'nin dışında bazı kaynaklarda deizmin bazı görüşlerini andıran fikirlere sahip bazı Müslüman düşünürlerden de bahsedilmektedir. Örneğin, ünlü tabip-filozof Ebû Bekr Zekerıyyâ er-Râzî'nin (ö. 313/925), Allah'ın varlığının, ahlak kanunlarının, ruhani hayatın mahiyetinin akılla bilinebileceğini kısaca akli esas alan felsefî bir yaşama tarzını benimsediği, dolayısıyla peygamberliğe gerek olmadığını, hatta peygamberlerin birbirini nakzeden kişiler olduğunu öne sürdüğünü söylenmektedir (Aydın, 1999, s. 185). Bununla birlikte eldeki tarihi verilere göre er-Râzî'nin bir deizmle ortak yönlerinin bulunduğu söylenebilir de bu görüşlerin felsefî bir ekol ve akım haline gelmediği de bilinmektedir. Dolayısıyla her ne kadar deizm, ilke olarak Berâhime veya er-Râzî'nin inanışları ile bazı noktalarda örtüşse de felsefî bir doktrin olarak ilk defa 17. yüzyılda Avrupa'da dile getirilmiştir (Erdoğan, 2018, s. 790; Erdem, 1994, 9: 110-11).

Deizmin Çeşitleri

Deizm genellikle "varlığı akılla bilinen ve sadece kâinatı yaratan fakat ona müdahale etmeyen Tanrı tasavvuru" şeklinde tarif edilse de, onun mâhiyeti ve dayandığı prensipler hakkında ortaya konan yaklaşımlar belirli noktalarda farklılıklar göstermektedir (Dorman, 2009, s. 10-11). Dolayısıyla deizm kendi içinde farklı görüşleri barındıran geniş yelpazeye sahip olduğu için deizm hakkında bilinmesi gereken ilk şey, onun tek tip olmayıp çeşitli versiyonlara sahip olduğudur. Kaynaklarda da çeşitli deist gruplardan bahsedilmektedir. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

İlk grup, ezeli, sonsuz, özgür, akıllı bir varlık olarak dünyayı yaratan, saat gibi kuran ve idaresini üstlenen ama dünyayla irtibatı olmayan, içinde olup bitenle ilgilenmeyen bir Tanrı'ya inanmaktadır (Düzgün, 2017, s. 7). Başka bir ifadeyle, akıllı ve güçlü bir Tanrı bu dünyayı, önceden var olan muhteşem bir cevherle düzenleyerek var etmiş, evrenin işlevine uygun olarak doğal yasaları planlamıştır. Ancak bu Tanrı evrendeki işleyişe karışan faal bir Tanrı değildir. Doğal yasalarda mucizeler gibi kural dışı bir durum olması mümkün olmadığı gibi, Tanrı'nın insan varlığı ile bireysel manada herhangi bir ilgisi de bulunmamaktadır (Dorman, 2009, s. 10-11). İkinci grup dünyada olup bitenle ilgilenmeyen bir Tanrı, olup bitenin bilgisine, olup biteni etkileyecek bir kudrete, gerektiğinde müdahil olacak bir irade ve hikmete sahip olmadığını söyler. Üçüncü grup, Tanrı'nın ahlakî sıfatlarını kabul ederler, ama insan ruhunun ölümsüzlüğünü ve ahlakî terimlerin Tanrı ve insanlar arasında bir işlevselliğe sahip olduğunu reddeder. Dördüncü grup, bütün doğru dinî ve ahlakî doktrinleri kabul etmekle birlikte, bunu genel bir

kategori olarak vahyin verebileceğini bunun için özellikle ve sadece Hıristiyan vahyine ihtiyaç olmadığını söyler. Beşinci grup, aklın keşfettiği hakikatlere ek olarak nebevî hakikatlere de ihtiyaç duyulduğunu iddia eder (Düzgün, 2017, s. 7).

Altıncı grup, Tanrı'nın ahlakî bir varlık olduğu fikrinden hareketle O'nun kâinata lütuf ve kerem gözüyle baktığını ve bu durumun bir müdahale sayılmadığını öne sürmektedir. Ama aynı insanlar, mucizenin imkânsızlığı konusunda görüş birliğine varabilmektedirler. Yedinci grup ise, dini anlayışı daha da yaklaştırmakta, söz gelişi, Tanrı'ya karşı bazı görevlerimizin olduğunu, ölümden sonra iyilerin mükâfat, kötülerin ise ceza göreceklerini savunmaktadır (Aydın, 1999, s. 181). Sekizinci grup, Tanrı'nın dünyayı ya yokluktan ya da önceden var olan "düzensizlik"ten yarattığını, insanı da dâhil olmak üzere evrendeki her şeyin, Tanrı'nın ilâhî takdirine bağlı olarak var olduğunu savunur. Bun anlayışa göre, Tanrı, ölümden sonraki yaşamda iyilikleri ödüllendirip, kötülükleri cezalandıracaktır. İlâhî bir vahyin reddedildiği bu anlayışa göre insan, Tanrı'nın doğası, varlık ve insanın ahlâksal görevleri hakkında gerekli bilgiyi alabileceği tek kaynak olarak sadece aklına dayanıp güvenmelidir. Dokuzuncu grup, yukarıda tanımlanmaya çalışıldan sadece ölüm sonrası bir yaşamın olmadığı, insanın ödülünün de cezasının da bu dünyada olduğu iddiasıyla farklılık arz etmektedir. Onuncu grup ilâhî takdirin, insanın ahlâksal hareketleriyle değil, sadece doğa ile alâkalı olduğunu, mutluluk ya da kederin, her ne olursa olsun ölmeden önce kişinin yaşadıklarıyla sınırlı kaldığını ve ölüm sonrasında ilâhî yargılamanın olmadığını iddia eder. Onlara göre doğruluk ve iyilik kişinin ödülüdür (Dorman, 2009, s. 10-11). Onbirinci grup ise dünyanın yüce bir Yaraticısının olduğuna, bu Yaraticının dünyadaki eylemlerin kontrolünü doğal süreçler ile yürüttüğüne, ancak O'nun iyilik ve adâlet gibi ahlâksal niteliklerden yoksun bulunduğuna inanmaktadır. Bu şekilde bir deizm anlayışının ilâhî vahiy ile âhirette mükâfat ve cezalandırma inançlarını reddedeceği gayet açıktır. Onikinci grup, Tanrı'nın nitelikleri ve dünya üzerindeki ilâhî kontrolü noktasında bir önceki tür deist anlayışla aynı görüştedir. Tanrı'ya karşı ahlakî mükellefiyetleri kabul ederken ilâhî vahiy, ruhun ölümsüzlüğü ve ahirette gerçekleşeceğine inanılan ödüllendirme ve cezalandırma gibi inançları reddetmektedir. Onüçüncü grup ise her an her şeye gücü yeten, sonsuz ve sınırsız güçte, her şeyi bilen, sonsuz iyilik ve güzellik sahibi, Dünya'nın yaratıcısı olan bir Tanrı'nın varlığına inanır. Bununla beraber onlara göre Tanrı'nın dünya üzerinde ilâhî eylem ve kontrolleri vardır. O, insanı var eden, ona ahlâksal ve dinsel görevler yükleyen, gelecek yaşamda iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandıracak bir Tanrı'dır. Ancak bu deistler, doğal akıl ile anlaşılabilir olan kısımları dışında, ilâhî vahiy fikrini reddetmektedirler (Dorman, 2009, s. 10-11).

Bunların dışında bir de "hıristiyan deistler" olarak anılan W. Wollaston (ö. 1724), T. Woolston (ö. 1731), T. Chubb (ö. 1746) ve T. Morgan (ö. 1743) gibi kişiler, Hıristiyanlığa inanmakla birlikte aklın da aynı gerçeklere ulaşabileceği, bir tabii din kurabileceği ve nihayet Hıristiyanlık ile akıl arasında hiçbir çatışma olmadığı şeklinde daha ılımlı tezler ileri sürmüşlerdir

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
(Erdem, 1994, 9: 110). Görüldüğü gibi deistlerin bir kısmı, dinin varlığını bütünüyle reddederken, bir kısmı, “aklın testinden geçerek onaylanan dine evet” demektedirler (Düzgün, 2017, s. 7).

Deizmin Temel Görüşleri

Yukarıda da ifade edildiği üzere deizm kendi içinde birçok farklı görüşlere sahip dinî ve felsefî bir ekoldür. Bu farklılıklara rağmen genel olarak üzerinde hem fikir olduklarını söyleyebileceğimiz birtakım görüşleri de vardır. Bu bağlamda zaman içinde kendine özgü felsefî bir hüviyet kazanan deizm, ulûhiyet anlayışlarını şu iki temel üzerine inşa etmiştir: (i). Kâinatı yaratan ama ona müdahale etmeyen bir ulûhiyet anlayışı, (ii). akla ve bilime gösterilen büyük güven (Aydın, 1999, s. 180)

Bu tespitten hareketle felsefî bir doktrin olarak deizmin ana ilkelerini ve temel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Tanrı-Âlem İlişkisine Dair Görüşleri

- 1.1. Tanrı, ilk neden olarak evreni varlığa getirmiştir.
- 1.2. Tanrı, evreni yöneten değişmez yasaları da yaratmıştır.
- 1.3. Tanrı kâinat ile iç içe değil, aksine evrene müdahale etmeyen aşkın bir varlıktır.
- 1.4. Tanrı, yaratılışa, yarattığı evrene hiçbir şekilde içkin olmayıp, tıpkı bir saatçinin, saatini imal edip, kurduktan sonra, saatiyle bir ilişkisinin kalmaması gibi, evrene aşkındır. Çünkü yaratma olup bitmiş bir iştir, evrene müdahale etmez (Cevizci,1997, s. 172). Çünkü insanı akla sahip bir varlık olarak yaratmıştır; dolayısıyla o, doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek güçte olduğu gibi, bilim yoluyla âlemi de kontrol edebilecek durumdadır. Böylece, insan, hem Tanrı'ya inanma hem de aklını kullanıp bilim yaparak hayatın doğrularını keşfedebilme imkânına sahiptir (Özcan, 2013, s. 27). Dolayısıyla deistlerin Tanrısı teizmde olduğu gibi, ilim, irade, kudret, adalet ve merhamet gibi sıfatlara sahip bir varlık değildir (Düzgün, 2013, s. 67-68).
- 1.5. Öte yandan deistik teoloji bireyle değil, mekanik evrenle ilgilenmiştir. Deistlere göre Tanrı'nın; bireyin ve toplumun hayatında yer tutmasından, ahlaka kaynaklık etmesinden daha önemlisi evrenin sürdürülebilirliğidir. Bu açıdan Tanrı, bilen, peygamber gönderen, duaları kabul eden bir varlık değildir. Dolayısıyla deistler Tanrı'nın, sadece kudret sıfatına odaklanan bir Allah-âlem ilişkisi tasavvuru geliştirmişlerdir.
- 1.6. Söz konusu teolojide, Tanrı 'boşlukların Tanrı'sı gibi resmedilmiş, teolojik teorileri destekleyen her bilimsel gelişme, Tanrı'nın ispatı için boşluğu dolduran yeni bir değer olarak sahiplenilmiştir. Deizm, 'neden'den daha çok 'nasıl' üzerinde durmuştur. Başka bir ifadeyle, algıladığımız dünyayı açıklamayı birinci öncelik olarak görmüştür

(Düzgün, 2013, s. 67-68).

Deist ulûhiyet anlayışında Tanrı'nın âleme müdahale ettirilmemesinin nedenleri başında, O'nun aşkınlığını korumak ve antropomorfizmin her çeşidinden uzak kalabilmek gelmektedir. Deistlerin şiddetle karşı çıktığı hususlar aslında kilisenin temsil ettiği Hz. İsa merkezli ulûhiyet anlayışı bulunmaktadır. Zira teslis düşüncesi tenzih fikrine ters düşmektedir. Ayrıca deistlerin birçoğu, özellikle Katolik Hıristiyanlığını esrarengizliğe ve mucizeye gömünü olmakla reddetmiştir (Arıcan, 2014, s. 65). Fakat onlar, aynı zamanda dinsiz olmadıklarını belirtmek için de çok kere kendilerini Hıristiyan deist olarak adlandırmışlardır (Aydın, 1999, s. 182).

2. Akıl-Vahiy İlişkisi İle İlgili Görüşleri

- 2.1. Akıl, vahiyle uyum içindedir, ya da vahiy akla uygun olmalıdır.
- 2.2. Dinin kutsal kitabı, aklın ışığında analiz edilmeli ve mistik öğelere ve mucizelere yer verilmemelidir.

Deistlerin temel gayelerinden biri ortaçağlardan beri oldukça yaygın olan "akla mantığa sığmamasına rağmen inanıyorum" fikrinin yerine "makul olduğu için inanıyorum" fikrini getirmek ve inancı mümkün olduğu ölçüde aklileştirmek olmuştur (Aydın, 1999, s. 182). Bir başka ifadeyle inanç sistemini mümkün olduğu ölçüde akla ve mantığa uygun hale getirme, dolayısıyla insanların anlayarak inanmalarını ve yaptıklarını bilerek yapmalarını sağlayıp gerek inançları gerekse fiilleri bakımından tam olarak hür sayılmalarına katkıda bulunma amacını taşımışlardır (Özcan, 2013, s. 27).

3. Ahlak ve Kötülük (Teodise) İle İlgili Görüşleri

- 3.1. Aydınlanmacılara ve öncülüğünü yaptıkları deistlere göre, Allah'ın yarattığı evren akıl yasalarına göre işliyorsaydı, bu ahlak alanında da böyle olmalıdır. İnsanların kurtuluşunu doğal ve rasyonel olan bu yasal dünya içinde aramak varken insanın kurtuluşunu Tanrı'nın ayrı bir irade göstererek örneğin bir kiliseye aidiyete bağlaması düşünülemez (Düzgün, 2017, s. 8).
- 3.2. Kulların "Ahlak" ile isimlendirdikleri davranışlar tanrı yanında nötrdür. Olumlu veya olumsuz bir şey ifade etmezler. Tanrı çok şefkatli, merhametli, mutlu ve sevecen bir zattır. Kullarından da sadece mutlu olmalarını istemiştir. O'na karşı yapılacak herhangi bir şey, O'nun mutluluğunu arttırıp azaltmaz (Dorman, 2009, s.415).
- 3.3. Deistlere göre dünyadaki var olan kötülükler ve adaletsizlikler tanrının değil insan fiillerinin sonucudur. Çünkü tanrı evrene ve içindekilere müdahale etmemektedir.

Bu açıdan deistler "dünyada kötülük neden var?" sorusuna, kötülüklerin insan kazanımı olduğu şeklinde cevap vermektedirler. Zira onlara göre Tanrı, insan yaşamıyla hiçbir şekilde ilgilenmemektedir. Başka bir ifadeyle ahlak, Tanrı'nın ilgi alanına girmemektedir (Düzgün, 2017, s. 8-9).

4. Din, Mezhep İle İlgili Görüşleri

- 4.1. Deizm, sahip olduğu ulûhiyet anlayışıyla dini hayata imkân vermemektedir. Deist anlayışta dayanma, bağlanma, teslim olma, dua ve tevbe etme gibi dini hayatın merkezindeki olgulara yer bulunmamaktadır. Dolayısıyla deizmin Tanrısı ibadet edilen bir Tanrı değildir.
- 4.2. Deizm, Tanrı kavramı ile din arasında da bir ayrıma gider. Deizm insan söz konusu olduğunda ikna dilinin tercih edilmesini istemekte, dikte ve empozeyi reddetmekte ve dışarıdan bazı gerçeklerin önerilmesine de karşı durmaktadır. Bu nedenle deistler din, mezhep gibi kurumsal yapıları bağımsız düşüncenin önündeki en büyük engeller olarak görmekte ve insanın ikna ile değil de ödül ve ceza ile yönlendirildiği bir sistem olarak algılanan dine itiraz etmektedirler (Düzgün, 2017, s. 9).
- 4.3. Tanrı, kulları için bir takım sosyal ve toplumsal kurallar belirlememiştir. Deistler daha çok Tanrı'yı aşkın ve her türlü iyilik ile güzelliklerin kaynağı olan tek ve yüce bir varlık olarak tasavvur etmişlerdir. Tanrı'nın varlığının ve birliğinin tasdik edilmesi, söz konusu iyilik ve güzelliklere uygun bir hayat yaşanılması, yani âdil, ahlâklı, yardım sever bir insan olunması gerektiğini savunarak, Tanrı'yı değil ancak Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi sınırlamışlardır. Bu sebeple onlar, belirli ilkelere indirgenmiş bireysel bir din anlayışını benimsemişlerdir (Dorman, 2009, s. 441).
- 4.4. Deistlere göre Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm ve diğer dinlere ait - Tanrı'nın varlığı hariç- tüm itikadî esaslar merduttur. Fakat deistlerin bir kısmı Hıristiyanlığın veya bozulmamış halinin akıl ile çatışmadığını, öğretilerinin doğa ile de keşfedilebilir olduğunu savunarak kendilerine Hıristiyan deistler denilmesine sebep olmuşlardır (Erdem, 1994, 9: 110).

5. Akıl İle İlgili Görüşleri

- 5.1. Deizm, katı akılcılığa dayanmaktadır. Bu nedenle Tabii Din anlayışı ile ortak noktalarda buluşmaktadır. Onlara göre akıl, doğadaki/evrendeki kanun ve tasarımı kişisel gözlemleriyle keşfetme, onaylama ve ebedileştirme kudretine sahiptir. Aklın verili bir metni değil doğal olanı anlama, açıklama ve yorumlamaya kodlandığı inancındadırlar. Dinlerin bu doğal akışı bozduklarını iddia ederler. Deistler ancak deizm içerisinde aklın ve mantığın gerçek anlamıyla yüceltiltiğini iddia etmektedirler.
- 5.2. Deistler, ahlaki rasyonalizm taraftarındırlar. Ahlaki doğrular aklen keşfedilebilir ve şeyler arasındaki ilişkilerin zorunlu mu mümkün mü olduğu da yine aklın keşif alanı içindedir. Ahlaki doğrular, akıl doğrularıdır. Akıl doğal dinde içerilen birçok hakikati tek başına keşfedebilir. İnsanlar tarafından kavranamayacak gizlerin, sırların bir din içinde olması düşünülemez (Düzgün, 2017, s. 9).

5.3. Kullar tanrının varlığını ve onun bizden beklentilerini doğalarıyla bilir, Tanrının vermiş olduğu akıl ile de bu bilgileri test eder. Zaten insanın bu gibi bir özelliğe sahip kılınmasından dolayı ona ayrıca bir bildirimde bulunulmasının gereksiz olduğu üzerinde durulmuştur (Dorman, 2009, s. 443). Bu nedenle deistlere göre kurtarıcı olan bilgi, akla ve sağduyuya yaslanan bilgidir. Bunların kolektif kullanımı bizi Tanrı'nın varlığına götürür. Tanrı'nın varlığının bilgisine ulaşmak için 'kurnaz araçlara/kilise mensuplarına' gerek yoktur. Kurnaz araçlar, önce insanları Tanrı korkusuyla tanıştırdı, sonra bu korkudan kurtarmak için insanları kendilerine köle yapanları tanımlamaktadır (Düzgün, 2017, s. 9).

6. Peygamberlik, Vahiy ve Mucize İle İlgili Görüşleri

6.1. Deistler dinin esrarengiz yönünü inkâr ettikleri için peygamberliği, mûcize anlatımlarını ve dinsel gizemleri reddederler (Dorman, 2009, s. 18). Onlara göre tabiat kurallarına aykırı olan mucizeler gibi olaylar varlık göstermemişlerdir. Genel görüşe göre mûcizeler akıl dışı, anlamsız ve gereksiz görülür. Bazen de hem Tanrı hem de doğanın değişmezliği açısından imkânsız olarak değerlendirmişlerdir (Dorman, 2009, s. 430).

7. Ahiret İle İlgili Görüşleri

7.1. Deistler, ahiret ile ilgili birbirinden farklı görüşler benimsemişlerdir. Çoğunluğuna göre ahiret hayatı olmayacaktır (Erdem, 1994, 9: 110). Kulların davranışları için ödül veya ceza yoktur. Kimilerine göre ise ahiret hayatı vardır ve orada kullar ödül veya ceza ile karşılık bulacaklar. Kimilerine göre ise ahiret hayatı olmayacaktır ama kulların ödül veya cezası kendilerine dünyada verilir. Tanrı yarattıkları ile yakın bir ilişkide bulunmaz, onların ihtiyaçlarını duyar ama cevap veremez (Dorman, 2009, s. 416).

8. Diğer Görüşleri

8.1. Deistler, insanların doğuştan günahkâr olduğu inancını savunan (aslî günah) ve benzeri öğretileri reddederler (Dorman, 2009, s. 19).

8.2. Deistlere göre Ruh için ölüm söz konusu değildir; Tanrı İlahî adaleti gerçekleştirmek için ruhu ölümsüz yaratmıştır (Erdem, 1994, 9: 110).

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız bu görüşler göz önüne alındığında şunu diyebiliriz ki; deist kişi, Tanrı'nın iyiliğine ve takdirine inanan fakat Hıristiyanlığın kutsal kitap geleneğine dayalı, vahyedilmiş bir imanı benimsemeyi reddeden bir monoteisttir. Bir başka ifadeyle, bir deist doğal dine, yardımcısız akla dayalı bir dine inanmakta; vahyedilmiş, kutsal kitap vasıtasıyla, doğaüstü vahye dayanan bir dine inanmamaktadır (Arıcan, 2014, s. 66).

Deist Görüşlerin Günümüze Etkisi

Deizm, Avrupa'da dinî konulara akli metodları uygulayan, buna bağlı olarak

da tarihi Hıristiyanlığa, akla ve mantığa aykırı olan anlayışlarına, dindeki tabiatüstü olaylara ilgili inanışlara, kilisenin otoritesine karşı çıkan bütün bunlardan dolayı da Hıristiyan âleminde taassubun, baskının kırılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Batı dünyasında, peşin hükümlerin, batıl inançların yıkılmasında, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin dışında kalan dinlere karşı daha ılımlı bir tavır takınılmasında da önemli rol oynamıştır (Aydın, 1999, s. 183-184). Bunun yanında, deizmin, âlemlerle ilgilenmeyen ulûhiyet anlayışıyla, vahye dayanan dinlerdeki teslimiyet, dua, tövbe, ibadet vb. ruhsal ihtiyaçların dayanaklarının zayıflamasına ve hatta dinin sadece ahlâk'a indirgenmesine sebep olmuştur (Özcan, 2013, s. 27). Diğer taraftan 17. ve 18. yüzyıllardaki deistlerin teizme yönelttiği eleştiriler 19. yüzyılda ateizmin işine yaramıştır. Özellikle deistler tarafından dinin akli bir çerçeveye oturtulması, vahiy dahil din için önemli birçok konunun bir yana itilmesi, ateistin işine yaramıştır. Deistin vahye dayalı dinlere yönelttiği tenkitleri, ateist, gayet rahatlıkla, deizme karşı da yöneltmiş ve böylece bir taşla iki kuş vurmuştur. Vahye, mucizeye, ahret hayatına yer vermek istemeyen, Tanrı'yı kâinata müdahale ettirmeyen bir din anlayışı, ateizme giden yolun yarısından fazlasının katedilmesine imkân kazandırmıştır (Coşkun, 2017, s. 41). Başka bir ifadeyle deistik eleştiriler ateizme basamak olmuş ve modern çağdaki ateizme zemin hazırlamıştır (Coşkun, 2017, s. 41). Diğer taraftan feodal dinsel anlayışların baskın olduğu yerlerde, deizm, çoğu zaman tanrıtanımazlığın el altından bir biçimi, maddecilerin dini saf dışı bırakmalarına uygun düşen bir yol olmuştur (Frolov, 1997, s. 100).

Deistlerin Tanrı'nın, sırf akılla bilinebilen ve âleme müdahale etmeyen bir varlık olduğu görüşü, hayata aklın ve bilimin egemen olması, dolayısıyla hayatta dinin yerinin zayıflaması anlamına geliyordu. Bu, dinin dolayısıyla vahyin insan hayatındaki yerini ve önemini tartışmaya zemin hazırlamıştı. Bu noktada ileri giden bazı deistler, hayatta aklın ve bilimin yeterli olacağını, dolayısıyla bilim ve teknolojinin geliştiği bir yerde vahye ve dine artık ihtiyacın kalmayacağını, eğer burada bir dine ihtiyaç var ise, onun ancak vahyi, dolayısıyla müdahaleyi içermeyen bir "tabîî din" olabileceğini söylemeye yönelmişlerdir (Özcan, 2013, s. 27).

Son yıllarda ülkemizde iç ve dış mihrakların desteklediği ve yönlendirdiği DAEŞ, TALİBAN, FETÖ gibi dini grupların düşünceleri ve uygulamaları örnek gösterilmekte ve deizm çıkış yolu olarak sunulmaktadır. Bunlar sosyal medya üzerinden geniş kesimlere ulaşabilmektedirler. Kimi çevreler de İslam âleminin ilerleyebilmesi için İslam'ın da tıpkı Hıristiyanlık gibi reform edilmesini, deist bir din anlayışının hâkim kılınmasını savunmaktadırlar. Halbuki İslam tarihine münferit birkaç olayın dışında din adına bilimsel gelişmelere engel olmadığı söylemez. Kimi mistik çevreleri hariç tutarsak İslam'da dünya-ahiret dengesi de kurulabilmiştir (Coşkun, 2017, s. 44).

Sonuç Yerine: Deizmin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

İslâm'ın ulûhiyet anlayışına göre Allah, âlem ve insan arasındaki münasebet birbirinden bağımsız düşünülemez ve aralarında kesintisiz ve kopmaz bir bağ vardır. Tanrı'nın yaratması ise deistlerin iddiaların aksine bir kereye

mahsus olmuş bitmiş bir olgu değildir. Bu açıdan Allah, ilmi, hikmeti ve lütfüyle âleme her an müdahale eden yüce bir varlıktır. Dolayısıyla Allah ile âlem arasındaki yaratan-yaratılan ilişkisi, deizmin bir defa olup bitmiş ve artık söz konusu edilmemesi gereken bir yaratan-yaratılan ilişkisi değildir. Allah'ı âlemden ve insandan uzaklaştıran yanlış bir aşkınlık anlayışına sahip deist iddianın aksine Allah “yerin ve göklerin nurudur” (en-Nûr 24/35) ve insana “şah damarından daha yakındır” (Kâf 50/16; Erdem, 1994, 9: 111).

Deistlerin âleme müdahale etmeyen Tanrı görüşlerini günümüzdeki bilimsel veriler geçersiz kılmaktadır. Çünkü bilim, maddenin doğası, maddenin tabii olduğu kanunları kendi kendisinin yapmasının imkânsız olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan âlem, kendisiyle sürekli ilgilenen ve ona müdahale eden bir Tanrı'ya gereksinim duymaktadır (Düzgün, 2017, s. 7).

Diğer taraftan kâinata müdahale etmeyen bir Tanrı anlayışı, hangi akli çıkarımın ya da haberin sonucu olarak varılan bir hüküm olduğu sorgulanmalıdır. Bu sorgulama ile Tanrı'nın evrene müdahil olup olmaması üç şekilde izah edilebilir. Birincisi, Tanrı acizliğinden dolayı müdahale etmeye gücü yetmiyor. İkincisi, Tanrı'nın bizzat kendisi karışmamayı irade etmiştir. Üçüncüsü, kullarına emirlerini ve yasaklarını bildirmiş, ahirette de bunların hesabını soracaktır. Birinci durum (aciz olması) imkânsızdır. Çünkü evreni yaratacak güce sahip bir Tanrı'nın bu evrendeki bir bireyin yaşamına müdahale konusu gibi bir şeye gücünün olmaması düşülemez. İkincisi (karışmamayı irade etmesi) aklen imkânsızdır. Çünkü Tanrı olması, birtakım sıfatlarının olmasını gerektirir. Bir ülkeyi fethedip, orada devlet kuran bir lider düşünün ki burada koltuğuna oturmuş ve ülkenin hiçbir sorunu ile ilgi ve alaka kurmamış, oradaki yaşayanları kendi hallerine bırakmış, o ülke için bir denetim, asayiş, anayasa ve kural koymamıştır. Bu ülkede ciddi bir kaos, karşı konulamayan bir anarşi ve ani bir çöküş kaçınılmaz olacaktır. Bir fabrika kurup, içindeki makineleri ustalara ve işçilere teslim edip, fabrikanın işleyişi başladıktan sonra hiçbir hüküm, şart ve yönetim esası koymayarak, her şeyi kendi akışına bırakıp, sadece odasında oturan bir fabrikatör düşünmek aklın doğru çıkarımlarının dışında olan bir kurgudan ibarettir. O halde geriye sadece üçüncü durum kalmaktadır. Bu da Allah Teâlâ'nın gerçek adaletinin tecelli edeceği, ölüm ile son bulan dünya hayatından sonra, yeni bir hayatın başlayacağı, bu dünyanın sadece bir imtihan yeri olduğu, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarının bulunduğu, imtihan sonunda zalimin ceza, mazlumun hakkını aldığı bir hesap gününün olduğuna imandır. Evreni yaratanın, bu evrende bulunan insanlara müdahale etmesinin, peygamberler vasıtası ile insanlara emirler göndermesini abes olarak görmek ile toplumların asayiş ve güvenliğini sağlamak için getirilen hukuk kurallarının abesle iştiğal olduğunu söylemek aynı şeylerdir (Erdoğan, 2018, 794).

Deistlerin Tanrı tasavvuru, Tanrı kelimesinin sözlük anlamı ile dahi bağdaşmayan, onu hâkim ve güçlü kılma yerine aciz ve güçsüz bir sığata büründüren bir anlayıştır. Kâinata olup bitenler dikkatle incelendiğinde, evrendeki her şeyin mükemmel bir uyum içerisinde olduğu, bu mükemmel uyum yasalarının ancak güçlü ve bilge bir Tanrı tarafından ortaya

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
konulabileceği neredeyse herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir (Erdoğan, 2018, 794).

Öte yandan deizmin güçlü ve zayıf yanı da katı bir akılcığa dayanmasından gelir. Akli yaklaşımın dini konularda yetersizliği ortaya çıktıkça hem rasyonel teizm, hem de deizm, çözmekte güçlük çektikleri birtakım problemler karşı karşıya kalmıştır. Tabi din anlayışı, ancak belli bir aydınlar kesimine çekici görünmüş ve geniş kitlelere hiçbir zaman ulaşamamıştır. Ayrıca deizm, dini esrareniz yönünü tenkit ederken oldukça ifrata kaçmıştır. Mesela birçok deist, vahyi inkâr etmektedir. Kaldı ki birçok ilim adamı ve filozofa göre, esrareniz kelimesinden korkmaya gerek yoktur. Çünkü bilimin konusu olan evren dahi esrarenizdir. Bir şeyin esrareniz olması, onun batıl olduğu anlamına gelmez. Eğer esrareniz olan her şey, akıl dışı görülerek bir tarafa itilseydi, bilimin ilerlemesi imkânsız olurdu (Aydın, 1999, s. 183).

Bilindiği üzere İslam düşüncesinde peygamberlere ve vahye iman, Allah inancının bir gereğidir. Çünkü Allah'ın insanlarla iletişime geçmesi, onlara emir ve yasaklarını bildirmesi peygamberler aracılığı ile mümkündür. Bu inanç doğrultusunda nübüvvet konusuna akli imkân açısından yaklaşan kelâm âlimleri, Allah'ın peygamber göndermesini insanlar için gerekli ve lüzumlu görmüşler, bu gerekliliği de hem ilâhî hem beşerî açıdan inceleyerek ispatlamaya çalışmışlardır. Çünkü deizmde olduğu gibi insanlık tarihinde nübüvvet ve vahiy inancını inkâr edenler her zaman olagelmıştır. Onların çoğu Allah'ın varlığını kabul etmekte, fakat gönderilen peygamberleri, indirilen kutsal metinleri ve bu doğrultudaki inanç esaslarını inkâr etmişlerdir. Bu inkârlarını da insan aklının nübüvvet ihtiyacı hissettirmeyecek derecede ihtiyaç duyulan tüm hususları bilme yetkinliğine sahip olması, dolayısıyla aklın bu yetkinliğine rağmen Allah'ın peygamber göndermekle insanlara ilâhî emir ve yasakları sunmanın ilahî hikmete uygun düşmeyeceği teziyle temellendirmeye çalışmışlardır (Mâtürîdî, 2002: 221-222; Pezdevî, 1994: 130; Önal, 2019, 213 vd.).

). Bu bağlamda insanların farklı yaratılışa olmaları, kendileri için değerler yelpazesinde her şeyin yerli yerince konulması gerçeği karşısındaki acziyetleri, yaratıcıya "kulluk" gayesini yerine getirmede duyulan ihtiyaçların sağlanması gibi hususlar üzerinde durmuşlardır. Bu suretle onlar, nübüvvet olan ihtiyacı insanın entelektüel, psikolojik ve sosyal yetersizliklerini ve zaafalarını gerekçe göstererek insanî bir temele dayandırmışlardır. Buradan hareketle insanların bu ihtiyaçlarının karşılanması için Allah'ın rahmeti gereği peygamberlerin gönderildiği fikrini savunmuşlardır. Bunlara ek olarak Allah'ın mürîd ve mütekellim olduğunu, bu sıfatlarını nübüvvet vasıtasıyla tecelli ettirdiğini, bu sayede buyruklarını insanlara iletmiş olduğunu, bu bakımdan nübüvvetin imkânsızlığını ileri sürmenin Allah'ın bu tür sıfatlarını inkâr etmek dolayısıyla ekmel varlık olmadığı anlamına geleceğini belirterek nübüvvet olan ihtiyacı ilahî bir temele dayandırarak da ispatlamaya çalışmışlardır. Bu temel gerekçelerle kelamcılar, bir taraftan nübüvveti inkâr eden dinî ve felsefî akımlara karşı cevap vermeyi, diğer taraftan insanların peygamberlere ihtiyaç duyduklarını ispatlamayı

amaçlamışlardır (Yavuz, 2007, 33: 282).

Deizmin en zayıf yanı, dini hayatın mahiyet ve fonksiyonuna ters düşen bazı anlayışlara içinde yer vermiş olmasıdır. Ötelerin ötesinde olan tabiri caiz ise emekliye ayrılmış bir tanrı anlayışı, dini duygu ve düşüncüyü tatmin edemez. İman hayatında, dayanma, bağlanma, teslim olma, dua ve tevbe etme merkezi bir yer işgal eder. İnsan, bırakınız kendisiyle, topyekün kâinatla ilgilenmeyen bir Tanrı'ya nasıl ve niçin dua etsin, ibadet etsin? Böyle bir Tanrı'ya inanmak ne işe yarar? (Coşkun, 2017, s. 41). Bu bakımdan deistler insana güven aşıl原因 ve varoluşsal kaygılarına karşılık gelen Tanrı ile insan arasındaki bağlılığı dolayısıyla dua, ibadet ve tövbe etmenin gerek ve anlamını ortadan kaldırmışlardır. Halbuki insan Tanrı'nın karşısında takındığı tavra göre değer kazanmaktadır. İnsanlar bu yüce varlığa dua ile isteklerde bulunup lütuf ve yardımını talep edebilir ve Tanrı'ya iletmek istedikleri her mesaj mutlaka yerini bulur. Bu bakımdan Tanrı ve insan arasında nübüvvet ve ibadet yollarıyla belirli bir iletişimin olduğuna inanma İslâm'ın temel umdelerinden kabul edilmiştir (Erdem, 1994, 9: 111).

Bir başka açıdan Batı'da peşin hükümlerin yıkılmasında, Yahudilik ve Hıristiyanlığın dışında kalan dinlere karşı daha makul bir tavrın yerleşmesinde, deneysel bilgiye değer verilmesinde, üretken insan tipinin öne çıkarılmasında deizmin önemli katkıları olmuştur. Fakat deistler, ilim ile dini birbirinin düşmanı sayıp ikisinin birlikte olamayacağını ileri sürmüşler, vahyi ve peygamberliği inkâr etmişlerdir. Fakat her ikisinin (din-bilim) de insan açısından vazgeçilmez değere sahip olması, onları din- bilim ilişkisinde kompartimanist yaklaşıma sevk etmiştir. Deizmin doğurduğu en olumsuz sonuç ise vahiy kaynaklı değerler sisteminden insanoğlunu mahrum bırakmasıdır (Coşkun, 2017, s. 41). Buna ek olarak Tanrı'nın evrenle ilgilendiğini ama insanlarla ilgilenmediğini söyleyen deistlerin vahye ve peygamberliğe ihtiyaç olmadığı iddialarının peygamberlerin dünyayı hem yorumlayıp hem de değişime uğrattıklarını ve yaşanabilir bir dünyanın mücadelesini verdiklerini düşündüğümüzde tutar tarafı yoktur. Hıristiyanlığın peygamberlik kurumunu tahrif etmesinin ve bunun yarattığı travmanın faturasını bir bütün olarak dine kesmenin yanlışlığı ortadadır (Düzgün, 2017, s. 9).

Öte taraftan deizm, bir takım kelimî problemleri de beraberinde getirmiştir. Mesela, kâinatla ilgilenmeyen bir Tanrı, acaba kâinatı bilmekte midir? Kâinat üzerinde doğru dürüst bir tasarrufu olmadığına göre, bu Tanrı güçlü müdür? O, bir şeyler isteyen bir Tanrı mıdır? Sözün özü, deizm, Tanrı hakkında konuşmayı en aza indirgemektedir. Deistin, Tanrı'nın ilmi, kudreti, iradesi, merhameti, adaleti vs. hakkında bir şey söyleyecek hali yok gibidir. Bütün bu zayıflıklarından dolayı denilebilir ki, deizm, dinin kendisi değil, olsa olsa solgun ve ölgün bir yorumudur. Bunun için de deizmin, panteizm ve teizm gibi uzun ömürlü olması elbette beklenemez. Bugün, dini ve felsefi bakımdan deizmi savunan düşünürlerin olduğu pek söylenemez. Buna rağmen özellikle dünyanın ve bilimin otonomluğunda ısrar eden, dinin akli veçhesine ağırlık veren, dini sadece ahlaktan ibretmiş gibi görmek isteyen bazı insanların

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
dünya görüşlerinde deizmin bazı çizgilerine rastlamak mümkündür (Aydın, 1999, s. 184).

Diğer taraftan deistlerin akli bakımdan dinle ilgili uygun görmediği tutum ve düşüncelere yönelttiği eleştiriler bir noktaya kadar haklı olmakla birlikte, Hıristiyanlık özelinden hareketle bunu bütün dinler için genelleştirmesi uygun değildir. Örneğin deistlerin Kutsal Kitab'a karşı güvensizlikleri ya da Hıristiyanların tahrif edilmiş kutsal kitaplarını gerekçe göstererek tüm dinlere karşı çıkmışlardır. Halbuki İslâm dininin kutsal metni olan Kur'an'ın lafız ve mâna bakımından mucize olduğu, ilâhî koruma altında bulunduğu ve tarihen de bilindiği gibi asla tahrif edilmemiş ve edilemeyecek olduğu hususu Müslümanların ortak inancıdır. Vahyin sıhhati konusunda Batı'da beslenen kuşku ve inkâr tavrı akla mutlak güven psikolojisini doğururken İslâm düşünürleri ya ilâhî vahiyle sağlıklı aklın tam anlamıyla uyduğunu yahut daha fazla olarak vahyin akıl ötesi boyutlara da sahip olduğunu vurgulamışlardır (Erdem, 1994, 9: 111).

Son olarak şunu da ifade etmemiz gerekir ki deizm, kökeni itibarıyla Hıristiyanlık içindeki bir tartışma ve ayrılmadır. Batı düşüncesindeki deizm Hıristiyanlığın temel inançlarındaki sapmalara ve kilisenin dünya işlerine yönelik hırs ve politikalarına dayanır. Bir günde çıkmış bir tepki değildir. Tarihsel arka planı vardır. Hıristiyanlıktaki deizm, Hıristiyanlığı bilmekten, İslâm'daki deizm ise İslâm'ı bilmemekten kaynaklanır. Bu yüzden Hıristiyanlığın deizm gibi bir probleminin olması kendi içinde anlaşılabilir ancak İslâm inancı açısından deizm gibi bir problem söz konusu değildir. İslâm'daki deizm problemi dinin kendisinden değil, ağırlıklı olarak din adına uydurulan kabullerden ve bazı Müslümanların uygulamalarından kaynaklanmaktadır (Dorman, 2017, s. 15).

Kaynakça

- Arıcan, M. K. (2014). "Ulûhiyet Anlayışları", *Din Felsefesi*. Ed. Recep Kılıç, Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 59-82.
- Aydın, M. S. (1999). *Din Felsefesi*, İzmir: Dokuzeylül İlahiyat Vakfı Yay.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yayınları
- Coşkun, İ. (2017). "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. Van: Ensar Neşriyat, ss. 41-70.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn A. (1993). *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye*. Nşr. Muhammed Zübeydî, Beyrut, Sebilü'r-Reşad.
- Dorman, E. (2009). *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MÜSBE.
- Dorman, E. (2017). "Modern Çağda Deizmin Popülerleşmesi ve Sebepleri", *Aylık Dergi (Ağustos)*, ss. ???.
- Düzgün, Ş. A. (2013). "Allah'a İman", *İslâm İnanç Esasları*, Ankara: Grafiker

Yay., ss. 63-70.

Düzgün, Ş. A. (2017). "Deizm: Öncü İsimler ve Temel Doktrin", Aylık Dergi (Ağustos), ss. ???.

Erdem, H. (1994). "Deizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 9: 109-111.

Erdoğan, İ.H. (2018): "Deizm ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/57: 789-804.

Frolov, İ. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Çev. Aziz Çalışlar, İstanbul: Cem Yayınevi.

Hançerlioğlu, O. (ts.). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr M. (2002). *Kitâbu't-Tevhîd*. Çev. B. Topaloğlu, Ankara: İSAM Yayınları.

Önal, R. (2019). "Nübüvvet", *Sistemik Kelam*. Ed. M. Evcuran, Ankara: Bilay Yay., ss. 213-217.

Önal, R. (2007). *Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Nübüvvet Görüşü*. Basılmamış yüksek lisans tezi, Sakarya: SÜSBE.

Önal, R. (2019). "Nübüvvet", *Sistemik Kelam*. Ed. M. Evcuran, Ankara: Bilay Yay., ss. 213-217.

Özcan, H. (2013). *Din Felsefesi*. İzmir: Deuzem.

Pezdevî, Ebû'l-Yüsr M. (1994). *Usûlü'd-dîn: Ehl-i Sünnet Akâidi*. Çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yay.,

Şehristânî, M. A. (ts.). *el-Milel ve'n-Nihal*. Nşr.M. F. Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütüp.

Topaloğlu, A. (2001). *Teizm Ya Da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*. İstanbul: Furkan Yay.

Yavuz, Z. (2013). "Tanrı Tasavvurları", *Din Felsefesi*. Ed. Recep Kılıç, Ankara: Ankuzem, ss. 29-58.

Yavuz, Y. Ş. (2007). "Nübüvvet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 33: 279-285.

Zebîdî, M. M. (2002). *İthâfü's-Sâde*. Nşr. M. A. Beyzavî, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

1998-2018 Yıllarında Yaşanan Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkisinin Değerlendirmesi

Murat YILDIRIM, İnci Merve ALTAN

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
muratyildirim@karabuk.edu.tr

Öğr. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek
Yüksekokulu, ialtan@bandirma.edu.tr

Özet

Kriz, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyatlarda normalin üstünde veya altında gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olup gelişen teknoloji sonucu dünya ekonomisinin tek bir pazar haline dönüşmesiyle krizlerin bir ülkeden diğerine bulaşması kolaylaşmıştır. Bu çalışmada gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye ekonomisinin 1998-2018 yılları arasındaki performansı incelenmiş ve Kasım 2000, Şubat 2001 ikiz krizlerinin ve 2008 Küresel krizinin Türkiye ekonomisine etkisi Entropi ağırlıklandırılmalı TOPSIS Yöntemi ile değerlendirilmiştir.

TOPSIS yöntemi ile her bir yıl için elde edilen ekonomik performans sıralamasına göre en yüksek performans gösterilen 1998 yılı olup en kötü performans gösteren yıllar ise sırasıyla 2009, 2007, 2008 ve 2000 yıllarının olduğu görülmüştür. ABD’de başlayan 2008 Küresel Krizinin Türkiye’nin ekonomik performansını, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ikiz krizleri kadar sarsmadığı görülmüştür. Entropi yöntemiyle ekonomik performansın değerlendirilmesinde en etkili olan kriterler işsizlik oranı ve daha sonra onu takip eden Toplam Borç/GSMH olarak elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Performans, Türk Ekonomisi, Kriz, Çok Kriterli Karar Verme, TOPSIS Yöntemi, Entropi Yöntemi

The Evaluation of the Effect of the Crises to Turkey’s Economy Which Experienced During the Years 1998-2018

Abstract

The crisis is the fluctuations in prices of any goods, services, production factors or financial markets that are above or below normal, and as a result of the developing technology, the world economy has become a single market, making it easier for the crises to spread from one country to another. In this study, among the developing countries of Turkey examined the performance of the economy between the years 1998-2018 and November of 2000, the twin effects of the February 2001 crisis and the 2008 global crisis, Turkey’s economy

was evaluated by entropy weighting TOPSIS Method.

According to the economic performance ranking obtained by TOPSIS method for each year, 1998 was the highest performance and the years with the worst performance were 2009, 2007, 2008 and 2000 respectively. The United States began 2008 Global Crisis Turkey's economic performance has been seen in November 2000 and February 2001 crises shaking up the twins. The most effective criteria for evaluating the economic performance by the entropy method were obtained as unemployment rate and subsequent Total Debt / GNP.

Keywords: Economic Performance, Turkish Economy, Crisis, Multi Criteria Decision Making, TOPSIS Method, Entropy Method

Giriş ve Çalışmanın Amacı

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile dünyada hızlı bir finansal küreselleşme yaşanmaya başlanmıştır. Küreselleşme ile ülkeler arasındaki ilişkiler yoğunlaşmış ve ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkmıştır dolayısıyla dünya tek bir pazarda bütünleşmiştir (Kara, 2010: III). Finansal piyasalar arasındaki sınırın ortadan kalkması, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik hareket alanlarını, gelişmiş ülkelerin alanlarıyla kısıtlanmasıdır (Can Yazıcı, 2009: 6).

Kriz, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyatlarda normalin üstünde veya altında gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olup küreselleşmenin etkisiyle ülkeler arasında hızla bulaşma etkisi gösteren bir olgudur (Altay, 2016: 2). Bu nedenle ilgili tarih aralığında Türkiye’de yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 ulusal krizlerinin yanında 2008 küresel krizi de Türkiye ekonomisini etkilemiştir. Çalışmada Türkiye ekonomisinin 1998-2018 yıllarında performanslarının sıralanması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda ulusal iktisadi çalışmalarda kullanılmasa da uluslararası çalışmalarda yaygın olarak kullanılan Entropi Ağırlıklandırma TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Performans sıralamaları ile ilgili yıllarda meydana gelen Şubat 2000, Kasım 2001 ve 2008 Küresel krizin etkileri değerlendirilmiştir.

Türkiye’de Yaşanan Krizler

Türkiye küreselleşmenin etkisiyle dışa dönük ekonomik modeller izlemeye başladığı 1980’li yıllarda finansal krizlerle tanışmıştır. Bu tarihten önceki krizler Türkiye’nin kendi politika ve yapısal özelliklerinden dolayı meydana gelmiştir (Altay, 2016: 62).

Türkiye’de 1990 yılında hızlanan küreselleşme etkisi 1994 yılı Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne girerek küresel pazarın bir üyesi olması ile devam etmiştir. Ayrıca 1994’de kamu cari işlemler açığı temel nedeniyle yaşanan kriz ve önlem olarak alınan 5 Nisan’da IMF ile alınan enflasyon ile mücadele, ithalatı azaltıp ihracatı artırma, kamu harcamalarını azaltma ve özelleştirmeleri artırma kararları kısa vadede başarılı olsa da uzun vadede sorunları daha da büyütülmüştür (Altay, 2016: 69-70).

Uzun vadede başarı elde edemeyen 5 Nisan kararları makro ekonomik problemleri ortadan kaldıramamıştır. Bu nedenle 2001 yılında, kamu sektöründe başlayan daha sonra finans ve bankacılık sektörüne yayılan, tarihinin en ağır ekonomik krizi yaşanmıştır. Şubat 2001’de ekonomiyi çökme noktasına getiren krizi, likidite krizi olarak ifade edilen Kasım 2000 krizi tetiklemiştir. 2007 yılının ortalarında dev hacime ulaşan ABD Mortgage piyasasına ilişkin yerel ekonomik dalgalanma şeklinde algılanan küresel kriz, küreselleşmenin de etkisiyle kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve birçok kurumun batmasına neden olmuştur (Kara, 2010: 49-50).

Ülkelerin ekonomik performansları değerlendirilirken makro değişkenleri dikkate almak adeta zorunludur (Melkers vd.,2002: 2). Çalışmada ekonomik başarıda en fazla üzerinde durulan ve çoğunluğunun Avrupa Birliği’nce iktisadi başarı kriteri Maastricht kriterlerinde yer alan; Büyüme Hızı, Cari İşlemler Açığı/GSMH, Bütçe Dengesi/GSMH, TÜFE, Toplam Borç/ GSMH, Kamu Borç Faiz Oranı, İşsizlik Oranı, İhracat/İthalat Oranına ek olarak krizlerin bulaşmasında etkili olan Dolar Kuruna ait veriler kullanılmıştır.

Literatür Taraması

Urfaloğlu vd. (2013) çalışmasında, Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinde ekonomik açıdan durumunun tespitini ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality English) yöntemi, PROMETHEE (The Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluation) yöntemi ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemiyle yapmıştır. Sonuç olarak, AB üye ve aday ülkeleri ile Türkiye’nin ekonomik performansları karşılaştırılmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki sermaye transferinin önemi oldukça artmıştır. Bu nedenle gelişen ülkelerin ekonomik getirileri açısından daha çok ekonomik performansı olumsuz yönde etkileyen tarafları da bulunan doğrudan yabancı yatırımlara ağırlık verdiği görülmektedir. Mucuk vd. (2009), çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel bağıntıyı Türkiye ekonomisi için 1992-2007 verileri kullanılarak incelemiştir.

Karabulut vd. (2008) çalışmalarında, Türkiye ve Avrupa Birliği’ne (AB) üye olan ülkelerin 2001-2005 yılları arasındaki makroekonomik performansları değerlendirmişlerdir. Performans ölçümünde, ülkelerin teknik etkinlik (TE) ve toplam faktör verimliliği (TFV) ve bileşenlerindeki değişmelerin ölçümü Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist TFV endeksi yöntemlerinden yararlanmışlardır.

Özden (2012) çalışmasında, AB’ye üye ve aday ülkelerden Türkiye’nin gelişmişlik düzeyleri Maastricht Kriterleri de dikkate alınarak (Kamu Borçları/GSYİH), (İşsizlik Oranı%), (Bütçe Açığı/GSYİH), (Cari İşlemler Dengesi/GSYİH), (GSYİH/Nüfus), (Kısa Vadeli Faiz Oranı), (Euro Döviz Kuru) ve (Enflasyon) gibi ekonomik göstergeler (kriterler) kullanılarak, aynı birimle ölçülemeyen, birbiriyle çelişebilen kriterlerden oluşan çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünü veren VIKOR yöntemi ile sıralamıştır.

Eleren vd. (2008), çalışmalarında Türkiye ekonomisinin 1986–2006 yılları arasındaki performans düzeyini Büyüme Hızı, Cari İşlemler Açığı/GSMH, Bütçe Dengesi/GSMH, TÜFE, Toplam Borç/GSMH, Kamu Borç Faiz Oranı, İşsizlik Oranını kriter olarak TOPSIS yöntemiyle değerlendirmişlerdir.

Bu çalışmada, 1998-2018 yılları arasında meydana gelen küresel krizlerin Türkiye ekonomisinin performansına etkisinin Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemi ile yıllar için başarı puanını belirlenerek yorumlanmıştır.

Araştırmada Kullanılan Veriler ve Metodoloji

Çalışmada 1998-2018 yılları arasında yaşanan krizlerin Türkiye Ekonomisine olan etkisi Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir. Entropi yönteminin sonucu olarak Türkiye Ekonomisinin performansını en çok etkileyen ayırt edici kriter de bulunmuştur. Kriter olarak ekonomik başarının incelenmesi halinde Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından ekonomik performans göstergeleri olarak ilan edilen ve çoğunluğunun Avrupa Birliği'nce iktisadi başarı kriteri Maastricht kriterlerinde yer alan; Büyüme Hızı, Cari İşlemler Açığı/GSMH, Bütçe Dengesi/GSMH, TÜFE, Toplam Borç/ GSMH, Kamu Borç Faiz Oranı, İşsizlik Oranına ek olarak krizlerin bulaşmasında etkili olan Dolar Kuru dikkate alınmıştır. Bu kriterler Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. TOPSIS Yönteminde Kullanılan Kriterler

Kriterler	
K1	Büyüme Hızı
K2	Dolar Kuru
K3	Cari İşlemler Açığı/GSMH
K4	TÜFE
K5	Bütçe Dengesi/GSMH
K6	Toplam Borç/ GSMH
K7	Kamu Borç Faiz Oranı
K8	İşsizlik Oranı

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi, alternatif çözüm noktasının, pozitif ideal çözümün en yakınındayken negatif ideal çözümün en uzağında olacağı düşüncesine dayanmaktadır. Kısacası yöntem, alternatiflerin belirli kriterler doğrultusunda, kriterlerin alabileceği uç değerleri arasındaki ideal durumun değerlendirilmesidir. Entropi yöntemi ise TOPSIS yönteminde kullanılan kriterlerin önem derecelerine göre uygun ağırlıkların hesaplanması olup elde edilen sonuçların nesnellikini ve güvenilirliğini artırmaktadır (Yıldırım vd., 2018: 137).

Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulguları

Çalışmada Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından ekonomik

performans göstergeleri olarak ilan edilen ve aynı zamanda literatürde yer bulan Büyüme Hızı (K1), Dolar Kuru (K2), İthalat/İhracat Yüzdesi (K3), Cari İşlemler Açığı/GSMH (K4), TÜFE (K5), Bütçe Dengesi/GSMH (K6), Toplam Borç/GSMH (K7), Kamu Borç Faiz Oranı (K8) ve İşsizlik Oranı (K9) değişkenlerinin 1998-2018 yılları arasındaki verileri kriter olarak alınarak TOPSIS yöntemi ekonomik performans değerlendirmesi yapılmıştır. TOPSIS yönteminde kriterlere verilen ağırlıklar sonuçları direkt etkileyeceğinden son derece önemli bir etken olduğundan ağırlıkları bilirkişi insiyatifinin dışında nesnel olarak belirlenmesi adına Entropi yöntemi kullanılmış ve böylece literatürde yapılan diğer çalışmalardan farklılaşmıştır.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından ekonomik performans göstergeleri olarak ilan edilen değerlerin oluşturduğu standart karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ekonomik Performans Göstergelerinin Oluşturduğu Standart Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
1998	3,800	0,261	88,959	69,726	6,500	161,530	115,000	6,700
1999	3,800	0,420	-15,981	68,792	5,500	213,878	109,000	7,300
2000	3,800	0,624	-86,526	39,034	7,870	373,635	36,000	6,500
2001	-5,962	1,225	10,642	68,532	11,890	725,993	99,000	8,400
2002	6,430	1,506	-1,066	29,749	11,470	676,514	62,000	10,300
2003	5,608	1,493	-11,563	18,360	8,840	605,181	46,000	10,500
2004	9,644	1,422	-18,334	9,350	5,210	549,323	24,000	9,300
2005	9,010	1,341	-23,188	7,720	1,060	492,708	16,000	13,600
2006	7,110	1,431	-27,949	9,650	0,610	437,772	18,000	12,100
2007	5,030	1,302	-36,022	8,390	1,630	379,190	20,000	11,900
2008	0,845	1,293	-26,206	10,060	1,830	382,827	17,500	12,600
2009	-4,704	1,547	-7,549	6,530	5,540	442,406	9,000	14,100
2010	8,487	1,500	-24,878	6,400	3,650	408,742	9,000	13,600
2011	11,113	1,670	-27,986	10,450	1,370	372,232	12,500	11,100
2012	4,790	1,793	-17,141	6,160	2,080	339,498	9,000	9,300
2013	8,491	1,901	-16,477	7,400	1,180	323,914	7,750	9,700
2014	5,167	2,188	-9,206	8,170	1,280	299,597	11,250	10,300
2015	6,086	2,720	-4,722	8,810	16,600	290,016	10,750	11,400
2016	3,184	3,021	-3,597	8,530	29,700	291,333	8,500	11,100
2017	7,441	3,648	-4,001	11,920	47,400	282,145	9,250	13,000
2018	3,800	4,813	-1,829	20,300	72,600	486,947	25,500	10,800

Sonraki aşamada standart karar matrisindeki negatif, pozitif, çok büyük veya çok küçük değerleri 0-1 arası normal değerlere dönüştürülür yani standart karar matrisinin normalizasyonu gerçekleştirilir. Ekonomik performansa ait standart karar matrisine ilişkin normalizasyon değerleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ekonomik Performans Göstergelerine Ait Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
1998	0,130	0,028	0,604	0,513	0,068	0,082	0,539	0,135
1999	0,130	0,045	-0,108	0,506	0,057	0,108	0,511	0,147
2000	0,130	0,067	-0,587	0,287	0,082	0,190	0,169	0,131
2001	-0,203	0,131	0,072	0,504	0,124	0,368	0,464	0,169
2002	0,219	0,161	-0,007	0,219	0,119	0,343	0,291	0,207
2003	0,191	0,159	-0,078	0,135	0,092	0,307	0,216	0,211
2004	0,329	0,152	-0,124	0,069	0,054	0,279	0,112	0,187
2005	0,307	0,143	-0,157	0,057	0,011	0,250	0,075	0,273
2006	0,243	0,153	-0,190	0,071	0,006	0,222	0,084	0,243
2007	0,172	0,139	-0,244	0,062	0,017	0,192	0,094	0,239
2008	0,029	0,138	-0,178	0,074	0,019	0,194	0,082	0,253
2009	-0,161	0,165	-0,051	0,048	0,058	0,224	0,042	0,283
2010	0,290	0,160	-0,169	0,047	0,038	0,207	0,042	0,273
2011	0,379	0,178	-0,190	0,077	0,014	0,189	0,059	0,223
2012	0,163	0,191	-0,116	0,045	0,022	0,172	0,042	0,187
2013	0,290	0,203	-0,112	0,054	0,012	0,164	0,036	0,195
2014	0,176	0,233	-0,062	0,060	0,013	0,152	0,053	0,207
2015	0,208	0,290	-0,032	0,065	0,173	0,147	0,050	0,229
2016	0,109	0,322	-0,024	0,063	0,309	0,148	0,040	0,223
2017	0,254	0,389	-0,027	0,088	0,493	0,143	0,043	0,261
2018	0,130	0,513	-0,012	0,149	0,755	0,247	0,120	0,217

Ekonomik performans göstergelerinin olası bir krizde üstlenecekleri role göre ağırlıkları belirlenebileceğinden çalışmada en ideal ağırlıkları elde etmek adına Entropi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen ağırlık değerleri ideal karar için kriterlerin ekonomik performansı etkileme derecesini belirtmektedir.

Tablo 4. Kriterlerin Entropi Yöntemi İle Elde Edilen Ağırlık Değerleri

Kriterler		Ağırlık Değerleri
K1	Büyüme Hızı	0,127

K2	Dolar Kuru	0,158
K4	Cari İşlemler Açığı/GSMH	0,100
K5	TÜFE	0,108
K6	Bütçe Dengesi/GSMH	0,040
K7	Toplam Borç/ GSMH	0,177
K8	Kamu Borç Faiz Oranı	0,104
K9	İşsizlik Oranı	0,185

Entropi yöntemiyle hesaplanan ağırlık vektörü ile normalize edilmiş matrisin sütunları TOPSIS yöntemine göre çarpılarak Tablo 5'de gösterilen ağırlıklandırılmış matris elde edilir.

Tablo 5. Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
1998	0,016	0,004	0,060	0,055	0,003	0,015	0,056	0,025
1999	0,016	0,007	-0,011	0,055	0,002	0,019	0,053	0,027
2000	0,016	0,011	-0,059	0,031	0,003	0,034	0,017	0,024
2001	-0,026	0,021	0,007	0,054	0,005	0,065	0,048	0,031
2002	0,028	0,025	-0,001	0,024	0,005	0,061	0,030	0,038
2003	0,024	0,025	-0,008	0,015	0,004	0,054	0,022	0,039
2004	0,042	0,024	-0,012	0,007	0,002	0,049	0,012	0,035
2005	0,039	0,023	-0,016	0,006	0,000	0,044	0,008	0,051
2006	0,031	0,024	-0,019	0,008	0,000	0,039	0,009	0,045
2007	0,022	0,022	-0,024	0,007	0,001	0,034	0,010	0,044
2008	0,004	0,022	-0,018	0,008	0,001	0,034	0,009	0,047
2009	-0,020	0,026	-0,005	0,005	0,002	0,040	0,004	0,052
2010	0,037	0,025	-0,017	0,005	0,002	0,037	0,004	0,051
2011	0,048	0,028	-0,019	0,008	0,001	0,034	0,006	0,041
2012	0,021	0,030	-0,012	0,005	0,001	0,031	0,004	0,035
2013	0,037	0,032	-0,011	0,006	0,000	0,029	0,004	0,036
2014	0,022	0,037	-0,006	0,006	0,001	0,027	0,005	0,038
2015	0,026	0,046	-0,003	0,007	0,007	0,026	0,005	0,042
2016	0,014	0,051	-0,002	0,007	0,012	0,026	0,004	0,041
2017	0,032	0,062	-0,003	0,009	0,020	0,025	0,004	0,048
2018	0,016	0,081	-0,001	0,016	0,031	0,044	0,012	0,040

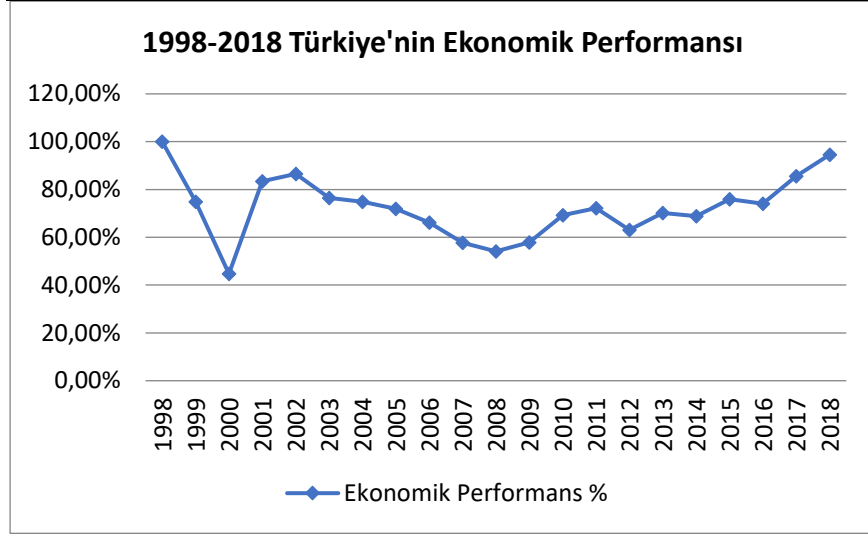
Ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrisinden faydalanılarak ilgili yıllara ait ekonomik performans sıralamaları tespit edilmiştir.

Tablo 6. 1998-2018 Yıllarına Ait Ekonomik Performans Sıralamaları

	S+	S-	CC	Puan %	SIRALAMA
1998	0,105	0,146	0,582	100,0%	1
1999	0,123	0,095	0,436	74,9%	9
2000	0,158	0,055	0,260	44,7%	21
2001	0,115	0,108	0,486	83,5%	5
2002	0,099	0,101	0,504	86,6%	3
2003	0,110	0,088	0,445	76,4%	6
2004	0,119	0,092	0,436	74,9%	8
2005	0,124	0,089	0,419	72,0%	12
2006	0,127	0,079	0,385	66,2%	16
2007	0,134	0,068	0,336	57,8%	19
2008	0,134	0,062	0,315	54,1%	20
2009	0,137	0,069	0,337	57,9%	18
2010	0,127	0,086	0,403	69,2%	14
2011	0,126	0,091	0,420	72,1%	11
2012	0,127	0,074	0,367	63,1%	17
2013	0,124	0,086	0,409	70,2%	13
2014	0,121	0,081	0,400	68,8%	15
2015	0,114	0,090	0,442	75,9%	7
2016	0,114	0,087	0,431	74,1%	10
2017	0,105	0,104	0,498	85,5%	4
2018	0,094	0,115	0,550	94,5%	2

Tablo 6 incelendiğinde Türkiye ekonomisinin ilgili yıllar arasında en yüksek performans gösterdiği yıl 1998 yılı olup en kötü performans gösterdiği yıllar ise sırasıyla 2009, 2007, 2008 ve 2000 yılları olduğu görülmüştür. Tablo 6'da elde edilen verilerin grafiği Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil1. Türk Ekonomisinin 1998-2018 Performans Değerlendirmesi

Sonuç

TOPSIS yöntemi Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri arasında sıklıkla kullanılan yöntemlerinden biri olup işletmelerde belirli kriterler doğrultusunda en uygun alternatifin seçiminde, finansal çalışmalarda ise çoğunlukla finansal oranlar kriter alınarak finansal performans değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Reelde hiçbir kriter karara eşit ağırlıkta tesir etmeyeceğinden yöntemde kullanılan ağırlıklar, öznel yargılarına göre kriterlerin ağırlıklarının belirlendiği AHP, Delphi, gibi istatistiksel yöntemlerin yanı sıra verilere göre hesaplanan nesnel ve objektif bir yöntem olan Entropi yöntemi ile de belirlenebilmektedir.

Çalışmada ülkelerin hangi yılda daha başarılı olduğunun tespiti için ilk defa Entropi ağırlıklandırılmalı TOPSIS yöntemi uygulanmıştır. Literatürde yıllara ait iktisadi performansın değerlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalardan ağırlıkların bilirkişilerce veya eşit olarak verilmesinin yerine Entropi yöntemi ile bilimsel olarak hesaplanmış olması çalışmayı diğerlerinden ayıran temel unsur olup daha objektif sonuçlara ulaşılmasına destek olmuştur. Çalışmanın bir diğer önemi ise çeşitli ekonomik değişkenlerin değerlendirilerek tek puana çevrilmesi sonucunda endeks oluşturmaya olanak sağlamasıdır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar gerçeğe oldukça yakındır.

Çalışmada Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2008 krizlerinin de içinde bulunduğu 1998-2018 yıllarını kapsayan 21 yıllık döneme 9 ayrı kriter kullanılmıştır. Her bir yıl için elde edilen ekonomik performans sıralamasına göre en yüksek performans gösterilen 1998 yılı olup en kötü performans gösterilen yıllar ise sırasıyla 2009, 2007, 2008 ve 2000 yıllarının olduğu görülmüştür. Analizin sonuçları Kasım 2000, 2006-2007 finansal dalgalanması ve 2008 küresel krizi ile desteklenmektedir. Türkiye'nin ekonomik performansını ABD'de başlayan 2008 Küresel Krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ikiz krizleri kadar sarsmadığı görülmüştür. Entropi yöntemiyle ekonomik performansın

değerlendirilmesinde en etkili olan kriterler işsizlik oranı ve daha sonra onu takip eden Toplam Borç/ GSMH olarak elde edilmiştir.

Bu güne kadar Türkiye'nin yaşadığı bütün krizlerin temelinde dış açığın etkili olduğuna dikkat edilirse bu sonuçların şaşırtıcı olmaması gerekir. Ancak geçmiş yıllarda çok daha küçük dış açıkla krize sapsanan Türkiye ekonomisinin, bu denli büyük cari açığa karşılık istikrarlı görüntüsünü sürdürebilmesinin asıl sebebi 2007 sonu itibariyle ülkede bulunun 90 milyar dolar olduğu tahmin edilen kısa vadeli sermayedir. Dolayısıyla mevcut durum her ne kadar istikrar görüntüsü verse de makro değişkenleri ve Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığını dikkate alındığında ekonominin kırılganlığının yüksek olduğu gözlerden kaçmamalıdır.

Kaynaklar

Akyüz, Y. ve Kaya, Z. (2013). "Türkiye'de Hayat Dışı ve Hayat/Emeklilik Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analiz ve Değerlendirilmesi" *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26, 355-370

Atay, E. (2016). "2008 Küresel Finansal Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*

Bülbül, S., Köse, A. (2016). "Türk Sigorta Sektörünün Promethee Yöntemi ile Finansal Performans Analizi" *M U İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38 (1), 187-210

Can Yazıcı, D. (2009). "Küresel Mali Kriz ve Türk Ekonomisine Etkisi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*

Çakır, S. ve Perçin, S., (2013) "AB Ülkeleri'nde Bütünleşik Entropi Ağırlık-TOPSIS Yöntemiyle Ar-Ge Performansının Ölçülmesi" *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 32 (1): 77-95.

Eleren, A., Karagül, M. (2008). "1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi". *Yönetim ve Ekonomi Cilt 15, Sayı 1*

Hwang, C.L. ve Yoon, K., (1981). "Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications" *Springer-Verlag, Berlin/Hiedelberg*.

Gerşil, M. ve Palamutçuoğlu, T., (2016). "Hisseleri BİST'te İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesinde TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ve Ağırlıklandırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması" *İzmir SMMMÖ Dayanışma Dergisi*, 124: 57-71

Kara, E. (2010). "2008 Küresel Finans Krizinin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: İMKB'de Bir Uygulama", *Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*

Karabulut, K., Ersungur, Ş. M. ve Polat, Ö. (2008). "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performanslarının Karşılaştırılması: Veri Zarflama Analizi", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1

Melkers, J., Malona, L. (2002). "Performans Mesurment in State Economic

Mucuk, M., Demirsel, M. T. (2009). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* - 21

Özden, Ü. H. (2012). "AB'ye Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Performanslarına Göre VIKOR Yöntemi ile Sıralanması", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11 Sayı:22*

Urfalıoğlu, F., Genç, T. (2013). "Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Türkiye'nin Ekonomik Performansının Avrupa Birliği Üye Ülkeleri ile Karşılaştırılması", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, Cilt:XXXV, Sayı:II, S.329-360*

Yıldırım, M., Altan, İ.M. ve Gemici, R. (2018). "Kurumsal Yönetim İle Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi: BİST'te İşlem Gören Gıda ve İçecek Şirketlerinde Bir Araştırma" *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 11 (2), 130-152.*

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Sosyal Medyada Nefret Söylemi: İslamofobi

Mustafa BOSTANCI

Öğr. Gör. Dr.

Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Esentepe Kampüsü, Serdivan / Sakarya

mbostanci@sakarya.edu.tr

Özet

Geleneksel medyada üretilen içeriklerden çok daha fazlası adeta amatör birer gazeteci olarak kabul edilen sosyal medya kullanıcıları tarafından her an üretilmekte veya paylaşılmaktadır. Sosyal medya platformlarının temel mantığı paylaşım kültürüdür. Kullanıcılar herhangi bir konu hakkındaki fikirlerini paylaşarak veya bir başkasının fikirlerini tekrar paylaşım yaparak kitlelere ulaştırmaktadır. Paylaşılan bu içerikler görünenin de ötesinde bir mesaj, bir söylem taşımaktadır. Sosyal medyanın geniş kitlelere kısa zamanda ulaşabilme özelliği, bireylerin ve örgütlerin dikkatini çekmektedir. Söylemi her ne olursa olsun, kitlelere ulaşmak isteyen bireyler ve örgütler sosyal medya platformlarını sıklıkla kullanmaktadır. Sosyal medya iyi, doğru ve faydalı içeriklerin yanı sıra kötü, yanlış ve zararlı içeriklerin de hızla yayıldığı platformlardan oluşmaktadır. Youtube, Facebook, Twitter gibi platformlardan yapılan paylaşımlar belirli bir dine, millete, partiye, gruba karşı kimi zaman açık, kimi zaman ise örtülü bir nefreti içerebilmektedir. İslam dini ve Müslümanları konu edinen nefret söylemi, sosyal medya platformları üzerinden sıklıkla dolaşıma girmekte, İslamofobi daha fazla görünür hale gelmektedir.

Kelime anlamıyla "İslam korkusu" olarak açıklanan İslamofobi, İslam dinine ve Müslümanlara karşı nefret, düşmanlık, ayrımcılık, önyargı gibi olumsuz yaklaşımlar bütünüdür. Medya, bu tarz olumsuz yaklaşımların yayılmasında etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. İslamofobik düşünce, medya ve sosyal medya aracılığıyla söyleme, Müslümanları ve kutsallarını hedef alan çeşitli saldırılarla eyleme dönüşmektedir. Özellikle Avrupa'da bu tarz eylemlerin sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Şiddet eylemlerinin artış göstermesinde ise medya ve sosyal medyanın körüklediği nefret söylemi etkili olmaktadır. Bu çalışma, bilimsel gözlemi esas alan literatür taraması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında ulusal ve uluslararası boyuttaki sosyal medya içeriklerinden örneklerle İslamofobinin sosyal medyada yer alış biçimi irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Sosyal Medya, Söylem, Nefret Söylemi, İslamofobi,

Hate Speech in Social Media: Islamophobia

Social media users, who are considered as amateur journalists, are produced or shared much more than the content produced in the media at any time. The basic logic of social media platforms is the culture of sharing. Users can share their ideas on any topic or re-share someone else's ideas to the masses. These shared contents carry a message, a discourse, as distinct from what appears. The ability of social media to reach large masses in a short time attracts the attention of individuals and organizations. Whatever the discourse, individuals and organizations who want to reach the masses frequently use social media platforms. Social media consists of platforms where good, correct and useful content is spread rapidly as well as bad, wrong and harmful content. Sharing from platforms such as Youtube, Facebook, Twitter may include an open and sometimes disgusted hatred towards a certain religion, nation, party and group. Hate speech about Islam and Muslims is often circulated through social media platforms and Islamophobia becomes more visible.

Islamophobia, which is described as literally fear of Islam, is a set of negative approaches such as hatred, hostility, discrimination and prejudice towards Islam and Muslims. The media is used as an effective means of spreading such negative approaches. Islamophobic thinking is transformed into action through various attacks targeting Muslims and their saints. Especially in Europe, the number of such actions is increasing day by day. On the other hand, hate speech triggered by the media and social media is effective in increasing the acts of violence. This study was carried out by using literature review method based on scientific observation. Within the field of this study, the examples of Islamophobia in social media are investigated with examples from national and international social media content.

Keywords: New Media, Social Media, Speech, Hate Speech, Islamophobia.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Parties, Campaigns, and Experts: An Overview of Political Marketing

Mustafa BÖLÜKBAŞI

Dr. bolukbasim@yahoo.com

Abstract

This paper examines the effect of marketing on politics. Thus, it focuses on the phenomenon of political marketing. This paper critically traces the evolution of the political marketing and gives a brief overview of its theoretical development. It seeks to address the question of how this approach is adapted into politics.

Political marketing is based on the idea that not only firms but also non-profit organizations need marketing activities. It is obvious that firms use marketing. But this view suggests that marketing is critical to the success of also non-profit organizations. In this sense, the term political marketing can be defined as an approach uses the conceptual foundation of marketing theory applied to non-profit political exchanges.

Since 1970s, the decline in party membership and increase in floating vote have destabilised Western political life. This has increased the importance of electoral campaigns and also caused pressure on the established party organizations. Increasingly, election campaigns have translated into marketing campaigns and party leaders have transformed into political entrepreneurs. The development of the communication technologies, particularly television, has downgraded the role of the traditional party bureaucracy. Bureaucratic roles have become obsolete and new professional roles have gained ground. A new elite of experts in communication has replaced the political activist and the party bureaucrat.

Despite the similarities between political and marketing campaigns, there are still huge differences between them because market and politics are not identical. Even they use the same advertising techniques, unlike economic decisions, the political choices involve moral and ideological dispositions. Thus, this paper argues that a helpful political marketing approach should identify both the similarities and differences between politics and marketing.

Keywords: Political Marketing, Political Campaign, Political Parties, Decline Of Parties, Catch-All Party.

Partiler, Kampanyalar ve Uzmanlar: Siyasal Pazarlama Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Öz

Bu tebliğ, pazarlamanın siyasete olan etkisini araştırmaktadır. Bu sebeple, tebliğ siyasal pazarlama olgusuna odaklanmaktadır. Bu tebliğ, siyasal pazarlamanın izini eleştirel bir şekilde sürmekte ve kavramın kuramsal gelişimi hakkında genel bir değerlendirme yapmaktadır. Bu tebliğ, söz konusu yaklaşımın siyasete nasıl uyarlandığı sorusuna cevap bulmaya çalışmaktadır.

Siyasal pazarlama, sadece kâr amacı güden şirketlerin değil aynı zamanda kâr amacı gütmeyen organizasyonların da pazarlama faaliyetlerine ihtiyaç duyduğu düşüncesine dayanır. Şirketlerin pazarlamayı kullandığı açıktır. Ancak bu yaklaşım, pazarlamanın kâr amacı gütmeyen organizasyonların başarısı için de hayati olduğunu öne sürer. Bu bağlamda siyasal pazarlama kavramı, pazarlama kuramının kavramsal temelini kâr amacı gütmeyen siyasal mübadeleye

1970'lerden itibaren, parti üyeliğindeki azalma ve yüzer-gezer oylardaki artış Batı siyasal yaşamını istikrarsız bir hale getirmiştir. Bu durum, seçim kampanyalarının önemini arttırdığı gibi parti örgütleri üzerinde de bir baskı yaratmıştır. Artan bir şekilde, seçim kampanyaları pazarlama kampanyalarına ve parti liderleri de siyasal girişimcilere dönüşmeye başlamıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişme, özellikle televizyonun ortaya çıkışı, geleneksel parti bürokrasisinin rolünü azaltmıştır. Eski bürokratik roller miadını doldurmuş, yeni profesyonel roller zemin kazanmıştır. Siyasi aktivistlerin ve parti bürokrasisinin yerini iletişim uzmanlarından oluşan yeni bir elit almıştır.

Siyasal kampanyalar ile pazarlama kampanyaları arasındaki benzerliklere rağmen bu ikisi arasında hala çok büyük farklar bulunmaktadır. Çünkü piyasa ve siyaset farklı şeylerdir. Aynı reklam tekniklerini kullansa bile, siyasal tercihler ahlaki ve ideolojik eğilimleri de işin içine kattığında ticari kararlardan farklıdır. Bu yüzden bu tebliğ, faydalı bir siyasal pazarlama yaklaşımının siyasal ve pazarlama arasındaki hem benzerlikleri ve hem de farkları belirlemesi gerektiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Pazarlama, Siyasal Kampanya, Siyasal Partiler, Partilerin Düşüşü, Herkesi Kucaklayan Parti.

Introduction

In recent years, there has been an increasing interest in election campaigns. One of the reasons is that political communication has become a profitable business. For example, Emmanuel Macron spent 16.8 million euro on his election campaign in 2017 (McGuinness, 2017). David Cameron's total spent on the 2015 general election was about 17.5 million euro (Scott & Dean, 2017). And Donald Trump spent more than 560 million euro at the election in 2016 (Becker, 2017).

Another reason is developments on mass communication. The television age has changed dramatically the nature of political communication and made a huge contribution to political advertising (Rotschild, 1978). It has resulted in growing need for communication and marketing experts in politics. Television has also led to personalisation of politics. This has reduced the party leader's dependence on the party organization. The candidate needs no longer an organized party to reach voters. For example, in Italy, Silvio Berlusconi gained 25% of total votes without any organised party at the election in 1994. As the image is more important than issue in the television age, the candidate is no longer the person who conveys the party message to the voters but has become the message itself (Sartori, 2006, p. 85). Politics is now more about public relations activities.

And the most important reason is the change in social stratification system and political behaviour. Since 1970s, the decline in party membership and increase in floating vote have destabilised Western political life. This has not only increased the interest in election campaigns but also undermined traditional party organizations. New experts have replaced the old party bureaucrats.

The view, expressed by marketing experts, that "candidates are marketed as well as soap", has created a basis for the concept of political marketing.

Political marketing generally refers to the “the utilization of commercial marketing techniques and concepts in politics” (Lees-Marshment, 2010, p. 1).

This paper critically traces the evolution of the political marketing and gives a brief overview of its theoretical development. It seeks to address the question of how this approach is adapted into politics.

Historical Background: “The Decline of Parties”

Since 1970s, in most of the Western democracies, there has been a growing dissatisfaction against established political parties. “It has led to growing electoral volatility, which reflects a combination of eroding partisan identification, party switching, new party emergence, and electoral abstention” (Scarrow & Webb, 2017, p. 2). For example, in Europe, party membership on average has decreased to 4-5% (Biezen, Mair, & Poguntke, 2012). Additionally, the floating vote has increased in most of the democratic countries (Dalton & Wattenberg, 2000). This has increased the importance of electoral campaigns and also caused pressure on established party organizations.

The change in the social stratification system has also made an important effect on the relationship between voters and parties. Political stability, mass membership, and strong political ties are very related to the traditional working class and social polarization. However, the emergence of new working class made up of skilled manual workers, white-collar workers, and civil servants have diminished social and political polarization. So, “mass parties gradually transformed into ideologically bland catch-all parties” (Krouwel, 2006, p. 256). According to Kircheimar, catch-all party involves drastic reduction of ideological baggage, strengthening of top leadership groups, downgrading of the role of the individual party member, deemphasis of the *classe gardee*, and securing access to a variety of interest groups (1966, p. 190).

Additionally, the development of the communication technologies, particularly television, has downgraded the role of traditional party bureaucracy. As Panebianco stated, bureaucratic roles have become obsolete and new professional roles have gained ground (Panebianco, 1988, p. 266). “A new elite of experts in communication has replaced the political activist and the party bureaucrat. Audience democracy is the rule of the media expert” (Manin, 1997, p. 220).

Broadening the Concept of Marketing: The Effects of Marketing on Politics

In the past, the marketing has been reduced to sales-related activities. However, since 1970s its definition has been broadened (Kotler & Zaltman, 1971). So, the idea that not only firms but also non-profit organizations need marketing activities has been brought to agenda (Kotler & Levy, 1969, p. 10):

“It is the authors' contention that marketing is a pervasive societal activity that goes considerably beyond the selling of toothpaste, soap, and steel. Political contests remind us that candidates are marketed as well as soap; student

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
recruitment by colleges reminds us that higher education is marketed; and fund raising reminds us that "causes" are marketed."

It is obvious that firms use marketing. But this view suggests that marketing is critical to the success of also non-profit organizations such as "colleges, hospitals, museums, symphony orchestras, and even churches" (Kotler & Armstrong, 2016, p. 29). Every organization in competitive markets requires marketing activities in order to gain support. Thus, non-profit organizations, even political parties, should act like a business firm. In this sense, the term political marketing can be defined as an approach "uses the conceptual foundation of marketing theory applied to non-profit political exchanges" (Henneberg & Ormrod, 2013, p. 89).

Political Marketing, Experts, and Political Entrepreneurs

The reduction of ideological baggage, the eroding of partisan identification, the weakening the dominance of party bureaucrats, and the development of mass communication have provided a basis for marketing approach and media experts. The politics is not only about ideological positions or party bureaucrats anymore but also about public relations activities. Election campaigns have translated into marketing campaigns and party leaders have transformed into political entrepreneurs.

The election campaigns, carried out by media and marketing experts, treat party leader as a media figure instead of ideologue. Thus, according to Hopkin and Paolucci, Silvio Berlusconi is a perfect example of this type of political entrepreneur. The party, *Forza Italia*, is not a party in the traditional sense. Rather, it is a personal instrument to support Berlusconi's economic power through political power. The strong relationship between economic and political actors is not new. However, it is surprising that the distinction between economy and politics, between entrepreneur and politician, between economic competition and political competition has become blurred. Hopkin and Paolucci have stated that (1999, p. 323):

"Party strategy was elaborated by an 'inner circle' of Berlusconi's closest collaborators and friends, a group held together by admiration and loyalty towards Berlusconi, and accustomed to working under his leadership: the two Vice-Presidents of Fininvest, the President of Publitalia, a number of Fininvest managers, and a Mediaset TV celebrity. The strategies elaborated within this leading group were in turn implemented by three different sub-groups of Fininvest managers. Forza Italia's political marketing, a fundamental element in determining party strategy, was carried out by Diakron, an opinion polling agency set up by two former Fininvest managers and staffed by Fininvest employees who had been working in the field of marketing research."

Marketing the Politics: The Political Marketing Process

Most of the attempts to market the politics have used marketing mix or so-called 4P as base. That is product, promotion, place, and price. Here, the product is party/ leader image and the voting promises. The price is described

as the costs that voters would bear if the candidate were elected. It includes both economic and psychological costs. The place refers to the activities to meet the candidate with voters. This contains meetings and volunteer activities like canvassing. The promotion “consists, to a large extent, of advertising efforts and publicity, through free media coverage of the candidate, his program, and the campaign” (Cwalina, Falkowski, & Newman, 2015, p. 34).

Opinion research helps to get feedback from the voters and therefore plays a major role to design effective marketing mix. Researches consist of both quantitative methods like surveys and qualitative methods like focus groups. It also helps to segment and target “the political market” (Wring, 1997, p. 660). “The goal of segmentation is to recognize and assess voter needs or characteristics that become the foundation for defining the profile of the voters in order to plan efficient communication with them” (Cwalina, Falkowski, & Newman, 2015, p. 81). For example, to segment the voters into early deciders and late deciders based on the time of taking the decision, is a well-known segmentation (see Lazarsfeld, Berelson, & Gaudet, 1944).

It should be noted that the segmentation was not crucial in the past because the differentiation of society was relatively low and traditional mass parties have already relied on specific segments (like workers, farmers, or conservatives) in the society. However, the segmentation is key for catch-all parties because they need to deal with “the fragmentation of the electorate, which is composed of many different voter groups, each with its own agenda” (Newman, 1994, p. 67).

Differences between Marketing and Political Marketing

Despite the similarities between political and marketing campaigns, there are still huge differences between them because market and politics are not identical. Even they use the same advertising techniques, unlike economic decisions, the political choices involve moral and ideological dispositions. The political product “is much less concrete than in commerce, concealing its meaning in the minds of the consumers. Political ‘sales’ are therefore less predictable, and harder to measure” (Qualter, 1991, p. 146).

Andrew Lock and Phil Harris have identified seven major differences between political and product/service marketing. 1-) All voters make their choices on the same day while consumers do not. 2-) It is very controversial that if there is a price attached to voting. 3-) As political choices are collective, a voter sometimes has to live with a choice that is not his own preference. 4-) Except the monopolies, in business, there is almost nothing similar to first-past-the post voting. 5-) As the political product is complex and intangible, most voters have to decide by looking at the overall packaged concept. 6-) There may be international ideologies but contrary to international brands, political parties work within national boundaries. 7-) Unlike successful brands, governments may lose popular support rapidly because of the difficult decisions they made soon after a big victory in the election (1996, p.

Conclusion

Although marketing the politics is primarily an American phenomenon, within 1980s it has spread all over the world. The reduction of ideological baggage, the decrease in party membership, high electoral volatility, and the development of mass communication have provided a basis for marketing approach and media experts. Present-day election campaigns are carried out by political marketing experts in most of the Western regimes. Advertising agencies play an important role for catch-all parties. Thus, empirical analysis based on political marketing approach contributes to understand party organizations and political preferences.

The transformation in political life is undeniable. However, “the reduction of politics to marketable image” is problematic because politics and marketing are two distinct categories. Political marketing studies are mostly based on empirical data but most of them are lack of theoretical background. Thus, a helpful political marketing approach should identify both the similarities and differences between politics and marketing.

References

- Becker, A. (2017). *French elections: Who finances the candidates?* 28/8/2018, <https://www.dw.com/en/french-elections-who-finances-the-candidates/a-38704682>
- Biezen, V., Mair, P., & Poguntke, T. (2012). Going, Going, . . . Gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 54(1), 24-56.
- Cwalina, W., Falkowski, A., & Newman, B. (2015). *Political Marketing: Theoretical and Strategic Foundations*. New York and Oxon: Routledge.
- Dalton, R. J., & Wattenberg, M. P. (2000). *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Henneberg, S., & Ormrod, R. (2013). The Triadic Interaction Model of Political Marketing Exchange. *Marketing Theory*, 13(1), 87-103.
- Hopkin, J., & Paolucci, C. (1999). The Business Firm Model of Party Organisation: Cases fom Spain and Italy. *European Journal of Political Research*, 35(3), 307-339.
- Kircheimer, O. (1966). The Transformation of Western European Party Systems, in J. La Palombara, & M. Weiner, *Political Parties and Political Development* (pp. 177-200). Princeton : Princeton University Press.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2016). *Principles of Marketing* (16 - Global Edition). Essex: Pearson Education Limited.
- Kotler, P., & Levy, S. (1969). Broadening the Concept of Marketing. *Journal of Marketing*, 33(1), 10-15.

- Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). Social Marketing: An Approach to Planned Social Change. *Journal of Marketing*, 35, 3-12.
- Krouwel, A. (2006). Parti Models, in R. S. Katz, & W. Crotty, *Handbook of Party Politics* (pp. 249-269). London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Lazarsfeld, P., Berelson, B., & Gandet, H. (1944). *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lees-Marshment, J. (2010). Global Political Marketing, in J. Lees-Marshment, J. Strömbaek, & C. Rudd, *Global Political Marketing* (pp. 1-15). London and New York: Routledge.
- Lock, A., & Harris, P. (1996). Political Marketing - vive la difference! *European Journal of Marketing*, 30(10-11), 14-24.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McGuinness, R. (2017). *Big Spender: Macron Threw More Money at the Election than Presidential Rivals, Expenses Reveal*. 28/8/2018, <https://www.express.co.uk/news/world/838993/emmanuel-macron-expenses-france-election-president-marine-le-pen-Francois-Fillon>
- Newman, B. I. (1994). *The Marketing of the President: Political Marketing as Campaign Strategy*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Panbianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Qualter, T. H. (1991). *Advertising and Democracy in the Mass Age*. New York: St. Martin's Press.
- Rotschild, M. L. (1978, Şubat). Political Advertising: A Neglected Policy Issue in Marketing. *Journal of Marketing Research*, 15, 58-71.
- Sartori, G. (2006). *Görmenin İktidarı* (2th edition.). (Translated by G. Batuş & B. Ulukan) İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Scarrow, S. E., & Webb, P. D. (2017). Investigating Party Organization: Structures, Resources, and Representative Strategies, in S. E. Scarrow, P. D. Webb, & T. Poguntke, *Organizing Political Parties: Representation, Participation and Power* (pp. 1-30). Oxford: Oxford University Press.
- Scott, P., & Dean, S. (2017). *The Telegraph*. How Much Will the 2017 General Election Cost?, <https://www.telegraph.co.uk/business/0/much-will-2017-general-election-cost/> adresinden alındı
- Wring, D. (1997). Reconciling marketing with political science: Theories of political marketing. *Journal of Marketing Management*, 13(7), 651-663.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

The Shift from Paganism to Monotheism in Epic Poetry

Mustafa CANLI

Res. Asst. – KBU, Faculty of Letters, mustafacanli@karabuk.edu.tr

Abstract

The epic is a lengthy work of literature concerning a serious subject containing details of heroic deeds and events significant to a culture or nation. These epics are products of the culture they were recorded in, so they carry the information about the lives, culture, belief systems and customs of the nations and people in which they are produced. The first epics *Gilgamesh*, *Iliad* and *Odyssey* were all produced in a polytheistic belief system. The composer of *Gilgamesh*, and Homer produced and reflected the belief systems of the culture they lived, however these systems can hardly be called a religion. In the epics of *Beowulf* and *Dede Korkut Stories* there are discussion on whether the texts were written by some clerks and the thoughts and religion inside the text are censured or altered. In these two epics, traces of Nordic Paganism and Shamanism as well as the Christian and Islamic elements can be detected. Some epics written in the early 11th and 12th centuries are all based on monotheistic ideals and procedures. These are listed in the genre of *chanson de geste* such as the *Song of Roland* and *The Poem of the Cid*. Following the chronological composing dates there is a clear turn from paganism and polytheism to monotheism. In this paper, the heroes and the ideals of the mentioned epics in terms of the codes they present us about the belief systems of the past generations will be analyzed.

Keywords: Epic poetry, Religion, Literature, Polytheism, Monotheism.

Epik Şiirde Paganizmden Monoteizme Geçiş

Özet

Destan, kahramanca maceralar ve bir kültür veya millet için önemli olayların ayrıntılarını içeren ciddi bir konuyla ilgili uzun bir edebiyat eserleridir. Bu destanlar, kaydedildikleri kültürün ürünleridir, bu yüzden içinde buldukları ulusların ve insanların yaşamları, kültürleri, inanç sistemleri ve gelenekleri hakkında bilgi taşırlar. İlk destanlar Gılgamış, İlyada ve Odyssea hepsi çok tanrılı bir inanç sisteminde üretilmiştir. Gılgamış Destanı ve Homeros, yaşadıkları kültürün inanç sistemlerini üretmiş ve yansıtmışlardır, ancak bu sistemlere din denemez. Beowulf ve Dede Korkut destanlarında, bazı kâtipler tarafından sonradan metnin içindeki düşünce ve dinin değiştirilip değiştirilmediği tartışılmaktadır. Bu iki destanda, İskandinav Paganizminin ve Şamanizm'in yanı sıra Hıristiyan ve İslami unsurların izleri tespit edilebilir. 11. ve 12. yüzyılların başında yazılan bazı destanların tümü tek tanrılı ideallere ve prosedürlere dayanır. Bunlar, Roland Destanı ve Cid Destanı gibi *chanson de geste* tarzında listelenmiştir. Kronolojiye bakıldığında bu şiirlerde putperestlikten çok tanrılığa, monoteizme açık bir dönüş vardır. Bu makalede, geçmiş kuşakların inanç sistemleri hakkında bize sundukları kodlar bakımından söz konusu destanların kahramanları ve idealleri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Epik Şiir, Din, Edebiyat, Politeizm, Monoteizm.

Introduce

The epic is a lengthy work of literature concerning a serious subject containing details of heroic deeds and events significant to a culture or nation (Meyer, 2005, p. 2128). Homeric epics are the first examples of this tradition. They were evolved firstly from oral epic traditions then recorded into written forms. The epic works in westerns civilization are accepted as the first works of literature and the archetypes of all the Western literary canons. These epics are products of the culture they were recorded in, so they carry the information about the lives, culture, belief systems and customs of the nations and people in which they are produced. One of the important information these epics carry is the belief systems of the cultures. The first epics *Gilgamesh*, *Iliad* and *Odyssey* are all produced in a polytheistic belief system. The composer of *Gilgamesh*, and Homer produced and reflected the belief systems of the culture they lived, however these systems can hardly be called a religion. Moreover, Homer is mostly referred as a pagan who uses the gods and goddesses in his epics as elements of the various powers of nature or just fate. In the epics of *Beowulf* and *Dede Korkut Stories*, there are controversies about the issue of editing - which means that there are discussion on whether the texts were written by some clerks and the thoughts and religion inside the text are censured or altered. In these two epic, we see the traces of Nordic Paganism and Turkish Shamanism as well as the Christian and Islamic elements. Some epics written in the early 11th and 12th centuries are all based on monotheistic ideals and procedures. These are listed in the genre of chanson de geste such as *The Song of Roland* and *The Poem of the Cid*. Following the chronological composing dates, a gradual and transitive turn from paganism and polytheism to monotheism can be detected in epic poetry. This paper will analyse the heroes and the ideals of the mentioned epics in terms of the codes they present us about the belief systems of the past generations.

There are belief systems in the history of the world and some of them are paganism, polytheism and monotheism. One of these is the religion of the classical times; paganism which covers the religion of small-scale folk cultures and ethnic groups. For example, the religion of the Angle-Saxons before the conversion of Britain into Christianity is the Nordic Pagan traditions. Another example is the belief system of the Turks before Islam; shamanism. In fact, the Ancient Greek world was pagan practically in the form of polytheism. Zeus, Athena, Hermes, Aphrodite and others are examples of deities in that era. Paganism contains polytheism but it does not necessarily mean that every pagan is a polytheist. While polytheism refers to the belief system in which there is more than one deity for each power of nature or any metaphysical or supernatural human belief or

power. Unlike the deities of monotheism, the deities of paganism and polytheism have passions, weaknesses and acts like their human subjects.

The *Odyssey* by Homer is a pagan poem that includes a number of deities and their intervention to the lives of the humans. It is partially a sequel to the *Iliad*, and more specifically, similar to it, the poem is central to the modern Western tradition. The poem is about the hero Odysseus after Troy's collapse and his journey home. The story includes theological background of the age, the gods, their features and attitudes and the humankind itself. Lamberton claims that the Homeric poems provide our earliest clear insights into the Greeks' religious thinking, and "the presence of Homer in the Greek religious imagination, pagan and Christian, remained continuous until the decline of the Byzantine church in the late Middle Ages" (Lamberton, 1989, p. vii). For Homer, god is not one but many; therefore along with the *Iliad*, the *Odyssey* is a statement of the religious tradition of polytheism. The gods of Homer are immortal, powerful and strikingly human in their greed, arrogance, jealousy, and promiscuity. However, rather than being simplistic or childish, the gods of Homer are acknowledgment of the effort to understand the meaning of life.

The message of Homer is made possible through his hero Odysseus. The fundamental themes of the *Odyssey* are gods, fate, dispute among the gods and role of the gods in human life. In the poem, hubris, defined as outrageous arrogance by which power is used to inflict pain upon the innocent, is a moral corruption. Also, the gods do not forget outrages of the characters and they punish the subject sooner or later. In the story, people make conscious decisions about good and evil, and these decisions give meaning to their lives. Therefore, Odysseus is the embodiment of a religious message.

It can be shown in terms of the role of the gods in the poem that the guardian of Odysseus, the goddess Athena, addresses his fate with Zeus at a time when the rival of Odysseus, Poseidon-the god of the sea, is absent from Mount Olympus. She then visits Telemachus, posing as a leader named Mentos, to persuade him to look for his father's news. Telemachus, in exchange, gives her hospitality. In fact, Menelaus encountered the old sea-god Proteus on the island of Pharos, who told him that Odysseus was a Calypso prisoner. The great-grandfather of Odysseus, the messenger god Hermes, who was sent by Zeus in answer to the request of Athena, persuades her to free him.

The *Iliad*, along with *Odyssey* and *Aeneid*, is considered to be one of the masterpieces and ancestors of the epic poem. Toohey explains the gods' place in the *Iliad* as such:

"Homer's gods did matter. But their depiction is influenced markedly by two factors. First, because these poems are oral they preserve a variety of anachronistic features. Mycenaean elements,

for example, are jumbled with Dark Age elements. Second, because the epics are poetic creations, the vision of the gods is constrained by a poetic vision.” (Toohey, 2003, p. 23)

The nations are also included with their details and customs in the poem. They have different gods which they worship; they have difference cultures and attitudes on battlefield and inside the cities.

In epics like *Gilgamesh*, the polytheistic religions urge the epic heroes to serve the nation and stop the pursuit of immortality. Enkidu is sent by gods to restore Gilgamesh’s fame and kingship (Dalley, 1998, p. 49). Enkidu has important thematic and structural functions in the story. He is a companion to Gilgamesh; he represents divine intervention and evolutionary progress. Enkidu’s death is a turning point in the story. Gilgamesh is depressed by his death and the plot changes its course. In the *Epic of Gilgamesh* a pagan and polytheistic element recurs occasionally- it is dream-visioning. Enkidu is special to Gilgamesh both in terms of friendship and metaphysical reasons. Gilgamesh and Enkidu share prophetic dreams in their sleeps. So in plot structure and character development Enkidu has an important place. The gods determine that one of the heroes will die in one of Enkidu’s dreams because they murdered Humbaba and the Bull of Heaven. Enkidu is selected, and now he regrets the great door he has put in the temple gate of Enlil. He also blames Shamhat for banning him from the wild because he would now live in peace if they weren’t. In a second vision, Enkidu sees a frightening angel captivating himself to the Netherworld. The underworld is darkness whose inhabitants eats clay, and is watched over by terrifying beings. Enkidu gets worse and finally he dies. The death of Enkidu deeply wound Gilgamesh. Gilgamesh starts lamentation for Enkidu he remembers their adventures together. Gilgamesh even wanders in the wild wearing animal skins and grieving for Enkidu.

The Anglo-Saxon epic *Beowulf* is a tale describing the ideal heroic deeds of Germanic tribes living in Scandinavia and Northern Germany today known as South Sweden and Denmark. The significance of this epic is that it contains the characteristics of both the pagan and the Christian: Beowulf's twelve men remind us of Christ's apostles, Beowulf prays to God until his battle begins; on the other hand, when he dies, he is cremated-an act known as a pagan tradition. We have very little knowledge about the Anglo-Saxons, their language, practices, attitudes and national characteristics, other than what we read in *Beowulf* as well as in other oral stories that came with these tribes to England, yet the Anglo-Saxon names do not reflect the wider pattern of attitudes and beliefs that are most important to literature research. *Beowulf* is the product of a pagan heroic culture as a heroic poetry produced by Anglo-Saxon and bears evidence of its roots in social tone and general mood. But what is important is that “it is a poem,” as David Daiches points out, that it is

“technically impressive in its handling of narrative verse, remarkably successful in rendering that combination of heroic idealism and sombre fatalism which seems to have been part of the Germanic temper, yet structurally weak and providing insufficient unity of tone or organisation to hold together effectively the two central episodes and many digressions which make up the whole.” (Daiches, 1969, p. 9)

In addition, it is also considered to be one of the oldest and longest heroic and epic poems written in English to date, and has clearly been influenced by a fairly sophisticated Latin culture, Christian sentiment and values, along with a Virgilian tradition in line with Christian belief. Like in other oral cultures around the world, this tradition represents the heroic attitudes and offers us a fascinating glimpse of the Germanic world as it occurs in *Beowulf* as well as in other poems to the imagination of the Anglo-Saxons. The princes tour the entire Germanic world in this tradition, and their lives stretch oddly for hundred years. Furthermore, in line with the Anglo-Saxon tradition, these poems are very involved in wars, successes and wanderings as well as in rewards, festivals and present-giving. Heroes are popular to all Germania, not local or national.

As mentioned in Norton Anthology of English Literature and seen in the plot description above, “while the poem itself is English in language and origin, it does not deal with native Englishmen, but with their Germanic forebears, especially with two Scandinavian tribes, the Danes and the Geats, who lived on the Danish island of Zealand and in southern Sweden, respectively” (Greeblatt et. al., 2007, p. 52). It had been written and sung in the festivities of Germanic people in keeping with their tradition and culture before the poem arrived in England, in which they not only amused themselves but also kept alive their cultural attitudes and values. *Beowulf* thus holds a special place in Anglo-Saxon literature as a heroic and fairy tale, since it is the only complete epic of its kind in an ancient Germanic language, reflecting Anglo-Saxon history, culture and customs. Classic themes of fairy tale, mythology, heroic and mythical style, indicating the roots of the poem, are portrayed in *Beowulf*'s long narrative, and the poem shows to us the culture and society of the Germanic people's heroic period. There may be two important aspects of the Anglo-Saxon culture with respect to these themes. First, there was much in common between the Anglo-Saxon cultures, shared by all sections of society. Even though there is a king and his warriors, ordinary people are involved in the process of forming, preserving and enjoying together their culture and tradition, regardless of their position or gender. Second, the single hero's fate constantly changes depending on the outcome of the actions he conducts in life. He may be defeated or triumphant. But he is triumphant most of the time over the supernatural forces that threaten the earth's peace and harmony. Although they are seen through the folk memory of imagination, there are historical

elements in *Beowulf*. The poem is about Germanic history before the Anglo-Saxon invasion, though written in England. The Geats, Danes and Swedes dominate the narrative's foreground. We hear how many years a king has served and who has been replacing him. We also learn about their hardships, interrelationships, peace agreements, and ceremonies.

Besides Christian values, the pagan elements are present in the poem simultaneously. It is a pagan poem in its original situation, reflecting the general aspects of the pagan period. Some ceremonies, rituals and practices were referred or identified that could not have been contemporary with Christianity. There is a ship-burial, two cremations, allusions and sacrifice to pagan rites. Feud and vengeance are also important subjects of folk culture and tradition, adorned with hatred, retribution and sorrow views. This tradition, as seen in the poem, persists not only in the realm of supernatural forces, which we see in the act of the she-monster who wants to take vengeance on her husband, but also among the Danes, the Geats and Finis. People are seen to be very serious about these beliefs, and so they try to solve them in the poem in two ways. It's fighting first. To overcome others, they use their bravery, prestige and weapons. Furthermore, by marrying the daughters of one tribe to the sons of the other, they also strive to avoid retaliation and hostility and then strengthen the relationship between the tribes. In fact, this tradition was widely used not only among the tribes but also among the feudal lords in the past.

In incorporating Christian elements and values, *Beowulf's* plot and theme are modified and strengthened, but as seen in the poem, these elements and values do not weaken the pagan atmosphere significantly. Religious as well as pagan elements and values are provided side by side throughout the poem, as in the life of Anglo-Saxon people. This interpretation suggests that the poet who put both pagan and religious materials into one body was a Christian. There are links to the Old Testament in *Beowulf*, which addresses only the name of God. The Messiah, "the Eternal Father" is given to God as the creator of all things (Hall, 1892, p. 62). The people of the Danes take refuge in the protection of "the Eternal Lord" in the face of Grendel's threat. Then Beowulf kills Grendel after a long struggle. The act of his killing is associated with the punishment of Cain after disobeying the divine rule and killing his brother: "unhappy creature, he [Grendel] lived for a time in the home of the monsters' race, after God had condemned them as kin of Cain. The Eternal Lord avenged the murder in which he slew Abel. Cain had no pleasure in that feud, but He banished him far from mankind, the Ruler, for that misdeed. For him sprang all bad breeds, trolls and elves and monsters – likewise the giants who for a long time strove with God: he paid them their reward for that" (p. 42). There are several meanings in this text: history; disobedience; punishment and reward. Moreover, when Beowulf come to Danes to protect people from Grendel, Hrothgar thinks that "Holy God of His Grace has sent him to us West Danes, as I hope,

against the terror of Grendel. I shall offer the good man treasures for his daring" (p. 14). Furthermore, when Beowulf kills Grendel, a celebration is held on his victory. The king Hrothgar enters the hall by thanking "quickly to the Almighty...God may always work wonder upon wonder, the Guardian of the Heaven" (p. 7), and in the hall, he tells Beowulf: "with your deeds you yourself have made sure that your glory will be ever alive. May the Almighty reward you with good – as just now he has done?"(p. 8). Finally, Beowulf and Hrothgar take refuge in God and always pronounce His name like the Father, Christ, Everlasting, and the King, who has authority over everything. When they have trouble, they seek guidance and support from God. In fact, if they succeed in their struggle in creation, they see it as God's bestowal, as Beowulf says after killing the she-monster: "the fight would have been ended straightway if God had not guarded me...He has guided me without friends". When he is about to die after fighting and killing the fire-throwing dragon, Beowulf again submits to the authority of God and thanks Him for the glory God has bestowed upon him: "I speak with my words thanks to the Lord of All for these treasure, to the King of Glory, Eternal prince, for what I gaze on here, that I might get such for my people before my death-day" (p. 106). When Beowulf dies, Wiglaf looks at his dead body and thinks that it is the destiny of every living that will taste dead at the end, and he or she will meet what is promised by God and be cross-examined: the judgment of God would control the deeds of every man, just as it still does know.

Another epic that includes supernatural forces and dream visioning is the epic of *Dede Korkut Stories*. The story focuses on Islamic features while some shamanist features of the ancient Turkic tribes are included as well. For such relevance, Uruz Bey's marriage to and relationship with a fairy girl can be shown. The prayers of Yiğenek and Azrail descending as a messenger of Allah are the religious and Islamic features of the story. The dreams of the characters such as Salur Kazan and Yiğenek in the stories are the most obvious examples for religious connotations of dream visioning and inferring messages and directions from such dreams. The word infidel is stressed many times in the story to point out the enemies of the people in the epic. As for supernatural characteristics of the story, the character Emren is given the power of 40 men in the story by the Creator to enforce him victories over his infidel enemies.

Digenes Akrites, also known as Digenes Akritas and Digenis Akritis, is a famous Acritic Song which tells the story of the hero, Basileios, whose epithet is Digenes Akritas. The epithet means "Two Blood Border Lord" or "Twain-born Borderer" refers to his mixed Greek and Syrian blood (Jeffreys, 1998, p. xv). The epic has strong connections with the classical Greek epic traditions chiefly that of Homer's (p. xviii). The world of Digenes is far from the authority of the Constantinople, and it is not a national epic like Cid or Chanson de Roland (Dietrich, 2009, p. 1). This epic has in this example monotheistic element based on Christianity. The

hero Digenes was born to an Arab father who became a Christian and a Christian mother. His other name, Akrites, indicates his skills in the warfare. Digenes changes his lifestyle until his death. He lands on the banks of the Euphrates, the river from the Paradise, and digs a canal from the sea to his own protection. Since the Euphrates is one of Eden's four rivers, Digenes makes a "new paradise" by making a canal out of it. Euphrates is an allusion to paradise. During his death Elizbarashvili marks out four heroic features: First, Digenes' bathing in water, in the Christian symbolism of water, signifies the hero's purification. Second, Digenes on his golden bed reminds his wife of all his heroic deeds devoted to her, and this is accompanied by numerous prayers and requests to God (Elizbarashvili, 2010, p. 457-460).

The pagan traditions slowly turned into Christian and Islamic ones as these two religions spread in the beginning of the millennium. The struggles of French and Spanish with the Muslim Moors in Andalusia were the main subjects of the epics in that period. The French genre *chanson de geste* was the songs of heroic martyrs such as Roland. *The Song of the Cid* was similarly a product of the monotheistic religions didacticism. In these epics, the heroes are endowed with strong Christian faith and they have the ideals of an ideal Christian as the nation's outlook. They are propaganda for Christian faith and especially for the Crusades. It is interesting that these songs are composed during the Crusades. Therefore, they are clearly a product of literary propaganda. The aim was to create emotional awakening in the society and raise the number of people that joins the Crusade armies (Trotter, 1988, p. 102). These epics were endowed with the feudal and Christian elements of the middle ages. The stories depict the eternal conflict between good and evil. For instance, *The Song of Roland* is the struggle between French and Saracens based on religious motivations. Therefore, the story is strongly ecclesiastical and monotheistic. After centuries of transformation the epic stories then turned to monotheistic themes and motifs. The heroes of these epics are responsible for being brave and defending Christendom in the name of the Christian kings as a quest. The Song of Roland presents a figure of chivalry whose aim is to defend the faith of the French army against Muslim Saracens. However, a non-catholic feature is present in the hero: it is pride. Roland is proud and this causes his death. Being prideful and boasting is unchristian; however it is the indispensable feature of an epic hero. In lines 197-200 of the poem Roland announces his skills:

We have been in Spain for all seven years
I conquered for you Noples and Commibles,
I took Valterne and all the land of Pine,
And Balaguer, Tudela, and Sezille. (Harrison, 1979, p. 5)

Because of his pride and his irresponsibility that led to the death of many fellow Christians, some critics like Tillyard does not accept Roland as a martyr, he blames him of having a “simple-minded piety” (Tillyard, 1976, p. 133).

Another change in the epic stories other than their transformation from pagan to monotheism is the domination of the stories and the worlds by males. Masculinity is emphasized by the monotheistic religions unlike the pagan ones. For example, Gilgamesh and Iliad are packed with women characters. On the other hand, Roland and Cid present many less women characters. The monotheistic religions have diminished the role of women in society for various reasons and therefore it was reflected on the epic stories in which the ideal roles for man and women are presented as examples to the readers. The women is sacred and have other domestic duties in Islam while Christianity has the same roles with a cynical and blaming tone on the women due to the original sin concept of the catholic church.

In conclusion, the belief system of the human history changed from paganism to monotheism in a gradual chronic way and this was also reflected in the epic literary tradition which is the embodiment of idealistic notions of a certain nation, religion or local society. From the multiple gods of Homer to the Milton’s Christian epic *Paradise Lost* we can trace the transformation of this specific characteristic of these texts. The heroic deeds of the pagan heroes such as serving the nation, warfare were turned to the defending of religious faiths and such. Another conclusion is the fact that the texts of ancient epic poems and other sources are disputable and lacks cohesion as they are collected from various sources. This brings in the debate of originality and validity as the sources for the texts should be subjected to scientific tests. Related to this fact also some of the poems were altered or changed by clerks or later generations considering the belief systems, customs and even the wishes of the rulers which tried to use them as political and administrative propaganda.

References

- Abrams, M. H. (2000). *The Norton Anthology of English Literature*, Volume I. New York.
- Albright, W. F. (2003). *From the Stone Age to Christianity: Monotheism and the Historical Process*. Johns Hopkins.
- Burgess, J. S. (1960). *The Tradition of The Trojan War in Homer and the Epic Cycle*. JHU Press.
- Clarke, M. J., Currie, B. G. F., & Lyne, R. O. A. M. (2006). *Epic Interactions. Perspectives on Homer, Virgil, and the Epic Tradition*. Presented By Jasper Griffin. Oxford: OUP.

- Daiches, D. (1969). *Critical History of English Literature (Vol. 3)*. Allied Publishers.
- Dalley, S. (Ed.). (1998). *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*. Oxford University Press, USA.
- Dietrich, R. C. (2009). *Digenes Akrites: Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı*. Tarih Vakfı.
- Dyck, A. R. (1987). On Digenes Akrites, Grottaferrata Version, Book 6. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 28(3), 349-369.
- Elizbarashvili, E. (2010). The Formation of a Hero in Digenes Akrites. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50(3), 437-460.
- Hall, L. (1892). *Beowulf, An Anglo-Saxon Epic Poem, Translated from the Heyne-Socin Text, by Jno: Leslie Hall, .. Boston: D.C. Heath*.
- Harrison, R. (1979). *The Song of Roland*. Trans. Penguin.
- Jeffreys, E. (Ed.). (1998). *Digenis Akritis: The Grottaferrata and Escorial Versions*. Cambridge University Press.
- Lamberton, R. (1989). *Homer The Theologian: Neoplatonist Allegorical Reading And The Growth Of The Epic Tradition (Vol. 9)*. Univ of California Press.
- Meyer, M. (2005). *The Bedford Introduction to Literature*. Boston: Bedford/St.
- Tigay, J. H. (2002). *The Evolution of the Gilgamesh Epic*. Bolchazy-Carducci Publishers.
- Tillyard, E. M. W. (1976). *The English Epic and Its Background*. Praeger.
- Toohy, P. (2003). *Reading Epic: An Introduction to the Ancient Narratives*. Routledge.
- Trotter, D. A. (1988). *Medieval French Literature and the Crusades (1100-1300) (Vol. 256)*. Librairie Droz.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Yıldırım-İmamoğlu tartışması: 23 Haziran İstanbul seçimi canlı yayını üzerine bir içerik analizi

Mustafa İNCE

Doç. Dr.- Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
mustafaince@karabuk.edu.tr

Özet

Seçimler öncesi adayların televizyonlarda canlı yayınlara katılması, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere pek çok ülkede olağan bir durumdur. Aslında ülkemizde de geçmişte pek çok siyasetçinin seçimler öncesi televizyonlarda, beraber canlı yayınlara katılarak vaatlerini, projelerini anlattıkları ve rakipleri ile 'kozlarını paylaştıkları' görülmüştür. Ancak son yıllarda siyasetler özellikle televizyonlarda rakipleriyle canlı yayına katılma hususunda çekimser davranmaktadırlar. Bu durum farklı yorumlamalara sebep olsa da uzun zamandan beri Türkiye'nin en büyük iki partisinin liderini ya da adayını seçim öncesinde canlı yayında aynı ekranda görmek mümkün olmamıştı. Grup toplantılarında, basın açıklamalarında ve miting meydanlarında 'hodri meydan' diyerek özellikle ana muhalefet partisi tarafından sürekli gündeme getirilen televizyonda canlı yayına katılma 'meydan okuması', nihayet karşılık bulmuştu. 31 Mart'ta her iki adayın birbirine çok yakın oy aldığı ve Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından 23 Haziran 2019'da tekrar edilmesine karar verilen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimi öncesi, Cumhuriyet İttifakı adayı Binali Yıldırım ile Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu'nun ortak canlı yayına katılmalarına parti liderleri onay vermişti.

Türk halkının merakla beklediği ve ilgiyle izlediği canlı yayın 16 Haziran 2019 tarihinde İsmail Küçükkaya moderatörlüğünde gerçekleşti. Partilerin kendi adaylarını başarılı bulduğu program, içerik, tarz ve program yönetimi açısından kamuoyunda uzun süre tartışıldı. Bu çalışmanın amacı, İsmail Küçükkaya yönetiminde, Cumhuriyet İttifakı adayı Binali Yıldırım ile Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu'nun katılımıyla gerçekleşen, tarihi nitelikte kabul edilen ortak canlı yayın programının, program yönetimi, stüdyo (dizaynı), konukların giyim kuşamı ile katılımcıların konuşmaları üzerinden genel içerik analizini yapmaktır. Değişik kaynaklarda farklı şekilde açıklanan içerik analizi, eldeki yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve belirtilmesi işlemi olarak da tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yıldırım-İmamoğlu, Tarihi Canlı Yayın, 23 Haziran Seçimi

Yıldırım-İmamoğlu debate: A content analysis regarding live broadcast for 23rd June Istanbul election

Abstract

Participation of candidates to live broadcasts on television channels before elections is an ordinary tradition in many countries, particularly in the United States of America. In fact, many politicians in the past have debated with their rivals live on televisions before the elections in our country and told their promises and projects. In recent years, however, politicians are particularly abstaining to participate in live television broadcasting with their rivals.

Although this situation leads to different interpretations, it has never been possible to see the

leaders or candidates of Turkey's two biggest parties in recent years on the screen in the live debate before the election. The "live broadcasting debate" continuously requested especially by the main opposition party in their group meetings, press releases and rallies with the slogan of "let us see what you can" finally received a positive response. After 31st March local elections, both candidates were voted very close to each other and the Supreme Electoral Board (YSK) resolved repeat of Istanbul Metropolitan Municipality Mayor election on 23rd June 2019 and party leaders approved attendance of their candidates; Public Alliance candidate Binali Yıldırım and National Alliance candidate Ekrem İmamoğlu to a live debate on televisions.

The live broadcast expected and watched with curiosity by the Turkish people was held on 16th June 2019 with moderator İsmail Küçükkaya. The program, where the parties found their candidates successful, was discussed in public for a long time in terms of content, style and program management. The aim of this study is to conduct a content analysis of joint Live Broadcast program carried out with participation of candidates; Public Alliance candidate Binali Yıldırım and National Alliance candidate Ekrem İmamoğlu and moderator İsmail Küçükkaya with regards to program management, studio (design), and clothing of guests and speeches of participants. The content analysis described differently in various sources is also defined as the process of briefing and specifying the basic contents of the written information and the messages they contain.

Keywords: Yıldırım-İmamoğlu, Historical Live Broadcast, June 23 Election.

Giriş

Kitle iletişim araçlarının ve özellikle televizyonun, sosyal yaşamın neredeyse tüm alanına nüfuz ettiği bilinen bir gerçektir. İnsanlar karmaşık çevrelere uyum sağlamada, gündelik yaşamlarını düzenlemede, dışlanma ve yalnız kalma korkusu olmadan yaşamlarını sürdürmede başka araçların yardımına ihtiyaç duyarlar. Bu araçların önemli bir kısmını da kitle iletişim araçları oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile hızlı bir şekilde farklılaşan dünyada insanların gözü ve kulağı kitle iletişim araçlarındadır ve özellikle bu araçlar içinde önemli bir yere sahip olan televizyona gerek duyarlar. (Gökçe, 2010: 223).

Kitle iletişim çağında insanların; siyasi konular, problemler ve sorunlar hakkında edineceği bilgiler ve alacağı haberler de dolaylı hale gelmiştir. Seçmenler artık siyasi gelişmelerle / gündemlerle ilgili doğrudan bilgi almak yerine daha çok kitle iletişim araçlarının kendilerine sundukları imkanlar vasıtasıyla fikir edinebilmektedir. Bunun sonucunda büyük seçmen kitleleri; siyasi alandaki faaliyetleri, gelişmeleri, tartışmaları, gündemleri kitle iletişim araçları vasıtasıyla kavrar hale gelmiştir (Balci ve Damlapınar, 2014: 44-45).

Siyasal alandaki gelişmelerin çok hızlı yaşandığı günümüzde insanlar gündelik hayatın hızlı ve telaşlı akışı içerisinde siyasi toplantılara katılamamakta, mitinglere gidememekte, sendikaların, derneklerin, siyasi eğitim sunan çalışmalarına fazla katılım göstermemektedir. Bunların yerine daha çok kitle iletişim araçları karşısında vakit geçirmektedir (Oskay, 2001: 26-27).

Haber ve bilgi verme, denetim ve eleştiri, eğitim ve eğlendirme gibi çok farklı işlevleri olan televizyon, aynı zamanda özelliği itibarıyla çeşitli programlar ve içerikler aracılığıyla izleyicilerin bilinçaltlarına ideolojik anlamlar taşıyan iletiler de göndermektedir ve bireylerin algıları belirli amaçlar doğrultusunda

yönlendirilebilmektedir (Nizam ve Kök, 2017:159). Televizyonun siyasal sürece getirdiği en önemli etken, değişiklikleri simgelemesidir. Gelişen televizyon teknolojisi birçok değişiklikler getirmiştir. Bu gelişmelerin siyasal alan içerisindeki en önemlisi ise siyasi parti liderleri ve adayların doğrudan halkla iletişim kurabilmesine imkân vermesi olmuştur. Bunun sonucunda siyasi partilerin, derneklerin ve bu bağlamda yazılı basının önemi azalmış, liderlerin önemi artmıştır. Televizyonla birlikte lider davranışlarının önemi de artmıştır. Seçmenleri televizyon aracılığı ile etkilemeye çalışan liderlerin başta hitabet şekli olmak üzere kılık kıyafetlerinden saç kesimlerine kadar hemen her şeylerine dikkat etmeleri zorunlu hale gelmiştir. Özellikle televizyon aracılığı ile liderler, halkı daha iyi etkileyebilmek için iyi bir aile babası izlenimi vererek, geçmişin erişilmez lider havasından sıyrılıp, halktan farklı olmadıklarını göstermeye çalışmışlardır. Bunun için liderler genellikle halkın ilgi duyduğu şeyleri yapmaya yönelmişlerdir. Siyasi arenada televizyonun kullanılması siyasi parti liderlerinin liderlik özellikleri ve halkı etkileme yeteneklerinin daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur (Turan, 1994: 486-487)

Televizyonlarda siyasi tartışma programları

Kitle iletişim araçlarının gelişimine bağlı olarak, seçim kampanyalarının içeriğindeki en önemli değişimlerden birisi kitlesel televizyon yayınları olmuştur. Partiler ve adaylar ulusal basın ve yayın şebekleri sayesinde seçmenlere kolay ulaşabilme imkânına erişmiştir. Bu durum aynı zamanda seçmene ulaşmak için bu araçları en iyi şekilde kullanma zorunluluğunu meydana gelmiştir. Artık siyasetçiler tarafından yapılan ancak kameraların kayıt altına almadığı konuşmalar fazla önem arz etmemeye başlamıştır (Kavanagh, 1995: 39).

Televizyon ekranlarından yayınlanan siyasal programların, adaylara ve siyasal partilere seçimleri kazanma yolunda büyük katkı sağlamasının yanı sıra, seçmenlere, siyasal sürece ve medyanın bizzat kendisine de yararları vardır. Bu tür programlar televizyonun izleyici sayısında artış sağlamasının yanı sıra izleyicilerin kanaatlerini pekiştirir, bazı seçmenlerin kararlarını değiştirmelerini sağlayabilir, seçmenlerin değişik konularda bilgisini artırır, adayın imajını değiştirir (Devran, 2004: 324).

Televizyona çıkmak, siyasilere seçmenlere ulaşma konusunda büyük avantajlar sağlarken diğer taraftan da televizyonda canlı yayına katılmak, önemli bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Canlı yayında yaşanabilecek istenmeyen görsel durumların yanı sıra yanlış söylemler, dil sürçmeleri, tartışmalar, kızgınlıklar ve konuşma bozuklukları vb. adayları zor durumda bırakabilmektedir.

Türkiye’de 17 yıl sonra yeniden karşıt siyasi kanatlardaki iki büyük partinin iddialı belediye başkan adaylarının canlı yayımlanacak bir televizyon programında karşı karşıya gelecek olması taraflar için hem risk hem de büyük bir fırsat anlamına gelmekteydi. Öyle ki; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve ana muhalefet lideri Kemal Kılıçdaroğlu bu formattaki

programlarla geniş kitlelerce tanınup liderliğe yürümüşlerdi. Ancak ekrandaki düelloyu kaybedince karizması çizilen, hatta siyasi hayatı sona eren siyasetçiler yok değildir.

Türkiye’de seçime girecek iki büyük partinin liderinin beraber bir canlı yayına katılması son olarak 2002 yılında Kanal D stüdyolarında yaşanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Deniz Baykal ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP veya AK Parti) lideri Recep Tayyip Erdoğan seçime bir hafta kala, gazeteci Uğur Dündar’ın “Seçim Arenası” programına konuk olup soruları yanıtlamışlardı (Journo.com). Bu tarihten sonra buna benzer liderler düzeyinde bir televizyon yayını gerçekleşmemişti. Yıldırım-İmamoğlu ortak canlı yayını, Baykal ve Erdoğan’ın katılımıyla gerçekleşen o yayından sonraki en önemli yayın olarak görülüyordu.

Araştırma

Bu çalışmanın konusu, sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinden biri olan ‘İçerik Analizi’ çerçevesinde, 16 Haziran 2019 tarihinde Binali Yıldırım ve Ekrem İmamoğlu’nun katılımıyla gerçekleştirilen canlı yayın programının (konuşmacıların söylemleri bağlamında) analizini yapmaktır. Yaygın olarak, sosyal bilimlerde, kitaplardan, arşivlerden, yazılı belge ve raporlardan, basılı araçlardan, radyo, televizyon, sinema, internet gibi farklı medya organlarından sağlanan (içeriklerin) verilerin derinlemesine ve sistematik olarak incelenmesine içerik analizi denir. (Gökmen, 2017:174)

Amaç ve yöntem

Bu çalışmanın amacı, gazeteci İsmail Küçükkaya yönetiminde, Cumhuriyet İttifakı adayı Binali Yıldırım ile Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu’nun katılımıyla gerçekleşen, tarihi nitelikte kabul edilen ortak canlı yayın programının, program yönetimi, stüdyo (dizaynı), konukların giyim kuşamı ile katılımcıların konuşmaları üzerinden genel içerik analizini yapmaktır. Değişik kaynaklarda farklı şekilde açıklanan içerik analizi, eldeki yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve betimlenmesi işlemi olarak da tanımlanmaktadır. Bu çalışma söylem ve içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılacaktır. Bu bağlamda çalışma, dilsel öğelerin, söze dökülenlerin ötesinde yatan anlam ve içeriği incelemeyi amaçlamaktadır. Söylem analizi, metinlerin oluştuğu bağlama yönelik hareket etmektedir. Birincil amaç yorumlama ve anlamlandırmadır.

İçerik Analizi

İletişim biliminde içerik analizi öncelikle haber aktörlerinin iletilerinin, medya içeriklerinin incelenmesinde ve iletişim araştırmalarının gerçekleştirilmesinde sıklıkla kullanılmaktadır. İçerik analizi, varsayımların formüle edilmesi ve buradan hareketle oluşturulan değişkenlerin kategori sisteminde somutlaştırılmasına dayanan bir araştırma yöntemidir (Alver, 2003: 241). İçerik çözümlemesi aynı zamanda bazı şeylerin miktarını, bazı iletişim biçimi örnekleminde ölçmeye (saymaya) dayanan bir araştırma tekniğidir (Pazarbaşı, 2018:37).

Çok çeşitli alanlarda kullanılan ve esas olarak bir kodlama ve veri yorumlaması olarak değerlendirilen içerik analizinin teori temelleri öncelikle Bernard Berelson'a dayanmaktadır. Berelson (1952), içerik analizinin, iletişimin belirgin (yazılı/açık) içeriğinin objektif, sistematik ve niceliksel tanımlarını yapan bir araştırma tekniği olduğunu belirtmektedir.

Sistematik olarak içerik çözümlemesi medya metinlerinde 19.yüzyılda Columbia'da gazetecilik okullarında kullanılmaya başlamıştır. Medya organlarının sayısı arttıkça medya ile ilgili araştırmaların da çoğaldığı görülmüştür. Bu çalışmalar yoğun olarak sayısal nitelik taşır. Sayısal nitelik taşımayan şeyleri sayısallaştırma çalışması yıllar öncesinde başlamıştır (<https://tr.scribd.com>).

İçerik analizi uygulanırken ele alınacak materyal, yapısı ve sınırları açısından netleştirilmelidir. Bu tür araştırmalarda ilk akla gelen yazılı metinlerdir. Özellikle edebiyat, tarih vb. yazılı dokümanlar ile çalışan sosyal bilim dalları bu araştırma yöntemini sıklıkla kullanır. Ancak kullanımı bu bilimlerle sınırlı değildir. Yazılı kaynaklar aslında en sık rastlanan veri kaynağıdır ancak; film, belgesel film, fotoğraf, resim, ses kayıtları, radyo program kayıtları, müzik kayıtları, internet siteleri, bloglar, reklamlar, dizi filmler, bilgisayar oyunları gibi diğer materyaller de içerik analizi yöntemi ile incelenebilecek içeriklerdir (Kurtuluş, 2010:51).

Binali Yıldırım-Ekrem İmamoğlu Canlı Yayını

Yaklaşık 20 yıl aradan sonra ilk kez, iki farklı parti adayının canlı yayında vaatleri konuştukları televizyon yayını 16 Haziran 2019 Pazar günü saat 21:00'de Lütfi Kırdar Spor Salonu'ndan gerçekleştirildi. Gazeteci İsmail Küçükkaya'nın moderatörlüğünü yaptığı, teknik altyapısı ve rejisinin AK Parti ve CHP tarafından sağlandığı programı pek çok kanal canlı yayınladı. Yaklaşık üç saat süren canlı yayın çeşitli platformlarda birçok açıdan değerlendirildi, tartışıldı ve eleştirildi.

Genel olarak program görsel açıdan ele alındığında; ilk dikkat çeken unsur stüdyonun zeminin siyah, genel dizaynını koyu renklerden oluşmasıdır. Bu tercih hem katılımcıların motivasyonunu olumsuz etkileyebilmekte hem de konukların koyu renkli giyimleriyle birlikte değerlendirildiğinde, izleyiciler

açısından ekranda uyumsuzluk oluşturabilmektedir. Adayların tek tek ya da birlikte akarana geldikleri görüntülerde (koyu kolaj görüntüsü için) de aynı şeyi söylemek mümkündür.

Resim 1: Program stüdyosu genel görünüm.

Programın moderatörlüğünü yapan gazeteci İsmail Küçükkeya'nın, yayının açılışında ilk görüntülere bakıldığında, büyük puntolarla beyaz zemine yazılan '2019 Seçim Özel' yazısı görüntüyü karmaşıklaştırmıştır. Koyu renkli takım elbise, açık mavi gömlek ve kırmızı kravat tercih eden Küçükkeya'nın heyecanlı olduğu, bunu gizlemek için gülümsemeye çalışsa da heyecanı bastırmak için elindeki kalemle oynadığı dikkatlerden kaçmamıştır. Büyük beyaz bir masanın üzerindeki süre sayacı ve buton da dikkat çeken diğer önemli unsurlardı. Program genelinde Küçükkeya'nın butona basışı ve sayacın hemen hemen her defasında ekrana gelmesi eşit bir yönetim sergileme niyetini vurgulamak içindir.

Binali Yıldırım-Ekrem İmamoğlu Canlı Yayını İçerik Analizi

Binali Yıldırım ve Ekrem İmamoğlu yaklaşık üç saat süren program için anlatmak istedikleri hususlar ile ilgili bazı materyaller hazırlayarak gelmişlerdi. Katılımcıların heyecanlı ve gergin olduğu gözlemlenen programın açılış konusu babalar günü ile ilgiliydi. Açılışta babalar gününün konuşulmasının adayların heyecanını ve gerginliğini yenmeleri açısından doğru bir tercih olduğu söylenebilir. Bu girişin ardından moderatör Küçükkeya'nın program formatı (kurallarını) hatırlatmasının ardından program başlamış oldu.

Katılımcıların programda kullandığı toplam sözcük sayıları şu şekildedir.

Ekrem İMAMOĞLU	7.613
Binali YILDIRIM	5.567
İsmail KÜÇÜKKAYA	4.775

Tablo 1: Katılımcıların programda kullandığı toplam sözcük sayıları

Bu verilere bakıldığında, programda, Ekrem İmamoğlu'nun 7.613 sözcük ile rakibinden 2.046 sözcük daha fazla konuştuğu anlaşılmaktadır. Bu durum İmamoğlu'nun zamanı daha iyi kullanmış olabileceğini gösterdiği gibi, Binali Yıldırım'a göre daha hızlı konuşmuş olduğu anlamına da gelebilmektedir.

Programda adayların kullandıkları ben, biz, birlikte, beraber vb. sözcükleri kullanma sayılarına baktığımızda Ekrem İmamoğlu'nun 'ben' ya da 'benim' sözcüğünü 147 kez, Binali Yıldırım'ın ise 81 kez kullandığı görülmüştür. Bununla beraber Ekrem İmamoğlu 'biz' kelimesini 60 kez, Binali Yıldırım ise 46 kez kullanmıştır. Ekrem İmamoğlu'nun 'birlikte' kelimesini 12, 'halk/halkımız' kelimesini 11, 'kardeş/kardeşlerim' kelimesini 3 kez kullandığı, paydaş ve arkadaş kelimelerini ise hiç kullanmadığı tespit edilmiştir. Binali Yıldırım'ın 12 kez 'kardeş/kardeşlerim', 7'şer kez 'birlikte/beraber', 'halk/halkımız', 12 kez 'kardeş/kardeşlerim' 3 kez de 'arkadaş/arkadaşlarımız' kelimelerini kullandığı, paydaş kelimesini ise hiç

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Ben / benim	81	147
Biz	46	60
Birlikte / beraber	7	12
Halk / Halkımız	7	11
Kardeş / kardeşlerim	12	3
Paydaş	0	0
Arkadaş /larımız	3	0

Tablo 2: Benlik-birliktelik ile ilgili ifadeler

Tablo 3'te belirtilen ve adayların proje, hizmet, yatırım gibi uzun vadeli çalışmalara yönelik sözcüklere bakıldığında, Binali Yıldırım'ın 7 kez 'proje', 20 kez 'hizmet', 3 kez 'yatırım', 5 kez 'teknoloji' 12 kez 'genç/gençlik' sözcüğünü kullandığı; 'bilim', 'sanat' ve 'etkinlik' kelimelerini ise hiç kullanmadığı görülmüştür. Ekrem İmamoğlu'nun ise 2 kez 'proje', 7 kez 'hizmet', 1 kez 'yatırım', 1 kez 'teknoloji' 16 kez 'genç/gençlik', 1 kez 'bilim' bir kez de 'sanat' sözcüğünü kullandığı ve 'etkinlik' sözcüğünü hiç kullanmadığı anlaşılmıştır. (Bkz. Tablo: 3)

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Proje	7	2
Hizmet	20	7
Yatırım	3	1
Teknoloji	5	1
Bilim	0	1
Sanat	0	1
Etkinlik	0	0
Genç/Gençlik	12	16

Tablo 3 Proje, hizmet, yatırım gibi uzun vadeli çalışmalara yönelik sözcükler

Tablo 4'te belirtilen, adayların Milli duygulara yönelik kullandığı sözcükler dikkate alındığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Binali Yıldırım 8 kez 'Türkiye', 4 kez 'milli', 1 kez 'ülke', 2 kez 'memleket', 1 kez 'Anadolu', 1 kez 'vatan' ve 77 kez de 'İstanbul' sözcüklerini kullanmıştır. Ekrem İmamoğlu'nun ise aynı kelimeleri sırasıyla, 8, 2, 11, 1, 0, 0, 64'er kez kullandığı görülmüştür. (Bkz. Tablo: 4)

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Türkiye	8	8
Milli	4	2
Ülke	1	11
Memleket	2	1
Anadolu	1	0
Vatan	1	0
İstanbul	77	64

Tablo 4: Milli duygulara yönelik kullanılan sözcükler

Tablo 5'te yer alan ve sorun, çözüm, kaynak, istihdam vb. sözcükler incelendiğinde, Ekrem İmamoğlu'nun bu sözcükleri Yıldırım'a göre oldukça fazla kullandığı görülmüştür. İmamoğlu, 3 kez 'yönetim', 22 kez 'sorun', 2 kez 'çözüm', 7 kez 'istihdam', 32 kez 'insan', 8 kez 'vaat', 1 kez de 'kaynak' kelimelerini kullanırken Yıldırım'ın ise aynı kelimeleri sırasıyla; 0, 4, 0, 3, 9, 7, 1'er kez kullandığı anlaşılmıştır. (Bkz. Tablo: 5)

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Yönetim	0	3
Sorun	4	22
Çözüm	0	2
İstihdam	3	7
İnsan	9	32
Vaat	7	8
Kaynak	1	1

Tablo 5: Çözüme yönelik kullanılan sözcükler

Tablo 6'da yer alan çevre ile ilgili kullanılan sözcükler değerlendirildiğinde, Binali Yıldırım'ın bu konu hakkında daha fazla söz söylediği anlaşılmaktadır. Binali Yıldırım, 2 kez 'çevre', 6 kez 'yeşil alan', 2 kez 'ağaç', 6 kez 'park/bahçe' sözcüklerini kullanmıştır. Ekrem İmamoğlu ise aynı sözcükleri sırasıyla 0, 7, 0, 0 olarak kullanmıştır. (Bkz. Tablo: 6)

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Çevre	2	0
Yeşil Alan	6	7

Ağaç	2	0
Park / bahçe	6	0

Tablo 6: Çevre ile ilgili kullanılan sözcükler

Tablo 7’de yer alan, kısa vadede ve doğrudan seçmenin davranışlarına etki etmeyi amaçlayan ‘seçim vaadi’ ile ilgili adayların kullandığı sözcükler sayısal olarak birbirine yakındır. Bu konuda ile ilgili Binali Yıldırım, 0 kez ‘geçim’, 6 kez ‘indirim’ 2 kez ‘yardım’ 3 kez ‘ekonomi, 9 kez ‘su’, 1 kez ‘doğalgaz’, 2 kez ‘toplu taşıma’, 9 kez ‘ulaşım’ 4 kez ‘metro’, 4 kez ‘metrobüs’, 2 kez de ‘Otobüs/İETT’ sözcüklerini kullanmıştır. Aynı konuda Ekrem İmamoğlu ise programda 1 kez ‘geçim’, 16 kez ‘indirim’ 2 kez ‘yardım’ 1 kez ‘ekonomi, 19 kez ‘su’, 0 kez ‘doğalgaz’, 0 kez ‘toplu taşıma’, 16 kez ‘ulaşım’ 1 kez ‘metro’, 2 kez ‘metrobüs’, 3 kez de ‘Otobüs/İETT’ sözcüklerine yer vermiştir. (Bkz. Tablo: 7)

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Geçim	0	1
İndirim	6	13
Yardım	(Vakıflara) 2	(Vakıflara) 2
Ekonomi	3	1
Su	9	1
Doğalgaz	1	0
Toplu Taşıma	2	0
Ulaşım	9	16
Metro	4	1
Metrobüs	4	2
Otobüs / İETT	2	3

Tablo 7: Vaatlere yönelik sözcükler

Tablo 8’de, programda çokça tartışılan ve önemli bir zaman harcanan 31 Mart seçimleriyle ilgili kullanılan sözcüklere yer verilmiştir. Tabloya göre, adayların 31 Mart seçimleri hakkında fazlaca konuştukları anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Binali Yıldırım’ın 31 Mart seçimlerine yönelik olarak kullandığı sözcükler şu şekildedir: ‘Anadolu Ajansı’ 5, ‘veri’ 7, ‘seçim’ 37, ‘açıklama’ 11, ‘kazandım/kazanma’ 27, ‘sorun’ 4, ‘yalan’ 12, ‘iptal’ 1, ‘31 Mart’ 3, ‘gece’ 1, ‘çalma’ 9, ‘şaipe’ 2 kez. Ekrem İmamoğlu’nun ise aynı sözcükleri ‘Anadolu Ajansı’ 16, ‘veri’ 23, ‘seçim’ 30, ‘açıklama’ 14, ‘kazandım/kazanma’ 11, ‘sorun’ 22, ‘yalan’ 6, ‘iptal’ 1, ‘31 Mart’ 15, ‘gece’ 5, ‘çalma’ 11, ‘şaipe’ 2 kez kullandığı görülmüştür. (Bkz. Tablo: 8)

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
Anadolu Ajansı	5	16
Veri	1 (AA) 6 (Yedekleme)	16 (AA) / 7 (Yedekleme)
Seçim	37	30
Açıklama	11	14
Kazandım/kazanma	27	11
Sorun	4	22
Yalan	12	6
İptal	1	1
31 Mart	3	15
Gece	1	5
Çalma	9	11
Şaibe	1	1

Tablo 8: 31 Mart seçimi ile ilgili kullanılan sözcükler

Tablo 9'da yer alan, programda adayların birbirlerinin konuşmalarına müdahale ve yanıt verme çabasına yönelik sözcükler değerlendirildiğinde, Ekrem İmamoğlu'nun program akışına daha çok müdahale etmeye çalıştığı anlaşılmıştır. İmamoğlu, 8 kez, 'İsmail/İsmail Bey', 1 kez 'Küçükkaya', 9 kez 'ama', 3 kez 'lütfen', 2 kez 'müdahale' 3 kez 'uyarı', 8 kez 'cevap', 8 kez 'yanlış', 2 kez 'tartışma', 50 kez de 'Binali Bey/sayın Yıldırım' sözcüğünü kullandığı görülmüştür. Aynı konuda Binali Yıldırım ise 3 kez, 'İsmail/İsmail Bey', 0 kez 'Küçükkaya', 6 kez 'ama', 1 kez 'lütfen', 0 kez 'müdahale' 0 kez 'uyarı', 3 kez 'cevap', 6 kez 'yanlış', 0 kez 'tartışma', 32 kez de 'Ekrem Bey / sayın İmamoğlu' sözcüklerini kullanmıştır.

	Binali YILDIRIM	Ekrem İMAMOĞLU
İsmail / İsmail Bey	3	8
Küçükkaya	0	1
Ama	6	9
Lütfen	1	3
Müdahale	0	2
Uyarı	0	3
Cevap	3	8
Yanlış	6	8
Tartışma	0	2

Ekrem bey / Sayın İmamoğlu	32	-
Binali bey / Sayın Yıldırım	-	50

Tablo 9: Adayların birbirlerine müdahale noktasında kullanılan sözcükler**Sonuç ve değerlendirme**

Varsayımların formüle edilmesi ve buradan hareketle oluşturulan değişkenlerin kategorize edilerek somutlaştırılması mantığına dayanan bir araştırma yöntemi olan içerik analizinin, aynı zamanda bazı şeylerin miktarını, bazı iletişim biçimi örnekleminde ölçmeye / saymaya dayanan bir teknik olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu çerçevede ele alınan/yapılan araştırmamız kapsamında, 16 Haziran 2019 tarihinde İsmail Küçükkaya modetarırlüğünde, Cumhur İttifakı adayı Binali Yıldırım ile Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu'nun katılımıyla gerçekleşen, tarihi nitelikte kabul edilen ortak canlı yayın programının, görsel açıdan genel değerlendirmesi ile konuşmacıların söylemleri üzerinden içerik çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Yaklaşık üç saat süren programda katılımcılar (Ekrem İmamoğlu 7.613, Binali Yıldırım 5.567, İsmail Küçükkaya 4.775 olmak üzere) toplam 17.955 sözcük kullanmışlardır. Bu programın siyasi içerikli bir program olduğu ve seçim sonuçlarına tesir etmesinin beklendiği düşünüldüğünde programda kullanılan sözcükler /kelimeler sayısal açıdan da anlam olarak da büyük önem taşımaktadır.

Kategori ve kelime seçiminde farklı alternatiflerin değerlendirilmesinin mümkün olduğunu belirtmekle birlikte çalışmamızda, katılımcıların kullandığı toplam sözcük, benlik birlik ile ilgili kullanılan sözcükler, proje, hizmet, yatırım gibi uzun vadeli çalışmalara yönelik kullanılan sözcükler, milli duygulara yönelik kullanılan sözcükler, çözüme yönelik kullanılan sözcükler, çevre ile ilgili kullanılan sözcükler, vaatlere yönelik kullanılan sözcükler 31 Mart seçimi ile ilgili kullanılan sözcükler, adayların birbirlerine müdahale noktasında kullanılan sözcükler olmak üzere 8 kategori belirlenmiş ve çalışma bu doğrultuda şekillendirilmiştir.

Rakamlara bakıldığında programda 7.613 kelimeyle en çok Ekrem İmamoğlu'nun konuştuğu ve yayının siyasi bir program olduğu düşünüldüğünde İmamoğlu'nun programı / süreyi oldukça iyi kullandığı anlaşılmaktadır. Yine İmamoğlu'nun tablo 2'de görüldüğü üzere ben, biz, birlikte kelimelerini Binali Yıldırım'dan daha fazla kullandığı görülmektedir. Proje, hizmet, yatırım vb. sözcüklerin değerlendirildiği tabloda (tablo 3) ise Binali Yıldırım'ın belirli sözcükleri İmamoğlu'na göre daha fazla kullandığı tespit edilmiştir. Binali Yıldırım'ın tablo 4'teki milli duygulara yönelik hazırlanan sözcükleri de Ekrem İmamoğlu'ndan daha fazla kullandığı anlaşılmıştır. Tablo 5'te yer alan sorun ve çözümlere yönelik sözcüklerin kullanımı noktasında Ekrem İmamoğlu'nun daha fazla, Çevre ile ilgili sözcüklerin yer aldığı tablo 6'da ise Binali Yıldırım'ın daha fazla sözcük kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Seçmenlerin belki de en çok duymak istedikleri vaatler kategorisinde ise Binali Yıldırım ile Ekrem İmamoğlu birbirlerine çok yakın sayıda seçili sözcük kullanmışlardır. Adaylar, programın önemli sayılabilecek bir süresini 31 Mart seçimi ile ilgili konulara harcamışlardır. Tablo 7’de yer alan 31 Mart seçimi ile ilgili seçili sözcükleri Ekrem İmamoğlu 155 kez, Binali Yıldırım ise 118 kez kullanmıştır. Adayların birbirlerine müdahale etmek, araya girme ya da moderatörü uyarma hususunda sarf ettikleri seçili sözcükler dikkate alındığında, Ekrem İmamoğlu’nun bu kelimeleri Binali Yıldırım’da çok daha fazla kullandığı anlaşılmıştır. Binali Yıldırım bu kategoride 51 sadece sözcük kullanırken, Ekrem İmamoğlu ise 94 sözcük kullanmıştır.

Sonuç olarak, program siyasi içerikli ve seçime yönelik (canlı) bir program olarak değerlendirildiğinde Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu’nun Cumhur İttifakı adayı Binali Yıldırım’a göre programı daha iyi kullandığı sonucu çıkarılabilir.

Kaynaklar

Alver, Füsün (2003). *Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı*, İstanbul: Der Yayınları.

Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Balcı, Ş. ve Damlapınar, Z. (2014). *Siyasal İletişim Sürecinde Seçimler, Adaylar, İmajlar*, Konya: Literatürk Academia Yayınları.

Bourdieu, P. (2000). *Televizyon Üzerine*, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007) *Research Methods in Education* (6th Ed.), Taylor & Francis.

Devran, Y. (2004). *Mesaj, Strateji ve Taktikler Siyasal Kampanya Yönetimi*, İstanbul: Odak İletişim.

Gökçe, O. (2010). *İletişim Bilimine Giriş*, Konya: Dizgi Ofset.

Gökmen, E. (2017). İçerik Analizi ve Yıldız Falı Analizinin Kavram Ve Unsurlarının İncelenmesi: Türk Siyasetinde Siyasal Dil Analizi Örneği, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, Cilt 6 Sayı 1, 172-212.

İnce, M. (2016). Spor ile Siyasetin İlişkisi Üzerine Bir Analiz; Spor Siyasete Alet Etmek, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, 6 (2), 447-455.

İnce, M. ve Koçak, M. C. (2018). The Use of TV in USA Presidency Elections as A Mass Media, *Turkish Studies Information Technologies & Applied Sciences*, Volume 13/13, Spring 2018, p. 37-51 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13667>

Kavanagh, D. (1995). *Election Campaigning The New Marketing of Politics*, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.

Kurtuluş, K. (2011). *Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi

Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*, Ankara: TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayım Müdürlüğü Ofset Tesisleri.

Nizam, F. ve Kök, H. (2017). 'En İyi Benim' Programı Örneğiyle Gündüz Kuşağı Televizyon Programlarındaki Kadın ve Erkek Temsiline Eleştirel Bir Bakış, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 44, Nisan 2017, s. 157-170

Oskay, U. (2001). *İletişimin ABC'si*, İstanbul: Der Yayınları.

Pazarbaşı, B. (2018). Televizyonda Yayınlanan ve Ana Teması Şiddet Olan Çizgi Filmlerin İçerik Analizi, *Intermedia International e-Journal*, Spring- June-2018 5(8), DOI NO: 10.21645/intermedia.2018.43

Turan, E. (1994). *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İstanbul: İrfan Yayınları.

www.journo.com - <https://journo.com.tr/tv-duello-munazara-turkiye-tarih>

www.teyit.org

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Vur, Kır, Parçala, Bu Maçı Kazan! Futbolun Ekonomik Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme

Mustafa İNCE

Doç. Dr.- Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
mustafaince@karabuk.edu.tr

Özet

Her ne kadar taraftarların "Vur, kır, parçala, bu maçı kazan!" sloganları sadece 'masum bir galibiyet isteği' gibi gözükse de saha dışında, bu maç tezahüratı bambaşka bir anlam ifade etmektedir. Futbolda galibiyet, aslında birçok kesim için 'mutlu bir an' dan çok daha derin anlamlar içermektedir. Bugün, dünya genelinde milyonlarca insanın ilgilendiği futbolun endüstriyel bir süreç içine girmesiyle beraber, birçok kesim futbolu kazançlı bir 'iş' e dönüştürmenin hesaplarını yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda kapitalizm, futbolu, stadyumların dışına taşıyarak bir oyun olmanın ötesinde bir yaşam tarzına dönüştürmeyi arzulamış ve bunda da başarılı olmuştur. Milyonluk bahisler ve milyarlık kara para aklama çabaların yanı sıra, televizyon programlarından şans oyunlarına, aksesuarlardan formalara, ev eşyalarından kredi kartlarına, telefon operatörlerinden oyunculara varıncaya kadar, futbolun neredeyse tüm öğeleri ticari birer meta olarak yaşamın tüm alanlarına sızma çabasında olmuştur. Bu süreçte başta televizyonlar olmak üzere kitle iletişim araçları ile kol kola yürüyen futbol, masum bir boş zaman etkinliğinden kârlı bir 'iş'e dönüşmüştür. Günümüz futbolu artık, oynanan bir oyun olmaktan çok, seyredilir ya da izlenir bir kapitalist etkinlik olarak düşünülmekte ve bu çerçevede kapitalizmin işlerliğine hizmet etmektedir. Bu çerçevede, futbol dünyasına katılım, sadece birer oyuncu olarak değil bu oyunu seyreden, benimseyen, bütünleşen ve futbolu bir yaşam tarzına dönüştüren birer seyirci olarak gerçekleşmektedir.

Ülkemizde de futbola ilginin giderek artması bu spor dalının kapitalizmin radarına girmesine ve sadece bir boş zaman etkinliği olarak değil, aynı zamanda ticari bir alan olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de futbolun bir endüstri olarak görülmesi ve kapitalizmin çıkarları doğrultusunda organize edilen bir 'meta 'ya dönüşmesinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında dünyada ve Türkiye'de futbol ekonomisinin boyutları ele alınarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, futbol ekonomisi, Türk futbolu, kapitalizm

Kick, break, smash, win this game!

An assessment regarding the economic dimension of football

Abstract

Although the slogan of fans "kick, break, smash, win this game!" looks like just as an 'innocent win request', this game cheering completely means something else outside the stadium. In football, the win actually contains much deeper meanings than a 'happy moment' for many fans. Today, with millions of people around the world engaged in an industrial process of football, many communities begun to search for the ways of converting football into a profitable 'business'. In this context, capitalism tried to transform football into a lifestyle beyond being a game by moving football outside stadiums, and indeed succeeded in doing this. In addition to bets of millions and money laundering efforts of billions, almost all of football items intrude to all areas of life as a commercial meta from television programs to chance games, from accessories to

jerseys, from household items to credit cards and from telephone operators to toys. In this process, football walking arm in arm with mainly televisions and mass media has been transformed into a profitable “business” from an innocent leisure activity. Today's football is now considered to be a capitalist activity that is watched or monitored rather than a game played, and serves the operability of capitalism in this context. In this context, participation in the world of football is not only as an actor but as a spectator who watches, adopts, integrates and transforms football into a lifestyle

The increasing interest in football in our country has caused this sport to be detected by the radar of capitalism not only as a leisure activity, but also as a commercial opportunity. The aim of this study is to evaluate the perception of football as an industry in Turkey and its transformation to a 'meta' organized in line with the interests of capitalism. Within the scope of the study, the dimensions of the football economy in the world and Turkey are pinpointed.

Keywords: Football, Football Economy, Turkish football, Capitalism

Giriş

Sporun tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Ancak tarihsel süreçte insanların spor olaylarıyla ilgilenme şekilleri değişmiştir. Teknik imkânlar, yaşam koşulları, ihtiyaçlar, spora olan ilgiyi şekillendirmede belirleyici olmuştur. Önceleri saldırı ve savunma amaçlı yapılan spor, zıplama, avcılık, ok ve mızrak atma, yumruk vurma gibi dallardan; atıcılık, kızak, kayak vb. alanlara yayılmıştır. Teknolojik ve toplumsal gelişmelerle birlikte spor, bugün, mesleki, ekonomik, politik, sosyolojik, kültürel ve estetik olarak çok farklı işlevleri olan bir konuma yükselmiştir. (Büyükbaykal ve İnce, 2017:76) Spora ilgi ve spordan beklentiler de süreç içerisinde farklılaşmış, değişik yaşlarda, farklı mesleklerde, farklı sosyal sınıflarda yer alan bireyler için spor, farklı anlamlar taşımış ve fonksiyonlarıyla farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda spor “profesyonel sporcu için geçimini sağlayan ‘iş’; hastanın tedavi, mankenin formunu korumak için katlandığı ‘eziyet’; iş adamının gözünde ‘mal’; televizyoncunun ‘reyting’; reklamcının ‘dikkat çekme’ aracı; tribünlerdeki seyircinin psikolojik ‘deşarj’ yolu, üst sınıfın ‘farklılıklarını koruma’, orta sınıfın ‘yukarıya sıçrama arzusu’, alttakilerin ‘güç arayış çabası; gencin ‘gençliğinin gereği’, yaşlının ‘yaşlanmadığının delili’ olabilmektedir (Amman, 2000: 100).

Böylesine farklı işlevleri ve amaçları olan sporun bazı dalları zamanla daha fazla ilgi görerek ötekilerinden ayrılmıştır. Özellikle futbol, pek çok özelliği nedeniyle diğer spor dallarından ayrılarak bambaşka amaçlara hizmet eden büyük bir ‘Organizasyon’a dönüşmüştür.

Simon Kuper’in “Futbol asla sadece futbol değildir” sözü ile Portekizli ünlü diktatör Salazar’ın ülkeyi 41 yıl tek başına nasıl yönettiğine verdiği “3 F ile; *Fado (müzik), Fátima (din) ve Football (futbol)*” cevabı, futbolun oyunun ötesinde bir olgu olduğuna vurgu yapmaktadır. Futbol en yalın haliyle elbette bir oyundur, ancak bugünkü konumu itibarıyla futbolun, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutlarının çok daha baskın olduğunu göz ardı etmek mümkün değildir. Son yıllarda futbolun özellikle ekonomik boyutu oldukça ön plana çıkmıştır. Günümüz ticari anlayışıyla şekillenen bu oyunda, futbolu yapanlar yani ana aktörler ‘üretici’, onu izleyen taraftarlar ise birer ‘tüketici’

konumundadır.

Futbolun Geçmişi

Basit şekilde ayak topu oyunu olarak adlandırılan futbolun tarihi milattan öncesine dayanır. Tam olarak ne zaman ve nasıl doğduğuna dair kesin bir bilgi olmasa da Romalıların ayak topunu şimdiki futbola benzer şekilde, M.Ö. 600'lü yıllarda Harpastum adını verdikleri bir eğlence şekline dönüştürdükleri çoğu kaynakta geçmektedir (Gündüz ve Bayansalduz, 2017: 82). Geniş kitleleri peşinden sürükleyen bu sporun vatanı olarak İngiltere gösterilse de futbolu sadece İngilizlerle özdeşleştirmek de doğru değildir. Futbol, Çin başta olmak üzere eski Türk ve Yunan gibi çoğu eski medeniyetlerde farklı şekillerde görülmüştür. Stemmler, futbolun “eski Yunan döneminde gerçekleştirilen spor organizasyonlarında oynadığını ve Yunan toplumunda yaygın bir spor aktivitesi olduğunu” (Stemmler, 2000: 19-32) belirtmektedir. M.Ö. 2500 yıllarında Çin İmparatoru Huang-Ti'nin askerlerine, yere çakılmış iki direk arasından bir topun geçirilmesi esasına dayanan oyun ile çeviklik idmanı yaptırdığından; Çinli yazar Huan'ın “La Tartaria” adlı eserinde Orta Asya Türklerinin bugünün futboluna benzer bir oyunu, tapınakların avlularında, kızılı erkekli oynadığından bahsetmiştir. Çinli yazar Song Wen'e göre, yine Türklerin Orta Asya'da bulunan ve Kıvışka denilen yerde üç gün üç gece süren şenliklerinde top oyunu oynadıklarından, Kaşgarlı Mahmut'un “Divânü Lugatit Türk” adlı eserinde de Orta Asya Türklerince Tepük adı altında günümüz futboluna benzer bir oyunun oynandıklarından bahsedilmektedir. (MEB, Yıldırım, 1997, Gündüz ve Bayansalduz, 2017)

Futbolun İngiltere'de ortaya çıkış süreci ise 19. yüzyılın ikinci yarısına denk düşmektedir. Bu dönemde futbol İngiltere'de hızla yayılmış (Arık, 2004: 135) ve kurumsallaşmasına giden süreç başlamıştır. Futbolun dünya üzerinde kurumsallaşması, 1863 yılında İngiltere'de Football Association'ın kurulmasıyla başlatılır (Talimciler, 2010: 102). Futbolun şu andaki ismi İngilizce kaynaklı olup, “foot” (ayak) ve “ball” (top) kelimelerinden oluşan “football”dan gelmektedir. Günümüzde oynanan futbol, İngiltere'de 19. yüzyıl sonlarında kurallara bağlanmış ve 1863'te kurulan Futbol Birliği bu kuralları belirlemiştir. İlk takım ise Sheffield FC (24 Ekim 1857) olmuştur. Oyunda sert, acımasız ve kırıcı hareketler yasaklanmış, bu anlayışı sürdürenler ise futbolun değişik biçimi sayılan ragbiyi geliştirmişlerdir. Futbol, 19. yüzyıl sonlarında İngiltere'den Avrupa'ya yayılmıştır. Kısa bir süre içinde de dünyanın birçok ülkesinde oynanan bir spor haline gelmiştir. 1904'te Uluslararası Futbol Federasyonu (FIFA) kurulmuş, FIFA'nın yönetiminde 1930'da ilk Dünya Kupası karşılaşmaları düzenlenmiştir.

Futbol, Türkiye'ye de Osmanlı döneminde İngilizler tarafından getirilmiştir. Ancak öncesinde sporda, Türk modernleşmesinin genel karakterine uygun bir biçimde Fransız etkisinin belirgin olduğu görülmüştür (Bkz. Talimciler, 2010: 121-122). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde modern futbol, ilk defa 1895 yılında İzmir'in Bornova semtinde yerleşmiş olan İngiliz aileleri tarafından oynanmıştır. Futbol, yine İngiliz aileleri aracılığıyla İzmir'den

İstanbul'a sığramış ve çok geçmeden halk arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Bu süreçle beraber sportif amaçlarla Selanik, İzmir ve İstanbul'da kulüpler kurulmaya başlanmıştır.

"Türkiye'de ilk futbol kulübü 1899 yılında çoğu Galatasaraylı gençlerden olmak üzere Black Stocking Football Club (Siyah Çoraplılar) adı altında kurulmuş, fazla bir varlık göstermeden dağılmıştır. 1900 yılında İzmir'de, Rumlar Panaonios (Panaonyos) ve Apollon Kulübünü, Ermeniler de Dork Kulübünü kurmuşlardır. Daha sonraki yıllarda, 1901'de Kadıköy Futbol Kulübü, 1903'te Beşiktaş Jimnastik Kulübü ve Moda Futbol Kulübü, 1904'te Rumlar tarafından Elpis Kulübü, 1905'te Galatasaray Kulübü kurulmuş ve 1906-1907 sezonunda futbol lig maçlarına katılan ilk Türk takımı olmuştur. 1907'de Fenerbahçe Spor Kulübü kurulmuştur. İlk Türk kulüpleri Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe'dir. Bundan sonra Altınordu, Süleymaniye, Vefa, Nişantaşı, Türk Gücü Anadolu kulüpleri tescillerini yaptırmışlardır" (MEB).

Türkiye'de ilk futbol ligini 4 takımla (Moda, Elpis, İmogene, Kadıköy) İstanbul Futbol Birliği kurmuştur. 1905-1906 sezonunda Türk takımı Galatasaray'ın da katıldığı birliğin 1908 yılında 1. Kümesini; Galatasaray, Kadıköy, Moda, Elpis, İmogene ve Fenerbahçe oluşturmuştur. 1903 yılında kurulan birlik, 1909 yılının ağustos ayında cemiyetler kanununun çıkması ile 12 Kasım 1910'da İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi adı altında tekrar teşkilatlanmıştır. Yine bu yıllar içerisinde futbol, Anadolu'nun her yerinde hızla yayılmaya başlamış ve İstanbul'un dışına taşmıştır. Fakat gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'nun diğer bölgelerinde seyirciler ve sporcular, maçlar pazar günü yapıldığından ve Müslümanların tatil günü de cuma olduğundan maçlara katılamıyorlardı. Bu nedenden dolayı bu lige alternatif olarak 1914'te 'Cuma Ligi' kuruldu. İstanbul futbol kulüpleri ligi dışında kalan birlikler, Üsküdar Anadolu, İstanbul Jimnastik, Terbiye-i Medeniye, Şehremini Sanayi Mektebi ve Fenerbahçe Spor Kulüplerinin oluşturdukları gönüllü birliklerdir. Bu takımların genellikle müesseselere ait olması nedeni ile lig idarecilerinin diğer birliklerden farklı olarak futbolcuların dışında seçilmeleri de bu lige bir ayrıcalık ve yenilik katmıştır.

Daha sonraki yıllarda Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan Türk ulusu, 1922 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın çalışmaları doğrultusunda atletizm, futbol ve güreş federasyonlarını kurmuş ve faaliyetlerini sürdürmüştür. 1923 yılında ise Türkiye Futbol Federasyonu kurulmuş ve 1951 yılında da profesyonel lig kabul edilmiştir.

"Türkiye futbol ligleri günümüzdeki yapısına kavuşuncaya kadar çeşitli isimler altında oynanmıştır. Millî Küme adı altında toplanan ve 1937'den 1943'e kadar Maarif Mükafatı, 1944'ten 1951'e kadar da Millî Eğitim Mükafatı olarak anılan liglerden sonra 1959'da Millî Lig, bugünkü adıyla Süper Lig kurulmuştur. 1959'den itibaren düzenlenen Millî Lig organizasyonları ve Kupa müsabakaları ile II. ve III. ligler, Türkiye'de futbolu önde gelen spor dallarından bir haline getirmiştir (Talimciler, 2012'den Aktaran: Gündüz ve Bayansaldüz, 2017: 83) "Günümüzde ise futbol popüler bir spor dalı olarak toplumun büyük bir kısmının ilgisini çekmektedir. Futbola duyulan bu ilgi,

insanların futbola yüklediği anlamı ve değeri de farklı hale getirmiştir. Bazıları için ise futbol meslek olmuştur. Herkes için farklı anlama gelebilen futbol oyununun insanların algılarında da değişik göstermesi futbolu daha da gizemli hale getirebilmektedir” (Aktaran: Gündüz ve Bayansalduz, 2017: 83) Dünya genelinde ve Türkiye’de, toplumda önemli bir yere sahip olan futbolun artık öncelikli olarak ekonomik bir unsur olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir.

Futbolun Endüstrileşmesi

Spor olaylarına katılımın giderek artması, aynı zamanda bu olayların farklı mecralarda ve farklı amaçları için değerlendirilmeye çalışılmasına neden olmuştur. Başta ticari amaçlar olmak üzere, siyasette ve diğer tanıtım faaliyetlerinde de spor olaylarından sıklıkla yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu durum bazı spor dallarının (bu amaçlara uygun olanlarının) diğerlerinden ayrışarak daha popüler olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda amaca uygun olan alanlara yapılan yatırımlar giderek artmış, yatırımlar arttıkça da o spor dalı gelişmiştir. “Bireysellikten öteye profesyonelleşen, endüstrileşen ve giderek ticari bir meta haline dönüşen spora olan bakış açısı da giderek farklılaşmıştır. Toplumların hemen her kesiminden kişi, kurum ve kuruluşlar sporu kendi menfaatleri doğrultusunda değerlendirmek/kullanmak istemişlerdir. Kitle iletişim araçları, reklamcılar, iş adamları, siyasiler, modacılar spor ve spor olaylarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Bugün başta kulüp yöneticileri, ticari işletmeler, reklamcılar, siyasetçiler ve medya olmak üzere, sporun nimetlerinden faydalanmak isteyen farklı gruplar ortaya çıkmıştır” (İnce, 2016: 448). Televizyonun devreye girmesi ile birlikte özellikle birkaç spor dalı çok daha popüler olmuştur. Bunlardan da endüstrileşmeye en müsait olanı dünyanın en bilinen ve en yaygın spor dalı olmuştur.

Bugün spor dalları arasında tartışmasız çok önemli bir yere sahip olan futbol, sporcu ve seyircilerin yanı sıra yardımcı elemanlar, teknik ekipler, kulüp çalışanları ve diğer katılımcılarla birlikte milyonlarca insanın ilgilendiği bir alan haline gelmiştir. Futbolun endüstriyel bir süreç içine girmesiyle beraber, birçok kesim futbolu kazançlı bir ‘iş’ e dönüştürmenin hesaplarını yapmaya başlamıştır. Kapitalizm, futbolu stadyumların dışına taşıyarak bir oyun olmanın ötesinde bir yaşam tarzına dönüştürmeyi arzulamış ve bunda da başarılı olmuştur. Televizyon programlarından şans oyunlarına, aksesuarlardan formalara, ev eşyasından kredi kartına, telefon operatörlerinden oyunculara kadar futbolun neredeyse tüm öğeleri ticari birer meta olarak yaşamın tüm alanlarına sızma çabasında olmuştur. Bu süreçte başta televizyonlar olmak üzere medya ile kol kola yürüyen futbol, masum bir boş zaman etkinliğinden kârlı bir işe dönüşmüştür.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, elbette geniş kitlelerin spora duyduğu ilginin artmasına, bu ilgi de beraberinde sporun farklı şekillerde değerlendirilmesine neden olmuştur. Özellikle kitlesel tüketim açısından uygun olan futbol, çeşitli amaçlar doğrultusunda yaygınlaştırılmış ve giderek daha fazla insana ulaşmıştır. Gerek oyun bazında gerekse onu çevreleyen, siyasi, ekonomik, sosyal yapısında ciddi değişimler yaşayan futbol, günümüz

kapitalist sisteminin bir argümanı olarak hizmet eden bir araca dönüşmüştür. “Boniface ’e göre futbol, küreselleşmenin son evresidir. Futbol imparatorluğu tartışmasız en evrensel imparatorluktur. Otoritesi çok daha eksiksiz ve sağlamdır, çünkü barışçıldır. “Futbol, küreselleşmenin, demokrasiden, piyasa ekonomisinden ya da internetten kesinlikle çok daha fazla ilk örneğidir” (Boniface, 2007: 10-11). Futbolun geniş kitleleri etkileyebilme gücü tüketim ideolojisi ile birleştirildiğinde, içinde yaşadığımız serbest piyasa ekonomisi için vazgeçilmez bir sektörün yaratılması sağlanmış olmaktadır” (Talimciler, 2008: 92).

Kapitalist sistem, kendini hissettirmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren hemen hemen her şeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. 19. Yüzyılda kapitalist etik; çalışmayı kutsayan, yaşamın öznel zevklerinden yararlanmayı dışlayan, eğlenceyi ve hazzı küçümseyen bir anlayışa sahipti. Ancak fazla çalışma ve çalıştırma anlayışının tepki toplaması, fazla çalışmanın verimliliği düşürdüğü savı ve çalışma saatlerinin yeniden (azaltılarak) düzenlenmesi kapitalizmi ‘boş zamanı’ değerlendirme hedefine yöneltmiştir. Bu bağlamda kapitalist sistem, çalışma süreleri ve iş koşullarının yanı sıra, çalışanların iş dışı yaşamlarını da düzenlemeye çalışmış, iş dışı alanı, tüketme performansını maksimize edici bir noktada tutmak için, bir tür tüketim üssü olarak organize etmiştir. Bu noktada, boş vakitler, giderek kapitalist sistem için bulunmaz bir pazar haline gelmiştir.

Kapitalizm artık “kendi ekonomik çıkarları nedeniyle herkes için daha fazla boş zaman istemek noktasındadır; ancak yine aynı nedenlerle bu (boş) zamanı ‘boş’ bırakmaya da niyetli değildir. Şimdi kapitalist sistemin temel hedeflerinden biri, belki de en önemlisi, ister toplumsal mücadeleler isterse doğrudan teknolojik ilerlemeler yoluyla yaratılmış olsun, her türlü boş zamanı ‘fethetmek’ tir” (Argın, 1992: 36). Kapitalist sistem için boş zamanlar, artık, bir dinginlik, arınma ve aynı zamanda tüketme zamanıdır. Hem çalışmayı yeniden üretmek için hem de artan üretimin kitlesel tüketimi için ihtiyaç duyulan bir zamandır. Boş zaman, bir yandan çalışmaya ve yorgunluğa dayalı bir dinlenme evresi diğer yandan da artan üretimin emilmesi için işlevsel bir alandır. Boş vakitler böylelikle, kapitalist çalışmanın bir karşıt kutbu olarak yine kapitalistler tarafından menfaatleri doğrultusunda organize edilmektedir.

Her geçen gün daha fazla ilgi gören futbol da bu dönüşümden ziyadesiyle etkilenmiştir. “Halkın oyunu olarak ortaya çıkan futbol, zaman içinde kabuk değiştirmeye başlamış ve günümüzde endüstriyel futbol adı altında bir iş organizasyonuna dönüşmüştür. Futbolun bünyesinde taşıdığı mitik, dinsel, sınıfsal özelliklerin yanı sıra sembolik değerlerle kurmuş olduğu bağlantı bu oyunun önemini daha da arttırmıştır” (Talimciler, 2008: 91). Futbol normalde önemli bir serbest zaman etkinliğidir; ancak, futbol günümüzde kapitalist bir aktivite haline getirilmiş bir serbest zaman etkinliğine dönüşmüştür. “Dolayısıyla, futbolun oynanan bir oyundan çok seyredilen ve izlenen bir aktivite haline getirilmesi de bir akılcılaştırma örneği olarak değerlendirilmelidir. Bu aktivite, sahip olduğu büyüklü çehre sayesinde,

modern hayatın yalnızlaşmış ve yabancılaşmış bireylerini sistem adına uyumlulaştırmakta ve sağladığı özdeşlik ilişkisi yoluyla sistemin devamlılığını garanti altına alan bazı önlemleri hayata geçirmektedir” (Kılınç, 2008: 287).

Profesyonelleşme ve uzmanlaşma süreçlerinin ardından büyük bir endüstri haline gelen futbolu, spordan ayrı değerlendirmek gerekmektedir. “Bu endüstriye yapılan yatırımlar, yalnızca takımlar ve futbolcularla sınırlı kalma boyutunu aşmıştır. Eğlence sektörü, medya sektörü, müşterek bahis sektörü, spor malzemeleri sektörü, ulaşım sektörü, turizm sektörü, dolaylı ve doğrudan futbol endüstrisindeki gelişmeleri izlemekte ve yararlanmaktadır. Yine dünyada pek çok medya kuruluşu futbol endüstrisi ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Sosyal medya da takımlar üzerinden popülerliğini artırmaktadır.” (Zeren ve Gümüş, 2013: 35) Ekonominin mal ve hizmet çeşitliliği bağlamında kendine yeni alanlar açması futbolun da ekonomik bir değer olarak daha da büyümesine imkân sağlamaktadır. “19. yüzyılın ortalarında başlayan modern futbolun serüveni modernleşme ve sanayileşme süreçleri ile üretim ve organizasyon modelleri arasında bir paralellik içermektedir. Futbolun metalaşma, endüstrileşme ya da iş haline dönüşme süreci hızlandıkça, futbol ekonomisi büyümekte buna karşın ise futboldan almakta olduğumuz haz ve heyecanın boyutları değişmektedir. Acımasız bir rekabet ortamının varlığı futbol sahaları için de geçerlidir, artık sadece oynamak ve haz almak değil, kazanmak ve başarmak ön plana çıkmıştır” (Talismenler, 2008: 90).

“Futbol bilinen doğasından uzaklaştırılarak, ekonominin mantığı tarafından şekillendirilmektedir. Öncelikle her geçen gün sponsor firmalar tarafından (izleyicinin taleplerine göre!) futbola yeni kurallar dahil edilmekte daha doğrusu dayatılmakta ve futbolun ne olması gerektiğine karar verilmektedir (Dobson, 2001: 22). Yani futbolda oyunun estetik değerlerinin yerini hırs, rekabet ve verimlilik gibi yeni değerler almaktadır. Örneğin hızlı oynamayı ve gol atmayı teşvik eden yeni kurallar, adeta küresel ekonominin ve rekabetçi piyasanın doğasını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda mücadeleler pervasızca ve acımasızca rekabete dönüşmektedir. Bunun sonucunda gerek antrenmanlarda gerekse maçlarda yüksek bir tempo, hızlı oynama gibi unsurlar bir araç olarak değil kendinde amaç haline gelmektedir. Buna eşlik eden mutlak kazanma hırsı futbolu güzelleştiren unsurların ve doğasının kaybolmasına yol açmaktadır” (Şen, 2013: 91).

Toplumsal ilgi- medya- popülerlik üçgeninde futbol her geçen gün kârlı bir işe dönüşerek iş adamlarının yatırım planlarına dâhil olmuştur. “Toplumların futbola olan ilgisi, bu spor dalına bütün kurumlarıyla ve kuruluşlarıyla endüstri düşüncesini geliştirmek amacıyla hareket eden özellikle profesyonel lig müsabakaları ile milyonlarca kişinin dikkatini çekmesinden kaynaklanmaktadır. İngiltere’de Hamed Bin Zayed Al Nahyan’ın sahibi olduğu Manchester City ve Rus milyarder Roman Abramoviç’in Chelsea’si, İspanya’da Malaga ve Fransa’da Paris Saint Germain örneklerinde olduğu gibi artık büyük iş adamlarının futbol takımlarının başında yer alması ve bu

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
takımlar üzerinden ekonomik çıkarlarını sürdürmeye çalışmaları bu durumu gayet güzel izah etmektedir.” (Zeren ve Gümüş, 2013: 36)

“Küreselleşme akıntısına katılan, etki alanını giderek genişleten ve maddi manevi bütün sınırları (fiziksel, zihinsel ve ahlaki) yıkan futbol, evrenselliğini (paylaşma, kaynaşma, moral gibi esas değerlerini) yitirip akılcılaştırılmış ve sıradanlaştırılmış basit bir eğlence endüstrisine dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu endüstrinin tek amacı azami mali verimlilik. Bugün yeşil sahaların çimleri kaldırılırsa, altından yeşil banknotlar çıkar, başka bir şey değil. Meşin yuvarlak, küreselleşmenin lüks ve baştan çıkarıcı aynası olarak, halklara çağdaş liberal Mesihçiliğin yeni değerlerini kabul ettirmede etkili bir araç olabilir. Küreselleşmiş futbol bir emperyalizm biçimidir ve imparatorluklar er veya geç çökmeye mahkûmdur (Authier, 2002: 88-98’den aktaran: Talimciler, 2008: 93).

“Kapitalizmin emrine giren futbol, dönemin gerektirdiği şekilde iş ilkelerine uygun formata dönüştürülmüştür. “Kapitalizmin varlığını devam ettirebilmesinde en hayati unsur verimlilik ve karlılığın arttırılabilmesidir. Esnek üretim modeli sonrasında geliştirilen Toplam Kalite Yönetimi Anlayışı futbol ve futbol kulüpleri için de kullanılmakta ve futbol kulüplerinin şirketleştirilmesi ve tıpkı birer ekonomik şirket gibi yönetilmesi sonrasında gelişen durum ve koşullara ayak uydurabilecek yeni ve çağdaş değerlere ‘vizyona’ sahip olabilmesi fikri, yine bu döneme özgüdür. Futbol kulüpleri artık sadece birer sportif örgüt gibi hareket edemezler, onlar aynı zamanda birer ekonomik örgüt haline de dönüşmek zorundadırlar. Bu zorundalık ise futbolu ve futbolun özünü yaralamaktadır. Çünkü futbol artık bir meta haline dönüşmüştür ve bu haliyle futbol, yaşantımızı yönlendiren tüketim kalıplarımızı şekillendirmek suretiyle oyun özelliğini yitirerek bir ‘iş’ e dönüşmektedir” (Talimciler, 2008: 92).

Günümüzde profesyonel yapısının tamamen ekonomik kriterlere yönelik örgütlenen futbolun izleyicisi de müşteri gibi görülmektedir. Yani oyunu takip eden aynı seyirci kitlesi, ekonomik açıdan büyük bir müşteri kitlesi anlamına gelmektedir. “Futbol, özellikle küreselleşme süreci ile birlikte, endüstriye konu olmaktan öte kendisi bir endüstri haline gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak futbolun doğasında büyük değişimler yaşanmış ve futbol, küresel dünyanın yeni değerlerine maruz bırakılmıştır” (Şen, 2013: 88).

Modern kurallarla, kulüpler bazında oynanmaya başlandığı 19. yüzyıldan bu yana büyük değişimler geçiren futbolda yaşanan en büyük kırılmanın şüphesiz bu sporun endüstrileşmesiyle başladığını belirtmiştik. Bu bağlamda “Oynanmaya başladığı ilk yıllarda, bir eğlence ve bir spor aktivitesi olarak görülen futbol da 1900’lü yılların başlarında futbol takımlarının bazı sanayi kuruluşları tarafından satın alınması ile beraber ticarileşmeye başlamıştır” (Zeren ve Gümüş, 2013: 35). “Örneğin Juventus’u Fiat, PSV Einthoven’i Phillips, Bayer Leverkusen’i Bayer, Sochaux’u ise Peugeot satın almıştır” ve günümüze dek bu ticarileşme devam edegelmiştir. 1980’lerin ortasına kadar futbol sektörünün gelir kaynaklarını sponsor ya da sahip kuruluş destekleri, bilet satışları ve futbolcuların satışlarından sağlanan gelirler oluşurken,

futbolun uluslararası arenada öneminin ve izlenirliğinin artması sektörün değerinin yükselmesini sağlamıştır. Yüksek reklam ve yayın gelirleri ve özgün pazarlama tekniklerinin kullanılması vasıtasıyla taraftar sayılarının artması futbolu eğlenme ve vakit harcama unsuru olmaktan çıkarmış büyük çaplı bir sektör haline getirmiştir” (Zeren ve Gümüş, 2013: 35). Bu bakış açısıyla aksesuarlar, formalar ve diğer ürünler taraftarlar (ya da müşteriler) tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Üstelik her yıl değişen bölmeli, çubuklu, ‘V’ yakalı vb. (yeni) forma modellerinin üretilmesi satın almayı süreklileştirmiştir.

“Futbolun endüstrileşmesi dünyada özellikle son 30 yılda gerçekleşmiştir. Futbolun bir ‘iş’ bir profesyonel meslek haline dönüşümünü güçlendiren gelişme, daha önce Şampiyon Kulüpler Kupası adıyla düzenlenen ve kendi liglerinde şampiyon olan takımların katıldığı organizasyonun adı, 1992-1993 sezonundan itibaren Şampiyonlar Ligi olarak değiştirilmiştir. Organizasyonun isminin dışında yapısı, özellikleri ve mail tarafı da değişikliğe uğramış, görsel, profesyonel ve sportif unsurlar birleştirilerek futbolun endüstri boyutuna vurgu yapılmıştır” (Büyükbaykal, 2016: 60).

“1980’lerde tüm dünyada yaşanan liberal dalga, futbolu da etkilemiş ve futbolun metalaşma sürecinin hızlanmasını sağlamıştır. Kültürel olanın ekonomik olandan ayrı tutulmadığı bu yeni dönemde kültür sanayileri (kitle iletişim araçları, turizm, boş zaman faaliyetleri, spor) ekonomi açısından vazgeçilmez faaliyetlere dönüşmüşlerdir. Tüketim ideolojisi ve yaşam tarzının kitlelere benimsetilmesinde kitleleri etkileme gücü hayli yüksek olan futboldan yararlanılmıştır” (Talimciler, 2008: 92). Bugün dünyada milyonlarca insanın yakından takip ettiği, sürekli daha fazla seyirciye ulaşmak için çaba gösterilen, sadece Avrupa’da 15 milyar dolarlık devasa bir endüstriyel ekonomiyi temsil eden futbolun sadece bir oyun olduğunu düşünmek futbolu anlamamaktır. Her toplumsal olgunun kültür, zaman ve toplumsal hayat karşısında başkalaşım değişmesi gibi spor da günümüzde büyük oranda değişmiş ve başkalaşmıştır. Ancak özündeki rekabet olgusunu ve bir oyun olmaktan öte manalar ifade edebilme kapasitesini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Futbola ekonomik açıdan yaklaşan kapitalizmin bitmeyen hırsı, yeni alanlara ulaşmak için en etkili yol olan medyanın desteğiyle izleyici / müşteri arayışına devam etmektedir. “Futbolun kapitalizm ile bahsi geçen bütünleşik ilişkisi içinde medyanın yeri ise artık seyredilen ya da izlenen bir etkinlik haline getirilen futbola, stadyumlar dışında gerçekleşmesi istenen katılım ile ilgilidir. Burada hedef, teknolojisi sayesinde artık tüm sınırları aşarak dünyanın en ücra köşelerine dahi ulaşan medya aracılığıyla, kapitalistleştirilemeyen ve sömürülme adına hala bakir olan herkese ve her yere ulaşabilmektir. Kısaca, kapitalizm futbolu, futbola ait büyüğü kullanarak akılcılaştırmakta; onu bürokratikleştirerek kapitalist bir etkinlik haline getirmektedir. Medya ise, tüm dünyaca bilinen bu etkinliği yeni haliyle kitlelere sunarak, kapitalizmin evrenselleşme ilkesine hizmet etmektedir. Ancak, tüm bunların aksine, futbol hala masum bir etkinlik ya da daha da

ötesi masum bir 'oyunmuş' gibi gösterilmektedir" (Kılınç, 2008: 275) Ama bunun basit bir boş zaman etkinliği ya da sıradan bir oyun olduğunu düşünmek bu 'oyun' dan anlamamak demektir. Cesar Luis Menotti'nin dediği gibi; "Sadece futboldan anlayan, futboldan da anlamaz."

"Bir oyun olmanın ötesinde futbol, toplumsal yaşam içerisinde bir 'minyatür' model olarak işlev görmekte ve onun üzerinden toplumsal yaşama bir takım rol ve değer transferleri gerçekleştirilmektedir. İşte bu yüzden futbolun 'endüstriyel futbol' olarak adlandırılması sonrasında oynanan oyunun artık futbol olmadığını net bir biçimde dile getirilmesi büyük önem arz etmektedir" (Talimciler, 2008: 91).

Dünyada Futbolun Ekonomisi

Dünya genelinde futbolun estirdiği bu rüzgâr, ülkemizde de kendini göstermiş, eğlencede, siyasette, ticarete, kısaca toplumsal yaşamın hemen her alanında kendine yer edinmiştir. Böylece Türkiye'de futbol, sporun zirvesinde yer alan bir spor dalı olarak toplumsal yaşamda egemen bir konumda bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze spor dallarının çeşitlenmesine bağlı olarak spor olaylarına profesyonel, amatör veya ilgi düzeyinde katılım giderek artmıştır. Bu artış aynı zamanda spor ekonomisinin de büyümesine imkân sağlamıştır. Dünya genelinde yeni işletmelerin spor pazarına girerek ve yeni ürünler üreterek spor endüstrisine dâhil olması, sporun daha güçlü bir sektör haline gelmesine neden olmuştur. "Yirmi birinci yüzyılı yaşayan günümüz dünyasında spor kavramı, diğer birçok alanda olduğu gibi hızlı bir değişime uğramış ve kendisi ile birlikte ilişkili olduğu birçok alanı da değişime uğratmıştır (Terekli vd., 2000: 215). Özellikle 1960'lı yılların sonlarından itibaren spor ile ilişkili işletmelerin, sportif eşya üreten firmaların, kitle iletişim araçlarının, spor alanlarının, stadyumların, sportif ticari ürün üreten firmaların, sporcuların, profesyonel ve amatör liglerin spor alanı içerisinde büyümesi, sporu sadece bir endüstri haline getirmekle kalmamış, endüstri içerisinde sektörel büyümeyi de oluşturmuştur. (Argan ve Katırcı, 2002: 24). Böylesi bir gelişimin de her geçen gün büyüyen bir pazar ortamı yarattığı görülmektedir" (Katırcı ve Uztuğ, 2009: 150).

1987 yılında 50 sektör arasında 23. sırada yer alan spor endüstrisi 1995 yılında 152 milyar dolarlık pazar payıyla 11. sıraya yükselmiştir. Günümüzde ise spor endüstrisinin 100 milyar dolara yaklaşan büyüklüğü, 130 ülkenin milli gelirinden daha fazladır. 2017'de spor endüstrisinin hacminin profesyonel anlamda 100 milyar, toplamda ise 600 milyar doları bulduğu tahmin edilmektedir. (Yeni Mesaj: 3 Ocak 2017) "Spor son yüzyılda eğlence ve sağlık amaçlı bir aktivite olmaktan çıkmış ekonominin bir parçası olarak görülmeye başlamıştır. Avrupa komisyonunun hesaplamalarına göre, spora bağlı aktiviteler günümüz dünya ticaretinin %3'ünü oluşturmaktadır (Gözütok ve Gaberli, 2011)" (Aktaran: Zeren ve Gümüş, 2013: 35).

Dünyada spor endüstrisinin 1,6 trilyon dolarlık hacmi ile sağlık sektörü ve Hollywood sektöründen daha büyük olduğu değerlendirilmektedir. Yayın

gelirleri, sponsorluk, spor giyim ürünleri, bahis, eğitim, spor turizmi başta olmak üzere birçok yan endüstrisi bulunan spor sektöründe, spor kulüplerinin sporcu transferi için yaptığı ödemelerin yıllık 500 milyar doları bulunduğu belirtilmektedir. Maç biletlerine yılda 52 milyar dolar harcandığı düşünüldüğünde spor kulüplerinin sektördeki önemi de ortaya çıkmaktadır (Eurosport).

“Spor endüstrisi içerisinde özellikle futbol ve futbol ile ilişkili pazarlama faaliyetlerinin önemli bir yer tuttuğu ifade edilmektedir. Toplam geliri 225 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen dünya futbol pazarı (Akşar, 2004), spor endüstrisi içerisindeki en büyük pazar alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Futbol pazarının zaman içerisinde büyük paydalara ulaşması, oyunun gösteri niteliğinin süreç içerisinde endüstriyel bir niteliğe dönüşmesini sağlamış ve futbol oyunu ticari bir iş kolu haline gelmiştir. Bu niteliksel değişim ve gelişim kendi ekonomisini yaratarak küreselleşmenin verdiği rüzgârla endüstriyel futbol adını verebileceğimiz yeni bir oluşumun doğmasına neden olmuştur.” (Katırcı ve Uztuğ, 2009: 150).

Genelde sporun özelde ise futbolun önemli bir endüstri alanına dönüşmesinde elbette Kitle iletişim araçlarının etkisi büyüktür. Özellikle televizyon, sporun ve futbolun dünya genelinde rağbet görmesine öncülük etmiştir. Bu bağlamda televizyon yayınlarıyla spor endüstrisinin paralel bir büyüme çizgisine sahip olduğu görülmektedir. Dünyada sporun televizyonlarda yaygın bir şekilde yayınlanmasının ardından spor endüstrisi de ciddi gelişim göstermeye başlamıştır. Spor ile ilgili faaliyet gösteren kuruluşlar yeni düzene uygun birer ekonomik oluşumlar haline gelmiştir. Spora aktarılan paranın artmasıyla dernek statüsünde olan kulüpler zamanla şirketleşme sürecine girmişler, reklam, sponsorluk, yayın hakları ürün satışları vb. alanlarda ciddi rakamlar ortaya konmuştur. Özellikle futbol endüstrisi, spor endüstrisi alanında ayrı bir başlık altında özerinde özellikle durulması gereken bir husustur. Avrupa'da büyük izleyici kitlelerini peşinden sürükleyen ardından tüm dünyanın en çok rağbet gören spor etkinliği olan futbol, spor endüstrisinin de cazibe merkezi konumundadır. 20. yüzyılın başlarında mütevazı ve kendi yağında kavrulan futbol kulüpleri, günümüzde milyar dolarları bulan bütçeleriyle dünyanın en büyük şirketleri haline dönüşmüşlerdir. Spor endüstrisi içinde artık her futbol kulübü birer marka haline dönüşmüştür. Yıllık gelirleri küresel düzeyde hizmet veren uluslararası firmaları geride bırakır düzeye gelmiştir. Örneğin İngiltere Premier Lig'in yıllık televizyon geliri 1 milyar avrodan fazladır. 2016 yılının şubat ayında SKY Sports ve BT Sports' un Premier Lig'in yayın hakları için 3 sezon boyunca ödeyeceği miktar 6,9 milyar avro olarak açıklanmıştır. Hâlbuki 1992-1997 sezonları yayın hakları için 257 milyon avro ödenmişti. Bu rakam 1997-2001 ihalesinde 900 milyona, 2001-2004'te 1 milyar 600 milyon avroya, 2007-2010'da 2 milyar 300 milyona, 2010-2013'te 2 milyar 400 milyon avroya, 2013-2016'da ise 4 milyar avroya çıkmıştı. (Yeni Mesaj: 3 Ocak 2017)

Avrupa futbol piyasası incelendiğinde spor kulüplerinin futbolun ticarileşmesine paralel olarak gelirlerini katladıkları görülmektedir. 3 milyar

95 milyonluk (Euro) değeriyle Manchester United önemli transferler yapmasına ve yeşil sahalarda istediği başarıları yakalayamamasına rağmen, en değerli kulüp olmuştur. İspanya Ligi şampiyonu Real Madrid 2 milyar 976 milyon avro ile ikinci sırada, bir başka İspanyol ekibi Barcelona ise 2 milyar 765 milyon avro ile en değerli üçüncü takım konumunda bulunmaktadır.

Yatırımcıların futbola "duygusal" ilgisi Son yıllarda özellikle futbolda yabancı yatırımcıların kulüp hisselerini satın almaları ve akabinde ciddi transfer ücretleriyle gündeme gelmeleri futbol endüstrisini farklı boyutlara taşımaya başlamıştır. Özellikle İngiltere'de köklü futbol takımlarının Rus, ABD, Çin, Katar ya da Hint yatırımcılara satılması futbol ekonomisini de ciddi anlamda hareketlendirme getirmiştir. Önceki yıllarda düşük bütçelerle transfer yapmaya çalışan takımlar, yeni yatırımcılarıyla birlikte dünyada popülaritesi ve buna bağlı bonservis bedelleri yüksek olan futbolcuları transfer ederek önemli paralar harcamışlardır. Öyle ki 2017 yaz transfer sezonunun en çok konuşulan ismi olan Brezilyalı futbolcu Neymar, Katarlı iş adamı Nasser Al-Khelaifi'nin sahibi olduğu Fransız devi Paris Saint- Germain (PSG) tarafından Barcelona'ya 220 milyon avro (yaklaşık 925 milyon lira) bonservis bedeli ödenerek transfer edilmiştir. Böylece, PSG 'nin 6 yıllık sözleşme imzaladığı Neymar, futbol tarihinin en fazla bonservis bedeli ödenerek gerçekleştirilen transferi olmuştur. Tabii bu durum beraberinde PSG 'nin ekonomik olarak büyümesini de getirmiştir. Katarlı bazı iş adamlarının futbola olan yatırımı, siyasal ve sosyo-ekonomik anlamda da analize değer bir konu olarak gündemini korurken, dünya genelinde yabancı yatırımcıların futbol kulüplerine olan ilgisini de sorgulanır hale getirmektedir.

Yabancı yatırımcıların futbol kulüplerine olan ilgisi incelendiğinde İngiliz kulüplerinin çoğunlukta olması dikkati çekicidir. Körfez sermayesi olarak adlandırılan Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin yanı sıra köklü İngiliz takımlarında ABD ve Rus yatırımcılarla birlikte Hindistan, Çin, Malezya ve Singapur hissedarlarının da büyük payları bulunuyor. İngiliz takımlarının dışında, İspanya ligi ekiplerinden Malaga'nın Katarlı, Valencia'nın ise Singapurlu yatırımcılar tarafından yönetilmesi, ünlü İtalyan kulübü Milan'ın Çinli, Bari'nin ise Malezyalı iş adamları tarafından satın alınması küresel yatırımcıların futbola ilgisini ortaya koymaktadır. Dünyanın en pahalı savunma oyuncusu Southampton'ın Hollandalı stoperi 26 yaşındaki Virgil Van Dijk'i, İngiltere Premier Lig ekiplerinden Liverpool, 85 milyon avroya transfer etmiş, bu rakam, bir savunma oyuncusu için ödenen en yüksek bonservis bedeli olarak futbol tarihine geçmiştir. Bir önceki rekor ise bu sezon başında 57,5 milyon avro karşılığında Manchester City'ye giden Benjamin Mendy'ye aitti. Neticede milyar dolarlarla ifade edilen yayın ihaleleri, sadece bir futbolcuya ödenen yüz milyonlarca avroluk transfer bedelleri, reklam gelirleri, forma satışları, küresel çaptaki ekonomik getiriler, futbolu küresel yatırımcıların da ilgi odağı haline getirmiştir. Futbol, 1970'li yıllarda çamur sahalarda oynanan, mücadelenin, azmin, yokluğun, rekabetin olduğu bir spor dalı olmaktan, kitle iletişim araçlarının sosyal medyaya evrildiği günümüzde, milyarlarca insanın aynı anda izleyebildiği, yüz milyon avroluk

isimlerin sahada top koşturduğu dünyanın en pahalı ve popüler sporu haline gelmiştir. Hatta ekonomik veriler göz önüne alındığında spor etkinliğinden ziyade bir yatırım aracı olarak görülmektedir. (Yeni Mesaj: 3 Ocak 2017)

“Günümüzde spor toplumsal yaşamın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Yalnızca bireysel bir tercih olmanın ötesinde toplumdaki çeşitli etki merkezleri ve güç odakları tarafından manipüle edilen bir olgu haline gelen spor, kapitalist sistem içerisinde hızla endüstrileştirilmiştir. Özellikle 1980 sonrasında sportif faaliyetler rekabetçi piyasa koşullarına uyarlanmış ve tüketim kültürünün taşıyıcısı haline gelmiştir (Öztañ, 2005). Futbol oyunu bu yapı içerisinde tüm dünyada önemli bir parçayı oluşturmakta ve özellikle Avrupa spor pazarını domine eden en önemli spor branşı olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Katırcı ve Uztuğ, 2009: 161).

Sporadaki ekonomik hacmin büyüklüğü elbette sadece futbolla sınırlı değildir. Özellikle Dünya genelinde milyonlarca insanını yakından takip ettiği canlı olarak izlediği olimpiyat oyunları, spor ekonomisinin başat konumundadır. 1994 Kış Olimpiyatları'nın 120, 1994 Dünya Kupası'nın 188, 1996 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın 214 ülkede izlenmesi ve 1998 Dünya Kupası'nın dünya genelinde 3,7 milyar kişi tarafından ekran başından takip edilmesi sporun ne kadar büyük kitlelere ulaştığının da göstergesi olmuştur. Spor organizasyonlarındaki artış, spor pazarlaması ve spor ekonomisi gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Spor organizasyonlarının ve karşılaşmalarının dünya genelinde milyarlarca kişiye ulaşması spor endüstrisinde de ciddi büyümelere yol açmıştır. İngiliz yayın kuruluşu BBC, 1948 Olimpiyat Oyunları'nın televizyon yayın hakları için Uluslararası Olimpiyat Komitesine (IOC) 30 milyon dolar öderken, bu rakam 1996 Atlanta Olimpiyatları'nda 895 milyon dolara, 2000 Sidney Olimpiyatları'nda ise 1,3 milyar dolara yükselmiştir. Özellikle ABD'de çok yaygın olarak izlenen Amerikan futbolunun (NFL) 8 yıllık (2014-2022) yayın ihalesi toplam 39 milyar 600 bin dolara satılmıştır. Yine dünyanın en çok izlenen organizasyonlarından Amerikan Profesyonel Basketbol Ligi'nin (NBA) 9 yıllık yayın ihalesi (2016-2025) yıllık 2 milyar 600 bin, toplamda ise 24 milyar dolara neticelendirilmiştir. Başta ABD ve Avrupa olmak üzere spor endüstrisi, ülkelerin genel pazar payları içerisinde sürekli bir artış göstererek üst sıralarda yer almaktadırlar. (Yeni Mesaj: 3 Ocak 2017)

Türkiye’de futbol endüstrisinin boyutları

Spor olgusunun bir ekonomi olarak dünyada ivme kazanması eş zamanlı olarak ülkemizde de büyüme göstermiştir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesine bağlı olarak spor yaygınlaşmış ve bazı spor dalları, uluslararası düzeyde elde edilen başarılarla birlikte diğer spor dallarında popülerlik / takip edilirlilik yönünden ayrılmıştır. Özellikle 1980 sonrasında futbol, halter, güreş gibi spor dalları daha popüler hale gelmiştir. Bu bilinirlilik bu alanlara yatırımı artırmış, bilhassa futbola olan yatırımlar katlanarak devam etmiştir. Bu dönemde Galatasaray'ın Avrupa turnuvalarındaki başarıları hem medyanın futbol alanına daha fazla yatırım yapmasını teşvik etmiş hem de Türk toplumunun futbola olan ilgisini daha da artırmıştır.

Karşılıklı ilgi ve futbol alanındaki yatırımların daha fazla ekonomik kazançla dönüştürülmesi birçok alanda kendini göstermiştir. Medya dâhil, tüm ekonomik çevreler kitlelerin ilgisinden daha fazla kazanmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Gazeteler dahi daha fazla satmaya yönelik içerikler oluşturma yoluna gitmişlerdir. “Spor basını haber tercihi yaparken mesleki kıstaslardan ziyade, ekonomik çıkarlar ve beklentiler doğrultusunda haber ve yorumlar yayınlamayı tercih etmişlerdir. Bu konuyla ilgili 23 Ağustos 2011 tarihinde Ahmet Tekin imzasıyla yayınlanan bir röportajda, Fotospor Gazetesi Eski Genel Yayın Yönetmeni Naci Arkan, gazete manşetlerinin tirajları nasıl etkilediğini çarpıcı bir şekilde açıklıyordu; “Fotospor Gazetesi'nin genel yayın yönetmeniyken gazetemin 425 bin civarında tirajı vardı. Beşiktaş'ı manşete çektiğim gün 100 bin, Galatasaray'ı manşete koyduğumuz gün de 50 bin tiraj kaybediyorduk. Fenerbahçe manşet olunca ise gazete normal satışını gerçekleştirirdi. Spor gazetesi çıkardığın için de mecburen diğer takımların haberlerini görmek ve manşete taşımak zorundasın, böyle olunca tiraj kaybı yaşıyorduk.” (İnce, 2017: 559) Aynı anlayışla futbol kulüpleri de yıldız transferler yaparak sportif başarıdan ziyade ekonomik kazanç elde edecek isimler üzerinde duruyorlardı. Taraftarları heyecanlandıracak transferler yaparak sponsorluk, kombine, forma satışı vb. alanda daha fazla kazanmayı hedefliyorlardı.

“Spor alanındaki gelişmelerden spor endüstrisi ve spor ekonomisi, doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Özellikle futbolla ilgili gelişmeler, kulüplerin borsadaki değerinden, lisanslı ürünlerin satışına, kombine kart gelirinden marka bilinirliğine kadar birçok konuda etkili olmaktadır. Kulüpler de transfer çalışmalarında bu ekonomik unsurları göz önünde bulundurmaktadırlar. Örneğin 2012-2013 sezonunda Galatasaray, Didier Drogba ve Wesley Sneijder transferinden sonra 46 bin kombinenin tamamını satmış ve 75 milyon dolar gelir elde etmişti. Yine o sezon 405 bin forma satışıyla 25 milyon lira kazanmıştı (Çevrimiçi, milliyet.com.tr.) Oysa Galatasaray bir önceki sezonda 20 bin kombinede kalmış, Drogba ve Sneijder'in transferleriyle bu rakamı 40 bine çıkarmayı hedeflemişti. Bu iki transfer sayesinde ise kombinelerin tamamı (46 bin) satıldı (Çevrimiçi, fanatik.com.tr). Aynı dönemde Beşiktaş ise önemli bir transfer yapamamış ve 2011 yılı temmuz ayında 14 bin kombine satmış olmasına rağmen, 2012 yılının aynı döneminde sadece 2 bin 500 adet kombine satabilmişti (Çevrimiçi, sabah.com.tr). Bursaspor'da da önemli bir transfer yapılamaması kombine satışlarına yansdı. Bursa Hâkimiyet Gazetesi'nin 26 Temmuz 2012 günkü sayısında yer alan habere göre 2010 yılında Şampiyon olan Bursaspor, kombine için 19 bin 445 koltuk ayırmasına rağmen 9-23 Temmuz tarihlerinde sadece 821 adet kombine satabilmişti. Bir önceki yılda da sadece 4 bin kombine satıldı” (İnce, 2017: 558).

Dünyada her geçen gün daha da büyüyen spor endüstrisi, ülkemizde de ciddi gelişmeler göstermeye devam etmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi bugün Türkiye'de de spor ekonomisinin lokomotifi konumunda futbol bulunmaktadır. Şirketleşen futbol kulüpleri, sponsorluk sözleşmeleri, lisanslı

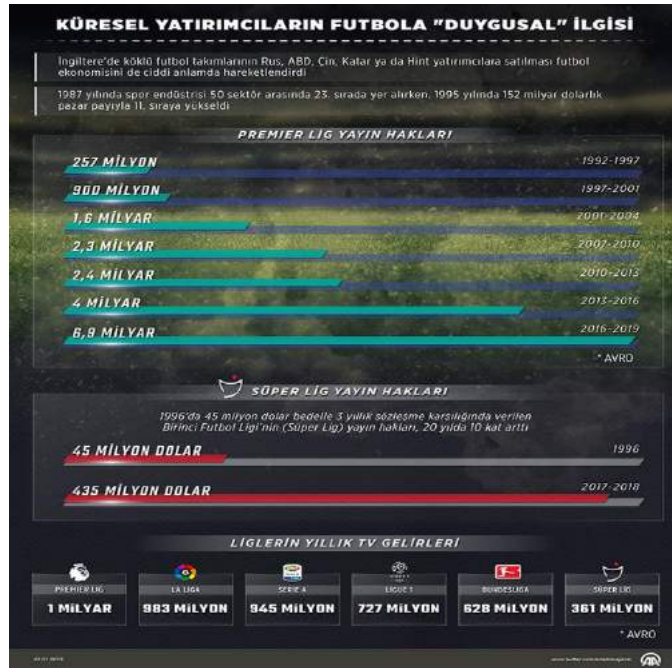
ürün satışı, televizyon yayın hakları vb. gibi konularda Türkiye'de son dönemde ciddi gelirler elde etmeye başlamışlardır. 60 civarında spor federasyonu, 6 milyondan fazla lisanslı sporcu sayısı ile önemli bir potansiyeli barındıran Türkiye'de spor olaylarına katılım henüz istenilen seviyede olmasa da hemen hemen her spor dalında ciddi ekonomik gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin, 1996 yılından beri havuz sistemi üzerinden pazarlanan ve aynı yıl, 45 milyon dolar bedelle 3 yıllık sözleşme karşılığında Cine5'e verilen Türkiye Birinci Futbol Ligi'nin (Şimdiki Süper Lig) yayın hakları, 1999-2000 sezonunda 120 milyon 500 bin dolara 2 yıllığına Teleon'un olmuştur. 2000-2001 sezonunun devre arasında feshedilen sözleşme, yeni ihale ile Digitürk şirketine geçmiştir.

Türkiye'deki futbol maçlarının ekonomik değerinin ulaştığı boyut son yıllardaki yayın ihalelerinde de kendini göstermiştir. "Türkiye Futbol Federasyonu tarafından 2010-2014 futbol sezonları Türkiye Süper Lig Yayın Haklarının devri için düzenlenen Medya Hakları İhalesi'nin sonucunda; Spor Toto Süper Lig'in canlı yayın haklarını içeren A Paketi'ni, 321 milyon dolarlık teklifiyle Digitürk kazanmıştır. B paketi 40 milyon 210 bin dolarlık teklifiyle TRT'nin, C paketi ise 13,5 milyon dolarlık teklifiyle Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin olmuştur. Üç paketin 4 yıllık toplam bedeli 1 milyar 974 milyon 712 bin 603 dolara ulaşmıştır. Bu modelde A paketi; Süper Lig'in farklı teknolojilerle canlı yayınlarını şifreli olarak, B paketi; Süper Lig'in geniş ve kısa özetleri ile TFF 1.Lig'in canlı yayını şifresiz olarak, C paketi de Süper Lig ve TFF 1.Lig'in mobil haklarını içermektedir. Yeni ihaleyle birlikte yayın gelirleri, yayın haklarını Digitürk'ün aldığı A paketinden (naklen yayın gelirleri) gelecek 321 milyon dolar, TRT'nin aldığı B paketinden (1.Lig yayın gelirleri ve haber amaçlı özet görüntüler) gelecek 40 milyon dolar ve Türk Telekom'un aldığı C paketinden (maç görüntülerinin 3G'li telefonlardan verilmesi) gelecek 13,5 milyon dolarla, 374,5 milyon dolara ulaşmıştır" (Büyükbaykal, 2017: 293). En son yapılan ihale sonunda ise Digitürk (Bein Sports), 2017-18 sezonundan başlayarak 2021-22 sezonuna kadar 435 milyon dolar (361 milyon avro) ödeyecek. Yani ligin yayın hakları açısından değeri

Resim 1: Liglerin yayın hakları. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Denetim, vergi, danışmanlık hizmetleri sunan ve 150'den fazla ülkede faaliyet gösteren uluslararası KPMG Football Benchmark'ın 2016 yılı değerlendirmesine göre, Türkiye'deki Süper Lig, 360 milyon avroluk yayın geliri ile Hollanda, Polonya ve Portekiz liglerini geride bırakmasıyla dikkati çekiyor. Avrupa'nın en önemli liglerinin yer aldığı karşılaştırmada Süper Lig'in; İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa'dan sonra en çok maç yayını geliri elde eden 6'ncı lig olduğu ortaya çıktı. (www.kpmgvergi.com) 2017-2018 sezonu değerlendirmesine göre yine Süper lig, İngiltere, İspanya, İtalya, Fransa ve Almanya'dan sonra Avrupa'da 6. sırada yer almıştır (Anadolu Ajansı).

Yine, "KPMG Football Benchmark" tarafından hazırlanan "Avrupa Eliti 2017- Futbol Kulüpleri Değerlendirme Raporu" ile Avrupa'nın ekonomik anlamda önde gelen takımları listesinde, Türkiye'den Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe'nin yer almıştır. Süper Lig'in en değerli kulübü gösterilen Galatasaray'ın değeri 377 milyon avro olarak belirlenmiştir. Galatasaray'dan sonra en değerli kulüp 349 milyon avroyla Fenerbahçe olmuştur. Beşiktaş'a ise 219 milyon avro değer biçilmiştir. Türk kulüplerinin toplam değeri ise 945 milyon avro olarak tespit edilmiştir. (www.kpmgvergi.com)

Görüldüğü üzere kitle iletişim araçlarının gelişmesine bağlı olarak ülkemizde özellikle futbol, önemli bir endüstri haline gelmiştir. Türkiye Süper Ligi'nin değerinin 1 milyar Euro civarında olduğu ve Avrupa'nın en değerli (ilk 10 ligi arasında) yer aldığı düşünüldüğünde gelecekte çok daha büyük bir ekonomik hacme ulaşacağını tahmin etmek zor değildir.

Sonuç

Son yıllarda dünya ile birlikte ülkemizde de futbola olan ilgi ve beraberine futbolun ekonomik büyümesi rakamlara da yansımıştır. Türkiye’de futbol ekonomisi son 10 yılda 5 kat büyümüştür. Türkiye’de Süper Lig seyirci sayısı bir önceki yıla oranla %35 oranında artarak 2,5 milyona ulaşmış, futbol pazar büyüklüğü ise 2 milyar lirayı geçmiştir. Futboldaki bu rakamsal değişim bize futbolun basit bir oyundan ziyade giderek bir ticari etkinliğe dönüştüğü hemen fark ettirmektedir. Başka bir ifadeyle futbol artık endüstrisi olan bir etkinlikten endüstriyel bir etkinliğe dönüşmüştür.

Bu durum ise futbolu artık alt gelir gruplarının ve daha ziyade kendisiyle anıldığı işçi-çalışan sınıfı ile bağlarını koparan, sermaye gruplarının güdümüne giren ve elit kesimlerle ilişki kuran bir etkinliğe dönüşmektedir. Söz konusu durum sadece futbola ilgi duyan kesimlerin sınıfsal pozisyonuyla değil fakat aynı zamanda taraftarlık gibi futbolun önemli bileşenini de ticari etkinliğe dâhil edilmesiyle yeni bir boyut kazanmaktadır. Yine aynı şekilde futbolcu profilini de ciddi biçimde etkilemiştir. Artık terini akıtan futbolculardan ziyade kamera karşısındaki zamanlarının daha fazla ilgi gördüğü (yıldız!) futbolculardan söz edilmektedir. Dahası bu futbolculara ödenen fahiş transfer ücretleri de gerek futbola bakışı gerekse kulüplerin bütçelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum her ne kadar dünyadaki diğer ülkeler için de geçerli olsa da Türkiye’de çok daha fazla görülmektedir.

Bu bağlamda artık kulüpler futbolcu transferlerinde sadece ve öncelikle sportif başarı hedeflememektedirler. Transfere konu olan oyuncunun tribün, forma, borsa vb. ekonomik getirileri de hesaba katılmaktadır. Hatta çoğu zaman bir oyuncunun takıma uzun vadeli sportif katkısından ziyade, kulübe kısa vadede ekonomik katkısı ön planda tutulmaktadır. Bu açıdan futboldan beklenti heyecan, güzel vakit geçirme, haz alma, uzun vadede başarı elde etmeden ziyade kısa vadede ‘kârlılık’ üzerine kurgulandığı aşikârdır. Bu durum ise futbolun özünün zedelenmesine yol açmaktadır. Özellikle son dönemlerde Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş gibi kulüpler, kombine ve forma satışlarını artırmak, sponsorluk anlaşmalarında daha avantajlı duruma gelebilmek için Avrupa’da bilinen ancak hem verim alınamayan hem de yaş olarak ilerlemiş (Kuyt, Drogba, Pepe gibi) isimleri transfer etme eğiliminde olmuşlardır. Bu durum ise Türk futbol takımlarının yaş ortalamalarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Bununla beraber, kulüpler mücadeleden ve sportif başarıdan çok emekliliğin tadını çıkarmaya gelen yaşlı futbolcularla dolmaktadır. Örneğin 2014 yılında Fenerbahçe 29,3 yaş ortalamasıyla Avrupa’da 500 takım arasında en yaşlı ikinci takım olmuştu. Bu sene de (2019) Avrupa’nın en yaşlı ligi sıralamasında Süper Lig ilk sırada yer almıştır. Ayrıca Süper Lig, ilk 11’lerin yaş ortalamasında 31 ülke arasında 29.1 ile en yüksek rakama sahip. Yabancı oynatma ve altyapıdan isimlere süre verme değerinde ise maalesef sondan 2. sırada yer almaktadır. Yine bu sezon (2019-2020 sezonunda) Avrupa ülkesinde yer alan takımlar içerisinde (ilk 11 kadrosu için) yaş ortalaması en yüksek 7 takımın 5’i Türkiye’den; Ankaragücü 31.5 yaş ortalamasıyla en yaşlı takım. Listeye ilk sıralardan giren diğer takımlarımız

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ise Göztepe (30.3) ve 29.9 ortalamaya sahip Medipol Başakşehir, Galatasaray,
Antalyaspor olmuştur (Fanatik.com.tr).

Başlangıçta mahalle aralarında oynanan ve buralardan yetişen çocukların oynadığı bir alan olan futbol, artık, yetenekli çocukların daha küçük yaşlardan itibaren Avrupa'nın zengin kulüpleri tarafından Afrika ve Güney Amerika'da gelecek vaat eden çocukların transfer edilmeleri ile âdeta yeni bir sömürge dönemi / köle ticaretinin yaşandığı döneme dönüşmüştür.

Tamamen ticari mantıkla şekillenen bu yeni 'oyun' anlayışı taraftarı, eğlenen, hoş vakit geçiren seyirciden, daha çok tüketmesi istenen birer müşteriye dönüştürmüştür. Ülkemizde de birer tüketiciye dönüşen taraftarlar, daha çok kapitalizmin ekranına bağlı kalıp maçları ve gelişmeleri olduğu yerden, evden takip etmeyi tercih eder olmuştur. Durum böyle olunca Avrupa'nın en pahalı ligleri arasında yer alan Süper lig, maç başı seyirci sayısına bakımından yaklaşık 10-15 bin kişilik ortalamayla ilk ona bile giremeyerek Avrupa'nın çok gerisinde kalmıştır.

Kaynaklar

Amman, M.T. (2000). *Spor Sosyolojisi, Sporda Sosyal Bilimler*, Derleyen: H. Can İkizler, İstanbul: Alfa.

Argın, Ş. (1992). Boş zamanın toplumsal anlamı üzerine notlar, *Birikim*, 43, 29-41.

Arık, M. B. (2004). *Top Ekranda*, Salyangoz Yayınları, İstanbul

Aytaç, Ö. (2005). Kapitalizm ve Boş Zaman, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 6 Sayı: 1 Haziran.

Boniface, P. (2007). *Futbol ve küreselleşme* (çev.: İsmail Yerguz). İstanbul: NTV.

Büyükbaykal, G., ve İnce, M. (2017) Türkiye'de spor ile kitle iletişim araçlarından televizyon arasındaki ilişkinin boyutları, S. Gezgin, T. Akdal, (Ed.), *İletişim ve Kültür içinde* (75-96. ss.) Konya: Eğitim Yayınevi.

Gündüz, M. ve Bayansalduz, M. (2017). Türk Toplumunun Futbola Yüklediği Değer Algılarının Öğretmen Adaylarının Görüşleri Bakımından Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2017/2, Sayı:27

İnce, M. (2016). Spor ile Siyasetin İlişkisi Üzerine Bir Analiz; Sporu Siyasete Alet Etmek, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt: 6, Sayı: 2

İnce, M. (2018). Striped Jersey of Capitalism; An Economic View on Football. *Football in Turkey with All Aspects Vol. 1, Ed.: Ahmet Talimciler - Müge Demir*, ss. 39-61 Berlin: Globe Edit

Kılınc, B. (2008). Kapitalist Bir Etkinlik Olarak Futbolun Büyüsü ve Kahramanları, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 26, Kış-Bahar 2008

Kuper, S. (1996) "Futbol Asla Sadece Futbol Değildir", (Çev., Sinan Gürtunca),

İstanbul: Sabah Kitapları.

Sert, M. (2000). *Gol Atan Galip*, İstanbul: Bağlam.

Şen, H. (2013). Futbolun Değişen Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, VI Sayı, 1 Nisan

Talimciler, A. (2002). Futbolun Metalaşması, *Toplumbilim Dergisi Futbol Özel Sayısı*, İstanbul: Bağlam.

Talimciler, A. (2008). Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 26, Kış-Bahar 2008

Talimciler, A. (2010). *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu*, İstanbul: Bağlam.

Talimciler, A. (2014). *Türkiye'de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi*, İstanbul: Bağlam.

Toker, N. (2005) "*Oyuna Girme-Oyunu Seyretme: Platon'a Karşı Aristoteles*", Toplum ve Bilim, Sayı:103, İstanbul: Birikim Yayıncılık.

Anadolu Ajansı.

<https://www.fanatik.com.tr/avrupanin-en-yasli-ligi-super-lig-2091530>

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İlyas Esenberlin'in Gazap (Göçebeler III) Romanında Sınıf Çatışması

Mustafa KUNDAKCI

Dr. Öğr. Üyesi - Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
mustafakundakci@karabuk.edu.tr

Özet

Bir edebî tür olarak roman, insanın çevresinde olup biten karmaşık olayları ve durumları anlatmada kullanabileceği en uygun ifade araçlarından biridir. Başlarda şiirin egemen olduğu Kazak edebiyatına Rus edebiyatından geçen roman, dünyadaki diğer örneklerine benzer şekilde yazarların; dönemlerin karakteristiğini ve bu dönemlerdeki toplumsal olayları anlatabilmek için yaygın olarak kullandıkları bir tür haline gelir. Bir nesir türü olarak romanlar, edebî eserler içerisinde okuyucunun en çok rağbet ettiği türlerden biri olması bakımından yazarlar tarafından özellikle tercih edilir. Bu tercihte kimi zaman toplumsal şartlar ve ideolojilerde etkili olur.

İlyas Esenberlin'in tarihî gerçekliklerden hareketle kaleme aldığı Göçebeler III - Gazap romanı da Çarlık Rusya'sının sömürü düzenine karşı ayaklanan Kazak halkının XIX. asrın ortasından son çeyreğine kadar yaşadıklarını ele almaktadır. Bir ibret vesikası olarak kaleme alınan eserde dikkati çeken en mühim detay halkı düştüğü zor durumdan çıkarması beklenen yöneticilerle halk arasındaki tutum farklılığıdır. Kendi içerisinde birlik sağlayamadığı için sürekli zulüm gören Kazak halkının gördüğü zulme aracılık eden çoğu zaman yine kendi yöneticileridir. Yönetici ve halk arasındaki bu çıkar, beklenti, hayal ve pratik yaşam farkı genellikle bir toplumsal çatışmaya dönüşür. Yöneticiler, imtiyazlı olmalarının verdiği avantajla halkın emeğini sömürmekte ve kişisel kavga, beklenti ve çıkarları uğruna halkı kullanmaktadır. Eserde, yönetici ve halk arasında sadece emek değil; ahlak ve kıymetler konusunda da bir yabancılaşma durumunun varlığı sezdirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, roman, İlyas Esenberlin, Göçebeler III - Gazap, sınıf çatışması.

Class Conflict in İlyas Esenberlin's Novel (Göçebeler III) Gazap

Abstract

As a literary genre, the novel is one of the most appropriate means of expression that man can use to describe the complex events and situations around him. Novel, transferred from Russian literature to Kazakh literature which was dominated by poetry at the beginning, became a genre in which writers are widely used to describe the characteristics of periods and social events during these periods similar to the other examples in the world.

İlyas Esenberlin's Gazap which he wrote depending on historical facts deals

with the experiences of Kazakh people who revolted against the colonialism of Tsarist Russia from the mid to the last quarter of the 19th century. The most important detail in the novel written as an exemplary lesson to remember is the difference of attitude between the people and the rulers who are expected to pull them out of the difficult situations. Most of the time, the medium of this persecution is the rulers of the Kazakh people, who are constantly persecuted because they cannot provide unity among themselves. The difference between this ruling, expectation, imagination and practical life between the ruler and the general public often turns into a social conflict. Rulers exploit the labor of the people with the advantage of being privileged and use the people for their personal fight, expectations and interests. In the novel, it is not just labor between the rulers and the public; the existence of a state of alienation in terms of morality and assets is also prominent.

Keywords: Kazakh literature, novel, İlyas Esenberlin, Göçebeler III - Gazap, class conflict.

Giriş

Edebî türler içerisinde hikâye ve roman hem de okurlar tarafından şiirden sonra -belki şiirden de fazla- en çok ilgi gören türdür. Anlatı esasına dayanan bu türler, yazarın sadece duygularını ifade etmesine değil; görüp yaşadıklarını ya da hayal ettiklerini daha somut ve eğlenceli bir tarzda anlatmasına imkân vermektedir. XII. yüzyıldan bu yana bir edebî tür adı olarak kullanılan roman; hikâyeden farklı olarak daha uzun bir olayın kişi, yer ve zaman unsurlarına bağlı bir biçimde nesir olarak anlatıldığı eserlere verilen genel addır (Çetin, 2017: 66-67). Roman türü hemen her seviyeden okuyucuya hitap eden, metinle arasında başkaca kimse olmadığı için okuyucuda eserde anlatılan her şeyi bizzat tecrübe ettiğine dönük samimi bir inanç oluşturan yönüyle kendisine dönük ilgiyi daima canlı tutmaktadır (Hawthorn, 2014: 45).

Kazak edebiyatında 1917 Sovyet İhtilaline kadar yaygın olan edebî tür daha çok şiirken bu tarihten sonraki on yıl içerisinde nesir gelişme gösterir. Özellikle dönem olaylarının ve insan durumlarının karmaşık bir hâl alması bunları anlatmak için en uygun tür olan romanı ön plana çıkarır (Koç-İşina-Korganbekov, 2007: 447). Romanın kazak edebiyatında kullanılmasında ve yaygınlık kazanmasında dönemin ideolojisinin de etkisi vardır. Çünkü Sovyet ideolojisi kendi politik tutumunu ve hayat tarzını yaşayıp yayacak yeni bir insan kimliği inşa etmek için bu türü etkin olarak kullanır. Bu ideolojinin karşısında bulunanlarda eski olanı koruyup ideolojik olan kimliği ötekileştirmek için yine aynı aracı kullanır. Zira yazılı kaynakların ve özellikle bunlar içerisinde okur sayısı bakımından romanların yeni baştan üretilen ya da eskiden beri var olan kimlik biçimlerini yaygın bir biçimde kalıcı hale getirme potansiyeli oldukça yüksektir (Bacaklı, 2019: 256). Kazak edebiyatına Rus edebiyatından gelen roman türünün ilk örneği olarak kabul edilen Mircaqip Duvlatulı'nın 'Bağıtsız Camal' adlı eseri 1910 yılında yayınlanır (Altınmakas, 2014: 329). Muhtar Omarulı Avezov'un Abay Yolu eseri ile ilk

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
olgun örneğini bulan Kazak romanı; Saken Seyfullin, Sabit Muqanov, Gabit Müsirepov ve İlyas Esenberlin gibi başkaca yazarların eserleriyle gelişme kaydeder.

Kazak edebiyatında romanın geliştiği dönemde türün olayları aktarmadaki imkân zenginliğine karşılık ciddi bir rejim baskısı dikkati çeker. Sovyet rejimi edebî türlerin tamamına tahakküm eden bir noktada kendi ideolojik dogmasını ve ideal dünyasını dayatır. Bütün Türkistan coğrafyasında ve Sovyet Rusya'da edebiyat, yeni bir insan modeli ortaya çıkarmak amacıyla 'sosyalist realizm' olarak adlandırılan bir sanat anlayışı geliştirir (Tagızade, 2006: 10). Bu sanat anlayışı en çok roman türünü etkiler.

İlyas Esenberlin ve Göçebeler III - Gazap Romanı

Akmola şehrinin Atbasar kasabasında 10 Ocak 1915'te doğan İlyas Esenberlin küçük yaşta annesini ve babasını kaybedince yakınları tarafından bir yetimhaneye yerleştirilir. Bir mühendis olan Esenberlin II. Dünya savaşına da katılır. Savaştan sakat dönen Esenberlin, 'halk düşmanı' ilan edilerek 1937'de kurşuna dizilen Saken Seyfullin'in kızı ile evlenince tutuklanarak 1949'da 10 yıllığına bir çalışma kampına sürgün edilir (Ünal, 2014: 25). Stalin'in ölümünden sonra baskı hafifleyince rahat bir nefes alan yazar; edebî faaliyetlerinin yanı sıra Kazak Devlet Edebiyat Yayınevinin ve 'Kazakfilm' film stüdyosunun baş redaktörlükleri, Kazakistan Yazarlar Birliği'nin 2. Kâtipliği gibi idarî görevler de yapar. (Nurgali-Alpısbaev-Aymuhambet-Baytanasova, 2011: 357). İlyas Esenberlin 1983 yılında Almatı'da kalp krizinden ölür.

Kazak edebiyatının Sovyet Devri olarak adlandırılan 1917-1990 arasındaki dönemde yaşayan yazarın eserleri bu dönemin koşullarından etkilenir. Özellikle bu dönemin son evresi olan Son Dönem Sovyet Kazak edebiyatı (1945-1990) daha önceki evrelere göre ideolojik baskının azaldığı ama her şeye rağmen tamamen ortadan kalkmadığı bir dönemdir (Altınmakas, 2014: 380-381). Esenberlin, Kazak sözlü edebiyatını oldukça iyi bilen ve bir dombıra ustası olan Kazak akını Kakbay'dan romanlarında kahraman olarak da kullandığı Asan Kaygı, Edige ve Kenesarı gibi tarihî kişiliklerin destanlarını dinler ve ondan oldukça etkilenir. Önce şiir türünde eserler veren ve şair olarak tanınan Esenberlin, 1960 yılından itibaren nesir türüne ağırlık verir ve öykü, piyes, roman, senaryo gibi birçok edebî türde eser verir. Yazarın daha çok ana dilinde kaleme aldığı eserleri Rusça dâhil pek çok dile çevrilir (Ünal, 2014: 25-26).

Esenberlin 1945-1959 arasında 'Sultan', 'Ayşa', 'Adamgerşilik Turalı Cır', 'Bolşevik Turalı Poema', 'Bircan Sal Tragediyası' adlı şiirlerinden sonra; 'Özen Çağasında', 'Tolkiydi Esil', 'Adam Turalı Än' adlı büyük hikayeleri daha sonra da 'Ayqas', 'Qaterli Ötkel' (Tehlikeli Geçit), 'Ğaşıqtar' (Âşıklar), 'Altın Qus', 'Kölenkenmen Qorqay Cür', 'Köşpendiler Trilogiyası', 'Mañğıstav Maydanı', 'Amanat', 'Altın Orda Trilogiyası', 'Mahabbat Meyramı', 'Alıstağı Araldar', 'Aqqu Qustiñ Quvanışı' romanları yayımlanır (Nurgali-Alpısbaev-Aymuhambet-Baytanasova, 2011: 357-358). Ruslar

tarafından yürütülen 'Sovyetleştirme' politikasına karşılık Kazakların milli bilincinin gelişmesinde önemli rol oynayan romanları nedeniyle milliyetçilik yaptığı şeklinde tenkitlere maruz kalan Esenberlin'i o dönemde Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri olan Dinmuhammed Konayev korur (Kara, 2006: 30-31).

İlyas Esenberlin Göçebeler III - Gazap (Qahar) romanını; Almas Kılış (Elmas Kılıç-1971) ve Cantalas (Can Çekişme-1973) romanlarından oluşan 'Köşpendiler Trilogiyası'nın ilk eseri olarak 1969 yılında yayınlar (Ünal, 2014: 25-26). Yazar, o tarihe kadar eserlere konu edilmeyen Kazak tarihini yeni bir bakış açısıyla ele alır ve Çarlık Rusya döneminde Kazak halkının maruz kaldığı sömürü politikasına karşı verilen bağımsızlık mücadelesini oldukça cesur bir biçimde anlatır. Çarlık Rusya'sının Kazak topraklarında yürüttüğü siyaseti kıyasıya eleştiren Esenberlin; halkın Kenesarı Han etrafında toplanmasına neden olan sosyo-ekonomik şartları, Kenesarı'nın halkın sömürüye karşı çıkışına liderlik edişini ve bu mücadelenin kaybedilmesinin sebeplerini gerçekçi bir biçimde anlatmaya çalışır. Yazar; daha önceki eserlerde sürekli kötülünen yönetici sınıfı dönemin koşullarının imkân verdiği ölçüde iyi, kötü tüm yönleriyle anlatırken halkı da her türlü duygu durumu ile en gerçekçi biçimde tasvir etmeye gayret eder.

Gazap romanı, Kazak topraklarının Çarlık Rusya tarafından işgal edilmesine isyan edip bağımsızlık mücadelesine girişen Sultan Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesini işlemektedir. Eserde, Sultan Kenesarı'nın Ruslara ve Kazak Türkleri içerisinde özellikle yönetici sınıfının halkı esirleştirip sömürmesine karşı verdiği mücadele anlatılır. Romanda, Orta Cüzün lideri olan Sultan Kenesarı'nın dedesi Abılay Han gibi Kazak halkını birlik haline getirmek için giriştiği millî mücadele sürecini nasıl yürüttüğüne dönük detaylar yer almaktadır. Yaklaşık on yıl süren bu mücadele sırasında isyan birçok bölgeye yayılır ve yine birçok bölgede Rus askeri birlikleri yenilgiye uğrattılır (Kandak, 2017: 9). Kazak halkının çektiği acı ve zulümleri yer yer aşk, ihanet ve intikam sahneleri eşliğinde anlatan eserde Kenesarı; sadece Ruslarla değil, Ruslara hizmet eden yöneticilerle ve hatta kendi nefsi ile de mücadele halindedir.

Kazak Hanlığının Yapısı

Kazak Hanlığı, XV. yüzyılın ortalarından itibaren belirgin bir etnik yapıya mensup konargöçer halk çoğunluğuna dayalı askerî gücün, vergi sisteminin ve idarî teşkilat yapısının sistemli hale getirildiği bir yönetim biçimidir. XVII. yüzyıla kadar kısmen de olsa istikrarlı bir gelişme gösteren hanlık sistemi, bu dönemde üretim gücünün zayıflaması, azalan nüfus, akrabalık esasına dayalı etnik gruplardaki dağılma, uzun süren savaşların yanı sıra Cuci hanedanı (töreler) ile boy ve kabilelerin feodal yöneticileri arasındaki çekişmelerin halkın birleşmesini engellemesi gibi sebeplerle ayrı ayrı hanlıklara parçalanır (Kara, 2013: 205-207).

Kazak hanlığında idarî sistem yedi ayrı sınıftan oluşur. Birkaç akraba aileden oluşan köylerde göç zamanını belirleme, köy işleri, adalet hizmetleri gibi görevleri yürüten ve adlarına aulbaşı (muhtar) denilen zeki, zengin ve

otoriter kişiler en alt yönetici gruptur. Aynı atanın yedi sülalesinden oluşan birkaç köyün nikâh, miras, aile hukuku gibi işlerinden sorumlu olan ve 'aksakal' olarak adlandırılan 'ata-aymak' idarecisi ikinci grup yönetici sınıftır. Aulbaşı da bu otoriteye bağlıdır. Beş veya on beş bölgeden oluşan boy (ru) idarecisi altında yer alan aulbaşı ve aksakal ile belirli zamanlarda bir araya gelip istişare eden 'boy beyi'dir. Bilgili ve tecrübeli kişiler olması gereken bu yönetici sınıfı boy bölgesindeki adli olayları çözen; yukarıdan gelen emirleri, yasaları aşağıdakilere ileten ve uygulanmasını takip eden kimselerdir. Boy beyliği dededen oğula geçmektedir. Beyler heyetine yöneticilik yapan, savaş durumunda boyların oluşturduğu ulus içerisinde asker çıkarmakla vazifeli han veya sultanlar ise ulusu idare edecek bir siyasî kavrayışa sahip han ya da aristokrat soyundan yine 'han' tarafından atanan idarecilerdir. Aynı coğrafyada yaşayan ve birkaç ulustan oluşan Ulu, Orta ve Küçük Cüzlerin yöneticisi olan 'Orda Bey'leri ise toprak bütünlüğünü korumak, güvenliğini ve geçimini sağlamak, toplumsal meselelere ve adli sorunlara çözüm bulmakla ve gerektiğinde 'Han'a memleket meselelerinin çözümü konusunda fikir vermekle görevlidir (Maukhara, 2011: 84-85).

Üç Cüzden oluşan Kazak hanlığının en üst yöneticisi 'Ulu Han'dır. Hanın en temel vazifeleri ihtiyaç durumunda toplanan orduya komutanlık etmek, memleketin dış siyasetini idare etmek, savaş veya barış kararı vermek, başka memleketlerle anlaşma yapmak, yasa koymak daha alt yöneticilerin çözmekte zorlandıkları adli ve idarî davaları çözmek, yıllık göç yerlerini ve zamanını belirlemek, özellikle asilzade (töre) olanların davalarına bakmaktır. Kazak hanı verasetle ya da seçimle göreve gelir. Veraset babadan oğula değil ağabeyden kardeşe geçmekle birlikte uygun kardeş yoksa bu unvana layık olmak şartıyla oğul da han olabilir. Hanlar töre yani Cengiz Han nesline kan bağı olarak en yakın olan varlıklı bey ve sultanlar arasından bütün boyların beyleri tarafından seçilerek ak keçeye oturtularak 'han' ilan edilir. Hanın kendisini koruyan, hizmetini gören ve malını güden halk içerisinde seçtiği tölengitler ya da karaşa adı verilen seçmece bir birliği bulunur. Han tarafından teşekkül ettirilen kurultay (maslihat) ise üç cüzün önemli isimlerinin ve halkın ileri gelenlerinin katıldığı savaşmak, birleşmek, anlaşmak, barışmak, gibi toplumsal karar süreçlerinin tartışıldığı meclislerdir. Kazak toplumunu oluşturan aristokrat ve halk sınıfı siyasi ve hukukî bakımdan birbirinden farklıdır. Yönetici sınıfı 'sultan' olarak adlandırılan Cengiz nesli ile daha çok Arap kökenli eğitilmiş 'koca'lardan oluşan ve oldukça zengin olan aristokratlar (aksiyekler)'dir. Bunlar dışında kalan herkes hiçbir imtiyazı olmayan fakir halk (karasiyek)'tir (Maukhara, 2011: 85-88).

1822 yılında yürürlüğe giren "Sibirya Tüzüğü"yle Kazakların kendi ihtiyaçlarına göre oluşturdukları idarî yapı tamamen değişir. Akrabalık ilişkilerini, coğrafya durumunu yok sayan ve göçebelik şartlarına aykırı biçimde esnemeyen Kazak yerleşim yerleri okrug'lara, volost'lara ve köylere bölünür. On - on iki köy (50-70 arası çadır) bir volost, on - on beş volost ise bir okrug meydana getirmektedir. Bu yönetim biçimiyle Kazakların en üst

yönetici Rus Çarı olurken ona hiyerarşik olarak bağlı ve Türkistan coğrafyası ile ilgili tüm Rus idarî birimleri Kazakların yerli yöneticilerin âmiri konumuna gelir. Rus hükümeti, yerel sahada kendi durumlarını sağlamlaştıracak ve Rus çıkarlarına hizmet edecek yerli kişileri okrugların başına 'ağa sultan', volostların başına 'volost sultanları', köylerin başına ise köy starşinleri olarak tayin eder (Ölçekçi, 2009: 125). Yargı işleriyle uğraşan biylerin birçok görevini de Rus hükümeti elinden alır. Kale ve iskân siyaseti ile sürdürülen Rus işgali bu şekilde daha az direnişle karşılaşır, daha hızlı ve kolay gerçekleştirilir.

Göçebeler III - Gazap Romanında Sınıf Çatışması

Anlatı türünde kaleme alınan eserleri var eden ana unsurlardan biri de 'çatışma'dır. Çatışma 'olay örgüsü'nü başlatan ilk harekettir ve anlatma ihtiyacını tetikler. Esasen anlatı türünde verilen eserlerin varlık sebebinin 'çatışma' unsuru olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çatışma; kimi zaman iki karakterin karşı karşıya gelmesinden, kimi zamanda iki sınıfın, hatta iki medeniyetin farklılığından doğar. İlyas Esenberlin'in ciddi bir araştırmanın sonrasında edindiği bilgi birikimini sahip olduğu kültür ve ideolojik kabullerin etkisinde yeniden düzenleyip yorumladığı tarihî bir roman olan Gazap da varlığını 'çatışma' unsuruna borçludur.

Gazap romanında en belirgin çatışma yönetici sınıf ile halk arasında yaşanır. Yönetici sınıfın romanda tarihi anlatılan Kazak halkına mensup olması ya da olmaması çatışmayı engellemez. Eserin yazıldığı coğrafyada ve dönemde etkili olan sosyalist anlayışa göre toplumlar siyasî ve ekonomik bakımdan iki temel sınıfa ayrılır: Birtakım imtiyazların gölgesinde kişisel menfaatleri peşinde koşan ve çoğunluğun emeğini sömürerek ayakta duran yönetici azınlık ile bu azınlığı emeği ile besleyen hiçbir imtiyazı bulunmayan halk çoğunluğu. Emeği ve bunun üzerinden ekonomik girdi ve çıktılarını kutsayan bu anlayışa göre emek dışında kıymet verilebilecek hiçbir değer yoktur. Yine bu anlayışa göre toplum hâlihazırda iki sınıflı ise de ideal olanı tek sınıflı yani sınıfsız bir toplumdur. Bu ideal için her türlü imkânı devreye sokan sosyalist ideoloji, bir tür sosyolojik sapma olarak gördüğü 'yönetici' sınıfı ve bunların çıktısı olan özel mülk kavramını tasfiye etmeye çalışmakta, merkeze emekçi halk çoğunluğunu koyduğu sınıfsız bir toplum yaratmaya çalışmaktadır.

İlyas Esenberlin romanında sosyalist ideolojinin sınıfsız toplum anlayışı ile Kazak toplumunun devletleşme sürecinde ortaya çıkan ve Çarlık Rusya'sı tarafından bu coğrafyada kurgulanan yönetim sistemlerinin çatışmasına yer verir. Ancak bu çatışma eserin merkez meselesi olarak ele alınmaz. Zira sınıf çatışmasının merkez sorun olduğu eserlerde emeğin sahibi olan halk romantik biçimde öncelenip idealize edilirken yönetici sınıf acımasız bir realizmle şeytanlaştırılır. Bu bakışla kaleme alınan eserlerin tamamında kavga sınıflar arasındaki emek sömürü çatışması üzerinden yürütülür. Oysa Gazap romanında halk lehine romantik bir tutum olmadığı gibi özellikle Kazak yöneticiler aleyhine de bir şeytanlaştırmadan bahsedilemez. Sınıf çatışması meselesi, eserde bir tarihi gerçekliği saptamak ve toplumun her iki sınıfının da bu tecrübeden çıkarabileceği derslere işaret etmek bağlamında

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
karşılıklı hataların yapılmasından kaynaklı ikincil bir sorun alanı olarak dikkati çeker.

Esenberlin Gazap romanında yönetici ve halk arasındaki en büyük çatışmanın menfaat kaynaklı olduğuna işaret eder. Yönetici olmak çeşitli hak ve imtiyazlara sahip olmayı, zenginliği de beraberinde getirdiği için yönetici adayı gereğinden fazladır. Bu adaylar da hanlık davasını sürdürebilecekleri kadar da olsa bir grubun başına geçmeyi şahsî menfaatleri için gerekli görür. Bu durum toplumun birlik halinde yaşayıp ortak bir güç meydana getirmesini engellediği için halkın aleyhine bir sonuç ortaya çıkarır: “Kazakların bağımsızlıklarını kaybetmelerindeki en büyük sebebin ‘ortak öküzden bana ait buzağı yeğdir’ diye düşünen beylerin ortak hareket edememeleri olduğunu biliyordu.” (Esenberlin, 2015: 120)

Yazar hain Ojar’ın dilinden halkın isteğinin kendisine zulmeden çara karşı koymak olduğunu, buna karşılık bölge yöneticilerinin birbirlerine olan düşmanlıklarının ve çıkar hesaplarının halkın bir araya gelmesine engel olduğunu aktarır: “Halk olarak toplanıp çara karşı koymak yalnızca bizim geleneğimiz, halk sanki bunu bilmez mi? Her boyun, her bölgenin kendi lideri var. Biri diğerini kabul etmez.” (Esenberlin, 2015: 31)

Kazak yöneticiler halkın kazancını sömürmek için onların birlikte hareket etmemesinin bir zorunluluk olduğunun farkındadır. Konurkulja Kenesarı’nın yağmaladığı malının telafisi için halkına ağır vergiler koymayı düşünür. Halkın karşı koyma ihtimaline karşılık ise şunları söyler: “Kenesarı’ya gücüm yetmemişse, yönetimdeki birbiriyle anlaşamayan, güç birliği yapmasını bilmeyen sıradan Kazaklara gücüm yeter.” (Esenberlin, 2015: 242). Yine Konurkulja, Knez Gorkaçov’un Kazak halkını ayıları terbiye eder gibi sopa ve türlü zulümlerle istediğimiz noktaya getirip Hristiyanlaştırıp Ruslaştıracağız itirafına karşılık oldukça bencil ve zalimce bir cevap verir: “Beni han etsin de sıradan Kazakları pişirip yesin. Bundan bana ne?” (Esenberlin, 2015: 251)

Kazakların birlik olamaması sadece yerli yöneticilerin değil başta Rusya olmak üzere Hokand ve Hive hanlıklarının da çıkarına uygundur. Bu durum Taşkent Valisi Begderbek tarafından şu şekilde ifade edilir:

“Hayır, saygıdeğer sultanlarım, biz sizin düşündüğünüz gibi akılsız değiliz. Rusya da Hokand da Hive de sizi yağlı lokma yapıp yemek istiyor. Kazakların zengin hayvanları da toprakları da üçümüze yeter. Biz sizin birlik olmanızdan çok, birbirinizle kavgalı olmanızı yeğleriz.” (Esenberlin, 2015: 91)

Yazar, romanın başkahramanı Kenesarı’nın halkı bir araya getirme isteğinin ‘han’ olma hırısından kaynaklandığını ve bu hırısı halkı kurban ettiğini ifade eder. Kenesarı’nın ‘han’ olma isteğinin halk için değil; kendi nefsi ve çıkarı için olduğunu, halkın bu tutkulu istekten fayda değil, zarar gördüğünü belirtir. Kenesarı’nın danışma heyetinde yer alan ve aslen Polonyalı olan Yusuf bu konuda yazarın sesi olur:

“Sen kendini han ilan edip ak keçeye çıktığından beri, tuttuğun yolun da hedeflediğin maksadın da başka... Senin mücadelen artık zenginlerin

üstünlüğünü kollayan bir hanlık mücadelesine dönüştü. Bu mücadeleden kalabalık halka gelecek fayda nedir? Yoksul halk için kendi hanına tabi olsa ne, Rus çarına bağlansa ne... Hepsi aynı değil mi?" (Esenberlin, 2015: 378)

Halk ve yönetici sınıf arasında yaşanan çatışmanın somutlaşmış biçimi, halkın yönetici sınıf tarafından vergiler yoluyla sömürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Feodal bir özellik kazanan yönetici sınıf halkın durumunu düşünmeden haksız ve gaddarlık boyutunda vergiler alır. Eserde acımasız bir asker olarak verilen Ağıbay, bu çatışma için ideal bir örnektir. Ağıbay on üç yaşında bir çocukken babasını kaybeder. Annesinin üç kardeşiyle kendisine bakmak için tek serveti olan yavrulu develeri, çara üç yıllık çadır vergisi gerekçe gösterilerek fırtınalı bir günde Karkaralı'nın beyi Tavke oğlu Jamantay'ın ulakları tarafından alınır. Aç ve çaresiz kalan Ağıbay annesinin ısrarına rağmen deve yavrusunu kesmeye kıyamaz. Fakat aradan geçen zaman ve bu yaşadıkları onu yönetici sınıfına karşı düşman eder:

"Ağıbay'ın, develerinin zorla ellerinden alınmasından beri 'çadır vergisi'ni çıkaran ak çar ve bu 'çadır vergisi' için biricik develerini adamlarına aldtırıp yavrusunu böğürttüren Jamantay Sultan'a karşı beslediği kin, on üç yaşından beri bu genç yiğidin yüreğine kara bir kan pıhtısı gibi yerleşmişti. Bu kin, Ağıbay'ı Jamantay ve çara karşı mücadele eden Sarcan'ın saflarına kattı. (...) İşte bir zamanlar yavru deveyi kesmeye eli gitmeyen Ağıbay, şimdilerde bir grup insanın canını göz kırpmadan alabiliyordu. Bunlar halkın düşmanlarıydı. Ama halka düşman olan Ağıbay'a da düşmandı." (Esenberlin, 2015: 110)

Yöneticiler arasında birbirlerini cezalandırma biçimi olan yağmanın sırasında ve sonrasında olan yine suçsuz halka olur. Yağma sırasında malından olan halktır, yöneticilerin malı rakip yöneticiler tarafından yağmalanunca onu zorla da olsa yerine koyacak olan da halktır. Bu durum Cengiz soyundan gelen yöneticiler için neredeyse bir kanundur:

"Konurkulja'nın aklına birden babasının anlattığı eski bir efsane geldi. 'Dünyada ne güzeldir?' diye sormuştu Cengiz Han bir gün yaverlerine ve beylere. Bir batur: 'Dünyada kartal uçurup tilki avlamak güzeldir.' Bir başkası: 'Âşık olduğun güzeli kucaklama güzeldir.' Üçüncüsü: 'Altın tahta oturup tebaana emir vermek güzeldir.' demişti. Bunun üzerine Cengiz Han: 'Hayır, bilemediniz. Düşmanı önüne katıp sürükleyerek kadını, kızını cariye etmek; malını, mülkünü yağmalamaktan daha güzel bir şey yoktur dünyada.' demişti." (Esenberlin, 2015: 252-253)

Yönetici sınıf ve halk arasındaki bir diğer çatışma biçimi de yabancılaşmadır. Yabancılaşmadan kasıt soy bağınyı yitirmekten çok, insanî hassasiyetleri kaybetme ve halkı değersiz görme durumudur. Esasında yukarıda sayılan çatışma alanlarının ortaya çıkmasının temel sebebi de yönetici sınıfının duygu, düşünce ve hayat biçimi bakımından halkından ayrışmasıdır. Yabancılaşma yöneticide öncelikle bir üstünlük duyguyla kendini gösterir. Kenesari'ya Akmola Kalesi'nin alınması ile ilgili sıradan bir vatandaş olan Başkurt savaççısı Eşref'in kendisinin düşünemediği zekice bir plan kurması

ağır gelir. Yönetici soyundan intikal ettiğine inandığı asaleti ve zekâsına çok güvenen bu sebeple hayal kırıklığına uğrayan Kenesarı'nın: "... içinde kurt gibi kemiren bir şüphe de belirmiş ve bu nasıl olur? – demişti içinden – Akmola'yı almada... ben sıradan bir insanın aklını geçemedim mi?" (Esenberlin, 2015: 191) Han soyu yöneticiler, vatani da halkı da mülkü gibi görür. Sahibi olduğu şeylerin kendisini aşan bir şüura sahip olduğunu fark ettiklerinde sevinmek yerine kendilerini aşağılanmış hissederler. Bir tüe yabancılaşma biçimi olan bu durum, Kenesarı'nın kardeşi Navrızbay ve Baytabın arasındaki aşk mücadelesinde Baytabın'ın bir kadının aşkı yerine vatanının bütünlüğünü tercih edince Kenesarı da bir kez daha ortaya çıkar:

"...halkın birliğinin korunmasını kardeşi Navrızbay'dan daha iyi idrak eden Baytabın'dan Kenesarı birden endişe duydu. 'Sıradan bir halk çocuğu olsa da han nesline yakışır bir ahlaka sahipmiş. Bu özelliğini hiç unutmamak lazım. Ayrıca böyle kişiyi dost edinmek gerekir. Eğer gelecekte sıradanlığı üstün gelir, yolumuz ayrılırsa kaderini Karadeve belirlesin. Yanından düşman olarak ayrılan akıllı bir batur, hücum etmek üzere olan kalabalık bir ordudan daha tehlikelidir.'" (Esenberlin, 2015: 281)

Roman kahramanlarından Taymas'ın Kenesarı'ya milletine güvenmesini, onlarla anlaşmanın bir yolunu bulmasını tavsiye etmesine Kenesarı halkı aşağılayarak cevap verir: "Kum toplanıp taş olmaz, kul toplanıp millet olmaz sözünü bilmiyor musun?!" Taymas hanın bu cevabına sinirlenerek şöyle düşünür: "Sultanların toplanıp millet olduğunu da gördük ya, artık kullara da fırsat verelim. (...) Kazak halkının itibarını, hâlâ han neslinin itibarından aşağı sayıyor han efendimiz." (Esenberlin, 2015: 472)

Yöneticilerin halka yabancılaşması halkın yöneticiler gözünde değersizleşmesine sebep olmaktadır. Böylece küçük menfaatler karşılığında bile halkın hayatını kolayca satan bir yönetici türü ortaya çıkmaktadır. Romanın başında Konurkulja'nın oğlu Cengiz'in Ruslarla birlikte hile ile baskın verip esir aldığı Kazaklar arasındaki ihtiyar Abzal ile manidar diyalogunda bu duruma işaret edilir:

"-Ebu'l Hayr'a da Veli'ye de çar hazretleri, hanlıkları ile birlikte kunduz derisinden elbise, işlemeli taç, altın kabzalı bir elmas kılıç verdi. Kunduzdan elbise ile işlemeli taç vermesini anladık, beyzadeler giysin diye elbette. Peki ya kılıcın anlamı nedir? Onu kimin kellesini alsın diye armağan etti?

-Çar hazretlerinin emrine boyun eğmeyenlerin!

-Doğru söyledin, erkek adammışsın. Ancak biz çoğunluktaız. Sıradan halk olsak da, kanımız bir Kazak'ız. Veli ile Ebu'l Hayr neslinin, hepimizin birden kellemin alınmasına yürekleri nasıl dayanacak? " (Esenberlin, 2015: 29)

Halkı küçük görme ve önemsememe sadece yerli yöneticilerde değil Rus yöneticilerde de görülür. Omsk Genel Valisi Gorkaçov kendisini Kazaklarla ilgili konuşmak üzere ziyaret eden Konurkulja'yla sohbeti esnasında Ruslara teslim olmayan halkı 'ahmak' olmakla suçlar. Kazak Sultanı ile sohbetini de Londra'dan siparişe aldırıldığı İngiliz setter cinsi dişi köpeğinin iki gündür

hasta olması sebebiyle kısa keser. Bir başka şehirden özel olarak çağırıldığı veterinerine köpeğini bizzat muayene ettirmek için acele eder: “Sevgili köpeği hastayken Kazakların bir ağa sultanı ile gevezelik edip vakit geçirmeyi doğru bulmadı.” (Esenberlin, 2015: 255)

Halk ve yönetici yabancılığının sonuçlarından biri de ahlaki bozulmadır. Han neslindeki narsist tutum, itidali de yok eder. Halk ise hayatında ve ikili ilişkilerinde itidalle hareket eder. Romanda Hokand Hanı Medalihan’ın (Esenberlin, 2015: 106) ve Konurkulja’nın oğullarından Cengiz’in (Esenberlin, 2015: 158) üvey anneleriyle sapkın bir yakınlık kurmaları, Konurkulja’nın oğlunun evlenmek istediği kızı işgal etmesi (Esenberlin, 2015: 163) bu yabancılığa ve değerler konusunda halk ve yöneticiler arasındaki çatışmanın romandaki örnekleridir. Yine han soyundaki kadınların durumları da erkeklerden çok farklı değildir:

“Ayrıca han nesilleri aynı ana babadan doğup aynı memeden süt emmezlerse, birinin kızı veya kız kardeşiyle bir diğeri evlenerek veya kocası öldüğünde onun babasına veya ağabeyine nikâhlanarak karma karışık akrabalık ilişkilerine girip sapıtlardı. Sıradan Kazaklar gibi kadın meselesinde ‘ayıp’, ‘günah’, ‘töre’ deyip kılı kırk yarmazlar, işlerine nasıl gelirse öyle davranırlardı. Bu nedenle Kazak ozanı Bukar’ın: ‘Kadın alma han neslinden, / Kadın alırsan han neslinden, Erkeği olur savaş düşkününü, / Kadını olur erkek düşkününü.’ şeklinde başlayan dizeleri çok meşhurdur.” (Esenberlin, 2015: 227)

İlyas Esenberlin’in Gazap romanı başta da belirtildiği gibi esas olarak sınıf çatışması üzerine kurulmaz. Çünkü eserde halk da en az yönetici zümre kadar hatalı olarak gösterilir. Yöneticilerin tamamı da sömürü düzeninin parçası olarak karalanıp her anlamda şeytanlaştırılmaz. Fakat sosyalist ideolojinin ağırlığıyla özellikle eserin sonuna doğru Rus ve Kazak halkların yönetici sınıfa karşı kardeşliğinden söz edilen kısımlar dikkati çeker. Romanın geneline nispetle oldukça az ve zorlama bir özellik gösteren bu kısımlardan çok eserde, Çarlık Rusya’nın bir milleti nasıl parçalayıp sömürdüğüne ve soyca kardeş olan Kazak ve Kırgız halkını kendi çıkarı hesabına birbirine nasıl kırdırıldığına değinilir.

Sonuç

Bir edebî tür olarak romanlar, toplumların hayatlarını dönem özelliklerini de içerecek en kuşatıcı biçimde anlatmanın mümkün olduğu eserlerdir. Kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir biçimde okuyucu ile doğrudan temas kuran romanlar, bazen okur üzerinde ilmî metinlerden daha gerçek olduğu algısını da yaratır. Kazak edebiyatının Sovyet devresine rastlayan döneminde eserler veren İlyas Esenberlin de kendisinden evvelki dönemlerle ilgili yaptığı araştırma çalışmalarından hareketle yazdığı Göçebeler III - Gazap, romanında yaşadığı döneme geçmiş tecrübelerden hareketle bir ibret vesikası bırakmayı umar.

Sosyalist anlayışın -hafiflese de- baskısının devam ettiği bir dönemde kendi tarihi adına yer yer özeleştirici sayılabilecek değerlendirmelerde bulunan yazar, XIX. asrın ikinci yarısında Kazak halkının Çarlık Rusya’sı ve kendi

yöneticilerinden gördüğü zulmü esere taşır. Halkın beklentileri, hayalleri ve hayat anlayışı ile halkı yönetenlerin beklentileri, hayalleri ve hayat anlayışları arasındaki derin farklılık yaşanan toplumsal krizin en temel sebebi olarak gösterilir. Aynı sosyal yapının iki parçası olan yönetici zümre ve halk arasında yer yer ağırlaşan bu çatışma tablosunun eşliğinde gerçekleşen bir isyan hareketi ele alınır eserde.

Kazak halkı genellikle yöneticilerinin çıkarları hesabına çok parçalı bir topluma dönüşür ve güçten düşer. Tüm kazancı yerel yöneticileri tarafından sömürülürken yine onların aymazlığı sebebiyle bu kazancın elde edildiği vatan toprakları da bir bir elden gider. Nihayet yine yöneticilerin iktidar hırsı neticesinde iki kardeş halk olan Kazak ve Kırgız birbirini kırar.

Kaynakça

Altınmakas, Layik (2014), Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı, İlk Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.

Bacaklı, Yılmaz (2019). Beksultan Nurjekeul'nun "Ey, Dünya Ey!" Adlı Romanında Kazak Kimliği ve Rus İmajı. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi , S.42, s.270-290.

Çetin, Nurullah (2017), Roman Çözümleme Yöntemi, 15. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Esenberlin, İlyas (2015), Göçebeler III – Gazap, (Çev. Mehmet Yasin Kaya), (Ed. Abdulvahap Kara), İlk Baskı, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları.

Hawthorn, Jeremy (2014), Roman Analizi, İlk Baskı, İstanbul, Kesit Yayınları.

Kandak, Damla (2017), Botagöz-Köşpendiler-Arasat Meydanı Romanlarında Kazak Aile Yapısı ve Gelenek Göreneklere, (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS Tezi), Ordu.

Kara, Abdulvahap (2006), Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları, İlk Baskı, İstanbul, Ufuk Ötesi Yayınları.

Koç, Kenan-İşina, Almagül-Korganbekov, Bolat (2007), Kazak Edebiyatı II, İlk Baskı, İstanbul, IQ Sanat Yayıncılık.

Maukhara, Yerkinay (2011), Siyasî ve Kültürel Açısından Kazak Hanlığı (1456-1731), (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS Tezi), Konya.

Nurgali, R. N.-Alpısbaev, K. K.-Aymuhambet, C. A.-Baytanasova, K. M. (2011), Қазақ Әдебиеті 11, Almatı, Жазушы Баспасы.

Ölçekçi, Tamara (2009), Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847), Bilig, S.51, s.123-138.

Pişçulina, K. Alina (2013), "XV-XVII. Yüzyıllarda Kazak Hanlığı, (Çev. Abdulvahap Kara) Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, içinde, s.205-246, İstanbul, Selenge Yayınları.

Tagızade, Leyla (2006). "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C:3, S:4, s.7-24.

Ünal, Aida (2014), İlyas Esenberg'in Köşpendiler (1. Kitap) Adlı Eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Çevirisi ve Dil İncelemesi, (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS Tezi), Ordu.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Kırgız Türkleri ve Anadolu Türkleri Arasındaki Yas Benzerlikleri

Mustafa KUNDAKCI

Dr. Öğr. Üyesi Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafakundakci@karabuk.edu.tr.

Özet

Türkler, çok köklü bir medeniyete ve kültür birliğine sahiptir. Bu itibarla Türk kültür ve medeniyeti aynı kültürün çok çeşitli renklerle farklı coğrafyalara yansıyan aynaları gibidir. Hangi Türk coğrafyasına giderseniz gidin orada mutlaka kendinizden bir parça bulursunuz. Yaşadığınız her olay gittiğiniz her mekân sizi kendi suretinizde karşılar.

Bu kültür ortaklığı Türk toplumlarının aynı pencereden dünyaya bakmasını ve aynı hisler etrafında buluşmasını sağlar. Bu durum kültürler arası iletişimi geliştirmekle beraber benzer özellikleri de meydana çıkarmaktadır. Eski Türklerden başlayan bu benzerlikler, günümüz Türk toplumlarında da ortak bir payda oluşturur. Bu veçhile, ele alacağımız makalede eski Türklerde uygulanan yas törenleri hakkında bilgiler verilerek, Kırgız Türkleri ve Anadolu Türkleri arasındaki yas törenleri ele alınacak ve benzer özellikler ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, Anadolu, Yas Töreni, Kültür Birliği, Medeniyet, Benzerlik

SIMILARITIES IN MOURNING TRADITIONS OF KYRGYZ AND ANATOLIAN TURKS

Abstract:

The Turks have a deeply rooted civilization and cultural unity. In this respect, Turkish culture and civilization are like mirrors reflecting different cultures with different colors. Whichever Turkish geography you visit, you will surely find a piece of yourself. Every time period you visit, every space you visit greets you in your own image.

This culture partnership enables Turkish societies to look at the world through the same window and meet around the same feelings. This situation improves intercultural communication and also brings about similarities. These similarities, starting from the ancient Turks, constitute a common ground in today's Turkish societies. In this article, we will give information about the mourning ceremonies applied in ancient Turks and the mourning ceremonies between Kyrgyz Turks and Anatolian Turks and reveal their similar features.

Keywords: Kyrgyz, Anatolian, Mourning Ceremony, Cultural Unity,

Giriş

Türkler, eski çağlardan beri süregelen çok köklü ve oldukça zengin bir ortak medeniyet ve kültür birikimine sahiptir. Bu birikim; tarihi süreç içerisinde coğrafyanın farklılaşması, sınırların değişmesi, ideolojik baskıların ortaya çıkması gibi olumsuzluklardan etkilense de esasındaki ortak nitelikleri yitirmez. Bütün bu olumsuz durumlara rağmen onları bir araya getiren temel unsurlar dil ve din birlikteliğidir. Türklerin geçmişten günümüze kadar kabul ettikleri inanç sistemleri ve dinler onların kültürünü etkileyerek örf, âdet ve geleneklerini şekillendirmektedir. Türk soylu halkların kültürünün şekillenmesinde etkili olan temel inanç sistemleri ve dinler atalar kültü, Şamanizm. Gök Tanrı dini, Manihaizm, Budizm ve İslam şeklinde sıralanabilir.

Türkistan coğrafyasından çeşitli sebeplerle ayrılan Türk toplulukları zaman içerisinde dünyanın birçok bölgesine yayılır. Bu yayılma esnasında kültür unsurlarını da beraberlerinde taşırlar. Yaşam biçimlerini, davranış kalıplarını, düşüncelerini ve duygularını belirleyen somut ya da soyut her türlü inanış ve dini form gittikleri yerin durumuna göre değişiklikler gösterse de esasa ait pek çok detay aynı kalmaktadır. Böylelikle buldukları bölgede yaşamaları kuvvetle muhtemel olan 'gurbet' duygusunu hafifletmekte ve süreç içerisinde esasa ait değişmez kültür unsurlarını kullanarak geldikleri bu yeni coğrafyayı vatan kılmaktadırlar.

İnsanlık için önemli bir olgu olan 'ölüm'ün izahı hemen hemen tüm halklar tarafından inanç sistemleri ya da dinler üzerinden yapılmaktadır. Türkî halkların kültür ve inanç dünyasında da 'ölüm' olgusu önemli bir yer teşkil etmektedir. Yukarıda bahsedilen inanç sistemleri ve dinler çevresinde gelişen ritüeller, Türkler tarafından dünyanın her tarafında uygulanmaktadır. Ancak bu savın doğruluğunu kanıtlamak için Türk dünyasında ölümden sonra düzenlenen yas törenlerini geçmişten günümüze kadar incelemek gerekir.

Türklerde hem İslam öncesi inanç sistemlerine hem de İslam inancına göre, ölen insanın yaşadığı hayatın muhasebesinin yapılacağı bir ahiret inancı bulunmaktadır. Yani her iki dönemde de 'ölüm' insan için bir 'yok oluş' şeklinde düşünülmez. Ölümle birlikte hayatın başka bir boyutta devam ettiğine inanılır. Bu sebeple Türklerde ölüye saygı büyük önem arz eder. Ölen kişinin yeni yurdunda ruhunu huzura kavuşturmak için çeşitli törenler düzenlenir. Bu törenlerin başında ise yas törenleri gelmektedir.

Kişinin ölümünden sonra, ailesinin, eş, dost ve akrabasının duyduğu acıya ve dünya işlerinden bir müddet uzaklaşmasına yas denilmektedir. Bu yas törenleri Türk kültüründe çok eski dönemlerden itibaren görülmekte ve 'yuğ' törenleri olarak adlandırılmaktadır

"Türkler büyük bozkır arazisinde Hun, Gök-Türk ve Uygur gibi büyük devletler kurmuşlardı. Dini hayatları ise oldukça zengin bir yapıya sahip bulunmaktaydı. Bu din esasında tek tanrılı bir dindi fakat bir takım Şamanist öğelerin yanında Atalar Kültü, Yer-Su kültü gibi dini unsurlarda bu yapının içinde bulunmaktaydı. Pek çok

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
topluluk gibi Türk toplumunun da zihnini meşgul eden konuların başında ölüm gelmekteydi.” (Onay, 2013: 480-481).

Türkler tarafından benimsenen dini öğretilerdeki ahiret inancına göre ölüm bir son değildir. Sadece mekân değiştirmiş bir hayatın devamıdır. Buna göre, ölen kişi dünya ile irtibatını kesmeyerek iletişimini sürdürür ve dünya hayatından haberdar olur. Bu sebeple ölü yakınları duydukları üzüntüyü dile getirmek ve onu unutmadıklarını göstermek için ait oldukları kültür dünyasının geleneklerine göre birtakım yas törenleri gerçekleştirir (Onay, 2013: 482).

En eski Türk topluluklarından biri olan İskitler, ölüm karşısında duydukları memnuniyetsizliği ve sevdiklerinden ayrılmanın acısını ifade etmek için başlarını tamamen kazıtıp kollarında çizik şeklinde yaralar açar veya başlarını yaralayıp burunlarını yırtarlar Başlarını çepeçevre kazırlar, kollarının etini çizerler, başlarını ve burunlarını yırtarlar.” (Herodotos, 2006: 322-323). Aynı gelenekler Hun Türklerinde ve Göktürklerde de görülmektedir. Çin kaynakları, Göktürklerde de cenazenin defnedileceği gün ölü yakınlarının mezarın etrafında dönerek yüzlerini bıçakla yaraladıklarını nakleder. (Tsay, 2006: 22). Ayrıca, Göktürklerde ölüm törenleri sırasında ağlamakla görevli insanların varlığından söz edilmektedir.

Yas törenlerinde okunan ağıt türünün Türk edebiyatındaki ilk örneği de sayılan ve Divanü Lügati't- Türk'te yer alan Alp Er Tunga için söylenen sagu da Türklerdeki yas töreni geleneğinin somut örneklerindendir (Harmancı, 2005: 331). Bu bilgilerden hareketle matem ritüellerinin Türk toplumları arasında kuşaktan kuşağa aktararak yaşatıldığını söylemek mümkündür. Türklerin İslam dinini kabulünden sonra da eski yas âdetleri İslam'a uyarlanarak olduğu gibi devam ettirilir. Özellikle, Selçuklularda görülen yas âdetlerinde Türk İslam sentezi ile eski gelenekler bir arada sürdürülür. Selçuklular dönemini anlatan yazılı kaynaklar incelendiğinde Sultan Alpaslan döneminde, bahsi geçen yas törenlerine örnek teşkil eden birtakım uygulamaların var olduğu görülür.

Bu uygulamalardan bazıları yas süresince elbiseleri ters giymek, ataların ruhunu huzura kavuşturmak için mezar ziyaretleri yapmak, siyah matem elbiseleri giymek, ağıt yakmak, saç baş yolmak, ölü aşı vermek, atların kuyruklarını kesmek veya bağlamak şeklindedir.

Sürekli hareket halinde olan ve teyakkuzda yaşayan konargöçer Türk topluluklarının hayatında ve kültüründe at, İslamiyet'in kabulünden sonra da önemini korur. Selçuklular bu kültürün avantajıyla dönemin en büyük askeri gücünü oluşturur. Bir gücün simgesi olan at ve atlı askerlerde yas törenlerine has acının izlerini görmek de mümkündür. Nitekim Sultan Alpaslan döneminde devlet yöneticilerinden Tuğrul Bey'in cenaze törenine katılanların atlarının kuyruklarının yas törenlerine has uygulama gereği kesilir (Başdin, 2017: 184).

Osmanlılara gelindiğinde ise eski Türk geleneklerindeki bu tür uygulamaların kesintiye uğramadan devam ettiği görülür. Tarihi kaynaklara

göre Fatih Sultan Mehmet'in cenaze töreninde de atların kuyrukları kadim yas törenlerinde olduğu gibi kesilir (Ertuğ, 1999, 155). Bu âdetlerin yansımalarını Osmanlı döneminde yazılan divan şiiri metinlerinde de görmek mümkündür. Şeyhoğlu Mustafa bir beytinde yas törenlerinde gerçekleştirilen sakal ve atkuyruğu kesme âdetini şöyle dile getirir:

*“Yolındı vü biçildi sağışısı çok Yolundu ve kesildi çok sayıda
Adam şacı vü atlar kuyruğı çok”* İnsan saçı ve atların kuyruğu
(Şeyhoğlu, b 6964, 1979).

Görüldüğü üzere Türk kültüründe inanç pratiklerinin temellendirdiği yas törenleri kuşaklar arasında sözlü ve uygulamalı biçimde sürdürülerek canlı tutulur. Bunun yanı sıra günümüz dünyasının modern Türk topluluklarında yukarıda verdiğimiz ritüellerin birazı geçerliliğini yitirse de Orta Asya'da ve Anadolu'da bazı yas töreni uygulamaları benzer özelliklerle hâlâ yaşatılmaktadır. Bu itibarla birbirine çok yakın olan iki Türk topluluğu olan Kırgızlar ve Anadolu Türkleri arasında bu anlamda çok güçlü ortak özellikler görülmektedir.

Kırgızlarda Yas Törenleri

Çin yıllıklarında ve eski Türk kaynaklarında Kırgızlar, tarihin en eski Türk topluluklarından biri olarak anlatılmaktadır. Kırgız tarihi ve kültürü incelendiği zaman Türklere ait en eski geleneklerin önemini kaybetmeden büyük bir titizlikle özüne sadık kalarak uygulandığı görülmektedir. Kırgızlara ait ölüm sonrası uygulanan ritüeller incelendiği zaman bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Boz üyden ağıt yakmaya, ölü aşından mezarlık ziyaretlerine her uygulama Kırgız yas törenlerinde büyük bir titizlikle uygulanmaktadır. Bu âdetlerden bir tanesinin bile eksik yapılması toplum tarafından hoş karşılanmaz ve ölüye yapılan saygısızlık olarak görülür.

Kırgızlarda ağıt, cenazenin en önemli unsurudur. Bu gelenek kişinin yaşına ve statüsüne göre değişiklik göstermektedir. Ölen kişi gençse dünyaya doyamadan gittiği için ailesi ve yakınları ağıtlar yakarak uzun bir yas sürecine girerler ama ölen kişi yaşlı ise yas süresi gençler kadar uzun olmaz çünkü o, dünyadan hevesini almıştır.

Yas sürelerinin Kırgızlarda üç gün, yedi gün, kırk gün hatta bir yıl olduğu görülmektedir. Bu süreler Kırgızlar için çok büyük önem arz etmektedir. Ölen kişinin dünyadan memnun ayrılması ve ruhunun huzura kavuşması için her türlü âdet eksiksiz yerine getirilmektedir.

Kırgızlarda ölen kişinin ardından yüksek sesle ağıtlar yakılır. Ağıt yakan kişiler ölen kimsenin bu dünyada ne yapmak istediğini, istediklerinden hangilerini yapabildiğini, neleri de yapamadığını ağıtlarla dile getirir. Bu törenlerde erkekler için ağıt yakan erkek ağıtçının ağıtlarına 'ökürü', kadınlar için ağıt yakan kadın ağıtçının ağıtlarına da 'koşok' adı verilir (Erdem, 2005: 290). Cenaze defnedilip eve döndükten sonra erkekler dışarda, kadınlar ise

içerde ağıt yakar. Kırgız sözlü kültürünün en temel türlerinden biri olan ağıtlar sadece biri öldüğünde değil, kızlar evlenirken de söylenen iki farklı fonksiyonu icra eder (Dıykanbayeva, 2016: 179). Kırgız kültüründe söylenen ağıtlara bir örnek olarak aşağıda verilen metinden yas törenlerinin gerçekleştirilme biçimine dönük çıkarımlar yapmak da mümkündür.

*“Atamdı da apam koşçu ele, Babama da annem ağıt yakardı,
Munduu kılıp ünün sozçu ele. Üzüntülü sesini çıkardı.
Kara kiyip açpay kabağın Kara giyip, asıp suratını,
Tan balasını ıylap toşçu ele.” Şafağı ağlayarak karşıladı.*

(Abdıkalkov, 1982:183)

Bir başka ağıt örneğini ise Kırgızlar üzerinde önemli araştırmalar yapan Mayramgül Dıykanbayeva, ‘Kırgızlar ve Atalar Kültü’ adlı eserinde şu şekilde vermektedir:

“Manas Destanı’nda Kanıkey’in babası Temirhan kızını Manas’a isteyenlere şöyle der:

*Corgodon tandap bos bingen, Yügrük attan seçip bozuna binen,
Celbegey celge çıkpağan, Yakası açık rüzgâra çıkmayan,
Cel calkının körbögön, Rüzgâr yüzünü görmemiş,
Tündö eşikke çıkpağan, Gece dışarı çıkmayan,
Tünögön aştı içpegen Geceleyin yemeği yemeyen,
Calgız kızım Knıkey Biricik kızım Kanıkey
Kara kiyib kalbaybı Kara giyip kalmaz mı?
Cortuşçusun koydursun, Düşman peşinden koşmayı bıraksın,
Anan kızımdı beremin. Ona kızımı veririrm.*

(Dıykanbayeva, 2016: 181)

Kırgızlar da yas merasimlerinde ölüm sonrası yemeğin yani ‘ölü aşının’ büyük önemi vardır. Cenazede ve cenaze sonrasında hane sahipleri güçleri yettiğince at ya da inek keserek cenazeye veya yasa gelen insanları doyururlar. ‘Kara aş’ olarak da adlandırılan bu yemeğin verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu yemeklerin hazırlanma aşamasında genellikle komşular hizmet görür, acılı hane sahibi hizmet etmez: Ölü aş olarak daha çok ‘boorsok’ adı verilen hamur işi yerel bir yiyecek, pilav ve çeşitli yemekler ikram edilir (Orozobaev, 2014: 55). Cenaze merasimine gelenler yemeklerini yedikten sonra ölenin ruhuna Kur’an okuyup bağışlarlar. Ölenin yakınlarına başsağlığı diler ve sabırlı olmalarını telkin ederler. Buna Kırgızlarda “Kur’an okutuu” denir (Jumabaev, 2016: 71).

Kırgızlardaki diğer yas geleneklerinin bazıları ise ters oturma, siyah ya da mavi renkte yası temsil eden elbiseler giyme şeklinde sıralanabilir. Yas

törenlerinde insanların elbiselerini ters giymesi daha çok ölüm ve ayrılık sebebiyle duydukları acıyı gösterebilmek içindir. Ölenin yakınları bu zamanlarda dünya işlerinden el etek çekerek acılarını yaşar ve eğlence ortamlarından uzak durur. Daha önce de belirtildiği gibi Kırgızlarda yas süreleri belli başlıları ölümün üçüncü, yedinci, kırkıncı günü, cuması, yıldönümü olmak üzere çeşitlilik gösterir (Polat, 2008: 217).

“On yedinci gündən sonra ‘küçük kırkı’, kırkıncı gün ise ‘büyük kırkı’ (çon kırk) verilir. Kırgızların inanışına göre kırkıncı gün ölünün karnı şişer, yarılmış. Dolayısıyla bu zor günde ölüye yardımcı olmak için ‘kırkı’ yapılır ve Kur’an okutulup dua edilir. Bu tören tutulan yasa iştirak etme, yas tamamlama anlamına gelir. Zira buğüne kadar yas tutulur. Kadınlar kara veya mavi elbise giyerler, insanlara arkalarını dönerler. Kadınların yas tamamlaması ölünün yıllığına kalır.” (Erdem, 2000: 235)

Bu bilgilere dayanılarak denilebilir ki Kırgızlarda erkekler de kadınlarda yas tutar ama erkekler kadınlara nazaran sosyal hayata daha erken katılır. Yas törenleri incelemeye devam edildiğinde bu iddiayı güçlendiren kanıtlara rastlanır. Kırgızlarda en uzun tutulan matem ölümden bir yıl sonra gerçekleştirilen ‘yıllığı’ törenleridir. Diğer zamanlarda ve bu tarihte gerçekleştirilen ritüeller benzer olmakla beraber ölen kişinin yıllığına daha çok insan davet edilir. Kırk gün yas tutup kırk birinci gün tıraş olarak yastan çıkan erkeklere karşılık kadınların yası bir yıl devam eder. Bu yas döneminde kadınlar siyah ve mavi renkte olan yas elbiselerini giyerek sosyal hayattan ve eğlenceden uzak dururlar. Sürekli ağıt yakar ve evden çıkmazlar. Ölümün yıldönümünde ise kadınlar; yemek pişirilen ocağın başına götürülerek dini bir merasim ve dualar eşliğinde beyaz elbiselerini giyer, yas döneminden çıkarlar. Böylece sosyal hayata dönen kadınlar, bu tarihten sonra başka birisiyle de evlenebilir. Kırgız geleneklerine göre kadının erkeklere göre daha uzun bir süre yas tutması namusu içindir (Polat, 2008: 219).

Yukarıdaki bilgiler ışığında yas merasimleri incelenmeye devam edilirse Kırgız Türklerindeki yas merasimlerinin Anadolu’ya da yansıdığı görülebilir. Bu bağlamda Anadolu’da yapılan yas törenlerini de incelemek yerinde olacaktır.

Anadolu’daki Yas Törenleri

Kırgızlar ve Anadolu Türkleri farklı coğrafyalarda yaşasalar da aynı kültürün taşıyıcıları oldukları için sevince de üzüntüye de benzer tepkiler verirler. Çünkü Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Türk kültürü zamana ve mekâna göre kendini güncelleyerek canlılığını devam ettirir. Bu bağlamda, Anadolu’daki yas merasimleri ile Kırgızlar arasında pek çok ortak nokta tespit edilebilir.

Anadolu insanı da ölüm karşısında yaşadığı çaresizliği ve acıyı İslam inancı çevresinde temellendirerek ritüelleştirir. Kırgız Türklerinde olduğu gibi Anadolu’nun her yöresinde yas töreni yapılmaktadır. Bunlara bir örnek olarak Samsun yöresinde yaygın olarak gerçekleştirilen yas uygulamaları verilebilir:

Samsun yöresinde defin sonrası cenazeye iştirak edenler cenaze evine dönerler, mevtanın yakınlarına 'başınız sağ olsun' ya da 'Allah sabır versin' diyerek taziyede bulunurlar. Bu sırada ölen kişinin ailesi ağıtlar yakarak taziyeleri kabul eder. Daha sonra ölünün ruhu için Kur'an okunur ve yakın komşuların getirdiği yemekler ya da ölenin evinde pişirilen yemekler, ölünün ruhuna hediye edilerek Allah'tan günahlarının bağışlanması dilenir. Ölünün gömüldüğü akşam ruhuna helva pişirilir, kokusunun mevtanın ruhuna gittiğine ve onu memnun edeceğine inanılır. Bu gelenek, Kırgızlarda da bulunmaktadır. Ölünün ruhunu memnun etmek için cenaze defin işlemlerinden sonra çeşitli yemekler pişirilir ve ruhun bu şekilde refaha kavuştuğuna inanılır.

Kırgızlarda olduğu gibi Samsun yöresinde de yas süreleri üçü, yedisi, kırkı ve yılı şeklinde isimlendirilmektedir. Definden sonra yukarıda belirtilen yas merasimlerinde durumu iyi olanlar hayvan keserek yemek verir, ekonomik durumu iyi olmayanlar ise güçlerinin yettiği kadar ikramda bulunarak bu âdeti yerine getirir (Çaymaz, 69: esnaf). Bu bilgilerden hareketle Samsun yöresi yas merasimlerinde verilen yemek ile Kırgızlarda verilen ölü aşı benzerlik gösterir. Bu durum coğrafyaları farklı olsa da çok güçlü ve ortak bir kültüre bağlı iki topluluğun müşterek uygulamalarından sadece biri olarak kabul edilebilir.

Bir diğer özellik ise yas merasimlerindeki renklerdir. Renkler, insanın acısını ve içinde bulunduğu psikolojiyi simgeler. Anadolu'da ölüm psikolojisini ve acısını temsil eden yas renkleri genellikle siyah ve mavidir. Bunun haricinde cenazelerde siyahtan kırmızıya, kırmızıdan mora ve koyu renkler de bölgeden bölgeye farklılık göstererek giyilebilir. Matem törenlerinde genellikle koyu renkler tercih edilerek insanın acısı ve psikolojisi dışı vurulur. Yaslı kişiler yas süresince karalı giyinmeye, gülmemeye, eğlence ortamlarından uzak kalmaya dikkat ederler. Örneğin: "Kars'ın Yemençayır köyünde kadınlar 52 gün boyunca giysilerini ters giyip kara başörtü takarlar (Örnek, 1971: 83)." Bu yas âdeti de Kırgızlardan Anadolu'ya sirayet eden bir başka ortak özelliktir.

Yine Kırgızlar ile Anadolu'daki ortak matem âdetlerinden olan yas kaldırmaya gelecek olursak özellikle ölünün birinci yılında ya da ölüm yılının dolduğu ilk dini bayramda yas kaldırılır. Bu törende yas giysileri olan karalar çıkartılır ve aklar giyilir: "Van'ın Muradiye ilçesinde yas kaldırma âdeti sırasında köyün ileri gelenlerinden bir kişi yaşlı aileyi kendi evine davet eder. Kadınların giydiği ters giysiler düzeltilir, başlarındaki kara yazmalar alınarak ak yazmalar bağlanır. Erkeklerde ise sakallar tıraş edilerek yeni giysiler giyilir. (Örnek, 1971, 85)."

Kırgız Türkleri ve Anadolu'da yaşayan Türkler arasındaki birçok benzerlikten biri olan yas töreni uygulamalarındaki benzerlikler oldukça dikkat çekicidir. Uzun yıllar önce farklı coğrafyalarda yaşamak üzere ayrılan bu iki Türk topluluğunun kültürel hayatını, düşünce biçimini ve psikolojisini birbirine bağlayan bu ortak uygulamaların hâlâ sürüyor olması gelecek için önemlidir. Türk topluluklarının düğünler, cenazeler gibi merasimlerde ortak

değerlerine sahip çıkması, onların varlıklarını ortadan kaldırmaya dönük dışarıdan gelebilecek her türlü tehdide, asimilasyon çabasına karşı benliklerini korumak üzere bir araya gelme ortak bir vatanda millet olma şuurunu perçinlemektedir.

Sonuç:

Türk toplumlarının kültür hazinesi geçmişten günümüze aynı pınardan akan ve hiç durmadan çağlayan berrak sular gibidir. İskitlerden bugüne kadar gelen süreçte, inanç sistemleri etrafında gelişen ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenen merasimler, bir membaın farklı damarları olarak günümüzde dünyanın her yerine yayılmaktadır.

Türkler arasındaki bu merasimlerin en dikkat çekicilerinin başında yas törenleri gelmektedir. Bu ritüeller her ülkede, her bölgede ve yörede küçük farklılıklar göstermekle beraber pek çok ortak yönü de bünyesinde barındırmaktadır. Ölü aşından ağıt yakmaya, karalar giymeden yas kaldırmaya kadar her şey benzer kültürlerin ortak özelliğidir. Bu bağlamda Kırgız Türkleri ve Anadolu Türklerinin gerçekleştirdikleri yas törenleri arasındaki benzerlik onların aynı kültür havuzundan beslendiklerini göstermektedir. Ait oldukları yerlerde boşlukları geleneksel Türk kültürünün içinde barındırdığı renk harmonisi ile doldurarak aynı tablonun farklı parçalarını oluşturmaktadırlar. Türk kültürün kendi içinde barındırdığı bu dinamizm, sözlü kültürle ve uygulamalarla nesiller boyunca canlı tutularak kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve Türk kimliğinin korunup yaşatılmasında önemli rol üstlenmektedir.

Kaynakça

- ABDIKALIKOV, C., (1982) Tandalmalar, Kırgıztan Basması, Frunze.
- BAŞDİN, Aziz, (2017) "Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri (Sultan Alp Arslan Dönemi Cenaze Merasimleri ve Gelenekleri", Ankara, Eskiyei 34 / Bahar 2017, 177-190.
- ÇAYMAZ Hasan, Aktaran kişi, yaş 69, meslek esnaf, Samsun.
- ERDEM, Mustafa, (2000) Kırgız Türkleri, Sosyal Antropoloji Araştırmaları, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- ERTUĞ, Zeynep, (1999) Tarım, XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HARMANCI, M. Esad, (2005) Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri, Osmanlı Araştırmaları, XXVI İstanbul.
- JUMABAEV, Maksat, (2016) Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- OROZOBAEV, Mayrambek, (2014) Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- POLAT, Kemal, (2008) Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve

ŞEYOĞLU, Mustafa, (1980) Hürşid ü Ferahsad. (Haz. Faruk Kadri Timurtaş)
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ÖRNEK, Sedat Veyis, (1971) Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara
Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ONAY İbrahim, (2013) İslamiyet'ten Önce Türklerde Cenaze, Defin
İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları, International
Journal of Social Science C.6, S.3, s.479- 490.

HERODOTOS, (2006) Tarih, (Çev. Müntekim Ökmen), İş Bankası Yayınları,
Ankara.

ERGİN, Muharrem, (2006) Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

TSAI, Lu Mau, (2006) Çin Kaynaklarına göre Doğu Türkleri, (Çev. Ersel
Kayaoğlu- Deniz Banoğlu), Selenge Yayınları, İstanbul.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Balıkesir Çevresinde Bir Antik Kent: Hadrianoutherai

Mustafa TÜRK

Dr. Öğr. Üyesi- Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü- mturk@bandirma.edu.tr

Özet

Balıkesir çevresi; uygun coğrafyası, iklim koşulları ve batı Anadolu'daki stratejik konumu dolayısıyla Anadolu'nun insanlık tarihi boyunca sürekli yerleşim görmüş alanlarından biridir. Ancak kaynak ve araştırma eksikliği nedeniyle bölgenin yerleşim tarihinde pek çok kesinti ya da tartışmalı nokta vardır. Bu tartışmalı noktalardan biri de M.S. 2. yüzyılda Balıkesir merkezi yakınlarında kurulmuş olan Hadrianoutherai kentidir. Antik kaynaklar söz konusu kentin Hadrianus tarafından bölgede yaptığı başarılı bir av sonrasında kurulduğunu bildirirse de lokalizasyonu kesinleştirilemediği için kent hakkındaki tartışmalar 19. yüzyıldan bu yana devam etmektedir. Çalışmamız; Eskiçağ tarihinin ana kaynakları olan antik yazarların eserleri, yazıtlar, sikkeler, arkeolojik bulgular ve bu kaynaklara dayanarak oluşturulmuş modern literatür ışığında Hadrianoutherai hakkındaki bilgileri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadrianoutherai, Balıkesir, Mysia, Antik Kentler, Hadrianus

Hadrianoutherai: An Ancient City in Balıkesir

Abstract

Balıkesir is one of the permanently settled areas in Anatolia throughout the human history because of its geographical and climatic conditions as well as its strategic location in the Western Anatolia. However, there are several controversial issues regarding its settlement history due to lack of adequate sources and research. One of the controversial issues is the date of the foundation (or rather renaming) of the city of Hadrianoutherai near the modern day Balıkesir city centre in the second century. The ancient sources claim that the city had been founded (or renamed) by Hadrian after a successful hunting in the region, but yet the debate about the city has been continuing since the 19th century as its localization could not be ascertained. This study aims to reveal the information about Hadrianoutherai by means of a wide range of primary sources (including studies of the ancient authors, the inscriptions, the coins, archaeological findings etc.) as well as the secondary literature.

Keywords: Hadrianoutherai, Balıkesir, Mysia, the ancient cities, Hadrian

Giriş

Hadrianoutherai'ın konumlandığı Balıkesir merkezi çevresindeki yerleşme faaliyetlerinin geçmişi Paleolitik (Eski Taş) döneme kadar geri gitmekle birlikte, tarihsel kayıtlarda Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde bölgede Balya'ya lokalize edilen Perikharaksis dışında bilinen herhangi bir kent yoktur. Roma ve Bizans yazarlarının verdikleri bilgiler, epigrafik, nümismatik ve arkeolojik veriler; Makestos'un (Susurluk Çayı) orta kısımlarındaki yerleşimlerin ancak Roma İmparatorluk Dönemi'nde kendi ekonomik imkânları ve Roma'nın desteği sayesinde gelişerek kent statüsüne kavuştuğunu göstermektedir¹. Fakat bu kentlerinin kökenini en azından Hellenistik döneme kadar geri götürmek de mümkündür. Yol ağları üzerinde, ova kenarlarında ya da yer altı ve yer üstü kaynakları açısından zengin bölgelerde bulunan yerleşimler, Hellenistik Dönem'de gelişerek kasaba halini almış olmalıdır. Bölgenin kentleşme tarihindeki en önemli evre ise 2. yüzyıldır. Özellikle 2. yüzyılın başında Hadrianus döneminde gerçekleştirilen kentleşme faaliyetleri dikkat çekmektedir. İmparator, Kuzeybatı Anadolu'da birbirine komşu kabileleri tek bir yerleşimde toplamak suretiyle Hadrianoi (Orhaeli), Hadrianea (Dursunbey) ve Hadrianoutherai (Balıkesir) adlı üç yeni kent kurmuştur (Jones, 1971: 89). Aşağıdaki satırlarda bu kentlerden Hadrianoutherai hakkındaki kaynaklar ve kentin lokalizasyonu irdelenecektir.

Kaynaklar

Hadrioutherai'ın adı; Aelius Aristides, Historia Augusta, Cassius Dio, Tabula Peutingeriana, Hierokles listesi, Notitia Episcopatum, Ioannes Malalas, Georgios Cedrenus ve Ioannes Zonaras gibi Roma ve Bizans kaynaklarında geçmektedir. Historia Augusta (De Vita Hadriani, XX, 12-13) ve Cassius Dio (Romaika, LXIX, 10-2) kente Hadrianus'un av sevgisi bağlamında değinmiştir. Her iki kaynaktaki verilen bilgiler, kentin kurucusunu vurgulaması ve av sonrasında kurulmuş olduğunu aktarması açısından önemlidir. Zira bu bilgiler nümismatik kaynaklar tarafından da desteklenmektedir.

Cassius Dio'nun verdiği bilgilerden imparatorun av merakının yaralanmasına neden olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak bunun Hadrianoutherai'da gerçekleştirdiği av sırasında mı yoksa başka bir yerde mi olduğu konusu çok açık değildir. Historia Augusta'nın Hadrianoutherai'daki avın başarılı geçtiğini bildirmesi nedeniyle kazanın başka bir yerde

* Bu bildiri İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Balıkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri" başlıklı doktora tezinden derlenmiştir. Bu nedenle danışman hocam Prof. Dr. Mustafa H. Sayar başta olmak üzere çalışmaya destek veren hocalarıma ve 2214/A Doktora Sırası Yurtdışı Araştırma Bursu kapsamında Münster'de literatür çalışması yapmamı sağlayan Tübitak'a bir kez daha teşekkür ediyorum.

¹ Kent statüsüne sahip bölgedeki Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimleri arasında Hadrianoutherai, Pionia, Ergasteria, Hadrianea, Hiera Germe ve Attea'nın (Attaos ?) adları sayılabilir.

gerçekleşme olasılığı daha fazladır. Ayrıca Historia Augusta, imparatorun söz konusu avda bir ayı öldürdüğünü bildirmektedir. Bu bilgi, öldürülen hayvanın cinsi konusunda sikkeler dışındaki tek yazılı kaynağımızdır. Fakat Hadrianoutherai sikke tiplerinden bazıları (RPC III, 1625, 1629, 1631) üzerindeki ayı başı Historia Augusta'yı doğrularken, bir diğer tip (RPC III, 1624, 1626) imparatorun öldürdüğü hayvanı ayı değil yaban domuzu olarak göstermektedir. Aristides'in (Hieroi Logoi, I, 51) verdiği bilgiler ise diğer iki Antikçağ kaynağından farklı olarak kentin konumu ile ilgili ipucu içermektedir. Verilen bilgilerden Aristides'in Pergamon'a gitmek için Hadrianoutherai'dan geçmesi gerektiği ve Hadrianoutherai'nın yazarın o an bulunduğu yerden (Laneion)² birkaç saatlik mesafede olduğu anlaşılmaktadır.

Adın geçtiği Bizans kaynaklarına toplu olarak bakıldığında da Roma dönemini özetleyen kronikler veya idari ve dini yapılanmaya dair hazırlanmış kaynaklar olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan Malalas (Chronographia, XI. XX), kuruluş öyküsüne değinmemekle birlikte kentin kurucusunun Hadrianus olduğunu belirtmiştir. Bir başka Bizans kaynağı olan Zonaras (Epitome Historiarum, XI. 23), Roma tarihi için Cassius Dio'yu kaynak olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Hadrianoutherai üzerine aktarımı neredeyse bu kaynağın kopyasıdır.

Cedrenus (Compendium Historiarum I, 437) ise kuruluş öyküsünü özetlemektedir. Yazarın tartışmalı da olsa mevcut bilgilere yaptığı en önemli katkı kentin Mitata'da (Milata ?) bulunduğu yönündeki aktarımıdır. Ramsay, Aristides'in *Hieroi Logoi*'da anlattığı bir öyküden yola çıkarak, Hadrianoutherai'dan Miletopolis Gölü'ne (Ulubat Gölü) kadar olan bölgede Milatalılar adlı bir kavmin yaşadığını, dolayısıyla bölgenin adının Milata olduğunu iddia etmektedir (Ramsay, 1960: 169). Buna karşın Bizans tarihçisi Cyril Mango, Bithynia kökenli Aziz Ioannikios (752-846) hakkındaki bir makalesinde Balıkesir'de "metata" ya da "lakkou metata" adlı bir yerin varlığından bahsetmektedir (Mango, 1983: 402, dp. 25; Laflı, 2016: 420).

Hadrianoutherai'nın adı *Tabula Peutingeriana*'nın Asia ve Mısır topraklarındaki yerleşimleri içeren IX. parçasında³ geçmektedir. Haritada kentin adı Hadrianuteba şeklinde verilmiş ve kent Miletopolis ve Pergamon arasında gösterilmiştir. Mesafe olarak ise Miletopolis- Hadrianoutherai arası XXXIII, Hadrianoutherai-Pergamon arası VIII Roma mili olarak kaydedilmiştir. Bu durumda Miletopolis-Pergamon arası mesafe için 41 mil⁴ (yak. 61 km.) rakamı ortaya çıkmaktadır. Ancak rakam, günümüz yol ağları üzerinden ölçülen Mustafakemalpaşa –Bergama arasındaki yaklaşık 190 km. lik mesafe ile çelişkilidir. Bu çelişki, *Tabula Peutingeriana*'da özellikle Hadrianoutherai-Pergamon arasındaki mesafenin yanlış verilmiş olmasına dayandırılmaktadır

² Aristides'in bu sırada bölgedeki arazilerinden biri olan Laneion'da bulunduğu tespit edilmektedir. Laneion'un konumu çok açık olmamakla birlikte hatibin tanrılara sunduğu adakların Ömerköy civarında ele geçmesi bu bölgede aranmasına yol açmıştır.

³ Haritanın sonradan tamamlanan bölümü, "I. Harita" olarak kabul edilmektedir. Bu parça sayılmazsa Hadrianoutherai'ı içeren kısım VIII. Harita'dır.

⁴ 1 Roma mili= 1000 ayak= 1480 m. (Howatson, 2013: 17).

Hierokles'in (Synekdemos 662, 663, 664) sınıflandırmasında ise Hadrianoutherai, başkenti Kyzikos olan Hellespontus Eyaleti içinde yer alır. Burada XXI. Eparkhia olan Hellespontus eyaletine bağlı üç gruba ayrılmış 33 kent adı verilmiştir⁵. Hadrianoutherai'nin adı ikinci grup kentler arasında sayılmaktadır. Bu grupta 13 kent adı vardır. Fakat yedinci sıradaki Ἡρόαı adlı kentin, Hadrianoutherai'nin sonundaki ekin yanlışlıkla tekrarlanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Kiliselerin ve piskoposların hiyerarşik sırasını konu alan *Notitia Episcopatum*'da⁶ da bölgenin Metropolis'i Kyzikos'tur. Kyzikos'a bağlı piskoposluk merkezlerinin sayısı ise 10-13 arasında değişmektedir. Hadrianoutherai'nin adı genelde beşinci ya da altıncı sırada yer almıştır (Not. Episc., I. 153, III. 86, VII. 139, VIII. 164, IX. 71, X. 212, XIII. 72)⁷. Kaynağın bir başka önemi, VIII. ve IX. listede Hadrianoutherai ve Hadrianeia kentlerinin aynı liste içinde bulunmasıdır. Bu listelerde Hadrianoi da (Ἀδριακῶν) *Bithynia Prima* kentleri arasında gösterilmiştir. Bu durumda Kuzeybatı Anadolu'da Hadrianus'un adını taşıyan her üç kent te aynı kaynaktan yer almış olmaktadır. Ayrıca X., XI. ve XIII. listelerde Akhyaous'un adı vardır. X. ve XIII. listede Hadrianoutherai ve Akhyaous'un adları birlikte verilmiştir. Bu durum, Akhyaous'un ya Hadrianoutherai'nin yeni adı ya da ona yakın ve bu kentin yerini almış olan bir Ortaçağ kalesi olduğunu düşündürmektedir.

Khalkedon⁸, II. Constantinopolis⁹, II. Nikaia¹⁰ ve Doğu Ortadoksları tarafından yapılan IV. Constantinopolis¹¹ konsillerine Hadrianoutherai'dan temsilci katıldığı bilinmektedir. Khalkedon Konsili'nde Hadriianoutherai ve Hadrianeia, II. Nikaia Konsili'nde ise Hadrianoutherai, Hadrianeia ve Hadrianoi kentlerini temsil eden birer piskopos adı geçmiştir.

Bölgemizde aranan en önemli epigrafik veri, Hadrianoutherai'nin adının yer aldığı ya da Hadrianus'u kurucu olarak onurlandıran bir yazıttır. Ancak ne yazık ki Balıkesir çevresinde bugüne kadar Hadrianoutherai adının geçtiği her hangi bir yazıt ele geçmemiştir. Buna karşın Louis Robert'in Balıkesir'de kopyaladığı iki yazıt parçası, kentin Hadrianoutherai ile bağına dair kaynaklarımızdan birini oluşturmaktadır. Bunlardan ilki, oldukça eksik olmasına rağmen araştırmacının gezilerini değerlendiren Jones tarafından

⁵ İlk grupta; Propontis kıyıları ve Troas'daki kentler, ikinci grupta aralarında Hadrianoutherai'nin da yer aldığı iç kısımlardaki kentler sıralanmaktadır. Az sayıda kentten oluşan üçüncü grubun ise Skepsis (Kurşunlutepe) dışında hiç birinin lokalizasyonları bilinmemektedir (bkz. Türk, 2018).

⁶ Notitia Episcopatum ile benzer Hadrianoutherai'nin adını içeren iki Bizans kaynağımız daha vardır. Bunlardan ilki Georgios Cyprios'un *Descriptio Orbis Romani* adlı eseridir. İkinci kaynağımız ise, muhtemelen bir keşiş tarafından yazılan ve yer adlarının listesini de içeren bir coğrafya eseri olan *Ravennatis Anonymi*'dir.

⁷ Bkz. Parthey, 1967.

⁸ Patrikios (Mansi, 1792: 152, 438).

⁹ Kyprianos (Lequien, 1740: 771-772).

¹⁰ Basileios (Mansi, 1767: 389).

¹¹ Gregorios (Lequien, 1740: 771-772).

Hadrianus ile ilişkilendirilerek tamamlanmıştır¹². İkinci yazıt da Septimius Severus ve Caracalla'nın 202 yılına tarihlenen mektubudur (Jones, 2014, 1). Fakat kırık olduğu için, Robert yazıtın yalnızca baş kısmını kopyalayabilmiştir (Robert, 1962: 389, dp. 3).

Kentin adının geçtiği elimizdeki tek yazıt ise oldukça geç tarihli bir mühür üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Georgios Zacos'un *Byzantine Lead Seals* adlı eserinde yayımlanan bu mühür, 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (Zacos, 1985, 955). Mühür, Hadrianoutherai'nin adının geçtiği literatürdeki tek örnek olmasının yanında, kentin tarihinin 11. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Literatürdeki örnekler, Hadrianoutherai'nin İmparator Hadrianus tarafından kuruluşundan (123/124) başlayarak aralıklarla da olsa I. Philippus (244-249) dönemi sonuna kadar 100 yılı aşkın bir süre boyunca sikke bastığı göstermektedir. Basılan sikkelerin ön yüzleri eyaletlerdeki diğer kentler de olduğu gibi genelde imparatora, ailesine ya da imparatorca onaylanan dinsel bir simgeye ayrılmıştır. Arka yüzlerinde ise lejandla birlikte Hadrianoutherai için önemli tasvirler yer almaktadır. Herakles, Asklepios, Telesphoros, Tykhe, ayı başı ve boğa en fazla kullanılan tasvirlerdir. Arka yüzdeki ethnikon da, genelde ΑΔΡΙΑΝΟΘΗΡΑΙΩΝ veya ΑΔΡΙΑΝΟΘΗΡΑΙΩΝ şeklinde yazılmıştır.

Yalnız sikke basımında boşluklar vardır. Roma imparatorlarından sadece Hadrianus (117-138), Septimius Severus (193-211), Caracalla (198-217), Geta (209-211) ve I. Philippus'a (244-249) ait örnekler elimize geçmiştir. Bu örnekler Cassius Dio ve Historia Augusta tarafından aktarılan kentin kuruluş öyküsünü desteklemektedir. Genel olarak, yayımlanan sikkelerin 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki Avrupalı seyyah ya da araştırmacıların yaptıkları faaliyetler sonucu elde edildiği anlaşılmaktadır. Sikke darbu süreci benzer olan diğer bölge kentleriyle karşılaştırıldığında henüz ele geçmemiş tiplerin olduğu da düşünülebilir.

Lokalizasyon

Antik kentlerin lokalizasyonu Eskiçağ araştırmalarının en önemli problemlerinden biridir. Doğal veya zoraki nedenlerle yerleşimlerin tarihinde meydana gelen kesintiler, zamanla bazı antik yerleşimlerin adlarının unutulmasına ya da yerlerinin kaybolmasına yol açmıştır. Bu durum Hadrianoutherai için de geçerlidir. Özellikle kuruluş öyküsü ile dikkat çeken kent, genelde modern Balıkesir'e lokalize edilmektedir. Ancak henüz kesin yeri belirlenebilmiş değildir.

Lokalizasyon konusundaki kaynaklarımız; az sayıda Roma ve Bizans yazarının verdiği bilgiler, kentin kuruluş öyküsü, bölgenin fauna ve florası, kurucu İmparator Hadrianus'un Küçük Asya'daki gezi rotası, Hadrianoutherai sikkelerinin buluntu yerleri ve hatip Aelius Aristides'in

¹² Yazıtın Robert tarafından kopyalanan kısmı, "Αὐτοκ[άτωρ - - - Παρ-] Θικ[- - -] ιαυ[- - -] ἀρχ[-] ιε[εὺς μέγιστος - - -]" şeklindedir (Jones, 2014, 2).

yaşamı hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır. Bunlardan yazılı kaynaklardaki bilgiler, iki istisna dışında genelde kuruluş öyküsü üzerine yoğunlaşmıştır. Bölgenin Antikçağ'daki fauna ve florası hakkında bilinenler ise kuruluş öyküsünde geçen avın yapıldığı yerin belirlenmesi için yeterli değildir. Öyküde Hadrianus'un avladığı bildirilen ayı; bugün Madra Dağı, Uludağ ve Kaz Dağları gibi yüksek kesimlerde yer alan sık orman bölgelerinde görülür. Buna karşılık sikkeler üzerinde işlenen domuz, ayıya göre daha geniş bir alana yayılmış durumdadır. Fakat Antikçağ'dan bugüne fauna ve floranın değişmesi kaçınılmaz olduğundan¹³, bugünkü durumdan yola çıkarak kesin hüküm vermek oldukça sakıncalıdır.

Kuruluş öyküsünün verildiği bir başka kaynak olan sikkeler ise lokalizasyon için iki yönlü incelenmelidir. Bunlardan biri, üzerlerindeki tasvirlerin konuma dair bilgi içerip içermediği diğeri de sikkelerin buluntu yerleridir. Hadrianoutherai sikkeleri üzerindeki tasvirlerde kentin konumuna dair tek ipucu, Asklepios tapınımasının yaygın olduğu sıcak su kaynaklarına yakın olması gerektiğidir. Ancak Kuzeybatı Anadolu'da bu kritere uygun çok fazla alan bulunması işimizi zorlaştırmaktadır. Sikkelerin buluntu yerleri konusundaki sorun ise örneklerin az olması ve kataloglarda bulutu yerlerine dair bilgilerin yer almamasıdır. Literatürde bu konuda kentin yeri ile bağdaştırılan iki bilgi vardır. Bunlardan biri, İtalyan gezgin Domenico Sestini'nin 18. yy. sonlarında Küçük Asya'da yaptığı bir gezi sırasında Soma yakınlarındaki Darkale'de bulduğu madalyondur (Sestini, 1807: 135). Sestini madalyon nedeniyle Hadrianoutherai'ı Darkale'ye lokalize etmiştir. İkinci bilgi de F. W. Hasluck ve Louis Robert'in Balıkesir'de Hadrianoutherai sikkelerinin yoğunlaştığını bildirmesidir (Robert, 1935: 195; Hasluck, 1910: 91). Ki bu, aynı zamanda Hadrianoutherai'nın Balıkesir'e lokalize edilmesini destekleyen verilerden biridir.

Kentin konumu hakkında en açık ipucu ise geç Roma dönemine ait bir yol haritasının 12. yüzyılda veya 13. yüzyılın başında yapılmış kopyası olan *Tabula Peutingeriana*'da yer alır. Söz konusu haritada Hadrianoutherai, kuzey güney yönlü yol ağı üzerinde, Miletopolis ve Pergamon arasında gösterilmiştir. Hadrianoutherai'nın her iki kente olan uzaklığı da, Miletopolis'e XXXIII, Pergamon'a VIII mil olarak verilmiştir (*Tabula Peutingeriana*, IX)¹⁴. Bu durumda kent, Pergamon'a oldukça yakın olmalıdır. Nitekim Marquardt, *Cyzicus und sein Gebiet* adlı eserinin sonundaki haritada Hadrianoutherai'ı olasılıkla bu kaynağa dayanarak Pergamon'a çok yakın bir konumda göstermiştir (Marquardt, 1836). Ancak genellikle *Tabula Peutingeriana*'da verilen mesafelerin yanlış olduğu kabul edilmekte, doğru mesafelerin Balıkesir yakınlarına tekabül ettiği ileri sürülmektedir. Örneğin Ramsay,

¹³ Antikçağ'da hem orman alanlarının hem de ayının daha geniş bir alanda görüldüğü düşünülebilir.

¹⁴ Roma İmparatorluk Dönemi yollarına dair bir başka kaynak, *Itinerarium Antonini Augusti*'dir. Ancak söz konusu kaynakta Hadrianoutherai'nın konumunu tespit etmemizi sağlayacak herhangi bir mesafe verilmemiştir.

gerçek ölçünün Pergamon'a LIII, Miletopolis'e ise XXXXIII (33)¹⁵ mil olması gerektiğini belirtmiştir (Ramsay, 1960: 181). Bu durumda Pergamon-Balıkesir arası yaklaşık 80 km., Balıkesir- Mustafakemalpaşa arası mesafe ise yine yaklaşık 50 km. olmaktadır ki bu ölçüler günümüzdeki ölçülere biraz daha yakındır¹⁶.

Buna rağmen Hadrianoutherai'nin lokalizasyonu konusundaki belirsizlik 19. yüzyıldan buyana devam etmektedir. Kaynaklardaki kısıtlı verilerle kendi deneyim ve gözlemlerini birleştiren Ramsay, Munro, Wiegand, Hasluck, Robert ve Schwertheim gibi araştırmacılar Hadrianoutherai'nin konumuna dair öneriler sunmuşlar, fakat araştırmalarında görüşlerini kesinleştirecek herhangi bir veriye ulaşamamışlardır.

Yukarıda değinilen Marquart ve Sestini'nin kenti Pergamon'a oldukça yakın göstermelerine karşılık, Smith'in sözlüğünde kent, Miletopolis ve Ergasteria arasına yerleştirilmiştir (Schmitz, 1873: 1024). Fakat Ramsay, hem *Tabula Peutingeriana*'da verilen mesafelere hem de bu mesafeden kaynaklandığını ileri sürdüğü Schmitz'in lokalizasyonuna karşı çıkmış, Miletopolis ve Pergamon arasındaki yolun, doğu-batı doğrultulu yolla Balıkesir'de birleşmesi nedeniyle Hadrianoutherai'nin burada aranması gerektiğini savunmuştur (Ramsay, 1960: 169).

Theodor Wiegand ve Louis Robert'in önerileri de aynı yöndedir. Wiegand, Aristides'in Laneion'dan Pergamon'a gitmek için yola çıktığında ilk mola yerinin Hadrianoutherai olmasını dikkate alarak, kentin Laneion ve Pergamon arasında bugünkü Balıkesir civarında olması gerektiğini bildirmiştir (Wiegand, 1904: 278). Buna karşın Robert daha kesin konum belirtmiş, kentin yerinin Balıkesir'de bugünkü Atatürk Parkı'nın¹⁷ olduğu tepede veya hemen yanında inşa edilen stadyumun bulunduğu alanda olduğunu ileri sürmüştür (Robert, 1962: 389). Robert'in düşüncesinde, alanın topografyasının yerleşim için uygunluğu ve bölgede yaptığı araştırmalar sırasında gördüğü çeşitli kalıntılar önemli bir rol oynamıştır (Robert, 1962: 389).

Hadrianoutherai'ı Balıkesir'e yerleştiren bir başka araştırmacı, Kyzikos çevresiyle ilgili kapsamlı çalışmasıyla tanınan Hasluck'dur. Kenti Balıkesir Ovası'nın güney batı köşesine¹⁸ yerleştiren Hasluck, Balıkesir'de Hadrianoutherai'a işaret eden görünür kalıntı olmamasına rağmen, kendisini bu kanıya götüren dört neden saymaktadır. Nedenlerden ilki, Balıkesir Ovası'nın genişliği ve verimliliğinin ovada her dönemde gelişkin bir yerleşimin varlığını gerektirmesi, ikincisi kentin Hadrianoutherai'nin

¹⁵ Zannımcuzca Ramsay'ın kastettiği rakam XXXIII olmalıdır. Aksi halde XLIII şeklinde yazılması gerekirdi.

¹⁶ Günümüz yol ağları üzerinden hesaplandığında Balıkesir- Bergama arası 111 km., Mustafakemalpaşa- Balıkesir arası da 76 km. dir.

¹⁷ 2007 yılında Atatürk Parkı'nda Balıkesir Belediyesi tarafından yapılan çevre düzenlemesi nedeniyle kısa süreli bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Kazıda Hadrianoutherai'a dair herhangi bir veriye ulaşılmamış olmakla birlikte, bu çalışma alanda eski bir yerleşim olduğunu kanıtlamaktadır.

¹⁸ Tanımlama, bugünkü Balıkesir'in bulunduğu alana tekabül etmektedir.

kaynaklarca aktarılan Miletopolis –Pergamon arasındaki konumuna uyması, üçüncüsü Balıkesir’in adının ve çevrede ele geçen yazıtların antik bir yerleşime işaret etmesi ve son olarak dördüncüsü de Hadrianoutherai sikkelerinin Balıkesir’de diğer alanlara göre daha yoğun olmasıdır (Hasluck, 1910: 90-91).

Kentin lokalizasyonu konusunda literatürdeki ikinci önemli öneri ise Beyköy’dür. Öneriyi ilk ortaya koyan araştırmacı olan Munro, 1901 yılında bölgede yaptığı araştırmalar sırasında gördüğü Beyköy’ün hemen yanındaki tepeyi Hadrianoutherai’in yeri olarak tanıtmıştır (Munro, 1901: 232 vd.)¹⁹. Araştırmacının en önemli dayanağı çevrede ele geçen Eski Yunanca yazıtlardır. Bunun yanında kalıntıların önemli bir yerleşime işaret etmesi, topografyanın kuruluş öyküsündeki av için uygunluğu, alanın Kaikos (Bakırçay) Vadisi’ne giden yol üzerinde bulunması ve yine kendisi tarafından Bigadiç’e²⁰ yerleştirilen Akhyaous’a yakınlığı diğer dayanakları arasında sayılabilir. Monro’nun bu görüşü daha sonra kısmen Elmar Schwertheim tarafından da devam ettirilmiştir. Schwertheim, Kyzikos çevresindeki yazıtları derlediği 1980 yılında yayımlanan *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung I* adlı eserin sonundaki haritada genel kanıya uyarak kenti Balıkesir’de göstermekle birlikte, sonraki yayınlarında Monro ile hemen hemen aynı gerekçelere dayanarak Kepsut’a yerleştirmiştir (Schwertheim, 1987: 163,164).

Sonuç

Sonuç olarak, Hadrianoutherai ile ilgili antik ve modern literatürde en çok tekrarlanan husus, kentin Hadrianus’un bölgede yaptığı başarılı bir av sonrasında kurulmuş olmasıdır. Anlatı, içinde gerçeklik barındırmakla birlikte, kuruluş öyküsünün hem kent hem de Hadrianus’u yüceltmek amacıyla düzenlenerek yayıldığı anlaşılmaktadır. Kaynaklar tesadüfi bir ava dayandırmasına rağmen, kentin kuruluşunu Hadrianus’un imparatorluğun iç huzurunu sağlama politikasına bağlamak gerekmektedir. İmparator bölgedeki seyahati sırasında boşluğu fark ederek, aynı zamanda yol ağının güvenliğini sağlayacak olan Hadrianoutherai’i kurmuş olmalıdır.

Lokalizasyon konusunda ise iki farklı bakış açısı karşımıza çıkmaktadır. Tarihi coğrafyaya yoğunlaşan araştırmacılar, Balıkesir’de Atatürk Parkı’nın bulunduğu alanı; epigrafik malzemeyi ve görünür kalıntıları dikkate alanlar ise Kepsut’un Beyköy Mahallesi’ndeki bir tepeyi Hadrianoutherai’in yeri olarak önermişlerdir. Bu iki öneri dışındaki görüşler de genellikle kesin konum bildirmeksizin Balıkesir çevresini işaret etmektedir. Balıkesir Atatürk Parkı önerisinin dayanakları daha güçlü olmakla birlikte, elimizde hâlâ kesin bir kanıt yoktur. Yani mevcut çalışmalar, lokalizasyon önerilerinin doğruluğunu ya da yanlışlığını kanıtlayacak boyutta değildir. Bu konuda düğümü çözecek ilk adımlardan biri, Balıkesir Atatürk Parkı’ndaki kalıntıların mahiyetinin anlaşılması için uzun soluklu bir kazı çalışması

¹⁹ Munro’nun görüşüne karşı bkz. Hasluck, 1910: 91; Wiegand, 1904: 315.

²⁰ Akhyaous’u Bigadiç’e yerleştiren diğer bir araştırmacı Wiegand’dır (Wiegand, 1904: 317).

yapılmasıdır. Hadrianoutherai'ın burada olmadığı anlaşılırsa; sonraki adım Propontis kıyısından Pergamon'a giden iki yol ağı takip edilerek, bu yolların yakınındaki kalıntı alanlarının incelenmesi olmalıdır.

Kaynakça

Aelius Aristides, Heilige Berichte, çev. Heinrich Otto Schröder, Heidelberg, Carl Winter, Univeritätsverlag, 1986.

Cassius Dio, Römische Geschichte, Band: V, çev. Otto Veh, Düsseldorf, Artemis & Winkler Verlag, 2007.

Georgius Cedrenus, Compendium Historiarum I, yay. I. Bekler, Bonnae, Inpensis Ed. Weberi, 1838.

Hasluck, F.W. (1910). Cyzicus, Cambridge, Cambridge University Press.

Hierokles, Synecdemos, Ed. Augustus Burckhardt, Lipsiae, in Aedibus B.G. Teubneri, 1893

Historia Augusta, The Scriptorum Historia Augusta I, Çev. David Magie, (The Loeb Classical Library), London, William Heinemann LTD, 1960.

Howatson, M. C. (2013). Oxford Antikçağ Sözlüğü, ed. M.C. Howatson, çev. Faruk Ersöz, İstanbul, Kitap Yayınevi.

Ioannes Zonaras, Epitome Historiarum, Vol. II, ed. Ludovicus Dindorfius, Lipsiae, B.G. Teubneri, 1869.

Jones, A. H. M. (1971). The Cities of The Eastern Roman Provinces, Oxford, Oxford University Press.

Jones, C. P. (2014). "Louis Robert in Central Mysia". Chiron, 44, s. 23-54.

Laflı, E. (2016). "Hadrianoutheria ve Palaiokastro", Balıkesir Kent Sempozyumu 2015, ed. Şener Ceryan, Abdullah Soykan, Balıkesir 2016, s. 417-422.

Lequien, M. (1740). Oriens christianus in quatuor Patriarchatus digestus, Vol. I, Ex Typographia Regia, Paris.

Malalas, Chronographia, Recensuit. Iohannes Thurn, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Vol.: XXXV), Berlin, Walter De Gruyter, 2000.

Mango, C. (1983). "The Two Lives of St. Ioannikios and the Bulgarians", Harvard Ukrainian Studies, Vol. 7, Okeanos: Essays presented to Ihor Ševčenko on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students (1983), s. 393-404.

Mansi, J. D. (1767). Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, Vol. 13, Florentiae, Expensis Antonii Zatta Veneti.

Mansi, J. D.: 1792 Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, Vol. 7, Florentiae, Expensis Antonii Zatta Veneti.

Marquardt, J. (1836). Cyzicus und sein Gebiet, Berlin, Bei Theod. Chr. Friedr. Enslin.

Munro, J. A. R. (1901). "Gleanings From Mysia", JHS, Vol. XXI, Part II, s. 229-237.

Parthey, G. (1967). Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum: Accedunt Nili Doxapatrii Notitia patriarchatum et locorum nomina immutata, Ed. Theodoro Mommsen, Amsterdam, Adolf M. Hakkert.

Ramsay, W. M. (1960). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Robert, L. (1962). Villes d'Asie Mineure, Études De Géographie Ancienne, Seconde Edition, Paris, E. de Boccard.

RPC III, Roman Provincial Coinage III: Nerva, Trajan and Hadrian (AD 96–138), Part I, II, ed. Michel Amandry, Andrew Burnett, British Museum Press, 2015.

Schmitz, L. (1873). "Hadrianuthe'rae", A Dictionary of Greek and Roman Geography, Cilt: I, ed. Willim Smith, London, John Murray, Albemarle Street., s. 1024.

Schwertheim, E. (1987). "Forschungen in Mysien", Araştırma Sonuçları Toplantısı, V, Cilt I, Ankara 1987, s. 163-165.

Sestini, D. (1807). Viaggi E Opuscoli Diversi, Berlin, Apresso Carlo Qvien.

Tabula Peutingeriana, Castori Romanorum Cosmographi, Tabula quae dicitur Peutingeriana, ed. Conrad Miller, 1887.

Türk, M. (2018). "Geç Antikçağ Kaynakları Işığında Hellespontus Eyaleti Kentleri", Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu, Tam Metin Bildiriler Kitabı I, Ed. Prof. Dr. Zekai Mete, Doç. Dr. Ahmet Aydın vd., s. 238-244.

Wiegand, T. (1904). "Reisen in Mysien", AM, 29, s. 254- 339, Lev. XXIII-XXVI.

Zacos G. (1985). Byzantine Lead Seals, Volume Two, Nos 1-1089, compiled and edited by John W. Nesbitt, 2 parts, Berne, Benteli Publishers.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Eski Ahit'te Yer Alan Bazı Müzik Aletleri

Mustafa YİĞİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi-Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü- mustafayigitoglu@karabuk.edu.tr

Özet

İlk insandan günümüze toplumda varlığını sürdüren ademoğlunun tecrübelerini bir sonraki kuşaklara aktarması çeşitli vasıtalarla mümkün olmuştur. Bu araçlardan biri ise müziktir. Tarihten bugüne insanlar neşe, coşku, hüznün, heyecan gibi duygu ve düşüncelerini müzik sanatıyla ifade etmişlerdir. Çünkü insan müzik kültüründen müstağni değildir. Bunun sebebi insanın dünyaya gelişinden itibaren nihayetsiz müzikal zenginliklerle yaratılmış olan doğa ile iç içe yaşam sürdürmüştür. Yağmurun sesinden, gök gürültüsüne, rüzgârın fısıltısından çeşitli tabiat seslerine bütün bunlar ayrı ayrı insanoğlu tarafından manalandırılmıştır. Doğadan edinilen çeşitli tecrübelerden sonra gerek hayranlık gerekse korku farklı inanışlarda kendisini göstermiştir. Bu kazanımlar müziğe de tesir etmiştir. Çeşitli din ve inanışlarda müzik dini törenlerde, ibadetlerde kullanılan bir araç olmuştur. Müzik Yahudilerin dini ritüellerinde ve çeşitli törenlerinde de kendisini hissettiren bir öge olmuştur. Bu bildiride Eski Ahit'te yer alan lir, harp, flüt/kaval, ugab, tef, zezelim, şofar vb. gibi enstrümanlara, bunların özelliklerine, kullanıldığı yer ve kullanım zamanlarına değinilecektir. Kuşkusuz burada ele alınan enstrümanların bir kısmının formları farklı kültürlerden etkilenmeleri ve çeşitli sebeplerden dolayı yeniden şekillendiği ve sürekli güncellendiği içim tam anlamıyla nitelendirme yapılması pek mümkün olmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yahudi, Eski Ahit, Tevrat, Müzik, Enstrümantal.

Some Musical Instruments in the Old Testament

Abstract

It has been possible to transfer the experiences to the next generations by means of various means by trying to make sense of the place where the man, who has existed in society from the first person to the present, with his experience and life. One of these tools is music. People have expressed their feelings and thoughts such as joy, enthusiasm, sadness and excitement through the art of music. Because people are not independent of music culture. The reason for this has been living in contact with nature, which has been created with endless musical riches since human being was born. From the sound of rain, to the thunder, from the whisper of the wind to various natural sounds, all these events are individually manifested by human beings.

After various experiences gained from nature, both admiration and fear manifested in different beliefs. These gains also affected music. In various religions and beliefs, music became a tool used in religious ceremonies and worship. So much so that music is an element that makes itself felt in Jewish religious rituals and ceremonies. In this statement, the Old Testament includes lyre, harp, flute / pipe, ugab, tambourine, zelzelim, shofar and so on. instruments, their properties, place of use and times of use. Certainly, it is not possible to fully qualify for the fact that some of the instruments discussed here are influenced by different cultures and are re-shaped and constantly updated for various reasons.

Keywords: Jewish, Old Testament, Torah, Music, Instrumental.

Giriş

Dinle müzik birbiri arasında farklı ilişkilere haizdir. Müzik, inananın dini hakikati kavramasına ve kutsalı tecrübe etmesine olanak sağlayan bir araçtır. Dini metinler, yazılı olmasalar da iman edenlerce kendilerine has bir formda ve çeşitli aletler eşliğinde kişiden kişiye aktarılmıştır. Öyle ki hemen hemen her dinde ve inançta müziksel bir form içeren usuller bulunmaktadır.

Uzun süreler göçebe hayatı sürdüren İsrailoğulları, Mısır'a yerleştikten sonra Mısır kültürü ile kendi kültürlerini kaynaştırmıştır. Birçok özellikleri öğrendikleri gibi müzik ile ilgili bilgiyi de buradan almışlardır. Mısır ezgileri ile İbrani ezgilerinin harmanlanmasıyla kendilerine has özel bir durumu geliştirmişlerdir. Bütün zorluklara rağmen Kutsal Kitaba uygun bir şekilde hayat sürdüren Yahudiler dünyanın her köşesine yayılmışlar ancak kültürel birçok özellikleri bırakmayarak örf, adet, töre ve dinlerine sıkı sıkıya bağlı olarak yaşamışlardır. Hiç şüphesiz bunların din ve törelerine dayalı inançlarında da müzik önemli bir yer edinmiştir.(Yaltrık, 2001) Burada müzik, ibadetler, merasimler, törenler gibi birçok durumda ve zamanda kullanılan bir öge olmuştur. Yahudiliğin erken dönemlerinde müziğin dinin her alanında kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki Tanah'ta mabedde enstrümanların varlığından söz edilmektedir. (Batuk, 2013)

Eski Ahit'te müzikle ilgili referanslara rastlanmaktadır. Bu metinler incelendiğinde Yahudi müziği ve kullanılan enstrümanlarla ilgili bilgileri bulmak ve Yahudi müziği algısını görmek mümkündür. Metinlerde Yahudilerin gerek dini günlerinde gerekse milli gün ve çeşitli kutlamalarında müziği ve çalgılarını kullandıkları anlaşılmaktadır. Ele alınan bu çalışmada kutsal kitapta geçen birtakım müzik aletlerine, bunların özelliklerine ve nerede, ne zaman kullanıldıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

Tanah'ta müzik aletlerine dair ilk bilgileri Tevrat'ın Yaratılış bölümünde bulabiliriz. Burada Harp (nevel) ve Lir (kinnor)'den bahsedilmektedir. (Yaratılış, 4/21.) Ayrıca Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye'de bu ikisi dışında Organ, Flüt, Kaval (Ugab); Tef (Tof, Timbrel, Tabret); Trompet (Hatsoteroth) ve Şofar'dan bahsedilmektedir. Buna ilaveten kutsal kitabın Samuel, Krallar, Peygamberler, Hakimler ve Mezmurlar bölümünde Harp (nevel), Zelzelim/Meziltayim, (Tseltselim); Flüt/Kaval (Halil), gibi enstrümanlardan

bahsedilmektedir.(Fetis, 2019)

Enstrümanlar

Metinlerde sıkça zikredilen Harp ve Lir telli çalgılar grubunda yer almaktadır. Tevrat'ın ilk bölümünde zikredilen Lir, II. Süleyman Mabedi'nin en önemli bir enstrümanıydı. Tarihçi Josephus'a göre bu, on teli bulunan ve mızrapla çalınan bir müzik aletidir. Ayrıca kutu şeklinde, iki kola sahip ve 50-60 cm boyu olan bir yapıdadır. (Whiston, 1957, 463.)

1. Resim: Lir ve Mızrap (“Instrument1-2.jpg (860×977)”, t.y.)

M.Ö. 6. Yy.'da bir mozaik üzerine yapılan ikonografide Kral Davut'un lir yerine harp çaldığını göstermektedir. On veya on iki telden oluşan boynuzlardan yapılmış, 60 cm yüksekliği, 38 cm genişliği olan bir enstrüman olduğu düşünülmektedir. (Norman, 2009) Söz konusu iki enstrüman arasında en çok kullanılan Eski Ahit'te harpten çok daha fazla söz edilen lir idi. Bunu ilk icat edenin Kabil'in soyundan gelen ve çobanlık yapan Yuval olduğu belirtilmektedir. (Yaratılış, 4/21)

Harp ile ilgili olarak, farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, Yahudi metinlerinde geçen nevel, harp ile aynıdır. Diğer bir görüşe göre ise, Eski Mısırlıların kullandığı gibi büyük, dik harp'a ek olarak, Eski Ahit'te belirtilen nevel gibi, kişinin yürürken çalabileceği küçük bir enstrüman da bulunmaktadır. Her ne kadar Josephus on iki telden bahsetse de, enstrümanın zaman içerisinde çeşitli form değişiklikleri geçirdiği de göz ardı edilmemelidir.(Hirsch ve Benzinger, 1906, 237)

2. Resim: Harp

Flüt, Kaval, İsrailoğulları tarafından çokça sevilen bir enstrüman olup, kutsal

metinlerde de zikredilmektedir. Yahudilerin yaşadığı çevre faktörlerinden dolayı Mısır, Yunan ve Mezopotamya kültürlerinden de etkilendiği için farklı şekil ve türlerde flüt kullandığı da bir gerçekliktir. Bundan dolayı İsrailoğullarının müzik kültüründe var olan flütün şekli tam bilinmemektedir. (Hirsch ve Nowack, 1906, s.56-57.) Flüt, odundan yapılan bir boru ve baston dilinden oluşmaktaydı. Borudaki deliklerin sayısı iki, üç ve dört adet olup sonradan artırılmıştır. Bu aletin tonları sınırlıydı, sanat daha gelişmiş bir hale gelinceye kadar bu halde devam etmiştir.

Erken dönemlerden itibaren bilinen neşeli günleri ifade eden, halkın eğlencesi için çalınan ve kutsal hizmetlerde kullanılmayan üflemeli diğer bir enstrüman ise Ugab aletidir. Bunun kullanımı Yuval'a kadar götürülmektedir. (Yaratılış 4/21.) Ugab'ın pan flütü olabileceği de mümkündür. Ayrıca metinlerde, yorumcular ugab ile organın aynı enstrüman olacağını da belirtmektedirler. (Cyrus ve Eisenstein, 1906, s.432.) Kuzey Afrikada'da yer alan bu alet Arap müziğinde de kullanılmaktadır. Farklı türleri olmakla birlikte, deri bir torbaya iki boru yerleştirilmiş biçimde yapılan çeşidi de vardır. (Hirsch ve Nowack, 1906, s.57.)

Tef (Tof, Timbrel, Tabret), tahta veya plastikten yapılan zil adı verilen küçük metal jingle çiftlerinden oluşan bir müzik aletidir. Hayvan derisinin gerildiği bir kasnaktan yapılan ve oldukça basit bir çalgıdır. İlahilerde ritmi vurgulamak için kullanılan davul tef gibi aletler önem arz etmektedir. Vurmalı çalgılar arasında yer alan timbrel veya tef en eski ve en yaygın olanıdır. (Benzinger, 1906, s.147.)

Vurgulu çalgılar grubunda yer alan İbranice "zelzelim" ve "meziltayim" olarak kullanılan cymbals ritmi işaretlemek için kullanılan zilli/çingıraklı enstrümandır. (Zekeriya, 14/20).

Ud / Kopuz, İbranice "minnim" olarak belirtilen bu müzik aleti lirle benzerlik arz eden telli bir çalgıdır. (Mezmurlar, 81/2; 150/3.)

Şofar, Yahudi kurallarına uygun bir şekilde tayin edilen hayvanların boynuzlarından yapılmış üflemeli basit bir müzik çalgısıdır. (Adler, Cohen ve de Harkavy, 1906, s. 301.) Tevrat metinlerini tamim olarak adlandırılan özel bir nota sistemi ile oluşturdukları melodik yapı ile seslendirmektedirler. Bu çalgı, Yahudi dini nesnelere içerisinde çokça önem arz eden, özel günlerde çalınan bir müzik aletidir. (Yiğitoğlu ve Doğan, 2017, s.241.)

3. Resim: Şofar ("Tora'nın alınışından Mesih'in gelişine uzanan zincir ŞOFAR | Şalom Gazetesi", 2010)

Enstrümanların Kullanım Zamanı ve Yeri

Kutsal Kitap'ta, Kral Davut tarafından ahit sandığının Kiryat-Yeraim'den Kudüs'e taşınması esnasında harpler, tefler, ziller, çenkler, borazanlar, kestanyetler ve trampetler eşliğinde halkın kutlama yaptığı anlatılmaktadır. (II. Samuel, 6/5; I. Tarihler, 13/8.) Görülüyor ki kutsal metinlerde çalgı aletleri çeşitli törenlerde, kutlamalarda sıkça kullanıla gelen müzik enstrümanlarıdır. Lir ve harp metinlerde çokça zikredilen müzik aletleridir ve genellikle sese eşlik etmektedir. Kutsal kitapta belirtilen bu çalgılar, yolcu etmeler (Yaratılış, 31/27), ziyafetler, bayram şöenleri (Yeşeya, 5/12), dini törenler gibi neşeli günlerde (I. Samuel, 10/5.), tapınak hizmetlerinde (II. Tarihler, 5/12) ve övgü, şükran ilahileri eşliğinde kullanılmaktadır. Mezmurlarda geçen, 'dürüstçe Tanrı'yı övün, sevinçle haykırın, lir çalarak ona şükredin on telli çenk eşliğinde ilahilerle onu övün, ona ezgiler dizin, sevinç naralarıyla sazınızı çalın" (Mezmurlar, 33/33) ifadeleri Tanrı'ya övgülerin lirler, çenkler, sazlar eşliğinde olması gerektiğini belirtmektedir. Kutsal metinlerde bu aletlerin hüznün, yas ve sıkıntılı dönemlerinde kullanılmaması gerektiği de ayrıca belirtilmektedir. (Mezmurlar, 137/2; Yeşeya 24/8; Hezekiel, 26/13)

Metinlerde geçtiği kadarıyla bu iki çalgı aletinin çeşitli yerlerde kullanıldığı görülmektedir. Böylelikle bunların taşınabilir olduğu da anlaşılmaktadır. (I. Samuel, 10/5)

Flüt/Kaval (Halil), İsrailoğulları arasında neşeli günlerde (Yeşeya, 5/12.), yemeklerde, özel günlerde (I. Krallar, 1/40) ve Kudüs'e hac ziyareti esnasında (Yeşu 30/29) kullanılmaktaydı. Ayrıca İsraililer için bu yas tutma merasimlerinde, cenaze törenlerinde çalınan özel bir alet olarak işlev görmekteydi. (Yeremya 48/36) Ayrıca Eski Ahit döneminde tapınakta flüt/kaval çalma söz konusu değildi. Mişna'da da çeşitli gün ve zamanlarda bu enstrümanın çalındığı belirtilmektedir. Tapınakta günlük hizmetlerde iki den az ve on ikiden fazla olmamak kaydıyla kullanıldığı belirtilmektedir. Fısıh'ın ilk ve yedinci günlerinde, sunaktan önce, Paskalya'da, Şavot bayramında da bu enstrüman kullanılmaktaydı. (Arakhin, 2/3.)

Tef, İsrailoğulları arasında genellikle kadınlar tarafından neşeli danslarda söylenen şarkılara eşlik etmektedir. (Yaratılış, 31/27.) Kederli günlerde kullanılmayan bu alet düğünler, bayramlar ve kutlamalarda çalınan bir enstrümandır. (Benzinger, 1906, s.147.) İbranice "zelzelim" ve "meziltayim" ifadesi olarak kullanılan bu zilli çalgı dini törenlerde öne çıkmaktadır. (I. Tarihler, 15/16-19; Nehemya, 12/27.)

Şofar, Levililer bölümünde (Levililer, 25/9), Tanrı tarafından anımsanmak için Şofar'ın özgürlük yılında ve sevinçli olunan günlerde, bayram kutlamalarında, törenlerde, yakmalık ve esenlik sunularında kullanılmaktadır. (Yiğitoğlu ve Doğan, 2017)

Özellikle Mezmurlarda (Mezmurlar, 81/1-5.) zikredildiği gibi bu müzik aleti dini maksadın haricinde ve birçok maksatla diğer çalgı aletlerinin yanında kullanılan bir enstrüman olmuştur. Özellikle haberleşmek, askerlere savaşlarda moral vermek, önemli gün ve gecelerin ilanını yapmak, kralların

Sonuç

Netice itibariyle geçmişten günümüze kadar gelen insanlığın kültür aktarımlarında birçok vasıtalar olmuştur. Bunlardan biri ise müziktir. Müzik gerek dinsel törenlerde gerekse toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılan bir öge olarak varlığını sürdürmüştür. İnsanlar duygu düşünce gibi, hüznün, sevinç, coşku ve heyecanlarını müzikle ifade etmeye çalışmışlardır. Çünkü müzik insanın gereksinimleri neticesinde neşet etmiş bir araçtır. Çünkü insan, dünyaya gelişinden ölümüne dek müzikal zenginliklerle yaratılmış olan doğa ile iç içe yaşam sürdürmektedir. Rüzgârın esintisinden, gök gürültüsüne, doğadaki her çeşit varlığın kendisine has nidasından, çeşitli tabiat seslerine bütün bunlar insanoğlu tarafından ayrı bir forma getirilmiştir. Doğadan edinilen bu tecrübelerden sonra gerek hayranlık gerekse korku nedeniyle müzik farklı inanışlarda kendini göstermiştir. Bu kazanımlar müziğe de tesir etmiştir. Çeşitli din ve inanışlarda müzik dini törenlerde, ibadetlerde kullanılagelen bir araç olmuştur. Diğer dinlerde ve inançlarda olduğu gibi müzik Yahudilerin dini ritüellerinde ve çeşitli törenlerinde de kendisini hissettiren bir öge olmuştur. Eski Ahit'te yer alan lir, harp, flüt/kaval, ugab, tef, zelzelim, şofar vb. gibi enstrümanlar bu törenlerde, merasimlerde, kutlamalarda, özel gün ve gecelerde söylenen ezgilere eşlik etmektedir. Şüphesiz, burada ele alınan enstrümanların bir kısmının formları farklı kültürlerden etkilenmeleri ve çeşitli sebeplerden dolayı yeniden şekillendiği ve sürekli güncellendiği için tam anlamıyla nitelendirme yapılması pek mümkün değildir.

Kaynakça

- Adler, C., Cohen, F. L. ve de Harkavy, A. (1906). Shofar. *Jewish Encyclopedia*. Funk & Wagnalls. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13602-shofar> adresinden erişildi.
- Batuk, C. (2013). Din ve Müzik: Dinler Tarihi Bağlamında Din-Müzik İlişkinine Genel Bir Bakış Denemesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (35), 45-70.
- Benzinger, I. (1906). TIMBREL or TABRET. *Jewish Encyclopedia*. Funk & Wagnalls. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14399-timbrel> adresinden erişildi.
- Cyrus, A. ve Eisenstein, J. D. (1906). Organ. *Jewish Encyclopedia*. Funk & Wagnalls. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11761-organ> adresinden erişildi.
- Fetis, F. J. (2019). Tevrat'ta Adı Geçen İbrani Çalgıları. <http://www.musikidergisi.net/?p=1927> adresinden erişildi.
- Hirsch, E. G. ve Benzinger, I. (1906). Harp and Lyre. *Jewish Encyclopedia*. Funk & Wagnalls. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7266-harp-and-lyre> adresinden erişildi.

Hirsch, E. G. ve Nowack, W. (1906). Pipe. *Jewish Encyclopedia*. Funk & Wagnalls. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12180-pipe> adresinden erişildi.

Instrument1-2.jpg (860×977). (t.y.). 10 Ekim 2019 tarihinde <http://www.bibarch.com/Images/instrument1-2.jpg> adresinden erişildi.

Norman, A. R. (2009). Musical Instruments in Biblical Israel. *Bibarch*. 10 Ekim 2019 tarihinde <http://www.bibarch.com/Music/Music-ancient-instruments.htm> adresinden erişildi.

Tora'nın alınışından Mesih'in gelişine uzanan zincir ŞOFAR | Şalom Gazetesi. (2010). 17 Ekim 2019 tarihinde http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-74956-toranin_alinisindan_mesihin_gelisine_uzanan_zincir_sofar.html adresinden erişildi.

Whiston, W. (1957). *The Works of Flavius Josephus*. Philadelphia: The John C. Winston Company.

Yaltrık, H. (2001). Anadolu İnançlarında Müziğin Yeri,. *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi* içinde (ss. 837-839). Ankara: Evrak Yayınları.

Yiğitoğlu, M. ve Doğan, C. (2017). Yahudi Musikisinde Şofar. *Müasir Dünyada İntegrasiya ve Elmin Aktual Promlemleri" Mövzusunda Keçirilen Respublica Elmi Konferansının Materialları* içinde (ss. 239-243). MÜASİR DÜNYADA İNTEQRASİYA VƏ ELMİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ" MÖVZUSUNDA KEÇİRİLƏN RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSININ M A T E R İ A L L A R I, sunulmuş bildiri, Lenkaran: Lenkaran Devlet Üniversitesi.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Haklar ve Sorumluluklar Bağlamında Hz. Peygamber'in Aile Düzeninin İnşasında Hüsn-i Muamele*

Mustafa YİĞİTOĞLU, Merve YİĞİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi-Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Böl. / mustafayigitoglu@karabuk.edu.tr

Dib. Personeli, Ravza56@hotmail.com

Özet

İnsan sosyal bir varlık olması nedeniyle tek başına yaşaması mümkün değildir. Dünyaya gelen her birey beşikten mezara kadar çeşitli evrelerden geçmektedir. Doğum, çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık gibi dönemleri tecrübe edinen insanoğlu, yaşamını bir aile kurumunda idame ettirmeye muhtaçtır. Davranış şekillerinin öğrenildiği, alışkanlıkların kazanıldığı ve ahlakın temellerinin atıldığı kısacası bir bireyin bütünüyle olgunlaştığı yer ailedir. İnsan, İslam'ın belirlediği şekilde birey olma bilincini burada kazanmaktadır. Ailede kişiye bunu sağlayabilecek tek unsur ise anne ve babadır. Bu kurumda kazandığı edinimler sayesinde kişi ancak çevresine İslam'ın vazettiği hususları aksettirebilir. Yani sağlıklı toplum sağlam bir aile yuvasıyla; bu yuva ise eşlerin birbirlerine hüsn-i muameleleriyle mümkün olmaktadır.

Hiç şüphesiz birçok ayet ve hadislerde eşlere tavsiye edilen iyi davranışın kökeninde evlilik kurumunun da temelini oluşturan muhabbet yer almaktadır. Rahmet, meveddet ve sekinetin aileyi kuran ve yaşatan üç temel değer olduğu bilinmektedir. Allah'ın karı-koca arasına bir lütuf olarak verdiği bu sevgiyi korumak, eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluğudur. Hüsn-i muamenin temelinde muhabbet duygusu olduğu gibi ilahi bir lütuf olan bu sevginin muhafazası ise eşlerin birbirine güzel davranışlarıyla mümkündür. Kadınlarla iyi geçinin emri ile kavvam olma özelliğinden dolayı bu vazife öncelikle erkeğe tevdi edilmektedir. Kişinin insanlarla ve ailesiyle güzel geçinmesi maruf kelimesi ile ifade edilmektedir. Güzel davranmaktan kasıt ise, erkeğin hanımına eziyet etmemesi, iyi bir diyalog kurması, imkanları dahilinde hakkını geciktirmemesi, yaptıklarını başa kakmaması yani söz, fiil ve ahlak olarak şefkatle muamelesidir. Erkeğin hanımına olduğu gibi kadının da kocasına karşı hüsn-i muamelede bulunma sorumluluğu bulunmaktadır.

Erkek nasıl kavvam olarak nitelendirilmişse kadın da hem ailede hem de toplum içerisinde çok önemli görülmüştür. Kadın, ailedeki konumu sebebiyle topluma yön vermektedir. Zira o, ailede nesli ve geleceği imar eder, namusu korur, evi düzenler ve malı muhafaza eder. Böylece onun, ailenin sağlıklı bir şekilde, sağlam temeller üzerine oturtulmasında önemli bir rolü

* Bu çalışma "İslam Aile Hukukunda Kadının Hak ve Sorumlulukları" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

bulunmaktadır. İslam'da karı-koca önemli bir yere sahip olmakla birlikte her ikisi cemiyetin temelini oluşturmaktadırlar. Haklar ve sorumluluklar bağlamında Hz. Peygamber'in aile düzeninin inşasında hüsn-i muamele konusu incelenecektir. Günümüzde ailelerde çok sık rastlanan şiddetli geçimsizlik sorununa karşı bir nebze olsun yarar sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Hak ve Sorumluluk, Hz. Peygamber, Hüsn-i Muamele, İslam Hukuku, Aile.

Behavior in the Construction of the Family Order of the Prophet in the Context of Rights and Responsibilities

Abstract

Since human being is a social entity, he cannot live alone. Every individual who comes to the world goes through various stages from cradle to grave. Human beings who experience periods such as birth, childhood, adulthood and old age need to maintain their lives in a family institution. In short, where an individual is fully matured, the family is the place where behavioral patterns are learned, habits are acquired and the foundations of morality are laid. Here, human beings gain the consciousness of being individual as determined by Islam. The only element in the family that can provide this to the mother and father. Thanks to the acquisitions gained in this institution, one can only reflect on the issues that Islam preaches. In other words, a healthy society with a solid family home; this nest is made possible by the beautiful treatment of the spouses.

Undoubtedly, in many verses and hadiths, the basis of good behavior that is recommended to spouses is the love that forms the basis of marriage. It is known that mercy, humility and secrecy are three basic values that establish and maintain the family. It is the right and responsibility of the spouses to protect each other that God has given as a bounty between husband and wife. On the basis of good treatment, there is a sense of affection and the preservation of this love, which is a divine grace, is possible only by the spouses behaving nicely to each other. This task is primarily entrusted to the man because of his characteristic of being a war with the order of good transition with women. A person's getting along with people and his family is expressed with the word of Maruf. What is meant by good behavior is that the man does not oppress his wife, establish a good dialogue, do not delay his rights within his means, and treat his actions with compassion as words, verbs and morals. Just like the man's lady, the woman has the responsibility to treat her husband well.

Just as male is defined as my concept, women have been seen as very important both in the family and the society. Because of its position in the family, women give direction to society. Because he reconstructs the generation and future in the family, protects the honor, arranges the house and maintains the property. Thus, it plays an important role in establishing a healthy and healthy family. Husband and wife have an important place in

Islam, but both form the basis of the community. Rights and responsibilities in the context of the Prophet. In the construction of the Prophet's family order, the subject of good treatment will be examined. Today, we think that it will benefit to some extent against the problem of severe incompatibility which is very common in families.

Keywords: Rights and Responsibility, Hz. Prophet, Beautiful Treatment, Islamic Law, Family.

Giriş

Değerli katılımcılar, değerli konuklar sunumumuza başlamadan önce bu imkânı tanıdığınız için sizlere teşekkür ediyoruz. Günümüzde çokça boşanmaların olduğu bir durumla karşı karşıyayız. İnsanların birbirlerine karşı ne yazık ki sabrın azaldığı iyice tükendiği zaman dilimindeyiz. Sokakta, trafikte, işte ve birçok sosyal ortamda bu durum maalesef kendini göstermektedir. Hoşgörüsüzlük sadece dışarda değil aynı zamanda aile içerisinde de kendini hissettirmektedir. Hal böyle olunca huzursuz yuvaların dağılması kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Var olan evliliklerin sürdürülebilmesi, hanelerin sürekliliği, yuvaların korunması maksadıyla dünya üzerindeki siyasal yönetimler birçok tedbir almaya çalışmaktadır. Aksi halde ailelerin yıkımına mâni olamayan devletler ve milletler yıkılmaya mahkumdurlar.

Çünkü aileler çokça önemi haiz olan toplumun temel nüvesini teşkil eden mühim kurumlardır. Zira insan sosyal bir varlık olması nedeniyle tek başına yaşaması mümkün değildir. Dünyaya gelen her birey beşikten mezara kadar çeşitli evrelerden geçmektedir. Doğum, çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık gibi dönemleri tecrübe edinen insanoğlu, yaşamını bir aile kurumunda idame ettirmeye muhtaçtır. Davranış şekillerinin öğrenildiği, alışkanlıkların kazanıldığı ve ahlakın temellerinin atıldığı kısacası bir bireyin bütünüyle olgunlaştığı yer ailedir. İnsan, birey olma bilincini burada kazanmaktadır. Ailede kişiye bunu sağlayabilecek tek unsur ise anne ve babadır. Bu nedenle ebeveynlerin her türlü davranışlarını evlatlarına ilmek ilmek işleyebilmesi burada mümkündür. Bu kurumda kazandığı edinimler sayesinde kişi ancak çevresine müspet davranışları aksettirebilir. Yani sağlıklı toplum sağlam bir aile yuvasıyla mümkündür. Bu yuvanın sağlamlığı ise eşlerin birbirlerine hüsn-i muameleleriyle mümkün olmaktadır. Aile temellerinin güçlü kılınması adına serdedilen tavsiyelerin ve alınan önlemlerin yetersiz olduğu muhakkaktır. İnsanoğlu tarafından vücuda getirilen her türlü tedbirler ilahi nizam karşısında adeta acizdir. İslam dininin ifade ettiği vaz ve hükümler neticesinde ailenin temelleri sağlamlaştırılmakla birlikte bu çatı altında yaşayan gerek ebeveynlerin gerekse diğer bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri belirli kurallar çerçevesince ele alınmıştır. Bu minval üzere bütün beşerle olan ilişkiler İslam dinince belirlenmiştir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de "Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şey ortak koşmayın, anaya babaya iyilik edin, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın ve uzak komşuya, yanınızdaki

arkadaşa, yolda kalmışa iyi davranın”¹ buyurulmaktadır. Burada görülmektedir ki ibadet ne kadar önemli ise yaratılmışa güzel davranış da o denli önemli görülmektedir. Zikrettiğimiz ayete ilave olarak birçok ayet ve hadislerde eşlere tavsiye edilen iyi davranışın merkezinde muhabbet bulunmaktadır.

Çünkü “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir”² ayeti eşler arasında Allah tarafından bahşedilmiş üç temel unsuru rahmet, meveddet ve sekineyi anlatmaktadır. Zira bu üç temel husus aileyi kuran ve yaşatan değer olduğu bildirilmektedir.³ Bu üç temel özelliğin uygulanabilmesi eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluğundadır. Bütün bunların muhafazası ise eşlerin birbirine karşı güzel davranışlarıyla mümkün olmaktadır.

Hüsn-i Muamele’de öncelik, kavvam⁴ olması özelliğinden ötürü ve “Kadınlarla iyi geçinin”⁵ emri gereği erkeğe verilmektedir. Ayette zikredilen maruf kelimesi; ihsan, iyilik, iyi ve güzel eylemler yapmak manasındadır. Bir insanın diğerleriyle güzel geçinmesi maruf ile ifade edilmektedir.⁶ Burada iyi güzel muameleden maksat, erkeğin hanımına kötülük yapmaması, hoşgörülü olması, hakkını vermesi, yaptıklarını başa kakmaması yani söz, fiil ve ahlak olarak şefkatle davranmasıdır.⁷

Kurtubi (671/1273) ayette geçen güzel davranışı; mehir, nafaka haklarını ödemek, surat asmamak, kem söz söylememek, iyi şekilde arkadaşlık etmek olarak açıklamaktadır.⁸ Kâsânî (v.587/1191) eşine karşı yaptığı fiillerin, sözlerin sana yapılması halinde hoş göreceğin şekilde olması gerektiğini belirtmektedir.⁹

Bütün insanlığa üsve-i hasene¹⁰ olarak gelen Hz. Peygamber (sav) hanımlarına iyi davranma hususunda da en güzel rol model olmuştur. O, eşlerini sevdiğini söylemiş,¹¹ onlarla koşmuş yapmış,¹² sohbet etmiş,¹³ birlikte şakalaşmış,¹⁴ önemli konularda istişare etmiş,¹⁵ zaman zaman

¹ Nisa, 4/36.

² Rum, 30/21.

³ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016, s. 262.

⁴ Nisa, 4/34.

⁵ Nisa, 4/19.

⁶ İbn Manzur, IX, 239-240.

⁷ Necla Yasdıman, “Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları”, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2002, s.242.

⁸ Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed ibn Ebubekir Kurtubi, *Camii’l Ahkamü’l Kuran*, Beyrut, 2006, VII, 159.

⁹ Alâuddin Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’ fi Tertîbi’ş-Şerâi’*, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1982, II, 334.

¹⁰ Ahzap, 33/21.

¹¹ Buhârî, *Megazi*, 63; Müslim *Fezailü’s Sahabe*, 8.

¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 39, 264.

¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 157.

¹⁴ Buhârî, *Ahkam*, 51, Müslim *Fezailü’s Sahabe* 11.

¹⁵ Buhârî, “Şurut”, 15; Ahmed b. Hanbel, IV, 221.

rahatlaması ve eğlenmesi için imkanlar sunmuş,¹⁶ ev işlerinde yardım etmiş,¹⁷ çağırıldığı yemek davetine hanımı olmadan icabet etmemiştir.¹⁸ Hz. Peygamber (sav), “Hayırlınız, aile fertlerine hayırlı olandır. Ailesine en hayırlı olanınız da benim”¹⁹ hadisi ile aile fertlerine en iyi davrananın kendisi olduğunu ifade ederek, erkeklere şu tavsiyede bulunmuştur: “Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet ediniz! Onlara şefkat ve sevgi ile muamele ediniz! Onlar hakkında Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz!”²⁰

Erkeklerin eşlerine iyi davranmaları, Hanefi ve Maliki fakihlerine göre müstehap²¹, Şafi ve Hanbelilere göre ise vaciptir.²²

Nisa Süresi’nde erkeklerin kadınları korudukları, mallarından hanımları ve ailelerinin geçimi için harcadıkları anlatılır; iyi kadınların ise kocalarına karşı itaatkar olduğu, evlilik yükümlülüklerini yerine getirdikleri belirtilir.²³

Nisa Suresi’nde geçen ayette قوام kelimesinin kökü قوم olup ayağa kalkmak, dikilmek, yükselmek anlamlarına gelmektedir.²⁴ Mübalağa ifade eden kavvam kelimesi, bir şeyi koruyup gözetme, ihtiyaçları karşılama, bakma muhafaza etme, azmetme, daimî, sabit, değişmez, sağlam, sayesinde başka bir nesnenin durdurulacağı, dayandırılacağı direk gibi manalara sahiptir.²⁵

İslam hukukunda yer alan kocanın aile reisi (kavvam) olmasının gerektirdiği hak ve sorumluluklar, Türk Medeni Kanunu’nda ki, “birliği eşler beraber yönetirler”²⁶ hükmü ile düzenlenmiş ve aile yönetimi karı-koca arasında eşit olarak pay edilmiştir denilmiştir.

Aslında İslam, evliliği bir yönden ibadet olarak gördüğü için erkeğin biyolojik, psikolojik vb. birçok durumunu da göz önünde bulundurarak hak ve sorumluluk dengesini oluşturmuştur. Medeni kanunda ise, bu durum göz ardı edilerek eşitlik esası benimsendiği belirtilerek kadının mesuliyetleri ve yükü arttırılmıştır. Halbuki eşitliğin sorun teşkil etmesi ise bir gerçekliktir.

Hukuki işlemlerde, evlilik birliğinin temsili, borçlar ve aile fertlerinin fiillerinden sorumlu olma gibi tek bir muhatabın bulunması gerekmektedir.²⁷ Muhataplık önemli bir husus olduğu için eşler birlikte hareket etmek zorunda olduklarından bunların anlaşmazlığa düştükleri konuların artma ihtimali söz

16 Buhârî, *Salât*, 69, *Iydeyn*, 2, 3, 25, *Cihad*, 81, *Menâkıb*, 15, *Fezâilu’l-Ashab* 46, *Nikâh*, 82, 114; Müslim, *Iydeyn* 18; Nesâî, *Iydeyn* 35.

17 Buhârî, *Ezan*, 44; Tirmizi, *Kıyamet*, 45.

18 Müslim, *Esribe*, 139; Nesâî, *Talâk*, 23.

19 İbn Mâce, *Nikâh*, 50.

20 Müslim, *Hac*, 14.

21 Kâsânî, II, s.334.

22 Ahmed b. Ali Ebu Bekr er-Razi el-Cessas, *Ahkamu’l Kur’an*, Beyrut: 1992, III, 47.

23 Nisa, 4/34.

24 İbni Manzur, XII, 497.

25 İsfehâni, s. 1243; İbn Manzur, XII, 497.

26 Dural, Ögüz, vd, III, 156.

27 Murat Doğan “Türk Medeni Kanunu’nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.52, sy. 4, 2003, s.100-101.

konusudur. Evde eşler arasında işin paylaşımı yerine aynı işi her birisine yüklemek ayrı bir denetimsizliğe ve sorunlara neden olacaktır. Bu problemlere çözüm bulmak için karı-koca dışında üçüncü bir şahsın aileye sürekli müdahil olması da iletişimi uzlaştırıcı olmaktan ziyade daha sorunsal hale getirecektir.

Erkek kavvam özelliği ile ailesini her türlü dış müdahalelerden, açmazlardan, sorunlardan koruyarak ayakta tutan, ailenin hizmetkarı olan ve bu yönüyle de her türlü saygıyı ve itaati hak eden kişi olarak görülmektedir.²⁸ Hz. Peygamber (sav) yöneticiyi bir çobana benzetmektedir. Bu nedenle, devlet başkanı, aile reisi ve anne, mesuliyeti itibariyle çoban olarak nitelendirilmektedir.²⁹

İslam dini, hüsn-i muameleyi ve bu minvalde huzuru sağlamayı nafil ibadetlerden üstün saymıştır. Öyle ki karşılıklı hoşgörü anlayışı doğrultusunda Hz. Peygamber (sav) kocasının izni olmadan hanımın nafil oruç tutamayacağını belirtmiş³⁰, kocasını memnun ederek ölen kadının cennetlik olacağını belirtmiştir.³¹

Kadınlara emanet olarak görmek gerektiğini belirten Hz. Peygamber (sav): “Kadınlarınızı dövmeyiniz, onlara Allah senin yüzünü çirkinleştiresin diye beddua etmeyiniz ve evin dışında onlara küsüp terk etmeyiniz!”³² hadisi ile hanımlara karşı fiziksel ve sözlü şiddeti men etmiş ve kendi hayatında da hiçbir zaman bu tür davranışa yer vermemiştir.

Sonuç

Netice itibariyle ayet ve hadisler incelendiğinde eşlere tavsiye edilen hüsn-i muamelenin zemininde evlilik kurumunun da temelini oluşturan saygı sevgi ile oluşan muhabbet yer almaktadır. Rahmet, meveddet ve sekinetin aileyi kuran ve yaşatan üç temel değer olduğunu belirtmiştik. Hiç şüphesiz, Allah’ın karı-koca arasına bir lütuf olarak verdiği bu sevgiyi korumak, eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluğudur.

Hüsn-i muamelenin temelinde muhabbet duygusu olduğu gibi ilahi bir lütuf olan bu sevginin muhafazasında da güzel davranış vardır. Kadınlara iyi geçinin düsturu ile kavvam olma niteliğinden ötürü bu vazife ilk olarak erkeğe verilmiştir. Kişinin insanlarla ve ailesiyle güzel geçinmesi maruf kelimesi ile ifade edilmektedir. Burada güzel davranmaktan maksat, erkeğin hanımına kötü muamelede bulunmaması, hoş diyalog kurması, hakkını geciktirmemesi, yaptıklarını başa kakmaması ve her türlü söz, fiil ve ahlak olarak şefkatle muamelesidir. Erkeğin hanımına olduğu gibi kadının da kocasına karşı hüsn-i muamelede bulunma sorumluluğunun da bulunduğunu unutmamak gerekmektedir.

Erkek nasıl kavvam olarak nitelendirilmişse kadın da hem ailede hem de

²⁸ Köse, *Genetiği ile Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s.151.

²⁹ Buhârî, *Nikâh*, 91.

³⁰ Buhârî, *Nikâh*, 86.

³¹ Tirmizi, *Radâ`* 10; İbni Mâce, *Nikâh*, 4.

³² Ebû Dâvûd, *Nikâh* 40-41.

toplum içerisinde çok önemli görülmüştür. Kadın, ailedeki konumu sebebiyle topluma yön veren yegane unsurdur. Zira o, ailede nesli ve geleceği imar eden, namusu koruyan, evi düzenleyen ve malı muhafaza eden çok önemli özellikleri taşıyan bir bireydir. Böylece onun, ailenin sağlıklı bir şekilde, sağlam temeller üzerine oturtulmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. İslam'da karı-koca önemli bir yere sahip olmakla birlikte her ikisi cemiyetin temelini oluşturmaktadırlar. Haklar ve sorumluluklar bağlamında Hz. Peygamber'in aile düzeninin inşasında hüsn-i muamele konusu bu nedenle önem arz etmektedir. Günümüzde ailelerde çok sık rastlanan şiddetli geçimsizlik sorununa karşı en önemli atılacak adım ise İslam'ın belirlemiş olduğu bu prensipler içerisinde aileyi inşa etmek ve bireylere bu düsturları öğretmektir.

Kaynakça

Doğan, Murat, "Türk Medeni Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.53. sy.4, 2003, 93-129.

Dural, Mustafa, v.dğr; *Türk Özel Hukuku Aile Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016.

Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: El-Mektebetu'l-Asriyye (ty).

Ebu'l Huseyn Müslim b. Haccac, es-*Sahih*, Beyrut: Daru İhyai't Turasi'l_Arabi, ty.

el-Bûhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es Sahih*, Beyrut: Daru Tûki'n-Necat, 1422/2001.

el-Cessas, Ahmed b. Ali Ebu Bekr er-Razi, *Ahkamu'l Kur'an*, Beyrut: 1992.

el-İsfehâni, Hüseyin b. Muhammed Râgıb, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.

En-Nesâi, Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, Ürdün: Beytü'l Efkari'd Düveliyye, (t.y.).

et-Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, es-Sünen, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammet, *Lisanü'l-Arap*, Beyrut: Daru'l Beyrut 1968.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammet, *Lisanü'l-Arap*, Beyrut: Daru'l Beyrut 1968.

Kâsânî Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.

Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016.

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed ibni Ahmed ibni Ebubekir, *Camiu'l Ahkamu'l Kuran*, Beyrut: 2006.

Muhammed b. Hanbel, Ebu Abdillan Ahmed b., *Müsned*, Kahire: Daru'l-Hadis, 1416-1995.

Yasdıman, Necla, "*Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları*", (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2002.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Kültürel Özelliklerin Sağlık Üzerine Etkileri*

Nesrin İLHAN, Latife Utaş AKHAN

Dr. Öğretim Üyesi- Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Bölümü, Eyüp-İstanbul, Türkiye, nilhan@bezmialem.edu.tr

Doç. Dr.- Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Bölümü, Bandırma- Balıkesir, Türkiye
E posta: latifeutasakhan@hotmail.com

Özet

Kültür, bir grup insan tarafından öğrenilen, paylaşılan, nesilden nesile aktarılan değerler, inançlar, tutum ve davranışlar, örf ve adetler olarak tanımlanmaktadır. Toplumların sağlık ve hastalıkları algılamaları, hastalık hakkındaki görüşleri, tedavi şekilleri, toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Sağlığı ve hastalığı etkileyen kültürel faktörler arasında; konuştukları dil, sosyoekonomik durumu, aile yapısı, cinsiyete dayalı rolleri, cinsel davranışları, hamilelik, doğum ile ilgili uygulamaları, beden imajındaki değişimler, beslenme, giyinme, kişisel hijyen alışkanlıkları, din, alışkanlıklar, göçmen statüsü, madde kullanımı ve erken tanıya yönelik davranışları yer almaktadır. Bir toplumdaki bireylerin sağlık ve hastalıkla ilgili davranışlarını değiştirmek isteyen sağlık profesyonellerinin o toplumun kültürünü çok iyi tanınması, sağlık bakımında başarı için kaçınılmaz bir koşuldur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Toplum, Sağlık, Hastalık, Davranış.

Effects of Cultural Characteristics on Health

Abstract

Culture is defined as the values, beliefs, attitudes and behaviors, customs and traditions that are learned, shared, and transferred from generation to generation by a group of people. The society's views about the disease, perceptions, and treatment methods reflect the cultural characteristics of the society. Language, socioeconomic status, family structure, gender-based roles, sexual behaviors, pregnancy, birth related practices, changes in body image, nutrition, dressing, personal hygiene habits, religion, habits, immigrant status, substance use and behavior for early diagnosis are among the cultural factors that affect health and disease. The fact that health professionals, who want to change the health and disease-related behaviors of individuals in a society, know the culture of that society very well is an inevitable condition for success in health care.

Keywords: Culture, Society, Health, Disease, Behavior.

Giriş

* Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Bap Birimi Tarafından Desteklenmektedir.

Kültür, bir grup insan tarafından öğrenilen, paylaşılan, nesilden nesile aktarılan değerler, inançlar, tutum, davranışlar, örf ve adetler olarak tanımlanmaktadır (Bolsoy ve Sevil, 2006). Kültür, toplum içindeki insanlarca yaratılır, ortaklaşa paylaşılır ve kuşaktan kuşağa aktarılır (Okçay, 2012).

Kültür toplumları birçok alanda etkilemektedir. Bireylerin beslenmesi, besinleri hazırlama şekilleri, uyku alışkanlıkları, giyinmeleri, hastalıkları algılamaları, hastalıkları tedavi yöntemleri, yenilikleri kabullenmeleri kültürden kültüre değişen özelliklerdir (Bolsoy ve Sevil, 2006). Toplumların hastalık ve sağlığı algılamaları, hastalık hakkındaki görüşleri, tedavi şekilleri, toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda sağlık ve hastalık bireylerin kültürünün bir ürünüdür diyebiliriz (Kaplan, 2010; Bolsoy ve Sevil, 2006).

Toplumlarda sağlık ve sosyal hizmetlerin sunumunda, kültüre karşı yeterince duyarlı olunmadığı, hem bakım hizmetini kullananların hem de sağlık hizmeti sunanların norm ve değerlerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bir toplumdaki bireylerin sağlık ve hastalıkla ilgili davranışlarını değiştirmek isteyen sağlık profesyonellerinin o toplumun kültürünü çok iyi tanınması, sağlık bakımında başarı için kaçınılmaz bir koşuldur (Öncel, 1997).

Bu makalenin amacı, sağlığı ve hastalığı etkileyen önemli faktörlerden biri olan kültür kavramı ile sağlığı ve hastalığı etkileyen kültürel faktörlere dikkat çekerek, kültüre duyarlı bakımın önemini vurgulamaktır.

Kültürün Tanımı ve Özellikleri

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Diğer bir deyişle kültür, toplumun yarattığı, değer verdiği, paylaştığı bütün maddi ve manevi öğelerin tümüdür (Kanbay, 2018). Kültür, bir grup insan tarafından öğrenilen, paylaşılan, nesilden nesile aktarılan değerler, inançlar, tutum ve davranışlar, örf ve adetler olarak ta tanımlanmaktadır (Bolsoy ve Sevil, 2006).

Kültür dinamik ve değişen bir süreç olup, toplumun ihtiyaçlarına göre zaman içinde değişikliğe uğrayabilir (Okçay, 2012). Kültürel geçmiş, bireylerin sağlık ve sağlık bakımı için önemli etkileri olabilecek inançları, davranışları, algıları, duyguları, dili, dinleri, ritüelleri, aile yapılarını, beslenme biçimlerini, kıyafetleri, beden imajını, mekan ve zaman kavramları dahil, hastalık, acı ve diğer talihsizlik biçimlerine karşı tutumlarını da olmak üzere yaşamlarının birçok yönünü önemli derecede etkilemektedir (Helman, 2007). Kültürün özellikleri aşağıda sıralanmıştır;

- *Kültür öğrenilir, alışkanlık haline getirilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır; kültür iç güdüsel ve genetik değildir. Bireyin doğduktan sonraki yaşamında kazandığı alışkanlıklar, davranışlar ve eğilimlerdir. Bireyler kendi kültürlerini doğumdan itibaren öğrenmeye başlarlar. Kültür öğrenme ile kazanılır, sosyal katılım yoluyla kuşaklara*

aktarılır.

- *Kültür tarihseldir*; kültür hangi toplumda olursa olsun, bir anda oluşmuş değildir.
- *Kültür süreklidir*; kültür kuşaktan kuşağa aktarılır. Gelenek görenek olarak ta ifade edilir (sünnet, loğusa şerbeti, hastaya geçmiş olsun demek).
- *Kültür toplumsaldır*; kültür toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır, ortaklaşa paylaşılır. Toplumlara toplum yapan onların kültürel farklılıklarıdır.
- *Kültür işlevseldir*; kültürün toplum yaşamında bir yeri, görevi vardır. Kültür toplumsal yapının oluşmasında, toplum özelliklerinin yaratılmasında önemli bir faktördür.
- *Kültür değişir*; kültür dinamik ve değişen bir süreç olup, bireyin çevresine uyumudur. Kültür her kuşakta yapılan yenilik ve değişmelerle zenginleşir. Toplamlar arası iletişimin gelişmesiyle birlikte kültürel değişimin de hız kazandığı görülmektedir (Kanbay, 2018; Okçay, 2012; Bolsoy ve Sevil, 2006).

Kültür kavramı içinde çok sayıda kültürel süreç vardır. Bu kültürel süreçler;

Kültürleme: İnsanların doğumdan ölüme kadar olan süreçte toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesidir. Kısaca kültürleme eğitim ve öğrenmedir.

Kültürleşme: Kültürel yayılma sürecinde bir kültür ve kültür ögesinin başka bir kültüre girmesiyle, her ikisinin de değişime uğrama sürecidir. Kültürleşme üç şekilde gerçekleşir.

- İki kültürün karşılaşma durumunda, bir kültür diğerini yok sayar.
- İki kültür birlikte yaşadığında kaynaşarak, senteze girebilir.
- İki kültür etkileşim sürecinde, birbirlerinden etilenecek kültürleşme oluşabilir.

Kültürleme: Farklı toplumlarda ya da alt kültürlerinden gelen birey ve grupların buluşup, etkileşmesiyle asıl ve alt kültürlerde olmayan yeni bir birleşimin oluşmasıdır.

Kültürel yayılma: Bir toplum ya da kültürde ortaya çıkan maddi ve manevi öğelerin, diğer kültürlere yayılmasıdır.

Kültür şoku: Bir kültürden farklı bir kültüre giden kişilerin yeni kültüre uyum sağlamada yaşadığı güçlükleri, sıkıntı ve tepkileri kapsar.

Kültürsüzleşme: Kültürel bir grubun, başka bir kültürle kurduğu ilişki sonrasında kendi kültürünü değiştirmesi ve kaybetmesidir (Kanbay, 2018).

Sağlık ve Hastalık

Sağlık ve hastalık kavramları her toplum ve kültürde olmakla birlikte, farklı

algılanabilmektedir. Bir toplumdaki hastalık algısı ile başka bir toplumdaki hastalık algısı farklı olabilir (Kaplan, 2010). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlığı, “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” olarak tanımlamıştır. Bu tanım, sağlığın çok boyutlu biyo-psiko-sosyal bir yaklaşımla ele alındığı bütüncül bir sağlık görüşünü vurgulamaktadır (Bayat, 2012; Topçu ve Beşer, 2006). Sağlık anlayışı, zaman içinde bireyden bireye, toplumdan topluma değişebilmektedir. Bir toplumda sağlığa verilen değer de, toplumun kültürüne bağlı olarak değişebilmektedir. Bazı toplumlarda sağlıklı olma ölçütlerinden birisi, kişinin kendisinden beklenen işi yapıp yapmamasıdır. Kişi kendisinden beklenen işi yapıyorsa sağlıklı olarak kabul edilmektedir (Öncel, 1997).

Sağlık subjektif ve objektif sağlık olarak ta tanımlanmaktadır. Subjektif sağlık; bireyin kendi sağlığını nasıl algıladığıdır. Bu yaklaşıma göre birey, hasta olmadığı halde kendisini hasta ya da hasta olduğu halde kendisini sağlıklı hissedebilir. Objektif sağlık; çeşitli testler ve muayeneler sonucu değerlendirmelerle bir hastalık, sakatlık, yetersizlik ve bozukluğun bulunmadığı kanıtlanmış durumlardır. Bu tanımlara göre sağlıklı olabilmek için; hem bireyin kendini sağlıklı algılaması, hem de sağlıklı olduğunun muayene ve testlerle objektif olarak kanıtlanması gerekir (Bayat, 2012; Bolsoy ve Sevil, 2006).

Hastalık, organizmanın yaralanması yada çeşitli nedenlerle homeostatik dengenin bozulması olup beraberinde fizyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunları da getiren bir durum olarak tanımlanmaktadır. Tanımda da görüldüğü üzere hastalıkta sağlık gibi sadece fiziksel bir durum değil aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır (Öztürk ve Öztaş, 2012). Toplumların hastalıkla ilgili değerleri, hastalığa bakış açıları ve tedavi yöntemleri içinde yaşadıkları kültürünün özelliklerini yansıtmaktadır (Kaplan, 2010). Hastalıkların toplum tarafından düşünülen nedenleri, hastaların tedavisinde kullanılan yöntemleri de etkilemektedir (Kanbay, 2018). Bazı toplumlarda kişinin çalışmasını engellemeyen bir hastalığı varsa bu durum önemsenmez. Hastalığın belirgin bir ağrı ya da huzursuzluk hissettirmesi ölçüt olarak ele alınır. Bu yaklaşım özellikle hastalıkların erken dönemde tanınmasını engelleyen bir durumdur. Örneğin boynunda sert, ağrısız, etrafına yapışmış bir kitle olan kişi kendisini hasta olarak düşünmediğinden, doktora gitmeyebilir. Oysa bu belirti kanser işareti olabilir (Öncel, 1997; Bayat, 2012). Sonuç olarak hastalık, normal dışı bir durum olup, bireyin; çevresine uyumunu, etkileşimini, üretkenliğini, verimliliğini, kısaca yaşamında ki dengeleri bütünüyle değiştirebilir (Bolsoy ve Sevil, 2006).

Sağlık ve Hastalığı Etkileyen Kültürel Faktörler

Bireylerin sağlık durumu fiziksel ve çevresel faktörler kadar, kültürel faktörlerinde etkisi altındadır. Kültür, sağlık ve hastalığı etkileyen dinamik bir etkidir (Tortumluoğlu, Okanlı, ve Özer, 2004; Bolsoy ve Sevil, 2006). Bireylerin sağlığını etkileyen kültürel faktörler;

İletişim ve dil: Hastalar ve sağlık profesyonelleri arasındaki etkili iletişim sağlık bakım ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlık sonuçlarında anahtar rol oynamaktadır. Kültürel farklılıklar ise hasta ve sağlık profesyonelleri arasında iletişim problemlerinin yaşanmasına neden olmaktadır (Shaw ve diğerleri, 2009). İletişimde aynı dili kullanmak, hastalıklara tanı koymak ve tedavi sürecinde oldukça önemlidir. Dil ile ilgili eksikliklere bağlı olarak yaşanan sorunlar, hastalıkların tanı ve tedavi sürecini de olumsuz olarak etkilemektedir (Taşçı, 2012). Kültürel ve dil farklılıkları, düşük sosyoekonomik durum ile birlikte, düşük sağlık okuryazarlığına neden olarak, hastaların tıbbi talimatları anlama ve uygulamada sorun yaşanmasına neden olabilmektedir (Shaw ve diğerleri, 2009). Bunun yanı sıra, sağlık çalışanlarının da bir ülkeden diğerine göç etmesiyle, hastalar yurtdışından gelen sağlık profesyonelleri ile iletişim kurmak için daha fazla çaba göstermek zorunda kalmaktadırlar (Helman, 2007).

Sosyoekonomik durum: Sağlıkla ilgili inançlar ve davranışlar bireylerin sosyoekonomik durumlarından etkilenmektedir. Sosyoekonomik durum; yoksulluk, sosyal sınıf, ekonomik durum, meslek/işsizlik, ayrımcılık/ırkçılık ve sosyal destek ağlarını içerir (Helman, 2007; Taşçı, 2012). Yetersiz sosyoekonomik durum, yaşam koşullarının kötüleşmesine neden olarak hastalıkların artmasına, bunun sonucunda da hasta ve yakınlarının daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır (Taşçı, 2012). Literatürde ekonomik durum ile sağlık arasındaki ilişki gösterilmiş, işsiz kadın ve erkeklerde sağlık durumlarının genellikle daha kötü olduğu, hastalık ve ölümlerin daha fazla görüldüğü bildirilmiştir (Öner, 2014).

Aile yapısı: Ailelerin geniş aile / çekirdek aile yapısında olması, aile üyeleri arasındaki ilişkiler, sosyal destek, çocuk yetiştirme sorumluluğu, hastaların bakımı gibi işlerin aile içinde nasıl paylaşıldığı gibi konular toplumların kültürüne göre değişmektedir. Aile yapısı bireylerin sağlık ve sağlık ile ilgili davranışlarını etkilemektedir. Geleneksel geniş ailelerde bireyler sağlıkları ve hastalıkların tedavileri ile ilgili kararlarını kendileri veremezler. Örneğin; anne bebeğinin bakımı ile ilgili hemşirenin önerilerini kayınvalidesinin onayı olmadan uygulamayabilir. Çekirdek ailelerde ise akrabalarla ilgili sorumluluklar azalmıştır ve bireyler kendileri ile ilgili kararlarda daha özgür davranabilmektedirler (Taşçı, 2012; Bolsoy ve Sevil, 2006).

Cinsiyete dayalı roller: Aile içinde rolleri algılama ve sorumluluklar, cinsiyete, eşlerin eğitim düzeyine, evlilik süresine, aile tipine, aile yaşam dönemine, yerleşim yerine, toplumun örf, adet ve geleneklerine dolayısıyla kültürüne göre farklılık göstermektedir. Geleneksel aile yapısında erkekler daha çok tamir ve bahçe bakımı gibi işleri yaparlarken, kadınlar çocukların bakımı, ev temizliği, yemek pişirme ve bulaşık yıkama gibi işleri yapmaktadırlar (Günay ve Bener, 2011). Bireylerin cinsiyetlerine özgü davranışlara ilişkin inançları da sağlığını etkilemektedir. Örneğin erkekler için alkol ve sigara kullanmanın doğal kabul edildiği toplumlarda, erkekler daha fazla kullanmakta, bunun sonucunda da KOAH, akciğer kanseri gibi hastalıklar erkeklerde daha yüksek oranda görülmektedir. Ülkemizde

erkeklerin sigara ve alkol kullanımlarının kadınlara göre daha yüksek olması ve erkeklerde akciğer kanserinin kadınlara göre daha yüksek oranda görülmesi de kültürün sağlığa etkilerini göstermektedir (Sağlık Bakanlığı, 2017; Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2017).

Cinsel davranışlar: Kişinin yaşadığı aile, toplum, çevre, kültür, inanç ve ahlaki değerler, cinsel tutum ve davranışlarını belirlemektedir (Bozdemir ve Özcan, 2011). Davranışların normal ve normal dışı olarak görülmesi bireylerin kültürüne bağlıdır (Bayat, 2012). Örneğin evlilik öncesi cinsel ilişkiden kaçınmak, istenmeyen gebelikleri ve cinsel yolla bulaşan hastalıkları önlemektedir (Bolsoy ve Sevil, 2006). Bunun yanısıra toplumsal cinsiyet rollerinden erkeksi cinsiyet rolündeki erkekler, daha fazla riskli cinsel davranışlar göstererek hem kendi yaşamlarını hem de birlikte oldukları kadınların yaşamlarını riske atabilmektedirler (Kıyılıoğlu ve Dönmez, 2016)

Hamilelik ve doğum ile ilgili uygulamalar: Doğum, bütün toplumlarda sevindirici bir olay olarak karşılanmakta, anne/baba olmak toplum içindeki saygınlığı arttırmaktadır (Işık, Akçınar ve Kadioğlu, 2010). Dünyada bütün ülkelerde hamilelik ve doğumla ilgili algı ve uygulamalar kültürden kültüre farklılık göstermektedir (Aydın ve Oskay, 2013). Ülkemizde gebelikle ilgili kültürel uygulamalar çoğunlukla gebenin beslenme biçimine ve bebeğin cinsiyetini belirlemeye yönelik uygulamalardır. Ülkemizde gebeliğin erken dönemindeki fizyolojik değişikliklere bağlı olarak oluşan aşermenin, zaman içinde kültürel boyutu da önem kazanmış, öğrenilen bir uygulama haline gelmiştir. Gebe aşerdiği gıdayı yiyemezse, bebeğin sakat olacağına ve vücudunda leke bulunacağına inanılmaktadır. Bebeğin cinsiyetini belirlemeye yönelik bir takım kültürel inanışlar vardır. Bunlar; anne adayları çirkinleşirse erkek, güzelleşirse kızı olacağına, karın büyürse erkek, kalçası büyürse kız olacağına, tatlı yerse erkek, ekşi yerse kız olacağına yönelik inanışlardır (Aydın ve Oskay, 2013). Başka bir kültürel uygulamada gebe kadına, lohusaya ve bebeği nazardan korumak için nazar boncuğu takılmasıdır. Bu davranış ve inanışlar, tedaviye engel olmuyorsa, kişinin sağlığının koruma altında olduğuna inanması kendini iyi hissetmesine neden olabilir (Taşçı, 2012).

Beden imajındaki değişimler: Bireyin vücuduyla ilgili kültüre göre değişen imaj ve değişimleri içerir. Örneğin, kulak deldirme, dövme yaptırma, kozmetiklere ve estetik cerrahiye ilgili davranışlar bireyin sağlığını etkilemektedir. Steril olmayan koşullarda dövme yaptırmak, deri enfeksiyonları, hepatit B, hepatit C, tetanoz ve AIDS gibi kan yoluyla bulaşan hastalıklara yol açabilmektedir (Andsoy ve Şahin, 2014). Kadınlar arasında ki zayıflık, şişmanlık algısı da sağlık açısından önemlidir. Anadoluda zayıflık hastalık olarak kabul edilirken, büyük kentlerde zayıflığın güzellik ölçütü olarak kabul edilmesi sonucunda, zayıf kalabilmek için bireyler sağlıklarına zarar verecek uygulamalara başvurabilmektedirler (Taşçı, 2012; Bolsoy ve Sevil, 2006).

Beslenme: Coğrafi, etnik, ırksal farklılıklar bireylerin beslenmelerinde farklılıklar oluşturmaktadır. Bu farklılıkların temelinde kültür yer almaktadır.

Toplumların kültürel farklılıkları en belirgin olarak yiyecek seçimlerinde görülmektedir. Yiyeceklerin seçimi (et-sebze), hazırlanması, yeme şekli, günlük öğün sayıları, yemek zamanları ve porsiyonları bireylerin kültürlerini yansıtmaktadır (Abdurrezzak, 2014). Örneğin Çinlilerin yemeklerini yerken çubuk kullanmaları, gelişmiş ülkelerde ise çatal, kaşık, bıçak kullanılması kültürel özelliklerini yansıtır (Kanbay, 2018). Kronik hastalıkların büyük bölümünün bireyin beslenmesi ve yaşam tarzı ile ilişkili olduğu bilinmektedir (Dikmen ve Pekcan, 2014). Öğünlerin çok hızlı ve ayaküstü geçirilmesi, porsiyonların büyümesi, fast-food alışkanlığının tüm toplumlarda giderek yaygınlaşması, sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir (Kanbay, 2018). Vejetaryen beslenme şekli, hayvanları koruma ile ilgili inançlar ve ekolojik nedenlerde dolayı bir çok toplumda yaygınlaşmaktadır. Vejetaryen diyetler genellikle kalp-damar sağlığı, kanser, diyabet, tansiyon gibi birçok hastalık üzerine olumlu etki yaparken, protein, kalsiyum, demir, çinko, B12 vitamini, D vitamini, yağ asitleri ve iyot bileşenlerinin eksik alınması durumunda ise bir çok hastalığın görülme olasılığını arttırabilmektedir (Özcan ve Baysal, 2016).

Kişisel hijyen: Kişisel hijyen, bireylerin saç, yüz, göz, kulak, ayak, el, tırnak, koltuk altı, dış genital organ, ağız ve diş temizliği, banyo alışkanlığı ve sağlıklı giyinme alışkanlıklarını içermektedir (Şimşek ve diğerleri, 2010). Kişisel hijyenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sağlık ve hastalıklar ile yakından ilişkilidir. Örneğin, diş fırçalama alışkanlığının olmadığı toplumlarda; diş çürüklerine ve ağız-diş sağlığı problemlerine daha sık rastlanmaktadır (Bolsoy ve Sevil, 2006).

Giyim: Bireylerin giyinme biçimlerine ilişkin kültürel algılamaları sağlıklarını etkilemektedir. Kültüre göre kapalı giysiler giyme alışkanlığı olan toplumlarda D vitamini eksikliği daha fazla görülmektedir (Yıldız ve diğerleri, 2016). Diğer taraftan güneşin zararlı etkilerinden korunmak için derimizi mümkün olduğu kadar kapalı tutan sıkı dokunmuş koyu renkli kumaşlardan üretilmiş kıyafetler giyinilmesi önerilmektedir (Gül ve diğerleri, 2018). Bu durumda kapalı giyinmek, cilt kanserine karşı koruyucu bir uygulama olarak kabul edilebilir.

Din: Din kültürün en önemli öğelerinde biridir. Her dinin, kendi içinde farklı uygulamaları, bu uygulamaların ve inançların da sağlığa olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Dinin sağlık üzerine etkileri, kişilerin beslenme davranışlarından, hastalık ve ölümle ilgili kararlarına kadar çok fazla alanda göze çarpmaktadır (Taşçı, 2012). Dinin, sigara alkol ve uyuşturucu kullanımı, sağlıksız cinsel yaşam, intihar girişimleri ve sağlıksız diyet gibi kötü alışkanlıklara bağımlı olmayı azalttığı bildirilmiştir. Bu durum bireylerin sağlığını olumlu yönde etkileyebilir (Baynal, 2015). Bunun yanı sıra din bireylerin hastalık ve tedavi ile ilgili kararlarını da etkileyebilmektedir. Bazı dinlerde hastalığın kader olarak düşünülmesi, tedavinin reddedilmesine neden olabilir (Bayat, 2012). İslam dininde alkolün günah sayılması, alkol bağımlılığından ve alkole bağlı hastalıklardan korunurken, içinde alkol olduğu düşüncesiyle, reçete edilen ilacın çocuğu kullanılmaması sağlık açısından

sorun yaratabilir (Bolsoy ve Sevil, 2006). Sıklıkla Müslüman ve Yahudi toplumlarda uygulanan erkek sünnetinin kadın sağlığına olumlu katkıları bulunmaktadır. Altmış yayının incelendiği sistematik review çalışmasında, erkek sünnetlerinin kadınları serviks kanseri, servikal displazi, Herpes Simplex Tip-2 virüs, klamidy ve sifilize karşı koruduğu ile ilgili güçlü kanıtlar olduğu bildirilmiştir (Grund ve diğerleri, 2017). Domuz eti tüketiminin sınırlı olduğu müslüman toplumlarda domuz tenyası sonucu oluşan paraziter hastalıkların nadiren görülmesi de dinin sağlık üzerine olumlu etkisini göstermektedir (Önal, 2016).

Göç: Göç sağlık üzerinde önemli etkileri olan sosyal bir olgudur. Göçle açığa çıkan kültürel farklılıklar, sağlık sektöründe de etkilemektedir. Göçmenlerin sağlığı, etnik özelliklerinden, göç sürecinden ve içinde bulunduğu sosyal durumdan etkilenmektedir (Gümüş ve Bilgili, 2015). Göç eden bireyler kendi vatanlarından sağlık inançlarını ve geleneksel uygulamalarını da beraberinde getirmektedir (Shaw ve diğerleri, 2009). Göç alan bölgelerde yeterli sağlık kuruluşunun ve sağlık profesyonellerinin olmaması, göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerinin olmaması, ekonomik açıdan yetersizlikler, yetersiz beslenme, dil ve iletişim sorunları nedeniyle sağlık sorunlarını yeterince ifade edememeleri nedeniyle uygun tedaviyi alamamaları sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (Taşçı, 2012). Bu yaşanan problemlerin yanı sıra göçmenlerin hem kültürel hem de çevresel dramatik değişiklikler yaşamaları, kronik hastalıkların başlamasını ve var olan hastalıkların kötüleşmesine neden olmaktadır (Shaw ve diğerleri, 2009).

Alışkanlıklar: Sigara, alkol, çay, kahve, ilaç kullanımı alışkanlıkları ve toplumun bu alışkanlıklara bakış açısı sağlığı etkilemektedir (Taşçı, 2012). Bulaşıcı olmayan hastalıkların önemli bir bölümünün risk faktörleri arasında sağlıksız beslenme, fiziksel aktivite, sigara ve alkol kullanımı gibi dört temel risk faktörü yer almaktadır (Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2013). Bu risk faktörlerine ilişkin kültürel koruyucu davranışlar, bireylerin sağlığına olumlu olarak yansımaktadır.

Erken tanı davranışları: Kültürel özellikler bireylerin kanser tarama ve tedaviye katılım davranışlarına engel oluşturabilmektedir. Kültürel engeller içinde dil, dini inançlar, aile bağları, etkileşim tarzları, cinsiyet normları ve yanlış inanışlar yer almaktadır. Kansere yönelik risklerin algılanması, kanser ve tedavisiyle ilgili inanışlar, bireylerin taramalara gönüllü katılımını ve tedavi arayışlarını etkilemektedir (Shaw ve diğerleri, 2009). Bu yanlış inanışlar hastalıklara erken tanı konulmasını engelleyerek, morbidite ve mortalite oranlarında önemli artışlara neden olmaktadır. Örneğin servikal kanserin tanınması için uygulanan pap smear testi uygulanması çok basit bir test olmasına rağmen, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki ve düşük sosyoekonomik durumdaki kadınların testi daha az uygulanma olasılığından dolayı bu ülkelerdeki kadınlar serviks kanseri açısından risk altındadır (Sarah ve diğerleri, 2019).

Kültüre Duyarlı Sağlık Bakımının Önemi

Her kültürün sağlık inanç ve uygulamaları değişiklik göstermektedir. Sağlık bakım hizmetlerinin sunulması sırasında, bireylerin kültürel özellikleri ihmal edilebilmektedir (Bolsoy ve Sevil, 2006). Kültürel özelliklerin sağlıkla ilgili konularda sürekli ihmal edilmesi, dünya çapında ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarına (erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve kalite) ulaşmanın önündeki en büyük engeldir (Napier ve diğerleri, 2014). Toplumlara hak ettikleri sağlık hizmetlerinin sunulması ve hizmetlerin toplum tarafından kabul edilerek, katılımlarının sağlanması için sağlık profesyonellerinin öncelikle hizmet sundukları toplumun kültürünü, dini inançlarını, yaşam tarzını, beslenme alışkanlıklarını, kronik hastalık insidansını, ırk ve benzeri özelliklerini çok iyi tanuması gereklidir (Bolsoy ve 2006; Topbaş ve diğerleri, 2013). Sağlık profesyonellerinin bireylerin kültürel yapısını iyi anlamaması/tanımaması; iletişim sorunlarına, çatışmalara, sağlık bakımında eşitsizliklere, ayrımcılığa, ırkçılığa ve kalıplaşmış yargılara neden olabilmektedir (Tanrıverdi, 2015). Sağlık hizmet sunumunda bireylerin kültürel değerlerine saygı duyulmalı ve bütün insanların kendi kültürel varlıklarını açıkça ifade etmelerinin temel insan hakkı olduğu unutulmamalıdır. Ancak bu şekilde hastalara holistik bir sağlık bakımı verilmiş olur (Topbaş ve diğerleri, 2013).

Sonuç

Kültür, toplum içindeki insanlarca yaratılır, ortaklaşa paylaşılır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Kültür toplumları birçok alanda etkileyen bir kavramdır. Toplumların hastalık ve sağlığı algılamaları, hastalık hakkındaki görüşleri, tedavi şekilleri, toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bireylerin sağlığını etkileyen kültürel faktörler arasında; konuştukları dil, sosyoekonomik durumu, aile yapısı, cinsiyete dayalı rolleri, cinsel davranışları, hamilelik, doğum ile ilgili uygulamaları, beden imajındaki değişimler, beslenme, giyinme, kişisel hijyen alışkanlıkları, din, alışkanlıklar, göçmen statüsü, madde kullanımı ve erken tanıya yönelik davranışları yer almaktadır. Sağlık profesyonellerinin hizmet sunduğu toplumun kültürel özelliklerini tanuması, hastalara hizmet sunarken bu kültürel özellikleri dikkate alması, sağlık hizmetlerinin başarıya ulaşması dolayısıyla toplumların sağlık düzeylerinin yükseltilmesi için son derece önemlidir.

Kaynakça

- Abdurrezzak, A.O. (2014). İşlevsel teori bağlamında yemek kültürünün iletişimsel yönü. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11),1-16.
- Andsoy, I.I., ve Şahin, A.O. (2014). Ele alınmayan bir konu: Dövme ve vücut piercing uygulamalarında enfeksiyon kontrolünde hemşirenin rolü. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 10,133-138. doi: 10.5350/BTDMJB201410401
- Aydın, S., ve Oskay, Ü. (2013). Perinatolojide kültürlerarası hemşirelik. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1607- 1619.
- Bayat, M. (2012). Sağlık ve Hastalık. In: Kültürlerarası Hemşirelik. Eds: Ümit Seviğ, Gülbu Tanrıverdi. İstanbul Tıp Kitabevleri. 2012. s.9-18

- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 206-231.
- Bolsoy, N., ve Sevil, Ü. (2006). Sağlık-hastalık ve kültür etkileşimi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(3), 78-87.
- Bozdemir, N., ve Özcan, S. (2011). Cinsellik ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC)*, 5,37-46.
- Dikmen, D., ve Pekcan, D. (2014). Bireylerin besin tüketiminin Dünya Sağlık Örgütü toplumsal hedefleri ile karşılaştırılması. *Türkiye Bes Diy Derg*, 42(3), 220-227.
- [Grund, J.M., Bryant, T.S., Jackson, I., Curran, K., Bock, N., Toledo, C.](#), ve diğerleri (2017). Association between male circumcision and women's biomedical health outcomes: a systematic review. *Lancet Glob Health*, 5(11), e1113-e1122. doi: 10.1016/S2214-109X(17)30369-8.
- Gül, Ü., Göçer, E., Yavuz M.T., Aksel, T., Şah, A., Bozanoğlu V., ve diğerleri (2018). Üniversitesi öğrencilerinde güneşten korunma bilinci (toplumsal duyarlılık projesi). *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 10(3), 21-23.
- Gümüş, Y., ve Bilgili, N. (2015). Göçün sağlık üzerine etkileri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 18(1), 63-67.
- Günay, G., Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3),157-171.
- Helman, C.G. (2007). *Culture, Health and Illness*, Fifth edition. Taylor ve Franchis.
- Işık, M. T., Akçınar, M., ve Kadioğlu, S. (2010). Mersin ilinde gebelik, doğum ve loğusalık dönemlerinde anneye ve yenidoğana yönelik geleneksel uygulamalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 63-83.
- Kanbay, Y. (2018). *Kültür ve Sağlık*. Akademisyen Kitabevi, Ankara.s.1-25.
- Kaplan, M. (2010). Sağlık kültür'ün bulunduğu alan: Tıbbi antropoloji. *Folklor/Edebiyat*, 6(64), 225-235.
- Kıyhoğlu L., ve Dönmez A. (2016). HIV/AIDS'e yol açan riskli cinsel davranışla ilişkili psikososyal ve kültürel etmenler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 367-379. doi:10.18863/pgy.253441
- Napier, A.D., Ancarno, C., Butler, B., Calabrese, J., Chater, A., Chatterjee, H., ve diğerleri (2014). Culture and health. *The Lancet Commissions*, 384, 1607-1639. doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61603-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61603-2)
- Okçay, H. (2012). İnsan ve Kültürel Yapı. In: *Kültürlerarası Hemşirelik*. Eds: Ümit Seviş, Gülbu Tanrıverdi. İstanbul Tıp Kitabevleri. 2012. s 3-7.
- Önal, Ç. (2016). Merkezi sinir sisteminin parazit hastalıkları. *Türkiye Klinikleri J Neurosurg-Special Topics*, 6(1), 37-44.
- Öner, C. (2014). Sağlıkın sosyal belirleyicileri ve yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Türkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics*, 5(3), 15-8.
- Öncel, S. (1997). Kültürel yapı ile sağlık-hastalık ilişkisi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 13 (1-3), 177-184.
- Özcan, T.,ve Baysal, S. (2016). Vejetaryen beslenme ve sağlık üzerine etkileri. *U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(2), 101-116.

Öztürk, E., ve Öztaş, D. (2012). Transkültürel hemşirelik. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 293-300.

Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (2013). Türkiye Kronik Hastalıklar ve Risk Faktörleri Sıklığı Çalışması. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/khrfat.pdf>

Sağlık Bakanlığı. (2017). Sağlık İstatistik Yıllığı. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/31096,turkcesiydijiv1pdf.pdf?0>

Sarah, E., Stumbar, S.E., Stevens, M., ve Feld, Z. (2019). Cervical cancer and its precursors: a preventative approach to screening, diagnosis, and management. *Prim Care*, 46(1), 117-134. doi: 10.1016/j.pop.2018.10.011.

Shaw, S.J., Huebner, C., Armin, I., Orzech, K., ve Vivian, J. (2009). The role of culture in health literacy and chronic disease screening and management. *J Immigr Minor Health*, 11(6), 460-7. doi: 10.1007/s10903-008-9135-5.

Şimşek, Ç., Piyal, B., Tüzün, H., Çakmak, D., Turan, H., ve Seyrek, V. (2010). Ankara il merkezindeki bazı lise öğrencilerinde kişisel hijyen davranışları. *TAF Prev Med Bull*, 9(5), 433-440.

Tanrıverdi, G. (2015). Hemşirelerin kültürel yeterli bakım için uygulama standartlarına yaklaşımları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 31(3), 37-52.

Taşçı, S. (2012). Sağlık ve Hastalığı Etkileyen Kültürel Faktörler. In: Kültürlerarası Hemşirelik. Eds: Ümit Seviğ, Gülbu Tanrıverdi. İstanbul Tıp Kitabevleri. 2012. s.19-44

Topbaş, E., Bay, H., Turan, B.B., Emir, A.H., Çitlak, U. (2013). Kültürlerarası hemşirelik kavramının yoğun bakıma yansımaları. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 17(1), 37-43

Topçu, S., ve Beşer, A. (2006). Göç ve sağlık. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(3), 37-42.

Tortumluoğlu, G., Okanlı, A., ve Özer, N. (2004). Hemşirelik bakımında kültürel yaklaşım ve önemi *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*,

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (2017). Türkiye Kanser İstatistikleri 2014. <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanser-db/istatistik/2014-RAPOR.uzuuun.pdf>

Yıldız, H.A., Yalçın, A., Aras, S., Varlı, M., Atlı, T., ve Turgay, M. (2016). Geriatrik popülasyonda serum D vitamini düzeyleri ile kemik mineral yoğunluğu arasındaki ilişki: Çapraz kesitsel bir çalışma. *Bozok Tıp Derg*, 6(3), 1-7.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

XXI ǴASYRDAǴY BILIM MAZMUNY JÁNE JAŃǴYRÝ PRINTSIPTERI

Nýrpeisov Mýhametjan Kenjetaevich

«Pedagogika» fakýltetiniń dekanı

Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti

mukha_1975@mail.ru, +77759375687

Ǵylymı indýstrianyń aıqyn basymdyqpen qaryshtai órkendeý jaǵdayna orailas memleketimizde innovatsıalyq betburystarǵa basa nazar aýdarylýda. Máńgilik myzǵymastai bolyp kóringen keńestik qurylymnyń tarih sahnasynan birjolata yǵysýyna serpin bolǵan táyelsizdigimizdiń arqasynda Qazaqstan eń aldymen saıası jáne ekonomikalyq reformalardy júzege asyrýdyń alańyna analdy. Uly dala tósin yntymaq pen berekeniń qut mekenine aınaldyrǵan Qazaqstan halqynyń birtutas qoǵam bolyp bir qoldyń salasynandai jumyla kúsh biriktirýiniń nátijesinde qyrýar qyndyqtardy eńserip tastadyq. Eńseli eldik, kemel keleshek jolyndaǵy sol ekspindi betalys búgingi jańa tarihi beles – «Rýhanı jańǵyrý» kezeńine ulasyp otyr. Mundaǵy eń basty másele yqylym dáýirlerden jalǵasyp kele jatqan dástúrli dúnietanym órisinde nárlengen ulttyq sanany jańǵyrta otyryp keleshekke nyq qadam jasaý. Sol arqyly básekege qabiletti, kez-kelgen jaǵdaıdy pragmatistik turǵydan saralaýǵa beıim, jalpy alǵanda ulttyq biregeiligimizdi arttyrýǵa ózindik úles salmaǵyn qosa biletin qoǵam múshelerin qalyptastyrý túpkilikti eldik múddemizge analyp otyr.

«Máńgilik El» jalpyulttyq ideiasyna baǵyttalǵan bul «Rýhanı jańǵyrý» mazmunyndaǵy ıgi betburysqa bailyasty Elbasymyz N.Á. Nazarbaev óziniń «Bolashaqqa baǵdar: rýhanı jańǵyrý» taqyrybyndaǵy baǵdarlamalyq maqalasynda kúretamyrlı máselelerdiń basyn ashyp kórsetti. Sondaǵy «Tabysty bolýdyń eń ırgeli basty faktory bilim ekenin árqaısysymyz tereń túsinyimiz kerek... Sebebi, qundylyqtar júesinde bilimdi bárinen biik qoiatyn ult qana tabysqa jetedi» degen sózimen qazirgi bilim berý mazmunyn jańǵyrtýdyń aktýaldylyǵyna aıyqsha mánde toqtalýynyń astary zor.

Búgingi jauqalyp ósip kele jatqan jańa býyn, jas urpaq elimizdiń erteńgi iegerleri, abyroiyn asyryp, aıbaryn asqaqtatar beldi azamattary. Bul uly murattyń júzege asýyna ilim-bilimniń kenin indete ıgergen ǵulamalar aıtyp ketkendeı ulttyq negizdegi tárbiemen tereń tamyrlastyrylǵan bilim sapasynyń kúshimen ǵana qol jetkize alarymyz sózsiz. Qazaqstan Respyblikasy «Bilim týaly» Zańynyń 8-babynda: «Ulttyq jáne jalpy adamzattyq qundylyqtardy ıgerip, ǵylym men praktika jetistikterine negizdelgen bilim alýlary kerek» dep arnayı túrde atap kórsetilýiniń ózi, elimizdegi bilim berý júesinde tárbi men bilimniń ushtastyǵyna jete mán berilgendigin ańǵartady. Bul elimizdegi bilim berý salasynyń mamandary oqytýdyń jańa tehnologualaryn údete damytyp, múmkindiginshе bilim

berýdi aqparattandyryp, halyqaralyq-ǵalamdyq kommýnikatsıualyq jelilermen sabaqtastyqta oqytý jaǵdayna barynsha tósely jaǵdayn jandandyry memlekettik turǵydan qolǵa alynyp jatqandyǵynyń birden bir aıqyn dáleli bolsa kerek.

Ǵylymi-tehnıkalyq kemeldený úrdisindegi jahandany zamanynda, ásirese bilim berý júesindegi túbegeili ózgerister men modernızatsıualay jaǵday bilim salasy mamandarynyń aldyna jańashyl talaptar legin júkteýde. Bul XXI ǵasyr muǵaliminiń dástúrli formattaǵy bilim berýshi, ári tárbieshi ǵana emes, sonдай-aq tyń oi-tanymǵa qozǵay salýǵa beıim, shyǵarmashylyq baǵytyndaǵy izdenýshi, ǵylymi nátijeler men qalyptasqan tuıyrymdardy zamanayı tanym túsinikterge saı úlestire damytýshy, ónertapqyshtyqqa ikemdelgen jańa turpatty bolmys iesi syndy asa keń aıqymdy basymdyqtar júesinen quralmaq.

Oqý-tárбие protsesindegi jańashyldyq, iaǵni bilim berý mazmunyn jańǵyrtý – tuimdi innovatsıualyq ádis-tásilderde negizdelgen pedagogikalyq sheberliktiń jıyntyq maǵynasyn quraıdy. Oǵan oqýshymen qarym-qatynastaǵy túbegeili ózgerister, árbir bilim alýshynyń jeke jáne jas ereksheligine qaraı derbes damýyn qamtamasyz etý, bilimniń eń aldymen jeke múdde úshin qajettiligini sanaly túrde sezine bilýge, tulǵanyń ózindik quzyrlylyǵyn aıqyndai bilý máseleleri túgeldei qatysty. Osyndai qyrýar maqsat mindetter toǵysynan quralatyn jańa mazmundaqy bilim sapasyn jalpy orta bilim berý júesine engizýde muǵalim ulttyq, tarihi, pedagogikalyq, psihologıualyq, filosofıualyq, fiziologıualyq jáne t.b. san alýan ǵylym salalarynyń tuimdi zertteý nátijeleri men álemdik ozyq tájiribelerdiń aldyńǵy qatarly ideialaryn basshylyqqa ala bilýi tiis. Óitkeni órkenietilik degen uǵymnyń ózi eldiń bilim sarasatyn júrgizýdegi eń basty qozǵayshy kúshi bolyp tabylatyn – jańashyl izdenister baǵytyndaǵy ustazdyń tyń kózqarasy men derbes sheberliginen týyndaıtyndyǵyn ómir ózi dáleldep keledi.

Zaman talabymen tereń úndesken sapaly bilimniń irgetasy – jan-jaqty damý jaǵdayndaǵy aqparattyq materialdar qoryn ıgerýde kórneki quraldar men tuimdi metodologıualyq tehnologıualar, innovatsıualyq ádis-tásilderdi tuimdilikpen pıdalana otyryp, bilim alýshynyń ózindik oi qorytyp, tuıyrymdai bilý sheberligini qalyptastyryp, shyńdaıdan bastalady. Endeshe bilim berý mazmunynyń joǵary sapada bolýy ustazdyń akademıualyq bilim órisiniń masshtabtylyǵymen qatar mamandyqqa qatysty beıimdiliginiń, shyǵarmashylyq izdenistegi qarym-qabiletiniń, eń bastysy asqaq ǵymanistik tendentsıualar turǵysyndaǵy ulttyq qorda nárlengen tanym kózqarasymen de tyǵyz bılanysty. Osyǵan qarap innovatsıualyq pen aqparattyq baǵytty teń ustanǵan ustazdyń jeke bas múmkindikteri men kásibi sheberligini bir-birinen bóle jaryp qarastyrýǵa kelmeitin birtutas uǵym ekendigin paıymdamyz. Iaǵni shyǵarmashylyqqa qabiletti tulǵany qalyptastyry úshin eń aldymen muǵalimniń kásibi biliktilik turǵysyndaǵy sheberlik qyrlarymen qosa, mamandyqqa ikemdilik jaǵday da jańasha qyrynan sipat alýy qajettigi baıqalady.

Qazirgi jańasha úlgidegi bilim berý mazmunyna saı «muǵalimniń

aitqandaryn qaltqysyz, iaǵnu birjaqty durys dep qabyldaı» qaǵıdasynan boı tartý arqyly, derbes tanyım-túsinik turǵysyndaǵy synshyl oılaı daǵdysyn qalyptastyryp, damytý basty talapqa analýda. Bul jaǵdaıda muǵalim tek aqparat taratýshy ǵana bolmaı, oqýshynyń jeke tulǵa retinde qalyptasýyna yqpal etetin baǵyttaıshy, oılaı sheberligin shyńdaıdaǵy kómekshisi bola bilýi tiis. Oqýshynyń jeke bas múmkindigine qaraı damý deńgeiine qaramastan, onyń tulǵa retindegi ornyn baǵalap, ózara birlesken áreket, qyzmet, kómek, oqýshynyń jetistigine qýana bilýshilik eń basty nazarda bolýy kerek. Túptep kelgende synyptaǵy oqýshynyń árqaisysyn jeke-dara tereńirek tanýǵa tyrysý, ustazdyń óz mamandyǵyn súıýdegi eń birinshi belgi ekendigi aıtpasa da túsinikti.

Endeshe, bilim berýdiń jańasha mazmunyndaǵy innovatsualyq pen aqparattyq bilim berý úlgisin júzege asyrýdyń mamany retindegi XXI ǵasyr muǵalimine qoiylatyn talaptar barysyn tujyrymdasaq eń áyeli muǵalimniń ózindik kózqarasynyń aıqyn, ári dáleldi bolýy. Sebebi, shyǵarmashylyq, izdenistik baǵytta onyń ózindik pikiri nanymdy bolǵan jaǵdaıda ǵana nátiजेге qol jetkize alady. Ekinshiden sheber qoldanýshy. Naqtylap aitqanda, únemi jetildirý baǵytyndaǵy kásibi bilimin oqý-tárбие úderisinde sheber úlestire qoldanýshy. Óitkeni aqparattyq zamanda muǵalim qoǵamnyń kez kelgen salasyna bailanysty oqýshynyń qoiǵan suraǵyna naqty, ári dáleldi jaıap berýi shart. Úshinshiden tiimdi sheshim shyǵarýdaǵy qabiletiliktiń joǵary bolýy. Muǵalim oqý-tárбие úderisi barysynda kezdesetin pedagogikalıyq jaǵdailardy, ózgeris-qubylystardy sheber taldaı bilýimen qatar, ony týyndatatyń sebep-saldarlardyń jai-japsaryn anyqtaı bilýi tiis. Tek sonyn negizinde ǵana túrli jaǵdailarda ońdy sheshim shyǵaratyn dáreजेге ie bolýy sózsiz.

Eń bastysy bilim berý salasynyndaǵy muǵalimniń gymanistik tendentsuasy tikelei bala tárbiesimen ushtasyp jatýy tiis. Sonyń nátijesinde ulttyq qundylyqtardy boıyna indete sińiretin oqýshy ózara birlestikte jumys jasaı alatyn tulǵaǵa aınalady. Osyǵan bailanysty oqý- tárбие isindegi basty máselelerdiń qatarynda - patriottyq tárбие berýdiń mańyzy aıyqsha. Jas jetkinshekterdi Otanyń súıýge, oǵan degen qurmet seziminiń sónbeyine baǵyttai otyryp tárбиеley bir kezendik másele emes. Bul baǵyttaǵy tárbiени qalyptastyry protsesiniń óz idiologuasy jáne aıqyn túrde qalyptasqan júiesi de bar. Sonyń ishinde asa kóp taralǵan úlgisi – bilim ordalarynda jas jetkinshekterdi Otanyń súıýge tárбиеleyde halyq batyrlarynyń ómiri men erliklerin, olardyń týǵan jerin qorǵaıdaǵy qaisarlyqtaryn baiandap, tanystyry. Óitkeni qazaq – jaýynger halyq. Ótken tarihy úzdiksiz shapqynshylyqtar men jaýgershilikterdiń tarihyına tunyp tur. Sondyqtan da, patriottyq tárбие berýdegi batyrlıyq pen qaharmandyq jayın nasıhattap, tantýdyń ulttyq sıpattaǵy mańyzy qazaq halqy úshin ózgeshe.

Jas urpaqty ulttyq tutastyqqa, Otanyń, elin, jerin qaltqysyz súıýge, ulttyq táyelsiz memleketti nyǵaitýǵa tárбиеleyde batyrlıyq pen qaharmandyqty negizge alýda kórkem shyǵarmalardy oqytýdyń mańyzy zor. Óitkeni bizdiń halyq kóshpendiliktiń saldarynan tarihyın tizbektep jazyp, arhivte

saqtağan. Al basqa halyqtarda olai emes. Máselen qytaı, bolmasa orys halyqtarynyń tarihi jazbalary arhivtik material kúinde qattalyp jinalǵan. Bizde múldem olai emes. Sondyqtan da halyq aýyz ádebieti úlgileri, batyrlyq jyr-dastandar men túrli janrdagý kórkem shyǵarmalar jelisimen patriottyq sezimdi qalyptastyrdyń ozyq metodologualyq ádis-tásilderin jetildire túsý de bilim mazmunyn jańǵyrtýdyń birden-bir joly dep bilemiz.

Qoryta XXI ǵasyrdagý údemeli zaman talabynan týyndap otyrǵan bilim mazmunyn jańǵyrtý máselesiniń aýqymy óte keń. Onda bilim berýdegi basty qozǵaýshy kúsh – ustaz tulǵasynan bastap, tárbie men bilim mazmunynyń ózara sabaqtastyq jeli quraityndygyn ańǵardyq. Árne, bulardyń arqaisysy óz aldyna jeke-dara arnaiy taqyryp retinde qarastyrdy talap etedi. Eń bastysy bilim berý mazmunyn jańǵyrtý degen uǵymǵa – ustaz tulǵasyna tán quzyrettilikterdiń arqyndalyp jáne solardy jetildirý máselesiniń de ǵylymi júede qarastyrylýy qajet ekendigin ańǵartýǵa talpyndyq.

Paidalanylǵan ádebietter tizimi:

1. Baqtuar Smanov, Egemen Qazaqstan gazetiniń Tolyǵyraq: <https://egemen.kz/article/161062-rukhani-zhanhghyru-zhane-mukhtar-auezov!>
2. Egemen Qazaqstan gazetiniń N.Nazarbaevtyń «Tórtinshi ónerkásiptik revolyútsia jaǵdaiyndagý damýdyń jańa múmkindikteri» atly Qazaqstan halqyna Joldaýy
3. Qazaqstan Respublikasynda bilim berýdi damytýdyń 2011 – 2020 jyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy <http://www.government.kz/kz/programmy/2254-aza-stan-respublikasynda-bilim-berudi-damytudy-2011-2020-zhyldar-a-arnal-an-memlekettik-badarlamasy.html>
4. Rýhani jańǵyry – bilim berýdegi basty baǵdar, <http://www.government.kz/kz/programmy/2254-aza-stan-respublikasynda-bilim-berudi-damytudy-2011-2020-zhyldar-a-arnal-an-memlekettik-badarlamasy.html>

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı Sorunu

Omca ALTIN

Dr.-Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi-omcaaltin@hotmail.com

Özet

Avrupa Birliği (AB)'nin kurumsal yapısı, daha önce hiçbir uluslararası örgütlenmede görülmemeyen kendi şahsına münhasır diğer bir ifade ile sui generis bir yapıya sahiptir. Başlangıçta ekonomik bir bütünleşme amacıyla kurulan AB zamanla siyasal bütünleşmeyi hedeflemiş ancak siyasal bütünleşmenin önündeki en büyük engellerden biri demokrasi açığı sorunu olmuştur. Dolayısıyla AB uzun yıllar boyunca demokrasi açığı sorunu konusunda eleştirilmiştir. Bu çalışmada; siyasal bütünleşmeyi hedefleyen AB'de yaşanan demokrasi açığı sorunu ve Lizbon Antlaşması ile gerçekleştirilen düzenlemelerin AB'de yaşanan demokrasi açığı sorununu çözmede ne kadar başarılı olduğu ele alınacaktır. Araştırmada; literatür tarama yöntemi tercih edilmiş ve konu ile ilgili güncel makale, kitap ve AB raporları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; Lizbon Antlaşması ile demokrasi açığı sorununu önlemeye yönelik AB'nin kurumsal yapısında ve karar alma süreçlerinde birtakım düzenlemeler gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle yapılan düzenlemeler ile karar alma süreçlerinin daha demokratik, daha şeffaf ve daha etkin hale getirilmesi hedeflenmiştir. Ancak Lizbon Antlaşması ile getirilen bu düzenlemeler AB'nin demokrasi açığı sorununun eleştirilmesindeki nedenleri ortadan kaldırma konusunda başarılı olamamıştır. Avrupa şüpheliği ve bilgi eksikliği bu durumun en temel nedenleri olarak görülmüştür. Dolayısıyla AB'de demokrasi açığı sorunun çözümünde AB'nin kurumsal yapısındaki ve karar alma süreçlerindeki düzenlemeler tek başına yeterli olmayıp, yapılan düzenlemelerin AB vatandaşları nezdinde de ikna edici olması, karar alma süreçlerinde ortak bir müzakere alanı yaratılması ve AB kurumlarının AB vatandaşlarına en yakın seviyede karar alabilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda demokrasi açığı sorunun giderilmesinde AB vatandaşlarının Avrupa kimliği bilincine sahip olması da diğer önemli bir unsurdur.

Anahtar Kelimeler: Lizbon Antlaşması, Demokrasi, Demokrasi Açığı Sorunu, Avrupa Birliği, Demokratik Meşruiyet.

DEMOCRATIC DEFICIT PROBLEM IN EUROPEAN UNION WITHIN THE SCOPE OF LISBON TREATY

Abstract

The corporate structure of European Union (EU) have a unique in other words sui generis structure which never seen before in any other international organization.

EU that was founded for economic unity at first, aimed political union in time however deficit problem in democracy have been one of the biggest obstacles in front of political union.

Thus, EU was criticized about democracy deficit problem for many years. In this study; In what extent the democracy deficit problem experienced in EU and realized regulations via Lisbon Treaty were successful for solving this experienced democracy deficit problem in EU.

In this research; literature review method was preferred and up to date articles, books and EU reports were reviewed.

As the result of the study; It was seen that some regulations were realized at EU's corporate

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
structure and decision making processes towards preventing democracy deficit problem by Lisbon Treaty.

Especially, with realized regulations it was intended to make decision making processes more democratic, more transparent and more effective.

However, these regulations brought forward with Lisbon treaty were not be able to be successful towards eliminating reasons which triggers criticizing of the democracy deficit problem in EU.

Skepticism of Europe and lack of information were seen as most basic reasons of this circumstance.

Therefore, the regulations within EU's corporate structure and decision making processes are not enough single handedly so the realized regulations are required to be convincing before EU citizens, common negotiation ground during decision making processes shall be created and EU institutions shall be able to take decisions reflecting the wills of EU citizens as much as possible.

At the same time, EU citizens' have European Union identity is an another important factor regarding elimination of democracy deficit problem.

Keywords: Lisbon Treaty, Democracy, Democracy Deficit Problem, European Union, Democratic Legitimacy.

1.Giriş

Demokrasi son zamanlarda en çok tartışılan ve birçok tanımı bulunan kavramlardan biridir (Aktaş, 2015:87). Ancak hala ne olduğu konusunda en çok tereddüt edilen ve karmaşa yaşanan bir kavram olarak güncelliğini korumaktadır. Bunun en temel sebeplerinden biri de her toplumun sahip olduğu hukuksal, ekonomik ve siyasal yapısının birbirlerinden farklı olmasıdır (Ejder, 1996:190).

Aynı zamanda demokrasi kavramı AB'nin de en çok tartışılan konularından biridir. AB diğer hiç bir uluslararası organizasyona benzemeyen farklı, karmaşık bir yapıya ve kurallara sahiptir. Özellikle demokrasiye yönelik tartışmalar öncelikle ekonomik bir bütünleşme amacıyla kurulan ve giderek siyasal bir bütünleşmeye doğru ilerleyen AB'yi de etkilemiştir. Ekonomik bütünleşme sürecinde fazla sorgulanmayan demokrasi konusu siyasal bütünleşme sürecinde sorgulanır hale gelmiştir. AB'nin siyasal bütünleşmesinin önündeki en temel engellerinden biri demokrasi açığı sorunu olarak görülmüştür. Demokrasi açığı sorunu birçok antlaşma ile çözülmeye çalışılmış, AB'nin kurumsal yapısında ve karar alma mekanizmasında düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Özellikle 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile AB'nin kurumsal yapısına ve karar alma süreçlerine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilerek demokrasi açığı sorununu çözmeye yönelik önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Ancak Lizbon Antlaşması ile gerçekleştirilen karar alma süreçlerindeki ve kurumsal yapıdaki tüm bu düzenlemelere rağmen demokrasi açığı sorununu azaltma konusunda çok da başarılı olunamamış, demokrasi konusundaki eleştiriler devam etmiştir.

Kısaca AB'nin kurumsal yapısındaki ve karar alma süreçlerindeki düzenlemeler AB'de demokrasi açığı sorununu çözmede tek başına yeterli

olamamıştır. Bu nedenle AB, AB üye ülke vatandaşlarından kopuk olmamalı, vatandaşların karar alma sisteminin içinde daha çok yer alabileceği alanlar yaratılmalı, AB kurumları vatandaşlara en yakın seviyede karar alabilmelidir. Aynı zamanda AB vatandaşlarının Avrupa kimliği bilincine sahip olması da demokrasi açığı sorununun çözümünde son derece önemli olacaktır.

2. Demokrasi, Demokrasi Açığı Sorunu, Demokratik Meşruiyet Krizi

Günümüzde en gelişmiş yönetim modeli olarak nitelendirilen demokrasiyi kesin bir şekilde tanımlamak çok da mümkün değildir. Ancak en genel anlamıyla, demokrasi kelimesi Yunanca “demos” (halk) ve “cratos” (güç) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Demokrasi yönetme gücünün halk tarafından kullanıldığı politik bir sistemdir. Ancak ilerleyen süreçlerde toplulukların giderek daha da kalabalıklaşması neticesinde halk bu gücü doğrudan kullanma konusunda zorlanmış ve yetkilerini kendileri tarafından seçilen temsilcilere devretmişlerdir. Temsili demokrasi olarak da tanımlanan bu demokrasi modeli demokrasi ile yönetilen birçok ülke tarafından da uygulanmaktadır (Kodakçı, 2004:13).

Demokrasi egemen devletler tarafından kullanılan bir yönetim şekli olduğu ve AB'nin politik bir sistem olmasına karşın egemen bir devlet olmadığından yola çıkılacak olursa AB'de demokrasi kavramını tanımlamak oldukça güç olmaktadır. AB'de demokrasi açığı sorunu tanımlanmaya çalışıldığında tam olarak neyin kastedildiğine kesin bir yanıt vermek zordur. AB'de, “birşeyin makul ve haklı gerekçelere dayanması” olarak tanımlanan meşruiyet (Sinclair, 1995: 951) “benimsenmiş ve genel kabul görmüş olan ilkelere ve kurallara uyumlu, hukuk, yerleşik usul ve gereksinimlere uygun olan” (Scruton, 1982: 264; Woolf, 1980:651) şeklinde tanımlanmaktadır. Meşruiyete ilişkin sorunun kaynağı bütünleşme teorisyenleri tarafından sosyal-psikolojik ve kurumsal olarak iki temel faktörle açıklanmıştır (Kodakçı, 2004:13).

Sosyal ve psikolojik yaklaşımdan yol çıkıldığında, temsili bir yönetim modeli olan demokrasinin uygulanabilmesi için halklar arasında ortak kimlik bilincinin gelişmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla AB'deki demokrasinin temel problemi AB üye ülke vatandaşlarının AB bütünleşme sürecinde aktif bir şekilde yer almaları ve bunun neticesinde ortak kimlik bilincinin geliştirilememesidir (Kodakçı, 2004: 13-14).

Kurumsal yaklaşım açısından bakıldığında, AB üye ülke vatandaşlarının menfaatlerinin AB bünyesinde en iyi şekilde temsil edilebilmesi için, AB kurumlarının güçler dengesini göz önünde bulundurarak yapılanması oldukça önemlidir. Bu yaklaşıma göre, AB üye ülke kurumlarından AB kurumlarına yetki devri konusunda bazı problemler söz konusudur. Teorik açıdan temsil ile güç arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Temsil yetkisi olmayan diğer bir ifade ile meşru olmayan bir kurumun gücü temsil yetkisi olan kurumdan daha az olmalıdır. AB'ye bakıldığında, tam tersi bir durum söz konusu olup, üyeleri atama ile göreve gelen ve Birliğin çıkarlarını temsil eden Komisyon, yasama sürecini başlatma ve çok geniş bir yürütme

görevine sahiptir. Bakanlar Konseyi temsil yetkisini AB üye ülke hükümetlerinden almaktadır. Dolaylı temsil yetkisi olan Konsey üyeleri, AB üye ülke vatandaşlarını değil kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutmaktadır. AB üye ülke vatandaşlarını doğrudan temsil eden tek kurum Parlamentodur (Kodakçı, 2004:13-14). Ancak AB üye ülke vatandaşları tarafından doğrudan seçilen, AB üye ülke vatandaşlarını temsil eden ve AB üye ülke vatandaşları adına hareket eden Parlatentonun yasama ve kontrol yetkileri son derece sınırlıdır. Görüldüğü gibi AB'nin demokrasi açığı sorunu, demokratik meşruiyet krizi sosyal- psikolojik ve kurumsal unsurları kapsayan iki boyutlu bir sorunu ifade etmektedir (Açıkmeşe, 2003: 26).

3. Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı Sorunu

AB kurulduğundan beri demokrasi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Demokrasi açığı sorunu, AB'nin yeterince demokratik olmadığı, yönetişimin oldukça karmaşık, teknokratik olması nedeniyle AB vatandaşlarının kurumlara olan güveninin azaldığı eleştirisi üzerine kurulmuştur. Bu eleştiriye göre, AB kurumsal yapısı, yasama ve yürütme yetkisi olan AB Konseyi ile demokratik meşruiyete sahip olmayan Komisyonun (Komisyon üyelerinin Avrupa Parlamentosu'nun onayının ardından AB üye ülkeleri tarafından atanmasına ve Parlamento'ya karşı ortak yükümlülükleri olmasına karşın) egemenliğinin altındadır (Şanlı, 2005: 43). Dolayısıyla temsili demokrasi eleştirileri anlamında demokrasi açığı sorunu ortaya çıkmaktadır. AB'nin karar alma yapısındaki en önemli yetkiye sahip olan kurumu vatandaşlar tarafından seçilmiş olan bir kurum değildir (Habermas, 1998: 399). Diğer taraftan Birlik idaresinin halkın tercihlerine önem vermemesi, son zamanların sıkça gündeminde olan ekonomik krizler, sosyal problemler, Birlik'in geliştirmiş olduğu önlemlerin dikkate alınmaması ve vatandaşların AB karar alma yapısını etkileyecek yeterli araca sahip olmaması gibi problemler de oldukça etli birer faktör olmuşlardır (Poyraz, 2013: 14).

1957 tarihli Roma Antlaşması'ndan 1986 tarihindeki Avrupa Tek Senedi Antlaşması'na kadar geçen süreç içerisinde Avrupa Parlamentosu'nun gücünü ve yasama yetkisini arttırmaya yönelik yenilikler gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1979'da Avrupa Parlamentosu'na yönelik doğrudan seçimlerin yapılması önemli bir adımdır. Bu seçimler, demokratik meşruiyetin sağlanması ve demokratik kimliğin güçlendirmesi bakımından Parlamento için son derece önemli olmuştur (Kodakçı, 2005: 9). Özellikle Avrupa Tek Senedi Antlaşması, Roma Antlaşması'nda bazı değişiklikler meydana getirmiştir. Avrupa Topluluklarının kurumsal yapısında düzenlemeler meydana getirmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2006: 22-23). Bu Antlaşma ile Avrupa Parlamentosu'nun, yasama yetkisini Konsey ile paylaşmasına karar verilmiştir. Ayrıca Konsey'de siyasi işbirliğinin kurulması ve Avrupa Konseyi'nin hukuksal sürece dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Maastricht Antlaşması ile de Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıştır (Ayaz, 2018: 216).

Maastricht Antlaşması, AB üye ülke karar organlarına egemenlik yetkilerinin kullanımına ilişkin birtakım kısıtlamalar getirmiştir (Günoğur, 2007: 26). Bu Antlaşma ile federatif bir yapıya doğru ilerlenmeye başlanmıştır. Antlaşmaya

göre AB'nin kurumsal şekli, bütçenin yapımı ve yürütülmesi konusunda yükümlülüğü olan bir Komisyon; icra organı olarak görev yapan bir Konsey; kanun yapma yetkisini Konsey ile birlikte paylaşan bir Parlamento ve AB üye ülkeleri ve organlar arasındaki problemleri çözmek amacıyla kurulmuş olan bir Adalet Divanı üzerine oturmaktadır (Akşemsettinoglu, 2011: 4). Maastricht Antlaşması ile AB üye ülke vatandaşlarının, Avrupalılık kimliği üzerinden aidiyetlerini yükseltebilmek amacıyla ortak bir marş, vatandaşlık, pasaport, bayrak ve para birimi gibi yeni sembollerin ortaya çıkması sağlanmıştır. Ancak Antlaşma ile Avrupa vatandaşlığı düşüncesi bilinen vatandaşlık tanımından oldukça farklı, yönetimde bulunabilmek adına herkes için eşit fırsatlar yaratmamıştır. Avrupa vatandaşlığı yalnızca ulusal vatandaşlıkların tamamlayıcısıdır. Avrupa vatandaşlığını veren otak bir kurum bulunmamaktadır (Ayaz, 2018: 216).

Maastricht Antlaşması ile birçok alanda bütünleşme gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu Antlaşma ile ortaya çıkan üç sütunlu yapının ikinci sütunu olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında bütünleşme seviyesi hükümetlerarası kalmıştır. Aynı zamanda bu Antlaşma ile Avrupa Parlamentosu'nun da yetkileri artırılmıştır (Ayaz, 2018: 216).

AB'nin siyasi bir birliğe geçişinin dönüm noktası olarak kabul edilen Maastricht Antlaşması ile beraber ulus devletlerin sahip olduğu bazı yetkilerin ulusal seviyeden Avrupa seviyesine aktarılması, bütünleşme sürecinin sorgulanmasına, çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla demokrasi açığı sorunu akademik, siyasi ve hukuki alanların öncelikli konusu haline gelmiştir. 1990'ların ortalarında AB'nin demokrasi açığı sorunu ile karşı karşıya olduğu genel olarak kabul gören bir konu olmuştur (Poyraz, 2013: 17).

1997'de imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile birlikte Avrupa bütünleşmesi adına birçok adım atıldığı gibi aynı zamanda demokrasi açığını önlemeye yönelik girişimlerde de bulunulmuştur. Bu Antlaşma ile Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri yükseltilmiş ve ulusal parlamentoların düzenli bir şekilde bilgiye ulaşabilmeleri için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Aynı zamanda alınan kararların AB üye vatandaşlarına açık ve yakın bir seviyede alınması yoluyla, Avrupa hakları arasında çok daha sıkı bir birlik oluşturulmasına ilişkin adımlar da atılmıştır (Şanlı, 2005: 45).

2000'li yıllarda ise demokrasi ve demokrasi açığına yönelik tartışmalar ve çözüme ilişkin girişimler ön plana çıkmıştır. Özellikle 10 Aralık 2000 tarihindeki AB Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde yeni genişlemelerden sonra AB organlarının yapısı ve nasıl çalışacağı konusu gündeme alınmıştır. Ancak bu durum çözülememiş, Nice Antlaşması da bu noktada yetersiz kalmıştır (Bozkurt, Özcan, Köktaş, 2006: 43).

Gittikçe ilerleyen bütünleşmenin sonucunda AB'nin kurumsal yapısı ciddi anlamda genişlemiş, bunun neticesinde AB'nin çalışma biçimleri ve karar alma yöntemlerindeki belirsizlikler ile AB kurumlarıyla AB üye ülkelerinin

arasındaki yetki paylaşımı gibi problemler kendini giderek daha da hissettirmeye başlamıştır (Kontacı, 2004:61). AB kurumlarının yetkilerinin daha fazla artması ve karar alan üç temel kurum arasında yetkilendirme; seçilerek gelen tek kurum olan Parlatentonun yönetim sisteminde zayıf kalması, şeffaflık ile ilgili problemler AB'nin demokratik meşruiyetini sorgulanır hale getirmiştir. Dolayısıyla bu problemlerin çözülebilmesi için 14-15 Aralık 2001'de Laeken Zirvesi'nde bir araya gelen Avrupa liderleri bir anayasa oluşturulmasını gerekli görmüşlerdir (Church ve Phinnemore, 2006: 9). Leaken Zirvesi'nin hemen ardından 28 Şubat 2002 tarihinde AB Anayasası için çalışan Avrupa'nın Geleceği'ne ilişkin Konvansiyon" oluşturulmuştur (Kumrulu, 2003: 190). Konvansiyon kurumsal olarak birçok yenilik önerisinde bulunmuştur. Konvansiyon içerisinde; daha etkin, daha şeffaf ve Avrupa vatandaşlarına çok daha yakın bir AB yaratabilmek için gerçekleştirilecek kurumsal yeniliklerin temel hedefinin; AB'nin değerlerini yansıtan, bağlayıcı bir temel haklar kataloğunun bulunduğu ve Birlikteki yetki paylaşımını tekrar düzenleyen bir anayasal yapılanma olması gerektiği üzerinde durulmuştur (Kontacı, 2004: 63) Dolayısıyla Konvansiyon yaptığı çalışmalarını 2003 Haziran ayında gerçekleştirilen Selanik Zirvesi'nde "Avrupa için Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı" ismiyle duyurmuştur (Ayaz, 2018: 218-219).

AB Anayasası ile hedeflenen o yıla kadar imzalanmış tüm kurucu antlaşmaların tek bir başlık altına alınarak AB'yi daha şeffaf ve daha demokratik bir hale getirerek siyasi bütünleşmeyi gerçekleştirmektir. Aynı zamanda AB Anayasası'yla, AB'nin temelini oluşturan kurucu antlaşmalar tek bir metinde toparlanarak, AB'nin üç sütunlu yapısına son vermek hedeflenmiştir (Güneş, 2008: 741). Diğer yandan bayrak, marş ya da AB ulusal günü gibi mevcut olan kavramlar Anayasa metninin içinde yer almış, ancak bu durum tepkileri ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tüm bunlar yapılan Anayasa referandumlarından hayır oyu çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Anayasa referandumlarından hayır çıkmasında kimlik ve egemenlik devri ya da paylaşımı konuları ve bu sembolik değerler büyük rol oynamıştır (Ayaz, 2018: 219). Dolayısıyla AB Anayasası istenildiği gibi sonuçlanmamış, 21 ve 22 Haziran 2007 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesinde onay sürecinin durdurulmasına ve yeni bir metin hazırlanarak reform sürecinin yeniden başlatılmasına karar verilmiştir (Aytuğ, 2009: 24).

4. Lizbon Antlaşması'nın Ortaya Çıkışı ve Kapsamı

Yapılan çalışmalar ve varılan uzlaşa neticesinde AB Anayasası'nın yerini alacak bir reform antlaşması Portekiz'in dönem başkanlığı süresi içinde 13 Aralık 2007 tarihinde 27 üye ülke tarafından Lizbon'da imzalanmıştır. Lizbon Antlaşması, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması (AAETA), AB Antlaşması (ABA) ve Avrupa Topluluğu'nun kuruluşuna ilişkin Antlaşmayı (ATA) değiştiren hükümlere sahiptir. Bu antlaşmaya göre AB Antlaşması ismini aynı şekilde korurken (ABA), Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşma ise "AB'nin İşleyişine Dair Antlaşma" olarak adlandırılmıştır (ABİA). Lizbon Reform Antlaşması ile birlikte AB'nin temelini oluşturan bu iki antlaşmanın

metinlerinde de önemli değişikliklere yer verilmiş, antlaşmalara yeni maddeler dahil edilmiş ve aynı zamanda birçok maddenin numarasında değişiklikler meydana gelmiştir. Lizbon Antlaşması'nda, ABA ve ABİA'nın aynı seviyede olduğu ve AB'nin tek bir tüzel kişiliğe sahip olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, Lizbon Antlaşması, 'Topluluk' ifadesi yerine 'Avrupa Birliği' ismiyle kurumsal bir çerçeve oluşturmuştur (Bayram, 2010:79). Lizbon Antlaşması içerisinde AB'yi bir devlete benzeten ya da dönüştürecek olan, Anayasa Antlaşmasında bahsedilen anayasa, yasa, milli marş, bayrak gibi devleti anımsatıcı unsurlara yer verilmemiştir. Dolayısıyla AB'nin bir devlet olmadığı vurgulanmış, fakat bir uluslararası örgütten de daha fazlası olduğu da ifade edilmiştir (Çelik, 2013: 161).

Lizbon Antlaşması ile yapılan diğer düzenlemelere bakıldığında, AB üye ülkelerinin oy birliği prensibi ile 2,5 yıllık bir süre için AB Konseyi Başkanı'nı atmasına, altı aylık dönem başkanlığı sisteminin, 3 AB üye ülkesinin 18 aylık bir süre için bir başkanlık takımı meydana getirmesi ile değiştirilmesine, dış politikada çok daha etkin bir role sahip olabilmek için "AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" biriminin kurulmasına ve Yüksek Temsilci'nin, AB Dışişleri Bakanlar Konseyi'ne de başkanlık yapmasına karar verilmiştir. Bunlar dışında antlaşmada Avrupa Komisyonu'nun üye sayısının 2009 tarihinden beri üye ülke sayısının üçte ikisi olmasına kararlaştırılmış, ulusal parlamentoların, Komisyon'un resmi olmayan bir şekilde yaptığı bilgilendirmenin, sekiz hafta içinde Antlaşma'da kararlaştırılan kurum tarafından yapılması şartıyla karar alma süreçlerine yakınlaştırılmasına, olağan yasama prensibi olarak nitelendirilen ortak karar alma prensibinin içeriğinin daha da genişletilmesi ile Avrupa Parlamentosu'nun etkisinin güçlendirilmesine ve Avrupa Parlamentosu'na Komisyon başkanını seçme imkanı tanınmasına, AB Bakanlar Konseyi kararlarında, 2014'den itibaren "çifte çoğunluk" şartının aranmasına, bu kapsamdaki AB kararlarında AB üye ülkelerin %55'inin oyu ve AB'nin toplam nüfusunun %65'ine sahip ülkelerinin oyunun zorunluluğunun şart koşulmasına (2017'ye kadar AB üye ülkeleri mevcut olan sisteme göre oylama yapılmasını isteyebileceklerdir. Yeni sisteme göre AB üye ülkelerinin nüfusu önemli bir rol oynamaktadır.), Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı Birleşik Krallık, Polonya gibi bazı üye ülkeler hariç tutularak hukuki bir bağlayıcılık kazanmasına, güçlendirilmiş işbirliğinin (AB üye ülkelerinin, AB kapsamında, diğer üyeler yer almasalar da gruplar şeklinde hareket edebilmelerine yönelik ilke) hayata geçirilmesine, grup içerisinde yer alan üyelerin diğer AB üye ülkelerini davet etmeden nitelikli çoğunluk prensibi ile karar alabilmesine ve bu dış politika alanlarında da uygulanabilmesine yer verilmiştir (Ayaz, 2018: 221).

5. Lizbon Antlaşması ve Demokrasi Açığı Sorunu

Daha öncede bahsedildiği gibi demokrasi açığı sorunu 1990'lı yılların ortalarında gündeme gelmiş, bu sorunun çözümüne ilişkin birçok antlaşma yapılarak karar alma mekanizmalarının çok daha demokratik, şeffaf ve etkili olması hedeflenmiştir. Lizbon Antlaşması da bu hedefler doğrultusunda imzalanmıştır (Ayaz, 2018: 222). 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması,

AB dönem başkanı Jose Socrates'in de ifade ettiği gibi daha modern, daha etkin ve daha demokratik bir Avrupa'nın kurulması için son derece önemli bir antlaşma olarak nitelendirilmiştir (Değirmenci, 2010). Bu antlaşma ile Avrupa Parlamentosu'nun gücü ve yasama etkinliği arttırılmış, hemen hemen Konsey'e denk bir hale getirilerek yükümlü olduğu politika alanlarının kapsamı genişletilmiştir. Avrupa Parlamentosu AB üye vatandaşları tarafından doğrudan seçilen tek kurum olması nedeniyle meşruiyetin de bir sembolü olarak görülmektedir. Dolayısıyla Avrupa Parlamentosu'nun yükümlülük alanlarının genişletilmesi AB'nin daha demokratik olmasını sağlayacaktır. Bu nedenle doğrudan seçilen Parlamento, Lizbon Antlaşması ile yasama sürecinde ve AB'nin bütçesinin belirlenmesi aşamalarında daha çok söz sahibi olmuştur (Ayaz, 2018: 222).

Lizbon Antlaşması aynı zamanda "yurttaşlık girişimi" ve ulusal parlamentolara çok daha fazla rolün verilmesi ile ilgili iki önemli demokratik yenilik girişiminde bulunmuştur (Reh, 2009: 641). AB karar alma aşamalarında ulusal parlamentolara daha fazla yer verilmesi demokrasi açığı sorunun çözümü yönünde son derece önemlidir (Ayaz, 2018: 222). Diğer bir ifade ile ulusal parlamentolara daha fazla yer verilerek demokrasi daha güçlenecek ve yasallık daha da artacaktır (Değirmenci, 2010). Bu nedenle Lizbon Antlaşması, AB üye ülkelerinin ulusal meclislerinin AB karar alma aşamalarına daha çok katılmalarına olanak sağlamıştır. Böylece AB üye ülkelerinin parlamentoları (Güneş, 2008: 768); AB yasama süreçlerinde daha çok yer alabilir, Birliğin yetkisini kullanırken uymakla yükümlü olduğu subsidiarite ve ölçülülük ilkelerine uygun olup olmadığını denetleyebilir, özgürlük, güvenlik ve hukuk alanında çok daha fazla rol alabilir, antlaşmada gerçekleştirilecek olan değişikliklerde bulunabilir, AB'ye aday konumda olan ülkelerin AB 'ye tam üyelik aşamalarında yer alabilir, Avrupa Parlamentosu ile beraber gerçekleştirilen parlamentolar arası işbirliğine katkıda bulunabilir (Ayaz, 2018: 222).

Anayasa Antlaşması'nda da yer alan bu hükümler AB'nin demokratik meşruiyetini arttırmak amacıyla atılan adımlardır (Reh, 2009: 641). Demokratik meşruiyet bakımından "yurttaşlık girişimi" de Avrupa Anayasası'nda yer almış ve Lizbon Antlaşması'nda da korunmuştur. Böylece, belirli bir sayıda AB üye ülkesinde en az bir milyon vatandaş, Birliğin Antlaşmalarında uygulanması için hukuki bir tasarrufun gerekli olduğunu düşündüklerinde inisiyatif alıp, Komisyon'dan yetkileri kapsamında öneri sunma isteğinde bulunabilirler (Güneş, 2008: 768). Böylece AB üye ülke vatandaşları kanun yapma aşamalarına katılım sağlayabilecekler ve AB politikaları konusunda kamuoyu yaratabileceklerdir. Dolayısıyla AB politikalarını daha yakından izleme gereksinimi ortaya çıkacaktır. Bu durum AB'de demokrasi bakımında en önemli problemler arasında yer alan "açıklık" sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda AB üye ülkelerinin AB üyeliğinden ayrılabilmesi de demokratik bir tercih olarak görülmüştür. Bu nedenle Lizbon Antlaşması bu durumu göz önünde bulundurarak 50. maddede AB üyeliğinden ayrılma tercihi hukuki bakımdan düzenlemiştir

(Ayaz, 2018: 222-223).

6. Sonuç

AB'nin siyasal bütünleşmesi esnasında demokrasi en çok tartışılan konulardan biri olmuş, AB'nin demokrasi açığı sorunu giderek daha da derinleşmiştir. AB bu sorun karşısında çeşitli antlaşmalar ve düzenlemeler yapmış ve AB'nin karar alma mekanizmalarında ve kurumsal yapısında birçok reform gerçekleştirilmiştir. Bu antlaşmaların en dikkat çekicilerinden biri de 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması olmuştur.

Lizbon Antlaşması ile daha demokratik ve daha şeffaf bir Avrupa hedeflenmiştir. Bu Antlaşma ile Avrupa Parlamentosu'nun, ulusal parlamentoların söz hakları daha da genişlemiş, yükümlülükleri arttırılmıştır. Özellikle ortak karar alma usulünün uygulama alanı genişletilerek parlamentonun yasama faaliyetleri içerisinde yer alması sağlanarak daha da güçlenmesi sağlanmıştır. Ancak tüm bu düzenlemeler, "yurttaşlık girişimi", AB'nin demokrasi açığı sorununu çözme konusunda yeterli olmamıştır. Lizbon Antlaşması sonrasında da AB'nin demokrasi açığı sorunu tartışılmaya, eleştirilmeye devam edilmiştir.

Özellikle AB'ye yönelik şüpheciliğin ve bilgi eksikliğinin devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla tüm bunlar AB'de demokrasi açığı sorununun çözümünde AB'nin kurumsal yapısında ve karar alma mekanizmalarında gerçekleştirilen düzenlemelerin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Bu nedenle AB üye ülke vatandaşlarının karar alma süreçlerinde daha fazla yer alabileceği ortamlar yaratılmalı, düşüncelerini ifade edebilmelerine olanak tanınmalı ve AB kurumlarının AB üye ülke vatandaşlarına en yakın seviyede karar alabilmesi sağlanmaya çalışılmalıdır. Diğer yandan demokrasi açığı sorunun giderilmesinde AB vatandaşlarının Avrupa kimliği bilincine sahip olması da demokrasi açığı sorununun çözümüne son derece önemli bir katkı sağlayacağı gerçektir.

Kaynakça

Açıkmeşe, Akgül, S. (2003). Avrupa Birliği'nde Demokratik Meşruiyet Sorunu, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2 (4) , 23-45.

Akşemsettinoglu, G. (2011). Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10 (1), 1-18.

Aktaş, M. (2015). Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105.

Ayaz, E. (2018). Avrupa Birliği Anayasalaşma Süreci ve Lizbon Antlaşması'nın Demokrasi Açığı Sorunu Açısından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (55), 213-224.

Aytuğ, K. (2009). AB Anayasasının Reddedilme Dinamikleri ve AB'nin İzlediği Yeni Strateji: Lizbon Antlaşması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3), 13-30.

Bayram, H., M. (2010). Lizbon Antlaşması: Parlamentoların Avrupa Birliği

- Bozkurt, E., Özcan, M. ve Köktaş, A. (2006). *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara: Asil Yayın-Dağıtım.
- Church, C., H. and Phinnemore, D. (2006). *Understanding the European Constitution: An Introduction to the EU Constitutional Treaty*, New York: Routledge.
- Çelik, M. (2013). Avrupa Birliği'nde Yaşanan Meşruiyet Krizi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2), 151-190.
- Değirmenci, G. (2010). Avrupa Birliği'nin Demokratikleşme Sorunsalı ve Lizbon Antlaşması ile Atılan Adımlar, *Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*. <http://www.bilgesam.org/incele/774/-avrupa-birligi%E2%80%99nin-%E2%80%9Cdemokratiklesme-sorunsali%E2%80%9D-ve-lizbon-antlasmasi-ile-atilan-adimlar/#.XYDeLygzY2w>, Erişim tarihi: 17.09.2019.
- Ejder, Y. (1996). *Hukuk Sözlüğü* (5. Baskı), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Güneş, A., M. (2008). Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), 739-772.
- Habermas, J. (1998). The European Nation State: On the Past and the Future of Sovereignty and Citizenship, *Public Culture*, 10 (2), 397-416.
- Kodakçı, D. (2004). *Genişleme, Avrupa Birliği'nde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri*, (Uzmanlık Tezi). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.
- Kumrulu, G., M. (2003). Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2 (4), 163-191.
- Palabıyık, S. ve Yıldız, A. (2006). *Avrupa Birliği*, Ankara: ODTÜ Yayını.
- Günuğur, H. (2007). *Avrupa Birliği*, Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını.
- Poyraz, E. (2013). Avrupa Birliği'nin Sistem Sorunu: Kamuoyu Eksikliği ve Demokrasi Açığı, *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 13-35.
- Reh, C. (2009). The Lisbon Treaty: De-Constitutionalizing the European Union?, *Journal of Common Market Studies*, 47 (3), 625-650.
- Scruton, R. (1982). *A Dictionary of Political Thought*, London: The Macmillan Press.
- Sinclair, J. (1995). *Legitimate*, Collins Cobuild English Dictionary, London: Harper Collins Pub.
- Şanlı, L. (2005). *Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Woolf, B., H. (1980). *Legitimacy, Legitimate*, Webster's New Colligate Dictionary, Massachusetts: G&C Merriam Company.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Teknoloji Devlerinin İfade Özgürlüğü İhlalleri Işığında Otoriterleşen Liberal Küresel Sistem

Ömer Kemal BUHARİ

Dr.- Serbest Araştırmacı - omerkemal@gmail.com /

Ph.D. – Independent Researcher - omerkemal@gmail.com

Özet

Çalışma (I) yaklaşık 1990lar'dan beri uluslararası arenada belirginlik kazandığı gözlemlenen küreselcilik-milliyetçilik çatışmasını, (II) Batı dünyasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeraltına inen milliyetçi grupların yeniden konsolide oluşunu ve (III) düşünsel olarak müttefik olduğu teknoloji devlerinin olanaklarına da başvurarak otoriterleşme eğilimi gösterdiği gözlemlenen liberal küresel sistemi 11 Eylül 2001 sonrası oluşan uluslararası siyasal konjonktür çerçevesinde birbiriyle irtibatlandırmaktadır. Son dönemlerde Google, YouTube, Facebook, Twitter, Reddit, Wikipedia, Amazon, Apple, Microsoft ve Pinterest gibi "teknoloji devlerinin" belirli siyasi ajandalarla ilişkili olarak içerik silme, hesap kapatma, kara listeye alma, otomatik arama tamamlama özelliğini kapatma, reklam gelirlerini engelleme, sessiz engelleme ve karantinaya alma gibi bazı anti-demokratik yöntemlere başvurduğu gözlemlenmektedir. Rapor edilen bu uygulamalarının çoğunlukla keyfi, yanlı ve etik dışı olduğu görülürken, bu yöntemlerle dezavantaja uğratılan öznelerin genellikle milliyetçilik, muhafazakârlık, Hristiyanlık, kürtaj karşıtlığı, aşı karşıtlığı, "yalan haberler" ve "komplo teorileri" olarak anılan kavramlar ile ilişkili aktörler oldukları anlaşılmaktadır. Hedef alınan grupların genellikle bu ideolojiler arasından seçilmesi teknoloji devleri arasında bu hususta bir ittifak olduğu sonucuna götürmektedir. Adı geçen platformların ifade özgürlüğü ihlalleri somut örneklerle incelenmekte, "yalan haber" ve "komplo teorisi" gibi kavramların bu bağlam dahilindeki işlevleri analiz edilmektedir. Bu belirtilere göre liberal küresel sistem giderek artan bir oranda otoriterleşme eğilimi göstermektedir ve etkili bir hukuki denetim mekanizması kurmadıkları takdirde ulus devletler egemenlikleriyle ilgili "özgür seçimlere müdahale" ve yapay zekâ algoritmalarıyla desteklenen sistematik kanaat değiştirme operasyonları gibi ciddi çeşitli sorunlarla karşılaşacaklardır. Ulusal ve uluslararası literatürde adı geçen platformlar hakkında sayısız çalışma yapılmış olmakla birlikte, imza attıkları ifade özgürlüğü ihlalleri noktasında kapsayıcı ve elde edilen verileri siyasal bir bağlam dahilinde kuramsallaştıran bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurma amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Devleri, Sosyal Medya, İfade Özgürlüğü, Küreselcilik, Milliyetçilik, Liberal Küresel Sistem.

Authoritarianization of the Liberal Global System in Light of Tech-Giants' Free Speech Violations

Abstract

The paper aims to establish a connection between (I) the globalism-nationalism clash ongoing in the international political arena since 1990s, (II) the reconsolidation of nationalist movements in the West that had gone underground in the post-Second World War era, and (III) the liberal global system that is observed to incline towards authoritarianization via its technological facilities, within the post-9/11 international political conjuncture. Recently, tech-giants such as Google, YouTube, Facebook, Twitter, Reddit, Wikipedia, Amazon, Apple, Microsoft and Pinterest have been implementing certain anti-democratic mechanisms such as content deletion, account closure, blacklisting, disabling autocomplete function in searches, demonetization, shadow banning and quarantining based on certain political agendas. Such reported applications of tech-giants are observed to be mostly arbitrary, biased and unethical. Inhibited subjects are regularly those related to nationalist, conservative, pro-Christian, pro-life and anti-vaccination views, "fake news" and "conspiracy theories". Since targeted groups are usually these groups, the possibility of a common agenda among tech-giants becomes imaginable. Concrete examples of free speech violations of the aforementioned platforms are investigated and concepts such as "fake news" and "conspiracy theory" are defined within this context. In light of these symptoms, the liberal global system is increasingly authoritarianizing and nation-states will encounter various problems related to their sovereignty such as "intervention into free elections" and systematic opinion-shifting operations backed by artificial intelligence algorithms in case they do not establish an efficient jurisprudential controlling mechanism. While a myriad of studies have been produced about the "tech-giants", one does not find any item to comprise their free speech violations and to construct a theory from existing knowledge within a political context, to which the paper is dedicated.

Keywords: Tech Giants, Social Media, Free Speech, Globalism, Nationalism, Liberal Global System.

Giriş

Her ne kadar ana akım Batı tarih yazıcılığı diğer çağdaş politik kurum ve değerlerde söz konusu olduğu gibi ifade özgürlüğünde de Eski Yunan'a ve Roma'ya atıf yapmaya eğilim gösterse de (Momigliano, 1973), bugün anlaşılan çerçevesiyle ifade özgürlüğü Aydınlanma hareketinden beri yürürlükte (Powers, 2011). Bu husus Aydınlanma'dan önce insanların ifade özgürlüğünden mahrum olduğu veya post-Aydınlanma yurttaşlarının bu açıdan ideal bir durumda oldukları anlamına gelmese de olgunun kavramsallaştırılmasının ve söylemleştirilmesinin bu dönem ile birlikte Avrupa-Amerikan kültür havzasında başladığını vurgulamak isabetli olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde düzenlendiği şekliyle ifade özgürlüğü "kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve

ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğü” anlamına gelmektedir (AİHS, 2010). Mezkûr özgürlüğün kapsamının sınırlarının çizildiği tanımın devamındaki şerh cümlesinin de gösterdiği üzere, geniş teorik çerçeve pratik hayata uygulandığında bazı yorum ve uygulama farkları doğmaktadır. Örneğin Nazizm, ırkçılık ve antisemitizm ideolojileri söz konusu olduğunda ifade özgürlüğü ilkesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından “nefret söylemi” başlığı altında rafa kaldırılmaktayken (Karan, 2018, s. 7), ve bu ideolojilerin taraftarlarının seslerinin kısılması konusunda Batı kamuoyunda belirli bir konsensüs gözlemlenmekteyken, aynı hassasiyete diğer grupları hedef alan söylem ve eylemlerde her zaman rastlanılmamaktadır. Siné lakaplı Fransız karikatürist Maurice Sinet’in 2006’da İslam karşıtı karikatürleri yayınlayan Charlie Hebdo adlı mizah dergisinden 2008 yılında antisemitizm suçlamasıyla kovulması (Sousa Santos, 2015, s. 5) ve bu durumun ifade özgürlüğü ile ilgili eserler üreten ve Charlie Hebdo çalışanlarını “ifade özgürlüğü şehitleri” ilan eden sosyal bilimcilerin gündemine giremediği dikkate alındığında, bu husustaki çifte standartların sadece hukuki sahada değil, bizatihi fiili hayatın ve zihinlerin içerisinde de mevcut olduğu realitesi öne çıkmaktadır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan liberal küresel sistemin ifade özgürlüğünün tarafsız biçimde uygulanması noktasında her zaman başarılı olamadığı realitesine işaret etmektedir.

Bireylerin kanaatlerini paylaşabilme ve paylaşılan kanaatleri dinleyebilme hakkına sahip olmaları sadece demokrasi rejiminin işleyişi adına elzem olmakla kalmamakta, aynı zamanda insan onuruna ve insanın kendini gerçekleştirme ideali ve psikolojik ihtiyacına uygun düşmektedir. Yaygınlaşmasını müteakip internet, ifade özgürlüğünden en kapsamlı ve sorunsuz şekilde faydalanılan ortam haline gelmiştir. Çağımızda insanların kişisel kanaatlerini paylaşmasının veya başkaları tarafından paylaşılan kanaatleri öğrenmesinin birincil aracı tartışmasız biçimde internettir. Bunun yanında, günümüzde özellikle uluslararası ilişkiler ve iletişim alanlarında gözlemlenen bazı gelişme ve belirtiler ifade özgürlüğünün yaşam alanının gitgide daha da daraltılmakta olduğunu göstermektedir. Ulus devletlerin çeşitli sebeplerle belirli içeriklere vatandaşlarının erişmesini engellemesi olarak bilinen “internet sansürü” olgusu madalyonun sadece bir yüzünü teşkil etmektedir. Madalyonun ihmal edilen *karanlık* yüzünde ise; ideolojileri, amaçları ve perspektifleriyle küreselcilik ideolojisine yakın olarak konumlanan ve “teknoloji devleri” olarak bilinen devasa sanal platformların gittikçe artan oranda yöneldikleri tarafgir ve baskılayıcı uygulamalar yer almaktadır. Çalışma, bu gelişmeleri 11 Eylül 2001 olaylarından beri süregelen “liberal küresel sistemin otoriterleşmesi” sürecinin bir parçası olarak kuramsallaştırmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde adı geçen sanal platformlar hakkında sayısız çalışma yapılmış olmakla birlikte, imza attıkları ifade özgürlüğü ihlalleri noktasında kapsayıcı ve elde edilen verileri siyasal bir bağlam dahilinde kuramsallaştırma amacı güden bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Uluslararası Siyasal Konjonktür

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşen ve Soğuk Savaş sırasında da her fırsatta yeniden vurgulanan zihinsel dikotomiye göre savaşın komünist olmayan galipleri ve onların müttefikleri "özgür dünyayı (*free world*)", Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve etkisi altındaki ülkeler ile Orta Doğu ülkeleri ise totaliter, baskıcı ve anti-demokratik rejimleri temsil etmekteydi. Bu dönemde Batı dünyası küreselci ideolojinin siyasi ajandasıyla uyumlu olarak, başarısızlığa uğramış Milletler Cemiyeti'nin (MC) yerine Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasında öncü rol oynamış, Avrupa Birliği'ni (AB), Uluslararası Para Fonu'nu (IMF) ve benzer uluslararası ve uluslararası organizasyonları kurmuştur. Bunun Batı devletlerini yöneten kadroların önemli bir kısmının küreselci ideolojiye olan düşünsel ve duygusal bağlılığı yanında en önemli sebeplerinden birisi de aktörler arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisidir. Örneğin Amerikan emperyalizminin ve küreselciliğin uzun bir süre birbirlerini desteklediği ve birbirlerinden beslendiği bilinmektedir (Cha, 2019, s. 3-4). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) uluslararası ticaretin yanında bir yandan da küresel sistemin muhafazasını sağlarken, askeri-siyasi olarak önemli bir varlığa sahip olmayan AB ve Japonya gibi müttefikleri ise daha çok üretim ve ihracata yoğunlaşmıştır. Küreselciliğin temel ilkelerinden olan "malın serbest dolaşımı" dünya pazarlarının Batı menşeli ürünlerle doyumunu sağlamış, mevzubahis ülkeler milli servetlerine servet katmıştır. Ancak belirli bir süre sonra anlaşmazlıklar baş göstermiş, birçok Batı ülkesinde küreselciler ve milliyetçiler adı altında çatışan iki grup ortaya çıkmıştır (Haidt, 2016, s. 46). ABD'deki milliyetçilerde küreselci politikaların ulusal çıkarlara zarar verdiği kanaati doğmuş (Lester ve Manak, 2018, s. 6), AB'dekiler ise Avrupa'nın da "oluşturulmasına yardımcı olduğu Batı medeniyeti modelinin Amerikanizasyon ile eş anlamlı olduğunu ve kendi kimliğini tahrip ettiğine" (Zúquete, 2018, s. 2) kani olmaya başlamıştır. Bu durumun paradoksal sonuçlarından birisi de sol tandanslı bir hareket olan küreselleşme karşıtlığının (*anti-globalization*) sağ tandanslı bir hareket olan küreselcilik karşıtlığına (*anti-globalism*) evrilmesi olmuştur (Voelz, 2017, s. 523).

Burada geniş bir parantez açmak gerekirse, 21. yüzyıla damgasını vuran, adeta yeni milenyumun uvertürünü yapan hadise kuşkusuz 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York şehrinde yaşananlardır. Bu olaylar sadece Batı'daki ve tüm dünyadaki İslam algısını ve Batı-İslam ilişkilerini dinamitlemekle kalmamış, aynı zamanda olayların Batı'ya bakan yüzünde, Batı ülkelerindeki güvenlik-özgürlük dengesini güvenlik lehine, daha doğrusu özgürlük aleyhine bozmuştur. 11 Eylül olaylarından sonra başlayan "terörle küresel mücadele (*global war on terror*)" söylemi (bk. Koechler, 2007) ve güvenlikleştirme dalgası Batı kamuoyunu ve onun etkisi altındaki tüm ülkeleri derinden değiştirmiş ve değiştirmeye devam etmektedir. Aysbergin görünür kısmında havalimanlarında artırılan önlemler yer alırken, asıl gelişmelerin istihbarat alanında yaşandığını dünya kamuoyu Edward Snowden isimli bir Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) çalışanından öğrenmiştir. NSA'nın 1,7 milyon gizli belgesini dünya kamuoyuyla paylaşan Snowden içinde yaşadığımız dünyanın parametreleri hakkında oldukça aydınlatıcı bir

rol oynamıştır. Buna göre daha önce bir “komplo teorisi” olarak itibardan düşürülen kitlelerin gözetimi hususunun aslında bilfiil yaşanan gerçek olduğu ortaya çıkmış, PRISM kod adlı gizli NSA programı aracılığıyla Apple, Google, Facebook ve diğer şirketlerden NSA’ye ve İngiliz istihbarat örgütü GCHQ’ye internet kullanıcıları hakkında veri aktarıldığı ortaya çıkmıştır (Verble, 2014, s. 15). Daha önce ECHELON isimli programın Avrupa Parlamentosu’na sunulan *STOA Interception Capabilities 2000* adlı rapor yoluyla ifşa olması ile ABD, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık’tan oluşan ve “Beş Gözler” olarak bilinen ülkelerin 1971’den bu yana küresel çapta telefon, faks ve bilgisayar verilerini topladığı bilinirken (Piodi ve Mombelli, 2014), Snowden’in paylaştığı belgelerden dinleme istasyonlarının sadece bu beş ülkede olmadığı, Almanya, Brezilya, Hindistan, Japonya, Kenya, Kıbrıs, Oman ve Tayland’da da, yani birbirinden çok farklı kültür havzalarında da farklı kod adları altında aynı faaliyeti yürüttüğü öğrenilmiştir. Bu bulgulardan çıkan sonuç sıradan vatandaşlarınkiler de dahil olmak üzere elektronik ortamda yapılan hemen hemen tüm eylemlerin uzunca bir süredir kayıt altına alındığıdır. Bu durum ise; kurgu dünyasında George Orwell’in *1984* adlı eserini ve Jonathan Nolan’ın *Person of Interest* adlı televizyon dizisindeki neredeyse bütün dünyayı gözetleyen yapay zekâ “*machine*” üzerinden anlatılanlara tekabül etmektedir. Son olarak aradaki bağı kurmak adına NSA’in yetkilerinin 11 Eylül’den hemen sonra George W. Bush tarafından artırıldığını hatırlatmak gerekmektedir (Landau, 2013, s. 56). Bütün bunlar mezkûr teknoloji devlerinin ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra teşkil edilen liberal küresel sistemin demokratik ahlak konusunda söylemleri ve eylemleri arasında önemli bir mesafe bulunduğunu göstermektedir.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bir diğer siyasi gelişme de Batı ülkelerinde sağ tandanslı milliyetçi ideolojilerin Batı siyasetinin periferisinden merkeze yaptıkları yolculuktur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD önderliğinde başlatılan *re-education* programının oluşturduğu demokratikleşme dalgasıyla birlikte yeraltına inen gruplar 11 Eylül’ü takip eden süreç içerisinde tekrar görünür olmuş, örgütlenme ve toplumsal etkilerini artırma yolları aramaya başlamıştır. Bunun altında yatan sebeplerden birisi liberal küresel sistemin yaşadığı “çifte kriz” (bk. Cha, 2019, s. 4-5) olarak gösterilmekle birlikte, önemli bir diğer sebep de küreselcilik ve milliyetçilik ideolojileri arasındaki çatışmadır. Çatışmanın, küreselciliğin nihai amaçları ve ulus devletlerin egemenlik mücadelesi arasındaki çelişkiden (Hobsbawm, 1998, s. 8; Esenov, 2006, s. 40) ve bu bağlamda etkisini artıran “popülist milliyetçi” (bk. Miller-Idriss, 2019) dalgalardan doğduğu söylenebilir. Örneğin 2018 yılında BM’de yaptığı konuşmada ABD başkanı Donald Trump ulusal egemenliği dayanak göstererek açıkça ülkesinin “küreselleşme ideolojisini reddettiğini” ifade etmiştir (UN News, 2018). “Küreselciler” ve “vatanseverler” arasında ayırım yapan benzer bir ifade Fransa Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen tarafından 2017 Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde dile getirilmiştir (Laxer, 2019, s. 203). Aynı zamanda küreselleşmenin Batı toplumlarında “her türlü toplumsal gerilime” sebep olduğu, azınlığı mutlu ederken, “eğitimsiz ve hareketsiz büyük kitlelere” kaybettirdiği görüşü öne çıkmıştır (Cox, 2018, s. 260). Bu

bağlamda liberal küresel kapitalist sistemin dünya servetinin önemli bir kısmını elinde bulunduran Batı toplumlarına dahi refah getirmekte başarısız olduğu söylenebilir. Nitekim 2011 yılında liberal küresel sistemin kalbinin attığı Wall Street kendilerine %99 adı veren *Occupy* hareketi tarafından “işgal” edilmiş, protestolar haftalar içerisinde 1500 dünya şehrine yayılmıştır (van Gelder, 2011, s. 2). Küreselciliğin ulus devletler için ciddi bir tehdit teşkil ettiğine inanan Batılı vatandaşların tepkisi sonucunda ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde milliyetçi liderler yönetime geçmiş ve 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Kimlik ve Demokrasi (ID) adı altında Avrupa ülkelerindeki aşırı sağ partilerin toplandığı grup oylarını yüzde 37 gibi yüksek bir rakamla artırmıştır. Yine 2016’da yapılan Brexit referandumu sonucu İngiliz halkının ülkelerinin küreselciliğin tarihteki en büyük projelerinden biri olan AB’den çıkması yönünde yaptığı demokratik tercih bu çatışmanın bir yansıması olarak görülmektedir.

Bu noktada can alıcı husus Batı’daki milliyetçi aktörlerin, büyük ölçüde liberal küresel sisteme ideolojik olarak yakın olan ana akım medyanın kapılarının kendilerine genellikle kapalı tutulmasının da etkisiyle, iletişim, propaganda ve örgütlenme faaliyetlerini çoğunlukla internet üzerinden sağladıkları ve interneti oldukça etkili bir şekilde kullandıkları gerçeğidir (Schmidt, 2019). Tam da bu sebeple teknoloji devlerinin internetteki nüfuzlarını kullanarak bu grupları önleme amacı güttükleri ihtimali belirlemektedir.

Çalışmaya konu olan teknoloji devlerinin bu çatışmanın liberal küresel sistem tarafında, dezavantaja uğrayan grupların ise genellikle muhafazakâr-milliyetçi tarafta yer aldığı gözlemlenmektedir. Diğer siyasi ideolojilere nispeten küreselciliğin daha az görünür olmayı tercih etmesinden ve teknoloji devlerinin opak yapılanmaları ve tarafsızlık söylemlerini koruma çabaları dolayısıyla bu gözlemi kesin olarak temellendirmek güç olmakla birlikte, Facebook CEO’su Zuckerberg’in “Building Global Community” (2017) adlı yazısında başvurduğu kelime hazinesi gibi, küreselcilik ve teknoloji devleri arasındaki düşünsel bağı gösteren ipuçları bulunmaktadır. Bu ipuçlarından daha ötede ise küreselleşme olgusunda teknoloji devlerinin oynadığı devasa organik işlev yer almaktadır. Bu sebeple de teknoloji devleri küreselleşme tanımlarının önemli birer bileşenini oluşturmaktadır (bk. Steger, 2013, 33-34). En açık göstergelerden birisi ise çalışmada değinilen ve neredeyse her zaman muhafazakâr-milliyetçi aktörlerin maruz kaldığı ifade özgürlüğü ihlalleridir. Bahsi geçen teknoloji devlerinin liberal veya küreselci aktörlere karşı bu tarz uygulamalara başvurmalarına rastlanmamaktadır.

Teknoloji Devlerinin İfade Özgürlüğü İhlalleri: Somut Örnekler

Demokrasi kanaatlere dayanan bir yönetim şeklidir zira belirli aralıklarla yapılan seçimlerde kullanılan oyların rengi yöneticileri belirler. Dolayısıyla demokratik bir sistemde güce ulaşmada algı yönetimi ve kanaat oluşturma hususları birincil öneme sahiptir. İnternetin, sosyal medyanın ve akıllı telefonların insanlığın büyük bir kısmının kullanımına girdiği iletişim çağında konvansiyonel medyanın eski gücüne sahip olduğunu söylemek

mümkün gözükmemektedir. Bunların yerini bireylerin taşınabilir cihazları aracılığıyla günün yirmi dört saati boyunca ulaşabildikleri sosyal medya platformları almıştır. Önceden etraflarında olup biten olaylar hakkında bilgi almak noktasında konvansiyonel medyaya muhtaç olan kitleler artık kendilerine hazır bir paket olarak verilen anlatılara inanma zorunluluğundan özgürleşmiş şekilde olay yerinden gönderilen görüntüleri ve atılan *tweet*leri anlık zaman ölçeklerinde takip edebilmektedir.

Güncel Alexa (2019) verilerine göre adı geçen teknoloji devlerinin önemli bir kısmı küresel çapta en çok ziyaret edilen elli site arasında yer almaktadır. “Arap baharı” adı verilen olayların (Howard vd., 2015) veya 2016 ABD seçimlerinin (Epstein ve Williams, 2019) de gösterdiği üzere, bu platformların dünyada yaşanan siyasi gelişmelerde oynadıkları rol yadsınamaz ölçülerdedir. Söylem itibarıyla ve ilk bakışta tarafsız platformlar olma iddiasında olmakla birlikte başvurdukları uygulamalar bu iddiaları çürütebilmektedir. “Nefret”, “zararlı içerik”, “dezenformasyon” ve “yalan haberler” gibi öznel kavramlar yoluyla liberal küresel sistemin halihazırdaki en büyük muhalifi konumundaki milliyetçi oluşumların seslerinin kısılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sayılan teknoloji devleri arasında Google’ın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Algoritmalarının başarısı sayesinde Altavista ve Yahoo gibi seleflerini geride bırakarak küresel liderliğe oturan bir arama motoru haline gelmiştir. Bunun sonucunda günümüzde bilgiye ulaşmak için kullanılan birincil aygıt haline gelmiştir. Dünya internet aramalarının %92’sini kontrol ederek (Mitchell, 2018) adeta global bir epistemolojik araca dönüşmüş, bu sebeple “en güçlü ve değişken internet eşik bekçisi [*gatekeeper*]” (Rosen, 2018) olarak tanımlanmaktadır. “Gerçeği erişilebilir yapma gücüne” (Grimmelmann, 2009, s. 950) sahiptir ki bu güç aynı zamanda “gerçeği erişilemez yapma gücü” anlamına da gelmektedir. Google hakkında onlarca bilimsel çalışmaya imza atan Robert Epstein’in gösterdiği üzere (2016) Google’ın uyguladığı yöntemler arasında otomatik tamamlama özelliğinden çıkarma, haber sitelerini kara listeye alma, siteleri arama motorunda kara listeye alma ve karantinaya alma vardır. Bu uygulamaların bazı örnekleri şu şekilde sıralanmıştır: 2003 yılında Google’ın haber platformu olan Google News, Indymedia San Francisco’yu İsrail-Filistin meselesinde İsrail devletini eleştiren bir içeriğini antisemitik olarak değerlendirerek sansürlemiştir (Letta, 2008, s. 53). Kürtaj karşıtı Hristiyan bir grubun “kürtaj” kelimesi aratıldığında gösterilmesini istediği reklam Google tarafından “kürtaj hususunun dini görüşlerle karıştıran siteleri reddetme politikası” gereğince reddedilmiştir, ancak grubun ifade ettiği üzere aynı şirket “kürtaj kliniklerinden, seküler kürtaj yanlısı sitelerden ve dine saldıran sekülerist sitelerden” (Caldwell, 2008) reklam kabul etmektedir. Dünya Sosyalist Web Sitesi (World Socialist Web Site, 2017) Google’ın yeni arama protokolünün 13 lider sosyalist, ilerlemeci ve savaş karşıtı web sitesine erişimi engellediğini ve bunun sonucunda bu sitelerde ciddi bir trafik kaybı yaşandığını duyurmuştur. Son olarak Amerikalı muhafazakâr aktivist James O’Keefe’in yönettiği Project Veritas oluşumu Google’ın 2020 ABD başkanlık seçimlerini “yeni bir Trump

vakası yaşanmaması” için manipüle edeceğini ifade eden, Jen Gennai isimli bir Google yöneticisini gizli kamera yoluyla ifşa etmiştir (Barria, 2019). Bu video yine Google’a ait olan YouTube sitesi tarafından “gizlilik ihlali” gerekçesiyle kaldırılmıştır. Şirket içinden bir çalışan tarafından sızdırılan belgelere göre Google “*machine learning fairness*” adlı bir program aracılığıyla arama sonuçlarının dayandığı yapay zekâyı manipüle etmektedir (Hartssock, 2019). Bu gelişmeler üzerine ABD kongre üyesi Louie Gohmert Google şirketine seçimlere müdahale etmeme çağrısı yapmış, ABD senatörü Ted Cruz Karan Bathia adındaki Google yöneticisini bu konuda resmi olarak sorgulamış, ABD başkanı Trump Google’ın yargılanması gerektiğini ifade etmiş (Chapman, 2019) ve teknoloji devlerinin eylemlerini bireysel girişimler yoluyla açığa çıkaran aktivist O’Keefe’e 11 Temmuz 2019 tarihinde Beyaz Saray’da düzenlenen sosyal medya zirvesinde teşekkür ve övgülerini iletmiştir. Bu reaksiyonlar halihazırda ABD’yi yöneten kadronun adı geçen teknoloji devlerinin tarafgir uygulamalarından ve meydan okumalarından haberdar olduğunu göstermektedir.

Google harici platformların uygulamalarına değinilecek olursa, 2016’da CEO’sunun Trump yanlısı kullanıcılarının gönderilerinin içeriklerini sessizce değiştirmesiyle bilinen Reddit (Blake, 2016), yukarıda bahsedilen videoyu yayınlayan platformun “u/ProjectVeritas” adlı kullanıcı hesabını engellemiştir. Apple bünyesinden kürtaj yaptırmak isteyen kadınlar için dua edilmesini sağlayan bir uygulamayı liberallerin baskısı üzerine silmiştir (Chiaromonte, 2017). Twitter sitesinin yöneticileri Trump yanlısı kullanıcıları sessiz engelleme (*shadow banning*) adlı uygulama yoluyla sansürlemeyi tartışırken gizli kamera yoluyla ifşa edilmişlerdir (Project Veritas). Facebook’un fikri mülkiyet departmanında içerikleri gözden geçirmekle sorumlu olan bir çalışan sitenin “Sigma” adlı bir program aracılığıyla siyaseten muhalif olarak algıladığı videoların görüntülenme sayılarının düşürüldüğünü (*deboosting*) açıklamıştır (Project Veritas, 2019). Pinterest sitesinin bir çalışanı sitenin kürtaj karşıtı bir siteyi ve bazı muhafazakâr haber sitelerini pornografik sitelerin bulunduğu özel bir “kara listeye” aldığını, aynı zamanda “İncil ayetleri” ve “Paskalya” gibi Hristiyan dinine ait bazı ifadelerin otomatik aramalardan çıkarıldığını sızdırmıştır (Newkirk ve Wagner, 2019). Amazon sitesi Yahudi soykırımına alternatif bakışlar getiren kitapların (The Guardian, 2018) ve aşî karşıtı kitapların (Bever, 2019) satışını durdurmuştur. Microsoft, “*edge*” adlı internet tarayıcısının kullandığı “*newsguard*” uygulaması yoluyla “yalan haberlerle” mücadele adına bazı medya organlarının sitelerini ziyaret edenlere uyarı göndermektedir (The Guardian, 2019). 2015 yılında Wikipedia hakkında gösterime giren bir belgesel (Fiedler ve Speer, 2015), sitenin siyasi olarak karşıt gördüğü figürleri itibarsızlaştırma ve şeffaf olmayan moderasyon yapısı yoluyla içerikleri sansürleme yöntemlerini detaylarıyla ele almaktadır.

Teknoloji devleri aynı zamanda ifade özgürlüğünü kısıtlamak noktasında birbirleriyle “dayanışma” gösterebilmektedir (Russia Today, 2019; Hall, 2019). Bu durum aralarında adı konmamış bir ittifak olduğuna işaret

etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, teknoloji devlerinin ifade özgürlüğünü ihlal eden uygulamaları nicelik ve nitelik bakımından ele alındığında “dikkatsizlik” veya “bireysel ihmaller” gibi eşikleri çoktan geçmiş gözükmektedir. Daha çok belirli gündemler etrafında organize olmuş ve bunlar söz konusu olduğunda ortak hareket eden aktörlerin varlığından söz etmek mümkün görünmektedir.

Yalan Haberler ve Komploların Teorileri

Post-modern çağ “hakikat” kavramını kategorik olarak reddetse de insanların bilgi ve bilginin taşıyıcısı olan haberlere müracaat etmelerinin birincil sebebi hakikati öğrenmektir (Tandoc vd. 2018, s. 140). Kelime anlamının da gösterdiği üzere “medya” bilginin içsel veya dışsal bir amaç için edinilmesi için başvurulan, yani özne ve bilgi arasında işlev gören araca verilen addır. Bu araç aynı zamanda insanların bilgiye ulaşması önünde bir “filtre” teşkil ettiği için yukarıda da belirtildiği üzere devasa bir güç anlamına gelmektedir.

2016 ABD başkanlık seçimlerinden önce, adaylardan Hillary Clinton’ın elektronik yazışmaları Wikileaks oluşumu tarafından ele geçirilip internette paylaşılmıştır. Bunun üzerine sanal ortamda dolaşıma giren “Pizzagate” hadisesinin seçim sonuçlarını etkilediği öne sürülmüştür. Hadiseyi müteakip ortaya atılan *fake news* (yalan haberler) kavramı kabaca “okurları yanlış yönlendirebilecek, kasıtlı ve doğrulanabilir biçimde yanlış haberler” olarak tanımlanmaktadır (Tandoc vd., 2018, s. 138). Google’da yazılım mühendisi olarak çalışan Mike Wacker, bir Google yöneticisinin “şirketin yalan haberler ile mücadele etmesi gerektiğini, çünkü Trump’ın [seçimi] onlar sayesinde kazandığını” ifade ettiğini aktarmıştır (Bukhari, 2019). Bu gelişmelere paralel olarak Facebook, Twitter, YouTube, Google, Microsoft ve Reddit’in de içinde bulunduğu teknoloji devleri “yalan haberlere” karşı mücadele ettiklerini beyan ederek sistematik biçimde milliyetçi-muhafazakâr içerikleri engellemeye başlamıştır. Son olarak YouTube “komplolarını” ve “zararlı içerikleri” bünyesinden sileceğini açıklamış (Griffin, 2019) ve bunu gerçekleştirmiştir. Bu uygulamalar 2019 yılı itibariyle devam etmekte olup diğer hadiselerde ifade özgürlüğü ihlalleri konusunda hassasiyetlerini bildiren AB’nin bu gelişmelere tepki göstermesi beklenirken, Avrupa Komisyonu tarafından teknoloji devlerinin yalan haberlerle savaşta “yeteri çabayı göstermediği” belirtilmiş, “daha fazla mücadele etmeleri gerektiği” söylenmiştir (Chee, 2019).

Buradaki en büyük sorun kavramsaldır. Özellikle sanal ortamda dolaşımda olan bazı görüşlerin “yalan haber” ve “komploların teorisi” olarak etiketlendiği gözlemlenmektedir. Bu süreç genellikle resmi makamların bu görüş ve iddiaları yalanlamasıyla başlayıp ana akım medya organlarının itibardan düşürücü içerikleriyle devam etmektedir. Ancak geçmişte uzunca bir zaman “komploların teorisi” olarak etiketlenen bazı iddiaların doğruluğu günümüzde devlet kanalları tarafından itiraf edilmektedir. Örneğin yukarıda ifade edilen kitlesel gözetim hususu Snowden NSA belgelerini açıklayınca dek “komploların teorisi” olarak adlandırılmaktaydı. Hatta söz konusu husus artık tartışmaya yer kalmayacak kadar açıklık kazanmasına ve mekanizmayı

yönetenler tarafından dahi yalanlanmamasına rağmen Wikipedia tarafından “*New World Order (conspiracy theory)*” başlığının “*mass surveillance*” kısmı altında bu çalışmanın yazıldığı tarih itibariyle hala bir komplo teorisi olarak yansıtılmaktadır. O halde sorulması gereken soru öne sürülen bir iddianın gerçek mi yoksa “komplo teorisi” mi olduğunu herkes adına belirleme yetkisinin nereden edinildiğidir. Buna bağlı olarak, eğer bu tespit edilemiyorsa, hangi etik koda dayanarak belirli bir zaman için “komplo teorisi” olarak etiketlenen görüşler sansürlenebilmektedir? Aynı şekilde herhangi bir platformdaki bir haberin “yalan” veya “gerçek” olup olmadığına kim karar vermektedir? Birçok ana akım medya organının takipçilerini kasıtlı olarak yanılttığı vakalar sayısız defa ortaya çıkmıştır. Google, YouTube, Twitter, Facebook ve diğer teknoloji devleri eğer “yalan haberlerle” mücadele ediyorlarsa, eğer ideolojik değilse, hangi saiklerle bu sitelere erişimi engellemektedir?

Sonuç ve Değerlendirme

İçinde bulunduğumuz çağ küreselleşme adı verilen olguyu olumlayan, ideolojik olarak destekleyen, nihai olarak toplumlar arasındaki maddi ve manevi sınırların kalkmasını hedefleyen ve “küreselciler” olarak adlandırılan transnasyonal bir grup ile halihazırda yürürlükte olan ulus-devlet modeli dahilinde kendi ulusal egemenliklerini savunan ve “milliyetçiler” olarak adlandırılan, ilki kadar homojen olmayan grup arasındaki çatışmaya sahne olmaktadır. Çatışma grupların amaçladığı dünya düzeni ekseninde gerçekleşmektedir. Bulgulara göre ikinci grubun Batı toplumlarında kazandığı güç sonucunda küreselci ideolojiye yakın olduğu bilinen ve “teknoloji devleri” olarak anılan devasa sanal platformlar geniş teknolojik imkanlarından da yararlanarak kendi siyasi ajandalarına uymayan görüşleri baskı altına almaya başlamıştır. Belirtilere göre daha önce liberal bir görünüm arz eden küreselcilik kabuk değiştirmeye başlamıştır. Kısıtlamaya ve dezavantaja uğrayanlar genellikle kürtaj karşıtı, aşı karşıtı, milliyetçi, Hristiyanlık yanlısı, “yalan haber” ve “komplo teorisi” içeren sitelerden oluşmaktadır, bu da mevzubahis platformların en azından siyaseten birlikte hareket ettiği kanaatini uyandırmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus küreselcilerle milliyetçiler arasında vuku bulduğuna inanılan çatışmanın mahiyetinden, bu çatışmada hangi tarafın ahlaki üstünlüğe sahip olduğundan veya teknoloji devlerinin halihazırda hangi grupları hedef aldığından ziyade bu boyutta dengelenemez bir gücün mevcudiyeti ve aktif olarak kullanımda oluşudur. Halihazırda stratejik planı doğrultusunda Batı’daki milliyetçi grupları hedef alan akıl gelecekte yaşanacak gelişmeler doğrultusunda farklı hedeflere yönelebilecektir. Bu noktada bu gücün egemen devletlerin teknokrat kadroları tarafından oluşturulacak yasal düzenlemeler yoluyla denetlenmesi gerektiği, aksi takdirde ulusal egemenlikten söz edilemeyeceği gerçeği açıklık kazanmaktadır.

Küreselciliğe ve liberalizme yakın oldukları bilinen, ifade özgürlüğünün en rahat kullanıldığı ortam olan sanal ortamda faaliyet gösteren ve her fırsatta diğer aktörlere ifade özgürlüğünün önemini hatırlatan teknoloji devlerinin

anti-demokratik uygulamalara girişmesi ve çeşitli bahaneler altında sansürcülüğe yönelmeleri beklenmeyen bir gelişmedir. Karşı karşıya olunan yıllık ciroları milyarlarca dolarla ifade edilen, bağımsız çok uluslu şirketler olarak çok iyi organize, teknolojinin en gelişmiş imkanlarından yararlanan, bazen çeşitli bahanelerle aşıktan sansür uygulayan, bazen de *shadow banning*, *deboosting*, kullanıcı yorumlarını habersiz değiştirme ve *machine learning fairness* gibi yöntemlerle “sessizce” hareket eden, tarafsız birer platform olmaktan ziyade siyasi ajandalar doğrultusunda aktörler haline gelen teknoloji devlerinin meydan okumasıdır.

Kaynakça

- AİHS. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, Avrupa Antlaşmaları Serisi, No. 5.
- Alexa. (2019). The top 500 sites on the web. (<https://www.alexa.com/topsites> adresinden 16.6.2019 tarihinde erişildi.)
- Allcott, H. ve Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*. 31 (2), 211-236.
- Barria, C. (2019, Haziran 24-5). Insider exposes Google’s efforts to influence 2020 election against Trump. *Russia Today*.
- Bever, L. (2019, Mart 18). Censorship or social responsibility? Amazon removes some books peddling vaccine misinformation. *Washington Post*.
- Blake, A. (2016, Kasım 25). Reddit CEO admits editing posts, directing obscene comments to pro-Trump administrators. *Washington Times*.
- Bukhari, A. (2019, Mart 11). Google Manager Said Company Must Stop ‘Fake News’ Because ‘That’s How Trump Won’. *Breitbart*.
- Caldwell, S. (2008, Nisan 9). Christian group sues Google after search engine refuses to take its anti-abortion adverts. *Daily Mail*.
- Cha, T. (2019). Is anybody still a globalist? Rereading the trajectory of US grand strategy and the end of the transnational moment. *Globalizations*, Online Publication, DOI: 10.1080/14747731.2019.1611011.
- Chapman, B. (2019, Haziran 26). Trump threatens to sue Twitter, Google, Facebook after issuing bias claims. *Independent*.
- Chee, F. Y. (2019, Mayıs 17). Google, Facebook, Twitter rapped for not doing enough in EU fake news fight. *Reuters*.
- Chiaromonte, P. (2017, Ekim 17). Apple censored pro-life group by dropping app, activists say. *Fox News*.
- Cox, M. (2019). Nationalism, nations and the crisis of world order. *International Relations*. 33(2), 247-266.
- Epstein, R. (2016, Haziran 22). The New Censorship: How did Google become the internet’s censor and master manipulator, blocking access to millions of websites? *US News*.

Epstein, R., ve Williams, E. (2019, April). Evidence of systematic political bias in online search results in the 10 days leading up to the 2018 U.S. midterm elections. Paper to be presented at the 99th annual meeting of the Western Psychological Association, Pasadena, CA.

Esenov, M. (2006). Globalization and the Problems of National Sovereignty. *The Caucasus & Globalization*. 1(1), 38-40.

Fiedler, M. ve Speer, F.-M. (2015) Die dunkle Seite der Wikipedia. Almanya.

Griffin, A. (2019, Haziran 5). Youtube to delete thousands of accounts after it bans supremacists, conspiracy theorists and other 'harmful' users. *The Independent*.

Grimmelmann, J. (2009). The Google Dilemma. *New York Law School Law Review*. 939.

Haidt, J. (2016). When and Why Nationalism Beats Globalism. *Policy*. 32(3), 46-53.

Hall, A. (2019, Haziran 12) Twitter Suspends Project Veritas After It Exposes Pinterest. *mrcNewsBusters*.

Hartsock, C. (2019, Haziran 24). Insider Blows Whistle & Exec Reveals Google Plan to Prevent "Trump situation" in 2020 on Hidden Cam. *Project Veritas*.

Hobsbawm, E. (1998). The Nation and Globalization. *Constellations*. 5(1), 1-9.

Howard, P. N. vd. (2015). Opening Closed Regimes : What was the Role of Social Media during the Arab Spring? *Project on Information Technology & Political Islam, Working Paper*.

Hallberg, P. ve Virkkunen, J. (2017). *Freedom of Speech and Information in Global Perspective*. London: Palgrave Macmillan.

Karan, U. (2018). *İfade Özgürlüğü: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 2*. Ankara: MRK.

Koechler, H. (2007). The "Global War on Terror" and its Implications for Muslim-Western Relations. *International Roundtable Conference*. Universiti Sains Malaysia, Centre for Polityc Research and International Studies. Penang, Malaysia.

Landau, S. (2013). Making Sense from Snowden: What's Significant in the NSA Surveillance Revelations. *IEEE Security & Privacy*, 11(4), 54-63.

Laxer, E. (2019). *Unveiling the Nation: The Politics of Secularism in France and Quebec*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Lester, S. ve Manak, I. (2018). The Rise of Populist Nationalism and the Renegotiation of NAFTA. *Journal of International Economic Law*, 21(1), 151-169.

Letta, V. (2008). In Google we trust: Storia, vizi e virtù di un motore di ricerca nordamericano (Lisans bitirme tezi).

(https://etd.adm.unipi.it/theses/available/etd-10132008-104502/unrestricted/TESI_Vincenzo_Letta_07_cut.pdf adresinden 26.6.2019 tarihinde erişildi.)

Miller-Idriss, C. (2019). The Global Dimensions of Populist Nationalism. *The International Spectator*. 54(2), 17-34.

Mitchell, S. (2018, Şubat 16). 6 Ways to Rein in Today's Toxic Monopolies. *The Nation*.

Momigliano, A. (1973). Freedom of Speech in Antiquity. In P. P. Wiener (Ed.), *Dictionary of the History of Ideas*, 2 (252–63). New York.

Newkirk, M. ve Wagner, K. (2019, June 13). Pinterest is Latest Tec Company Drawn Into U.S. Culture Wars Bloomberg.

Piodi, F. ve Mombelli, I. (2014). The ECHELON Affair: The EP and the global interception system 1998-2002. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Powers, E. (2011). Introduction: Freedom of Speech: Contemporary Issues and a History in Freedom of Speech: The History of an Idea. Lewisburg: Bucknell University Press.

Project Veritas. (Bilinmeyen Tarih). American Pravda: Twitter. Project Veritas.

Project Veritas. (2019, Şubat 27). Facebook Insider Leaks Docs; Explains "Deboosting," "Troll Report," & Political Targeting in Video Interview. Project Veritas.

Rosen, J. (2018, Kasım 30). Google's Gatekeepers. *The New York Times Magazine*.

Russia Today, (2019, Haziran 13-14) Youtube removes Project Veritas video on Pinterest's 'censorship of conservative views'. Russia Today.

Schmidt, N. (2019, Nisan 2). *Rechtspopulisten dominieren politische Diskurse auf Social-Media-Plattformen*. *Der Tagesspiegel*.

Sousa Santos, B. (2015). Charlie Hebdo: Some Tough Quandaries. *Global Dialogue*. 5(1), 4-6.

Steger, M. B (2013). *Globalization: A Very Short Introduction*, 3. Baskı, Oxford: Oxford University Press.

Tandoc, E. C. vd. (2018). Defining Fake News: A typology of scholarly definitions. *Digital Journalism*. 6(2).

The Guardian, (2018, Mart 20). Booksellers remove racist and Holocaust denial titles from their websites. *The Guardian*.

The Guardian. (2019, Ocak 23). Don't trust Daily Mail website, Microsoft browser warns users. *The Guardian*.

UN News. (2018 Eylül 25). US President Trump rejects globalism in speech to UN General Assembly's annual debate. *UN News*.

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
van Gelder, Sarah. (2011). *This Changes Everything: Occupy Wall Street and the 99% Movement*. San Fransisco: Berrett-Koehler Publishers.

Verble, J. (2014). The NSA and Edward Snowden: Surveillance in the 21st Century. *SIGCAS Computers & Society*, 44(3), 14-20.

Voelz, J. (2017). Transnationalism and Anti-Globalism. *College Literature*. 44(4), 521-526.

World Socialist Web Site. (2017, August 2). Google's new search protocol is restricting Access to 13 leading socialist, progressive and anti-war web sites. (21.6.2019 tarihinde <https://www.wsws.org/en/articles/2017/08/02/pers-a02.html> adresinden erişildi.)

Zuckerberg, M. (2017 Şubat). Building Global Community. Facebook. (23.6.2019 tarihinde <https://www.facebook.com/notes/mark-zuckerberg/building-global-community/10154544292806634> adresinden erişildi.)

Zúquete, J. P. (2018). *The Identitarians: The Movement Against Globalism and Islam in Europe*. Indiana: University of Notre Dame Press.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Berger ve Luckmann'ın Modern Çağın Anlam Krizine İlişkin Teşhis ve Çözüm Önerileri: Eleştirel Bir Değerlendirme

Ömer KÜÇÜK

Araş. Grv. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü. Adres: BAÜ FEF Sosyoloji Bölümü, E-Posta:
omerkucuk@balikesir.edu.tr

Özet

Bu makalede Berger ve Luckmann'ın *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi* adlı kitaplarında ortaya koydukları modern çağda anlam krizi teşhislerini ele alacağım. Berger ve Luckmann bu kitaplarında, modern anlam krizinin asli nedeni olarak modern çoğulculuğu gösterirler ve anlam krizinin yayılışını yavaşlatmak için aracı kurumları, özellikle din kurumunu güçlendirmeyi önerirler. Onların bu risalede dile getirdikleri anlam krizi teşhislerini, sosyolojik klasikleri olan *Gerçekliğin Sosyal İnşası*'nda sundukları daha geniş sosyal inşacılık yaklaşımı içine yerleştirerek sorgulamayı deneyeceğim. Sosyal inşacılığın temel hedefinin, gerekliliğin sosyal olarak inşa edilmiş niteliğini ortaya çıkararak şeyleşmeyi gidermek olduğunu hatırlatarak, aslında anlamın krize girişinin olumlu ve şeyleşmeyi ifşa edici bir uğrak da olabileceğini iddia edeceğim. Daha sonra, Berger ve Luckmann'ın sosyal inşacı teorilerinin yaslandığı Arnold Gehlen'in felsefi antropolojisine göz atarak buradaki insan doğası kavrayışının Berger ve Luckmann'ın teorilerine de yansıyan siyasi içerimlerini inceleyeceğim. Son olarak, Berger ve Luckmann'ın din kurumunu güçlendirme önerilerini ele alacağım ve bu önerinin sanat kurumuna da genişletilebileceğini Barış Büyükokutan'ın Türkiye'deki şiir ortamı analizini örnek göstererek ileri süreceğim.

Anahtar Kelimeler: Modern Çağ, Anlam Krizi, Çoğulculuk, Felsefi Antropoloji, Din Kurumu, Sanat Kurum

**Berger and Luckmann's Diagnosis of Meaning Crisis in Modern Age and
Their Suggestion for its Solution: A Critical Review**

Abstract:

In this paper I will discuss Berger and Luckmann's diagnosis of crisis of meaning in modern age which they presented in *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning*. In this book Berger and Luckmann deal with modern pluralism as the substantive cause of the meaning crisis in modernity and they suggest the consolidation of intermediary institutions, especially the institution of religion in order to prevent the diffusion of meaning crisis. I will try to examine their diagnosis of crisis of meaning in the broader context of social constructionist approach which they present in their sociological

classic, *The Social Construction of Reality*. Referring to the primary goal of social constructionist approach –overcoming of reification of social order– I will argue that the crisis of meaning could also be a positive moment which helps to reveal the socially constructed character of reality. Then I will focus on the anthropological roots of Berger and Luckmann’s social constructionist theory, the philosophical anthropology of Arnold Gehlen, and investigate its political implications that penetrate also Berger and Luckmann’s theory. Finally, I will review Berger and Luckmann’s suggestion for preventing the diffusion of meaning crisis, consolidation of religious institution, and referring to Barış Büyükokutan’s sociological analysis of poetry circles in Turkey I will claim that this suggestion could be broadened to include the institution of art.

eywords: Modern Age, Crisis of Meaning, Pluralism, Philosophical Anthropology, Institution of Religion, Institution of Art.

1. Giriş: Gerçekliğin Sosyal İnşası ve Modern Çoğulculuğun Yarattığı Anlam Krizi

Berger ve Luckmann, *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi* adlı kitaplarında (Berger & Luckmann, 1995/2015) modern çağa has çoğulculuk fenomeninin, toplumda giderek yayılan bir anlam krizine yol açtığını ileri sürerler. Onlar bu anlam krizinin önünü almak amacıyla, bireyle toplum arasında arabuluculuk yapan “aracı kurumları” –özellikle de din kurumunu– güçlendirmeyi önerirler. Berger ve Luckmann’ın moderniteye yönelik anlam krizi teşhisleri, temel olarak, *Gerçekliğin Sosyal İnşası* (Berger & Luckmann, 1966/2008) adlı klasik eserlerinde takdim ettikleri sosyal inşacılık teorileriyle ilişkilidir: Onların bu klasik çalışmada sundukları şekliyle insanlar için asli “gerçekliğin” nasıl derin bir biçimde sosyal olarak inşa edildiğini layığıyla anlamadan, “anlam krizi” teşhisini de tam manasıyla kavramak mümkün değildir. Çünkü anlam krizi, tam da bu gerçekliğin sarsılması demektir. Dolayısıyla “kriz” kavramı, daha geniş sosyal inşacı teori bağlamında okunduğu zaman daha başka boyutlar kazanacaktır.

Temel hatları itibarıyla bakıldığında, Berger ve Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*’nda, bilgi sosyolojisini entelektüel tarihe odaklanan seçkin bir disiplin olmaktan kurtararak genel bir sosyal teoriye dönüştürmek amacıyla, toplumun sadece bazı üyelerini değil tüm üyelerini ilgilendiren bir bilgi türüne, “ortak duyu bilgisi”ne odaklanırlar. Büyük ölçüde örtük olarak kabul edilmiş varsayım, kural ve pratiklerden oluşan ortak duyu bilgisi, toplumun “sıradan” üyeleri dâhil herkesi sarıp sarmalar (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 22-23). Berger ve Luckmann, Schutz’un *Lebenswelt* (yaşam dünyası) kavramından esinle, ortak duyu bilgisinin olduğu gibi kabul edilmiş ve sosyal olarak onaylanmış niteliğine dikkat çekerler. Ayrıca ortak duyu bilgisi, gündelik hayatın idamesine rehberlik eden yorumlama şemalarını, sosyal tipleştirme, kurumsal rolleri ve bütün sosyal bilgi stoklarını içerir (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 24-63). İşte bu bakımdan, sosyal olarak inşa edilmiş ortak duyu bilgisi, toplumdaki her bireyi sarmalayan temel “gerçeklik”i oluşturmaktadır.

Ortak duyu bilgisinin gücüne vurgu yapmak amacıyla, Berger ve Luckmann “gündelik hayat” kavramının önemini vurgular. Gündelik hayat, ortak duyu bilgisinin asli oluşum ve yayılım bölgesi olarak, *par excellence* (en mükemmel) “gerçeklik” alanıdır; diğer gerçeklik alanları (sözelimi sanat, bilim, din) ancak sınırlı anlam alanlarına sahiptir (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 39-40). Berger ve Luckmann’ın sık sık verdiği somut yaşam deneyimi örnekleri meseleyi hızlıca kavramamıza yardımcı olur: Sözelimi, kendi başımıza ya da küçük cemaatimizle birlikte bütün bir gece boyunca özel alanımızda din, sanat, bilim ya da bütünüyle gerçek dışı kurgularla uğraşarak zaman geçirdikten sonra, sabahın ışıklarıyla birlikte metro istasyonunda işe giden, ellerindeki gündelik gazeteleri karıştıran hemcinslerimizi [*fellowmen*] gördüğümüz zaman, sınırlı bir gerçeklik sahasından daha güçlü, daha kapsamlı, daha asli bir gerçeklik sahasına adım attığımızı hissediyoruz.

Bireyi güçlü ve kuşatıcı biçimde sarmalayan gündelik sosyal gerçeklik, daha da derinlere inerek asli “düzen” duygusunu tesis eder; dünyanın aşına ve güvenilir bir yer, kalıcı ve sağlam bir düzen olduğu duygusunu aşar. Bu asli düzenin inşası ve sürdürülmesi, birincil sosyalizasyonla başlayan ve hayat boyu bireyi sarmalamaya devam eden etkileşimler, sosyal kurumlar, içselleştirilen norm ve değerler, meşrulaştırıcı sembolik evrenler aracılığıyla gerçekleştirilir. İnsanın ruhsal yaşamının derinlerine inen bu düzen duygusunu yine Berger’in başka bir kitabında verdiği çarpıcı bir örnekle anlayabiliriz: Küçük bir çocuk, karışık kâbuslarla dolu bir rüyadan geceleyin uyanır; “kendisini yalnız, tarifsiz tehditlerle sıkıştırılmış ve karanlıkla kuşatılmış olarak bulur.” Bu korku ve kaygı içindeki çocuk için “[k]aosu sona erdirecek ve dünyayı tehlikesiz haline geri çevirecek güce sahip” tek kişi, annedir. Anne güven verici ışığıyla lambayı yakar, çocukla konuşur, ona ninni söyler, sıcak sesiyle korkulacak bir şey olmadığını, her şeyin yolunda ve iyi olduğunu anlatır. Çocuk için dünya yeniden güvene kavuşur (Berger, 1969/2012, s. 89-90).

Annenin annelik rolü gereği sergilediği bu “sıradan” edimi, çocuğa henüz küçük yaşta dünyanın yapısına ilişkin bir “düzen” duygusu aşar. Berger’e göre, temel bir insani ihtiyaç olan güven verme, ancak “iki bireyin hemen o andaki durumlarını aşan” bir gerçekliğe atıfla, yani “tabiatüstü bir atıf çerçevesinde” gerçekleşebilir (Berger, 1969/2012, s. 90-92). Bu düzen duygusu tabiatüstü ya da “metafiziktir”; çünkü onda dünyanın yapısına ilişkin deneysel kanıtlanabilirliğin ötesinde bir ima bulunmaktadır. Annenin çocuğuna korkulacak bir şey olmadığını söylemesi bunun bir örneğidir. Bu temel düzen duygusu sosyal olarak inşa edilir; o, toplumun doğanın üzerine yükselerek tesis ettiği asli gerçekliktir. Berger’in örneğinde gerçekliğin ya da düzen duygusunun sosyal inşasının ne kadar derinlere indiği görülüyor. Henüz çocukluğun erken dönemlerinde içselleştirmeye başladığımız gerçeklik ve düzen duygusu yıkılsaydı, ne olurdu peki? İşte anlam krizinde vuku bulan şey budur; gerçeklik ve düzen duygusunun kökten bir şekilde sarsılması ve çocukluktan beri içselleştirdiğimiz gerçeklik kategorilerinin yıkılması. Bu durumun, derin bir metafizik dehşete yol açacağı artık hissedilmektedir.

Nitekim Berger ve Luckmann, sosyal olarak inşa edilmiş gerçekliğin onca gücüne karşın, bütün toplumların bir yönleriyle kaostan yüz yüze olduğunu belirtmektedirler: “Sosyal gerçeklik *tamamen* belirsizdir. *Bütün* toplumlar, kaostan yüz yüze olan inşalardır. Belirsizliği gizleyen meşrulaştırmalar her ne zaman tehdit altına girse ya da çökse, sürekli var olan anomik dehşet ihtimali gerçeklik kazanır” (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 150) [italikler orijinalde]. Gerçekliğin ya da “düzen” duygusunun yıkılmasının ve kaostan yüz yüze gelmenin imalarını sorgulayalım. Esasında her sosyal düzen, kendisini “gerçeklik” olarak sunar ve bir “inşa” olduğunu gizler. Feuerbach’ın teoloji eleştirisinde olduğu gibi, insan kendi özünü Tanrı’lara yansıtarak kendisine yabancılaşır; kendi inşa ettiği sosyal düzeni, ilahi düzen olarak algılar. Bu nedenle gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş insani bir ürün olduğunu ifşa etmek, radikal bir bilinç dönüşümünü birlikte getirmekle kalmaz, derin bir metafizik dehşete kapı aralar. Bu durumu örneklemek için *The Matrix* (The Wachowski Brothers, 1991) filmi hatırlayabiliriz: Filmde gerçek dünyanın, *The Matrix*’in, insanların gerçeklik olduğuna inandığı, ama makineler tarafından inşa edilmiş bir yanılsama olduğu ortaya çıkar. Başkahraman, gerçekliğin bir yanılsamadan ibaret olduğunu kesin biçimde öğrendiğinde ağır bir bulantı hisseder. Berger ve Luckmann’ın sosyal inşacılık teorisinin de temel tezi aynıdır; tek farkla ki, gerçeklik makinelerin değil, eski kuşakların inşa ettiği bir yanılsamadır. Aslında gerçeklik, bir balığın içinde yaşadığı su gibi insanları sarmaladığı için, balık nasıl kendisini çevreleyen suyun ağırlığını hissetmezse, bizler de gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş niteliğini dolaysız bir biçimde açığa çıkaramayız. Peki, gerçekliğin insani bir ürün, bir sosyal inşa olduğunu nasıl açığa çıkarabiliriz? Eğer hiç uyanmıyorsak, bir rüyanın rüya olduğunu nasıl ortaya çıkarabiliriz?

Esas olarak, bize kendisini “doğal” ya da “Tanrısal” bir şeymiş gibi sunan “gerçekliğin” inşa edilmiş niteliğini ortaya çıkarmak, Berger ve Luckmann’ın sosyal inşacı teorisinin önemli ve temel bir uğrağıdır. Berger ve Luckmann, “sosyal gerçekliğin üç diyalektik momenti” olduğunu belirtirler: “*Toplum, insani bir üründür. Toplum, nesnel bir gerçekliktir. İnsan, sosyal bir üründür*” (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 92) [orijinalde italikli]. Bu üç uğrağın temel ilişkilerini kavramak, yani ilk uğrakta kendisini “nesnel bir gerçeklik” olarak sunan sosyal düzenin, “insani bir ürün”, bir yaratı olduğunu ifşa etmek, Berger ve Luckmann’ın sosyal inşacı teorisinin temel hedeflerinden biridir. Sosyal düzenin inşa edilmiş niteliğinin gizli kalması, Berger ve Luckmann’ın “şeyleşme” olarak adlandırdığı duruma denk düşer: “Şeyleşme, insanın insani dünyanın bizzat yaratıcısı olduğunu unutabileceğini ve dahası insan, yani üretici ile ürünü arasındaki diyalektiğin bilinçte yitip gittiğini ifade eder. Şeyleşmiş dünya, tanım gereği, insansızlaştırılmış bir dünyadır” (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 130). Şimdi tekrar etmek gerekirse; eğer sosyal düzen kendisini asli gerçeklik olarak sunacak kadar güçlüyse, onun bir inşa olduğunu nasıl sezebilir, anlayabilir, açığa çıkarabiliriz? Şeyleşmeyi nasıl bertaraf edebiliriz?

İnsanın düşünümsel (*reflexive*) yetisi kuşkusuz burada asli koşuldur. Fakat

insanın düşünümsel yetisi, kendi koşullarının üzerine çıkmasının, kendi kişisel ve sosyal durumu üzerinde düşünümde bulunmasının gerekli ama yeterli olmayan bir koşuludur. İnsanların düşünümsel kapasitesini harekete geçirecek sosyal ve yapısal bir koşula da ihtiyaç vardır. İşte anlam krizinin, gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş niteliğini ifşa etmede yardımcı olabilecek böyle olumlu bir koşul olarak da görülebileceğini ileri sürmekteyim. Fakat Berger ve Luckmann, *Modernite, Çoğulculuk...* kitaplarında, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*'nda takdim ettikleri sosyal inşacı yaklaşımın temel hedeflerini unutmuşçasına, anlam krizine yalnızca olumsuz bir rol biçmektedirler. Şimdi onların bu kitaplarında anlam krizini nasıl sunduklarına kısaca göz atalım.

Anlam ya da temel düzen duygusunun ne kadar derin ve kapsayıcı bir kavram olduğunu gördük. Bu öncelikle gündelik soysal dünyadaki hayat idamesinin temel kategorilerini, daha da ötede asli gerçeklik algısını kapsar. Anlam dünyamız, "paylaşılmış gerçeklik yorumları"ndan oluşur. Berger ve Luckmann, *Modernite, Çoğulculuk...*'ta, modern toplumda anlama ilişkin köklü bir dönüşüm yaşandığını ileri sürerler: Arkaik toplumlarda ve kadim yüksek kültürlerde, bireyler "hayatı baştan sona kuşatan anlamda herhangi bir kırılma" olmaksızın yaşamlarına devam etmekte ve eylemlerini anlamlı bir bağlamda sürdürmekteydiler (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 29). Eski toplumlarda, insanlar kendi eylemlerinin ve hayatlarının anlamını sorgulamamaktaydılar. Sözelimi ebeveynlerin çocuklarla ya da birbirleriyle ilişkileri sorgulamaya yer bırakmayacak şekilde kesin bir biçimde belirlenmişti. Modern toplumdaysa, hayatın her alanında birbiriyle çatışan farklı yorumlar devreye girer. Anlamın üretim, iletimi ve dayatılması konusunda bir rekabet ortaya çıkar ve bu rekabet dolayısıyla, bütün değer sistemlerinin tutarlılığı sarsılır (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 30).¹

Berger ve Luckmann, modern anlam krizini "çoğulculukla" ilişkilendirmektedir; yani "insanların, aynı toplum içerisinde pek çok farklı yolla hayatlarına yön vermeleri" olgusuyla (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 43). Modern toplumda, ortak bir değerler sistemine atıfta bulunmayan farklı yaşam tarzları bir arada bulunmakta ve birbirleriyle rekabet ederek birbirlerinin altını oymaktadır. Dolayısıyla, modern çoğulculuğun ortaya çıkmasından sonra artık değer sistemleri ve ortak bilgi stokları toplumun bütün üyelerini aynı şekilde ve eşit ölçüde sarmalamamaya başlar. Bu aynı zamanda, artık bir toplumun bütün üyelerinin ortak bir gerçekliğe ait olmadıkları; "bütünüyle özdeş tekil bir gerçeklik" bulunmadığı anlamına gelmektedir (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 45).

Berger ve Luckmann, modern çoğulculuğu ve onun yarattığı anlam krizini olumsuz bir tonda değerlendirir:

"Modern çoğulculuk, akliselim 'bilgi'ye zarar verdi. Dünya, toplum, yaşam

¹ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*'da, değer sistemleri üzerindeki yorum tekelinin kırılmasını ve dünya görüşleri arasında rekabetin ortaya çıkmasını, ruhban sınıfının bilgi üretimi üzerindeki tekelinin kırıldığı ve serbest entelektüellerin ortaya çıkmaya başladığı Yeni Çağ'ın temel niteliği olarak belirler (Mannheim, 1929/2009, s. 40-41).

ve bireysel kimlik, hepsi sorulara tabi tutuldu. Bunların hepsi çoklu yorumlara maruz bırakıldı ve her yorum kendi muhtemel eylem perspektiflerini tanımladı. Hiçbir yorum, hiçbir muhtemel eylem dizisi, bugün tek doğru ve sorgulanamaz gerçek olarak kabul edilemez artık" (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 60).

Bu durum, modern toplumda bireyleri ve grupları giderek yönsüzleşmiştir. Peki, ama niçin anlam krizi bütünüyle olumsuz bir öge olmak zorundadır? İnsanların tek bir gerçeklik anlayışını sorgusuz sualsiz kabul etmeleri, tam da Berger ve Luckmann'ın *Gerçekliğin Sosyal İnşası*'nda sosyal düzenin şeyleştirilmesi olarak adlandırdıkları durumu yaratmaz mı? Bu açıdan modern çoğulculuk ve onun ortaya çıkardığı anlam krizi, bireylerin kendi dünya görüşlerinin ve gerçeklik algılarının kısmiliğinin, göreliliğinin, dolayısıyla inşa edilmiş niteliğinin farkına varmalarına yardım edebilecek yapısal bir olanak yaratmış olmuyor mu? Ayrıca "sorgulama" ve "eleştiriye" böyle bir karşıtlık, sosyal inşacılık teorileri radikal eleştirel bir uğrak içeren Berger ve Luckmann'ın bu kitaptaki teşhislerini fazla muhafazakâr bir çerçeveye hapsedmiş olmuyor mu? Aslında Berger ve Luckmann'ın teorilerinin siyasi içerimlerini irdelemek için, onların dayandığı temel insan doğası anlayışına, yani Arnold Gehlen'in felsefi antropolojisine bakmak faydalı olacaktır. Böylece Berger ve Luckmann'ın sosyal inşacı teorilerinin köklerinin, siyasi içerimleriyle birlikte, Gehlen'in insan doğası ve kurumlar teorisinden kaynaklandığını da görmüş olacağız.

2. Arnold Gehlen'in Felsefi Antropolojisi, Kurumlaşma Teorisi ve Siyasal İçerimleri

Berger ve Luckmann, hem *Modernite, Çoğulculuk...'*ta, hem de *Gerçekliğin Sosyal İnşası*'nda Arnold Gehlen'in felsefi antropolojisine gönderme yaparlar ve "antropolojik önkabullerinin" –Marx'ın erken dönem yazıları ve Helmuth Plessner'in eserleri yanı sıra– Gehlen'in insan doğası incelemelerinden etkilendiğini teslim ederler (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 25; Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 60).

Gerçekliğin Sosyal İnşası'nda Berger ve Luckmann kurumlaşma alt başlığında Gehlen'in teorisini özetler. Bu özete göre, insan, diğer hayvanların aksine, "türe özgü çevreye" (*Umwelt*) sahip değildir. İnsanın içgüdü terkibi, diğer hayvanlara kıyasla daha az gelişmiş ve daha az katıdır. İnsan ogranizması bir "dürtü bolluğu" ile nitelenir ve insan büyük oranda uzmanlaşmamış ve yönelimsiz dürtülere sahiptir. Bu nedenle insanın çevresiyle ilişkisi, "dünyaya açıklık" (*weltoffen*; Gehlen'in de Max Scheler'den ödünç aldığı bir kavram) ile açıklanır. Sonsuz bir yoğrulabilirlik sergileyen "insan organizması, oluşum halindeki verili donanımını, [...] sürekli değişip çeşitlilik gösteren bir faaliyetler alanına uygulama yeteneğine sahiptir" (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 73). Bu felsefi antropolojiden çıkan sonuç, insanın kendi organizmasından kaynaklanan istikrarsızlığı ve düzensizliği aşabilmek için, kendisine görece sabit bir eylem çerçevesi sunan sosyokültürel kurumlar yaratmaya yazgılı bir tür olduğudur: "Başka bir deyişle, mevcut hiçbir sosyal düzen biyolojik *datadan* türetilmeyecekse de, başlı başına sosyal

düzen zorunluluğu, insanın biyolojik donanımından ileri gelir” (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 80) [italik orijinalde].

Berger ve Luckmann’ın Gehlen sunumu ve çıkardığı sonuçlar, Gehlen’in kendi düşüncelerine oldukça sadıktır. Gehlen’de insan, içgüdülerinin klavuzluğunda güvenli bir hayat yaşama şansı olmayan “hasta bir varlık” olarak belirir. Bu varlığın, bir “belirlenim” kazanmak için, dünyaya güvenilir bir uyumlanma sağlayacak bir yaşam tarzına, birbirine sıkıca bağlı düzen sistemlerine, yani “kurumlara” ihtiyacı vardır (Rehberg, 1988, s. xii). Ancak kurumsal bir düzen içerisindedir ki, insan dürtü bolluğu arz eden doğasından, kendisini sürekli istila eden “uyaran akışı”ndan kurtularak “rahatlama” [*relief*] bulur (Rehberg, 1988, s. xiii). Dolayısıyla, Berger ve Luckmann’ın sosyal inşacılığında karşımıza çıkan insan türünün doğası gereği sosyal bir düzene sahip olmasının zorunluluğu fikri, bütünüyle Gehlen’in insan doğası ve kurumlaşma teorisinden gelmektedir. Karl-Siegbert Rechberg, bu açıdan, Gehlen’in insan doğası teorisinin doğrudan doğruya kültürün ve sosyal yaşamın araştırılmasına, kurumlar teorisine bağlandığını belirtir (Rehberg, 1988, s. xxiv). Bu kurumlar teorisine göre, Berger ve Luckmann’ın da belirttiği gibi, kurumlar, içgüdülerin yerini alır; içgüdülerin insana sunmadığı sabit eylem kalıplarını kurumlar sağlar (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 61). Dolayısıyla, Gehlen’in felsefi antropolojisi, “sosyo-kültürel oluşumların çeşitliliğini belirleyen biyolojik olarak sabitlemiş bir alt-katman” olarak bir “insan doğası” kavrayışı ortaya koymaz (Berger & Luckmann, 1966/2008, s. 74); bu anlamda onun teorisinde bir “biyolojizm” söz konusu değildir (Rehberg, 1988, s. xxx). Buna karşın, yapılaşmamış ve yoğrulabilir bir insan biyolojisi kavrayışı, formel olarak da olsa görece sabit ve katı bir kurumsal sosyal düzenin zorunluluğu fikrini gerektirmektedir.

Karl-Siegbert Rechberg, Gehlen’in felsefi antropolojisinin siyasi içerimleri olduğunu belirtmiştir. Gehlen’in kendisinin Nazi iktidarıyla olan yakınlığına da değinir. Ancak felsefi antropolojisi ırkçı tınlar içermediği için, bu yakınlığın olsa olsa politik fırsatçılık olarak kabul edilebileceğini belirtir (Rehberg, 1988, s. xxix-xxx). Fakat insan doğasının içkin belirsizliğinin, insana hayatta kalmak için tek seçenek olarak katı ve belki de hiyerarşik sosyal düzenler kurmayı buyurması anlamında, Gehlen’in antropolojisinin muhafazakâr bir yön taşıdığının teslim edilebileceğini ifade eder:

“Alışkanlık ve gelenek –başka bir deyişle, tüm mutad hale getirilmiş davranış şekilleri– Gehlen tarafından rahatlama (*relief*) olarak yorumlanır. Buna karşın olarak, düşünömsel bilinç, ki ‘belirsizlik yaratır’ ve ‘sorgular’, [...] insanın tüm hayatta kalma şansını fiilen tehlikeye atar. O halde, düşüncenin ve dolayısıyla eleştirinin yasaklanmasına ilişkin bir çıkarımda bulunmak ve bunu da insani bünyenin doğasına dayandırmak kolaylaşmaktadır” (Rehberg, 1988, s. xxxv).

Tam da bu noktada, Berger ve Luckmann’ın anlam krizi teşhislerinin muhafazakâr tınlarının doğrudan doğruya Gehlen’in felsefi antropolojisinde köklendiğini fark ederiz. Berger ve Luckmann’a göre, kurumlar, güçlerini

sorgulanmamış meşruiyetlerinden almaktadır: “Bir kurum, insanlar kurumsal roller, kimlikler, yorum şemaları, değerler ve dünyayı keşfetme yolları hakkında düşünmeye başladığı anda tehlikeyle karşı karşıya kalır” (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 63). Yine aynı şekilde, modern çoğulculuk olumsuz bir öğedir, çünkü kurumların altını oymaktadır; bunu da, “alternatifler” sunarak yapmaktadır: “[A]lternatifler insanları düşünmeye zorlar, düşünmek ‘iyi eski dünyanın’ bütün görünüm şekillerinin temelini ve bu dünyanın sorgusuz varoluşunun varsayımlarını yerle bir eder” (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 64). Berger ve Luckmann, modern dünyada hangi mesleğe sahip olunacağı, kiminle evlenileceği, çocukların nasıl yetiştirileceği, hangi yaşam tarzının benimseneceği, hatta hangi dinsel inancın seçileceği (ya da seçilmeyeceği) ve cinsel alışkanlıkların nasıl yönlendirileceği gibi özkişinin en derin boyutları dâhil her şeyin seçime tabi hale geldiğini ve sorgulamaya açık olduğunu olumsuz bir tonla belirtir (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 65).

Berger ve Luckmann’ın anlam krizine niçin olumsuz bir atıfta buldukları da bu çerçevede anlaşılır hale gelmektedir. Tıpkı Gehlen’de olduğu gibi, Berger ve Luckmann’da da, sosyal inşalar ve toplumun kurumsal düzeni, kaotik bir doğadaki insanın hayatta kalması için tek olanak olarak belirir. Sosyal inşaların çöküşü demek olan anlam krizi, bu bağlamda bütünüyle olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Anlam kriziyle birlikte sosyal inşanın kurgusal karakterinin ifşa olması, doğrudan doğruya kaotik haldeki doğa durumuna dönüş olarak belirmektedir. Dolayısıyla Berger ve Luckmann, sosyal düzeni korumak için anlam krizinin yayılmasının önüne geçilmesi gerektiğini düşünmekte, teşhisleri de muhafazakâr bir görünüm almaktadır. Sosyal düzene ilişkin sorgulama ve eleştirel düşünme, yıkıcı bir nifak tohumu haline bürünmektedir.

Gerçekten de, bir kez sorgulamaya başladığımız bir sosyal düzeni artık devam ettiremez miyiz? Sosyal düzen, ancak üzerinde düşünmediğimiz sürece rahatlıkla gerçekleştirebildiğimiz, bir kez farkına vardığımızda artık kesintiye uğramadan sürdüremez olduğumuz nefes almak türünde eylemlere mi bağlıdır? Sorgulanan ve buna rağmen, belki sorgulamaya direndiği için ya da belki daha iyi bir seçenek olmadığı için sürdürülen; yani düşünürselliğin sınavından geçmiş kurumsal pratikler yok mudur? Belki bu tür sorular deneysel sosyal araştırmanın konusu haline getirilmelidir. Ancak bir nokta açıktır: *Modernite, Çoğulculuk...*’ta modern çoğulculuğun ve giderek sosyal düzen üzerine her tür sorgulama ve tefekkürün anlam krizini tetikleyici bir nifak tohumu olarak görülmesi, Berger ve Luckmann’ın *Gerçekliğin Sosyal İnşası*’nda sundukları sosyal inşacı teorinin temel hedefiyle, yani sosyal düzenin şeyleş(tiril)memesi için gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş niteliğinin ortaya çıkarılması hedefiyle çalışmaktadır. Ancak kriz anlarındadır ki, sosyal düzenin ve zamanın verili gerçeklerinin bir gün değişmesi muhtemel insani ürünler olduğunu kolektif olarak sezer ve anlarız.

Rechberg, Gehlen’in felsefi antropolojisine ilişkin değerlendirmesini, insan doğasını temel düzeyde yaratıcı ve esnek olarak gören bir teorinin zorunlu

olarak muhafazakar bir stabilizasyon anlayışına götürmeyeceğini belirterek bitirir. Eğer bu felsefi antropolojinin insan doğasına ilişkin olarak sunduğu çok yönlülük, açıklık, belirlenmemişlik gibi unsurlara odaklanırsak, ondan insan özgürleşimine hizmet edecek olanaklar çıkarabiliriz. Dolayısıyla Gehlen'in antropolojisini sadece kendi siyasal düzen teorisi açısından anlamak zorunda değiliz (Rehberg, 1988, s. xxxvi). Aynı değerlendirme Berger ve Luckmann'ın sosyal inşacılığı için de geçerlidir. Eleştirel düşüncenin şeyleşme gibi en asli temalarından birini sosyal teoriye incelikli bir şekilde dâhil eden bu teoriyi, sadece Berger ve Luckmann'ın siyasal düzen teorilerinin perspektifinden anlamak zorunda değiliz. Kaldı ki sonuç bölümünde Berger ve Luckmann'ın aracı kurumları güçlendirme önerisinin de katıksız bir muhafazakârlığın ürünü olmadığını göreceğiz. Özetle sosyal inşacı teorinin bir yönü, sosyal düzenin zorunluluğunu vurgulayarak muhafazakâr bir görünüm sunar; fakat diğer yönü, sosyal düzenin bir inşa, insani bir ürün olduğu, dolayısıyla değişime tabi olduğu yönünde radikal bir fikir sunar. Kendisini esasen bir diyalektik olarak sunan bu teoriyi, diyalektik olarak, yani çift yönlülüğü içerisinde anlamak onun ruhuna en uygun anlayış biçimi olacaktır.

3. Sonuç: Anlam Krizine Karşı Din ve Sanat Kurumlarını Güçlendirmek

Berger ve Luckmann, kendi perspektiflerinde yalnızca olumsuz bir öge olarak gördükleri anlam krizinin önünü almak için, bireyle toplum arasında arabuluculuk yapacak "aracı kurumlar"ın güçlendirilmesini önerir: "[A]racı kurumların bağımsızlık sistemi etkili olmaya devam ettiği müddetçe, 'normal' modern toplumların, anlam krizlerinin bir salgın gibi yayılmasından zarar görmeyeceği hipotezini ileri sürüyoruz" (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 80).

Sosyoloji literatüründe, yükselen bireyciliğe karşı toplumsal düzeni ve aracı kurumları savunmak, muhafazakâr sosyal düşünceyle özdeşleşmiş bir talep olarak bilinir (Nisbet, 2011, s. 115). Fakat Berger ve Luckmann, aracı kurumları takviye etmeye yönelik kendi önerilerine belirli sınırlamalar getirirler: Onlara göre, aracı kurumları savunmak, "köktencilerin dogmatik toplulukçuluğu" ile "postmodernistlerin değişken tekbenciligi" arasında bir orta yol olarak anlaşılmalıdır. Nitekim anlam krizinin kaynağı olarak olumsuz bir tonda söz ettikleri çoğulculuğu, aracı kurumların koruması gereken bir unsur olarak sunarlar: "Aracı kurumlar, köktenci tavırları temsil etmediği, anlam ve inanç topluluklarının oluşturduğu 'küçük yaşam dünyalarını' [...] teşvik ettiği ve üyelerini çoğulcu bir 'sivil toplumun' taşıyıcıları olarak geliştirdiği yerlerde desteklenmelidir" (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 89). Dolayısıyla Berger ve Luckmann'ın siyasal vizyonlarını, hiç değilse bu önerileri temelinde, katıksız bir muhafazakârlıktan ziyade, bir tür "liberal muhafazakârlık" olarak adlandırmak daha makul görünmektedir.

Berger ve Luckmann, aracı kurumları güçlendirmeyi önerirken, akıllarında özellikle din kurumu var gibidir; yani bir zamanlar anlamın asli tedarikçisi olan kilise. Fakat onların din kurumunun yenilenmesi konusunda da "liberal"

önerileri vardır. Öncelikle kilise, kitleleri kendisine çekme hususunda artık devlete bel bağlamamalı; modern insanın, yani “müşterisinin” taleplerini serbest piyasa mantığına göre bizzat dikkate almalıdır (Berger & Luckmann, 1995/2015, s. 66-68). Burada talep edilen şey, din kurumunun da, diğer modern kurumlar gibi (sözgelimi hukuk, bilim, sanat) özerkleşmesidir ki Weber’den beri kurumsal özerkleşmenin modern rasyonelleşme sürecinin bir parçası olduğu biliniyor. Dinin özerkleşmesi, toplumun diğer kurumsal alanlarıyla, özellikle de siyasal iktidar alanıyla arasında bir mesafe koymasını da içermektedir. Din kurumunun özerkleşmesi, bu anlamda dinin toplumun daha geniş kesimleri için kapsayıcı hale gelmesi açısından da elzemdir.

Özetle, Berger ve Luckmann, modern çoğulculuğun yarattığı anlam krizinin önünü almak için, yine modernliğin ve çoğulculuğun ruhuyla uyumlu bir kurumsal model olarak din kurumunu güçlendirmeyi önermektedir. Akla bu önerinin başka kurumlar için de genişletilip genişletilemeyeceği geliyor. Eğer bir aracı kurumun, modern çoğulculuğun ruhuna göre, farklı dünya görüşlerinden insanları bir arada bünyesinde barındırabilmesi ve çoğulculuğun yaralarını sarabilmesi bir avantajsa, sanat kurumu belki din kurumundan da daha uygun bir kanal olabilir. Barış Büyükokutan’ın *Medeni Cumhuriyet: Katılımcı Hayatın Sosyolojisi* kitabında Türkiye’de İkinci Yeni şiir akımı çerçevesinde oluşan sosyal ortamı analiz etme biçimi bu açıdan ufuk açıcı bir örnek olabilir (Büyükokutan, 2019, s. 63-72).

Büyükokutan, 20. yüzyıl Türkiye’inde şiir alanının, özellikle İkinci Yeni oluşumunun, farklı dünya görüşlerinden şair ve okurları bir araya getirmekle ülke genelinden çok daha katılımcı, başka alanlarda görülen çatışma ve kısır rekabet dinamiklerinin görece en zayıf olduğu sosyal ortam olduğunu ileri sürer. İkinci Yeni; Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, İlhan Berk gibi seküler kesimden isimleri, Sezai Karakoç ve İsmet Özel gibi İslami görüşteki şairlerle bir araya getirmiş, farklılıkları içinde barındıran ortak bir duyarlık ve şiir dili oluşumunu mümkün kılmıştır (Büyükokutan, 2019, s. 64-65). Gerçi İkinci Yeni şiir alanının böyle demokratik ve katılımcı bir görünüm arz etmesinde, Büyükokutan’ın da işaret ettiği gibi belki seküler şairlerin görece apolitik olması, hatta belki İslami dünya görüşüne sahip şairlerin de görece seküler olması pay sahibidir. Yine de yaratılan ortak şiirsel duyarlık ve dil, okur kitesinin kendi dünya görüşü dışındaki şairleri okumasına ve duyarlığını paylaşmasına olanak vermiştir ki bu belki de ancak sanata has olabilecek bir özellikten kaynaklanmaktadır. Yine Büyükokutan’ın belirttiği gibi, iyi bir şiir kitabı, “[i]nsana insanlığını, diğer insanlarla kardeşliğini, ortaklığını hatırlatır, öfkeyi nefreti yolundan çevirerek hınçla hasedin önünü keser” (Büyükokutan, 2019, s. 67). Bu anlamda sanat kurumunu, farklı dünya görüşlerinin birbirine yabancılaşmasını ve buradan türeyen hınç ve hasedi aşabilecek ve böylece modern çoğulculuğun yarattığı anlam krizini belirli ölçüde rehabilite edebilecek bir kurum olarak görebiliriz.

Sanatsal formun dünya görüşlerini aşan insani bir ortak paydayı ortaya çıkarabilmesi, belki özellikle İkinci Yeni’nin de dâhil olduğu modernist şiir ve sanat anlayışının başarmaya daha yatkın olduğu bir durumdur; çünkü

modernist sanat, içerikten ziyade biçimi ön plana çıkarır ve Baudelaire'in manifestolarından beri de dünya görüşü fark etmeksizin sıradan insanın gündelik deneyimini ortaya koymaya ağırlık verir. Sanat kurumu bu açıdan da toplumun sıradan üyelerinin kendilerini örseleyen gündelik hayat deneyimlerini anlamlandırmalarına yardımcı olarak ve manevi bir sığınak sağlayarak anlam krizinin yıkıcı etkilerini törpüleyebilir. Ancak burada sanat kurumu derken, bununla sadece edebi eserler aracılığıyla işleyen yazılı bir ortamı değil, Büyükokutan'ın da analizinde değindiği üzere, kahvehane gibi ortamlarda oluşan canlı sosyal etkileşimleri de içeren gerçek bir sosyalleşme kanalını düşünmek gerekiyor. Somut bir örnek vermek gerekirse; başka konularda taban tabana zıt düşünen ve diyalog kurmaya kolay kolay yanaşmayaca insanları bir şiir okuma grubunda bir araya getirerek ortak bir şeylerden söz etmelerini ve ortak noktalar keşfederek ahbaplık kurmalarını sağlamak mümkün olabilir. Bu bütün sorunların çözülmesi ve uzlaşa sağlanması anlamına gelmese de, farklı dünya görüşlerinden insanların ortak noktaları olduğunu da fark etmeleri önemli bir kazanım olarak görülebilir.

Son olarak, bu önerilerin mevcut sosyal koşullarda ne kadar uygulanabilir olduğu sorusu akla geliyor. Terry Eagleton, *Hayatın Anlamı* adlı kitabında, din, sanat-kültür ve cinsellik gibi insanların hayatın anlamını ve değerini sorgularken başvurduğu temel alanların modern çağda kamusal hayattan giderek çekildiğini ve özel alana hapsedildiğini tespit eder. Bu alanlar özel alanda kişinin içe kapanışını temsil eder hale gelmişlerdir. Bu durumda, din de sanat da cinsellik de patolojik belirtiler göstermeye başlamıştır; kökten dincilikler, cinsel takıntılar ve sanatın anlamın son ve kırılğan sığınağı olarak aşırı yüceltildiği estetist ideolojiler yükselişe geçmiştir. Diğer yandan, her üç alan da giderek siyasal iktidarların ya da tüketim kültürünün hizmetine girmeye başlamıştır (Eagleton, 2007/2017, s. 34-36). Dolayısıyla içinde bulunulan sosyal koşullarda söz konusu kurumların anlam krizinin yıkıcı etkilerinden bireyleri koruyabilmesi için, gerçekten sivil ve kamusal pratiklerin parçaları haline getirilmeleri gerektiği akılda tutulmalıdır.

Kaynakça

- Berger, P. L. (1969/2012). *Melekler Hakkında Söylenti. Modern Toplumda Tabiatüstünün Yeniden Keşfi*. (Çev.: A. Coşkun & N. Özmen) İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966/2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası. Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi* (1. Bs.). (Çev.: V. S. Öğütte) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1995/2015). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi. Modern İnsanın Yönelimi* (1. Bs.). (Çev.: M. D. Dereli) Ankara: Heretik Yayınları.
- The Wachowski Brothers, (Yöneten). (1991). *The Matrix* [Sinema Filmi].
- Büyükokutan, B. (2019). *Medeni Cumhuriyet: Katılımcı Hayatın Sosyolojisi* (1. Bs.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Eagleton, T. (2007/2017). *Hayatın Anlamı* (5. Bs.). (Çev.: K. Tunca) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mannheim, K. (1929/2009). *İdeoloji ve Ütopya*. (Çev.: M. Okyayuz) Ankara: Nika Yayınevi.

Nisbet, R. (2011). *Muhafazakarlık. Düş ve Gerçek* (2. Bs.). (Çev.: K. Bülbül & M. F. Serenli) Ankara: Kadim Yayınları.

Rehberg, K.-S. (1988). Arnold Gehlen's Elementary Athropology. A. Gehlen, *Man. His Nature and Place in the World* içinde (Çev.: C. McMillan & K. Pillemer, s. ix-xxxvi). New York: Columbia University Press.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Çağrı Merkezi Çalışanlarının Duygusal Emek Boyutu

Özay Umut TÜRKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri
Mühendisliği Bölümü, Çağrı Yerleşkesi, Balıkesir, e-posta :
uturkan@balikesir.edu.tr

Özet

1970'li yıllarda yaşanan iki büyük petrol krizine bağlanan küresel ekonomik daralma, işletmelerin yönetim ve üretim alışkanlıklarında köklü değişikliklere neden olmuştur. O dönem krizden çıkış yolu arayan işletmeler, Toyota Motor Şirketi tarafından yıllardır uygulanan esneklik ve yalınlık kavramlarıyla tanışmışlardır. Bilgi işleme ve iletişim alanlarındaki gelişmelerin etkisiyle hizmet üretiminin reel ekonomi içindeki payının hızla artması, işletmelerin pazarlama yaklaşımlarını da etkilemiş ve her bir tüketiciyle ilişki kurma esasına dayandırılan birebir pazarlama bu sürecin yeni kuralı haline gelmiştir.

Tüketicilerin bilgi edinme taleplerinin karşılandığı, şikayetlerinin en hızlı şekilde cevaplanarak çözüme kavuşturulduğu, çeşitli kanallar vasıtasıyla her an iletişim kurulabilen çözüm birimleri olan çağrı merkezleri, yakın geçmişten bu yana hemen her sektörde hızla yaygınlaşmıştır. İlk olarak 1960'ların sonlarına doğru Ford Motor Şirketi tarafından satılan otomobillerle ilgili sorunların geribildirimi amacıyla oluşturulan bu birimlerin varlığı, günümüz işletmeleri için tercih olmanın ötesinde, adeta zorunluluk haline gelmiştir.

Çağrı merkezlerindeki işin içeriği, çalışanların bedensel ve zihinsel katkılarının yanında duygusal emeklerini de gerektirmektedir. Tüketici merkezli politikaların etkisiyle daha görünür hale gelen emeğin duygusal boyutu; "çalışanların, işletmenin kendilerinden beklediği duygusal tavırları gösterebilme gayretleri" şeklinde tanımlanabilir. Duygusal emek; çalışanların duygu kaynaklı davranışlarının işletmelerin amaçlarını destekleyecek biçimde, kontrolde ve süreklilikte olması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu süreçte, doğal duygularının yerine çoğunlukla kurgu davranışlar geliştirmeleri istenen çalışanlar, inandıklarıyla yapmak zorunda kaldıkları şeyler arasındaki çelişkiler nedeniyle iş performanslarını düşürebilecek düzeyde psikolojik baskı hissedebilirler. İşin içeriğinden kaynaklanan zorluklar, çalışanların duygusal emeklerinin yanında onları olumsuz etkileyebilecek olası riskleri de artırmaktadır. Mutsuz tüketicilerin işletmeye yönelttikleri kontrolsüz olabilen tepkiler karşısında adeta tampon vazifesi gören çalışanlar; sert üsluplarla, rencide edici tavırlarla, onur kırıcı hatta ağır hakaret içerebilen sözlerle karşılaşabilmektedirler. Böyle durumlarda onlardan beklenen, sakin kalmaları, kötü davranışlara karşılık vermemeleri, hatta nezaketlerini koruyarak iletişimi hassasiyetle sürdürmeleridir ki bu da çalışanlar üzerinde tahribata yol açabilmektedir.

Bu çalışma, iş ortamlarındaki pek çok olumsuzlukla baş etmek zorunda bırakılan çağrı merkezi çalışanlarının duygusal emek boyutunu değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birebir Pazarlama, Çağrı Merkezi, Duygusal Emek, Esneklik, Hizmet Üretimi.

The Dimension of Emotional Labor of Call Center Employees

Abstract

The global economic contraction due to the two major oil crisis in the 1970s has led to fundamental changes in the management and production habits of enterprises. At that time, businesses looking for a way out of the crisis adopted the concepts of flexibility and lean thinking. As a result of the developments in information processing and communication, the share of service production in the real economy has increased rapidly. This has also affected the marketing approaches of companies and one-to-one marketing, which is based on the relationship with each consumer, has become the new rule of the process.

Call centers are the solution units that meet the demands of consumers to obtain information, respond to their complaints in the fastest way and can be contacted at any time through various channels and they have rapidly spread in almost every sector since the recent past. The existence of these units, which were first established in the late 1960s to provide feedback on problems with automobiles sold by the Ford Motor Company, has become a necessity rather than a choice for today's businesses.

The job content of call centers requires employees' emotional labor as well as their physical and mental contributions. The emotional dimension of labor has become more visible with the effect of consumer-centered policies and it can be defined as the effort of the employees to show the emotional attitudes desired by the company. Emotional labor means that the emotion-based behaviors of the employees should be controllable, maintainable and in a form that supports the goals and objectives of the enterprises. In this process, employees who are often asked to develop fictional behaviors instead of their natural emotions may feel psychological pressure to an extent that might reduce their work performance due to the contradictions between what they believe and what they have to do. The difficulties arising from the content of the work increase the employees' emotional labor as well as the possible risks that may affect them negatively. Employees who act as buffers against uncontrolled reactions of unhappy consumers to the business may encounter harsh styles, offensive attitudes, disdainful or even insulting words. In such cases, their being expected to remain calm, maintain communication with sensitivity while maintaining their courtesy and not to respond to bad behaviors might lead to damage to employees.

This study was conducted to evaluate the emotional labor dimension of call center employees who are forced to deal with many negativities in the work environment.

Keywords: One to One Marketing, Call Center, Emotional Labor, Flexibility, Service Production.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Gece Çalışmasının İşçi Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Özay Umut TÜRKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri
Mühendisliği Bölümü, Çağış Yerleşkesi, Balıkesir, e-posta :
uturkan@balikesir.edu.tr

Özet

İşletmeler, işin süreklilik gerektirdiği veya normal üretim süresinin piyasadaki toplam talebi karşılamaya yetmediği durumlarda faaliyetlerini kesintisiz hale getirerek kârlarını artırmayı ve rekabet avantajı sağlamayı istemektedirler. Çalışma yaşamını alışılmış saatlerin dışına çıkararak bu durum, İtalyanca “vardiya” kelimesiyle kavramsallaştırılmıştır. Terminolojide “işçi postaları” olarak da bilinen vardiya kavramı; günün, gündüz çalışmasıyla birlikte genellikle üç çalışma dilimine ayrılmasını ifade etmektedir. Vardiyalı çalışmada birden çok işçi grubu vardır. Süresini tamamlayan grubun diğer gruba devrettiği iş, kesintisiz devam eder.

4857 Sayılı İş Yasası'nın 69. maddesi, çalışma hayatında gece kavramını; “en geç saat 20.00'da başlayarak en erken saat 06.00'a kadar geçen ve her halde en fazla onbir saat süren dönem” olarak tanımlamış ve gece çalışmasının, günde 7,5 saati aşamayacağını belirtmiştir. Aynı maddenin devamındaki “gece ve gündüz işletilen ve nöbetleşe işçi postaları kullanılan işlerde, bir çalışma haftası gece çalıştırılan işçilerin, ikinci çalışma haftası gündüz çalıştırılmaları suretiyle postalar sıraya konur” hükmü, gece çalışmasının işçiler açısından süreklilik gösteremeyeceğini vurgulamaktadır. Gece çalışmasında, postası değiştirilecek işçi, kesintisiz en az onbir saat dinlendirilmeden diğer postada çalıştırılmaz.

Gece çalışması, “Sirkadiyen ritim” olarak bilinen ve organizmanın 24 saatlik periyottaki biyokimyasal, fizyolojik ve psikolojik faaliyetlerini düzenleyen mekanizmayı tahrip etmektedir. Doğru zamanda uyumayı ve uyanmayı sağlayan, kan basıncı, kan şekeri, kalp frekansı, vücut sıcaklığı gibi yaşamsal faktörlerin kontrolünde rol alan sirkadiyen ritim, karanlıkta ve uyurken salgılanan melatonin hormonuyla ilişkilidir. Vücudun uyumak istediği ve kendisini onardığı gece saatlerinde çalışmak, sirkadiyen ritmi bozmakta ve hastalıklara neden olabilmektedir. Bu durum, “tehlike penceresi” olarak adlandırılan 01.00-06.00 saatleri arasındaki iş kazalarının da sebeplerindedir.

Gece çalışması, işçilerin ailelerindeki rollerini azaltacağı gibi sosyal ilişkilerinde de yabancılaşma, dışlanma gibi olumsuzluklara sebep olacaktır. Bu durumda özel yaşam kalitesi azalan bireyin iş yaşamında motivasyon eksikliği, iş tatminsizliği, tükenmişlik gibi psikolojik sorunlarla karşılaşması muhtemeldir.

Bu çalışma; gece çalışması kavramının hukuki boyutunun yanında fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla da incelenmesi ve işçi sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gece Çalışması, İş Yasası, Psikoloji, Sirkadyen Ritim, Vardiya

The Effects of Night Shift Work On Workers Health

Abstract

Businesses want to increase their profits and provide competitive advantage in cases where the business requires continuity or normal production time is not sufficient to meet the total demand in the market by working uninterrupted. This situation, which takes work out of the ordinary hours, is conceptualized with the Italian word, "*cambio*" meaning "shift". The concept of shift work usually refers to a working day divided into three working segments. There are multiple groups of workers in shift work. The work transferred to the other group by the group that has completed its term continues uninterruptedly.

In Article 69 of the Labor Law No. 4857, the concept of night in working life is defined as a maximum of eleven hours in each case, starting at 20.00 at the latest and lasting until 06.00 at the latest. Night work cannot exceed 7.5 hours a day. According to the law; Those who work at night for one week should be employed during the day for the other week. This situation emphasizes that night work cannot be continuous for workers. In night shift work, the worker whose shift is to be changed cannot be employed in the other shift without resting for at least eleven hours without interruption.

Night work destroys the mechanism known as Circadian rhythm that regulates the biochemical, physiological and psychological activities of the organism over a 24-hour period. Circadian rhythm, which plays a role in controlling vital factors such as sleeping and waking up at the right time, blood pressure, blood sugar, heart rate, body temperature, is associated with the hormone melatonin secreted in the dark and asleep. Working during the night hours when the body wants to sleep and repairs itself, disrupts the circadian rhythm and can cause diseases. This situation is also one of the causes of occupational accidents between 01.00-06.00 which is called "vulnerability window".

Night work will reduce the role of workers in their families and will cause negative effects such as alienation and exclusion from their social relations. For this reason, the individual whose quality of life decreases is likely to face psychological problems such as lack of motivation, job dissatisfaction and burnout in work life.

The aim of this study is to examine the concept of night work with its legal dimension as well as its physiological, psychological and sociological dimensions and to evaluate its negative effects on worker health.

Keywords: Night Work, Labor Law, Psychology, Circadian Rhythm, Shift Work

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

M. Yu. Lermontov'un "Rusalka" (denizkızı) ve "Morskaya Tsarevna" (deniz prensesi) Adlı Şiirleri Örneğinde Rus Mitolojisindeki "Rusalka" Karakteri

Özlem ÜNSAL

Arş. Gör. – Atatürk Üniversitesi – o.dibekoglu@atauni.edu.tr

Özet

Yunanca *mythos* kelimesinden doğan mit kavramı (Rusça 'миф'), ilkel dönemlerde ortaya çıkan, tanrılar, tanrıçalar, çeşitli doğüstü ruhlar, evrenin oluşumu, vb. ile ilgili efsanelerin/hikayelerin masalsı ve imgesel anlatımıdır. Mitoloji ise, bir ulusa ait mitlerin tümüne verilen addır. Hemen hemen her kültürün kendine has özellikleri bulunan, diğer kültürlerle benzer ve farklı özellikler barındırabilen, dünyayı, insanı ve doğayı anlamlandırmaya çalıştığı bir mitolojisi vardır. Bu mitolojilerden çalışmamızın ana temasının dayandığı Slav mitolojisinin alt dalı olarak karşımıza çıkan Rus mitolojisi, içinde barındırdığı mitlerin kendine has özellikleri bakımından araştırmacıların da ilgi odağıdır. Rus mitolojisi, Rus halkının tarihi bakımından Slav mitolojisinden bağımsız düşünülemez. Ancak Rus mitolojisinin, ortak alanda sahip olduğu mitolojik unsurları kendine has özellikleriyle harmanladığını da görmek mümkündür. Mitolojik unsurlar, evrenin/doğanın ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli efsaneler, farklı yetenek ve özelliklere sahip tanrılar/tanrıçalar, doğaya özgü çeşitli kültürler olabileceği gibi su, orman, ev, bataklık gibi yerlerde yaşadığına inanılan varlıklar olarak da kendini gösterebilir. Adını "denizkızı" olarak sıkça duyduğumuz, ancak Slav-Rus mitolojisinde bilinenden farklı anlam ve özelliklere sahip "rusalka", bu mitolojik karakterlerden biri olarak karşımıza çıkar. Rus edebiyatında "rusalka" gibi pek çok mitolojik unsurla karşılaşmak mümkündür. Sanatı ve eserleri ile Rus edebiyatında önemli bir yer edinen Lermontov'un özellikle şiir sanatında mitlerden sıkça yararlandığı görülür. Bu durum, geçmiş zamanlardan bu yana edebiyatla mitoloji arasında var olan bağın bir örneği niteliğindedir. Bu çalışmada, Rus mitolojisindeki rusalka karakterinin Lermontov'un "Rusalka" ve "Morskaya tsarevna" isimli şiirleri örneğinde incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusalka, Rus Mitolojisi, Slav mitolojisi, Lermontov, Şiir

MYTHOLOGICAL CHARACTER "RUSALKA" IN RUSSIAN MYTHLOGY ON THE EXAMPLE OF M. Y. LERMONTOV'S POEMS "RUSALKA" AND "SEA PRINCESS"

Abstract

The word myth coming from the Greek mythos (in Russian 'миф') is a traditional story of legends, which were created in ancient times and involve the gods, goddesses, various supernatural souls, the formation of the world,

etc. And mythology is a collection of these myths. Almost every culture has a mythology, including its own characteristics, similar and different features with mythology of other cultures. As a part of Slavic mythology Russian mythology, on which the main theme of our study is based, attract the attention of researchers. Although Russian mythology cannot be considered without Slavic mythology in terms of the history of Russian people, it has developed by blending inherited mythological elements with the own specific characteristics. Mythological elements may be beings believed to live in places such as water, forests, houses, swamps as well as various myths about the formation of the world/nature, gods/ goddesses with different talents and characteristics and various cults. Rusalka is one of these characters, name of which we often hear as "mermaid", but has different meanings and features than known in Slavic-Russian mythology. In Russian literature, it is possible to encounter many mythological elements such as "rusalka". It is seen that M. Y. Lermontov, who has an important place in Russian literature with his art and works, frequently benefited from such mythological elements especially in poetry. This is an example of the fact that there is a close connection between literature and mythology. In this context the aim of this study is to examine the rusalka character in Russian mythology in the example of Lermontov's poems "Rusalka" and "Sea Princess".

Keywords: Rusalka, Slavic Mythology, Russian Mythology, Lermontov, Poems

Giriş

"Mit/mitos" (Rusça 'миф') kelimesi, Yunanca "mythos" kelimesinden doğar ve çok eski zamanlarda ortaya çıkan, tanrılar, tanrıçalar, çeşitli doğüstü ruhlar, evrenin oluşumu, vb. ile ilgili hikayelerin masalsı ve imgesel aktarımı anlamına gelir. Mitoloji ise hem mitleri inceleyen ve yorumlayan bilim hem de bir ulusa ait mitlerin tümüne verilen addır. Hemen hemen her ulusun kendine özgü özellikleri olan, kimi zaman farklı kimi zaman etkileşimde buldukları kültürlerle benzer mitlere sahip, insanı, evreni, doğayı anlamlandırmaya çalıştığı bir mitolojisi vardır. Bu mitolojiler geçmişten günümüze pek çok araştırmanın konusu olmuştur.

Günümüzde "Yunan Mitolojisi", "Roma Mitolojisi", "Mısır Mitolojisi", "Türk Mitolojisi", "Slav Mitolojisi" gibi farklı kültürlerle ait pek çok çalışmanın varlığına rastlarız. Bu çalışmalar, mitolojik unsurların yer aldığı edebi eserleri inceleme yönünde de önemli katkılar sağlar. *Mitoslar geleneksel oldukları için anonimlerdir de. Mitosları konu alan edebi eserlerin bilinen bir yazarı olabilir, ama mitosların yoktur* (Powell, 2018: 15). Bu bakımdan mitleri konu alan her edebi eser bir yazara aittir, ancak bu mitler yazarlar tarafından uydurulmamıştır. Mitlerin tarihi, yazarların onlarla ilgili ortaya çıkardıkları edebi eserlerinden çok daha öncesine dayanır. Burada dikkat çeken unsur, yazarların yaratıcılık yetenekleri ile mitolojik unsurları eserlerine yansıtma biçimleridir. Bu bağlamda, araştırmacıların da belirttiği gibi elbette edebiyat mitolojiden, mitoloji de edebiyattan bağımsız düşünülemez. Homeros'un "İlyada" ve "Odysseia"sı, Shakespeare'in "Fırtına"sı, Euripides'in "Medea"sı gibi pek çok

eserin varlığı bu bağın bir parçasıdır.

Edebiyat ve mitolojinin iç içe olduğu mitolojilerden “Slav Mitolojisi” de kendine has milli özellikleri, kendi içinde doğup gelişen mitleri, halk geleneği, inanışları ve bu inanışlar doğrultusunda ortaya çıkan geleneksel alışkanlıkları, özellikle 19.yy. edebi eserlerinde sıkça görülen mitolojik unsurları ile dikkat çeken bir alan olarak karşımıza çıkar. “Slav Mitolojisi” denildiği zaman, Slav topluluklarına ait mitlerin bütünü akla gelir. Rus mitolojisini, Rusların tarihi ve diğer Slav topluluklarıyla ilişkileri bakımından Slav mitolojisinden bağımsız düşünemeyiz. Bu bakımdan Rus mitolojisi araştırmaları sırasında Slav mitolojisine, Slav mitolojisi incelemeleri için ise Slavların tarihine de göz atmak gerekir. Slavların kökeni konusunda, *Slav halklarının Hıristiyanlığın kabulüne kadar yazıyı kullanmamış olmaları, araştırmacıların eski dönemlere ait tutarlı ve güvenilir bilgiye ulaşmalarını zorlaştırmaktadır. Yazının icadı ile beraber kadim dönemlerin antik yazarları sadece kendi çevrelerinde gördükleri ya da doğrudan ilişki içinde oldukları toplumları anlatmışlardır* (Öksüz, 2014: 17). Slav topluluklarının birbirlerini tanımalarının geç bir döneme denk gelişi, daha önceki süreçlere dair bilgilerin ulaşımına engel olmuştur. Slavların kökenine dair bazı bilgi ve teoriler tek başına bir çalışma konusu olabilir. Burada çalışmanın konusu itibarıyla Rusların Slav topluluklarının neresinde olduğuna dair kısa bir bilginin aktarımı yeterli olacaktır. Slavlar, doğu, güney ve batı olmak üzere üç ana gruba ayrılırlar. Bu bilgilere göre üç tane doğu Slav halkı bulunur: Ruslar, Ukraynalılar ve Belarushular. *Doğu Slav gurubunun bu ayrımı oldukça geç bir dönemde gerçekleşir. Öyle ki Ruslar ve Ukraynalıların bağımsız topluluklar olarak şekillenmesi 12-14. yüzyıllara tekabül ederken, Belarushularınki daha geç bir döneme denk gelir* (Levkiyevskaya, 2000: 7). Bu nedenle bu üç topluluğun mitolojik unsurlara bakış açılarının birbirlerine daha yakın olduğu düşünülür.

Aslında araştırmacıların büyük bir çoğunluğu mitolojik çalışmalarını “Slav Mitolojisi” adı altında gerçekleştirir. Günümüze daha yakın çalışmalara bakıldığında “Rus Mitolojisi” kavramının tek başına kullanıldığını da görebiliriz. Rus mitolojisi araştırmaları yapılırken elbette ki Slav mitolojisi kaynaklarının incelenmesi gerekir. Aslında burada “Rus Mitolojisi” tabiri, mitlerin Slav toplulukları içinde Rus halk geleneğindeki yerine, Rusya’nın çeşitli bölgelerinde yaşayan halkların mitolojik unsurlara bakış açısına, bu inanışlar doğrultusunda oluşan geleneksel alışkanlıklar, batıl inançlar gibi olguları Ruslara özgü özellikler açısından değerlendirmeyi kolaylaştırdığı söylenebilir. Öksüz (2014: 16), çalışmasında Rus mitolojisinin birbiri içine geçmiş akraba Slav topluluklarının kültüründen doğduğunu, onun bir parçası olarak doğu Slav mitlerinin temelini oturduğunu ifade eder. Bu bağlamda aslında “Rus Mitolojisi” kavramı, mitlerin geniş bir perspektif olarak “Slav Mitolojisi” çerçevesinden değil, doğu Slav grubu açısından değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Öyle ki Slav mitolojisi ortak alanında doğan mitlerin Slav topluluklarının kendine özgü kültürel olguları içinde geliştirdikleri özellikler çerçevesinde halk geleneklerine yansıdığı söylenebilir. Bu bağlamda mitolojik bir unsurun Slav topluluklarında farklı isimlerle ifade edildiğini görmek mümkündür.

Rus edebiyatında Slav mitolojisi ile ilgili pek çok unsura rastlamak mümkündür. Mitolojik motifleri sanatında sıkça kullanan Mihail Yuryeviç Lermontov'un eserleri bu yönüyle oldukça ilgi çeker. Lermontov, şiir sanatında mitleri oldukça geniş bir yelpazede kullanır. Antik mitoloji, Slav mitolojisi, doğu efsaneleri gibi pek çok unsur, Lermontov'un eserlerinde sıkça karşılaşılan unsurlardır. Yazarın mitolojik motifleri sanatında sıklıkla kullanması, ona düşünsel-tematik çeşitlilik ve sanatsal üretim açısından zenginlik sağlar (Golovchenko, Vitovskaya, 2016: 25). Bir dünya algısı olarak mitler, Lermontov'un sanatında "ikililik-zıtlık" gibi bazı temel işaretler aracılığıyla modelleme sistemi olarak mitolojik düşünceye yönelişte ortaya çıkar. Rus halk dünya görüşünün özelliği, Lermontov'un dünya görüşünde yansımaları bulan Slav ve Hıristiyan başlangıcının doğal birleşimidir (Sedina, 2011: 38). Bu çalışmada Lermontov'un kullandığı mitler arasında "rusalka" karakteri ele alınmıştır. Bu bağlamda Rus mitolojisinde "öteki dünya", "suda boğulanlar" "zamanından önce ölen ruhlar" gibi farklı isimlerdeki kategorilerde yer alan "rusalka" karakterinin öncelikle Slav mitolojisindeki anlamı ve Rus halk geleneğindeki yeri incelenmiş, daha sonra ise bu mitolojik karakterin Lermontov'un adı geçen şiirlerindeki yansımaları aktarılmaya çalışılmıştır.

Mitolojik Karakter Olarak "Rusalka"

Slav mitolojisinin en karmaşık karakterlerinden biri olan rusalka, doğal olmayan bir şekilde ölen, öldürülen, intihar eden, sıklıkla suda boğulan ya da evlenmeden önce ölen genç kızlar, kaybolanlar, aynı zamanda lanetli olduğuna inanılan, ölü doğan ya da vaftiz edilmeden ölen çocukların ruhlarının dönüştüğüne inanılan mitolojik bir karakterdir. Farklı kültürlerle ait mitolojilerde birbirinden farklı isimlerle nitelendirilen, Türkçeye "denizkızı" olarak aktarılan bu karakterin Slav kültüründeki yeri ve özellikleri bilinenden çok daha fazlasını içermektedir. Bu nedenle rusalkaları fiziksel ve karakteristik özellikleri doğrultusunda sadece "denizkızı" olarak nitelendirmenin de eksik kalacağı söylenebilir. Slav topluluklarında bile farklı isimlerle adlandırılan bu karmaşık yapıdaki karakteri, Rus halk geleneğindeki orijinal ismiyle "rusalka" olarak aktarmak daha etkili olacaktır.

Rusalka kelimesinin anlamına bakıldığında, araştırmacılar genel olarak bu kelimenin milli özellikte olmadığı yönündeki ortak fikirde buluşurlar. Yine araştırmacıların büyük bir çoğunluğu bu ismin ölümlerin ruhlarına adanan antik bir gül bayramının adı olan "rosalia" isminden türemiş olabileceği görüşü üzerinde dururlar (Madlevskaya, 2007: 188). Rusalka kelimesinin türeyişi ile ilgili genel olarak bu görüş hakim olsa da bazı farklı görüşlere de rastlanmaktadır. Örneğin, etnografya ve mitoloji üzerine sayısız çalışmaları bulunan Shepping (1849: 105), yaklaşık iki asır önce yazmış olduğu ve mitleri detaylı olarak açıkladığı çalışmasında rusalkanın eski bir Slav kelimesi olan "pyc" (rus) kelimesinden geldiğini belirtir ve bu kelimenin Rusçada "nehrin derinliği" anlamına gelen "pycло" (ruslo) kelimesindeki varlığına dikkat çeker. Yukarıda da belirtildiği üzere rusalkalar farklı Slav topluluklarında farklı isimlerle karşımıza çıkabilir. Kuzey Rusya'da, Ural'da rusalkalar

“шутовки” (shutovki) olarak adlandırılırken, pek çok yerde “чертовки” (chertovki) olarak da karşımıza çıkabilir. Bu adlandırmalar rusalkaların kötü ruhlar kategorisine ait olduğunu vurgular. Rusalkaların bazı doğu Slav isimleri onların yerleştikleri yerleri yansıtır. Belaruscada “водяницы” (vodyanitsy) ya da “купалки” (kupalki), Ukraynacada “лоскотухи” (loskotatshkotat kelimesinden türeyen loskotuhi), güney ve güney batı bölgelerinde doğuşu ile alakalı olarak “мертвушки” (mertvushki), “мавки” (mavki) ya da “навки” (navki-nav’ ya da nav’i ölenlerin ruhu anlamına gelir) olarak adlandırılırlar (Madlevskaya, 2007: 188). Ayrıca Ukrayna’da vaftiz edilmeden ölen çocukların ruhlarına verilen ve görünüşe göre rusalkalara eşlik eden isimler “мавки” (mavki) ya da “малки” (malki)’dir. Çeklerde su perileri olarak “панки” (panki), “водяные” (vodyanye), “морские” (morskie) adlarını taşırlar.¹ Sırp halk şarkılarının şiirsel efsanelerinde yer alan “Вила” (Vila) ve “Бела” (Bela) isimleri ise güneyde hala varlığını sürdürür (Shepping, 1849: 105). Tüm bu farklı isimlendirmelere rağmen çoğunlukla Slav mitolojisinin bir alt dalı olarak Rus mitolojisindeki ismi “rusalka” ile anılan bu mitolojik imge şüphesiz bir Slav imgesidir ve Slav kültürüne özgüdür.

Rusalkalar, çağdaş algı ve sanatta daha çok uzun saçlı, balık kuyruklu, suda yaşayan, şarkı söylemeyi seven, insanların dikkatini çeken büyüleyici güzellikte bir genç kız olarak yer edinir. Y. Madlevskaya (2007: 188), 19.-20. yy’larda köy halkı arasında sıklıkla karşılaşılan bu tarz rusalka tasvirlerine, özellikle 19.yy. başlarında ortaya çıkan ünlü romantik eserlerin etki ettiğini belirtir. Bu mitolojik karakteri eserlerine yansıtan yazarlar arasında Jukovski, Puşkin, Gogol, Lermontov gibi yazarları görmek mümkündür. Özellikle 19.yy. Rus edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olan N. V. Gogol’un etkisiyle genç ve güzel bir kız imgesi oluşur. Yazarın öykülerinden birinde şiirsel olarak betimlediği “boğulan kadınlar” imgesi bulunmaktadır (Shepping, 1849: 105). Pek çok inancıya göre, özellikle, rusalkaların ölen genç kızların ruhları olduğuna inanılan yerlerde rusalkalar bu şekilde tasvir edilir. Örneğin, Polesye’de günümüzde bile rusalkaların varlığına inanılmaktadır. Bu inanış çerçevesinde şekillenen rusalka tasvirlerine bakıldığında rusalkaların kalın su tabakası altında uzun bir yaşam süren varlıklar olduklarını gösteren soluk yüzleri ve saydam derileriyle çekici ve genç kızlar olarak betimlendiği görülür (Warner: 54). Bu inanışlarda rusalkaların sıklıkla kumral ya da yeşil olduğu düşünülen saçları uzundur, saçlarının üzerinde ise otlardan örülü taçları vardır.

Bununla birlikte, halk geleneğinde rusalkaların görüntüleri ile ilgili tamamen farklı olan tasvirlerle karşılaşmak mümkündür. 19.yy. ortalarından itibaren rusalkalar hakkındaki geleneksel tasvirlerin kayıtlarına bakıldığında bu mitolojik karakterin aslında yazarların şiirsel betimlemelerle oluşturdukları eserlerindeki kadar romantik görünmediği anlaşılır. Örneğin, Saratov yerlilerin inanışlarına göre rusalkalar oldukça biçimsiz görünürler. *Bu betimlemelerde rusalkalar, kambur, koca göbekli, keskin tırnaklı, uzun yeşilli,*

¹ Burada, rusalkaların farklı Slav topluluklarında sahip olduğu isimlendirmeler çoğul biçimde verilmiştir.

yakınlarından geçenleri avladıkları demir kancaları olan varlıklar olarak kendini gösterir; Vitebski inanışlarında ise rusalkalar genel olarak huysuz, aksi, değnekli varlıklar olarak betimlenir. Rusalkalar hakkındaki inanışlar ve efsaneler erenseldir, ancak Rusya'nın güney ve batı bölgelerine daha geniş bir ölçüde yayılmıştır. Kuzey Rusya ile kıyaslandıklarında rusalkalar, betimlemelerinin parlaklığı ve konularının çeşitliliği ile farklılık gösterebilirler (Madlevskaya, 2007: 188). Bazı inanışlardaki söylentilere göre ise rusalkalar uzun, sarkık, kimi zaman ise demir göğüslere sahiptir ve bu göğüsler bir insanın ölümüne sebep olabilecek güçtedir. Polesy'e'nin bazı bölgelerinde rusalkaların "demir göğüslü, çıplak ve tüylü" olduklarına inanılır: "Rusalkalar tıpkı yaşlı bir kadın gibi görünür. Üzerindeki her şey yırtık pırtıktır. Korkunç görünür. Göğüsleri ise demirdendir. Göğüsleri bir insanı öldürebilecek güçtedir" (Levkiyevskaya, 2000: 237). Bazı inanış ve efsanelere göre ise rusalkalar sıradan insanlar gibi bir görünüme sahiptir ve onların kuyrukları yoktur. Bazen de rusalkalar katran ya da ziftle sıvanmış bir varlık görüntüsünde tasvir edilir. Rusalkaları gördüğünü iddia edenler onları şöyle tasvir ederler (Artemov, 2014: 53):

"Beyaz elbiseli kızlar, örgüleri uzun, yüzleri görünmüyor, elleri soğuk, kendisi çok uzun. Orman hışırıyor, rusalkalar yürüyor, ağaç kadar uzunlar, başlarında taç, üzerlerinde gömlekler. Rusalkalar tıpkı bir kadın gibi, yalnızca yüzlerinde al renk yok, elleri sıkı ve soğuk, saçları çok uzun, göğüsleri kocaman."

"Rusalka ölüm gibi bir şey. Saç örgüleri dağınık, beyaz elbiseli. Onlara bir cenaze töreni yapılmadığı için istenmeyen ruhlar. Tarlada geziyorlar, güneş battığında gidiyorlar. Bunlar yürüyen ölü canlar."

Tasvir edildiği gibi ortak inanışta rusalkaların genellikle tıpkı bir ölü gibi hareketsiz ya da kapalı gözleri, soluk yüzleri, neredeyse saydam görünen bedenleri, Kadim Rusya'da matem rengi sayılan beyaz renkteki elbiseleri, dağınık saçları vardır. Sahip oldukları görüntüler onların başka bir dünyaya ait olduklarını gösterir (Levkiyevskaya, 2000: 235, 236). Bununla birlikte aslında rusalka karakteri aynı anda hem su hem de bitkilerle bağlantılı bir imge olarak kabul edilir. Onların ölümleri hasadı garanti eden su ruhlarının ve karnaval karakterlerinin (Kostroma, Yarila gibi) özelliklerini birleştirir. Bu sebeple rusalkaların ölümlerinin dünyasıyla bağlantılı oldukları da güçlü bir olasılıktır (Artemov, 2014: 48).

Slavlarda atalarının çariçe-rusalkanın ölümsüzlük damlasını sakladığı kuyu kenarlarında yaşadıkları inancı vardır. Bu inanış, insan ruhunun rusalkaya dönüşünü anlaşılır hale getirmektedir: yaşam kaynağına katılarak, ruh onu kişileştiren tanrıyla özdeşleşir, rusalkaya dönüşür. Böylece hayat veren tanrı kültü ata kültüyle birleşebilir. Bu Slav inancında rusalkanın misyonu, ölümsüzlük içeceğini cennette saklamak ve onu yeryüzüne getirmektir. Rusalkaların tanrıların bu iradelerini dönüşüm yoluyla yerine getirdiklerine inanılır. Öyle ki bir rusalka at ya da kısrak, bazen de kuş görüntüsünde ortaya çıkabilir. (Artemov, 2014: 48, 49). Belirtildiği üzere rusalkaların en önemli özelliklerinden biri de sahip oldukları bu dönüşebilme yetenekleridir. Onlar at ve kısrakların yanı sıra inek, köpek, tavşan, kurbağa hatta kuş gibi hayvanlara dönüşebilirler. Bazen de kuru ot yığınına ya da sütunlar halinde

ilerleyen bir gölgeye dönüştüklerine inanılır (Levkiyevskaya, 2000: 237).

Kadim Slavların tasvirlerinde ise efsanevi rusalka, kuğu ve guguk kuşu ile bağdaştırılır. Rusalkalar bir kuş görüntüsünde ortaya çıkabilir, hatta onların beyaz keten örtü kumaşları kanatlara dönüşür. Su kızı-kuşunun benzer görüntüsü, rusalkaların nehir kenarlarındaki saman ve tüylerden oluşan yuvalarda yaşadıkları, ayak parmaklarının ise tıpkı kaz ve kuğularda olduğu gibi zarla/perdeyle birleştiği inancını ortaya çıkarmıştır. Rusalkaların, görüntülerine büründükleri kuşlar, antik mitlerde ışığın ve canlı suyun taşıyıcıları ya da kaynak kenarındaki ateş ve nemin muhafızları olarak ortaya çıkarlar (Artemov, 2014: 51).

Rusalkalar yılın büyük bir kısmını nehir, göl ve hatta kuyularda, su olan yerlerde geçirirler. Küçük çocuklar kuyuya yaklaşmasın diye onları şöyle korkuturlar: *“Kuyuya yanaşma, yoksa seni rusalka içine çeker”*. Aynı şekilde çocuklar çavdar bölgelerine girdiklerinde yaşlılar onları *“Orada sopalı rusalkalar var, sopasıyla seni döver”* diye korkutur. Su dibinde rusalkaların evleri vardır. Bazı bilgilere göre bu evler tıpkı kuş yuvalarını andırırken, diğerlerine göre güzel kristal saraylara benzer. İnanışa göre rusalkaları su kıyılarında sıkça görmek mümkündür. Onlar sandallarda, kıyı kayalıklarında oturur, saçlarını tarar, yıkanır, yüzer, hatta kıskandıkları insanları suya çekerler. Birçok kişi rusalkaların köy kadınları gibi çamaşır yıkadığını, değnekle dövdüğünü, sonra onları kaynak kenarlarında kuruttuğunu gördüklerini iddia ederler (Artemov, 2014: 54). Bazıları rusalkaların tarlalarda ekinleri çiğnediklerini ve ezdiklerini, kuruttuklarını, tahılların üzerlerini yediklerini, tarlalara sağanak ve dolu yağmasına sebep olduklarını, bazıları ise tam tersini, onların çavdarların çiçeklenme zamanında hiç kimse başaklarını kırmasın diye başında beklediklerini, iyi bir hasata katkı sağladıklarını düşünürler. Bazı inanışlara göre ise rusalkaların koşuşturdukları yerlerde otlar daha gür ve yeşil çıkar, ekinler daha bol olur (Levkiyevskaya: 239). Keten eğirmek rusalkaların en sevdikleri uğraştır. Hazırladıkları keten bezlerini kuyu etrafındaki zemine serer, onları kaynak kenarlarında yıkarlar (Artemov, 2014: 51).

Rusalka haftasında rusalkalar sudan çıkar, tarlalarda koşuşturur, ağaçlarda sallanır, karşılaştıkları kişileri ölene kadar gıdıklar ya da onları suya çekerler. Troitsa bayramını izleyen, bazen de bu bayramdan önceki haftaya Rusalka haftası denir. Polesye inanışlarına göre Rusalka haftasında doğan her genç kızın ruhu öldükten sonra rusalkaya dönüşür. Ayrıca bu hafta içinde ölen genç bir kızın ruhu da rusalkaya dönüşebilir (Madlevskaya, 2007: 188). Bazı yerlerde bu hafta içerisinde vaftiz edilmemiş bir çocuk ölürse bu çocuğun ruhunun da rusalkaya dönüştüğüne inanılır. Rusalkalar çıplak ve ayakkabısız gezerler, bu nedenle onlara elbise ya da kendilerine bir şeyler dikebilirler diye bir parça ip ve bez vermek gereklidir. Troitsa bayramlarında rusalkalar için evin yakınlarına bir yerlere elbise ya da kumaş parçaları asılır. Özellikle, evlenmeden önce ya da rusalka haftasında ölen kızları veyahut vaftiz edilmeden ölen çocukları olup, onların rusalkaya dönüştüğüne inanan ailelerde bu gelenek özenle gözetilir. Bu aileler bayram boyunca geceleyin

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
çitlere etek, şal, havlu gibi şeyler asar. Halk arasında rusalkarın bu elbiseleri giydiğine, onların içinde gezdiklerine inanılır (Levkiyevskaya, 2000: 243).

Troitsa haftasında rusalkalar sadece tarlalara değil aynı zamanda ormanlara, tercihen meşe ve huş ağaçlarına yerleşirler. Kendilerine taç örer, dallarda sallanır, horovod (halka oyunu) oynarlar. Horovodlar rusalkaların en sevdikleri oyundur. Bazı efsaneler rusalkaların sadece dallarda sallandıklarını, bazıları ise salıncak yapıp genç erkekleri onları yok etmek için tuzaklarına düşürdüklerini anlatır. Rusalka haftasında rusalkaların yol kavşakları, köprüler, bataklıklar gibi temiz olmayan alanlarda görüldüğü söylenir (Levkiyevskaya, 2000: 239). Rusalka haftasında Özellikle Perşembe günü tehlikelidir, bu nedenle bu hafta boyunca suda yüzmek yasaktır. Eğer bir insanın işleri için köyden çıkması gerekirse yanına rusalkaların korktukları düşünülen “pelin otu” alması gerektiğine inanılır. Bu konuda halk arasında çeşitli efsaneler anlatılır (Artemov, 2014: 54):

“Troitsa gününden itibaren sürekli yaşadıkları sudan çıkar, sonbahar boyunca tarla ve korular boyunca gezerler, söğüt ya da huş ağacı dallarında sallanırlar, geceleri dans eder, şarkı söyler, oyun oynar, birbirlerine bağırsırlar. Onların koşuştukları ve eğlendikleri yerlerde ekin daha bol ve bereketli olur. Suda oynarken balık ağlarını karıştırır, değirmencilerin set ve taşlarını bozarlar, tarlalara sert yağmur ve fırtına verirler. Dua etmeden uyuyan kadınların ipliklerini, keten kumaşlarını çalarlar. Ormana giderken rusalkalardan korunmak için pelin otu tedariki yapılır. Rusalka karşınıza çıktığında sorar: “Elindeki ne? Pelin mi maydanoz mu?” “Maydanoz” dersiniz rusalka “Ah, sen, benim canım” diye sevinir ve ölene kadar gıdıklar, “pelin” dersiniz, kırgın bir şekilde “kaybol” der ve geçer gider.”

Rusalkalarla karşılaşmanın tehlikeli olduğuna inanılır. Onlar neredeyse karşılaştıkları her insanın ölümüne yol açarlar. Rusalkalar insanları çeşitli şekillerde öldürebilir. Sıklıkla saldırlar ve ölene kadar işkence ederler. Kurbanları gülmekten ölüncüye kadar gıdıklar, ısırır ya da boğarlar. İnsanları ölüncüye kadar gıdıklamak rusalkaların en bilinen yöntemleridir, hemen hemen her bölgede bu inanış vardır. Bazı inanışlara göre rusalkanın gıdıklayarak öldürdükleri kişiler de rusalkaya dönüşür. Polesye yerlilerin inanışlarında rusalkalardan kurtulma efsanelerinde şöyle anlatılır (Levkiyevskaya, 2000: 241):

“Rusalkalar birini yakalamışlar, onu gıdıklayabilirlermiş ama koynunda ekmeği varmış (ekmek güçlü bir muskadır). Rusalkalar onu bırakmış, dokunmamışlar böylece adam hayatta kalmış. Ekinler üzerinde gezmekten korkulur, orada rusalkalar ortaya çıkabilir ve ölümüne gıdıklayabilirler.”

Halk arasında rusalkalardan “pelin otu” dışında başka şekillerde korunma yöntemleri de bulunmaktadır. Özellikle boğulan ya da genç kızları ölen aileler için bazı katı yasaklar uygulanır. Bu yasaklar, rusalkalara zarar vermemek, onları rahatsız etmemek, onları öfkeliendirecek herhangi bir şey yapmamaları gerektiğiyle ilgilidir. Rusalka haftasında rusalkalara bulaşmasın diye badana yapmak, çamaşır yıkamak, dikişle uğraşmak yasaktır. Bu konuda bazı mizahi cümleler bile mevcuttur: “Dikiş yapma yoksa rusalkayı da dikersen, bütün bir yıl

evine musallat olur". Rusalkalar insanlara nazik olsunlar diye onlara kurban niyetine yol ve tarla kenarlarına koydukları ekmek, krep, bal, tuz gibi yiyecekler sunulur (Levkiyevskaya, 2000: 254). Rusalkaların haçtan korktuklarına inanıldığı için haç takarak gezmek onlardan bir başka korunma yöntemi olarak kullanılır. Onların ateşli nesnelere de korktuklarına inanılır. Bir başka inanişe göre ise rusalkalarla karşılaşıldığı zaman ondan kurtulmak için önüne bir eşarp, önlük ya da üzerinden bir parça kumaş yırtıp atmak gerekir.

Troitsa bayramı sona erdiğinde rusalkalar kendi dünyalarına geri dönerler. Son gün büyük bir meşe ağacında toplanır, orada kendilerine bir eğlence düzenlerler. Halk arasında ise bu başka dünyaya ait ruhların gidişi için çeşitli vedalar düzenlenir.

Lermontov'un "Rusalka" ve "Morskaya tsarevna" Adlı Şiirlerinde Rusalka Tasviri

"Rusalka" Şiiri

Mihail Yuryeviç Lermontov, yukarıda özellikleri verilen Slav mitolojisinin "suda boğulanların ruhları" kategorisine giren rusalka karakterini yansıttığı aynı isimli şiirini 1832 yılında henüz 18 yaşında iken yazmıştır. Rusalka şiirini yazdığı dönem yazarın erken dönem sanatına denk gelir. Şiire rusalkaların iç dünyasının hakim olduğu söylenebilir. Aslında bu 18 yaşındaki bir delikanlının iç dünyasının romantik yansıması olarak da kabul edilebilir. Lermontov sanatı incelemelerinde şairin otobiyografik unsurlar barındıran bu şiirle o dönemlerde sevdiği kadın olan Yekaterina Suşkova'ya gönderme yaptığı belirtilir.

Şiir, rusalkanın dolunayın ışığıyla aydınlanan nehirde kendi halinde yüzmesi ile başlamaktadır: *Русалка плыла по реке голубой*, (Yüzüyor denizkızı mavi nehir boyunca) / *Озаряема полной луной*; (Nehir aydınlık dolunayın ışığıyla) / *И старалась она доплеснуть до луны* (Aya kadar sıçratmaya çalışıyor denizkızı) / *Серебристую пену волны*. (Gümüştan köpük köpük dalgaları). Rusalkalar rusalka haftası dışında nehir, göl, kuyu gibi su bulunan yerlerde yaşarlar. Şiirin ilk dördlüğüne bakıldığında rusalkaların yaşam yerlerinden biri olan nehirde yüzdüğü tasvir edilir. Nehri aydınlatan dolunay ışığı onun yalnızlığının arka fonunu oluşturmaktadır. Rusalkanın yalnızlık duygusu şiirin ikinci dördlüğünde de hissedilir: *И шумя и крутятся, колебала река* (Kah hışırdayarak kah dalgalanarak sallıyor nehir) / *Отраженные в ней облака*; (Yüzeyine yansıyan bulutların gölgesini) / *И пела русалка - и звук её слов* (Rusalka şarkı söylüyor ve sesi) / *Долегал до крутых берегов*. (Çınlatıyor sarp kıyıların bulunduğu yeri)

Rusalkaların romantik eserlerdeki algısına bakıldığında şarkı söylemeyi seven güzel genç kız imgesi göze çarpar. Burada rusalkanın dalgalar ve bulutların gölgesi eşliğinde nedeni belli olmayan hüzünlü yalnızlığını kendi sesiyle bastırmaya çalıştığı görülür. Şiirin dördüncü kıtasına kadar devam eden şarkısına şöyle başlar: *И пела русалка: "На дне у меня* (Şarkısını söylüyor: "Nehrin dibinde evimde) / *Играет мерцание дня*; (Gündüz ışıkları

dans ediyor) / Там рыбок золотые гуляют стада; (Orada geziyor altın balık sürüleri) / Там хрустальные есть города; (Orada bulunur nehrin kristal şehirleri). Rusalkanın iç huzursuzluğunu anlattığı şarkısına nehrin dibindeki yaşam alanının ihtişamını anlatarak başladığı görülür. Burada altın balık sürüleri ve kristal şehirlerin bulunduğu bahseder. Mitolojide rusalkaların yaşam alanları hakkındaki inanışlarda onların su dibinde evleri olduğu, bu evlerin güzel kristal saraylara benzediği söylenir. Işıkların su dibine yansyarak dans etmesi, rusalkanın lirik anlatımına mistik-romantik bir hava kattığı söylenebilir. Rusalka şarkısının devamında suyun dibinde, evlerinde uyuyan genç bir misafirden bahseder:

И там на подушке из ярких песков (Ve orada, parlak kumlardan yapılmış yastık üzerinde) / Под тенью густых тростников (Gür sazlıkların gölgesinde) / Спит витязь, добыча ревнойой волны, (Bir şövalye uyuyor, kıskanç bir dalganın avı) / Спит витязь чужой стороны. (Uyuyor şövalyesi yabancı diyarların) / Расчесывать кольца шелковых кудрей (İpek kıvrıkcık saçlarının buklelerini taramayı) / Мы любим во мраке ночей, (Seviyoruz gecenin karanlığında) / И в чело и в уста мы в полуденный час (Öğle vakitlerinde alından ve dudaklarından) / Целовали красавца не раз. (Öpüyoruz yakışıklı şövalyeyi)

Çalışmasında Lermontov'un şiir sanatının başlıca motiflerinden biri olan "покой" ("pokoy"- sükunet, sakinlik, huzur) motifini yazarın sanatsal gelişimi perspektifinde inceleyen Zıryanov'a göre (Zıryanov, 2002: 117) Lermontov, bu şiirinde sükunetin istenmeyen etkisini/sonucunu, nirvana hali, nihai şuarsuzluk, hayattan ve ölüm uykusundan kaçış olarak hissettiğini ifade eder ve bu ölüm uykusu halinin rusalkanın şarkısında var olduğunu belirtir:

Но к страстным лобзаньям, не зная зачем, (Ama tutkulu öpücöklere, nedenini bilmeden) / Остается он хладен и нем; (Kalıyor şövalye soğuk ve sessiz) / Он спит - и, склонившись на перси ко мне, (Göğsüme doğru eğilmiş bir şekilde uyuyor) / Он не дышит, не шепчет во сне!" (Nefes almıyor, rüyasında bile sayıklamıyor)

İnanışa göre rusalkalar nehir kenarlarında otururken yakınlarından geçenleri kıskanarak suyun dibine çekerler. Burada rusalkalar şövalyeyi "kıskanç dalgaların avı" olarak ifade ederler. Rusalkanın şövalyenin kendilerine kayıtsız kalmasına umutsuz ve hüzünlü serzenişi dikkat çeker. İnanışa göre rusalkalar genel olarak evlenmeden ölen kızların ruhudur, bu bakımdan şiirde rusalkanın şövalyeden beklediği şey aşk, sevgi ve şefkat duygularıdır. Ancak rusalkanın "nefes almıyor, rüyasında bile sayıklamıyor" diye şarkısını bitirmesi, şövalyenin sonsuz bir uykuda olduğunu, hiçbir yaşam belirtisi göstermeyen dudaklarının uykuda bile sayıklamadığı için ölümü kabulleniş gibi algılanabilir. Şiirin son kıtasında şarkısını bitiren rusalka, az önce kendi sesiyle bastırıldığı dalgaların sesiyle yeniden baş başa kalır: *Так пела русалка над синей рекой, (İşte böyle söylüyor şarkısını rusalka mavi nehirde) / Полна непонятной тоской; (Anlaşılamayan bir keder sarılı üzerinde) / И, шумно катясь, колебала река (Sonra sallıyor gürültüyle dalgalanan nehir) /*

Отраженные в ней облака. (Yüzeyine yansıyan bulutların gölgesini)

Lermontov'un sanatındaki dünya görüşünü, gökyüzü ve yeryüzü zıtlığında ortaya çıkan iki dünya prensibi oluşturur (Sedina, 2011: 37). Şiirde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri, Lermontov'un iki farklı dünyayı yansıtıyor olmasıdır. Şiirin ilk iki dördlüğünde su üstündeki gerçek hayat dolunay ışığı, ay, dalgalar, mavi nehir gibi unsurlarla ifade edilirken, rusalkanın şarkısında anlattığı su altındaki diğer dünyayı parlak kumlar, sazlıklar, altın balık sürüleri ve kristal şehirler simgelemektedir.

"Morskaya tsarevna" Şiiri

Lermontov, trajik ölümünden kısa bir zaman önce 1841'da yazdığı bu şiirde, bir önceki şiirinde manevi hissiyatını yansıttığı rusalkanın bu kez fiziksel özelliklerini de yansıtır. Şiir deniz kenarından geçen bir prensin suda atını yıkamasıyla başlar, o sırada rusalkanın sesini duyar: *Слышит: «Царевич! взгляни на меня!»* ("Hey Prens! Bana bak!" diye bir ses duyuyor). Burada rusalka seslenerek dikkat çekmeye çalışır. Atın rusalkanın varlığından rahatsız oluşu ve ürktüğü görülür: *Фыркает конь и ушами прядет*, (Ürken at burnundan soluyor, kuşku içinde kulaklarını dikeyliyor), *Брызжет и плещет и дале плывет*. (Çırpınıyor, su sıçratıyor ve uzaklaşmak istiyor). Sesini duyuran rusalka bu kez prensi ikna etmeye çalışır:

Слышит царевич: «Я царская дочь! (Aynı ses yine duyuluyor: "Ben prensesim!) / Хочешь провести ты с царственною ночь?» (Prensesle bir gece geçirmek istemez misin?) / *Вот показалась рука из воды* (O sırada bir el çıkıyor sudan) / *Ловит за кисти шелковой узды*. (Atı yakalıyor ipek dizginlerinin püskülünden)

Mitolojide rusalkaların genç erkeklere karşı kayıtsız kaldıkları, onları birlikte eğlenmek için davet ettikleri, baştan çıkarmaya çalıştıkları da belirtilir. Bu dizelerde rusalkanın genç prensi kendine çekmek için davetkar bir tutum sergilediği görülür. Sesini duyuran rusalkanın şiirin devamında fiziksel özelliklerinin tasvir edildiği dizelere şahit oluruz:

Вышла младая потом голова, (Sonra genç bir kafa görünüyor) / *В косу вплелась морская трава*. (Saçının örgüsü deniz otlarıyla kaplı) / *Синие очи любовью горят*; (Mavi gözleri sevgiyle parlıyor) / *Брызги на шее, как жемчуг, дрожат*. (Boynundaki damla inci gibi ışıldıyor)

Burada Lermontov'un Slav mitolojisinden bir karakterin ruhsal ve fiziksel özelliklerine hakimiyeti, mitolojik bilgisini romantik tasvir ve lirik özelliklerle harmanlayarak ortaya çıkan yaratıcı yeteneği göze çarpmaktadır. Halk geleneğinde rusalkaların daha çok çirkin fiziksel özellikleri ile tasvir edildiği görülse de dönemin romantik eserlerinde rusalkalar daha farklı bir betimleme ile karşımıza çıkar. Rusalkalar daha çok saçlarının dağınık olması ile bilinir, ancak onların saç örgülerinin olduğu tasvirlerle de karşılaşmak mümkündür. Slav topluluklarında genel olarak halk tasvirlerinde rusalkaların ölü gibi hareketsiz ya da kapalı gözlere sahip oldukları belirtilir. Burada rusalkanın sevgiyle ışıldayan mavi gözleri tasvir edilir.

Mitolojik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda rusalkaların halk tasvirlerinde yakınından geçenleri avlamaya çalıştıkları söylenir. İnanışlarda rusalkalarla karşılaşmak oldukça tehlikelidir, onlar bir insanı gıdıklayarak, boğarak ya da farklı şekillerde öldürebilirler. Şiirde rusalka ile karşılaşan prensin ondan korkmadığı, rusalkayı örgüsünden yakalayarak kıyıya çıkardığı anlatılır:

Мыслит царевич: «Добро же! постой!» (Prens içinden şöyle geçiriyor: “Pekala! Bekle bakalım!) / *За косу ловко схватил он рукой.* (Kıvrak bir hareketle yakalıyor kızı örgüsünden) / *Держит, рука боевая сильна:* (Sımsıkı yakalıyor, yaman kolları güçlü) / *Плачет и молит и бьется она.* (Genç kız ağlamaya başlıyor, hem yalvarıyor hem çırpınıyor) / *К берегу витязь отважно плывет;* (Yiğit savaşçı kıyıya doğru cesurca yüzüyor) / *Выплыл; товарищей громко зовет;* (Suyun yüzüne çıkararak yüksek sesle çağırıyor arkadaşlarını) / *«Эй, вы! сходитесь, лихие друзья!»* (Hey siz! Toplanın, yiğit arkadaşlarım!) / *Гляньте, как бьется добыча моя...* (Hele bir bakın avım nasıl da çırpınıyor)

Bu dizelerde prensin rusalkanın davetine karşılık vermediği, onunla dalga geçtiği görülür. Mitolojide rusalkalar deniz, nehir, göl kenarlarında karşılaştıkları kişileri avlamaları ile bilinirler. Şiirde Rusalka genç erkeğe, ihtiyaç duyduğu şefkat ve aşk duygusuyla yaklaşır. Ancak burada korkusuz prensin rusalkayı avlayarak su kenarına çıkardığı ve onunla alay ettiği görülür. Yakaladığı avla övünen prens bunu arkadaşlarına göstermek için sabırsız bir davranış sergiler. Yaşadıklarının etkisiyle korku içinde kalan rusalkanın tepkisi “*Что ж вы стоите смущенной толпой?*” (Ne yani kalabalık mı geldiniz?) / “*Али красы не видали такой?*” (Böyle bir güzelliği hiç mi görmediniz?) sözleriyle sınırlı kalır.

Şiirin bu dizelerinden sonra prensin kıyıya çıkardığı avına bakarken yaşadığı tuhaf izlenim nedeniyle zafer dolu nidalarının söndüğü gözlemlenir:

Вот оглянулся царевич назад: (O sırada prens arkasına dönüp bakıyor) / *Ахнул! померк торжествующий взгляд.* (Vay canına! Zafer dolu bakışları sönüp kalıyor) / *Видит: лежит на песке золотом* (Bir de ne görsün: kız uzanıyor altın kumların üzerinde) / *Чудо морское с зеленым хвостом;* (yeşil kuyruklu bir deniz mucizesi) / *Хвост чешую змеиной покрыт,* (Kuyruğu yılan pullarıyla kaplı) / *Весь замирая, свиваясь, дрожит;* (Boydan boya hareketsiz, titriyor çöreklenmiş bir şekilde) / *Пена струями сбегает с чела,* (Alnından sızıntılar halinde köpükler akıyor) / *Очи одеда смертельная мгла.* (Gözleri ölümcül bir sisle kaplı) / *Бледные руки хватают песок;* (Cansız ellerinde kum taneleri) / *Шепчут уста непонятный урек...* (Dudakları anlaşılmayan serzenişler fısıldıyor) / *Едет царевич задумчиво прочь.* (Prens düşünceli bir şekilde oradan uzaklaşıyor) / *Будет он помнить про царскую дочь!* (Gördüğü prensesin hiç aklından çıkmayacağını bilerek!)

Bu dizelerde prensin zafer hırsıyla rusalkanın parlayan sevgi dolu gözlerini, şefkatini, sevgisini öldürdüğü söylenebilir. Rusalkanın parlak mavi gözleri ölümü andıran bir sise dönüşür, elleri soluk, gözleri donuk bir şekilde kumda çöreklenmiş bir halde hareketsiz kalır. Prens düşünceli bir şekilde

uzaklaşması şiir sonlanmasına rağmen bir gizem oluşturur. Nitekim son dizede prensin gördüğü görüntüyü hiç unutmayacağı ifade edilir. Sedina (2011: 35), Lermontov'un kişilik ve yaratıcılık olarak belirleyici özelliğinin gizemli dünya görüşü olduğunu, şair için dünyayı mistik olarak algılamının oldukça doğal olduğunu ifade eder. Mistisizm sembolik olarak gerçekliğin ufkunu genişleterek Lermontov'un şiirsel dünyasını doldurur. Gerçeğin sembolize edilmesi iç dünyanın dünyevi yaşama dahil edilmesiyle içsel dünyanın ıstıraplı gerilimleridir. Sembolleştirme yoluyla şair kendi iç trajedisini, onu evrensel boyuta doğru genişleterek dışa vurur (Sedina, 2011: 35). Nitekim, Lermontov sanatı incelemelerinde tıpkı "Rusalka" şiirinde olduğu gibi "Morskaya tsarevna" şiirinde de otobiyografik unsurlar olduğu belirtilir. Bu şiirde Lermontov'un prensin kendisi iken şiirin sonunda güzel kadın görüntüsünden çıkan prensesin Yekaterina Suşkova olduğu düşünülmür. Bu bağlamda Lermontov'un kendi iç trajedisini bu şiirde açık bir şekilde yansıttığı söylenebilir.

Sonuç

Geçmişten günümüze pek çok araştırma, inceleme, tez, makale gibi çalışmalara konu olan mitler, ait oldukları kültürler, halk gelenekleri, inanışlar gibi çeşitli konularda bilgi sağlamaları açısından önemli olgular olarak karşımıza çıkar. Hemen hemen her toplumun kendine özgü bir mitolojisi vardır. Slav mitolojisi de içeriğinin zenginliği ve farklılıklarıyla bu mitolojiler içinde araştırmaların ilgi odağı olduğu söylenebilir.

Slav mitolojisi, bütün Slav topluluklarının ortak mitolojisi olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan çalışmaların büyük çoğunluğu bu başlık adı altında gerçekleştirilir. Bu nedenle günümüze daha yakın olan çalışmalarda "Rus mitolojisi" kavramına yer verilse de bu çalışmaların içeriğinde "Slavlar", "Doğu Slavlar", "Slav toplulukları" gibi "Slav" adının büyük bir oranda yer verildiğini görürüz. Nitekim, Ruslar tarihi bakımından Slavlardan, Rus mitolojisi geldiği nokta açısından Slav mitolojisinden bağımsız düşünülemez. Çalışmalarda "Rus mitolojisi" kavramının kullanımı, mitleri geniş bir perspektiften bakmayı gerektirecek "Slav mitolojisi" yerine, Rus halk geleneği, inanışları ve bu inanışlar çerçevesinde şekillenen bazı kültürel özellikler açısından ele almak isteyen araştırmacıların tercih ettiği bir yöntemdir denilebilir. Öyle ki Slav toplulukları doğu, güney ve batı olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslular ile birlikte Doğu Slav gurubuna dahil olan halktır. Rus mitolojisi bu akraba topluluklarının kültüründen doğmuş ve doğu Slav mitlerinin temelini oluşturmuştur. Rus mitolojisi, tanrılar, ateş, toprak, su, hava gibi çeşitli kültler, farklı özelliklere sahip ruhlara, şeytansı varlıklar gibi alt başlıklar çerçevesinde şekillenir. Burada her bir alt başlığın doğrudan Slav mitolojisi ortak alanından türediği belirtilir, mitlerin Rus halk geleneklerine yansıdığı şekli ise ana planda tutulur. Bu çalışmada "zamanından önce ölenlerin ruhu", "su ruhları", "öteki dünya" ruhları gibi başlıklar altında şekillenen rusalka karakterinin Slav mitolojisinde nasıl ortaya çıktığı, ne anlama geldiği, Rus halk geleneklerindeki yerine ve mitolojik karakterin Rus yazar Lermontov'un

“Rusalka” ve “Morskaya tsarevna” adlı şiirlerinde bulunduğu yansımaları şiirlerin analizi ışığında değinilmeye çalışılmıştır. Edebiyat ve mitoloji birbirinden bağımsız düşünülemez kadar sıkı bir etkileşimde bulunan iki alan olarak değerlendirilir. Anonim özellikteki mitlerin, edebi eserlerde türün dili ve yazarların yetenekleriyle farklı bir havaya büründüğü söylenebilir.

Bu çalışmada dikkat çekilen bir diğer nokta, Rus halk geleneğinde sıklıkla öteki dünyayı çağrıştıran “çirkin varlıklar” olarak tasvir edilen rusalkaların 19.yy. Rus edebiyatındaki yazarların romantik eserlerindeki zıt tasvirleridir. Yazarlar rusalkaları genel olarak güzel, hayal edilebilir bir tasvirde ortaya koyarlar. Ruhsal dünyaları ise halk geleneklerindeki tasvirlerle daha uygun bir görüntü çizmektedir. Lermontov’un “Rusalka” adlı şiiri rusalkaların iç dünyasının bir yansıması olarak ortaya çıkar. Şiirde rusalkanın yalnızlığı ön planda iken rusalkaların halk geleneklerinde tasvir edildikleri tarzda bilgiler de sunulur: su dibinde kristal şehirler, evler, rusalkanın şarkı söylemesi, kederli görüntüsü, vb. “Morskaya tsarevna” adlı şiirde ise rusalkanın daha çok çağdaş sanat ve algıdaki görüntüsüne şahit olmaktayız. Bu şiirde rusalka saç örgüsü, mavi gözleri, sevgi dolu bakışları ile dikkat çeker. Burada insanların korkulu rüyası olan rusalkanın karşılaştığı prensin kendisini yakalamasıyla korku içinde kaldığı gözlemlenir. Sonuç olarak bir kültüre ait mitleri daha iyi anlayabilmek için o kültürde ortaya çıkan ve konusu mitoloji olan eserleri de incelemek gerekir. Bu çalışmada belirtilen amaç doğrultusunda mitolojik bir karakter olan “rusalka”nın 19.yy. yazarlarından Lermontov’un adı geçen iki şiiri çerçevesinde ortaya konulmuştur diyebiliriz.

Kaynakça

- Artemov, V. (2014), *Slavyanskije mificheskie sushestva*, OLMA Media Grupp, Moskova.
- Golovchenko, I. F., Vitkovskaya L. V. (2016), Mifi u M. Yu. Lermontova i mifi o M. Yu. Lermontove: kognitivno-kontseptualnaya interpretatsiya, *Mirovaya literatura na perekrestye kultur i tsvilizatsii*, 2 (14), 24-28.
- Lermontov, M. Yu. (1984), *Stihotvoreniya poemı-Maskarad-Geroy nashego vremeni*, Hudozhestvennaya literatura, Moskova.
- Levkiyevskaya, E. E. (2000), *Mifi russkogo naroda*, Astrel-AST, Moskova.
- Madlevskaya, E. L. (2007), *Russkaya mifologiya*, Eksmo, Midgard, Moskova.
- Öksüz, G. (2014), *Rus Mitolojisi*, Çeviribilim, İstanbul.
- Powell, B. B. (2018), *Klasik Mitoloji*, (Çev. S. O. Çavuş), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Sedina, E. (2011), Osobennosti tvorcheskogo mishleniya M. Y. Lermontova v kontekste mifopoeticheskogo podhoda, *Vestnik KemGUKI-jurnal teoritecheskih i prikladnih issledovaniy*, 17/2, 33-39.
- Shepping, D. O. (1849), *Mifi slavyanskago yazichestva*, Moskova.
- Warner, E. (2008), *Ruskkie mifi*, (per. M. Zvonareva), FAIR, Moskova.

Zıryanov, O. V. (2002), Lermontovskiy mif: nekotorie aspektı problemu. *Arhetipicheskie strukturi hudozhestvennogo soznaniya*, 3, 110-121.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Türkiye'nin Toplumsal Yapısında "Kalkınma" Söylemi: I. ve II. İktisat Kongreleri Örneği

Öznur AKKAYALI, Celalettin YANIK

Öğrenci-Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, oznurakkayali.59@gmail.com

Doç. Dr. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, cyanik@bandirma.edu.tr

Özet

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin toplumsal yapısında kalkınmanın toplum tarafından nasıl algılandığı, kalkınmanın sağlanabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından yapılan iktisadi gelişmelerin neler olduğu ve bu adımların ne zaman atıldığını incelemektir. Yapılan incelemeler sonucunda Cumhuriyet döneminde toplanan iktisat kongresi kalkınmayı sağlayan ilk kongre olma özelliğini sağlamış olup ayrıca tarihte ilk kongre olarak yerini almıştır. Bu kongre Atatürk öncülüğünde yapılmış bir kongredir ve ülke için birçok adım bu kongrede atılmıştır. Bu sayede alınan belli kararlarla hedeflenen kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat küresel bazda bir krizin meydana gelmesi ve ülkenin ikinci dünya savaşından etkilenmesi kalkınmayı sekteye uğratmıştır. Ülke bu dönemlerde hedeflediği kalkınmayı sağlayamamıştır. Bunun sonucunda ikinci iktisat kongresi adımı atılmıştır. Fakat birinci iktisat kongresi devlet tarafından yapılırken ikinci iktisat kongresi burjuva takımı tarafından gerçekleştirilmiş ve devlet bu kongreyi tanımamıştır. Genel olarak bu kongrelere bakıldığında toplum tarafından kalkınma söylemi hâkim olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Toplumsal Yapı, Söylem, Kalkınma, İktisat Kongreleri

Development in the Social Structure of Turkey's Say for Example the First and Second Economic Congress

Abstract

The aim of this study is how Turkey is perceived by society in the development of the social structure, economic development is what the progress made by the Republic of Turkey and examine whether these steps to ensure that when discarded. As a result of the investigations, the economic congress convened during the Republican period provided the distinction of being the first congress providing development and also took its place as the first congress in history. This congress was held under the leadership of Atatürk and many steps were taken for this country. In this way, the targeted development was tried to be achieved through certain decisions. However, the emergence of a global crisis and the country being affected by the Second World War have hampered development. The country could not achieve its targeted development in these periods. As a result, the second economic

congress step was taken. However, while the first economic congress was held by the state, the second economic congress was held by the bourgeois team and the state did not recognize it. When these congresses are examined in general, the discourse of development has been dominant by the society.

Keywords: Society ,Structure, Discourse, Development,Economic Congresses

Giriş

Farklı siyasi ve iktisadi ekollerden veya anlayışlardan gelen bireylerin/düşünürlerin, genel anlamda, kalkınma ve gelişmenin önemi üzerine birçok ifadede bulunması, kısmen sosyal bilimsel bir realite haline gelmiştir. Sosyal bilimsel bir realite haline dönüştürülen kalkınma veya gelişme, kavram olarak, iktisadi veya siyasi ilerlemenin vazgeçilmezi, problemleri çözen bir sihirli anahtar hüviyetindedir. Yargının temelinde, kalkınma olmaksızın tüm diğer alanlarda gelişme imkânsızdır, önermesi yatmaktadır. Bu önermede dahi her iki kavram-kalkınma ve gelişme-, birbiri içerisine girmiş, bir bütün oluşturmuş ancak mantıksal yük anlam kaymasına uğramıştır. Çünkü kalkınma, gelişme, büyüme, modernleşme vb. farklı muhtevalardaki tanımsal kodlara sahiptir. Ancak burada özellikle şunu ifade etmek gerekmektedir: kavramların her birine operasyonel bir yaklaşım sergilemek makalenin sınırlarını aşmaktadır.

Bu minval üzere, kalkınma, üzerinde çokça durulan fakat kavram olarak fazla değerlendirilmeyendir. Kalkınmanın neyi, nasıl ve şekli gibi ayırt edici unsurları göz ardı edildiğinde ortaya çıkan sadece bir karşısındaki anlam genişlemesi yaratmayı hedefleyen didaktik bir entelektüalist tavır kalacaktır. Kalkınmanın nasıl olacağına dair bir soru, nihayetinde genişleme, gelişme ve büyüme gibi anlamsal açıdan doğrusal olmayan bir alana tezahür etmeye vesile kılmaktadır. Didaktik tavrın işlevselliği, kalkınmanın salt ekonomik bünyedeki gerçekleşme ihtimalinde gün yüzüne çıkar. Ancak burada temel soru sorulduğunda, yani kalkınmanın neyi gerektirdiği sorusu sorulduğunda hedefle sınırlı kaldığı ifşa edilir.

Kalkınacak olan nedir? Kalkınması gerekli olan nedir? Kalkınacak olanın kalkınması nereye doğru yönelmelidir? Sorular daha da uzatılabilir. Bu türden sorular, özünde, kalkınanın (kalkınmaya uğrayanın/uğratılanın) eksik olduğu (fakat neden eksik olduğu önemsenmemekle birlikte), bu eksikliğin giderilmesi için daha önceden belirli bir seviyeye, yani kalkınmış olanı numune almak gerektirdiği ve böylece o hedef doğrultusunda kalkınabileceği fundamental bir şekilde zihinlere nakşedilir. Şu durumda kalkınacak ile kalkınmış olan arasındaki dikatomide bir iktidar pratiği mündemiçtir. Bu iktidar pratiği sadece toplumsal değil ekonomik ve siyasi biçimleri de ele alabilecek bir şekilde genişleme alanına sahiptir. Dolayısıyla kalkınmadan bahsederken dolaylı bir şekilde de olsa bu iktidar ilişkisinin içerisine girmiş olmaktadır. İktidar ilişkisi, bir açıdan, kalkınma ile ilgili literatürde gizil bir ajandayı, yani bu iktidar pratiğini önemsemeyi gerektirir.

Kalkınma literatürü, sosyal bilimsel açıdan, gelişme literatürü ile benzer niteliklere sahiptir. Bu durum, başka bir açıdan, modernleşme literatürü ile

de paralel bir seyir izlemektedir. Çünkü kalkınma sürecine maruz olacak olan (toplum, siyasi unsur, iktisadi parametler) aynı zamanda modernleşme sürecin içerisinde yer alıp, doğrusal bir şekilde belirlenen noktaya ulaşmalıdır. Zorunluluk, belirlenen ya da hedeflenen şeyde mündemiçtir; orada olmak, orada olana benzemek; kayıtsız bir şekilde kendi ontolojik özelliklerinden taviz vererek olmak...

Kalkınmayı sosyal bilimsel anlamda organizmacı bir şema dâhilinde değerlendirmek mümkün olsa da özünde yapısal bütünlükleri hedefler. Yapısal bütünlükten amaç, total kurumların her birinin-siyasi, ekonomik, kültürel vb.-değişimi, belirlenmiş olana doğru değişimidir. Değişecek olan kurumları, ahistorik olarak kurgulamak kalkınmanın bir diğer farklı veçhesini meydana getirir. Zira daha önceki kurumlar ya da yapılar tarihin bir döneminde peyda olmuş, işlerliğini yitirmiş, hatta işlerliğini yitirdiğinden dolayı tarihsel bir süje olma vasfını yitirmek zorundadır. Böylelikle yeni bir yapı peyda olacaktır/olmak zorundadır. Yeni yapı, farklı bünyesiyle modern/gelişmiş, istenilen hedeflere veya kurgulanan yeniliklere yöneliktir.

İktisadi kalkınma ifadesi, özünde örtük olarak yukarıda ifade edilen geçmiş dönemin ekonomik durumunun bittiği, modern olmadığı, tarihin bir döneminde gerçekleşip şimdi olamayacağı ahistorik bir perspektif sunmaktadır. Dolayısıyla iktisadi anlamda bir kalkınma modeli sunulduğu andan itibaren gelişim, geleceğin daha iyi ve olgun olduğu, modern olanın modern olmayan üzerinde hâkim olacağı gibi alt anlamlar sunar. Bunun için de kalkınma modeli sunulduğunda, söylemin pozitif olana ve durumsala geçiş yapması için gerekçeler olağan akışında devam eder nitelik kazanır. İktisat kongrelerinde kalkınmanın yayılması bu şekilde oluşmuştur. Toplumların devamı için ekonomik yapılar olmazsa olmazdır, çünkü ülkenin devamını sağlamak için iktisadi adımların atılması zaruri bir ihtiyaç olduğu, gerçekleşmemesi durumunda tarihsel genişleme ve gelişme gerçekleşemeyeceğidir. Açıkçası bu makale, kendi sınırları içerisinde bu durumu analiz etmeyi ve yine I.ve II. İktisat kongrelerinde kalkınmanın nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaç ancak sınırlı bir çerçevede gerçekleşmiştir.Sınırlılığın temelinde tüm kalkınma planlarından daha çok kuruluş dönemi Cumhuriyet Türkiye'sinde kalkınma yapısal bünyede nasıl ve ne şekilde bir değişimi hedeflediği, bu değişim pratiğinin kurucu aşamada ne gibi işlerliğe sahip olduğu ve böylelikle bir anlamda, kuruluş aşaması ile birlikte yapının ve kalkınma arasındaki ilişki boyutunun daha sonraki dönemlere de belirli bir şekilde de olsa sirayet olabileceği temel vurgusundan kaynaklanmaktadır.

Belirlenen bu amaçlar doğrultusunda makalenin ilk bölümünde sosyal bilimsel tahayyülde yapı kavramı üzerinde durulacaktır.Sosyal bilimsel anlamda yapı kavramının üzerinde durulması sonrasında Türkiye'nin toplumsal yapısı incelemeye tabi tutulacaktır. Sonrasında söylem kavramının tanımı yapılacak ve sosyal bilimlerde nasıl kullanıldığına değinilecektir. Bu tanımları yaparken yabancı ve yerli kaynaklardan araştırmalar yapılacaktır. Yapılan araştırmalar akabinde I.ve II. İktisat kongrelerinin işlevine detaylı

şekilde yer verilecek olup son bölümde yapılan tanımlamalarla Türkiye'nin toplumsal yapısında kalkınma söylemine bakış açısına ışık tutulmaya çalışacaktır. Bu sayede kuruluş dönemi iktisadi reflekslerden biri olarak adlandırılabilir olan kalkınma perspektifinin işlerliği ve yapısal anlamda değişim sağlama potansiyeli de tartışılmış olacaktır.

1.Sosyal Bilimlerde Yapı Kavramı ve Kavramla İlgili Teoriler

Yapıda esas yönelim, mevcut sistemin parçaları arasındaki nispeten sabit ilişkilerin belirlenmesine yöneliktir (Dönmezer,1990:162).Sosyal bilimsel açıdan, ancak özellikle sosyolojik anlamı ve tanımlama biçimi açısından yapının bireye üstünlüğü olup olmadığı tartışmaları kurucu babalardan Durkheim ve Marx'a kadar uzanır. Durkheim'ın yazılarında temel sosyolojik paradigma haline getirilenin, yani sosyal olayların sosyal olgular halinde düşünülmesi fikri, nihayetinde bireyin-psikolojik ve sosyal yönlerinin her birinin göz ardı edilmesi/yokluğu üzerine temellenir. Marx'ta da alt ve üst yapı vurgusu, belirgin olan ekonomik yapı anlayışının diğer alanları kaçınılmaz bir şekilde etkilediği düşüncesi üzerine kuruludur.

Kültür, ekonomi ve siyaset belirgin bir şekilde toplumsalı düzenlemektedir. Zira toplumsal bağların bir yapı anlamdaki yoğunluğu veya azlığı, nihayetinde toplumsal yaşantının devamı ya da sonlanmasında faal rolü üstlenir. Şu durumda herhangi bir sosyal olayın açıklayıcısı/temeli bireyden daha çok sosyal yapının kendisidir. Durkheim ve Marxsonrasında modern dönem sosyologlardan Robert K.Merton, özellikle yapının büyük önem taşıdığına değinmiştir. Ona göre, kültürün tarif edip belirlediği ortak amaçlar, ilkin, yapıya dair maksatlar, hedefler ve fayda durumlarını gün yüzüne çıkarır. Şu durumda toplum gün yüzüne çıkan bu durumları, toplumu oluşturan bireyler için meşru hale dönüştürür. Yapının ikincil önemi, belirli amaçlara toplum tarafından ulaşılması, kabul görmesi olarak ifade edilebilir(Dönmezer,1999:140).Merton'a benzer nitelikte fakat bir noktada ondan ayrı olarak yapıyı Nadel, değiştirebilecek parçaların düzenli bir şekilde tertibi şeklinde değerlendirmiştir. Yapıya dair parçalar değişirken, yapının kendisi sabit kalabilme özelliğinde olabilir(Bozkurt,1972:24).

Yapıya dair durumsal analizlerden teori boyutuna ilişkin açıklamalar da söz konusu olmuştur. Yapının, sosyal nitelikli özelliklerini ön planda tutan teorik düzlemde Layder, teorisinde ilk olarak makro-mikro, faillik-yapı ve birey-toplum düalizmleriyle ilgili problemleri ele almıştır. Diğer yanda "pratik sosyal araştırma stratejileri" geliştirmeye yönelmiş ve faillik/yapı arasındaki bağlantıların daha deneysel boyutlarına değinmiş, bunlar üzerine eğilmiştir (Yücedağ,2011:1479). Teorik formülasyonunda yapı, tanımsal bağlamında Durkheim'dan ve Marx'tan bu yana üretilen bireyden daha çok sosyalin/sosyalliğin ön planda tutulmasını imlemiştir. Fakat Layder'e göre yapı konusunda ileri sürülen teorilerde birey unsuru görmezden gelinmekte, bireyin dışarıdan gelen etkiler sonucunda tepkiye geçtiği ileri sürülmektedir. Hâlbuki genel teoriler, kurallara uyum sağlama, sosyalleşme gibi güçlerin toplum tarafından oluşturulması abartılırken, buradaki bireyi önemsizleştirmekte, onu yok saymaktadır. Yapı odaklı bu teorilerin tutumu,

bireyi odak noktasından çıkarmaktadır. Fakat toplum sadece bireylerden ya da sadece yapılardan oluşmaz. Bu nedenle yapıyı ön planda tutarken bireyin odak noktasından çıkarılması söz konusu olamaz. Bireyin sosyal ilişki düzeyleri açısından topluma kattığı değerleri bulunmaktadır. Toplumunda aynı şekilde bireye kattığı değerler bulunmaktadır ve birbirleri ile etkileşim halinde olmaktadır. Sonuç olarak Layder'e göre yapı kavramından bireyin çıkarılması yanlıştır, yapı kavramıyla bireyin bir bütün halinde değerlendirilmesi gerekir(Yücedağ,2011:1480).

Sosyal ile birey arasındaki ilişki bütününde bireyin arka plana bırakılması hususu belirli bir aşamayı teşkil etmiştir. Ancak bizim buradaki konumuz itibariyle yapı, daha çok belirgin hususiyetler içeren unsurlarla bağlantılı olması dolayısıyla oluşum aşamasında bireyden yola çıkılıp bireyi aşan bir bünye ile ondan daha geniş ve somut bağlamlar sağlayandır. Özellikle ekonomi, siyaset ve kültür gibi yapısal unsurlar, kendi özerklikleri ile determine etme kapasitelerine sahiptir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Levi-Strauss'un yapı kavramı, tüm kullanım şekillerine ortak etkenlerin soyutlanması ve kıyaslanması üstüne kurulmuş tümevarımsal tanımla ortaya konulamayacağını söylemiştir. Ona göre bu tanımın ya bir anlamı yoktur ya da bu terimin bile bir yapısı mevcuttur. Öncelikle de kavramın bu yapısı anlaşılmalıdır. Ona göre toplumsal yapı deneysel gerçeğe değil, buradan yola çıkılan, bağlantı kurulan modellere ulaşmayı sağlamaktadır. Toplumsal yapının ve ilişkilerin ayrımının yapılamayıp karıştırılması söz konusudur, fakat toplumsal yapı ve toplumsal ilişki arasında farklılıkların mevcut olduğunu da belirtmiştir (Bozkurt,1972:28). Sosyal bilimlerdeki kullanılışı açısından değerlendirildiğinde yapı, sosyal ve sosyallik ilişkisini göz ardı etmemeyi ön gerektirmektedir. Çünkü yapı adını verdiğimiz şey, nihai analizde, toplumsal bünyede şekillenmekte ve buradan yola çıkarak toplumsal yaşamın sistemli, kurallı veya anomik¹ bir vechesi söz konusu olmaktadır. Düşünceyi bu noktadan ilerlettiğimiz takdirde karşımıza toplumsal yapı kavramı çıkmaktadır. Yapının esas bünyesi, vücut bulduğu alan/uzam toplumsal yapının kendisidir. Toplumsal yapıdaki yapı olmaksızın, siyasete, ekonomiye ve kültüre vb.ve dair konuşma tam olmayabilir. Toplumsallıktaki ekonomik yapı, örneğin bireylerin iktisadi algılarını, idrak biçimlerini, paraya dair felsefi çıkarımlarını, buradan toplumsal satıhtaki iktisadi tahayyül biçimlerini, değerleri vb. şekillendirebilme kapasitelerine bakışların geniş perspektifteki değerlendirmelere kapı aralayabilir.

Toplumsal yapı ile ifade edilmeye çalışılan, toplumun var olmasını sağlayan kişiler, gruplar, farklı inançlara sahip gruplar, farklı sınıfsal değişimler ve toplumsal cinsiyet gibi farklı grupların bir araya gelerek oluşturdukları yapı

¹Anomi kavramı düzensizlik olarak tercüme edilmesine karşın, Durkheim'da toplumsal dayanışmanın yoğun olmasında dahi olduğu bir duruma/olguya atıfta da bulunmaktadır. Zira toplumsal dayanışma yoğunluk derecesi bakımından toplumdaki dengeyi kısmen sağlayamama durumuna neden olabilir. Fakat dayanışmanın yerindeliği ve önemi nedeniyledir ki toplumsal düzen hâsıl olmaktadır. Özü itibariyle her durumda geçerli olan dayanışmanın kendisidir.

olarak ifade edilebilir (Alpkaya&Duru,2017:17). RadcliffeBrown, toplumsal yapının bireyler arasındaki bütün ilişkilerin toplamı olduğunu ileri sürmüştür(Gökçe,2013:2).

Toplumsal yapının oluşması için bazı temel etkenler gerekmektedir. Bunlar şu şekildedir:

- İletişim sisteminin gerekliliği
- Yeni neslin topluma adapte olabilmesi için eğitim, aile vb toplumsal yapılarda yapılması gereken düzenlemeler.
- Olmazsa olmaz ekonomik sistemin oluşturulması.
- Toplumsal yapının kültürel sistemi(Doğan,2010:122).

2. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı

2.1. Ekonomik Yapı

Türkiye'deki ekonomik yapı, daha kuruluş yılında öncelikli olarak planlanması gereken alanlardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Kurtuluşa dair düşüncelerinin ve bununla bağlantılı olarak savaşın hâkim olduğu bir atmosferden hemen sonrasında ekonominin ön planda tutulması önemliydi. Uluslararası camiada faal olabilmenin ve kendini ispat edebilmenin yegâne yolu elbette ki siyasi yapıdan daha çok ekonomik düzlemde. Cumhuriyet Türkiye'nin kuruluş aşaması uluslar arası konjontürel gelişmelerden ayrı düşünülemeyecektir. Zira dönem itibariyle devletçi bir perspektifin ekonomik alandaki hâkim yapıya ulaşması, kuruluş aşamasında özel sektörden daha çok devletçi bir kalkınmayı öne almıştır. Ancak yine de cumhuriyetten bu yana ekonomik yapıya bakacak olursak fiyat ve arz-talep sistemli serbest piyasa ekonomisi bir şekilde devam etmiştir. Fakat farklı zamanlarda farklı politikalar uygulanmıştır. Devlet bazı dönemlerde üretici olarak rol almış bazı dönemlerde ise yanına girişimcileri de katarak yarı özel durumda üretimlere devam etmiştir. Bu şekilde piyasada karma bir politika kendini göstermiştir. Özel sektör ve devlet beraber üretime katılmış bu şekilde bir iktisat politikası aktif olmuştur. Karma politikada serbestleşme yaygınlaşmış, planlı döneme geçiş ile de kalkınma hedeflenmiş olup, planlar doğrultusunda kalkınmaya büyük katkı sağlamıştır. Sanayileşme girişimlerinde ise ithal ikameci anlayış kendine büyük yer edinirken, zamanla ihracata dayalı bir sanayileşmenin artırılması gerektiği anlaşılmış ve bu alanda çalışmalar daha aktif bir hal almıştır. Sonraki dönemde ise devlet piyasada üretici rollünü özel sektöre devretmek istemiş ve elinde bulundurduklarını özelleştirme yolunu seçmiştir. Bu şekilde uygulanan politikaların asıl hedefinde olan, amaçlanan ekonominin istenen seviyelerde büyümesi ve kalkınmanın sağlanması, toplumun refah ve huzurunun artırılma çabası olmuştur (Ahmad,1994:107-108).

2.1.1.1950 Öncesi Dönem

Dönemsel olarak iktisat politikalarına bakıldığında 1950 öncesi ve sonrasını değerlendirmek gerekirse, Birinci Dünya Savaşı'nın son bulması, Osmanlı'nın

yıkılması ve yeni kurulan Türk devletinin bağımsızlığını kazanması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisini bağımsız bir hale getirip kendi işleyen ekonomi sitemini oluşturması için gerekli adımlar atılmıştır. Atatürk ekonominin başarılı şekilde gerçekleştirilmediğinde siyasi ve askeri alanda başarının sağlanamayacağını bilincinde olduğu için cumhuriyetin ilanı öncesinde ve sonrasında iktisadi alanda gelişmelere gerekli özeni göstermiştir. Öncelikli olarak ülkenin büyümeyi ve kalkınmayı sağlayabilecek kaynaklarının neler olduğu alanında gerekli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar doğrultusunda iktisat politikaları için İzmir'de ilk iktisat toplantısı gerçekleştirilmiştir (Koçtürk&Gölalan,2010:50).

“Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” programı ile tarımda ve sanayide eksikliklerin giderilmesi adına özellikle sanayi alanında adımlar atılmaya bu program çerçevesinde karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında dünya ekonomisinde yaşanan daralmalar ve döviz sorunları ile ihraç edilen ürünlerde fiyatların düşmesi temel nedenlerden olmuştur (Zencirkıran,2012:254).

Ülkenin belli bir iktisadi yapısının oluşturulması, kriz ve savaş dönemlerinde üretilmesi gereken ürünlerin teminin sağlanması ve ülkenin gerekli iktisadi yapısının güçlendirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bunun devamında ihraç edilecek ürünlerin fiyatlarının düşük olması nedeniyle düşük fiyatlar ile ihraç eden ülke konumundan çıkmak ve bu ham maddeleri işleyip ülke içinde kullanmak önem kazanmıştır. Cari dengenin kurulması da hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda 1934 ve 1939 yıllarında bu iktisat programı uygulanmaya başlanmıştır. Sanayileşme alanında geliştirilmesi uygun görülen alanlar şu şekilde olmuştur;

- Mensucat(pamuk-yün vb.)
- Madencilik(demir-Kömür vb.)
- Selüloz(kâğıt-Karton vb.)
- Seramik(porselen-Cam vb.)
- Kimya(sülfürik asit, klor vb.)

Sanayileşme adımlarında bankacılık sistemi oluşturulmuş, gerekli kredi temini sağlanmaya çalışılmıştır (Zencirkıran,2012:255).

Birinci programın faydalı olması üzerine 1936 yılında yeni sanayi planı hazırlıkları başlatılmıştır. Bu program hazırlanırken sanayi alanında yapılması gereken daha çok şey olduğu için sadece özel sektörle bu işlerin başarılamayacağından dolayı devletinde bazı sanayi kollarında adım atması yatırımlarda bulunması temeline dayanan “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı” hazırlanmıştır. Ayrıca bu dönemde iş gücüne ihtiyaç ortaya çıkmış ve bunu karşılamak amacıyla sanayi okulları faaliyete geçirilmiştir. İkinci programda sanayileşme alanları genişletilmiş farklı işkolları da bunlara eklenmiştir. Bazılarına değinmek gerekirse; denizcilik, toprak sanayi, elektrik gibi alanlar eklenmiştir. Devletin buradaki rolü yapmak, yaptırmak ve aynı anda işletmek

üzerinedir. Ayrıca bu dönemde tarıma daha çok önem verilmiştir. Bu şekilde işleyen iktisat politikaları ile Gayri Safi Milli Hâsıla 1934 yılından itibaren artış göstermiştir(Çoban,t.y.:55).

2.2.Siyasal Yapı

Türkiye'deki siyasi yapı Osmanlıdan başlayarak cumhuriyetin ilanına kadar değişmiş ve gelişme göstermiş bir yapıdır. Osmanlı döneminde 1876 yılında Kanuni Esasi çıkarıldı. Sonra bu kanun askıya alınınca askeri grup tarafından "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyetin amacı padişahı tahtan indirmek ve askıya alınan kanunu tekrardan yürürlüğe sokmaktı. Bunun sonucunda Meşrutiyet ilan edildi ve çok partili döneme geçildi. Bu seçimlerin sonucuna tepki olarak 31 Mart Vakası ortaya çıktı ve bastırıldı. Daha sonrasında Babiâli'ye baskın yapıldı ve paşanın istifa etmesi istendi. Bu durum sonrası Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi gücünü artırdı(Esat,1992:96).

Birinci Dünya Savaşına katılan Osmanlı yenilgiye uğradı. Savaş sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.1918 Kasım ayında İtilaf Devletleri İstanbul'u kuşattı ve farklı bölgelerde işgaller meydana geldi. Yaşanan bu kuşatmalarda Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucuları ülkeden kaçtılar. Mustafa Kemal Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisini açtı.1922'de de saltanat kaldırıldı. Bu şekilde Osmanlı Devleti hukuki olarak son bulmuş oldu. Ekim 1923'de Halk Fıkrası kuruldu. Halk Fıkrası 1927'e kadar faaliyetlerini sürdürdü.29 Ekim 1923'de Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde Cumhuriyet ilan edildi. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı oldu ve Başbakan olarak da İsmet Paşa göreve getirildi. 1924 yılına gelindiğinde ise halifelik kaldırdı ve 1924 Anayasası düzenlendi. Tek partili dönemden 1930 yılında Mustafa Kemal başka bir parti daha kurulması istedi. Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu ve seçim için konuşmalar yapılmaya başlandı. Fakat olaylar Cumhuriyet Fırkasına saldırı niteliğini alınca yeni kurulan partinin sonu oldu(Esat,1992:97).

3.Türkiye'nin Toplumsal Yapısında Ekonomik Yapının Tarihi

3.1.I.İktisat Kongresi

Cumhuriyetin ilanından önce yaşanan savaşların ve yenilgilerin etkisiyle çöken ülke ekonomisinin kalkındırılması için atılan ilk adım Mustafa Kemal öncülüğünde İktisat kongresi ile olmuştur. Siyasi alandaki zaferin ekonomi ile de desteklenmesi gerektiğini düşünen Mustafa Kemal, Cumhuriyetin öncesinde ekonomik adımlar atmak için kongre düzenlenmesini ister. İlk kongre 17 Şubat 1923'de iktisat konularının görüşülmesi için İzmir'deki eski gümrük binasında toplanır ve 4 Mart1923 tarihine kadar görüşmeler devam eder. Kongrenin; siyasi liderlerin, milletvekillerinin, işadamlarının, zengin toprak sahiplerinin, çiftçilerin, esnafların ve işçilerin katılımıyla gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu gruplar kendi alanlarındaki sorunların dile getirilmesi ve çözüm önerileri sunulması için çağrılmış olup, kongreye hazırlık yaparak gelen İstanbul tüccarları dikkat çekmiştir. Kongreye toplamda 1135 delege katılım sağlanmış olup, istenilen sayılar elde

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
edilememiştir. İzleyici olarak da 500'ü kadın 3000 kişi kongrede bulunmuştur(Alpay&Alkin,2017:18).

İktisat kongresinin genel amaçları:

- Kurulacak olan devletin iktisat politikalarının belirlenmesi ve ileride de öncü olabilecek bir sistem kurulması,
- Milli Mücadele döneminde Ankara hükümetine sıcak bakmayan İstanbul ve İzmirli iş adamları, tüccarlar ve toprak sahiplerinin hükmet temsilcileri ile bir bağ kurmasının sağlanması,
- Avrupa Ülkelerine liberal sistemin terk edilip komünist sisteme geçilemeyeceği hakkında güvence sağlanması,
- Milli Mücadele zamanında askeri ve siyasi alandaki kadroların toplumun genelinin yalnızca siyasi-askeri kesimde değil ekonomik yapıda da gerekli desteği olduğunu, Lozan'daki kesime göstermek ve ayrıca kapitülasyon anlayışını sürdürmek isteyenlere milletçe olamayacağını göstermek amaçlanmıştır (Tokgöz,2001:40).

Mustafa Kemal'in açılış konuşmasından bir kısım ne kadar ileri ve yenilikçi görüşe sahip olduğunu göstermektedir. *"Bir devlet ki kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancılara uygulayamaz; bir devlet ki kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; o devlete bağımsız denilemez"*(Tokgöz,2001:41).

Atatürk'ün genel amacına bakılacak olursa devletin dışa bağımlılığını ortada kaldırmaktır. Tam bağımsız bir ülke ve ekonomisini oluşturmayı amaçlamıştır bunun içinde ilk iktisat kongresini Cumhuriyeti ilan etmeden düzenlemiştir.

Kongrenin kabul ettiği 12 Maddelik "Misak-ı İktisadi" şu şekildedir;

"Madde 1-Türkiye, milli hudutları dâhilinde lekesiz bir istiklal ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından birdir.

Madde 2-Türkiye halkı milli hâkimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şeye feda etmez ve milli hâkimiyete müstenid olan meclis ve hükümetine daima zahirdir.

Madde 3-Türkiye halkı, tahribat yapmaz; imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur.

Madde 4-Türkiye halkı sarf ettiği eşyayı mümkün metre kendi yetiştirir. Çok çalışır: vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçır. Milli istihsali temin için icabında geceli gündüzlü çalışır.

Madde 5-Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden orman yetiştirir. Madenleri kendi milli istihsali için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımağa çalışır.

Madde 6-Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız; taassubdan uzak dindara ne bir salâbet her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesad ve propagandalarından nefret eder ve daim bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.

Madde 7-Türkler, irfan ve marifet aşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla kandil gününü, aynı zamanda kitap bayramı olarak tes'id eder

Madde 8-Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdat mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedeni terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.

Madde 9-Türk dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müesses atına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanuna uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerde olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez.

Madde 10-Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever; işlerde inhisar istemez.

Madde 11-Türkler, hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikte, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar.

Madde 12-Türk kadını ve kocası, çocuklarını iktisadi misaka göre yetiştirir”(Afetinan,1989:19-20).

Görüşmeler sonucunda çiftçi, sanayi alanı, tüccar ve işçi kesimleri için alınan kararlar şu şekildedir:

Çiftçi kesimi için alınan iktisadi esaslar:

Çiftçi kesimi için çıkarılan 96 madde bulunmaktadır. Bazı maddeler birbirine yakın olduğu için bunları tek madde şeklinde harmanlayarak genel bir fikir olarak yazılacaktır.

- Reji(tekel) için alınan esaslar. Reji sisteminin yani tekel durumunun kaldırılması,
- Tütünün işlenmesi ihraç edilmesinde uygulanan vergi sisteminin kaldırılması,
- Köylü kesimine çiftçiliği A dan Z ye öğretilecek kitapçıkların basılması, köylülerin bilgilendirilmesi,
- Genel olarak ziraatın ve sanayi alanındaki işlerin uygulamalı olarak öğretilmesi, köylerde arazi alanının geniş olduğu yerlerde bu okulların açılması ve uygulamalı çiftçiliğin öğretilmesi,

- Köylerde ilkel olarak faaliyet gösteren okulların yapısının genişletilmesi, hayvancılık ve tarım için gerekli arazinin temin edilmesi ve bu arazilerde tarım ve hayvancılık yapılması, bunların öğretilmesi, öğretmenlerin bu okullarda kalabileceği yerler temin edilerek geliştirilmesi ve ayrıca işi öğretilen kişilerinde bu alanlarda yerleşmesinin sağlanması,
- Kışla ve askeri alanda öğrenim verilen yerlerde uygulamalı olarak ziraatında öğretilmesi,
- Ahlaki değerlere ters düşmemek şartı ile zirai, sanayi, coğrafi alanlarda köylülerin bilgi edinebileceği filmler ve konferanslar ile bilgilerinin artırılması için seyyar olarak ziraat okullarının açılması,
- Asayişin sağlanması için bilginin artırılması, cehaletin giderilmesi, köylülerin toplu şekilde bulunması ve memurların bu alanları koruması, korumayanların memurluktan çıkarılması bir daha da memur olarak görev alamamaları,
- Hayvanların çalınması söz konusu olduğunda en ağır cezalara çarptırılması ve görevini yapmayan memurların bundan sorumlu tutulması,
- Sorumlu başkanların bu durumlara ses çıkarmadığı tespit edilirse bunun hükümete bildirilmesi ve hükümet tarafından çözümlenmesi,
- Asayişin sağlanabilmesi için belli kesimlerde telefon hattının sağlanması,
- Derbend şeklinde küçük kurulan karakolların yeniden yapılandırılması,
- Aşar vergisinin kaldırılması,
- Hükümet tarafından Ziraat Bankasından alınan paraların iade edilmesi, ileride tekrar hiçbir şekilde alınmaması ve Ziraat bankasının yenilenmesi, değişikliğe gidilmesi,
- Tarımla uğraşan kesimin borçlarını ödeyebilmesi için ödenek sağlanması,
- Seferberliğin başladığı zamandan itibaren çiftçiden alınan her türlü varlığın geri ödenmesi,
- Köy ve kasaba arasındaki yolların yapılması, tren yollarında kalan bırakılan eşyaların kaybı halinde bedelinin karşılanması,
- Taze sebze, meyvenin, et ve süt ürünlerinin sevkiyatında soğuk vagon temin edilmesi,
- Ormanların korunması, çoğaltılması, arazilerin ormanlaştırılması, köylünün ihtiyacı olan kerestelerinin ormanlardan sağlanması, ipek kozalarının gelişmesi için dut ağaçlarının korunması,
- Hayvan yetiştirilmesinin gerekliliği, hayvanların yakalandıkları

hastalıkları önlemek için aşuların geliştirilmesi, damızlık hayvanların korunması, köylünün bu durumlar için bilgilendirilmesi,

- Bataklıklar nedeniyle tıkanmış derelerin temizlenmesi bundan fayda sağlayacakların temizlikte görevlendirilmesi,
- Ülkeye gelen muhacirlerin göç ettikleri coğrafi yapının özelliklerine uygun köylere yerleştirilmesi ve bu köylerde üretime katılmalarının sağlanması,
- Göllerde balık yetiştirilmesi, tarım ve hayvancılığın daha verimli ve aktif yapılabilmesi için yabancı ülkelerden bilgi edinmek için uzmanların gönderilmesi,
- Pancar yetiştirilmesi ve şeker fabrikalarının açılması,
- Tarım aletlerinin tanıtılması için ülkede fuarların kurulması, bu fuarlara yabancılarında katılımının sağlanarak yeni tarım aletlerinden yapılan tarıma uygun olanlarının seçilebilmesi, tarım aletlerinde arızalanmalar yaşanması durumunda ülkede işi bilenlerin olmaması sebebiyle tamir edilememesi sorununa ustalar yetiştirilmesi için okullara gerekli önemin verilmesi ve tarım makinelerinin üretilmesi için fabrikaların açılması, vergilerin bu alanda azaltılması,

Sanayi kesimi için alınan iktisadi esaslar:24 maddeden oluşmakta olup kısa ve yakın maddeler bir olarak yazılmıştır,

- Türk girişimcilerin harekete geçirilmesi ve desteklenmesi,
- Hammadde kaynağının ülkede var olması durumunda o kaynakla sanayi alanında yatırımların yapılması,
- Gümrük yolu ile sanayi alanının dış rekabet piyasasından korunmasının sağlanması,
- Sanayileşmenin sağlanabileceği kanunlar çıkarılması,
- Yatırım için ihtiyaç duyulan kredilerin bir sanayi bankası aracılığı ile sağlanması,
- Sanayi odalarının her alanda kurulması ve merkez olarak da bir sanayi odası kurulması,
- Sanayi eğitimlerinin öğretilebileceği ustalık ve çıraklık okullarının açılması,
- İthal edilen makineler için vergi indirimlerinin uygulanması.

Tüccar kesimi için iktisadi esaslar:134 maddedir bunları kısaca açıklanacaktır.

- Belli bir isim altında ticaret bankasının kurulması,
- Para ve tahvil borsalarının yolunun açılması ulusal nitelik kazandırılması,
- Ticaretin sağlıklı yapılabilmesi için hükümet nezdinde gerekli yasaların

ve güvenlik önlemlerinin genişletilmesi,

- Madenlerin yabancılara karşı korunması ve rekabetten geri kalınmaması,
- Üç yüz tondan fazla inşaat yapılması halinde devlet tarafından hibelerin verilmesi,
- Teke sisteminden vazgeçilmesi,
- Ekonomi biliminin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli adımların atılması,
- Ticaret merkezlerinde de bu işi öğretmek için okulların açılması,
- Temettü vergisinin esnaf kazancına göre değerlendirilmesi, vergi yükünün oluşturulmaması için düzenlemelerin yapılması,
- Haberleşme işlemlerinin posta, telgraf hatlarının yapılması gerekli düzenlemeler ile sağlanması,
- Ticaret için demir yollarının geliştirilmesi, demiryolu ücretlerinin belli bir ücrette indirilmesi,
- Ticaret odalarının kurulması, işlevlerinin genişletilmesi düzenlenmesi ülke içinde ve dışında işlem yapılabilmesi için elçiliklerin oluşturulması,
- Dağınık olarak işlem gören sermayenin bir kesimde toplanması ve yatırım yapılabilecek kredilerin sağlanması için ihtiyaç duyulan bankacılık sisteminin geliştirilmesi,

İşçi kesiminin iktisadi esasları:34 maddedir. Kısaca açıklanacaktır:

- Amele olarak bahsedilen kadın erkek çalışanlara amele yerine “işçi” denilmesi,
- Hastalıklara karşı bakımların sağlanması için vergi sisteminin geliştirilmesi,
- Sendika haklarının korunması,
- 1 saat dinlenmenin haricinde çalışma saatinin 8 saat olması,
- 8 saat çalışan işçi gereklilik halinde gece de çalıştırılacaksa 4 saat daha çalıştırılıp ve bunun için tam ücret alması, sadece gece çalıştırılan işçiler 8 saatten fazla çalıştırılmaması ve iki kat ücret alması,
- Sanat, matbaa ve gümrüklerde çalışanlara 3 ayı doldurmaları halinde sabit işçi denilmesi,
- Maden ocaklarında günlük çalışmanın 6 saat ile sınırlandırılması ve tam gün ücretinin ödenmesi, kadın ve 18 yaşını doldurmayanların çalıştırılmaması, diğer sektörlerde de çocukların hafif işler kapsamında 4 saatten fazla çalıştırılmamaları,
- İşçi ücretlerinin nakit ödenmesi, işçilerin 1 gün dinlendirilmesi, cuma günü hafta tatili seçilmesi,1 Mayısın işçiler için resmi tatil günü olarak belirlenmesi, resmi ve haftalık tatillerin ücretten kesilmemesi,

- Evlenecek işçiye 1 hafta ücretli izin verilmesi,
- Bir yıl çalışan işçiye 1 ay tatil hakkı tanınması ve ücretinin kesilmemesi,
- İş başındaki kazalarda işverenin işçisinin sağlık masraflarını karşılanması,
- İşçinin ülke içinde geçimini sağlayabileceği bir ücretin ülke genelinde kararlaştırılması,(Afetinan,1989:25-55;Alpay&Alkin,2017:22; Karakayalı,2003:41;Şahin,1997:33; Yaşa,1980:78).

Bu şekilde belirlenen, giderilmesi istenilen aksaklıklar maddeler halinde sunulmuş ve görüşülmüş olup,tüm aksaklıklar giderilmeye çalışılsa da hepsinin çözümü net ortaya konamamıştır. Ama olumlu yönde yapılan adımlar çokça olmuştur. 1914 Anayasası ilan edilmiştir. 1925’de aşar vergisi kaldırılmıştır. 1926 yılında çiftçinin işlediği toprağın devlete ait olmasından, çiftçiye devrinin sağlanmasının yolu açılmıştır.1927 yılında da sanayi ve madencilik için yatırım yapılabilmesi adına yeni programlar geliştirildi. Daha sonrasında “Ali İktisat Meclisi”kuruldu. Bu şekilde genel sorunlar belirlenip hükümete iletilecekti. Bu esasları kabul eden ve etmeyen gruplar olmuştur. Özellikle işçiye tanınan haklarda işverene sorumluluk yükleyen kısımları onaylamamıştır, kabul etmeyen grup ticaret, tüccar ve sanayi ile ilgilenen kesimdir. Örneğin işçilerin bir yıl çalışmış olması durumunda 1 ay izin hak etmelerini u gruplar kabul etmemiştir. Alınan bu kararlar işlemini engelleyen iç ve dış sorunlar yaşanmıştır. İhracattan verginin alınabilmesi söz konusu olduğunda içteki sermayeyi eline tutanlar ithalatı artırıp bir cari işlem açığı meydana getirmişlerdir. Ayrıca 1929 da yaşanan kriz ülkeyi derinden sarsmıştır. İhracat yapılması güçleşmiş satılan ürünlerin fiyatı çok düşmüştür. Bu neden ekonomi düzluğe çıkarılmaya çalışır iken yeniden sarsılmış ve yeni politikalarla ihtiyaç duyulmuştur. Fakat ülke ekonomisinin düzeltilmesine öncü olan birinci iktisat kongresi olmuştur.

3.2.II. İktisat Kongresi

22-27 Kasım 1948 Tarihinde İstanbul’da toplanan kongre,1923 yılında alınan kararların devlet eliyle yürütülmesine artık bir dur demek amacıyla 2. Dünya savaşından sonra burjuva takımının ses çıkarması ile meydana gelmiştir. Bu kongrenin oluşmasında devletin rolü ve katkısı olmamıştır. İstanbul Tüccar Derneğince harekete geçirilen bir kongre niteliğini taşımaktadır (Kılıçdaroğlu,1997:2). Ülkede uygulanan politikalara bir nevi tepki göstermek amaçlanmıştır. Ayrıca ülke ekonomisinin savaşlar ve krizlerden etkilenmesi ve istenilen ekonomik düzenin bir türlü kurulmaması üzerine ses çıkarma amaçlı yapılmış bir kongredir. Bu kongre 1923 yılından sonra ikinci kongre olarak geçmektedir.25 yılın ardından toplanmak istenen kongre hazırlıkları, haziran ayından başlamış olup görüşmelerde sermayeyi artırmak isteyen burjuva takımı kasım ayına geldiğinde kongre görüşmelerine başlamıştır. Bu kongreye birçok sanayi odaları ve ticaret odalarından temsilciler katılmıştır. Ayrıca bu görüşmelere üniversitelerden akademisyenlerin katılımı da sağlanmıştır. Kongrede üstünde konuşulması hedeflenen konular

ülkenin o an içinde bulunduğu devletçi yapının değişmesi, vergilerin değiştirilmesi ve dış ticaret konusudur. Bunlarla kongreyi sınırlı tutmak istediklerinden işçi ve çiftçi katılımı gerçekleştirilmemiştir. Bu konuların dışında bir konunun tartışılması o an için istenmemiştir. Kongreye katılanlar bildiride bulunmuşlar ve en çok devletçilik hakkında bildiri sunulmuştur (Semiz,2017:30).

Devletçilik ile ilgili genel olarak söylenen, savunulan ise devletin çok fazla piyasaya müdahale etmemesi yönündedir. Özelsektörle hareket edilmesi, tekelleş ilen yerlerde bunun değişmesi, özel sektöründe işletme kısmında olması gerektiği ileri sürülmüştür. Özellikle devletin 1923 yılında özel sektörü de dâhil etmek istemesi fakat özel kesimin elinde sermayenin olmamasından kaynaklı birçok şeyin devlet eliyle yapılmak zorunda kalmasının artık değişmesi gerektiği, çünkü artık özel sektörün sermaye ellerinde buldukları ve üretimde aktif rol oynamalarının gerekliliğinin altı çizilmiştir(Semiz, 2017:35).

Sonuç olarak kongrede varılan kararlar şu şekildedir:

- Devlet özel yatırımlara yol gösterici olmalı, milli ekonominin önünü açmalı ve yönetmelidir.
- Devlet gösterdiği ekonomiyi oluşturmak için yaptığı adımları artık özel sektöre bırakması gerektiği ve artık devletin işletmeci rolünü geride bırakmasının gerektiği vurgulanmıştır.
- Devletin sadece maddi yardım(kredi)işlerini ve burjuva kesimin kar edemeyeceği işleri yürütmesi gerekmektedir.(Demiryolu-haberleşme)
- Özel ve kamu işlerinde denetimlerde ayrıcalık söz konusu olmaması, denetimlerin adil olması ve özel sermayeye ayrıcalıklı bir politika ile güçlendirmesi gerekmektedir.
- Bir enstitü kurulmalı ve iktisadi kararların bu şekilde alınmasının sağlanmalıdır (Semiz, 2017:36).

Yani tüccarların savunduğu ekonomik yapıda devletin bulunmaması, bunun özel kesime bırakılması yönündedir. Fakat kaynak konusunda devlet tam destek vermekle sorumlu tutulmalıdır.

Vergi konusunda bildirilerin genel savunduğu, uygulanan vergilerin çok ağır olduğudur. Vergilerin şiddetin azaltılması üzerine önerilerde bulunmuşlardır. Vergi sisteminin yabancılardan esinlenerek uygulanmasının ülke için iyi olmadığı savunulmuştur. Bu şekilde uygulanan vergiler ile devam edilirse ileriki zamanda gerekli yatırım yapılacak sermayenin yok olup gideceği de kongreye katılan tüccarlar tarafından savunulmuştur.

Vergi için kongrenin kararları:

- Verginin mükellefi yıpratıcı boyutlarda olmaması belli bir seviyede belirlenmesi,

- Vergi sisteminde adaletli olunması,
- Zarara uğrayan kesimden verginin alınmaması,
- Kurumlar vergisinin oranlarının düşürülmesi,
- Asgari ücretten vergi alınmaması,
- Çiftçinin belli miktara kadar olan kazançlarında vergi alınmaması,
- Bir diğer vergi çeşidi olan imalattan alınan “Muamele Vergisi”nin kaldırılması yönünde olmuştur (Semiz, 2017:46).

Dış ticaretin geliştirilmesi ve önündeki engellerin kaldırılmasının ülke ve tüccarlar için faydalı olacağı ve bunun için atılması gereken adımların, geliştirilmesi gereken çok aksaklıkların olduğu ileri sürülmüştür. Belirtilen bu aksaklıklara kongrenin çözüm önerileri olmuştur.

Dış ticaret için kongrenin aldığı kararlar:

- Mevcut ihraç edilen ürünlerin kalitesinin artırılması, taş kömürü madenine önem verilmesi, ihraç için daha çok çıkarılması,
- Enerjinin sağlanabilmesi ve geliştirilmesi için enerji kaynaklarından daha çok yararlanılması,
- Tarımsal ürün üretiminin artırılması,
- Sağlam bir maliye ve para politikası uygulanması,
- Dış ticarete engel olacak durumların ortadan kaldırılması,
- Devletin ihracat yapan kişileri desteklemesi ve teşvik verilmesi,
- Yabancı sermayenin de ülkeye çekilmesinin önünün açılması,
- Ticarete dövizden zarar görme durumunun kaldırılması için kurun piyasada belirlenmesi ve bir yabancı para birimi ile sabitlenmesi,
- Lüks malların ithalatının sınırlandırılması,

Şeklinde kararlar alınmıştır (Semiz, 2017: 41).

4.Türkiye'nin Toplumsal Yapısında Kalkınma Söylemine Bakış

Öncelikle kısaca kalkınmaya değinmek gerekirse kalkınma, ekonomik büyümeyi de içinde barındıran bir kavramdır. Kalkınma üretilen malzeme ve hizmetlerle sınırlı kalmamaktadır. Kalkınma eğitimi ülkenin daha ileri seviyelere taşınmasının gerçekleşmesini sağlar ve bunun içinde genel bütün politikaları içinde barındırmaktadır. Eğitim, sağlık, yatırımlar ve benzeri birçok şey kalkınmanın içinde yer almaktadır. Özellikle 1923 ve 1950 yılları Türkiye'de kalkınmaya ağırlık verilen dönemlerdir. Bunun nedeni ülkenin kalkınma eyleminde yetersiz kalması ve gerekli gelişimini tamamlayamamasıdır. Yani ülke az gelişmiş bir ülke durumundadır.

Cumhuriyet dönemi ile başlayan kalkınma mücadelesi, hedeflenen kalkınma politikası adına ilk defa birkongre toplanmış fakat o dönemin yapısı savaştan

çıkış olmakla beraber uygulanabilecek devletçi ya da liberal bir gücün olmayışı nedeniyle bir kalkınmaya imkân vermemekteydi. Aslında devlet bu dönemde özel girişimciler eliyle bir şeylerin yapılmasını hedeflerken, şartların uygun olmaması sebebiyle birçok yatırımı kendi yapmak durumunda kalmıştır(Mardin,1991:223).1923 yılında kongrede amaçlanan hedeflere bu şekilde çözüm üretilmesi yolu seçilmiştir. Devlet 1923 ten 1929 yılına kadar birçok adım atmıştır. Bazı yatırımlar gerçekleşmiş ama tam anlamıyla kongrede belirlenenler yapılamamıştır. Bunun nedeni ise 1929 küresel krizinin meydana gelmesi sebebiyle dengelerin bozulmuş olmasıdır. Devlet, devletçilik politikasına 1930 yılından sonra geçiş sağlayabilmiştir. Başlarda liberal kalkınma yöntemini benimseyen devlet mecburi olarak devletçi yapıya bürünmek zorunda kalmış ama dönem dönem değişkenlik göstermiştir. Liberal, devletçi ve karma yapılar görülmüştür. Fakat bu durum burjuva kesimin çıkarlarını gözeticek nitelikte olmaması nedeniyle 1948 yılında burjuva takımı ayaklanmış ve bu şekilde kalkınmanın sağlanamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu şekilde düşüncenin hâkim olması tarih de ikinci kongrenin toplanmasına neden olmuştur.

Kongrelerin değerlendirilmesine bakılacak olursa kalkınma için atılan adımların bazıları şu şekilde olmuştur:

1924 Yılında yapılanlar:

- Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi,
- İş Bankasının kurulması,
- Halifeliğin kaldırılması,
- 1924 Anayasasının yürürlüğe girmesi,
- Demiryolları Genel Müdürlüğü'nün kurulması,
- Köy kanunu kabulü,
- Bursa da ticaret borsasının kurulması.

1925 Yılında yapılanlar:

- Şapka kanunu çıkarıldı.
- Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu.
- Aşar vergisi kaldırıldı.
- Şeker fabrikası kuruldu.

1926 Yılında yapılanlar:

- Madeni Kanun kabul edildi.
- Borçlar ve ticaret kanunları kabul edildi.
- Maarif Bakanlığı tarafından okul kitaplarının basımı kararlaştırıldı.

1927 Yılında yapılanlar:

- Dokumacılık fabrikası Bursa'da açıldı
- Teşvk-i Sanayi Kanun kabul edildi.
- Mensucat fabrikası kuruldu.

1928 Yılında yapılanlar:

- Harf Kanunu yapıldı.
- Ankara'da çimento fabrikası kuruldu.
- Türk vatandaşlığı kanunu kabul edildi (Uslubaş,2013: 24-43).

Tarihlere göre kısaca bahsedildiğinde bu şekilde yenikler yapılmıştır. Ülkenin kalkınması adına atılan adımlar çokça mevcut olmuştur. Tabi bu kalkınma sağlanacak adımların atılmasına her kesim aynı şekilde yaklaşmamıştır. Farklı görüşlerde ortaya çıkmıştır. Ama gerek sanayileşme yolunda gerekse tarım alanında ülkenin 1923 ten bu yana kalkınmasını sağlayacak adımlar atılmıştır. Bazı dönemlerde kalkınmanın gerçekleşmemesi iç ve dış etmenlerden kaynaklanmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak ülkenin kalkınması için 1923 yılından bu yana birçok adım atıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen bu adımlarda farklı kesimlerden farklı söylemler kendini göstermiştir. Bu fikirler doğrultusunda da ülkede iktisadi yapı değişiklik göstermiş ve farklı politikalarla ülkenin yararı, faydası gözetilmeye çalışılmıştır. Bazı dönemlerde liberal bir anlayış hâkim olmuş, bazen karma bir ekonomi politikası uygulanmış bazense devletçi bir tutum sergilenmiştir. Bu iktisadi eylemlerin değişiklik göstermesinde pek tabi gelişen ve değişen dengelerin etkisi de büyük olmuştur, olumsuzluklardan etkilenilmiştir. Bazen bu yapının değişmesine savaş etki ederken, bazen ise krizler oluşturulan yapıyı bozmuş başka bir plan geliştirilmek zorunda kalınmıştır. Fakat her zaman bu sorunlar dışarıdan gelmemiş içeride de ortaya çıkmıştır. Bu şekilde bir gelişim evresinde olan ülke farklı yöntemler ile bir düzen oluşturmaya çalışmıştır. Başta Atatürk olmak üzere, ülkenin iktisadi yapısının ülkenin varlığını ve bağımsızlığını sürdürmesi adına olmazsa olmaz bir kavram olduğu İktisat Kongresinin açılış konuşmasında belirtilmiştir. İktisadi yapı oluşturulmazsa devletin siyasal ve askeri alanda varlığını sürdüremeyeceği belirtilmiştir. Atatürk o dönemde özel girişimcilerin bunu gerçekleştirmesini istemiş olsa da; ülkenin içinde bulunduğu durum buna izin vermemiştir. Bu nedenle o dönemde birçok şey devlet eli ile gerçekleştirilmek zorunda kalınmıştır. Sonrasında bu yapıya bir karşı görüş olarak İkinci İktisat Kongresi burjuva takımı tarafından toplanmıştır. Bu da toplumun kalkınmaya olan düşüncelerinin zaman içerisinde yaşanan olaylar neticesinde değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur. İlk kongrede devlet eliyle yapılması onaylanan işlerde zaman içerisinde yaşanan değişiklikler sonucunda devlet eli artık istenmemeye başlanmış, devletin yürüttüğü işlerin birçoğunun özel sektöre bırakılması

gerektiği fikri hâkim olmuştur. Buradan da görüleceği gibi toplumu oluşturan bireyler tarafından kalkınma söylemi zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Bu söylemler sonucunda bu kongreler oluşmuş, farklı görüşler meydana gelmiştir.

Bu çalışmada kaynak bulunması adına ikinci kongrede çok fazla zorluk yaşanmıştır. Bunun nedeni ise birinci iktisat kongresinin tarihte gerekli yeri alırken, ikinci kongrenin o konumu elde edememiş olmasıdır. Buna sebep olabilecek durum birinci kongrenin devlet eliyle yapılıp, ikinci kongrenin ise devletten bağımsız olarak gerçekleşmesidir. Tarihte bir yeri olan bu kongrenin akademisyenler tarafından daha çok araştırılması ve üstüne daha çok çalışılması ve karşılaştırılması yerinde olacaktır. Tarihte yer edinen iktisadi olayların incelenmesi, kronolojik bir sıra ile detaylandırılması, günümüz için faydalı bir şekilde dönüştürülmesi, o zamanların imkânları ile neler yapıldığı, ne gibi aksaklıklarla karşılaşıldığı, ne gibi sonuçlar elde edildiği ve günümüze ne gibi fayda sağlayabileceği incelenmelidir. "Tarih tekerrürden ibarettir." Hataların tekrarının yaşanmasına engel olacak çalışmaların oluşturulması ülke için faydalı olacaktır.

Kaynakça

AHMAD,F.(1994) **Modern Türkiye'nin Oluşumu**,2.bs.,İstanbul,Sarmal Yayınevi.

ALPAY,Y.;E.ALKİN (2017) **Olaylarla Türkiye Ekonomisi**,1.bs.,İstanbul,Hümanist Kitap Yayıncılık.

AFETİNAN, A.(1989) **İzmir İktisat Kongresi**,2.bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ALPKAYA,F;B,DURU.(2017) **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**,4.bs.,Ankara,Siyasal Yayınevi.

BAŞAK, S.(2005)"Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları" **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 32, ss.42.

BOZKURT, Ö.(1972) **Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı**, Ankara, Türkiye Ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları.

ÇOBAN, Y.(t.y.) **Türkiye Ekonomisi**,4.bs, İstanbul, İkinci Sayfa Yayınları.

ÇELİK,H.;H.EKŞİ(2008)"Söylem Analizi" **Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**,Cilt 27,Sayı 27,ss.20.

ÇOTUKSÖKEN,B.(2002) **Felsefe:Özne-Söylem**,1.bs.,İstanbul,İnkılap Kitabevi.

DİNÇER, Z,M.(2017) **Genel Ekonomi** Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu.

DOĞAN,İ.(2010) **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunları**,10.bs.,Ankara,Pegem Akademi.

DÖNMEZER, S.(1990) **Sosyoloji**, 10.bs. ,İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım.

- DÖNMEZER, S.(1999) **Toplumbilim**, 12.bs. , İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım.
- DOĞAN,İ.(2007) **Sosyoloji** ,7.bs.,Ankara,Pegem A yayıncılık.
- ELLIOTT,A.(2016) **Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş**,1.bs.,Ankara,Dipnot Yayınları.
- ERTEK, T.(2009) **Temel Ekonomi**,3.bs, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım.
- ERTEK, T.(2009) **Mikroekonomi Teorisi**, 1.bs, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım.
- ESAT, Ö.(1992) **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**,1.bs. Ankara, Gündoğan Yayınları.
- FICHTER,J.(2001) **Sosyoloji Nedir?**,5.bs.,Ankara,Atilla Kitabevi.
- FOUCAULT,M.(1987) **Söylemin Düzeni**,1.bs.,İstanbul ,Hil Yayın.
- GEZGİN, E.(2016)"AnthonyGiddens ve Yapılaşma Teorisi Üzerine Bir Tartışma" **BorderCrossing Dergisi**, Cilt 6,Sayı 1 , ss.82-83.
- GÖKÇE, B.(2013) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Ve Toplumsal Kurumlar**, 4.bs. ,Ankara, Savaş Yayınevi.
- GÜVENÇ,B.(1979) **İnsan ve Kültür**,3.bs.,İstanbul,Remzi Kitabevi.
- HEYWOOD, A.(2006) **Siyaset**,16.bs., İzmir, Adres Yayınevi.
- KARAKAYALI, H.(2003) **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**,2.bs, İzmir, Güleç Matbaacılık,
- KEAT,R.;J.URRY (2001) **Bilim Olarak Sosyal Teori**,2.bs.,Ankara,İmge Kitabevi.
- KILIÇDAROĞLU,K.(1997) **1948 Türkiye İktisat Kongresi**, 2.bs.,Ankara,Sermaye Piyasası Kurulu
- KOÇTÜRK,O.M.;M.GÖLALAN.(2010) "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi" **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi**, Cilt 45 ,Sayı 2, ss.50.
- KURTCEPHE,İ.;A.BEDEB (2015) **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**,5.bs.,Konya,Eğitim Yayınevi.
- MARDİN, Ş.(1991) **Türk Modernleşmesi**,1bs.,İstanbul, İletişim yayınları.
- OZANKAYA,Ö.(1986) **Toplumbilim**,6.bs.,Ankara,Tekin Yayınevi.
- ÖZDEMİR, C.(2001) "Kimlik ve Söylem",**Osmangazi Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 2,ss.109-111.
- RİCEOUR, P.(2007) **Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam**, 1.bs İstanbul, Paradigma Yayıncılık.
- ŞAHİN, H.(1997) **Türkiye Ekonomisi**,4.bs.,Bursa,Ezgi Kitabevi.
- SLATTERY,M.(2014) **Sosyolojide Temel Fikirler**,6bs.,İstanbul,Sentez Yayın ve Dağıtım.

SOROKİN,P.A.(1994) **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**,1.bs.,Ankara,T.C.Kültür Bakanlığı.

SEMİZ, Y.(2017) “İstanbul İktisat Kongresi 22-27 Kasım 1948”,**Sobider Sosyal BilimlerDergisi**, Cilt 4, Say 14, ss.30-46.

TONUS,Ö(2014)“Türkiye Ekonomisinin Kurumsal Yapısal ve Dönüşümü”,**Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**,Ed,Zerrin Sungur,3.bs.,Eskişehir,Anadolu Üniversitesi Yayınları,ss.127-128.

TANÖR,B.,K.BORATAV; S.AKŞİN (2004) **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003**,5.bs.,İstanbul,Cem Yayınevi.

TEKİN,Y.;Ç.OKUTAN (2015) **Türk Siyasal Hayatı**,3.bs.,Ankara,Orion Kitabevi.

TAPLAMACIOĞLU, M.(1969) **Genel Sosyoloji**,2.bs.,Ankara,Ankara Üniversitesi Basımevi.

TOKGÖZ,E.(2001) **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 6.bs.,Ankara, İmaj yayınevi.

USLUBAŞ, T.(2013) **Geçmişten Günümüze Türkiye**,1.bs, İstanbul, Venedik Yayınları.

YAŞA, M.(1980) **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**,1.bs, İstanbul, Apa Ofset Basımevi

YÜCEDAĞ, İ.(2011) “Yapı-Eylem Düalizminden Toplumsal Alanlar Teorisine”,**Gaziantep Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 10, Sayı 4, ss. 1479-1480.

ZENCİRKIRAN,M.(2012) **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**,3.bs.,Bursa,Dora Basım Yayın.

WEBER, M.(2012) **Ekonomi&Toplum**,1.bs, İstanbul, Yarın Yayınevi.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Balıkesir Yöresi Türkülerine İlişkin Bir İnceleme¹

Pınar KIZILHAN, Aşkın ÇELİK

Öğr. Gör. Dr. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Temel Eğitim
Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı p.leibniz.k@gmail.com

Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Geleneksel Türk Müziği
a_celik@hotmail.com

Özet

Türküler, Anadolu insanının yaşanmışlıklarından süzülüp kuşaklarca aktarılan naif sözlü kültür ürünleridir. Türküler, kültürel süreçlerden, kültürleme için önemli bir aktarımdır. Balıkesir İli, kültürleşmenin yaşandığı bir yöredir. Kazdağları, Şair Homeros tarafından İlyada Odessa'nın yazıldığı yerdir. Unesco, 2018 yılını, Truva yılı ilan etmiştir. Balıkesir, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde çetin mücadele veren bir Kuvayi Milliye İli'dir. Bu nedenle, Zeybek ve sevda türkülerinin yöre insanları tarafından söylenildiği bilinmektedir. Yöreye özgü en çok Zeybek, Bengi, Barana Havaları, kadın karşılama (kına) ve semahlar görülmektedir. Bu araştırmanın amacı Balıkesir Yöresi türkülerini çeşitli özellikleri açısından incelemektir. Bu çalışmada varolan türkülerin olduğu biçimiyle incelenmesine dayalı bir yöntem izlendiğinden araştırma tarama modelindedir. Araştırmada TRT Müzik Daire Başkanlığı THM Repertuaruna bağlı çeşitli dallarda derlenen 72 türkü çalışma evreni olarak kabul edilmiştir. Bu türkülerden oranlı örnekleme yöntemiyle seçkisiz olarak 50 türkü araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemlerinin temel özelliği, örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olmasıdır. Araştırma bulgularına göre Balıkesir yöresinde yerleşik klasik çalgılar (davul, cümbüş) görüldüğü gibi özellikle Edremit, Kazdağları ve Bayramiç yöresinde bağlama kültürünün de var olduğu görülmektedir. Cumhuriyet öncesi zurna ve davul yaygın olmakla birlikte Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan göçmenleri tarafından klarnet, keman çalgı kültürü getirilmiştir. Türkülerin temasının ise ağırlıklı olarak en çok sevda; ikinci olarak, kahramanlık; üçüncü olarak ise ağıt olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürleme, Kültürleşme, Türk Halk Müziği, Balıkesir Türküleri, Betimsel Analiz.

An Analysis of Balıkesir Local Folk Songs

Abstract

¹ Bu makale yazarlar tarafından 4-6 Ekim 2019 tarihinde 17 Eylül Üniversitesi Bandırma, Balıkesir'de düzenlenen 2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve düzeltilmiş halidir.

Folk songs are an important transfer for enculturation through cultural processes. Balıkesir Province is a region where enculturation takes place. İda Mountains is the place where İliad and Odessa were written by the poet Homer. Balıkesir is a National Forces Province that performed uphill battle during the Turkish War of Independence. For this reason, it is known that the Zeibek and love folk songs are sung by the local people. Zeibek, Bengi, Barana Musics, women greetings (henna) and semah are the most known types special to the region. The aim of this study is to examine the folk songs of Balıkesir Region in terms of their various characteristics. This investigation was designed a survey model study since existing folk songs were analysed as they were. In this research, 72 folk songs, compiled in various branches related to the TFM (Turkish Folk Music) Repertoire of TRT Music Department, were accepted as the universe of this study. 50 folk songs, which were determined randomly with proportional sampling, were selected as the sample of this research. The main feature of random sampling methods is their high power of representing the universe. According to the findings of the research, while classical music instruments (drum, cumbush) are found in Balıkesir region, bağlama culture is also present especially in Edremit, İda Mountains and Bayramic region. Although the zurna and drum were common in the pre-Republic period, clarinet, violin instrument culture were introduced by immigrants from Bulgaria, Yugoslavia and Greece. It was found out that the theme of folk songs is mostly love; second, heroism; thirdly, lamentation.

Keywords: Enculturation, Acculturation, Turkish Folk Music, Balıkesir Folk Songs, Qualitative Analysis.

Halk Müziği

Halk müziği, kural kaygısı taşımadan gönülden geldiği gibi yüzyıllarca insandan insana aktarılır. Türküler, yaşanmışlıkların, kederlerin, dünya görüşlerinin, mutlulukların, acıların kısaca duyguların en yalın, en naif ifadesidir. Edirne’de yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar türküsünde, özlem dile getirilirken; Orta Anadolu’da Dadaloğlu gibi âşıklık geleneğinden kaynaklanan felsefi söz içeriği, düşünmenin özgün yapısını ortaya koyar. Doğu Anadolu’da duygular doğa ile ilgili ifadede yansıtılır. Burdur, İsparta yörelerinde sözden ziyade ezgiyle duyguların ifade edildiği görülür.

Bir Şehri Tanımak

Bir şehri, okuyarak, başkalarından duyarak ve bizzat orayı görüp gözlem yaparak tanımak mümkün olabilir. Şehir türküleri, o şehrin doğasını, mekanını, ilişkilerini anlamamıza yardımcı olur. Türküsünü dinlediğimiz şehrin her şeyini düşünmeye başlarız. Türküler, şehrin tarihini yaşanmışlıklarını düşünme fırsatı verir. O şehri bilmek istediğimiz pek çok özelliği ile bir kez daha severiz (İvgin, 2011)².

² İvgin, H. (2011). İçinde s. 12-13. Turhan, S. Türkiye/Anadolu/Vatan ve Şehirlerle İlgili Türküler-Şarkılar. Hilal Form Matbaacılık, Ankara.

Balıkesir

Balıkesir, Türkiye'nin endüstrileşmiş bölgesinde yer alır. Sarı Kız, Hasan Baba, Barana, Bengi, Güvende, Zeybek gibi kültür öğeleriyle ünlüdür. Ayrıca Tülü Kabağı, yağlı güreşleri, deve güreşleri, köy hayırları, hoşmerimi, keşkeği, tiridi, Yağcı Bedir halısı, yerel giysileri ve Ayvalık evlerinin yanı sıra doğum, evlilik ve ölümle ilgili inanış ve uygulamaları, masalları, efsaneleri, manileri ile de zengin bir kültürel dokuya sahiptir (Yolcu, 2011). Helva sohbetleri, arifaneler, halk dilinde Erfene sohbetleri denilen eğlenceler mevcuttur. Ayrıca esnafın peştamal kuşanmak gibi tarihe karışan adetleri de bulunmaktadır (Kıpçak, 1968).

Alanyazında Balıkesir Türkülerine Yönelik Araştırmalar

İ. Hakkı Atay (1935) "Balıkesir çevresindeki Çepniler" adlı çalışmasında çeşitli yönleriyle Türkmenleri ele almıştır. Su (1937), 17. ve 18.yy'da "Balıkesir Şehir Hayatı" adlı eserinde pazar, panayır ve kadın yaşamını konu alır (Örnek, 1995). Eğilmez (2005) tarafından "Karesiden günümüze Balıkesir Türküleri" adlı eserin yanısıra, Tebiş (2008) "Balıkesir Türkülerinde ilçelere göre ritmik yapı" başlıklı araştırma makelesi mevcuttur. Yolcu (2011) "Balıkesir'den derlenen maniler üzerinde bir araştırma" adlı doktora tezinde, sadece metni değil, sözlü icra ortamında varlığını sürdüren halkbilimi ürünlerindeki sosyal bağlamın değerini de ele almıştır.

Yöntem

Bu çalışmada varolan türkülerin olduğu biçimiyle incelenmesine dayalı bir yöntem izlendiğinden araştırma tarama modelidir. Araştırmada TRT Müzik Daire Başkanlığı THM Repertuaruna bağlı çeşitli dallarda derlenen 72 türkü çalışma evreni olarak kabul edilmiştir. Bu türkülerden oranlı örnekleme yöntemiyle seçkisiz olarak 50 türkü araştırmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemlerinin temel özelliği, örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olmasıdır. Veriler alanyazına bağlı betimsel kategoriler yoluyla çözümlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Balıkesir Yöresi türkülerini çeşitli özellikleri açısından incelemektir.

Araştırma Soruları

- 1) Balıkesir ilinde kültürel süreçlerin (kültürleme, kültürleşme) türkülere etkisi nasıldır?
- 2) Balıkesir türküleri konu ve türe göre nasıl bir çeşitlilik göstermektedir?
- 3) Balıkesir türküleri kullanılan çalgılar açısından nasıl bir özelliğe sahiptir?

- 4) Balıkesir türküleri yörelere göre konu ve tür açısından nasıldır?
- 5) Balıkesir türkülerinde yerel ağza özgü söz ya da imgeler nelerdir?
- 6) Kullanılan makamlar ve türkü adetlerine göre Balıkesir Türküleri nasıl bir özelliğe sahiptir?

Bulgular

Alt problem 1. Balıkesir ilinde kültürel süreçlerin (kültürleme, kültürleşme) türkülere etkisi nasıldır?

Kültürleme (Enculturation)

Kültür, insan hayatını düzenleyen bir değerdir. Gelenek, görenek, inanç ve adetler değişen ve değişmeyen özellikleriyle bir bütündür. İnsanların yetenek ve alışkanlıklarını içine alır. Simgesel olarak bütünsellik arz eder (Gülmez, 2013). Bir toplumun kendi kültürünü, kültürel değer ya da özelliklerini üyelerine aktarma sürecine, toplumu meydana getiren bireylerin, toplumun istek ve beklentilerine uygun olarak etkilenmesi ve değiştirilmesine kültürleme denir (Cevizci, 2012). Güvenç'e (2015) göre kültürleme, bireylere kültürü aktarma, kazandırma, kültürel birliği oluşturma, bu yolla da toplumsal barışı sağlamaktır. Balıkesir İlinde kültürel süreçlerden biri olan kültürlemeye örnek olarak Pamukçu Bengisi, Dursunbey Barana geleneği örnek gösterilebilir.

Pamukçu Bengisi: Bengi, "sonu olmayan, ebedi" anlamına gelir. Akpınar (Bahar) eğlenceleri Zeybekleri dünya çapında ünü bilinen Pamukçu ve pek çok köyde Erfene Sohbetleriyle birlikte oynanır. 24 Haziran 1934'te Atatürk ve İran Şahu Rıza Pehlevi'yi Pamukçu Bengi ekibi karşılamıştır. 4-14 Kasım 1968'te Monako'da düzenlenen Dünya Turizm Cemiyetleri'nin kuruluşunun 70. Yılına katılan Bengi ekibi Prens Rainer ve Prenses Grace Kelly'nin takdirini kazanmıştır (Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Balıkesir, 1999).

Dursunbey Barana Geleneği/Sözlü Oyunlu Halk Türküleri (Terbiye ocağı): Köyde, tarlada, tezgâhta, dükkânda çalışan gençlerin sağlıklı ve içtenlikli sosyal ilişkilerini sürdürmek için haftada bir evde bir araya gelme amacını güden ve günümüzde de karakteristik vasfını kaybetmeyen gelenektir. Baba ve analar için çocukların Baranaya girmesi şereftir. Gençin topluma uyumunu sağlayan sosyal bir teşekkül olup yekdiğerine kardeş muamelesi yapılır. Müşküller çözülür, sohbetin yazısız tüzüğüne herkes uyar. Her barananın iki baranabaşısı bulunur. Barana başları, sözü sohbeti dinlenir, kötü hali görülmemiş, akli başında, tarafsız kimselerdir. Bu kişiler gençlerin muvafakati ile seçilir. Gençler de onun etrafında toplanır. Bir baranada 16-24 kişi bulunabilir. Baranabaşının işaretleriyle musikiye başlanır, sohbet edilir, milli oyunlar oynanır (Kıpçak, 1968).

Tablo 1. Balıkesir İline Özgü Halk Oyunları

Balıkesir zeybeği	Komcu zeybeği	Kazdağı zeybeği
Pamukçu bengi zeybeği	Balya zeybeği	Kâbe güvende

		zeybeği
Küçük don zeybeği	Güvende zeybeği	Alay havası
Savaştepe zeybeği	Edremit zeybeği	Dursunbey Baranası
Dursunbey İsmailler Zeybeği	Çerkez oyunları	Mendil havası

Kaynak: Kıpçak, 1968 s. 124

Kültürleşme (Acculturation)

Birbirinden farklı iki kültürün çeşitli şekillerde temas etmesiyle alışveriş içine girmeleri, bu alışveriş sonucunda birbirinden alıp verdikleri öğelerin giderek birbirine karışması ve kökenlerinin bilinemez hale gelmesiyle ortaya çıkan süreçtir. Bu sürece giren iki kültürün ikisi birden birbirlerinden etkilenerek değişmektedir. Kültürleşmeye maruz kalmamış kültür çok azdır (Gülmez, 2013). Güvenç'e (2015) göre yeryüzündeki bütün çağdaş kültürler kültürleşmenin ürünüdür. Balıkesir ilinde kültürleşmeye dair görülen özellikler, türkülere konu olan efsaneler ve şenliklerdir. Bu kısımda söz edilen kültürleşme örnekleri, Altınoluk Belediyesi tarafından yayımlanan kültür kitabından derlenmiştir.

İda (Kaz) Dağı Efsanesi: Troya krallık soyunu başlatan Dardanos'un dağın eteklerine yerleşen İda ve Dimas adlı iki oğlu vardır. Dağa adını veren oğul, İda yüksek ve yüce anlamındadır. İda, Zeus'un mekânıdır. Kaz, göktaırını sırtında taşıyan kutsal hayvandır. Türkmenler İda Dağı'na geldiklerinde kendileri için kutsal sayılan Kaz motifini benimsemişlerdir. İda Dağı adı Kaz Dağı'na dönüşmüştür.

Sarıkız Efsanesi: Köydeki baskılara dayanamayan Sarı Kız, babasının isteğiyle, kaz gütmeye ve odun kesme bahanesiyle dağın tepesinde herkten uzak kazlarıyla birlikte yaşamaya başlar. Sarıkız, Edremit Körfezi'ne tasını uzatır. Babası kızını özler ve onu görmek için dağa gelirken kaybolur. Tahtakuşlar Köyü Özel Etnografya Galerisi'nde Türkmenler için özel bir anlamı olan bu efsaneye ait dilek defteri bulunur.

Hasan Boğuldu: Sabahattin Ali tarafından öyküleştirmiştir. Zeytinli Köyünden Hasan ile yüksek obanın güzel yörük kızı Emine'nin aşk öyküsüdür. Farklı töreler, kültürel çatışmaya konu edilir. 1990 yılında yönetmen Orhan Aksoy tarafından da beyaz perdeye uyarlanmıştır.

Kırklar Semahı: Kırklar Semahı düzlüğü adı verilen yerde 40 eren bulut gibi süzülüp inerek Türk ordularına destek olduğuna inanılır.

Şah Taşları: Erenler yassı taş ile ocak çevirerek kahve pişirirler. Bu taşlar yerinden oynamaz (Altınoluk Belediyesi, 2016).

Balıkesir, sosyo kültürel yapı açısından farklı kültürlerin etkileşim içinde olduğu bir ildir. Kazdağları Çılbak Tepe'de Âşıklık festivali geleneği günümüzde Sarıkız anma etkinlikleri ile sürmektedir. Edremit yöresine, Toroslardan ağaç işleri yapmak amacıyla gelen Tahtacı Türkmenleri yerleşmiş, Kazdağları'nda orman işçiliğiyle uğlaşmışlardır. Tahtakuşlar,

yörenin kültürel zenginliklerini anlatan bir müzedir. Bilecik'ten gelen Çepni Türkmen yörükleri, Küçükkuyu yöresinde gemi katran boya işçiliğiyle yerleşik düzene geçmişlerdir. Ayvalık, Edremit, Küçükkuyu, Burhaniye'de mübadele ile gelen Girit Türk Göçmenleri yaşamaktadır. Manavlar, Yörükler, Bektaşiler de yörenin sosyo kültürel dokusunu oluşturur. Balıkesir, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde çetin mücadele veren bir Kuvayı Milliye İli'dir. Bu nedenle, Zeybek ve sevda türküleri yöre insanları tarafından söylenir. Yörede narenciye, zeytin tarımsal gelir kaynağıdır.

Yöresel kıyafet, Ege Bölgesi zeybeklerinin kıyafetleriyle aynı olup kadınlardaki kıyafet, göçer yörüklerin ve tahtacıların giysilerine benzer. Balıkesir ilinin başlıca akla gelen önemli folklorik oyunlarından bir tanesi Balıkesir Bengisi' ve türküsüdür. Sözlü söylenilerek oynanır. Örnek, Balıkesir Yolunda Sepeti Var Kolunda.

Kültürel süreçlerin etkisinin, Tebiş (2008) tarafından yapılan bir araştırmada da desteklendiği görülmektedir. Balıkesir genelinde türkülerdeki ritmik yapının daha çok Türkiye'nin batısında özellikle Ege ve Trakya'da rastlanan 9/8'lik tartımsal özellik taşıdığı, ilçelerinde ise coğrafi konumlarına göre ritmik yapının çeşitlendiği, bu çeşitliliğinde temelde tarihsel/kültürel ilişkilerin barındırdığı belirtilmektedir.

Kültürleşmenin görüldüğü yerlerden biri de Bandırma'dır (Panormos). Güvenilir liman anlamındadır. 1889'da 18 mahalle, 9031 nüfusludur. 5 cami-i şerif, 4 mescid, 5 kilise, 4 manastır, 3 hamam, 10 han, 15 fırın, 6 debbağhane, 14 yel değirmeni, 2 kiremit ocağı, 3 eczane, 2kıraathane, 2850 hane, 17 sübyan mektebi, 1 mektebi ibtidai, 2 rüşdiye, büyük vapur iskelesi. Üretilen madenler, Karesi Sancağı'ndan Dersaadet'e oradan Avrupa'ya gönderilirdi. Maden işçileri, mevsimlik işçiler, Balkanlardan, Kafkasya'dan göçler alırdı. İç içelik, etnik fark gözetilmemişlik, yaşanmışlık, sevdalar hakimdi (Eğilmez, 2005).

Alt problem 2. Balıkesir türküleri konu ve türe göre nasıl bir çeşitlilik göstermektedir?

Aşk, sevda temalı bu türkülerde özellikle kavuşamama (ayrılık) teması işlendiği görülmektedir.

Tablo 2. Aşk, sevda temalı türkülere örnek

<i>Engin Derelerin Suyu Çağlasın</i>	<i>Hambar Altı Kum Altı</i>
Engin derelerin suyu çağlasın (aman)	
Dengine düşmeyenler (kızlar) hemen ağlasın	Keklik suya vınladı
Ağlasın da mor yazmayı bağlasın (aman)	Ağlamışsın güzel yârim (de) Gene gözlerin yaşlı

Kekliğim kekliğim suya mı geldin	Eli kolu sıvalı
Al yaşmak altında aklımı sen çaldın	Zülüfleri kınalı
İNme turnam inme susuz çöllere (aman)	Yârinden ayrı kalmış (da)
Ben gidiyorum sen kalırsın (amman) ellere	Ayleyip durur zavallı
Uyma dedim uydun sen bu ellere (aman)	No: 1976
No: 1212	

Kaynak TRT Repertuarı

Göçer yörükler ve tahtacılar arasında söylenen mani türküler ağırlıkta sevda türküleri gelişmiştir. Aşk ve sevda temalı bu türkülerin güftelerinde yanık kerem ayağı görülür. Örnek:

Kurban Olam Kalem Tutan Ellere

Kurban Olam Kalem Tutan Ellere (efendim efendim)

Kâtip arzuhalim yaz yâre doğru

Şekerler ezeyim şirin dillere (efendim efendim)

Kâtip arzuhalim yaz yâre doğru

No: 907

Törelere gelen ölümler vardır ve bunun için yakına ağıta bir örnek:

Kayalca'nın Daşları

Sarı da saçları

Ne diyeyim dostlarım

Ceylan gözlüm yaşları

No: 1212

Dursunbey İsmailer köyünden Hacı İbrahim Avcı'ya göre Oymat lakabındaki İsmail Ağa Şerfe (Şerife) adındaki kıza âşıktır. Ancak oğlan, kızın ağabeyleri tarafından öldürülür. Şerife çeşmenin başında şu ağıtı yakar:

Penceresi Damaklı

Şerfem yola yürüdü

Arpaçayı sürüdü

Koç'İsmil'in ölüsü

Şerfem sen yaktın beni

Çit içinde sürüdü

Bu türk TRT repertuarında Burdur-Dirmil türküsü olarak yer alır. Türkü

Yörede Kurtuluş Savaşı yaşandığı için Zeybeklerde kahramanlıklar anlatıldığı gibi ağıt şeklinde söylenen zeybeklere de rastlanılmaktadır. Cephelerde geride bıraktıklarını yazmışlar. Zeybeklerin güftesi garip ayağıdır. Koşma (güzelleme), koçaklama ve ağıt türüdür. Oğlan veya kızın sevdasını kendi iç güzelliğini görerek yazdığı güzellemelerdir.

Alt problem 3. Balıkesir türküleri kullanılan çalgılar açısından nasıl bir özeliğe sahiptir?

Balıkesir bölgesinde söylenen ve oynanan zeybek türkülerinin ağırlıklı olarak zurna ve klarnetle icra edildiği görülür. Bunun yanısıra bağlama da kullanılır. Ritm olarak meydan davulu (asma davul) kullanılır. Ağıt türkülerinde makam gülizar, uşşak ve hüseynidir. Koşma türünde olanlarsa, hicaz uşşak makamında olup daha çok mani (metel) şeklindedir. Ritm olarak 9,8'lik hızlı ritimde, daha çok düğünlerde karşılıklı kadınlar tarafından nişalılarına ve sevdalarına güzelleme biçiminde sözlerle icra edilmektedir. Kahramanlık türküleri koçaklama şeklindedir. Klarnet, zurna ve asma davul eşliğinde ağır ritimle çalınır söylendiği gibi orta ve hızlı ritimde de icra edilmektedir.

Sarıç köyünde ise tava, geleneksel kadın eğlencelerinin geleneksel çalgısıdır. Tavaya vurulan tek tür ritim kalıbı vardır. Bu ritim 2+2+2+3 form biçimindedir. Vurulan ritimlere türkülerle eşlik edilir. Önce ritim başlar, ardından türkü söylenir. Tavanın çıkardığı ses doğal sestir, türküyü söyleyenler bu doğal sestem uzaklaşmazlar. Seslendirilen türkülerde mi-si ses aralığına ait sesler kullanır (Halk Müziğinde Çalgılar, 2007).

Alt problem 4. Balıkesir türküleri yörelere göre konu ve tür açısından nasıldır?

Tablo 3. Konusu ve Türüne Göre Balıkesir Türküleri

Aşk Sevda	Ağıt	Methiye- Güzelleme
Kocakuşun Yüksektedir Oyunu / Güzelim Güzelim de Allı Basmalar	Ali Efe'nin Evleri Gonağa Yakın	Aşşa Mahalle Hocası (BH)
Aldım / Ördek Suyu Dal da Gel / Aşağı Yoldan Geliyormuş Üç Atlı / Atım	Dursun Bey'in Hanları (BH)	Anası Besler Hurma İle (Kına/Düğün)
Durdu Ben Yoruldum / Kurban Olam Kalem Tutan ellere / Arabamın İsbitti / Bir Yakadan Bir Yakaya Bakılmaz / İki	Kayacalıcı'nın Daşları (BH)	
Keklik Bir Kayada Ötüyor / Aşağıdan Çıktı Bayrağın Ucu (BH) ³ / Engin Derelerin Suyu Çağlasın ⁴ / Evleri Var	Duman Olur Tepelerin Yolları /	
Üst Başta (BH) / Sabahtan Kavuştum Ben Bir Güzele (BH) / Yağmur Yağıyor Yağmur Dere Tabanlarına (BH) / Acı Biberim Acı / Yağsın Yağmurlar Yağsın	Goyun Meler Çoban Güler	

³ Barana Havaları

⁴ Aşk, Sevda Ayrılık

/ Kuyu Dibi Deinden / Geçelim Yoldan
 Geçelim / Şu Derenin Taşları / Asma da
 Salmış Filizi / Bahçelerde Üzerlik /
 Süpürgesi Aynalı / Köprü Altında
 Miller / Bugün Heva Pusarmış / Dere
 Geliyor Dere (Eyişmem Ben) /
 Azime'nin Avlusunda Kuyu Var /
 Hambar Altı Kum Altı⁵ / Yaz Gelir de
 Her Dereler Yurd Olur / Ahmet'im
 Handa Handadır Handa / Biz Gidelim
 Sazlara / Vişne Dalı Eğilmiş / Uzun
 Çarşı Baştan Başa / Çay Benim Çeşme
 Benim / Vangel Çantası Elinde / Yol
 Üstünde Bağlama / Damda Kürek
 Kırıldı / Dere Kumları Gibi / Güzel
 Pirden Bize Pır Dolu Geldi / Kozak
 Dağının Çamları / Bağa Girdim
 Belleme / Çayırhisarın Ufak Tefek
 Taşları / İlimonu Oydun mu? / Ocakta
 Süt Pişiyor / Ocak Başınd Denden /
 Edremit'in Gelini / Geçelim Yoldan
 Geçelim / Evimizin Ardında Bir Tarla
 Mercimek Var / Evlerinin Önleri Sarı
 Karınca / Mendili Oyaladım / Arabam
 Taşa Geldi / Entarisi Damgalı / Dere
 Boyu Düz Gider / Ayva Çiçek Açmış
 Yaz Mı Gelecek / Ak Pınar Yapısına
 Gün Doğmuş Kapısına

Kaynak: TRT Repertuarı

Tablo 4. Yöreye Göre Balıkesir Türkülerinde Türler

Yöre	Aşk Sevda	Ağıt	Methiye- Güzelleme	Semah
Bigadiç	5			
Sındırgı	2			
Gönen	1			
Balya/Kayalar Köyü	5			
Türkali Köyü	5	2		1
Edincik	4			
Dursunbey	8	2	1	
Savaştepe	4	1		
Savaştepe	1			

⁵ Aşk, Sevda Ayrılık

Karacalar

Pamukçu Köyü	2
Bandırma	3
Erdek	1
Göbel	1
Burhaniye	1
Edremit	1

Kaynak: TRT Repertuarı

Alt problem 5. Balıkesir türkülerinde yerel ağıza özgü söz ya da imgeler nelerdir?

Bu bölüm TRT repertuarından yararlanılarak derlenmiştir. Buna göre yerel deyişlere örnekler aşağıda sunulduğu gibidir:

Kurban Olam Kalem Tutan Ellere

“Yardan ayrılalı sinam delindi

Kâtip arzuhalim yaz yâre doğru

Aşamazsan **durnam** dön geri”

No: 907

Arzuhal (dilekçe), Sina (göğüs), Durna (turna kuşu). Alevi- Bektaşî inancında Turnalar bağlılık, sevgi, barış, umut ve mutluluk sembolüdür. 100 yıl yaşarlar ve tek eşlidirler.

Arabamın İsbiti

“Arabamın **isbiti** (deh deh deh aman da)

Dolaşalım Kepsut’u

Bağlantı:

Deh deh aman da Yılmaz Mahmud’um gel

Gel aman da aslan Mahmud’um gel”

Arabamın **mardak** başı (deh deh deh aman da)

Selime’nin çatık kaşı

No: 945

İsbit (tekerleğin merkezinden çemberine uzanan çubukların her biri), mardak (kalın kereste)

Bir Yakadan Bir Yakaya Bakılmaz

Aşağıdan geliyor da **kulalı**

Dört yanımı aldı eli kınalı

Ne güzel olmuşsun gelin olalı

No: 982

Kula (al ile kır arasında bir renk)

Aşağıdan Çıktı Bayrağın Ucu

Aşağıdan çıktı bayrağın ucu

Belinde sallanır çevrenin ucu

Sen benimsin ben seninim **engücü**

No: 1212

Engücü eninde sonunda anlamına gelir.

Evleri Var Üst Başta

Gelin kokusu başka

Hazeli'yim hazeli

Bağlar döker gazeli

No: 1212

Gazel kurumuş yaprak anlamına gelir.

Sabahtan Kavuştum Ben Bir Güzele
Gülün bir tanesi sen **kerem eyle** ben yandım

Kerem eylemek, bahşetmek anlamına gelir.

Yağsın Yağmurlar Yağsın

Yağsın (da) yağmurlar yağsın (Fadime'm oyna da gel)

Yağsın (da) yağmurlar yağsın duman göğü alsın

Şu ölümlü dünyada (Fadime'm oyna da gel)

Alem sevdiğini alsın

Dala bakır asılmaz (Fadime'm oyna da gel)

Kuru budak **yasılmaz**

Karşı da karşıya konuşmayla (Fadime'm oyna da gel)

Deli gönül **yasılmaz**

No: 1482

Yasılmak, eğilmek ve boyun eğmek anlamlarına gelmektedir (TRT Repertuarı).

Alt problem 6. Kullanılan makamlar ve türkü adetlerine göre Balıkesir Türküleri nasıl bir özelliğe sahiptir?

Tablo 5. Kullanılan Makamlar ve Türkü Adetlerine Göre Balıkesir Türküleri

Makam	Adet	Makam	Adet
Gülizar	8	Karciğar	2
Hicaz	9	Acem Kürdi	1
Hüseyini	19	Saba Uşşak	1
Uşşak	10	Zavil	1
Nevruz	2	Çargah	3
Muhayyer Kürdi	3	Mahur	1
Kürdi	1	Rast	2
Hicaz Uşşak	1	Buselik	1
Segâh	4	Zavil	1

Kaynak: TRT Repertuarı

Sonuç ve Tartışma

Yaşamda insanın en temel ihtiyaçları; iletişim kurmak, kültürleme ve öğrenmektir. İnsan dil aracılığıyla tanımlar, ayırt eder ve anlatır. Böylece insan hayata ifadeler katarak doğal dünyanın yanı sıra ikinci bir şiirsel dünya yaratır (Huizanga, 2018). Kültürlerin tanışmasına, farklı eğitim sistemlerinin görülmesine, sınırlar ötesi bağlar kurulmasına, çoğulculuk, karşılıklı anlama gibi duyguların gelişmesine, farklı dil, kültür ve alışkanlıkların öğrenilmesine etki eden Erasmus da kültürel etkileşimin arttıkça, hümanizme yaklaşıldığını savunur. Hümanizmanın ilk aşaması, insan varlığının en somut biçimde anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Balıkesir ve yörelerindeki yaşanmışlıklar, kültürel süreçler en yalın ve naif şekilde şehir türkülerine aktarılmıştır. Balıkesir türküleri, Balıkesir bölgesi Ege sınırları içinde kalan, halktan kaynak kişiler ve mahalli türkü söyleyenler tarafından bestelenmiş eserleri içerir. Eski bir sözlü kültüre sahip Balıkesir türkülerinde aşk seveda, ayrılık, ağıt, gurbet, semah, güzelleme ve barana havaları görülür. Yöreye özgü en çok Zeybek, Bengi, Barana Havaları, kadın karşılama (kına) ve semahlar mevcuttur. Semah, dini amaçla halk ezgileriyle yapılan danstır. Ezgilerine semah havası, sözlerine semah nefesi denir. Çalgı olarak bağlama, keman, ney, ud ve cümbüş kullanılır (Uludemir, 1995).

Balıkesir türküleri genellikle aşk ve seveda ağırlıklıdır. Türkülerin aşk seveda ağırlıklı olmasının nedenleri arasında, bu yörenin tarımsal işçi ağırlıklı bir bölge olmasından kaynaklanır. Yöredeki tarlalara zeytincilik alanında çalışmaya gelen gurbetçi erkeklerin başlık paralarını biriktirmek için seveda türküleri yakarlar. Özet olarak, Balıkesir köy ve kırsal kesimde, halkın birbirleriyle olan ilişkileri içtendir. İnfomal öğrenmenin çok önemli bir yeri vardır (Erfene, Barana sohbetleri). Bengi, sonsuzluk anlamında kullanılan öz Türkçe bir kelimedir, Orhun yazıtlarındaki taşlara denilir. Dünya çapında tanınmış, takdir görmüş bir halk oyunudur. Sözlü halk oyunları, bir arada bulunmaya duyulan özeni göstermektedir. Kadın kaynak kişiler Sarnıç ve

Dursunbey köylerinde en yoğundur. Tava tutma gibi geleneksel çalgılar bugün de önemini korumaktadır. Yerel ağza özgü sözler mevcuttur. Sevda türküleri ağırlıktadır. Balıkesir yöresinde yerleşik klasik çalgılar (davul, cümbüş) görüldüğü gibi özellikle Edremit, Kazdağları ve Bayramiç yöresinde bağlama kültürünün de varolduğu görülmektedir. Cumhuriyet öncesi zurna ve davul yaygın olmakla birlikte Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan göçmenleri tarafından klarnet, keman çalgı kültürü getirilmiştir.

Sonuç olarak, Balıkesir ili, kültürel süreçlerden kültürleşmenin (kültürel etkileşim sonucu değişme, sentez) en yoğun yaşandığı ve kültürleme (aktarım) aracı olarak zengin bir halk kaynağına sahiptir.

Kaynakça

Altınoluk Belediyesi Kültür ve Turizm Kitabı (2016). Altınoluk Belediyesi, Balıkesir.

Eğilmez, M. (2005). **Karesi'den günümüze öykülerle türküler**. Pelin Ofset Ltd. Şti., Balıkesir.

Cevizci, A. (2012). Eğitim Felsefesi. 2. Baskı. Say Yayınları, İstanbul.

Huizinga, J. (2018). **Homo Ludens, Oyunun Kültür İçindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme** (Çev. Orhan Düz). İstanbul, Alfa Yayınları.

Kıpçak, M. R. (1968). **Turistik-Ekonomik Balıkesir**. İstanbul.

Gülmez, B. (2013). Evrensel bir kavram: Kültür; Yeni bir bilimsel alan. İçinde: s. 2-20 **Kültür Tarihi**. Edt. B. Gülmez. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Güvenç, B. (2015). **Kültürün abc'si**. 7. Baskı. YKY Yayınları, İstanbul.

Örnek, S. V. (1995). Türk Halk Bilimi. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları:1629 Hagem Yayınları. Gelenek, Görenek ve İnançlar Dizisi:20.

Tebiş, C. (2008). Balıkesir Türkülerinde İlçelere Göre Ritmik Yapı.

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11, 20, 125-133.

Turhan, S. (2011). **Türkiye/Anadolu/Vatan ve Şehirlerle İlgili Türküler-Şarkılar**. Ankara Büyükşehir Belediyesi. Hilal Form Matbaacılık, Ankara.

Türk Halk Müziği Ezgileri (1992). Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 181. Türk Halk Müziği ve Oyunları Dizisi:9

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. Türk halk müziği repertuarı.

Ankara: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.

Uludemir, M. (1995). Eskişehir Semahları. T.C. Kültür Bakanlığı: 1693.

Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:218

Yolcu, M. (2011). **Balıkesir yöresi manileri**. Balıkesir Belediyesi. Kent Arşivi Yayınları. No:4

Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Balıkesir. (1999). Balıkesir Valiliği Yayınları, Balıkesir.

“Halk Müziğinde Çalgılar” (2009). Edt. A. Koçak. Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. 14-16 Aralık, 2007. Motif Vakfı Yayınları No.8, İstanbul.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Bir Klasik Olan Neseî Tefsirinde Yûsuf Sûresi/Kıssası

Recep DEMİR

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir ABD Öğr. Üyesi,/
receptemir55@gmail.com

Özet

Ebu'l-Berekât en-Neseî h. VII. asırda Mâverâu'n-Nehr bölgesinde yetişmiş büyük sîmalardan biridir. Siyasî istikrarsızlıkların bulunduğu bir dönemde yaşamasına rağmen fıkıh, kelâm ve tefsir ilimlerine dair eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl isimli tefsiri gerek fıkıh gerekse kelâm ilmi bakımından son derece önemlidir. Neseî bu tefsiri, âdeta Ehl-i Sünnet dışında kalan mezheplere cevap vermek amacıyla telif etmiştir. Özellikle Mu'tezile mezhebine cevap vermek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Onun tefsiri Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli tefsirin sünnî versiyonu olup aynı zamanda onun bir özettir.

Kıssalar Kur'an'da büyük bir yer tutar. Kur'an'da kıssaların yer alması gerek Hz. Peygamber gerekse müminleri teselli etmek ve aynı zamanda İslâm düşmanlarını tehdit etmek amacıyla. Bazı peygamberlere ait kıssalar Kur'an'ın farklı yerlerine serpiştirilmiş durumdadır. Fakat Yûsuf kıssası bütün olarak Kur'an'da bir arada geçen bir kıssadır. Neseî'nin bu kıssayı nasıl yorumladığı bu tebliğimizin konusunu teşkil etmektedir. Neseî'nin yöntemine uygun olarak bu kıssada dille ilgili izahlara oldukça fazla yer verilmektedir. Dil ve kıraat farklılıklarına dair bilgiler çıkarıldığı takdirde yorum adına tefsirde pek fazla bir şey kalmadığı söylenebilir. Bazen de kıssayla ilgili gereksiz bilgilere yer verilmekte ve Kur'an'ın hidayet yönüyle ilgili olmayan hususlar üzerinde durulmaktadır. Kıssanın tefsirinde rivayetlere de yer verilmekte ancak bu rivayetlerin senetleri ve kaynakları zikredilmemektedir. Rivayetler zikredilirken "ruviye" ifadesi kullanılmaktadır. Kimi yerde çok garip İsrâîlî rivayetlere yer verilmesi eserin eleştiriyi hak eden en önemli yönlerindedir. Bu tebliğde bir klasik tefsirden yararlanırken Yûsuf kıssasından hareketle nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Yûsuf sûresi özelinde Neseî tefsirinin olumlu ve olumsuz yönlerine işaret edilecek ve aynı zamanda günümüz ilim ehli için önemi belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Neseî, Tefsir, Yûsuf Kıssası, Dil

Sura Yusuf / Yusuf's Parable In A Classic Tafsir En-Nasafi

Abstract

Ebu'l-Berekât en-Nasafi is one of the great scholars who grew up in the area of Mâverâu'n-Nehr in the 7th century of hijri. Although he lived in a period

of political instability, he was a versatile scholar who produced works on the sciences of fiqh, kalam and tafsir. The exegesis (Tafsir) of Medâriku't-Tenzîl and Hakâiku't-Te'vîl is very important for both fiqh and theolog. Nasafî wrote his exegesis in order to respond to the sects outside the Ahl al-Sunnah. He has made great efforts to respond to the Mu'tezile sect. His exegesis is the Sunni version of Zemahşerî's exegesis al-Keşşâf, and it is also a summary of it.

Parables have a great place in the Qur'an. The fact that the parables are placed in the Qur'an is intended to comfort both the Prophet and the believers as well as to threaten the enemies of Islam. The parables of some prophets are interspersed with different parts of the Qur'an. But the parable of Joseph is a parable that coexists in the Qur'an as a whole. How Nasafi interpreted this parable constitutes the subject of our communiqué. In accordance with the method of Nasafî, this parable contains quite a lot of language-related explanations. It can be said that there is not much left in the exegesis in the name of interpretation if information about the differences of language and al-kıraat is extracted. Sometimes unnecessary information about the parable is adverted and issues that are not related to the guidance of the Qur'an are emphasized. Parables are also included in the commentary of the parable, but the es-sanad and sources of these parables are not mentioned. The phrase "ruviye" is used when the parables are mentioned. It is one of the most important aspects of the work that deserves criticism because of very strange Israeli narrations are mentioned in some places. This communiqué will focus on what needs to be paid attention to from the Yûsuf's parable while profiting from a classic tafsir. It will be pointed out the positive and negative aspects of Nasafî Tafsir in the context of surah Yûsuf and at the same time its importance for today's scholars.

Keywords: Qur'an, en-Nasafî, Tafsîr, Parable of Josef (Yûsuf), Language

Giriş

"Klasik" denilince bütün insanlığın ortak malı haline gelmiş, genel kültür içinde sabit bir yer edinmiş, kendi alanında otorite kesbetmiş ilmî ve sanatsal eserler akla gelir. Bu anlamlar yanında bu kelimenin modernin aksine köklü bir geleneğe ait anlamı da vardır. Şu durum bilinen bir hakikattir ki Kur'an'ın nüzûlünden günümüze kadar onun anlaşılması yolunda âlimler çok büyük çabalar göstermiş ve bunun neticesi olarak yüzlerce tefsir telif edilmiştir. Ancak bugün itibarıyla bu telif edilen eserlerin tamamının hayatiyetini devam ettiremediğini ve kimilerinin zamanla kaybolup gittiklerini görmekteyiz. Demek istediğimiz o ki yazılan veya inşa edilen eserlerin tamamı varlığını devam ettiremediği gibi bu "klasik" sıfatını da alamamıştır. Biz başlıkta yer alan klasik kelimesini tefsir literatürü içinde belirli bir yer edinmiş ve referans olarak kullanılmayı hak etmiş olan eserler için kullanılmaktayız.

Kimi eserler her ne kadar klasik olma özelliği kazanmış olsalar bile ihtiva ettikleri bilgilerin aktüel değeri ve bugünün insanının bilgilenme ihtiyaçlarını ne ölçüde giderebildikleri hususu, üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken bir konudur. Şu müsellem bir durumdur ki her ilim adamı kendi

yaşadığı çağı inşa etmeye çalıştığı gibi aynı zamanda o çağın bir ürünüdür. Klasik denilen eserlerin de öncelikle kendi çağlarının ürünleri olduğunu o dönemin soru ve sorunlarını ele alıp onlara cevaplar vermeye çalıştıklarını kabul etmek gerekir. Elbette bu durum onların bugüne dair bir şey söylemediği anlamına gelmez. Eğer bu eserler bütünüyle günümüze hitap etmekten uzak olsaydı klasik olma vasfını da zaten yitirmiş olurdu. Klasik eserlerle ilgili olarak günümüz okuyucusu için önemli olan husus bu eserlerin hangi yönüyle ve ne ölçüde kendilerine hitap ettiğini keşfetmektir. Dolayısıyla bu tebliğde bir klasik tefsirden yararlanırken Yûsuf sûresinden hareketle nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Her ne kadar parçadan hareketle bütün hakkında küllî yargılarda bulunmanın bazı sakıncaları olsa da burada Yûsuf sûresi özelinde Neseфі tefsirinin olumlu ve olumsuz yönlerine işaret edilecek ve aynı zamanda günümüz ilim ehli için önemi belirtilecektir. Öncelikle incelememize esas aldığımız tefsirin müfessiri Neseфі'nin hayatı ve eserleri hakkında çok kısa bilgi verilecektir.

1-Neseфі'nin Hayatı ve Eserleri

Tam adı Hâfızüddin Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseфі olan müfessirimiz bugünkü Özbekistan'ın Neseф şehrinde dünyaya gelmiştir. Neseф, Buhara-Belh yolu üzerinde Buhâra'nın güney doğusunda ve Buhâra'ya 150 km mesafede bir şehirdir. Neseфі'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 642/1244-1245 yıllarında vefat etmiş olan Şemsu'l-Eimme Muhammed ibn Abdu's-Settâr el-Kerderî'den dersler okumasından hareketle h. VII. / m. XIII. asrın ilk çeyreğinde doğmuş olduğu tahmin edilmektedir.

Neseфі, Hanefî fıkhının klasikleri sayılan eserlerin üretildiği ve aynı zamanda yaklaşık olarak üç asır boyunca (XI-XIV. yüzyıllar) mezhebin önemli bir ilim merkezi olan Buhara'da yetişti. O dönemde Buhara, Moğol istilâsının sancılarını yaşadığından birkaç defa katliam ve yağmaya uğramış olsa da ilim merkezi olarak canlılığını korumuştur. Neseфі, İslâmî ilimlerinin hemen bütün dallarında iyi yetişmiş olan Şemsüleimme el-Kerderî ile Hâherzâde gibi devrinin önemli âlimlerinden dersler almıştır.

Öğrencilik yıllarından sonra Neseфі müderrisliğe başlamış Moğol istilası sebebiyle Buhara şehrinde yaşanabilir bir hayat kalmadığı için Kirman'a hicret etmek zorunda kalmış ve oradaki Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde uzun süre ders vermiştir. Daha sonra Neseфі Bağdat'a gelmiş ve 710/1310 yılında Bağdat'tan memleketine dönerken Hûzistan eyaletinin Îzec (bugünkü Mâlûlemîr) şehrinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

Temel İslâmî ilimlerin birçok alanında eserler veren Neseфі bunun yanı sıra birçok talebe de yetiştirmiş velûd bir âlimdir. Bazıları onu mezhepte müctehidlerin sonuncusu olarak kabul etmiştir. Bu da onun Fıkıh sahasında bulunduğu konumu en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Telif ettiği eserleri ilmi disiplinler halinde ana hatlarıyla şöyle ifade edebiliriz: Fûrû-i Fıkıh alanında: el-Müstaşfâ, el-Muşaffâ, el-Vâfi, Kenzü'd-dekâ'ik, el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi'yi; Usûl-i Fıkıh'ta: Menârü'l-envâr, el-Münevvir fi Şerhi'l-

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Menâr, Keşfü'l-esrâr fî Şerhi Menâri'l-envâr, Şerhu'l-Müntehab fî uşûli'l-mezheb; Kelam'da: el-Umde, el-İtimâd fi'l-i'tikâd; Tefsir'de ise Medârikü't-tenzîl ve haķâ'ıķu't-te'vîl'i telif etmiştir.

Nesefî yukarıda da görüldüğü gibi temel İslâm ilimlerinin hemen her dalında eser vermiş ve bunların bir kısmı Hanefî mezhebi çevrelerinde çok etkili olmuştur. Onun bu başarısının temelinde, olgunluk dönemini yaşayan İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına ait bilgileri özellikle medrese öğrencileri için sistematik biçimde özetlemesi yatmaktadır. Nitekim el-Menâr'ı klasik sonrası Hanefî usul edebiyatının tartışmasız en etkili eseri olup hakkında 100'e yakın çalışma yapılmıştır. Bir diğer etkili eseri Kenzü'd-deķâ'ıķ, Hanefî fıkhı doktrininin başarılı bir özeti olup mezhep geleneğinde otorite kabul edilen belli başlı eserlerden biridir. Kelâma dair el-Umde ile Medârikü't-tenzîl adlı tefsiri de ilim çevrelerinde yaygın kabul görmüştür (Çetiner, 1995, 29-39; Bedir, 2006, XXXII, 567-568).

2. Nesefî'nin Medârikü't-Tenzîl'inde Yûsuf Sûresi

Nesefî'nin tefsiri farklı yönlerden ele alınıp incelenmiş ve birçok tez çalışmasına konu olmuştur. (Baysal, 2015, 237-239). Bizim amacımız ise burada sadece Yûsuf sûresi özelinde bu tefsirin metodunu ortaya koymaktır. Ancak *Medârik* hakkında genel olarak birkaç hususa işaret etmek faydalı olacaktır. Müellif tefsirinin giriş kısmında telif nedeni olarak adını zikretmediği bir kişinin isteği üzerine bu eseri kaleme aldığını ve kısa sürede tamamladığını ifade eder. Devamında ise bu tefsirin "i'rab ve kıraat vecihlerini toplayacak, bedî' ve işârât ilimlerini ihtiva edecek, Ehl-i Sünnet'in sözlerini kapsayıp bid'at ve dalâlet ehlinin görüşlerinden uzak olacak, ne usandıracak kadar uzun ne de anlamı bozacak kadar kısa olacak" bir şekilde telif edildiğini bizzat kendisi ifade eder (Nesefî, 1419/1998, I, 24). Yaşadığı dönemde Mâverâünnehir bölgesinde Mu'tezile, Cehmiyye ve Kerrâmiyye gibi Ehl-i sünnet dışı fırkalara ait görüşlerin yaygınlık kazanması müellifin bu kararında etkili olmuş, esas itibariyle Ehl-i Sünnet itikadını âyetlerle destekleme amacı göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle Mu'tezile mezhebine cevap vermek için büyük bir çaba sarfedilmiştir. Onun tefsiri Zemahşerî'nin el-Keşşâf isimli tefsirin sünnî versiyonu olup aynı zamanda onun bir özettir.

Nesefî tefsirini esas alarak inceleyeceğimiz Yûsuf sûresine gelince bu konuda şu genel malumatı vermek sûrenin tefsirine geçmeden faydalı olacaktır. Yûsuf sûresi İbn Âmir eş-Şâmî'ye (ö.118/736) göre 111, İbn Kesîr el-Mekkî'ye (ö. 120/737) göre 112 ayettir. Mekke döneminde inmiştir. Mushaftaki sıralamada on ikinci, iniş sırasına göre elli üçüncü sûredir. Hûd sûresinden sonra, Hicr sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Yahudilerin telkini ile Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e, "İsrâiloğulları Şam'dan Mısır'a niçin gittiler?" şeklindeki sorusuna cevap olarak veya Müslümanların Hz. Peygamber'den Yûsuf kıssasını anlatmasını istemeleri üzerine indiği rivayet edilmiştir (Nesefî, 1419/1998, II, 93). Ancak Muhammed b. İshak'a göre sûrenin nüzûl sebebi,

kavmi tarafından zulme uğramış olan Hz. Peygamber'i teselli etmektir (Yazır, 1979, IV, 2841). Kavminin baskıları ve işkenceleri karşısında Hz. Peygamber ve arkadaşları bunalmışlardı; bu bunalımdan bir çıkış yolu arıyorlardı. Böyle sıkıntılı bir anda bu sûrenin inmesi, Müslümanlara bir teselli ve müjde olmuştur. Zira kissanın kahramanı olan Hz. Yûsuf da Filistin'de kardeşlerinin bazı kötülüklerine maruz kalmıştı. Fakat sonunda o, Mısır'da devlet yönetiminde söz sahibi oldu, kardeşleri de bu devletin yönetiminde görevlendirildiler.

Bu sûrede anlatılan kissada dolaylı olarak Hz. Muhammed ve ashabına, sabrettikleri takdirde Hz. Yûsuf'a verilmiş olan mükâfatın bir benzerinin verileceği ve Kureyşliler'in kendilerine boyun eğeceği müjdelenmektedir. Nitekim kavminin baskısı neticesinde Medine'ye göç etmiş olan Hz. Peygamber sekiz sene sonra Mekke'yi fethetmiş ve Kureyşliler ona boyun eğmiştir. Ancak Hz. Peygamber Kureyşliler'e, Hz. Yûsuf'un Mısır'da kardeşlerine söylediği sözün aynısını söylemiş ve şöyle demiştir: *"Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir" "Gidiniz, hepimiz serbestsiniz!"* Muhtevasına ve işaret ettiği konulara bakıldığında sûrenin, hicretin arifesinde meydana gelen olaylar esnasında, yani Kureyş'in Hz. Peygamber'i öldürme, sürgün etme veya hapsedme planlarını tasarladığı sırada ve bir defada inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden sonra Neseî'nin sûreyi nasıl yorumladığına geçebiliriz.

a- Rivayetlerden Yararlanma

Müfessirlerin Kur'an'ı tefsir ederken dayandıkları ilk kaynak yine Kur'an'ın kendisidir. Bir müfessir öncelikle Kur'an'da gördüğü mutlak ifadeleri takyîd, mücmeli beyan, âmm olan ifadeleri tahsis eden ayetlerin olup olmadığını araştırır. Zira bir yerde mutlak olarak geçen ifade başka bir yerde mukayyed, bir yerde mücmel olarak ifade edilen bir konu başka bir yerde beyan edilip açıklanmış yine bir yerde mübhem bırakılan bir husus başka bir ayette beyan ve tefsir edilmiş olabilir ki müfessirin önce bunları araştırması gerekir (Zehebî, 1396/1976, I,37-38). Bu durum neredeyse bütün müfessirlerin benimsedikleri metottur. Şayet Kur'an'daki bir ayeti tefsir eden başka bir ayet bulunmazsa müfessir hadislere daha sonra sahabe ve tâbiînin sözlerine müracaat eder. Bu söylediğimiz hususa Neseî'nin Yûsuf sûresi tefsirinde ne ölçüde riayet ettiğini gösteren örneklere yer vermek istiyoruz.

Neseî, Yûsuf 12/2. *"Biz onu anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik"* ayetini tefsir ederken Fussilet sûresinin 41/44. *"Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik 'Ayetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi?' derler"* ayetini getirir (Neseî, 1419/1998, II, 93). Burada müşrik Araplara Kur'an'ı anlama konusunda bir mazeret bırakılmaması için onun kendi dillerinde indirildiği belirtilmiştir.

Yûsuf 12/9. *"Yûsuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın tevccühü (vehû ebîkum) yalnız size kalsın!"* ayetindeki *وَجْهٌ أَبْيَضٌ* ifadesini Neseî şöyle tefsir eder. *"Babanız sadece size yönelir başkasına değil. Babanızın sevgisi sadece size kalır. وَجْهٌ kelimesinin gelmesi, 'yönelmek' manasını tasvir içindir. Çünkü"*

bir adam bir kimseye yöneldiği zaman, yüzüyle ona döner. Buradaki 'vech' kelimesiyle 'zât' anlamının kastedilmesi de mümkündür. Nitekim Rahmân 55/27. 'Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı (vechü rabbike) bâki kalacak.' ayetinde 'vech' kelimesi 'zât' anlamındadır."(Nesefî, 1419/1998, II, 97). Görüldüğü gibi müfessirimiz bir kelimenin anlamını tayin ederken başka bir ayeti delil getirir.

Yûsuf 12/39. "Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılara mı, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'a mı (inanıp bağlanmak) daha iyi?" ayetindeki يا صاحبي ifadesini müfessirimiz يا ساكني السجن yani " ey hapisane sakinleri" şeklinde tefsir eder. Buna delil olarak Bakara 2/81-82. ayetlerdeki أَصْحَابُ النَّارِ ve أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ayetlerini getirir. Bu ayetlerin anlamları da "cehennem sakinleri" ve "cennet sakinleri" demektir (Nesefî, 1419/1998, II, 111).

Nesefî'nin tefsiri bir dirayet tefsiri kabul edilmekle birlikte onun sahabe ve tâbiînün rivayetlerinden de istifade ettiği görülmektedir. Ancak o rivayet tefsirlerinde olduğu gibi hadisleri sentleriyle birlikte zikretmemiş sadece قال وفي الحديث ifadeleriyle nakletmiştir. Yûsuf sûresi özelinde söylemek gerekirse Nesefî çok fazla hadise yer vermemiştir.

Yûsuf sûresinin 12/42. "Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, "Efendinin yanında benden bahset" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı." ayetini tefsir ederken وفي الحديث رحم الله أخي يوسف لو لم يقل اذكرني عند ربك لما لبث في السجن سبعاً "Allah kardeşim Yûsuf'a rahmet etsin. Şayet o 'efendinin yanında benden bahset' sözünü söylememiş olsaydı hapiste yedi yıl kalmazdı." hadisini nakleder (Nesefî, 1419/1998, II, 112-113).

Yûsuf 12/50. ayette krala kendi rüyasını doğru bir şekilde tabir edecek birisi olduğu haber verilince kral da o kimsenin getirilmesini emreder. Elçi Yûsuf'a gelince, Yûsuf elçiden efendisinin yanına dönerek ellerini kesen kadınların durumlarının ne olduğunu ona sormasını ister. Nesefî bu ayeti şöyle tefsir eder: Yûsuf kralın isteğine icabette acele etmedi ve ağırdan aldı. Ayrıca kendisine atılan iftira ve hapse girmesinden dolayı gerçekte suçsuzluğu ortaya çıkması için kadınların durumunu sormayı önceledi. Yine hasetçilerin kralın yanında Yûsuf'un konumunu çirkin göstermeye yeltenmemeleri ve başından geçenleri Yûsuf'u gözden düşürmek için bir araç olarak kullanmamaları için krala icabette ağırdan aldı. Ve Yûsuf "Büyük bir suç işlememiş olsaydı ve önemli bir durum olmasaydı yedi yıl hapiste kalmazdı." dememeleri için bunu yaptı. Dolayısıyla bu olayda töhmet yerlerinde durmaktan sakınmak nasıl gerekli (vacip) ise töhmet altında bulunmaktan kurtulmaya çalışmanın da öyle gerekli olduğuna dair bir delil vardır. Bu açıklamalardan sonra müfessir, şu hadisi zikreder: وقال عليه السلام لقد عجبت من يوسف وكرمه وصبره والله يغفر له حين سئل عن البقرات العجاف والسمان ولو كنت مكانه ما أخبرتهم حتى أشترط أن يخرجوني ولقد عجبت منه حين أتاه الرسول فقال ارجع إلى ربك ولو كنت مكانه ولبثت في السجن ما لبثت لأسرعت الإجابة وبادرت الباب ولما ابتغيت العذر إن كان لحليماً ذا أناة Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Yûsuf'un asaletine ve sabrına şaşırımdı. Allah onu bağışlasın. Besili ve zayıf inekler ona sorulunca (bunlarla ilgili rüyanın tabiri istenince) onun yerinde olsaydım beni hapisten çıkarmalarını şart koşuncaya kadar onların

yorumunu yapmazdım. Gerçekten yine ben Yûsuf'a elçi gelince o elçiye "Efendine dön" demesine de şaşırardım. Şayet ben onun yerinde olsaydım ve kalınması gerektiği kadar hapiste kalmış olsaydım, çağrıya icabet etmede acele eder, kapıya koşar ve şart da koşmazdım. Şüphesiz ki o çok halim ve teenni sahibi bir kimsedir (Nesefî, 1419/1998, II, 116).

Nesefî tefsirinde tâbiîne ait rivayetlere de yer vermiştir. Mesela Yûsuf 12/21. "Onu satın alan Mısırlı adam karısına, "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlât ediniriz" dedi..." ayetindeki *أُكْرِمِي مَثْوَاهُ* ifadesini tâbiînin önemli müfessiri Dahhâk'tan gelen şu rivayeti naklederek tefsir eder. *وعن الضحاك بطيب معاشه ولين لباسه ووطىء فراشه* Yaşantısını güzel, elbisesini hoş ve yatağını da rahat kılarak yerini güzel yap (Nesefî, 1419/1998, II, 102). Züleyha'nın Yûsuf'u, Yûsuf'un da onu arzulamasının anlatıldığı sûrenin 24. ayetini tefsir ederken Hasen el-Basri'nin şu sözünü aktarır. *وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ هَمَّ عَزَمَ وَهَمَّ* Züleyha'nın Yûsuf'u kasdının (arzusunun) kararlılık kastı olduğunu ama Yûsuf'un ona karşı olan kastının (arzusunun) çekinmekle birlikte fitrî bir kasıt (arzu) olduğunu kaydeder. Devamında Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin görüşünü de aktarır. Yûsuf'un arzusu akla, zihne gelme şeklindedir. Kalbe gelen şeylerde kulun bir dahli yoktur ve bundan dolayı da kişi sorumlu değildir (Nesefî, 1419/1998, II, 103).

Yûsuf 12/4. "Bir vakit Yûsuf babasına şöyle demişti: "Babacığım, ben rüyamda onbir yıldız, güneş ve ay gördüm. Benim önümde, saygıyla yere kapanmışlardı." Ayetini tefsir ederken "on bir yıldız" ın isimlerini sayar. Bunların isimlerini Hz. Peygamber'den gelen bir rivayetle sayar. *أَسْمَاؤُهَا بَبِيَانُ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَرِيَانُ وَالذِّيَالُ وَالطَّارِقُ وَقَابِسُ وَعَمُودَانُ وَالْفَلَيْقُ وَالْمَصِيحُ وَالصَّرُوحُ وَالْفَرُغُ* (Nesefî, 1419/1998, II, 94-95). Bu rivayeti sahih hadis kitaplarına baktığımızda hiçbirinde bulamıyoruz. Dolayısıyla bunun zayıf bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

Nesefî tefsirinde Fezâilu's-Suver kabilinden olan zayıf hadislere de yer vermiştir. Bu rivayetleri senetsiz ve kimden rivayet ettiğini de belirtmeksizin "ruviye" lafzıyla nakletmiştir. Yûsuf sûresiyle ilgili şu rivayet yer vermektedir: "Kölelerinize Yûsuf sûresini öğretin. Herhangi bir kul bu sûreyi okur, aile bireylerine ve elinin altında bulunanlara, sorumluluğunda olan kimselere de öğretirse Allah ölüm sıkıntısını onlara kolaylaştırır. Hiçbir Müslümanı haset etmeme gücünü Allah ona verir." (Nesefî, 1419/1998, II, 140).

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Nesefî bir dirayet tefsiri olmasına rağmen tefsirinde ayetlere, hadislere ve tâbiînden yapılan nakillere de yer vermiştir. Ancak müfessir hadislerin bütününe değil de tefsir ettiği ayetle veya tercih ettiği yorumla ilgili olan kısımlarını eserine almıştır. Hadis kritiğine girmemiş, hadislerin sıhhat dereceleri hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Nesefî'den önce azımsanamayacak ölçüde bir tefsir birikimi olduğu şüphesizdir. Hiçbir müfessir bu tefsir mirasından müstağni kalamadığı gibi Nesefî de uzak kalamamış ve yukarıda belirttiğimiz gibi Mâturîdî'ye atıfta bulunmuştur.

b. Dil ve Belağattan Yararlanma

Nesefî tefsirinde dil ve i'raba oldukça geniş yer vermektedir. Bunun sebebi

onun Zemahşerî'nin yolunu izlemiş olmasıdır. Tefsirinde dille ilgili malumat çıkarıldığında çok fazla bir şeyin kalmadığı söylenebilir. Dil malzemesine bu kadar yer vermesi onun dil konusundaki yetkinliğini de göstermektedir. Günümüz okuyucusu için dil konusuna bu kadar geniş yer veren bir tefsirin sıkıcı ve hatta Arap dilinin tefsire uygulanması olarak görülüp faydadan hali olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Ancak Neseî'nin dil izahlarına bağlı kalarak çok önemli tespitler yaptığı da bir başka gerçektir. Şimdi Neseî'nin dile bağlı yorumlarından örnekler vermek istiyoruz.

Neseî, surenin tefsirinde Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasındaki ihtilaflara sık sık temas etmektedir. Bazen bu ekoller arasındaki ihtilafı nakletmekle yetinirken bazen de tercih yapmakta ve Basra ekolünün görüşlerini kabul eder görünmektedir. Ancak genelde iki ekolden birini tamamıyla reddetme yerine telifçi bir tavır takındığı da dikkati çekmektedir. Böyle bir tavır takınmasında Zeccâc ve Zemahşerî'ye dayanmasının rolü büyüktür. Mesela Yûsuf 12/3. *“Biz, bu Kur’ân’ı sana vahy etmekle, geçmiş ümmetlerin birtakım haberlerini en güzel şekilde beyan ediyoruz...”* ayetini tefsir ederken Zeccâc’tan şu tanımı nakleder. Kıssacı, kıssayı hakikati üzere yani olduğu gibi anlatan kimsedir (Neseî, 1419/1998, II, 93).

Neseî, Yûsuf 12/3..... نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ ayetini tefsir ederken الْقَصَصِ ifadesiyle ilgili çok önemli nahiv izahları getirir ve ona göre anlam farklılıklarına işaret eder: الْقَصَصِ kelimesi اِقْتِصَاصِ manasında bir masdardır. اِقْتِصَاصِ ise “tam olduğu gibi anlatmak” demektir. فَعْلًا masdarı bazen مَفْعُولِ anlamında olabilir tıpkı مَفْعُولِ مَحْسُوبِ وِ الْمَفْعُولِ وَالْحِسْبِ kelimelerinin مَحْسُوبِ yani “silkelenmiş” ve “hesaplanmış” anlamına geldiği gibi. Birinciye göre yani مَفْعُولِ şeklinde (mefulü mutlak olarak) anlaşılmasına göre mana şöyle olur: Biz, bu sûreyi sana vahy etmekle, geçmiş ümmetlerin birtakım haberlerini en güzel şekilde beyan ediyoruz. Ayetteki أَحْسَنَ kelimesi masdarın nasbıyla (mefulü mutlak olarak) mansup olmuştur. Çünkü أَحْسَنَ kelimesi الْقَصَصِ kelimesine muzaf olmakla onun olması gerektiği şekilde o da mansup olmuştur. Dolayısıyla أَحْسَنَ mefulü mutlak olduğu için mansuptur. Anlatılan şey yani mefulü bih ise mahzuftur, çünkü “Bu Kur’an’ı sana vahy etmekle” ifadesi mefulü bih söylemeye ihtiyaç bırakmamaktadır. En güzel anlatımdan kasıt, “bu sûreyi en eşsiz bir biçimde ve en güzel bir üslupla anlatıyoruz” demektir. Çünkü önceki kitaplardaki (diğer semavi kitaplardaki) anlatım şekli Kur’an’dakine yakın bile değildir. Şayet ikinci görüş olarak الْقَصَصِ kelimesini mefulü bih olarak alırsak bu ifadenin anlamı şöyle olur: Biz sana anlatılan kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Çünkü bu kıssa, ibret, hikmet ve başkasında olmayan harikaları içermesi bakımından en güzel kıssadır. Bu kıssa, kendi tarzında (alanında) anlatılanların en güzelidir, yoksa bütün kıssalar arasında değil. Nitekim şöyle denilir: Falanca adam insanların en bilginidir. Bu ifade onun kendi alanında insanların en bilgini olduğu anlamına gelir yoksa her alanda insanların en bilgini olduğu anlamına gelmez (Neseî, 1419/1998, II, 93-94). Neseî'nin belirttiği bu iki görüşten birincisine göre Yûsuf kıssasının Kur’an’daki anlatımının “eşsiz bir anlatım” olduğu diğer semavi kitapların Kur’an’dakine yaklaşmasının bile mümkün

olamayacağı ifade edilmektedir. İkinci görüşe göre ise Yûsuf kıssasının anlatılan kıssaların en güzeli olduğu ifade edilmekte ancak bunun tüm kıssalar arasında olmayıp kendi alanında anlatılanların en güzeli olduğu anlamındadır. Bununla “Kur’an’daki Yûsuf kıssasının” diğer kitaplardakinden daha güzel olduğu anlamı çıkmaktadır ki birinci görüşle aynı noktaya gelmektedir. Bu ifadeden dolayı olarak diğer kitapların muharref olduğu sonucu da çıkmaktadır.

Nesefî sûrenin 5. ayetinde *فَيَكْبِتُوا أَلَك كَيْدًا* ifadesinde “tadmin” denilen bir edebî sanattan söz eder. Tadmin, bir fiilin başka bir fiil manasında kullanılması durumunda yerine kullanıldığı fiilin özelliklerini aynen taşıması demektir. Aslında *كاد* fiili mefulünü harfi cersiz olarak alabilir. Nitekim Hûd sûresi 11/55. ayette *فَيَكْبِتُونِي* şeklinde almıştır. Ancak “tadmin” ilkesi gereği *كاد* fiili *احتال* manasında kullanılınca, *احتال* fiili de mefulünü “ل” harfi cerri ile alınca *كاد* fiili de burada mefulünü “ل” harfi cerri ile almıştır. Hakikatte *كاد* fiili ile *احتال* aynı anlamda olmakla beraber bu söyleyiş tarzı yani *فَيَكْبِتُوا أَلَك* ifadesi *فَيَحْتَالُوا لَكَ* anlamında olmakla daha te’kidli, korkutma bakımından daha mübalağalı bir ifade tarzı olmaktadır(Nesefî, 1419/1998, II, 93-95).

Nesefî sûreyi tefsir ederken Belâgat inceliklerine de işaret eder. Mesela 47. ayetteki *قَالَ تَزْرَعُونَ سَنَةً دَائِبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سَنَابِلِهِ* ifadesinin emir manasında ihbârî bir cümle olduğunu söyler. Bunun tıpkı Saff sûresinin 11. “Allah’a ve rasûlüne iman edersiniz ve cihad edersiniz...” ayetindeki ifadeye benzediğini kaydeder. Buradaki ifadenin emir anlamına geldiğinin delili (karinesi) daha sonra gelen *فَذَرُوهُ فِي سَنَابِلِهِ* cümlesidir. Emir cümlesinin haber şeklinde gelmesinin sebebi ise me’murun bih olan yani emredilenin varlığındaki mübalağadan dolayıdır. Sanki o (emredilen şey) varmış gibi kabul edilip, ondan “çabalayarak” anlamındaki *دَائِبًا* kelimesiyle haber verilmektedir(Nesefî, 1419/1998, II, 115).

Yûsuf 12/ 48. “Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.” ayetinde ise Nesefî, mecazı aklî¹ sanatının olduğunu belirtir. Çünkü yedi sıkıntılı senenin ahalisinin erzakı yemesi, yedi sıkıntılı seneye isnad edildi(Nesefî, 1419/1998, II, 115). Yedi kıtlık yılı, biriktirilen malzemeyi yemez, o yıllarda yaşayan insanlar yer.

Müfessirimiz bazen sarf ilminden yararlanarak kelimenin iştikakından hareketle gelebileceği farklı anlamlara işaret eder. Mesela Yûsuf 12/49. *ثُمَّ يَأْتِي غَوَاثُ* ayetini tefsir ederken *غَوَاثُ* kelimesinin kökünden gelmesi halinde “sonra bunun ardından insanlara yardım edilecek/yardım isteyen icabet edilecek bir yıl gelecek” anlamına geldiğini belirtir. Ancak *غَوَاثُ* kelimesinin *غَيْثُ* kökünden gelmesi halinde “sonra bunun ardından insanların bol yağmura kavuşacakları bir yıl gelecek” anlamına geldiğini ifade eder (Nesefî, 1419/1998, II, 115).

c. Kıraatlerden Yararlanma

¹ Bir fiili asıl failinden, aralarındaki bir ilişki nedeniyle bir başka faile isnat etmektir.

Nesefî, Yûsuf sûresi tefsirinde kıraatlere çok önem vermiş ve farklı kıraatlerin bulunduğu yerlere işaret etmeye çalışmıştır. Denilebilir ki kıraat farklılıkları ve dille ilgili izahlar çıkarılsa tefsirinde kayda değer fazla bir şey kalmayacaktır. Kıraat farklılıklarına eserlerinde daha fazla yer verenler Endülüs uleması ile Arap olamayan unsurlar olmuştur. Arap olmaması sebebiyle Nesefî'nin tefsirinde kıraate ağırlık vermesi tabîi karşılanmalıdır. Ayrıca tefsirde kıraat farklılıklarını bilmek başta ahkâm olmak üzere ayetin farklı şekillerde anlaşılmasında oldukça önemlidir. Bu başlık altında Nesefî'nin Yûsuf sûresi tefsirinde kıraatlerden nasıl yararlandığına dair örnekler vereceğiz.

Müfessir, tefsirine esas aldığı kıraatin dışındaki vecihlerin kendisinin esas aldığı kıraatten ne ile ayrıldıklarını kendine ait cümlelerle, fiil ise bâbını da belirtmek sûretiyle verir. Mesela Yûsuf 12/12. ayetindeki *يَرْثُغُ وَيُلْعَبُ* kelimelerini Medenî (Nâfi) ö. 168/785, Kûfî (Âsım) ö. 128/745, "ya" ile; Mekkî (İbn Kesîr) ö. 120/737, Şâmî (İbn 'Amir) ö. 118/736, Ebû Amr ö. 154/774 ise "nûn" ile okumuştur. *يَرْثُغُ* kelimesini Hicaz (Mekke-Medine) kurrası ise "ayın" harfinin kesresi ile okumuştur. Bu takdirde kelime *رعي* kökünden olup *افتعال* bâbindan *يرثعي* fiilinden gelmektedir (Nesefî, 1419/1998, II, 98).

Müfessir kimi durumlarda ise kendinin esas aldığı kıraatten ayrılan kıraatlerde kelimelerin yazılışını gösterir ayrıca izaha girişmez. Mesela sûrenin 10. Ayetindeki *غِيَابَةَ* kelimesini Medenî (Nafi) *غِيَابَات* şeklinde; 31. Ayetindeki *حَاشَ* kelimesini Ebû 'Amr *حاشا* şeklinde; 49. Ayetindeki *بِعَصْرُونَ* kelimesini Hamza *تعصرون* şeklinde; 96. ayetindeki *آيَات* kelimesini Mekkî (İbn Kesîr) *آية* şeklinde okuduklarını belirtir (Nesefî, 1419/1998, II, 97-134).

Bazı durumlarda da müfessir esas aldığı kıraatin dışındaki kıraatlerde kelimenin hareketleri değişiyorsa kelime veya kelimeleri ayrıca yazıp üzerlerine hareke koymak sûretiyle farklı kıraatleri gösterir. Mesela Yûsuf sûresinin 4. ayetindeki *يَا أَيُّهَا* kelimesindeki kıraat farkını gösterirken sonundaki "ta" üzerine fetha koyarak bunun Şâmî'nin kıraati olarak; yine sûrenin 5. ayetindeki *يَا بُنَيَّ* kelimesini Hafs'ın her yerde fetha ile okuduğunu; 23. ayetteki *هَيْتَ* kelimesini Mekkî'nin "ta" nun zammesiyle, Medenî ve Şâmî'nin ise *هيت* olarak; 24. ayetteki *الْمُخْلِصِينَ* kelimesini Medenî ve Kufî Kur'an'ın her yerinde "lâm" ın fethasıyla okuduklarını belirtir (Nesefî, 1419/1998, II, 94-103).

Nesefî'nin Yûsuf sûresindeki kıraat farklılıkları olarak verdiklerimiz elbette bundan ibaret değildir. Bu işaret edilenler örnek kabilindedir. Yukarıda da görüldüğü gibi Nesefî, kıraat farklılıklarını genelde yorumsuz bırakmakla beraber bazen i'rabda, bazen de açıklamalarda bu farklı kıraatlerden istifade etmektedir.

2. Yûsuf Sûresi Tefsirinde İsrâiliyyât

İsrâiliyyât, kelime olarak "İsrâiliyye" kelimesinin çoğuludur. İsrâilî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise anlamındadır. İsrâil rivayetlere göre Hz. Yakup'un ismi veya lakabıdır (Âsım, 1304-1305, IV, 1006).

İnsanların ibret almaları için gerek Kur'an'da gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde geçmiş ümmetlere dair birçok kıssa anlatılmıştır. Bu kıssaların büyük bir kısmı İsrailoğulları ile alakalıdır. Bunun nedeni Kur'an'ın nüzul sürecinde Müslümanların daha fazla Yahudi ve Hıristiyanlarla iletişim içinde olmaları ve onlara dair haberlere vakıf olmalarıyla ilgili olsa gerektir. Hakikatte isrâiliyyât denilince sadece İsrâiloğullarıyla ilgili haberler anlaşılmalıdır. Çünkü Kur'an ve hadislerde isrâiloğulları yanında Hz. Âdem'den başlayarak birçok peygamber ve onların kavimleri ile putperest kavimlerden bahseden kıssalar bulunmaktadır. Aslında Kur'an ve hadiste olmadığı halde İslâm'a giren haberlerin tümüne birden isrâiliyyât denmesi, bunların çoğunluğunun İsrâiloğulları ile ilgili olması veya daha ziyade Yahudiler kanalıyla İslâm'a sokulmuş olmasından olsa gerektir.

Geçmiş milletler hakkında tefsir kitaplarında yer alan açıklama ve kıssaların elbette tamamı uydurma değildir. Bir kısmı Hz. Peygamber tarafından ashabına anlatılmış ve sahâbeden sahih senetlerle rivayet edilerek muteber hadis mecmualarında yer almıştır. Ancak burada problem bu sahih haberleri zayıf ve merdût olanından ayırabilmektir. Bu da çoğu zaman zor olduğu gibi bazen de imkânsızdır. Bundan başka İsrâiliyyâtın tamamı İslâm akide ve prensiplerine de aykırı olmayabilir. Bu yönüyle âlimler İsrâiliyyâtı, ı. İslâm'a uygun olanlar, ıı. İslâm inanç ve prensiplerine aykırı olanlar, ııı. Tasdik veya tekzip edilemeyenler olarak üçe ayırmışlardır (Aydemir, 1979, 18). İşte bu üçüncü kategoride olanlar İslâmî eserlerde ve özellikle tefsirlerde bolca bulunur.

İsrâiliyyâtın naklinin caiz olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bazıları Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap'tan herhangi bir şey nakledilmesini kesinlikle yasakladığını ve "Ehl-i Kitap'a hiçbir şey sormayın. Kendileri sapmış olan bu kimseler sizi asla doğru yola iletmezler. Sizler de Ehl-i Kitaba sorduğunuz ve cevap aldığınız takdirde onları tasdik veya tekzipden dolayı ya hak olan bir şeyi yalanlamış veya bâtil olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allah'a yemin ederim ki Musa sağ olsaydı bana iman etmek ve yoluma uymaktan başka bir çare bulamazdı" buyurdıklarını (Aydemir, 1979) ileri sürmüşlerdir. Bazıları da Ebû Nemle el-Ensârî'den rivayet edilen bir hadisi delil göstererek Ehl-i Kitap'ın söylediklerini nakletmekte bir sakınca görmezler. Netice olarak Kur'an ve hadisin ruhuna uyan isrâiliyyât alınabilir, uymayanlar alınmaz. Bu ikisi dışındakiler alınmaz, benimsenmez, nakledilmez ve kitaplara da yazılmaz (Aydemir, 1979) görüşü genel kabul görmektedir.

Nesefî'nin Yûsuf sûresi tefsirinde hem Tevrat hem de onun dışındaki yerlerden isrâiliyyât rivayetlerine yer verdiğini görmekteyiz. Şimdi bunlara dair birkaç örnek vermek istiyoruz.

Müfessirimiz , "Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri, "Ben rüyada şarap yaptığımı gördüm" dedi. Diğeri de, "Ben de başımın üstünde bir ekmek taşıdığımı gördüm. Kuşlar ondan yiyordu. Bunun yorumunu bize bildir...." Yûsuf 12/36. ayet tefsirinde şunları anlatır: Yûsuf'la birlikte hapse giren iki kişiden birisi olan şarapçı gelip şöyle dedi: 'Ben rüyamda sanki bir bahçede imişim, bir de gördüm ki bir üzüm asmasında üç salkım üzüm duruyor.

Hemen onları kopardım, peşinden de onu kralın bardağına sıktım ve bunu ona içirdim.' Fırcı da şöyle dedi: 'Ben başımın üzerinde sanki üç sepet veya tepsi taşıyor gibiydim. Bu tepsilerin üzerinde çeşitli yiyecekler bulunuyordu. Bir gördüm ki yırtıcı kuşlar ondan gagalayıp duruyor' (Nesefî, 1419/1998, II, 110). Bu görülen rüyaların tabiri babında sûrenin 41. ayetini "Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iki rüya (bu şekilde) kesinleşmiştir." tefsir sadedinde Nesefî şu izahları getirmektedir: Rivayete göre Hz. Yûsuf birincisine; senin gördüğün asmadaki üzüm ve onların güzelliği, kral ve senin kral katındaki olumlu ve güzel yerin anlamındadır. Budanmış olan üç dal ise senin üç gün daha burada geçireceğin ve daha sonra çıkıp önceden yapmakta olduğun işine dönmen anlamındadır. İkinci kişiye de şöyle demiştir: 'Sana gelince, senin başımın üzerinde taşıdığın üç sepet senin üç gün daha bekleyeceğin ve bu üç günden sonra çıkarılıp öldürüleceğin anlamındadır(Nesefî, 1419/1998, II, 112).

Tevrat'ta bu konuya şu şekilde yer verilmektedir:

Şarapçı gördüğü şu rüyayı anlatır. "Önümde bir asma ve asmada üç çubuk vardı ve tomurcuklanır gibiydi ve çiçeklenip olgun üzümler verdiler ve Firavun' un kâsesi elimdeydi üzümleri alıp içine sıktım ve Firavun' a verdim". Yûsuf bunun tabiri şudur der: "Üç çubuk, üç gündür. Artık üç güne kadar Firavun seni yükseltecek ve geri memuriyete döneceksin. Beni unutma hatırla diye tembih eder. Baş ekmekçi rüyasını şöyle anlatır: "Başımda üç tane beyaz ekmek vardı ve kuşlar başımdaki sepetten onları yiyorlardı. Yûsuf der : "Üç sepet, üç gündür. Üç güne kadar Firavun senin başını kesecek ve kuşlar senin etinden yiyecekler. Üç gün sonra her şey Yûsuf'un tabir ettiği gibi çıkar ama baş saki Yûsuf'u hatırlamaz" (Tekvin, 40/1,23).

Nesefî tefsirinde spesifik anlamda isrâiliyyât olarak kabul edilebilecek rivayetler dışında diğer kültürlerden İslâm'a girdiği anlaşılan kimi rivayetlere de yer vermektedir. Mesela Yûsuf 12/15. "Kardeşleri Yûsuf'u götürüp onu kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar..." ayetini tefsir ederken şu iki rivayeti nakleder:

Şöyle rivayet edilir: Kardeşleri Yûsuf'u alıp kıra götürdüklerinde artık ona karşı olan düşmanlıklarını açıkça sergilemeye başladılar, önü dövüyor, eziyet ediyor, hatta neredeyse öldüreceklerdi. Ancak onları bu hareketlerinden Yehuza engellemiştir. Fakat kardeşleri onu kuyuya atmak istediklerinde, Yûsuf onların eteklerine sarılıyordu. Bunun üzerine eteklerini ellerinden kurtardılar, fakat bu defa Yûsuf kuyunun duvarlarına tutundu, asılıp kaldı, işte böyleyken kardeşleri onun ellerini bağladılar. Kana bulamak için üzerinden gömleğini çıkardılar. Bu şekilde gömleği gösterip babalarını aldatmak istediler. Bundan sonra da hemen onu kuyuya saldı, kuyuda su da bulunuyordu. Hz. Yûsuf kuyunun içindeki suyun içine düştü. Sonra orada bulunan bir kayanın üzerine sığındı ve orada ağlayarak beklemeye başladı. Kardeşi Yehuza ona yiyecek getiriyordu.

Bir başka rivayet de şöyledir: Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman üzerinden

elbiselerini çıkarmışlardır. Ancak Cebrail (a.s) ona cennet ipeklerinden hazırlanmış bir gömlek getirdi ve ö gömleği Hz. İbrahim'e giydirdi. Hz. İbrahim de bu gömleği oğlu İshak'a ve İshak da onu oğlu Yakup'a verdi. Yakup (a.s) da bunu bir muska şeklindeki bir muhafaza içerisinde Hz. Yûsuf'un boynuna asmıştı. İşte Cebrail (a.s) bunu oradan çıkarıp Hz. Yûsuf'un boynuna asmıştı. İşte Cebrail (a.s) bunu Hz. oradan çıkarıp Yûsuf'a giydirdi(Nesefî, 1419/1998, II, 99).

Müfessir "*İman edip de kötülüklerden sakınanlar için ahiret mükâfatı daha hayırlıdır.*" Yûsuf 12/57. ayeti tefsirinde şu rivayeti aktarır:

Rivayete göre kral Yûsuf'a taç giydirdi. Ona kendi devlet mührünü verdi. Onu kılıcıyla kuşattı. Yûsuf'a inci ve yakut kakmalı altından bir taht hazırladı ve şöyle konuştu: "Taht ile senin mülkünü sağlamlaştırdım, mühür ile de işini düzene soktum. Taca gelince bu benim ve atalarımın giysilerinden değildir...." Bunun üzerine Yûsuf koltuğuna oturdu, kralın yardımcıları da onun emrine hazır bir duruma geçtiler. Kral da bütün işleri ona bıraktı ve Aziz'i yani Kıtîr'i görevden aldı. Bir müddet sonra Kıtîr öldü. Kral Yûsuf'un karısıyla evlendirdi. Yûsuf o kadınla beraber olunca onun hala bâkire olduğunu gördü ve kadına şöyle dedi: Bu durum, senin daha önce benden istediğinden daha hayırlı değil midir? Kadından Hz. Yûsuf'un Efrasim ve Mişya adlarında iki çocuğu oldu(Nesefî, 1419/1998, II, 120).

Örneklerden de anlaşıldığı gibi Nesefî bazen Tevrat'ta geçen bir rivayeti nakletmekte bazen de çok ayrıntılara dalan Tevrat'ın dışındaki rivayetlere de yer vermektedir. Bu rivayetleri aktarırken pek dikkatli davranmadığı ve bu nakledilen kıssaları değerlendirmeye tabi tutmaksızın "ruviye" lafzıyla verdiği görülmektedir. İsrâiliyyât konusunda şunu da belirtmemiz gerekir ki klasik rivayet tefsirlerine nispetle *Medârik*'te isrâiliyyât azdır bunlar da İslâm'ın temel prensiplerine ters düşmeyen niteliktedir.

Nesefî'nin Yûsuf suresi tefsirinde eleştirilecek yönlerden birisi de Kur'an'da müphem bırakılan kimi yerleri herhangi bir rivayete dayanmaksızın kendisinin tayin ve takdir etmesidir. Bu takdirlerin insan merakını giderme gibi bir faydası olmakla beraber Kur'an mesajını iletme bakımından bir yararı olmadığı açıktır. Ve hatta okuyucunun dikkatini mesajdan uzaklaştırarak gereksiz şeylerle meşgul etmek gibi bir görev icra ettiğini de belirtmek gerekir. Bu duruma 12/7. "*Yûsuf ve kardeşlerinin kıssasında soru soranlar için ibretler vardır.*" ayet tefsirinde Yûsuf'un kardeşlerinin isimleri ve onların annelerinin kim olduğu; 12/30. "*Şehirdeki kadınlar topluluğu Aziz'in karısı kölesinden murad almak istemiş.*" ayet tefsirinde kadınlar topluluğunun fırıncının eşi, hayvan bakıcısının eşi, gardiyanın eşi ve muhafızın eşi şeklinde tefsiri örnek kabilindedir(Nesefî, 1419/1998).

3. Nesefî'nin Yûsuf Suresindeki Tartışmalı Ayetleri Yorumlama Biçimi

Kur'an'ın kimi ayetleri müfessirleri uğraştırmış ve bunları yorumlamaya çalışırken çok farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu ihtilafın nedeni bazen dilsel delaletin tayininden çıkmış, bazen de rivayet malzemesinin sıhhati ve birbirine zıt oluşu nedeniyle bunların telifi konusundaki görüş

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
farklılıklarından kaynaklanmıştır. Bu başlık altında Neseфі'nin Yûsuf sûresindeki tartışmalı ayetleri yorumlamasına birkaç örnek verilecektir.

Yusuf 12/24. ayetteki *وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٍ وَهَمَّ بِهَا* ifadesini Neseфі, “Kadın (Züleyha) onu kararlılıkla arzulamıştı. Yusuf ise ondan sakınmakla beraber tabiat gereği onu arzulamıştı.” şeklinde tefsir eder. Müfessir, Yûsuf’un arzusunun fitrat gereği olduğunu Hasen el-Basrî’nin rivayeti olarak nakleder. Daha sonra Ebû Mansur el-Mâturîdî’nin şu görüşlerine yer verir: Yusuf’un arzusu onun kalbine böyle bir duygu ve his gelmesi şeklinde olmuştu. Ancak kul kalbinden geçen yanlışlardan dolayı hesaba çekilmeyecek ve sorumlu tutulmayacaktır. Çünkü kulun buna mani olması ve bunun önüne geçmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu yüzden hesaba çekilemez. Çünkü Yûsuf’un ona meyletmesi veya bu işi kafasına koyması tıpkı Züleyha’nın kesin karar verdiği anlamda olsaydı, yüce Allah asla onu ihlas sahibi ve samimi olan kulları arasında övgüye layık görmezdi(Neseфі, 1419/1998, II, 103). Neseфі bu iki görüşü öncelikle vermekle aynı zamanda bunları benimsediği anlaşılmaktadır. Ona göre Züleyha’nın arzusu bilinçli ve kasıtlı bir arzu, Yûsuf’un ise anlık ve fitrî bir arzudur.

Bu görüşün ardından Neseфі “kîle” lafzıyla çok da benimsemediği diğer görüşlere yer verir ve bunların doğruluk değerini tartışır. *هَمَّ بِهَا* ifadesi, neredeyse Yûsuf da hemen hemen ona meyletmek üzereydi diye de anlaşılmıştır. Lügat olarak *هم بالأمر* ifadesi bir şeye kastetmek, karar vermek anlamlarına gelir. *رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهٍ* ifadesinin cevabı ise mahzuf olup şöyledir: “İşte o zaman olacak şey olurdu.” Ancak bunun cevabının *وَهَمَّ بِهَا* ifadesi olduğu da söylenmiş ise de bu uygun değildir. Çünkü *لَوْلَا* edatının cevabı kendisinden önce gelmez. Çünkü bu, şart hükmündedir ve cümlenin başında bulunmayı gerektirir (Neseфі, 1419/1998, II, 93).

Diğer bir görüş ise *وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٍ وَهَمَّ بِهَا* ifadesinin var olan yeminin hükmüne dahil olmasını mümkün görür. Bunun tam tersi olarak yeminin hükmüne dahil olmaması da mümkündür. Bu durumda okuyucu bunu, yemin hükmü dışında kabul ederek okur ve başlı başına bağımsız bir cümle kabul ederse, bu takdirde *هَمَّتْ بِهٍ* kavlindeki *بهٍ* üzerinde durması yani vakfetmesi gerekir. Bundan sonra da *وَهَمَّ بِهَا* ifadesinden alarak okumaya devam etmelidir. *وَهَمَّ بِهَا* ifadesini yeminin hükmüne dahil etmemekle, ayette geçen her iki *هَمَّ* nin aynı manaya gelmediği, ikisinin de farklı anlamlar taşıdığı gerçeği ihsas ettirilmiş olur. Çünkü Yûsuf’un meyletmesi kimilerine göre şalvarını çözmesi, kadının da sırt üstü yatması şeklinde yorumlanmıştır. “Eğer rabbinden bir burhan görmeseydi o da ona meyletmişti.” ifadesindeki “burhan” ise şöyle yorumlanmıştır. Gaibten bir ses o kadına yaklaşmaması konusunda üç defa seslenerek uyarılmıştı. Bu da etkili olmayınca babası Yûsuf’un gözleri önünde temessül etmişti. Neseфі, Yûsuf’un “hemmi” yani meyletmesi konusundaki bu görüşlerin batıl olduğunu söyler ve bunun asılsızlığını şu delillerle ortaya koyar: Birincisi, daha sonra gelecek ayetteki “*Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi.*” (Yûsuf, 12/26) sözüdür. Eğer Yûsuf, mezkur yorumda ifade edildiği gibi bir eylemin içine girmiş olsaydı, kendini bundan aklamaz ve temize çıkarma gayretine düşmezdi. İkincisi, 24.

ayetin devamındaki *“İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için delilimizi gösterdik.”* ifadesidir. Eğer Yûsuf yorumlandığı gibi bir fiilin içinde olsaydı, ondan kötülük uzaklaştırılmazdı. Zaten Yûsuf, o kötülüğü işlemiş olurdu. Üçüncüsü, *“Bu, Aziz’in yokluğunda ona hainlik etmediğimi herkesin bilmesi içindir.”* (Yûsuf, 12/52) kavli de bunun ispatıdır. Eğer yorumda ifade edildiği gibi olsaydı, Aziz’in yokluğunda da ona mutlaka ihanet ederdi. Dördüncüsü, Yûsuf 12/51. ayette geçen ifadelerde olduğu gibi kralın kadınları sorguya çekip *“Yûsuf’un nefisinden murad almak istediğiniz zaman durumunuz neydi? sorusuna onların “Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik”* cevabı ile Züleyha’nın *“Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefisinden murad almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.”* sözleri de yukarıda geçen yorumun batıl olduğunun delilidir. Şayet mezkur yorum söylendiği gibi gerçek olsaydı Yûsuf’un bu fiilinden tevbe ettiğine dair mutlaka bir ifade yer alırdı. Nitekim Âdem, Nûh, Yûnus ve Davut peygamberlerin durumlarında olduğu gibi. Kaldı ki yüce Allah onu ihlaslı bir kimse diye adlandırmıştır. Bu da kesinlikle bilinmektedir ki Yûsuf bu ihlaslı olma makamında sebat etmiş ve bunu hep sürdürmüştür. O nefsiyle ulül azim yani sabırlı, gayretli ve kararlı kimselerin gösterdiği gayret, çaba ve cihad misali cihad etmiştir. Haramlıkla ilgili delillere bakıldığında bu gerçek ortadadır. Öyle ki Yûsuf, Allah tarafından övgüye layık görülmüş ve buna hak kazanmıştır (Nesefî, 1419/1998, II, 103-104).

Görüldüğü gibi Nesefî, Züleyha için kullanılan *فَمَّ* fiilinin Yûsuf için de kullanılmasından hareketle burada dilsel bir izaha girişmek ihtiyacı duymaktadır. Olaya bir bütün halinde bakıldığında Züleyha’nın bunu planlayıp tasarladığı Yûsuf’un ise ondan kaçmak gibi bir eyleme kalkıştığı görülmektedir. Dolayısıyla Yûsuf’un onu arzulaması yani *“hemm”*i, anlık ve tabii bir durumdur. Bunun yanında Nesefî, tabiînin önemli müfessirlerinden Hasen el-Basrî’nin sözü ve Mâturîdî’nin görüşlerini de delil getirerek Yûsuf’un arzusunun kasıtlı olmadığını belirtir. Bu konuda farklı görüş ileri sürenler olmalı ki bunların batıl olduğunu yine aynı sûrede geçen diğer ayetler ve aklî delillerle ortaya koyar. Kaldı ki bu durum peygamberlerin masumiyet sıfatıyla da çelişmektedir. Buradaki *وَهُمْ بِهَا* ifadesi Yûsuf’un gönülünden bir beşer olması itibarıyla yanlış şeylerin geçmesi ve ona meyletmış olmasıdır. Nitekim insanlar kalpten geçen şeylerden dolayı sorumlu tutulmaz. Gerçekte Allah, Yûsuf’u bu fiili işlemekten korumuştur. Yûsuf’un Rabbinin burhanını görmüş olması onu esasen böyle bir fiilden menetmiştir.

Nesefî, Yûsuf sûresinin 53. *“Bununla beraber nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü Rabbinin acıyıp koruduğu hariç nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbin çok başıslayan, pek esirgeyendir.”* ayetindeki ifadenin kime ait olduğu meselesini tartışır. Öncelikle müfessir bu sözün Hz. Yûsuf’a ait olduğunu kabul ederek ona göre şöyle tefsir eder: *وَمَا أُبْرِي نَفْسِي* Yanlışla düşmekten kendimi büsbütün aklamıyorum ve bu konuda nefsim lehine de bir tanıklıkta bulunuyor değilim. Genel anlamıyla nefsimi bütün fiillerden tezkiye de etmiyorum. Yahut da bu olayda, sözünü ettiğimiz ve insanlık doğası gereği olan meyil sebebiyle de kendimi aklamıyorum. Yani bu işe

herhangi bir kasıt olmaksızın, bunu tasarlamaksızın, bunun için bir gayret göstermeksizin sadece bir insan olarak doğal anlamda olabilecek bir yanıştan da nefsimi aklıyor değilim. *إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ* Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder. Burada nefisten kasıt bütün nefisler anlamında cins kastedilmiştir. Yani bu türden bütün nefisler kötülüğü emreder ve insanı içinde şehvî olan şeylerin yer aldığı olaylara sürükler. *إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي* Rabbimin korumasıyla merhamet ettiklerinin bir kısmı hariç. Burada *مَا رَحِمَ* sözündeki *مَا* harfinin zaman anlamında olması mümkündür. Yani “nefis her zaman ve vakitte hep kötülük emreder durur, sadece Rabbimin koruduğu vakit müstesna” demektir. Ya da bu münkatı’ bir istisnadır. O takdirde “Kötülüğü önleyen, ancak Rabbimin rahmetidir.” anlamına gelir (Nesefî, 1419/1998, II, 117).

Nesefî, “kîle” lafzıyla ikinci bir görüş daha verir ki o da yukarıda vermiş olduğumuz sözün Aziz’in karısına (Züleyha) ait olduğudur. Ve hatta bu sözden bir önceki Yûsuf 12/52. ayette geçen ifadelerin de Aziz’in karısına ait olduğu varsayımından hareket ederek ona göre bu iki ayeti şöyle tefsir eder: Bu benim yukarıda söylediklerim (itirafım), Yûsuf’un kendisine ihanet etmediğimi, onun hakkında yalan söylemediğimi ve onunla ilgili yapılan sorgulamada doğru söylediğimi bilmesi içindir. Bu ihanetle birlikte kendimi aklamıyorum. Çünkü ben Yûsuf’u töhmet altında tuttuğum zaman ona hainlikte bulundum ve “senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktır.” dedim ve onu hapse koydurdum. Bu sözleriyle o, yaptıklarından ötürü özür dilemek istiyor. Çünkü her nefis, kötülüğü çok çok emreder, ancak Allah’ın rahmetiyle koruyup kolladığı nefis bundan kurtulabilir, Yûsuf’un nefsi gibi. *إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ*. Kadın Rabbinden bağışlanma diledi ve yaptıklarından dolayı merhamet etmesini istedi (Nesefî, 1419/1998, II, 118).

Bu iki görüşü de verdikten sonra Nesefî şu değerlendirmeyi yapar. “Bunlar Yûsuf’un söylediği sözlerdir denilmiştir ama bu konuda açık bir delil olmamakla birlikte mana bir bakıma işi ona doğru götürmektedir. Bir başka görüşe göre bu söz Kur’an’ın takdim ve tehirleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Buna göre *مَا بَالُ الْيَسُوءَةِ الْأَلْبَانِي فَطَعْنَ أَيَّدِيَهُنَّ ذَلِكَ لِيَعْلَمَ* 50. ayette geçen söze bağlı ve bitişiktir (Nesefî, 1419/1998, II, 118).

Nesefî her iki görüşü vermekle beraber bu sözlerin Hz. Yûsuf’a ait olduğu görüşünü tercih etmekte ve bunun için açık bir delil olmadığını belirtmektedir. Ancak İbn Abbas (ö. 68/688), İkrime (105/723), Katâde (117/735), Hasen el-Basrî (ö. 110/728), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) ve Süddî (ö. 157/745) gibi sahabe ve tâbiîn’in önemli müfessirleri bu sözün Hz. Yûsuf’a ait olduğunu söylemişlerdir (Taberî, 1422/2001, XIII, 210-215). Yine ilk müfessirlerden sayılan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) da bu sözün Hz. Yûsuf’a ait olduğunu ifade eder (Mukâtil, 2002, II, 340). Sözün Yûsuf’a ait olduğunu söylerken bunun Kur’an’da yer alan takdim ve tehirlerden birisi olduğunu söylemesi de önemli bir delildir. Şunu da ilave etmek gerekir ki burada karşılıklı bir diyalog bulunmakta ve bu söz de Yûsuf’a bir sözdür.

Değerlendirme ve Sonuç

Ebu'l-Berekât en-Nesefî h. VII. asırda Mâverâû'n-Nehr bölgesinde yetişmiş büyük sîmalardan biridir. Siyasî istikrarsızlıkların bulunduğu bir dönemde yaşamasına rağmen fıkıh, kelâm ve tefsir ilimlerine dair eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil* isimli tefsiri son derece önemlidir. Nesefî bu tefsiri, âdeta Ehl-i Sünnet dışında kalan mezheplere cevap vermek amacıyla telif etmiştir. Özellikle Mu'tezile mezhebine cevap vermek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Onun tefsiri Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli tefsirin sünnî versiyonu olup aynı zamanda onun bir özetidir.

Bir dirâyet tefsiri olmasına rağmen Medârikü't-Tenzîl'de Yûsuf sûresi tefsirinde hadislere, sahâbe ve tâbiîn görüşlerine de yer verilmiştir. Nesefî, gerek Hz. Peygamber'e gerekse sahâbe ve tâbiîne nisbet ettiği rivayetlerle esbâb-ı nüzûle dair bilgileri senetsiz olarak aktarmış, bazı âyet ve sûrelerin faziletlerine dair zayıf, hatta mevzû rivayetlere de yer vermiştir. Ayrıca geçmiş toplumlar ve peygamberlerle ilgili ayetlerin tefsirinde yer yer İsrâiliyyât nakletmiştir.

Nesefî, Yûsuf suresi tefsirinde en büyük yoğunluğu dil ve kıraatlere vermiştir. Günümüz okuyucusu açısından bakıldığında bu konulara gereğinden fazla yer verdiğini söylememiz gerekir. Bu durum öyle bir noktaya gelmektedir ki sadece anlaşılması zor ayetlerde değil, neredeyse farklı kıraatlerin bulunduğu çoğu yerde bu kıraat farklılıklarına yorumsuz olarak değinmiş, dil bakımından anlaşılması son derece kolay olan ayetlerde bile dilsel izahlara girişmiştir.

Medreselerde uzun yıllar okutulmasından da anlaşıldığı gibi Nesefî'nin bu tefsiri, umûm-i nâs için değil, belirli bir Arapça alt yapısı ve İslâmî ilerde malumat sahibi olan kimseler için yazılmış bir ders kitabı niteliğindedir. Bazı müşkil ayetlerin yorumunda dilin farklı vecihlerinden istifade edilmesi eseri önemli kılan yönlerden birisidir. Elbette her eser gibi bu tefsir de eleştirilebilir. Ancak herhangi bir müfessir ve eseri hakkında yargıda bulunurken yaşadığımız çağın mantığı ve kültürüyle hüküm vermek yerine eserin telif edildiği zamanın şartları, kültürü, bilgi birikimi, ihtiyaçları ve bu eserlerin muhataplarının bilgi ve kültür seviyelerinin göz önünde bulundurulması gerekir.

Kaynakça

- Âsım, E. (1304-1305). *Kâmûs Tercümesi Okyânûs*, İstanbul: Dersaadet
- Aydemir, A. (1979). *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara:
- Baysal, S. (2015). *Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil Adlı Eserinde Tefsir-Te'vil İlişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- Bedir, M. (2006). Ebu'l-Berekât en-Nesefî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 32, 567-568). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Çetiner, B. (1995). *Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yay.

Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib.

Mukâtil E. (2002). *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Betrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi.

Neseî, E. (1419/1998). *Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, y.y: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi.

Taberî, E. (1422/2001). *Câmi 'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Kahire: Dâru Hicr.

Yazır, E. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*, y.y: Eser Neşriyat.

Zehebî, M.H. (1396/1976). *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, y. y.: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İslam Teolojisinde Kutsal Kitap İnancı: Kutsal Metinlere Olan İhtiyacın Teolojik Temelleri

Recep ÖNAL

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı

onal1975@gmail.com

Özet

İnsana yüklenen görevin önemi dikkate alındığında, nübüvvetin Allah'ın insana verdiği en büyük lütuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Allah Teâlâ, merhameti gereği insanları imtihanlarında yardımsız bırakmamış, onlara dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için tarih boyunca çeşitli peygamberler ve ilahî kitaplar göndermiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de kitaplara iman inanç esasları arasında zikredilmiş, Allah'a imandan sonra, peygamberlere ve getirdikleri kitaplara aralarında ayırım gözetmeksizin inanmanın farz kılındığı bildirilmiştir. İslam âlimleri peygamberliği ve ilahî metinleri, insanlığın dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmesi için gerekli görmüşler; bu gerekliliği de genelde insanın özelde aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle temellendirmeye çalışmışlardır. Özellikle insanların farklı yaratılışa olmaları, her şeyi gereği gibi anlamadaki acziyetleri, onları böyle düşünmeye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak yaratıcıya karşı "kulluk" bilinciyle hareket edilmesi üzerinde durulmuş, Allah'ın rahmetinin bir gereği olarak, insanların ilahî metinlerle desteklediği fikri genel kabul görmüştür. Bununla birlikte insanlık tarihinde birçokları Allah'a inandığını söylemekle birlikte peygamberlere ve kutsal kitap inancına kayıtsız kalabilmiştir. Bazıları inkârlarını farklı şekillerde ortaya koyarken, kimileri de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu iddia ederek, nübüvvet ve vahiy inancını açıkça inkâr edebilmiştir.

Müslümanlar âlimler İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren nübüvvet ve vahiy reddedenlere karşı mücadele etmişler, hem fikrî ve hem de devlet düzeyinde cevaplar veren çalışmalar yapmışlardır. Bu çabalar, insanlığın ilahî vahye duyulan ihtiyaca dair akli tartışmaların zeminini oluşturmuş, nakil ile de desteklenerek sağlam bir savunma metodu geliştirilmeye çalışılmıştır. Biz bu çalışmamızda İslam düşünce geleneğinde vahiy/kutsal kitap inancının nasıl temellendirildiği meselesini ele aldık ve tespit edebildiğimiz hususların genel bir değerlendirilmesini yaparak genel bir bakış açısı ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İslam, Teoloji, Vahiy, Peygamber, Kutsal Kitap.

**The Holy Book Belief In Islamic Theology: Theological Foundations Of
The Need For Sacred Texts**

Abstract

Considering the importance of the duty assigned on man, it is understood that prophethood is the greatest grace given to man by Allah. In this respect, Allah Almighty, by virtue of His mercy, did not leave people unhelpful in their examinations and sent various prophets and divine books throughout history to guide them in gaining the happiness of the world and the hereafter.

In the Qur'an, faith in the books is mentioned among the principles of belief, and after faith in Allah, it is highlighted that believing in the prophets and the books they bring is obligatory without discriminating one from another. Islamic scholars considered prophethood and divine texts necessary for humanity to achieve the happiness of the world and the hereafter; they have tried to base this necessity on the basis of the insufficient coverage of all areas of the human in general and human mind in particular. Especially the fact that people are in different creations and their inability to understand everything properly led them to think like that. Accordingly, acting around the notion of worshipping was emphasized and as a requirement of Allah's mercy, the idea that people were supported by divine texts was generally accepted. However, many people in the history of mankind believe that they believe in Allah, but their beliefs about the prophets and holy books has remained indifferent. While some have denounced their denials in different ways, others have been able to explicitly deny the belief in prophethood and revelation, claiming that reasoning is the only means of attaining absolute truth.

Muslims scholars have fought against those who reject prophethood and revelation since the early days of Islam, and they have conducted studies that provide both intellectual and state-level answers. These efforts formed the basis of rational discussions about the need for divine revelation of mankind, and tried to develop a robust defense method by supporting it with hadiths. In this study, we have addressed the issue of how the revelation/holy book belief is grounded in the Islamic thought tradition and tried to present a general perspective by making a general evaluation of the issues that we can identify.

Keywords: Islam, Theology, Revelation, Prophet, Holy Book

Giriş

İslam inancına göre insanlar, Allah'a kulluk etmek ve bu konuda denenmek üzere yaratılmış olup, âhirette sorguya çekileceklerdir. Allah Teâlâ, insanlara olan sevgisi, merhameti ve şefkati gereği onları bu imtihan hususunda yardımsız bırakmamış, onlara dünya ve âhret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için tarih boyunca her millete peygamberler gönderip, kutsal metinler indirmiştir. Bütün peygamberlerin temel görevleri ise Allah'tan aldıkları kutsal metinlerdeki (kitap ve suhuf) ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, iyiyi, doğruyu ve güzeli anlatmak, hakikat yollarını göstermek ve bu konuda kendilerine örnek ve model insan olmak, bu suretle insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır.

İslam dini, insanlığın peygamberlere ve kutsal metinlere olan bu ihtiyacı nedeniyle hem peygamberlere hem de kendilerine indirilen kutsal metinlere iman etmeyi temel inanç esasları arasında saymıştır. Ayrıca bu ilahî metinlere aralarında hiçbir ayırım yapmaksızın iman etmeyi şart koşmuştur Yeşilyurt, 2015, s. 149). Nitekim Allah Teâlâ yalnızca Hz. Muhammed'e indirdiği Kur'an'a değil, ondan önce başka peygamberlere de indirdiği kitaplara iman etmeyi emretmiştir. Bu durum Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir: "Sana ve senden öncekilere indirilenlere inanırlar." (Bakara 2/4); "Peygamber ve müminler Allah tarafından kendilerine indirilene, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler." (Bakara 2/285); Ayrıca başka ayetlerde de müminlerden bu kitapların hepsine inanmalarını ve Allah'ın kitabı oluşu bakımında bunlar arasında bir ayırım yapmamaları istenmektedir (Bk. Bakara 2/136; Al-i İmran 3/84).

Peygamberlere indirilen metinlere "kutsal metinler" veya "kutsal kitaplar" denmesinin nedeni, bu metinlerin Allah tarafından gönderilmesi, lafız (söz), mana ve muhteva (içerik) olarak onlarda hiçbir beşer katkısının bulunmamasıdır (Kılavuz, 2004, s. 273). Bu kutsal metinlere iman etmek Allah tarafından peygamberlerin bir kısmına bir takım ilahî metinlerin (kitaplar ve sahifeler) indirildiğini, bu metinlerin doğrudan Allah'ın kelamı olduğunu ve bunlarda bulunan emir-yasak, helal-haram ve va'd-vaîd gibi şeylerin hepsinin doğru ve hak olduğunu kabul etmek ve onlara bu şekilde inanmak demektir. Nitekim Kur'an'da "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi." (Bakara 2/213) buyrulurak bu hususa dikkat çekilmiştir.

Kutsal metinlere iman etmenin dinden olduğu kesin olarak bilinen (zarûrât-ı dîniyye) hususlardan olduğu hem açık anlamlı ayet ve hadislerle hem de ümmetin icmasıyla sabittir. Nitekim Kur'an'da konuyla ilgili olarak: "Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar." (Bakara 2/4); "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz" (Nisâ 4/136) buyrulurak kitaplara iman inanç esasları arasında zikredilerek Allah'a imandan sonra, hiçbir ayırım yapmadan bütün peygamberlere ve getirdikleri kitaplara inanmanın farz

kılındığı bildirilmiştir. Yine aynı ayetin devamında “Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır” ifadesine yer verilerek Allah'ın indirdiği kitapları inkâr etmenin ya da bir kısmına inanıp bir kısmını reddetmenin tam manasıyla sapkınlık olduğuna dikkat çekilmiştir (Nisâ 4/136. Ayrıca bkz. Bakara 2/177, 285; Şûrâ 42/15). Buna göre Allah'ın Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerine kitap ve suhuf şeklinde indirdiği kutsal metinlerin hepsine iman etmek, onlar arasında ayırım yapmamak ve Allah'ın kelamı oluş itibarıyla hak oluşlarına inanmak her Müslüman üzerine farzdır (Yeşilyurt, 2015, s. 149; Gölcük- Toprak, ts., s. 357).

Hadislerde de kitaplara iman etmek iman esasları arasında zikredilmiştir. Nitekim iman esaslarının sıralandığı Cibrîl hadisinde Allah'ın indirdiği bütün kitaplara inanmak gerektiği açıkça bildirilmiştir (Bk. Müslim, “İman”, 1, 5; Buhârî, “İman”, 37; Tirmizî, “İman”, 4; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16; Nesâî, “Mevâkîf”, 6). Yine buna benzer başka hadislerde de Kur'an'a ve kendisinden önceki indirilen kitaplara iman etmek inanılması gereken temel inanç esasları arasında zikredilmiştir (Buhârî, “İman” 37; Müslim, “İman” 5). İslam âlimleri de bu tür ayet ve hadislerden hareketle bir kimsenin Müslüman olabilmesi için ilâhî kitaplara iman etmenin farz; bunu inkâr etmenin ise küfür olduğu hususunda icma etmişlerdir. Buna göre bir insan, Allah tarafından peygamberlere indirilen kutsal metinlere inanmadıkça Müslüman olamaz.

İslam'da belirtilen temel inanç esasları bir bütün olup, bunlardan her biri, diğerine sıkı sıkıya bağlıdır ve birbirinden ayrılmazlar. Bu nedenle aralarında ayırım gözetilmez. Birini reddetmek, diğerlerini de reddetmek anlamına gelir. Örneğin Allah'a ve peygamberlerine iman eden biri, aynı zamanda peygamberlere indirilen kitaplara ve bunları peygamberlere getiren meleklerle de inanması gerekir. Dolayısıyla kitaplara veya meleklerle inanmayan birinin, Allah'a ve peygamberlerine inanmasının da bir anlamı yoktur. Çünkü peygamberler ilâhî mesajları, Allah tarafından kendilerine vahyedilen kitaplar vasıtasıyla insanlara ulaştırırlar. Dolayısıyla kitaplara iman, peygamberliğe imanın da bir parçasını oluşturur. Buna göre kitaplara iman, Allah'a ve O'nun peygamberlerine olan inancın bir sonucu olmaktadır (Düzgün, 2009, s. 186). Başka bir ifadeyle kitaplara iman, Allah, peygamber ve melek inancının zorunlu sonucudur. Çünkü bütün peygamberler, Allah'tan vahiy almışlardır. Kutsal kitap ve suhuf da aldıkları bu vahyin bir ürünüdür. O halde denilebilir ki, Allah'a inanan bir insanın, O'nun peygamberler gönderdiğini ve melekler vasıtasıyla emir ve yasaklarını bildirdiğini, yani kitaplar gönderdiğini kabul etmesi zor olmayacaktır (Yeşilyurt, 2015, s. 150).

Kelâm geleneğinde kutsal metinlere iman konusu genel olarak bu metinlere duyulan ihtiyaç, onların sayıları ve isimleri, tahrif olup olmadıkları; Kur'an'ın diğer kutsal metinlerden üstün oluşu, bir Müslümanın diğer ilahî kitaplar karşısındaki tutumu gibi açılardan ele alınarak incelenmiştir. Bu bakımdan burada da konu işlenirken bu gelenek takip edilecek, konu ana başlıklar halinde genel hatlarıyla sunulmaya çalışılacaktır.

Kutsal Metinlere Olan İhtiyacın Teolojik Temelleri

Kutsal metinlerin sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm, kendisinden önce gelen bütün vahiyleri ayırım yapmaksızın hem tasdik eder (Âl-i İmrân 3/2) hem de onlara inanılmasını imanun bir gereği olarak şart koşar (Bakara 2/136, 285). Bu nedenle İslam inancına göre peygamberlere ve indirilen kutsal metinlere iman etmek her Müslümana farz kılınmıştır. Bu inanç doğrultusunda İslam âlimleri de peygamberlerin ve kutsal metinlerin insanlar için gerekli ve lüzumlu oluşunu çeşitli aklı delillerle ispatlamaya çalışmışlardır. Çünkü insanlık tarihinde bunları inkâr edenler her zaman olagelmıştır. Onların çoğu Allah'ın varlığını kabul etmekte, fakat gönderilen peygamberleri, indirilen kutsal metinleri ve bu doğrultudaki inanç esaslarını inkâr etmektedirler. Bu görüşlerini de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu iddia ederek temellendirmeye çalışmaktadırlar. Çünkü onlara göre insan aklı peygamberlerin ve getirdikleri kitapların üstlendiği vazifeyi taşıyacak ve onlara ihtiyaç hissettirmeyecek derecede yetkinliğe sahip olup, kâinatta iyi-kötü, güzel-çirkin, hayır-şer vb. tüm hususları bilmeye yeterlidir. Dolayısıyla aklın bu yetkinliğine rağmen Allah'ın peygamber ve kitap göndermek suretiyle insanlara ilâhî emir ve yasakları sunması ise abes bir iş olup, ilâhî hikmete uygun düşmez (Mâtürîdî, 2005, s. 221-222; Pezdevî, 1994, s. 130). Zira peygamberliğin insanlığa sunacakları şeyler, ya aklın idrak alanı içerisindedir ya da değildir. Şayet bunlar aklın kavrayabileceği nitelikte ise, o zaman peygamber ve kitap gönderilmesine zaten ihtiyaç yok demektir. Çünkü insan aklıyla olanları bilebilir. Eğer söz konusu bilgiler aklın kavrayamayacağı türden bilgilerse, o zaman da onları peygamberlerin getirmesinin bir anlamı yoktur. Çünkü akıl kendisiyle kavranabilir şeyleri (makbul) kabul eder, makbul olmayanları değil (Bâkılânî, 1957, s. 104; İbn Hazm, 1999, 1: 86; Fahreddin er-Râzi, 1987, 8: 21).

Bu itirazlar karşısında İslam âlimleri peygamberliği ve kutsal kitapları, insanlığın hem dünya hem de âhiret mutluluğunu elde etmesi için gerekli görmüşler; bu gerekliliği de genelde insanın özeld aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle temellendirmeye çalışmışlardır (Mâtürîdî, 2005, s. 224, 227; Kâdî Abdülcebâr, 2001, s. 381 vd.; Cüveynî, 1995, s. 124-125; Önal, 2019, s. 213-217). Bu bağlamda insanların farklı yaratılışta olmaları, kendileri için değerler yelpazesinde her şeyin yerli yerince konulması gerçeği karşısındaki acizyetleri, yaratıcıya "kulluk" gayesini yerine getirmede duyulan ihtiyaçların sağlanması gibi hususlar üzerinde durmuşlar; Allah'ın rahmetinin bir gereği olarak insanların peygamberler ve kutsal kitaplarla desteklendiğini ispatlamaya çalışmışlardır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Allah'ın tanınması ve O'na karşı görev ve sorumlulukların yerine getirilebilmesi için peygamberlere ve getirdikleri ilahî metinlere ihtiyaç söz konusudur.

Öte yandan İslam inancına göre dünya hayatında insandan istenen asıl görev kendisinin yücelmesi, kemale ermesi, Allah'a yaklaşması, ilâhî bir atmosferde üstün meziyetlerin, hal ve tavırların sahibi olmasıdır. Bu görevlerin yerine

getirilmesi, iman hakikatlerinin bilinmesi, ibadet şekillerinin tanınması, ölüm ötesi, gerçeklerden haberdar olunması, kısaca Rabbin tanınıp bilinmesiyle ancak mümkündür (Gölcük-Toprak, ts., s. 355). Bu bakımdan insan, yaratıcısını bilmek zorundadır. İnsanın akıyla bir tek yaratıcıyı bulması mümkün olsa da, tam ve kâmil anlamda yaratıcıyı bilmesi ve tanınması sadece peygamberler ve getirdikleri kitaplar aracılığıyla mümkün olur (Zebîdî, 2002, 2: 312-313). Çünkü insan, duyularıyla Allah'ı algılayamaz. Akıl yetkisi ise sınırlıdır ve Allah'ın varlığına ulaşmış olsa bile ilâhî sıfatlar, Allah-insan, Allah-kâinat ilişkisi ve ulûhiyetle ilgili konularda kesin bilgi üretemez. Zira bu konuda ne akıl ne de duyular kesin ve mutlak bir kaynaktır (İbn Sinâ, 2005, 2: 189-190). Bu bakımdan insan aklının tek başına, Allah'a yaklaşmanın, O'na hakkıyla ibadet etmenin yollarını, ahiret hallerini, ebedî hayatın sırlarını bilmesi mümkün değildir (Gölcük-Toprak, ts., 355-354). Allah'ın normal koşullarda akıl ve duyu organlarıyla bilinmeyecek olan mahiyeti ve sıfatlarını, O'nun ilahlığını ve rabliğini, mabud olduğunu, bizden ne istediğini, emir ve yasaklarını, ceza ve mükâfatlarını, O'na karşı sorumluluklarımızı bilmemiz için O'nun gönderdiği ilahî kitapların desteğine muhtacız (Serdar-Işık, 2018, s. 97-98).

2. Ölüm sonrası hayata dair bilgilere ulaşmak için kutsal metinlere ihtiyaç vardır.

Bunların dışında insanın ölüm sonrası hayatına ilişkin pek çok soru da yine bu kutsal kitaplar sayesinde anlamlı cevaplar bulabilmektedir. İndirilen bu kitaplar ve orada insana sunulan rehberlik, yalnızca ufkumuzu değil ufkumuzun ötesini de aydınlatmakta, yalnızca dünyamızı değil öte dünyamızı da kazanabilecek reçeteler sunmaktadır (Yeşilyurt, 2015, s. 148). Bu bakımdan peygamber ve kutsal kitap inancı uhrevî konularda da büyük önem arz etmektedir. Zira âhirete yönelik bilgiler ancak bir peygamberin ve kendisine indirilen kutsal metinlerin haber vermesi ile bilinebilir. Çünkü insanın sadece akli yetenekleri ve duyularıyla uhrevî konuları bilmesi ya da Allah'ın muradını keşfedip, hayatına tatbik etmesi mümkün değildir (Mâtürîdî, 2005, s. 226, 229; Dihlevî, 2003, 1: 293-294; Sâbık, 2005, s. 221-222).

3. İnsanların anlaşmazlığa düştükleri konularda ortak bir paydada buluşabilmeleri için peygamberlere ve getirdikleri ilahî metinlere ihtiyaçları vardır.

Kur'an'da insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zemine oturabilmesi için insanların doğru ve faydalı bilgilere, ayrıca hak yolu gösteren ve dolayısıyla her şeyi bilen Allah'ın gönderdiği kitaplara muhtaç olduklarına dikkat çekilmiştir. Nitekim Kur'an'da insanların anlaşmazlığa düştükleri konularda hüküm vermeleri, onlara bir tek yaratıcının var olduğunu hatırlatıp, sadece O'na kulluk ederek O'nun belirlediği noktada birleşmelerini sağlamak amacıyla hak yolu gösteren kitaplar indirildiği ifade edilmiştir (Bakara 2/213. Ayrıca bk. Özarslan, 2013, s. 94; Topaloğlu v.dğr., 2002, s. 214).

İnsanın gerek ferdi, gerek toplum hayatı boyunca imanda, amelde, ahlakta, hukukta, sanatta, kısaca hayatın tüm kesiminde herkesin kabul ettiği birtakım

ilkelere bağlanması ve o ilkelerin ışığında hayatını tanzim etmesi gerekir (Gölcük-Toprak, ts., s. 354). Özellikle sosyal hayatta adalet ve mutluluğu gerçekleştirmek için insanlar kurallar koymak ve bu kuralları uygulamak zorunluluğu duymuşlardır. Hukuk kuralları böyle bir ihtiyaç ve böyle bir gayretin ürünüdür (Serdar-Işık, 2018, s. 100-101).

İnsan doğası gereği menfaatçi ve bencil bir varlıktır. Durum böyle olunca herkes için doğru ve adil olanı çoğu zaman tespit etmekte ve yerine getirmekte hatalı davranmaktadır. Çoğu zaman adaleti, doğruyu, güzeli, zulmü, yanlış ve çirkini kendi istek ve arzularının ya da çıkarlarına göre tanımlamaya ve belirlemeye çalışmaktadır. Bu da tüm insanlığın saadeti ve nizamı ile ilgili bir sistemin insan tarafından geliştirilmesine ya da herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir evrensel iyiye ulaşılmasına ve külli bir nizam ortaya konmasına engel teşkil etmektedir (Serdar-Işık, 2018, s. 100-101). Bu açıdan bakıldığında her türlü süflî istekten uzak, müteal bir ufka dayalı bir evrensel iyinin mevcudiyeti insan için büyük bir kolaylık olacaktır. İşte ilahî kitaplar, insanların külli bir kanun yapamamasından dolayı söz konusu prensipleri tespit ederek, herkesin üzerinde uzlaşabileceği evrensel doğruya, güzele ve iyiye ulaşmada insanlara rehberlik eden, önerdiği ahlakî yaşam biçimiyle insanın dünya hayatını ve sonrasını anlamlandıran önemli rehberler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeşilyurt, 2015, s. 148; Serdar-Işık, 2018, s. 100-101; Gölcük-Toprak, ts., s. 354).

Bir başka açıdan insanda iyi nitelikler olduğu gibi kötü nitelikler de vardır. İnsan çoğu kez kötü niteliklerin tesirinde kalarak, hem kendisinin, hem de çevresinin yararlarını görememektedir. İnsanın bazen şer kuvvetlerin etkisinde kalması, birtakım zaaflarının olması, nefsine ve şeytana mağlup düşmesi yakinen bilinen, tecrübeyle sabit gerçeklerdendir (Gölcük-Toprak, ts., s. 354-355). Zira insan her ne kadar birçok yetenek ve özelliğe sahip olma yönüyle ayrıcalıklı bir konumda olsa da, kendisinde bulunan şehevî kuvvetlerin etkisinde kalarak aklını ve iradesini her zaman doğru kullanamamakta, bazen yanlış kararlar verebilmekte, sahip olduğu öfke ve nefret vb. niteliklerinden ötürü de kötülük ve zulüm yapabilmektedir (Yeşilyurt, 2015, s. 147). İşte bu noktada da aklın vahiy ve peygamber tarafından aydınlatılmasına ve tamamlanmasına; insanın hemcinslerine karşı olan davranışlarının düzenlenmesine kadar her türlü fiillerinde, hangi işlerin insanı cennete hangilerinin cehenneme götüreceğinin bilinmesinde kısaca ilâhîyat, ibadet ve âhîret konularında doğru bilgi almak için Allah'ın gönderdiği kutsal kitaplara ihtiyaç söz konusudur (Mâtürîdî, 2005, s. 224, 227; Gazzâlî, 1971, s. 145; Zebîdî, 2002, 2: 311).

4. İnsanların aklı ve yetenekleri sınırlı olduğu için dinin temel esaslarını bilmede yetersiz kalır. Bu bakımdan dinin temel esasların bilinmesi için ilahî metinlere ihtiyaç vardır.

İslam âlimlerine göre insan diğer varlık türleri içinde en mükemmeli olması yanında, sahip olduğu akıl ve iradeyle iyi ile kötüyü ayırt edebilecek güçtedir. Bu, onu diğer varlıklardan ayıran önemli bir niteliktir. Bu insanî yeti, onu sorumlu bir varlık yapmaktadır (Yeşilyurt, 2015, s. 147). Daha açık bir ifadeyle

insan yaratılırken akıl, bilinç, idrak, seçme imkânı gibi bir takım yeteneklerle donatılmıştır. Bu yetenekleri ve kuvvetlerini kullanmak suretiyle, dünyadaki mutluluğun yollarının bir kısmını tespit edip, belki huzurlu bir hayat yaşayabilir. Ama âhirette kendisini mutlu kılacak esasları keşfedip ortaya çıkarması, itikadî, amelî ve ahlakî hüküm ve ilkeleri bulması, özellikle Allah'a nasıl ve ne miktarda ibadet yapılacağı yani ibadetlerin keyfiyeti ve miktarı, haram ve helal olanları tespit etmesi mümkün olmaz (Gazzâlî, ts, s. 56; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, 2003, 2: 9 vd.; Teftâzânî, 1991, s. 294). İşte tüm bu hususların bilinip tespit edilmesi peygamberlere indirilen ilahî kitaplar sayesinde mümkündür. Çünkü insanlar, yaratılırken akıl, irade ve duyu organları gibi birtakım yeteneklerle donatılmış olmalarına rağmen yine de ilahî yardıma ihtiyaç duyarlar. Zira insanların bu yetenekleri kendi gücü oranında sınırlı olup insanın kendisi gibi sınırlı ve sonludur (Özarlan, 2013, s. 94). Bu bakımdan insan, kendisi için bilinmesi bazen şart, bazen faydalı, bazen de lüzumlu olan her şeyi kavrama ve anlama kabiliyetine sahip değildir. Mesela insanın idrak gücü sınırlıdır. Gözün görme, kulağın bir işitme sahası ve sınırı olduğu gibi aklında bir anlama, bilme sahası ve sınırı mevcuttur. Akıl ve zekâ, bu sınırın ötesinde kalan şeylerden bazılarını yarım, hatalı ve müphem bir şekilde sezer ve bilir. Bu açıdan insan aklı her zaman iyi veya kötüyü idrak edemeyebilir. Buna göre insanın gücünü aşan konularda, gücünün yettiği fakat yanılma ihtimali olan hususlarda vahye, ilahî kitaba gereksinimi olduğu açıktır. İşte bundan ötürü insanoğlu, peygamberlerin getirdiği kutsal metinlerin yol göstericiliğine muhtaçtır (Mâtürîdî, 2005, s. 224, 227; Gazzâlî, 1971, s. 145; Zebîdî, 2002, 2: 311). İnsanın bu ihtiyacını en iyi bilen Allah, kullarına bir lütuf ve ikram olarak peygamberleri aracılığıyla ilahî kitaplar indirmiş ve ona yol göstermiştir. Dolayısıyla bu kitaplar, indirildikleri toplumlar için Allah'ın hükümlerinin açıklığa kavuşacağı, tebliğ edilen dinin temel iman esaslarının, amelî ve ahlakî hükümlerinin ve bunların dışındaki farz, vacib ve haramların tespit edileceği temel kaynaklardır (Özarlan, 2013, s. 94). Bu bakımdan peygamberlere insanlara ulaştırmaları için gönderilen kutsal metinler, ilâhî yol göstermelerle insanların önünü aydınlatan, onları sırat-ı mustakime götüren ve böylece dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayan hidâyet vesilesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan insan bütün yaratıklar arasında en şerefli mahlûk ve birçok yetenek ve meziyete sahip olarak yaratılmasına rağmen zayıf iradeli, duygusal, yalan konuşmaya meyilli; inkâr etmeye, kötülük yapmaya ve haktan uzaklaşmaya da elverişli bir yapıya sahiptir (Zebîdî, 2002, 2: 312-313). Bu bakımdan insanoğlu her ne kadar aklı, beşerî kuvvetleri ve eşya hakkındaki bilgisi sayesinde keşifler yapıp tabiata hükmetse de ve bazı hakikatlere erebilse de kendi nefesine karşı zayıf düşer. Her zaman kendisi için iyi ve kötü olanı ayırt edemeyebilir, karşılaştığı olayların akibetini doğru tahmin etmede hata edebilir, nefsinin istekleriyle nasıl baş edeceğini bilemeyebilir. Bu nedenle başarıların en büyüğü tabiata hükmetmek değil kendi nefsinin hükmetmektir. Kemalin en yükseği bu başarıya ulaşmaktır. Bu başarıya ise sadece Hak Teâlâ'nın insanlara hidayet rehberi olarak gönderdiği peygamberler ve kutsal metinlerle ulaşılabilir (Aydın, 1964, s. 275-276;

Yeşilyurt, 2015, s. 147). Dolayısıyla insanlar, hayatın her sahasında, düşüncede, amelde hayra ulaşmalarını sağlayacak (Mâtürîdî, 2005, s. 224–225; İbn Rüşd, 2004, s. 240; Sâbûni, 2003, s. 39, 50), kulluklarını, ibadetlerini, ceza ve mükâfatlarını kendilerine bildirecek, yeri geldiğinde onları ikaz edecek bir uyarıcıya ve rehberine ihtiyaç duymaktadır. İşte bu rehber de Yüce Yaratıcının gönderdiği peygamberler ve kendilerine indirdiği kutsal metinlerdir (Zebîdî, 2002, 2: 312–313). Nitekim Kur’an’da, insana, nefsinin arzu ve ihtiraslarına karşı koyamadığı zamanlarda, ona Allah’tan “ilâhî bir söz” şeklinde yardım geldiği haber verilmektedir (Bakara 2/37). İnsanların ilk babası Âdem’e gönderilen ilâhî yardım ve vahiy, Âdemoğullarına da, ilâhî irşad ve rehber olarak gönderilmiştir. Kur’an’da “Benden size bir hidayet gelecektir. O’na tâbi olanlara ar-tık hiç bir korku yoktur. Onla mahzun da olmayacaklardır.” (Bakara 2/38) buyrulmaktadır. Bu ve daha birçok ayet, insanın ilâhî vahye muhtaç oldu-ğuna, vahye tabî olursa nefsin ve şeytanın istek ve arzularına karşı koyarak birçok kötülüklerden korunacağına, her türlü şer kuvvetleri yenerek huzur ve güven içinde kemale doğru yükseleceğine delâlet etmektedir (Aydın, 1964, s. 276).

5. Hayatın anlamı ve amacına dair insan idrakini aşan temel sorulara ikna edici cevapların verilebilmesi için ilahî metinlere ihtiyaç vardır.

Bir başka açıdan insanoğlunun dünyadaki temel gereksinimleri sadece hukuk, iktisat, maliye, siyaset, ilim, teknoloji ve benzeri alanlardaki uzmanlara ve bilirkişilere ihtiyaçlarıyla sınırlı değildir. Bunların yanı sıra insanın varoluş amacını ve hayatın anlamını anlatacak, insan nedir ve niçin yaratılmıştır? Hayatın asıl gayeleri nelerdir ve nasıl elde edebilir? (Gaznevî, 1998, s. 119 vd.; Afzalur Rahmân, 1996, 6: 60-63). Ben nereden geldim, burada ne işim var, nereye gideceğim ve ne olacağım, beni yok iken var eden birisi var mıdır, varsa bu yaratıcı benden ne istemektedir, istediklerinin yerine getiremezsem sonuç ne olacaktır, bir ceza ve mukafaat var mıdır? gibi insan idrakini aşan sorulara cevap olacak hususlar da insanoğlunun temel ihtiyaçları arasında yer alır. Yaratıcının varlığı ve sıfatları, insanın yaratılış amacı ve gayesine yönelik bu tür soruları insan aklı hep sormuş ve cevap aramıştır. Ancak insan aklı bu tür sorulara yeterli ölçüde ikna edici cevap verememiştir (Serdar-Işık, 2018, s. 97-98). İşte insanlara yaratılışa, hayata ve akıbete dair bu soruların cevabını verebilecek, onlara dünyada var olmanın amacını ve anlamını anlatacak bir rehberin olması gerekir. İşte bu rehber, Allah’ın gönderdiği peygamber ve getirdikleri kutsal metinlerdir (Afzalur Rahmân, 1996, 6: 14–15, 60-63; Gaznevî, 1998, s. 119 vd.).

6. Metafizik (Gayb) âleme dair kesin bilgilere ulaşmak bakımından kutsal metinlere ihtiyaç söz konusudur.

Bilindiği üzere kelam geleneğinde insan bilgisinin kaynağı üçtür; duyular, haberler ve akıl (Mâtürîdî, 2005, s. 9-10). İnsan kendini, kendi dışındaki varlığı ona verilen bu üç şeyle bilebilir. İnsan, şahadet âlemi denilen ve içinde yaşadığımız bu evren ve dünya ile ilgili bilgileri bu üç bilgi vasıtasıyla idrak edecektir. Ancak tüm bu gerçeklik bu dünya ve evrenden/fizik âleminden ibaret değildir. Dinler bize bu fizik âleminden başka, metafizik âlemlerin de

gerçek varlıklarının olduğunu haber vermektedir. Allah, melek, şeytan, gökler şeklinde ifade edilen metafizik mekânlar vb. bizimkilerden farklı zamansal boyutlarının olduğu ifade edilmektedir. Bütün bunlar duyu organlarının idrak sahasının dışındaki âlemler ve onlarla ilgili hususlardır (Serdar-Işık, 2018, s. 98-99). Çünkü bilgi elde ederken kullandığımız duyu, haber ve akıl kendi alanlarıyla sınırlıdır. Bu açıdan her bir kaynağın verdiği bilgiyi diğeri sağlamaz. Mesela fizikî dünya ile ilgili bilgilerimizin kaynağı duyular, geçmiş ile ilgili alanlardaki ise haberlerdir (Özcan, 1993, s. 57). Akıl ise çoğu zaman insani tecrübe ile sınırlıdır. İnsan duyu ve haberlerle tecrübe sahibi olduğu konularda akli daha verimli ve bilgi sağlar nitelikte kullanabilmektedir. Halbuki metafizik âlem tecrübenin dışında kalmaktadır. Bu bakımdan akıl soyut ve tecrübe edilemeyen konuları anlamakta güçlük çeker, zorlanır ve çoğu zaman da aciz kalır. Bu konuda bir fikre ulaşabilmek için istidlâla başvurarak bazı gerçekleri tahmin edebilir, mümkün veya imkânsız olduklarını düşünebilir (Serdar-Işık, 2018, s. 98-99). Ya da o âlem hakkında bilgi sahibi olduğuna inandığı birisinin haberine ihtiyaç duyar. İşte bu noktada yine peygamberliğin ve vahyin rolü devreye girmektedir (Gaznevî, 1998,, s. 119 vd.; Afzalur Rahmân, 1996, 6: 60-63). Dolayısıyla insanın duyulara konu olmayan metafizik, aşkın ve gayb âlemleri hakkında bilgilenmesi için sahip olduğu bilgi kaynaklarından daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bu bilgiler ise ancak bu gayp ve metafizik âlemle irtibatı olan bir elçiden öğrenilebilir. Bu elçiler ise ancak peygamberlerdir ve onlara aşkın âlemde gönderilen mesajlar yani vahiy ürünü olan kutsal kitaplardır (Serdar-Işık, 2018, s. 100).

7. İnsan din ve inanç konularında tek başına, mümkün ve mubah kapsamına giren hususları aklıyla bilemez. Bunları bilebilmek için peygamberlere ve getirdikleri ilahî metinlere ihtiyaç vardır.

İnsanlar dinî konularda vâcip ve müstahil olanı bilme ve kavrama yeteneğine sahip olsalar da mümkün, câiz ve mubah kapsamına girenleri, peygamberin yol göstericiliği olmaksızın bilmeleri mümkün değildir. İşte bu kapsama giren hususları açıklayacak ve eşyanın hakikatlerini insanlara öğretecek bir peygamberin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan akıl maslahat ve mefsetlerin bir kısmını fark edebilir, fakat çoğu şeyleri idrak etmekten acizdir. Özellikle de çelişkili durumlarda, belki bir kısmını müstakil olarak idrak edebilir, bazısını idrakte ise yetersiz kalır, bir çıkış yolu bulamaz. Bir kısmında ise tereddütte kalır, karar veremez. Bu nedenle aklın iki ihtimalden birini tercih edemeyip tereddütte kaldığı hususlarda (mümkün) örneğin bir şey hakkında iyi olduğu yönünde zann-ı gâlibin ve çirkinliği yönünde de vehmin olması durumunda ortaya çıkan karışıklığı/tereddüdü, peygamberler, getirmiş olduğu vahiyle ortadan kaldırır. Aklın idrak edebileceği hususlarda (vâcip ve müstahil) ise peygamberlerin getirdiği bilgiler akli destekleyip teyit eder. Bu durum, akıl ve naklin çeliştiğini değil birbirini desteklediğini gösterir. Dolayısıyla peygamberlerin aklın anlamakta yetersiz kaldığı veya tereddüde düştüğü hususları (mümkün) açıklaması ve bu konudaki ihtimalleri ortadan kaldırması, aklın idrak edebileceği

hususlarda (vâcib ve müstahil) ise onu desteklemesi nübüvvetin ve vahyin gerekli olduğunu göstermektedir.

8. Peygamberlerin ölümünden sonra sapmamak için yazılı metne ihtiyaç vardır.

Peygamberlerin vefatlarından sonra kendilerine inanan insanların peygamberlerin öğrettiği hak yoldan sapmamaları, doğru ile yanlış, güzel ile çirkini, hak ile batılı ayırt edebilmeleri; helal ile haramı, emir ile yasakları öğrenebilmeleri için önlerinde başvuracakları hazır kutsal metinlerin de bulunması gereklidir (Gölcük-Toprak, ts., s. 355). Aksi takdirde insanlar duygusal bir tavır içine girerek heva ve heveslerine uyar ve böylece hidayetden kolayca saparlar. Halbuki insanların elinde manevî yaptırım gücüne sahip bulunan ilahî kitapların bulunması halinde problemlerini en isabetli yöntemle çözebilirler (Topaloğlu v.dğr., 2002, s. 215).

9. Bütün insanlar için kültür ve medeniyet oluşturulmasında peygamberlere ve getirdikleri kutsal metinlere ihtiyaç vardır.

İnsanın dünyada var olmaya başladığı ilk evrede öğretilip eğitilmesi için dil bilgisine, hayatını sürdürebilmesi için beslenmeye, beslenmek için hayvancılık ve ziraata, soğuk ve sıcaktan korunmak için elbise ve eve, toplum düzenini sağlamak için de hukuka dair bilgilere muhtaçtır. İnsan hayatı için zorunlu olan bu bilgileri birçok yeteneğe sahip olmasına rağmen insanın kendi kendine ve tecrübe yoluyla öğrenmesi akla yatkın görünmemektedir. Bu bakımdan insanların, yerleşik hayata geçip, şehirler halinde düzenli bir hayat kurabilmelerini, düşüncede, sanatta, ilimde, kültür ve medeniyette kısaca hayatın her sahasında ilerleme kaydedebilmelerini sağlayacak bir rehber ihtiyaçları vardır. Peygamberlere indirilen kutsal kitapların insanlara barınma, gıda, üreme, eğitim, hukuk, siyaset, ticaret, çeşitli sanatlar, tıp gibi dünyevî ihtiyaçlara dair ilk bilgilerin nübüvvet aracılığıyla öğretildiğini haber vermeleri de bu gerçeği doğrulamaktadır. Ayrıca peygamberlerin birçoğunun da değişik mesleklere sahip olduğu bilinmektedir. Öyleyse bütün insanlık için sanat ve mesleklerin geliştirilmesi ve bir medeniyetin oluşturulması nübüvveti gerekli kılmaktadır.

10. İlahî kitap göndermek Allah'ın adalet, hikmet ve kelim sıfatının bir gereğidir.

Peygambere iman, Allah inancının da bir gereğidir. Allah'a iman etmek ise zâtının birliğine inanmanın yanı sıra zâtı için vâcib olan kemal sıfatlarını ve isimlerini de kabul etmeyi de gerektirir. Allah'ın ekmele varlık olduğunu gösteren kemal sıfatları ve isimlerinin başında ise adl, hakîm, kerîm, rahmân, rahîm, raûf, rezzâk, reşîd, vehhâb ve mütekellim gelir. O'nun bunlara sahip olması ahirette sorumlu tutacağı insanlara peygamber göndermeyi gerekli kılar. O'nun insanı sorumlu tutmaması hikmetle bağdaşmayacağı gibi sorumlu kıldığı halde ona yol göstermemesi de zikredilen isim ve sıfatlarıyla çelişir. Diğer taraftan kitaplara iman, Allah inancının da bir gereğidir. Çünkü Allah, "kelam" sıfatı ve "mütekellim" ismi ile nitelenmiştir. Peygamberlere indirilen kutsal metinler ise, bu sıfat ve ismin bir anlamda yeryüzündeki

tecellisi ve yansımasıdır. Bu bakımdan kutsal kitaplar, Allah'ın ezeli ilmi ve iradesiyle dilediği kadarını kelam sıfatı ve mütekellim isminin tezahürü olarak peygamberlerine vahiy yoluyla bildirdiği ilahî mesajlardır. Bu nedenle Müslümanlar, Kur'an'a "kelamullah" (Allah'ın kelamı) demektirler. Allah Teâlâ, emir ve yasaklarını insanlara Kelam Sıfatı ile bildirmiştir. Ancak bunu melekler vasıtasıyla peygamberler üzerinden gerçekleştirmiştir (Yeşilyurt, 2015, s. 150).

Peygamberler bizzat Allah tarafından seçilen ve O'nun mesajlarını kullarına ulaştırmak için görevlendirilen elçiler oldukları için onlara itaat ve iman Allah'ın bir emridir (Nisâ 4/59, 80; A'râf 7/157; Ahzâb 33/21). Bu nedenle, onlara itaat etmeyi ve inanmayı reddeden kişi aslında Allah'ın emirlerini yerine getirmeyi reddetmekte ve bir âsi olmaktadır. Bu ise Allah'ın yetkisini ve otoritesini reddetmek anlamına gelir.

11. Erdemli bir birey ve toplum modeli oluşturabilmek için kutsal metinlere ihtiyaç vardır.

Allah'ın kutsal metinler göndermesinin en önemli sebeplerinden bir tanesinin insanoğlunun bireysel ve ahlâkî gelişimine katkı sağlamaktır. Kâinatın yaratılışı ile uygunluk içerisinde olan insan, olgunluğa doğru ilerlemesini sağlayan tabii bir yapıya sahiptir. İnsandaki bu fitrî gelişme ancak onun ruhsal ve bedensel yapısına uygun bir çevrede kendini gösterebilir. Tarih boyunca ortaya çıkan bazı olumsuzluklar ve haktan sapmalar insanlığı bu fitrî gelişim noktasında menfi yönde etkilemiştir. Kur'an'ın "bâtıl" olarak nitelendirdiği bu sapmalar, geri dönüşü olmayan bir hal alınca da peygamberler zincirine yeni halkalar eklenmiş ve Hz. Âdem'le başlayan bu nübüvvet zinciri Hz. Muhammed'le son bulmuştur (Ahzâb, 33:40). Allah'ın elçisi peygamberler, insanlığı bu batıl çizgiden kurtarıp hak yola çıkarmak, erdemli bir toplum inşa etmek için bir misyon üstlenmişlerdir. Bu sorumluluğu üstlenen peygamberler, getirdiği kutsal metinler sayesinde sapıklığa batmış toplumlarda köklü ve çok yönlü bir değişmeyi gerçekleştirerek hakça bir düzen kurmuşlardır.

Sonuç

İslam inancına göre insanlar, Allah'a kulluk etmek ve bu konuda denenmek üzere yaratılmış olup, âhirette sorguya çekileceklerdir. İnsana yüklenen görevin önemi dikkate alındığında, nübüvvetin Allah'ın insana verdiği en büyük lütuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Allah, merhameti gereği insanları imtihanlarında yardımsız bırakmamıştır. Nitekim Kur'an'da peygamber ve kitap gönderilmeyen hiçbir toplumunun bulunmadığını, kimi zaman ismen kimi zamanda icmalen zikrederek her ümmete uyarıcı olarak birçok peygamber ve kitaplar gönderdiğini açıkça ifade etmiştir. Peygamberlerin temel misyonu olarak da insanlara dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmek, Yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini göstermek, hayatın amacı ve gayesini açıklayan, itikadî, amelî ve ahlâkî emir ve hükümleri açıklamak olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle Kur'an'da peygamberlere ve kitaplara iman inanç

esaları arasında zikredilmiş, Allah'a imandan sonra, peygamberlere ve getirdikleri kitaplara aralarında ayırım gözetmeksizin inanmanın farz kılındığı bildirilmiştir.

Bununla birlikte insanlık tarihinde peygamberliği ve vahyi (kutsal kitapları) inkâr edenler her zaman olagelmıştır. Onların çoğu Allah'ın varlığını kabul etmişler, fakat peygamberleri ve kutsal kitapları reddetmişlerdir. Bu görüşlerini de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu, dolayısıyla aklın bu yetkinliğine rağmen Allah'ın peygamber göndermekle insanlara ilâhî emir ve yasakları sunmanın ilahî hikmete uygun düşmeyeceğini iddia ederek temellendirmeye çalışmışlardır.

Nübüvvet ve vahiy karşıtı akımların iddialarını felsefî temelden yoksun bulan ve bunların tarihî tecrübe ile çeliştiğine dikkat çeken Müslüman kelim âlimleri, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren onlara karşı mücadele etmişler, hem fikrî ve hem de devlet düzeyinde cevaplar veren çalışmalar yapmışlardır. Bu çabalar, insanlığın ilahî vahye duyulan ihtiyaca dair aklî tartışmaların zeminini oluşturmuş, nakil ile de desteklenerek sağlam bir savunma metodu geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede konuya aklî imkân açısından yaklaşan kelamcılar, peygamberliği ve kitapları, insanlığın dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmesi için hem ilâhî hem beşerî açıdan gerekli görmüşler; bu gerekliliği de genelde insanın özelde aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle temellendirmeye çalışmışlardır. Bilhassa insanların farklı yaratılışta olmaları, her şeyi gereği gibi anlamadaki acziyetleri, onları böyle düşünmeye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak yaratıcıya karşı "kulluk" bilinciyle hareket edilmesi üzerinde durulmuş, Allah'ın rahmetinin bir gereği olarak, insanların ilahî metinlerle desteklendiği fikri genel kabul görmüştür. Bu suretle onlar, nübüvvet olan ihtiyacı insanın entelektüel, psikolojik ve sosyal yetersizliklerini ve zaafalarını gerekçe göstererek insanî bir temele dayandırmışlardır. Buradan hareketle insanların bu ihtiyaçlarının karşılanması için peygamberlik ve vahiy inancını savunmuşlardır. Buradan hareketle kelamcılar, bir taraftan nübüvvet ve vahyi inkâr eden dinî ve felsefî akımlara karşı cevap vermeyi, diğer taraftan insanların vahye ihtiyaç duyduklarını çeşitli açılardan ispatlamayı amaçlamışlardır.

Kaynakça

- Afzalur Rahmân. (1996). *Sîret Ansiklopedisi*. Çev. Kenan Dönmez, İstanbul: İnkilab Yay.
- Aydın, A.A. (1964). *İslam İnançları ve Felsefesi*. İstanbul: İrfan Yay.
- Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed. (1957). *Kitâbü't-Temhid*, Nşr. Richard J. McCarthy), Beyrut.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. (1995). *Kitâbü'l-İrşâd*. Nşr. Şeyh Zekeriyâ 'Umeyrâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. (2003). *Hüccetullâhi'l-Bâliga*. Çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: Yeni Şafak Yay.
- Düzgün, Ş. A. (2009). "Kitaplara İman", *Sistemik Kelam*. Ed. Ahmet Akbulut,

- Ebü'l-Muîn en-Nesefî. (2003). *Tebssiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*. Nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara: DİB. Yay.
- Gaznevî, Cemâleddin Ahmed. (1998). *Usûlid-dîn*. Nşr. Ömer Vefik Dauk, Beyrut. , 198
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. (ts.). *el-Munkîz mine'd-dalâl*, Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. (1971). *el-İktisâd fi'l-i'tikâd: İtikad'da Orta Yol*. Çev. Kemal Işık, Ankara: AÜİF. Yay.
- Gölcük, Ş.-Toprak, S. (ts.). *Kelam Tarihi, Ekoller, Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali. (1999). *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. Nşr. Mahmud Ali Beyzavî, Beyrut.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed. (2004). *Felsefe-Din İlişkileri*, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay.
- İbn Sinâ, Hüseyin b. Abdullah. (2005). *Kitâbü'ş-Şifâ'*. Çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker, İstanbul.
- Kâdî Abdülcebbâr. (2001). *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*. Nşr. Ahmed b. Hüseyin b. Ebi Hâşim, Beyrut.
- Kılavuz, A.S. (2004). *Ana Hatlarıyla İslam Akaid ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2005). *Kitâbü't-Tevhîd*. Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara: İSAM Yay.
- Önal, R. (2019). "Nübüvvet", *Sistemik Kelam*. Ed. M. Evkuran, Ankara: Bilay Yay., ss. 213-217.
- Özarlan, S. (2013). *İslam İnanç Esasları*. İstanbul: Nobel Yay.
- Özcan, H. (1993). *Mâtürîdî de Bilgi Problemi*. İstanbul: İFAV Yay.
- Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed. (1994). *Ehl-i Sünnet Akâidi*. Çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yay.
- Râzi, Fahreddin. (1987). *el-Metâlibu'l-'âliye mine'l-'ilmi'l-ilâhî*. Thk. Ahmet Hicâzî es-Sekâ, Beyrut.
- Sâbık, S. (2005). *İslâm Akâidi*. Çev. Hanife Akın, İstanbul: Karınca Yay.
- Sâbûni, M. A. (2003). *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ*. Çev. Hanifi Akın, İstanbul.
- Serdar, M.-Işık. (2018). *Sistemik Kelam II*. Kayseri: Kimlik Yay.
- Teftâzânî, Sa'deddin. (1991). *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*. Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay.
- Topaloğlu, B.-v.dğr. (2002). *İslâm'da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yay.

Yeşilyurt, T. (2015). "Kitaplara İman", *İslam İnanç Esasları*. Ed. Şaban A. Düzgün, Ankara: Grafiker Yay.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. (2002). *İthâfî's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi esrâri İhyâ'i 'ulû-mi'd-dîn*. Nşr. Muhammed Ali BeyzavîBeyrut: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Milli Mücadele Dönemi'nde King-Crane Komisyonu'na Son Osmanlı Mebusan Meclisindeki Rum Mebusların Sundukları Memorandum

Resul YAVUZ

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi,
resulyavuz@hotmail.com

Özet

Anadolu'da Millî Mücadele devam ederken İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile hala nasıl bir barış antlaşması imzalayacaklarını, gerek Amerikan yönetiminin Türk barışına yönelik tutumunu netleştirememesi ve gerekse Paris'te devam eden konferansta İtilaf Devletleri arasında Osmanlı topraklarının paylaşımı noktasında tartışmaların yaşanması gibi nedenlerle henüz karara varamamışlardı. Böyle bir ortam içerisinde Amerikan Hükümeti, Anadolu'da kurulması tasarlanan Ermenistan Devleti başta olmak üzere, kalan sınırlar içerisinde Türk Devleti'nin sınırlarını belirlemek ve bölge halkının Amerikan mandasına yönelik tutumunu öğrenmek amacıyla 1919 yılı yaz ayları içerisinde King-Crane Komisyonu'nu Anadolu'ya göndermiştir. İngiltere ve Fransa'nın çeşitli nedenlerle delege vermediği ve sadece Amerikan delegelerinden oluşan komisyon, başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'nun birçok yeri ve Suriye'de incelemelerde bulunarak maddeler konusunda hazırladığı raporunu hükümetine sunmuştur. Komisyon üyeleri, çalışmalarını yürüttükleri sırada 11 Rum mebus, Amerikan yönetimini Türkiye'de manda yönetimi kurması konusunda ikna etmek için bir memorandum hazırlamışlardır. 13 sayfadan oluşan bu memorandumda Rum mebuslar, İttihat ve Terakki yönetiminin savaş yıllarında nasıl bir yönetim tesis ettikleri ve yönetimleri altındaki halklara nasıl davrandıklarından bahsetmektedir. Mebuslar, memorandumda 15 Mayıs 1919'da gerçekleştirilen -İzmir'in işgali dahil olmak üzere- İstanbul, Batı Anadolu, Batı Trakya, Doğu Trakya ve Adaların durumu ve buradaki nüfus istatistikleri hakkında bilgi vermektedir. Amerikan yönetiminin Anadolu'da neden manda yönetimi alması gerektiği hususuna değinen memorandumda, adı geçen bölgelerde savaş sırasında yaşanan bazı olaylara da yer verilmektedir.

Bu çalışmamızda, King-Crane Komisyonu'nun Anadolu'daki çalışmalarına değinmekle birlikte, adı geçen memorandumda iddia edilen hususlar üzerinde durularak, memorandumun içeriği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: King-Crane Komisyonu, Memorandum, Manda, ABD, Rum.

THE MEMORANDUM PRESENTED BY THE GREEK DEPUTIES IN THE LAST OTTOMAN MEBUSAN ASSEMBLY TO THE KING-CRANE

COMMISSION DURING THE NATIONAL STRUGGLE**Abstract**

While the National Struggle was going on in Anatolia, the Allied Powers had not yet reached a decision how to sign a peace treaty with the Ottoman Empire due to the fact that the American government could not clarify the attitude towards Turkish peace and that there were discussions on the sharing of Ottoman lands between the Allied Powers at the ongoing conference in Paris. In such an environment, the American Government sent the King-Crane Commission to Anatolia in the summer of 1919 in order to determine the boundaries of the Turkish State within the remaining borders, especially the Armenian State intended to be established in Anatolia, and to learn the attitude of the people of the region towards the American mandate. Britain and France did not delegate for various reasons and the commission, which consisted of only American delegates, submitted to the government a report on mandates, which conducted examinations in many parts of Anatolia, especially in Istanbul and in Syria. Eleven Greek deputies have prepared a memorandum to persuade the US administration to establish mandate in Turkey while the members of the Commission were carrying out their work. In this 13-page memorandum, Greek deputies talk about how the Committee of Union Progress established a government during the war years and how they treated the peoples under their rule. In the memorandum held on May 15, 1919, deputies gave information about the status of Istanbul, Western Anatolia, Western Thrace, Eastern Thrace and Islands including the occupation of Izmir and the population statistics there. The Memorandum on why the American administration should take mandate management in Anatolia includes some experiences during the war in the mentioned regions.

In this study, the activities of King-Crane Commission in Anatolia will be discussed and the content of the memorandum will be examined with emphasis on the issues claimed in said memorandum.

Keywords: King-Crane Commission, Memorandum, Mandate, USA, Greek.

Giriş

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da başlayan işgaller ve özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali sonrasında Osmanlı hükümet yetkilileri nezdinde, işgallerin haksızlığı üzerinden Paris'te toplanan barış konferansında Müttefik kurula diplomatik yönden işgallerin mütarekeye aykırı olduğunu bir kez daha duyurma imkânı yaratacağı. Zaten hükümet yetkilileri İstanbul'da bulunan Müttefik yüksek komiserlerine sürekli olarak bu tarz girişimlerde bulunmuş olmalarına rağmen etkili bir sonuç alamıyorlardı. Türk Hükümeti, işgallerin haksızlığı üzerinden bir diplomasi geliştirmeye çalışırken Paris'te, başta ABD olmak üzere, Müttefik kurul üyeleri Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi ve savaş sonrası egemen olduğu topraklar üzerinde halkın genel durumunu tespit etmek ve olası bir manda yönetimi talebinde eğilimin hangi yönde olacağını saptamak amacıyla uluslararası bir kurulun gönderilmesi noktasında bazı girişimlerde

bulunmaya başlamışlardı. Bilindiği üzere Wilson İlkeleri doğrultusunda oluşturulan Milletler Cemiyeti misakına uygun olarak Türk toprakları üzerinde bir manda yönetiminin nasıl olacağı ve eğer bu olacaksa tek bir manda yönetimi altında mı, yoksa birden fazla bölgede ayrı mandalar yönetimi altında mı olacağına dair Ocak 1919 tarihinden beri Müttefiklerin kendi aralarında yürüttükleri birçok görüşme gerçekleşmiş; ancak bu görüşmelerde çeşitli nedenlerden dolayı kesin bir neticeye varılamamıştı. (Yavuz, 2016; 373)

20 Mart 1919'da Paris'te yine Müttefiklerarası bir toplantıda Yakınoğlu'da araştırmalar yapmak, bölge halklarıyla, aydınlarıyla ve gerekirse oradaki yerel ve merkezi yönetimlerle görüşmelerde bulunarak Türk davasının çözümünün nasıl olacağına katkı sağlamak amacıyla Başkan Wilson, Müttefiklerarası bir tahkikat heyetinin oluşturulup bölgeye gönderilmesini önerdi. Öneriye İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleri ilk etapta destek verdiler de sonrasında böyle bir komisyon oluşturmanın "bölgede ön görülmeyen bazı durumlara sebebiyet vereceği endişesi..." desteklerini çekmelerine ve kurula üye vermeyeceklerini açıklamalarına neden olmuştu. (Birgen, 2004; 48) İngiliz ve Fransız diplomatlar uluslararası bir kurulun bölgeye gönderilmesini kendi bölgesel stratejileri açısından uygun görmemekteydiler. Ne var ki ABD Başkanı Wilson, "*Gerekirse Amerikan Temsilcilerinin tek başlarına dahi yola çıkacaklarını...*" belirterek Ohio'daki Oberlin Koleji Müdürü Henry C. King ve şahsi dostu Chicago'lu iş adamı C.R. Crane başkanlığında bir heyeti, Anadolu'da ve Ortadoğu toprakları üzerinde incelemelerde bulunmak amacıyla görevlendirdi. (Yavuz, 2016; 373), (Birgen, 2004, 68-70) Dolayısıyla ABD dışında Müttefiklerin delege vermediği ve iki gruptan oluşan komisyon "*Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerikan Şubesi*" adıyla çalışmalarda bulunmak amacıyla 3 Haziran 1919'da ilk olarak İstanbul'a gelerek çalışmalarına başladı. (Karakaya, 2001; 84)

İstanbul'da kaldığı dört gün boyunca komisyon, Osmanlı Hükümet yetkilileri başta olmak üzere, şehirde faaliyet gösteren birçok dernek ve cemaatlerin temsilcileri ile de görüşmeler gerçekleştirdi. Ayrıca basın yoğun bir şekilde komisyonun çalışmalarını takip ederek sürekli olarak Türk kamuoyunu bilgilendirmeye çalıştı. (Vakit, 1919; 1)

İstanbul'daki çalışmalarından sonra komisyon üyeleri, Arap toprakları da dahil olmak üzere, Anadolu'da inceleme gezisine çıktı. (Howard, 1963)¹, (Ayışığı, 2004)² Bu bölgelerdeki çalışmalarını bitirdikten sonra da tekrardan İstanbul'a gelerek Amerikan Komiserliğinde Müslüman, Musevi, Ermeni ve Rum Cemaatlerinin temsilcilerinden oluşan heyetleri dinlemiş ve onların olası bir ABD manda yönetimi hakkındaki genel eğilimlerini öğrenmeye çalışmıştı. (Karakaya, 2001; 85) Bu görüşmelerde Rum mebuslar da Anadolu'daki Rumların taleplerini içeren 15 sayfalık bir memorandumunu

¹ Komisyonun bu gezisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız.

² Ayrıca Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya gönderilen diğer Amerikan heyetlerinin çalışmaları için bakınız.

kendilerine sunmuşlardı.

İnceleme ve araştırma çalışmalarını tamamladıktan sonra komisyon, elde ettiği verileri ve bu veriler ışığında önerilerini Paris'teki Barış Konferansı'nda Müttefik Yüksek Konseyine sunmak amacıyla ağustos ayı ortalarında Paris'e hareket etti. Ne var ki Türkiye ile imzalanacak kesin bir antlaşmaya kadar elde tutulacak olan ve sonrasında konferansa sunulmak üzere 28 Ağustos'ta Paris'te Amerikan Delegasyonu Başkanı Frank-Polk'a teslim edilecek komisyon raporu, Amerikan yönetiminin Türkiye ile imzalanacak antlaşma görüşmelerinden çekilmesi nedeniyle, konferansa sunulmadan rafa kaldırılmış olacaktı. (Helmreich,1996; 113) Üç sene boyunca komisyon raporu sumen altında tutularak, manda siteminin tesis edilip Yakın Doğu'nun fiilen bölüşüleceği Aralık 1922 tarihine kadar yayımlanmayacaktı. (Allawi, 2016; 301)

1. King-Crane Komisyonu'na Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki Rum Mebusların Sundukları Memorandum

King-Crane Komisyonu Anadolu'da çalışmalarına devam ederken İzmir, İstanbul, Samsun, Niğde, Afyon, Rodos ve Gelibolu'yu temsilen Osmanlı Mebusan Meclisi'nde görevli bulunan on bir Rum mebus, komisyona Türkiye'nin ABD mandası altına alınmasına ilişkin bir memorandum sundular. "Türkiye'nin Manda Altına Alınmasına İlişkin Amerikan Komisyonu'na Türk Parlamentosu'nun Rum Üyeleri Tarafından Sunulan Memorandum" başlığı altında vekillerin taleplerini kendilerine göre bazı tarihi gerçeklere dayandırmaya çalıştıkları memorandum on beş sayfadan meydana gelmektedir. Memorandumda ilk olarak vekiller, kendilerini Rumların elemelerini başından beri inceleyebilecek, hissiyatlarını anlayabilecek, şu an isteklerinin ve taleplerinin neler olabileceğini fark edebilecek kadar iyi durumda olduklarını dile getirerek başlarken, Türkiye'nin manda altına alınmasına ilişkin metinde yer alan beyanlarında, "Saygıdeğer Amerikan Komisyonuna" teslim etmeyi görev kabul ettiklerini ifade ediyorlardı. Komisyonun tarafsızlığına güvendiklerini belirten vekiller, Türkiye'deki Rum nüfusunun taleplerini komisyonun olumlu olarak kabul edeceğine şimdiden inandıklarını ayrıca vurgulama gereği duyuyorlardı.

Türkiye'deki Rum halkının gayelerini açıklamak için sadece kısa bir sorgulamanın yeterli olabileceğini ve bu hususta kendilerine soru sorulduğunda hangi yaşta, hangi cinsiyette ya da hangi sosyal konumda olursa olsun Rum halkın duraksamadan; kendilerinin Türk egemenliğinin tamamen ortadan kaldırılmasını talep edeceklerini ve demokratik bir hükümetle ulusal bir devlet oluşturarak Yunan Krallığı altında yaşamayı kabul edecekleri şeklinde cevaplar vereceklerini beyan ediyorlardı. Vekiller, şimdiye kadar Rum halkının sergiledikleri duruşlarla bağımsız yaşamayı hak ettiklerini dile getirirken, kendilerine göre de bu ideale ulaşmada tarihi örnekler vermeyi bu noktada gerekli görmekteydiler. Bu amaçla vekiller memorandumda, İstanbul'un Türkler tarafından fethedildiği andan itibaren Rumların ağır baskılara maruz bırakıldığı, bundan sonra yapılan fetihlerle Batı Anadolu'da Rumların gördüğü ağır eziyetler altında 19. yüzyıla kadar

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
gelindiği ifade edilerek, Jön Türk yönetimi altında bu eziyetlerin daha da katlanılmaz hale getirildiği de iddia ediliyordu. (Memorandum, 1919; 3-5)

Memorandumda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da ortaya çıkan Türk Milli Mücadelesi 'ne ağır eleştiriler sıralayan vekiller, Anadolu'daki Türk halkın kendilerine eziyetler yaptığına ve bu eziyetlerin de idareciler tarafından görmezden gelindiğine değinilmekteydi. Bu aşamada Rum vekiller, büyük devletlerin kendilerine ve doğu sorununa bakışlarına da değinerek, Avrupa'nın kendilerini ve Ermenileri Türklere karşı yalnız bıraktıklarını dile getiriyorlardı. Osmanlı Devleti üzerinde Avrupa siyasetine geniş yer ayrılan memorandumda vekiller, Avrupa diplomasisinin kendilerini imparatorluğun merhametine bıraktığını ve bu durumun da kendilerinde nefret duygularını uyandırdığını ifade etmekteydiler. Anadolu'da Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan işgallerin haklılığının vurgulandığı memorandumda, Türklerin ellerinden bir daha kendilerine verilmemek üzere egemenliğin alınması gerekliliğine şu cümlelerle değiniliyordu:

“...Türk egemenliğinin artık geçmişte kaldığının en kesin kanıtıdır. Bu egemenlik, medeniyetin üzerinde bir lekeydi ve bunun ortadan kalkması Türkler için de faydalı olacaktır. Kendi halkını yönetemeyen, Ermenistan ve Yunanistan sınırları arasında Anadolu'da yaşayacak olan Türkler insanoğlu arasında adalet diye bir şeyin var olduğunu ve bunun vatandaşların haklarının ve görevlerinin tek kaynağı olduğunu sonunda fark edeceklerdir.” (Memorandum, 1919; 7)

Tarih boyunca Türkiye'de yaşayan Rumlar ve Ermenilerin sosyal ve ekonomik durumuna da değinilerek, kendilerinin artık bağımsızlığın ve özgürlüğün bir şekilde verilmesini hak ettiklerini birçok şekilde kanıtladıkları dile getiriliyordu. Esasında vekiller bu cümlelerle Anadolu'da Türk egemenliği altında uzun yıllar ne derece rahat ve huzurlu yaşadıklarını da “...bu insanlar tarihteki en zor esaretin altında yaşamış olsalar da milli varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Başarılı topluluklar oluşturmuşlardır, okullar ve hayır kurumları açmışlardır. Çeşitli sanat ve zanaatlarla meşgul olmuşlardır. Güzel evler inşa etmişlerdir ve önemli birçok Türk binasının mimarlarıydılar. Her türlü işte ilerliyorlardı ve hükümet tarafından ortaya atılan çeşitli engellere rağmen çağdaşlarından aldıkları bilgileri onları köleleştiren hükümdarların ülkesinin durumunu geliştirmek için kullanmayı başarmışlardır. Milli edebiyatlarını canlı tutmuşlardır, şair, filozof ve yazar yetiştirmişlerdir. Ticaretin, endüstrinin ve sevkiyatın tamamı onlar tarafından yürütülmüştü. Çoğunluğu Türkler tarafından yetiştirilen hububat dışında mali ilişkilerin başında onlar vardır. İhtiyatlı ve planlı yetiştirme gerektiren diğer ürünlerin tamamının onların kontrolü altında olduğu söylenebilir.” cümleleri ile itiraf etmekteydiler. (Memorandum, 1919; 8)

Memorandumda Rum vekiller, kendi benliklerini nasıl koruduklarına ve çağlar boyu Anadolu'daki yaşamlarının devamları hakkında bu bilgileri sunduktan sonra büyük devletlerin doğu meselesini artık kesin olarak

çözme karar verdikleri bu dönemde, Anadolu'daki Rum halkın isteklerine sırt çeviremeyeceklerine ve bu gerçekten hareketle ana yurt ile olan tarihi, kültürel bağlarından yoksun bırakılmayacaklarına, çünkü eğitim sistemlerinin Yunanistan'da uygulanan sistemle oldukça benzer olduğuna, her Yunan taburunda ve her Yunan donanma filosunda Türkiye'den giden Rumların var olduğuna dikkat çekiliyordu. Ayrıca Anadolu'da devam eden savaşa Rumların soyları, dilleri, dinleri, gelenek ve görenekleri bir olan Yunanistan'ın yanında yer aldığına da değinilerek, Türkiye'de yaşadıkları esaret ve cefa hayatlarının artık son bulması ve artık kendilerine Yunanistan'daki demokratik hükümet altında özgürlüklerinin bahşedilmesi talep ediliyordu. (Memorandum, 1919; 8-9)³

Rum mebuslar memorandumunun ikinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nin belirli kısımlarında talep edilen amaçlarının gerçekleştirilmesinde aşağıda kendilerine göre birtakım sayısal nüfus verileri ile desteklenen görüşlerin de dikkate alınmasını ayrıca istemekteydiler. Buna göre:

Batı Trakya ile ilgili olarak,

Türk Hükümetinin, Balkan Savaşı'nda kaybettikleri Batı Trakya'yı geri almayı talep ettikleri ancak antlaşmanın verdiği yetkilere dayanılarak Batı Trakya'nın, artık Türk İmparatorluğu'nun bir kısmı olmadığı gerçeğinin kabul edilmesi gerektiği dile getiriliyordu. Batı Trakya, kendilerinin bakış açısına göre söz konusu olduğu sürece ortada Yunan ve Bulgar anlaşmazlığından başka bir mesele olmayacağı, Bulgarların da -Yunanlılarla mukayese edildiğinde- önemli bir azınlık olduğu ancak medeniyetlerin Yunan halkının medeniyetinden daha aşağıda olduğu, bunun yanı sıra Dünya Savaşı'na katılmalarıyla Balkanlar'daki sorunun düzeltilemez kıskırtıcıları olduklarını da kanıtladıkları dile getiriliyor ve Batı Trakya'da Bulgarların taleplerini destekleyecek önemli bir sava sahip olmadıklarına dikkat çekiliyordu. Ayrıca bu yolla Bulgarların Ege kıyılarından çıkarılmasının Yunanistan'ın güvenliği açısından da ne derece önemli olduğu kurulun dikkatine sunuluyordu. (Memorandum, 1919; 9)

Doğu Trakya ile ilgili olarak,

Balkan Savaşı'ndan bu yana Türklerin "acımasız şiddetinin" ülkenin bu kısmında tam olarak gerçekleştiği ifade edilerek, doğa Doğu Trakya'ya bu bölgeyi mutlu ve zengin kılacak hediyeler bırakmış olsa da Doğu Trakya'nın hiçbir zaman barış içinde olmadığı dile getiriliyordu. Nüfus sayımına göre Rumların sayısının 320.000'e ulaştığı ve bölgede çoğunluğu oluşturduğuna vurgu yapılırken, Türk Hükümetinin 1901 ve 1903 yıllarında hazırlanan vilayet resmi sayım dökümlerinde dolaylı olarak bunu kabul ettiği ve bu sayım verilerine göre sayısı 30.000'e varan Yunan Krallığı'na bağlı kesim dahil edilmeden Rum nüfusunun sayısı 272.000 olduğu ve aynı sayım

³ Aslında bu paragrafta sarf edilen cümleler bir önceki paragrafta ifade edilen Anadolu'da "eziyetlere rağmen" ekonomik durumlarını, kültür ve medeniyetlerini nasıl koruyarak geliştiklerine vurgu yapılan cümlelerle büyük çelişki göstermektedir.

verilerine göre Türk ya da diğer ırktan olan Müslümanların sayısı 290.000 iken 413.000 olan toplam gayrimüslim nüfusa nazaran açıkça azınlıkta olduklarına dikkat çekiliyordu. (Memorandum, 1919; 10), (Karpat, 2003; 56-84), (Göktepe, 2014; 99-123)⁴

Batı Anadolu ile ilgili olarak,

Rum vekiller memorandumda ilk olarak bu bölgenin Helen Medeniyetinin beşiği olduğunu ifade ederek, bölgenin Yunanistan'a tarihi, dini, coğrafi ve ekonomik bağlarla bağlılığını Alman yazar Prof. Karl Dieterich'in eserine dayandırılarak iddia etmektedirler. Ayrıca bölgenin Anadolu'nun diğer bölgelerinden kaçmak isteyen yüz binlerce Hristiyan için de tek sığınacak yer olduğu da vurgulanırken, İzmir'in Helen Uygarlığı için tarih boyunca nasıl bir öneme sahip olduğu komisyonun dikkatine sunuluyordu. 15 Mayıs 1919'da İzmir'de işgal sırasında yaşanan olaylar, "...işgalden sonra gerçekleşen talihsiz olaylar elbette üzücü..." şeklinde tek bir cümle ile geçiştirilirken (Azakoğlu, 2016; 17-63)⁵, Yunan işgalinin kısa sürede bölgedeki Türk ve Hristiyan azınlık tarafından kabul edildiği "...Türk 'kurtarıcılardan' kaçan Salihli bölgesinin Müslüman kesimi kısa zaman önce Yunan bölgesine sığınmak..." istediği iddiası ile komisyonun dikkatine sunuluyordu. (Memorandum, 1919; 10-11)

İşgalden sonra Türk Hükümetinin, antlaşmaya rağmen, çeteleri örgütleyerek ve onları güçlendirmek için subay, silah ve mühimmat göndererek huzursuzluk yarattığı ancak buna İtilaf Devletleri'nin güçlü bir şekilde cevap veremediği, İtalyan işgal bölgesinde bu çetelerin İtalyanlar tarafında da desteklendiği ifade edilerek, "Anadolu'daki Yunan Ordusu, İtilaf İtalyan Ordusu'na yardımcı olmak için yeterince güçlü..." olduğu ve düzeni sağlama görevini ziyadesiyle yerine getireceği de kararlı bir şekilde beyan ediliyordu. Rum vekiller son olarak bu bölüme, İtilaf Devletleri'nin Türk yönetiminden ayrılmak isteyen Rumların bu taleplerini hoş karşılayacaklarına ve Yunan işgalindeki bölgenin de Yunan askerileri tarafından sonuna kadar savunulacağına emin olduklarını bilmek istedikleri cümleleri ile son veriyorlardı. (Memorandum, 1919; 11-12)

İstanbul ile ilgili olarak,

Türklerin İstanbul'a sadece yıkım getirdikleri iddiasında bulunan Rum vekiller, bu nedenle İstanbul üzerinde hak iddiasında da bulunamayacakları ifade edilerek, şehirde Türklerin Yunanlılara olan gözle görülebilir çoğunluğu, toplam gayrimüslim nüfus göz önünde alındığında azınlıkta kaldıkları dile getiriliyordu. Ayrıca şehrin gelişmesine Rumların olan katkılarına da yer verilen memorandumda, Türklerin iddialarının aksine şehrin İslam Uygarlığı için kutsal bir mekân olamayacağı, çünkü şehrin bir Hristiyan şehri olduğu Bizans Tarihi'nden alınan bazı örneklerle ortaya

⁴ Rum vekillerin Trakya için burada verdikleri sayılar son derece abartılı ve gerçekten uzaktır. Bahse konu dönem ve öncesi ile ilgili nüfus kayıtları hakkında detaylı bilgi için bakınız.

⁵ İzmir'in işgali sırasında yaşanan olaylarla ilgili Müttefiklerin hazırladıkları rapor için bakınız.

konulmaya çalışılıyordu. (Memorandum, 1919; 13)

Karadeniz ve Anadolu ile ilgili olarak,

Rusya'dan ve Kafkaslardan sığınanlarla birlikte Karadeniz'in kıyısında Pontus bölgeleri olarak ifade edilen yerler de Rum nüfusun 800.000'i aştığı ve coğrafi nedenlerden ötürü Yunanistan ile birleşme isteklerini gerçekleştiremezlerse Ermeni Devleti ile bağlantı ve yakın iş birliği içinde olabilecek özgür ve bağımsız bir siyasal toplum oluşturmak için gerekli unsurları taşımakta oldukları dile getiriliyordu. (Memorandum, 1919; 14), (Yılmaz, 2010; 24-32) ⁶. Ayrıca memorandumda azınlık olarak Anadolu'nun iç kesimlerinde kalacak Rumların İtilaf kuvvetleri tarafından teklif edilen korumaya güvenmek zorunda kalacakları ve kendilerine temin edilen milli meselelerine özgür düzenleme ve sivil ve siyasi haklara sahip olmayı beklediklerine yer veriliyordu. (Memorandum, 1919; 14)

Rum vekiller, emellerini gerçekleştirmek noktasında büyük umutlar bağladıkları komisyona sundukları memoranduma; Helenizm, İtilaf Devletleri'nin zaferlerine ve Sırların, Romanyalıların, Çeklerin, Lehlerin ve diğerlerinin özgürlüğünü kazanmasına sevindiği, Büyük İtilaf Kuvvetlerinin adaletine ve cömertliğine inandığı ve Rum halkını Yunanistan ile birleşmesini ve Ermenistan Devleti'nin kurulmasını etkileyecek soylu kararlarını endişeyle beklemekte olduklarını eklemekteydiler. Aynı şekilde Helenizm'in, İzmir'i işgal etmek için Yunan ordusuna verilen izin için minnettar olduğu bir kez daha dile getirilirken, fakat diğer bir yandan Helenizm'e yönelik adalet uzun zamandır ertelendiğinden içlerinde bir huzursuzluğun devam etmekte olduğu; On İki Ada nüfusunun isteklerinin de gerçekleştirilemediği Kuzey Epir halkının zor durumda olduğu ve İzmir'in işgali, genişlemesi beklendiği kadarıyla gerçekleşmemesinden derin üzüntü duyulduğu da dile getirilmekteydi. (Memorandum, 1919; 14)

Rum vekiller memoranduma; Yunan taleplerine barış konferansında olumlu karar verileceğini, bu ülkede barış ve düzenin sağlanacağını ve Ermeniler dahil olmak üzere halkların tamamına adaletin uygulanacağını umdukları ifade edilerek son veriliyordu. (Memorandum, 1919; 14)

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan Osmanlı Devleti'nin savaş sonrası topraklarının geleceği üzerinde tesis edilecek yönetim biçimi veya topraklarının bölüşümünün nasıl olması gerektiği hususunda Paris'te aylarca devam eden görüşmelere katkı sağlamak amacıyla oluşturulan ancak sadece Amerikan yönetiminin delege verdiği King-Crane Komisyonu 1919 yılının ağustos ayı sonunda hazırladığı raporla Paris'e geri döndü. Komisyon raporunun paylaşım görüşmelerine katkı sağlaması beklenirken, ABD'nin çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti ile imzalanacak antlaşmada fiilen ben yokum demesi, merakla beklenen komisyonun raporunun açıklanmasını üç

⁶ Osmanlı Devleti salnamelerinde Pontus Rumlarının Karadeniz'de 800 bini aştıklarına dair herhangi bir kayıt yoktur. Bölgedeki nüfus istatistikleri hakkında detaylı bilgi için bakınız.

yıl erteleyecekti. Bu süre zarfında Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde şekillenen Türk İstiklal Mücadelesi güçlenecek ve Müttefiklerin Anadolu'daki planlarını alt üst edecek şekilde 1922 yılı sonunda zafere ulaşacaktı.

İstanbul'a geldiğinde ayrılıkçı bütün cemaatlerin dikkatini çeken Amerikan Komisyonunun çalışmaları şüphesiz Rum cemaat liderlerinin de dikkatini celp etmişti. Hatta sadece cemaat reislerinin değil, konumuzu teşkil eden Mebusan Meclisi üyesi Rum vekilleri de etkilemişti. Zaten Rum vekillerinin hazırladıkları memorandum bunu açık bir şekilde ortaya koymaktaydı.

Doğu ve Batı Trakya, Karadeniz Bölgesi, İstanbul ve Batı Anadolu hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılan ve Anadolu'da doğrudan bir Amerikan yönetimini savunmasına rağmen, İzmir başta olmak üzere, Batı Anadolu ve Trakya'da Rum nüfusun yaşadığı yerlerin Yunanistan'a bağlanmasını açıkça talep eden memorandumda vekiller, bahse konu yerler hakkında kendilerine göre bazı sayısal veriler göstermek suretiyle Rum nüfusun çoğunlukta olduğunu göstermeye çalışmışlardı. Ayrıca Türk yönetimini de açıkça suçlayarak tarih boyunca kendilerinden olmayan milletlere Türklerin eziyetten başka bir şey yapmadıklarını iddia etmişlerdi. Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Rumlarının da durumlarına değinilen memorandumda bu bölgedeki Rum nüfusun eğer imkân dahilinde olursa ayrı bir yönetim olarak tesis edilmesini, eğer bu mümkün değilse bölgenin Ermenistan'a verilerek Rum nüfusun bu yönetim altında haklarının korunmasını talep etmişlerdi.

İzmir'in haksız işgali ve sonrasında yaşanan acı olaylara değinmeyen Rum vekiller, memorandumda işgalin Batı Anadolu'da sadece gayri Müslim azınlığa değil Türklere de barış ve huzur getirdiğini, ancak Türk çetelerin buna müsaade etmediğini iddia etmişlerdi. Yunan işgalinin devam etmesini kurul üyelerinden talep eden Rum vekiller, Müttefiklerin Anadolu'da direnişe geçmiş "asi Türklere" barışı zorla kabul ettirmek için Yunanistan'a destek vermelerini açıkça istemişlerdi. Ancak Amerikan komisyonu aracılığı ile barış konferansında Müttefik Devletlere bir nevi "Yunanistan için destek mektubu" yazan Rum vekillerin bu umudu, Amerikan senatosunun Yakın Doğu'ya barışı getirme denklemi içerisinde olmama kararını almasıyla akim kalmıştı.

Kaynakça

Allawi, Ali A., *Irak Kralı I. Faysal*, Çev. Hakan Abacı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2016.

Azakoğlu, Necip (Der.), *Dört Rapor*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2016.

Ayışığı, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, TTK Yay., Ankara, 2004.

Bilgen, Deniz, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne'nun Faaliyetleri*, Kaynak Yay., İstanbul, 2004.

Göktepe, Kaya, "Türkiye Trakya'sında Nüfus ve İskân Politikaları (1830-1914)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 2, Aralık, 2014, ss. 99-123.

Helmreich, Paul, C., *Sevr Entrikaları*, Çev. Şerif Erol, Sabah Yay., İstanbul, 1996.

Howard, Harry N., *The King-Crane Commission, An American Inquiry in the Middle East*, Khayats, Beyrut, 1963.

Karakaya, Ali, *Millî Mücadele'de Manda Sorunu, Harbold ve King-Crane Heyetleri*, Başkent Yay., Ankara, 2001.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Memorandum, Presented by the Greek Members of the Turkish Parliament to the American Commission on Mandates Over Turkey, The American-Hellenic Society, Inc., Columbia University, New York, 1919.

Yavuz, Resul, *Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2016.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Muhasebe Alanındaki Dönüşüm ve Yapay Zeka

Reyhan SARIÇİÇEK

Öğr. Gör. Dr. - Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Bandırma Meslek Yüksekokulu, rsaricicek@bandirma.edu.tr

Özet

Muhasebe mesleği son otuz yılda bilgisayarların muhasebede kullanılmaya başlamasıyla birlikte kâğıt, kalem ve defterlerden uzaklaştı. Bu bilgisayarlı dönem, genel olarak bilgisayarların daha verimli kayıt, depolama ve raporlama yöntemleri sunmasıyla yaygınlaştı. Ancak teknolojinin büyük bir ivme ile geliştiği içinde bulunduğumuz zaman diliminde veri kayıt, depolama ve raporlamadan oluşan bu bilgisayarlı süreç daha hızlı ve daha iyi karar verme seçeneklerinin yanı sıra daha düşük maliyetlere ulaşmak isteyen bilgi kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kalmaya başladı.

Günümüzde dijitalleşme ve yapay zekanın kullanımı diğer birçok meslek alanında olduğu gibi muhasebe alanında da gündemde olan bir konudur. Öğrenme, planlama, konuşma ve problem çözme gibi insani özellikler taşıyan akıllı makinelerin yaratılmasını ve kullanımını vurgulayan yapay zeka muhasebe alanında kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zekanın muhasebeye entegre edilebilmesi fikri uygulayıcılar ve kullanıcılar açısından pek çok kolaylık sağlayacak olmasına karşın gelecekte meydana gelebilecek bazı sorunların da sinyallerini vermektedir.

Bu çalışma muhasebenin geleceğindeki dijitalleşme ve dönüşüm ihtiyacına değinerek, yapay zekanın muhasebedeki kullanım alanlarını tanımlamayı ve muhasebe akademisyenleri ve uygulayıcıları için konuya bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Dijital Dönüşüm, Muhasebe Mesleği, Muhasebenin Geleceği, Muhasebe Bilgi Sistemi.

Transformation in Accounting and Artificial Intelligence

Abstract

The accounting profession has moved away from paper, pencils and notebooks with the use of computers in accounting in the last thirty years. This computerized era has become more widespread as computers offer more efficient recording, storage, and reporting methods. However, as the technology is developing with great momentum, this computerized process of data recording, storage and reporting has become inadequate in responding to the needs of information users who want to reach faster and better decision-making options as well as lower costs.

At the present time, the use of digitalization and artificial intelligence is an

issue that is on the agenda in accounting as well as in many other professions. Artificial intelligence, which emphasizes the creation and use of intelligent machines with human characteristics such as learning, planning, speaking and problem solving, has been used in accounting. Although the idea of integrating artificial intelligence into accounting will provide a lot of convenience for practitioners and users, it also signals some problems that may occur in the future.

This study aims to identify the areas on the use of artificial intelligence in accounting and to provide a perspective for accounting academics and practitioners by addressing the need for digitalization and transformation in the future of accounting.

Keywords: Artificial Intelligence, Digital Transformation, Accounting Profession, Future of Accounting, Accounting Information System.

Giriş

Yapay zeka kavramı ve robotlar geçmişte sadece bilim kurgu filmlerinin bir parçasıydı. Ancak günümüzde bu tür bir teknoloji dünya genelinde yapılan tüm işlerin merkezinde bulunmaktadır. İmalat, perakende, tarım ve müşteri hizmetleri de dâhil olmak üzere, birçok işte çalışanların yerini yapay zeka almıştır (finance.toolbox.com).

Yapay Zeka, günümüzde dünyadaki en gelişmiş teknolojilerden biridir (Moudud-Ul-Huq, 2014:7). Gelecek dönemde de yapay zeka uygulamalarının artarak devam etmesi beklenmektedir. Uzmanlar 2030 yılına kadar 800 milyon işin yapay zeka teknolojisi ile değiştirilebileceğini tahmin etmektedir. Böyle bir rakam 800 milyon kişinin işsiz kalması ve hayatlarını idame ettirmeleri için farklı arayışlara girmeleri anlamına gelmektedir. Başlangıçta, işyerlerinde yapay zeka teknolojisi ve otomasyonu sadece pembe ve mavi yakalı çalışanları etkilemekteydi, ancak günümüzde durum farklıdır (finance.toolbox.com). CNBC dergisinin bir editörlüğündeki Palmer Group, yapay zeka ve makine öğrenme algoritmalarının birçok özel iş ve endüstri için açık bir risk oluşturduğunu ifade ettiği raporunda en çok risk grubunda olan meslekleri sırasıyla: orta yönetim; satış elemanları, yazarlar; gazeteciler, spikerler; muhasebeciler ve muhasebe yardımcı elemanları ve doktorlar olarak rapor etmiştir (Sheedy, 2017).

Günümüzde yapay zeka teknolojisinin ilerlemesi ve daha güçlü hale gelmesi muhasebeciler de dâhil olmak üzere profesyonel, beyaz yakalılar için gelecekteki kariyerleriyle ilgili bir endişe noktasına dönüşmüştür. Burada temel soru gelişen ve değişen teknoloji karşısında muhasebe sektörünün nasıl bir yöne evirileceği ve mesleğin geleceğinin nasıl olacağı olmaktadır. Bu çalışmada yapay zeka kavramı, yapay zekanın muhasebedeki kullanım alanları ve muhasebeyi bekleyen dijitalleşme ve dönüşüm ihtiyacına değinilmiştir.

Yapay Zeka Nedir?

Yapay Zeka terimi, istatistik ozmosundan, makine öğrenmesinden, veritabanlarından ve görselleştirmeden elde edilen çok sayıda algoritma, model ve teknik anlamına gelir (Moudud-Ul-Huq, 2014:8). II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Enigma kodunu çözmede, önemli bir rol oynayan yapay zekayı Alan Turing'in geliştirmiş olması sonucu; Turing çoğu kişi tarafından yapay zekanın kurucusu olarak kabul edilir. Turing, "Makineler düşünebilir mi?" Sorusunu gündeme getirmiştir ancak "Yapay zeka" terimi, 1955 yılında, ilk olarak onu "akıllı makineler yapma bilimi ve mühendisliği" olarak tanımlayan John McCarthy tarafından dile getirilmiştir (Lin ve Hazelbaker, 2019:49).

Yapay zeka sistemleri genel olarak; sinir ağı, robotik teknoloji ve bilgi tabanlı sistemler olarak gruplandırılabilir (Moudud-Ul-Huq, 2014:11):

- Sinir Ağı Tekniği: Olaylar hakkındaki arka plan bilgisini ve uygulama alanındaki diğer kavramlarla ilişkilerini kullanan bilgi tabanlı bir sistemdir. Olay işleme ve karar verme kalitesini artırabilir. Bu sistem borsa tarafından ve bir ürünün talebini tahmin etmek için kullanılır.
- Robotik Teknoloji: Robot yapay zeka sistemi ile üretilmiştir. Yapay zeka ağını, bilgi tabanlı sistemi ve tüm olası karar verme sistemlerini içeren bir robot yapmak için tüm yapay zeka teknikleri kullanılır. Robot teknolojisi, üstel ilerleyişe sahip bir büyüme faktörüdür ve bu nedenle geniş bir uygulama alanı vardır.
- Bilgi Tabanlı Sistem: Bilgi tabanlı bir sistem, karmaşık problemleri çözmek için bilgiyi nedenleyen ve kullanan bir bilgisayar programıdır. Geleneksel olarak, bilgisayarlar, programcılar tarafından oluşturulan algoritmaları kullanan karmaşık sorunları çözmüştür. Bilgi tabanlı sistemlerle, insan bilgisi yakalanır ve bir programa sembolik bir biçimde saklanır.

Yapay Zeka Muhasebeye Nasıl Uygulanabilir?

Yapay Zekanın muhasebe alanındaki uygulanabilirliği üzerine muhasebe akademisyenleri tarafından birçok araştırma yapılmıştır (Moudud-Ul-Huq, 2014:8). Yapay Zeka Muhasebe Sistemi, muhasebe meselelerinin nasıl ele alınabileceği konusunda değişiklik getirmenin bir aracı olarak işlemi yazılıma kaydetmek için belirli bir muhasebeciye ihtiyaç duymak yerine, önerilen fikir muhasebecinin katılımını en aza indirecek ve yapay zekanın kayıt süreçlerini idare etmesine izin verecektir. Optik karakter tanıma ve yapay zeka kullanarak belgelerin (örneğin: fatura) taranmasıyla başlayan süreç muhasebe sisteminde kaydedilecek uygun hesapları tanımlamaya yardımcı olacaktır (Tarmidi vd., 2018: 1117). Muhasebe ve denetim hali hazırda büyük hacimli işlemleri gerçekleştiren algoritma odaklı programlar kullanmaktadır. Bu programlar, dolandırıcılık veya hata olup olmadığını kontrol etmek gibi işlemlerdir (Macpherson, 2018: 79). Yapay zeka çok büyük veri kümelerini yönetilebilir kılmaktadır çünkü tüm verileri hafızasına alarak farklı düşünceleri nasıl bir araya getireceğini ve öğeler arasındaki ilişkileri nasıl çıkaracağını bilmektedir (Lin ve Hazelbaker, 2019:50). Dolayısıyla; yapay

zekanın muhasebe üzerinde olumlu bir etkisi vardır ve çok yararlı bazı yeni sistemlere yol açmaktadır (Moudud-Ul-Huq, 2014:14).

Muhasebe ve denetimde bir hesap seçmek ve analize başlamak için mesleki tecrübe ve içgüdüye güvenmek önemlidir. Ancak endüstrimizdeki geleneksel yöntemlerden farklı olarak, yapay zeka mevcut veri setine ve önceki analizlerden edinilen bilgilere dayanarak kendi “sezgisini” sunmaktadır. Bu durumda, muhasebeci tarafından herhangi bir ayarlama yapılmadan, yapay zeka müşterinin finansal kayıtlarından tüm verileri analiz ederek çok kısa bir sürede hileli işlemleri saptayabilmektedir (Lin ve Hazelbaker, 2019:50).

Muhasebede hali hazırda kullanılmakta olan yapay zeka uygulamaları muhasebe endüstrisi manüel veri girişini azaltarak otomasyon kullanımını arttırmaya devam ettiği sürece artarak büyümeye devam edecektir. Aşağıda yapay zekanın muhasebedeki uygulamasına bazı örnekler sıralanmıştır (Wasny, 2019):

- Veri analizinin miktarını ve kalitesini artırma: Yapay zeka, büyük miktarda veriyi (yapılandırılmış ve yapılandırılmamış) işleyebilir ve analizin ölçeğini, kapsamını ve detaylılığını artırır. Denetçiler sık sık test prosedürleri gerçekleştirdiklerinden yapay zeka mevcut tüm işlemleri tam anlamıyla analiz edebilir.
- Gözlem ve algılama güçlerinin artırılması: Yapay zeka, detaylı analiz yapabilir, silik kanıtları algılayabilir ve verilerle ilgili insanların tespit edemeyeceği daha karmaşık kalıpları tespit edebilir.
- Bilişsel kapasiteyi bir araya getirmek: Yapay zeka geri bildirim döngülerini kullanarak otomatik olarak ve anında hatalardan veya yeni vakalardan öğrenebilir ve zamanla giderek daha akıllı hale gelebilir. Asla unutmaz ve bu suretle kurumsal hafızayı sürekli geliştirir ve derinleştirir.
- Tutarlılığı arttırmak: Makineler, insanlar gibi biyolojik veya fizyolojik durumlardaki çevrimlerden veya dalgalanmalardan etkilenmediklerinden yapay zeka insanlara göre çok daha tutarlı bir karar verici olabilir.
- Tekrarlayan görevleri azaltmak: Veri girişi ve manüel inceleme prosedürleri gibi sıkıcı görevlerle zaman kaybetmekten ziyade muhasebeciler çabalarını insan dokunuşunu gerektiren diğer işlere odaklayabilir.
- Hataları azaltma: Geleneksel bir defter tutma ortamında muhasebe hataları fark edilmeyebilir. Ancak yapay zeka, hataları hemen algılayabilir ve kayıtların doğruluğunu sürekli kontrol edebilir.
- Faturalarla ilgili işlemlerin daha hızlı yapılması: Birden fazla fatura ve yapılan ödemelerle uğraşmak zor olabilir. Makine öğrenmesi yapay zekanın verileri analiz etmesine ve faturaların ödenmesine veya yenilerini üretmesine izin verir.

- Veri analizini hızlandırmak: yapay zeka insanların zamanında tamamlamaları neredeyse imkansız olan büyük ölçekli görevler de yapabilir. Potansiyel bir proje fikrine en etkin şekilde nasıl devam edeceğine dair değerli görüşler sağlayabilir muhasebeci de bu görüşleri sağlayabilecek olsa da, verilere ulaşması, analizi ve karar vermesi uzun saatler alacaktır.
- Uyumluluğu sağlamada gerçek zamanlı denetimler: Yapay zeka, harcama raporlarında ve seyahat taleplerinde yanlışlıkları anında tespit edebilir ve uygunsuz gönderileri belirleyebilir. Bu detayları dikkatlice incelemek muhasebeciler için oldukça sıkıcı bir işlemken yapay zeka araçları, şirket politikalarını öğrenebilir ve tutarsızlık olmadığından emin olmak için verileri toplu olarak analiz edebilir.

Yapay Zeka Çağında Muhasebenin Geleceği

Muhasebe mesleği dijitalleşmeden en fazla etkilenen mesleklerin başında gelmektedir. Dijitalleşme sürecine hem tanıklık eden, hem de adapte olan muhasebeciler bazı tehditler altında bulunmakla beraber önemli fırsatların da arifesini yaşamaktadırlar (Yücel ve Adiloğlu, 2019:55). Muhasebe etki alanı uzmanları ve yapay zeka uygulama uzmanları arasındaki disiplinler arası çalışma için büyük bir fırsat bulunmaktadır. Bu tür bir işbirliği, yapay zekanın muhasebe konusundaki gelişimini önemli ölçüde artırabilir. Disiplin, yapay zeka gelişiminden en iyi şekilde faydalanabilecek muhasebe alanları hakkında en bilgili olanları yapay zeka uygulamaları ve teknolojileri hakkında en bilgili olanlarla bir araya getirerek sektör problemlerine uygulanabilecek çözümler üretmelidir (Baldwin, 2007: 78). Sonuç olarak, bir muhasebe firmasının bilgi işlem ve araştırma geliştirme, denetim, vergi, danışmanlık ve insan kaynakları dâhil olmak üzere tüm departmanlarındaki yönetim ekipleri, yapay zekanın mevcut güçlü yönlerini geliştirmek, yenilerini oluşturmak ve etkin yapay zeka araçlarını kullanmak için stratejiler geliştirmek için birlikte çalışmalıdır (Lin ve Hazelbaker, 2019:52).

Yapay Zeka, herhangi bir beceri seviyesindeki birçok işin yerini alacak bir teknoloji olarak görülmektedir. Muhasebe konusunda, Amerikan Yetkili Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) CEO'su Barry Melancon, muhasebe endüstrisinin teknolojideki değişikliklerden olumsuz olarak etkilenebileceği ve 1 milyondan fazla iş kaybına neden olabileceği konusunda endişe verici bir öngöründe bulunmuştur. Bu öngörünün gerçekliği zamanla ortaya çıkacaktır ancak kesin olan bir şey varsa o da muhasebecilerin bu teknolojiyi tıpkı bilgisayar ya da interneti benimsemek zorunda oldukları gibi benimsemek zorunda kalacaklarıdır (Wasny, 2019).

Yapay zeka teknolojisiyle birlikte muhasebecilerin yakın zamanda yerinden edileceğini düşünülmemekte ancak işlerinin çok daha kolaylaşacağı tahmin edilmektedir. Elli yıl kadar önce, muhasebeciler zamanlarının çoğunu aritmetik yaparak geçirmekteydi. Bu dönemde muhasebe eğitimi hata yapmadan toplamları hesaplamaya odaklandı. Elektronik finansal tablolara ulaşıldığında, aritmetik işlem yapma maliyetini önemli ölçüde düşürdü ve

müşterilerin karar vermesine olanak tanıdı. Elektronik tablolar gelmeden önce, muhasebecilere olan ihtiyacı azaltmak için bu kadar güçlü bir karar alma aracının gelmesi beklenemezdi (Macpherson, 2018:79).

Muhasebecilerin önümüzdeki dönemlerde günlük iş etkinlikleri için yapay zeka teknolojilerini nasıl uygulayacaklarını, örneğin iş akışlarını otomatikleştirme ve yeni veri türlerini yorumlama yeteneklerini geliştirmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Teknolojideki bu evrim, aynı zamanda, muhasebecileri “teknoloji meraklısı” olma yönünde teşvik edecektir. Aynı zamanda makineler tarafından erişilemeyecekleri öykü anlatımı, etkili iletişim ve ilişki kurma gibi özelliklerini geliştirmelerini sağlayacaktır (Wasny, 2019).

Sonuç

Teknolojideki yenilikler ve yapay zekanın kullanımındaki artış ve makro trendlerdeki gelişme, muhasebenin yeniden tasarlanarak şekillendirilmesi gereğini doğurmuştur. Bu sebeple muhasebe meslek örgütlerinin; meslek mensuplarının gelecekteki pozisyonlarını geliştirecek çalışmalar yapmaları ve düzenlemelerde bulunmaları gerekmektedir (Türker, 2018:230). Muhasebe endüstrisi gelişmektedir ve profesyonellerin bu değişikliklere adapte olmaları ve etkili bir şekilde nasıl tepki verebileceklerini anlamaları gerekir (Wasny, 2019). Muhasebe meslek mensuplarının “dijitalleşme” konusunda bir eğitim atağına geçmesi gerekmektedir. Bu eğitimler TÜRMOB çatısı altında, üniversitelerin desteğiyle “dijital muhasebe” alanında yapılmalıdır. Lisansüstü seviyede düşünülmesi gereken bu eğitim uluslararası standartlar vesilesiyle mali müşavirlerimizin bilgi birikimini yükselterek mesleğin gelecekteki saygınlığının artmasına ve danışmanlık hizmetlerindeki başarılarının yükselmesine vesile olacaktır (Yücel ve Adiloğlu, 2019:59).

Yapay zeka, işletmelerin sorunsuz çalışabilmesi için işlemlerin otomatikleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Gelişmiş ülkeler yapay zeka sistemini kullanarak iş alanında büyük ilerleme kaydetmektedir bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin de iş dünyasında başarılı olmak için yapay zeka sistemleri, örneğin; sinir ağı, bilgi tabanlı sistemler, veri madenciliği teknikleri ve uzman sistemi geliştirmeleri gerekmektedir. (Moudud-Ul-Huq, 2014:14).

Yapay zeka muhasebe mesleğinin geleceği için önemlidir ve bilgi sağlayıcılar ve risk değerlendiricileri olarak, muhasebecilerin, özellikle denetim ve güvence bağlamlarında, görevlerinin etkinliğini ve etkililiğini artırmak için yeni araçlara ihtiyaçları vardır (Baldwin, 2007: 78). Yapay zeka mükemmel bir teknoloji olduğundan çoğu zaman insanların yerini alan bilgisayarlar öngörülmektedir ancak coşku, yaratıcılık veya empati gibi muhasebecilik mesleğinin tüm temel yönleri olan tamamen insani becerilerin önemi hafife alınmamalıdır (Wasny, 2019). Muhasebecilerin bugün yaptığı görevlerin çoğunun bundan 10 ila 15 yıl sonrasında var olmayacağı düşünülmektedir. Bu, çok fazla muhasebecimiz olmayacağı anlamını taşımamaktadır çünkü kullanılan bu teknolojik araçlar muhasebecilerin müşterilere daha iyi hizmet vermelerini sağlayacak yeni fırsatlar oluşturmaktadır (Macpherson, 2018:79).

Yapay zeka muhasebe için gerçekten harika bir araç olsa da, bazı konularda dikkatli olunmalıdır. Öncelikle yapay zeka yaratıcı değildir (son zamanlarda bu tartışmaya açık olmasına rağmen); önceki verilerin kullanımı ile sınırlıdır, çok geniş bir deneyimler bağlamından yararlanamamaktadır ve sağduyu kullanmamaktadır, yani insan dokunuşundan yoksundur. Yapay zeka bazen arıza yapabilir ve yapmak için programlandığı şeyin tam tersini yapabilir. Ayrıca, yapay zekada hiçbir bilgi filtreleme yoktur. Bu tür bir teknoloji, işletmede kitlesel kar veya zarara neden olmak için kötüye de kullanılabilir. Son olarak; yapay zeka sistem güdümlü bir muhasebe yazılımını işlemek için bir uzmana ihtiyaç duyar (Moudud-Ul-Huq, 2014:15). Yapay zekanın muhasebede kullanımı getireceği büyük kolaylıklar ve faydaların yanı sıra sebep olacağı problemler ve riskler de göz önüne alınarak sistemli bir şekilde planlanmalıdır.

Kaynakça

Baldwin, A. A., Brown, C. E., & Trinkle, B. S. (2006). Opportunities for artificial intelligence development in the accounting domain: the case for auditing. *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, 14(3), 77–86. <https://doi.org/10.1002/isaf.277>

Finance Voices. (2018). Is Artificial Intelligence Set to Replace Accountants in the Future? <https://finance.toolbox.com/articles/is-artificial-intelligence-set-to-replace-accountants-in-the-future> (10.09.2019)

Lin, P., & Hazelbaker, T. (2019). Meeting the Challenge of Artificial Intelligence. *CPA Journal*, 89(6), 48–52. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=136901850&lang=tr&site=eds-live>.

Macpherson, S. (2018). How cheap prediction can change accounting: Artificial intelligence may be best understood as “cheap prediction”. And prediction is a useful input to decisions - but people will still be needed to make the decisions. *Acuity*, 5(5), 78–80. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=132831443&lang=tr&site=eds-live>.

Moudud-Ul-Huq, S. (2014). The Role of Artificial Intelligence in the Development of Accounting Systems: A Review. *IUP Journal of Accounting Research & Audit Practices*, 13(2), 7–19. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=96588530&lang=tr&site=eds-live>.

Sheedy, C. (2017). What CPAs need to do to survive the automation revolution. *Journal of Accountancy*. <https://www.journalofaccountancy.com/newsletters/2017/jun/survive-automation-revolution.html> (10.09.2019).

Tarmidi, M. B., Rozalan, A.H.A., Rasli, M.A.M., Roni, R.A. & Alizan, N.K.S. (2018). Artificial Intelligence Accounting System (ALIAS). *Global Business & Management Research*, 10(3), 1116–1119. Retrieved from

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=133618204&lang=tr&site=eds-live>.

Türker, M. (2018). Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış. *World of Accounting Science*, 20(1), 202–235. <https://doi.org/10.31460/mbdd.383319>.

Wasny, G. (2019). How artificial intelligence will change the way accountants work. <https://www.accountingtoday.com/author/garrett-wasny-ma-cmc-citp-fibp-at374>.

Yücel, G , Adiloğlu, B . (2019). Dijitalleşme - Yapay Zeka ve Muhasebe Beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* , (17) , 47-60. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/46942/589319>.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

RÝHANI JAŃGYRÝ, PATRIOTTYQ TÁRBIE BASTAÝY – MEKTEPKE DEINGI TÁRBIE ÚDERISINDE QOLDANÝ

Esenova Narima Boribaiqyzy

filologua gýlymdarynyń kandidaty, dotsent

«Mektepke deingi oqytý jáne tárbie» kafedrasynyń meńgerýshisi

Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti

narimae@mail.ru, +77017531351

Prezidenttiń «Bolashaqqa baǵdar: rýhanı jańǵyrý» dep atalıtyn maqalasyń áldeneshe ret oqyp, muqat tanyssyp shyqtym. Maǵan eń aldymen oı salǵany jáne unaǵany – maqaladaǵy «rýhanı jańǵyrý» degen sózdiń qoldanylýy boldy. Ádette, elimizde ekonomıkalyq jańǵyrý jıı aıtılady. Qazaqstan basshysynyń talaıda halyqqa arnaǵan Joldaýındaǵy úshinshi jańǵyrýda elimizdiń aldaǵy yaqytta qai baǵytta damýy jáne qandaı is-sharalardy júzege asyrýyz qajettigi jan-jaqty baǵdarlangany belgili. Elbasy maqalasynda elimiz turǵyndaryn rýhanı jańǵyrý arqyly bolashaqqa baǵdar jasaýǵa talpynýǵa baǵyt – baǵdar silteidi. Rýhanı jańǵyrý – elimiz úshin mańyzy zor úlken jańalyq.

Memleket basshysy Nursultan Nazarbaevtyń maqalasynda maǵan tereń oı salǵan taǵy bir másele – ulttyq sana týraly aıtılǵan asa mańyzdy oı-pikirler. Áli esimde, osydan biraz jyl burlın qazaqstandyq ult degen másele kóterilip, bul qazaqtyń barsha zıaly qaýymyn eleń etkizgen. Sótip, olar mundaı paymdaýdyń durys emestigin san márte dáleldep jatyp, aqyr sońy budan bas tartqanbyz. Mysaly, Elbasy óziniń osy maqalasynda ulttyq sana týraly aita kelip, «talaıdaǵy on jylda bizdiń ómir saltymyz: jumys, turmys, demalys, baspana, adamı qatynas tásilderi, qysqasy, barlyǵy túbegeili ózgeredi. Biz buǵan daıyn bolýymyz kerek» dep aldaǵy jyldardaǵy irgeli ózgeristerge árbir adamnyń daıyn bolýy qajettigin jan-jaqty túsindiridi.

Elimizdiń erteńi jas urpaq qolynda ekenin eskersek, jan-jaqty damyǵan tulǵa tárbieleý kezek kúttirmeitin másele. «Rýhanı jańǵyrý» baǵdarlamasyn, «Mańǵilik el» ulttyq ideiasyn qalyptastyruý úshin eń aldymen ulaǵatty tárbie men sapaly bilimniń qajettiligi anyq kórsetilgen. Mektep jasyna deingi balalarga tildiń qudiretin jáne onyń estetikalyq qundylyǵyn sezindirý maqsatyn kózdeıdi.

Qazaqtyń ulttyq mádenietiniń bir bóligi memlekettik tildi qurmetteý men maqtanysh etý sezimderin oıatý, salt-dástúrdi dáriptey arqyly patriotizmge tárbieleý maqsatynda «Ata-zanıym – aıbynym!» taqyrybyndaǵy Konstıtýtsıa kúnine arnalǵan erteńgilikteri, ata-analarga otbasy qundylyqtarynyń

maңызyn dáriptey maqsatynda «Otbasy – ómir ózegi» dóńgelek ústel, «Ultyq tárbie – jahandanýdyń algashqy qadamy» tárbielik máni joǵary sharalar ótti.

Qazirgi kezdegi kúrdeli máseleniń biri bolyp otyrǵan ana tili de bala úshin asyl qasiet ekenin uqtyrý barshamyzdyń mindetimiz.

Elbasy aitqan ana tilimiz Máńgilik eldiń máńgilik tiline analýy úshin birqatar maңызdy is-sharalardy júzege asyryp, sonyń naqty nátjesinen qorytyndy shyǵarýymyz qajet. Ásirese balabaqshadaǵy ótkiziletin tanymdyq, tárbielik sharalar tek ana tilinde ótkizilip, ana tilinde júzege asýy úshin aıqyn basymdyqty memlekettik tilge berýimiz kerek. Oǵan eń aldymen urpaqtyń qundy tárbiesi men sapaly bilimi jol ashady.

Sondyqtan da, tanymdyq sharalardyń barlyǵy osyǵan baǵyttalýy qajet. Tól tarihyмыzdyń aqtańdaq tustaryn balabaqsha tárbielenýshilerine jasyna sai túsindirip, boıyna sińirip otyrý qajet. Babalar erligin, dańqy isterin únemi nasıhattap otyrý qajet. Sondyqtan da tanymdyq sharalardyń barlyǵy osyǵan baǵyttalýy qajet dep oilaimyn.

Qazaq halqynyń ultyq tárbiesi – álemde teńdesi joq tárbie. Jalpy «ultyq» degen sózdiń astarynda elge – jerge, tilimizge, dinimizge degen qurmet jatyr. Al osy ultyq tárbieni bala boıyna sińirýde mektepke deingi mekemede atqarylatyn jumystyń orny erekshe. Bizdiń mektepke deingi uıymnyń da basty baǵyty – ultyq tárbie.

Tárbie alýdy sábi ana qursaǵynan bastasa, ony bilim teńiziniń balabaqsha atty kemesinde ultyq qundylyqtaryмыzben jetildirip, balabaqshada ultyq tárbie engizý arqyly biz ultjandy, parasatty urpaq tárbielep kelemiz.

«Elimizdiń, erteńi – búgingi jas urpaqtyń qolynda, al jas urpaqtyń taǵdyry – ustazdyń qolynda», – dep elbasymyz N.Á. Nazarbaev aitqandai, bilimdi, jan-jaqty qabiletti urpaq – ultymyzdyń baǵa jetpes qazynasy. Al, qazaq halqynyń ultyq tájiribeleri men taǵylymdarynyń mol qazynasy – halyqtyq pedagogıka. Búgingi bizdiń aldymызǵa qoıǵan basty mindet – balanyń ultyq sana-sezimin oıatyp, tárbielep qana qoımai, onyń boıyna halyqtyq pedagogıkany, ǵasyrlar boıy qalyptasqan til, din, tárbie, ultyq salt-dástúr, úlgi-ónegeni sińirtý, iaǵni tárbie berý men oqytý ádistemeleriniń túrlerin kúndelikti oqý qyzmetterinde jańa tehnolgiualar arqyly pıdalalaný. Sondyqtan da, halqymyzdyń urpaqtan urpaqqa jalǵasyp kele jatqan salt-dástúri men ádet-ǵuryptaryn qymbat qazyna retinde baǵalap, balabaqshadaǵy tárbie jumysyn keńinen uıymdastyra bilýimiz kerek.

Adam balasy dúniege kelgennen bastap, únemi salt-dástúr aiasynda ósedi. Sol sebepten «Saýle» bóbek jay» balabaqshasynda uıymdastyrylǵan tárbie jumystary osy negizge baǵyttalǵan. Top bólmelerine ultyq buryshtar uıymdastyryldy. Bala kúndelikti ultyq buryshtaǵy zattardy kóre otyryp, óz ultynyń ultyq jihazdaryna kózi qanyq bolady. Balabaqsha ishindegi josparlangan is-sharalargá únemi ultyq tárbie elementteri qosylyp, ultyq salt dástúr nasıhattalady. Ultyq tárbieniń ózi kúndelikti barlyq oqý qyzmetinde balanyń boıyna sińe bastady. Ol úshin biz balalargá salt-dástúrlerdı jai ǵana úretip qana qoımai, olardyń tárbielik túp-tamyryn, mánin, altyn dińgegin

Balanyń jas ereksheligine sai oqý qyzmetterinde áyız ádebieti úlgilerin paidalanamyz. Túrli tek qazaq ertegileri, jańyltpashtar, ónege ósieti bar maqal-mátelder, tyym sózder, jumbaqtardyń maǵynasy da ulttyq tárbie berýge baǵyttalýy tıs dep mindettelgen bolatyn. Kúndelikti oqý qyzmeti men balalardyń oqý qyzmeti men tárbiesin uymdastyrý tsiklogrammasynda da arnayı ulttyq tárbie bóligin qosyp jumystanyp kelemiz.

Otanshyldyq sezim – adamǵa tya bitken qasiet emes. Ol adamnyń sanaly ómirimen qabattas qalyptasatyn psihologualyq, saiası-áleymettik qubylys. Patriottyq sezim jalpy adam balasynyń eline, jerine, óz tili men mádenietine, ulttyq qundylyqtaryna jeke qatynasyn, ózindik baǵasyn túsiniyin, qýattap qoldaıyn paimdaıtyn sezim kórsetkishi bolyp tabylady.

Otansúgishtikke tárbieleý – balanyń óz Otanynda degen súispenhilik sezimin oıatyp, oǵan adal qyzmet jasaýǵa, ony qorǵaýǵa baıly; týǵan el tarihy jáne óz halqy men basqa da ulystardyń mádeni murasyn, salttary men dástúrlerin qasterleý qatynasyn qalyptastyrý.

Patriottyq tárbieniń mańyzdylyǵy olardyń quqyqtyq jáne áleymettik turǵydan qorǵalǵan tolyq kepildigimen azamattardyń quqyqtary men mindetterin qamtamasyz etetin konstitýtsualyq erkindik, ekonomikalıyq damyǵan, áleymettik turaqty órkenietti, demokratualyq memleket qurý boıynsha bolyp jatqan protsester birneshe mańyzdy sapaly jańa mindetterdi joǵarylatqan jaǵdaıda ósedi.

Azamattyq – patriottyq, quqyqtyq jáne polimádeniettik tárbie ǵymanizmge, qazaq halqynyń tarihy men saltyn, tilin súy jáne qurmetteýge, onyń tańdaıly dástúrlerin saқтаýǵa jáne ony damytýǵa, Qazaqstannyń basqa halyqtarynyń mádenietin zertteý jáne ıgerýge negizdelgen azamattyq ustanymdy jáne patriottyq sanany, quqyqtyq jáne polimádenietti, qalyptasqan ulttyq ózindik sanany, ult aralyq mádeni qarym-qatynasty, áleymettik jáne dini tózimdilikti qalyptastyrýy tıs. Qazirgi jaǵdaıda tárbielenýshilerdiń quqyqtyq sanasyn, olardyń balalar men jastar ortasynda quqyq buzýshylarǵa qarsy turýǵa daiyndyǵyn qalyptastyrý asa mańyzdy másele. Balalar men jastardyń azamattyq patriottyq, quqyqtyq mádenietiniń áleymettik mártebesin kóterý ári azamattyq patriottyq, quqyqtyq tárbie boıynsha ǵylymı negizdelgen saiasat júrgizý; bilim berý uymdarynda azamattyq quqyqtyq, patriottyq tárbie berýde mazmuny men ádis tásilder men oqý tárbie qurylymynyń ózara is áreketteitik negizinde deńgeiin kóterý; Respýblikanyń áleymettik-ekonomikalıyq damýyn jedeldetýge, qoǵamnyń saiası jáne rýhanı ómiri salasyndaǵy mindetterdi qaita jańartýǵa baǵyttalǵan idealıyq – tárbie jumystary memlekettiń strategualyq baǵdarymen anyqtaldy. Elimizdiń táyelsizdik alyp, egemendikke jetýi qazaq halqynyń jáne Respýblikada turatyn basqa da halyqtardyń ulttyq dúnie tanymynyń ósýine jaǵdai jasady.

Rýhanılyq, adamgershilik, toleranttylyq bazasynda áleymettik qatynastar udary óndirisiniń mobilızatsua resýrsy retinde taralýdyń kóbeıyi patriotizmge degen kezqarastyń sońǵy kezderi áleymettik damýdyń

maңызdy qundylyғы retinde tabady. Patriottyq tárbieni anyqtatyn printsıpter qataryna tómendegilerdi jatqyzýǵa bolady:

- adamnyń patriottyq sanasynyń áleymettik-mádeni determinatsıyası;
- onyń minez-qulqynyń áleymettik qundylyq janamalylyǵy;
- urpaqaralyq rýhani qundylyq sabaqtastyǵy;
- toleranttylyq;
- áleymettik uqsastylyq;
- otanyn qorǵaǵa daryndyǵy.

Patriottyq tárbie – bul azamattarda joǵarǵy patriottyq sanany qalyptastyry, Otanǵa degen berilgendik sezimi men azamattyq paryzyn oryndaǵa daryndyǵy jáne Otan múddelerin qorǵadaǵy konstıtıtsıalyq mindetteri arqyly atqarýshy bılik júesiniń, saıası partıalardyń, qoǵamdyq birlestikterdiń, oqy oryndarymen ǵylymı ujymdar, kópjosparly, júeli oryndaǵa bolatyn maqsatty jáne úlestirilgen qyzmeti.

Bala tárbiesine halqymyz asa zor kónil bólgen. Bolashaqta ózine senimdi ári bilimdi de tárbie azamat qalyptasýy úshin balalardy kishkene kúنینen tek jaqsylyqqa tárbielep, otansúgishtik pen ultjandylyqqa baýlyymyz kerek.

Qazirgi tańda balalardy otansúgishtikke tárbieley máselesi kókeıtesti máseleleriniń bolyp turǵany barshamyzǵa málim. Sonymen qatar osy másele áleymettik ońaltý úderisinde, tulǵanyń áleymettik ortada óz ornyn tabý jáne ómir jolyn tańdaıda jańa sıpatqa ie bolyp, óziniń sheshý joldaryn tabý úshin jańa ádisterdi tańdaıda túra ákeledi. Tulǵanyń adamgershilik qasıetteri mektepke deingi jasta qalyptasa bastady. Osyǵan baıanysty qazirgi bilim berý mekemeде jumys istetin mamandar balalardy tárbieleyde azamattyq sezimge, óz Otanyn maqtan tutý sezimin qalyptastyry mindetteri qoıylady. Atalmysh mindetterdi sheshý úshin mektepke deingi jastaǵy balalarda azamattyq – otansúgishtik qasıetterin qalyptastyryǵa baǵyttalǵan tiimdi pedagogıkalyq júeni qurý maqsatyn qoıy qajet.

Biraq balalardy azamattyq – otansúgishtik tárbieley boıynsha jumystardy tiimdi uymdastyryda kedergi jasatyn birqatar problemalar oryn alyp jatyr, olardyń ishinde:

- oqytý úderisiniń jetkiliksiz baǵdarlamalyq – ádistemelik qamtylyǵy;
- qazirgi yaqytqa dein saqtalǵan bilim berý mekemeniń materialdyq-tehnıkalyq bazasynyń tolyq qamtylmaýy jáne t.b.

Ádistemelik ádebietterde kóbinese otansúgishtikke tárbieley másesiniń naqty jumys túrlerindegi tek jeke jaqtary ashylp, osy máseleńiń barlyq jaqtaryn kórsetetin júesi qalyptasqan joq.

«Otandy súy otbasynan bastalady» otansúgishtik qasıetti qalyptastyryda otbasy tárbiesiniń maңызy zor. Balanyń óziniń tiline, dińine, ultyna degen súispenhilik ákeniń kózqarasymen, anasynyń sútimen beriledi. Bala

týǵannan óziniń tilinde áldilegen án tyńdasa, tili shyqqannan maqal-mátelder estip ósse balanyń patriottıq sezimi oıanbaǵanda qaitedi. Ár dáýirdiń tarihi kezeńderinde Otansúgishtikke tárbieleýdiń ózindik múddeleri bolady. Ol eń aldymen, «ultjandylyq», «otansúgishtik», «patriotizm » úǵymdary ómir súrip zamannyń nanym-seniminen týyndady. Elimiz egemendik alǵannan beri jas urpaq tárbiesiniń temir qazyǵy – qazaqstandyq – patriotizm bolyp tabylady. «Qazaqstandyq – patriotizm» úǵymy bizdiń táýelsizdigimizben qosa týǵan jańa sóz bolyp, elimizdegi saıası-áleymettik ahýaldyń ereksheligin bildiredi.

«Otansyz adam bolmas, ormansyz bulbul bolmas» degen halyq naqlyly teginnen aıtyla salmaǵan. Ótkeni, Otan degen kúeli úǵymdy túsiný ár adamnyń týǵan jerinen, óz eline degen súıspenshiliginen bastaı alady. Otansúgishtik pen patriotizmdar bir-birimen egiz úǵymdar. Urpaq tárbiesi qashannan óz mánin biik ustady. Sondyqtan qai zaman, qai qoǵamda bolsyn adamzat balasy jas urpaq tárbiesine zor mán bergen [1]. Órkeniet jolynda alǵa umtylǵan ult, eń aldymen, keleshek urpaqqa oqý-bilim jáne tárbie berý isin durys jolǵa qoiıy tis. Ulttyń ǵana emes, ár januanıyń búgini de, bolashaǵy da tárbieli urpaqqa balanasty. Tolyq jetilip qalyptasqan ulttyń sana – qabiletinde, túsinik – talǵamynda, minez-qulqynda ózine tán erekshelik mentaliteti bolatynyn ǵylym dáleldegen.

Qazirgi tańda qoǵamdy qaita qalyptastyryń kezeńinde halqymyzdyń eń úzdik rýhanı dástúrlerine bet burı qajettiligi oryn alyp otyr. Olardyń qataryna týystyq, Otan máńgilik túbegeli úǵymdar jatady. Mektepke deingi jastan bastap balalardyń joǵary rýhanı jáne moraldyq-psihologualyq qasietterin tárbieleý kerek, olardyń ishinde otansúgishtik erekshe oryn alady.

Otansúgishtik úǵymy jan-jaqty. Munda basym oryndy Otanǵa degen súıspenshilik alady. «Otan» úǵymyna ómir súrı jaǵday kiredi, atap ketkende aımaq, klimat, tabıǵat, qoǵamdyq ómirdiń uıymdastyrylyı, til jáne turmys erekshelikteri degen úǵymdardan quralady. Patriot bolı – ózin Otannyń ajyramas bóligi retinde sezini. Osy kúrdeli sezim balalayq shaqta qorshaǵan orta álemine degen qundylyǵyn baǵalay negizderin qalay arqyly qalyptasady.

Ár mektepke deingi mekemede otansúgishtikke tárbieleý kelesi baǵyttarda júzege asyrylady: rýhanı-adamgershilik, áleymettik, estetikalyq, ólketanı, eńbek, intellektýaldyq, otbasylarmen birge jumys isteı.[2]

Osy jumysty júzege asyryń úshin otansúgishtikke tárbieleý baǵdarlamasy sheńberinde júeli jumysty tárbieshi ata-analarmen birge uıymdastyryı qajet. Osyǵan orai kelesi mindetter keshenin oryndaı kerek:

- balalardy óz otbasyn, balabaqshany, kósheni, qalany súıge, tabıǵatty aialayǵa tárbieleı;
- balalardy memlekettik ráimizdermen tanystyryı (eltańba, tý, ánurán);
- eliniń, halqynyń, qalasynyń jetistikterin maqtan tutı, jaıapkershilik sezimin damytı;

- basqa ult ókilderin syıaý, olardıń dástúrlerin dáriptey sezimin qalyptastyry;
- eńbekti qurmetteýge tárbielý;
- ulttyq qolóner sheberligin bilýge qyzyǵyshylyqty qalyptastyry;
- adam quqyqtary jónindegi alǵashqy bilimderin keńitý;

Qazaqstannyn qalalary týraly bilimderin tereńdetý.

Osy mindetterdiń barlyǵy balalarmen qarym-qatynas túrlerinde sheshiledi, iaǵnı oyndar, eńbek etý, turmystyq jaǵdaıattar kezinde.

Balalardy otansúgishtikke tárbielý qoǵamnyn qazirgi damý kezeńinde mektepke deiingi bilim berý mekemelerin Otanǵa degen súıspenshilik sezimin, Otannyn tarihi-mádeniet rýhanı murasyna taný qyzyǵyshylyǵyn damytýǵa mindetteidi. Óz tarihyn bilmegen, bolashaǵy joq adam, degendei, óz shyǵý tegin, halqynyn dástúrin bilmegen adamdy otbasyn, elin, halqyn súietindei, basqa halyqtardy qurmetteitindei tárbielýge bolmaidy.

Azamattyqty tárbielý onyn kishi eline degen qurmetteýden bastalady. Mektepke deiingi jastaǵy bala otansúgishtikke joldy týystarǵa, amalasy, balabaqshaǵa, qalasynda degen sezimderi arqyly bastaıdy. Búldirshin ózin el azamaty retinde seziny úshin amalasyndaǵy jaqsy úlgilerdi kory kerek. Osyǵan oraı balabaqshadan bastap memlekettik ramizderge, halyqtyq salt-dástúrlerge kózqarasy qalyptasady. Árne osy máseleni sheshyde halyq ertegileri ózini ornyn alady. Búldirshin ertegilerdi keıipkerlerin ulgi retinde qabyldap, óz júreginen ótkizip, emotsua arqyly sezimin bildiredi. Nátjesinde olar ózderin keıipkerge uqsatyp, búldirshin jasyndan bastap adamgershilikke, otansúgishtikke, ádeptilikke baǵyttalyp, balalar ózderi jaqsy qasietterge tartylady.

Qazaq halqynyn erekshe óz ertegiler álemi qalyptasqan. K.D. Ýshinskudiń pikiri boıynsha: «...tárbiel álsiz bolmaıymyn dese, halyqtyq bolý kerek». K.D. Ýshinski pedagogıkaǵa «halyqtyq pedagogıka» uǵymyn engizgen. Zertteýshiniń pikiri boıynsha, halyqtyq salt-dástúrlerge úretý, folklor arqyly halyqtnı jany bilýge, rýhanı baılyq qundylyqtardy baǵalaıyn koryge bolady.

Mektepke deiingi bilim berý mekemelerde keńinen halyq aıyz ádebietiniń materialdary qoldanylady. Biraq osy ádisti bir júege keltirilgen jón. Mysaly, maqal-mátelderdi jaı jattaıymen qatar olardy túsindirip, belgili jaǵdaıda oryndy bolıyn kórsetý kerek.

Búldirshinderdi otansúgishtikke tárbielýde ólketanı negizderin qoldanıǵa bolady. Balalar arasynda «Meniń kóshem», «Meniń qalam» atty kórkem sýret kórmesin uıymdastyryǵa bolady. Osynda jiberiletin bir qatelik balalardyń jumystaryn iirikteýge bolmaidy, sebebi balanyń sýreti onyn ishki sezimin bildiredi [3].

Mektepke deiingi bilim berý mekemelerde ret-retimen, júeli túrde uıymdastyrylǵan jumys nátjesinde búldirshinderdi bolashaqta

jaýapkershiligi joǵary, belsendi azamattyq ustanymy bar, týǵan ólkesine qatystyǵyn sezinetin, halqyn, Otanyń, otbasyn, súetin, óz azamattyq paryzyn árdaiym óteýge daiyn bolatyn tulǵa retinde tárbieleýge ákeledi [4].

Sonymen, qorytyndylai kele, Otannýn gúldenýine jáne ony qorǵaýǵa degen patriottyq sezim adam júreginde ómir súrgen, ómir súre bermek. Biraq patriottyq sezim adamda ózinen ózi, ne bolmasa tya paıda bolmaidy. Ol erte jastan adamǵa áser etetin, uzaq maqsatty túrde baǵyttalǵan tárbieniń qorytyndysy. Patriotizm ortanyń, otbasyndaǵy tárbieniń, mekteptiń, mektepke deingi mekemeniń jáne túrli koǵamdyq oi-pikirlerdiń áser etýimen qalyptasady. «Patriotizm, – deidi ultymyzdyn batyry B.Momysuly, – Otanǵa, memleketke degen súiispenshilik, jeke adamnyń aman-saýlyǵy, qoǵamdyq, memlekettik kaýipsizdikke tikelei bailanystylyǵyn sezinyń, óziniń memleketke táyeldi ekenin moyndaý, iaǵni patriotizm degenimiz – memleket degen uǵymdy, onyń jeke adammen barlyq jaǵynan ótkeni men búgingi kúni jáne bolashaǵymen qarym-qatynasyn bildiredi». Qazaq halqynyń ótkeni men búginin tarazyǵa sala otyryp, kelesheǵine otanshyldyq týyn arqaý etken asqaq, jany taza jas urpaqty tárbieleý men qasietti Otannýn qadirin uǵyndyrý, ar, namys, ojdand sózderin ult, atameken, halyq suaqty kueli túsiniqtermen bailanystyrý arqyly bolashaqqa baǵyt silteý árbir pedagogtiń mindetti.

Paidalanylǵan ádebietter tizimi:

1. Novitskaia, M.Í. Nasledie. Patrioticheskoe vospitanie v detskom sadý./M.Í. Novitskaia. - M.: Linka – Press, 2003. - 200 b.
2. Ábentaev S. Tárbie teoriasy men ádistemesi. Oqý quraly. Almaty, «Daryn». 2004
3. Sátirqyzy G. Otansúgishtik qasiet tálim-tárbie men úlgi-ónege arqyly qalyptasady. - Egemendi Qazaqstan. - 2006 - 15 jeltoqsan. - 4 6.
4. Áshimov B.T. Jastardy patriotizmge tárbieleýdegi elimizdegi buqaralyq aqparat quraldarynyń róli. - Alǵashky áskerı daiyndyq. - 2006, - №5. – 14

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

NURLY BOLASHAQTYŇ DAŇGYL JOLYNDAGY

BILIMDI JASTAR

Sanai Gaýhar Eralieva

pedagogika gylymdarynyň kandidaty, dotsent

«Aleýmettik pedagogika jáne ózin-ózi taný» kafedrasynyň

Meńgerýshisi Taraz memlekettik pedagogikalyq ýniversiteti

g.sanai1975@mail.ru, +77477687704

Búgingi jas bolashaq Qazaqstannyň jandy beinesi. Jastardy bilim jolyna salyp, túzý joldan tadyрмаi, sanağa sáýle shashar oqý bilimniň tizginin ustatý memleket pen qoǵamnyň mindeti sanalady. Qandai myqty memleket bolmasyn jastardyň bilimi men oqý-aǵartý isine kóp kóruil bóledi. Keleshektiń irgetasyn qalaý úshin, eń aldymen sol eldiń jastarynyň sanaly urpaq bolyp jetilýine kúsh salý kerek. Qazirgi tańda Elbasymyz dál osy baǵytta kóptegen jumystar atqarýda. Árbir jastyń alańsyz, bilim nárimen sýsyndaýyna barynsha jaǵdai jasalgan. Nurly bolashaqtyń dańgyly jolynda shabysy qatty tulpardai jútkigen Qazaqstannyň jastary tekti ulttyń urpaqtary ekenine keler kún men atqan tań birden-bir kýágeri bolmaq.

Ult bolyp uysyp, el bolyp eńsemizdi kótergen kezeńde qolǵa alar isimizdiń biri – urpaq tárbiesi boldy. Halqymyzdyń bolashaǵy – búgingi urpaǵy. Búgingi tańda memleketimiz óz táýelsizdigin alyp, óziniń derbes memlekettiligini qalyptastyrdy.

Bolashaq memleketimiz urpaqqa degen sabaqtastyqtan týndaıtyn dúnie bolǵandyqtan, ár halyqtyń bolashaǵy jastaryna táýeldi ekeni daýsyz másele. Eger búgin jastar óz halqynyń rýhymen tárbielenip óspese, onda eldiń keleshegi bulýńgyr bolmaq. Oıtkeni, ulttyń barsha murasy jastarǵa amanat etiledi. Al, jastar ony saqtamasa jáne ózinen keingilerge tapsyryp ketpese, birtindep ulttyń ataýy da óship joǵalmaq.

Búgingi jastardyń qoǵamdyq ómirден esh ýaqyt qol úzbei, óz elin súiýge, salt-dástúr men ádet-ǵurpyn bilýge tárbielýge búgingi pedagogika gylymdarynyń aldynda turǵan zor mindetterdiń biri. Qai ǵasyrda bolsyn ult ómirin órkendetyshi sanaly da salaýatty, ultjandy, rýhy biik parasatty urpaqty tárbielý – qoǵam aldyndaǵy basty mindetterdiń biri. Sonymen qatar, óz eliniń rámisderin, Ata zańyn bilýge, ári qurmetteýge árbir azamat mindetti. «Búgingi óskeleń urpaq naǵyz bilimdi, jan-jaqty damyǵan, birneshe tildi meńgergen, naǵyz óz elin súetin, ult jandy azamat bolýy kerek», – dep atap ótti el Prezidenti N.Á. Nazarbaev.

Kez kelgen ultty qalyptastyratyn orta – onyń ulttyq mektebi. Sondyqtan, qazaq mektebiniń taǵdyry – el taǵdyry. Ultymyzdyń bolashaǵyn oilaǵan alashtyń ardaqtylary muny árqashan eskerip otyrǵan. Qazaq halqynyń uly perzentini Mustafa Shoqai «Ulttyń mádenietten jurdai rýhpen tárbielengen

urpaqтан halqymyzdyń qajeti men múddesin jaqtaıtyn paidaly azamat shyqpaıdy»-dep, ult bolashaǵyn ulttyq mektepte, ulttyq rýhta tárbieleý kerektegin kórsetken.

Qazaqstannyń áleymettik jańǵyrýy: Jalpyǵa ortaқ eńbek qoǵamyna qaraı – 20 qadam Egemen elimiz demokratıa jolyмен alǵa júrip, áлемде ózine laıyqty orın alý úshin eńbektenip keledi. Búginde jastar qoǵamnyń qozǵaıshy kúshi retinde ozyq ideıalармен qarýlanyp, elimizdiń damyp, órkendeııne laıyqty úles qosyp keledi. Bolashaqta el tizginin ustaityn, elimizdiń álemdik deńgeıdegi básikege qabiletti, ekonomıkasy damyǵan, órkeniet kóshinen laıyq orın alatyn, elimizdiń qarqyнды damýyna ózindik úles qosatyn qoǵamnyń negizgi belsendi kúshi jastar ekeni sózsiz. Elimizdiń erтеńi, мемлекетимизdiń bolashaǵy. Búgingi jas – erтеńgi el tizginin ustaityn el aǵasy. Búgingi aldyńǵy tolqyn aǵa býynnyń ornyn basar, izin jalǵastырar artyнда ósip kele jatqan jastar ekeni daısysz. Elimizdiń endigi damýy мен órkendeıi, keleshegi jastarǵa tikelei baılanysty. Ári bilimdi, básikege barynsha qabiletti, sonymen qatar deni saı ıaǵni salaıatty ómir saltyn ustanýy alǵy shart bolyp tabylady. Uly Maǵjan Jumabaev aıtqанда, «Arystandaı aıbatty, jolbarystaı qairatty, qyrandaı kúshti qyraǵy – Men jastarǵa senemin» degendei, búgingi qoǵam, qazirgi naryq básike zamanyn talap etip otyr. Júrekterinde jalyny, boılarynan kúshteri bar jırma birinshi ǵasyrдыń jastary kúndelikti ózgerip jatqan ómirge, qubylystar мен jańalyqtarǵa shoshyp qaramaı, batystyń qıturqy ómirine elikteмеi, «jaqsydan úrenip, jamannan jrenip» jatsa, bul keremet bolar edi.

Мемлекет basshysy N.Nazarbaevtyń «Elimizdiń keleshegi jastardyń qolyнда» degen sózi jastарymызǵa qандаı jaıapkershilik júktep otyrǵанын aıqын kórsetedi. El erтеńi – búgingi urpaq ekenin únemi jadyнда saqtaityn jastar Prezidentimizdiń baǵyt-baǵdar bergen sara jolyмен ilgeri basyp keledi. Jas urpaqty talapty da tapqyr, talǵampaz da tereń oily, tózimdi de tabandy etip tárbieleý – bizdiń basty maqsatymыз.

Qaı мемлекетtiń bolsyn erтеńi – bilimdi jastardyń qolyнда ekeni daısysz. Sondyqtan, ата-babamыз «Bulaq kórseń kózin ash» dep, tegin aıtpasa kerek.

Qazirgi tańda jastardy bilimge baǵyttaı asa mańyzdy másele bolyp otyr. Elbasy: «Qazaqstannyń bolashaǵy búgingi jastar. Sizder olarǵa qalaı bilim berseńizder, Qazaqstan sol deńgeıde bolady» dep, óziniń Nazarbaev Ýniversitetindegi «Qazaqstan bilim qoǵamy jolyнда» atty interaktivti dárisinde aıtqan bolatyn.

Táyelsiz мемлекетимизде jastarǵa bilim мен tárbie берý, olарды barynsha áleymettik turǵyда qoldaı, el kelesheгine óz úlesin qosatyn azamat болyp qalyptasýyna барлық jaǵдаı qarастырылған. Sondyqtan, jastарymыз Tek qana «Alǵa!» degen urandy tý etip alǵa ǵana umtyly kerek.

Qazirgi jahandaný zamanyнда Qazaqstan Respýblikasy – jastardyń bilim мен biliktilikke talpynyp árekettenýin, eńbektenip ósýin talap etip otyr. Osy tusta Elbasynyń myna bir sózin aıta ketýdiń ornы erekshe: «Elińniń uly bolsań, elińe janyń ashysa, azamattyq namysyń bolsa, qazaqtyń мемлекетin

nyǵaıtyp, kórkeıı jolynda terińdi tógip eńbek et. Jerdiń de, eldiń de iesi ekenińdi umytpa».

«Biliksiz qalar jyraqta, bilimdi jeter muratqa» degen ósietpen bastalǵan pikirsayısta el Prezidenti «Bul zaman – bilekke senetin emes, bilimge senetin zaman» dep aıtýy tegin emes.

Prezidentiń sáyirde ótken Qazaqstan halqy assambleiasynyń otyrysynda qoıǵan «jastardyń rólin arttyrý» týraly tapsyrmasy aıasynda 2020 jylǵa deingi «Jastar saıasaty tuıyrymdamasy» bekitiletindigi bárimizge málim. Sondai-aq, Nursultan Nazarbaev memlekettik jastar saıasatyn rettetin, qazirgi zaman talabyna jaıap beretin jańa zańnama qajettigin atap kórsetken bolatyn. Qazirgi tańda, bul baǵyttar boıynsha birshama jumystar atqarylýda

Elimizdiń bolashaǵy jastardyń eńbekqorlyǵyna, talap-tilegine, arman-muratyna bılanysty. Olar ata-babalarymyzdan mura bolyp kele jatqan qundylyqtarymyzdy, tarihu dástúrlerimizdi jańǵyrtyp, ony alǵa ilgeriletip qana qoımai, ekonomikasyn, ǵylymyn da damytýǵa, jigerlene el úshin eńbektenýge mindetti. Endeshe jastar eńbek jolyna túskende ǵana memleketti damytýǵa úles qosa alady. Otansúgish, patriot memleket jastary bolmaǵan eldiń bolashaǵy bulyńǵyr.

Búgingi jastar – memleketimizdiń erteńin oilatyn, el tutqasyn ustaz azamattar. Bul uly sózdi Elbasy eshqashan esten shyǵarǵan emes. Memleket basshysy jastar úshin qazirgi tańda jan-jaqty jaǵdai jasap, úlken múmkindikter týǵyzyp otyr. Eń aldymen, bul degen jastarymyzdy paidaly eńbekpen qamtý, el erteńi úshin mańyzdy isterge jeteley. Keńes Odaǵy tusynda dúrkirep aty shyqqan stýdenttik qurylys otrıadtary búginde qatadan jandany, jazǵy demalys ýaqytynda stýdent jastar úshin stýdenttik jáne eńbek otrıadtary qurylyp, jastarymyz barlyq salalarda bilek sybana qajyrlı eńbek úlgisin kórsetýde.

Jaqynda el Úkimeti qaýly shyǵardy, soǵan saıkes, Jastar saıasaty komiteti ómirge joldama alyp otyr. Iaǵnu, Bilim jáne ǵylym ministrligindegi departament ornyna komitet qurylady. Osyǵan orai búkil oblystarda basqarmalar ashylady. Ol komitetke Memleket basshysynyń Jarlyǵymen qosymsha 38 shtat birligi bólindi. Osylaısha memlekettik jastar saıasaty kúsheıtilyde.

Mine, mundaı baǵyttarǵa Prezidentimiz «Qazaqstannyń áleymettik jańǵyrýy: Jalpyǵa Ortaq Eńbek Qoǵamyna qarai 20 qadam» aty baǵdarlamalyq maqalasyndaǵy tapsyrmalar arqyly qol jetkize alamyz. Elbasynyń bul baǵdarlamalyq maqalasy Qazaqstandyq jastarǵa ál-áyqatqa ómirdiń jańa sapasyna qol jetkizýin qamatamasyz ete alatyn «Jalpyǵa Ortaq Eńbek Qoǵamy» ideiasyn tanyamal etýge jáne ilgeriletýge yqpal etedi. Mundaǵy arıylǵan keń aýqymdy jańǵyrtýdy júzege asyrý úshin jastardyń áleymettendirili, ony innovatsıalyq ekonomıkany turǵyzý jáne nyǵaıtýǵa, demokratiıany damytýǵa tartý óte mańyzdy. Óitkeni álem daǵdarysty bastan keshýde. Tıisinshe, qoǵamda óte kóp qynshylyqtar tıyn-daýda. Bizdiń memlekettiń mindeti – eńbek birinshi orynǵa qoıylatyn qoǵamǵa kelý.

Qazirgi tańda, Elbasynyń tapsyrmasyna saıkes aýyl jastaryn qoldaýǵa baǵyttalǵan «Aýyl jastary» baǵdarlamasy negizinde «Diplommen aýylǵa» jobasy júzege asyrylyp keledi. Jastar aýdan ekonomikasynyń qai salasynda da nátijseli eńbek etip júr. Dálirek aıtsaq, aýdanda aýyl sharýashylyǵy salasynda, ásirese mal sharýashylyǵynda da iskerligimen tanylyp keledi.

Prezident Nursultan Nazarbaevtyń bıylǵy «Qazaqstan-2050» strategiasy qalyptasqan memlekettiń jańa saıası baǵyty» atty Qazaqstan halqyna Joldaýynyń – ótkendi saralai otyryp, Qazaqstan jastary úshin, aldaǵy yaqytta atqaratyn mindetterdi belgilep berdi. Sondai-aq, el damýynyń jańa kezeńi men táyelsizdiktıń úshinshi onjyldyǵyna bet burǵan tusta qoǵamdaǵy eń iri áleymettik top – jastarǵa degen Prezidenttiń senimi men qamqorlyǵy olardyń bilim men ǵylymǵa degen qushtarlyǵyn odan ári kúsheitti. Osy tusta Memleket basshysynyń Joldaýynan mynadaı ulaǵatty sózderin aıtǵa bolady: «Básekege qabiletti damyǵan memleket bolý úshin biz saýattylyǵy joǵary elge ainalyymyz kerek. Qazirgi álemde jaı ǵana jappaı saýattylyq jetkiliksiz bolyp qalǵaly qashan. Bizdiń azamattarymyz únemi eń ozyq jabdyqtarmen jáne eń zamanaýı óndiristerde jumys jasaý mashyǵyn meńgerýge daıyn bolýǵa tiis. Sondai-aq balalarymyzdyń, jalpy barlyq jetkinshek urpaqtyń fúnksionaldyq saýattylyǵyna da zor kónil bólý qajet. Balalarymyz qazirgi zamanga beıimdelgen bolýy úshin bul asa mańyzdy. Jastar jańa baǵyttıń qozǵaıshy kúshine ainalǵa tiis. Memleket bolashaq jastardyń oqylary men ósip-ónýleri úshin barlyq jaǵdaıdy jasaýda. Elbasynyń bul sózderi bilim berý salасыnyń ár bir qyzmetkerine jol kórsetýshi bolyp tabylatyny anyq. Bizdiń jumysymyzdyń basty nátijsesi – jas túlekti tárbielep, bilimdi, sapaly, sanaly azamat retinde qalyptastyry bolyp tabylmaq.

Sóz sońynda aıtarym, qazirgi kezde «Jastar – elimizdiń bolashaǵy» degen qanatty sózdi jii aıtamyz. Al, sol jastardyń bolashaǵy, Otanymyzdyń erteńgi taǵdyry ózimizdiń búgingi qyzmetimizdi qalai atqaryp júrgenimizge tikelei baılanysty. Endeshe myna ótip jatqan jahandaný, ǵalamdaný úrdisterine jutylıp, ult retinde joılyp ketpeik desek ulymyzdy rýhty, qyzymyzdy ǵurypty etip, qazaq ómirine jaqyndatyp tárbieliek degim keledi.

Pardalanǵan ádebietter tizimi

1. Arinova B.A., Gaibullayeva S.S. Humane feature of spiritual-moral values in the works of Kazakh enlighteners. Materials of the XII international scientific and practical conference. «Science without borders - 2016». March 30-April 7, 2016. Volume 11 Pedagogical sciences. Physical culture and sport. Science and Education LTD 2016. – p – 45-48
2. Muqajanova R.A., Omarova G.A. «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilim berý baǵdarlamasy. Úshinshi bazalyq deńgeı. – Almaty, «Bóbek» UǴPBBSO, 2014
3. Nysanbaev A.N., Soloveva G.G. Izmenımsıa vmeste s detmı (filosofskoe obosnovanie predmeta «Samopoznanıe»). – Almaty: Kompıýterno-ızzdatelskuı tsentr instıtıta filosofıı ı politologıı MON RK. 2002

The Role of Socialization in a Foreign Language Environment

Seidaliyeva G.SH., Alymbayeva S.

Candidate of pedagogical sciences. Seidaliyeva G.SH., Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan, seydalieva1964@mail.ru

Candidate of social sciences. Alymbayeva S. Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan, bapanova@inbox.ru

Abstract

Relevance of the presented theme is that modern society in its development is at the stage of multiculturalism, which is the result of progressive intercultural contacts between different societies. That is why socialization plays a key role in the foreign-language environment. The purpose of the presentation is to study socialization as an integral part of the foreign language environment and the key moment of a multicultural society. The objectives of this study are: to study the term "socialization", to identify problems associated with socialization, to consider language barriers as one of the complexity of socialization, and to propose ways to minimize language barriers in the globalization processes. Socialization plays an important role in each state, as it is it that determines the patterns of behavior and adherence to them, social values and beliefs of society. Socialization is an integral part of any society, because it is only through understanding cultural values, traditional foundations, linguistic peculiarities of foreign-language culture that one's own culture is better and more easily perceived. A very important period in the process of formation of socialization is childhood and adolescence, as the influence of the family, education and upbringing systems, the media in this period is particularly active. In this regard, the importance of the professional approach of teachers to the education of schoolchildren and students was emphasized in order to show interest in the study of foreign-language culture, the desire to learn and expand the horizons of knowledge in the field of cultural studies, ethnography, linguistics and history. Only through the right pedagogical approach can the right goal of learning a language through history and culture be achieved.

Keywords: Society; Socialization; Language; Value; Globalization

Роль социализации в иноязычной языковой среде

Аннотация

Актуальность представленной темы заключается в том, что современное общество в своём развитии находится на стадии мультикультурализации, являющейся результатом прогрессирующих межкультурных контактов между различными обществами. Именно

поэтому социализация играет ключевую роль в иноязычной среде. Цель представленного сообщения заключается в изучении социализации как неотъемлемой части иноязычной языковой среды и ключевого момента мультикультурного общества. Задачами данного исследования являются : изучение термина «социализация», определение проблем, связанных с социализацией; рассмотрение языковых барьеров, как одной из сложности социализации; предложение способов минимизации языковых барьеров в процессах глобализации. Социализация играет важную роль в каждом государстве, поскольку именно она определяет образцы поведения и следование им, социальные ценности и убеждения общества. Социализация является неотъемлемой частью любого общества, так как лишь через понимание культурных ценностей, традиционных основ, языковых особенностей иноязычной культуры лучше и легче воспринимается своя культура. Очень важным периодом процесса формирования социализации является детство и юность, поскольку влияние семьи, систем образования и воспитания, средств массовой информации в данный период особенно активно. В этой связи подчеркнута важность профессионального подхода педагогов к обучению школьников и студентов для проявления интереса к изучению иноязычной культуры, к тяге узнавать и расширять кругозор знаний в области культурологи, этнографии, лингвистике и истории. Лишь через правильный педагогический подход можно достичь правильной цели, заключающейся в изучении языка через историю и культуру.

Ключевые слова: общество, социализация, языковые барьеры, ценность, глобализация, иноязычная культура, традиции, воспитание.

In the middle of the last century there was a problem of acculturation of national minorities, their productive integration into the dominant linguistic and cultural environment. Currently, similar problems have become highly relevant for Russian society. The purpose of the report is to study socialization as an integral part of the foreign language environment and the key point of a multicultural society.

The above goal has set a number of objectives:

- study of the term "socialization»;
- identification of problems related to socialization;
- consideration of language barriers as one of the difficulties of socialization;
- offer ways to minimize language barriers in the processes of globalization.

The term "globalization" has become an integral part of modern society. Today it is quite difficult to imagine a society in which there is a framework. In this regard, socialization plays an important role in each state, because it determines the patterns of behavior and follow them, social values and beliefs

of society. First, we should study the meaning of the term "socialization". In the dictionary of conflictology definition of the word socialization describes the process of assimilation of individual (group) patterns of behavior, social norms and values necessary for successful life in this society. [1] it is Worth noting that socialization is interpreted as following behavior that corresponds to social norms, values, but they are not accepted by the individual as beliefs. [4] a Striking example of the above-mentioned concept of "socialization" is the story of V. G. Kovalenko "without language", where the author quite clearly describes the process of socialization, with all its advantages and disadvantages, or rather the immigrant character gets used to the American way of life, but does not accept it with his soul. [3] Based on the above source, it is necessary to emphasize some difficulties in the process of socialization in a foreign language environment. First, you need to determine the causes of such problems. It is obvious that one of the qualities of individuals that cause difficult situations in the process of socialization in a foreign language culture is the lack of flexibility, unwillingness to study a foreign language culture, disrespectful attitude to the norms and values of society, the manifestation of a negative attitude to the traditional statutes of society.

The above points are certainly one of the social barriers that must be overcome not only because of self-development, but also for successful life. Modern society, where we observe the coexistence of different languages, cultures, lifestyles, should be aimed at tolerance. Two pillars play a key role in this issue: home education and education. Speaking of upbringing in the family, one cannot deny the fact that love or dislike for everything material or non-material originates from early childhood. That is why the first and the main teachers and mentors are parents. How a child will behave in a multicultural society depends on their correct presentation of the beauty of nature, different countries and people. The second stage is pre-school and school education, in which teachers should certainly show pedagogical skills in presenting the correct picture of the world, in explaining to students how respect, tolerance and thirst for knowledge of foreign cultures is important and useful. Taking into account in the educational process the individual characteristics of students associated with their cultural, social, ethnic affiliation, the organization of specialized support, the formation of tolerant consciousness are necessary from the psychological and pedagogical point of view. Another problem of socialization in a foreign language environment is language barriers. There are four main types of language barriers: logical, stylistic, semantic, and phonetic. It should be clarified that the logical barrier occurs in cases where partners can not come to a common denominator. Stylistic barriers are due to the discrepancy between the language styles of communicants, who use special terms in their interaction, unfamiliar to the interlocutor. As for semantic barriers, it should be noted that they arise due to incorrect meaning of symbols or terms used in communication, which in many languages have many concepts, respectively, and are used in completely different meanings in communication. Moving on to the phonetic barriers, it is necessary to take into account its cause, which is the result of

perception, that is, incorrect pronunciation of sounds, or incorrect division of the main language elements, such as words, sentences, paragraphs, and so on. This process is called signification in linguistics. The following points are presented in order to minimize the problem of language barrier in the processes of globalization:

- (a) slow pace of communication to communicants
- b) exclusion of idioms, abbreviations, acronyms and jargon from the speaker's vocabulary
- (c) selecting the most effective means of communication (videoconference, telephone, e-mails, etc.)
- (d) clarification of the information to the full conviction of the correctness of the understanding of the communication
- (e) taking into account the specificity and specificity of language in intercultural communication. [2]

A person accumulates social experience of life in a particular society, social groups and organizations, becomes a person only when the process of influence on the individual by society occurs throughout life. A very important period of formation of socialization falls on childhood and adolescence, as the influence of the family, education systems, the media in this period is particularly active. The next stage, which has a positive impact on the process of socialization in a foreign language environment, is a multicultural education. It is characterized by the strengthening of the ethnization of the content of education, the increasing role of the native language, the growing influence of religion on the formation of identity, etc. It should be noted that among the existing approaches to the understanding of multicultural education, the most popular is the socio-psychological approach, the distinctive feature of which is the consideration of multicultural education as a special way of forming certain socio-institutional and value-oriented predispositions, communicative and empirical abilities, which allows the developing person to carry out intensive intercultural interaction, to show understanding of other cultures and engage in constructive interaction with their carriers. The system of social roles is a key point in the acquisition of social experience by the individual. This process takes place both in the family and in educational institutions. During the process of socialization are formed qualities such as self-awareness, assimilation of social attitudes. Undoubtedly, the Internet has great opportunities, increasing popularity and plays the role of a tool for communication, transmission and storage of information, educational institutions in world societies. You should also use its resources in order to assist migrant youth in its adaptation to educational as well as social and cultural space.

In conclusion, it should be noted that the process of socialization is an integral part of any society, as only through the understanding of cultural values, traditional foundations, linguistic features of foreign culture is better and

easier to perceive their own culture. Only in comparative analysis can we emphasize the commonality, differences and uniqueness of our own and foreign-language cultures. It is necessary to emphasize the importance of the professional approach of teachers to teaching preschoolers, schoolchildren, as well as students to show interest in the study of foreign language culture, to the desire to learn and expand the horizons of knowledge in the field of cultural studies, Ethnography, linguistics and of course history. Only through the right pedagogical approach can one achieve the right goal, which is to learn the language through history and culture.

Bibliographic list:

1. Davletchina S. B. Dictionary of conflict studies Ulan-Ude: vsgtu, 2005. - 100 PP
2. Karmova M. R. Ways to overcome language barriers in migration processes: Sci-Article.ru №43 (March), 2017//[http://sci-article.ru / stat.php?i=1489579595](http://sci-article.ru/stat.php?i=1489579595)
3. Korolenko V. G. "Stories and stories", From-VA "Moscow worker", 1953.
4. A thousand States of mind. Amherst: University of Massachusetts press, Izd-voFlinta, Nauka, 2006.0 - 424 p.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

معيارا التشبيبه والاستعارة في كتاب الموازنة للأمدي

el Muvazene beyne şiiiri- tayiyen) adlı kitabın teşbih ve istiare kriterleri

Sehil DERŞEVİ

Dr. Öğr. Üyesi/ İlahiyat Fakültesi Karabük Üniversitesi

المخلص

لا يخفى على الباحث في البلاغة الصلة الوثيقة بين النقد والبلاغة، فالبلاغة وليت من رحم النقد على شكل أحكام نقدية بسيطة، ثم ما لبثت أن تطورت هذه الأحكام وتبلورت حتى صارت فناً له معايير وقواعده. وانطلاقاً من هذا التداخل بين فني النقد والبلاغة تناولت هذه الورقة البحثية بالدراسة كتاباً من أعظم كتب النقد وأهمها في تاريخه "الموازنة بين الطائيين" للأمدي (370 هـ)، وهو كتاب نقدي سعى مصنفه للمقارنة بين شاعرين كبيرين اشتدَّ الجدل بين النقاد حولهما، فريق يُقدِّم هذا وآخر ينتصر لذاك، فارتدى الأمدي ثوب الإنصاف وأراد أن يقف من الشاعرين موقفاً حيادياً عادلاً يُبيِّن ما لهما وما عليهما، ويناقش شعر كل منهما بموضوعية.

وقد عملت الدراسة على تفصي القواعد البلاغية التي اعتمدها المصنف معايير يحتكم إليها ويقضي بها، ولما تبين للباحث أنها كثيرة ومتنوعة إلى الحد الذي تضيق عنها ورقة بحثية قصر مجال البحث على بابين من أبواب البلاغة هما التشبيبه والاستعارة، فتناول منهج الأمدي في التعاطي مع هذين المصطلحين في شعري الأمدي والبحثري، والمعايير التي اعتمدها في الحكم عليهما بالرد أو القبول وصولاً إلى تفضيل أحد الشاعرين على الآخر. وظهر للباحث أن الأمدي يسير في تقييمه لأسلوب التشبيبه والاستعارة على ضوء ضوابط موضوعية تدور حول ضرورة التناسب بين طرفي التشبيبه أو الاستعارة والتزام طريقة القدماء وإصابة الغرض والدقة في اختيار الألفاظ والتركييب وقوة المعنى والاعتدال في المبالغة.

الكلمات المفتاحية: معيار، التشبيبه، الاستعارة، الموازنة، الطائيين، الأمدي

The Two Criteria of Simile and Metaphor in the Comaparative Book of Al Amedi between the Taeyeens

Abstract

Undoubetdly, in the rhetoric, a close relation exists between criticism and rhetoric. In other words, the rhetoric originated originally from the criticism in the form of simple critical rules, and then, these rules have developed to become a science with its standards and rules. Based on this overlap between criticism and rhetoric, this study explores one of the greatest and most important book in its history titled "The Comparison between Taeyeens" by Amadi (370 AH). This latter is a critical book whose writer attempted to compare between two great poets due to the wide dispute and argument of the critics towards these poets. One group supports one poet, whereas the other group advocates the other poet. Hence, Al-Amadi tried to be fair adopting a neutral position in order to show the characteristics of each poet and discuss the poetry of each poet objectively. This study is based on examining the rhetorical principles which were adopted by the classifier as criteria to follow in stating his judgement. However, due to the large area of these rhetorical principles and their wide variety, this study focused only on two aspects of the rhetoric, namely simile and metaphor. Consequently, AlAmadi approach depended on these aspects when analyzing the poetry of

both AlAmedi and AlBuhturi as well as the criteria he adopted in judging on the two poets in either refuting or accepting in order to identify who is better than the other. It seems clear that AlAmedi assesses the simile and metaphor based on objective regulations that require a kind of suitability between the two sides of the simile or the metaphor and follows the way of the old critics in choosing the appropriate diction and structures as well as the expressive structures avoiding exaggeration.

Keywords: Criteria, Simile, Metaphor, Comparison, Taeyeens, AlAmedi

مقدمة

ظهرت فنون البلاغة مع بزوغ فجر النقد الأدبي الذي اتكأ عليها في كثير من أحكامه، وتدرجت المصطلحات البلاغية في سلم التشكل منذ القرن الثاني الهجري، حيث بدأ أحكامها تتبلور وأعضاؤها تتمايز ومعالمها تتضح شيئاً فشيئاً حتى انفصلت عن النقد وصارت كياناً مستقلاً، وعليه كان لزاماً على الباحث في هذا المجال تعقب خط سيرها التطوري وتتبع مسيرة ارتقائها في كل مرحلة ومن ثم رصد التغيرات الطارئة على هذا المصطلحات والضوابط الموضوعية لها من قبل أهل العلم. وإذا علمنا أن التشبيه والاستعارة من أهم فنون هذا العلم وأكثرها طروفاً وتناولاً في الأبحاث البلاغية ظهرت لنا أهمية الإطلاع على تعاطي العارفين بالبلاغة مع هذين المصطلحين ومنهج استخدمهم لها وتوظيفهم إياها في أحكامهم النقدية فيما عرف بالنقد التطبيقي، وهو بعد مرحلة من مراحل نموها وتطورها وصولاً إلى نضجها واكتمالها.

ولما كان كتاب (الموازنة) من أشهر مؤلفات القرن الرابع في النقد الأدبي التطبيقي التي اعتنت بالمصطلحات البلاغية وبنيت عليها وكان له كبير الفضل في تعريفها وتحديد عناصرها وبيان شروطها ووضع صوابها وشروط صحتها رأيت أن من المجدي والمفيد أن أتناول موضوعي التشبيه والاستعارة في هذا الكتاب كجزء من تاريخ علم البلاغة ومسيرة تطور فنونها نحو الكمال، أقف فيه على منهج الأمدي في الاحتكام إليها كمعايير لتفضيل شعر أحد الطائفتين على الأخر والمعايير التي اشترطها لقبولها أو ردها. ولا يخفى على الباحث في هذا الحقل أنه لا يخلو من صعوبات تتعلق بجمع المادة العلمية وتقصي مواطنها سيما وأنها تكون منثورة ومفرقة بين طيات الكتاب الأمر الذي يجعل من تعقبها بالجمع والحصر مهمة شاقة وطويلة.

وقد انصب عملي في هذه الورقة البحثية على جمع كل ما يتعلق بموضعي التشبيه والاستعارة ثم دراسته دراسة تحليلية بغية استنباط المعايير والضوابط التي سار الأمدي على ضوئها في مقارنته بين استخدام الشعراء لهذين المصطلحين البلاغيين. والله تعالى أسأل أن يتقبل مني هذا العمل ويجعله في صحيفة أعمال يوم القيامة إنه سميع مجيب.

سمات النقد الأدبي حتى القرن الرابع:

لا شك أن النقد الأدبي كغيره من العلوم العربية قد مرَّ بعد ولادته وخلال نموه وتطوره بمراحل متعددة اتسم خلالها بخصائص مختلفة وتلون بلون العصر الذي حل فيه وتقلب على السنة تقديته. فيعد أن نشأ كأحكام ارتجالية على لسان العارفين بالشعر في العصر الجاهلي مصدرها الطبع والسليقة والذوق السليم، تدرج في مراقبي الكمال حتى استغلظ واستوى على سوقه على يد نقدة القرن الرابع الهجري، فهو لم يزد في العصر الجاهلي على تلك المأخذ والأحاديث المتسمة بالإجمال والبساطة والعفوية الموحاة من ذوق العارف بالشعر التي كانت تدور حول وإذا عرفنا ما يليق من الشعر والخطب في أسواق العرب آنذاك ولا تركز إلى أية قواعد مقررة أو معايير ثابتة، أن ارتقاء الشعر العربي عن الحدو وبلوغه مرحلة القصيد في الصياغة والأعراف لا يبتعد عن ظهور الإسلام بأكثر من مئة سنة وقفنا على السر الذي جعل النقد يتجه نحو الصياغة والمعاني من حيث الصحة والانسجام بعيداً عن الخصائص الفنية والقيم الجمالية، وهو حدائث الشعر موضوع النقد ومادته¹. وعبارة أدق "كان الشعر عند نقده من الجاهليين صياغة وفكرة، كان نظماً محكماً أو غير محكم، ومعنى مقبولاً أو غير مقبول"².

وفي صدر الإسلام لم يختلف النقد كثيراً عما كان عليه في الجاهلية إلا ما كان من سعة الأفق وتنوع الرجال والجنوح إلى شيء من الدقة ومحاولة تحديد بعض خصائص الصياغة والمعاني، وبقي ملحوظات بسيرة توسع أحياناً بشيء موجز من المقاييس الأدبية³.

¹ ينظر: إبراهيم، طه، تاريخ النقد الأدبي عند العرب من العصر الجاهلي إلى القرن الرابع: 21

² إبراهيم، طه، تاريخ النقد الأدبي عند العرب من العصر الجاهلي إلى القرن الرابع: 21

³ إبراهيم، طه، تاريخ النقد الأدبي عند العرب من العصر الجاهلي إلى القرن الرابع: 37

ويلحظ التتبع لسير تطور النقد التاريخي أنه ما إن شارف القرن الأول الهجري على الانقضاء حتى بدأ النقد يخطو نحو الأمام بخطى وثيقة، يللم شعته وينظم ما تفرق من أحكامه، فارتقى ارتقاء محمودا وكثر الخوض فيه وتعمق الناس في فهم الأدب فصاروا يوازنون بين شعر وشعر ويفاضلون بين شاعر وآخر، حتى يمكننا القول إن النقد بدأ عهده الصحيح منذ ذلك الوقت وإن كل ما سبق لم يكن غير نواة له أو محاولات فيه. ثم تطور النقد بعد ذلك ليهتم بالطواهر الأدبية لكل عصر شعره ورجاله والأغراض الشعرية التي أنشد فيها شعراء العصر وما أمتاز واشتهر به كل شاعر، الأمر الذي سهل على رجال النقد تصنيف الشعراء الجاهليين منهم وكذلك الإسلاميين إلى فاتفقوا على تقديم امرئ القيس والأعشى وزهير والنابغة على سائر الشعراء الجاهليين وجعلهم طبقة طبقات، وكذلك كان اتفاقهم على تفضيل جرير والفرزدق والأخطل من شعراء الإسلاميين وجعلهم في طبقة واحدة، وربما انعقد في خاطرك سؤال عن الأصول التي اعتمدوا عليها في هذا الفرز والتقديم، قام التفضيل بين الطبقات على دعامتين هما:

- كثرة إنتاج الشاعر وغزارة شعره إما لخوضه في ضروب الشعر، أو لطول نفسه في القصيدة الواحدة وإن قلت الأغراض.
- جودة الشعر من حيث عناصر الشعر والخصائص التي تستجدها الأذواق في صياغته ومعانيه

وما إن انتصف القرن الثاني حتى برزت ظاهرة نقدية جديدة شغلت النقاد عصوراً وطال الجدل حولها وهي الخروج على عمود الشعر المألوف منذ أن عرف الشعر العربي، ومحاولة استحداث نمط جديد يساير تطور الحضارة وتغيرات الحياة الاجتماعية والعلمية وظهر أول ما ظهر هذا التجديد في شعر ما عرفوا بالمحدثين أمثال مسلم بن الوليد وبيشار بن برد وأبي نواس حين راح الشعر ينفعل بأسلوب الحياة الجديدة فخلع عباءة البداوة وراح يتحضر متحرراً من قيود الشعر القديم ومستحدثاً معاني وصوراً فنية مبتدعة⁴، وتحول الشعر عندها إلى فن وصناعة بعد أن كان يصدر عن عفوية وطبع وسليقة. وقد أخذت ملامح هذه الظاهرة تتضح وتعمق أكثر فالكثير حتى ظهر راند هذه الحركة وحامل لوائها أبو تمام حبيب بم أوس الطائي الذي اتخذ لنفسه مذهباً شعرياً فريداً وجه عنايته فيه للشكل وقدم اللفظ على المعنى وضحى بكثير من الثوابت في سبيل الموسيقى الشعرية فابتدع معاني وتشبيهات واستعارات غريبة استقاها من وحى الحضارة الجديدة، فعرف بميله إلى رقة الألفاظ وغريب العبارات، واهتمامه بفتون البيان والأصباغ البديعية والمحسنات إلى درجة الإسراف والغلو⁵.

وعلى الجانب الآخر يظهر لنا الباحثي تلميذ أبي تمام الذي اعتصم بثوابت الشعر القديم ونسج على منواله وقلد الشعراء الأوائل في استعمال اللغة والصور الفنية الأمر الذي أحدث شرخاً بين الناس وقسمهم فريقين فريق تحمس لأبي تمام ورأى فيما أحدثه تجديداً لا بد منه لمواكبة العصر وركوب موجته، وفريق قام ينتصر للقديم ويذود عن مذهب الشعراء الأوائل ويراه طريقتهم في الشعر هي المثلى.

أفرز تباين منهج الشاعرين جدالاً واسعاً ومعارك كلامية وخصومات بين أنصار الشاعرين تطورت في معظمها إلى تعصبات مقبنة غابت فيها الموضوعية وانعدمت روح النقد الحيادي القائم على معايير وقواعد علمية.

استمر الوضع على هذه الحال وامتد الجدل واحتد النقاش حتى دخل القرن الرابع الهجري حيث اخصب النقد الأدبي وصار إلى النضج أقرب، فتوسعت آفاقه وتنوعت مذاهبه واتسع صدر نقده وزادت بصيرتهم ليبلغ النقد الأدبي غاية ما بلغ عمقاً وتشعباً ونضجاً. وأخرج لنا من جعبته نمطين من المصنفات النقدية: نمط اتسم بالطابع النظري وخير من يمثله كتاب "عيار الشعر" لابن طباطبا، و"نقد الشعر" لقدماء بن جعفر، ونمط آخر تجاوز التنظير إلى التطبيق وأحسن مثال له كتابا "الموازنة بين الطائيين" للأمدى، و"الوساطة بين المتنبي وخصومه" للجرجاني⁶، وهذا التشعب دليل واضح على مدى النضج والتطور النسبي الذي بلغه النقد الأدبي في هذا القرن. وهنا نريد الوقوف بك قليلاً عند خصائص النقد التطبيقي ومجاله ليكون فيما بعد مدخلاً لفهم منهج الأمدى في كتابه الموازنة.

النقد التطبيقي في القرن الرابع الهجري:

يراد بالنقد التطبيقي النقد "الذي يضع فيه الناقد النص الشعري أمامه فيتأمله ويحسه، ثم يدرس ما فيه من خصائص، ويكشف عما فيه من معان أو قيم مستعينة بالنقد العلمي من وسائل يلعب فيها الذوق، والخبرة، والثقافة والمقارنة دوراً إيجابياً ومنهجياً"⁷

⁴ ينظر: عتيق، عبد العزيز، تاريخ النقد الأدبي عند العرب، دار النهضة العربية، بيروت لبنان، 312

⁵ ينظر: عباس، إحسان، تاريخ النقد الأدبي عند العرب، دار الثقافة، بيروت لبنان، ط4، 1983، 148

⁶ ينظر: سلام، محمد زغلول، تاريخ النقد الأدبي والبلاغة حتى القرن الرابع الهجري، منشأة المعارف بالإسكندرية، ص165، 219، 271

⁷ العشماوي، محمد زكي، قضايا النقد الأدبي بين القديم والحديث، دار النهضة العربية، بيروت لبنان ط 1979، ص367

فالنقد التطبيقي ليس حديثاً عن المحددات والمصطلحات ولا خوضاً في القواعد النظرية، وإنما هو ترجمة لهذا القواعد واختبار ونقل لها من العالم الافتراضي إلى الواقع والحقيقة، يتناول الناقد فيه بالدراسة شعراً لشاعر واحد بغية الكشف عن مميزات شعره من جهة وإظهار عيوبه ومثالبه من جهة أخرى من أجل الحكم عليه وتصنيفه ووضعها في المكان المناسب له في لائحة الشعراء، ومن أشهر المصنفات في هذا المجال: سرقات أبي نواس للمهلل بن يموت المزرع (نحو 366هـ)، كتاب الموازنة بين شعر أبي تمام والبحتري للأمدي (370هـ)، الرسالة الموضحة في ذكر سرقات أبي الطيب المتنبي وساقط شعره لأبي علي محمد بن حسن الحاتمي (388هـ)، وكتاب الوساطة بين المتنبي وخصومه للقاضي الجرجاني (392هـ)، وواضح للناظر فيها أنها في عمومها اتجهت نحو النقد الجزئي لا الكلي، فهذا النقد "كان في جملته نقداً عملياً يتصل بالجزئيات، ولم ينظر في الأدب أو الشعر نظرة عامة، فد شغلهم النظرة الجزئية... ولا ننكر أنهم تركوا كثيراً من الأحكام العامة، إلا أنها تجري على ألسنتهم في جمل مركزة، فلما حللوا" 8.

ويمكننا حصر مظاهر أو صور النقد التطبيقي في القرن الرابع بما يأتي 9:

- النقد الدائر في فلك البيت الشعري وهو أكثر مظاهر هذا النقد وأوسعها انتشاراً وشيوعاً في مصنفاتهم، ويراد به نقد اللفظ أو سبر المعنى، أو تقييم الصور البيانية والمحسنات اللفظية، أو قياس جمالية الوزن والموسيقى أو غير ذلك مما له صلة بالبيت الشعري.
- النقد التطبيقي المتصل ببناء القصيدة ومنهجها: ويتناول مقدمة القصيدة والتخلص نحو عرضها والانتقال بين الأبيات والخاتمة.
- الموازنة بين الأعمال الأدبية والكشف عن السرقات الشعرية.

وهذه الصورة الأخيرة من صورة النقد الأدبي هي التي ستكون موضوع دراستنا هذه من خلال أحد أهم الدراسات النقدية في هذا القرن، ولكن ما المراد بالموازنة الشعرية وماذا كان الغرض منها وكيف كان منهجها؟

الموازنة أحد مظاهر النقد في القرن الرابع

تعرف الموازنة عند النقاد بأنها: "المفاضلة بين شاعرين أو كاتبين، أو عمليين أدبيين أو أكثر للوصول إلى حكم نقدي" 10 تعد الموازنة الشعرية أهم مظاهر النقد الأدبي العربي، لازم الشعر والشعراء منذ العصر الجاهلي كما تدل عليه الأخبار المستفيضة عن النابغة وتحكيمه بين الشعراء أمثال الأعمى وحسان بن ثابت والخنساء في سوق عكاظ والموازنة بين أشعارهم، ولكنه تطور كثيراً عما كان عليه وأخذ شكل مصنفات حاول أصحابها السير وفق منهج نقدي واضح.

وقد اتخذت الموازنة في القرن الرابع صوراً متنوعة بتنوع النتاج الأدبي فكانت الموازنة بين القرآن والشعر كالموازنة عقدها الباقلائي بين أسلوب القرآن ومعلقة امرئ القيس، والموازنة بين القرآن والنثر كالتي أجراها بين القرآن الكريم من جهة وخطب النبي والصحابة وأحاديث البلغاء 11. ونضجت وانتظمت كذلك الموازونات بين الشعراء وأشعارهم، نجدها عند الجرجاني في موازنته بين ابن الرومي والمتنبي، وعند الأمدي في موازنته بين شعر الطائيين أبي تمام والبحتري. وقد استند النقاد في مقارنتهم هذه على مقاييس ومعايير تختلف عن تلك التي كانت شائعة من ذي قبل والتي كانت تنبعث في مجملها من الذوق والطبع والسليقة، ويطن على أحكامها مفهوم الفحولة الغامض على نحو ما نجد عند الأصمعي في كتابه "فحولة الشعراء"، وابن سلام الجحفي في "طبقات فحول الشعراء".

منهج الأمدي ومعايير في كتابه "الموازنة بين الطائيين"

الموازنة أول كتاب نقدي قام على النقد والمقارنة المعللة البعيدة عن الأحكام المجردة، "لأنه أرتفع عن سذاجة النقد القائم على المفاضلة بوحى من الطبيعة وحدها دون تعليل واضح فكان موازنة مدروسة مؤيدة بالتفصيلات التي تلم بالمعاني والألفاظ والموضوعات الشعرية بفروعها المختلفة" 12 وقد بين الأمدي المنهج الذي اتبعه في "وأنا أبتدئ بذكر مساوي هذين الشاعرين؛ لأختم بذكر محاسنهما، وأذكر طرفاً من سرقات أبي كتابه حين قال: تمام، وإحالاته، وغلطه، وساقط شعره، ومساوي البحتري في أخذ ما أخذه من معاني أبي تمام، وغير ذلك من غلط في بعض معانيه، ثم أوزان من شعريهما بين قصيدتين إذا اتفقتا في الوزن والقافية وإعراب القافية، ثم بين معنى ومعنى؛ فإن محاسنهما تظهر في تضاعيف ذلك، ثم أذكر ما انفرد به كل واحد منهما فجودّه من معنى سلكه

8 الكواز، محمد كريم، البلاغة والنقد، الانتشار العربي، الطبعة الأولى، 2006، ص 49

9 ينظر: أحمد، عامر، مناهج النقد الأدبي عند العرب في القرن الرابع الهجري، رسالة ماجستير، جامعة وهران، ص 90

10 مطلوب، أحمد، معجم النقد العربي القديم، وزارة الثقافة والإعلام، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد 1989م، 373/2

11 ينظر: الباقلائي، محمد بن الطيب، دار المعارف، مصر، الطبعة الخامسة، 1997م ص 113 وما بعدها.

12 عباس، إحسان، تاريخ النقد الأدبي عند العرب، ص 158

ولم يسلكه صاحبه، وأفرد بابا لما وقع في شعريهما من الشبيه، وبابا للأمثال، أختم بهما الرسالة¹³، فالأمدي يتناول من شعر الشاعرين قصيدتين متفتحتين في الوزن والقافية فيقابل بينها ليصل إلى حكم جزئي يتفوق أحدهما على الآخر في حدود تلك القصيدة تاركاً الحكم العام بتفضيل أحدهما على الآخر للقارئ يستنتج من خلال تراكم الأحكام الجزئية، يقول: " فأما أنا فليست أفصح بتفضيل أحدهما على الآخر، ولكني أوازن بين قصيدتين من شعرهما إذا اتفقتا في الوزن والقافية وإعراب القافية، وبين معنى ومعنى، فأقول: أيهما أشعر في تلك القصيدة، وفي ذلك المعنى، ثم أحكم أنت حينئذ على جملة ما لكل واحد منهما إذا أحطت علماً بالجيد والردي"¹⁴، ولعل الذي حمل الأمدي على ذلك هو الزيادة في الدقة وأخذ جانب الاحتياط والعدل في تقرير الأحكام لا التهرب من الجواب شأنه في ذلك شأن الناقد المتبصر الدقيق الذي لا يلقي أحكامه جزافاً بدون ترويض وروية، والأمدي عادل في كل ذلك ينقل آراء الخصوم بأمانة ويناقشها بموضوعية ويحكم عليها بحيادية، ويسعى أن يكون وسطاً بين كفتي أنصار المذهب القديم في الشعر وأنصار المذهب الحديث، حتى إنه "ينزع إلى الاعتذار عن المحدثين فيما سقطوا فيه، ويورد كثيراً من أخطاء الجاهليين والإسلاميين لا للنعي عليهم بل ليؤيد أن اللحن والغلط وقصور خاطر أمور لا يكاد يعرى منها شاعر حتى القدماء الذين غلبوا على الشعر وافتتحوا معانيه وصاروا فيه قذوة¹⁵.. وللناظر في الكتاب أن يحدد المعايير التي سار عليها الأمدي بما يأتي:

- معايير شعرية تقليدية
- معيار القدم والحداثة
- معيار الطبع والصناعة
- معايير لغوية
- معيار استقامة اللفظ
- معيار السرعة
- معيار البديع
- معايير بيانية تتصل بالمجاز والاستعارات والتشبيه.

معيير التشبيه عند الأمدي

التشبيه أساس البيان وركن البلاغة وسرها ولبابها وإنسان مقلتها، عرفه البلاغيون بأنه: "صفة الشيء بما يقاربه وشاكله، ومن جهة واحدة أو جهات كثيرة لا من جميع جهاته"¹⁶ أو هو: "إلحاق أمر "المشبه" بأمر "المشبه به" في معنى مشترك "وجه الشبه" بأداة "الكاف" وكان وما في معناهما" لغرض "فائدة"¹⁷، فالتشبيه إذن علاقة مقارنة تجمع بين طرفين يشتركان في صفة أو مجموعة من الصفات، وقد حظي باهتمام أهل البلاغة فعده ابن قتيبة من الأسباب الباعثة على اختيار الشعر وحفظه، وهو عند ابن المعتز من محاسن الكلام والشعر، وبلغ به قدامة بن جعفر أن جعله غرضاً من أغراض الشعر كالغزل والمدح والهجاء والفخر.

ولما كان التشبيه فناً من فنون القول وأسلوباً بلاغياً كان من الطبيعي أن تتفاوت قرائح الشعراء في حسن استغلاله وإتقانه، وتتباين أنواق النقاد في تقييمه وقبوله، فيظهر منه الجيد الموافق للصواب والرديء المجانب للصحة، وذلك على ضوء من الضوابط والمقاييس التي يضعها النقاد بغية تمحيصه واختباره. وليس غريباً أن يكون له دور جلي في الموازنات الشعرية وأن يعتمد عليه كمعيار في تقرير التفاضل بين شعر الشعراء، كما هو الحال في كتاب الموازنة الذي بين أيدينا، فقد شغل مصطلح التشبيه بأركانه وخصائصه حيزاً واسعاً من النقاشات والمقارنات التي أجراها الأمدي بين شعر أبي تمام والبحتري، ووجه عنابة كبيرة إلى الشواهد الشعرية المتضمنة لعنصر التشبيه متناولاً إياها بالنقد والدراسة والتحليل.

ورأى الأمدي أن التشبيه عنصر مهم في الشعر العربي وأداة ضرورية لفهمه، ولذا نراه يتناول بالبحث والدراسة كل أركانه من مشبه ومشبه به وأداة ووجه الشبه، وربما أورد آراء غيره من النقاد فأيد به رأيه أو خطأ أحكامهم، والملاحظ أن الأمدي يسير في دراسته النقدية للتشبيه على ضوء من الضوابط والمقاييس الآتية:

¹³ الأمدي، الحسن بن بشر، الموازنة بين شعر أبي تمام والبحتري، دار المعارف، الطبعة الرابعة، 57/1

¹⁴ المرجع السابق: 6/1

¹⁵ إبراهيم، طه، تاريخ النقد الأدبي عند العرب من العصر الجاهلي إلى القرن الرابع: ص134

¹⁶ ابن رشيق، أبو علي الحسن، العمدة في محاسن الشعر وآدابه، دار الجبل، الطبعة الخامسة، 1981، 286/1

¹⁷ المراعي، مصطفى، علوم البلاغة البيان، المعاني، البديع، ص213

أولاً - التناسب المنطقي بين طرفي التشبيه: ويريد به كون المشبه قريباً من معنى المشبه به مشاركاً له في كثير من صفاته، فكلما زادت الأحوال التي تجمعهما وتطابق الطرفان كان التشبيه أصح وأسلم، شرط أن يصل الأمر حد الاندماج والاتحاد، "فالشيء إنما يشبه بالشيء إذا قرب منه، أو دنا من معناه، فإذا أشبهه في أكثر أحواله فقد صح التشبيه، ولاق به" 18، فالأمدي يأخذ على البحري قوله:

عوضٌ منهم خسيئٌ وقد حَلَّ — وا اللوى منزلٌ بوجرة عافي

لم تدع منه ملبيات اللبالي غير نؤي تسفى عليه السوافي

وأثاف أتت لها حججٌ دو ن لظى النار مُثلٌ كالأثافي

فهو في البيت الأخير يشبه الأثافي وهي الأحجار التي يوضع عليها القدر بثلاثة كواكب عند نجمي الفريدين سماها العرب بالأثافي لشبهها بأثافي القدر، والبحتري اختارها مشبهاً به ليعبر عن ثبات أحجار قنور القوم بعد رحيلهم وقيامها مر الدهر ما قامت الكواكب الثلاثة، يرى الأمدي في التناسب بين طرفي التشبيه قصوراً ويؤيد وجهة " إن في تثليثها طوياً، ولو شبهها البحري بالنسر الواقع 19 بقول أبي حنيفة الدينوري في كتابه الأنواء نظره - لأنه أشهر وأظهر وأقرب شبيهاً - لكان ذلك أحسن وأليق وأكشف للمعنى من أن يشبهها بشيء إنما استعير له اسمها، وليس يعرفه كل أحد، ولكنه جاء به من أجل القافية" 20

في حين نراه يعجب بالتشبيه الوارد في قول البحري وهو يصف الخيل في الحرب:

كوعول الهضاب رحن وما يم — لكن إلا صم الرماح قرونا

جلنا في يابس التراب فما رم — بن طعاناً حتى وطئن الطينا

فيرى الأمدي هذا التشبيه موافقاً لمقياس التناسب المنطقي بين طرفي التشبيه، فالبحري شبه الخيل المغيرة بالوعل وهو حيوان ينتمي إلى فصيلة المواشي شبيه بالماعز، يعيش بين الجبال الوعرة، وعلل ذلك بأنه قطع على ظهر خيله جبال الروم وهي مهمة لا يقوى عليها إلا من أوتي قوة وتمرساً، وشبه قرون الوعول الطويلة والقوية بالرماح، قال الأمدي: " هذا من أحسن التشبيه وألطفه" 21، ويرى الباحث أن قرون الوعل إلى السيف أشبه منها للرمح لما فيها من تقوس وانحناء كأنحناء السيف.

ولكنه يعود فيعيب على البحري خرقة هذا المعيار في قوله:

ملك إذا عاذا المسيء بعفوه — غفر الإساءة قادر لا يعجل

وعفا كما صفح السحاب ورحمه — قصف وبارقه حريق مشعل

حيث اعتبر تشبيه عفو القادر عن إيقاع العقاب بامسك الغيrom عن الغيث ابتداءً غير مألوف ولا معروف في لغة العرب، وجعله من تشبيه الشيء بضده لأن صفح القادر عن الإساءة إحسان ومعروف بمتدح به خلاف المشبه به وهو امتناع السحب عن المطر فهو ضرر عظيم وأي تناسب بين المعروف والضرر غير التضاد، وهو إن وافق عادة العرب في تشبيه التهديد والوعيد بقصف البرق والرعود نظير ما ورد في قول الكميت:

أرعد وأبرق يا بزيرو — دُ فما وعيدك لي بضائر

فإنه لم يوفق في تشبيهه الثاني، وجاء بطرفين متضادين، ورغم أن البلاغيين عدوا (التضاد) بين طرفي التشبيه مناسباً مقبولاً وراياً يمكن الاعتماد عليه في الحاق أحد الأمرين بالآخر، فإنهم قصرُوا استخدامه على غرضي التملح والتهمك فقط، يقول السكاكي: "واعلم أن الشبه قد ينتزع من نفس التضاد نظراً إلى اشتراك الضدين فيه من حيث اتصاف كل واحد منهما بمضادة صاحبه ثم ينزل منزلة شبه التناسب بواسطة تمليح أو تهكم فيقال للجبان ما أشبهه بالأسد وللخيل إنه حاتم ثان" 22.

ثانياً - احتذاء طريقة القدماء واقتفاء آثارهم في التشبيه: فالأمدي يفضل الالتزام بعادة الشعراء القدماء ولا يجذب خرق نظامهم أو الخروج على المألوف من تعبيراتهم لأنهم أهل اللغة والألم باستعمالها، وقد ظهر هذا الضابط في مواضع كثيرة من كتاب الموازنة، منها اعتماد الأمدي عليه في دفاعه عن أبي تمام في وجه أبي العباس الذي

18 الأمدي، الموازنة بين شعر أبي تمام والبحتري، 372/1

19 النسر الواقع: ثلاثة أنجم كأنها أثافي وقال عنه العرب "واقع" لأنهم يجعلون اثنين منه جناحيه، ويقولون: قد صفهنا إليه كأنه طائر وقع. ينظر: ابن قتيبة، عبد الله بن مسلم،

أدب الكاتب، مؤسسة الرسالة، ص 92

20 الأمدي، الموازنة: 484/1

21 المرجع السابق: 343/3

22 السكاكي، يوسف بن أبي بكر، مفتاح العلوم، دار الكتب العلمية بيروت، الطبعة الثانية 1987م، ص 355

عاب عليه تشبيهه عنق الفرس بجذع الأراك في قوله:

هاديه جذع من الأراك، وما ... تحت الصلا منه صخرة جالس

قال: " هذا من بعيد أخطائه أن شبه عنق الفرس بالجذع"²³ فكان رد الأمدى أن أبا العباس مخطئ في إنكاره على أبي تمام تشبيه عنق الفرس بالجذع لأن "تلك عادة العرب، وهو في أشعارها أكثر من أن يحصى"²⁴

ومن أمثلته كذلك إنكاره الأمدى على أبي تمام تشبيه الحلم بالبرد في قوله:

رفيق حواشي الحلم لو أن حلمه ... بكفيك ما ماريت في أنه بُرْدٌ

فقد نقل لنا ما قاله أبو العباس عن التشبيه في البيت " هذا الذي أضحك الناس منذ سمعوه إلى هذا الوقت"²⁵ وقال الأمدى موضحاً مراد أبي العباس: " الخطأ في هذا البيت واضح، لأنني ما علمت أحداً من شعراء الجاهلية والإسلام وصف الحلم بالبرقة - يعني شبهه بالبرد - وإنما يوصف بالعظم والرجحان والثقل"²⁶ واستشهد بقول الأخطل:

شمسُ العداوة حتى يُستقَادَ لهم ... وأعظمُ الناس أحلاماً إذا قَدَرُوا

واستطرد الأمدى في التذليل على الخطأ في التشبيه: بأن وصف البرد بالبرقة مخالف لعادة العرب في تشبيه البرد بالصفافقة والتمتانة، قال: " وهذا عندي من أفحش الخطأ"²⁷

وما يثير دهشة الأمدى واستغرابه أكثر اقتداء البحري بأستاذه في هذا الغلط مع حرصه الشديد على اجتناب مأخذ النقاد عليه فهي هو يقول:

وليلال كُسيين من رقة الصيّب ... ففُخْتَيْنِ أَتُونُ بُرود

يستنكر الأمدى جعل البرد مشبهاً به في الرقة ويورد مثلاً للمذهب الحق المتبع عند العرب:

خَفَّتْ إِلَى السَّوْدَدِ الْمَجْفُورِ نَهْضَتُهُ ... وَلَوْ يُوَارِزُنْ رَضْوَى جِلْمُهُ رَجَحَا

ثم يختم حديثه هذا بقوله: " وأبو تمام لا يجهل هذا من أمر الحلم، ويعلم أن الشعراء إليه تقصد، وإياه تعتمد، ولعله قد أورد مثله، ولكنه يريد أن يبتدع فيقع في الخطأ"²⁸

ثالثاً- إصابة الغرض من التشبيه: التشبيه أسلوب بلاغي يوظفه الأديب أو الشاعر لأداء معنى وتحقيق غرض من أغراض المتكلم كالممدح والذم والفخر والنسيب ..، فيؤتي ثماره ما أصاب الغرض وحقق المعنى المنشود، أو يعود مردولاً إذا ما أخطأ الغرض وحاد عن الهدف، وقد اتخذ الأمدى هذا الأمر معياراً للتفاضل بين تشبيهات الشعراء فنعى على أبي تمام خطاه في وصف فرس في قوله:

وبشعلة نبيذ كان فلولها ... في صهوتيه بدء شيب المفرق

فعبّر عن الشعر الذي يكسو متن الفرس موضع ركوب الفارس بالشعلة، ومعلوم للعالم بالغة أن الشعلة لا تطلق عند العرب إلا على البياض الذي يظهر في شعر الناصية أو الذنب، فتقول: فرس أشعل وشعلاء، وهم يعدونه عيباً من عيوب الخيل، إلا أن يكون موجوداً خلفة فيكون الفرس أرحل²⁹.

وأبي تمام يعني بـ (فلولها) ما تفرق من الشعر في صهوتيه، والصهوة: موضع السرج، وشبه هذا البياض باشتعال البياض في مفرق شعر الرأس من الإنسان، ودأب الشعر في هذه البقعة من بدن الدابة أن ينبت رقيقاً بسبب حركة السرج الدائمة عليه واحتكاكه المستمر به، وهذا الأمر تراه - كما يقول الأمدى- في كل أنواع الخيل وهو "ليس بالبياض المحمود ولا الحسن ولا الجميل"³⁰ وبذلك يظهر لنا أن أبا تمام قد ذم الفرس بوجهين من حيث أراد مدحها.

رابعاً- صحة التشبيه الجزئي: يشترط أهل البلاغة اشتراك طرفي التشبيه في معنى ما، وينعتونه بوجه الشبه،

23 الموازنة: 141/1

24 المرجع السابق الموضع نفسه

25 الأمدى، الموازنة: 143/1

26 الأمدى، الموازنة: 143/1

27 الأمدى، الموازنة: 146/1

28 الأمدى، الموازنة: 147/1

29 ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، دار صادر بيروت، الطبعة الثالثة، مادة (شعل)

30 الأمدى، الموازنة: 251/1

وهو الأمر الذي يربط بين المشبه والمشبه به ويشدها إلى بعض ويجمعهما، ولولاه ما وجدت مناسبة بينهما، ووجه التشبه إما يكون مفرداً أو مركباً، أو متعدداً، وهذا ما يتبينه الأمدى فهو لا يشترط لصحة التشبيه أكثر من أن يشترك الطرفان في جهة واحدة ولا ضرورة للتطابق التام، وبناء عليه رد على الذين أخذوا على البحرى قوله في وصف فقاعات الخمر في الكأس:

وَقَوَاقِعُ مِثْلُ الدُّمُوعِ تَرَدَّدَتْ ... فِي صَحْنِ خَدِّ الكَاعِبِ الحَسَنَاءِ

إذ قالوا منكرين عليه تشبيهه الحباب في الكأس بالدموع على خد الحسناء، منذر عين بانعدام الصفة الجامعة بينهما، وأن "الدمع لا تتردد في الخد كما يتردد الحباب في الكأس"³¹ ولكن عادة الدمع أن يجري ويتتابع. فأجاب الأمدى مدافعاً عن تشبيه البحرى بأن المعنى صحيح ولا غبار عليه، فالتردد قد يكون الجولان وقد يكون التتابع والتواتر، فالعرب تقول: تتابعت كتنبي إليه، وترددت، والمعنى واحد، وتواترت رسلي وتتابعت، والكتاب الأول هو غير الثاني، وقد يكون الرسول الثاني كذلك غير الرسول الأول، وإنما يقال: تتابعت وترددت لأن كل واحد من الكتب يقال له "كتاب"، وكذلك يقال عن الرسول، فلما ضمهم اسم واحد حسن استعمال التتابع والتردد، وإن كانت أشخاصاً متباينة، وكل واحد غير الآخر، فكذاك شأن الدمع، يقال عنه: ترددت دموعه على خده وتتابعت وإن كانت كل دموعه غير الأخرى، "والحباب وإن جال في القدر دائراً فيه فإنه ربما جرى فيه على جهة واحدة؛ كما يجري الدمع على جهة واحدة وهذا من أحسن التشبيه وأليقه؛ لأن الخمر قد يكون منها ما هو أحمر إلى التوريد الخفيف كحمرة الخد"³².

فالأمدى يرى أن تشبيه الخمرة بالخد وذكر الحباب يستدعي بشدة تشبيه الحباب بالدمع فيكون أحسن التشبيه وأصح، فما أشبهه وقوف فقاعات الخمر في صحن الكأس بوقوف الدمع على الخد، ولا عبرة باختلاف حركة الحباب وحركة الدمع "فليس كل شيء يشبه بشيء يقع التشبيه فيه من جميع الجهات حتى لا يغادر منها شيئاً، وقد يكون إنما شبه به ببعض ما فيه لا بكله"³³.

ف رغم أن حركة جولان الفواقيع في القدر قد تكون مختلفة بعض الشيء عن حركة تردد وتتابع الدمع على الخد فإن بينهما من الشبه ما يشفع لصحة التشبيه عند الأمدى، الذي سبق وقرر أن "الشيء إنما يشبه بالشيء إذا قرب منه أو دنا من معناه"³⁴

ومن مواطن استشهاد الأمدى بهذا المعيار في الموازنة دفاعه عن التشبيه الوارد في قول امرئ القيس:

لها نذبٌ مِثْلُ ذَبِيلِ العَرُوسِ ... تَسُدُّ بهِ فَرْجَهَا مِنْ ذُبُرِ

فإن النقاد عابوا عليه تشبيهه ذنب الفرس مدحاً بذيل العروس تجره وراءها، وقالوا³⁵: إن ذنب الفرس إن بلغ من الطول أن مس الأرض كان عيباً، وإنما يستحسن من الخيل ما قرب ذنبه من الأرض من غير مساس، كما عبر عنه امرؤ القيس نفسه بـ(فويق الأرض) في معلقته حين قال:

ضَلِيعٌ إِذَا اسْتَدْبُرْتَهُ سَدَّ فَرْجَهُ ... بِضَافٍ فُوقِ الأَرْضِ لَيْسَ بِأَعَزَلِ

ولكن للأمدى رأي آخر يستند إلى معياره الأنف الذكر؛ فالعروس إن كان شأنها سحب ذيلها على الأرض خلفها وذنب الفرس إن مس الأرض كان عيباً، علمنا أن مراد امرئ القيس أن الذنب طويل طويلاً لا يبلغ الأرض، لأن الشيء إنما يشبه بالشيء إذا قرب منه أو دنا من معناه، وجلي أن امرؤ القيس ما قصد من التشبيه بذيل الفرس الطول فقط، بل أراد الكثافة والكثرة والسيورج بقربته قوله (تسد به فرجها من دبر) فالذنب كثيف الشعر بحيث يغطي الفراغ بين فخذيهما، وهو بلا شك مطلوب في الخيل ومستحب. وإنما العيب في تصریح البحرى بسحب الفرس ذنبه في قوله:

نذبٌ كما سحب الرداء يذب عن ... عرفٍ، وعرَفٌ كالقناع المسبيل

ومنه يتضح لنا أن اشتراك طرفي التشبيه في وجه واحد يجعله صالحاً مقبولاً عند الأمدى.

خامساً- تعدد المشبه والمشبه به: من تفنن الأدياء والشعراء بالتشبيه أن يعددوا أحد طرفي التشبيه فتراهم يأتون بمشبه واحد ويعددون المشبه به تارة ويدعون بتشبيه الجمع، ومرة يعددون المشبه ويتركون المشبه به واحداً

31 الأمدى، الموازنة: 401/1

32 الأمدى، الموازنة: 402/1

33 الأمدى، الموازنة: 403/1

34 الأمدى، الموازنة: 372/1

35 ينظر: المرزباني، محمد بن عمران بن موسى، الموشح في مآخذ العلماء على الشعراء، ص32، والبكري، أبو عبيد، سمط اللآلي في شرح أمالي الغالي، دار الكتب العلمية،

لبنان بيروت، 634/1

ويسمونه بتشبيه التسوية³⁶.

وقد ارتضى الأمدي هذا التفتن واحتكم إليه في الموازنة فتراه بمدح التشبيه إذا تعدد أحد طرفيه، كالذي ورد في شعر أبي تمام في وصف الثغور³⁷:

وثنيك إنــــها إغريض ... ولال نوم ويرق وميض

وأفاح منور في بطاح ... هزه في الصباح روض أريض

ما ينشئ عنه فاستحسن تعدد المشبه به في تشبيه أبي تمام ثانيا الممدوح بأشياء متعددة هي: الإغريض وهو الطلغ من الحبيبات البيض، واللؤلؤ، والبرق، والأفاحي شكلاً وهيئة وبياضاً وتلفجاً. وكذلك أثنى على البحرني فعله ذلك في قوله³⁸:

بأت نديماً لي حنّي الصبّاح ... أعني مجذول مكان الوشاح

كأنّما يئسّم عن لؤلؤ ... منظم أو بررد أو أفاح

حيث شبه البحرني ثغر الحبيب حين تسميه بثلاثة أشياء هي اللؤلؤ وزاد التشبيه حسناً اشتراطه في اللؤلؤ أن يكون منظوماً مبالغاً في قرب هيئته منظوماً بهيئة اصطفاغ الأسنان، وبالبرد والأفاح ذي الزهر الأبيض والرائحة الزكية³⁹. ويمتدح الأمدي تعدد المشبه به في بيت آخر للبحرني يقول فيه:

يضحكن عن برد ونور أفاح ... ويثبّن ظلم رصابون بزاح

وهذه عادة العرب في تشبيه الثغور باللؤلؤ والإغريض والأفاحي والبرد، وهو أحسن ما يشبه به الثغر. ومعلوم أن تعدد المشبه به ينم عن مبالغة في تصوير المشبه ومحاولة للإحاطة بكل جوانبه وصفاته، وهو فريما قصر عنصر واحد عن الوفاء بحق المشبه.

سادساً- إصابتة حقيقة التشبيه بأجود لفظ وأحسن نظم: وهذا المعيار جاء مجملاً خاضعاً لذوق الناقد وبصيرته لا يتذوقه إلا هو ومن أوتي ذوقاً أدبياً وطبعاً وسليقة مثله، فرشاقة اللفظ وحسن النظم لا شك مطلوبان في أسلوب التشبيه وغيره من فنون الكلام ويحسب للأمدي السبق في جعلهما معياراً ولكن ليس لنا أن نلومه على القصور في التحديد الدقيق للمراد بهما لأن التفصيل في الصفات الموجبة لفصاحة اللفظ ما ظهر إلا عند ابن سنان الخفاجي في القرن الخامس وكذلك نظرية النظم جاء بها عبد القاهر الجرجاني في القرن الخامس، ولذا نلاحظ الأمدي يعجب بألفاظ التشبيه ونظمه في قول البحرني:

ولم أنس لبيتنا في العنا ... ق لف الصبا بقضيب قضيبا

ويبالغ في مدحه بأنه مازال يسمع أهل العلم يقولون بأن هذا البيت أبلغ وأحسن ما قيل في وصف العناق ولكنه في تحليل هذا الحكم لا يزيد على قوله: " لأنه أصاب حقيقة التشبيه بأجود لفظ، وأحسن نظم " ⁴⁰

سابعاً- الإساءة في الاستدلال بالتشبيه: وقد استشهد الأمدي لهذا المعيار بقول البحرني:

تبسم وقطوب في ندي ووعى ... كالبرق والرعد تحت العارض البرد

قال فيه: " وهذا بيت رديء المعنى على ما أذكره " ⁴¹ ثم علل رداءة التشبيه الوارد في البيت بأن البحرني وإن أجاد في تشبيه ابتسامه الممدوح عند النوال بالبرق، فإنه أساء في تشبيه القطوب وعبوس الوجه بالرعد، لأن التشبيه الأول يسوغه ظهور الثغر عند التبسم على صورة لمعان البرق وبريقه الأبيض، أما في الثاني فلا وجه لتشبيه القطوب وهو مرئي بالرعد الذي هو من المسموعات، هذا من جهه وهو خطأ من جهة المعنى أيضاً فقد غاب عن البحرني أن قطوب ما بين العينين في المعركة ليس دليلاً على الشجاعة واليسالة فالجبان أيضاً كثيراً ما يقطب في الوعى ويظهر كالحال الوجه خوفاً وهلعاً ⁴² و عليه فلا يصلح القطوب في المعركة مدحاً نظير التبسم عند العطاء، لأن التبسم حال العطاء دليل الكرم أما الشجاعة فدليلها التبسم في الوعى كما عبر عنه الشاعر:

³⁶ ينظر: الصعدي، عبد المتعال، بغية الإيضاح لتلخيص المفتاح في علوم البلاغة، مكتبة الآداب، الطبعة السابعة عشر 2005م، 429/3، والهاشمي، أحمد بن إبراهيم،

جواهر البلاغة في المعاني والبيان والبدع، للمكتبة العصرية بيروت، ص232

³⁷ ينظر: الأمدي، الموازنة: 105/2

³⁸ ينظر: الأمدي، الموازنة: 106/2، و عريشاه، عصام الدين، الأطول شرح تلخيص المفتاح، دار الكتب العلمية بيروت، 197/2

³⁹ ينظر: عريشاه، الأطول شرح تلخيص المفتاح: 197/2

⁴⁰ الأمدي، الموازنة: 139/2

⁴¹ الأمدي، الموازنة: 311/3

⁴² ينظر: الأمدي، الموازنة: 311/3

ضَحَوْكَ إِلَى الْأَبْطَالِ وَهُوَ يُزْوَعُهُمْ ... وَلِلسَّيْفِ حَدٌّ حِينَ تَسْتَوُّوْهُ وَرَوْتُ⁴³

معييار الاستعارة عند الأمدي في كتابه "الموازنة"

الاستعارة لغة من عار الشيء يُعِيرُهُ وَيَعُورُهُ، بمعنى أخذه وذهب به، ومنه اشتقت العارِيَّة اسمًا للشيء الذي يتداوله الناس بينهم ويتعاورونه⁴⁴.

وهي في اصطلاح البلاغيين استعمال الكلمة في غير معناها الوضعي، لعلاقة المشابهة بين المعنيين، مع قرينة مانعة من إرادة المعنى الأصلي. أي هي أن يكون للفظ معنى وضعي اختص عرف به ثم يستعمله الشاعر أو الأديب في معنى آخر ينقله إليه لا على سبيل اللزوم والدوام وإنما عارِيَّة⁴⁵.

وتعرف الاستعارة من جهة أخرى بأنها تشبيه حذف أحد طرفيه (المشبه أو المشبه به) وأداته ووجه الشبه، ولكنها أبلغ من التشبيه وأقوى منه في التعبير لانبنائها على المبالغة في الشبه والقرب بين الطرفين إلى درجة ادعاء الاتحاد والامتزاج بينهما وصيرورتها معنى واحداً. ولما كان الشعراء متفاوتون في إجادة استعمال هذا الفن وحسن توظيفه في التعبير عن المعنى وتوضيحه كان طبيعياً أن يحتل موقفاً في معايير الأمدي يفاضل به بين الشعاعين .

والأمدي ينطلق في تقييمه للاستعارات الواردة في شعر أبي تمام والبحثري من جملة من الضوابط والمعايير هي:

أولاً- مناسبة المعنى المستعار للمستعار له:

وهذا المقياس هو جوهر الاستعارة والأصل الذي اشتراطه العرب في نقل الكلمة من معناها الوضعي واستعارتها لمعنى آخر يقول الأمدي في ذلك: "وإنما استعارت العرب المعنى لما ليس له إذا كان يقاربه أو يبدانيه، أو يشبهه في بعض أحواله، أو كان سبباً من أسبابه؛ فتكون اللفظة المستعارة حينئذ لائقة بالشيء الذي استعيرت له وملائمة لمعناه"⁴⁶ وبناء عليه يحتاج عن امرئ القيس في الاستعارة الواردة في قوله:

فقلت له لما تمطى بصلبه ... وأردف أعجازاً وناء بكلكل

وذلك حين عيب على امرئ القيس استعارته الصلب والأعجاز والكلكل لليل مصوراً طوله وثقله، فانبرى الأمدي للدفاع عنه واصفاً الاستعارات في البيت بالغاية في الحسن والجودة والصحة، ومبرراً رأيه بأن امرئ القيس أراد وصف حال الليل وطوله وليس شيء أقرب تعبيراً عنه وأقرب شبيهاً من أن يجعل له صلباً وعجزاً وكلكالاً لموافقة ذلك لأول الليل وأوسطه وآخره، وكأنه يريد أن ليله في تطاوله وتمدده يشبه الإنسان الذي يتمطى بصلبه فأخرجه مخرج التشبيه⁴⁷، فأحسن بأن يستعار لليل صلب يتمطى ويتمدد به وأعجاز يردفها شيئاً فشيئاً وكلكل يتناقل في النهوض والرحيل، قال الأمدي: " وهذه أقرب الاستعارات من الحقيقة، لشدة ملائمة معناها لما استعيرت له"⁴⁸.

وهو يعمل هذا المعيار في استعارات أبي تمام فيخصص لها باباً من كتابه الموازنة يسميه (ما جاء في شعر أبي تمام من قبائح الاستعارات) ويسوق طائفة من الاستعارات الواردة في أشعاره من نحو:

يا دهر قوم من أخذعيك؛ فقد ... أضججت هذا الأنام من خرقك

سأشكر فرجة الليت الرخي ... ولين أخادع الدهر الأبي

تروح علينا كل يوم وتغتدي ... خطوب كأن الدهر منهن يصرع

ألا لا يمد الدهر كفا بسيء ... إلى مجتدى نصر؛ فيقطع للزند

والدهر الأم من شرقت بلؤمه ... إلا إذا أشرقت بكريم

تحملت ما لو حمل الدهر شطره ... لفكر دهر أي عبايه أثقل

⁴³ ينظر: المرجاني، عبد القاهر، أسرار البلاغة، مطبعة المدني بالقاهرة، ص141

⁴⁴ الفراهيدي، الخليل بن أحمد، كتاب العين، دار ومكتبة الهلال، والأزهري، محمد بن أحمد، تحذيب اللغة، دار إحياء التراث العربي ببيروت، الطبعة الأولى، 2001م، مادة (عور)

⁴⁵ ينظر: ثعلب، أحمد بن يحيى، قواعد الشعر، مكتبة الخانجي القاهرة، الطبعة الثانية، 1995م، ص53، والمرجاني، أسرار البلاغة: ص30

⁴⁶ الأمدي، الموازنة: 266/1

⁴⁷ ينظر: قدامة بن جعفر، نقد الشعر، مطبعة الجوائب، قسطنطينية، الطبعة الأولى، ص67

⁴⁸ الأمدي، الموازنة: 266/1، وينظر: الخفاجي، ابن سنان، سر الفصاحة، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى، 1982م، ص122

تحل يفاع المجد حتى كأنها ... على كل رأس من يد المجد مغفر

لها بين أبواب الملوك مزامر ... من الذكر لم تنفخ ولا هي تزمز

به أسلم المعروف بالشام بعدما ... ثوى منذ أودى خالدٌ وهو مرتد

أما وأبي أحداثه إن حادثاً ... حدا بي عنك العيس للحادث الوغد

جذبت نداء غدوة السبت جذبةً ... فخر صريعاً بين أيدي القصائد

على أبي تمام ابتدأه لاستعارات ليست من كلام العرب ولا من ثم يعلق عليها واصفاً ألفاظها بالعثانة، ويستنكر مألوف عباراتهم أن جعل للدهر أهدأ وبدأ تقطع من الزند، وجعله قابلاً للصرع، ونسب إليه الفكر والإشراق والتيسم، وجعل لقصائده مزامير وجعل المعروف مسلماً تارة ومرتداً تارة أخرى، كما أسند إلى المجد الخرف وجعله ذا جسد وكبد، واستعار للأيام ظهراً بركب .. وهذه استعارات في غاية القباحة والهجانة والعتانة والبعد عن الصواب، فأى مناسبة بين الدهر والإنسان حتى يستعير له لوازمه! وما وجه الشبه كذلك بين المعروف والإنسان حتى ينقل إليه من صفات الإنسان فيجعله مسلماً أو كافراً! وقل مثل ذلك عن المجد والأيام وغيرها ..

يرى الأمدي أن أبا تمام يحاول أن يتوسع في استعارة الألفاظ وتوظيفها في معانٍ أخرى من غير أن يراعي جوهر الاستعارة وعادة العرب في إجرائها فيأتي بتعابير وتصورات ينفر منها طبع العربي ويأبأها ويشعر بغرابتها فيقع في الابتداع المذموم.

ويستشهد على ذلك من استعارات أبي تمام كذلك استعارته الكبد والإسلام للمعروف في قوله:

إلى ملك في أيكة المجد لم يزل ... على كبد المعروف من ثيئه بُزْدٌ

وقوله:

به أسلم المعروف بالشام بعدما ... ثوى مُنذُ أودى خالدٌ وهو مُرْتَدٌ

فإنه ما علم للمعروف كبد ولا دين، وما كان مرتداً يوماً ليسلم، فهي استعارات رديئة لا يناسب فيها المستعار المستعار له بوجه من الوجوه، ولا يحتج على صحته بقوله في موضع آخر:

إنَّ غاضَ ماءُ المُزنِ فضتْ وإن ... قستْ كبدُ الزمانِ عليّ كنتُ رؤوفاً

فإنه لا يمكننا قياس استعارة الكبد للمعروف على استعارته للزمان، فالأولى قبيحة والثانية مملوحة، بيان ذلك أن ثمة تناسباً بين الكبد والزمان على عكس الكبد والمعروف، فإن المعروف لا يوصف بالقسوة والشدة التي يتصف بها الزمان، والقسوة وصف مشترك بين الكبد والزمان فكلاهما يقسو ويشد على الإنسان، فحسن استعارة أحدهما للآخر. يقول الأمدي: " فلما وصف الزمان بالشدة والصعوبة، لم ينكر أن يجعل له على الاستعارة كبداً قاسية، فعلى هذه السبيل وما أشبهها تحسن الاستعارة وتفتح " 49

ثانياً- شيوع الاستعارة في استعمال المتأخرين يشفع لها:

كان الأمدي مثلاً للناقد الموضوعي المنصف الذي ارتفع عن سذاجة النقد القائم على المفاضلة بوجي من الطبيعة وسار على منهج علمي واضح انصف المحدثين من الشعراء وعرف قدرهم وأثنى على إسهاماتهم فلم يهضمهم حقهم ولا انتقص من شأنهم كما فعل أنصار القديم، فهو قد امتدح رائد المولدين في الشعر مسلم بن الوليد بأنه حسن السبك صحيح المعاني كثير المحاسن والبدائع والاختراعات⁵⁰، ومن مظاهر اعتباره لما أحدثه الشعراء المحدثون قبوله من الاستعارات ما ورد في شعر المتأخرين وجعله ذلك معياراً لقبول الاستعارة واستساغتها، فهي وإن كانت مبتكرة غير معروفة في شعر القدماء يكفيها أن تكون مألوفة في شعر المتأخرين، كما في قول الباحثي:

رَحَلُوا فَأَيُّهُ عِبْرَةٌ لَمْ تُسْكَبْ ... أَسْفَاءُ، وَأَيُّ عَزِيمَةٍ لَمْ تُغْلَبْ

قَدْ بَيَّنَّ النَّبِيُّ الْمُفْرَقُ بَيْنَنَا ... عَشَقَ النَّوَى لَزَبِيبِ ذَاكَ الرَّبْرِبِ

البين هو الفراق، وقيل هو من الأضداد التي تصلح لأداء معنيين متضادين، فيراد به الاتصال كما يراد به الفراق، قال الأمدي: وليس الأمر كذلك، فالبين هو الحد والقطع بين الشئيين، فتقول: وصلت بينهما، تريد وصلت البرزخ الذي يفرقهما، فلا هو بالاتصال ولا بالفراق، ولكنه ينزل في النهاية على حكم الشعراء واستعمالهم فيقول: "إلا

49 الأمدي، الموازنة: 237/3

50 ينظر: الأمدي، الموازنة: 5/1

أن الشعراء جعلوه في استعمالهم: الفراق" ⁵¹ وهو ما أراده البحراني بقوله: (قد بينَّ البين) يقصد: قد بين الفراق المفروق بيننا.

والنوى: النية في انتقال القوم من موضع إلى آخر. وهنا يستهجن الأمدى تشبيه البحراني النوى بالإنسان، واستعارته أفعاله له في قوله: "عشق النوى لربيب ذاك الربيب" يقول: "عشق النَّيَّة لربيب الربيب استعارة ليست بحسنة" ⁵² غير أن الذي يشفع لها ويعتذر عنها - في رأي الأمدى- هو استعمال الشعراء المتأخرين لها وورودها في أشعارهم، فهم قد توافقوا على تجسيم معان البين والفراق والنوى، واصطلحوا على جعلها كالأشخاص كونها تحول بين العاشق ومن يهواه، فصاروا يستعيرون لها أفعال الإنسان.

ثالثاً- قوة المعنى وموافقته لمعهود استعمال العرب:

فلاستعارة ينبغي أن تؤدي المعنى المراد منها بشكل تام وتحقق الغرض المطلوب منها، وأي خلل في اختيار الألفاظ والتركييب المشكلة لها يضعفها ويذهب بمانها ويريقها. كما جرى مع أبي تمام في وصف الابتداء بالعباءة من غير سؤال:

فأضحت عطايه نوازغ شرداً... تُسائلُ في الأفاقِ عن كلِّ سائلٍ

فهو قد جعل مال ممدوحه توافاً للمحق والنفوق، حتى إنه خرج إلى الأفاق يبحث عن طالبه وأخذه، وهذا بلا شك تضعيف شديد للمعنى، كيف تبقى العطايا نوازغ شرداً خالية ممن يقبلها، وهذا في نظر الأمدى شيء لا يعقل ولا تقوم في النفس صحته. وهي على فرض أنها استعارة ومبالغة لا تستقيم لأن لكل جنس من المعاني سبيل في الاستعارة، وطريقة معهودة في الاستعمال ليس للشاعر تجاوزها وإلا انفرط عقد اللغة وضاعت قواعدها، فلم تجر العادة في استعارة مال الكريم أن يطلب المال فيقول: هل من سائل، ثم يخرج إلى الفلوات يلتمس من يأخذه، وإنما العادة فيه أن يكون كارهاً لأن ينفق، خائفاً من أن يمحق، لأن العرب تقول للجواد: فلان أتلف ماله ومحقه، فلاستعارة أن يجعل المال شاكياً من التمحق، ضاجاً من كثرة العطاء والبنل كما ورد في شعر أبي نواس:

يُخِّ صوتُ المالِ مما ... منك يشكو ويصيحُ

وهذه هي الاستعارة المناسبة إذ " كلما وقع التلمُّ والمحق لا تكون الاستعارة له إلا الخوف من ذلك، والكره له، كما أنه لو كان سبباً يعقل لما اختار أن يتلف ويستهلك" ⁵³

الغلو في الاستعارة: رابعاً-

يُعرَّفُ الغلو بأنه: تجاوز حد المعنى والارتفاع فيه إلى غاية لا يكاد يبلغها ⁵⁴، وقد انقسم الناس حيال قبوله أو رفضه مذهبيين؛ مذهب يؤثره فيبستحسن الإسراف في المعنى والمبالغة في الشعر، ويرى أن أحسن الشعر أكذبه وأنه مذهب أهل الفهم بالشعر والشعراء القدماء، ويترجم النابغة الذبياني الشاعر الجاهلي المشهور الذي أثر عنه قوله: " أشعر الناس من استجيد كذبه " ⁵⁵، وروي عنه الحكم على حسان بن ثابت بالتقصير في أداء المعنى ومطالبتة له بالمبالغة في قوله ⁵⁶.

لنا الجففات الغر يلمعن بالضحي ... وأسياقنا يقطرن من نجدة دما

وقسم يذهب إلى التوسط بين الغلو والتقصير والاقتصاد على الحد الأوسط، ويرى الغلو عيباً وهجنة في الكلام، وأنها ربما أحوالت المعنى ولبسته على السامع وهذا يناقض جوهر الشعر وأهم شروطه وهو الإبانة والإفصاح ⁵⁷.

ولكن الأمر استقر في كتب المتأخرين على مذهب متوسط بين المذهبيين يقسم المبالغة إلى أقسام ثلاثة ⁵⁸.

التبليغ: ويعرفونه بأنه ادعاء بلوغ المعنى في الشدة أو الضعف حداً مستبعداً غير أنه ممكن عقلاً وعادة، نحو قول الشاعر:

فعادى عداء بين ثور ونعجة ... دراكاً فلم ينضح بماء فيغسل

51 الأمدى، الموازنة: 35/2

52 الأمدى، الموازنة: 35/2

53 الأمدى، الموازنة: 138/3

54 العسكري، أبو هلال الحسن بن عبد الله، الصناعتين: الكتابة والشعر، المكتبة العصرية، بيروت، 1419هـ، ص 357

55 ابن رشيق، العمدة في محاسن الشعر وآدابه: 53/2

56 ينظر: قدامة بن جعفر، نقد الشعر: 18

57 ينظر: ابن رشيق، العمدة في محاسن الشعر وآدابه: 53/2

58 ينظر: النويري، أحمد بن عبد الوهاب، تحاية الأرب في فنون الأدب، دار الكتب والوثائق القومية، القاهرة، الطبعة الأولى، 1423هـ، 12/2، والسبكي، بماء الدين، المكتبة العصرية بيروت، الطبعة الأولى 1423هـ، 261/2

والإغراق: وهو ما كان ممكناً عقلاً مستبعداً عادة نحو:

ونكرم جارنا ما دام فينا ... وننتبه الكرامة حيث مالا

الغلو: وهو ما لا يقبله العقل ولا العادة، نحو قول أبي نواس:

وأخفت أهل الشرك حتى إنه ... لتخافك النطف التي لم تخلق

وقد تسامح علماء اللغة في قبول النوعين الأولين من المبالغة وهما التبليغ والإغراق بل عدوهما من البديع المستحسن، في حين رفضوا النوع الثالث وهو الغلو وعدوه إفراطاً وإسرافاً لا يغفر واستثنوا منه ما دخل عليه ما يقربه من الصحة نحو لفظ (كاد) في قوله تعالى: (يَكَادُ زَيْبُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ) (النور 35).

وأما الأمدي فيبدو أنه يميل إلى التوسط في المبالغة ومراعاة الحد المعقول في وصف الشيء وكذا في استعارة المعاني، يشهد لذلك حكمه في الاستعارة الواردة قول أبي تمام⁵⁹:

فمالنا اليوم وما للعلی ... من بعده غير الأسی والنحیب

إذ نعتها بالغلو والإسراف في وصف الحالة، يريد أن استعارة الـ "النحيب" - وهو رفع الصوت بالبكاء- للعلا والرفعة والشرف رداءة وقبح في التعبير، وكان يكفي أن يستعير البكاء نحو ما فعل البحري في قوله:

فتى أفقرت منه المعالي ولم تكن ... لتقف مـمن بان إلا المنـــــــازل

وثاو بكنه المكرمات وإزـــــــما ... تبكي على الثاوي النساء الثواكل

ويرى أن استعارات أبي تمام قد بلغت حداً بعيداً في الغلو وهذا الإفراط لا يؤتم به ولا يحتذى عليه، ولكن الأمدي يستدرك على نفسه رفضه للغلو قائلاً: "وقد يأتي غلو غير مستهجن لحسن تأليفه وحلاوة العبارة"⁶⁰ وذكر شواهد لهذا الغلو المستحسن من شعر ابن مطير في رثاء معن بن زائدة:

ولما مضى معن مضى الجود وانقضى ... وأصبح عرنين المكـــــــارم أجدعا

بكى الجود لما مات معن فلم يـــــــدع ... لعينيها لما أن بكى الجود مدمعا

ومن قول حبيب بن شذّوب المدني:

أنت أنف الجود إن فارقته ... عطس الجود بأنفٍ مُصطَلَم

ويبرر الأمدي الغلو في هذه الاستعارات بأن كل ما ذكرته العرب من بكاء الأشياء على الموتى إنما هو من إقامة تلك الأشياء مقام النفوس في حزنها عند عظيم المصائب، وكأنها قد تغيرت عن صورتها وتحولت عن حالتها⁶¹. ولا أجد عذراً للأمدي في التفریق بين هذه التي تسامح في قبولها وأفتى لها على النحو الذي ذكرنا وبين تلك التي عابها وعدّها غلواً قبيحاً، وماذا يضره لو أقام استعارة أبي تمام النحيب للعلا مقام النحيب للنفس، وبذلك يظهر لنا أن رفض الغلو ليس على إطلاقه وإنما له استثناءات يحددها ذوق الناقد.

الخاتمة

توصل الباحث في ختام هذا البحث إلى جملة من النتائج هي:

- ظهر النقد الأدبي أول ما ظهر في العصر الجاهلي على شكل أحكام عفوية وبسيطة تابعة من الذوق والطبع أطلقها بعض العارفين بالشعر وفنون القول.
- بدأ التطور الفعلي للنقد مع دخول القرن الثاني الهجري وكان من مظاهر هذا التطور ظهور المقاضله بين الشعراء وتصنيفهم إلى طبقات اعتماداً على معيارين هما: كثرة الإنتاج الشعري وجودته.
- كان لظهور الشعراء المولدين ومذهبهم الجديد أثر كبير في بروز نمط جديد من النقد اهتم بشكل خاص بالصراع الذي دار طويلاً بين أنصار القديم وعمود الشعر من جهة وأنصار مذهب الشعراء المحدثين.
- مثل أبو تمام في هذا الصراع مذهب المحدثين بابتداعه معان وتشبيهات واستعارات غريبة، واهتمامه بفنون البديع وإسرافه في استعمال المحسنات في حين مثل تلميذه البحري مذهب التمسك بالقديم

⁵⁹ ينظر: الأمدي، الموازنة: 488/3

⁶⁰ الأمدي، الموازنة: 488/3

⁶¹ ينظر: الأمدي، الموازنة: 489/3

والاعتصام بعمود الشعر.

- اهتم النقاد بقضية الموازنة والمفاضلة بين شعر الشعراء وكثر الجدل وامتدّ النقاش بينهم حتى القرن الرابع حيث نضج النقد واتسع فظهرت المصنفات النقدية التطبيقية التي كان أهمها كتاب الموازنة بين شعر الطائيين أبي تمام والبحتري للأمدي.
- تجلّى النقد التطبيقي في القرن الرابع بصور أهمها: نقد اللفظ والمعنى، تقييم الصور البيانية والمحسنات البديعية، قياس جمالية الموسيقى والوزن، تقييم التخليص نحو الغرض القصيدة والانتقال بين الأبيات والخاتمة، الموازنة بين الأعمال الأدبية.
- يعد الموازنة أول كتاب نقدي قام على النقد والمقارنة المعللة البعيدة عن الأحكام المجملّة الساذجة التي اتسم بها النقد من قبل، حيث جاءت الأحكام النقدية عند الأمدي موزونة مدروسة مؤيدة بالتفصيل والإيضاح وتستند إلى قواعد مقننة.
- اعتمد الأمدي في دراسته ومفاضلته بين الشعراء على معايير موضوعية شاملة أهمها: معيار القدم والحدائث، معيار الطبع والصنعة، معيار لغوية، معيار استقامة اللفظ، معيار السرعة الشعرية، معيار البديع، معيار تتصل بعلم البيان كالتشبيه والمجاز والاستعارة.
- يرى الأمدي أن التشبيه عنصر مهم في الشعر العربي وأداة ضرورية لفهم المقصود منه، فهو يتناول بالدراسة جميع عناصره ويستأنس بأراء النقاد قبله أو يناقشهم وذلك من خلال المقاييس الآتية:
- التناسب المنطقي بين طرفي التشبيه. ويريد به الأمدي حصول التّطابق بين طرفي التشبيه واشتراكهما في أكبر عدد من الصفات شرط ألا تصل درجة الاتحاد. وقد انطلق الأمدي في مأخذه على تشبيهات أبي تمام من فكرة أن أجود الشعر ما قارب فيه التشبيه أو أصاب الحقيقة.
- احتذاء طريقة العرب في التشبيه وأساليبهم في التعبير وعليه دافع الأمدي عن أبي تمام في تشبيه العنق بجذع الأراك.
- إصابة الغرض في التشبيه وبناء عليه عاب على أبي تمام مدحه للحصان ببياض موضع السرج معتبراً إياه أقرب للذم منه للمدح.
- اكتفى الأمدي في قبول التشبيه أن يكون جزئياً فالشيء إنما يشبه بالشيء إذا دنا منه أو قرب من معناه.
- جعل الأمدي تعدد طرفي التشبيه ميزة وجمالية وأثنى على ماورد منه في شعر الشعراء.
- اعتمد الأمدي في موازنته على ضابط الجودة في اللفظ والنظم دون أن يضع تعريفاً دقيقاً لهما فيقي هذا المعيار مبهماً خاضعاً لذوق الناقد.
- الإساءة في الاستدلال بالتشبيه.
- لم تختلف نظرة الأمدي إلى استعارات أبي تمام عن النظرة السائدة في عصره، فأبو تمام طمّح في الابتكار والإبداع فظفر بمطلوبه ولكن بتعسف وإغراب وفلسفة بدت دخيلة على المتعارف عليه من استعارات العرب.
- رفض الأمدي كثيراً من استعارات أبي تمام وخصص لها باباً من موازنته سماه (ما جاء في شعر أبي تمام من قبيح الاستعارات) واستنداً في رفضه لها إلى معايير منها: ضرورة وجود مناسبة بين طرفي التشبيه، وموافقة المعهود من استعمالات العرب، والاقتصاد في المبالغة وتجنب الغلو المستهجن.
- أخذ الأمدي على أبي تمام طريقته في تجسيد المعاني وتشخيصه للمجرد بالفاظ لم يعهدها الأوائل الأمر الذي جعل النقاد لا يفهمون استعاراته ويصفونها بالغريبة.

المصادر والمراجع

- إبراهيم، طه. تاريخ النقد الأدبي عند العرب من العصر الجاهلي إلى القرن الرابع.
- ابن رشيق، أبو علي الحسن. العمدة في محاسن الشعر وأدابه. دار الجيل، الطبعة الخامسة، 1981.
- ابن قتيبة، عبد الله بن مسلم. أدب الكاتب. بيروت: مؤسسة الرسالة.

- ابن منظور، محمد بن مكرم. لسان العرب. بيروت: دار صادر، الطبعة الثالثة.
- أحمد، عامر. مناهج النقد الأدبي عند العرب في القرن الرابع الهجري. رسالة ماجستير، جامعة وهران.
- الأمدى، الحسن بن بشر. الموازنة بين شعر أبي تمام والبحتري. بيروت: دار المعارف، الطبعة الرابعة.
- الباقلائي، محمد بن الطيب. إعجاز القرآن الكريم. مصر: دار المعارف، الطبعة الخامسة، 1997م.
- البكري، أبو عبيد. سمط اللالي في شرح أمالي القالي. لبنان بيروت: دار الكتب العلمية.
- ثعلب، أحمد بن يحيى. قواعد الشعر. القاهرة: مكتبة الخانجي، الطبعة الثانية، 1995م.
- الجرجاني، عبد القاهر. أسرار البلاغة. القاهرة: مطبعة المدني.
- الخفاجي، ابن سنان. سر الفصاحة. بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، 1982م.
- السبكي، بهاء الدين. عروس الأفراح في شرح تلخيص المفتاح. بيروت: المكتبة العصرية، الطبعة الأولى 1423هـ.
- السكاكي، يوسف بن أبي بكر. مفتاح العلوم. بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية 1987م.
- سلام، محمد زغول. تاريخ النقد الأدبي والبلاغة حتى القرن الرابع الهجري. مصر: منشأة المعارف بالإسكندرية.
- الصعدي، عبد المتعال، بغية الإيضاح لتلخيص المفتاح في علوم البلاغة. مكتبة الآداب، الطبعة السابعة عشر 2005م.
- عباس، إحسان. تاريخ النقد الأدبي عند العرب. بيروت: دار الثقافة، ط4.
- عتيق، عبد العزيز. تاريخ النقد الأدبي عند العرب. بيروت: دار النهضة العربية.
- عربشاه، عصام الدين. الأطول شرح تلخيص المفتاح. بيروت: دار الكتب العلمية.
- العسكري، أبو هلال الحسن بن عبد الله. الصناعتين: الكتابة والشعر. بيروت: المكتبة العصرية، 1419هـ.
- العشاوي، محمد زكي. قضايا النقد الأدبي بين القديم والحديث. بيروت: دار النهضة العربية، ط 1979م.
- الفراهيدي، الخليل بن أحمد. كتاب العين. دار ومكتبة الهلال.
- قدامة بن جعفر. نقد الشعر. قسطنطينية: مطبعة الجوانب، الطبعة الأولى.
- الكواز، محمد كريم. البلاغة والنقد. الانتشار العربي. الطبعة الأولى، 2006م.
- مطلوب، أحمد. معجم النقد العربي القديم. بغداد: وزارة الثقافة والإعلام، دار الشؤون الثقافية العامة، 1989م.
- النويري، أحمد بن عبد الوهاب. نهاية الأرب في فنون الأدب. القاهرة: دار الكتب والوثائق القومية، الطبعة الأولى، 1423هـ.
- الهاشمي، أحمد بن إبراهيم. جواهر البلاغة في المعاني والبيان والبدیع. بيروت: المكتبة العصرية.
- والأزهري، محمد بن أحمد. تهذيب اللغة. بيروت: دار إحياء التراث العربي، الطبعة الأولى، 2001م.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Müzik Yoluyla Rekreasyon

Serkan ÇELİK

Doç.Dr.-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/Turizm Fakültesi-
serkan.celik@ikcu.edu.tr

Özet

Rekreasyon, katılan kişiye anında ve uzun vadeli doyum sağlayan, toplumca kabul edilebilir, gönüllü bir boş zaman etkinliğidir. Ancak hoşgörülü bir atmosfer rekreasyona imkân tanıyabilir. Rekreasyon; haz ve neşe sağlayan, kişinin kendisini ifade edebilme ve yaratıcı olabilmesine imkân sağlayıcı, her kişiye göre amacı olan, katılımcıya kişisel ve toplumsal özellikler kazandıran bir faaliyettir. Rekreasyonun amacı, katılımcıların keyif alması, bireyin potansiyellerinin geliştirilmesi, mükemmelleştirilmesi ve toplumsal grubun zenginleştirilmesidir. Rekreasyon, insanın çalışma saatleri dışındaki boş zamanında katıldığı faaliyetlerle ilgilidir. Aktiviteler, insanların ayrı ayrı amaç ve istekleri doğrultusunda anlam kazanır. Bu aktivitelerden en önemlilerinden biriside müziktir.

Müziğe farklı açılardan yaklaşmak mümkündür. Kimileri için müzik bir meslek ve geçim aracıdır; kimileri için bir ibadet unsuru; kimileri içinse bir iş ya da ticari girişimdir; fakat çoğu insan için müzik bir rekreasyon biçimidir. Müzik, neredeyse eşi benzeri olmayan bir rekreasyon aracıdır. Cazibesi o kadar geniş, olanakları o kadar sınırsızdır ki rekreasyonel potansiyelleri asla tükenmez. Müzikal deneyim hem anlık hem de uzun süreli doyum sağlar. Hemen hemen herkes bir dereceye kadar müziği sever ve belli bir müzikal etkinliğe katıldığında keyif alır. Müzikte, herkes için sürekli bir meydan okuma, keşfedilecek yeni alanlar ve öğrenilecek yeni teknikler vardır. Müzik her yaşta insanın ilgisini çeker. Müzik yediden yetmişe herkesin yaşamında önemli bir rol oynar. Birçok rekreasyonel etkinlikler yaşlı insanlara kapalıdır; çünkü çok fazla fiziksel çaba gerektirirler, fakat birçok müzikal aktivite, yaşlılığın ya da fiziksel güçsüzlüğün etkisi hissedilmeksizin yapılabilir. Müziksel katılımın hiçbir türü aşırı fiziksel çaba gerektirmez. Müzik, insanı kendinden, kendi günlük varoluşunun yavanlığından alarak, onun kalbinde en coşkulu, en soylu duyguları uyandırma gücüne sahiptir. İnsan müzikle kendini yeniden yaratabilir ve heyecanını, kederini, sevincini ya da besteciye bestelemeye, halkı doğaçlamaya yönelten duygu neyse onu kendi deneyimine mal edebilir. Onu kendi yeteneklerinin elverdiği ölçüde deneyimlemek herkesin hakkıdır. Bu çalışmada, amatör topluluklarda müzik yoluyla yapılan rekreasyon aktivitesi ve müzikteki rekreasyon liderinin farkındalığı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Serbest Zaman, Müzik, Aktivite, Rekreasyon Lideri.

Recreation Through Music

Abstract

Recreation is a socially acceptable, voluntary leisure activity that provides immediate and long-term satisfaction to the participant. However, a tolerant atmosphere can allow recreation. Recreation; It is an activity that provides pleasure and joy, enables the person to express himself and be creative, has a purpose for each person, and gives the participant personal and social characteristics. The purpose of recreation is to enjoy the participants, to develop the individual's potential, to perfect and to enrich the social group. Recreation is related to activities in which people participate in their spare time outside working hours. The activities gain meaning according to the individual aims and desires of the people. One of the most important of these activities is music.

It is possible to approach music from different angles. For some, music is a profession and livelihood; an element of worship for some; for others it is a business or commercial enterprise; but for most people, music is a form of recreation. Music is an almost unique recreation tool. Its charm is so wide, its possibilities are so limitless that their recreational potential is never exhausted. The musical experience provides both instant and long-lasting satisfaction. Almost everyone loves music to some degree and enjoys it when participating in a certain musical event. In music, there is a constant challenge for everyone, new areas to explore and new techniques to learn. Music attracts people of all ages. Music plays an important role in everyone's life from seven to seventy. Many recreational activities are closed to older people; because they require a lot of physical effort, but many musical activities can be done without feeling the effect of old age or physical weakness. No form of musical participation requires excessive physical effort. Music has the power to awaken the most exuberant, noble emotions in its heart by taking one from himself, the slowness of his daily existence. Man can recreate himself with music, and the emotion that drives his excitement, grief, joy, or composer to improvise, impose on his own experience. Everyone has the right to experience it to the fullest extent of their abilities In this study, recreation activity through music in amateur communities and awareness of recreation leader in music are examined.

Keywords: Recreation, Leisure, Music, Activity, Recreation Leader.

Giriş

Rekreasyon, katılan kişiye anında ve uzun vadeli doyum sağlayan, toplumca kabul edilebilir, gönüllü bir boş zaman etkinliğidir. Ancak hoşgörülü bir atmosfer rekreasyona imkân tanıyabilir. Rekreasyon; haz ve neşe sağlayan, kişinin kendisini ifade edebilme ve yaratıcı olabilmesine imkân sağlayıcı, her kişiye göre amacı olan, katılımcıya kişisel ve toplumsal özellikler kazandıran bir faaliyettir. Tarih boyunca, insanlar, çalışma saatlerini azaltmanın özlemini çekmiş ve bu yönde uğraş vermişlerdir. Tarım, sanayi ve işletme alanlarındaki teknolojik gelişmeler, toplumsal hareketlerin de etkisiyle,

birçok ülkede kırk saatlik çalışma haftasını mümkün kılmıştır. Üstelik mevcut gidişat, çalışma haftasının önümüzdeki yıllarda daha da kısalacağını göstermektedir. İnsan, toplumda uyumlu, hoşnut ve üretken bir birey olabilmek için serbest zamanını dikkatli ve yapıcı şekilde kullanılmalıdır. Çalışma haftasını kısaltan teknolojik gelişmeler, kendi işlerinde kişisel tatmin ve kendini ifade etme imkânı bulamayan ya da ancak çok az bulabilenlerin sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Eğer insan kendi işinde doyum sağlayamaz ve kendini gerçekleştiremezse, bunu işin dışında yapmak durumundadır. Benzer şekilde, mesleğinden tatmin sağlayan bireylerin de çok yönlü bir hayat sürdürebilmeleri için serbest zaman etkinliklerini zenginleştirmeleri lazımdır. Sürekli çoğalmakta olan serbest zaman, bu nedenle, yeni bir toplumsal sorun halinde ortaya çıkmaktadır. Serbest zamanın hedefsiz, toplum dışı kullanımı, birey ve topluluk üzerinde ancak yıkıcı bir etkide bulunabilir. Serbest zamanın dikkatli, yapıcı kullanımı bireyin kişisel gelişimine ve toplumun kültürel ilerlemesine hayati katkılarda bulunabilir.

Rekreasyon nedir?

Boş zamanları değerlendirme kavramını rekreasyon olgusuyla tanımlayan bilim, insanın alışılmış hayatın dışına çıkarak, insanın dinlenmesini, eğlenmesini, işteki verimliliğinin artmasını sağlayarak mutlu olmasına imkân vermiştir (Karaküçük, 1997). İnsanın, yoğun çalışma yükü, alışılmış hayat tarzı veya olumsuz çevresel etkilerden tehlikeye giren veya olumsuz etkilenen bedeni ve ruhi sağlığını tekrar elde etmek korumak veya devam ettirmek aynı zamanda zevk ve haz almak amacıyla, kişisel doyum sağlayacak, tamamen çalışma ve zorunlu ihtiyaçlar için ayrılan zaman dışında kalan bağımsız ve bağlantısız boş zaman içinde, isteğe bağlı ve gönüllü olarak ferdi veya grup içinde seçerek yaptığı etkinliklere rekreasyon denir (Karaküçük, 1997). Modern anlamda bir sosyal kurum, bilgiler topluluğu ve profesyonel bir çalışma alanı olarak rekreasyon; işten bağımsız, kendi içinde değerli olan, kişinin pek çok önemli ihtiyacını karşılayan, dolu ve mutlu bir yaşam aracıdır. Bu yaklaşımla rekreasyon, en yaygın olarak, insanların gönüllü olarak boş zamanlarında katıldıkları ve kişisel olarak doyum sağladıkları aktiviteler olarak tanımlanabilir (Edginton vd., 1999). Rekreatif sayılabilmesi için, etkinliğin gönüllük esasına dayanması, etkinliğe katılan bireyin bunu yalnız kendi istediği için yapması lazımdır. Katı kurallar, kısıtlamalar, lüzumsuz denetimler rekreasyona yardımcı olmaz. İnsanlar, çeşitli büyüklük ve zamanlarda ortaya çıkan boş zamanlarında; uzaklaşmak, dinlenmek, hava değişimi, gezme-görme, sağlık, beraber olma, heyecan duyma, ev dışında veya ev içinde, açık veya kapalı alanlarda ya da pasif – aktif şekillerde, kent içinde veya kırsal alanlarda etkinliklere katılmaktadırlar. Rekreasyon, insanların boş zamanlarında yaptıkları bu etkinlikleri ifade eden bir kavramdır. İnsanın çalışma saatleri dışındaki boş zamanında katıldığı faaliyetlerle ilgilidir. Aktiviteler, insanların ayrı ayrı amaç ve istekleri doğrultusunda anlam kazanır. Rekreasyonun, yeniden yaratma anlamındaki klasik yaklaşımına göre; kişiyi zorunlu iş ve etkinliklerinden sonra yenileyen, dinlendiren ve gönüllü olarak yapılan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Kraus,1985: s.32). Hayatında süregelen tek düzelik ve rutin bir çalışma

ortamının oluşturacağı sıkıntı, genellikle İnsan normal iş dışında ve farklı bir ortam içerisinde boş zamanını isteyerek katıldığı etkinliklerle değerlendirmek suretiyle, etkinliklerden kazandığı davranışlarla yenilenmektedir. İnsan rekreatif faaliyetlerle bir değişim, yenileşim ve ilginçlik meydana getirilerek giderilebilmektedir. İnsanların gününüzde giderek komplikeleşen yaşamları için bu bir anlamda zorunluluk olarak görülmektedir . Genel anlamda rekreasyon, insanların boş zamanlarında eğlence ve tatmin dürtüleri ile gönüllü olarak etkinliklere katılımı olarak açıklanmaktadır. Rekreasyon insanların boş zamanları boyunca tam bir arzu ile katılma sırasında veya daha sonra tatmin duydukları faaliyetler olarak ele alınmıştır (Sağcan, 1986,s.5). Rekreasyon biçimi toplumca kabul edilebilir ve halkın örf ve adetleriyle uyumlu olmalıdır. İyi bir rekreasyon programı, katılımcıların ilgi, ideal, eğilim ve geleneklerinden ortaya çıkar ve onların ihtiyaçlarına dayanır. En cazip rekreasyon biçimleri, bireye hem anlık hem de uzun erimli tatmin sağlayanlardır. Rekreasyonun ilk önkoşulu katılımcıyı anlık olarak tatmin etmesidir. Bir etkinlik daha en başından keyifli olmazsa, devam etme ihtimali pek azdır. Öte yandan, bir etkinlik, başlangıçta ne kadar hoşnut edici olursa olsun, kişiye, ilk başarılarının ötesinde bir meydan okuma sunmayı başaramazsa, ilgisini canlı tutamaz. Katılımcı, giriş düzeyinden başlayıp becerikli bir icra ve teknik ustalığa giden bu çeşitli evreler içerisinde yetenek ve bilgisini geliştirme imkânları sezdiği takdirde doyum sağlar.

Rekreasyonun Özellikleri

Çok çeşitlilik arz eden, kişilerin ilgi, dürtü, amaç ve katılım şekillerine ve daha birçok faktörlere göre değişik anlayışlar sergileyebilen rekreasyonun özellikleri konusunda, ortak bir noktaya ulaşma zorlukları bulunmaktadır. Ancak rekreasyonun bazı temel özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Bunlar, diğer faaliyetlerden ve kavramlardan ayıran temel özelliklerdir. Rekreasyon faaliyetlerinin seçimi gönüllü olmalıdır. Yapılan faaliyet özgürlük hissi vermelidir. Boş zamanda yapılmalıdır. Her yaşta ve cinste insanların faaliyetlere katılımlarına imkân verir. Faaliyetlerdeki inisiyatif kişinin kendisine bırakılmalıdır (Sağcan, 1986). Rekreasyon; haz ve neşe sağlayan, kişinin kendisini ifade edebilme ve yaratıcı olabilmesine imkân sağlayıcı, her kişiye göre amacı olan, katılımcıya kişisel ve toplumsal özellikler kazandıran bir faaliyettir.

Rekreasyonun Amaçları

Rekreasyonun amacı, katılımcıların keyif alması, bireyin potansiyellerinin geliştirilmesi, mükemmelleştirilmesi ve toplumsal grubun zenginleştirilmesidir. Hoşnutluk sağlamak ve keyif almak rekreasyonun doğasında vardır ve her rekreasyon etkinliğinin öncelikli hedefidir. Fiziksel olsun duygusal olsun, acı ve üzüntü verici bir deneyim hiçbir şekilde rekreasyonel sayılamaz; aksine, yıkıcı ve zararlıdır. Birçok insan ciddiyeti fazla kaçırarak ve performansları karşısında mükemmeliyetçi bir tavır takınmak suretiyle etkinliğin rekreasyonel değerini yok ederler. Aşırı yorucu sportif etkinliklere katılan yahut iskambil oynarken öfke nöbetleri geçiren kimseler bu dediğimiz şeyin sıkça görülen örnekleridir (Leonhard, 1952).

Rekreasyon bireyin gizilgüçlerini geliştirmesine ve kendini ifade etme olanağı bulmasına hizmet eder. Herkesin sıradan günlük yaşamında kullanmadığı çok sayıda atıl ya da gelişmemiş güçleri ve yetenekleri vardır. Kişi, hayatının erken döneminde mesleğini seçer. Bundan sonra tüm çabasını mesleki başarı için lazım olan yeteneklerini mükemmelleştirmeye ve bilgi edinmeye yöneltebilir. Çoğunlukla yetenekler, ilgiler ve ifade olanakları, mesleki gelişime tabi kılınır; bu da kişiyi normalde olabileceğinden daha eksik bir insan haline getirir. Serbest zamanlarında yapacağı rekreasyonel etkinlikleri doğru seçtiği takdirde birey kendi kabiliyet (eğilim, istidat) ve ilgileri üzerinde yoğunlaşabilir ve böylece kendi potansiyellerini daha mükemmel şekilde gerçekleştirebilir. Demokratik bir toplumda, her birey topluma karşı belirli sorumlulukları bulunur ve toplumun zenginleşmesine yardımcı olabilir Örgütlü bir rekreasyon programı, insan etkileşimi ile toplumu meydana getiren birçok farklı grup arasında anlayış ve birlik sağlamak yönünde müthiş olanaklar sunar. Rekreasyon programı, ortak hedeflere varmak için bireysel beceri, kapasite ve yeteneklerin ortaya konulup paylaşıldığı bir demokratik etkinlik laboratuvarı olarak hizmet görür (Fitzgerald,1948).

Rekreasyonun Sınıflandırılması

Rekreatif etkinlikler aktif ya da pasif, tek başına ya da grupla, genç-yaşlı, erkek-kadın, kapalı veya açık alanlarda herhangi bir zamanda yapılabilecek etkinlikler olduğundan dolayı insanların dinlenme, eğlenme ve gelişmelerini sağlayan ve kapsam alanı sınırsız her bireye her zaman ve her yerde hitap edebilecek etkinliklerdir. Böylece, etkinliklere katılım yoluyla bireyler kendilerini ifade edebilme, gizli güçlerini ortaya çıkarma ve geliştirme, yaratıcılığını artırma ve beden ve ruh sağlığını koruma imkânına sahip olur. Rekreasyonun sınıflandırılmasında önemli olan ve esas alınan prensip, kişinin rekreasyon faaliyetlerine katılmasına sebep olan amaçlar, istekler ve zevkler olmaktadır. Rekreasyon sınıflandırmasını buna göre iki ana guruba ayırarak yapabiliriz. Birincisi; Amaçlarına göre rekreasyon, ikincisi ise çeşitli kriterlere göre rekreasyondur. Amaçlarına göre rekreasyon sınıflandırmasında; Dinlenme amaçlı, Kültürel amaçlı, toplumsal amaçlı, sportif amaçlı, turizm amaçlı ve sanatsal amaçlı faaliyetler içermektedir. Çeşitli kriterler göre rekreasyon sınıflandırması ise, Yaş faktörüne göre, faaliyete katılanların sayısına göre, zamana göre, kullanılan mekana göre, sosyolojik içeriğe göre oluşmaktadır. Sanatsal amaçlı yapılan rekreasyonlar kişilerin sanatın birçok dalından biri veya birkaçı ile uğraşarak boş zamanlarını değerlendirmesi rekreasyonun müzik tarafını ortaya çıkaran en önemli unsurlardan birisidir. Bir müzik aleti çalmak, şarkı söylemek sert ve aktif (etken) faaliyetleri oluşturmaktadır(Bucher, 1972).

Müziğe farklı açılardan yaklaşmak mümkündür. Kimileri için müzik bir meslek ve geçim aracıdır; kimileri için bir ibadet unsuru; kimileri içinse bir iş ya da ticari girişimdir; fakat çoğu insan için müzik bir rekreasyon biçimidir. Müzik, neredeyse eş benzeri olmayan bir rekreasyon aracıdır. Cazibesi o kadar geniş, olanakları o kadar sınırsızdır ki rekreasyonel potansiyelleri asla

tükenmez. Müzik toplum tarafından en üst seviyede kabul görür. Dünya tarihinde, bilinen tüm kültürler, karakteristik ve orijinal bir müzikal ifade biçimi yaratmışlardır. Müzikal deneyim hem anlık hem de uzun erimli doyum sağlar. Hemen hemen herkes bir dereceye kadar müziği sever ve belli bir müzikal etkinliğe katıldığında keyif ve doyum sağlar. Diğer taraftan, müzik o kadar derin ve karmaşık bir konudur ki hiç kimse bu alanda bilinebileceklerin tamamını öğrenemez ya da mutlak bir tekâmül sağlayamaz. Müzikte, herkes için sürekli bir meydan okuma, keşfedilecek yeni alanlar ve öğrenilecek yeni teknikler vardır. İnsan müzik hakkında ne kadar çok bilirse, o kadar öğrenmek ister ve müzikten o kadar keyif alır. Müzik her yaşta insanın ilgisini çeker. Müzik yediden yetmişe herkesin yaşamında önemli bir rol oynar. Birçok rekreasyonel etkinlikler yaşlı insanlara kapalıdır; çünkü çok fazla fiziksel çaba gerektirirler, fakat birçok müzikal aktivite, yaşlılığın ya da fiziksel güçsüzlüğün etkisi hissedilmeksizin yapılabilir (Leonhard,1952: 4-5). Müziksel katılımın hiçbir türü aşırı fiziksel çaba gerektirmez. İnsan müzikle kendini yeniden yaratabilir ve heyecanını, kederini, sevincini ya da besteciye bestelemeye, halkı doğaçlamaya yönelten duygu neyse onu kendi deneyimine mal edebilir. İnsanlar yetişkin olduktan itibaren müzik, insan yaşamında arzu edilen sonuçlar çerçevesinde, bireysel stratejiler doğrultusunda belirli bir amaca yönelik olarak kullanılan olgulardan biri haline gelir. İnsanların belirli bir amaç, hedef ya da güdülenmeler doğrultusunda müzik yapıyor olmaları müziğin bireyler tarafından kullanıldığını gösterir. Müzik, insanın psikososyal olarak kendini ifade etmesinden, geriliminin giderilmesine, çevre ve arkadaş grubu edinmekten, prestij kazanmaya, bireyselleşmeye olarak sayabileceğimiz sosyalleşme sürecini destekleyen bir çok amaca hizmet eder. Bu olgu müziğin pragmatik anlamı ve kullanımı olarak açıklanır.(Keammer, 1993: 93-106) Birlikte müzik yapmak insanda, toplumsallaşma süreçlerinin temelindeki bilgi, görgü, duyarlık, sabır, sorumluluk, başka insanların davranışlarına dikkat etme, birbirini anlama, insanlarla ses, söz, mimik, jest gibi uygun tekniklerle iletişim kurabilme, kendini kabul ettirme, topluluk içinde mutlu yaşama gibi davranışları kazanmasına yardımcı olur (Günay, 2006: 195-196). Birey, toplu müzik pratiği yapan bir grubun içinde yer alarak sosyalleşme sürecine ilişkin temel dinamikler olan uyma ve farklılaşma yoluyla sosyal kimliğini geliştirir (Bilgin, 1994: 112).Üyelerin korolara katılma sebepleri önem sırasıyla: arkadaşlık, çevre edinme, stres atma, yalnızlık, boş zamanı değerlendirme şeklindedir. Bu sebeplerin tümü sosyalleşme/toplumsallaşma başlığı altında toplanabilir. Sosyalleşme kabaca, bireyin içinde bulunduğu gruba, topluma entegrasyonudur. Bireyin doğumundan ölümüne değin devam eden bir süreç olup birey bu süreci, içinde bulunduğu toplumsal gruplar ve grup aidiyeti içinde yaşar. Bu anlamda müzik toplulukları da bireyin müziği sosyalleşmede araç olarak kullandığı sosyal ortamlardır ve hepsi birer toplumsal gruptur (Bilgin, 2003: 135-136). Bu kategoriyi belirleyen nitelikler: yüz yüze ilişki biçiminin egemen olması, ortak irade ve amaç etrafında bütünleşmiş olması, kişisel çıkarların ön planda olmaması, haz alma ve manevi doyunluğun ortak payda olması, dayanışma ve yardımlaşmanın olması olarak sıralanır.

İnsanlar ancak bir grup/topluluk içinde bulunarak yaşayabilecekleri sosyalleşme süreçleri sayesinde kendilerini ifade etme imkânına sahip olduklarından, amatör topluluklarda müzik yapıyor olmak, insanları bir araya getiren, buluşturan, onların sosyalleşmesini sağlayan bir olgudur (Keammer, 1993: 93-106).

Sonuç

Yerel yönetimler halkın ilgisini çeken, spor dışındaki kalan rekreatif aktivitelere önem vermelidirler. Her zaman rekreasyon faaliyetleri sporla olmaz. Bunlar; müzik, drama, el sanatları, fiziksel uygunluk, açık hava etkinlikleri, kültürel ve sosyal etkinliklerdir. Halk eğitim merkezleri, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar diğer alanlar ve doğal olarak evler, rekreatif aktivite mekânları olarak değerlendirilebilir. Kent yaşamının getirmiş olduğu yalnızlık ve gerilim içinde bulunan insan da kendi varlığını duyumsama ve gösterme çabası içine girer. Böylelikle birey farklılığını yaşatma ve kendini farklı kılan özelliklerine sığınma davranışı geliştirir. Kentlerde yer alan birçok dernek, cemiyet, kuruluş, topluluklar bireyin bu konuda geliştirmiş olduğu yöneliminin adresidirler. Modernleşmenin ve kent yaşamının birey üzerinde kurmuş olduğu baskı, stres, yalnızlık, yabancılaşma gibi sebepler insanların bu tip ortamlara olan ihtiyacını her geçen gün arttırmaktadır. Amatör müzik topluluklarında yapılan rekreasyon aktivitesi içinde yüz yüze ilişki biçiminin egemen olması, kişisel çıkarların ön planda olmaması, ortak amaç etrafında bütünleşmiş olması, haz alma ve manevi doygunluğun ortak payda olması, dayanışma ve yardımlaşmanın olması aktivitenin kalitesini ortaya koymaktadır.

Belediyelerin, sınırları içinde yaşayan vatandaşlarının temel ihtiyaçlarının dışında onların serbest zamanlarında rahatlamalarını sağlayacak, geçen zamanlarını en iyi şekilde değerlendirebilme fırsatı ve imkânını verecek mekân ve tesisleri oluşturmak, bunları hizmete sunmak en başta gelen görevleri arasındadır. İnsanı boş zamanı içinde ruh sağlığını koruyabileceği, , kendini ifade edebileceği, kendi varlığını hissedebileceği, yalnızlığını giderip sosyalleşebileceği grupların içinde olmaya itmiştir. Bu amatör gruplar insanın soluk alıp verebileceği, kendini mutlu, değerli, işe yarar hissedebileceği topluluklardır. Amatör müzik topluluklarında bireylerin hiçbirinden yaptıkları işe yönelik şikâyet duyma ihtimali yok gibidir. Çünkü bu topluluklarda gönüllü birliktelik mevcuttur. Rekreasyon açısından kimse herhangi bir işe memur edilmemiştir. Bu sebeple amatör müzik korolardaki insanların işlerinden haz alıyor olmaları süreklilik arz eder. Bireylerin aidiyet duygusunun karşılandığı, moral kazandığı, müzik yaparak mutlu olduğu, , kendisini işe yarar hissederek hayata bağlandığı önemli bir işleve sahiptir. Amatör müzik topluluklarında, insanları, buluşturan, onların sosyalleşmesini sağlayan bir araya getiren bir olgudur. İnsanlar bu amatör müzik topluluklarına müzik öğrenmek için ve bunun yanında müziğin dışında kendilerine koymuş oldukları rekreasyon faaliyetinde hedeflerine ulaşmak için katılırlar. Sosyalleşme başlığı adı altında sıralayabileceğimiz çevre edinme, stres atma, arkadaşlık, terapi, boş zamanı değerlendirme, yalnızlığı

giderme gibi ihtiyaçların karşılanması konusunda amatör müzik çalışmaları, insanlar tarafından değerlendirilmektedir. İnsanlar ancak bir topluluk içinde bulunarak yasayabilecekleri boş zamanı değerlendirme süreçleri sayesinde kendilerini ifade etme imkânına sahiptirler. Amatör topluluklar rekreasyon ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda insanlar için en elverişli ortamlardır.

Kaynakça

Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.

Bilgin, N.(2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bucher, C.A. (1972). *Foundations of Physical Education the C.U.* Saint Louis. Mosby Company.

Edginton C.R., Hudson S.D. & Ford P.M. (1999). *Leadership for Recreation and Leisure Programs and Settings*. (2nd ed.).Champaign, IL: Sagamore Publishing.

Fitzgerald, Gerald B. (1948). *Community Organization for Recreation*. Newyork. A.S. Barnes&Co.

Günay, E. (2006). *Müzik Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Karaküçük, S. (1997). *Rekreasyon Boş zamanları Değerlendirme Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*. Ankara. Seren Ofset.

Keammer, John E. (1993). *Music in Human Life: Antropological Perspectives on Music*. Çev.Yetkin Özer, University of Texas Pres.

Kraus, G. (1985). *Recreation Program Planning Today*. London.Scott Foresman And Company.

Leonhard, C. (1952). *Recreation Through Music*. Newyork. A.S. Barnes and Company.

Saçcan, M. (1986). *Rekreasyon ve Turizm*. İzmir. Cumhuriyet Basımevi.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Analysis of Foreign Trade Between Turkey and Libya

Serkan DİLEK, Nagmi M. Moftah Aimer, Mustafa Khalifa Thawadi El
Hamoudi, Ammar Ayyad Zayid Bin Zaed

Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative Sciences
Faculty, Economics, serkan.dilek@gmail.com

Dr., Sabratha Higher Institute of Science and Technology
najmimuftah@gmail.com

Dr., Sabratha Higher Institute of Science and Technology Mustafa6321@yahoo.com

Dr., Sabratha Higher Institute of Science and Technology,
a.ammarelzaidy1234@gmail.com

Abstract:

Although Libya which has rich oil and natural resources, State has problems in solving economic problems. Libya can't use its potential in foreign trade and this affects wealth of citizens negatively. Also Turkey is a developing country which performs better performance especially after 2002. The exports and imports of Turkey have increased for last 15 years. The aim of this research is to investigate foreign trade between these two countries. To this aim we searched TUIK data about foreign trade of these two countries. It is revealed that the most important export items of Turkey are jewellery and parts, furnitures and poultry meat. The most important import items are gold, copper and petroleum gasses. Foreign trade between these two countries developed and reached maximum volume in 2013. However, conflicts in Libya affected foreign trade between them and decreased volume. Two countries can be in wealthier conditions by evaluating foreign trade opportunities between two countries. Turkish brands can use potentials and evaluate opportunities in Libya.

Keywords: Turkish Foreign Trade, Libya Foreign Trade

Introduction

Turkish government aims to increase foreign trade and conduct encouraging policies for export. Because of this reason Turkish export has been increased since 2002. Stable and powerful economy of Turkey provides this increase in export. It is seen that successful economic policies support Turkish economy and because of this support Turkish economy enhances high economic growth and development.

Libya is a developing country which has rich oil and natural resources. However Libya can't use these sources efficiently to provide sustainable economic growth and development.

On the other hand Turkey and Libya has common cultural values and historical heritage. Both society is Muslim and have similar tastes and preferences. In this research we investigated the foreign trade between Turkey and Libya by using Turkstat.

2. Foreign Trade Between Turkey and Libya.

Foreign trade between two countries are given in Table 1.

Table 1. Foreign Trade Between Turkey and Libya (.000.000\$).

Years	Turkish Export to Libya	Turkish Import From Libya	Volume	Equilibrium
2002	163	754	917	-591
2003	255	1.073	1.327	-818
2004	337	1.514	1.851	-1.177
2005	384	1.989	2.373	-1.605
2006	489	2.297	2.787	-1.808
2007	643	400	1.043	243
2008	1.074	336	1.411	738
2009	1.798	403	2.201	1.395
2010	1.935	426	2.360	1.509
2011	748	140	887	608
2012	2.140	416	2.556	1.724
2013	2.753	304	3.057	2.449
2014	2.060	249	2.309	1.811
2015	1.420	196	1.616	1.224
2016	906	161	1 067	745
2017	881	248	1 129	633
2018	1 499	367	1 866	1 132

Source: TÜİK.

Some notes can be taken from Table 1.

1-) Turkish export to Libya increased from 2002 to 2010. Turkish export was 163 million \$ in 2002, but it reached 1.935 million \$ in 2010. It decreased sharply to 748 million\$ in 2011. Then in 2012, 2013 and 2014 it was higher than 2 billion \$. After 2013 it started to decrease until 2017. In 2017 the export of Turkey was only 881 million \$. However, we see that export increased to 1.499 billion\$ in 2018.

2-) Turkish import from Libya increased from 754 million \$ to 2297 million \$ between 2002 to 2006. Then it started to decrease. In period 2007-2010 it was approximately 400 million \$. However, it saw the minimum value 140 million \$ in 2011. Then it follows fluctuating path.

3-) Until 2006, Turkish import was lower than export so that there is trade deficit for Turkey. After 2007 it changed and Turkish export passes Turkish import.

In Table 2 we see the exported items of Turkey to Libya between 2016 and 2018.

Table 2. Turkish Export to Libya (Product Items) (2016-2018).

Product	2016	% 2016 T.Exp to Libya	2017	% 2017 T.Exp to Libya	2018	% 2018 T.Exp to Libya
Jewelry and Parts	65	7.2%	62	7.03%	151	10.0%
Other Furnitures and parts	18	2%	18	2.04%	95	6.33%
Poultry Meat and Offal	35	3.9%	36	4.1%	64	4.3%
Woven Carpets and Floor Coverings	0	0	17	2%	49	3.3%
Semi Finished Products of Iron or Non-alloy Steel	21	2.3%	32	3.63%	44	2.9%
Hygienic Towels and Tampons, diapers etc.	42	4.7%	19	2.2%	42	2.8%

It can be seen that there is not concentrated structure in Turkish export to Libya. Many different goods, products have sold to Libya. Although the most important item exported to Libya is Jewelry and parts, the share of it in total export to Libya is only 10%. So, it is less risky situation because Turkey has chance to recompense something went wrong in one sector. For example; if there exists any crises in Jewelry sector, Turkey can recompense it by selling more furniture or another product. Also we witnessed that the most important items are Jewelry, Furniture, poultry meats, woven carpets, semi-finished products of iron, Towels and diapers.

The imported items are given in Table 3.

Table 3. Turkish Import From Libya (Product Items) (2016-2018).

Product	2016	% 2016 T.Exp to Libya	2017	% 2017 T.Exp to Libya	2018	% 2018 T.Exp to Libya
Gold (untreated or semi-processed)	22	13.7%	33	13.3%	112	30.5%
Copper	0	0	6	2.4%	69	18.8%
Petroleum Gases or other gaseous hydrocarbons	25	15.5%	70	28.2%	53	14.4%
Cast iron	11	6.8%	27	10.9%	37	10.1%
Aluminium	0	0	7	2.82%	23	6.3%

It is seen that Turkey generally buy untreated or semi processed products from Libya. For Example; Turkey buy gold from Libya and sell Jewellery to Libya. Other important items purchased from Libya are copper, Petroleum gasses, iron and Aluminium. This shows that Turkey prefer to buy underground metals and sources from Libya. Another important solution is that import items are highly concentrated. For Example; gold has approximately 30% in total import of Turkey from Libya. If something went wrong in gold and other industries, the loss of Libya will be more.

3. Results

Turkey and Libya, which have common Historical and cultural heritage can be important partnership in foreign trade. However, foreign trade between two countries has not reached values. In 2018, Turkish export to Libya is only 1.5 billion \$ while Turkish total export is 168 billion\$. In other words, Libya has very small ratio in Turkish total export. Also foreign trade between these countries are fluctuating, not stable. Stable foreign trade between these countries will help policymakers in reaching economic growth and development targets.

Turkey sells many different items including Jewellery, furniture, poultry meat, carpets etc. There is not concentration in Turkish export. However, Turkey has not exported machines, automobiles, motors or such items. It is known that automobiles, machines have important share in Turkish total export. It will be better for Turkey to export Automobiles, machines etc. Meanwhile Libya is selling only untreated metals, underground sources such as petroleum, gasses, gold, copper etc. Libya should sell more items except untreated metals. Also there is high concentration in Libya Export to Turkey which makes risky condition for Libya economy.

References

TUIK

Bergs, R. (2004). *Enhanced Trade Integration with Europe: New Prospects of Growth and Development for Libya?*. Policy Research & Consultancy.

Elbeydi, K. R., Hamuda, A. M., & Gazda, V. (2010). The relationship between export and economic growth in Libya Arab Jamahiriya. *Theoretical and Applied Economics*, 1(1), 69.

Dilek, S (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları

Dilek, S., & Çolakoğlu, N. (2011). The relationship between income and consumption after global financial crisis. **China-USA Business Review**. 10(12). 1221-1230

Hamdan, B. S. (2016). The effect of exports and imports on economic growth in the Arab countries: A panel data approach. *Journal of Economics Bibliography*, 3(1), 100-107.

KHUMKHEM, M., & MOFTAH, A. (2014). *An Empirical Analysis of Trade and Economic Growth in Libya* (Doctoral dissertation, Durham University).

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Potential and History of Turkey-Portugal Foreign Trade

Serkan DİLEK, Jose Ramos Pires MANSO

Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative
Sciences Faculty, Economics, serkan.dilek@gmail.com

Full Prof. Dr., University of Beira Interior, economics,pmanso@ubi.pt

Abstract:

Turkey has performed very well performance since 2002 by increasing export and import scores. The foreign trade between Portugal and Turkey has not an important role in their both economies, although these states have been trying to increase their foreign trades that. Also it is thought that foreign trade between these countries have potential to increase. In this research we aimed to investigate the exports and imports potentials between Turkey and Portugal. To this aim we obtained the data used in the analysis was obtained from Worldbank, TÜİK and from several other sources and analyse them. We reached that foreign trade between Turkey and Portugal is increasing. The volume of foreign countries between two countries has been higher than 1 billion US dollars since 2011. Motor vehicles and Engines, Iron and Steel main industrial products, textile spinning and weaving are the most important export items of Turkey to Portugal. Paper and paper products, main chemicals, TV and radio receivers are important export items for Portugal.

Keywords: Turkish Foreign Trade, Portuguese Foreign Trade, Imports, Exports, Foreign Trade

1. Introduction

Although Portugal and Turkey are geographically far away, both societies have sympathy to each other. After the establishment of the Turkish Republic in 1923, foreign trade between both two countries had started. The linkage between Turkey and the European Union by custom union agreement in 1996 is a milestone for foreign trade between Turkey and Portugal. In this research we investigated the foreign trade levels between the two countries.

2. History of Foreign Trade Between Turkey and Portugal

The set of statistics that cover about exports, imports and foreign trade between Turkey and Portugal are given in Table 1.

Table 1. Foreign Trade Between Turkey and Portugal (\$)

Year	Turkish Exports to Portugal	Turkish Imports from Portugal	Volume
2000	185.038.035	90.730.733	275.768.768

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

2001	286.098.605	67.686.742	353.785.347
2002	226.648.046	100.680.170	327.328.216
2003	315.200.639	155.029.686	470.230.325
2004	401.997.998	236.730.450	638.728.448
2005	395.538.497	398.003.349	793.541.846
2006	562.720.973	381.857.798	944.578.771
2007	550.527.017	406.570.184	957.097.201
2008	540.743.626	479.850.282	1.020.593.908
2009	408.919.924	417.987.668	826.907.592
2010	465.227.830	503.658.070	968.885.900
2011	445.739.675	606.556.705	1.052.296.380
2012	441.102.152	644.368.502	1.085.470.654
2013	616.913.330	680.055.156	1.296.968.486
2014	557.503.227	762.683.633	1.320.186.860
2015	558.315.416	640.306.183	1.198.621.599
2016	651.096.514	658.281.935	1.309.378.449
2017	811.176.484	684.343.967	1.459.520.451
2018	1.108.676.016	654.352.318	1.763.028.334

Source: TÜİK.

By considering Table 1, we can reach these results listed below.

1-) Turkish exports to Portugal increased until 2006 and reached 562 million US Dollar. Between 2007 and 2012 Turkish exports decreased to 441 million US Dollar. Between 2013 and 2016 it followed a stable path and change reached 557 to 651 million US Dollar. In 2017 and 2018 Turkish exports to Portugal increased sharply and so that it passed 1 billion US dollar in 2018.

2-) The Turkish imports from Portugal, or in other words the exports of Portugal increased until 2005. Then it realized approximately 400 million dollar between 2005 and 2009 and after 2009 it began to increase and this went on until 2014 to achieve a maximum amount 762 million US dollar. The Portuguese exports have been approximately 600- 650 million dollars since 2015.

3-) The total foreign trade between Turkey and Portugal increased until 2008 and in this year it became higher than 1 billion US dollars for the first time. With the exceptions of the decreases in 2009 and 2015, total foreign trade volume increased and reached 1.7 billion US dollars in 2018.

4-) Until 2009 it is seen that Turkey had a surplus in foreign trade with

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
 Portugal. After 2009 Portugal started to have surplus in this foreign trade. In 2017 and 2018 Turkey again started to had surpluses.

3. Product Items in Foreign Trade Between Turkey and Portugal

The most important product items exported by Turkey to Portugal are listed in below.

It is seen that the most important product exported by Turkey are motor vehicles and engines. Approximately 29% of Turkish exports are due to these items. Also the amount and share are increasing as it can be seen in Table 2. The second item is iron and steel main industry has increasing amount and share as motor vehicles. In 2018 approximately half of the Turkish exports to Portugal are due to these products or items. The share of these items have 66% share in Turkish export to Portugal. So there is a highly concentrated structure in this foreign trade. Textile spinning and weaving are ranked in the third place and although its' share is decreasing though its' amount is increasing. The reason for this fact is the sharp increase in Turkish exports.

Table 2. Turkish Export to Portugal (Million dollar)

	2016		2017		2018	
	\$	%	\$	%	\$	%
Motor Vehicles and Engines	187	28.7	238	29.3	331	29.9
Iron and Steel Main Industry	71	10.9	106	13.1	222	20.0
Textile Spinning and Weaving	103	15.8	109	13.4	138	12.5
Unclassified House vehicles	32	4.9	34	4.2	40	3.6

Source: TÜİK.

Portuguese exports to Turkey are showed in Table 3.

Table 3. Portuguese Export to Turkey (Million US dollars)

	2016		2017		2018	
	\$	%	\$	%	\$	%
Paper and Paper Products	196	29.8	195	28.5	134	20.5
Main chemicals	73	11.1	70	10.2	93	14.2
TV and Radio Receivers, Equipment for recording and producing sound and video	49	7.4	50	7.3	45	6.9
Equipments and accessories for motors of vehicles	33	5.0	27	3.9	28	4.3

Source: TÜİK.

From Table 3, we can see that the highest share is due to paper and paper products. However, the value and share of it decreased sharply in 2018. It was

195 million dollars in 2017, but it decreased to 134 million dollar in 2018. So it's share decreased. In the second rank there is main chemicals item with 93 million dollar and 14.2% share in 2018. It can be seen that it was 70 million dollar and 10.2% in 2017. The other important items are 1-) TV and Radio Receivers, Equipment for recording and producing sound and video and 2-) also Equipments and accessories for motors of vehicles. The Portuguese exports are less concentrated according to than Turkish exports. Four items reached only 46% in the whole exports of Portugal to Turkey.

5. Conclusion

The foreign trade between the two honest countries, Portugal and Turkey, has generally increased in the beginning of 21st Century. However in some years there was a decreases in this trade. It has been higher than 1 billion US dollar since 2011. However, the potential of trade between these countries are higher than the realized in the past. They are dynamic and developing countries so in the future it can be estimated that trade between them will increase. Custom union agreement between Turkey and the EU will help this development. The most important export item of Turkey is motor vehicles and engines while the most important export item of Portugal is paper and paper products. Another important result is the high concentration of Turkish export to Portugal. The concentration exports of Portugal to Turkey are less concentrated.

References

TUİK.

Andraz, J. M., & Rodrigues, P. M. (2010). What causes economic growth in Portugal: exports or inward FDI?. *Journal of Economic Studies*, 37(3), 267-287.

Bilgin, C., & Şahbaz, A. (2009). Causality relations between growth and export in Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 8(1), 177-198.

Bozkurt, K. (2008). Türk İmalat Sanayisinde Teknolojik Gelişme ve İhracat Performansı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 45(522).

Dilek, S. (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları

Kesgingöz, H., & Dilek, S. (2016). Middle Income Trap and Turkey. *The Empirical Economic Letters*, 15, 657-666.

Leitão, N. C., & Faustino, H. C. (2010). Determinants of foreign direct investment in Portugal. *Journal of Applied Business and Economics*, 11(3), 19-26.

Rebelo, F., & Silva, E. G. (2017). Export variety, technological content and economic performance: the case of Portugal. *Industrial and Corporate Change*, 26(3), 443-465.

Seyidoğlu, H. (2012). Uluslararası İktisat.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

The Role of Socialization in A Foreign Language Environment

Seidaliyeva G.SH., Alymbayeva S.

Candidate of pedagogical sciences. Seidaliyeva G.SH., Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan, seydalieva1964@mail.ru

Candidate of social sciences. Alymbayeva S. Taraz State Pedagogical University, Taraz, Kazakhstan, bapanova@inbox.ru

Abstract

Relevance of the presented theme is that modern society in its development is at the stage of multiculturalism, which is the result of progressive intercultural contacts between different societies. That is why socialization plays a key role in the foreign-language environment. The purpose of the presentation is to study socialization as an integral part of the foreign language environment and the key moment of a multicultural society. The objectives of this study are: to study the term "socialization", to identify problems associated with socialization, to consider language barriers as one of the complexity of socialization, and to propose ways to minimize language barriers in the globalization processes. Socialization plays an important role in each state, as it is it that determines the patterns of behavior and adherence to them, social values and beliefs of society. Socialization is an integral part of any society, because it is only through understanding cultural values, traditional foundations, linguistic peculiarities of foreign-language culture that one's own culture is better and more easily perceived. A very important period in the process of formation of socialization is childhood and adolescence, as the influence of the family, education and upbringing systems, the media in this period is particularly active. In this regard, the importance of the professional approach of teachers to the education of schoolchildren and students was emphasized in order to show interest in the study of foreign-language culture, the desire to learn and expand the horizons of knowledge in the field of cultural studies, ethnography, linguistics and history. Only through the right pedagogical approach can the right goal of learning a language through history and culture be achieved.

Keywords: society; socialization; language; value; globalization

РОЛЬ СОЦИАЛИЗАЦИИ В ИНОЯЗЫЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ СРЕДЕ

Аннотация

Актуальность представленной темы заключается в том, что современное общество в своём развитии находится на стадии мультикультурализации, являющейся результатом прогрессирующих межкультурных контактов между различными обществами. Именно поэтому социализация играет ключевую роль в иноязычной среде. Цель представленного сообщения заключается в изучении социализации как неотъемлемой части иноязычной языковой среды и ключевого момента мультикультурного общества. Задачами данного исследования являются : изучение термина «социализация», определение проблем, связанных с социализацией; рассмотрение языковых барьеров, как одной из сложности социализации; предложение способов минимизации языковых барьеров в процессах глобализации. Социализация играет важную роль в каждом государстве, поскольку именно она определяет образцы поведения и следование им, социальные ценности и убеждения общества. Социализация является неотъемлемой частью любого общества, так как лишь через понимание культурных ценностей, традиционных основ, языковых особенностей иноязычной культуры лучше и легче воспринимается своя культура. Очень важным периодом процесса формирования социализации является детство и юность, поскольку влияние семьи, систем образования и воспитания, средств массовой информации в данный период особенно активно. В этой связи подчеркнута важность профессионального подхода педагогов к обучению школьников и студентов для проявления интереса к изучению иноязычной культуры, к тяге узнавать и расширять кругозор знаний в области культурологи, этнографии, лингвистике и истории. Лишь через правильный педагогический подход можно достичь правильной цели, заключающейся в изучении языка через историю и культуру.

Ключевые слова: общество, социализация, языковые барьеры, ценность, глобализация, иноязычная культура, традиции, воспитание.

Introduce

In the middle of the last century there was a problem of acculturation of national minorities, their productive integration into the dominant linguistic and cultural environment. Currently, similar problems have become highly relevant for Russian society. The purpose of the report is to study socialization as an integral part of the foreign language environment and the key point of a multicultural society.

The above goal has set a number of objectives:

- study of the term "socialization»;

- identification of problems related to socialization;

- consideration of language barriers as one of the difficulties of socialization;

- offer ways to minimize language barriers in the processes of globalization.

The term "globalization" has become an integral part of modern society. Today it is quite difficult to imagine a society in which there is a framework. In this regard, socialization plays an important role in each state, because it determines the patterns of behavior and follow them, social values and beliefs of society. First, we should study the meaning of the term "socialization". In the dictionary of conflictology definition of the word socialization describes the process of assimilation of individual (group) patterns of behavior, social norms and values necessary for successful life in this society. [1] it is Worth noting that socialization is interpreted as following behavior that corresponds to social norms, values, but they are not accepted by the individual as beliefs. [4] a Striking example of the above-mentioned concept of "socialization" is the story of V. G. Kovalenko "without language", where the author quite clearly describes the process of socialization, with all its advantages and disadvantages, or rather the immigrant character gets used to the American way of life, but does not accept it with his soul. [3] Based on the above source, it is necessary to emphasize some difficulties in the process of socialization in a foreign language environment. First, you need to determine the causes of such problems. It is obvious that one of the qualities of individuals that cause difficult situations in the process of socialization in a foreign language culture is the lack of flexibility, unwillingness to study a foreign language culture, disrespectful attitude to the norms and values of society, the manifestation of a negative attitude to the traditional statutes of society.

The above points are certainly one of the social barriers that must be overcome not only because of self-development, but also for successful life. Modern society, where we observe the coexistence of different languages, cultures, lifestyles, should be aimed at tolerance. Two pillars play a key role in this issue: home education and education. Speaking of upbringing in the family, one cannot deny the fact that love or dislike for everything material or non-material originates from early childhood. That is why the first and the main teachers and mentors are parents. How a child will behave in a multicultural society depends on their correct presentation of the beauty of nature, different countries and people. The second stage is pre-school and school education, in which teachers should certainly show pedagogical skills in presenting the correct picture of the world, in explaining to students how respect, tolerance and thirst for knowledge of foreign cultures is important and useful. Taking into account in the educational process the individual characteristics of students associated with their cultural, social, ethnic affiliation, the organization of specialized support, the formation of tolerant consciousness are necessary from the psychological and pedagogical point of view. Another problem of socialization in a foreign language environment is language barriers. There are four main types of language barriers: logical, stylistic, semantic, and phonetic. It should be clarified that the logical barrier

occurs in cases where partners can not come to a common denominator. Stylistic barriers are due to the discrepancy between the language styles of communicants, who use special terms in their interaction, unfamiliar to the interlocutor. As for semantic barriers, it should be noted that they arise due to incorrect meaning of symbols or terms used in communication, which in many languages have many concepts, respectively, and are used in completely different meanings in communication. Moving on to the phonetic barriers, it is necessary to take into account its cause, which is the result of perception, that is, incorrect pronunciation of sounds, or incorrect division of the main language elements, such as words, sentences, paragraphs, and so on. This process is called signification in linguistics. The following points are presented in order to minimize the problem of language barrier in the processes of globalization:

- (a) slow pace of communication to communicants
- b) exclusion of idioms, abbreviations, acronyms and jargon from the speaker's vocabulary
- (c) selecting the most effective means of communication (videoconference, telephone, e-mails, etc.)
- (d) clarification of the information to the full conviction of the correctness of the understanding of the communication
- (e) taking into account the specificity and specificity of language in intercultural communication. [2]

A person accumulates social experience of life in a particular society, social groups and organizations, becomes a person only when the process of influence on the individual by society occurs throughout life. A very important period of formation of socialization falls on childhood and adolescence, as the influence of the family, education systems, the media in this period is particularly active. The next stage, which has a positive impact on the process of socialization in a foreign language environment, is a multicultural education. It is characterized by the strengthening of the ethnization of the content of education, the increasing role of the native language, the growing influence of religion on the formation of identity, etc. It should be noted that among the existing approaches to the understanding of multicultural education, the most popular is the socio-psychological approach, the distinctive feature of which is the consideration of multicultural education as a special way of forming certain socio-institutional and value-oriented predispositions, communicative and empirical abilities, which allows the developing person to carry out intensive intercultural interaction, to show understanding of other cultures and engage in constructive interaction with their carriers. The system of social roles is a key point in the acquisition of social experience by the individual. This process takes place both in the family and in educational institutions. During the process of socialization are formed qualities such as self-awareness, assimilation of social attitudes. Undoubtedly, the Internet has great opportunities, increasing

popularity and plays the role of a tool for communication, transmission and storage of information, educational institutions in world societies. You should also use its resources in order to assist migrant youth in its adaptation to educational as well as social and cultural space.

In conclusion, it should be noted that the process of socialization is an integral part of any society, as only through the understanding of cultural values, traditional foundations, linguistic features of foreign culture is better and easier to perceive their own culture. Only in comparative analysis can we emphasize the commonality, differences and uniqueness of our own and foreign-language cultures. It is necessary to emphasize the importance of the professional approach of teachers to teaching preschoolers, schoolchildren, as well as students to show interest in the study of foreign language culture, to the desire to learn and expand the horizons of knowledge in the field of cultural studies, Ethnography, linguistics and of course history. Only through the right pedagogical approach can one achieve the right goal, which is to learn the language through history and culture.

Bibliographic list:

1. Davletchina S. B. Dictionary of conflict studies Ulan-Ude: vsgtu, 2005. - 100 PP
2. Karmova M. R. Ways to overcome language barriers in migration processes: Sci-Article.ru №43 (March), 2017//[http://sci-article.ru / stat.php?i=1489579595](http://sci-article.ru/stat.php?i=1489579595)
3. Korolenko V. G. "Stories and stories", From-VA "Moscow worker", 1953.
4. A thousand States of mind. Amherst: University of Massachusetts press, Izd-voFlinta, Nauka, 2006.0 - 424 p.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Sanat Eseri Nedir? Kant ve Hegel Estetiği Üzerinden Bir İnceleme

Suat Soner ERENÖZLÜ

Dr. Serbest Araştırmacı, suatsonererenozlu@gmail.com

Öz

Sanat felsefesini, öznenin bir aktivitesi olarak düşünen Kant'ın ve tinselliğin bir olgusu olarak belirleyen Hegel'in ana problemleri; ilk çağ filozofları gibi ontolojik bir temayülle değil, bunun aksine epistemolojik, tarihsellik ve olgusalılık düzleminde kendisini göstermektedir. Ancak hem Kant'ta transandantal öznenin estetik yaşantısında, hem de Hegel'de tinsellik olarak sanat felsefesinin imkanında kendisini gösteren estetik bir nesnenin varlığı, bu iki filozofun felsefelerinde ontolojik bir parantez açma ihtiyacını gözler önüne sermektedir. Kant ve Hegel'in bu eğilimlerini bir sanat ontolojisi olarak değerlendirmenin tutarsızlığı, her iki filozofunda sanat nesnesine yönelen veya sanat nesnesinin varlık alanını biçimlendiren özne veya özneleri kendilerine problem ettikleri göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkacaktır. Bunun bir sonucu olarak, sanat eserinin dolaylı olarak ele alınmış olduğu ön kabulü ile, öznenin (öznelerin) düşüncesinin merkeze alınmasıyla yola çıkan bu temellerle sanat eserini tanımlamak tam anlamıyla Kantçı ve Hegelci bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Bu çalışmanın amacı Kant ve Hegel estetiğinde, öznenin ve tinselliğin yöneldiği sanat eseri (insan yapımı) adı verilen nesnelerin nasıl tanımlanacağı üzerinde durmaktadır. Bu tanımlama "sanat eseri nedir?" sorusuna cevap aramak suretiyle kendisini hissettirmekte, bununla birlikte sınırları Kant ve Hegel'in estetik ve sanat felsefeleriyle belirlenmektedir. Sonuç olarak her iki filozofun sanat eserini ele alış yöntemlerinden çıkarılacak olan ortak bir sanat eseri tanımına ulaşılması bu çalışmanın ana amacıdır. Bununla birlikte bu çalışma, Kant ve Hegel'in felsefelerinden çıkarılacak olan ortak bir sanat eseri tanımının, özellikle modern felsefeyi içine aldığı, başka bir deyişle kendilerinden sonraki estetik ve sanat felsefesi tartışmalarının temel anlayışını şekillendirdiği iddiasını da beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kant Estetiği, Hegel Estetiği, Sanat, Sanat Eseri, Estetik, Sanat Felsefesi

WHAT IS A WORK OF ART? A REVIEW THROUGH THE AESTHETICS OF KANT AND HEGEL

Abstract

The main problems of Kant, who regards the philosophy of art as an activity of the subject, and Hegel, who defines it as a phenomenon of spirituality,

manifest themselves on the epistemological, historical and factual levels, rather than an ontological disposition like the ancient philosophers. However, the existence of an aesthetic object, which manifests itself both in the aesthetic life of the transcendental subject in Kant and the possibility of the philosophy of art as spirituality in Hegel, reveals the need to open an ontological parenthesis in the philosophies of these two philosophers. The inconsistency of evaluating Kant and Hegel's tendencies as an ontology of art will emerge given the fact that both philosophers consider the subject or subjects that are directed to the art object or shape the field of being of the art object as a problem. Accordingly, with the assumption that the work of art is indirectly dealt with, defining the work of art based on the centering of the thought of the subject (subjects) requires a Kantian and Hegelian approach.

This study aims to focus on how to define objects called the work of art (man-made) to which subject and spirituality are directed in the aesthetics of Kant and Hegel. This definition makes itself evident by seeking an answer to the question of "What is a work of art?". However, its limits are determined by Kant and Hegel's aesthetics and art philosophies. As a result, it is the main aim of this study to reach a common definition of the work of art which will be derived from the methods of both philosophers. This study, however, brings with it the claim that a common definition of the work of art to be stemmed from the philosophies of Kant and Hegel envelops modern philosophy in particular, in other words, shapes the basic understanding of the succeeding debates on aesthetics and philosophy of art.

Keywords: Kant's Aesthetics, Hegel's Aesthetics, Art, Work of Art, Aesthetics, Philosophy of Art

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Türkiye’de Kolluğun Hesap Verebilirliğinde Yeni Bir Mekanizma: Kolluk Gözetim Komisyonu

Süleyman SÖZEN

Prof. Dr. Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yunus Emre Kampüsü, 26470, Tepebaşı / ESKİŞEHİR
suleymansoze@anadolu.edu.tr

Özet

Demokratik toplumlarda kamu gücü ve kamu kaynaklarını kullananların hesap verme sorumluluğu sürekli gündemde olan önemli bir konudur. Kolluk kuvvetleri, sahip oldukları yetkiler ve yürüttükleri görevler itibarıyla devletin önemli kurumlarıdır. Kolluk, kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak için fiziki güç kullanma da dahil, geniş yetkilerle donatılmıştır. Büyük ölçüde kişilerin temel hak ve özgürlükleriyle doğrudan ilgili olan bu yetkilerin keyfilikten uzak, hukuka uygun olarak kullanılmasının sağlanması ihtiyacı vardır. Kolluğun eylem ve davranışlarından hesap verebilir olması demokratik yönetimin temel esaslarından biridir. Bu nedenle, kolluğun hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Bunlar genel olarak kurum içi ve kurum dışı hesap verebilirlik mekanizmaları olarak iki grupta toplanabilir. Kolluğun hesap verebilirliğinde rol oynayan kurum dışı kişi ve kurumların gözetimine sivil gözetim denilmektedir. Kurum içi kontrol mekanizmalarının başarısız olması ve görevi kötüye kullanmanın devam eden bir sorun olması nedeniyle kolluğun kendi hiyerarşisi dışında bağımsız ve tarafsız gözetim mekanizmalarının oluşturulması gerekli görülmüştür.

Bu çerçevede, demokratik toplumlarda özel yetkinliğe ve yetkiye sahip Ulusal İnsan Hakları Kurumu, Ombudsman, Bağımsız Polis Şikâyet Komisyonları, Polis Kurulları gibi isimlerle çeşitli bağımsız gözetim kurumları oluşturulmuştur. Türkiye’de 2000’li yıllarda gerçekleştirilen demokratikleşme reformları ile kolluğun hesap verebilirliğini güçlendirmeye yönelik kurum dışı sivil gözetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Bunlar arasında en önemlisi 3.5.2016 tarihli ve 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun ile Kolluk Gözetim Komisyonu kurulmasıdır. Kanunun uygulama yönetmeliği de 07.08.2019 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu bildirin temel amacı Kanun ve Yönetmelik temelinde ve diğer ülkelerdeki uygulamalar bağlamında Komisyon’un yapısını görev, yetki ve sorumluluklar çerçevesinde değerlendirmektir. İlk olarak, demokratik yönetimlerde kolluğun hesap verebilirliğinin önemi açıklanacaktır. Daha sonra, kolluğun hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik oluşturulan mekanizmalar üzerinde durulacaktır. Son olarak, kolluk şikâyet sistemi

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
içinde yeni bir mekanizma olarak Kolluk Gözetim Komisyon'u üzerinde genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kolluk, Hesap verebilirlik, Sivil Gözetim, Kolluk Gözetim Komisyonu

A New Accountability Mechanism for Police in Turkey: Police Oversight Committee

Abstract

In democratic societies, accountability of those who use public power and public resources is an important issue that is constantly on the agenda. Law enforcement agencies are important state institutions in terms of their powers and duties. The police are equipped with extensive powers, including the use of physical force to ensure public order and safety. There is a need to ensure that these powers, which are directly related to the fundamental rights and freedoms of individuals, are not used arbitrarily but used legally. Being accountable for the actions and behaviours of the police is one of the basic principles of democratic regimes. Therefore, various mechanisms have been established to ensure accountability of the police. These can generally be grouped into two groups as internal and external accountability mechanisms. The oversight of external institutions that play a role in the accountability of the police is called civilian oversight. Since internal control mechanisms fail and misconduct is an ongoing problem, it is necessary to establish independent and impartial oversight mechanisms outside the police's own hierarchy.

Within this framework, various independent oversight institutions have been established with names such as National Human Rights Institution, Ombudsman, Independent Police Complaints Commissions and Police Boards having special competence and authority. As a result of democratization reforms carried out in the 2000s in Turkey, civilian oversight mechanisms have been established in order to strengthen the accountability of the police. The most important of these is the establishment of the Police Oversight Committee with the Law dated 3.5.2016 and numbered 6713. The implementing regulation of the Law was published in the Official Gazette dated 07.08.2019 and entered into force.

The main purpose of this study is to evaluate the structure of the Committee within the framework of its duties, powers and responsibilities on the basis of the Law and Regulation and in the context of practices in other countries. Firstly, the importance of the accountability of the police in democratic regimes will be explained. Later, the mechanisms established to ensure accountability of the police will be discussed. Finally, as a new mechanism within the law enforcement complaints system, general considerations will be made on the Police Oversight Committee.

Keywords: Police, Accountability, Civilian Oversight, Police Oversight Committee

1. Giriş

Demokratik toplumlarda kamu gücü ve kamu kaynaklarını kullananların hesap verebilir olması sürekli gündemde olan önemli bir konudur. Kolluk kuvvetleri de sahip oldukları yetkiler ve yürüttükleri görevler itibarıyla devletin önemli kurumları arasında yer alır. Üniformalı ve silahlı bir güç olan kolluk, devletin güçlü elini temsil eder. Bir başka deyişle, kolluk, her toplumda devlet gücünün en görünür temsilcisidir ve kolluk uygulamaları devletin karakterini belirlemede ciddi bir göstere olarak kabul edilir. Bunun temel nedeni, kolluğun, kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak için fiziki güç kullanma da dahil, geniş yetkilerle donatılmış olmasıdır (Bayley, 2006; UNODC, 2011; Fichtelberg, 2013). Büyük ölçüde kişilerin temel hak ve özgürlükleriyle doğrudan ilgili olan bu yetkilerin keyfilikten uzak, hukuka uygun olarak kullanılmasının sağlanması ihtiyacı vardır.

Demokratik toplum bir yandan kolluğun korumasına diğer yandan da kolluğa karşı korunma gereksinimi duyar. Kolluğa ne tür görev ve yetkiler verilmelidir? Bu yetkiler hangi durumlarda ve nasıl kullanılmalıdır? Yetkilerin kötüye kullanılmasının önüne geçmek için ne tür mekanizmalar oluşturulmalıdır? Demokratik toplumlarda bu ve benzeri sorular sürekli tartışılan, güncelliğini her zaman koruyan sorulardır. Dolayısıyla, kolluğun eylem ve davranışlarından hesap verebilir olması demokratik yönetimin temel esaslarından (Sözen, 2014). Kolluğun hesap verebilirliği sağlanmadan hukuk devleti ilkesi içi boş bir söylemdir.

2. Hesap Verebilirlik Mekanizmaları

Hesap verebilirlik, kolluğun görevlerini doğru ve düzgün bir biçimde yerine getirmesini; bunu gerçekleştirme başarısız olması halinde de sorumlu tutulmasını sağlamayı amaçlayan denge ve denetleme sistemidir (UNODC, 2011).

Kolluğun hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik oluşturulan mekanizmalar genelde kurum içi ve kurum dışı hesap verebilirlik mekanizmaları olarak iki grupta toplanabilir. Bunları aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür.

1. Kurum İçi Hesap Verebilirlik Mekanizmaları
1.1 Bürokratik (Hiyerarşik) Hesap Verebilirlik
1.2 Profesyonel Hesap Verebilirlik
2. Kurum Dışı Hesap Verebilirlik Mekanizmaları
2.1 Devlet Organlarına Hesap Verebilirlik
2.1.1 Yasama Organına Hesap Verebilirlik

2.1.2	Yürütme Organına Hesap Verebilirlik
2.1.3	Yargı Organlarına Hesap Verebilirlik
2.2	Bağımsız Kurum ve Kurullara Hesap Verebilirlik
2.3	Sosyal Hesap Verebilirlik

Kaynak: Sözen, S. (2014) “Demokratik Yönetişim ve Poliste Hesap verebilirlik”, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 71.

Bu mekanizmalar birbirlerinin alternatifi olmaktan ziyade birbirini tamamlayan, açıkları kapatan unsurlar olarak görülmelidir. Kurum içi kontrol mekanizmalarının yetersiz olması ve görevi kötüye kullanmanın devam eden bir sorun olması nedeniyle kolluğun kendi hiyerarşisi dışında bağımsız ve tarafsız gözetim mekanizmalarının oluşturulması gerekli görülmüştür.

Kolluğun hesap verebilirliğinde rol oynayan kurum dışı kişi ve kurumların gözetimine sivil gözetim denilmektedir. Bu çerçevede, demokratik toplumlarda özel yetkinliğe ve yetkiye sahip Ulusal İnsan Hakları Kurumu, Ombudsman, Bağımsız Polis Şikâyet Komisyonları, Polis Kurulları gibi isimlerle çeşitli bağımsız gözetim kurumları oluşturulmuştur. Türkiye’de 2000’li yıllarda gerçekleştirilen demokratikleşme reformları ile kolluğun hesap verebilirliğini güçlendirmeye yönelik kurum dışı sivil gözetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Bunlar arasında en önemlisi 03.05.2016 tarihli ve 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun (KGKK) ile Kolluk Gözetim Komisyonu kurulmasıdır. 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (KGKY) 07.08.2019 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Komisyon ilk toplantısını İçişleri Bakan Yardımcısı Muhterem İnce başkanlığında 20.09.2019 tarihinde yaptı. Böylece, kurulması uzunca bir süredir gündemde olan Komisyon fiilen çalışmaya başladı.

Bu bildirinin temel amacı 6713 Sayılı Kanun ve ilgili Yönetmelik temelinde ve diğer ülkelerdeki uygulamalar bağlamında Komisyon’un yapısını görev, yetki ve sorumluluklar çerçevesinde ele alarak genel değerlendirmelerde bulunmaktır.

3. Kolluk Gözetim Komisyonu’nun Kurulması ve Amacı

Türkiye’de 03.05.2016 tarihli ve 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun ile Kolluk Gözetim Komisyonu kurulmuştur. İçişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan Komisyon, tüzel kişiliği olmayan sürekli kurul statüsündedir.

Komisyonun kuruluş amacı Kanunda “kolluk şikâyet sisteminin daha etkili ve hızlı işlemlerini sağlamak, saydamlığını ve güvenilirliğini geliştirmek

üzere, kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı idari merciler tarafından yapılan ya da yapılması gereken iş ve işlemlerin merkezi bir sistemde kayıt altına alınması ve izlenmesi” olarak ifade edilmiştir (KGKK, m.1).

4. Komisyon Kimlerden Oluşuyor?

Komisyon, Bakan Yardımcısının¹ başkanlığında, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı, Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanı, İçişleri Bakanlığı Hukuk Hizmetleri Genel Müdürü, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü, üniversitelerin ceza ve ceza usul hukuku ana bilim dallarında görevli öğretim üyeleri ile baro başkanı seçilme yeterliğine sahip serbest avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca seçilecek birer üyeden oluşur (KGKY, m. 6/1).

4. Komisyonun Bağımsızlığı

Sivil gözetim mekanizmalarının bağımsız olması en temel ilke olarak kabul edilir. Kanunda bunu sağlamaya yönelik aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır:

- “Komisyon, bu Kanunla verilen görev ve yetkileri, kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi Komisyonun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremez, tavsiye veya telkinde bulunamaz.” (KGKK, m.3/5)
- “Komisyon üyeliklerine öğretim üyeleri ile serbest avukatlar arasından seçilecek üyelerin görev süresi dört yıldır. Bu üyelerin görevlerine Kanunda belirtilen haller dışında son verilemez” (KGKK, m.3/4).
- “Öğretim üyeleri ile serbest avukatlar arasından seçilecek üyelerin, seçilmelerinden önceki son beş yıl içinde herhangi bir siyasî partiyle üyelik veya başka türde bir görev ilişkilerinin bulunmaması şarttır” (KGKK, m.3/3).

Ayrıca, bağımsızlık ve tarafsızlığı sağlamak adına Komisyon üyelerinin oluşturulmasında kolluk mensubu olanlara yer verilmemiştir.

5. Komisyonun Görev ve Yetkileri

Komisyonun görev ve yetkileri Kanunun 4. maddesinde aşağıdaki gibi sayılmıştır.

- Kolluk şikâyet sisteminin işleyişine dair ilkeleri tespit ederek bunlarla ilgili olarak Bakanlığa önerilerde bulunmak, bu konudaki uygulamaları izlemek ve sistemin işleyişinde kamu kurum ve

¹ Komisyona İçişleri Bakanlığı Bakan Yardımcısı başkanlık eder. Bakanlıkta birden fazla, şu an dört tane Bakan Yardımcısı vardır. İçişleri Bakanı, bunlardan birisine Kolluk Gözetim Komisyonu Başkanlığı görevini vermiştir. Bakan Yardımcıları, Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca Cumhurbaşkanınca atanırlar.

kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak

- Kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı gerektiğinde yetkili merciler tarafından haklarında disiplin soruşturması yapılmasını istemek
- Kolluk şikâyet sisteminin işleyişiyle ilgili konularda teftiş ve denetim yapılması için Bakanlığa önerilerde bulunmak
- Merkezî kayıt sisteminin etkili bir şekilde işlemesi ve geliştirilmesi için Bakanlığa önerilerde bulunmak ve bu sistemin işleyişini izlemek
- Merkezî kayıt sisteminden elde edilecek veri ve bilgilere ilişkin istatistikler hazırlamak, veri tabanı oluşturmak, elde edilen veri ve bilgilerin analizini yapmak veya yaptırmak, strateji belirlenmesine ve uygulamaya ilişkin önerilerde bulunmak ve gerekli görülen hâllerde bu analizlerin sonuçlarını kamuoyuna duyurmak
- Görev alanına giren konularda tespit, görüş ve öneriler içeren yıllık raporlar hazırlamak ve bu raporları her yıl mart ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ile Cumhurbaşkanlığına göndermek ve kamuoyuna açıklamak
- Kolluk görevlilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik araştırmalar yapmak veya yaptırmak, kolluk hizmetlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmaları izlemek, değerlendirmek ve bu konularda Bakanlığa önerilerde bulunmak
- Kolluk etik ilkelerinin uygulanmasını izlemek; bu ilkelerin etkin bir şekilde uygulanması konusunda yetkili makamlara önerilerde bulunmak ve bu konuda kolluk teşkilâtı ve diğer ilgili kuruluşlarla iş birliği yapmak
- Kolluk şikâyet sistemine kamuoyunun duyduğu güveni ölçmek ve halkın sisteme ilişkin görüş ve düşüncelerini değerlendirmek amacıyla en az iki yılda bir olmak üzere kamuoyu araştırmaları yapmak veya yaptırmak
- Görev alanına giren konularda üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve ilgili sivil toplum kuruluşları ile iletişim kurmak ve iş birliği yapmak
- Kolluğun hizmet içi eğitim programlarıyla ilgili olarak yetkili birimlere görüş bildirmek ve önerilerde bulunmak
- Kolluk görevlilerinin disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarıyla ilgili ihbar ve şikâyetlerin Komisyona intikal etmesi veya Komisyon tarafından resen öğrenilmesi üzerine Kurul Başkanlığından disiplin soruşturması açılmasını istemek
- Daha önce disiplin amirlerince disiplin soruşturması yapılmasına

gerek görülmemiş olan ihbar veya şikâyetler hakkında Kurul Başkanlığından disiplin soruşturması açılmasını istemek

6. Komisyonun İşleyişi

Komisyonun sekretarya hizmetleri, İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu tarafından yerine getirilir. Komisyonun sekretarya hizmetlerinin etkili şekilde yürütülmesini temin etmek üzere, Kurul bünyesinde şube müdürlükleri oluşturulması öngörülmüştür. Şube müdürlükleri Kurul Başkanı ve onun adına Kurul Başkan Yardımcısının sevk ve idaresi altında görevlerini yerine getirir. Ayrıca, bu hizmetlerin sevk ve idaresinde Kurul Başkanına yardımcı olmak üzere, en az beş yıllık mesleki kıdeme sahip bir mülkiye başmüfettişi, Kurul Başkanının önerisi ve Komisyon Başkanının teklifi üzerine Bakan onayı ile görevlendirilir (KGKK, md. 6).

Ayrıca, Komisyona bu Kanunla ve ilgili Yönetmelikte verilen görevleri yerine getirmek üzere Mülkiye müfettişleri görevlendirilir. Müfettişler, Bakanlık Makamının emri ve onayı üzerine Kurul Başkanından aldıkları emirle görev yaparlar. Sekretaryada görevli şube müdürü ve diğer personel Kurul Başkanına ve Kurul Başkan Yardımcısına karşı sorumludur.

7. Genel Değerlendirme

Genel değerlendirmenin 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun tümü üzerinden ve özelde de Komisyonla ilgili olmak üzere yapılması daha açıklayıcı olacaktır. Etkili bir kolluk şikâyet sisteminin varlığı tüm demokratik toplumlarda her zaman önemini koruyan temel bir meseledir. Kolluk şikâyet sistemi, kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı idarî merciler tarafından yapılan iş ve işlemler ile uygulamaların bütününe ifade eder (KGKY, m.3).

Söz konusu Kanun genel olarak değerlendirildiğinde mevcut kolluk şikâyet sistemini iyileştirmeye yönelik önemli katkıları olacak kurallar içerdiği değerlendirilmektedir. Bunlardan bir tanesi, kolluk görevlileri hakkında idarî mercilerce yürütülen ceza ve disiplin işlemleriyle ilgili olarak gerekli bilgilerin kaydedilmesi ve yapılan uygulamaların izlenmesi amacıyla merkezi kayıt sistemi oluşturulmasıdır. Bunun dışında, kolluk şikâyet sisteminin işleyişine ilişkin ilkelerin belirlenmesi, iyileştirmeye yönelik teftiş, denetim, inceleme ve araştırma yapılmasının hükme bağlanması, katalog suçlarla ilgili özel düzenleme içermesi, şikâyetçi ile ihbar ve şikâyet edilen kolluk görevlilerine bilgilendirme yükümlülüğü getirmesi gibi kolluk görevlileri hakkında yapılan şikâyetlerin daha ciddi bir şekilde araştırılıp soruşturulmasına yönelik önemli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yönüyle Kanunun mevcut kolluk şikâyet sisteminin daha etkili olmasında önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kanunla oluşturulan Kolluk Gözetim Komisyonu ile ilgili genel değerlendirme ise aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır:

7.1. Komisyonun Amacına İlişkin Değerlendirme

Komisyon'un amacıyla ilgili dikkat çeken bir husus, Kanundan üç yıl sonra çıkarılan uygulama yönetmeliğinde Kanunda yer almayan "kolluk görevlileri hakkındaki memnuniyet bildirimlerinin kayıt altına alınması ve izlenmesi" şeklinde bir ifadenin eklenmiş olmasıdır. Bu da acaba böyle bir ekleme yapılması, Kanun çıktıktan sonra Kolluk kuvvetlerinden olumsuz bir görüş, alınganlık ve eleştiri geldi de ondan mı kaynaklandı sorusunu akla getiriyor.

Aslında bu tür Komisyonların kuruluş gayesi memnuniyet bildirimlerini kayıt altına almak ve izlemek değildir. Temel amaç, kollukla ilgili şikayetlerin etkili bir şekilde soruşturulmasını sağlamaktır. Bu durumda sistem sanki kollukla ilgili memnuniyet bildirenler ile memnuniyetsiz olanların istatistiğini tutmak ve bunları kıyaslamak için oluşturulmuş garip bir yapıya bürünmüş oluyor. Yönetmelikle getirilen bu ilavenin gereksiz ve yersiz olduğu düşünülmektedir.

7.2. Üye Yapısına İlişkin Değerlendirme

Komisyonun üye yapısına bakıldığında TİHEK ve seçilmiş iki üye dışında diğerlerinin üst düzey kamu görevlileri olduğu dikkat çekmektedir. Bu kişiler kurumlarında üst düzey yönetici oldukları için iş yükleri zaten yükündür. Bu nedenle asıl işlerinin yanında Komisyondaki görevlerine ne kadar zaman ayırabilecekleri sorusu önem kazanmaktadır. Üst düzey bürokratlarla ilgili bir başka nokta da bu kişilerin görevden alınmaları durumunda Komisyon üyeliklerinin de sona erecek olmasıdır. Bu durum Komisyonun çalışmalarını düzenli bir şekilde yürütmesini sekteye uğratabilir.

Bağımsızlık açısından Komisyon Başkanı'nın konumu değerlendirildiğinde yeterli düzeyde güçlü konumda olmadığını görüyoruz. Bir defa kendisi Bakan Yardımcısı olarak yürütmenin içinde yer alıyor. Cumhurbaşkanı tarafından atanıyor ve İçişleri Bakanına karşı sorumludur. Bakan yardımcısı olarak Bakanlıkla ilgili başka birçok görevi olduğu için Komisyonun görevlerine ne kadar zaman ayırabileceği de ayrı bir soru işaretidir. Başkan, Bakan Yardımcısı olarak Bakanlıkta güçlü yetkilere sahip ama Komisyon Başkanı olarak yetkileri çok yetersiz. Örneğin, Başkan, sekreteryaya hizmetlerini yürütecek birimin yöneticisini doğrudan atama yetkisine, hatta doğrudan teklif etme yetkisine bile sahip değil. Hiyerarşik yapının çok sıkı muhafaza edildiğini görüyoruz.

Kanunla oluşturulan yapı incelendiğinde İçişleri Bakanının bu yapı içinde güçlü bir konumda olduğu çok açıktır. Komisyonun aldığı kararların ve önerilerinin Bakanlık Makamına sunulması öngörülmüştür.

7.3. Komisyonun Görev ve Yetkileri ile İlgili Değerlendirme

Kanunda sayılan görev ve yetkileri incelendiğinde Komisyonun görev ve yetkileri "öneride bulunma", "talepte bulunma", "izleme", "araştırma, bilgilendirme ve iş birliği yapma" şeklinde gruplandırılabilir. Takdir edileceği üzere bunlar icrai nitelikte yetkiler değildir. Komisyona kolluk görevlilerini doğrudan soruşturma yetkisi verilmemiştir. Komisyon, kendisine gelen ihbar ve şikayetlerle ilgili ya da resen yetkili merciler

tarafından kolluk görevlileri hakkında disiplin soruşturması yapılmasını isteme yetkisine sahiptir.

Ayrıca, Komisyon'un kolluk şikâyet sisteminin işleyişiyle ilgili konularda doğrudan teftiş ve denetim yapma yetkisi de bulunmamaktadır. Bunun için Bakanlığa öneride bulunabilir. Bununla birlikte Kanunda yer almayan ancak Yönetmelikte yer alan bir yetki var. Yönetmeliğin 19. maddesinde Komisyonun, görev alanıyla ilgili konularda, ihtiyaç duyması halinde; topluca veya görevlendireceği üye ya da üyeler vasıtasıyla, yerinde ziyaret, inceleme ve araştırma yapabileceği, ilgililerden yazılı ve sözlü bilgi alabileceği ifade edilmiştir (KGKY, m. 19/1).

Özetle, Kanunda, Komisyon, icrai nitelikte yetkileri olan bir organ değil de daha çok önerilerde bulunan bir danışma kurulu olarak tasarlanmış gözüküyor. Doğal olarak, Bakanlık makamına yapılan önerilerin kabulü Bakanın takdirindedir.

7.4. Komisyonun İşleyişi ile İlgili Değerlendirme

Komisyon Başkanının sekretarya hizmetlerini yürütecek yöneticiyi (Kurul Başkan Yardımcısı) doğrudan atama yetkisi bulunmamaktadır. Bu kişi, İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanının önerisi, Başkanın teklifi üzerine Bakan onayı ile atanabilmektedir. İlginç olanı, Komisyon Başkanı'nın doğrudan atama veya önerme yetkisi bulunmamasıdır.

Ayrıca, Komisyon Başkanının Komisyonda görevlendirilen personel üzerindeki yetkisinin ne olduğu net olarak belirlenmemiştir. Görüldüğü gibi Komisyonun tüzel kişiliği ve kendi bütçesi olmadığı gibi kendi personeli de yoktur. Komisyonun faaliyetleri ve diğer ihtiyaçları ile yolluk giderlerinin İçişleri Bakanlığı bütçesine konulan ödeneklerden karşılanacağı belirtilmiştir.

Komisyon, en az beş üyenin hazır bulunması ile toplanır ve en az dört üyenin aynı yöndeki oyuyla karar alır (KGKK, m. 5/2). Komisyon toplantı ve karar yeter sayılarına bakıldığında, zaten yedi üyenin dördü, başkan dahil bürokratlardan oluştuğu için Komisyonun kararlarında bürokratik hassasiyetlerin belirleyici olma ihtimali yüksektir. Bu da bağımsızlık ve tarafsızlık açısından sıkıntılı bir durum yaratabilir.

Sonuç olarak; söz konusu Kanun bir bütün olarak ele alındığında mevcut kolluk şikâyet sisteminin daha ciddi ve etkili çalışmasını sağlayacak düzenlemeler içermektedir. Buna karşın Kanunla oluşturulan Kolluk Gözetim Komisyonunun üye yapısının bağımsızlığı sağlamaktan uzak olduğu, yetki bakımından da güçsüz olduğu değerlendirilmektedir. Ancak, daha isabetli yorum ve değerlendirmelerde bulunabilmek için Kanunla ilgili uygulamaları ve daha yeni kurulan Komisyonun faaliyetlerini görmek gerekmektedir.

Kaynakça

Bayley, D. (2006) *Changing the Guard: Developing Democratic Police Abroad*, Cary, NC, USA: Oxford University Press.

Fichtelberg, A. (2013) "Democratic Policing and State Capacity in an Integrated World"; G. Andreopoulos (ed.), Policing Across Borders: Law Enforcement Networks and the Challenges of Crime Control, Springer Science, New York.

Sözen, S. (2014) Demokratik Yönetişim ve Poliste Hesap verebilirlik, Ankara: Adalet Yayınevi,

UNODC (2011), Handbook on Police Accountability, Oversight and Integrity, New York: United Nations Office on Drugs and Crime.

03.05.2016 tarihli ve 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun.

6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik. 07.08.2019 tarihli Resmi Gazete.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İş Sağlığı Güvenliği Eğitiminin Üniversite Düzeyinde Gelişiminin Seçilmiş Bazı Üniversiteler ve İstanbul Gedik Üniversitesi'nde İncelenmesi

Şenay KEÇECİ

İş Sağlığı ve Güvenliği Doktora Öğrencisi, Gedik Üni.
senaykececi@hotmail.com/ OHS PhD Candidate- Gedik Üniversitesi),
Gedik Uni.

Özet

Giriş; Her ülkenin yasal düzenlemeleri, eğitim strateji, politika ve ihtiyaçları doğrultusunda yürütmekte olduğu İSG eğitimleri çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada çeşitli Avrupa ülkeleri ile Gedik Üniversitesi üniversitesinde üniversite düzeyinde verilen İSG eğitimleri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve; AB 2007-2012 stratejileri arasında önleme kültürünün inşa edilmesi önemli bir eylem alanı olarak kabul edilmiş, üniversite eğitimi dahil olmak üzere tüm düzeylerde İSG profesyonellerinin eğitiminin önemi vurgulanmıştır.

Yöntem; Araştırma yöntemi olarak nitel veri analizidir. Nitel araştırma birbirini takip eden bir dizi işlem basamağından oluşur. Bu süreçte en önemli basamaklarından biri örneklem seçimidir. Örneklem seçimini takiben, araştırma konusu ile ilgili veriler toplanır. Bu bakımdan nitel araştırmanın en önemli bileşeni nitel veri oluşturmaktadır. Nitel veri, belirli amaçlar doğrultusunda gözlem, görüşme, belge inceleme gibi çeşitli teknikler yoluyla elde edilir.

Bulgular; Bu bölümde, Finlandiya-Tampere Teknoloji Üniversitesi, İş Güvenliği Mühendisliği Enstitüsü, Slovakya-Kosice Teknik Üniversitesi, Metalürji Fakültesi, Entegre Yönetim Bölümü, Estonya-Talinn Teknoloji Üniversitesi, İrlanda- Dublin Teknoloji Enstitüsü, Türkiye-İstanbul Gedik Üniversitesi'nde verilen İSG eğitimleri hedef, strateji ve yöntemlerine yer verilmiştir.

Tartışma ve Sonuç; Gedik Üniversitesi alanında uzman eğitimcilerden oluşan eğitim kadrosuyla yürüttüğü teorik eğitimlerin yanı sıra düzenlediği endüstriyel teknik gezilerle öğrencilerine sektörü daha yakından tanımaları, çalışmalarını yerinde görme ve inceleme fırsatı sunmaktadır. Söz konusu etkinliklerin sürekliliği ve farklı sektörlerinde eklenmesiyle zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte Tampere Teknoloji Üniversitesi'nin bilgisayar tabanlı iş sağlığı güvenliği öğrenme modelini ve İrlanda Dublin Teknoloji Enstitüsü'nün eğitim programında yer alan olay raporlama, tehlike raporlama gibi derslerin Gedik Üniversitesi iş sağlığı güvenliği bölümü

Anahtar Kelimeler: İSG eğitimi, AB İSG eğitimi, Gedik Üni. İSG eğitimi

Examination of The Development of Occupational Health Safety Education at University Level at Selected Universities and Istanbul Gedik University

Abstract

Introduce; The OHS trainings carried out by each country in line with legal regulations, training strategies, policies and needs vary. In this study, OHS trainings given at university level in various European countries and Gedik University were examined and compared.

Background; Among the strategies of the EU 2007-2012, building a culture of prevention has been recognized as an important field of action and emphasized the importance of the training of OHS professionals at all levels, including university education.

Methods; Research method is qualitative data analysis method. Qualitative research consists of a series of successive process steps. One of the most important steps in this process is sample selection. Following sample selection, data about the research subject is collected. In this respect, the most important component of qualitative research is qualitative data. Qualitative data is obtained through various techniques such as observation, interview, and document review for specific purposes.

Results; In this section, OHS education aims and strategies given in Finland, Slovakia, Estonia, Ireland and Gedik universities are examined.

Discussion and Conclusion; Gedik University provides its students to get to know the sector more closely through its theoretical trainings as well as the industrial technical trips it organizes with its training staff consisting of experts in the field. It is aimed to enrich these activities with continuity and inclusion in different sectors. However, it is thought to be useful that the computer-based occupational safety learning model of Tampere University of Technology and the courses such as Incident Reporting and hazard reporting in the training programme of Dublin Institute of Technology in Ireland will be adapted and added to the curriculum of Gedik University Department of Occupational Safety.

Keywords: OHS education, EU OHS education, Gedik Uni OHS education

Giriş

Çalışma hayatında 21. yüzyılda meydana gelen gelişmeler her düzeyde yeni profesyonellere duyulan ihtiyacı artırmıştır. Özellikle İSG alanında yetkin, donanımlı uzmanlara duyulan ihtiyacın karşılanabilmesi için tüm dünyada başta üniversiteler olmak üzere kamu ve özel sektöre ait eğitim kurumları faaliyetler sürdürmektedir.

AB 2007-2012 stratejileri arasında önleme kültürünün inşa edilmesi önemli bir eylem alanı olarak kabul edilmiş, üniversite eğitimi dahil olmak üzere tüm

düzeylede İSG profesyonellerinin eğitiminin önemi vurgulanmıştır. İsg eğitimlerinin İSG bölümleri dışında mimarlık, mühendislik, iş ve finans yönetimi, tıp ve benzeri gibi diğer uzmanlık alanlarına da entegre edilebilmesi için müfredatlara eklenmesi gerekmektedir (OHS Education, 2010).

Gerek dünyada gerekse ülkemizde iş sağlığı ve güvenliği (İSG) alanında eğitilmiş nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyacın artmasıyla ülkemizde ve dünyada üniversite düzeyinde verilen eğitimlerin önemi artmıştır. Her ülkenin yasal düzenlemeleri, eğitim strateji, politika ve ihtiyaçları doğrultusunda yürütmekte olduğu İSG eğitimleri çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada çeşitli Avrupa ülkeleri ile Gedik Üniversitesi üniversitesinde üniversite düzeyinde verilen İSG eğitimleri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Yöntem

Araştırma yöntemi olarak nitel veri analizi ile kesitsel tarama yöntemi kullanılarak sosyal gerçekliğin betimlenmesi ve açıklanması sağlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya yönelik bilgi üretme süreçlerinden biridir (Strauss ve Corbin, 1990).

Nitel araştırma birbirini takip eden bir dizi işlem basamağından oluşur. Bu süreçte en önemli basamaklarından biri örneklem seçimidir. Örneklem seçimini takiben, araştırma konusu ile ilgili veriler toplanır. Bu bakımdan nitel araştırmanın en önemli bileşeni nitel veri oluşturmaktadır. Nitel veri, belirli amaçlar doğrultusunda gözlem, görüşme, belge inceleme gibi çeşitli teknikler yoluyla elde edilir (Salmich and Onwuegbuzie, 2007).

Çalışmanın örneklem grubu olarak Finlandiya-Tampere Teknoloji Üniversitesi, İş Güvenliği Mühendisliği Enstitüsü, Slovakya-Kosice Teknik Üniversitesi, Metalurji Fakültesi, Entegre Yönetim Bölümü, Estonya-Talinn Teknoloji Üniversitesi, Türkiye-İstanbul Gedik Üniversitesi, İrlanda- Dublin Teknoloji Enstitüsü seçilmiştir.

Bulgular

1. Finlandiya

Tampere Teknoloji Üniversitesi-İş Güvenliği Mühendisliği Enstitüsü

Finlandiya okullarında iş sağlığı güvenliği üzerine yapılan bir ankette yeni öğrenme materyallerine ihtiyaç duyulduğu görülmüş, bunun üzerine bilgisayar tabanlı çevrimiçi eğitim projesi hayata geçirilmiştir. Tampere Teknoloji Üniversitesi İş Güvenliği Mühendisliği Enstitüsü, Finlandiya'da bilgisayar tabanlı ilk iş sağlığı güvenliği öğrenme modelini geliştirmiştir. Bu çalışma ile iş sağlığı güvenliği dersinin hedef grupları üniversiteler ve enstitüler olarak belirlenmiş ayrıca internette serbest erişime açılmıştır (Salminen and Palukka, 2007). Proje Finlandiya'da iş sağlığı güvenliği için ilk açık, internet tabanlı öğrenme materyali geliştirerek öğrenci ve öğretmen arasında veya öğrenciler arasında bir çalışma grubunda etkileşim sağlamaktadır. Böylece geleneksel öğrenme metodunun ders kitabıyla

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
karşılaştırılabilirken aynı zamanda bilgisayar tabanlı ortam tarafından etkinleştirilen yeni olasılıklarla da karşılaştırılabilir.

Bu program: Mesleki eğitim ve rehberlik, İş kazaları Güvenlik sorumlulukları, Risk değerlendirmesi, Güvenlik yönetimi, İş güvenliği mevzuatı, Genel güvenlik, Ergonomi, Zihinsel refah, Mesleki hijyen, Şirket güvenliği olmak üzere 11 konu içermektedir. Çalışmada her konu animasyon, teori ve kısa bilgilendirme çalışması olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Diyalog, günlük iş hayatıyla, örneğin kazaların soruşturulması ve soruşturma ile ilgili sorularla bağlantılıdır. Diyalogdan sonra, söz konusu konunun bir teori bölümü sunulmuştur. Teori bölümü, her bir tarafın Finlandiya mevzuatına göre sorumluluklarını içerir. Her konu kısa bir bilgilendirme ile sonuçlanır. Bilgilendirme sırasında öğrenciler güvenlik yöneticisinin ve güvenlik temsilcisinin görevlerini öğrenirler. Bölüm sonunda öğrenciler bilgilerini dokuz sorudan oluşan bir sınavla test edebilirler. Her test için sorular rastgele programa dahil soru bankası seçilir. Sorular tüm konuları kapsamaktadır. Bu program, en önemli terimlerin tanımlandığı sağlık ve güvenlik sözlüğünü içerir. Bu, öğrencilerin temel tanımları doğru bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olur. Ayrıca program Finlandiya'daki iş güvenliğine atıfta bulunan en önemli bağlantıların kısa bir listesi de içermektedir. Örneğin, Finlandiya İş Sağlığı Enstitüsü ve İş Sağlığı Merkezi, bazı özel danışmanlık şirketleri gibi. Programa öğretmenler için materyallerin nasıl kullanılabilceği ve yüz yüze tartışmalara nasıl bağlanabileceğine dair bilgilerde içermektedir.

Program öğrencilerin tarafından bir anketle değerlendirmiş bilgisayar tabanlı bu program ile öğretmen liderliğindeki öğretim grupları arasındaki sınav sonuçlarını karşılaştırarak iki şekilde test edilmiştir. Sınav notları söz konusu öğrenme ortamının sağlık ve güvenlik konularında temel eğitimde başarıyla kullanılabilceğini gösteren sonuçlar sergilemiştir. Bilgisayar tabanlı programın kullanımı sırasında internet erişiminde yaşanan bazı problemleri çözmek için bir takım teknik ve organizasyonel iyileştirmeler yapılmıştır. Program hakkında öğrenci geribildirimleri değerlendirildiğinde çoğunlukla öğrencilerin olumlu bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Sonuçlar, programın iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin kavramları ve uygulamaları öğrenmek için iyi bir fırsat ve alternatif bir yol sağladığını ortaya çıkarmıştır. Özellikle tam zamanlı çalışan ya da yüksek lisans, doktora eğitimine devam eden öğrencilerin kendi evlerinde ve kendi belirledikleri saatlerde eğitim alabilmeleri programın belli bir zaman ve alana bağlı olamamsının sonucudur (Anttila, S.,2006).

2. SLOVAKYA

Kosice Teknik Üniversitesi

Metalurji Fakültesi, Entegre Yönetim Bölümü

Kosice Teknik Üniversitesi Metalurji Fakültesi entegre yönetim departmanında entegre yönetim sistemleri (kalite, çevre ve güvenlik yönetim sistemleri) çalışma programı kapsamında iş sağlığı ve güvenliği konusunda bir program yürütülmektedir. Program üç seviyeden oluşmaktadır:

1.Seviye – Lisans derecesi: Entegre Yönetim Sistemi

2.Seviye -Yüksek Lisans derece: Entegre Yönetim Sistemi

3.Seviye -Lisansüstü dersler: Üretim Kalitesi Mühendisliği

Slovakya'nın iş sağlığı güvenliği stratejisi ve ulusal programı, iş sağlığı ve güvenliği eğitiminin üniversite müfredatına entegre edilmesinin önemini vurgulamaktadır. İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin üniversite eğitimi ve yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olmasının yanı sıra çeşitli araştırma projeleri için de bir başlangıç noktası oluşturmuştur.

Programın başlıca amaçları şunlardır:

- AB ve Slovak mevzuatı ile ilgili gerekliliklerin farkında olmaları için gelecekteki yöneticileri hazırlamak
- Belirli çalışma alanlarına özel önem taşıyan iş sağlığı ve güvenliği konularını dahil etmek
- Öğrenciler arasında iş sağlığı ve güvenliği farkındalığını arttırmak ve dolayısıyla Slovak Cumhuriyeti'nde bir bütün olarak farkındalığını arttırmaya katkıda bulunmak
- İş sağlığı ve güvenliği alanında endüstri ile teorik ve pratik işbirliğini geliştirmek

Kosice Teknik Üniversitesi'nde 2003 yılında Entegre Yönetim Bölümü, bir yıl sonra 1. ve 2. seviye entegre yönetim sistemleri ve 3. seviye üretim kalitesi mühendisliği programları kurulmuştur.Bu programlarda iş sağlığı ve güvenliği yönetimi, birinci seviyenin üçüncü yılında ikinci seviyenin ikinci yılında zorunlu bir konudur. 2006/2007 eğitim yılında ilk 28 öğrenci lisans derecesi (seviye 1) ile mezun olmuştur. Üretim kalitesi ders kitabı diğer Slovak üniversiteleri ile işbirliği içinde oluşturulmuştur. İş sağlığı güvenliği ve tehlikeli faaliyetlerin yönetimi ile ilgili dersleri düzenlemek için endüstri ile yakın bir işbirliğine duyulan ihtiyaç nedeniyle kimyasal ve metalurji işletmelerine çeşitli geziler düzenlenmiştir.

- İlk öğrenciler sadece 2007 yılında mezun olduğunda, projeyi değerlendirilmiş ve bir takım olumlu sonuçların işareti görülmüştür.
- İşletmeler ve işverenler çalışma programı mezunlarına giderek artan bir ilgi göstermektedir.
- Bazı üst düzey yöneticiler de programın III.düzeyinde eğitim görmektedir.
- İşbirliği yapan şirketlerle olumlu deneyimler yaşanmıştır.
- İş sağlığı ve güvenliği alanı doktora düzeyinde eğitim için daha cazip hale gelmektedir.
- Bölüm, iş sağlığı ve güvenliği alanında araştırma, yayın, konferanslara katılım yoluyla dikkat çekmektedir.

Programın karşılaştığı sorunlardan biri artan öğrenci sayısını karşılamak için yeterli sayıda akademik kadroya sahip olmamasıdır .

3. ESTONYA

Tallinn University of Technology

Tallinn Teknoloji Üniversitesi 1967-1969 yıllarında ilk iş sağlığı güvenliği eğitimine başlamış ve 1971 yılında iş sağlığı ve güvenliği bölümünü kurmuştur. 2000 yılında Çalışma Ortamı Ve Güvenliği Bölümü de programa dahil etmiştir. Çalışma Ortamı ve Güvenlik Bölümü öğrencileri hem Estonya hem de diğer ülkelerden oluşmaktadır. Talin Teknoloji Üniversitesinde, aralarında Risk ve Güvenlik Bilimi dersinin de olduğu çeşitli bölümler için 10 farklı iş sağlığı güvenliği dersi düzenlenmektedir. Ayrıca üniversite mühendisler, tıp ve ekonomi öğrencileri için zorunlu iş sağlığı güvenliği dersleride içermektedir. Çalışma ortamı ve Güvenliği bölümünde bir dönemde 32 saat ders verilmektedir. Buna ek olarak, öğrenciler laboratuarda 16 saat pratik çalışma yapmaktadırlar. Çalışma Ortamı ve Güvenliği Bölümü'nde, Estonya ve Avrupa Birliği mevzuatı, risk değerlendirme, risk yönetimi, iş güvenliği, iş hijyeni, yangın güvenliği ve ergonomi ders konularını oluşturmaktadır. Çalışma ortamı ve Güvenlik bölümü öğretmenleri Tallinn Teknik Üniversitesi tüm öğrenciler için aşağıdaki kursları gönüllü olarak düzenler. Bunlar ders 6-10 saat olarak düzenlenir.

A. Risk ve Güvenlik Bilimleri

B. Çalışma Ortamı Ve Ergonomi

C. İş Güvenliği Ve Sağlığı Ekonomisi

Doğa Bilimleri Fakültesi öğrencileri ile tıp öğrencilerini kapsayan için zorunlu iş sağlığı güvenliği dersleride vardır. Çalışma ortamı eski uzmanları için ayrı bir kurs düzenlenmektedir. Katılımcılar farklı alanlarda iş geçmişine sahip olsa da, çalışma yaşamı deneyimlerini güncel bilgilerle zenginleştirme fırsatı bulurlar. Bu uzmanların kurs katılım ücretini çalıştıkları firmalar ödemektedirler. Çalışma Ortamı ve Güvenliği Bölümü'nde büyük kazaların risk analizi ile ilgili bir ders vermektedir. Bu kurs sadece nitelikli inşaat mühendisleri içindir ve İçişleri Bakanlığı ile birlikte düzenlenmiştir. Estonya'da yaşanan bir felakette askeri bir geminin batması ve 17 askerin boğularak hayatını kaybetmesinin ardından başlayan bu kurs İçişleri Bakanlığıyla işbirliği ile düzenlenmektedir. İş sağlığıve güvenliği kavramının öneminin yetkililer tarafından yeterince tanınmadığı ve üniversite hiyerarşisinin iş sağlığıve güvenliği öğretiminin değerinin tam olarak takdir edilmediği düşünülmektedir. Eğitim öğretimde kullanılan çeşitli ekipmanların satın alınmasında gereken finansman desteği bazı firmalara sunulan teknik hizmetlerle sağlanmaktadır. Ayrıca bir diğer sorun Estonya dilinde eğitim öğretim materyalleri eksikliğinin bulunmasıdır .

4. İRLANDA

Dublin Teknoloji Enstitüsü

Dublin teknoloji Enstitüsü yasal yükümlülüklerini yerine getirmek daha da önemlisi iş sağlığı ve güvenliği kültürünü teşvik etmek amacıyla oluşturduğu

programda;Eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak risk bilincini teşvik etmek, olumlu sağlık ve güvenlik kültürünü teşvik etmek ve profesyonel standartlarını korumak, güvenlik davranışlarını ve tutumlarını geliştirmek, eğitim ve rehberlik tavsiye, bilgi ve eğitim yoluyla açık iletişim ve danışmayı geliştirmek için, öğrencinin katılımı boyutunu artırarak üniversitenin iş sağlığı güvenliği performansı ve uyumluluğunu geliştirmeyi hedeflemiştir .

Proje kapsamında düzenlenen eğitimlerin bir kısmı;

- Sağlık ve Güvenlik Hukuku ve Sorumlulukları;
- Olay raporlama, tehlike raporlama, ilk yardım, vb ile ilgili risk prosedürleri ve politikaları
- Yangın güvenliği
- Kişisel koruyucu ekipman
- Risk değerlendirmeleri
- İletişim ve danışma gibi konuları içermektedir.

Program materyalleri;

Öğrenci ve personel el kitapları, güvenlik kitapçıklar, sağlık ve güvenlik web sitesi, güvenli çalışma uygulama sayfaları, her kampüste güvenlik bildirim panoları, yıllık sağlık ve güvenlik bülteni, sergiler ve etkinlikler (güvenlik haftası, güvenlik yarışmaları), kampüs güvenlik ekibi toplantılarında personel ve öğrenci temsilcilerinin katılımı, toolbox ilgili konularda görüşmeler vb. gibi. Bu çalışma, sağlık güvenlikte mükemmellik ve aynı zamanda gelecekte iş yaşamında insanların refahını arttırmayı amaçlayan bir dizi proaktif girişimden sadece bir tanesidir . Programın başarı faktörleri arasında;

- Üst düzey yönetimin bağlılığı
- Bütünsel yaklaşım (personel ve öğrencileri kapsayan)
- Önleme ve güvenlik tanıtım sürecinde öğrencilerin dahil edilmesi, sıralanabilir.

5. TÜRKİYE

İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ

Gedik üniversitesinde iş sağlığı ve güvenliği eğitimi

- Önlisans,
- Lisans,
- Yüksek lisans ve
- Doktora düzeyinde verilmektedir.

Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde yer alan İş Sağlığı ve Güvenliği Lisans Bölümü, öğrencilerine gelecek nesillerin sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sağlayabilecek iş sağlığı güvenliği profesyonelleri yetiştirmeyi hedeflemektedir. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında eğitim faaliyetlerine

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
başlayan İş Sağlığı Güvenliği Bölümü, çalışanları iş kazaları ve meslek hastalıklarından koruyabilmek adına yürütülen disiplinler arası bir çalışma programıdır.

Lisans seviyesinde yer alan derslerden bazıları şunlardır:

- Risk Yönetimi ve Değerlendirmesi
- Kimyasallar ve Tehlikeler
- Meslek Hastalıkları
- Ergonomi
- Uygulamalı İşyeri Eğitimleri

Yüksek lisans ve doktora seviyesinde yer alan derslerden bazıları şunlardır:

- Teknik Uygulamalarda İş Sağlığı Ve Güvenliği
- İşyerinde Sağlık Güvenlik Eğitimi
- Gürültü Ve Titreşim Kontrolü
- İş Hukuku

Doktora seviyesinde verilen eğitim ile amaçlanan hedefler şöyle sıralanabilir;

- İş sağlığı ve güvenliği eğitimiyle disiplinlerarası etkileşimi kavrayabilme, kendi alanında sahip olduğu bilgiler ile farklı disiplinlerden gelen bilgilerle bütünleştirip yeni bilgiler oluşturabilmek
- İş sağlığı ve güvenliği alanında karşılaşılan problemleri, yeni stratejik yaklaşımlar üreterek çözebilmek, gerektiğinde lider olabilmek
- İş sağlığı ve güvenliği alanı ile ilgili bilgileri bilimsel, kültürel ve etik değerler çerçevesinde denetleyebilmek ve öğretebilmek
- İş sağlığı ve güvenliği kavramının hayat boyu öğrenme gerektirdiği bilincine ve yaklaşımına sahip olabilmek

Tartışma ve Sonuç

Üniversite seviyesinde verilen İSG eğitimleri ülkelerin yasal mevzuatı, güvenlik kültürü yaklaşımları, üniversitelerin eğitim-öğretim, araç-gereç ve materyallerini sağlayabilme kapasitesi ve benzeri faktörlere göre değişiklikler göstermektedir. Ülkemizde üniversite düzeyinde verilen iş sağlığı güvenliği eğitimleri son yıllarda ivme kazanmıştır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi, çalışanlara güvenli bir çalışma ortamı sağlanması ve güvenlik kültürünün içselleştirilmesi ancak nitelikli İSG profesyonellerinin yetiştirilmesiyle mümkündür. Bu amaç doğrultusunda, donanım ve niteliklerini sürekli geliştirmeyi hedefleyen Gedik Üniversitesi çalışmalarını sürdürmektedir. Diğer tüm sektörlerde olduğu gibi eğitim öğretim alanında da iyi uygulama örneklerinin incelenmesi, değerlendirilmesi, gerekiyorsa uyarlanması ve uygulanarak hayata geçirilmesi İSG profesyonellerinin yetiştirilmesinde önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda

Finlanya'da bulunan Tampere Teknoloji Üniversitesi, İş Güvenliği Mühendisliği Enstitüsü'nde uygulanmakta olan bilgisayar tabanlı iş sağlığı güvenliği öğrenme modelinin ülkemiz mevzuatına uyarlanabilecek versiyonunun Gedik Üniversitesi'nin eğitim öğretim kapasitesini zenginleştirebileceği düşünülmektedir. Slovakya'da bulunan Kosice Teknik Üniversitesi Slovakça dilinde yazılmış yeterli ders kitabı bulunmaması nedeniyle çeşitli üniversitelerle işbirliği içinde ders kitapları hazırlamaktadır. Benzer bir sorun ülkemizde de yaşanmakta olup Türkçe kaynak kitap bulmakta iş sağlığı güvenliği bölümü öğrencileri sıkıntılar yaşamaktadır. Bu sorunun giderilmesi için Gedik üni. öncülüğünde oluturulacak bir akademik çalışma grubunun yayına hazırlayacağı alan kitapları bölüm öğrencilerine katkı sağlayacaktır. İrlanda Dublin Teknoloji Enstitüsü'nün eğitim programında yer alan olay raporlama, tehlike raporlama gibi derslerin Gedik Üniversitesi iş sağlığı güvenliği bölümü müfredatına eklenmesi geleceğin İSG profesyonellerinin saha çalışmalarında daha etkin kontrol ve düzenlemeler yapabilmesi bakımından yol gösterici olacaktır. Gedik Üniversitesi alanında uzman eğitimcilerden oluşan eğitim kadrosuyla yürüttüğü teorik eğitimlerin yanı sıra düzenlediği endüstriyel teknik gezilerle öğrencilerine sektörü daha yakından tanımaları, çalışmaları yerinde görme ve inceleme fırsatı sunmaktadır. Söz konusu etkiliklerin sürekliliği ve farklı sektörlerinde eklenmesiyle zenginleştirilmesi hedeflenmektedir.

Kaynakça

Anttila, S., 2006, Työturvallisuuden verkkopohjaisen oppimisympäristön arviointi ja kehittäminen. Tampereen teknillinen yliopisto, Ympäristötekniikan koulutusohjelma. Diplomityö, 2006.

OHS Education, 2010, European Agency for Safety and Health at Work, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.

Leech and Onwuegbuzie, 2007, Leech, N. L., Onwuegbuzie, A. J. (2007). An Array of Qualitative Data Analysis Tools: A Call For Data Analysis Triangulation. School Psychology Quarterly, 22, 557-584.

Salminen, S. and Palukka, P., 2007, Occupational safety training in the Finnish education OO system. The Journal of Occupational Health and Safety - Australia and New Zealand, 23, 4,, pp. 383-389, 2007.

Strauss ve Corbin, 1990, Strauss, A., Corbin, J. (1990). Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. New Delhi: SAGE Publications.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Ereğli Doğumlu Devlet Memurları

Tahir BİLİRLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Dr., Karabuk University, Faculty of Literature, Department of History

tahirbilirli@karabuk.edu.tr

Özet

Devletlerin sicil defterlerini tutması eski dönemlere kadar gitmektedir. Roma, Sasani Selçuklu gibi devletlerin sicil defterleri tutma geleneği Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında üst düzey bürokratlar için tutulan bu defterler son dönemde bütün memurlar için tutulmaya başlamıştır.

Sicill-i Ahvâl Defterleri Osmanlı Devleti'nin bürokrasi çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. 1879 yılında II. Abdülhamid döneminde kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu tarafından oluşturulan bu defterler memurların doğum yerleri, varsa mahlası veya künyesi, baba isimleri, baba meslekleri, baba mesleği, hangi sülaleye mensup oldukları, eğitim ve çalışma yaşamları hakkında bilgiler vermektedir. Memurların aldıkları maaşlar ve maaşlarındaki zamlar ve kesintiler devletin mali durumunu göstermesi açısından önemlidir. Aldıkları eğitim, okudukları okullar, bildikleri lisanlar ve okudukları dersler de devletin eğitim durumu hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca memurların aldıkları nişan ve madalyalar, varsa ödül ve cezaları ile ilgili de bilgilere yer verilmiştir.

Osmanlı döneminde üç tane Ereğli mevcuttur. Bunlar konumuz olan Karadeniz Ereğlisi, Konya Ereğlisi ve Marmara Ereğlisi'dir. Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde de Tekfurdağı Ereğli, Karadeniz Ereğli veya Kastamonu Ereğli ve Konya Ereğli olarak isimlendirilmiştir. Ancak bazı belgelerde sadece Ereğli ifadeleri bulunmaktadır. Bu durum araştırmayı biraz zorlaştırmıştır.

Bu çalışmada Ereğli doğumlu memurlar ele alınacaktır. Memurların doğum tarihleri, baba isimleri ve meslekleri, işe başlama yaşları, okudukları okullar, aldıkları eğitimler, bildikleri lisanlar, hangi görevlerde buldukları, görev yaptıkları yerler, terfi ve rütbeleri, ne kadar maaş aldıkları, memuriyetleri süresince herhangi bir disiplin suçu işleyip işlemedikleri ve buna bağlı olarak ceza alıp almadıkları hakkında bilgiler verilecektir. Bu memurlar üzerinden özelde Ereğli tarihine katkı sağlanacak, genel de ise Osmanlı idari yapısı, kısmen de eğitim ve ekonomik yapısı hakkında bir değerlendirme yapılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ereğli, Sicill-i Ahvâl Defterleri, memur, Osmanlı Devleti, Tayin.

Officers Born in Ereğli According To Sicill-i Ahvâl Registers

Abstract

It goes back to ancient times when states kept their record books. The tradition of keeping records of states such as Rome and the Sassanid Seljuks continued during the time of the Ottoman Empire. In the early days of the Ottoman Empire, these books were kept for senior bureaucrats and in the last period they were kept for all civil servants.

The Sicill-i Ahvâl Books have an important place in the bureaucracy studies of the Ottoman Empire in the recent period. These books, created by the Sicill-i Ahvâl Commission, established in 1879 during the reign of II. Abdulhamid, give information about places of birth, paternal names, paternal occupations, paternal occupation, which family they belong to, the education and working lives of officers at different levels of the state. Officers' salaries, increases and cuts in salaries are important in terms of showing the state's financial situation. The education they receive, the schools they read, the languages they know and the courses they teach give information about the state of education. In addition, the officers received the insignia and medals, if any, awards and penalties related to the information given.

There are three Ereğli during the Ottoman period. These are the Black Sea Ereğlisi, Konya Ereğlisi and Marmara Ereğlisi. In the books of Sicill-i Ahval, Tekfurdağı Ereğli, Karadeniz Ereğli or Kastamonu Ereğli and Konya Ereğli are named. However, some documents contain only Ereğli statements. This has made research a little difficult. In this study, civil servants who were born in Ereğli will be discussed. These officers will contribute to the history of Ereğli in particular, and in general, an assessment will be made on the Ottoman administrative structure and partly on the educational and economic structure.

Keywords: Ereğli, Sicill-i Ahvâl Books, Officer, Ottoman Empire, Assignment.

Giriş

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren başlayan askeri yenilgilerle birlikte Avrupa'nın üstünlüğü kabul etmeye başlanmış ve bu doğrultuda devlet teşkilatında birtakım düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Askeri alanda başlayan reformlar ve bu reformların maliyetleri gelirlerin daha çok arttırılması gerekliliğini ortaya koymuş, bu durum da merkezi idarenin güçlendirilmesini ve böylece kalemiye ve mülkiyede devasa bir büyümeyi beraberinde getirmiştir. (Findley 2011:22) Yapılan düzenlemelerin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak en geniş Tanzimat dönemi ve sonrasında gerçekleştirilmiştir. Bu değişimlerden birisi de devlet dairelerinin ihtiyacı olan memurların yetiştirilmesi meselesidir.

Osmanlı Devleti Tanzimat öncesinde ihtiyacı olan memurları usta çırak usulü ile temin etmekteydi. Her daire memur yetiştiren birer mekteptir. Memur adayları 12 yaşından itibaren kalemlere girip, buldukları kalemlerde

kitâbet, inşâ ve yazı çeşitlerini öğrenirlerdi. Aynı zamanda camilerdeki derslere de devam ederlerdi. Memurlar ilk memuriyete girdiklerinde 3-5 sene maaş almazlar, daha sonra 1 kuruş ile 10 kuruş arasında değişen bir maaşla *mülazim* olurlardı. Ancak memurların üst kademelere yükselmeleri çok uzun zaman aldığından birçok memur, bunu göze alamayıp memuriyetten ayrılmak zorunda kalırdı. Bunun yanında terfilerde adam kayırma ve iltimas gibi yollara sık sık başvurulması ehliyetsiz ve liyakatsiz kişilerin üst kademelere yükselmesine neden olurdu. Bu durum da alt kademedeki memurlar arasında hoşnutsuzluk meydana getirirdi. Ayrıca ehliyetsiz memurlara iş yaptırmak zor olduğundan bürokratik işlerin çoğalmasına da neden oluyordu. Adaletsiz bir durum olan bu durumu çözmek adına 1838 yılında memurların görevde yükselmelerinde imtihan esası getirildi (Akyıldız 1993: 52-54). Güzel yazı ve verilen konuyu kitabet kurallarına göre yazabilmesi kuralı ile adaletsizliklerin önüne geçilmek istenmiş ancak bunda da başarılı olunamamıştır. Memurların yüksek dereceli devlet adamlarının himayesine girmesi, hamileri ile yükselip yine onlarla düşmesi devletin en büyük problemlerinden birisiydi.

Memurların yetiştirilmesine yönelik ilk gerçek okullar 1838-1839 yıllarında kurulmuş olan Mekteb-i Ma'arif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye'dir (Findley 2011:142). Modern bir eğitim merkezleri olarak planlanan bu okullar (Findley 2014:184) Bâbiâlî ve Bâb-ı Maliye'nin ihtiyacı olan memurları yetiştirecekti ve memurlar öncelikle bu okul mezunlarından alınacaktı. Her iki mektepte de eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Daha sonra rüştiye mektepleri ile darülma'ârif mektepleri kurulması ile buralardan mezun olan öğrenciler de kalemlere alınmaya başladı. (İhsanoğlu 1992:368). Bu okullar dışında kendisini yetiştirerek memurluk talebinde bulunanlar da imtihan edilerek memuriyete alınmaya başlandı. Ancak aksaklıklar ve haksız uygulamalar neticesinde memur alımları istenilen düzeyde olmadı. Devlet memuriyetinde rüştiye mekteplerinden mezun olanlar ile kendisini dışarıdan yetiştirerek sınava girip başarılı olan kişilerinin istihdam edilmesine rağmen, iltimas ve adam kayırma sonucu mezun olmadan ve imtihan olmadan memuriyete alımların olması, mekteplerde okuyan öğrencilerin aynı yolu deneyerek kısa yoldan memur olma yollarını aramalarına neden oluyordu. Bu da kurulu düzeni bozuyordu. (Akyıldız 1993:240-241) Rüştiyenin üstünde lise düzeyindeki kurumlara hazırlayıcı devlet okulları anlamında idadilerin kuruluşu ancak 1873'te İstanbul'da başladı 1880 sonrasında taşraya yayıldı (Findley 2011:162).

Memurların seçimi ve tayini hakkında sorunların çözümü için ve merkezden yönetilebilmesi adına atılan adımlardan biri de bazı ihtisas komisyonlarının oluşturulmasıdır. Bunlardan biri de Memurin-i İntihab Komisyonu'dur. Bu komisyon II. Abdülhamid döneminde yapılan birtakım düzenlemeler ile memur atamalarında kontrolü sağlayacak mekanizmanın bir parçası olmuştur (Çetin 2017:93). Osmanlı bürokrasinde çalışan bütün memurların biyografilerinin ve kariyerlerinin kaydedildiği kayıtların tutulduğu ilk

çalışma 5 Şubat 1879 tarihinde Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun¹ kuruluşu ile olmuştur (Çetin 2005:89). Bu komisyonun 1896 yılında lağvedilmesi ile yerine kurulan Me'mûrîn-i Mülkiyye Komisyonu'nun faaliyetleri sonucu 1879-1909 yılları arasında devlet hizmetinde bulunmuş memurların sicil kayıtlarını ihtiva etmektedir (Sarıyıldız 2009:134). Siciller Osmanlı Arşivi'nde Sicill-i Ahvâl Defterleri sıralı bir şekilde toplam 201 defterden oluşmaktadır. Bu defterlerdeki memur sayısı ise 51.652'dir (Arşiv Rehberi 2010:237).

Sicill-i Ahvâl Defterlerine kaydedilen özet biyografiler, memurların devlet hizmetine ilk girdikleri zaman vermek zorunda oldukları "tercüme-i hâl varakası" denilen matbu bir belge ile tercüme-i hâl varakasına eklenmesi zorunlu bazı resmi evraklar esas alınarak hazırlanırdı. Hâl varakasında memurun doğum tarihi, baba adı, eğitim durumu, görevleri, eserleri, rütbe ve maddiyatları, kazandığı mükafatlar, aldığı cezalarla ilgili cevaplandırılması gereken sorular sorulurdu. Verilen bilgiler resmî belgelerle karşılaştırılarak doğrulanırdı (Sarıyıldız 2004:128). Memurlar tercüme-i hâl varakalarını "evrâk-ı müsbite" denilen tezkere-i Osmânî, mensup olduğu silsileyi gösterir vesikalar, şehadetnâme, icâzetnâme, tasdiknâme, ruhsatnâme, imtiyaz ve ihtara ferman ve beratları, tayin ve işe başlama, işten ayrılma, maaş kesim tarihleri, maaş miktarları, hüküm giyip giymedikleri ile resmi evrakları ile rütbe, nişan gibi belgeleri teslim edeceklerdi (Sarıyıldız 2009:135).

Sicill-i Ahval Defterlerine göre Ereğli doğumlu memurlar bu çalışmanın konusudur. Ereğli bugünkü Zonguldak'ın ilçesi olan Ereğli'dir. Osmanlı'da üç yerde Ereğli geçmektedir. Konya'ya bağlı Konya Ereğlisi ve Tekirdağ'a bağlı Marmara Ereğlisi diğer iki Ereğli'dir. Ereğli üzerine araştırma yaparken isim benzerlikleri sebebiyle karışıklıklar da yaşanmaktadır. Belgelerde Karadeniz Ereğlisi olarak geçmesi, zamanına göre Kastamonu veya Bolu'ya bağlı olması sebebiyle buralara tabi olarak geçmesi Karadeniz Ereğlisi'ni diğer Ereğlilerden ayırt edici unsurlardır. Ancak aşağıda isimleri verilen memurların hangi Ereğli'de doğdukları tam olarak tespit edilememiştir. Okudukları okul ve görev yaptıkları yerler dikkate alındığında Karadeniz Ereğlisi olmadıkları kanaatine varılmıştır. Bu kişiler ise şunlardır:

Mehmet Seyyid Efendi Tahir Ağa'nın oğlu, 1268 yılı Ereğli doğumludur (DH. SAİDd. 82/39 s. 75).

Mustafa Said Efendi, Kalkancı Esnafından İbrahim Efendi'nin oğlu, 1290 yılı Ereğli doğumlu (DH. SAİDd. 142/200 s. 399).

Rum milletinden Haze Lampos Efendi, Nikola Cavere'nin oğlu, 1303 yılı Ereğli doğumludur (DH. SAİDd. 145/76 s. 149).

İsmail Şevki Efendi Bedestani müteveffa Hacı Hasan Efendi'nin oğlu, 1 Recep

¹ Sicill-i Ahvâl Komisyonu hakkında çıkarılan nizamnameler hakkında detaylı bilgi için bakınız: Talip Mert "Sicill-i Ahval Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler I", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 2. İstanbul 2000, s.97-111; Talip Mert "Sicill-i Ahval Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler II Osmanlı Devleti Sicill-i Ahvâl Dairesiyle Şubelerine Ait Yönetmelik", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 3. İstanbul 2001, s. 41-52.

Karadeniz Ereğlisi doğumlu olarak Sicill-i Ahvâl Defterlerinde kayıtlı toplam 19 memur tespit edilmiştir. Ereğli Hükümet odacısı Ali Ağa'nın oğlu Mehmet Eşref Efendi hakkında iki kayıt bulunmaktadır. Bu memurlar ise şunlardır:

1. İbrahim Efendi (DH. SAİDd. 179/19 s. 35), 2. Ahmet Kadri Efendi (DH. SAİDd. 37/65 s. 127), 3. İbrahim Rıfat Efendi (DH. SAİDd. 31/252 s. 501), 4. Ayşe Hanım (DH. SAİDd. 87/214 s. 435), 5. Hüseyin Avni Efendi (DH. SAİDd. 13/153 s. 303), 6. İbrahim Halil Efendi (DH. SAİDd. 42/153 s. 303), 7. Abbas Şükrü Efendi (DH. SAİDd. 179/20 s. 37), 8. Hafız Mehmet Raşit Efendi (DH. SAİDd. 124/88 s. 173), 9. İsmail Hakkı Efendi, Hacı Ahmet Ağa'nın oğlu (DH. SAİDd. 179/21 s. 39), 10. İsmail Hakkı Efendi Mustafa Ağa'nın oğlu (DH. SAİDd. 149/182 s. 361), 11. Mehmet Naili Efendi (DH. SAİDd. 91/16 s. 29), 12. Hafız Mehmet Muhlisi Efendi (DH. SAİDd. 112/29 s. 55), 13. Hasan Rıfat Efendi (DH. SAİDd. 171/22 s. 41), 14. Mehmet Efendi (DH. SAİDd. 176/49 s. 95), 15. Halil Kamil Efendi (DH. SAİDd. 165/185 s. 367), 16. Mehmet Nadir Efendi (DH. SAİDd. 144/228 s. 453), 17. Hasan Tahsin Efendi (DH. SAİDd. 171/83 s. 163), 18. Mehmet Eşref Efendi (DH. SAİDd. 159/144 s. 385; DH. SAİDd. 166/185 s. 367), 19. Kazım Efendi (DH. SAİDd. 183/53 s. 53).

1. Ereğli Doğumlu Memurların Kimlik Bilgileri

Memurun kendisinin veya babasının ünvanı ve mesleği, toplumsal statüleri hakkında bilgi vermektedir. Şecere çalışmaları açısından sülale isimleri de önemlidir.

Tablo 1: Memurların doğum tarihi, baba isimleri ve baba meslekleri

Sıra No	Memurun Adı	Doğum Tarihi Hicri/Miladi	Baba Adı	Baba Mesleği
1	İbrahim Efendi	1269/1853	Ahmet Ağa	Yemenici esnafı
2	İbrahim Rıfat Efendi	1271/1855	Sarı İsmailzade Mehmet Ağa	
3	Ahmet Kadri Efendi	Ramazan 1271/Mayıs 1855	Ereğlili Hacı Ahmet Ağa	
4	Ayşe Hanım	1273/1857	Ali Ağa	Bıçakçı esnafı
5	Hüseyin Avni Efendi	1279/1862	Halil Ağa	
6	İbrahim Halil Efendi	1280/1863	Halil Efendi	Ereğli muteberanından
7	Abbas Şükrü Efendi	1283/1866	Halil Ağa	
8	Hafız Mehmet Raşit Efendi	Evasit ra. 1284/17 Temmuz 1867	Hocazade Mehmet Hulusi Efendi	Müderriş
9	İsmail Hakkı Efendi	1289/1872	Hacı Ahmet Ağa	Bakkal esnafı

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

10	İsmail Hakkı Efendi	1290/1873	Mustafa Ağa	Esnaf
11	Mehmet Naili Efendi	1291/1874	Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi	Gerede Bidayet Mahkemesi baş katibi
12	Hafız Mehmet Muhlisi Efendi	1292/1875	Ünyeli Musa Ağazâde Ahmet Tayyar Efendi	Ereğli karantina memuru
13	Hasan Rifat Efendi	1296/1879	Mehmet Mesrur Efendi	Büyükçekmece Ziraat Bankası muhasebe katibi
14	Mehmet Efendi	1296/1879	Halil Ağa	
15	Halil Kamil Efendi	1303/1886	Küçük İbrahim oğlu Raşit Efendi	
16	Mehmet Nadir Efendi	1305/1888	Battal Cafer Ağa	Asâkir-i şâhâne redif taburu mülazım-ı evveli
17	Hasan Tahsin Efendi	1 recep 1305/14 Mart 1888	Musa Efendi	Ereğli maden ocakları yazıcısı
18	Mehmet Eşref Efendi	1307/1890	Ali Ağa	Hükümet odacısı
19	Kazım Efendi	1308/1891	Balakçı Ahmet oğlu İzzet Efendi	

Ereğlili memurların baba isimlerinin sonunda yer alan lakaplara göre 11 ağa ve 8 efendi lakapları kullanılmıştır. Baba mesleklerine bakıldığında 8 memurun baba mesleği belirtilmemiştir. Baba meslekleri belirtilenlere bakıldığında 4'ünün esnaf (yemenici, bıçakçı ve bakkal) olduğu görülürken, geri kalanların ise biri hariç memur olarak görev yaptıkları görülmektedir. Bu görevler ise; müderris, Gerede Bidayet Mahkemesi baş kâtibi, karantina memuru, Ziraat Bankası muhasebe kâtibi, maden ocağı yazıcısıdır. Geriye kalan bir kişi de redif taburu mülazım-ı evvel olarak askerdir. Bu mesleklere bakıldığında memurların ailelerinin ya esnaf çocukları ya da memur çocuklarıdır. Meslekleri belirtilenler dikkate alındığında rençber, çiftçi ve amele gibi kişilerin çocukları memur babası arasında yer almamaktadır. Bu da maddi durumu iyi olanların çocuklarını okutarak meslek sahibi yaptıkları şeklinde değerlendirilebilir. Lakaplar açısından değerlendirildiğinden "Efendi" lakaplılar devlet kademesinde görev yapan memurlar iken "ağa" lakaplılar esnaf olarak görev yapmaktadır. Mesleği belirtilmeyenler de ise 5'i "ağa", 3'ü "efendi" lakaplıdır. Bu üç efendiden İbrahim Halil Efendi'nin babası Halil Efendi Ereğli ileri gelenlerinden, itibarlılarından yani muteberanından olarak belirtilmiştir.

Memur babalarının bazılarında sülaleleri ile bilgiler verilmiştir. Bu sülaleler

ise; Sarı İsmailzade, Hocaşade, Balakçı'dır. Bunların yanında dini bir sıfat olan "hacı" ünvanı da bir memurun babası tarafından kullanılmıştır. Yine memurların babalarının kayıt işlemlerinin yapıldığı sırada yaşayıp yaşamadıkları ile ilgili bilgi de elde edilebilmektedir. *Müteveffa* ifadesi ile yaşamayanların durumu belirtilmiştir.

Memurların içinde hemen dikkati çeken ise tek bayan olan Ayşe Hanım'dır. Bıçakçı esnafından Ali Ağa'nın kızıdır. Diğer memurlar erkek olup isimleri genellikle çift isimdir. Tek isim olarak İbrahim, Mehmet ve Kazım isimleri kullanılmıştır. En çok 6 adetle Mehmet ismi kullanılırken, 3 adet İbrahim, 2 adet Hasan ismi kullanılmıştır. İsmail Hakkı ismi ise iki memurda aynı isim olarak dikkat çekmektedir. Mehmet Raşit Efendi ise "hafız" ünvanını kullanmıştır.

Memurların doğum tarihleri sadece yıl olarak verilirken; Ahmet Kadri ve Hafız Mehmet Raşit Efendilerin doğum yılı yanında doğum ayları ile Hasan Tahsin Efendinin ay, gün ve yıl olarak doğum tarihi verilmiştir. Memurlar içinde İbrahim Efendi 1853 doğumu ile en erken doğumlu memur olurken 1891 doğumlu Kazım Efendi en geç doğumlu memur olmuştur.

2. Ereğli Doğumlu Memurların Eğitim Durumları

19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devlet'inde eğitim ve öğretim faaliyetleri devlet tarafından yürütülüyordu. Bu yüzyıldan itibaren özellikle II. Mahmut'la birlikte eğitim konusunda ciddi adımlar atılarak temel eğitim olan sıbyan mektepleri devletin kontrolü altına alınmaya başlandı. Ardında da sıbyan mekteplerinin bir üst kademesi olan rüştiye okulları açıldı. II. Mahmud'a sunulan teklifte sıbyan mekteplerine "sınıf-ı evvel", bunun ileri sınıflarına da "sınıf-ı sâni" denilmesi teklif edilmiş ancak II. Mahmud ilki için "iptidâi" ikinci için ise buradan mezun olduklarında rüştlere sabit olacağı düşüncesi ile "rüşdiye" olmasına karar vermiştir (Tenger 2005:16). Dolayısıyla rüştiye mekteplerinin isim babası II. Mahmud olmuş ancak bu okulların açılması ve yaygınlaşması Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir. 1869 yılına gelindiğinde ise Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanarak mektepler, sıbyan, rüştiye, idadi, sultani ve yüksek mektepler olarak 5 şubeye ayrıldı (Gök, Saylan 2016:66).

Sıbyan mekteplerinde mukaddeme-i ulum-u diniye denilen temel dini bilgiler yani Arapça Elifba, tecvid ve temel dini bilgiler okutulduğu, orta eğitime denk gelen mekteb-i sani de denilen rüştiye mekteplerinde ise mürettep dersler olarak ulum-u diniye, Arapça, Farsça, hesap, coğrafya, hendese, Türkçe, tarih, hat ve usul-ü defter dersleri okutulmaktaydı (Kodaman, 1990:113; Tenger, 2005: 96). Ereğlili devlet memurlarının eğitim aldıkları kurumlar genel olarak sırası ile sıbyan mektebi (daha sonra ibtidai mektep olacaktır) ve rüştiye mektepleridir. Memurların mekteplerdeki eğitime ilave olarak medreselerde de eğitim aldıkları olmuştur. Bunların dışında özel hocalardan da ders aldıkları alan memurlar olmuştur. Ereğli doğumlu devlet memurlarının eğitim durumları aşağıdaki tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Ereğli doğumlu memurların eğitim durumları

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

Memurun Adı	Aldığı Eğitim ve bildiği lisanlar
İbrahim Efendi	Mahalle ibtidai mektebinde mukaddeme-i ulumu tahsil etmiştir. Türkçe kitabet edebilir ve telgraf muhaberesini icra edebilmektedir.
İbrahim Rifat Efendi	Sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu, rüştiye mektebinde mürettep dersleri tahsil etmiştir. Türkçe okuryazardır.
Ahmet Kadri Efendi	Mahalle sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu ve özel hocadan Arapça izhar ve Farsçadan Gülistan okumuştur. Türkçe okuryazardır
Ayşe Hanım	Ereğli sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu tahsil etmiştir. Türkçe kitabet eder
Hüseyin Avni Efendi	Sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu, rüştiye mektebinde tederisi mutat olan fen ilimlerini okuyup diploma almıştır.
İbrahim Halil Efendi	Mahalle sıbyan ve rüştiye mekteplerinde mürettep dersleri tahsil ettikten sonra özel hocadan bir miktar Arapça mantık ile Farsça Gülistan okumuştur. Türkçe okuryazardır
Abbas Şükrü Efendi	Ereğli rüştiye mektebinde tahsil görüp diploma almıştır. Türkçe kitabet eder.
Hafız Mehmet Raşit Efendi	sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu gördükten sonra Ereğli rüştiye mektebinde iki sene kadar devam etmiş ve Hamidiye ile Perşembe nahiyesinde Arapça ilimleri tahsil etmiştir. 1887 yılında Dersaadet'e giderek Bayezid Camii'nde tahsilini tamamlayarak icazetname almıştır. Bu arada Darülmualim'e de devam ederek 16 Eylül 1893 tarihinde rüştiye komisyonundan alüyyülala derecesinden diploma almıştır. Türkçe okuyup yazabilir ve Arapça, Farsça ve Fransızcaya da aşinadır.
İsmail Hakkı Efendi	Ereğli sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu tahsil ettikten sonra rüştiye mektebinde mürettep dersleri tamamlayarak diploma almıştır. Türkçe kitabet eder.
İsmail Hakkı Efendi	Sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu, rüştiye mektebinde sarf ve nahiv ve Gülistan ile fenn-i hesap, coğrafya okumuştur. Türkçe okuryazardır
Mehmet Naili Efendi	Ereğli sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu ve rüştiye mektebinde mürettep dersleri okumuştur. Türkçe okuryazardır. Fransızca konuşabilir
Hafız Mehmet Muhlisi Efendi	Ereğli sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu rımd. tahsil ederek 4 Ağustos 1895 tarihli alelala mertebeli diploma almış ardından Hukuku Şahane mektebinde tahsilini tamamlayarak 13 Eylül 1899 tarihi ve aleala derecesinden mezuniyet ruusunu almıştır. Bayezid hocalarından Tokadi Mehmet Nuri Efendi'den Fenâri'ye kadar Arapça okumuştur. Türkçe kitabet eder, Arapçave Farsça anlayabilmektedir.
Hasan Rifat Efendi	Büyükçekmece kazası ibtidai mektebinde mukaddeme-i ulumu okuyup 28 Ağustos 1891 tarihli diploma almıştır. Özel hocalardan Arapça ve Farsça okumuştur. Türkçe kitabet eder
Mehmet Efendi	Mahalle rüştiye mektebinde tahsilini tamamlamış ancak buradan aldığı diplomayı kaybetmiştir. Türkçe okuyup yazabilmekte ve biraz da Fransızcaya aşinadır.
Halil Kâmil	Ereğli sıbyan ve rüştiye mekteplerinde mürettep dersleri tahsil ederek ala

Efendi	dereceden 2 Ağustos 1900 tarihli diploma almıştır. Özel hocalardan Arapçadan izhara Farsçadan Gülistan'a kadar dersleri görmüştür. Türkçe kitabet eder
Mehmet Nadir Efendi	Ereğli sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulumu ve rüştiye mektebinde mürettep dersleri okuyup ala derecesinden diploma almıştır. Türkçe ve Fransızca okuryazardır.
Hasan Tahsin Efendi	Ereğli rüştiye mektebinde mürettep dersleri tahsil ederek aliyyülala derecesinden 3 Ağustos 1902 tarihli diploma almıştır. Türkçe kitabet eder.
Mehmet Eşref Efendi	Kaza ibtidai ve rüştiye mekteplerinde tedrisi meşrut olan fen ilimlerini ikmal ederek iki adet diploma almıştır. Diplomalari 29 Temmuz 1903 ve 3 Ağustos 1906 tarihlidir. Türkçe kitabet eder.
Kazım Efendi	Kasaba ibtidai ve rüştiye mekteplerinde mürettep dersleri tahsil ederek 28 Temmuz 1904 ve 28 Temmuz 1907 tarihli aliyyülala derecesinden iki adet diploma almıştır.

Ereğli doğumlu memurların çoğu Ereğli sıbyan mektebini bitirmişlerdir. Bazı memurların okudukları sıbyan mekteplerinin isimleri verilmemiştir. Ancak bunların da Ereğli sıbyan mekteplerinde okudukları kuvvetle muhtemeldir. 18 memur Ereğli sıbyan mektebinde okurken Ereğli dışında sadece Hasan Rifat Efendi Büyükçekmece İbtidâi Mektebi'nde okumuştur. Sıbyan mektebinden sonra memurların eğitim durumları da çeşitlenmeye başlamaktadır. Memurların hepsi rüştiye mektebinde okumamıştır. İbrahim Efendi, Ahmet Kadri Efendi, Ayşe Hanım, Hafız Mehmet Muhlisi Efendi ve Hasan Rifat Efendi olmak üzere 5 memur rüştiye eğitimi almamıştır. Ancak bu durum onların eğitimlerini sıbyan mektebi ile bitirdikleri anlamına gelmemektedir. Ahmet Kadri Efendi ve Hasan Rifat Efendi özel hocalardan Arapça ve Farsça dersler alırken, Hafız Mehmet Muhlisi Efendi de Bayezid Camii hocalarından Arapça ve Farsça dersler almıştır. Lakaplarında da anlaşılacağı üzere Hafız Mehmet Raşit Efendi ile Hafız Mehmet Muhlisi Efendi Kur'an-ı Kerim'i hıfz ederek hafız olmuşlardır. Muallim olan Hafız Mehmet Raşit Efendi 1848 yılında rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere kurulan Darümuallimî'yi (Öztürk, 1993: 551) bitirmiştir. Hafız Mehmet Muhlisi Efendi de Hukuku Şahane mektebinde tahsil görmüştür. Sıbyan ve rüştiye mektepleri dışında medresede eğitim alan memur bulunmamaktadır.

Sicil-i Ahvâl Talimat-ı Umumiyesi'nin 6. Maddesine göre memurların hal tercümeleri oluşturulurken hangi lisanları okuyup yazabildikleri belirtilmiştir. Şayet okuma yazma becerisi yok ise o lisanlarla konuşup yazarım denmeyi, aşınayım, o dillere alışkanlığım var, anlarım gibi ifadeler kullanılmıştır (Mert 2000:100). Ereğlililerin memurların hal tercümelerinde Hüseyin Avni Efendi ile Kazım Efendi'nin hal tercümesinde bildiği dile dair herhangi bir şey belirtilmemiştir. Diğer memurlarda ise ya Türkçe okuryazardır ya da Türkçe kitabet eder ifadesi yer almaktadır. Hafız Mehmet Raşit Efendi Türkçe dışında Arapça, Farsça ve Fransızcaya aşına, Mehmet Naili Efendi Fransızca konuşabilmekte, Hafız Mehmet Muhlisi Efendi Arapça

ve Farsça anlayabilmekte, Mehmet Efendi Fransızcaya aşına, Mehmet Nadir Efendi Fransızca okuryazar olarak diğer memurlardan dil bakımından ayrılmaktadır.

Memurlar bitirdikleri okuldan mezun olurken diploma olan şehadetname almışlardır. Bu diplomalarını memuriyete başlarken ibraz etmek zorundaydılar. Ereğlili memurların birçoğunda aldıkları diplomalara dair bir bilgi bulunmamaktadır. Diploma dereceleri ise ala (Halil Kâmil Efendi, Mehmet Nadir Efendi), alelala (Hafız Mehmet Muhlisi Efendi), aliyyülala (Hafız Mehmet Raşit Efendi, Kazım Efendi-Hasan Tahsin Efendi) dereceleri olarak kaydedilmiştir.

3. Ereğli Doğumlu Memurların Mesleki Durumları

Memurların atama, terfi ve azil durumları belirli kurallar dahilinde yapılmaktaydı. Memurluğa ilk olarak süresi bir yıldan üç yıla kadar değişen stajerlik dönemi olan mülazemetlik ile başlanılmaktaydı. Böylece memur bir süre denenmiş ardından asaleti tasdik edilmiştir. Memur görevden ayrıldıktan sonra başka bir kaleme geçtiğinde yeni mülazemetlik dönemi geçirmiştir. Mülazemetlik döneminde memur şakirt veya çırak olarak adlandırılmıştır. Memurların terfileri de zamana, mesleğindeki başarı ve uyumuna bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Maaşları da zaman ve terfilerine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Ancak çeşitli tarihlerde yapılan *tensik-i maâşât* kararnameleleri² ile memurların maaşlarında indirimler yapılmıştır. Başarılı memurlar terfi, maaş artışı, nişan ve madalya gibi ödüllerle ödüllendirilmişlerdir.

Tablo 3: Ereğli doğumlu memurların mesleki durumları

Memurun Adı	Memurların buldukları görevler ve aldıkları maaşlar
İbrahim Efendi	1 Temmuz 1871 tarihinde 300 kuruş icare ile Ereğli maden idaresi kantarcı yazıcılığına tayin edilmiştir. 15 Haziran 1875 tarihinde aynı icaresi ile anbar kitabetine, 15 Mart 1877 tarihinde icare-i maktuası maaşa tahvil edilerek Kozlu anbar kitabetine nakil edilmiştir. 5 Haziran 1880 tarihinde maaşı 20 kuruş zamlı 320 kuruşa yükselmiştir. Aynı tarihte Alacağzı mevki kitabetine ve 26 Aralık 1884 tarihinde aynı maaşla Ereğli liman mevki kitabetine, 15 Şubat 1890 tarihinde maaşı 50 kuruş zamlı 370 kuruşa yükselerek muhasebe refik-i saniliğine tayin edilmiştir. 31 Temmuz 1893 tarihinde maaşı 30 kuruş zamlı 400 kuruşa yükselmiştir. 13 Ocak 1894 tarihinde 500 kuruş maaşla maden idaresi sandık emniyetine terfi etmiştir. 6 Nisan 1908 tarihinde maaşı 100 kuruş zamlı 600 kuruşa yükselmiştir. Maden idaresinin idare-i seniye ile Nafia Nezareti'ne ilhaki sebebiyle yapılan değişiklikte 15 Ocak 1909 tarihinde 400 kuruş zamlı maaşı 1.000 kuruşa yükselmiş ve kendisine veznedar ünvanı verilmiştir
İbrahim Rifat Efendi	Ekim 1869'da 15 yaşında mülazemetle Ereğli tapu kalemine girmiş, 22 Mart 1874 tarihinde aidaatla Ereğli arazi ve emlak yoklama kitabetine tayin

² Erkan Tural Son Dönem Osmanlı Bürokrasi adlı kitabının "Osmanlı Memurunun Tensikatla İmtihanı" bölümünde memurların maaşlarında yapılan indirimler ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir (Tural 2016:73-152).

	<p>edilmiştir. 19 Eylül 1876 tarihinde 150 kuruş maaşla Ereğli tahrirat vergi kitabetine girerek tahvil-i memuriyet edilmiştir. 1880 yılının başında maaşı 50 kuruş zam ile 300 kuruşa yükselmiştir. Şubat 1883 tarihinde işinden el çektilmiş, 14 Ocak 1884 tarihinden itibaren 3 ay 200 kuruş maaşla Ereğli kazası tuz ambarı memuriyetine girmiş, 15 Mart 1884 tarihinde bu memuriyeti kaldırılınca 12 Kasım 1884 tarihinden itibaren 4 ay 250 kuruş yarım maaşla Ereğli aşar baş kitabeti vekaletinde istihdam edilmiştir. 27 Ağustos 1885 tarihinde 250 kuruş maaşla Ereğli tahrir ve vergi kitabeti refakatine girmiştir.</p> <p>Vergi kitabesinde iken işten el çektilmesi tadilat esnasında divanlardan para ve bazısından menfaat olarak şahsına senet aldığı ihbar edilmiş, bunun üzerine yapılan soruşturmada Kebe, Şamlar ve Tepeviran divan ahalisi arazisinde bulunan karışıklığın tahrir ve tadil-i arazi hülasa defterlerini ahali marifeti ile mülâziminden Ahmed ve Hüseyin Efendilere tanzim ve tebyiz ettirerek ahaliden rızalarıyla aldığı 500 kuruş ile Tepeviran divanından aldığı 400 kuruş teminat senedini ve bu senede mahsuben almış olduğu 75 kuruşu, Şamlar divanından alınan 400 kuruşluk teminat senedini Ahmet ve Hüseyin Efendilere taksim ederek vermiş, makbuzlarını elden ilmühaber aldığından tahkik ettiği Ereğli meclis idaresinden verilen 28 Kasım 1884 tarihli ilamda gösterilmiştir.</p>
Ahmet Kadri Efendi	<p>22 Temmuz 1882 tarihinde 28 yaşında 400 kuruş maaşla Kastamonu telgrafhanesi muhabere memuriyetine tayin edilmiştir. 24 Kasım 1882 tarihinde 380 kuruş maaşla Ereğli'ye, 28 Ekim 1885 tarihinde aynı maaşla Niksar'a, 11 Nisan 1886 tarihinde 200 kuruş maaşla Trabzon'a, 27 Mayıs 1886 tarihinde 380 kuruş maaşla Samsun'a, 2 Kasım 1886 tarihinde aynı maaşla Kastamonu Devrek'e telgraf merkezleri muhabere memuriyetlerine nakil edilmiştir. 24 Eylül 1888 tarihinde istifa etmiş ve 17 Ekim 1889 tarihinde 500 kuruş maaşla Halep vilayetinde İdlib telgraf merkezi muhabere memuriyetine tayin edilmiştir. 30 Aralık 1890 tarihinde aynı maaşla telgraf merkezi muhabere memuriyetine nakil edilmiştir. 28 Şubat 1893 tarihinde 600 kuruş maaşla Konya Elmal'ya, 14 Aralık 1892 tarihinde aynı maaşla Akşehir'e, 28 Temmuz 1893 tarihinde 500 kuruş maaşla Yalvaç merkezleri telgraf ve posta müdüriyetlerine nakil edilmiştir. 1 Ağustos 1895 tarihinde 500 kuruş maaşla Uluborlu telgraf ve posta merkezi müdüriyetine nakil edilmiştir.</p> <p>Ahmet Kadri Efendi'nin maaşı 13 Mart 1897 tarihinde te'cilât-ı umumiye'de 540 kuruşa indirilmiş, 17 Temmuz 1897 tarihinde 800 kuruş geçici maaşla Yenice telgraf ve posta merkezi müdüriyetine nakil edilmiştir. 24 Mayıs 1898 tarihinde memuriyetinin kaldırılması ile görevinden ayrılmış ve 24 Eylül 1898 tarihinde 1.080 kuruş maaşla Yemen vilayeti Zebid telgraf ve posta merkezi müdüriyetine tayin edilmiştir. 14 Ağustos 1899 tarihinde maaşı 1.500 kuruşa yükselmiştir. Hac vazifesini yerine getirmek için memuriyetinden ayrılmış 15 Mayıs 1901 tarihinde açığa çıkarılmış ve 8 Ekim 1901 tarihinde aynı maaşla Yemen'de Cizan telgraf ve posta merkezi müdüriyetine tayin edilmiştir. 17 Temmuz 1903 tarihinde nikelden mamul Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası taltif edilmiştir. 14 Haziran 1905 tarihinde aynı maaşla Yemen Lahya telgraf ve posta merkezi müdüriyetine tayin edilmiştir.</p>
Ayşe Hanım	<p>37 yaşında 27 Ekim 1893 tarihinde 400 kuruş maaşla İnas rüştiye mektebine hoca olarak tayin edilmiştir</p>

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

Hüseyin Avni Efendi	1880 yılında 16 yaşında Ereğli tahrir ve vergi kalemine mülazemetle girmiş, 23 Mayıs 1883 tarihinde 250 kuruş maaşla aynı kalemin vergi kitabeti refakatine girmiştir. 27 Ağustos 1885 tarihinde 300 kuruş maaşla Ereğli vergi kitabetine tayin edilmiştir.
İbrahim Halil Efendi	<p>14 Haziran 1881 tarihinde 18 yaşında mülazemetle şehir emaneti mektupçu kalemine girmiştir. 13 Mart 1882 tarihinde 400 kuruş maaşla şehir emaneti meclis idaresi mülhakat kalemi hülefâlığına tayin edilmiştir. Maaşı 13 Mart 1883 tarihinde 700 kuruşa, 4 Şubat 1886 tarihinde 1.000 kuruşa yükselmiştir. Görev yaptığı meclis kaldırılınca tahrir heyetinin Şûrâ-yı Devlet'e nakli tarihi olan 13 Nisan 1888 tarihinde aynı maaşla Şûrâ-yı Devlet kalemi mümeyyiz-i sâniligine, 7 Mart 1891 tarihinde 1.200 kuruş maaşla Şûrâ-yı Devlet birinci sınıf muavinliğine tayin edilmiştir. 25 Mayıs 1882 tarihinde rütbe-i sâlise, 28 Ocak 1890 tarihinde rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisı tevcih edilmiştir.</p> <p>İbrahim Halil Efendi'nin maaşı 14 Temmuz 1893 tarihinde 1.250 kuruşa, 30 Aralık 1892 tarihinde 1.360 kuruşa yükselmiştir. Görevindeki başarı ve devamından dolayı 23 Şubat 1893 tarihinde terfien rütbe-i sâniye sınıf-ı mütehâyezî tevcih edilmiştir. Maaşı 10 Şubat 1895 tarihinde 1.660 kuruşa, 13 Aralık 1895'te 1.760 kuruşa yükseltilmiştir. Ehliyeti sebebiyle kendisine 5 Nisan 1896 tarihinde terfien rütbe-i evveli sınıf-ı sânisı tevcih edilmiştir. Son düzenlemede 15 Ocak 1897 tarihinde aynı maaşla maliye dairesi muavinliğine nakil edilmiştir. 13 Mart 1897 tarihinde maaşı öşrü bi't-te'cil 1.584 kuruşa, 13 Kasım 1897 tarihinde 1.764 kuruşa yükselmiştir. 13 Aralık 1897 tarihinde aynı maaşla terfi ederek maliye dairesi baş muavinliğine tayin edilmiştir. 13 Şubat 1898 tarihinde 1.844 kuruşa yükselmiştir. Görevini güzel yerine getirdiği için 23 Temmuz 1898 tarihinde üçüncü rütbeden Mecidiye nişan-ı zîşânı ihsan edilmiştir. 13 Kasım 1898 tarihinde 1.914 kuruşa, 29 Kasım 1898 tarihinde 2.000 kuruşa, 15 Ocak 1899 tarihinde 2.400 kuruşa yükseltilmiştir. Yine görevindeki güzel hizmetlerinden dolayı 21 Eylül 1900 tarihinde Gümüş Liyakat Madalyası ve 9 Ekim 1901 tarihinde ikinci rütbeden Mecidiye Nişan-ı Zîşânı ihsan edilmiştir. 23 şaban 1321 tarihinde maaşı 2.600 kuruşa yükselmiştir. 14 Kasım 1903 tarihinde yine görevindeki başarılarından dolayı terfi ederek rütbe-i evveli sınıf-ı evveli tevcih edilmiştir. 3 Eylül 1908 tarihinde maaşı Şûrâ-yı Devletçe icra edilen düzenlemede 3.500 kuruşa yükseltilmiştir. Meclis-i Mebusan tarafından uygulanan tetkikatta baş muavinlik maaşının 3.000 kuruşa indirilince 14 Nisan 1909 tarihinde maaşı 3.000 kuruşa indirilmiştir. 6 Ağustos 1909 tarihinde vefat etmiştir</p>
Abbas Şükrü Efendi	15 Mayıs 1887 tarihinden itibaren aylık 200 kuruş geçici ücretle Ereğli maden muhasebe kalemine devam etmiş 14 Ekim 1887 tarihinde geçici aylığı maaşa dönüştürülerek üçüncü muhasebe refakatine tayin edilmiştir. 24 Eylül 1888 tarihinde askere dahil olmuş, 14 Haziran 1890 tarihinde askerlik hizmetini tamamlayarak maaşı 320 kuruşa yükselmiştir. 31 Temmuz 1893 tarihinde 30 kuruş, 11 Ocak 1894'te 65 kuruş zam alarak maaşı 415 kuruşa yükselerek refik-i sânilige terfi etmiştir. 1895 yılında silah altına alınan redif askerleri ile silah altına alınmış bağlı olduğu taburun dönmesine kadar nefer olarak askeri vazifesini yerine getirmiştir. 13 Mayıs 1898 tarihinde terhis edilmiş ve 14 Temmuz 1898 tarihinde 15 kuruş zamlı maaşı 430 kuruşa, 27 Mayıs 1906 580 kuruşa yükselerek Ereğli muhasebe birinci refikliğine terfi etmiştir. 18 Ocak 1909 tarihinde yapılan düzenlemede maaşına 120 kuruş daha zam yapılarak 700 kuruşa yükselmiş ve yevmiye kitabetine tayin edilmiştir. 13 Mayıs 1911 tarihinde maaşı 800 kuruşa yükseltilmiştir

Hafız Mehmet Raşit Efendi	27 Mayıs 1893 tarihinde 1.000 kuruş maaşla Bulgaristan imareti dahilinde Hezargrad rüştiyesi birinci muallimliğine tayin edilmiştir. 31 Ağustos 1898 tarihinde 500 kuruş maaşla Eğrikapı merkez rüştiyesi ikinci muallimliğine tayin edilmiştir
İsmail Hakkı Efendi	15 Mayıs 1887 tarihinde Ereğli maden idaresi muhasebe kalemine mülazemetle girmiştir. Bu tarihten itibaren aylık 50 kuruş geçici ücret tahsis edilmiştir. 15 Ağustos 1887 tarihinde geçici ücreti kesilerek 120 kuruş maaşla beşinci refikliğe tayin edilmiştir. 2 Ekim 1888 tarihinde 30 kuruş, 15 Şubat 1890 tarihinde 170 kuruş zamlı maaşı 320 kuruşa yükselerek dördüncü refikliğe tayin edilmiştir. 2 Ağustos 1893 tarihinde ismine kura isabet etmesi üzerine nakdi bedel vererek yerine vekil olarak birisini bırakıp Ereğli redif taburunda 5 ay askeri vazifesini yerine getirmiştir. Bu esnada 31 Temmuz 1893 tarihinde 30 kuruş, 6 recep te 65 kuruş ilavesi ile maaşı 415 kuruşa yükselerek üçüncü refikliğe terfi etmiştir. 7 Mart 1897 tarihinde silah altına alınmış ve bağlı olduğu taburun dönmesine kadar nefer olarak askeri vazifesini yerine getirmiştir. 13 Mayıs 1898 tarihinde terhis edilmiş ve 13 Temmuz 1898 tarihinde 15 kuruş zamlı maaşı 430 kuruşa yükselmiştir. 15 Ocak 1909 tarihinde 320 kuruş zamlı maaşı 900 kuruşa yükselerek Kozu maden idaresi ambar memuriyetine terfi edilmiştir. İsmail Hakkı Efendi'ye 2 Ekim 1905 tarihinde nikelden mamul Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası verilmiştir. 13 Mayıs 1911 tarihinde memuriyetinin kaldırılması ile açıkta kalmış ve 20 Mayıs 1911 tarihinde 1.000 kuruş maaşla Ereğli Maden müdüriyeti muhasebe kitabetine tayin edilmiştir. Ereğli Maden Müdüriyeti'nden Zonguldak kontrol memurluğuna 1.500 kuruş maaşla terfi ederek nakil edilerek 16 Şubat 1913 tarihinde işe başlamıştır.
İsmail Hakkı Efendi	1903 yılında Ereğli telgrafhanesine mülazemetle girmiş, 1 Mayıs 1905 tarihinde 300 kuruş geçici maaşla Edirne Lüleburgaz, 13 Aralık 1905 tarihinde 285 kuruş asalet maaşla Kastamonu telgraf ve posta merkezi muhabere memuriyetine tayin edilmiştir. 20 Şubat 1906 maaşı 380 kuruşa yükselmiştir.
Mehmet Naili Efendi	1890 yılında 16 yaşında Ereğli telgrafhanesine mülazemetle girmiştir. 8 Ekim 1892 tarihinde 400 kuruş geçici maaşla Trabzon telgraf merkezi muhabere memuriyetine tayin edilmiştir. 14 Mart 1895 tarihinde memuriyetinin kaldırılması ile açıkta kalmış ve 1 Ekim 1895 tarihinde 250 kuruş maaşla Edirne Sofulu telgraf ve posta merkezi nakliye memuriyetine tayin edilmiştir. 13 Kasım 1895 tarihinde istifa ederek görevinden ayrılmıştır. 14 Kasım 1903 tarihinde 500 kuruş maaşla Beyrut telgraf ve posta merkezi yabancı diller muhabere memuriyetine tayin edilmiştir.
Hafız Mehmet Muhlisi Efendi	6 ay mülazemetle Cinayet Mahkemesi ve İkinci Ticaret Meclisi kısımlarında bulunduktan sonra 6 Temmuz 1901 tarihinde 1.260 kuruş maaşla ve Encümen-i İntihab Memuriyet-i Adliye kararıyla Antalya Bidayet Mahkemesi müdde-i umumi muavinliğine tayin edilmiştir.
Hasan Rifat Efendi	Bir süre mahkeme ve mal kalemlerine mülazemetle devam etmiş ve 13 Şubat 1901 tarihinde 300 kuruş maaşla Büyükçekmece reji kâtibi ve satış memuru ardından 500 kuruş maaşla terfi ederek Çorlu reji idaresine tayin edilmiştir. Aynı maaşla Küçükköy, ardından Mihalıççık reji memuru olmuştur. 12 Nisan 1908 tarihinde istifa ederek görevinden ayrılmıştır. İmtihan sonucu 14 Mayıs 1908 tarihinde 200 kuruş maaşla Büyükçekmece müfredat kitabetine tayin edilmiştir. 20 Temmuz 1909 tarihinde mevcut maaşı ile Büyükçekmece mal

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

	müdürlüğü refakatine nakil edilmiştir.
Mehmet Efendi	24 Mart 1906 tarihinde mülazemetle Selanik İstinaf Hukuk Mahkemesi kalemine girmiş, 13 Temmuz 1906 tarihinde 250 kuruş maaşla Karacaabad Bidayet Mahkemesi zabıt kitabetine tayin edilmiştir. 2 Şubat 1907 tarihinde 300 kuruş maaşla Selanik merkez Bidayet Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi zabıt kitabetine terfi edilmiş ancak mahkeme azasından Abidin Efendi ile aralarında meydana gelen düşmanlık sebebiyle 21 Mayıs 1909 tarihinde maaşı ile birlikte Selanik İkinci Ceza Dairesi zabıt kitabetine becayiş sureti ile nakil edilmiştir.
Halil Kamil Efendi	Dört sene Ereğli nüfus kalemine mülazemetle devam etmiş ve bu sırada dört ay kadar 250 kuruş maaşla nüfus tahriri kitabetinde bulunarak vazifesini tamamlamış, ardından 25 Şubat 1906 tarihinde 125 kuruş maaşla Zonguldak nüfus kitabetine tayin edilmiştir. 14 Ekim 1906 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır.
Mehmet Nadir Efendi	1905 yılında Ereğli telgraf ve posta merkezi muhabere memuriyeti refakatine mülazemetle girmiştir. 24 Şubat 1907 tarihinde 300 kuruş geçici maaşla bulunduğu göreve devam etmiştir.
Hasan Tahsin Efendi	Bir süre mülazemetle devan ettikten sonra 7 Ekim 1908 tarihinde 125 kuruş maaşla Ereğli nüfus kitabetine tayin edilmiştir.
Mehmet Eşref Efendi	13 Ağustos 1906 tarihinde Ereğli Ziraat Bankası sandığına mülazemetle bir müddet devam ettikten sonra 27 Temmuz 1908 tarihinde imtihan ile Ereğli mal kalem müfredat kitabetine 200 kuruş maaşla tayin edilmiştir. 24 Ocak 1909 tarihinde 400 kuruş maaşla Ereğli madeni Kilimli mevki memur muavinliğine terfi edilmiştir. 6 muharremde bu işe başlamıştır. 13 Mayıs 1911 tarihinde maaşı 450 kuruşa yükselmiştir.
Kazım Efendi	Bir süre Ereğli Ziraat bankası sandık odacılığına devam ettikten sonra 5 Ocak 1911 tarihinde 250 kuruş maaşla Bartın Ziraat Bankası memur refakatine tayin edilerek işe başlamıştır.

Memurların kayıtlarında kaç yaşında işe başladıkları bilgisi de yer alır. İbrahim Efendi'nin işe başlama yaşı belirtilmese de 1853 doğumlu olarak 1871 yılında 18 yaşında işe başladığı görülmektedir. İbrahim Rıfat Efendi 15 yaşında; Ahmet Kadri Efendi 28 yaşında; Ayşe Hanım 37 yaşında; Hüseyin Avni Efendi 16 yaşında; İbrahim Halil Efendi 18 yaşında; Abbas Şükrü Efendi 21 yaşında; Hafız Mehmet Raşit Efendi 26; 1872 doğumlu İsmail Hakkı Efendi 15 yaşında; 1873 doğumlu İsmail Hakkı Efendi 30 yaşında; Mehmet Naili Efendi 16 yaşında; Hafız Mehmet Muhlisi Efendi 26 yaşında; Hasan Rıfat Efendi hem yaşı verilmemiş hem de işe başlama tarihi belirtilmemiş ancak tahmini 22 yaş; Mehmet Efendi 27 yaşında; Halil Kamil Efendi belirtilmemiş ancak tahmini 16 yaşında; Mehmet Nadir Efendi 17 yaşında; Hasan Tahsin Efendi belirtilmemiş tahmini 20 yaşında; Mehmet Eşref Efendi 16 yaş; Kazım Efendi belirtilmemiş tahmini 20 yaşında işe başlamışlardır. Bunlara göre en erken yaşta işe başlayan 15 yaşında işe başlayan İbrahim Efendi ile İsmail Hakkı Efendidir. En geç yaşta işe başlayan memur ise 37 yaşı ile Ayşe Hanım olmuştur. Genel olarak 18-20 yaşlarında işe başlamışlardır.

Memurların işe başlama şekillerinde de farklılıklar mevcuttur. Bazı memurlar mülâzemetle (stajyer) olarak işe başlarken bazıları da muvazzaf (kadrolu) olarak işe başlamışlardır. Mülâzemetle işe başlayan memurlar şunlardır: İbrahim Rıfat Efendi, Hüseyin Avni Efendi, İbrahim Halil Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Mehmet Naili Efendi, Hafız Mehmet Muhlisi Efendi, Hasan Rıfat Efendi, Mehmet Efendi, Halil Kâmil Efendi, Mehmet Nadir Efendi, Hasan Tahsin Efendi, Mehmet Eşref Efendilerdir.

Memurların görev dağılımları ile görev yaptıkları yerlerin dağılımı ise aşağıda tablo 4'te şu şekildedir:

Tablo 4: Memurların meslek dağılımları ve görev yerleri

Memur	Görevleri	Görev Yerleri	Memur	Görevleri	Görev Yerleri
İbrahim Efendi	Maden idaresi kantarcı yazıcılığı/ Ambar kâtabi/maden idaresi sandık eminliği/veznedar	Ereğli, Kozlu,	Mehmet Naili Efendi	Telgraf ve posta memuru	Ereğli, Trabzon, Edirne, Beyrut.
İbrahim Rıfat Efendi	Tapu kâtabi/ ambar memuru/ tahrir ve vergi memuru	Ereğli	Hafız Mehmet Muhlisi Efendi	Bidayet Mahkemesi müdde-i umumi muavinliği	İstanbul, Antalya
Ahmet Kadri Efendi	Muhabere memuru/ telgraf ve posta memuru	Ereğli, Niksar, Trabzon, Samsun, Devrek, İdlib, Elmalı, Akşehir, Yalvaç, Uluborlu, Yenice	Hasan Rıfat Efendi	Reji kâtabi ve satış memuru, Mal müdürü	Büyükçekmece, Çorlu, Küçükköy
Ayşe Hanım	İnas Rüştüye Muallimi	Belirtilmemiş	Mehmet Efendi	Zabıt kâtabi	Selanik, Karacaaba d.
Hüseyin Avni Efendi	Tahrir ve vergi memuru	Ereğli	Halil Kâmil Efendi	Nüfus tahrir memuru	Ereğli, Zonguldak.
İbrahim Halil Efendi	Şehremaneti meclis idaresi mülhakat kalemi hülefâlığı/ Şûrâ-yı Devlet muavini	İstanbul	Mehmet Nadir Efendi	Telgraf ve posta merkezi muhabere memuru	Ereğli.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

Abbas Şükrü Efendi	Muhasebe memuru	Ereğli	Hasan Tahsin Efendi	Nüfus memuru	Ereğli.
Hafız Mehmet Raşit Efendi	Muallim / Ambar memuru	Hezargrad rüştiyesi, Eğrikapı merkez rüştiyesi	Mehmet Eşref Efendi	Ziraat Bankası sandık memuru/ mal kalem müfredat kâtibi	Ereğli.
İsmail Hakkı Efendi	Muhasebe memuru / Ambar memuru	Ereğli	Kazım Efendi	Ziraat Bankası memuru	Ereğli, Bartın.
İsmail Hakkı Efendi	Telgraf ve posta memuru	Lüleburgaz, Kastamonu			

Memurların baba meslekleri ile kendi meslekleri karşılaştırıldığında dört memur babasının da memur oldukları görülmektedir. Bunlardan Hafız Mehmet Raşit Efendi muallim iken babası da müderristir. Diğerleri ise Hafız Mehmet Muhlisi, Hasan Rifat ve Hasan Tahsin Efendilerdir. Memurların mesleklerini genel olarak tapu ve vergi ile posta ve telgraf memurlukları oluşturmaktadır. Görev yerleri olarak da genellikle Ereğli ve yakın çevresi olurken, posta ve telgraf memuru olan Ahmet Kadri Efendi ile Mehmet Naili Efendiler Ereğli dışında birçok farklı yerde görev yapmışlardır.

Bazı memurların ilk başladıkları görev yeri ve görevi daha sonra çeşitli sebeplerle değişmiştir. Bu sebepler ise görev değişikliği, istifa, tayin, terfi, görev süresinin dolması, memurluğun kaldırılması ve işten el çektileridir. Sicil-i Ahval Defterlerinde memurların aldıkları cezalar, haklarında yapılan soruşturmalar ve mahkeme edilip edilmedikleri hakkında da bilgiler verilmektedir. Ereğli doğumlu memurların geneli buldukları vazifeleri layığı ile yerine getirirken memurlar içinde bulunduğu görevinden el çektilen tek kişi İbrahim Rifat Efendi zimmetine para geçirmek suçlaması ile görevinden alınarak başka bir göreve verilmiştir. Mehmet Efendi ise görev yaptığı Bidayet Mahkemesi kitabesinde mesai arkadaşı ile yaşadığı sürtüşme ve düşmanlık sebebi ile görev yerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Sicil kayıtlarında sadece İbrahim Halil Efendi kaydında vefat etmiştir ibaresi yer almaktadır.

Memurlar memuriyetleri süresince görevlerinde gösterdikleri başarılarından dolayı maaş artışı, terfi veya madalyalarla çeşitli şekillerde ödüllendirilmiştir. Bu memurlar ise Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası alan Ahmet Kadri Efendi ile İsmail Hakkı Efendi ve rütbe-i sâlise, rütbe-i sâniye sınıf-ı sâni, rütbe-i sâniye sınıf-ı mütehâyezî, rütbe-i evveli sınıf-ı sâni, üçüncü rütbeden Mecidiye nişan-ı zişânı, Gümüş Liyakat Madalyası, ikinci rütbeden Mecidiye

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Nişan-ı Zîşânı, rütbe-i evveli sınıf-ı evveli alan İbrahim Halil Efendi'dir. Diğer 16 memur herhangi bir rütbe veya madalya almamıştır.

Aldıkları maaşlarda yaptıkları işe ve zaman bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Maaşlar 50 kuruş ile 3.500 kuruş arasında değişmektedir. Memurların ulaştıkları en yüksek maaşa göre en yüksek maaşı İbrahim Halil Efendi alırken onu 1.500 kuruş maaşla Ahmet Kadri Efendi ile 1.260 kuruş maaşla Hafız Mehmet Muhlisi Efendi takip etmektedir. Diğer memurların ise 100-1.000 kuruş arasında değişen maaşları vardır. En düşük maaşı ise 125 kuruş maaşla nüfus memuru Hasan Tahsin Efendi almıştır. Memurların aldıkları maaş düzenli olarak artmamış çeşitli düzenlemeler sırasında maaşlarında kesintilere gidilmiştir.

Sonuç

Ereğli doğumlu olarak Sicill-i Ahvâl Defterlerine kayıtlı 19 memur tespit edilmiştir. Araştırma yaparken en büyük sıkıntı Ereğli adının üç farklı yerde kullanılıyor olmasıdır. Ereğli doğumlu olup tam olarak hangi Ereğlili olduğu yani konumuz olan Karadeniz Ereğli mi, Marmara Ereğlisi mi yoksa Konya Ereğlisi mi oldukları tespit edilemeyen 4 memur bulunmuştur. Bunlar hakkında da kısa bir bilgi verilmeye çalışılmıştır. Memurlar hakkında bilgi verilirken bütün memur hakkında standart bilgiler bulunmamaktadır. Örneğin bazı memurların baba meslekleri belirtilmezken, bazı memurların işe muvazzaf ya da mülazemetle başladıkları hakkında, işe başlama yaşları hakkında bilgiler bulunmamaktadır. Baba mesleklerine bakılarak memurların Ereğli ileri gelenlerinin çocukları olduklarını söylemek mümkündür. Memurların büyük çoğunluğu Ereğli de doğmuş ve Ereğli çevresinde görev yapmışlardır.

Ereğli doğumlu memurların genel olarak idadi ve sultani gibi yüksek dereceli mekteplerde okuma imkânı bulamadıklarından bürokraside üst düzeylere gelemedikleri görülmektedir. Memurların çoğu eğitimlerini Ereğli'de alırken birkaçı da Ereğli dışında eğitim almıştır. Memurların hepsi Türkçe okur yazar iken yabancı dil bilen memur birkaç kişidir. Bu yabancı dil ise Fransızca, Arapça ve Farsça dilleridir.

Memurların göreve başlama yaşlarında da farklılıklar vardır. Normal de rüştiye mektebini bitiren bir kişi memurluk sınavlarına girmeye hak kazanırdı. Dolayısıyla 12 yaşından itibaren bir kişi memur olmak için mülazemetle bir işe başlayabilirdi. Ereğli doğumlu memurların kadrolu olarak işe başladıkları tarihler verilmez iken memurlar içinde en erken işe başlayan 15 yaşında, en geç başlayan ise 37 yaşında işe başlamıştır. Devletin son dönemlerde yaşadığı ekonomik sıkıntıların memurların maaşlarında kesintiye gidilmesi şeklinde yansımaları olmuştur. Doğal olarak bu durum memurların ekonomik durumlarını etkilemiştir. Ancak Ereğli doğumlu memurların maaşlarında çok fazla inişli çıkışlı bir seyir yoktur. İki memurun dışında bütün memurların maaşlarında bir yükseliş söz konusudur.

Memurların içinde görevini kötüye kullanma suçlaması ile görevinden alınan memur İbrahim Rifat Efendi dışında bulunmamaktadır. İbrahim Rifat

Efendi'de kısa bir süre sonra başka bir göreve memur edilmiştir. Bu durum Ereğli doğumlu memurların görevlerini suiistimal etmeyerek hakkı ile yaptıklarını göstermektedir. Memurların genellikle doğum yeri olan Ereğli'de memur olmaları burada uzun süre kalmalarına neden olmuştur. Ereğli dışında görev yapan memurlar ise birden fazla yerde görev yapmıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Başkanlığı (COA)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİDd); 13/153; 31/128; 31/252; 37/65; 42/153; 49/158; 82/39; 87/214; 91/16; 112/29; 114/85; 124/88; 142/200; 144/228; 145/76; 149/182; 159/144; 165/185; 166/185; 171/22; 171/83; 176/49; 179/19; 179/20; 179/21; 183/53.

2. Telif Eserler

AKYILDIZ, Ali. (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayınları, İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi. (2010), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

ÇETİN, Atilla. (2005), "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XXIX, Ankara, s. 87-95.

ÇETİN, Emrah. (2017), "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Bartın Doğumlu Memurlar", *Tarihin Peşinde*, Sayı 18, s. 89-116.

FİNDLEY, Carter. (2011), *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

_____. (2014), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli 1789-1922*, Çev: Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin. (1992), "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150. Yılında Tanzimat*, (Ed. Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 335-395.

KODAMAN, Bayram. (1990), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

MERT, Talip. (2000), "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler -I", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, s. 97-111.

_____. (2000), "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler -II Osmanlı Devleti Sicill-i Ahval Dairesiyle Şubelerine Ait Yönetmelik", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul, s. 41-52.

ÖZTÜRK, Cemil (1993). "Dârülmualimîn", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 551-552.

SARIYILDIZ, Gülden. (2004), *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, Der Yayınları, İstanbul.

_____. (2009), "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, İstanbul, s. 134-136.

SAYLAN, Kemal. GÖK, İlhan. (2016), *Sicilli Ahval Defterlerine Göre Ordulu Devlet Adamları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

TENGER, Süleyman. (2005), *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TURAL, Erkan. (2016), *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, İmge Yayınları, Ankara.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

«ÓZIN-ÓZI TANÝ» RÝHANI-ADAMGERSHILIK BILIM BERÝ BAĖDARLAMASY NEGIZINDE OQYTÝ MEN TÁRBIELEÝ EREKSHELİKTERİ

Tlegenov Daýlet Bisenbaevich, Gaibýllaeva Saýle

ağa oqytýshy, «Áleýmettik pedagogıka jáne ózin-ózi taný» kafedrasy

Taraz memlekettik pedagogıkalyq ýniversiteti

top_secret_83@mail.ru, +77072779893

oqytýshy, «Áleýmettik pedagogıka jáne ózin-ózi taný» kafedrasy

Taraz memlekettik pedagogıkalyq ýniversiteti

saule_22.10.93@mail.ru, +77058469814

Qazirgi qoǵamǵa qajetti rýhani-adamgershilikti tulǵa tárbieleýde oqýshylardıń bilimdiligimen qatar, olardıń adamgershilik qasıetterin jetildirýge de basa nazar aýdarylady. Adamdy joǵary biikten kórsetetin belgi onyń adamı qasıeti, kisilik kelbeti. Sol sebepti oqýshylardıń rýhani-adamgershilik qalyptasýy memlekettik turǵydaǵy kelesi mindetterdiń qatarynan oryn taýyp, atalǵan másele tónireginde týyndaǵan oi-pikirlerdi Qazaqstan Respýblikasynyń «Bilim týraly» zańynda «jańa jaǵdailarǵa saı bizdiń bárimizdi alańdatatyn másele – bilimdi, kásibi daıarlyǵy bar adamdy tárbieleý ǵana emes, qoǵamdyq ómirdiń barlyq salasynda ulttyq jáne dúnejúzilik qundylyqtardy qabyldaýǵa qabiletti, rýhani adamgershilik múmkindigi mol tulǵany qalyptastyry bolyp tabylady», – dep aıtylyy bekite túsedı. Sol sebepti búgingi oqý-tárbie úderisinde rýhani-adamgershilik bilim berý máselesinde jas urpaqtyń boynda álemniń birtutas beinesin qalyptastyryǵa, olardıń rýhanilyqqa, adamgershilikke qyzyǵyshylyǵyn oıatýǵa jáne áleýmettik belsendiligin damytýǵa basa nazar aýdarylyp otyr.

Búgingi tańda oqýshylarǵa rýhani-adamgershilik qundylyqtar arqyly izgilikti bilim men tárbie berý ózektilik tanytyda. Jas urpaqtyń bilimi men tárbiesi jalpyadamzattyq, ulttyq, etnomádeni jáne tulǵalyq qundylyqtardyń úlesimdi jınaqtalýyna baǵdarlanyp otyr. Bul qundylyqtar olardıń ózin-ózi tolyq iske asyryǵa, ómirdegi óz róli men ómirlik muratynyń mánin uǵynýyna, qoǵamǵa qyzmet etýine múmkindik беретinde dárejede bolýy kerek. Osy rette elimizdiń jas urpaǵyna jasalǵan ıgilikti istin túini retinde izgilik álemindegi bastama «Ózin-ózi taný» rýhani-adamgershilik bilim berý baǵdarlamasynyń mańyzyna nazar aýdarmasqa bolmaıdy.

Qazaqstan Respýblikasynyń jalpy bilim беретin mektepterinde mindetti pán retinde oqytylatyn «Ózin-ózi taný» pánı arqyly oqýshyǵa belgili bir kólemdegi bilim, bilik, daǵdylardy meńgertýmen birge, onyń tabıǵat, qoǵam, adam, anala qorshaǵan dúnie týraly tanymyn qalyptastyry, tulǵalyq qasıetterin joǵary adamgershilik ustanymdarǵa saı tárbieleýdi búgingi kúnniń basty talaby dep sanaýǵa bolady. «Ózin-ózi taný» integrativti pán

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
retinde oqýshylardyń bilim alýyna túıındı ról atqara otyryp, olardyń izgiliktik dúnietanym negizderin qalady.

Gýmanistik dúnietanymnyń negizderin qalayshy «Ózin-ózi taný» páni boıynsha bilim berýdiń shynaiy mazmuny – óskeleń urpaqty baqytty ári tabysty, óz ómirine jaýapkershilikpen qarayǵa úretýdi alǵa qoiady. Bilim berý júesi óz ómirlik jolynda tulǵanyń joǵary mánderdi uǵyný barysynda oǵan pedagogikalıyq qoldaýdy júzege asyrýǵa múmkindik беретin dúnietanymdyq jáne ádisnamalyq baǵdarlarǵa ie bolady. «Ózin-ózi taný» bilim baǵdarlamasy bilim berý úderisiniń adam tabıǵatymen sákestigin qaita ornatady. Munda tárбие men oqytý adam rýhynyń tereńinde jatqan dúnielerge qol sozatyn shyǵarmashylyq áreketter retinde qarastyrylady, olar adamnyń bastapqy, shynaiy beinesin ashyp kórsetýge múmkindik beredi.

Qazaqstan Respýblikasynyń qazirgi qoǵamdyq damýynda oqýshylardyń bilimi men tárbiesi jalpyadamzattyq, ulttyq, etnomádeni jáne tulǵalyq qundylyqtardyń úlesimdi jinaqtalýyna baǵdarlangan. Bul qundylyqtar olardyń ózin tolyq iske asyrýyna, ómirdegi óz róli men ómirlik muratynyń mánin uǵynýyna, qoǵamǵa qyzmet etýine múmkindik беретindei dárejede bolýy kerek. Óitkeni, «Ózin-ózi taný» oqýshylardyń rýhanı-adamgershilik turǵysynan damýynda túıındı ról atqarady. «Ózin-ózi taný» bilimniń qundylyq turǵysyndaǵy mánin kúsheite túsip, jeke tulǵanyń ruasyz súıyin, ózine jáne óz kúshine senýin, jaqsylyq jasaýyn, ózin jáne ómirdi bar múmkindiginshe tanýyn, ózin-ózi jetildirýi men fizikalıyq, psıhikalıyq, rýhanı, áleymettik, shyǵarmashylyq ósýi turǵysynan úlesimdilikke qol jetkizý qabileterin ashady jáne damytady.

Jetkinshekter ózin-ózi tanýdyń nátijesinde adamzattyq qundylyqtar men adamgershilik idealdaryna tartylady, adam ómirine qajetti rýhanı qajettilikterdiń mánin uǵynyp, qorshaǵan ortamen úlesimdi qarym-qatynasqa úrenedi. Olar bolsa, oqýshylardyń tulǵalyq áleymettenýine asa qajet qundylyqtardy meńertýge negiz bolatyn «Ózin-ózi taný» adamgershilik – rýhanı bilim mazmunyn jalpy orta mekteptiń oqý-tárбие úderisinde paidalanýdyń mańyzy, orny erekshe dep tuıyrymdaýǵa bolady.

«Ózin-ózi taný» pánin jalpy bilim беретin mektepterde, kolledjderde oqytýdyń ádistemesi túbegeili ózgerip, rýhanı-adamgershilik bilim mazmunyn meńgertý jalpyadamzattyq absolýtти mángilik qundylyqtarǵa negizdelýde. Oqytýdaǵy mundaı betburys eń aldymen qazirgi jahandanyń jaǵdaiyndaǵy álemdik ózgerister, jańartýlar jáne adamzat balasynyń damýyndaǵy rýhanı daǵdarystarǵa bailanysty ekendigi sózsiz. «Ózin-ózi taný» pánin oqytý ádistemesiniń jańaryp, tolyǵýy adamnyń qundylyqtar júesin durys túsiniп, olardy óz ómirinde, ártúrli jaǵdaiattarda durys paidalana bilýimen sıpattalady.

«Ózin-ózi taný» sabaǵynda oqýshylardyń óz ойы, sózi jáne is-áreketterinde shynaiy bolýǵa, azamattyq jáne eljandylyq tanytýǵa jáne izgilik álemindegi иги isterdiń basynda turýǵa daǵdylanady. Sonymen qatar ózin-ózi taný adamnyń shyǵarmashylyq belsen-dilikke umtylýyn, jan-jaqty damýyn

qamtamasyz etetin úderis retinde tulǵanyń kóshbasshylyq áleyetin qalyptastyrýǵa da negiz bolady.

Jalpy bilim beretin orta mekteptiń oqý úderisine «Ózin-ózi taný» pání 32 saǵatqa esep telgen bilim mazmunynda rýhanı-adamgershilik qundylyqtardy meńgertý qarastyrylady. Oqýshylardyń izgilikti dúnetanymyn damytý, olardyń tulǵalyq jáne kásibi ózin-ózi damytýy, oqýshylardyń ózin-ózi tanýy men ózin-ózi damytýyna pedagogıkalyq qoldaý kórsetý jóninde teorıalyq bilim men praktikalyq iskerlikter júesin qalyptastyrý bolyp tabylady. Oqýshylar ózin-ózi tanýǵa jáne shyǵarmashylyq ózin-ózi júzege asyrýyna qajetti qundylyqtar júesin uǵyndyrý, álemniń tutas beмесin qalyptastyrýǵa, jalpyadamzattyq qundylyqtardyń mánin túsinińge kómektesetin refleksiua, ózin-ózi taldaý, ózin-ózi tárbielý daǵdylaryn qalyptastyrý jáne bilim alý arqyly ómirlik jaǵdaiattarda adamgershilik minez-qulyq tájiribesin qalyptastyrý máseleleri qarastyrylady.

«Ózin-ózi tanýdy» oqytý bilim alýshylarǵa:

- álemniń tutastyǵyn, adamnyń, qoǵamnyń jáne tabıǵattyń birligi jáne ózara táyeldiligin;
- adamnyń, onyń ómiriniń jáne abyroiı men qadir-qasietin, quqyqtary men bostandyqtarynyń qundylyqtaryn, jalpyadamzattyq qundylyqtarǵa jaqyndyǵyn kórsetýdi;
- qoǵamdaǵy óziniń orny jáne nege arnalǵandyǵyn, ózin-ózi meilinshe tolyq shyǵarmashylyq júzege asyrý qajettiligin;
- ómirdegi adamı qarym-qatynastar qundylyǵyn (otbasy, mahabbat, dostyq) tereń úretip, olardyń tanymdyq belsendiligin, adamgershilik sapalaryn, tutastai alǵanda rýhanı áleyetin damytýǵa negiz bolady.

Sonymen qatar, óz Otany – Qazaqstan Respýblikasyn súıy; eljandy azamat bolý, tarihqqa, otandyq jáne álemdik mádenı muraǵa qundylyqty qaray; álemdi jáne ózin-ózi tanýda jasampazdyq belsendilik tanytı; ómirlik jáne kásibi jaǵdaiattarda adamgershilik kriterulerin basshylyqqa alý; adamdarǵa túsiniistikpen qaray, ózge nanyım senim, kózqarastaǵy adamdarǵa tózimdilik (toleranttylyq) tanytı; tabıǵatqa, qorshaǵan ortaǵa jaıapkershilikpen qaray; salaıatty ómir saltyn ustaný, óziniń fizikalyq jáne emotsionaldyq-rýhanı jaǵdaiyn birqalypta ustai alý quziretterin ıgerýge múmkindik týady.

Bul baǵdarlamanyń mazmundyq qurylymdyq júesi oqýshylardyń biliktiligin, quziretiligin onyń intellektýaldyq áleyetin qalyptastyra otyryp damytýdy nysana tutady. Oqýshylardyń ózin-ózi tanýy nátijesinde tulǵalyq adamı sapalaryń qundylyq-mándik negizderin, ózin-ózi damytýdyń basty zańdylyqtaryn, ózin-ózi tanýy men tabysty ózin-ózi damytýynyń tetikteri men sharttaryn bilýge umtylady.

Qazirgi innovatsıualyq qoǵamda qyzmet etýge daıyn, jan-jaqty jetilgen oqýshy tulǵasyn qalyptastyrý úshin ár bir adamnyń jeke múmkindikteri eskerilip, onyń rýhanı jan-dúniesiniń damýyna, kózqarastary men shyǵarmashylyq áleyetiniń, tanymdyq biliktiligi men mádeni

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
qundylyqtarynyń joǵary deńgeide damýyna jaǵdai jasaý qajettiligi týyndaidy.

Integratsua (lat. integratio – qalpyna keltirý, tolyqtyrý, tutas, bútin) sýbektilerdi biriktirý, olardyń arasyndaǵy baılanystardy damytyp, ózara yntymaqty is-qımylyn tereńdetý degen úgymdy bildirse, integratsualay – bólikterdi bútin shyǵatyndaı biriktirý, olardy birtutas bolatyndaı etip qosý degen úgymǵa saıady. Osy turǵydan qarastyrǵanda, keibir pánderge qatysy bar materialdardy belgili bir pán aýqymynda jeke ótkennen góri, onyń mazmuny keń qamtylatyndaı etip, integratsualap oqytý utymdylyq tanytady.

Integratsualanǵan pánderdiń yqpaldastyǵyn mynadaı belgilerine qarai sıpattaýǵa bolady:

- yqpaldasý negizdiliginiń pándik mazmunǵa, oqytý nysany men ádisterine saıkestigi;
- bilim mazmunyn suryptaıda bilim, bilik daǵdylarynyń qundylyqty baǵdarly mándiligin saқтаý ustanymynyń eskerilýi;
- oqýshylardyń quzirettiligini, tulǵalyq damýyn qamtamasyz etetin innovatsualyq ádis-tásilderdiń bolýy qajet.

Bul rette jalpyadamzattyq qundylyqtar men adamgershilik murattaryna súiene otyryp, oqýshylardyń tulǵalyq damýyn qamtamasyz etetin «Ózi-ózi taný» pánin oqytýda bilim mazmunynyń integrativtik sıpaty arta túsedı. Osy turǵydan qarastyrǵanda, keibir pánderge qatysy bar materialdardy belgili bir pán aýqymynda jeke ótkennen góri, onyń mazmuny keń qamtylatyndaı etip, integratsualap oqytý utymdylyq tanytady. Integratsualay – materialdy jan-jaqty igertý, oqýshylardyń sabaqta alǵan bilimderin ómirlik praktikada qoldanıda tiimdi ádis. Bilim alýshynyń sanalyq, adamgershilik, estetikalyq kózqarastaryn ushtaıda, oqý merzimin tiimdi pıdalanıda, oqý-tárбие úderisin basqarıda onyń paidasy zor. Integratsualanıdyń túrleri tolyq yqpaldasý – pánder mazmunyndaǵy oqý materialdarynyń bir kýrs tónireginde toptasýy, jartylai yqpaldasý – oqý materialdarynyń bir taqyryp aasyndaǵy eń ózekti máselege qurylýy, bloktik yqpaldasý – jalpy bilim berý baǵdarlamalarynyń jeke pándik baǵdarlamalarmen ushtasýy ózin-ózi tanýdyń pándik maqsatyn aıqyndaı otyryp, oqýshylardyń rýhani-adamgershilik bilim negizderin meńgerýine jaǵdai túyızady. Integratsua iaǵni salalas pánderdiń ózara yqpaldasýy olardyń mazmundyq, qurylymdyq, ǵylymi-teoriualyq, lingvo-semantikalyq jáne jalpy pedagogikalyq aspektileriniń kirigýimen erekshelededi. Pánaralyq yqpaldasýdy pándik maqsattar men ustanymdardyń, bilim mazmunynyń shogýrlandyrylǵan kúrdeli formasy retinde qarastyrý búgingi oqytý úderisiniń basty talaptarynyń biri bolyp tabylady. Kez-kelgen pán integratsualyq sıpatta qyzmet ete alatyndyqtan «Ózin-ózi taný» rýhani-adamgershilik bilim berý baǵdarlamasyn ǵymanitarlyq pándermen yqpaldastyrıda birtectes ǵymanitarlyq bilim aialaryn quryǵa negiz bolatyn didaktikalyq birlik retinde rýhani-adamgershilik bilim berý baǵdarlamasynyń mazmundyq qurylymy filosofua, psihologua, pedagogika, qazaq tili men ádebieti, tarih,

mádenıettaný, ádebıet, áleyımettaný, ádep, estetika ğylymdarynyń ishteı kirıgýımen ereksheıenıp, taqyryptyq júıe jalpyadamzattyq jáne ulttyq qundylyqtarǵa baǵyttalady.

Integratsıalyq ustanym boıynsha qurastyrylǵan mundaı bilim mazmunynda oqýshylardyń qorshaǵan ortaǵa, álemge degen kózqarasy, úgym túsinikteri men paıymdaýlary, pikirleri men ózindik tuıjrymdary qalyptasyp, intellektýaldy tulǵa qalyptastyrdyń aqyl-oi tanymdyq, is-árekettik, minez-qulyqtyq komponentteriniń ólshemderi men kórsetkishteri saralanady.

«Ózin-ózi taný» – jańa integrativti pán retinde árbir jas adamǵa óz ómiriniń mániń túsinýge jáne osy ómirdegi maqsaty men murattaryn anyqtaýǵa, shyǵar-mashylyq qabileteri men beıimdilikterin ashýǵa, qoǵamdaǵy óz ornyn tabýǵa, ózi men ózgelерdi, sonymen qatar, ózin qorshaǵan álemdi baǵalayı bilýge úretýdi kózdeıdi. Sótip, ózin-ózi taný boıynsha beriletin bilim mazmuny oqýshylardyń boıynda birtutas júıe, iaǵni intellektýaldyq áleyetti qalyptastyruǵa yqpal etedi.

«Ózin-ózi taný» bilim baǵdarlamasy «bilim berý» úgymynyń máni «Adam bol!» degen qaǵıdany júzege asyru dep bileıdi. Ózin-ózi taný adamdy sózsiz qundylyq retinde moyndaıdy, onyń ómirge degen mahabbatyn, ózindik adamgershilik sezimderi men pikirlerin qalyptastyruıdy, ózdiginen jetilýdi, rýhanı álem men qorshaǵan ómir jaǵdaıarynda da jol taba bilýdi, óz taǵdyryna bailanysty sheshimder qabyldap, jaıapkershilikti moınyna alýdy tárıbeleıdi kózdeıdi, sebebi óziniń rýhanı damýynda órleı tapqan adam ǵana ózine jáne basqaǵa ıgilik beretin tańdaı jasaı alady.

Jeke tulǵaǵa baǵyttalǵan bilim berý tehnologiıasy retinde «Ózin-ózi taný» baǵdarlamasynyń júeliligi bilim berýdiń qundylyq-maqsattyq, mazmundyq, ádistemelik jáne nátijeni baǵalayı komponentteriniń birligimen qamsyzdandyrylǵan.

Qazirgi ýaqytta adamnyń rýhanılyǵy men adamgershilik sapalary ózara qarym-qatynastaǵy syılastyq, birin-biri qadirleı, birin-biri qurmetteı bilý men baǵalayı alý, iaǵni adamdardyń ózine, qorshaǵan ortaǵa, álemge degen izgilikti qundylyqtaryn qalyptastyruımen sıpattalady. Sondyqtan búgingi tańda qoǵam damýynda súıspenshilik pen izgilik, meırimdilik pen qayrymdylyq, shydamdylyq pen imandylyq, adaldyq pen inabattylyq syndy qundylyqtar óte qajet.

Osy rette, «Ózin-ózi taný» páni adamı asyl qasıetterge jeteletin, olardyń tanym deńgeıine áserli yqpal etetin, adamnyń ishki rýhanı dúnesin baıtatyn asa qundy dúıe. «Ózin-ózi taný» pániń qoıylǵan basty talaptardyń biri – ómirden óz ornyn tańdaı alatyn, ózara qarym-qatynasta ózin erkin ustap, kezkelgen ortaǵa tez beıimdeletin, bilimi men biligin kórsete alatyn, óz oıy men pikirini aıta biletin jeke tulǵa qalyptastyryp, tárıbeleımen ereksheıenedi.

Paidalanǵan ádebıetter tizimi

1. Nysanbaev A.N., Soloveva G.G. Izmenımsıa vmeste s detmı (filosofskoe obosnovanie predmeta «Samopoznanıe»). – Almaty: Kompıýterno-ızdatelskuı

2. Muqajanova R.A., Omarova G.A. «Ózin-ózi taný» rýhanı-adamgershilik bilim berý baǵdarlamasy. Úshinshi bazalyq deńgeı. – Almaty, «Bóbek» UǴPBBSO, 2014
3. Jadrına M.J. Integrırııyúı potentsial samopoznanııa v ýsilenuı tsennostnogo smysla soderjanııa obrazovanııa. «Qazaqstan mektebi» №11, 2008. S. 26-29
4. Árinova B.A. Bilim mazmunynıń rýhanı-adamgershilik qundylyqtarmen yqpaldastyǵy // Qazaqstan mektebi. – Almaty, 2008. №11-12. – 33 b.
5. Arinova B.A., Gaibullayeva S.S. Humane feature of spiritual-moral values in the works of Kazakh enlighteners. Materials of the XII international scientific and practical conference. «Science without borders - 2016». March 30-April 7, 2016. Volume 11 Pedagogical sciences. Physical culture and sport. Science and Education LTD 2016. – p – 45-48

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

ETNO-MÁDENIET QUNDYLYQTARY NEGIZINDE RÝHANI-ADAMGERSHILIK QASIETTERDI QALYPTASTYRÝ JOLDARY

Toqbergenova Zaǵıra Súndetqyzy

tarih ǵylymdarynyń kandidaty, dotsent,

«Tarih jáne áleýmettik pedagogıka» fakýltetiniń dekanı

Taraz memlekettik pedagogıkalyq ýnıversiteti

zagira_t@mail.ru, +77075011110

Qazaq eliniń táýelsizdik alýymen baılanysty naryqlyq ekonomıkaǵa ótip, órkenıetti elder qataryna umtyly men ony mekendetin árbir ulttyń rýhanı qaita órkendep, sana-sezimderiniń damýynda kólemdi mindetter iske asyryldy.

Jeke tulǵa aldymen belgili qoǵamnyń múshesi. Ol qandai bolmasyn bir ispen analysatyn, azdy-kópti tájiribesi, bilimi men daǵdysy, ikemi, belgili dúnie tanymy, senimi men talǵam-muraty, baǵyt-baǵdary minezi, qabileti bir sydyrǵy qalyptasyp úlgergen óziniń is-áreketin tizgindeı alatyn kisi. Árbir adam ózindik tárbiye, ózindik baǵalaı, ózindik túsinı arqyly ózin-ózi tanıdy. Ómir adamnyń syrtqy dúnesin tanyp bilip qoımai, sonдай – aq ózin de tanyp bilýdi talap etedi.

El Prezıdenti N.A. Nazarbaev óziniń «Qazaqstan 2050» Qazaqstan halqyna joldaıynda ulttyq qaıypsizdikke qatysty «Qazaqstannyń táýelsiz egemen memleket retinde damýyn qamtamasyz etý úshin onyń barlyq azamattarynyń otanshyldyq sezimi men óz eline degen súıspenshiligin damytýǵa tiispiz» dep atap kórsetken [1]. Osy oranda, N.A. Nazarbaev azamattardyń ulttyq sana-sezimin damytýdyń eki deńgein bólip kórsetedi. Birinshi deńgeı – azamattyq jáne saıası birlikti anyqtap, qazaqstandyqtardyń birtutas saıası qundylyqtaryn bildirse, ekinshi deńgeı – qazaqtardyń ózderiniń ulttyq biregeiligine de baılanysty. Elbasy ulttyq sana-sezim úshin etnostyq mádeniet pen tildi qorǵap damytatyn mádeni qoǵamdyq institúttarǵa, ásirese bilim berý júesi men buqaralyq aqparat quraldaryna arqa súıey meilinshe mańyzdy ekendigin atap kórsetken.

Ár halyqtyń urpaq tárbiyeleydegi san ǵasyrǵa sozylǵan ózindik tarihi taǵylymy, oi-pikir qorytyndylary bar. Al ol jazý-syzýdan, aýyz ádebietinen, ulttyq óner taǵylymynan, halyqtyń tálím-tárbielik salt-dástúrleri men sanaly dúnietanymdyq kózqarastaryn, ádet-ǵurpynan, bir sózben aıtqanda, rýhanı materialdyq mádeni-estetikalyq muralarynan ózekti oryn alyp, kórinis beredi. Ótkenniń ónegeli tájiribesin boıynan sińirgen ozyq dástúrsiz, urpaqtar tárbiesiniń sabaqtastyǵynsyz halyqtyń tarihi damýy múmkin emes. Áleýmettik, kórkem-mádeni, estetikalyq muralar neǵurlym bai bolsa, ótkengi

men búginginiń mádeni, rýhamı qundylyq muralary ózara jalǵasyp jatsa, halyq ómiriniń mán-maǵynasy tereń, aıqyn, úlgi-ónege tutas ulttyq parasattaǵy oı tolǵaityn kúshti urpaq tárbielemiz.

Halqymyzdın ulttyq tálim-tárbiesiniń mazmunyn zerttegen ǵalym pedagogtar: Q.Jaryqbaev, S.Qaliev, S.Uzaqbaeva, K.Qojaqmetova, Q.Bóleev, Á.Tabyldiev t.b. qazaqtın halyqtyq pedagogikasy – bolashaq urpaq tárbielýdiń ózine tán maqsaty, mindetteri, printsıpteri, júesi men ádis-tásilderi bar – ulttyq mazmundy pedagogikalıyq ǵylym ekenin ashyp kórsetti. Sonymen birge, ulttyq mádeniet, óner, pedagogika mazmunynda jinaqtalǵan san-ǵasyrlyq tájiribelerdi anyqtaı otyryp, túrli saladaǵy ǵalymdarymyz, orys jáne eýropa elderiniń sanasynda qalyptasqan: «...qazaq halqynyń óz mádenieti men ilimi joq, ǵasyrlar boıy saýatsyzdyq kúnin keshken, otyryqshy halyqtar mádenietine eshqandaı úles qospaǵan» degen uǵymdy joqqa shyǵardy. Halqymyz tek bir jaqty tárbiemen ǵana emes, sonymen birge, ár saladaǵy bilim berý máselelerine de asa kónil bólgenin aıqyndap otyr.

Ár halyqtın tálim-tárbielik murasy ulttyq qundylyqtarynyń mańyzdy belgisi bolyp tabylady. Osy arqyly ol ulttın ulttyq tárbiesiniń erekshelikterin bilemiz. Qazaq halqynyń etnostyq erekshelikterin baıytpasaq, bul halyq – urpaq sabaqtastyǵyn saqtap, alysty jaqyndatyp, arazdy tatýlastyryp, izetti kelinnen tanyǵan, tatýlyqty abysynnan tapqan, darhandyqty dalasynan, danalyqty babasynan, páktikti balasynan alǵan halyq. Qazaq adamgershiliktiń basy - ádildikti tý etip, ádildiktiń basy bolǵan adaldyqty anasynan alǵan [2, 47- 48 b.].

Búgingi tańda qazaq qandaı qasietke ie bolsa, sol qasietiniń bárin ana áldiinen bastalyp, úlken ádebietke ulasatyn kórkem sóz degen qudiretten alyp edi. Daladaı mańǵaz, taýdaı asqaq, teńizdeı tereń, bulaqtaı taza, qandaı momyn baladaı ańǵal, qoramsaқтаǵy jebedeı atýlyǵa asyqpatyn sabyrly minezdiń bári- bári de boıyna óleńmen kirip edi [3, 6 b.].

Qazirgi Qazaqstan territoriasynda júrgizilgen arheologıalyq qazbalar men etnografıalyq zertteýler nátiyelerine súiensek (Á.Marǵulan, Q.Aqyshev, T.Basenov, H.Arǵynbaev t.b.) ejelgi kóshpeli halyqtar tek malshy, jaýynger ǵana emes, sonymen birge tamasha qolónershi, saýletshi, músinshi, sýretshi, usta-zerger bolǵanyнан mol aqparat alamyz. Buǵan mysal retinde, týǵan qalamyz – Tarazdaǵy Aısha-bibi, Babadja-qatyn, Qarahan mazarlaryn, Ólketanı murajayındaǵy tas músinder, metaldan jasalǵan qarý-jaraqtar, ydystar áshekeı buıymdardy aıtýǵa bolady. A mańyndaǵy esikten tabylǵan «Altyn adam» eskertkishi Qazaqstannyń kóne dáýirdegi mádenietiniń ozyq úlgisi sanalady. Mine bul tarıh jádigerleri, erteden beri ata-babalarymyzdyń aǵash pen súekti, jún men terini sheber óńdep, kúndelikti turmysqa qajetti buıymdardy ulttyq naqyshta, ózindik estetikalıyq talǵammen jasaı bilgenin kóremiz. Sonyń bir aıǵaǵy, búgingi kúнге deın qazaq otbasynda daiyndalyp, qoldanylyp kele jatqan tekeme, syrmaq, túskiiz, ulttyq kiim úlgilerin, altyn men kúmisten jasaǵan san-alýan zergerlik áshekeılerdi aıtýǵa bolady.

Kúmbirlegen kúimem, asqaqtata salǵan ásem sazdy ánimem, bilerimem de ata-

babalarymyz óziniń rýhanı jandúnesiniń baılyǵyn, asqaq armanyn keler urpaǵynyń zerdesine jetkizip, sanasyna ualatyp otyrǵanyn kóremiz.

Qorqyt Ata, Asanqaıǵy, Jirenshe sheshen, Tóle, Qazybek, Arteke, Syrym t.b. qazaq topyraǵynda ómir keshken babalarymyz, toqsan aýyz sózdiń tobyqtai túinin sheshendik oı tolǵaıymen sheshken, kelesi urpaqqa tárbielik úlgi-ónege, ósiet bolatyn tálimdik mura qaldyrǵan.

«Óner aldy – qyzyl til» dep sanap, oıly da sanaly sózdi sap altyńǵan baǵalǵan ata-babalarymyz, tildi – halyqtyń sábilik shaǵynan, jer qoınyna kirgenge deingi adam ómiriniń aınasy, halyqtyń mádeniet men aqyl-oıynyń altyn qoımasy sanaǵan. Qazaqtyń aýyz ádebietinde, aıtys ónerinde, termetolǵaıylarynda, besik jyrlarynda, ertegi, ańyz-áńgimelerinde, maqal-mátelderinde, el taǵdyry, keler urpaq qamy, bostandyq, adamgershilik ar-oıdan máseleleri jan-jaqty sóz bolyp, olar, halyqtyń shildehana, besik toi, qyz uzatý, as berý suaqty mereleri men jıyndarynda halyq arasyna taralyp otyrǵan. Sol arqyly kópshilikke, jastarǵa ónegeli tálim-tárbieleri kózdelgen.

Elimizdiń ejelden dáriptelip, qasterlep kelgen ulttyq óneriniń tabıǵatyn, bolmysyn taný, onyń asylyn halyqtyń rýhanı azyǵyna aınaldyrý, sol arqyly búgingi jáne bolashaq urpaqtyń estetikalyq tárbesine tiimdi pıdalaný qazirgi kezeńdegi elimizdiń ómir talaby bolyp otyr. Ár halyqtyń tálim-tárbielik murasy ulttyq qundylyqtarynyń mańyzdy belgisi bolyp tabylady. Osy arqyly ol ulttyq ulttyq tárbesiniń erekshelikterin bilemiz.

Qazaq adamgershiliktiń basy – ádildikti tý etip, ádildiktiń basy bolǵan adaldyqty anasynan alǵan [4]. Qazaq halqynyń etnostyq erekshelikterin baıtpasaq, bul halyq - urpaq sabaqtastyǵyn saqtap, alysty jaqyndatyp, arazdy tatýlastyryp, izetti kelinnen tanyǵan, tatýlyqty abysynnan tapqan, darhandyqty dalasynan, danalyqty babasynan, páktikti balasynan alǵan halyq.

Búgingi tańda qazaq qandaı qasietke ie bolsa, sol qasietiniń bárin ana áldiinen bastalyp, úlken ádebietke ulasatyn kórkem sóz degen qudiretten alyp edi. Daladaı mańǵaz, taýdaı asqaq, teńizdeı tereń, butaqtai taza, qandaı momyn baladaı ańǵal, qoramsaqtayǵy jebedeı atylýǵa asyqpatyn sabyrly minezdiń bári- bári de boıyna óleńmen kirip edi.

Halyqtyq pedagogikany zertteýshi ǵalym-pedagog S.Qaliev, urpaq tárbesindegi «... ejelden qalyptasqan halqymyzdyń jaqsy dástúrleri men taǵlymdaryn, parasattylyǵy men kóregendigin, mádeniet tarihin, oıshyldary men aǵartýshylarynyń qaldyrǵan rýhanı muralaryn oqyp úrenbei turyp, keler urpaqqa durys tálim-tárbi berý múmkin emes», - dep tuıjrymdaidy [6]. Sonymen birge, qazaqtyń ulttyq psihologuasynan (salt-sana, ádet-ǵuryp, dástúr, ulttyq óner men aýyz ádebietiniń úlgilerinen, taǵlym aıtyp, mura qaldyryp ketken ortaǵysyr ǵulamalary Ál-Farabı, Iý.Balasagın, M.Qashqarı, A.Íúgneki, Q.Jalayı, 16-19 ǵ.ǵ. ómir súrgen aqyn-jyraılardyń (Asanqaıǵy, Qaztýǵan, Dosmambet, Aqtamberdi, Buhar, Mahambet t.b.), sondaı-aq 19-ǵasyrdyń ekinshi jartysynda ómir súrgen qazaqtyń demokrat-aǵartýshylary Sh.Ýalihanovtyń. Y.Altynsarınnyń, A.Qunanbaevtyń pedagogikalyq oı-

pikirlerin oqyp úrený, jınaқтаған ilimdi zaman talabyna sai ekshei otyryp, qazirgi oqýshy jastarğa ulttyq tárbi berýde maqsatty paidalaný árbir ustazğa mindet ekenin aitady. Óitkeni, ol muralar men oi-pikirden, tájiribelerden halqymyzdyń myńdağan jyldar boiy jınaқтаған urpaq tárbielýdegi danyshpandygyn, murattaryn kóremiz jáne tanyp bilemiz.

Kez-kelgen halyqtyń ózindik bai tarihy, mádeni murasy, ózine tán psihologualyq damý ereksheligi bar. Sol suaqty qai halyqtyń bolsada mádenietiniń shyraqay kezeńi men quldyraýy tabıgı protsess. Bir kezderdegi saýdamen, eginshilikpen, ónermen analysqan shygys elderi halyqtarynyń (qytaı, úndi), malsharyashylygymen analysqan gúndarğa qaraganda mádenieti, óneriniń damýy ózgeshe boldy. Biraq, temirdei tártipti jaýyngerleriniń erlik is-áreektteri, sol damyğan qytailardy Ortalyq Azuağa ústemdik etýine jol bermedi. Ğasyrlar ótken saıyn bolyp turğan uly ózgerister nátjesinde, mádenieti bai eldiń soğys, qyańshylyq t.b. tarihi qubylystar saldarynan tarih betinen óshýi, kerisinshe artta qalğan elderdiń tez damýy, tarihi arenağa shygýy tarihi zańdy qubylys sanalady. Tarih gýlymynyń betterinen, sonдай tabıgı úrdistiń qainağan ortasynda halyq bolyp qalyptasyp, memleketin quryp, ony tabandy erligimen, otan súgishtigimen jaýlardan qorǵai otyryp, tarih sahnasynan óz ornyn tapty.

Kez-kelgen halyqtyń paida bolýy, qalyptasý tarihy uzaqta kúrdeli protsess ekenin bilemiz. Ekonomikalyq damý men mádeni bailanystar nátjesinde, belgili bir amaқта tili ortaқ, etnikalyq salt-dástúri, turmys-tirshiligi men ózindik ortaқ materialdyq, rýhanı mádenieti bar adamdardyń berik qaýymdastygy qalyptasady. Qazaq halqy negizinen, Qazaqstannyń qazirgi jerin mekendegen baiyrғы тапалардан qalyptasty. Elimizdiń ataқты entsiklopedist galymy Á. Margulan «Ejelgi mádeniet kýalary» atty enbeginde «... qazaqtar – túrik, mongol, úndi-ıran tektes, Qazaqstan territoriasynda tirshilik etken, Eýrazua dalasyndaғы kóshpendi úshtiginen tarağan saq, gun, úsin тапаларының qosyndysynan quralған ejelgi halyq», - dep tuyrymdaidy. Biz, taqyrybymyzdyń mazmunyna saıkes, qazaqtyń tálim-tárbielik muralarynyń qalyptasý tarihi kezeńderin aıqyndaý úshin de, sol qazaqtyń halyq bolyp qalyptasý, damý kezeńderindegi tarihi, áleymettik, saiası-ekonomikalyq, mádeni muralaryna júginemiz.

Urpaqtyń óner arqyly, qorshağan tabıgat, ómir shyndygyynyń bolmysyndaғы jarsymdylyqty taný, ıgerý negizinde, qazaq halqynyń óz urpağyn ásemdikke, óz boıyn, tánin, sulý etip shynyqtyrýğa baýlyp basty maqsat etip ustanğanyn kóremiz. Soğan orai, tálim men tárbieniń halyqtyq printsıpteri bolğanyn tanyp bilemiz. Ol printsıpter:

- tárbieniń halyqtylygy,
- tárbieniń tabıgılygy,
- tárbieniń ómir bolmysymen tyğyz bailanystylygy
- tárbieniń ulttyq mádenietpen ushtasýy negizinde estetikalyq mazmunda bolýy

- tárbeniń eńbek túrlerimen bailanystylyǵy.

Osy kórsetilgen tálimdik qaǵıdalary júzege asyratyn tárбие kózderi, tárбие túrleri – dene tárbiesi eńbek tárbiesi, aqyl-oi tárbiesi, adamgershilik-imandylyq tárbiesi, ásemdik estetikalyq tárbiesi, erlik pen ultjandylyq tárbiesi, tabıǵatty qorǵay tárbiesi jáne ul, qyz tárbiesi. Qazaq tirshiliginde eńbekke baýly asa mańyzd oryn alady. Qurǵaq sózben iskerlik qazaq uǵymynda ózara qabyspatyn qubylys. Sondyqtan, bul eki qubylysqa bailanysty maqal-mátelderde, jyraýlar da, sheshendik sózder de kóp. Mysaly: «Istemei qolmen is bolmas, qur sóz kúsh bolmas» degen naqyl sóz osyny meńzeidi. Qazaqtyń urpaǵyn eńbekke baýly printsıpteri – onyń kóshpeli ómir saltymen, mal sharýashylyǵymen, ańshylyq, qolónermen, keiin kele otyryqshylyqqa tán sharýashylyq túrlerimen tyǵyz bailanysty.

Ǵalymdarymyz ulttyq salt-dástúrdiń adamnyń dúnie taný kózqarasyn qalyptastyratyn, rýhanı-mádenı kemeldendiretin úlken tárбие mektebi ekenin nasıhattap, ǵylymı turǵydan júeleýge den qoiýda. Sońǵy jyldardaǵy zertteýlerde qazaq halqynyń salt-dástúrlerin belgili bir júege keltirip, úlken úsh topqa bólip qalyptastyrýda.

- 1) Bala tárbiesine bailanysty salt-dástúrler.
- 2) Turmystyq salt-dástúrler
- 3) Áleýmettik salt-dástúrler.

Qazaq halqynyń ulttyq tárbiesi – ómir boıy jalǵasatyn birtutas úzdiksiz úrdis, onyń damý barysynda adamnyń etnos sýbektisi retinde etnostyq qundylyqtardy, etnoáleýmettik rolderdi jáne óz halqynyń salt-dástúrlerinde shoǵyrlanǵan etnostyq normalardy meńgerýi, etnostyq ózindik sanasyn oiatyp, óz ultyna, tiline, tarihyına, mádenetine degen maqtanysh sezimin jáne basqa ult ókilderine syilastyq, túsinistik sezimin qalyptastyrý bolyp tabylady.

Paidalanylǵan ádebietter tizimi:

1. Elbasy N.Á. Nazarbaevtyń «Qazaqstan joly – 2050: bir maqsat, bir múdde, bir bolashaq» atty Joldaýy
2. Begaliev T. Etnostyq qundylyqtardyń qazirgi kezdegi mańyzdylyǵy – Etnopedagogika. - 2001. № 9 - 3-6 b
3. 2008 jylǵy 20 qazanda Qazaqstan Respýblikasynyń «Qazaqstan halqy Assambleiasy týraly» Zańy
4. Boleev K. Qazaqtyń halyq pedagogikasy. J., 1993
5. Jaryqbaev Q. Etnopsihologua – ult tárbiesiniń ózeǵi. – A., «Bilim». – 2005. – 144 b.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

İbn Arabî'nin (638/1240) "Vahdet-i Vücûd ve İnsan-ı Kâmil" Anlayışı Çerçevesinde Din ve Değer Eğitimi

Tuğba YAZICI

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni-MEB-yazicitt@gmail.com/ Religious
Culture and Ethics Teacher - Ministry of Education /- yazicitt@gmail.com

Özet

Muhyiddîn İbn Arabî (638/1240), Endülüs'te Mürsiye kasabasında dünyaya gelmiştir. Eserleri ve fikirleri günümüze kadar İslam irfanının merkezinde kalmış, kitleleri etkisi altında bırakmıştır. İslam ülkelerinin çoğuna yaptığı seyahatler, onun manevi gelişimine ve karşılıklı etkileşimine sebep olmuştur. İlminin yegâne sermayesinin, tek kaynağının Allah olduğunu sık sık eserlerinde vurgulamıştır. Onun düşünce sisteminin biricik dayanağı "Allah" tır. "Akıl" değil. Ona göre hikmete, ilme, doğru bilgiye ulaştıran yegâne yol Allah'ın kendisidir. O, her şeyden önce gelir. Akli merkeze alan filozoflara bu noktada ters düşer, çatışır. Kişinin her niyetinde ve hareketinde yalnızca Allah'ı gözetmesi düşüncesini vermeye çalışan İbn Arabî, kendisini anlayanlar için sevilen, idrak edemeyenler için yerilen bir din alimidir. Onun fikirleri Şazeliye, Halvetiye, Nakşibendiye, Kadiriye gibi tarikatları, doğu ve batıdaki müslim ve gayri müslimleri etkilemiştir. Bunda eserlerindeki irfan, sevgi iklimi, Kur'an ve sünnete dayanan evrensel kavramlar çekici unsur olmuştur. İbn Arabî'de insan-ı kâmil sevgiye, iyiliğe, iç huzuruna kavuşmuş insandır. Bu da ahlaki nitelikleri gözetmesine, bir takım değerler sistemine göre hareket etmesine, kendini eğitmesine bağlıdır. "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı" hadisinden hareketle insan, üstün ahlaki nitelikleri gözettiği sürece bütün yüce sıfatları kendinde toplayabilen tek varlıktır. İslam irfanında insan, Allah'a kulluğu nisbetinde değerlidir. Allah'ın sürekli hatırdadır tutulması, insan hayatının her anının değerini ortaya koyması açısından önemlidir. Düşüncenin kaostan uzaklaşıp düzene, istikrara kavuşabilmesi; kaynağına yani Allah'a odaklanmasına bağlıdır. Böylelikle doğru düşünce, doğru davranışa sebep olur.

Anahtar Kelimeler: Din, Değer Eğitimi, İbn Arabî, Vahdet-i Vücûd, İnsan-ı Kâmil, Allah, Ahlak

Religion and Value Education in Ibn Arabi (638/1240) within the Framework of Unity of Being and Perfect Human

Abstract

Muhyiddîn Ibn Arabî (638/1240) was born in the town of Mursiye in Andalusia. His works and ideas have remained at the center of Islamic wisdom until today and have left the masses under his influence. His travels to most of the Islamic countries have led to his spiritual development and

interaction. He frequently emphasized in his works that the sole source of his knowledge is God. The only basis of his thought system is "Allah.. Not "mind." According to him, the only way that leads to wisdom, knowledge and right knowledge is Allah. He comes first. At this point, the philosophers, who take their minds to the center, contradict and conflict. Ibn Arabî is a religious scholar who is loved for those who understand him and who is unable to comprehend him. His ideas influenced sects such as Şazeliye, Halvetiye, Nakşibendiye, Kadiriye, and non-Muslims in the east and west. In this, the universal concepts based on lore, love climate, Qur'an and sunnah in his works have been attractive elements. In Ibn Arabî, ideal perfect man is the person who has attained love, goodness and inner peace. This depends on respecting moral qualities, acting according to a set of values system, and educating oneself. Allah created Adam in his own image "from the hadith, man is the only entity capable of gathering all the supreme attributes as long as he observes the superior moral qualities. In Islamic wisdom, man is valuable in the proportion of Allah's worship. It is important that God always keeps in mind that it reveals the value of every moment of human life. Thinking away from chaos and order, stability can be achieved; it depends on its source, that is, to focus on Allah. Thus, right thinking leads to right behavior.

Keywords: Religion, Value Education, Ibn al-Arabî, Unity of Being, Perfect human, God, Morality

A. İbn Arabî (638/1240)

H. 560-638, M. 1164-1240 yılları arasında yaşamış Ebubekir Muhyiddin b. Muhammed b. Ali b. el-Arabî et-Tai el-Hatemi, şu isimlerle meşhurdur: Muhyiddin İbn Arabî, Şeyhü'l-Ekber, İbn Eflatun. Kendisi Sahabe-i Kiram'ın yiğitliği ve cömertliği ile meşhur, cahiliye dönemi şairi Hatem-i Tâî'nin kabilesindedir Bugünkü İspanya'da; Endülüs/Mürsiya'da Ramazan ayında doğmuştur (İbn Arabî, 1405/1985, s. 11). Sekiz yaşından sonra İşbiliye'ye göç etmiştir. Neredeyse bütün İslam memleketlerine seyahat etmiş, en son Şam'da vefat etmiştir. Türbesi Şam'da Kasiyûn Dağı'nın eteklerindeki Salihyye semtindedir. Tabiri caizse Kur'ânî bir hayat sürmüş, ona aşk ve tutku ile bağlanmış, öğrendikleri ile âmil olmuş, yaklaşık beşyüze yakın eser bırakmıştır. İbn Arabî, her kişinin Kur'ân'da bir suresi olduğunu, kendi suresinin Zümer (Tenzil) suresi olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'ı tam manası ile okuma ve anlamanın yolunun dilden kalbe tesir etmesiyle gerçekleşeceğini vurgular. Tam manası ile kalpte gerçekleşen bir anlama, anladığından dersler çıkarma, Kur'ân'ı yaşama sayesinde; insanın kemale yolcuğunda hedefe varacağı, sonsuz kurtuluşa, mutluluğa ereceğini müjdeler. İbn Arabî doktrininde Kur'ân ile insan-ı kâmil kardeştir (İbn Arabî, t.y., Tefsir-i Kebir, c. 1, s. 11, 13,14. "İnsan ile Kur'ân ikizdir" rivayetinden İbn Arabî, insanı, insan-ı kâmil olarak kabul eder. İkizi de "aynı batında doğan kardeş" olarak yorumlar. İbn Arabî, 1289/1872, s. 18. İbn Arabî, 2007, s. 70) Kur'ân'ı hayatına düstur eden, yaşama kuralı olarak kabul edenler Allah'ın koruma alanına dahil olurlar (İbn Arabî, 1998, c. 1, s. 5). Allah kendi sözlerini okuyup-anlayıp-

İbn Arabî sabrı, metaneti, cömertliği ile meşhurdu. Ahlâkın temelini şefkat ve metanet olduğunu dile getirir, düşmanına dahi muhabbetle bakardı. Sohbeta ve edebe önem verirdi. Edebin olduğu yerde iyiliklerin toplandığını söylerdi. Çok küçük yaşlarda tefsir, hadis, fıkıh dersleri almaya başlamış, bunun yanında birçok ilmi, döneminin meşhur âlimlerinden tedris etmiş, icazetname almıştır. Sonraları birçok seyahatler yapmış, gittiği yerlerde yaklaşık üç yüz kadar hoca ile ilmi mütalaalarda bulunmuş, Hızır as.dan da ilm-i ledûn aldığını dile getirmiştir. Kâbe ziyareti esnasında Hızır'dan aldığı ilimle Fütuhât'ı yazdığını ifade eder (İbn Arabî, 2007, s. 53, 104, 250, 252). Öne çıkan temel özellikleri arasında çocukluğundan itibaren namazlarını vaktinde kılmaya özen göstermesi, Kur'ân hıfzının sağlamlığı, bir konuyu kolaylıkla ve zihnindeki akıcı bir şekilde açıklama becerisine sahip olmasıdır. (İbn Arabî, 2007, s. 105). Kur'ân'ın uygulamalı şerhi, açıklaması olan hadis ve siyeri hayatı boyunca araştırdı, öğrenmeye çalıştı. Ehl-i Rey karşısında Ehl-i Hadis'ten olmayı tercih etti. İbn Arabî ârif kişinin bütün hal ve sözlerinde Hz. Muhammed'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı olması gerektiğini dile getirir (İbn Arabî, 2007, s. 88, 104, 216, 217). İki gruba karşı çıkar; Batnîler ve mezhebî taassup sebebi ile rey'i, sabit sahih hadise tercih edenler. Kur'ân tefsirinde daha çok İsrailiyâtı ve doğruluğu kesin olmayan garip haberleri kullananlara da karşıdır. Kur'an ehli, Hadis âlimleri ve onlarla amel edenlerin yanında yer alır (İbn Arabî, 2007, s. 93, 95). Temelde Kur'ân ve hadis araştırmaları yapmış, felsefe ve kelam meselelerine çok dalmamıştır. Filozofları fikir ve nazar ehli, akılcılar, salt akla dayanarak yorum yapanlar olarak nitelendirir. Tasavvufu Kur'ân ve sünnet ahlâkı babında ele almış, kararsızlıktan korunmak için "iman-farz ibadetleri yerine getirme-takva-zikir ve arınma" metodu"nu tavsiye etmiştir (İbn Arabî, 2007, s. 146). İbn Arabî sıkı bir Kur'ân-sünnet takipçisi, salt akla dayanan yorumlara sıcak bakmayan, ilim ve irfân konusunda yetenekli, ibadete düşkün bir Kur'ân hafızıdır.

B. Vahdet-i Vücûd Anlayışı

"v-h-d" kökünden gelen "vahdet" ismi, "teklik, bölünemezlik" kök anlamı ile Ezheri'nin (370/980) ve İbn Esir'in (606/1210) ifadesiyle "tek ve eşsiz olma, hiçbir şeyle kıyas edilememe, zat ve mana itibarı ile tek olma, cüzlere ayrılmama, ikincisi olmama" anlamlarında Allah'ın isim ve sıfatlarındandır. Tevhîd; Allah'ın bir olduğuna ve ortağı olmadığına iman etmektir (İbn Manzûr, t.y., c. 6, s. 4779-4783). "v-c-d" kökünden "vücûd" ise "ademden, yokluktan ortaya çıkma, aranılan şeyi bulma" anlamında masdardır (Vücûd; var olan, varlık demektir. İbn Manzûr, t.y., c. 6, s. 4769). Osmanlıcada vücûd, "mahluk anlamında varlık; yokluğun karşıtı, değişmeyen hakikat" manasına ontolojinin konusudur (Cevizci, 1999, s. 884). Vücûd'un sözlükteki mecâzî anlamı, cisim ve beden manasındadır (Konuk, 2013, s. 19).

Vahdet-i Vücûd, merkezinde "Allah/Mutlak Hakikat" olan bir sistemdir. Anlamı varlığın birliği, her şeyin bir, aynı olmasıdır. Tek gerçek varlık Allah'tır, O Mutlak Hakikattir. Onun dışında bildiğimiz bilmediğimiz tüm varlıklar O'nun gölgesidir. O'nun eseridir. Her şey O yüce varlığa işaret eder.

İbn Arabî'nin yolunu takip eden Abdülkerim Cîlî (767/1365) varlığı tanımlarken bu nazariyeden yola çıkar: Varlık öz ve gerçeklik bakımından tektir. Çokluk izafidir, geçicidir (Cîlî, t.y., c. 1, s. 14).

Vahdet-i Vücûd, tevhîd inancına dayanan bir düşünce sistemidir. Bayezîd-i Bistâmî (234/848?), Zünnûn Mısırî (245/860), Cüneyd Bağdâdî (298/911) bu nazariyenin öncülerindedir. Vahdet-i vücûd kalbin manevi yolculuğu esnasında, ruhi ya da manevi tecrübe ile elde edilir, "manevi/rûhî bir kazanım" da denilebilir. Birlik bilgisi ve düşüncesi hâkimdir.

İslam irfânının öncülerinden Bayezîd gerçekte "tek var olanın Allah" olduğunu söyler. Farz ibadetlerin yanı sıra riyazet, nefisle mücadele, dünyaya rağbet etmeme, zikre devam etme gibi bir takım hasletler kişiyi manevi açıdan yüceltir. Zühd hali de diyebileceğimiz bu durum, kalbin günah kirlerinden arınmasını, Hakkın sevgisi ile dolmasını ve tecellilerin mahalli olmasını sağlar. İnsan bu şekilde arınır. Ruhi tekâmüle, ardından vahdete, birliğe ulaşır. Hak sevgisi ve aşkı ile dolunca bütün akis ve gölgeleri Hakkın kendisi zanneder. Bu sebeple (sekr halinde söyledikleri ifade edilen) Bayezîd-i Bistâmî (234/848?) "Sübhânî mâ a'zame şânî, kendimi tesbih ederim, şanım ne yücedir", Hallâc-ı Mansur da (ö. 309/922) "Enel Hak, Hak benim" diyerek kendi varlıklarını yok sayıp, her ne var ise onda Allah'ı görmüşlerdir. Ancak Allah lafzı O'nun zatına, Hak kelimesi ise tecellilerine ıtlak olunan isimlerdir. Nüans göz ardı edilerek bu sözleri sebebiyle yargılanmışlardır (Yılmaz, 1997, s. 283, 284). Vahdet-i Vücûd anlayışı özetle şöyledir; var olan her şey Allah'ı hatırlatır, varlık O'nun eseri olduğu için O'nu tanımamıza yardım eder. Vahdet-i Vücûd nazariyesinin öncülerinden İbn Arabî bu konuda akıldan ziyade keşf ve ilhamla derinlik kazandığını, bilgisini peygamber aracılığı ile elde ettiğini itiraf eder (İbn Arabî, t.y., el-Fütühâtü'l-Mekkiyye, c. 1, s. 609, c. 2, s. 523, c. 3, s. 140, 310. Chittick, 1989, s. 159). Allah düşüncesi ve Allah'ı tanıma işi, Allah'ın dinini daha iyi anlamaya, sevmeye, yaşamaya sebep olur. Bu şekilde oluşan bir sevgi ve saygı, arzu edilen, kitlelere faydası olabileceğini düşündüğümüz değerleri ve değer yargılarını beraberinde getirir.

İbn Arabî'de Vahdet-i Vücûd

İbn Arabî, Allah için, "Hakikat, Hak, Mutlak Varlık, Vacibu'l Vücûd, Zati Mutlak" isimlerini kullanır. Varlığın görünen yönü evrenin kendisidir. Varlığın hakikati, ruhu ise Allah'a aittir. İbn Arabî'nin Vahdet-i Vücûd anlayışı Spinoza'nın (m. 1677) Panteizm'ine benzetilerek eleştirilir. İbn Arabî Allah'ı evrenle, Spinoza evreni Allah ile açıklar (Erdem, 1999, s. 93. Coşkun, 2008, s. 140). Vahdet-i Vücûd'da Allah ile evren aynı sayılmamaktadır, Tanrı hem aşkın(tenzih) hem de içkin(teşbih) dir. Spinoza'da ise Tanrı ile evren iç içedir (Coşkun, s. 140).

İbn Arabî öğretisinde varlık; hakikat ve onun gölgesinden oluşan bir bütündür. Hakikat cevher, gölgesi ise arazdır. Aynadaki görüntü arazdır. Başka bir yerde varlığı "yaşamak, bilmek, konuşmak, dinlemek" gibi soyut ve "tabiat, gökyüzü, insan, hayvan, taş, bitki" gibi somut olarak nitelendirir

(Coşkun, s. 126, 127). Mutlak varlık ise belirli bir suretle sınırlı olmayıp her suretin aslında var olan, gerçekler gerçeğidir. Öte yandan İbn Arabî bilinememesinden, tanımlanamamasından dolayı varlıktaki “kör nokta”, bize göre görünmeyen tarafı, olarak da adlandırır (Coşkun, 2008, s. 126. Demirci, 2006, s. 26, 27). Birbirinden farklı çok varlık tanımlaması sebebi ile Afifi (ö.1966) İbn Arabî'nin mutlak ve varlık kavramlarında net bir açıklama yapamadığını savunur. Bütün olguların temelinde bir tek Allah vardır. Vahdet-i Vücûd doktrininde âlem, Allah ile ya da O'nun bir yönü ile aynıdır. Allah âlemi zâtî sevgisinden dolayı, tecelli amaçlı yaratmıştır. Tecelli; varlığın kesintisiz akışıdır, ezeli ve sürekli bir görünmedir. Varlık, dairesel hareket eder, başladığı yerde biter (Afifi, 1975, s. 21, 25, 65, 67). Allah hep vardır, başlangıçta da sonda da vardır ve her an tecelli halindedir. Her şey Allah'tan gelip Allah'a gider. Görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen şeylerin, varlık ve yokluğun bütünüdür.

İbn Arabî öğretisinin odak noktası Allah olduğu için “Vahdet-i Vücûd” sistemi ile özdeşleştirilmiştir. Bu sistemin adı İbn Arabî'den sonra ortaya çıkmıştır. Vahdet-i Vücûd; İbn Arabî'de zât, isim ve fiil tevhididir. İbn Arabî; Mutlak varlığın birliğini anlatırken “yaratma, öldürme, işleri yönetme, iştirak, bilme, görme konusunda hiçbir şeyin O'na benzememesi, her şeyin evvelinin ve ahirinin O olması, her dileğin O'nun dilemesine bağlı olması, O'nun vechi dışındaki her şeyin helak olacağı” hakkındaki ayetleri delil getirir. O'nun olmadığı hiçbir yer yoktur, O insana şah damarından daha yakındır (İbn Arabî, 2007, s. 143 Allah'ın birliğini anlatan ayetler: Bakara 2/115, Enfal 8/17, Hud 11/56, 123, Fatır 35/3, Kasas 28/88, Saffat 37/96, Şura 42/11, Kaf 50/16, Hadid 57/3, İnsan 76/30). Değişmeyen gerçeklik bakımından düşündüğümüzde; hakiki varlık Hakkın varlığıdır. Allah ezelde vardı, hiçbir şey yoktu. Âlemi yaratarak isim ve sıfatlarını izhar etti. Bilgi Mutlak Hakikatı anlamak, ona ulaşmak için gereklidir. Varlığın bilgisi, ezeli bilgisinde bilkuvve mevcuttu (Yılmaz, 1997, s. 286, 287). İbn Arabî'nin “ayân-ı sabite” adını verdiği varlık bilgisi, mümkün varlıkların Allah'ın ilmindeki hakikatlarıdır. Bu varlıkların bir yüzü zâta, bir yüzü âleme bakar. Bir yönü mülke bir yönü de melekûta bakar. Bu düşünce adı geçen nazariyeye kuvvet kazandırmıştır.

İnsanların kurtuluşuna vesile olması için fikirlerini yazıya döktüğünü söyleyen İbn Arabî'ye göre, âlem Hakkın aynasıdır, cemâlinin tecelligâhudur. Aleme bütüncül baktığımızda ilahi güzelliği onda görürüz. Bu şekilde bir bakış Hakkı karşı sevgi ve saygıyı ortaya çıkarır. “Alemin dönmesi, değişmesi de Hakkın işlerindedir. Arzi güzelliklere gelince onlar, geçici birer gölge gibidirler. Hakikatten uzaktırlar, yıkılmak üzere olan bir duvar gibidirler.” (İbn Arabî, 2007, s. 49, 50).

Tanrı dışındakiler zât ve fiilleri aracılığı ile bilinir. Tanrı ise yarattığı varlıklar ile kıyaslanamayacağı (İhlas 112/4) ve zâtının bilgisi dinen yasaklandığı için (Al-i İmran 3/28) zâtının hakikati kavranılamaz (İbn Arabî, t.y., Fütühât, c. 1, s. 93-94). Tanrı zât mertebesinde mutlak, zâtının mahiyeti akıl ile kavranamadığı için, yarattığı varlıklar üzerinden akıl yürütülmesi gerekir

(İbn Arabî, c. 2, s. 557). Mahlûkat Allah'ın isim ve sıfatlarının yansımalarıdır (İbn Arabî, c. 3, s. 405). İbn Arabî gerçek bilgiye ulaşmak için "Hızır as'e verilen İlm-i Ledûn" olarak tanımladığı keşf bilgisine çok değer verir (İbn Arabî, c. 1, s. 631). İbn Arabî değer verdiklerini anlamlandırmaya çalışırken sistemini ortaya koymuştur. Allah-insan-evren ekseninde bir düşünce yapısı vardır. Bunlar birbirine aynadır.

C. İnsan-ı Kâmil Anlayışı

"e-n-s" kökünden gelen İns; beşer, Ademoğlu demektir. Cin ve melekin mukabilidir. "İnsî ya da enesî" bir tek insan anlamına gelir. "Enâsî" çoğul hali, Kur'ân'da (وَإِنسِي كَثِيرًا) "Bir çok insanlar ya da insan kümeleri" Furkan 25/49 şeklinde bir tek yerde geçmektedir. Kendisi ile ünsiyet edilen, sohbet ve arkadaşlık edilen demektir (Cevherî, 1990, c. 3, s. 904, 905. İnsan için herkes ve her şey ile bağlantısı olmasından dolayı "üns" ten türemiştir denilir. Konuk, 2013, s.80).

El-İnsan, beşer manasınadır. Hem erkek hem kadına itlak olunur. Bilinen çoğul hali nâs dır. İnsan'daki "elif ve nun", bazılarına göre kelimeye ziyade, ehl-i tahkîke göre tesniye (انسان بالخلق, انسان بالعقبى و انسان بالدنيا) "hem Hak hem de halk ile ünsiyet edebilen, hem dünya hem de ahirete yakınlık gösteren" manasını vermektedir. Bir takım insanlar da kelimenin hemzenin kesri ile (انسان) tan geldiğini, "görme ve hissetme" manasını muhtevî olduğunu söylemişlerdir. Çünkü insan, "eşyaya ilim yoluyla vâkif, görme vâsıtasıyla vâsıl, havâs vesilesiyle de müdrîk" olur. Misbâh'ın beyânına göre "insan" kelimesinin iştikâkında ihtilaf olmasına karşın, sonundaki nun'un ziyâdeliğinde ittifak vardır.

Basralılara göre, kelime e-n-s (انس) kökünden, Kûfelilere göre n-s-y (نسي) den me'uzdur (Cevherî, 1990, c. 3, s. 904, 905. Asım Efendi h.1305, c. 2, s. 871-872. Yazıcı, 2018, s. 82). "n-s-y" kökünden terk etme, unutmama anlamında insiyan (انسيان) kelimesinin çok kullanılması sebebi ile "insan" şeklinde söylenegelmiştir. İbn Abbas "kendisine verilen ahdi, verdiği sözü unuttuğu için" insan olarak isimlendirildiğini söyler (Cevherî, c. 3, s. 904, 905). Unutan insan için ayetlerde unutmama diye sıklıkla zikir emredilir. Allah kullarından zikir ister, hatırlamalarını sağlamak, değer vermek ve değer kazanmak için, övmek ve övülmek, sevmek ve sevilme için ister. Buradaki "zikir" Allah'ı hatırlatan her şeydir. Zikir tefekkür ve tedebbür ile gerçekleşir. Zikirde akıl ve kalp birlikte hareket eder. Düşünme ve tekrar etme işi hatırlamaya sebep olur. İnsanın bilgi elde etmesi, hakikat bilgisine ulaşması için görsel, işitsel vb. duyularına hitap eden hatırlatıcılara ihtiyacı vardır. Böylece kendine ve evrene yönelerek kendini ve dolayısı ile Rabbini tanıma sürecine girer. "k-m-l" kökünden Kemal; bir şeyin tamamlanması anlamınadır (Cevherî, c. 4, s. 1813). Kemal bulma bir çırpıda değil, derece derece gerçekleşir (Konuk, 2013, s. 66). İnsan-ı kâmil her türlü maddi-manevi gelişimini tamamlamış, üstün insandır. Kendine verilen yetileri üst seviyede çalıştırabilir. Burada kısaca mükemmel insan deyip geçilen bu kavramın ahlâk ve değer alanındaki geniş perspektifini, panoramik görüntüsünü incelemekteyiz. İnsan-ı kâmilin İslam düşüncesinde zamanla anlam genişliğine uğradığı ifade edebiliriz.

Düşünce tarihinin çok eski dönemlerinden bu yana, insan hakkında çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Antik düşüncenin önemli simalarından Sokrates (M.Ö. 399) felsefesinin temel problemi insandır. O, insanı her şeyin ölçüsü olarak kabul eden, hayatının yüce bir varlık tarafından yönetildiğine inanan bir dindardır. Gerçek bilginin ahlâk duygusu ile yakın münasabeti bulunduğunu savunurdu. Ahlâkın, faziletin bilgi ile elde edileceğini, düşünce ile davranış arasında bir uyum bulunduğunu ifade ederdi. Ahlâkî değerler ile dünyanın düzeni arasında bir bağlantı olduğunu düşünürdü. (Taylan, 1991, s. 68). Buna göre düşüncelerimizi değiştirebildiğimizde, bize giydirilen dar kalıplardan çıkıp ufkumuzu genişletebildiğimizde davranışlarımız da o ölçüde tepki verir. Sonuç olarak her bireyin ahlâken düzelmesi, fabrika ayarlarına dönebilmesi için önce bilinç kazanması gereklidir. İnsan denilen aynanın üzerindeki kirler ve tortular iyi niyet, tevbe, affetme gibi değerlerle temizlenebilir.

Allah Kur'ân'da insana hitap eder. İnsan ile kelam ederken ise evreni kullanır. Evrendeki her bir varlığa değer verir. Değer verdiği için var etmiştir. Hayvanları, bitkileri, yeri, gökleri, güneşi, ayı, yıldızları, melekleri, cinleri, şeytanı, canlı cansız bir çok varlığı yad eder. Her birinin üzerinde tefekkür ve tedebbür etmesini/düşünüp araştırmasını, fikir yürütmesini ister. Bunlar insanın Allah'ı tanınmasında yardımcı unsurlardır. Allah, sayısız nimetlerini sergileyerek istidadı/yeteneği ölçüsünde her insana kendini tanıtır.

İnsan-ı Kâmil tanımlarını topluca ele alırsak aşağıdaki gibi bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

1. Hız. Muhammed: Gerçek anlamda insan-ı kâmil Hız. Muhammed'dir. Diğerleri ona benzemeye çalışarak insan-ı kâmil makamına ermiştir. (Cilî, t.y., s. 3, 4) İnsan-ı kâmil üstün ahlâkî özellikleri elde etmeye çalışmak, iyiliği hakim kılmak için oluşturulan bir örnekliktir. Ancak insan olarak nitelenecek olsa o da Hız. Muhammed'dir (Cilî, t.y., s. 41).
2. Hakikat-ı Muhammedî: Abdülkerim Cilî'ye (767/1365) göre âlemlerin özü olduğu için insan-ı kâmil bir insan değil bütün âlemleri içeren bir kavramdır. Hakikat-ı Muhammed bütün âlemleri kuşatmıştır (Cilî, t.y., s. 13, 14).
3. Allah'ın halifesi: Allah'ın halifesi olma tüm insanlarda bilkuvve mevcut olsa da esasında kemal mertebelerini tamamlamış kişi Allah'ın halifesi veya insan-ı kâmil mertebesine ulaşır.
4. Hız. Adem: İnsanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak nitelenmesi (Bakara 2/30), kendisine ruh üfürülmesi (Hicr 15/29, Secde 32/9, Sa'd 38/72), ahsen-i takvim üzere yaratılması (Tîn 95/4), insan cinsinin mükerremliği (İsra 17/70) gibi ayetler ve Allah'ın Adem'i kendi suretinde yarattığı rivayeti sebebiyle "ilahi bir yönünün" olması düşüncesinden hareketle "İnsan-ı Kâmil" anlayışında Adem, "özel bir varlık" olarak kabul edilir (Buhari İsti'zan 1, Müslim Birr 155. "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı" sözünün Yahudi geleneğinden İslam'a eklenen bir ifade olduğu söylenir. Afifi, 1975, s. 80). Buna göre her insan insan-ı kâmil olmaya adaydır ya da insanı kâmil ilk insandır ya da Âdem'dir.

5. Varlığın Hakikati: İnsan-ı kâmil varlığın hakikatine karşılık gelir (Cîlî, t.y., s. 3).

6. Varlık Dairesi: İnsan-ı kâmil varlık dairesidir. Şöyle ki, Allah ilk cismi dairevi şekilde var etti ve dairesel hareket şekillerin en mükemmeli olarak ortaya çıktı. Daire, harfler arasında elif gibi diğerlerinin içinde mündemiç olduğu bir şekildir. Dairenin başlangıcındaki ilk yaratılan cins, hadisi şerife göre ilk akıldır. Dairenin sonu yani yaratılan son tür insandır. Dairenin başlangıcı ile sonu arasında yaratılmış olan âlemdeki bütün cinsler mevcuttur. Daire başı ile sonu bittiğinde insan ile akıl yanyana gelmiştir. Buradaki akıl aynı zamanda kalemdir. Sonuç olarak daire ve içi ikisi birlikte Hak ve halktır. İnsan hem mahlûktur, acizdir, kuldur. Hem de suret-i Rahman'dır. Kemal ve izzet sahibidir (Cîlî, t.y., s. 14, 15). Tüm sıfatlar ondadır.

7. Kur'ân'ın Hakikati: Yukarıda da değindiğimiz gibi İnsan-ı kâmil ile Kur'ân neredeyse aynıdır, ikiz kardeşir.

8. İlm-i Ledûn Sahibi: Dış görünüş itibarıyla sıradan insan olan insan-ı kâmilin gönlü ilahi sıraların hazinesi olduğundan, var olup bulunamayan saf altın gibi (Ahteri, t.y., c. 2, s. 192) Kibrihi Ahmer'e benzetilir. Kolay elde edilmez. Ledünni ilme sahiptir. Hakkın aynasıdır. Kendisine bakılınca Allah hatıra gelir (Cîlî, t.y., s. 31-33).

9. Âlemlerin Özü: İnsan-ı kâmil, kıymetinden dolayı yüce bir varlıktır. "Allah'ın Adem'i kendi suretinde yarattı" ifadesinde, Allah âlemlerdeki her şeyi Adem'in varlığında ortaya koydu. Âlemlerin adeta minyatür halidir. Allah'ın "Yere göğe sığmam, ancak mümin kululumun gönlüne sığarım" sözü Hz. Ali'nin "Sen kendini küçük bir cürüm zannedersin, ama âlem-i ekber sensin" ifadelerinden insanın âlemleri mündemiç olduğuna işaret edilebilir (Cîlî, t.y., c.1, s. 41). İnsan, Şeyh Galib'in (ö. 1799) dediği gibi âlemlerin zübdesidir, özüdür.

10. Mükemmel Varlık/Mükemmel İnsan: Ahsen-i Takvim üzere yaratılan insan, hep iyinin ve güzelin, hüsn-ü mutlakin peşindedir. Ruhu iyilik ve güzellikle sükûnet bulur, dinlenir. Bu durum insanın sanat ve estetik tarafına da hitap eder. İnsan-ı kâmil, maddi ve manevi, fiziki ve ruhi açıdan mükemmellik anlamındadır (Yılmaz, 1997, s. 308). İslam irfânında "kâmil insan"; sözleri, davranışları, bilgisi üst seviyede olan kişidir. Gerçeği arar, bulur, bilir, yaşar, öğretir. Hak ve hakikatın temsilcisidir. Güven verir. Varlığın sırrını çözmüş, her şeyin hakiki bilgisine ermiştir. Zaman ve mekân ötesinde yaşar. Hiçbir şey ona gizli değildir (Yılmaz, 1997, s. 308). Üstün insan nazariyesinde; İnsan-ı kâmil, Hakkı en güzel şekilde yansıtan ayna gibidir. Hakkın bütün isim ve sıfatlarını yansıtan bir aynadır.

Allah, ayetlerinde bir yandan insanı överken öte taraftan da onun zikre değer bir şey olmadığı döneminden bahseder. İnsan varlık sahnesine geldikten sonradır ki, Allah'ın istediği davranışları yaparak değer kazanabilir, kıymetlenebilir. Maddeten ve manen, belli ölçülere/değerlere bağlı olarak gelişme gösterme, kemale erme yetisine sahiptir.

Günümüz anlayışına göre bakıldığında insan-ı kâmil belirli bir insan değil bir

“değer” olarak da düşünülebilir. İslam düşüncesinde “insan-ı kâmil”, insanın mükemmel ve yüce taraflarını ortaya çıkarmayı amaçlayan ahlâkî bir eğitim modeli olarak karşımıza çıkar. Ahlâk eğitimi zaman ve mekâna göre dikey ve yatay lafız ve anlam değişikliğine uğrasa da konusu hep aynıdır: İnsan. Evrensel ahlâkî değerler farklı kültürlerde farklı uygulamalarla ortaya çıkar. İnsanların yorumları değişkenlik gösterse de değişmeyen değerler söz konusudur.

İnsan-ı kâmil, her insanda var olabileceğini düşündüğümüz mükemmeli, hakikatı arama arzusu da denilebilir. Çünkü her insan değerlidir. Kendisi için değerli olanı arar. Din, mükemmel arama yolculuğunda insana yardımcı olur. Kur’ân’ı, Hz. Peygamber’i ve onun yolundan gidenleri kılavuz olarak gösterir. İnsan-ı kâmil sıra dışıdır, aşkındır. Her iyiliğe öncüdür.

İnsan-ı kâmil varlığını anlamlandırmaya çalışırken yetkinliği nisbetinde kendi iç yolculuğuna çıkar (Sevim, 1997, s.164). Yüksek bilinçlilik ve farkındalık durumu diyebileceğimiz üstün insan modeli, gıpta edilen, etki altında bırakan bir duruştur.

İbn Arabî’de İnsan-ı Kâmil

İbn Arabî’ye göre insan, en mükemmel varlık olan Allah’ı tanıyabildiği ve tanıtabildiği ölçüde kemâle erer. İnsan-ı kâmil, Allah ile yarattığı varlıklar arasında bir yerde, ikisini de yansıtır mahiyettedir. İnsan, sorumluluğunu yerine getirdiği ölçüde kıymetlidir. Bu kıymeti sebebiyle gökler ve yer onun emrine müsahhar kılınmıştır (Nahl 16/12, 14; Lokman 31/20), her şey insan içindir.

“İnsan-ı kâmil” tabirini ilk kullananın İbn Arabî olduğu söylenir (Affi, 1975, s. 79, 84. Sinanoğlu, 2008, s. 84). İbn Arabî düşüncesinde, Hakikatler Hakikatı/İlahi Bilinç/Küllî Akıl; aklın kuvve halidir. İnsan-ı kâmil ise aklın tezahürüdür, aklın görünen halidir. Kuvve halindeki küllî akıl her varlıkta eşit değildir. Küllî aklın en çok tezahür ettiği varlık olarak İnsan-ı kâmil hakkında; “Allah’ın halifesidir, sıradan insanlar gibi kuvve halinde değil, fiil halinde küçük alemidir, sorumluluğu yüklendiği için (Ahzab 33/72) alemin yaratılış sebebidir, Allah’ın yetkinliklerini yansıtan aynadır, hatta Hallac’dan etkilenerek Allah’ın kendisidir” şeklinde izahları vardır. İnsan-ı kâmilin İbn Arabî’deki tanımlarını toparlayacak olduğumuzda yukarıdaki gibi benzer bir tablo görebilmekteyiz:

1. Hz. Âdem: İnsan-ı kâmil Allah’ın bütün isimlerini bilen tek varlıktır (Bakara 2/31). Adem’e bütün isimler öğretilmiştir. Ona göre insan, ilahi isim ve sıfatların, alemin bütün hakikatini kendinde toplamıştır. Maddî ve manevî bütün kemal mertebelerine sahiptir.

2. Hakikat-ı Muhammedî: “İnsan-ı kâmil” ile varlık arasında önemli bir bağ vardır. İnsan-ı kâmil, varlığın mihenk taşıdır, varlığın ve yaratılışın sebebidir, temelidir (Yılmaz, 1997, s. 308). Hakikat-ı Muhammedî aynı zamanda Kur’ân’ın ruhudur (İbn Arabî, 2007, s. 53). Varlığa anlam katmıştır. İnsan-ı kâmil sayesinde Allah’ı tanımış ve bilmiş oluruz.

3. Âlemin Koruyucusu: İnsan-ı kâmil, âlemin koruyucusudur. Bu kişi ya da kişiler yetkin insanlardır, arifler bu guruba girer (Afîfi, 1975, s. 80, 81. Afifi, İbn Arabî'nin bu konuda da Mutlak Varlık'ta olduğu gibi mübhem konuştuğunu, insan-ı kâmil'e birden çok anlam verdiğini zikreder.)
4. Bütün âlemleri kuşatan: Hz. Ali'nin; yukarıda değindiğimiz sözündeki gibi insanda nice âlemler saklıdır. "Her şey sendedir, sen her şeydesin" bakışıyla yoğrulmuş sayısız âlemlere vâkıf bir hale sahiptir (İbn Arabî, 1289/1872, s. 13).
5. Âlemlerin özü: İbn Arabî, öğretisini ortaya koyarken içeriğin daha iyi anlaşılması, maksadın hasıl olması için bir takım sembollere yer verdiği eserlerinde görülmektedir. Âlem ve insan ikisi de aynı hakikati taşıdıkları için birisi büyük, diğeri küçük alem olarak nitelenir (Yılmaz, 1997, s. 308). İnsan-ı kâmil bütün âlemlerin özetidir.
6. Varlığın Hakikati: İnsanın vücudu kâinatın özüdür, her sırrın anahtarındır (Konuk, 2013, Füsûs, s. 62).
7. İsm-i Azam makamı: İbn Arabî, İnsan-ı kâmil için İsm-i Azam makamında olduğunu haber verir. İsmi Azam bütün isimleri özünde topladığı gibi, İnsan-ı kâmil de zahir batın bütün makamları kuşatır.
8. Allah'ın halifesi: İnsan-ı kâmil; Allah'ın yeryüzündeki halifesidir,
9. Kainat aynasının cilası ve ruhu: İnsan-ı kâmil adeta cilası olmayan kainat aynasının cilası ve ruhudur (Konuk, 2013, s. 78. Yılmaz, 1997, s. 308).
10. Hakkın aynası: Ağaçlar kalem, denizler mürekkep, insanlar, cinler ve melekler de kâtip olsa İnsan-ı kâmilin hallerini anlatmakla bitiremeyeceklerini söyler. O, Hakkın aynasıdır (İbn Arabî, 1289/1872, s. 16). İlahi varlığı ve kâinatı en mükemmel şekilde gösteren bir aynadır, bütün mertebeler özünde mevcuttur ve Hak Teâlâ'nın tecellîgâhıdır, her tecellisini kabullenir.
11. Kemal yolculuğunda olan: İnsan, hedefi Allah olan bir yolda olduğu için üstündür. Ancak Allah'a kavuştuğunda kemale erer, amacına ulaşır. İnsan-ı kâmil, olgunlaşma yolunda ve gayretinde olduğu için bu adı alır. Her an gelişmeye açık kişidir. Hedefi uğruna edindiği prensipler onun değerleridir. Allah'ın yarattığı varlıklar arasında en çok saygıya layık olanıdır ve en üstünüdür. Göklerde ve yerdeki her şeyin koruyucusu ve denetleyicisidir (Afîfi, 1975, s. 79, 84. Sinanoğlu, 2008, s. 84).
12. İlk yaratılan varlıkla eşdeğer: Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır (Ali el-Kari, 1405/1985, s. 85)/ kalemdir (Şevkani, 1392, s. 478)/ nebinin nurudur ya da ruhudur (Acluni, 1405/1985, c. 1, s. 265) hadislerinden hareketle İbn Arabî, ilk yaratılanların insan-ı kâmil ile anlamdaş kavramlar olduğunu vurgular. Ona göre "akl-ı evvel, hakikati Muhammedi, nur-u Muhammedi, ruh-u Muhammedi, kalem" (İbn Arabî, t.y., Fütühât, c. 1, s. 226) insan-ı kâmil ile ortak anlam alanına sahiptir.

Mutlak gerçekliği sezme ve keşfetme yeteneğinde olan insanın nihai hedefi

Hak ve hakikat bilgisini elde etme arzusudur. Bu yüce bir sorumluluktur. Allah'ı tanıma ve bilmeye çalışma bilgisi de diyebileceğimiz bu hareket (mutlak hakikati arama hareketi), insanın kendinde ve evrendeki içkin ve aşkın arayışıdır. İbn Arabî, bu arayışı yani kâmil insan olma yolculuğu ya da sürecini; vahdet-i vücûtta olduğu gibi “ayna” metaforu ile izah eder: Yüce Tanrı'yı tanımak için aynadaki yansımaya, yarattıklarına bakarak her şeyde O'nu arar ve görür. Kemâl yolculuğu belki de her insanın kendi aynasına yansıyan görüntünün üzerini, istidadı ve ahlâkî değerleri ile parlatması ve cilalaması neticesinde, kendini, dolayısıyla Rabbini arayış serüvenidir.

D. Din Eğitimi

Din, sözlükte karşılık(ceza), teslimiyet(İslam), âdet, kulluk(ibadet), sürekli ya da yumuşak yağın yağmur, itaat etmeye denir (Fîrûzâbâdî, 2007, s. 461). Din, terbiye etme açısından eğitim ile yakından ilgilidir (Draz, t.y., s. 37). Sosyal bir varlık olan insan için bilme ve bildiği ile amel olma bakımından din öğretimi ve eğitimi iç içedir. Kutsal kitapların varlığı ve peygamberlerin uygulamaları göstermiştir ki insan bildiklerini uygulamaya döktükçe daha çok bilgiye ulaşır.

Din, hayatın birçok alanında insanları bir araya getiren önemli unsurlardandır. Okullarda formal eğitimin yanı sıra gençler ve yetişkinler için haftalık özel dini eğitimin verilmesi, hatta alan bilgisi açısından eğitim verenler arasında tefsir, hadis ve fıkıh okumalarının en azından haftalık düzenli olarak yerine getirilmesi dinin doğru bir şekilde eğitimi ve öğretimi için önemlidir. Tüm bunlar suistimale mahal bırakmamak şartı ile devlet desteği ve kontrolü altında gerçekleşmelidir. Benzer şekillerde Yahudilik ve Hristiyanlıkta ve bazı yerel dinlerde bu uygulamalar hâlihazırda yapılmaktadır. Din eğitimine gereken hassasiyet gösterilmediğinde sekülerizm dini değerlere galip gelmekte, tarafsızlık adı altında din baskılanmaya çalışılmakta, basitleştirilmekte, yalan yanlış olarak aktarılmaktadır. Her şeyde olduğu gibi din eğitiminde de orta yolun benimsetilmesi toplumun yararınadır. Aşırılığın ya da yok saymanın insana ve içinde yaşadığı topluma zarar verdiği görülmüştür.

Din eğitimi, genel anlamda ele alındığında; bir yandan kişilerin yaratılışından gelen inanç duygusuna katkı sağlayan, diğer taraftan bireysel ve kültürel farklılıkları içinde barındıran, orta yolu tutan bir sistemdir. Kur'ân'da en çok vurgu yapılan konuların başında akıl yürütme ve muhakeme gelir. Bundan dolayı din eğitiminde sorgulama ve eleştirme yadsınamaz. Dinde zorlama yoktur ve din dışı kapalı değildir, hayatın her alanı ile ilgilenir. İnsanın manevi açıdan gelişmesini, kişi ve topluluk haklarına, canlılara, kısaca evrene değer vermesini sağlar. Din eğitimi dini ritüelleri olmakla birlikte daha çok soyut bir anlam taşır. İyilik, kötülük, adalet, mükafat, ceza, benlik algısı, çevreye duyarlılık, sevgi ve saygı gibi maneviyat alanını doldurmayı hedefler. İnsanı mamur etme hedefi ile dünyayı ve evreni sonsuz iyiliğe ve mutluluğa çağırır.

Din, insanın manevi açıdan olgunlaşması, yetkinleşmesini hedefler. Kısaca

din, insan içindir. İnsana değerli olduğunu hatırlatır. Dinin nizamı sayesinde kişi, Allah'ı bilme ve tanımaya çalışarak varlığı, varlığı tanımakla da Allah'ı tanımış olur. Dindar insan için, niyetinde Allah ve rızası olanlar için tüm yollar Allah'a çıkar. İnsanı iyiye, doğruya ve huzura ulaştıracak olan AHLÂK tır. Bu sebeple dinde niyet ve davranış önemlidir. Allah'ı ve yarattığı varlıkları tanımaya çalışmak müminin nihai hedefine ulaşmasına yardımcı olur.

Din eğitimi hayatın her alanına dahil edilebilecek bir sistemdir. Doğum-ölüm, çocukluk-gençlik-yetişkinlik-yaşlılık çağı, evlilik-boşanma-miras-nafaka, eğitim, hastalık, sağlık, israf-tutumluluk, geçim, yeme-içme, gezme, uyuma, aile,...vs. birçok alanda dinin verileri vardır. Allah'ın, ehline malum olacak şekilde varlığın temellerini yansıttığı, insanın başucu kitabı Kur'ân'da ele aldığı konular geniş bir yelpaze şeklinde akıl sahiplerine sunulmuştur. Bu konular imanı, kulluğu, ahlâkı ve peygamberi örnek almayı gerektiren, hayata yansıyan, insan için gerekli hususlardır.

İbn Arabî'de din, "Kur'ân ve edepten ibarettir." (İbn Arabî, 2007, s. 369). Gerçek/Hakikat bilgisinin Kur'ân ve hadise aykırı olamayacağını vurgular (İbn Arabî, 2007, s. 155). O, özellikle Kur'ân'ın anlayarak ve yaşayarak okunmasını tavsiye eder. Ne olursa olsun bir şeyin hayrını görmek için onu ne yapıp edip Allah'a dayandırmak gerektiği felsefesini taşır. Sonsuza dayananlar sonsuza gider. Sonsuz iyilik, mutluluk, güzellik, doğruluk,... Kilit de anahtar da Allah'tadır, O'nun isim ve sıfatlarındadır. O'nun yolu en güvenilir olandır.

İbn Arabî, te'vîle düşmedikleri sürece halkın temel din bilgisine güvenir. İnsanların fitratındaki birlik inancına saygı duyar. Ona göre fitrî bilgi Allah'ın varlığını bilmek, O'nu tanımak, Kur'an'ın zahirinde yer aldığı şekliyle O'nu tenzih etme ilmidir. İnsanın sonradan elde ettiği kazanımları eğer genetik kodlarında bulunan kök inancına zarar verecekse tevilde hataya düşecekleri endişesini taşır. Allah, "cisimdir/değildir, cevherdir/değildir, bir cihettedir/değildir" gibi sıfatlarını nefy ya da isbat sadedinde kullarından hiç kimseye teşvik edici ifade buyurmamıştır. İbn Arabî'nin kendisi bu konuda selefin yolunu tutar (İbn Arabî, 2007, s. 125, 126).

Netice itibarıyla din, bir olan Allah'a kulluktur. Kişi yalnız Allah'a kul olduğu müddetçe özgürdür. Allah'a kulluk O'nu tanımakla başlar. Allah da, O'nun dini de en doğru şekilde Kur'ân'dan ve onun açıklayıcısı peygamberden öğrenilir. Din doğru yaşandığı sürece, insanın hataya düşmesine engel olur. Din duygusu insanın yaratıcısını tanımamasını, onu sevmesini, ona güvenmesini, rıza göstermesini, şükretmesini, sabretmesini ve elçilerine tabi olmasını sağlar. Dindar insan, diğer insanlarla ilişkilerinde hakkaniyete (adalete), iyiliğe, fedakârlığa, diğergamlığa dikkat eder. İnsanları küçük düşürmekten, dedikodudan, suçsuz yere suç atmaktan, alay etmekten, laf taşımaktan uzak durur. Bu konularda ayık davranmaya özen gösterir. Varlığa aldanmaz, yokluğa yerinmez. Ne yaparsa yapsın aklını, gönlünü, niyetini Allah'a çevirir. Bunları ibadet bilinci ile yaptığında hayatından tad alır.

E. Değer Eğitimi ve Kültür Aktarımı

İnsanın ahlâken eğitime ihtiyacı vardır (Pieper, 1999, s. 116). Ahlâki değerler nitelikli insanın yetişmesi amacıyla ortaya konur. Montaigne fikir eğitiminin sonucu olarak ahlâkî eğitime işaret eder (Leif ve Rustin, 1974, s. 52). İyi bir insan için iyi bir eğitim gerekir.

Değer eğitimi; bir sürecin sonunda oluşan olumlu tutum ve davranış değişikliğidir. Bu bağlamda değer eğitimi, içinde bulunduğu toplumun kültüründen etkilenir. Değer eğitimi daha çok dinin ahlâkî alanı ile ilgili olmakla birlikte, dini disiplinler ve ritüeller değerlerin yerleşmesine yardımcı olur. Öte yandan her insanın kendine göre bir ya da birden çok değer yargısı, vicdani sorumluluğu da vardır. Ahlâkî değerlerin kazanımında, din, kültür ve insanın bizzat kendi yargıları etkilidir.

Değerler manzumesi, toplumların ilerlemesi ve eşyayı tanımak için gereklidir. Mutlak iyilik Allah'tır. Her şey Allah'ın rahmetiyle var olduğuna göre iyi ve kötü, Allah'ı ve kendimizi tanımamız için var edilmiştir. İbn Arabî'ye göre mahza/sırf kötülük; karanlık ve yokluktur. Mahza iyilik ise aydınlık ve varlıktır. Aydınlık ile karanlık arasındaki fark zıtlık değil varlık yokluk farkıdır. Buna göre iyiliğin olmadığı ya da yetersiz olduğu yerde kötülük vardır.

“Ağaç yaş iken eğilir” atasözündeki gibi çocuk ve gençlerimizin eğitiminde değerlerimizin ve kültürümüzün değişik metodlarla aktarımı önemlidir. Ancak bu eğitimde çocuk ve gençlerimizin ailesi, akraba ve komşuları dolayısıyla içinde yaşadığı toplum faktörü de yadsınmaz. Değer eğitiminde yalnızca okullar değil toplumun her kesiminin bilinçlendirilmesi ve bunun devlet eliyle gerçekleştirilmesi temel alınmalıdır. Çünkü her birey ahlâkî kurallardan mesuldür. İnsanlara başta kendisine, sonra çevresine saygı göstermesi konusunda bilinç kazandırılmalıdır. İş ahlâkı, doğaya ve doğala saygı bağlamında çevre ahlâkı gibi ahlâkın her alanında bir kalkınma hareketine ihtiyacımız vardır. İnsanca bir yaşam için ahlâkî değerlerin önemi büyüktür.

İnsanın ahlâkî bakımdan tedrici gelişiminde mutasavvıfların pratik ahlâk dediği ahlâk eğitiminde, kalbini temizlemek ve nefsinin kötülüklerden arındırarak mutlu olmak için, İslam irfânında ayet ve hadislere dayanarak bir takım kurallar ortaya konulmuştur. Allah'a giden sayısız yollarda ahlâkî değerleri kullanma sadedinde her insan kendi kabiliyeti, varlık sebebi üzere hareket ettiğinde hedefine varır. Bu da insanın kendini, sonra evreni tanıma arzusundan ve gayretinden geçer.

İbn Arabî der ki; iyilikleri, iyi düşünceleri besleyin. Yaşamın her anını iyi düşüncelerle karşılayın ve iyiliklerle uğurlayın; Haktan gelen her tecelli kalpte iyi ya da kötü ne ile aşılanırsa ona göre şekil alır. “Zerre kadar hayır yapan onu görür, zerre kadar şer yapan onu görür” 99/7, 8 ayetinden hareketle insanın içinde ve dışında olan hareket, düşünce hatta nefeslerin bir ânı bile boşa gitmez, bunlar kabiliyetine göre bir surete bürünerek öbür âlemde sahibinin karşısına çıkar: Ya nimete, hoşluğa dalar ya da yıpranır da

azap çeker. Düşünce ve davranışların gerçek sureti ahirette aşikâr olur (İbn Arabî, 1289/1872, s. 36, 37).

Allah'ın kâinatı yaratmasında ilim ve irfân sırrı mevcuttur. İslamda; çekirdeğinde Allah ve rızasının bulunduğu değerler mekanizması; sevgi, iyilik, bilgi edinme gibi bir çok ahlâkî kuralla bağlantılı olarak çalışır. Ahlâkî değerlerin, kültürel kodların insanda aktif olması için öz bilgiye ihtiyacı vardır. Her şeyin hakikatının bilgisi ana bilgisayar gibidir. İnsanın hakikat bilgisi ile arasındaki bağlantıyı koparmaması, hep bu bilginin ardına düşmesi, arayış içinde olması hayatını mamur eden unsurlardandır. Değer eğitimi için önce insanın kendi içinde ve dışındaki kötülükleri temizleyerek mücadele etmesi/arınması gereklidir ki ardından iyiliklere yer açılsın.

İbn Arabî değer eğitimi bağlamında insanın ilahi ahlâkla ahlâklanmasını, Kur'ân'a ve peygamberin ruhaniyetine saygı duymasını önceler. En büyük kerametın faydalı ilimde ve güzel ahlâkta olduğunu söyler (İbn Arabî, 2007, s. 154, 155). Güzel ahlâk (üsve-i hasene) örneği peygamberler ve onlara destek olanlar Kur'ân'da övgü ile zikredilir: Mümtetine 60/4, 6; Ahzab 33/21. Değer eğitimi ahlâkî fenomenlerin anlatılması ve yaşanması, bunların bir plan dahilinde uygulanması ile yaygınlaşır. Eskiler değer aktarımını lisân-ı hal dediğimiz sohbet ile yapmışlardır.

Güzel ahlâkın kaynağı Hz. Muhammed'in örneğine baktığımızda sadelik ve zühd hali üzere olması dikkat çeker: Dünyaya önem vermeyip ahiret kaygısı taşınması, dünyalık pek çok şeyde olduğu gibi yeme, içme ve uyku konusunda az ile kanaat etmesi, mal biriktirmekten uzak durması infak etmeyi teşvik etmesi, kendinden istendiğinde vermesi, süs ve gösterişten uzak durması, zor durumda olanlara karşı duyarlı olması, ibadete düşkünlüğü gibi (Yılmaz, 1997, s. 84-88) pek çok özelliğine onun zühd hali hâkimdir.

İbn Arabî'nin de üzerinde durduğu; ahlâk eğitiminde önemli olan; Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek, Allah'ın rızasını gözetmek İslam düşüncesinde gerçek mutluluğa ulaştıran sebeplerdendir. Bunun yanında farzları vaktinde eda etmek, adeta yarışircasına iyiliklerin yanında yer almak, insanlara karşı kötü niyet (sui zan), kin, nefret, kıskançlık taşımamak, kalbinde kötülükleri barındırmamak, her şeyde Allah'ın hukukuna riayet etmek, Rabbinin kendine verdiği varoluş sebebini araştırmak, kendini keşfetmek, hayatının, varlığının, alıp verdiği nefeslerin kıymetini bilip edebe riayetle ilahi huzuru hissederek teşekkür etmek (İbn Arabî, 2007, s. 154) onun ahlâk eğitimi için öncelikleridir. İslam medeniyetinin getirilerini salt muhafaza etmekle yetinmeyip, günümüz anlayışı ile yoğurarak geleceğe aktarmak da bir ahlâkî sorumluluktur. Değerlerimizin yaşatılması için dine, medeniyete ve kültüre tutunmak elzemdir. Gençlere köklerimize işaret eden lisanların en azından yakın tarihi anlayacak kadar öğretilmesi, müfredatta yer alması bir teklif olarak değerlendirilebilir. Bu noktada gençlerin dini ve kültürel bağlarının kuvvet kazanmasına önem verilmelidir.

Güzel ahlâk, insanlara, hayvanlara, bitkilere, doğaya iyilik ile form kazanır.

Ahlâkî değerlerin eğitiminde bize göre ilk iş niyet edip arınmak, ardından harekete geçmek, kötülükleri yok edemesek de hiç değilse azaltmak. Doğruları anlatmak ve iyilikleri çoğaltmak için hakiki bilgilerden faydalanmak. İnsanlığın uyarıcılara, umut etmeye, harekete geçmeye, birbirine destek olmaya çok ihtiyacı vardır. İnsan bu niyetlerle elinden geleni yapınca Allah'ın yardımı ve muvaffakiyeti yetişir.

Sonuç

Severek yapılan her iş gibi din ve değer eğitimi de iyi niyet tohumları ve sevgi ile meyvesini verir. Varlık ilgi ve sevgi ile can bulur, saygı ve edep ile değerlenir. İslam irfanının hakikat önderleri kendi özünü yahut varlığı anlamaya, tanımaya çalıştığı sürece insanın iman çerçevesinin genişlediğini söylerler (İbn Arabî, 1289/1872, s. 16). Öz bilgisi insanı taklitten tahkike, hakikate ulaştırır. Her şeyin hakikisi onun artık taklit edilemeyen nihai noktasıdır. Hak/Gerçek denilen şey, varlık dairesinin başlangıcı ve sonudur. İlim/irfân ehlinin tek gayesi ne pahasına olursa olsun, tutkulu bir şekilde bu gerçeğin peşine düşmektir. Belki de gerçek denilen şey insanın ve her varlığın özünde mevcut olan katıksız, saf sevgidir. İnsan; “sevgisi, saygısı, sabrı (gayreti)” ölçüsünde değerlidir.

Varlığın görünen tarafından hareket ederek asıl maksadına erişmek doğru bir niyeti taşımakla olur. Pusulanın ibresi hep Hakkı göstermelidir. İnsan yönünü Hakka çevirmesi sonucunda, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, hayal ile gerçeği tam anlamı ile birbirinden ayırt eder hale gelir. Bunun gerçekleşeceği yer dünya hayatıdır. Dünyada iken hakikate eremeyenin ahirette de eremeyeceğini Kur'ân ifade eder. “Burada âmâ olan orada da âmâ olur.” İsra 17/72 O bakımdan insanın kendini bilmesi, hakikate ermesi için anlaması, anlatması, yaşaması ve yaşatması gibi büyük sorumlulukları vardır. Ancak insan, kelimenin sözlük anlamında olduğu gibi asıl vazifesini sık sık unutur. Unuttuğunu hatırlatacak uyaranlara ihtiyacı vardır. Kendini, kâinatı, Kitabını okumak insanı ayık tutan destek noktalarıdır. İbadetler de fabrika ayarlarına dönmesine yardımcı olan unsurlardır. Allah, insan için gerekli olduğundan ona bir takım destek mekanizmaları vermiştir. İnsana düşen bunları çalıştırmaktır. Baştan mükemmel de yaratabilirdi, o zaman insan hiç arayış içinde de olmazdı. Ancak siyah olmayınca beyazın beyazlığını, kötü olmayınca iyinin iyiliğini, karanlık olmayınca aydınlığın ne demek olduğunu nasıl bilebilirdik? Akıl bunları sorgularken kalp hepsinin tek bir hakikatı yansıttığını söyler. O da gerçeklik/Hak ve Hakikat bilgisi dediğimiz, insanları yüz yıllarca peşinden koşturan, buldukça aslında bilmediğini öğreten zıtlıklar dünyası..

Mutlak otorite olan Allah'ın her devirde geçerli olan sözlerine kulak verip, iman etmek en doğru ve en kestirme yoldur. İlahi hakikatler her koşulda en doğru rehberdir. Öncekilerden kalan dogmalara saplanmayıp sorgulamak, araştırmak, yeni fikirlere açık olmak gelişimin ve değişimin birincil şartıdır. Kur'ân'ı anlamaya çalışmanın, bağlamına dikkat ederek ayetleri okumanın ve yaşamının, insanlara Kur'ân'ı değişik eğitim metodları ile anlatmanın ve sık sık hatırlatmanın; peygamberin yolundan gitmenin bireyin dolayısıyla

toplumun ahlâkî temellerine güç kazandıracağı ortadadır.

Kaynakça

- Acluni (1405/1985), *Keşfü'l Hafa*, nşr. Yusuf Zeydan, Beyrut
- Afifi, Ebu'l-Âlâ (1975), *Muhyiddin İbn Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet. Dağ, Ankara
- Ahterî, Mustafa b. Şemsüddin (t.y.), *Ahter-i Kebîr*, Beyrut
- Ali el-Kari (1405/1985), *el-Esrarü'l-Merfua fi Ahbari'l-Mevdua*, Beyrut
- Asım Efendi (h.1305), *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul
- Cevherî, İsmail b. Hammad (1990), *Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabîyye*, Thk. Ahmed Abdülğafur Attar, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut
- Cevizci, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul
- Chittick, William C. (1989), *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabî's Metaphysics of Imagination*, Albany, NY: State University of New York Press,
- Cîlî, Abdülkerim(t.y.), *İnsanı Kâmil*, Necdet Ardıç Terzi Baba Şerhi, Düzenleyen: Abdürrezzak Tek, Tekirdağ, c.1,
- Coşkun, İbrahim (2008), "Muhyiddin İbn Arabî'nin Felsefesinde "Allah" Mefhumu", *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbn Arabî Özel Sayısı-1)*, yıl: 9 [2008], sayı: 21, ss.117-143
- Demirci, Cahide (2006), *İbn Arabî ve Spinoza'da Tanrı Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır
- Draz (t.y.), Muhammed Abdullah, *Din ve Allah İnancı*, terc. Bekir Karlığa, İstanbul
- Erdem, Hüsamettin (1999), *Bir Allah-Alem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*, Ankara
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub (2007), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, tertib: Halil Me'mun Şeyhan, Beyrut
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem(t.y.), *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şâzeli, Daru'l-Mearif, Kahire
- İbn Arabî (1289/1872), Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Risale-i Lübbü'l-Lüb ve Sırrı's-Sır*, trc. İsmail Hakkı Bursevi, İstanbul, Uhuvvet Matbaası
- İbn Arabî (t.y.), *El-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut
- İbn Arabî (t.y.), *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, terc. Vahdettin İnce, İstanbul
- İbn Arabî (1405/1985) *Şeceretü'l-Kevn*, thk. Riyad el-Abdullah, Beyrut
- İbn Arabî (1998) *Kitabü'l-Vesâyâ/Fütuhât Deryasından Vasiyetler*, Abdullah Taha Feraizoğlu, İstanbul

İbn Arabî (2007) *Hatmü'l Kur'ân-Kur'ân Mührü: İbn Arabînin Hayatı*, Derleyen: Abdülbaki Miftah, Çeviren: Vahdettin İnce, İstanbul

Konuk, Ahmed Avni (2013), *Fusûsu l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul

Leif J. ve Rustin, G. (1974), *Pedagoji Doktrinleri Açısından Genel Pedagoji*, çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, Ankara

Pieper, Annemarie(1999), *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer, İstanbul

Sevim, Seyfullah (1997), *İslam Düşüncesinde Marifet ve İbn Arabî*, İstanbul

Sinanoglu, Abdülhamit (2008), "İslâm Düşüncesinde İnsan-ı Kâmil Anlayışı ve Allah ile İlişkilendirilmesinin Teolojik Değeri" *Kelam Araştırmaları* 6:2, s.94.

Şevkani (1392), *er-Ravâidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdisi'l-Mevdua*, Beyrut

Taylan, Necip (1991), *Anahatlarıyla İslam Felsefesi*, İstanbul

Yazıcı, Tuğba (2018), *Kur'ân'da Bir Sure: İnsan*, İstanbul

Yılmaz, Hasan Kâmil (1997), *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Üsküdârî Muhammed Emin Efendî (1149/1736) Ve Tefsir Risaleleri

Tuğrul TEZCAN

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Ü. İlahiyat Fakültesi, tutez73@gmail.com

Öz

Üsküdârî Mehmet Efendi, İstanbul’da yetmişmiş, fıkıh, Tefsir, Hadis, Tasavvuf ve Arab dili belâğatı gibi birçok ilimde yetkinliği olan 18.asır Osmanlı alimlerindedir. Aziz Mahmud Hüdâyî hazretlerinin kızından torunudur. Dedesi Saçlı İbrahim efendi ve Babası Abdülhay efendi, Aziz Mahmut Hüdâyî’den sonra Hüdâî asitânesi postnişinliği yapmış önemli tarikat büyüklerindedir. Kendisi ise ilmi kisvesiyle öne çıkmış ve Osmanlı döneminde kabul görmüş birçok alimin eserlerine şerh ve haşiyeler yazmıştır.

Kelam-Akaid, Tarih ve Hesap gibi alanlarla ilgili çalışmaları bulunan Üsküdârînin Selim Ağa kütüphanesi, Kemankeş Koleksiyonu 000556 no’da kayıtlı Mecmeu’r-Resâil içinde dokuz adet muhtelif ayetlerle ilgili tefsir risalesi bulunmaktadır. Ayrıca kayıtlarda Beydâvî’nin Fatıha tefsirine de şerh yazdığı ifade edilmektedir.

Bu bildiriye ise müellifin hayatı ve Kemankeş koleksiyonunda olduğu halde kaynaklarda zikredilmemiş olan müellife nisbet edilen altı adet tefsir risalesi muhtevaları açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 18. Asır Osmanlı Alimi, Muhammed Emin Üsküdari, Celveti, Muhakkik, Şarih ve Muhaşşi, Tefsir Risaleleri,

Uskudari Muhammad Amin Efendi (1149/1736) and Tafsir Treatises

Abstract

Uskudari Mehmet Efendi is an 18th-century Ottoman scholar who grew up in Istanbul and had competence in many sciences such as fiqh, Tafsir, Hadith, Sufism, and Arab language eloquence. He is the grandson of the daughter of Aziz Mahmud Hudayi. His grandfather Saçlı İbrahim efendi and his father Abdülhay Efendi were among the great sects who had made the sheikhhood of Hudai Tekke after Aziz Mahmut Hudayi. He came to the forefront with the guise of science and wrote commentaries and hashiyahs in the works of many scholars accepted during the Ottoman period. Uskudari’s works on areas such as Kalam-Akaid, Tarih and Hesap, and there are nine commentary treatises on various verses in 000556 numbered Macmau’r-Rasâil’s Kamankash Collection’s Selim Aga Library. It is also stated in the records that he has written commentary on Baydavi’s Fatıha commentary.

In this paper, the life of the author and the contents of six commentary treatises which are compared to the author who is not mentioned in the sources although they are in the Kamankash collection will be examined.

Keywords: 18th Century Ottoman Scholar, Muhammed Emin Uskudari, Calvati, Researcher, Sharih and Muhashshi, Tafsir Treatises

Giriş

Aziz Mahmut Hüdâi Efendinin torunlarından olan Üsküdarlı Mehmet Emin Efendi(Uzunçarşılı, 2014, s. 247), İstanbul'da (Kostantiniye) yaşamış ve yine burada 1736 yılında vefat etmiş, müderris kimliğini haiz, Hanefî ve Rûmi nisbetleri ile anılan bir Osmanlı Devleti alimidir. Dedesi Saçlı İbrahim Efendi ve babası Abdülhay Celvetî sebebiyle tasavvufu yakinen bildiği söylenebilir. Zira dedesinin Aziz Mahmut Hüdâi'den sonra, damadı olması hasebiyle Hüdâi âsitânesi postnişinliğini ihraz ettiği, babasının da Celvetî tarikatı icazeti aldıktan sonra Selâmi Ali Efendi'den sonra (ö.1691) aynı âsitâneye postnişin olduğu bilinme(Muhammed Emin Üsküdârî, t.y., fl. 38a)ktedir.(Tiryaki & Kamuran, 2016, ss. 641-642) Ancak Mehmet Emin Üsküdârî'nin ilmi kimliğini öne çıkardığı görülür. Uzun çarşılının da ifade ettiği üzere Usul-i Fıkh, Fıkh, Akâid, Kelâm, Kavâid ve Hesap ilmi gibi bir çok ilimle ilgili tahkikat yaptığı bazı eserler üzerine şerhler yazdığı görülür. Hesap İlmiyle ilgili olarak Behâiyye'yi şerhettiği, Aynî'nin İkdü'l-Cümân isimli meşhur tarihinin birinci cildinin de Türkçe'ye kendisi tarafından çevrildiği bilinir.(Uzunçarşılı, 2014, s. 247) Hakkında bilgi veren kaynaklar bu eserlerden başka ona ait olmak üzere İbn Hacib'in Kâfiye Şerhi üzerine "Hâşiyetün ala Şerhi'l-Kâfiye"yi, er-Risâle el-Müfrede fî Mefhûmatî'l-Kadâya'yı (ez-Ziriklî, t.y., s. 41), Hâşiyetün ala Şerh-i Seyyid li'l-Miftâh'ı yine Hâşiyetün ala Şerhi'l-Fevâid li'l-Câmî isimli eserleri zikrederler.(el-Bağdâdî, t.y., s. 323), (Kehhâle, t.y., s. 74). Yine de Fındıklılı İsmet Efendi'nin sözüyle "etvâr-ı ârifâne" vâsıfına sahip, zahir ve batın ilimlerinde muhakkik bir yapısı vardır. (Tiryaki & Kamuran, 2016, ss. 641-642) Şerh, haşiye, talik türü veya müstakil eserlerinde desteklediği görüşlerden hareketle ona mezheb nisbet edilse de kendisinin kaynaklarda Hanefî olarak takdim edildiği görülür.

Mehmet Emin Üsküdârî'nin bu sayılan eserlerinden başka kelâm, mantık ve diğer alanlarla ilgili pek çok eseri vardır.(Tiryaki & Kamuran, 2016, ss. 641-642) Bizim bu çalışmayla hedefimiz, onun tefsir alanında yazmış olduğu risaleleri gün yüzüne çıkarmaktır. Özellikle Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş koleksiyonu, no. 556'da kayıtlı olan mecmu'r-resâil içindeki tefsir risaleleri ki bu risalelerden bazılarının gözden kaçtığı, hakkında bilgi veren kaynaklarda zikredilmediği görülmüştür. Halbuki aynı mecmuada bulunan Risâle-i Müfrede (Hacı Selim Ağa ktp. Kemankeş, nr. 556, vr. 116-120), Hülâsâtü Risâlet-i Feyzi'l-Akdes li Kâtip Çelebî Hacı Selim Ağa ktp. Kemankeş, nr. 556, vr.121), Nikâtü't-Tahrîh (Hacı Selim Ağa ktp. Kemankeş, nr. 556, vr. 66-67, bir tefsir risalesidir.), yine bir tefsir risalesi olan Risâle fî Tefsîr-i "İnne maa'l-Usri Yüsrân" (Hacı Selim Ağa ktp. Kemankeş, nr. 556, vr. 75-76)'a işaret edilmiştir. (Tiryaki & Kamuran, 2016, ss. 641-642).

Biz bu sebeple çalışmamızı mecmuada gözden kaçmış olan tefsir risaleleri üzerine yoğunlaştırmak ve muhtevaları hakkında bilgi sunmak istiyoruz.

Mecmuadaki varak numarasına göre sıralandığında tefsir risaleleri şöyledir:

1. Vr. 38ba : Taha 20/1
2. Vr. 49ba-52ba: Enam 6/158

3. Vr. 54a : Cuma 62/8
4. Vr. 55b-56a : Tekvir 81/8
5. Vr. 65a : Bakara 2/5
6. Vr. 74b: Nasr 110/3

Bu risalelerin muhtevaları sırasıyla şöyledir:

1. Risale:

طه ﴿١﴾ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَىٰ ﴿٢﴾ إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٣﴾

Beydâvî'nin, Taha 20/2. Ayette geçen تَذَكُّرَةً ifadesinin تذكيرا şeklinde olması gerektiği ancak istisnâ-i munkatî' olduğu için böyle geldiği ve لَشْفَىٰ'nın mahallinden bedel olmasının caiz olmadığı şeklindeki görüşüne (El-Beydâvî, 1418, s. 22) dönemin muasır düşünürleri tarafından itiraz edilmiş, bunun istisnâ-i muttasıl olması gerektiğini, لَشْفَىٰ'nın mahallinden de bedel olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca onlar, ister hakiki manalarıyla isterse de mecazi manalarıyla olsun farketmez "şekâ"nın "tezkiraten" ifadesini kapsadığını böylelikle cins ihtilafının illet sebebi olmayacağını söylemişler ve görüşlerini Benî Temim'in görüşüyle desteklemişlerdir.

Üsküdârî ise Beydâvî'nin görüşünün doğru olduğu yönünde hareket etmiş ve "tezkiraten" ifadesinin bedel olamayacağını, çünkü bedel ve mübdel minhin farklı cinsler olduğunu söylemiştir. Ayrıca her ne zaman böyle bir bedel oluşursa bunun galat bedel olacağını ve onun dışındakilerin caiz olduğunu ifade etmiş, Allah kelâmıyla ilgili olarak hiçbir belagatçının sözlerinde böyle bir açıklamaya rastlamadığını da belirtmiştir. (Muhammed Emin Üsküdârî, t.y., 38a)

Üsküdârî, aynı konuyla ilgili olarak vr. 48a'da muhaşşi Sa'dî Çelebi'nin de yorumlarını nakletmiştir. Sa'dî, Beydâvî'nin görüşlerini eleştiren yaklaşımı eleştirir. Zira bu yaklaşım, Beydâvî'nin reddettiği görüşe yaslanarak ve gerekçelendirerek bir soru ortaya atar ve gerekçelendirir. Sa'dî sonra bu soruyu kendi açısından cevaplandırır. Soru şöyledir: "liteşka ve tezkiraten" ifadelerinin "enzelna" fiilinin mefulü olmasında ne sakınca var? Sa'dî, bu soruyu ayrıntılı olarak açıklar. Netice-i kelâm o cevabını şöyle noktalar: İnzalin şekâ (mutsuz olmak) ve ta'b (yorulmak) gerçekleşmesinden murad, zanni bir şey üzerine bina edilerek illetlenmesidir. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olmaktadır: *Senin katında şekâ ve ta'b ile illetli inzali şeylerden bir şey için değil ancak tezkiraten için tafsil etmedik.* (Muhammed Emin Üsküdârî, t.y., vr.48a)

2. Risale: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ اننظروا إِنَّا مُننظرون ﴿١٥٨﴾

Mehmet Emin el-Üsküdârî, sevdiği kişilerden bazıları kendisinden yukarıdaki ayetin tefsirini öğreten bir yazı kaleme almasını isterler. Üsküdârî de bu isteğe icabet eder. Önce kavlühü diyerek Beydâvî'nin görüşünü sonra da bu görüş üzerinde söylenenleri verir, bazen de kendi görüşleriyle konuyu açıklar.

Beydâvî, kıyamet alametleri görüldüğünde iman etmek kişiye fayda vermeyecektir. Öncesinde iman etmek gerekir. Veya öncesinde iman etmiş olduğu halde hayırlı bir amel işlememişse bu şekildeki bir iman da fayda vermeyecektir. Veya o ayet amelden soyutlanmış bir imanı kabul etmeyen bir kimse için delildir. Halbuki amelsiz imanı kabul eden için ise bu ayette “bu gün/ ve zâlike'l-yevm” ile tahsis vardır. Burada terdid edilen cümlelerin hayırlı amel şartına hamli iki şey sebebiyledir. Kişi ya alametlerden önce iman etmeli ya da imandan sonra hayırlı amel işlemelidir (Mehmet Emin Üsküdârî, t.y., vr.49b) şeklinde görüşünü açıklar.

Üsküdarî, Beydâvî'nin bu görüşüne şöyle katkı yapar: Ayetteki “yevm” sonraki cümleye muzaftır. “La yenfeu”ya ise zarftır. Bazı ayetlerle birlikte bakıldığında murad edilen şey Hz. Peygamberden nakledildiği gibi şöyledir: Üç şey vardır ki ortaya çıktığında eğer önceden iman etmemiş ve imanı için hayır işlememişse kişiye imanı fayda vermez. Bunlar, Güneşin batıdan doğması, Deccalın ortaya çıkması ve Dabbetü'l-arzdır.

Üsküdarî rivayette geçen rüyet meselesinin (ve raaha en-Nas) gözle, ilimle ve marifetle görme şeklinde olabileceğini ifade etmiştir. Eğer gözle görme kastedilirse adem-i kabul-i imanun ortaya çıkması onu gören kişiye tahsis edilebilir; eğer ilimle görme kastedilirse o zaman da onu bilen kişiyi kapsayacağını söylemekle birlikte birincisinin kastedilen itibarıyla daha açık olduğunu vurgular. Yine rivayette geçen “ selâsün iza harecne la yenfeu...” ifadesinden hareketle hurucun bizatihi kendisinin adem-i kabul sebebi olduğuna delil olduğunu söyler. İster insanlar onu görsün, ister bilsin isterse bilmesin. Bu durumda ikinci karine bu huruc meselesini görme, bilme veya ilim ile kayd altına alır.(Mehmet Emin Üsküdârî, t.y., vr.49b) Üsküdarî sonra da “iza sare'l-emru ayenen burhaniyyun” ifadesindeki kıyamet emarelerinin ayani olması -gözle görülür olması- burhani bir delil olması üzerinde durur. (Mehmet Emin Üsküdârî, t.y.,vr.49b)

Üsküdarî ayetle ilgili açıklamalarını Beydâvinin “atfun ala âmenet” üzerinden sürdürür. Onun bu ifade ile ilgili açıklamalarının Keşşaf'tan alındığını söyler. Zira Keşşaf metninde bu açıkça görülmektedir: Keşşaf “ و ” edatının iki nefiden birisine işaret için olduğunu söylemiştir. Bu da kıyamet şartlarından önce imanun nefyidir. Veya ondan önce olması gereken salih amelin nefyidir. (Mehmet Emin Üsküdârî, t.y., vr.49b)

Üsküdârî, ehl-i sünnet ile mutezile arasında var olduğu düşünülen “imansız amelin fayda verip vermemesi meselesine dair nizam temel dayanakları olan ayet (Enam 158) ve hadis (kim lâilâhe illah derse cennete girer)i iki mezheb arasındaki nizamı ortadan kaldıracak bir bakışla ele alır. Mutezilenin ayet ve hadisten anladığı şeyin ne olduğunu yani kasıtlarının mahiyetini açıklar. “Ehl-i Sünnet ile Mutezile arasındaki nizam sebebi, oruç, namaz ve zekat gibi farz amellerin imandan bir cüz olup olmadığı ile ilgilidir. İtikadın imandan bir cüz olmasıyla hususunda bir tartışma değil. Eğer böyle olursa “ev kesebet” kavli sahih olmazdı diyerek tartışmayı noktalar. (Mehmet Emin Üsküdârî, t.y., vr.50a)

Üsküdarî, Zemahşerî ve benzeri düşünürlerin görüşlerinden açığa çıkan hakikatin, tasdik ve ikrar olarak bilinen imanın, şehadet ve amel kelimeleriyle (amelü'l-ferâiz) karşılık bulması olduğunun altını çizer. Yani iman dendiğinde sadece tasdik anlaşılmasıdır. Dolayısıyla onlar “lem tekün” ayetini 2. anlamıyla anlamışlardır. Yani şehadet ve amelü'l-ferâiz. Bu durumda nizaa mevzuu ortadan kalkmış olmaktadır. (Mehmet Emin Üsküdârî, t.y., vr.51b)

3. Risale: *عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ* *قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَتَرَوْنَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَائِكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ* *فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* (٨)

Beydâvî “فَأِنَّهُ مَلَائِكُمْ” ifadesindeki “fa” harfinin, ismin şart manasına olması için geldiğini söyler. Bu durumda anlam “sanki onların kaçışları onların ölümle buluşmalarını hızlandırır.(El-Beydâvî, 1418, s. 212), (Mehmet Emin el-Üsküdârî, t.y., vr.54a)

Üsküdârî Beydâvî'nin verdiği anlamı Sa'dî Çelebi'nin yorumuyla karşılaştırır. Sadî Çelebi'ye göre burada evla olan anlamın “kaçışlarının onları ölüme ilhak ettiği” şeklinde olmasıdır. Zira Tertipte teşbih kaçınılmazdır. Dolayısıyla ölüme kavuşma hususunda hızlandırma algısına delaleti söz konusu değildir. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, t.y., vr.54a)

Üsküdârî bu konuda Beydâvî gibi düşünür. Dolayısıyla “sıra” yani hızlandırmaya itibar edildiğini söyler. Çünkü ism-i fail karinelere soyutlandığında halin zamanını akla getirir. Ayetten akla gelen sizin ölümle mülaki olmanızdır. Ölümün onlara mülaki olması ölümden firar kaçış halidir. Çünkü ceza cümlelerinde halin zamanı ancak şartın mazmununun vuku bulmasına kıyasla anlaşılır. Konuşmaya kıyasla değil.

Şüphe yok ki firarın gerçekleşmesinden sonra yine de ölüm onları yakalayabilir. Bu durumda firar halinin hakikat olarak murad edilmesi caiz değildir. Dolayısıyla ölümün onları yakalamasındaki süratinden kinaye olarak ifade edilmiştir. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, t.y., vr.54a)

4. Risale *وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سَأِلَتْ* (٨) *بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ* (٩)

Bu risale Üsküdârî'den ihvan tabir ettiği kişilerin Keşşaf sahibinin (Zemahşerî) görüşlerine yönelik olmak üzere fudala-i kiramun görüşlerinden oluşan bir cevap yazma isteklerine karşılık kaleme alınmıştır. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, 1132, vr.55b) Ancak yine de Zemahşerî'nin görüşlerinin ağır bastığı görülür.

Önce Zemahşerî'nin sonra Ehl-i Sünnet ulemasından bazılarının anladıkları şeyi dile getiren Üsküdârî, Zemahşerî'nin görüşlerine yakın bir duruş sergilediğini de açıklamalarında hissettirmektedir.

Keşşâf sahibi “وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سَأِلَتْ” ayetinde müşriklerin çocuklarının azap edilmeyeceğine ve yine azap etmenin ancak günahla hak edileceğine dair delil olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Allah'ın, kafirleri mevûdenin günahtan beraetiyle susturduğu zaman sonra tekrar mevûdeye saldırması ne çirkin bir iştir. Halbuki o zerre miktar zulmetmez. Bu mesele Tîbî (ö.743) tarafından

Husun ve kubuh meselesi ile irtibatlı olarak gündeme getirilmiştir. O Zemaşerî'nin tutumunun aksini belirten rivayetleri nakletmiştir. (Şerâfüddin el-Huseyn bin Abdillâh, 2013, s. 310), (Kurt, 2018, ss. 243-363) ibn Abbas'a da aynı durum sorulduğunda söz konusu olan Tekvir 81/8 i okuduğu nakledilir. (Ez-Zemaşerî, 1407, ss. 708-709)

Bu ayetle ilgili olarak Sa'dî Çelebî'nin görüşünü de alıntılar fakat onu konuyla ilgili yönüyle pek yakın bir görüş olarak nitelemez. Çünkü o bu ayetten ana babaya sövmenin haramlığına doğru bir çıkarımda bulunmuştur. O bu ayeti Husun ve Kubuh'la ilişkili de görmez. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, 1132, vr.56b)

5. Risale: اولئك على هدى Bakara 2/5 ifadesindeki "alâ'nın "onları hidayete güç yetirir kılmak, onun üzerinde onlara istikrar vermek (tutundurmak), onların ona tutunmasını sağlamak anlamı veren" ve "onların halinin, bir şeyin üstüne çıkan ve ona binen kimsenin haline benzer olduğunu söyleyen" Keşşâf sahibinin bu yorumlarını açıklayan Teftâzânî ve Cürçânî'nin görüşleri arasında hakemlik yapmak üzere kaleme alındığı düşünülebilir. Risalenin üst kısmında kırmızı mürekkeple "Hülâsâtü bahsî'l-meşhûr beyne es-Sa'd et-Teftâzânî ve beyne es-Seyyid Şerîf el-Cürçânî kaddese sırruhu" yazılıdır.

Teftâzânî, Zemaşerinin açıklamalarından hareketle استعلى'nin manasının temsil ve onların hidayete tutunmalarının tasviri olduğunu söyler. Burada istiare-i tebeyyenin temsilen bulunduğunu belirtir. Ancak tebeyyenin harfin manasının müteallakında cereyan ettiğini, temsilin ise teşbihin her iki tarafında olması sebebiyle bu ibarenin birkaç işinden bir hal olduğunu ifade etmiştir. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, t.y., vr.65a)

Seyyid Şerif el-Cürçânî على kelimesinin müteallakının استعلى olduğunu söyler. استعلى "darb" gibi müfred manalardandır. Böylece على da müfred mana ifade eder. Şayet bu mana mürekkebe olsa o zaman insanın aslana teşbihi ittifakla müfredin müfrede teşbihidir.

Şayet, استعلى kelimesi على ya müteallak desen, müfred anlamlardan olsa da o "darb ve katl" kelimeleri gibi değildir. Çünkü استعلى izafi bir anlama sahiptir. Başka bir şeyle birlikte düşünülmesi gerekir. Buna keşşaf sahibi de işaret etmişti. (Onların hali bir şeyin üzerine yükselen ve ona binenin haline benzetilmiştir.) Bu itibarla teşbih terkibi kendi içerisinde müfred de olsa caiz olur. Bu durumda "insanın aslana teşbihi müfredin müfrede teşbihidir." sözü Cürçânî'nin görüşünü etkilemez. Çünkü cümlenin mefhumu izafi değildir. Üsküdârî'nin teşbih terkiplerinde bu tarzın muteber olmadığına dair görüşü ise şöyledir: Bizim cümlemizdeki teşbih mürekkebe olmamakla birlikte "زيد في نعمة" fi kelimesinin manasının müteallakı olan zarfiyye yine izafidir. Onda muteber olan mürekkep lafızların cüzleriyle cüzlerin onun üzerine medlül olmasıdır. O zaman her cüzden ayrıntılı olarak anlaşılır.

Bu araştırmadan çıkan netice Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin ayette istiare-i tebeyyenin olduğunu kabul etmediğidir. Taftâzânî'nin görüşü ise kabul

görmemiş, Üsküdârî Cürcânînin görüşünü isabetli bulmuştur. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, t.y., vr.65a)

6. Risale: فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَعِذْ بِهِ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا (Nasr 110/3) ayetinde geçen tesbih ile ilgilidir. Zemahşerî buradaki tesbih'in yani فَسَبِّحْ ifadesinin "fe teacceb ve ehmidhu" anlamında olduğunu, yani buradaki taaccübün şükreden ve düşünen bir kimsenin taaccübü olduğunu söyler. Bu kişinin bununla emredilmesi de sahih olur. Burada emir kipi haber anlamı taşımamaktadır. Üsküdârî'nin görüşünü naklettiği diğer bir kişi yine Sa'dî Çelebidir. O Zemahşerî gibi düşünmemektedir. Buradaki tesbihin taaccüpten mecaz olduğunu söylemiştir. Üsküdârî ayrıca sahibü'l-keşf mahlasıyla bir kimseden, sahibü'l-İntisaf sıfatıyla İbnü'l-Müneyyir'den alıntı yaptığı da görülür. İbnü'l-Müneyyir de Sa'dî Çelebi gibi emrin haber olduğunu söyler ancak bu haber olma durumu mebâdî itibariyle değil kendisindedir.

Üsküdârî, bu ilim ehlinde muhaşşi Sa'dî Çelebi'nin Keşşâf sahibini anlamadığını düşünerek görüşlerinin doğru olmadığını ifade eder. Sahibü'l-Keşf'in görüşlerinin ise Zemahşerî'ye yakın olduğunu belirtir. (Mehmet Emin el-Üsküdârî, 1126, vr.74b-75b)

Sonuç

Tarikat kültürünün hakim olduğu bir ailede dünyaya gelen ve hayatını 1736 yılında İstanbul'da noktalayan, kaynakların kendisinden Osmanlı Devleti Alimi olarak bahseden Muhammed Emin el-Üsküdârî, şerî ilimler ve tabii bilimler olmak üzere çeşitli ilim dallarından meşhur eserlere şerh, haşiye ve talik yazdığı bilinir. Şerî ilimlerden tefsir ile ilgili yaptığı çalışmalar ilimizi mucib olmuştur. Bu ilginin neticesinde onunla ilgili yazılanları okurken hakkında bilgi veren kaynaklar ve araştırmaların onun eserleriyle ilgili eksik bilgi naklettikleri dikkatimizi çekmiştir. Bunun üzerine tefsir çalışmalarının yer aldığı Mecmeu'r-Resâili bizatihi inceleyerek gözden kaçanların tesbitine ve mahiyetleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Söz konusu tefsir risalelerinin içinde bulunduğu mecmua Hacı Esad Efendi Kütüphanesi, Kemankeş Koleksiyonu nr. 556 olarak kayıtlıdır.

İncelememiz neticesinde altı adet risalenin mecmuada kayıtlı olduğu ancak başlıkları olmaması sebebiyle ve de mecmuanın kapağındaki içindikiler kısmında ifade edilmemesi sebebiyle gözden kaçmıştır. Halbuki risalelerin ilk satırlarında veya sonunda Muhammed Emin b. Muhammed el-Üsküdârî isminin zikredildiği bakıldığında görülecektir.

Risaleler, ya bazı ahabî veya ihvandandan bazıları tarafından kendisine arz edilen bir soruya cevap olmak üzere, veya açıklanması murad edilen bir konuya müteallik olarak kaleme alınmıştır. Bazen de bunu açıklama gereği hissetmeden meşhur bir konuyu özetlemek istemiştir.

Risaleler genellikle Beydâvî ve Zemahşerî'nin tefsirlerini şerh etme niteliğindedir. Muhakkik bir nazarla önce bu iki müfessirin görüşlerine

yöneltilen eleştirileri, değerlendirmeleri nakleder, kendi görüşünü gerektiğinde açıklar, aktarılan görüşlerin doğruluğu hakkında değerlendirmede bulunur. Görüşlerine müracaat ettiği muhaşşi ve şarihlerden olarak Sa'dî Çelebî, Taftâzânî, Seyyid Şerif Cürçânî, İbnü'l-Müneyyir ve Sahibü'l-Keşf olarak isimlendirdiği zat zikredilebilir.

Başlıkları olmadığı için bizim koyduğumuz "Risâletün alâ" şeklindeki başlıklarla ilgili risaleler şu ayetler hakkındadır:

1. Vr. 38ba : Taha 20/1
2. Vr. 49ba-52ba: Enam 6/158
3. Vr. 54a : Cuma 62/8
4. Vr. 55b-56a : Tekvir 81/8
5. Vr. 65a : Bakara 2/5
6. Vr. 74b: Nasr 110/3

Kaynakça

el-Üsküdârî, Mehmet Emin. (1126). *Risaletün ala Kavlihi Fesebbih bi Hamdi Rabbike*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

el-Üsküdârî, Mehmet Emin. (1132). *Risâletün ala Kavlihi Ve izâ el-Mevûdetü süilet*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

el-Üsküdârî, Mehmet Emin. (t.y.-a). *Hülâsâtü Bahsi'l-Meşhûr Beyne es-Sa'd et-Teftâzânî ve Beyne es-Seyyid Şerîf el-Cürçânî Kaddese Sırruhu*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

el-Üsküdârî, Mehmet Emin. (t.y.-b). *Risaletün ala kavlihi Gul İinne'l-Mevtellezâ Tefirrunne Minhu Feinnehu Mülâkikum*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

el-Bağdâdî. (t.y.). *Hediyyetü'l-arifîn* (C. 2).

El-Beydâvî. (1418). *Envâru't-Tenzîl* (C. 5; M. Maraşlı, Ed.). Beyrut: Daru'l-ihyâi't-Türâsi'l-Arâbiyyi.

ez-Ziriklî, H. bin M. (t.y.). *A'lâm* (15. bs, C. 6). Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin.

Ez-Zemahşerî. (1407). *Keşşaf* (C. 4). Daru'l-Kütübi'l-Arab.

Kehhâle, Ö. R. (t.y.). *Mu'cemü'l-Müellifîn* (C. 9). Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ.

Kurt, muhammed S. (2018). *Mutezileye Karşı Bir Ehl-i Sünnet Müdâfii* (1. bs). Ankara: İlahiyat.

Şerâfüddin el-Huseyn bin Abdillâh. (2013). *Futûhu'l-Gayb* (1. bs, C. 16). Caizeti Dübey ed-Devliyyeti li'l-Kurâni'l-Kerîm.

Tiryaki, M. Z., & Kamuran, G. (2016). Mehmet Emin Üsküdârî. İçinde *TDV. İslam Ansiklopedisi: C. Ek-2* (ss. 641-642). Geliş tarihi gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/uskudari-mehmed-emin>

Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilâtı* (4. bs). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Üsküdârî, Mehmet Emin. (t.y.). *Risaletün ala Kaolihi Lem Tekün Amenet*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

Üsküdârî, Muhammed Emin. (t.y.). *Risâletün alâ Kaolihî Tezkiraten*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Buhara Emirliğinin Sosyal ve Ekonomik Yaşamını İncelemede Saray Divanhanesi Belgelerinin Yeri (Mübareknameler)

Uktambek SULTONOV, Mahfuza ABDUVAHABOVA

Doç. Dr. Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Ebu Reyhan Biruni adlı
Doğu Bilimleri Enstitüsü, Özbekistan, Taşkent usultonov@mail.ru

Araş. Gör. Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Ebu Reyhan Biruni adlı
Doğu Bilimleri Enstitüsü, Özbekistan, Taşkent mahfuza2206@mail.ru

Özet:

18. yüzyılın 40'lı yıllarında Buhara'da sıradaki hakimiyet değişimi sonucunda tahtı Özbeklerin Mangıt soyu ele geçirdi. Cengiz Han soyundan olmayan Mangıt sülalesi temsilcileri Emir ünvanı ile yetindi. 1756-1920 yılları arasında onların idaresi altında bulunan devlet de Buhara Emirliği adını taşıdı. Emirliğin devlet divanı İslami devlet yönetim gelenekleri ve Cengizi-Türki adetleri üzerine kurulmuştu. Buhara Emirliği'nin sosyal ve siyasi, ekonomik ve kültürel hayatına karşı ilgi ta 19. yüzyılın başlarından başlamıştır. Günümüze kadar Emirliğin tarihini incelemede çeşitli el yazı kaynaklarına başvurulmuş, araştırmacıların çoğu yerel yazarların kitapları ve Avrupalı seyyah ve elçilerin günlüklerine ayrıca dikkat etmişlerdir. Son zamanlarda Buhara Emirliği'nin saray divanhanesine ait mevzuat protokolleri ve idari yönetimi ile ilgili tarihi belgeleri bilimsel araştırma konusu altına alma hevesi gittikçe artmaktadır. 18.-19. yüzyılın başlarındaki Buhara sarayına ait belgeler yaşamın çeşitli dallarını konu almıştır ve söz konusu belgelerin ortaya çıkış nedenleri, işleyiş düzeneği ve kendine özgü içeriği bulunmaktadır. İşte böyle belgelerin birisi de mübarekname (çoğul şekli mübareknamecat) olup, onu Orta Asya Müslüman diplomasisinde hemen genç bir belge diyebiliriz. Bunun sebebi böyle mazmundaki bir belge önceki yüzyıllarda da kullanılmış olsa da biçim ve anlatımına göre Mangıtlar sarayında ortaya çıkmış, resmi idare sistemine ait bir belgedir. Mübarekname emirin devlet adamları ve ahaliden gelen arz ve şikayetlere cevap yazısı olup, 19.-20. yüzyılın başlarında Buhara Emirliği saray divanhanesine ait sayıca en çok nüshada saklanmış olan belge çeşidi olarak dikkate değer. Ayrıca mübareknameler içeriği açısından Buhara Emirliği'nin sosyal ve siyasi, ekonomik ve kültürel manevi yaşamı, askeri sistemi, mahkeme ve hukuk sistemi, yer ve su dağıtımı, ahalinin günlük yaşam tarzı gibi birçok alanı kapsamaktadır. Bunlara rağmen, söz konusu belge türü ve onlarda bulunan bilgiler, bugüne dek mahsus araştırma konusu olarak incelenmemiştir. Sunulmakta olan bu makale Buhara Emirliği divanında yürürlükte olmuş olan mübarekname belgesini konu almaktadır. Bu yazıda adı geçen belgenin ortaya çıkış dönemi, işleyiş düzeneği ve Özbekistan'da bulunan çok sayılı koleksiyonu üzerine ilk görüşler öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Buhara Emirliği, hükümdar divanı, resmi yazışmalar, mübarekname, soysal ve ekonomik yaşam

The Role of Documents of The Royal Court in Studying The Socio-Economic Life of Bukhara Emirate (Mubārak-Nāma Documents)

Abstract:

In the 40s of the 18 century, due to the change of sequential authority in Bukhara, the throne occupied by Manghit tribe of Uzbeks. The representatives of the Manghit dynasty, who were not Chingizid, were adequately sufficed to the rank of 'emir'. Their state, which ruled from 1756 to 1920, was named the Bukhara emirate. The state authority of Emirate is built on the basis of Muslim and Chingizid – Turkic traditions. The interest of the Bukhara emirate in the socio-political, economic and cultural life began in the early 19th century. Until now, sources for studying the history of the Emirates have been diverse, and many researchers have been focusing on the works of local authors and the diaries of the European travellers and ambassadors. In recent years, interest in attracting scientific research into historical documents related to legal acts and administrative office of the Bukharan court has been increasing. Documents belonging to Bukharan royal chancery at the 18 – beginning of the 20 centuries were diverse, with the reason, the mechanism of operation and the content of each document. One of such documents is mubārak-nāma (pl. mubārak-nāmejāt) – a blissful letter, which can be said to be almost the youngest document in Central Asian Islamic Diplomats. The document was used in previous works, but it was a document of the office system in the palace of Manghit dynasty in form and content. The mubārak-nāma is a response to emir's appeal to officials and the public, and is considered to be the most copies stored document of the palace of the Bukhara emirate in the 19-20 centuries. In addition, mubārak-nāma contains the socio-political, economic, cultural and spiritual life of the Bukhara emirate as well as encompasses many areas such as the military system, the judicial system, the land-water relations and the living standards of the population. However, the type of document and the information contained there in have not been researched so far. This article is devoted to the mubārak-nāma, which is conducted in the royal court of Bukhara emirate. It outlines the initial points about the period of the document, the mechanism of its operation, and its major collections in Uzbekistan.

Keywords: Bukhara Emirate, Royal Court, Official Correspondence, Mubārak-Nāma, Socio-Economic Life.

I. Mübarekname nedir?¹

Devlet yönetim sisteminde hükümdarın millet şikayetlerini inceleme geleneği çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bu gelenek hükümdara, öncelikle ülke düzenini sağlamaya, ayrıca adil bir hükümdar olarak millet önündeki

¹ Yazı *Alexander von Humboldt* vakfının (Almanya) eski burs sahiplerini destekleme *Return Fellowship Program*'ı çerçevesinde hazırlanmıştır.

İtibarını yükseltmeye hizmet etmiştir. Ahali başvurularını inceleme sürecinde de hükümdar ve devlet adamları arasındaki karşılıklı yazışmalar, belirli belgelere dayanmış. Buhara Emirliğinde de ahali şikayetini inceleme ve onları halletmeye yönelik tedbirler, saray divanında kullanılmış olan mübarekname (çoğul şekli mübareknamecat) belgesi gereği gerçekleştirilmiştir.

Peki mübarekname nedir? Mübarekname hakkındaki ilk bilimsel tanımlardan biri Orta Asya müslüman diplomasi bilim adamı O.D.Çehoviç'e aittir. Ona göre, mübarekname emir divanhanesinden dilekçe ve çeşitli arzların yanıtı olarak gönderilen buyruk demektir². Daha sonra ilan edilen aratırmasında ise mübareknameyi 'hükümetin başındaki emir divanhanesinden çıkacak buyruk' şeklinde açıklamıştır³. Emirlik yönetim sisteminden haberdar olan A.A.Semyonov, mübarekname ve onun işlevini daha da net bir şekilde tanımlamış. Onun yazdıklarına göre emir huzurunda münşi ve müşrif olmak üzere iki katip çalışmış. Birincisi emirin şahsi katibi olup, o emir adına gelen dilekçe ve arzları cevaplamış. Söz konusu yanıt ve talimatlar Buhara Emirliği resmi yazışmalar sisteminde mübarekname olarak adlandırılmıştır⁴.

B.Kazakov ise, mübarekname, inayetname ile aynı fonksiyonu yapmış, sonucuna varmıştır⁵. A.L.Troitskaya'ya göre Kokan Hanlığında da mübarekname adında bir evrak bulunmuştur. Daha çok Han'ın ekonomik işleri veya aile meseleleri üzerine vermiş emirleri, bazen de dilekçelere yollanan yanıtları anlatan bu belgenin adı bazı kaynaklarda merhametname olarak geçmiştir⁶. Yani Kokan Hanlığında mübarekname hem resmi işlemler sisteminde hemde mevzuat raporu olarak kullanılmıştır. Kimi zaman ahaliyi haşar'a (toplu bedava çalışma) çıkarmak, vakıf yerini vergilerden azat etmek üzere çıkarılan belge de mübarekname adını taşımıştır⁷. Hiva Hanlığında ise saraya gelen dilekçelere yasavulbaşı(han korumasının başı) sorumlu olmuştur. Dilekçelerin yanıtı olarak yasavulbaşı divanından fatak veya nişane adlı evrak gönderilmiştir⁸.

II. Mübareknamenin yapısı ve işleyiş düzeneği

Yukarıda zikredilen tanımlar bize mübarekname ile ilgili sadece genel tasavvurları uyandıran ilk düşüncelerdir. Bu konuda mahsus araştırma yapılmadığından dolayı sözkonusu evrağın nitelikleri, işleyiş düzeneği, kullanım çerçevesi ve özelliklerine değinilmemiştir. Aslında, mübareknameyi Buhara Emiri divanındaki hükümdar ve devlet adamları arasındaki bilgi

² Çehoviç O.D. Ob aktovih materialah po istorii Buharii// İstoriçeskie zapiki. 1945. №16. 232.-238ss.

³ Çehoviç O.D. Zadaçi sredneaziatskoy diplomatiki // Narodı Azii i Afriki. 1969. №6. 80s.

⁴ Semyonov A.A. Oçerk ustroystva Sentralnogo administrativnogo upravleniya Buharskogo hanstva pozdneyşego vremeni. Stalinabad. 1954. 25.-26.-30ss.

⁵ Kazakov B.A. Dokumentalniye pamyatniki Sredney Azii. Taşkent: Uzbekistan, 1987. 17s.

⁶ Troitskaya A.L. Katalog arhiva Kokandskih hanov XIX veka. Moskva: Nauka. 1978. 7s.

⁷ ÖzCMerDA. İ -1043.fon, 1.kayıt, 561, 605, 635, 644-646, 1344, 1116 derleme ciltler.

⁸ Abdurasulov U. Sentralizovannoe pravosudie i obşestvennoe posredniçestvo v Harezme: analiz dokumentov kanselyarii yasavulbaşı // History of Central Asia in Modern Medieval Studies. In Memoriam of Professor Rozia Mukminova. Tashkent, 2013. 227.s.

alışveriş sistemi ile ilgili resmi bir belge desek, daha da doğru olur. Mübareknamede Emir'in istekleri kaydedilmişse de bu evrak İslam diplomasisine ait yarlık, ferman, nişan gibi diğer mevzuat raporları da bulunan güce sahip değildi. Söz konusu belge, devlet adamları ve ahalinin farklı konularda hükümdara yazdığı arzlardan dolayı ortaya çıkmıştır. Mübareknamede genelde devlet adamının belirli bir mesele üzerinde nasıl durması gerektiği doğrultusunda talimat verilmiştir. Yetkili de talimatı yerine getirdiğine dair bilgi göndermiştir. Karşılıklı yazışma da üzerinde durulan mesele hallolana dek sürmüştür.

Merkezi Asya'da hükmeden sülaleler saray divanında hükümdar ve yetkililer arasında karşılıklı yazışmaların bulunduğu ve bunun için mahsus belge çeşidinden yararlandıklarına dair bir kuşku olamaz. Fakat bu belgenin mübarekname olduğuna, devlet adamları ve ahalinin arzlarına yanıt olarak gönderilmiş olan belgenin ne zamandan itibaren yürürlüğe geçtiğine dair net bir kayıt bulunmamaktadır. O.D.Çehoviç, Semerkant müzesinde saklanmakta olan 17.yüzyıla ait belgelerle ilişkin bilimsel habernamesinde sözkonusu dönem hükümdar sarayından çıkan dört evrak - hüküname, yarlık, inayetname ve mübareknameyi saymıştır. Fakat işaret edilen 17.yüzyıla ait mübarekname üzerine net bir örnek vermemiştir⁹. Aştarhanlılar dönemi evraklar koleksiyonu arasında bulunan kimi belgelerin yapısı ve terimlerinin kullanımında mübareknameyi andıran noktalara da rast ediyoruz. Fakat bu döneme ait mübareknamelerin asıl nüshalarına daha raslamadık. Elimizde bulunan materyallerin tahlilinde yola çıkarak söylersek ilk Mangıt hükümdarları Muhammed Rahim Bey (1747-1759), Daniyal Bey (1759-1785) ve Şahmurat Bey (1785-1800) dönemine ait mübareknameler bilinmemektedir. Ama M.Abduraimov "Mektubatı Emir Haydar" külliyesinde yer alan mektupların arasında mübareknamelerin de bulunduğunu kaydetmiştir¹⁰. Fakat Emir Haydar (1800-1825) ve hatta Emir Nasrullah (1826-1860) dönemi mübareknameleri de çok sayılmaz. Bizim yukarıda açıkladığımız özelliklere sahip mübareknamelerin yaygınlaşması da Emir Muzaffer (1860-1885) hükümdarlığı yıllarına denk gelir.

Emirliğin diğer evrakları gibi Farsça yazılan mübareknameler, ölçü bakımından divandaki en küçük belgelerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Orta biçimli mübareknameler genellikle 10x10 sm'den 15x10 sm'e, 5-6 satırdan 10 satıra kadar ulaşırdı. Mübareknameler, belgelerin arka tarafında sağ alt kısmına emir'in küçük ölçülü mührünün basılmasıyla onaylanırdı. Yapımındaki benzerlikten dolayı emir ve devletin yüksek rütbeli adamları arasında kullanılan mektup ve mübarekname aynı evrak değil mi sorusu ortaya çıkabilir. Fakat bu iki belgenin ortaya çıkış nedeni ve fonksiyonunda farklar bulunmaktadır.

⁹ Çehoviç O.D. O neskolkıh aktah XVII v. iz koleksii Samarkandkogo muzeya v svyazi s zadaçami sredneaziatskoy diplomatii // Byulleten Akademii Nauk UzSSR. Taşkent, 1945. №11-12. 34.s.

¹⁰ Abduraimov M.A. Voprosı feodalnogo zemlevladieniya i feodalnoy rentı v pismah emira Haydara. Taşkent, 1961. 7.s.

Mübarekname ilkönce ahalinin (bazen de devlet adamının) çeşitli konudaki dilekçelerine yanıt olarak yazılmıştır. O belli bir devlet adamına, eğer söz konusu meseleye ilişkin ise birkaç devlet adamına gönderilmiştir. Mübareknameler konusu ve işlevi açısından iki gruba ayrılır. Birincisi başvurulmuş olan arzın kısaca özeti ile başlayarak, emirin ne yapması gerektiği hakkındaki talimat ile bitmiştir. Mübareknamelerde halledilmesi kastedilen meseleler aşağıdaki alanları içermiştir:

Sosyal meseleler (cami ve türbeler, medreseler, köprüler, yollar, su inşaatlarını onarmak, yenileri inşa etmek);

Eğitim alanındaki meseleler (medreseler faaliyetini başlatmak, ihtiyacı olan öğrencilere konut ve kitaplar vermek);

Yer ve mülk alanındaki meseleler (yer ve mülk işlerinde ortaya sorunları halletmek);

Hukuk alanındaki meseleler (cinayet ve idari suçlara karşı önlem almak, suçluları cezalamak);

Ailevi meseleler (ailede ortaya çıkan kavgaları halletmek).

Mübareknamenin ikinci çeşidi ise devlet adamının yaptığı işi desteklemek veya ek olarak talimat vermek, ödüllendirmek üzere yazılmıştır. Bu tipteki mübareknameler yapısı açısından kısa ve net olmuştur.

III. Mübareknamelerin koleksiyonları.

Mübareknameler Buhara Emirliği divanına ait belgeler arşivinde en çok bulunan evrak çeşididir. Bundan dolayı aşağıda mübareknamelerin Özbekistan'daki bazı büyük koleksiyonları üzerinde durmayı uygun bulduk.

Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi fonu (ÖzCMerDA).

Mübareknamelerin en büyük koleksiyonu ÖzC Merkezi Devlet Arşivi'nde, Buhara Emiri Kuşbeyi arşivi fonunda yer almaktadır¹¹. Onların en büyüğü 107 derleme ciltten oluşmuş ve bunda Emir Abdülahad (1885-1910) adına çıkartılmış 733 mübarekname derlenmiştir. Söz konusu mübareknameler dönem açısından adı geçen emirin bütün hükümlerlik yıllarını yani 1301/1885-86–1329/1909-10 yılları kapsamaktadır¹².

126.fonun kayıt defterlerini incelediğimiz zaman buradaki mübareknamelerin sayısı aşağıdaki gibi olduğunu öğrendik: 107.derleme cilt (733), 1878 (496), 108 (401), 1566 (249), 859 (200), 858 (199), 1136 (124), 1642 (110), 1973 (91), 948 (66), 794 (58), 813 (40), 78 (39), 1972 (25), 567 (21), 1790 (19), 940 (18), 1689 (15), 803 (13), 1798 (13), 1719 (12), 959 (8), 1015 (8), 1014 (7), 978 (6), 189 (5), 945 (5), 1976 (5), 1779 (5), 819 (4). Ayrıca, 1438 ve 1752.derleme ciltlerinde ikişerden, 194, 567, 579, 752, 768, 820, 1747 ve 1835.derleme ciltlerinde de birer taneden mübarekname bulunmaktadır. Bizim

¹¹ Fon hakkında bakın: Upravleniye Kuş-begi Emira Buharskogo // Putevoditel. ÖzSSC Merkezi Devlet tarihi arşivi. Düzenleyenler: Agafonova Z.İ., Halfin N.A. Taşkent, 1948. 30.-32.ss.

¹² ÖzCMerDA. 1-126.fon, 1.kayıt, 107.derleme cilt.

hesaplarımıza göre, burada 40 derleme ciltte 3000'den fazla mübarekname var. Fakat bahse konu derleme ciltler teker teker incelenirse mübareknameyle ilişkisi olmayan başka belgeler de ortaya çıkabilir. Ayrıca Merkezi Devlet Arşivi'nin eski kayıt defterinde bazı teknik hatalar bulunmaktadır. Örneğin, 108.derleme ciltte Emir Muzaffer, Emir Abdülahad ve Emir Alimhan (1910-1920) divanından çıkartılan mübareknameleri dönem açısından 1855-1920 yılları arasına ait olduğu yazılmaktadır. Ama Emir Muzaffer'in 1860'ta tahta çıktığından yola çıkarsak, Arşiv fonlarındaki mübareknamelerin dönem bakımından aitlik meselesini ciddi araştırmayı talep eder. Ayrıca derleme ciltlerde mübarekname olarak gösterilen evrakların tamamı da mübarekname olduğu kesin değil. Dolayısıyla adı geçen fonlar (özellikle 126 ve 18.fonlar) incelendikten sonra arşivdeki mübareknamelerin dönemi ve sayısına ilişkin bilgiler değişebilir.

Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Biruni adındaki Şarkşınaslık Enstitüsü fonu (ÖzCBAŞE).

O.D.Çehoviç'in 1948'de yayınladığı makalesinde Şarkşınaslık Enstitüsü genel fonunda 16.-20.yüzyıllara ait 2338 tarihi belgenin 104'ü mübarekname oluşturduğunu kaydediyor¹³. Tabii ki sonraki yıllarda Enstitü arşivine kabul edilen evraklardan dolayı bu sayı daha da artmıştır. Ayrıca, O.D.Çehoviç belgeler derken derlenmiş olan ciltlerdeki evrakları kastediyor. Meğer Enstitü arşivinde belgelerin el yazmalarına yapıştırılmış haldeki asıl nüshaları da çok sayıda bulunmaktadır. Derlenmiş ciltlerdeki mübareknamelere gelince onların büyük bir kısmı 50/2.derleme ciltte¹⁴ yer almaktadır. Be derleme cilt 7 büyük bölümden oluşmakta ve 44.-47.sayılı küçük bölümlerde 1299/1881-1338/1920 yıllarına ait birkaç devlet adamlarına gönderilen 92 mübarekname yer almaktadır¹⁵. Onların arasında Molla Mir Bedreddin kadı kelan (sedir, kadı ve kadı kelanlık dönemi), Astankul Biy (pervaneçi ve divanbeyi dönemi), Osmanbek Biy külli kuşbeyine gönderilmiş olanları da bulunmaktadır. Fakat mübareknamelerin ekseriyeti Molla Halmurat Orak kadı ve Molla Abdül'naimhoca Reis'e gönderilmiştir. Sözelimi 47.küçük bölümdeki mübareknamelerin tamamı Molla Abdül'naimhoca Reis'e gönderilmiştir. Ayrıca 65.derleme ciltte 1252/1836-37-1338/1919-20 yıllarına ait 19 mübarekname yer almaktadır¹⁶.

El yazma kitaplarında toplanan aynı türe ait külliyat arasında Emir Muzaffer divanından çıkan 315 mübareknameden oluşan "Mübareknamecatı Emir Muzaffer" adlı el yazması ayrıcalık taşımaktadır¹⁷. Adı geçen mecmua bizim tarafımızdan araştırılarak mübareknamenin diplomatik ve paleografik özelliklerini ve çalışma düzeneği konusundaki düşüncelerimiz onun metni ile birlikte yayıma hazırlandı. Sözkonusu araştırma işi tek bir kitap halinde

¹³ Çehoviç O.D. Sobraniye vostoçnıh aktov Akademii Nauk Uzbekistana // İstoriçeskiye zapiski. 1948. №26. 306.s

¹⁴ Fonda 50 numaralı derleme cilt 2 adet bulunduğu için onlar 50/1 ve 50/2 olarak ayrılmıştır.

¹⁵ ÖzCBAŞE fonu. 50/2.derleme cilt, 44/1-44/15; 45/1-45/16, 45/19; 46/1-46/32, 47/1-47-20.belgeler.

¹⁶ ÖzCBAŞE fonu. 65.derleme cilt, 270-274, 276-279, 281-284, 287-289, 291.belgeler.

¹⁷ ÖzCBAŞE fonu. El yazması №407.

Mübareknameleri içeren diğ er el yazması da “Mektubatı Emir Muzaffer ba Seyit Mirak yesevul ülema” adını taşımaktadır. Onun büyük boyutlu (33x53 sm) 205 yaprağına toplam 2026 çeşitli konulardaki belgelerin asıl ve birkaç taslağı yapıştırılmıştır¹⁸. Söz konusu el yazmasında yer alan mübareknamelerin 212 tanesi Seyit Mirak’a gönderilmiş olup, bunlar dönem bakımından 1278/1861-67–1284/1867-68 yıllarına aittir¹⁹. El yazmada diğ er devlet adamları adına yazılan mübareknameler de yer almaktadır (örneğin, Molla Mir Bahreddin kadı kelan, Molla Süfihoca kadıkelan, Molla Sultanhoca kadı, Kadıhoca kadı ve Mirza Alaeddin müşrif)²⁰. Emir Nesrullah, Emir Muzaffer ve Emir Abdülahad divanına ait bazı mübareknameler Buhara kadılarında Molla Mir Seyit Kamar bin Molla Mir Seyit faaliyeti boyunca düzenlediğı cünk mecmuasından yer almaktadır. El yazma sayfalarına yapıştırılmış belgelerin asıl nüshaları arasında yazarın kendisine, babasına ve diğ er kişilere gönderilen yaklaşık 40 mübarekname bulunmaktadır²¹.

Semerkant Devlet birleşik tarihi-mimari ve edebi müze rezervi fonu.

Günümüze kadar müzede tespit edilen 28 mübarekname dönem bakımından 1272/1855-56–1311/1893-94 yıllarını kapsamaktadır²². En çok mübarekname (8 adet) Molla Mir Sedrettin kadı kelana yazılmıştır. (dok. №№391-398). Diğ erleri de kadı, koruma beğı, topçubaşı ve toksaba makamındaki kişilere gönderilmiştir.

Bununla birlikte, Emir Muzaffer ve Emir Abdülahad dönemine ait yaklaşık on mübarekname Özbekistan Milli Üniversitesi nezdindeki nadir eserler müzesi arşivinde de yer almaktadır²³.

IV. Sonuç.

Sonuç olarak ilk hesaplarımıza göre adı geçen dört koleksiyonda yaklaşık dört bin mübarekname saklanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Tabi de bu hesaplar son hesap değildir ve bahse konu fonlarda yapılacak komle inceleme-araştırma sonucunda mübareknamelerin sayısına dair bilgiler değışebilir. Ayrıca Buhara, Karşı, Semerkant’ta bulunan ülkeşinaslık müzelerinde de yüzlerce mübareknamelerin yer aldığına şüphe yoktur.

¹⁸ Mektubatı Emir Muzaffer ba Seyit Mirak yasevul ülema. ÖzCBAŞE fonu el yazması №1740. 205 yaprak.

¹⁹ Mektubatı Emir Muzaffer ba Seyit Mirak yesevul ülema. 1, 21, 22, 31, 33-35, 42, 49, 52, 55, 59, 61, 63, 67, 94-95, 113, 117, 161, 166-167, 173-175, 177-178, 194, 218, 232, 242, 256, 264, 274, 289, 313, 328, 335, 337, 343, 350, 363, 387, 409-410, 413-414, 416-417, 432, 454, 461, 467, 469, 471, 476-523, 524-535, 536-615, 619, 623, 625-639, 641.belgeler.

²⁰ Mektubatı Emir Muzaffer ba Seyit Mirak yesevul ülema. 431, 450, 462, 643, 747.belgeler.

²¹ El yazması 2588. 204b-212b, 220b-227b, 229b, 313b, 410b, 424b, 519b.yapraklar.

²² Semerkant Devlet birleşik tarihi-mimari ve edebi müze rezervi vakfı. 54, 56-60, 64-70, 266-267, 307, 326, 391-398, 408, 418, 620.belgeler. Belgelerin tanımı için bakın: Welsford T., Tashev N. A Catalogue of Arabic-Script Documents from the Samarqand Museum. With the assistance of M.Ismoilov and H.Aminov. Samarqand, 2012. №№113, 136, 119, 94, 70, 137, 95, 20, 202, 124, 214, 191-197, 301, 125, 114.

²³ Özbekistan Milli Üniversitesi nezdindeki nadir eserler müzesi fonu. El yazması. №B09/315. 11-12, 14, 19, 21.yapraklar.

Dolayısıyla mübarekname Buhara Emirliği resmi yazı işlemleri sisteminde en çok rastlanan tarihi bir belge çeşidi diyebiliriz. Ayrıca mübareknamelerin bilimsel önemi sadece onun sayısına bağlı değil. Mübarekname hükümdarın ulemalar (kadikelan, kadı, sedir, reis, orak, müftü, yasavul ulema) ve idari yönetim sistemi yetkilileri (küllî kuşbeyi, divanbeyi, pervaneçi, korumabeyi, tokseba, topçubaşı, mirahur, dadhah, kuşbeyi vb.) ile gerçekleşen resmi yazışmalar olarak dikkate değer. Söz konusu yazışmalar Emirliğin sosyal ve ekonomik, siyasi, askeri, idari, dini ve kültürel yaşam alanlarını kapsamıştır. İleride mübareknamelerin geniş çaplı araştırması da Buhara Emirliği divanında iç yazışmalar ve ülkenin sosyal ve ekonomik yaşamını resmi evraklar yardımıyla gün ışına çıkarma olanaklarını sağlayacaktır.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Problems of Kirghiz Students in Turkey

Umarov Abduvahab, Karimov Akram Abbasoviç, Azadbek Karamatov

Associate Prof.Dr., Uzbekistan National University, Dean, Nuuz_pfoQmail.ru

Prof.Dr. Taşkent Institute of Finance, Chief of Accounting
department, karimovaa@tfi.uz

Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative Sciences
Faculty, Economics, akaramatov@kastamonu.edu.tr

Abstract:

Kirghız students are generally increasingly preferred Turkish universities. Though Kirghizistan and Turkey have similar cultures and kinship, living and educating in different country have created many problems for students. The aim of this research is to reveal problems of Kirghiz students who are educating in Turkish Universities and propose solutions for these problems. To this aim we conducted a survey on Kirghiz Students in Kastamonu University and share results of this research. It is revealed that economic conditions are an important problem for Kirghiz students educating in Turkish universities. Prices produce difficulties for Kirghiz students who have limited income opportunities. They are consuming less, using cheaper substitute brands because of lower income opportunities. Some of them are working though they earn lower wages. Addition to this, we obtained that air conditions, differences in culture and housing are not an important problem for Kirghız students. Communication problems are in moderate level.

Keywords: Kirghiz Students, Turkish Universities, Education

Introduction

It is seen that Kirghiz students began to prefer educating in Turkish universities. As a result of this, Turkish and Kirghiz society which are also have kinship, have come closer. Also Turkish economy gain benefit from Kirghiz students. Turkish and Kirghiz universities are making agreements including student transfer. Of course, satisfaction of Kirghiz students in Turkish universities has great importance to increase of Kirghiz students' interest.

The aim of this research is to reveal problems of Kirghiz students who are educating in Turkish universities. To do this, we conducted survey on Kirghiz students in Kastamonu University. By this way we can have opinion to increase interest of Kirghiz students to Turkish universities.

2. Findings

Kastamonu University, which was set up in 2006, hosts many students coming from other universities. Kirghız students are one of them. We conducted survey to 50 Kirghız students in Kastamonu University. First part of survey is about demographic information. Demographic results about Kirghız participants are shared in Table 1.

Table 1. Demographic Results

Age	F	%	Gender	F	%
18 or smaller than 18	5	10	Male	30	60
19-20	9	18	Female	20	40
21-22	18	36	Total	50	100
23-24	11	22	Faculty	F	%
25 or older than 25	7	14	Economics and Administrative Sciences	13	26
Total	50	100	Engineering	10	20
Places they lived in	F	%	Communication	5	10
Dormitory	32	64	Tourism	6	12
House	18	36	Education	5	10
Total	50	100	Theology	9	18
Income in Month	F	%	Arts and Sciences	2	4
2000 TL or Less	36	72	Total	50	100
2001-2500 TL	10	20			
2501 + TL	4	8			
Total	50	100			

As it can be seen in Table 1 most of participants are in 21-22 age groups. However, frequency of 23-24 age groups is closer to 21-22 age groups. Frequency of male and female participants is closer. %60 of participants is male. %26 of participants prefers Economics and Administrative Sciences faculty, %20 of them prefer Engineering and %18 of them prefer Theology Faculty. Most of participants live in dormitories in Kastamonu. It is important to see that Kirghız students live with 2000 TL or less income in month. Similar researches reveal that Kirghız students generally have lower income (Dilek et.al. 2015).

In Second part of our research The most important problem of Kirghız Students are asked. Five Likert Scale is used in these questions (1:I strictly disagree, 2:I disagree, 3: I neither disagree nor agree, 4:I agree, 5: I strictly agree). The results are shared in Table 2.

Table 2. Problems of Kirghız students

	Ave.	Skewness	Kurtosis
Expensive Life Conditions	4,01	0,407	-0,956
Housing	2,16	0,888	-0,106
Air Conditions	1,99	0,322	-1,183
Communication Problems	2,72	0,568	0,756
Difference in Culture	2,29	0,661	-0,407

Averages are about Expensive life conditions are above 3,66. This means that Kirghiz students generally complain about economic conditions. Second higher score is due to communication problems. However average of this item is above 2,33 and below 3,66. This shows that communication problems are in moderate level. It is absolutely known that the languages of two communities are very close. So, moderate level communication problem are about other sources. Other items (Housing, Air conditions, Difference in Culture) have score lower than 2,33 so they are weak factors affecting Kirghiz Students. In Table 2 also we see Skewness and Kurtosis values which are between -1,5 and +1,5. So it is convenient to use parametric tests.

We also test some hypotheses by using parametric tests (Independent Sample T test and One Way Anova tests). The results are shared in Table 3.

Table 3. Hypotheses

H1: Expensive Life conditions differ according to age. Rejected. 18 or smaller:4,05- 19-20:3,98- 21-22:4,10- 23-24:3,95- 25 or older than 25:3,91
H2: Housing differs according to age. Rejected 18 or smaller:2,09- 19-20:2,18- 21-22:2,22- 23-24:2,11- 25 or older than 25:2,12
H3: Air conditions differ according to age. Rejected 18 or smaller:2,06- 19-20:1,90- 21-22:1,97- 23-24:2,11- 25 or older than 25:2,09
H4: Communication Problems differ according to age. Rejected 18 or smaller:2,76- 19-20:2,69- 21-22:2,66- 23-24:2,74- 25 or older than 25:2,85
H5: Difference in Culture differs according to age. Rejected. 18 or smaller:2,19- 19-20:2,42- 21-22:2,25- 23-24:2,28- 25 or older than 25:2,32
H6: Expensive Life Conditions differ according to gender. Accepted. Male:4,19 Female:3,74
H7: Housing differs according to gender. Rejected. Male:2,14- Female:2,19
H8: Air conditions differ according to gender. Rejected Male: 2,01- Femal:1,96

H9: Communication Problems differ according to gender. Rejected. Male: 2,74- Female:2,69
H10: Difference in Culture differs according to gender. Rejected Male: 2,32- Female: 2,24
H11: Expensive Life Conditions differ according to places they lived in. Rejected Dormitory:2,19 House:2,11
H12: Housing differs according to places they lived in. Rejected. Dormitory:2,14- House:2,19
H13: Air conditions differ according to places they lived in. Rejected Dormitory: 1,99- House:1,98
H14: Communication Problems differ according to places they lived in. Rejected. Dormitory: 2,75- House:2,66
H15: Difference in Culture differs according to places they lived in. Rejected Dormitory: 2,32- House: 2,24
H16: Expensive Life Conditions differ according to income. Rejected 2000 or less:4,05 - 2001-2500 TL:3,96 - 2501+: 3,80
H17: Housing differs according to income. Rejected. 2000 or less:2,19 - 2001-2500 TL:2,10 - 2501+:2,03
H18: Air conditions differ according to income. Rejected 2000 or less:2,01 - 2001-2500 TL:1,93 - 2501+:1,96
H19: Communication Problems differ according to income. Rejected. 2000 or less:2,71 - 2001-2500 TL:2,76 - 2501+:2,75
H20: Difference in Culture differs according to income. Rejected. 2000 or less:2,31 - 2001-2500 TL:2,26 - 2501+:2,22

Conclusion

As number of Kirghız students in Turkey increase, the interest on their problems increases, too. To reveal their problems we conducted a survey on Kirghız students in Kastamonu university. It is revealed that the most important problem of Kirghız students is about economic. Most of their budget is below official minimum wage of Turkey (2000 TL). Also it is seen that complain of males about economic conditions is higher than females.

References

ALYILMAZ, S., Biçer, N., & Çoban, İ. (2015). ATATÜRK ÜNİVERSİTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN KIRGIZ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE)*

Dilek, S.; Avcı, M. and Koçođlu, C. (2015). Talebin Gelir Esnekliđi: Kastamonu Üniversitesi'nde Kırgız Öğrenciler Üzerinde Bir Uygulama. **Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi**. 8(2). 7-15.

Dilek, S. (2017). **Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi**. Seçkin Yayınları.

Küçük, O. (2016). Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınları

Özbek, M. F. (2010). Yatay ve dikey bireycilik & kolektivizm ile para etiği ilişkisi: Türk ve Kırgız üniversite öğrencileri üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma.

Özden, K., Temurlenk, M. S., & Başar, S. (2008). Girişimcilik Eğilimi: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 11(12), 1-20.

Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., & Savaşan, F. (2017). Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (Sakarya Üniversitesi örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)*, 12(1), 203-254.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

“Dergipark” Kapsamındaki Akademik Dergilerde “Göç ve Uyum” Başlıklı Makalelerin İncelenmesi

Verda CANBEY-ÖZGÜLER

Prof. Dr. – Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü / Prof. Dr. Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations

Öz

Birey ya da grupların yerleşmek amacıyla buldukları yerden bir başka yere hareketi olarak tanımlanan göç; ekonomik, sosyal, siyasi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Genel olarak göç “uzaklık”, “zaman” ve “kalıcılık” gibi üç ölçütte tanımlanmaktadır. Son yarım yüzyılda, dünyada ve özellikle Türkiye’de en önemli konulardan birisi göç olgusudur. Toplumların hayatını her dönemde etkilemiştir ve etkisini hissettirmeye de devam etmektedir. Göç sadece bir yer değiştirme hareketi değildir. Aynı zamanda bir sosyal değişim sürecidir. Göç sosyolojik, psikolojik, siyasal ve iktisadi disiplinler tarafından şekillenmektedir. Bu nedenledir ki ülkemiz için uyum sürecinin sosyal bütünleşme ve sosyal yapıya etkisi son derece önemlidir.

Uyum, mültecilerin kendi kültürel kimliğinden vazgeçmeden ev sahibi topluluğa uyumunu ve ev sahibi toplumun da kurumları ile birlikte mültecileri kabul ederek ihtiyaçlarını karşılaması biçiminde iki taraflı bir durumdur. Uyumun eğitim, sağlık, emek piyasalarında yer alma gibi çeşitli boyutları bulunmaktadır. Türü ne olursa olsun, tüm göçlerin olumlu ve olumsuz sonuçları olmaktadır. Karşılıklı taraflar “uyum” ve “hoş karşılama” yaklaşımı içinde bulduklarında olumlu bir durum ortaya çıkmaktadır. Zorlayıcı faktörlerin etkisiyle hayatta kalabilmek için başka ülkelere göç etmek zorunda kalanlar, kendilerini diğer ülkelerde ve tanınmayan bölgelerdeki farklı bir hayatta kalma mücadelesinde farklı zorluklar yaşamaktadır. Bu bağlamda uyum önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, “Göç ve Uyum” ile ilgili mevcut Türkçe literatüre ilişkin Dergipark kapsamındaki dergilerdeki akademik makaleler üzerinden bir değerlendirme yapmaktır.

Bu bağlamda göç ve uyum konusunda yazılan ve Dergipark web sitesinden elde edilen makaleler doküman incelemesi tekniğiyle incelemiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular, yüzde ve frekans tablolarıyla gösterilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre yapılan çalışmalarda “Göç ve Uyum” konusunun farklı boyutlarda ele alındığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Uyum, Göç ve Uyum Politikaları, Bilimsel Makaleler, Doküman İncelemesi

The Review of Articles With “Migration and Integration” Academic Journals in “DergiPark”

Abstract

Migration, defined as the movement of individuals or groups from place to place in order to settle; economic, social, political reasons. In general, migration is defined by

three criteria such as “distance”, “time” and “permanence”. In the last half century, phenomenon of migration is one of the most important issue in the world and especially in Turkey. Migration is not just a movement of displacement. It is also a process of social change. Migration is shaped by sociological, psychological, political and economic disciplines. For this reason, the effect of the adaptation process on social integration and social structure is very important for our country.

Integration is a two-sided phenomenon in which refugees adapt to their host community without surrendering their cultural identity, and the host community, together with its institutions, accepts refugees and meets their needs. Harmony is established through various dimensions, such as education, health and participation in labour markets. It is both possible and vital to reveal the problems of the exclusion of others via these dimensions. Therefore, mutual parties are integrating into harmony with a welcoming approach. Those who have to migrate to other countries in order to be able to survive under the influence of compulsive factors find themselves in a different struggle for survival in other countries and unfamiliar regions. In this context, integration is an important concept.

This study aims to evaluate the academic articles in the journals within the scope of Dergipark regarding the current Turkish literature on “Migration and Integration”.

In this context, scientific articles in the field of “migration and integration” from the JournalPark web address were studied by document examination. Findings obtained as a result of the examination were interpreted by showing percentage and frequency tables. According to the results of the research, found out that the “migration and integration” concept was addressed in scientific articles in different aspects.

Keywords: Migration, Integration, Migration and Integration Policies, Scientific Articles, Document Review

Giriş

Son yarım yüzyılda, dünyada ve özellikle Türkiye’de en önemli konulardan birisi göç olmuştur. Göç, toplumların hayatını her dönemde etkilemiştir ve etkisini hissettirmeye de devam etmektedir (Akıncı; Nergiz ve Gedik, 2015: 59). Özellikle Suriye’ye sınırı bulunan ülkeler ve Türkiye son yıllarda görülmemiş bir mülteci akını ile karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye, uyguladığı “açık kapı” politikasıyla birlikte, ülkeye sığınmak isteyen tüm Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına izin vermiş ve yardım eli uzatmıştır. Önce can güvenliği sağlanan bu insanlara sonrasında ihtiyaç duydukları her tür yardım için seferber olunmuştur. Bu süreçte Türkiye’de “geçici koruma statüsü” kapsamına alınan Suriyeli mülteciler, öncelikle sınıra yakın şehirlerimizde kurulan barınma merkezlerine yerleştirilmişlerdir (Ağcadağ Çelik ve Vural, 2018: 343). Yakın zamanda Türkiye’ye gelen Suriyelilerin ülkemizde ne gibi etkilerinin olduğu ve hatta özellikle çocukların durumu irdelenmesi gereken bir sorundur (Akça Sümengen, Haylı ve Ocakçı, 2019: 21).

Coğrafi mobilite olarak tanımlanan göçlerde, göç eden kişiler yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, inançlarını ve hatta sorunlarını da gittikleri ülkeye taşımaktadırlar (Ağcadağ-Çelik ve Vural, 2018: 349). Bundan dolayı göçler, hem göçmenlerin hem de göç edilen toplumların yaşamlarında zenginliklere neden olabildiği gibi çeşitli sorunlar da ortaya çıkarmaktadır.

Göçler sonucu yaşadıkları coğrafyayı değiştiren kişiler; yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, inançlarını ve sorunlarını da gittikleri ülkeye taşımaktadırlar. Bu yönüyle göçler göç edilen ülke ve göçmenler bakımından çeşitlilik yarattığı gibi sorunları da arttırabilmektedir. En genel anlatımı ile göçmenlerin geldikleri yeni topluma alışma, uyum gösterme, ayrımcılık yaşamaması olan “uyum”, “en az yerleşikler kadar o toplum üyesi olma” sürecidir. Göç nedenleri ile doğrudan bağlantılı olan uyum süreci ülkedeki emek gücü açığını kapatması için davet edilen göçmenlerle, hayatta kalabilmek için başka bir ülkeye sığınan göçmenlerin uyumu aynı veriler/kavramlar üzerinden analiz edilememekte, diğer bir ifadeyle uyum süreçleri aynı araçlarla yönetilememektedir.

Devletler çeşitli nedenlerle göçmen kabul etmekte ve farklı uyum/entegrasyon politikaları uygulamaktadırlar. Tarihin her döneminde kimi zaman kendi ekonomilerini güçlendirmek, kimi zaman da tarihî bağlar nedeniyle göçmenlere kapılar açılmaktadır. Kimi durumlarda ise zorunlu nedenlerle göç eden kişilere insani gerekçelerle yardım edebilmek amacıyla “göçmen/mülteci/sığınmacılar”¹ kabul edilmektedir. Göçmenleri/mültecileri kabul etme nedenleri uyum/entegrasyon politikalarının oluşturulması ve yürütülmesi aşamasında belirleyici olmaktadır. “Yurttaş” ve “yabancı” kimlikleri ile kayıt içine alınma süreci ve sınırların belirlenmesi yabancıları içeren “öteki” kategorisinin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Bu anlamda “ötekiler” olarak mülteciler ve mültecilik olgusu sadece ülkesini terk eden kişiyi değil aynı zamanda hedef ülkeyi ve vatandaşlarını da etkilemektedir. Mültecilik sorunu uluslararası alanda barışı, istikrarı ve güvenliği etkilemektedir. Dolayısıyla sorunun çözümü için politikalar geliştirilmelidir. Bu politikaları geliştirmek ülkenin göçmenlere bakışı ile yakından ilgidir. Örneğin Türkiye’den göçmen işçi talep eden Almanya’nın başlangıçta göçmen işçilere geçici olarak baktığı ve bu nedenle de göçün başlangıcında bir yabancılar politikası olmadığından gelen göçmen işçiler eğitim ve konut başta olmak üzere çeşitli uyum sorunları yaşamış oldukları bilinmektedir (Akçaylı, 1982: 523).

1. Göç ve Uyum Konusunun Dergipark Kapsamındaki Makaleler Çerçevesindeki Makalelerde Ele Alınışı

TÜBİTAK ULAKBİM bünyesinde Türkiye’de yayınlanan akademik dergiler

¹ Göçmen, mülteci, sığınmacı gibi farklı hukuki statüler ve bu statülerin “yabancılara” sağladığı farklı hak ve imkânlar bulunmaktadır. Bu kavramlar temelde ülke sınırları içinde yaşayana vatandaşlar ile dışarıdan gelen “yabancılar” ayrımı içinde geliştirilmiş ve uluslararası kabul gören tanımlara dayanmaktadır. Bu çalışma kapsamında “yabancı” çerçeve tanımı esas alınarak diğer kavramlar -aralarındaki farklılıklar bilinmekle birlikte - aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de en güncel göçmen tartışmalarının odak noktasını Suriyeliler oluşturmaktadır. Türkiye’deki Suriyeliler “Geçici Koruma Statüsü” altında bulunmaktadır. Literatür incelendiğinde Suriyeli mülteci, Suriyeli sığınmacı, misafir, göçmen gibi farklı kavramlar kullanıldığı görülmektedir (TBMM, 2018). https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf (08.10.2019).

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches için elektronik barındırma ve editoryal süreç hizmeti sunan DergiPark aynı zamanda 2019 yılı itibarıyla akademik bilgi erişiminde en çok kullanılan araştırma alanıdır.²

“DergiPark” kapsamındaki akademik dergilerde “Göç ve Uyum” başlıklı makalelerin nitel analiz yöntemleriyle incelenmesine dayalı olan bu çalışmada 2019 yılı itibarıyla Türkiye’de göç ve uyum konusunun akademik çalışmaların makalelere yansıyan boyutlarıyla nasıl ve hangi ana başlıklar etrafında tartışıldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İçerik analizi ile yazılı dokümanların incelenmesi ile ilgili çalışmalar son yıllarda artış göstermeye başlamıştır. “Google Akademik” arama motorunda içerik analizi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar “içerik analizi” biçiminde sınırlanmış anahtar kelime aramasıyla incelendiğinde 48 800 kayıt olduğu görülmektedir. 09.10.2019 tarihli aramada bulunan bu 48 800 kayıt incelendiğinde konu ile ilgili ilk Türkçe çalışmaların 2000 yılında başladığı görülmektedir. İçerik analizi ile yapılmış çalışmaların son yıllarda arttığı da bu arama sonuçlarına yansımaktadır³

Bu çalışmada DergiPark bünyesinde bulunan akademik dergilerde göç ve uyum konusunun nasıl ele alındığı, hangi yıllarda ve hangi temalar etrafında dağıldığı nitel araştırma yöntemleri ile ele alınmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu başlık kapsamında araştırmanın araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama süreci, verilerin analizi ile ilgili açıklamalara yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma verileri belirli zaman dilimi içerisinde üretilen ya da ilgili konularda birden fazla kaynak tarafından değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini mümkün kılan, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine analiz olarak ifade edilebilecek doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Karadağ, 2014). Bu çalışmada DergiPark web sitesinde yer alan “göç ve uyum” konusunda yazılan makaleler doküman incelemesi tekniğiyle elde edilmiş ve içerik analizi yardımıyla incelenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma 2019 yılı itibarıyla DergiPark sisteminde bulunan makaleler arasında “göç ve uyum” konusu ile ilgili olan makaleleri kapsamaktadır. 22.05.2019 tarihinde “göç ve uyum” anahtar kelimesi kullanılarak yapılan aramada 1309 makaleye ulaşılmıştır. Bu makaleler yazar adı/soyadı, başlığı, dergi künyesi ile excel tablosuna aktarılmıştır. 1309 makaleyi içeren dosya alanda çalışan iki akademisyen ile paylaşılmış, makalelerin başlık ve özet

² <https://dergipark.org.tr/tr/pub/page/about>, (08.10.2019).

³ <https://scholar.google.com/scholar?start>, (09.10.2019).

bilgileri ile doğrudan göç ve uyum konusuna odaklananların kalacağı yeni liste oluşturmaları istenmiştir. Bu aşamada birinci araştırmacıdan (A1) 213 ve ikinci araştırmacıdan (A2) ise 149 makale kaydının olduğu excel dosyası gelmiştir. A1, A2 ve çalışmanın yazarı excel dosyalarına (veri tabanı) birlikte çalışarak veri tabanına son şeklini vermişlerdir. 150 makaleyi içeren veri tabanı üzerinde uzlaşmıştır. 150 makale içinden 8 tanesine tam metin erişim sağlamamıştır. Ayrıca İngilizce olan bir makale de inceleme dışı bırakılmış, sonuç olarak 147 makale çalışma kapsamına alınmıştır.

Son hali verilen veri tabanı kapsamındaki makaleler bilgisayara indirilmiştir. Bu süreç 22.05.2019 ile 25.06.2019 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Çalışmada kullanılan veri tabanının Türkçe yazılmış çalışmaları kapsamı sınırlılığı oluşturmaktadır.

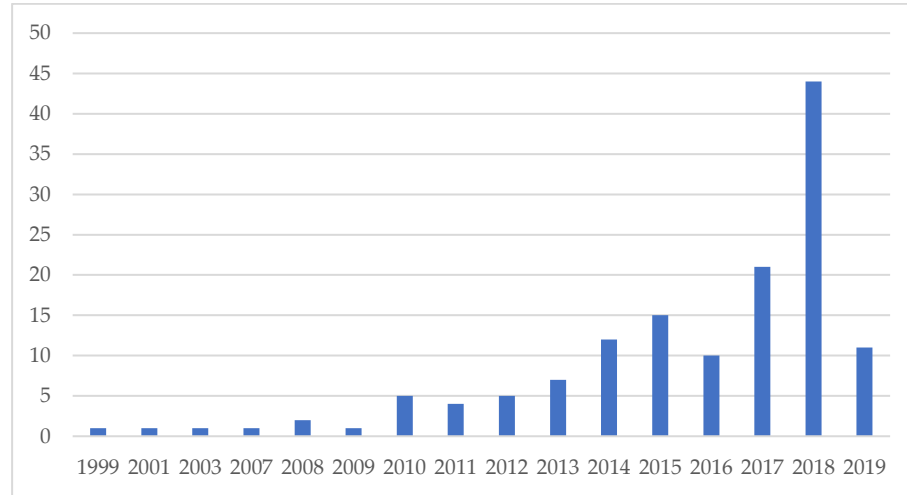
2.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada verileri içeren excel dosyası üzerinden anahtar kelime, makalelerin yıllara göre dağılımı, makalelerin yayınlandığı dergiler ile ilgili tablolar oluşturulmuştur.

3.BULGULAR VE YORUM

DergiPark kapsamındaki dergilerde yer alan “göç ve uyum” konulu ilk makale 1999 tarihli⁴. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde en fazla çalışmanın 2018 yılında yapıldığı görülmektedir (44 makale). Bunu 21 makale ile 2017 yılı ve 15 makale ile 2015 yılı izlemektedir.

Grafik 1. Yıllara Göre Göç ve Uyum Konulu Makalelerin Dağılımı

Araştırma kapsamındaki makaleler incelendiğinde en fazla rastlanan anahtar

⁴ “Tokdemir, A. (1999). Türk Çocuklarının Alman Toplumuna Uyum ve Dil Sorunları. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 0(13), 15-20.” isimli makedir.

kelime “Suriye” (30 makale) olmuştur. Bunu, 6 çalışma ile “Almanya” ve 5 çalışma ile “iç göç” izlemektedir. Çalışma kapsamında ele alınan makaleler incelendiğinde 2015 yılına kadar göç ve uyum konusunu Suriye kaynaklı göç bağlamında inceleyen çalışma bulunmazken, 2018 yılında yapılmış olan çalışmalardan (44 makale) 17 tanesi Suriyeliler ile ilgilidir.

Türkiye’nin yaşadığı Suriye kaynaklı yoğun göç dalgası ile Almanya’nın 1960’larda yaşadığı göç dalgasına “gelenlerin uyum süreci” boyutu ile benzetilebilir. İlgili dönemde yabancılar politikası olmayan Almanya, o dönem için ikinci kuşak, üçüncü kuşak göçmenler gibi kavramlarla karşılaşacağını öngörememiştir (Akçaylı, 1982). Günümüzde de Türkiye Suriye kaynaklı kitlesel göç konusunda benzer bir durumdadır.

Tablo1. Çalışma Kapsamında Yer Alan “Suriye” Konulu Makalelerin Dağılımı

Kod	Yazar	Yıl	Başlık
mk009	Akkaş, İ.	2015	Suriyeliler: Sınırlar Ötesindeki Yaşam Mücadelesi
mk014	Apak, H.	2015	Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği
mk075	Karasu, M.	2016	Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu
mk077	Kaypak, Ş. ve Bimay, M.	2016	Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği
mk046	Çakır, H.	2017	Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği
mk063	Erkan, E.	2017	Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği
mk069	Gülyaşar, M.	2017	Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme
mk074	Kağnıcı, D.	2017	Suriyeli Mülteci Çocukların Kültürel Uyum Sürecinde Okul Psikolojik Danışmanlarına Düşen Rol ve Sorumluluklar
mk079	Kızıl, Ö, Dönmez, C.	2017	Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi
mk084	Küçükşen, K.	2017	Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma
mk144	Yıldırım, S. ; İslamoğlu, E. ve İyem, C.	2017	Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma
mk001	Ağcadağ Çelik, İ. Ve Vural, F	2018	Suriyeli Mülteci Kadınların Kuma Dramı: Kilis İli Örneği
mk002	Akbulat, E.	2018	Suriye İç savaşıyla Ortaya Çıkmış Zorunlu Bir Göç: Suriye Çerkesleri, İstanbul İli Örneği

İTOBİAD KONGRE/19 | II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

mk011	Alptekin, K, Akarçay Ulutaş, D, Ustabaşı Gündüz, D.	2018	Konya'da Geçici Koruma Altında Yaşayan Suriyeliler Üzerine Bir Çalışma
mk012	Altıntaş, M	2018	DKAB Öğretmenlerine Göre Suriyeli Çocukların Devlet Okullarında Karşılaştıkları Sorunlar (Nitel Bir Araştırma)
mk034	Bostan, H.	2018	Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu
mk054	Demir, R, Okşar, Y.	2018	Suriyeli Öğrencilerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar: Kilis İli Örneği
mk055	Demirbaş, B, Akyiğit, H.	2018	Suriyeli Mülteci Kadınların Entegrasyon Sürecinde Sosyal Ağların Olumlu ve Olumsuz Etkileri
mk080	Kiremit, R, Akpınar, Ü, Tüfekçi Akcan, A.	2018	Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumları Hakkında Öğretmen Görüşleri
mk111	Şahin, M. ve Aydemir, S.	2018	Zorunlu-Kitlesele Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği
mk112	Şahin, M. ve Doğan, Y.	2018	Suriyeli Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Fen Bilimleri Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar: Nitel Bir Çalışma
mk117	Tanrıkulu, F.	2018	Suriye Krizi Sonrası Türkiye'deki Sığınmacıların Ve Göçmenlerin Eğitimi: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Perspektifleri
mk120	Taş, D. ve Tekkanat, S.	2018	Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Arasında Bir Kent: Elazığ Örneği
mk126	Tunca, H.	2018	Suriye'den Türkiye'ye Göç: Tehditler ve Fırsatlar
mk137	Yaralı Akkaya, A. Azimli Çilingir, G. ve Tuğlevent, G.	2018	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Sorunları Üzerine Bir Çalışma
mk141	YETER, E.	2018	Suriyeli Göçmen Kadınların Dini- Kültürel Kimlik Oluşturmalarında Yerel Dini Kültürün Etkisi
mk146	YILMAZ, E, ÜNAL, S.	2018	Türkiye'deki Kamu Politikalarının Suriyeli Sığınmacıların Uyum Süreçlerine Yansımaları
mk148	YILMAZ, E.	2018	Uluslararası Örgütler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'deki Suriyelilere İnsani Yardımları
mk050	Çiftçi, H.	2019	Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar
mk070	Güneş Aslan, G, Güngör, F.	2019	Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği

2015 yılı öncesinde genel olarak uyum, kimlik, yurtdışına göç ve oradaki yaşama uyum konuları söz konusu iken Suriye kaynaklı göçün makalelere de yansıdığı ve özellikle 2018 yılında çok fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan bu çalışma verileri ile sınırlı olmak üzere Türkiye’de “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler / göçmenler ve uyum konusunun Suriyeliler sonrasında akademik yayınlarda daha fazla oranda dile getirildiği söylenebilir.

Sonuç

Yapılan araştırma kapsamında göç ve uyum konusunun görece az akademik çalışmada ele alındığı söylenebilir. 2011 yılında başlayan Suriye kaynaklı kitlesel göç sonucu ortaya çıkan insani ve sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel etkiler akademik çalışmalara da yansımıştır.

Araştırma kapsamındaki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde önceleri yurtdışına göç ve gidilen ülkelerdeki uyum sorunlarına yönelik çalışmalar söz konusu iken özellikle Suriye kaynaklı göç sonrasında bu alana doğru bir kayma ve çalışmalarda yoğunlaşma olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında 2015 yılından başlayan ve 2018 yılında dikkat çekici bir sayıya ulaşan “Suriye-göç-uyum” konulu makale söz konusudur. Suriye kaynaklı göç ve sonuçları ile ilgili mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda bu eğilimin artacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Göç ve göçün sonuçları bağlamında yapılacak çalışmalarda beklenen artış eğiliminin yanı sıra Türkiye açısından Suriyelilere yönelik olarak yürütülecek eğitim, sağlık, barınma ve uyum konularında yoğunlaşan sosyal politika uygulamalarının artacağı beklenmektedir. Aslında daha temel olarak bu sosyal politikalar geliştirilmeden önce sorulması gereken ilk soru; bir arada yaşama isteğinin olup olmamasıdır. Tüm politikalar ancak özellikle uyum ile ilgili politikalar “geçicilik” ya da “kalıcılık” durumundan doğrudan etkilenmektedir.

Sonuç olarak göç eylemiyle birlikte farklı kültürlerin karşılaşması söz konusu olmakta ve bu sayede insanların bir arada hayatlarını sürdürme isteği uyum sağlama süreciyle bir arada gerçekleşmektedir. Ancak kimi zaman bu süreç uyumsuzluk ve çatışma boyutuna varabilmekte, kültürler arasında iletişim kopuklukları ortaya çıkabilmektedir.

Kaynakça

Akncı, B. , Nergiz, A. , Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 58-83.

Ağcadağ Çelik, İ. ve Vural, F. (2018). Suriyeli Mülteci Kadınların Kuma Dramı: Kilis İli Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 341-382.

Akbulat, E. (2018). Suriye İçsavaşıyla Ortaya Çıkmış Zorunlu Bir Göç: Suriye Çerkesleri, İstanbul İli Örneği. *Lectio Socialis*, 2(2), 143-152.

Akça Sümengen, A., Haylı, Ç. ve Ocakçı, A. (2019). Göçün Etkilediği

Çocukların Yaşadığı Sağlık Sorunlarına Yönelik Uygulamalar ve Hemşirenin Rolü, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 35(1), 21-27.

Akçaylı, N. (1982). Almanya'da Çalışan Türk İşçilerinin Toplu Dönüşleri ve Uyum Sağlamaları ile İlgili Sorunlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(31), 523-530.

Tokdemir, A. (1999). Türk Çocuklarının Alman Toplumuna Uyum ve Dil Sorunları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(13), 15-20.

İnternet Kaynakları

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/page/about>, (08.10.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf (08.10.2019).

<https://scholar.google.com/scholar?start>, (09.10.2019).

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Avrupa Birliğinin Göç Politikasının Aşırı Sağ Unsurlara Etkileri

Yasemin OĞUZLAR TEKİN

Dr. Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, ytekin@bandirma.edu.tr

Özet

Avrupa Birliği (AB), 'Arap Baharı' olaylarının başlangıcında dış göç anlayışının temel felsefesini 'insan hakları ve göçmenler' olarak belirlemesine rağmen göç politikasını büyük oranda güvenleştirme yaklaşımından hareketle oluşturmuş ve bu bağlamda aşırı sağ unsurların öne sürdüğü tezlerden faydalanmıştır. Güvenleştirme kavramına göre devlet herhangi bir sorunu bekası için tehdit olarak algıladığı zaman, artık o soruna öncelik vermektedir. Güvenlik sorunu olarak sunulan gelişmeye müdahale etmek için politik yapı özel haklara sahip olduğunu ilan etmektedir. Bu ilanın ardından bu bekası içi tehdit olan sorunu bertaraf etmek için olağanüstü yöntemlerle ve acilen olarak müdahale edilmesi konusunda algılayıcı kitleyi de ikna ettiği takdirde güvenleştirme süreci oluşmuş olmaktadır. 11 Eylül sonrası dönemde gelişmiş ülkeler göç olgusunu güvenlik çerçevesinde ele alarak, "tehdit altındayız" söylemini oluşturmuşlardır. Göçün güvenleştirelmesi halklar arasındaki uyum sürecinin sekteye uğramasına yol açarak, biz ve onlar karşıtlığının daha derine yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda aşırı sağ unsurlar hem AB'nin söz konusu politikayı oluşturmasına zemin hazırlamışlar hem de oluşturulan bu politikadan beslenmişlerdir. Bu durum AB'nin kendi normatif gücünün ve kredibilitesinin büyük zarara uğramasıyla birlikte üstünde evrildiği değerlerin - örneğin AB'nin dayandığı demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, çok kültürlülük - aşınması sonucunu doğurmuştur. Çalışmada AB'nin göç politikasına oluştururken güvenleştireme yaklaşımıyla hareket ettiği ve bu durumun da AB'de hali hazırda var olan "aşırı sağ" unsurları beslediği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Göç Politikası, Aşırı Sağ, Güvenleştireme, Normatif Güç

The Effects of European Union Migration Policy on Extremely Right Elements

Abstract

Although the EU has defined the basic philosophy of foreign migration as 'human rights and immigrants' at the beginning of the 'Arab Spring' events, it has created immigration policy largely on the basis of securitization and benefited from the arguments put forward by extreme right elements in this context. According to the concept of securitization, when the state perceives any problem as a threat to its survival, it gives priority to that problem. The

political structure declares that it has special rights to intervene in the development presented as a security problem. Following this announcement, if the persuasive audience persuades the people to intervene urgently and with extraordinary methods in order to eliminate the problem which is an internal threat, the process of securitization occurs. In the post-9/11 period, developed countries took the migration phenomenon within the framework of security and formed the discourse of “we are under threat”. The security of immigration has interrupted the harmonization process between the peoples and prepared the ground for the deepening of us and their opposition. In this context, the far right elements both prepared the ground for the EU to form the policy in question and were fed on this policy. This has resulted in the erosion of the values on which the EU is based, such as democracy, human rights, pluralism, multiculturalism, for which the EU's own normative power and credibility have evolved with great damage. The study argues that the EU acts with a securitization approach in its immigration policy, which feeds the “extreme right” elements that already exist in the EU.

Keywords: European Union, Immigration Policy, Extreme Right, Securitization, Normative Power

1. Giriş

Göç tarihi insanlık tarihi kadar eskidir; tarihin her çağı dönemsel ya da kalıcı insan hareketliliğine sahne olmuştur. (Castle, 2014:13-17) Fakat tarihin hiçbir döneminde göç hareketleri bu kadar yoğun ve yaygın olmamıştır. Dünya Göç Örgütü tarafından yayınlanan “2018 Dünya Göç Raporu”na göre bugün dünya genelinde göçmen sayısı 244 milyonun üzerine çıkmıştır ve toplam dünya nüfusunun 3.3 üne tekabül etmektedir. Bununla birlikte eğer göçmen sayısındaki artış bu hızıyla devam ederse göçmen sayısının 405 milyonu bulması tahmin edilmektedir. (Dünya Göç Örgütü Raporu 2108) Avrupa’daki gelişmiş ülkelerin genelinde nüfusun %10’unu göçmenler oluşturmaktadır. Bu orana buldukları ülkenin vatandaşlığına geçen göçmen kökenli ikinci ve sonraki kuşakları da eklersek gelişmiş Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmında nüfusun önemli bir kısmının göçmenler ya da göçmen kökenli azınlıklar tarafından oluşturulduğu gözlemlenebilmektedir. Örneğin İngiltere, Fransa ve Almanya’da söz konusu kesimlerin toplam nüfus içindeki oranı %20’yi aşmış durumundadır. (Favell, 2014: 2-5) Vertovec tarafından “süper çeşitlilik olarak tanımlanan bu durumda yeni sosyal doku sadece etnisite, din, dil gibi klasik kategoriler tarafından değil, bunlarla dinamik ilişki içerisinde olan göç kanalları- ekonomik, evlilik yoluyla, sığınma amaçlı vs.- yasal statü- yasadışı, mülteci, vatandaş vs.- ile cinsiyet ve cinsel oryantasyon gibi pek çok yeni farklı değişken tarafından şekillenmektedir. (Vertovec, 2007, 1049-1050) Avrupa’daki kimlik kaygılarının artmasına neden olan ve göçmenlere karşı bakış açısının daha güvenlik odaklı hale getiren süreç, ABD’deki 11 Eylül 2001 terörist saldırılarını izleyen dönemde yaşanmıştır. Bununla birlikte 2004 Madrid ve 2005 Londra’da yaşanan saldırılar göçmenlere karşı duyulan kuşkulu bakışın yerini özellikle

Müslüman göçmenlere karşı duyulan güvensizliğe bırakmasına neden olmuştur. Bu dönemde bütün Avrupa'da göç tartışmaları bir güvenlik meselesi olarak algılanmaya başlamıştır.(Bigo, 2002: 89)

AB, Arap Baharı olayların başlangıcında dış göç yaklaşımını revize ederek temel felsefesini 'insan hakları ve göçmenler'olarak belirlerken göç yönetiminde yeni bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Göçmen odaklı bu yeni paradigmayı merkeze alan 'yenilikçi'küresel yaklaşımın altını doldurabilmek için AB bir yandan artan göç akımları sonucunda zorlu bir meydan okumayla karşı karşıya kalırken; aynı zamanda önemli bir fırsatı da yakalamış durumdadır. Üçüncü ülkelerle oluşturulan gerçek bir diyalogun AB'nin 'dönüştürme gücüne' sağlayacağı ivme yeni fırsatlar doğurma potansiyeline sahiptir. Fakat AB bu fırsatı iyi değerlendirememiş ve sürecin krize evrilmesinde sorumluluk sahibi olmuştur. Ana akım siyaset güvenlik odaklı olarak belirlenmiş bir göç stratejisiyle hareket etmeye devam ederse, hem Akdeniz göçmenler için yüzen bir mezarlığa dönüşecek hem de AB normatif gücünü ve kredibilitesi büyük bir hızla bitirecektir. (Yılmaz Elmas, 2017: 424). 11 Eylül sonrası dönemde gelişmiş ülkeler göç olgusunu güvenlik çerçevesinde ele alarak, "tehdit altındayız" söylemini oluşturmuşlardır. Göçün güvenleştirilmesi halklar arasındaki uyum sürecinin sekteye uğramasına yol açarak, biz ve onlar karşıtlığının daha derine yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda aşırı sağ unsurlar hem AB'nin söz konusu politikayı oluşturmasına zemin hazırlamışlar hem de oluşturulan bu politikadan beslenmişlerdir. Bu durum AB'nin kendi normatif gücünün ve kredibilitesinin büyük zarara uğramasıyla birlikte üstünde evrildiği değerlerin - örneğin AB'nin dayandığı demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, çok kültürlülük - aşınması sonucunu doğurmuştur. Çalışmada AB'nin göç politikasına oluştururken güvenleştirme yaklaşımıyla hareket ettiği ve bu durumun da AB'de hali hazırda var olan "aşırı sağ" unsurları beslediği ileri sürülmektedir.

2. Avrupa Birliği'nin Göç Politikalarının Aşırı Sağ Unsurlara Etkileri

2.1 Teorik Altyapı

Göç; ulus devletlerin egemenlik alanını zorlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde üçünün göçmen olarak yaşadığı küresel bir dünya düzeni içinde göçmenler; biz ve ötekiler temelinde yürütülen ötekileştirmenin temel hedefi haline gelmişlerdir. En liberal göç rejimlerine sahip olduğu düşünülen ülkelerde bile göç politikaları genelde güvelik odaklı, dışlayıcı ve kısıtlayıcı bir görünüm sergilemektedir. Küreselleşme ile ortaya çıkan sınırların artık ortadan kaktığını iddia etmek doğru değildir; daha doğru bir yaklaşımla sınırlar her dönemden daha geçirgen hale gelmiş fakat geçirgenlik artmakla birlikte daha dışlayıcı ve ötekileştirici bir düzen halini almıştır. (Sert, 2014: 5229. Herhangi bir kamusal sorun siyasal alanın dışından, siyasal alana, oradan da güvenlik alanına uzanan geniş bir spektruma yerleştirilebilir. Sorun siyasal alanın dışında iken devlet bu sorunla ilgili değildir ve bu sorun kamusal tartışmanın ve kararların konusu değildir. Sorun siyasal alana dâhil oldukça yani siyasallaştıkça, kamu

politikasının bir parçası haline gelmektedir. Siyasallaşan konuyla ilgili hükümet bir seçim yapar ve karar alır, soruna kaynak aktarır ve böylece toplumsal kesim de sorunla ilgilenmeye başlar. Sorunun güvenlik alanına dahil olması ise “ sorunların acil ve istisnai/olağanüstü önlemler gerektiren olağan siyasi prosedürlerin sınırları dışındaki fiilleri meşru kılan ve varoluşsal tehdit gibi sunulmasıyla” oluşmaktadır.(Buzan, Waever, 1998: 23-24) Siyasallaşma bir sorunu açığa çıkarma, görünür hale getirme anlamını taşımaktadır. Güvenlik ise birçok ülkede ulusal güvenlik konularının idealleştirildiği için, iktidarı elinde bulunduranların tehdit tanımlamasını iç politik amaçları için kullanarak, demokratik alanın daralmasına ve kısıtlama ve kontroller için hak iddiasında bulunulmasına yol açmaktadır. (Age, 1998: 28-29)

Güvenlik kelimesinin kullanımı bir sorunu ulusal politikaların gündeminde öncelikli hale getirmekte ve devletin tüm imkânlarının seferber edilmesini gerektirecek acil bir durum imajı oluşturarak, devletin siyasi düzenini alt üst edebilmektedir. Daha başka bir ifadeyle, geniş güvenlik gündemi anlayışına uygun olarak her konunun güvenlik sorunu olarak değerlendirilmesi, devletin normal siyasi süreçler dâhilinde uygulamadığı acil önlemler almasını gerektiren sürekli bir alarm ve paranoya durumu oluşturabilmektedir. Bu alarm koşulları altında sivil toplum baskı altında tutulabilmekte, devletin müdahaleci ve baskıcı politikalar izlemesi ve ekonominin olumsuz etkiler göstermesi söz konusu olabilmektedir. “Güvenlikleştirme” sürecinin üç önemli bileşeni bulunmaktadır: Varlığa yönelik tehditler, acil önlemler ve dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul edip alınacak acil önlemleri onaylaması. Güvenlik söylemi içinde “varlığa kasteden tehditler veya muhtemel bir çıkışın olmayışı” gibi dramatik ifadelerin olması, dinleyici kitlenin bu ifadeleri duyduğunda güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi için daha kolay ikna olmasına yol açabilecektir. İlgili kitle, varlığa dair tehdit sunumuna ikna olmalı, normal şartlarda uyulacak kurallara uyulmamasını öngören olağan dışı tedbirlerin alınmasını kabul etmelidir. Bu durum gerçekleşmezse, güvenlikleştirme değil, güvenlikleştirme adımı söz konusu olmuş olacaktır. Daha başka bir ifadeyle, kitle ikna olmazsa sorun güvenlik sorunu olarak nitelendirilmeyecektir. Bu yaklaşım, geleneksel anlayıştaki dar kalıpların ötesinde yeni bir güvenlik kavramsallaşmasını kapsarken, diğer yandan da her şeyin/herkesin her şeyle tehdit edilmesine imkân tanıyan geniş güvenlik anlayışının da belirtilen siyasi nitelikteki kriterler ve söylemleri inşa doğrultusunda sınırlarını çizmektedir. (Açıkmeşe,2014: 250-253)

Kopenhag okuluna göre güvenlikleştirme üç farklı birimi içermektedir; referans nesnelere, güvenlikleştiren aktörler ve işlevsel aktörlerdir. Referans nesnesi “ var oluşsal olarak tehdit altında” olduğu varsayılan bir şeydir. Güvenlikleştirmenin referans nesnesi geleneksel manada devlet olsa da, güvenlikleştiren aktörler hemen her şeyi –örneğin ulusal kimlik ya da sosyal gruplar vb.- referans nesnesi olarak belirleyebilirler. Güvenlikleştirici aktörler- örneğin siyasi elitler, hükümet, baskı grupları veya ordu- bir konuyu güvenlikleştirmek amacıyla ona dair bir güvenlik konuşması oluşturan

aktörlerdir. Güvenlikleştirici aktörler eylemlerini, tartışmalı herhangi politik konuyu referans nesnesine yönelik “var oluşsal bir tehdit” halinde sunmak yoluyla gerçekleştirmektedir. İşlevsel/fonksiyonel aktörler “güvenlik alanındaki kararları önemli ölçüde etkileyen aktörler” olmakla birlikte, referans nesneyi seçen ve onun için güvenlik tedbirleri talep eden bir güvenlikleştirici aktör olamazlar. Bu nedenle, işlevsel aktörü güvenlikleştirme sürecinde söz konusu süreci dışarıdan etkileyen bir unsur olarak ya da güvenliğe dair konuşma eylemine katkıda bulunan bir aktör olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte, güvenlikleştirici aktörler bir konuyu doğrudan güvenlikleştiremedikleri zaman, işlevsel aktörlerin sosyal sermayesini kullanabilmektedir. (Buzan, Waever, Wilde, a.g.e : 36)

2.2 Göçün Güvenlikleştirilmesi

1960’lar boyunca göç Batı Avrupa’da olumlu görülürken, günümüzde ulus devletler için bir hoşnutsuzluk, korku ve istikrarsızlık kaynağı haline gelmiştir. Göçün ve göçmenlerin algılanmasında 1960’lardan beri nasıl bir değişimin yaşandığı sorusunun cevabında değişen küresel ve sosyo-politik şartlar karşımıza çıkmaktadır. Sanayisizleşme, işsizlik, yoksulluk, dışlanma, şiddet, kültüre yönelme ve neo-liberal ekonomi-politik etkenler yeterince eğitilmiş ve kalifiye eleman olmayan göçmen kitleleri ‘dünyanın yeni sefillerine’ dönüştürürken; aynı zamanda göçmenleri yaşamakta olan işsizlik, yoksulluk ve şiddet gibi sorunların sebebi olarak göstermektedir. (Kaya, 2016: 228) AB genelinde neredeyse her on kişiden iki kişinin yabancı kökenli olduğu düşünülürse Avrupa’nın aslında etno-kültürel açıdan farklılıklarla iç içe bir tarihe sahip olduğu ve binlerce yıldır göç olgusuna yabancı olmadığını gözlemlemek mümkündür. Son yirmi yıldır ise AB’nin göçün yönetimi konusunda sergilediği izlenim birçok eleştiriye uğramaktadır. AB her geçen gün artan oranda haritalarla, medyada ve istatistiki verilerde kullanılan ideolojik temsil biçimleri aracılığı ile etno-kültürel ve dinsel açıdan farklı olan ötekilerden arınmış bir alan haline getirilmeye çalışılmaktadır. Yasadışı göçmenlerin veya mültecilerin AB’ye gelmek için kullandığı yolları gösteren haritalar, Avrupa’nın Üçüncü Dünya’nın istilasından kurtarılması gereken bir toprak parçası haline getiren ideolojik bir metin halini almışlardır. Bu bağlamda haritalar; ötekileri düşman olarak tasarlayan metin olarak önemli rol oynamaktadırlar. (A.g.e. , 2016: 230-231) Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ortadan kalkan ‘dış düşman’ sendromunun yerine iktidarlarını yeniden üretebilmek için göçmenler “içimizdeki yabancılar ulusal güvenliğimize, sosyal güvenliğimize, etno-kültürel ve dinsel bütünlüğümüze karşı tehdit oluşturuyorlar “ algısı ile ‘içimizdeki düşman sendromu’ hedefi haline gelmişlerdir. (A.g.e., 2016: 239)

Yasadışı göçün dışlanması ve istatikleştirilmesi, Fransız hükümeti tarafından “içerideki düşman’a karşı kamu desteğini çekmek için bir yönetsellik aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy 2003’te sınır dışı edilen yasadışı göçmen sayısını ikiye katlayarak ülkedeki göçmen sayısını azaltma yolunda çalışmalar başlatmıştır. Hatta Fransız

hükümeti yasadışı göçmenleri AB topraklarından sınır dışı etmek için özel uçak seferleri düzenlemek için programlar da yapmıştır. Sarkozy tarafından 24 Temmuz 2006 tarihinde çıkarılan 911 sayılı Göç ve Entegrasyon yasası ile şu açıklamalarda bulunmuştur: “Burada ülkede göç hala olumsuz çağrışımlar yapıyor. Neden? Çünkü düzenli değil, çünkü ekonomik ihtiyaçlarımızla bağlantılı değil ve çünkü istekli bir entegrasyon politikası çerçevesinde gerçekleşmiyor”. (Sandford, 2006) Bu bağlamda Sarkozy tarafından ‘dayatılan göç (immigration subie) –aile birleşmesi ve sığınmacılardan oluşan- yerine ‘seçkin göç’ (immigration choisie)- özel vasıflara sahip ve Fransa’nın ekonomik ihtiyaçlarına uygun göçmenler’ tanımlaması oluşturulmuştur. Hatta Sarkozy 28 Nisan 2006’da Le Monde’ye verdiği röportajda seçkin göçün dayatılan göçten daha fazla olduğu ülkelerde yabancı düşmanlığı ve ırkçılık daha az görüldüğünü iddia etmiştir.(Kaya, 2016: 79) Öte yandan, düzenli bir göç akışını yönlendirmek gittikçe nüfusu yaşanan Avrupa için önümüzdeki dönemde elzem bir duruma gelecektir. Bununla birlikte yabancı da olsalar bireylerin güvenliğini devlet güvenliğinin karşısında ikinci planda tutmanın kendisi sorunlu bir yaklaşım olacaktır. Devlet güvenliği olmadan insan güvenliği sağlamayacağı kabul edilmekle birlikte, insan güvenliğini sağlamayan bir devlet kendi meşruiyetini sorgulamaya açmak zorunda kalacaktır. Güvenlik kavramını zaman içerisinde değişim göstermeyen soyut ve mutlak kavramlar olarak algılamak sorunlar göstermektedir. Özellikle tehdit (potansiyel durum) ve tehlike (gerçek durum) birbirinden ayırt etmeden kararlar vermek toplumsal barışı da tehlikeye sokmaktadır. Bu çerçevede, devletin sadece kendi vatandaşlarına değil, sınırları içinde yaşayan göçmenlere karşı da sorumluluk taşıması gerektiğinin altı çizilmelidir. (Akçapar, 2016: 572-573)

Güvenlik söyleminin temel noktası devleti korumaktan çıkıp toplumu korumaya yönelmesi ile toplumu her türlü kötülüğe karşı korumak endişesi güvenlik teriminin hayatın her alanına yayılmasına yol açmıştır. Güvenlik söylemi göçmenlerin taleplerinin ve entegre olmaya karşı koymalarının aslında var olan yoksulluk, işsizlik, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı vb. gibi yapısal sorunları gizlemektedir. Modern devletler, güvenlik güçleri tarafından oluşturulan iç veya dış düşman algısını varoluşsal bir tehdit olarak sunarak güvenikleştirme söylemini toplumu birleştiren bir politik yöntem olarak kullanmaktadır. (Huysman, 1998: 569-589’dan akt. Kaya, 2016: 9). Güvenlik kelimesinin günümüzdeki kullanımı alışagelmış tanım sınırlarını aşmaktadır. Soğuk Savaş döneminde güvenlik denildiğinde bir devletin sınırlarının, bütünlüğünün ve değerlerinin siyasi/askeri açıdan düşman uluslararası tehlikelerden korunması akla gelmekteyken; günümüzde güvenlik kavramı sadece bir devleti ideolojik ve askeri tehlikelere karşı korumaktan ziyade göç, etnik uyanış, dini uyanış, kimlik talepleri ve bazen de AB gibi uluslararası örgütlerle de ilişkilendirilmektedir. Bu bakış açısı ırkçı ve yabancı karşıtı terminoloji ile daha da güçlenmektedir. Göçmenlerle ilgili kullanılan akın, işgal, istila vb. birçok kavramda bu ırkçı yaklaşımı görmek mümkündür. Daha başka bir ifadeyle sorunlar “güvenikleştirme” yöntemi ile güvenlik sorunları haline gelmektedir. (Doty, 2000: 73)

Toplumsal güvenliğin ana unsuru kimliktir, toplumsal güvensizlik ise toplumun varlığına tehdit oluşturan diğer topluluklar yoluyla tanımlanmaktadır. Bazı göçmen gruplarda yoksulluk, işsizlik, güvensizlik ve kurumsal ayrımcılığa tepki olarak meydana gelen etnik köken ve/veya dinin güçlenmesi, devletler tarafından acil önlemler alınması gereken toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. (Weiner, 1993'den akt. Kaya, 2016: 10) Göçmen gruplar ve göçmen çocuklar basının çoğunluğu tarafından tek tip şekilde gösterilip o şekilde algılanmasına çalışılmaktadır. Örneğin Alman basını ve burada kullanılan bilimsel çalışmalar bu egemen tasvir biçimlerini çok açık bir şekilde göstermektedir. Der Spiegel (14 Nisan 1997) Almanya'daki Türkler'i suçlu, köktendinci, milliyetçi ve travmatik sıfatlarıyla tanımlayarak çokkültürlü toplumun başarısızlığının nedeni olarak göstermişlerdir. Der Spiegel'in makalesinde kaynak olarak gösterilen Wilhelm Heitmeyer Verlockender Fundamentalismus (Cazip Tutuculuk) (1997) adlı kitabında Türk kökenli gençlerin kendilerini izole etme eğilimlerinin tek ölçütü bu gençlerin İslam ve Türklükten duydukları memnuniyet olarak gösterilmiştir. Kamusal planda göçmenlerin 'ötekileştirilmesi', yasadışı göçmenlerin istatistik, nüfus sayımları, demografik eğilimler, ekonomik haberleri gibi yöntemlerle 'istatikleştirilmesinde' de açıkça gözlemlenebilmektedir. Uluslararası belgelerde göç olgusunun sosyal, kültürel ve insani yanlarından ziyade sadece istatistikler ve Batı'daki nüfus ve istihdam sorunları çerçevesinde yer almaktadır. (Kaya, 2016: 21-22)

Avrupa barış, insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi evrensel değerlerin yaşayan bir örneği olarak sunulurken aynı zamanda bu değerlerin kullanımından sağlanacak faydadan sadece ev sahibi vatandaşların yararlanmasını isteyen bir yaklaşım da Avrupa'da güç kazanmaktadır. Özellikle son dönemde AB Suriyeli mülteci krizini yönetmede zafiyet göstermesi, göçmen ve AB karşıtı kesimlerin güçlenmesine zemin hazırlamış ve popülist söylemleriyle arkasına vatandaş desteği alan aşırı sağcı partiler önemli bir yükseliş göstermiştir. Göç sorunu AB vatandaşlarının en çok endişe duyduğu konulardan biri haline gelerek aynı zamanda doğru yönetilemediği takdirde Brexit örneğinde görüldüğü gibi ayrılıkları gündeme taşıyacak potansiyele de sahip gözükmektedir. (Akdoğan ve Atalay, 2017: 2451-2452). 2009-2017 yılları arası Bahar Dönemleri Eurobarometre verilerine bakıldığında göç sorunu 2009 yılında Avrupa birliği vatandaşlarının endişe sıralamasında 11.sırada yer alırken, 2011-2014 yılları arasında 4.ve 5. Sıralara yerleşmiş, 2015-2017 yılları arasında en önemli iki sorundan biri olarak görülmüştür. (Eurobarometer 2017). Avrupa Birliği tarihinde geçmişten bugüne değin göç ve mülteci sorununa yönelik birçok kurum oluşturulmasına, anlaşmalara imzalanıp araştırma raporları alınmasına rağmen kapsamlı, ve uzun vadeli politikalar oluşturmada başarı gösterememiştir. Sözkonusu düzenlemeler hazırlanılırken "Avrupa Değerleri" çerçevesinde insanların güvenliği ve saygınlığı vurgulanırken, sahada bu çalışmalar güvenlik ve kontrolü ön plana çıkaran uygulamalara dönüşmektedir. (Akdoğan ve Atalay, 2017: 2448).

AB'nin göç politikasına baktığımızda AB devletlerini uluslararası hukuk açısından bağlayan ilk metin 1951 Cenevre Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmeye göre mültecilerin geri gönderilememesi ilkesi garanti altına alınmıştır. Bu sözleşmeye göre mülteci "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanmaktadır. (www.unhcr.org.tr) AB mültecilerle ilgili ortak politika oluşturmak adına 1999 yılından itibaren "Avrupa Ortak Sığınma Sistemi"ni oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 1997 yılında yürürlüğe giren Dublin Yönetmeliği bir üçüncü ülke vatandaşının AB üyesi devletlerden birinde yapmış olduğu sığınma başvurusundan sorumlu üye devletin belirlenmesi ile ilgili kriter ve mekanizmaları ortaya koymaktadır. Daha başka bir ifadeyle Dublin Yönetmeliği "bir sığınmacı AB topraklarına hangi ülkeden giriş yaparsa o ülkede iltica başvurusu yapabilir" şartını oluşturmuştur. Bu nedenle mülteciler AB karasularına giriş yaptıkları Akdeniz'e kıyısı olan İtalya, Yunanistan ve Malta gibi ülkelerde yoğunlaşmışlardır. Bu konuda yapılan eleştiriler sonucunda AB üyeleri mültecilerin ülkelerin nüfuslarına oranla dağıtılmasının kabul edilmesini iki yıl müzakere ettikten sonra Eylül 2015 tarihinde 120 bin mültecinin İtalya, Yunanistan ve Macaristan'dan alınıp diğer AB üyesi ülkelere dağıtılması konusunda anlaşmaya varmışlardır. (Bayraklı ve Keskin, 2015: 9 ve 11)

AB'nin sığınmacılarla ilgili uygulamalarını koordine etmekten sorumlu iki kuruluş bulunmaktadır. İlki 2010 yılında kurulan Avrupa İltica Destek Ofisi (EASO), ikincisi ise 2005 tarihinde oluşturulan FRONTEX'tir. EASO'nun temel görevi üye ülkelere iltica meselesinde destek olarak ortak Avrupa İltica sisteminin oluşturulmasıdır. FRONTEX'in temel görevi AB sınırlarının korunmasında üye devletlerinin koordinasyonunu sağlamaktır. (A.g.e, 2016: 12). AB'de tüm dünyada olduğu gibi göçün güvenleştirilmesi yaklaşımından etkilenmiştir. 11 Eylül sonrasında, Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen daha ılımlı ortak göç ve sığınma politikası yerini daha sert bir yaklaşım almıştır. 5 Aralık 2001'de Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan belgede terörist olduğundan şüphe edilen sığınmacıların 1951 Cenevre Sözleşmesi 1. Maddesinin F bendine göre üye devletlerce reddedileceği açıkça ifade edilmiştir. Bu hüküm pek çok ülkeden gelen sığınmacının mülteci statüsü alınmasının daha da zorlaşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 2005 yılında AB sınır güvenliğinden sorumlu olarak kurulan FRONTEX kısa bir süre içinde insan hakları alanında çalışan bağımsız kurumlar tarafından demokratik hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açtığı ve sığınma hukukuna uymadıkları gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır. (Akçapar, 2016:567-568). Uluslararası göç, uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslararası terörizm gibi konularla birlikte insan güvenliğine tehdit olarak sıralanması insanı merkez alan bir yaklaşıma göre terstir. Bu bağlamda insan güvenliği sadece vatandaşların hakkı olarak görülmede göçmenlere karşı ayrımcı söylemler yapılmaktadır. (Maggie, 2005: 169).

Göçün güvenleştirilmesi teorisi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında

karşımıza özellikle Didier Bigo ve Jef Huysmans çıkmaktadır. Bigo(2002) göçün siyasal ve toplumsal alandan ayrıştırılarak acil önlem alınması gereken bir tehdit olgusu olarak kodlandığını ve bunu siyasi aktörler tarafından toplumsal olarak içselleştirildiğini belirtmektedir. Göçün güvenlikleştirilmesi ırkçılığın artışı etki ederken, aynı zamanda aşırı sağ partilerin bu söylemi retorik yoluyla propaganda aracına dönüştürmesine fırsat hazırlamaktadır. (Bigo, 2002:63-92). Bir diğer önemli isim olan Huysmans ise Avrupa'da göçün güvenlikleştirilmesinin AB kurumları ve uygulamaları ile desteklendiği iddiasında bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin Schengen Anlaşması, Dublin Sözleşmesi gibi anlaşmalarla sınırları Avrupa ülkeleri arasında esnekleştirerek dışarıya daha kapalı hale getirip daha başka bir ifadeyle göçün Avrupalılaştırılarak güvenlikleştirdiğini ileri sürmektedir. (Huysman, 2000: 751-777). Lubbers, Gijberts ve Scheepers Avrupa ülkelerinde aşırı sağ partilere yönelik oy verme davranışının altındaki nedenleri inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Her ulusun aşırı sağ partileri destekleme nedenlerinin birbirinden farklılaşmakla birlikte söz konusu farklılıkları kamuoyunun göçe ve demokrasiye yaklaşımı, ülkede Batılı olmayan yerleşik nüfus oranı ve her şeyden daha önemlisi her ülkedeki aşırı sağ partilerin kendine özgü karakteristikleri belirlemektedir. Eğitim düzeyinin düşük, etnik azınlıklara toleransın fazla gelişmemiş olduğu ülkelerde aşırı sağ partilere yönelim artmaktadır. (Lubbers, Gilberts, Scheepers, 2002: 345-378) Kopengag ekolünün güvenlikleştirme kavramını göç konusuyla ilişkilendiren bir diğer önemli ekol ise Paris Ekolü'dür. Bu ekole göre göç olgusu güvenlik profesyonelleri tarafından tehdit olarak oluşturulup birçok suç unsuru ile bağlantılı hale gelmiştir. Böylece göç kavramını korkuların ve kaygıların sürekli taze tutulmasını sağlayan negatif yan anlamlarla ilişkili hale getirilmiştir. 1990'lardan sonra artan bir oranda özellikle medya ve politikacılar toplumsal alanda dışarıdan gelen kişilere karşı sosyal korku oluşturarak, bir tehdit olarak 'öteki'nin toplumun ekonomik ve sosyal güvenliğine risk oluşturacağı algısını oluşturmuşlardır. (Boufino, 2004: 35).

Güvenlikleştirici aktörler olarak sağ partiler güvenlikleştirme söylemini oluştururken ulusal güvenlik ve ulusal sınır kavramlarını merkeze almakta ve bu çerçeve içinde ulusal sınır dışından gelen göçmenlerin sınır ötesi hareketlerini "akın-istila-saldırı" kavramları ile tanımlamaktadır. Bununla birlikte sağ partiler güvenlikleştirici söylemlerinde ekonomik tehdit kavramını da kullanmaktadır. Refah hizmetinden yararlanma hakkının sadece o ülke vatandaşlarına ait bir hak olduğunu iddia ederek göçmenlerin istihdam piyasasına ve sosyal güvenlik yapısına tehdit oluşturduğuna dair söylemler oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda kullanılan sloganlardan biri "Emeklerinizi mi güvence altına almak isterseniz yoksa göçmenleri mi?" dir.(Mandacı ve Özerin, 2013: 107). Sağ partilerin göçü güvenlikleştirdiği bir diğer önemli alan ise kültürdür. Bu bağlamda kültür yerli ve topluma ait, homojen yapıda, dışa kapalı ve gelişimini tamamlamış bir olgu olarak değerlendirildiği için homojen ve korunması gereken bir varlık olarak kültüre dışarıdan etki eden her durum tehdit olarak kodlanabilmektedir. (Huysman, 2000) AFD Almanya İçin Alternatif Partisi 2013 yılında kurulmuş olup,

göçmen karşıtlığı üzerinde politika oluşturarak hem eyalet parlamentolarında hem de ulusal parlamentoda başarılar elde etmiştir. Almanya'nın Avrupa'da en fazla mülteci alan ülke olması toplumsal alanda göçe yönelik tepkilerin Almanya'da daha net bir şekilde gözlemlenmesine olanak sağlamıştır. 2015-2017 yılları arasında parti programı, seçim afişleri ve liderlerin söylemlerinde göçmenlere yönelik güvenikleştirici argümanlar kullanılmıştır. ¹ 2017 yılındaki genel seçimlerde Nazi döneminden bu yana Almanya'da Federal Parlamento'ya giren ilk aşırı sağ partidir. (Meriç, 2018: 123). AB üyesi ülkelerin mülteci sorununu güvenlik çerçevesinde değerlendirmesi İslamofobik ve mülteci karşıtı söylemlerin Avrupa toplumlarında daha çok kabul görmeye başlamasına zemin hazırlamıştır. Bu durum da halihazırda iki tehlikeli sonuca yol açmaktadır: Müslümanların ötekileştirilmesi sonucu daha fazla Avrupalı Müslümanın radikalleşmesi ve ikici olarak ise mülteci karşıtı söylemleri kullanarak güç kazanan aşırı sağın yükselişini engellemek için ana akım partilerin artan oranda aşırı sağcı söylemleri benimsemeleridir (Bayraklı ve Keskin, 2015: 26-27). Takip eden bölümde "aşırı sağ"ın AB genelinde izlediği gelişim ve bu gelişimin göçün güvenikleştirilmesinden ne ölçüde beslendiği tartışılacaktır.

2.3 Aşırı Sağ

2000'li yılların başında Avrupa'da ırkçılık dendiği zaman ilk akla gelen isim Avusturyalı Jörg Haider olmuştur. Haider'in başkanı olduğu Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) 1999 yılında seçimlerde %27 oy alarak hükümet ortağı olmuştur. Haider, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı konusunda bütün dünyanın ilgisi çekmeyi başarmıştır; çünkü bu döneme kadar hiçbir Avrupalı siyasetçi ırkçı söylemleri bu kadara açıkça dile getirmemiştir.(Alkan, 2015: 278). 2009 yılının sonuna doğru İsviçre'de minare referandumu yapılmıştır. Aşırı sağ ideolojiye sahip Halk Partisi girişimiyle gerçekleştirilen referandumda mevcut minareler dışında yeni minarelerin inşaatının yapılması halk oylamasına sunulmuş, halk %57.5 oranında karşı oy kullanmıştır. 2010 yılında ise Fransa'da topluma açık yerlerde yüzün çarşaf ya da örtü ile kapatılmasına yasak getiren kanun yürürlüğe girmiştir.(İnanç ve Çetin, 2011: 14). Nisan 2012'deki Fransa seçimlerinin ilk turunda aşırı sağ Ulusal Cephe (FN) nin %18 oy oranıyla üçüncü parti olması, Hollanda'da iktidardaki sağ

1 Parti adına geçen günlerde, ülkenin sokaklarına "Camilere hayır", "Almanya'nın sınırları korunmuyor" ve "Avrupa Arapya olmamalı" yazılı provokatif afişler asıldı. Afişlerde İslam'ın Almanya'yı tehdit ettiği ve sığınmacılar yüzünden ülkede güvenliğin kalmadığı iddia edilirken, "Avrupa Arapya olmamalı" başlıklı afiş ise ırkçı içeriğinin yanısıra cinsiyetçi motiflerle tepki çekti. Afişte, İslam'a ilişkin ideolojik ön yargılar ve perspektiflerin hakim olduğu dikkat çekerken, Arap görünümüne erkeklerin, Batılı ve çıplak bir kadını köle pazarında gözden geçirmeleri resimlendiriliyor. AfD, "Avrupa tarihinden ders çıkarmalıyız" sloganı altında önümüzdeki günlerde benzer tarzda başka afişler asacağını açıkladı. Almanya için Alternatif Partisi, 2016'da Alman Meclisi seçimlerinde de, ırkçı ve dışlayıcı afişler kullanmıştı. Bunlar arasında "İslam'ın mutfağımızda yeri yok" yazan ve üzerinde bir domuz yavrusunun bulunduğu afiş, gelen tepkiler sonrasında kaldırılmıştı. <https://www.amerikaninsesi.com/a/afdden-tartismali-secim-afisleri/4869829.html> (erişim tarihi: 19.09.2019)

azınlık koalisyon hükümetini dışarıdan destekleyen aşırı sağ ideolojiye sahip Özgürlük Partisi (PDV)nin ekonomik önlemler konusunda uzlaşmaya varılmayınca desteğini çekmesi nedeniyle 23 Nisan 2012’de hükümetin düşmesi, aşırı sağın Avrupa siyasetinde yansımaları olarak okumak mümkündür.(Friffin, 1991: 55-86) Norveç’te 22 Temmuz 2011’de aşırı sağ görüşlü Andres Breivik’in, çoğu İşçi Partisi üyesi gençlerden olmak üzere 77 kişinin ölümüne yol açan terörist saldırısı, aşırı sağ temelli şiddet eylemlerindeki artışın sadece göçmenler için değil, aynı zamanda tüm Avrupa halklarının geleceği için önemli tehdit oluşturabileceğini göstermiştir. (Öner, 2014: 166)

Yeni aşırı sağ partiler, iki dünya savaşı arası dönemin faşizmini ve neo-faşist akımlarla bağlantıyı kabul etmemekte; liberal demokrat sisteme dahil olmaya çabalayıp aynı zamanda içlerindeki aşırı unsurlara karşı mücadele etmektedirler. Bununla birlikte kamuoyuna gündelik meselelerini anlatabilmek için popülist bir dil benimseyerek sansasyonel ve gösterişli modern sunum tekniklerinden faydalanmaktadırlar.(Kallis, 2015: 13) Radikal sağ partiler ulusal temelde çeşitlilik ve işleyiş farklılıklarına sahip olmakla birlikte birtakım ana ideolojik ve siyasi özelliklere sahiptir:

“Aşırı milliyetçilik”: Radikal sağ partiler ideolojilerini aşırı milliyetçilik temelinde ultra milliyetçiliğe sahip çıkararak çok kültürlülük, kozmopolitlik, ulusötesi girişimlere karşı saldırgan tavır sergilemektedirler.

“İnsanların eşitsizliği”: İnsan haklarını bir hiyerarşi içine yerleştirerek kendilerinden olanı ötekiler karşısında kayırmaktadırlar.

“Etnik çoğulculuk”: İnsanlar farklı ve sözde kalıcı kültürel özelliklere sahip gruplara aittirler ve bu gruplar içinde yaşamalıdır.

Sınırlı “empati halkası”: İnsan haklarına duydukları inancı “empati halka”larının dar bir iç grubuna sınırlamaktadırlar.

“Popülizm”: Söylemlerini basit ve dünya görüşü sadece “siyah-beyaz” olan duygusal bir dile dayandırmaktadırlar. Aynı zamanda bu söylemleri ile elit kayıtsızlığı ve çürümesine karşı halkı temsil ettiklerini ileri sürmektedirler.

“Liderlik ve karizma”: Genelde aşırı derecede hiyerarşik olup karizmatik liderlere sahiptirler.

“Liberal demokrasinin özelliklerinin eleştirisi”: Liberal demokrasinin temel kurumlarını kabul etmekle birlikte liberal demokrasinin temsil ilkelerini-örneğin: çoğulculuk ve çeşitliliğin kabullenilmesi, devletin tarafsızlığı vb. – sert bir şekilde eleştirmektedirler.

“Otoriterlik”: Güçlü devlet ihtiyacı, düzen güvenlik kavramalarına sıkı sıkı bağlılık gösterip geleneksel değerlerin ciddi olarak savunmaktadırlar.

“Sıfır toplamlı perspektif”: Ekonomik ve sosyal kaynaklar sınırlı olması nedeniyle bir ülkedeki göçmen sayısının artışı o ülkedeki kaynakları çok ciddi baskı altına alıp toplumu kıyasıya bir rekabete yol açmaktadır. (A.g.e., 2015: 13-15)

Milliyetçilik aşırı sağ partilerin temel özelliklerinden biridir fakat giderek Avrupa kimliğine yapılan vurgu artmaktadır. (Zuquete, 2008: 329) Avrupa kültürünün göçmenlerin etkisiyle yok olduğunu ileri sürülmektedir. FN'nin lideri Marine Le Pen şöyle demektedir: "bir dönüm noktasındayız, eğer medeniyetimizi koruyamazsak yok olacak". (Bennhold, 2008).

Zuquete'ye göre aşırı sağ partilerin giderek Avrupa kimliğine daha fazla vurgu yapması "İslam"ın Avrupa'nın "öteki"si olarak inşa edilmesi sürecini de beraberinde getirmektedir. (Zuquete, 2008: 333). Avrupa'da "biyolojik ırkçılık"tan "kültürel ırkçılık"a doğru bir dönüşüm yaşanılarak "öteki" olarak adlandırılan Yahudilerin yerini Müslümanların aldığı iddia edilmektedir. (A.g.e, 2008: 335) Fransa aşırı sağının teorisyenlerinden biri olan Guillaume Faye, Avrupa kimliğini savunan birinin Yahudi karşıtlığını bırakması gerektiğini belirterek, asıl tehdidin Üçüncü Dünya ve İslam'dan geldiğini ileri sürmektedir (A.g.e, 2008, s. 328-335)

Marine Le Pen aşırı sağın yeni kadın figürünü temsil ederken; aşırı sağın önde gelenleri Avrupa karşı kültürüne yakın bir görünüm sergileyerek bir önceki kuşak aşırı sağcı hareketlerden ayrılmaktadır. Örneğin; Avusturyalı aşırı sağcı lider Heinz-Christian Strache, Che Guevara tişörtüyle toplum karşısına çıkarken, Kasım 2009 tarihinde İsviçre minare referandumunu başlatan Oskar Freysinger atkuyruğu yapılmış saçıyla klasik kültürel başkaldırının simgelerini kullanmaktadır. Her iki figür de cinsiyet eşitliğinin, feminizmin, düşünce ve ifade özgürlüğünün, homofobiye ve antisemitizme karşı mücadelenin savunucuları olarak kendilerini resmetmektedirler. Bu bağlamda aşırı sağın bir önceki kuşağının sahip olduğu yabancı düşmanı, homofobik ve Yahudi düşmanı imajından farklı bir görünüm sergilemektedirler. Bu bağlamda Marine Le Pen babasının temsil ettiği "mütevazı halkın" karşısına avukat ve Avrupa Parlamentosu üyesi olarak çıkmaktadır. Nerdeyse tamamı erkeklerden oluşan bir partide feminist bir duruş sergilemektedir. (Göle, 2015: 60) Söz konusu aşırı sağ hareketleri tanımlamak gittikçe zorlaşmaktadır. Bu hareketler 1970'li yılların yabancı düşmanlığının ve göç karşıtı politikalarının basit bir devamı değildir. Bu bağlamda ırk kategorisinin dinsel kılıfına büründüğü gözlemlenmektedir. Bu hareketler artık siyasi skalanın marjinal olarak tanımını kabul etmemekte, aksine meşruiyetlerini çoğunluğun yanında olmaktan aldıklarını iddia etmektedirler. Açık sözlü olduklarını öne sürerek, "herkesin içinden geçirdiği şeyleri yüksek sesle" ifade ettiklerini belirtmektedirler. Bu yeni siyasi oluşumlar kendilerini "İslami istilaya" karşı ulusal topluluğun savunucusu olarak tanımlamakta, başörtüsü, cami ve minare inşaatı, sokakta namaz, İslami et kesimi ve helal gıda ticareti gibi İslami sembollerin Avrupa'da kamusal görünürlüklerine karşı çıkmaktadırlar. İslam'a saldırdıkları nispette de Avrupa kamuoyu nezdindeki popülerlikleri artmaktadır. Müslümanları yüzü, hikâyesi, sesi olmayan monolit, yekpare bir kategori içinde dondurarak resmetmektedirler. Müslümanlara karşı Avrupalı bir "biz" kimliği inşa etme gayreti sergilemektedirler. (A.g.e, 2015: 60-61)

Göle'ye göre de söz konusu aşırı sağ olarak adlandırılan akım aşırı sağın yeni

bir akımı değildir. Bunun yerine bu yeni oluşumu; aşırı sağ ile sağ, hatta sol arasındaki sınırların ve engellerin yerlerinden oynaması ile “tabuların kırılması” sonucu ortaya çıkan bir popülist güç olarak tanımlamak mümkündür. İslam korkusunun siyasi manipülasyonu siyasi skalada zıt taraflarda bulunan hareketleri birbirlerine yakınlaştırarak, geleneksel sağ-sol siyasi ayrışmasını bulanık hale getirmektedir. Bu hareketler Mayıs 1968 mirasını saptırarak sahiplenmekte, ulusal değerleri savunmakta ve İslamı hedef alarak marjinal olmaktan çıkmaya çalışmaktadır. Aşırı sağcı hareketler 2000’li yılları başından beri Avrupa kamuoylarında gün geçtikçe daha sağlam yer edinen kimlik temalarını devşirerek yeni bir meşruiyet kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu hareketler genelde İslam korkusuna yatırım yaparak, kamusal yaşam sahnesine girmektedirler. (A.g.e, 2015: 58-59). Bu partilerin liderleri ve destekleyicileri ise kendilerini tanımlarken öncelikle “sağ” kavramını reddetmekte ve “aşırı” sıfatını hiç üstlerine almamayı tercih etmektedirler. Kendilerini ısrarla “Biz yeni merkeziz” diye tanımlamaktadırlar. İsveç Demokratları Partisi’nin sözcüsü Linus Bylund, “Biz sağda ve soldayız demiyoruz. Aile değerleri, kürtaj, ulusal savunma gibi konularda sağa yakınız. Ekonomide ve milli kaynaklarımızın nasıl kullanılacağı konusunda soldayız. Özel sağlık sigortası sistemine karşıyız; herkes için sosyal güvenceden yanayız” diyerek partilerinin kimliklerini tarif etmektedir. (Bylund, 2011) Rosanvallon’a göre demokratik yaşamın önemli bir unsuru olan kamuoyu dönüşüm geçirmekte ve halk tek bir sese, tek bir duyguya, görüşe indirgenmeye çalışılmaktadır. Topluluk böyle kişiselleştirilerek kimlik politikaları güç kazanmakta ve bu sayede “Avrupa halkı”nın kimliğine tehdit olabilecek bir iç düşman oluşturularak, toplumsal hafızada her daim canlı tutulmaya çalışılmaktadır. (Rosanvallon, 1992: 35)

Habermas’a göre “Avrupa yabancı düşmanlığı hastalığına tutuldu!” Her ne kadar bu olgu yeni olmamakla birlikte ama gittikçe artış göstermektedir:

“Bu eğilimler sanki yeni ortaya çıkmış gibi sunulmaktadır. Aslında barlarda konuşulan klişeler, televizyonlardaki talk-show’lara yerleşmiştir. Ve sağa kayma potansiyeline sahip seçmeni cezbetmeye çalışan medyatik kadın ve erkek siyasetçilerin söylemine malzeme olmuştur. Her şey Thilo Sarrazin’in Almanya’daki Müslüman toplulukları hedef alan birtakım demografik verileri ileri sürmesiyle başladı.....Neticede bu sözlerin görülmemiş boyutta reklamı oluyor ve toplum tarafından kayıtsız şartsız benimsendi. Almanların üçte birinden fazlası Müslüman göçmenler yüzünden toplumda ortalama zekanın giderek düştüğünü düşünmeye başladı.” (Le Monde, 2011)

Almanya’da sosyal demokrat politikacı olan Thillo Sarrazin 2010 yılında yazdığı kitapta Almanya’da yaşayan Müslümanlar konusunda bir tez ortaya atmıştır. Bu teze göre Müslüman göçmenler nedeniyle Almanya’daki ortalama zeka seviyesi düşmektedir. Çünkü “Toplumun alt sınıfı istikralı biçimde büyüyor. En yüksek doğurganlık oranı düşük eğitilmiş Türkiye, Ortadoğu ve Afrika kökenli göçmenlerde. Bu gidişle işgücüne katılmayan yoksul kadınlar daha fazla çocuk sahibi olacaklar. İnsan zekası yüzde 50 ile 80 oranında katılımsal. Üst sınıflarda doğurganlık oranı azaldığı için

toplumun zeka seviyesi de düşüyor. “ Daha kısa bir ifadeyle, Sarrazin’e göre Almanya böylece kendi kuyusunu kazmaktadır. Sarrazin’in kitabı bir milyonun üzerinde satış rakamı elde etmiş ve bir kamuoyu yoklamasına göre her beş Almandan biri Sarrazin liderliğindeki bir partiye oy verebileceğini ifade etmiştir . (Duchesne, Researchgate, 2018).

II. Dünya Savaşı sonrasında modern Avrupa toplumlarını inceleyen iki Alman bilimadamı Erwin Scheuch ve Hans Klingemann radikal sağın yükselişini normal patoloji teziyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre popülist radikal sağ değerler Batı’nın demokratik değerlerine aykırı olmakla birlikte; bütün Batı toplumlarında radikal sağın ortaya çıkmasını sağlayan sınırlı da olsa bir potansiyel mevcut bulunmaktadır. Söz konusu potansiyel sosyal ve ekonomik hayatın huzurlu olduğu dönemlerde ortaya çıkmamakta, toplumların travmaları ve şokları ile depreşmektedir.(Mudde, 2010). İki Fransız düşünür Alain Badiou ve Jacques Ranciere’e göre “Yeni ırkçılık, toplumu tepesinde, elitlerin mutfağında şekillendi. Tepeden aşağı indi. Merkezdeki sağ ve sol hükümetler ile aydınlar bu mimariye katkıda bulundular.” (Le Monde, 2011). Daha başka bir ifadeyle merkezdeki sağ ve sol partiler aşırı sağın işbirlikçileri oldular. 1980’lerin başından itibaren merkezdeki siyasi parti elitleri Müslümanlara karşı ötekileştirici ve ayrımcı bir dil kullanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Fransa’da, Faslı ve Cezayirli göçmenlerin çoğunlukta bulunduğu işçilerin Renault fabrikalarında başlattığı grevler bir dönüm noktası olarak kabul edilebilmektedir. Dönemin İçişleri Bakanı Gaston Defferre, grevler sırasında daha önce hiç dile getirilmeyen bir iddia ortaya atmıştır: “İşçileri, Fransız sosyal realitesine uymayan kriterler hareket eden bazı dindar ve politik gruplar kışkırttı. “Batı Avrupa demokrasilerinde devletin zirvesi yaptıkları açıklamalarda kelimelerle ustaca oynayıp “öteki” yaratmakta etkili bir dil kullanmışlardır. Örneğin Fransa’da merkez sağ ve soldaki siyasi elitler ve bürokratlar “Müslümanlar cumhuriyete saygı göstermelidir” söylemini siyaset dilinin bir parçası haline getirerek; alt metinde Müslümanların cumhuriyet değerlerini hiçe sayıyor algısı oluşturmaya çalışmışlardır. 1990’larda Chirac Paris Belediye Başkanı iken İtalya, Polonyalı ve Portekizli yabancı işçilerin Müslümanlardan ve siyahlardan daha az problem oluşturduğunu ifade ederek “İslam ve “problem” sözcüklerinin artık bir arada kullanılması için bir alt zemin oluşturmuştur. (Atikkan, 2014: 182-183)

Sorunun daha da büyüyüp etkili hale gelmesi, merkez partilerin bu kesimin oylarını alabilmek için aşırı sağcı söylemi merkeze kaydırmaları ile olmuştur. Ana akım partiler radikal sağın dilini ve belli fikirlerini kabullenmesinin temelinde yatan amaç radikal sağ partilerin cazibesini azaltmak ve toplumu ilgili konularda ciddiye alındıklarını göstermek olmakla birlikte; sonuçta siyasi söylem sağ kanat siyasetçilerin daha etkin olduğu alana doğru kaymaktadır. Bu alanda ana akım partiler radikal sağın ustalıkla kullandığı popülizmle yarışmakta zorlanmaktadır. Bununla birlikte bu durum siyasi gündemin uzun vadede ana akım partiler tarafından kontrol edilemeyecek şekilde aşırı pozisyonlara dönüşme riskine sahip bulunmaktadır. Radikal sağın başarısının temelinde, ana akım partilerin göçmenler, çok kültürlülük,

Avrupa entegrasyonu ve siyasi sistemin işleyişi ile ilgili olan toplumdaki endişeleri zamanında ve etkili biçimde giderememesi yatmaktadır. Ekonomik düzelmeye birlikte radikal sağın çekiciliğinin azalacağına dair inanç tamamen yanlış olmamakla birlikte; yetersiz bir bakış açısına dayanmaktadır; çünkü radikal sağ partiler çok çeşitli sosyo-ekonomik tabandan seçmenlere hitap edebilmeyi başarabilmektedir. (Kallis, 2015: 21-24). 2008'ten beri uygulanan sıkı ve uzun süreli kemer sıkma politikaları "yerel" ile "göçmen" gruplar arasında ekonomik rekabetin artmasına yol açmıştır. Bu durum da radikal sağın Müslüman göçmen topluluklarına karşı kullandığı kültürel uyumsuzluk ve İslamofobik söylemlerinin yanına artan ekonomik ve sosyal güvenlik temalarının eklenmesine neden olmuştur (A.g.e, 2015: 16)

Küreselleşme ve teknolojik değişimin etkileri altındaki Avrupa ekonomilerinde refah devleti cömertlik, koruyuculuk ve kapsayıcı olma özelliklerini yitirmeye başlamıştır. Modern zamanların ekonomik sorunlarını çözebilecek yeni bir model yaratılamamakla birlikte; işin kolayına kaçılarak refah devletinin çökertilmesinde suç göçmenlerin üstüne atılmıştır. Bu süreçte medya ve siyasetçiler de göçmenleri ve özellikle de Müslümanları suç odakları ve kültürel düzeyde uyum sağlamayan gruplar olarak resmetmişlerdir. Daha başka bir ifadeyle, suç etnikleştirilmiştir. 1980'lerden itibaren merkez partiler, Avrupa'nın sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmakta zorlanmışlardır. Bir taraftan yaşanan nüfus ve bunun oluşturduğu sosyal ekonomik külfet ile diğer taraftan ise yavaşlayan ekonomik büyüme ve verimlilik sorunun gittikçe büyümesine yol açmıştır. İşsizliğin artması ile Avrupa toplumlarındaki popülizm dalgasının yükselişine katkı sağlamıştır. (Atikkan, 2014: 53-54). Yapılan kamuoyu araştırmaları aşırı sağ partilerin destekçilerinin genelde küreselleşmenin olumsuz sosyo-ekonomik etkilerinden en fazla etkilenen, eğitim düzeyi düşük, işçi genç erkeklerden oluştuğu ve genellikle alt ya da alt orta sınıflardan geldiklerini göstermektedir (Yeşilyurt Gündüz, 2010: 40). Birçok yazar Avrupa'da aşırı sağcı partilerin yükselişinin nedenini 2008 yılında ABD'de başlayıp dünyayı da etkisi altına alan küresel ekonomik kriz olarak göstermesine rağmen; en önemli ve tek nedenin bu olmadığı çok açıktır. Örneğin; İspanya 2008 yılı küresel ekonomik krizden en çok zarar gören ülkelerden biri olmasına rağmen, İspanya'da sağ popülist partiler ön plana çıkmamıştır. Öte yandan ekonomik krizden fazla etkilenmeyen Finlandiya ve Avusturya gibi ülkelerde aşırı sağ partiler artan oranda destek elde etmiştir (Alkan, 2015: 275-276).

Aşırı-sağcı siyasiler, yanlış ya da çarpıtılmış nedensellikler oluşturarak ekonomik krizle göç, göç ile de ulusal kültürün aşınması arasında bağ kurarak dışlayıcı çözüm önerileri getirmektedirler. Fakat olan biteni tek başına ekonomi üzerinden okumaya çalışmak da indirgemeci bir yaklaşımdır. Asıl belirleyici olan ise ekonomik krizin demagojik bir yetenekle manivela olarak kullanılmasıdır. Avrupa'nın yapısal kodlarında yer alan, fakat ekonomik refahın yüksek olduğu dönemlerde geri plana itilebilen yabancı düşmanlığı kriz dönemlerinde kendini göstererek dışlayıcı bir söylemle birleşerek, ulusal değerleri mutlaklaştıran bir retoriğe dönüşebilmektedir. Avrupa tarih

boyunca kendini tanımlamak için “öteki”ne ihtiyaç duymuş, iç bütünlüğü sağlamak için ırkçı pratiklere de özellikle belirli dönemlerde eğilim göstermiştir. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı Avrupa için yapısal bir fenomen iken; aynı zamanda Avrupa tarihi ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele tarihidir de. 1990’larda yaptığı yasal düzenlemelerle ötekileştirici yüzünden kurtulmaya çalışan Avrupa, günümüzde ise konjonktürel gelişmelerden etkilenerek aşırı sağcı söylemi merkeze kaydırma eğilimine girmiştir. Asıl sorunu oluşturan aşırı sağın yükselişi değil, aşırı sağcı söylemin genele yayılarak yapısal bir fenomene dönüşmesidir. Bu durumdan zarar gören sadece göçmenler ya da üçüncü ülke vatandaşları değil, Avrupa bütünlüğünün değerlerinin bizzat kendisi olacaktır. (Yılmaz ve Kutlay, 2011)

3. Sonuç

AB, ‘Arap Baharı’ olaylarının başlangıcında dış göç anlayışının temel felsefesini ‘insan hakları ve göçmenler’ olarak belirlemesine rağmen göç politikasını büyük oranda güvenikleştirme yaklaşımı temelinde oluşturmuştur. Güvenlik söyleminin temel noktası devleti korumaktan çıkıp toplumu korumaya yönelmesi ile toplumu her türlü kötülüğe karşı korumak endişesi güvenlik teriminin hayatın her alanına yayılmasına yol açmıştır. 11 Eylül sonrası dönemde gelişmiş ülkeler göç olgusunu güvenlik çerçevesinde ele alarak, “tehdit altındayız” söylemini oluşturmuşlardır. Göçün güvenikleştirilmesi halklar arasındaki uyum sürecinin sekteye uğramasına yol açarak, biz ve onlar karşıtlığının daha derine yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda aşırı sağ unsurlar hem AB’nin söz konusu politikayı oluşturmasına zemin hazırlamışlar; hem de oluşturulan bu politikadan beslenmişlerdir. Bu durum AB’nin kendi normatif gücünün ve kredibilitesinin büyük zarara uğramasıyla birlikte üstünde evrildiği değerlerin - örneğin demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, çok kültürlülük - aşınması sonucunu doğurmuştur. AB’nin geleceği açısından önemli sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik problemlere zemin oluşturabilecek aşırı sağ akımı analiz edildiğinde göçün güvenikleştirilmesi süreci ile birbirlerini karşılıklı olarak beslediğini gözlemlemek mümkündür. Çalışmada bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılmakla birlikte bu bağlamda daha derinlemesine araştırmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada AB’nin, kimliğinin temel unsuru olarak çoğulculuğu toplumsal zenginliğe dönüştürebildiği ölçüde kendi içinde medeniyetler çatışması söyleminin panzehrini oluşturabileceği ve böylece AB’nin yumuşak güç söyleminin dayandığı temel değerlerin korunması ve geliştirilmesinin mümkün olabileceği iddia edilmektedir. Bu bağlamda, göçün güvenikleştirilmesi yaklaşımının terkedilmesi AB’ye tarihsel süreç içerisinde “öteki” olarak tanımladığı kültürlerle kaynaşma fırsatı verebileceği için büyük bir önem taşımaktadır. Eğer Avrupa-kökenli olmayan yeni Avrupalıların sistemin içine adil bir şekilde dâhil edilmesi gerçekleşebilirse, AB bütün dünya barışı için büyük önem arz eden medeniyetler buluşmasının gerçekleşmesi için çok önemli bir adım atmış olacaktır. Bu varsayım

gerçekleşmeyip, Avrupa yeni Avrupalıların Avrupa sistemi içine girmesine engel olduğu takdirde, AB hem kendisini küresel bir güç haline getirecek çoğulculuk ilkesini devre dışı bırakmış olacak hem de Avrupa'da yabancı düşmanlığının artması medeniyetler çatışması tezinin gerçekleşmesine zemin hazırlayacaktır. Bu noktada, AB'nin göç politikasının alacağı şekil aynı zamanda kökleri çok daha derinde olan bir dünya barışının geleceği ile ilgili önemli ipuçları verecektir.

4. Kaynakça

AKÇAPAR Şebnem Köşem, (2016). "Uluslararası Göç Alanında Güvenlik algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar Der. Gülfer İhlamur Öner, Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları,

AKDOĞAN Esra ve ATALAY Merve,(2017). "Avrupa Birliği'ni Değişime Zorlayan Güç: Göç" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Kayfor15 Özel Sayı

AKGÜL AÇIKMEŞE Sinem,(2014). " Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlilikleştirme", Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler, (edt) Evren Balta, İstanbul: İletişim yayınları,

ALKAN M Nazif., (2015). "Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği", Akademik Bakış, Cilt 8, Sayı 16.

ATİKKAN , Zeynep , (2014). "Avrupa Benim Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi", İstanbul: Metis Yayınları.

BAYRAKLI Enes ve KESKİN Kazım, Türkiye, Almanya ve AB üçgeninde Mülteci Krizi, SETA Analiz, Kasım 2015 Sayı:143

BENNHOLD, K., "2 Personalities Clash on European Immigration", <https://www.nytimes.com/2008/01/15/world/europe/15iht-debate.4.9237106.html>,

(erişim tarihi: 19.11.2018)

BİGO, Didiger., (2002). "Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease", Alternatives 27, Özel Sayı, 63-92

BOUFİNO, ALESSANDRA, (2004). "Between Unity and Plurality: The Politicization and Securitization of The discourse of Immigration in Europe", New Political Science 26(1), , s. 35

BUZAN Barry , WAEVER Ole Waever ve WİLDE Jaap de,(1998). Security: A New Framework for Analysis, Boulder, Londra: Lynne Rienner Publishers

BYLUND, L., 2011. Söyleşi: Stockholm, 18 Ağustos 2011'den akt. Z. Atikkan, "Avrupa Benim, Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi", İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

CASTLES, S., Hein de Haas ve Miller, M.J., (2014). "Age of Migration: International Population Movements in the Modern World", Guilford Press

DOTY, Roxanne L.(2000) "Immigration and Politics of Security", Security Studies, 8, No.2-3,

DUCHESNE,R.,

https://www.researchgate.net/profile/Ricardo_Duchesne/publication/280098339_Germany_Abolishes_Itself/links/55b27c3108aec0e5f431ce1f/Germany-Abolishes-Itself.pdf (erişim tarihi: 01.11.2018).

Dünya Göç Örgütü Raporu 2018, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf (erişim tarihi: 25.10.2018)

Eurobarometer

https://www.compete2020.gov.pt/admin/images/Standard_Eurobarometer_8_8_UE_dez-2017.pdf (erişim tarihi: 12.09.2019)

European United Left/Nordic Green Left European Parliamentary Group GUE/NGL, "Coming Soon an EU 'Orwellian' Nightmare", <http://www.guengl.eu/news/article/gue-ngl-news/coming-soon-an-eu-orwellian-nightmare-becomes-reality> (erişim tarihi: 30.10.2018).

FAVELL Adrian., (2014). "Immigratin, Integration and Mobility", United Kingdom: ECPR Press.

FRİFFİN, R., (1991). "The Nature Of Fascism", New York: St.Martis's Press.

GÖLE Nilüfer, (2015). "Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar, Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma", İstanbul: Metis Yayınları.

HUYSMANS Jef,(2000). "The European Union and The Securitization of Migration", Journal of Common market Studies, 38(5), 751-777

HUYSMANS Jef, (1998). "The Question of the Limit: Desecuritization and Aeshetics of Horror in Political Realism", Millenium: Journal of International Studies, Cilt 27, No.3, s. 569-589'dan akt. Ayhan Kaya, İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenlikleştirme Çağı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, İstanbul, s.9

KALLİS, A., (2015). "Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi", SETA Analiz, Mart 2015, Sayı: 119.

KAYA Ayhan,(2016). İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenlikleştirme Çağı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Le Monde, www.lemonde.fr/idees/article/2011/01/04/l-europe-malade-de-la-xenophobie_1460695_3232.html (erişim tarihi: 01.11.2018).

LUBBERS M., Gijberts, M., Scheepers, P. (2002). "Extreme Right-Wing Voting in Western Europe", European Journal of Political Research, 41,s. 345-378

MANDACI Nazif ve ÖZERİN Gökay,(2013). "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10(39), 2013,s. 107

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
MAGGİE İbrahim,(2005). "The Securitization of Migration: A Racial Discourse", International Migration, 2005, Sayı 43(5), s.169

MERCAN, S., "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişini Anlamak", https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/avrupada-asiri-sagin-yukselisini-anlamak#_ftnref5 (erişim tarihi: 19.11.2018).

MERİÇ Sabiha Nur,(2018)." Göçün Güvenlikleştirilmesi: Almanya'da Aşırı Sağ Parti AfD'nin Yükselişi ve Suriyeli Mülteci Krizi", ViraVerita E-Dergi: Disiplenlerarası Karşılaşmalar, Sayı 8, Kasım, s. 123

MUDDE C., (2010)."The Populist Radical Right: A Pathological Normalocy", [www.eurozine.com /articles/2010-08-31-mudde-en.html](http://www.eurozine.com/articles/2010-08-31-mudde-en.html) (erişim tarihi: 01.11.2018).

ÖNER, Selcen., (2014). "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 13, No:1.

ROSANVALLON, P., (1992). "La crise de l'Etat-providence, Editions du Seuil, s.35'den akt. Atikkan, 2014.

SANDFORD Alasdair(12 Ocak 2006), "Sarkozy alters tack on immigration", BBC Mews Online: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4608108.stm> (Erişim Tarihi: 16.09.2019)

SCHAIN, M.A., (2009). "The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union", The European Journal of International Law, Vol.20, No:1.

SERT Deniz, (2014)."Küresel Hareketlilik ve Göç" içinde Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler, Edt. Evren Balta, İstanbul: İletişim yayınları,

SONGÜLEN İNANÇ Zeynep., ÇETİN, S., (2011). "Avrupa'nın Kendine Dönen Silahı: Dışlayıcılık ve Ayrımcılık", SDE Analiz.

ŞİRİN, N.Aslı., (2016). "Çabalar Sonuç Verecek mi? Avrupa Birliği'nin Ortak Bir Göç ve Sığınma Politikası Oluşturma Girişimleri", Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar, (Der.) S. Gülfer, İhlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 3.bsk.

VERTOVEC, S., (2007). "Super-diversity and its Implications", Ethnic and Racial Studies 30 (6).

YEŞİLYURT GÜNDÜZ Zeynep, (2010). "The European Union at 50: Xenophobia, Islamophobia and the Rise of Radical Right", Journal of Muslim Minority Affairs, Cilt 30, Sayı 1.

YILMAZ ELMAS, Fatma, (2017). "AB Dış Göç Politikasındaki Kayıp Parça: Göçmen Odaklı Yaklaşım", <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2017/11/Fatma-Yilmaz-Elmas.pdf>, (erişim tarihi: 22.11.2018).

YILMAZ ELMAS, Fatma ve KUTLAY, Muzaffer, (2011). "Avrupa'yı Bekleyen

Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi, USAK Analiz, No:11, Temmuz 2011, https://books.google.com.tr/books?id=au3AgAAOBAJ&pg=PA2&lpg=PA2&dq=avrupa%27y%C4%B1+bekleyen+tehlike+a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1+sa%C4%9F%C4%B1n+y%C3%BCkseli%C5%9Fi&source=bl&ots=Y25DyCX_7M&sig=36dcR_TGR6lRWKsqeGne1hyH5Jg&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwi2wNKg-efeAhXDiiwKHZfsCooQ6AEwBnoECAUQAO#v=onepage&q=avrupa'y%C4%B1%20bekleyen%20tehlike%20a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1%20sa%C4%9F%C4%B1n%20y%C3%BCkseli%C5%9Fi&f=false (erişim tarihi: 22.11.2018).

WEİNER, Myron,(1993). International Migration and Security, Westview Press, Boulder, Co., 1993'den akt. Kaya, 2016, s. 10

ZUQUETE, J.P., (2008). "The European Extreme-Right and Islam: New Directions?", Journal of Political Ideologies, Cilt 13, Sayı 3.

<https://medyascope.tv/2017/07/08/pierre-rosanvallon-halkin-bir-gelecegi-var-mi/> (erişim tarihi: 22.10.2018) Bu metin, 2011'de, "Halkın bir geleceği var mı?" (le peuple a-t-il un avenir?) teması etrafında 26.'sı düzenlenen Rencontres de Pétrarque'ın başlangıç dersinden alındı. Çev. Murat Erşen.

www.lemonde.fr/election-presidentelle-2012/article/2012/05/05/le-racisme-des-intellectuels-par-alain-badiou_1696292_1471069.html (erişim tarihi:01.11.2018).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİ ÖRGÜTÜ
<https://www.unhcr.org/tr/multeci-kimdir> (erişim tarihi: 12.09.2019)

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro Hareketi'nde Şekillenen Devlet Tasavvuru

Yasin TURNA

Öğr. Gör.-Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi-yturna@bandirma.edu.tr

Özet

Çalışmada, Şevket Süreyya Aydemir'in hayatı ve siyasi fikirleri konu edinilmiştir. Aydemir'in hayatıyla örtüşen siyasi fikirleri aynı zamanda bir dönemin analizine farklı bir perspektif sunmaktadır. Türk siyasal hayatının en çalkantılı süreci içerisinde geçen ve aydın hassasiyetiyle adanmış bir ruhun temsili olarak Aydemir, pek çok siyasi fikriyatın geçirdiği tecrübeyi de temsil etmektedir.

Bu çalışmada ele alınan dönem, Aydemir'in Turancılıktan sosyalizme ve nihayet Kemalizm'e uzanan fikri dönüşümünün ve eylemlerinin olgunlaştığı bir süreci kapsamaktadır. Toplumla karşı aydının sorumluluğunu, devletin sorumluluğuyla birleştirerek aydınlanmacı bir gayret içerisinde olan Aydemir, yalnızca Türk toplumunu değil, tüm ezilmiş halklara umut ve rol/model olacak bir yönetimin peşindedir. Bu fikriyatın en ciddi biçimde tartışıldığı mecra ise Kadro Hareketi olmuştur. Bu bakımdan Kadro, Aydemir ve arkadaşlarının Kemalizm'e ideolog olma ve yeni bir sosyoekonomik model yaratma gayreti olması bakımından özgündür.

Anahtar Kelimeler: Şevket Süreyya Aydemir, Kadro Dergisi, Kemalizm, Türk Siyasal Hayatı

Şevket Süreyya Aydemir's Conception of State, Formed in the Kadro Movement

Abstract

In this study, Şevket Süreyya Aydemir's life and political opinions are mentioned. His political opinions, which overlap with Aydemir's life, also provide a distinct perspective to the analysis of an era. Living in the most unsteady process of Turkish political life, Aydemir, who is a representation of a dedicated soul to intelligentsia's delicacy, also represents the experience that numerous political opinions went through.

The era that is mentioned in this study covers a process of Aydemir's ideological transformation from Turanism to Socialism and then finally to Kemalism, in which his acts matured. Aydemir, who is in an enlightening endeavour of combining the state's responsibility to the intelligentsia's responsibility towards the society, is in the pursuit of governance that will be a hope and a model to not only Turkish society, but also to all oppressed people. This ideology had been seriously discussed in the Kadro Movement.

From this point of view, Kadro is unique and original in terms of having an aim to create a new socio-economic model and, in terms of Aydemir and his friends being an ideologist to Kemalism.

Keywords: *Şevket Süreyya Aydemir, The Kadro Journal, Kemalism, Turkish Political Life*

Giriş

Aydemir, devleti kurtarma geleneği içerisinde hayatına yön veren ve bu ölçüde fikirlerini inşa eden bir aydındır. Tüm çağdaşları gibi Aydemir de önce Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaya, sonrasında ise yeni kurulan devletin gelişmesine adanan bir ruhtu.

İmparatorluğun yenilgisi karşısında Şevket Süreyya yeni hayallerin peşinden gidecek; Tuna'dan Sarı Deniz'e olan dev bir Türk coğrafyasında, Batı karşısındaki yenilginin adeta bir telafisini arz eden büyük Turan'la teselli bulmaya çalışacaktır. Ancak, ne ecdadın bıraktığı üç kıtaya yayılmış topraklara sahip Osmanlı İmparatorluğu kurtulabilmiş ne de büyük Turan ideali nihayete kavuşmuştu. Bu ağır yenilgi psikolojisinin içerisinde olan Şevket Süreyya için bir kurtarıcı kahraman ortaya çıkacak ve Milli Kurtuluş Hareketi için bir umut olacaktır. Bu kişi, dönemin aydınları ve devlet adamları gibi Şevket Süreyya üzerinde de derin tesir bırakan Gazi Mustafa Kemal'di.

Şevket Süreyya için Gazi, güneş batmayan imparatorlukla savaşarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye hiç değilse Anadolu'yu kurtarmayı başaran bir kahramandı. Bu yüzden Şevket Süreyya'ya göre, yeni kurulan devlet çatısı altında düzen ve ilerlemenin ana kaynağı Kemalizm olacaktır.

Gazi'nin karizmatik otoritesi ve inkılapçılığının birleşimi ile oluşan Kemalizm, Şevket Süreyya'ya göre fikri bakımdan belirli bir sistematiğe ihtiyaç duymaktaydı. Bu noktada, Şevket Süreyya ve arkadaşları Kadro hareketiyle Kemalizm'e ideolog olma vazifesini üstlenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte ortaya çıkan tek partili siyasal yaşamın devleti ve toplumu yeniden şekillendirdiği bir süreçte Aydemir'in fikriyatı, Türk siyasal hayatıyla iltisaklı biçimde değişime uğramıştır. Cumhuriyet döneminin hemen başında, Şevket Süreyya'nın siyasi fikirleri son büyük değişimini yaşayacak ve bu ölçüde üretimde bulunacağı fikri temel üzerinden ömrünün sonuna kadar üretimde bulunacaktır.

Aydemir'in hayatının incelenmesi, Türk modernleşmesinde aydınların vazife şuurunu ve iktidarı yönlendirme arzusunu görmemizi sağlar. Aydemir'in devlet üzerine düşüncelerinin en belirgin biçimde şekillendiği Kadro'daki yazıları, 1930'lu yılların ruhunu temsil eder nitelikte totaliterliğe varan ekonomik, sosyal ve siyasal tezlere dayalı olması bakımından iyi bir örnektir.

Şevket Süreyya'yı çağdaşlarından ayrı kılan önerdiği toplumsal projedir. Bu proje ilk önce Türk Ocaklarındaki konferanslarında akisler uyandırmış; "İnkılap ve Kadro" eseriyle bir teze kavuşmuş ve nihayet "Kadro Mecmuası"

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ile Kemalizm'e rehber olacak bir tartışma sahasında etkisini ortaya koymuştur.

Kadro'da Şevket Süreyya'nın en büyük gayreti Milli Kurtuluş Hareketi'nin ideolojisini yapmaktır. Türk inkılâbına kılavuz olması beklenen bu proje, aynı zamanda bütün sömürge ve yarı sömürge milletlere de örnek olacak cihanşümul bir modeldir. Bu yaklaşımın temelinde, Avrupa nizamını temsil eden ideolojilerin tümünden farklı üçüncü bir yol arayışının bulunması, Şevket Süreyya'nın özgün karakterinin temsilidir.

1. Şevket Süreyya'nın Gençlik Dönemi

Şevket Süreyya, Balkan göçmeni bir ailenin çocuğu olarak sınır şehri Edirne'de Yunan Harbi (1897 Türk-Yunan Harbi) sırasında doğmuştur (Aydemir, 1974: 9, 19). Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını kaybetmesi neticesinde ailesinin göç etmiş olması ve savaşın ortasında dünyaya gelmiş olması dolayısıyla Şevket Süreyya ağabeyleri gibi milliyetçi duygular içerisinde askeri rüştiye mektebine yazıldı. Askeri rüştiye mektebinde İmparatorluğun sınırlarını şanlı günlerindeki gibi genişleteceklerine dair inançla yetişiyordu (Aydemir, 1974: 43, 46).

Şevket Süreyya'nın öğrencilik dönemi, Türk siyasi hareketlerinin biçimlendiği bir dönem içerisindeydi. II. Meşrutiyet'in iyimser havasının Balkanlardaki ağır yenilgilerle bir anda dağılması, beraberinde milliyetçi fikirlerin yükselişine sebep olmuş ve Türkçülük fikri güç kazanmaya başlamıştı. Balkan bozgununun ardından Osmanlı'nın millet sistemine dayalı Osmanlılık fikrinden ümit kesilmişti. Bu sebeple, Şevket Süreyya'nın da içinde bulunduğu Türkçülere göre vatan artık Osmanlı toprağı değil Türk vatanydı. İnsanlar adlarını değiştiriyordu: Alpler, Tekinler, Oğuzlar, Börteciler türemişti ve yeni oluşan bu atmosferde Türkçülerin haritası Tuna'dan Çin Türkistanı'na uzanan bir coğrafyayı kapsıyordu. İmparatorluğun bakiyesindeki milletlerin ayrılık hareketlerinde başarıya ulaştığı bir dönemde Şevket Süreyya, "tüm bu Türk coğrafyası bizim" diyerek (Aydemir, 1974: 65, 66) heyecana kapılıyordu.

Şevket Süreyya'nın ilk gençlik çağı I. Dünya Savaşı'na denk gelmiş ve savaşa gönüllü subay olarak katılmıştı. Savaş sırasında Anadolu'yla ilk defa tanışacak olan Şevket Süreyya'nın karşılaştığı bu Anadolu manzarası¹ onun hafızasında canlılığını koruyacak ve bundan sonra ürettiği tüm fikirlerin ardındaki mesele olacaktır.

¹ Suyu Arayan Adam'da I. Dünya Savaşı sırasında ilk defa karşılaştığı Anadolu'yu Aydemir şu şekilde tarif eder (1974: 497); "Birinci Dünya Harbine on sekiz yaşında bir subay namzedi olarak girmiş ve harbin sonuna kadar en ileri cephe hatlarında harbin bütün havasını yaşamışım. Baştanbaşa yaya olarak geçtiğim Anadolu'nun akıl almaz sefaletini görmüştüm. Yollarda ve cephede Anadolu toprağını ve insanını tanımıştım. O zaman Anadolu'da, Adana ve İzmir'deki birkaç derme çatma tesis bir tarafa bırakılırsa, tüten tek baca, dönen tek motor, yanan tek ampul, adına şose denilebilecek tek kilometre yol yoktu. Yiyeceğimiz, giyeceğimiz, kullanacağımız, şekerimiz, ilacımız, silahımız dışardan geliyordu. Hatta bunların bedelleri, birkaç parmakla sayılır ihraç mallarımızdan ziyade, yabancı memleketlerden yapılan istikraz paralarıyla ödeniyordu."

I. Dünya Savaşı'nın ardından Şevket Süreyya, Türk yurdunun en batı ucu olan Anadolu topraklarından umudunu yitirmişti ve kendisini artık bu karanlık günlerin adeta tesellisi gibi duran Turan'ın kapısında görüyordu. O eski imparatorluğu geride bırakıp, Anadolu'nun hakiki dayanağı olan Türklerin anayurduna ayak basmak için yola çıkacak ve artık Aydemir² olacaktır (1974: 135).

2. Şevket Süreyya'nın Komünizmle Tanışması

Azerbaycan hükümetinin muallim ihtiyacı, Şevket Süreyya'nın Turan'a gitmesine imkân sağladı. Azerbaycan'a giden eğitimcilerin hemen hepsi Bakü'de kalmak istiyordu. Ancak Şevket Süreyya, idealizminin bir örneği olarak görülecek şekilde, Azerbaycan'ın en ücra köşesinde görev yapmaya talip oldu. Burada kendini *Aydemir* olarak tanıttacağı Nüha (Şeki) şehrinde göreve başlamak üzere Bakü'den ayrıldı (Aydemir, 1974: 157).

Şeki kasabasında öğretmenlikten başka, Ermeni komitacılarına karşı bölgede faaliyetlerde de bulunan Şevket Süreyya'ya bu faaliyetleri yeterli gelmiyordu. Ayrıca, Türkiye'de muallim mektebini bitirmiş olması, istediği düzeyde bir entelektüel derinliği kazandırmamıştı. Üstelik, bu yeni coğrafyada karşılaştığı sosyalizmi ve içine karıştığı inkılapları kavramak istiyordu (Aydemir, 1962: 10).

Şevket Süreyya, Azerbaycan'a geldiğinde Bolşevik Devrimi'nin yeni vaatleri ve fikirleri ile karşılaşmış ve bundan etkilenmeye başlamıştı. Bu ışık altında fikirleri yeniden şekillenmeye başladı ve kısa süre sonra bu yeni harekete dâhil oldu. Bu doğrultuda, Asya'nın Asyalıların olacağı ümidiyle "Şark Milletleri Kurultayı"na katılmak üzere delege seçilerek Bakü'ye gitti. 1 Eylül 1920'de başlayan Kurultay, Şevket Süreyya'yı derinden etkiledi. Kurultayda, tüm esir ve mazlum milletlerin kurtuluşu; Şark'ın derin uykusundan uyandığı ve her milletin zalimlerini, istilacılarını başından atacağı ilan olunuyordu. Şevket Süreyya bu heyecanla; "işte şimdi her şey anlaşıldı, işte benim bağlanacağım dava!" (Aydemir, 1974: 199, 203) diyecekti.

Kendisini artık bir sosyalist olarak gören Ş. Süreyya, Komünist Partisi'ne katıldı. Ş. Süreyya Komünist Parti'ye dâhil olmuş olsa da onun komünizm ve parti disiplini anlayışı o dönemin devrimci havasından farklıdır. Ona göre parti ve disiplin insan ruhunun tabiatına aykırı anlamsız bir şeydi.³ Nitekim Ş. Süreyya'ya göre parti politikacılığı, Bolşevik Devrimi'ni başarısız kılan en

² Müfide Ferit Tek'in (2002) Turancı bir romantik olan roman karakteri Aydemir, Şevket Süreyya'nın ruh dünyasını yansıtan bir kahramandı. Nitekim daha sonra bu ismi kendine soyadı edinecektir: "Bu kitap öyle bir zamanda yazılmıştı ve ben öyle bir yerde, öyle şartlar içinde okumuştum ki, o bana derhal hakkın bir ilhamı gibi geldi. Onu cephede elimden bırakamıyordum (Aydemir, 1974: 138)."

³ Bu konuda Süreyya'nın görüşü şu şekildedir (Aydemir, 1974: 233, 236): "Bir ihtilâl partisine ne lüzum vardı? İhtilâl mademki insanîyet içindi. O halde insanîyete inanan herkes, bir şövalye gibi çarpışmalıydı. Parti politikacılığına, toprak davalarına, sokak kavgalarına, dünya meselelerine ne lüzum var? Diyordum."

Şevket Süreyya, “Şark Milletleri Kurultayı” ile Komünist Partisi toplantılarının içinde uyandırdığı inkılap heyecanı içerisinde sosyalizmi öğrenmek için üç arkadaşıyla⁵ birlikte Moskova’da yüksek öğrenim görmeye gitti. Moskova’da 1921-1923 yıllarını Moskova’da Doğu Emekçilerinin Komünist Üniversitesi (KUTV)’nde geçirdi (Ünver, 2009: 477).

Moskova’daki eğitimin ardından İstanbul’a dönecek olan Şevket Süreyya, ardında bıraktığı şeyleri ölmüş birer hatıra olarak kaldığını ve içinde hiçbir heyecanın uyanmadığını söyler (1974: 390). Ancak, Komünizmle olan bağı tüm canlılığını korumaktaydı ve Türkiye için üreteceği tezlerine artık bu yeni fikirleri kaynaklık edecektir.

3. Şevket Süreyya’nın Hapis Hayatı ve Fikri Kırılmaları

3. 1. Moskova’dan İstanbul’a Dönüşü

Azerbaycan’daki öğretmenliği sırasında Komünist Parti’ye katılan ve Moskova’da üniversite öğrenimi gören Şevket Süreyya, 1924 yılında İstanbul’a döndüğünde artık başka biriydi. Henüz tesis edilen Türkiye Cumhuriyeti devletinin karşısında duran sosyal, siyasal ve ekonomik tüm sorunlarını iktisadi bakışla değerlendirecekti.

Şevket Süreyya’ya göre, Türkiye’nin karşısında duran meseleler iktisadiydi ve “bu iktisadiyatın üstünde ise, mutlaka tezatlar, müstemleke veya sınıf kavgaları hâkimdi (1974: 392).” Bu yüzden üreteceği tezlerde gündemden bağımsız biçimde tahayyülünü kurduğu devletten bahsedecekti.

Şevket Süreyya Türkiye’ye döndükten sonra fikirlerini neşredebileceği en uygun yer olan, ileri sosyalist fikirleri savunan Aydınlik Dergisi’nde yer aldı. Aydınlik’taki yazılarında; memleketin kendine has bir gelişme yolu takip etmesi gerektiğın, fakat bu yolun da klasik bir kapitalizm olamayacağını, devletin müdahaleci rehberliğine dayanan bir programa sahip olması gerektiğini öneriyordu (Aydemir, 1962: 10). Lakin, harp sonrası Türkiye’nin çökmüş ekonomisi Ş. Süreyya’nın çözüm önerilerini güçleştiren bir mahiyetteydi. Nitekim tahayyülünü kurduğu sosyalist ekonomik düzen için gereken “henüz görünmeyen millî sanayiın canlı sermayesi amele kalabalıkları” mevcut olsa da henüz ortada bir sanayi yoktu (Aydemir, 1974: 394).

⁴ Sonraları Şevket Süreyya, Bolşevik devrimi ile ilgili şu düşünceleri paylaşacaktı (1932a: 43): “Doksan yıllık bir hazırlık devrinden sonra ancak sekiz ay yaşayabilen bu demokrasi ihtilâlinde, onu yürütenler, demokrasinin hatta en basit problemleri, meselâ bir tek toprak mes’elesinde bile mutabık kalmadılar. İhtilâlden evvel mücahitlerini, nazariyecilerini, hatta feylesoflarını yetiştiren cemiyet davaları, ihtilâlden sonra, müdevven bir hareket ve fikir sistemi haline inkılâp edecek yerde, günlük münakaşalar, dar parlamento oyunları ve ihmaller içinde parça parça eridiler ve itibarlarını kaybettiler.”

⁵ Şevket Süreyya ile birlikte Nazım Hikmet, Vala Nureddin, Laz İsmail (Mara), Hasan Ali (Ediz), İsmail Hüsrev (Tökin) gibi gençler Sovyet Rusya’da ihtilalcilik eğitimi gören ilk Türk komünistleridir (Sayılğan, 2009: 702).

Ş. Süreyya Moskova'da etüt ettiği Komünizm fikrini yaygınlaştırmak için Türkiye'de ilk defa Lenin ve Leninizm üzerine bir çalışma yayınladı. 1924 yılında Şevket Süreyya, Sadrettin Celal, Luzovsky, Pierre Pascal ve Zinoviye tarafından hazırlanan "Lenin ve Leninizm Hayatı Şahsiyeti Üzerine Mütalaalar" kitabı, Lenin ve Marks'ın fikirlerini Türk literatürüne taşıyordu.

Ş. Süreyya, Aydınlik ve Orak Çekiç'teki⁶ yazılarıyla yalnızca düşünsel dünyaya katkı sağlamakla yetinmiyor, aynı zamanda bu görüşlerini tatbik edecek bir hareket sahası arıyordu. Bu yüzden, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)'na katılarak partide önemli bir yere sahip oldu (Ünver, 2009: 467). Gene aynı yıl TİÇSF fesh oldu ve partinin önemli isimleri o sırada yeraltındaki Türkiye Komünist Partisi (TKP)'ne katıldı.

Aydınlik dergisi ile TKP'nin arasındaki güçlü bağ, Şevket Süreyya'nın hayatında yeniden bir kırılmaya sebep oldu. Çünkü, resmî ideoloji az sonra komünizme savaş açacak ve komünizmle olan bağı yüzünden Ş. Süreyya hepse girecekti.

3.2. İlk Tevkifler ve Hapis Hayatı

1925 yılı devletin resmî ideolojinin dışında bir siyasi harekete ve muhalif söyleme tahammülünün olmadığı bir dönemin başlangıcı oldu. Bu tarihte başlayan Şeyh Said isyanı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın muhalefeti yüzünden gergin bir siyasi atmosfer vardı. Böyle bir ortamda 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan Aydınlik dergisi de payını aldı ve Şevket Süreyya arkadaşlarıyla birlikte tevkif edildi.

İstiklâl Mahkemesi'nde rejim aleyhine hareket etmek ve Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmaktan (Harris, 1979: 202) yargılandı. Rejim aleyhtarlığının dışında Sovyetlerle işbirliği içerisinde bulunduğu suçlama, o dönem komünizme karşı resmî ideolojinin daha sonra kuvvetli biçimde geliştireceği savunma refleksinin ilk örneklerindedir. Nitekim her ne kadar 1929 yılında söylenmiş olsa da Mustafa Kemal'in 6 Ağustos 1929'da Eskişehir'deki söylevi, resmî ideolojinin komünizmi devlet güvenliği açısından bir tehdit gördüğünün göstergesidir.⁷

Ş. Süreyya, mahkemede siyasi fikirlerini inkâr etmiyordu. Ancak Sovyetlerden para aldığına dair suçlamaları yıllar sonra dâhi inkâr edecektir (bkz. Sayılğan, 2009: 164). Sovyetler Birliği ile işbirliği suçlaması, Aydınlik için yapılan maddi yardımlarla ilgiliydi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin uluslararası örgütü Sayılğan'a göre, Komintern üzerinden TKP

⁶ 1924 ve 1925 yılında sadece yedi sayı yayınlanan Orak Çekiç Dergisi'nde Şevket Süreyya yazılarını "Kızıl Diplomat" ve "Elif" gibi mahlaslarla yayınlamıştır (Tunçay, 2009: 770).

⁷ "Türk Milleti'nin içtimâi nizamını ihlale müteveccih didinmeler boğulmaya mahkûmdur." sözleriyle başladığı konuşmasına; "Bu memleketteki komünistler, yalnız bizim tevkif ettiklerimiz ve hapsedtiklerimizden ibâret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alâkadar olacağım. Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmeli!.. (Tevetoğlu, 1967: 429, 430, 437)"

İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Ş. Süreyya, fikirlerini ve görüşlerini olduğu gibi savundu. Mahkemede dünya ölçüsünde bir sosyalizmi müdafaa etti ve on yıla mahkûm oldu (Aydemir, 1962: 10).

Ş. Süreyya'nın Ankara'da kaldığı koğuş arkadaşları devrin önemli simalarıydı.⁹ Hapishanede geçirdiği günler onun fikirlerinde büyük bir değişim yarattı. Ş. Süreyya için artık Moskova'dan İstanbul'a dönen otomat, artık ölmüştü. Anadolu gerçeği, Anadolu realitesi, bu dört kale duvarı içinde olsa bile beni sarıyor, yoğuruyordu (1974: 433, 435)." Ş. Süreyya'nın hapis hayatı fikirlerini yeniden biçimlendiriyor ve komünizm yerine devletçiliğe doğru evriliyordu. Nitekim Ünver'e göre (2009: 467), "Şevket Süreyya, her ne kadar Komünist düşünceye bağlanmış olsa da tam anlamıyla Marksist olduğunu söylemek biraz güç görünmektedir."

3. 3. Hapis Hayatı Sonrası Fikri Değişimleri

Mahkeme, mahkûmiyet ve cezaevi safhaları Şevket Süreyya'nın fikirlerinde değişikliğe sebep olan, kendisinin ifadesiyle "yetiştirici bir devre" oldu. Bilhassa Afyon Cezaevi'nde halkın her tabakasından gelen insanlar ve onların meselelerini tanırken yeniden düşünme ve çalışma imkânı buldu (Aydemir, 1962: 10).

Hapishane sonrası değişen fikirleri iktisadi olarak tam manasıyla devletçiliğe dayanacaktı. Devletçilik esasına dayanan bir milli iktisat hayali kuruyor. Hayatın her alanında olduğu gibi, devletin iktisadi kalkınma hususunda da topluma karşı kendini borçlu hissediyordu (Aydemir, 1974: 436). Bu düşünceler içerisinde "Muasır Türkiye'nin İktisadi İnkişaf İstikametleri" kitabını hazırladı, fakat mahkûmiyeti dolayısıyla kitabını yayınlamadı.

Ş. Süreyya, kapitalizmin sınıf mücadelelerine sürüklenmeden cihanda müstakil ve eşit bir devlet olduğu kadar iktisaden de bir bütün olabileceği görüşünü benimsiyordu. Ş. Süreyya'ya (Aydemir, 1962: 11) göre Türkiye, İstiklâl Savaşı ile rüşünü ispatlamış ve çağdaş nizamla ikinci çatışmasına girmişti. Bu ikinci çatışma, proletarya ile burjuvazinin; müstemleke ve yarı müstemlekeler ile sanayisi gelişmiş ileri memleketlerin arasındaydı. Türkiye, bu ikinci çatışmaya karışarak bu çatışmayı çözen ve kendine benzeyen ülkelere önder olacak bir inkılabın içine girmişti. Bu fikriyata bürünen Ş. Süreyya, sadece milli bir kurtuluşun devamlılığını sağlayacak bir inkılapçılık

⁸ Kominternin TKP'ne yaptığı maddi yardımın yolları, meşru bazı müesseseler aracılığı ile oluyordu. Hamdi Alev (Şamilof) "Rus Harici Ticaret Bankası"nda; Hüsnü Said "Sovyet Vapur Acentesi"nde; Vedat Nedim (Tör) "Arkos Şirketi"nde; Şevket Süreyya' da (Aydemir) "Neft - Sendikat"ta çalışıyorlardı (Sayılğan, 2009: 151). İstanbul'un Sovyet Konsolosluğunda çalışan Komüntern ajanı Şamisi isimli bir Yahudi, Dr. Şefik Hüsnü (Değmer)'ye "Aydınlık Neşriyatı" için ayda 200 dolar veriyordu. Sayılğan'ın, Şevket Süreyya Aydemir'e bu para işini sorduğunda; "Belki, Şefik Hüsnü Komüntern memuru bir Yahudiden 'Aydınlık' için ayda bir miktar para almıştır" cevabını (Sayılğan, 2009: 164) vermesi, Aydınlık çevresinin Sovyet yanlısı tutumunu göstermektedir.

⁹ Diyanet işleri eski reisi Ahmet Hamdi Efendi, Fatih müderrislerinden Atf Hoca (Aydemir, 1974: 400-406).

hareketinin değil, tüm ezilmiş halklara ilham olacak bir projenin peşine düşecekti.

Ş. Süreyya, hapiste geçirmesi gereken on yılın sadece bir buçuk yılında tutuklu kaldı ve 1927'deki Cumhuriyet Bayramı'ndaki afla cezaevinden çıkarıldı. Cezaevinden çıktıktan kısa bir süre sonra gerçekleşen meşhur "1927 Tevkifatı"nda yeniden yargılanan Ş. Süreyya, artık Komünist Partisi'nden ve gizli ihtilâl hareketlerinden ayrıldı (Aydemir, 1962: 10). Bu son yargılanma, Ş. Süreyya'yı devlet kadrolarına yakınlaştırması bakımından pek çok spekülasyonu doğurmuştur.¹⁰

4. Bir Cumhuriyet Eliti Olarak Şevket Süreyya

Ş. Süreyya, 1927 Tevkifatı'nın ardından Ankara'ya geçti ve Maarif Vekaleti'ne müracaat etti. Bunun üzerine Yüksek ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğü'nde muavin olarak atandı. Artık "hükümet denilen kuruluşun ve idare denilen işin" içindeydi. İlk defa devlet masasının başına geçtiğinden kendini yeniden bu ülkenin insanlarından biri olarak hissetti (Aydemir, 1974: 453, 455). Artık resmî ideolojinin içinde kendine bir yer bulan Şevket Süreyya, rejimin destekçisi olacak görevlere aday olacaktı.¹¹

Şevket Süreyya, Ankara'da başladığı memuriyet hayatında da fikirlerini üretmeye ve yaymaya çalışan bir hareket insanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Ankara'ya geçtikten kısa bir süre devrin entelektüellerinin tartışma mecrası olarak gördüğü Ankara Türk Ocağı'na fikirlerini paylaşmaya başladı.

15 Ocak 1931 tarihinde, Ankara Türk Ocağı'nda vermiş olduğu "İnkılâbın İdeolojisi" başlıklı konferans, 1930'ların ilk yarısına önemli ölçüde damgasını vuracak olan entelektüel ve ideolojik yönelişin, bir habercisi niteliğindedir (Ünver, 2009: 471). Türk Ocağı'ndaki 1931 tarihli "İnkılap ve Kadro konferansı" o kadar ilgi görmüştür ki konuşma metni basılarak pek çok yere dağıtılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2003: 131). Bu konferans, Ş. Süreyya'nın resmî ideolojinin ilgisini çekecek ölçüde geniş akisler uyandırdı. Ş. Süreyya'ya (1932a: 1) göre Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmalar "bazı gazeteler tarafından konferansın, yeni bir ideoloji cereyanının başlangıcı suretinde tefsiri ile varılan eksik hükümler" barındırıyordu. Nihayetinde bu durum

¹⁰ 1927 Tevkifatı hakkında Aydemir'in Sayılğan'a (2009: 150, 151) anlattıklarına göre, TKP içerisindeki çekişme neticesinde bir takım gizli belgeler Vedat Nedim tarafından polise ihbar edilmiş ve nihayetinde parti kadroları dağılmıştı. Ancak bu belgeler ışığında yürütülen davada Şevket Süreyya'nın Komintern karşıtı bir tavırda olduğu anlaşılacak beraat etmiştir. Mete Tunçay'a (2009: 57) göre bu dava diğer sol hareketlere karşı yürütülen davalardan çok daha farklıdır: mahkemenin halka açık biçimde görüldüğü davada herkesin kendisini savunmasına imkân tanınmış ve sanıklar görece düşük cezalara çarptırılmışlardır.

¹¹ Sayılğan'a (2009: 414) göre Şevket Süreyya'nın fikirlerinin hapis hayatıyla tamamen değiştiği iddia edilemez. Bilhassa CHP'ye olan yakınlığını çok daha evvel belirtmişti ve yazılarında "Memleketin zengin, sermayedar, ileri bir hale gelmesi şimdi günün tarihi bir vazifesidir. Bu vazife ise disiplinli ve müteşekkil bir cumhuriyet partisine düşer. Cumhuriyeti idame ve muhafazası için yapılacak her hareket, hatta ne kadar şiddetli bile olsa doğru dur. Terakkiperverane ileri bir harekettir." vurgusu bunun delilidir.

“münakaşadan içtinap etmeye ve mevzuu, daha anlaşılır bir şekilde işlemeye ve genişletmeye şevketti” ve bir yıl sonra bu konuşmaları “İnkılap ve Kadro” kitabıyla yayımlandı.

Türk Ocağı’nda devletin üzerine düşen vazifeyi Ş. Süreyya, inkılaplar aracılığıyla yerine getireceğini düşünüyor; inkılabın “ilerledikçe ve derinleştikçe onun nazarî mahiyeti ve ideolojik esasları etrafında yürüten fikir taharri ve hareketlerinin de genişleyeceğine ve derinleşeceğine (Süreyya, 1932a: 3)” inanıyordu. Bunun da ekonomi modeli “ne bir topyekûn sosyalizm ne de totaliter bir devlet kapitalizmi idi. Bu sadece planlı ve devletçi bir nizamı (1974: 469)” kapsıyordu.

1930’lu yılların ruhuyla konuşan Şevket Süreyya, artık klasik demokrasinin topluma kazandıracağı bir mahiyetinin kalmadığını savunmaktadır. Bu yüzden de antidemokratik oldukları için değil, toplumsal dönüşüme bir cevap olarak Faşizmin (bkz. Süreyya, 1932a: 11) ortaya çıktığı görüşündendir. Nitekim bu görüşten hareketle Türkiye için de demokrasi, ferdi cemiyetten koparan bir hürriyet sunduğu için inkılap nizamına aykırıydı. Ona göre bizim asıl ihtiyacımız olan “fert yerine millete hak vermek ve ferde de bu hür millet içinde iş ve vazife vermektir (Süreyya, 1932a: 86, 87).” Bu bağlamda Ş. Süreyya açık bir biçimde toplumsalcı bir yaklaşım içerisindedir

Şevket Süreyya’nın verdiği “İnkılâbın İdeolojisi” konferansına karşı eleştiriler gecikmedi. Bu eleştirilerin en hafifi, Cumhuriyet Halk Partisi’nde yeni bir cereyanın başlatılmak istendiği yönündeydi. Eleştiriler karşısında Ş. Süreyya, Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri Recep Peker’e bir mektup yazdı ve hareketin parti içinde bir cereyan yaratmayı gütmeye çalıştı (Aydemir, 1974: 469, 470). Ş. Süreyya partinin tepsini üzerine çekmek istemiyor, ancak bu konferansla birlikte Kadro Dergisi’ne mesnet olan fikirleri ilk defa ortaya atıyordu (Aydemir, 1962: 11).

5. Şevket Süreyya’nın Üçüncü Yol Arayışı ve Kadrocular

5. 1. Kadro Hareketi’nin Doğuşu ve Fikri Yapısı

Kadro dergisi, Türkiye’de yaşanan önemli siyasi ve ekonomik sorunların yaşandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. 1929 ekonomik buhranının etkileri henüz devam ederken, hemen ardından gelen Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ile siyasal alanda da gerilim yükselmişti. Dünyadaki ekonomik krizin Türkiye’de etkili biçimde hissedilmesi, kamu politikalarında değişiklik yapılması ihtiyacını doğurmuştu. Böyle bir siyasi atmosfer içinde yeni bir düzene ve politikaya ihtiyaç duyulduğuna inanan Kadro dergisinin kurucu ve yazarları bir araya geldiler (Tekeli ve İlkin, 2003: 124, 128).

Ayda bir çıkması planlanan derginin sahibi Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), neşriyat müdürü Şevket Süreyya (Aydemir) idi. Vedat Nedim (Tör), İsmail Hüsrev (Tökin) ve Burhan Asaf (Belge) devamlı yazı heyetinde idiler. Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Hamdi (Başar) arada bir yazdıkları yazılarla, dergi yazarları arasında görünmüşlerdir (Eröz, 1982: 207). Yazarların ortak özelliği, orta sınıfa ait bürokrat aydınlardan oluşmasıydı.

Karaosmanoğlu hariç, Kadro'nun kurucu yazarlarının hepsi 1920'li yılların ilk yansında sol gruplar içinde yer almışlardır (Türkeş, 2009: 465). Yazarların sol kaynaklardan beslenmiş olmaları ürettikleri eserlere de sirayet etmişti. Bu bağlamda kuramsal çerçeve olarak tarihsel materyalizm çizgisini yadsımamalarına karşın, yazılarında Marksist terminolojiyi kullanmamaya özen göstermişlerdir. Örneğin 'üretim güçleri' yerine 'teknoloji', 'üretim ilişkileri' yerine 'mülkiyet ilişkileri', 'kapitalizm' yerine 'Avrupa Nizamı' terimlerini seçmişlerdir (Tekeli ve İlkin, 2007: 605).

Kadro yazarlarının ilk sayılarda ele aldığı konularda 1929 ekonomik buhranının ve yazarların beslendiği Marksist görüşlerin tesiri hissedilmektedir. Bu minvalde, İttihatçıların liberal kanadını temsil eden Cavit Bey'in savunduğu liberalizmi çürütmekle işe başladılar. İttihatçılardan kendilerini ayıran Kadrocular, rejimin yeni aydınları olmaya talipti. Üstelik Kadro çıkmadan önce Atatürk'ten zımnî izin alınmıştı (Türkeş, 2009: 469).

Zamanın ruhuna uygun olarak Kadro, Atatürk'ün bilgisi dâhilinde yayın hayatına başlamıştı. Nitekim, "Türk inkılabının niteliğini ve bir inkılap ideolojisinin prensiplerini aydınlatmaya çalışan bir tez, bu sıralarda tamamlanarak, bir nüshası Atatürk'e sunuldu (Aydemir, 1974: 481)." Şevket Süreyya, "inkılabın, azlık, fakat şuurlu bir zümrenin, yani bir "Kadro"nun önderliğiyle¹² derinleştirilebileceğine inanıyordu (Aydemir, 1974: 482)."

Kadro hareketinin esas mahiyeti Kemalizm'e ideolog olmaktır. Ardan geçen otuz yıl sonra da Aydemir'e (1962: 11, 12) göre Kadro, Mustafa Kemal'in Türkiye'de başardığı büyük hareketin hem memleket ölçüsünde hem dünya çapındaki mana ve önemini belirtmeğe çalışan harekettir. Türk milli kurtuluş hareketinin inkılapçı ve inşacı vasfını savunmağa çalışmıştır. Bu hareketin sadece bir milli iktisadi ve sosyal alanlarda yeni bir inşa davası olduğunu, Kemalizm'in yeni bir vatan, millet ve devlet anlamına dayandığını daima ve ön plânda savunmuştur. Bu itibarla, Mustafa Kemal ve Kemalizm Kadro'nun sadece hizmetinde bulunduğu ulu varlıklardı. Bu hizmet biraz çileli, biraz çekişmeli geçmişse, bunun da sebebi Kadro'nun formüleştirmeye çalıştığı prensiplerin genişliği ve önemidir. Daha net bir ifadeyle Aydemir, "Kadro hareketi bir Kemalist harekettir" diyecektir.

Şevket Süreyya'nın dünya görüşünü veya Kemalizm yorumunu, Murat Belge, "millî komünist" nitelemesiyle özetler (Ünver, 2009: 467). Böyle bir kavram her ne kadar tartışmalı olsa da Şevket Süreyya'yı özellikle Kadro hareketinde belirgin biçimde ön plana çıktığı şekliyle, Kemalist modernleşme sürecine bir ideolog olma girişiminde bulunan bir aydındır. Nitekim Şevket Süreyya'nın kadro hareketi ile ilgili sözleri bu savı doğrular biçimdedir: "Kadro, bir parçalı millet rejimi, içinde bir parlamento teşekkülü değil, bir inkılâp avangardıdır. İnkılâbın bütün müdür fikirleri, inkılâbın mahiyetini ve inkişaf istikametini tayin ve ilân eden ileri prensipler, ancak böyle bir

¹² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tokin, Vedat Nedim Tokur, Burhan Belge, Şevki Yazman, Şevket Süreyya Aydemir. Bu altı kişi aynı zamanda Kadro dergisinin ilk aboneleri olmuştur. Ayrıca, Çankaya Köşkü'nde Atatürk'ün emriyle on kişi, İsmet İnönü'yle birlikte ilk abone olup muntazaman abone bedellerini ödemişlerdi (Aydemir, 1974: 482).

Kadro dergisi ilk sayısında bilinçli azınlık kavramı ile Türk inkılabını sürdürecektir bir kadrodan bahsetmektedir (Kadro, 1932a: 3). Kadro'nun niçin çıktığı da açık biçimde bu vurgu üzerine yapıldı (Kadro, 1932a: 3):

"Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazarî ve fikrî unsurlara maliktir. Ancak bu nazarî ve fikrî unsurlar inkılâba "ideoloji" olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş, değildir. İnkılabımızın, her biri ayrı ayrı kıymettar ve orijinal olan bu kir ve nazariye unsurları birer birer izah edildikçe, bu esaslar inkılâp nesli için kriteriyumlar olacak, yeni ve standartlaşmış inkılâpçı tip böyle doğacaktır. İnkılabın kendisine has "cihanı telakki tarzı" böyle vücut bulacaktır."

Kadrocular, yeni tip ulusal devletin toplumsal yaşamın her alanını denetlemesini ve yönlendirmesini savunmaktadırlar. Önerdikleri devlet ve toplum modeli, yukarıdan aşağıya doğru gelişen otoriter, tek parçalı ve disipline edilmiş, bir burjuva rejimi olarak nitelendirdikleri demokrasiye karşı bir modeldi (Yanardağ, 1988: 143). Bu bakımdan Kadrocular açık bir biçimde seçkinciydi ve inkılâbın halk için halka rağmen bir hareket olduğu görüşünü taşıyorlardı (Aydemir, 1974: 483). Şevket Süreyya, işte bu perspektiften hareketle inkılâp idealini ve devlete düşen vazifeyi Kadro'da işleyecektir.

5. 2. Şevket Süreyya'nın Devlet İdealinin Kadro'daki Yansıması:

Ş. Süreyya'nın Kadro'daki yazılarına bakmak, bürokrasinin kazandırdığı tecrübenin ve heyecanının aydınlığında birikiminin yeniden yorumlanması bakımından anlamlandırır. Bu bağlamda Ş. Süreyya'nın ideoloğu olmaya çalıştığı Kemalizm'e model olacak devlet anlayışını ve bilhassa devletçilik fikrini en açıklayıcı biçimde Kadro'daki yazılarında görürüz.

Ş. Süreyya, Kadro'daki yazılarında iktisadi kalkınma anlayışını temel alarak tüm toplumsal sorunların hallolmasında anahtarın rolün devlette olduğunu belirtir. Her şeyden evvel devletin en önemli sorumluluğu derhal iktisadi kalkınmayı sağlayabilmesidir. İstiklâl Harbi'nin ardından şimdi ikinci mücadelesini veren "Yeni Türkiye", ancak devlet eliyle kalkındırılabilir. Bunun için öncelikli olarak kapitülasyonuz ve imtiyazsız, ihtiyaç duyulan sermaye ve işletmenin doğrudan doğruya devlet mülkiyetine geçmeli, ardında da harekete geçmeyi bekleyen Anadolu'nun canlı iş gücünün için devletin yatırım yapması gerekliydi (Süreyya, 1932d: 24). Ancak "hayat sahnesine henüz çıkan ve daha inkişafını yapamayan yeni Türkiye'de yüksek teknik, makineli sanayi ve mühim istihsal vasıtaları henüz kontrolü kabil olmayan bir hacim almamıştı." Bu yatırımı sağlayacak bir sermaye kaynağı ve hâli hazırda yeterli birikim olmasa bile, paradan daha kıymetli bir işçi sermayesini mevcuttu (Süreyya, 1932k: 5). İşte bu işçi sermayesinin harekete geçirilmesi için gereken maddi sermayenin, yatırımı yapacak olan devletin bütçesinden karşılanması gerekiyordu. Lakin piyasaya sürülmesini istenen bütçe oranının enflasyonu tetikliyor olması, dar bir bütçenin yanında ayrı bir

sorun olarak duruyordu. Bu konuda Ş. Süreyya'nın herhangi bir çekincesi yoktu. Ekonomi tahsiline rağmen, piyasaya sürülecek yüksek miktarda paranın iş sahaları için kullanılması karşısında enflasyona sebep olmayacağını iddia ediyordu. Ş. Süreyya'ya göre enflasyon, devlet müdahalesi bulunmayan serbest pazar ekonomilerine sahip ülkelere özel bir durumdu. Nitekim Türkiye gibi devletçi ve müdahaleci bir memlekette yapılacak yatırımlar enflasyonu veya deflasyonu engelleyecekti. Bu yüzden devletin 1932 yılı bütçesinde yatırım için ayrılan 160 milyon liranın en az 500 milyon olması gerekiyordu. Çünkü piyasaya sürülecek miktar ne kadar olursa olsun, yeni açılacak iş sahalarının mübadele gücünün enflasyonu engelleyeceğine inanıyordu (Süreyya, 1932k: 8, 9).

Açık biçimde devletçilik ilkesine bağlı olan Ş. Süreyya, özel teşebbüsün son derece sınırlı kalması gerekliliğini vurguluyordu. Süreyya'ya (1934b: 10) göre deniz hatları, demiryolu, maden ocakları, dokuma fabrikaları, deri veya gıda sanayii gibi işletmeler devlet mülkiyeti haricinde kalması düşünülemezdi. Üstelik herhangi bir özel sermayenin ihtiyaç duyulan maddi yatırıma sahip olmadığı için bu işletmeleri yönetmesi mümkün değildi. Özel teşebbüs, ancak modern devletçilik anlayışına uygun olmayan su değirmeni, küçük tarlalar ve dükkânlara benzer nitelikteki küçük işletmelerde kendine hayat bulabilirdi. Ş. Süreyya'nın özel sermayeye karşı bu tavrı, büyük işletmelerin sadece devlet desteği ile var olabileceği inancının yanında, iş adamlarının güçlenmesi karşısında duyduğu kaygının bir yansımasıdır. Süreyya'ya (1934e: 5) göre, "inkılapları daima kahramanlar yapar, idealistler yaşatır, fakat iş adamları¹³ yer, bitirirdi." Bu yüzden de millî bir inkılabın ürünü olan bu yatırımlardan iş adamlarını uzak tutmak gerekiyordu.

Ş. Süreyya, Kadro'daki yazılarında devletçiliğin esaslarını inşa ederken, hangi yol güzergahında hareket edileceğini de belirliyordu. Bu bakışla kaleme aldığı Kadro'nun 5. sayısındaki "Plan Mefhumu Hakkında" başlıklı yazısıyla yeni bir devletçilik biçimini Türk aydınlarının ve devletlilerin ilgisine sunuyordu. Bu yazısında, "millî işbirliği" olarak da ifade ettiği "planlı bir cemiyet nizamı"nın, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu gerekli bir model olduğunu savunuyordu. Buna göre, Türkiye'nin yüksek tekniğe ve millî menfaatlerine ulaşabilmesi için planlı bir ekonomik sisteme (Süreyya, 1932h: 5-12) ihtiyaç vardır. Süreyya'nın bu önerisi, Türkiye'de planlı ekonomiden ilk defa bahsedilmesi bakımından önemlidir.¹⁴

Ş. Süreyya'ya göre planlı ekonomi (1934c: 13); "Türkiye'nin başlıca mühim sahalarındaki başlıca iktisadi faaliyetlerini, muayyen bir hesap dâhilinde tanzim etmek veya bu faaliyetlerden mevcut olmayanlarını yeniden yaratmaktır. Yani millî rejimin iktisadi mahiyetini tayin eden hâkim iktisat faaliyetlerini bir millî plân dâhiline almaktır." Bu yüzden Süreyya,

¹³ Ş. Süreyya, iş adamlarını "hemen bütün demokrasilerde türemek imkânını bulan ve Devlet kudret ve salâhiyetlerini şahsi menfaat endişelerine alet ederek bütün kitleler karşısında devletin haysiyet ve itibarını zedeleyen insan tipi (1934e: 5)" olarak değerlendiriyordu.

¹⁴ Nitekim, yıllar sonra bu fikre işaret eden Aydemir, sosyalist olmayan bir ülkede "plan" düşüncesinin ilk defa Kadro tarafından ortaya atılmasından övünç duyacaktır (Akt. Önder, 1994: 125).

Kadro'daki diğer yazılarında da Milli Kurtuluş Hareketi'nin¹⁵ ideolojik vazifelerinden biri olarak değerlendireceği "planlı ekonomi" anlayışının üzerinde duracaktır.¹⁶

Ş. Süreyya'nın "planlı ekonomi" modeli ile perçinlenen devletçilik anlayışı, bu fikrin karşısında bulunan liberallerle Ş. Süreyya'yı fikri çatışmaya sürükleyecekti. Ş. Süreyya, Kadro'daki yazılarında başta Ağaoğlu Ahmet ve İbrahim Fazıl olmak üzere liberal yazarlara karşı sert ifadeler kullanıyordu. "Cavit Bey İktisatçılığı" olarak isimlendirdiği liberalliği, müstemlekeci iktisatçılık olarak eleştiriyor ve yeni devletin "ne müstemleke ne de müstemlekeci olmayan müstakil millet iktisatçılığına (1933a: 11)" ihtiyacı olduğunu vurguluyordu. Ş. Süreyya, liberallere ve devletçilik aleyhtarlığına karşı kullandığı müstemlekeci suçlamasını daha da ileri boyuta taşıyarak, bu kimseler için totaliter tedbirlerin alınması gerektiğini öneriyordu. Bu doğrultuda, açık biçimde devletçilik aleyhtarlığı yapanların devletin otoriter tutumu ile bastırılması gerektiğini öneriyordu (1934b: 8).¹⁷

Ş. Süreyya'nın devletten beklediği otoriterlik, yalnızca liberallere karşı bir yaptırım gücü değildir. Devletin otoriterliği, esasen inkılâpların topluma nüfuz ettirebilmesi için gereklidir. Süreyya'ya (1933d: 10) göre:

"İnkılâp, hadise bakımından manası itibariyle, millet içinde birtakım insanların irade ve menfaatlerinin, diğer birtakım insanların irade ve menfaatlerine cebir ve zor ile bağlanması demek olduğundan bu hadise disiplin, prestij ve otorite zaruri ve ayrılmaz unsurlardır. Binaenaleyh inkılâpçı bir devlet her şeyden evvel ve hiç şüphesiz disiplini müdafaa eden, inkılâp temayüllerinin kendi ileri hamleleriyle tabii mümessili olan ve bu itibarla prestijini tesis eden otoriter bir teşkilât olmak tynet ve mecburiyetindedir."

Bir başka ifadeyle otoriterlik, devletin inkılâplarını topluma nüfuz ettirebilmesi için tüm işlerinde karakteristiğine yanması gereken bir zorunluluktur. Ş. Süreyya'nın bu yaklaşımı, yönetici elite inkılâplar konusunda ideolog olma arzusunun yanında, anti-Kemalist kuşkuculuğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

¹⁵ Ş. Süreyya (1932j: 8), Millî Kurtuluş Hareketi'nin ana prensiplerinden birinin "milletin ileri menfaatleri namına cemiyeti sevk ve idare eden plânlı bir iktisat devletçiliğinin" olduğunu ifade eder ve herhangi bir sınıf çatışmasına planlı bir ekonomi yönetiminin engel olacağını iddia eder.

¹⁶ Planlı ekonomiye geçilmesinin gerekliliğini ısrarla tekrarlayan Ş. Süreyya (1932l: 12), Türk inkılabının gerçekleşebilmesi ihtiyaç duyulan ekonomik düzenin sağlanması için devlet yönetiminden planlı bir devletçilik anlayışı ister. Süreyya (1934a: 12), daha sonra da Kadro'nun muhtelif sayılarında, "yeni devletin iktisadının vashı" olarak gördüğü planlı bir ekonomik düzene geçilmesi lüzumunu izah etmeye çalışır. Planlılık, Süreyya'nın ülküsü olan milli kurtuluş devletinin anti-empyralist ve sınıf aleyhtarı vasıflarının yanında bir diğer önemli karakteridir (1934c: 10). Bu yüzden planlı devletçilik milli kurtuluş hareketine dahil olan aydınların ideolojik vazifesidir (Süreyya, 1934f: 5)."

¹⁷ Ş. Süreyya'ya göre liberal demokrasi anlayışı, on dokuzuncu yüzyıl Avrupasına uyan, sömürgeci kapitalizmin dahilinde bir sınıf çatışmasının siyasî bir ifadesidir. ABD, Avrupa ve kısmen de Japonya hariç hiçbir ülke için örnek teşkil etme ihtimali olmadığından bu anlayışın evrensel bir manası yoktur (1934c: 7).

Ş. Süreyya'nın otoriter bir devlet çatısı altında inkılâpların hayata geçirilmesine dair duyduğu inanç, yeni bir nesil olarak gördüğü "Yeni Türkiye"nin eskisini tasfiyesi etmesi için gereken bir yöntemdir. Ş. Süreyya'ya göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin küllerinin üzerinde doğduğu Osmanlı mirası, halledilmesi gereken siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlardan oluşuyordu. Yeni nesil, yeni bir memleket inşa etmeye mecburdu. "Yeni Türkiye" olarak tanımladığı bu memleket, eski Osmanlı Türkiyesi gibi "bütün anasını birbirinden ayrı ve bütün anasını birbirinin aleyhine yaşayan, perişan bir dağınık insanlar memleketi (Süreyya, 1932e: 35)" değildi. Ancak, toplumun kültür seviyesinin yükseltilmesi ve yeni Türkiye'nin devraldığı sorunları aşabilmesi için gereken millî inkılâp hareketinin ilerleyebilmesi gerekiyordu. Bu hususta rehberlik edecek aydın ihtiyacını hissettiğini belirten Süreyya, kendisinde bir sorumluluk görecek. Nitekim yüksek kültür bilinci olarak tarif ettiği "halkçı, milliyetçi, inkılâpçı, devletçi" bir bilince sahip olmayan insanlar vardı ve "Yeni Türkiye'de vatandaşın bu vasıflara uygun bir içtimâî hüviyete (Süreyya, 1932d: 36)" sahip olması için mücadele edecekti.

Yeni Türkiye'nin inkılâplarını benimseyecek sağlıklı bir topluma sahip olunması gerekliliğini vurgulayan Süreyya, Türk çocuğunun korunmasının milli bir devlet politikası olarak benimsenmesini önerir (1932h: 31). Bununla beraber, Türk gençliğinin inkılâp şuuruyla beslenmesini ve Türk gençliğinin bilinçlendirilmesini gerekli görüyordu. Bu durumun başarılı uygulamasını faşist İtalya'dan bir örnekle gösteriyordu. Buna göre (Süreyya 1932f: 5-7); Faşist İtalya'da sıradan bir gence devlet politikaları hakkında bir soru sorulduğu vakit, birkaç satır dahi olsa cevap verebiliyordu. Aynı şekilde, Türk gencinin de "devletin filan millî dava üzerine siyaseti nedir?" diye sorulduğunda hiç olmaza üç satırla ifade edebileceği bir bilince sahip olması gerekiyordu. Süreyya'ya göre aydının ve devletin sorumluluğu bu yüksek bilinci gençlere aşılmalı.

Toplumun kültürel bilincinin yanında, tarihsel süreç içerisinde biçimlenmiş sosyolojik problemler de Ş. Süreyya'nın gündemindedir. Süreyya'ya (1932i: 44, 45) göre Türkiye'nin doğusunda yaşayan halk, bir derebeylik nizamı altında geriliğe mahkûmdur. Osmanlı'nın kendi kaderine bıraktığı için kökleşen bu coğrafyadaki derebeyliğe karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin mücadele etmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda "inkılâbın derebeyliğine karşı harbi, bütün milletin kendi hürriyet ve emniyetini tehdit eden bir yabancı ve kuru vuslat müessesesine karşı maddeten ve manen mücadelesini" temsil edecektir. Süreyya, bu mücadelede derebeylik nizamının tasfiyesi için gerekli olan formülü toprak reformunda görüyordu. Toprak reformu, bölge halkının iktisadi bağımsızlığa kavuşturulması ve inkılâbın benimsenebilmesi için gerekli bir kültürel düzeye zemin sağlaması bakımından da gerekli görülüyordu.

5.3. Milli Kurtuluş Hareketi ve Üçüncü Yol Arayışı

"Yeni Türkiye"ye karşı idealist bir zaviyeden bakan Ş. Süreyya, harp sonrası da rüştnü ispatlayacağı millî bir devleti tahayyül ediyordu. Bu doğrultuda, yeni devletin Avrupa düzenine muadil ve bilhassa ezilen halklar için örnek

bir modele sahip olması gerekliliğini görüyordu. Bu doğrultta, Süreyya'ya göre genç Türkiye Cumhuriyeti bir "Milli Kurtuluş Hareketi"ni temsil ediyordu.

Kadro, önderliğinde şekillendireceği "Milli Kurtuluş Hareketi"ni (1932b: 7); "millî iktisat kuvvetlerinin büyük bir kısmını devlet idaresine ve devlet murakabesine tâbî kılan kuvvetli bir devletçi sistem" olarak ifade ediyordu. Bu hareket, Ş. Süreyya'nın devletten beklediği otoriterliğin periferisinde içinde güç kazanacağı için ekonomik anlamda bir otarşi hareketidir.¹⁸

Kadro'nun ortaya çıktığı süreçte etkisi devam eden 1929 ekonomik buhranı, otarşinin tercih edilmesi gerekliliğinin ibreti olarak görülüyordu. Süreyya'ya göre, otarşi ile müstemleke ya da yarı müstemleke devletlerin sanayi memleketlerine olan tabiiyetleri yüzünden "muhtelif kanallarla büyük sanayi memleketlerine akan fazla kıymetler artık memleket dâhilinde ve millet emrinde (Süreyya, 1932a: 17)" kalacaktır.

Milli Kurtuluş Hareketi'nin otarşi yanlısı devletçilik anlayışı, inkılâplarla da uyumluydu. Siyasi anlamda kazanılmış, milli bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla sağlanması ve devrimin sürekliliğinin sağlanması için devletçilik önemli ve belki de tek araç (Süreyya, 1932c: 5, 10) olarak görülüyordu. Nitekim ilk defa devletçilik, 1930 yılında İnönü tarafından dile getirilmişti. Ancak, CHP programında ve anayasada altı prensipten birisi olarak belirlenmişse de Türkiye hiçbir zaman devletçi olmadığı (Aydemir, 1974: 488) için Milli Kurtuluş Hareketi'nin bu eksikliği gidereceği tahayyül ediliyordu.

Milli Kurtuluş Hareketi fikri, tarihi ve jeopolitik bir görüşten hareket ediyordu. İlki, *Milli Kurtuluş Hareketi*¹⁹ olarak Türk inkılâbını; ikincisi de Ortadoğu'da milli kurtuluş hareketlerinin uluslararası manasını taşıyordu. Şevket Süreyya, Türk milli kurtuluş hareketini, "Panturanizm ile karışık bir ittihadî İslam" hareketi olarak değerlendirilmesinden rahatsızlığını belirtir ve bu hareketi "müstemlekecilik istilalarına karşı siyasi ve iktisadi kayt ve şartsız istiklal isyanı" şeklinde değerlendirir (Süreyya, 1932a: 61, 62). Bu bakımdan Kadro, sadece Türk halkına bir milli reçete sunmaz, aynı zamanda tüm ezilmiş halklara da örnek olacak bir idealdir. Kadrocular, Türk devriminin evrenselliği gibi önerdikleri ideolojinin de sosyalizm ya da kapitalizm gibi evrensellik iddiasını taşıdığını belirtmişlerdir (Tekeli ve İlkin, 2003: 486). Kadrocuların önerdikleri bu yeni yaklaşımı diğer ideolojilerden ayıran en önemli özelliği, diğerleri gibi sınıf hakimiyeti kavgasının bir parçası

¹⁸ Şevket Süreyya'ya göre (1932a: 24) Türkiye siyaseten müstakil olsa da iktisaden henüz geri bir ziraat memleketidir. İktisaden kendine yeten müstakil bir milleti temsil etmelidir. Bu itibarla da Türkiye bir "millî kurtuluş hareketleri" cephesidir.

¹⁹ Aydemir'e göre (1974: 486) "istiklâlin kazanılması, millî kurtuluş hareketinin yalnız bir safhasıdır. Asıl dava, memleketin siyaseten müstakil olduğu kadar, iktisaden kalkınmasıdır. Sosyal bakımdan da aşırı sınıf mücadeleleri tehlikelerinden korunmuş muvazeneli bir memleket haline gelmesidir. Bunun için, memleketin gelişmesinde tekniğin ve sermayenin hâkim bir kısmını devletin elinde tutarak başıboş yabancı uşağı bir kapitalizmin ayrılmaz neticesi olan sınıflaşmadan memleketi korumaktır."

olamayışıdır.

Ş. Süreyya'ya göre Batı'da hâkim olan ideolojilerin sebep olduğu sınıf çatışmasının ve istismarcı kapitalizm anlayışının tasfiye edilmesi gerekliydi. Bu noktada "Milli Kurtuluş Hareketi", sömürge ilişkilerine son verecek ve modernleşmesini sağlayamamış ülkelere örnek olacak; yüksek tekniğin yaratılmış bir sınıftan değil, yeni ve kurucu bir devletin eline veren ve bu suretle sınıf tezadına imkân bırakmayacaktır. Bu itibarla Türk Millî Kurtuluş Hareketi, bu vazifeyi yerine getirenlerin en ileri, en tipik ve en karakteristik olanlarından biridir (Süreyya, 1932m: 42). Keza, Kadro'nun temsil ettiği "yeni inkılap münevveri"nin diğer ideolojilere yaklaşımını Ş. Süreyya şu şekilde ifade eder (1934d: 37):

"Ne sosyalizmin ne liberal demokrasinin ne parlamentarizmin ne faşizmin simsidir. Hatta bütün bu mürekkep nazariyelerden sarfınazar, sadece milliyetçilik, cumhuriyetçilik, devletçilik, inkılapçılık, halkçılık, lâiklik formülünde ifadesini bulan içtimaî evsafın ilk medlûlleri bile bizim rejimimizi kül halinde bütün rejimlerden ayırır."

Bu ifade, Ş. Süreyya'nın üçüncü bir yol arayışının tezahürü olması bakımında önemlidir. Ş. Süreyya'nın millî kurtuluş hareketi olarak kabul ettiği bu model, Batı karşısında sanayileşmesini başaramamış tüm üçüncü dünya ülkelerine de rol model olacak bir sistemdi.²⁰ Türkiye, bu rol modelliği ile başka milletlere karışma hakkını kendine tanımadan, yani hem sömürgeliği hem de sömürgeciliği reddederek kendi kendine yeten yeni bir cihan nizamı içerisinde yer alacaktı (Süreyya, 1932a: 45, 47; 1934c: 9).

Ş. Süreyya, Kadro'nun önerdiği bu tezlerle Yeni Türkiye'nin inkılapçı hareketinin öncülüğünü yapacağını düşünüyordu. Nitekim Yeni Türk cemiyetinde entelektüelin bir fikir adamı ya da teknisyeni olarak sosyal bir rolü vardı ve her millî kurtuluş hareketinde olduğu gibi bu entelektüeller, o hareketin devletçi ve teşkilatçı rehber kadrolarıydı (Süreyya, 1932a: 65, 67). Yalnız, Yeni Türkiye'de aydın vazifesini yapmamıştı. Yani, Milli Kurtuluş Mücadelesi'nin nazari bakımdan izahı yapılmamış, ideolojik prensipleri sistemleştirilmemişti (Aydemir, 1962: 11). Bu bakımdan Şevket Süreyya, öncü ve elitist kadro olan aydınların yerine getirmesi gereken Millî Kurtuluş Hareketi'nin ana hedeflerinden birisi olan, "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kütle (1933e: 9)" idealinin peşinden gidecektir.

5. 4. Kadro Hareketi'ne Karşı Çıkışlar ve Kadro'nun Kapanması

Ş. Süreyya, Türk inkılabı için yeni bir ideolojiye ulaşma arayışı içerisindeydi. Bu fikri liderlik yalnızca Türkiye için değil, Milli Kurtuluş Hareketi'ne model olacağı için müstemleke ülkeler için de bir örnek olacaktı. Bu yüzden Kadro hareketi, "fikir hareketlerinden korkan cemiyet, kendi ideolojisini yapamayan cemiyettir (Süreyya, 1932a: 5)" sözüne uygun biçimde cesurca tezler

²⁰ Şevket Süreyya, Kadro'nun önerdiği bu modelin yalnız üçüncü dünya ülkeleri ile Türkiye'de değil; Çin'de, İngiltere'de, Hitler Almanya'sında ve başta Mısır olmak üzere Arap aleminde akisler yarattığını iddia eder (Aydemir, 1962: 11).

geliştiriyordu. Ancak Kadro'nun ürettiği fikirler ile Kemalizm'e ideolog olma gayreti, siyasi rejim içerisinde önceden beri var olan aydınlar tarafından birtakım suçlamalar ve engellerle karşılaştı. Ş. Süreyya'nın bir ideolojiye sahip olmak için gereken fikir hareketlerinden korkulmaması gerektiği görüşü, belki de Türkiye'de bir ideolojinin²¹ daha sonra da kendine yer bulamamasına neden olduğu gibi Kadro'nun da kapatılmasına sebep olacaktır.

Kadro'nun iktisadi konuları ele alırken kullandığı Marksist terminoloji ve Avrupa'daki rejimler hakkında yapılan atıflar kısa sürede eleştiri almaya başlamıştı. Ş. Süreyya kendilerine yöneltilen "Kadro komünist, Kadro faşist, Kadro milliyetçi komünist, Hayır nasyonal sosyalist, Sosyal faşist, Neo-Hitlerist, Anarşist, Nihilist... (1933b: 5, 6)" eleştirilerinin hiçbirinin Kadro'ya uygun düşmediğini; bu hareketlerin hepsinin sınıf mücadelesinin ve sınıf diktatörlüğünün teşkilâtları (1933c: 8) olması bakımından bilakis Kadro'yla çatıştığını belirtir.

Kadrocular, maruz kaldıkları suçlamalara karşı kendilerini savundukları bir dönemde, Gazi'nin kendilerine verdikleri destekle daha da cesaretlendi (Kadro, 1933: 3).²² Üstelik aynı sayıda Başvekil İsmet (İnönü), "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" başlıklı bir makale yayınlarak derginin yayınına destek vermişti. Buna rağmen Kadro, çok geçmeden ağır tenkitlere maruz kalmaya devam etti. Bu tenkitlerin en hafifi bile dönemin sert güvenlikçi politikalarının kuşkusunu Kadrocuların üzerine çekmeye yetti.

Kadro, Şevket Süreyya'nın inkılâba bakışı üzerinden komünistlikle suçlanmaya devam etti. Hüseyin Cahid (Yalçın), Şevket Süreyya özelinden hareketle Kadro'ya ağır ithamlarda bulunan yazılar kaleme alıyordu. Hüseyin Cahid, Fikir Hareketleri'nde 1934 yılının son çeyreğinde art arda yayınladığı yazılarında, Şevket Süreyya'nın Komünizm ithalatı yaptığı, inkılapta kastının ne olduğunun anlaşılmadığı, milli hakimiyet prensibine saldırarak Marksçılığı övdüğü gibi iddialarda bulunuyordu (Tevetoğlu, 1967: 447-450).²³ Nihayet CHP kanadından²⁴ gelen sert tepkiler, Kadro'nun

²¹ Türkiye'de evrensel ideolojilerin 'taşra'laştığı, "Türkleştirme-millileştirme" ameliyesine tabi tutulduğu iddia edilen bir çalışma bu hususta açıklayıcıdır. Buna göre (bkz. Çiğdem, 2016); Türkiye'de belli ekollerce ihtiyaçlardan ziyade pragmatist bir yaklaşımla benimsenen ideolojinin siyasal süreçlere dâhil edilmesinde bir sürekliliğin olmaması, ideolojinin ortaya çıkışı ve evriminde taşralaşmasına neden olmaktadır. Böylece, evrensel bir fikir ve değerler sisteminden münezze ve tarihsel bir kurguyla hareket eden ideoloji, Türkiye siyasetinde, pragmatist bir biçimde kurtuluş reçetesine tekabül etmesi ya da egemenin otoritesini güçlendirmesine yarayacak bir etkene ve bu dönüşüm sürecinde yeni düzeni kurmanın ve ilerlemenin birlikte hareket ettiği bir araçsala dönüşmüştür.

²² Gazi mesajında şöyle diyordu: "Hatırlıyorum ki, Kadro intişar ederken maksadının Türk milletine hâs meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakiyet temenni ederim."

²³ Tevetoğlu'na (1967: 445) göre "çeşitli yazılarında fikirlerini ustalıkla öterek, allayıp pullayarak ortaya koyan Şevket Süreyya, bugünkü komünistlerin dillerinden düşürmedikleri "komprador" lafının da Türk literatüründeki ilk 'vaftiz pederi' görünümünde" olduğundan yapılan suçlamalar yersiz değildi.

²⁴ CHP içindeki İş Bankası grubu tepkilerini dönemin İş Bankası müdürü Siirt Milletvekili Mahmut Soydan, Kadro'yu açık bir dille komünist olmakla ve Komintern propagandası yapmakla suçlar (Türkes, 2009: 476). Ayrıca, Recep Peker ve CHP Yönetim Kurulu, Kadro'nun

tabutuna son çiviye çakmıştır.

Aydemir'e (1974: 484) göre, Kadroculara yönelik tepkiler "Kadro'nun taviz kabul etmez inkılâpçılığından ve totaliter telakki edilen neşriyatından doğuyordu."²⁵ Bu noktadan hareketle, Kadro'ya yapılan eleştiriler Gazi'ye rağmen yapılamayacağı için, Kadrocular eleştirilere karşı direnç göstermedi. Nihayet Kadro, derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri'nin bir nevi sürgün gibi bir görevlendirmeye Tiran'a elçi tayin edilmesi üzerine, sessizce kapanmak zorunda kalmıştır (Karaosmanoğlu, 1967: 11-14).

Kadro'nun son sayısında Şevket Süreyya, idealindeki devlet tasavvurunun kaynağı olan hedefle yazısını tamamlar (1935: 22): "Her şey İnkılâp namına! Her şey inkılâp için..."

6. Sonuç

Şevket Süreyya Aydemir'in dünya görüşü, Türk siyasal hayatının evrimiyle doğrudan ilgilidir. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde kaybedilen topraklar, ulus devletin oluşum süreci, Turan ideali ve Bolşevik Devrimi gibi yaşanan tecrübeler Aydemir'in fikri gelişimine tesir etmiştir. Nihayet Kemalizm, Aydemir'in ideoloğu olmaya aday olacağı denli bağlı kaldığı son fikri durağı olmuştur. Kemalizm, Aydemir'in tutkuyla bağlı inkılâpçı kişiliğiyle de uyumludur.

Aydemir, siyasi rejimin bir aydını olarak tahayyül ettiği devletin prensiplerini uygulayacak bir alana kavuşmanın heyecanı içerisindeydi. Bu doğrultuda, Türk inkılâpçısına ve tüm ezilmiş halklara ilham olacağı bir aydın hareketi olan Kadro'ya katılmıştır.

Kadro'da "Yeni Türkiye"nin inşası için gereken toplumsal projeyi üretmeye gayret eden Aydemir, bu projenin ancak otoriter bir devlet çatısı altında inkılâpların hayata geçirilebileceğine inanmıştır. Aydemir'e göre devlet, topluma "halkçı, milliyetçi, inkılâpçı, devletçi" bir bilinci aşilayarak iktisadi kalkınmayı sağlaması gerekiyordu. Bu bakımdan toplumun aynı doğrultuda hareket etmesini ve inkılâpların haricinde olan görüşlerin bastırılmasını öneriyordu.

İktisadi kalkınmanın sağlanması için Aydemir'in önerdiği ekonomi modeli ne tam manasıyla sosyalizme ne de otoriter bir devlet kapitalizme benzemeyen

savunduğu görüşleri Marksizm'e dayalı bulduğu için Kadro'ya karşı çıkıyordu (Yanardağ, 2008 s.154). Recep Peker'in Kadroculara karşı sert tutumu Kadro'nun kapanmasında önemli bir paya sahiptir. Peker'in tavrını, Kadrocuların önde gelen isimlerinde Yakup Kadri'ye söylediği şu sözler açık biçimde de ifade etmektedir (Karaosmanoğlu, 1967: 26): "Parti namına neşriyatta bulunmak hakkını kimden alıyorsunuz? Bir fikir mecmuası çıkarmak lazım gelirse onu ancak biz çıkarırız ve zaten çıkarmak üzereyiz de... Hem, avant-garde, avnt-garde diye bir laf söyleyip duruyorsunuz. Bu da ne demek? Bizden daha ileri avant-garde mi olur?"

²⁵ Aydemir, Kadro'nun yayınları tavizsiz olarak değerlendirir. Ancak, çağdaş yazarlara göre bu durum Aydemir'in savunduğu gibi değildir. Tekeli ve İlkin'e (2007: 611) göre Kadro'nun yayınları, Aydemir'in ifade ettiği kadar tavizsiz bir çizgiye dayanmıyordu. Kadrocuların kendi fikiryatlarına uygun bir ideolojiden ziyade, Kemalizm'in formüle edilmesi ve yaygınlaştırma çabasıydı. Tunçay'a (2009: 129) göre Kadro, tek parti diktatörlüğüne karşı çıkmak yerine, ondan yararlanmaya çalışan pragmatist bir harekettir.

İTOBİAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
üçüncü bir yoldu. Bu yol, antiemperyalist ve sınıf aleyhtarı planlı bir devletçilik anlayışıdır.

Tüm üretkenliğine rağmen Aydemir, “milli işbirliği” olarak da ifade ettiği “planlı bir cemiyet nizamı”nı ve yeni Türkiye’ye uygun gördüğü inkılâp ideolojisini siyasi rejime benimsetememiştir. Ancak içinde bulunduğu Kadro hareketiyle Türk düşünce dünyasında özgün bir yer edinmeyi başarmıştır.

Kaynakça

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1962). Atatürk, Kadro’yu niçin destekledi, Yön Gazetesi, Yıl: 1, Sayı: 27, 20 Haziran, ss. 10-12.

AYDEMİR, Ş. S. (1974). Suyu Arayan Adam, 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÇİĞDEM, Ahmet (2016). Taşra Epiği: “Türk” İdeolojileri ve İslâmcılık. 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

ERÖZ, Mehmet (1982). Atatürk İnkılapları, Türk İstiklal Harbi ve Kadro Hareketi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 31, ss.207-231.

HARRİS, George S. (1979). Türkiye’de Komünizmin Kaynakları. Çev: Enis Yedek, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

KADRO (1932a). Sayı 1.

KADRO (1932b). Sayı 7.

KADRO (1933). Sayı 22.

KARAOŞMANOĞLU, Y. K. (1967). Zoraki Diplomat. 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖNDER, Tuncay (1994). Şevket Süreyya Aydemir: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Görüşleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

SAYILGAN, Aclan (2009). Türkiye’de Sol Hareketler, 5. Baskı, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

SÜREYYA, Şevket (1932a). İnkılâp ve Kadro (İnkılâbın İdeolojisi). Kadro Serisinden: 1, Ankara: İstanbul Milliyet Matbaası.

SÜREYYA, Şevket (1932a). İnkılâp ve Kadro (İnkılâbın İdeolojisi). Kadro Serisinden: 1, Ankara: İstanbul Milliyet Matbaası.

SÜREYYA, Şevket (1932b). İnkılâp Heyecanı (Antuziasm). Kadro, Sayı 2, ss. 5-8.

SÜREYYA, Şevket (1932c). İnkılâp Bitti Mi? Kadro, Sayı 3, ss. 5-10.

SÜREYYA, Şevket (1932d). Tabiata Tehakküm. Kadro, Sayı 3, ss. 19-24.

SÜREYYA, Şevket (1932e). Halk Evleri. Kadro, Sayı 3, ss. 35-37.

SÜREYYA, Şevket (1932f). Genç Nesil Meselesi. Kadro, Sayı 4, ss. 5-9.

- SÜREYYA, Şevket (1932g). Plan Mefhumu Hakkında. Kadro, Sayı 5, ss. 5-12.
- SÜREYYA, Şevket (1932h). Çok Nüfuslu Anadolu. Kadro, Sayı 5, ss. 31-36.
- SÜREYYA, Şevket (1932i). Derebeyi ve Dersim. Kadro, Sayı 6, ss. 41-45.
- SÜREYYA, Şevket (1932j). Millî Kurtuluş Hareketi'nin Ana Prensipleri. Kadro, Sayı 8, ss. 6-12.
- SÜREYYA, Şevket (1932k). İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi. Kadro, Sayı 9, ss. 4-10.
- SÜREYYA, Şevket (1932l). İçpazar ve İktisatta Bütünlük. Kadro, Sayı 10, ss. 5-12.
- SÜREYYA, Şevket (1932m). Millî Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz. Kadro, Sayı 12, ss. 38-44.
- SÜREYYA, Şevket (1933a). Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı. Kadro, Sayı 14, ss. 5-11.
- SÜREYYA, Şevket (1933b). Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. Kadro, Sayı 18, ss. 5-14.
- SÜREYYA, Şevket (1933c). Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. Kadro, Sayı 20, ss. 4-11.
- SÜREYYA, Şevket (1933d). Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi-II. Kadro, Sayı 21, ss. 5-14.
- SÜREYYA, Şevket (1933e). Makinaların Muhacereti. Kadro, Sayı 23, ss. 6-11.
- SÜREYYA, Şevket (1934a). Yürüyen Devlet. Kadro, Sayı 25, ss. 5-12.
- SÜREYYA, Şevket (1934b). İnkılâp Hukuku. Kadro, Sayı 26, ss. 5-10.
- SÜREYYA, Şevket (1934c). Yeni Devletin İktisadî Fonksiyonaları. Kadro, Sayı 29, ss. 5-14.
- SÜREYYA, Şevket (1934d). Hüseyin Cahit Beyin Hazin Tarafı. Kadro, Sayı 31, ss. 35-41.
- SÜREYYA, Şevket (1934e). 1789 İhtilâlinin Mezarı Başında. Kadro, Sayı 32, ss. 5-11.
- SÜREYYA, Şevket (1934f). Programlı Devletçilik. Kadro, Sayı 34, ss. 5-13.
- SÜREYYA, Şevket (1935). Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi. Kadro, Sayı: 35-36, ss. 8-22.
- TEK, Müfide F. (2002). Aydemir. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TEKELİ, I. ve İLKİN, Selim (2007) Kadro ve Kadrocuların Öyküsü. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Duruşunca: Sol, Cilt 8 içinde (s.600-619), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKELİ, İ. ve İlkin S. (2003). Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TEVETOĞLU, Fethi (1967). Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960). Ankara: Ay Yıldız Matbaası.

TUNÇAY, Mete (2009). Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925. Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜRKEŞ, Mustafa (2009). Kadro Dergisi. Ahmet İnel (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm içinde (s. 464-476). 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÜNVER, Cennet (2009). Şevket Süreyya Aydemir. Ahmet İnel (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm içinde (s. 466-473). 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

YANARDAĞ, Merdan (1988). Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi. Yalçın Yayınları.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Mağcan Cumabayulı'nın 'Künşiğis' Adlı Şiirinde Doğu Sembolü

Yılmaz BACAKLI

Öğr. Gör. – Karabük Üniversitesi – yilmazbacakli@gmail.com

Özet

Edebî eserler içerisinde özellikle şiirler, içerisinde doğdukları dönemin düşünce ve duygu dünyasından 'edebî akım'lar marifetiyle etkilenir. Şiirin hem içeriğini hem tekniğini etkileyen akımlardan biri olan sembolizm XIX asrın sonunda Avrupa'da ortaya çıkar. Kendisinden önce gerçeği duyuların ve tecrübenin sınırlarına indirgeyen realizm ve natüralizme tepki olarak Aydınlanma döneminin de etkisiyle doğan sembolizm Avrupa dışında da etkili olur.

Modern Kazak edebiyatının kurucu isimlerinden biri olan Mağcan Cumabayulı Rus edebiyatı üzerinden tanıdığı sembolizm akımını özellikle son dönemde yazdığı şiirlerinde yaygın olarak kullanır. Rus sembolistlerinden etkilenen Cumabayulı, sembolizmi gerçeğe sırtını dönmek için kullanmaz. Zengin telkin ve çağrışım imkânlarıyla semboller onun şiirinde gerçeğin okuyucu tarafından tüm boyutlarıyla hissedilmesini sağlar.

Şairin I. Dünya savaşı sırasında yazdığı 'Künşiğis' başlıklı şiirinin merkezinde yer alan iki sembolden biri olan 'Doğu' sadece bir yön adı olarak kullanılmaz. Bu kavram, şair tarafından kelime manasının dışında özgün bir içerikle yeniden inşa edilerek sembolleştirilir. Doğu; şiirde kişileştirilerek bir tutumun, duruşun, kültürün, düşüncenin temsilcisi hâline getirilir. Şiirde Batı ile temsil edilen ve dünyayı kana bulayan tüm kötülük odaklarına karşılık Doğu, bu kötülük odaklarının bile iyiliği için çaba gösteren tabiatı bakımından iyi olan bir medeniyettir.

Mağcan, Rus mezalimi altındaki Kazak halkının derdi kadar, bütün dünyayı kasıp kavuran sömürgeci anlayışı Batı sembolü ile gözler önüne sererken çarenin de tarihi ve kültürü bakımından zulüm ve sömürüye hiç tevessül etmeyen Doğunun yeniden ayağa kalkması olduğuna işaret eder. Tekniği ve içeriği yönüyle Kazak şiirinin modern örneklerinden biri olan 'Künşiğis' şiirinde şair, çevresinde olup bitenlere karşı insanî ve millî bir tutum içerisinde.

Anahtar Kelimeler: Mağcan Cumabayulı, Kazak edebiyatı, Künşiğis, sembolizm, Doğu.

East Symbol in Mağcan Cumabayuli's Poetry 'Kunşiğis'

Abstract

In the literary works, especially poems are influenced by literary movements

from the world of thought and emotion of the period in which they were born. Symbolism, which is one of the movements affecting both the content and technique of poetry, emerged in Europe at the end of the 19th century.

Mağcan Cumabayulı, one of the founders of modern Kazakh literature, uses the current of symbolism which he knows through Russian literature, especially in his recent poems. Impressed by Russian symbolists, Cumabayuli does not use symbolism to turn his back on reality. With its rich suggestion and connotation, the symbols make the reader feel the truth in all its dimensions in his poetry.

One of the two symbols at the center of his poem Künşığıs, which he wrote during World War I, "East" is not only used as a direction. This concept is symbolized by the poet by reconstructing it with an original content other than the word meaning. East; it becomes the representative of an attitude, posture, culture and thought. In the poem, the East is a civilization that is good in its nature, striving for the good of even the evil focal points, as opposed to all the evil focal points represented by the West and which infects the world with blood.

In Künşığıs poetry, which is one of the modern examples of Kazakh poetry in terms of its technique and content, the poet has a human and national attitude towards what is going on around him.

Keywords: Mağcan Cumabayuli, Kazakh literature, Künşığıs, symbolism, East.

Giriş

Kuzey Kazakistan'ın Bulaev kasabasında 25 Haziran 1893'de varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Cumabayulı'nın doğduğu yıllarda Türkistan coğrafyasının tamamı Çarlık Rusyası'nın işgali altındadır. Ancak işgal ve sömürü düzenine karşı Türkistan halkının ve özelde Kazak Türklerinin asırlardır devam eden direnişi Çarlık ordularının acımasız müdahalelerine, zulmüne ve kısımlarına rağmen bitmek bilmez (Bacaklı, 2014: 17-18). Mağcan ilk eğitimini bir Rus baskınından kaçarak köylerine sığınan Başkurt Türkü genç aydın Ahiya Akanov'dan alır. Babası Mağcan'ın daha küçük yaşlarda ortaya koyduğu gayret ve isteği görünce onu molla olarak yetiştirmek arzusuyla Kızılcar'daki medreseye gönderir (Özdemir, 2011: 200-201).

1905-1910 yılları arasında Kızılcar'da aldığı medrese eğitimi sayesinde Arapça, Farsça öğrenen, Doğu edebiyatının klasiklerini ve tarihini tanıma fırsatı bulan Mağcan, bu dönemde yazmaya başladığı ilk şiirlerden itibaren milleti merkeze alan toplumsal temalı şiirler kaleme alır (Zhiyenbayev, 2016: 34). Kazak edebiyatının kurucu ismi Abay'ın eserleriyle tanışması da ondaki millî duygu ve düşünüş biçimini şekillendirir.

Mağcan Cumabayulı özel dersler alarak öğrendiği Rusça sayesinde Doğu edebiyatı yanı sıra Batı edebiyatı klasiklerini de okumaya başlar. Böylece her iki edebî ekolü de inceleme fırsatı bulan Cumabayulı, eserlerinde hem Doğu

hem de Batı edebiyatının üslup ve teknik özelliklerini sentezleyerek kullanır (Altınmakas, 2014: 341).

Mağcan Cumabayulı sadece şair olarak değil, donanımlı bir aydın olarak milletin ihtiyaç duyduğu bilgi birikimiyle ve mücadeleci kişiliğiyle hem Çarlık hem de Sovyet Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanır. 1929 yılından başlayarak sürekli gözetim altında tutulan Mağcan'ın sürgünler, takipler, baskılar ve işkencelerle süren hayatı 1938 yılında kendisiyle beraber kurşuna dizilen yaklaşık 980 kişiyle birlikte noktalanır (Ercilasun, 2018: 58-60).

Mağcan Cumabayulı kırk beş yıllık ömrüne büyük bir mücadeleyi sığdırır. Onun şiiri, Kazak Türklüğünü ve tüm Türk dünyasını her anlamda istiklâl kavuşturma davası şeklinde adlandırılabilir bu büyük mücadelenin aracıdır. Mağcan'ın şiirlerinin omurgasını oluşturan bu mücadele anlaşılmadan eserlerini anlamak mümkün değildir (Ömeroğlu, 2018: 38).

Mağcan Cumabayulı Şiirinde Sembolizm

Sembolizm Rönesans ve reform hareketleri sonrası gelişen Aydınlanma Çağının etkisiyle; adeta yeni bir din olarak sistemleştirilen pozitivizm, determinizm ve materyalizmin gerçeği sınırlayan ve ruhu yok sayan anlayışına karşı bir arayışın sonucu ortaya çıkar. Realizm, natüralizm ve parnasizmin ruhu ve sezgiyi yok sayarak gerçeği somut ölçütler üzerinden tanımlamasına karşı çıkan sembolistler onların düşüncelerine karşı özellikle Alman filozoflar Kant ve Schopenhauer'ın, Fransız filozof Bergson'un idealist, kötümser ve ruhçu felsefelerinden hareketle yeni bir sanat anlayışı ortaya koyar (Çetişli, 2013: 115-117).

Sembolizm Rus sanatı ve edebiyatında da ideali yitirdiğine inanan sanatkârların kötümserlikle dolu arayışları sonucunda doğar. Halkçı anlayışın çöküşü, liberal burjuva aydınların yaşananlar sebebiyle kapıldığı karamsarlık duygusu, hiçbir şeyin yolunda gitmediğine dair şikâyetler, karmaşa ve kırgınlıklar dönemin karakteristiğidir (Üçgül, 2002: 244).

Rus sembolizmi üç esaslı grup tarafından temsil edilir. İlk grup içerisinde yer alan N. Minski, D. Merejkovskiy, Z. Gippius sembolizmin tanrı arayışına hizmet etmesi, idealin ve düşüncenin din temelli olması gerektiğini savunur. Hayatı empresyonist algılayışlarla sanata taşımayı, kelimeleri ciddi anlamda değerli kılarak zenginleştirip sembolleştirmeyi savunan 'saf sanat' taraftarı olan 'Büyük Sembolistler' olarak adlandırılan ikinci grup ise V. Bryusov ile K. Balmont tarafından yönlendirilir. 'Küçük Sembolistler' olarak adlandırılan A. Bely, V. İvanoviç İvanov, A. Aleksandroviç Blok, V. Sergeyeviç Solovyev gibi isimler ise 'saf sanat' anlayışını, pasifliği ve romantik hayâl dünyasına kaçışı reddederek dünya gerçekliği ile sanatın bağlı olduğunu ve güzelliğin yardımıyla tüm çirkinliklerin ortadan kaldırılabilceğini savunurlar. (Üçgül, 2002: 245-251).

Mağcan Cumabayulı'nın şiirlerini iki dönem şeklinde değerlendirmek mümkündür. Onun ilk dönem eserleri Doğu edebiyatından ve yerli edebî gelenekten beslenen pastoral ve lirik bir özellik gösterir. Bu devre şiirlerinde

daha çok aşk duygusunu ve eğitim sebebiyle ayrı bulunduğu memleketine, ailesine duyduğu özlemi romantik bir tarzda anlatır. Daha sonra yoğun olarak işleyeceği millî, manevî, siyasî ve sosyal içerikli şiirler için ciddi bir hazırlık süreci sayılabilecek bu dönemde şair toplumsal ve millî meseleleri ele alan şiirler yazsa da ağırlıklı olarak bireysel temalı şiirler kaleme alır.

Onun şiirinde sembolist tutumun görüldüğü dönem daha çok ikinci dönemdir. Mircakıp Dulatulu ile tanışması ve öğrendiği Rusça üzerinde Batı edebiyatını tanınması onun şiir anlayışında hem içerik hem de teknik anlamda önemli bir gelişmeye vesile olur. Bir tür sentez dönemi olarak da adlandırılabilir bu devre 1910'lu yıllarda başlar. 1917 yılında Alaş Orda'nın ikinci kurultayına da katılan Mağcan'ı bu dönemde yayına başlayan ve Kazak Türklerinin ilk millî yayın organı olan 'Kazak Gazetesi' de olumlu etkiler (Kapağan, 2015: 204-205).

Mağcan'ın özellikle Sovyet devriminden sonra yaşanan dehşetli olaylar ve rejimin baskıcı bir tiranlığa dönüşmesi sonrasında hissettiklerini anlatabileceği uygun bir şekil arayışı içerisine girmesi onu sembolizme yönlendirir (Елеукенов, 1995: 199). Mağcan'ı sembolizme yönlendiren en temel unsurlardan biri de yine Sovyetlerde özellikle edebiyat sahasında rejimin ideolojisi tarafından biçimlendiren sosyalist realizmin etkisidir. Realizmin Sovyet ideolojisinin taleplerine göre yeniden şekillendirilen formu olan sosyalist realizm, yazar ve şairlerden geçmişin türlü alışkanlık ve inançlarını barındıran tarihten uzak durmasını, hatta eserlerinde okuyucuları tarihe karşı nefret ve tiksinti hissiyle doldurmak için bile olsa tarihten söz etmemesini bekler. Bu edebî anlayışa göre geçmişten her ne sebeple bahsedilirse bahsedilsin bu geleceğe zarar verecek bir çalışma demektir. Yapılması gereken tarihi, ideolojinin zaferiyle başlatmak ve daima ideolojinin şekillendireceği güzel yarınları anlatmaktır (Kundakçı, 2019: 483).

Tarih şuuru oldukça kuvvetli olan ve zamanı tarihî perspektifle anlama ve yorumlamaya çalışan Mağcan, sosyalist realizmin aksine yaşadığı dönemi ve geleceği geçmiş üzerinden değerlendirir. Bu anlamda kullandığı araçlardan biri de sembollerdir. Tam bu sebeple sembolizm Mağcan'ın şiirlerinde gerçeklikten bir kaçış olarak değil, gerçekliğin sınırlarının esnetilerek şiire girmesi şeklinde ortaya çıkar. Sembolleri de hayatın her unsurunu karşılayacak mahiyette ve dünyevîdir. Onun sembolizmi, sanatında bir yetkinlik merhalesidir. Bu merhalede Mağcan; sadece Kazak Türklüğüne dair bir idealin değil, tüm Türk dünyasını ilgilendiren bir ideal ve düşüncenin adamı haline gelir.

'Künşığıs' Şiirinde Doğu Sembolü

Mağcan, altışar dizelik dokuz bentten oluşan elli dört mısralık 'Künşığıs' yani 'Doğu' şiirini I. Dünya Savaşı yıllarında yazar (Zhiyenbayev, 2016: 71). Yazıldığı dönemin sosyal ve siyasî şartları göz önüne getirildiğinde şiirin varlık sebebi daha iyi anlaşılır.

Şiire adını veren 'Doğu'ya seslenerek şiire başlayan şair, okuyucuya öncelikle onun içerisinde bulunduğu durumu hissettirmeye çalışır:

Qısık közdi Künşığıs,	Çekik gözlü Doğu
Bul turuwiñ qay turıs?	Bu duruşun nasıl duruş?
Cerpil endi, alıbım!	Hareketlen artık yiğidim!

(Жұмабаев, 2008: 43)

Şiirin girişinden anlaşıldığı kadarıyla 'Doğu' an itibariyle bir sakinlik hatta bir atalet içerisinde. Şairse onun bu durumuna tatlı sert itiraz eder. Onu hemen harekete geçmeye, sorumluluk alıp düzeni değiştirmeye çağırır. 'Doğu' ile ilgili bir başka husus da sembolün 'kısık gözlü' betimlemesi ile sınırlandırılmış olmasıdır. Böylelikle sembol, doğuda yaşayan bütün halklar için değil; özellikle Türkistan coğrafyasında yaşayan çekik gözlülerden başlayarak Türk soylu milletleri içine alacak şekilde daraltılarak kullanılır. Bu anlamda Mağcan'ın şiirinde 'Doğu'; insanı, kültürü, tarihi ve geleceği bakımından en geniş anlamda 'Türk Yurdu' yerine kullanılan bir semboldür.

Şiirin yazıldığı I. Dünya Savaşı döneminde, kendi savaşlarını dünyaya bulaştıran ve tükenmez hırsları, iştahları ile her şeyi kana bulayan Batılı devletler şiirin girişindeki dizelerde itham edilirken Doğunun harekete geçmesi istenir. Batı, diğer bütün Batılı devletlerden çok Mağcan şiiri için Rusya demektir. Şiirin bundan sonraki kısmında 'Doğu' ile 'Batı' sembolleri arasında sosyolojik ve tarihî bir karşıtlık kurulur. Şiire göre 'Doğu', 'Batı' olmayan şeydir ve hâldeki durumu ne olursa olsun kıymetlidir.

Şiirin ikinci kısmı ikinci bentle başlar. Üç bent boyunca 'Batı'nın durumundan bahseden şair onu toza bulanmış, savaş çığırtkanı, ukala, ölmek üzere olan biri olarak tasvir eder. 'Batı'da deliliğe benzer bir cinnet hâli vardır. Kükreyen bir derya gibi göklere doğru uğıldayarak sıçrayan Batı'nın şimdiki hâli çaresizce ölümünü beklerken etrafı izleyen bir veremliye benzetilir. Bölüm şairin Batı'ya lanetiyle ve Doğu'ya duasıyla tamamlanır:

İbliske ergen eserler,	İblis'e boyun eğen akılsızlar,
Özimşil keuwde keselder	Bencil ve hastalıklı varlıklar,
Tunşıqsın, qanğa boyalsın.	Boğulsun ve kana boyansın.
Onıñ ölgen ünimen,	Onun ölgün sesiyle,
Qandı batqan künimen	Kana batan güneşiyle
Künşığısım oyansın!	Benim Doğum uyansın!

(Жұмабаев, 2008: 43-44)

Mağcan için Doğu akıl ve beden sağlığına sahip, geleceğe hükmedecek nesilleri barındırır. Yine doğu kibirden, tantanadan, adaletsiz işlerden ve kötülüklerden uzak insanların yaşadığı yerdir. Şairin Batıya duyduğu hınç dikkat çekicidir. O dönemde bütün dünya coğrafyasını, özelde Türk yurtlarını hammadde ve pazar iştahı sebebiyle sömürgeleştirme çabası içerisindeki Batı'nın saltanatını sona erdirecek bir sefer bekler şair. Kısık gözlü Doğunun tamamını altında toplayacak bir bayrakla başlayacak bu son seferle

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
Batı'nın şehri, medeniyeti teslim alınacaktır. Şiirin bu kısmında şair kendini tutamaz:

Kül qılayıq qalasın,	Kül edelim şehrini,
Qul qılayıq balasın.	Köle yapalım çocuğunu.
Coq, coq! Aşuw basalık!	Hayır, hayır! Öfkemizi yatıştıralım!

(Жұмабаев, 2008: 44)

Esasında bilinçli bir biçimdeki bu duygusal taşma Batının yaptıklarını ve Doğunun fitrat olarak yapamayacaklarını göstermek için şairin kullandığı bir oyundur. Nitekim bendin son dizelerinde olması gerekenin şehirlere ve çocuklara sahip çıkmak ve merhamet kapısını açmak olduğunu belirtir.

Gül qılayıq qalasın,	Gül haline getirelim şehrini,
Ul qılayıq balasın,	Oğul edinelim çocuğunu,
Meyirim esigin aşalıq.	Merhamet kapısını açalım.

(Жұмабаев, 2008: 44)

Şair şiirin son bölümünde en temel insanî vasıflarını yitiren Batıyı, Doğunun yani Türk dünyasının değerleriyle buluşturup aydınlatmanın çağrısını yapar.

Mundarlardı adasqan,	Mundarlaşarak yolunu şaşırın,
Ayrılıp esten şatasqan	Ayrılıp akıldan çatışan (Batı insanını)
Künşığıstñ colına	Doğu'nun yoluna
Salayıq, şetsin demeyik,	Çekelim, 'Yabancımanız' demeyelim,
Ayamayıq, kömeyik	Acımayalım, gömelim,
Künşığıstñ nurına...	Doğu'nun aydınlığına...

(Жұмабаев, 2008: 44)

Son bentte, ilk bentte atalet halindeki Doğunun aksine Batı, Doğunun yolunda çaresizce yatar şekilde betimlenir. Doğu ise tüm gücüyle sefer halindedir. Ancak Doğunun seferi öldürmek için değil, tüm dünyayı kana bulayan Batıyı bile gerçek anlamda hayata döndürecek insanî değerleri herkese kazandırmak içindir.

Äy, sen, kesel Künbatis!	Hey sen, hasta Batı!
Bul catuwıñ qay catis,	Bu yatışın nnasıl bir yatış?
Coğal cıdam colımnan!	Çekil çabuk yolumdan!
Bolmasa, qorıqsañ ölimnen,	Eğer, korkuyorsan ölmekten,
Ümitiñ bolsa ömirden,	Ümidin varsa hayattan,
Usta menin qolımnan!	Tut benim elimden!

(Жұмабаев, 2008: 44)

Sonuç

Edebî eserler ortaya çıktıkları dönemin olaylarından ve düşünce dünyasından bağımsız şekillenemez. Bu anlamda eserleri 'akım' olarak adlandırılacak düşünce hareketlerinin etkilediğini ve dönemin karakteristiğini esere işlediğini söylemek mümkündür. Sembolizm de özellikle XIX. asrın sonları XX. asrın başında Avrupa ve Türk sahası edebiyatlarında etkili olan bir edebî akımdır. Görünen ve tecrübe edilen somut gerçeği kelimelerin yetebildiği kadarıyla anlatma çabasındaki realist akımlara karşı ortaya çıkan sembolizm, ruhun ve hislerin de gerçek olduğunu ve bunları anlatmak için kelimelerin yetersiz olduğunu savunur. Sembollerin telkin ve çağrışım gücünün sınırsızlığını esas alan bu edebî akımdan Kazak edebiyatı sahasında modern edebiyatın kurucularından biri olan Mağcan Cumabayulı da etkilenir.

Mağcan Cumabayulı şiirlerinde sembolizmi hayal dünyasına kaçmak için değil, ağır baskı ve zulüm altındaki halkının hissettiklerini tam olarak sezdirebilmek için kullanır. Onun 'Künşığıs' şiirinde anlattığı 'Doğu' tüm tabiatı, hayatı ve değerleriyle 'Batı'nın zıddıdır. Batının kibrine, saldırganlığına, karanlığına, vahşetine, akılsızlığına karşılık Türk yurdu olan Doğu, mütevazı, barışçı, merhametli ve akıllıdır. Bir cinnet hali içerisindeki Batı, ömrünün akşamını yaşarken Doğuda gün yeni doğmaktadır.

Kaynakça

- ALTINMAKAS, Layık (2014). Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- BACAKLI, Yılmaz (2014). Mağcan Cumabayulı'nın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ЖҰМАБАЕВ, Мағжан (2008). Көп Томдық Шығармаар Жинағы - Өлеңдер, Дастандар, Әңгімә. С.1. Алматы: Жазушы.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2013). Batı Edebiyatında Edebî Akımlar, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ЕЛЕУКЕНОВ, Шериаздан (1995). Мағжан. Алматы: Санат.
- ERCİLASUN KURMANGALİYEVA, Güljanat (2018). "Mağjan Cumabay ve Yargı Süreci", Kardeş Kalemler, S.135, s.57-60.
- KAPAĞAN, Enver (2015). "Kazak Şiirinde Tematik Değişimler", TÜBAR Dergisi, S.37, s.198-218.
- KUNDAKCI, Mustafa (2019). "İlyas Esenberlin'in Gazap (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C.8, Sayı.2, s.480-492.
- ÖMEROĞLU, Yakup (2018). "Ruhun Şad olsun Büyük Şair", Kardeş Kalemler, S.135, s.38-39.
- ÖZDEMİR, Aşur (2011), "Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.4, s. 199-213.

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
ÜÇGÜL, Sevinç (2002). "Rusya'da İlk Dekadan Görüşlü Okul: Rus Sembolizmi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.13, s.239-255.

ZHIYENBAYEV, Yerlan (2016). Kazak Şairi Mağcan Cumabayev'in Şiirlerinde Yapı ve Tema. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Enderunlu Vâsıf Divanı'nda Şair Özellikleri

Zafer TOPAK

Dr. Öğrt. Üyesi-Karabük Üniversitesi-z.topak@karabuk.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Enderunlu Vâsıf Divanı'nda yer alan poetik içerikli dizelerden hareketle onun, şair karşılığında kullandığı kelime ve tamlamalar, özellikle de bir şairde olmasını istediği şairlik özellikleri, bir başka ifadeyle şairin vasıfları belirlenmeye çalışılmıştır.

Vâsıf, şaire dair görüş ve düşüncelerini Divan'ında çoğunlukla kasidelerinin fahriye bölümlerinde ve gazellerinin mahlas beyitlerinde dağınık bir şekilde dile getirmiştir. İlgili manzumeler, konu kapsamında incelendiğinde ve bir bütünlük oluşturulduğunda Vâsıf'ın, kendi şairlik özelliklerinden hareketle bir şair portresi çizmeye çalıştığı görülür. Onun anlayışına göre bir şair; doğuştan, Allah vergisi şairlik kabiliyetine sahip olmalıdır; çünkü şair ancak bu sayede zorlanmadan, nitelikli şiirler yazabilecektir. Tab' kelimesiyle vurgulanan bu önemli özellikte birlikte akıl ve idrak sahibi olmak, çabuk kavramak, şiir ilminde üstad olmak, maharetli olmak, irfan sahibi olup feyiz ve ilhamla söylemek gibi özellikler de Vâsıf'ın şairde aradığı diğer özelliklerdir. Ona göre bu özelliklere sahip olan bir şair, söze canlılık vermek suretiyle mucizevî bir söyleyiş sergileyerek herkesi hayrette bırakabilir. Birçok şairin üzerinde önemle durduğu özgünlük, Vâsıf'ın da önemsedığı bir özelliktir. Poetik ifadelerinde özgünlüğü sağlayan unsurların neler olduğuna yer veren şair, ayrıca yakıcı bir söyleyişten yanadır. O, ancak bu sayede okuyucuyu etkileyen şiirlerin yazılabileceğine inanır.

Klasik Türk şiirinin son döneminde şiirlerini yazan Vâsıf'ın, şairin özelliklerine dair yapmış olduğu bu poetik tespit ve değerlendirmeler, özelde şairin kendi döneminin genelde de klasik şiirin şaire bakışındaki benzer ve farklı yönlerin tespitine yönelik çalışmalar için önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Enderunlu Vâsıf, poetika, klasik Türk şiirinin poetikası, şair, şairin özellikleri.

Characteristics of Poet in the Diwan of Enderunlu Vâsıf

Abstract

In this study, it is tried to determine the words and phrases used in exchange for the poet, especially the poetical features he wants to have in a poet, in other words the qualifications of the poet, based on the poetic strings in Enderunlu Vâsıf's Diwan.

Vâsîf mentions his opinions and thoughts about the poet in the Divan, mainly in the compliment (fahriye) sections of his odes (kaside) and pseudonym (mahlas) couplets (beyit) of his lyrics (gazel). When the relevant verses are examined within the scope of the subject and an integrity is established, it is seen that Vâsîf tries to draw a portrait of a poet based on his own poetical features. According to his understanding a poet; innate, God must have the ability to be poet; because the poet will be able to write qualified poems without difficulty. These important features emphasized with the word Tab birlikte, together with having intelligence and comprehension, quickly grasping, being a master in poetry, being skilful, having knowledge of wisdom and saying with inspiration and inspiration are the other features that Vâsîf seeks in the poet. According to him, a poet who possesses these characteristics can marvel at a miraculous expression by giving vitality to the word. The originality that many poets emphasize is a feature that Vâsîf also cares about. Poet, who includes the elements that provide originality in poetic expressions, is also in favor of a burning discourse. He believes that only poems that influence the reader can be written.

Vâsîf, who wrote his poems in the last period of classical Turkish poetry, these poetic determinations and evaluations about the characteristics of the poet will be important for the studies aimed at determining similar and different aspects of the poet's view of classical poetry in particular.

Keywords: Enderunlu Vâsîf, poetics, poetics of classical Turkish poetry, poet, poet characteristics.

Giriş

Enderun'da yetişmiş yirmi dört şairden biri olan ve "Enderunlu" ismiyle tanınmış (Vâsîf ve Fâzıl) iki şairden biri olan Vâsîf, İstanbul'da doğmuş ve asıl adı Osman'dır (Mehmed Akif, 1211: 1-2; İnal, 1988: 1953). Bir dönem sadrazamlık görevinde de bulunan Elbasanlı Bostancıbaşı Arnavut Halil Paşa'nın kardeşinin kızının oğludur. Vâsîf'in Sadullah Efendi adıyla bilinen, sarayda bulunmuş, Sultan III. Selim'in musikî hocalığını üstlenmiş ve sermüezziniğe kadar yükselmiş bir kardeşi vardır (Mehmed Akif, 1211: 44; Öztuna, 1969: 195). Vâsîf, dedesi Halil Paşa'nın himayesiyle acemi oğlanların Enderun Mektebi için yetiştirildiği Galata Sarayı'na -giriş tarihi kesin bilinmemekle beraber- talebe olarak yerleştirilir. Burada ilim tahsil eder (İnal, 1988: 1953). Vâsîf, yedi yıllık ilk eğitimini Galata Sarayı gibi İstanbul'un ileri gelen ailelerinin çocuklarının bile bin bir zorlukla girebildiği bu eğitim kurumunda tamamladıktan sonra bu hazırlık mektebine nazaran bir nevi yüksek okul sayılabilecek Enderun Mektebi'ne alınmamıştır. Bunda çekemeyenlerin etkisi, düşmanlarının hilesi, yeterli derecede başarılı görülmemesi veya Halil Paşa'nın düşmanlarının müdahalesinin olmuş olabileceği kaynaklarda zikredilmiştir (İpekten, 1989: 1; Gürel, 1999: 27).

Vâsîf'in Galata Sarayı'ndan ayrılması ve 1789'da Saray'a geri dönmesi arasında geçen tahmini 22 veya 25 yıl boyunca ne yaptığı ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Sultan I. Abdülhamit devrinin son yıllarında Saray'a

geri dönen Vâsıf, Enderun'da "Kılâr-ı hâssa-i hümâyûn" da göreve başlamış olsa da 1803'e kadar geçen 14 yıl boyunca umduğu ve arzuladığı değeri bir türlü göremez. 1803 yılında Silahdar Süleyman Paşa, Vâsıf'ı kendine kaftancı yapar. Sultan IV. Mustafa'nın cülûs yıllarında (1807) Enderun vazifelerinin en yüksek derecesi olan ve doğrudan padişahın hizmetlerini gören Has Oda'ya alınır. Burada sırasıyla 1807'de Hünkâr Başlalası, 1815'te Peşkir Ağası ve aynı yıl içinde Anahtar Ağası ve Kiler Kethudası olur. Kiler Kethudalığı görevini dört yıldan fazla sürdüren Vâsıf, 1819'da kendi isteğiyle Saray'dan ve sürdürdüğü görevinden ayrılır. Daha sonra Hâcegân unvanıyla Bolayır'da Şehzade Süleyman Vakfı tevliyetiyle şereflendirilmiş olsa da Vâsıf, Bolayır'da fazla kalmaz, 1823'te İstanbul'a geri döner ve çok geçmeden 1824 yılında da (h.1240) İstanbul'da evinde iken hayata gözlerini yumar (Mehmed Akif, 1211: 44; Hafız Hızır İlyas, 1276: 169; Ata, 1297: 151; Fatim Davud, 1271: 433). Vâsıf'ın naaşı Üsküdar'da Karacaahmet türbesi yakınlarındaki kabristana defnedilir. Mezar taşında arkadaşı, sırdaşı, dostu Keçecizade İzzet Molla'nın dokunaklı bir şekilde söylediği yedi beyitlik bir tarih kitabesi yer alır (İpekten, 1989: 2).

İzzet Molla'nın yazdığı bu tarih kitabesinden Vâsıf'ın, vefatından bir müddet önce şiirlerinin hepsini olmasa bile bir bölümünü yaktığı anlaşılmaktadır. Onun bu hareketi bazı araştırmacılar tarafından "dindarlığı neticesi", "şuh ve biraz da perde dışı sözlerinden duyduğu pişmanlık" şeklinde yorumlanmış veya "Fazlaca açık saçık olanlarını ve değersiz bulduklarını yakmıştır." ifadesiyle değerlendirilmiştir. Yakıldığı söylenen yaklaşık altı bin beyitlik oldukça hacimli Vâsıf Divanı'nın şairin ölümünden on yedi yıl sonra hem İstanbul'da hem de Mısır'da farklı tasnif ve beyit adediyle basılmış olması da dikkate değer bir konudur (Gölpınarlı, 1955: 11; Tanpınar, 2006: 89; İpekten, 1989: 3).

Vâsıf daha Galata Sarayı'nda talebe iken şiir yazmaya başlamıştır. Günlerini ve gecelerini divan okumakla ve şiir sohbetleri yapmakla geçirir. 1789'da Saray'a geri dönmesinden sonra yazdığı şiirler ise son derece yakıcı, tesirli ve "âşıkâne" görülmüştür (Mehmed Akif, 1211: 44). Enderun'da pek çok kişinin dikkatini çeken Vâsıf, hoş-sohbet, nüktedan, şarkı ve gazelleri turfanda meyve gibi erbabının ağzını tatlandıran ve şiir söylemede benzeri bulunmayan, şaka kaldıran ve ince takılmalarıyla bilinen bir şair olarak tanınmış; şiirleri pek tuhaf yani diğerlerinden farklı ve değişik olarak değerlendirilmiştir (Hafız Hızır İlyas, 1276: 169-170). Vâsıf'ın edebi yönü ile ilgili değerlendirmede bulunan kimi kaynaklarda farklı değerlendirmeleri de görmek mümkündür. Örneğin Bursalı Mehmet Tahir onun şiirlerinin, şuh-tabiatının eseri olarak hoş ve sade olduğunu, kasidelerinin onun yaratılıştan şair olduğunun delili sayılabileceğini ancak şiirlerinde za'f-ı telif gibi bazı söyleyiş kusurları olduğunu belirtir (Bursalı Mehmet Tahir, 1333: 484). Ziya Paşa, Harabat mukaddimesinde Vâsıf ile Vehbî'yi beğendiğini, taklit için onlara özendiğini, onun sözlerinin yüce, sihirli ve kerametli olduğunu dile getirir (Ziya Paşa, 1211). Namık Kemal ise Vâsıf Divanı'nda şairin cahilliğine delalet eden bir husus olmadığını belirtir ancak selis bir söyleyişi olduğunu söyleyen Ziya Paşa'ya itiraz ederek Divan'ın yarısının rekâket dolu olduğunu ifade eder (Namık Kemal, 1304: 97). Muallim Naci, hakiki zevk

ehlinin Vâsîf Divanı'nda şiir denilebilecek pek az söze tesadüf edilebileceği meyanında bir değerlendirme yaparak ağır bir eleştiride bulunur (Kurnaz, 1995: 226). Gibb ise Vâsîf'ın, zamanının en karakteristik ve popüler şairlerinden biri olduğunu, İstanbul Türkçesi ile sade ve tabii şiirler yazmaya gayret ettiğini, şiirlerinin en önemlilerinin bol miktarda yazdığı şarkıları olduğunu, bununla birlikte bu şiirlerde güzellikle kusurun iç içe olduğunu belirtir; onun en çok aşk ve güzellik (sevgili) temalarına yer verdiğini, bu temaları ele alış tarzında bir derinlik ve manevilik bulunmasa da çağdaş şairlerin eserlerini boyamış olan şehvet düşkünlüğünün de bulunmadığını değerlendirmesine ekler (Çavuşoğlu, 1999: 453-454).

Vâsîf, halkın şairi olma düşüncesiyle şiirlerinde İstanbul'un konuşma diline geniş bir yer vermiştir. Nedim yolunda biraz basit fakat daha yeni, sade ve güzel şiirler yazan şairin, bir anneye kızının ağzından birbirlerine söyledikleri iki muhammeste anlatılanlar ve bunların söyleniş şekli daha evvel hiç denenmiş değildir. Vâsîf'ın bu manzumelerdeki canlılığı ve hoşluğu çok özeldir (Kocatürk, 1970: 587-588). Bu iki manzume şiir olmaktan çok, hayat tasvirleri yapması açısından önemlidir. Bu manzumelerdeki anne ile kızının diyalogu pedagojik açıdan bakıldığında o devirde aile kurumundaki bazı değişimleri ve ilişkileri gözler önüne serer (Turan, 1999: 227-228).

Vâsîf, ününü gazel ve şarkılarıyla yapmıştır. Gazellerinde, çok sık görülmese de Divan şiirinin geleneklerine uygun, mazmunları yerli yerinde, oldukça derin anlamlı, ahenkli, hoş, hayalleri renkli, güzel ve parlak beyitleri vardır. Fakat bu tür beyitlerin yanında fazla düşünülmeden söylenmiş, yalnızca vezin ve kafiyeyle birbirine bağlanmış, yüzeysel, Divan şiiri geleneğine aykırı beyitlerin olduğu şiirlere de rastlanır. O daha çok şarkılarıyla tanınır. 217 şarkısı vardır. Bu şarkıların bir kısmı gerçekten coşkun, neşeli, ahenkli şiirlerdir. Devrinde çok beğenilmiş ve birçoğu bestelenerek okunmuştur (İpekten, 1989: 13-14).

Vâsîf şiirlerinde İstanbul'u anlatmıştır. Nedim'den sonra yaşadığı şehri şiirine yansıtan, İstanbul'u en iyi ve coşkunlukla anlatan şairdir. Doğup büyüdüğü ve her yönüyle yakından tanıdığı bu şehri bütün güzellik ve özellikleriyle şiirinde yaşatmıştır. Sırf kendi gönlünü ve halkı eğlendirmek için bile şarkılar kaleme alan şair, mahallîleşme hareketini daha da ileri götürmüştür (İpekten, 1989: 13-14).

Vâsîf'ın şiirleri bir bütün olarak incelendiğinde bunlarda iki devre veya iki ruh hali denilebilecek müstehzî, pervasız, laubali bir halet ile, hayatı ve sanatı aynı oranda ciddiye alan, vakur, elem-dîde ve mütevekkil bir tavır olgunluğu göze çarpar. Çünkü bu iki tarz şiirlerinde üslup ve ses tonu birbirinden çok farklıdır. Özellikle ikinci tarz şiirlerinde, mana ve ruhtaki tavır olgunluğu dikkat çeker. Bu şiirler incelendiğinde Vâsîfâne denilebilecek pek çok şiirle karşılaşılır. Bu ayırım yapılmadan onun sanat anlayışı ve edebi yönü ile ilgili bir değerlendirme yapılırsa gerçek şiirleri denilebilecek ikinci dönem şiirleri gözden kaçmış olur (Gürel, 1999: 42).

Vâsîf'ın şiirlerini topladığı mürettep bir Divan'ı vardır. Bu divan biri Kahire

ve ikisi İstanbul'da olmak üzere üç kez basılmıştır. Bu baskıların Bulak ve İstanbul 1285 baskıları birbirinin aynıdır. 5685 beyit ve 516 şiiri toplayan İstanbul 1257 baskısına göre daha çok şiir bulunan bu baskılarda 5968 beyit tutarında 531 şiir vardır. Bunlar üçü kıt'a ve biri muhammes olarak 4 münacaat, 11'i kıt'a ve biri muhammes 12 na't, beşi Sultan III. Selim, dördü Sultan II. Mahmud'a, biri Ziya Paşa ve Bekir Paşa'ya söylenmiş 11 övgü kasidesi, 90 tarih (86 kıt'a, 2 kaside, 1 müsebba, 1 terci-i bend nazım şekillerinde), 141 gazel, 217 şarkı (188 murabba, 24 muhammes, 4 müseddes, 1 gazel) 2 tahmis (Pertev Paşa'nın gazellerine), 1 taştir, 3 terkib-i bend, 57 kıt'a, 11 müfreddir. Mürettep divanların başında olan tevhid, münacat, na't gibi şiirler çoğunlukla kaside nazım şekliyle söylenirken Vâsıf, bu geleneği kırarak bu şiirlerde kıt'a ve muhammes şekillerini de kullanmıştır. Tarihlerin daha çok kıt'a ve kaside nazım şekilleriyle söylenmesine karşılık Vâsıf'ta müsebba ve terci-i bend nazım şekilleriyle söylenmiş tarihler de vardır. 217 şarkısıyla Vâsıf, klasik Türk şiirinde en çok şarkı söyleyen şairdir. Şarkılarının 60'ında hemen hiçbir şairin kullanmadığı aruzun kısa kalıplarını kullanmıştır (İpekten, 1989: 5-6).

A. Enderunlu Vâsıf'ın Şaire Bakışı

Vâsıf, şairde olması gereken özellikleri Divan'ında çoğunlukla kasidelerinin fahriye bölümlerinde ve gazellerinin mahlas beyitlerinde dile getirmiştir. O, bu düşüncelerini çoğu zaman kendi şairlik özelliklerini belirtmek suretiyle ifade ederken kimi zaman da ele aldığı konu hakkındaki düşüncelerini doğrudan söylemeyi tercih etmiştir.

Şairin söz ehli olması gerektiğini düşünen Vâsıf, bu şekilde nükteli, eşine az rastlanır şiirler söylenebileceğine inanır; zira devlet adamları ve halk, söz ustası bir şairin şiirine rağbet göstereceklerdir. Ona göre, herkes üzerinde büyüleyici bir etki bırakmak ise şairin cansız birer ceset gibi duran kelimelere ruh vermesiyle mümkün olacaktır.

Vâsıf'ın belki de en çok önem verdiği özellik, kabiliyettir. Şairlik, doğuştan Allah tarafından kişiye bahşedilen bir meziyettir. Onun şair anlayışında zorla veya sonradan şair olunmaz; kabiliyet sahibi şair, maharetli şairdir. Hüner ise şairin gücü, kuvvetidir. Şiir sahasında fark oluşturabilmek yine bu hüner sayesinde olacaktır. Vâsıf için şairin irfan sahibi olması da önemlidir. Şair, sahip olduğu irfan ve gönül temizliği ile feyiz ve ilhama zemin hazırlar. İlahî feyiz ve ilhamla söylenmiş şiirler de okuyucular üzerinde etki bırakacaktır.

Akıl ve idrak sahibi olmak, tez kavramak, şiir ilminde üstad olmak, Vâsıf'ın bir şairde aradığı diğer özelliklerdendir. Belagat ve fesahat gibi önemli özellikleri bile bu vasıflardan sonra zikreden şair, engin bir söyleyişi, söyleyiş sıkıntısı çekmemeyi, şöhretli şiirler oluşturabilmeyi de yine hünerle, kabiliyetle ilişkilendirir.

Hemen birçok şairin önemle üzerinde durduğu özgünlük vasfını Vâsıf da vurgular. Ona göre şair, başkalarına benzememeli, her zaman farklı olmanın kaygısını taşımalı, çabasını göstermelidir. Vâsıf, poetik dizelerinde şairi çeşitli unsurlara benzetmek suretiyle de şairde aradığı özellikleri belirtmeye çalışır.

Örneğin şair-tüccar benzetmesiyle talep edilen şiirler yazmak; şair-gül bahçesi benzetmesiyle nezaket; şair-bülbül benzetmesiyle ahenkli söyleyiş; şair-tuti benzetmesiyle tatlı sözlü olmak; şair-Behzad benzetmesiyle engin bir hayal dünyasına sahip olmak gibi vasıfları vurgular.

B. Enderunlu Vâsıf Divan'ında Şair(in) Özellikleri

1. Sözü güzel, düzgün, eşsiz ve nükteli söylemek.

Sözlükte güzel ve düzgün söz söylemesini bilen vb. anlamlara gelen sühan-perver ve güzel, zarif, nükteli sözler söyleyen vb. anlamına gelen nâdire-gû, divan şairleri tarafından şair karşılığında kullanılmakla birlikte aynı zamanda şairin bir vasfı olarak da kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1995: 795, 968). Bu ve benzeri vasıfların tezkire yazarları tarafından da şairin edebî kişiliğine dair bir takdir ve değerlendirme ölçütü olarak kullanıldığı görülmektedir (Çapan, 1993: 392; Kılıç, 1998: 264).

Vâsıf, “erbâb-ı suhan, suhan-perver, nâdire-dân, nâdire-gû” gibi özellikleri kendi şairlik özellikleri arasında sayarak şairlikte sözü güzel, düzgün ve nükteli söylemenin önemine dikkat çeker. O, bir beytinde “Vâsıf gibi bir söz ehli bir şair, bu âleme daha önce geldi mi acaba? Bana sorma, şairlere sor ve onun divanını oku.” diyerek söz ehli oldu olduğunun herkes tarafından bilindiğini belirtir:

Geldi mi 'âleme Vâsıf gibi erbâb-ı suhan

Oku dîvânını şâ'irlere sor sorma bana (G.3/7)

Şair, aşağıdaki beyitte ise güzel ve düzgün sözler söylediğini bütün herkesin bildiğini ve sultanı övme görevine de kendisinin yakışacağını düşünür:

Bâ-husûs ola zamânunda şehâ meddahun

Bir benim gibi suhan-perver-i makbûl-i 'avâm (K.15/46)

Vâsıf, aynı zamanda eşine az rastlanır, nükteli sözler söyleme özelliğine de sahiptir. Bir beytinde “Ey peri, şiir için Vâsıf'a yakın olmaya çalışmana ne gerek var. Nükteli ve eşine az rastlanır şiirler söyleyen bir şair istiyorsan işte ben hizmetkârın yanındayım.” diyerek bu vâsıfına dikkat çeker:

Şî'r için ey perî Vâsıf'la ne lâzım ülfet

Şâ'ir-i nâdire-dân ister isen işte kulun (G.75/9)

O, bir başka beytinde “Eşine az rastlanır, nükteli şiirler söyleyen, eşsiz şair benim ki kalemlerin yazdığı manalar ülkesi baştan başa benim emrimdedir.” demek suretiyle de nadire-gû vasfı ile benzersiz şiirler yazmak arasında bir ilgi kurar:

Benem ol nâdire-gû şâ'ir-i bî-hemtâ kim

Ser-be-ser mülk-i ma'ânî-i kalem emrime râm (K.15/47)

2. Doğuştan, Allah vergisi bir kabiliyete sahip olmak.

Tab' kelimesi sözlükte “tabiat, huy, yaratılış; mühür, damga, basma; kitap

basma" vb. anlamlara gelir. Poetik bir çerçevede ele alındığında ise bu terimle doğuştan gelen kabiliyet ve şairlik gücüne vurgu yapılır ki sonradan şair olunamayacağı, şairliğin doğuştan gelen bir meziyet olduğuna dikkat çekilir (Devellioğlu, 1995: 1010; Güleç, 2008: 76). Şairin doğuştan gelen bir kabiliyete ve sanat zevkine sahip olması gerektiği divan şairleri tarafından oldukça önemli görülen bir husustur. Onlar, sahip oldukları kabiliyetleriyle iftihar ederler, âdeta onları içlerindeki ikinci bir şahsiyet gibi görürler. Tab' gibi diğer bazı şairlik vasıflarına daha çok kasidelerin fahriye bölümlerinde değinmeleri sebebiyle de fahriye bölümleri basit bir övünme bölümü olarak görülmemelidir (Doğan, 1996: 50; İsen-Durmuş, 2007: 112).

Vâsıf da kabiliyetin Allah vergisi bir yetenek olduğuna inanır ve bunun kişiye zorlama yollarla kazandırılmayacağı düşüncesindedir. Bu düşüncesini "Kabiliyet, Allah vergisi bir meziyettir; yoksa mermerin tabiatını zorla yumuşak hale getirmek hiç mümkün müdür?" diyerek dile getirir:

Kâbiliyyet dâd-ı Hak'dır tab'a yoksa zûr ile

Terbiyet mümkün mi nerm etmek tıbâ'-ı mermeri (K.14/101)

Şair, bir beyitte de "Benim şiirlerim bütün ilimlerin sahibi olan Allah tarafından bahşedilmiştir." diyerek bu konudaki düşüncesini yineler:

Sözlerim müntehab-ı dürc-i kitâb-hâne-i feyz

Nâtkam mevhibe-i dâd-ı Hudâ-yı 'allâm (K.15/56)

Vâsıf'ın sahip olduğu kabiliyet öyle sıradan bir kabiliyet değildir. İnce ve kapalı anlamlar taşıyan sözler bile onun kabiliyeti karşısında yetersiz kalır ve âdeta onun hizmetkârı olmak isterler:

Dil-i feyz-âverime bahr-ı ma'ânî teşne

Tab'-ı fen-perverime bende rümûz-ı ibhâm (K.15/58)

O, bir başka beyitte "Ben, şiirde boş yere üstünlük davasında bulunmam; kabiliyetim ve nelere güç yetirebileceğim herkes tarafından bilinir." diyerek kabiliyet ile şiirde üstünlük sağlanabileceğine vurgu yapar:

Nazmda bîhûde ben da'vâ-yı rüchân eylemem

Herkesün ma'lûmudur mişvâr-ı tab' u tâkati (K.20/133)

Doğuştan gelen şairlik yeteneği sayesinde hünerin bâb-ı âlîsinde kaftan giydiğini ve artık kabiliyetinin şiir makamının süsleyicisi olduğunu belirten Vâsıf, bir yandan kabiliyetiyle övünürken öte yandan hüner-kabiliyet ilişkisine dikkat çeker:

Zîb-bahş-ı mesned-i nazm oldum isti'dâd ile

Geydi tab'ım Bâb-ı 'âlî-i hünerde hıl'ati (K.20/145)

Vasıf, kimi beyitlerinde kabiliyeti sayesinde neler yapabileceğini ve kabiliyetinin boyutlarına dair değerlendirmelerde bulunur. Bir beytinde "Kabiliyet aynam öylesine saf ki öbür dünyada onun saflığının sorulması bile Enverî'nin ruhunu nurlandırır." diyerek kabiliyetini saf, temiz bir aynaya

Sâfiyye mir'ât-ı tab'ım şöyle kim sâfiyyetin

Sorsalar 'ukbâda rûh-ı Enverî envâr eder (K.27/85)

3. Mucizevî bir söyleyiş sergilemek ve söze canlılık katmak.

Divan şiirinde şaire sanat gücünü sağlayan aslî unsur Allah vergisi sahip olduğu kabiliyetidir. Doğal olarak ondan beklenen de kabiliyeti sayesinde hüner göstermesi ve insanları etkilemesidir. Bu gerçekten hareketle şairin ve onun keşfettiği şiirin, şairin kendisi veya tezkire yazarları tarafından mucizeyle irtibatlandırılması, "mu'ciz-nümâ, mu'cize-gûy, mu'cize-perdâz" gibi nitelermelere ya da vahiy ile bağlantılı kullanımlara yer verilmesi olağan kabul edilen bir durumdur. Şiir, mucizeyle vardır. İlham da mucizenin bir parçasıdır. Her divan şairinin amacı ise herkesten farklı bir söyleyişle dinleyeni şaşırtmak ve onları kendine hayran bırakmaktır, bir başka deyişle mucizevî bir söyleyiş mertebesine ulaşabilmektir (Mengi, 2010: 182-183).

Vâsıf, Sırrî'ye yazdığı bir nazirede mucizevî eserler oluşturan kalemiyle hüner levhasına bir nazire yazmasına şaşırlmamasını belirterek şiirlerindeki mucizevî söyleyişe vurgu yapar:

Sırrî'ye nazîre n'ola tarh eylese Vâsıf

Levh-i hünere hâme-i i'câz-eseriyle (G.116/7)

O, bir başka beytinde sözlerinin her birinin mucizeli ve büyüleyici bir etki bıraktığını, şiirlerinin ise dolunay parlaklığında olduğunu belirtir:

Sözümün her biri bir mu'cize-gû efsûn-ger

Nutkumun her biri bir şu'le-ver-i mâh-ı tamâm (K.15/54)

Vâsıf, bir başka beytinde ise "Mucizevî sözler oluşturan kalemim karşısında diğer yazı kalemleri büyülenmiştir." diyerek kendi söyleyişindeki etkinin diğer şairlerinkinden farklı olduğunu dile getirir:

Kilk-i dür-pâşıma inşâ-yı 'Utârîd hayrân

Hâme-i mu'cize-perdâzıma teshîr aklâm (K.15/60)

Birçok divan şairi kelimelere hayat verdiğinden söz ederek şiirlerinin değerini ve kalıcı şiirler yazdığını dile getirmekle birlikte aynı zamanda bu işin güçlüğüne dikkat çeker. Doğan "Şairlik, en kıymetli malzeme olan söze düzen verme ve âdeta ölü söz unsurları olan harfleri, kelimeleri canlandırma ameliyesidir." diyerek şairliğin bu vasfını anlatır (2007: 12). Vâsıf, bir kasidesinde mazmunu parlatmak ile sözlere ruh vermek arasında bir karşılaştırma yapar ve kabiliyetinin kuvvetiyle sağladığını belirttiği ruh verme işini daha değerli görür:

Âb vermek rûy-ı mazmûna rikâbun neşvesi

Rûh bahş etmek kelâma tab'ımın hâsiyyeti (K.20/147)

Bir başka beytinde "Sözüm, mazmunların bedenine bir ruhtur; özüm ise

mananın bedenine can cevheridir.” Diyen şair, gerek mazmun gerekse mana oluştururken asıl önemli olanın onlara ruh vermek olduğunu vurgular:

Endâm-ı mezâmîne sözüm rûh-ı mücerred

Ecsâm-ı ma’ânîye özüm cevher-i cândır (K.28/65)

4. İrfan sahibi olmak, feyiz ve ilhamla söylemek.

Arapça bilmek anlamına gelen irfan, tasavvufî anlamıyla manevi yolla edinilen bilgi demektir. İlahi tecelliye feyz, ilahi bir tecelli ile kalbe dolan şeylere ise ilham adı verilir. Vâsıf, şairin özellikleri arasında irfan sahibi olmayı, feyizle ve ilhamla söylemeyi sayarken öncelikle bu özelliklerin kendinde olduğundan bahseder ve bu şekilde şiir söylemeyi değerli görür. Bir kasidesinde “Örfî’den şiir meydanını geleneklere ve töreye uygun bir şekilde ben devraldım, artık irfanın sultanı benim, Enverî huzurunda yer öpsün.” diyen şair, irfan sahibi olduğunu, bu vasıfla meşhur şairler Örfî ve Enverî’yi bile geride bıraktığını belirtir:

‘Örfen aldım ‘Örfî’den meydân-ı nazmı söyleyün

Şâh-ı ‘irfânâm huzûrunda yer öpsün Enverî (K.14/112)

Vâsıf, bir beytinde “Bir mısra dahi kabiliyetime doğmadan önce (onu) ilham kâtibi eserimin sayfalarına kaydeder.” demek suretiyle yazdığı şiirleri ilhamla yazdığını vurgular:

Dahi bir mısra’ sünuh etmezden evvel tab’ıma

Kâtib-i ilham sebt-i safha-i âsâr eder (K.27/81)

Şair, bir başka kasidesinde ilahi feyzin kabiliyetine sürekli ilham etmesi sayesinde gece gündüz şiirler söylediğini ifade ederek şiirlerinin kaynağında yer alan bu ilahi varidata dikkat çeker:

Cilve-gerdir tâ o rütbe feyz-i Hak tab’ımda kim

Nâtıkam leyl ü nehâr ilhâm ile güftâr eder (K.27/88)

Vâsıf, bir diğer beytinde ise şiirlerini yazmada kabiliyet, feyiz, düşünce üçlüsüne dikkat çeker. Kabiliyetinin, mazmun kumaşını feyiz ülkesinden düşüncesinin limanına denkler halinde getirdiğini söyleyen şair, aslında şiirlerinin oluşum aşamasını anlatmış olur:

Kâle-i mazmûn-ı tab’ım bender-i endîşeme

Kişveristân-ı feyizden deng ile tesyâr eder (K.27/89)

Bir başka kasidesinde kendini söz/şiir söyleme sultanı olarak tanımlayan şair, bunda ilahi feyzin, gönül definesinde bir mücevher gibi saklı olmasını vurgular:

Sultân-ı beyânâm ki benim feyz-ı İlâhî

Cevher gibi gencîne-i gönlümde nihândır (K.28/63)

5. Hünere sahibi olmak.

Dilin hünerli bir şekilde kullanılmasıyla oluşan sanata şiir dendiğinde şair yerine de “erbâb-ı hüner, Hüsrev-i mülk-i hüner, kılk-i hüner” vb. tabirler kullanılır ve bu vasfın şairlikteki önemine vurgu yapılır (Coşkun, 2011: 59). Şairler, hüner sahibi olmayı şairliğin önemli bir özelliği görmeye birlikte bu hünerin özellikle devlet büyükleri tarafından desteklenmesini de sıklıkla ifade ederler (Tolasa, 1982: 41). Vâsıf da ne kadar hünerli bir şair olduğunu “Hayal terazisinin hüneri yerli yerinde, değerinde kullanan kişisiyim ki benim söz cambazlarımın çırakları bile telde oynarlar.” diyerek belirtir:

Şol hüner-senc-i terâzû-yı hayâlem kim benim

Telde oynar cân-bâz-ı nutkumun şâkirdleri (K.14/119)

Şair, bir başka beytinde her bir şiirini hüner denizinin incileri olarak görür ve bu taze şiirlerinde bir eksiklik bulunmadığını vurgular. Bir başka ifadeyle hünerle söylenen şiirler, eksik ya da değersiz şiirler olmayacaktır:

Her bir suhanı gevher-i ‘ummân-ı hünerdir

Sen Vâsıf’un eş’âr-ı terin kem mi sanırsın (G 95/9)

Vâsıf bir diğer beytinde ise “Bunca zamandır hünerimin güneşi el değmemiş mazmunlarıma işarettir, bu sebeple şiir düğünü yapsam yeridir.” diyerek hünerle söylenen şiirlerin güzelliğine dikkat çeker:

Sûr-ı suhan etsem yaraşır bunca zamandır

Mihr-i hünerim bîkr-i mezâmîne nişandır (K.27/62)

6. Şiir ilminde üstad olmak.

Şairlerin kendileri için veya başkalarının onlar için kullandığı üstad nitelendirmesi, bir değer ifadesi olmasının yanında şairin kendi devri içindeki yerini belirlemede de önem arz etmektedir. Bu nitelendirme ile ayrıca şairin ulaştığı en yüksek edebî seviye, yetiştiricilik düzeyi, tecrübesi, anlayışı, kavrayış gücü vb. vasıflara da dikkat çekilir (Kaya, 2016; 172). Vâsıf, bir kasidesinde şiiri bir mühendishaneye kendini de buranın çok bilgili hocasına benzetmek suretiyle şiir ilminde geldiği seviyeye dikkat çeker:

Ben hezâr-fenn-i mühendis-hâne-i nazmam ki kalem

Merkez-i efkârımın pergâr-ı san’at-perveri (K.14/114)

Şair bir başka beytinde “Nef’îyden sonra meydan bana kaldı, şimdi ilim sandalyesinde sanat hükümdarı olarak artık ben oturuyorum.” diyerek şiir ilminde sözü geçen bir şair olduğunu belirtir:

Kaldı meydân bende Nef’îyden beri şimdi benem

Sandalî-i dânişûn sâhib-kırân-ı san’atı (K.20/134)

7. Akıl ve idrak sahibi olup hızlı bir kavrayış göstermek.

Vâsıf, doğuştan gelen kabiliyet vasfını önemli gördüğü gibi şair için akıl ve idrak sahibi olma vasfını da önemli görür hatta belagat ve fesahat gibi şiir için oldukça önemli olan ilmî birikimler bile bu vasıftan sonra gelir. O, bu

düşüncesini bir kasidesinde “Sahip olduğum akıl ve idrake oranla fesahat ancak bir cüzdür, kabiliyet cevherimin kıymeti yanında belagatin adı bile anılmaz.” diyerek dile getirir:

‘Akl u idrâkime nisbetle fesâhat bir cüz’

Gevher-i tab’ıma kıymetle belâgat bî-nâm (K.15/52)

O, şairin akıl ve idrak sahibi olması yanında hızlı bir kavrayışa da sahip olmasını ister. Ona göre hayalin eseri olan söz oyunları nasıl ki şiirin tercümanıdır, hızlı bir kavrayış da aklın icap ettirdiği bir özelliktir, bir başka ifadeyle hızlı kavrayış aklın bir göstergesidir:

Tercümân-ı suhanım nâtıka-cünbân-ı hayâl

Muktezâ-yı hredim ‘akl-ı kül-i tîz-ifhâm (K.15/53)

8. Şairlik hususunda yarışmaktan çekinmemek.

Şiir bir hüner meydanı gibi düşünüldüğünde şair de kendini bu meydanın en maharetli kişisi olarak görür ve gerektiği takdirde bu meydanda karşısına çıkanlarla yarışmaktan çekinmez. Vâsıf ise kendi şairlik kudretinden ve şiirlerinin niteliğinden emindir ve söz ustalarına meydan okur. Bir kasidesinde “İşte hüner meydanı, söz ustalarından kendine güvenen varsa ortaya çıksın. Felekte benim gibi yeni eserler kim oluşturur?” diyen şair, yeni tarzdaki şiirleriyle diğer şairlerle yarışmaktan çekinmez:

İşte meydân-ı hüner nutk-âverâna es-salâ

Kim benim gibi felekde vaz’-ı nev-âsâr eder (K.27/90)

Şiir, aynı zamanda şairinin kıymetini gösteren bir terazi, bir mihenk taşı olarak görülür. Vâsıf, bir beytinde de “İşte söz terazisi, işte tecrübenin mihenk taşı. Kabiliyetimin gücünü eğer inkâr eden varsa gelsin.” diyerek yine cesur bir edayla rakiplerine hodri meydan demekten kendini alamaz:

İşte mîzân-ı suhan işte mihekk-i tecrübe

Zûr-ı tab’ım var ise gelsin eğer inkâr eder (K.27/91)

9. Yakıcı bir dille seçkin ve meşhur şiirler yazmak.

Vâsıf’ın edebî özelliklerinden bahseden kaynaklarda onun şiirleri için “yakıcı, tesirli, âşıkâne” gibi özellikler sıralanır. Yakıcı şiirlerin yakıcı bir dille söylenmesi, bir başka ifadeyle şairin ateş dilli olması beklenir. Hâl diliyle söylediği şiirlerini aşk ehli olan dostları için yazdığını belirten Vâsıf, ateş dilli bir şair görmeyen varsa kendisine bakmalarını ister. Böylelikle yakıcı bir dile sahip olduğuna dikkat çeker:

Sözlerim yârân-ı ‘aşkadır lisân-ı hâl ile

Vâsıf-ı âteş-zebânı görmeyen görsün beni (G.139/6)

O, bir beytinde “Kaside söylesem şöhreti bütün ufukları kaplar, gazel yazsam şöhreti bütün kâinatı doldurur.” diyerek hem kendi şiirlerinin yaygınlığına hem de şairden beklenenin meşhur şiirler yazması gerçeğine vurgu yapar:

Eylesem tarh-ı gazel kevnî pür eyler şöhreti (K.20/151)

10. Diğer şairlerden farklı, özgün bir söyleyiş sergilemek.

Divan şiirinde yeni ve özgün bir söyleyiş oluşturmak, şairlerin üzerinde önemle durduğu bir husustur. Özellikle 17. yüzyılda Nef'î ve Nâbî gibi usta şairlerin bu arayışları farklı şiir anlayışlarının oluşmasına zemin hazırlarken aynı zamanda söyleyiş, konu ve kelime seçimini etkilemeye başlar (Macit, 2011: 39). Tezkire yazarlarının değerlendirmelerinde yer verdikleri üslup, tarz, tarîk, şîve, vâdî vb. kelimeler bir yönüyle şairin sanatta bir kişilik belirtisi ve kendine özgülük ifadesi olarak kullanılır (Tolasa, 2002: 258, 260). Şairler, kendi şiir anlayışlarındaki özgünlük ve yeniliği ifade etmek için de daha çok "nev, tâze" gibi kelimelere ve bunlarla yapılan terkiplere yer verirler (Topak, 2017: 410).

Yazdığı şiirlerin güzel bir beste gibi okunduğunu söyleyen Vâsîf, kendi dönemindeki diğer şairlerin şiirleri ile kendi şiirlerini ayrı tutar, onların şiirleriyle kendininkilerin kıyaslanmasını istemez zira bülbülün ötüşüyle karganın sesini karşılaştırmaya çalışmak doğru olmayacaktır:

Hem-nevâ-yı nutkum olsun mu kelâm-ı dîgerân

Var mı feryâd-ı hezâra savt-ı zâgun nisbeti (K.20/150)

O, bir başka beytinde yine kendi şiirlerinin farklı ve özgün olduğuna dikkat çeker. Kendisi gibi sözü güzel ve düzgün söyleyen bir başka şair olmadığını ifade eden Vâsîf, kendi şiirlerinin yanında diğer şairlerin şiirlerinin birer saçmalıklardan ibaret kalacağını söyleyerek bu özelliğine vurgu yapar:

Ben gibi suhan-gû olamaz olsa da farzâ

Nazm-ı dîgerân şî'rime nisbet hezeyândır (K.27/73)

Sunuç

Enderunlu Vâsîf Divanı'nda yer alan poetik içerikli dizelerden hareketle onun, bir şairde olmasını istediği şairlik özellikleri, bir başka ifadeyle şairin vasıfları hakkındaki görüş, düşünce ve değerlendirmelerine eserinde daha çok kasidelerinin fahriye bölümlerinde ve gazellerinin mahlas beyitlerinde dağınık bir şekilde yer verdiği görülmektedir. Bu manzumelerde Vâsîf, bir şairde olmasını istediği özellikleri daha çok kendi şairlik özelliklerinden hareketle dile getirmiştir.

Vâsîf, konu ile ilgili tespit ve değerlendirmelerinde daha çok şair kelimesine yer vermekle birlikte yine bu anlama gelecek şekilde "erbâb-ı suhan, suhan-gû, suhan-perver, nâdire-gû, sultân-ı beyân, hüner-senc-i terâzû-yı hayâl, hezâr-fenn-i mühendis-hâne-i nazm, sâhib-kırân-ı san'at, nutk-âverân" vb. kelime ve tamlamaları kullanmıştır. Vâsîf Divanı'nda şairin özellikleri kapsamında bazı özelliklerin öne çıktığı görülmektedir. Bu şairlik özelliklerini "Sözü güzel, düzgün, eşsiz ve nükteli söylemek; doğuştan, Allah vergisi bir kabiliyete sahip olmak; mucizevî bir söyleyiş sergilemek ve söze

canlılık vermek; irfan sahibi olmak, feyiz ve ilhamla söylemek; hüner sahibi olmak; şiir ilminde üstad olmak; akıl ve idrak sahibi olup hızlı bir kavrayış göstermek; şairlik hususunda yarışmaktan çekinmemek; yakıcı bir dille seçkin ve meşhur şiirler yazmak; diğer şairlerden farklı, özgün bir söyleyiş sergilemek” şeklinde sıralamak mümkündür.

Vâsıf'ın, şairin özelliklerine dair yapmış olduğu bu poetik tespit ve değerlendirmeler, özelde şairin kendi döneminin genelde de klasik şiirin şaire bakışındaki benzer ve farklı yönlerin tespitine yönelik çalışmalar için önemli sonuçlar içermektedir.

Kaynakça

- Ata. (1297). *Ata Tarihi*. Ali Emiri Tarih. nr. 419. Millet Kütüphanesi.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Coşkun, Menderes. (2011). “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”. *Bilig Dergisi*. 56, 57-80.
- Çapan, Pervin. (1993). 18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi. *Basılmamış Doktora Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devellioğlu, Ferit. (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, Muhammet Nur. (1996). “Fuzulî'nin Poetikası”. *İlmî Araştırmalar Dergisi*. 2, 45-72.
- Doğan, Muhammet Nur. (2007). “Sözün ve Anlamın Esrarlı Yolculuğu: Edebiyat”. *I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu* (Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 11-23.
- Fatin Davud. (1271). *Tezkire-i Şuarâ-i Fatin*. Ali Emiri Tarih. nr. 775. Millet Kütüphanesi.
- Gibb, Elias John Wilkinson. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi*. A. Çavuşoğlu (terc.), C. III-IV-V. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1955). *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Güleç, İsmail. (2008). Osmanlı Müellifleri'nde Şair ve Şiir Değerlendirmeleri, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 25, 69-83.
- Gürel, Raşan. (1999). *Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hafız Hızır İlyas. (1276). *Vekâyi'-i Letâif-i Enderun*. Ali Emiri Tarih. nr. 904. Millet Kütüphanesi. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. (1953). *Son Asır Türk Şairleri*. C.4. İstanbul: Dergâh Yayınları.

İsen-Durmuş, Tuba Işın. (2007). "Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi". *Bilgi Dergisi*, 43, 107-116.

Kaya, Bayram Ali. (2016). "Necâî Bey'in Şair Anlayışı". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 34, 149-214.

Kılıç, Filiz. (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kocatürk, Vasfi Mahir. (1970). *Türk edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.

Macit, Muhsin. (2011). "XVII. Yüzyılda Yenilik Arayışları ve Nef'î". (Ed: Y. Saraç, M. Macit) *XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatı* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2011, 38-59.

Mehmed Akif. (1211). *Tezkire-i Şuarâ-i Âkif*. Ali Emiri Tarih. nr. 773. Millet Kütüphanesi.

Muallim Naci. (1995). *Osmanlı Şairleri*. haz. C. Kurnaz (hızl.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Namık Kemal. (1304). *Tahrir-i Harabat*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya.

Öztuna, Yılmaz. (1969). *Türk Musikîsi Ansiklopedisi*. C.2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2006). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tolasa, Harun. (1982). "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri". *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, I, 15-46.

Tolasa, Harun. (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Topak, Zafer (2017). "Seyyid Vehbî'nin Şair Anlayışı". *Turkish Studies*, Volume 12/7, p.403-428.

Turan, Lokman. (1999). "Vâsıf'ın İki Manzumesine Pedagojik Açından Bir Yaklaşım". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 13, 227-228.

Ziya Paşa. (1291). *Harabat-Mukaddime*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

The inter-parliamentary relations among the Republic of Azerbaijan and Western European states (1995-2015)

Zaur MAMMADOV, Raida ALIYEVA

PhD on history, LSU, Faculty of Humanities mammadovzaur@mail.ru

MA on International Relations and Diplomacy, LSU
raide.aliyeva@gmail.com

Abstract:

The article studies the inter-parliamentary relations among the Republic of Azerbaijan and Western European countries during 1995-2015. Azerbaijani parliamentarianism may be divided into three stages: 1918-1920 APR, 1920-1991 Supreme Soviet and 1991 independence.

The development of cooperation with the legislative branch of Western European governments is one of the main directions in the foreign policy of Azerbaijan after the independence of 1991. The structure, history, tradition and experience of Western European parliaments make the cooperation in this sphere even more essential.

The conducted research indicates that the relations between the legislative branch of Azerbaijan and Western European states have developed in last 20 years, but the experience of these parliaments has not been adopted widely. The mutual visits by parliamentarians, exchange programs for the youths in the legislative branches, the role of inter-parliamentary relations in the solution of the Nagorno Karabakh conflict are rather important in the integration of Azerbaijan's legislative branch into the world system.

Keywords: Azerbaijan, Western Europe, country, parliament, cooperation

Azərbaycan Respublikası ilə Qərbi Avropa ölkələri arasında parlamentlərarası əlaqələr (1995-2015)

Xülasə:

Məqələdə 1995-2015-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası və Qərbi Avropa ölkələrinin Ali Qanunverici Orqanları arasında əlaqələri araşdırılmışdır. Azərbaycanın parlament tarixini 3 dövrə bölmək olar: 1918-1920-ci illər AXC dövrü, 1920-1991-ci illər Azərbaycan SSRİ Ali Soveti dövrü və 1991-ci il müstəqillikdən sonrakı dövr.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkənin xarici siyasətində Qərbi Avropa dövlətlərinin qanunvericilik orqanları ilə əməkdaşlığın inkişafı xüsusi yer tutmuşdur. Qərbi Avropa ölkələrin parlamentlərinin quruluşu, tarixi və bunlara bağlı olaraq zəngin

Araşdırılan dövrdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ilə Qərbi Avropa dövlətlərinin parlamentləri arasında əlaqələrin 20 il ərzində inkişaf etdiyi, lakin bu dövlətlərin parlament təcrübələrindən geniş yararlanmağın zəif olduğu görülür. Parlamentarilərin qarşılıqlı səfərləri, qanunvericilik orqanları arasında təcrübə mübadiləsinin aparılması, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində parlamentlərarası əlaqələrin rolu Azərbaycanın qanunvericilik hakimiyyətinin dünya sisteminə inteqrasiyasında olduqca önəmlidir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qərbi Avropa, ölkə, parlament, əməkdaşlıq

1. The history of establishing cooperation between Azerbaijan and Western European countries

People's Republic of Azerbaijan (PRA) was established in 1918 during the diplomatic struggle that followed the World War I. One of the key priorities of the foreign policy was the recognition of the new established state in the international arena. PRA existed for 23 months and established relations with the United Kingdom, France, Belgium, Switzerland and other European countries in less than 2 years.

The first parliament of the Republic of Azerbaijan was opened in a very difficult historical period. An appeal was published by the head of Azerbaijan's National Council, Mammad Amin Rasulzadeh, addressing to population of Azerbaijan in Azerbaijani and Russian on 29th of November, 1918.¹ The opening of the parliament was decided on 3rd of December, but was postponed because of deputies coming from other districts. The first parliament of Azerbaijan opened on 7th of December, 1918.

In the first meeting of the parliament Alimardan bay Topchubashov was elected as the chairman, Hasan bay Aghayev as the deputy-chairman. The parliament operated just for 17 months and the last meeting held on 27th of April, 1920. A group of delegation of parliament with the chairman, A. Topchubashov, attended the Paris Peace Conference and met head of states of Allied Powers. As a result of efforts done by delegations and the situation in the international arena led to the de-facto recognition of Azerbaijan by winner states.² The first stage of parliamentarianism came to the end with the occupation of the PRA on 28th of April, 1920.

The second stage of parliamentarianism- Supreme Soviet commenced with the establishment of Soviet rule in Azerbaijan. The second stage continued until the Supreme Soviet declared the independence of Azerbaijan on 18 October 1991.

The Republic of Azerbaijan, the successor of People's Republic, followed the

¹ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi. Retrieved September 2019, from <http://www.meclis.gov.az>

² Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

same foreign policy and making the cooperation with Western European states one of the key priorities.

Switzerland recognized the independence of the Republic of Azerbaijan on 23 December, 1991, followed by the UK on 26 December, 1991, Belgium, the Netherlands and Luxembourg on 31 December, 1991, France on 3 January, 1992, Germany on 12 January, 1992, and Austria on 15 January, 1992.³

In order to develop the inter-parliamentary relations following working groups have created in the National Assembly of the Republic of Azerbaijan:

Azerbaijan-UK Working Group on Inter-parliamentary relations, Azerbaijan-France Working Group on Inter-parliamentary relations, Azerbaijan-Germany Working Group on Inter-parliamentary relations, Azerbaijan-Austria Working Group on Inter-parliamentary relations, Azerbaijan-Switzerland Working Group on Inter-parliamentary relations, Azerbaijan-Belgium Working Group on Inter-parliamentary relations, Azerbaijan-Netherlands Working Group on Inter-parliamentary relations, and Azerbaijan-Luxembourg Working Group on Inter-parliamentary relations.⁴

In the UK parliament All-Party Parliamentary Group on Azerbaijan has been operating since 1994. In French National Assembly, France-Azerbaijan Inter-parliamentary Friendship Group and in French Senate, France-South Caucasus Inter-parliamentary Friendship Group manage inter-parliamentary relations between Azerbaijan and France. Germany-South Caucasus Parliament Group in German Bundestag, Switzerland-Azerbaijan Inter-parliamentary Friendship Group in Switzerland, Belgium-Azerbaijan Friendship Group in Belgium operates for the development of bilateral parliamentary relations.

2. The activities of Inter-parliamentary Friendship and Working Groups in the development of inter-parliamentary cooperation among Azerbaijan and Western European states

The third stage of parliamentarianism in Azerbaijan started with the restoration of the independence of the country in 1991. The National Assembly of Azerbaijan implements legislative authority according to the 1995 Constitution.⁵ The Assembly is unicameral and has 125 deputies elected for 5 years term. The first parliamentary election after the independence was held in 1995.

The Assembly is one of the main participants in the formation of foreign policy in the Republic of Azerbaijan. Currently, the Assembly consists of 15 committees.⁶ The Committee of International and Inter-parliamentary Relations oversees the establishment and development of relations with foreign states and organizations. The committee regulates the laws and

³ Mahir Abdullayev, *Beynəlxalq münasibətlər tarixi (XX əsr)*, s. 474-483

⁴ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

⁵ Azərbaycan Respublikasının Konstitutsiyası, Maddə 7, <http://www.e-qanun.az/framework/897>

⁶ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

İTOBIAD KONGRE/19 | II. International Congress of Human and Social Scienc Researches
decisions for the preparation and implementation of foreign policy in Azerbaijan.⁷

The inter-parliamentary relations between Azerbaijan and the United Kingdom developed in the early 1990s. Issued in 1215, Magna Carta, first document on parliamentarianism makes UK a state with 800 years of parliamentary tradition.⁸ In 1993, the Parliamentary delegation of the UK headed by H. Elliston visited Azerbaijan and held discussions with President A. Elchibay.⁹ In November, another delegation visited Azerbaijan and met President H. Aliyev. After the visits, in 1994 All-Party Parliamentary Group on Azerbaijan was established in the UK Parliament in order to develop good relations between the legislatures and governments of two countries.¹⁰ Azerbaijan-UK Working Group on Inter-parliamentary relations was formed in the National Assembly of Azerbaijan in 1997.¹¹

In March, 2003, a delegation of Azerbaijan-France Working Group on Inter-parliamentary relations headed by the chairman of the National Assembly visited London and met the speaker of House of Commons, Michael Martin. The delegation also met with All-Party Parliamentary Group on Azerbaijan and discussed the political-economic relations between two countries, conflicts in the South Caucasus.¹² In September, 2007, a member of House of Lords, David Havel paid a visit to Azerbaijan and discussed the development of inter-parliamentary cooperation, exportation and transportation of energy resources and other issues with the chairman of National Assembly, the minister of Industry and Energy.¹³

On May 2011, a delegation of UK parliament led by Mark Field, Chairman of All-Party Parliamentary Group visited Azerbaijan and met the head of state, İlham Aliyev.¹⁴ The delegations of UK parliament also met the chairman of National Assembly. During the meetings, M. Field noted that Azerbaijan has great potential in oil and non-oil sector, and expressed his hope to expand relations in agriculture, tourism, sports, culture and other areas. The chairman also touched upon the Nagorno Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia and promised to study the conflict.

In October, 2014, UK Parliamentary delegation led by Baron Risby, Prime Ministerial Trade Envoy, visited Azerbaijan and met the Chairman of the Assembly. In the meeting, current relations between two states and future

⁷ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

⁸ UK Parliament. Retrieved August 2019 from <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/>

⁹ Elnur Məmmədli, Azərbaycan-Böyük Britaniya münasibətləri (1991-2003), s 37

¹⁰ UK Parliament. Retrieved August 2019 from <https://publications.parliament.uk/pa/cm/cmhallparty/register/azerbaijan.htm>

¹¹ <http://e-qanun.az/framework/16244>

¹² Elnur Məmmədli, Azərbaycan-Böyük Britaniya münasibətləri (1991-2003), s 43

¹³ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

¹⁴ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

developments were discussed.¹⁵

In order to develop the inter-parliamentary relations between Azerbaijan and France Azerbaijan-France Working Group on Inter-parliamentary relations was created in the National Assembly on 7 March, 1997. Accordingly, in French National Assembly, France-Azerbaijan Inter-parliamentary Friendship Group and in French Senate, France-South Caucasus Inter-parliamentary Friendship Group manages the inter-parliamentary relations between two states.

Christian Poncelet, President of Senate, visited Azerbaijan as part of a tour to the South Caucasus countries. C. Poncelet proposed the meeting of three South Caucasus countries in the future. As a result of this proposal, the speaker of the National Assembly participated in the meetings with Georgia' and Armenia's parliamentarians in France in 1999 and 2004.¹⁶

At the request of France Senate, the speaker of the National Assembly visited France in 2007 and discussed bilateral relations between two countries with his French colleagues. In 2008, a delegation of France-Azerbaijan Inter-parliamentary Friendship Group and in 2012 a delegation of French National Assembly and Senate paid a visit to Azerbaijan. In 2013, Azerbaijan-France Working Group on Inter-parliamentary relations visited France and in 2015, France-Azerbaijan Inter-parliamentary Friendship Group paid a visit to Azerbaijan. Political, economic, and humanitarian issues were discussed during these meetings.¹⁷

The relations between the National Assembly of Azerbaijan and German Bundestag have been developed on working group level. On March 1997, Azerbaijan-Germany Working Group on Inter-parliamentary relations created in the National Assembly and Germany-South Caucasus Parliament Group in Germany Bundestag fulfils the function.¹⁸

The delegations of German Bundestag visited Azerbaijan in 1993 in order to observe the presidential elections. Another group of delegations led by D. Scpherling, head of Caucasus Parliamentary Group, visited Azerbaijan in 1998 and met the speaker of the National Assembly. A group of parliamentarians of the National Assembly paid a visit to Germany in 1999.¹⁹

Accordingly, the delegations of German Bundestag visited Azerbaijan in 2005, 2007 and in 2015. The groups met with the speaker and parliamentarians in the National Assembly and discussed political, economic, humanitarian and

¹⁵ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

¹⁶ La France en Azerbaïdjan Abmassade de France a Bakou. Retrieved October 2016, from <https://www.azambassade.fr>

¹⁷ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Görüşlər/Səfərlər

¹⁸ German Bundestag. Retrieved August 2019, from <https://www.bundestag.de/en/europe/international/int bez>

¹⁹ İsmayıl Musa, Azərbaycanın xarici siyasəti, III hissə, Çağdaş beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti, s 412

Azerbaijan-Austria Working Group on Inter-parliamentary relations was created within the National Assembly of Azerbaijan on 7 March 1997 in order to develop the relations between two countries.

A group of parliamentarians from Austria visited Azerbaijan in 2008. In 2013 a delegation of Austrian parliamentarians headed by the second president of National Council, Fritz Neugebauer paid a visit to Azerbaijan. The parliamentarians met the speaker and parliamentarians of the National Assembly and discussed the bilateral relations on parliamentary level. Also, regional conflicts were addressed in the meeting.²¹

For the development of inter-parliamentary relations between Azerbaijan and Switzerland Azerbaijan-Switzerland Working Group on Inter-parliamentary relations was established in the National Assembly on 13 December, 2005. A delegation of Switzerland's National Council visited Azerbaijan in 2007 and held discussion with the President and the speaker of the Assembly.

On 2 March 2009 Switzerland-Azerbaijan Inter-parliamentary Friendship Group was formed in the National Council, Switzerland. The same year, a delegation led by the speaker of the Assembly paid a visit to Switzerland. In 2015 another delegation headed by the speaker of the Assembly visited Switzerland. The delegations discussed the relations between two countries, especially inter-parliamentary relations.²²

The relations between Azerbaijan's and Belgium's parliaments were formed with the establishment of Azerbaijan-Belgium Working Group on Inter-parliamentary relations in the National Assembly. Later Belgium-Azerbaijan Friendship Group was formed in the Belgium's parliament.

In 2001, the representatives of Belgium-Azerbaijan Friendship Group visited Azerbaijan and met the speaker of the Assembly. In 2005, another delegation led by Herman De Croo, president of the Chamber of Representatives of Belgium, paid a working visit to Azerbaijan. During the visit, the delegation met the Azerbaijani officials and discussed the bilateral relations between countries.²³ In January 2012, the representatives of Belgium-Azerbaijan Friendship Group visited Azerbaijan, in March 2012, the representatives of Azerbaijan-Belgium Inter-parliamentary Friendship Group visited Belgium.

In June 2013, the President of the Assembly with a group of parliamentarians paid an official visit to Belgium and discussed inter-parliamentary relations with the Belgium officials. The development of relations between Azerbaijan and Belgium, the integration of Azerbaijan into European Union and other

²⁰ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Görüşlər/Səfərlər

²¹ Austrian Embassy Baku, Retrieved November 2016, from <https://www.bmeia.gv.at/en/embassy/baku>

²² Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Görüşlər/Səfərlər

²³ Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, <http://www.mfa.gov.az>

issues were discussed in the meetings.²⁴

In order to develop the cooperation with the Netherlands, Azerbaijan-Holland Working Group on Inter-parliamentary relations was formed in the Assembly on 5 December 2000. The group reformed as Azerbaijan-Netherlands Working Group on inter-parliamentary relations on 13 December 2005.²⁵

In 2010, Rene van der Linden, President of the Senate, visited Azerbaijan and met the Azerbaijani officials. Political, economic, humanitarian and as well inter-parliamentary relations were discussed in the meeting.²⁶

The legislative power of Grand Duchy of Luxembourg is entrusted to the Chamber of Deputies, a unicameral parliament, as in Azerbaijan. The relations between Azerbaijan's and Luxembourg's parliaments started developing with the establishment of Azerbaijan-Luxembourg Working Group on Inter-parliamentary relations on 13 December 2005.

The representatives of the Assembly visited Luxembourg in 2014 and met the vice-speaker of the Chamber of Deputies. A year later, in 2015 H. E. F. Isgandarov, ambassador of Azerbaijan accredited to Luxembourg, met the president of Luxembourg parliament. They discussed the cooperation between two countries, EU's Eastern Partnership program and other issues.

3. The result of cooperation between the National Assembly and parliaments of Western European states

The conducted research (1995-2015) indicates that the relations between the legislative branch of Azerbaijan and Western European states have developed with the mutual visits of parliamentarians, but the experience of these parliaments has not been adopted widely.

The structure of Western European state's parliaments is bicameral. The regulations adopted by these parliaments pass through different voting procedure. Some of the bills may pass the House of Representatives, but then may be rejected by Senate. The National Assembly of Azerbaijan is unicameral, and the rules are adopted or rejected in one voting process.

The development of inter-parliamentary relations is one of the necessary means in the solution of the Nagorno Karabakh conflict. Accordingly, France is the co-chair, and Germany is the permanent member of the OSCE Minsk Group, a group created for the solution of Nagorno Karabakh conflict. Western European states do not recognize the independence of Nagorno Karabakh, and accept peaceful solution of the conflict within the territorial

²⁴ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Görüşlər/Səfərlər

²⁵ ["Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qruplarının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 5 dekabr 2000-ci il tarixli, 24-IIQR nömrəli Qərarı. e-qanun.az, "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qruplarının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 13 dekabr 2005-ci il tarixli, 21-IIIQR nömrəli Qərarı. e-qanun.az](#)

²⁶ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Görüşlər/Səfərlər

The International and Inter-parliamentary Relations Committee of the National Assembly supervises the establishment and development of relations with foreign states and organizations. The Committee also maintains the contact with Azerbaijanis and Azerbaijani organization abroad and it is recommendable to increase efforts and strengthen the lobbying activities. The parliament represents the interests of citizens from senior to young people and as well expatriates. The development of inter-parliamentary relations is one of the necessary conditions in the extension of relations with the Azerbaijan citizens and organization in Western European countries.

Parliamentarians as the representatives of the citizens play a part in the development of relations between countries in the modern international relations system. Therefore, strengthening the cooperation with the legislative branch of Western European governments is important in the integration of Azerbaijan into the world system.

Literature:

1. Abdullayev M. (2003) *History of International Relations (XX century)*, Baku, "Education"
2. Azerbaijan and the United Kingdom: An interview with H.E. Mr. Fakhraddin Gurbanov, Ambassador of Azerbaijan to the United Kingdom, *Azerbaijan in the World*, Vol. 3, No.6 (March 15, 2010)
3. Cornell S. E. (2011) *Azerbaijan Since Independence*, New York, M.E. Sharpe
4. Hasanov A. (2005) *Geopolitics of Azerbaijan*, Baku, "Azerbaijan",
5. Mammadli E. (2003) *Azerbaijan- Great Britain relations (1991-2003)*, Baku, "Adiloghlu"
6. Musa I. (2011) *Modern international relations and foreign policy of Azerbaijan (Foreign policy of Azerbaijan, III)* Baku, BSU.
7. Gasimov M. (1996) *Azerbaijan in the international relations system (1991-1995)*, Baku
8. Posdorf H. *International parliamentary cooperation*, www.kas.de
9. <https://www.azambassade.fr>
10. <https://www.bundestag.de/en/>
11. <https://www.bmeia.gv.at/en/embassy/baku>
12. <http://www.mfa.gov.az>
13. <http://www.meclis.gov.az>
14. <http://www.president.az>
15. <https://www.parliament.uk/>

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Ürdün’de Kısa Hikâye ve Musa İbrahim Abu Rayash’ın “Kelebek” Adlı Hikâyesinin Tahlili

Zeynep ÖZKANLI

Araş. Gör. - Kastamonu Üniversitesi - İlahiyat Fakültesi - Arap Dili ve
Belagati Anabilim Dalı – zozkanli@kastamonu.edu.tr

Özet

Arap edebiyatında kısa hikâyenin nesir ve fıkradan bağımsız bir tür olarak ilk kez Câhiz’in (ö.255) elinde geliştiği ve bu kısa hikâye örneklerinin ‘Kitâbu’l-Buhalâ’ (Cimriler Kitabı) adlı kitabında var olduğu iddia edilir. Kısa hikâyenin bağımsız bir sanat dalı olarak ortaya çıkması ise daha geç bir dönemde 20.yüzyılın başlarındadır. Bu bağlamda ilk kısa hikâye örneği mısırlı yazar Muhammed Teymur’un 1917 yılında ‘es-Sefûr’ gazetesinde yayımlanan ‘Fi’l- Kıtâr’ (Trende) adlı öyküsüdür. Kısa hikâyenin Ürdün’de ilk kez ortaya çıkışı ve gelişim sürecine gelince Mahmûd Seyfuddin el-Îranî, Abdurrahman el-Yagi, Nebil Haddâd ve el-’Atayât gibi isimlerin elinde ilk örnekleri verilmiş olup 1920 ile 1930’lu yıllarda Muhammed Subhi ebu Ganime’nin yazınları ile olgunlaşmıştır. Yazarın kısa hikâyeleri ‘Eğani el-Leyl’ (Gecenin Şarkıları) başlığı altında toplanarak 1922 yılında Şam’da basılmıştır. 1920’li yıllardan günümüze kadar geçen süre içerisinde mevcut sosyal yapıdaki değişime paralel olarak Ürdün kısa hikâyesinin konuları da değişim göstermiştir. 21. yüzyıl itibari ile Ürdünlü yazarlar kısa hikâyelerinde ülkelerinin siyasal, sosyal ve ekonomik durumlarına dair güncel konuları işlemişlerdir. Bu yazarlardan biri de Musa İbrahim ebu Rayash’tır. Ürdün kültürüne dair farklı görünümeler sunduğu çok sayıda kısa hikâyesi bulunan yazarın ilk hikâye koleksiyonu 2017 yılında kültür bakanlığı tarafından ‘kelebek’ adıyla yayınlanmıştır. Kısa hikâye yazarlığının yanı sıra hikâye ve kısa hikâye eleştirisine dair kitapları, tiyatro metinleri, edebiyat ve kültüre dair çok sayıda makaleleri de mevcuttur. Bu çalışmada Ürdün kısa hikâyeciliğinin tarihsel gelişimine dair bilgilere yer verilerek Musa İbrahim ebu Rayash’ın ‘kelebek’ adlı kısa öyküsü tematik açıdan incelenmiş ve tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Kısa Hikâye, Ürdün, Filistin, Musa Abu Rayash.

Short Story in Jordan and the Analysis of Mosa İbrahim Abu Rayash’s Story “Butterfly”

Abstract

It is claimed that the short story developed in the hands of al-Jahiz (d.255) as a genre independent from prose and tractate in Arabic literature, and examples of these short stories existed in the ‘Kitâbu’l-Buhalâ’ (Book of Misers). The emergence of the short story as an independent branch of art in

the early 20th century. In this context the first short story is the Egyptian writer Muhammed Teymur's story 'Fî'l-Kıtâr' (In Train) which published in the newspaper 'es-Sefûr' in 1917. As for the emergence and development of the short story in Jordan for the first time, Mahmud Seyfuddin al-İranî, Abdurrahman al-Yagi, Nebil Haddâd and al-'Atayât were the first representatives of this literary genre. This genre matured with the writings of Muhammad Subhi Abu Ganime in 1920s and 1930s. His short stories were collected under the title 'Eğani al-Leyl' (Songs of the Night) and published in Damascus in 1922. In parallel with the change in the existing social structure in the period from the 1920s to the present, the subjects of the Jordan short story have also changed. By the 21st century, Jordanian writers covered the current issues of their country's political, social and economic situation in their short stories. One of these writers is Musa Ibrahim Abu Rayash. The author's first story collection was published in 2017 under the name of 'butterfly' by the Ministry of Culture. In addition to writing short stories, he has published books on story and short story criticism, theater texts, and numerous articles on literature and culture. In this study, the historical development of Jordan short storytelling is given and Musa Ibrahim Abu Rayash's short story 'butterfly' was examined and analyzed in terms of thematic aspects.

Keywords: Arabic Literature, Short Story, Jordan, Palestine, Musa Abu Rayash.

Giriş

Modern Arap edebiyatı Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Mısır'ın Fransız General Napoleon Bonapart tarafından 1798'de işgal edilmesi ile başlatılır (Er, 2015: 13). Ancak Modern Arap edebiyatındaki yeniliklerin ortaya çıkması 19.yüzyılın son çeyreğini bulmuştur. Modern Edebiyatın ürünlerinden biri olan kısa hikâyeye de söz konusu dönemde olgunluğa erişmiştir. Bazı edebiyat araştırmacıları tarafından Arap edebiyatında kısa hikâyenin temeli Binbir Gece Masallarına, Antera b. Şeddâd'ın hikâyelerine, İbnu't-Tufeyl'in Hayy b. Yekzân'a ve Mâkamât türlerine dayandırılır (Suçin, 1998: 14). Aynı edebiyat araştırmacıları kısa hikâyenin, Arap nesrinin fıkra, risale ve nükte içerikli hikâyeciklerden bağımsız bir tür olarak ilk kez Cahiz'in (ö.255) elinde geliştiği ve bu kısa hikâyeye örneklerinin 'Kitâbu'l- Buḥalâ' (Cimriler Kitabı)'da var olduğunu da iddia eder.¹ Ancak Tâhir Ahmed Mekkî gibi edebiyat eleştirmenleri ise kısa hikâyenin Arap edebiyatında var olmadığı ve batı etkisinde ortaya çıktığı görüşündedir(1999 :109). Modern Arap edebiyatında kısa hikâyenin dayandığı temel noktasındaki görüş ayrılıklarına rağmen bütün edebiyat eleştirmenleri ve araştırmacıları ilk kısa hikâyeye örneğinin mısırlı yazar ve el-Medresetu'l- Hadîse (Modern Ekol)'nin öncülerinden olan Muhammed Teymür'un 1917 yılında "es-Sefûr" gazetesinde yayımlanan 'Fi'l- Kıtâr' (Trende) adlı hikâyesi olduğu noktasında aynı görüştedir(Yıldız, 2002: 46).

¹ <http://www.langue-arabe.fr>

Ürdün’de Kısa Hikâye

Ürdün’de kısa hikâye türü ilk olarak 1920 ile 1930’lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu türün ilk temsilcileri arasında Muhammed Subhî ebu Ğanîme sayılabilir. Yazarın ahlaki ve toplumsal içerikli kısa hikâyeleri ise ‘Eğani el-Leyl’ başlığı altında toplanarak 1922 yılında Şam’da basılmıştır. Muhammed Subhî ebu Ğanîme’nin kısa hikâye türündeki yazınlarını özgün bulmayan bazı edebiyat eleştirmenleri onun Mustafa Lutfî el-Menfalûtî(1876-1924) ve Cibrân Ğalîl Cibrân(1883-1931)’ın hikâye tarzına benzer hikâyeler yazdığını bu nedenle de kısa hikâyenin öncüsü sayılmayacağı görüşündedirler. Bu araştırmacılara göre Ürdün ve Filistin’de kısa öykünün öncüsü Mahmûd Seyfuddin el-İranî’dir. el-İranî’nin “Evvelu’s-Şavti”(İlk devre) adlı hikâye koleksiyonu 1937 yılında yayımlanmıştır. Her iki ismi de kısa hikâye tarzında ürün veren yazarların ilkleri olarak kabul etmek mümkündür. Üründe kısa hikâye türünün öncüleri olarak Muhammed Subhî ebu Ğanîme ve Mahmûd Seyfuddin el-İranî isimleri dışında Abdurrahman el-Yagi, Nebil Haddad ve el-Atayat gibi isimlerin de zikredilmesi yerinde olacaktır(Nedâl, 2018: 33-34).

Genel olarak Ürdün kısa hikâyeciliğinin gelişim aşamalarından bahsedilirse 20’ler kuşağına ‘Hikâyeler’ adı verilebilir. Çünkü bu dönemdeki yazarlar hikâye üzerine yoğunlaşmışlardır. 30’lu yılları ise ‘Kıssa ve Tarih’ olarak isimlendirmek mümkündür. Bu dönemde yazarlar tarihi olayları hikâyeleştirme yoluna gitmişlerdir. Örneğin bu dönem yazarlarından Rukus el-Azizi hikâyelerini Gasasine’nin çocukları üzerine yazmış ve ‘Ebna’u’l Gasasine ve İbrahim Bâşâ’ adını verdiği hikâyesi 1936 yılında yayımlanmıştır. Yazarın söz konusu çalışması tarihi hikâyeleri kapsamaktadır.

1940’lı yıllarda ise kısa hikâyeler gazetelerde yer almaya başlamıştır. *el-Cerîde* ve *Mecelletu’l-Raid* adlı gazetelerde dönemin yazarlarından İsa en-Nauri, Abdulhalim Abbas, Muhammed Seyfuddin el-İrânî gibi pek çok yazarın kısa hikâyeleri yayımlanmıştır.

1950’li yıllara gelindiğinde ise Ürdün kısa hikâyeciliğinin, Arap-İsrail savaşlarından ve 1948 yılında İsrail’in Filistin’i ele geçirip, Filistin halkının çoğunu Ürdün’e göçe zorlaması ile sonuçlanan ve Araplar tarafından ‘en-Nekbe’ (felaket) olarak adlandırılan dönemden oldukça etkilendiği görülmektedir. Dönemin en ünlü kısa hikâye yazarları Muhammed Edip el-Amiri, Semira Azâm, Emin Faris el-Mulhis’dir.

1960’lı yıllarda Ürdün’de kısa hikâyenin 1970’lere uzanan büyük bir ilerleme kaydettiği görülmektedir(Nuaymî, 2018 :195-209). 1960’lı yıllarda kısa öykü farklı bir sanat biçimi olarak kurgulanıp yeniden yapılandırılmıştır. Bu kuşak hikâye anlatıcılığında sembolizm, alegori, özetleme ve metafiziksel ikilemler (gerçek ve gerçekçilik nedir?) gibi yaklaşımlardan faydalanmıştır. Bu türü bahsi geçen malzemeler ile harmanlayanlar arasında Mahmoud Shukair ve Jamal Abu Hamdan gibi yazarları saymak mümkündür. Sanatsal yaratıcılığın ortaya koyduğu bu türün yaygın hale gelmesinde *Âfâk Cedîde* (Yeni Ufuklar) dergisinin etkisi oldukça büyüktür. Yazar ve şair Emîn Shinnar’ın kuruculuğunu üstlendiği bu dergi yetenekli genç yazarları toplumun

beğenisine sunmayı ve kısa hikâyenin gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. 1961'den 1965'e kadar süren yayın hayatı boyunca periyodik olarak yayınlanmıştır. Bu bakımdan 1970'ler tam olarak ülkenin kendi sesini bulduğu dönem olarak nitelendirilebilir.

1980'ler ve 1990'larda Ürdün'de kısa hikâye hem kendi içerisindeki hem de Filistin ve diğer Arap ülkelerindeki sosyal ve siyasal değişimlere ayak uydurmuştur. Lübnan'daki sivil savaş, İsrail'in Siyonist saldırıları, Filistin ayaklanması, İran-İrak savaşları ve Körfez savaşları bu dönemin kısa hikâyelerinin başlıca konularını oluşturmaktadır. 2000'li yıllara geldiğinde ise Ürdün kısa hikâyelerinin 90'lı yılların sorunlarını konu edinmeye devam etmenin yanı sıra Ürdün kültürünü ve toplumunu yansıtan meseleleri de konu edindiği görülmektedir(Mahmood ve Haddad, 2015 :11-12).

Musa İbrahim Ebu Rayash

Musa İbrahim ebu Rayash 01.01.1963 yılında Ürdün'ün Yermuk vilayetinin Jefena köyünde doğmuştur. Ürdün kültürüne dair farklı görüşümler sunduğu çok sayıda kısa hikâyesi bulunan yazarın ilk hikâye koleksiyonu 2017 yılında kültür bakanlığı tarafından *el-Ferâşe* (kelebek) adıyla yayımlanmıştır. Kısa hikâye yazarlığının yanı sıra hikâye ve kısa hikâye eleştirisine dair kitapları, tiyatro metinleri, edebiyat ve kültüre dair çok sayıda makaleleri de mevcuttur. Başta Ürdünlü yazarlar derneği olmak üzere pek çok dernek üyeliği de bulunmaktadır(Musa İbrahim ebu Rayash, kişisel görüşme, 13 Mart 2019).

Hikâyenin Çevirisi

KELEBEK²

Kadın kocasına sordu: Bu durumlar ne zaman düzelecek?

Adam her zamanki umursamaz tavrını takındı ve cevap verdi: Allah izin verirse çok yakın bir zamanda.

- Peki, bu bahsettiğin yakın zaman ne zaman gelecek?
- Her yakın bir gün elbet gelir acele etme sabır etmek güzeldir!
- Yirmi yıldır bana aynı cevapları veriyor ve oyalıyorsun. Bu böyle ne zamana kadar sürecek be adam !?
- Haline şükür et! Neyin eksik? Bizim durumumuz diğerlerinden bin kat daha iyi.
- Çok şükür tabi ancak her şeyim eksik ve bizim dışımızdakilerin durumu ise bizden bin kat daha iyi!
- Allah'tan kork! Yaşamak için gereken şeylerden hangisi eksik?

² Bu hikâye Musa Rayash'ın "*el-Ferâşe*" adlı kısa öykü koleksiyonunun 13-20. sayfaları arasındadır.

- Mesela arabamız yok. Benim ve çocuklarının arabayla dolaşmaya bir yerlere gidip temiz hava almaya hiç hakkı yok mu?
- Araba çok! Otobüsler emrine amade
- Mesela içinde güven ve huzurla oturacağımız kendimize ait evimiz yok!
- Satın almak için gece gündüz çalışıp varını yoğunu uğruna feda edeceğin bir eve hiç de ihtiyacın yok! Sonra da onu kötü bir kiracının eline bırakacaksın o da evine zarar verecek.
- Seninle konuşmanın hiçbir faydası yok. Sen işleri basite alıyor ve alay ediyorsun. Bırak da beni gidip işimi bitireyim.

Aralarında ki bu konuşma tıpkı sonu gelmez Hint filmleri gibi ya da Arap liderin halkına büyük umutla verdiği sonu gelmez vaatleri gibi, ya da hani şu minibüs şoförlerinin arabalarında çaldığı ve alternatifleri olmayan iğrenç şarkılar gibi uzadıkça uzadı.

Allah bu kadına birçok alanda geniş bir ilim bahşetmişti. Bir ilim dalına dair bilgi edinmek istediğinde ne kadar zor olsa da bu bilgi edinme sürecini tamamlar ve onu titizlikle ve her yönüyle ele alırdı. Akranlarından bilgi bakımından oldukça üstündü. Tek başına veya başkaları ile birlikte zirvede kalmaktan başkası onu mutlu etmemişti. İlme dair isteklerinin sınırı yoktu. Başarı ve muvaffakiyet onun en yakın iki dostu idi. Elbette ki bunların dışında hayatında zorlayıcı şartlar da vardı. Ailevi sebepler yüzünden lise döneminde kurmuş olduğu hayallerin paramparça oluşunu ve bunun yol açtığı ve halen kanamakta olan yarasını hatırladıkça derin bir acı duyuyordu. Etrafındakileri şaşkınlığa düşüren başarısına rağmen –ki bu başarı onun için tadı acı henüz lezzetine ulaşmamış bir yiyecek gibiydi- bu başarı hiçbir zaman onun hayal ettiği bir şey olmamıştı. Ancak bir gün bu dağ eteğinde yaşamak isteyeceği de aklının ucundan bile geçmezdi.

Onun hayali bir çocukluk hayaliydi. Gündüzlerini ve gecelerini bu hayal ile geçirir, kimse duymasın diye kendi kendine fısıltı ile konuştuğu ve yalnızca yakın dostları ile arasında bir sır olan bembeyaz doktor önlüğünü giymek ve bu önlük üzerindeyken gururla yürümek ve hastaları tedavi etmek adına bütün kalbi ve fedakârlığı ile gayret göstermek, acı içinde kıvranan bu zavallı hastaların gözyaşlarını silmek ve dertlerine derman olmak, güçsüz bedenlerine yeniden can vermektir onun bu hayali. Ancak vah ki ne vah! Onun bu hayali ruhuna acı veren bir kâbusa dönüştü. Her hayalin bir sonu vardır. Onun hayali de takılıp düştüğü bir taş oluverdi yolunda tıpkı bir zincir, bir tuzak ve cesetlerin yakıldığı bir odun yığını gibi.

Eğitimine ara verdikten tam 20 yıl sonra daha da güçlü bir halde geri döndü. Sayfaları daha bir coşku ve daha büyük bir beceri ile yazıyordu. Artık hem bir eş, hem bir anne hem de ev hanımıydı. Sahip olduğu bu ailevi ve toplumsal sorumluluklarla birlikte artık sınırları daha da genişleyen hayalinden bir parçayı gerçekleştirmek adına daha da fazla gayret göstermesi hatta bu yolda belki de kendini feda etmesi gerekiyordu.

Çocukları bu hayalinin bir parçasıydı. Onların da kendisi gibi başarılı ve seçkin olmalarını umut ediyordu. Onlara başarılı olmanın sebeplerini açıklamasına gerek kalmadan da bunu ziyadesiyle başarmıştı. Ara sıra eşine ve çocuklarına kelebek ile olan hikâyesini anlatırdı. Bu hikâye daha küçük bir çocukken ailesi ile birlikte gittiği piknikte karşılaştığı bir olay ile ilgiliydi. Oyun oynadığı sırada çok güzel bir kelebek dikkatini çekmiş ona yakalamak üzere peşine düşmüştü. Ancak kelebeğe ne zaman yaklaşırsa biraz daha uzağa uçmuştu. Böylece onu yakalama arzusu içinde daha da büyüyerek peşinden gitmiş sonunda onu yakalamıştı. Ne var ki kelebek yine uçarak ellerinden kayıp gitmişti. Bu duruma çok üzülmüştü. Azarlıcasına kelebeğe şöyle diyerek çıkmıştı: "Neden benden kaçtın? Canını yakmak istememiştin ki! Senin gibi olmak istiyorum, tıpkı senin gibi gökyüzünde uçmak. Tıpkı senin gibi nahif ve hızlı, senin gibi rengârenk... Kısıtlamalar olmaksızın senin gibi özgür! Senin gibi tertemiz havayı kucaklamak, bir ağacın yaprağında uyumak ve bu sahte düzenden uzaklaşmak istiyorum!"

Etrafına bakındı ve yolunu kaybettiğini anladı. Eğer ailesi yokluğunu fark etmemiş olsaydı yolunu şaşırılmış ve belki de hayatı şimdikinden çok daha başka olmuştu. Eğitim sürecini başarı ile tamamlamış ancak basitliği ve boş işlerle uğraşması sebebi ile çalışmamasından dolayı duyduğu kin ve öfke bütün benliğini kaplamıştı. Bu sebeple kendini sıkıntılı bir durumun içine sürükledi. Arkadaşlarıyla şakalaşıp güldüğünde kendiliğinden çıkıyordu bu durumdan. Hayaller omuzlarına ağır gelmeye başladı. Öyle ki artık geceleri doğru düzgün uyuyamaz ve gün boyunca da şiddetli baş ağrıları ile boğuşur olmuştu. Zihni sürekli geleceğe dair düşünceler ile meşguldü. Yetersizlik duygusu gün boyunca yakasını bırakmıyor, diğerlerinden şansız olduğunu düşünüp duruyordu. Daha da ötesi sonsuza kadar da bu şanssızlığın peşini bırakmayacağına inanıyordu. Sanki dünya ona düşmandı, para ise ondan kaçıyordu. Daha fazla para kazanmanın yolunu bir türlü bulamıyordu. Sağlığı ise günden güne kötüye gidiyordu. İnanç konusuna gelince o da Allah payına ne kadarını verdiyse o kadarı ile iman ediyordu. Hayatın getirdiklerini kabul etmeyi veya onunla barışmayı reddettiği bu yaşantısından bir an evvel kurtulmayı diliyordu.

Kocasına sordu: Bir anne olarak her şeye sahip olduğun ancak çocuklarının hiçbir başarı elde edemeden oradan oraya sürüklendiği bir zenginliğe sahip olmak seni mutlu eder miydi? Şöyle cevapladı: Bu beni mutlu etmezdi. Dünyanın bütün malı benim olsa da çocuklarımın ihmal edilmesi bana ne fayda sağlar ki? Ancak eğer şöyle olsaydı... - Ancak demek yok. Yalnızca iki seçenek ya ilim ya zenginlik. Senin tek başına bu iki seçenektan yalnızca biri ile mutlu olabileceğini sanmıyorum.

- Neden bütün kapıları yüzüme kapatıyorsun?
- Açmak ve kapatmak benim gücüm dâhilinde olan şeyler değil. Ancak hayatın gidişatı bu şekildedir. Hayat hiç kimseye istediği her şeyi eksiksiz bir şekilde vermez. İnsanların istekleri bir taraftan hep eksik kalmak zorunda.

- Hayat herkese eşit ve adil şekilde davranmıyor ki! Hem başarılı bir tahsil hayatına ve iş hayatına sahip, zengin eşlerle evli liseden ve üniversiteden çok sayıda arkadaşım var. - Onların hayatı istisna onları kendinle kıyaslama.

Aralarında ki bu diyalog daha öncekiler gibi sonlandı. Görünür de hiçbir umut yok. Zorluk alınlar yazılmış bir yazgı ve bu kaderden kaçılmaz. Kız öğrencileri hoşnut eden eşsiz ve üstün olma duygusu tıpkı elektrik akımı gibi bulaştı ve eşsiz olma arzusunun güzel kokusu kız öğrencilerin akıllarını ve ruhlarını esir aldı. Bu duygu onun ve evlatlarının yaktığı bir ateş parçasıydı ve bu ateş parçasının kız öğrencilerine ulaşması çok hızlı oldu. O, bu öğrenciler gözünde yanan bir mum, güzel kokular saçan bir çiçek, durmaksızın çalışan bir arı, oradan oraya uçuşup duran bir kelebek, bıkmadan usanmadan çalışan bir karınca gibiydi. Peki ya onu harekete geçiren güç ve onu yönlendiren hedef neydi?

Yoluna çıkan bütün zorluklara rağmen o yine de yoluna âşıktı. Azim ve kararlılıkla irili ufaklı bu zorlukların üstesinden ustalıklı geliyordu. Kimi zaman onların üzerinden atlayarak kimi zamansa tıpkı bir kelebek gibi göklere doğru kanat çırparak bunu başarıyordu. Kimi zamansa yoluna çıkan taşlardan, çukurlardan ve kayalardan oluşmuş bu engelleri görmezden gelerek gözlerini gökyüzündeki yıldızlara dikerek umutla yoluna devam ediyordu.

Kocasına ona şefkatle şöyle sordu: Yeryüzüne ne zaman döneceksin? Korkarım yeryüzüne döndüğünde çok geç olacak. Artık durumu kabullen ve yeryüzünde huzur ve istikrar ile yaşa.

Hayal kurmaktan yorulmuş gözler ile kocasına baktı ve şöyle söyledi: Yeryüzüne döneceğim. Çok yakında döneceğim Allah izin verirse!

Hikâyenin Tahlili

Musa Abu Rayash'ın 'kelebek' adlı kısa hikâyesi karı-koca arasında tartışma benzeri karşılıklı bir konuşma ile başlar. Kadın kocasına maddi durumlarının ne zaman düzeleceğini sorar ancak adama göre hayatlarında her şey yolundadır. Dolayısıyla da düzelecek bir durum söz konusu değildir. Karı-koca arasında bu minvaldeki tartışmalar devam edegelmektedir. Ancak her seferinde adamın alaycı ve umursamaz tavrı ile son bulmaktadır. Kadın ailevi sebeplerden ötürü eğitimini tamamlayamadan evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Çocukluk yıllarında hayalini kurduğu doktorluk mesleği ve bu meslek aracılığı ile insanlara yardımcı olma fikri halen daha zihnini meşgul etmekte ve hayallerini süslemektedir. Evli ve çocuklu, dolayısıyla da sorumlulukları eskisine nispeten daha da artmış olmasına rağmen hayallerinin peşinden gider. Uzun uğraşlar ve zorlu süreçlerden geçerek mezun olur ancak hayal ettiği gibi insanlara yardımcı olamamanın üzüntüsünü duyar ve toplum içerisinde aktif ve etken bir rol oynayamaması ona kendisini değersiz hissettirir. Gerek eşinin olumsuz tutumu gerekse toplumun gelenekselci yapısı onun ve hayallerinin arasında bir engeldir. Ancak bu idealist ve entelektüel 'Ürdünlü Kadın' ne olursa olsun hayallerini

gerçekleştirmek için her türlü mücadeleye hazırdır. Her gün hayallerini gerçekleştirdiğini tasavvur eder ve düşüncelere dalar öyle ki artık geceleri uyku uyuyamaz. Kocasının bu hali ile her seferinde alay eder. Kısa öykü kadının yine düşüncelere daldığı anlardan birinde adamın ona alaycı bir tavırla “*Ne zaman yeryüzüne döneceksin(Rayash, 2017: 20)?*” sorusunu sorması ve kadının onun bu sorusuna verdiği “*Çok yakında döneceğim Allah izin verirse(Rayash, 2017: 20).*” şeklindeki cevabı ile son bulur.

Anlatıcı

Kısa hikâyedeki anlatıcı nesnel tutumlu gözlemci anlatıcıdır. Aktarma yöntemi ise daha çok anlatmadır. Anlatıcının gözlemci bakış açısıyla olayları anlatması, anlattıkları karşısında nesnel olmasını gerektiren bir konumdur. Bu bakış açısında anlatıcı tarafsız bir şekilde olup biteni anlatır. Gözlemci anlatıcı anlatı sırasında varlığını fark ettirmemeye ve okuyucuyu hiçbir şekilde etkilememeye çalışır.

Konu

Hikâyenin konusu kadınların eğitilmesi ve iş hayatına kazandırılması meseleleri ile toplum ve ailede ‘kadın’ imajıdır. Bu bakımdan hikâyenin konusu Arap toplumundan bir örnekleme yapılması açısından ‘toplumsal’ bu konunun diğer bütün toplum ve milletleri ilgilendirmesi açısından ‘evrensel’ dir.

İzlek

Hayalleri, duygu ve düşünceleri, eğitim durumları ve hayat algıları birbirleriyle uyuşmayan eşler arasındaki çatışma, kadının toplumda anne ve eş kimliğinden farklı bir yer edinme savaşı, eğitimin gerekliliği, ataerkil toplum yapısı içerisinde idealist kadınların anlaşılabilmesi gibi muhtelif konular hikâyenin izleğini oluşturmaktadır.

Zaman

Hikâyede açık bir zaman verilmemektedir. Ancak “*Eğitimine ara verdikten tam 20 yıl sonra daha da güçlü bir halde geri döndü(Rayash, 2017: 16).*” (*بعد عشرين عاماً (من توقعها عن الدراسة فقد كانت في نزهة مع أسرتها)*) “*Bu hikâye daha küçük bir çocukken ailesi ile birlikte gittiği piknikte karşılaştığı bir olay ile ilgiliydi(Rayash, 2017: 16).*” (*ذات طفولة بعيدة*) gibi cümlelerden hareketle hikâyenin zamanına dair genel olarak fikir sahibi olunabilir.

Mekân

“*Ancak bir gün bu dağ eteğinde yaşamak isteyeceği de aklının ucundan bile geçmezdi(Rayash, 2017: 15).*” (*وماكانت تظن يوماً أنها ستهوي إلى هذا الحضيض*) .ifadesinden yola çıkarak bu cümlede geçen ‘dağ eteği’ ni açık mekân olarak değerlendirmek mümkündür. Buna ek olarak karı-koca arasındaki diyaloglardan hikâyenin evde geçtiği varsayılırsa ‘ev’ kapalı mekân olarak değerlendirilebilir.

Kişiler Kadrosu

Hikâye genel itibari ile iki kişi arasında geçmektedir; kadın ve kocası. Bu ikisi haricinde ara sıra kadının çocuklarından, arkadaşlarından ve hayalinin içinde geçen kız öğrencilerden bahsedilmektedir. Hikayedeki merkezi kişi 'kadın' dır. Hikâye onun istekleri ve hayalleri üzerine kuruludur. Hikâyede geçen 'kadın' ailevi sebepler nedeniyle eğitimini tamamlayamadan evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Ancak 20 yıl gibi uzun bir aradan sonra kat ve kat artan sorumluluklarına rağmen eğitimini tamamlamış olması ve bu yönüyle kız çocuklarına örnek olmayı hedeflemesi, düşünen ve hep daha iyi olmayı hedefleyen bir kadın imajı çizmesi açısından 'tip' olarak değerlendirilebilir. Kişiler kadrosundaki diğer kişi olan 'erkek eş' özelde Arap toplumuna genelde ise doğu toplumuna hâkim olan ataerkil yapının bir örneğidir. Bulunduğu duruma kanaat eder gibi görünen yapısı aslında "kadercilik" ardına gizlenmiş bir "tembellik" e işaret etmektedir. Bu yönüyle 'erkek eş' i de yine "tip" olarak değerlendirmek yerinde olabilir.

Kişilerin Bedensel Boyutlarının Sunumu

Yazar, hikâyesinde kişilerin bedensel boyutlarının sunumuna yer vermemiştir.

Kişilerin Ruhsal Boyutlarının Sunumu

Hikâyede yazar, kişilerin duygu ve düşüncelerini iç çözümleme yöntemi ile aktarmaktadır: "Hayaller omuzlarına ağır gelmeye başladı. Öyle ki artık geceleri doğru düzgün uyuyamaz ve gün boyunca da şiddetli baş ağrıları ile boğuşur olmuştur (Rayash, 2017: 18)." (الأحلام تثقل كاهلها، تُورق ليلها، تضعها في دوامة لا تهدأ، تسبب لها (صداعاً مزمناً) "Hayal kurmaktan yorgun düşmüş gözlerle kocasına baktı (Rayash, 2017: 20)." (تنظر إليه بعيون أرقها الحلم)

Zıt Kişilikler

Hikâye karı-koca arası zıt kişilikler ile kurgulanmıştır.

Kurgusal Yapı Özellikleri

Hikâyenin konusu, yine hikâye içerisinde geçen ve kadının çocukken ailesi ile birlikte gittiği bir piknikte oyun oynarken karşılaştığı 'kelebek' ile olan hikâyesinden alınmıştır. 'Kelebek' imgesi ile özgürlük ve başarı sembolize edilmektedir. Buna ek olarak kelebeğin ömrünün kısa olması sebebiyle de bu isteklerin gerçekleştirilmesinin imkânsız oluşuna işaret edilerek umutsuzluk sembolize edilmiştir.

Olay Unsuru

Hikâyede 3 tane metin halkası yani olay vardır:

1. Kadının başarılı geçen lise döneminin ve ailevi sebepler ile eğitimine ara vermesinin anlatıldığı kısım,
2. Kadının küçük bir çocukken ailesi ile gittiği bir piknikte gördüğü kelebeğin ardından gitmesi ve yolunu kaybetmesinin anlatıldığı kısım,
3. Kadının eğitime 20 yıl ara verdiği süre zarfında evlenmesi ve çocuk sahibi olmasının ve ardından yeniden eğitime dönmesinin anlatıldığı kısım.

Arayış Yolculuğu Kalıbı

Kadının kendisi, çocukları ve diğer kız çocukları için gelecekte daha iyi bir hayat ve meslek edinme adına bir arayış yolculuğu kalıbı kullanılmıştır. Kadın çalışma hayatına atılarak daha çok kız çocuğuna ulaşım eğitimi aşılama ve yaygınlaştırma amacındadır.

İç Çatışma

Hikâyede iç çatışma yoktur. Ancak sosyal çatışma mevcuttur. Bu çatışma düşünce planı ve iki farklı hayat algısı arasındadır.

Ana Düşüm

Hikâyedeki ana düşünüm hikâyenin merkezi kişisi olan kadının ileride nasıl bir meslek ve hayat sahibi olacağıdır. Ancak bu düşünüm çözülmeden hikâyeye bitmiştir.

Hikâyenin Sonu

Ucu açık bitirilmiştir.

Metinlerarası İlişkiler

Hikâyede metinlerarası ilişkilere yer verilmemiştir.

Dil Özellikleri

Hikâyenin tamamına standart Arapça yani fasih Arapça hâkimdir. Herhangi bir argo kelime, deyim veya atasözü, yabancı sözcük kullanılmamıştır.

Üslup Türleri

Hikâyede dramatik üslup kullanılmıştır: *“Bu sebeple kendini sıkıntılı bir durumun içine sürükledi. Arkadaşlarıyla şakalaşım gülüştüğünde kendiliğinden çıkıyordu bu durumdan(Rayash, 2017: 17).”* (فقد وضعت نفسها في مواقف محرجة لم يخرجها) (منها إلا تلقائيتها و عفويتها التي كانت مدار تندر و تهكم زميلاتها).

“Hayaller omuzlarına ağır gelmeye başladı. Öyle ki artık geceleri doğru düzgün uyuyamaz ve gün boyunca da şiddetli baş ağrıları ile boğuşur olmuştum. Zihni sürekli geleceğe dair düşünceler ile meşguldü. Yetersizlik duygusu gün boyunca yakasını bırakmıyor, diğerlerinden şansız olduğunu düşünüp duruyordu. Daha da ötesi sonsuza kadar da bu şanssızlığın peşini bırakmayacağına inanıyordu(Rayash, 2017: 18). “

عفويتها التي كانت مدار تندر و تهكم. (فقد وضعت نفسها في مواقف محرجة. لم يخرجها منها إلا تلقائيتها و زميلاتها

لها صداماً مزماً. مشغولة بالمستقبل و الأحلام تثقل كاهلها, تؤرق ليلها, تضعها في دوامة لا تهدأ, تسبب تقلبات الأيام

بل لا حظ لها على الإطلاق. الشعور بالحرمان يرافقها في معظم أيامها تري أنها أقل حظاً من غيرها.

Hikâyenin Kaynağı

Hikâyenin çıkış ve hareket noktasını oluşturan temel kaynak toplum yaşantısı, gözlem ve izlenimdir.

Edebi Akımlarla İlişkisi

Hikâye topluma dair konuları ele aldığı için toplumsal gerçekçilikten etkilenmiştir. Aynı zamanda hikâyede kişilerin duygusal boyutlarına ve hayallerine yer verildiği için romantizm akımından etkilendiğini söylenilebilir.

Hikâye

Okuyucu üzerinde bıraktığı etkiler göz önünde bulundurulursa 'kelebek' adlı hikâye düşündürülen hikâyedir.

Yapısı Bakımından Hikâyenin Türü

Kısa, modern, toplumsal ve romantiktir.

Sonuç

Tebliğe konu olan Ürdünlü yazar Musa İbrahim ebu Rayash'ın 'kelebek' adlı kısa hikâyesi ve Ürdün'lü yazarlara ait kısa hikâyeler Ürdün'ün kültürel iklimini yansıtmaktadır. Bu bağlamda siyasal, iktisadi ve toplumsal sorun ve meseleler Ürdün kısa hikâyelerinin başlıca konularını teşkil etmektedir.

İsrail-Filistin savaşları sonrasında Filistin'in işgali ve Ürdün'ün Filistin'e en yakın ülke olması hasebi ile Filistin Arap halkının bu ülkeye zorunlu göçü ile sonuçlanan sancılı süreç, 1950 ve 1960'lı yıllar Ürdün kısa hikâyesine etki etmiştir. Ürdün halkı, ülkelerine iltica eden savaş mağdurlarını şefkatle kucaklayarak haksız işgalin karşısında ve Filistin halkının bağımsızlık mücadelesinin yanında olmuşlardır. Günümüzde her ne kadar Filistin sorunu halen daha devam ediyor olsa da Ürdünlü kısa hikâye yazarlarının büyük bir çoğunluğu kalemlerini Ürdün halkının toplumsal ve özellikle ekonomik sorunları için kullanmaya yönelmişlerdir. 'Kadınların toplumsal konumu', 'kız çocuklarının okutulması', 'kadınların iş hayatına kazandırılması' genel olarak doğu toplumlarının ortak sorunudur. Birçok doğu ülkesinde kız çocuklarının temel eğitim almaları sağlansa da üniversite okuyup alanlarına ilişkin herhangi bir iş kolunda çalışmaları ve özellikle de evli ve çocuk sahibi kadınların çalışmasına olan karşıt duruş çözüme ulaştırılması gereken güncel sorunlardandır. Çalışmaya konu olan 'kelebek' adlı öykü bahsi geçen sorunlar üzerinde durmaktadır. Karı-koca arasındaki diyalog kurgusu etrafında şekillenen hikâyede yazar, okul başarısı ve diploma almanın dışında topluma yön veren, fikirleri değiştiren, aktif ve dinamik bir birey olma çabası içerisindeki bir kadının başta eşi olmak üzere koşulların elverişsizliği ve genel toplum yapısı gibi engeller karşısındaki gayretini gözler önüne sermektedir. Hikâyenin kahramanın ismi verilmez. Bu açıdan Ürdün toplumundaki 'entelektüel kadını' temsil etmektedir. Hikâyede 'kadının zengin olma isteği' üzerinde de durulmuştur. Okurlar ilk bakışta bunun dünyevi bir hırs olduğu düşüncesine kapılabilir. Ancak Ürdün'ün ekonomik yapısı göz önünde bulundurulduğunda kahramanın bu isteği 'dünyevi bir hırs' olarak küçümsenemez. Zira kadın kahramanın bu isteği özellikle Filistinli Arap göçmenlerin Ürdünlü halka nispeten sayıca çok fazla olması, bunun yanı sıra krallığın yürüttüğü göçmen politikasındaki adaletsizlikler sebebi ile ülkenin

içine sürüklendiği ekonomik kriz çerçevesinde değerlendirilirse son derece tabii bir hal alır. Hikâyede kadın kahramanın çok sık hayal kurduğu görülmektedir. Bu durum öyküde kullanılan bilinç akışı tekniğine işaret etmektedir. Yazar öykü boyunca merkezi kişi olan 'kadın' kahramanın kafasından geçenleri okuyucuya doğrudan aktarır.

Kaynakça

Ebu Nidal, N. (2018). *El-Kıssatu ve'l Kıssatu'l Kasiyretu Cidden fi'l Ürdün*. Ürdün: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Er, R. (2015). *Modern Mısır Romanı I*. Ankara: Hece Yayınları.

Mekki, T. A. (1999). *el-Kıssatu'l-Kasiyra*. Kahire: Daru'l Mearif.

Mohmood, İ., Haddad, A.(2015). *Snow in Amman: An Anthology of Short Stories from Jordan*. Amerika: Faraxa.

Nuaymî, A. H. (2018). Stream of Consciousness in a Short Story in Jordan: Stories Insaf Qalaji as a Model. *İslami İlimler Dergisi*,13, 195-209.

Rayash, M. İ.(2017). *el-Feraşe*. Ürdün: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Suçin, H.(1998). *Yahyâ Hakkî ve Kıssahâ el-Kasîra*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, M.(2002). Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü: Muhammed Teymûr'un fi'l-Kitâr'ı. *Nüşa Dergisi*, 4,43-55.

Group Work in Language Classes (Russian, Kazakh) With Students of Non-Language Specialties in A Pedagogical University

Аладина Л.А., Минайдарова М.Е., Турарова А.Н., Асылбекова Н.У

Assos Prof. Аладина А.А ,Таразский государственный педагогический университет г.Тараз, Казахстан aladina@mail.ru

Доç. Dr. Минайдарова М.Е, Таразский государственный педагогический университет г.Тараз, Казахстан manaydarova@mail.ru

Dr. Турарова А.Н, Таразский государственный педагогический университет г.Тараз, Казахстан, turarova@mail.ru

Dr. Асылбекова Н.У, Таразский государственный педагогический университет г.Тараз, Казахстан, asilbekova@mail.ru

Abstract

The article is devoted to the use of new forms of organization of the educational process and new technologies in the classes of the Russian language and Kazakh languages. The article pays attention to the advantages of working in pairs, in small groups. Such forms of organization of educational process promote discussions, disputes, in the course of discussion different aspects of problem solving are discussed. It is important that in the process of educational discussion and dialogue there is mutual learning and mutual enrichment of knowledge, usually of a functional nature. Great importance is attached to innovative work with educational texts. Systematic, skillfully organized work with texts allows to successfully solve the problems of formation of communicative competence of students. The authors consider such methods of work with texts as: introductory reading, reading with notes (meaningful reading), analytical reading, the task of which is to decode multi-layered meanings of the text as proven and well-proven. The authors consider role-playing games and debates to be an effective form of organizing the lessons.

As the teaching practice shows, at the classes of Russian and Kazakh languages, organized in a new format with the use of innovative pedagogical technologies, students begin to show much more interest and interest in the results of their work than at the traditional classical teaching.

The authors cite fragments of practical Russian and Kazakh language lessons in the article to reveal the creative potential of students.

Keywords: innovative technologies, group work, training in cooperation, interactive teaching methods, small groups, strategies, mutual evaluation.

ГРУППОВАЯ РАБОТА НА ЗАНЯТИЯХ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКА (РУССКОГО, КАЗАХСКОГО) СО СТУДЕНТАМИ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Аннотация

Статья посвящена использованию новых форм организации учебного процесса и новых технологий на занятиях по русскому языку и казахскому языкам. В статье обращается внимание на преимущества работы в парах, в малых группах. Именно такие формы организации учебного процесса способствуют дискуссиям, спорам, в ходе обсуждаются разные аспекты решения проблемы. Важно, что в процессе учебной дискуссии и диалога происходит взаимообучение и взаимообогащение знаниями, носящими, как правило, функциональный характер. Большое значение придается инновационной работе с учебными текстами. Планомерная, умело организованная работа с текстами позволяет успешно решить проблемы формирования у студентов коммуникативной компетенции. Апробированными и хорошо зарекомендовавшими себя авторы считают такие приемы работы с текстами, как: ознакомительное чтение, чтение с пометами (осмысленное чтение), аналитическое чтение, задачей которого является декодирование многослойных смыслов текста. Эффективной формой организации занятий авторы считают ролевые игры и диспуты.

Как показывает практика преподавания, на занятиях русского и казахского языков, организованных в новом формате с использованием инновационных педагогических технологий, студенты начинают проявлять гораздо больший интерес и заинтересованность в результатах своего труда, чем при традиционном классическом преподавании.

Авторы приводят в статье фрагменты практических занятий русского и казахского языка для раскрытия творческого потенциала студентов.

Ключевые слова: инновационные технологии, групповая работа, обучение в сотрудничестве, интерактивные методы обучения, малые группы, стратегии, взаимооценивание.

Одна из главных задач системы образования на современном этапе – сформировать мыслящего, творческого, активного, высококвалифицированного специалиста на основе современных образовательных программ, владеющего педагогическим мастерством и вооружённого современными инновационными технологиями. Творческий подход педагога становится сегодня главной характеристикой деятельности образования и означает переход на более высокую степень организации образовательного процесса. Инновационные технологии, используемые нами на практических занятиях русского и казахского языков, направлены на повышение

продуктивности учебной деятельности, превращение обучаемого в активного субъекта собственного учения. На первый план выдвигается личность обучаемого и его индивидуальные особенности.

Современная лингводидактика особую роль в формировании специалистов новой формации отводит инновациям в системе образования. Инновация, как правило, трактуется как «новшество», «новизна». Однако, по мнению ученых, этот термин имеет иную смысловую нагрузку: это вхождение «в новое». Актуальность инновационного обучения заключается в преодолении формализма, авторитарного стиля в системе преподавания, в использовании личностно-ориентированного обучения, в поиске условий для раскрытия творческого потенциала обучающегося [1, 43]. Сегодня преподавание русского и казахского языков трудно представить себе без применения новейших технологий, позволяющих обеспечивать интерактивность обучения, моделирование творческой обучающей среды, дифференциацию и индивидуализацию обучения. Одна из форм организации учебного процесса, которая способствует решению многих дидактических и воспитательных задач,- это групповая работа. Она позволяет организовать совместную деятельность студентов, нацеливает на сотрудничество и взаимопомощь, развивает коммуникативные навыки, улучшает психологический климат, усиливает интерес к предметам «Русский язык», «Казахский язык». В проведении групповой работы мы опираемся на концепцию В.В.Котова [2,89]. Методист выделяет следующие элементы групповой деятельности:

- предварительная подготовка учащихся к выполнению группового задания, постановка учебных задач, краткий инструктаж;
- обсуждение и составление плана выполнения учебного задания в группе, определение способов его решения, распределение обязанностей;
- работа по выполнению учебного задания;
- наблюдение и корректировка работы группы и отдельных участников;
- взаимная проверка и контроль за выполнением задания в группе;
- сообщение о полученных результатах;
- индивидуальная оценка работы групп в целом.

При планировании групповой формы работы на занятиях русского и казахского языков стараемся создавать наиболее благоприятные условия для включения каждого студента в активную работу. При организации работы в парах и группах студенты мыслят, предлагают своё мнение, в группах рождаются споры, обсуждаются разные варианты решения, идет взаимообучение в процессе учебной дискуссии и диалога. Так, при проведении занятий со студентами неязыковых специальностей на лексические темы «Молодежь - будущее страны», «Интеллигентность», «Моя специальность», «Гордое и славное звание – Учитель!» групповая

работа была очень эффективной. В самом начале занятия студенты объединились в малые группы. Для формирования групп можно использовать различные стратегии.

Образуются малые группы по четыре-пять человек в зависимости от количества студентов. Состав группы непостоянный, на последующих занятиях он подбирается с учетом того, чтобы с максимальной эффективностью для коллектива могли реализоваться учебные возможности каждого члена группы в зависимости от содержания и характера предстоящей работы.

Цели групповой работы могут быть определены следующим образом: развить логическое и критическое мышление студентов; навык организации своих мыслей по предложенным темам; способность концентрироваться на сути проблемы, навыки устной речи навыки риторики; уверенность в себе; способность работать в команде, манеры при публичном выступлении.

Важным моментом при формировании малых групп является распределение. Например, роли могут быть следующие:

- Лидер. Его задача – записывать и выслушивать мнения членов группы, распределять обязанности.
- Секретарь – записать информацию от лица группы.
- Хронометрист - следить за временем. Следующий этап - подготовка к выполнению группового задания, т.е постановка проблемной ситуации. Например: Какова современная молодежь? Какие проблемы молодежи являются актуальными? и др.
- Модератор группы проводит инструктаж последовательности работ;
- раздает задания членам группы.

Следующий этап - групповая работа: знакомство с темой, планирование работы в группе; распределение заданий внутри группы; обсуждение индивидуальных результатов работы в группе; обсуждение общего задания группы (замечания, дополнения, уточнения, обобщения и подведение итогов группового задания.). Для каждой «малой группы» преподаватель заранее готовит равноценные творческие задания, т.е. такие задания, которые требуют от студентов не только воспроизводства знаний, а творчества. Каждое из заданий имеет больший или меньший элемент неизвестности и содержит несколько подходов для решения. Творческие задания формируют функциональную грамотность студентов, так как они связаны с профессиональными интересами.

Так, при работе над текстами «Молодежь – будущее страны», «Интеллигентность», «Моя специальность», «Гордое и славное звание – Учитель!» студенты получают такие творческие задания, как: 1. Подобрать свой заголовок текста, руководствуясь следующими сигналами: тематическими, прагматическими (слова, передающие

настроение), основная мысль, слова из текста (цитата), стиль текста, функциональный тип текста; 2. Дать свою концовку текста, учитывая, что концовка может быть обобщающей, оценочной, концовка с изменением временного плана, призывная концовка в виде последнего действия, концовка с открытой перспективой повествования, проблемная концовка; 3. Разбить текст на абзацы, следуя следующим критериям: абзац должен содержать новую информацию; абзац может содержать вывод, обобщение; абзац разводит несовместимые фразы, с абзаца начинаются предложения, идущие после диалога или полилога; абзац может подчеркивать анафорическое начало микротем или экспрессивные предложения, выступая при этом как выразительное средство автора.

Зачин и концовка - это сильные позиции текста, которые требуют от студентов особого внимания в процессе текстообразования.

При организации работы над темой «Республика Казахстан» анализ текстов «Древний Тараз», «Мавзолеи города Тараза», «Памятники архитектуры древнего Тараза» и другими, посвященными уникальному городу Таразу с двухтысячелетней историей, организуем следующим образом: 1) ознакомительное чтение, 2) чтение с пометами (осмысленное чтение): знак «минус» означает незнакомую информацию, «плюс» - знакомую, восклицательный знак – нужную, интересную, а вопросительный знак – непонятную; 3) определение целеустановки автора и типов информации текста; 4) определение средств связи в тексте: а) лексические (повтор слова, синонимическая замена, использование антонимов, слов одной тематической группы и т.п.), б) морфологические (использование глаголов в одной видовойременной форме, наречий места и времени, вводных слов и т.п.), в) синтаксические (наличие вопросно-ответной формы, синтаксического параллелизма, неполных, усеченных предложений и т.п.), г) стилистические (тропы, стилистические фигуры и т.п.), д) интонационные (длина фразы, темп речи, интонация и т.п.), е) графические (знаки препинания, красная строка, шрифты, шрифтовые выделения); 5) определение типа композиции (линейная, ступенчатая, концентрическая, параллельная, дискретная, трансмутация) и конструктивных приемов, используемых автором; 6) определение типа речи текста и т.д.

Активно применяем на занятиях аналитическое чтение, задачей которого является стимулирование распремечивающего понимания, по которому происходит декодирование смыслов текста. Студент должен понять не только содержание текста (что сказано), но и, самое главное, смысл (ради чего сказано). Разные виды чтения сопровождаются определенными уровнями понимания: семантизирующее, когнитивное, распремечивающее.

Групповая работа на занятиях может быть представлена также в виде дискуссии, дебатов. Это весьма эффективные методы обучения. Их главная ценность состоит в том, что они формируют диалектическое

мышление студентов, решают педагогические задачи, вовлекают их в непринужденный, живой разговор. Эффективным является обучение практикой действия – ролевые игры и диспуты. Проиллюстрируем сказанное диспутом на тему: «Современный студент... Каков он?». Команды готовят ответы на следующие вопросы и задания: 1) Каковы главные ценности современного студента? 2) Отечественные и западные ученые говорят о том, что образование становится товаром. Согласны ли вы с этим утверждением? 3) Интересно ли быть студентом в наше время? 4) Составьте социальный портрет современного студента и др.

Приведем еще один пример диспута на тему: «Прошлое, настоящее и будущее казахского и русского языков». Участники диспута: ведущий – спикер, судейское жюри, две команды и группы поддержки. Спикер представляет команды, объявляет тему дискуссии, представляет слово членам команд, членам судейского жюри, следит за регламентом, объявляет и поздравляет победившую команду. Команды состоят из капитана, «мыслителя» и «логика». Группы поддержки выражают одобрение своей команде и задают вопросы капитану команды противника. Судьи присуждают баллы каждому выступившему и группе поддержки, подводят итоги и определяют победителя. Каждому участнику диспута вручается памятка, в которой зафиксированы правила поведения спора: помни, что слушать и слышать – не одно и то же; старайся понять того, кто говорит, даже если не согласен с его мнением; когда кто-то взял слово, все внимательно слушают; прежде чем вступить в диспут, продумай главное, что хочешь сказать; доказывай, лучшее доказательство – точные факты, железная логика; не повторяй того, что до тебя уже сказано; не бойся необычных идей – невозможное на первый взгляд может оказаться полезным и интересным и т.д.

Итогом этой работы является формирование в студенческой среде мнения о том, что в суверенном Казахстане вопрос о языках решается на демократической и цивилизованной основе, что статус казахского языка как государственного не ущемляет и не препятствует употреблению и развитию других языков народов, проживающих в Республике Казахстан. Заключительная часть занятия - сообщение о результатах работы в группах. У студентов формируется качественно новое отношение к предмету, чувство личной сопричастности к общему делу, каким становится совместное овладение знаниями, развитие навыков общения, умения высказываться, умения переубеждать и вести дискуссию.

Взаимоценивание, которое проводится в заключении занятия, раскрывает ценное измерение процесса обучения: возможность общаться, обсуждать, объяснять .

В результате проведения на занятиях русского языка групповой работы получены следующие результаты: у студентов возрос интерес к дисциплинам «Русский язык», «Казахский язык»; расширился словарный запас по изучаемым темам; в активную работу вовлекалось

все больше и больше студентов; у студентов появилась большая заинтересованность в работе; студенты научились оценивать свою работу; взаимооценивать друг друга; студенты научились слушать друг друга и аргументировать свою точку зрения.

Таким образом, как показывает практика, студенты испытывают интерес к предмету гораздо больший, чем при традиционном преподавании, успешно овладевают программным материалом, чувствуют себя более комфортно, самостоятельно добывают знания. Используя разнообразные формы работы и средства обучения, например, работу в парах, в группах, взаимопроверку, диспуты, дебаты можно управлять и мотивировать деятельностью студентов.

Литература

1. Бондаревская, Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского педагогического университета, 2000. -352с.
2. Котов, В.В. Организация на уроках коллективной деятельности. – Рязань, 1977. - С. 89.

Photosynthetic Activity and Accumulation of Harvest of Dry Mass of Sugar Beet on Meadow – Gray Soils of The South of Kazakhstan

**Мирзалиев К.М., Тулеубаев Ж.С., Зияева Г.К., Мураталиева А.А.,
Dr., Таразский государственный педагогический университет г.Тараз,
Казахстан**

**Assos Prof. Таразский государственный педагогический университет
г.Тараз, Казахстан tuleubayev51@mail.ru**

**Dr. Таразский государственный университет им. М.Хайдар Дулати г.Тараз,
Казахстан, gulnarzia-71@mail.ru**

**Mr. Таразский государственный педагогический университет г.Тараз,
Казахстан, ainash_990@mail.ru**

Abstract

The article presents the results of 3-year research work (2015-2017) on photosynthetic activity and accumulation of dry sugar beet biomass yield depending on the main and foliar feeding of liquid forms of fertilizers on meadow serezem of the South of Kazakhstan. One of the priority industrial crops for the south and south - east of the Republic of Kazakhstan is sugar beet, which has a high productivity potential. This culture is the only source of local raw materials for sugar production in Kazakhstan. Analysis of the current situation with the production of sugar beets showed that the yield of this crop in recent years is at the level of 150 - 240 c / ha. This indicates an extreme lack of realization of the potential opportunities of this valuable crop, a low level of technology for its cultivation, insufficient application of agrotechnical and chemical measures to control weeds.

The expediency of the studies is due to the real possibility of increasing the yield of sugar beets and improving the quality of root crops in the South and South - East of Kazakhstan. In addition, under the current conditions, the republic is supplied with sugar by 94% imported from abroad, which is accompanied by a steady increase in national prices and an increasing threat to food security, there is an objective need to increase the supply of sugar from domestic raw materials to the domestic market.

The novelty and practical significance of the work lies in the fact that for the first time in Zhambyl oblast, on meadow gray soil soils with a close subsidence of groundwater in short-rotational beet crops, the influence of basic and liquid forms of fertilizers urea-ammonium nitrate (UAN) and plant growth regulators (PPP) is studied - novosil and humate and irrigation regime for yield and sugar content of sugar beets.

Keywords: Sugar Beet, Foliar Feeding, Urea-Ammonium Nitrate, Plant

Growth Regulator, Photosynthetic Activity, Dry Crop

ФОТОСИНТЕТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И НАКОПЛЕНИЕ УРОЖАЙ СУХОЙ МАССЫ САХАРНОЙ СВЕКЛЫ НА ЛУГОВО-СЕРОЗЕМНЫХ ПОЧВАХ ЮГА КАЗАХСТАНА

АННОТАЦИЯ

В статье приведены результаты 3х – летних научно – исследовательских работ (2015-2017гг.) по фотосинтетической активности и накоплению урожая сухой биомассы сахарной свеклы в зависимости от основных и внекорневых подкормки жидких форм удобрений на луговых сероземах Юга Казахстана. Одной из приоритетных технических культур для юга и Юга – Востока Республики Казахстан является сахарная свекла, обладающая высоким потенциалом продуктивности. Это культура является единственным в Казахстане источником местного сырья для производства сахара. Анализ сложившейся ситуации с производством сахарной свеклы показал, что урожай этой культуры за последние годы находится на уровне 150 – 240 ц/га. Что свидетельствует о крайней недостаточной реализации потенциальных возможностей этой ценной культуры, низком уровне технологии ее возделывания, недостаточном применении агротехнических и химических мер борьбы с сорной растительности.

Целесообразность исследований обусловлена реальной возможностью повышения урожайности сахарной свеклы и улучшения качества корнеплодов на Юге и Юга – Востоке Казахстана. Кроме того, сложившихся условиях с обеспечением республики сахаром на 94% завозимым из – за рубежа, что сопровождается неуклонным повышением внутри республиканских цен и усилением угрозы продовольственной безопасности, возникает объективная необходимость повышения обеспеченности внутреннего рынка сахаром из отечественного сырья.

Новизна и практическая значимость работы состоит в том, что в Жамбылской области на лугово – сероземных почвах с близким залеганием грунтовых вод в коротко ротационными свекловичными севообратами впервые исследуется влияние основных и жидких форм удобрений карбамидно – аммиачная селитра (КАС) и регуляторы роста растений (РРР) – новосила и гумата и режима орошения на урожайность и сахаристость сахарной свеклы.

Ключевые слова: сахарная свекла, внекорневая подкормка, карбамидно-аммиачная селитра, регулятор роста растений, фотосинтетическая активность, урожай сухой массы.

Введение. Одной из приоритетных технических культур для юга и Юга – Востока Республики является сахарная свекла, обладающая высоким потенциалом продуктивности. Это культура является единственным в Казахстане источником местного сырья для производства сахара. Анализ сложившейся ситуации с производством сахарной свеклы показал, что урожай этой культуры за последние годы находится на уровне 150 – 240 ц/га. Что свидетельствует о крайней недостаточной реализации потенциальных возможностей этой ценной культуры, низком уровне технологии ее возделывания, недостаточном применении агротехнических и химических мер борьбы с сорной растительности.

Сахарная свекла в каждый период роста и развития требует определенных специфических условия. Основываясь на биологических требованиях этой культуры в сельскохозяйственном производстве проводится соответствующий комплекс агротехнических мероприятий для получения высоких урожаев корнеплодов.

Высоких показателей в производстве сахарной свеклы невозможно добиться без использования современных ресурсосберегающих технологий, важнейшим элементом которых является защита посевов от сорняков, вредителей и болезней и применение основных минеральных удобрений и химических регуляторов роста растений.

В условиях снижения культуры земледелия, сокращения объемов применения на фоне дефицита оборотных средств и капитальных вложений авторы предлагают создать благоприятный и в первую очередь восстановить севообороты, с короткой ротацией, с набором приоритетных для регионов культур, взяв за основу новые агротехнологии, высокопродуктивными сортами и средствами защиты растений и являются новые формы удобрений и регуляторов роста растений.

Выбор удобрения из имеющихся в продаже ассортимента должен сводиться к определению такой формы, применение которой обойдется дешевле по сравнению с другими и при этом обеспечить получение максимально возможной прибавки урожая.

Новизна и практическая значимость работы состоит в том, что в Жамбылской области на лугово – сероземных почвах с близким залеганием грунтовых вод в короткоротационными свекловичными севооборатами впервые исследуется влияние основных и жидких форм удобрений карбамидно – аммиачная селитра (КАС) и регуляторы роста растений (РРР) – новосила и гумата и режима орошения на урожайность и сахаристость сахарной свеклы.

Регулятор роста, независимо от химического состава, имеет близкий механизм действия на уровне физиологических реакции, активизируют рост растений, увеличивают накопление биомассы за счет более активного роста листового аппарата при помощи оптимизация режима орошения.

Целесообразность планируемых исследований обусловлена реальной возможностью повышения урожайности сахарной свеклы и улучшения качества корнеплодов на Юге и Юга – Востоке Казахстана. Кроме того, сложившихся условиях с обеспечением республики сахаром на 94% завозимым из – за рубежа, что сопровождается неуклонным повышением внутри республиканских цен и усилением угрозы продовольственной безопасности, возникает объективная необходимость повышения обеспеченности внутреннего рынка сахаром из отечественного сырья.

Условия и методика исследований. Содержание гумуса в пахотном слое равна 1,40 – 1,59%, общего азота 0,106%, а валового фосфора 0,135 – 0,153%. Содержание нитратов (NO₃) – 22,1; подвижного фосфора – (P₂O₅) -29,3% и обменного калия (K₂O) – 302,6 мг/кг сухой почвы.

По механическому составу согласно классификации Н.А.Качинского данная почва относится к средним суглинкам. Объемная масса 1,30- 1,50 г/см³, удельная масса 2,50 – 2,57 г/см³, предельная влагоемкость (ППВ) 18,6 – 19,5%. Реакция почвенного раствора слабощелочная, РН равно 7,2 – 7,3. Уровень залегания грунтовых вод на глубине 100 – 120 см.

Полевые опыты по применению новых форм жидких удобрений и биопрепаратов нового поколения с целью получения оптимальных урожаев сахарной свеклы проводились впервые лугово – сероземных почвах Юга Казахстана.

Опыт заложен по приведенной схеме (таблица-1) в 3 – х кратной повторности. Размер делянки 100 м², общая площадь 1 га. Высеваемый сорт сахарной свеклы французской селекции Авантаж.

Таблица 1 Схема опыта

№	1	2	3	4	5	6	7
В А Р И А Н Т Ы	Без	N150P120K90	КАС -	КАС -	КАС -	новосил	Новосил
	удобрений	(фон)	0,5 л/га	0,7 л/га	1,0 л/га	20 г/га	40 г/га
	контроль - 1	Контр. – 2	3 раза	3 раза	3 раза	3 раза	3 раза
№	14	13	12	11	10	9	8
	Фон + гумат	Фон+новосил	Фон+КАС	Гумат -	Гумат -	Гумат -	Новосил -

В	40 г/га	40 г/га	0,7 л/га	80 г/га	40 г/га	20 г/ га	60 г/ га
А	3 раза	3 раза	3 раза	3 раза	3 раза	3 раза	3 раза
Р							
И							
А							
Н							
Т							
Ы							

При выполнении полевого опыта руководствовались методическим положеньями Б.А. Доспехова [1], П.Н.Константинова – методика исследований по сахарной свекле ВНИСС [2]. Агротехника опыта по рекомендации 1976, 1988, 1994 годов принятая.[3-4]

Водные растворы биостимуляторов готовили непосредственно перед их использованием. Опрыскивание растений сахарной свеклы проводили перед их использованием. Опрыскивание растений сахарной свеклы проводили ранцевым опрыскивателем с нормой внесения рабочей жидкости 250 л/ га.

Первую обработку регуляторами проводили при смыкания листьев между растениями, вторую перед смыканием листьев в междурядьях, третью перед уборкой (за 30 дней до уборки).

Результаты исследования и их обсуждение. Наивышшая урожайность на фоне микроудобрений были отмечена в условиях Виницкой области Украины 51,5 т/га при сахаристости 18,3%. [5] По данным [6] в России из всего ассортимента зарегистрированных РРР достаточно широко применяются лишь гуминовые препараты альбит, новосил, биосил, лариксин, миваликрезацин, элин, циркон. Гуматы натриевые или калиевые соли гуминовых кислот, которые выделяют из гуминовых веществ природных органических биокосных образований типа чернозема, торфа, угля, сапропеля, сланцов и т.д.

В составе КАС входит смесь карбамиза – 35, 4 %, аммиачной селитры – 44,3 %, воды – 19,4%, аммиачной воды – 0,5%.[7]

Применения карбамидно – аммиачной смеси через листья отлично сочетается со смесями, содержащими микроэлементы и дополнительные средства защиты растений.

Движение воды и питательных веществ, идущих из корневой системы в надземные органы и пластических веществ, направляющихся из листьев в корневую систему, происходит через корнеплод. Поэтому в первый год жизни по мере развития корнеплод, оказывает все больше влияние на характер и интенсивность обмена веществ в обеих направлениях. Передвигающаяся из корней воды с минеральными веществами

полностью насыщает ткани корнеплода, а за тем надземные органы. Поэтому корнеплод приспособливается к повышенной обеспеченности водой и питанием, вследствие чего он плохо переносит даже самое небольшое обезвоживание тканей.

При засухе рост корнеплода останавливается и он усиленно оттягивает воду и пластические вещества из корневых органов. При недостатке воды сочные ткани корнеплода начинают одревесневать и приводить к преждевременному усыханию листовой массы и снижению фотосинтетического потенциала.[8,9] Поэтому при выращивании очень важно поддерживать бесперебойное увлажнение почвы по схеме (3-5-4). При таком режиме орошения междурядная обработка за второй и третий вегетационный период отпадает при посеве на ширину междурядий 60 и 45 см, а только проводится нарезка поливных борозд в первый вегетационный период сахарной свеклы. Подобные режимы орошения сахарной свеклы в Казахстане приведены в трудах «Орошение сахарной свеклы в Казахстане».[10,11]

Одним из факторов для получения высоких урожаев сахарной свеклы и полного проявления генетического потенциала сортов сахарной свеклы является оптимизация минерального питания, водного режима почвы и использования светового потенциала растением.

Результаты исследования (таблица-2), показали что приход ФАР на посевах сахарной свеклы сильно колеблется увеличиваясь в первом и во втором периоде вегетации от 1,336 до 1,280 млн. ккал/га, а в 3-4 сроках вегетационный период постепенно к уборке снижается от 825 и 609 млн. ккал/га. Следовательно накопление ФАР растениями (млн.ккал/га) на I – II – III – IV – сроках на вариантах КАС - 0,7 л/га, новосил – 40 г/га и гумат – 40 г/га в предалах 35,27 – 40,26; 35,17 – 39,85; 14,56 – 12,4 и 6,59 – 6,87 млн. ккал/га, а коэффициент использования ФАР растениями составил соответственно по срокам 2,64 – 3,06; 2,63 – 3,89; 1,77 – 1,50 и 1,08 – 1,13, а на контрольном (без удобрений-1) по срокам составил 29,22; 24,69; 13,1 и 7,28 млн.ккал, а коэффициент использования ФАР равен 2,19; 1,93; 1,58 и 1,2%, соответственно.

Таблица 2. Фотосинтетическая деятельность и накопления урожая сухой массы сахарной свеклы (данные за 2015-2017гг)

№ п / п	Варианты	Число/месяц Показатели	10.04-30.06	1.07-31.07	1.08-31.08	1.09-1.10
			Приход ФАР, млн.ккал/га	1.336	1.280	825
1	Без удобрений (контроль-1)	Накопление сухой массы, т/га	6.38	5.39	2.84	1.59

		Накопл.ФАР растениями, млн.ккал/га	29.22	24.69	13.01	7.28
		Коэф.использования ФАР,%	2,19	1,93	1,58	1,20
2	N150 P120 K90 Фон (К-2)	Накопление сухой массы,т/га	10.15	7.20	4,15	3,50
		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	49.24	32.97	19,0	16,5
		Коэф.использования ФАР,%	3.69	2.58	2,3	2,71
3	КАС-0,7л/га -3раза	Накопление сухой массы,т/га	7.70	7.68	3,18	1,44
		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	35.27	35.17	14,56	6,59
		Коэф.использования ФАР,%	2.64	2.63	1,77	1,08
4	Новосил-40г/га-3 раза	Накопление сухой массы,т/га	7.82	8.30	2,63	1,55
		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	35.82	38.01	12,05	6,78
		Коэф.использования ФАР,%	2.68	2.97	1,46	1,11
5	Гумат 40г/га – 3 раза	Накопление сухой массы,т/га	8.79	8.70	2,71	1,50
		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	40.26	39.85	12,41	6,87
		Коэф.использования ФАР,%	3.06	3.11	1,50	1,13
6	Фон+Кас - 0,7л/га-3раза	Накопление сухой массы,т/га	13.60	10.60	2,90	1,90

		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	62.29	48.73	13,41	4,08
		Коэф.использования ФАР, %	4.66	3.81	1,63	0,66
7	Фон+Новосил - 40г/га-3раза	Накопление сухой массы, т/га	12.27	11.98	2,91	1,65
		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	56.20	54.87	13,33	7,10
		Коэф.использования ФАР, %	4.21	4.29	2,20	1,17
8	Фон+Гумат -40л/га-3раза	Накопление сухой массы, т/га	13.10	12.00	3,47	1,85
		Накопл.Фар растениями, млн.ккал/га	60.00	54.96	15,89	8,47
		Коэф.использования ФАР, %	4.49	4.29	1,93	1,39

На вариантах ФОН + КАС – 0,7 л/га, ФОН + новосил – 40 г/га, ФОН + гумат – 40 г/га по срокам накопления ФАР растениями в пределах 62,29 – 60,00 и 48,23 – 54,96: 13,41 – 15,89 и 4,08 – 8,47 млн.ккал/га, а коэффициент использования ФАР соответственно составил 4,66 – 4,49; 3,81 – 4,29; 1,63 – 1,93 и 0,66 – 1,39%, а на контроле – 2 накопление ФАР растениями по срокам 49,24; 32,97; 1,56 и 1,59 млн.ккал/га, а коэффициент использования ФАР по срокам определения соответствует 3,69; 2,58; 1,89 и 2,77%.

Одним из факторов для получения максимально возможных урожаев сахарной свеклы и полного проявления генетического потенциала сорта свеклы является оптимизация минерального питания, водного режима почвы и использования светового потенциала растением. Биологической основой высоких урожаев является фотосинтетическая деятельность и продуктивность растений в агросистеме, за счет интенсивного поглощения фотосинтетической активной радиации (ФАР) и использование ее на создание биологического урожая. Основные показатели фотосинтетической деятельности сахарной свеклы в зависимости от применения основных минеральных удобрений и биостимуляторов роста растений приведены в таблице-3.

Одним из основных показателей фотосинтетической деятельности посевов является величина формирования листовой поверхности растений сахарной свеклы, за вегетационный период. Наибольшая площадь листовой поверхности отмечена у вариантов фон + гумат 40

гр./га, Фон + КАС – 0,7 л/га и Фон + новосил – 40 г/га и соответственно составил 100,0; 95,4 и 94,2 тыс м²/га, на контроле – 2 (N₁₅₀ P₁₂₀ P₉₀) – 82,3 тыс. м²/га. На вариантах (без удобрений) только на внекорневых подкормках гумат 40г/га., КАС 0,7 л/га; новосил – 40 г/га соответственно равен 71,4; 65,8 и 66,5 тыс. м²/га, а на контроле 53,3 тыс. м²/га.

№ п/п	Варианты	Густота насажд. тыс. шт на1га	Площадь листов ой поверхности тыс м ² /га	Фотосинтетический потенциал, млн.м ² дней/га	Чистая продуктивность фотосинтеза, г/м ² сутки	Накопленная энергия роста, млн/ккал на 1га	Коэф. попользования ФАР, %	Урожай сухой биомассы, т/га	Прибавки %
1	Без удобрений (контроль-1)	60,6	53,3	2,615	6,2	74,2	1,83	16,2	-
2	N150 P120 K90 Фон (к-2)	63,1	82,3	2,810	8,9	114,5	2,83	25,0	-
3	КАС-0,7л/га -3раза	63,7	65,8	2,780	7,2	91,6	2,26	20,0	23,4
4	Новосил-40г/га-3 раза	63,6	66,5	2,810	7,2	92,5	2,28	20,2	24,6
5	Гумат -40г/га 3 раза	64,4	71,4	2,970	7,3	99,4	2,45	21,7	34,0
6	Фон+Кас - 0,7л/га-3раза	66,5	95,4	3,190	9,1	132,8	3,28	29,0	16,0
7	Фон+Новосил -0,7л/га-3раза	65,2	94,2	3,160	9,1	131,9	3,25	28,8	15,2

8	Фон+Гумат -40л/га-3раза	64,1	100,0	3,310	9,2	139,2	3,44	30,4	21, 6
---	----------------------------	------	-------	-------	-----	-------	------	------	----------

Аналогичная такая закономерность наблюдается при сравнении интегрального показателя работы ассимиляционного аппарата фотосинтетического показателя (ФП) млн. м²/дней/га) и чистая продуктивность фотосинтеза (ЧПФ) – г/м²/сутки возрастали у вариантов ФОН + гумат – 40 г/га. ФОН + КАС – 0,7 л/га и ФОН + новосил-40 г/га соответственно имеет 3,310 и 9,2; 3,190 и 9,1; 3,160 и 9,1 на контроле – 2 (N₁₅₀ P₁₂₀ P₉₀) – 2,810 млн.м²/дней/га и 8,9 г/м²/сутки, а на вариантах только внекорневых подкормках гумат 40 г/ га, КАС – 0,7 л/га и новосил – 40 г/га составили 2,970 и 7,3; 2,180 и 7,2; 2810 и 7,2; а на контроле – 1 + 2,615 млн.м²/дней/га и 6,2 г/м² сутки.

Наиболее объективным и точным критерием оптимальности урожая в данной зоне является коэффициент использования ФАР, представляющий собой отношение энергии, аккумулированной с биомассой растений к приходящей ФАР за период вегетации сахарной свеклы.

Таблица 3. Основные показатели фотосинтетической деятельности и продуктивности сахарной свеклы в зависимости от применения основных и внекорневых биостимуляторов роста растений (Данные за 2015-2017гг)

Коэффициент использования ФАР растениями на вариантах Фон + Гумат 40 г/га, ФОН+КАС-0,7 л/га и ФОН + новосил – 40 г/га возростал 3,44; 3,28 и 3,25%, а на контроле – 2 (без биостимулятора) – 2,83%. При этом урожай сухой биомассы соответственно возростал 30,4, 29,0 и 28,8 т/га, на контроле – 2 равен 25 т/га или прибавка урожая от внекорневой подкормки составил соответственно 21,6; 16,0 и 13,2%, а на внекорневых подкормках без основных удобрений NPK КАС – 0,7 л/га, новосил – 40 г/га и гумат – 40 г/га коэффициент использования ФАР составил 2,26; 2,28 и 2,45%, а урожай сухой биомассы растений равен 20,0; 20,2 и 21,7 т/га, а на контроле – 1 равен 16,2 т/га при этом урожай повышается от 23,0 до 24,4%.

Литературы

1. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта – М, Колос. 1989.,-416 с.
2. Константинов П.Н. Доспехов Б.А. Методика исследований по сахарной свекле ВНИСС, 1987, 292 с.
3. Мирзалиев К., Кыргызбаев У.К. Рекомендации по возделыванию и уборки сахарной свеклы в условиях Жамбылской области. с.Бесагаш, 1988, 18с.

4. Кененбаев С.Б., Альдеков Н.А., Кулкеев Е.Е., Мирзалиев К. Применение биостимулятора роста растений на посевах сахарной свеклы (рекомендации) А. 2017.,17с.
5. Шевченко Т.В. Продуктивность сахарной свеклы на фоне вне корневого питания и средств защиты растений. // Сахарная свекла, №1, 2015. с.42-44
6. Шаповал О.А., Вакуленко В.В., Прусакова Л.Д. Регуляторы роста растений. // Защита и карантин растений. 2008, №12. с. 3,10
7. Шаповал О.А. Можарова И.П., Коржунов А.А. Регуляторы роста растения в агротехнологиях. //Защита и карантин растений. №6, 2014.с. 16-20
8. Ничипирович А.А. Фотосинтез и некоторые принципы применения удобрений, как средства оптимизации фотосинтетической деятельности и продуктивности растений //Агрохимия, 1971. №1, с. 3 – 13.
9. Мирзалиев К. Фотосинтетическая деятельность агроценозов в зависимости от последействия органо – минеральных удобрений на накопления биомассы и урожай озимой пшеницы в свекловичных севооборотах.//Вестник с.х. науки Казахстана 2014, №11, с.3-8
10. Даримбетов У.Д. Орошение сахарной свеклы в Казахстане. А., Қайнар. 1976, 135 с.
11. Мирзалиев К., Тайчибеков А., Тулеубаев Ж. Ресурсосберегающая технология возделывании сельскохозяйственных культур в свекловичных севооборотах юга Казахстана. Тараз-2013, 392 с.

II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi

II. International Congress of Human and Social Science Researches

Adaptation of First Graders in Primary School

Сейдалиева Г.Ш. , Сматова К.Б., Сабралиева Ж.Т.,

Doc. Dr. Таразский государственный педагогический университет
г.Тараз, Казахстан, seydalieva1964@mail.ru

Doç. Dr. Таразский государственный педагогический университет
г.Тараз, Казахстан ,smatova_k@mail.ru

Таразский государственный педагогический университет г.Тараз,
Казахстан, sabralieva1972@mail.ru

Abstract

The study examines the current problem of school adaptation. A child's transition from kindergarten or family environment to first grade leads to significant changes in his or her life. The child needs to adapt to the new environment, adapt to the new environment, and adopt unconsciously new behavioral patterns, and therefore considers individual aspects of adaptation that are not isolated and that affect each other: physiological, psychological and social. Within the framework of psychosocial adaptation, the authors define adaptation to school, which is perceived as a process of active adaptation of the student to the new changed conditions of social environment. Children aged six to seven years are not yet able to regulate the process of adaptation, so teachers and parents are the main participants and determinants of the process. For this reason, the process of adaptation has its own specific dimensions: adaptation of the child to school, adaptation of school to the child and the family aspect of adaptation. The readiness of schools, the professional readiness of teachers and the personality of the teacher are important factors in the adaptation process. In order to successfully adapt the child, it is advisable to eliminate such risk factors from schools as: teacher's stressful pedagogical tactics, excessive intensification of the learning process, inadequate teaching methods and forms.

The purpose of this contribution is to provide information on the current approach to the problem and to present some strategies that can be applied in practice to reduce the number of adaptation problems.

Keywords: school adaptation, adaptation issues, family adaptation issues, risk factors, teacher readiness, teacher personality, inadequate teaching methods and forms.

АДАПТАЦИЯ ПЕРВОКЛАСНИКОВ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

АННОТАЦИЯ

В исследовании рассматривается актуальная проблема школьной адаптации. Переход ребенка из детского сада или семейного окружения

в первый класс приводит к значительным изменениям в его жизни. Ребенок должен приспособиться к новым условиям, должен привыкнуть к новой среде и должен принять неосознанно новые поведенческие паттерны, поэтому рассматриваются отдельные аспекты адаптации, которые не являются изолированными и которые влияют друг на друга: физиологические, психологические и социальные. В рамках психосоциальной адаптации авторы определяют адаптацию к школе, которая воспринимается как процесс активной адаптации ученика к новым изменившимся условиям социальной среды. Дети в возрасте шести - семи лет еще не могут регулировать процесс своей адаптации, поэтому учителя и родители выступают в качестве основных участников и определяющих факторов процесса. По этой причине процесс адаптации имеет свои специфические размеры: адаптация ребенка к школе, адаптация школы к ребенку и семейный аспект адаптации. Важными факторами в процессе адаптации являются готовность школ, профессиональная готовность учителей и личность учителя. Для успешной адаптации ребенка целесообразно устранить такие факторы риска со стороны школ, как: стрессовая педагогическая тактика учителя, чрезмерная интенсификация учебного процесса, неадекватные методы и формы обучения.

Цель этого вклада состоит в том, чтобы предоставить информацию о современном подходе к проблеме и представить некоторые стратегии, которые могут быть применены на практике для уменьшения числа проблем адаптации.

Ключевые слова: школьная адаптация, проблемы адаптации, семейный аспект адаптации, факторы риска, готовность учителя, личность учителя, неадекватные методы и формы обучения.

Переход ребенка из детского сада или семейного окружения в первый класс начальной школы приводит к значительным изменениям в его жизни. Поступление в школу полностью меняет образ жизни ребенка, что также предполагает изменение его жизненного темпа и распорядка дня. Игра, которая до сих пор занимала доминирующее положение, отходит на второй план, и на первый план выходит учебная деятельность, требующая проявления тех качеств и усилий, которые ранее им не применялись. Ребенок должен приспособиться к новым условиям, должен привыкнуть к новой среде и должен принять неосознанно новые поведенческие паттерны, поскольку некоторые из предыдущих схем реакции уже не работают в новой среде так же эффективно, как в старой. Эти изменения могут оказать чрезмерное давление на психику ребенка и весь его организм и, таким образом, повлиять на его здоровье [1].

Коротаева Г.С. определяет отдельные аспекты адаптации, которые не являются изолированными и которые влияют друг на друга:

физиологические, психологические и социальные. Физиологическая адаптация - это процесс, который включает адаптацию организма к изменению внешней среды: человеческий организм должен привыкнуть работать в новых условиях и новом режиме. Адаптация на социальном уровне в профессиональной литературе называется «приспособление». Социальный аспект адаптации включает в себя приспособление к социальным условиям, поэтому социологи изучают адаптацию в отношении принятия социального статуса и социальной роли. С психологической точки зрения адаптация означает изменение чувствительности. Проводится исследование отношений между окружающей средой и индивидуумом или, точнее, реакции человека на стимулы [7]. В некоторых недавних исследованиях психологическая адаптация и социальная адаптация рассматриваются в целом под термином «психосоциальная» или «социально-психологическая» адаптация [8], поскольку в процессе адаптации психологической и социальной процессы нельзя изолировать, а адаптация всегда обусловлена также психологическими факторами. С этой точки зрения психосоциальная адаптация считается процессом активной адаптации человека к условиям в социальной и психологической среде [10].

В рамках психосоциальной адаптации авторы определяют адаптацию к школе, которая воспринимается как процесс активной адаптации индивида (ученика) к новым изменившимся условиям социальной среды, т.е. к школе. По словам Богомолова, школьная адаптация включает в себя адаптацию ученика к новым образовательным условиям и социальным ситуациям, новому распорядку дня, а также новым межличностным отношениям. Когда ребенок попадает в новую среду, ему приходится приспосабливаться к новым требованиям и принимать новые социальные роли. Поэтому специалисты сходятся во мнении, что основным условием адаптации является отождествление человека с социальной ролью. Геннадьевна С.Н. также определяет адаптацию школы как процесс, в котором ученик приспосабливается к новым социальным условиям учреждения, что связано с принятием новых социальных ролей и развитием новых социальных отношений. Таким образом, по мнению автора, уровень адаптации является показателем стабилизации социального развития личности ребенка [6].

Дети в возрасте от шести до семи лет еще не могут регулировать процесс своей адаптации. Поэтому учителя и родители выступают в качестве основных участников и определяющих факторов процесса. По этой причине процесс адаптации имеет свои специфические размеры, т.е. адаптация ребенка к школе, адаптация школы к ребенку и семейный аспект адаптации. Что касается адаптации ребенка к школьным требованиям, необходимо учитывать тот факт, что это дошкольник, который только пришёл школу, и его положение школьника формируется постепенно. Ребенок становится членом новой социальной группы и приобретает определенный социальный статус. Принятие роли школьника, в течение которого ученик ищет свою личную и

социальную идентичность в группе, имеет индивидуальный характер, поскольку все дети очень разные [2].

Важными факторами в процессе адаптации являются готовность школ, профессиональная готовность учителей и, естественно, личность учителя. Необходимо учитывать тот факт, что в детском саду игра была средством развития личности ребенка и основой учебной деятельности, но в первом классе она обычно полностью исчезает. Поэтому было бы хорошо, по крайней мере, в первые месяцы после начала занятий, постепенно переходить от игровой деятельности к учебной деятельности, чтобы ребенок переживал менее «шокирующий» переход. Рекомендуется обеспечить непрерывность дошкольного и начального образования, чтобы характер занятий в первом и втором классах был аналогичен процессу обучения в детском саду. Согласно Слезакровой Т. также целесообразно устранить такие факторы риска со стороны школ, как: стрессовая педагогическая тактика учителя, чрезмерная интенсификация учебного процесса, неадекватные методы и формы обучения, недостаточные знания учителя, отсутствие системы работы, неприятие возраста и индивидуальных особенностей ребёнка, неадекватные ожидания, унижение детей и т.д. [11].

Результаты исследований показали, что в классах, где учитель был очень строгим и директивным, количество длительно болеющих детей увеличилось в три раза по сравнению с классами, которые вел приятный и хороший учитель [3]. Естественно, на это также влияют материально-технические и пространственные условия, такие как организация классной комнаты, оборудование и др. Не менее важные детерминанты также включают планирование воспитательной работы и организацию образовательной деятельности.

Также, следует сказать о том, что успешный переход ребенка в школу зависит, главным образом, от качества условий, которые родители создают для своих детей в своей семье. Поэтому готовность родителей становится важным фактором адаптации. Хоменко И. определяет следующие критерии готовности родителей: психологическая, педагогическая, социально-правовая и материальная готовность [12]. Рабусикова М. и Поль М. считают важным применение модели родительского участия Хорнби [9]. Однако они указывают на то, что потребности и возможности родителей дифференцированы. Но нам больше импонирует Вонг, который указывает на необходимость сотрудничества между школами и родителями, которое должно инициироваться школами для обеспечения более гибкого перехода. По его словам, в настоящее время школы уже должны подготовить комплекс стратегий, касающихся следующих аспектов: здоровье, социальные контакты, навыки обучения (привычки и рутин) [4].

Процесс адаптации в первом классе начальной школы может считаться успешно завершенным, когда ученик достигает умственного равновесия, собран и дает адекватную производительность в отношении своих

способностей и способен успешно применять свои стратегии в новой среде. Хорошая адаптация вызывает чувство удовлетворения и уверенности в себе в данной среде, в которой человек обычно проявляет разумную уверенность в людях. Показателем успешной психологической адаптации является то, что ребенок с удовольствием идет в школу, у него хорошее настроение, он любит выполнять домашнюю работу, любит рассказывать о школьных мероприятиях, испытывает чувство успеха и не отстраняется. Противоположные проявления доказывают, что ребенок еще не приспособился.

Период адаптации в раннем начальном образовании - это очень сложное время в жизни ребенка, и поэтому в некоторой профессиональной литературе его также называют «кризисами 6-7 лет» [5]. Исходя из этого, необходимо понимать, что во время адаптации ребенок нуждается в помощи взрослых при поиске новых стратегий. Поэтому важно уделять адекватное внимание этому вопросу.

Литература

- 1 Александровна Г.Е. Социально-психологическая адаптация первоклассников как условие успешного обучения младших школьников. – 2014.
- 2 Безруких М. М. Трудности адаптации первоклассников к школе. Управление начальной школой. – 2011.
- 3 Безруких М.М. - Ефимова, С.П.. Ребенок идет в школу. -2000.
- 4 Вонг Н. Рекомендации по оказанию помощи ученикам начальных классов в адаптации к новой школьной жизни. – 2015.
- 5 Воронцов А. Система Эльконина-Давыдова. Педагогические условия реализации адаптационного периода в первом классе школ развивающего обучения. – 2014.
- 6 Геннадьевна С.Н. Пути успешной адаптации первоклассников к школе. – 2014.
- 7 Коротаева Г.С. Адаптация к школе. – 2014.
- 8 Румянцева Л.Н. Психолого-педагогическое сопровождение адаптационного периода первоклассников. Учебно-методическое пособие. - 2012.
- 9 Рабусикова М. – Поль М..Школьные отношения и семья сегодня: поиск путей к партнерству. Педагогика. – 1996.
- 10 Слезаква Т. - Тирпакова, А. Адаптация детей в школе. - 2006.
- 11 Слезаква Т. Вместе в школу. - 2012.
- 12 Хоменко И. Многие родители абсолютно не готовы к тому, что их дети становятся школьниками. – 2013.